

This is a digital copy of a book that was preserved for generations on library shelves before it was carefully scanned by Google as part of a project to make the world's books discoverable online.

It has survived long enough for the copyright to expire and the book to enter the public domain. A public domain book is one that was never subject to copyright or whose legal copyright term has expired. Whether a book is in the public domain may vary country to country. Public domain books are our gateways to the past, representing a wealth of history, culture and knowledge that's often difficult to discover.

Marks, notations and other marginalia present in the original volume will appear in this file - a reminder of this book's long journey from the publisher to a library and finally to you.

Usage guidelines

Google is proud to partner with libraries to digitize public domain materials and make them widely accessible. Public domain books belong to the public and we are merely their custodians. Nevertheless, this work is expensive, so in order to keep providing this resource, we have taken steps to prevent abuse by commercial parties, including placing technical restrictions on automated querying.

We also ask that you:

- + *Make non-commercial use of the files* We designed Google Book Search for use by individuals, and we request that you use these files for personal, non-commercial purposes.
- + *Refrain from automated querying* Do not send automated queries of any sort to Google's system: If you are conducting research on machine translation, optical character recognition or other areas where access to a large amount of text is helpful, please contact us. We encourage the use of public domain materials for these purposes and may be able to help.
- + *Maintain attribution* The Google "watermark" you see on each file is essential for informing people about this project and helping them find additional materials through Google Book Search. Please do not remove it.
- + *Keep it legal* Whatever your use, remember that you are responsible for ensuring that what you are doing is legal. Do not assume that just because we believe a book is in the public domain for users in the United States, that the work is also in the public domain for users in other countries. Whether a book is still in copyright varies from country to country, and we can't offer guidance on whether any specific use of any specific book is allowed. Please do not assume that a book's appearance in Google Book Search means it can be used in any manner anywhere in the world. Copyright infringement liability can be quite severe.

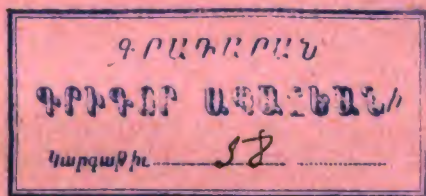
About Google Book Search

Google's mission is to organize the world's information and to make it universally accessible and useful. Google Book Search helps readers discover the world's books while helping authors and publishers reach new audiences. You can search through the full text of this book on the web at <http://books.google.com/>

A

971,317

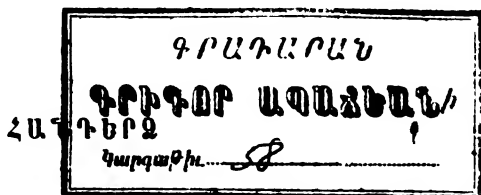

Bararan surb grnts

ԲԱՌԱՐԱՆ

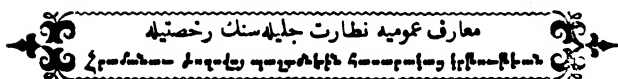
ՍՈՒՐԲ ԳՐՈՑ

ՊԱՏԿԵՐՕՒ, ԱՇԽԱՐՀԱՑՈՒՑՕՒ

ԵՒ

ՏԱԽՏԱԿՕՒ

ԿՈՍՏԱՆԴՆՈՒՊՈԼԻՍ

ՏԳԱԳՐՈՒԹԻՒՆ Ա. ՅԱԿՈՒ ՊՅԱՃԵԱՆ

1881

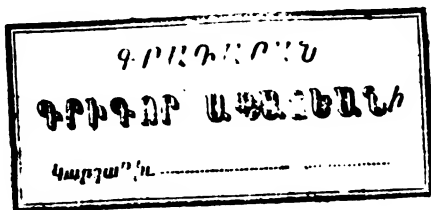
/: GRAD
Eren
438
Buhr

ՅԱՌԱՋԱԲԱՆ

Ամէն Գրիստոնեայ ուրախութեամբ կ'ընդունի որեւիցէ գիրք որ Սուրբ Գրոց վրայ լաւագոյն տեղեկութիւն տաւանալու կը նպաստէ : Այսպիսի նպաստ մը, ինչպէս կը յուսանք, պիտի ըլլայ մատենանս, որ կը պարունակէ Ամերիկայի եւ Եւրոպայի մէջ Սուրբ Գիրքը քննող գիտնոց նորագոյն հետազոտութիւններուն արդիւնքը : Մասնաւոր փոյթ եւ խնամտարուած է այս գրքին մէջ տրուած տեղեկութեանց ճշգրտութեանը, ինչպէս նաեւ ուղղութեան նշանադրաց եւ թուանշանաց որ Սուրբ Գրոց այլեւայլ մասերուն գլուխները եւ համարները կը ցուցնեն :

Ար յորդորենք որ ընտանիքներ, եւ կիրակնօրեայ Դպրոցաց ուսուցիչներ եւ ուսանողներ գործածեն այս գիրքը :

Իցիւ գիւրութիւն ըլլար մատենանս անոնց որ կը փափաքին տեղեկանալ Սուրբ Գրոց յորում միայն կը գտնուին յաւիտենական կենաց խօսքերը : Այս է մեր իղծը եւ աղօթքը :

GRAD
EREN
433

10192

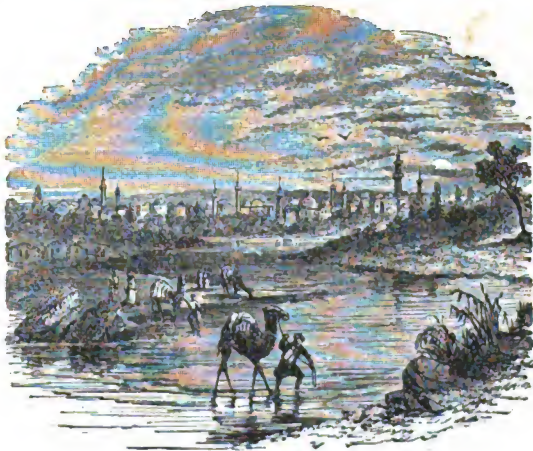
ԲԱՌԱՐԱՆ

ՍՈՒՐԲ ԳՐՈՑ

Ար: Այս բառը չի գտնուիր Սուրբ
Գրոց մէջ: Թալմուտին մէջ է, և Հը-
րէից որբազան տարւոյն հինգերորդ
ամսեան, իսկ քաղաքական տարւոյն՝
մետատաներորդ ամսեան անուն է:
Ըստ վկայութեան յեանոց՝ այս ա-
միսը կը սկսէր Օգոստոսի նոր լու-
նին: Հրէից օրացուցին մէջ Ար ոգոյ
ամիս էր: Ամոցին մէկին ծամ էր Ա-
հարոնի մահուան համար, Թուոց
ԼԳ. 38. ուրիշ ծամ կար ամոցին
իննին ի յիշատակ այն տոտուածային

հրամանին որով Եդիպոստէ կլլոշե-
րէն շատերը մերժուեցան մտնելէ ա-
ւետեաց երկիրը, ինչպէս նաեւ ի յի-
շատակ կործանման առաջին և երկ-
րորդ տաճարին: Տես Ամիս:

Արաղոն կամ Աղաղղիոն: Առա-
ջինը Երուսեցերէն է, երկրորդը Յու-
նարէն. երկուքն ալ կը նշանակեն
«տաճար», Յայտ. Թ. 41: Կը կոչուի
«անդուշտին հրեշտակը» այսինքն՝
հրեշտակ մահու կամ սատակիչ
հրեշտակ:

ԱՐԱՆԱ ԳՈՑ ԵՒ ԴԱՄԱՍԿՈՍ

Արաճա և փարփար, գեաք Դա-
մասկոսի, Դ Թագ. Ե. 42: Արանան
անտարակոյտ այժմու Բարագան էր,
Յունաց Բրիւսարրոսար: Յստակ, զով
և արագընթաց գետ է լեռնային,
կը բխի Անդրիւրանանէ, յարեւելից
հիւսիսայ Հերմոնի, և կը հոսէ գէղ
հարաւային արեւելեան գաշար: Դա-

մասկոսի մօտ կը գառնայ գէղ ա-
րեւելք, և քաղքին պարպին ոտորո-
տէն քերելով կը թափի 20 մղոն գէղ
արեւելք երկը մեծ լիճերէն մէկուն
մէջ: Է մշտահոս, և այնպէս յոր-
գաջուր, որ թէպէտ իւր ինը կամ
տասը ծիւղ կամ ջրանցք կը բաժնուի
գաշարը ուսգելու և ջուր տալու

քաղաքին և շրջակայ գիւղորէից, տա-
կաւին մեծ է մինչեւ վերջը:

Դամասկոսի գաւառին մէջ երկ-
րորդ մեծ և ինքնապաշտպան գետ է Աւայ
որ կ'անցնի Դամասկոսի Տարաւային
կողմի գաղտնէն, և կը թափի վեր-
իշխնայ երեք լիճերուն ամենէն հա-
րաւայինը: Կը կարծուի թէ Սուրբ
Գրոց փարփարի այս է: Որովհետեւ
Դամասկոսի այս գետերը երբէք չեն
ցամաքեր, այլ իշխնայ գրախտին
պէս պողպատի և գեղեցիկ կ'ընեն
երկիրը զոր կ'ուսպեն, Նէեման յիւս-
ւի նախաձեռնար համարեցաւ զանոնք
քան «Իսրայէլի ջուրերը», որ կը ցա-
մաքին տառաւելին առթագին օրերը:

Արաբիմ, լեռինք յարեւելից մեռ-
եալ ծովուն և ստորին Յորդանանու,
«Երեւոյն գիմաջը», Մովսրաւ և Ռու-
բենի ցեղին երկրին մէջ: Այս լեռանց
աարածութիւնը ճշդիւ որոշել ան-
հաշի է: Նարաւ, փառքաւ և փո-
ղովը լեռներն թաքիմն գտուոյն
կը վերարեկին, Առաւջ իշ. 12. ԼԳ.
47, 48. Բ Ուր. ԼԲ. 49. ԼԳ. 4. Իշե-
արաբիմ, Թուոց ԻԱ. 11, կը թուի
նշանակել նոյն շղթային հարաւային
մասը:

Արայ Ասորերէն անուն է և կը
շնանակէ հայր: Կը ցուցնէ մահաւանդ
այն գութը, բնառնութիւնը և սիրոյ
գտահաւթիւնը որ է ի մէջ ծնողաց
և որդւոց, Մարի. ԺԳ. 36. Հաովմ.
Ը. 15. Գաղ. Դ. 6:

Արեղեօմ, ծառայ Երուսաղէմ, Ղե-
տացի էր, որ Ողիայի սոսկալի մահ-
ուանէն ետքը, տապանէին իր տունը
ընդունելով օրհնուեցաւ: Ասկէ քա-
ջալերուելով Դաւիթ տարաւ տա-
պանակը Երուսաղէմ: Արեղեօմ և
որդիքը եղան գաւառացի վկայութեան
խորանին Երուսաղէմ, Բ Թագ. 2.
40-42. Ա Մնաց. ԺԵ. 48-24. ԺԶ.
38. ԻԶ. 4-8, 15:

Արեղեմէլեք, ծառայ Բաբելոնի, Ե-
զեկիտ թագաւորին Եսթրաքցի ծա-
ռան, որոյ միջոցաւ ազատեցաւ Ե-
րեմիա օսթմանս ըլլալէ ազատեցի բան-
տին մէջ: Այս պատմաբան անփաստ
ճաց Արեղեմէլեք երբ Երուսաղէմ
տանաւեցաւ Նորուգարդանէն, Երեմ.
1Ը. 7-13. ԼԹ. 45-48. «Տէրը կը
շնայ անոնք որ իրն են»:

Արգիտ, ծառայ Տեռն: 4. Աքա-
յարու տանը անտեսն էր: Երբ Յե-
զարեյ կը ջարդէր մարգարէները,
Արգիտ հարիւր մարգարէ ազատեց
մահուանէն, պահելով զանոնք երկու
քարայրներու մէջ և ուտելիք տալով
անոնց, Գ Թագ. ԺԸ. 4:

2. Փոքր մարգարէից չորրորդին ա-
նունն է: Կը կարծուի թէ Արգիտ
մարգարեացաւ 587 ին նախ քան
զԳր.: Արգարեւ չի կրնար ստուգիւ
ըսուիլ թէ երբ ապրեցաւ Արգիտ,
սակայն հաւանական է թէ ժամա-
նակակից էր Երեմիայի և Եզեկիելի,
որք միեւնոյն սոսկալի պատահաւոր
մարգարեացան Եզովմայեցոց վրոյ
ի պատիժ. անոնց ամբարտաւանու-
թեան, բռնութեան և անգութ-
թշնամանացը որովք վարուեցան Հը-
րէից հետ Երուսաղէմայ կործանուե-
լէն ետքը: Արգիտ մարգարէութե-
նը կատարուեցաւ Երուսաղէմի կոր-
ծանմանէն իւր հինգ տարի ետքը:

3. Արգիտ անուամբ ուրիշ ութ
կամ տասն անձինք կը յիշուին, Ա
Մնաց. Գ. 21. Է. 3. Ը. 38. Թ. 46.
44. ԺԲ. 9. ԻԷ. 49. Բ Մնաց. ԺԵ.
7. ԼԳ. 12. Եգ. Ը. 9. Նէեմ. Ժ. 5:
Արգիտ մարգարէութիւնը: Տեա
Արգիտ 2:

Արեղեօգով, ծառայ Նոթ-Լայ:
Այս Քաղզէարէն անունը տրուեցաւ
Աղարիայի, այն երեք իշխանազուն
պատանեկաց միոյն որ Յուդայի երկ-
րէն գերի տարուեցան Նարուզագը-
նոսրայ ժամանակ, և անոր աղբու-
նեաց մէջ իրեկեր էին Դանիէլի, Դան.
Ա. 7. Երեկց առաքինութեան, Ի-
մաստութեան և բարեպաշտութեանը
համար բարձր պաշտօնի հասան,
Դան. Ա. 3-19. Բ. 47, 49: Անոնց
անյողգողգ հաստատութիւնը զԱստ-
ուած գաւանդելու կապալաւոր առ-
ջեւ, ինչպէս նաեւ բարոյքեալ հնոցէ
ազատուը ձեռամբ հրեշտակի, շա-
տերուն պատճառ եղան ճշմարիտ
Աստուածը ճանչնալու, և յաւի-
տեան երեկելի բրին այս բարեպաշտ
պատանիներն, իր օրինակ գերազանց
և հաստատուն հաւատոյ առ Աստ-
ուած, Դան. Գ. Երբ. ԺԱ. 34:
Տեա և Հնոց:

Արեմեզեր, Կիսի-Բեռն, անուն

էր տեղւոյն ուր Սամուէլ քար մը կանգնեց ի յիշատակ շնորհակալութեան Աստուծոյ օգնութեանը որ արուեցաւ իորայելի սրբւոյն ազութիւնք Սամուէլի փշղառացոյն գէմ մեծ պատերազմի մը մէջ: Անկէ առաջ իորայել նոյն տեղը յաղթուած էր և տապանակը գերի տարուած էր, Ա թագ. Գ. 1. Ե. 1. Ե. 5-12:

Արեմեք, հայ լռւոյ, որդի էր Սաւուղի հօրեղորը Ներեայ և անոր զօրացը զօրավար, Ա թագ. ԺԳ. 50: Սաւուղի մահուանէն ետքը եօթը տարի թիկունք եղաւ անոր սրբւոյն Յերուսէի, բայց Սաւուղի հորեմի Բեափայի պատճառաւ Յերուսէէն յանգիմանուելով, ամբողջ Թագաւորութիւնը Դաւթի ներքէ միացնելու ձեռնարկեց, բայց դաւաճ ողանուեցաւ Յովթան, կամ ի վրէժ մահուան Յովթառու եղբորն Ասայելի զոր Արեմեք տառջ սպանած էր: և կամ, որ տակի հաւանական է, առ նորանմաւ: Այս սպանութիւնը դարելի թուեցաւ Դաւթի որ ողբ յօրինեց Արեմեքի մահուան վրայ, Բ թագ. Բ. 8. Գ. 33: Դաւթ յետոյ Սողոմոնի յանձնեց մահուամբ պատուհասել Յովթայի ոմիրը, Գ թագ. Բ. 5, 6:

Արեստ, հայ ընծայի կամ ոչ հայ է, Դաւթի քրոջ Դարուհայի երեք որդւոց երեցն էր, եղբայր Յովթառու և Ասայելի, Դաւթի քաջագոյն զօրաւորներէն մին, Ա Միաց. Բ. 16, և հաւատարիմ իր մօրեղորը, Թագաւորին: Արեմեք եկաւ մինակ Դաւթի հետ Սաւուղի վրանը, Ա թագ. ԻԶ. 7-11. և Յերուսէի գէմ պատերազմին մէջ, Բ թագ. Բ. 18, 24, ինչպէս նաև Նիգովնայեցոյ, Ա Միաց. ԺԵ. 12, 13, Սորուցու Ամ մինացոյն գէմ պատերազմներուն մէջ, Բ թագ. Ժ. 40, Հրամանատար էր: փշղառացոյն գէմ կռուոյն մէջ գրաւած ազատեց ժողովքէ սպաննելով Յարիբեհոր հսկայն, Բ թագ. ԻԱ. 46, 47: Արեստ իւր նիզակը կանգնեց երեք հարիւրի գէմ և բազաննեց զանոնք, Բ թագ. ԻԳ. 48. և Սեմեթի, Արիսողոմայ և Մարէի գէպքերուն մէջ Դաւթի հետ էր, Բ թագ. ԺԶ. 9. ԺԸ. 2. Ի. 6, 7:

Արեստ, հայ, իորայելի դաւաւորաց տաներարդն էր, Բեթղէհեմացի: Եօթը տարի գատաւորութիւն ըրաւ, և անուանի էր իւր ընտանեաց բազմութեան և յաղորութեանը կողմանէ, 4182 ինչ նախքան զԳր., Դատ. ԺԲ. 8:

Արեւ-բերմաքա, որտ Կան Մատայ, քաղաք էր ցեղին Նեփթաղի մայ, ի հիւսիսոյ Մառոնի լճին: Մարէի ապստամբութեան ատենը պաշարուեցաւ այս քաղաքը, Բ թագ. Ի. 13-22. ութուան տարի ետքը առաւ զայն Բեռնաբագ, Գ թագ. ԺԵ. 20. և դարձեալ 200 տարի ետքը, Թագաւորութեանը, Գ թագ. ԺԵ. 29: Բ Միաց. ԺԶ. 4 համարին մէջ էր կոչուի Արեւմտիմ: Բազաւոր Գ թագ. ԺԵ. 20: Կը կոչուի նաև լոկ Արել, Բ թագ. Ի. 48:

Արեւ-մայիմ, որտ առ Լուկ: Տես Արեւ-բերմաքա:

Արեւմաւար, որտ դարաց, էր քաղաք իսրայելայ, Բարզանիսումա, Բեթանեսայէն տասը մղոն գէպ ի հարաւ: Գեգէնոն այս տեղւոյն մօտ զարկաւ Մագդանայիները, Դատ. Ժ. 22. Տես ծնաւ և Եղիսէ, Գ թագ. ԺԹ. 46:

Արեւմարտիմ, որտ Եփթադաց: Այս անունը յիշեալ տեղւոյն արուեցաւ Յովթեփայ և ընկերներուն եօթնորայ որդին համար, երբ Յուդայ մարտինը Եգիպտոսէն թաղուելու էր տարուէր, Եղիսէ. Ի. 40, 41: Այս տեղը Երեմովի դաշտին մէջ էր, Երեմովի և Բարզանիսումա մէջուղ:

Արեւատիմ, որտ Սարի, Մարտառու գաշտին մէջ էր, յարեւելից Բարզանիսում, և փառովը լեռան մօտ: Յառաջ քան զմահ Մովսէսի իսրայելի սրբւոյն բառակատեղեաց մին էր, Թուոյն ԼԳ. 49: Յետուայ Բ. 4 համարին մէջ էր կոչուի Մատիմ: Մովարայի և Մագդանայի կանայք հոս հրապուրեցին իսրայելացիներին ի պղծութիւն և ի պաշտօն Բելիթի. գովայ, և 24,000 սգիւք մեռան հարուածով, Թու. ԻԵ:

Արեւբերմա, որտ այգիտանաց, էր գիւղ Ամմոնացոյ, վեց մղոն հեռաւ Ամմոնացոյն Ռարայէն, Դատ. ԺԱ. 33:

քաղերին և չրջակայ գիւղորեից, առկանին մեծ է մինչև վերջը:

Դամասկոսի գաւառին մէջ երկբարդ մեծ է ինքնագլուխ գետ է Աւայ, որ կ'անցնի Դամասկոսի հարաւային կողմի գաղտնէ, և կը թափի վերոյ յիշեալ երեք լիճերուն ամենէն հարաւայինը: Կը կարծուի թէ Սուրբ Գրոց փառքարն այս է: Որովհետեւ Դամասկոսի այս գետերը երբէք չեն ցամաքեր, այլ իդեմայ գրախտին պէս պողարեր և գեղեցիկ կ'ընեն երկիրը զոր կ'ուսգեն, Նէեման յիրաւի նախամեծար համարեցաւ զանոնք քան «Իսրայելի ըւրերը» որ կը ցամաքանայ ամառուին տօթագին օրերը:

Աբարիմ, լեռնիք յարեկից մեռեալ ծոփուն և ստորին Յորդանանու, «Երկրովի դիմաք», Մովաբու և Ռուբենի ցեղին երկրին մէջ: Այս լեռանց տարածութիւնը ճշդիւ որոշել անհաւի է: Նարաւ, փառապ և փոքովը լեռներն Աբարիմու գոտւոյն կը վերաբերեն, թուոց ի. 12. Լ. 47, 48. Բ. Ու. Լ. 49. Լ. 4. Ի. 1. արարեմ, թուոց ի. 41. Կը թուի նշանակել նոյն շղթային հարաւային մասը:

Աբայ Ասորերէն անուն է և կը նշանակէ հայ: Եղցւցնէ մանաւանդ այն գուծը, բնասանութիւնը և սիրոյ վտառհաւթիւնը որ է ի մէջ ծնողաց և սրբաց, Մարի. Ժ. 36. Հաովմ. Ը. 15. Գազ. Գ. 6:

Աբղեղով, ծառ, Եդուլայ, Ղեռացի էր, որ Ողբոյի սոսկալի մահուանէն ետքը, ապաւանկն իր տունը բնգունելով օրհնուեցաւ: Այնէ քաղաքիւնելով Գաւրիթ տարաւ տապանակը Երուսաղէմ: Արգեղով և որդիքը եղան գանապան զկայսութեան խորանին Երուսաղէմ, Բ. Թագ. 2. 10-12. Ա. Մնաց. Ժ. 6. 18-24. Ժ. 38. Ի. 2. 4-8, 15:

Աբղեմնէք, ծառ, Բաբելոն, Երեմիա Թագաւորին Եթովպացի ծառան, որոյ միջոցաւ ազատեցաւ Երեմիա սովամահ ըլլալէ ազատելի բանտին մէջ: Այս պատճառաւ անվասն ծառ Արգեմնէք երբ Երուսաղէմ առնուեցաւ Նաբուլադարանէն, Երեմ. Լ. 7-13. Լ. 15-18: «Տէրը կը ծանշայ անոնք որ իրն են»:

Աբղիա, ծառ, Տեռն: 4. Աբա-յարաւ տանը անուեն էր, Երբ Յեզարեկ կը ջարդէր մարգարէներ, Աբղիա հարեւր մարգարէ ազատեց մահուանէ, պահելով զանոնք երկու քաղաքներու մէջ և ուտելիք տալով անոնց, Բ. Թագ. Ժ. 4:

2. Փոքր մարգարէից չորրորդին անունն է: Կը կարծուի թէ Աբղիա մարգարեացաւ 587 ին նախ քան զՔր.: Աբղիա և չի կնար ստուգիւ ըսուիլ թէ երբ ապրեցաւ Աբղիա, սակայն հաւանական է թէ ժամանակակից էր Երեմիայի և Եզեկիելի, որք մինչոյն սոսկալի պատճառ մարգարեացան Եգովմայեցոց վրոյ ի պատիւ. անոնք ամբարտաւանութեան, բռնութեան և անգութ թշնամանացը որովք վարուեցան Հրեից հետ Երուսաղէմը կործանուելէն ետքը: Աբղիա մարգարեութիւնը կատարուեցաւ Երուսաղէմի կործանմանէն իւր հինգ տարի ետքը:

3. Աբղիա անուամբ ուրիշ ութ կամ տասն անձինք կը յիշուին, Ա. Մնաց. Գ. 21. Ի. 3. Ը. 38. Թ. 16, 44. Ժ. 9. Ի. 49. Բ. Մնաց. Ժ. 7. Լ. 4. 12. Եդ. Ը. 9. Նէեմ. Ժ. 5: Աբղիա մարգարեութիւնը: Տես Աբղիա 2:

Աբղեղազով, ծառ, Նաբուլայ: Այս փաղեղարէն անունը տրուեցաւ Աղարիայի, այն երեք իշխանազուն պատանեկաց միոյն որ Յուդայի երկրէն գերի տարուեցան Նաբուլադանոսորոյ ժամանակ, և անոր արքունեաց մէջ ընկեր էին Դանիէլի, Դան. Ա. 7. և իրենց առաքինութեան, իմաստութեան և բարեկարգութեանը համար բարձր պաշտօնի հասան, Դան. Ա. 3-19. Բ. 17, 49: Անոնց անյողողող հաստատութիւնը զԱսուած գաւառներու կառավարից առջև, ինչպէս նաեւ բարբառից հնոցէ ազատումը ձեռամբ հրեշտակի, շատերուն պատճառ եղան ճշմարիտ Աստուծոյ ճանչնալու, և յաւիտեան երեկոյ ըրին այս բարեպաշտ պատանիներն, իր օրինակ գերազանց և հաստատուն հաւատոյ առ Ասուած, Դան. Գ. Երբ. Ժ. 34: Տես և Հնոց:

Աբեմեղեր, Կիւֆուսիտ, անուն

էր տեղւոյն ուր Սամուէլ քար մը կանգնեց ի յշառապ շնորհակալութեան Աստուծոյ օգնութեանը որ արուեստաւ իւրայելի որդւոց աղօթքէք Սամուէլի փղշտացւոց գէմ մեծ պատերազմի մը մէջ: Անկէ առաջ իւրայել նոյն տեղը յաղթուած էր և տաղանդաւոր գերի տարուած էր, Ա թագ. Դ. 1. Ե. 1. Ի. 5-12:

Արեմներ, հայր լաւայ, որդի էր Սաւուղի Տորեղորը Կերեայ և անոր զօրացը զօրագիր, Ա թագ. ԺԴ. 50: Սաւուղի մահուանէն ետքը եօթը տարի թիկունք եղաւ անոր որդւոյն Յերուսթէի, բայց Սաւուղի հարմին Ռեափայի պատանաւաւ Յերուսթէէն յանդիմանուելով, ամբողջ թագաւորութիւնը Դաւթի ներքեւ միացնելու ձեռնարկեց, բայց գաւազ սպանուեցաւ Յովաբէն, կամ ի վրէժ մահուան Յովաբու եղբօրն Ասայելի զոր Արեմներ առաջ սպանած էր, և կամ, որ աւելի հաւանական է, առ նախանձու: Այս սպանութիւնը զարշիլի թուեցաւ Դաւթի որ ողբ յորինեց Արեմների մահուան վրայ, Ա թագ. Բ. 8. Գ. 33: Դաւթի յետոյ Սաղմոնի յանձնեց մահուամբ պատուհասեց Յովաբայ ոտիւրը, Գ թագ. Բ. 5, 6:

Արեստ, հայր ընդէ կամ ոչ հայր է, Դաւթի քրոջ Դարուհայ երեք որդւոց երէցն էր, եղբայր Յովաբու և Ասայելի, Դաւթի քաղաքային զօրաւորներէն մին, Ա Մնաց. Բ. 16, և հաւատարիմ իր մօրեղբօրը, Թագաւորին: Արեստ եկաւ մինակ Դաւթի հետ Սաւուղի վրանը, Ա թագ. ԻԶ. 7-14: և Յերուսթէի գէմ պատերազմին մէջ, Ա թագ. Բ. 18, 24, ինչպէս նաեւ Եղովմայեցւոց, Ա Մնաց. ԺԵ. 42, 43: Ասորոց ու Ամ մնացւոց գէմ պատերազմներուն մէջ, Ա թագ. Ժ. 40, Տրամանաւար էր: Փղշտացւոց գէմ կռուի մը մէջ ԳԴաւթի ազատեց վառնգէ սպաննելով Յերիբեհոր հսկայն, Ա թագ. ԻԱ. 16, 17: Արեստ իւր նիզակը կանգնեց երեք հարիւրի գէմ և բազանեց զանոնք, Ա թագ. ԻԳ. 48: և Սեմէի, Արիսողմայ և Մարէի գէղքերուն մէջ Դաւթի հետ էր, Ա թագ. ԺԶ. 9. ԺԸ. 2. Ի. 6, 7:

Արեստա, զայնու, իւրայելի գաւառաւորաց տառներորդն էր, Բեթզեհեմացի: Եօթը տարի գաւառաւորութիւն բրաւ, և անուանի էր իւր ընտանեաց բազմութեան և յաջողութեանը կողմանէ, 1182 ին նախ քան զԳր., Դատ. ԺԲ. 8:

Արեւ-բերմաւաք, ուր տան Մատայ, քաղաք էր զեղէի Կեփթաղիմայ, ի հիւսիսայ Մառոնի լճին: Սարէէի ապստամբութեան առեր պաշարուեցաւ այս քաղաքը, Ա թագ. Ի. 43-22: ութուան տարի ետքը առաւ զայն Ռենագագ, Գ թագ. ԺԵ. 20: և զարմեալ 200 տարի ետքը, Թագաւոր Բաղապար, Դ թագ. ԺԵ. 29: Ա Մնաց. ԺԶ. 4 համարին մէջ էր կոչուի Արեմայիմ, Բաղգատէ Գ թագ. ԺԵ. 20: Կը կոչուի նաեւ լոկ Արէլ, Ա թագ. Ի. 48:

Արեւ-մայիմ, ուր տաւ Լուի: Տես Արեւ-բերմաւաք:

Արեւմաւալ, ուր պարտեց, էր քաղաք իսաբարայ, Յարգանաւ մօտ, Բեթաւանի տարւ մըն գէղ ի հարաւ: Գեղէնն այս տեղւոյն մօտ զարկաւ Մաղիանայիները, Դատ. Ի. 22: հոս ծնաւ և Եղիսէ, Գ թագ. ԺԹ. 16:

Արեւմարաիմ, ուր Եփթարայայ: Այս անուան յիշեալ տեղւոյն արբուեցաւ Յովսեփայ և ընկերներուն եօթնորեայ ողբին համար, երբ Յակոբայ մարմինը Եփթատան թաղուելու կը տարուէր, Եղիսէ. Ի. 40, 41: Այս տեղը Երիքովի դաշտին մէջ էր, Երիքովի և Յարգանաւ մէջուղ:

Արեւատիմ, ուր Սարիֆ, Մաղարու գաշտին մէջ էր, յարեւից Յարգանաւ մօտ, և փաղօր լեռան մօտ: Յառաջ քան զմահն Մովսէսի իսրայելի որդւոց բանակատեղեաց մին էր, Թուոց ԼԳ. 49: Յետուայ Բ. 4 համարին մէջ կը կոչուի Սաաթիմ: Մովարացի և Մաղիանայի կանայք հոս հրապուրեցին իսրայելացիներին ի պղծութիւն և ի պաշտօն Քէփեզովայ, և 24,000 զփք մեռան հարուածով, Թու. ԻԵ:

Արեւքերամիմ, ուր այգիտանայ, էր գիւղ Ամմոնացւոց, զեղ մըն հեռու Ամմոնացւոց Ռարայէն, Դատ. ԺԱ. 33:

Արիա, «յի հայ է Եհնա, 1. Ահաբանի ցեղին մէջ տան մը նահապետ էր: Երբ Դաւիթ քահանաները քաննէ և չորս գասակարգ բաժնեց՝ առնաւ ինն պատաւարութիւնը կարգաւ կատարելու, սխեմորդ գասակարգը կոչուեցաւ յանուն Արիայ, Ա Մնաց. ԻԳ. 10: Այս գասակարգէն էր Զաբարիա, Ղուկ. Ա. 5:

2. Արիա էր իսրայելի առաջին թագաւորին Յերորովամայ որդին որ մեռաւ մանուկ: Արիկ էր և ողբաց անոր վրայ ազգը, քանզի «Առաւել զայ առջեւ բարի բան մը գտնուեցաւ անոր վրայ», Գ թագ. ԵԳ. 1-18:

3. Արիա էր Յուդայի առաջին թագաւորին Ռորովամու որդին: Գահը ելաւ յամի ստեղծ. աշխ. 30:16, և երեք տարի միայն թագաւորեց: Յերորովամայ հետ պատերազմ ընելով՝ Նշանաւոր յաղթութիւն մը բրաւ, Բ Մնաց ժԳ., բայց և այնպէս հետեւեցաւ իր հօրը չար օրինակին: Անոր մայրը, Մաաքա կամ Միքայիտ, հաւանականապէս թառն էր Արիստղոմայ, Գ թագ. ժԵ. 2. Բ Մնաց. ժԱ. 20. ժԳ. 2:

4. Արիա էր մայր Եղեկիտ թագաւորին, Բ Մնաց. ԻԹ. 1:

5. Արիա էր Սամուէլի երկրորդ որդին: Սամուէլ իսրայելի վրայ գատաւոր գրաւ զԱրիա և անոր եղբայրը: Ասոնց կաշառակարծութիւնը և անխրաւութիւնը պատճառ տուին ժողովրդեան թագաւոր ինքերկու, Ա թագ. Ը. 1-5:

Արիաբար, Էբուլանց հայ, որդի էր Արիմեիկայի և տանեկրորդ քահայտապետ Հրէից, երբ Սաւուլ մարդ զրկեց ի նոր ընդէլ հան գտնըւած քահանաները, Արիաթար որ մանուկ էր՝ փախաւ անապատն առ Դաւիթ, Ա թագ. ԻԲ. 11-23, որպէս լեցաւ իրրե քահանայ, Ա թագ. ԻԳ. 9. Լ. 7: Դաւիթ թագաւորելէն ետքը հաստատուելով՝ քահանայապետութեան մէջ, օգնական եղաւ անոր տապանակը նրաւ ուղեմ բերելու, Ա Մնաց. ժԵ. 41, 42, և էր Դաւիթի կողմը Արիստղոմայ ապստամբութեան առեւը, Բ թագ. ժԵ. 35, բայց յետոյ իսկապար թողուց իւր բարեկամը Դաւիթ

անոր ծերութեան առեւը, և յարեցաւ Ագոնիայի: Սողոմոն յաջորդելով հօրը, հանեց զԱրիաթար քահանայապետութենէ, և զրկեց զանի Անաթովթ, Գ թագ. Բ. 26, 27: Այսպէս կատարուեցաւ մարգարեութիւնը որ եղած էր առ Հիգի 150 տարի առաջ, Ա թագ. Բ. 27-36: Կերեթ թէ Սաւուլը հանելով քահանայապետութիւնը իթամարայ տունէն որմէ էր Հիգի՝ տուած էր Էգիաղարայ տոհմին, զՍաղովկ քահանայապետ կարգելով: Այսպէս միեւնոյն ժամանակի մէջ երկու քահանայապետք կային իսրայելի մէջ: Արիաթար Դաւիթի հետ, և Սաղովկ Սաւուլայ հետ Այս կրկին քահանայութիւնը տեւեց Արիմեիկայ մահուանէն մինչև յթագաւորութիւնն Սողոմոնի, յետ որպէս Սաղովկ և անոր ցեղը միայն կատարեց այն պաշտօնը:

Բայց գովաւորութիւն մը կը ծագի առ պարագայէն, որ, Գ թագ. Բ. 27, կըսուի թէ Արիաթար հանուեցաւ քահանայապետութենէն հրամանաւ Սողոմոնի, մինչև, Բ թագ. Ը. 47: Ա Մնաց. ժԸ. 16. ԻԳ. 3, 6, 31, կըսուի թէ Արիմեիկէ որդի Արիաթարայ քահանայապետ էր զըզը ընդ Սաղովկայ: Այս գովաւորութեան հաւանականագոյն լուծումն այս է որ հայրը և որդին միտնկամայ կը կրէին Արիմեիկէ և Արիաթար աւուներ, Հրէից մէջ անսովոր չէր այս: Տես ի ստորեւ Արիգետ: Այս կերպով կրնանք լուծել նաեւ այն գովաւորութիւնը որ Մարկոսի Բ. 26 համարէն կը ծագի: Այս համարին մէջ Մարկոս կըսէ թէ Արիաթար տուաւ առաջաւորութեան հացը Դաւիթի, ակնարկելով Ա թագ. ԻԱ. 1-6 համարները, սւր Արիմեիկէ է փոխանակ Արիաթարայ:

Արիգետ, հայ յստափեան, 1. կին նախ Նարազայ կարմեղացայ, և ապա Դաւիթի: Լսելով Նարազայ ապերախութիւնն առ Դաւիթ, Ա թագ. ԻԵ. 14, իւր ծառաներէն ու մանց հետ էշերով առաւ տարաւ Դաւիթի: Իւր քաղաքավարութեամբ և խօսքերով շահելով Դաւիթի սիրտը, յետ մահուան Նարազայ որ քիչ ետքը պատահեցաւ, կին եղաւ

Դաւթի։ Այս ամուսնութենէն ծնան ինչպէս ոմանք կը կարծեն, երկու որդիք։ Քիշար և Դանիէլ, Բթագ. Գ. 3. Ա Մնաց. Գ. 1. բայց շատ հաւանաւոր է թէ այս երկուքը մէկ անձ էր։

2. Չոյր Դաւթի և մայր Ամեսայի, Ա Մնաց. Բ. 16, 17։

Աբիելքը, հայր Եհոն-Բեա, Թոռն Մանասէի, Թուոց Իձ. 29, 30, և նահապետն ազգատոհմին սրմէ էր Գեղեօն, Յես. Ժէ. 2. Դատ. 2. 31. Ը. 2. Այս վերջին համարին մէջ “Աբիելքերի այգեկուծ”, բռուկը կը նշանակեն Մադիանացոց պարտութիւնը 300 մարդոց ձեռքով որ մեծաւ մասամբ Աբիելքերեան էին. և “Եփրեմի ճաշարակութիւն” խօսքը կը նշանակէ Օրէրի և Զէրի բանուիլը, և այն յաղթութեան ուրիշ պատուները զորս քաղցին Եփրեմեանք։

Աբիթնացիք, բնակիչք Աբիթնայ որ էր անուն գաւառի Անգլիոյ անունը արեւելեան զառիվայրին վրայ, 12-20 մղոն յարեմոյց հիւսիսոյ Դամասկոսի, գեղ ի Հեզիուպոլիս կամ Բաազրէի։ Աբիթնէ անունը կ'ած է Աբիլոս քաղաքէն, և կը կոչուի նաև Աբիթնէ Լիւսանէայ, որչա՛ն համար ուրիշներէն։ Լիւսանիոս անուն մարդ մը կը կառավարէր այս գաւառն իբրեւ չորրորդապետութիւն Հառնի կայսեր Տիրերայի հնգերորդ տարին, Ղուկ. Գ. 4։

Աբիմէլէք, հայր Բեա-Բեա, 1. Փրզըշտացոց Գերարայի Թագաւոր, առաւ զՍարրա իր տունը, բայց քնոյ մէջ հրաման տանելով զարեւոյ ըզՍարրա առ Աբրահամ, և տուաւ անոր 4,000 կտոր արծաթ իբրեւ “աչքերու ծածկոց”, Սարրայի համար, այսինքն իբրեւ քուսութեան նուէր, և իբրեւ վկայութիւն իր անմեղութեանը յայն ամենեցուն։ Աբիմէլէք յետոյ ուխտ հաստատեց Աբրահամէ հետ, Մննգ. Ի. 1։

2. Ուրիշ Թագաւոր Գերարայի էր, և հաւանականապէս առաջինն որդին, ու ժամանակակից Իսահակայ։ Աբիմէլէք յանգիմանեց զԻսահակ որ Իերեկայի համար բռած էր թէ իր քոյրն էր։ Յետոյ ուխտ բռաւ Աբիմէլէք Իսահակայ հետ ի Բեթաւէ, Մննգ. Իձ. 1։

3. Հարճարդի Գեղեօնի. հօրը մահաւանէն ետքը Թագաւոր եղաւ Աբիւքեմայ ապանինելով քարի մը վրայ իր հօրը եօթանասուն որդիքը, կրտսերը Յոնիանիւն միայն ապրեցաւ։ Յոնիանիւն Աբիւքեմայոց երեք տուաւ անոնց վարմունքը ծառերուն առակով։ Երեք տարի ետքը Աբիւքեմայի կ'ան Աբիմէլէքոյ գէմ, Աբիմէլէք վանեց զանոնք և անոնց քաղաքը կործանեց, բայց մինչ Թեբէոն քաղաքին վրայ կը յարձակէր, կին մը վերէն երկամայրար նետոց անոր գլխուն վրայ։ Աբիմէլէք չարաչար վերադարձաւ իր ծննդավայրէն և նախկինն որ ապանեց զանի, Դատ. Թ. 1։

Աբիմագաթ, -Էմ- հայր, 1. որդի Յեսուէի, և մին անոր երեք որդիներէն որ Սաւուղի հետ էին Փղշտացոց պատերազմին մէջ, Ա թագ. ԺՁ. 8. Ժէ. 13։

2. Սաւուղոյ որդին որ մեծաւ պատերազմին մէջ ի Գեղարուէ, Ա թագ. ԼԱ. 2։

3. Կարիաթարիմէն Ղևոնցի մը, որոյ տան մէջ եօթանասուն տարի ծնաց տապանակը Փղշտացիներէն ետ զԿիուէն ետքը, Ա թագ. Է. 1. Ա Մնաց. ԺԳ. 7։

Աբիուղ, -Էմ- (Եհու) և հայր, Ահարոնի երկրորդ որդին որ քահանայ օծուեցաւ իւր երեք եղբայրներով, ԽԼ. ԻԸ. 4, բայց թիւ մը ետքը կրակով այրեցաւ աստուածուած իր եղբարրը Նադաբաւ հանգերէ, վտանգի տանեց խնկարկութիւն բրած էին հասարակ հրով փոխանակ տանելու այն կրակէն որ ողջակիզաց սեղանոյն վրայ կը վառէր հանապազորդ, Ղև. Ժ. 1-2. ԺՁ. 42. Թուոց ԺՁ. 46. Որովհետեւ այս գէղեթն ետքը իսկ և որդիք իսկ իսկ իսկ վկայութեան խորանին մէջ պիտի ապաստուարէին, շատ հաւանական է թէ Նադաբ և Աբիուղ արեւել էին երբ այն յանցանքը գործեցին Ասանց մահը կը զգուշացնէ յայտնապէս թէ այն սեղանէն միայն զոր Քրիստոս որդեկ, Եբր. Ժ. 10-14, պետք է խուճկ վառել ի պաշտօն Աստուծոյ։ Աստուծոյ պաշտօնին մէջ վտանգաւոր է անոր պատուէրներէն խոտորիլ։ Մեր գործն այնպիսի Աստուծոյ

մը հետ է որ խմատութեամբ սահմանած է իր պաշտօնը, արգարութեամբ կը պահանջէ իր սահմանադրութեան կատարումը, և սաստկութեամբ կը պատժէ երբ կատարուի այնպիսի բան մը զոր ինք պատուիրած չէ:

Արիսակ, հայ բօլոսթիս, գեղեցիկ կոյս ազնիվ Սունամայի, իստքարու երկրէն, Դաւթի ծերութեան ատենը արուեստաւ անոր իբր կին՝ զանի գարմանելու համար, Գ թագ. Ա. 4, 2: Դաւթի մահուանէն ետքը Ազոնիա ուղեց կին ընել զԱրիսակ իւր ապտամբական նպատակն յառաջ տանելու համար, և սպանուեցաւ, Գ թագ. Բ. 13-25:

Արիսողամ, հայ բօլոսթիս, Դաւթի որդին Մաաթայէն, Գ թագ. Գ. 3: Նշանաւոր էր Արիսողամի գեղեցկութիւնը, և զլիւզի մազերն այնպէս առատ էին, Բ թագ. Ժ. 25, որ երբ շատանալով կը կտրուէին, քանզի նեղութիւն կու տային անոր, կտրուած մազը կու գար արքունի կըշուով 200 սիկլ, այսինքն իբր 30 ունկի կամ իբր 250 արամ: Արդարեւ ասորքինակ է բոլոր ոչ անհաստալի: Դաւթի ուրիշ մէկ որդին, Ամնն, բռնարարած ըլլալով Արիսողամի քոյրը Թամար, սպանուեցաւ Արիսողամի պառնակութեամբ: Արիսողամ այս սպանութենէն ետքը փախաւ Գետուր, ուր անոր հաւը, Թուրի, կը թաղաւորէր: Երեք տարի ետքը Յովաբու միջնորդութեամբ Դաւիթ թղլ տուաւ Արիսողամի դառնալ Երուսաղէմ: Քանի մը տարի ետքը Արիսողամ հաշտուեցաւ Դաւթի հետ, և համարձակութիւն գտաւ անոր քով, Բ թագ. Ժ. 1: Բոլոր Արիսողամ ապերախ գանուեցաւ հօրը շնորհքին: Սկսաւ ժողովրդատէր ձևանալ, և խորամանկ հմարիւք "Խորայէլ բոլոր մարդոց սիրտը իրեն գարնուց," և հուսկ ուրեմ թագաւոր Տրատարակեց զինք փերքնի մէջ: Դաւիթ խոյս տուաւ Երուսաղէմէն: Արիսողամ հալածեց զԴաւիթ, և կուսին մէջ որ ծագեցաւ Դաւթի և Արիսողամի մէջտեղ: Արիսողամի զօրք յաղթուեցաւ: Արիսողամի մազերը ծառի մը կըռ-

ուեցան, և Արիսողամ կախուած մընաց: Յովաբ գտնելով զանի սպաննեց: Դաւիթ շատ տրտմեցաւ անոր մահուանը վրայ, և դառն ողբերով լացաւ, Բ թագ. ԺԸ. 33:

Արիսողամի պատմութիւնը շատ օգտակար իրաւ է մեզոց, մանաւանդ ունայնութեան, փառասիրութեան, մոլեկան կրից և ծնողաց դէմ անհնազանդութեան միտեալ պատանեկաց:

Արիսուա, հայ պօլոսթիս, որդի Փննէհեոի և չորրորդ քահանայապետ զինք Ահարոնի, Ա Մնաց. 2. 50: Արիսուա հաւանականապէս ժամանակակից էր Էդգունի և Աւով զայ, Դաւ, Գ:

Արիսո, հայ բօլոսթիս, 1. Ռուբենի որդիներէն Եղիարու որդւոց մին, որ Մովսէսի դէմ ապրտամբելով կորուսեցաւ կորիւնս հետ, Թու. Ժ2:

2. Բեթելացի Բեիլի անդրանիկ որդին, Գ թագ. Ժ2. 34:

Արիթու, հայ բօլոսթիս, Յուդայի թագաւորին Ռարովամի կինն էր, Բ Մնաց. ԺԱ. 18, և "ազնիկ" այսինքն սերունդ, Եղիարու, եզրօր Դաւթի:

Արրաճամ, հայ բօլոսթիս, ի սկզբան՝ Արրամ, հայ բօլոսթիս, Երեմ. Ժ. 4, 5, Հրէից ազգին մեծ նահապետ, որդի Մարայի, Ամմոյ սերունդէն: Արրահամ ծնաւ Քաղզէացոց Բւր քաղաքը յամի ստեղծ. աշխ. 2008, այսինքն 1996 տարի նախ քան Գրիգորիոս, Երեմ. ԺԱ. 27, 28: Եթեմանաուն տարի ընակեցաւ յԲւր, ապա կոչուելով Աստուծոյ թողուց իւր կատարաւ ազգականները, և գնաց Միջագետք խառն քաղաք, Գործ. Է. 2-4, իւր հօրը, իւր կնոջ Սարայի, իր եղբորը Նաբովոյի և իւր եղբորորդւոյն Դովոյի հետ: Քիչ ապա իւր քր հայրը մեռաւ և Արրահամ Աստուծոյ հրամանաւը կու խառնէն իւր կնոջ և եղբորորդւոյն հետ, և մտաւ խոտաղեցեալ երկիր իբրեւ վերանաբնակ կամ թափառական հովիւ: Ժամանակ մը Արիսակ ընտելով, շինեց հան, բոս սովորութեան իւրում, սեղան Տէրոյն որ երեցաւ:

և խոստացաւ անոր զաւակին տալ այն երկիրը : Զուր և արօտ գտնելու համար տեղէ տեղ փոխուելով, վերջապէս սողի մը պատճառաւ ինկաւ Եփրատս, ուր զՍարա իւր քույրը կը կոչէր, վառնալով բռն թէ իւր կիներէր, Ծննդ. ԺԲ : Փառնաւու երկիրը դառնալով բազմութեամբ հօտից և արջառոց, Թագուց զՂովա բնակիչ ստորին Յորդանանու բարեբեր հովտին մէջ, և իւր փառնները կանգնեց Մամբրէ, Ծննդ. ԺԳ : Քիչ տարիներ ետքը ազատեց զՂովա և անոր բարեկամները գերութենէ, և օրհնուեցաւ Մեթոնգեկէն, Ծննդ. ԺԴ : Դարձեալ երեւնալով անոր Աստուած բռաւ թէ անոր զաւակը պիտի բազմանար երկնից աստղերուն պէս, յայտնեց նաեւ թէ անոնք պիտի հարստանարուէին Եփրատս 400 տարի, և ապա պիտի դառնային ժառանգել խոստացեալ երկիրը, Ծննդ. ԺԵ : Բայց անոր սրգի տրուելուն խոստամբ դեռ կատարուած չըլլալով, Սարա իբրեւ հարմ տուաւ Արբաշամու իւր ազաթինը Հագար որմէ ծնաւ Իսմայէլ, Ծննդ. ԺԶ : Տառափեք տարի ետքը Աստուած գարձեալ երեւնալով Արբաշամու բռաւ թէ խոստման ժառանգը պիտի ծնանէր Արբաշամու բուն փոքրէն Սարայէ որոյ Սարայ անունը փոխելով Աստուած կոչեց Սարրա : Հոստատեց նաեւ թշվառութեան ուխտը, Ծննդ. ԺԷ : Հոս պատահեցաւ նաեւ երկը հրեշտակներուն այցելութիւնը, և յիշատակաց արժանի միջնորդութիւնը զոր բռաւ Արբաշամ ազալելով Տէրտը հրեշտակին Սագոմբ բնակչաց համար, Ծննդ. ԺԸ : Յետ այնորից գնաց Արբաշամ գեղ ի հարաւ, Գերարաւ, ուր գարձեալ իրեն քույր կոչէր զՍարրա : Այս երկրին մէջ ծնաւ Իսահակ. և քիչ ետքը Հագար և Իսմայէլ արտաքսուեցան բնակութեան նոր տեղ մը փնտռելու, Ծննդ. ԻԱ : Իբր քսան և հինգ տարի ետքը, Խառուած փոքրէնց Արբաշամու հաւատքը, հրամայելով անոր զօհել զԻսահակ, որդին և խոստման ժառանգը, Մորիա լեւան վրայ, Ծննդ. ԻԲ : Տառափելու տարի ետքը, Սարրա մեռաւ, և

Մարգեղայի սյրը գնուեցաւ իբրեւ գերեզմանատեղի, Ծննդ. ԻԳ : Արբաշամ զրկեց իւր տանը վերակացուն, և առաւ իսահակայ համար կին Միղգեղատաց մէջ իւր բարեկապ ազգականներէն, Ծննդ. ԻԴ : Ինք ալ ամուսնացաւ Փետուրայի հետ և ունեցաւ վեց որդի որոց իւրաքանչիւրը եղաւ մէն մի ազգի նահապետ Արարիյ մէջ : Արբաշամ լեւաւորք և պատուով մեռաւ 175 ամեայ, և անոր սրգիւրը Թագեցին զանի այն գերեզմանը ուր Թաղուած էր Սարրա, Ծննդ. ԻԵ :

Արբաշամ իր առաքինութիւններով Սուրբ Գրոց մէջ նշանաւորագոյն անձանց մէկն է : Արբաշամ ճշմարիտ նահապետ էր արեւելեան, այն երկրին մէջ իշխան մը : Աւելոր մեծ հարստութիւն, շատ բնագոծիւններ, և զբաղի ժողովրդաց առջև էր մեծարոյ. բայց և այնպէս էր արգարեւ օտար և պանդուխտ, անոր միմիայն ստացուածքն էր գերեզմանաւորին զոր գնեց : Արբաշամ նշանաւոր էր նաեւ ուզողութեան, առատաձեռնութեան և հիւրասիրութեան կողմանէ, բայց քան զամենայն նշանաւոր էր անոր պարզ և անորոգագ հաւատքը : հաւատք մը՝ որ կը հնազանդէր առանց վարանման կամ յապաղման, և չգրգուեցաւ նաեւ այն փորձէն որ քան զամենայն փորձ ահաւոր էր, այնպէս որ յիշուի կոչուեցաւ "Տայր հաւատացելոյ", Պատմութեան մէջ անուն մը պատիւ գրուած չէ մարգկային ազգին այնչափ մեծ մասէն ինչպէս Արբաշամու անունը : Արբաշամ կը պատուուի ոչ միայն Հրեաներէն և Քրիստոնեաներէն, այլեւ Մահապալաններէն : Աստուծոյ խոստումը լիովին կատարուած է Արբաշամու վրայ իբրեւ նախահօր Քրիստոսի յարմար բոլոր ազգերը օրհնեալ են, և իբրեւ հօր ամենայն հաւատացելոյ. անոր զաւակը երկնից աստղերուն չափ է, և նոցա հանգերմ պիտի ժառանգէ երկնային փառանք :

Արբաշամու գոգը, Ղուկասու Աւետարանին մէջ, ԳԷ. ԺԶ. 22, կրտսի թէ Ղազարոս տարուեցաւ Արբաշամու գոգը, այսինքն սղբա-

յութեան երանաւետ կայանք ուր էր հաւաասացեաց հայրը, Հոն գրտ-նուագներն ըստ Մատթէոսի, Գլ. Ը. 11. և ըստ Ղաւկասու, Գլ. ԺԳ. 29, իրեք թէ սեղանի մը բոլորտիքը բազմալ ուրախութեան տօն կը կատարեն: Միեւն խէչ նստել, ըստ արեւելեաց, սեղանի բազմելու նշանաւորութիւն ունէր, Յովհ. ԺԳ. 23, Տես Ուտել:

Ազաբոս, ճարտ, խաղաղութեան հօր, նախին եկեղեցւոյն մէջ մարգարէն, թերեւս փրկատոսի եօթանասուն աշակերտաց մին: Մարգարէացաւ սոյն որ պատահեցաւ կողոպտու կայսեր ժամանակ, յամի Տն. 44, և զոր կը յիշեն Սուրենիոսն և այլք: Այս սոյն Հրէաստանի մէջ ոստարիկ էր, և Անտիոքէն օգնութիւն զրկուեցաւ Երուսաղէմի եկեղեցւոյն, Գործ. ԺԱ. 28: Ազաբոս մարգարէացաւ նաև յետ ամաց թէ Պողոս շաա նեղութիւն պիտի կրէր Հրէից ձեռքէն, Գործ. ԻԱ. 10:

Ազազ, բնդհանուր անուն Ամաղեկացւոց թագաւորներուն, ինչպէս փարսաւն էր անուն Եգիպտոսի թագաւորներուն, Թուոց ԻԲ. 7. Ա թագ. ԺԵ. 8: Սուրբ Գրոց մէջ վերջին անգամ յիշուած Ազազ «կտոր կտոր եղաւ», Սամուելի ձեռքով Տէրոջը առջև, զան զի Սաւուզ, հակառակ Աստուծոյ հրամանին, խնայած էր Ազազայ և Ամաղեկացւոց հօտերուն և արջառներուն, փոխանակ ջնջելու զանոնք: Ազազ անստփոր կերպով պատժուեցաւ, ինչպէս կերէի, իւր չարաչար անգթութիւններուն համար, Ա թագ. ԺԵ. 33:

Ազգար, հասարակ, ներշնչեալ Հրեայ մատենագիր, գրեց Առակաց Լ. գլուխը որ Սողոմոնի առակներուն հետ գրուած է:

Ազգաւ, մեծ թաշուռն ու, երամովն չի շրջիր, և շաղկապէր է: Իսրայէլն նախ աշուրները կը հանէ, Առակ. Լ. 47: Երբ ձագերը կը սկսին թռչել, Կարտաթը զանոնք, Յոր. ԼԸ. 41: Սղմ. ՃԻԵ. 9: Ազգաւները կերակրեցին զեգիս հրաշքով, Գ թագ. ԺԵ. 6:

Ագրիպպա, գիտաբան: Տես Ներսիսեան 4, 5:

Ագազ, զբար, 1. Եգովթի թագաւոր որ կտորեց Մագիանացիները Մովսէսու զաշտին մէջ, Ծննդ. ԼԶ. 35: Ա Մնաց. Ա. 46:

2. Ուրիշ թագաւոր Եգովթոյ որ կը յիշուի Մնացորդաց մէջ, Ա Մնաց. Ա. 51:

3. Ուրիշ Եգովթոյցի իշխան արքայազուն, որ փախաւ Եգիպտոս մինչդեռ մահուկ էր, յետ նուաճելոյն Դաւթի զիգամ, Բ թագ. Ը. 14: աղէկ ընդունելութիւն գտաւ և ամուսնացաւ թագաւորին ջրոջը հետ: Յետ մահուան Դաւթի և Յովաբու, զարմաւ Եգամ, և շտնաց, բայց զգուր, Թօթափել Սողոմոնի լուծը, Դ թագ. ԾԱ. 14-22. Բ Մնաց. Ը. 47:

Ագազ-նեմօն, Մակեդոնի հովտին մէջ անուն տեղւոյ աւր բարի թագաւոր, Յովթոյ, սպանուեցաւ Եթովպացւոց հետ կուռի մը մէջ, Դ թագ. ԻԳ. 29. Բ Մնաց. ԼԵ. 20-25: Այս գեղքին վրայ մեծ ոգը եղաւ, Զաք. ԺԲ. 11:

Ագամ, հօգիւտ, 1. առաջին ծնող և նախահայր մարգկային ազգին: Նինուեցաւ հոգէ և եղաւ հոգի կենդանի Արարչին շնորհ, Արարչագործութեան վերջին եղաւ, և առաւ հրաման իշխելու երկրիս բոլոր արաւաածներուն: Որպէս զի մինակ շնար, Աստուած օգնական առաւ անոր զիւա, որ անոր կին եղաւ: Այսպէս հաստատեց Աստուած ամուսնութիւնը որ առաջին հաստատութիւնն է ոչ միայն ժամանակին, այլև կարեորութեան և օրհնութեան կողմանէ մտրկային ազգին համար: Ագամ կատարեալ ստեղծուեցաւ ընդհանր, իմացական և հոգեւոր ձիւրքերով, և փորձուելու համար գրուեցաւ Եգեմայ գրախոր: Սուրբ և երջանիկ էր, բայց մեղանշական բլլալով, Սատանային փորձութեամբ և Եւայի թելադրութեամբ Աստուծոյ յայտնի հրամանին դէմ գործելով ինչպէս այն վիճակէն, և այնպէս անէծք բերաւ իրեն և իւր բոլոր զաւակներուն վերայ: Աստուծոյ ողորմութիւնը մէջ մտաւ, փրկիչ մը խոտադուեցաւ, և անէծքին կատարուած խափանուեցաւ: Բայց Ագամ արարքուեցաւ:

նշեմէն և անոր կենաց ծառէն, և
 դասադարձուեցաւ ծանր աշխատանք-
 ութեամբ ազգերը: Ազամայ երբեմն
 կռիւթիւնն անիւր դասուեցաւ, երբ
 տեսաւ իր անկման գրաւիք իր գաւ-
 կին վայր: Ամբ անդրաճեալ կային,
 և երկրորդ արգին Արէլ, Տաճարման
 իրենց անկեալ ծնողաց, կանուխ
 յափշտակուեցան անձնով, մին բա-
 ցանուեալով, միւր՝ իւր տալով:
 Ազամայ և իւրայի եղան թերեւս ու-
 ռիւ օւտտերք և դասեց, բայց միայն
 Սեթայ անունը յիշուած է: Ազամ
 ապրեցաւ ին Տաթիւր երեսուն տարի
 և տեսաւ իր սերնդեան արագ բազ-
 մանալը երկրիս վայր - բայց մարդաց
 չարութիւնը երկրի վայր կը շատար:
 Ազամայ մահուան ասելը Նշոյոյ
 Տայրը Ղամբը յիշուած և չինք տա-
 րեկան էր, և այն մարդց կարգէն
 ըլլալով որ «Յաւանդոյ Տեալ իր բա-
 լէին», անասաւկոյս լոյց զՂեւոնդ
 Արշալայ բերենէ մարդկային ազգին
 նախաւոր պատմութիւնը:

Իշխանի և անոր կենաց ծառէն, և դատապարտուեցաւ ծանր աշխատութեամբ ապրելու: Ագամայ երջանկութիւնն աւելի դաւանացաւ, երբ տեսաւ իր անկման պատուէն իր զաւկին վրայ: Անոր անդրանիկը Կայէն, և երկրորդ որդին Աբէլ, Համանման իրենց անկախ ծնողաց, կանուխ յափշտակուեցան անոնցմէ, մին ընդանուելով, միւր՝ խոյ տալով: Ագամայ և Եւայի եղան թերեւս ուրիշ ուստեքը, բայց միայն Աբէլայ անունը յիշուած է: Ագամայ ապրեցաւ ինն հարիւր երեսուն տարի և տեսաւ իր սերնդեան արագ բազմանալը երկրորդ վրայ: Բայց «մարդոց չարութիւնը երկրի վրայ կը շատնար», Ագամայ մահուան ատենը Նոյոյ հայրը Ղամբը յիշուեւ և հինգ տարեկան էր, և այն մարդոց կարգէն բլաւով որ «Աստուծոյ հետ կը բալէին», անտարակոյս լսեց զզրեցեալ Ագամայ բերնէն մարդկային ազգին նախաւոր պատմութիւնը:

Մարդուն տրուած անէծքը կը ցուցնէ ոչ միայն մարմնաւոր աշխատութիւն և վիշտ ամուլ և փշտից երկրի վրայ և մարմնային բնական լուծումը, այլև մարդուն ազնուազոյն մասին, այն է հոգւոյն, «յաւիտենական մահը»: Այն օրը կորսնցուց Ագամայ իւր Արարչին բարոյական պատկերը, և եղաւ նշաւակ ոչ միայն բնական մահուան, այլև Աստուծոյ յաւիտենական բարկութեանը և անիծից, որ արգարեւ մահ է, և մահու զինու մարդկային ազգին վրայ: Այսպէս կը կարծէ Պօղոս առաքեալ որ ամէն տեղ Ագամայ աշխարհք մտած մահուան հետ կը բազդատէ Գրիստոսով Հորհրուած կեանքը, Հրաւիրով: Եւ Այս կեանքը հոգեւոր է: Այն մահն ալ, բարոյական նշանակութեան նայելով, հոգեւոր է: Անէծքին ժամանակաւոր և մարմնաւոր պատժէն ոչ ոք է կամ կրնայ բլաւ ազատ, բայց անէծքին հոգեւոր և յաւիտենական պատժի վերջնելու համար Գրիստոս մեռաւ, և ով որ ապաշխարութեամբ և հաւատով անոր կը գիւծէ պիտի ազատի սպառնացեալ մահէն, և պիտի մահէ յաւիտենական կեանքը մարմնով և

հոգւով միանգամայն:

Փրկիչը կը կոչուի «վերջի Ագամայ», Ա կորնթ. ԺԵ. 45, իբրեւ գլուխ հոգեւոր սերնդեան, և բոլոր հաւատացեալը համար ազգիւր կենաց և արգարութեան, ինչպէս որ առաջին Ագամայ էր իւր բոլոր սերնդեան համար ազգիւր մեղաց և մահու:

2. Ագամայ, քաղաք Յորդանանում, դէպ ի Տերերից ծովը, որմէ քիչ մը հեռու Յորդանանու ջուրերը զրկուելով ծամրայ տուին Հրէեց, Յես. Գ. 46:

Ագատա, Դոնի, Տես Եսթեր: Ագար, Հրէից եկեղեցական տարւոյն երկրորդականութեամբ, և քաղաքականին վեցերորդը: Այս ամսոյն մէջ էր բուրիմի տօնը: Ագար կը համամարի մեր մարտի ամսոյն, Որովհետեւ լուսնական տարին, որուն կը հետեւէին Հրեայք, քան զարեգանային տարին կարծ է մասասան աւուրքը որ, երեք տարի ետք, գրեթէ ամիս մը կ'ընեն, Հրեայք մահն երեքաստաներորդ ամիս մը զոր կոչեցին Է-Ագար, սյուսիքն Եփրայ Ագար: Տես Ամիս:

Ագգալ, Յուդայի մէջ մարգարէ որ Յերոքոմով գէմ մարգարէացաւ և գրեց Ռորոմովում և Արիայի պատմութիւնը, Բ Մնաց. Ժ. 29. ԺԲ. 15. ԺԳ. 22: Յովնպոս և այլք կը կարծեն թէ Ագգով զրկուեցաւ առ Յերոքոմով ի ինթէլ, և թէ այն մարգարէն էր որ առնիւծէն սպանուեցաւ, Գ Թագ. 13: Այս անուամբ ուրիշ այլեայլ անձիք կը յիշուին Սուրբ Արքայ մէջ, Եզր. Ը. 47-20: Զաք. Գ. 4:

Ագմա, -Դոն, Արգիմի դաշտին մէջ չորս քաղաքներէն մին, որ եկեղեցացաւ Տրոսի կործանեցաւ և ծածկուեցաւ Մեռեալ ծովէն, Ինչպէ. ԺԴ. 2. ԺԺ. 24, 25. Ով. ԺԱ. 8:

Ագնիս, Եւեւ Տեր Է, Դաւթի չորս որդւոց մին, Ագգիգէն, Բ Թագ. Գ. 4: Ամմոնի և Արիտղոմով մահուանէն ետքը Ագնիս ուղից թագաւորել, թէպէտ թագաւորութիւնը խոստացուած էր անոր կրտսեր եղբորը, Սողոմոնի: Ագնիս զԱրիտար, զՅովաք և ուրիշներ իր

կողմը շահելով յայտնի ապստամբե-
ցաւ և կուզէր թագաւորիւ, մինչ
Դաւիթ գեռ կենդանի էր: Երբ այս
ապստամբութեան լուրը Դաւիթի հա-
տաւ, իսկոյն պահել տուաւ զՍողո-
մոն: Ասոր վրայ Աղոնիայի բարե-
կամները ջրուեցան, և Աղոնիա ա-
պաստանեցաւ սեղանին եղջերե-
րուն: Սողոմոն յանդիմանութեամբ մը
միայն թողուց զԱղոնիա: Բայց Դաւ-
իթ մահուանէն քիչ ետքը ուզելով
կին առնուլ զԱբիսայի, ցուցուց թէ
թագաւորութեան ետեւէ էր, ուստի
և սպաննեցաւ, Գ թագ. Ա. և Բ:

Աղոնիքեցեկ, Կր Քելի-յ, Ան-
քեմի արեւելեան կողմը, Բեգեկի մէջ
Քանանացի բռնաւոր: Սահմանակից
երկրներուն փոքր թագաւորներէն
եթեմառուն թագաւոր բռնելով,
անոց ոտաւքներուն և ձեռուքներուն
բոլոր մասերը կտրած էր, և իբրեւ
շուն կը կերակրէր զանոնք: Աղոնի-
քեգեկ Յուդայի և Շմաոնի ցեղերուն
էնչ պատերազմելով Քանանացւոց
և փերեզացւոց հետ, յաղթուեցաւ,
և բռնուելով յիշեալ երկու ցեղե-
րէն, պատժուեցաւ միեւնոյն անգութ
կերպով, Դաւա. Ա. 4-7:

Աղոնիքեցեկ, Կր Երբ-Երբ-Երբ-Երբ,
Երուսաղէմի թագաւոր, որ ուրիշ
չորս թագաւորաց հետ գաշակեցու-
թիւն բրաւ Յետուայ գէմ: Մեծ կը-
ռիւ եղաւ Գաբաւոնի մօտ ուր Տէրը
օգնեց իսրայէլի ահագին կարկառ
անընդ, և օրը երկնցնելով դրան-
չելեք: Հինգ թագաւորները չարա-
շար զարնուելով թաքեան այրի մը
մէջ ի Մակեդա, բայց Յետա բռնե-
լով զանոնք սպաննեց, Յետ. Ժ:

Աղոնիքամ, Կր Երբ-Երբ-Երբ-Երբ, Դաւ-
իթ և Սողոմոնի ժամանակ հարկա-
հան: Ասաղծ կարելոյ համար Լի-
բանան զրկուած երեսուն հազար
մարդոց վրայ վերակացու գրուեցաւ
Սողոմոնէն, Գ թագ. Ե. 14: Նշի
անձը կը կոչուի նաեւ համառօտա-
թեամբ Աղարամ, Բ թագ. Ի. 24:
Գ թագ. ԺԲ. 18. Բ Մնաց. Ժ. 18
Սպանուեցաւ ապստամբող տառը ցե-
ղերէն առ արդիւնած էր Ռորովա-
մայ կողմանէ յորդորել զանոնք ի
հնազանդութիւն, և կամ փորձել
արդ պահանջելով:

Աղարամ, տես Աղոնիքամ:
Աղարայիմ, Յուդայի հարաւային
կողմը քաղաք զոր ամրացցց Ռորո-
վամ, Բ Մնաց. ԺԱ. 9: Ըստ Բո-
պիտանի այժմու Դորան է, որ է
ընդարձակ գիւղ, Քերոնէն հինգ
մղոն գէղ հարաւային արեւմուտը:

Ագրազար, հզոր թագաւոր Ասո-
րաց: Կը թագաւորէր Սուրայի և
չըջակայ երկրներուն մինչև Եփրատ,
Գ թագ. ԺԱ. 23: Երկու յաղթուե-
լով Դաւիթէն նուաճուեցաւ, Բ թագ.
Ը. 3, 4. Ժ. 6-14, 16-19. Ա Մնաց.
ԺԸ. 3. ԺԺ. 6:

Ագրազարեք, Կր Բեգեկի, Կ
որդի Ասորեստանի թագաւորին Սե-
նեքերիմայ, Ես. ԼԷ. 38: Եղգկիա-
յի վրայ ձախող արշաւանքէն ետքը
կըր Սենեքերիմ գործաւ Նիւուէ,
անոր երկու որդիք Ագրազարեք և
Սանասարըստ Հրէից աւանդութեան
առ երկիւղի թէ զուցէ զհօռէին
հետքալայ Ասաուճոյն, սպանին ի-
րենց հայրը և յետոյ փախան Հայա-
սամի լեռները 713 ին նախ քան գրբ:

2. Անուն շատուծայ զոր կը պաշ-
տէին Սեփարաւիմացիք, այսինքն Սա-
մարիլլ այն բնակիչները որ իտալե-
լացւոց Եփրատէն անդին գրբի տար-
ուելէն ետքը եկան բնակեցան անոց
տեղ: Ասոնք իրենց տղայքը կրակէ
կ'անցունէին ի պատիւ Ագրազարեք
և ուրիշ աստուծոյ մը որ Անամելէ
կը կոչուէր, Գ թագ. ԺԷ. 31: Ո-
մանք կը կարծեն թէ Ագրազարեք էր
փոխանակ արեգական, և Անամելէ
փոխանակ լուսնի:

Ագրիալիմ ծով անունը, Գործ.
ԻԷ. 27, հիմա կը ցուցնէ Վենետիկոյ
ծոցը միայն, բայց Պոզոս առաքելոյն
ատենը այս անուամբ կը հասկցուէր
Յուստատանի և իտալիոյ մէջակի
բոլոր ծովը որ հարաւէն կ'երթայ
Կրետէն մինչև Աֆիկիա, որոց մէջ-
տեղ կ'իյնայ Մալթա կամ Մելիտա
կղզին:

Ագայէլ, ապստամբութիւն, Ասորաց
Բենազադ թագաւորին պաշտանեան,
զորս ապագայ գահակալութիւնը
մարգարէացաւ Եղիա, Գ թագ. ԺԺ.
15: Հաստ տարինը ետքը Ագայէլ
զրկուեցաւ Բենազադէն առ Եղիոն
որ անատեն Դամասկոս էր հարցնե-

լու թէ պիտի առողջանա՞ր Բենա-
գազ հիւանդութենէն, Հետեւեալ
օրը Ազգայէլ խեղճի գինեագազ թաց
լաթով, Դ թագ. Ը. 7-15, 885 ին
նախ քան զԳր. : Ազգայեի շփոթիլը
մարգարէին առջև նշան էր թէ ար-
գէն խորհած էր այս ոճերը : Յափըշ-
տակելով՝ աթուր Սաբաւորցի քա-
աասուն տարի, և իւր յաջող և ա-
նազորոյն պատերազմներով Յուդայի
և Իսրայելի գէմ, արդարացուց յգի-
սէի մարգարէութիւնը, Դ թագ. Ը.
28. Ժ. 32. ԺԲ. 17. ԺԳ. 3, 7. Բ
Մնաց. ԻԲ. 5 :

Ազատացեալք, Գործ. Զ. 9 : Ա-
զատացեալք թարգմանուած բառը
լատիներէն է : Այսպէս էր կոչուէին
անոնք որ գերի բլլալով յետոյ կ'ար-
ձակուէին. այսպէս էր կոչուէին նաեւ
այսպիսի անձանց զաւկները : "Ազա-
տացեալք ժողովարանը" կապակցու-
թիւն ունէր լիւրենացւոց և Աղէք-
սանդրացւոց ժողովարանին հետ որոց
երկուքն ալ Ափրիկեցի էին, ուստի
ամենք էր կարծեն թէ նաեւ Ազատա-
ցեալք Ափրիկեցի էին : Բայց աւելի
հաւանական է թէ այս անունը էր
տրուէր այն Հրէից որ Հռովմայեցի-
ներէն գերի բռնուելով տարուած
էին Իտալիա, և հոն ազատուելով
սփռու էին բազմութեամբ այցելու-
թեան գալ Երուսաղէմ, ուր և ու-
նէին իրենց համար յաասուկ ժողովա-
րան ուրիշ քաղաքներէ այցելութեան
եկող Հրէից պէս, ինչպէս էր յիշուի
Դողմոց Առաքելոց վերոյիշեալ հա-
մարին մէջ : Այս ազատացեալք հա-
նցին Սաեփանոսի գէմ հայրածամը
որ անոր քարկոծմամբը վերջացաւ :
Տես Եղովմարան :

Ազարիա, օրն-թիւն Գեորգ, Յու-
գայի Թագաւոր, Դ թագ. ԺԵ. 1-
7 : Բ Մնացորդաց իմ. Գլխոյն մէջ
և ուրիշ տեղեր կը կոչուի Ազիւ :
Վեշտառանամեայ էր երբ սկսու թա-
գաւորել, 806 ին նախ քան զԳր. :
Անոր թագաւորութեան առաջին մա-
սը յաջող և երջանիկ եղաւ, բայց
յետոյ ուղեւով խեղարկութիւն քնել
տաճարին մէջ, բորոտեցաւ, և մինչև
իւր մահը մնաց բորոտ, Բ Մնաց.
ԻՄ. 16-23 : Այս անունը շատ հա-
սարակ էր Հրէից մէջ, և այս անու-

նը կրող շատեր համառօտիւ էր յիշ-
ուին Սուրբ Գրոց մէջ :

Ազգաբանութիւն կամ Ազգաճա-
մար : Երբէք ազգ մը քան զԵբրայե-
ցիո աւելի հոգ շտարաւ իւր ազգա-
բանութիւնները պահելու, քանիք
ազգաբանութեանց մէջ էր յիշուէին
ցեղերու ասորբանութիւնները, երկիր-
ներուն սեպականութիւնը և այլ-
ևայլ պաշտօններու և առանձնաջը-
նորհութեանց իրաւունքը, Ա Մնաց.
Ե. 4, 17. Թ. 1. Բ Մնաց. ԺԲ. 15.
Եղ. Բ. 62 : Ուստի Հրէայք իրենց
ազգահամարներուն ցուցակները իը-
նամով էր պահէին ամէն ատեն :
Սուրբ Գրոց մէջ էր գտնենք ազգա-
բանութիւն մը որ աւելի քան 3,600
տարի պահուեցաւ, Ա Մնաց. Ա.
Գ. 2 : Ազգահամարներու միջոցաւ
կ'ապացուցուի նաեւ թէ Քրիստոս
ծնաւ ըստ մարգարէից Աբրահամու
սերունդէն, և էր ժառանգ իւր Տօրը
Դաւթի Թառաղի, Ղուկ. Ա. 32. Բ
Տիմ. Բ. 8. Եբր. Է. 14 : Աւետարան-
ներուն մէջ կայ Քրիստոսի իբր 4,000
ամեայ ազգահամարը : Մատթէոսի
Ա. և Ղուկասու Գ. գլուխներուն
երկու ազգահամարները էր տարբե-
րին իրարմէ. մին կու տայ հաւանա-
կանապէս Քրիստոսի կարծեցեալ Տօ-
րը Յովսէփի, և միւսն՝ անոր մօրը
Մարիայի ազգահամարը : Երկու գի-
ծեր կ'իջնեն Դաւթի որդիներէն, Սա-
ղոմոնէն և Նաթանէն, կը միանան
ի Սաղաթիէլ, և զարմեալ ի Քրիս-
տոս : Յովսէփ Քրիստոսի օրն-թիւն
հայրն էր, և Մարիամու ազգակից,
այնպէս որ Մեսիան Դաւթէն կը սե-
րէր օրինք և "ըստ մարմնոյ" միան-
գամայն : Սակայն ազգահամարնե-
րու մէջտեղ անհամաձայնութիւնը
կրնայ միարանիւ Հրէից այլևայլ
մասնաւոր օրինաց համեմատ : Ընդ-
հանուր ազգահամարը որ մինչև Յով-
սէփոս ժամանակ պահուած էր,
ինչպէս կ'ընէ նոյն ինքն Յովսէփոս,
կորսուեցաւ Հրէական ազգին կոր-
ծանմամբ : Ուստի և հիմա որեւիցէ
ոուստ մոռոյսի մը տնհնար և ապա-
ցուցանել իւր սերունդը Դաւթէն :

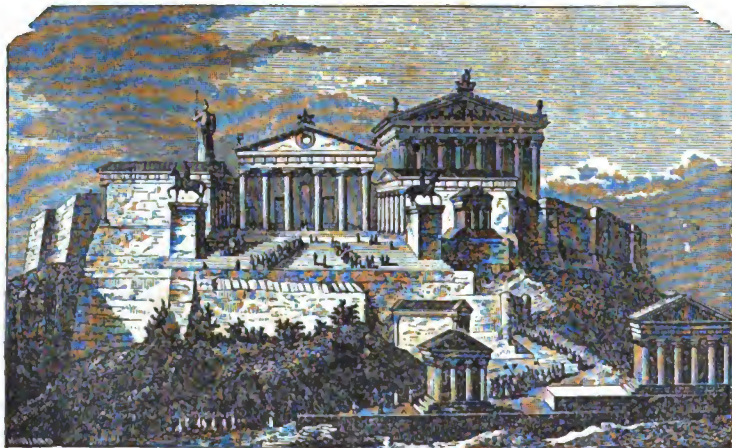
Մեղքեւեղեղ էր ազգահամար չու-
նեցող, Եբր. Է. 3, այսինքն իբրեւ
Հրէայ : Սուրբ Գրոց ազգահամար-

ներէն չէր կրնար ցուցուիլ թէ իրաւունք ունէր Առաւելոյ փողովարդէն համարուելու: Անոր քահանայութիւնը տարբեր էր Ահարոնի և անոր սրբուց քահանայութենէն, բազմաթիւ էր. Բ. 62:

Ազնկա, քաղաք Յուդայի երկրին մէջ, Երուսաղեմէն իրը հնգեասան մղոն դէպ հարաւային արեմուտք: Եր յիշուի Յեռուայ և Սաւուղայ պատմութեանց մէջ, Յեռ. Ժ. 10:

Աթաք. ԺԷ. 1: Նաբուգոդոնոսոր առաւ այս քաղաքը, Երեմ. ԼԴ. 7, բայց յետոյ Հրեայք նորէն ծաղկեցուցին, Նեեմ. ԺԱ. 30:

Ազովտա: Տես Առեղովք: Արարեսարաթ, թերեւս կը նշանակէ խիտ կամ փառաւոր: Այս տիտղոսը կրեցին Չորարարել և Նեեմիա, իրեն Պարոթի կոչմանէ կուռակալք Հրեաստանի, Եղբ. Բ. 63. Նեեմ. Է. 65:

ԱՊՐՈՂՈՒԹՅԱՆ ՅԱԹԷՆՍ, ԻՆՉՊԷՍ ՈՐ ԷՐ

Արեմք, այսինքն Յուդաստանի մէջ Սատրիկի գլխաւոր աստուծոյն Արեւաւոր, Կաթա, Սարոնեան ծոցին վրայ, Կորնթոսէ իրեն քառասուն և վեց մղոն դէպ արեւելք, և իրը հինգ մղոն հեռու ծովափէն: Քաղաքը դաշտի մը վրայ էր որ հարաւային արեւմուտքէն կը ձգուէր մինչև ծովը ուր ունէր երեք նաւահանգիստ, որոց մուտքը պաշտպանուած էր երկայն և լայն պարսպով: Դաշտին վրայ կային ապառաժաւոր բլուրներ, որոց մեծագոյնն էր Ակրոպոլիս կոչուած գլխակը: Քաղաքը շինուած էր այս գլխակին բարձրիքը, և չէր երևում շաւաղ դէպ ի ծովափէն: Բլուրին դադաթն էր գրեթէ տափարակ, իրը աւթ հարկուր սաք երկայն և չորս հարկուր սաք լայն: Ակրոպոլիս մասնելու մօտ հարկ էր անցնիլ Պրոպիլէա

կոչուած հոյակապ դռանէն որ արեւմտեան կողմն էր գրոշեաններով և նկարներով զարդարուած երկու մեհաններով: Յիշեալ դռան վրայ հանող մարմարինէ սանդղղի մը գլուխն էր: Բլուրին վրայ շինուած էին Աթէնքի պահապան աստուածներուն մեհանները, Չախակոյմեան մեհանն էր Աթենասայ որ քաղցին պաշտպանը կը համարուէր: Միեւնոյն յարկին տակ էր Պրոպիլէան մեհանը: Հրապարակին մէջ բարձր պատուանդանի մը վրայ կը կենար Աթենասայ պղնձէ անդրի պահակը եօթանասուն սաք բարձր: Սլակոպեան հոյակապ մեհանը կը կոչուէր Պարթենոն, Աթենացուց պարծանքն, յունական ճարտարապետութեան չքնաղ հրաշակներու: Ճանապարհորդը որ կողմէն ար դար առաջին բա-

նը զոր կը տեսնէր՝ էր Պարթենան, որ իւր պերճ գլուխը կ'ամբաստանար քաղ-
քէն և գլեկէն վեր։ Պարթենանի ա-
ւերակներն անգամ տակաւին այնպէս
շքեղ են որ օտարականին աչքն իռ-
կայն իրենց կը փնտռէ։ Պարթենան շի-
նուած էր յունական ճարտարապե-
տութեան Դորիական կոչուած սնով,
գեղեցիկ սպիտակ մարմարինով, և
էր իբր հարիւր ոտք լայն, երկու
հարիւր քսան և վեց ոտք երկայն, և
եօթանասուն ոտք բարձր։ Ճակատ-
ները՝ երկերկու կարգ, իսկ քովերը
մէյմէկ կարգ սիւներ կային։ Վերի
գրտիւղայն ճակատը գուրսէն զար-
գարուած էր գեղեցիկ քանդակով որ
պատկեր էր Թափորի մը ի պատիւ
Աթենասայ։ Իսկ մօտենին մէջ կար
Աթենասայ անդրի պատկերը, գործ
փրցուած, գեղեցկութեան և ճար-
տարութեան կողմանէ հռչակաւոր։
Այս անդրին էր սակիւ և փղոս-
կը, իբր քառասուն ոտք բարձր։
Աստուածուհին (Աթենաս) ոտքի
վրայ էր, եղիւրովը (վահանով) ծած-
կուած, մէկ ձեռքը նիզակ և միւսը՝
յաղթութեան նշան մը։ Ակրպոլիսայ
ստորոր, մէկ գին էր Ողէտն կոչ-
ուած շէնքը, և միւս գին՝ Պրիտա-
նէոն կոչուածը, ուր գլխաւոր դա-
տաւորաց և նշանաւոր քաղաքացեաց
խնջրք կը արուէր հասարակաց ծա-
խիւք։ Ակրպոլիսայ և այն բլրայն
մէջտեղ ուր Արեւոպագոս կոչուած
ժողովը կ'ընէր իւր նիստերը՝ կար նեղ
հովիտ մը։ Այն բլրէն թիւ մը անդին
կար նաև Պիլիոս կոչուած պալատա-
ծաւա բլրակ մը ուր ազգային ընդ-
հանուր ժողովները կ'ըլլային։ Հոն
կը ցուցաւ գեա բարձր տեղ մը ուստի
երևելի ատենաքանդ իբրև բնմէ կը
խօսէին ժողովրդեան։ Այս բնմը քա-
րափոր է։ Հոն մօտ էր նաև Կրեյն,
այսինքն վաճառանոցը որ հրապարակ
էր, Գործ. Ժ. 17, շուրջանակի գե-
ղեցիկ շէնքերով, և ամէն կողմը կա-
յրի բազմիք, մարտուիք և մէհեանք
յորոց սմանք հղալակաւ էին։

Այս գեղեցիկ քաղաքը նշանաւոր
էր նաև իր բնակիչներուն զինուորա-
կան տաղանդին, գիտութեան, ճար-
տարութեան և քաղաքավարու-
թեան կողմանէ։ Հին քաղաքակիր-

թութեան բուն իսկ ծագիկն էր։ Ա-
թենացոց փիլիսոփայական դպրոց-
ներն աշխարհի վրայ ամենէն երևե-
լիներն էին, իսկ անոց նկարիչները,
անդրիագործները և ճարտարապե-
տները ոչ որ գերազանցեց։ Բայց քան
զԱթենք՝ Բոլորոթին կռապաշտու-
թեան մէջ ընկզմած, քաղաք ալ
չկար։ Պոզոս առաքեալ պլշելութիւն
բրաւ Աթենացոց յամի Տեսուն իբր
52 ին, և Թէպլաւ Աթենացի հպարտ
փիլիսոփաներուն մէջ մինակ էր, հա-
ւատարմութեամբ և յաջողութեամբ
քարոզեց անոց զՅիսուս և մուկեց
յարութիւնը, Գործ. Ժ. 16-34։

Այժմու Աթենք գեղեցիկ քաղաք
է, և ունի իբր 50,000 բնակիչ։

Արաւ։ Արքայական պատուը և
իշխանութեան նշանն է աթոռը, և
Թագաւորներուն ի պաշտօնէն նը-
տելու տեղ։ Սոգոմանի աթոռն էր
փղոսկրէ և ոսկրապատ։ ունէր վեց
ընդարձակ ատօրճաններ, և իւրա-
քանչիւր ատօրճանին երկու քովերը
կար մէն մի աւիւռ սպիւնէն, Գ
Թագ. Ժ. 18-20։ Երկինք կը կոչուէ
Աստուծոյ աթոռը, և երկիր անոր
պատուանդանը, Եսայ. ԿԶ. 4։ Աս-
տուծոյ աթոռը վեճմ կերպով նկա-
րագրուած է նաև իբրև յաւիտենա-
կան, և արգարութեան ու իրաւանց
վրայ շինուած, Սաղմ. ԽԵ. 6. ՂԻ.
2։ Տես նաև Եսայ. Զ. 2-4. Եզեկ.
Ա. Քրիստոս իբրև երկնաւոր Թագա-
ւոր կը նստի աթոռին վրայ յաւի-
տեան, Սաղմ. ԶԺ. 4. Եբր. Ա. 8.
Յայտ. Գ. 21։ Անոր հաւատարիմ
աշակերտները մասնակից պիտի բլլան
անոր Թագաւորական փառացը,
Ղուկ. ԻԲ. 30. Յայտ. Գ. 4. Ե. 40.
Քրիստոս պատուիրեց մարդոց չեղբ-
նուլ երկինց վրայ որ Աստուծոյ ա-
թոռն է, որպէս թէ այնպէս ընելով
պիտի անարգէին զԱստուած, Մատ.
Ե. 34. ԻԳ. 22։

Ալամօր, երաժշտական բառ է,
հաւանականագէտ կը նշանակէր տե-
տակ մը նուագարան, ԽԶ. սաղմոսի
տիպոսը։ Ա Մնաց. ԺԵ. 20։

Ալեյուիա, Էմօնէ-տհէր (Եմօն)։
Այս բառը կը պատահի Սաղմոսաց
շատերուն սկիզբու և վերջը։ Ալեյու-
իան կ'երգուէր նաև ուրախութեան

ածնեբու օրեր, իբր նշան ցնծութեան և փառաբանութեան. այս մազք կը գործածէր նաև Քրիստոնէական եկեղեցին այս բառը, և տակաւին կը գործածէ չոգեօրերգեբու մէջ, Յայտ. ժթ. 1, 3, 4, 6:

Ալմուկ, ազգ ինչ ծառոյ կամ փայտի զոր Քիրամը բերաւ Ոփրէն Սոգմանի: Այս փայտէն շինուեցան ազամարին և Սոգմանի տան յեռարանները և նուագարանները, Գթագ. ժ. 11. Բ Միաց. Բ. 8: Հրէից բարբիները կը կոչէին զայն Բաւա, բայց չի կրնար բուստ ըլլալ: Հաւանական ապէս ալմուկ հիմա Պրագիից փայտ կոչուած փայտին ծառն էր, որ կը բուսնի նաև արևելեան Հնդկաստան, Արամ, Մոլուգեան կղզիները և Ճաւն, և շատ տեսակներ ունի: Այս ծառին փայտը շատ տոկուն է, և ազնիւ կարտասներ շինելու կը գործածուի: Այս փայտէն կ'ելլէ նաև տեսակ մը գեղեցիկ կարմիր ներկ որ շատ կը գործածուի: Գոյնին բուստի գունոյ նմանութեանը համար թերևս կոչուած է ալմուկ, որ ըստ Հրէից բարբիներաց կը նշանակէ բուստ. ուստի բուսին նշանակութիւնը պիտի ըլլայ բուսնի կամ ծառ բառոյ:

Ալփեռո, 1. Հայր Յակոբայ կրտսերոյ, Մատթ. ժ. 3. Ղուկ. 2. 15, և այր Մարիամու որ Յիսուսի մօրը քոյրը կը կարծուի, Յովհ. ժթ. 25: Տես Մարթա 1. և 3: Յովհաննու ժթ. գլխոյն 25 համարը բազաւտելով Ղուկասոս ԻԻ. գլխոյն 18 և Մատթէոսի ժ. գլխոյն 3 համարներուն հետ, կը տեսնենք որ Ալփեռո նոյն է ընդ կղզեովոյ: Ալփեռո միւնոյն անձին Յունարէն անունն է, իոյ կղզեովոյս՝ Երբայեցեբէն կամ Ասորբէն անունը:

2. Հայր Մատթէոսի կամ Ղուկայ, աւետարանչին, Մարկ. Բ. 14:

Ալփա, Յունարէն սյրուբերին աւաղին գրոյն անունն է: Վերջին գրոյն անունն է օփալ: Յոյն իրենց գիրերը կը գործածէին իբրև թուանշան, և օփալ կը նշանակէր 4 կամ արփն: Ուստի մեր Տէրը կ'ըսէ, "Ես եմ Ալփա և Օփալ" սկիզբը ու վերջը, առաջինը ու վերջինը. այսպէս կը ցուցնէ իւր յաւիտենականութիւնը,

և թէ ինք է ամէն բանի պատճառ և վախճան, Յայտ. Ա. 8. ԻԱ. 6. ԻԲ. 13: Բաղդատէ Ես. ԻԴ. 6. ԽԸ. 12. Կող. Ա. 15-18 համարները:

Ածիլէ, Հրէայք կ'ածիլէին իրենց մօրուքը տրամութեան, ապաշխարութեան և վշտի ժամանակներ, Յոր. Ա. 20. Երեմ. ԽԸ. 37, Կերէմ նաև ծիսական մարտութեան ատեն, Ղևտ. ԺԴ. 9. Թու. Ը. 7. Ուրիշ ժամանակներ կը թողուին աճել իրենց մօրուքը ուրիշ արևելեան ազգաց պէս բաց յեղիպտոսացը որ կ'ածիլէին իրենց մազերը, ինչպէս կը սորվինք Հերոդոտոսէ և հին յիշատակարաններէ: Ուստի Յովգէփ ածիլութեան երբ փարաւոնի առջև պիտի ելլէր, Երնդ. ԽԱ. 14: Տես Մօրաք:

Ակատ, պատուական քար է: Այսպէս կոչուած կը կարծուի Սիկիից Աքատես գետէն ուր շատ կը գտնուէր այս քարը: Ակատը որ այլևայլ տեսակներ ունի՝ կը գտնուի նաև Հնդկաստան, Եւրոպայի այլևայլ կողմերը և Ափրիկէի Բարեղոսոյ գլուխը: Այս քարը կէս թափանցիկ է, և շատ անգամ գեղեցիկ երակներ և ամպեր ունի, և շատ բնական իրաց պատկերներ մանր կը ցուցնէ: Հրէից քահանայապետին լանդապանակին վրայ երրորդ կարգին երկրորդ քարն էր, Ել. ԽԸ. 19. ԻԹ. 12:

Ակեղգամա, փայտէի տէր, փոքր ագարակ ի հորաւոյ Երուսաղէմի: Քրիստոսի ժամանակ Հրէից քահանաները գնեցին այս ագարակը երեսուն արծաթի զորո Յուդա առաւ իբրև Յիսուսի արեան գինը, Մատթ. ԽԻ. 8. Գործ. Ա. 19: Ընելով թէ օրէն չէր գործածել այն ստակը սորբազան բաներու, քանի որ արեան գին էր, գնեցին անով բոլոր ագարակն իբրև գերեզմանատեղի օտարականաց: Որովհետև այն ագարակը Յուդայի ստակովը գնուեցաւ, Գործոց Առաքելաց Ա գլխոյն 18 համարին մէջ կ'ըսուի թէ Յուդա գնեց զայն: Աւանդութիւնը կը ցուցնէ այս ագարակը Զարածոզով կոչուած ըլլելու գահաւանդին վրայ որ Եմմանի ձորին վրայ կը կարկառի հարաւուն: Կ'երեւի թէ այս ագարակը իսլամական ատենէն սկսաւ գործածուիլ իբր գե-

բեղմնատեղի պանդխտաց. յետոյ նաև ի Հայոց. բայց հիմա իբրև գերեզմանատեղի չի գործածուիր:

Ակիւզա, —բռնի, Պոնտացի Հրեայ, արուեստի խորանակար, որ իւր կնամը Պրիսկիդեա յարեցաւ Հռովմայնական եկեղեցւոյն բրիտոնեաներուն: Իբր կողորոս կայր հաւածեց Հրեաներն ի Հռովմայ, Ակիւզան և կինը եկան կորնթոս, և այնուհետեւ եղան բնկեր և գործակից Պողոսի, որ գովութեամբ կը յիշէ զանոնք, Գործ. ԺԲ. 2, 3, 24-26. Հռովմ. ԺՁ. 3, 4. Ա կորնթ. ԺՁ. 19. Բ Տիմ. Գ. 19:

Ակկաթոն, —բռնի իւլի, քաղաք Պողեստինու վերին հիւսիսային ծայրը, զոր Յեսու առաւ Յուդայի, Յեռ. ԺԵ. 43, բայց յետոյ արուեստ Դանայ, Յեռ. ԺԺ. 43, թէպէտ չերևիր թէ Հրեայք խաղաղութեամբ ժառանգեցին երէք այն քաղաքը: Ակկաթոն նշանաւոր է տապանակին գերութեանը և նորէն իսրայելի արուեստուն համար, Ա թագ. Ե. 40. Զ. 1-18: Այս քաղաքին մէջ կը պաշտօնէր ճանճիկ աստուածը, Գ թագ. Ա. 2: Անոր աւերը մարգարէացուեցաւ, Ամով. Ա. 8. Սոփոն. Բ. 4. Զաք. Թ. 5, 7: Ըստ Բաղնիստի, այս քաղաքին տեղն է այժմու Մահմետական զինգն Քերի, Ասեղովը իբր տառն միոն գէպ հիւսիսային արևելք, Աւերակները չկան:

Ակնովանի, Այս անունը կը արուի բոլորմէն թափանցիկ և ռաւանանման քարի մը, Յոր. ԻԲ. 17. Յայա. Գ. 6. ԻԱ. 11:

Ակթաբիմ, —բռնի, զառ ի վեր տեղ էր աւետեաց երկրին ռահմա. նազլիէն վրայ, Դաւա. Ա. 36, ուր էր բազմութիւն օձից և կորճաց, Բ Օրին. Բ. 15: Այս տեղը հաւանաւ կանապէն Մեռեալ ծովուն մօտ, անոր հարաւային արևմտեան գին, լերանց մէջ էր: Յեսուայ ԳԼ. ԺԵ. 3, կը թարգմանուի Ակթաբիմ զառ ի վեր:

Ակթով, քաղաք Ասորայ ցեղին, Դաւա. Ա. 31: Նոր կտակարանին մէջ Ակթով կը կոչուի Պտղէմայիս, Գործ. ԻԱ. 7, յանուն Պտղոմեան թագաւորաց մէկուն որ ընդարձակեց

և գեղեցկացոյց այս քաղաքը: Խալկիրը այս քաղաքը կոչեցին Աքր կամ Աքրի Սուրբ Յովհաննէս (Սէն Ժան տ'Աքրը): Ումանցիք գեռ Աքթա կը կոչեն զայն: Խալկիրաց ժամանակ քանի մը անգամ պաշարուեցաւ այս քաղաքը, և վերջին ամուր քաղաքն էր զոր Ումանցիք առին Քրիստոնէականերն:

Անավա, —բռնի, Քաղդէացոց երկրին մէջ քաղաք էր: Այս անուամբ կոչուեցաւ նաև գետը որոյ եղերքը ժողովեցին արսորեալ Հրեայք իրենց երկրորդ կարաւանն առ Եգիպտոս, մինչ կը դառնային իրուսաղէմ, Եզր. Բ. 15, 21, 31: Թերեոս այժմու Հիւր կոչուած տեղն է առ Եփրատայ, Պաղատառու լայնութեան առկ:

Անաթոն, —բռնի, որդի Ամրամայ և Յոթարեղի, Ղեկայ ցեղէն, եղբայր Մովսէսի և Մարեմայ, ԵԼ. Զ. 20: Դիւսու յամի ստեղծման աշխարհի 2430, և նախ քան գԳԲ. յամին 1574: Երիւք ամօք երիցազոյն էր քան զՄովսէս, ԵԼ. Է. 7: Մինչ Մովսէս գիտարկեցաւ Եգիպտոսէ հանելու կը ջանար, Ահարոն անոր կողմանէ խօսող և նմա աջակից էր, ԵԼ. Գ. 16: Ահարոնի կինն էր Եգիսարեթ, գուստր Ամիադարայ, և անոր որդիքն էին Նադար, Արիուգ, Եղիադար և Իթամար: Ութնունեւ երեքամայ էր Ահարոն երբ կանչուեցաւ Աստուծոյ անապատին մէջ Քուբերի մօտ գործակից ըլլալ Մովսէսի: Եգիպտոսէ ելից ժամանակն ալ գործակից էր եղբոր, ԵԼ. Գ. ԺՁ. Ամաղեկացոց գէմ կուռին ատենը վեր բռնեց Մովսէսի ձեռքը, ԵԼ. ԺԷ. անոր հետ ելաւ նաև Սինա լեւք տեսնել Աստուծոյ փառքը, ԵԼ. ԻԳ. 1, 2, 9-11:

Ահարոնի առաւելութիւնն յայտն էր որ ընտրուեցաւ ի քահանայութիւն, ինչն և սերունդ նորա: Աստուծոյ հրամանաւն օծուած առ աջին քահանայապետն է, ԵԼ. ԻԲ. ԻԹ. Դ. Բ. և ապա հաստատուեցաւ իր պաշտօնին մէջ, երբ կորս և անոր ընկերները սատակեցան: Ահարոնի բարեխօսութեամբ հարուածը հաղթեցաւ և գաւազանը ծաղկեցաւ, Թու. ԺՁ. ԺԷ: Ահարոն հաւատարմ էր և

անհնուրաց իւր պայտօնին պարտուց մէջ, և խոնարհութեամբ «լուսւ կեցաւ», երբ որդիքը Նազար և Արիսուգ մեռան չարութեամբ, Ղ. Ժ. 4-3: Բայց և այնպէս երբեմն ծանր յանցանաց մէջ ինկաւ. շինեց ոսկիէ որթք, Եւ. Լ. Բ., և երբ Մարիամ աղքատամբնցաւ Մովսէսի դէմ, Ահարոն համաժողով Գառնիցաւ անոր, Թու. Ժ. Բ., և Մովսէսի հետ անհնազանդ եղաւ Աստուծոյ ի. Կազէն, Թու. Ի. 8-12: Վասնորդ Աստուծոյ չթողուց անոր մոնկել աւետեաց երկրէ, այլ Ահարոն մեռաւ Հովր լեռք, Եդոմի երկրին մէջ, Եդիպտոսէ ելելէն ետքը քառասներորդ տարին իբր ի հասակին 123 ամաց, Թու. Ի. 22-29. Լ. Գ. 39: Բ Օրինաց մէջ, Գլ. Ժ. 6, Ահարոնի համար կ'ըսուի թէ մեռաւ ի Մօսբա, որ թերեւ իսրայէլացւոց բանակատեղիներ Հովր լեռան արեւմտեան կողմը հովտին մէջ և անկէ ելաւ Ահարոն Հովր լեռք: Արարացիք զեռ կը ցուցնեն լեռան վրայ սեղ մը իբր Ահարոնի գերեզմանը զոր և շատ կը պատուեն: Ահարոն իւր քահանայապետական պաշտօնին մէջ երեւելի օրինակ էր Բիւրիտոսի, վասն զի կուռեցաւ Աստուծոյ և օծանցաւ, կը կրէր կուրծքին վրայ իսրայէլի ցեղերուն անունները, կ'իմացներ Աստուծոյ կամքը Ուրիմով և Թուրիմով, կը մոնէր Արութեանց սրբութիւնը Բաւութեան օրը, «ոչ առանց արեան», և կը բարեխօսէր Աստուծոյ ժողովրդեան համար և կ'օրհնէր զանոնք: Տես Քանաանայ:

Անարամեանք: Արեւուդք Ահարոնի քահանայապետին այսպէս կոչուած են, Ա Մնաց. Ժ. Բ. 27: Երբետաւան քաղաք սեպհակոն էր տանց Յուդայի և Բեռիթամի երկրին մէջ, Յեռ. ԻԱ. 43-49. Ա Մնաց. Զ. 57-60:

Աղ. Հրեայք աղբ կ'առնուին Մեռեալ ծովէն, այսինքն, կամ այն համակ ապառաժ բլրէն որ ծովուն հարաւային արեւմտեան ծայրն է, և կամ բնական ցնդմամբ ծովեզրին վրայ նստածէն: Արարացիք կ'առնան մեծամեծ աղի կարտեր, երկու կամ երեք մատ թանձր, և կը վա-

ճառեն մեծ քանակութեամբ բարդ Արիւր մէջ: Ուր որ Սուրբ Գրոց մէջ կը յիշուի աղբ, անոր պահպանող զօրութիւնը, և կերակրող համար իբրեւ համեմ կարեւորութիւնը կ'ակնարկուին, Յեռ. Զ. 6: Աղով աղբիւր մը բժշկուցաւ հրաշք, Դ. Թագ. Բ. 21: Աստուծոյ սեղանին վրայ մատուցուած զոհերուն աղ կը դրուէր, Ղ. Բ. 43: Եզեկ. Ի. Գ. 24: Մարկ. Թ. 49: Աղ կը խառնուէր նաեւ նուիրական խնկոյն մէջ, Եւ. Լ. 35: Ըստ Սուրբ Գրոց, բարի մարգիկ «երկրի աղ» են, Մատթ. Ե. 43: Նաեւ շնորհայի և ճամբարտ խողբի աղ են լեզուի, Մարկ. Թ. 49: Կաղ. Դ. 6: Տես և Եզեկ. Ժ. Զ. 4: Երբ երկրի մը համար աղոտ կամ աղտաղանի կ'ըսուի, կը նշանակէ անպտուղութիւն և ամաղութիւն, Այոյ յատկութեամբ Սուրբ Դիւրք կ'ակնարկէ Սողոմ և Գոմար քրոջ զեռինն աղի է, Կծու և աղտաղա ջուրերով ծածկուած, Բ Օր. Ի. Թ. 23: Եզեկ. Ի. Զ. 11: Սոփոն. Բ. 9:

Աղբ նաեւ սեպհակոնութեան և անապականութեան նշանակ է: Ուստի և ուխտի համար բռնուած է, «Բեզի . . . Տէրոջ առջև . . . աղի ուխտ մըն է յաւիտեան», Թու. Ժ. Բ. 19: Բ Մնաց. Ժ. Գ. 5: Աղբ նաեւ հեւրանքութեան նշանակ է, նաեւ ծառայեց հաւատարմութեան առ տեսար, բարեկամաց, հեւրոց և պաշտօնէից՝ առ սյնոսիկ որ կը պահեն զանոնք կամ կ'ընդունին իրենց սեղանը: Յայնկոյն Եփրատայ գաւառներուն վերակայոցները գրելով առ Արտաշէն կ'ըսեն, «Մեր բռնիք պաշտօնէն բլլալուն համար՝ մեզի չէ վայրէր որ թագաւորին ֆառար տեսնէք», Եզ. Դ. 14: Այոյ համարին Քաղզէարենն է, «վանդի պաշտարին աղովն աղուած ենք»:

Աղամզ: Նոր կաակարանը կը գործածէ այս բառն, առանց պարաւելլու կամ գովելու աղանդին վերաբերեալ անձինք կամ անոնց կարծիքը, Գործ. Ե. 17: Ժ. Ե. 5: Հրէից մէջ չորս աղանդ կար, գործքով և կարեւոր իրարմէ տարբեր, բայց Իւրարու հետ և իրենց ազգին հետ հաղորակացութեան մէջ: Այոյ ա-

դանդեներն էին փարխեցիք, Սաղա-
կեցիք, Իսսենանք և Հերովդիանոսը:
Քրիստոնէութիւնն ի սկզբան Տրեա-
կան նոր աղանդ մը կարծուեցաւ.
ուստի Տերոտուղոս ամբաստանելով
զՊօղոս փղեբսի առջև, կ'ընէ թէ
Պօղոս գլխաւոր է Նազովրեցւոց ա-
ղանդին, Գործ. ԻԴ. 5. և Հռովմ
բնակող Հրեայք բոլին Պօղոսի երբ Հը-
ռովմ գնաց Պօղոս, "Անիք առ աղան-
դին վրայով տեղեկացած ենք՝ որ ամէն
տեղ ատար դէմ կը խօսին, " Գործ.
ԻԸ. 22. Տես Հերետիկոսութիւն:

ԲՂԺԱՅԱՐ ԱՂԱՆԻ

Աղաւնի: Այս թռչունը սուրբ էր
բոտ Մովսիսական օրինակ, և մու-
նուանդ աղբարտք զո՛հ կը մատուցա-
նէին աղաւնի, Ծննդ. ԺԵ. 9. ՂԼ.
Ե. 7. ԺԲ. 6-8. ՂԼԿ. Բ. 24: Այլ-
եւայլ տեսակք աղաւնւոյ կամ տա-
տրակի կային Պաղեստինու մէջ, և
Եսայիայ Կ. Գլխոյն 8 համարէն կը
տեսնուի որ աղաւնիք երբեմն կու-
գային մեծ բազմութեամբ երամ ե-
րամ: Աղաւնիք նշանակ էին միամը-
նութեան, անմեղութեան և հաւա-
տարմութեան, Ովմ. Ե. 41. Մատթ.
Ժ. 16: Աղաւնին ընտրուեցաւ կա-
րագետ Բլլայ Աստուծոյ հաշտու-
թեան բնդ մտադկան զգին լըհեղե-
զին, Ծննդ. Ը., և մեծարեցաւ իրեկ
օրինակ Հազւոյն Սրբոյ, Մատթ. Գ.
46. Տես և Տառարակ:

Աղաւնիի աղբ. Դ. Թագ. 2. 25,
ըսուած է թէ Սամարիոյ պաշարման
ատենը "մէկ կապիճին չորրորդ մասը
աղաւնիի աղբը հինգ սիկկ արծաթի
ծախուեցաւ, " այսինքն իրք կէս լիթա.
Որովհետեւ աղաւնւոյ աղբը սաստիկ
սովու ատեն անգամ մարդու համար

կերակուր չէ, ընդհանրապէս կը կար-
ծուի թէ վերագրեալ համարին մէջ
յիշուած աղաւնւոյ աղբը տեսակ մը
սիսեռ կամ ոտոյ կոսմ վեզ էր, որ
աղաւնւոյ աղբի շատ նման են: Այս
ընդեզէններէն շատ կը վաճառուի ի
Գահիրէ Մէքքէ գացող ուխտաւո-
րաց, և Մամադիոսի մէջ կան շատ
խանութներ ուր սիսեռ միայն կ'իճ-
ուի: Պղնձէ տապակի վրայ խորով-
ուած և չորցուած սիսեռը երկայն
ճամբորդութիւն ընողներուն համար
շատ յարմար պաշար է:

Աղբիւր, կամ մշտաբուռ տկունը
անշոյշ ջրոյ շատ յարգի էին Պաղես-
տինու մէջ, և շատ տեղեր իրենց մօտ
գտնուած աղբեր մը անուամբ կոչ-
ուած են: Արազան մատենագիրը
շատ անգամ աղբիւրներն օրինակ
կ'առնուն հոգեւոր բաներ գեղեցիկ
կերպով նկարագրելու: Զորօրինակ
Աստուած "կենաց յուրի աղբիւր, է,
Երեմ. Բ. 13: Քաւութիւնը պատ-
ուական աղբիւր է մաքրիչ, բուժիչ
և կենսատու, Յովէլ Գ. 48. Զաք.
ԺԳ. 1: Աւետարանին միսթիստի-
թիւնը և երկնից երանութիւնը նշոյն-
պէս աղբեր օրինակաւ կը նկարագ-
րուին, Սաղմ. ԼԶ. 7-9. Յայտ. Ե. 17:
Տես և Զրճար:

Աղեղ, աստակ մը զէնք որ ի հը-
նումն շատ կը գործածուէր որոի և
պատերազմի ատեն, Կը շինուէր փայ-
տէ, սուրէ կամ պողպատէ, Ծննդ.
ԻԵ. 3. Սաղմ. ԺԸ. 34: Աղեղը շատ
անգամ ուղբով կը լարուէր: Աղեղ
կրպշերը կապարճի մէջ կը գնէին
զայն երբ պէտք չունէին գործածելու,
Ամբ. Գ. 9: Բնեւանիւնանք նշանա-
ւոր էին իրեկ կորովի տեղեկանալը,
Ա Միաց. ԺԲ. 2. Բ Միաց. ԺԴ. 8.
ԺԵ. 47: Տես և Զիճք:

Սա խօսքը, "խարբայ աղեղ, " ո-
րուն կը նմանցուի իսրայէլի ժողո-
վուրդը, Սաղմ. ՀԸ. 57. Ովմ. Ե. 46,
կը նշանակէ յուրի կամ բեկեալ ա-
ղեղ որ նետը չ'արձակէր շիտակ: Բ
Թագ. Ա. 48, կը կարդանք, "Պատ-
ուիրեց որ Աղեղը Յուդայի որդւոցը
սորվեցնեն, " Ի վաղուց պատերազմի
մէջ աղեղ գործածելն սովորութիւն
էր Հրէից, Ծննդ. ԻԸ. 22: Յիշեալ
խօսքն, "աղեղ սորվեցնել, " ըստ ոմանց

կը նշանակէ որովհետեւ Սաւուգի և Յովնաթանու վրայ շինուած ողբը որ Բ Թագաւորաց զերդիշեալ Տամարէն ետքը կու գայ, և աղեղ կոչուած է այն գլխոյն 22 երոգ Տամարին մէջ յիշուած աղեղ բառէն, ինչպէս որ Հին կտակարանին առաջին չորս գիրքերը կոչուած են իւրաքանչիւր գիրքին առաջին բառէն: Տես և Նետ:

Աղեքսանդրիա, անուանի քաղաք Ստորին Եգիպտոսի մէջ, Միջերկրական ծովուն և Մերովսիան ծովակին մէջտեղ, ոչ կարի հեռի Նեղոսի վերջին տրամետեան բերնէն: Այս քաղաքը շինուեցաւ 332 ին նախ քան զԳր. Ի մեծէն Աղեքսանդրէ և լցաւ Յայն և Հրեայ զաղթականադ: Աղեքսանդրիա շուտով ծաղկելով հղաւ կեդրոն տուրքաւորի փոփոխման ի մէջ արեւելե և արեւմտեայ, և յետ ժամանակաց մեծութեան և հարբութեան կողմանէ եղաւ երկրորդ քաղաք յետ Հառովմայ: Հին քաղքին շրջապատն էր իբր հնգեանասուն մղոն, և բնակիչն էր 300,000 ազաւ քաղաքացի և նոյնչափ ոտրուկ: Գեղեցիկ փողոց մը 2,000 ոտք լայնութեամբ կ'անցնէր քաղքին մէջէն, ծովակողման գունէն սկսելով մինչև կանաչոսի կոչուած սոււր, այնպէս որ թէ հիւսիսէն Միջերկրականին և թէ հարաւէն Մերովսեան ծովակին նուաճանդատին մէջ նաւերուն երթեկէր կը տեսնուէր այն փողոցէն: Ուրիշ փողոց մը ուղիղ անկեամբ կը կտրէր այս փողոցը, և ուր որ այս փողոցներն իւրոյ կը կտրէին՝ կար քառակուսի մը կէտ մղոն շրջապատով: Յետ մահուան Աղեքսանդրի, որոյ մարմինը գրուած էր այս նոր քաղաքը, Աղեքսանդրիա եղաւ Թագաւորանիտ քաղաք առ Պտղոմեամբ, և հասաւ յետին փառաւորութեան: Պտղոմեաններէն առաջին երեք Թագաւորաց ժամանակ Աղեքսանդրիոյ փառքն ի կատար հասած էր: Փիլիսոփայից մէջ հաշիւաւորագոյնդ անգամ ոչ արեւելքէն միայն, այլև Յունաստանէ և ի Հառովմայ, ուսման համար հոն կը գիւնէին, և գիտութեան ամէն ճիւղին մէջ նշանաւոր մարդիկ կը գտնուէին այն քաղաքը: Պտղոմեոս Սոլոտեր, Պաղման ասհ-

մին առաջին Թագաւորը հիմնեց մուսարանը, մատենադարանը 700,000 հատար գրեւոր, և ուրիշ հշայակապ հաստատութիւններ: Ի մահուան կղէտպարայի, 26 նախ քան զԳր., Աղեքսանդրիա անցաւ Հառովմայեաց ձեռքը, և իբր հազար տարի մեծ համբաւ վայելելէն ետքը, յամի Տն. 646 ին նուաճեցաւ Օմար ամիրապետէն:

Սուրբ Գրոց Յունարէն կամ Աղեքսանդրեան Թարգմանութիւնը հոս եղաւ եօթանասուն ուսեայ Հրէից ձեռքով, ուստի և Թարգմանութիւնը կը կոչուի եօթանասնից Թարգմանութիւն: Փաղքին շինութիւնէն քիչ ետքը շատ Հրեաներ գալով բնակեցան հոն: Յովնապոս կըսէ թէ նոյն ինքն Աղեքսանդր քաղքին մէջ յատուկ թագ մը ցուցուց Հրէից, և Յունաց հետ հաստատութեանը և առանձնաշնորհութիւններ առաւ անոնց: Փիլոն Երրայեցին, որ Գրիտոսի ժամանակ Աղեքսանդրիոյ մէջ կը ծաղկէր, կըսէ թէ քաղքին հինգ մասէն երկուքը Հրեայք կը բնակէին: Նոյն հեղինակին խօսքին նայելով, անոր ժամանակն Աղեքսանդրիոյ և ուրիշ Եգիպտական քաղաքաց մէջ գրեթէ մէկ միլիոն Հրեայ կար: Բայց այս թիւը չափազանց կը թուի:

Աղեքսանդր. 4. Աղեքսանդր մեծ, Մակեդոնացի Փիլիպպոս Թագաւորին մեծանուն սրգին և յաջորդէ էր: Աղեքսանդր կ'անկնարկուի, Դանիել Է. 6, և Ը. 4-7 համարներուն մէջ, չորեքթեան բնու. և միեղջերեայ քօշի օրինակներով, որ կը ցուցնեն նոր աշխարհակալութեան արագութիւնը և մեծ զօրութիւնը: Աղեքսանդր ռահմանեալ էր Առաւօտմէ Պարսից տէրութիւնը ընջելով Յունաց հաստատել: Մեծանին վրայ, զոր Նարուգոգոնոսը տեսաւ երազին մէջ, Դան. Բ. 39, պղծէ մարմինը կը ցուցնէր զԱղեքսանդր: Աղեքսանդրը յաջորդեց Տօր 336 ին նախ քան զԳր., և աստուերկու տարուան մէջ տիրեց Ասորաց, Պագեստիւն և Եգիպտոսի, հիմնեց զԱղեքսանդրիա, յաղկեց Պարսից և գնաց մինչև ի Հնդկիկ: Բայց զեգիպտութեան և շուսյորութեան առաջով զինք մեռաւ:

րեսուներկամայ, Թողով ընդար-
ձակ տերութիւն մը զոր անոր զօրա-
վարները բաժնեցին իրենց մէջ:

2. Աղերանդոր որդի էր Սմանի
Կիւրենացւոյ, Մարկ. ԺԵ. 21, և,
ինչպէս կ'երևի, նախկին Քրիստոսնէից
երեկոյններէն էր:

3. Աղերանդոր կամ Աղերանդորոս
էր մին յանգամայն ժողովոյն սր դա-
տապարտեց զՊետրոս և զՅովհաննէս,
Գործ. Դ. 6:

4. Աղերանդոր Եփեսոցի Հրեայ
էր որ Կ զուր ջանաց հանդարտեցնել
Պողոսի գէժ յուզեալ ամբոխն յԵ-
փեսոս, Գործ. ԺԹ. 33:

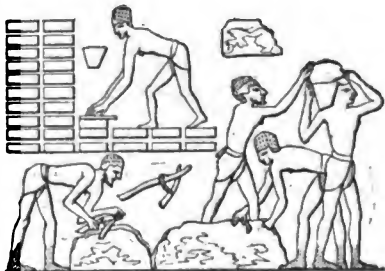
5. Աղերանդոր էր գարբին, որ
ուրացաւ Քրիստոսնէութիւնը, Ա
ՏԻՄ. Ա. 20. Բ ՏԻՄ. Դ. 14:

Աղի ձորը: Այս տեղը նշանա-
ւոր է ի պատճառս յաղթութեանց
Դաւթի, Բ Թագ. Ը. 13. Ա ՄԵ-
նաց. ԺԸ. 12. Սաղմ. Կ, և Ա-
մասիայի, Դ Թագ. ԺԴ. 7, Եզե-
մայեցւոյ գէժ: Տարակոյս չկայ թէ
այսու անուամբ կը կոչուէր խոր և
ընդարձակ հովիտն Ել-Ղոր, որ
իբր ութ մզնն երկայնութեամբ
կը ձգուի Մեռեալ ծովէն մինչև

Ահարարմ կոչուած կամենայ զահա-
ւանդները: Ինչպէս մերձակայ տե-
ղերը, նոյնպէս այս տեղը կ'ընծայէ
հրաբոյս նշաններ, և է աւերակ և
ամայի: Երբեք կ'աղղի Մեռեալ
ծովուն դասն ջուրներէն որ մինչև
հնդեպտոսան ոտք կը բարձրա-
նան: Զուրերուն հեղեղէն հովտին
եղեղքը նեղուած փայտի կտոր-
ուանք աղիւ սյնպէս թաթախ
են որ չեն վառիր. և հովտին հիւ-
սիսային արևմտեան կողմը կայ
աղի լեռ մը: Այս հովտին մէջ
տեղ տեղ աղէն աղիտակացեալ
է, տեղ տեղ՝ ճախճախաւ է,
տեղ ալ կայ ուր աղաաղան ջրոյ
հեղեղ մը կը հոսէ դանդաղ, և
կամ մերացեալ կը քայլ: Հովտին

հարաւային կողման մէկ մասին մէջ կան
մոշայի թուփեր և վայրի մաշաւք: Ճա-
նապարհորդք երբեք հանդիպած են
հոն մանր աւազով լեցուած վիհերու
որոնց մէջ ուղտք և ձիան ընկղմած և
կորուած են, Եննդ. ԺԴ. 10. Սա-
փոս Բ. 9. Տեո և Երազման և Մով:

Աղիւս: Աղիւսն ընդհանրապէս
կաւէ շինուելով արևի մէջ կը չոր-
ցուէր և կը կարծրանար, Եննդ. ԺԱ.
3, երբեք նաև փռան մէջ կը դր-
ուէր, Բ Թագ. ԺԲ. 31. Նաւ. Գ.
14: Բարեւոյնի աշտարակը շինուած
էր աղիւսէ, և փոքանակ շաղախի
ձիւթ գործածուած էր: Աղիւսն ընդ-
հանրապէս մէկ քառակուսի ոտք էր:
Բարեւոյն և Եգիպտոս շատ կը զբո-
նուին այս մեծութեամբ աղիւսներ,
որոնց վրայ կայ թագաւորական կամ
քրմական դրոշմ: Եգիպտացիք ծանր
կերպով կ'աշխատեցնէին զԵրբայեցիս
աղիւսարկութեան մէջ: Եգիպտոսի

հին շինուածոց վրայ աղիւսարկու-
թեան գծուարին արուեստին գրեթէ
բոլոր գործողութիւնները նկարուած
են, զորօրինակ՝ կուր կրել, շաղուել,
աղիւսները շինել, չորցնել և շարել:

ԱՂԻՍ ԳՈՐԾԵԼ ԸՆԴ ՏԵՄԵԱԻ

Առանց բարդի ալ կ'ընէին օտարա-
կանք ընդ հրամանաւ ընդ վերակա-
ցուաց: Կուր խառնելու համար
հաւանականապէս յարգ կը խա-
նուէր հեռք:

Աղիք: Երբայեցի մատենագիրք

այս բառը կը գործածեն շատ անգամ մարգուս մարմնոյն ներքին մասնոց համար առհասարակ, իբրև ներքին մարդ, ինչպէս որ մենք շատ անգամ սիրտ բառը կը գործածենք նոյն մտքը: Ուստի ազիբ բառն յաճախ կը նշանակէ նիստ գիշոյ, խանգաղատանաց, կարեկցութեան, այլովքէ հանգերմ, Գ թագ. Դ. 26. Ես. ԿԳ. 15. Երեմ. ԼԱ. 20:

Ազուէտ: Սուրբ Գրոց մէջ Երբայեցեբերէն երկու բառ կը թարգմանուի ձայերէն ազուէս, և շատ անգամ գիւրին չէ որոշել թէ ինչ անասնոյ համար բռնուած է: Պաղեստինու մէջ ազուիսու այլեւայլ տեսակներ կային, ամենքն ալ կերպարանօք և բարուք նման հասարակ ազուիսու: Ազուէտը խորամանկ է, շատակեր և զնառակար, Եզեկ. ԺԻ. 4. Ղուկ. ԺԳ. 32, խաղողը շատ կը սիրէ, և շատ զնառ կու սայլ սայգիներու, Երգ. Բ. 15: Ազուիսուն և ազուիին առակը ծանօթ է: Այս կենդանին մեռակեաց է, և իւր որջը կը փորէ գետնին մէջ, Ղուկ. Թ. 58: Ենապայն հիմա աւելի շատ է Պաղեստինու մէջ, և հաւանականապէս Սուրբ Գրոց մէջ շատ տեղ “ազուէտ” բառով այս անասնոց կ’ապփարկուի: Ենապայլ հասարակ շան մեծութիւն ունի, գրեւոր գայլու գլխոյ և ձեան ազուիսու ագլոյ կը նմանին, իսկ գոյնը բաց գեղնադոյն է: Գայլոյ գաղանթութեան հետ ունի նաև շան լիւր համարձակութիւնը: Որս ընելու և ձայնին

կողմանէ կը տարբերի ազուէսէն: Ենապայլք խմորովն կ’ելին սրբի, և լալագին առնալու ձայնիւ և հաշիւով գիշերն ի բուն կը ձանձրացնեն լաղները: Կը բնակին ծակերու և սարերու մէջ, գեղերու մօտ կը թափառին գոլուիթեան համար և հաւնոցներ մտնելով մեծ կտորած կ’ընեն: Բալց անոնց ոսկորական կերակուրն է որս, մողեսներ, միջատներ, խաղող և մորթուած անասնոց փորոտիքը: Եթէ ուրիշ բան չեն գտներ, կ’ուտեն հին կաշւոյ կտորներ կամ ինչ որ ժամանակաւ անասնոյ վերտերած է: Կարաւաններու և բանակներու ետեւէն կ’երթան, կ’ուտեն մեռելոց մորմինները, գիականք անգամ կը հանեն գերեզմաններէ, Սաղմ. ԿԳ. 10. Ողբ. Ե. 18: Ինչ որ Սամփուն բրաւ Փրշ շտապուց արտերուն ազուէսներով կամ թերևս շնապայլք, Դատ. ԺԵ. 4, 5, նոյնը կ’ընէին հին Հռովմայեցիք ցորենի աստուծոյն Սանդարամետապետի կամ Դեմետրի ասունն, այսինքն ազուէսներու ձեռներուն ջահեր կապելով կը թաղուին կրկիտին մէջ մինչև որ կրտիք կը սպառէր զանոնք: Այս բանը կ’ընէին ի վրէժ, զանազ ժամանակաւ ազուիսունք քանի մը ցորենի արտ այրած էին:

Ազքատ, Սաղմ. ԺԲ. 5. ԻԱ. 1-3: Ազքատը մասնաւոր կերպով կը խնամուէին հին անտեոսութեան մէջ, Ել. ԻԳ. 6. Աւակ. ԺԳ. 31, և առաւել ևս՝ ի նորումս, Մատթ. ԻԵ. 42-45. Յակ. Բ. 5: Դոյզն նուէրը զոր օրէնքը կը պահանջէր ազքատներէն՝ այնպէս ընդաւնելի էր ինչպէս մեծատաղան հարուստ պատարագը, Ղեւ. Ե. 7-13. Մարկ. ԺԲ. 41-44: Արտերու, ձիթատաններու և այգեաց ճաշադոյն ազքատաց թողուլ հրամայուած էր, Ղեւ. ԺԹ. 9. Բ Որ. ԻԴ. 19. Հաւթ. Բ. 2: Եթէ տարին անգամ մը երկրին ինքնորոյս բերքը հասարակաց էր ամենուն, Ղեւ. ԻԵ. 7, իսկ Յօրելեան տարին ազքատէն առնուած ամէն ստացուածք նորէն պիտի հատուցուէր առաջին տիրոջը, Տեա նաև Ղեւ. ԻԵ. և Բ Որ. ԻԴ. գրութիւնը: Մարգարէք ոտստկութեամբ կը խօսին ազքատներն անտես ընողին:

բուն և զրկողներուն զէմ, Ես. Ժ. 2. Երեմ. Ե. 28. Ամիգ. Բ. 6. բայց աղքատութիւնը մեծ առաքելութիւն էր մահաւանդ առ նախկին Գրիտոսնայս, Մատթ. 2. 2-4. Ղուկ. Ժ. 33-35. ԺԺ. 8. 9 արծ. Թ. 36-39. Ժ. 2. ԺԱ. 29, 30:

Աղօթք: Աղօթքն է զգացումներ և փափաքներ մատուցանել Աստուծոյ յանուն Տեառն մերոյ և փրկչին Յիսուսի Գրիտոսնի և նորա միջնորդութեամբ: Աղօթիւք կը խօսի մարդ ընդ Աստուծոյ օգնութեամբ Հոգւոյն Արեւոյ: Աղօթքը Գրիտոսնէին հոգւոր կեանքն է, և ով որ աղօթքի հոգին չունի՝ Գրիտոսնայ չէ, Յոր. ԻԱ. 15. Սաղմ. Ժ. 4: Ամէն գարու մէջ Աստուած միշտ Տաճութեամբ ընդունած է իւր սուրբերուն աղօթքը: Որինաց հրատարակուելէն հետէ Երայելցիք չթողուցին երբէք հանապազօրք պաշտօնը հրապարակաւ զգալու խորանին և յետոյ տաճարին մէջ: Այս պաշտօնն էր երկկայան և առևտուտան զոհերու մատուցումն հանապազօրք, հանդերձ աղօթիւք զոր քահանայք և Ղևտացիք կը մատուցանէին այն նուիրական շէնքին մէջ. Նաեւ ամէն օր քահանայք կը մատուցանէին զօհեր, խունկեր, բնծաներ և երախայրիս այս և այն անձին համար. կը կատարէին այլևայլ արարողութիւններ անդրանիկներու փրկանաց կամ պղծելու մարդութեան համար. միով բանիւ ժողովուրդն ամէն զիե կու գար հոն իւր ուխտը կատարել և մատուցանել պաշտօն Աստուծոյ ոչ տօներու օրեր միայն, այլ և հասարակ օրեր. բայց առանց աղօթքի պաշտօն ընաւ չէր կատարուեր, Ա Մնաց. ԻԳ. 30. Նէեմ. ԺԱ. 17. Ղուկ. Ա. 40: Տես նաեւ Գ Թադ. Ը. 22, և տաճարին պաշտօնաւ համար Դաւթի սաղմունքը:

Բարեպաշտ մարդիկ սովոր էին օրը երեք անգամ աղօթել՝ որոշելով ժամեր, Սաղմ. ՄԵ. 17. Դան. 2. 10: Տես և Ժամ. Սուրբ Գրոց մէջ յիշուած սուրբերուն սովորութիւնն էր հրապարակաւ, առ տնին և առանձին աղօթել, ինչպէս նաեւ իրենց սովորական զբաղմանց մէջ կարճ մաղ-

թանք արձակել առ Աստուած, Նէեմ. Բ. 4: Աղօթքի ատեն այս ինչ կամ այն ինչ գիրքով կենալ պատուիրուած չէ Սուրբ Գրոց մէջ: Ողբի վրայ բազմատարած, Գ Թադ. Ը. 22, գլխաւոր, Մննգ. ԻԳ. 26, Ժընգաց վրայ, Ղուկ ԻԲ. 41, և գետնատարած, Մատթ. ԻՁ. 39, աղօթել անխախտ սովորութիւնն էր: Աղօթք մատուցուելու է հպատակութեամբ ի կամս Աստուծոյ, և Զերմեռանդ, յարատեւ և անկասկած զնստահանութեամբ առ Աստուած ի Գրիտոսն: Աղօթից հետ պարտի ըլլալ նաեւ խնարհ խոստովանութիւն և շնորհակալութիւն ի որտէ, աղերս մատուցանելով ոչ միայն ազգականաց և կարեւոր բարեկամաց այլև բոլոր մարդոց համար: Ուղիղ բանը և սէրը կը թելադրեն զմեզ աղօթել առ Աստուած. ով որ առանց աղօթքի կ'ապրի՝ յայտնի կ'ընէ իւր սրտին անաստուածութիւնը: Աստուած ամէն մարդէ կը պահանջէ աղօթից պաշտօնը, Եզեկ. ԼՁ. 37. Մատթ. Ի. 7-11. Փիլ. Գ. 6. Ա Տիմ. Բ. 1-3. Յով. Ա. 5: Այս պարտքը զանց ընողները բաւական պատճառ չունին զերեք արդարացնելու: Շատ անգամ կ'ըսուի թէ աղօթքը չի կրնար փոխել Աստուծոյ անաշխարհ խորհուրդները. բայց առ Աստուած մատուցուելու ամէն աղօթք, ինչպէս նաեւ աղօթից ընդունելութիւնը կամ մերժումը, կան Աստուծոյ նախախնամութեան խորհուրդներուն մէջ: Կ'առաքելուի նաեւ թէ աղօթքէն Աստուած ոչ աւելի բան մը կը որդի մեր պիտայից վրայ, ոչ այլ աւելի յօժար կ'ըլլայ կատարելու մեր խնդրուածները, այլ միշտ կ'ընէ ինչ որ մեզի համար բարի է: Բայց կ'երևի թէ Աստուած կ'ուզէ մահաւանդ որ մեր աղաչելովը տայ մեզի բարիք, զոր առանց այն կրնար չէտալ: "Քու աղաղակիդ ձայնը ելածին պէս շուտով քեզի պիտի ողորմուի: Գանիկա լրածին պէս քեզի պատասխան պիտի տայ," Ես. Ը. 19: Ամէն ճշմարիտ աղօթող ըսելու է սա խօսքը. "Աս աղքատը աղաղակեց, ու Տէրը լսեց անոր, և զանիկա իր բոլոր նեղութիւններէն փրկեց," Սաղմ. ԼԳ. 6:

Սոստ կրօնքներն ալ յարգ կ'ընծային իրենց ազօթքներուն որոնց մէջ աւելորդ խօք կան և ունայն կրկնութիւնք, որովք կ'ուզեն եւանդեան պակասութիւնը լեցունել ։ Նաեւ կեդժաւորք կը սիրեն ազօթել մանաւանդ մարդոցմէ փառաւորուելու համար ։ Այս մեղքերը Գրիգորիոս կը դատապարտէ Մատթէի Զ. գլխոյն 5-15 համարներուն մէջ, և իւր աշակերտներուն կու տայ աւերունական ազօթքին ձեւ իբրեւ գեղեցիկ օրինակ ազօթից ։ Եփես. Զ. 18. Ա թես. Ե. 47. Ա Տիմ. Բ. 8 համարներուն մէջ Պողոս կը պատուիրէ հաւատացելոց միշտ և ամենայն ուրեք ազօթել, սուրբ ձեռքեր վերցնելով, և օրհնելով զԱստուած ամէն բանի համար, թէ ուսելու, թէ բնական, և թէ որ եւ իցէ գործ կատարելու մէջ. կ'ընէ նաեւ թէ ամէն բան ի փառս Աստուծոյ ընելու են հաւատացեալք, Ա Կորնթ. Ժ. 31. Միով բանիւ, մեր Տէրը կը պատուիրէ մեզի անդադար ազօթք ընել, Ղուկ. ԺԸ. 4. ԻԱ. 36. :

Ամաղեկացիք, հօր ժողովուրդէին Ապառաժ Արարիցի մէջ, Մեռեալ և Կարմիր ծովերուն մէջտեղ, Թերեւ իբրեւ Թափառական, Անոնց բնակութեան բուն տեղը ծանօթ չէ, ընդհանրապէս կը կարծուի թէ անոնց երկիրն էր ի հարաւայ Պագեստինու, Սէր լեռն և Եգիպտոսի ռահմանազխոյն մէջտեղ ։ Ամաղեկացիք, ինչպէս կ'երեւի, շատ քաղաքներ չունէին, թէպէտ ունէին քաղաք ինչպէս յիշուած է Ա թագաւորաց ԺԵ. գլխոյն 5 համարին մէջ, Ընդհանրապէս խումբ խումբ կը բնակէին այլերու մէջ կամ վրաններու տակ, այժմու Արարացի վրանարնակոց պէս որ Պետուին կը կոչուին ։ Իսրայելացիք այն ինչ անցած էին Կարմիր ծովէն, մինչ Ամաղեկացիք յարձակեցան անոնց վրայ Ռափքիթի անապատին մէջ, և սպանին զանոնք որ առ սուղութեան կամ տկարութեան եւ մնացած էին. և այս յարձակման համար զօր բրին տարապարտուց Աստուծոյ ժողովրդեան վրայ ընծան զՏիւր արուսեցաւ անոնց գէմ, Եւ. ԺԵ. 8-16. Դար.

ձեալ կուսեցան իսրայելի մէկ մասին գէմ աւետեաց երկրին ռահմանին վրայ, Թու. ԺԴ. 45, և 400 տարի ետքը Սաւուգ յարձակելով ռառակեց զանոնք հրամանաւ Աստուծոյ, Ա թագ. ԻԵ. Բայց եւ այնպէս մնացորդ մը սպրեցաւ և տեւց յետոյ ։ Դաւիթ քանի մը անգամ վանեց զանոնք, Ա թագ. ԻԵ. 8. 1. 4. Բ թագ. Ը. 12, և հուսկ ուրեմն Եմաւոնեանք ընկեցին զանոնք Եգիպտոյի ժամանակ, Ա Մնաց. Դ. 43, և այնպէս կատարուեցաւ Բազաւամու մարգարէութիւնը, Թու. ԻԴ. 20. Համան, Սուրբ Գրոց մէջ յիշուած վերջին Ամաղեկացին, կորսուեցաւ իր եղբայրներուն պէս Հրէից գէմ կրուսելով ։ Տես Եսթերայ գիրք ։

Ամաղեկ, որդի Եգիպտացի և Թուրն Եմաւայ, Եննք. 1Զ. 12. Ամաղեկայ այս սերնդեան վրայ որոշ բան մը բուսած չէ Սուրբ Գրոց մէջ ։ Ամաղեկացի կոչուած ազգն ասկէ շատ առաջ կար, Եննք. ԺԴ. 7. Թու. ԻԴ. 20. :

Ամոն, Անդիլեւանն լեռանց հարաւային մասին կամ գագաթան անունն է, Հերմոնի կից և անոր հիւսիսային կողմը ։ Ասկէ կը հոսէր Ամոն կամ Աբանա գետը գեղ ի Դամասկոս, Երգ. Դ. 8. :

Ամաթա, Վերսիւն Տեառ (Եհու. 1. 8) ։ Բաւալայի ութերորդ թագաւորն էր, որդի Բազաւայ ։ Սկսաւ թագաւորել 835 ին նախ քան զԲր. և թագաւորեց քսան և ինը տարի Երուսաղէմ ։ Տէրոջ առջև ուզողութիւն ըրաւ բայց ոչ կատարեալ սորիւ ։ Գահին վրայ հաստատուելէն ետքը մեռցուց իւր հայրը սպաննողները, և 300,000 հոգի ժողովելով Բաւալայ, 100,000 ալ իսրայելէ վարձելով կուսեցաւ Եգիպտոսեաց գէմ ։ Հարիւր հազար վարձկան զօրքն արձակեց ակամայ հրամանաւ Աստուծոյ որ աւանդ այն օգնութեան յաղթութիւն տուաւ անոր ։ Բայց և այնպէս Եգիպտոսեաց կուսեցը բերաւ իր երկիրը, և կանգնելով պաշտօն մատուց անոնց ։ Այսպէս ապոստամբ բերուն համար Եհովայէն՝ յանգիման ունեցաւ Աստուծմէ զրկուած մարգարէէ մը որ անոր կործանումը գուշա.

կեց : Յետ ստեղծուց յանխորհուրդս պատերազմ ըրաւ իւրայելի Տեա, և յաղթուեցաւ ամբօղմ : Տասն և հինգ տարի ետքը սպանուեցաւ գաւառանմաներ օրոց ձեռքէն խոյս առնած էր Լաբէս, Դ թագ. ԺԻ. 1-20. Բ Մնաց. ԻԵ. :

2. Բեթելի ոսկեղէն որթուն քուրմն էր, որ ամբաստանեց զԱմօղ առ Յէրարովամ, և ինդրեց պարտել զնա Յուդայի երկիրն անոր հաւատարմութեանը համար, Ամօղ. Ի. 10-17.

Ամաթիա, Տէր Խոփոյաւ, 1. որդի Մարիթայ որ Ահարոնէ կ'իջէր Եզրայարաւ : Հայր էր Աբիտովայ և հաւ Սագովկայ, որով քահանայապետութիւնն անցաւ այն ճիւղին, Բ Մնաց. 2. 7.

3. Էր վերջին ժամանակի քահանայապետաց մին, որդի Ագարիայի և հայր ուրիշ Աբիտովրի մօն, Ա Մնաց. 2. 11. Նշանակեալ միեւնոյն ցանկին մէջ, Ա Մնաց. 2. 11, կոն Ագարիա անուն երէք անձինք :

Ամարփազ, Թագաւոր Աննարայ Արարահամու ժամանակ. Ուրիշ երէք մանր Թագաւորութեանց իշխաններով պատերազմեցաւ Մեռեալ ծովուն մօտերը բնակող ցեղերուն, և գաշտին քաղաքներուն հետ, Եննգ. ԺԻ. 1 :

Ամրակում, քաղաք մարգարէից մէկը : Անոր կենաց վրայ անդեկութիւն չունինք. միայն կ'երեւի թէ ժամանակակից էր Երեմիայի, և մարգարէացաւ իբր 610 ին նոյն քան զՔր., Նաբուգոդոնոսորայ Յուդայի վրայ առաջին անգամ յարձակելէն քիչ յաւառ, Դ թագ. ԻԻ. 1 :

Ամրակումայ մարգարէութիւնը, Այս գիրքը մէկ պատգամ է երէք գլխէ բաղկացեալ : Ամրակում առաջին գլխին մէջ կը մարգարէանայ վաւեր զոր փաշտակող և ահարկութեամբ ընդ հօւղ պիտի բերէին մեղապարտ ազգին վրայ : Երկրորդին մէջ կը մարգարէանայ յաղթանակութեան ապագայ խոնարհումը : Երրորդ գլուխը վսեմ և գեղեցիկ երգ է, ուր մարգարէն կը մտախօսէ Տէրոջը օգնութիւնը յիշեցնելով հին աւուրց մէջ անոր մեծագոր գործերը, և մեծ վստահութիւն կը յայտնէ յԱռա-

ւում : Քան այս յաղթական երգը բարձր և պերճ բան մը չկայ նոյն իսկ Երրայիսին բանաստեղծութեան մէջ :

Ամեսայի, Բեռն, 1. Դաւթի քուրդին, անոր քրոջը Արիգեայի և Յոթորայ իմայիլացւոյ մը որդին : Թերեւս այս ազգականութիւնն էր պատճառն որ Դաւիթ անոր այնչափ սէր չցուցուց որչափ իւր միւս քուրդներուն, և Ամեսայի թերեւս այս պատճառաւ յարեցաւ Արիստոզոմայ անոր ապառաժութեան առեւնը : Ամեսայի Արիստոզոմայ զօրավարն էր, և յաղթուեցաւ իւր մօրեղբորորդիէն Յովաբէ, Բ թագ. ԺԷ. և ԺԸ. : Յետոյ Դաւիթ ուղեց անոր ներքի, և սպարապետ ընել զանի փոխանակ Յովաբայ որոյ ամբարտաւան գնացքէն զգուած էր, Բ թագ. ԺԹ. 13 : Բայց Սաբէէի ապառաժութեան յաղթման առեւնն Ամեսայի նենգաւ սպանուեցաւ իւր հօր ոտիւն, Բ թագ. Ի. 4-10, 1022 ին նախ քան զՔր. :

2. Եփրեմի իշխաններէն մին, որ զէմ կեցաւ իրրեւ գերի պահել Յուդայի մարգիկը որ իւրայելի Թագաւորին փակէէի զէմ պատերազմին մէջ գերի բռնուած էին, Բ Մնաց. ԻԸ. 12 :

3. Ղեւտացի մը որ Դաւթի յարեցաւ ուրիշ երեսուն իշխաններով մինչ Դաւիթ անապատը կը փախչէր Սաւուրի երեսէն, Ա Մնաց. 2. 25. ԺԲ. 16-18 :

Ամեհ անապատն է և բուն կը նշանակէ հաստատուն, իսկ փոխարեութեամբ հաւատարիմ : Այսպէս Յայտնութեան մէջ, ՂԷ. Գ. 14, Գրիստոս կը կոչուի "Ամեհ, հաւատարիմ ու ճշմարիտ վկան,," ուր վերջին խօսքն Ամեհ բառին բացայայտին է : Ամեհ, մահապայօրէն գործածուելով, կը նշանակէ ստուգիւ, ճշմարտացէս, հաւատարիմ : Եւ գործածուի խօսքի մը սկիզբը՝ խօսքին յոյժ տալու համար, ինչպէս և շատ անգամ Քրիստոսի խօսքերուն մէջ, և ընդհանրապէս կը թարգմանուի ճշմարիտ, ճշմարիտ : Եւստանիոս Աւետարանին մէջ միայն յաճախ գործածուած է կրկնուելով, ճշմարիտ, ճշմարիտ : Խօսքին վերջը կը գործած-

ուի շատ անգամ միանգամ կամ կրկնուելով, մանաւանդ երգաց և ազօթից վերջը, գործարինակ, “Ամէն ու ամէն”, Սաղմ. ԽԱ. 43. ՀՔ. 49. 2Թ. 52: Այս վերջին գործածութեան մէջ բառին բուն նշանակութիւնն է նորինթաց խօսքերը հաստատել, ցուցնել ազօթքին անկեղծութիւնը և խնդրել ազօթքին ընդունելութիւնը. ուստի “ամէն ու ամէն” կը նշանակէ Այսպէս է, այսպէս թող ըլլայ. եղիցի և եղիցի. Ուստի երգմանց մէջ, քահանան երգման կամ ուխտին կամ անէծքին խօսքերը կրկնելէն ետքը, անսնը որ Ամէն բառը կ'ըսեն՝ կը կապուէին նոյն երգմամբ, Թու. Ե. 22. Բ. 0Բ. ԻԷ. 45, ևն. Նէեմ. Ե. 43. Ը. 6. Ա Մնաց. Ժ. 2. 36: Բաղդատէ Սաղմ. 2Զ. 48:

Ամիսագար, Իսլամական յօդ, 4. որդի Արամայ, Ի ցեղէն Յուդայ, և հայր Նաաթան: Քրիստոսի նախահայրը մէկն էր, և անոր գուսարը Եղիարէթէ՛ կին էր Ահարոնի, ԵԼ. 2. 23. Հաւթ Գ. 20. Մատթ. Ա. 4. “Ամիսագարին կառքերն, և երգ. 2. 42, էին շատ թեթեւ և արագ. Թեւեռն այն ժամանակին երեւելի կառավարներէն մէկ երեւելին կ'անդարկուի. 2. Կահաթու մէկ որդին, Ա Մնաց. 2. 22:

Ամիս: Եբրայեցուց ամիսները լուսնակա ամիս էին, այսինքն՝ մէկ նոր լուսնէն մինչև միւրը: Այս լուսնական ամիսները կը հաշուուէին մէն մի քսան և ինն ու կէս օր. կամ, մանաւանդ, մին երեսուն օր էր, և յաջորդը՝ քսան և ինը, և այսպէս փոփոխակի մինչև տարւոյն վերջը: Երեսներեայ ամիսը կը կոչուէին ի կամ ամբողջ ամիս, իսկ այն ամիսները որ քսաներենորեայ էին՝ Թեբի ամիս կը կոչուէին: Ամիսաշուրջը միշտ նոր լուսնէն կը սկսէր, և այն օրը կը կոչուէր օր նոր լուսնոյ կամ նոր ամիս: Եբրայեցիք ամիսները կ'անուանէին առաջին, երկրորդ, երրորդ, ևն: Այն անուանները որ հիմա Ժանօթ են՝ գերութեան աստեղը Պարոնից լեզուէն առնուած կը կարծուին: Երբ Եբրայեցիք Եգիպտոսէ կ'ելլէին ապրիլ-ամիսն, Աստուած հրամայէր որ այն

ամիսն, այսինքն՝ քաղաքային տարւոյն եօթներորդ ամիսը, սրբազան տարւոյն առաջին ամիսն ըլլար, բոտ որում պիտի հաշուուէին կրօնական տօները. և այն աստեղէն սկսելով ամիսները հաշուելու այս երկու եղանակով ալ վարակեցան Հրեայք:

Որովհետեւ Հրէից ամիսները լուսնական էին, իսկ մերիններն ամսններն կախում չ'ունին լուսնէն, չեն կրնար միեւնոյն ժամանակ սկսիլ և վերջանալ: Սակայն ընդհանրապէս Հրէից նիստերը կը համեմատի գրեթէ մեր ապրիլին, զի ու մեր մայիսին, և որ ի կարգին, ինչպէս կը տեսնուի յաջորդ աղբւրսկէն:

Եբրայեկան ամիսք	Գրեթէ կը համեմատին մեր	Արեւելի ամիսները	Պարսկական ամիսները	Նոր Եղանակ	Ամերիկական ամիսները
Ապրիլ կամ Նիսան ԵԼ. ԺԲ. 3, 18. Եթ. Գ. 7.	Ապրիլ	Ա.	Ե.	Չոր եղանակ	Ամերիկական ամիսները
Իսր կամ Զիւլ, Գ. Թագ. 2. 1.	ՄԱՅԻՍԻ	Բ.	Ը.		
Սիլան, Եթ. Ը. 9.	ՅՈՒՆԻՍԻ	Գ.	Ք.		
Թամազ, Եթ. Ը. 14.	ՅՈՒԼԻՍԻ	Դ.	Ժ.		
Աւ.	ՕԳՈՍՏՈՍԻ	Ե.	ԺԱ.	Չոր եղանակ	Ամերիկական ամիսները
Իսլ, Նէեմ. 2. 15.	ՍԵՊՏԵՄԲԵՐԻ	Զ.	ԺԲ.		
Անթան կամ Քշրի, Գ. Թագ. Ը. 3.	ՀՈԿՏԵՄԲԵՐԻ	Ե.	Ա.		
Բաւ, Գ. Թագ. 2. 38.	ՆՈՅԵՄԲԵՐԻ	Ը.	Բ.		
Գաղի, 2ագ. Ե. 1.	ԴԵԿՏԵՄԲԵՐԻ	Ք.	Գ.	Նոր եղանակ	Ամերիկական ամիսները
Թեբեթ, Եթ. Բ. 16.	ՅՈՒՆԻՍԻ	Ժ.	Դ.		
Սեբթ, 2ագ. Ա. 7.	ՓԵՅՐՈՍԻ	ԺԱ.	Ե.		
Ագար, Եթ. Գ. 7.	ՄԱՐՏԻ	ԺԲ.	Զ.		

Որովհետեւ տասնութիւն լուսնական

ամիսը կ'ընեն երեք հարիւր յիսուսն և չորս օր և վեց ժամ միայն, Հրեից տարին քան զՀռովմէականը կարճ էր երկոստասան աւուրք: Որովհետեւ այս 12 օրւան տարբերութեան պատճառաւ առաջին ամսոյն նոր լուսինը գիշերահաւասարին հետ միեկնոյն ժամանակ չէր պատահեր, Հրեայք երեք տարին անգամ մը կը յաւելուին երեքասաներորդ ամիս մը զոր կը կոչեն վետդար, այսինքն երկրորդ ագար: Այս միջոցաւ անոնց լուսնական տարին գրեթէ կը հաւասարէր արեգակնային տարւոյ: Տես և Տարի:

Ամուրթիւն: Ամուրթիւնը գծարեւութիւն կը համարուէր մասնաւորապէս արեւելք, Եննդ. թ. 2. 4. Լ. 4-23. Ա. Թագ. Ա. 6, 19. Ես. 10. 1. 9. Խթ. 21. Ղուկ. Ա. 25, և մանաւանդ առ Հրեայ կանայս որ կը հաւատային Մեհայի խոստմանը, Եննդ. Գ. 15, և կը փափաքէին հասնիլ Մեհայի մայրըլլալու պատուոյն: Թէ որչափ սատարիկ էր այս փափաքն՝ տակէ յայտնի է որ ամուրթ կանայք արտաքայ կարգի և շատ անգամ ապօրինաւոր միջոցներու կը ձեռնարկէին, Եննդ. թ. 2. 2. Ժթ. 31. ԼԸ. 14. Բ Որ. ԻԲ. 5-10: Ամուրթ կամ անպտուղ կը կոչուին Սուրբ Գրաց մէջ Գրիստոսնայք որ Հագւոյն պըտուղներէն անմասն են, և չեն առատացնալ բարի գործովք, Ղուկ. ԺԳ. 6-9. Բ Պետ. Ա. 8:

Ամմոնացիք, Ղովտի որգւոյն Ամմոնի ուրունդը: Չամբուսմի՞ կոչուած հսկաներուն հին ցեղը Ընդլով, տիեցին անոնց երկրին որ Հրեաստանի արեւելեան կողմն էր, Բ Որ. Բ. 19-21: Ամմոնացաց երկիրը կը ձգուէր Առնոնէն մինչև Յարոփ, և Յարոփանէն շատ հեռու Արարիկ մէջ: Անոնց մայրաքաղաքն էր Ռարա, կը կոչուէր նաեւ Ռարաթ Ամմոն, և վերջը կոչուեցաւ Փիզգադեգփա, Յարոփայ եզրեր: Մովսէսի ժամանակ Ամմոնացիք քեցին զԱմմոնացիս այն երկրէն գէպ արեւելք, Թու. ԻԱ. 24-35. ԼԲ. 33: Մովսէսի արգելաւցնալ անոնց վրայ յարձակել, Բ Որ. Բ. 19: Ամմոնացիք ոտտիկ կուպալաւ էին. անոնց գլխաւոր

կուռքն էր Մողգ, որ Ուրանոսի հետ նոյն կը կարծուի, Դ. Թագ. ԺԱ. 5-7. Դ. Թագ. ԻԳ. 13: Յեփթայէի ժամանակ հարստահարեցին զԻսրայէլ, և յաղթուեցան անկէ մեծ կորուստով, Դատ. ԺԱ: Ամմոնի որդիք յետոյ այլեպէլ ժամանակ իբրազիցի զԻսրայէլ, ուստի մարգարէք կը սպառնային անոնց պատուհաս Աստուծոյ, Երեմ. Խթ. 4-6. Եզեկ. ԻԲ. 2-10:

Ամնոն, հապարթի, երեց որդի Դաւթի Յեզրայիւացի Աբիմաակն: Ամնոն իւր քոյրը բռնաբարելուն առթիւ միայն յիշուած է: Այս բռնաբարութեան համար Աբիսողոմ երկու տարի ետքը դաւով սպաննեց զԱմնոն, Բ. Թագ. ԺԳ:

Ամնոն, բաշմաթիւն, Յուդայի չորեքասաներորդ Թագաւորը, որդի Մանասէի, սկսաւ Թագաւորել, 639 ին նախ քան զԳր., քոսնամենի, և երկու տարի միայն Թագաւորեց Երուսաղէմ: Տերմը առջև շարութիւն բրաւ, ինչպէս ըրած էր անոր հայրը, Մանաս. Թողովք Նճովա Աստուածը, և կուսքեր պաշտեց: Ամնոն ժառանգներն անոր գէմ դաւաճանութիւն ընելով իւր տանը մէջ մեռցւցին զանի. քայց ժողովուրդը ըսպաննեց դաւաճանները, և Թագաւորեցաց անոր որդին Յովսիա: Ամնոն Թագուեցաւ Ողայի պարտեղը, Դ. Թագ. ԻԱ. 18-26. Բ Մնաց. ԼԳ. 24-25:

Ամովա, Ինչ, 4. փոքր մարգարէից չորրորդը, հովիւ Թեկուէ քաղքէն որ Յուդայի երկրին մէջ փոքր քաղաք էր, իբր երկոստասան մօլն Երուսաղէմէն գէպ ի հարաւ: Ամովո մարգարէացաւ Խորայէի վրայ Բեթէլ, Յուդայի Թագաւորին Յովսիայի, և Խորայէի Թագաւորին Բ. Յերոբովամայ օրերը, իբր 787 ին նախ քան զԳր., ուստի Ամովո ժամանակահից էր Ովսեայ, Յովելի և Եսայիայ: Ամովայ դիրքին առաջին երկու գլուխները մարգարէութիւն են չըլածող ազգաց գէմ որ Թըշնամի էին Աստուծոյ ժողովուրդէն: Բայց Ամովայ մարգարէութեան օրուստար նիւթն էին Խորայէի տանցեղերը: Անոնց առժամանակեայ

յաջողութիւնն առ Երեւոյն մասնաւորութեան կողմէն, անհրաժեշտութեան և ազգականութեան տարազանք. այս մեզաց համար Ամոս կը սպառնայ Աստուծոյ պատահան անոնց վրայ, բայց կը վերջացնէ մարգարէութիւնը միեւնոյնութեան սիրտաւոր խօսքերով: Մեզքը յանդիմանելու մէջ Ամոսայ սուրբ համարձակութիւնը զարդացուց քուրմերը որ ջանացին արտօնել տալ զանի, Ամոս. Ի. 10-17, Ամոսայ մարգարէութեան աճն, ուրիշ մարգարէից ոճոյն նայելով, շատ բարձր է: Պատկերներով լի, հակիրճ, պոետականայնիւ պարզ է և յստակ:

2. Քրիստոսի նախահայրներէն մին, Ղուկ. Գ. 25:

3. Ամոս հայր Եսայիայ, Դ Թագ. ԺԲ. 2. Ես. Ա. 1:

Ամուսնութիւն, ցկեանս միաւրութիւն առն և կնիք: Արարչին հրամանն է մարգկային ազգը մշտնջենաւորելու և երջանիկ ընելու համար: Ամուսնութիւնը հաստատուեցաւ դրախտին մէջ, Եննդ. Ա. 27, 28. Բ. 18-24, և մարգկային ընկերութեան պատուականն է մեծարգի րաներուն մեծ մասին հիմն է, Եննդական սիրոյ և պատասխանատուութեան զգացման նպատակով մեծապէս կը նպաստէ նաեւ սղոյցոց առողջութեանն ու երջանկութեանը, անոնց խնամով կրթութիւնուն որպէս զի ըլլան առաքինի, աշխատասէր, հոգ տանին իրենց պատուոյն, ուղիղ սովորութիւններ ստանան և բարի վարձաններու համար գործեն, վերջապէս ստանան ինչ որ ընտանիք գաղափարին մէջ կը պարունակուի: Աստուած ի սկզբանէ մէկ այր և մէկ կին ստեղծեց: Առաջին բազմակաշայք եղան Ղաւթ. և «Աստուծոյ որդիներէն» այսինքն ճշմարիտ Աստուածը պաշտօններէն, անոնք որ չարանալով «ամէն իրենց ընտրածներէն իրենց կնիկներ առին», Եննդ. Գ. 19. 2. 2: Միւս կողմանէ Նոյ և անոր երեք որդիքը մէն մի կին ունէին. կ'երեւի թէ նաեւ Նոյի բոլոր նախորդները մինչև Ադամ նոյնպէս մէն մի կին ունեցան: Նոյնը կրնայ բուսիլ նաեւ Եփրայ, Նաբոթայ և Դսփայ

համար, նմանապէս Արարհամու համար ի սկզբան: Տես Հաբք բառը: Եսայիքը գարեբուն մէջ բազմակնութիւնն աւելի հասարակ եղաւ Հրէից մէջ, և Սուրբ Գիրք այս սովորութեան գէշ հեռեանքը կը ցուցնէ շատ օրինակներով, Եննդ. ԺԶ. և Լ. Դատ. Ը. 30. Բ Թագ. Գ. 3-5. Գ Թագ. ԺԱ. 1-8. Բ Մնաց. ԺԱ. 18-21. ԺԳ. 21: Քրիստոսի ժամանակ Հրէից մէջ բազմակնութիւնը ըլլալուն վրայ յիշատակութիւն չկայ: Իսրայելացւոց արգելեալ էր կին առնուլ քանի մը մասնաւոր աստիճաններէ, Ղաւթ. ԺԸ. ԺԸ. և Ի. Բ Թ. Ինչ: Կռապաշտ Գանանացւոց հետ ամուսնանալ խոսիւ արգելեալ էր, Ել. ԼԴ. 16: Ետ ժամանակաց արգելեալեցաւ խնամութիւն ընել նաեւ որեւիցէ հեթանոս ազգի հետ մասնաւոր անոնց հետ որ թիպատութիւն չունէին, Նէեմ. ԺԳ: Ըստ Ղաւթական օրինաց եթէ Հրէայ մը կը մեռնէր անգաւակ, անոր մտապոյնը եղբորը կամ ազգականը պարտուէր առնուլ այրին, որպէս զի առաջին որդին զոր կինը ծնանէր այս ամուսնութենէ: Համարուէր ժառանգ անոր առջի երկանը, Եննդ. ԼԸ. Բ Թ. ԻԵ. 5-10. Մատթ. ԻԲ. 23-26:

Քրիստոս հաստատեց ամուսնութիւնն իբրեւ աստուածային մշտական հաստատութիւն մը, և կին արձանկելն արգելեց բաց ի մէկ պատճառէ միայն, Մատթ. Ե. 32. ԺԹ. 3-6, 9. արգելեց նաեւ ամուսնութեան ուխտին մտքը տնգամ տնհաւատարիմ գտնուիլ, Մատթ. Ե. 28: Տես նաեւ Երբ. ԺԳ. 4 և Յայտ. ԻԱ. 8. Հրէայ ծնողք սովոր էին ուրիշ ծնողաց հետ խօսիլ իրենց տղոց ամուսնութեանը համար և կարգադրել, երբեմն մանչուլ նախազոյն ընտրութեանը համեմատ, բայց ոչ առանց առնելու նաեւ աղջկան հաճութիւնը, Եննդ. ԻԱ. 21. ԻԴ. ԼԴ. 4-6. Դատ. ԺԴ. 2, 3: Ընկալուիչ սովորաբար կը խօսուէին շատ առաջ քան զամուսնութիւնն: Տես Նլամուիլ: Փետային կողմէն կարճաբան կը տրուէր Տարսի ծնողացը և եղբորներուն, Ել. ԻԲ. 16. Բ Թ. ԻԲ. 29: Ամուսնութեան արարողութիւնը սո-

վորաբար կը կատարուէր մեծ հանդիսիւ, և երկար ինչոյիւք և ուրախութեամբ: Սովորութիւն էր փեսային համար փեսուէր մը կարգել, զոր Քրիստոս «փեսային բարեկամը» կ'անուանէ, Յովհ. Գ. 29: Կաև ուրիշ երեսասարդներ ի պատիւ փեսային, և օրիորդք ի պատիւ հարսին կ'երթային անոնց հետ ամուսնութեան արարողութեան օրը: Փեսուէրը յայտնի կը յիշուին Սամիւսնի պատմութեան մէջ, Դատ. ԺԻ. 11, 20. Երգ. Ե. 1. Ը. 43. Մատթ. Թ. 13, նշոյալէս հարսները կը յիշուին, Սաղմ. ԽԵ. 9, 14. Երգ. Ա. 5. Բ. 7. Գ. 5. Ը. 4: Փեսուէրին պաշտօնն էր վերակառութիւն ընել ամուսնութեան արարողութեան տուն: Հարսանեաց խրախուսթիւնը կը կատարուէր մեծ հանդիսիւ. պատանիք և օրիորդք կը նստէին ուրոյն սենեակներու մէջ և զատ կը բազմէին սեղան: Սամիւսնի հարսանեաց ատենը երեսասարդք կը զբօսնուին անեղծունածներ ըսելով, և փեսան կ'որոշէր անեղծունծ լուծողներուն վարձը, Դատ. ԺԻ. 14:

Հրեայք կ'ըսեն թէ Երուսաղեմի աւերումէն առաջ փեսայք և հարսուիք իրենց ամուսնութեան օրը պսակ կը գնէին: «Ով Ածնի աղջիկներ, ելէք, և Սողոմոն թագաւորը տեսէք ան թագովը, որով իր մայրը անոր փեսայութեան օրը ու սրտին ուրախութեան օրը պսակեց զանիկա, Երգ. Գ. 11: Տես և Ես. ԿԱ. 10: Արդի Հրեայք ուրեք ուրեք լի ափով ցորենն կը նետեն նորոգ ամուսնացելոց վրայ բսելով: «Աճե՛ճէք և բազմացարուք:» Ուրիշ տեղեր ցորենին հետ կը սփռեն նաև զրամ՝ զոր աղքատը կը ժողվեն: Ամուսնութեան բուն արարողութիւնը շատ պարզ էր, այսինքն ամուսնութեան դաշնագիրը կամ ուխտը կը կարդացուէր, Առակ. Բ. 17. Մաղ. Բ. 14, և բարեկամք մաղթանքներ կ'ընէին ամուսնացելոց համար, Երնդ. ԻԻ. 60. Հաւթ. Դ. 11, 12:

Հարսանեաց խրախուսթիւնը կը տւէր ընդհանրապէս եօթն օր՝ եթէ հարսը չլսէր, և եթէ այրի էր՝ երեք օր: Այսպէս Լաբան Լիայի համար

կ'ըսէ Յակոբայ, «Լիայնք ասոր հարսանեաց շաբաթը», Երնդ. ԻԲ. 27: Սամիւսնի հարսանիքը տեւեց ամբողջ եօթն օր, Դատ. ԺԻ. 17, 18: Ընդհանրապէս աղջկան հօր տունը կը կատարուէր այս եօթնօրեայ ուրախութիւնը, յետ որոյ հարսը կը տարուէր փեսային տունը:

Քրիստոնէութիւնը յատկապէս սուրբ կը համարի ընտանիքը: Ըստ Քրիստոնէութեան՝ ընտանեաց հիմք տէրն է, և կը պատուէրէ որ ընտանեաց անդամներն իրարու երջանկութիւնը նախաժամար համարին, նա մանաւանդ ամուսնութիւնը կը նրմանցնէ այն անձնաւ միաւորութեան որ կայ Քրիստոսի և եկեղեցւոյ մէջ տեղ, Եփես. Ե. 22-33: Աշխարհիս վրայ չկայ տեղ մը ուր կ'ենն այնպէս մեծարոյ, երջանիկ և օգտակար է ինչպէս Քրիստոնէայ երկիրներու և Քրիստոնէայ տան մէջ, Հաւատացելոց պատուէր կը տրուի ամուսնանալ «Տէրջմով», Ա Կորնթ. Ի. 36: Տարակոյս չկայ թէ Աստուծոյ նախնի ժողովրդեան վրայ զրուած արգելքները բոլոր ժամանակներու համար դատ էին, և Հրէից մէջ արգելելով ամուսնութեանց գէշ հետեւողներէն եթէ զգուշացուի, առաջը կ'առնուի ծանր չարեաց օր Քրիստոնէի մը աշխարհաբոյր մը հետ ամուսնանալէն շատ անգամ առաջ կու գան: Առն և կնոջ առ միմեան պարտականութեանց վրայ տես Եփես. Ե. 22-23. Ա Տիմ. Բ. 11, 12. Ա Պետ. Գ. 1-7: Հռոմայ եկեղեցին անպատիւ կ'ընէ այն բանը զոր Հոգին Սուրբ «բոլորովին պատուական», կը կոչէ: Հռոմայ եկեղեցին ոչ միայն կը զովէ ամուսնութիւնը և կուսութիւնն աշխարհականաց մէջ, այլ և խտուր կ'արգելէ իւր եկեղեցականաց ամուսնանալ, և այսպէս «ամուսնանալէն արգելելով», Նեո անունը կը սեպհականէ իրեն, Ա Տիմ. Դ. 3: Տես և Նլաճուիւ, Հարճ, Արմաղեմ քաղք էն:

Այսպէս Պաղեստինոս ամուսնական եղանակին մէջ ամպ գուն ուրեք կը տեսնուէր, Ա թագ. ԺԲ. 17, 18, և եթէ Միջբերկրականի կողմէն ելէր, անձրեկ շշան էր, Գ թագ. ԺԲ. 44: Լուկ. ԺԲ. 54: Ամպք շշանք էին

գորաց և բազմութեան, հաւանա-
կանապէս իրենց մեծ և վեճ շար-
ժուածներով, Ես. Կ. 8. Երեմ. Դ.
13. Կը նշանակէին նաեւ Եհովայի
ներկայութիւնը, ինչպէս Աբնա լեււր,
Եւ. ԺԺ. 9. ԻԴ. 12-18, տաճարին
մէջ, Եւ. Խ. 34. Գ թագ. Բ. 10,
ամպեղէն սիւնով և պլակերպու-
թեան լեւաք: Աստուծոյ և Քրիստոսի
մեծութեանը նկարագիրներէն շատին
մէջ ամպք կը գտնուին, Սաղմ. ԺԲ.
11, 12. ՂԻ. 2. Մատթ. ԻԴ. 30.
Յայտ. ԺԴ. 14-16:

Ամպի սիւն, Աստուծոյ ներկա-
յութեան և ինձանց հրաշալի նշանն
էր, Եւ. ԺԴ. 24. ԺՁ. 10. Թու.
ԺԲ. 5, որ կ'առաջնորդէր անապա-
սին մէջ իւրաքայլացուց, Էր միջոց
պաշտպանութեան, Թերեւս նաեւ հո-
վանի բլլալու համար ցերեկները, և
լոյս տալու համար գիշերները, Եւ.
ԺԳ. 21, 22. ԺԴ. 19, 20: Անով
կ'սկզբէր Աստուծո իւրաքայլացուց
չուն, Թու. Թ. 15-23. ԺԴ. 14. Բ
Օր. Ա. 33: Տես ամպերու գեղեցիկ
պլարանութիւնները որով կը նկա-
րագրէ Եսայի ապագայ եկեղեցին,
Ես. Դ. 5:

Ամապալուի. Ամէն շոր լուսին
ամապալուի էր Հրէից: Տես Ամիս:
Հրէայք մասնաւոր պատիւ կ'ընէին
ամէն ամապ առաջին օրուան, որոյ
վասն Մովսէս յատուկ զոհեր ոռհ-
մանած էր, Թու. ԻԲ. 11-15. բայց
չպատուիրից ամապալուիներն իրեն
տուր օր բանի, ոչ ալ կրնայ ա-
պացուցուիլ թէ նախկին իրեն տուր
օր կը պահէին ամապալուի. լոկ կա-
մաւոր ջերմեռանդութեան համար
հանդիսաւոր օր էր: Կ'երեւի թէ Սա-
ւուդի ժամանակէն իսկ, Հրէայք
ամապալուիներն անուակ մը բնութեան-
կան ուրախութիւն կը կատարէին,
քանզի Դաւիթ պարտէր այն օրերը
Սաւուդի սեղանը գտնուիլ, և անոր
առաջիկայ չըլլալէ այն օր հանձն
չթուէցաւ Սաւուդայ, Ա թագ. Ի.
5, 48: Ըստ Մովսէսական օրինաց,
բաց ազգային զոհերէն որ որոշեալ
ժամանակներ կը մատուցուէին, իւ-
րաքանչիւր անձ ունէր իւր յատուկ
բարեպաշտական զոհը, Թու. Ժ. 10:
Ամապալուիները կը հրատարակուէին

ի ձայն փողոյ, Սաղմ. 2Ա. 3, և
հանդիսաւոր զոհերու մատուցմամբ:
Բայց քան զամենայն նշանաւոր ամ-
ապալուիներ քաղաքական տարւոյ
առաջին ամապալուիք, կամ Անթա-
նի ամապին առաջին օրը, Ղեւ. ԻԳ.
24: Այն օրը նուիրական և տուն էր,
և ծառայական գործ բնիլ արգելեալ
էր այն օրը, Ամիս. Բ. 5: Տանն
ցեղից թագաւորութեան մէջ կը
թուի թէ սովորութիւն ունէր ժողո-
վաբար մարգարէից պլակութիւն բ-
նիլ ամապալուիներուն, անոնց բն-
ծանէր տանելու և անոնցմէ խրատ
կամ հրահանգ բնդունելու համար,
Դ թագ. Դ. 23: Եղեկէիլ կ'ըսէ,
ԽԵ. 17. ան նաեւ Ա Մնաց. ԻԳ.
31. Բ Մնաց. Բ. 13, թէ ամապալ-
ուիներուն մէջ մատուցուած ողջա-
կեզներ թագաւորին ծախիւք կը
կատարուէին: Քրիստոնէութեան
հաստատուելէն քիչ ետք այս առ-
նէրը խափանուցան, Գաղ. Դ. 9,
10. Կող. Բ. 10, թէպէտ Հրէայք
մինչև ցարգ գիտեն այն տունը:

Ամբամ, Իսրայէլի, հայր
Ահարանի, Մարիամու և Մովսէսի,
մեռաւ Եգիպտոս հարիւր երեսուն
և եօթնամեայ, Եւ. Զ. 48, 20:

Ամբի, Իսրայէլի իւրաքայլէ
Եւր թագաւորին զօրապետն էր,
բայց Գաւաթնի պաշարանն ներկայ
գտնուելով, և լսելով թէ իւր տէրը
Եւր ոպանուեցաւ Զամբրիէն որ յա-
փըշտակած էր թագաւորութիւնը,
վերցուց պաշարումը, և զօրէն թա-
գաւոր ընտրուելով քաղց Զամբրիի
վրայ, յորձակեցաւ անոր վրայ Թեր-
սայի մէջ, այնպէս որ Զամբրի ըս-
տիպուեցաւ զինք բոլոր ընտանեզ
պրիւ իւր պաշտոնի մէջ ուր ապաս-
տանած էր: Զամբրիի մեռելէն ետ-
քը, իւրաքայլէ ժողովրդեան կէսը
ճանչցաւ զԱմբի իրեն թագաւոր,
միւս կէսը՝ Գինաթայ որդին Թամբի:
Այս բաժանումը տեղի չորս տարի,
բայց Թամբիի մեռելէն ետք բոլոր
իւրաքայլէ ճանչցաւ զԱմբի որ թա-
գաւորից տառուկու տարին, վեց
տարի Թերսա, վեց տարի ալ Սա-
մարիա, Գ թագ. ԺՁ. 8-28:

Թերսա Ի սկզբան մայրաքաղաք
էր իւրաքայլէ թագաւորներուն. բայց

Ամբի բլուր մը գնեցով, Գ թագ. ժՁ. 24, շինեց հոն նոր քաղաք, որ բլրոյն նախկին տիրոջ Սամբի անուամբ կոչեցաւ Սամարիա, և Ամբի բլուր զայն քաղաք թագաւորանիստ։ Սամարիա եղաւ այնուհետեւ մայրաքաղաք Խաղալէի թագաւորութեան։ Սամարիա Բեթամբի անուամբ կը յիշուի քարէ տախտակներու վրայ զորս Լէյարտ մօտեւոյ հանեց Նինուէի աւերակներէն։

Ամփիպոլիս, էր քաղաք Մակեդոնիայ, ոչ հեռի Սարմին գետին բերնէն։ Այս գետը կը պատեր քաղաքն բոլորակող, որ ապէ ասած է իւր անունը, քանզի Ամփիպոլիս կը նշանակէ «շրջապատեալ քաղաք»։ Գիւղը որ հիմա հին քաղաքին տեղն է՝ կը կոչուի Եմպուր կամ Եամպուր, որ Ամփիպոլիսի աղաւաղեալն է։ Հոս այցելութիւն բրին Պոզոս և Շիզա, Գործ. ժԷ. 4։

Ամօրհացիք, քառասուն, Բանանու չորրորդ որդիքն Եմբէր սերեալ ժողովուրդ էր, Եմբ. ժ. 16։ Ասոնք ի սկզբան բազմամարդացուցին Մեռեալ ժողովն արեւմտեան կողմի լեռները, Քերքանի մօտ։ Բայց յետոյ ընդարձակելով իրենց տաճարները, տիրեցին Մովաբացւոց և Ամմոնացւոց գեղեցիկ երկիրներուն գեղ աւրեւելք, Յարիկայ և Աւանի ձորերուն մէջտեղ, Թու. ժԳ. 29։ ԻԱ. 21-31։ Յեռ. Ե. 1։ Դատ. ժԱ. 13։ Մովսէս այս երկիրներն առաւ Ամօրհացւոց Սեհան թագաւորին ձեռքէն։ Ամօրհացւոց երկիրը յայնկայ Յորդանանու արուած էր Յուդայի ցեղին, իսկ այն մասը որ էր յայնկայ Յորդանանու։ Ռուբենի և Գադայի ցեղերուն։ Ամօրհացի անուամբ Սուրբ Գրոց մէջ շատ անգամ տաճարարկ Բանանացիք կ'իմացուին, Եմբ. ժԵ. 16։ Ամօ. Բ. 9։ Տես և Բաճաճացիք։ Սա խօսքով, «Բու Տայրդ Ամօրհացի» ու մայր Բետացի էր, Եմբ. ժՁ. 3։ Ստուած կը յիշեցէ Հրէից թէ ի բնէ արժանաւորագոյն չեն քան զԵմբացիս ի մէջ կռապաշտ Բանանացւոց։

Այգի, Տես Որբ։

Այեղան, Գեղ. Գեղեան, 1։ Էր քաղաք Դանայ երկրին մէջ, սեպհա-

կան Ղեառցի կահաթեանց, Յեռ. ԻԱ. 24։ Շատ հեռու չէր Թեմայէն, և Փղշառցիք առին զայն Աբաղու ձեռքէն, Բ Մնաց. ԻԸ. 48։ Հովտի մը մէջ կամ մօտ էր, ոչ ինչ հեռի Գարաւունի ձորէն, և կը կարծուի թէ այժմու Եյալն է։ Հովտը գեղ ի հիւսիս էր, և այն տեղն է ուր Յեռու հրամայեց արեւական և լուսնի կենալ, և հնազանդեցան անոր, Յեռ. ժ. 42։

2. Քաղաք Բենեամինի ցեղին, իրր երեք մղոն հեռու ի Բեթելոյ գեղ արեւելք։ Ռաբղամ ամրացոյց այս քաղաքը, Բ Մնաց. ժԱ. 40։

3. Զարուզնի մէջ տեղի ուր թագուեցաւ Ելոն, Դատ. ժԲ. 42։

Այեղան։ Այն տեղն էր ուր Յովհաննէս կը մկրտէր, մօտ ի Սաղմո, Յորդանանու արեւմտեան կողմը, Յովհ. Ա. 28։ Գ. 23։ Կը կարծուի թէ ուր կամ տասը մղոն գեղ ի հարաւ էր ի Բեթանէ, և Յորդանանու մօտ։

Այիմ, -ի Բար-ալի-ի, անուն միայն ի քաղաքաց Յուդայ սր յետոյ արուեցաւ Շաւաւնի, Յեռ. ժԵ. 32։ Ա Մնաց. Գ. 32։ Է նաեւ անուն տեղւոյ, Բանանու հիւսիսային կողմը, Թու. 1Գ. 44։

Այլակերպութիւն, Մատթ. ժԷ. 1-9։ Բ Պետ. Ա. 16-18։ Քրիստոսի վարուց մէջ այս նշանաւոր գեղքը հաւանականապէս պատահեցաւ չէրմոն կամ ուրիշ լեռ մը ոչ հեռի ի Կեսարիայ փրկիպետայ. աւանդութիւնը որ թարգմանէ պատահած կը համարի վաւերական չէ։ Տես և թարգմ. Քրիստոսի բոլոր կերպարանքը և հանգերանքը երեւցան ի վեր քան զբնութիւն փառաւոր։ Օրէնքը և մարգարէք, զորս կը ներկայացնէին Մովսէս և Իշխ, հպատակութիւն մատուցին Աւետարանին։ Քրիստոսի հետ խօսելով մարգարային ազգին համար կարեւոր նիւթոյց այսինքն անոր քառիչ մտնական վրայ, ցուցին թէ միարանութիւն կոյ հին և նոր անտեսութեանց մէջտեղ, և կարեկցութիւն ի մէջ երկնեց և երկրի, և երկնաւոր ձայնը զոր լսեցին պատիւ և մեծ բանի վրայ իշխանութիւն կու տար անոր։ Բացայն մեծ նպատակէն որ էր վկայել

քրիստոսի մեղիւթեան և ասա-
ուածութեանը, այն տեսարանը ցու-
ցուց թէ մեռելոց ոգիք կը շարունա-
կեն իրենց գոյութիւնն աներկզմ
աշխարհի մը մէջ, օրինակ մը տուաւ
յանձին փրկչին թէ ինչպէս պիտի
ըլլան փառաւորեալ մարմինք յեր-
կինս, և քաջներեց թէ՛ Տէրը և թէ
անոր աշակերտները պատրաստուիլ
իրենց ապագայ նեղութիւններուն :

ԱՍՈՐԻՈՑ ԵՐԿՐԻՆ ԱՅՑԸ

Այժ, ծանօթ անասուն է նման
սլիսարի, բայց, փոխանակ բրդոյ,
մաղզով ծածկուած է: Հրեայք այծի
մեծամեծ երամակներ կը պահէին,
Եննգ. ԻԷ. 9. Ա թագ. ԻԵ. 2. Բ
Մնաց. ԺԷ. 44: Այծը մաքուր կը
համարուէր զոհի համար, ԵԼ. ԺԲ.
5. Ղեւ. Գ. 42. Թու. ԺԵ. 27,
իսկ այծի կաթը և ունը, այսինքն
ձագը, յաճախ կը գործածուէին
իւրեկ կերակուր, Բ Օր. ԺԴ. 4.
Դատ. Ժ. 49. Աւակ. ԻԷ. 27.
Ղուկ. ԺԵ. 29: Հասարակ կաշեայ
հագազակները կը շինուէին այծի մոր-
թէ: Այլեպէս տեսակ այծեր կային
Պաղեստին: Մէկ տեսակը երկայնա-
մաղ էր Անկիւրիոյ այծերուն պէս,
ուրիշ մէկ տեսակն էր երկայն և
լայն ականջոյ: Ամոգ. Գ. 42, հա-
ւանականապէս այս տեսակը կ'ա-
նորկէ, և գէտ Պաղեստինու հասա-
րակ այծն է:

Հերոգատոս կ'ըսէ թէ, Ի Մենգես,
ստորին Եգիպտոսի մէջ, թէ՛ արու-

և թէ եգ այծ կը պաշտուէր: Հե-
թանոսաց աստուածը Պան կը նկար-
ուէր այծի կերպարանք և ոտուրնե-
րով: Հեթանոսք բուն իսկ այծը կը
պաշտէին, ինչպէս կը տեսնուի Իսի-
սի տախաակին մէջ: Այս վատասուն
աստուածութեանց աստուծուն աստեղ
գործուած պղծութիւնները չեն կըր-
նար պատմուիլ:

Ա թագ. ԻԴ. 3. Յար. ԼԹ. 4.
Սաղմ. ՃԴ. 18, այծեամ թարգմա-
նած բառն հաւանականապէս կը նշա-
նակէ տեսակ մը վայրի այծ, մեծ և
ուժեղ անասուն, որ տակաւին կը
գտնուի Անտիոթի թերակղզւոյն և Մե-
հալ ծովուն արևելեան և հարաւա-
յին լեռները:

Այս այծերը մեծ նմանութիւն ու-
նին Ալպեան լեռանց այծերուն: Քառն
կամ քառասունը մէկտեղ կ'արա-
ծին, և մին անոնց մէջէն իւրեկ գէտ
պահպանութիւն կ'ընէ: Փոքր ազմուկ
մը որ կը լսեն, իսկոյն կը մեկնին
աներկիւզ վազելով ապաւանտներուն
վրայէն, և բարձր տեղերէ իրենց եղ-
ջիւրներուն վրայ կ'իջնան առանց վե-
նասուելու: Անոնց եղջիւրները երկու-
կամ երեք ոտք երկայն են, և Արա-
բացիք կը զանաւան այն եղջիւրները
գանակի կոթ և ուրիշ ասոր նման բա-
նէր շինելու: Տես Ազատ արձակ-

ուելու ֆախազ, և ֆաւուրիւն բաւերը:

Այծամարդ: Այծամարդք Յուսաց գիցորտնութեան մէջ երևակայեալ զեւեր էին, կէս մարդ և կէս այծ: Միապաշտ մարդիկ կը հաւատային թէ այծամարդք անտառներ և մացառուտ տեղեր կը բնակէին: Եսայեսայ մէջ, ԺԳ. 21. 17. 14, այծամարդ թարգմանուած իբրայեցերէն բառը կը նշանակէ իբրև զայծեմունս մազեղ և թաւ, կամ թերևս կապկի ցեղէն ճիւղաւ: Ղևաւացւոց Գ. գլխոյն 24 համարին մէջ կը թարգմանուի «նիւազ», իսկ Ղևո. ԺԷ. 7, «գև», թարգմանուած է: Այծեմարդաց կամ յուշկապարկաց բնակիչը Բաբելոնի աւերակաց մէջ կը ցուցնէ թէ այն քաղաքն անբնակ և բոլորովին ամայի էր: Տես և կապիկ:

Այծեմամբ: Այսպէս կը կոչուի Սուրբ Գրոց մէջ ոչ Սկովտիոյ և Գերմանիոյ այծեմամբ կամ վիթը, այլ արեւելեան այծեմամբ: Շատ անգամ կը յիշուի Սուրբ Գրոց մէջ, Բ ՈՐ. ԺԲ. 15, 22. ԺԴ. 5. Դ Թադ. Դ. 23. Առաջ. 2. 5. Եբգ. Բ. 7, 9, 17. Ը. 14. Ես. ԺԳ. 14: Այծեման իբր երկու և կէս ոտք բարձր է, մուծ կարմրագոյն. փորը և ոտքներն ըսպիտակ են. ունի երկայն և լերկ աւանդ, կարճ և կանգուն հասակ, Նզճիւրները չեն, իբր երկոտտան մատ երկայն, և ծուռ ի ձե քնարի: Կը գտնուի Պերպերիտան, Եգիպտոս, Արարիա և յԱսորիս, և է կէս մեծութեամբ խարբուզի (Գրոգէս): Կը պատի երամովին, գիւրաւ

կ'ընտելանայ, թէպէտ ի բնէ շատ երկչոտ է. իսկ միւր կը համարուի ընտիր կերակուր:

Իբր քոսն և ինք տեսակ այծեմամբ կայ: Այծեման այծի և եղջերուի միջին մէկ տեսակն է: Ընդհանրապէս կը գտնուի Ասիա և Ափրիկէ, մանաւանդ շերմագոյն երկիրներու մէջ, կամ բարեխառն գոտւոյ մէջ արևադարձնութուն մօտ: Եւրոպայ կը գտնուին այծեման տեսակներէն այժքազ և յամյր: Ամերիկայ գետ մէկ տեսակը միայն գտնուած է, այն է Մեսսուրեան այծեմամբ որ Միսիսիբի գետին արեւմտեան կողմը կը բնակի: Այծեմունք ընդհանրապէս կը բնակուի բլրոտ տեղեր, թէպէտ կան նաև տափարակ տեղեր բնակողներ: Կան տեսակներ որ խմորվին կը պատին, երկու կամ երեք հազարը մէկտեղ, մինչ այլք հինգը կամ վեցը մէկտեղ միայն կ'ընկերանան: Այս անասունները վայելուչ են մարմնով, աւոյգ, կայտառ, երկչոտ, գզգշ, շատ հեղ. կ'ընթանան լայն վաղիւք, և զարմանալի շուտութեամբ կ'ոտնուեն. ընթանալու տակն ստեպ կը կենան վայրկան մը իրենց հետամնւածները գիտելու, և կ'որոշեն թէ որ գի պարտին փախչել: Վաղելու մէջ կ'ոնցնին բարակը և ամենէն արագընթաց շունը, զուտի սրտոքք ստիպուած են այծեմամբ որսալու համար յատուկ կրթուած բազէներու օգնութեան գիմել: Բազէն հասնելով կ'արգելու այծեման ընթացքը, որպէս զի շունը հասնելով բռնէ: Հնդկաստանին և Պարսկաստանին մէջ տեսակ մը ինձ կամ յովազ կը գործածեն այծեման որսի: Յովազը կամ ինձը իւր որսը կը բռնէ ոչ թէ ստից արագութեամբ, այլ զարմանալի օտոմամբ որ այծեմանն օտոման կը հաւատարի, բայց և այնպէս եթէ յովազն իւր առաջին փորձին մէջ չի յաջողիր, որսը կ'ազատի:

Այծեման արագութիւնն ի վաղուց առակ եղած է այն երկիրներուն մէջ ուր այծեմունք կը գտնուին, Բ Թադ. Բ. 18. Ա Մնաց. ԺԲ. 8, ինչպէս նաև անոր աշուրներուն գեղեցիկութիւնը: «Այծեման աշուրներ անին, ըսելը մեծ գովեստ կը համարուի:

Այծի մազ։ Մովսէս գործածեց այծի մազը խորանին վարագոյրները շինելու, Եւ. ԻԵ. 4. ԻԶ. 7. ԼԵ. 6. Ասիայ, փռւելգիւյ և Երկրիկայ այծերուն մազը շատ փայլուն և գեղեցիկ է, և կը կախուի մինչև գետին։ Գեղեցիկութեան կողմանէ հաւատար է մետաղաբ։ Հովիւք մեծ խնամով և ստեղծ կը լուսան այս այծերը գետի մէջ։

Հասարակ այծի մազը որմէ Արարացիք կը շինեն ծածկոց իրենց վրաններուն և ուրիշ պիտայից համար՝ է խոշոր և սև։ Հրէից մարգարէներուն և աղքատաց հանգերէն այս նիւթէն էր։

Այծքաղ։ Այս անունը արուած է, Բ. Որ. ԺԴ. 5, չըբոտանալ մը որ, ինչպէս կը տեսնուի, այծնման տեսակէն է։ Այսպէս կը հասկնան Ասորերէն թարգմանութիւնը և թարգմանեցը։ Նաեւ Արաբերէն թարգմանութիւնները վայրի այծի մէկ տեսակը կը համարին այս անասունը։

Այր։ Հրէաստանի գետինն ի բնէ շատ յարմարութիւն ունի այրերու կազմութեան, և բոլոր երկրին մէջ գետնափոր տեղեր կամ անձաններ շատ են այլեւայլ մեծութեամբ, և շատ անգամ առուակներ կ'ըլլեն անոնցմէ։ Այրերն ընդհանրապէս բնականութեան, փախուսեցից ապաստանի, նաեւ թաղման տեղեր էին։ Ղովա Սագմայ կործանմանէն ետքը այրի մը մէջ բնակեցաւ, Երնագ. Եթ. 30. Երոմայեցոց երկրին մէջ Պետրա այրերու քաղաք էր, Թու. ԻԴ. 21. Երգ. Բ. 44. Երեմ. Խթ. 16. Աբգ. 3. Քերրոնի մօտ աղքատներ գետ կը բնակին այրերու մէջ, երբ իրենց հօտերը կ'արածեն։ Բնակիւն այրերը երբեմն բնակութեան համար կ'ընդարձակուէին, նաեւ յատուկ այրեր կը փորուէին ապաստանի և պաշտպանութեան համար, Դատ. 2. 2. Ա. Թագ. ԺԳ. 6. Ես. Բ. 49. Մարգիւլի, Ոգոգոմայ, Ենդագգիի, Կարմեղայ և Արեւդայ այրերը տակաւին կան և Տես և Գեքեզման։

Անա, 1. Ետուայ կանանց մէկուն, Ողորամայի, հայրն էր։ Մինչ կ'արածէր իւր հօրը էշերն անապատին մէջ, "շերմուկները", գտաւ, Երնագ. ԼԶ.

24, բոա Երոպեցիներն բնագրին։ Այսպիսի ջերմուկներ կը գտնուէին Մեհեալ ծովուն արեւելեան եզերքը որ շատ հեռու չէր Սէրքիներէն արեւմտէ կը Անա։ Այն գտնուին մէջ էր յետոյ, Բեւնայ և Հաղմայեցոց ժամանակը, հաշուաւոր ջերմուկը, Կալլիւրյէ։

2. Կը կարծուի թէ այս անուամբ Միջագետաց մէջ քաղաք մը կար եփրատայ մէկ հունին վրայ, Դ. Թագ. ԺԲ. 34. Ժթ. 13. Ես. ԼԵ. 43.

Անագ, ի վաղուց հետէ ծանօթ և գործածուած մետաղ է, Թու. ԼԱ. 22. Տիւրացիք բերին անագը Թարսիսէն, Եգեկ. ԻԵ. 42. Ետայեայ Ա. գլխոյն 25 համարին մէջ անագ կ'ըլլած է կապարի կամ ուրիշ ստորին մետաղի մը խառնուրդը արծաթի հետ զոր կը զտտէին հալցնելով խառնուրդը։

Անաթալ, Բենեմինի երկրին մէջ քահանայից տրուած քաղաքներուն մէկը։ Բապիսըն գլխաթովթ նոյն կը համարի այժմու Անագայի հետ որ իր չորս մզոն գէպ ի հիւսիս է Երուսաղէմի արեւելեան կողմէն, Յես. ԻԱ. 48. Ա. Մնաց. 2. 60. Անաթովթ Երեմիայի ծննդեան քաղաքն էր, Երեմ. Ա. 1. ԼԲ. 7. Բայց Անաթովթցիք մերժեցին անոր խօսքը և կը ինքրէին անոր կեննքը, Երեմ. ԺԱ. 21։

Անալուք, Բ. Որինաց մէջ, ԺԴ. 5, այս անուամբ կ'ըլլած կենդանին, հաւանականապէս, այծի նման տեսակ մը վայրի ոչխար է, և գետ կը գտնուի ապաստած Արարիոյ մէջ։

Անամայի, աղգական Երեմիայի որմէ մարգարէն ազգարակ մը գնեց գերութիւնէն առաջ, և օրինաւոր մուրհակը շինեց ի հաստատութիւն այն մարգարէական պատգամին թէ ժողովուրդը պիտի դառնար իւր ժառանգութիւնը, Երեմ. ԼԲ. 6-12։

Անանի, Բաբելոն, 1. տեսնող էր Ասայի ժամանակ, 905-914 նախ քան ԳԳԲ.։ Բանաստիգեալ իր հաւատարմութեան համար։ Այս Անանի էր Տայր Յեուզայ մարգարէին, Գ. Թագ. ԺԶ. 4-7. Բ. Մնաց. ԺԶ. 7-10. Ժթ. 2. Ի. 34։

2. Այսպէս կը կ'ըլլէր նաեւ Նէե-

միայն եղբայրը որ անասունն Երուսաղեմ գտնուող Հրէից թշուառ վեճակին վրայ լուր բերաւ Բաբելոն: Ասոր յանձնուեցաւ յետոյ քաղքին դուռներուն պահպանութիւնը, Նէեմ. Ա. 1-3. Է. 2, 3, 455 ին նախ քան զԲ.:

Անանիա, ասորաշաբաթ, 1. Գաբաւսնի մէջ տուտ մարգարէ որ իւր ամբարիտ յանգղանութեանը համար յանկարծ մահաւամբ վերցաւ ըստ բանին Աստուծոյ, Երեմ. ԻԲ. 15-17.

2. Անանիա՝ Սեբաբայ Երրայեցեբէն անունն էր:

3. Դարձեալ, Նէեմիայի ժամանակ բարեպաշտ և հաւատարիմ պաշտօնատարի մը անունն էր, Նէեմ. Է. 2

4. Անանիա կը կոչուէր Սափերայի պրը որ Երուսաղեմացի Հրէայ էր և Քրիստոսէից յարեցաւ, և երբ իւր ազարակը վաճառելով ստակին մէկ մասը միայն տուաւ առաքելոց ըսելով թէ բայցը կու տար, յանդիմանուեցաւ Պետրոսէն իբրև Հոգւոյն Սրբոյ ստոյգ, և յանկարծ մեռաւ, Գործ. Ե. 4-10:

5. Անանիա Դամասկացի Հրէայ էր և բժշկեց Պօղոսի աչւոյնը որ կուրցած էին, երբ Քրիստոս լուսաւոր տեսեալմբ երեցաւ Պօղոսի Դամասկոսի ծածրուն վրայ, Գործ. Թ. 40-17. ԻԲ. 42:

6. Անանիա Հրէից քահանայապետ էր որդի Ներեդէոսի: Ասորոց երկրին Հռովմայեցի կուսակալէն Կուսգրատոսէն իբրև կապեալ զրկուեցաւ Հռովմ, և Յովնաթան գրուեցաւ աւնոր տեղը, իսկ Անանիա կողմից կայորէն ազատութիւն գտնելով գարձաւ Պաղեստին: Յովնաթան ապանուեցաւ ներգութեամբ փոխընթի, և կ'երևի թէ Անանիա կատարեց քահանայապետի փոխանորդի պաշտօնը, թիւս ևս Ագգրիպպոս զիմովել գրուած հրահրապետ: Այս Անանիա էր որոյ առջև կուսուեցաւ Պօղոս փոխընթի ժամանակ, և որ հրամայեց ապառաւորաց զարնել Պօղոսի բերնին: Այս հարուածին գէմ Առաքելոյն մարգարեական պատասխանը կատարուած կը թուի, քանզի Երուսաղեմի պաշարման ոկիգըր, չարագործք պրեցին Անանիայի աւելը, և

գտնելով զԱնանիա որ ջրմղի մը մէջ պահուած էր՝ ոպանեցին, Գործ. ԻԳ. 2. ԻԳ. 4:

Անանուխ: Պարտէզի խոտ է, ըստ բուսականին ծանօթ: Փարիսեցիք օրէնքին բառ առ բառ պահպանութեան նախանձաւոր ցուցնելու համար գիրնը, անանիայ, սամթի և շամանի անգամ տառանորդը կու տային, Մատթ. ԻԳ. 23: Քրիստոս անոնց այս ճշգումթիւնը չի պարտաւեր, այլ կը գանգատի, թէ անոնք որ այսպիսի դուշմաբեկայ բաներու մէջ այսչափ գգուշաւոր էին՝ օրէնքին կարեւոր պատուէրները զանց կ'ընէին, և կը կարծէին թէ գիրին և արտաքին պարտականութիւններ կատարելու մէջ իրենց ճշգումթիւնը՝ բաւական պատճառ էր արգասացնելու անոնց զանցառութիւնը զԱստուածի վեր քան զամենայն սիրելու, որով նորոգեալ ըլլալու, սուրբ և բարի կեանք վարելու և ուրիշ առոնց նման մեծամեծ պարտականութեանց մէջ:

Անապատ: Սուրբ Գիրք «անապատ» բառով ընդհանրապէս կը հասկնայ անմշակ երկիր, ամայի տեղ կամ մարգագետին: Կային անապատներ որ ըստբովին չոր և մերկ էին, այլք գեղեցիկ էին և խոտաւետ: Դաւիթ անապատին գեղեցկութեանը վրայ կը խօսի, Սաղմ. ԿԵ. 42, 43: Սուրբ Գիրք Պաղեստինու մէջ շատ անապատներ կը յիշէ: Յանուանէ յիշուած անապատներ են մեծ և տհազին ա-

նապատն ապառաժ Արարիցյ մէջ, Քանանու հարաւային կողմը, Թու. ԻԱ. 20, նաեւ Քանանու եւ Եփրատայ մէջտեղի երկիրը, Եւ. ԻԳ. 31. Բ 0ր. ԺԱ. 24: Այս անապատներուն մարգագետինները ձմեռը եւ գարնան ծածկուած էին փափուկ արօտով. բայց ամառուան տապը հասնելով կ'այրէր զանոնք, եւ Արարացիք կը ստիպուէին ուրիշ տեղեր երթալ արօտ փնտռելու:

Անգէ, Ինչոյ, փոքր մարգարէից մէկն էր, որ հաւանակաւիապէս Ձարարելէի հետ եկաւ Հրէից առաջին գարնին ատենը Բարելունէ 536 ին նախ քան զԳր.: Ապառ մարգարէնալ Դարեհի վշտապոկչ երկրորդ տարին, 520 նախ քան զԳր.: Անգէի մարգարէութեան նպատակն էր շարժել իւր հայրենակիցիները նորէն սկսելու տանարին շինութիւնը որ շատոնց ընդհատեալ էր: Անգէ յաջողեցաւ, զան զի Դարեհ հրաման տուած էր շինել տաճարը, Եղր. 2:

Երկրորդ տաճարին մեծ փառքը ու եղաւ որ, ինչպէս մարգարէացած էր Անգէ, Քրիստոս, "ամեն ազգերուն ջանկալին", "հոն եկաւ, եւ փառաւոր ըրաւ իւր ոտքին տեղերը, Անգ. Բ. 7-9:

Անգղ, յափշտակիչ Թաւուսն է, ուստի եւ անուորը Թաւոնց կարգը կը դասուի Մովսէսէն, Ղեւ. ԺԱ. 14: Տես եւ Թաւուս:

Անգամալուծութիւն: Այս ախար կը զարնէ երբեմն մարմնոյն մէկ կողմը կամ մէկ մասը, երբեմն ալ բոլոր մարմնով, շարժելու կամ զգալու կարողութիւնը, եւ կամ երկուքը միանգամայն խափանելով: Դուռն ուրիշ բուժելի հիւանդութեանց մէկն է, բայց Քրիստոս մէկ խօսքով կը բժշէր անգամալուծները, Մատթ. Դ. 24: ԺԲ. 10: Մարկ. Բ. 3-12: Գոռցնալ ձեռքը, Մարկ. Գ. 4, Թերես անգամալուծութեան արգիւնքն էր: Կայ նաեւ հոգւոյ անգամալուծութիւնը զոր Մեծ Բժիշկը կրնայ բուժել, եւ նա՛ միայն:

Անգամալ, կարմրագլան եւ պայծառագլան քան զայլ մետաղս, գծուարագիւս եւ մեծագին, Հնդկաս.

տանէն եւ Պարզիկայէն բերուած մեծագլան ագամանդք որ կտն աշխարհիս վրայ կը պահուին Անգղից, Բուսից եւ ուրիշ տէրութեանց գանձատանց մէջ, եւ շատ մեծագին են: Հասարակ ագամանդք կը գործածուին ոչ միայն զարդու համար, այլ եւ կարծու յարմարներ կտրելու եւ տնոնց վրայ գծագրելու համար, Երեմ. ԺԵ. 4: Երբայց երէն ուրիշ բաւժալ կայ որ նշոյպէս "անգամանդ", թարգմանուած է, Եւ. ԻԲ. 18: ԼԹ. 11: Եղեկ, ԻԲ. 43, եւ բոտ ամանց կը կարծուի Թէ տաղաքն է: Ագամանդք շատ մաքուր եւ պաշտած (քրիստոնայեալ) տնուի է:

Անգաւնգ, Անգաւնգ կամ Գն անգաւնգ բառը Սուրբ Գրոց մէջ կը նշանակէ գծաք, պատճոյ տեղի, անյատակ վիճ, Ղուկ. Բ. 34: Տես եւ Յայտ. Թ. 4: ԺԱ. 7: Կը նշանակէ նաեւ գերեզման, Հաովմ. Ժ. 7, կամ ծովուն խորագլան մասը, Սաղմ. ԿԹ. 15: ՃԻ. 26: Կամ քառն՝ աշխարհիս սկիզբը, Ծննդ. Ա. 2: Տես եւ Դժոխք:

Անգարմիստ, փոքր Ասիոյ Միւսիս գաւառին մէջ ծովեզերեայ քաղաք էր, Լեւոսո կղզւոյն դիմացը, Գործ. ԻԵ. 2: Հիմա կը կոչուի Ատրամիզ:

Անգարմիկ, Այս բառը միշտ նախնական կամ բուն նշանակութեամբն առնուելու չէ. երբեմն կ'առնուի իրաց ազնուագոյն եւ ընտրելագոյն մասը նշանակելու, Սաղմ. 2Թ. 27: Հաովմ. Բ. 29: Եբր. Ա. 4-6: Այսպէս Քրիստոս "բոլոր ստեղծուածներուն անգարմիկն" է, Կող. Ա. 15, զան զի էր "միածին", չօր, մինչ ուրիշ արարած մը գեւ ստեղծուած չէր: Քրիստոս է նաեւ "մեռելիքէն անգարմիկ", Կող. Ա. 18, զան զի նա է սկիզբն եւ հեղինակ բոլոր ստեղծուած մեռնողներուն յարութեանը:

Եգիպտացուց անգարմիկներուն բազանուէլէն ետքը սատակիչ հրեշտակէն, Առնուած հրամայեց Հրէից իրեն նուիրել բոլոր անգարմիկները Թէ մարդոց, եւ Թէ անասնոց. բայց արու աղայք միայն այս օրէնքին տակն էին: Եթէ մարդ մը քանի մը կրն ունէր, պարտական էր անոնց

Խուրաքանչիւրին անդրանիկը նուիրել Աստուծոյ: Անդրանիկները կը նուիրուէին տաճարը, և անոնց փրկանքն էր չհիշ սեկզ: Սուրբ անասնոյ մը անդրանիկը կը նուիրուէր տաճարը ոչ թէ փրկանքը ազատուելու համար, այլ սպանուելու համար. անասուր անասուն մը, ինչպէս ձի կամ էշ կամ սուղա, կրնար փրկանք ազատուել և կամ սուրբ անասնոյ հետ փոխանակուել. էշուն փրկանքն էր գտնու մի կամ չհիշ սեկզ. եթէ չփրկուէր, կը սպանուէր, Եւ. ԺԳ. 2, 11 ևն: Անդրանիկ որդիք, ինչպէս ուրիշ ազգաց, նոյնպէս Երրայեաց մէջ, մասնաւոր արածուածիւններ կը վայելէին: Տես և Աճ. քրանցիւրքիւն:

Անդրանիկներ, անդրանիկ մը առանձնաշնորհութիւնն է: Ինչպէս ազգաց մեծազոյն մասին, նոյնպէս Երրայեաց մէջ անդրանիկներ առանձին շնորհքներ կը վայելէին, և սւր բազմակնութեան թղլլտուութիւն կար, հոն շատ հարկաւոր էր այս առանձին շնորհքները սրշել, Բ. Որ. ԻԱ. 15-17: Բայց Բ. գլխաւոր օրհնութենէ հօր, Երնգ. ԻԲ., և ուրիշ մանր մանր օգուաններէ, անդրանիկ որդիք մը նախ յառուկ կերպով նուիրուէր Աստուծոյ, Եւ. ԺԳ. 11-16: ԻԲ. 29: Քահանային անդրանիկը քահանայութեան պաշտօնին մէջ կը յաջորդէր հօրը: Յակոբայ որդւոց մէջ անդրանիկը, Բուբէն, իրեւ պատիւ կրայս անդրանիկութեան իրաւունքը, Երնգ. ԼԵ. 22: ԽԹ. 4, և Աստուած Ղեկայ տուաւ զայն, Թու. Գ. 12, 13: Ը. 18: Երեւոյ՝ անդրանիկ որդիք մը իւր հօրը ստացուանքէն կրկին աւելի մաս կ'առնէր քան իւր միւս եղբայրները, Բ. Որ. ԻԱ. 17: Երեւոյ՝ հօրը պաշտօնին և իրաւանց յաջորդ էր, Բ. Միաց. ԻԱ. 3: Այս առանձնաշնորհութիւններէն օմանց մէջ անդրանիկութիւն կայ առ Այն որ է "անդրանիկ շատ եղբայրներու մէջ", Հառվ. Ը. 29: Եղ. Ա. 18: Երբ. Ա. 2-6: Ը. 1 և ամենայնի Տէր և յաւիտենական Քահանայապետ: Տես և Աճ. քրանցիւրքիւն:

Աճ. քրանցիւրքիւն, միւս յերկատասան առաքելոց, Բեթաղիգացի, և եղբայր

Պետրոսի, Բով. Ա. 40, 44: Բով. հաննու Մկրտչի աշակերտներէն ըլլալով, հառկցաւ թէ զով կ'անդրանիկէր Բով. հաննու Աստուծոյ Գտունը սեկզով, ուստի և առաքելոց մէջ առաջին եղաւ Քրիստոսի ետեւէն երթալու, Բով. Ա. 35-40, և ճանչնալու զՅիսուս իրեւ Մեքիս: Տես Բով. Գ. 8: Եւսայ կուռեցաւ յառաքելութիւն Գալիլեայի ծովուն եղբորը, Մատթ. Գ. 18, և այնուհետեւ Քրիստոսի հետ էր մինչ և վերջը, Մատթ. ԺԳ. 3: Բով. Զ. 8: ԺԲ. 22: Անդրէի վերջին պատմութեան վրայ ստոյգ բան մը գիտցրուած չէ. հաւանական է սակայն թէ աւետարանը Բով. հաստանի, Թերեւ թրակիկ և Սկիւթացաց մէջ քարոզելէն ետքը Աքայիոյ Պատրոս քաղաքը սպանուեցաւ իտատրիակ (X) խաչի վրայ որ ընդհանրապէս զր կոչուի "Արդիս Անդրէի խաչ":

Աճ. քրանցիւրքիւն, Հրեայ Քրիստոսի և բանտակից Պօղոսի, Հառվ. ԺԶ. 7: Աճ. քրանցիւրքիւն, 1. Արքահամալ գաղ. նակիցներէն մին, երբ Արքահամալ զհետ պոգելով Քոզազգամբայ ազատեց զՂովա, Երնգ. ԺԳ. 13:

2. Քաղաք Ղեկացաց յերկրին Մանուէր, Ա. Միաց. Զ. 70:

Աճ. քրանցիւրքիւն, Կոնստանդնուպոլիսէն մեկուս անունն էր զերութենէն առաջ, և այսպէս կոչուած էր, վասն զի աշխանային անկեղք այն ամուսն և կը սկսէին լնուլ ցամաքեալ գետերը: Անթանի առաջին օրը կը սկսէր փոշ հնէլցնելու ամօր, և հնէլցնաւորին՝ առաջաւարահարաց ամօր:

Աճ. քրանցիւրքիւն, 1. Տես Հերովդէս Ա. քրանցիւրքիւն:

2. Հաւատարմի վկայ Ի Պերգամոն, Յայ. Բ. 13:

Աճ. քրանցիւրքիւն, Քահ միակաւոր, ընդհանրապէս զատ հիման քարէն, Երեւ. ԵԱ. 26, և կը գրուի շէնքին անկիւնը, իր վրայ իրարու հանդիպող երկու պատերը մեկտեղ կապելու համար: Այսպիսի քար մը կը գտնուի Բաղդադի, քանակաւթ սոք երկայն, վնցուկէս սոք լայն և չորս սոք թանկ:

Նոր կտակարանին մէջ Քրիստոս

նմանցուած է անկեան քարի սա երեք պատճառներուն համար: Նախ, ինչպէս որ անկեան քար կը կոչուի այն քարը վասն զի կը կենայ հիման մէջ անոր օգնութիւնն և զօրութիւնն տալու, նոյնպէս Բրիտանոս, կամ Փրկչի մը վարդապետութիւնը, կը կոչուի գրուելու անկեան, Եփես. Բ. 20, վասն զի այն վարդապետութիւնը կարեւորագոյն մասն է Բրիտանոնեական կրօնքին, որ ճշմարտութեանց գրութիւնն է, և կենդանի զօրութիւն մարգոց հոգիներուն մէջ: Երկրորդ, ինչպէս որ անկեան քարը կարեւոր և յայտնի տեղ մը կը բռնէ շէնքին մէջ, նոյնպէս Յիսուս կը նմանցուի անկեան քարի, Ա Պետ. Բ. 6, վասն զի Աստուած տուած է անոր, իբր Միջնորդի, պատիւ և կարեւորութիւն: Երրորդ, ինչպէս որ մարդիկ շատ անգամ կը զարնուին անկեան քարին որ գուրոցցուած է, նոյնպէս Բրիտանոս անկեան քար կոչուած է, Մատթ. ԻԱ. 42, վասն զի Աւետարանը ծանր գաղափարաբանութեան պատճառ պիտի բլլայ անոնց որ զայն կը մերժեն:

Ամենքը Սուրբ Գրոց մէջ Պաշտօնորդու "կանուի" և "անաղան" (առջի ու վերջի) անձերներուն վրայ խօսուած է, Բ Օր. ԺԱ. 14. Ովք. 2. 3: Կանուի անձերը կը տեղան հոգեւորական վերջին մասին մէջ, որ Պաշտօնորդու մէջ վարդապետի ժամանակ է. և օգր կը սկսի այնուհետեւ շարունակ փոխուիլ, աւելի կամ նուազ անձերներով, բոլոր ձեւեր, մինչև անաղան կամ զարնանային անձերներն ապրիլի մէջ: Յետ այնուրիկ օգր կը սկսի պարզիլ, և հաւնաքը կը հասնի: Երբեմն հունը կը կատարուի մայիսի մէջ. օգոստոսի կիսուն պտուղները կը քաղուին, և այն եղանակէն մինչև կանուի անձերներուն ժամանակը հոգեւորական մէջ, կը տեւեն ամառուան տօթն ու երաշտութիւնը: Ոչինչ այնպէս գեղեցիկ կը ցուցնէ հոգեւոր օրհնութիւններ, ինչպէս այն առատ անձերները որ այս ամառնային նեղացուցիչ և զանազան ետքը կը տեղան, Բ Օր. 1Բ. 2. 8րդ. ԻԲ. 23. Եւ. ԽԻ. 3. Ովք. Ժ. 12:

Օգերեւութեան զինութիւնները որ եղան իրաւապէս կը ցուցնեն թէ, միջին հաշուով, տարեկան անձերը Պաշտօնորդ մէջ յիսուն և վեց ուկէս մասն է. Միացեալ Նահանգաց մէջ միջին հաշուով քառասուն և հինգ մասն: Ապէս կը տեսնուի որ, եթէ Պաշտօնորդ անձերը լինեալ և աւազաններու մէջ առնուէին և երկիրը ուղղելու գործածուէին ամառուան մէջ, հին պաշտօնորդութիւնը կը նորոգուէր: Գեոմիքս նորէն կը զգենայր կանաչութիւն, և կ'ըլլար իրեն "զգրախտ Աստուծոյ":

Ամառնային: Աստուծոյ անմահութիւնն անկեղբն և բացարձակ է. "որ ինքը մինակ ունի անմահութիւն", Արարածոց անմահութիւնը կախեալ է Աստուծոյ կամքէն: Հաւաք անմահութեան ապացոյց են մարդսն անկողար փափաքները և ընդունակութիւնները, յառաջագիտութիւնը, հանգերձեալ պատժոց կամ վարձուց արժանաւորութիւնը, այլովքն հանդերձ: Բայց բոլոր այս փառաբերք գոհացուցիչ չեն առանց Սուրբ Գրոց վկայութեան: Բրիտանոս "ի լոյս հանց կեանքը ու անմահութիւնը Աւետարանին միջոցով", Բ ՏԻմ. Ա. 10: Բրիտանոնեց անմահ երանութիւնը, որոյ հետ մարմնոց յարութիւնն ալ կ'իմացուի, այն միութեան զօրութեամբ է զոր ունին Բրիտանոնայք Բրիտանոսի հետ, Ուղհ. ԺԻ. 49: Չարերուն անվախճան վայր և անոնց մեղաց պատիժը, փրկելոց յաւիտենական կենաց հետ զոյգ կ'երթան, Մատթ. 3. 46:

Ամառնային: Տես Մաքար:

Ամառ, 1. քաւտոր փանուելի, Ասերայ ցեղէն: Առաջ ամառնացած էր, բայց ետքը տարի ետքը մնաց այրի, և այնուհետեւ նախքը կ'ընէր Աստուծոյ ծառայութեանը: Այնա հանապաղ կը յաճախէր տաճարը առաւօտեան և երեկոյան զոհերու, և հոն, մինչ ութունէկտրոս տարուան էր, հառաւ մանուկ փրկչը տեսնելու բախտին, և անոնց որ կը փափաքէին անոր գալուտեան՝ աստուածային ազգեցութեամբ իմացուց թէ այն մանուկն էր խոտաքեալ Մեսիան, Ղուկ. Բ. 36-38:

2. Աննա էր քահանայապետ Հրէ-
կոյ, Ղուկ. Գ. 2. Յովհ. ԺԲ. 43,
24. Գործ. Գ. 6: Ըստ Ղուկասու,
իւր փեսային կոչեալովին հետ քա-
հանայապետութիւն ընտել: Նախ Ա-
սորաց երկրին հիւպատոսի փոխա-
նորդէն Կիւրենէսէ կամ Կուիրիւնի-
սէ առաւ Աննա քահանայապետու-
թիւնը յամի 84: Իբր 7 կամ 8,
բայց յետոյ հանուեցաւ: Այլեւայլ
փոփոխութիւններէ ետքը, 25 էն
մինչև 36, Աննայի փեսան Յովսէփ
որ կոչեալով ալ կը կոչուէր՝ վարեց
այն պաշտօնը: Նոր կտակարանին
վերայիշեալ համարներուն նայելով
կ'երևի թէ կոչեալով միայն էր սյն
տաննուան ըսել քահանայապետը,
բայց նաև Աննա որ ամոր աներն էր
է առաջ քահանայապետ եղած էր,
է թերևս նաև անոր տեղապահ էր,
մեծ ազգեցութիւն և իշխանութիւն
ունէր, և կրնար ստուգել կոչուիլ
քահանայապետ հաւատար կոչեա-
լովին: Նախ այս Աննայի առջև բեր-
ուեցաւ փրկութիւն այն գիշերը որ
բաժնեցաւ: Այս Աննա էր նաև նա-
խագահ Հրէից ազգային ժողովին
մէջ ուր Պետրոսի և Յովհաննու գէմ
վերա տրուեցաւ, Գործ. Գ. 6:

3. Աննա էր բարեպաշտ կին Եզ-
կանա անուն Ղևուսցոյ մը Արիմա-
թեմ-Սօփիմէն, և մայր Սամուէլի,
1171 նախ քան զՔր.: Զերմ պաղա-
տանդը ինգրեց Աննա Առաւմտեմ այն
որդին, և ինքեպիսկմ նուիրեց զանի
Առաւմտոյ ծառայութեանն ինչպէս
որ ուխտած էր: Աննա ունեցաւ յե-
տոյ իբր վարձք ուրիշ երեք ուսոր և
երկու զաւսոր, Ա. Թագ. Ա.-Բ. 21:

Աննա, Բիւթ, Ամմոնացոց Թա-
գաւորներէն մին, որոյ հայրը Նաաա
բարեկամացած էր Դաւթի հետ, ա-
նոր հայրածուած ժամանակը: Նաա-
սի մահուան վրայ Դաւթի վեպան-
ներ զրկեց միւրեւորել անոր որդին
Աննա: Բայց Աննա անարգեց Դաւթի
գեպանները, և այս անարգանքը
պատճառ եղաւ որ Դաւթի Ամմո-
նացոց գէմ պատերազմելով զանոնք
նորովաւ շարաշար, Բ. Թագ. Ժ. Ա
Միաց. ԺԺ:

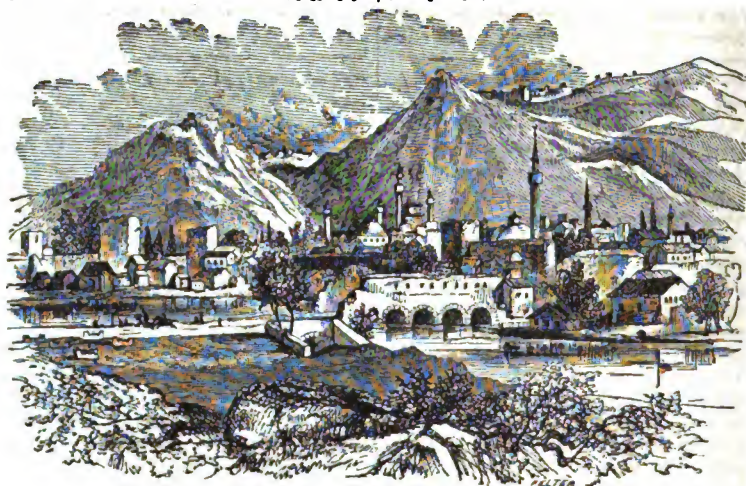
Աննա: Երբայեցուց մէջ անուանը
ընդհանրապէս ճշանակութիւն ունէ-

ին: Երբեմն կը յուցնէին գերդա-
տանի մը յատկութիւնը, երբեմն ալ
աղաւ մը ծննդեան հետ զուգընթաց
պարագաները: Շատ անգամ նաև
անուան կ'աւանուէր մարդուն կե-
նացը մէջ պատահած յիշատակաց
արժանի գէպքէ մը: Տես Իսմայելի,
Եսաւայ և Յովսրայ, Մովսէսի, Ի-
բարապայ պատմութիւնները, Մինչ.
ԺԶ. 44. ԻԵ. 25, 26. Ել. Բ. 40. Ա
Թագ. Գ. 21: Բազմաբնակ անուն-
ներ յաճախ էին, և շատ անգամ
Առաւմտոյ անուան մէջ մտար, զոր-
ոքնակ, Խ. Ել. պլովքն հանգերմ,
կը կցուէր անուան, ինչպէս՝ Եղիա-
զար, Ել. ԺԲ. 4, Սամուէլ, Յով-
սիա, Ագոնիա: Երբեմն ամբողջ
խօսքէ մը կը բազմանար անունը,
ինչպէս՝ Եղիովնայի, որ կը նշանակէ
Եհուէթ իւր յիւսիս-սիւր, Ա Միաց.
Գ. 36: Նոր կտակարանին անուննե-
րը մեծաւ մասամբ հին ազգատոհմի
անուններու շարունակութիւն են,
Ղուկ. Ա. 61: Արեւելեանք թեթե
պատճառով մը կը փոխեն իրենց ա-
նունները, ուստի և շատ անձինք կը
յիշուին Սուրբ Գրոց մէջ որ երկու
կամ աւելի անուն ունէին, Հաւթ
Ա. 20. Բ. Թագ. ԻԳ. 8. Յովհ. Ա.
42: Թագաւորը շատ անգամ կը
փոխէին անոնք անունները որոնց պաշ-
տօն մը կու տային, Դան. Ա. 6, 7,
ուստի "նոր անունը" պատուոյ և ա-
ռանձնաշնորհութեան նշան էր, Յայա.
Բ. 47:

Անուան: Անուանք շատ կանուի
սկսած գործածուիլ կրօնական պաշ-
տաման համար, Մինչ. ԻԱ. 33:
Կապալապը և անառնները կ'ընա-
րէին իբրեւ պաշտօնատեղի, վառ զի
ընդհանրապէս երկրպագութեան հա-
մար բարձր տեղեր կ'ընտրուէին:
"Լեռներուն գլուխները զոհ կը մո-
տուցանեն, ու բլուրներուն վրայ
կողերին, կապալապի ու բեկնիւի
տակ՝ անոնց հովանին համբիւր ըլլա-
լուն համար խունի կը ծխեն," Ով.
Գ. 14: Սուրբ Գրոց մէջ յիշուած
բարձր տեղանք կը գործածուէին
նախ Եհովայի պաշտաման համար,
Գ. Թագ. Գ. 3, 4, ևն: Այս, ճշգիւ
խօսելով, անկարգ և անպատեհ էր,
վառ զի, ըստ Մովսէսեան օրինաց,

կը պահանջուէր ամէն զոհ սրբարանին սեղանը բերել, Ղևա. թի. 8, 6. Բ. Օր. թԱ. 13, 16. Երկրորդ

“Բարձր տեղուանք” կը գործածուէին նաեւ կռոյ պաշտաման համար, Գ. Թագ. Իգ. 15, ևն.

ԱՆՏԻՈՒՄ ԱՍՈՐԻՈՅ ԱՌ ՈՐՈՆԵՍԻ

Անտիոք, Նոր Կտակարանին մէջ յիշուած երկու քաղաքաց անուն: Առաջինը շինուած էր Որոնդէս գետին վրայ, գետին բերինէն քսան մղան հեռու, և Ասորաց երկրին մայրաքաղաքն էր: Սելեկոս Նիկատոր շինեց այս քաղաքը և կոչեց յանուն հօր իւրոյ Անտիոքոսի: Կիկերոսն կը գովէ այս քաղաքին նորութիւնը և բնակչաց մեծ մասին հմտութիւնը ուսմանց և գեղարուեստից: Անտիոք ժամանակ մը նշանաւոր էր բնչաւատութեան և ազնիւ ճաշակի կողմանէ, և Հռովմէական կայսրութեան քաղաքներուն մէջ երրորդ էր: Քաղաքը լինելով անթիւ անտառներէ և գետակներէ պաշարեալ, և Ալեքսանդրիոյ ու Կոստանդնուպոլսի ճամբուն մէջտեղ, կը համարուէր ոչ միայն գեղեցիկ և առողջարար, այլ և կտրեւոր վաճառատեղի: Անտիոք կը բնակէին շատ Հրեայ բնաւորներ զորո հրաւիրած և քաջալերած էր Սելեկոս Նիկատոր: Յետոյ նշանաւոր տեղ եղաւ Քրիստոսէից, և Քրիստոսն ահաւոր հոն արուեստա նախ Բեթսուր հեռակողներուն, Գործ. թԱ.

19, 26. թԳ. 1. Գաղ. Բ. 11. Վեոպտիմոնոս և Տիմոն մեծ շորհքներ բրին Անտիոք քաղաքին: Այս քաղաքը նշանաւոր էր նաեւ զեղիութեան և մշտութեան կողմանէ: Քիչ քաղաքներ տաւրի նեղութիւն և արկած կրած են քան զԱնտիոք: Շատ տեղամ գրեթէ իսպառ տաւրեցաւ Անտիոք երկրաշարժներէ, որոց մին պատահեցաւ 1822 ին, և կորսնցուց բնակչաց, որ տնտեսի իւր քսան հազար էին, գրեթէ մէկ չորրորդը: Հիմա կը կոչուի Անթաքիա:

Միւս Անտիոք, զոր նշնկէս Սելեկոս Նիկատոր հիմնեց, կը կոչուէր Անտիոք Պետրեայ, քանզի այն գաւառին կը վերաբերէր, թեպէտ փախգիտ մէջ էր, Գործ. թԳ. 14. թԳ. 18, 20. Բ Տճմ. Գ. 11:

Անտիպատրոս: Այսպէս կը կոչուէր Պաղեստինու մէջ քաղաք մը, եօթն կամ ութ մղան հեռու ծովեզրէն, պաղարբի և ջրարբի գաշտի մը վրայ, Կեսարիոյ և Երուսաղեմի մէջտեղ, Հերոդէս Մեծի հիմնեց այս քաղաքը, և կոչեց Անտիպատրոս, ի պատիւ իւր հօրն Անտիպատրոսի: Հոս այ-

ցերեթիւն ըբաւ Պօզոս, Գօթ. ԻԳ. 34: Այս քաղքին տեղը հիմա Արարացի գիւղ է որ կը կոչուի Քէֆր Սապա:

Անքուս: Այսպէս կը կոչուէր Փրզըշտացւոց Գագ քաղքին թագաւորն, աւ որ երկիցս փախաւ Դաւիթ Սաւուդի երեսէն: Առաջին անգամ ճանչցուեցաւ Անքուսի պաշտօնեաներէն, և վառնդի մէջ կարծելով իւր կեանքը, խելագար ձեւացաւ, և այս հնարքով զերծաւ, Ա թագ. ԻԱ. 10: Քանի մը տարի ետքը դարձեալ հոն գնաց 600 մարդով, և, իբրեւ թշնամի Սաւուկայ և Խորայիւի, սիրով ընդունուեցաւ Անքուսէն: Անքուս անոր բնակելու համար սուսաւ Արկեղայ, և խորաւած բլլալով Դաւիթի գաղափարներուն և գործքերուն վրայ, անկէ օգնութիւն կը սպասէր:

Խորայեւացւոց գէմ պատերազմի մէջ: Բայց Փղշտացւոց իշխաններն համոզեցին թագաւորը զրկել զԴաւիթ Արկեղայի, Ա թագ. ԻԷ-ԻԹ:

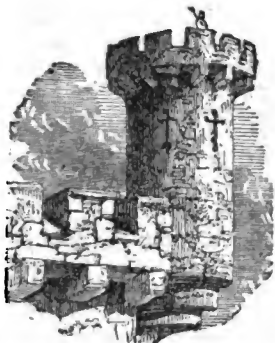
Ալազիւրա, այսինքն սասնուշ, Մատթ. Ժ. 24: Նոր կտակարանին մէջ այսպէս կը կոչուին զԻսաւորապէս Քրիստոսի հետեւողք, երբեք Յովհաննու Մկրտչի հետեւողները, Մատթ. Թ. 14, նաեւ Փարիսեցւոցը, Մատթ. ԻԲ. 16: Մասնաւոր առմամբ կը գործածուի երկոտառանները ցուցնելու, Մատթ. Ժ. 1. ԺԱ. 1. Ի. 17: Հիմա Քրիստոսի աշակերտ կրնայ կոչուիլ ով որ անոր վարդապետութեան կը հաւատայ, կ'ապաւնին անոր զօհին, անոր օրին կը կրէ, կը հետեւի անոր օրինակին, և անոր գործն ընելու համար կ'ապրի:

ԵՐՈՒՍԱԼԷՄԻ ԱՆԱՐ, ՅԵՏՈՍԻ ԿԱՄԱՐԷՆ

Ալաւմակ: Վկայութեան խորանի մէջ սփեղէն աշտանակը կը կենար Սուրբ տեղը մոնղոլներուն ձախ գին՝ առաջաւորութեան հացի սեղանին ընդգիծակաց կողմը: Այս աշտանակն ունէր պատաւանդան մը, շխապի բուն մը, վեց ստեղծուիչ, երեքը՝ բունին մէկ կողմը և երեքը՝ միւս կողմը, և եօթը ճրագարանի բունին և ստեղծանց ծայրերը: Ստեղծանց վրայ կային երեք տեսակ քանդակեալ զարդեր որ կը կոչուէին սփահակ, գնդակ և ծաղիկ: Ճրագարաններուն մէջ կը գրուէր մեքուր ձէթ: Ճրագարանից ամեն իրիկուն կը վառուէին, Եւ. ԻԵ. 34-40. Լ. 7, 8. ԼԷ. 17-24. Ղեւ. ԻԴ. 1-3. Ա թագ. Գ. 3. Բ Միաց. ԺԳ. 11: Առաջին տաճարին մէջ տասն աշտանակներ կային:

զուտ սփեղէն, որոց կէսն հիւսիսային և կէսն հարաւային կողմը կը կենային Սուրբ տեղը, Գ թագ. Է. 49, 50. Բ Միաց. Դ. 7. Երեմ. Եր. 49: Երկրորդ տաճարին մէջ մէկ աշտանակ միայն կար վկայութեան խորանին աշտանակին նման: Երկրորդ տաճարին աշտանակը բերուելով ի Հռոմ՝ յետ աւերման Երուսաղէմի, գրուեցաւ այն մեհնէն որ խաղաղութեան աստուածոյն նուիրեալ էր ի Վեսպասիանոսէ: Այս աշտանակին պատկերը նկարուեցաւ Ջիոսսի յաղթական կամարին վրայ ուր կ'էտ կը տեսնուի, բայց ոչ ամբողջ: Զաւարիայի մարտերու թեան և Յովհաննու Թալաւութեան գիրքին մէջ տես աշտանակին գեղեցիկ և խորհրդաւոր տեսիլը, Զաւ. Դ. 2-12. 8ապ. Դ. 42, 20:

Ալտարակ. Աշտարակներ կրկանգ-
նուէին ոչ միայն պարսիկներէն գուրս
և քաղաքներու մէջ բարձր անդեր,
Դաս. Թ. 47-49. Սաղմ. ԻՐ. 12.
Ղուկ. ԺԳ. 4, այլ և երկրի մը սահ-
մանազուլներն այնպիսի անդեր
ուստի թշնամւոյն մօտենալը կրնար
անհունիչ հեռուէն, Դաս. Բ. 17.
Եռայ. ԻԱ. 6-9. Եղեկ. ԼԳ. 2-6.
Աշտարակները մօտակայ ժողովրդոց
ապաստանարան էին արշաւանաց ա-
տեններ. և շատ անգամ, մինչ քաղ-
քին մեծ մասն առնուած էր, աշ-
տարակը կամ միջնաբերդը կը մնար
անառիկ. Այսպէս Առտուած հօր
և ապահով պաշտպան է իւր ժողո-
վորդեան, Սաղմ. ԺԲ. 2. ԿԱ. 3.
Աւակ. ԺԲ. 10. Թեթեւ աշտարակ
մը կամ դիտանոց մը կը շինուէր շատ
անդամ այգորդաց կամ հովուաց
համար, Բ Մնաց. ԻԶ. 10. Եռայ.
Ե. 2. Միք. Դ. 8. Մատթ. ԻԱ. 33.
Այսպիսի աշտարակներ մինչև ցայսօր
կան Պաղեստինու մէջ ինչպէս կը զե-
կայեն Ճանապարհորդք :

Ալպակի. Ալպակին ծանօթ էր հը-
նաց, նաև Հրէից անտարակոյ: Կը-
տի թէ ալպակին բոտ դիպաց հար-
սեցաւ ֆիւնիկէի ծովազորը. Ալպակին
փնջու, գաւառաբերու և կարելու
արուեստներն ընտանի էին նախնի
Եդիպտացւոց: Բայց Հրէից հայերի-
ները շատ փայլուն մետաղէ էին,
ընդհանրապէս փոքր և բոլորակ, ԵԱ.
ԼԲ. 8. Յոր. ԼԷ. 48. Յակ. Ա. 23.
Զերեթի թէ այն առնեններ հայերէջ
և պատահաններու համար ապակի

կը գործածուէր. բայց բաժակ, շիշ,
անօթներ, զարդեր, նուիրական նշա-
նակներ, այլովքն հանդերձ, կը շին-
ուէին յապակոյ: Ալպակին կակ-
նարկին հետեւեալ վկայութիւնները,
Ա Կորնթ. ԺԳ. 12. Յայտ. Դ. 6.
ԺԵ. 2. ԻԱ. 48, 21. Տաւանականա-
պէս նաև Յոր. ԻԲ. 17, ուր Հայերէն
անիվանի թարգմանուած է :

Ալպալիարուքիւն. Ալպալիարու-
թիւնն է մտքի փոփոխութիւն, այ-
սինքն զգլալ և արամեալ որ այս ինչ
բանն ըրինք, և ըսել ի որտէ, Երա-
նի թէ ըրած չըլլայինք այն բանը:
Այսպէս էր Յուդայի զգլումը,
Մատթ. ԻԷ. 3. Գրուած է թէ
Երաւ. “ալպալիարութեան տեղ չը
գտաւ” հօրը վրայ, “թէպէտ ար-
ցունքով ինչորեց զանկեալ” Եր-
թի. 17. այսինքն թէ իսահակ չու-
ղեց փոխել ինչ որ ըրած էր, և ետ
առնուլ օրհնութիւնը զոր տուած
էր Յակոբայ, Ենիգ. ԻԷ: Առտուծոյ
համար ալ երբեմն կ’ըսուի թէ “զե-
ջաց” այս ինչ բանին համար զոր
ըրաւ, Երա. Զ. 6. Յովն. Գ. 9,
10, ոչ թէ վասն զի Առտուած բաղ-
ձաց այն ինչ բանն ըրած չ լլալ, այլ
վասն զի անոր գործերուն մէջ փո-
փոխութիւն մը եղաւ, որ մարդկօրէն
կ’ընծայուի մտքի փոփոխութեան:
Բայց ճշմարիտ ալպալիարութիւնն
բոտ Աւետարանին, կամ “ալպալ-
իարութիւնն ի կեանս” կը նշանա-
կէ մեղաց համար տրամիլ, և ապա-
շաւել որ այն մեղքը գործեցինք, և
անկէ զգուանորդ գաւառալ և անկեղ-
ծարար առաջադրել խնարհ և ոտը
կեանք վարել հպատակութեամբ կա-
մաց և պատուիրանաց Առտուծոյ
ապաւինելով անոր շնորհաց և Հոգ-
ւոյն Արդոյ ազգեցութեան: Այս ա-
լպալիարութիւնը միշտ ճշմարիտ հա-
ւասոյ հետ կու գայ, և այսպէս ա-
լպալիարողաց խոստացուած է ձրի
թողութիւն մեղաց վասն արժանեաց
Քրիստոսի, Մատթ. Դ. 17. Գործ.
Գ. 49. ԺԱ. 48. Ի 21.

Ալպատանի քաղաքներ. Ալպալոյ
կամ բոտ պատահման մարդ ալպա-
նոգներուն ապահովութեանը համար
Առտուած պատուիրեց Մովսէլ ու
ընչև զից քաղաք ապատանի, ուր

ապաւինէր վերայիշեալ կերպով մարդ մը սպանողը, և ժամանակ ունենար պատրաստել իւր ջատագովութիւնն յատենի գատաւարաց, և սպանելոյն ազգականը չհալածէին և սպաննէին զանի, ԵՒ. ԻԱ. 43. Թու. ԼԵ. 41-34: Ապառտանի քաղաքները վեց

էին, երեքը յայսկոյս և երեքը յայնկոյս Յորդանանու: Արեւմտեան կողմն էին Ապհէս՝ Նեփթաղիմի երկրին մէջ, Աիւբէմ և Քերրոն. արեւելեան կողմը՝ Գովզան, Ռամովթ-Գաղաադ և Բոտոր, Յետ. Ի. 7, 8: Այս քաղաքներն ապառտանարան էին ոչ

միայն Երբայեցոց, այլև Իորայելի մէջ բնակող օտարականաց համար, Բ Թ. ԺԹ. 1-10: Աստուած պատուիրեց նաեւ ուրիշ երեք քաղաք աւելցնել, իթէ Հրեայք բաղմանալով ընդարձակէին իրենց երկիրը: Բայց այս պատուէրը չկատարուեցաւ:

Կ'երեկ թէ արեան վրէժը խնդրել ի վաղուց հետէ օրէնք կամ սկզբունք էր արեւելեան վրանարնակ ցեղերուն մէջ: Այս սովորութիւնն այնպէս արմատացեալ էր Իսրայելացւոց մէջ անոնց մանեղէն առաջ խոտաւցեալ երկիրը, և հաւանականապէս նաեւ անոնց բնակիչէն առաջ Եզրիպտոս, որ Աստուած Հըրաբէյեց Մովսէսի արմատաքի խել զայն, այլ ապառտանի քաղաքներ հաստատելով չափ միայն զնել այն սովորութեան: Ընտանեաց կամ ցեղի մը վերաբերեալ անձի մահուան վրէժն այն անձն ընդանողին ընտանեաց կամ ցեղին վերաբերեալ անձն մը խնդրելու սովորութիւնը կը տեւ տակաւին արդի Արաբացի վրանարնակաց մէջ, որ անապատին մէջ թափառող նախնի

Իսրայելացւոց փոքր ի շատ նմանութիւն ունին:

Հին ազգաց շտաբերուն մէջ, մեհեանք, և մանաւանդ րազիք, բռնութենէ փախչողներուն ապաստանարան համարուած էին: Աստուծոյ սեղանին ապաւինելու սովորութիւնը զոր ունէին յանցաւորը՝ կը գաննէր նաեւ Երբայեցոց մէջ: Բայց այս ապաւինութիւնը բաւական չէր ազատելու յանցաւորն արժանաւոր պատժէն, ԵՒ. ԻԱ. 44. Գ. Թագ. Բ. 28-34:

Ապարանգամ, էր զարգ. քառասկի կամ բողբի՝ արմուկէն վար կամ վեր: Բայց առ բաւը Սուրբ Գրոց մէջ կը նշանակէ նաեւ որունից զարգ, Թու. ԼԱ. 50. Ետպ. Գ. 49: Նաեւ արք կը գործածէին ապարանջան իբր նշան թագաւորութեան, Բ Թագ. Ա. 40:

Ապիպ, Հրէից եկեղեցական տարւոյն առաջին ամիսը, որ յետոյ կոչուեցաւ Նիսան: Կը պատասխանէր գրեթէ մեր ապրիլ ամիսին: Ապիպ բաւը կը նշանակէ զարար հասկ ցորենի, կամ թարմ պտուղ: Այսպէս

կոչուեցաւ, զառն զի ցորենը, մահաւանդ գարին, ի հասկի էր այն ամռան: Ապիպ ամառն տասնին կը զատուէր զատակահան գառը, չորեք-աստաներորդ օրը կը մօրթուէր երեկոյն արեւը մարը մոնելուն մօտ, և կ'ուտուէր նոյն իրիկունը հեգետասաներորդ օրը սկսելէն ետքը: Ամառն հեգետասանէն մինչև քառն և մին, եօթն օր շարունակ բազարջկերաց տօն էր, որոյ վերջին օրը սուրբ էր, Եւ. ժի, ժԳ:

Ապոզդիոն, տես Արադոն:

Ապոզոմիտ, քաղաք Մակեդոնիոյ, Ամփիպոլոյ և Թեսաղոնիկէի մէջտեղ, առաջին տեղէն հեռի իբր միոյ առաւ ճանապարհ, Գործ. ժի. 4:

Ապոզոս, Ալեքսանդրացի Հրեայ, ուսեալ և բանիրուն, որ Սուրբ Գրոց և Յովհաննու Մկրտչի միջոցաւ եղաւ Քրիստոսնեայ: Իբր 54 ին Եփեսոս գալով հրապարակաւ յայտնեց իւր հաւատքն ի Քրիստոս, յետ որոյ առաւել ևս կրթուեցաւ Աւետարանին ճշմարտութեան մէջ: Եփեսոսէն Ալեքսիա անցնելով, մեծ զօրութեամբ և յաջողութեամբ քարոզեց, մահաւանդ Հրէից, Գործ. ժի. 24-28, Կորնթոսի մէջ ժամանակ մը ուղեց ինչ որ Պոզոս անկած էր, Գործ. ժի. 4: Ա Կորնթ. Գ. 6: Ապոզոս բարբիջ չէր աննման Պոզոսի. երկուքն ալ կը ցուէին Կորնթացոց երկպառակութեան համար և այն կուսակցութեանց համար որ շատերուն պատճառ եղան Քրիստոսէ հեռանալու, Ա Կորնթ. Գ. 4-22. ժԶ 12: Ապոզոս գործակից եղաւ Պոզոսի Քրիստոսի ծառայութեան մէջ մինչև ի վերջոս, Տէա. Գ. 43: Յերոնիմոս կը կարծէ թէ Ապոզոս յետոյ կրեւտէն Կորնթոս գարձաւ:

Ապփիտ: Ոմանք կը կարծեն թէ Ապփիտ էր կին փրկմանի, փրկմ. 2:

Ապփիտա, Ապփիտի զաւանանոցը, Գործ. իԲ. 15, էր գիւղ կամ քաղաք զաւանաշահ: Ապփիտս կը զաւորիտ հիմնեց այդ տեղն Ապփիտ կոչուած մեծ ճամբուն վրայ զոր չինեց Հռովմէն մինչև Կապուա: Հաւանականապէս յիշեալ զաւանանոցն այժմու Գապարիլլայ տի Սանգա Մարիա կոչուած տեղն է, քառաս-

տուն միոն հեռու ի Հռովմայ, Բանդին կոչուած ճահճներուն եղերքը, ուր կան հին քաղաքի մը աւերակներ: Երեք պանդոկներ կոչուած տեղք գիւղ էր իբր ասար միոն հեռու ի Հռովմայ, Գործ. իԲ. 15:

Ալառուքիւն: Հրէից գաղաւթներուն սատարիկ պատուիր կար ճըշմարտութեան և արգարութեան համաձայն վճիռ տալ, առանց նայելու թէ գաղաւթներէն մին քան զմիւսն աւելի հարոտութիւն, ազդեցութիւն կամ ուրիշ առաւելութիւն ունէր թէ ոչ, Դեա. ժի. 15. Բ Օր. ժԶ. 17, 19. Առակ. իԳ. 23: Այսպէս Աստուած ոչ ըստ արտաքին երեւութին կամ պարագայից, այլ մարդուն սրտին նայելով կը գտնէ, Գործ. ժ. 34. Հռովմ. Բ. 6-14: Այսպէս պարտին նաեւ մարգիկ նկատել իրենց ընկերները և ըստ այնմ վարուիլ անոնց հետ: Սուրբ Գրոց մէջ սատարիկ մեղադրութիւններ կան անոնց գէմ որ աշառութիւն կ'ընեն հարուստներուն և ազդեցութեան տէր մարդից, Առակ. իԲ. 21. Յակ. Բ. 1-9. Յուգ. 46:

Ալ ձեռք, մարմնոյն առաւելագոյն գործ տեսնող, Մատթ. Ե. 30, և կամբին հրամանները կատարելու պատրաստագոյն անգամն է. ուստի մարդուս ներքին յուզմանց շատերը ցուցնելու իբրեւ նշան յաճախ կը գործածուի: Ալ ձեռքը կը նշանակէ զօրութիւն, մահաւանդ Աստուծոյ ամենակարող զօրութիւնը, Եւ. ժի. 6. Սաղմ. իԱ. 8. 2ի. 10: Կը նշանակէ նաեւ պատիւ, Սաղմ. իԵ. 9. Մատթ. իԵ. 34. Գործ. Ե. 55. Կը նշանակէ նաեւ մահաւաճ օրհնութիւն, Երնդ. իԲ. 14, գարձալ՝ եղբայրական սէր, Գաղ. Բ. 9, նաեւ թշնամութիւն, Սաղմ. ձԹ. 6. Զաք. Գ. 4, նաեւ հպատակութիւն, Ա Մնաց. իԹ. 24: Ալ ձեռքը կը վերցուէր ազօթքի, նաեւ երգման ատեն, Երնդ. ժԳ. 22, ուստի երգմանազանց մարդու ալ ձեռքը "ստուգանքն ալ ձեռքը, Կր, Սաղմ. ձԹԳ. 8: Երբայիցներէն մէջ ալ ձեռք կը նշանակէ նաեւ հարաւ, Ա Թագ. իԳ. 19, 24, ինչպէս որ ձախ ձեռք կը նշանակէ հեւսիս, Երնդ. ժԳ. 15: Տես և Արեւելք:

Առաջիկայի չորս կտակարանին մէջ առաջիկայ կը նշանակէ երբեմն ճշմարիտ պատմութիւն, կամ բնութենէն առնուած օրինակ և նմանութիւն. երբեմն եւս կը նշանակէ բուն առակ, Ղուկ. Գ. 23. կը նշանակէ նաեւ միջին և պլարառնական խօսքերով բացատրուած ճշմարտութիւն, Մատթ. Ժ. 15. գործնաւ կը նշանակէ տիպ կամ օրինակ, Եբր. Թ. 9, և կամ նմանութիւն, Մատթ. ԻԴ. 32. Առակօք, առեղծուածովք, պլարառնական և խորհրդաւոր կերպով խօսիլ սովորական լեզուն երաբեկեան իմաստնոց և գիտնոց, Սաղմ. Խ. 4. ՀԸ. 2, և չկար բան մը այնպէս անտանելի, ինչպէս յիմար մը որ առակօք կը խօսէր, Առակ. ԻԶ. 7.

Մարգարէք առակաւ կը խօսէին աւելի ազգու ընկեր համար թագաւորին և ժողովրդեան իրենց ողաւնայիլքը կամ խոստումները, Նաթանի յարգիմանեց զԴաւիթ այն հարուստ մարդուն առակով որ աղքատի մը գառնուկը յափշտակելով մարթած էր, Դ. Թագ. ԺԲ. Տես նաեւ Դաւ. Թ. 7-15. Դ. Թագ. ԺԴ. 9, 10.

Քրիստոս շատ անգամ առակաւ կը խօսէր ժողովրդեան, և ասով կը հաստատէր Եսայիայ մարգարէութիւնը, Զ. 9, թէ ժողովուրդը պիտի տեսներ և չիմանար, պիտի լսէր և չհասկնար: Բայց այս կը ցուցնէ միայն թէ սրբայ հնացեալ էր տնոնց որտեղ խոսութիւնք և մտքին հաւրութիւնք. քանզի Քրիստոս չէր կրնար զանոնք կրթել աւելի հանձնակաւ, յոռակ և ազգու կերպով քան այս գեղեցիկ և ընտանի եղանակաւ: Եբրայեցի մատենագիրք առակ շատ կը գործածէին, և ոչ միայն Հրեայք, այլ և Արարացիք, Ասորիք, և բոլոր արեւելեան ազգեր սիրած են և կը սիրեն խօսքի այս ձևը:

Առակ մը մեկնելու համար պէտք է նկատել նախ անոր ճշմարտութիւնը և բուն նպատակը: Առակին մասնաւոր պարագաներն իբրեւ պլարառնական զարգ. նկատուելու են: Առակին ամէն մանր պարագան մեկնելու ջանաւ, և հոգեւոր, պլարառնական իմաստ հանել անկէ, կրնայ

մեծամեծ մարտութեանց տանիլ, Քրիստոս հետեւեալ առակները խօնցաւ, բոս Աւետարանից, Խելացի և անխելք շինողք, Մատթ. Ի. 24-27.

Հարսնիքին աղաքը, Մատթ. Թ. 15. Նոր լաթի կտոր և հին հանգերձ, Մատթ. Թ. 16. Նոր գինի և հին տիկ, Մատթ. Թ. 17.

Պեղծ ոգին, Մատթ. ԺԲ. 43. Սերմ ցանողը, Մատթ. ԺԳ. 3, 48. Ղուկ. Ը. 5, 44.

Որոնները, Մատթ. ԺԳ. 24-30, 36-43.

Մանանիի հատը, Մատթ. ԺԳ. 31, 32. Ղուկ. ԺԳ. 49.

Խմորը, Մատթ. ԺԳ. 33.

Արտի մէջ պահուած գանձը, Մատթ. ԺԳ. 44.

Պատուական մարգարիտ մը, Մատթ. ԺԳ. 45, 46.

Ծոզը ձգուած սւգիան մը, Մատթ. ԺԳ. 47-50.

Կերակուրները չեն պղծեր, Մատթ. ԺԵ. 10-15.

Անգուլթ ծառայի, Մատթ. ԺԸ. 23-35.

Վարձու բռնուած բռնւորներ, Մատթ. Ի. 4-16.

Երկու սրգիք, Մատթ. ԻԱ. 28-32. Չար մշակները, Մատթ. ԻԱ. 33-45.

Հարսնիք, Մատթ. ԻԲ. 2-14.

Տերեւ միայն տուող ձիթենին, Մատթ. ԻԴ. 32-34.

Տունը հոգող մարդը, Մատթ. ԻԴ. 43.

Հաւատարմի և չար ծառայք, Մատթ. ԻԴ. 45-51.

Կառնիք, Մատթ. ԻԵ. 4-13.

Տաղանդները, Մատթ. ԻԵ. 14-30. Թագաւորութիւն իրեն դէմ բաժանեալ, Մարկ. Գ. 24.

Տուն մը իրեն դէմ բաժնուած, Մարկ. Գ. 25.

Զօրաւոր մարդը, Մարկ. Գ. 27. Ղուկ. ԺԱ. 21.

Ծածուկ մեծցող սերմը, Մարկ. Գ. 26-29.

Վառուած ճրագը, Մարկ. Գ. 21. Ղուկ. ԺԱ. 33-36.

Օտար երկիր գացող մարդը, Մարկ. ԺԳ. 34-37.

կայր կուրի առաջնորդ, Ղուկ. 2. 39.
 Շիզ և գերան, Ղուկ. 2. 41, 42.
 Ծառը և անոր պտուղը, Ղուկ. 2. 43-45.
 Փոխառու և պարտական, Ղուկ. Ե. 41-47.
 Բարի Սամարացին, Ղուկ. Ժ. 30-37.
 Թախանձող բարեկամը, Ղուկ. ԺԱ. 5-9.
 Անմիտ հարուստը, Ղուկ. ԺԲ. 16-21.
 Ամպ և հով, Ղուկ. ԺԲ. 54-57.
 Անպտուղ թփերին, Լուկ. ԺԳ. 6-9.
 Հարսնիք հրաւիրուածներ, Ղուկ. ԺԴ. 7-11.
 Աշտարակ շինողը, Ղուկ. ԺԴ. 28-30, 33.
 Պատերազմի գացող թագաւորը, Ղուկ. ԺԴ. 31-33.
 Աղին համը, Ղուկ. ԺԴ. 34, 35.
 Կորսուած ոչխարը, Ղուկ. ԺԵ. 3-7.
 Կորսուած գրամը, Ղուկ. ԺԵ. 8-10.
 Անառակ որդին, Ղուկ. ԺԵ. 11-32.
 Անիրաւ անտեղ, Ղուկ. ԺԶ. 1-8.
 Հարուստը և Ղազարոս, Ղուկ. ԺԶ. 19-31.
 Թախանձող պարին, Ղուկ. ԺԸ. 1-8.
 Փարիսեցին և մարտաւորը, Ղուկ. ԺԸ. 9-14.
 Մշահները, Ղուկ. ԺԹ. 12-27.
 Բարի Տոբիւր, Յովհ. Ժ. 1-6.
 Որժը և ծիւղերը, Յովհ. ԺԵ. 1-5.
 Առակաց գիրքը, Հաւաքումն նուրբ և իմաստալից բարոյական առաւան-
 քու, որ Սողոմոնի խորին հանճարայն և անմիան փորձառութեանը, բայց մանաւանդ աստուածային ազգման պտուղ են: Կ'ըսուի թէ Սողոմոն երեք հազար առակ խօսեցաւ, Գ. Թագ. Դ. 32, 1000 ին նախ քան զԳր.: Առակաց առաջին ինը գլուխները գրուած են զարմանալի բանաստեղծական ոճով, և քան յաջորդ գլուխներն անբնական են: Ժ. էն մինչև ի՞նչ գլուխները կը պարունակեն իրարու հետ կապակցութիւն չունեցող առակներ: Ի՞նչ էն մինչև ի՞նչ գլուխները Սողոմոնի առակներն են որ հաւաքուեցան Եզեկիայի ա-

տեմը: Լ. գլուխը կ'ընծայուի Ագու-
 րին, և կը պարունակէ Արևելցւոց
 ընտանի, այլաբանական առակներու
 օրինակներ: Լեմուել թագաւորէն
 գրուած ԼԱ. գլուխը գեղեցիկ նկա-
 րագիր է կանացի առաքելութեան:
 Թէ որո՞յ ինամեմ այս գիրքը հաւաք-
 ուեցաւ այժմու ձեռով չի գիտցուի.
 Բայց և այնպէս Հին Կտակարանին
 մէջ չկայ գիրք մը որոյ աստուածա-
 յին հեղինակութիւնը քան զարայն
 աւելի զկայեալ է: Նոր Կտակարա-
 նին մէջ ստեղծ զկայութիւններ կամ
 ակնարկութիւններ կան առակաց
 գիրքէն, Հռովմ. ԺԲ. 20. Ա. Թեո. Ե. 15. Եբր. ԺԲ. 5, 6. Յակ. Դ. 6. Ա. Պետր. Դ. 8. Բ. Պետր. Բ. 22.
 Անոր խորքերը հարուստ մթնոնց
 են երկնային իմաստութեան, և հա-
 սարակ կենաց մէջ ծագած գրեթէ
 ամէն խորոյ զրոյ լոյս կը ծագեն
 Սողոմոնի առակները:

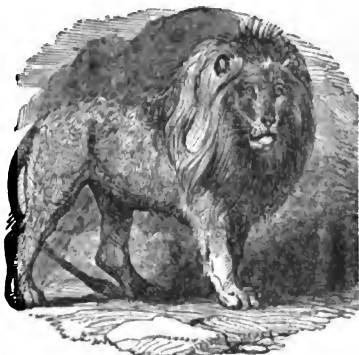
Առաւ, զբար, Թարայի երէց
 որդին, եղբայր Աբրահամու, և հայր
 Ղովտայ, Մեղքայի և Յեղքայի: Ա-
 ռան մեռաւ յառաջ քան զհայր իւր
 Թարա, Ծնեդ. ԺԱ. 26-31.

Առաւաղել, զէպ որ հիմ և ոտու-
 գութիւն չունի, հեթանոսաց գեղա-
 բանական զրոյցաց և Հրէից անուիթ
 աւանդութեանց պէս: Առաւաղելք
 շատ անգամ ոչ միայն ոտու և անդօր
 էին, այլև քնասակար, Ա. Տիմ. Դ. 7. Տիմ. Ա. 14. Բ. Պետր. Ա. 16.

Առաքեալ, մեկէ մը իբրև կոտ-
 գամաւոր զրկուած: Սկսպէտ որ կոչ-
 ուի Քրիստոս, վառելի Աստուծոյ
 զրկուած էր մարդիկ փրկելու, Եբր. Գ. 1. Բայց այդ անունը կը տրուի
 մանաւանդ Այն անձանց զորս Քրիս-
 տոս զրկեց Սեւառանք քարոզելու:
 Քրիստոսի առաքեալներն էին անոր
 զխաւոր աշակերտները: Քրիստոս
 տուաւ անոնց իշխանութիւն, լեցուց
 զանոնք իւր Հոգւով, մանաւաւր կեր-
 պով կրթեց զանոնք իւր վարդապե-
 տութիւններուն և իւր ծառայու-
 թեան մէջ, և ընտրեց զանոնք ըլլալ
 իւր եկեղեցւոյն հիմնադիրները: Ա-
 ռաքեալներ երկուտասան էին թուով,
 ըստ թուոց երկուտասան ցեղեց իս-
 րայելի, Մատթ. ԺԺ. 28, և էին
 պարզամիտ և անուս մարդիկ,

Հասարակ ժողովրդեան մէջէն ընտրուած: Իրենց ընտրուելէն ետջառածն կարգուելէն ետքը, Մատթ. Ժ. 5-42, հետեւեցան իրենց աստուածային վարդապետին, եղան վկայ անոր գործոց, առին անոր ոգին, և տակաւ սորվեցան Աւետարանին գէղքերը և վարդապետութիւնները: Իւր յարութենէն ետքը Քրիստոս զրկեց զանոնք բոլոր աշխարհք, պատուիրելով քառով, մկրտել և հրաշք գործել, այլովքն հանդերձ: Տես Յովհ. ԺԵ. 27. Ա կորնթ. Թ. 1. ԺԵ. 8. Բ կորնթ. ԺԲ. 12. Ա Թեո. Բ. 13, Երկոտասանեց անուններն էին, Աիմոն Պետրոս, անոր եղբայրը Անդրէաս, Յակոբոս՝ Ջերեզայ որդին, որ և «մեծ», կոչուեցաւ, Յովհաննէս անոր եղբայրը, Փիլիպպոս, Բարթոլոմէոս, Թովմաս, Մատթէոս կամ Ղևի, Աիմոն Կանանացի, Ղերէոս՝ Թադէոս մականուանեալ որ և Յուգա կը կոչուի, Յակոբոս «կրտսեր» որդի Ալփայ, և Յուգա Իսկարիոդացին, Մատթ. Ժ. 2-4. Մարկ. Գ. 16. Ղուկ. Զ. 14. Այս վերջինք մատնեց իւր վարդապետը, յետոյ կախեց զինք, և Մատթէոս ընտրուեցաւ փոխանակ նորա, Գործ. Ա. 15-26, Գործոց Աւագեւոյց մէջ կը պատմուին այս Քրիստոսանման մարդոց աշխատութիւնները և նեղութիւնները: Անոնք բրին ինչ որ ուղիղ էր յայտ Աստուծոյ ի տէր Տեառն իւրեանց, և զիրենք բարբոքին իրենց գործին տուին եււանդեամբ, սիրով և հաւատով, սորվեցնելով մեզի թէ առաքելական շնորհքն առաքելական ջանքով միայն կը ստացուի:

Առիւծ, ընդհանուր ճանչցուած գազան, բոլոր անասնոց թագաւորը, ստեղ կը յիշուի Սուրբ Գրոց մէջ: Սովորաբար կ'ըլլայ ութ ոտք երկայն և չորս ոտք բարձր: Իւր ուղի և անվեհեր կերպարանքը, զարմանալի ուժով ու շուտութեամբ, և ահեղ մանամանքն անտառներուն սարսափն է: Առիւծք հասարակ էին Պաղեստին, սեռ Յորդանան: Երբայեցերէնի մէջ առիւծ նշանակող եօթը բառ կայ, անոր այլեայլ տարիքը նշանակելու և ուրիշ հանգամանայ համար: Այս բառերէն հինգը Յարայ

մէջ է, Յու. Դ. 10, 11. Տես նաեւ Նաւ. Բ. 11, 12: Սաղմոսեգուն առիւծին մեղմով և անձայն իր որդին վրայ նետուիլը կ'ափնարկէ երբ կ'ըսէ, «Գաղտուկ անգեր գարանամուտ կ'ըլլայ, ինչպէս որ առիւծը իր որջին մէջ. . . կծկաւ կը պառկի, և անանկները անոր ճանկին մէջ կ'իշնան»: Սուրբ Գրքը կարգացողք ապաւնէ կը յիշեն Սամփսոնի և Դաւթի քաջութիւններն առիւծներու դէմ, Դաւ. ԺԴ. 5, 6. Ա Թագ. ԺԵ. 34-36, առիւծ մը ողորդեց անհնազանդ մարդարէին պատմութիւնը, Գ Թագ. ԺԳ. 28, հնազանդ Դանիէլի առիւծներուն գուրին մէջ անվաս պահուիլը, Դան. Զ, նաեւ իր ժողովուրդին համար Եհովայի իշխանոց վսեմ նմանութիւնը, Ես. ԼԱ. 4:

«Յուգայի ցեղէն եղող առիւծը», Ես. Ե. 5, Քրիստոս է, որ ելաւ Յուգայի ցեղէն և Դաւթի տունէն, և յաղթեց մահու, աշխարհի և ոստանային: Կը կարծուի թէ Յուգայի ցեղին նշանն առիւծ էր. ուստի Իշխանոց Խթ. 9 համարին ափնարկութիւնը:

Առնան, -ութ: Այսպէս կը կոչուէր այն գետը որ կ'ելլէ Մեռեալ ծովուն արևելեան կողմի լեռներէն, և կը թափի յիշեալ ծովը: Հիմա կը կոչուի վատի Մոճէպ: Ժամանակաւ Մովսրացոց երկիրը կը բաժնէր Ամմոնացոց, Ամոքացոց և Թուրքիեաց երկրներէն, Թու. ԻԱ. 13. Յես. ԺԳ. 16: Կը հոս գետայն

անուամբ կոչուած խոր և ամայի հովիտի մը մէջէն, ուր ամառը ասօթը ոտատիկ է, և գետը գրեթէ բոլորովին կը ցամքի, բայց աշնան անձրևային եղանակին՝ գետը կ'ըլլայ ոտատիկ և արագնիթաց հեղեղ:

Ասա, Բէյլի, յետ Սողոմոնի երրորդ թագաւորն էր Յուդայի, որդի և յաջորդ Արիայ, Գ թագ. ժ. Ե. 8: Սկսաւ թագաւորել 951 ին նախ քան զԳր., և քառասուն և մի տարի թագաւորեց իրուսաղէմ: Անոր թագաւորութեան առաջին մասը եղաւ խաղաղ և բարենշան, Հաստատեց Աստուծոյ բուն պաշտօնը, մերժեց զանոնք որ սրբապիղծ սնապաշտութեամբ պղծագործութեան տուած էին զերեմիք ի պատիւ իրենց սուտ աստուածներուն, մաքրեց իրուսաղէմ կռապաշտութեան վերաբերեալ բաներէն, հանեց տիկնութենէ իւր մայրը որ Աստարտայ կուռքը կանգնած էր: Իւր թագաւորութեան մաստանդերոց տարին Աստուած անոր յաղթութիւն շնորհեց իթով պացւոց Զարա թագաւորին հօր բանակին դէմ, և Աղարիա մարգարէ քաջալերեց զԱսա յառաջ վարել բարեկարգութեան գործը: Բայց երբ իսրայելի թագաւորը Բասան գէմ կեցաւ այս գործին, Ասա ոչ թէ Աստուծամէ, այլ Ասորոց հեթանոս թագաւորէն ինչոյրեց օգնութիւն, իւր թագաւորութեան դէպ ի վերջը ստնացաւ ունեցաւ Ասա: Սուրբ Գիրք կը մեղադրէ զԱսա որ բժեշկներու դիմեց մանաւանդ քան Աստուծոյ, և Միաց. ժ. 2. Բայց և այնպէս Ասայի թագաւորութեան ժամանակն ընդհանրապէս Յուդայի ցեղին երջանկալոյն ժամանակն էր, և Սուրբ Գիրք քանի քանի անգամ կը գովէ Ասայի բարեպաշտութիւնն իրրե օրինակ, Գ թագ. ի. 43. և Միաց. ի. 32. ԻԱ. 12: Ասայի յուղորդաւորութիւնը շատ փառաւոր կարգով կատարուեցաւ: Ասայի և Բասանայի մէջտեղ էր թշնամութիւն և կռիւ անոնց թագաւորութեան բոլոր ժամանակը, ինչպէս եղած էր Ռոբոամի և Յերոբոամայ մէջտեղ, Գ թագ. ժ. 6, 16:

Ասայի, ասորոց և Բասանի, Գաւթի

քրոջը Շարուհայ որդին էր, եղբայր Յովարու, Գաւթի երեսուն գիւցաղներէն մին, անհնարին արագ ստիւք: Սղանուեցաւ Արեններէ Գարաւանի կուռին մէջ, Բ թագ. Բ. 18, 23:

Ասանք, Գաւտը Պետափրայ, քրմին կամ իշխանին Արեգ քաղաքի: Փարաւոն զԱսանէթ կին տուաւ Յովսեփոյ, իրրե յաւելուած պատուոյ և զօրութեան անոր բարձր պաշտօնին: Ասանէթ մայր եղաւ Ժփրեմայ և Մանասէի, Մինգ. ԻԱ. 45. ԻԶ. 20:

Ասաք, Իդւ-Քւ, 1. երեւի երաժիշտ էր Դաւթի ժամանակ, և տաճարին երգեցողաց ղլխաւորներէն մին, Ա Մնաց. ժ. 5. ԻԵ. 1, 2: Կերեկ թէ այս պաշտօնը ժառանգական էր Ասափու սագաւոսմային մէջ, Նէեմ. Ի. 44. ԺԱ. 22: Ասաք կը կոչուի նաեւ տեսանող, Բ Մնաց. ի. 30: Ասափայ անուանը կայ երկատասն սագմասաց զլուր, Մ. 29. 29., բայց թէ Ասափ գրած էր այն սագմանները թէ Ասափայ և անոր յաջորդներուն յանձնուած էր զանոնք երգել, չի գիտցուիր: Տես Նքածլտուրիւն:

2. Յիշատակաց գպիր էր Եգեկիայի ժամանակ, Գ թագ. ժ. 18. Ես. 19. 3:

3. Անտառի պահապան էր առ Արտաշէսի, Նէեմ. Բ. 8:

Ասեղաւզ, -հոյ, փղշտացւոց երկրին մէջ Յուդայի ցեղին տրուած հինգ քաղաքացի մին զոր Յուդայ չկրցաւ երբէք նուաճել, Յես. ժ. 9. 3. ժ. 17. 47. Ա թագ. Ե. 1. 9. 17. Նէեմ. Գ. 7: Հոս էր Դագոնի մեհեանը, և հոս բերուեցաւ նախ տապանակն Արենեղերի ձախող կուռէն ետքը, Ա թագ. Ե. 4: Ասեղաւզի Յունաց Աղովտոս կը կոչուէր, և Գրիստոսի ժամանակ կը վերաբերէր Հրէաստանի, Հոս քարոզեց Փիլիպպոս աւետարանը, Գործ. Ը. 40: Զարգիս սորոմէի գիւղ է և Եսգուգ կը կոչուի:

Ասեմացիք, Գանտնացի ազգ էր, հաւանականապէս Լիբանան լեռան մօտ, Մինգ. ժ. 17. Ա Մնաց. Ա. 45: Ասեմափար, էր Ասորեստանի թագաւոր կամ սատրապ, որ յայն-

կայս Եփրատայ բնակող ազգերէն զաղծականներ բերելով բնակեցուց իորայկը ասան ցեղերուն երկիրները, Դ թագ. ժի. 24. Եզր. Դ. 10. Ոմանք զԱսենոփար նշյի կը համարին ընդ Ասորգանայ, այլք՝ ընդ Սաղմահաստայ: Եզրատ «մեծ և պատուական» կ'անուանէ զԱսենոփար, բայց այս անձին վրայ Սուրբ Գրոց մէջ ուրիշ յիշատակութիւն չկայ:

Ասեր, Երևելի, Յակոբայ՝ ութերորդ և Ջեղփայի երկրորդ որդին, Ծննդ. Լ. 13. Լե. 26: Երբ Իսրայելացիք Գառնի մասն, Ասերայ ցեղը հինգերորդ էր կարգաւ, և կը բաղկանար յիսուն և երեք հազար չորս հարիւր տնէ: Ասերայ բաժինն էր ծովեզերքը, հիւսիսէն իրեն սահման ունենալով Լիբանան և Սիզան, հարաւէն՝ կարմեզու լեռը և իսաքաւայ ցեղը, և արեւելքէն՝ Ջափուզան և Նեփթաղիմ: Ասերայ երկիրը կը բերէր առատ ցորեն, գինի և ձէթ, և ունէր հանքեր, Ծննդ. Խթ. 20. Բ 0ր. ԼԳ. 24, 25. Այլ թէ փռնիկէի ծովքերէն որչափ մաս կը պարտակէր չի գիտցուիր, Յեռ. Ժթ. 25, 28. Բայց Ասերեանք կարող չեղան վանել Գառնանոց, և անոնց հետ խառն բնակեցան, Դատ. Ա. 31, 32. Դաւթի պատմութեան մէջ պատուով կը յիշուին Ասերեանք, Ա Մնաց. ԺԲ. 36. Նշիպէս Եղէկիայի պատմութեան մէջ, Բ Մնաց. Լ. 11:

Ասերովզ, էր մին յիշեանոց Իսրայելացւոց մինչ անապատին մէջ կը թափառէին, իբր հնգօրեայ ճանապարհ հեռի ի Սինայի, Թու. ԺԱ. 35: Հոս մնացին իորայկի որդիքը եօթնեակ մը կամ աւելի, Թու. ԺԲ., և անոնց յաջորդ իշխանը եղաւ, ինչպէս կը պատմուի, կաղեւորուենէի մաս, Գառնառ ուսմանին վրայ, Թու. ԺԳ. 1, 26. Բ 0ր. Ա. 19-21:

Ասիա, արեւելեան ցամաքին մեծամեծ բաժանուածներէն մին, որ կ'իյնայ Եւրոպայի արեւելեան կողմը: Սուրբ Գրոց մէջ յիշուած Ասիան է փոքրն Ասիա, որ թերակղզի է Եւրոպիոս կամ Սեաւ ծովուն և Միջերկրականին արեւելեան մասին մէջտեղ, և ի սկզբան կը պարուանկէր ֆաւրդիա, Կիկիդիա, Պափփուդիա,

կարիա, Լիւկիա, Լիւգիա, Միւսիա, Բիւթանիա, Պափղադոնիա, կապադովիա, Գաղաթիա, Լիկանիա և Պիոնիա: Փոքուն Ասիայ արեւմտեան եզերքն էին ի հնուցն Եւսդիա, Յսիւա և Դորիս, որոց անուանք յետոյ պահուեցան, թէպէտ երկիրները խառնուեցան Միւսիայ, Լիւգիայ և կարիայ գաւառներուն մէջ: Հաս չընանք ցրուած էին այս երկիրներուն մէջ, ինչպէս կը տեսնուի Գործոց Առաքելոց պատմութենէն և Յովսէպոսէ: Հոր կառկարանին հեղինակներն Ասիայ անսլամբ կը հանգնան կամ բոլոր փոքր Ասիա, Գործ. ԺԹ. 26, 27. Ի. 4, 16, 18, և կամ անթիհիւպատեան Ասիա, այսինքն Յովայ գաւառը որդի գլխաւոր քաղաքն էր Եփեսոս, և զոր նաև Ստարան կ'անուանէ Ասիա, Գործ. Բ. 9. Զ. 9. ԺՁ. 6. ԺԹ. 40, 22: Կիկերոն անթիհիւպատեան մաս կ'ենթադրէ նաև ֆաւրդիա, Միւսիա, կարիա և Լիւգիա:

Ասիմար, չառնուած էր որ կը պաշտուէր Սամարիա զաղծող Եմաթացիներէն, Դ թագ. ժի. 30:

Ասիս, զոր է Լիւսիս, Ենգադգիի մօտ կիրճ էր, ընդ որ էլան Մովարացիք և Ամմոնացիք Մեհաւալ ծովուն եզերքէն, երթալով այն զաւի վերը ծովուն հարաւային և արեւմտեան եզրէն, Բ Մնաց. Ի. 16: Նշյն ճամբով կ'երթան հիմա Արաբացիք:

Ասկաղան, Գեղ-Գեղ-Գեղ-Գեղ, քաղաք էր փղառնացւոց երկրին մէջ Ասեղովգի և Գաղայի մէջտեղ, Միջերկրական ծովուն եզերքը: Յետ մահուան Յեսուայ Յուդայի ցեղն առաւ Ասկաղան, որ յետոյ եղաւ մին ի հինգ աղատ քաղաքաց փղառնացւոց, Դատ. Ա. 48. Ա թագ. Զ. 47: Բիւրառուքն այսպէս կը նկարագրէ Ասկաղանի ոյժմու վիճակը. «Ասկաղան էր մին ի պահածայի նախարարութեանց փղառնացւոց. հիմա անոր պարիսպներուն մէջ բնակիչ չկայ, և Ջաղարեայ մարգարէութիւնը կատարուած է, «Գաղայէն թագաւորը պիտի կորսուի, և Ասկաղան պիտի չընկուի» Զաք. Բ. 5:

Ասոն, Միւսիայ նաւահանգիստն

էր, հիւսիսէն Լեւոստո կղզւոյն գիւմարը : Առաի նաւարկեց Պոզոս Միւսիլինէ երթալու, Գործ. ի. 13 : Հիւստ սղորմելի գիւղ է, և Պէյրամ՝ կը կոչուի :

Ասորդամ, սրգի Սենեքերիմայ, և անոր յաջորդ Ասորեստանի թագաւորութեան, Դ թագ. ժԹ. 37. Եռ. ԼԷ. 38, 896 ին նախ քան զԲր. : Սուրբ Գրոց մէջ անոր վրայ սաչափ միայն կ'ըսուի թէ գաղթականներ զրկեց Սամարիա, Եզր. Դ. 2 : Կը կարծուի թէ արտաքին պատմութեան մէջ Սարգանարաղ կոչուածն է, Ասորեստանի վերջին թագաւորը, իւր զեղիութեան և մեղկութեան կողմանէ նշանաւոր : Երբ Նինուէ պաշարուեցաւ և մօտ էր տանուիլ, Ասորդան իւր սիրելիները և գանձը ժողովելով յարքունիս՝ կրակի տուաւ պալատը և կորսուեցաւ հանգերձ իւրայովք :

Ասորեստամ, անուանի երկիր և թագաւորութիւն, իւր անունն առաւ Սենայ երկրորդ արդէն Ասուրէ որ այն կողմերը բնակեցաւ, Ենեզ. Ժ. 22 : Սուրբ Գրոց մէջ Ասորեստան բաւր կը գործածուի երեք նշանակութեամբ. այսինքն,

4. Հին և բաւ Ասորեստան սր Տիգրիսի եզերքն էր, ի մէջ Արարատայ, Սուրիանայ և Մարաց, և կ'երևի թէ կը պարունակէր վեց գաւառ զորս Ասորեստանի կ'ընծայէ Պաղոմէոս, այսինքն՝ Արապաքիս, Արապատական, Արաքիս (այժմ Էրպիլ), Քաղաքենէ (ըստ Երբ. Քաղա, Դ թագ. ժԵ. 6), Արադնիս և Սիւրադիս : Ասորեստան այն երկիրն է որ հիմա մեծաւ մասամբ կը պարունակուի Բիւրադանիսի և Մուսուլի փաշայութեան մէջ : Վերայիշելով գաւառներէն Արապատական պաղաքեալայնը և կարևորագոյնն էր. այս գաւառին մէջ էր տէրութեան մայրաքաղաքը Նինուէ, և կը թուի թէ Ասորեստան բաւր, յանձուկ միտո, այս գաւառը միայն կը նշանակէր :

2. Աւելի յաճախ, Ասորեստան կը նշանակէ Ասորեստանի թագաւորութիւնը, հանգերձ Բաբելոնի և Միջագետք մինչև Եփրատի Եսայի բոլոր Ասորեստանի անդ կ'առնոււ այս բաւ.

աբ, Եռ. Ե. 20. Ը. 7 : Ենեզոց Բ. գլխոյն 14 համարին մէջ յիշուած Ասորեստանն ոչ թէ բուն Ասորեստան, այլ Ասորեստանի թագաւորութիւնը կը նշանակէ, քանզի Տիգրիսի համար բռնած է հին թէ «Ասորեստանի արեւելս իւրէ կ'երթայ» :

3. Ասորեստանի տէրութեան կործանելէն ետքն ալ, Ասորեստան կոչուեցան այն երկիրները որ առաջ Ասորեստանի թագաւորութեան հպատակ էին, այսինքն՝ ա) Բաբելոն, Դ թագ. ԻԳ. 29. Երեմ. Բ. 48. բ) Պարսկաստան, Եզր. Զ. 22 : Եզրատայ այս համարին մէջ Դարեհ կը կոչուի թագաւոր Ասորեստանի :

Ասորեստանի նախին պատմութիւնը մթութեամբ պատած է : Սերբազան պատմութենէն գիտենք որ Ասորեստանցիք մեծ ազդ էին : Դատաւորաց ժամանակ իորայէլ նուաճեցաւ Ասորեստանի թագաւորէ մը, և թագաւորաց տանը Ասորեստանցւոց զորութիւնը շարունակ օպառնալիք էր : Ասորեստանի թագաւորը, Փուլ, Մանայեմի թագաւորութեան տանը արշաւեց իորայելի երկիրը : Թագաւորութեամբ օգնեց Աքազու Ասորւոց գէմ՝ որ դաշնակից էին իորայելի տան ցեղերուն հետ : Սաղմանատար եկաւ իորայելի վրայ, յաղթեց Ովսէէի և նուաճելով հարկատու ըրաւ զանի : Բայց Ովսէէ սեղելով լուծը թագութիւն, խորհեցաւ Եզրիպտոսի թագաւորը դաշնակից ընել իրեն, և հարկը տալ զլացաւ : Սաղմանատար հասկնալով իորայելի թագաւորին այս գաղտնի խորհուրդը, նորէն արշաւեցաւ իորայելի վրայ, Սամարիա առաւ, թագաւորը կապեց շղթայիւ, ժողովուրդը գերի առաւ : Մարաց երկիրը, և վերջ տուաւ իորայելի ասան ցեղերուն թագաւորութեան : Յորդանանու արեւելեան կողմը բնակող երեք ցեղերն արդէն գերի տարուած էին թագաւորութեամբ արէ Մարասան, երբ այս թագաւորը զԱքազ և Յուգայի թագաւորութիւնն ազատելու համար գալով անրեց իորայելի երկիրը : Ասորեստանի ուրիշ մէկ թագաւորը Ենեքերիմ՝ եկաւ Յուգայի երկիրը մեծ զորութեամբ ան Նեղկիայիւ,

բայց հրաշիւք յաղթուեցաւ: Անոր որդին և յաջորդն Ասորդան աւերեց Յուդայաստանն Մանասէի օրով, և շղթայակապ Բաբելոն տարաւ յաղթեալ թագաւորը: Այս ժամանակէն ետքը Ասորեստանի թագաւորութիւնը յանկարծ կը տկարանայ: Անոր զերջին թագաւորն էր մեղկն Սարգանաբադ, թու. իր. 22: Ասորեստանի թագաւորութեան մայրաքաղաքն արեւելեան աշխարհին հռչակաւոր մայրաքաղաքց մին էր: Տես Նիմուէ: Բայց այս քաղաքը զերջապէս ինկաւ Մարաց ձեռքը, տէրութիւնը բաժնուեցաւ Մարաց և Բաբելոնաց, և Ասորեստանին անսուն պիտուէտեւ մոռցուեցաւ:

Ասուերս, Բաբելոն: Ընդհանուր տիպոս էր Սուրբ Գրոց մէջ յիշուած Մար և Պարսիկ թագաւորաց:

1. Այսպէս կոչուած է Դարեհի Մարի հայրը, Դան. թ. 1: Հաւանականագոյն կարծիքն է թէ այս ա-

նունը հոս կը նշանակէ զԱթահակ, Կիւրոսի հաւր: Տես Դաբեք Ա.:

2. Ասուերս մը յիշուած է նաեւ Եղբայր մէջ, Եգր. Դ. 6, որդի և յաջորդ Կիւրոսի, հաւանականապէս Կամբիւսէս որ թագաւորեց եօթն ու կէս տարի 529 էն սկսեալ նախ քան զԳր.: 3. Ասուերս էր նաեւ գլխաւոր կին աւանդ թագաւորը, հաւանականապէս Քսերքսէս: Մեկնիւք միտաւն չեն, և կը հասկնան այս անուամբ բոլոր Պարսից թագաւորները: Բայց Պարսից միւս թագաւորները յանուանէ յիշուած են Սուրբ Գրոց մէջ, կամ գէթ որոշ ցուցուած են թէ ով են: Բայց Քսերքսէս յիշուած չէ բայց եթէ այս անուամբ: Բաց աստի, նորագոյն քննութիւնը կը ցուցնեն թէ Երբայեցերէն բառն Ասուերոս Քսերքսէսի Պարսիկ տնուէն շինուած է, քանզի Քսերքսէս անունը Պարսկերէնին ազաւագետին է ի Յունաց: Տես Եսթեր:

Ապարեզ: 1. Ղուկասու մէջ, իր. 13, այս բառը կը նշանակէ հեռաւորութեան չափ մը, և էր հաւատար Հռոմայեցւոց ստադիոն, կամ 606 3/4 Անգլիական սաք, և կամ 183 մեդայ:

2. Յունաց և Հռոմայեցւոց մէջ այլեւայլ խաղեր հաստատուած էին ի պատիւ իրենց աստուածներուն, և երկաստարգները մարմնոյ զօրութեան և առաւելութեան և պատերազմի անվիհերութեան և քաջութեան կրթելու: Այս խաղերը կը կատար-

ուէին որոշեալ տեղեր և ժամանակներ մեծ շքով: Անուանի քաղաքագէտք, օրէնսդիրք և թագաւորը կը մասնակցէին այս խաղերուն, և քան զամենայն պատիւ մեծ կը համարուէր լոկ թափնւոյ, ձիթնւոյ, եղենոյ կամ աղապարեղի պատկով մը պոսկուիլ առաջի մեծ բազմութեան վկայից որ կը փութային պատուել յաղթողը: Այս խաղերը սորվելու կրթութիւնները շատ խիստ էին, և օրեից տրկարացուցիչ բան ընել տարելեալ էր: Այսպիսի խաղուց հաշակաւ-

րագոյներն էին կորնթոսի պարսնոցին, Իսթմոսի, խաղերը, ուստի և Իսթմոսից կոչուեցան: Աստի կ'ակնարկէ Պոլոս Կորնթացւոց Թուղթին մէջ, Ա Կորնթ. Թ. 24-27. Հեաի արշաւն յետին կարգի խաղ էր. ուրիշ խաղերն էին կառարշաւը, գօտեմարտը, բաւամարտը, վաղը, և անոնք կամ նիգալ արձակել. Հեաի արշաւն օրինակ է Քրիստոնէական կենաց, բանգի, ինչպէս այն խաղերուն մէջ նոյնպէս հոս կայ, անձնութեան թանգի, զոգել, ամէն աշխարհային ծանրութիւն մէկգի նետել, հազարաւոր հանգիստատեաց և անոնց մէջ կանխաւ պատկեալ յաղթողներն արշաւանքը գիտել, և հոսով ուրեմն ընդունիլ փառաւոր մրցանակ, Փիւ. Գ. 13, 14. Բ Տիմ. Դ. 7, 8. Եբբ. ԺԲ. 4:

Աստարովք, տալ, բոս Յունաց Աստարտ, էր տառաւածուհի Փիւնիկեցւոց, Դ Թագ. ԻԳ. 13, որոյ պաշտօնը մեծածաւծ էր նաեւ Իսրայելացւոց և Փղշտացւոց մէջ, Գ Թագ. ԺԱ. 5, 33. Ա Թագ. Ի. 3. ԼԱ. 40: Հասարակօրէն Բահագի հեա կը յիշուի, Դաս. Բ. 13. Ժ. 6. Ա Թագ. Ի. 4. ԺԲ. 10: Այս տառաւածուհւոյն ուրիշ Եբրայեցիներն անուան էր Աշերա, այսինքն կրէանի, բախաւոր, կամ լոկ բախ: Այս անունը Սուրբ Գրոց մէջ հասարակօրէն կը Թարգմանուի «անտառ», բայց երեւի մեկնիչք այս նշանակութիւնը յարմար չեն գտներ ոչ բառին ստուգաբանութեանը և ոչ խօսքին իմաստին: Աստարապ անուններն երբ յոգնակի կը գործածուին, շատ ունգամ կը նշանակեն Աստարապ պատկերները կամ արձանները, միշտ սա բառերով, կանգնել, կործանել, խորտակել, պլլովքն հանգերէ: Աստարապ պաշտաման հեա կից էին անառակ ցոփութիւններ, և անոնք որ զերեւի հրապարակաւ լիտութեան կու տային, այր և կին, այս աստուծոյն նուիրելու կը կարծուէին: Տեա Դ Թագ. ԻԳ. 7. բաղգատէ ևս Ղեա. ԺԺ. 29. Բ Ու. ԻԳ. 48:

Ինչպէս որ Բահագ կամ Բէլ, արեւելեան գիցարանական աստեղագի-

տութեան մէջ, կը նշանակէ բախտին արու աստղը, Արամագ կամ Լուսնի թագ կոչուած մարտակը, նոյնպէս Աստարովք կը նշանակէ բախտին էգ աստղը, Աստղիկ կամ Արուսեակ կոչուած մարտակը: Իսկ այն կարծեաց զրոյ Թէ Բահագ կը նշանակէ զարեգակն, և Աստարովք՝ զլուսին, սեա Բաճագ Բառնի մէջ: Բաղգատէ Եբմ. Է. 18. ԺԱ. 13. ԻԴ. 17, 18. Եղեկ. ԺԶ:

Աստարովք կառնայիմ, Աստար Երեմի-Եր, Երեմ. ԺԴ. 5, կամ պարզ Աստարովք, Բ Ու. Ա. 4, Բասանա Թագաւորին Ոգոյս քաղաքն էր, յայնկոյս Յորդանանու: Անունն անտարակոյս եւած է Աստարովք կամ Աստարտ աստուծուն, որոյ պատկերները կը պաշտուէին հոն մահաւոր կամ եղջերաւոր կնոջ կերպարանքով: Աստարովք կառնայիմ էր Մանասէի կնոյ յեղին սահմանին վրայ, Յեա. ԺԳ. 34, և Ղեաական քաղաք էր, Ա Մնաց. Զ. 71: Կը կոչուի նաեւ Բեեստարան, Յեա. ԻԱ. 27:

Աստեղաբաշխութիւն: Այն գիտութիւնն է որ կը խօսի երկնային մարմնոց վրայ: Ասիոյ մէջ շատ յարգի էր և սովորական ուսում էր ի հնումն: Փաղգեղացիք անուանի էին այս գիտութեան մէջ, Կ'երեւի Թէ Հրեայք շատ տեղեկութիւն չունէին այս ուսման, Թէպէտ անոնց կրնան և ապրելու եղանակը նպաստաւոր էր երկնիքը զննելու: Յայանութիւնը սարգեցուցած էր անոնց աշխարհիս արարչի ու վարչի, Երեմ. Ա. և գիտէին Թէ մի միայն կենդանւոյն և ճշմարտին Աստուծոյ անհատն երկնայութիւնը կը լեցունէր տիեզերքը փառք. գիտութիւն մը որ ուրիշներուն բոլորովին անծանօթ էր, Սաղմ. ԺԺ. Ես. Ի. 26. Ամեմ. Ե. 8: Սուրբ Գրքը, որոյ աստական աստեղագիտութիւն սարգեցնել չէ, արեգական, լուսնի և աստեղաց վրայ կը խօսի մարգպ օրոգորական լեզուաւ: Սուրբ Գրքը մէջ հետեւեալ համարադրութիւնք անհարկուած են. Արուսեակ՝ առաւօտեան աստղ, Ես. ԺԴ. 12. Յայտ. Բ. 28, Հայկ և Բաղմաստեղք, Յու. Թ. 9. ԼԸ. 31. Ամեմ. Ե. 8.

Աբջ, Թբ. Թ. 9. ԼԲ. 32. Վիշապ, Թբ. ԻԶ. 13, և Երվանդանի որ Հայերէն Դիոսկուրացի Թարգմանուած է, Գործ. ԻԲ. 11: Լուսնթագ և Արուսեակ կը պաշտուէին այլևայլ անուամբ, իբրև Բահայ և Աստարա, Գազ և Մենի, Ես. ԿԵ. 11: փայլածուն կը կոչուի Նարաւ, Ես. ԻԶ. 4, Երեակ կը կոչուի Քիւսն, Ամսմ. Ե. 26, և Հրատ Ներգալ, Դ. Թագ. ԺԵ. 30: Տես Կառն և Ասալ:

Աստեղագետ, Ես. ԻԵ. 13, այսինքն Քաղգեայ, Քաղգեայք կը պրնդէին ապագան գուշակել լուսնի երկայթներէն:

Աստիճաններում երգը, հնգեաստան սաղմոսաց վերնագիրն է, ձի. սաղմոսէն մինչև ձԼԴ. սաղմոսը, այս վերջինն ևս ի միասին: Այս վերնագիրն վրայ մեկնիչք այլևայլ կարծիք ունին, հասանալիանալիչք են հետեւեալք: Նախ, բոտ ոմանց, աստիճանաց երգեր էին այն սաղմոսները զորս Երուսաղեմի տաճարը երկրպագութեան գաղղջ Հրեայք կ'երգէին: Կես Սաղմ. ձԻԲ. 4. բայց այս վերնագիրը կրող սաղմոսներէն ռակաւոց, զորքինակ ձԻԲ. սաղմոսին, միայն կը յարմարի այս մեկնութիւնը: Իրկրորդ, բոտ այլո, աստիճանաց երգ բառերը կը նշանակեն այն սաղմոսաց մէջ տեսակ մը չափ որով իմաստն իր թէ աստիճանաւ կ'ելլէ, այսինքն երգին մէկ անդամին կամ տան մէջ ստեղ կը կրկնուին այն խօսքերը որովք նախնութեաց անգամը կը վերջանայ: Այսպէս է ձԻԱ. սաղմոսին մէջ:

1 Աչքերս գէպ ի լեռները պիտի վերցնեմ,

Ուսկից որ ի միտմիտս պիտի գայ:

2 Ի միտմիտս Տերոյմէն է,

Ան որ երկիրք ու երկիրը ստեղծեց:

3 Անիկա քու ոտքդ չդողացնէ,

Ու քու Պահապանք չմոռայ:

4 Ահա իբրայելի Պահապանք

Պիտի չմոռաի ու պիտի չմոռայ: Բայց այս մեկնութիւնն ալ չի յարմարի բոլոր աստիճանաց սաղմոսներուն:

Ասաղ: Աստեղք բառով Երբայեցիք կը հասկնային բոլոր համասեղութիւնները, մայրականքը և երկ-

նից լուսաւորները բաց յարեալին է ի լուսնոյ: Սաղմոսերգուն Աստուծոյ զօրութիւնը և ամենիմաստ գիտութիւնը բարձրացնելու համար կ'ըսէ. "Ասաղերուն թիւք կը համրէ, անոնց ամէնն ալ իրենց անուաներով կը կանչէ," Սաղմ. ձԻԵ. 4. Աստուած նմանցուած է թագաւորի մը որ հանդէս կ'ընէ իւր զօրաց, և գիտէ իւրաքանչիւր զինուորի անդերը: Քրիստոս կոչուած է "առաւօտեան աստղ," որ երկնից լուսաւորաց մէջ պայծառագոյնն է և կը տեսնուի ցորեկը, Յայս. ԻԲ. 16: Տես և Թու. ԽԻ. 17: Շատ մեծ անուամբ կամ բազմապատկութիւն ցուցնելու համար Սուրբ Գիրք երկնից աստղերը կամ ծովին աւազը նմանութիւն կը բերեն, Մննգ. ԺԵ. 5. ԻԲ. 17. ԻԶ. 4. ԵԼ. ԼԲ. 13: Ազգայից և հասարակաց թշուառութեան ժամանակներու համար կ'ըսուի թէ աստեղք իրենց լոյսը չեն տար, մութով կը ծածկին, կը թօթափին երկինքէն և անհետ կ'ըլլան: Այս պարտական խօսքերը, որ սղգերուն կառավարող զօրութիւնը կ'անկարկեն, պարզուելով կը տկարանան:

Ասաղ արեւելքի մեզ: Մեծագէտ արժանի է ուշագրկութեան որ, երբ Քրիստոս աշխարհք եկաւ, ոչ միայն Հրեայք անհկաւ կը սպասէին Միսիայի այլև հեթանոս երկիրներու մէջ շատեղ նշնայիս յղուի կը տածէին, ոմանք՝ վասն զի Հրեից մարգարութիւնները լսած էին, այլք՝ վասն զի Փրկչի մը պէտքը կը զգային, ոմանք ևս բացէ ի բաց Աստուծոյ յայտնութեամբը: Արեւելքէն եկող մագերն, ինչպէս կ'երեւի, ոչ միայն սորված էին թէ արքայապալուն և աստուածային անձ մը պիտի ծնաներ Հրեաստանի մէջ, այլև քրանչեւոր յուզարկուեցան ի Բեթղէհէմ օգերեւութեան լուսով մը, որ գէպ իրենց գէմ եղեալ տեղը կ'առաջնորդէր անոնց, Մատթ. Բ. 9: Առաւել աստեղագէտան Քրիստէ կ'ընէ թէ Լուսնթագ և Երեակ կոչուած մայրականքը Քրիստանեական թուականէն վեց տարի առաջ մէկ գծի վրայ պատահած են, և այս է թիւրեւ այն աստղը զոր տեսան մոգերը

րագոյներն էին կորնթոսի պարսնացիքն, իսթմոսի, խաղերը, ուստի և իսթմոսից կոչուեցան: Աստիք կ'ակնարկէ Պօղոս կորնթացաց թաւղթին մէջ, Ա կորնթ. Թ. 24-27, Հետի արշաւն յիստին կարգի խաղ էր. ուրիշ խաղերն էին կառարար, գօտեմարտը, բաժամարտը, վազը, և անուր կամ նիզակ արձակել, Հետի արշաւն օրինակ է Գրիստոնէական կենաց, քանզի, ինչպէս այն խաղերուն մէջ նշոյալէս հոս կայ, անձնուրացութիւն, մարմինը զսպել, ամէն աշխարհային ծանրութիւն մէկդի նետել, հաղթուող հանդիսատեսաց և անոնց մէջ կանխաւ պատկեալ յաղթողներուն արշաւանքը դիտել, և հուսկ ուրեմն ընդունիլ փառաւոր մրցանակ, փիլ. Գ. 13, 14. Բ Տճմ. Դ. 7, 8. Եբր. Ժ. 4:

Աստարովք, ասոր, բոտ Յունաց Աստարտ, էր աստուածուհի փիւնիկեցոց, Ի Թագ. Ի. Թ. 13, որոյ պաշտօնը մուծուած էր նաև Խորասեյացոց և փղշտացոց մէջ, Գ Թագ. ԺԱ. 5, 33. Ա Թագ. Է. 3. ԼԱ. 10: Հասարակօրէն Բահայի հետ կը յիշուի, Դաս. Բ. 13. Ժ. 6. Ա Թագ. Է. 4. ԺԲ. Բ. 40. Այս աստուածուհւոյն ուրիշ Երբոյնցերէն անունն էր Աշերահ, այսինքն երջանիկ, բախտաւոր, կամ լոկ բախտ. Այս անունը Սուրբ Գրոց մէջ հասարակօրէն կը թարգմանուի «անտառ», բայց երևելի մեկնիչք այս նշանակութիւնը յարմար չեն գտներ ոչ բառին աստղագրականը և ոչ իօքսին իմաստին: Աստարտայ անուններն երբ յոգնակի կը գործածուին, շատ անգամ կը նշանակեն Աստարտայ պատկերները կամ արձանները, միշտ սա բառերով, կանգնել, կործանել, խորտակել, այլովքն հանգերձ: Աստարտայ պաշտաման հետ կից էին անառակ ցոփութիւններ, և անոնք որ զերեք հրապարակաւ լիտութեան կու տային, այր և կին, այս աստուծոյն նուիրեալ կը կարծուէին: Տես Դ Թագ. Ի. Թ. 7. բաղդաստէ ևս Ղեւ. ԺԲ. 29. Բ Ու. Ի. Գ. 18:

Ինչպէս որ Բահայ կամ Բէլ, արեւելեան գիցարանական աստեղագի-

տութեան մէջ, կը նշանակէ բախտին արու աստղը, Արամազդ կամ Լուսնի թագ կոչուած մարտիկը, նշոյալէս Աստարովք կը նշանակէ բախտին էգ աստղը, Աստիք կամ Արուեակ կոչուած մարտիկը: Իսկ այն կարծեաց վրայ թէ Բահայ կը նշանակէ զարեգակն, և Աստարովք՝ զլուսին, տես Բաճաղ բառին մէջ: Բաղդաստէ Երեմ. Է. 48. ԺԱ. 13. Ի. Դ. 17, 18. Եղեկ. Ժ. 2:

Աստարովք կառնայիմ, Աստար Երեմ. Ե. Դ. 5, կամ պարզ Աստարովք, Բ Ու. Ա. 4, Բասանութագաւորին Ովդայ քաղաքն էր, յայնկոյս Յորդանանու, Անունն անտարակոյս ելած է Աստարովք կամ Աստարտ աստուծմէն, որոյ պատկերները կը պաշտուէին հոն մահկաւոր կամ եղջերաւոր կնոջ կերպարանքով: Աստարովք կառնայիմ էր Մանաւէի կիսոյ ցեղին սահմանին վրայ, Յես. Ժ. Գ. 31, և Ղեւոնկան քաղաք էր, Ա Մհայ. Զ. 71: Կը կոչուի նաև Բեհստարան, Յես. ԻԱ. 27:

Աստեղաբայութիւն, Այն գիտութիւնն է որ կը խօսի երկնային մարմնոց վրայ: Ասիւք մէջ շատ յարգի էր և սփարական սևտում էր ի հնունք: Քաղաքացիք անուանի էին այս գիտութեան մէջ: Կ'երեկ թէ Հրեայք շատ տեղեկութիւն չունէին այս ուսման, թէպէտ անոնց կրիման և ապրելու եղանակը նպաստաւոր էր երկինքը զննելու: Յայտնութիւնը սորվեցուցած էր անոնք աշխարհիս արարելի ու վարիչը, Երեմ. Ա., և գիտէին թէ մի միայն կենդանւոյն և ծնմարտին Աստուծոյ անհուն ներկայութիւնը կը լեցունէր տիեզերքը փառք. գիտութիւն մը որ ուրիշներուն բարոյզին անծանօթ էր, Սաղմ. ԺԲ. Ե. Ի. 26. Ամփ. Ե. 8: Սուրբ Գիւրգ, որոյ նպաստին աստեղագիտութիւն սորվեցին չէ, արեգական, լուսին և աստեղաց վրայ կը խօսի մարգոց սփարական լեզուաւ: Սուրբ Գրոց մէջ հետեւեալ համաստեղութիւնք անխարկուած են. Արուսեակ՝ առաւելեան աստղ, Ե. Ժ. 12. Յայտ. Բ. 28, Հայկ և Բաղմաստեղք, Յար. Բ. 9. ԼԳ. 31. Ամփ. Ե. 8.

Աբջ, ԹԻ. Թ. 9. ԼԲ. 32. Վ իշապ,
ԹԻ. ԻՋ. 43. և Երգիւստեան օր
Հայերէն Գիտակութեան Թարգման-
ուած է, Գործ. ԻԲ. 41. Լուսնեթագ
և Արուսեան կը պաշտուէին այլեպէս
անուամբ, իրեն Բաճագ և Աստարա,
Գործ. և Մենի, ԵՄ. ԿԵ. 41. փայ-
լածուն կը կոչուէ Նարաւ, ԵՄ. ԻՋ.
4. Իրեան կը կոչուէ Քիուն, Ամսիւ.
Ե. 26, և Հրատ Ներգապ, Դ Թագ.
ԺԵ. 30. Տես Կուռք և Աստղ:

Աստեղագետ, ԵՄ. ԻԵ. 43, այ-
սինքն Քաղզեայ, Քաղզեայք կը պըն-
գէին սպազան գուշակել լուսնի ե-
րեւոյթներէն:

Աստիճանագրութեան երգը, հնգե-
տաան սաղմոսաց վերնագրին է,
ձի. սաղմոսէն մինչեւ ձԼԴ. սաղմոսը,
այս վերջինն ևս ի միասին: Այս վեր-
նագրին վրայ մեկնիչք այլեպէս կար-
ծիք ունին, հաւանականագոյնք են
հետեւեալք: Նախ, բոս ոմանց, առ-
տիճանաց երգեր էին այն սաղմոսները
զորս իրուսապոմի տանաբը երկրպա-
գուծեան գաղաղ Հրեայք կ'երգէին.
տես Սաղմ. ձԻԲ. 4. բայց այս վեր-
նագրը կրող սաղմոսներէն ոտկա-
ւուց, զորքերնակ ձԻԲ. սաղմոսին,
միայն կը յարմարի այս մեկնութիւնը.
Իրկրորդ, բոս այլոց, աստիճանաց
երգ բառերը կը նշանակեն այն սաղ-
մոսաց մէջ տեսակ մը չափ որով ի-
մասան իբր թէ աստիճանաւ կ'ենլէ,
այսինքն երգին մէկ անդամին կամ
տան մէջ ստեղ կը կրկնուին այն
խօսքերը որովք նախընթաց անգամը
կը վերանայ: Այսպէս է ձԻԱ. սաղ-
մոսին մէջ.

1 Աչքերս գեղ ի լուսնիք պիտի
վերցնեմ,

Ուսկից որ ի՛մ օժանդակս պիտի գայ:

2 Իմ օժանդակս Տերոմէն է,

Ան որ երկիւրքս ու երկիւր անգոնց:

3 Անիկա քու ստղք չբողացնէ,

Ու քու Պաշտպանք չմանայ:

4 Ահա իսրայելի Պաշտպան

Պիտի չմտփէ ու պիտի չմանայ:

Բայց այս մեկնութիւնն ալ չի յար-
մարհ բոլոր աստիճանաց սաղմոսնե-
րուն:

Աստղ, Աստեղք բառով Երա-
յեցիք կը հասկնային բոլոր համա-
տեղութիւնները, մարտակները և երկ-

նից լուսաւորները բաց յարեգակնէ
և ի լուսնոյ, Սաղմոսերգուն Աստու-
ծոյ զօրութիւնը և ամենիմաստ գի-
տութիւնը բարձրացնելու համար
կ'ըսէ. «Աստղերուն թիւը կը համարէ,
անոնց ամենն ալ իրենց անուններովը
կը կանչէ,» Սաղմ. ձԻԲ. 4. Աստ-
ուած նմանցումած է Թագաւորի մը
որ հանդէս կ'ընէ իւր զօրաց, և գի-
տէ իւրաքանչիւր զինուորի անունը:
Քրիստոս կոչուած է «առաւօտեան
աստղ», որ երկնից լուսաւորաց մէջ
պայծառապոյնն է և կը տեսնուի ցո-
րեկը, Յայտ. ԻԲ. 46: Տես և Թու.
ԻԿ. 47, Շատ մեծ անձամ կամ
բազմապատկութիւն ցուցնելու հա-
մար Սուրբ Գրիգ երկնից աստղերը
կամ ծովին աւազը նմանութիւն կը
բերեն, Մենք. ԺԵ. 5. ԻԲ. 47. ԻՋ.
4. Եւ. ԼԲ. 43: Ագիտից և հասա-
րակաց թշուառութեան ժամանակ-
ներու համար կ'ըսուի թէ աստեղք
իրենց լոյսը չեն տար, մութով կը
ծածկին, կը թօթափին երկինքէն և
անհետ կ'ըլլան: Այս այլաւորական
խօսքերը, որ տղերքուն կառավարող
զօրութիւնը կ'անկարկեն, պարզուե-
լով կը ակարանան:

Աստղ տրեւելիք մեզ: Մեծապէս
արժանի է ուշադրութեան օր, երբ
Քրիստոս աշխարհք եկաւ, ոչ միայն
Հրեայք անձկաւ կը սպասէին Մե-
սիայի այլև հեթանոս երկիրներու
մէջ շատ նոյնպիսի յոյսեր կը տա-
ծէին, սմանք վստիչ զի Հրէք մար-
գարութիւնները լուսն էին, այլք՝
վստի զի Փրկչի մը պէտքը կը զգային,
սմանք ևս բացէ ի բաց Աստուծոյ
յայտնութեամբ: Իրեւելքն եկող
մեզերն, ինչպէս կ'երեւի, ոչ միայն
սորված էին թէ արքայազուն և աստ-
ուածային անձ մը պիտի ծնանէր
Հրեաստանի մէջ, այլև քրահեղեղ
յուզարկուեցան ի Ռեթզէհէմ՝ օգե-
րեւութեան լուսով մը, որ գեղ
իրենց գէմ եղեալ տեղը կ'առաջ-
նորդէր անոնց, Մատթ. Բ. 9: Ան-
ուանի աստեղագէտն Քերկըր կ'ըսէ
թէ Լուսնեթագ և Իրեան կոչուած
մարտակները Քրիստոսեական թուա-
կանէն վեր տարի առաջ մեկ գծի
վրայ աստահած են, և այս եր թե-
րեւ այն աստղը զոր տեսն մեզերն

արեւելքի մէջ. բայց որդազան պատմութեան խօսքն այս չի ցուցներ: Տես Մագեք:

Աստուած: Այս անունը կու տանք այն յաւիտեանական, անսահման, կատարեալ և անհասանելի էակին, արարչին ամենայնի, որ կը ինամէ և կը վարէ զամենայն իւր ամենակալ զօրութեամբ և իմաստութեամբ, և է միմիայն արժանի երկրպագութեան: Աստուծոյ բուն իբրայեցերէն անունն է Եմովա որ կը նշանակէ Որ եւ. Բայց Հրեայք առ յարգանաց կը զգուշանան բերան աւանուլ այս անունը, և ուր որ Սուրբ Գրոց մէջ կը պատահի այս անունը, փոխանակ այնր կ'ըսեն Ազոնայի, Տե. իոկ փոխանակ Ազոնայի Եմովայ, այսինքն՝ Տե. Եհ-ւ, անսան՝ կ'ըսեն Ազոնայի Եմովա, որ է Տե. Ա-տ-տ-տ: Այս սովորութիւնը, որ սկստաշատկան է, շատ հին է, այսինքն գարնով յառաջ քան զԲրիտանո. բայց բաւական պատճառ չկայ կարծելու թէ այն սովորութիւնը կար Հին Կտակարանին ներշնչուլ հեղինակներուն ժամանակ: Բուն Աստուած նշանակաւ բառն է Եմովա որ յոգնակի է, և այդպէս գործածուած է Աստուծոյ բազմապատիկ կատարելութիւնները նշանակելու համար, կամ, ինչպէս ամեն կը կարծեն, Աստուածութեան մէջ երրորդութիւնը ցուցնելու համար: Եւրոպ. գլխայն 14 համարին մէջ կը պատմուի թէ երբ Մովսէս հարցուց Աստուծոյ թէ ինչ էր անունը, Աստուած պատասխանեց. Ես եմ Որ եւ կամ, Եմ ինչ որ եմ: Այս երկու ձեւն ալ կը ցուցնեն թէ Եմովա է և գլխի յաւիտեանից, և թէ անհաս է բնութեամբ: Որ եւ Եմովա միեւնոյն նշանակութիւնն ունի:

Սուրբ Գրքը Աստուծոյ գոյութիւնը ենթադրելով կ'ըսէ. “Սկիզբէն Աստուած երկինքն ու երկիրը ստեղծեց.” և նոյն իոկ Սուրբ Գրքը ամեն երեւելի ապացոյցն է Աստուծոյ գոյութեան, ինչպէս նաեւ մեր գրեւոր ուսուցիչ մեզի Աստուծոյ իմաստութիւնն ու կամքը ճանչնելու: Ինքը կը գնէ արարածոց համար շրթունքը, և ոչ միայն կը յայտնէ զԱստ-

ուած անոր գործերուն մէջ, այլև անոր նախաինամութեան եղանակները կը ցուցնէ. կը ցուցնէ նաեւ անոր փառաւոր յատկութիւնները, անոր օրէնքը և շնորհքը, և զամարդիկ ճշմարիտ և փրկարար հաղորդակցութեան մէջ կը գնէ անոր հետ: Եւ յայտնէ մեզի զԱստուած իբրեւ հոգի, միմիայն ի բնէ յաւիտեանական էութիւն, անծին, անսահման, կատարեալ, և անփոփոխ զօրութեան, իմաստութեան, ի գիտութեան, յամենուրեքութեան, յարգարութեան, ի սրբութեան, ի ճշմարտութեան, ի բարութեան և յողորմութեան: Եւ միմիայն Աստուած, բայց երեւանձնեայ, Հայր, Որդի և Հոգի Սուրբ. և այս զանազանութիւնը Մի յերիւս, անոր ուրիշ յատկութեանց զէս, ի յաւիտեանից է. ինքն է աղբիւր, տէր և իշխան ամենայնի, կանխագէտ է ամենայնի և յառաջագոյն կը սահմանէ ամէն բան, և է յաւիտեանական դատաւոր և իրաւարար ամենեցուն: Ճշմարիտ կրօնից հիմն է ճշմարիտ աստուածածանութիւնը, որ է զԱստուած ի վեր քան զամենայն սրբիւ և հաւատարմութեամբ հնազանդել անոր: Տես և Յիսուս Քրիստոս, և Սուրբ Հոգի:

Աստուածներ: Աստուած կամ աստուածներ բառը, Երբայեցերէն Եմովա, շատ անգամ կը գործածուի Սուրբ Գրոց մէջ ցուցնելու համար ստեղծեալ անձի մը, զօրօրինակ հրեշտակի կամ իշխանի մը, զօրութիւնը, պաշտօնը կամ գերազանցութիւնը, Եւ. Իբ. 20. Սաղմ. 22. 8. Ղե. 7. Նոյն բառը կը նշանակէ նաեւ հեթանոսաց սուս աստուածները: Ասոնք շատ էին թուով, և կը արուէին անոնց այլեպլ անուններ կամ արագաններ որ կը նշանակէին ունայնութիւն, ստութիւն, այլովքն հանգերձ: Աստուածացեալ իրաց գլխաւորներն էին արեգակն, լուսին, և բնական զօրութեանց երեւելիները: Իբրեւ աստուած կը պաշտուէին նաեւ անհամար անասունք, վախճանեալ մարդիկ, այլեպլ տիւր, կարիւր և վիճակէ մարդկան, և ինչ որ երկրիւ, հեշտութիւն, շարակամութիւն, հրապարտութիւն կամ հոնքը կը շար-

ժէ: Այժմու Հնգիկներն ևս բերաւուր աստուածներն ունին:

Աստուածաշունչ Այսպէս կը հոսուին Հին և Նոր Կտակարանք, կամ, գիրքին բառովը բռնէք, Հին և Նոր Ուխտին գիրքերը, Եւ. Ի. Կ. 7. Մատթ. ԻԶ. 28: Առաջինն, այսինքն Հին Կրթութիւն, գրուած էր մեծաւ մասամբ Եբրայեցերէն, և նախնի Հրէական եկեղեցւոյն նուիրական գիրքն էր. Դանիէլի և Եզրասայ քանի մի գլուխները միայն գրուեցան Քաղղէաբէն: Նոր Կտակարանը գրեթէ ամբողջ գրուած էր Յունարէն, որ ընդհանուր նանչցուած լեզու էր Հրէաստանի և անոր սահմանակից երկիրներուն մէջ ուր նախ քարոզուեցաւ Աւետարանը: Ամբողջ Աստուածաշունչը բոլոր Քրիստոնէից համար կանոն հաւատոյ է, ոչ թէ Նոր Կտակարանը լոկ. Թեպէտ Նորը մանաւոր յարգ ունի, քանզի կը պարունակէ մեր աստուածային Փրկչին և անոր սուրբ հրամանաց և հաստատութեանց պատմութիւնը: Աստուած ներշնչեալ գիրքեր տալով մարդոց անոնց ընտանի և հասկնալի լեզուաւ, կը ցուցնէ թէ կ'ուզէ որ կարգան զանաք մարդիկ, ոչ ուսեալք միայն, այլև ամեն մարդ, իւրաքանչիւր իւր լեզուաւ:

Հին Կտակարանը կը պարունակէ երեսուն և ինը գիրք: Յովսէփոս և եկեղեցւոյ հին հարք կը յիշեն բաժանում մը քսան և երկու գրոց, համեմատ քսան և երկու նշանագրաց Եբրայեցերէն այբուբանին: Բայց բաւական ազգացոյց չունինք կարծելու թէ այս բաժանումը բուն իսկ Հրէից մէջ եղաւ: Հրեայք բոլոր Հին Կտակարանը կը բաժնէին երեք մաս, այսինքն՝ Օրէնք, Մարգարէք և Սուրբ Մատենաք: Օրէնք կոչուած մասը կը պարունակէր Հնգամատենան, այսինքն Մովսէսի հինգ գիրքերը: Հրեայք բաժնած են ասոնք հաստուած հաստուած, իւրաքանչիւր օրուան վրայ, այնպէս որ հնգամատենանը կը կարգացուի տարին անգամ մը ժողովրդականներուն մէջ: Երկրորդ մասն, այն և Մարգարէք, կը բաժնուէին երկու, այսինքն՝ նախնի մարգարէք որ էին Յեսուայ, Դատաւա-

րաց, Սամուէլի և Թագաւորաց գիրքերը, և յետին մարգարէք, որ էին բուն մարգարէից գիրքերը բաց ի Դանիէլի: Յետին մարգարէք կը բաժնուէին զարնեալ ի մեծ մարգարէս որ են Եսայի, Երեմիա (բաց յՈղբոց) և Եզեկիէլ, և ի փոքր մարգարէս որ են Երկուսասուն կրտսեր մարգարէք: Թէ՛ նախնի և թէ՛ յետին մարգարէներէն հաստուածներ կը կարգացուին ժողովրդանոց մէջ օրինաց հաստուածներուն հետ, բայց այս ընթերցուածները չեն պարունակեր բոլոր մարգարէութիւնները, և ամեն Հրէական աղանդ տարբեր կարգաւ բնութարար է այն ընթերցուածները: Սուրբ Մատենան կոչուած մասը կը պարունակէ Հին Կտակարանին մնացեալ գիրքերը, որ են (բոս Մատթեան բաժանման) Սաղմոսը, Աւագք, Նոր, Եբգոց Երգ, Հաւթ, Ողբ Երեմիայ, Ժողովոյ, Եսթեր, Դանիէլ, Եզրաս, Նէեմիա և Մնացորդք: Հին Կտակարանին այժմու հաւաքման մէջ կու գան նախ պատմական մատենան, ապա իրատականը կամ վարդապետականը, հաւկ յետոյ մարգարէականը: Հին Կտակարանին գրոց կանոնը հաւաքելու և ամբողջացնելու պատիւը Հրեայք կ'ընծայեն Եզրասայ, որ այս գործը կատարեց մասնաւոր ազգեցութեամբ կամ ներշնչութեամբ Հոգւոյն Սրբոյ, և օգնականութեամբ գիտուն և բարեպաշտ Հրէից իւրոյ ժամանակին: Նոր Կտակարանին գրոց իւրաքանչիւրը առին նոյն իսկ Աւագեալք, և իրեկ անոնց ձեռքով ներշնչութեամբ գրուած մատենաներ հետը հետ հաւաքուելով եղան մի հատոր առանց անկանոն գրոց:

Սուրբ Գրոց գլուխներու և համարներու բաժանումը համեմատութեամբ նորագոյն ժամանակի գործ է, թեպէտ կ'երեւի թէ կար աւելի հին բաժանում մը հաստուածներու: Այժմու գլխոց բաժանումը եղաւ հաւանականապէս ձեռամբ Հուկոյ կարգինալի, իբր յամին 4240: Իսկ Հին Կտակարանին համարներու բաժանումը եղաւ 1450 ին, և ընդունուեցաւ նաեւ ի Հրէից: Նոր Կտակարանին այժմու համարներու բա-

ժանուժը եղաւ Լատիններէն Վուլկադային մէջ, զորոյ համարներու բաժնուած մէկ տպագրութիւնը հրատարակեց 1551 ին Րոպէրդ Սքէֆանս տննէ գիտուն Գաղղացին: Նոյն տնէը փոխեց և ամբողջացուց նաև Հին Կտակարանին բաժանումն ի համարս Վուլկադայի ամբողջ տպագրութեան մէջ զոր ի լոյս բնծայեց 1555 ին: Գլուխներու և համարներու այս բաժանումը եղած է մանաւանդ կոչում բնիլ գիւրացնելու համար քան թէ ըստ իմաստին: Ուստի և կարգալու տառն շատ անգամ այն բաժանմանց չի նոյութի ճշմարիտ իմաստն ըմբռնելու համար:

Պօզոս առաքեալ առ Տիմոթէոս երկրորդ թղթոյն մէջ կ'ըսէ, "Բոլոր գիրքը Աստուծոյ շունչն է, այսինքն ներշնչութեամբ գրուած է: Գրքնչութիւնն էր Աստուծոյ Հոգւոյն միջոցաւ Սուրբ Գրաց մատենագիրներուն մտքին վրայ գործուած գերբնական ազդեցութիւնը, որոյ գործութեամբ յիշեալ մատենագիրք ճշդիւ և անվրէպ իմացուցին Աստուծոյ կամքը: Յիշեալ մատենագիրք մերթ կը գրէին այն բաները զորս արգէն գիտէին, և մերթ մատենագրապէս յերկնաւոր կը յայտնուէր անոնց, ինչպէս կը պատահէր յաճախ: Աստուածային ազդեցութեան գործն էր մերթ ուղղել և արթնցնել մատենագիրքը, և մերթ լոկ հսկել անոր վրայ: Նա մանաւանդ յայտնի կը տեսնէր այն գրութեաններուն մէջ իւրաքանչիւր մատենագրի մատենաւոր յաակութիւնը, ոճը, մտաւոր կարողութիւնը և ուրիշ պարագաներ: Բայց և այնպէս հանգերէ այսպիսի բոլոր Սուրբ գիրքերը յօրինուած են ընդ անսխալ առաջնորդութեամբ Հոգւոյն Սբոյ, Բ Տիմ. Գ. 16:

Գրիտոսոս Հին Կտակարանին գիրքերը կը յիշէ միշտ իբրև անսխալ և աստուածային, այսինքն՝ իբրև Աստուծոյ իօղբը: Նոր Կտակարանին մատենագիրներուն խոստացուեցաւ Հոգին Սուրբ, Մատթ. Ժ. 19, 20. Յովհ. Ժ. 26. Ժ. 2. Ժ. 13. և այս մատենագիրք ևս գրեցին և մարգարեացան ազդեցութեամբ Հոգւոյն Սբոյ, Ա Կորնթ. Բ. 10-13. Ժ. 37. Գաղ.

Ա. 12. Բ Պետր. Ա. 21. Գ. 15. Յայտ. Ա. 1, 10-19:

Ասփանգ, Նաբազգոնոսորայ ներքինեաց գլխաւորը, Դանիէլի և անոր մահուակ ընկերներուն վերակացուն, որ իւր անին վտանգով մասնաւոր խնամք ցուցուց անոնց, Դան. Ա. 3-18:

Ապրամաս, մին յորդանոց Գոմերայ, Թուրքի Եգիպտոս, Եմպ. Ժ. 3: Արքանաւան արգին երկրորդ կը յիշուի Երեմ. Եմ. 27, Հոյոց Միննի և Արարատ գաւառներուն հետ, և հաւանականապէս Սեաւ ծովուն մօտ էր:

Ատաղ, Կառ. Քանանացի մը որոյ կային մէջ Երուսաղեմ մեծ սուգ բերին Յակոբայ վրայ, Եմպ. Ե. 10, 11: Տես և Արեւմտայիմ:

Ատալիա, Նաւահանգիստ ի Պամփիւլիա, Կատարակոտ գետին բերանը: Այս քաղքին այցելութիւն բերին Պօզոս և Բառնարաս երբ կ'երթային Պերգայէ յԱլեքսիոք, Կորնթ. Ժ. 24: Կայ տակաւին գիւղ մը հոն նոյն անուամբ, որոյ մօտերը մեծամեծ աւերակներ կան:

Ատարսի կամ Ատարս: Այս անուամբ շատ տեղեր կը յիշուին Սուրբ Գրաց մէջ, մին Յուդայի ցեղին մէջ, Ա Մնաց. Բ. 51, ուրիշ մը կամ երկուք՝ Եփրեմի մէջ, Յես. Ժ. 2, 5, 7. Ժ. 13. Ուրիշ մը կամ երկուք՝ Գաղղայ երկրին մէջ, Թու. Լ. 3, 34: Բողոքներն գաւառ ասոնց միոյն հետքը Եփրեմի մէջ, բարձր բլրոյ մը վրայ իւր վեց մզնի գէղ աբնամեան հիւսիս ի Բեթելիոյ:

Ատել, ատելի, շատ անգամ կը նշանակէ Սուրբ Գրաց մէջ սիրոյ նուազութիւն, Եմպ. Իթ. 30, 31. Բ Օր. ԻԱ. 15. Առաք. Ժ. 24. Մաղ. Ա. 2, 3. Սուկ. Ժ. 26. Հաովմ. Բ. 13: Աստուած արդար և կատարեալ տառելութիւն ունի մեղաց և մեղաւորաց գէմ, Սաղմ. Ե. 5: Բայց ատելութիւնն ընդհանրապէս չար կիրք է, և ոչ ոք որ կատարեալ չէ ի սէր կրնայ տառել անոնց մեղանշելու:

Ար, կը կոչուի նաև Թարբա կամ Թարբաթ Մովսէս, և էր մարգարէ: Չաք Մովսէս, Թու. ԻԱ. 28. Բ

Օր. Բ. Ե. Ժ. Ժ. 1 : Այս քաղաքին տեղը որ ցարգ Ռարբա կը կոչուի՝ բլրոյ մը վրայ է, իրր հնդկաստան մզոն դէպ արեւելք ի Մեռեալ ծովէ, և ի հարաւոյ Առնանի, այս վերջնոյն և կիր Մովաբու ճամբուն մէջտեղ, Արարիա, արեւմտեան Ասիոյ մէջ երկիր է, ի հարաւոյ և յարեւելք Հրէաստանի Հիւսիսէն հարաւ 1,500 մզոն է, և 1,200 մզոն՝ արեւելքէն

արեւմուտք : Հիւսիսէն սահմանակից ունի իրեն Ասորոց երկրին մէկ մասը, յարեւելք՝ Պարսից ծոցը և Եփրատ, հարաւէն՝ Արարիոյ ծովը և Պաղէլմանտեղի նեղուցը, և յարեւմտից՝ Կարմիր ծովը, Եգիպտոս և Պաղեստին : Աշխարհագիրքը զԱրարիա երկը կը բաժնեն, Անապատ Արարիա, Ապտաւաթ Արարիա և Երջանիկ Արարիա :

ՏԵՄԱՐԱՆ ԾԱՐԱԲԱ

Անապատ Արարիա, ընդարձակ անապատ է աւազուտ, տեղաւոր բլուրներով և արոտներով : Արեւմտեան կողմն ունի Գաղաապու լեռները, և արեւելեան կողմէ՝ զԵփրատ, և կը ձգուի գէղ ի հարաւ : Այս մասին մէջ էր երկիրն Խուրաբուցոց, Խամպիւլացոց, Կեգարու ժողովրդեան և այլոց, որ թափառական փեանք կը վարէին, և քաղաք, առն և ուրիշ որ և իցէ հաստատ բնակու-

թիւն չունէին, այլ էին ժողովրդեան : Արդի Արարիեանի մէջ աստեղ կը կոչուին Պետուին : Երբ Պոզոս կ'ըսէ թէ գնաց Արարիա և զարձաւ Նորէն Դամասկոս, կը հասկնայ անտարակցոյ Անապատ Արարիոյ հիւսիսային մասը որ Գամապիսի երկրին կից է, Գաղ. Ա. 17 :

Ապտաւաթ Արարիա Պաղեստինու հարաւային կողմն է, և ունէր մոյրաբազարք Պետու : Տես Վեմ : Արա-

բիշոպ այս մասին մէջ էին հարուային եղանակներ, Ամաղկեացիք, իսկա-
ցիք, այլովքն հանդերձ: Այս ազգերն
հիմա ընդհանուր անուամբ Արարացի
կը կոչուին: Այս երկրին մէջ էր
կազէս Բառնէա, Գերարա, Բերաւ.
Բէէ, Փառազ, Արազ, Հասմանա,
Ուրոթ, Դեգան, այլովքն հանդերձ,
նաեւ Արինա լեռան թերակղզին և Մա-
գիանացւոց երկիրը: Արարիոյ այս
մասը, թէպէտ փոքրագոյն քան
զայլսն, հարուստ է պատմական դի-
պլոմ: Նահապետն Բոր քաջ ծանօթ
էր այն երկրին: Ի փոքր Գովսէս
անուաւ զմորենին զառեալ, և Եղիս
յոց «մեղծ սւ բարեկամայր», Այս
«մեծ և ահագին անապատին», մէջ
Արինա լեռնէն մինչև խոտապատեալ եր-
կիրը, իորայեցիք թափառեցան
քառասուն տարի:

Երջանիկ Արարիա աւելի ի հարաւ
և յարեւել կոչս է, ունի սահման
յարեւելոց Պարսկական ծոցը, ի հա-
րաւոյ՝ ովկիանոսը որ ի մէջ Ափրիկէի
և Հնդկաց, և յարեւմտոց՝ Կարմիր
ծովը: Երջանիկն Արարիա սահմա-
նակից չըլլալով Հրէից, այնչափ բո-
տեղ չի յիշուիր Սուրբ Գրոց մէջ
որչպիս ասալին երկու մասերը: Սա-
բայի թագուհին որ ալցելութիւն
բրաւ Սողոմոնի, Գ թագ. Ժ. 1,
հասանականապէս Երջանիկ Արարի-
ոյ մէջ մասին կ'իշխէր: Այս երկիրը
շատ հարուստ էր, մանաւանդ հա-
մեմիւք, և հիմա կը կոչուի Հէնազ,
Եմէն, այլովքն հանդերձ, և վերջին
ժամանակներս երեւելի եղաւ Մէքքէ
և Մեմիկէ քաղաքներուն պատճա-
ռաւ որ Արարիոյ այս մասին մէջ են:

Ըստ բնիկ պատմագրաց երկու Ա-
րարացի ցեղ կայ Տոն, այսինքն ա-
նոնք որ կը պնդեն թէ կը սերին Ա-
րարիոյ նախկին բնակիչներէն, ի Եփ-
տանայ և յայլոց, և անոնք որ գիտ-
մայել կը համարին իրենց նախահայր:
Հարուային Արարիոյ մէջ մասը բըռ-
նած էին ի վաղուց Բուշ և անոր
որդիքը, այսինքն Քառայ սերունդը
որ անցան նաեւ դիմաց, յԱփրիկէ:
Իսկ Արարիոյ միւս մասը բռնած էին
Սեմիոյ որդիքը, մանաւանդ Յեգիսա-
նակը, Ծննդ. Ժ. 25, 26: Իմայել, Ծննդ.
ԻԲ. 13-15, և Աբրահամաւ

վեց որդիքն ի Քառայոյ, Ծննդ. ԻԲ.
2, Եսաւայ և Ղովաոյ սերունդին
հետ, բռնեցին Արարիոյ այն մասը
որ մօտ է Հրէաստանի: Քառասուն
զարուց փոփոխութիւններէն ետքը
անհնար է որոշել թէ այժմու ան-
թիւ Արարացի ցեղերէն որք վերո-
յիշեալ նահապետաց որմէն կը սերի:
Այս ցեղերն ունին իրենց աւանդու-
թիւնները և իրենց առանձին յատ-
կութիւնները. բայց և այնպէս, եթէ
բոլորը միանգամայն նկատենք, մէկ
ժողովուրդ են, ուրիշ բոլոր ազգերէ
տարբեր: Սա ընդհանուր բաժանումը
միայն կը տեսնուի անոնց մէջ, որ
ոմանք քաղաքաբնակ են, ինչպէս
Արարիոյ հարուային կողմի բնա-
կիչք, այլք՝ դաշտաբնակ, անապա-
տակեաց: Այս վերջինները թափա-
ռական են, զբանաբնակ, լըոյ և
արօտայ համար տեղէ տեղ կը փոխ-
ուին, և յաճախ աւաղակութիւն
կ'ընեն: Իւրաքանչիւր ցեղ կը բաժ-
նուի մօտ մօտ լոգիւնէ, որ մէն
մի ծեր (շնի) կամ նահապետ ունի
իրեն գլուխ: Այսպէս են Պետուինք:

Հին ատենն Արարացիք կռապաշտ
էին և աստեղաց պաշտօն կը մատու-
ցանէին: Հիմա անուամբ Մահմե-
տական են, բայց այն կրօնքին նըշ-
մարանքը միայն կայ անոնց վրայ:
Ուրիշ ազգերէ զատուած ըլլալով,
և գրեթէ բոլորովին օտար ազգեցու-
թենէ՝ հաստատարութեամբ կը պա-
հեն իրենց հին սովորութիւնները,
այնպէս որ այս ցեղերը ճանչալը մեծ
լոյս կը սփռէ Սուրբ Գրոց պատմու-
թեան վրայ: Այս ցեղերը տակաւին
մաքուր կը պահեն իրենց լեզուն, և
որովհետեւ այն լեզուն շատ մօտ է
իւրօրայեցիներին, անգին օգնութիւն
կը մատուցանէ Հին Կտակարանին
ուսման:

Արագիւ: Եբրայեցիքն անունը կը
նշանակէ մարդասիրութիւն կամ չը-
նորհք, իսկ յունարէն անունը՝ բնա-
կան սեր, զիստ զի ինչպէս կ'ըսուի,
մեծ գութ կը ցուցնէ իր ծնողացը,
և երբեք չի թողուր զանոնք, այլ
կը կերակրէ և կը խնամէ զանոնք
անոնց ծերութեան ատենը: Զարգիստ
ստեղծած են արագիւնք որ իրենց
ձագերը կրօնէ ազատելու համար

իրենք ճարակ եղան բոցերու: Ռամ-
կաց մէջ կարծիք է թէ, երբ արա-
գիւք կը շուեն երամակին, և շուղյն
առաջնորդը յոգնելով ետ կը մնայ,
ուրիշ արագիւններ նեցուկ կ'ըլլան
խոնջեղոյն: Արագիւն ի բնէ դադարող
թռչուն ըլլալը, կամ թերեւս անոր
բարձր թռիչք կ'անկարգուի Ներմուշ
Ը. 7 համարին մէջ. "Արագիւր ան-
գամ օդին մէջ իր որոշ ժամանակը
կը գիտէ": Մովսէս անսուրբ թռչնոց
կարգը կը գտնէ զարագիւր, Ղևա.
ԺԱ. 49. Բ. 0բ. ԺԴ. 48: Սաղմոս-
երգուն կ'ըսէ. "Արագիւն ընակա-
րանք մայրերուն վրայ է": Սաղմ. ՃԴ.
47, Եւրոպայի կիմային մէջ արա-
գիւն ընդհանրապէս իւր բոցը կը շինէ
բարձր աշարակներու կամ տներու
կայ վրայ, և կամ տան մը յարկին
վրայ. բայց Պաղեստինու մէջ, ուր
տուններուն տանիքը հարկ է, բարձր
ծառերու վրայ կը շինէ:

Արագիւն կառուցը և սրունքը եր-
կայն և կարծիք են. կ'ուտնէ գաշտի
մուկեր, մնգէս, խոունջ, գարս և
միջատներ: Փետուրները սպիտակ են,
միայն թեւերուն ծայրերը, զիւղյն
մեկ մասը և ազդերը սև են: Թռի-
սելու համար երեսուն օր կը նստի
և շորս ձու միայն կ'ածէ: Արագիւք
օգտաւոր մէջ կը գաղթեն հարա-
ւային երկիրներ, և զարնան կը գա-
նան իրենց տեղը: Եւրոպայի և Ա-
սիոյ մէջ հասարակ ժողովուրդը տեղ
տեղ տակաւին կը յարգէ զարագիւն
իրեն նուիրական թռչուն:
Արագ, Յուդայի հարաւային ծայ-
րը Քանանացւոց քաղաք էր սրայ
ընակիւք ետ մզեցին զիւրայեացիս,

երբ տոնք փորձեցին կագէտէն միա-
նել խոտաղեալ երկիրը, Թու. ԻԱ.
1: Այս քաղաքն յետոյ առնուեցաւ,
Յես. Ժ. 41. ԺԲ. 14. Դաւա. Ա. 46:
Բողիւնքն գտաւ այս քաղաքն տեղը
բլրոյ մը վրայ, Քերքունէն իւր հնգե-
տասան մզն գէղ ի հարաւ:

Արամ. 4. Սուրբ Նորայ մէջ յիշ-
ուած երեք մարդոց անուն է, որգւղ
Սեմայ, Իննգ. Ժ. 22, Նաբոլթայ
Թուին, Իննգ. ԻԲ. 21, և Քրիս-
տոսի նախահարց մեկուն, Հաււթ.
Դ. 49. Ա Մնայ. Բ. 40. Մաաթ. Ա.
3. Ղուկ. Գ. 33:

2. Գրեթէ համանուն է Ասորիք
բառին: Եւրոպեցիք այսպէս կ'ան-
ուանէին այն երկիրը որ հիւսիսային
արեւելեան կողմէն սահմանակից էր
Պաղեստինու, և կը ձգուէր Տէգրի-
սէն մինչև Միջերկրական ծով, և
հիւսիսային կողմէն մինչև Տաւրոսի
գոտին: Կոչուած է Արամ, յանուն
Արամայ որգւղ Սեմայ: Այս մեկ-
նութեամբ Արամ կը պարսեանկէր
նաև զՄիջագետս, զոր եւրոպեցիք
կը կոչէին Արամ Նահարայն, այս-
ինքն Արամ Իսկելեյիւոց Էտրայ, Իննգ.
ԻԴ. 10, կամ Փառան Արամ, այս-
ինքն գաշտ Արամայ, Իննգ. ԻԵ.
20, ի լուսնոցս: Արամայ արեւմե-
տեան մասին մէջ այլեւայլ քաղաք-
ներ իրենց անունները տուն իրենց
բոլորտիքը գտնուած երկիրներուն,
ինչպէս՝ Դամասկոսի Ասորիք, Բ Թագ.
Ը. 6, Մաաբայի Ասորիք, Բառանի
մօտ, Ա Մնայ. ԺԲ. 6, Գեուր, Յես.
ԺԲ. 5. Բ Թագ. ԺԵ. 8, Սու-
բայի Ասորիք, Բեթորոսի Ասորիք,
Բ Թագ. Ժ. 6, 8: Առնցմէ ամանք
հզօր տէրութիւններ էին, և ոտեղ
պատերազմ կ'ընէին իւրայեւացւոց
հետ: Դաւիթ նուաճեց զանոնք և
հարկատու բրաւ, և Սաղմոս պահեց
վերին իշխանութիւնն այն տէրու-
թեանց վրայ: Յետ Սաղմոսի կոտու-
սին իւրայեւացիք իրենց ազգեցու-
թիւնն անանց վրայ, բայց ի Յերու-
վամայ Բ. է. Տես Սիւրբա: Արա-
մեական լեզուն, որ շատ նման էր
Եւրոպեցիքէն, փոքր մօտ փո-
խանակեց այս վերջինը, և Հրեառաքանի
մէջ խօսուած լեզուն էր Քրիստոսոսի
ժամանակ: Մուսուլի մօտ Ասորի

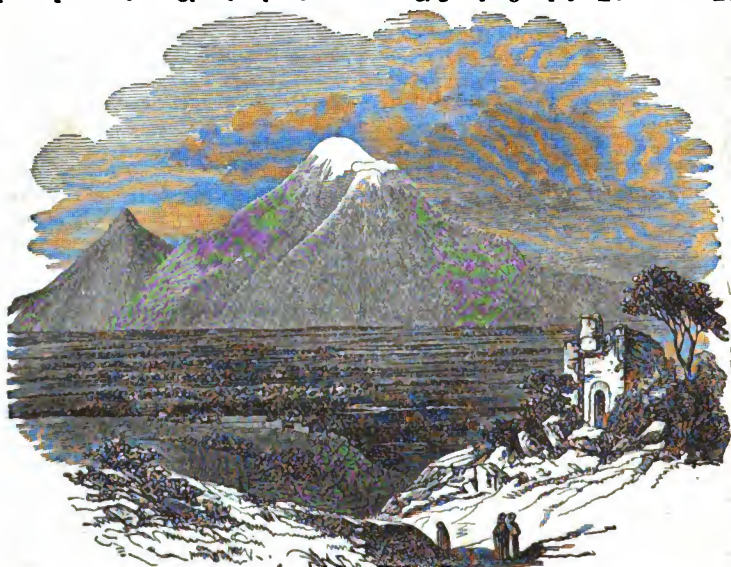
Քրիստոնէայք տակաւին այս լեզուն
կը խօսին :

Արատներ, թերութիւնք կամ
խեղութիւնք որ տնայրմար կ'ընէին
զմարդիկ ի քահանայութիւն, և զա-
նաւանս ի զԳ: Այս թերութիւն-
ները կը յիշուին Ղևո. ԻԱ. 18-20.
ԻԲ. 20-24: Օրէնքին այս պատուէրը
կ'անկարկէր մեր գաւառնութեան այն
Մեծ Քահանայապետը որ մատոյց
զանձն Աստուծոյ անաբաւս :

Արարատ, անուն է մի կեդրոնա-
կան գաւառի, Երասի գետին և

Վանայ և Ուրմիոյ ծովերուն մէջ-
տեղ, Դ Թագ. ԺԹ. 37. Ես. ԼԷ.
38: Երբեմն կը գործածուի փո-
խանակ համբրէն Հայոց, Երեմ.
ԵԱ. 27: Տաղանք նոսաւ Արարա-
տայ լեռներուն վրայ, Երեմ. Բ. 4:
1834 թն Ամերիկացի միսիոնարք Մր.
Սմիթ և Տաղայթ այցելութիւն ընե-
լով այն կողմեր, անցան Արարա-
տայ գաւառէն: Մր. Սմիթ լեռ-
ները կը նկարագրէ հետեւեալ կեր-
պով.

"Անցանք այն պերճ լեռան մօտ զոր

ԱՐԱՐԱՏ ԼԵԱՆՆ

Հոյք Մասիս կ'անուանեն, իսկ Եւ-
բոպոտքը ընդհանրապէս Արարատ:
Աւելի քան քսան օր կը տեսնէինք
այն լեռը միշտ, երբ օդը միգապաւ
չէր: Արարատ ունի երկու ծայր,
մին շատ աւելի բարձր է քան զմիւ-
սըն, և կից է գօւղայ մը որ կ'երթայ
գեղի հիւսիսային արեւմուտք և գեղ
արեւմուտք, և թէպէտ բարձր է,
բոլոր ոչ այնչափ մինչև ծածկել այն
հիանալի գագաթը: Նախնուանէն,
այսինքն իբր 400 մղոն հեռու յԱ-
րարատայ գեղ հարաւային արեւելք,
միջեալ գագաթը կը տեսնուի կոծա-

ձև բարձրացեալ ի վեր Երասիոյ
հովտին մէջէն: Արարատի թէ Արա-
րատայ բարձրութիւնը 46,000 ոտք
է: Անոր գագաթը ծածկող մշտնա-
ջնանաւոր ձիւնը երբեմն մեծ քա-
նակութեամբ բրդելով կ'իյնայ մին-
չև սառորտան, ահագին ձայնիւ թռն-
գացնելով երկիրը ոչինչ ընդհատ
յերկրաշարժէ: Մեր այցելութեան
առանձն ամբողջ լեռը սպիտակաց-
եալ էր ձեռագ: Արգարե ոչ միայն
Արարատայ, այլ և աշխարհիս ու-
րիշ մասերուն մէջ ուր որ չըլեցայ,
չեսոյ լեռ մը որուն աւելի վայելէր

քան Արարատայ հին և նոր աշխարհի մէջտեղ անցք ըլլալու պատիւը, Յիշնցի մարդկային ազգը նորէն կենդանացնող սոյն ընտանիքը որ ժամանակաւ գանդուեցաւ այս լեռան գագաթը. և մինչ էի իրաւաւոր հոգալիս մէջ, կը թուէր ինձ թէ այցելութիւն կ'ընէի մարդկային ազգին երկրորդ սրբոցին:

Արարատ լեռան այցելութիւն ըրաւ 1829 ին Բարրոդ, որ ստեպ փորձեց անոր գագաթը ելլել, և վերջապէս հասաւ մինչեւ 17,200 ոտք ի վերջ քան ծովուն երեսը: Արարատ անի հրաբխայ նշաններ, և 1840 ին անոր մէջ մասը փլաւ սաստիկ երկրաշարժէ:

Արրա, մին ի նախնեաց Նախայ, և հիմնիչ Քերտնի, որ առաջ կը կոչուէր այս անձին անուամբ Արայի քաղաք, Յես. ԺԵ. 13:

Արգովը, քաղաք ի մէջ Բասանու և Մանասէի երկրին, Յորդանանու արեւեկան կողմը, Այսպէս կը կոչուէր նաեւ շրջակայ երկրիւր, Եր շատ պաղարեր, և ուներ ժամանակ մը վաթսուս պարսպաւոր քաղաք, զորս առաւ Մանասեստն Յայիր, և որ կոչուեցան անոր անուամբ Յայիրի քաղաքներ, ԲՕ. Գ. 4, 13, 14. Գ. Թագ. Դ. 13:

Արդարացնել, երբ կ'ըսենք Աստուած կ'արդարացնէ մեզաւորը, բռել կ'ուզենք թէ Աստուած մեզաւորին հետ կը վարուի իրրեւ ընդ անմեղի, և կ'ազատէ զանի մեղաց հետեանքէն. "Հաւատարմով արդարանալ", խօսքը կը նշանակէ թէ մարդ մը, բարի գործքով յայտնուած ճամբարիս և կենդանի հաւատով ի Քրիստոս, պիտի ազատի գաւառագարութենէն որուն արժանի էր իւր մեղաց համար. այսինքն թէ անոր մեղքերը պիտի ներուի, ինք պիտի համարուի անմեղ և սուրբ, և իրրեւ ընդ այնպիսւոյ պիտի վարուի անոր հետ: Այսպէս բաց ի թողութենէ մեղաց և անոնց պատժէ, արդարացումը կը շնորհէ մեզաւորին նաեւ միւսանդամ հաստատուիլ ի շնորհս Աստուծոյ և յաւիտեան վայելիլ զայն:

Արդարանալ հաստատուիլ ի Քրիստոս: Բայց և այնպէս հաւատաւոր և

ուրիշ որ և իցէ գործ մեր կողմանէ պատճառ չէ արդարանալու, երբ Աստուած կ'արդարացնէ զմեզ յատենի իւրում, ոչ բոլորովին և ոչ բոս մասին կը նայի մեր գործերուն, այլ միայն քաւութեան և արժանեացն Քրիստոսի, Քրիստոս համարուեցաւ մեզաւոր որպէս զի մենք արգար համարուինք. "Դատաւարութիւն չկայ Քրիստոս Յիսուսով եղողներուն", Ընդ հաւատարմ մեր իսկոյն մեր արդարացումը կ'ըլլայ այնպէս կատարեալ ինչպէս կատարեալ է մեր փրկչին անհուն արժանաւորութիւնը, և ոչ թէ այնպիսի կատարեալ որչափ կատարեալ է մեր յոյսը, կամ որչափ սուրբ է մեր յարքը: Արանալը կամ տակաւ ածելն ի սրբութեան, նոյնպէս արդարանալուն հետ կը սկսի, և պարտի վերջապէս հասնիլ մինչոյն կատարելութեան, Բայց և այնպէս հարկ է զանազանութիւն ընել այս երկուքին մէջտեղ, և պէտք է գիտնալ որ, թէ և հաւատացելոյն սրբութիւնը հրեշտակային սրբութեան պէս կատարեալ ըլլար, չէր կրնար զհաւատացեալն երկնից արժանի ընելու գործին մէջ Քրիստոսին քաւչական արժանեաց հետ մաս ունենալ:

Փրկչին ձրի շնորհք ճամբարիս արգարացումը սուրբ կենսք վարել տալու զօրեղ միջոց է: Երբ մարդ հաւատով կ'արդարանայ, կը ստանայ խաղաղութիւն խղճի, կը բերէ Հոգւոյն պտուղներն այս կենաց մէջ, վերջապէս կը սրբանայ, կ'արձակուի դատաւարանին օրը, և կ'ընդունուի երկինք, Հռովմ. Գ. 20-31. Գ. Բ. Բ. 4-10. Ժ. 4-10. Գաղ. Բ. 16-21. Եփես. Բ. 4-10:

Արգարութիւն: Այն ստաւորներութիւնն է որ մեր վարմունքը կ'ուղղէ, և կը ստիպէ զմեզ չըստիարակուիլ ինչերուն իրաւունքը, այսինքն անձը, ստացուածքը, պատիւը և շահերը: Արգարութիւնը նիւթական կամ զրամակու գործերուն միայն չի վերաբերի, այլ և ուրիշ արեւից յարաբերութեան ընդ մարդկան, և Սուրբ Գրքց մէջ գովեալ վարուց մէկ գլխաւոր ստաւորութիւնն է, ճշմարտապէս արդար մարդէն, ամէն

արգարութիւն լեցնելու համար ուրիշ բան չի պահանջուիր, եթէ ոչ «սիրելի ողորմութիւն և քաղել խնարհութեամբ ընդ Աստուծոյ, թագաւորաց, իշխանաց և դատաւորաց արգարութիւնը պարտի ըլլալ աներկիւզ և անաշու, և անոնց բոլոր որոշումները պարտին ըլլալ պիտի» որ երկնաւոր ատենին առջեւ ընդունելի զատուելի, ԲՕր. Ա. 16-17. Բ թագ. ԻԳ. 3. Բ Մնաց. ԺԺ. 6-10: Դատել մանաւանդ Աստուծոյ յատուկ է, և ամէն երկրաւոր ատեն և կենդանի չափով հազմեալ «մեծ ճերմակ թռչունի», Արդար դատաստանն է ձայն Աստուծոյ, ուստի և անխառն դատաստան մը շատ ատելի է յաշտ Աստուծոյ:

Աստուծոյ արգարութիւնն է այն էական և անհուն յատկութիւնը որ անոր բնութիւնը և ճամբաները կ'ընէ բոլորովին իրաւացի, և զնոյնինքն զԱստուած կ'ընէ օրինակ և պաշտպան իրաւանց ընդ ամենայն տեղերս, ԲՕր. ԼԲ. 4. Սաղմ. 2Ժ. 14: Աստուծոյ արգարութիւնը չէր կրնար թողուլ զայլաբար առանց օրինաց, և չի կրնար օրինաց վեժը չպահանջել օրինազանցները չպատկերով. և որովհետեւ բոլոր մարդկային ազգը միշտ կ'անցնի զօրինօք, ամէն մարդկային անձ ընդ գատապարտութեամբ և և պարտի կորսուի, եթէ Աստուած չիւնայէ անոր ընդունելի փրկանօք միայն որ է Քրիստոսի արիւնքը:

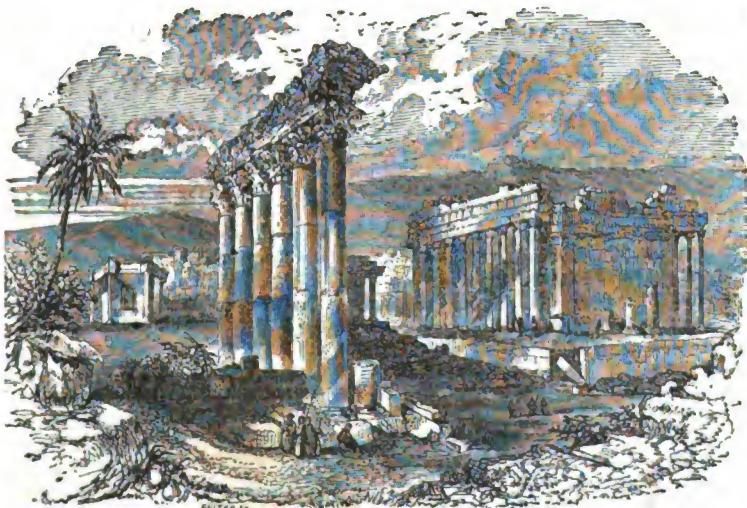
Արգարութիւն մատակարարել կամ ընել Հրէից մէջ շատ պարզ կերպով և արագ կ'ըլլար: Ի հնումն իւրաքանչիւր նահապետ կամ գլուխ գերդաստանի գերդաստանին դատաւորն էր, Մնաց. ԼԲ. 24: Յետոյ, առ ի չզոյէ դատաստանական ատենից, գերդաստանին, ցեղին կամ քաղքին մէջ ծերագոյնը բնական իրաւամբ անոր դատաւորներն էին: Անպարտին մէջ Մովսէս Հրէից համար սահմանեց ի պաշտօնէ դատաւորներ յորոց ոմանք տասն ընտանեաց վրայ ունէին իրաւասութիւն, այլք՝ յիսուն ընտանեաց, ամանք ևս՝ հարիւր, և ամանք՝ հազար ընտանեաց վրայ: Այս գատաւորը գծուաբն խնդրներու մէջ կը գիմէին Մով-

սէսի որ այնպիսի խնդրոց համար շատ անգամ Աստուծոյ կը հարցնէր, Եւ. ԺԲ. 24-26. Ղեւ. ԻԳ. 12: Այս դատաւորները թերեւ անոնք էին որ «ծողովրդեան իշխաններ» կը կոչուէին, և էին բնականաց և ցեղից գլուխներ որ կը յիշուէին յետոյ, Թու. ԻԷ. 3: Փաննաւու երբեքն մէջ իւրաքանչիւր քաղաքի և գիւղի համար տեղական իշխաններ գրուած էին. և ասոնց պատուիրուած էր քահանայից գործակից ըլլալ, և ամէնքը միանգամայն էին ընդ աստուածպետական իշխանութեամբ, այսինքն ընդ կառավարութեամբ: Ենթադրելի որ իսրայելի գերագոյն դատաւորն էր, ԲՕր. ԺԶ. 18. ԺԷ. 8-10. ԺԹ. 17. ԻԱ. 4-6: Ասոնց արտաքոյ կարգի նիստերը կ'ըլլային քաղքին դուռը, իրեւ հրապարակական և յարմար տեղ, ԲՕր. ԻԱ. 9. ԻԲ. 15. ԻԵ. 7. Հոն կը վաւերացուէին նաեւ պայմանագրեր, Հաւ. Գ. 1, 9. Երեմ. ԼԲ. 7-15: Դերորա կին մարգարէն կը դատէր զիսրայէլ արմաւենիւյ մը տակ, Դատ. Գ. 5: Սամուէլ մատաւոր տեղեր որոշած էր ուր կարգաւ կ'երթար դատ տեսնելու, Ա թագ. Է. 16. Բ. 4, և թագաւորներէն Յովափառ մատաւոր կարգադրութիւններ բրաւ որպէս զի դատերն արգարութեամբ տեսնէին, Բ Մնաց. ԺԺ. Նոյն իսկ թագաւորը գերագոյն դատաւորներ էին գրեթէ բացարձակ իշխանութեամբ, Ա թագ. ԻԲ. 16. Բ թագ. Գ. 9, 10. Գ թագ. ԻԲ. 26: Սակայն պարտական էին հսկել որ ամէն տեղ արգարութիւն ըլլար, և կ'երեւի թէ անիրաւութիւն կրող ամէն մարդ կրնար դիմել թագաւորաց: Սուրբ Դրոց մէջ յաճախ կը գանդատուի թէ դատաւորը ուղիղ դատաստան չէին տեսնէր, կաշառք կ'առնուէին և երգմնազանց էին, Ա թագ. Բ. 3. Գ թագ. ԻԱ. 8-14. Եւ. Ա. 23. Ժ. 4. ՄԷ. Գ. 11. Է. 3:

Արդաւ, Երբայեցւոց մէջ գործածուած չափ էր: Արդաւն չափ էր ընդեղինաց, զորօրինակ դարդ, Հաւ. Բ. 17, նաեւ ալք, Թու. Ե. 15. Դատ. Զ. 19, և էր հաւասար մարի սր հեղանիւթոց չափ էր:

Արեամ վրեժխնդիր: Մարգկային կենաց պատուականութիւնը, և մարգասպանը մահուամբ պատժելու արգարու թիւնը հիմնեալ է յայսմ որ մարգ ի պատկեր Աստուծոյ ստեղծաւ, լինիդ. Թ. 6: Ոչ միայն արգարութիւնը, այլև վրեժխնդրութեան կիրքը շատ անգամ չէր թողուր մարգասպանն տնպատիժ: Արարացւոց մէջ սպանելոյ մը մօտագոյն արու ազգականը կը հալածէր սպանողը մինչև որ բռնաբար կամ գաւազ կը սպաննէր զանի: Մովսիսական օրէնքը մահապարտին կենաց փախարէն փրկանք տուող յայտնապէս կ'արգելէ, Թու. ԼԵ. 31. բոլոր ամբաստանեալ անձի մը և անոր գտտախաչին մէջանգ միջնորդ կ'ըլլայ,

ամբաստանելոյն ցուցնելով իբրև ապաստանարան Աստուծոյ խորանը և ապաստանի քաղաքները, ուր ամբաստանեալը կրնար ապահով ըլլալ մինչև որ ապացուցուէր թէ սպանողը կամաւ թէ դիպուածով գործած էր սպանութիւնը, Բես. Ի. 6, 9: Եթէ կամաւ գործած էր, իսկոյն կը մատնուէր դատախաչին ի սպանուածին, ԻԱ. 14. Գ. Թագ. Բ. 29, 34: Իսկ եթէ դիպուածով եղած էր ըսպանութիւնը, սպանողը կրնար ապահով չըլլի ապաստանի քաղաքին մէջ. բոլոր եթէ յառաջ քան զմահ քահանայապետին ուրիշ տեղ երթար, արեան վրեժխնդիրը կրնար սպաննել զանի, Թու. ԼԵ. 23-28: Տես և Ապաստանի քաղաքներ:

ԱՆԻՐԱԿՐ ԳԱՄԱԳԵՐ

Արեգ քաղաք այսինքն արեւմտեան, 1. էր երեւել քաղաք յԵփայտոս, իւրփառէն, իւրայեցեւրէն և Անգղիերէն թարգմանութեան մէջ կը կոչուի Սն, այսինքն՝ արեւմտեան, լինիդ. ԻԱ. 45: Իսթմալեան յայտնապէս զՈյ կը թարգմանեն Հեղիոպոլիս, այսինքն Արեգական քաղաք: Երեմիա, ըստ Երբայեցեւրէն ընագրին, կ'անուանէ ՊԼԹ-Շէմէշ, որ Հայերէն «արեւ տուն» թարգ-

մանուած է, Երեմ. ԽԳ. 13: Իդէ-կիւի մէջ, ըստ Երբայեցեւրէն ընագրին, կոչուած է Աւէն որ է Նոյն իսկ Սն: Արարացիք կ'անուանեն այս քաղաքը Այն-Շէմս, այսինքն աղբիւր արեւու: Բոլոր այս անուանք առկէ յառաջ կու գան, որ ի հնումն Իգիպտացւոց արեգական մեհնար հոներ: Մեհնար կործանած էր Սորաբանի ժամանակ սր կը պատմէ թէ անկէ երկու կոթող արգէն տարուած

էին Հռոմէ՛, Հիմա քաղաքին տեղը Գահերէէն վեց մղոն հեռու է գէպ ի հիւսիս արեւելեան հիւսիսայ, ուր կը տեսնուին կարգաւ աւերակներու մեծամեծ կոյտեր, և կարմիր կրանիդ քարէ կոթող մը, աւազէն իւր վաթսուռ սաք վեր, չորս կողմը մեհնահան գերերով ծածկուած:

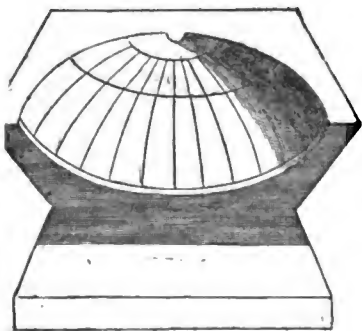
2. Ուրիշ Արեգ քաղաքի ավերակութիւնը կայ Ամոզաս մէջ, Ա. 5, "Աւէնի գաշա", կոչուած, այսինքն՝ արեգական գաշա: Այս էր խոր Ասորոց Արեգ քաղաքը, որ հիմա Պասալէք կը կոչուի: Ասոր շքեղ աւերակներն ապշեցուցին անցեալ դարերու մարդիկ, և կը զարմացնեն տակաւին ու պիտի զարմացնեն տեսնողները, մինչև որ բարբարոսութիւնը և երկրաշարժերը բոլորովին անհետ ընեն անոր մնացորդները: Այս քաղաքին աւերակներուն մէջ նշանաւոր են երեք մեհնից աւերակները որոց մեծագոյնը, իւր սրահներով և սիւնազարդ գաւիթներով, կը տարածուի 1,000 սաք արեւելքէն արեւմուտք: Հոյսակապ սիւնազարդ գաւիթ մը, 180 սաք երկայն, երկոտասան բարձր և շքեղ սիւներով, կը տանի ընդարձակ վեցանկիւնիւ բակ մը, և անկէ կ'երթուի ընդարձակ քառակուսի միջոց մը 440 սաք երկայն և 370 սաք լայն: Այս միջոցին իմացը կան ներքին մեհնիքներ չբազմաթ սրահին սիւններ տասն թուով: Ամէն մէկ կողմ կային իննետասն սիւնք, կամ ընդամենը յիսուն են, չորս, յորոց վեցը միայն կանգուն են, և եոթը սաք տրամագծով և վաթսուռ են երկու սաք բարձր, թող ախաւեղագէտը որ իւր չորեքտասան սաք է: Այս մեհնիքն գետնայարկը որը վերայ, իրեն հիման վերայ, կը կենար մեհնահար, էր ահագին կամարաձև շէնք մը, որ գետնէն իւր յիսուն սաք վեր է, և ունի երեք քար, վաթսուռ են երեք սաք երկայն և երեքտասան սաք բարձր, որ քսան սաք վեր են գետնէն: Հռոմայեցիք շինած են այս մեհնահար, որ թէ ընդարձակութեան և թէ արուեստի և ճաշակի փափկութեան կողմանէ գերազանց է քան զայլ շինուածս հին աշխարհին: Թեթեւութեան կողմանէ

կ'ընէ Բաբելոնը, "անմահ է Աթենացւոց շինուածներուն, բայց ընդարձակութեան կողմանէ գեր ի վերայ է քան զնոսա: Ընդարձակ և հաստատուն է թերացւոց շինուածներուն պէս, բայց նրբութեան և փայլելութեան կողմանէ զանոնք կ'անցնի:"

Արեւտաս, առաջին անուն այլապէս թագաւորաց հիւսիսային արեւմտեան Արարիդ: Սուրբ Գրոց մէջ յիշուած է ասոնց մին միայն որ իւր գուտարը տուաւ Անտիպաս Հերովդի կնութեան: Բայց Հերովդէս արձակեց զանի, և Արեւտաս պատերազմ ընելով Հերովդի գէմ ջնջեց անոր զօրք: Այս պատճառաւ Տերեր կայսր հրաման տուաւ Ասորոց երկրին կուսակալին Վիտելիոսի պատերազմիլ Արարացի թագաւորին հետ, և բերել զանի կնիգանի կամ մեռեալ ի Հռոմով: Բայց մինչեւ Վիտելիոս պատերազմի կը պատրաստուէր, լքեց Տերերի մահը յամի Տն. 37, ուստի և իսկին ետ կոնչեց զօրք, զրկեց զանոնք ձմերանոցները, և թողուց երկիրը: Արեւտաս տեսնելով Հռոմէս յեղւոց անհզութիւնը, ուզեց օգուտ քաղել անկէ, և յարձակելով առաւ գիւմամակոս ուր գրաւ կուսակալ կամ ազգապետ մը որ յամի Տն. 39, Հրեից թելադրութեամբ խորհեցաւ բանտարկել զՊողոս, Բկորնիթ. ԺԱ. 32, Տես և Գործ. Թ. 24, 25:

Արեւելք: Երբայեցիք երկնից այլեւայլ կողմերուն վրայ խօսելով, միշտ իրենց ետեւ գէպ արեւելք դարձած կ'ենթադրէին: Ուստի "առաջ" կամ "առջև", կը նշանակէ արեւելք, իսկ "ետեւ" կամ "ետին", կը նշանակէ արեւմուտք. աջ՝ հարաւ էր, և ձախը՝ հիւսիս: Բաց ի հասարակ նշանակութենէ արեւելք բառին, Բես. Գ. 49. Սաղմ. ճԳ. 42, Հրեայք կը դարձածէին յաճախ այն բառը ցուցնելու համար ընդարձակ երկիր մը Պաղեստինէն հիւսիսային արեւելեան և հարաւային արեւելեան, նաեւ արեւելեան դին, զորօրինակ Ասորիք, Արարիս, նաեւ Բաբելոն, Ասորեստան, Նայսապոս, այլովք հանգերձ. նոյնպէս բոլոր երկիրը կասալեք ծովէն մինչև Արարիդ ծոցը, Ծննդ.

ԻԹ. 1. Թու. ԻԳ. 7. Դառ. 2. 3.
Է. 12. Ը. 10: Մոգերը որ այցելու-
թեան եկան մանուկ փրկչին՝ այն
երկրին, պոխիքն արեւելից մէկ մասին,
մէջ կը բնակէին, և որովհետեւ արեւ-
ւելքի մէջ էին, փրկչին աստղը տե-
սան ոչ իրենց արեւելեան կողմը, այլ
երուսաղէմի կողմը ուր պիտի առաջ-
նորդէր զանոնք աստղը. Մատթ. Բ.
4, 2:

ԱՐԵՆԻ ՍՏԱՆԻՍԼԱՎ ԿԱՆԱԿԱՆ

Արեւու ժամացոյց, գործիք էր
որ ժամացուցին հնարունելէն առաջ
յաճախ կը գործածուէր օրուան ժա-
մերը ջուցնելու՝ արեգական ոտուե-
րին յառաջ խաղալովը: Աքաղու
արեւու ժամացոյցը, Դ թագ. Ի. 11.
Էս. ԼԲ. 4-9, կ'ընէ թէ նշանաւոր
էր շինուածքին կամ մեծութեան
կողմանէ, և թերեւս բերուած էր
Բաբելոնէ կամ Դամասկոսէ, Դ
թագ. ԺԶ. 10: Վստահացնելու հա-
մար զեզեկիւմ թէ պիտի առողջա-
նար իւր հիւանդութենէն՝ ստուերին
տանն աստիճանն ետ դառնալը եղաւ
ոչ թէ երկրի կենալովը կամ ետ
դառնալովը, այլ արեւուն ճառա-
գայլմանուն հրաշքի քրեակներովը:
Այս բանը Հրէաստանի մէջ միայն
յայտնի էր, թէպէտ համբաւը մին-
չե Բաբելոն հասաւ, Բ Մնաց. ԼԲ. 31:
Արեք, Ներրովթի քաղաքներէն
մին Անտարայ գաւառին մէջ, Եննդ.
Ժ. 10: Արեք խաղաղկու մը այս
քաղաքին տեղը կը համարի հին ա-
ւերակաց այն կայանը որ հիմա Ի-
րաք կամ Իրքա կը կոչուին, եփրա-

տէն քանի մը մզոն գէպ արեւելք,
Բաբելոնի և այն տեղւոյն մէ տեղ
ուր եփրաւ և Տիգրիս կը միանին:

Արիէլ, — Էւ Առաւել, 1. Եղ-
րասայ իշխաններէն մին, Եղբ. Ը. 16:

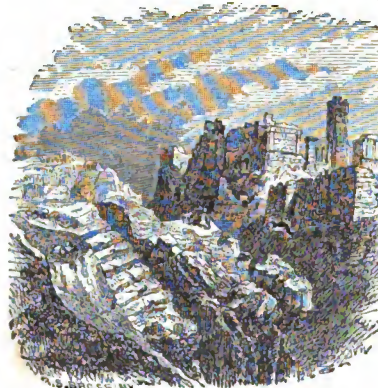
2. Այս անունը կը գործածուի, Բ
թագ. ԻԳ. 20, և Ա Մնաց. ԺԱ.
22, իւր նկարագիր կամ թերեւ ա-
նուն ազգատոհմի երկուց առեւծա-
նման Մովարացոց: Ուրիշ մտօք Ե-
զեկիւմ այս անունը կու տայ Առ-
տուծոյ տեղանին, Եզեկ. ԻԳ. 15,
և Եսայի՝ Երուսաղէմի, իրեւ զա-
ռարանն ուր ողջակէզք և թշնամիք
Աստուծոյ միանգամայն պիտի ողա-
ւէին, Էս. ԻԹ. 1, 2, 7:

Արիմաթեմ-սօփիմ, Տես Ռամա 2:
Արիմաթիա, կամ Ռամա, քա-
ղաք ուստի էր Յովնէփ որոյ նոր գե-
րեզմանին մէջ գրուեցաւ Յիսուսի
մարմինը, Մատթ. ԻԷ. 57. Յովհ.
ԺԹ. 38: Եւսերիստէ և Յերոնիմո-
սէ կը սորվէր որ այս քաղաքը մօտ
էր Լիւզգայի, որ էր քաղաք քան
և չորս մզոն Երուսաղէմէ գէպ Ի հիւ-
սիսային արեւմուտը, Ընդհանրապէս
կը կարծուի թէ այժմու Բամբի
տեղն էր, որ է քաղաք մերձ Ի Լիւզ-
գա, 3,000 բնակչք, ուր ճամբան
Եգիպտոսէ յԱսորիս՝ կը կտրէ այն
ճամբան որ է Երուսաղէմէ Ի Յոդպէ:
Բայց Արիմաթիայի տեղը պէտք է
փնտռել մանաւանդ քանի մզոն գէպ
արեւելք Լիւզգայէ, բլուրներէն
մէջ որ Սարոնի դաշտը քերելով
կ'անցնէր: Մակարայեցոց առաջին
գիրքը, ԺԱ. 34, կը յիշէ այս քա-
ղաքը, իրեւ թէ Լիւզգայի հետ
մասն եղած Հրէաստանի, մինչ ա-
ռաջ երկուքն ալ կը վերաբերէին
Սամարիայ, և այս կը լուստուրէ
Ղուկասու խօսքը, զԼ. ԻԳ. 51, որ
"Հրէից քաղաք, կ'անուանէ զԱրի-
մաթիա: Եւ կարծուի թէ եփրամի
լերան Ռամա կոչուած քաղաքն էր
ուր ծնաւ և կը նստէր Սամուէլ:
Ռամա կը կոչուէր նաեւ Արիմաթեմ-
Սօփիմ, Ա թագ. Ա. 4, 19, որ գիւ-
րաւ փոխուած կ'ընէր Արիմաթիա
անունն: Տես Ռամա:

Արիովք, 1. Թագաւոր Ելասո-
սայ, դաշնակից Քոդադագոսոսայ,
Եննդ. ԺԻ. 4:

2. Դաճապետ Նարուգոդոնտոս-
րայ, Դան. Բ. 14 :

Արիսպագոս, Արի-Բու-ր, Աթե-
նացւոց Արիսպագոսի կոչուած ա-
տենականաց Տին և պատկանելի Ժո-
ղովին տեղն էր, Գործ. ԺԷ. 19-34 :
Այս Ժողովին անդամներն էին լաւա-
բարդը և ծանրակեաց աւագ մարդիկ,
որ իրենց իմաստուն և արդար վճիռ-
ներուն համար հռչակուած էին Յու-
նաստանի սահմաններէն դուրս : Ա-
տոնց թիւը և իշխանութիւնը միշտ

միօրինակ չէր : Արիսպագոսի ատենան-
իւր նիստերը գիշերը կ'ընէր : Այս
ատենին իրաւասութեանը վերաբեր-
եալ գործքերն էին մարդասպանու-
թիւն, ամբարշտութիւն և անառա-
կութիւն : Ամէն տեսակ մոլութիւն,
ծուլութիւնն անգամ, կը պատժէր
այս ատենանը, կը վարձատրէր առա-
քինիները և կ'օգնէր անոնց, ուշա-
գիր էր մանաւանդ աստուածոց զէմ
հայհոյութեանց, և սրբազան խոր-
հրդոց կատարման : Ուստի և Պո-
ղոսի դատար հաւանականապէս այս
ատենանն առջեւ ելելու էր, քանզի
Պօղոս կը ջանար կործանել կու-
պաշտութեան բոլոր գրութիւնը, և
փոխանակ այնր հաստատել Քրիս-
տոնէութիւնը : Գործոց Առաքելոց
պատմութեանն նույնով ամբողջին
կամ Ժողովողեան կողմէն էր այն
շարժումը : Իմաստասէր և հետաքր-
քիր Աթենացիք լսելով ամէն օր
բարաբարակներուն մէջ Պօղոսի քա-
րաղութիւնը, հանդաւտութեամբ և

ճշդիւ իմանալու համար անոր վար-
դապետութիւնը, օր մը տարին զանի
մօտակայ բլուրը : Արիսպագոսին քա-
րէ նստարանները բաց օդի մէջ էին .
գաւթին մէջ կը կենդանի Նպիկու-
նանք, Ստոյիկեանք, և ուրիշ ա-
ղանդներէ փիլիսոփայք : ասոնց բո-
լորտիքն էր քաղաքը լի կուպաշտ-
ներով և անոնց մեհեաններով : Սա-
կաւ ինչ գէպ արեւելք էր Ակրոպո-
լիսի բարձրաւանդակը, որոյ տափա-
րակ գաղաթան վրայ աւելի շատ
և հարուստ կուպաշտական շէն-
քեր կային, քան նոյնափ բնդար-
ձակութիւն ունեցող ուրիշ որեւ-
իցէ տեղ մը երկրին վրայ : Այս
ակումբին մէջ Պօղոս խօսեցաւ
կուպաշտութեան մեղաց և յի-
մարութեան վրայ այնպիսի հա-
մարձակութեամբ և զօրութեամբ,
որ անոնցմէ ոչ ոք կրցաւ հերքել
անոր խօսքը, ոմանք նաեւ բնդու-
նեցան փրիստոնէութիւնը :

Արիստարքոս, Բաբելոն, Բնիկ
Թեսաղոնիկեցի և հաւատարիմ գոր-
ծակից Պօղոսի, Գործ. Ի. 4. ԻԷ.
2. Փիլեմ. 24 : Սպանուելու վտան-
գի մէջ գտնուեցաւ երբ Եփեսոսի
արծաթագործները խռովութիւն
հանեցին, Գործ. ԺԲ. 29, բայց
պրծելով շարունակեց իր գործակցու-
թիւնը Պօղոսի հետ, և անոր բան-
տակից եղաւ Հռոմ, Կոր. Գ. 10 :

Արիսոք, Ագապց Արիսոք, քա-
ղաք էր Գաննասցւոց երկրին հիւ-
սիսային կողմը, Ախարայի մայրա-
քաղաքը, Դատ. Գ. 2, 43, 46 :
Թոմարսն միսրոնարն այս քաղաքին
աւերակը էր համարի հիմա շարու-
թիւն կոչուած տեղը : Արարելէն
շարութիւն Երբայեցւոց Հօրոշիթ
(Արիսոթ) բառն է : Այս տեղը բոլոր
մը վրայ է որ կը նայի Կիստին հեղե-
ղասին նեղ անցքին վրայ որ է Եստ-
րելնի և Աբրի գաշտներուն մէջանդ :

Արիւն : Կը կարծուէր թէ բոլոր
շնաւորաց կենդանութիւնը մասնա-
ւորապէս անոնց արեւնէն էր, որ Աս-
տուծոյ մատուցուած զոհերուն սրբ-
բազան և էական մասն էր, Երբ.
Թ. 22 : Կոնական նպատակաւ կը
սրսկուէր սեղանին և շնորհաց աթո-
սին վրայ, “քանզի հոգիին համար

քառութիւն ընողը արիւնն է, ղ և տ. ժիւ. այսինքն՝ մեղաւորին կենացը համար գոհին կենալքը: Ուստի շատ անգամ կ'անկարկէ Աստուծոյ Գառնին արիւնը որ «մեզ ամէն մեղքէ կը արէ,» Եփես. Ա. 7. Ա 8ովհ. Ա. 7: Աստի էր որ սասանիկ արգելուած էր Հրէից սուտը արիւն, կամ որեւիցէ կերակուր որոյ մէջ արիւն կար: Այս արգելքը նորոգուեցաւ Գործ. ԺԵ. 29: Ասոր ճիշդ հակառակ էր հեթանոսաց սովորութիւնը շնչաւորաց և նոյն իսկ սմարգոց արիւնը խմելու, կամ հում միս ուտելու հանդերձ արեամբ, երբեմն նաեւ ողջ անասնոյն մսէն կտրելով, Աթազ. ԺԿ. 32. Սաղմ. ԺԶ. 4. Եղեկ. ԼԳ. 25:

Արիւն բառը, բաց ի սովորական նշանակութիւնէն, շատ անգամ կ'առնուի նաեւ փոխանակ սպանութեան, Բթագ. Գ. 28. Մատթ. ԻԷ. 25: Դարձեալ կը նշանակէ ազգականութիւն կամ խնամութիւն: «Մարմին և արիւն» կը գործածուին նաեւ ցուցրիկու համար հոգեւոր բնութեան, և փառաւորեալ մարմնոյ հակառակը, Մատթ. ԺԶ. 17. Ա կտրիթ. ԺԵ. 50, և չար սգինքը, Եփես. Զ. 12: «Արեան և արեան մէջտեղ» դառ, Բ 0ր. ԺԷ. 8, կը նշանակէր պնդիսի դատ մը որոյ վճռէն կտրեալ էր մարդու մը կենալքը:

Արծաթ, պատուական մետաղներէն մին է որ ամէն ազգի մէջ առաւել քան զայլ մետաղս յաճախ կը գործածուի դրամի համար: Սուրբ Գրոց մէջ կը յիշուի նախ Արարհամա պատմութեան մէջ, Ենեղ. ԺԳ. 2. Ի. 16. ԻԳ. 16, և գործածուեցաւ նախ վկայութեան խորանին, Ել. ԻԶ. 19, 32, և ապա տաճարին շինութեան սասնը, Ա Մնաց. ԻԺ. 4: Երբ իբրեւ առաւուրտի միջնորդ կը գործածուէր, Երայեցիք կռելով կու տային զայն, և ոչ իբրեւ կոխուած գրամ: Նոր կտակարանին ժամանակ կային գահեկաններ, Տես և Միեղ և Ստակ:

Արծիւ, 8որ. ԼԺ. 27-30, յափշտակիչ թռչուն մեծ և հզօր, ուստի և կը կոչուի թագաւոր թռչնոց: Բնագետք արծուոյ շատ տե-

սակներ կը յիշեն, և Թերեա Սուրբ Գրոց մէջ այս անունն արծուոյ քանի մը անտակներուն համար գործածուած է: Արեւելեան արծուոյ ազնուագոյն տեսակը զոր Մր. Պրուս «սկեղէն արծուի» կ'անուանէ, է ութ ոտք և չորս մատ մէկ թեւն

միւս թեւը, և նազուղ ծայրէն մինչև կտուցին ծայրը. երբ կը մեռնի, չորս ոտք և եօթը մատ է: Բայց ծանօթ թռչնոց մէջ արծուին ոչ միայն քան զամէնը բարձրութիւն է, Առակ. ԻԿ. 5. Երեմ. ԽԺ. 16. Արդ. 4, այլ և արագութիւն: Արծուոյն այս յատկութիւնները շատ անգամ կ'անկարկուին Սուրբ Գրոց մէջ, Բթագ. Ա. 23. Յոր. Թ. 26. Ողբ. Գ. 19: Խարոյկացւոց անհնազանդութեան տոներն անոնց սպառնացուած չարեաց մէջ մարգարէն կ'անուանէ զմին հետեւեալ խօսքերով. «Տէրք քու վրայ հեռուէն՝ երկրի ծայրէն արծուի թռչելուն պէս մէկ ազգ մը պիտի բերէ, Բ 0ր. ԻԲ. 19: Նարսիզողոտնորոյ գալուստն ևս Երուսաղեմի վրայ նոյն բառերով գուշակուած է. «Ահա անիկա ամպերու պէս պիտի ելէ, և անոր կտրերը մրրկի պէս՝ անոր ձիերը արագընթաց են,» Երեմ. Գ. 43: Տես նաեւ Երեմ. ԽԲ. 40. ԽԺ. 22. Ովս. Բ. 4: Այս թռչունն էր ազգային նշան Պարսից և Հռոմէականոց դրօշներուն վրայ, ինչպէս որ է հիմա Միացեալ Նահանգաց դրամներուն վրայ:

Կրտսի թէ արծուին շատ երկայն կ'ապրի, և ուրիշ յափշտակիչ

նին կեղևը շիտակ չէ, այլ ունի ուռ-
աղցյուն որ կը գերացնեն ծառին
գազաթը ելել պատուը քաղելու,
երգ. Բ. 7, 8: Այս ուռաղցյունը չին
տերեւներու տեղեր են. քանզի կոճղը
ուրիշ ծառերուն կոճղին պէս պինդ
չէ, այլ մօջը լի է ծառին հիւթով
զոր կը պատէ կեղևը: Կեղևը զբ-
ուսարարիկ է, ի մասաղութեան տո-
կուն թելերէ հիւսուած, յետոյ, երբ
ծառը կը մեծնայ, կարծրանալով ի
փայտ կը փոխուի: Կեղևին կից են
տերեւները որ ի սկզբան կանգուն են,
բայց երբ պատեանէն դուրս կ'ելլեն
և կը մեծնան, կը տարածուին ամեն
գի, և երբ չին տերեւները կը չարան
ծառին բունը երթալով կ'երկնայ:
Արմաւենին միշտ գէպ երկինք գիտող
կանաչագեղ գլխովը յարմար օրինակ
է շնորհաց մէջ ամօղ հոգւոյ, Սաղմ.
ՂԲ. 12: Երբ ծառը պտուղ տալու
չափը կը հասնի, տերեւները կ'ըլլան
վեցէն մինչև ութ սալ երկայնի, և
լայնալով կը տարածուին: Այս տե-
րեւները կը քործածուին աւանդուն
աամիքը ծածկելու և ուրիշ այսպիսի
նպատակներու: Պատուը, որ արմաւ-
էն կ'ուշուի, կ'աճի տերեւներուն տակ
ողկողղ ողկոյղ, որոց ծանրութիւնը
երբեմն աւելի է քան չինգ քաշ, և
շատ քաղցր և համեղ է պատուը: Երկ-
րորդ Օրինաց մէջ, Գ. 1. Գ. 3, երկրով
կը կոչուի «արմաւենեաց քաղաք»,
Արդարեւ այն քաղաքին մօտ կը գտա-

նուին շատ արմաւենիներ. բայց այս
ծառն հիմա շատ քիչ է Պաղեստի-
նու մէջ: Արմաւենեոյ ստուեր և տե-
րեւներ օգին մէջ շարժել կամ գե-
տինը տարածել սովորութիւն էր
Յունաց խաղերուն և պատերազմի
մէջ յաղթողաց ի պատիւ: Արմա-
ւենեոյ ստուեր ճամբուն վրայ տա-
րածուեցան նաև, երբ Սիսի թա-
գաւորն իր յաղթական մուտքի բրաւ
երուսաղէմ, Յովհ. ԺԲ. 12, 13. Նոյն
պատիւը պիտի ցուցուն անոր նաև
երբ իր ժողովուրդին հետ աւելի մեծ
փառուք մտնէ երկինքը, Յայտ. Է. 9:

Արտք, աւերակեր: 1. Հին քա-
ղաք էր Առնանի հիւսիսային դէն,
Թուրքիոյ ցեղին հարաւային սահմա-
նին վրայ, Բ Օր. Բ. 36. Գ. 48. Յես.
ԺԳ. 9: Ամփոհացաց երկրին մէջ
էր, Յես. ԺԲ. 2, բայց յետ ժամա-
նակաց ինկած կը թաւի Մովսարացու
ձեռքը, Երեմ. ԽԸ. 49: Տես և Աւ-
գոստ. 1:

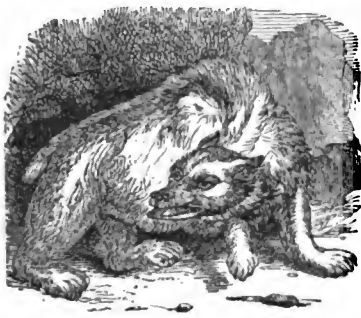
2. Քաղաք էր Գաղայ երկրին մէջ,
հաւանականապէս Բաղպատ Թմննի
տերեւեանի կողմը, Յես. ԺԳ. 25, և
թերևս Յարոկի մօտ, Բ Թագ. ԻԳ. 5:
Կը յիշուի Դատաւարաց ԳԼ. ԺԱ. 33:

3. Քաղաք էր Յուդայի ուր Դա-
ւիթ ընծաներ զրկեց, Ա Թագ. 1.
28. Ա Մնաց. ԺԱ. 41: Բաղկնարն
այս քաղաքին հետքը գտաւ Քերրոնէն
իր վշտառան մղոն գէպ ի հարա-
ւային տրեմուտը:

Արուսեք, քաղաք էր փռնիկեց-
աց, Ազատ գետին բերանը փորք ա-
պաւսած կղզւոյ մը վրայ, Տրիպոլիտէն
քան և երկու մղոն գէպ ի հիւսիս:
Հիմա կը կոչուի Բուսա, և աւերակ
է: Արուսեղացուց ձեռքն էր նաև
քովի ծովագնացը: Առողք Գաննանցի
էին, Երնդ. Ժ. 48. Ա Մնաց. Ա.
16, և իբրև նաւակար կը յիշուին,
Եգեկ. ԻԷ. 8, 11:

Արուկնցիք, ազգաւ Գաննանցի,
Արուկնացաց ճիւղէն, կը բնակէին
Արքա կուսած քաղաքը, Լիւանա-
նու հիւսիսային տրեմանի ստորո-
տը, Երնդ. Ժ. 47. Ա Մնաց. Ա.
45: Պրոքհարտ և այլք գտան Ար-
քայի աւերակները Տրիպոլիտէն իր
չորեքստան մղոն գէպ հիւսիսային
տրեմէք:

Արուսա, բւրյոս-իւն, Սիւբեմի մօտ գիւղ էր ուր կը բնակէր Արեւելէք, Դատ. Թ. 41:

ԱՍՈՐԻՈՑ ԵՐԿՐԻՆ ԱՐՁԸ

Արզ: Հին կտակարանին շտա տեղերէն կը տեսնուի որ արջը սովորական էին Պաղեստինու մէջ, Աթագ. ԺԷ. 34, 36, 37. Բ Թագ. ԺԷ. 8. Դ Թագ. Բ. 24: Ասորաց երկրին արջերը կը նմանին հասարակ սև արջու, և կը գտնուին Լիբանանու անձաւներուն մէջ: Խոժոռ և վայրագ բարուցը վրայ արջը կը յաւելու նաև մեծ զօրութիւն, հանճար և ծառերու վրայ ելլելու յարմարութիւն: Առաջ եղած է արջուն անագորու նութիւնը, մանաւանդ անոնց դէմ որ անոր ձագերուն կը ֆնասեն:

Արջ կը կոչուի նաև համաստեղութիւն մը, որը Կէ: "Արջին զաւկները, կը նշանակէ անտարակոյս անոր մօտ գտնուող սասողերը, Յորթ. 9, և ԼԸ. 32:

Արտաշես, Կէ Բաթաթ, Պարսից Թագաւորներուն շտաերուն անունը կամ տիտղոսն է: 4. Այս անունը տրուած է Եղարայի Դ. 7-24 համարներուն մէջ Շմերգ մագի, որ յափշտակեց աթոռը յետ մահուան կամերիսեայ 522 ին նախ քան զՔր., պնդելով թէ Լիբրոսի որդին Շմերգ էր զոր Եսաթուռ սպանել տուած էր: Այս Թագաւորին ատենէն էր որ Հուսում և այլք զբարոյսութիւններով դադարեցնել տուին երկրորդ տաճարին շինութիւնը, Շմերգ սպանուեցաւ ու թէ ամիս Թագաւորելէն ետքը, և յաջորդեց Դարեհ Վշտասպեայ:

2. Այս անուամբ Եգրասա Է. գրեթէ մէջ յիշուած Թագաւորն էր հուանականապէս Քսերքսէս որդին և յաջորդն Արտաշէս երկայնարազուկ, որ Թագաւորեց 464 ին և մեռաւ 425 ին նախ քան զՔր., երեսուն և ինը տարի մեղմով Թագաւորելէն ետքը: Ասոր Թագաւորութեան եօթներորդ տարին, Եգրաս երկրորդ անգամ բազմութիւն մը բերաւ Երուսաղէմ գերեալ Հրեաներէն: Նոյն երկ. յարազուկն Արտաշէսի քաններորդ տարին Նէմիա իրբեկուակալ զրկուեցաւ Երուսաղէմ, Նէմ. Բ. 4. Ե. 14, ևն:

Արտեսա, ինչպէս կ'երեւի, հաւատարիմ պաշտնէսյ էր, զործակից Պօղոսի, Տիմ. Գ. 12, որ արժանի գասեց զանի Տիմոտի տեղը բռնելու ի Կրետէ, մինչ Տիմոտ Պօղոսի հետ Նիկապոլիս պիտի անցունէր ձմեռը:

Արտեսիս, երեւի չատուած էր Յունաց, անոնց երկաստան մեծ ատուածներէն մին: Արտեսիս երկնքը լուսին էր, երկրի վրայ Անահիտ, իսկ դժոխաց մէջ Հեկատէ: Երնդական կանայք իրենց օգնութեան կը կանչէին զԱրտեսիս: Ընդհանրապէս կը նկարուէր գլխուն վրայ մահաւ, աղեղ ի ձեռքին և սրտորդի հանդերձով, քանզի կը համարուէր անասունաց և սրտորդութեան պաշտպան: Արտեսիս համար կ'ըսուէր թէ դուտը էր Արամազդայ ի Լատոնայ, և երկուորեակ քոյր Ապօղոնի: Իրբե Հեկատէ կը համարուէր արիւնահեղ և անպարզի. իրբե ատուածուհի որսորդութեան և անտաւաց՝ կը համարուէր զգաստ, բայց հպարտ և դիակալ: Իրբե բնկերացեալ ընդ լուսնի՝ կը նկատուէր փոփոխամիտ և վառաշուն: Եփեսոսի Արտեսիսն էր Ասորաց Աստաւոր, և կ'երեւի թէ անպարկեշտ արարողութիւններով և մոգական գաղաչեօք կը պաշտուէր, Գործ. ԺԺ. 19: Կը պատմուի թէ անոր պատկերը (արձանը) երկնքէն վար նետուած էր Արամազդէն, և կը կարծուի թէ փայտի կոնդ էր գէղ և վար քաղուած, քիմի կոնդ իրանով որ շատ ասիք ունէր և գլխին վրայ փոքրիկ

աշտարակ մի, իւրաքանչիւր ձեռքը գերանի մը վրայ: Արտեմեայ այս պատկերը շատ հին էր, և շատ մեծարդ:

Աստուածուհւոյն մեհենանը փառք և պարծանք էր Եփեսոսի: Իր 425 ոտք երկայն, և 220 ոտք լայն, և ունէր 427 սիւն սպիտակ մարմարեանէ, իւրաքանչիւրը 60 ոտք բարձր: Ունէր մեծադանձ հարստութիւն: Շինուած էր 220 տարուան մէջ, և էր աշխարհի եօթն հրաշակերտաց մին: Այն տարին որ Աղեքսանդր մեծ ծնաւ, 356 ին նախ քան զՔր., Երոստատոս անուն ամբ այրեց այս մեհենանը իւր անուան նմանակացնելու համար, բայց մեհենան յետոյ շինուեցաւ աւելի մեծ փառաւորութեամբ: Արծաթէ մեհենանները զոր Դեմետրիոս և այլք կը շինէին, հաւանականապէս Արտեմեայ բուն մեհենին նմանութիւնն էին առ տնին գործածուելու համար, և կը վաճառուէին ճանապարհորդներու և այլքուներու: Եփեսոսի հին գրամենուն փոյ Արտեմեայ մեհենին և պապկերին նմանութիւնները կան սա յունարէն վերնագրով «Եփեսացւոց», Գործ. ԺԹ. 28, 34, 35:

Արցունք: Բարակ ապակիէ կամ հասարակ խեցիէ փղբրէկ սափորներ, որ կը պարունակէին յուղարկաւորութեան առեւ լացողներուն արտասուքը: Կը գրուէին մեռելոց գերեզմաններուն մէջ Հռովմ և Պոզդեստին, և շատ կը գտնուին հին շիրիմներու մէջ: Այս սովորութիւնը կը բացարար Սաղմ. ԵԶ. 8, որ կը ցուցնէ թէ Աստուած միշտ կը յիշէ իր Ժողովրդեան որտեմութիւնը: Ըստ Յայտ. Է. 17, Աստուած կը սրբէ ամէն արտասուք անոնց աչքերէն, այսինքն կը մոռցնէ անոնց յաւիտեան իրենց կեանքները:

Արփաք, Ասորոց քաղաք էր, կը յիշուի Եմաթի հետ, Դ. Թագ. ԺԼ. 34. ԺԹ. Ես. Ժ. 9. ԼԶ. 19, և Դամասկոսի հետ, Երեմ. ԽԹ. 23. Տեղը ծանօթ չէ:

Արփաքառաղ, մին յորդւոց Մեմայ ջրհեղեղէն երկու տարի ետքը, Մենդ. Ժ. 22. ԺԱ. 40. Յետ Արփաքառաղայ եղան երկստասան ազգը մինչև Ար-

բահամ, բայց ինչ, Արփաքառաղ, ապրեցաւ մինչև Արբահամու փառանաշուոց երկիրը հաստատուելէն և զՂովոս չորս Թագաւորաց ձեռքէն ազատելէն ետքը: Մեռաւ յամբ ստեղծման աշխարհի 2096, ի հասակի չորս հարիւր երեսուն և ութ ամաց:

Արքեպպառ, Մեծին Հերովդի որդիններէն մին, անոր Սամարացի կենդանի, Մաղթակէ: Իւր եղբորը Անտիպասայ հետ կրթուեցաւ Հռովմ, և հօրը մահուանէն ետքը Թագաւորեց Հրէաստանի, Եդոմի և Սամարիոյ (բաց ի Գազա, Գազարա և Հիպպոն քաղաքներէն) ալֆաիտ կամ Երբրտալիտ անուամբ, Մատթ. Բ. 22: Այս համարէն կը հասկցուի թէ Արքեպպառ հօրը պէս անգութ և բռնաւոր էր, և պատմութիւնը կը ցուցնէ թէ իւր տասը տարի իւր իշխանութիւնը վարելէն ետքը, ամբաստանուեցաւ կայսեր քով իւր անգութութիւններուն համար, և աքսորուեցաւ Վիլնա առ Հոսդանոսի ի Գաղիս, ուր և մեռաւ:

Արքեպպառ. Կողմունուի Պոզուէ իւր «գինուորակից», Փիլիմ. 2, և կը իրատուի զգուշանալ իւր պաշտօնին ի կողմոս, և կատարել լայն, կող. Դ. 17:

Աւագան: Իր մեծ բարբառն աման պղնձէ որ շինուեցաւ Երբայեցի կամանց Տայիլիներէն, և գրուեցաւ վկայութեան իտրանին դրանք և ոգջակիզաց սեղանոյն մէջուղ: Այս ամանին մէջ ջուր կը գրուէր պաշտօն մատուցանող քահանայից լուսնյաման համար, ԵԼ. Լ. 48-24. ԼԸ. 8. Խ. 7, 30-32:

Սողմանի տաճարին համար, բաց ի պղնձէ ծովէն (անեա Մով) ի պէտոս քահանայից, շինուեցան նաև տասն աւագանք զոհերը մարելու համար, Բ Մնաց. Դ. 6: Իւրաքանչիւր աւագան կ'առնէր իւր 900 քաշ ջուր, և կը կենար մեծ ճարարութեամբ շինուած գեղեցիկ պատուանդանի մը վրայ, Գ. Թագ. Է. 27-39: Այս աւագանները կը կենային քահանայից գաւթին մէջ, տաճարին գիմացը, հինգը մէկ կողմը և հինգը միւս կողմը: Տես Տաճար:

Աւանդաւորիւն, կող. Բ. 8. Տես.

Ա. 14: Կը նշանակէ վարդապետութիւն, կարծիք կամ սովորութիւն որ Սուրբ Գրոց մէջ չի գտնուիր, այլ բերանացի եկած է ազգէ յազգ ներշնչեալ կարծեալով անձէ մը, չհաստատուած ժամանակ յարգի էին աւանդութիւնք և պարտաւորիչ, ուստի է պահուեցան: Բայց յետոյ փութանակ աւանդութեանց եկան Աստուծոյ կամեաց յայտնութիւնները որ ասէպ կրկնուեցան և աւելի ընդարձակ են քան զաւանդութիւնս: Այս յայտնութիւնները կը պարտաւորեն Սուրբ Գրիքը որ մի միայն կատարեալ և բաւական կանոն է հաւատոյ և վարուց: Այս գիրքին հետ բաղդատուելու են բոլոր աւանդութիւնք, ինչպէս նաև Գրիգորիոս առաջ, նոյն իսկ Եսայեայ ժամանակ, կ'ըլլային, Ես. Բ. 20, քանզի աւանդութիւնք ամենեւին յարգ չունին երբ կը հակառակին Սուրբ Գրոց, կամ բան կը յաւելուան անոր վրայ և կամ բան կը պակսեցնեն անկէ, Յայտ. ԻԲ. 19: Հրեայք ունէին շատ անգիր աւանդութիւններ որոց համար կ'ըսէին թէ տրուած էին Մովսէսի Անա լեւր, և Մովսէս յայտնեց զանոց Յեռուայ, և անէն անցան զատաւորաց, և անոնցմէ՝ մարգարէից: Իրենց պատերազմներէն ետքը Հռոմէացիացոց հետ առ Ագրիպանոս և Սկեռոսիւ, Հրեայք տեսնելով թէ որ քան զոր կը ցրուէին երկրիս այլեայլ կողմերը, խորհեցան ի գրի առնուլ իրենց աւանդութիւնները զանոց պահելու համար: Ուստի Բարքի Յուգա, որ սուրբ կոչուած է, գրեց Միշնա կոչուած գիրքը որ քան Հրէից իրեւ երկրորդ օրինագիրք է, և հրեական աւանդութեանց հրեայից ժողովածոյն է, գրուած 190-220 յետ Քրիստոսի: Այս գիրքին վրայ յետոյ աւելցան երկու մեկնութիւնք, որոց մին կը կոչուի կամարա Երուսաղեմի իր 370 ին, և միւրը՝ կամարա Բաբելոնի յամին 500: Ասոնցմէ և Միշնայէն բազկացեալ են Կրօնագեմի և Բաբելոնի Դալմուտները: Այս հտտարաւոր գիրքը վայրագար տառապելով և կը կարդան Հրեայ վարդապետք և աստուածաբանք: Այսպիսի առաքելական յի-

մարութեանց հետեւողները խոսիւ կը մեղադրէ մեր Տէրը, և կը յանդիմանէ զՀրեայս բնելով թէ քան Աստուծոյ օրէնքը վեր կը դասէին իրենց ծերերուն աւանդութիւնները, և թէ սնապաշտ կրօնով կը կատարէին ունայն պատուներն, մինչ իրենց կարեւորագոյն պարտիքը զանց կ'ընէին, Մատթ. ԺԵ. 1-20. Մարկ. Է. 1-13:

Բ ԹԵՄ. Գ. 6, «աւանդութիւն» կը նշանակէ ներշնչեալ հրահանգներ անոնց բերնէն որ Աստուծմէ ընդունած էին այն հրահանգները, և արտօնութիւն ունէին հաղորդել զանոց յանուն Աստուծոյ: Այս առաքելական հրահանգաց հետեւի պարտական էին անոնք միայն որ իրեւ ներշնչեալ հրաման կ'ընդունէին զանոց ուղղակի առաքելաւորէն: Եթէ այնպիսի աւանդութիւններէն ոմանք մեզի հասած ըլլային, զանոնք համաձայն գտնելու էինք Աստուծոյ խօսքին, որպէս զի ընդունէինք, քանզի մարգարէութիւն և հրաշք դադարած են:

Աւեմի գալտ, էր քաղաք իւր Ասորոց, կը կոչուէր Հեղեուպոլիս (Արեգական քաղաք), և հիմա կը կոչուի Պասալպէ, Ամոգ. Ա. 5: Տես Արեգ քաղաք:

Աւետարան, կը նշանակէ աւետիք կամ բարի լուր: Այն յայտնութիւնք և տնտեսութիւն և զոր Աստուած ծանցց յանցաւոր մարդուն մեր Փրկչին Յիսուս Քրիստոսի ձեռքով: Սուրբ Գրիք կ'անուանէ Աւետարանը «Արքայութեան աւետարան», Մատթ. ԻԴ. 14, «Աստուծոյ շնորհաց աւետարան», Գործ. Ի. 24, «Քրիստոսի», և «խաղաղութեան» աւետարան, Հռոմ. Ա. 16. Ժ. 15: Կը կոչուի նաև «փառաւոր» և «յաւերանական» աւետարան կամ աւետիք, Ա Տիմ. Ա. 11. Յայտ. ԺԴ. 6, և արքայի ազնուագոյն տիազուներու արժանի է Աւետարանը: Հիտարակուեցաւ կենդ և վարդապետութեամբ, մահուամբ, յարութեամբ և համբարձմամբ Տեսնէ մերոյ:

Աւետարան կը կոչուին նաև գիրքերը որոնց մէջ պատմուած է Քրիս-

ստան Վարքը, հրաշքները, մահը, յարութիւնը և վարդապետութիւնը, վասն զի ասոնք լուսազոյն լուրերն են որ կընային երբէք տրուիլ մարդկաւ։ յին ազգին, Ձարս կանխական կամ վաւերական աւետարանն ունինք, որ են Մատթէի, Մարկոսի, Դուկասու և Յովհաննու աւետարանները։ Աստիք ոչ միայն ընդհանուր ընդունուած են, այլև շատ կանուխ ընդունուած են իրրե վաւերական պատմութիւնք աւետարանի, և աւանդարանք վարդապետութեանց և գործոց Քրիստոսի։ Այ միայն Քրիստոնէութեան բարեկամք, այլև Քրիշնոմիք ասոնցմէ վկայութիւն կը բերին։ Թէ՛ անոնք որ աղքատած են Քրիստոնէութեան գէմն և թէ՛ աւանդի որ պաշտպանած են զայն, ասոնց հաւատար ուրիշ վաւերական աւետարան ճանիցած չեն, թէպէտ կային ուրիշ գրուածներ իրրե պատմութիւնք վարուց և գործոց Քրիստոսի։ Այս անհարազատ աւետարաններէն ոմանք գեաւ կան, և կը պարունակեն ոչ սակաւ մոլորութիւններ և առասպելական պատմութիւններ, բայց անոնց կարեւորութիւնն անուղղակի միայն է։

Ոմանք կը կարծեն թէ աւետարա-
նիչք օրինակեցին իրարմէ կամ հնա-
գոյն և բնչաթաճակազոյն աւետարա-
նէ մը, Մարիկոս թէ՛ Մատթէի ա-
ւետարանն իւր աչքին առջև ունե-
նայով գրած ըլլալ իրենք, և թէ՛
առանց սոյն, հոյնպէս Ղուկաս թէ՛
Մատթէի և Մարկոսի աւետարան-
ներն ունենայով իւր առջև գրած
ըլլալ իրենք և թէ առանց սոյն,
բիւռեք որ տնոյք ՝Մուր Հագիէն
շարժուած խօսեցան, ՝ մինչ կը պատ-
մէին Գրիստոսի գործքերը և խօսքերը
զորս տեսած էին և գիտէին իբրև
ծշմարիտ, աւետարակչոյ առնելով
գրուածներէ և բերանալոյ աւանդ-
ուած տեղեկութիւններէ զորս գի-
տէին թէ զաւերացկան և ծշմարիտ
էին, և աշակերտաց մէջ ծանչեւեղ:
Աւետարանիչք չեն գրեր նաև ծիշ-
տամբանակէն և անդոյն կարգաւ:

Մատթէի Աւետարանը: Թէ երբ
գրուեցաւ այս աւետարանը՝ շատ
անոտոյդ է: Սակայն հնագոյն վկա-

յութեանց բոլորը կը հաստատան թէ այս աւետարանը քան զմիւս երեքն առաջ հրատարակուեցաւ: Ոմանք կը կարծեն թէ գրուեցաւ 38 ին: Հետո վէճեր կ'զան թէ այս աւետարանը բուն Նորայայտեան գրուեցաւ թէ Յունարէն: Հին մասնէնազրաց միտան վկայութիւնն ի նպաստ Նորայայտեանն է, սխիւնքն թէ գրուեցաւ Պաղեստինոյ յիշուած և ի պէտտ Նորայայտե Գրիգորանէից: Բայց, միւս կողմանէ, այս վկայութեան ճշգրտեանն և ստուգութեանը վրայ տարակից կայ: Մատթէի աւետարանին յունարէնի Բարգմանաւ ըլլալուն վրայ պատմական տեղեկութիւն աւանդելն չկայ, և այժմու (Մատթէի) յունարէն աւետարանը շատ նշանակալուծն թէ ընդգրկէ: Այս կարծիքը կը հաստատուի նաեւ ընդգրին ոճէն որ համաձայն է այն գարուն լեզուին, և առ պարագային ևս որ Յունարէն լեզուն այն աստիճան Պաղեստինոյ մէջ տիրող լեզուն էր: Վերոյիշեալ երկու կարծիքն ալ պաշտպանողները երեւելի մարդիկ են: Այլք որ այս աւետարանը նախ Նորայայտեան գրուեաւ կը համարեն՝ կը կարծեն թէ նշյն իոյ հեղինակը յետոյ գարնուց զայն յունարէնի: Մատթէս կը գրէ իբրեւ «արքարե խորայեացի», իբրեւ առանց ննգութեան գարնուց Հրեայ մ. որ իր ինքայնիւն կը որովհէտն: Յաճախ կոչուեմք ի՛նչն Հին Ատաւարանէն: Կը ցուցնէ Փրկիչն իբրեւ կատարումն յուսն խաղալի, իբրեւ խոստացեալ Մեհա, Թագաւոր արքայութեան Ուսածոյ:

Մարդոսի Աւետարանը: Հին մատենագիրք միարան կը վկայէ թէ Մարկոս, որ առաքելւ չէր, զրեց աւետարանին ընդ ազգեցեալ թիւար, և առաջնորդութեամբ առաքելոյն Պետրոսի: Եղի աւանդութիւնը, թէպէտ ոչ պնդէ միարան և յայտնի, կը համարի, այս աւետարանը զրուած չ'առնի, և հրատարակուած յետ մահուն Պետրոսի և Պաղոսի: Մարկոս զրեց նախ հեթանոսաց համար, ինչպէս Հրէից սովորութիւններն բռնակ մեկնելուն կը տեսնուի: Կը ցուցնէ զբերելուն իբրև Մարգարէ Աստուծոյ, հօր մարգեամբ և րանիւ:

Մարկոս ծննդավայրն ապամոխի է աւետարանի, կը յիշէ գործք մանաւանդ քան խօղբ, համառօտ, պարզ և հատու սծով, երբեմն նաև գէպքերը մանր նկարագրելով:

Ղուկասու Աւետարանը: Կ'ըսուի թէ Ղուկաս գրեց իւր աւետարանն ընդ առաջնորդութեամբ Պոզոսի, որոյ բնիկն էր անոր ծանապարհորդութեանց շատերուն մէջ: Անոր ընդարձակ տեսութիւնը և ընդհանրական ոգին կը նմանին հեթանոսաց մեծ առաքելոյն տեսութեան և ոգւոյն: Անոր աւետարանը կ'ընծայեցնէ գրիստոս իրբն գիծած Բարեկամ մեղաւարաց, իրբն Փրկիչ աշխարհի: Կ'երևի թէ այդ աւետարանը գրուեցաւ նախ Թէոփիլոսի համար որ էր աղետական սնն Յոյն կամ Հռովմայեցի, և կը կարծուի գրուած յամի Տեսուն 63:

Յովհաննու Աւետարանը: Բոլոր հին մատենագիրք վերջին կը համարին այդ աւետարանը: Ոմանք կը գնեն անոր հրատարակումը Երուսաղիմի տարին, այսինքն յամի Տն. 96, կամ վաթսու և եօթը տարի յետ մահուան Փրկչին, և մինչ Յովհաննէն էր աւելի քան ութսուն տմաց: Յովհաննու աւետարանը կը յայտնէ գրիստոս իրբն աստուածային և աստուածուստ կարգեալ Փրկիչ, Որդի Աստուծոյ յայտնեալ մարմնով: Յովհաննու աւետարանն հոգեւոր մանաւանդ քան պատմական աւետարան է. կը թողու շատ բանից զորս միւս աւետարանիչք պատմած են, և աւելի քան միւսերէն կը պարունակէ հոգւոյն մէջ Բրիստոսով շոր կենաց, Բրիստոսի հետ միութեան, վերստին ծննդեան, յարութեան և Հոգւոյն Արդ գործին վերաբերեալ բաներ: "Յիսուսի սիրելի աշակերտի" ոգին կը տիրէ այդ պատուական աւետարանին մէջ: Մասնաւոր յարմարութիւն ունի հերքելու այն ժամանակին գնոսարկեան հերեւակիսութիւնները, բայց յարմար է միանգամայն կըրթելու Բրիստոսի եկեղեցին ազգաց յազգաւ:

Աւետարանի, այն որ աւետիս կու տայ բանիւ կամ գրով: Ի սկզբ

բան կային աւետարանիչներ կամ քարոզիչներ որ, առանց կապուած ըլլալու եկեղեցւոյ մը հետ, կը քարոզէին ուր որ կ'առաջնորդուէին Հոգւով Արդով, ինչպէս են քարոզիչներն ամանք մեր օրովը, Եփեսո. Գ. 11: Այսպիսի էր Փիլիպպոս, Գործ. ԻԱ. 8: Նաև Տիմոթէոս կը խրատուի "աւետարանի գործ գործել", Բ Տիմ. Գ. 5: Աւետարանիչ կը կոչուին ընդհանրապէս Մատթէոս, Մարկոս, Ղուկաս և Յովհաննէն, ժամ զի անանք գրեցին յորս աւետարանները որ յաւիտենական փրկութեան զուարթ լուսերը կը բերեն մարդոց:

Աւերմուծքն պղծութիւնը, զոր կը յիշէ մեր Տէրը, Մատթ. ԻԲ. 15. Մարկ. ԺԳ. 14, և մարգարեացաւ թէ Թէ Թորի տեսնուէր Երուսաղէմ վերջին պաշարման առեւ չըռովմայեցիներէն առ Տիառսիւ, հաւանականապէս կը նշանակէ Հռովմայեցւոց զօրք որոնց գրօշնրուն վրայ կային անոնց աստուածներուն և կայսերաց պատկերները, և պաշտուեցան ասանքիս ռահմանին մէջ, երբ տաճարը և քաղաքը միանգամայն անցան Հռովմայեցւոց ձեռքը, Ղուկ. ԻԱ. 20: Տես և Զեմք:

Աւովզ, էր իննիամիկն ցեղէն և ազատեց զԻսրայէլ Մովարացիներէն նախ ոպանեալով անոնց Թագաւորը Եզդոն, և ապա զօրք ժողովելով և յաղթելով անոր բանակին: Աւովզ

գառեց զիտրայէլ պատուով շատ ասորիներ, Դատ. Գ. 12-31. Գ. 1:

Աւրամ, Իզեկ. ԻԲ. 46, էր ի սկզբան փոքր նահանգ ի հարաւայ Դաւամակոսի եւ յարեկից Տիրերիոյ ծովուն, բայց յետոյ ընդարձակեցաւ գէտ ի հարաւ եւ արեւելք, եւ Հռովմայեցւոց ժամանակը կոչուեցաւ Աւրանիտիս: Հիմա կը պարունակէ հին Տրաքոնիտիս, Հաւրան, Իտուրէա եւ Բատանէայի մասը: Պուրջհարտ շատ մանր կը նկարագրէ զԱւրան, Շատ քաղաքներու աւերակներ յոյն արձանագրութիւններով կը գտնուին ցիր աստ անդ այն անհարթ երկրին վրայ:

Ափարաքաքացիք, Իզ. Գ. 9. Ե. 6: Այսպէս կոչուած է Ասորեստանի թագաւորին հպատակ ժողովուրդներէն մին որ զբնակեցաւ Սամարիս: Ափերացիք ևս, Իզ. Գ. 9, բոտ Լաթերի Պարսիկ էին:

Ափեկ, Գեր-Ռիւ, 4. Լիրանանու մէջ քաղաք էր զոր տալ որսուեցաւ Աւերայ ցեղին, Յես Ժ. Գ. 4. ԺԹ. 30, բայց շուաճուեցաւ երբէք, Դատ. Ա. 31: Այս քաղքին տեղը կը գտնուի գեւ Լիրանան լեռք, եւ կը կոչուի Ափկա:

2. Էր քաղաք Խաբարայ ցեղին, Յեզրայէլի ճովտին մէջ, եւ կը յիշուի փղշտացւոց հետ պատերազմներուն մէջ, Ա. Թագ. Գ. 1. ԻԲ. 1:

3. Էր քաղաք հինգ մղոն գէպ արեւելք Գալիլէայի ծովէն: Այս քաղքին պարիսպն ինկաւ քսան եւ եօթն հազար Ասորւոց վրայ առ Բենադազաւ, ասոր յաղթունելէն ետքը Խալայիացիներէն, Գ. Թագ. Ի. 26-34:

Ափեր, էր Մադիանու որդիներէն մին, Մենգ. ԻԵ. 4:

Աքաք, 4. էր վեցերորդ թագաւոր Խորայի, որ յաջորդեց Իւր հօր 918 ին նախ քան զԳր. եւ քսան եւ երկու տարի թագաւորեց: Անոր կիներ էր Տիրուսի Եթրապ թագաւորին գուտարը Յեզրայէլ, փառասէր եւ մոյլ կուպաշտող կին մը, որոյ ազգեցութեամբ Բահաղու եւ Աստարովթի պաշտօնը մուծուեցաւ Խորայի մէջ: Աքաք Սամարիոյ մէջ մահան շինեց Բահաղու, եւ կանգնեց պատեր Բահաղու եւ Աստարով-

թայ: Կուպաշտութիւնը եւ անօրէնութիւնը ասկտի կերպով բազմացաւ այս թագաւորին օրով, եւ «Աքաք իր բռած գործերովք իրմէ առաջ եղող Խորայի ընդ որ թագաւորներէն աւելի Խորայիի Տէր Աստուածը բարկացուց», Մինչ Աքաք այսպէս ապաւնամբ էր Աստուծոյ դէմ, Աստուած այցելութիւն բբաւ այն երկրին երեքամայ երաշտութեամբ եւ սովով. եւ ապա կարմեղոս լեռը յանդիմանեց կուպաշտութիւնը երկինքէն հրով եւ Բահաղի չորս հարիւր եւ յիսուս մարգարէներուն ապանմամբ, Իւր վեց տարի ետքը Ասորւոց թագաւորը Բենադաք շատ զօրով արշաւեց Խորայի վրայ, բայց չարաչար յաղթուեցաւ, եւ աւելի չարաչար յաջորդ տարին, երբ Աքաք գերի բռնեց զանի, բայց յետ սակաւ միոյ արձակեց, եւ այնպէս բարկացուց զԱստուած: Նախախնամութեան ազգարարութեանց եւ շնորհոց հակառակ, Աքաք արեւեց մեղաց մէջ, եւ ի վախճանի, զՆարովթ ապանելէն ետքը, անոր չարութիւնը եւ գարշելի կուպաշտութիւնն այն աստիճան հասաւ մինչև զրեցի Աստուած զԵղիա ծանուցանել Աստուծոյ պատուհասը որ պիտի գար Աքաքու եւ անոր տանը վրայ: Բայց այս պատուհասն բոս մասին յամեց Աքաքու խոնարհելուն համար: Քիչ ետքը Յուզայի թագաւորին Յովսափատու հետ դաջած ըլլալով առնուլ Բամովթ-Գաղատթ Ասորիներէն, եւ հակառակ հրամանին Աստուծոյ կուռի մէջ մտնելով ապանեցաւ, եւ շուները լցեցին անոր արիւնը Սամարիոյ աւազանին քով, Գ. Թագ. ԺԶ. 29 մինչև ԻԲ. 40:

2. Էր սուտ մարգարէ որ խաբեց Խորայիացիներն ի Բաբելոն, եւ որոյ համար մարգարեացաւ Երեմիա, Եր. ԻԲ. 21, 22:

Աքաք, չորս քաղաքներէն մին զոր Սենաարայ գաղտին մէջ շինեց Ներովթ, Ասորեստանի պետութեան հիմնադիրը, Մենգ. Ժ. 40: Ճանապարհորդք կը կարծեն թէ այս քաղաքն այն աւերակներուն տեղն էր որ կան Պաղատատէն վեցէն մինչև ինը

մղան հեռու գեպ արեմունտը : Հոն կայ Ներսիսի ընդ ընդ տանուն շէնք մը ազնւոտկերտ , 400 ոտք շրջապատով և 425 ոտք բարձր , աւերակներու հազարուտի մը վրայ : Բայց Բաւրճանքն հնազեալը կը կարծէ թէ Աբազոյ այգմու Նիֆֆէր կոչուած աեղի էր , հարաւային Բարեւոյնի ճախիններուն մէջ :

Աբազ , որդի էր Յովսէփամայ և երկոտասաներորդ Յուզայի թագաւորաց մէջ : Աբազ թառամանայ ելաւ գահէր և թագաւորեց զնշտասան ամ , Գ թագ . ԺՁ . 1, 2, 20, 738 ին նախ քան զԳր . : Աբազ նշտաւոր եղաւ իր կառապաշտութեանը և ըզնչմարտն Աստուած անարգելուն համար : Ետայեայ մարգարէութեանց շատերն ուղղուած են առ Աբազ , Ես . Է : Աբազ իր գաւկնէրը կրակէ անցուց ի պատիւ կառ , Ասորւոց աստուածները եմյոյն Երուսաղէմ , տաճարը յարմարացուց ըստ օրինակի Ասորւոց մահեաններուն , նաեւ գացեց զայն բոլորովին : Այսպէս զրկուելով Եհովայի օգնութենէն քանի մը անգամ յաղթուեցաւ իւրայելի փակէթագաւորէն և Ասորւոց Բաաթի թագաւորէն : Եգմալայեցի ապստամբէն և փղշտացիք ստէպ կ'արշաւէին Յուզայի երկիրը : Իր այս ձախողութիւններուն մէջ Աբազ ևս աւելի հեռացաւ Աստուծմէ , և ինչորեց Ասորեստանի թագաւորին փուղայ օգնութիւնը : Այս անխմտաւ գործով հարկատու եղաւ փուղայ և անոր յաջորդին թագադաթփաղատաւ : Աբազ յետին կարօտութեան մէջ ինկաւ Ասորեստանաց բարեկամութիւնը շահելու համար . բայց կառապաշտութեան մէջ խոտախալով մեռաւ իրեն ամբարիշտ ի հասակի երեսուն և վեց ամաց , և զրկուեցաւ իր հարց գերեզմանը թաղուելէ , Բ Մնաց . ԻԸ :

Աբայիտ Նոր կառկարանին մէջ կը գործածուին փոխանակ բոլոր Յունաստանի , Մակեդոնիայ հարաւային կողմը , բովանդակելով Պեղոպսեոս կամ Մորէա , և կորնթոսի ծոցէն գեպ ի հիւսիս քանի մը երկիրներ , Գործ . ԺԸ . ԺԲ . 21 . Բ կորնթ . ԺԱ . 40 : Բայց բուն Աբայիտ էր

գաւառ Յունաստանի , մայրաքաղաքն էր կորնթոս , և կը պարտուակէր Պեղոպսեոսի հիւսիսային արեմտեան մասը , Տես և Յաւանաստմ :

Աբաթ , Քարմանայ որդին , որ անհնազանդ գահուելով Տէրոջը աստակի հրամանին , Երեքովի նոգողաւ , այսինքն կորստեան մատնուած աւաւրէն քանի մը բան գողցաւ : Այս բանն անէճք և պարտութիւն բերաւ իւրայելի վրայ : Վիճակաւ հասկըցուեցաւ թէ յանցաւոր էր Աբար , և Երեքովի հիւսիսային կողմը Աբազայ ձորին մէջ քարկոծուեցաւ իւր բնասանօրը , Տես . Ձ . 18 . Է . 1-26 . Ա Մնաց . Բ . 7 :

Աքեգիթ , էր քաղաք Ասորայ ցեղին , բայց Հրեայք չկրցան մերժել անկէ Քանանացիները , Դատ . Ա . 31 : Յետոյ կոչուեցաւ Յղինէրէն Եկգիլայա , և հիմա կը կոչուի Զիլ : Քաղաքը ծովեզերեայ էր , Աբրէն իրր տառը մղան գեպ ի հիւսիս :

Աքիա , 1 . որդի էր Աքիտորայ և քահանայապետ ի թագաւորութեանն Սաւուղայ , Ա թագ . ԺԴ . 3 : Հաւանախանապէս էր եղբայր իր յաջորդին Աքիմելեայ զոր Սաւուղ սպանել աւաւ , Ա թագ . ԻԲ . 9 :

2 . Էր մարգարէ և պատմիչ Սողոմոնի և Յերոբոամայ ժամանակներուն , Գ թագ . ԺԱ . 29 . Բ Մնաց . Ժ . 29 : Կը կարծուի թէ այն անձն էր որ յանուն Աստուծոյ խօսեցաւ Սողոմոնի , երբ Սողոմոն կը շինէր տաճարը , Գ թագ . Ձ . 11 , և գարնեալ էր Սողոմոն ինկաւ մեղքի մէջ , Գ թագ . ԺԱ . 11 : Այս Աքիա ծանոյց Յերոբոամայ իւրայելի տառք ցեղերուն Յուզայէ բաժնուիլը , և Յերոբոամայ տան հաստատուիլը , բայց յետոյ մարգարէացաւ նաեւ անոր կործանումը , Գ թագ . ԺԴ . 1-14 :

Աքիկամ : Յովսէփ զրկեց այս անձն առ Ողպա , կին մարգարէ , երբ օրինաց զիրար գտնուեցաւ տաճարին մէջ , Գ թագ . ԻԲ . 42 : Աքիկամ յետոյ մոտերիմ բարեկամ եղաւ Երեմիա մարգարէին , Երեմ . ԻՁ . 24 . ԼԺ . 14 :

Աքիմաա , որդի և յաջորդ Սագովկայ , եղաւ քահանայապետ առ

Սողոմոնիւ: Առ Դաւթիւ, Աբիմա-
առ իմացուց Դաւթի Արիսողոմայ ե
անոր ապստամբակիցներուն խոր-
հուրդը, Բ Թագ. ԺԵ. 15-21, Այն
Աբիմաառ տուաւ Դաւթի նաեւ Ա-
րիսողոմայ պարտութեան և մահ-
ուան լուրը, Բ Թագ. ԺԸ:

Աբիմելք, որդի Աբիտովբայ և
եղբայր Աբեայ, որուն յաջորդեց
քահանայապետութեան մէջ: Ոմանք
կը կարծեն ռակայն թէ երկուքը մի-
եւնոյն անձի անուաներ են: Աբիմե-
լքի քահանայապետութեան ատենը
տապանակը Նոր կոչուած քաղաքն
էր, ուր կը բնակէր Աբիմելք շատ
քահանաներով: Հաս ընդունեցաւ Ա-
բիմելք զԴաւիթ, երբ այս զերջինը
կը փախչէր Սաուլէն: Աբիմելք
տուաւ Դաւթի տաաջաւորութեան
հացերէն և Գողիաթու սուրբ: Երբ
Եղոմայիցին Գովեկ պատմեց այս
բանը Սաուլէր, Սաուլը մատնու-
թիւն համարեցաւ Աբիմելքայ օգ-
նութիւնը, և յիշեալ կռապաշտ և
անզգամ օտարականին ձեռք սպա-
նել տուաւ զԱբիմելք և ուրիշ
սեթսու և հինգ հոգի Եհովայի մար-
գարներէն, Ա Թագ. ԻԲ, յա-
ցանք մը որ միայն բաւական էր կոր-
սընցնել տալ Սաուլէր իւր Թա-
գաւորութիւնը և Աստուծոյ բարե-
կամութիւնը:

Աբիմաւ, 1. Էր գուստր Աբի-
մասայ և կին Սաուլէր, Ա Թագ.
ԺԴ. 50:

2. Էր կին Յեզրայէլացի զոր իրեն
կին բաւ Դաւիթ, և որմէ ծնաւ
Ամնոն: Ամաղեկացիք զերի բռնեցին
զԱբիմաւ ի Կեկիզակ, Ա Թագ.
Լ. 5, բայց Դաւիթ ազատեց զանի
և բերաւ Քերրոն, Բ Թագ. Բ. 2.
Գ. 2:

Աբիով, որդի Արինապարայ որդ
տունէ էր Աստուծոյ տապանակը:
Երբ տապանակը հանուեցաւ Արի-
նապարայ տունէն իրուսաղէմ տա-
րուելու համար, Աբիով կ'երթար տա-
պանակին առջեւէն, ուստի և ազա-
տեցաւ իր եղբորը Ողայի արկածէն,
Բ Թագ. Զ. 3-7:

Աբիս, անմաքուր անասուններէն
մին, ՂԷա. ԺԲ. 29: Աբսի այլեւս
տեսակներ կան Պաղեստին և մոտե-

րը, բայց վերջիշեալ համարին մէջ
պիս կը նշանակէ Թերես հասարակ
խուրդ:

Աբիտովբ, 1. Թառն Հեզեայ և
որդի փենհէզի որուն յաջորդեց Ա-
բիտովբ քահանայապետութեան մէջ
Հեզեայ մահուանէն ետքը, քանի
հայրը փենհէզ պաշտուած էր պա-
տերազմի մէջ նախ քան զՔր. 1141,
Ա Թագ. Դ. 11:

2. Որդի Ամարայի և հայր Սա-
զովկայ, Բ Թագ. Ը. 17. Ա Մնաց.
Զ. 8:

Աբիտովբ, ծննդեամբ Գեղոնցի
էր ի ղզրանէ Դաւթի մտերիմ և
կարեւոր բարեկամներէն մէկ. բայց
Արիսողոմայ ապստամբութեան ա-
տենը բռնեց այս վերջնոյն կողմը և
եղաւ անհաշտ թշնամի Դաւթի:
Երբ Արիսողոմ մերժեց հետեւիլ Ա-
բիտովբիսոյ իմաստուն խորհրդին,
Աբիտովբէլ գուշակեց ապստամբու-
թեան ելքը, և ինքզինք կտակեց, Բ
Թագ. ԺԵ. 12. ԳԼ. 17. Սողմ. ԵԵ.
12-14: Կ'երևի թէ Աբիտովբէլ էր
հաւ Բերաբէի, Բ Թագ. ԻԳ. 34
համարը բաղդատէ ԺԱ. 3: Եզրամ
կամ Էլիամ, և Ա Մնաց. Գ. 5, Ա-
միէլ, միեւնոյն անձ են:

Աբովբ, Կեզ-Բէւս, էր հովիտ ի
հիւսիսայ երկրով. այսպէս կոչուած
է Թերես այն նեղութեան համար
որ իսրայէլացուց վրայ եկաւ ի պատ-
ճառս մեղաց Աբաբայ որ հոն սպա-
նուեցաւ, Յե. Ի. 26: Մարգարէք
կը յիշեն զԱբովբ, երբ յոյս և խըն-
գութիւն կը խոտառան Աւետա-
րանին տնտեսութեան ատենը, Լո.
ԿԵ. 10. Ող. Բ. 15:

Աբսա, գուստր Քաղեփայ որ ա-
ւատ օժտիւ տրուեցաւ կին իւր հօ-
րեղբորորդւոյն Գոթմնիէլի, իրեն ի
վարձ աւամի Դարիր քաղաքին, Յե.
ԺԵ. 15-17. Դատ. Ա. 42. 43:

Աբսափ, Քանանու երկրին մէջ
արքայանիստ քաղաք էր, Յե. ԺԱ.
1, զոր առաւ Յեռու, և տուաւ Ա-
սորայ ցեղին, Յե. ԺԲ. 20. ԺԹ.
25:

Բաալիս, էր Թագաւոր Ամմոնացւոց Հրէից գերութեան ժամանակը: Բաալիս նիւթեց Հրէաստանի կուսակալին Դաթաղիայի սպանումը, Երեմ. Խ. 14. ԽԱ. 1-10:

Բաալօթ, էր քաղաք Դանայ ցեղին, Յես. ԺԺ. 14: Այս քաղաքը Բեթորոնէն շատ հեռու էր: Թերեւս նոյն է ընդ Բաաղեթայ զոր հորէն շինեց Սողոմոն, Գ թագ. Թ. 18. Բ Մնաց. Ը. 6:

Բաաղա, 1. էր քաղաք ցեղին Յուդայի, Յես. ԺԵ. 29: Կը կոչուի նաև Բաղա, Յես. ԺԺ. 3. Ա Մնաց. Գ. 29:

2. Ուրիշ քաղաք Յուդայի հարաւային կողմը, նոյն ընդ կարիաթաւիմայ, Յես. ԺԵ. 40:

Բաաղասօր: Արիսողոմ հոս կը պահէր իւր հօտերը, Բ թագ. ԳԳ. 23: Այս տեղը մօտ էր Եփրայիմի, որ Յուդայի քաղաք էր, Երուսաղէմէն իւր ութ մղոն դէպ արեւելք:

Բաաղգաղ, էր քաղաք Լիււանա-նու հովտին մէջ, առ ոտամը Հերմոնի: Հիւսիսէն քան զԲաաղգաղ անդին չգացին Յեսուայ պատերազմները, Յես. ԺԱ. 17. ԺԺ. 7. ԺԳ. 5: Թերեւս նոյն էր ընդ Բաաղհերմոն: Ոմանք կը կարծեն թէ Բահաղաղ էր. բայց այս քաղաքն աւելի դէպ ի հիւսիս էր:

Բաաղփարասիմ, Գեղի Իրամաթ-Բեա, Դաւիթ տուաւ այս անունն այն տեղւոյն որ փղշտացւոց դէմ պատերազմի մը տեսարան եղած էր, Բ թագ. Ե. 20. Ա Մնաց. ԺԳ. 11. Ես. ԻԸ. 21: Այս տեղը Ռափայիոց հովտին մէջ էր, ոչ շատ հեռու Երուսաղէմէն դէպ հարաւային արեւմուտք:

Բաաճա և Ռեքաթ, որդիք Ռեմոնի, Սաուլի որդւոյն Յերուսթէի ծառայութեան մէջ էին: Կարծելով թէ վարձք պիտի ընդունէին Դաւթէ, ծածուկ սպաննեցին իրենց տէրը որ կէս օրուան ատենը կը քահարա իր տանը մէջ, և զլուր կարելով տարին ի ֆերրոն առ Դաւիթ:

բայց կրեցին պատիժ արժանի տնոնց որոնց "որքերն արագ են ի հեղուլ զարին", Բ թագ. Գ. 1-12:

Բաաթա, որդի Աբիայի, Իսրայէլի Թագաւորին Նադաբայ սպարապետը, Գարաթիոնի պաշարման ատենը դաւով սպաննելով իւր տէրը Նադաբայ յափշտակեց Իսրայէլի Թագաւորութիւնը 953 ին նախ քան զԲ. և տիրեց քսան և երեք տարի: Բաաթա ջնջեց Յերոբոամայ բոլոր ցեղը ինչպէս որ մարգարէացուած էր, Գ թագ. ԺԳ. 7-14, բայց իր չար վարուցը և կռապաշտութեանը համար իւր վերայ բերաւ Աստուծոյ բարկութիւնը, Գ թագ. ԺԵ. ԺԶ. 1-7, 12: Աստուած պատգամ զրկեց անոր Յեսու մարգարէին բերնով: Այս մարգարէութիւնը կատարուեցաւ, զիսն զի Բաաթայի մահուանէն երկու տարի ետքը անոր բոլոր տոհմը ջնջուեցաւ:

Բաբելոն, Խոն-Խոն-Խոն. էր անուն բարձր աշտարակի զոր սկսան շինել Նշայ գաւկնեբը որոնց մէջ գլխաւոր և առաջնորդ էր Ներբոլթ, ջրհեղեղէն իւր հարկու քսան տարի ետքը, Կալուեցաւ Բաբելոն, այսինքն խառնակութիւն, զիսն զի հոն խառնակեց Աստուած աշտարակը շինողներուն լեզուն, Եննդ. Ժ. 40. ԺԱ. 9: Բաբելոնի աշտարակը շինողներուն նպատակն էր ընդ այն տեղը կերտն մարդկային ազգին զոր ընդ հանուր իշխանութեան մը ներքե կը խորհէին միացնել: Որովհետեւ այս նպատակը հակառակ էր Աստուծոյ խորհուրդին որ կուգէր փռել մարդիկ երկրիս բոլոր երեսին վրայ, և որովհետեւ ամբարտաւանութիւն, թերեւս նաև գաղտնի ամբարշտութիւն կար այն նպատակին մէջ, Աստուած ունայնացուց շինողներուն խորհուրդը հրաշալի կերպով այլեայլ լեզուներ տալով այն գործին զրաղեալ բազմութեան, կամ տարբեր տարբեր կերպով արտայայտել տալով անոնց միեւնոյն լեզուն, այնպէս որ մարդոց նախնական լեզուն այլեայլ գաւառական լեզուներու բաժնուեցաւ, և այդ բաժնու մը պատճառ եղաւ մարդոց երկրիս այլեայլ կողմեր ջրուելը, Տես նաև Գործ. Բ. 1-11: Աշ-

տարակը, ինչպէս կը տեսնուի, Թող-
ուեցաւ անկատար, բայց յետոյ կա-
տարուեցաւ, և կոչուեցաւ աշտարակ
Բէլայ, և էր բուն Բաբելոն քաղքին
մէջ: Հերոդոտոս տեսաւ այս աշտա-
րակը, և կ'ըսէ թէ էր քառակուսի
բուրգ, որոյ շրջապատէն էր կէս մղոն:
Ամրոցը աշտարակը կը ըսողականար
վրայէ վրայ ութ աշտարակներէ, որոց
իւրաքանչիւրն երթալով կը նրբանար
գէտ ի վեր, և իւրաքանչիւրին բո-
լորտիկը կար լայն ճամբայ մը ընդ որ
կ'ելլուէր վրայի աշտարակը:

Այս աշտարակին մէջ կ'ըլլային
աստեղագիտական դիտողութիւններ,
բայց այն շէնքը նուիրեալ էր մանա-
ւանդ պաշտաման Բելայ որոյ մեհ-
հանը կը պարունակէր ամբաւ գան-
ձեր, զորօրինակ ոսկեծոյլ անդրիններ
որոց մին քառասուն ոտք բարձր էր:
Հոն դրուեցան Երուսաղէմէն բեր-
ուած ոսկեղէն նուիրական անօթք,
Բ Մնաց. ԼՁ. 7. Երեմ. ԵՄ. 44:
Աշտարակին աւերակները կը կար-
ծուին այժմու Պիր Նիմրոտ կոչուած
տեղը որ Հիլլէէ կամ այժմու Բա-
բելոնէ վեց մղոն հեռու է, և ընդ-
հանրապէս արեւի մէջ չորցուած և
կուպրի հետ զանգեղած աղիւսներու
կոյտ է: Բլրը երեւոյթ ունի, բայց
է աւերակ բռնի քայքայուած, մըր-
բիկներէ բացուած, և աղիւսներու
է խեցեղէն անօթոց և այլ իրաց
կտորներով խառն որ սաստիկ ջեր-
մութեամբ մը հալած և յապակի
փոխուած են: Բլուրը 490 ոտք բարձր
է, և գլուխը կայ անձեւ աշտարակ
մը 90 ոտք շրջապատով և 35 ոտք
բարձր, նուրբ աղիւսէ, որմէ ծած-
կուած կը թուի բոլոր բլուրը: Աշ-
տարակը երկու ճեղքուած է և վերի
դին կըծատած և որպէս թէ զար-
նուած է կաշտակէ: Ոմանք կը կար-
ծեն թէ այս երեւոյթը նշան է Աս-
տուծոյ բարկութեանը յիշեալ քաղ-
քին վրայ: Տես և Նաբուգոդոնոսոր:

Բաբելոն կը կոչուի նաև 4. այն
երեւելի քաղաքը Եփրատոյ քով, և
ի ոկզբան շինուեցաւ համանուն աշ-
տարակին հետ: Բայց Բաբելոնի շի-
նութեան վրայ կան ուրիշ հին ա-
ւանդութիւններ: Ոմանք հիմնադրի
կը համարին այս քաղքին զՇամիրամ,

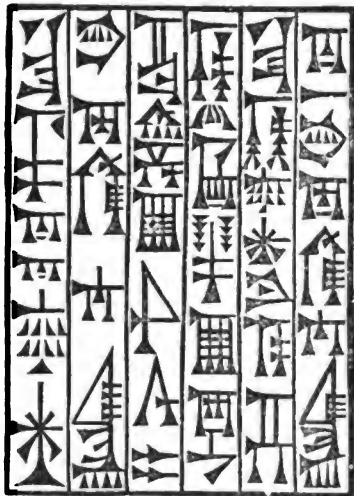
այլք՝ զՆաբուգոդոնոսոր: Այս լու-
րերը կրնան միարանել իրարու հետ,
եթէ ենթադրուի թէ Շամիրամ նո-
րագեց, իսկ Նաբուգոդոնոսոր ըն-
գարձակեց և զարդարեց քաղաքը:

Բաբելոն շինուած էր մեծատարած
և պողաբեր գաշտի մը վրայ զոր կ'ո-
ռոգէր Եփրատ որ քաղքին մէջէն
կ'անցներ: Կը պատմուի թէ անոր
պարիսպներուն շրջապատն էր 60 մը-
ղոն, բարձրութիւնը 300 ոտք և լայ-
նութիւնը 75 ոտք, Երեմ. ԵՄ. 44-
38: Պարսպին բոլորտիքը խոր խրամ
էր: Զորս կողմերուն ամէն մէկն ու-
նէր 25 պղնձ գուռներ, և իւրա-
քանչիւր գուռէն մինչև դիմացի դու-
ռը շիտակ ճամբայ էր: Այսպէս իրար
կտրող ճամբաներուն միջոցաւ կաղ-
մուած քառակուսիներուն մէջ կային
անթիւ տուններ և պարտէզներ: Նա-
բուգոդոնոսորայ պալատն էր վեց
մղոն շրջապատ ունեցող միջոցի մը
մէջ. այս միջոցին մէջ էր նաև կա-
խաղանաւոր պարտէզը, որ վրայէ
վրայ կամարներու վրայ շինուած ա-
հագին հողակոյտ էր իւր 400 ոտք
բարձր, որոյ վրայ կային ծառաստան-
ներ և բուրստատաններ, զորս ոռոգելու
համար ջուրը մեքենաներով գետէն
վեր կը հանուէր պարտէզին մէջ,
Դան. Դ. 29, 30:

Աս Նաբուգոդոնոսորաւ Բաբելոն
մեծութեան և փառաւորութեան
կատարը հասաւ: Անուանի էր գի-
տութեանց, մանաւանդ աստեղագի-
տութեան, այլեւայլ արուեստներու
մէջ հմուտեան, զորօրինակ գորգ,
կերպաս, անուշահոտ նիւթեր, ա-
կանակապ զարդեր շինելու մէջ: Իր
դրիքը պատճառաւ Բաբելոն մեծ և
ընդարձակ առուտուրի կեդրոն էր
Եփրատ գետով և կարաւաններով
Միջին Ասիոյ, Արարիկ և Եգիպ-
տոսի մէջտեղ: Էր «վաճառականաց
քաղաք», Ես. ԽԿ. 14. Եղեկ. ԺԷ.
4, և անոր գողը կը թափէր, աշ-
խարհակալութեամբ կամ վաճառա-
կանութեամբ, գրեթէ բոլոր ծանօթ
երկիրներու հարստութիւնը: Թերեւս
այս էր պատճառ որ մարգարէք կը
կոչեն զանի «Մեծ», Դան. Դ. 30,
«բոլոր երկրին պարծանքը», Երեմ.
ԵՄ. 41, «Քաղաքացուց փառաւո-

բուժեանք պարծանքը, և ԺԳ. 19, «Թագաւորութեանց տիկին», ԵՊ. ԽԵ. 5, բայց միանգամայն «քնքուշ ու փափուկ», և «Հեշտասեր», ԵՊ. ԽԵ. 1, 8: Բնակիչներուն հարստութեան և զեզխութեան պատճառաւ, ապականութիւն և հեշտասիրութիւն յետին ծայր հասած էին: Բէլ, Ներոյ, Ներգալ, Մերոդաք, Սոկրոմթ-Բենոմթ և ուրիշ կուսքեր կը պաշտուէին հոն այնպիսի արարողութիւններով որովք պղծութիւնը եղած էր նիւթ կրօնի: Հարկ էր որ Եհովա Բարեկոնի վրայ բերէր իւր վրէժխորութիւնն այն քաղքին մէջացը համար: Արդարեւ վայրերը զորո մարգարէք կու տան Բարեկոնի բոլոր Սուրբ Գրոց տհաւոր և վնաս պատճառներուն երեւելի մէկ մասն են, ԵՊ. ԺԳ. 1-22. ԺԻ. 22. ԽԱ. 9. ԽԵ. Երեմ. ԽԵ. Ծ. ԾԱ., ևն:

Բարեկոն երկար առան շնաց մայրաքաղաք աշխարհի: Առ Նաբոնի-գոսիւ որ Սուրբ Գրոց Բագաւասարն է, և Թառն Նորուզողմոտորայ, Կիւրոս պաշարելով առաւ զԲարեկոն: Յոյն պատմաբանաց խօսքերը հոս միտաբան են Սուրբ Գրոց պատմութեան հետ, այսինքն Թէ Կիւրոս իւր վերջին յարձակումն բռաւ գիշերայն, երբ բոլոր քաղաքը, պարիսպներուն ամբողջեանը վտառ, մեծ ածնի մը որ անձնատուր էր շուայտութեան և անաւակութեան, և Թագաւորն ու աւագանին մեծ խրախուժեան մէջ էին: Կիւրոս նախ փորել տուաւ ջրանցք մը քաղքին արեւմտեան կողմէն մինչև Կիտակրիսի ծովակը, և ապա գետը փարձուց այն ջրանցքին մէջ, այնպէս զօրքը գետին հին ճամբէն որ քաղքին մէջէն կ'անցներ և յամպեցաւ մասն քաղաքը, Դան. ԵՊ., 538 ին նախ քան զԳր.: Այն ժամանակէն սկսաւ նուազիկ Բարեկոնի կարեւորութիւնը, քանզի Կիւրոս իւր Թագաւորութեան մայրաքաղաքը բրաւ Եօշ: Բարեկոն ապրումամբեցաւ ընդդէմ Դարեհի Վըշտատակայ որ նուաճեց զայն, քակեց բոլոր գուռները, և պարիսպներն իջուց մինչև յիսուս արմկան արարութիւն: Ըստ Ստրաբոնի, Քոնքսէս կործանեց Բէլի աշտարակը: Պարսից

ԱՐԱՆԼՈՒՆ ԱՂԻՍ

և Աղեքսանդրի յաջորդներուն ժամանակ Բարեկոն երթալով ինկաւ, մահաւանդ յետ որոյ Սեւեկոս Կիւտաոր շինեց Սեւեկիւ, և բրաւ զայն մայրաքաղաք: Բարեկոնի բնակաց մեծ մասը գացին հոն, և Ստրաբոնի ժամանակ, այսինքն առ Օգոստեաւ, Բարեկոն այնպէս ամայացեալ էր որ կրնար անապատ կոչուիլ: Հնոյն Բարեկոնի տեղը կար քաղաք մը մինչև յորրորդ դար և ոչ սակաւ Հրեայք կը բնակէին հոն, Ա Պետր. Ե. 13: Բայց այն ժամանակէն հնաէ Բարեկոն գրեթէ կը գաղթի յիշուել: Նոյն իսկ անոր աւերակներն այս վերջին երկու հարիւր տարուան մէջ սկսան դանուիլ, և այս դարուս մէջ միայն հնար եղաւ անոր աւերակները գծադրել և նկարագրել: Այս աւերակներն են մեծաւ մասամբ հողարլուրներ, ընդհանրապէս աղիւսէ, և են ճեղքուած և փառած ժամանակաւ, աղիւսայ բեկորներով, կարով և խեցեղէն ամաններու կտորներով խառնուած: Այս աղիւսներն մէկուն պատկերը վերջ գրուած է: Հիլլէէն չորս միայն դէպ հիւսիսային արեւմուտք կ'ոչ ուրիշ բոլոր մը զոր բնիկները Գաոր կ'անուանեն, և կը կար-

ծաւի թէ կախաղանաւոր բուրաց-
առանին տեղն է։ Այս աւերակը 2,400
ոտք երկայն է և 4,800 ոտք լայն։
Ասոր մաս ուրիշ բնութիւնը, որ Միւ-
ճելլիզայէ կը կաշուի, նոյն մեծու-
թիւնն ունի։ Այս բնութիւններէն կամ
հողակայաններէն հանուած են հազա-
րաւոր աղիւսներ սեպաձեւ գիրերով,
և այնչափ հին են որչափ հարուգ-
գոնաոր որոյ անունը ստեղ կը կար-
գացուի այն աղիւսներուն վրայ։ Բու-
լոր այն երկիրն ամառի և անհրաժեշտ
է։ Անասակար գաղանք և ճիւղ շատ
են հան, և գրեթէ չկայ տեղ մը աշ-
խարհայ վրայ որ ժամանակաւ այն-
պէս ծաղկեալ ըլլալով հիմա յետին
աստիճանն անշքութեան հասած է
ինչպէս է Բարելուն։ Ետայնայ ահա-
ւոր մարգարէութիւնը որ Բարելունի
աւերմանէն իբր հարիւր տարի առաջ
որուեցաւ՝ բառ առ բառ կատար-
ուած է, Ես. ԺԳ. 14։

Բարելուն տնունն այլաբանօրէն գոր-
ծածուած է, Եսայ. ԺԳ. 8. ԺԶ.
ԺԵ. ԺԸ.։ Աստուծոյ ժողովրդեան
կուսպաշտութիւնը, անպաշտու-
թիւնը, անառակութիւնը, զեղխու-
թիւնը և հայածուսը ցուցնելու, և
կահկարկէ հիթանո ձառնիւն և այժ-
մու հեռք։ Ոմանք այսպէս կը մեկ-
նեն նաեւ Ա Պետր. Ե. 13։

2. Նաեւ Եգիպտոսի մէջ կար Բա-
րելուն անուն թաղաք մը ոչ կարի
հեռի ի Հեղեուպոսոյ։ Ոմանք կը
կարծեն թէ այս էր Ա Պետր. Ե. 13,
յիշուած Բարելունը. բայց այս հա-
ւանական չէ։

Բազէ, հոր թեւերով յափշտա-
կիչ Թաշուն, որոյ այլեայլ տեսու-
ները կան յԱսորիս։ Պիղծ կը հա-
մարուէր առ Եբրայեցիս, Ղևտ.
ԺԱ. 16, բայց նուիրական էր առ
Յոյն և առ Եգիպտացիս։ Աստուծոյ
նախախնամութեանն ապացոյց է այս
Թաշնոյն չուն ջրմը և ցուրտ եղա-
նակներուն, Յոր. ԼԹ. 26։

Բազմաստեղք, բոլոր եօթն առ-
տեղաց ի պարանոցի Յուլ աստեղա-
տան որ զոգիտակոսին երկուստան
կենդանակերպից մին է։ Արեգակը
կը մտնէ ի Յուլն ի միջոցի ապրիլ
ամսոյ, ուստի և բազմաստեղաց ե-
րեսմը նշանակ է գարնի գարնան,

Յոր. Թ. 9. ԼԸ. 31. Ամսիւ. Ե. 8.
Բաբուէլ, Արրահամու հօրեգորը
հաղորդայ որդին էր, և հայր Ռերե-
կայ, Ծննդ. Իբ. 22, 23. ԻԻ. 50։

Բալասամ, խեժ կամ հոյզ բաղ-
ամոն կոչուած ծառայ որ հին ասորեց
շատ կար Հեւաստան և մանաւանդ
ի Գաղատայ, Երեմ. Ը. 22. ԽԶ. 14։
Արտաքին վերաց բժշկութեան հա-
մար շատ յարգէ էր։ Բուն բաղա-
մոն ծառը մշտապար է, անոր հոյ-
րենիքն է հարաւային Արարիս կամ
Հապէշ, և ծառն է իբր չորեքտասան
ոտք բարձր։ Շատ քիչ հոյզ կուտայ։
Զարգիս բալասամը կը քաղուի գըլ-
խաւորապէս Արարիոյ մէջ, Մէքքէ
և Մէտինէ քաղաքներուն մէջտեղ,
ուստի և երբեմն կը կոչուի Մէքքէի
բալասամ։ Հոտը շատ անոյշ է բոլոր
աստիկ։ Ծանրագին է, և թրքաց և
ուրիշ արեւելեան ազգաց մէջ տա-
կուին մեծ յարգ ունի թէ՛ իբրեւ
սպիւղանի և թէ իբրեւ օծանելիք
մարմնոյ գեղեցկութեան համար,
Ծննդ. ԼԵ. 25. Երեմ. ԵԱ. 8. Ե-
զեկ. ԻԻ. 47։

Բաճաղ, Դր, 1. Հին կտակարա-
նին մէջ կը նշանակէ փրկիկեցւոց,
մանաւանդ Տիւրացւոց մէկ կուսքը,
որոյ պաշտօնը մուծուած էր և կը
կատարուէր մեծ շքեղութեամբ Եբ-
րայեցւոց մէջ, գլխաւորապէս Սա-
մարիս, Աստարովթի պաշտաման
հետ, Դատ. 2. 25-32. Դ Թագ.

ԳԼՈՒԽ ԲԱՀԱՂՈՒ, ՏԻՒՐԱՑԻՈՑ ԴՐԱՄԷ

Ժ. 18, 28: Տես Աստարովք: Բա-
հաղ բառին յոթնակին, Բահաղիմ,
կը նշանակէ Բահաղու պատկերները
կամ անդրինները, Դաս. Բ. 11. Ժ.
10: Թէ այս կուռքին պաշտօնը որ-
չամ պաշտական էր փիւնիկեցւոց և
կարքեդոնացւոց մէջ, յայտնի է ան-
ձանց յատուկ անուններէն. զորօրի-
նակ, փիւնիկեցւոց մէջ՝ Եթբաաղ,
Յերորաաղ, Աստուրուղ, այլովքն
Հանդերձ: Բարեկացւոց մէջ ալ նոյն
կուռքը կը պաշտուէր ինչ անուամբ
որ Բանաղ բառին ուրիշ մէկ ձևն
է, Ես. 10. 1. Երեմ. Ի. 2. ԻԱ.
44: Բահաղ կը պաշտուէր Բարեյոն,
այն քաղքին անուանի աշտարակին
մէջ, որոյ վերնատունը միանգամայն
գիտանոց էր աստեղագիտական, և
հոն կը պահուէին աստեղագիտական
գիտողութիւնք:

Բոյոր քննիչք կ'ընդունին Թէ Ա-
րեւելեան աստեղագիտական կամ
մանաւանդ քաղքեական առասպե-
լաբանութիւնէ յառաջ եկաւ երկնա-
լին մարմնոց պաշտօնը: Ընդհանրա-
պէս կը կարծուի Թէ Բահաղ կամ
Բէյ արեգակն էր, և Թէ այսու ան-
ուամբ յիշեալ լուսնաւորը կ'ընդունէր
աստուածային պատիւ. Բայց Յոյն
և Հռովմայեցի մատենագիրքը Բարե-
կացւոց Բէյը կ'անուանեն Արամազդ
մէյ, որ կը նշանակէ Լուսնիծագ
մոլորակը, որ Արուսեակին կամ
Աստղիկան հետ կը համարուէր ամէն
ոսխտաւորութեան տուիչ և պահ-

ԱՍՏԱՐՅ, ՏԻՒՐԱՑԻՈՑ ԴՐԱՄԷ

պանիչ: Լուսնիծագ, Արուսեակին
հետ, համաստեղութեանց երջանիկն
էր, ընդ որով բախտաւոր թագա-
ւորները միայն կը ծնանէին: Ուստի
շատերը կը կարծեն Թէ Բահաղ ան-
ուամբ պաշտուածը Լուսնիծագ էր,
ինչպէս որ Աստարովք անուամբ
պաշտուածն էր Արուսեակ մոլորակը:
Ապաքէն արեգակն ալ կը պաշտուէր
իրրե աստուած վերդիշեալ ազգաց
մէջ, Բայց կը յիշուէր իր բուն ան-
ուամբ, ինչպէս Դ. Թագ. ԻԳ. 11:

Բահաղու մեհեաններն ու բազին-
ներն էին ընդհանրապէս բարձր տե-
ղեր: Մասնաւէ իրուսաղեմի տաճա-
րին երկու գաւիթներուն մէջ կանգ-
նեց բազիններ ըլլոր զօրութեանց
երկնից և մանաւանդ Աստարովք այ,
Դ. Թագ. ԻԱ. 5, 1: Երեմիա կը
սպառնայ այն Հրէից որ իրենց տա-
նեաց վրայ զոհ մատուցած էին Բա-
հաղու, Երեմ. ԼԲ. 29, և Յովսիա
կործանեց բազինները զորս Աբազ
կանգնած էր իր վերնատան տանիքին
վրայ, Դ. Թագ. ԻԳ. 12:

Բահաղու կը զոհուէր մարդ, ինչ-
պէս կ'ըլլար նաև արեգական: Երե-
միա կը յանդիմանէ Յուդայի և Ե-
րուսաղեմի քնակիչները, վասն զի
“Բահաղին բարձր տեղորանքը շինե-
ցին, որ իրենց տղաքները կրակով
այրեն, Բահաղին ողջակէզ ընեն,”
Երեմ. ԺԺ. 5: Այս խօսքը յայտնի
կը ցուցնէ Թէ այն ողորմելի տղայք
կրակով կը սպանուէին ի պատիւ
Բահաղու: Տես Մագդ. Գ.

Խորայիլի որդիքը յօծար էին պաշ-
տել զԲահաղ: Տես Թագ. ԻԵ. 3.
Դաս. Բ. 13. Գ. 7: Առ Սամուէլիւ
Հրեայք Թողուցին իրենց կուռքերը,

Ա թագ. Է. 4: Այսպէս անեց առ Աստուծոյ և Սողոմոնի. բայց առ Ասայայարաւ, որոյ կինն Յեզաբել դուստր էր Սիդոնացոց թագաւորին Եթրաազու, նորէն մեծ շքեղութեամբ հաստատուեցաւ Բահազու պաշտօնը, Գ թագ. Ժ. 31:

Ուրիշ բառերու կցուելով, Բահազ կը նշանակէ նաև ուրիշ աստուածներ, Բահազ-ֆերիթ, կամ "տէր ուխտի", էր աստուած Սիւքեմացոց, Դատ. Ը. 33. Թ. 4: Բէլֆեգոփը, կամ "տէր փեգոփայ", էր պիղծ կուսք Մովաբացոց, Թու. ԻԻ. 3, 5. Ովա. Թ. 40: Բահազ-ձանճիկ, էր աստուած փղշտացոց յԱկկարոն, Տես Բեզզեքուդ:

2. Բահազ բառը կը տեսնուի նաև անգղոյ բարդ անուններէն ոմանց մէջ, և Բահազ աստուծոյն վերաբերութիւն չունի:

Բաղա, Ենիգ. ԺԴ. 2: Տես Սեզովր:

Բաղաւամ էր անուանի իղձ փաթուր թաղքէն, առ Եփրատայ, Թու. ԻԲ. 5: Մովարաւ թագաւորը Բաղալ տեսնելով Խորայեղացոց բազմութիւնը, և վախնալով անոնց յարձակումէն իր երկրին վրայ, կանչեց զԲաղաւամ, որ իր կարծեցեալ գերագոյն զօրութեան համար նշանաւոր էր, գալ և անիծել զԽորայեղացիս: Բաղաւամ, թէպէտ արծաթաւոր էր, լաւ համարեցաւ հարցունել զԱստուած որ արգելեց անոր երթալ առ Բաղալ: Բաղալ ուրիշ պատգամաւորներ զրկեց, որոնց հետ վերջապէս Բաղաւամ գնաց առ անց հաճութեան Աստուծոյ, որ Տրեշտակ մը զրկեց պատահել անոր ծամբան և զգուշացնել զանի: Հոն պատահեցաւ Բաղաւամու իշուռ դառնչիլիքը, Թու. ԻԲ. 22, 35: Բայց Բաղաւամ փոխանակ անիծելու, ստիպուեցաւ Աստուծոյ հոգիէն օրհնել Խորայեղի որդիքը: Այս ըրաւ Բաղաւամ երկրորդ և երրորդ անգամ, այնպէս որ զայրացաւ Բաղալ և մեծ բարկութեամբ արձակեց զԲաղաւամ: Ետույ գուշակեց Բաղաւամ ինչ որ Խորայել պիտի ընէր ժամանակաւ շրջակայ ազգաց. և յորդորելն ետքը զԲաղալ կուսպաշտութեան և պառնկու-

թեան հրապուրել զԽորայեղացիս, քանզի այս մեղքերով Խորայեղացիք պիտի բարկացնէին զԱստուած և մերժուէին անկէ, հրաժարեցաւ Բաղաւամ Բաղալէն և գնաց իր երկիրը: Այս չար խորհուրդն ի գործ դրաւ Բաղալ: Մովաբացի կանայք հրապուրեցին զԵրրայեցիս ի պիղծ և ի կուսպաշտ պաշտօն լեփեկգոփայ, և այս պատճառաւ 24,000 մարդ բուսանուեցաւ Խորայեղէն, Թու. ԻԻ. 4-9. ԼԱ. 46. Բ Պետր. Բ. 15. Յուգ. 11. Յայտ. Բ. 14:

Բաղաւամ հաւանականապէս Սեմայ սերունդ էր, և ստոյգ գիտութիւն ունէր ճմարտին Աստուծոյ վրայ: Բաղաւամ կը կոչէ զԱստուած իւր տէր Աստուածք, Թու. ԻԲ. 18, բայց և այնպէս կ'երեւի թէ կախարդ և սուտ մարգարէ էր միայն, նման այն շատերուն որ կային Խորայեղի թագաւորաց ժամանակը, մինչև որ հակառակ ելաւ Աստուծոյ մողովորեան: Այս առթիւ Բաղաւամ, հակառակ իւր կամաց, ընդունեցաւ բարձր պատգամներ Եհովային, բայց և այնպէս անոր սիրտը չփոխուեցաւ և Բաղաւամ չմտաւ "զմահ արգաց", Թու. ԼԱ. 8. Յես. ԺԴ. 22:

Բաղալ, էր թագաւոր Մովաբացոց, երբ Խորայեղացիք կը մտնէին խոտառացեալ երկրին: Բաղալ զարհուրեցաւ թէ գուցէ յարձակէին Խորայեղացիք իր վրայ և սպաննէին զանի, ինչպէս ըրած էին Սեհոն և Ովգ թագաւորներուն, ուստի և Բաղալ ազգաց զԲաղաւամ հարցուկ գալ և անիծել զանոնք: Անոր երկիւղը միանգամայն զգուշութիւններն բնորոշելու եղան, Բ. Օր. Բ. 9: Տես Բաղաւամ: Տեսաւ որ ամենեւին վախնալու պատճառ չունէր Խորայեղացիներէն, եթէ խաղաղութեամբ երթար անոնց հետ, և ոչ ամենեւին յոյս կար անոր, եթէ պատերազմի բռնուէր անոնց հետ:

Բաղաւամ, էր Արբահամու սերունդէն Քետուրաւ, Ենիգ. ԻԻ. 4, 2: Սովէ և եղրայեղներ հաստատուցին իրենց բնակութիւնն Ապառատ Արարիա, և այսպէս Բաղաւամ որ Սովեցի ոչոյնէն Սովեան էր՝ ազգական և բարեկամ էր Յորայ, և

եկաւ ցաւակցիլ նմա անոր վիշտերուն մէջ, Եւր. Բ. 11. Բ. ԺԲ. ԻԵ. Անոր գլխաւոր փառաբ. ու եր թէ յանկարծ, որադ եւ ասէր է Աստուծոյ բարկութիւնը կեղծաւորաց եւ հարստահարաց վրայ:

Բաղատաաւար, Իսմ. ԲԷ. 1, քաղ-դէտական անուն է որ արուեստաւ Դանիէլի հարուգողնստորոյ ար-քունեաց մէջ, Դան. Ա. 7. Դ. 8.

Բաղատաաւար, Բաբելոնի մէջ Քաղ-դէտացոց վերջին թագաւորին անունն էր, 538 նախ քան գրգ. Այս Բաղատաաւար է որ ամբարշտ ինչոյք մը բնելով ինք խմց եւ իւր պաշտոնակարներուն ալ խմել տուաւ իւր հաւուն հարուգողնստորայ ձեռքով իրուողեմայ տաճարէն բերուած նուիրական անօթներով, Բաղատաաւար սարսափեցաւ տեսնելով մարդու ձեռքը որ կը գրէր պատին վրայ. և նոյն գիշերը սպանուեցաւ Բաղատաաւար, վասն զի Մարը, զօրաժարութեամբ Դարեհի եւ Արտաշէսի, առին Բաբելոն քաղաքը, Դան. Ե. Տես Բաբելոն:

Բաճ, Երրորդութեան երկրորդ անձին տիրողներէն մին, կը ցուցնէ թերեւ թէ Աստուած իւր գործելով եւ ուսուցանելով եր յայտնուի, ինչպէս որ մարդու խորհրդը կը յայտնուի բանիւ, պոյնքն խօսքով, Ա. Բովհ. Ա. 1. Ե. 7. Եպստ. ԺԹ. 13. "Տէրջը խօսքը" հասարակ ոճ էր Հին կտակարանին մէջ, և կը նշանակէր միշտ Եհովայի յայտնութիւնը. Քրիստոսի գալուստէն բաւականատես առաջ Սուրբ Գրքը Հրեայ մեկնիչներն, ուր որ այն գիրքին մէջ Սնալա բառը կը հանդիպէր, անոր տեղ կը գործածէին Բաճ, խօսք, բառը. և այս բառը ծանօթ էր Հրեից մատենագիրներուն իրեն աստուածային էութեան մը, Աստուծոյ որդւոյն, անունը: Այս բառին ճշմարիտ նշանակութիւնը, այսինքն Քրիստոսի համար բռնած բլալը ցուցնել շատ կարեւոր թուեցաւ Բովհանու, վերջին ներշնչեալ հեղինակին, որոյ վերջին տարիներուն մէջ Քրիստոսի անձին վերաբերեալ քանի մը մոլորութիւններ առնուեցան արեւելեան փիլիսոփայութենէն, և սկսան սպրդիլ

Քրիստոսեական եկեղեցւոյ մէջ, Բովհաննէս կը նկարագրէ "Բանը" իրեն անձնաւոր եւ աստուածային էութիւն, ինքնազոյ, և համազոյ ինչ Հօր ի յաւիտենից, բոլոր և այնպէս ուրոյն անկէ իրեն Որդի, արարիչ ամենայն արարածոց, և առ մարդիկ արուած կենաց եւ լուսոյ աղբիւր. վերջապէս ի յոման ժամանակաց մարմնացաւ ի մէջ մարդկան, Բովհ. Ա. 1-3, 14. Բովհաննէս Աւետարանը լի և յառակ է Քրիստոսի աստուածութեան վրայ, Բովհ. Ի. 31.

Բաճակ. Այս բառը շատ անգամ գործածուած է իսրայելացւոց չուէրը ցուցնելու. Եգիպտոսէն Բանը, և Ղազական օրինաց մէջ կան մասեր որ բանակին "մէջ" կամ բանակէն "գուրտ", գործուած իրաց կը վերաբերին, Բոլոր Ժողովուրդը կը բաղկանար վեց հարիւր հազար պատեւազմողներէ, Թող զկանայս և զմանկունն, Թու. Ա. 2. և բաժնուած էր չորս գունդ, այնպէս որ չորս գիւն իր թէ քառակուսւոյ մը մէջ կ'առնէին խորանը, և իւրաքանչիւր գունդ ունէր ընդհանուր գրօշ, Թու. Բ. 3. Այնչափ բազմութեան կարգաւ և հնազանդութեամբ բանակին և չուէն արգաւակ զամենալու արժանի էր: Բաղատաաւար Մովսէսը բարձանց վրայ կենալով ահիւ և զարմամամբ տեսաւ այն ահաւոր տեսիլը. "Ով Յակոբ, քու վրաննէրդ, ու, ով իսրայէլ, քու խորաններդ Խնչ գեղեցիկ են," Անոր Տէր Աստուածը իր հետն է, Թու. ԻԳ. ԻԳ.

Իսրայելի գունդերուն բանակատեղէ բանակատեղի չուելուն համար արուած հրամանը մանր յիշուած է, Թու. Թ. Ժ. Քառասունն է մի չուոց անունները կան Թու. ԼԳ. առաջին չուէն որ էր Ռամես, և եղաւ աղբիւրի մէջ, 1491 ին նախ քան գրգ., մինչեւ վերջին չուի Երդանանու եզերքը քառասունն տարի յետոյ, Տես Սին Գիթ:

Անպատարին մէջ ճանապարհորդադք սովոր էին իրենց ուղտերը և կարասիները բուրբակ ձեռք շարել իրեն պատուար, և այն ուղտերին մէջտեղ կանգնել իրենց վրանը: Այս

կերպով կր բանակէին մեծամեծ կա-
րաւանք եւ զօրք . Ա թագ . ԻԶ. 5:

Բաճեալ , էր որդի Յովիտայի , եւ
հրամանատար Դաւթի թիկնապա-
նէսուն : Անոր աննման քաջութիւն-
ներուն քանի մը օրինակները յիշ-
ուած են , Բ թագ . Ը . 18 . ԻԳ. 20
-23 , Բաճեալ յարեցաւ Սողոմոնի
մինչ ամանք Ադանիայի կընդաստէին ,
սպաննեց զՅովար հրամանաւ Սողո-
մոնի , եւ փոխանակ Յովարայ եղաւ
ընդհանուր հրամանատար զօրաց , Գ
թագ . Ա . 36 . Բ . 29-35 :

Բաճերեգեա , -րդի -րդան : Քրիս-
տոս տուաւ այս անունը Զերեգեայ
որդւոյ , Յովիտայ եւ Յովիտանու ,
Մարկ . Գ . 17 , Թերեա սա պատ-
ճառաւ որ անոնց քարոզութիւնը
հօր եւ աղօլ էր : Ոմանք կը կար-
ծան թէ այն անունը տրուեցաւ ա-
նոնց , երբ յիշեալ երկու եղբարք
ինչորեցին Քրիստոսէ կրակ իջնել
երկնքէն , եւ կործանել Սամարա-
նոց այն գիւղը որչ ընակիչք չուղե-
ցին ընդունել զՅիսուս եւ աշակերտ-
ները , Դսւկ . Թ . 53 , 54 :

Բաճաբաա , -րդի Բիթր-թեան ,
կը կոչուէր նաեւ Յովսէս , էր աշա-
կերտ Յիսուսի եւ ընկեր Պօղոսի ա-
ռաքելոյն : Բառնարաւ Ղևտացի էր ,
եւ ընկի կիպրացի : Կ'ըսուի թէ վա-
ճառելով իւր բոլոր ստացուածքը ,
անոնց գինը բերած եւ դրած էր ա-
ռաքելոց ոտք , Գործ . Գ . 36 , 37 ,
Երբ Պօղոս Նրուսաղէմ եկաւ , իւր
գարձէն երեք տարի ետք , իւր յամի
Տն . 38 , Բառնարաւ ներկայացուց
դասի միւս առաքելոց , Գործ . Թ .
26 , 27 : Հինգ տարի ետք , Նրուսա-
ղէմայ եկեղեցին լսելով Աւետարա-
նին յառաջագիմունքիւնն Անտիոք ,
հին զրկեց զԲառնարաւ , որ մեծ ու-
րախութեամբ տեսաւ Առուսծոյ
շնորհաց զարմանալիքը , Գործ . ԺԱ .
20-24 : Յետոյ գնաց Բառնարաւ
Տարոն ինչորեւ Պօղոս եւ իւրել
Անտիոք , ուր մէկտեղ ընտկեցան
երկու տարի , եւ շատ մարդիկ գար-
ձան ի հաւատոս : Պօղոս եւ Բառնա-
րաւ Թողին զԱնտիոք յամի Տն . 45
սղորմութիւն տանելու համար Ան-
տիոքայ եկեղեցիէն յեկեղեցին Իրու-
սաղէմայ , եւ քիչ ետք գարձան , Ի-

րենց հետ բերելով զՅովհաննէս
Մարկոս , Գործ . ԺԱ . 28-30 . ԺԲ .
25 : Մինչ անոք Անտիոք էին ,
Սուրբ Հոգին բաւ , սրտիչ զանոք
այն գործին համար զոր Տէրը սահ-
մանած էր անոնց տալու , այսինքն՝
նոր եկեղեցիներ անկելու հեթանոսաց
մէջ , Պօղոս եւ Բառնարաւ զացին
Կիպրոս եւ փառան Ասիոյ քանի մը
քաղաքներ , Գործ . ԺԳ . 2-14 , եւ
երեք տարի ետք գարձան Անտիոք ,
Յամի Տն . 50 , Բառնարաւ եւ Պօղոս
Ասորոնց եկեղեցիներէն կարգուեցան
պառաքամար առ առաքելաւս եւ Ե-
րիցուն որ յերեսաղէմ քանի մը
ինչորոց համար զորս յուզած էին
հրէութեան նախանձաւորք . եւ իրու-
սաղէմի եղբարց զհիւան առնելով
յիշեալ ինչորոց վրայ , գարձան իրենց
հետ սանկալով զԵփեսոս , Բառնարաւ
Անտիոքայ մէջ սկսաւ կեղծաւորիլ
Պետրոսի թելագրութեամբ , ուստի
եւ յանդիմանութիւն լսեց Պօղոսէն :
Մինչ երկրորդ առաքելական ճամ-
բորդութեան մը համար կը պատ-
րաստուէին Պօղոս եւ Բառնարաւ ,
զէ՛ծ ծագեցաւ անոնց մէջանդ Մար-
կոսի համար որ Բառնարասայ եղ-
բորդդին էր : Այս պատճառաւ
րաժնեցան իրարմէ , Պօղոս գնաց
Ասիա , իսկ Բառնարաւ՝ Մարկոսի
հետ , Կիպրոս , Գործ . ԺԳ . ԺԵ .
Գաղ . Բ . 13 : Բառնարասայ վրայ
այնուհետեւ բան մը չեղք գիտեր : Ա-
րարեւէն լեզուով անվաւեր Աւետա-
րան մը կայ որ Բառնարայ կ'ընծայ-
ուի , եւ Թուղթ մը որ կը խօսի Մա-
րկոսիկան անտիստութեան կապակցու-
թեան վրայ Աւետարանին հետ , բայց
յայտնի եւ թէ ուրիշ մը գրուած է :
Բառնարասայ անունը նախին եկե-
ղեցւոյն պատմութեան մէջ շատ
յարգի էր : Երբ Բառնարաւ իւր բա-
լոր ստացուածքը տուաւ Քրիստոսի ,
տուաւ նաեւ ինչորեւ , ինչպէս յայտ-
նի կը տեսնուի անոր անձնանունէր եւ
կատարեալ աշխատելն առաքելա-
կան գործին մէջ , Բառնարաւ սիրելի
գործակից էր Պօղոսի , ինչպէս էր
Միլանկիթոն Լուծերի , եւ էր արդա-
րեւ "որդի միթարութեան" Քրիս-
տոսի եկեղեցւոյն համար :

Բաաա , Կրիստի , Թու . ԻԱ . 33 ,

էր բլրային երկիր Պաղեստինու մէջ Յորդանանու արեւելեան կողմը, ի մէջ Հերմոն լեռանց ի հիւսիսոյ, և Գաղաադու լեռանց և Ամինացւոց երկրին՝ ի հարաւոյ: Երկիրն այս առանձին առաւծ է գետին կակուղ և աւազուտ յատկութենէն: Սուրբ Գրոց մէջ Բասան գոգնութեամբ կը յիշուի իր կաղնիներուն մեծութեանը, արջառներուն աղնութեանը և արօտներուն առատութեանը համար: «Բասանու խոյերու ճարպով», Բ Օր. ԼԲ. 14. «Խոյերու, գառներու, նոխաղներու աւ զուարակներու» որոնց ամէնը Բասանի գետ անասուններ են, Եղեկ. ԼԹ. 18: Եսայայ Բ. 13 համարին մէջ Բասանու կաղնիները կը յիշուին Լիբանանու եղեկներուն հետ: Արդի ծանադարհորդք էր պատման թէ երկիրը տակաւին լի է կանաչագեղ և բարեբեր մարգօք, հովիտներէն կ'անցնին զովադուցիչ գետակներ, բլուրները զարդարուած են պրակ պրակ անտառներով, և արօտներն առատ ճարակ կը մատուցանեն անոնց մէջ արածուող հօտից և անդէոյ: Առ Եսայայ, Արգովք, Բասանու գիւտաւոր գաւառներն մին, ունէր վաթսուէ պարսպաւոր քաղաք, Բ Օր. Գ. 43. Յես. Ի. 8. ԻԱ. 27: Ովգայ և անոր ժողովրդեան նուաճուելէն ետքը, Յես. ԺԲ. 4, Բասան յատկացաւ Մանուէի ցեղին: Դաւիթ պաշար կ'առնէր այս գաւառէն, Գ Թագ. Գ. 13: Հագայէլ տիրեց Բասանու, բայց Յովսա ետ առաւ զայն, Գ Թագ. Ժ. 33. ԺԳ. 25: Բասան բառէն ելած է Յունարէն Բաստանէա անունը, արդի Արաբերէնէ մէջ՝ Էլ-Պոզդէյն: Բայց այս վերջինը Բասանու հարաւային մասն էր միայն: Հին Բասանու մէջ էին Հռովմայեցւոց գաւառները Գաւլոնիա, Տրաքոնիա, Աւրանիա, Բասանէա և Իստուրէա:

Բաքա, Թագաւոր Սողոմոն առ Արարհամաւ, Մենգ. ԺԳ. 1:

Բաքաքա, առ Քրիստոսիւ Նշանաւոր տաղակ որ բանտարկեալ էր և մահապարտ խռովութեան և սպանութեան համար: Հո ոմէական կառավարութեան սովորութիւնն էր, Հրեաներուն սիրաբ շահելու համար

Ջատկի տօնին որձակել Հրեայ բանտարկելոց մին զոր Հրեայք կ'ընտրէին: Պիղատոս ջանաց այս սովորութեան համեմատ արձակել զՅիսուս, բայց Հրեայք խեղդեցին զհարարաւ, Մատթ. ԻԲ. 16-26:

Բարակ, էր որդի Արինոսմոյ, Նեփթաղիմի կազէս քաղքէն: Առտուած Դերովրայի, մարգարէ կնոջ, միջոցաւ հրամայեց Բարակայ ազատել զԻսայէլ Բանանացւոց Յարին Թագաւորին ձեռքէն: Բարակ խօսք առնելով Դերովրայէն թէ անոր հետ պիտի երթար, ժողովեց 10,000 մարդ, և բանակեցուց զանոնք Թարօր, Թեբես խուռափերու համար թշնամւոյն 900 երկաթի կառքերէն, Դատ, Գ. 3: Աստուած ինչին պատեալագուցաւ փոխանակ իսրայիւն որդւոց: Դերովրայի և Բարակայ երգը, Դատ. Ե., կը պատմէ անոնց յաղթութիւնը: Բարակայ անուր յիշուած է հաւատով երեւել անձանց կարգը, Եր. ԺԱ. 32:

Բարաքիա, Մատթ. ԻԳ. 35: Յայտնի չէ թէ ով էր այս Բարաքիա: Թերեւս այն Չաբարիա հայրն էր որը մահճ յիշուած է Բ Միաց. ԻԳ. 20, 21. Ե թէպէտ այս Չաբարիայի համար ըսուած է թէ որդի էր Յովիադայի, Հրեից մէջ սովորութիւն էր միեւնոյն անձի երկու անուն ունենալ: Հաւանական է սակայն թէ բուն իսկ Չաբարիա մարգարէին հայրն էր, ինչպէս նոյն իսկ մարգարէութեան մէջ (զԼ. Ա. 1) Բարաքիայի որդի կոչուած է Չաբարիա: Թերեւս Չաբարիա մարգարէ ապառնած էր, և պատմութիւնը ծանօթ էր աւանդութեամբ: Հրեայք անտարակոյս գիտէին այս գէպը, ապա թէ ոչ կը հերքէին Քրիստոսի խօսքը որ յանդիմանութիւն էր Հրեից զմ:

Բարքարա: Ըստ Յոյն լեզուին, ուրիշ բոլոր ազգեր, որչափ և ունեալ է կիրիշ ըլլային, «բարբարոս» էին: Ուստի Պողոս «Յոյն և բարբարոս» անուամբ բոլոր ազգերը կ'իմանայ, Հո ոմ. Ա. 14: Ղուկաս «բարբարոս» կ'անուանէ Մալայ կղզւոյն բնակիչները, Գործ. ԻԸ. 1, 4: Արդարեւ, «բարբարոս» բառը Սուրբ Գրոց մէջ կը գործածուի օտարակա-

նաց համար որ մասնազգրին բնիկ լեզուն չէին խոսեր, Սաղմ. ձԺԴ. 1, և վայրենական բնութիւն կամ բարբ ամենեւին չի ցուցներ անոնց վրայ որոց համար կը գործածուի:

Բարեխօս: Այսպէս թարգմանուած է Նոր կտակարանին մէջ Յուշարէն Բարեպետ Քառեր որ կ'աշակէ փաստաբան, ուսուցիչ կամ մեթոդաբան: Բարեխօս վերադարձը արեւած է մեր Փրկչին. "Հորը քով բարեխօս ունինք Յիսուս Քրիստոս արդարը": Ա. Յովհ. Բ. 1, Բայց աւելի յաճախ կը նշանակէ Հոգին Սուրբ: Հագին Սուրբ "միւս Միութարիչ", է որ եկաւ յետ Քրիստոսի, և Քրիստոսնակաւ եկեղեցւոյն խոստացուած մեծ օրհնութիւնն է, Յովհ. ԺԴ. 16, 17, 26. ԺԵ. ԺԶ. Դուզ. ԻԴ. 49. Գործ. Ա. 4: Միութարիչ բառը ճշդիւ չի ցուցներ Հոգւոյն Արեւյ պայտօնը, վառն գէ Հոգին Սուրբ ոչ միայն միութարեւոյ համար էր, այլև օգնելու և առաջնորդելու Քրիստոսէից, ինչպէս բառը Քրիստոս: Հոգւոյն Արեւյ վերաբերեալ խոստումը բուն կատարուեցաւ առ առաքելաւ: Միութարիչն օգնեց անոնց երբ անոնք ժողովոց առջև կոչուեցան, առաջնորդեց անոնց ճշմարտութեան և փրկութեան վերաբերեալ իրաց մէջ, յիշեցուց անոնց Քրիստոսի խօսքերը և գործքերը, և յայտնեց անոնց գալու բաները: Հոգւոյն ներկայութիւնն ունէր իրեն հետ շնորհաց յաղթական նշանները, և կը լեզուէր Քրիստոսի բազմակայութիւնը: Ի վեզեցին է տակաւին ընդ տընտեսութեամբ Միութարիչին, և նոյն Հոգին տակաւին կը յանդիմանէ աշխարհ մեղաց, արդարութեան և հանդերձեալ դատաստանին համար:

Բարեխօս: Տես Եղիմայ:

Բարեւ: Ողջունելու սովորական ձևն առ Հրեայն էր Դու՛ լի վրահ, այսինքն "Խաղաղութիւն ընդ քեզ": Նոյն բառերը կը գործածուին նաև Արարացուց մէջ մինչև ցայսօր, այսինքն՝ Սեւ լի վրահ, առ որ ողջունեալ անձը կը պատասխանէ, "Խաղաղութիւն ընդ քեզ": Սուրբ Գրոց մէջ կան ողջունի ուրիշ ձևեր, որոց մեծ մասը մաղթանք են, զօրօրինակ.

"Տեր ընդ քեզ": "Ողջ. կամ "Ուրախ լի": "Որհնեալ լի էր դու ի Տեսանէ": Արեւելեանք դեռ ստեղծ և մեծ կարեւորութեամբ կը գործածեն այսպիսի ողջոյններ: Արարացուց մը նախկին գրեթէ լի է ողջունիւք: Եթէ քեզի գար զոյժ տալու թէ տունդ կ'այրի, նախ օրուան ողջոյնը տալու և առնելու էր, և ապա թերեւս պիտի բռնէր, "Ինչ որ Աստուած կամիր, բարի է, բայց դիտելու որ տունդ հիմա բոցեղու մէջ է": Արեւելեանք

ողջոյն տալու ստեղծ նաև այլևայլ արարողութիւններ և շարժումներ կը կատարեն: Մերթ կը համարուեն զիրար, մերթ կրտսերագոյնը երիցադուին ձեռքը կամ մօրուքը կը համարուէ, կամ ձեռքը կուրծքին վրայ գնելով կը խոնարհի մինչև գետին, և ապա կանգնելով ձեռքը բերանը կամ ճակարակը որ տանի: Տես Յակոբայ ողջունեցը գլխաւ, Երնդ. ԽԳ. և բաղդատէ Երնդ. ԺԺ. 1. ԻԳ. 7. ԽԲ. 6. Ա. Թագ. ԻԵ. 23. Բ. Թագ. Ա. 2. Յովհ. Ի. 26: Այս քաղաքապարական արարողութիւններէն ումանք կատարելու համար բաւական ժամանակ կը պահանջուի, ուստի երբ Եղիտէ իր ծառան զրկեց մեռեալ մանկան վրայ մարդարէին գաւազանը դնելու, պատուիրեց անոր ոչ չ'արդու բարեւ տալ, և ոչ բարեւ տուողին բարեւին պատասխան տալ, Դ. Թագ. Դ. 29: Նոյն պատճառաւ Քրիստոս պատուիրեց եօթամանից բնաւ մեկուն բարեւ չտալ ճամբան,

Ղուկ. Ժ. 4, այսինքն՝ այն ձևաւոր և ձանձրալի կերպով ի զուր զվառնել ժամանակը Արեւելեանքի բնից քաղաքավարական ձևերը կ'ընեն շատ անգամ՝ արտաքուստ և ոչ ի արտէ. բայց Գրիգորոսի օրհնութիւնն էր ի արտէ, և կը բերեր իրեն Տէա "քան զկեսան լաւագոյն բան մը." "Իմ խաղաղութիւնս կու տամ՝ ձեզի. չէթէ ինչպէս աշխարհոս կու տայ՝ ես ձեզի կու տամ", Յովհ. Ժ. 27:

Բարբառաբանութեամբ, երկոտասան առաքեալներէն մին, Մատթ. Ժ. 3. Մարկ. Գ. 48. Ղուկ. Զ. 14. Գործ. Ա. 13: Փրիկապոսի հետ կից կ'անուանուի, և թուի թէ միեկնայն անձն էր զոր Յովհաննէս կը կոչէ Նաթանայել, Յովհ. Ա. 45-51, և կը յիշէ միւս առաքելաց հետ, Յովհ. ԻԱ. 2: Թերեւս Բարթուղիմէոսի բուն անունը Նաթանայել էր, և ընդհանրապէս կը կոչուէր հօրն անուամբ Բարթուղիմէոս կամ Պարթոլոմէ, այսինքն որդի Թորոմէի: Տես Առաքեալն և Նաթանայել:

Բարձր տեղ: Հին Քանանացիք և ուրիշ ազգեր երկնային մարմինները և իրենց կուսքերը կը պաշտէին բըլւերներու, լեւներու և յատուկ շինուած բարձրաւանդակաց վրայ: Խորայնացաց պատուիրուած էր ջընջել այս կառապաշտական տեղերը, Բ Թ. ԺԲ. 2, բայց անոնք փոխանակ այսպէս ընելու, նմանող եղանակ չեթանոաց, և նախ պաշտեցին զԵհովան բարձր տեղեր, Ա թագ. Թ. 12. Գ թագ. Գ. 4, և ապա՝ կուսքեր, Գ թագ. ԺԱ. 7. Գ թագ. ԺԵ. 10, 11: Բարձր տեղերուն վրայ շինեցին նաեւ մեհակներ, "բարձր տեղերու կառասաններ", Գ թագ. ԺԳ. 32. Գ թագ. ԺԵ. 29, և ունէին յատուկ քուրմեր, Գ թագ. ԺԲ. 32. Գ թագ. ԺԵ. 32: Այլեւայլ անատուներ նուիրուած էին այլեւայլ կուս, և բարձր տեղերը կառապաշտութեան հետ կապուած էին անբաժին կերպով: Այս էր մէկ պատճառը թէ ինչու համար Եհովա կը պահանջէր որ Հրէից ասոնք և զոհերը միայն յըստաղէմ կատարուէին, արամարին մէջ, որպէս զի կենդանւոյն և միայն Շշմարաին Աստու-

ծոյ ժողովուրդն ապառ ծնար անատուներու գայթակղութենէն, և միանայն վկայէր կառապաշտութեան դէմ: Մարգարէք կը յանդիմանեն զԽորայնացիս բարձր տեղերու պաշտաման համար զորս պարտին մանաւանդ կըրճանել. բայց շատ քիչ թագաւորներ կը յիշուին Սուրբ Գրոց մէջ որ այն պատուէրը կատարեցին, թէպէտ թագաւորաց շատերը նախանձաւոր էին օրինաց: Տաճարին շինուելէն առաջ բարձր տեղերը բուրոգին հակառակ չէին օրինաց, բաւական որ Աստուծոյ միայն երկրպագութիւն մատուցուէր հոն: Առ դատարարք Թուի թէ քանի մը մասնաւոր պարագաներու մէջ թող տրուեցաւ բարձր տեղերու պաշտաման, և Սամուէլ զոհ մատայց շատ անգամ այնպիսի տեղեր ուր առապանակը չկար: Նոյն իսկ Դաւթի ժամանակ ժողովուրդը կը զոհէր Տերոբք Սելով, Երուսաղէմ և Գաբաւան: Բարձր տեղեր աւելի յաճախ էին Խորայնի թագաւորութիւնն մէջ, և այն ըրոց վրայ ժողովուրդը շատ անգամ կուց երկրպագութիւն կ'ընէր, և անթիւ գաբաւութիւններ կը գործուէին: Տես Անառաքել:

Բարբառ, օրհնու, 1. որդի Ներեոյ, Յուգոյի ցեղէն երեւի ասունէ մը: Մտերիմ՝ բարեկամ էր Երեմիայի: Իբր 605 ին գրեց Երեմիայի աստուածատուր պատգամներն ի բերանոյ նորին իսկ Երեմիայի, և ապա կարգաց ժողովուրդեան, և զարձեւել իշխանաց ոմանց: Այս վերջիններն աւելի գիրքը, և ինչ որ գրուած էր իսկոյն իմացուցին Յովսէփ թագաւորին որ հրամայեց ընջել գիրքը: Բարուք գրեց զայն երկրորդ անգամ՝ քանի մը յաւելուածներով, Երեմ. ԼԶ: Կը կարծուի թէ Բարուք իր եղբօրը Սարայիայի հետ Բաբելոն գնաց, այն քաղքին վրայ Երեմիայի գուշակութիւններով, Երեմ. ԵԱ. 59-64: Բարուք յետ այնորիկ մասնակից եղաւ հայաճանաց Երեմիայի, անոր հետ բանտարկուեցաւ, և բռնագաղտուեցաւ երթալ Եգիպտոս պաշտամբ Հրէից հետ, Երեմ. ԽԳ: Յետ մահուան Երեմիայի, բոտ աւանդութեան բարունեաց, Բարուք

գարձաւ Բարեւոյն : Անկանոն գիրք մը կայ որ Բարուբայ կ'ընծայուի :

2. Ուրիշ Բարուբ մը կը յիշուի Նէեմիայի բարեկամաց մէջ, Նէեմ. Գ. 20. Ժ. 6. ԺԱ. 5 :

Բարաբարա, «բոյ իւրաքանչիւր», 1. Յովսէփ Բարաբարա, «բոյր մականուանեալ», էր մին ի նախկին աշակերտաց Քրիստոսի, և Հաւանականապէս եօթանասուններէն : Էր առ մին յերկուց անուանիւոց լեցնելու երկոստասանից թիւը որ պահած էր Յուդայի իսկարիւղացւոյ, Գործ. Ա. :

2. Յուգա Բարաբարա էր «մարգարէ», և երևելի անգամ Նրուսագեմի եկեղեցւոյն : Այս Բարաբարա Շիզայի Հանդերձ որոշուեցաւ երթալ Պոզոսի և Բառնարայ Հետ կարեւոր պաշտօնով մը առ նորընծայ Հեթանոս Ասորաց եկեղեցւոյն մէջ, Գործ. ԺԵ. 22-33 :

Բարսիմեոս, «բոյ Տէրոյ», կոյր մարգ մը զորոյ աչքը բացաւ Քրիստոս զնահապարհայն մօտ յերկրով, Մատթ. Ի. 29-34. Մարկ. Ժ. 46-52. Ղուկ. ԺԲ. 35-43 : Ըստ Մատթէոսի, բռնկեալներն երկուք էին : Բայց Մարկոս և Ղուկաս զԲարսիմեոս ձայն կը յիշեն, որ իւր Հօր անուր կը կրէր, իբրև ծանօթ անձի մը : Այս հրաշալի բռնկութեան ժամանակին զրոյ առերեսութ անհամաձայնութիւն մը կայ, որ առիթ տուաւ ոմանց երկու դէպք նշմարել տլլալ ժամանակներ, մին՝ երբ Քրիստոս մտաւ Ներքով, և միւսն՝ երբ ելաւ անկէ : Սակայն յարմարագոյն է մանաւանդ կարծել թէ Բարսիմեոս լսեց Քրիստոսի մերձեալը, Ղուկ. ԺԲ. 35, և առաջին օրը իմացաւ թէ ով էր նա, և քաջալերուելով փրկէին մարգարութենէն որ առ Զաքէոս, ուրիշ կուրի մը Հետ ինչորեք մեծաւայն Քրիստոսի օգնութիւնը, երբ Տէրը կ'անցնէր ճամբէն Նրուսագեմ երթալու : Բարսիմեոսի հաստատուն Հաւատարմի որոտարած պատմութիւնը, և Քրիստոս ինչոյն կարեկից ըլլալն անոր բաւական են քաջալերել տալն մարգ համարձակութեամբ երթալ առ Յեսուս :

Բաւուրիմ, քաղաք Բենիամինի մօտ յերուսաղէմ զնահապարհաւ Յորդանանու : Ստեպ կը յիշուի Դաւթի պատմութեան մէջ, Բ Թագ. Գ. 16. ԺՁ. 5. ԺԷ. 18 :

Բենեստարա, Ղառական քաղաք Մանասէի երկրին մէջ յայնկոյն Յորդանանու, Յես. ԻԱ. 27 : Կը կոչուի նաեւ Առաքարովթ, Ա Միաց. Զ. 71 : Բենեստարա թերեւս Բեթ-Առաքարովթի համառօտութիւնն է :

Բեզեկ, Քանանացւոց քաղաք, որոյ Թագաւոր էր Աշոնիրեզեկ : Այս քաղաքին ի Յուդայէ առման պատմութիւնը կայ, Դատ. Ա. 4-8 : Այս քաղաքին մէջ Սաուլ Հանդէտ ըրաւ իւր զօրաց յառաջ քան երթալը Գաղատադու Յարիսի պաշտարովը վերցնելու, Ա Թագ. ԺԱ. 8 :

Բեքարաբա, «իմ անշնչ կամ հուս», քաղաք զարեկեան ափամբ Յորդանանու, ուր Յովհաննէտ կը մկրտէր, Յովհ. Ա. 28 : Թերեւս նոյն էր ընդ Բեթբարայ, Դատ. Է. 24 : Բայց բռն տեղը ծանօթ չէ : Յունարէն ձեռագրաց շատերը և նորագոյն ապագրութիւնք փոխանակ Բեթբարայի ունին Բեթանիա, նոյնպէս անծանօթ :

Բեքազալ, քաղաք Բենիամինի, Յուդայի ոսհմանագրուի, Յես. ԺԵ. 6. ԺԲ. 19, 21 : Բաղինոս այս տեղը կը դնէ Յորդանանու բերնէն երեք մղոն հեռու, Ներքով ճամբուն վրայ : Հոն կար գեղեցիկ անտառ, սուղեղալ քաղցր և վճիտ աղբիւր որ լաւագոյնն էր Յորդանանու հովտին մէջ :

Բեքամ կամ Տեքաք, քաղաք Սաւրայի Ասորու : Դաւիթ առաւ այս քաղաքը, Բ Թագ. Բ. 8. Ա Միաց. ԺԲ. 8 : Թերեւս այժմու Տայբէհն է, ի մէջ Բերիլ և Թագմիզայ :

Բեքամա, «աւա՛ւ իւրաքանչիւր», գիւղ Զիբնեաց լեռին արեւելեան զառիթափի վրայ, իբր երկու մղոն յարեկից արեւելեան հարաւայ Նրուսագեմի, Ներքով ճամբուն վրայ : Քրիստոս յաճախ կ'երթար հոն, Մատթ. ԻԱ. 17. Մարկ. ԺԱ. 4, 12. Ղուկ. ԺԹ. 29 : Բեթանիա կը բնակէին Մարթա և Մարիամ, և հոն յարութիւն առաւ Ղազարոս, Յովհ. ԺԱ. Հոն օծեց Մարիամ ըզ-

Տէրն ի յիշատակ առուր թաղմանն հո-
րա, ցովհ. ժԲ: Քրիստոս այս գիւ-
ղին մօտ զոր կը սիրէր՝ համարձաւ
երկինք իւր աշակերտներուն մէջէն,
Ղուկ. ԻԳ. 50: Բեթանիոյ այժմու
անունն Ագրիթէ ելած է Ղազարոս
անունէն: Իսկ զիւր է իւր քսան
տունէ բաղկացեալ:

Բեթանուփիմ, քառ իսլամ-իփ, չաւանակահապէս էր մթերանոց և
կը վերաբերէր տաճարին, Ա Մնաց-
ից. 45:

Բեթարթէ, հաւանակահապէս Ար-
բեղա, այժմ իրպիս: Այս անուամբ
տեղ մը կար Գալիլեայի ծովէն քսան
և հինգ մղոն դէպ հարաւային արեւելք:
Ուրիշ համանուն տեղ մը կար ի Գա-
լիլեա, մօտ ի Մազաադ: Հոս կա-
յին քանի մը մեծամեծ և գրեթէ
անմատոյց այրեր, ի կողմանէ դարեւ-
անդին, Ովս. Ժ. 14:

Բեթաւամ, քառ սաւայն-իւն, տեղի
և անապատ մօտ ի Բեթէլ
յարեւել, Յես. Է. 2. ԺԸ. 12. Ա
Թագ. ԺԳ. 5. ԺԻ. 23: Կը թուի
առ յանգիմանութեան գործածուած
երբեմն երբեմն նոյն իսկ Բեթէլի հա-
մար, յետ որոյ ոսկեղէն որթերը
կանգնուեցան հոն, Ովս. Գ. 15. Ժ.
5: Բեթէլ կը նշանակէ տուն Աս-
տուծոյ, իսկ Բեթաւամն տուն ու-
նայնութեան, այդինքն մեղաց կամ
կռոց:

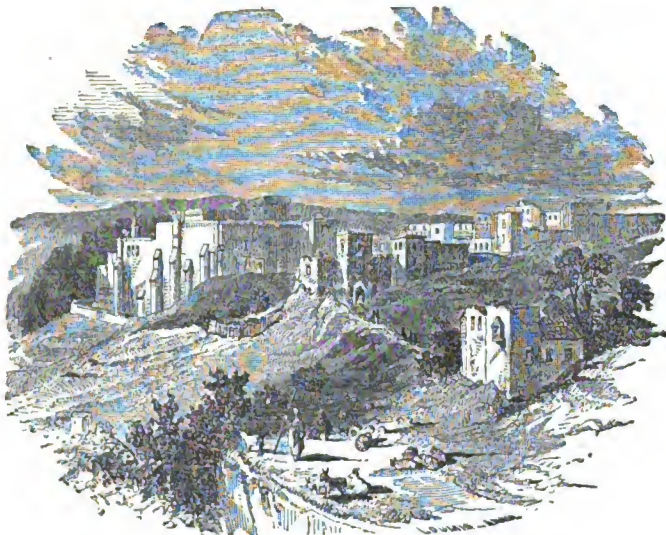
Բեթաքարմա, քառ գինւոյ, կը
կարծուի թէ էր փրանկաց լեռ, ի
մէջ Թեկուէի և Բեթէլ-հեմայ, Նե-
եմ. Գ. 14. Երեմ. 2. 1: Է կոնաձե
բլուր մեծաւոր, յորոյ վերայ խաչա-
կերք հզօր ամրոց մը շինած էին:

Բեթսիմ, քառ մաշայն-իւն, քաղաք
Թուրքի: Խորայնացիք ա-
ռին այս քաղաքը Մովսրացիներէն,
Թու. 1Գ. 49. Յես. ԺԲ. 3. ԺԳ. 20:
Բայց Մովսրացիք թափեցին զայն
խորայնացիներէն յետ գործութեան,
Եզեկ. ԻԵ. 9: Կայր յարեւելից Յոր-
դանահովիտ ոչ հեռի յիշեալ գետին
բերէն:

Բեթէլ, քառ Ա-քա-նայ, անուն
քաղաքի յարեւմտից Գալիլոյ, Եփրե-
մայ և Բենեամինի սահմանագրութիւն,
Եննդ. ԺԲ. 8. ԻԸ. 10-22, և էր հոն
ւր Յակոբ քնացաւ և տեսաւ իւր

նշանաւոր երազը, և տուաւ այս ա-
նունը տեղւոյն քանզի հին անունն
էր Լուզ, Դաւա. Ա. 23: Յետ երե-
սուն ամաց Յակոբ դարձեալ հոն
կանգնեց իւր վրանը, Եննդ. ԼԵ.
1-15: Յետաւառաւ գրեթէ և տուաւ
Բենեամինի, Յես. ԺԲ. 9. ԺԸ. 22:
Սակայն Եփրեմեանք վանեցին գրա-
նանագիս, Դաւա. Ա. 22-26: Հոս
մնաց երկար ատեն ուխտին առապա-
նակը, և հաւանականապէս վկայու-
թեան խորանը, Դաւա. Ի. 26. Ա
Թագ. Ժ. 3: Բեթէլ էր նաև մին ի
տեղեաց յորս Սամուէլ կը դատէր
ժողովուրդը կարգաւ շրջելով, Ա
Թագ. Է. 16: Յետ Սողոմոնի եղաւ
տեղի Թանձր կուսպշտութեան,
քանզի Յորոբոամ հոն գրաւ իւր
ոսկեղէն որթուց մին, վասն զի Բե-
թէլ ի սկզբանէ էր վայր նուիրական,
Գ Թագ. ԺԲ. 29: Մարգարէք շատ
անգամ պատգամներով զրկուեցան
ի Բեթէլ, Գ Թագ. ԺԳ. 1, 2. Ե-
րեմ. ԻԸ. 13. Ամոս. Գ. 14. Է. 10:
Այն պատգամներուն առաջինը կա-
տարուեցաւ Յովսիայի ձեռքով, Գ
Թագ. ԻԳ. 13: Իսկ մնացով պատ-
գամք կատարուեցան վերջին աւեր-
մամբ Բեթելոյ, ուր հիմա ոչ այլ
ինչ բայց աւերակք կը գտնուին:
Բողոքող Բեթէլայ տեղը կը համարի
այժմու Պէլոյին: Իրկոսասան մղոն
հեռու է Երուսաղեմէ դէպ ի Սիւ-
քեմ, բլրոյ մը հարաւանդաման ծայ-
րը: Ունի յարեւելից անձուկ և պրտ-
դարեր հովիտ, և յարեւմտից ճամբոյ
մը որ երկար ատեն գործածուած է:
Բլրոյն արեւելեան ստորոտը կան մնա-
ցորդք մեծ քարեղէն աւազանի որ
նախին իբրայական ժամանակի գործ
է: Տես Բեթաւամ:

Բեթլեհեմ, քառ հո-ն, 1. անուա-
նի քաղաք, տեղի ծննդեան Դաւթի
և Քրիստոսի: Յուդայի երկրին մէջ
էր, Երուսաղեմէ վեց մղոն հեռու
դէպ արեւմտեան հարաւ, և հաւա-
նականապէս առաւ այս անունը շըր-
ջակոյ երկրին պողաբերութենէն:
Նոյն նշանակու թիւնն ունէր նաև
հին անունը Եփրաթա որ կը նշանա-
կէ պաղարեր, Եննդ. ԻԸ. 7. Միք.
Ե. 2: Բեթէլ-հեմ ունէր գեղեցիկ
գիրք երկայնաձե գառովներ մը զոյս,

ԱՅՅՄՈՒ ԲԵՐԼԷՆՄ

երկու հազար եօթն հարիւր ոտք վեր քան ծովուն երեսը, և ունէր ամէն կողմանէ իւր առջև գեղեցիկ տեսարաններ: Շրջակայ բլուրք ծածկեալ էին որթովք և թղենեօք և նշենեօք, և հովիտք կը բերէին առատ ցորեան: Ուրովամ ամրացուց զԲեթլէհէմ, Բ Միաց. ԺԱ. 6, բայց Բեթլէհէմ ուրիշ տեղերու նայելով աննշան էր, Միք. Ե. 2, և Յեսուէն և Նէեմիայէն չի յիշուիր Յուդայի քաղաքաց կարգը: Բեթլէհէմ զուարթութեամբ կը յիշուի Բոոսի և Հուլիայ անուններուն հետ. հռչակաւոր է մանաւանդ իւր տեղի ծննդեան Դաւթի, Ա թագ. ԺԵ. 12, 13. Ի. 6. Բ թագ. ԻԳ. 14-17. բայց ի վեր քան զամենայն նուիրական է իրեւ տեղի ուր Փրկիչը ծնաւ: Այն սիրելի տեղւոյն վրայ թրթրաց առաջնորդող աստղը, հոն արեւելեան մոգք երկրպագեցին թագաւորաց թագաւորին, և հոն ուր Դաւիթ կ'արածէր իւր հօտը և կ'օրհնէր զԱստուած՝ լսուեցան հրեշտակաց երգերն ի ծննդեան Փրկչին, Կուկ. Բ. 8: Բեթլէհէմ հիմա կը կոչուի Պէթ Լահմ, և ունի իւր երեք հազար բնակիչ, և գրեթէ բոլորն

անուամբ Փրիստոնեայ են: Կէս մղոն դէպ ի հիւսիս է տեղին զոր աւանդութիւնը կը ցուցնէ լինել գերեզման Հոսքէլայ, Միք. ԼԵ. 16-20. և իւր երկու մղոն դէպ հարաւային արեւմուտք են այն մեծամեծ աւազանները որ կը կոչուին աւազանք Սողոմոնի:

2. Անծանօթ տեղի Զարուզոնի երկրին մէջ, Յես. ԺԺ. 15. Դատ. ԺԲ. 10: Այս երկրորդ քաղաքէն զանազանուելու համար, Դաւթի քաղաքը կը կոչուէր ընդհանրապէս Յուդայի Բեթլէհէմ:

Բեթհեզղա, քաւ ընդհանր, անուն աւազանի կամ աղբէր մօտ ի տաճարն Նրուսաղմի. կար նաեւ բաց շէնք մը այն աւազանին վրայ կամ քով ի բնակութիւն հիւանդաց որ կու գային փորձել Զուրին բժշկիչ զարթութիւնը, Յովհ. Ե. 2: Աւանդութիւնն այս աւազանին տեղը կը համարի հոն ուր հիմա մեծ ցամաք փոս մը կը տեսնուի, տաճարին վերարեւելալ գետնին հիւսիսային պատէն դուռը: Բայց Բոպիստէն հաւանականագոյն կը համարի թէ այն փոքր Մորիա լեւր մօտակայ հիւսի-

այսին լեռներն՝ բաժնող խրատին
մէկ մասն է։ Կըռէ թէ բուն բեթ-
հեզդայն էր թերեւ «Աղբիւր կուսին»,
կոչուած սեղը, Յովսէփասու հով-
տին ստորին մասին մէջ, ութ Տաքիւր
և յիսուն սղը գէպ չ հարաւ տա-
ճարին գետնէն։ Այս աւազանը շատ
հին էր, և կը թուի թէ կ'առնէր
շուր տաճարին տակը շինուած հին
աւազաններէն։ Այնտեասան կամ
եթինէստան թառով երկու թե աս-
տիճաններ, որց մէջտեղ կայ տա-
սուերկու սղը լայն տախտակամած
մը, կը տանին վար աւազանը, որ
տաննէ հինգ սղը երկայն է, և հինգ
կամ վեց սղը լայն։ Զուրերը կը
բայճբանան և կը ցածնուէ ժամա-
նակ ժամանակ, և ստորեկրկայ լը-
բանցքով կը հոռնէ վար Ալեղմայ
աւազանը։ Կը կարծուի թէ այս ա-
ւազանն էր զոր Նեեմիա կը կոչէ
«Թազաւորին աւազան», Նեեմ. Բ.
14։ Բեթհեզգա, թէև ծանօթ է
մտալեղի մեղ, կորուսած է իւր բու-
ժիչ զօրութիւնը. բայց սղբիւրն
զոր Գրիստոս բացած է մեղաց, յան-
ցանակ է մահուան համար, մօտ է
ամենուան և երբեք չի կորսնցներ իւր
զօրութիւնը։ Տես Ալեղմայ։

Բերնամբա, թու. ԼԲ. 3, 36.
Յեռ. 6Գ. 27, և Նեմերքիս, Ես.
Ժե. 6. Երեմ. ԽԸ. 34. Էր քաղաք
կ'ապ, Բորգանանէն ինչ Տեռու
դէպ արեւելք, գետակէ մը քով որ
կ'երթար Ռամովթ Գաղաղաթի մօտէն
դէպ Տաւրուսյի արեւմուտք մինչև
յիշեալ գետը (Բորգանան) :

Բերքում, գետնի տակ, զարգիս
Պէթուր, էր հասարակաց անուն
Կրամի գրացի քաղաքաց, որ էին Բե
հիամիկ երկրին հիւսիսային արեմա-
նան անկիւնը, եւ կը զանազանուէին
իր վերին եւ ստորին Բէթորան։ Այս
քաղաքները շինուած էին երկու զառի-
վերաց վրայ, երկուստեք հովիտներով։
Ստորին Բէթորան կը բաժնուէր ի
վերինն անձուկ հովիտ, եւ քարուա-
րէ գետնաբին անցը մը կը տանէր այն-
չառիվերն յարչ վերայ շինուած
վերին Բէթորան։ Վերջին մօտապէս
էր Իրուսաղեմի, իր երկուստանան
մէջ հեռւ անկէ։ Եւ երկուքն էին
ծագեղեղ տանող սպորակակ ծառ-

բուն վրայ: Այս անգլեն վար հա-
լածեց Ետեռ զԱմմանային, և Պոդոս
անկէ անցաւ գիշերային, մինչ կ'եր-
թար Անախաատրոս, Եես. Ժ. 4-11.
Գործ. ԻԳ. 31, 32:

Բերսամիւս, Գաւ-աբի-ւաւ, 1.
քաղաք, Յուդայ, ասուեալ քահա-
նայից, Յուս. ԻԱ. 16. Ա Մնաթ. 2.
59. Ա Թադ. 2. 15: Էբ Էրբ հնգե-
ստասան մզոն գէպ արևմուտք Երու-
սաղեմէ, մերձ ի սահմանս Դանայ
և Փղշապացոց, Յուս. ԺԵ. 10. Ա
Թադ. 2. 12: Հաւանականայտէս նոյն
ընդ Երսամէսի, Յուս. ԺԺ. 41: Նշա-
նաւոր է Յուդայի և Խարոյի ձէջ-
տեղ պատմութեամբին պատմաբաւ,
յորում պարտեցաւ Ամանիս, Դ
Թադ. ԺԴ. 12-14. և վասն զի տա-
պանակը Փղշապցիներէն գործաւ-
հոն, և պատժուեցան անոնք որ յան-
գիճեցան անոր ձէջ նայել, Ա Թադ.
9:

2. Անուանի քաղաք յեղեկատու,
երեմ. Իգ. 13. Տես Արեգ քաղաք:
Բնքայիղա, դեպ յիշարանիւն, 1.
քաղաք Ի Գալիլեա, Գննեաաբնի
ծովուն արեւմտեան եզրը, Կաթառ-
նայումն քիչ մը հեռաւ: Էր տեղի
ծնեգեան առաքելոցն Փիլիպպոսի,
Անդրէի եւ Պետրոսի: Տէրը շատ ան-
գամ կ'երթար հն, Մաաթ. ԺԱ.
21. Մարտ. 9. 45. Բ. 22.

2. Եր քաղաք ի Գալստնիստիս, ի
Հարաւոյ նոյն ծովուն, և յարեւելից
կերպանանոս: Այս տեղւոյն մօտ
Յիզաբելեց Յիսուս հինգ հազարը:
Քաղաքը շինուած էր գեղեցիկ բլրոյ
մը վրայ մօտ Յորդանան, երբ մշտն
լայն և շատ պաղպաղեի գալառով մը
բաժնուած Գալիլիայի ծովէն, Ղու՛ւ.
Թ. 10: Բաղգատէ Մատթէի Ժ'Ի.
13-22: Մարկ. 2. 31-45, համար-
ները: Փիլիպպոս, այն երկրին չոր-
բորդապետն, ընդարձակեց այս քա-
ղաքը, Ղու՛ւ. Գ. 4, և կոչեց զայն
Յուլիանս ի պատիւ Յուլիայ, դստեր
Սեպտատի: Զարգիւս քրքր, լայն ա-
ւերակ է:

Բերստան, աւելի ընդհանուր առ-
հաւան էր Սկիւթոպոլիս: Էր Յորդա-
նանէն երկու մղոն գէպ արեւմուտք,
ի ծայրն Եդգրեզոնի մեծ գաղտին բու-
զուկներէն մէկուն, Բեզրայի չորտին,

որ կ'երթայ վար Երզնանանու հա-
վերա, հարաւային արեւելեան ուղ-
ղութեամբ: Քաղաքը շինուած էր
զառիվերին վրայ, ճիշդ ուր առաջին
(Յեզրայելի) հովիտը կը սփռէ երթալ
զառիվափ, մինչև կը հաւասարի
վերին (Երզնանանու) հովտին: Բեթ-
սան տրուած էր Մանասէի, Թեպէս
ոչ իսկոյն նուաճեցաւ, Յես. ԺԷ.
41, 46. Դատ. Ա. 27. Սաւուղի գի-
տկը կախուեցաւ այս քաղքին պարս-
պէն, Ա թագ. ԼԱ. 40, 42. Բ թագ.
ԻԱ. 42. Գ թագ. Դ. 42: Այս տեղը
զարդիւն կը կոչուի Պէյսան, և է Տի-
բերիայէն իւր քանի և չորս մղոն
դէպ ի հարաւ: Այժմու գիւղը կը
պարսկանակէ եօթանասուն կամ ութ-
սուն սուն, որոց բնակիչք ողորմելի
վիճակի մէջ են, Պէյսաններուն
յափշտակութեանը նշանակ, Հին
քաղքին տակրակները բաւական ըն-
դարձակ են, առ եղեր գետակին որ
կ'անցնէր քաղքին մէջէն և հովտին
քովէն: Կրտսի Թէ քաղքին շրջա-
պանն իւր երեք մղոն էր:

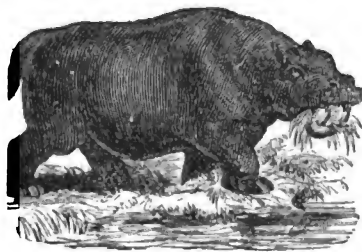
Բեթսուր, քաղաք Յուդայի բլրոտ
երկրին մէջ, մօտ ի Քերթոն, Յես.
ԺԵ. 58: Թորգովմ ամրացուց այս
քաղաքը, Բ Մնաց. ԺԱ. 7, որ եղաւ
օգնական Երուսաղեմի վերտախի շի-
նութեանը, Նէեմ. Գ. 16: Ըստ
Յովսէփոսի էր մին ի հզօր ամրացաց
Յուդայի, բայց գիւղը գեաւ որոշ
գիտցուած չէ:

Բեթփազէ, Դան Իւլ, փոքր գիւղ
Ջիթնեաց լեռան արեւելեան ստորո-
տը, մօտ ի Բեթանիա, Մատթ. ԻԱ.
4. Մարկ. ԺԱ. 4. Դուկ. ԺԺ. 29:

Բեթփեզովը, քաղաք Մովսարաց-
ւոց որ Խուբնիի սահմաններուն մէջ
էր, և առնուեցաւ Ամովհացւոց
մեռքէն, Յես. ԺԳ. 20: Այս քաղ-
քին համբաւն աւրուած էր Բելքեզովը
կոչուած կուղանի պառաճառաւ որ
հոն կը պաշտուէր: Բեթփեզովի մօ-
տակայ հովտին մէջ Մովսէս օրէնքը
կարգաց իւրայելի որդւոց, և Թագ-
ուեցաւ, Բ Օր. Գ. 44-46. ԼԳ. 6:

Բեթզովը, Դանայ երկրին մէջ,
մօտ ի Մաափա: Նշանաւոր է փղշ-
տացւոց պարտութեան և Աբենե-
զէր կոչուած քարին համար զոր Սա-
մուէլ կանգնեց հոն, Ա թագ. Ե. 41:

Բելիաք, Դ Լոբէ Իւլ: Այս բառն
անգամ մը միայն գործածուած է
Սուրբ Գրոց մէջ, Բ Կորնթ. 2. 15:
և անտանայից Սատանայի համար
ըսուած է:

Բեթեմովը, անասուն մեծ երկա-
կնեղան, որ նկարագրուած է Յոր.
Խ. 45-24: Մեկնիչք հիմա ընդհան-
րապէս միտարան են Թէ Բեհեմովը
գետաձի է որ Նեզուսի և Ափրիկէի
ուրիշ մեծամեծ գետերուն մէջ միայն
կը գտնուի: Շատ մեծ, ուժեղ և
յաղթմամբարմին է. կ'ապրի գետերու
մէջ, բայց կ'ելլէ նաեւ եղերքը սեղ,
ցորեն, դալար խոտ և ծառերու ճիւ-
ղեր ուտելու: Գետաձիոյ տեսիլը ցա-
մաքի վրայ շատ ագեղ է, քանզի
մարմինը կարի յաղթ է, լերկ և բա-
լորէի, մարմնոյն համեմատութեամբ
զլուխն անհնարին մեծ, որունցը
նոյնպէս առանց համեմատութեան
կարճ: Տեսնուած է արու գետաձի,
երկայնութիւնը եօթնեասուն սոք,
բարձրութիւնը եօթն, և շրջապատը
հնգետասուն, զլուխը երեք ու կէս
սոք, մէջքն ինն սոք և բերնին լայ-
նութիւնն իւր երկու սոք: Անանոյն
սովորական գոյնը Թուխ է, ականջ-
ները մանր և սուր են, աչուքները
մանր և սև, շրթունքը շատ թանձր և
լայն, և անգունչը մանր: Ատամու-
քը բերնին մէջ արդարեւ ահաւոր են,
մանաւանդ վերին ծամիւնաց ծանիքը
որ են կոր, և գուն ինչ գլանաձև.
այս ատամունքն այնպէս զօրաւոր են
և կարծր որ պողպատի զարնուելով
կրնան կրակ հանել, և երբեմն կ'ըլ-
լան երկու սոք երկայն, և իւրաքան-
չիւրը կու գայ աւելի քան վեց ֆունտ:
Միւս ատամն աւելի փոքր է: Ագին
կարճ և Թաւ է, և բոլոր մարմինը

պայտպանուած է թանձր և պինդ մորթով ընդ որ չին կրնար թափանցել սուր և սլաք, և ծածկուած է կարծ ստեղծ:

Մը. Բիւրել վերին Նեղոսի քով երևելի կուռոյ մը պատմութիւնը կ'ընէ:

Գետաձի մը զոր սպաննեցինք էր շատ ծեր արու, և կը թուէր հասած իւր կատարեալ աճման: Երկայնութիւնն էր, ցուկէն մինչև ազւոյն ծայրը, իր հնգետասան սաք, և ժանիքն, արմատէն մինչև ծայրը, կորուծեան արտաքին երեսն ի վեր, քսան և ութ մատ: Այս անասնոյն հետ կուռեցանք չորս ժամ, և այն գիշերային: Արդարեւ գազանը շատ մօտ եկաւ մեր մեծ նաւակին, և պիտի կորուսանէր զայն, թերեւ նաեւ մեր թեանքը: Երբ փոքր նաւակի մը մէջ տեսաւ որորդները որ զանի քաշելու համար երկայն չուանը կապելու վրայ էին խարսխանչին, գազանը մէկ ոստմանի նետուեցաւ այն փոքր նաւակին վրայ, իրեն հետ սուզեց ջուրին տակը և կտոր կտոր բրտաւ զայն: Հրացանի քսան և հինգ գնտակներէն որ իրը հինգ ոտք հեռաւորութիւնէն արձակուեցան գազանին դէմէն: Մին միայն անցաւ մորթէն և ոսկրներէն անտանոյն ցուկին մօտ, այնպէս որ, ամէն անգամ որ շուշ կ'առնէր և կու տար, նաւակին վրայ արեան հեղեղ մը կը հոսեցնէր: Մնացեալ գնտակները մնացին անոր թանձր մորթին մէջ: Վերջապէս ստիպուեցանք փոքր թնդաւոթ մը գործածել: Իսկ քանի մը ոտք հեռուէն արձակուեցաւ հինգ գնտակներով գազանին զլուխը և մարմինը չարաչար ծակոտուելէն ետք մեռաւ գազանը: Այս վիժխարի գետաձին ըստ հաճոյս տարաւ բերու մեր մեծ նաւակը գետին ամէն կողմը:

Բեճագաղ, 1. Թագաւոր Դամասկեան Ասորոց, զոր Յուդայի թագաւորն Ասա վարձուք կանչեց իրեն օգնութեան Խորայիէ բնատա թագաւորին դէմ, Գ. Թագ. Ժ. 18-22: Բենադադ ուեղեց Նեփթաղիմայ երկրին մեծ մասը:

2. Որդի և յաջորդ վերդիշեալ Բենադադայ, Երկու տարի հետզհետէ

տէ մեծ բանակ հանեց, և կուռեցաւ Խորայիէ Աքաւար Թագաւորին դէմ: Բենադադ չարաչար յաղթուեցաւ օգնականութեամբ Եսալայի, բլրոց, նաեւ գաշտաց Աստուծոյն, Գ. Թագ. Ի.: Աքաւար, հաղաւակ Աստուծոյ հրամանին, ինչպէս Բենադադայ, և խաղաղութեան դաշինք բրաւ անոր հետ: Այս դաշնագրութիւնը չկատարուած կը թուի, քանզի երեք տարի ետքը Աքաւար նորոգեց պատերազմը և սպանուեցաւ, Գ. Թագ. Ի. 6: Յետ իրր ինն ամաց, Բենադադ նորէն արշաւեց Խորայիէ երկիրը, և Եղիսէ մարգարէ նահապետաց անոր գիտաւորութիւնը, Գ. Թագ. 2. 8-23: Իսկ պատերազմն անգամ մի ևս նորոգուեցաւ: Բենադադ պաշարեց զԱմարիա, և սովով ի նեղ արկ քաղաքը: Աստուած արհաւիրք զրկեց Ասորոց բանակին վրայ գիշերային, և հապճեպով փախաւ զօրքը, Գ. Թագ. 2. 17. Ի. 6. Առակ. Ի. 4: Սակաւ ինչ յառաջ քան իւր մահը, Բենադադ հրահրանալով զրկեց զԱզայէլ հարցունել Եղիսէ մարգարէին, թէ ինչ պիտի բլլար հրահրութեան ելքը: Մարգարէն պատասխանեց թէ հրահրութիւնը մահացու չէր, բայց և այնպէս պիտի մեռնէր Բենադադ. կնճառտ պատասխան մը զոր Ազայէլ լուծեց՝ անկողնին մէջ խեղդելով իւր տէրը, Գ. Թագ. Բ. 7-15:

3. Որդի այժմու յիշելոյն Ազայիէ: Հայրը շատ նեղած և հարստահարած էր զԽորայէլ. բայց այս Բենադադ կորոյս ինչ որ շահաց էր հայրը, Յովսափատ Թագաւորէն երեցս յաղթուելով, Գ. Թագ. Ժ. 9:

Բեճիամիճ, կրասերադաշն յորդոց Յակորայ և Թաբելի, Դնիդ. Լ. 16-18: Թաբելի մեռաւ երբ ծնաւ զԲենիամին, և մինչ վերջին չունը կու սար, անուանեց զորդին Պէն-Օնի, այսինքն՝ «արտաթիւ թեանս որդին», բայց Յակոր կոչեց զնա Բենիամին, «որդի աջ ձեռին իմոյ»: Բենիամին մեծ միօթարութիւն էր Յակորայ որ կը տեսնէր յառնին Բենիամինի իւր սիրեցեալ կինը զոր Թաղած էր, և զՅովսէփ զորդ կորուստը կ'որոտար: Դիտարաւ համագուեցաւ թողուլ

զանի երթալ իր եղբայրներուն հետ
Եգիպտոս, Մենք. խթ. 10. Բենիա-
մինի ցեղը փոքր էր ի սկզբան, և
գրեթէ ջնջուեցաւ Դատաւորաց ժա-
մանակ, Դատ. 11. Բայց յետոյ
բազմացաւ յոյժ, Բ Մնաց. ԺԴ. 8.
ԺԵ. 17. Բենիամինեանք քով էին,
Մենք. 10. ԺԶ. 27, և «Տէրոջ սիրելին»,
և անոր քով ապահովութեամբ կը
բնակէին, Բ 0ր. 1. Գ. 12, քանզի Բե-
նիամինի երկիր կից էր Յուդայի և
սուրբ քաղաքին ի հիւսիսոյ: Տառն
ցեղից ապոտոմբութեան ատենը,
Բենիամին յարեցաւ Յուդայի, և այս
երկու ցեղք յետ այնորիկ մնացին
սերտու միացեալ, Գ Թագ. ԺԱ. 13.
ԺԲ. 20. Եզր. Դ. 1. Ժ. 9: Սաւուղ
Թագաւոր և Տարսուկացին Սաւուղ
երկուքն ալ Բենիամինի ցեղէն էին,
Փել. Գ. 5:

Բեսեթեկ, ըսք հօւսեալս Ասորոյ,
էր արուեստագէտ, որուն առաւ
Աստուած յատուկ հանձար շինել և
զարդարել վայրութեան խորանը,
Եւ. 1Ա. 2. ԼԻ. 30:

Բերաճ, երբեմն կը գործածուի
Սուրբ Գրոց մէջ փոխանակ խօսողի,
Եւ. Դ. 16. Երեմ. ԺԲ. 19: Աստ-
ուած Մովսէսի հետ խօսեցաւ «Բե-
րան ի բերան», Թաւ. ԺԲ. 8., այսինքն
անոր հասկնալի կերպով և յոտակ:
Օրէնքը պատեր լինել Երայեցւոց
«բերան», Եւ. ԺԴ. 9., այսինքն ըս-
տեպ կրկնելու էին զայն և անոր վրայ
խօսելու էին յաճախ: «Բերին գա-
ւազանը», Ես. ԺԱ. 4, և սրած
սուրբ, Յայտ. Ա. 16, կը նշանակեն
Քրիստոսի խօսքին զօրութիւնն ի
յարթահարկ, յիշխել և ի դատել:
Տես և Ես. 10. ԺԲ. 2. Երբ. Դ. 12:

Բերզելի, Ելի-թ, 1. Մաւուլացի,
Համառնի երկրէն, հայր Եգրիելի որ
առաւ Սաւուղի դուստրը Մերովբ,
Ա Թագ. ԺԲ. 19. Բ Թագ. ԻԱ. 8:
2. Երբ և հարուստ Գաղաադացի,
բարեկամ Դաւթի, երբ Դաւիթ
տարագոր էր Արիողոմայ ապստամբ
բաւթեան ժամանակ: Բերզելի զրկեց
առատ պաշար, անկողիններ և սւրիշ
բաներ ի պէտս Դաւթի մարդոց, Բ
Թագ. ԺԵ. 27. ԺԲ. 32: Ի դարձին
Դաւթի, Բերզելի գնաց անոր հետ
մինչև Յորդանան, և չուզեց, իր ծե-

րութիւնը պատճառելով, բնակիլ
Էրուսաղէմ և ընդունել բարիքը զոր
կը խորհէր ընել անոր Դաւթի: Մինչ
Դաւթի իւր վերջին պատուէրները
կու տար Սողոմոնի, պատուիրեց ա-
նոր նաև սէր ցուցնել Բերզելի ազ-
գատահմին, և ընդունել զանոնք
յարքունիս իւր, Գ Թագ. Բ. 7:

3. Քահանայ ոմն որ կին առած
էր ի զստերաց Բերզելի, Եզր. Բ.
61. Նեեմ. Է. 63:

Բերիա, քաղաք Մակեդոնիոյ, ոչ
հեռի ի Պեղզայէ գէպ հարաւային
տրեմուսը, և Բերսիոս լիտոն մօտ:
Բերիա կոչուեցաւ յետոյ Իրենոպո-
լիս, և զարգիս իր կոչուի ի Թըրաց
Պուր, յայլոց Գարա վերիս: Պե-
ղոս յաջողութեամբ քարոզեց հոս
Աւետարանը, Հանձարեղ Բերզելի
քննեցին Պոզոսի վարդապետութիւնը
Հին կտակարանին գրաւածներով,
և շատերը հաւատացին, Գործ. ԺԵ.
10, 14. Ի. 4:

Բերթնիկ կամ Բերթնիկ, երի-
ցացոյի գուստր Հերովդի Ագրիպպայ
Ա. Կ. և քոյր կրտսերոյն Ագրիպպայ,
Գործ. ԻԲ. 13, 23. ԻԶ. 30: Բերթ-
նիկէ ամուսնացաւ նախ իւր Տօրեղ-
որը, Հերովդի, Քաղկիոն Թագաւո-
րին հետ, և անոր մահուանէն ետքը,
ազատելու համար իւր եղբորն Ագրիպ-
պայ հետ ապօրինաւոր յարաբերու-
թեան մէջ բլլալու կոսկածէն որ ի-
րաւացի էր, ամուսնացաւ Կիլիկիոյ
Թագաւորին, Պոզեմնի, հետ: Այս
ամուսնութիւնը շուտով քակուե-
ցաւ, և Բերթնիկէ դարձաւ իւր եղ-
բոր քով, և յետոյ եղաւ տարփա-
ծու վեպասիանու և Տիտոսի:

Բերքա, քաղաք Ասորոց զոր
առաւ Դաւթի, Բ Թագ. Բ. 8. Ա
Մնաց. ԺԲ. 8. Եզր. ԻԵ. 16: Ո-
մանք կը կարծեն թէ Պէլլուսէ Էր
այս քաղաքը. բայց, թող անուան
նմանութիւնը, սւրիշ նշաններ կը
ցուցնեն թէ Բերքա աւելի ներս-
էր, Համաթեա կամ Դամասկոսի
մօտ:

Բերքաք, կին Ուրիայի, և հա-
ւանակամաղէս Թաւ. Աքիտաբէլոյ:
Դաւթի նախ շնուիւն բրաւ Բեր-
քաքի հետ, ապա հարգեց ազանել
տուաւ անոր սյրը, և հուսկ յետոյ

կին առաւ զանի: Այս մեղքերը հա-
նոյ շխուեցան Եհովայի որ զրկեց
զՆաթան մարգարէ առ Դաւիթ
մայրոյն (էգ ոչխարին) առական,
Բ Թագ. ԺԲ. 4: Դաւիթ ազաշխա-
րեց գառնապէս, բայց և այնպէս
պատժուեցաւ, Բ Թագ. ԺԱ. ԺԲ:
Բերաւ էր մայր Սաղոմոնի որոյ
յաջորդելուն համար հօրը գահուն
շատ աշխատեցաւ Բերաւ է, Գ Թագ.
Ա. 13: Յետ այնորիկ կը յիշուի Բեր-
աւ է Աշոնիայի զէպքին պատճա-
ռաւ, Գ Թագ. Բ. 13, ԵԱ. Սաղոմ-
ոնի վերնադրին մէջ, և Քրիստոսի
նահանգ կարգը, Մատթ. Ա. 6:

Բերաւ է, Կրօն երդման, Եննդ.
ԻԱ. 31. ԻԶ. 31, 33, քաղաք քան
և ութ մղոն զէպ ի հարաւային ա-
րեմուտք ի Քերթնէ, Սուրբ երկրին
հարաւային ծայրը: Դան Սուրբ երկ-
րին հիւսիսային ծայրն էր. ուստի
“Դանէն մինչև Բերաւ է”, խօսքը կը
ցուցնէ ըստ երկրին երկայնութիւնը,
Դատ. Ի. 4: Արբաշամ, իսահակ
և Յակոբ յաճախ բնակեցան ի Բեր-
աւ է, Եննդ. ԻԱ. 31. ԻԲ. 19.
ԻԶ. 23. ԻԸ. 10. ԻԶ. 4: Քաղաքը
որ յետոյ շխուեցաւ հոս՝ տրուեցաւ
Յուդայի, և ապա Շամուանի, Յեռ.
ԺԵ. 28. ԺԹ. 2: Սամուէլ իւր ար-
դիւր գառաւոր դրաւ հոս, Ա Թագ.
Ը. 2: Եղիա երբ կ'երթար Քութե
հոս հանգեաւ, Գ Թագ. ԺԹ. 3:
Ողիայի ժամանակ Բերաւ է էր նիստ
կապալաշտութեան, Ամօմ. Ե. 5. Ը.
14: Գերութենէն ետքը Հրեայք բնա-
կեցան հոն, Կէեմ. ԺԱ. 27, 30, և
յետ Քրիստոսի քանի մը դար էր մեծ
գիւղ, Բաղնիսոն գտաւ այս քաղքին
տեղն յայտնուն Պերեսեպա, Քա-
նանու հարաւային կողմը մեծ անա-
պատին կզբրը, այսինքն փոքրիկ
անբնակ քաղքի մը աւերակները, և
պատուական ջրոյ երկու քարաշէն
ջրհոր, շուրջանակի քարեղէն աւա-
զանաւ: Հետ նշաններէ յայտնի էր
ջրհորին հնութիւնը:

Բեկլոմ, Բուրքնի երկրին մէջ
յայնկոյն Յորդանանու, Թու. ԼԲ.
38: Կը կոչուի նաև Բեթմուսն, Ե-
րեմ. ԽԸ. 23, և Բեթաբէլմոն, Յեռ.
ԺԳ. 17: Այս քաղքին աւերակները
գտնուեցան երկու մղոն զէպ ի հա-

րաւ յեռերոնէ: Եղեկիէլ, ԻԵ. 9,
կը յիշէ զԲեկլմոն երբ քաղաք Մա-
վարացոց:

Բեկղերաւ, Երբ արեւոյ: Հըր-
եայք այս անունը կու տային սա-
տանայի, Մատթ. ԺԲ. 24, երբ և
պատճառի մանկայի պղծութեանց և
գարշտանաց կապալաշտութեան:

Բեկղեփոմ, քաղաք յԵգիպտոս,
հաւանականապէս մօտ յայտնուն
Սուէզ: Տեղը ծածօթ չէ, ինչպէս են
մանր տեղեկութիւնք ճամբուն իսրա-
յելացոց երբ Եգիպտոսէն ելան:
Իսրայելացիք կարմիր ծովն անցնելէն
առաջ գարձեալ բանակեցան Բեկղ-
եփոնի “առջին” և “գիմացը”, ԵԼ.
ԺԳ. 2. Թու. ԼԳ. 7:

Բեկ, արեւոյ, քաղաք Յուդայի,
ըստ Յովնապոնի և Յերոնիմոսի քանի
մը մղոն զէպ արեմուտք յուրապղե-
մէն, մօտ ի Բեթոմաթիւս: Յովաթամ
հոս ապաւինեցաւ իւր եղբորն Արի-
միւթայ երեսէն, Դատ. Թ. 21:

Բեթիլ, Եգիպտացոց բժշկական
ճարտարութիւնը շատ համբաւեալ
էր: Իսրայէլացիք բժիշկ տեսակ մը
հիւանդութեան համար էր, և այն-
պէս մեծ տուններ շատ բժիշկներ կ'եր-
թային, Եննդ. ԻԲ. 2: Դան երբա-
յեցոց մէջ կային արուեստիւր բը-
ժիշկներ, ԵԼ. ԻԱ. 49. Առաւ. ԺԵ.
22. Մատթ. Թ. 12. Դոււ. Գ. 23.
Ը. 43: Ի հնումս քիչ տեղեկութիւն
ունէին մարդիկ անդամազննութեան,
և ասոր մէկ պատճառը սա էր որ
գիական գպիւղ պղծութիւն կը հա-
մարուէր ըստ օրինակ: Ուստի նախ-
նիք մտադիր էին արտաքին մանա-
ւանդ քան ներքին հիւանդութեանց
և ախտից, Ես. Ա. 6. Եղեկ. Լ. 21,
Թէպէտ ներքին և մասաւոր խանգար-
մանց համար ևս կը ջանային դար-
ման մատուցանել, Ա Թագ. ԺԶ.
16. Բ Մնաց. ԺԶ. 12: Կը գործա-
ծէին օծանելիք, խիւսեր (լպ֊),
մշտիկ, ձիթով օծանել, Երմուկնե-
նու և գետերու մէջ լուացուիլ, և
ուրիշ շատ դարմաններ, Երեմ. ԽԶ.
11: Հատերը կը գիմէին նաև բժժա-
նաց և կախարչանաց:

Բիգրաւ, արեւի բարձր, Առուե-
րստ պայտասն մէջ ներքինի մը որոյ
գաւաճանութիւնը Թագաւորին զէմ

ի գերեւ ելաւ Մարտիկի հակադու-
թեամբ, Եսթ. Բ. 21:

Բիւրացիք, Ա Պետր. Ա. 1, գա-
ւառ փոքուն Ասիոյ հիւսիսային մա-
սին մէջ, Ան ծովուն եզերքը, յա-
րեւելից ունենալով զՊափոգոսնիս,
ի հարաւոյ՝ զԲուրգիս և զԳաղա-
տիս, և յարեւմտից հարաւոյ՝ զՄիւ-
սիս: Ուղղակի կոստանդնուպոլսոյ
գիմացի էր, և է անուանի իրեն մին
ի գաւառաց առ որս առաքեալն
Պետրոս ուղղից իւր առաջին թուղ-
թը. նաեւ իրեն գանուած ընդ վար-
չութեամբ Պիւնիսի, որ նամակի մը
մէջ առ Տրայանոս կոչար, պատ-
ուով կը յիշէ Տոն, իբր յամի Տն.
106 ին, հայապեմալ Քրիստոնէից թի-
ւը, բարքը և սովորութիւնները.
նաեւ վասն զի, իր յամի Տն. 325 ին,
Բիւթանիոյ մայրաքաղաքը Նիկիա
եղաւ Քրիստոնէական եկեղեցւոյ
հաշակաւոր ժողովը: Յիբաւի կրնայ
համարուիլ իրեն գաւառ ուսեալ ի
Պետրոսէ, և կը կարգադր որ իբր
Պողոս որոշեց երթալ ի Բիւթանիս,
Հոգին չթողուց, Գործ. ԺԶ. 7:

Բիթ, կարծր փերիլ տեսակ կր-
կուծ հացի (կեւեւ), Գ թագ. ԺԴ. 3:
Բաղաստա, Հեռովդի Ագրիպպայ
սենկապեալ որ կաշառով օգնեց
Տիւրքացւոց և Անգոնացւոց, Գործ.
ԺԲ. 20:

Բառ, արաբերէն, Հուսթ Բ. 1,
հարուստ Բիթղէհէմացի, Յուդայի
ցեղէն, սրմէ սկսելով կարգաւ յիշ-
ուած են Յուդայի թագաւորք,
Մատթ. Ա. 3: Հուսթայ գէպքին
մէջ անոր վարումը կը ցուցնէ թէ
էր այլ բարեսէր միանգամայն ողջա-
միտ: Ընդունեցաւ թէ ինչ որ Հը-
ուսթ կը պահանջէր անկէ իբր ի
մտաւոր ազգականէ՝ իրաւացի էր,
Ըստ հրամանի Ղեւտանի օրինաց,
Բոսս առաւ կին հէգ ճուրաղը, և
այսպէս եղաւ մին ի նախահարց
Դաւթի, նաեւ Դաւթի Որդւոյն և
Տէրոյն: Բոսս էր Յայր Ուրբիթու,
Ուրբիթ՝ Յետեի, և Տեսէ՝ Դաւթի:
Հուսթայ պատմութիւնը գեղեցիկ
նկարագիր է այն դարուն պարզու-
թեանը, մինչ արեւմտական սի-
րահարութիւնը գեռ բնական և սեռն
սիրոյ տեղը բռնած էին:

Բառք, գետակ որ կը թափի Մի-
ջերկրական ծովը Գաղա քաղաքէն
հինգ մղոն գէղ հարաւ: Դաւթի
զօրաց մէկ մասն հոս կեցաւ, երբ
Դաւիթ կը հալածէր զԱմաղեկացիս,
Ա թագ. 1. 9-21: Գետակը կը ցա-
մաքի գարնան:

2. Բոսոր կը կոչուէր նաեւ ապառ-
տանի քաղաք մը Ռուբենի երկրին
մէջ յայնկոյս Երզնանուն: Այս
քաղաքին տեղը ճշգիւ գիտցուած չէ,
Բ Որ. Դ. 43. 8-եւ. Ի. 8. ԻԱ. 36:

Բարակ, կը նշանակէ ոչ այն նիւ-
թը որ վաւօք շինելու կը գործած-
ուի, այլ նիւրոն, որ է նիւթ ինչ
հանրային ստաւոյի պլեյսլ աղերէ
բաղկացեալ: Քացախի հետ կ'աւայ,
Առակ. ԻԵ. 20, և լուացուելու հա-
մար կը գործածուի, Երեմ. Բ. 22:
Ձիթոյ հետ միանալով կ'ըլլայ տե-
սակ մը կարծր օճառ: Կը գտնուի
Նեղոսի բերաններուն մօտ քանի մը
լճակներու յատակը նստած կամ
լուրին վրայ ի լիւզ:

Բարաւ, բորով վարակեալ անձ:
Ինչպէս ծանօթ է, բորը տեսակ մը
կեղ է որ թեփ թեփ յառաջ կու-
գայ մորթին վրայ: Կ'ըլլայ այլեւայլ
կերպ և ոչ միշտ միեւնոյն աստիճանի
սասակութեամբ: Մարմնոյ վրայ կը
զոյանան նախ բաց կարմրագոյն ա-
բածներ, ապա գորշագոյն սպիտակ
թեփեր, երբեմն բոլորով մէկ կամ
երկու մաս լայնութեամբ, և երբեմն
աւելի մեծ: Բորը շատ անգամ կը
վարակէ ծուկները և արմուկները,
երբեմն նաեւ բոլոր մարմինը: Ընդ-
հանրապէս առաջնութիւնը չի խան-
գարեր, բայց անբուժելի կը համար-
ուի: Կ'ըսուի թէ տարափոփիկ չէ,
այլ կ'անցնի ի հարց յորդիս ընդ
բազում ազգա, և տակաւ կ'անհե-
տանայ: Այս ախտին ուղորակման
նշաններն, ինչպէս նաեւ զարմանք,
մանր նկարագրուած է, Ղեւ. ԺԳ.
14: Տարակոյս չկայ սակայն թէ հին
ատենուտն բորը, մանաւանդ ծանր
տեսակը, պարտի համարուիլ հար-
ուած կամ պատուհաս յԱստուծոյ,
Բ Որ. ԻԴ. 8: Հրեայք կը գարշէին
և կը խորշէին բորէն իբրեւ անսուրբ և
վարակիչ ախտ, նաեւ կը համարէին
իբրեւ Եճովայէն զրկուած պատիւ,

այսպէս էին արգարեւ, ինչպէս գիտենք, բորոտութիւնք Մարիամու, Թու. ԺԲ. 10, Գէեզիի, Դ Թագ. Ի. 27, և Ողկայի, Բ Մնաց. ԻԶ. 46-23: Այս արտարգեղով չէր դարմանուէր: Ախտացեալը պատուէր ունէր երթալ առ քահանայն, ոչ առ բժիշկն, և կը զրկուէր ժողովրդեան արտօնութիւններուն շատերէն: Կը գտնենք որ բորոտը կ'ընկերանային իրարու, Դ Թագ. Ի. 8. Ղուկ. ԺԻ. 42: «Բորոտութեան հարուած» կը կոչուի ոչ միայն մարդոց բորոտութիւնը, այլև անոր նման արածներ որ կը զրկուէին տանց և հանդերձից, Ղևա. ԺԻ. 1: Այս վերջին տեսակ բորոտութիւնը ճշգրտ ծանօթ չէ, բայց կ'երեւի թէ այն կլիմային մէջ անծանօթ աղէտ էր որ, իբրեւ պատիժ յաստուածուստ կը ծանրանար մարդոց վրայ: Այս բորն օրինակ էր ժողովրդեան մէջ բարոյական ապականութեան ահաւոր հետեանաց, երբ Աստուծոյ շնորհքը բոլորովին հեռացած է: Բորոյ ամէն տեսակը կենդանի օրինակ է մեղաց, նաեւ մեղքի, որ հոգւոյն հիւանդութիւնն է, իբրեւ զոք վարակիչ, անսուք, տարափոխիկ և անբուժելի է, այնու բռնուած անձը կը բաժնէ յերկնից և յԱստուծոյ: Երթալով աւելցող բարոյական ապականութիւնը և անոր աղետալի վախճանը կը ցուցնեն թէ մեղք կայ, Բայց փրկիչը ցուցուց թէ կարող է բժշկել հոգւոյն վատթարագոյն ախտոյն անգամ, բանիւ միայն սրբելով բորոտները, Ղուկ. ԺԻ. 12-19, և ընդունել զմեղաւորն ի մասնակցութիւն շնորհաց զորս կը վայելեն Աստուծոյ որդիները:

Եղեփանդական բորոտութիւնը որ կը կարծուի թէ Յորայ հիւանդութիւնն էր, և «պաարը», Բ Օր. ԻԲ. 27, 35, կամ եգիպտական կեղը, տեսակ մը կոնակ կոնակ գուրտ ստուղ հիւանդութիւնն է բորի տեսակէն, բայց աւելի վատթար: Այս անունը տրուած է մորթին մութ, կարծր և խորտուորտ երևութէն, և ոտքին ձևէն որ կ'ուռի և մատուղները կ'իյնան: Այս սոսկալի ախտը բոլոր մարմինը կը վարակէ, կեղեր և մթագոյն թեփեր կը ծածկեն մարմինը, և հերք

զլիցն, մորուքը, մատուղը ձեռաց, և մարմնոյն վրայ ծայր տեղեր, կը թափին: Այս ախտը կայ տակաւին տաք երկիրներ: Խաչակիքը բերին զայն Եւրոպայ, բայց սոսկալի հարուածներու և հազարաւոր ուրկանցներու շինութեան պատճառ ըլլալէն ետքը, յիշեալ ախտն անհետացաւ կամ իւր ձևը փոխեց:

Բու, յափշտակիչ թռչուն գիշերային: Բուն ուտելի չէ: Այս թռչնոյն այլևայլ տեսակները կը գտնուին Պաղեստին, և կը յիշուին Սուրբ Գրոց մէջ:

Բուքաստ, քաղաք Եգիպտոսի, որ Բուքաստոն կը կոչուէր ի Յունաց, և ունէր հռչակաւոր մահեան Բուքաստոն շատուծոյն, որ հարուային Եւրոպայի Արտեմիոյ կը համեմատուէր: Անհուն բազմութիւն տարուէ տարի այցելութեան կու գար այս մահեան: Բիպիսթիթի տեւրականներն, Նեղոսի արեւելեան բազկին վրայ մօտ ի հին Զրադին Սուէզի, աղիւսներու և խորտակեալ անօթոց կոյտ են, Եղեկ. Լ. 47:

Բուգ, որդի Նաբոփրայ և Մեղքայի, նախահայր Բուդացւոց որ կը բնակէին Միթագետք կամ Բամ, և յետոյ թերեւ յԱնապատն Արաբիայ, Մնաց. ԻԲ. 21. Յոր. ԼԲ. 2. Երեմ. ԻԵ. 23:

Բուլ, անուն ութերորդ ամսոյն Հրէից. Թալմուտի մէջ կը կոչուի Մարշէշուան:

Բուստ, կարծր և կրային նիւթ որ կը գոյանայ ծովու մէջ միլիոնաւոր միջատներու աշխատութեամբ: Բազմաձիւզ ձեռքը կը նմանի յաճախ ծառի ընդ կամ սողալուն: Է բազմազունի, սև, սպիտակ և կարմիր: Կարմիր բուստը քան զայլոյ յարգի է: Յոր. ԻՐ. 48, և Եղեկիէլ, ԻԻ. 46, կը գտնեն զայն պատուական քարերու կարգը: Կարմիր ծովուն մէջ շատ կայ, և հարաւային սկիւտանոսի կղզիներէն շատը բուստէ Ժայռեր են, հոգով ծածկուած: “Գոհար, բառն, Առափ. Գ. 15. Ը. 11. Ի. 45. ԼԱ. 40, բոս կարծեաց բազմաց, կը նշանակէ բուստէ զարդ:

Բուրժառ, անօթ յորում կրակ գրուելով խունի կը ծխուէր երբեմն Հրէից պաշտաման աստեղ: Բուրուառն ձեռք քաջ ծանօթ չէ: Հանապազորդ պաշտաման մէջ գործածուած բուրուառն ի սկզբան շինուեցաւ պղնձէ, Թառ. ԺԶ. 39: Քաւութեան մեծ աստիկ (Թերեառ նաև ու-

րիշ տօներու օրեր) գործածուած բուրուառն էր ի գուտ սուկայ, Գ. Թագ. Ի. 50. Երբ. Թ. 4: Հանապազորեայ պաշտաման աստիկ բուրուառը կը լեցուէր մշտնջենաւոր կրակին հրով, կը տարուէր խնկոց սեղանին քով, և հոն կը գրուէր խունի բուրուառին մէջ, Ել. Լ. 4, 7-10, Քաւութեան օրը, Արութիւն Արութեանց կոչուած տեղը, Խընկարկուն բուրուառը բռնելու էր ի ձեռին, և Թերեառ գաստապանով, Ղեառ. ԺԶ. 42, 43:

Եգիպտոսաց ղուրուառն ունէր մարդու բազկի կամ ձեռաց նման երկայն կտրէր սրցոյ վրայ կը կենար բուրուառ: Յունաց և Հռոմէացիաց ղուրուառներն ունէին շղթաներ յորոց կախեալ էր բուրուառը, ինչպէս են զարդիս կաթոյիկ եկեղեցիներու մէջ գործածուած բուրուառք:

Բոքիմ, լայն, տեղի մօտ ի Գաղգազա, ուր Աստուծոյ հրեշտակը յանդիմանեց զԽորայեացիս անոնց անհնազանդութեանը համար, Դատ. Բ. 4-5:

Բուստ: Տես երես 402:

Բօսրա, ԺԴԻ, Ծննդ. ԼԶ. 33, քաղաք Իդոմայ, Ես. ԼԳ. 6. ԿԳ. 1, և այն քաղաքին շրջակայները, Երեմ. ԽԹ. 43, 22, Թեմանայ և Կարմիր ծովուն հետ կը յիշուի, Երեմ. ԽԹ. 20-22. Ամոս. Ա. 42: Բօսորայի տեղն այժմու Ել-Պուսայրէհ կը կարծուի, կէս ճամբայ Մովարուկի քաղաքին և Հովր լեռան մէջտեղ, ի հարաւայ արեւելից Մեռեալ ծովուն: Իբր յիսուն ասուն բազկացեալ զիւղ է, բլրոյ մը քով որոյ գլուխը կայ փոքր բերդ: Աւերակները սեծ քաղաքի աւերակներ են: Բօսորայի Մովարու, Երեմ. ԽԹ. 24, կենայ այս Բօսորայի, կամ Թերեառ Բօսորայ հետ նոյն բլլալ:

ԲՐՈՒՄ, շինիչ ինքեղեն անօթոյ (հողէ աման), Ծննդ. ԻԴ. 14, 15. Դատ. Ի. 16, 19. Սաղմ. Բ. 9. Ե. գիպտոսի հին նկարներուն մէջ կը տեսնուին բրուսը որ սախք արագ արագ շարժելի գրգռեց զայս դարձնելով այլևայլ ձևեր կու տան կաւի կտորին զոր արդէն լմամ կամ շաղուած են ստիւք: Զայս գուշ մը կար բրտին քով, սևաթի ջուր տունելով թաց կը պահէր կաւը: Անօթին ձև և գեղեցկութիւն տալէն ետքը, կը փակցնէր սւնիկունքը, կը շինէր վրան զարդեր, և քիչ մը շարնալէն ետքը զգուշութեամբ կը տանէր փուռը թրծելու: Բրտին իշխանութիւնը կաւին վրայ օրինակ կ'առնուի Սուրբ Գրոց մէջ առ Ե. ցուցանել զիշխանութիւնն Աստուծոյ որ բրաւ մեզ կաւէ, սևաթի և ինչպէս որ կ'ուզէ կը շինէ և կը վարէ զմեզ: "Միթէ ձեզի աս բրուտին բրածին պէս ընելու կարող չե՞մ, ով իտրայիլի տունը, կ'ըսէ Տէրը: Ահա ինչպէս է կաւը բրուտին ձեւքին մէջ գուք իմ ձեւքիս մէջը պնդէս էք, ով իտրայիլի տունը," Եբմ. ԺԸ. 1-6: "Միթէ ստեղծուածք իր Ստեղծողին կրնա՞յ բռնել թէ Զին ինչու ատանկ շինեցիր: Բրուտը իշխանութիւն չունի՞ր կաւին վրայ՝ նոյն շաղաւածքէն աման շինելու, մէկը պատուով և միւրը անարգանաց համար," Հռոմ. Թ. 20, 21:

Գառաղ, զլուսնի, Դատ. Թ. 26-41, որդի Աբեղի, Թերևս սերունդ Եմովրայ, հօր Անբեմի, Ծննդ. ԼԴ. 2-6: Թարեցաւ Անբեմացոյ երբ ապստամբեցաւ Գեղէանի որդւոյն Արիմեիլէի դէմ: Գրգռեց զԱնբեմացիս և տարաւ զանոնք ի պատերազմ, բայց յաղթուելով մերժուեցաւ քաղքէն:

Գառա, Եբմ. Բ. 1, 2, 3, 4, 5, 6, 7, 8, 9, 10, 11, 12, 13, 14, 15, 16, 17, 18, 19, 20, 21, 22, 23, 24, 25, 26, 27, 28, 29, 30, 31, 32, 33, 34, 35, 36, 37, 38, 39, 40, 41, 42, 43, 44, 45, 46, 47, 48, 49, 50, 51, 52, 53, 54, 55, 56, 57, 58, 59, 60, 61, 62, 63, 64, 65, 66, 67, 68, 69, 70, 71, 72, 73, 74, 75, 76, 77, 78, 79, 80, 81, 82, 83, 84, 85, 86, 87, 88, 89, 90, 91, 92, 93, 94, 95, 96, 97, 98, 99, 100:

Գարա, Բ. 1, 2, 3, 4, 5, 6, 7, 8, 9, 10, 11, 12, 13, 14, 15, 16, 17, 18, 19, 20, 21, 22, 23, 24, 25, 26, 27, 28, 29, 30, 31, 32, 33, 34, 35, 36, 37, 38, 39, 40, 41, 42, 43, 44, 45, 46, 47, 48, 49, 50, 51, 52, 53, 54, 55, 56, 57, 58, 59, 60, 61, 62, 63, 64, 65, 66, 67, 68, 69, 70, 71, 72, 73, 74, 75, 76, 77, 78, 79, 80, 81, 82, 83, 84, 85, 86, 87, 88, 89, 90, 91, 92, 93, 94, 95, 96, 97, 98, 99, 100:

Գարա, Բ. 1, 2, 3, 4, 5, 6, 7, 8, 9, 10, 11, 12, 13, 14, 15, 16, 17, 18, 19, 20, 21, 22, 23, 24, 25, 26, 27, 28, 29, 30, 31, 32, 33, 34, 35, 36, 37, 38, 39, 40, 41, 42, 43, 44, 45, 46, 47, 48, 49, 50, 51, 52, 53, 54, 55, 56, 57, 58, 59, 60, 61, 62, 63, 64, 65, 66, 67, 68, 69, 70, 71, 72, 73, 74, 75, 76, 77, 78, 79, 80, 81, 82, 83, 84, 85, 86, 87, 88, 89, 90, 91, 92, 93, 94, 95, 96, 97, 98, 99, 100:

Հաճոյ էր: Բողոքներն Գաբրաւայի Հետ-
քը գտաւ Յերայի փղբը և աւերակը
լի գիւղին մէջ մնա ի Ռամս, բա-
ժանեալ ի Մաքամասայ ի Հիւսիսոյ
խորանորով մը, և իբրեւ վեց մզն
յերուսաղէմէ ի Հիւսիսոյ արեւելից:

2. Քաղաք Յուզայի, Յեռ. ժ. 57,
որ էր իբր վեց մզն ի Հարաւայ ա-
րեւելից յերուսաղէմի: Կրտսի թէ Ամ-
բակում մարգարէն հոս թաղուե-
ցաւ:

Գաբաթան, Բււր, քաղաք փղը-
տաղաց, ի մէջ սահմանաց ցեղին
Դանայ, Ղէտացւոց համար որոշ-
եալ, Յեռ. ժ. 44. ԻԱ. 23: Ա-
կայն փղտաղիք չմերժուեցան անկէ.
և առ Նազարաւ փղտաղիք էին
տէր քաղաքին: Նազար սպանուե-
ցաւ ի Բաաաայէ մինչդեռ պաշարուած
էր քաղաքը, Գ. Թագ. ժ. 27. Ժ. 2.
15: Այս քաղաքին մնացեալ պաա-
մութիւնը, ինչպէս նաեւ գիթըր ծա-
նօթ չեն:

Գաբաւան, երեւի քաղաք իւե-
տաղաց, յետոյ Ղէտական քաղաք,
Բեհայմիին երկրին մէջ, Յեռ. ժ. 25.
ԻԱ. 17: Էր մնա ի Գարա և Գարաա
և երբեմն վերականա կ'առնուի փա-
նանակ Գաբայի: Գաբաւանի Քանա-
նացի բնակիչք խարէութեամբ դա-
շինք բրին Յեռուայ և իսրայելի ծե-
րերուն հետ, և եղան փայտակիրք
խորանին վկայութեան: Հինգ գրացի
Թագաւորք միարան ինկան անոնց
փայ, բայց յաղթուեցան ի Հրէից
մեծ պատերազմաւ: Այս պատերազ-
մին տանին էր որ "արեւ երկնից
մէջտեղը կայնեցաւ", Յեռ. Թ. և Ժ.
Հոս գրուած էր տաղանաւոր շատ
տարիներ, Ա Մնաց. ժ. 29. 39. ԻԱ.
29. Բ Մնաց. Ա. 3, 4. և հոս տեա-
նուեցաւ Աստուած ի գիշերի մանուկ
Թագաւորին Սողոմոնի, Գ. Թագ. Գ.
4-15: Նշանաւոր է նաեւ Յովարաւ
կենաց երկու գիպուածոց համար,
Բ. Թագ. Բ. 12-32. Ի. 8-12. Երեմ.
ԻԱ. 42: Գաբաւան էր բարձրութեան
մէ վրայ, վեց մզն ի Հիւսիսոյ Ե-
րուսաղէմի:

Գաբես, Գրեմ-Քիւն, Յուզայի
ցեղէն սմ, որոյ համար կ'ըսուի թէ
"իր եղբայրներն փառաւոր էր",
ինչպէս կ'երեւի, իր աղօթքին աղգու-

ութեանը պատճառաւ, Ա Մնաց.
Դ. 9, 10:

Գաբթիւ, այլ Ագոն-Դ, մին ի
գլխաւոր հրեշտակաց: Ղերուեցաւ
առ մարգարէն Դանիէլ մեկնել անոր
տեսիլները, նաեւ առ Զաքարիա, ա-
ւետել նմա Յովհաննու Մկրտչի ծը-
նունդը, Դան. Ը. 16. Թ. 21. Ղուկ.
Ա. 14, 19: Վեց ամիս ետք զը-
կուեցաւ Նազարէթ, առ Մարիամ
կոյս, Ղուկ. Ա. 26-38:

Գազար կամ Գոզգար, վերջինը
Երբայեցերէն բառ է, Դեղի գնիկ,
այն տեղն ուր փրիտաս խաշուեցաւ,
մնա յերուսաղէմ, Յովհ. ժ. 20,
բայց քաղաքին պարիսպներէն դուրս,
Մաաթ. Ի. 33. Մարգ. ժ. 22.
Յովհ. ժ. 17. Եբ. ժ. 42: Ի Գոզ-
գար կար պարտեղ մը և գերեզման
ուր գրուեցաւ փրիտասի մարմինը
մինչև ի յարութիւն նորա, Յովհ.
ժ. 41, 42: Երբայելի թէ թւն
Գոզգար և գերեզմանը ստուգիւ
այն անգերն էին ուր հիմա շինուած
է "Սուրբ գերեզմանի կեկեցին",
ընդարձակ շէնք ի հիւսիսոյ Արտի Լե-
րին և այժմու քաղաքին մէջ, շինեալ
անդ ուր առ Հեղինեաւ գշիղիւ-
յամի Տն. 335, աւանդութեամբ
և իբր թէ հրաշիւք որոշուեցաւ թէ էր
խաշելութեան տեղը: Սուրբ Գոց
աշխարհագիրներէն սմանք կը պնդեն
թէ այս տեղերն էին, բայց Բողոք-
սոն և այլք բաղումք կը հակառակին
ստատկապէս, ըսելով թէ անգոր է
այն աւանդութիւնը, և թէ վառն զի
գտուարին է ցուցնել թէ գերեզմա-
նին այժմու կարծուած տեղը դուրս
էր հին քաղաքին պարիսպներէն: Տես
Երուսաղէմ: Յիշք որ այն տեղերն
այցելութիւն բաւ որբաղան գէպ-
քերուն տեսարանը ստուգելու նպա-
տակաւ, արդարեւ հնարաւոր համա-
րեցաւ թէ ուղիղ կրնային բլլալ ա-
ւանդութիւնը որբաղան տեղերուն
վրայ, այսինքն թէ խաշելութեան
տեսարանը կրնար կատարուած բլլալ
այժմու ցուցուած տեղը, այժմու
ցուցուած քարը կրնար երկրաշարժէն
պատճառաւ քարերէն մեկուն կառ-
րէն բլլալ, կէսը երկաթով պատեալ
քարեղէն սիւնը զոր տեսուի կրնար
այն սիւնն բլլալ ընդ որ կապուեցաւ

Տէրը ձազկման ամեն, կարծր քարի
այն փոքրիկ կտորը որ ճրագով կը
ցուցուէր երկաթայն թիւի վանդակի
մը մէջ՝ կրնար այն քարէն ըլլալ որոյ
վրայ նստաւ Տէրը երբ կը պահուէր
փշով, կտիթեղներով լուսաւորեալ
և սպիտակ վիմագործ տապանով
ծածկեալ և գրիթաշէն անց կըր-
նար արգարե Գրիստոսի բուն թաղ-
ման և յարութեան տեղն ըլլալ.
բայց երբ տեսաւ որ բոլոր այն բա-
նիրը գրիթէ միահամուռ մէկտեղ
էին, և իմացաւ որ եկեղեցւոյն Տիմ.
նարկութեան ասանը գետինը փոր-
ուած և հարթուած էր, և թէ Հե-
ղին գշիպին այս եկեղեցին շինելու
համար կործանել տուաւ մէկեանը
որ եկեղեցւոյն տեղն էր, և, մանա-
ւանդ, երբ տեսաւ որ բոլոր այն
սրբազան կարծուած մնացորդները
ժողովուրդը սնապաշտ ընելէ ուրիշ
բանի չէին ծառայէր, և այն բա-
ներն իբրեւ հետաքրքրութեան ա-
ռարկայ ժողովում ցուցնող եկեղե-
ցինքուն նպատակով, չկրցան հա-
ւատք ընծայել թէ այն բաներն են
արգարե ինչ որ կ'ըսուին թէ են.

Գահութիւն մատուցանէնք որ,
թէպէտ Գրիստոսի մահուան բուն
տեսարանը Տիմո ծանօթ չէ, անտա-
րակուսելի է սակայն թէ «Գրիստոս
մեռաւ և թաղուեցաւ ու յարու-
թիւն առաւ երբորդ օրը՝ գիրքերուն
ըսածին համեմատ», Ապա Տիմ ծի-
սակուն օրէնքն անցաւ, աստանան
կողողատուեցաւ, մարգիկ փրկուեցան,
Աստուած հաշտեցաւ և երկինք բաց-
ուեցան բոլոր հաւատացելոց:

Գաղ, Բ-Է, 1. որդի Յակոբայ և
Լիպի աղախնոյն Ջելիպոյի, Եփես. 1.
11. Գաղայ ցեղը ելաւ Եգիպտոս-
էն քառասուն և հինգ հազար վեց
հարիւր և յիսուն թուով, Եփես. 1.
16. Թու. Ա. 24. Ովք և Սէզն
թագաւորաց պարտութենէն ետքը,
Գաղ և Ռուբէն ուղեցին ժառանգել
իրենց բաժիններն յայնկայ Յարգա-
նանու, պատճառելով իրենց հօտե-
րուն բազմութիւնը: Մովսէս ընդու-
նեց անոնց խնդիրը սա պայմանաւ որ
մէկտեղ պիտի երթային իրենց եղ-
բայրներուն հետ և օգնել անոնց
Յորդանանու արեւմտեան կողմը նաւ-

ածելու, Թու. ԼԲ. Գաղայ ցեղին
ժառանգութիւնը սահման ունէր ի
հիւսիսայն՝ Մանասէի, ի հարաւայն՝
Ռուբէնի երկրները, յարեմայն՝ ըզ-
Յորդանան, և յարեւելից՝ Ամմոնացւոց
երկրը: Հիւսիսային արեւմտեան ծայ-
րը կը հասնէր մինչև Գալիլէայի ծովը:
Երկիրն էր գեղեցիկ և արտառայաւ,
թէպէտ Գաղեանք արեւելեան Արա-
բացւոց ասպատակութիւններուն նը-
շտակ ըլլալով միշտ սպառազինեալ
և ի զգուշի կենարաւ ստեղծեալ էին,
Եփես. 1. ԹԲ. 19. Բ Որ. ԼԳ. 20. Ա
Մնաց. Ե. 18-22, 25, 26. ԺԲ. 8.
Գաղայ գլխաւոր քաղաքները կը կոչ-
ուին քաղաքք Գաղաադու, Յես.
ԺԳ. 25.

2. Դաւթի բարեկամը, որ անոր
հետ գնաց երբ Դաւիթ կը հայած-
ուէր Սաւուղէն, և շատ անգամ կը
զրկուէր յատուածուտ պատգա-
մաւ առ Դաւթի, Ա Թագ. ԻԲ. 5.
Բ Թագ. ԻԴ. 11-19. Ա Մնաց. ԻԱ.
9-19. Բ Մնաց. ԻԲ. 25, Սաւուր Գը-
րոց մէջ կը կոչուի մարգարէ, և ամէ
սանոց Դաւթի: Կերեկ թէ Գաղ
գրած էր Դաւթի կենաց պատմու-
թիւնը որ կը յիշուի Ա Մնաց. ԻԲ.
29.

Գաղաթագիք, բնակիչք քաղաքին
Գաղաթայ որ այժմ Ումէլյո, գլխա-
ւոր ամուր քաղաք Դեկապոլիայ, որ
բաւական կարեւոր էր Գրիստոսի ժա-
մանակ, և ունէր շատ Յոյն բնակիչ,
Հերոսմարգ գետին հարաւային կողմը,
եթէր մղան ի հարաւայ արեւելից Գա-
լիլէայի ծովուն, կրաքարէ ուղղորդ
է սեպ լեռնակի մը տափարակ գա-
գաթան վրայ: Կան լեռնակին զլու-
լուն աւերակներ, կողերուն վրայ ոչ
սակաւ գեանափոր տեղեք յորս տա-
կաւին կը բնակին մարգիկ, իսկ լեռ-
նակին ստորոտը՝ ջերմութիւնը: Գա-
ղաթացւոց երկիրը կ'ընթար մինչև
Յորդանան և Գալիլէայի ծովը: Այս
երկրին սահմանին վրայ ծովակին մօտ
գործուեցաւ Մոսթ. Բ. 28. Թ. 1.
Մարի. Ե. 4-24, և Լուկ. Բ. 26-
39 պատմուած հրաշքը: Դիւաց լե-
գէտն մը հանուեցաւ երկու այսահա-
րէ, և մտաւ խղիւրու երամակ մը
որ կորսուեցաւ ծովուն մէջ: Տես
Գերգեսագիք:

Գաղեր: Այս բառը կը նշանակէ Կորնու, Կորնու, ինչպէս նաեւ հետեւեալ բառը որ առկէ ելած է: Գաղեր էր հին տեղի Գառնապոլոս, Յուդայի գաղտին վրայ, Յես. ԺԲ. 43, և էր հաւանակոնապէս նոյն ընդ յաղորդ բառին Գաղերաւ:

Գաղերաւ, քաղաք Յուդայի գաղտին մէջ, Յես. ԺԵ. 36, հաւանականապէս միեւնոյն նախքինաց Գաղեր և Բեթգաղեր քաղաքներուն հետ, Ա Մնաց. Բ. 51: Ուստի կը թուի թէ կը վերաբերէր Գաղերայ ընտանեաց:

Գաղա, հզօր, զարդին Ղուզգէհ, հին քաղաք Քանանու հարաւային արեւմտեան ծայրը, Մննդ. Ժ. 49, որ կը վերաբերէր Աւացու, Բ Որ. Բ. 23, և ապա փոխառուց անցաւ, Յեսու Յուդայի ցեղին տուաւ այս քաղաքը, բայց չնուանց զայն, Յես. Ժ. 41. ԺԱ. 21, 22. ԺԳ. 3. ԺԵ. 47: Յուդա ժամանակ մը տիրած կ'երեւէ այս քաղաքին, բայց առ զատուորը անկախ էր, և էր մին ի հինգ գլխաւոր քաղաքաց փոխացաց, Դաւա. Բ. 48. Գ. 3. ԺԳ. 4. ԺԶ.: Սամփոն տարաւ Գաղայի գուռները, և յետոյ նոյն քաղաքին մեհենին աւերակներուն տակ մնալով մեռաւ: Հեղեայ ժամանակ հան էր Աստուծոյ տաղանակը, Ա թագ. 2: Գաղայ ծանցաւ Դաւթի և Սաղմոնի իշխանութիւնը, Յովակիմայ և Աբաղու ժամանակ նորէն ստացաւ իր ազատութիւնը, բայց դարձեալ նուաճեցաւ առ Եղեզիակ, Դ թագ. ԺԸ 8: Յետոտու ուրեմն նուաճեցաւ ի Քաղգէացուց, ի Պարսից և յԵղիպոսուց, Երեմ. ԽԷ. 4: Իբր 96 ին նախ քան զՔր., Հրէից թագաւորն Աղեքսանդր Յանէս առաւ Գաղա և կործանեց, Հռովմայցի զորապետը Գործինս վերադարձ շինեց զԳաղա, և ոչ յետ քաղաւմ ժամանակի համարաձման փրկին, Քրիստոնեայ եկեղեցի մը անկուեցաւ հան տիրող հռոմայաւութեան գէմ կըսելու: Յամի 88. 634, Գաղա մտաւ ընդ Մահմետական թով, և առ թաշակրդը եղաւ աւերակ: Մասամբ իւրի շինուեցաւ և ամրացաւ, և է զարդին քաղաք 45,000 բնակչը:

Հին քաղաքն ստիւա ինչ մնացորդք ընդարձակ բայց ցած աւերակի կոյտ են, իբր երկու կամ երեք միոն հետու ծովէն: Գաղա ժամանակաւայնպէս ամուր էր մինչև հինգ ամիս զգէմ ունել Մեծին Աղեքսանդրի: Այժմու քաղաքն աւելի գաղտին մէջ է որ շատ պաղտեր է, լի պարտիզը արմաւենեաց և ձիթենեաց: Հին Գաղա ունէր ծովէն մօտենալու տեղ, բայց ոչ նաւահանգիստ կառուելու արժանի նաւահանգիստ մը: Մարդարէք շատ անգամ կը յիշէն այս քաղաքը, Երեմ. ԽԵ. 20. ԽԷ. 5. Ամմո. Ա. 6, 7. Սոփոն. Բ. 4. Զաք. Թ. 5: Հարաւային ճամբան Երուսաղեմէ ի Գաղա, նշանաւոր ի պատմութեան իթովայցի ներքինայն, կը կոչուի "անապա", Գործոց Ը. գլխին 26 համարին մէջ, քանզի այն տունն յիշեալ ճամբան կ'անցնէր անշէն և անմարդի տեղերէ:

Գաղեր, Իհուսու, արքունի քաղաք Քանանացուց, Յես. Ժ. 33. ԺԲ. 42, Բեթորոնի և Միջերկրականին մէջտեղ, Յես. ԺԶ. 3: Յետոյ եղաւ արեւելեան սահման Եփրայի և որդուեցաւ Ղաւացուց, Յես. ԺԶ. 3. ԽԱ. 21: Քանանացիք երկար տանն չկան քաղաքէն, Յես. ԺԶ. 40: Դաւա: Ա. 29. Բայց Եփրայացի թագաւոր մը հանեց զանոնք անկէ, և քաղաքը տուաւ իր դստեր, կնոջ Սաղմոնի, Գ թագ. Թ. 16, որ ամբողջց զայն:

Գաղաքա, Բուս-Բուս, Մննդ. ԼԱ. 45-48, էր յարեւելից Յորդանանու, լեռնային մասին մէջ որ Հերմոն լեռնէն սկսելով կը քալէ գէպ ի հարաւ, ընդ մէջ Յորդանանու և Անապատ Արարիւյ: Կրուի թէ այս լեռանց մէջ շատ գեղեցիկ տեսարաններ կան: Դաշտերը պտղաւոր են, լեռնիքն անտառախիտ, և որ կողմ է նայուի՝ գեղեցիկ տեսիլ մը կ'ընծայուի աչաց: Սուրբ Գիբոր լեռնի վրէջէն շատ անգամ Գաղապոլ կաղնիները և անառնի հօտերը, Մննդ. ԼԷ. 25. Թու. ԼԲ. 4:

Գաղապոլ անուր երբեմն կը նշանակէ բոլոր երկրին յայնկոյս Յորդանանու: Այսպէս, Բ Որ. ԼԴ. 4, կ'ըսուի թէ Աստուած ցուցուց Մովսէսի, Նաբաւ լեռնէն, "բոլոր Գա-

դատագու երկիրը մինչև Դան, Բաղ-
դատե Թու. ԼԲ. 26, 29. Բ Օր. Գ.
12. Սակայն բուն Գաղատագր էր ի
հարաւայ Բառանու, բայց հաւանա-
կանապէս երկուքին մէջանող սահմա-
նը ճշգիւ որոշուած չէր: Բառան և
Գաղատագր շատ անգամ ի միասին կը
յիշուէին, Յեւ. ԺԲ. 5. ԺԳ. 11. ԺԵ.
4, 5. Դ Թագ. Ժ. 33. Գաղատագու
մէկ մասն էր այն երկիրը որ զարդիս
կը կոչուէր Պելլագ, Պաղեստինու
ընդմեւաւորագոյն մասերէն մին: Տես
Բալտասան և Բասան:

Գաղատագու լեռն, յանձնուկ մի-
արտ, էր անտարակցոյ այն որ այժմ
ձէպէլ ձէլատ կամ ձէլուա կը կոչ-
ուի ըստ Պուրջհարաւոյ, և որոյ ըս-
տորտան է իբր երկու ժամ, կամ վեց
մընչ հեռու վատի Զէրգայէ կամ
ի Յարբողայ գէղ ի հարաւ: Լեռը
կ'երթայ յարեւելոյ յարեւմուտ, և
է երկայն իբր երկու ժամ ու կէս
(ուրիշ կամ տասը մընչ): Այս լեռան
ժրոյ են ձէլատ և ձէլուա քաղաք-
ներուն աւերակները, հաւանականա-
պէս տեղի, ըստ Ռոմէէի Զ. 8, հին
Գաղատագր քաղքին, որ այլուր կոչ-
ուած է Ռամալիթ Գաղատագ: Գա-
ղատագու լեռան հարաւային կողմն է
այժմու Զայդ քաղաքը: Հաւանա-
կանապէս այս լեռան ժրոյ էր որ
Յուկոր և Լարան կանգնեցին յիշա-
տակի քարեր, Եփնդ. ԼԱ. 45-48:
Տես նաև Դատ. Է. 3:

Գաղատիտ, գաւառ փոքուն Ա-
սիոյ, ի հարաւայ և յարեւելեան հա-
րաւայ Բիւթանիոյ և Պափլագոնիոյ,
յարեւմտեց Պոնտոսի, ի հիւսիսայ և
յարեւմտեան հիւսիսոյ Կապադովկիոյ,
նոյնպէս ի հիւսիսայ և յարեւելեց հիւ-
սիսոյ Լիկայոնիոյ և Փաւլգիոյ, Բ
Տիմ. Դ. 10: Գաղատիտ անունը ե-
լած է հին Գաղատացիներէն, որոնց-
մէ երկու ցեղ (Տրակեանք և Տոգիւ-
տարայեանք) հանդերձ կեզտ ցեղով
մը (Տեկոտագայիք) գաղթեցին հոն
Բրեննոսի գՀառով՝ յաւարտ առնելէն
ետքը, և խառնուելով նախնի բնակ-
չաց հետ, կոչուեցան Գաղատացի
յոյնք, նախ քան զԲ. 280: Ասոնց
սերունդք կը խօսէր կեզտերէն գէթ
մինչև Յերոնիմոսի ժամանակ, գաղ-
թականութենէն վեց հարիւր տարի

ետքը: Այս Ասիական Գաղատացիք
գահեցին նաև Գաղիական ցեղին
պատերազմող և դիւրագրգիւս բնու-
թիւնը: Տես Գաղ. Ա. 6. Դ. 15.
Ե. 7: Առ Օգոստինու, իբր 26 ին նախ
քան զԲ., Գաղատիտ եղաւ Հռովմե-
ական նահանգ, և ուներ ուրոյն կուսու-
կալ: Գաղատիտ նշանաւոր էր երկրին
պողարներութեան և ծագկեալ վա-
ճառականութեան կողմանէ: Էր
նաև նիստ գաղթականաց այլեւայլ
ազգերէ, որոց մէջ կային շատ Հըր-
եայք, և կ'երեւի թէ Պոզոս ասոնցմէ
շատերը գարնուց ի Քրիստոսնէութիւն,
Ա կոր. ԺԶ. 4: Պոզոսի առաջին այ-
ցելութիւնը եղաւ, Գործ. ԺԶ. 6,
հաւանականապէս յամի Տն. 51-2.
քանի մը տարի ետք եղաւ երկրորդ
այցելութիւնը, Գործ. ԺԲ. 28, յետ
որոյ առ Գաղատացիս թուղթը գըր-
ուած կ'երեւի: Առաջին այցելութեան
ժամանակ հիւանդ էր առաքելալը,
բայց և այնպէս Գաղատացիք ընկա-
լան գնա "Իբրև զհրեշտակ Աստու-
ծոյ," և որսի մտքը գրկեցին Աւե-
տարանը: Չորս կամ հինգ տարի
ետքը Քրիստոսնէութիւն գաւառող
Հըրեայ վարդապետք եկան անոնց մէջ:
Ասոնք չէին ընդունէր թէ Պոզոս ա-
ռաքելալ էր, շատ կարեւոր կը հա-
մարէին հրեական օրինաց համաձայն
գործքերը, և եղծին Աւետարանը
հրեական արարողութիւններ խառ-
նելով անոր հետ: Պոզոս լսելով
զայս, մինչ հաւանականապէս կո-
րընթոս էր, յամի Տն. 57-8, գրեց
իւր թուղթին առ Գաղատացիս:
Զայրացմամբ կը յանդիմանէ իւր
որդեակներն ի Քրիստոս անոնց այն-
պէս արագ օտարանալուն համար
Քրիստոսն և ճշմարտութենէ. կ'ընէ
թէ ինք առաքելալ է, և թէ ինչ որ
կ'ուսուցանէր՝ կ'ուսուցանէր իբրև
առաքելալ, վասն զի առած էր զա-
նոնք նոյն իսկ Քրիստոսն. վերջապէս
զօրեղ կերպով կը հտառատէ Քրի-
ստնէութեան այն մեծ վարդապե-
տութիւնը, այսինքն հաւաստով ար-
գարանալու վարդապետութիւնը,
ցուցնելով այս արգարութեան յա-
րաբերութիւնը մէկ կողմանէ հրեա-
կան օրինակ, և միւս կողմանէ սուրբ
կեանք վարելու հետ: Թուղթին ընդ-

Հանուր նիւթը միեւնոյն է ինչ որ է Հռոմէոյեցւոց թուղթերն, և կ'երեկ թէ այս երկու թուղթերը միեւնոյն ժամանակ գրուած են: Գաղատիոյ եկեղեցիները կը յիշուին եկեղեցական պատմութեան մէջ իբր ինն հարիւր տարի:

Գաղատա, Էւրոս, 1. տեղի հըռապաւոր ի մէջ Յորդանանու և Երիբրով, ուր նախ բանակեցան իսրայելացիք Յորդանան անցնելէն ետքը, և առաջին գաղտնիքն ի Գանան, Յես. Գ. 9. Ե. 9, 10, Գաղատա տարիներով եղաւ գլխաւոր բանակեաց իսրայելացւոց, մինչ Յեսու երկիրը նուանելու գրադալ էր, Յես. Թ. 6. Ժ. 6, 15, 43, Եւրայ շինուեցաւ Հան րաւակնոյ մեծ քաղաք մը, Յես. Ժ. 7, որ շատ կողմանէ անուանի եղաւ: Հոս քնաց վկայութեան խորանը մինչև տարուեցաւ ի Սելով. նաեւ, ըստ կարծեաց ըզմաց, Սամուէլ Հոս կը մատուցանէր զո՛հ և կը գատէր զիսրայէլ, և Հոս պահուեցաւ Սաւուզ, Ա. Թագ. Ե. 16. Ժ. 8. ԺԱ. 15. ԺԲ. 7-9. ԺԵ. 33: Հոս հաստատուեցաւ մարգարէից գաղտնիք մը, Գ. Թագ. Գ. 38, բայց և այնպէս կը թուի թէ յետոյ եղաւ կռակաշունթեան կաշան, Ովս. Գ. 15. ԺԲ. 12. Ամով. Գ. 4. Ե. 5: Զարգիս հեալն անգամ քնացած չէ Գաղատայի: Ըստ Յովսեփոսի, երկու մըսն հեռու էր Երիբրով:

2. Ուրիշ Գաղատա կար մտ ՂԱ. տիպատրիս, Յես. ԺԲ. 23. Նեեմ. ԺԲ. 29: Իւ թերեւ երրորդ մը կար Եփրեմայ լեռներէ ի հիւսիսոյ Բեթելէ Բ. Ու. ԺԱ. 30. Գ. Թագ. Բ. 1-6: Ուզիդ չէ անոնց կարծիքը որ Անտիպատրիսի մտ Գաղատան կը համարին գաղատաւորանքս տեղի Սամուէլէ, և մարգարէից գաղտնիքն մին:

Գաղիոն, անթիօնականտոս էր Ա. քայիւ, առ Եզդիոս կայսերու, Պոզոսի ժամանակ, Գործ. ԺԲ. 12-17, և էր երեց եղբայր Սենեքայի իմաստասիրին, որ կը նկարագրէր Գաղիոն իբրև յետին աստիճան մարգարէ և արգարտէր: Անոր բուն նիւան էր Եդրիթոս, և երբ Եդրիթացի Հրեայք տարսի յարուցին Պոզոսի գէմ և

ձգձգեցին զանի յատեան, Գաղիոն չուզէց անտալ անոնց ազգակալի և ա. նիւրս պահանջանաց: Յիշէր որ առաջիկայ էին, ուրախ եղան որ հաւածիչ Հրեայք մերժուեցան, և խնայով Սաոթենէոսի վրայ որ գլուխ էր ամբարիս, ծնեցին զանի. փոխարինելու եղանակ մը՝ զոր Գաղիոն թոյլ տուաւ ըլլալու չէր: Իւր եղբորը Սենեկայի պէս նաեւ Գաղիոն ոպանուեցաւ հրամանաւ Ներոնի:

Գամաղեցիք: Այս բառը գործածուած է ի Սարգիս, Եզդի. ԻԻ. 11, իբրև անուն ժողովրդեան, բայց կը նշանակէ մանաւանդ քաջ և պատերազմող:

Գամաղիէլ, անուանի փարիսեցի Պոզոսի ժամանակ, վարդապետ օրինաց և անգամ Սինեարիոնին: Ունէր մեծ ազդեցութիւն Հրէից մէջ և ըստ ոմանց կ'ըսուի թէ էր նախագահ Սինեարիոնին առ Տիրերաւ, Եպիսոսի և Եզդեաւ: Թալմուտեանք կ'ըսեն թէ Գամաղիէլ որդի էր բարբի Սինիսի և թոսն մեծանուն օրէնդէտի շիրիւի, և թէ յետ մահուան Գամաղիէլ չիջաւ Մովսէսական օրինաց փառքը: Գամաղիէլի վեհանաճ թախիծսութիւնը Սինեարիոնին մէջ քրիկեց առաքեալները վատանուն մահուանէ, և յուցուց թէ Գամաղիէլ ունէր արգարեւ մեծ իմաստութիւն և էր բարեկամ կրօնական ազատութեան, իթէ չէր աստիկ միտեալ Աւետարանին, Գործ. Ե. 33-40: Պոզոս առաքեալ մեծ պատիւ կը համարի իրեն որ աշակերտ էր Գամաղիէլի, Գործ. ԻԲ. 3, և ասարակցոյ սչայ թէ Պոզոս անկէ սորված էր ոչ միայն աստիկ նախանձաւորութիւն Հրեական օրինաց համար, այլև անկեղծութիւն, անկողմնակալութիւն և ազատասիրութիւն: Սակայն աւանդութիւնը թէ Գամաղիէլ ընդունեց Քրիստոնէութիւնը, չի համաձայնիր այն բարձր համբաւոյն զոր վայելած է Գամաղիէլ ի մէջ բարունեաց յետին գաղտնիք:

Գամարիս, 1. որդի Սափանոյ գաղթի տաճարին առ Յովակիմաւ: Գամարիայի սենեկին մէջ կարգաց Բարուք մեծանայի Երմիայի մար-

գարեութիւնները, և Գամարիւս էր որ ուրիշներուն հետ ջանաց և երկրորդ անգամ կարգացուց յիշեալ մարգարեութիւններն աւելի մեծ բազմութեան առջև, և բերաւ տոմար կարգալ թագաւորին որ այրել տաւաւ զայն, երեմ. 19. :

2. Քեղկեայ որդի որդի ձեռամբ Եղեկիա թագաւորը զրկեց հարկը Բաբելոն առ Նաբուգոնոսոր: Գամարիւս տարաւ նաև նամակ մը ուր Երեմիա կը զգուշացներ զգերեալ Հրեայոս սուտ մարգարէներէ որ առնոց արագ ազատութիւն կը խոստանային, երեմ. 18. 3, 4:

Գայի, թագաւորանիտա թաղաք Քանանացւոց, յարենեկց Բեթելոյ: Արբաշամ անգամ մը Գայիի մօտ բնակեցաւ և շինեց սեղան, Երնդ. 18. 8. ԺԳ. 3: Նշանաւոր է Գայի, ժամն զի հոն յաղթուեցաւ Յեսուս Աբարայ պատճառաւ, և ապա յաղթեց, Յես. 1. 2-5. Բ. 4-29: Այս թաղքին աւերակաց ժողով կը խօսին Իւստինոս և Յերոնիմոս, բայց անոր տեղը գեւ ճշդիւ գիտցուած չէ:

Գայլ, գողան անագորոյն, յան տեսակէն: Արդարև կը նմանի ճիշդ շան, քանի մը թիթև տարբերութեամբ միայն կ'անոշուի շունէն: Գայլք երբեք չեն հաչեր, այլ միշտ կ'ոռնան: Գայլն անգամ ի բայց երկշտ. կը փախչի մարդէ, եթէ շատ անթիթ չէ: Երբ շատ կ'անթիթ անգամ Գայլք, խմորվին կու գան գիւղեր գիշերայն, և կը պատառնեն զով որ կը գտնեն, երեմ. 5. 6. Եղեկ. 18. 27. Ամբ. 8: Են արագորոն, բաւական զօրաւոր՝ ոչ իրար մը ստիպաւ տանն: և հասարակ շուններու կը յաղ-

թեն: Սաստիկ ձմեռներ գայլերը մեծ խումբեր կը կազմեն, սասկալի առնայու ձայներով կու գան և ահագին աւերութեան կ'ընեն: Սոսկալի են մահաւանդ հովիւներու, վասն զի ոչ խարնիրուն տկարութիւն և երկնատեթիւնը նշաւակ կ'ընէ զանոնք գերաւ որս ըլլալու գայլոց, Ղուկ. Ժ. 3. Ծովհ. Ժ. 12: Այսպէս հալածիչ և սուտ վարդապետք միշտ յափշտակող գայլեր, եղած են Քրիստոսի հօտին, Մատթ. Ժ. 16. Գործ. 1. 29: Գայլք կը գտնուին Եւրոպա, Ասիա, Ափրիկէ և Ամերիկա: Ընդհանրապէս բազմամարդ տեղերէ կը հայածուին գայլք, բայց և այնպէս ամէն տեղ կը գտնուին մեծամեծ անտառներու մէջ և լեռնային տեղեր:

Գայիս, 1. Մակեդոնացի մը որ ընկեր եղաւ Պողոսի անոր ճանապարհորդութիւններուն մէջ, և փոքր միւս ևս պիտի սպանուէր ամբոխէն յիփեսոս, Գործ. ԺԺ. 29:

2 Պողոսի ձեռք գարձած Կորնթիւցի մը, որ Իբր հիւր պահեց իր տունը զՊողոս մինչդեռ առաքելալ կ'աշխատէր Կորնթոս, Հովմ. ԺԶ. 23. Ա Կոր. Ա. 14:

3. Գերբրացի մը, որ Պողոսի յորեցաւ Կորնթոսէ, առաքելոյի վերջին ճամբորդութեան առանն յերուսաղէմ, Գործ. 1. 4:

Յովհաննու երրորդ թուղթի ուղղուած է առ Գերեցեան Գայիոս, որդի հիւրատէր բարբը շատ կը յարմար երկրորդին որ յիշուեցաւ: Գայիոս անուոր սովորական էր մահաւանդ այն տեղերն ուր Հռովմայիցիք կը բնակէին: Բայց և այնպէս Սուրբ Գրոց մէջ երկու կամ երեք անձինք միայն յիշուած են այս անուամբ:

Գուլապիսիւմ: Արեւելեան աղգերը սիրող են բղձութեան, հմայից, երազահանութեան և գուշակութեան: Երբ Մովսէս կը հրատարակէր օրէնքը, վերջիշեալ միտումը շատոնց հասարակ էր Եգիպտոսի մօտակալ երկիրներուն մէջ, և իսրայելացւոց այս միտումը խափանելու համար խառն արդելուեցաւ անոնց՝ գիւթերու, զՏակներու, իգմբուս և երազահաններու երթալ, և փոխանակ այնք Աստուած խոտաղաց անոնց

տալ մարգարեութեան ճշմարիտ ոգին որ յանհուն գերազանց է քան զկախարդութեան ոգին, Եւ. Իբ. 18. Ղևա. ԺԺ. 26, 31. Ի. 27. Անոնք որ կը պնդէին գիւթութեան կամ բղձութեան ոգի ունենալ՝ կը քարկոծուէին, Բ 0ր. ԺԼ. 9-12. և մարգարեութեանց մէջ ստեղծ և սաստիկ մեղադրութիւններ կան առ կախարդս գիմնդներու, ինչպէս նաեւ սուս մարգարեից գէմ որ կը խաբէին ժողովուրդը, Ես. Ը. 19. ԻԷ. 11-14. Եզեկ. ԺԳ. 6-9. Այս սնապաշտութիւնները նորէն զօրացան Քաղդէացւոց հետ յարարեութենէ առ վերջին թագաւորը Յուգայի, և Բարեկոնի գերութեան ատենը, Գ Թագ. ԻԱ. 6. Բ Մնաց. ԼԳ. 6. Տես Մագաբիւն, Մագեր:

Գուշակութիւնը քանի մը տեսակ էր. Զրով, Տրով, Տողով և օգով: Գուշակութիւն կ'ըլլար նաեւ հաւերու թռիչէն, ուլամբ, երազք, նետիւք, ամպերէ, զահերու փարսիքէն, և որպէս թէ ոգիներու հետ խօսելով, այլովքն հանգերձ, Եզեկ. ԻԱ. 21:

Գառնուկ, ոչխարին ձաղը, նաեւ ուլ, այսինքն այծի ձաղ, Եւ. ԺԲ. 5. Քրիստոս է գառն Աստուծոյ, Յովհ. Ա. 29, վասն զի մարդոց մեղքին համար ընդունելի զօհ է: Հին կտակարանին զահերն էին օրինակ կամ ստուեր ոչ միայն Քրիստոսի քաւիչ մահուն, այլև անոր անարատ որբութեան և անդիմագարձ հեղութեանը, Ես. ԵԳ. 4-9. Յայտնութեան մէջ կը նկարագրուի, Ե. 6. ԺԲ. 11, նշի իսկ յերկինս իբրեւ զահէի գառն, Տես և Զատիկ և Զոն: Գառնոս-Գառն, -ոն հ-իս, քաղաք կարմիր ծովուն արեւելեան ծոցին հիւսիսային ծայրը, մօտ յԵւաթ, իւրապէս լացիք հոս կենաց իդիպատսէ ի վանան ճանապարհորդութեան վերջին տարին, Թաւ. ԼԳ. 35. Բ 0ր. Բ. 8: Այս նաւահանգստին մէջ պատարաստեց Սողոմոն իւր նաւատարմիդը որ պիտի երթար Ոփիր, Գ Թագ. Թ. 26: Նաեւ Յովնափառուս սղիդունակ մէկ փորձը չ'յաջողեցաւ Գ Թագ. ԻԲ. 49. Բ Մնաց. Ի. 36: Տես Եւաթ և Եւթ:

Գաբի: Գաբին կը ցանուէր ի Պաղեստին յաշնան, և կը հնձուէր գարնան, այսինքն՝ զատկին: Եբրայեցիք յաճախ կը գործածէին գառնաց, Բ Թագ. ԺԷ. 28. Գ Թագ. Դ. 42. Յովհ. Զ. 9: Գաբին կը տրբուէր նաեւ ստեղծ ի կերակուր անասնոց, Գ Թագ. Դ. 28:

Գաբիզիմ, լեռան յերկրին Եփրեմայ: Այս լեռան և Գերազի մէջտեղ էր քաղաքն Սիբեմ, Դաւ. Թ. 7: Աշխարհք քիչ անգամ տեսած է աւելի հաճաք տեսիլ, քան երբ իորայիլացիք, զՔանան նուաճելէն ետքը, կանչուեցան յիշեալ տեղը, և վեց ցեղ կեցան Գաբիզին լեռան վրայ օրհնութիւն կարգաւ անոնց որ պիտի պահէին Աստուծոյ օրէնքը, և միւս վեց ցեղը Գերազ լեռան վրայ, անկէք կարգաւ անոնց որ պիտի չպահէին այն օրէնքը, մինչ բոլոր ժողովուրդը միարեան կ'ըսէր, Ահա, Բ 0ր. ԺԱ. 29. ԻԷ. 42-26. ԻԼ: Տես տեսարան ի Սիբեմ:

Գաւաղան, ծառի մը բունէն ելած ոտ, Ենիդ. Լ. 37: Կը նշանակէ նաեւ ցուղ զոր կը գործածեն ճանապարհորդք, Ես. Գ. 4, և հոգիւք, Ղևա. ԻԷ. 32. Զաք. ԺԱ. 10-14, երբեքն ևս կը ցուցնէ պատժոյ գործիք, Առաք. ԻԳ. 13. ԻԹ. 15, գարձեալ՝ արքունի գաւաղան, Ես. Ը. 4. Ես. ԺԴ. 5, նաեւ իբրեւ նշանակ իշխանութեան, Սաղմ. Բ. 9, և իբրեւ նշուկ, Սաղմ. ԻԳ. 4:

“Գաւաղանին տակէն անցնիլ”, Իղեկ. Ի. 37, խօսքը կ'ազնայիկէ կերպը որով Հրեայք իրենց գառանց տասանորդը կը վատէին, Ղևա. ԻԷ. 32: Զատնելով գառնուկներն իրենց մայրերէն, կը փակէին զանոնք զամբ մը մէջ ընդ որ դուրս ելլելու նեղ անցք մը միայն կար, և մայրերը կը դնէին այն անցքին առջեւ, եւրանցքին դուռը կը բացուէր, գառնուկները կը փութային գալ իրենց մայրերուն քով, և մարդ մը անցքին երեսնը կենալով, կարմրազեղի մէջ միտած գաւաղանի մը ծայրը կը դպցնէր ամէն տասը գառնուկէն մէկուն, և այսպէս կարմիր նշան մը կ'ընէր անոր վրայ բնիկով. “Սուրբ լաւ Գառնորդի համար”:

Գաւիթ, շուրջ փակեալ տեղի, կամ բակ արեւելեան տանց մէջ, Բթագ. ժէ. 18: Տաճարն Կաթողիկոս Տաճար բառին մէջ, Նաեւ վկայութեան խորանն ունէր գաւիթ: Արեւելեան տունները շինուած են ի ձեւ մեջտեղը պարապ քառակուսի գաւթի մը բոլորտիքը: Տես Տաճ.:

Գերազ, 1. առ Հոռոմայեցւոյ գաւառ Եփրատի երկրին, զարգիս կը կոչուի նաեւ ձէպալ որ կը նշանակէ լերինք: Հիւսիսային մասն է լեռանց շղթային որ քերի զարեւելեան կողմամբ էլ Արապահ կոչուած մեծ հովտին, որ Մեռեալ ծովէն սկսելով կ'երթայ մինչեւ Եւրոպիոյ ծովուն լեռնեան կոչուած ծոցը, Սաղմ. 29. 7:

2. Պէրսիոյ հիւսիսային կողմը Փիւնիկիի նաւահանգիստն է գաւառն որ ի Յունաց կը կոչուէր Բիրզոս, զարգիս կը կոչուի ձէպալ: Բնակչւորէն են 2,000: Նախնի բնակիչք կը կոչուէին Գերազացիք: Ասոնց երկիրը է բոլոր Լիբանան խորայեացւոց տրուած էր, բայց խորայեացիք չկրցան իրաւա նուաճել զայն, Յես. ժ. 9. 5: Գերազ կարեւոր տեղ էր, զիցի. Ի. 9, ուր է կը պաշտուէր Թամուզ աստուածը:

3. Բ Օր. Ի. 4, լեռան Եփրեմայ երկրին մէջ, յանդիման Գարիզին լերին որմէ բաժնուած է Գերազ իւր վեց հարիւր կանկուն լայն է երեք մղոն երկայն հովտիւ յորում էր Արեւմտ քաղաքը: Երկու լեռներն ալ գրեթէ միեւնոյն երկայնութիւնը, բարձրութիւնը է ձեւն ունին, և առանց բարձրութիւնը չի կարծուիր աւելի քան եօթն հարիւր և յիսուն կամ ութ հարիւր սաք վեր ծովուն երեսէն: Գերազ լեռն՝ արեւկողմ, և Գարիզին ձախակողմ կ'իջնայ անոնց որ Երուսաղեմէ գալով կը դառնան որ անցնին հիւսիսային արեւմտեան հովտը յորեմից Արեւմտ: Ոմանք կ'ըսեն թէ անիւրից լեռը, Գերազ, ամուլ և ամայի է, իսկ Գարիզին զուարճ և պաշարեր: Բայց զարգիս քիչ տարբերութիւն կայ այս երկու լեռանց իրարու նայող կողմեր որ հաւասարապէս սեպացեալ է անիւրի: Սակայն կ'ըսուի թէ Գարիզին

լեռն ետեի կողմն աւելի բարեկեր է, և լեռը քիչ մը աւելի բարձր է քան Գերազը: Գերազ լեռն ստորոտը շատ գետնափոր գերեզմաններ կան: Տես Գարիզին, Սիւքմ.:

Գեղեհն, կամ Յերոսաղ, Երեւոյ, ի ցեղէն Մանուէր, քաղ. և զգօն գաւառաւոր խորայեացւոց, մասնաւոր արեւելեան և հիւսիսային ցեղից, նախ քան զԳր. 1249 էն մինչ 1209: Կը բնակէր Եփրատ, յարեւելից Յորդանանու, երկիր մը որոյ վերայ կը յարձակէին սաեպ արեւելեան սահմանակից Թափառական ցեղեր հնչոց ժամանակ: Իւր ժողովուրդըն ազատելու համար կոչուեցաւ Աստուծմէ, և երկնաւոր նշաններէ քաջալերուելով յաղթեց Մադիա նացւոց, և պատճառ եղաւ որ խորայեացիք շատ տարիներ բնակեցան յապահով: Ապօտամբ քաղաքները Սոկոթով և Բահուէլ, և Չերէէ և Սաղմանա եզրայրասպանները պատժելը, Եփրեմեանց նախնիք ցածուցանելը, և չուզին ընդունել թագը զոր Հրեայք կը մատուցանէին, կը ցուցնին թէ Գեղեհն էր մին յընտրեալ գաւառացի խորայի: Սակայն սոկեղէն եփուտը չինելով մեղաց և որդայթի մէջ ինկաւ, քանզի այս եփուտը որ յիշատակ էր այն հրաշալի յաղթութեան զոր Աստուծո զործեց Գեղեհնի ձեռքը՝ երկար ժամանակ պաշտուեցաւ իբրեւ կուսք, Դատ. 2.-Ը. Ա Բագ. ժ. 41: Երբ. ժ. 32:

Գեղովք, Յուդայի լեռանց մէջ քաղաք, որոյ մասերը կոչին պարաթա արօտներ: Այս քաղաքն ի սկզբան Ամաղեկացւոց ձեռքն էր, Ա Մնաց. Դ. 39. ժ. 7. 8. Ժ. 58: Զարգիս կը կոչուի ձէտուր, իբր ութ մղոն ի Բեթլէէմէ գէպ հարաւային արեւմուտը: Գեղովք է նաեւ առանձնաբար, Ա Մնաց. Ը. 34. Բ. 37:

Գերաքից, տես Գեր: Գերսեմաճի, Կաթողիկոս, պարտեզ կամ ծառաստան հովտի մէջ առաստառով լերին 2160 բնակչ, հանգէպ Երուսաղեմի, ուր երբեք կ'առանձնանար Քրիստոս, և ուր կրեց մահուան տաղանապը և մատնուեցաւ

ԳԵԹԱՆՄԱՆԻ ՆԻ ԼԵԱՌՆ ԶԻՔՆԵՆԱԾՑ

ի Յուդայէ, Մատթ. ԻԶ. 36-57. Ըստ Հին աւանդութեան Գեթան մանի էր մօտ ի սաորոտ Զիթենեաց լեռին, յայնկոյն Հեղեղատին կեդրոնի։ Այն տեղը որ զարդիտ քարէ որմով փակուած է՝ Թերեա կը պարունակէ Հին պարսիկին մէկ մասը, է՝ քառակուսի, վաթսուն կանգուն լայն և վաթսուն կանգուն երկայն, և ունի ութ Հին ձիթենի, որոց որմասներն ալլակալլ տեղեր գտնէն դուռն կ'արձակուին, և քարակուսիք ծածկուած են։ Հոս, կամ Թերեա ոչ Հեռի աստի, կրց մեր Տէրն այն ահաւոր տագնապը և արեան քրտիք Թափեց իւր քաւիչ մահուանը մօտ, և հոս խորին հպատակութեամբ ազօթելով որ անցնի իրմէ բաժակը՝ վերջացուց իւր ազօթըր սա խօսքով. «Բայց չէ թէ իմ կամք» հապա քուկդ Թող ըլլայ»։ Այս պարտէզէն դուրս առնաւ ամբարին «Զահերով ու լապտերներով» Նուրաղեմի գուռնէն ելլել և Յուդայիւ հանդերձ անապարանօք գալը զՅուսոս բռնելու։ Երուսաղեմի այցելութիւն ընող ամէն ճանապարհորդ նախ այս տեղը կը փնտէ, և քան ուրիշ տեղեր հոս տուել երկար

կը ֆայ յառաջ քան զգառնալն ի հայրենիս իւր։

Գերքոփեր, Զարուզնի երկրին մէջ, էր տեղի ծնդեան Յոթանու, Դ Թադ. ԺԴ. 25։ Էր մօտ ի Սեպփորիս, Տիրերիա տանող ճամբուն վրայ։

Գելմաճդերաքեմ, մին յիջևանաց իսրայելացւոց, Հովք լեռնէն Մովսրու գալար երթալու ճամբուն վրայ. տեղն անծանօթ է, Թու. ԼԳ. 46։

Գեճոճ, 1. մին ի չորից գետոց դրախտին, ըստ ոմանց՝ Երասի, Եննգ. Բ. 43։ Տես Եղեմ և Եփրատ։

2. Ագրիւբ մօտ յԵրուսաղեմ յարեմաից։ Այս ագրիւբին քով օծուեցաւ Սողոմոն Թագաւոր, Գ Թադ. Ա. 33, 38։ Եղեկիա այս ագրիւբին վրան գոցեց, և բերաւ անոր ջուր ստորերկրեայ ջրովով քաղաքը, Բ Մնաց. ԼԲ. 3, 30. ԼԳ. 14։ Այս ագրիւբին տեղը տափուին կայ լճակ կամ աւազան, երեք հարիւր սոք երկայն, երկու հարիւր սոք լայն և քան սոք խոր, աստիճանօք յերկուն անկիւն։ Մօտերս, մինչ գետինը կը փորուէր Անգղիական եկեղեցւոյն հիմք գնելու համար, գտնուեցաւ ահագին ջրմուշ մը որ կը վազէ

գէղ արեւելք և արեւմուտք, երեսուն ոտք խոր գետնին մէջ, քարաշէն և շաղախով մածեալ, և մեծաւ մասամբ ապառաւով մէջ փորուած: Թերեւս այս աղբիւրը կապակցուած ինչու ունէր Գեհրուէն աղբեր չհաս:

Գեղարուէ, աղբիւր հարաւոր, ողն լեռանց ի հարաւայ արեւելից Յեզրուայի գաւառին, և ունի երկուստեք հովիտներ որ այս մեծ գաւառը կը կապեն Յորդանանու ձորին հետ: Բուն Յեզրուայէ Գեղարուէի հիւսիսային աւերելեան հովիտն է. հարաւային աւերելեան կողման հովիտը կը բաժնէ զԳեղարուէ ի ընդ Սամարիայ: Գեղարուէ արեւելեան մասին մէջ էր Գեղարուէ քաղաքը որմէ առած է լեռն իւր անունը, և որ հիմա կը կոչուի Ճէլպօն: Այս տեղին մօտ Սաուզ և Յովնաթան յաղթուեցան փղշաւացիներէն և մեռան, Ա թագ. 1. Ը. 4. 1. Ա. Գեղարուէ հիմա չոր և ամառի լեռ է, և թագ. Ա. 6, 21: Ենդսի կոյ՝ ի հիւսիսայ, և Բեթսան՝ յարեւելից Գեղարուայ:

Գեղեցիկ ճաւաղեցեալ, ծովածոց փոքր, մօտ ի քաղաքն Ղասեա, կրեաւի հարաւային եզերքին մէջտեղը: Պօղոս, յերթայն ի Հովթ, ուղեց այս նաւահանգիստը ձմեռել, Գործ. Ի. 8: Նաւագարը նախաձեռնեց համարեցան գծիւնիկէ, իբրեւ աւելի անդրիմ, և այս պատճառաւ խրեցաւ նաւը: Այս ծովածոցը տակաւին կը պահէ իւր չին անունը:

Գեղեմ, տաճար, քաղաք Յուդայ, Յու. Ժ. 6. 51, ուր կը բնակէր Աբրահամի, Դաւթի խորհրդականը, որ յետ մասնակցելոյ Դաւթի գէմ եղած ապստամբութեան, տեսնելով որ իւր խորհուրդը մերժուեցաւ յԱբրահամով, կարեց զինք, Բ թագ. Ժ. 6. 12. Ժ. 23:

Գեթեմարէք, կը կարծուի աղաւաղեալն փններէթ բառին զոր տես: "Գննեալութիւն երկիրը," Մատթ. Ժ. 34. Մարկ. 9. 53, եր փոքր երկիր իբր երեք կամ չորս մղոն երկայն Գալիլէայի ծովուն արեւմտեան եզերքը: Անուն և վերջին աստիճանի պաղարեք գաւառ էր: Շուանակաւ նապէս այս երկրին մէջ էր կաթառնայում և Բեթսայից ա Գալիլէայացոյ,

տեղիք որոց ստեղծ այցելութիւն կ'ընէր մեր Տէրը: Տես Մով 4:

Գեսեմ, ալյուր, Արարացի ոմն որ հակառակորդ եղաւ Աստուծոյ գործին առ Նեեմիաւ, ծաղերով և նենգութիւն իրութեով, Նեեմ. Բ. 19. 9. 4-9, իբր 445 ին նախ քան զԳր.:

Գեսեմ, անուն Եգիպտացոյ երկրին այն մասին ուր բնակեցան իսրայելացիք Յակոբայ ժամանակէն մինչև Մովսիսի ժամանակ: Գեսեմ էր հաւանականապէս յարեւելից Պեղուսեան բազկին Նեղոսի, գէղ Արարիա: Տես Եգիպտոս: Թուի թէ կը հասնէր մինչև Նեղոս, Եւ. Ա. 22. Բ. 3, քանզի Հրեայք առատ ձուկ կ'ուտէին, Թու. Ժ. Ա. 5, և արուեստիւ կ'ուռագէին իրենց երկիրը, Բ Որ. Ժ. Ա. 10: Գեսեմ մօտ էր Հեզրոպոլիս և Բամսէս քաղաքներուն, և ոչ հեռի ի մայրաքաղաքէն Եգիպտոսի, Մինգ. Ի. 6. 10. Ի. 14. Եւ. Բ. Ժ. Բ. Եգիպտոսի երկրին լաւագոյն մասերէն մին էր, զեթ իրաւեցւոց հաւար որ հովիւ էին, Սնդ. Ի. 9. 34, և անտարակայս աւելի ջրաբեր և պտղաբեր էր անասունն քան ի մօտ: Ի Գեսեմ բաղմանցան և բաղգաւածեցան Հրեայք, Մինգ. Ի. 6. 27, և հոն չարաչար նեղուեցան, բայց և այնպէս չմոռցուեցան Աստուծմէ, Եւ. Բ. 22. Թ. 26: Եգիպտացիներէն ևս շատեր կը բնակէին Հրեից մէջ և անոնց բոլորապէս:

Գետեմարթ, աստանու մն և գրգրու մն երկրի հարաւային տեղեր, քաջ ծանօթ աշխարհի բոլոր կողմերը: Գետեմարթի պատճառն հաւանականապէս ներքին ճերմութեան կամ հրոյ ազդեցութիւնն է: Սուրբ Գիւրգ կը յիշեն շատ երկրաշարժներ, Թու. Ժ. 9. Գ թագ. Ժ. 6. 11, 12: Մին եղաւ Յուդայի Ողեա թագաւորին քան և եթներորդ տարին, և կը յիշուի Սմոլոսայ Ա. 1, և 9ա. քարիայ Ժ. 5 համարներուն մէջ: Յիշատակաց ուրժանի էր մահաւանդ գետնաշարժ որ պատահեցաւ ի մահուան Փրկչին մեղայ, Մատթ. Ի. 51, և որոյ հարց անոնք կը կարծեն թէ բոլոր երկրի վրայ տարածուեցաւ: Պաղեստինաւ մէջ գետ-

նաշարժ ստեղ պատահած է. 1837 ին եղաւ երկրաշարժ մը Գալիլեայի ծովուն մօտ, և Տիբերիոյ գրեթէ երրորդ մասը կործանեցաւ այս երկրաշարժէն, և հազարաւոր մարդիկ կորեան հոն և մօտակայ քաղաքները: Երուսաղեմի վրայ գալու աղետինց մէջ գետնաշարժ ևս մարգարեացաւած է, Մատթ. ի. 7, և պատմութիւնը կը հաստատուի այս մարգարեութեան ճշմարտութիւնը:

Գետնաշարժ բաւուր կը գործածուի նաեւ փոխարեութեամբ, ցուցնելու համար Աստուծոյ զօրութիւնն ու վրէժխնդրութիւնը, ինչպէս ի Սաղմ. թԼ. 7. իՁ. 2. ԶՊ. 32, և այլուր, նաեւ իբրեւ նշանակ քաղաքային կամ ազգային մեծամեծ ձախորդութիւնաց, Մատթ. ի. 7, 29. Յայտ. թՁ. 18:

Գետուր, Գետուրացիք, անուն գաւառի և ժողովրդեան յԱսորիս: Գետուր էր յարեւելեան կողման Յորդանանու, ի մէջ Բաասանու, Մասաքայի և Հերմոն լեռան, և Երրայեցւոց երկրին սահմաններուն մէջ. բայց իսրայելացիք չվանեցին այն երկրին բնակիչները, Յես. թԲ. 5. թԳ. 43: Գետուրի բնակիչք, ինչպէս կ'երեւի, հարկատու եղան իսրայելացւոց, Ա Մնաց. Բ. 23, բայց ունեցան իրենց թագաւորները: Դաւթի կանանց մին, Մասքա, Աբիսողոմի մայրը, դուստր էր Գետուրի թագաւորին թոմբի, և Աբիսողոմ հոն գտաւ ապաստան յետ սպանանելոյ զԱմն, և երեք տարի մնաց իւր հաւուն քով, Բ թագ. Գ. 3. թԳ. 37. թԵ. 8: Գետուր բաւուր կը նշանակէ կամուրջ, և այն երկրին սահմանագրութիւն ուր, ըստ վերագրեալ տեղեկութեան, պարտինք գնել զԳետուր, այսինքն ի մէջ Հերմոն լեռին և Տիբերիոյ ծովուն, կայ տակաւին Յորդանանու վրայ հին քարեղէն կամուրջ չորեքկամարեայ որ կը կոչուի Ճիզը Վէնի Եագուպ, այսինքն, Յակոբոյ սրբուց կամուրջը, Կ'երեւի թէ Գետուր կարեւոր տեղ էր ընդ որ կ'անցնէր Դամասկոս և արեւելքը երթալու ճամբան:

Գետուրացի անունամբ կար նաեւ ժողովուրդ մը Պաղեստինու հարաւային կողմը, մօտ առ Փղշտացիս, Յես. թԳ. 2. Ա թագ. իԵ. 8:

Գերաբա, հին քաղաք կամ տեղի փղշտացւոց ի ժամանակս Արաբհամու և իսահակայ, Մննդ. թ. 19. ի. 4. իՁ. 4, 6, 17: Գերաբա հեռու չէր Գազայէ, ի հարաւոյ Յուդայի, բայց անոր ունի տեղը ճշդիւ գիտցուած չէ: Տես Բ Մնաց. թԳ. 13, 14:

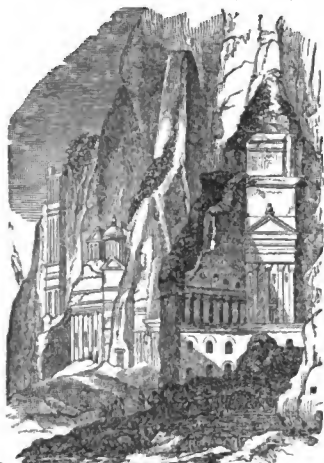
Գերգեսացիք, Մատթ. Բ. 28. Մարկոսի և Դուկասու մէջ կը կոչուին Գաղաւթիք: Տես Գաղաթա: Մատթէի Աւետարանին ձեռագիր սօրինակներէն ոմանք ունին Գերասացի. բայց Գերասա իբր քառասուն մղոն հեռու էր այն տեղէն ուր Մատթէի Բ. 28 համարին մէջ պատմուած հրաշքը կատարուեցաւ: Կոր խուզարկու մը գտաւ Քերզա կամ Գերասա կոչուած աւերակները Գալիլեայի ծովուն արեւելեան կողմը, և այս աւերակներն են թերեւս հին Գերգեսա քաղաքին մնացորդները:

ՎԻՄԱՓՈՐ ԳԵՐԵՋՄԱՆ Ի ՊԵՏՐԱ

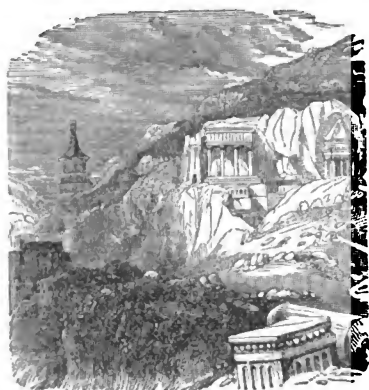
Գերգեսամ, տեղի թագման: Իբրայեցիք միշտ մեծ խնամ կը տանէին իրենց մեռելներուն թագմանը: Անոնց գերեզմաններէն շատերը վիմափոր էին, ինչպէս Սեռնայի գերեզմանը, Իս. իԲ. 16, Յուդայի և իսրայելի թագաւորաց գերեզմանները, և այն յորում գրուեցաւ մեր Փրկիչն ի Գողգոթա: Հրէից գերեզմաններն երբեմն գետնի տակ էին, բայց յաճախ ապաստածի մը քով, և այսպիսի գերեզմաններ շատ կը գտնուին հին քաղաքաց աւերակներուն մօտ, Դ

Թափ. ԻԳ. 16. ԵՌ. ԻՐ. 16. Ճա-
նապարհորդք կը գտնեն զանոնք Ա-

ԱՅԼ ԳԵՐԵՋՄԱՆ Ի ՊԵՏՐԱ

սորւոց երկրին ամէն կողմը առ սոռ-
րոտով բլրոց և իրանց. զորօրինակ
Ենոքի հարաւային կողմը, Ձիթեն-
եաց լեռան արեւմտեան կողմը, Տե-
բերիա, Պեարա, Բարադայի կրճին
մէջ, և Ակրայի հարաւային կողմը,

ԵՒՐԻՄ ԱՐԻՍՏՐՈՍՄԱՅ ԵՒ ԱՅԼ ԳԵՐԵՋՄԱՆԻ
Ի ՆԵՂԵՂԱՅԻՆ ՆԵՒՐՈՆԻ

ծովին ապառաժուտ եզերքը. Գե-
րեզմանք, ինչպէս նաեւ հասարակաց

գերեզմաննոց, ընդհանրապէս քա-
ղաքաց սահմաններէն դուրս էին,
ինչպէս կը տեսնուի այսօր իսկ նախ-
նի և արդի Երուսաղեմի վրայ, Գ
Թափ. ԻԳ. 6. Երեմ. ԻԶ. 23. Ղուկ.
Ի. 42. Յովհ. ԺԱ. 30. Տես Աղեղ-
դամա: Յուդայի Թագաւորք, գրե-
թէ բոլորը, կը թուին թաղուած
բլուլ Երուսաղէմ, Արն լեռը, Գ
Թափ. Բ. 10. Գ Թափ. ԺԻ. 20. Բ
Մնաց. ԺԶ. 14. ԻԸ. 27. Գործ. Բ.
29. Ընտանեկան գերեզմանք հասա-
րակ էին և կը պահուէին խնամով,
Եննդ. Ե. 5-13. Դատ. Ը. 32. Բ
Թափ. Բ. 32. Գ Թափ. ԺԳ. 22.
Գերեզմաններուն վրայ քար գինել
արձանագրութեամբ՝ սոյնորո թիւն
էր, Եննդ. ԼԵ. 20. Գ Թափ. ԻԳ.
16, 47: Արեւոդմ Թաղուեցաւ ընդ
կարկառով քարանց, Բ Թափ. ԺԸ.
17. Հին հեթանոս ազգաց շատերուն
մէջ, Թագաւորք կը թաղուէին մեծ
հողարկոյ տակ, զինուք և զար-
դուք և ձիովք և սպասուարներով
հանդերձ, Եղեկ. ԼԲ. 26, 27. Կը
կարծուի թէ Եգիպտոսի բրգունք
գերեզմանք էին Թագաւորաց, Իւրա-
քանիւր բարձր ունի մի կամ երկու
սենեակ, յորոց միոյն մէջ գտնուած
է բուրգը շինել տուող Թագաւորին
քարեղէն զագաղը:

Մարգարէից գերեզմանները պո-
հել և զարդարել թէպէտեւ բարե-
պաշտութեան գործ էր, բայց շատ
անգամ նաեւ կեղծաւորութիւն էր.
Միւր Տէրը զՓարիսեցիս կը նմանցնէ
գերեզմաննոց բուրգ, որ արտաբերուտ
գեղեցիկ կ'երևին, բայց ներքուստ
լի են յափշտակութեամբ և ապա-
կանութեամբ, Մատթ. ԻԳ. 27-29.
և Լայդֆուդ ցուցած է թէ ամէն
տարի, երբ ձմերուան սնձերները
կ'անցնէին, Երրայեցիք կը բուէին
գերեզմանները: Ղուկ. ԺԱ. 44. Քրիս-
տոս զՓարիսեցիս կը նմանցնէ «ան-
յայտ գերեզմաններու», որոնց վը-
րայ մարդիկ կը պտտին առանց
գիտնալու, և այսպէս անմարբ
կ'ըլլան յանդէտոս: Կարծեցեալ
որոց գերեզմանները և ոսկրները ար-
նապաշտութեամբ պաշտել անատեն
և հիմա ևս կուսապաշտութեան սո-
վորական ձևն է. և Փրկին մեր կ'ըսէ

իւր ժամանակին Հրէից համար թէ իրենց հայրերուն պէս յանցաւոր էին, Ղուկ. ԺԱ. 47, 48. Կը չիէին այն մարգարէից գերեզմանները զորոսպաւանք էին իրենց հայրերը. որդւոց կեղծաւոր կռապաշտութիւնն այնպէս մահացու մեղք էր ինչպէս էր անոնց հայրերուն սպանանելն զմարգարէս: Այս մարգարէապաշտք յետ սակաւուց ի խաչ հանելով աստուածային Մարգարէն զոր Մովսէս գուշակած էր՝ ցուցին թէ ինքեանք եւս հուան էին իրենց հարց գործին: Ասորաց երկրին մէջ զարդիս Դաւթի գերեզմանը Սիոն լեւոր և Արահաման է Քերրոն մեծ խնամով կը պահուին: Թափուր գերեզմաններ երբեմն կը գործածուէին իրեն տեղի ապառտանի և բնակութիւն աղքատաց, Ես. ԿԵ. 4. Ղուկ. Ը. 27: Պաղեստինացի հովիւք տակաւին իրենց հօտերը կը հանգուցանէն այնպիսի գերեզմանաց մէջ, իբր յապագ լով տեղւոյ, և թափառական Արաքացիք անոնց մէջ կը բնակին ձմեռը: Տես թաղում:

Գերբմիս: Կ'երեւ թէ պատերազմի մէջ բռնուած գերիք ի հնումն կը համարուէին մահապարտ, ուստի և քան զմահն ռուազ հաւաք առնջանց կը մատուցէին: Յաղթողք կը կոչէին անոնց պարանոցին վրայ, Յես. Ժ. 24, ի նշան անարգ հպատակութեան, ինչպէս կը տեսնուի Սաղմ. 80. 1: Կը վաճառէին զանոնք իրեն ոտորի, ինչպէս Յովսէփ: Կը խեղէին զանոնք, ինչպէս բրինձ փղշտացիք Սամիտին, և իսրայելացիք Աղոնիքիցեկայ: Կը վարէին զանոնք, մեղք ի հանդերձից, ի պատիւ իրենց յաղթանակին: Շատ անգամ նաև լարով մը չափելով գերիները, անոնց մէջէն կ'ընտրէին շատերը, ԲԺԱ. Ը. 2, և կը սպաննէին, ԲԺԱ. ԻԵ. 12: Այսպէս կ'ընէին երբեմն առ անգթութեան, ԲԺԱ. ԺԲ. 31. Ա Միաց. Ի. 3: Հռովմայեցիք երբեմն ողջ գերիները կը կապէին մեռելաց գիւղանց, և կը թողուին այնպէս մեռելի. սովորութիւն մը որ կը բացատրէ Պողոսի աղաղակը, "Ինչ խղճալի մարդ եմ ես. մ'զ զիս պիտի ազատե աս մահ

հացու մարմինն", Հռովմ. Ի. 24: Գերբմիս: Աստուած շատ անգամ կը պատժէր Հրէից մեղքը գերութեամբ կամ ստրկութեամբ, ինչպէս որ առաջ պատահացած էր, ԲԺ. ԻԸ. 1: Սակայն Հրէից առաջին գերութիւնը յորմէ ազատեց զնոսա Մովսէս, կ'ընայ համարուիլ մահաւանդ իրեն թոյլատրութիւն Նախախնամութեան քան պատիժ մեղաց: Դատաւարաց ժամանակ երկոտասան ցեղք վեց անգամ հպատակ եղան օտար թագաւորաց: Բայց Հրէից նշանաւարագոյն գերութիւնը, կամ մահաւանդ տարագրիչ ի հայրենեաց, եղաւ Իսրայելի և Յուդայի գերութիւնն առ թագաւորք այս երկու տերութեանց, Նախ իսրայել ըստ մասին գերի տարուեցաւ նախ քան զՔր. 740 ին ի թագադրութեաւորաց, ԴԺԱ. ԺԵ. 29: Յեղքն որ էին յարեւելից Յորդանանու, Զարուզոնի և Նեփթալիմայ ցեղերուն մէկ մասովք, Ես. Թ. 1, գերեցան զառաջինն: Յետ քոսն ամաց Սաղմանասար գերի տարաւ իսրայելի Յեզեկ մտոր, ԴԺԱ. ԺԵ. 6, և բնակեցուց զանոնք ի հեռաւոր քաղաքս. անոնցմէ շատերը հաւանականապէս հեռու չէին կատարեց ծովէն, և անոնց տեղը բերուեցան զաղթականք ի Բարելոնէ և ի Պարսից, ԴԺԱ. ԺԵ. 6-24: Բայց ի մարգարէութեանց ոմանց, Ես. ԺԱ. 42, 43. Երեմ. ԼԱ. 7-9, 46-20. Իսթ. 2. Եզեկ. ԼԵ. 16. Ով. ԺԱ. 11. Ամեք. Թ. 14. Արդ. 48, 49, այլովքն հանդերձ, որք այլեւս կերպով կը մեկնուին իրեն ցուցնող անցեալ կոմ ոպառնի դարձ, միւսանգամ հաստատութիւն բնական և բարոյական կերպով, ուրիշ փառս չկայ թէ տասն ցեղք մամորջ դարձան երբեք ի Պաղեստին:

Յուդայի ընդհանրապէս երեք գերութիւն կը հաշուուի. 1. Առ Յովակիմաւ, անոր երրորդ տարին, նախ քան զՔր. 606 ին, երբ Դանիէլ և այլք տարուեցան Բաբելոն, ԴԺԱ. ԻԴ. 4, 2. Դան. Ա. 1: 2. Յովակիմայ վերջին տարին, երբ Նաբուգոդոնոսոր 3,023 Հրէայ տարաւ Բաբելոն. կամ մահաւանդ առ Յու

գաղափար երկիրը մինչև Դանի, Բաղ-
գառնի թու. 1. ԼԲ. 26, 29. Բ Օր. Գ.
42. Ասկայի բուն Գաղափար էր ի
հարաւայ Բառանու, բայց հաւանա-
կանապէս երկուքին մէջտեղ սահմա-
նը ճշգրտ. սրոշուած չէր: Բառան և
Գաղափար շատ անգամ ի միասին կը
յիշուին, Տեա. ԺԲ. 5. ԺԳ. 11. ԺԷ.
4, 5. Դ Թագ. Ժ. 33. Գաղափարու
մէկ մասն էր այն երկիրը որ զարդիս
կը կոչուէր Պէլլա, Պաղեստինու
բնդմնաւորապէս մասերէն մին: Տեա
Բալլաւան և Բաւան:

Գաղափարու լեռն, յանձնակ մի-
արս, էր անտառակոյս այն որ այժմ
ձեպէլ ձէլլաւ կամ ձէլլաւ կը կոչ-
ուի ըստ Պոլսեցի Գարապի, և որոյ ըս-
տորոտն է իբր երկու ժամ, կամ վեց
միոյն հեռու վատի Զերդայէ կամ
ի Յարբովայ գէղ ի հարան: Լեռը
կ'երթայ յարեւելոյ յարեւմուտ, և
է երկայն իբր երկու ժամ ու կէս
(ուրիշ կամ տասը միոյն): Այս լեռն
վայս են ձէլլաւ և ձէլլաւ քաղաք-
ներուն աւերակները, հաւանականա-
պէս տեղի, ըստ Ռոսէէի Զ. 8, հին
Գաղափար քաղաքին, որ այլուր կոչ-
ուած է Ռամովի Գաղափար: Գա-
ղափարու լեռան հարաւային կողմն է
այժմու Ջուլլ քաղաքը: Հաւանա-
կանապէս այս լեռն վայս էր որ
Յակոր և Լարան կանգնեցին յիշա-
տակի քարեր, Եննդ. ԼԱ. 45-48.
Տեա նաև Դատ. Է. 3:

Գաղափար, գաւառ փոքուն Ա-
սիոյ, ի հարաւայ և յարեւելեան հա-
րաւայ Բիւթանիոյ և Պափլագոնիոյ,
յարեւմտից Պոնտոսի, ի հիւսիսայ և
յարեւմտեան հիւսիսայ կապադովիոյ,
նոյնպէս ի հիւսիսայ և յարեւելոյ հիւ-
սիսայ Լիկայոնիոյ և Փոխլագիոյ, Բ
Տիմ. Դ. 10: Գաղափարս ունեւոր է-
լած է հին Գաղափարացիներէն, որոնց
մէ երկու ցեղ (Տրակմանը և Տոգիս-
տորայեանը) հանդերձ կեցա ցեղով
մը (Տեկտապաղի) գաղթեցին հան
Բրեւնոսի գէղով յաւարի առնելէն
ետքը, և խառնուելով նոյնին բնակ-
չաց հետ, կոչուեցան Գաղափարացի
սղիք, նախ քան զՔր. 280: Ասոնց
սերունդը կը խօսէր կելտերէն գէթ
մինչև Յերոսոմոսի ժամանակ, գաղ-
թականութենէն վեց հարիւր տարի

ետքը: Այս Ասիական Գաղափարացիք
պահեցին նաև Գաղափարն ցեղին
պատերազմող և զիբաղդրդիս բնու-
թիւնը: Տեա Գաղ. Ա. 6. Դ. 15.
Ե. 7: Առ Օգոստենու, իբր 26 ին նախ
քան զՔր., Գաղափարս եղաւ Հռովմէ-
ական նահանգ, և ունէր ուրոյն կուսա-
կալ: Գաղափարս նշանուար էր երկրին
պաղարերութեան և ծագկեալ վա-
ճառականութեան կողմանէ: Էր
նաև նիսա գաղթականաց այլեւայլ
ազգերէ, որոց մէջ կային շատ Հըր-
ետոյք, և կ'երեւ թէ Պոզոս ասոնցմէ
շատերը դարձուց ի Քրիստոսնէութիւն,
Ա կոր. ԺՁ. 4: Պոզոսի առաջին այ-
ցելութիւնը եղաւ, Գործ. ԺՁ. 6,
հաւանականապէս յամի Տն. 51-2.
քանի մը տարի ետքը եղաւ երկրորդ
այցելութիւնը, Գործ. ԺԲ. 28, յետ
որոյ առ Գաղափարացի թուղթը գըր-
ուած կ'երեւի: Առաջին այցելութեան
ժամանակ հիւանդ էր առաքեալը,
բայց և այնպէս Գաղափարացիք բնի-
լան զիւս «իբրև գհրեշտակ Աստու-
ծոյ», և որսի մտքը գրկեցին Աւե-
տարանը: Չորս կամ հինգ տարի
ետքը Քրիստոսնէութիւն գաւառող
Հրեայ վարդապետը եկան անոնց մէջ:
Ասոնք չէին բնիւսներ թէ Պոզոս ա-
ռաքեալ էր, շատ կարեւոր կը հա-
մարէին հրեական օրինաց համաձայն
գործերը, և եղծին Աւետարանը
հրեական տարրողութիւններ խառ-
նելով անոր հետ: Պոզոս լոյսով
զայս, մինչ հաւանականապէս կո-
րընթոս էր, յամի Տն. 57-8, գրեց
իւր թուղթն առ Գաղափարացի:
Զայրացման կը յանդիմանէ իւր
որդեակներն ի Քրիստոս անոնց այն-
պէս արագ օտարանալուն համար
Քրիստոսն և ճշմարտութենէ. կ'ընէ
թէ ինք առաքեալ է, և թէ ինչ որ
կ'ուսուցանէր՝ կ'ուսուցանէր իբրև
առաքեալ, վասն զի առած էր զա-
նոնք նոյն իսկ Քրիստոսն: Վերջապէս
զորեղ կերպով կը հաստատէ Քրիս-
տոնէութեան այն մեծ վարդապե-
տութիւնը, այսինքն հաւատով ար-
գարանալու վարդապետութիւնը,
ցուցնելով այս արգարութեան յա-
րաբերութիւնը մէկ կողմանէ հրեա-
կան օրինակ, և միւս կողմանէ սուրբ
կեանք վարելու հետ: Թուղթին բնդ-

Հանուր ներքը միանշյն է ինչ որ է Հառվմայեցուց թուղթին, և կ'եղան թէ այս երկու թուղթերը միևնոյն ժամանակ գրուած են: Գաղատիոյ եկեղեցիները կը յիշուին եկեղեցական պատմութեան մէջ իբր ինչ հարուր տարի:

Գաղատացի, Էւրոս, 1. աեղի հըռչակաւոր ի մէջ Յորգանանու և Երիբովի, ուր նախ բանակեցան իսրայելացիք Յորգանան անցնելէն ետքը, և առաջին զատիկն բրին ի Բանան, Յես. Դ. 19. Ե. 9, 10: Գաղատացի տարիներով եղաւ գլխաւոր բանակեաց իսրայելացուց, մինչ Յեսու երկիրը նուաճելու գրազեալ էր, Յես. Թ. 6. Ժ. 6, 15, 43: Ետայ շինուեցաւ հոն բաւական մեծ քաղաք մը, Յես. ԺԵ. 7, որ շատ կողմանէ անուանի եղաւ: Հոս մնաց վկայութեան խորանը մինչև տարուեցաւ ի Սելով. նաև, ըստ կարծեաց բազմաց, Սամուէլ հոս կը մատուցանէր զոհ և կը դատէր զիսրայել, և հոս պատկուեցաւ Սաուլը, Ա. Թագ. Ի. 16. Ժ. 8. ԺԱ. 15. ԺԳ. 7-9. ԺԵ. 33: Հոս հաստատուեցաւ մարգարէից գաղտը մը, Դ. Թագ. Դ. 38, բայց և այնպէս կը թուի թէ յետոյ եղաւ կառապաշտութեան կատան, Ովս. Դ. 15. ԺԲ. 12. Ամոս. Դ. 4. Ե. 5: Զարգիս հետքն անգամ մնացած չէ Գաղատայի: Ըստ Յովնեպոսի, երկու մղոն հեռու էր Երիբովի:

2. Ուրիշ Գաղատաց կար մտա Սանտիպարիս, Յես. ԺԲ. 23. Նէեմ. ԺԲ. 29: Իւ թրեւս երբորդ մը կար Եփրեմայ լեռներն ի հիւսիսայ Բեթելի Բ Ուր. ԺԱ. 30. Դ. Թագ. Բ. 1-6: Ուղիղ չէ անոնց կարծիքը որ Անտիպարիսի մտա Գաղատացն կը համարին գառաւորանիստ տեղի Սամուէլի: Եւ մարգարէից գաղտնիքն մին:

Գաղիսն, անթիհիւպատոս էր Ալքայիոյ, առ Կղզիոս կոյտեքաւ, Պոզոսի ժամանակ, Գործ. ԺԸ. 12-17, և էր երէց եղբայր Սենեղոյի իմաստասրին, որ կը նկարագրէր Գաղիսն իբրեւ յետին աստիճանի մարգատէր և արգարտէր: Անոր բուն նիստն էր Կորնթոս, և երբ Կորնթացի Հրեայք ամբողջ յարուցին Պոզոսի գէմ և

ձգձգեցին զանի յատեան, Գաղիսն չուզեց անապ անոնց աղմկալի և աւերաւ պահանջանաց: Յղիք որ առաջիկայ էին, ուրախ եղան որ հալածիչ Հրեայք մերժուեցան, և խնայով Սաոթենէսի գլայ որ գլուխ էր ամբոսին, ծեծեցին զանի. Գորնարինելու եղանակ մը՝ զոր Գաղիսն թշլլ առած բլլայու չէր: Իւր եղբորը Սենեկայի պէս նաև Գաղիսն ոպանուեցաւ հրամանաւ Ներսին:

Գամաղացիք: Այս բառը գործածուած է ի Սուրբ Գրիոր, Եղեկ. ԻԻ. 41, իբրեւ անուն ժողովրդեան, բայց կը նշանակէ մանաւանդ քաղ և պատերազմող:

Գամաղիէլ, անուանի փարիսեցի Պոզոսի ժամանակ, զարգապետ օրինաց և անգամ Անեպարիսին: Ունէր անգաղգեցութիւն Հրէից մէջ և ըստ սմանց կ'ըսուի թէ էր նախագահ Սենեպարիսին առ Տերերեաւ, Կայիոսիւ և Կղզեաւ: Թալմուտեանք կ'ըսեն թէ Գամաղիէլ որդի էր բարբի Ամմոնի և Թոռն մեծանուն օրէնագէտին Հիլիի, և թէ յետ մահուան Գամաղիէլ չիջաւ Մովսիսական օրինաց փառքը: Գամաղիէլ զհանձն բարեխօսութիւնը Անեպարիսին մէջ փրկեց առաքեալները վատանուն մահուանէ, և յուցուց թէ Գամաղիէլ ունէր արգարեւ մեծ իմաստութիւն և էր բարեկամ կրօնական աղատութեան, եթէ չէր ստատիկ միտեալ Աւետարանին, Գործ. Ե. 33-40: Պոզոս առաքեալ մեծ պատիւ կը համարի իրեն որ աշակերտ էր Գամաղիէլի, Գործ. ԻԲ. 3, և ասորակցոյ չպի թէ Պոզոս անկէ սորված էր ոչ միայն ստատիկ նախանձաւորութիւն Հրէական օրինաց համար, այլև անկեղծութիւն, անկողմնակալութիւն և աղատասիրութիւն: Սակայն աւաւագութիւնը թէ Գամաղիէլ ընդունեց ֆրիստանէութիւնը, չի համաձայնիր այն բարձր համբաւոյն զոր վայելած է Գամաղիէլ ի մէջ բարունեաց յետին գաղտուց:

Գամարիս, 1. որդի Սափանայ գաղի տաճարին առ Յովնիմաւ: Գամարիսի սենեկին մէջ կարգաց Բարուք մեծամայն Երեմիայի մար-

գարէութիւնները, և Գամարիա եր
որ ուրիշներուն հետ ջանաց և երկ-
րորդ անգամ կորագացուց յիշեալ
մարգարէութիւններն աւելի մեծ բազ-
մութեան առջեւ, և ըրեաւ ասոնք
կորագալ թագաւորին որ պրեւտու-
աւ զայն, Երեմ. 12.:

2. Քեզկեպոյ որդի որդւ ձեռամբ Ե-
զեկիա թագաւորը զրկեց հարկը Բա-
բելոն առ Նորուգոգոնոսոր: Գա-
մարիա տարաւ նաեւ նամակ մը ուր
Երեմիա կը զգուշացնէր զգերեալ
Հրեայոս սուտ մարգարէներէ սր ա-
նոնց արագ ազատութիւն կը խոս-
տանային, Երեմ. 18. 3, 4:

Գայի, թագաւորանիտ քաղաք
Քանանացուց, յարեւելից Բեթելայ:
Արրահամ անգամ մը Գայիի մօտ
բնակեցաւ և շինեց սեղան, Մննդ.
ժԲ. 8. ԺԳ. 3: Նշանաւոր է Գայի,
վասն զի հոն յաղթուեցաւ Յսուս
Աբարայ պատճառաւ, և ապա յաղ-
թեց, Յես. 1. 2-5. Ը. 4-29: Այս
քաղաքին աւերակաց վրայ կը խօսին
Իւսերիս և Յերոնիմոս, բայց անոր
տեղը գեռ ճշդիւ գիտցուած չէ:

Գայլ, գաղան անագորայն, շան
անսակէն: Արգարե և նմանի ճիշդ
շան, քանի մը թիթիւն ասորերու-
թեամբ միայն կ'որոշուի շունէն:
Գայլք երեք չեն հաշիւ, այլ միշտ
կ'առնան: Գայլն անգութ է բայց երկ-
չոտ. կը փախչի մարդէ, եթէ շատ անո-
թի չէ: Երբ շատ կ'անօթեան զայլք,
խմբովն կու գան գիւղեր գիշերայն,
և կը պատառնեն զով որ կը գտնեն,
Երեմ. Ե. 6. Եզեկ. 1Բ. 27. Ամբ.
Ա. 8: Են արագուտն, բաւական զո-
րաւոր՝ ոչխար մը սոսիպաւ տանե-
լու, և հասարակ շուներու կը յաղ-

թեն: Սաստիկ ձմեռներ գայլերը մեծ
խումբեր կը կազմեն, սոսկալի ու-
նայու ձայներով կու գան և ահագին
աւերութեան կ'ընեն: Սոսկայի են մա-
նաւանդ հովիւներու, վասն զի ոչ-
խարնիւն ահարութիւն և երկոյ-
տութիւնը նշանակ կ'ընեն զանոնք
գիւրաւ սրս ըլլալու գայլոց, Ղուկ.
Ժ. 3. Յովհ. Ժ. 12: Այսպէս հա-
լածիչք և սուտ վարպետաց միշտ
յափշտակող գայլեր, եղած են Քրիս-
տոսի հօտին, Մատթ. Ժ. 11. Գործ.
Ի. 29: Գայլք կը գտնուին Եւրոպա,
Ասիա, Աֆրիկէ և Ամերիկա: Ընդ-
հանրապէս բազմամարդ տեղերէ կը
հայածուին գայլք, բայց և այնպէս
ամէն տեղ կը գտնուին մեծամեծ
անտառներու մէջ և լեռնային տեղերու

Գայիոս, 4. Մատիեղանացի մը որ
ընկեր եղաւ Պողոսի անոր ճանապարհ-
հորգութիւններուն մէջ, և փոքր
միւս ևս պիտի ուղարկուէր ամբօխէն
յԵփեսոս, Գործ. ԺԲ. 29:

2 Պողոսի ձեռք գործած կորն-
թացի մը, որ իբր հիւր պահեց իր
ասուը զՊողոս մինչդեռ առաքեալը
կ'աշխատէր կորնթոս, Հռովմ. ԺՁ.
23. Ա կոր. Ա. 14:

3. Դերբացի մը, որ Պողոսի յա-
րեցաւ կորնթոսէ, առաքելոյն վեր-
ջին ճամբորդութեան առնեն յերու-
սագէմ, Գործ. Ի. 4:

Յովհաննու երրորդ թուղթն ուղ-
ղուած է առ "սիրեցեալն Գայիոս,"
որդ հիւրասէր բարբը շատ կը յար-
մարի երկրորդին սր յիշուեցաւ: Գա-
յիոս անուը սովորական էր մանա-
ւանդ այն տեղերն ուր Հռովմայեցիք
կը բնակէին. բայց և այնպէս Սուրբ
Գրոց մէջ երկու կամ երեք անգնք
միայն յիշուած են այս անուամբ:

Գուշակութիւն: Արեւելեան աղ-
գերը սիրող են ըզնութեան, հմայից,
երազահանութեան և գուշակու-
թեան: Երբ Մովսէս կը հրատարա-
կէր օրէնքը, վերջիշեալ միտումը
շատոնց հրատարակ էր Եդիպոսոսի
մօտակայ երկիրներուն մէջ, և իօրա-
յիւրացուց այս միտումը խափանելու
համար խոտի արգելուեցաւ անոնց՝
գիւթերու, վճուկներու, իզնճաւ և
երազահաններու երթալ, և փոխանակ
այնր Աստուած խոստացաւ անոնց

տալ մարգարէութեան ճշմարիտ ոգին որ յանհուն գերազանց է քան զկախարդութեան ոգին, Եւ. Իբ. 18. Ղեւ. ԺԺ. 26, 31. Ի. 27. Անանք որ կը պնդէին գիւթութեան կամ բղձութեան ոգի ունենալ՝ կը քարկոծուէին, Բ. 0բ. ԺԼ. 9-12. և մարգարէութեանց մէջ ստեղծ է սաստիկ մեղադրութիւններ կան առ կախարդս գիմողներու, ինչպէս նաեւ սուս մարգարէից գէմ որ կը խաբէին ժողովուրդը, Ես. Ը. 19. ԻԷ. 11-14. Եղեկ. ԺԳ. 6-9. Այս սնուցաշուութիւնները նորէն զօրացան Քաղզէացւոց հետ յարարերութենէ առ վերջին թագաւորը Յուգայի, և Բարեկոնի գերութեան առեւեր, Դ. Թագ. ԻԱ. 6. Բ. Մնաց. ԼԳ. 6. Տես Մագուրիւն, Մագեր:

Գուշակութիւնը քանի մը տեսակ էր. ջրով, հրով, հողով և օդով: Գուշակութիւն կ'ըլլար նաեւ հաւերու թռիչէն, ուլամբ, երազը, նեախը, ամպերէ, զոհերու փորութիւնքէ, և որպէս թէ ոգիներու հետ խօսելով, այլովքն հանգերձ, Եղեկ. ԻԱ. 21:

Գառնուկ, սշխարին ձաքը, նաեւ ուլ, այսինքն այծի ձաք, Եւ. ԺԲ. 5. Քրիստոս է գառն Աստուծոյ, Յովհ. Ա. 29, վասն զի մարդոց մեղքին համար ընդունելի զօհ է: Հին կտակարանին զօհերն էին օրինակ կամ ստուեր ոչ միայն Քրիստոսի քաւիչ մահուան, այլև անոր անարատ սրբութեան և անգիմամբարձ հեղութեանը, Ես. ԻԳ. 4-9, Յայտնութեան մէջ կը նկարագրուի, Ե. 6. ԺԲ. 11, նշի իսկ յերկնա իրրեւ զօհելի գառն, Տես և Ջատիկ և Ջոն: Գառնոմ-Գառն, -նէ -ուի, քաղաք կարմիր ծովուն արեւելեան ծոցին հիւսիսային ծայրը, մաս Եւլամի, Իսրայէլացիք հոս կեցան Եդիպտոսէ ի Քանան ճանապարհորդութեան վերջին տարին, Թու. ԼԳ. 35. Բ. 0բ. Բ. 8: Այս նաւահանգիստին մէջ պտուղատեց Սողոմոն իւր նաւատորմիդը որ պիտի երթար Ոփիր, Գ. Թագ. Թ. 26: Նաեւ Յովնափառու օղիգունակ մէկ փարձը չյառողեցաւ Գ. Թագ. ԻԲ. 49. Բ. Մնաց. Ի. 36: Տես Եւար և Եւթ:

Գառի: Գարին կը ցանուէր ի Պաղեստին յաշնան, և կը հնձուէր գարնան, այսինքն՝ զատկէն: Երբայեցիք յառնա կը գործածէին գարնաց, Բ. Թագ. ԺԷ. 28. Դ. Թագ. Դ. 42. Յովհ. Զ. 9: Գարին կը տրուէր նաեւ ստեղծ ի կերտկուր անասնոց, Դ. Թագ. Դ. 28:

Գառիգիմ, լեռն յերկրին Եփրեմայ: Այս լեռան և Գերազի մէջտեղ էր քաղաքն Սիբեմ, Դատ. Թ. 7: Աշխարհք քիչ անգամ տեսած է աւելի ահաւոր տեսիլ, քան երբ Իսրայէլացիք, զՔանան նուաճելէն ետքը, կանուլեցան յիշեալ տեղը, և վեց ցեղ կեցան Գառիգին լեռան վրայ օրհնութիւն կարգել անոնց որ պիտի պահէին Աստուծոյ օրէնքը, և միւս վեց ցեղը Գերազ լեռան վրայ, անէծք կարգալ անոնց որ պիտի չպահէին այն օրէնքը, մինչ բոլոր ժողովուրդը միարեան կ'ըսէր, Ա՜հ, Բ. 0բ. ԺԱ. 29. ԻԷ. 12-26. ԻԸ: Տես տեսարան ի Սիբեմ:

Գաւաղան, ծառի մը բունէն ելած սոս, Եւնի. Լ. 37: Կը նշանակէ նաեւ ցուպ զոր կը գործածեն ճանապարհորդք, Ես. Գ. 4, և հսգիք, Ղեւ. ԻԷ. 32. Ջաք. ԺԱ. 10-14, երբեքն ևս կը ցուցնէ պատժոյ գործիք, Առաք. ԻԳ. 13. ԻԺ. 15, գարնաւ արքունի գաւաղան, Եսթ. Ը. 4. Ես. ԺԳ. 5, նաեւ իրրեւ նշանակ իշխանութեան, Սաղմ. Բ. 9, և իրրեւ նեցուկ, Սաղմ. ԻԳ. 4:

“Գաւաղանին տակէն անցնել”, Եղեկ. Ի. 37, խօսքը կ'անկարկէ կերպը սրով Հրեայք իրենց գառանց տառանորդը կը գառնէին, Ղեւ. ԻԷ. 32: Ջատիկով գառնուկներն իրենց մայրերէն, կը փակէին զանոնք գոմի մը մէջ ընդ որ գուրս ելլելու նեղ անցք մը Իսրայի կար, և մայրերը կը գնէին այն անցքին առջիւ: Երբ անցքին գուռը կը բացուէր, գառնուկները կը փութային գալ իրենց մայրերուն քով, և մարդ մը անցքին բերանը կննայով, կորմիտեղի մէջ միուած գաւաղանի մը ծայրը կը դպցնէր ամէն տասը գառնուկէն մէկուն, և այսպէս կարմիր նշան մը կ'ընէր անոր վրայ բոնով: “Սուրբ լաւ Գառնուրդի համար”:

Գաւիթ, շուրջ փակեալ տեղի, կամ բակ արեւելեան տանց մէջ, Բթագ. ժի. 18. Տաճարն Գաւիթ տես Տաճար բառին մէջ, Նաեւ վկայուած էան խորանն ունէր գաւիթ: Արեւելեան տունները շինուած են ի ձեւ մէկտեղեղ պարսպ քառակուսի գաւիթի մը բարձրաբեր: Տես Տաճ.:

Գերադ, 1. առ Հուովմայեցւոյ գաւառ Եգովմայեցւոյ երկրին, զարգիս կը կոչուի նաեւ շէպալ որ կը նշանակէ լերինք: Հիւսիսային մասն է լեռանց շղթային որ քերի զարեւելեան կողմամբ էլ Արտազան կոչուած մեծ հովտին, որ Մեռեալ ծովէն սկսելով կ'երթայ մինչեւ կարմիր ծովուն լեռանեան կողմուած ծոցը, Սալմ. 29. 7.

2. Պէյրուզի հիւսիսային կողմը փռնիկէի նաւահանգիստն է գաւառն որ ի Յունաց կը կոչուէր Բիրզոս, զարգիս կը կոչուի շէպալ: Բնակչներն են 2,000: Նախնի բնակիչք կը կոչուէին Գերազացիք: Ասոնց երկիրը է բոլոր Լիբանան խորայեացւոց արուած էր, բայց խորայեացիք չկրցան իսպառ նուաճել զայն, Յես. ժ. Գ. 5: Գերազ կարեւոր տեղ էր, զեզկ. իժ. 9, ուր է կը պաշտուէր Թամուզ աստուածքը:

3. Բ 0ր. իժ. 4, լեռան Եփրեմայ երկրին մէջ, յանգիման Գարիզին լերին որմէ բաժնուած է Գերազ իբր վեց հարիւր կանկուն լայն է երեք մղոն երկայն հովտիւ յորում էր Անթեմ քաղաքը: Երկու լեռներն ալ գրեթէ միեկնայի երկայնութիւնը, բարձրութիւնը է ձեւն ունին, և աւանց բարձրութիւնը չի կարծուիր աւելի քան եօթն հարիւր և յիսուն կամ ութ հարիւր սոք վեր ծովուն երեսէն: Գերազ լեռն՝ արեւոզով, և Գարիզին ձախակողով կ'իջնայ անոնց որ Երուսաղեմէ գալով կը գաւառան որ անցին հիւսիսային արեւմտեան հովտն յորեւմտից Անթեմայ: Ոմանք կ'ըսեն թէ անիծեց լեռը, Գերազ, ամուլ է ամայի է, իսկ Գարիզին զուարճ և պազարեր: Բայց զարգիս քիչ տարբերութիւն կայ այս երկու լեռանց իրարու նայով կողմերը որ հաւասարապէս սեպաղեալ է անրեր են: Սակայն կ'ըսուի թէ Գարիզին

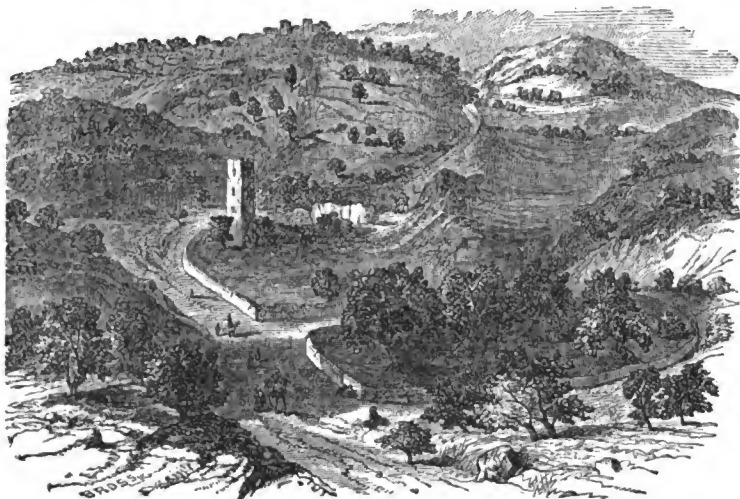
լեռն ետեւի կողմն աւելի բարբեր է, և լեռը քիչ մը աւելի բարձր է քան Գերազը: Գերազ լեռն ստորաբար շատ գետնափոր գերեզմաններ կան: Տես Գարիզին, Սիւքեմ.

Գեդեմ, կամ Յերաքառ, խորհուրդ, ի ցեղէն Մանաէի, քաղ. և զգօն գաւառաւոր խորայեացւոց, մանաւանդ արեւելեան և հիւսիսային ցեղեց, նախ քան զԳր. 1249 էն մինչ 1209: Կը բնակէր Եփրատ, յարեւելից Յարգանանու, երկիր մը որպէս վերայ կը յարձակէին սուր արեւելեան սահմանակից Թափառական ցեղեր հնձոց ժամանակ, իւր ժողովուրդէն ազատելու համար կողոնեցաւ Աստուծմէ, և երկնաւոր նշաններէ քաջալերուելով յաղթեց Մադիաւ նացւոց, և պատճառ եղաւ որ իսրայելացիք շատ արտինքի բնակեցան յապահով: Ապստամբ քաղաքները Սոկքովթ և Բանուէլ, և Ջերէն և Սաղմանա եղբայրասպանները պատժելը, Եփրեմեանց նախանձը ցածուցանելը, և չուզելն ընդունել թագը զոր Հրեայք կը մատուցանէին, կը ցուցնեն թէ Գեդեմն էր մին յընտիր գաւառաւորաց իորայի: Սակայն սոկեղէն եփուար շինելով մեզաց և որսգայթի մէջ ինկաւ, քանզի այս եփուար որ յիշատակ էր այն հրաշայի յաղթութեան զոր Աստուած գործեց Գեդեմի ձեռքը՝ երկար ժամանակ պաշտուեցաւ իբրեւ կուռք, Դատ. 2.-Ը. Ա Բագ. ժ. 41: Եբր. ժ. 32:

Գեդզվր, Թուգլի լեռանց մէջ քաղաք, որոյ մօտերը կային պարսպաւորտներ: Այս քաղաքն ի սկզբան Ամազեկեացւոց ձեռքն էր, Ա Մնաց. Դ. 39. ժ. 7. 8եւ. ժ. 58: Զարգիս կը կոչուի շէպուր, իբր մթմղոն ի Բեթլէհէմէ գէպ հարաւային արեւմուտք: Գեդզվր է նաեւ անուն մարգպ, Ա Մնաց. Ը. 31. Թ. 37:

Գերաքիք, տես Գեր:

Գերեմեամի, Լուս. 33բ, պարտեզ կամ ծառաստան հովտի մէջ առ ստորաոսով լերին 2Իթենեաց, հանգէպ Երուսաղեմի, ուր երբեմն կ'աւանանանար Քրիստոս, և ուր կրեց մահուան տագնապը և մահանուեցաւ:

ԳԵՔԱՅԵՄԱՆԻ ՆԻ ԼԵԱՌԻ ՁԻԹՆԵՆԱՅ

ի Յուդայէ, Մատթ. ԻՋ. 36-57. Ըստ Հին աւանդութեան Գեթսեմանի էր մօտ ի ստորոտ Ձիթենեաց լճին, յայնկոյն Հեղեղատին կեդրանի։ Այն տեղը որ զարդիս քարէ որմով փակուած է՝ թերեւ կը պարունակէ Հին պարտիզին մէկ մասը։ Է քառակուսի, զաթսուն կանգուն լայն և զաթսուն կանգուն երկայն, և ունի ութ Հին ձիթենի, որոց արմատներն այլևայլ տեղեր գետնէն դուրս կ'արձակուին, և քարակուտիւք ծածկուած են։ Հօտ, կամ թերեւ ոչ հեռի աստի, կրց մեր Տէրն այն ահաւոր տագնապը և արեան քրտինք թափեց իւր քուիչ մահուանը մօտ, և հոս խորին հաւատակութեամբ աղօթելով որ անցնի իրմէ քաժակը՝ վերջացուց իւր աղօթքը ոս խօսքերով. «Բայց չէ թէ իմ կամք» հապա քուկդ թող ըլլայ»։ Այս պարտեզէն դիւրաւ տեսաւ ամբսին «Նահերով սւ լապտերներով» նրուաղեմի գուռնէն ելլել և Յուդայիւ հանգերձ անապարանք գալը զՅիսուս բռնելու։ Նրուաղեմի այցելութիւն ընող ամէն ճանապարհորդ նոյն այս տեղը կը փնտռէ, և քան ուրիշ տեղեր հոս աւելի երկար

կը քնայ յառաջ քան զգառնալն ի հայրենիս իւր։

Գերքքսփեր, Զարուզնի երկրին մէջ, էր տեղի ծննդեան Յովնանու, Դ թագ. ԺԴ. 25։ Էր մօտ ի Սեպփորիս, Տերերիս տանող ճամբուն վրայ։

Գելմնգերլաքեմ, մին յիջեանաց իսրայելացոց, Հովր լեռնէն Մովաւու գաշար երթալու ճամբուն վրայ. տեղն անծանօթ է, Թու. ԼԳ. 46։

Գեմնն, 4. մին ի չորից գետոց դրախտին, ըստ ոմանց՝ Նրաւի, Ծննդ. Բ. 13։ Տես իլգեմ և իփրատ։

2. Ազրիւր մօտ յերուսաղէմ յարեմտից։ Այս ազրիւրին քով օծուեցաւ Սողոմոն թագաւոր, Գ թագ. Ա. 33, 38։ Իգեկիս այս ազրիւրին վրան գոցեց, և բերաւ անոր շուրջ ստորերկրեայ ջրմղով քաղաքը, Բ Միաց. ԼԲ. 3, 30. ԼԳ. 44։ Այս ազրիւրին տեղը տակաւին կայ լճակ կամ աւազան, երեք հարիւր սաք երկայն, երկու հարիւր սաք լայն և քան սաք խոր, աստիճանօք յերկուսին անկիւնս։ Մօտեա, մինչ գետինը կը փորուէր Անգղիական եկեղեցւոյն հիմը գնելու համար, գտնուեցաւ ահագին ջրմուկ մը որ կը վազէ

գէպ արեւելք և արեւմուտք, երեսուն ոտք խոր գետնին մէջ, քարաշէն և շաղախով մածնալ, և մեծաւ մասամբ ապառաժի մէջ փորուած: Թեւեռն այս աղբիւրը կապակցութիւն ունէր Գեհնիի աղբիւր հետ:

Գեղարուէ, աղբիւր հարկուն, ողն լեռանց ի հարաւայ արեւելից Յեղրայի զաշտին, և ունի երկուստեք հովիտներ որ այս մեծ գաշար կը կապեն Յորդանանու ձորին հետ: Բուն Յեղրայէլ Գեղարուէի հիւսիսային աւրեւելեան հովիտն է. հարաւային աւրեւելեան կողման հովիտը կը բաժնէ Գեղարուէ ի բլրոց Մամարիայ: Գեղարուէ արեւելեան մասին մէջ էր Գեղարուէ քաղաքը որմէ առած է լեռն իւր անունը, և որ հիմա կը կոչուի Ճէլոսն: Այս անգին մօտ Սաուու և Յովնաթան յաղթութեան փղշտացիներէն և մեռան, Ա թագ. 1. Ը. 4. 1. Ա. Գեղարուէ հիմա չոր և ամառի լեռ է, Բ թագ. Ա. 6, 21: Ենդորի կոչ է հիւսիսայ, և Բեթաան՝ յարեւելից Գեղարուայ:

Գեղեցիկ ճաւառաճառքստ, ծովածոց փոքր, մօտ ի քաղաքն Ղաւեա, կրեւտի հարաւային եզերքին մէջտեղը: Պօղոս, յերթայն ի ձովով, ուղեց այս նաւահանգիստը ձմելել, Գործ. Ի. 8: Նաւաժարը նախաձեռն համարեցան զՓիլիսիէ, իբրեւ աւելի անդրոյթ, և այս պատճառաւ խրեցաւ նաւը: Այս ծովածոցը տակաւին կը պահէ իւր հին անունը:

Գեղամ, Կապ, քաղաք Յուդայ, Յես. ԺԵ. 51, ուր կը բնակէր Աբիափէլ, Դաւթի խորհրդականը, որ յետ մահանակցելոյ Դաւթի գէմ եղած ապստամբութեան, անտեղով որ իւր խորհուրդը մերժուեցաւ յԱբիափէլ, կախեց զինք, Բ թագ. ԺԵ. 12. ԺԵ. 23:

Գեթեմարէք, կը կարծուի աղաւաղեալն Գեներէթ բառին զոր տես. «Գեներէթի երկիրը», Մատթ. ԺԴ. 34. Մարկ. 2. 53, եր փոքր երկիր իբր երեք կամ չորս մղոն երկայն Գալիլէայի ծովուն արեւմտեան եզերքը: Աբրահ և վերջին աստիճան պողաբեր գաւառ է: Հուսանակաւ նապէս այս երկրին մէջ էր կափառնայում և Բեթապիղա Գալիլէացոց,

տեղիք որոց ոտեղ այցելութիւն կը ներ մեր Տէրը: Տես Մով 4:

Գետամ, անշր, Արարացի ոմն որ հակառակորդ եղաւ Աստուծոյ գործին առ Նէեմաւ, ծաղրելով և նենգութիւն նշխարով, Նէեմ. Բ. 19. 2. 4-9, իբր 445 ին նախ քան զԳր.:

Գետեմ, անուն իշխանացւոց երկրին այն մասին ուր բնակեցան իսրայէլացիք Յակոբայ ժամանակէն մինչև Մովսիսի ժամանակ: Գետեմ էր հաւանականապէս յարեւելից Պեղուստան բազմին Նեղոսի, գէպ Արարիա: Տես իշխանաց: Թուի թէ կը հասնէր մինչև Նեղոս, ԵԼ. Ա. 22. Բ. 3, քանզի Հրեայք առաւ ձուկ կ'ուտէին, Թու. ԺԱ. 5, և արուեստիւ կ'ուռողէին իրենց երկիրը, Բ Որ. ԺԱ. 40: Գետեմ մօտ էր Հեղրայոյիս և Բամսէս քաղաքներուն, և ոչ հեռի ի մայրաքաղաքէն իշխանոսի, Մշնդ. ԻԵ. 40. ԻԵ. 44. ԵԼ. Ը.-ԺԲ: Իշխանոսի երկրին լաւագոյն մասերէն մին էր, գեթ իրաւեցւոց հաւար որ հովիւ էին, Մշնդ. ԻԶ. 34, և անտարակոյս աւելի բարբի և պողաբեր էր անտանն քան հիմա: Ի Գետեմ բաղմացան և բաղաւաճեցան Հրեայք, Մշնդ. ԻԵ. 27, և հոն յարաչար նեղուեցան, բայց և այնպէս չմոռցուեցան Աստուծմէ, ԵԼ. Ը. 22. ԺԶ. 26: Իշխանացիներէն ևս շատեր կը բնակէին Հրէից մէջ և անոնց բոլորապէս:

Գետմարաթ, աստուծոմն և զըղդուսն երկրի հարաւային տեղեր, քաջ ծանօթ աշխարհի բոլոր կողմերը: Գետմարաթի պատճառն հաւանականապէս ներքին ցերմութեան կամ հրոյ ազդեցութիւնն է: Սուրբ Գիրք կը յիշեն շատ երկրաշարժներ, Թու. ԺԶ. Գ թագ. ԺԺ. 44, 42: Մին եղաւ Յուդայի Ոգիւ թագաւորին քսան և եւթներորդ տարին, և կը յիշուի Ամոգայ Ա. 4, և Զաքարիայ ԺԴ. 5 համարներուն մէջ: Յիշատակաց ուրժանի էր մահաւանդ գետնաշարժը որ պատահեցաւ ի մահուան Փրկչին մերոյ, Մատթ. ԻԵ. 51, և որչա Զաքարիայ ոմնը կը կարծեն թէ բոլոր երկրի զոյ տաւառեցաւ: Պաղեստինու մէջ գետն

նաշարժ ստեղ պատահած է, 1837 ին եղաւ երկրաշարժ մը Գալիլեայի ծովուն մօտ, և Տիբերիոյ գրեթէ երբորդ մասը կործանեցաւ այս երկրաշարժէն, և հաղարտուր մարդիկ կորեան հոն և մօտակայ քաղաքները, Երուսաղէմի վրայ գալու աղետից մէջ գետնաշարժ ևս մարգարեացուած է, Մատթ. ԻԻ. 7, և պատմութիւնը կը հաստատուի այս մարգարեութեան ճշմարտութիւնը:

Գետնաշարժ բառը կը գործածուի նաև փոխաբերութեամբ, ցուցնելու համար Աստուծոյ զօրութիւնն ու վեճիկները թիւնը, ինչպէս ի Սաղմ. ԺԸ. 7. ԽԶ. 2. ՃԻ. 32, և այլուր, նաև իբրև նշանակ քաղաքային կամ ազգային մեծամեծ ձախորդութեանց, Մատթ. ԻԻ. 7, 29. Յայտ. ԺԶ. 18:

Գետուր, Գետուրացիք, անուն գաւառի և ժողովրդեան յԱսորիս: Գետուր էր յարեւելեան կողման Յորդանանու, ի մէջ Բառանու, Մաաքայի և Հերմոն լեռան, և Երրայեցւոց երկրին սահմաններուն մէջ. բայց իսրայելացիք չվանցին այն երկրին բնակիչները, Յես. ԺԲ. 5. ԺԳ. 13: Գետուրի բնակիչք, ինչպէս կ'երևի, հարկատու եղան իսրայելացւոց, Ա Մնաց. Բ. 23, բայց ունեցան իրենց թագաւորները: Գաւթի կանոնց մին, Մաաքա, Արիստղոմի մայրը, դուստր էր Գետուրի թագաւորին Թուլմի, և Արիստղոմ հոն գաաւ ապաստան յետ սպանանելոյ զԱմն, և երեք տարի մնաց իւր հաւուն քով, Բ Թագ. Գ. 3. ԺԳ. 37. ԺԵ. 8: Գետուր բառը կը նշանակէ կառուրջ, և այն երկրին սահմանադրութիւնը ուր, ըստ վերագրեալ աղետութեան, պարտինք դնել զԳետուր, այսինքն ի մէջ Հերմոն լեռին և Տիբերիոյ ծովուն, կայ տակաւին Յորդանանու վրայ հին քարեղէն կամուրջ չորեքկամարեայ որ կը կոչուի Ճիլը Աէն Եագուպ, այսինքն, Յակոբայ որդւոց կամուրջը: Կ'երևի թէ Գետուր կարեւոր տեղ էր ընդ որ կ'անցնէր Գամաղկոս և արեւելք երթալու ճամբան:

Գետուրացի անուամբ կար նաև ժողովուրդ մը Պաղեստինու հարաւային կողմը, մօտ առ Փղշտացիս, Յես. ԺԳ. 2. Ա Թագ. ԻԷ. 8:

Գերաբա, հին քաղաք կամ տեղի Փղշտացւոց ի ժամանակա Արրահամու և Խաֆալայ, Մննգ. Ժ. 19. Ի. 4. ԽԶ. 4, 6, 17: Գերաբա հեռու էր Գաղայէ, ի հարաւոյ Յուդայի, բայց անոր բուն տեղը ճշգրէ գիտցուած չէ: Տես Բ Մնաց. ԺԻ. 13, 14:

Գերգեացիք, Մատթ. Ը. 28. Մարկոսի և Դուկասու մէջ կը կոչուին Գաղարացիք: Տես Գաղարա: Մատթէի Աւետարանին ձեռագիր օրինակներէն ոմանք ունին Գերասացիք. բայց Գերասա իբր քառասուն մղոն հեռու էր այն տեղէն ուր Մատթէի Ը. 28 համարին մէջ պատմուած հրաշքը կատարուեցաւ: Նոր խուզարկու մը գաաւ Գերգա կամ Գերասա կոչուած աւերակները Գալիլեայի ծովուն արեւելեան կողմը, և այս աւերակներն են Թերեա հին Գերգեաս քաղքին մնացորդները:

ՎԻՄԱՓՈՐ ԳԵՐԵՅՄԱՆ Ի ՊԵՏՐԱ

Գերեզման, տեղի Թաղման: Երրայեցիք միշտ մեծ խնամ կը տանէին իրենց մեռելներուն Թաղմանը: Անոնց գերեզմաններէն շատերը վիմափոր էին, ինչպէս Աբրեայի գերեզմանը, Խա. ԻԲ. 16, Յուդայի և Իսրայելի Թագաւորաց գերեզմանները, և այն յորում դրուեցաւ մեր Փրկիչն ի Գողգոթա: Հրէից գերեզմաններն երբեմն գետնի տակ էին, բայց յաճախ ապառւածի մը քով, և այսպիսի գերեզմաններ շատ կը գտնուին հին քաղաքաց աւերակներուն մօտ, Գ

Թագ. ԻԳ. 16. ԵՊ. ԻԲ. 16. Ճո-
նապարհորդք կը գտնեն զանոնք Ա-

ԱՅՈՒ ԳԵՐԵՋՄԱՆ Ի ՊԵՏՏՐԱ

ստրւոց երկրին ամէն կողմը առ ստո-
րոտով բլրոց և լեռանց. զորօրինակ
Ենոքիմի հարաւային կողմը, Ձիթեն-
եաց լեռան արեւմտեան կողմը, Տե-
բերիա, Պեարա, Բարադայի կրճին
մէջ, և Ակրայի հարաւային կողմը,

ՇԻՐԻՄ ԱՐԻՍՏՈՂՈՍԹԱՅ ԵՒ ԱՅՈՒ ԳԵՐԵՋՄԱՆԻ
Ի ՆԵՂՆԵՂԱՅԻՆ ԿԵՐՈՒՆԻ

ծովին ապառաժուտ եղերը, Գե-
րեզմանք, ինչպէս նաեւ հասարակաց

գերեզմաննոցը, ընդհանրապէս քա-
ղաքաց սահմաններէն դուրս էին,
ինչպէս կը տեսնուի այսօր իսկ Նախ-
նի և արդի Երուսաղէմի վրայ, Գ
Թագ. ԻԳ. 6. Երեմ. ԻԶ. 23. Ղուկ.
Է. 12. Յովհ. ԺԱ. 30. Տես Ազնա-
զամա: Յուդայի Թագաւորը, գրե-
թէ բոլորը, կը թաւին Թաղուած
բլուլ Երուսաղէմ, Արոն լեռը, Գ
Թագ. Բ. 10. Գ Թագ. ԺԻ. 20. Բ
Մնաց. ԺԶ. 14. ԻԸ. 27. Գործ. Բ.
29. Ընտանեկան գերեզմանք հասա-
րակ էին և կը պահուէին խնամով,
Եննդ. Ե. 5-13. Դատ. Ը. 32. Բ
Թագ. Բ. 32. Գ Թագ. ԺԳ. 22.
Գերեզմաններուն վրայ քար գինջ
արձանագրութեամբ՝ սոյնութիւն
էր, Եննդ. ԼԵ. 20. Գ Թագ. ԻԳ.
16, 17: Արեսողմ Թաղուեցաւ ընդ
կարկառով քարանց, Բ Թագ. ԺԸ.
17, Հին հեթանոս ազգաց շատերուն
մէջ, Թագաւորը կը Թաղուէին մեծ
հողարկոյ տակ, զինուք և զար-
դուք և ձիովք և սպասաւորներով
հանդերձ, Եզեկ. ԼԲ. 26, 27, Կը
կարծուի թէ Երկրպետի բազմա-
գերեզմանք էին Թագաւորաց, Իւրա-
քանիւր բուրգ ունի մի կամ երկու
սենեակ, յորոց միոյն մէջ գտնուած
է բուրգը շինել տուող Թագաւորին
քարեղէն դառաղը:

Մարգարէից գերեզմանները պո-
հել և զարդարել թէպէտեւ բարե-
պաշտութեան գործ էր, բայց շատ
անգամ նաեւ կեղծաւորութիւն էր.
մեր Տէրը զՓարիսեցիս կը նմանցնէ
գերեզմանաց բռնկոց, որ արտաբուստ
գեղեցիկ կերէին, բայց ներքուստ
լի են յափշտակութեամբ և ապա-
կանութեամբ, Մատթ. ԻԳ. 27-29.
և Լայդֆուգ ցուցած է թէ ամէն
տարի, երբ ձմերուան անձրեւները
կ'անցնէին, Երրայեցիք կը բռնէին
գերեզմանները, Ղուկ. ԺԱ. 11, Քրիս-
տոս զՓարիսեցիս կը նմանցնէ «ան-
յայտ գերեզմաններու», որոնց վը-
րայ մարդիկ կը պատին առանց
գիտնալու, և այսպէս անմարդ
կ'ըլլան յանդէտս: Կարծեցեալ
սրբոց գերեզմանները և ոսկրները որ-
նապաշտութեամբ պաշտել անաւան
և հիմա եւս կուսպաշտութեան օտ-
վորական ձևն է. և Փրկին մեր կ'ըսէ

իւր ժամանակին Հրէից համար թէ իրենց հայրերուն պէս յանցաւոր էին, Ղուկ. ԺԱ. 47, 48. Կը շինէին այն մարգարէից գերեզմանները զորս սպանած էին իրենց հայրերը. որպէսզ կեղծաւոր կուսակալութիւնն այն պէս մահացու մեղք էր ինչպէս էր անոնց հայրերուն սպանանելն զմարգարէս: Այս մարգարէականացաք յիս սակաւուց ի խաչ հանելով աստուածային Մարգարէն զոր Մովսէս գուշակած էր՝ ցուցին թէ ինքեանք ևս հաւան էին իրենց հարց գործին: Աստուգ երկրին մէջ զարդիս Դաւթի գերեզմանը Արտն լիւր և Արրահաման ի Քերրոն մեծ խնամով կը պահուին: Թափուր գերեզմաններ երբեմն կը գործածուէին իւրեւ տեղի ապաստանի և բնակութիւն ազգատաց, Ես. ԿԵ. 4. Ղուկ. Ը. 27: Պաղեստինացի հովիւք տակաւին իրենց հօտերը կը հանգուցցանէին այնպիսի գերեզմանաց մէջ, իբր յապահով տեղւոյ, և թափառական Արարացիք անոնց մէջ կը բնակին ձմեռը: Տես թաղում:

Գերբնէր: Կ'երեւ թէ պատերազմի մէջ բռնուած գերիք ի հռոմէն կը համարուէին մահապարտ, սւտի և քան զմահ հուազ ահաւոր անհոջանց կը մատնուէին: Յաղթողք կը կոչուէին անոնք պարանոցին վրայ, Յես. Ժ. 24, ի նշան անարգ հպատակութեան, ինչպէս կը տեսնուի Սաղմ. 8Ժ. 4: Կը վաճառէին զանոնք իբրեւ ստրուկ, ինչպէս Յովսէփ: Կը խեղէին զանոնք, ինչպէս րրին Փղշտացիք Սամփսոնի, և իսրայէլացիք Աղանիւրեգեկայ: Կը վարէին զանոնք, մեղի ի հանգերէն, ի պատիւ իրենց յաղթանակին: Հաստ անգամ նաեւ լարով մը չափելով գերիները, անոնց մէջէն կ'ընտրէին շատերը, ի թագ. Ը. 2, և կը սպաննէին, ի Միաց. ԻԵ. 12: Այսպէս կ'ընէին երբեմն առ անգթութեան, ի թագ. ԺԲ. 31. Ա Միաց. Ի. 3: Հառվամայիցիք երբեմն ողջ գերիները կը կապէին մեռելոց գիծակց, և կը թողուին այնպէս մեռելի. սովորութիւն մը որ կը բացատրէ Պողոսի աշխարհը, "Ինչ խղճալի մարդ եմ ես. ո՞վ զիս պիտի ազատէ աս մահ

հացու մարմինէն", Հառվմ. Ի. 24:

Գերութիւն: Աստուած շատ անգամ կը պատժէր Հրէից մեղքը գերութեամբ կամ ստրկութեամբ, ինչպէս որ առաջ ապառնացած էր, ի Օր. ԻԲ.: Սակայն Հրէից առաջին գերութիւնը յորմէ ազատեց զնոսա Մովսէս, կրնայ համարուիլ մահաւանդ իբրեւ թղտղութիւն Նախախնամութեան քան պատիժ մեղաց: Դատաւորաց ժամանակ երկոտասան ցեղք վեց անգամ հպատակ եղան օտար թագաւորաց: Բայց Հրէից նշանաւորագոյն գերութիւնը, կամ մահաւանդ տարագրիչն ի հայրենեաց, եղաւ Իսրայէլի և Յուդայի գերութիւնն առ թագաւորք այս երկու մտրութեանց: Նախ իսրայէլ ըստ մտրին գերի տարուեցաւ նախ քան զՔր. 740 ին ի թագաւորութեան Դաւիթի, Դ թագ. ԺԵ. 29: Յնգչն որ էին յարեւելից Յորդանանու, Զարուգոնի և Նեփթաղիմայ ցեղերուն մէկ մասովը, Ես. Թ. 1, գերեցան զառաջինն: Յետ քան ամաց Սաղմանասար գերի տարաւ իսրայէլի միացեալ մասը, Դ թագ. ԺԵ. 6, և բնակեցուց զանոնք ի հեռաւոր քաղաքս. անոնցմէ շատերը հաւանականապէս հեռու չէին կատարեց ծովէն, և անոնք տեղը բերուեցան զաղթականք ի Բաբելոն և ի Պարսից, Դ թագ. ԺԵ. 6-24: Բայց ի մարգարէութեանց ոմանց, Ես. ԺԱ. 12, 13. Երեմ. ԼԱ. 7-9, 16-20. Իթմ. 2. Եզեկ. ԼԵ. 16. Ովս. ԺԱ. 11. Ամոս. Թ. 14. Արդ. 48, 49, այլովքն հանգերէ, որք այլեւայլ կերպով կը մեկնուին իբրեւ ցուցնող անցեալ կամ ապառնի դարձ, միւսանգամ հաստատութիւն բնական և բարոյական կերպով, ուրիշ փաստ չկայ թէ տառն ցեղք մարդոց դարձան երբէք ի Պաղեստին:

Յուդայի ընդհանրապէս երեք գերութիւն կը հաշուուի. 1. Առ 800-ական, անոր երրորդ տարին, նախ քան զՔր. 606 ին, երբ Դանիէլ և այլք տարուեցան Բաբելոն, Դ թագ. ԻԴ. 1, 2. Դան. Ա. 1, 2: 800-ականայլ գերիին տարին, երբ Նաբուգոդոնոսոր 3,023 Հրէայ տարաւ Բաբելոն. կամ մահաւանդ առ 800-

վաբինաւ, երբ նոյն էրն Յովսէփին զրկուեցաւ Բաբելոն, այսինքն Նա-
բուգոգոսնաւորայ եօթներորդ կամ
ութերորդ տարին, նախ քան զՔր.
598 ին, Դ թագ. ԻԻ. 2, 12. Բ Մը-
նաց. ԼԶ. 8, 10. Երեմ. Եր. 28:
3. Առ Սեղեկեալ, նախ քան զՔր.
588 ին, երբ Երուսաղէմ է տաճարը
քանդուեցան, և Հրէից ազնուական-
ները և մեծագին բաներուն մեծ մասը
տարուեցան ի Բաբելոն, Դ թագ.
ԻԵ. Բ Մնաց. ԼԶ. Եօթանասուն
տարին զոր պիտի մնային Հրեայք ի
գերութեան, Երեմ. ԻԵ. 41. ԻԹ.
10, կը համարուին հաւանականապէս
առաջնոյ գերութեան թուականէն,
նախ քան զՔր. 606: Մինչ Հրեայք
Բաբելոն էին, ունէին դատաւարներ
և ծերեր որ կը կառավարէին զանոնք,
և երբ վէճ կը պատահէր անոնց մէջ,
վճիռ կու տային իբրև դատաւոր ըստ
իւրեանց օրինաց: Դանիէլի գիրքը կը
ցուցնէ մեզ Հրեայ մը որ պալատին
մէջ բարձր պաշտօն ունէր: Նոյնպէս
Եսթիրայ գիրքը կը ցուցնէ թէ ազ-
գեցութեան տէր Հրեայք որչափ
շատ էին Պարսից տէրութեան մէջ:
Մարգարէք կ'աշխատէին, ոչ ի զուր,
կենդանի պահել ճշմարիտ կրօնքին
ընդր:

Վերջապէս գերութեան եօթա-
նասներորդ տարին լրացաւ, և կիւ-
րոս, իւր թագաւորութեան առաջին
տարին ի Բաբելոն, նախ քան զՔր.
536, հրովորտակ հանելով իւր բոլոր
տէրութեան մէջ, հրաման տուաւ
Աստուծոյ ժողովրդեան դառնալ ի-
րենց երկիրը, և տաճարը շինել նո-
րէն, Եզր. Ա. 41. Իբր 50,000 Հրե-
այ գարձան Հրէաստան, Եզր. Բ.
2. Նէեմ. Է. 7: Այս բազմութիւնը
գրաւ երկրորդ տաճարին հիմք, և
շէնքը լրացաւ Դարեհի վեցերորդ տա-
րին, նախ քան զՔր. 516: Յիսուս
և ութ տարի ետքը Եզրաս տարաւ
նորէն 7,000 հոգի Բաբելոնէն ի Հրէ-
աստան: Եզրասայ յաջորդեց իրբև
կուսակալ Հրէաստանի Նէեմիա,
որ հաւատարմութեամբ ջանաց և
յաջողեցաւ բարոյքել ժողովուրդը,
և անոր աշխատութեան բարի պը-
տուղներուն շարք մնաց մինչև Գրիս-
տոսի ժամանակ:

Հաւանականապէս հիմա Յակոբայ
սերունդէն ոչ ոք կրնայ ցուցնել թէ
անոր երկոտասան որդւոց որմէն կը
սերի: Յուդա և Խարայէլ միանգա-
մայն խախտեցան "իրենց ժառանգու-
թեան բաժնէն", որ ի Վաւան, և
ցրուեցան ի մէջ օտարաց, ուստի
հարկաւ այլևայլ ցեղք խառնեցան
իրարու հետ, Յուդայի և Եփրայի
նախննաւորութիւնը վերցաւ, և
նորէն կենդանացաւ Արրահամաւ,
Մովսիսի և Դաւթի յիշատակը,
Եզր. Զ. 16, 17. Ը. 35. Եզեկ. ԼԷ.
21-28:

Հրէից վերջին գերութիւնը, յամի
ՏՆ. 71, սոսկալի եղաւ, քանիք ա-
նոնք լցած էին իրենց անօրէնութեան
չափը մերժելով գրիոտոս և աւե-
տարանը: Ըստ Յովսէփոսի 1,000,000
Հրեայք կորեան ի պաշարման Երու-
սաղեմի ի Տիտոսէ, և իբր 100,000

գերիք տարուեցան Հռովմական գա-
ւառները, և մեռան սուսերամարտի
խաղերուն մէջ, կամ իրբև հասարա-
կաց գերիք զատապարտուեցան բռնի
աշխատութեան և կամ իրբև ըն-
տրուկ վաճառեցան մարդոց: Այս
պատկերը կը ցուցնէ Վեսպասիանոս
կայսեր միտալը, յամի ՏՆ. 71, ի
յիշատակ առման Երուսաղեմի: Առ
Ադրիանոս կայսերաւ, յամի ՏՆ.
133, նոյնպիսի ծանր հարուած եկաւ
Հրէից վրայ որ նորէն ժողովուած էին
ի Հրէաստան. և պիտի Հրեայք ցոր-
ուած են ընդ ամենայն աշխարհ,
բայց և այնպէս կ'որոշուին ուրիշ
ազգերէ որոնց մէջ կը բնակին, հե-
ծելով ընդ վայիւզ զոր անհաւատա-
թիւնը բերու առնոց. Տայրերուն և

անոնց վրայ, և սպասելով ժամանակին երբ Գրիստոս «Յակոբէն ամբարշտութիւնները մէկգի պիտի գարձնէ», չուովմ. ԺԱ. 25, 26:

Գերսամ, զանգուար, մին յերկուց որդւոց Մովսիսի և Սեպփովրայ, Մադիանացւոց երկիրը, ԵՄ. Բ. 22. ԺԸ. 3: Կերեկի ինչ Մովսէս իր որդւոցը մեծ պատիւ կամ պաշտօն շատաւ, այլ անոնք պարզ Ղևտացիներ էին, Ա Մնաց. ԻԲ. 15:

Գերսոն, աբադուս, երէց որդի Ղևեայ, և Ղևտական ջեղին երեք ճիւղերէն միոյն նահապետը, Եննդ. ԽԶ. 11. ԵՄ. Զ. 16: Գերսոնեանք անապատին մեջ վկայութեան խորանին արեւմտեան կողմը կը բնակէին, և անոր վարապետներն և ուրիշ կարասին կը տանէին ինչեանէ յինչեան, Թու. Գ. 17, 25. Դ. 24-28, 38-41. Ժ. 17: Երկրորդական քաղաքը որոշուած էին Գերսոնեանց ի հիւսիսային փաննին, Յես. ԻԱ. 6. Ա Մնաց. Զ 62, 71:

Գեփա, Դուֆու, Մադիանու որդի և Աբրահամու թոռն, Եննդ. ԻԵ. 4, որ իւր բնակութիւնը հաստատեց յԱբարիա, ինչպէս կը կարծուի, մօտ ի Մադիամ, և յիւր անուն կոչեց այն երկիրը, Ես. Կ. 6:

Գեեզի, Յոգ Կուս, մտերիմ ծառայ Եղիսէի: Կը յիշուի ի պատմութեան Սուրամացի կնոջ, Դ Թագ. Դ. 14-37, և Նէեմիայի Ասորց որմէ նենգութեամբ առաւ մասն մի յրնծայէն զոր Եղիսէ ընդունած չէր: Գեեզի իւր այս ազահոյութեան և խորեութեան համար պատժուեցաւ մշտնջենաւոր բորոտութեամբ, Դ Թագ. Ե. 20-27, 89: Ին նախ քան զԹ. Այս Գեեզի էր որ յետոյ Եղիսէի զարմանալի գործերը պատմեց Յովրամայ Թագաւորին, երբ Աստուծոյ նախախնամութեամբ Սուրամացի կիրք բերուեցաւ Թագաւորին առջև իւր երկիրը պահանջելու, Դ Թագ. Ը. 4-6:

Գեք, քաղաք փղշտացւոց, և անոնց հինգ տէրութիւններէն մին, Ա Թագ. Ե. 8. Զ. 17: Նշանաւոր քաղաք էր փղշտացւոց սահմանագլուխը, մօտ յԵրուսաղէմ: Բայց Գեթայ տեղն ի վաղուց կորսուած է: Այս

քաղաքէն էր Գողթիթ, Ա Թագ. ԺԷ. 4. Տես և Յես. ԺԱ. 22. Բ Թագ. ԻԱ. 19-22, Հոս ապաւինեցաւ Դաւիթ յերեսաց Սաուղայ, Ա Թագ. ԻԱ. 10. ԻԷ. 2-7: Գեթ ինչաւ ընդ իշխանութեամբ իսրայելացւոց ի սկզբան Թագաւորութեան Դաւթի, Ա Մնաց. ԺԸ. 4, և էր հպատակ Դաւթի յաջորդներուն մինչև ի վաթսթարիկ Յուդայի Թագաւորութեան: Խորովամ նորոգեց կամ ամբարացայր քաղաքը, Բ Մնաց. ԺԱ. 8: Յետոյ ետ առին զայն փղշտացիք, բայց Ողթա նորէն նուաճեց զԳեթ, Բ Մնաց. ԽԶ. 6: Բնակիչները կը կոչուէին Գեթացի, Յես. ԺԳ. 3. և Դաւիթ ունէր անոնցմէ երկու հագի իրեն ծառայ, որ հաւատարմութեամբ յարեցան անոր Արիսողովայ ապստամբութեան ատենը, Բ Թագ. ԺԵ. 18-22:

Գեթի, Երբայեցերէն բառը որ, Գ Թագ. ԺԺ. 4, 5. Յոգ. Լ. 4. Սաղմ. ՃԻ. 4, գիհի Թարգմանուած է՝ կը նշանակէ տեսակ մը ցարասի որ հասարակ է Աբարիայ անապատներուն մէջ, և ունի գեղեցիկ ծաղիկ և դառն արմատ:

Գեթի: Որովհետեւ որքն բնառնի էր փաննու և մերձակայ երկիրն րաւն մէջ, գիհին, իրբն ըմպելի,

յոճախ կը գործածուէր, մանաւանդ ի խրախուժ, Երթ. Ա. 7. Ե. 6. Դան. Ե. 4-4. Յովհ. Բ. 3: Իբրեւ մին ի Նիւթոց վաճառականութեան երկրին աւետեաց, կը մատուցուէր իբրեւ նուէր ի պաշտամունձն տաճարին, Եւ. Իթ. 40. Թու. Ժ. 4-10: Գինին նաեւ երախայրեաց կարգէն էր, Բ Որ. ԺԲ. 4, և կը գործածուէր Չատիկ տօնին, և եղաւ մին ի Նիւթոց հաւորգութեան խ. սխուրջին, Մատթ. ԻԶ. 27-29: Յորենոյ և ձիթոյ հետ յիշուելով կը նշանակէ բոլոր ժամանակաւոր բարիք, Սաղմ. Դ. 7. Ով. Բ. 8. Յովէլ Բ. 19:

“Գինի”, բառը մեր Աստուածաշունչին մէջ տասն երբայրէն և երկու Յունարէն բառից թարգմանուածին է, բայց տոնոցմէ երկուքը միայն ընդհանրապէս կը գործածուին: Գինի թարգմանուած գլխաւոր բառն է Երբայրեցիքն Եւթն և Յունարէն ընդ, որ գինւոյ բոլոր տեսակներուն ընդհանուր անունն է, Նէեմ. Ե. 18: Այս Նիւթին վրայ առանց երկար գրելու, համառօտիւ միայն կ'ըսենք թէ, “գինի”, բառով Սուրբ Գրոց մէջ կը հասկցուի

1. Խաղողոյ զուտ ջուրը, խմրեալ, սւտի և աւելի կամ նուազ արբեցցցիչ, բայց ոչ օտար Նիւթով խառն, և ոչ զտեալ հեղուկներով և ոգւովք առաւելացեալ:

2. Քաղցու, խաղողոյ նոր մզուած հիւթը, ոչ խմրեալ կամ գեւ ի խմրման: Այս մտքը Հրեայք կը գործածէին դիւրբաբար: Գինին, իբրեւ բերք երկրագործութեան, հասարակօրէն կը յիշուի այս անուամբ ցորենոյ և ձիթոյ հետ, Եւթն. Խ. 11. Եւ. Իթ. 29. Բ Որ. ԼԲ. 14. Ղուկ. Ե. 37, 38:

3. Մեղք գինւոյ, որ կը շինուի քաղցուն եփելով մինչև որ թանձրանայ: Այս մտքը Հին Կտակարանին մէջ կը գործածուի գեւու, այսինքն՝ Դպր, բառը, և խօսքին իմաստէն միայն կ'ընայ հասկցուիլ թէ գինւոյ մեղք եթէ մեղուաց մեղք իմանալու է, Թու. ԺԲ. 12. Առակ. Թ. 2, 5:

4. Համեմեալ գինի, որ կը շինուի գինւոյն մէջ համեմունք և ուրիշ

դեղեր խառնելով: Այսպէս պատրաստուած գինին զօրաւոր է և գըրգռիչ ճաշակի, Երգ. Բ. 2:

5. Զօրաւոր գինի, Երբայրեցիքն յիշուի: Այս բառը կը նշանակէ երեքմե անապակ կամ անխառն գինի, ինչպէս Թու. ԻԲ. 7. կամ գեղորէիւք խառնեալ գինի, ինչպէս Ես. Ե. 22: Բայց կը նշանակէ մանաւանդ գինի շինեալ յարմաւոյ, ի մեղուէ, այլովքն հանգերմ, և ընդհանրապէս աւելի արբեցցցիչ է իբրեւ խառնեալ գեղորէիւք:

“Քնդանի գինին” կը շինուէր Դամակոսի մօտերը, և այն քաղցքէն կը զրկուէր Տիրոս, Եղեկ. ԻԻ. 18: Կը նմանէր Լիբանանի գինւոյն, որ իւր պատուականութեան և անուշահոտութեան կողմէն անուանի էր, Ով. ԺԴ. 7: Տես Քնդան:

Շատ ջանք եղած է Սուրբ Գրոց մէջ յիշուած գինիներուն անվանաներն արբեցցցիչներէն սորոշել, և ցուցնել թէ Աստուածաշունչ մտանալը միշտ անվաններուն թայտուութիւն բրած, և արբեցցցիչ տեսակները գաղաղարած են ուղղակի կամ անուղղակի: Բայց այսպէս ջանալ հարկաւոր չէ ցուցնելու համար թէ մինչև ցարբէնալ գինի խմել յայտնապէս արգելուած է Աստուծոյ խօսքէն: Գինւոյ գործածութեան առաջին օրինակը որ կը յիշուի Սուրբ Գրոց մէջ իր եռեւէն բերած է մեղք և ամթ. Նոյնպէս գինիբրութեան ուրիշ օրինակները, Եւթն. Թ. 21. Ժթ. 31-36. Ա. Թագ. ԻԵ. 36, 37. Բ. Թագ. ԺԳ. 28. Գ. Թագ. Ի. 12-21. Եսթ. Ա. 10, 11. Դան. Ե. 23. Յայտ. ԺԵ. 2: Գինին կը կոչուի ծաղը բնոյ, Առակ. Ի. 4, պատմած թըշուառութեանց, Առակ. ԻԳ. 29-35, վայրերու, Ես. Ե. 22, մարութեան, Ես. ԻԲ. 4-7, և ամբարիշտ յիմարութեան, Ես. Ե. 41, 42. Եւթ. 12. Ով. Դ. 11: Գինի գործածել ուրիշ ուրեք յայտնի արգելուած է ի Սուրբ Գիրս, Ղեւ. Ժ. 9. Թու. Զ. 3. երեքմե ևս կը յիշուի իբրեւ չար մարգոց յատուկ, Յովէլ. Գ. 3. Ամիս. Զ. 6: Շատ անգամ պատուէր կամ խրատ կը տրուի զգուշանալ ի գինւոյ, Ա. Թագ. Ա. 14. Առակ. ԻԳ.

31. 1 Ա. 4, 5. Ա ՏԻՄ. Գ. 3. Տեղ մը նաև վայ կարգացուած է անոնց որ ուրիշներուն պատճառ կ'ըլլան գինի խմելու, Ամբ. Բ. 15: Ընդ հակառակն, թղթառուսութիւնը որ երբեմն եղած է շափաւոր գինի խմելու Պաշտօնինու համար է, ոչ թէ այն երկիրներուն համար ուր գինին գուրուն կը բերուի եւ կամ գինեւանց մէջ կը շինուի, եւ շատ անգամ խաղաղ մարտը հիւթոյ կաթիլ մը անգամ չի պարուսակեր. կամ, եթէ զուտ է եւ գեղորէիք խառնեալ չէ, գէթ սգելից նիւթերով սաստկացած է, Գինի գործածելու դէպքը բայտրովն փորձուած է յորմէ հետեւ ալքոհոլ կոչուած նիւթն հանելու եղանակը գտնուեցաւ, եւ արեւելոցից ըմպելիք գործածելէ յառաջ եկող սոսկալի հետեւանք հիմա անկցած եւ հանրացած են: Դանիէլ եւ Ռեքարեանք յիշուի եղան գինեհատ, Երեմ. 17. 14. Դան. Ա. 8, եւ Պողոսի այս նիւթին վերաբերեալ խրատն արգաւե իբրեւ աստուածային պատուէր ընդհանուր ընդունելութեան արժանի է, Հռովմ. ԺԴ. 21. Ա կորնթ. Ը. 13:

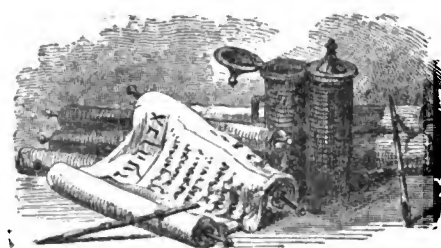
Գինն, համեմոյն անկոյ մը մանր եւ բոլորակ սերմը: Տունից բուն Զի. նառնանէ է, եւ ընդհանուր տարածուած է յԱթոս եւ հարաւային Եւրոպա: Սերմը կը ցանուի մարտին, Գինն իբրեւ համեմ կը գործածուի առ Արեւելոյս, եւ ստէպ կը գործածուի առ գեղտգործոս, շաքարագործոս, եւ առ այլ սոցին նման: Մանանայն որ տեղաց անապատին մէջ նման էր գնձոյ, Ե. ԺԶ. 31: Տես եւ Մամանա: Գինովուրթիւն, որ է արեւելութիւն, կը յիշուի Սուրբ Գրոց մէջ թէ իբրեւ երբեմն պատահած եւ թէ իբրեւ սննդութիւն: Արեւելութեան յիմարութիւնը ցուցուած է օրինակներով, Սաղմ. 27. Ես. ԺԲ. 14. ԻԴ. 20. ԻԸ. 7, 8, կը պարտաւոր իբրեւ յանցանք, Ես. Ե. 22, տնոր Քառաները կը նկարագրուին, Աթազ. ԻԵ. 36. Գ. Բազ. ԺԶ. 9. Ի. 16, եւ պատիժը կը ցուցուի, Ա կոր. Զ. 9, 10: Արեւելութիւնը յառաջ կու գայ ի գինւոյ, Եննիք. Բ. 24. ԺԲ. 33. Երեմ. ԻԳ. 9. Եփես. Ե. 18, նաև ուրիշ սգելից ըմպելիներէ,

ինչպէս յօդուց, Ի ցբ. 17, եւ յայլոց նմանեաց, Ա Բազ. Ա. 13-15. Ես. Ե. 11: Այս պատճառաւ գինի խմել արգելեալ էր սեղանին ծառայող քահանայից, Ղեւ. Ժ. 9. Եւ ամէն մարդու իւրան կը տրուի զգուշանալ ի գինւոյ, Առաւ. Ի. 4. ԻԳ. 34: Ուրիշները գինի խմելու հրապարել Առաւածմէ անիծեալ մեղք է, Բ Բազ. ԺԱ. 13. Ամբ. Բ. 15: Արեւելութիւն պիտի բլլայ անապատայն ուր որ սովորութիւն է սգելից ըմպելիք գործածել: Ուստի իմաստուն եւ առաքինի մարգիկ կը ջանան բոյսրովն հրաժարեցնել մարգիկ ամէն տեսակ արեւելոցի ըմպելիքէ, Ա կոր. Ը. 13: Տես Գինի:

Գինիք: Հին եւրոպացիք իրենց արուեստական օրը կը սկսէին երեկոյէն, եւ կը վերջացնէին միւս երեկոյն: Այս սովորութիւնը թիւեա ընդունուած է Եննիքոց Ա. 5, 8, 13, եւ այլ համարներուն համեմատ. "Իրիկուն ու առտու բլլալով առաջին օրը եղաւ, Եւրոպացիք երկուստան ժամ կու տային գինւոյ, եւ երկուստան ժամ" տուընջեան. բայց այս ժամերն հաւասար չէին, բայց եթէ գինւահատաւարին. ուրիշ ժամանակներ, երբ գինւուած ժամերը երկայն էին, տուընջեաններն էին կարծ, ինչպէս ի ձմեռան. եւ երբ գինւուած ժամերը կարծ էին, ինչպէս ամառը, տուընջեան ժամերն էին ընդհակառակն երկայն: Տես Ժամ:

Գինիներն երբեմն շատ ցուրտ են Ասորոց երկրին մէջ, երբ ցորենները շատ տաք են. Եւ ճանապարհորդք յանապատին եւ ի լերինս մօտ ի Պաղեստին այն մեծ նեղութիւնը, զոր կը կրեն այս երկու հակառակ ծայրերէն, կը յիշն ի խուսաւորութիւն Զակարայ խօսքին, Եննիք. 1 Ա. 40, "8օրեկը տաքը ու գինւոյ ցուրտը կը մաշէր զիս, եւ աչքերէս քունս կը փակէր":

Գին, Պողոս կը խօսի "գրգռ", վրայ զատելով զայն "Հոգիէն," Հռովմ. Բ. 27, 29. Ե. 6. Բ կորնթ. Գ. 6. Բազմատեղով օրէնքին լոկ խօսքը եւ անոր արապքին պահպանութիւնը անոր հոգեւոր նշանակութեան հետ եւ արտաքին հնազանդութեան հետ առ այն Հոգւոյն Քրիստոսի:

ՀԻՆ ՄԱՏՆԱՆՔ, ԳՐԻՋԻ ԵՒ ԿԱՂԱՄԱՐ

Գրիք, Գիրը շինելու համար պլլեալլ նիւթեր կը գործածուէին հին ատենը: Ի սկզբնային կազմակերպութեան պայմաններու, ծառի կեղեկներու, աղւնայ, քարի և փայտի վրայ կը քանդակուէր ինչ որ մարդիկ կը բաղձային ապագայից հազարէկ, ԲՕր. ԻԷ. 2, 3. 8րդ. ԺԹ. 23, 24. Տասնաութնայն օրէնքը գրուեցաւ քարեղէն տախտակներու վրայ: Գիր կը գործուէր նաեւ աղւնայ և կղմաւոր վրայ որ յետոյ կրակի մէջ թրծուելով կը կարծրանային: Այսպիսի աղւնայներ շատ գտնուեցան Բաբելոնի սաւերակաց մէջ: Տես Բաբելոն և Նաբուգոնոսոր: Փայտէ, աստախէ և փղոսկրէ տախտակներ սովորական էին առ նախնիս: Երբ փայտէ միայն էին, շատ անգամ կ'օծուէին մոմով, որ կ'ընդունէր տախտակին վրայ գրուած գիրը գրչի ծայրով կամ պղոզովատիկ գրչաւ, Երեմ. ԺԷ. 13, և գրուածը կրնար ընդունիլ գրչին լայն ծայրովը, Ղուկ. ԼԼ. 63: Յետոյ փոխանակ փայտեղէն տախտակներու գործածուեցան արմաւենւոյ անրեւներ, և նուրբ ու բարակ կեղեկներ պլլեալլ ծառոց, ինչպէս կ'ընէր, հացւոյ, գիհւոյ, թեզւոյ և նմանեաց: Կեղեւի, ինչպէս նաեւ թղթոյ և մագաղաթի վրայ գրուածներ, զիւրաւ տարուելու համար կը բոլորուէին գլանաձեւ: Նախնիք կը գրէին նաեւ լաթի վրայ. բայց հնագոյն նիւթը որոյ վրայ կը գրուէր էր պապիրոս կոչուած տեսակ մը եղէգ որ Եգիպտոս և ուրիշ այլեւայլ անգիր հասարակ էր, և տակաւին կը գտնուի Արիւմիւն և Գաղգէացւոց երկրին

կողմերը: Յետոյ ուրեմն հնարուեցաւ մագաղաթն ի մերթոյ անասնոց, փղուռն Ասիոյ Պերգամոն կոչուած նահանգը, և սկսաւ գործածուիլ փոխանակ պապիրոսի: Այս կապուղ նիւթոց վրայ գրելու համար կը գործածուէր փղք վրձին կամ ծայրը ճեղքուած եղէգ, Երեմ. ԼԶ. 23: Թաւաք կը շինուէր ի միոյ ճրագի, խանձած փղոսկրէ, պլլեալլ խէժերէ, և յայլ նիւթոց, և գիրերն անշնչելի ընելու համար երբեմն գրուածը կը ցուցուէր կրակի: Գրիչը կամ գպիրք իրենց կազմաւոր կը կրէին իրենց մէջքը, Եղէկ. Թ. 2: Կառուէ թուղթ շինելու արդի կերպը ծանօթ եղաւ Եւրոպայի մէջ 1300 ին: Իսկ ապագրութեան արուեստը հնարուեցաւ իբր հարիւր յիսուն տարի յետոյ քան զայո թուական:

Ուստի մեր գիրքերը թուղթի նման նիւթէ մը շինուած և բոլորուած թանձր տոմսեր էին, և կը գրուէր անոնց մէկ երեսը միայն սիւն սիւն: Ընթերցողը հետզհետէ կը բանար բոլորուած երկու փոքր զլաններու միջոցաւ որոց մին՝ տոմսին կամ հատորին ոկիզըն էր, և միւսը՝ վերջը: Բոլորուած տոմսը առասանով կը կապուէր կամ կը պատառուէր, և ապա կը կնքուէր, առասանին հանգուցին կամ կապին անգը կնքամոմ կաթեցնելով և վրան կնիք կոխելով, Ես. ԻԹ. 11. Եայտ. Ե. 1-3:

Թէ գրել կար շատ հին ժամանակ՝ կը մակարկրուի Եննոգ Ե. 1. Երեց ԺԷ. 14. 8րդ. ԺԹ. 23 և ԼԱ. 35 համարներէն: Եգիպտացիք ի վաղ ժամանակաց հետէ հմուտ էին գրելու արուեստին:

Հին մատենագիրք փոխանակ գրելու իրենց գիրքերը բուն իրենց ձևով, կը գործածէին նոստանքի: Պոզոս առաքեալ իրեն մասնաւոր պարագայ կը յիշէ առ Գաղատացիս թէ այն նամակն իր ձեւովը գրած էր, Գաղ. Զ. 11: Միւս նամակներուն Պոզոս կը յաւելուր իւր ողջոյնը միայն իւրով ձեւամոմ, Ա Կորնթ. ԺԶ. 21. Կող. Դ. 18. Բ Թես. Գ.

17. Նոտարը որ առ Հառվալեցեալ թուղթը գրեց՝ կը յիշէ զիւր նամակին վերջը, Հառվալ. ԺՁ. 22: Տես Նամակ:

Ազգաբանութեան գիրք, Ծննդ. Ե. 1. կամ Ծննդեան գիրք, Մատթ. Ա. 1. գործածուած է ազգահամարի մասը: Տես Ազգաբանութիւն:

Տէրոջ պատերազմներուն գիրքը, Թու. ԻԱ. 14, էր հաւանականապէս տեսած մը զինուորական օրագիր որ կը բազկանար ուրոյն ուրոյն երգերէ: Ուրիշն գիրքը, Բ Թագ. Ա. 28, Թերեւս էր հաւաքածոյ տեսակ մը ազգային տաղերու, որովք սովորութիւն էր Տին ժամանակաց պատմութիւնն աւանդել յետնոց:

Յիշատակաց գիրք Թագաւորացն Յուդայ եւ Իսրայելի էին, ինչպէս կը թարգմտուի, հասարակաց աստեղերք, Գ Թագ. ԺԴ. 19, 29:

Կենաց գիրք, Սաղմ. Կթ. 28: Հաւանական է թէ այս ոճն առնուած է արեւելի սովորութիւնէ մը որով Թագաւորը պահել կու տային իրենց ծառայութեան մէջ գտնուող անձանց, գաւառներու վերականգնաց, զինուորական պաշտօնէից անուններուն, զորաց թուոյն երբեքն նաեւ անոնց անուններուն ցուցակը: Արեւելեան բանաստեղծութեան այլաբանական ոճով կ'ըսուի թէ Աստուած կը գրէ մատեններու մէջ մարդոց անունները, գործերը եւ ճակատագրերը, եւ այն մատենան ուր կը գրուին ընտելաց անուանք՝ «Կենաց գիրք» կը կոչուի, Փիլ. Դ. 3:

Գիրք Սաբք: Տես Աստուածաշունչ:

Գագ եւ Մագագ ընդհանրապէս ի միասին կը յիշուին Սուրբ Գրոց մէջ: Մանդից Ժ. զլիցի 2 համարին մէջ Մագագ, իբր նշանապէս ազգի մը, կը յիշուի սերեալ ի Յարեթէ, Եզեկիել ԼԸ. եւ ԼԹ. զլուծներուն մէջ Մագագ Թուի նշանակել երկիր մը Մանգերի ընտելաց, իսկ Գագ. այն երկրին Թագաւորը: Բայց քննիչք միարեւ չեն թէ այս անուններով որ երկիրը եւ ժողովուրդն իմանալի է: Մեկնիչներէն ոմանք Մագագ անուան կը հասկնան զԱլիւթացիո, զԳոթոն, զՊարսիկս եւ ուրիշ այլեւայլ

ազգեր: Բայց հաւանականագոյն կարծիքն է թէ այս անունը արուած է առհասարակ հիւսիսային ազգաց Եւրոպայի եւ Ասիայ, կամ Կովկասու հիւսիսային կողման երկիրներուն: Գագ եւ Մագագ կը յիշուին նաեւ Յովհաննու Յայտնութեան մէջ իբր Աստուծոյ ժողովուրդեան թշնամիներ որ չարաչար պիտի յաղթուին յԱրմազեդոն, Յայտ. ԺՁ. 24-16. Ի. 7-9:

Գողգոթա, Ժնոնիւն Տէրան, որդի Աբիկամայ, կարգեալ ի Նարուգոռնաստայ կուսակալ Յուդայաստանի յետ աւերման Երուսաղեմի: Իւր հօր պէս կը պատուէր զԻրնիս եւ բարեկամ էր անոր, Երեմ. Խ. 5: Իմաստութեամբ սիրաւ վարել իւր կուսակալութիւնն ի Մափա, Բայց յետ երկուց ամաց ոպանաւ գաւով իմայել անուն ումէք, Դ Թագ. ԻԵ. 22-26. Երեմ. ԼԹ. 14. Խ. 5-ԽԱ. 18:

Գորգոթա, չէր Տէր Գորգոթացու, թոռն Ամեկայ, Բ Մնաց. ԻԲ. 2, եւ գուտոր Աբայարու եւ Յեզաբելոյ, Դ Թագ. ԺԱ. 1: Զարմանալի է որ Գոթոթա, կուսպաշտ կին ՚ը, ընտանեացաւ թագաւորել ի վերայ Յուդայի, իբրեւ կին Յովթամայ, որդւոյ բարեպաշտին Յովթափաստու, արքայի Յուդայ: Գոթոթայի Քնասովար ազգեցութիւնը ձգեց ի կուսպաշտութիւն եւ յիզեան թէ իւր այրն Յովթամ է թէ որդին Ոթուգա, Բ Մնաց. ԻԱ. 6. ԻԲ. 3: Յետ ասորաժամ մահուան այս երկուց, Գոթոթան յափշտակեց գագ, եւ ջանաց հաստատ մեալ տէրուք սպաննելով բոլոր Թագաւորականներունգը: Միայն թոռն նորա Յովթա, գեւ մանուկ կաթնիկը, իւր հօրաքեւա Յովթարէն էր ձեռք աղատեցաւ կոտորածէն: Վեց տարի ետքը հանուելով իւր ապաստանի տեղէն պոսկուեցաւ անգիւհեր եւ հաւատարմիք քահանայապետէն Յովթագայէ, որ եւ ոպաննել տուաւ զարեւելեանուշտն Գոթոթան, Դ Թագ. ԺԱ. Բ Մնաց. ԻԳ.:

Գորգոթիլ, աւելի Արտաշ, որդի Կենեղի եւ առաջին գասաւոր իսրայելացւոց զորո պաշտուք Գոթոթիլ Միջագետաց Թագաւորին բանութեւ

նէն, և կառավարեց խաղաղութեամբ քառասուն տարի: Գոթոնիէլի կինն Աբաա, գուսար Տորեզորո նորա քաղաքի, տրուեցաւ անոր ի վարձ քաղաքեան նորա յառման քաղաքին Դարերայ, Յես. ԺԵ. 17. Դաա. Ա. 43. Գ. 9, 10:

Գազգարա, Երրայեցերէն անուն որ կը նշանակէ տեղի գանկի: Տես Գազար:

Գազարա, ասորի առաջին չորս Գեթարի որ միանամարաութեան կը հրաւիրէր Խարայելի զօրքը, և որոյ գէմ տեղեկան ելելով Դաւիթ ըստաննեց զանի: Այս պատմութիւնն Ա Թագ. ԺԻ. գլխին մէջ կը գրուուի: Գողթաթու հասակն էր ինն ու կէս ոտք բարձր, կամ, կանգունը քան և մի մաս հաշուելով, աւելի քան մետասան ոտք: Տես Հագայ:

Գազարիւն, Ել. Ի. 15. Աւ. ԻԲ. 22. Այս յանցանքը կը պատժուէր ըստ Մովսիսական օրինաց կրկին կամ չորեքուտակի հատուցմամբ: Այս հատուցումը պիտի ընէր գողը, եթէ հարկ ըլլար, իր ստացուածքը վանաւելով, կամ ծառայելով գողցուած բանին տիրոջ որչափ ժամանակ որ պիտայ էր, Ել. ԻԲ. 4-8, 23. Բ Թագ. ԺԲ. 6. Աւագ. 2. 30, 31. Ղուկ. ԺԲ. 8: Օրէնքը թոյլ կու տար որաննել գիշերուան գողը գողութեան գործին մէջ. իսկ մարդագողը մահապարտ էր, Ել. ԻԱ. 16. ԻԲ. 2:

Գռնագմ, հաւանականապէս նշյն ընդ յախթի, էր քահանայապետին լանջապանակի քարերէն մին, Ել. ԻԲ. 19. ԼԹ. 12: Երեսու թէ այս պատուական քարն էր փայլուն կարմիր, որպէս ինչ գեղնագոյն, և թափանցիկ:

Գռմար, 1. Ծննդ. Ժ. 2, 3. Ա Մնաց. Ա. 5. Եղեկ. ԼԲ. 6, մին յորվոց Յարթի, և հայր Աքառնայ, Բիթաթայ և Թորգոմայի: Եր կարծուի թէ Գռմար ընտելեցաւ Սեւա ծովուն հիւսիսային եղջրը, և թէ յանսն նորա կոչուեցան Կռմարացիք և Քրիմէ (Խրիմ): Իբր 700 ին նախ քան զՔր., Գռմարի սերունդէն մաս մը եկաւ Փղքը Աբաի: Գռմարի անունն և ազգականութեան հետքը կը գտնուի նաև Անգղիոյ վա-

նէն կոչուած երկրին ժողովրդոց տըրուած կռմարն և կռմարէկ, և Եւրոպայի ուրիշ ժողովրդոց տրուած Կիմարացի, Ումարացի, Կամարացի, անուննց մէջ զորս կը յիշեն պատմիչք:

2. Պռնիկի մը որոյ հետ Ովէնէ մարգարէն, ինչպէս Կերեկ, մարգարէական տեսեան մէջ, ամուսնացաւ ըստ հրամանին Առաւծոյ, Խարայելի ժողովրդեան ցուցնելու համար իրենց հոգեւոր անմարդութեան կամ կուսպաշտութեան մեղքը, Ով. Ա.:

Գռմար, Հին Մեռեալ ծովուն հարաւաւային մասին մօտ, Արգգիմ կոչուած պղտորներ հովտին քաղաքներէն մին, որ այրեցաւ ասորուածառաք պատուհասիւ: Տես և Սազամ:

Գռվզամ, հիմա՝ Ողան, գետ Մարաց և մերձակայ գաւառին, Ես. ԼԵ. 12, որ Թագաթ փաղառար և ապա Սաղմանասար զրկեցին զԽառայիցին զորս գերեցին, Ի Թագ. ԺԻ. 6. Ա Մնաց. Ե. 26: Գրդլ Օղան կամ Ոսկի գետ և Պարսից հիւսիսային արեւմտեան կողմը, և մանաւանդապա զնայիւք կ'երթայ կը թափի Կասպիական ծովը:

Գռվզամ, Ղեւտական քաղաք ի Ռասան, յերկրին Մանասէի, յայնկոյն Յորգանանու: Գաւզանիս կոչուած Թոր գաւառին անունն աստի էր, Բ Թ. Դ. 43. Յես. Ի. 8. ԻԱ. 27. Ա Մնաց. 2. 71:

Գարծք Առաքելոց: Կանոնական գիրք Նոր Կտակարանի, գրեալ Ղուկասէ երեկ շարունակութիւն իւր Աւետարանին, և, ըստ մասին, պատմութիւն նախագոյն եկեղեցւոյ: Բայց ոչ թէ բոլոր առաքելոց պատմութիւնն է, այլ գլխաւորապէս Պետրոսի և Պողոսի: Ղուկաս իւր Աւետարանին մէջ կը ցուցնէ Քրիստոնէութեան հիմնալիք պատմելով ինչ որ ըրաւ, որովցուց և կրեց Յիսուս: Առաքելոց գործերուն մէջ կը ցուցնէ Քրիստոնէութեան տարածումը, պատմելով ինչ որ յարմար էր ցուցնելու թէ ինչպէս Հոգին Սուրբ առաջնորդեց և օրհնեց Քրիստոս առաջին հեռաղնիքն որ աշխատեցան շինել Քրիստոնէական եկեղեցին: Սկսելով անտի ուր վեր-

ջացուցած էր իւր Աւետարանը, կը պատմէ զՏամարանման Գրիգորոսի, և թէ այս գէպքին վրայ ինչպէս վարուեցան առաքելաբ, զՏեղումն Հոգւոյն Սրբոյ բոս խոստման Գրիգորոսի, զՏարալար քարոզութիւն առաքելոյց, անոնց զարմանալի յաջողութիւնը, և զՏամարանման որ ելան անոնց գեմ, և ուրիշ գէպքեր որ իրուսաղեմի եկեղեցւոյն համար կարեւոր էին, մինչ իցուսումն առաքելոյց ընդ ամենայն աշխարհ։ Եւստոյ կը ցուցնէ Ղուկաս թէ ինչպէս յաղթուեցաւ Հրեութիւնը, և ինչպէս Պետրոս հեթանոսներէ դարձողներն ընկալաւ Գրիգորոսեական եկեղեցին։ Պատմութեան մնացեալ մասին մէջ կը պատմէ Պոզոսի գարձն ու կոչումը, անոր առաքելական եւանդը, աշխատութիւնները և տառապանքը, և կը վերջացնէ եկեղեցւոյ բանտարկութեամբ նորա ի Հռոմը։

Ղուկաս ահանատես էր գիպաց մեծ մասին զորն կը պատմէ։ Ղուկասու Յունարէնը յառաջագոյն է քան Նոր Ատմարանին ուրիշ մասանց Յունարէնը, իսկ տեղեկութիւնը զոր կու տայ նախկին եկեղեցւոյ սեղանի վրայ, որպէս անգամներէն շատերը Գրիգորոսի հետ ապրած էին, տեղին է։ Գրքը գրուած է հաւանականապէս յամի Տն. իր 64 ին, այն է սակաւ ինչ յետոյ քան ըզթուական վիշին գէպքին զոր կը պատմէ։ Իսկ տեղն ուր գրուեցաւ ծանօթ չէ։

Գործոց առաքելոյց գրքը հասկնալով և օգտուելով կարգալու համար հարկ է բաւական տեղեկութիւն ունենալ աշխարհագրութեան, ժամանակին սովորութիւններուն և ժողովրդեան որ կը յիշուին, և գլխաւոր պատմական գիպաց։ Պէտք է տեղեակ ըլլալ Հռոմէայեցաց զօրութեան, անոնցմէ գրուած պաշտօնաւարաց կարգին և անուններուն, ինչպէս նաև Հրեից ազգին միաման և քաղաքական կարծեանց որ նաև Գրիգորոսեութիւնն ընդունող Հրեից մէջ կը տիրէին։

Գարա, ծանօթ անտառն երկակեցաց, անտառն իր մաս ունեցող իշխանութիւն հարուածներուն մէջ,

Եւ. Ը. 1-14. Կըսուի թէ կախարչք կրցան գորտեր բերել երկրին վրայ երկնց գիւթ ութեամբ, բայց որովհետեւ չկրցան վերցնել զանոնք, յայտնի է թէ իրենք յառաջ չբերին զանոնք։ Գորտերը մտան ամէն տեղ, իշխանացուց անկողիններուն մէջ որ մօտ էին գետինին, և անոնց փռանց մէջ որ գետինին մէջ խռուշներ էին։

Գուր, աւազան ջրոյ, բնական կամ արուեստական։ Գուրք երբեմն կը գործածուէին իրրեւ բանք, Եւնդ. 15. 20. Երեմ. 17. 6. Գուր բառը կը գործածուի նաև փոխանակ գերեզմանի, Սաղմ. 1. 3, 9.

Գուլապուրիւն, Տես երես 108.

Գրապատմակը էին բարեալ տանը մագաղաթի, ուր կը գրուէին օրէնքէն խօսքեր։ Հրեայք այս գրապատմակները կը կրէին իրենց ճակարին կամ ձախ բազկին վրայ։ Այս սովորութիւնը յառաջ եկաւ Եւնդ. ԺԳ. գլխին 9 և 16 համարներուն սխալ մեկնութենէն. «Արկա թու ձեռքիդ վրայ նշանի համար» ու աչքերուդ մէջտեղ ճակատանոցի համար ըլլայ».

Մտնենայի Լէոն մանաւոր տեղեկութիւն կու տայ այս գրապատմակներուն վրայ ձախարի գրապատմակներուն վրայ խոսուած է ձախատմանց բառին առիւ իսկ բազկի գրապատմակն էր երկու կտոր մագաղաթ որոնց վրայ կը գրուէր քառասունի տասնեւրոմ և յառուկ մեյանաւ որ այս նպատակին համար կը շինուէր մեծ խնամով։ Մագաղաթները կը բարդուէին այնպէս որ անոնց մէկ ծայրը կ'ըլլար սուր, և կը գրուէին օրթուսեւ կաշիէ տփոյ մէջ։ Եւստոյ կը գրուէին միեւնոյն կաշիէ քառակուսի կտորի վր վրայ սրմէ կը կախուէր ի նմին կաշւոյ փակ օր իր մէկ մաս լայն և կանգուն ու կէտ երկայն։ Այս էր բազկի գրապատմակը, և կը գրուէր ձախ բազկին այն տեղը ուր կը կրկնուէր բազուկը, և փոքր հոն կապուէին ետքը ի ձեւ Եւրայեցերէն

յովոյն (7) նշանագրեն, կը պատահա-
տէր բազկին վրայ պատւարակաձե
մինչև ի ծայր միջամատին: Այս գրա-
պանակը կը կոչուի Գեֆէլ ևնաց:

Յունարէն բառը որ Հայերէն գրա-
պանակի թարգմանումն է՝ կը նշա-
կէ պահպանիչ, և կը նկատուէր ոչ
միայն իբրև յուշարար օրինացն Աս-
տուծոյ, այլև իբրև պաշտպան ընդ-
գէմ գիւաց: Գրապանակը հաւանա-
կանապէս յետին ժամանակ մուտ
գտաւ Հրէից մէջ, Գրիստոս կը յան-
դիմանէ փարիսեցւոց հպարտութիւնն
ու կեղծաւորութիւնը զոր կը յայտ-
նէին լաշինով իրենց գրապանակ-
ներն ի նշան մեծ իմաստութեան և
բարեգալարութեան, Մատթ. ԻԳ.
5: Ընդհակառակն Դաւիթ կ'ըսէ,
«Իմ օրտիս մէջն պահեցի քու խոտ-
քերդ, որ չմեղանայիմ քեզի գէմ»,
Սաղմ. ճԾԹ. 11:

Գրաւ: Մովսէսական օրէնքը կը
պաշտպանէր ազգատար որ ստիպուած
էր տալ ապահովութիւն մը փոխի
համար կամ պայմանի մը կատարման
համար: Եթէ աղքատ մը գրաւ կը
գնէր իւր վերարկուն որով կը ծած-
կուէր ցուրտ գիշերները, այն գրաւն
առ օրին ետ դարձուելու էր, Եւ.
ԻԲ. 26, 27: Պարտատէր մը չէր կրնար
պարտապանին տունը մանկելով առ-
նուլ գրաւ ինչ որ կ'ուզէր: Գորօրի-
նակ, երկամեջքարն, իբրև հարկաւոր
գործիչ կենաց, չէր կրնար գրաւուիլ,
Բ 0ր. ԻԴ. 6, 10, 11: Տես և Յոր.
ԻԲ. 6. ԻԴ. 3, 7: Կառապաշտք եր-
բանց զանց կ'ընէին այս պատուէր-
ները, Ամօմ. Բ. 6-8: Տես փռն:
Գրաւ առնուլ հարկ է մոլի մար-
դոյմէ որոնց մարդ չէ կրնար վստա-
հի, Աւակ. Ի. 16:

Գրիչ: Նախնեաց գրիչը կարծր
երկաթէ էր, Երեմ. ԻԲ. 4, երբեմն
ազամանդ կը գրուէր ծայրը՝ կարծր
շիւթոյ, զօրօրինակ մետաղեայ տախ-
տակներու վրայ գրելու համար: Եթէ
տախտակը սրայ վերայ պիտի գրուէր՝
միմայատ էր, գրչին մէկ ծայրը լայն
և կալուղ էր սխալները ջնջելու հա-
մար: Մագաղաթի, լաթի և ասոնց
նման նիւթերու վրայ գրելու համար
եղիգեայ գրիչ կը գործածուէր, կամ
բարակ զրնին ի մաղայ, մեղանաւ,

Դատ. Ե. 14. Յոր. ԺԹ. 24. Ես.
Ը. 4. Երեմ. ԼԶ. 23. Գ 80Վ. 13:
Գօտի: Արեւելցիք ընդհանրապէս
կը հազնէին լայն հանդերձ որ մինչև
ոտուէները կ'իջնէր, այնպէս որ երբ
վազել կամ փախչել կամ գործի տը
պատաղել կ'ուզէին, կը ստիպուէին
կապել իրենց հանդերձը գտաւով,
Ուստի «մէջքը գօտի կապել» կը
նշանակէ գործի պատրաստուիլ, Դ
Թագ. Դ. 29. Գործ. ԺԲ. 8, սպա-
սել կոչման կամ գալտեան տիրոջը
կամ Քրիստոսի, Ղուկ. ԺԲ. 35:
Կը կարծուէր նաև թէ պնդայ գօ-
տին աւելի ոյժ կու տար համբերե-
լու, ուստի գօտին պնդել ոճը կը
գործածուի, երբ իրատ կը արուի
Քրիստոնէաբար ժամաւ, Յոր. ԼԸ.
3. Երեմ. Ա. 17. Եփես. Զ. 14: Ա
Պետր. Ա. 13: Քակուած գօտի ու-
նենալ կը նշանակէ սկար և ան-
պատրաստ գտնուիլ ի գործ, Ես. Ե.
27: Հասարակ ժողովուրդը և մար-
գաբէր կաշնայ գօտի կը կապէին, Դ
Թագ. Ա. 8. Մատթ. Գ. 4: Բայց
կային նաև բամբակէ և կտաւէ գօ-
տիք, Երեմ. ԺԳ. 4. նաև մետաքսէ,
երբեմն նաև բամբակ: Գօտին ընդ-
հանրապէս երկայն և լայն էր, և
ծալուած գէպ յերկայնութիւն, և
կը փաթթուէր մէջքը: Դատին կը
ծառայէր նաև իբրև քսակ ստակ և
ուրիշ բանից գնելու, Մատթ. Ժ.
9. Մարկ. Զ. 8: Արաբացիք և ու-
րիշ արեւելեանք միևնույն կերպով գօ-
տի կը գործածեն ջարդ: Հիմա ևս
զանազ կամ գաշիչ կը գրուի գօտին
կամ կը կախուի, ինչպէս սովոր էին
ընել նաև Հրեայք, Ա Թագ. ԻԵ.
13. Բ Թագ. Ի. 8: Դպիւրք կամ
գրագիրք՝ իրենց կազմամարը, Տիւրք
իրենց կանգունը կը կրէին նոյնպէս
իրենց գօտւոյն մէջ, Եղեկ. Բ. 2:
Տես Հաճախք բառին պատկերները:

Դ

Դարբարք, Ղեւանկան քաղաք ի
սահման Զարուգանի և Խաղարայ,
Յես. ԺԲ. 12. ԻԱ. 28. Ա Մաղ. Զ.
72: Այս քաղաքն հաւանական-
ապէս այժմու Տէպուրիյէ կոչուած

տեղի էր, որ փոքր գիւղ է առ սոս-
րստով Թաւուր լեռնի յարեմանից հիւ-
սիսոյ:

Դաբիթ, Բա, Ղաթաթ, Դատ. Ա.
41, տեղի որ կը կոչուէր նաեւ Կարի-
սաթ-սեփօր, այսինքն գրոց քաղաք,
և, Կարիսաթ-սաննա, այսինքն քա-
ղաք գալուսթեան, Եւս. ԺԵ. 45,
49: Այս անուններէն գատեւով կ'ե-
րեւի թէ նուիրակոն տեղ էր առ-
Փանանացիս, և գիւտն կամ մատե-
նադարան: Յուդայի հարաւային ա-
րեւմտեան կողմն էր այս քաղաքը,
զոր Խորայեացիք առին Նինակիմե-
րէն առ Յեսուաւ: Թէպէտ յետոյ
Փանանացիք նորէն առին զայն, բայց
Գաթանիէլ վերտին նուաճեց, և
յետ այնորիկ տրուեցաւ Ղեւոնցուց,
Եւս. Ժ. 38, 39. ԺԵ. 45-17. ԻԱ.
45: Դաբիթի տեղը բոլորովին կոր-
սուած է: Կար ուրիշ Դաբիթ մը ի
Գադ, և երրորդ մը՝ Բենիամինի սահ-
մանին վրայ, Եւս. ԺԴ. 26. ԺԵ. 7:

Դազմ, Եւս. Ժ. 1-10, ազգային
ստատուած Փղշտացուց, ունէր մեհ-
եան ի Գազա, Ազգովստո և այլուր,
Ա Մնաց. Ժ. 40: Աստուծոն կործա-
նեց Գազայի մեհեանը, Դատ. ԺԶ.
21-30 Ազգովստոի մեհեանին մէջ Դա-
զոն երկիցս սքանչելեք ինկաւ Աս-
տուծոյ աստղանակին առջև, և երկ-
րորդ անգամուհն անոր ձեռուրները և
զլուխը ջախջախեցան, մնաց միայն
մարմինը որ էր ի մե մեծ ձկան, Ա
Թազ. Ե. 1-9: Տեո և Եւս. ԺԵ. 21.
ԺԺ. 27: Սոյն ձեռով ուրիշ կուսքեր
ևս կային առ հինո, մանաւանդ

Թերկեանն կամ Ատերգատիս կոչ-
ուած աստուածուհին: Նմանօրինակ
աստուած մը, այն է Վիշնուի "ստա-
դեղութիւն", ցարգ կը պաշտուի
Հնդկաստան, և Դազանի պէս ան-
տարակաջս պիտի խնայ կործան յեր-
կիր առաջի ճշմարտին Աստուծոյ:

Դաթան, -միւր, մին յապտում-
բելոց ընդ Կորիսոյ ընդգէմ իշխա-
նութեանն Մովսիսի և Ահարոնի,
Թաւ. ԺԶ.:

Դալիլա, Խալ. Փղշտացի կին մը
զոր կը սիրէր Սամսոն, և որ մատ-
նեց զանի Խորայիլի թշնամիներուն
ձեռքը, Դատ. ԺԶ.:

Դաճեկամ, ըստ Յունաց՝ գրամ,
ըստ Հռովմայեցւոց՝ դենար, արծէն
էր իւր երեք կամ չորս դահկան
(զուրուշ): Սուրբ Գրոց այն համար-
ներէն ուր այս բառը կը պատահի՝
կը տեսնուի որ ի վարձ աշխատու-
թեան, կամ, բան մը գնելու հա-
մար տրուած ստակին բուն արծե-
ղութիւնն այն ատեն աւելի էր քան
հիմա, ուստի և դահկան թարգ-
մանուած ստակին արծէնն աւելի
ծիշդ կը ցուցուի քառորդ մէծիտիւ-
իւ քան դահկանաւ, Ապա, "Եր-
կու հարիւր դահկանի հաց բաւա-
կան չէր", Մարկ. Զ. 37, և "Երկու
դահկան հանեց, պանդոկապետին
սուաւ", Ղուկ. Ժ. 35, խօսքերուն
մէջ պէտք է հասկնալ երկու հար-
իւր քառորդ մէծիտիւի հաց, ոչ
թէ երկու հարիւր դահկանի, ուս-
տի և պանդոկապետին տրուած վարձ-
քը երկու քառորդ մէծիտիւ էր ոչ
թէ դահկան, ապա թէ ոչ չնչին
գումար մը եղած կրկնաւ, Նշշիպէո
Յայտ. Զ. 6, "Կապի՞մ մը ցորենը մէկ
դահկանի", խօսքին մէջ, 1 թէ դա-
հկանով զուրուշ հասկնանք, մեծ
ստատուութիւն կը ցուցնէ, ուր բնա-
գրին միւսքը նուազութիւն է: Ասո
մտքը այդին գործող մշակաց համար
օրը մէկ դահկանն, այսինքն քա-

ուրդ մեծիտիէն, բաւական վարձք էր այն առնն, Մատթ. Ի. 2:

Դաւթիմ: Գունարէն բառն ընդ-հանրապէս կը նշանակէ մարդիկ որ առնջնից տալու պաշտօն ունէին առնոց որ իրենց յանդերձէին ուղեր խոստովանիլ: Տանջանք երբեմն երկար կը տւէր: Դասիճ կը կոչուէին նաեւ բանտարկուող, ուստի հաւանական է թէ, Մատթ. ԺԼ. 31, գասիճ բառն այս մտքը գործածուած է:

Դազմամուրա, քաղաք կամ գիւղ մօտ ի քաղաքն Մազգաղա, Մարկ. Ը. 10, Տէս եւ Մատթ. ԺԵ. 39, թէ ուր էր Դազմանուրա՝ յայտնի չէ ծիշք. բայց էր Գալիլեայի ծովուն արեւմտեան եզրերը, Տերտրիայէն գէպ ի հիւսիս:

Դազմատիւ, գաւառ Եւրոպական յարեւելից Ազրիական ծովուն, եւ մասն Լիւրիկէի: Եր սահմանակից Մակեդոնիոյ, վերին Միսիոյ եւ Լիւրուանիոյ: Այս վերջինէն կը բաժնուէր Տիարիոս գետով: Հոս գրիուեցաւ Տիտոսի Պօղոսէ տարածեւ Քրիստոնէական կրօնը, Բ Տիմ. Դ. 10:

Դամատիկոս, անուանի մայրաքաղաք Ասորոց, յիշեալ նախ Ծննդ. ԺԴ. 15. ԺԵ. 2, եւ հիմա հաւանականապէս աշխարհի վրայ բոլոր քաղաքաց հնագոյնն է: Բարադա, ըստ հնոց Քրիստոսոսոս, գետին եզրերն է, գեղեցիկ եւ պողաբեր դաշտի մը վրայ Անգի Լիբանանու լեռանց տարեւելան կողմը: Տես Արամեա: Այս գաշտը շուրջանակի իրեւ յիսուն մղոն է: հարաւէն եւ արեւելքէն բաց է յանապատան Արաբիոյ, եւ միւս կողմանէ փակեալ է լեռներէ: Ի հիւսիսոյ Դամասկոսի ըրջակայ երկիրն, որ հաւանականապէս կը պարունակէ նաեւ հովիտը որ ի մէջ Լիբանանու եւ Անգի Լիբանանու, կը կոչուի ի Սուրբ Գրոց «Ասորիք Դամասկոսի», Բ թագ. Ը. 5, եւ ի Սորաբոնէ՝ Խոր Ասորիք: ԶԴամասկոս որ ի սկզբան առանձին թագաւորներն ունէր՝ առաւ նաեւ Դաւիթ, Բ թագ. Ը. 5, 6. և ապա Յերուբովամ Բ., Բ թագ. ԺԴ. 28: Այս քաղաքն այն առննուան պատմութիւնը կը գտնուի Սուրբ Գրոց

մէջ ուր Նէեմանայ, Բենագադայ, Ազայելի եւ Ռաֆինի վրայ կը խօսուի, ԶԴամասկոս նուանեց թագադաժ փաղապար, Դ թագ. ԺՁ. 9. յետ այնորիկ եղաւ հպատակ Ասորեստանցւոց, Բարեկացւոց, Պարթից, Սելեւկեանց եւ Հապթոնցւոց: Կերեւ թէ առ Պօղոսի տիրեց այս քաղաքին, գէթ առ ժամանակ մի, Արեստա տրքայ Ապաւաժ Արաբիոյ, աներ Հերովդի Ազրիպայոյ, Այն թուականին Դամասկոսի մէջ այնչափ բազմացեալ էին Հրեայք, որ, ըստ Յովնէպոսի, Ներսի կոյոր աննցմէ ըրւր մը հրամայից միանգամայն ըսպաննել: Դամասկոս յիշատակաց արժանի է Քրիստոնէից իբր տեղի դարձի Քրիստոսի հաշակաւոր ծառային: Պօղոսի առաքելոյ, Գործ. Թ. 1-27. ԻԲ. 1-16, 1506 էն հետե Դամասկոս ինկած է ընդ իշխանութեամբ Թրքաց, եւ մայրաքաղաք Դամասկոսի գաւառին: Բնակչոց թիւն է իր հարիւր յիսուն հազար: Արարացիք կ'անուանեն զԴամասկոս Էշշամ: Բոլոր ճանապարհորդք կը գովեն զԴամասկոս հանգերձ շրջակայ տեղեք իրեւ մին ի գեղեցիկ եւ ի բարեբեր մասանց աշխարհի: Դաշտը որ շուրջ քաղաքաւ է արգաւանդահայ եւ ջրարբի, եւ ճանապարհորդին աչքը, որ դին ե նայի, կ'ապշի տեսնելով կանաչ գաշապագետին մը ահագին, անթիւ գեղիւք եւ ագարակք, պարտիզք, աղբերք եւ պրակ պրակ անտառներով: Քաղաքն աւելի մօտէն տեսնող կը տեսնէ շատ բան որ ոչ միայն զգայարանաց այլեւ մտքի անհամայ են: Սուրբ Գրոց մէջ յիշուած քաղաքներէն որ ցարդ կան՝ Դամասկոս միայն քան զայլ աւելի պահած իւր արեւելեան կերպը: Հասարակաց շէնքերը եւ շուկան գեղեցիկ են: Նաեւ առանձին մարդոց տուններէն շատերը, թէպէտ արտաքուստ անշուք, ներքուստ զարդարեալ են մեծածախ շքեղութեամբ: Դամասկոս իւր գրիցը պատմառաւ ի սկզբանէ հետե մեծ փաճառաշահ քաղաք, Ելեւ. ԻԵ. 48:

Քաղաքին մէջ կայ տակաւին փոքոց մը որ կը կոչուի «Ուղեզ», եւ է հաւանականապէս, այն որ կը յիշուի

Գործոց Առաքելոց Թ. գլխոյն 11 համարին մէջ: Այս փոքոցն արեւելեան դուռնէն սկսելով մէկ կամ աւելի մզոն երկայնութեամբ կ'անցնի քաղաքին մէջէն:

Դամարիս, քն 4-րդ, Աթենացի տիկին որ պատուով կը յիշուի իբրեւ մին ի կանանց որ քարոզութեամբն Պողոսի բնդունեցան Քրիստոնէութիւնը յԱթէնս, Գործ. ԺԵ. 34:

Դայեալ: Սուրբ Գրոց մէջ շատ անգամ կը յիշուի այն խանդակաթեւ հաւատարմի յարաբերութիւնը որ կար ի հնունքն ի մէջ դայեկաց եւ սանուց նոցա, Էս. ԽԹ. 22, 23. Աթես. Բ. 7, 8: Յիշուելու արժանի է իրերկայի հաւատարմութեւն եւ պատուան դայեակը, Դերոմբա, որ բոլոր կենացը մէջ յարեցաւ իւր սանուն, եւ երբ մեռաւ, գերեզմանին տեղը կոչուեցաւ «կաղնի սգոյ», Ծննդ. ԻԳ. 59. ԼԵ. 8:

Դամ, Գ-Գ-Գ-Գ, 1. որդի Յակոբայ ի Բաղդադէ, Ծննդ. Լ. 3. ԼԵ. 23: Դանայ ցեղն երկրորդ էր յետ Յուդայի թուով յառաջ քան զՔրտանիս ի Բանան, Թու. Ա. 39. ԻԶ. 43: Դանայ տրուած բաժինը Յուդայէի մօտ ժողկրէն կը ձգուէր գէպ հարաւային արեւելք: Սահմանակից էր Դան փղշտացւոց բնդ որս միշտ կուռայ մէջ էր, Դատ. ԺԳ. ԺԶ. Դանայ երկիրը պաղարեւ էր բայց փոքր, եւ նախնի բնակիչք երկրին զօրաւոր էին: Ուստի Դանայ ցեղին մէկ մասը ուրիշ երկիր փնտռեց եւ նուաճեց, Յես. ԺԹ. Դատ. ԺԸ:

2. Քաղաք որ ի սկզբան կը կոչուէր Լայիս, Դատ. ԺԸ. 29, իսրայելի երկրին հիւսիսային ծայրը, յերկրին Նեփթաղիմայ, «ի Դանայ մինչե ծերսարէէ» խօսքը կը նշանակէ բոլոր աւետեաց երկիրը ծայրէ ի ծայր, քանդի Դան էր վերջին հիւսիսային քաղաք, եւ Բերսարէ՛ վերջին հարաւային: Դան քաղաքն էր առ ստորաւով Հերմոնի, յարեմոսից չորս մզոն հեռու ի Պանէասայ, Յորդանանու ակառց միջին մօտ, առ բլրոյն որ հիմա կը կոչուի Դէլլէ Դատի: Լայիս ժամանակաւ կը պատկանէր Սիդոնացւոց, եւ Դան անունն առաւ Դանայ ցեղին մէկ մասէն որ առաւ

եւ նորագեց զայն, Դատ. ԺԸ: Լայիս էր քաղաք կոապաշտութեան, եւ զաւ յետոյ նիստ Յերորովմայ օսկեղէն որթերէն միջին, Գ. Թապ. ԺԲ. 28. Ամոմ. Ը. 14: Թէպէտ միանգամ եւ երկեց ծաղկեցաւ, Դատ. ԺԸ. 10. Եղեկ. ԻԵ. 19, շատ քիչ մնացորդ կայ անկէ հիմա:

Դանիէի մարգարէութեամբ գիրքը մարգարէութեամբ խառն պատմութիւն է: Առաջին վեց գլուխները մանաւանդ պատմական են, մնացեալները՝ մարգարեական: Գրուեցաւ իբր 531 ին նախ քան զՔր. Այս գիրքին մէջ պատմութեամբ քան չէլիքն արգարեւ նորանշան եւ ուշագրութեան արժանի են, եւ նպատակ ունին ցուցնել Ոռոմեոյ ժողովրդեան թէ, անոնց ապականութեան ատենն անգամ անտես չըբաւ Տէրը փրկել զանոք, եւ այնպէս ցուցնել անոնց թշնամիներուն թէ էական տարբերութիւն կայ ի մէջ Եհովայի եւ կռոց, ի մէջ ժողովրդեանն Աստուծոյ եւ աշխարհի: Գիրքին վերջին մասին մէջ գտնուած մարգարէութիւնը Դանիէի ժամանակէն սկսեալ բոլոր զարուց համար են մինչեւ ի կատարած աշխարհի: Աստուծոյն Պարսից, Յունաց եւ Հռովմայեցւոց տէրութիւնները կը նկարագրուին պատշաճ պատկերներով: Քրիստոսի գալստեան ճիշդ ժամանակն ըսուած է հսն. Նեոխն ելլը եւ անկումը եւ անոր իշխանութեան տեսլութիւնը նշյակէս ճշդիւ նշանակուած են: Քրիստոսի յաղթութիւնն իր թշնամիներուն վրայ, եւ Քրիստոսի կրօնքին ընդհանուր տիրելը նշյակեց ցուցուած են յայտնապէս: Գիրքը լի է բարեպաշտութեան եւ ջերմեանից երախտագիտութեան բարձր զդացոյցներով: Գիրքին ոճը պարզ է, յստակ եւ հակիրճ, եւ մարգարէութեանց շատ զգուած են այնպէս յայտնի եւ պարագայիք, որ անհաւատներն ոմանը կը պնդեն թէ նկարագրուած իրերուն պատահելէն ետքը գրուած են: Իսահակ Նեոտոն գիտնիլէ կը համարի քան զայլ ամենայն մարգարէո յայտնարան եւ պարզաբոս, եւ քան զնոսա գիրքիմաց, եւ կրնէ թէ վերջին ժամանակի վերաբերեալ ի

բաց մէջ Դանիէլ իբրեւ բանալի նը-
կատուելու է աշուղ մարգարէից :

Գիրքին հարազատութեան և վա-
ւերականութեան վրայ արտաբերին և
ներքին գործը ապացոյցներ կան :
Իբրեւ արտաբերին ապացոյց՝ ունինք
զվկայութիւն նորին իսկ Քրիստոսի ,
Մատթ . ԻԿ. 15, զարգոյն Յովհան-
նու և զՊողոսոսի՝ որ Դանիէլի մարգա-
րէութիւններէն շատ բան կ'առնուն :
զՅովսէփոսին՝ որ զԴանիէլ կը համա-
րի մեծագոյն ի մարգարէս , և վեր-
ջապէս Հրէից Դարկուսներուն և Դաւ-
մուսներունը որք ստեպ կը կոչեն
զԴանիէլ ի վկայութիւն : Ներքին
ապացոյց են Դանիէլի ոճը , լեզուն ,
գրութեան եղանակը , որ բոլորովին
յարմար են դարուն : Բայց մասա-
ւանք Դանիէլի գրոց մարգարէու-
թիւններուն անթիւ կատարուած կը
ցուցնէ թէ արգարե մարգարէ էր
Դանիէլ : Այս գիրքն , ինչպէս նաեւ
Եզրասայն , գրուած է ըստ մասին
Եբրայեցերէն և ըստ մասին Փարզե-
րէն , որ էր գլխաւոր լեզու Բաբե-
լացոց :

Դամիէլ , 1. որ և Բաղտասար
ըստ Փարզեացոց , մարգարէ էր
Դանիէլ թագաւորական սերունդէն ,
և , գեռ մանուկ , տարուեցաւ գերի
ի Բաբելոն , Յուդայի թագաւորին
Յովակիմայ չորրորդ տարին , 606
նահ քան զՔր . : Ընտրուած էր ,
երիւք ընկերք , Անանիա , Միսա-
յիւիւ և Ազարիաւ , բնակել յար-
քունիս Նարուզոգոնոսարայ , և հոն
ըստ ըստականին դատարարական լոյսով
մեծ յառաջագործութիւն ըրաւ Փող-
գեացոց գիտութիւններուն մէջ ,
բայց զգուշացաւ պղծուելէ՝ ուտե-
լով թագաւորին սեղանէն զըկուած
համադամներէն , որ շատ անգամ
անմալուր էին ըստ օրինաց Հրէից ,
կամ պղծեալ կռոց պաշտաման ձօն-
եալ ըլլալով : Յետ երկրամեայ դա-
տիարարութեան , Դանիէլ և ընկերք
նորա գերի ի վերջ գտնուեցան քան
զայլ պատանին , և բարձր պաշտօն-
ներ առին արքունի ծառայութեան
մէջ : Այս միջոցին ցուցուց Դանիէլ
իւր մարգարէական նորհալ մկնկնով
զերազն Նարուզոգոնոսար , որ զԴա-
նիէլ ըրաւ Բաբելոն քաղաքին վերա-

կացու , և գլուխ դասուն գիտնոց և
քրմաց : Կը թուի թէ Դանիէլ Բաբե-
լոն չէր , թրեւս գեղապանութեամբ զը-
կուած էր աշուր , մինչ անոր երեք ըն-
կերները նետուեցան բորբոքեալ հնո-
ցը : Յետ ամաց ինչ Դանիէլ մեկնեց
Նարուզոգոնոսարայ սարել մէկ երա-
զը , և ապա զհաշակաւոր տեսիլն
Բաղտասարայ , որպէս վերջին գործը ե-
ղաւ կարգել զԴանիէլ աւելի բարձր
պաշտօնի մը քան զոր տուած էր
անոր յառաջ իր թագաւորութեան
ատենը , Դան . Ե. 29 . Բ. 27 :

Յետ աման Բաբելոնի ի Մարաց
և ի Պարսից , առ Կիւքսարաւ և
Կիւրոսիւ , Դանիէլ մնաց միշտ իւր
բարձր պաշտօններուն մէջ , և վայե-
լեց մինչև ի մահ իւր յիշեալ թա-
գաւորաց , Կիւքսարայ և Կիւրոսի
չնորհալ , բաց ի կարճ ժամանակէ
մը , երբ միւս պաշտօնէից նախանձը
յաջողեցաւ տալ թագաւորին նետել
զԴանիէլ ի գուռն առիւծոց , գործ
մը որ եղաւ առ եգիպտոսէ Դանիէլի
թշնամեաց : Այս միջոցին Դանիէլ
մեծ փութով կ'աշխատէր , պահօք
և ազօթիւք , ինչպէս նաեւ իւր իւր-
բարտներով , ձեռք բերել Հրէից
գարձն իրենց երկիրը , քանզի խոս-
տացեալ ժամանակը եկած էր , Դան .
թ . Դանիէլ տեսաւ ի կենդանու-
թեան իւրում Հրէից գարձին հըս-
կարտակն ի գերութենէ , և իւր ժո-
ղովրդէն շատերուն դառնալն ի Հրէ-
աստան : Բայց չի գիտցուի թէ եր-
բէք զնաց տեսնել զիրտաաղէմ ,
Կիւրոսի երրորդ տարին , ունեցաւ
Դանիէլ տեսիլներ Հրէից զիճակին
վրայ մինչև ի գալուստն խոստացեալ
Փրկչին : Հուսկ յետոյ կը տեսնենք
անոր հանգարտութեամբ ապանելն
իւր բազմաթիւն կենաց խաղաղաւէտ
վախճանին և արդարոց փառա-
ւոր յարութեանը : Դանիէլ էր մին
ի նշանաւոր սրբականաց անձանց որ
կը յիշուին ի պատմութեան : Անոր
ոչ միայն ծերութիւնն այլ և երիտա-
սարգութիւնը նուիրեալ էր Աստու-
ծոյ : Դժուարագոյն ժամանակներու
մէջ պահեց իւր անբծութիւնը , և
արեւելեան արքունեաց բազմապիսի
հրապոյսներուն մէջ էր միշտ մաքուր
և անսագիւտ : Անեկիւզ դաւանե-

ցաւ Աստուծոյ անունն առաջի հե-
թանոս թաղաւորաց. և մարտիրոս
պիտի բլլար եթէ հրաշխիւք չազատէր
մահաւանէ: Դանիելի վարքն արժանի
է երիտասարդաց ընթերցմանը, և
անոր վարուցը դասերը լի են կարեւոր
խրատներով:

2. Դաւթի երկրորդ որդին որ կը
կոչուէր նաև Քիւրաբ, Ա Մնաց. Գ.
1. Բ թաղ. Գ. 3:

3. Ոմն յազգէն իթամարայ, չոր-
րորդ որդւոյն Ահարոնի: Էր մին ի
գլխաւորաց որ Եզրատայ հետ եկան
Բաբելոնէ ի Հրէաստան, և եղաւ
մին ի գլխաւոր աշխատողաց բարե-
կարգութեան ազգին, Եզր. Բ. 2:

Դաճկ, Դանկ թարգմանուած բա-
ռը կը նշանակէր Հռովմէական դրամ
մը պղնձէ որոյ արժէքն էր իւր 40
փող (Բ-ր-):

Դալտ, առա Բաճաճ և Կաղմի:
Դասակարգութիւն, կարգն որով
քահանայք Հրէից կը կատարէին ի-
րենց սպասարարութիւնը տաճարին
մէջ, Տես Աթառ:

Դաստիարակ, Գաղ. Գ. 24, 25,
բոս Յունիս՝ Բիտ-ի տեսակ մը
տեխնիկ որ խնամ կը տանէր աղա-
յոց, անոնց գիտութեան սկզբունքը
կը որովցնէր, և ժամանակին գաղտնի
կը տանէր զանոնք և դպրոցէն կ'ար-
ձակէր: Այսպէս Մովսէսական օրէն-
քը գոտտիրարակ էր Հրէից, վասն
զի հսկեց Հրէից ազգին աղայութեան
վրայ, և վերջապէս օրինակներով
և մարգարէութիւններով զանոնք
տարուա Քրիստոսի: Երբ Հրէայ մը
կը սորովէր Քրիստոսի հաւատաւ, օ-
րէնքին գոտտիրարակութեան պաշտո-
նը կը դադարէր այն անձին համար:

Հրէից գաղտնիքներուն վրայ քիչ բան
գիտցուած է, ոչ ալ յայտնի է թէ
կեր և որչափ ատեն տղայք կը կրը-
թուէին գաղտնաց մէջ, Բ Որ. 2. 7-
9. ԺԱ. 18-20. Հաւանական է թէ
ոչ միայն նախնական դաստիարա-
կութիւնն, այլ և չափաւորաց կրը-
թութիւնն էր ընդ խնամով կրօնա-
կան պաշտօնէից: Քրիստոսի ժամա-
նակ, ինչպէս կ'երևի, դրեթէ ամէն
Հրէայ գիտէր կարգաւ և գրել:

Դաստաստան բառը գործածուած
է, Մատթէի Ե. Գլխոյն 21, 22 հա-

մարհերուն մէջ փոխանակ դատառ-
անակա՛նք ատենի, այսինքն փոխա-
նակ ատենի եօթն դաստաստանց որոց
համար կ'ըսէ Յովսէպոս թէ իւրա-
քանչիւր քաղաքի մէջ կային, և
մանր մուշր դատար կը տեսնէին:
Տես և Ժողովարան բառը:

Դատաստանի օր որոյ համար եր-
բեմն "դատաստան", բառը միայն կը
գործածուի, այն մեծ օրն է երբ, ի
կատարածի աշխարհիս և ի վախճան
ժամանակաց, Քրիստոս պիտի նստի
դատել զտիեզերս, և երբ ամէն
մարդկային անձ պիտի դատուի և
վարձատրուի բոս գործոց իւրոց, թէ
բարեաց և թէ չարաց: Քրիստոսի
երկրորդ գալաւտան ժամանակը և
այն ժամանակին տեղադրութիւնն Ա-
ստուծոյ միայն յայտնի են: Այն ժա-
մանակը պիտի գայ յանկարծ, և
փառաւոր բոլոց հանդէ մեծպայելչու-
թեամբ: Այն օրը պիտի տեսնուի
թէ Աստուծոյ բոլոր ճամբաներն ի-
րաւացի են: Բայց տիեզերք պիտի
լեցուի զարմանք և արդարացիէ
Քրիստոսի հաւատար բոլոց անարատ և
անթերի արգարութիւնը, բոլոց անոր
բարութիւնը որ առաւել հրաշա-
լի է՝ պիտի պատկէ զանի անձառ-
փառք: Փրկիչը մանաւանդ պիտի
ընդունի այնուհետեւ իւր վարձքը, և
փառաւորուի ի սուրբ իւր, որ պի-
տի յառնեն ի մեռելոց բոս նմանու-
թեան նորա: Քրիստոս պիտի բաժնէ
բոլոր մարդիկ երկու դաս. բոլոր ար-
դարք պիտի գտնուին ի միւսմ, և
բոլոր չարք՝ ի միւսումն. աստուա-
ծասէրք՝ ի միւսմ, և աստուածատ-
եացք՝ ի միւսումն. որ ի կենդանու-
թեան իւրեանց ապաշխարութեամբ
ի Քրիստոս հաւատացին՝ ի միւսմ, և
որ անդեղ և անհաւատ մեռան՝
ի միւսումն: Եւ այս վճիռն և բա-
ժանումն պիտի բլլայ յաւիտեական
Առաջին դասին մէջ գտնուողք պիտի
յառնեն սրբութեամբ և ուրախու-
թեամբ, իսկ երկրորդ դասինը
պիտի ընդմիջ ի մեղս և ի վայ յա-
ւիտեական, Ժողով. ԺԱ. 9. Դան.
ԺԲ. 2. Մատթ. Ժ. 15. ԺԲ. 36. ԻԲ.
31-46. ԻԶ. 64. Յովհ. Ե. 22. Գործ.
ԺԵ. 31. Հռովմ. ԺԳ. 10-12. ԲԵ.
Ա. 7-10. Բ Պետր. Բ. 9. Գ. 7. Ա

Յովհ. Դ. 17. Յայտ. Ի. 12-15:

Դատաւարք, Երբայեցեղեն շէտ-
թի՛, էին իշխանք, պետք կամ ա-
ռաջնորդք իսրայելի, ի Յետուպ
մինչև ի Սաւուդ: Այս իշխան դա-
տաւարք շատ տարբեր էին հասարակ
դատաւարներէն կամ ժողովրդեան
դատերը տեսնողներէն: Այս վերջին-
ներուն վրայ տես Արգաթաւքիւն
բառը: Կարեկեանացիք, որ Տերա-
ցիներէն հաստատած էին, ունէին նոյն-
պէս կառավարիչներ զորո Սոֆֆէդ
կամ Սոֆէդիմ կ'անուանէին, և ո-
րոց իշխանութիւնը հաստատ էր
թագաւորական իշխանութեան:

Հրէից դատաւարաց իշխանութիւ-
նը ցկեանս էր: Բայց յայտնութիւնը
միշտ շարունակ էր: Մերթ ժողո-
վուրդը կը մնար անտէրունչ, այսին-
քով առանց իշխանի, և մերթ ընդ
հպատակութեամբ օտար թագաւո-
րաց յորոց հարստահարուելով կը
հեծէր առանց ազատչի: Դատաւարք
ընդհանրապէս աստուածուհա կը
ցուցուէին, բայց և այնպէս երբեմն
ժողովուրդը կ'ընտրէր յարմարագոյն
անձ մը ազգը հարստահարութենէ
ազատելու: և որովհետեւ հարստա-
հարութիւնը շատ անգամ մասնաւոր
էր, այսինքն այս ինչ գաւառի կամ
ցեղի վրայ, ընտրուած դատաւարն
այն գաւառին կամ ցեղի վրայ մի-
այն ունէր իշխանութիւն: Այսպէս
Աւովդ, Յեփթայէ, Ելուն և Յայիր
դատեցին գլխաւորապէս Յորդանա-
նու արեւելեան կողմը բնակող Հըր-
եայք, քանզի յիշեալ անձինք այս ցե-
ղերն ազատեցին հարստահարութենէ:
Բարակ և Թովզա գատեցին հիւսի-
սային ցեղերը: Ազգան՝ կեդրոնական
ցեղերը: Աբնոռա և Սամփոն՝ հա-
րաւայինները: Դատաւարաց իշխա-
նութիւնը քիչ ստորին էր քան
գլխաւորապէս: Դատաւարք ունէին
իշխանութիւնն պատերազմ՝ հրատա-
րակելու և խաղաղութիւն ընելու:
անոց զինուորները քաջարակ էին,
բայց արտօնութիւն չունէին նոր օ-
րէնք տալու, կամ նոր բեռ գնելու
զգին վրայ: Որինաց պահպանները
էին, պաշտպանք կոչուի, զիւժիւն-
դիրը յանցանաց, մասնաւոր կռա-
պաշտութեան յանցանաց. չունէին

ոչ ամսական և ոչ պերճութիւն կամ
չքեղութիւն. էին նոռա առանց թիկ-
նապահի: Իսկ կառք և սպասաւորք
այնչափ միայն ունէին որչափ կրնա-
լին վարձել իրենց անձնական հա-
րատութեամբ:

Եհովայի պատուէրը վաւերելու կամ
ընթերցու բոլոր Բանանացիները, մա-
տամբ իւրը միայն գործադրուեցաւ:
և տնոնք որոց ինչպէսեցաւ՝ ապա-
կանեցին զՀրեայս իրենց կռապաշ-
տութեան և մուրթեան թունովը:
Միջայի և Ղևտացայն գործը, և
Գարաա գործուած օճիրը որ պատ-
ճառ եղաւ աւերիչ պատերազմին
ընդգէմ իննիւսմինի, թէպէտ պատ-
մուած է ի վերջ կոյս Դատաւարաց
գիրքին, գլ. ԺԷ-ԻԱ, պատահեցան
ոչ երկար ժամանակ յետոյ քան
զմահն Յետուայ, և կը ցուցնեն թէ
ինչպէս շուտ հեռացաւ իսրայէլ Ա-
տուծմէ: Չանոնք պատժելու համար
թոյլ տուաւ Աստուած Միջայեաց
և Մովաւու ազգերուն, Բանանաց-
ւոց, Մադիանացւոց, Ամոնացւոց
և Փղշտացւոց, չարարել և կեղե-
քել իսրայելի ցեղերուն մէկ մասը,
երբեմն նաև ողջոյն ազգը: Բայց դը-
թալով անոնց վրայ, ժամանակ ժա-
մանակ կը յարուցանէր վերջիշեալ
զինուորական և քաղաքային իշխա-
նաց, այն է՝ Դատաւարաց, մին:
Հնգետաւան դատաւարք կը յիշուին
Սուրբ Գրոց մէջ, որ կը սկսին Գո-
թոնիկիւ, իրր քան ամաւ յետոյ
քան զՅեսու, և կը տեսն մինչև ի
թագաւորել Սաւուդին: Դատաւարաց
յաջորդութեան, ինչպէս նաև ան-
տէրընչութեան ժամանակին թուա-
կաններն են.

Տ-րէ	
Իսթոնիէլ, իրր 4405 ին նախ	
քան զԳր.	40
Ընդ Էգզոնիւ	48
Աւովդ և պլք	80
Ընդ Փղշտացւոք	անյայտ
Սամեգր	անյայտ
Ընդ Յաբինաւ	20
Դերօրա և Բարակ	40
Ընդ Մադիանաւ	7
Գեդէա	40
Արիմելէ	3
Թովզա	23
Յայիր	22

Ընդ Ամմանացւո՞վք . . .	48
Յեկեթայէ . . .	6
Արեւսա . . .	7
Ելն . . .	40
Արգօն . . .	8
Ընդ Փղշտացւո՞վք . . .	40
Սամփսն } . . .	20
Հեղի } . . .	40
Ընդ Փղշտացւո՞վք . . .	20
Սամսւէլ, իրր . . .	42
Սաւուղ, առաքին թագաւոր, նախ քան զԳր. 4095:	

Ժամանակն ի Դոմոնիելէ մինչեւ ի Սաւուղ, ըստ վերոգրեալ տախտակին, իր 500 տարի է. ըստ ընկաւեալ ժամանակագրութեան՝ իր 310 տարի: Լը կարծուի թէ վերոյիշեալ միջոցներէն ոմանք ժամանակակից են իրարու. բայց Դատաւորաց գիրքին պատմութիւնն ուրիշ ծանօթ թմաւանաց, եւ Գ. թագաւորաց Չ. գրութիւնն 1 համարին եւ Գործոց առաքելոց ժ. Գ. գրութիւնն 20 համարին հետ միարանելու եղանակին կողմանէ ժամանակագիրք համաձայն չեն: Թեպէտ այլեւայլ գործադրելի միջոցներ առաջարկուած են, բայց ասոնց քննութիւնն այս գործին սահմանէն գտարու է:

Դատաւորաց Գիրքը կը պարունակէ այն ժամանակներուն պատմութիւնը յորս իսրայէլ կը կառավարուէր Դատաւորներէ, եւ շատ անգամ վկայութիւն բերուած է այս գիրքէն Նոր կտակարանին եւ Սուրբ Գրոց ուրիշ մասերուն մէջ: Դատաւորաց գիրքը կը թուի գրուած յառաջ քան զառնելու Դաւթի զԱհն, Դատ. Ա. 21, բայց թագաւորական կառավարութեան հաստատուելէն ետքը, Դատ. ժ. 6. ժ. 1. Իկ. 25, թէ ով էր այն գիրքին հեղինակը՝ ծանօթ չէ. քննաց մեծ մասը Սամսուէլի կ'ընծայեն զայն, 1403 ին նախ քան զԳր., բայց շատերը կը համարեն զայն խմբագրեալ յեզրասոյ: Դատաւորաց գիրքը կը ցուցնէ Աստուծոյ խնամքն իր ժողովրդեան վրայ, իւր երկայնմութեան հետ խառնելով առժամանակեայ պատուհասը: Դատաւորաց ժամանակն էր, ընդհանրապէս նկատելով, մին ի բանշառ ժամանակաց իսրայելի պատմութեան, եւ որչափ կը հաստատուէր Աստուծոյ սա խօսքը, «Թէ որ զիս մերժելով ապստամբիք, սուրբ պիտի սևտէ ձեզ», նոյնչափ կը հաստատուէր միւս խօսքը թէ, «Թէ որ զուք յօժարիք ու հնազանդիք՝ երկրին բարիքը պիտի ոստէք», Ես. Ա. 49, 20:

Դարեմ, 1. Դարեմ Մար, Դան. Ե. 31. Թ. 1. ԺԱ. 1, էր որդի Ասագահայ, Մարաց թագաւորի, եւ եզրայր Մանգանեայ, մօր Կիւրոսի, եւ Ամիւսայ, մօր Եղմարովդաբայ եւ հանւոյ Բաղտաստայ. այսպէս Դարեմ Մար էր մօրեղբայր Եղմարովդաբայ եւ Կիւրոսի: Հրեայք կոչեն զնա ընդհանրապէս Դարեմ, եթեմանաունը՝ Արտաշէս, իսկ Քսենոփոն՝ Կիւքսար: Դարեմ ընկեց զԲաղտասար թագաւոր Քաղէէացու, եւ կալաւ աթոռը մինչեւ ի մահ իւր որ պատահեցաւ յետ երկուց ամաց, երբ այն աթոռն ինկաւ Կիւրոսի մեծի: Առ Մարն Դարեմհիւ նետուեցաւ Դանիէլ առիւծներուն զուրը, Դան. 2:

2. Դարեմ վալտապեայ, որ կը յիշուի Եզրասոյ 4-7 գլուխներուն մէջ, նոյնպէս յԱնգեայ, իրեւ նորէն հաստատուող տաճարը վերստին շինելու հրամանը, որ տրուեցաւ Հրէից ի Կիւրոսէ, եւ ապա յետս կողուեցաւ: Դարեմ վալտապեայ յաջորդեց 521 ին նախ քան զԳր. Շմբարի մեղի որ յափշտակեց աթոռը, Դարեմ թագաւորեց երեսուն եւ վեց տարի, փոխեց կառավարութեան նիստն ի Շօշ, որոյ զամս Բաբելոն տպանդեցաւ ի Դարեմհիւ, բայց Դարեմ նուաճեց ապստամբութիւնը, եւ քանդեց Բաբելոնի պարիսպները, ինչպէս մարգարէացուած էր, Երեմ. Եկ. 58:

3. Դարեմ կոգումեոս, Նէեմ. ժ. 22, էր մին ի քաջ եւ առատաձեռն թագաւորաց Պարսից: Աղէքոսանդր Մեծ յաղթեց անոր քանի մը անգամ, եւ Նուսի յետոյ կործանեց Պարսից տէրութիւնը, յետ երկերիւր և վաթսուն ամաց հաստատութեան նորա: Դարեմ սպանուեցաւ իւր զօրապետներէն յետ վալտապեայ կործ թագաւորութեան: Այսպէս ճշմարտեցաւ մարգարէութիւնն Դանիէլի,

գլ. Ը. որ Պարսից Թագաւորութեան մեծնայլ գուշակած էր եղջիւր ամեն լոյժ գէպ արեւմուտք, գէպ ի հիւսիս և գէպ ի հարաւ գացող խոյին օրինակաւ որուն ոչ ինչ կարող պիտի ըլլար ընդդիմանալ, ինչպէս նաեւ գուշակած էր անոր կործանուեցն աշուտներուն մէջտեղ լայն եղջիւրներուն ետեղ քօշէ մը (Աղէքսանդր Մեծ), որ պիտի գար յարեւմտից, և պիտի ընթանար րոյր արշաւարհք առանց գետինը կոխելու: Այս մարգարէութիւնն այնպէս բացայայտ է որ ամենեւին պէտք չունի լուսաբանութեան, և ճշգրիւ կը նկարագրէ ինչ որ ժամանակին կատարուեցաւ և է նիւթ պատմութեան:

Դաւեցիք, Ժողովուրդ անդր քան զիփրաստ: Առնցած գաղթականներ եկան Սամարիա, Դ Թագ. Ժ Ե 24. Եղ. Գ. 9: Կը կարծուի թէ Դաւեցիք էին Դասք, որ կը բնակէին յարեւելից Կասպից ծովուն, և էին հրապատակ Պարսից:

Դաւիթ, Գեորգի, կրտսերագոյնն յորդիս Եսեթի, ի ցեղէն Յուդայ, ծնեալ ի Բեթլէհէմ 1085 ին նախ քան զԳր. 1, մին ի նշանաւոր մարդոց ար կը յիշուին սրբազան և արտաքին պատմութեան մէջ: Դաւիթի վարքը երկար պատմութեան է Ա Թագ. Ժ 2. Գլխին մինչև Գ Թագ. Բ. 15: «Տէրօջը օծեալ», ընտրեալ յԱստուծոյ ինեւ թագաւոր իսրայելի փոխանակ Սաւուդայ: Այս պաշտօնին համար օծուեցաւ Սամուելէ մարգարէէն՝ քանի մը տարի յառաջ քան զԵլանէն ի գահ, Ա Թագ. Ժ 2. 4-13, առ որ պատրաստեց զնա Աստուած պարգևօք Հոգւոյն Արքայ, և երկար նեղութիւններով և վտանգօք Դաւիթ իւր հովուութեան ատենը, մինչ պատանի էր, նշանաւոր եղաւ համարձակութեամբ, հաւատարմութեամբ և յաւատովն յԱստուած. և մինչդեռ երիտասարդ էր՝ կոշտեցաւ յարքունիս, իրրեւ հմուտ երաժշտութեան, քաջ, զգօն և անձամբ գեղեցիկ և ժամանակ ժամանակ կը սփոփէր և կը զուարթացնէր զՍաւուդ որ կը տանջուէր մաղձատութեան ոգիէն և խղճի խայթէ: Դաւիթ եղև Սաւուդի պալատականներէն մին, Ա Թագ.

Ժ 2. 21, բայց երբ փշտացուց պատերազմը բրդաւ, Դաւիթ, ինչպէս կ'երեւի, թողուց զՍաւուդ և դարձաւ իւր տունը խնամ տանել իւր հօրը հօտերուն: Նախախնամութիւնը շուտով առիթ ընծայեց Դաւիթի երթալ տեսնել քանակը, և անոր քաջութեան և հաւատարմի տուաւ յաղթութիւն ի վերայ հօգայ ախոյեանին Գողիաթու: Դաւիթ դարձաւ յարքունիս պապեալ պատուով, առաւ զօրարածին մը հրամանատարութիւնը, և ամէն առթի մէջ իւր բարեղք գնացիր շուտով օտացան ժողովրդեան վստահութիւնը և սերբիւց Սաւուդի նախանձը վերջապէս ստիպեց զԴաւիթ ապաւինել յառապատն Յուդայի, ուր շուտով ժողովեց ճարիւր հօգիւ բաղկացեալ խումբ մը զոր պահեց ի կատարեալ հնազանդութեան և կը գործածէր միայն երկրին թշնամիներուն դէմ: Բայց տակաւին կը հայածուէր ի Սաւուդայ անհաշտ թշնամութեամբ, և որովհետեւ չուզէց մեռլ ձեռք ի թագաւոր իւր, թէպէտ Սաւուդ քանի մը անգամ ինկաւ անոր ձեռքը, վերջապէս լաւ համարեցաւ Դաւիթ խոյս տալ յերկրն փշտացուց: Հոն ընդունուեցաւ պատուով, բայց պատահեցաւ այնպիսի գիտաւորութեանց, որ չէր կարող մնալ հոն պատուով, մինչ Սաւուդի և Յովնաթանայ մահը բացաւ անոր ճամբայ գէպ ի խոտացեալ գահը:

Իսկոյն ընտրեցաւ Դաւիթ թագաւոր ի վերայ տանն Յուդայի ի Քերթոն. և եօթը տարի ընդդիմանալն ետքը, նաեւ իսրայելի տանն ցեղերը միանայն հաւանութեամբ ընտրեցին զնա թագաւոր: Դաւիթ աթոռանիստ քաղաք ըրաւ զԵրուսղէմ, և եղաւ նահապետ թագաւորական տան մը որ տեւեց մինչև ի սպառ բարձուեց թագաւորութեան ի Յուդայէ: Իրրեւ թագաւոր նշանաւոր եղաւ հաւատարմութեամբն առ Աստուած և առ մեծ նպատակն որոյ վրան կոշուած էր այն ծանր և կուրկար պաշտօնին: Դաւիթ տարաւ Աստուծոյ տապանակն ի Քաղաքն Սուրբ մեծաշուք պատուով և ցնծութեամբ: Մեծ փոյթ տարաւ աստ.

ուածային պաշտամանից նորոգման և կատարմանը: Անաշառ կը տեսնէր ժողովրդեան գառները, և մեծ նպատակ մատուց ընդհանուր զարգացման ազգին: Դաւթի իմաստութեամբ և ջանիւր հաստատուեցաւ Հրէից թափառարութիւնը, և իւրեւ քաջ պատերազմով կարող եղաւ ոչ միայն յաջողութեամբ զգէմ ունել արտաքին թշնամեաց յարձակումներուն, այլև ընդարձակել տէրութեան սահմանները բոլոր այն երկիրներուն վրայ զորս խոստացած էր Աստուած տալ Իսրայէլի, այսինքն ի Կարմիր ծովէ և յԵփրատէ մինչև ցեփրատ, Ինչպէ. ԺԵ. 18. 8Ե. Ա. 3. Դաւիթ մեծացուց ժողովուրդն աւարօք պատերազմաց, և ժողովց առատ նիւթ փառաւոր տաճարի մը համար զոր ի մօտ ունէր շինել ի պատիւ Եհովայի, բայց զոր կանգնել Սողոմոնի արտօնութիւնն էր:

Դաւիթ յաջողութեան և բացարձակ իշխանութեան ապականիչ ազգեցութենէն բոլորովին զերծ չմնալ, չատեւ սաստիկ փորձութիւններ ունեցաւ. և թեպէտ անոր վարքն ընդհանրապէս հակառակ էր գլխովին դրացի ազգաց թագաւորներուն վարուցը, ինկաւ սակայն Դաւիթ ծանր ծանր մեղաց մէջ, իբրեւ զայլ թափառոր ժամանակին ունէր բազում կանայս, և ի վերջ կոյս կենաց իւրոց կրեց գառն վիշտեր որ էին արգասիք բազմակիսութեան: Ուրիայի և Բերթաբեայ գիպաց մէջ Դաւթի ոտներն արգարեւ սողկայի էր, բայց երբ արթննացաւ իւր անզգամութեան թըմբութենէն, խորզով և մեխով ապաշխարեց, խոնարհութեամբ յանձն առաւ յանդիմանութիւնն ու պատիժը, և խնդրեց ու գտաւ շնորհս Աստուծոյ: Այնուհետեւ յաճախ նեղութիւնը յորդոր եղան անոր խոնարհիւ և չիկնել յանձնապատասխան: Երկպառակութիւնը, անարժան խառնակութիւն և սպանութիւն պակաս չեղան անոր տունէն: Թաճարայ, Ամոնի և Արիտողմայ պատմութիւնը կը ցուցնեն թէ ինչպէս ի խոր խոցումէ եր անոնց Տօրը սիրտը: Արիտողմայ, Սարէէի և Ագանիայի խափութիւնները, սոքի և օրածութիւն

նր որ տառապեցուցին ժողովուրդը, եղեռնագործութիւնը Յովարայ, այլովքն հանգերձ, գոչել տալին Դաւթի, «Երանի» թէ աղաւանի նման թեւեր ունենայի, որ թռչէի ու հանգիստ ըլլայի: Բայց և այնպէս Դաւթի նեղութիւններն շահաւոր եղան անոր: Անոր մտաց հաստատութիւնը, բարուց անյողօրոգութիւնը, խոնարհութիւնը, ազնուութիւնը և բարեպաշտութիւնը կը փայլեն ի վերջին գործն նորա Ագանիայի ապշատամբութեան առթիւ: Անոր պատուէրն առ Սողոմոն վառն եղեռնագործ կենաց Յովարու և Սէմէիայ՝ արգարութեան պատասխան էր և ոչ վրէժխնդրութեան: Տաճարին շինութեան համար Դաւթի պատրաստութիւնները, և հրապարակական պաշտօնն յորում ամենայն ինչ նուիրեց Եհովայի և հրաւիրեց բոլոր ժողովուրդն օրհնել զՏէր Աստուած հարց իւրեանց, կը պատկեն չքնաղ գեղեցկութեամբ և փառօք Աստուծոյ նշանաւոր ծառային կեանքը: Եւս քառասնամեայ թագաւորութեան մեռաւ Դաւիթ ի հասակի եօթանասուն և մի ամաց:

Դաւիթ ունէր բարձր աստիճանի իմացութիւն և հանճար. անոր նշանաւոր առաքելութիւններն էին առատաձեռնութիւն, ուղղութիւն, արութիւն, փղիթ և յարատեւութիւն: Իոկ աստուածապաշտութեան մասին անոր գլխաւոր յատկութիւնն էր միաբնիւ և Զերմեռանգ հաւատքը: Հմուտ աշխարհավար, գոռ պատերազմող և քաջ բանաստեղծ էր, իւր սաղմոսներուն մէջ ապաշխարար կը յայտնէ իւր սիրտը ողջոյն: Սաղմոսներն են աստուածազգեցիկ երգեր, որ կը պարունակեն ոչ սակաւ մարգարային պատգամներ, և զորմանակ յարմարութիւն ունին Աստուծոյ ժողովուրդը եռանդի բերելու ցորչափ գտնուի Աստուծոյ ժողովուրդ յերկրի: Թէեւ ուղղագրուն և նախ Երայիցներէն լեղուաւ Բեթլէհեմի հովիտներուն և Ամոնի բարձրութեանց վրայ երգուեցան, բայց և այնպէս որեւիցէ օտար լեղուաւ ևս քաղցր կը հնչեն, և են սիրելի բոլոր Գրիտանեայ սիրտերու ընդհանուր աշ-

խարհի վրայ, Դաւիթ ուղղմաներգութիւնը մեծանկրով, ի պաշտամունս տաճարին, հին ծէսերուն վրայ աւելցուց կարեւոր միջոց մը կրթութեան և շինութեան:

Իսկ իբրեւ թագաւոր, Դաւիթ էր երեւել օրինակ ֆրիստոսի, և անոր բնագարձակելն իւր տէրութիւնը նոր երկիրներ նուաճելով, կը ցուցնէր ֆրիստոսի համաշխարհական թագաւորութիւնը: Անոր թագաւորական ցեղը նորէն կենդանացաւ հոգեւորապէս յանձին ֆրիստոսի, որ էր զաւակ Դաւիթի բնա մարմնոյ, ուստի բնա Սուրբ Գրոց կը կոչուի «Որդի Դաւիթի», և պիտի նստէր անոր աթոռը:

Դգմեմի: Բնա ոմանց այն տունկն էր որմէ կը հանուի լուծողական իւզը (հօք տալ): Այս տունկը արեւելքի մէջ կ'ըլլայ բարձր ութէ մինչեւ երկուսուսան ոտք: Մէկ տեսակն աւելի բարձր կ'ըլլայ: Այս տունկին տերեւները լայն են, և վեց կամ եօթը բաժանեալ: Բայց որովհետեւ հիմա գիացուած է թէ հին Նինուէի մասերը գգմենւոյ տեսակ մը հասցունելով կը տարածեն անոր ճիւղերը

հողի կոշտերէ և ծառի ճիւղերէ շինուած տաղաւարներու վրայ որոնց տակ պարտիզպահը կը պատասպարուին Ասիական երկիրներու արեւին սաստիկ տապէն, բաւական յայտնի եղած է թէ Արարերէն տէր կոչուած այս տունկն է բուն Յովնանու գգմենին: Եթէ սա խօսքը, «Մէկ գիշերուան մէջ բուսաւ», Յովն. Դ. 10, բառական նշանակութեամբ առնուելու է, կը նշանակէ թէ Առասուած «հրամայեց» գգմենւոյն, Դ. 6, փութացնել իւր ածուրը, այնպէս որ մէկ գիշերուան մէջ գգմենին բուսաւ և ջովացաւ հրաշխիւք:

Դեբոն, Դեմն, Ես. Ժե. 9, Դեբոն-Պազ, Թու. ԼԳ. 45, 46, քաղաք Գազայ, Թու. ԼԲ. 34, որ յետոյ անցաւ Ռաբինեանց, Յես. ԺԳ. 17, Էր գաշտի վրայ Առնոնի հիւսիսային կողմը, և եղաւ առաջին իջեան իորայեացւոց, Առնոն գետէն անցնելէն ետքը: Յետոյ ուրեմն կը գտնէք զայն Մովաբացւոց ձեռքը, Ես. Ժե. 2. Երեմ. ԽԲ. 22: Այս քաղաքին հետքը կը տեսնուին զարդիս Տիպան կոչուած տեղը:

Դեբորա, Կալ-Է, 1. մարգարէ, և կին Ղաբիգովթայ. գատեց զիորայէլ, և կը բնակէր արմաւենւոյ մը տակ ի մէջ Ռամայ և Բեթելի, Դաւ. Դ. 4, 5: Կոչեց զհարակ, պատուիրեց անոր յարձակել Ասորայի վրայ և յազթութիւն խոստացաւ անոր: Բարակ յանձն չառաւ իթալ առանց Դեբորայի: Դեբորա գնաց անոր հետ, բայց բռաւ տնոր թէ այս արշաւանաց յաջողութիւնը պիտի ընծայուէր կնոջ մը և ոչ բարակայ: Յետ յազթութեան Դեբորա շինեց դռանչելի յազթական երգ մը որ կը գտնուի Դաւաւարաց գիրքին մէջ, Գլ. Ե.:

2. Գլխակ Բերեկայի որ իւր սանուն հետ եկաւ Ասորուց երկրէն ի Քանան, Իննդ. ԻԴ: Դեբորա մեռաւ մօտ ի Բեթել, և թաղուեցաւ մեծ պատուով և խաղաղատանգը, Իննդ. ԼԵ. 8: Այսպիսի գէպք մը զոր Մովսէս այսպէս պարզօրէն կը յիշէ, թէ և գեղեցիկ, հազիւ արժանի կը համարուէր յիշուելու մեր մեծամեծ պատմութեանց մէջ, յորս

Թագաւորաց, երեւիլ քաղաքագիտաց և գուռ պատերազմողաց գործերը մանաւանդ կարճատեւութիւն իբրեւ պանծալի, քան խոնարհ բայց բազմաբզիւն կեանքի մը գորովալի յիշատակը:

Դեղաթ, 1. Թառն Գուշայ, Երնդ. ժ. 7. և 2. որդի Յեկանայ, որդւոյ Արաքսամու ի Քեւուրայ, Երնդ. ԻԵ. 3: Երկրորդն ևս էին նահապետք ցեղից որ ստեպ կը յիշուին ի Սուրբ Գրքոս, եր կարծուի թէ Գուշեանի Դեղանայ սերունդը բնակեցաւ հաւաքային Արարիա, մօտ ի Պարսկային ծոց, ուր կայ կղզի մը զոր Արաքսայից կը կոչեն Տառն: Արաքսաման Դեղանայ սերունդը կը բռնակեր մօտ առ Եղափայտեցիտ, Երնդ. ԻԹ. 8: Ուր որ Սուրբ Գրքոց մէջ կը յիշուի այս անունը, միշտ լաւ չի հասկցուիր թէ որ Դեղանայ վրայ է խոսքը: Նաւանականայէն Գուշեան Դեղանայ ցեղն էր որ վաճառականութիւն կ'ընէր: "Դեղանացւոց կառաւանները" կը յիշուին առ Եսայեայ ԻԼ. 13: Դեղանեանք կը յիշուին նաև առ Եղեկիկէի, ԼԲ. 13, ընդ վաճառական թարսոսի, և անուանին էին իրենց առևտրովն ընդ փրկելիցիս:

Դեկապոլիս, (Յունարէն բառերէն դեկա, տասն, և փոլիս, քաղաք,) գաւառ ի Պաղեստին, որ ունէր տասն գլխաւոր քաղաք, յայսկոյս և յայսկոյս Յորդանանու, մանաւանդ յարեւելից, Մատթ. Դ. 25. Մարկ. Ե. 20. Ե. 31: Ըստ Պլինիոսի, այդ քաղաքներն էին, Սիւլիստոպոլիս, փիղապեղփիս, Ռափանէ, Գազարա, Հիպպոս, Գիսոս, Պեղզա, Գերասոս, Եսանթա, և Դամասկոս: Յովսէփոս փոխանակ Եսանթայի կը գնէ Ռոսպոս: Թեպէտ իսրայելի գահմանին մէջ էր Դեկապոլիս, շատ օտարականներ կը բնակէին հոն, ուստի և օտար անունը պահէց: Թերեւս ռա պատճառաւ որ այն գաւառին մէջ շատ իւղը սնուցուէր, Մատթ. Ը. 30. սովորութիւն մը որ արգելեալ էր ի Մովսէսական օրինաց:

Դեմա, իսլաւոսլան, գործակից Պոզոսի ի Թեոսաղոնիկէ. յետոյ Թա-

զուց զնա, կամ վճատելով գործին ծանրութենէն, և կամ հրապուրեալ ի սիրոյ աշխարհի, Եղ. Դ. 14. Բ ՏԻՄ. Դ. 10. Փիլիմ. 24:

Դեմետրիոս, դեմոքրատ, 1. արծաթագործ Եփեսոցի, որ կը շինէր Եփեսոս Արտեմիսի համբաւաւոր մէհէրին օրինակները, զորս կը վաճառէր օտարականաց, Գործ. ԺԹ. 24-40: Տեսնելով աւետարանին տարածումը, ոչ Եփեսոս միայն, այլ և ի շրջակայս նորա, ժողովեց իւր արուեստին բանուորներն, բոլորով թէ այն նոր վարդապետութեամբ ոչ միայն իրենց շահը, հապա նաև պաշտօն մեծին Արտեմիսի որ Եփեսոս ի վտանգի էր իսպառ խափանուելով: Այսպէս քաղքին մէջ եղաւ աղմուկ և խռովութիւն զոր հազիւ կրցաւ հանդարտեցնել քաղքին զարապետը կէս բռնութեամբ, կէս համոզմամբ:

2. Աշակերտ, հաւանականապէս նաև պաշտօնեայ մեծանուն, Գ Յովհ. 12: Թերեւս էր վերայիշեալ Եփեսոցի արծաթագործը, բայց այս կարծիքն ապացուցուած չէ, և ոչ մերժուած:

Դեքքե, փոքր քաղաք Լիկայոնիոյ ի փոքրն Ասիա, ուր Պոզոս և Բառնարատ փախան ի Լիւստրայէ, յամի ՏՆ. 44, Գործ. ԺԴ. 19: Եր առսարտաւով Տաւրոս լեռանք ի հիւսիսոյ, վերադառն կամ եօթնէտասն մղին հեռի ի Լիւստրայէ: Յիշեալ երկու առաքեալք հոս շատ աշակերտ ստացան, որոց մէջ էր Թերեւս Գալիոս, որ յետոյ եղաւ գործակից Պոզոսի, Գործ. ԺԴ. 20. Ի. 4:

Դժախք: Երբայցերէն Շեւ և Յուանարէն Հոսիս բառերն ընդհանրապէս կը թարգմանուին դժոխք, և շատ անգամ կը նշանակեն մեռելոց հոգիներուն տեղը, Սաղմ. ԺԶ. 10. Ես. ԺԴ. 9: Հոն էր մեծաառնը յետ թաղման իւրոյ, Դուկ. ԺԶ. 23: Հին Կասկարանին վերայիշեալ համարներն և այլք կը ցուցնեն թէ անհիմն է անոնց կարծիքը որ կ'ըսեն թէ Երբայցեից հանդերձեալ կինաց վրայ դաղափառ չունէին:

Դժոխք բառը հասարակօրէն կը ցուցնէ պատժոյ տեղ մը հանդերձեալ աշխարհին մէջ, և Նոր Կտակարանին Յունարէն բնագրին մէջ

կը ցուցուի զհհհհհ, Են-ձէ յոր, բառով: Տես Ենձովմ: Բ Պես. Բ. 4, ապառտամբ Տրեշտակաց համար Յունարէն բնագրին մէջ կ'ըսուի թէ ինկան "Տարտարոր", քանզի Յունարէն այս անունը կը տրուէր գծոնայ ներքին անգունգրին: Արիշ բառեր ալ կան գործածուած որ կը ցուցնեն ահաւոր տանջանքը զոր պիտի կրեն հոն դատապարտեալք: Չորորինակ կը կոչուի "արտաքին խաւար", "բոց", "հնց" հրդ, "անշէջ հուր", "կրակ ե ծծումբ", "պլովքն հանդերձ, Մատթ. Ը. 42. ԺԳ. 42. ԻԲ. 43. ԻԵ. 30, 41. Մարգ. Թ. 42-47. Յուգ. 43. Յայտ. Ի. 44: Դժոնայ թշուառութիւնն է զրկումն ի տեսութենէ եւ ի սիրոյն Աստուծոյ, երջանկութեան ամէն տղերքէ անմասն մնալ, մշտնջենաւոր մեղք, իղծի իայթ վասն անցելոյն, չար կիրքեր, Աստուծոյ արգար բարկութեան ճանաչումը, եւ ուրիշ ամէն տառապանք հողւոյ եւ մարմնոյ որ բնական հեռակայն են մեղաց, եւ զոր կը պահանջէ Աստուծոյ օրէնքն իրեն պատիժ: Տանջանաց սաստկութիւնը հաւածար պիտի բլլայ յանցանաց անտիժանին, Մատթ. Ժ. 43. ԻԳ. 44. Դուգ. ԻԲ. 47, 48: Եւ այս պատիժները պիտի բլլան յաւիտենական, ինչպէս է երկինք երանութիւնը: Աստուծոյ վրէժխնդրութիւնը պիտի չդադրի տեղալ դատապարտելոց գլխուն, եւ պիտի բլլայ միշտ "գալու բարկութիւն":

Դիմա, Գործաւ, դուտար Յակոբոյ Ի Լիայէ, Ծննդ. Լ. 21, անոր մի միայն դուտար որ կը յիշուի Սուրբ Գրոց մէջ: Մինչ Յակոբոյ բնականքը կը բնակէր մօտ ի Սաղէմ, Դինա անգղուութեամբ բնաւորացաւ Քանանացի աղջկանց, և մատնուեցաւ հրապուրէշ հնարից այն երկրին երիտասարդ իշխանին Աբեքեմայ: Բայց ճմաւուն եւ Ղեկ, եղբարք Դինայի, անհարոյն կերպով վրէժ ինչրեցին իշխանէն, ի մեծ ցաւ իրենց հորը Յակոբոյ, Ծննդ. Լ. Ի. ԹԹ. 5, 7: Կերեւ թէ Դինա ողջ էր, մինչ Յակոբ գնաց Եգիպտոս հանգերձ բնտանեց: Դիմեստիս, Կարգաւորչի, մին յատենակալաց Արեւադարձի յԱ-

Թէն, որ դարձաւ քարաղութեամբ Պոզոսի, Գործ. Ժ. 34: Ըստ աւանդութեան, Դինեստիս անուանի էր գիտութեամբ, եւ ձեռնագրուելով ի Պոզոսէ եգիպտացոյ Աթենացւոց, յետ բազում աշխատանաց եւ նեղութեանց, կատարեցաւ հրով: Դինեստիս ընծայուած մատենաբ հարազատ չեն, այլ են գործ անձանցմ մատենագրի մը չորրորդ կամ հինգերորդ դարուն:

Դիսա, Հայերէն Արամազդ, զըլխաւոր զէր կապալտ Յունաց եւ Հռովմայեցոց: Ըստ Յունաց կը կարծուէր օրդի կռանոսի եւ Հերայ, ծընեալ ի կրիստ, ինչ չար, լիբը եւ անանային յանցանք որ կայ մարդոց մէջ, հեթանոսական դիցարանութիւնը բոլորն ալ իրրեւ յատկութիւն կ'ընծայէ այս աստուծոյ: Բայց եւ այնպէս կը նկարագրուէր միշտ կերպարանգը եւ գնացիք ազնիւ եւ փառահեղ: Լիւսորացի Բամիկն գրառնարտ համարեցաւ Դիոս, Գործ. Ժ. 42, 43. ԺԹ. 35:

Դիստրեփեա, Կոնյեալ Ի Դիոս, ազգեցութեան տէր անգամ, թերեւ պաշտօնեայ, նախկին եկեղեցիներէն մէկուն: Ըստ Յովհաննէս, Դիտրեփեա էր նախանշուած եւ փառահեղ, եւ բռնարար կը հանէր եկեղեցիէն բարեպաշտ Քրիստոնէաները, Գ Յովհ. 9, 40:

Դիւտար: Տես Սատանա:

Դազացիք կամ Ռազացիք, Ա Մնաց. Ա. 7, ժողովուրդ սերեալ ի Յարեթ Եւստանաւ, Ծննդ. Ժ. 4: Ասոնք, ըստ վերոգրեալ համարի մնացորդաց, եւ ըստ ստուգարանութեան անուան, հազորդակցութիւն ունէին Հռոմոս կղզւոյն կամ ուրիշ անդւոյ մը հետ որ էր Միջերկրական ծովուն հիւսիսային եզերքը:

Դովնի, Երևոյ, Եգովմայեցի, վերակացաւ հօտից Սաւուգի: Մինչ էր ի նոր, տեսնելով Աբեմեկեայ քահանայապետի բարեկամական բնուանութիւնն առ Դաւիթ, մինչ այս վերջինը կը փախչէր Սաւուգէն, գնաց իմացուց Սաւուգայ քառութեամբ: Սաւուգ պատեհ հասիմ համարեցաւ այս գեղաբն վրէժ ինչրիչ անմեղ քահանայէն, եւ մինչ Սաւուգի ծա-

առանձին ոչ զբ յանձն առաւ սպան-
նել Աստուծոյ քահանան, օտարա-
կան հեթանոսը, Դովեկ, յանձն առաւ
կատարել թագաւորին վաստ հրամա-
նը, Դովեկ ոչ միայն սպաննեց զԱ-
քիմելէք և սերիշ ութսուն և շորս
քահանայ, այլ և քաղաքն ուր ա-
նոնք կը բնակէին՝ սուրբ անցուց, Ա
թագ. ԻԱ. ԻԲ. Դաւեթ կը գուշակէ
անորէն դահճին դրալ գալու պատու-
հասը, Ասգմ. ԵԲ. ՃԻ. ՃԻ.:

Դովք, արքայանիստ քաղաք Քա-
նանացոց Միջերկրական ծովուն վը-
րայ ի մէջ կենարեայ և կործնեցաւ
լիբնի. առնուելէն ետքը արուեստ
Մանասէի, ԵԿ. ԺԱ. 2. ԺԲ. 23.
ԺԵ. 11. Գ Թագ. Դ. 11. Ա Մնաց.
Է. 29. Հիմա փոքր նաւահանգիստ
է, իբր 500 բնակչք:

Դուսմա, ցեղ և երկիր Իսմայելաց-
ոց յԱրարիա, Եննդ. ԻԵ. 14. Ա
Մնաց. Ա. 30. ԵԿ. ԻԱ. 41. Անտա-
րակոյտ նշյն է որ հիմա կը կոչուի
Արարացիներէն «բարուտ Դուսմա»,
և, «Դուսմա Ասորաց», Արարիոյ և
Ասորւոց անապատին սահմանագլու-
խը, բերդով մը:

Դուաւ, Արեւելեան պարսպաւոր
քաղաքաց Դուաւներն էին ընդհան-
րապէս ի փայտէ, Դաս. ԺԶ. 3, յա-
ճախ երկաթապատ կամ պղնձապատ,
Սաղմ. ՃԷ. 16. ԵԿ. ԽԵ. 2. Գործ.
ԺԲ. 10, ամրացեալ նգրք և գանա-
փակք, Բ Օր. Գ. 5. Գ Թագ. Դ.
13, Դուաւներուն կեց կը շինուէին
աշտարակներ, Բ Թագ. ԺԸ. 24, 33,
Փաղաք մը ընդհանրապէս առնուած
կը համարուէր, երբ կ'առնուէր գու-
ռը, Բ Օր. ԻԸ. 52. Դաս. Ե. 8,
Ուտի «գուռ» երբեմն կը նշանակէ
զօրութիւն, իշխանութիւն, գրեթէ
նշյն մտքը, որով սուլթաններուն
տղքունիքը կը կոչուի Դուաւ: Աստ-
ուած կը խոստանայ Արրահամու թէ
անոր գաւազը պիտի տիրէ թշնամ-
եաց գուաւներուն, այսինքն՝ անոնց
քաղաքներուն և ամրոցներուն, Եննդ.
ԻԲ. 17. Այսպէս նաև «գծախիւ
գուաւները» կը նշանակէ գծախիւ
զօրութիւն կամ նշյն իսկ գծախիւ:

Արեւելեան քաղաքաց մէջ կար
միշտ հրապարակ մը իւրաքանչիւր
գրան քով, և էր վաճառանոց և

դատաստանարան միանգամայն, Ենն.
ԻԳ. 10-18. Հաւթ Դ. 4-12. Բ Օր.
ԺԶ. 18. ԻԱ. 19. ԻԵ. 6, 7. Ասակ.
ԻԲ. 22. Ամով. Ե. 10, 12, 15. Հոն
կը ժողովուէր նաև ժողովուրդն իբրեւ
զրօտացող տեղ, Եննդ. ԺԹ. 1. Ուտ-
տի «գուռը նստողները» կը կոչուին
ծոյլք և դատարկագործք որ արեւ-
ցողներու հետ ընկեր են, Սաղմ. ԼԹ.
12. Այս հասարակաց տեղերուն
տիրութիւնն է միայնութիւնն կը
հասկցուէր թէ ոգոյ մէջ էր քաղա-
քը, ԵԿ. ԺԴ. 31. Երեմ. ԺԴ. 2.
Նաև հոն հասարակաց ծանուցու-
նել կ'ըլլային, և մարդարեւ կու տա-
լին իրենց պապագաները, Ասակ. Ա.
21. Ե. 3. ԵԿ. ԻԹ. 24. Երեմ. ԺԵ.
19. ԻԶ. 10. Յանաւորներ կը սպա-
նուէին քաղաքին գրան մօտ, բայց
գուռքը, Գ Թագ. ԻԱ. 13. Գործ. Է.
58. Երբ. ԺԳ. 12. Յոյցի համար իր
գուռը բարձրացնող մարդը կը փու-
թացնէ իր կործանումը, Ասակ.
ԺԵ. 19. Դուաւ բարդովին բանալ
կամ վերցնել նշան էր ուրախու-
թեան և ողջունելոյ, ինչպէս երբ
Փրկիչն համարձակ երկնիք, Սաղմ.
ԻԴ. 7, 9. և նոր Երուսաղեմի գուռիք,
որ քոյ են երկրաւոր քաղաքաց գրանց
հակառակ որք գիշերները խնամով կը
գոցուին և կը պահպանուին, կը
ցուցնեն այն լուսոյ աշխարհին բնակ-
չաց երջանիկ պահովութիւնը, Յայտ.
ԻԱ. 25:

Դուրա, գաշտ ի Բաբելոն ուր
Նաբուգոդոնոսոր կանգնեց իւր սո-
կեղէն պապները, Դաս. Գ. 1:

Դպիք, Տես Դաս 138:

Դաճապաճք կը պահպանէին հա-
սարակ մարդոց նաև քաղաքաց
գուաւները, Բ Թագ. ԺԸ. 26. Դ
Թագ. Է. 10. Մարկ. ԺԳ. 34. Յովհ.
Ժ. 3. Դաճապաճք տաճարին էին
Ղեկապիք, ժամանակ մը շորս հա-
զար թուով, դաս դաս բաժնուած,
Ա Մնաց. ԺԶ. 42. ԻԳ. 5. Անոնք
կը կենայրին պահպանեալ մալն գրան
քով, և երբ իրենց կարգը կու գար
դաճապանութեան, տաճարին սպա-
սաւորութիւնը կ'ընէին, Ա Մնաց.
ԻԶ. 1, 13, 19. Բ Մնաց. Ժ. 14.
ԼԵ. 15. Գիշերուան լուս ժամերը
կ'անցունէին փառաբանութեան եր-

գերով, Սաղմ. ՃԼԴ. Բ Մհաց. ԻԳ. 2-19 համարներուն մէջ կը յիշուի այս Ղեւտացւոց հաւատարիմ ծառայութիւնն ի պաշտպանել զՅովսէփ եւ սպանանել զԳոթոգիւս :

Դրախտ, կը նշանակէ պարտեզ կամ ծառատուն : Երբայցերէն կամ, պարտեզ, կը գործածուի նոյն մտքը, Նէեմ. Բ. 8. Ժողով. Բ. 5. Երգ. Դ. 13 :

Եօթանասուներ կը գործածեն գրախոս բառը երբ կը խօսին Եդեմայ պարտիզին վրայ ուր Աստուած գրաւ զԱդամ եւ զԵւա : Այս հռչակաւոր պարտեզն արգարե հասարակօրէն կը կոչուի "Երկրաւոր գրախոս", եւ գրեթէ չկայ աշխարհին վրայ տեղ մը ուր փնտաւած չէ գրախոսը : Տես Եդեմ :

Նոր կապարանք, Եդեմական գրախոսն անկարկելով՝ գրախոս կը կոչէ այն տեղն ուր երանելոց հա-

գիները կը վայելեն յաւիտեանկան երանութիւն : Աստուծոյ մեր Փրկիչը խաչին վրայ ըսաւ զՉաքեալ աւազակին, "Այսօր իմ հետս գրախոսին մէջը պիտի բլլաս", Ղուկ. ԻԳ. 43 : Պողոս իւր վրայ խօսելով յերրորդ գէմն, կ'ըսէ. "Գիտեմ անանկ մարդ մը, որ գրախոսը յափշտակուեցաւ ու լոյց չպատմուելու խօսքեր, որ մարդու արժան չէ խօսիլ", Բ կորնթ. ԺԲ. 4 : Եւ Յայտնութեան մէջ, Բ. 7. ԻԲ. 14, կենաց ծառը, որ բնական վայելչութիւնն էր գրախոսին ուր կորսուեցան անմեղութիւն եւ երջանկութիւն մարդուն, գործածուած է ցոյցնելու այն աշխարհը ուր անմեղութիւնը եւ երջանկութիւնը նորէն պիտի հաստատուին կատարելապէս եւ յաւիտեան :

Դրամ, Եղ. Բ. 19, սոկի դահեկան Պարսեց, որդ արժէքն էր իբր հինգ թալէր :

Դպիւր, էր հին Երբայցւոց մէջ գրելու եւ հաշուելու վարժ անձ, Դատ. Ե. 14, որ եւ թաղաւորին հրամանները ժողովօրեան կը հաղորդէր, այժմու տէրութեանց ատենադպիրներուն պէս, Բ Թագ. Ը. 17. Ի. 25 : Հին անաւտութեան վերջին ժամանակները մանաւանդ յետ գերութեան, եւ նոր անաւտութեան սկիզբը, դպիր կը կոչուէին Հրեական օրինաց հմուտ անձինք, վարդապետ կամ մեկնիչ օրինաց : Այսպիսի էր Եղրամ, "Մով-

սէսին օրինացը արագագիր դպիր", Եղ. Ե. 6. Ա Մհաց. ԻԵ. 32 : Նոր կապարանին մէջ յիշուած դպիրք էին գաւ մը մարդիկ որ Սուրբ Գիրքերը պահելու եւ հասկցնելու կրթութեամբ էին : Ասոնց պաշտօնն էր այն Գիրքերն օրինակել, անոնց մէջն տեղերը բացատրել, եւ օրէնքին արարողութեանց վերաբերեալ խնդիրներ լուծել, Մատթ. Բ. 4. անգեալ էին մանաւանդ այն մեկնութեանց եւ աւանդութեանց որով Հրեայք

սովոր էին եղծանել օրէնքը, Մատթ. յ. 4-6: Հրեայ մասանագիրք ժողովրդեան վարժելիները կը համարին զգպիրն: Այս գպիրք կը կատարէին իրենց պաշտօնը ժամանակ ժամանակ ժողովուրդը հաւաքելով ամէն քաղաքի մէջ, օրինաց վրայ բնասներար խօսելու կամ վիճարանութեան խնդիրներ յարուցանելու համար: Իրպէս արդեօք յարուցանելու համար մեծ էր. անոնց շատերն անդամ էին Հրէից ժողովին, և կը գտնէիք զանոնք սակայն յիշուած ծերոց և քահանայացեաց հետ, Մատթ. Ե. 20. Ե. 29. Ժ. 38. Ի. 48. ԻԱ. 43: Փարիսեացիք պէտ ասոնք ալ սաստիկ հակառակորդ էին Քրիստոսի, և քահանայից ու խորհրդակցանաց հետ միարան էին հալածել զՅիսուս և զաշակերտս նորա, քանզի քիչ անգնելութիւն ունէին Քրիստոսի վրայ զորմէ Մովսէս և մարգարէք գրեցին: Նոյն անձինք որ գպիր կը կուսին Աւետարաններէն միայն մէջ, ուրիշ Աւետարանի մը համապատասխանող վանկերուն մէջ կը կուսին օրինակուն և վարդապետ օրինաց, Մատթ. ԻԲ. 35. Մարկ. ԻԲ. 28: Ուստի «գպիր», բառը կը գործածուի նաեւ սովորաբար և իմաստութեամբ անուանի անձանց համար, Ա. Երմիթ. Ա. 20:

Դրաւսիզա, ջուլ-Կուլ-Կուլ, կրտսերագոյն գուտար Հերոդի Ագրիպպայ Ա. և քոր կրտսերոյն Ագրիպպայ և Քերենիկայ: Դրաւսիզա անուանի էր ինչպէս զհեղեղութեանը, նոյնպէս յայրատ վարուցը համար: Նախ ամուսնացաւ ընդ Եպիփանուս, որդւոյն Անտիոքոյ Թագաւորին Եմմազէնայ, սա պայմանաւ որ Եպիփանոս պիտի ընդունէր Հրէից կրօնքը: Բայց յետոյ կրտսեր Եպիփանոս չուզէց Թլլիփատի, Դրաւսիզա արուեստ քին իւր եղբոր մէն Եմմաույի Թագաւորին Ագիպոսի: Երբ փոխեաւ եղաւ կուսակալ Հրէաստանի, համադրեց զԴրաւսիզա Թագուլ իւր սորը և կրօնքը, և ըլլաւ անոր կին: Պօղոս ասաց առջեւ վեկայեց Քրիստոսնէական կրօնքին ծըշմարտութեանը, Գործ. ԻԴ. 24: Դրաւսիզա և որդին յետոյ ուրեմն կորուսեցան Վեսուլ լեռան բարձրագումներէն մեկուն աստեղը:

Դօթայիմ, տեղի ուր Յովնէփ վաճառեցաւ իսմայելացւոց, Ինչ. ԼԵ. 17, և ուր Ասորիք հարան կուրուսեալ մամբ բանիւ Եղիսէի, Դ. Թագ. 2. 23: Դօթայիմ էր Ասորւոց երկրէն Եգիպտոս տանող մեծ ճամբուն վերայ, իրեւ մետաղան մզն գէպ ի հարաւ ի Սամարիոյ:

Ե

Երմ, Եհովա բառին երբայական համառօտութիւնը, Սաղմ. ԿԸ. 4: Յաճախ կը տեսնուի Երբայեցերէն բարդ անուանց մէջ, ինչպէս Ագոնիա, Մարգարիտ, Ալէլուիա, որոց վերջին վանկն Երբայեցերէնի մէջ եւ՛ է:

Երեբ, 1. նահապետ Երբայեցւոց, Ղուկ. Գ. 35: Տես Երբայեցիք:

2. Կենեցի ոմն, սերունդ Յորաբու, աներոյն Մովսէսի: Երբ բնակէր Քառասնացւոց երկրին հիւսիսային մասը, և կ'երեւ թէ իր ժամանակին Նշառաւոր անձանց մին էր: Ասոր կ'ընէր, Յայել, իւր ձեռքով սպաննեց զԱնարա, Դատ. Գ. 44, 47. Ե. 24:

Երբայեցիք, Արրահամա ուրբնդեան այն ծնւղը որոյ բնիկ տեղն էր Երբային աւետաց: Երբայ յեցի անուանը նախ Ինչ. ԺԴ. 43, արուած է Արրահամա, և ընդհանրապէս կը կարծուի ծագեալ Երբայոյ, երկայնակեաց նահապետաց վերջինէն: Երբայ անուան իւր ուրբնդեան վեցերորդ ծնունդը, յորոց մին էր Արրահամ: Երբայ քան զամենայն նախնիո իրահապայ և Յակոբայ աւելի տարեցան, այնպէս որ յիս մահուան Արրահամա տակաւին կենդանի էր քանի մը տարի: Կ'երեւ թէ Հրեայք այն ատեն օտար ազգերէն կը կոչուէին Երբայեցի, մինչ անոնց բնական անունն էր Իսրայելացի: Իսրայելացիք յիս ժամանակաց Յուդա անունէն կոչուեցան Հրեայ, այսինքն բնակիչք Յուդայի երկրին կամ Յուդայադատանի որ Հայերէն կը կոչուի Հրէաստան, Դ. Թագ. ԺԶ. 6:

Հրէից նախահայրն, Արրահամ, էր հովիւ թափառական, որոյ գլխաւոր գլխն էին հօգը խաշանց և անէնոր

բայց չունէր հաստատուն բնակութիւն, այլ ըստ պիտոյից ժամանակէն ջրոյ և արօտի համար կ'երթար տեղէ տեղ: Այսպէս իրրե վրանաբնակ ապրեցաւ Քաղղէնացոց Ուր քաղաքը, և ապա ի Խառան, ուստի գալով բնակեցաւ նոյնպէս իրրե վրանաբնակ Փանանու երկիրը զոր Աստուած խոստացաւ տալ անոր զուական: Որդին և թոռը, Խառան և Յակոբ, յաջորդեցին Աբրահամու: Նախնայնական թեան զորմանալի կարգադրութեամբ, Յովէֆ, Յակոբոյ որդւոց մէն, եղաւ փոխարքայ յԵգիպտոս, և սովոր մը ժամանակ հրաւիրեց իւր հօյրը հաղեմը բնականօք զալ բնակել յԵգիպտոս: Յակոբայ սերունդն, իսրայէլացիք, չորս հարիւր երեսուն տարի բնակեցան հոն, և էին սարուկք Եգիպտացոց, Այս սարկութենէն ազատեց զանոնք Աստուած ի ձեռն Մովսէսի, որ հանեց զանոնք մեծամեծ նշանօք և արևեստիք Եգիպտոսէ և տարաւ ի Ահնա, ուր Աստուած տուաւ անոնց իւր օրէնքը, և ապա, յետ քառասուն ամ թափառեցնելոյ յանապատին, բերաւ զանոնք խոստացեալ երկրին սահմանը: Հոն մեծաւ Մովսէս, և յաջորդեց անոր Յեռու որ նուաճեց ցանկալի երկիրը, և վիճակաւ բաժնեց զայն իսրայէլի ցեղերուն: Այն ժամանակէն հետէ իսրայէլացիք կառավարուեցան յանուն Նեֆոյայի, իշխանօք, գաղաւթօք կամ նահապետօք, մինչև Սամուէլի ժամանակ, մինչ կառավարութիւնը փոխուելով եղաւ միապետական, և Սաուլ օծաւ թագաւոր: Դաւիթ, մանուկ հովիւ, բայց այր ըստ որսին Աստուծոյ, թագաւորեց զինի Սաուլի, և եղաւ նախահայր նոր ցեղի մը որ թագաւորեց իրուզէմ մինչև ցիսպառ նուաճումն երկրին ի Քաղղէնացոց: Սկսյալ տալիս իրողովմամբ թողամբ Դաւիթ ասանցեղ ցեղք սպասամբելով կազմեցին իսրայէլի թագաւորութիւնն ուրդն Յուդայի թագաւորութիւնն: Այս երկու թագաւորութեանց մէջտեղ, այն է Յուդայի և իսրայէլի, էր միշտ թշնամութիւն և յաճախ պատերազմ, որ չվերջացան եթէ ոչ երկու

աղգին ևս մեծազոյն մասին գերութեամբն ի Բաբելոն, ի Մարո, և այլուր: Յետ եօթանասուն տի գերութեան, Հրէից մէկ փոքր մասը միայն գարձաւ իր երկիրը, և շինեց նոր տաճար յԵրուսաղէմ, և ջանաց կանգնել աղգը, բայց հարկ եղաւ անոնց կռուել, նախ առ Մակաւայեցւոյք, ընդդէմ Սելևկեան թագաւորաց, (տես Երուսաղէմ) և ապա ընդդէմ Հուսթինյեցոց, որք, յետոյ ուրեմն առ Տիմոթէոս առին զԵրուսաղէմ և բրին հիմնադրեց յամի ՏՆ 70-71: Թէպէտ Երուսաղէմ վերստին շինուեցաւ յետոյ, Հրէայք չկրցան այլեւս ստանալ իրենց անկախութիւնը, այլ կան ցրուեալ երկրիս բոլոր աղգաց մէջ, բայց իր պահէն իրենց ազգային յատկութիւնները, և իր բնակին իրրե օտարականն, նոս մանաւանդ իրրե ուրդն ցեղ կամ ճեմ:

Ըստ Յովսեփոսի, Երայեցւոց կառավարութիւնն էր աստուածովեական, այսինքն՝ կառավարութիւն մը որոյ գերագոյն իշխանն էր Աստուած, և անոր հրամանին համեմատ կը կատարուէր ամէն ազգային գործ: Այս կառավարութիւնն արդարեւ փոփոխութիւններ կրեց առ Մովսէսի որ Հրէից օրէնդիրն էր, առ Յեսուա յաջորդաւ նորա, առ գաղաւթօք, առ թագաւորօք և առ քահանայապետօք: Բայց բոլոր այս փոփոխութեանց մէջ Աստուած կը նկատուէր միշտ իրրե թագաւոր իսրայէլի, թէպէտ միշտ միեւնոյն կերպով չէր վարէր իւր իշխանութիւնը: Առ Մովսէսի, կը բնակէր փողովորեան մէջ ինչպէս թագաւոր մը իւր պալատան կամ բանակին մէջ. միշտ պատրաստ էր պատասխան տալ անոնց, հարկաւոր օրէնքներն հրատարակել, և ամէն բանի համար տալ իւր պատուէրներ: Աստուածայնութեան ժամանակը բուն այս էր, բառին անձուկ նշանակութեամբ: Առ Յեսուա և Դատարօք գրեթէ միեւնոյն էր. քանզի Յեսու լցեալ այնու ոգւով որով վառեալ էր Մովսէս, բան մը չէր ընէր առանց հարցնելու զԱստուած. միւսներն, այսինքն գաղաւթօք, էին առաջնորդք զորս կը յա-

բուցանէր ինքն Աստուած ազաւակել զիւրայել և վարել զնոսա յիւր աշուն: Իւրայեցեաց թագաւոր իւրեղբելը խռովեցուց զՍամուէլ, այն ժամանակին մարգարէ գատաւօրը, քանզի Սամուէլ համարեցաւ այս խնդիրն իրրեւ մերժումն աստուած պետական իշխանութեան, Ա թագ. Բ. 6, 7: Աստուած հանցաւ կատարել ժողովրդեան խնդիրը, բայց միշտ պահեց իւր գերագոյն իշխանութիւնը, և ամենէն հնազանդութիւն կը պահանջէր:

Երայեցեաց կրօնքը կրնայ նկատուիլ այլեայլ կողմանէ, ըստ այլեայլ ժամանակաց ազգին: Առ նահապետօք, Աստուծոյ կամքը կը սորվէին ուղղակի Աստուծմէ յայտնութեամբ, պաշտօն կը մատուցանէին Աստուծոյ պիօթիք և զօհիւք, հաւատակ էին կուսպաշտութեան և ամբարշտութեան, կը կատարէին թլփատութիւնն իրրեւ կնիք ուխտին Աստուծոյ ընդ Արրահամու, և կը պահէին այն օրէիքները զորո Աստուծոյ շնորհաց լոյսը և հաւապքը կը ցուցնեն անոնց որ միամտութեամբ և հաւատաւեալ կը փնտռեն զԱստուած, անոր արգարութիւնը և ճշմարտութիւնը: Կապրէին սպասելով Մեհայի, Յանկալոյն ամենայն ազգաց, գալ ընդ անոնց յոյսերը և փափաքները, ուսուցանել և օրհնել զանոնք: Այսպիսի էր կրօնքն Արրահամու, Խաւհակոյ, Յակոբայ, Յովնեփայ և որոց ի կարգին, որք պահեցին Աստուծոյ պաշտօնը և ճշմարտ կրօնից ասանգութիւնը: Յետ Մովսիսի, Երայեցեաց կրօնքն եղաւ աւելի որոշ, և արարողութիւններ, օրեր, ծովեր, քահանաներ և զօհներ ասանգանեցան մեծ ճշգրտութեամբ: Այս անտեսութիւնը պատկիւ կամ օրինակ միայն էր աւելի կատարելոյ մը որ պիտի յառնէր ի յետին ժամանակս, երբ գար Մեհայի, և բերէր կեանք և անմահութիւն ի լոյս իւր աստարանով, և ընէր լի քաւութիւն վասն մեզաց աշխարհի: Տես Որբեմալ:

Երկայն ժամանակ Եգիպտոս ընակելով, Երայեցիք ստացան սաստիկ միտում մը ի կուսպաշտութիւն,

այնպէս որ Մովսիսի ոչ հրաշքները, ոչ զանոնք կուց պաշտօններէն ետ պահելու զգուշութիւնները, ոչ օրինաց խտտութիւնը, և ոչ իւրայելի բանակին մէջ Աստուծոյ ներկայութեան փառաւոր նշանները, կրցան յաղթել այն չարաշուք միտման: Գիտենք թէ ինչպէս դիւրաւ յանձն առին պաշտել ոսկեղէն որթը, մինչ այն ինչ ականատես եղած էին այնպիսի աստուածային զբանչեաց: Սաւուղ և Դաւիթ իրենց բոլոր ճախութեամբք չկրցան ի սպառ վերցնել այն հնացեալ ախար: Իւրայեցիք եթէ ոչ յայտնի, գէթ զազաւ կը հետեւէին հեթանոսական սնտոխ սովորութեանց: Եր զօհէին բարձր տեղեր, և կ'երթային դիւթերու և հարցուկներու: Սողոմոն անգամ որ ընտրուած էր Աստուծոյ տաճար շինելու՝ եղաւ զայլեակողմութեան քար Աստուծոյ ժողովրդեան: Փիւնիկեաց, Մովաբացեաց և Ամոնացեաց աստուածներուն բազմինքն կանգնեց, և ոչ միայն թոյլ տուաւ իւր կանանց իրենց հայրենի աստուածները պաշտել, այլ և ինք փոքր ի շատէ խոնարհեցաւ անոնց պաշտօններուն, Գ. թագ. ԺԱ. 5-7: Անոր յաջորդներէն շատերը ցուցին նոյնպիսի տրեկարութիւն: Յերոքոմ մեղած իւրայելի մէջ ոսկեղէն որթուն պաշտօնը, որ այնպէս խոր արմատացաւ որ անհնար եղաւ արմատախիլ ընել զայն: Այս աստճառաւ Աստուած մատենց զԵրայեցիս անոնց թշնամիներուն ձեռքը, ի գերութիւն վարել և ցրուել զանոնք: Տես լոյսաշատութիւն: Յետ գերութեան կրթութիւն թլփորովին ի բաց կացին Հրեայք կուսպաշտութենէ, բայց տակաւին զեղծ էին և հեռի յԱստուծոյ, և երբ լցին վերապէս իրենց յանցանաց բաժանիք՝ մերժելով և ի խաչ հանելով փոռաց Տէրը, արմատախիլ եղան և ցիր ու ցան երկրիս բոլոր երեսին վրայ տուր ազգերու մէջ:

Երայեցիքն լեւուին համար տես լեզու:

Հրէից ազգին մինչև ցայսօր ճնար իրրեւ տարբեր ժողովուրդ ուրիշ բոլոր ազգից, ստանց հակառակութեան հրաշք է և պատճառ կու տայ

մեզ սա գիտողութիւններն ընելու .

1. Հրեայք ցրուեալ են բոլոր ազգաց մէջ, և իր գտնութիւնն ոչ միայն Եւրոպայի և Ամերիկայի, այլև ի յետին ծայրն Ասիայ, նոյն իսկ ի Թիպեդէ և ի Չին: Հրեայք շատ են ի Պարսկաստան, Տիւրքիայի չնչկաստան և ի Թաթարիստան, և ուր որ ծանապարհորդ կրնայ երթալ: Են, ինչպէս ինքեանք կրնեն, սերունդք տան ցեղից որ գերի տարուեցան Ասորեստանի Թաղաւորներէն: Շատ են նաև յԱրաբիա, յԵգիպտոս, և ընդ բոլոր Արիկէ:

2. Մարդոց մեծագոյն մասը միևնոյն կերպով կը վարուի անոնց հետ այսինքն՝ աստելութեամբ, թշնամութեամբ և արհամարհանք: Անցեալ դարուց մէջ անթիւ զրկակի և տառապանք գիշուեցան անոնց վրայ: Դեռ քիչ ժամանակ է որ աւելի արդարութեամբ կը վարուին անոնց հետ Եւրոպական տէրութիւններէն ոմանք: Բայց ընդհանրապէս դուն ուրեք սպաշտութիւն և խաղաղութիւն կը վայելեն:

3. Ամենայն ուրեք կը պահեն իրենց մասնաւոր օրէնքները, զորօրինակ թիպատութիւնը, զոր կը կատարեն ըստ հայրենի օրինաց, քառութեան մեծ օրը, նաև շաբաթը կամ հանգրտան օրը որ բուն շաբաթ օրն է ոչ թէ Քրիստոնէից շաբաթն, այն է Եւրոպէն: Որչափ հնար է ճշդիւ կը պահեն նաև պտոքը, այսինքն՝ Հրեական զատիկն առհասարակ:

4. Բաժնուած են այլևայլ ազանգներու: Ասոնցմէ ոմանք կարի իմն յարեալ են բարունինքնու ասանգութեանց, և Դալմոտին մէջ հրամայուած տեսակ տեսակ պատուէրներուն: Այլք, ինչպէս Դարայիք կոչուածները, արհամարհանք կը մերժեն այն աւանգութիւնները և պատուէրները, և Հին կտակարանին միայն կը յարին: Եւրոպայի Հրէից մեծագոյն մասը, և անոնք որոց գրուածները ծանօթագոյն են մեզ, բարունեան են, և կրնան նախնի Փարիսեցոց ազանգէն համարուիլ:

5. Հրեայք ամէն տեղ կը համարին զՀրեաստան իբրև իրենց սեպ-

հական երկիրը, և զԵրուսաղէմ՝ իբրև իրենց մայրաքաղաքը: Ուր որ բնակին, և որչափ և բնակին, կը փափաքեն միշտ իրենց հայրենի երկրին, և ամենեւին չեն խառնուիր ուրիշ ազգի: Այնպէս կը հաւատան թէ կրնուած չեն իրենց հայրենիքը և պիտի չկորսնցնեն. և այս կարծիքը կը հաղորդեն իրենց զաւակներուն: Ստար քաղաքի մը մէջ որչափ հանգիստ և անդորրութիւն և վայելեն, կը յուսան տեսնել զԱսոն և զԵրուսաղէմ միւսանգամ կենդանացեալ իւր ամիւնէն:

6. Հրէից ազգին թիւը հարեանցի կերպով հարուեցաւ քանի մը տարի առաջ ի ինդոյ Նարոնէոնի Պոնաթարդի, և չենք գիտեր ինչ ազգիւրէ տնտեսելով ցուցուեցաւ հետեւեալ գումարը:

Թուրքիոյ մէջ	4,000,000
Պարսկաստան, Են և Հնդկաստան	300,000
Արևմտեան Եւրոպա, Արիկէ և Ամերիկա՝	4,700,000
Ընդ ամէնը՝	3,000,000

Այս թիւը շատ նուազ է: Մայթէպրուն զՀրեայն համարի իբրև չորս և կամ հինգ միլիոն:

Երբայցեքս, բուրք առ: Նպատակ այս թուղթին, որ Նոր կտակարանին կարեւորագոյն գրուածներուն կարգը կը դասուի, էր ցուցնել Հրէից, նոյն իսկ անոնց գիրքերէն, Քրիստոսի աստուածութիւնը, մարդկութիւնը, քառութիւնը և բարեխօսութիւնը, մանաւանդ անոր աւանգութիւնը քան զՄովսէս և քան զհրեշտակս Աստուծոյ. ցուցնել երկրորդ թէ աւետարանը գեր ի վերոյ է քան զհրեական օրէնս, և է Մովսէսական տնտեսութեան բուն նպատակը և խորհուրդը. զօրացնել ի Հրէից դարձողները դէմ դնել հալածանաց ժամանակ ուրացութեան, և յորդորել զանոնք իրենց Քրիստոնէական դաւանութեան համաձայն վարուելու: Այսպէս նկատուելով, առ Երբայցեքս թուղթը բանալի է Հին կտակարանին գրոց, և է տնգին, վասն զի բացայայտ կը մեկնէ, և աստուածային ազգեցութեամբ կը ցուցնէ անհրեքելի կերպով թէ Քրիս-

տոսի պատարագը քառութեան այն մեծ զոհն է որուն օրինակ էին Հին կտակարանին տնտեսութեան բոլոր զոհերն ու պատարագները: Առ Նորայեցեայ թղթային հեղինակին անունը թուղթին մէջ յիշուած չէ, ոսկային քնիդիներուն մեծ մասը Պօղոս առաքելոյն կ'ընծայէ զայն: Կը կարծուի նաև գրեալ Յունարէն, ի Հռոմ, իրր յամի Տն. 63: Տես և Պօղոս:

Երբայեցեաց բանաստեղծութիւն: Գեղարուեստից մէջ բանաստեղծութիւնը միայն կը մշակուէր Հրէից մէջ, և յետին աստիճան կատարելութեան հասաւ մանաւանդ Սուրբ Գրոց բանաստեղծ հեղինակներուն ձեռքը որ, բայց ի քերթողական աւելին, ունէին նաև աստուածային ազդեցութեան եռանդը: Երբայեցեաց բանաստեղծութիւնը գրեթէ բոլորովին քնարական էր. վարդապետականք, եղերականք, հովուականք կամ մարգարէականք ևս քնարական էին: Քնարականին էական յատկութիւնն է ներքին զգանմանց ազդու յայտարարութիւն: Ուստի և կը բղիթի ներքուստ, ի բանաստեղծին, մինչ դիցազնական կաշուած տեսակն, իրր նկարագիր կամ պատմութիւն անկան է իրաց, արտաքին է: Երբայեցեաց բանաստեղծութեան գրեալը նիւթն էր նախ կրօնքը, և ապա հայրենիքը որ, ընդ աստուածպետական իշխանութեամբ, կրօնքին հետ սերտ կապակցութիւն ունէր: Հրէից բանաստեղծութեան գլխաւոր և երևելի յատկութիւնն է վտեմութիւնը: Կրօնական բանաստեղծութիւնն ի հնումն գրեթէ Հրէից սեպհական էր. ուրիշ հին ազգերունն այնպէս դուզնաքեայ էր որ արժանի չէ գալ ի համեմատութիւն ընդ Երբայականին:

Երբայեցեալն բանաստեղծութիւնը կը տարբերի Երբայական արձակ գրութեանէն, նախ՝ վասն զի է վտեմ, յաղուգն, ափ յափը, բարձր այլարանութիւններ կը գործածէ և անշունչ և անբան իրաց անձնաւորութիւն կու տայ: Երբորդ՝ վասն զի ունի յատուկ քերթողական լեզու կամ ոճ, թէպէտ ոչ այնպէս յայտնի է որոշ, ինչպէս են Յունացն ու Հը-

ռովմայեցեաց, Երբորդ՝ վասն զի ունի չափ թէպէտ տարբեր Յունաց և Հռովմայեցեաց չափէն: Յունաց և Հռովմայեցեաց չափը վանկերու կամ ոտքերու չափ է, Երբայեցեաց չափն յայնմ է որ բառերը և խօսքին անդամները դաշնակաւոր կերպով կը շարուին: Այս նիւթին հմուտ մարդոց կարծիքն է թէ Երբայեցիք տաղաչափութիւն չունէին, այսինքն վանկերը քերթողարար բաժնել սարսք, ինչպէս ստեղծուք, համարչքը, և մեծավերջը, կը կարծուի թէ Երբայական քերթութեանց, որ մեծաւ մասամբ տաղ կամ երգ էին, գլխաւոր յատկութիւնը սա էր որ տողերը դաշնակաւոր կերպով մը կը յանգէին կամ կ'աւարտէին, բայց այս արուեստը բոլորովին կորսուած է, ինչպէս նաև լեզուին ճշմարիտ հնչումը:

Բայց, բաց յայնմանէ, Երբայական քերթութեան ունէր նաև չափ մը որ է համեմատականութիւն, և կը կայանայ յայնմ որ իւրաքանչիւր տուն պիտի բաղանչէր գոնէ երկու մասէ կամ անգամէ որ համեմատութիւն կամ աղերս մը ունին իրարու: Ի քերթութեան Երբայեցեաց համեմատականութիւնն իմաստին կամ ձևին մէջ է: Իմաստի համեմատականութիւնը երեք տեսակ է. այսինքն 1. Համեմունական, ուր խօսքին երկու անգամք կու տան միեւնոյն զաղափարը տարբեր բայց իրարու շատ մօտ, շատ անգամ նաև համեմուն կամ միեւնոյն բառերով զորօրինակ,

Մարդս ի՞նչ է որ զանկեալ կը յիշես, կամ մարդու որդին, որ անոր այցելութիւն կ'ընես:

Սաղմ. Ը. 4: Ինչո՞ւ հեթ անոռները խռովութիւն կ'ընեն, Ու ժողովուրդները պարպ բան կը մտածեն:

Սաղմ. Բ. 4: Երկինքը բնակողը անոռն վրայ պիտի ծածագի, Տեղը ծագը պիտի ընէ զանոնք:

Սաղմ. Բ. 4: Այսպէս է նաև Ղաճիկայ երգը, Ծննդ. Դ. 23, և Յաբ. Ի. 4, ևն:

2. Հակադարձան, ուր խօսքին մէկ անդամին իմաստը միւսին իմաստին հակառակն է, զորօրինակ,

Իմաստուն կնիկները իրենց տունը կը շինեն:

Բայց յիմար կնիկը զանիկա իր ձեռքով կը փլցնէ:

Առաջ. ԺԴ. 1:
Մեզմ պատահաւորաբար սրտմտութիւնը կ'իջեցնէ,

Բայց խիստ խօսքը բարկութիւնը կը գրգռէ:

Առաջ. ԺԵ. 1:
3. Համադրական, ուր միեւնոյն բանի վերաբերեալ նոյն կամ նման իմաստներ մի զմիոյ կնի կու գան, կամ թէ խօսքին առաջին անդամին իմաստը յաջորդ անդամներուն մէջ կը հաստատուի ուրիշ խօսքերով, որոց բառերը և շարահարութիւնը միեւնոյն է, զորօրինակ,

Տերոջ օրէնքը կատարեալ է, հոգին կը նորոգէ.

Տերոջ վկայութիւնը ճշմարիտ է, տգէտը իմաստուն կ'ընէ:

Տերոջ կանոնները շիտակ են, սիրտը կ'ուրախացնեն.

Տերոջ պատուիրանքները պայծառ են, աչքերուն լոյս կու տան:

Տերոջ վախը սուր է, յաւիտեան կը մնայ.

Տերոջ գատտատանները ճշմարիտ ու բոլորովին արդար են:

Սաղմ. ԺԹ. 7, 8, 9:
Այս օրինակներուն մէջ երկու անդամաց համեմատականութիւնն, ինչպէս կը տեսնուի, կատարեալ և յայտնի է: Համեմատականութեան այս տեսակն ստեպ կը տեսնուի Սաղմոսաց, Յորայ և Հիւն կտակարանին ուրիշ բանաստեղծական գիրքերուն մէջ: Բայց ի մարգարէս և յոմանս ի սաղմոսաց կը նշմարուի անկատար կամ ազատ համեմատականութիւն մը, և երբեմն բաղադրեալ համեմատականութիւն: Համեմատականութիւնն անկատար է, երբ անդամաց մին կարճ է քան զմիւսն, ինչպէս առ Ովեռայ Գ. 17:

Եփրեմ կուռքերուն յարեր է.

Չանիկա թող սուր:

Իսկ բաղադրեալ համեմատականութիւնն ունի քանի մը տեսակ, զորօրինակ, երբ տունը կամ տողն ունի երեք անգամ, երեքն ալ համեմատական իրարու, ինչպէս Յոր. Գ. 4. և կամ, անդամաց երկուքը հակադրեալ են երրորդին, զորօրինակ,

Քանզի Տէրոջ ճամբաները շիտակ են, Ու արդարները տոնաց մէջը պիտի քայեն,

Բայց յանցաւորները անոնց մէջը պիտի գլորին:

Ովմ. ԺԴ. 9:
Երբեմն տունը չորս անգամ ունի որք երկու պարզ համեմատութիւն կը կազմեն, կամ առաջին և երրորդ անգամը կը համեմատին, մին երկրորդին, և միւսը չորրորդին, և կամ՝ չորեքին ևս ուրոյն ուրոյն համեմատական են:

Եղբ իր սէրը կը ճանչնայ,
Ու էջը իր տիրոջ մասւրը.
Բայց իսրայէլ զիս չճանչնար,
Իմ ժողովուրդս չիմանար:

Ես. Ա. 3:
Որչափ որ երկինքը երկրէս բարձր է, Այնչափ իր ողորմութիւնը իրմէն վախճողներուն վրայ զօրաւոր է. Որչափ որ արեւելքը արեւմուտքէն հեռու է,
Այնչափ հեռացուց մեզմէ մեր յանցանքները:

Սաղմ. ԶԳ. 11, 12:
Բերան ունին, բայց չեն խօսիր,
Աչքեր ունին, բայց չեն տեսներ.
Ախնայներ ունին, բայց չեն լսեր,
Ու շունչ չկայ անոնց բերինն մէջ:

Սաղմ. ԶԼԵ. 16, 17:
Բ. և ԺԵ. սաղմոսները կրնանք յիշել իրրեւ մասնաւոր օրինակ բանաստեղծական համեմատականութեան, ինչ որ մինչև ցարդ բաւեցաւ, կը վերաբերի Երայայական տաղաչափութեան: Բաց յայսմանէ կան ուրիշ յիշուելու բաներ, զորօրինակ, Լէււ. 15, 21 և 34 տունները, ինչպէս ԽԲ. և ԽԳ. սաղմոսներուն 5, 11 և 15 տունները կրկնուած են ի վերջ իւրաքանչիւր տան: Այսպէս են նաև առաքնանաց

տաղմանները, ուր իւրաքանչիւր տան գլխաւոր բառը կը կրկնուի ի սկզբան մասաւոր տան: Տես Աստիճանն բուժ Երգը:

Հին կտակարանին աւելի քան երբ մասը տաղաչափութիւն է, ինչպէս Յօր, Սաղմոսը, Սաղմոսի գերքերը, և Մաղարեից մեծագոյն մասը: Բայց բուն տաղաչափութիւն կամ քերթուած, ըստ Հրէից, էին Յօր, Սաղմոսը և Առակները, որք և շեշտուելու մասնաւոր կերպ մը ունին:

Եգիպտոս, հռչակաւոր երկիր Ափրիկէի հիւսիսային կողմը, Միջերկրական ծովուն արեւելեան եզրեր: Երբայեցիք կը կոչէին զայն Մեհրաբ, Միւս, Ժ. 6, ուստի և Արարացիք կ'անուանեն Մըրը: Եգիպտոս անունը Յունարէն և Լատիններէն է, բայց թէ ուստի առնուած է այս անունը՝ յայտնի չէ:

Եգիպտոսի բնակելի տեղերը մեծաւ մասամբ հովիտ են, ընդ որ կը հոսէ Նեղոս գետ ուղիղ գծով ի հելիոպի ի հարաւ կայս: Նեղոսի հովիտը երկուստեք պատած է լեռներէ, որ ուրեք ուրեք աւելի կամ նուազ կը մօտենան գետոյն և կամ կը հեռանան անկէ: Իբր քառասուն կամ յիսուն մղոն ծովեզրէն, անդ ուր այս հովիտը կը վերջանայ, Նեղոս կը բաժնուի այլեւայլ ճիւղերու կամ բերաններու որ գետին Տէլլա կոչուած մասը կը կազմեն: Ըստ նախնի մատենագրաց այս ճիւղերը կամ բերանները եօթն էին. արեւելեան ծայրին բերանը Պեղուսոսնի բերանն էր որ հիմա կը կոչուի Դիմէի բերան: Իսկ արեւմտեան ծայրի բերանն էր Կանոպոսիւր որ զարգիս կ'անուանուի Ալուսքի բերան: Ուրովհետեւ այս ճիւղերը կը բաժնուէին միեւնոյն բունէն, այսինքն գետոյն մարմնէն, և երթալով ճառագայթաձեւ, տակաւ կը բացուէին իրարմէ մինչև ծովը, հարկաւ, այն կէտէն ուր կը բաժնուէին մինչև ծովեզրը, կը կազմուէր եռանկյունի մը, և այս պատճառաւ այն մասը, որ է գետոյն բունէն մինչև ծովեզրը, կոչուած է Տէլլա որ Յունարէն այբուբենին չորսը, այսինքն Տ, Գ, Գրոյն անունն է, և մինչև ցարգ կը պահէ այս ա-

նունը Եգիպտական լեզուաց մէջ: Եգեկելէ մարգարէ, գլ. Իթ. 10. Լ. 6, Եգիպտոսի համար կ'ըսէ թէ կը ձգուէր ի Մագդողէ, այսինքն ի Մագդողնէ որ Պեղուսոսն ճիւղէն շատ հեռու չէր, մինչև ի Սուհէն, այն է, ըստ այժմու աշխարհագրաց, Եսուան, այսինքն Եթովպոյ սահմանագլուխը: Յոյն և Արարացի մատենագիրք ևս զԵսուան կը գնին իբրև հարաւային սահման Եգիպտոսի: Հոս Նեղոս կ'ելլէ ջրվեժներուն ապառաժներէն և կը մտնէ բուն Եգիպտոս: Աւանորոյ Եգիպտոսի երկայնութիւնն է, ուղիղ գծիւ, իբր չորս հարիւր յիսուն մղոն, և տարածութիւնն՝ իբր մոտասան հազար քառակուսի մղոն: Հովտին լայնութիւնն, ընդ մէջ Եսուանայ և Տէլլա գոյն, միակերպ չէ. և նաև Նեղոսի ողողումն ուրեք ուրեք կը շնչնի մինչև լեռանց ստորոտը, այլու՝ կը մնայ լեռանց ստորոտէն ասդին իբրև մի կամ երկու մղոն միջոց որ երբեք չի ծածկուիր ջուրներէն, ուստի և է միշտ չոր և մերկ: Ի սկզբան Եգիպտոս անունը կը նշանակէր միայն Նեղոսի հովիտը և զՏէլլա: Բայց յետոյ Եգիպտոս անունով սկսաւ հասկնուիլ նաև այն երկիրը որ է մէջ այսր և Կարմիր ծովուն:

Սուհէնի և ջրվեժներուն չրգակոյ երկիրը շատ գեղեցիկ է. Եգիպտոսի մնացեալ մասերը, մասնաւոր Տէլլա գոյն, միակերպ են և ձանձրալի, բայց տեղիւր կը փոփոխ ըստ փոփոխել եղանակաց տարւոյն: Պարսնան կէտէն ետքը, այսինքն յետ չնոց, ուրիշ բան չես տեսնիր եթէ ոչ մերկ երկիր, լի այնպիսի լայն պատառուածներով որ վազել անցնիլ դժուարին է: Անանային գիշերահալաւարին ատենը երկիրն ուրիշ բան չենծայեր հայեցողաց, բայց եթէ անհուն մակերեւոյթ շառագոյն կամ գեղնած ջրոյ, ընդ որ գուռ կը յցուին արմուտներ, գիւղորէք և նեղ նեղ թումբեր, որ միմիայն ճանապարհք են երթեկեկութեան: Յետ նուազելոյ ջուրը, որ ընդհանրապէս կարծ ժամանակ միայն կը մնան այն բարձրութեան մէջ, կը տեսնու, մինչև ի վերջ աշուն, ու և թանձր

ՆԻՍ ՊԱՏԿՆԻՐ ՄԵՄՆԱՆԻ, Ի ԴԱՇՏԻՆ ԹԵՐԵԻ

սկախառն ցեղ։ Բայց ձմեռը բնութիւնն իւր բոլոր շքեղութիւնը կը հազնի։ Այս եղանակին մէջ նոր բուսոց դալարութեան և զօրութեան, պտղոց և բանջարոց պէսպիսութեան և առատութեան նմանը տեսնուած չէ որեւիցէ Եւրոպական երկիր մը որ պտղաբերութեան կողմանէ հաշակաւոր է։ Յիշեալ եղանակին Եգիպտոս նման է ծայրէ ի ծայր գեղեցիկ պարտեզի, կանաչազեղ մարգագետնի, ծաղկաւէտ դաշտի, կամ ցորենոյ արտի մը որոյ ատոգըացեալ հասկերը վէտ վէտ կը ծածին։ Այս պտղաբերութիւնն, ինչպէս ծանօթ է, կախեալ է Նեղոսի տարեկան և կանոնաւոր յորդութեանէն։ Այս է պատճառ որ Հոմերոս «Նեղոսի տուրք», կ'անուանէ զԵգիպտոս։ Տես Նեղոս։

Նաեւ երկիրը նուազ միակերպ և ձանձրալի չէ քան երկիրը։ Եգիպտոսի երկիրը միշտ պարզ է առանց ամպոյ, սպիտակ մանաւանդ քան կապոյտ գունով և լուսով։ Օգն ունի պայծառութիւն մը որուն գծուա-

րաւ կը հանդուրժեն աչքը, և բոցակեղ արեգակը զօրոյ տապը մեղմելու հսկանի չկայ՝ կ'այրէ կը մրկէ ցերեկն ի բուն բնդարձակ և անպատուար դաշտապետիները։ Եգիպտոսի երկրին դիրքն այնպէս է որ, թէպէտ շատ տեղեր ծառեր կան, բայց շուք դրեթ է բնաւ չկայ։ Նրառի միմիայն տեսակն է արմուկներն, որ յաճախ կը գտնուի, բայց որովհետեւ այս ծառին բուռը երկայն և նուրբ է, և տերեւներն իրեւ փունջ ծառին դադաթն են, քիչ ստուեր կը ձգէ, և հովանին շատ ակար է։ Ուստի Եգիպտոսի կլիման շատ տաք է։ Ամառը քերմաշափն՝ բնահանրապէս Զարէնհայթի մինչև եթանասուս կամ ութսուս աստիճանը կ'ելլէ, վերին Եգիպտոսի մէջ՝ աւելի վեր։ Անապատին պարիշ խորշակը որ Աման կամ Կամինի կը կոչուի, կը պատահի բնահանրապէս գրեթէ առաջին գիշերահաւաստարին ժամանակը։ Շատ անգամ նաեւ մարտիներու խումբեր կ'ապականեն երկիրը։ Տես Մարտի։

ՄԵԼԻՍԷ ԱՊՈՒ-ՍԻՄԵԼԱՅ, ՆՈՒՐԻԱ, ԿԻՍՈՎ ՔԱՂԵԱԼ

ՅԱՒԱՋԻ. ՊԱՏԿԵՐՄ ՎԱԹՍՈՒՆ ՈՏԻ ԲԱՐՁՐ

Հաս հին ժամանակներ, ինչպես էրեւի, Եգիպտոս կը բաժնուէր երեք գլխաւոր մաս: Հին մաստնագիրք կը յիշեն Վերին Եգիպտոս՝ կամ Թեբայիս: Միջին Եգիպտոս, Եօթնօրէնք կամ եօթնքաղաք, և Ստորին Եգիպտոս կամ Տելլա, որ կը պարունակէր նաև Նեղոսի արևելեան և արևմտեան կողմի բնագործակ երկրները: Եգիպտոսի գաւառները և քաղաքները որ Սուրբ Գրոց մէջ կը յիշուին՝ կը գտնուէին այս երեք բաժանմանց մէջ:

1. Ստորին Եգիպտոս: Այս բաժին հիւսիսային արևելեան մասն էր՝ «Եգիպտոսի գետը», (առե ի ստորեւ,) Պաղեստինէ սահմանին վրայ: Անպատար որ էր այս սահմանագլխին, կարմիր ծովուն և Պեզուսիսի մէջ տեղ՝ կը թուէ թէ էր Սուրայ անապատը, Մինգ. Ի. 4, զարգիս՝ ԵԼՃԷՔԷՐ: Ան, «Եգիպտոսի ամրութիւնը (բանալին),» Եգեհ. Լ. 45, հաւանականապէս Պեզուսիսն էր: Երթուի թէ Նեղոսի Պեզուսեան ճիւղին և կարմիր ծովուն մէջտեղն էր Գետեմի երկիրն առ որով կը քերէր,

յարեւելից հիւսիսայ, Սուրայ անապատը, և Թերեւս Բամեն գաւառին մէկ մասն էր, Մինգ. Ի. 41: Այս մասին մէջ, կամ իբրև անոր կից, կը յիշուին նաև Պիթան, Բամեն, Պերեսեթ, Ոֆ կամ Արեգ քաղաք: Տելլա կոչուած մասին մէջ էին Տաֆալանէս, այն է՝ Տափնէ կամ Դափնէ, Ջոան, որ է Յունաց Տանիսը, Ղանդուպոյիս, որ Թերեւս կ'ափնարկուի Ես. ԺԹ. 18: Յարեմոյց Տելլայի էր Աղբսամդրիս:

2. Միջին Եգիպտոս: Հոս կը յիշուին Մոփ կամ Մեմփիս, և Հանէս որ էր Հերակղիսպոլիս Յունաց:

3. Վերին Եգիպտոս: Եգիպտոսի հարաւային մասն է: Երթուի թէ Երբայեցիք կը կոչէին այս մասը Պաթուրէս, Երեմ. Ի. 4, 45: Սուրբ Գրքը այս մասին մէջ երկու քաղաք միայն կը յիշեն, պսիքն Նով, կամ ճշգրտապէս ևս, Նով Ամմն, բոս եօթանանից՝ Դիսսպոլիս, որ Եգիպտոսի հին մայրաքաղաքին Թերէի Յունարէն անունն էր (առե Ամմն), և Սուհէն, հարաւային ծայրի քաղաք և սահման Եգիպտոսի:

Եգիպտոսի երկրագործական բերող գլխաւորներն էին ցորեան, մանր եգիպտացորեան, բուն եգիպտացորեան, որից, գարի, բակլա, վարունգ, սեխ, պրատ և ոտխ. նաեւ կառաւ և բամբակ: Արմաւենին և որթը յաճախ են: Պապիրոսը որ ցարգ կը գրանուի, բայց քիչ, գլխաւորապէս մերձ ի Տամիւզ, է եղէց իրը ինն ոսք բարձր, բայթ մասի թանձրութեամբ, և ունի աղուամազի նման փունջ ի գլուխն: Տես Գիրք, և Պապիրոս: Եգիպտոսի անասունք են, բաց ի սովորական ընտանի արջաւոր, վայրի եղն կամ գոմէշ մեծ բազմութեամբ, էշ և ուղա, շուկը նոյնպէս բազմութեամբ՝ անտէր, եգիպտական աքիս, կոկորդիլոս և ձիազետի:

Եգիպտոսի ընակիչք երեք ցեղէն. 1. Խփաիք, կամ նախին Եգիպտացւոց սերունդը: 2. Ֆելլահք, կամ հողագործք, որ կը կարծուին թէ Սուրբ Գրոց մէջ փուլ կոչուածներն են: 3. Արարացիք, կամ Եգիպտոս նուաճողք, որոց մէջ են նաեւ Թուրքերը և այլք: Խփաիք անուամբ Բրիտանիայ են, և են գրագիրք և սովմարակալք: Այնպիսի յեղափոխութիւններ տեսած են ասոնք կառավարութեան մէջ, որ կառավարութիւն մը թէ Յայ և թէ կործանի՝ հոգ չեն ըներ: Ֆելլահք այնչափ հարստահարութիւն կը կրեն, և այնպէս անարգ համարուած են յայտ Պետութիւններուն կամ վրանաւորակ Արարացւոց և իրենց իշխաններուն, որ գծաւարաւ կրնան ստացուած սուներուլ, և եթէ ունենան ևս, դասն ուրիշ կը վայելին զայն հանգարտ և ապահով: Բայց և այնպէս ուշագրութեան արժանի ցեղ են, և շատ կը սիրին իրենց երկիրը և զՆեղոս գետ:

Եգիպտացւոց զօրութեան և աշխատասիրութեան մեծագոյնն նշան են բրդունք որ ապկաւին կան յօրինակ և ի զարմացումն աշխարհի: Աշխարհի վրայ հիմա քան բրդուն Եգիպտոսի հին կամ ընդարձակ շէնք չկայ: Բուրգերուն մեծագունին յասակն էր 764 ոսք լայն և նոյնչափ երկայն, և իբր չորս հարիւր եօթնամասուն և չորս ոսք բարձր: Ըստ կարծեաց ոմանց իսրայելացիք չինեցին բուրգերն

ՈՒՂԻ ԸՆԴ ՄԵԾ ՍՐԱՆ ՍԵԱՆԾ,
Ի ԳԱՍՆԱՅ, Ի ԹԵՐԷ

իրենց սարկութեան ատենն յեգիպտոս: Բայց թէ հին պատմութիւնն ընդհանրապէս, և թէ արգի խուլարկութիւնք հակառակ են այս կարծեաց: Ընդհանրապէս կը կարծուի թէ ասելի քան երկու հազար տար յառաջ քան զԲրիտանոս չինուեցան բրդունք, իբր գերեզմանատեղիք թագաւորաց:

Սակայն բաց այս անկորնչելի յիշատակաց թագաւորաց որ շատինց մնացուած են, Եգիպտոս ունի ուրիշ շատ շէնքեր, որ քան զբրդունս չեն նուազ զարմանալի, Սուհի մօտ, Ներվեմերեն վեր գեղեցիկ կողեաց վրայ, և վերին Եգիպտոսի մէջ ուրիշ տեղեր, մնաւանդ Թերէի մօտ Նեղոսի բլուր հովանի մէջ ուր էին նաեւ Գառնադ, Լուքսոր և ուրիշ քաղաքներ: Մեհենք, անգրի պատկերք, կոթողք և ոտիկեղք որ շատ են այն կողմեր՝ հիստուսն և աճ կը գործեն տեսանալաց վրայ իրենց ահագին բարձրութեամբ, միաստար մեծութեամբ և ընդարձակ տարածութեամբ, և մեռնող ընտանաւորներն, այն է գերեզմանք ժայռերու

ՏԱՅԻԱԿ ԲԱՆԴԱԿՈՒ, Ի ՄԵՆԵՆԻ ՈՒՐԵՐ, Ի ՎԵՐԻՆ ԵԳԻՊՏՈՍ

մէջ բերուաւ որ մուսրաներով, կը ձգուին մինչեւ առնել թերակայ լեռները: Մեհեաներուն յաղթ սիւները, անոնց ընդարձակ պատերը և շիրիմներուն շաւար ծածկեալ են քանդակք և նկարիք որ շատ յարգի են, վասն զի նախին Նգիպտացւոց հրապարակական և առանին կեանքը կը ցուցնեն: Տես Սիւսան: Այս գրուածոց հետ խառն կը գրուին արձանագրութիւնք մեհեանական կոչուած նշանագրքը, որոց ի վաղուց հետէ ծածկուած նշանակութիւնը սկսած են բռնալ արդի գիտնական խուզարկութիւնք: Մեհեանական արձանագրութիւններէն սմանք յսկ նշանակ կամ պայարանութիւն են գիւրին առ հասկնալ: Բայց մեծ մասն նոցա, ինչպէս յայտնի է հիմա, գրուած է տեսակ մը նշանագրերէնով որ պատկերներ են, և իւրաքանչիւր պատկեր այն իրին, որոյ պատկերն է, Նգիպտացիներէն անուան առաջին զրոյն հնչումը կը ցուցնէ: Զորքերն, Ոսիք բառը, որ Նգիպ-

տացւոց Ոսիքիս աստուծոյն անունն է, կը գրուի եղէգան, տղու և բերնի պատկերներով, վասն զի այս երեք բաներուն խփաներէն անուանց, որ են Ուք, Սի և Բո, սկզբնագիրներով կը կապուի Ոսիք անունը: Բայց և այնպէս այս գրուածներն այլևայլ կերպով կրնան կարգացուիլ, ուստի և աարբեր իմաստներ կ'ըլլեն: Ներքեմ ալ բառ մը թէպէտ մերենապէս կը կարգացուի, նշանակութիւնը կը մընայ անշատ, և կը կարծուի թէ է բառ հին քրմական լեզուին զոր գիտուիք միայն կը հասկնային:

Նգիպտոսի հին պատմութիւնը թանկը մթութեան մէջ է: Թէ հին պատմութիւնը և թէ արդի խուզարկութեան հետեանքը սա կը ցուցնեն թէ գիտութիւն և քաղաքակրթութիւն մուծան և տարածուեցան Նգիպտոսի մէջ, հարաւէն, մանաւանդ Մերովէ կոչուած կողմէն. և թէ հին ասանք Նգիպտոսի մէջ միեւնոյն ժամանակ երկրին այլևայլ կողմերն այլևայլ թագաւորներ կամ կառավար-

բուծիչներ կային որք յետ ժամա-
նակաց միանալով եղան մեծ թա-
գաւորութիւն մը: Եգիպտացի թա-
գաւորաց ընդհանուր անունն էր
Փարաւոն որ կը նշանակէր գերազայն
իշխանութիւն: Այս թագաւորաց
շատերուն անունները և անոնց հա-
րստութեան յաջորդութիւնները պա-
հած է պատմութիւնը: Բայց Եգիպ-
տացի պատմագրաց իրենց ազգին մեծ
հնութիւն մը տալով միտումն անհա-
ւատալի բրած է անոնց պատմու-
թիւնը: Տես Փարաւոն:

Այս հին և նշանաւոր երկիրը շատ
անգամ յիշուած է Սուրբ Գրաց
մէջ: Աւ Արբաշամաւ Եգիպտոս էր
համբարանոց աշխարհի, և նոյն իսկ
նահապետը հսն գիծեց ոովի մը ժա-
մանակ, Ծննդ. ԺԲ. 10: Արբաշա-
մաւ կիներ, Սարա, ուներ Եգիպտացի
աղաթին մը, Հագար, զմայրն Իս-
մայելի: Նաև Իսմայել կին առաւ
Եգիպտոսէ, Ծննդ. ԻԲ. 9, 21: Ու-
րիշ սով մը առ Իսահակաւ, ասի-
պեց այս նահապետը երթալ մօտ
յԵգիպտոս, Ծննդ. ԻԶ. 2. իսկ Յա-
կոբ և անոր բոլոր տունը կատարեցին
իրենց օրերը յԵգիպտոս, Ծննդ. ԼԲ.
-ԵԲ. 1: Յետ աղաառութեան Իսրայել-
յացաց իրենց ոսրկութեան երկրէն,
Եգիպտոսէ, կը գտնենք որ այս եր-
կու ազգերն, Իսրայելացիք և Եգիպ-
տացիք, երկուր ասան շատ քիչ հա-
զարդակցութիւն ըրին իրարու հետ:
Առ Դաւթիւ և Սողոմոնիւ Եգիպտոս
միւսանգամ կը յիշուի: Սողոմոն կին
ըրաւ իրեն Եգիպտացի իշխանազուն
օրիորդ մը, Գ. Թագ. Գ. Ժ. ԺԱ.:
Բայց անոր որդւոյն Ռաբովմայ, հին.
գերբագ. ասորին, Յուդա, Խոնարհե-
ցաւ ընդ ասիք Աստուկայ, արքայի
Եգիպտացաց, Բ Մնաց. ԺԲ. և յետ
բազում ամաց Հրեայք մերթ գաշ-
նակից էին և մերթ ի կուսի ընդ Ե-
գիպտացիս, մինչև երկրորդն նուաճե-
ցան ընդ ձեւամբ Ասորեստանայց,
Գ. Թագ. ԺԷ. ԺԲ. 21. ԻԳ. 29. ԻԴ.
երեմ. ԻԵ. ԼԷ. 5. ԻԴ. ԽԶ.:

Կամբիւս ամբեց Եգիպտոսի, և ը-
բաւ զայն նահանգ Պարսկաց տերու-
թեան յամին 525 նախ քան զԳր.:
Եգիպտոս ճնաց ընդ իշխանութեամբ
Պարսից մինչև Ալեքսանդր մեծ որ

առաւ զյն երկիրը յամին 330 նախ
քան զԳր.: Յետ մահուան Ալեք-
սանդրի Եգիպտոս եղաւ մասն Պա-
ղամանց թագաւորութեան հանգերծ
Ասորւովք, Պարսկաստան և Լիբիա:
Զկին ճակատուն Ակտիոմի: 30 ին
նախ քան զԳր.: եղաւ նահանգ Հը-
ռովմայեցաց: Քրիստոսի ժամանակը
բազումք ի Հրէից կը բնակէին Ալեք-
սանդրիս, Դենդուպոլիս, և յայլ-
կողմանս Եգիպտոսի. նոյն իսկ մեր
Փրկիչը գտաւ հսն ապաւէն ի տղա-
յութեան իւրում, Մատթ. Բ. 13:
Յայնմ ժամանակէ հետե Եգիպտոս
գաղթեցաւ ի լինելոյ ուրոյ թագաւ-
որութիւն, ուստի Եգիպտոսի պատ-
մութիւնն այնուհետե խառն կ'եր-
թայ ընդ պատմութեան այն ազգաց
որ ժամանակ ժամանակ տիրեցին այն
երկրին: Յամի ՏԲ. 640 Մահմետա-
կան Արաբացիք տիրեցին Եգիպտոսի,
և յետ ժամանակաց Եգիպտոս ամի-
րապետաց ձեռքէն անցաւ ի ձեռս
Քրդաց, Գարձեալ Արաբացաց,
Քրդաց, Մամլուքեանց, և հուսկ
ուրեմն, 1517, Օսմանեանց, և է
ցարդ նահանգ Օսմանեան կառավա-
րութեան, բայց զարգիս ունի յա-
տուի կառավարութիւն ընդ իշխա-
նութեամբ զարմին Մէհմետ Ալի
փաշայի: Այսպէս լցան բաւք հին
մարգարէի, ինչպէս կը կարգանք ի
Սուրբ Գրքաւ, Եղեկ. ԻԲ. 14, 15.
Լ. 7, 12, 13. ԼԲ. 13: Եգիպտոսի
պսժմու բնակչաց թիւն է երկու մի-
լիոն կամ ասկաւ ինչ աւելի:

Նախին Եգիպտացիք կը պաշտէին
յուստաւորներ և բնական զօրութիւն-
ներ. բայց քուրմը նոցա հմուտ էին
միանգամայն տառեղագիտութեան և
բաւդութեան, և թերեւ ասոնցմէ
էին իւնց գիտքին մէջ, ԳԼ. Է. 11,
22, յիշուած իմաստունը, կարողաք
և մտք. Եգիպտոսի ժողովրդեան
մէջ, որ գառք կուլած պղնդալ
կարգերու կը բաժնուէր, պատուա-
կանազայն և հզօրագոյն կարգէր
քրմացը: Թերեւ ասոնց իմաստա-
լիւնն էր յորում կրթեալ էր Մով-
սես, Գործ. Ի. 22: Բայց Եգիպտացաց
կրօնքն ուներ նաև առանձինն առ,
որ կենդանի անասուններ պաշտել
կու տար իրեն նշանակ կամ օրինակ

բուն պաշտելի իրաց: Եղիպաացիք ոչ միայն իբրև նուիրական կը յարգէին անասնոց անուաններէն զամենս որոց սպանողք կը կրէին մահաւ պատուհաս ըստ օրինաց, այլ և անասուններէն ամանք մեհնաններու մէջ գրուելով կը պաշտուէին իբր աստուած զոհելու և նուիրքը:

“Եղիպաոսի հեղեղաւ,” Թու. 17. 5. Եւ. 4. 47. Գ. Թագ. 1. 65. Դ. Թագ. 19. 7. Եւ. 11. 42. Եղեկ. 10. 19. Իւ. 28, (և), ըստ ամանց, Երնդ. 10. 18, Թեպէտ այս համարին մէջ գործածուած է տարբեր բառ որ կը նշանակէ մեծ գետ,) Կ'անուանուի Էւ-Արիշ կոչուած առանձն որ կը Թափի Միջերկրական ծովուն հարաւային արեւելեան անկիւնը, մօտ Ռինդալուրա կոչուած տեղը:

Եղեմ: Անուն ասիական գաւառի յորում էր գրաւար: “Եւ Տէր Աստուած արեւելքին կողմը Եղեմի մէջ պարտեզ անկեց, ու իր շինած մարգար հան գրաւ,” Երնդ. 8. Եղեմայ անգին կը նկարագրուի այսպէս: “Եւ պարտեզը ջրելու համար Եղեմէն գետ մը կ'ելլէր, ու անկէ շարս զլիս կը բաժնուէր: Մէկուն անուանը փնտսէ է,” այսովքն հանգեմ:

Այս մութ համարին շատ մեկնութիւններ արուած են, և շատեր այլևայլ տեղերու կամեցած յարմարեցնել, բայց համարին սաղագ իմաստը դիտուած չէ յարգ: Արդարեւ անհնար է ցուցնել թէ ուր էր Եղեմ: Բնանք ի մասնագրաց կը համարին թէ էր բարձր և կեդրոնական տեղ մը օւստի այլևայլ գետեր բռնելով կը հոսէին ամէն կողմ, և կը Թափէին այլևայլ տեղեր որ խոնարհադարձ էին քան զբուն անկն նոցա: Այսպիսի բարձր գաւառներ կը գրանուեն ի Հայս, յարեմայից Մասեայ, իբր 5,000 սոք բարձր ծովուն երեսէն: Հոն, շրջանակի մը մէջ որ արամեագիրք քանի մը միլոն միայն է, կը բռնեն շարս գետեր, Եփրատ, Տիգրիս, Կամ Դկզաթ, որ կ'երթան դէպ ի հարաւ Պարսից ծոցը: Երասի որ գէպ ի հիւսիսային արեւելք երթալով կը Թափի Կասպից ծովը, և փասիս կամ Աղսա որ կ'երթայ դէպ

ի հիւսիսային արեւմուտք մինչև Սեաւ ծովը: Այս չարորդ գետն է Թերեւս Եղեմայ փնտը, և Երասի Թերեւս Գեհնուն է, քանզի այս երկու անուանք ևս միեկոյն նշանակութիւնն ունեն, և կը ցուցնեն գետին ուղղանման արագութիւնը: Այս բարձր երկիրը, տակաւին գեղեցիկ և բարեբեր, Թերեւս էր Եղեմայ երկիրը, և անոր ընտիր մասին մէջ գէպ արեւելք էր Թերեւս Եղեմայ երանաւտ գրաւարը:

Շատ մեկնիչներ ուրիշ տեղ կը գնեն զԵղեմ, այսինքն մօտ ի տեղին ուր Եփրատ և Տիգրիս, յետ երկուսու գետերէն, կու գան ի մի վայր, Պարսից ծոցէն հարիւր և քսան մղոն դէպ ի հիւսիս, և ուր Ուլայ գետ, գալով յարեւելից հիւսիս, կը Թափի Եփրատայ և Տիգրիսի մէջ: Այս գաւառը Թերեւս շատ փոքրուած է հարաւար տարիներու մէջ, և հիմա չէ այնպէս յուսմի և գեղեցիկ ինչպէս էր երկիրս սկզբան ժամանակը: Բայց և այնպէս ջրհեղեղէն բաւական ժամանակ ետքը Սինաբայ գաւառը նոյն երկրին մէջ իրեն ձգեց Քուշայ որդւոց գաւառները, Երնդ. 10. 8-10. ԺԱ. 8. Ռոզհեան Եղեմայ գետերուն երկուսը Եփրատ և Տիգրիս էին, հաւանական է թէ գրաւար վերջոյիշեալ երկու տեղերէն մէկուն մէջ էր: Բայց ուր է էր, այլ ևս չէ յետ անկման և անիծեց մարգարդին: Երնդաց առաջին գլուխները զգրախան անհեա եղած կը գնեն յալաց մարգկան, և հետք չէ մարգարդ գանել զայն երկիրս վայր: Սուրբ Գրոց վերջին գլուխը կը հանէ մեր տեսութեան առջև փաստաւորապէս և մտայուն գրաւար մը: “Երանելի են անոնք որ անոր պատուիրանները կը կատարեն, որ իշխանութիւն ունենան կենաց ծառին վրայ,”

Եղովմ, Խորհր. 1. անուն Եսաւայ, երէց որդւոյ Խաւհայի: Այս անունը յարմար էր Եսաւայ ընկալած կարմիր գունային, բայց արուեստն անոր մանաւանդ, ինչպէս կ'երեւի, ի պատճառս “չկաթմանին,” որով վաճառեց անգրամեթութիւնը, Երնդ. 10. 25, 36, 81 Եսաւ:

2. Անուն երկրի, ըստ Յունաց Ե-

գովմէա: Եւ կոչուի նաեւ լեռան Սէ-
իր, որ ի ոկգրան էր ձգուէր Մեռ-
եալ ծովէն մինչև յիշուեան ծոց կար-
միր ծովուն, և երկայնութիւնն էր
հարիւր մղան, իսկ լայնութիւնը՝
չնգեալասան կամ քսան: Յետ ժա-
մանակաց ընդարձակուեցաւ, և կը
ձգուէր մինչև ի սահմանն Յուգայի
ի հարաւոյ, գեղ ի փերքն: Եղով-
մայեցւոց երկրին մէջ մեծ մաս մը
կը բռնէր երկայն գօտին լեռանց որ
է ի մէջ Իւլ-ի որ կոչուած մեծ ա-
ւազուա հովան և Էւ-Արապահի՝
յարեմանից (տես Յարգաթաթ), և Ա-
րաբիյ անապատին՝ յարեւելից: Այս
գօտոյն հիւսիսային մասը կը կոչուի
գարգիս ձէպալ, այն է հինն Գերազ,
զոր տես: Գօտոյն մնացեալ մասը
կը կոչուի ձէպէլ Շերա: Բայր գօ-
տին ընդհանրեալ է հովանեղով և
ձորեղով որ կ'իջնեն յարեւելից բարձր
անապատէն և կ'երթան մինչև յԱ-
րապահ՝ յարեմուտ: Այս գօտոյն
մէջ կը տեսնուին հեղք բազում քա-
ղաքաց և գիւղից կործանելոց ի վա-
զուց, և ոչ սակաւ ակունք ջրաց և
հովիտք պաղարեղք որ իրենց արգա-
ստուորութեան նշանները տակաւին
կը կրեն, Եննդ. ԻԲ. 39: Բայց զար-
դիս ամայութիւնը կը տրէ: Եղով-
մայ արեւելեան մասին մայրաքաղաքն
էր Պարսա: Բայց Եղովմայ գլխաւոր
քաղաքն էր Պեարա կամ Վէմ, այ-
սինքն՝ ապաւաճ, վասն զի քաղքին
մէկ մասը լեռանց ապաւաճներու
մէջ փորուած էր: Զարդիս կը կոչ-
ուի Վատի Մուտա, այսինքն՝ հովիտ
Մովետի: Տես Վէմ

Այս երկրին նախնի բնակիչները
կը կոչուէին ֆուսիցիք, և փնտաուե-
ցան Եղովմայեցիներէն, Եննդ. ԺԴ.
6. ԼԶ. 21. Բ Որ. Բ. 12, 22: Բուն
Եղովմայեցիք էին, ինչպէս անոնց
անունէն յայտնի է, սերունդ Եղով-
մայ կամ Երաւայ, Յակոբայ երէց
եղբոր, Եննդ. ԼԶ. 6-9, և կը կա-
ւաղարեւել իշխաններէ, հմբ. 15,
յեսայ սննեցան թագաւորներ, հմբ.
31: Տես նաեւ Եննդ. ԺԵ. 15 և Թաւ.
Ի. 14: Երբ Խորաւեացիք Եղիպտոսէ
գալով մեռեցան Եղովմի արեւմտեան
սահմանը, Եղովմայեցիք խօզուցին
անոնց անցել իրենց երկրէն Մովա-

բացւոց երկիրն երթալու: Տես Եննդ.
Բայց և այնպէս Աստուած հրամայեց
Խորաւեացւոց պահել բարեկամու-
թիւնն իրենց "եղբորը" Երաւայ հետ,
Թաւ. Ի. 14-21. Բ Որ. Բ. 4-7. ԻԳ.
7: Բայց և այնպէս այս բարեկամու-
թիւնը չէր կրնար տեւել միշտ: Սա-
ւազ պատերազմի բռնուեցաւ անոնց
հետ, Ա Թագ. ԺԴ. 47: Բայց Ե-
ղովմայեցիք շուռանցեան մինչև Դաւ-
թի ժամանակ: Դաւիթ նուաճեց
զանոնք, որպէս զի կատարուէր Խ-
ոհհապայ մարգարէութիւնը թէ Յա-
կոբ պիտի տրեր Երաւայ, Եննդ.
ԻԲ. 29. Գ Թագ. ԺԱ. 15: Ա Մնաց.
ԺԷ. 11-13: Այս նուաճումը ծանր
էր Եղովմայեցւոց, և Սողոմոնի թա-
գաւորութեան վերջը, Եղովմայեցի
իշխանն Ագազ, որ ի աղաթութեան
Եղիպտոս տարուած էր, գաւառալով
իւր հայրենիքը, հրատարակուեցաւ
թագաւոր, Գ Թագ. ԺԱ. 14-22:
Հաւանական է սակայն թէ Ագազ
թագաւորեց միայն Եղովմի արեւել-
եան մասին, Գ Թագ. ԻԲ. 47. Բ
Մնաց. Ի. 36: քանզի Եղովմայեցւոց
երկրին այն մասը որ էր ի հարաւոյ
Հերատտանի, մնաց հպատակ Յու-
գայի թագաւորաց մինչև ի թագա-
ւորութիւնն Յովթամայ, որմէ աղա-
սամբեցին Եղովմայեցիք, Բ Մնաց.
ԻԱ. 8, և կատարուեցաւ Խոհհապայ
մարգարէութեան երկրորդ մասը,
Եննդ. ԻԲ. 40: Կան Յուգայի թա-
գաւորն, Ամաուիա, յաղթեց Եղով-
մայեցւոց, 4,000 մարդ ուղաննեց, և
աւելի քան 10,000 հօգի գարէ մը
վար նետել առաւ, Գ Թագ. ԺԴ.
7. Բ Մնաց. ԻԲ. 11, 12: Բայց այս
յաղթութիւնը երկար չաւեց: Երբ
Նարազագոնոսոր պաշարեց զԵրու-
սակէմ, Եղովմայեցիք միացան անոր
հետ, և քաղաքներէն զին ի հիմանց
տապալել քաղաքը: Բայց անոնց ան-
գթութիւնը երկար տատն անդադար
չմնաց: Մարգարէից կանխատեսու-
թիւնէն շատուր կ'անդրկէին Եղով-
մայ պատուհառը, Արդ. Երեմ. ԻԲ.
1. Եղեհ. ԻԲ. 35. Մաղ. Ա. 3, 4:
Հինգ ապրի յեսայ քան զաւառն
Երուսաղէմի, Նարազագոնոսոր Խո-
հարհեցուց Հրէից դարաւ ապերաւ
բարբը, մանաւանդ զԵղովմայեցիս,

Թեպէս ի գերութիւն յմասնեց զանոնք. ուստի և Յովհաննէս Հիւրկանոս հանեց զանոնք Հրէաստանի հաւաքային մասէն զոր գրաւած էին Եգովմայեցիք, ի սպառ նաւանց զանոնք, և ստիպեց զանոնք Հրէից օրէնքն ընդունիլ և թլփատիլ: Բայց Եգովմ ծառայեց Հրէից վերջին թագաւորներուն մինչև ի կործանումն Երուսաղեմի ի ձեռն Հովմայեցւոց: Յովմայեցիք հրաւիրուած էին ի պաշտպանութիւն քաղաքին, բայց անոնք սպանութեան և յափշտակութեան առին զիրենք: Եգովմայեցիք հաւկ ուրիշն գաղթեցին և խառնուեցան Նաբաթացւոց հետ, որ էին սերեալ Խամայիւի Նաբէովթ անուն որդիէն: Իրենց յաջող ժամանակ Եգովմայեցիք շատուոր և հրգոր էին, վաճառականութիւն կրէին ծովէն և ցամաքէն, էին նաև երկրագործ և անասնաբոյժ, Թաւ. Ի. 47: Բայց ոչ անոնց ամուր սպառածները, Երեմ. Խթ. 46, ոչ աստուածները, Բ Միւսց. ԻԵ. 20, կրցան պահել այս հարստոս և առողջ երկրն յամայութենէ, և ի լինելոյ երեւի նշան մարդարութեանց ճշմարտութեանը:

Եգրայի, մին ի գլխաւոր քաղաքաց Բաաշան, որոյ մաս կորսուեցաւ Ովդ իւր զօրք, Թաւ. ԻԱ. 33-35. Բ Օր. Ա. 4. Գ. 1-5: Այս քաղաքն անցաւ յետոյ Մանասէի յեղին, Յեռ. ԺԳ. 31: Եգրայիէ աւերակներն ընդարձակ տեղ կը բռնեն: Եգրայի էր նշանաւոր տեղի ի նախկին գաւառ Գրիտոսնութեան և առ խաչակրօք: Հիմա կը կոչուի Տրաա, և կոյ Գալիլէայի ծովուն բերէն իւր երեսուն և հինգ մղոն դէպ արեւելք: Եգրիկ, հօս Գոթոմայ, որդի Բերդէիի, ամուսնացեալ ընդ Մերովրայ որ գուտար էր Սաւուզայ և խոտացեալ Գաւթի, Ա թագ. ԺԼ. 19: Եգրիէն Մերովրէն հինգ որդի ունեցաւ որ արուեցան Գարաւանացւոց ձեռքը, Տէրոջ առջև սպանուելու ի վրէժ անդթութեանն զոր գործած էր անոնց հաւը, Սաւուզ, ընդդէմ Գարաւանացւոց: Բ թագ. ԻԱ. 8, այս սպանուած անձիք կը կոչուին

Մեղքոյ որդիք, զորս Մեղքոյ "Բերդիի որդւոյն Եգրիէին ծներ էր": Բայց այս, Եթէ գրէ զրիպակ չէ, պէտք է բռնել Թէ Մեղքոյ որդեգրած էր զորդիս իր քրոջ Մերովրայ, որ Թերես մեծած էր. կոմ Թերես երկուրէն քորք ևս կը կոչուէին Մեղքոյ Տեռ Արիաբար:

ԱՍՈՐԻՈՑ ՑՈՒԼ

Իգ, արջաւոց արուն ի չափ հասեալ, որ ի Սուրբ Գիրս կը կոչուի յաւ: Անասուն սուրբ բազ Ղեւտական օրինաց, և յաճախ ուսանի, Գ թագ. ԺԺ. 21: Եղն Երրայեցւոց հարստութեան գլխաւոր մասն էր առ նահապետք որ հովուական կեանք կը վարէին, Եղն. ԻԴ. 35: Յոր. Ա. 14: ԽԺ. 12 Հերկելու համար ընդհանրապէս եղ կը գործածէին Երրայեցիք, Գ թագ. ԺԺ. 19, նշնպէս կալի մէջ ցորեն կանուլ, և այն առն օրէն չէր եղանց ցուակը կապել, Ա Վորիթ. Ժ. 9, այլ պարտ էր մաքուր կերակուր առն անոնց, Եռ. Լ. 24:

Եղնիկա, բարեպաշտ թագաւոր Յուզայի, յաջորդեց իւր հօրը Ա. քաղաւ, իւր 726 ին, և մեռաւ իւր 698 ին նախ քան գրք: Եղնիկայի պաամութիւնը գրուած է Բ թագաւորութեան ժԼ. էն մինչև ի. գլխաւորներուն, և Միւսցորդաց ԻԺ. էն մինչև ԼԲ. գլխաւորներուն մէջ. Տեռ և Եռայի ԼԶ.-ԼԸ.: Եղնիկայի թագաւորութիւնը նշանաւոր է անոր հաւատարմի ջանիքը համար ի նորոգել զպաշտօն Եհովային, անոր մեծամասութեան և յանձնապատասխանութեանը համար Ասորեստանցւոց դէմ, այս վերջիններուն չարաչար պարտութեանը համար աղօթիւք Եղնիկայի,

անոր հիւանդութեան և խոնարհու-
թեանը համար, վերջապէս խաղա-
ղութեան հնգետասան տարիներուն
համար որ յաւելլան անոր կենացը
վրայ: Եղեկիկայ յաջորդեց անա-
թան Մանասէ:

Եղեկիկէ, որդի Բուզդայ, մարգա-
րէ ի քահանայական ցեղէ, տարուած
էր գերի ի Նաբուգոդոնոսորայ ի Բա-
բելոն, Յուդայի Յովակիմ թագաւո-
րին հետ 538 ին նախ քան գրք., և
զրկուած էր ֆոքր գետին քով:
Տես Նիմաւէ: Եղեկիկէ սկսաւ իւր
պաշտօնը յերեսներդ ամի կենաց
իւրոց, ըստ ընդհանուր հաշույ:
բայց թերեւ յիսներորդ ամին յետ
նորոգման ուխտին ընդ Առաուծոյ
առ Յովսիաւ, Եղեկ. Ա. 4: Այս
տարին կը պատահեա՞նէ Եղեկիկէի
գերութեան հինգերորդ տարւոյն:
Խորայելի ծերերը եկած առ Եղեկիկէ
խրատ խնդրելու, Եղեկ. Բ. 4. ԺԴ.
4. Ի. 4. ԼԳ. 31: Եղեկիկէ մարգա-
րէպաւ քան տարի, 595 էն մինչև
575 նախ քան գրք., այսինքն մինչև
չորեքասուններորդ տարին յետ վեր-
ջին գերութեան յըռսապեմի: Առա-
ջին ութ տարին ժամանակակից էր
Երեմիայի: Նաև Դանիէլ կտարէր
մինչոյն ժամանակ, Եղեկ. ԺԴ. 14,
16. ԻԲ. 3, Թեպէտ Եղեկիկէի մար-
գարութեանց մեծ մասին թուակա-
նը յետոյ է:

Եղեկիկէի գիրքը լի է աստուածա-
յին փառաց լեւեմ տեսիլներով և
ահաւար գուշակութիւններով իորա-
յելի օրգւոց դէմ անոնց ապստամբ
ողւոյն համար ընդգէմ Առաուծոյ,
և անոնց կռապաշտութեան գարշա-
թեանց համար, գլ. Ա.-ԻԴ.: Այս
գիրքը կը պարունակէ նաև նշմարիտ
ահաւար գուշակութիւններ ընդգէմ
Տելուսի և ուրիշ թշնամի ազգաց,
գլ. ԻԵ.-ԼԲ.: Գիրքին վերջին մասը կը
պարունակէ Առաուծոյ ժողովրդեան
գարձին և վերտին հաստատութեա-
նը վերաբերեալ պատգամներ, գլ.
ԼԳ.-ԻԸ.:

Եզրաս, անուանի քահանայ և
առաջնորդ ազգին Հրէից: Եզրաս
էր "արագապար գլխի օրինաց," այլ
գիտուն, ձեռնհաս, հաւատարիմ,
և, ինչպէս կ'երևի, պատուական

յարբուռի: Չարից թագաւորին:
Եզրասայ գիրքը կը պարունակէ ա-
ւելի քան ութսուն տարուան պատ-
մութիւն, Կիւրոսի թագաւորու-
թեան մեծ մասին, Կամբելո, Շմեր-
զի, Դարեհի վշտապահայ, ֆոքր-
քոի թագաւորութեան բոլոր ժա-
մանակին, և Երէյնիանեան Արա-
շիի թագաւորութեան ութ տարի-
ներուն: Եզրաս այս վերջին թագա-
ւորէն առաւ հրովարտականը, ոտակ
և ամէն հարկաւոր օգնութիւն, և
գնաց ի գլուխ մեծի բազմութեան
գարձերը ի գերութենէ յերուսա-
ղէմ, 457 ին նախ քան գրք.: Եզրաս
ժողովրդեան վարուցը և հաստակաց
պաշտաման վերաբերեալ շատ բան
ուղղեց հոն, Եզր. Բ.-Ժ. և Նէեմ.
Ը.: Յետ այնորիկ, ինչպէս կը կար-
ծուի առհասարակ, Եզրաս ժողովց
և որդազբեց Հին Կտակարանին բոլոր
գիրքերը յորոց կը բաղկանայ Սուրբ
Գրոց այժմու կանոնական մասը:

Եզրասայ գիրքը կը պարունակէ
Հրէից ի գերութենէ գարձին պատ-
մութիւնն ի ժամանակէ անտի Կիւ-
րոսի, և կը յարէ նաև ինչ որ ինք
բրաւ յետոյ, 450 ին նախ քան գրք.:
Կան Եզրաս անուան իրկու անկա-
նան գիրք որ ունի Եզրասայ կ'ընծա-
ւին:

Ելեկար-սամատուրտ, Խրիս-
թոյսիտ, բառ ֆազգէտարէն, որ
Երայեցիքէն Գաղատա բառին նշա-
նակութիւնն ունի, երկուքն ալ կը
ցուցնեն զանգի ուխտին որ եղաւ ի
մէջ Յովորայ և Լարանու, Մինդ.
ԼԱ. 47:

Եթամ, զրոստ, 4. մին ի չորից
արանց որ անուանի էին իմաստա-
թեամբ, բայց Սողոմոն գեր ի վերոյ
եղաւ քան զնոսա, Գ. Թագ. Գ. 31.
Ա Մնաց. Բ. 6. Եւ թուի թէ Եթան
էր որդի Զարայի կամ Եզրահայի,
և թոռն նահապետին Յուդայի:

2. Դեռացի, որդի Եթուայ, և մին
յերից գլխաւոր երաժշտաց տաճա-
րին, Ա Մնաց. 2. 44. ԺԵ. 17-19:
Եւ թուի լինել նոյն ընդ Իսթիթա-
նայ, Ա Մնաց. ԻԵ. 4. Բ Մնաց.
ԼԵ. 45:

3. Անձ մը որոյ գարծ կը համար-
ուի ԶԹ. Սաղմոսը:

Երազմիտ, մին ի մեծամեծ թա-
գաւորութեանց Ափրիկէի: Ստեպ կը
յիշուի ի Սուրբ Գրիգոր Գուշ ան-
ուամբ, որոյ այլեւայլ նշանակութիւնը
ըստ Հին կառավարանին՝ յիշուած են
Քաւշ բառին մէջ, զոր տես: Բուն
Եթովպիա եր ի հարաւայ եգիպտոսի
առ Նեգոս գետով, և ունէր սահ-
ման ի հիւսիսայ՝ զԵգիպտոս մօտ ի
ջրվէժս Սուհէի կամ Ահենի, յա-
րեւելից՝ զկարմիր ծով և թերեւս նաեւ
զմասն ինչ Հնդկացիին Ովկիանու, ի
հարաւայ՝ զանծանօթ գաւառս ներ-
քին մասին Ափրիկէի, և յարեւմտից՝
զԼիբիա և անապատները: Եթովպիա
կը պարունակէր հարկաւ այժմու
Նուբիայ կամ Սենարայ և Ադիս-
սիենայ կամ Հադէշի երկիրները: Ե-
թովպիայ գլխաւոր քաղաքն էր Հինն
Մերովէ համանուն կղզւոյ կամ երկ-
րի վրայ, ընդ մէջ Նեգոսի և Աս-
տարայ, զարգիս Դազազզէ, ոչ
հեռի այժմու Շէնաբէ, Ես. ԺԸ. Սո-
փոն. Գ. 10:

Եթովպիայ հիւսիսային մասը որ
յեռայ Մերովէ կոչուեցաւ, ի սկզբան
կ'անուանուէր Սարա, յանուն երեց
որդւոյն Քաւշոյ, Մինչ. Ժ. 7: Ե-
թովպիա ուրիշ ուրիշ լեւոյցն էր,
և ուրիշ ուրիշ աւերակ, բայց մե-
ծազոյն մասն էր ջրաբրի և պղա-
րեր: Եթովպիայ առեւտրական բերսց
գլխաւորներն էին եւնիս, փղսկի,
համեմունք, սոկի և պատուական
սկուռ: Այս երկրին պատմութիւնը
մեծաւ մասամբ խառն է եգիպտոսի
պատմութեան հետ, և այս երկու
երկիրները ըստ անգամ ի միասին կը
յիշուին ի Սուրբ Գրիգոր, Ես. Ի. 3-
6. ԽԳ. 3. ԽԵ. 14. ԵԷԳ. 1. Դան.
ԺԱ. 43:

Ջարա "Եթովպացին", որ արշաւեց
Յուդայի երկրն առ Առայի, 944 ին
նախ քան զԲր., Բ. Միաց. ԺԻ. 9-15,
ըստ կարծեաց ոմանց էր
թագաւոր եգիպտոսի՝ Եթովպական
հարստութենէ մը, ըստ այլոց՝ էր
Եթովպիայ թագաւոր որ կը տիրէր
կարմիր ծովուն երկու կողմերուն,
այսինքն՝ Արաբիայ և Ափրիկէի Գուշ-
եանց միանգամայն: Ըստ այս մեկ-
նութեան հնար և գիւրին էր Ջա-
րայի գալ ի Պաղեստին առանց անց-

նելու եգիպտոս: Եթովպիայ թա-
գաւհին, կանգակ, որոյ ներքինն կը
յիշուի Դործոց Առաքելոց ԳԼ. Ը.
27 համարին մէջ՝ էր հաւանականա-
պէս թագաւոր Մերովէի, ուր կանգակ
անուամբ կանայք տիրեցին հետզհե-
տէ: Որովհետեւ կը պատմուի թէ
յիշեալ ներքինն կ'երթար Երուսա-
ղէմ՝ երկրպագութեան համար, էր
հաւանականապէս, եթէ ոչ ծննդ-
եամբ, գլխ կրօնից Հրեայ: Կ'երեւի
թէ բաւական Հրեայք կային այն
երկրին մէջ: Աւետարանը կուսակից-
ներ ստացաւ այս Հրեից մէջ, այն-
պէս որ չարորդ գարուն մէջ թաղէն
ամբողջ Աստուածաշունչը Խորդ-
մանուած էր Յունարէնէ հին Եթով-
պացիներէն:

Եւրոպ. քաղաք եգովպացեաց,
հիւսիսային ծայրը կարմիր ծովուն
արեւելեան ծոցին որ ի հնուսն կը կոչ-
ուէր Նյանեան ծոց, և զարգիս ծոց
Ագապոյ: Հոս էր նաեւ Գափոսեդա-
րեր, մօտ յԵլաթ, Բ Ուր. Բ. 8. Գ
Թագ. Թ. 26: Այս ծոցը, թէեւ ծա-
նօթ հնոց, էր գրեթէ անծանօթ
արգի աշխարհագրաց մինչև ի ժա-
մանաին Պալըհարաթ: Այս յան-
գուզն ճանապարհորդէ այցելութիւն
բրաւ հան, և այս ծովածոցին վրայ
կատարեալ անգեկութիւն առաւ:
Դաւիթ նուաճեց զԵլաթ, և ըրտւ
երեւելի վաճառատանքի, Բ Թագ. Ը.
44: Սղոմոն ևս շինեց հան նաւեր,
Բ Միաց. Ը. 47, 48: Առ Բաղրամաւ
Եգովպացիք միւսանգամ առին
զԵլաթ, բայց գարձեալ առին Ու-
ղեայի, Դ Թագ. Ը. 20. ԺԻ. 22, և
Ողիւթ՝ Ռասինի, ԺԶ. 6: Առ Հաով-
մայեցեո՞վք Ելաթ էր ծաղկեալ վա-
ճառականութեամբ և քրիստոնէա-
կան օրինք: Եսթի 58. 630, Ելաթ
ինկաւ ընդ իշխանութեամբ Մահմե-
տի, և է զարգիս աւերակ: Ելաթի
մօտ Ագապոս ամրոցը, ուր Անիա
լեւնէն Պաղեստին գացող ճանա-
պարհորդ յաճախ այցելութիւն կ'ը-
նեն, մի միայն կարեւոր անգն է ի
պաշտպանութիւն Միջքէ գացող
ուխաւորաց:

Ելաթ, Գիբի Ասորոյ, մին յեթ-
թանասուն ծերոց որ օգնական կար-
գուեցան Մովսէսի ի կառավարել

գծողովորդն: Մարգարեութեան հոգին եկաւ Ելբագայ և Մովգագայ վրայ որ յիշալ եօթանասուններէն էին, և այս երկուքը որ Մովգէտէ հեռու կը գանուէին բանակին մէջ՝ սկսան մարգարեանալ: Յետու անկարգ համարեցաւ անոնց մարգարեանալը, բայց Մովգէտ խօսեցաւ ի նպաստ նոցա, թաւ. ժԱ. 24-29:

Ելիմելէք, որոյ Բաբա-որն Ասորոսն է, Բեթլէհէմացի սմն, այր Նոյնմեայ. Հուսթ Ա. 2:

Եւսց, Գիրք, երկրորդ գիրք Մովգէտի հնգամաստներն և բարբ. Հին պատկարանին: Այսպէս կոչուած է վասն զի կը պատահէ Իսրայելացոց ելն յեգիպտոսէ: Եւ պարունակէ իբր հարիւր քառասուն և հնգամասայ ժամանակ, ի մահուանէն Յովսիփայ մինչև ի կանգնուսն վկայութեան խորանին յանապատին, յամի ստեղծման աշխարհի 2369-2514: Ելեց գիրքին այլեպլ նիւթերն են, 1. Իսրայելացոց հարստահարութիւնն ընդ իշխանութեամբ փարաւոնի մը որ թագաւորեց յետ մահուան Յովսիփայ. "Նոր թագաւոր մը ելաւ որ Յովսիփէ չէր նանչար, " գլ. Ա. 8: Այս խօսքն, ըստ սմանց, կ'ակնարկէ Հիւկոստները որոց արշաւանքն յեգիպտոս եղած կը յիշուի իբրև զայնու ժամանակաւ ըստ արապերն պատմութեան, և որ տորեցին այն երկրին ոչ օսական ժամանակ: Ելբուսի թէ Հիւկոստներն, ըստ նշանակութեան այս անուան, էին հովիւ թագաւորներ, և եկան յարևելից, 2. Մովսիսի ծնունդը, անունը, հայրենասիրութիւնը և փախուստը, գլ. Բ.-Ջ.: 3. Մովսիսի կոչումը, փարաւոնի խտատարութիւնը, և տանհարստածեպլ պատահարը, գլ. Է.-ԺԱ.: 4. Զատիկի սօնին հաստատութիւնը, Իսրայելացոց յանկարծ մեկնիլը, անցնին ընդ կարմիր ծով, և Մովսիսի և ժողովրդեան փառաբանութիւնը յայնկայ ծովուն, յետ կորստեան փարաւոնի և զօրաց նորա, գլ. ԺԲ.-ԺԵ. 5. Դեպ ի Անա չուելու աստն ի պատճառս ժողովրդեան գործոնած հրեղց պատմութիւնը, գլ. ԺԵ.-ԺԷ.: 6. Օրինաց հրատարակումն ի լէւիին Անայի: Պատմու-

թեան այս մասին մէջ կը յիշուին ժողովրդեան պատարասութիւնն ի ձեռն Մովսիսի, և հրատարակումն նախ՝ բարոյական օրինաց, և հաւակ յետոյ ծիսական օրինաց: Այս մասին մէջ կը յիշուին նաև վկայութեան խորանը կանգնելու և Աստուծոյ այն առնը կտաարելու վերաբերեալ հրահանգք, գլ. ԺԹ.-Ի.:

Ելեց գիրքին նպատակն է ոչ միայն պահել Իսրայելացոց եգիպտոսէ ելնց յիշատակը, այլև ցուցնել Աստուծոյ եկեղեցւոյն տառապանքը և յաղթանակը, ցուցնել նաև Աստուծոյ ինամքն ի վերայ եկեղեցւոյն, և պատմութ պատահելուսն զոր կը բերէ Աստուած եկեղեցւոյ թշնամիներուն վրայ: Ելեց գիրքը պոյծաւ կը ցուցնէ նաև զկատարումն Աստուծոյ առ Արարհամ արուած խոտմանց և գուշակութեանց, այսինքն՝ թէ անոր զուակը պիտի բազմանար յոյժ, Եննդ. ԺԵ. 5. ԺԷ. 4-6. ԽՁ. 27. Թաւ. Ա. 1-3, 46, և թէ պիտի հարստահարուէին օտար երկիր, ուստի պիտի հանուէին չորս սերունդ ետքը մեծ զօրութեամբ, Եննդ. ԺԵ. 13-16. Ել. ԺԲ. 40, 41: Իսրայելացոց կլքն յեգիպտոսէ շատ կոզմանէ օրինակ է Քրիստոնէական եկեղեցւոյ յանապատի աշխարհին, մինչև ի հառանկ նորա յերկնային փանան: Տես Ա կորնթ. Ժ., նաև առ Եբրայեցի թուղթը: Ելեց գիրքը կը քննէ մեր առջև գգրիստոս ցուցնող ոչ օսական օրինակներ և նշանակներ, ինչպէս են Մովգէտ, Բ Ուր. ԺԸ. 18, Ահարոն, Եբր. Գ. 14-16, համար 4, 5, զատկական գառը, Ել. ԺԲ. 46. Յովհ. ԺԹ. 36. Ա կորնթ. Ե. 7, 8, մանանի, Ել. ԺՁ. 15. Ա կորնթ. Ժ. 3, Քորնթոյ վէմը, Ել. ԺԷ. 6. Ա կորնթ. Ժ. 4, 11, շորհաց աթոռը, Ել. ԼԷ. 6. Հաովմ. Գ. 25. Եբր. Գ. 46, վկայութեան խորանը, Ել. Խ. "Բանը մեր մէջը բնակեցաւ," Յովհ. Ա. 14:

Իսրայելի որդւոց այս ելքն եգիպտոսէ, և անոնց պանդխտութիւնն անապատին մէջ, Հրէից ժողովն պատմութեան գլխաւոր գարազութիւններէն մին կը կոչուցանեն: Անոնց առաջնորդն էր միշտ Նեփթալ, և բարբ

գէպքեր որ մի զմիոյ կնի պատահեցան մէն մի հրաշքներ էին: Անոնց Ռամսէտէ ելլելէն մինչեւ հասնիլն ի սահմանս խոտապահեալ երկրին, քառասուն ասարուան ժամանակի միջոց էր: Այս միջոցին ամբողջ սերունդ մը անցաւ, և Մովսէսայեան օրէնքը արուեստաւ և վաւերացաւ Սինայի սրբոցմէներով և փայլակներով: Չկայ պատմութիւն մը որ այնպէս յստակ կը ցուցնէ նախախնամութեան միջամտութիւնն ազգերու և անհատներու գործերուն մէջ, ինչպէս իորայելացւոց անապատին մէջ պանդխտութեան պատմութիւնը:

Ելից ժԲ 40 յիշուած շորս հարիւր երեսուն ասարին կը սկսի, բոա սովորական ժամանակագրութեան, ի ժամանակէն երբ խոտաւմը եղաւ առ Արարհամ, Կնիւզ. ԺԵ. 13 Յակոբայ յեղիպտոս գալէն մինչեւ ցելո իորայելի որդւոց, անցին իրր երկերիւր երեսուն ամբ: Եթեմանոուն և հինգ հազին եղած էր ելից ժամանակը 600,000 այր, բայց ի աղպոց, Ասոնք առին իրենց հետ բազմութիւն հօտից և արջառաց, և բազում կռուողաւ իգիպտացիներէն: Հզօր ձեռամբն Աստուծոյ միայն եղաւ անոնց փրկութիւնը, ահէջ նշաններով, և կը թուի թէ Աստուած այս բանն բրաւ իւր փառաց փէժը ինդրելու համար, փան զի Նիզոս, ճանճեր, գօտեր, ձկուներ, արջառք, պլովքն հանգերն, կը պաշտուէին իգիպտացիներէն:

Ետո ասոններորդ և վերջին հարուածին, իորայելացիք օտարաւ արձակուեցան իգիպտոսէ: Եր կարծուի թէ իորայելացիք գուժարուած էին ի Ռամսէտ կամ Հերապոս, յերկրին Գեռեմայ, իրր երեսուն և հինգ մղն յարեմուտա հիւրիոց ի Սուէզէ, հին ջրանցքին քով որ զՆիզոս կը միացնէ Կարմիր ծովուն հետ: Իորայելացիք ճամբայ ելան առաջին ամեանս հնդկաստաններորդ օրը, կամ գառակին յաջորդ օրը, այսինքն իրր ի կիսուն ասարիք: Անոնց ճամբան էր գէպ հարաւային արեւելք մինչև Ռեամ, բայց անկէ փոխանակ երկուշուր օւղջակի ի Սինէ, գարան գէպ ի հարաւ, ԵԼ. ԺԴ. 2, Կարմիր

ծովուն արեւմտեան կողմէն, և հասան, յետ երկց աւուրց ճանապարհորդութեան, հաւանականապէս մօտ ի Սուէզ: Հմն, արեւելեան հողմոյ միջոցաւ, Աստուած հրաշք ճեղքեց ծովին ջուերին, այնպէս որ իորայելացիք անցան անոր մէջէն հետի, մինչ իգիպտացիք որ յանդգնեցան անոնց ետեւէն մանել, հեղձան, երբ ջուերը միացան միւսանդամ: Սուէզի ծովուն այն ճիւղն ընդ որ անցան իորայելացիք՝ երեք կամ չորս մղն միայն լայն է, և տեղատուութեան աստիճանկէ կրնայ անցնիլ մարդ հետի: Առաջ լայնագոյն և խորագոյն էր, բայց գարերով գիւղուած աւազէն ու խճէն լցուած և փոխուած է: Հմն գործուած հրաշքը զարմանայի էր, և աւելի յայտնի ցուցուց Աստուծոյ ձեռքը քան որ և իցէ մին ի ասոն հարուածոց: Բայ Սուէզ Գրոց Աստուած աստիճան արեւելեան հովով, ճեղքեց ծովը, ջուերը ժողովուեցան, „հեղեղները գէզի պէս կոյնեցան,“ և իորայելի որդիքը ծովուն մէջէն ցամաքով քալեցին: ու ջուերը անոնց աջ կողմէն և ձախ կողմէն պարեպ եղան: Այս անեց բոլոր գիշերը մինչև ի պահ առաւօտուն ասանց ամենէին արդելք բլլալու իորայելացւոց անցքին, մինչ առաւօտուն զիորայելացիս հալածող իգիպտացիք ծածկուեցան ջուերին: „Գորաւոր ջուերուն մէջ կապարի պէս ընկզմեցան,“ Հրաշք էր այս, զոր հով մը չէր կարող դարձել, ինչպէս Նէեմանայ լոկ լուսցումն ի Բօզգանած բաւական պիտի չբլլար բուժել զնա ի օրորաւութենէն: Հոս պէտք է յիշել նաեւ որ աշխարհագիրներէն ոմանք կը կարծեն թէ այս հրաշքը կատարուեցաւ ի հարաւոյ Ագաթասի, Սուէզէն ասոն կամ երկրաստան մղն հետու, ուր ծառն իրրեւ աստուերիւ մղն լայն է: Այս կարծեաց գէժ կրնան ոչ սակաւ առարկութիւններ հանուիլ, թէպէտ չի կրնար աղոյշացալ թէ օրաւ է: Զարգիս գծուարին է այն անգերուն նախկին գիւրը որոյն, ինչպէս գծուարին է ցուցնել հողւոյ մը օտարայելի գերութենէն Աստուծոյ թագաւորութիւնը մանկու անցքը:

Բայց այս երկու գիտաց մէջ ևս գործն Աստուծոյ է, և փառքը նորա միայն:

Այս զարմանալի փրկութեան համար փառք մատուցանելէն ետքը, իտալիացիք յառաջ գացին կարմիր ծովուն արեւելեան եղեբէն, Տովուսներէն և անապատէն մինչև ի Աֆնա: Իտալիէն այս շուռ կրնայ գծագրուիլ: Մեռայ, Եղբւ, և Անն անապատը հաւանականապէս միեկին չեն: Յերբորդ ամսեան, այսինքն յունիոն, կամ մանաւանդ յունիոի կիսուն, իտալիացիք հասան ի Աֆնա, իբր յետ երկամեակ ճանապարհորդութեան: Հոս տրուեցաւ օրէնքը, և իտալիացիք մնացին հոն մինչև կաաարուեցաւ ինչ որ Ելից մնացեալ մասին, Ղևտացւոց գիրքին և Թուոց առաջին ինն գլուխներուն մէջ կը պատմուի, այսինքն մինչև յաջորդ տարւոյն երկրորդ ամսուն (մայիսի) քառանգոր օրը, իբր մեռաւան ամիս:

Իտալիացիք այս թուականին չուելով ի Աֆնայ, գացին հիւսիսէն ընդ անապատն փառաշու կամ թերեւ կարմիր ծովուն արեւելեան ճիւղն ի վեր, և հիւսիսէն՝ ընդ Էլ-Արապահ, մինչև ի կաղէս-բառնէ, քանանու հարաւային արեւելեան սահմանին մօտ: Անոնց դէպ ի հիւսիս ճանապարհորդութեան մէջ, Իսափրիմ՝ մօտ ի Աֆնա, Տարեռա (հրկիզութիւն), Կիրթթ-Հաթթափա (գերեզմանք ցանկութեան) և Ասերովթ, այնպիսի գէղքեր կատարուեցան, որոց պատմութիւնը շատ կողմանէ արժանի է ուշագրութեան: Ի կաղէս-բառնէայ լրտեսներ զրկուեցան գիտել խոտապոյտայ երկիրը, և գեշ լար բերին, հաւանականապէս նոյն տարեւոյն օդառտոսին: Ժողովուրդը արտոնեց, և Աստուած հրամայեց ետ գառնալ և թափառել անապատն մէջ, մինչև որ այն սերունդին գիտկուէին ինչպիսի անապատին մէջ, Թու. Ժ. 25: Իտալիացիք այնպէս բրին: Տեղէ անդ թափառելով ի մեծի անապատին փառաշու որ ի հարաւայ Պաղեստինա, նոյնպէս ի մեծ աւազուս անապատին որ կը կոչուի Էլ-Ղոր և մանաւանդ Էլ-Արապահ, որ կը ձգուի Մեռեայ ծովէն մինչև Ագապոյի ծոցը, այն է՝

արեւելեան բազուկ կարմիր ծովուն: Տես Յարդաճան: Թէ ուր և ինչպէս այն երկայն տարիներն անցան՝ չենք գիտեր, և ոչ իսկ թէ ինչ ճամբաներով անցան անապատէն, կամ թէ բաց ի մանանայէն ինչ կրտսկուր արուեցաւ անոնց: Մովսէս կ'ըսէ. "Հաս օրեր Սէիր լեռանը բարաբէք պատեցանք," միշտ առաջնորդութեամբ հրեղէն սեռն և ամպշին, Թու. Թ. 22: Մովսէս կը յիշէ զանուանո եղբւնեան իջեւանաց որ մեծաւ մասամբ անծանօթ են, և ուր իտալիացիք հանդիպան կամ բանականաց յառաջ քան զհասանել իւրեանց ի Դափոն-գարեր, Թու. Լ. Գ. 19-35, և յետ այնորիկ կը յիշէ անոնց գարձն ի կաղէս, անդ, 36, 37, յառաջնում ամսեան, Թու. Ի. 4, յետ անցանելոյ իբր երեսուն և ութ ամաց: Մինչ այդպէս երկրորդ անգամ բանակեցան ի կաղէս, Մովսէս զրկեց առ որդայն Եղովմայեցւոց, ինդրել Թղաւաութիւն անցանելոյ անոր երկրէն, այսինքն լիբանց (Սէիր լիբան) շղթայէն որ է Էլ-Արապահ կոչուած մեծ Տովան արեւելեան կողմը: Տես Իջովմ: Եղովմայեցիք չեռուին անցը, և իտալիէն անանելով որ կարող չէր հարաւէն ժամել Պաղեստին, վառ զի քանանացի հօր ցեղեր կը բնակէին հոն, ստիպուեցաւ բռնել այն ճամբան որ աւելի հարաւագոյժ էր շուրջ զԵղովմաւ, Թու. ԻԱ. 4: Եղովմէն գառնայէն քիչ ետքը, իտալիացիք եկան Հովր, ուր մեռաւ և թաղուեցաւ Ահարոն, Թու. Ի. 20-28: Յառաջ երթալով Էլ-Արապահ կոչուած Տովան ի վեր մինչև Դափոն-գարեր, կարմիր ծովուն արեւելեան ծոցին գլուխը, անցան արեւելեան լեռներէն, և ապա գարձան ի հիւսիս ընդ արեւելեան անապատն, այն ճամբով ընդ որ Մահմետական ուղեւորաց մեծ Ատարապի կարաւանը կ'անցնի զադիս ի գնալն ի Մէքքէ: Իտալիացիք հասան Զարեգի ձորը, Մովսէս հարաւային սահմանագլուխը, ճիշդ յետ քառասուն ամաց ելից իւրեանց Եղովմայէն:

Հետեալ ցանկը իտալիացւոց իջեւաններուն ցուցանէ է իրենց ճամբորդութեան տանն անապատին մէջ:

Ա. ԵԳԻՊՏՈՍԷ Ի ՍԻՆԱ

ԵԼԻՑ ԺԲ -ԺԺ.

ԹՈՒՈՑ ԼԳ.

Ռամենեան, ԺԲ. 37.

Ռամենեան, Համար 3.

1. Սեկքովթ, ԺԲ. 37.

Սեկքովթ, Համար 5.

2. Ոթում, ԺԳ. 20.

Ոթում, Համար 6.

3. Փիարիթ, ԺԳ. 2.

Փիարիթ, Համար 7.

4. Անջք ընդ կարմիր ծով, ԺԳ. 22, և երկքորեայ չու յանապատին Սուր, ԺԵ. 22.

Անջք ընդ կարմիր ծով և երկքորեայ չու յանապատին Ոթում, Համար 8.

5. Մեռայ, ԺԵ. 23.

Մեռայ, Համար 8.

6. Եղիմ, ԺԵ. 27.

Եղիմ, Համար 9.

7. Ան անապատը, ԺԶ. 4.

Կարմիր ծովն ի վեր, Համար 10.

8. Ան անապատը, ԺԶ. 4.

Սին անապատը, Համար 11.

9. Ան անապատը, ԺԶ. 4.

Դափկա, Համար 12.

10. Ան անապատը, ԺԶ. 4.

Եղուս, Համար 13.

11. Ան անապատը, ԺԶ. 4.

Ռափիգիմ, Համար 14.

12. Ան անապատը, ԺԶ. 4.

Ան անապատը, Համար 15.

Բ. ՍԻՆԱՅԷՆ Ի ԿԱԴԷՍ ԵՐԿՐՈՐԻ ԱՆԳԱՍ

ԹՈՒՈՑ Ժ-Ի.

ԹՈՒՈՑ ԼԳ.

Ան անապատը, Ժ. 12.

Ան անապատը, Հմր. 16.

13. Տարերա, ԺԱ. 3. Բ Օր. Բ. 22.

Կիրրթ-Հաթթափա, Համար 16.

14. Կիրրթ-Հաթթափա, ԺԱ. 34.

Ան անապատը, Համար 17.

15. Ան անապատը, ԺԱ. 35.

16. Կադէս, Փառանու անապատը, ԺԳ. 1, 27. Բ Օր. Ա. 2, 19. Ան անապատը և կրթափափաին երեսուն և ութ տարի, Բու. ԺԳ. 25-36.

17. Ան անապատը, ԺԳ. 1, 27. Բ Օր. Ա. 2, 19.

Ռաթամա, Համար 18.

18. Ան անապատը, ԺԳ. 1, 27. Բ Օր. Ա. 2, 19.

Ռեմե-Փարէս, Համար 19.

19. Ան անապատը, ԺԳ. 1, 27. Բ Օր. Ա. 2, 19.

Լեռնա, Համար 20.

20. Ան անապատը, ԺԳ. 1, 27. Բ Օր. Ա. 2, 19.

Ռեմե, Համար 21.

21. Ան անապատը, ԺԳ. 1, 27. Բ Օր. Ա. 2, 19.

Կէէլաթա, Համար 22.

22. Ան անապատը, ԺԳ. 1, 27. Բ Օր. Ա. 2, 19.

Սոփար լեռը, Համար 23.

23. Ան անապատը, ԺԳ. 1, 27. Բ Օր. Ա. 2, 19.

Փարադա, Համար 24.

24. Ան անապատը, ԺԳ. 1, 27. Բ Օր. Ա. 2, 19.

Մադեգովթ, Համար 25.

25. Ան անապատը, ԺԳ. 1, 27. Բ Օր. Ա. 2, 19.

Թաաթ, Համար 26.

26. Ան անապատը, ԺԳ. 1, 27. Բ Օր. Ա. 2, 19.

Թարա, Համար 27.

27. Ան անապատը, ԺԳ. 1, 27. Բ Օր. Ա. 2, 19.

Մառեկա, Համար 28.

28. Ան անապատը, ԺԳ. 1, 27. Բ Օր. Ա. 2, 19.

Համանա, Համար 29.

29. Ան անապատը, ԺԳ. 1, 27. Բ Օր. Ա. 2, 19.

Մոսթրթ, Համար 30.

30. Ան անապատը, ԺԳ. 1, 27. Բ Օր. Ա. 2, 19.

Քանէ-յական, Համար 31.

31. Ան անապատը, ԺԳ. 1, 27. Բ Օր. Ա. 2, 19.

Հորդադգադ, Համար 32.

32. Ան անապատը, ԺԳ. 1, 27. Բ Օր. Ա. 2, 19.

Եսերաթա, Համար 33.

33. Ան անապատը, ԺԳ. 1, 27. Բ Օր. Ա. 2, 19.

Երբան, Համար 34.

34. Ան անապատը, ԺԳ. 1, 27. Բ Օր. Ա. 2, 19.

Փառնոն-գարեր, Համար 35.

35. Դարէ ի Կադէս, Բու. Ի. 1.

Կադէս, Համար 36.

Գ. ԿԱԴԵՍԵՆ Ի ՅՈՐԴԱՆԱՆ

ԹՈՒԻ. Ի., ԻԱ. Բ ՕՐ. Ա. Բ. Ժ.

ԹՈՒՈՑ ԼԳ.

Կադեսեն, Թու. Ի. 22.
36. Բերթ-բանէ-յական, Բ Օր. Ժ. 6.

Կադեսեն, համար 37.

37. Հովր Լեռ, Թու. Ի. 22. Կամ
Մոսերա, Բ Օր. Ժ. 6, ուր
մեռաւ Ահարոն.

Հովր Լեռ, համար 37.

38. Դադգադ, Բ Օր. Ժ. 7.

39. Եսերաթա, Բ Օր. Ժ. 7.

40. Ճանապարհ Կարմիր ծովուն,
Թու. ԻԱ. 4. Ելաթայ և
Գաւթոն-գարերի քովէն, Բ
Օր. Բ. 8.

41.

42.

43. Որովթ, Թու. ԻԱ. 10.

44. Խէ-արարիմ, Թու. ԻԱ. 11.

45. Զարեգ ձորը, Թու. ԻԱ. 12.
Բ Օր. Բ. 13, 14.

46. Աւնոնի ձորը, Թու. ԻԱ. 13.
Բ Օր. Բ. 24.

47.

48.

49. Զրհորր յանապատին, Թու.
ԻԱ. 16, 18.

50. Մաթանա, ԻԱ. 19.

51. Նաալէլ, ԻԱ. 19.

52. Բամթ, ԻԱ. 19.

53. Փաղա, գրուած է Աբարիմի
կարգը որոյ մասն էր փա-
ղա, ԻԱ. 20.

54. Բասանու ճամբով Մովարու
գալոյը Յորդանանու քով,
մօտ յԵրեքով, Թու. ԻԱ.
33. ԻԲ. 1.

Սելմնա, համար 41.

Փունոն, համար 42.

Որովթ, համար 43.

Խէ-արարիմ, համար 44, 45.

Դերոն-Գադ, համար 45.

Գելմն-Դերլաթէմ, համար 46.

Աբարիմի լեռները, մօտ ի Նաբաւ,
համար 47.

Մովարու գալոյը աւ Յորդանանու,
մօտ յԵրեքով, համար 48.

Ելլատար, Ծննդ. ԺԳ. 1, 9, Թերեա
միենցի երկիրն ընդ Թելլատարայ, Գ
Թադ. ԺԲ. 12. Ես. ԼԷ. 12 Աբա-
րերէն Թարգամանթիւնը կը կոչէ
զայն Հայաստան:

Եկեղեցի: Եկեղեցի Թարգաման-
ուած Յունարէն բառը կը նշանակէ
ընդհանրապէս հասարակ կամ կրօ-
նական ժողով. և երբեմն այսպէս կը
Թարգամանութի, ինչպէս Գործ. ԺԲ.
32, 39. Նոր կառկարանին մէջ հա-
տարակօրէն կը նշանակէ կրօնական
երկրագուռաց ժողով, Թէ՛ Հրէա-
կան, ինչպէս Գործ. Է. 38, և Թէ՛
Քրիստոնէական, ինչպէս Մատթ.

ԺԶ. 18. Ա կորնթ. Զ. 4. Վերջին
միայն աւելի ընդհանուր է, և այս-
պէս գործածուած է կրկին նշանա-
կութեամբ, ուստի կը նշանակէ

4. Ընդհանուր Քրիստոնէական ե-
կեղեցին, Թէ՛ տնտեսանական որ կը
բազմանայ յայնց որոց տնտեսա-
գրեալ են յերկրին, և զորս կը նանչ-
նայ Աստուած, բայց մեք չենք նանչ-
նար, Եբր. ԺԲ. 23, և Թէ՛ տեսա-
նելի եկեղեցին որ կը բազմանայ ի հե-
տեպազ Քրիստոսի յերկրի տա-
կադ. Ա. 24. Ա ՏԻմ. Գ. 5, 15.

2. Զերեք Քրիստոնէացի գաւան-
զաց մասնաւոր եկեղեցի կամ խումբ

մը, որ մէկտեղ գալով պաշտօն կը մատուցանեն տեղ մը: Այսպէս կ'ըսուէր, Հազմայ, Կորթոսի, Եփեսոսի, Փիլիպպէի և այլ քաղաքաց եկեղեցիներ, առ որս Պօղոս առաքեալ ուղղեց իր Թուղթերը:

Ենթով, ամենաւերջ անունն Առաւօծայ առ Երբայեցիս: Այս բառը երբէք յօդ չէր առնուր, և ոչ իսկ անոր յոգնակին կը գտնուէր: Հրեայք չէին բերան առնուր այս անունը, և երբ կը հանդիպէին այս անուան ի Սուրբ Գրքոս, կարդալու ատեն փոխանակ պնր կ'ըսէին Աղոնայի, այսինքն Տեր, կամ Ելանիմ, այսինքն Առաւօծ: Տես Աստուած: Երբայեցիքէն Առաւօծաբունչին մէջ Ենթով բառը կը գրուի յիշեալ երկու բառերէն մէկուն ձայնաւորներովը: Դատերը կը կարծեն թէ Ենթով բառն հին ատենը կը կարդայուէր Ենթիւն, բայց այս սոցոյդ չէ: Բառին նշանակութիւնն է, կամ Եմ: Ե, այսինքն Եփեսոս, բառը, կը ցուցնէ զինքնագոյնութիւն, զանկախութիւն, զանփոփոխութիւն և զբովանդակ աստուածային անասման էութիւնն, որէ գրու կամ երաշխաւորութիւն թէ Աստուած պիտի կատարէ իւր բոլոր խոստումները: Տես և Ել. Գ. 14, Եւ եմ որ եմ, որոյ նշանակութիւնը տես Աստուած յօդուածին մէջ: Ելեց Զ. 3 համարին մէջ Աստուած կ'ըսէ, "Արբա՛համին, Իսահակին ու Յովորին" Ամենակարող Աստուծոյ անունով երեցայ. բայց իմ Ենթով անունով անանց չյայտնուեցայ: Բայց և անունը կ'երևի թէ Ենթով անունը Ժանօթ էր ի սկզբունէ, Ծննդ. Դ. 1: Կրնայ կարծուիլ թէ ինքն Առաւօծ, երբ զմարդն Արա՛ն անուանեց, զինք անոր Ենթով անուամբ յայտնեց. բայց երբ ճաշապետաց յայտնեց զինք, յատկապէս այս անունը շտուաւ իրեն՝ ինչպէս տուաւ երբ Մովսէսի յայտնուեցաւ, և ոչ այն անուան իսրէին նշանակութիւնն իմացուց անոնց՝ ինչպէս իմացուց Մովսէսի: Նախապետներուն կ'ըսէր. "Եւ եմ ամենակարող Առաւօծը," ժի. 1. ԻԶ. 24. կամ, Եւ եմ Ենթով. Արբա՛համին, ևն, Առաւօծը," բայց ոչ երբէք լսկ, "Եւ եմ Ենթովն,"

Ենթովյերէ, Տեր դէտի Դեմէ, կամ, Տեր դէտի Դեմէն: Արբա՛համ տուաւ այս անունը տեղւոյն ուր պիտի զտէր իւր որդին զիտահակ, Ծննդ. ԻԲ. 14: Արբա՛համ տուաւ այս անունը, անհնգելով պատասխանը զոր տուաւ Իսահակը հարցման, ըստ 8 համարին, թէ "Առաւօծ Իրեն սղանկեղ ըլլալու գառը պիտի պատարաստէ,"

Ենթովնիսի, Տեր է՛ Դեմէն Ե, Ել. Ժի. 15:

Ենթովը-շալամ, Տեր Իսղաւ-Բիտ, կամ, Իսղաւ-Բիտ Տեր: Գեղեցն տուաւ այս անունը սեղանի մը զոր շինեց ի տեղւոյ ուր Տերոյը հրեշտակը երեցած էր անոր, և որջուած էր զնա բռնելով, "Խաղաղութիւն ըլլայ քեզի," Դաւ. Զ. 24:

Ենթովաւամ, Տեր հմ Ե, Եղեկի. Ել տուաւ այս անունն ապագայ սուրբ քաղբի մը, Եղեկ. ԻԲ. 35:

Եղ, ի վաղուց հետէ կը գործածուէր յարեւել, ոչ միայն քահանայ կամ Թաղաւոր օծելու, այլև տաճարաբակ զլուի, մօրուք և մարմինն օծելու, Ծննդ. ԻԲ. 18: Տես և Օծել: Եղ կամ Աէթն ընդհանրապէս կը գործածուէր նաեւ ի կերակուր, Եղեկ. ԺԶ. 13: Նոր և քաղբը Աէթն նախամեծար էր քան զկողի և քան զճորպ համ ապու համար կերակուր, և ատկուին յԱսորիս գրեթէ ամէն տեսակ կերակուր կ'եփի Աէթով: Նաեւ իրրեւ ուտելի նուէր կը մատուցուէր տաճարը, որոյ հետ սովորութիւն էր մատուցանել նաեւ բարակ ալիւր, Ղև. Ե. 11. Զ. 21: Լապտերաց համար ևս մարբը Աէթը լաւ կը համարուէր, և կը գործածուէր վկայութեան խորանը լուսաւորելու: Զիթոյ այս այլեւայլ գործածութեանց պատճառաւ Աէթնեղ մշակութիւնն էր մին յընդանուր և ի շահարեք նիւթոց, Ա Մնաց. Իի. 28. Ովս. ԺԲ. 2: Զէթը ցորենոյ և գինւոյ պէս, խանթի և աւետարդ վաճառէր, Բ Մնաց. ԼԲ. 28. Եղ. Գ. 7: Լաւագոյն Աէթը կը մզուէր Աիթապաղէն, միշտեւ պատուը դայար և կանանց էր, Թեթե Ժնմամբ կամ ճմմամբ, Ել. Իի. 20. ԻԲ. 40: Զարգին, ինչպէս նաեւ հին ատենը, հա-

սուն ձիթապատուղը կը ճմլուի վրայէն քարէ գլաններ անցունելով: շմլուած ձիթապատուղն յետոյ կը մզուի ձիթոյ ազօրւոյ մէջ, ներայեցեալէն, խիւղիւն: Ձիթապատուղն հատերն հիմա ոտքով չեն կտրուիր, բայց կ'երեւի թէ պոյսէն կ'ընէին ներայեցեալ, գէթ ըստ մասին, եթէ ձիթապատուղը կակուղ էին, Միք. 2. 15: Գեթսեմանի, այսինքն՝ յիշոյ խման, հաւանականապէս առած էր այս առնուն ի սկզբան հոն մօտ գտնուած ձիթոյ մամլէ մը: Տես Ձիթեցի:

Եղամ, երկիրն որ յետոյ կոչեցաւ Պարոկաստան, Եհնդ. ԺԳ. 1: Այս երկիրը կոչուած էր Եղամ յանուն որդւոյն Սեմայ, Եհնդ. Ժ. 22: Յոյն և Հռովմայեցի մատենագիրք կը կոչէին զայն Եղեմայիո, որ կը պարուհակէր զմասն ինչ Սուսիանայի, այժմ՝ Քուշանք, կամ, սր աւելի հաւանական է, կը պարուհակէր տմբողջ Սուսիանա: Դժ կամ Շուշան քաղաքն այս երկրին մէջ էր, Դան. Ը. 2: Տես և Գործ. Բ. 9:

Եզրայր կը նշանակէ ի Սուրբ Գիւրն որդի միենցին ծնողէ կամ ի ծնա-

ղաց, Մատթ. Ժ. 2. Ղուկ. 2. 14. եղբորորդի, քեռորդի և կամ մօտաւոր տղապան, Եհնդ. ԺԳ. 8. ԺԳ. 16. Յովհ. Ե. 3. Գործ. Ա. 14. աղբակից կամ հայրենակից, Մատթ. Ե. 47. Գործ. Գ. 22. նրբ. Ե. 5. րնկեր, հաւասար, Մատթ. Ե. 23. Ե. 3. սիրելի, Բ թագ. Ա. 26. Քրիստոնեայ իրր Առաւելոյ որդի, Գործ. Թ. 30. ԺԱ. 29: Մատթէի գլ. ԺԲ. 46-50, ԺԳ. 55, 56, և Մարկ. Գ. 31-35 համարներուն մէջ Քրիստոսի եղբարք այնպիսի կոպակցութեամբ յիշուած են իրենց մօր և քոյրերուն հետ, որ կրնանք հաւանականապէս բռնել թէ տոնիք էին որդիք Մարիամն և Յովնեփայ, կրտսեր քան զՅիսուս: Բայց և այնպէս բոլորովին ոտղոյ չէ այս: Մատթէի ԺԳ. 55 համարին մէջ յիշուած Յակոբ, Յովնէս և Յուդա, էին թերև նոյն Մատթէի ԻԵ. 56, Ղուկոյ 9. 15, 16, և Յովհաննիս ԺԲ. 25 համարներուն մէջ տկնարկուած մօրաքեռորդիք Յիսուսի, քանզի կղէոպպաս և Ալիէս հաւանականապէս միևնոյն են:

Եղեւիմ, ազնիւ ծառ մշտադառն հաշակեալ ի Սուրբ Գիւրն, Սաղմ.

ՂԲ. 12. Եղեկ. ԼԱ. 3-6: Այս ծառերն էին ընդհանրապէս լայն և

բարձրաբերձ, սմանց շրջապատն էր երեսուն և հինգէ մինչև քառասուն սպր, և բարձրութիւնն՝ իննսուն: Եղեկինը բրձակից իւր լայնատա-
րած և գրեթէ հորիզոնական ոստերն իբր տասն կամ երկոստասն սպր ի վերոյ քան զգետինն: Նուրբ և ուղիղ և իբր մի մասնաւորի երկայն տերեւ-
ները շատ իրաւ են: Եղեկն ու պտուղն է, մայր ծառին պտղին պէս, փոքր կոն: Այս անուանի ծառը կը բուսնի Արիւս մէջ ոչ միայն Լիբանան, այլև Ամանոս և Տարսոս լեւները և այլուր Սլրեկն, բայց ոչ ուրիշ կը հասնի Լիբանանու եղեկիններուն մե-
ծութեան և բարձրութեանը: Մշակուած է նաև Եւրոպայի պարտէզնե-
րուն մէջ: Այս տեսակէն երկու շատ պատուական ծառ կը գտնուի Անգ-
ղիոյ Չիլուիք կոչուած քաղաքը: Նաև Բարիդի բուսարանական պար-
տէզը կայ շատ գեղեցիկ եղեկին մը: Եղեկն ու լայնատարած ոստերուն և կոնանէ գագաթան վայելուչ համե-
մատութիւնն է որ գեղեցիկ կ'ընէ այս ծառը: Խեղճ որ կը ծորէ եղեկն ու բունէն և կոնանէ պտղէն՝ բարոս-
մանի պէս կախուլ է, և անուշահոտ իբրև զրազտամանն Մէքքէի: Այս ծառին բոլորաբն աւնէ բան սոստիկ
բազուման կը հոտի, ուստի եղեկն ու անուշահոտ է, որ մեծ գուարճութիւն է այն անտառներէն անցնիլ, Երգ. Գ. 41. Ով. Ժ. Գ. 6: Եղեկն փայտը յար-
մաւ է մեծածախս շինութեաներու, քանզի ազատ է փտութենէ, և ճծի-
ներ չեն քնասեր անոր, ուստի և տանց յարկեր, և ոնենկաց յատակը և ձեղունը ծածկելու համար գերան և տախտակ ընդհանրապէս այս ծա-
ռէն կը կտրուին: Փայտը կարմրա-
գոյն, գեղեցիկ, պինդ և անոստ է: Պերսեպոլիսի պալատը, Երուսաղէմի տաճարը և Սողոմոնի պալատն եղե-
կնափայտէ շինուած էին, և «Լիբա-
նանու անտառին տունը», թերեւս
այսպէս կոչուած էր, վասն զի շատ
եղանակաւ գործածուած էր անոր
շինութեանը, Գ թագ. Ի. 2. Ժ. 47:

Եղեկն ու անտառներէն որ ժամա-
նակաւ կը ծածկէին Լիբանան՝ հիմա
ոսկաւք քնացած են, Ես. Բ. 43:

Ժ. 49. Թէպէտ տակաւին կան ցիր
սատ անդ ծառեր որ բուն եղեկն ու
կը նմանին: Մեծամեծ և հնազոյն
եղեկինը, որ բուն եղեկին կը կարծուին,
կը գտնուին անտառի մը մէջ, քիչ
հեռու Պապլէէն Տրիպոլիս տանող
ճամբուն վրայ որ Լիբանանէն կ'անց-
նի, լեռան արեւմտեան կողմ գագա-
թէն քիչ վար, Լիբանանու բարձ-
րագոյն գագաթան ստորոտը: Այս
անտառին ծառերը սակաւ են թու-
ով, բայց շատ հին, թերեւս Քրիս-
տոսի ժամանակէն, իբր 400 կամ 500
մատաղատունիկ ծառերով խառն:
Տես և Լիբանան:

Եղեկն բառը Սուրբ Գրոց մէջ,
բաց ի ճշմարիտ եղեկն ու Լիբանանու
կը թուի նշանակել երբեմն բնէկնի
և երբեմն մայր ծառ:

Եղեկն, քաղաք Ամորհացուց,
մօտ ի մայրաքաղաք Նոցա յԵսեբոն:
Եղեկն ինկաւ բաժին Ռուբենի,
Թու. 1. Բ. 37: Եսայի և Երեմիա
այս քաղքին գէտ սպառանք կ'ը-
նեն, յիշելով զայն Մովսարացուց
քաղաքներուն հետ, Ես. Ժ. 4. Ժ. 2.
9. Երեմ. Խ. 34: Եղեկն, որ
այժմ Էլ-Ալա կը կոչուի, աւերակ-
ները կը կենան իբր մէկ մղոն կամ
տեղի գէպ հիւսիսային արեւելք յԵ-
սեբոնէ:

Եղեկ, երբեմն կը նշանակէ տնկոյ
մը, ինչպէս զօպայի, կոթը կամ ցո-
ղունը, Մատթ. Ի. 48. Յովհ. Ժ. 29:
Սաղայն սոգորապէս եղեկ բառը
կը նշանակէ յատուկ մեծ որ
ճախնային տեղեր կը բուսնի, Յոր.
Խ. 21. Ես. Ժ. 6, և է նուրբ և
դիւրարեկ, ուստի և համարուած է
իբր նշանակ կամ օրինակ տկարու-
թեան, Գ թագ. Ժ. 15. Գ թագ.
Ժ. 21. Ես. 1. 2. 6. Եղեկ. Ի. 6,
և անհաստատութեան, Մատթ. Ժ. 7:
«Չարխարած եղեկը», Ես. Խ. 3:
Մատթ. Ժ. 20, օրինակ է բեկ-
եալ սրտի մը որ մօտ է ինչպէս ան-
յուսութեան մէջ իր մեղքերը և կո-
րուսեալ վիճակը ճանչալով, Փրկիչը
կը պաշտպանէ և կը զօրացնէ շար-
հօք այսպիսի հոգիներ:

Եղեկն հին ատենը կը գործածուէր
իբրև գրիչ և իբրև չափ, Եղեկ. Խ.
5. Խ. 16: Եւ կարծուի թէ Հրէից

մէջ “Եղէգ” կաշուած չափն իբր տոսն սոր կրկայն էր:

Եղիա, Եհ-ու Ե Աստուծոյ իմ, մարգարէ, բնիկ Թեղարացի ի Գաղատագ, Գ թագ. ԺԷ. 1: Եղիայի ծնողքը և նախկին պատմութիւնը ծանօթ չէ: Անոր անվեհեր հաստատմութիւնն առ Աստուծոյ գրգռեց Աքաաբու և Յեղարեայի բարկութիւնը, մահաւանդ երբ Եղիա, ի պատիւ մեղաց իտայիքի, աստուծոցաւ բազմամեայ երաշտութիւն և սով 908 ին նախ քան զԲ: Աստուծոյ ազդեցութեամբ Եղիա ապաւինեցաւ Քերիթ Տեղեղատին եղբոր, ուր հրաշխք կը կերակրուէր ազգաւաներէն: Անկէ զհնաց փնտրեցեաց Սարեգթա քաղաքը, ուր հրաշքով մը իրեն կերակուր հայթայթեց, և ուրիշ հրաշքով իւր ապագայականին մեղեայ աղան յարդց: Դաւանալով առ Աքաաբ, այն մեծ բազմութիւնն հաւաքել տուաւ կարմեղոս լեւր, ուր Աստուծոյ պատասխանեց Եղիայի “կրակով,” և իսկողութեամբ քուրմերն ուղանուեցան: Անտանէ գաղթեցաւ երկայն և սոսկալի երաշտութիւնը և առաւ անձրեւ տեղաց յերկնից աս. զօթիւք մարգարէին: Եղիա տեսնելով թէ Աստուծոյ այս պատգամը գործն ևս յապաշխարութիւն պիտի չբերէր Հրէից ազգը և անոր իշխանները, գրեթէ յուսահատեցաւ: Խոյս տուաւ անապատը, և բերուեցաւ Աստուծոյ լեռն, ի Քորբէ, ուր Աստուծոյ զօրութիւնը և ողորմութիւնը տեսնելով միեւթարուած էր: Դարձեալ զրկուեցաւ երկայն ծանապարհորդութեամբ ի Դամասկոս, օծանել զԱլայէլ թագաւոր Ասաբոց: Եղիա օծեց նաև զՅուսի թագաւոր Իորա-յելի, և զՅեղեմ կոչեց ինիկ մարգարէ: Յետ վեց ամաց յանդիմանեց զԱքաաբ և զՅեղարեայ անոնց անիրաւութեանը համար ընդդէմ հտորովթայ: Յետ այնորիկ միւսանգամ երեցաւ Ուրաղայի մահ մարգարէ և նալու, և իջեցաւ հուր, յերկնից երկու իւղմերու վրայ որ զանի բռնելու զրկուած էին: Կանխու իմանալով թէ ի մօտը պիտի վերանար երկրէս, կու տայ իւր վերջին իրաւունքը մարգարէից գարոյցին, հրաշքով կ’անցնի

Յարգանանէն, և կը յափշտակուի երկնք հրեղէն կռաք տառնց ծառակելոյ զմահ, թողլով իւր վերարկուն և պաշտօնն աշակերտին իւրում Եղիսէի, Գ թագ. ԺԷ.-ԺԹ. ԲԱ. 1. Թագ. Ա. 2:

Եղիայի վերանալը գիտեցաւ իբր 896 ին նախ քան զԲ: Երբ կարծուի թէ յառաջ քան զվերանալ իւր գրած էր նամակը, որ ութ տարի ետքը կ’իմացնէր Յերարովմայ անոր մօտալուստ հիւանդութիւնը և մահը, Բ Մնաց. ԻԱ. 12-19:

Եղիա էր մին ի նշանաւոր և պատկառելի մարգարէից Երրայեցոց: Էր անվեհեր, հաւատարմ, անողոր, անձնուրաց, և նախանձաւոր փառացն Աստուծոյ: Եղիայի ամբողջ վարքը և կեանքը նշանաւոր է առանձին բարոյական մեծութեամբ: Եղիա պատմութեան մէջ յանկարծ կ’երևայ առանց առաջուց ծանօթութեան, և աներեղթ կ’ըլլայ հրաշխք: Երբ թուի ինիւ յերկնաւոր գրկուած պատգամաւոր մը որ միայն գործ ունէր ընելու, և անոր միտքն զրադած էր այն գործով միայն: Եղիայի պատմութիւնն արդարեւ չնաշխարհիկ պատմութեանց կարգէն է, և լի է հրահանգք: Ապաքէն մեծ պատիւ էր Մովսէսի և Եղիայի սր, շատ դարեր յետոյ քան զփոխուիլ նոցա յերկին, անոնք միայն երեւցան այլակերպութեան լեւաւ, զկայելու թէ կան երկնք, և փրկին հետ խօսելու անոր մահուան վրայ, Ղաւ. Թ. 28-35:

Յովհաննէս Մկրտիչ կանխաւ խոտացուած էր ընդ անտամբ Եղիայի, վասն զի վարուք և բարոյութիւն նման պիտի ըլլար Իտայելի այն հին մարգարէին, Մաղ. Դ. 5. 6. Մատթ. ԺԷ. 10-13:

Եղիաբ, երիցագոյն եղբայր Դաւթի: Եղիաբ էր խիստ և նախանձաւոր առ Դաւթ, և այնպէս հաստատեց զդատարարանն Աստուծոյ որ ոչ թէ երեւութին կը նայի այլ օրոտին, Ա թագ. ԺԶ. 6, 7. ԺԷ. 28:

Եղիազար, 1. երբորդ որդի Ահաբոնի, և քահանայապետ յետ նորա, Ել. 9. 23. Թաւ. Ի. 25-28: Քահանայապետութիւնը Ֆնաց Եղիազարայ

ցեղին մէջ եօթն ազգ, մինչև ի Ժա-
մանակն Հեզեայ, երբ կը տեսնենք
զայն տուեալ ի թամարայ զարմին,
Առ Դաւթիւ և Սողոմոնիւ հորէն
տրուեցաւ Եղիազարայ տոհմին, և
այնչեռն տեսց մինչև յետ գերու-
թեան:

2. Մին յորդուց Արինազարայ:
Մեծարեցաւ տապանակին պաշտօն
տանկիւն համար, մինչդեռ Աստու-
ծոյ ուխտին այս նշանք կը գտնուէր
անոր հօրը առնէր, Ա թագ. Ի. 4:

3. Դաւթի ախարեաններէն մին, Բ
թագ. ԻԳ. 9. Ա Մնաց. ԺԱ. 41-48:

4. Դամասկոսի օրինաւոր Ժառանգ
Արաշամու, եթէ Արաշամ մեռ-
նէր անգաւակ, Ինչոք. ԺԶ. 2: Ընդ-
հանրապէս կը կարծուի թէ Եղիա-
զար էր "երեցողոյն ծառայն", որ յետ
վաթնուն և հինգ ամաց որդուեցաւ
կին բերել իտահակայ, Ինչոք. ԻԳ.
Բայց որովհետեւ այս վերջնայն տնու-
նը արուած չէ, որովհետեւ Արաշամ
ունէր մօտ ազգականներ, ինչպէս
Ղովա և այլք, և որովհետեւ ապա-
ցոյց չկայ թէ Արաշամ երբեք
բնակեցաւ Դամասկոս, ամանք կը
կարծեն թէ Եղիազար էր մին ի մօ-
տուրս ազգականաց Արաշամու և
կը բնակէր ի Դամասկոս, և թէ
"տանն տիրոջ", և "տանն ծառան",
ըստ բնագրին "տանն որդին", մեռ-
նոյն նշանակութիւնն ունին, այսինքն
օրինաւոր Ժառանգ գերբաւասանին:

5. Ռաբշ շատեր կը յիշուին Եղի-
ազար անուամբ, Ել. ԺԸ. 4. Ա Մը-
նաց. ԺԵ. 24. ԻԻ. 16. Բ Մնաց. Ի.
37. Ղուգ. Գ. 29:

Եղիակիմ, 4. մին ի թագաւորաց
Յուդայ, Դ թագ. ԻԳ. 34: Տես Յու-
վակիմ:

2. Եղեկիայի արքունի պաշտօնէից
մին, որ այլոց հետ զրկուեցաւ խօ-
սիլ զերուսաղէմ պաշարող Ասորես-
տանցի զօրաց սպարապետին Ռափ-
սակայ հետ, Դ թագ. ԺԸ. 19. Ես.
ԼԶ. 37: Տես Սեմեքեթիմ:

Եղիաթիբ, քահանայապետ յա-
ւուրս Նէեմիայի, որ մասնակից էր
վերաբն շինութեան պարսպին երու-
սաղէմ, Նէեմ. Գ. 4: Հաւանական
նապէս նոյն անձն էր որ յետոյ ամ
բառատնուեցաւ իբրեւ պղծիչ տաճա-

րին, այս շէնքին սենեակներէն միոյն
մէջ բնակեցնելով հեթանոս մը և
Ամմոնացի մը, որ անոր ազգական
էր, Բ Օր. ԻԳ. 3, 4. Նէեմ. ԺԲ.
10. ԺԳ. 1-9:

Եղիմ, մին յիջեանաց Իսրայելաց-
ւոց յերթալ նոցա ի Անիա, Ել. ԺԵ.
27. ԺԶ. 1. Թու. ԼԳ. 9: Ընդհան-
րապէս կը կարծուի թէ էր այժմուն
Վասի Լուրուիտէլ, ընդարձակ հո-
վետ որ կ'երթայ ի հարաւոյ արեւմե-
տից գէպ ի Ժով, Սուէզէն իբր քա-
ռասուն մըն գէպ արեւելք: Հոս
կային ազրիւր մը և առուներ, մա-
ցառք և թուգք բազումք, և սակաւ
մոշայք և արմաւենիք:

Եղիմառ, հրեայ կախարդ, յա-
պարանս Սերգիոսի Պոզդոնի, Հով-
մայեցի փոխանակի բգէշին Վիպրո-
սի Պափոս քաղաք: Պոզոս առաք-
եալ խտրել յանդիմանեց զԵղիմառ,
և զարկաւ զանի իւկոյն կուրու-
թեամբ, վառն զի ճմարտութիւնը
քննելէ արգելել կը ջանար զփոխա-
նակ բգէշին որ յօժար էր թողուլ
կուռքերը և սնապաշտութիւնը, և
զաւետարտն ընդունել, Գործ. ԺԳ.
6-12: Եղիմառայ կուրութիւնը պիտի
տեսէր "տանն մը", և պիտի ծառա-
ւէր անոր հոգեւոր լուսաւորութեանը:

Եղիմե, Ժառանգ տունի խալթիշ,
որ անմայի երկիրներ կը բուսին, Ես.
ԼԳ. 13. Ով. Թ. 6: Եղեմե թարգ-
մանուած է Երայիցներէ տարբեր
բառ մը, Յոր. Լ. 7. Առակ. ԻԳ.
31. Սոփոն. Բ. 9, որ կը թուի նշա-
նակել եղծին մէջ մեծ տեսակը:

Եղիմու, Իհու-է Աւստիւն Նոր,
ծնեալ ի Բուգ, Ինչոք. ԻԲ. 21, որ
էր, հաւանականապէս քաղաք Ե-
գովմայեցւոց, Իրեմ. ԻԵ. 23, թե-
րեւ Բօթրա, Երեմ. ԽԹ. 7, 8, 13:
Եղիմու եկաւ վշտակից բլլալ Յորոյ
անոր ձախողութեանը համար: Իբ-
րեւ եռանդուն, հանճարեղ և բարե-
պաշտ երեսնասարգ, ուշագրութեամբ
ունկնդիր եղաւ Յորայ և անոր բա-
րեկամաց խօսքերուն, վերջապէս բու-
կեցիւ ի խօսիլ, երկայն ջատագովու-
թեամբ ուղղեց անոնց խօսքերը, Յոր.
ԼԲ.: Եղիմուի խօսքերն առ Յոր բա-
րեկամական և մեղմ էին, թէպէտ
իրաւացի. կը մեղադրէ զՅոր որ զինք

կարգարարներ մանաւանդ քան թէ զԱստուած: Յորայ հոկառակորդները կը պարսաւէ որ զՅոր իրբէ կեղծաւոր կը դատաւարաւէին, անգէտ ըլլալով Աստուծոյ նախախնամութեան զարմանալիացը: Այլ և այլ իմաստներով գեղեցիկ կը յայտնէ իւր հաւատքն Աստուծոյ ողորմութեանը որ ներող և նորգող է գեպ ի մեւաւորս, Յոր. 1Գ. 23, 24, 27-30: Աստուածաշունչին թերեւ հնազոյն գիրքին (Յորայ) այս համարներն ունին անառակ որդւոյն առակին բուն ոգին:

Եղիսաբեթ, Ա-Գոստէ Երգումն նոր, ջերմեւանդ կին ի դատերաց Ահարոնի, կին Զաւարեսայ և մայր Յովհաննու Միգայի, Ղուկ. Ա. 5-25, 36, 39-80:

Եղիսայ, մին յորդւոց Յաւանայ, Ծննդ. Ժ. 4: "Եղիսայի կղզիները" որ կապուաւ է ծիրանի կերպոտ կը զրկուին ի Տէւրոս, Եղեկ. ԻԷ. 7, կը կարծուին նշանակել Յունաստանն և անոր մտաւկայ կղզիները:

Եղիսէ, աշակերտ և յաջորդ Եղիսայի: Եղիսէ էր մարգարէ իսրայելի տա. Երեմիայի, Յեւաւ, Յովտ. քաղաւ և Յովաւաւ, 903-838 նախ քան զԳր. Եղիսէ ծնած էր Աբէլ-մաուլա, ուր զբաղած էր երկիր հերկելու, մինչ Եղիս կոչեց զնա լինել մարգարէ, Գ թագ. ԺԺ. 16: Յետ ամաց ինչ Եղիսէ ականաւան եղաւ Եղիսայի հրաշայի համարմամբ, ճեղքեց զՅորդանան անոր մաշկեկաւն, և յաջորդեց անոր իրբէ գլխաւոր մարգարէից գարցոյն, իւր մարգարէութեան երկար միջոցին ստեպ մասնակից էր իսրայելի թագաւորութեան հասարակաց գործերուն: Նաւ շատ հրաշք գործեցեանք բանիւ Եղիսէի. ի հրաշից աստի ոմանք էին Երկրորդի Գուրերուն բժշկութիւնը, այրի կնոջ ամանին ձիթով լեցուիլը, և Գուր առուից Յուգայի, իսրայելի և Եղովմայեցւոց գաշնակից բանակներուն, Անանիմայի կնոջ որդի տրուելի և յետոյ անոր յարութիւն առնալը, Նեեմիայի իբրտաութենէն սրբուիլը, Գեեզիի յանցանաց իմացուիլը և անոր պատժուիլը, Եղիսէի պատմութիւնը կայ Գ թագաւորաց

Բ.-Թ. գլուխներուն, և Ժ. Գ. գլխին 14-21 համարներուն մէջ: Անոր մահուան սուգը կատարեց Յովազ թագաւորն հանդերձ Ժողովրդեամբ, և մէկ տարի ետքը Եղիսէի գերեզմանը թաղուած մեռեալ մը յտկարծ յարութիւն առաւ:

Եղիսիազ, Ա-Գոստէ Երգումն նոր, ծննդեամբ Թեմանայի, և բաւրեկամ Յորայ, Յոր. Բ. 11: Տէս և Ծննդ. 1Զ. 40: Եղիսիազ կը թուի լինել երիցազոյն քան զԲազաւա և զՍոփոր, և առաջին եղաւ ի խոռել առ Յոր, Յոր. ԳԼ. Դ. Ե, ԺԵ, ԻԲ:

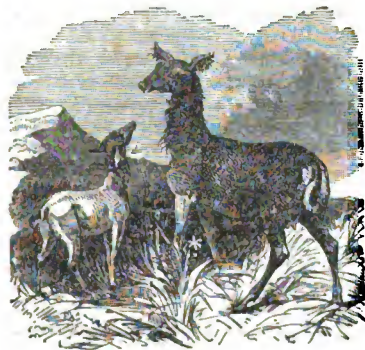
Եղմարովաք, որդի և յաջորդ Նարուզոգանոսորայ, արքայի Բարեւալուց, 561 ին նախ քան զԳր.: Բարեկամաբար վարուին ընդ Յովա-կիմայ գերի թագաւորին Յուգայի, հանելով զանի բանտէ, և մեծարելով ի վեր քան զայլ գերիս, յիշուած է իրբէ զովութիւն Եղմարովաքայ, Գ թագ. ԻԵ. 27: Երեմ. ԾԲ. 31-34: Անոր թագաւորութիւնը կարճ եղաւ, վասն զի սպանուեցաւ զաւաճանութենէ մը որոյ գլուխ էր Եղմարովաքայ քեւայրը Ներիզաւասար որ և յաջորդեց անոր:

Եղմգմաքա: Եղմեզը Հրէից քահանայապետին լաւ շաղկապուն և մատաւներորդ պատմական քարն էր, ԵԼ. ԻԲ. 20: Այսմաւ եղեզնաբարը ունի սակաւ ինչ նմանութիւն այդ կոչուած քարին: Եղեզնաբարին գոյնը մարդոյ եղեգան գոյնն ունի, և աստի առած է անունը: Յայտնի չէ թէ եղեզնաբար թագաւորութեան Երայեցեանքն բաւր բուն եղեզնաբար կը նշանակէ. բայց կը նշանակէ պատմական քար մը, Ծննդ. Բ. 12: ԵԼ. ԻԵ. 7. ԻԲ. 9-12, 20: Եղեզնաբարի նման մարմարիոնի տեսակ մը ծանօթ էր Յունաց, և թերեւս այս է "եղեզնաբարը", որմէ մեծ քանակութիւն մը պահած էր Դաւիթի տաճարին համար, Ա Միաց. ԻԲ. 2:

Եղուցմ, խկարկութեան համար գործածուած անաշտ հոտ նիւթոց մին, որ Արրութիւն կոչուած տեղը միայն կը ծրուէր, ԵԼ. Լ. 34: Կը կարծուի թէ էր եղուցմ կոչուած տեսակ մը խեցեմարմի պատեանը, որ երբ կրակը կը նետուէր, մէկի հօտ

կ'արձակէր: Եղանդ կոչուած խեցե-
մօրթին լաւ տեսակը կ'ելլէ կարմիր
ծագէն, և է սպիտակ և լայն:

Եղգերու, տեսակ մը էրէ վայրի,
սուրբ բոս Դեապան օրինաց, Դեա.
ԺԲ. 15, բարձրութեան, Թեթեաւ-
ութեան և վայելչութեան կողմանէ
անուանի, Երգ. Բ. 9. Ե. 1. Ե. 6:

ԵՂՆ ԵՒ ԵՂՆՈՐԹ

Կը նշանակէ նաեւ եղն կամ եղնիկ,
այսինքն եղջերուին էգը, նշանակե-
անուանի Թեթեալութեան և ձեռքն
վայելչութեան կողմանէ: Եղնիկն եղ-
ջիւր չունի, ինչպէս նաեւ անասնոց
ուրիշ տեսակներուն էգերը, բայց ի
րէն կոչուած եղջերուի տեսակէն:
Մննդոց ԽԺ. 21 համարին մէջ Նեփ-
թաղին նմանցուած է ազատ Թաղ-
ուած, կամ արագ աճելով վայել-
չութեան հասնող եղջերուի, իսկ
“գեղեցիկ խօքեր սուսդ” խօքը
կ'աւանդէ տեսնախօսներ, մարդա-
րէներ և բանաստեղծներ որ Նեփ-
թաղին ցեղէն պիտի ելլէին: Հաւա-
տարիմ և գթած կին մը կը նման-
ցուի եղնիկան, Աւակ. Ե. 19: Եղ-
ջերուի կամ եղնիկան նմանցուած են
նաեւ արագաճող և Թեթեալացաց քո-
ղեր, Ամբ. Գ. 19:

Եղգիւր. 1. Եղջիւրը կը գործածուէր
իրեն անօթ բովելու և պահելու օծա-
նելու, խուսկո անուշանո, այլովքն
հանդերձ, Ա. Բազ. ԺԶ. 4. Գ. Բազ.
Ե. 39: “Սեղանին եղջիւրները” կը
նշանակէ սեղանին չորս անկիւնները
և անոնց վրայ բարձր տեղերը, ԵՄ.

ԻԵ. 2. 1. 2. Տեա Սեղան: Անասնոց
շատերուն զէնքը և զարդն անոնց եղ-
ջիւրներն են, և այս է պատճառ որ
եղջիւրը շատ անգամ նշանակ է զօ-
րութեան, պատուոյ և իշխանու-
թեան: Տէրը բարձրացուց Դաւթի
եղջիւրը, և կը փշրէ ամբարշտաց
եղջիւրները: Կը կարգանք նաեւ փր-
կութեան եղջիւր մը հանուած, և
եղջիւր մը հողով աղատուած, Բ. Թր.
1. Գ. 17. Ա. Թագ. Բ. 4, 10. Յոր.
ԺԶ. 15. Սաղմ. ՀԵ. 10. Դան. Ե.
20-24. Դուկ. Ա. 69: Այս խօքե-
րուն մէջ Թերեա կ'անկարկուի կո-
նացի զարդուց հասարակ մէկ մասն
արեւելեան ազգերէն ոմանց մէջ: 1. Բ-
բանան լերանց Տիւրքիներուն մէջ

տմնականոր կանայք իրենց գլխոյն
վրայ կը կրեն արծաթեղէն եղջիւր,
ինչպէս այս պատկերին մէջ կը տես-
նուի: պատկերին մէջ միւս զլուսեղ
Հապէշ իշխանի մը գլուխ է:

2. Անտառի որդին կը ցանկարուածը
խողբուն տրուած եղջիւրներէն, այ-
սինքն պարզ կամ բնորոշաց պատ-
եաններէն որ խողբու կը տրուին,
Դուկ. ԺԵ. 16: Դուկատու այս հա-
մարին մէջ գործածուած Յունտէրէն
բառը կը նշանակէ եղջիւրին կոչուած
ծառին պտուղը որ է երկայնաձև,
նման եղջիւր: Այս պտուղն հասարակ
է Միջերկրագիւղին ծովեղբերեայ երկր-
ները: Կը Թաղուի որ այս պտուղն
հասնի և չորնայ ծառին վրայ: Աղ-
քատը կ'ուտեն զայն, նաեւ արջառոց

կը տրուի: Եղջերենին մշտադալար ծառ է միջակ բարձրութեամբ, բազմաստ, բոլորակ և մութ կանաչ անրաններով խիտ, մի կամ երկու մաստ տրամագծով: Ծաղկները մանր են, կարմիր և ողկուզաձև, զեղնազոյն ցօղնովք: Պտուղն է նման դալար ու լուսան փոճոկներուն, թխազոյն, ուղորկ, իրր վեց կամ ութ մաստ երկայն, և մի մաստ կամ քիչ աւելի լայն: Պտղոյն մէջը երկու բաժնուած և խորշ խորշ է, իւրաքանչիւր խորշ կը պարունակէ հաս մը ողորկ փայլուն: Հասուն պտուղը քաղցրահամ է, մեղրանման հիւթով: Հաւանաւ կանաչաւ երկայն և կոր ձևին համար կոչուեցաւ ի Յունաց Կեր-տէ-ն որ կը նշանակէ եղջերիկ: Գերմանացիք եղջերենին կ'անուանեն Յօֆհանու հացինի, վասն զի կը կարծուի թէ Յօֆհանու Մկրտչի կերակուումն այս պտուղն էր:

Եմաք, անուանի քաղաք Ասորաց: Եմաթ, ըստ օրինակի Երուսաղեմի և Գամակուսի, Ասորաց երկրին և Պաղեստինու այն սակաւ տեղերուն մէկն է որ իրենց կարեւորութիւնը

մինչև աստիճան մը պահեցին ի վաղնուց մինչև ցարդ: Եմաթ անուանը կը գտնէք Ծննդ. ժ. 18, իբրև նրա Գանատացի ցեղի մը. և յաճախ կը յիշուի իբրև հիւսիսային սահման Գանատու, և այս էր անոր մեծագոյն տարածութիւնը, թու. ժ. 22. Յես. ժ. 5. Դատ. Գ. 3: Առ Դաւթիւ թովու, Թադաւոր Եմաթայ, էր գաշնակեց նարա, Բ թագ. Բ. 9, 40:

Պուրջհարտ կը նկարագրէ զԵմաթ այսպէս. "Եմաթ, կ'ընէ, կայ աստի և անտի Որոնդ գետոյ: Քաղքին մէկ մասն է բլրոյ մը կողին, և միւս մասը՝ գաշայ վրայ: Քաղաքը մեծանիստ է, և բնակչաց թիւն է հաւանաւ կանապէս ոչինչ պակաս քան 430,000: Չորս կամուրջ կայ գետին վրայ գէպ ի քաղաքը: Գետէն ջուր կ'երթայ քաղքին վերին մասը բարձր ճախաբակներէ կախուած գոյլերով: Դոյլերը կը պարպուին քարաշէն ջրանցներու մէջ որ կը կենան կամարներու վրայ, որոց բարձրութիւնը կը հասնի վերին քաղքին մինչև գլուխը: Զախարակներուն թիւն է իբր երկուստոսն. անոնց մեծագուծին արամազիծը չէ փոքր քան եօթանասուն ոտը: Եմաթայ գլխաւոր տաւրետուն է Արարացուց հետ, որ հոն կ'երթան զնել իրենց վրաններուն վերաբերեալ նիւթեր և ազանիլը: Եմաթայ երկիրը կը պարունակէ իբր հարիւր և քան շէն գիւղեր, կան նաև իբրև եօթանասուն կամ ութսուն գիւղք որ թողուած են ամայի: Երկրին տարեմասուն մասն է Ասորաց երկրին համարանոցը, թէպէտ հունձն հոն չի տար աւելի քան տասնապատիկ, զի խուրաւովն ի պատճառս բազմութեան մկանց որ երբեք բարձր հունձը կ'ապականեն:" Եմաթայ մուտքն է հիւսիսային մասն հովտին որ կը ձգուի Պաղեստինէ մինչև հոն, ընդ մէջ 1, իրանանու և Ալեքիլիքանանու, Գ թագ. Բ. 65:

Եմաթ, հասարակ, 1. անուանի իմաստուն օմ Յուգոյի ցեղէն: Թէ երբ ապրեցաւ Եման, յայտնի չէ, Գ թագ. Գ. 31:

2. կահադեան Ղևաացի, որուն, իբրև գլխաւոր երգեսցողի անձարին,

կ'ընծայուի ութնուն ե ութերորդ
սաղմուր, Ա Մնաց. 9. 33. Ժ9. 41,
42:

Իճապ, յդ. Իճապիմ, անուանի
հայնայք ի Պաղեստին, սերունդ Քեր-
րան քաղաքին Տիմնադրին Արբայի:
Աստիք կը բնակէին Յուդայի հարա-
ւային կողմի լեռնային երկիրը ե Պա-
ղեստինու ուրիշ քաղաքներ: Երբտ-
յեցուց լրտեսները զարհուրեցան ա-
ստիք տեսնելով, թու. ԺԳ. 34, բայց
Քանանացուց երկիրը նուաճելէն ետ-
քը, Հերայք ջնջեցին այն հսկաները
կամ վանդակներն, Յեռ. ԺԱ. 22. ԺԵ.
14. Դատ. Ա. 20:

Իճապադի, արեւ. ար. Ա թագ.
ԻԴ. 1, 2, կը կոչուէր նաեւ Ասասան-
թամար, այսինքն՝ արեւմտաց տաշտ,
վասն զի հայն մասերը շտա արմուե-
նինքն ի Տիմն, Ենիգ. ԺԴ. 7. Բ Մնաց.
Ի. 1, 2: Ենգապդի էր մօտ Մեռեալ
ծովուն արեւմտեան ելերաց միջոցին,
քան ե հինգ կամ երեսուն մղան
գէպ հարաւային արեւելք յերուսա-
ղեմէ, Յուդայի անապատին բարձր
մասին ծայրը, ուր երկիրն ապառա-
ժուա է ե լի այրերով, Ա թագ. ԻԴ.
1. Եղեկ. ԻԵ. 40: Տեա Մով լառին
Գ. յօդուածին պատկերը: Ենգապդիի
բարձունք հազար հինգ հարիւր ուսը
վեր են քան զՄեռեալ ծով: Մովէն
էր չորս հարիւր ուսը վեր գեղեցիկ
ե յորդ աղբիւր մը, որ տակուին հին
անունը կը կրէ, կը հոռ գէպ ի վար
ծովը՝ ճամբուն վրայ ուղղելով պրա-
զարեր հովիտ մը ե գաշա մը իրը կէս
մղան քառակուսի, թէ հովտին ե
թէ գաշտին մէջ կան աւերակներ:
Լերան կողին վրայ ի սկզբին տասի-
նան տասիւնան հարթ տեղեր շինուած
էին, ե լերան բարձր գագաթն էր
բարերեր, Երգ. Ա. 14:

Իճապիմ, 1. Քաղաք Յուդայի,
հաւանականապէս մօտ ի Բեթէլ,
Յեռ. ԺԵ. 34:

2. Քաղաք քահանայից, Խաւա-
րու երկրին մէջ, զարդի՝ Ճէնին,
հնգետասան մղան հեռ թաւար լեռ-
նէն գէպ ի հարաւ, Յեռ. ԺԹ. 24.
ԻԱ. 29:

Իճապիմ, քաղաք Մանասէի, Յեռ.
ԺԵ. 44, թաւար լեռնէն չորս մղան
գէպ ի հարաւ, մօտ ի Նային, Սփիւ-

թուպուսյ ճամբուն վրայ, Սաղմ.
2Գ. 9, 10: Հոս կը բնակէր վհուկն
սա որ գնաց Սաուզ հարցունելու,
Ա թագ. ԻԸ. 1: Այս կախարդին պըն-
դելը թէ կարող էր մեռելոց սգինքը
կանչել, անտարբար իսուա էր:
Վհուկը զարմացաւ ե սարսափելով
ազազակեց երբ Սամուելի կերպա-
րանքն երեցաւ իրօք, զգուշելով Ա-
սուածմէ խայտառակելու համար կինը
ե վերջին ազարարութիւնը տալու
համար Սաուզի:

Իճապայիմ, Եղեկ. ԻԵ. 40, քա-
ղաք առ Մեռեալ ծովուն, յարե-
մոյից Յորդանանու երեքին:

Իճապիմ, այսինքն՝ ճար Ենովմայ
կամ որդւոյն Ենովմայ, ե հովիտ
տնիւն, Միշգ ի հարաւայ Երուսա-
ղեմի: Կերթայ գէպ ի վեր յարե-
մուա կողմ հեղեղատին Կեղեղոնի, ե
կը մանէ Գեհնին ձորը որ կը ձգուի
առ ոտորոտով Արն լեռին ի հարա-
ւայ, մինչեւ Յազպիի գետը: Ենովմի
ձորն էր ջրարի, ե ի հնուած
դալարադեղ ե հովիտն ի պատճա-
ռք հովանաւոր ծառոց: Յուդայի ե
Բենիամինի սահմանը կ'անցներ այս
ձորէն, Յեռ. ԺԵ. 8. ԺԸ. 16. Նէեմ.
ԺԱ. 30: Զորին ոտորին մտորն մէջ,
գէպ ի հարաւային արեւելք, ե մօտ
Թագաւորական պարտեզներուն ե
Սելովմայ, կապաղայ Խալայեյաքի
իրենց աղայքը կրակէ կ'անցունէին ի
պատիւ Մողղայ, Գ թագ. ԺԱ. 7.
Դ թագ. Ժ9. 3. Երեմ. ԼԲ. 35:
Տեա Մողղաք: Այս գաղչիք զոհերուն
տեղը կը կոչուէր նաեւ Տօփի, Եռ.
Լ. 33. Երեմ. Ի. 34: Ըստ ոմանց,
այս բառը կ'ըլլէ Երայեյեքէն Գօփ,
Թմուկ, բառէն, քանի կը կար-
ծուի թէ Թմուկ կը զարնուէր զհ-
եալ մանկաց ազազակն անդին ը-
նելու համար: Բայց լոկ կարծիք
է այս: Յովիտ Թագաւորը պղծեց
այն տեղը, Դ թագ. ԻԳ. 40, հա-
ւանականապէս ազարանոց բնելով
զայն: Ընդհանուր կարծիք է թէ
վերջին Հերայք, ըստ օրինակին Յով-
սեայ, հնն կը Թափէին ամէն տեսակ
աղբ, ինչպէս նաեւ անտանոց ե չա-
րագործաց դիակները, ե թէ Մողղ-
այս գաղչիք պաշտաման համար, ե
կամ, այն պաշտօնը ջնջուելէն ետքը,

հան նեւառւած աղբերու կոյտը, որպէս զարշ հոտը կրնար ժամաւաճի պատճառ ըլլալ, սպառելու համար վառուած կրակը տկնարկելով, սովորութիւն եղած է այլաբանաբար գեհնէն, այսինքն Սաււայ Յորն կրակն անուանել այն Սախանեանական կրակն ուր կը պատժուին չար մարդիկ և անկեալ ոգիք (գեհք)։ Բայց այս կարծեաց ալ հիմն անտղյգ է։

Հուսանականագոյն է թէ վերջին ժամանակի Հրեայք հանգերձեալ կենաց մէջ չարերուն պատիժը Ենովմայ (գեհնէն) ձորին կրակին նմանցնելու գաղափարն առած են ուղղակի Եսայեայ հեռեկալ երկու համարներէն. «Քանզի Տօփեթ շատոնցմէ պտտտառուած է. անիկա ալ Եսափաւորին համար պտտառուեցաւ. զանիկա խորունկաց ու լայնաց. անոր գէղը կրակի ու շատ փայտ է. զանիկա Տերոջը շունջը ծծումբի հեղեղի պէս պիտի բաւնիցնէ», գլ. 1. 33. «Եւ անոնք պիտի ելլեն ու ինծի ապստամբ եղող մարդոց գիերը պիտի տեսնեն. քանզի անոնց որդը պիտի չմտնի, ու անոնց կրակը պիտի չմարի. ու անոնք ամէն մարմնոյ զոռանք պիտի ըլլան», գլ. ԿԶ. 24. Հրեայք կըսէին թէ այս համարները փոխաբերութեամբ կը նշանակեն վրէժը զոր Առաքուած պիտի պահանջէ իւր Թշնամիներէն և իւր ժողովուրդը հարստահարողներէն։ Յայտնի չէ թէ մարգարէն այն տհեղ այլաբանութեան մէջ կ'ուզէ բռն թէ Ենովմայ ձորին մէջ մշտնորէնաւոր կրակ կը վառէր։ Բայց զիարդ և իյն, սա սաղյգ է թէ Հրեայք գեհնէն, այսինքն Ենովմայ ձոր, անունը տաւին այն տեղւոյն ուր գեհք և չար մարդիկ կը պատժուին Սախանեանական հրով։ Նոյն գեհնէն անունը Նոր կառակարանին մէջ շատ տեղում գտնուող կը արուի, Մտաթ. Ե. 22, 29, 30. Ժ. 28. Մտրդ. Թ. 41, 44, 46. Ղուկ. ԺԲ. 5. Յակ. Գ. 6. Տէս Դժոխք։

Ենովմայ հարաւային կողման ապաւանդերը լին րացուած քեղեքով, որ ժամանակաւ մեռելովք լինէն, բայց արդ թափուր գերեզմաններու բերաններ են։

Ենովմ, աչ, Թռան Ագամայ։ Ապ-

բեցաւ ինն հարիւր և հինգ տարի, յամի ստեղծման աշխարհի 235-1140։ Ագամ, Սեթ, և Ենովք մեռան յառաջ քան զնա, և Նոյ ժամանակակից էր Ենովմայ իբրև Թռուռ և չորս տարի, Ծննդ. Թ. 26. Ե. 6-11. Ղուկ. Գ. 38։ Առ Ենովմաւ «ոկուսեցաւ Տերոջը անունը կոնչել», այսինքն հրապարակու և կանոնաւոր կերպով պաշտօն մատուցուիլ Առաքուածոյ, կամ, ըստ ընթերցուածին որ ի լուսանցս, այն ասան սկսեան մարդիկ կոչուիլ յանուն Տէառն, այսինքն աստուածապաշտ մարդիկ ամբարշտներէն որոշուաւ համար։

Ենովք, Նախեալ, 1. արդի կայենի, յորոյ ի պատիւ Սուրբ Գրոց մէջ յիշուած առաջին քաղաքը կոչուեցաւ Ենովք, Ծննդ. Գ. 17։

2. Ենովքերդէն Ագամայ, և հայր Մտթուսագոյի. գալու Փրկչին վրայ հաւատով Առաքուած մօտ ապրող նահապետաց անուանին, Եբր. ԺԱ. 5, 13։ Ամբարշտը գարու մը մէջ Ենովքայ չքնաղ բարեպաշտութեանն ի վկայութիւն, ըստ օրինակին Եղիայի փոխուեցաւ Ենովք առանց ծաշակելոյ զմա։ Երեքհարիւր վաթսուսն և հինգ տարի միայն պարեցաւ, յամէ ստեղծման աշխարհի 622 էն մինչև 987, Ծննդ. Ե. 18-24։ Յուդա առաքեալ իւր Թուգթին մէջ, հմբ. 14, 15, վկայութիւն կը բերէ տաւան դուրեւմտք Ենովքայ ընծայուած մարգարէութենէ մը, ցուցնելու համար թէ Ենովք կը հաւատար հանգերձեալ գաղափարներ մը։ Կայ յանուն Ենովքայ տնկանոն գիերք մը ուր այնպիսի խօսք մը կայ։ Այն գիերքը հաւանականապէս գրուած էր բարեպաշտ Գրիտոնէէ մը առաջին գաւառին, և յորդէ է սա կողմանէ միայն որ կը ցուցնէ թէ նախկին եկեղեցին կը հաւատար հանգերձեալ գաղափարներին։ Ենովքայ գիերք երբեք չեն գտնուեցաւ իբրև կանոնական։

Եղափրաս, Գերդ, կը կարծուի լինել հիմնիլ կողոտացուող եկեղեցւոյն, և ի Պոզոսէ կը կոչուի «որեւի ծառայակից», և «հաւատարմով պաշտօնեայ Գրիտոսի», կող. Ա. 7. Գ. 12։ Եղափրաս եղաւ ժամանակ մը բանաստեղծ Պոզոսի ի Հոսով։

Իլպափրոտիգոս, Էյել-Է, անգամ
եկեղեցւոյն փրկիպղեցւոց, որուն
յանձնուեցաւ այն եկեղեցւոյն կող-
մէն հանգանակուած ստակը տանել
Հառովմ յօգնութիւն առաքելոյն Պո-
ղոսի, փրկիպ. Բ. 25. Դ. 18. Այս
սիրոյ գործը կատարելու համար այն
աստիճան յոգնեցաւ Եպափրոտիգոս
որ Հառովմ հասնելէն ետքը պառկե-
ցաւ ծանր հիւանդութենէ մը: Այս
հիւանդութեան առթիւ կը սորվէր
թէ որչափ կը յարգէին և կը սիրէին
զնա Պօղոս և փրկիպղեցիք, փրկիպ.
Բ. 25-30: Ի գարձին բերաւ Եպափ-
րոտիգոս Պօղոսի թուղթն առ փ-
րկիպղեցիո: Եպեմնատոս, Գ-Գիւ: Պօղոս, Ի
Թղթին առ Հառովմայեցիս, ողջոյն
կը գրէ Եպեննատոսի, Հառովմ. ԺԶ. 5,
և կը կոչէ զնա "Աքայիոյէն առաջին
պատու," այսինքն՝ առաջին անձը որ
գարձած էր քարոզութեամբ առա-
քելոյն յԱքայիոս: Ձեռագրաց և
թարգմանութեանց շատերն ունին,
փոխանակ Աքայիոյ, Ասիա:

Եպիփուրեանք, անուանի տղանդ-
նախնի փրկիսոփայոյ: Եպիփուրեանք
էին Նիւթակաս, նա մանաւանդ
անտառուած, այսինքն կը հաւա-
սային թէ Նիւթոյ հոգամոզք գոյին
Ի յաւիտենից, և թէ այն հոգամոզ
փռւոյն ըստ պատահանի իրար գա-
լէն կազմուեցաւ ամէն բան, թէ
տեսնանիք և թէ անտեսանիք:
Եսուրանային Աստուծոյ նախախնա-
մութիւնը և հոգւոյ անմահութիւնը,
և կը պնդէին թէ ոչ վերջին գա-
տառան կայ և ոչ հոգի, այլ ինչ
որ կայ՝ Նիւթեղէն է զօրէն մարմնոյ,
և կորնչելի յետ մահուան: Եպիփու-
րեանց վարուց կանոնն էր անձին հա-
ճոյքը, այսինքն՝ փրոսկը հեշտու-
թիւն, զոր պարտ է, կ'ըսէին, կար-
գաւ և կանոնով վարել: Մարութիւ-
նը կը գատապարտէին սա կողմանէ
միայն որ ընդհանրապէս կը նուազե-
ցնէ մարդուն երջանկութիւնը: Այս
աղանդին հիմնադիրը Եպիփուրոս փի-
լիսոփայն ուսեալ և գգաւոր մարդ
էր, որ իւր սկզբանց համեմատ
կատարէ, և մեռաւ յԱթէնս 271 ին
նախ քան զՔր. Ի ախ եօթանասուն
և երեց ամաց: Սակայն աշակերտք

նորա դիւրաւ զեղծան իրենց վարդա-
պետին կանոնէն, և յանափա անձ-
նատուր եղան հեշտութեանց: Առ
Պօղոսիւ Եպիփուրեանք յետին աստի-
ճան զեղծ էին, և հարկաւ ոչ միայն
իրենց փրկիսոփայութեան, այլ և ի-
րենց վարուցը պատճառաւ աստիճիկ
պիտի հակառակէին այն մեծամեծ
ճշմարտութեանց զորս կը քարոզէր
առաքելայն Աստուծոյ, յարութեան
և հանդերձայ գոտաաստանին վրայ,
Գործ. ԺԷ. 16-34:

Եպիսկոպոս, Գ-Գիւ, նա որ բանի
մը վրայ պաշտօն կամ վերակացու-
թիւն ունի, Նոր կատարարանին մէջ
այո բառին տրուած նշանակութիւնը
յայտնի կը տեսնուի մանաւանդ փի-
լիպ. Ա. 1 համարին մէջ, ուր եկե-
ղեցւոյ մը հովուին տրուած է այս
անունը: Պետրոս զՔրիստոս կը կոչէ
"Չեր հոգիներուն Հովուր և Տեսուչը,"
Ա Պետր. Բ. 25: Պօղոս կը յիշէ ե-
պիսկոպոսն մը պահանջուած յատ-
կութիւնները, Ա Տիմ. Գ. 2. Տիմ.
Ա. 7, և այլաւ: Նշոյն ինչն Քրիստոս
է եպիսկոպոսաց գլխաւոր օրինակը:
Եպայեայ Մարգարէութիւնը, Տես
Եպայի:

Եպայի, Գ-Գիւ-Բիւն Տեառ, որդի
Ամովսայ, Հրէից մարգարէներուն
մէջ հաշակաւորապէսներէն մին: Ե-
պայի սկսաւ մարգարէանալ Երուսա-
ղէմ Ի կատարած կոյտ թագաւորու-
թեանն Ողբոյ, իբր 759 ին նախ քան
զՔր., և կատարեց մարգարէական
պաշտօնն իբր յիսուն տարի, երեք
թագաւորաց, Յովթամայ, Աբա-
զաւ և Եղէկիայի աստիճ, Ես. Ա. 1:
Տես և Դ Թագ. ԺԵ-Ի. Բ Մնաց.
ԻԶ-ԼԲ: Եպայեայ մարգարէութեան
առաջին տառուերկու գլուխները կը
վերաբերին Յուդայի թագաւորու-
թեան. յետոյ կու գան ԺԳ-ԻԳ.
գլուխները որ օտար ազգաց գէմ են
բաց Ի իր. Գլխէն որ Երուսաղեմի
գէմ է, ԴԳ. էն մինչև ԼԵ. գլուխ-
ներուն մէջ որ, ինչպէս կ'երևի Ե-
ղէկիայի ժամանակին կը վերաբերին,
մարգարէն կը թուի մարգարէական
տեղեկամբ նայիլ յառաջ գերու-
թեան և Մեհիայի ժամանակին:
ԼԶ. էն մինչև ԼԹ. գլուխները հա-
մառօտիւ կը պատմեն Սինէքերիմայ

տրշաւանքը, և իրաւը զոր Եսայի տուաւ Եղեկիայի: Այս պատմութիւնը կը գտնուի նաեւ Թագաւորաց Դ գիրքին ԺԲ. 13 համարէն մինչև Ի. 19 համարներուն մէջ, և արգարեք Եսայիայի ԼԷ. գլուխը Ի Թագ. ԺԹ. գլխոյն հետ գրեթէ բաւ առ բաւ նոյն է: Եսայիայ գիրքին Քաջեալ մասը, այսինքն Խ. գլխէն մինչև ԿԶ. կը պարունակէ այլևայլ պատգամներ որ կը վերաբերին առժամանակեայ գերութեան և այն գերութենէն գտր. ձին ապագային, և Մեհայի ձեռք տրուելու հոգեւոր ազատութեան վերայ ևս փառաւոր գաղափար մը կուտան:

Եսայի Երուսաղէմ միայն բնակած է հոն մարգարէացած կը թուի, և ԼԹ. գլխոյն մէջ պատմութեան դէպքէն ետքը այլ ևս չի յիշուիր պատմութեան մէջ: Ըստ աւանդութեան թալմուսին և հին եկեղեցւոյ հարց, Եսայի կենդանւոյն ողջացաւ առ Մանասէիւ, Երբ. ԺԱ. 37: Այս աւանդութիւնն յիշուած է անկանոն գիրքի մը մէջ որ կը կոչուի “Համբարձմէն Եսայիայի”, բայց այս պատմութիւնը անհիմն կը թուի:

Մեկնիչներն ամառը առաջարկած են Եսայիայ գիրքը ժամանակագրական կարգաւ երեք մաս բաժնել, մէն մի մաս կարծելով յօրինեալ առ երեք թագաւորք, Յովթամու, Աքազիւ և Եղեկիայ: Բայց Եսայիայ մարգարէութիւնն այսպէս երեք ժամանակ տրուած ըլլալը տարակուսական է, քանզի գիրքին գլուխներէն ամառը ժամանակագրական կարգաւ չեն: Բայց գիրքին երկու մասն բաղկացած ըլլալն յայտնի կը անշուի: Առաջին մասը կը բաղկանայ առաջին երեսուն և ինն գլուխներէն, երկրորդը՝ մնացեալ գլուխներէն, որ են Խ. էն մինչև ԿԶ:

Առաջին մասը կը պարունակէ այն մարգարէութիւնները և պատմական դէպքերը զորս գրեց Եսայի իւր մարգարէական պաշտօնին ժամանակ, երբ միջամուր էր տէրութեան քաղաքական գործերուն, և կը գործէր իրեն պատգամաւոր յատուածուստ առաքելով առ Հնդայս, անոնց ներքին և արտաքին յարաբերութեանց

վերաբերեալ պատգամներ առաւ: Այս մասին մէջ պարունակուած մարգարէութիւնք առանձին առանձին պատգամներ են այլևայլ ժամանակ և այլևայլ առթիւ հրատարակեալ, և յետոյ ի մի հաւաքեալ, բայց և այնպէս, թէ վերնագրերէն և թէ ուրիշ ստղծ և ծանօթ նշաններէ յայտնի է թէ իրարմէ զատ ուրոյն պատգամներ են:

Երկրորդ մասն, ընդհանուական, բոլորովին կը վերաբերի ապագային: Այս մասն, ինչպէս կ'երեւի, գրուած է մարգարէին կենաց վերջին տարիներուն մէջ, երբ Եսայի, իւր ազգին տատաւած պետական կառավարութեան մէջ մանուկեցութենէ գաղբելով, և անմիջապէս իրեն յաջորդող մարգարէից թողով ազգային ներկոյ գործերուն միջամտել, ապագայ դէպքերն սկսաւ մարգարէարար նկատել: Ուտարի և այս մասին մէջ որ, առաջինոյն պէս, յառաջ կ'ետոյն չէ տրտաքին պարագաներէ, մարգարէական պատգամներն իրարմէ զատ և անկախ չեն կրնար նկատուիլ, այլ մանաւանդ իրարու հետ յարաբերութիւն ունեցող մարգարէութեանց մարմին մը կը կոչուցանեն: Մարգարէն, այս երկրորդ մասին մէջ, նախ կը միթիմարէ իւր ժողովուրդն, աւետելով անոնց թէ մօտ էր դարձնոցա Բաբելոնեան գերութենէն զոր ինք գուշակած էր, գլ. ԼԹ. 6, 7: Յանուանէ կը յիշէ թագաւորը յոր ձեռն պիտի պատածէր Եսովա իւր ժողովրդեան հարստահարչիւնը, և իրենց հայրենիքը պիտի դարձունէր զՀրեայս: Բայց Եսայի այս մարմուտար տղատութիւնը միշտ գուշակելով չի դադարէ: Բաբելոնեան գերութենէն ազատութեան դարձին հետ կը կցէ նաեւ այն ազատութիւնն ի սեզաց և ի մոլորութենէ որ պիտի ըլլար ձեռամբ Մեհայի: Մերթ այս երկու տղատութիւններէ իրարու հետ սերտու կապակցեալ են, և մերթ մին քան զմեւն աւելի յստակ և զգալի կերպով կը գուշակուի: Բայց մանաւանդ երկրորդ տղատութեան վրայ մարգարէն երբեքն այնպէս բացարձակ կերպով կը գարտնէ իւր ուշադրութիւնը, որ, Աստուծոյ

Հոգեւոր Թաղաւորութեան և անոր պանծալի Հիմնադրին փառաց անուանեն յափշտակեալ, կը Թուի ժամանակ մը չտեսնել աւելի մերձաւոր ապագայն, այն է իւր ազգին մարմնաւոր ապագայութիւնը: Յերթ հոգեւոր ազատութեան նկարագրին մէջ եւ զէպքերու կապակցութիւն չի տեսնուիր: Մերթ մարդարէն այն ազատութեան Հեղինակը կը տեսնեն անարգանաց և ցաւոց մէջ. և գարձեալ յունկարծ անոր յափշտակեալ մտաց առջև կը նկարուի Մեծիւն թաղաւորութեան հեռագոյն դարեւր, դարեր՝ յորս մարդիկ, երկոյնաձիգ ժամանակաւ օտարացեալք յԱստուծոյ, պիտի ուզեն նորէն դառնալ առ նոս. դարեր՝ յորս ամէն բան որ Աստուծոյ կամայց հակառակ է պիտի ջնջուի, և ներքին և արտաքին խաղաղութիւնն ընդհանուր պիտի տրի: Վերջապէս դարեր՝ յորս իսպառ պիտի վերանն այն ամենայն չարիք որ ի պատճառս մեղաց մեռաւ դասն յաշխարհ: Առանց նկատելու տեղ և ժամանակ, այն բարձրութենէն ուր հանած էր զնա Հագին Սուրբ, կը տեսնեն արդարէն Մեծիւն թաղաւորութեան մեծնալն ու բարգաւաճիլը, այն Թաղաւորութեան գոյնն սկզբնաւորութենէն մինչև ի փառաւորեալ և կատարեալ աճումն նորոս: Եսայի յիշուի և յարժանի կը կոչուի «աւետարանիչ մարդարէն», և եկեղեցւոյ հարկ կ'անուանեն անոր մարդարեութիւնն «Աւետարան ըստ Եսայիայ», իսկ մանր գուշակութեան զարմանալի անձն և ծնունդ տյնորիկ որ է «Իմամուսուլ, ընդ մեզ Աստուած», անոր բարերար կեանքը, քառի մահը, և ամենայնազ յաւիտենական Թաղաւորութիւնը, Ես. 14-16. Թ. 6, 7. ԺԱ. 4-10. ԼԲ. 10. ԽԲ. 13-15. ԾԳ. 4. ԿԱ. 4-3: Եսայիայ լեզուին պարզութիւնը, մարդութիւնը, քաղցրութիւնը և փեմութիւնը, և Մեծիւն ժողով անոր մարդարեութեանց ճշգրտութիւնը կու տան անոր Հրեից մարդարեւութիւն և բանաստեղծներուն մէջ առաջնութեան պատիւը:

Եսաւ, Լուիս, որդի իրաջակոյ և երկու որեակ եղբայր Յակոբայ, Ենիգ.

Ին: Երեցագոյն էր քան զՅակոբ, ուստի և օրինաւոր Ժառանգ, բայց ժառանգը զանգրաւութիւն իւր Յակոբայ: Ենիգոց գիրքին մէջ յիշուած են Եսաւայ տնիսհեմ ամուսնութիւնները, ԳԼ. ԻԶ. 34, իւր հօրը գլխաւոր օրհնութիւնը կորսնցնելը և այդ պատճառաւ անոր զայրոյթն Յակոբայ դէմ, ԳԼ. ԻԷ, յետոյ հաշտուիլն իր եղբորը հետ, ԳԼ. ԼԲ. և ԼԳ, և անոր սերունդը, ԳԼ. ԻԶ. Եսաւ կը կոչուի նաև Եգոմմ, Եգոմմ և անոր սերունդը բնակեցան Մեռեալ ծովուն հարաւային լեռները և տարածուեցան մինչև Ագապայի ծոցը, և եղան ազգ հօր: Եսաւ այն երկրը կոչեց յիւր անուն Եգոմմ, որ յետոյ կոչուեցաւ Իսաւմէա:

Եսաւայ, Ա Միաց. Բ. 33, չորրորդ որդի Սաւուլայ, ընդհանրապէս կը կոչուի Յերուսթէ: Հրեաներէն շատերը կը խօսէին արտաբերել Բաազ բառը որ էր անուան կոց Բահազու, ուստի Եսաւայ անուան երկրորդ վանկին տեղ գրին Բաւսթ բառը որ կը նշանակէ Գիթուսթ, ինչպէս փոխանակ Մերիթաազ անուան կ'ընէին Մեմփիթաթէ, այլովքն հանգերէ: Տես Յերուսթէ:

Եսերոմ, անուանի քաղաք Ամփրահացոց, քան մզոն դէպ արեւելք Յորդանանու բերնէն, Յես. ԺԳ. 10, 17: Այս քաղաքը արուեցաւ Ռուբենի ցեղին, բայց ապա անցաւ Գադայ, և յետ այնորիկ՝ Դանացոց: ԶԵսերոմ նուաճած էր Մովաբու Սեհոն Թաղաւորը, և ըրած էր զայն արքայախոս քաղաք, բայց իսրաւ յեղացիք առին զայն սակաւ ինչ յառաջ քան զմահն Մովսէսի, Թու. ԻԱ. 25. Յես. ԻԱ. 39: Իսրայելի տան ցեղից գերի երթալէն ետք անոր քան զՅփրատ, Մովաբացիք միւսանգամ տէր եղան Եսերոմ, Ես. ԺԵ. 4. Երեմ. ԽԲ. 2, 34, 45: Այս քաղաքին աւերակները դեռ կը կոչուին Եսայ, և են բլրոյ մը գագաթ վայրին վրայ, Մեդերայէն եօթն մզոն դէպ ի հիւսիս:

Եսաւուլ, Յուդայի արեւմտեան ռահմանին վրայ քաղաք որ յետոյ արուեցաւ Դանայ, Յես. ԺԵ. 33. ԺԲ. 41: Յիշուած է Սամփոնի պատ.

մեծեան մէջ, Դատ. ԺԳ. 25. ԺՁ. 31:

Եսթեմով, քաղաք քահանայից յերկրին Յուդայ, Յեռ. ԺԵ. 50. ԻԱ. 14. Ա. Թագ. 1. 28. բոտ Բաղինսոնի այծմուս Սեմուս գիւղն է, ի հարաւայ Գերբոնի:

Եսթեր, Պարսկերէն անուն, առաւել Ագաստայի, գտեր Արիքելի, Բեհիսմինի ցեղէն: Արիքելի ընտանիքը Յուդայի երկրէր դարձած չէր Կիւրոսի հրովարտական ետքը, ուստի Եսթեր հաւանականապէս ծնած էր յայնկողս Տիգրիոսի, իբր հինգ հարիւր տարի յառաջ քան զԳր.: Եսթերայ ծնողքը մեռած էին, և հօրեղայրը Մուրթթէ հոգ տարաւ անոր գաղտնիարկութեանը: Ասուերոտ Թագաւորն իւր կինը Վաշթի արձակելէն ետքը, բոլոր Պարսկաստանի մէջ փնտռել առաւ կանանց մէջ գեղեցկագոյնը. և Եսթեր էր մին յընարելոց: Եսթեր շնորհք գտաւ յայս Թագաւորին, որ ամուսնացաւ անոր հետ արքունական չքեղութեամբ, մեծ պարգեւներ ընելով, և հարկերը թողլով իր հպատակներուն: Այսպէս սիրելի ըլլալով Եսթեր Թագաւորին, իրցաւ Նշանաւոր բարիք մը ընել իր ժողովրդեան, որ այն ատեն շատ էին Պարսկաստանի մէջ: Ի յիշատակ այն ազատութեան այն ատեն չրէից մէջ սօս մը հաստատուեցաւ որ մինչև ցարդ կը կատարուէ, և կը կոչուի փութիմ: Եսթեր իրեն կին ընող Ասուերոսի համար կը կարծուի թէ էր Քսերքսէս ըստ արտաքին պատմութեան:

Գիրք Եսթերայ: Այս գիրքը միշտ կանոնական համարուած է թէ ի Հրէից և թէ ի Գրիստոսեից, թէպէտ անոր մէջ քանի մը յաւելուածք որ թարգմանութիւններէն և ձեռագիրներէն ամանց մէջ կը տեսնուին՝ անկանոն են: Թէ ո՛վ գրեց այս գիրքը՝ յայտնի չէ: Գիրքը կ'ընծայուի Եզրի, Յովակիմ անուն քահանայապետի մը, և Մուրթթէի: Ի նպատակ այս վերջին կարծեաց կան ներքին ապացոյցներ. գիրքը գրուած կ'երեւի Պարսկաստանի մէջ, պատմուած դիպաց ակնհաստես վկայէ մը, 509 ին նախ քան զԳր.: Եսթերայ Գիրքը գե-

ղեցիկ և ճշգիւ կը նկարագրէ Պարսկական արքունիքը և սովորութիւնները, բայց գիրքին սգին բայորովին Հրէական է: Եսթերայ Գիրքին զըւխտաւոր յարգն է զգալի կերպով ցուցնել Աստուծոյ պարմանագործ անսլովութիւնը, անոր իշխանութիւնը մարդկային կրից վրայ, և խնամքն առ ժողովուրդ իւր, զոր, թէ և օտար երկրի մէջ գերի, կրնայ բարձրացնել ի վեր քան զամենայն թշնամիո նորա:

Եսթեր, -դիւլ, 1. Ամովհրացի իշխան մօտ ի Քերբոն, որ Արքաւհամաւ հետ հետամուտ եղաւ արեւելեան զորաց որ զՍոգոմ աւերած և զՂովոս գերի տարած Լին, Մինգ. ԺԳ. 13:

2. Նեղ և ջրաբրի հովիտն ուստի առին Երայկցի լրտեսը խողողոյ ողկոյցները զոր լծակով վերցնելով երկու հոգի բերին առ Մովսէս, Թու. ԺԳ. 22-27. 1. Գ. 9. Բ. Բ. Ա. 24: Կը կարծուի թէ Եսթեր այն հովիտը կամ ձորն է որ կից է Քերբոնի ի Տիւֆոյոյ, ուր ասկաւին ընտիր է խաղողը, ինչպէս նաեւ նուաճ, Թու. զԵ, ձիթապտուղը և ուրիշ պտուղներ:

Եստամ կամ Երամ, քաղաք ի Յուդա մօտ ի Բեթլէհէմ և ի Թեկուէ: Սողոմոնի սիրելի տեղն էր Եստամ, և Ռոբովամ ամրացուց զայն, Ա. Մնաց. Գ. 3, 32. Բ. Մնաց. ԺԱ. 6: Բեթլէհէմէն իբր մէկ ու կէս մղոն դէպ ի հարաւային արեւմուտք, ոչ հեռի Սողոմոնի ջրհորներէն, Ուրդաս կոչուած աւերակ գիւղը Եստամը տեղը կը կարծուի: "Եստամ ապառաժ մին խռովք, ուր ընտկեցաւ Սամ. քոսն, Դատ. ԺԵ. 8-19, Թերեւս այս տեղւոյն մօտ էր, և Թերեւս երկու մղոն դէպ արեւելք Փրանկաց լեռնէն:

Երազ: Արեւելեանք, մանաւանդ Հրէայք, մեծ յարգ կ'ընծայէին երազոց, և անոնց մեկնութեանը համար կը գիտէին երազահաններու: Երազ հանել տալու սովորութիւնը շատ չին էր, ինչպէս կը տեսնուի Փարաոնի մասապարարին և տակառապետին պատմութիւնէն, Մինգ. Գ. 1: Կոյն իսկ Փարաոն և Կարաուէ ինոսոր երազ մեկնել առին: Առա-

ուած մասնաւորապէս արգելեց չը-
ից երազաց հաւատք ընծայել և
երթալ առ երազահանու։ Օրէնքը կը
գատապարտէր իմաց զանոնք որ կը
պնդէին լինել մարգարէ երազատես,
թէ և կատարուէր անոնց գաւազակու-
թիւնը, եթէ այսպիսեաց նպատակը
կուպաշտութեան առաջնորդել էր,
Բ Օր. ԺԳ. 1-3։ Բայց երազ մը մեկ-
նէլ տալու համար Աստուծոյ մար-
գարէի մը և կամ քահանայապետին
գիմել արգելեալ չէր անոնց որ կը
հաւատային թէ երազը զոր տեսան-
նշանակութիւն ունէր։ Աստուած
շատ անգամ երազովք կը յայտնէր
իւր կամքը, և կարողութիւն կու տար
իւր ծառաներուն երազող մեկնու-
թիւն տալ, Ծննդ. Ի. 3-7. ԻԲ. 12-
15. Ա. Թագ. ԻԲ. 6. Դան. Բ, 8. Գովհ. 2.
28. Մատթ. Ա. 20. Գործ. ԻԷ. 23։
Աստուծո՛վ տրուած երազ մար-
գարական տեսիլներէ կը տարբերէին
այնու՝ զի երազք քնոյ մէջ կը պա-
տահէին, իսկ տեսիլք՝ յարթնու-
թեան։ Աստուած խօնեցաւ առ Ա-
րիմէնք երազով, իսկ առ Արա-
համ՝ տեսիլամբ։ Երկուքին մէջ ալ
թաղուց մտքին մէջ սատուութիւն
թէ յայտնուած իրը ճշմարիտ էր։
Բայց քան իմանային երազ կամ տե-
սիլ գեր ի վերոյ և Սուրբ Գրքը,
մեր ապահով և բաւական առաջ-
նորդն յերկրէ յերկինս։

Երաժշտութիւն։ Նախնի Եբրայե-
ցիք մեծ ճաշակ ունէին երաժշտու-
թեան, զոր կը գործածէին իրենց
կրօնական պաշտամանց մէջ, հրա-
պարակական և առանձին ուրախու-
թեանց, հարսանեաց և տօներու տ-
անն, նաեւ իրենց արտութեան օ-
րերը։ Սուրբ Գրոց մէջ ունինք ու-
րախութեան, շնորհակալութեան,
գովութեան և սոյն իրերը. նաեւ ող-
բեր, ինչպէս Դաւիթի ողբերը Սա-
ւուդոյ և Արեւնիքի մահուան վրայ,
մահաւանդ լերեմիայի ողբերգութիւ-
նը Երուսաղէմի կործանման վրայ.
ինչպէս նաեւ յաղթութեան, յաղ-
թանակի և խնդակցութեան երգեր,
որպիսի են Մովսիսի երգը Կարմիր
ծովն անցնելէն ետքը, և Դերովդայի
ու Բարակի և այլոց երգերը։ Աս-
տուծոյ ժաղովուրդը տարին երեք ան-

գամ կ'իյլէր Երուսաղէմ, ճամբան
ուրախութեան երգեր երգելով, Սաղմ.
2Գ. 21Բ. Ես. Լ. 29։ Սաղմոսաց Գիր-
քը կը պարունակէ աստուածապգե-
ցիկ երաժշտութեան այլեւայլ զարմա-
նալի երգեր, և է ամէն գարու մէջ
աստուածապաշտից համար անոպա-
գանձ։

Երաժշտութիւնը թերեւս գեղար-
ուեստից հնագոյնն է։ Յօրալ որ էր
յառաջ քան զՂԵզեղն՝ էր չայր
քնարահարաց և սրկազհարաց, Ծննդ.
Ի. 21։ Լարան, անէր Յակոբայ, կը
գանգատի թէ գաղտ մեկնեցաւ Յա-
կոբ ընտանեք, այնպէս որ Լարան
չկրցաւ "ուրախութեամբ և երգերով,
թմրութեամբ ու քնարներով", յա-
ղարկել զանոնք, Ծննդ. ԼԱ. 26, 27։
Մովսէս, յետ անցանելոյ ընդ ծովն
Կարմիր, անցնելով ի գլուխ արանց
երգեց երգ մը զոր ինք յօրինած էր,
մինչ Մարիամ, քոյր նորա, կանանց
գլուխն անցնելով կ'երգէր պարուք և
քնարք, ԵԼ. ԺԵ. 20, 21։ Մովսէս
չինեց նաեւ արծաթի փողեր, զորս
կը հնչեցնէին քահանայք մեծանոս
զոհերու և տարեկան տօներու ժա-
մանակ, Դաւիթ, որ շատ յաջողակ
էր յերաժշտութեան, կը հանդա-
տեցնէր Սաւուղի խառկալ ոգին
քնարահարութեամբ, Ա. Թագ. ԺԶ.
16, 23. և երբ ինք նստաւ գահը,
տեսնելով որ Ղևտացիք չէին գոր-
ծածուէր վկայութեան խորանին
տախտակները, վարդաշէյրներ և ա-
նոթները կրելու, վասն զի անոնց
քնակութիւնը Երուսաղէմ էր, ա-
նոնց մեծ մասը կարգեց երգել և
նուագարան հարկանի Տաճարին մէջ,
Ա Մնաց. ԻԵ. Դաւիթ տապանալը
Երուսաղէմ բերաւ յաղթանակաւ
և ուրախալի երաժշտութեամբ, Ա
Մնաց. ԺԳ. 8. ԺԵ. 16-28, նոյն
կերպով Սողոմոն հրառապարկեցաւ
Թագաւոր, Գ. Թագ. Ա. 39, 40։
Նաեւ չին Կառակարանին մարգարէ-
ները կը խնդրէին երաժշտութեան
օգնութիւնն իրենց պաշտօնին մէջ,
Ա. Թագ. Ժ. 5. Դ. Թագ. Գ. 15։

Աստի, Եման և Իդիթուն էին
գլուխը երգեցողաց վկայութեան խո-
րանին առ Դաւիթի և տաճարին
առ Սողոմոնի։ Աստի ունէր չորս

որդի, իդիթուն՝ վեց, և Եման՝ չորսըստասան: Այս քսան և չորս Ղևաացիք, որդիք երկց երաժշտագետաց տաճարին, էին ի գլուխ քսան և չորս գառուց երաժշտաց որ կը ծառայէին տաճարին մէջ կարգաւ, բայց աւելի մեծ էր Տան անոնց թիւը մեծամեծ տօներու օրեր: Կարգաւ կը շարուէին ողջակիցաց սեղանին բալորախորը: Որովհետեւ անոնց միմիայն գործն էր սորվել երաժշտութիւն, երգել և նուագել թէ ձայնիւ և թէ գործեաւ, հարկաւ քաջ գիտէին այն արուեստը, ԲՄնաց. իթ. 25:

Նաեւ թագաւորը ունէին իրենց երաժշտական խումբը: Աստի էր գլուխ երաժշտաց Դաւթի: Տաճարին և կրօնական արարողութեանց մէջ կ'ընդունուէին նաեւ կին երգեցողներ, որ ընդհանրապէս էին զոտերը Ղևաացուց: Եղբ թուելով գերութենէ գարձողները զոր ինք բերաւ, անոնց մէջ կը յիշէ երկու հարիւր այր և կին երգեցողներ, ԲԹագ. ԺԺ. 35. Եղբ. Բ. 65. Նէեմ. Է. 67:

Հրէից երաժշտութեան տեսական գաղով, կարծեօք միայն կրնանք գատել, քանզի այն երաժշտութիւնը վաղուց կորսուած է: Հաւանականապէս երգեցողներու բազմութիւնը կ'երգէր մեկնայն եղանակը ձայնի մեկնայն աստիճանաւ, ոչ թէ տարրեր բայց ներգաշնակաւոր աստիճանօք, ըստ այժմու Եւրոպական երաժշտութեան: Հաւանականապէս նաեւ նուագարան կը գործածուէր ձայնաւոր երգերու հետ: Զիարդ և իցէ, Երաշայական երաժշտութեան համար կրնանք ըսել թէ իր գլխունութեամբ և ազդուութեամբ յարմար էր բարձր զգացումներ շարժելու, ուստի և արժանի է գերազանց համարուելու: Եր կարծուի թէ տաճարին երգեցողներն երբեք կը բաժնուէին քանի մը խումբ, և սաղմոս կ'երգէին փոխ առ փոխ երաժշտաց ընդհանուր գաւառի հետ: Երաշայերէն սաղմոսք այսպէս փոխ առ փոխ երգուելու շատ յարմար են, և մեծ զուարթութիւն և բերկրութիւն կը շնորհեն: Տես ի՞նչ, ձԼԶ, ձԺԸ, ձԾ սաղմոսները:

Այլևայլ նուագարաններ կը յիշուին ի Սուրբ Գիրս, բայց չէ հնաք ճշգիւ որոշել թէ այն նուագարանները մեր այժմու երաժշտական գործիներէն որո՞նց կը նմանէին. բայց և այնպէս լինանք աւելի կամ նուագատոյգ գաղափար ունենալ այն նուագարաններէն ոմանց վրայ զոր նաեւ Յշոփ, Հաովմայեցիք և Եղիպտացիք կը գործածէին, և որ ծանօթ են մեզ: Այս նուագարանները երեք տեսակ էին:

Ա. Նոսոփաւոյն տօն:

1. Քրիստոս, "քնար", Եղբ. Դ. 24: Յաճախ կը յիշուի ի Սուրբ Գիրս, և էր հաւանականապէս նման մեր քնարին:

2. Նեղել, "տաւիղ", ԱԹագ. Ժ. 5: Կ'երեւի թէ քնարի մեծ տեսակներուն անունն էր:

3. Աւր, կը նշանակէ տասնաղբ: Ըստ Սաղմ. ԼԳ. 3, այս գործին տաւիղ կոչուած նուագարանէն տարբեր էր. բայց ուրիշ տեղերէ յայտնի է թէ տասնաղբայ տաւիղ էր: Տես Սաղմ. ԼԳ. 2. ձԺԴ. 9:

4. Կրիթի: Այս բառը կը գտնուի Ը, ԶԼ, ԶԴ, և այլ սաղմոսաց վերնագրին մէջ: Անունէն կը կարծուի թէ Դաւթ այս նուագարանը բերաւ ի Գեթայ: Այլք կը կարծեն թէ արեւելեան նուագարանաց ընդհանուր տեսակն էր:

5. Միթի, պար, Սաղմ. ձԾ. 4: Հաւանականապէս էր ուրիշ տեսակ նուագարան աղեօք:

ԵՐԱ

6. Ս-ԲԻԼ- , "Զուլթանկ , , Դան . Գ.
5, 7, 10, 15 : Ազգ. Ինչ քնարի :

7. Բեռնադերին, «տաւիղ», ըստ
Դան. Գ. 7: Լը կարծուի թէ նոյն իսկ
հեպէյ կոչուած նուագարանն էր:

8. Մեկուկուս : Կը գտնուի ՄԳ և ՁԸ
տաղմոսաց վերնագրին մէջ, և կը կար-
ծուի թէ էր մին կամ քնար :

Տես Քնար բառին պատկերը :

Բ. ՓԻԼԷ- ՆԱՄԻՐԱՆՆԻԷ .

9. ԳԵՐԷՆ, "Եղջեւր", Յետ. 2. 5.
Եղջեւրափող:

10. Եւ-ր, "փառ," Թու. Ժ. 10:
Քերէն կոչուած գործւոյն հետ միե-
նոյն է:

41. Զարգիւն, պոռնիքն ուղիղ
փող, "չեփոր, " Սաղմ. ՂԲ. 6.

12. Յ-ԲԵԼ, Կամ ԳԵՐԵԶ Յ-ԲԵԼ, ԳՈՂ
ՅՈՐԴՅԿԵԱՆ, Կամ ՆՂԱՆՈՒՊՈՂ, ԲԵՈ.

Զ. 4. Հաւանականապէս նոյն ընդ-
նուադարանաց որ նշանակուած են
9 և 10 թիւերով :

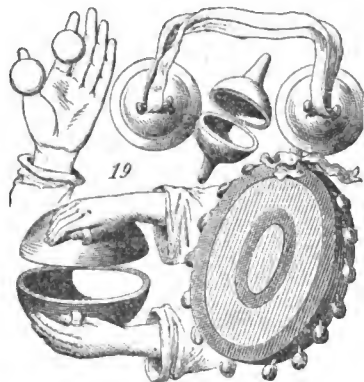
13. Զանգ “սրինգ”, Այո բառը կը նշանակէ ծաղկաւած ծայրէ ի ծայր, 11 Թագ. Ժ. 5:

14. Մեքսիկա, Դան. Գ. 5 հն. Հաւանականապէս, Քաղղէական աւնուն երկփոք արնքի:

15. Ուրիշ, «արինգ», Թարգման-
աւած է, Մշնդ. Դ. 21: Ուգարը կը
բաղկանար երկու կամ աւելի արինգ-
ներէ, ինչպէս է հոսիւական արինգը:

ԵՐԱ.

Թերևս կը նշանակէ փուլք կոչուած
տկաարինգը, Տեո 16 Թիւ պատկերը:

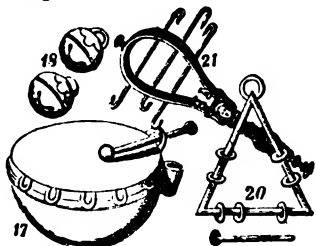
፩. ዲፕሎማቲክ ኃይል ማሳደግ ይቻላል፡፡

17. Դ-Ֆ, Ծննդ. ԼԱ. 27, դատվ. և
ռւբրիչ ամէն տեսակ թմբուկ :

33: ԼԵ ԳՐԱԼԵՐ ՀՐԵԿ ԲԱՏԱՆԱՅԱՊԱՆՈՒՆ ԿԱՌԱՐԱՆԱՆԻՆ ԲԳՆԱՅՐ:

19. ՏԵԽԵԼ, «Ճնշողայն», Սաղմ.
ՃԻՄ. Ծ: Այս բառն յաճախ կը գոր-
ծածուի: Ենձղայն հասանակաւնա-
պէս երկու տեսակ էր, ձեռաց ծընծ-
ղայ և մատանց ծնծղայ:

20. Շաբաթ, 11 թագ. ժվ. 6: Շա-
տերը նշան կը համարին զայս եռան-
կիւնդին:

21. ՄԻԼՆԱՆԻՅԻ, «Ճնծոյա», Բ Թառգ. 2. 5: Հաւանականապէս՝ քաղց, Եւրպայեցիներէն բաւուր կը նշանակէ ցնցել կամ երեքցնել: Քաղցն էր ընդհանրապէս իւր զեշտառանս կամ ութեշտառան մասը կրկնայի, երբեմն արծաթապատ: Ուղղորդ. բանեկով կ'երեք-

ցնէին, և բոժոժները կամ փոքր զանգակիկներ առդին անգին կը շար-
ժէին գաւազաններուն վրայ:

Այս նուագարաններէն ոմանց վրայ աւելի մանր տեղեկութիւն տրուած է այն անսահման տակ որ մեր թարգ-
մանութեան մէջ տրուած են այն գործեաց:

Երախայրիք էին ընծայք մատուց-
եայք Աստուծոյ հնձուած բերոց մէկ մասէն ի նշան հնազանդութեան,
հպատակութեան և շնորհակալու-
թեան: Տրուած մասն էր փոխանակ
բալորին, ցուցնելու համար թէ բա-
լորն Աստուծոյ էր: Երախայրիք կը
մատուցուէին տաճարը, մինչդեռ
բերք ժողովուած չէր, և ցորենի
հունձն անցած էր, բայց դեռ ժողո-
վուրդը սկսած չէր գործածել նոր
բերքը: Յանուն ազգին մատուցուած
երախայրեաց առաջինն էր նիսան
ամիսն 15 ին երեկոյին քաղուած ու-
րայ մի դարուլ որ տաճարին գաւ-
թին մէջ կը կատուէր: Որան խնա-
մով ստիպուէին եղբոր, անկէ իրր մի
կապիճ կը խորովուէր և կը ծեծ-
ուէր անդի մէջ: Երեւոյն վրայ կը
թափուէր ձէթ և ափ մը խոնկ, և
ապա քահանայն առնելով ընծան
կ'երերցնէր Տէրոջ առջև գէպ ի չո-
րեան ծագաւ աշխարհի, յետոյ անկէ
ափ մը առնելով կը նետէր սեղանոյն
կրակին մէջ և քնացորդը կը պահէր:
Յետ այնորիկ ամէն մարդ արտօնու-
թիւն ունէր քաղել հունձը: Երբ
ցորենոյ հունձն անցած էր, Պենտե-
կոստէին օրը կը մատուցուէր յանուն
ազգին ուրիշ տեսակ երախայրի, այ-
ոինքն երկու նկանակ խմորուն, մէն
մի իրեւ մի կապիճ ալեւրէ, Ղեւտ.
Իգ. 10, 17: Բայց յայս ընդհանուր
երախայրեաց, իւրաքանչիւր որ պար-
տական էր բերել զիւր երախայրին
ի տաճարն, բայց երբ և որչափ
Սուրբ Գրոց մէջ ցուցուած չէ:

Բայց յայսմանէ, կար ուրիշ տե-
սակ մը երախայրեաց մատուցանելի
Աստուծոյ, Թու. ԺԵ. 19, 21. Նե-
մ. Ժ. 37. այոինքն, երբ ընտանիք
մը հաց կը թրէր, անկէ մաս մը զա-
տելով կու տար տեղւոյն քահանա-
յին կամ Ղեւտացւոյն, և եթէ հոն
ոչ քահանայ կար և ոչ Ղեւտացի,

փուռը կը նետէր այն մասը, որ այ-
րելով կը սպառէր:

Երախայրի կը կոչուէին նաեւ այն
ընծայք զորս Հրեայք առ ջերմե-
աւանդութեան կը բերէին տաճարը,
երբ շնորհակալութեան տօն մը կը
կատարէին, ուր կը հրաւիրէին իրենց
ազգականները և բարեկամները, և
իրենց քաղքին Ղեւտացիները: Քա-
հանային և Ղեւտացոյց եկամուտին
մեծագոյն մասն էր երախայրինքէ և
տասանորդէ:

Քրիստոսեանայք ունին "Հոգիին առ-
ջի պտուղը" (երախայրին), Հռովմ.
Ը. 23, այսինքն ընդանած են աւելի
առատ և գերազանց պարգևներ քան
զՀրեայս: "Քրիստոս առեւինքնէն յա-
րութիւն առած է ննջեցեցց առա-
ջին պտուղը," Ա Կորնթ. ԺԵ. 20,
այոինքն թէ է կարապետ այնոցիկ
որ պիտի ապրին, վասն զի Քրիստոս
կ'ապրի, Յովհ. ԺԴ. 19:

Երաճք: Երգումս առնելոյ եղանա-
կը, որ կ'անարկուի Երնդ. ԻԴ. 2-
9. ԽԷ. 29, 31, կը նշանակէր երգումս
ներուն պարտականութիւնն ի հնա-
զանդէ: Հրեշտակք թմբոցեց Թա-
կորայ զատուի ամուլքիւր, ցուցնելու
համար թէ անոր յաղթութիւնն իր
հաւատարմին և աղօթքին զօրութեամբն
էր, ոչ թէ ուժոյն, Երնդ. ԼԲ. 25-
31: "Ազգիքն զարնէ," Խոսքը կը նշա-
նակէր ինք զինք ամբաստանել կամ
զղջալ, Երնդ. ԼԱ. 19. Եղեկ. ԻԱ.
12: Պատերազմեց իրենց ուրը ձախ
ազգեր վրայ կը կրէին, քանզի այն.
պէս դիւրաւ կրէային հանել սուրը
պատենէն, եթէ ձախոյ ձեռամբ գոր-
ծող չէին, Դատ. Գ. 15-21. Երգ.
Գ. 8: Նշնայէտ իրենց անուրը կը
գրողէին ոչ միայն իրենց զահանին
այլ և իրենց սրոյն, կամ պատմու-
մանին և կամ սոճապանին վրայ,
Յայտ. ԺԹ. 16: "Սուռնքն մինչև
երանքը," Դատ. ԺԵ. 8, կը թուի
նշանակել բոլորովին, իողաւ:

Երախաւոր, այն որ զինք անձամբ
պատասխանատու կ'ընէ ուրիշի մը
անձին ապահովութեանը, Երնդ.
ԽԳ. 9 և ԽԴ. 32, կամ անոր պար-
տուցը, այլովքն հանգեր, կատար-
եալ հատուցմանը, Առաք. ԻԲ. 26:
Քրիստոս "աւելի ազէկ ուխտի մը և

բաշխաւոր, է. այսինքն՝ շնորհաց փառաւոր և կատարեալ ուխտին մէջ իր զրպ առած է կատարել ինչ որ Աստուծոյ օրէնքը կը պահանջէ մարդոցմէ, որպէս զի մարդիկ արձակուին և ուխտին բոլոր օրհնութիւններովը ծոխանան, իւր. Ե. 22: Ուստի և հնազանդեցաւ մինչև ի մահ, Ես. ԺԳ. 5, 12:

Երաստոս, -իւրի, Քրիստոնեայ բարեկամ և գործակից Պօղոսի ի կարնթոս, հաղորդակցեալ կամ գանձապետ քաղաքին: Պօղոսի ետեւէն գնաց յԵփեսոս, և զրկուեցաւ Մակեդոնիա Տիմոթէոսի հետ, Գործ. ԺԺ. 22: Երաստոսն Քրիստոս էր նաև երբ Պօղոս կը գրէր առ Հռովմայեցիս, Հռովմ. ԺԶ. 23, և մնաց հոն, մինչ Պօղոս գնաց կապեալ ի Հռովմ, Բ ՏՏԺ. Գ. 20:

Երգ, կրօնական տաղ. նուագ կամ ուղարկոյ, Եփ. Ե. 19: Կող. Գ. 16: Պօղոս խրատ կու տայ Քրիստոնէից շինութիւն տալ իրարու՝ «սաղմոսներով ու օրհնութիւններով և հոգեւոր երգերով»: Մատթէոս կը պատմէ թէ Քրիստոս և աշակերտներն յետ ընթերեաց օրհնութիւն մը երգեցին և դուրս ելան: Թերեւս երգեցին տաղմասաց այն մտաւ զոր Հրեայք սովորէին երգել զկնի պատկերին, և զոր կը կոչէին Հայալ, այսինքն՝ սաղմոս ալելուիայիւ, այն է 113-118 սաղմոսներ, որոց առաջին երկուքը կը կարծուի թէ կ'երգուէին յառաջ քան զԶատիկն, և մնացեալքն՝ յետոյ:

Երգ երգաց, 1012 ին նախ քան զՔր.: Այս աշխարհական և գեղեցիկ բանաստեղծութիւնը միշտ տեղ ունեցաւ կանանական գրոց մէջ, և հարկաւ Աստուածաշունչին մասն էր Քրիստոսի ժամանակ: Նախիկ Քրիստոնեայք այսպէս կը համարէին, և ցանկերու, և եռապարտ և թարգմանութեանց մէջ կը գտնուի: Բազում և այլևայլ կարծիք եղած են այս երգին նիւթին և նպատակին վրայ: Բայց թէ երգին նպատակն է ցուցնել հոգեւոր սէրը և հաղորդակցութիւնը որ կայ ի մէջ Քրիստոսի և եկեղեցւոյ, յայտնի է Սուրբ Գրոց շատ տեղերուն հետ համանշանութենէն, այսինքն Սուրբ Գրոց այն տեղերուն ուր

Աստուած և մանաւանդ Քրիստոս կը ցուցուն իրբն այր կամ փեսայ եկեղեցւոյ, և ուր ամուսնութիւնն, իւր այլևայլ յարաբերութիւններով, կը գործածուի իրբն օրինակ յարաբերութեան որ է ի մէջ Փրկչին և անոր ժողովրդեան: Այսպէս ԽԵ. սաղմոսն է Մեսիական հարսանեաց երգ մը: Տես և Ես. ԵԳ. 5. ԿԲ. 5. Երեմ. Գ. Եղեկ. ԺԶ. Ով. Ա.-Գ. Բ կարնթ. ԺԱ. 2. Եփես. Ե. 23-32. Յայտ. ԺԲ. 7-9. ԻԱ. 2-9:

Այս գեղեցիկ բանաստեղծութեան վրայ խօսելով, հարկ կը համարենք յիշեցնել տարբերութիւնը որ կայ ի մէջ արեւելեան և արեմտեան ազգաց: Արդի սովորութեանց և կարգաց նախելով չենք կրնար այս երգին նպատակը, այլարանութիւնները և ոճը հասկնալ, Հոգեւոր եռանդը և քաղցրութիւնը սիրոյ նմանցնել կամ սէր կոչել սովորական է արեւելեան ազգաց մէջ, և մեկնիչք արեւելեան բանաստեղծութենէ կը բերին շատ օրինակներ որ մեծ նմանութիւն ունին այս ներշնչեալ աշխարհութեան: Աւետարանին ոգւով տոգորեալ Քրիստոնեաներն շատերը մեծ բերկրութիւն և օգուտ գտած են այս գիրքը կարդալով: Յովնութան Եղաւարտս կ'ըսէ. «Ներքին քաղցրութիւն մը կը գտնեմ» որ զի կը յափշտակէ խուկամեքրուս մէջ: Ուրիշ բանի մը չեմ կրնար նմանցնել այս քաղցրութիւնը եթէ ոչ հոգւոյն Տեղադարձութեան և բերկրալի վերացման աշխարհիս հոգեւէն: Երբեմն ևս իր թէ տեսիլ կը տեսնեմ, այնպէս իր կարծած զեմ մտքը և երեակայելութեամբ առանձնացեալ մարդոցմէ հեռու լեռ մը կամ ամառի անապատ մը ուր Քրիստոսի հետ քաղցրութեամբ կը խօսիմ, և յափշտակեալ և ընկղմեալ Աստուած: Աստուածային իրաց վրայ զգացումն շատ անգամ յանկարծ կը բորբոքէ հոգւոյս մէջ եռանդ մը զոր չեմ կարող բացատրել: Մինչ այս վիճակի մէջ կը գտնուիմ, հարկաւոր կը թուի ինձ երգել մտածութիւններս, կամ իմ անձիս ամտմով զանոնք եզանակաւոր ձայնով պար»: «

Հատկանշական շնորհաւոր իւր Երգաց Երգոյն գեղեցիկ մեկնութեան

յառաջարանին մէջ կ'ըսէ. «Այս գիրքը պիտի թուի մեզ արգարեւ վըսեմ, կրթիչ մտաց եւ շարժիչ սրտի, եթէ Քրիստոսի եւ անոր ժողովրդեան մէջ իւր ամուսնութիւնն եւ կենակցութիւնն հասնանք զայն: Գիրքին բարձր ոճը, մարդոց սիրտերուն մէջ որրութիւնն եւ մագրութիւնն յառաջ բերելու զօրութիւնը, անոր լեզուին նմանութիւնը Քրիստոսի առաւելեալուն եւ Յայնստութեան գիրքին հետ, հարսին անկեղծութիւնն ի խոստովանելու իւր յայնստքը, եւ գիրքին ընդհանուր ընդունելութիւնն գտնելը թէ առ Հրեայոս եւ թէ առ Քրիստոսեայոս, բաւական ապացոյց են անոր աստուածաշունչ ըլլալուն: Երգոց երգն, անոնց համար որ մարմնաւոր, եւ մանաւանդ զեղծ մտքը կը կարգան զայն, եւ հետ ի մահուանէ ի մահ, վասն զի կը պղծեն այնպիսեաց միտքը եւ խիղճը: Բայց անոնց համար որ Քրիստոսի հետ կենակցութեան փորձը գիտեն որ կը կարգան երկնաւոր եւ հոգեկիր մտքը՝ պիտի ըլլայ հետ ի կենաց ի կեանս: Հոն խօսողներն են Քրիստոս, հաւատացեալք եւ գտեալք իրոսագործի, այսինքն ընկերք եւ բարեկամք հաւատացելոց: Երգմանցուցիչք, անձէ կամ տեղէ մը գե հանդէք կամ հայածոյք, որ այսպէս կոչուած են, վասն զի ողոր էին Աստուծոյ անունը տալ կամ գիւթական հնարք գործածել: Առաքեալք կարող էին հանել զգեւս յանուն Քրիստոսի, Մատթ. Ժ. 4. Մարկ. ԺԶ. 17. Դուկ. Ժ. 17. նաեւ խորեայ մարդիկ, թէ յառաջ եւ թէ յետ մահուան փրկչին, կը պընդէին նոյն զօրութիւնն ունենալ, Մատթ. ԺԲ. 21. Մարկ. Թ. 38. Դուկ. Թ. 49, 50. Գործ. ԺԹ. 13-17, Երգմանցուցիչք որ կը պնդէին ունենալ գե հայածեալ զօրութիւնը՝ կը պնդէին նաեւ գաղտնի գիտութիւն ունենալ գիւտք բնութեան, եւ այլեւայլ խոսող, զեղրէից եւ քարանց, եւ իրենց խաբեայ արուեստին մէջ ողոր էին այլեւայլ աղօթներ եւ հրմայութիւններ ընել: Բայց բոլոր աստութիւն եւ խաբէութիւն էր եւ խաբէ արգելեալ: Տես եւ Գուշակաբիւն, Երեւ 108:

Երգում, բան մը հաստատել կուշելով վկայ զԱստուած: Աստուած արգելած է ամէն սուտ երգում, եւ խօսելու ատեն ողորութիւն ընել յուսման կուշել զանունն Աստուծոյ: Բայց երբ հարկը կամ իրի մը կարեւորութիւնը կը պահանջէ երգում, թոյլ տուեալ է յաստուածուստ երգելու յանուն Աստուծոյ, Եւ. ԻԲ. 11. Դև. Ե. 4. Յանուն կուշել երգելու կուսպաշտութիւն կը համարուէր, Երեւ. Ե. 7. ԺԲ. 16:

Առ Հրեայոս երգում պահանջել դատաւարաց պաշտօնն էր: Դատաւար յոսն կայով կը հրամայէր երգելու որոց անկ էր բոտ օրինաց: Այսպէս երգմանց Կաշիափա գիրքստոս, Մատթ. ԻԶ. 63. Յիսուս լուս կեցած էր երկայն հարցափորձին աւտեր, երբ քահանայապետը գիտնալով թէ երգում տալ ոտոյգ միջոց է պատասխան առնելու, յոսն կալով ըսաւ, «Կենդանի Աստուծով քեզ կ'երգմանք մը որ մեզի ըստ, թէ դուք են Քրիստոս Որդին Աստուծոյ», Այս երգման, որ այսպէս ի պաշտօնն կը տրուէր՝ Յիսուս պատասխանեց թէ արդարեւ Քրիստոս, այսինքն Մեսիան էր:

Երգումն է վկայ կուշել զԱստուած իրեն ամենատես վկայ թէ ինչ որ կ'ըսենք ճշմարիտ է, եւ իրեն ամենազօր զեղծիչի՝ եթէ սուտ է ինչ որ կ'ըսենք, Երբ. Զ. 16: Երգումը զօրութիւն ունի, եթէ կը հաւատանք թէ Աստուած անսահման արգար է, թէ անպատիծ չի թողոր զանոնք որ ի զուր կը յիշեն անոր աւտեր, եւ թէ Աստուծոյ շնորհքը կորնցնել յանհուն աւելի է քան որեւից օգուտ շահիլ սուտ վկայութեամբ: Երգումը կրօնական պաշտաման գործ է, եւ այս է պատճառը որ Աստուած կը պատուիրէ երգելու յանուն իւր, Բ. Թ. Ժ. 20, եւ կը ցուցնէ թէ ինչ եղանակաւ պիտի առնուի երգում, եւ ինչ պարտականութիւն ունի նա որ կ'երգու, Եւ. ԻԲ. 11. Բ. Թ. Զ. 13. Սաղմ. ԺԵ. 4. ԻԴ. 4. Ուստի անաստուածք որ կ'ըսեն թէ Աստուած չկայ, եւ անոնք որ չեն հաւատար հանդերձեալ վարձուց եւ պատժոց, չեն կրնար երգ-

նուլ ըստ պատշաճի: Այնպիսեաց բերանը երգումը ոչ այլ ինչ է եթէ ոչ սմբարիշտ ծագը:

Կրնի իսկ Աստուծոյ համար կ'ըսուի թէ իւր խոստումը կը հաստատէ երգմամբ, և այսպէս կը համամայնի մարգար սոգորութեան, Ասգմ. Դ. 11. Երբ. 9. 13, 16, 17. Մատթ. Ե. 31, 35. Յակ. Ե. 42 համարնեաւն երգման արգելքը Հրէից անխորհրդաբար և անապարանգը երգումը ընելու չարաչար սոգորութեան զգամ է, ապա թէ ոչ հարկ կ'ըլլայ ըսել թէ Պօղոս առաքեալ Քրիստոսի պատուէրին զգամ գործեց, Հռովմ. Ա. 9. Գաղ. Ա. 20. Բ Կորնթ. Ա. 23. Երգնուլ ստիպեալ են անոնք որոնցմէ կը պահանջուի իրենց խօսքին ճշմարտութիւնը հաստատել նուիրական կերպով մը դատաստանի առջև. թէպէտ տարակոյս չկայ թէ շատ անգամ երգում կը պահանջուի թէթեալաբար և ուր ամենեկին հարկ չկայ, և շատեր կ'երգնուն գիւրաւ, առանց խորհելու թէ ինչ մեծ պատասխանատուութիւն կ'աւանդուի իրենց վրայ: Որովհետեւ պարտական ենք վերջին աստիճանի մեծարանգը վարուիլ զէպ առ Աստուած, մեծապէս զգուշանալու ենք արագ և յանխորհուրդ երգում ընելէ, երբ խոստում մը կ'ընենք: Երգմամբ տրուած խոստում մը չկատարել ստերգմութիւն է, եթէ խոստումը հակառակ չէ բրնական և աստուածային օրինաց, քանզի այնպիսի երգում մը պարտաւորիչ չէ: Տես և Կորնթ. Բ. 1. Երգման սոգորական ձեւն էր առ Հրէայոյ, «Աստուած ինծի այսպէս ու տակ՝ աւելի ընէ», այսինքն, Աստուած սպաննէ զիս այս անասնոյն պէս, (քանզի երգման ատեն շատ անգամ անասուն մը զոհի համար կը զենուին,) նա մեանասանդ առաւել քան զնա պատժէ զիս, եթէ ինչ որ կ'ընեմ ճշմարիտ չէ, Հռովմ. Ա. 17. Ա. Թագ. Գ. 17. Ուրիշ ձև երգման էր «Կենդանի է Տէր», Գաղ. Բ. 19. «Ստոյգը կ'ըսեմ Քրիստոսոգ ու չեմ ստեր», Հռովմ. Թ. 1. «Ճշմարիտ կ'ըսեմ Քրիստոսոգ և ուստ չեմ խօսիր», Ա. Տիմ. Բ. 7. «Վկայ է ինծի Աստուած», Փիլիպ. Ա. 8. Կ'երեկ թէ

երգման հետ այլևայլ գործեր կ'ըլլային, զորօրինակ զնկզճեան ընդ երանգը, Ծննդ. Ի. Բ. 2. Խի. 29. և ձեռն յերկնա ամրառնայ, Ծննդ. Ժ. 22, 23. Բ. 0բ. Լ. 40. Յայտ. Ժ. 5.

Երեմիա, մին ի գլխաւոր մարգարէից Հին Կտակարանին, մարգարէացաւ առ Յովսիաւ, Յովակիմաւ և Սեղեկիաւ, նաև այս վերջնոյն գերութենէն ետքը: Երեմիա ծնած էր Անաթոթով, ի ցեղէ քահանայից, և էր սահմանեալ յԱստուծոյ լինել մարգարէ, և նուիրուեցաւ այս գործին յառաջ քան իւր ծնունդը, Երեմ. Ա. 1, 5. Ի պատանեկութեան կանչուեցաւ գործել իրեն մարգարէ, (628 ին նախ քան զԳր.,) Յովսիա թագաւորին երեքտասաներորդ տարին: Այս բարի թագաւորն անտարակոյս գործակից եղաւ Երեմիայի յառաջ տանել ժողովրդեան բարեկարգութիւնը. բայց մարգարէին կեանքն այնուհետեւ եղաւ լի նեղութեամբ և հալածանգը, Յովակիմ կրակը նետեց անոր մարգարէութեան տոմար, և կ'ուզէր զանի ոպաննել, Երեմիա մեղմով իրատեց զՍեղեկիաւ և իմացուց տագնապը որ ի մօտը պիտի գար Խաղայիի մեղապարտ ազգին վրայ: Գուշակցի նաև եօթանասանամեայ գերութիւնը, բայց ի զուր: Մարգարէին ճշմարտախօսութիւնը շատ անգամ վտանգի մէջ գրաւ անոր կեանքը, և ի րանիւ էր Երեմիա, երբ Երուսաղէմ առնուեցաւ ի Նաբուգոդոնոսորոյ: Նաբուգոդոնոսորը արձակեց զԵրեմիա, և խոստացաւ տեղ տալ անոր Բաբելոն, բայց մարգարէն ընտրեց մնալ Հրէից մնացորդին հետ, և քիչ ետքը ստիպուեցաւ երթալ անոնց հետ Եգիպտոս, յամին 586 նախ քան զԳր., և կր իրատել որ և կր յանդիմանէր զանոնք մինչև ի մահ իւր: Իբր քառասուն և երկու տարի հաստատութեամբ ըսեց ճշմարտութեան և Աստուծոյ կոյճը իւր ստամբակ ազգին զգամ: Թէպէտ ի ընէ հեղ, զըթած և երկիւղած, ամենեկին չէր զանգիտէր վտանգէ, երբ պարտքը կը պահանջէր այնպէս: Սղառնալիք բաւական չէին լռեցնել զԵրեմիա, ոչ

ալ այլոց չարաչար վարումն իր ան-
ձին դէմ կ'օտարացնէր զնա անսնցմէ,
ի խանդակաթ սիրոյն առ համազգիս
իւր մասնակից եղաւ անոնց աղկտի-
ցը, զոր չկրցաւ հեռացնել տալ տ-
նոնց գլխէն խրատելով և զգուշա-
ցնելով զանոնք:

Երեմիայի Գիրքը կարգի դնել զը-
սուարին է, վասն զի անոր մարգա-
րէութեանց և պատգամներուն շա-
տեւրը ժամանակագրական կարգաւ
չեն, Բայց և այնպէս այս գիրքը կը-
նայ ըստնուիլ, բնական և ըստ բա-
ւականին ճիշդ կերպով, չորս ընդ-
հանուր մաս, որ չորս իշխանաց,
Յովսիայ, Յովակիմայ, Սեդակիայ և
Գադողիայի ժամանակ տրուած մար-
գարեութիւնները կարգաւ կը պա-
րունակեն: Գիրքին վերջին զլուիք կը
թուի յաւելեալ յայլմէ, թերեւ
յեզրափոխ, և անունուած է գրեթէ
բան առ բան թագաւորութեանց Դ-
գիրքէն, գլ. ԻԴ. 18-20, և գլ. ԻԵ՝
Տես Երեմ. ԵԱ. 64:

Երեմիայի գործն է նաև Ողբոց
Գիրքը, ուր մարգարէն արտաբայ-
կերպով կ'աղբայ իր ժողովրդեան
թշուառութիւնը: Տես Ողբք:

Երեք: Սա խօսքը, "Երեք օր և ե-
րեք գիշեր", Մատթ. ԺԲ. 40, կը
նշանակէ երեք օր, քանզի Հրեայք
փոխանակ ամբողջ աւուր, այն է
քրտան և չորս ժամանց, սովոր էին
ընել "օր և գիշեր", Եւ ԱԹագ. 1.
13, "Երեք օր," խօսքով պէտք չէ հա-
կնալ ամբողջ երեք օր, այլ մէկ
ամբողջ օր, և առաջնայն ու վերջ-
նայն մէկ մասը միայն, քանզի Հրե-
այք սովոր էին նաև օրուան մէկ
մասն օր կոչել: Տես և Եննդ. Է. 12,
17. ԱԹագ. 1. 12, 13:

Երեք պաղագիծեր, գիւղ երեսուն
և երեք մշին ի հարաւոյ Հնովմայ,
Եւ իշխուի ի կիկերսնէ, և կը կոչուի
տախաւին Երեք պանդոկ: Տես և Ապ-
փիսո:

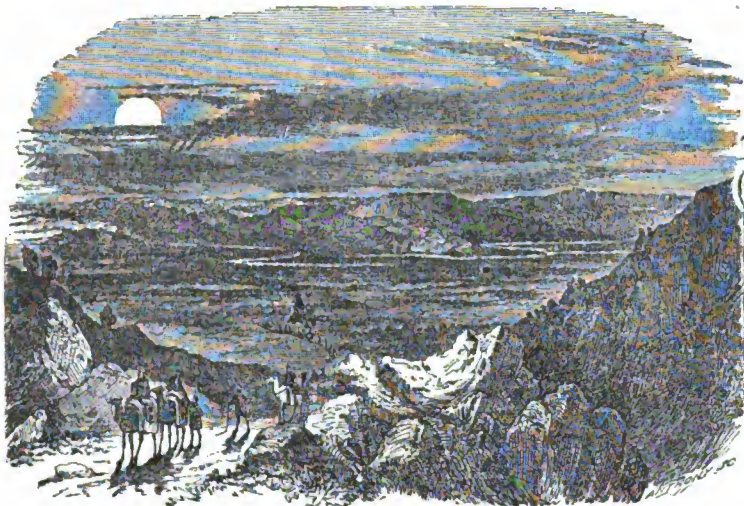
Երեկ ու այսօր, Երբ. ԺԴ. 8 հա-
մարին մէջ գործածուած է ընդհա-
նուր մտք իբր անցեալ և ներկայ
ժամանակ: Քրիստոս միենայն է յա-
ւիտեան: Մարդուս կեանքը և գիտու-
թիւնը համաժամութեամբ "երեկ-
ուան", են, Յար. Ը. 9:

Երեկամուճք, Երբայցեղ երկու-
մանք կը համարէին իբր տեղի գգա-
մանց, և կ'ընծայէին մարմնոյն այն
մասին գիտութիւն, ուրախութիւն,
գիշա, հաճոյք. ուստի կ'ըսուի ի
Սուրբ Գիրս թէ Աստուած կը խնդրէ
սիրտը և կը փորձէ երկամուճքը:

Երիճգ, կարմիր երկնջ կը մա-
տուցուէին ի զոհ վասն մեղաց ազ-
գին, Թու. ԺԹ. 4-10 նկարագրուած
մասնաւոր եղանակաւ: Այս զէհն օ-
րինակ էր ճշմարիտ զոհին որ եղաւ
մեղաց համար յանձին Քրիստոսի,
Երբ. Թ. 13, 14: Պարարտ կամ գե-
ղեցիկ երկնջ նշանակ էր անառակ
ցոփութեան, Երեմ. ԽԶ. 20. Ե. 11.
Ողբ. Դ. 16:

Երեքով, քաղաք Բեհիամիսի, Յես.
ԺԶ. 7. ԺԸ. 21, իբր ութեւասան մը-
ղոն յարեկից արեւելեան հիւսիսայ
երուսաղեմի, և Երեմիան իբր
եթին մղոն: Քանանացւոց առաջին
քաղաքն է զոր առաւ Յեսու: Երե-
քովի պարիսպներն հրաշխք կործա-
նեցան և Յեսու ջնջեց բնակիչները
բաց ի Ռաիարէ և անոր գերդաս-
տանէն, անէծք կարգաւով անոր որ
մտաբերէր նորէն շինել այն քաղաքը:
Յեսուսայ անէծքը հատարուեցաւ ա-
ւելի քան ինչոք հարիւր տարի ետքը
յանձին Յիւլայ, Յես. Զ. 26. ԳԹագ.
ԺԶ. 34: Բայց ուրիշ Երեքով մը շին-
ուած էր մօտ առաջնայն, Դատ. Գ.
13. ԲԹագ. Ժ. 5: Երեքով կը կոչ-
ուէ, նաև "արմաւենեաց քաղաք,"
Բ Թր 1Դ. 3. Դաւա. Ա. 16, և յե-
տայ ծաղկեցաւ և կարեւորութեան
կողմանէ երկրորդ էր զինի Երուսա-
ղեմի: Երեքով ունէր մարգարէից
դպրոց, և էր նիստ Եղիայի, ԴԹագ.
Բ. 4, 18: Հոն բժշկեց Յիսուս երկու
կայրեր, Մատթ. Ի. 29-34, և նե-
րեց Զաբեդի, Դուկ. ԺԹ. 1-10:

Ընդհանրապէս կը կարծուի թէ Ե-
րեքովի անգն էր այժման Ռիհաս,
գծուած և աղաւելի գիւղ Արարացւոց
իբր երկու հարիւր բնակչոք: Սակայն
ըստ այժմու ճանապարհորդաց Երե-
քով էր երկու մղոն յարեմիոյց Ռի-
հասի, վատի-Քելդ. կոչուած ձորին
բերանը, ուր կու գայ ճամբան Ե-
րուսաղեմէ գեղ ի գաշար, ի Յեսու-
այ կործանեալ Երեքով էր թերեւ

ԴԱՇՏ ԵՐԻՌՈՎԻ՝ ՅԱՐԵՆԻՍԵԱՆ ԱՐՄՈՑ

մօտ յանուանեալ աղբիւրն Եղիսէի, այսինքն այժմեւ Ասն էս Սուրբան կոչուած ակունքը, Ռիհասէն երկու մղոն դէպ հիւսիսային արեւմուտք։ Երկբովի արեւմտեան և հիւսիսային կողմերը կան կրաքարի բարձր բլուրներ, յորոց մին, ախուրն Գուարանդանս, 1,200 կամ 1,500 ոտք բարձր, կ'առնու գանուն իւր սա արդի աւանդութենէն թէ քրիստոս հոն քառասուն օր պահեց և փորձուեցաւ։ Այս բլրոց և Յորդանանու մէջտեղ է "Երկբովի դաշտը," Յես. Դ. 13, որոյ գիմնացն են "Մովարու գաշտերն," յարեւելից գետոյն։ Այս գաշան էր ի հնուէն ջրաբեր և պտղաբեր յոյժ։ Հիմա ալ կրնայ պտղաբեր ըլլալ, բայց թողեալ լքեալ է, և արմաւենիք, բազաւմոնր և մեղրը, որովք անուանի էր երբեմն Երկբով, անհետ եղած են։

Երկբովէ յերուսաղէմ երթալու ճամբան է նեղ և քարուտ անցքերէ դար վեր, ձորերու և վախերու մէջէն։ Շատ գժուարին և վտանգաւոր է այս ճամբան, և է միշտ աւազակուտ, ինչպէս էր բարի Սամարացւոյն ժամանակ, Ղուկ. Ժ. 30-34։

Երկաթ էր ի վաղուց ծանօթ և պիտանի, Եննդ. Դ. 22, Մովսէս յաճախ կը յիշէ այս մետաղը։ Եղիպատսի մէջ ծառայութիւնը կը նմանցընէ հայեալ երկաթոյ հնոցի, կը յիշէ նաեւ Քանանու երկրին երկաթը, Բ Թ. Գ. 11. Դ. 20. Բ. 9, Պէսպէս կազմածք և անօթք կը շինուէին ի հնուէն երկաթէ։ Տաճարին շինուածոյն համար ամբաւ երկաթ գործածուեցաւ, Ա Մնաց. Իթ. 2, 7, "Երկաթ," օրինակ է ոտրկութեան, "գորութեան, յամառութեան, քաջաորատութեան, նեղութեան, այլովքն հանդերձ, Բ Թ. ԻԲ. 48. Յոր. Խ. 48. Են. ԽԲ. 4. Երեմ. Ա. 48. Եղեկ. ԻԲ. 48, 20. Դան. Բ. 23, "Երկաթը երկաթով կը սրուի," կ'ընէ իմաստունը, "ու մարդը իր բարեկամին երեսը կը սրէ," այսինքն թէ բարեկամին առաջակցութիւնը մեզի աւելի վստահութիւն և ապահովութիւն կու տայ։ Առտուած իւր ապերախտ և ուխտադրուժ ժողովրդեան կը ողաւանայ ընել զերկինս պղնձի և զերկիր՝ երկաթի. այսինքն ընել զերկիր երաշտ և զերկինս առանց անձրեւի, երկաթի կայսք էին կառք

վառեալք երկաթի ցցովք և գերանդե-
որք, Տես կտաք :

Երկինք, ի Սուրբ Գիրս, կը նշա-
նակէ նախ օգոյ, ամպերուն, մայր-
բակաց և աստեղաց ռահմանը, բայց
մանաւանդ երանելեաց աշխարհը որ
ի վերայ է քան զտեսանելի երկինս :
Եւ կոչուի «Էրկրորդ երկինք», և «Եր-
կինք երկինց», որ միեւնոյնը կը նշա-
նակեն : Հոն պիտի բնակին սուրբք,
և տեսնել զԱստուած, որչափ ինչ
հնար է տեսնել արարածոյ : Հոն ե-
լաւ Քրիստոս բարեխօսել իւր ժողո-
վըդեան համար և պատրաստել ա-
նոնց տեղի ուր վերջապէս պիտի ժող-
վուին, և այլ ևս չմեկնին անկէ,
Եփես. Դ. 10. Եւր. Բ. 4. Թ. 24-
28 : Յաստիս փոքր ի շատէ միայն
գիտեիք երկինց տեղը և երեղիթը,
նաեւ անոր բնակաց գրառումը և ե-
րանութիւնը : Սուրբ Գիրք կը սորվե-
ցունէ մեզի թէ որեւիցէ մեզք կամ
չարիք մերժուած է անկէ : մեզաց
պատուք պիտի չգտնուի հոն, այսինքն՝
անէծք կամ տրամուլթիւն կամ հե-
ծութիւն, արտասուք և մահ : ա-
ռաջին բաներն անցան : Սուրբ Գիրք
կը նկարագրէ զերկինս այլարանօրէն,
գործածելով ամէն պատկեր զոր բը-
նութիւնը կամ արուեստը կրնան
բնծայել այն տեղւոյն երանութիւնը
գէթ օրինակաւ ցուցնելու : Ուստի
կը կոչէ զայն Թագաւորութիւն, Ժա-
ռանգութիւն : Կըսէ թէ Հոն կան
ուղիք փափկութեան, փառք կենաց,
փառաւոր լոյս, հիանալի երգեր,
պատմանք, պսակք, խրախու-
թիւնք, զուարթութիւն, գանձք,
յաղթանակներ : Սուրբ Գիրք նաեւ
կը ցուցնէ մեզ երկինց տեսարաննե-
րը : արգարք հոն կը շրջի առաջի Աս-
տուծոյ, Քրիստոսի հետ կ'երեւի ի
փառս : Երկինք կեանք է, յաւիտե-
անական կեանք, փառք, յաւիտեա-
կան առաւելութիւն փառաց, փր-
կութիւն, հանգիստ, խաղաղութիւն,
լրտեմն ուրախութեան, Տէրսը ու-
րախութիւնը : Այն փառաց մէջ այլ-
ևայլ աստիճաններ կան, և անգա-
գար յառաջ երթալ : Հոն պիտի
բլլայ ընկերակցութիւն մը, որոյ եր-
ջանկութիւնը յառաջ պիտի գայ ի-
րարու հետ հաղորդութենէ և տե-

նութենէ, և իրարու բարեկամու-
թիւն ցուցնել և ընել : Ամէն սուրբ
կատարեալ մարմն պիտի բլլայ հոն,
և բերկրութեամբ պիտի ապրինք ա-
նոնց հետ զորս կը սիրէինք Քրիստո-
սով յաշխարհի, Մատթ. Բ. 41. Ժ. 3,
4. Ա Թես. Բ. 19. Դ. 13-17 : հոն
միշտ պիտի տեսնենք զՔրիստոս, և
պիտի զգանք թէ ամենայն ինչ հոն
կատարեալ և յաւիտեանական է :
Սուրբ Գիրք կը սորվեցնէ նաեւ թէ
մարմինն եւս մանաւկից պիտի բլլայ
հոգւոյն երանութեանը, ուստի մեր
խաղառ երանութիւնը մարմնաց յա-
րութենէն ետքն է : Մարմինը մաս-
նակից պիտի բլլայ հոգւոյն երանու-
թեանը, փառն զի հոգւոյն հետ նաեւ
մարմինը փրկուած է, և, ի յարու-
թեան արգարաց, պիտի տեսնու Քրի-
ստոսի փառաւորեալ մարմնոյն նմա-
նութիւնը : Քրիստոս յիշնելով յերկ-
նից և զարձեալ հոն լիւլելով կը
ցուցնէ երկրայոյց հոգւոց թէ ար-
գարեւ կայ երկինք : Բ բանայ երկինց
գուռները մեղաւորաց իւր քաւու-
թեան գոհիւ, և անոնք որ Քրիստոսի
արեամբ պիտի ընդունուին երկինքը,
պիտի պատրաստուին երկինց համար
Քրիստոսի շնորհօք, և անոր սիրոյն
մէջ միայն պիտի գտնեն իրենց եր-
ջանկութիւնը յաւիտեան : Տես Երկ-
նից քաղաքաբարձիւն :

Երկիր : Թէ՛ Երկրայեցեան և թէ
Յուսարէն միեւնոյն բառը կը գործած-
ուի ցուցնելու թէ՛ բոլոր երկրագուն-
տը և թէ՛ մասնաւոր մաս կամ գա-
ւառ մը երկրիս վրայ : Խօսքին իմաս-
տէն միայն կրնայ որոշուիլ թէ որ
մտք առնուած է երկր բառն այն
ինչ կամ այն խօսքին մէջ : Զորօրի-
նակ, Մատթ. Ի. աս խօսքին մէջ,
«Բոլոր երկրին վրայ խաւար եղաւ»,
Մատթ. Ի. 45, կրնայ հասկեցուիլ
թէ՛ Հրէաստանի երկիրը միայն, և
թէ՛ բոլոր աշխարհը : «Բոլոր երկիր»
խօսքը կը գործածուի երբեմն աւելա-
բանութեամբ փոխանակ ընդարձակ
տեղւոյ, Եղ. Ա. 2 : Երկրի բառն,
իրեւ զատ յերկինց, կը գործածուի
փոխանակ հոգապետութիւն կամ անոր
երեսին : Կը գործածուի նաեւ փոխա-
նակ արտի կամ վարդի երկրի : Կը
գործածուի փոխանակ բնակչաց երկ-

բիւս, այլովքն հանդերձ: Բարոյական մագը, երկրաւոր բառով կը հասկըցուի ինչ որ երկնաւոր, հոգեւոր և ուրբ չէ, Յովհ. Գ. 31. Ա կորնթ. ԺԵ. 47. Կոր. Գ. 2. Յակ. Գ. 15. "Երկրի վարի կողմերը" խօսքով կը հասկցուի մեռելոց անեղեղթ աշխարհը, Սաղմ. ԿԳ. 9. Ես. ԽԳ. 23. Եփես. Գ. 9:

Երկթից քաղաւորութիւն. Այս բառը գործածուած է Նոր Կտակարանին մէջ նշանակելու համար Քրիստոսի իշխ. և տնօրինելը, կամ իշխանութիւն վարելը, Հին մարգարէքերը Մեհայի յատկութիւնը կը նկարագրեն, Դան. Բ. 44. Է. 43, 44. Մէք. Գ. 1-7, նա երբ անարգութեան և չարչարութեան վրայ անգամ կը խօսին, սոսքը են յիշել նաև անոր իշխանութիւնը, Թագաւորութիւնը և անուստածութիւնը: Հրեայք, մարգարէից այս ոճին հոգեւոր միտքը չհասկնալով, ակն ունէին Մեհայի, իբրև երկրաւոր Թագաւորի որ պիտի գար նուաճել իւր Թշնամիները, Դավթի գահը հաստատու միւսան. դամբ բոտ առաջին պայծաութեան իւրում, հնազանդեցնել հեթանոսները, և վարձատրել իւր բարեկամները և հաւատարիմ ծառաններն բոտ չափոյ հաւատարմութեան և ծառայութեանց նոցա: Հրէից այս սխալ կարծիքն է պատճառ որ առաքելայք, մինչդեռ բոտ արժանւոյն ճանչցած չէին զՔրիստոս, կը վիճէին իրենց մէջ Թէ ով առաջին պիտի ըլլար անոր Թագաւորութեան մէջ. նոյն սխալ կարծիքն է նաև հաւանական նապէս պատճառ որ Զերեգեայ որդիքը ցանկացան երկու առաջինն բարձրն ունենալ յարցալուծեան Քրիստոսի, այսինքն նստիլ յաջմէ և յահկէ իրենց սիրելի վարդապետին և Տեսաւ. Առաքելայք ետքը սարվեցան Թէ Քրիստոսի Թագաւորութիւնն այս աշխարհէ չէր, Յովհ. ԺԸ. 36, 37, և Թէ անոր ծագումը, ոգին, փրկոյնները և վախճաններն հոգեւոր և երկնային էին: Քրիստոսի Թագաւորութիւնն ունէլ ունի իւր արապքին ձեւը, որ է տեսանլի եկեղեցին, Մատթ. ԺԳ. 47, և կու տայ աշխարհի ժամանակաւոր երանութեանց

մեծագոյնը, բայց անոր ճշմարիտ տէրութիւնն է ի հոգի մարդկան: Քրիստոսի Թագաւորութեանն են աւանդ որ Հոգւոյն Քրիստոսի միացեալ են ընդ նմա իբրև ընդ գլխի և Թագաւորի իւրեանց, ի սերել, պաշտել և վարելել զնա յաւիտեան: Քրիստոսի գործն երկրիւ վրայ էր հաստատել այս Թագաւորութիւնը, Մատթ. Գ. 2, իւր աշակերտները դրաւ այն արքայութեան մէջ մինչդեռ երկրիւ վրայ էր, և մանաւանդ իւր յարալծեան և համբարձմանէ ետքը, Յովհ. Խ. 22. Գործ. Բ. 32-36. և "գլուխ ամէն բաներու վրայ," որպէս զի ընէ այն Թագաւորութիւնը յազմական և գերագոյն նոյն իսկ երկրի վրայ, Դան. Է. 27. Եփես. Ա. 20-22: Քրիստոսի Թագաւորութիւնը կատարեալ պիտի ըլլայ երկինքը, Մատթ. Բ. 44, և պիտի չդադրի երբեք, Դուկ. Ա. 33, նաև երբ Փրկչին բարեխօսական Թագաւորութիւնը վերջանայ, Ա կորնթ. ԺԵ. 28:

Երկպառակութիւն, պատառում կամ ճեղքում. Ընդհանրապէս կը գործածուի Նոր Կտակարանին մէջ ցուցնելու համար անհամաձայնութիւն Քրիստոսնէից մէջ. կռուով և հակառակութեամբ, բայց առանց արտաքին հերձուածոյ կամ պառակտման, Ա կորնթ. Ա. 10-12. ԺԲ. 25, 26: Յանցանքը կրնայ բազմութեան կամ սակաւութեան և կամ երկոցունց ևս կողմն ըլլալ: Երկպառակութիւնը մեզքն է Քրիստոնէական սիրոյ դէմ, և կարեվէր կը խցէ Քրիստոնէութիւնը, Յովհ. ԺԷ. 21. Հռովմ. ԺԲ. 4-21:

Երկրորդ Օրինաց, Գիրք, կամ երկրորդաւն օրինաց, Այսպէս կոչուած է ի Յունաց հնգամասնէին վերջին գիրքը, վասն զի Մովսէս այս գիրքին մէջ կը համառօտէ ինչ որ պատուիրած էր առաջին չորս գրոց մէջ, Բ Օր. Ա. 1-6. ԻԹ. 1. ԼԱ. 1. ԼԳ. Այս գիրքը կը պարունակէ բոլոր պատմութիւն անցեցող անցեցող յանապատին մեռաւաներորդ ամսոյն սկիզբէն մինչև երկոստասներորդ ամսոյն եօթներորդ օրը, իսրայելացւոց Եգիպտոսէ ելլելուն քառասներորդ տարին, այն է իբր վեց եօթնեակ

յառաջ քան զամեն 1451 նախ քան զՔր. Երկրորդ Օրինաց այն մասը որ Մովսեսի մահը կը յիշուի՝ յետոյ աւելցուած է, հաւանականապէս ի Յեռուայ:

Երկրորդ Օրինաց Գիրքը գտեմք և պատուական տառնարանութիւն է առտուածարեալ «առնէ Աստուծոյ», որ աղբէն մեծարոյ էր իւր հասակին և փորձառութեանը պատճառաւ, և կը կենար գրեթէ երկնից դուռը: Մովսէս կու տայ Աստուծոյ ժողովողեան իւր հայրական իրաւունքն օրհնութիւնը, և ապա կ'ելլէ փառքայի գագաթը և կը մեռնի առանձին: Մովսէս այս գիրքին մէջ կրկին կը պատմէ ինչ որ բրած էր Աստուած իւրայելի որդւոց, համառօտիւ կը յիշէ օրէնքը, կը ցուցնէ թէ ինչու համար պարտէին սիրել զԱստուած և ծառայել անոր: Գիրքը լի է խնդակ խնամովք, իմաստուն խրատութիւն և նախանշաւոր սիրով հայրենաորի և մարգարէի գեղ Աստուծոյ ժողովուրդը, զոր այնպէս երկուր կրած էր իւր ծոցը: Յետագայից ի մասնաւորապէս Սուրբ Գրոց ստեղծկայութիւն կը բերեն այս գիրքէն, նաև մեր Տէրը, Մատթ. Գ. 4, 7, 10:

Երկրպագութիւն առ Աստուած, թէ՛ հոգեւոր բլլայ և թէ՛ տեսանելի, թէ՛ առանձին և թէ՛ հրապարակաւ, թէ՛ անհատից և թէ՛ ընտանեաց և հասարակութեանց կողմանէ, է ոչ միայն յայտնի պարագ մամեցուն որ կը հաւատան յԱստուած, այլ և ստեղծ պատուիրուած է յԱստուածաշունչ գիրս: Տես և Աղոթք: Բոլոր հաւատացեցեալ յաւուր կիրականից զսամարիթի յաշտօն հրապարակական, որ նախ տաճարին և ապա ժողովրդանոցաց մէջ բոս հրամանին Աստուծոյ կատարուած կրօնական պաշտաման շարունակութիւնն է, անտարակոյ պարագ է Քրիստոնէից: Նշի իսկ եկեղեցի բաւոր որ ժողով կը նշանակէ՝ կ'ակնարկէ այս պարագը: Նաև աւետարանին քարոզութիւնը որ Քրիստոնէութիւնը տարածելու մեծ միջոցն՝ կը պահանջէ զայն: Պօղոսի խրատը՝ «մէկտեղ ժողովուրդ շնորհուի», իր թուղթերը՝ «բոլոր եկեղեցիներուն», մէջ կարգաւ,

խօսակցել «սողմաններով, օրհնութիւններով և երգերով», ինչպէս նաև կանոնները զորս կու տայ նոյն առաքել ըլլոր հաւատացեցեալ հոգեւոր շնորհեանք համար երբ մէկտեղ կը ժողովուրդ յեկեղեցին, ասոնք ամէնը կը ցուցնեն թէ յաւուրս կիրականից կրօնական պաշտաման համար հաւատացեցեալ մէկտեղ հաւաքուիլը Քրիստոնէական օրէնք էր:

«Երկրպագութիւն», բառը կը նշանակէ երբեմն հպատակութեան և յարգանաց այն ձևը որով սովորութիւն էր պատուել զթագաւորս կամ մեծարոյ անձինն՝ անոնց առջև խոնարհելով, Դան. Բ. 46. Ղուկ. ԺԳ. 40: Արեւելեան ազգաց մէջ գեա կայ այս սովորութիւնը, կրօնան յերես ծակաւոր գետին մերձեցնել, Մենդ. 1 Գ. 3. Մատթ. ԺԸ. 26:

Երմա, Քրիստոնէայ ի Հռովմ, Հռովմ. ԺՁ. 14: Ըստ ոմանց կը կարծուի թէ այս Երմա եր հեղինակ «Երմասայ հովիւր», կոչուած հին գիրքին, որ կը պարունակէ ճշմարտութեան և բարեպաշտութեան հետ խառն յիմար և անպաշտական բաղադար:

Երուսաղէմ, Սուրբ երկրին գլխաւոր քաղաքը, իսկ Քրիստոնէից համար աշխարհիս բոլոր քաղաքաց հաշակաւորադոյնը: Է 31° 46' 43" հիւս. լայն., և 35° 43' արեւել. երկ., բարձրաւանդակի վրայ ի հաւաքույ երկրին կեդրոնին, իւր երեսուն և եօթն մղոն հեռու Միջերկրական ծովէն, և իւր քան և յորս մղոն ի Յորդանանէ: Երուսաղէմ տեղը շատ կանուի նախական եղաւ Արաւհամա հաւաքարին փորձուելոյն Աստուծմէ, Մենդ. ԻԲ. Բ Մնաց. Գ. 1: Բնիկամինի և Յուդայի ցեղերուն սահմանին վրայ էր Երուսաղէմ, մեծաւ մասաւոր առաջնայն սահմանին մէջ, բայց իւր վերջնայն վերաբերեալ կը համարուէր, քանզի Յուդա առած էր այն քաղաքը, Յես. ԺԵ. 8. ԺԲ. 16, 28. Դան. Ա. 1-8, Քաղքին վաղեմն անունն էր Սաղէմ, Մենդ. ԺԳ. 48. Սաղմ. 29. 2: Եւ այս կոչուեցաւ Յերուս, իւրեք քաղաք Յերուսաղեց, Դան. ԺԵ. 10, 11: Ամբար գիրք ունենալով կրցաւ

գէմ՝ դնել իօրայելացւոց օր կ'ուզէին մինակ տէր բլլալ քաղաքին, մինչև հուսկ ուրեմն Դաւիթ յարձակմամբ առաւ անոր ամրոցը, Բ Թագ. Ե. 6, 9, և յետ այնորից առաւ այժմու տնուէր, և կոչուեցաւ նաև «քաղաք Դաւիթի», Այնուհետև եղաւ կրօնական և քաղաքական կեդրոն թագաւորութեան, և հետզհետեւ ընդարձակուեցաւ, զարգարուեցաւ և ամրացաւ: Բայց Երուսաղեմի գլխաւոր փառքն այն էր որ անոր հոյակապ տաճարին մէջ կը բնակէր միմիայն Կենդանիք եւ Յիմարթիւն Աստուած, և կը յայտնէր զինք:

Յետ րաժանման տասն յեղից, Երուսաղեմ եղաւ միշտ մայրաքաղաք Յուդայի թագաւորութեան: Քանիցս առնուեցաւ և կողոպտուեցաւ, և հուսկ յետոյ քանդուեցաւ առ Բաբելոնական գերութեամբ, Գ Թագ. ԺԴ. 13. Բ Մնաց. ԺԲ. 9. ԻԱ. 16. ԻԴ. 23. ԻԵ. 23. ԼԵ. 3, 10, 17-20, Յետ եօթանասուն ամաց Հրեայք միւստանգամ շինեցին զԵրուսաղեմ ի դարձին իւրեանց ի գերութենէ յամին իբր 536 նախ քան զԳր. և շատ ջանացին հանել զնա յառաջին պայծաութիւն իւր: Իբր 332 ին նախ քան զԳր. Երուսաղեմ հպտաակեցաւ Ալեքսանդրի Մակեդոնացւոյ. և անոր մահուանէն քիչ տակն ետքը Եգիպտոսի Պտղոմէոս թագաւորն առաւ զայն յարձակմամբ շարտիժ օր մը, մինչ Հրեայք, ինչպէս կ'ըսուի, կը խցէին կառել. 170 ին նախ քան զԳր., Երուսաղեմ ինկաւ ընդ ըրուսթեամբ Անտիոքոսի Ելլիփանուս որ կործանեց քաղքին պարեպոյները, Արամազդայ պատակիրը կանգնեց առնարին մէջ, և ամեն կերպով ջանաց ժողովուրդը դարձնել ի կառապաշտութիւն: Սակայն առ Մակարեամբք Հրեայք, 163 ին նախ քան զԳր., եղան ինքնիշխան: Ճիշդ դար մը ետքը, Հռոմէայեցիք տիրեցին քաղքին, Հրեոգէտ Մեծ շատ ծախք ըրաւ քաղաքը զեղեցկացնելու: Այս նորոգեալ քաղաքը և տաճարը եկաւ յաւիտեան օրհնեան Մեօխա, ի լրման ժամանակաց, և փառաւոր ըրաւ իւր ողբերուն անքը: Բայց զՔրիստոս մերժելով և ի թաշ հանելով լցայ

Երուսաղեմ իւր անօրէնութեան րաժակը: Հրէից ազգը կորեաւ իւր հայրենի երկրին երեսէն, վասն զի Տիտոս առաւ և հիմնադրաւ ըրաւ քաղաքն ու տաճարը, յամի Տն. 70-71: Երուսաղեմի բոլոր շինուածներէն մնացած են միայն երեք աշտարակք և արեւմտեան պարսպին մէկ մասը: Յետոյ երբ Հրեայք սկսան նորէն դառնալ հին և կը խորտէին, Ագրիանոս կայսր Հռոմէական զաղթականութիւն մը տնկեց հոն 135 ին, և աքսորեց Հրեաներն, հոն դառնալ արգելելով անոնց ընդ պատժով մահու: Ագրիանոս փոխելով քաղքին անունը կոչեց Ելլա Գոթիքսիս, նուիրեց զայն հիթանոս աստուածոց, սրտով հնար էր պղծելու համար քաղաքը, և ինչ որ ձեռնհաս էր ընել ըրաւ ջնջելու համար անկէ թէ Հրեութեան և թէ Քրիստոսնութեան հետքը: Յայնմ ժամանակէ հետէ Ելլա անունը եղաւ այնպէս հասարակ, որ Երուսաղեմ անունը պահուեցաւ Հրէից և Քրիստոսնայ գիտնոց մէջ միայն: Բայց առ Մեծաւ կոստան. գիտնորս Երուսաղեմ առաւ իւր հին անունը, որ և պահուեցաւ մինչև ցայտօր: Հեղինէ, մայր կոստան. գիտնորս, շինեց երկու եկեղեցի, ի Բեթլէհէմ և ի իերին Զիթենեայ, իբր յամի 326, և Յուլիանոս որ յետ հօր իւրոյ պայազատեց իւր հօրեզօր կոստանգիտնորս տէրութիւնը, մտաւրեց նորէն շինել տաճարը: Բայց անոր գիտաւորութիւնը, ինչպէս նաև Հրէիցը որոց պաշտպան էր Յուլիանոս, էլ ի գերեւ, ինչպէս կը պատմեն ժամանակակից պատմիչք, երկրաշարժով և հրեզէն գնդակներով որ գործաւորաց մէջ կը պայթէին, յամի Տն. 363:

Երուսաղեմի պատմութիւնն այնուհետև շատ համառօտ է: Պարսիկ թագաւոր Խոսրով 613 ին առնելով զԵրուսաղեմ, սպաննեց, ինչպէս կը պատմուի, 90,000 մարդ, և բոլոր զօրութեամբ ջանաց ջնջել ինչ որ մեծարդ էր Քրիստոսնից: Հերակլիոս կայսր 627 ին յաղթեց Խոսրովու, և Երուսաղեմ անցաւ միւստանգամ Յունաց: Յետ սակաւուց ելան Մահմետականք, և իսկը ամբարպետը

637 ին առաւ զԵրուսաղէմ քրիստոնէաներէն յետ չորքամանայ պաշարման: Երուսաղէմ մնաց ընդ իշխանութեամբ ամիրապետաց Պաղատատու մինչև 868: Այս Թուակաւնին Եգիպտոսի Թուրք իշխանն ԱՏմէա առաւ քաղաքը, որ իբր 220 տարի եղաւ հպատակ այլեւայլ թուրք և Սարակինոս տէրանց, մինչ 1099 ին խաչակիրք առին զայն ընդ առաջնորդութեամբ Կոստֆրուա Պոլլլոնի որ և ընտրուեցաւ թագաւոր Երուսաղէմի: Կոստֆրուայի յաջորդեց եղբայրը Պալաուին, որ մեռաւ 1148 ին: 1187 ին Սալադին, սուլթան արեւելից, առաւ քաղաքը մատնուլ թեամբ Տրիպոլայ կոմսին Քյոմնաի, որ մեռած գտնուեցաւ անկողնին մէջ այն օրն առաւօտուն յորում պիտի մատնուէր քաղաքը: Երուսաղէմ արեւեցաւ նորէն 1242 ին Լատին իշխանաց ձեռամբ Դամասկոսի էմիրին ՍալէՏ Իսմայիլը: 1291 ին տաւին զայն Եգիպտոսի սուլթաններուն որ կալան զայն մինչև 1382: Օսմանեան Սուլթանն Սէլիմ, նուաճեց զԵգիպտոս և զԱսորիս հանդերձ Երուսաղէմաւ 1517 ին, և անոր որդին Սուլթան Աբուլթման շինեց կամ նորոգեց այժմու պարսկայն 1534 ին: Յայնմ ժամանակէ հետէ Երուսաղէմ կը մնայ ընդ իշխանութեամբ Օսմանեանց, միայն քիչ մը ժամանակ, այն է 1832-1834, Երուսաղէմի տիրեց Իսլամահմէ փաշա Եգիպտացի: Երուսաղէմ Տնիմ կը վերադարձի Դամասկոսի գաւառին, Թէպէտ ունի յատուկ կառավարիչ Օսմանեանց:

Երուսաղէմ կայ ի միջոցի դաշտին Հոռնատանի, իբր 2,400 ոտք ի նր քան զՄիջերկրականն: Գետինը բարձր է, բայց, դէպ արեւելք, ի սկզբ ըսմէ մեղմ, և ապա՝ սաստիկ զառիվայր, ուր ուրեք ուրեք կան վտիւր որ կը կարկառին Յովսափատու ձորին, կամ որ նոյն է, Կեզրոնի հեղեղատին վըսյ: Նոյն բարձր գետինն ի հարաւայ կը յանգի ի խոր և ի նեղ ձորն Ենոփմայ, որ քաղաքին հին հարաւային ռահմանն է, և որ նոյնպէս արեւմտեան կողմէն զառիվայր երթալով կը յանգի հիւսիսային արեւմտեան բարձրաւանդակը: Բայց նոյն իոյ քաղաքին

մէջ կան երկու ձորակ կամ նեղ հովիտներ որ քաղաքին շինանիստ մասը կը բաժնեն երեք գլխաւոր թաղ կամ բլուր: Սիռն, այս բլուրներուն բարձրագոյնը, էր քաղաքին հարաւային արեւմտեան թաղը, առ որով, ի հարաւայ և յարեւմտից, կը քերէր Ենոփմայ խորանձորը: Իոյի հիւսիսային և յարեւելեան կողման Արոնի էր նեղագոյն ձորն “պտնրագործաց,” կամ հիւրոպէոնի, որ ի հարաւայ արեւելից կը յանգէր ի հեղեղատն Կեզրոնի: Նաեւ հիւրոպէոն կը միանար, Արոնի հիւսիսային արեւելեան ստորոտին մաս, հիւսիսէն դէպ ի վար եկող ձորի մը հետ: Արոն կը կոչուէր նաեւ փաղաք Դաւթի, և ի Յովնկարոն “վերին քաղաք,” ի հնումն պատեալ ըլլալով պարսպաք և խորանորովք, քաղաքին ամրագոյն մասն էր, ուր էին նաեւ միջնաբերդը և թագաւորին պալատը: հիւրոպէոն կը բաժնէր զԱրոն ի հիւսիսայն յԱկրայէ, և յարեւելեան հիւսիսայն ի Մորիայէ: Ակրա էր ցած քան զԱրոն և քան զԿեզրոնն արեւմտից հիւսիսայն թաղ քան զպարիսպս: Ակրա կոչուած թաղը կը կոչուէր ի Յովնկարոն “ստորին քաղաք,” Մարիա, սուրբ լեռը, կայ ի հիւսիսայ արեւելից Արոնի, ընդ օրում կապեալ էր ի հնումն իւր մօտագոյն ծայրէն կամրջով մը հիւրոպէոնի վըրայ: Բոգրինսն այս կամրջին մնացորդները գտած կը համարի: Մորիա էր ի սկզբան բարձրաւանդակ փոքր, բայց յետոյ ընդարձակուեցաւ բաւական ըլլալու համար տաճարին: Քաղաքին արեւելեան կողման երկայնաձիգ բլուրն մասն էր, և կը նույնը Կեզրոնի խոր հեղեղատին վըսյ: Քիչ մը կորանալէն ետքը, նորէն բարձրանալով կը կազմէ Բեզելթա կոչուած բլուրը, այն է “նոր քաղաք” բոս Յովնկարոն, իոյի հարաւէն խոնարհելով կը կազմէր Ուփայ կոչուած բլուրը: Երուսաղէմի արեւելեան կողմը, ի հիւսիսայ ի հարաւ ձկառայ կայ Ձիթնեան լեռը, որ կը բաժնուի քաղաքէն հեղեղատաւ Կեզրոնի, և ապինուստարան կ'ընծայէ քաղաքին և չրջակայ երկրին: Հանդէպ Մորիայի, կամ տակաւ ինչ ի հարաւ, կայ պարտեզն Գեթեմանայ իւր ձիթնե

նինքերով, առ ոտամբ լերինն ջերթեն-
կաց: Ճիշդ է ստորե քաղաքին, Կեդ-
րոնի հեղեղատին արեւելեան կողմն է
սղորմելի գիւղն Սելովամայ: Առաւել
ի խոնարհ, Կեդրոնի հեղեղատը կը
միանայ ընդ ձորոյն լիովմայ, գեղե-
ցիկ տեղ մը որ ի հնուամբ կը կոչուէր
“պարսեզք արքունի”, Եւսխոնարհա-
գոյն է Նէսեմայի ջրհորը, ի հնուամբ
աղբիւր Թովգելի: Այն տեղէն մի-
ացեալ ձորը պտուտելով լերանց մե-
ջէն մերթ ի հարաւ եւ մերթ, յարե-
ւելս կոյս, կ'երթայ մինչեւ ի Մեռեալ
ծով: Տիւրպէտնի բերանը, ընդ մէջ
Որազայ եւ Արոնի, եւ Սելովամայ աղ-
բիւր: Ի հովտին որ յարեւմտից եւ ի
հիւսիսոյ արեւմտից լիւնի են երկդրին
աղբիւրք Դեհնի, որոց ստորինը հի-
մա աւեր եւ ցամաք է: Երուսաղեմի
մօտ ապառաժներուն մէջ, մանա-
ւանդ քաղաքին գիմացը, Կեդրոնի եւ
Ենովմայ ձորերուն քովերը, կան ոչ
ոսկաւ զիմափոր գերեզմանք եւ ան-
ձաւք:

Նախնի Երուսաղեմի պարիսպնե-
րուն հնագոյնը, այն է Դաւթին եւ
Սողոմոնինը, կը պատէր ոչ միայն
բոլոր Արոն լեռն, այլեւ զՄորեան եւ
զՈրազ: Խորանձորը ի հարաւոյ եւ
յարեւելից Երուսաղեմի բաւական
գիւրութիւն կու տային ամրացնելու եւ
պաշտպանելու քաղաքին այն կողմե-
րը: Հարաւային պարիսպը, Թագա-
ւորաց եւ Քրիստոսի ժամանակ կ'անց-
նէր այն բլուրներուն գագաթէն որ
իրենց մէջ ունէին Սելովամի աւա-
զանը, զՈրազ, Թերեւս նաեւ Ենով-
մայ եւ Կեդրոնի ձորերուն մէկ մասը,
ի Միաց: ԼԳ. 14. Նէեմ. Բ. 14.
Գ. 15:

Երկրորդ պարիսպ մը զոր շինեցին
Յովթամ, Եղեկիա եւ Մանասէ հա-
րաւային կողմը փոխեց, եւ իւր մէջ
առաւ մօտ տեղ նաեւ հիւսիսէն: Այս
պարիսպը կը սկսէր օսկաւ ինչ
յարեւելից Հիւպոկիոսի աշտարակէն
որ է լիւնի հիւսիսային արեւմտեան
առհմանին վրայ, եւ իւր մէջ ունէր
զԱլբա եւ Բեզեթայի մասը, եւ կը
միանար արեւելեան կողմի հին պար-
սպին հետ: Կերութեան ատեն այս
պարիսպը, ինչպէս նաեւ առաջինը,
կործանած էր, բայց յետոյ երկուքն

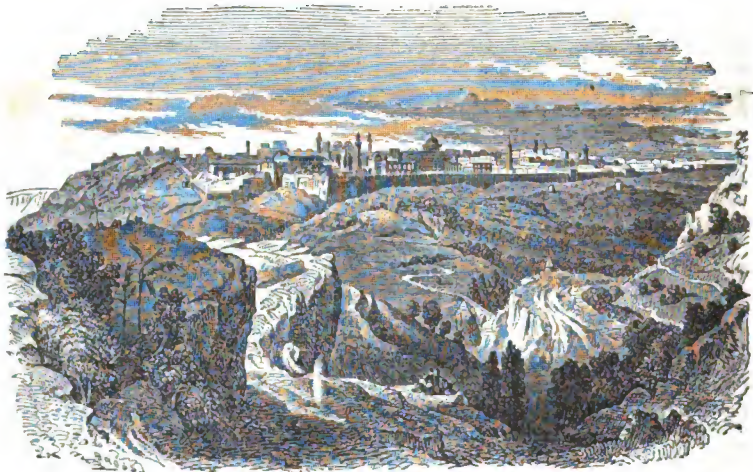
ալ շինուեցան նորէն, ինչպէս կը
կարծուի, գրեթէ նոյն գծին վրայ,
եւ էր ըստ Էւթեման նոյն առ Քրիս-
տոսիւ: Երկրորդ պարսպին ճիշդ
ուղղութիւնը Թերեւս կրնայ գիտ-
ցուիլ այսուհետեւ, եթէ գետինը նո-
րէն փորուի, բայց առ այժմ անպատ
է քան զայլ մասունն տեղագրու-
թեան Երուսաղեմի: “Գեհնաթայ
աշտարակն”, տեղն, ուր այս պա-
րիսպը կը սկսէր, ստուգել, եւ անոր
ընթացքը շուրջանակի գծադրել
հարկ է մինչեւ Անտոնիա, ցուցնելու
համար թէ, զիրքը կամ տեղը զոր ա-
ւանդութիւնը կու տայ Գողգոթայի,
եւ հիմա քաղաքին սահմանէն կամ
պարիսպներէն ներս կը ցուցուի, բա-
տուգիւ այն սահմանէն ներս թէ
գուրս էր: Տեղագրութենէն առ-
նուա՝ փաստերը շատ հակառակ են
աւանդութեան եւ կը Թուի թէ բոլոր
այն մասը, եթէ ստուգիւ չէր պա-
րիսպներէն ներս, գէթ քաղաքին ար-
ուարձաններուն մէջ էր այն ատեն.
քանզի

Երրորդ պարիսպը, զոր սկսաւ Հե-
րովթէս Ալբիպպա իրր տասն ամօք
յետոյ քան զԹալեւթիւնն Քրիս-
տոսի, կ'ընթանար Հիւպոկիոսի աշ-
տարակէն իրր կէս մղոն ի հիւսիսոյ
արեւմտից մինչեւ յաշտարակն Փոե-
փինոսի, եւ քերելով շուրջ “գգրեզ-
մանք Թագաւորաց”, կ'երթար ի
խոնարհ յարեւելից Բեզեթայի, եւ կը
կցէր ի հին պարիսպն արեւելեան:
Քաղաքին բոլոր շրջապատն էր այն
ատեն օսկաւ ինչ աւելի քան մղոն
չորս, որ հիմա հազիւ երկու եւ երեք
քառորդ մղոն է: Եւ այն ընդարձակ
միջոցն ի հիւսիսոյ, զոր կը պատէր
պարիսպն Ալբիպպայ, ժամանակաւ
քաղաքին մէկ թաղէն էր, ինչպէս յայտ-
նի է տուներուն ջրհորներէն որ ցարդ
կան, եւ մարմորի կտորներէն զորս
արօրը շատ անդամ գուրս կը հանէ:

Այժմու Երուսաղեմ որ Արաւ-
ցիներէն Էւթուստ, այսինքն սուրբ
կը կոչուի՝ անտարակապ Սուրբ Գրոց
Երուսաղեմին տեղն է: Դրից կողմա-
նէ է սոսկաւին “գեղեցիկ բարձրու-
թիւնով”, եւ կը կենայ իր արդէն
ծանոթ բլուրներէն վրայ “քաղաքի
մը պէս որ ինքներէն միաւորած է,”

Սաղմ. ԽԲ. 2, 12. ՃԻԲ. 3, 4. ՃԻԵ. 4, 2. Անոր հղակապ պարիսպներուն և բազմաթիւ գմբեթներուն և աշտարակներուն տեսիլն հեռուէն շատ շքեղ երեւոյթ կ'ընծայէ. Բայց անոր հին փառքն անցած է, անոր խառն բիւրաւորները չկան այլ ևս, ամալութիւնը կը ծածկէ ցամաք լեռներն որ շուրջ գնդակ, և իսրայելի ցեղերն ոչ ևս կ'երթան բազմութեամբ

ի առն Տեառն. Նա որ երբեմն կը նստէր իրրե դշխոյ անտոց մէջ՝ հիմա կը նստի միայնակ, «ազգերուն ոտից կոխան», զրկեալ իւր որդիներէն, և իր թշնամիներուն մէջ տրամած. «Ախն ագարակի մը պէս հերկուած է», և անոր գետինը խառնուած է հարիւրաւոր տարիներէ հետէ ազրեւով որ ուրեք ուրեք մինչև քառասուն ոտք խոր է:

ԱՅԺԺՈՒ ԵՐՈՒՍԱԼԵՄ Ի ՃԱՆԱՊԱՐՀԵՆ ԲԵԹԱՆԻՈՑ

Ալթմու պարիսպը շինուած է 1542 ին քառնէ մինչև վաթսուսն ոտք բարձրութեամբ, և չրջապատն է իրր երկու և կէս մղոն: Արեւելեան կողմի պարիսպը որ կարճագոյնն է՝ գրեթէ շիտակ է. և նոյն պարսպին հարաւային կէտը միանգամայն տաճարին հիմա Էլ-Հաբէմ, նսւրական, կոչուած որմնապատն է: Այս նուիրական գետինը, որ 1530 ոտք երկայն է ի հիւսիսոյ ի հարաւ, և 930 է մինչև 1,030 ոտք լայն, շուրջ փակեալ է բարձր պատերէ, որոց ստորին մասին քարերը անզ տեղ շատ մեծ են և հնագոյն քան վերին մասնները: Այս գետնին վրայ է հիմա սւլթանկիւնի մզկիթը որ Գուպէգէս Սուլթան, այսինքն գմբեթ ապառաժեալ, կը կոչուի, և Էլ Ագսա

մզկիթն, իրենց ագարակներով: Ի հնումն այս գետնին վրայ էին նախկին տաճարը և մեծ աշտարակն Անտնիա: Տես Տաճար: Այս գետնոյն հարաւային արեւելեան անկիւնը, ուր պատը եօթանասուն և եօթն ոտք բարձր է, գետնոյն յատակը հարիւր և յիսուն ոտք վեր է քան պատմաբան յատակն Կեդրոնի: Այս անկիւնէն պարիսպը կ'երթայ, մերթ բարձր և մերթ ցած, դէպ արեւմտեան հարաւ, զԱխն կտրելով կ'անցնի անսոր մեծագոյն մասը գուրս թողլով ի հարաւայ, և արեւմտեան գիւնը կը դառնայ դէպ ի հիւսիս Բապլէի գուռը, ուր կոյ տակաւին շատ հին և հզօր աշտարակի մը ստորին մասը: Այս աշտարակին վերին մասը չէ այնչափ հին և հաստաշինած: Աշ-

տարակը կը կոչուի "Աշտարակ Դաւ-
թի," և ընդհանրապէս կը կարծուի
թէ Յովսէփոսի Հիպոկրատն է: Եւ
անկէ պարիսպը դառնալով կ'երթայ
մինչև հիւսիսային արևելեան ան-
կիւնը: Այն տեղ տեղ իրարմէ աշ-
հատար հեռի քառակուսի աշ-
տարակներ, և վրան շուրջանակի
մարտկոցներ, նետաձգութեան կամ
հրազենաց համար բաց տեղերով:
Հիմա քաղքին պարիսպը չորս դուռ
ունի, Յոգպէի կամ Բեթլէհէմի
դուռն՝ յարևմտից, Դաւիթակոսի
դուռն՝ ի հիւսիսոյ, Ս. Ստեփաննոսի
դուռն՝ յարևելից և Արսնի դուռն՝
ի հարաւայ: Էլ Հորամի պարսպին
արևելեան կողմն է Ոսկեղէն կոչուած
դուռը որ շտապէ գոցուած է: Նաեւ
քաղքին պարիսպն ունի երկու դուռ
որ մօտեքս գոցուած են, այսինքն
Հերովդեսի դուռն՝ հիւսիսային արե-
ւելեան դին, և Աղբեաց դուռն ի
Տիւրքալէն՝ ի հարաւայ:

Քաղքին պարիսպներէն ներս փո-
ղոցներն են նեղ և շատ անգամ ա-
նել, խորտուրորտ և ոչ բարւոք յա-
տակեալ, նաեւ տեղ տեղ աղտեղի,
թէպէտ ոչ այնչափ որչափ են շատը
ի փողոցաց ի քաղաքս արևելից: Տու-
ներն են կոփածոյ քարերէ, փողոցի
վրայ քիչ պատուհաններով: Տունե-
րուն շիտակ յարկերուն վրայ կը
ստանան իր գարեթիւնը, բայց քաղքին
գեղեցկագոյն մասն է մեծ մզկիթին
վերարկեալ գետինն իր խոտաւէտ
ածուներով և նոճիներով և քան
զպարիսպը բարձր և շքեղ գարեթո-
վը: Այս գեղեցիկ տեղը մանեկ մին-
չև մօտ ատեններս խտտեալ արգելեալ
էր օրերից ֆրիստոնէի: Արսն լիբան
այն մասէն որ պարսպէն ներս է բա-
ւական մեծ տեղ կը գրաւէ Հայոց մեծ
վանքը և որոյն Յակոբայ կեկեղեցին:
Պարսպէն անդին և հեռուն գէպ ի
հարաւ կայ մզկիթ մը, որ կ'ըսուի
թէ Դաւթի գերեզմանին վրայ շին-
ուած է: Մասմատականք նախան-
ձախնդիր են մանաւանդ այս մզկիթը
մոծանել ֆրիստոնէաներ քան Էջ-
մէրի մզկիթը: Ասոր մօտ է Ամերի-
կացի միսիսնարաց փոքր գերեզմանա-
տունը: Արսնի հիւսիսային արևմուտ-
եան անկիւնն է չորեքկուսի միջնա-

բերդն հին և մեծագործ զոր վերա-
դոյն յիշեցինք: Աւելի հեռուն գէպ
ի հիւսիս է Լատինաց վանքը, Երու-
սաղեմի արևմտեան ծայրը, և ի մէջ
սորա և միջոցի քաղաքն է Սուրբ
գերեզմանի կեկեղեցին որ, բոտ ա-
ւանդութեան կը կարծուի թէ շին-
ուած է րուն այն տեղւոյն վրայ ուր
մեռաւ Յիսուս և յարեաւ: Տես
Գողգոթա: Քաղքին ոյլեայլ կազմե-
րը կը տեսնուին ութ կամ տասն
մզկիթաց աշտարակները, և ի միջի
իր երկու հազար տունը յորոց ոչ
սակաւք հին և կիսաւեր են:

Երուսաղեմի այժմու բնակիչներն
են իւր 42,000, յորոց իւր երկու
հինգերորդն է Մասմատական, և
մնացեալներն են, գրեթէ հաւասար
թուով, ֆրիստոնէայ և Հրեայ: Կայ
նաեւ 800 մինչև 1,000 հոգիէ բաղ-
կացեալ զօրք ի պահպանութիւն քա-
ղաքին, և ամէն տարի ապրիլ ամ-
սուն հազարաւոր ուխտաւորք օտար
երկիրներէ կու գան կարճ այցելու-
թիւն մը բնել Սուրբ տեղերուն:
Մասմատականք կը բնակին քաղքին
կեդրոնը, և գէպ ի հիւսիս և արե-
ւելք: Հրէից թաղը Սրնի հիւսիսա-
յին արևելեան կողմն է: Յղին, Լա-
տին, Հայ, Ասորի և յփաի ֆրիս-
տոնէայք կը բնակին գլխաւորապէս
իւրաքանչիւր իրենց վանաց մօտ, իսկ
անոնց գերեզմանատունները, ինչպէս
նաեւ Ամերիկացի միսիսնարները,
Արսն լիբան վրայ են: Հրեայք իրենց
մեռելները կը թաղեն Չիթ ենեաց լե-
ռը, իսկ Մասմատականք ոյլեայլ
տեղեր, բայց մանաւանդ Մարիայի
արևելեան գարեանդին վրայ: Այժ-
մու Երուսաղեմ օրիւր պատկեր
է հիշոյն Երուսաղեմի: Հոն բնակող
բնիկ ֆրիստոնէաներն անուար և ար-
գէտ հոգատակներ են Մասմատակա-
նաց, և անոնց փառն վէճերն և որ-
նապաշտութիւնները նախատինք
եղած են ֆրիստոնէան անուար: Հըր-
եայք, թուով իւր 3 էն մինչև 5
հազար, ևս աւելի բնիկեալ և ա-
նարգ են: Անոնց շատերն օտար եր-
կիրներէ եկած են, և եկած են հոն
մեռանել, քաղաք մը որ վաղուց ա-
նոնցը չէ: Անգագար հարստահարու-
թենէ վճատեալ, կապրին իրենց հե-

աւարտ համազգիներուն նպաստիւք : Մեծ արտօնութիւն է անոնց մերձե-
նալ ի հիմունն սրբազան բլրոյն ուր
անոնց հայրերը կը պաշտէին զմիայն
ճշմարիտն Աստուած : Հոն, Մորիայի
արևմտեան պարագիւն տակը, փոքր
գետնի մը վրայ, քանի մը մեծամեծ
և հին քարերու մօտ ժողովելով
մանաւանդ նուիրական օրեր, կը
նստին հողին վրայ, և լայով և ող-
բայով կը կարդան Երեմիայի արտա-
բույր ողբերգութիւնը, իրր կենդանի
վկայք Աստուծոյ խօսքին ճշմարտու-
թեանը որ կատարուած է անոնց
վրայ : Տես և Պարբայ :

Վերին Երուսաղէմ, է անուն
առնեալ եկեղեցւոյ Գրիստոսի, նշա-
նակելու համար թէ եկեղեցին հաս-
տատ հիմնուած է Աստուծոյ սիրոյն,
ընտրութեան և ուխտին մէջ, նշա-
նակելու համար նաեւ եկեղեցւոյ զօ-
րեւորութիւնները, կենդանի ազ-
բիւրները և գեղեցիկ ապարանքները,
անոր հաղթարարները և ի նմա բնա-
կող զԱստուած, նշանակելու համար
վերապէս եկեղեցւոյ այն փառքը որ
կատարեալ պիտի բլլայ յերկինս,
Գաղ. Գ. 26. Եբր. ԺԲ. 22. Յայտ.
Գ. 42. ԻԱ. :

Եւս, առաջին մայր ազգի մարդ-
կան, և պատմաւ անկման մարդոյն :
Եւսյի պատմութիւնն այնպէս սերտ
կապակցութիւն ունի Ազգամայ պատ-
մութեան հետ, որ Աղամ յօդուածին
մէջ եղած գիտողութիւնները
կը վերաբերին նաեւ Եւսյի : Եւս ա-
նուեր կենաք նշանակող բառէ մը
կած է, Եւնդ. Գ. 20 : Եւս շին-
ուեցաւ, ինչպէս կը կարգադրէ Եւնդ.
Բ. 18-22, վրան առ և յառն, առ
ի լինել ընդ իշխանութեամբ նորա
և տկարագոյն քան զնա, բայց նաեւ
սիրուելու համար յառնէ իբր մար-
մին նորա : Կնոջ մարդոյ պատմու-
թիւնն ամէն գաբու մէջ հաստատուած
է պատիժը որ վճռեցաւ Աստուծոյ
Եւսյի վրայ, ինչպէս կը պատմուի
Եւնդ. Գ. 16 :

Եւփալ : Սուրբ Գրքը կը յիշէ Ե-
ւփալ սնն սերեալ ի Քամայ, Եւնդ.
Ժ. 7, և ուրիշ մը ի Սեմայ, Եւնդ.
Ժ. 29 : Ուստի ըստ այսմ պարանիք
ընդունել երկու Եւփալ :

1. Առաջնոյ Եւփալի բնակութեան
տեղը կից է Եդեմայ գրախտին տեղ-
ւոյն : Ըստ ոմանց այս Եւփալ տեղն
էր հաւանաբանապէս Սեաւ ծովուն
հարաւային արևելեան ծայրը . ըստ
պլլց՝ ի գլուխ Պարոկային ծոցին :
Տես Եդեմ :

2. Միւս Եւփալի կը թուի թէ էր
յԱրարիտ : Թաղաւորաց Ա. գրք
ԺԵ. 7 համարին խօսքէն, “Եւ Սա-
ւուդ Եւփալէն մինչև Եդգատտին
գիմացի Սուրբ” Ամաղկը զարկաւ,
” կ’երևի թէ այս Եւփալ էր զաւաւ
Արարիոյ հիւսիսային արևմտեան
մասին մէջ, քանզի Սաւուդի պատե-
րազմին պարագաները չեն թողուր
մեզ ենթադրել թէ Եւփալ աւելի
հեռուն կը տարածուէր Արարիոյ
ցամաքակղզւոյն վրայ :

Եւնիկէ, +ւլ-յա-մ, մայր Տիմութե-
սի և զուստր Լաւդեպոյ : Եր կին
Հրեայ, թէպէտ այր նորա Յոյն,
Գործ. ԺԶ. 1. Բ Տիմ. Ա. 5 : Եւնիկէ
աւանդեց իւր սրբւոյն ճշմարտու-
թեան ուսումը զոր ընդունած էր իւր
բարեպաշտ մօրմէն . և Պողոս, երբ
Լիւստը եկաւ, զաւա զանոնք
պնդեալ և հաստատեալ ի ճշմարտու-
թեան որ ի Քրիստոս :

Եւադիա, անուանոյ : Տես Սիւն-
տիքի :

Եւտիքաւ, Բաբելոն, այր երի-
տասարդ որ մեռաւ ի Տրոյա Խնայով
տան մը, ուր Պողոս կը քարոզէր,
երրորդ դասիկանի սենեկին պատու-
հանէն, բայց Պողոս յարոյց զնա
սքանչելօք, Գործ. Ի. 6-12 :

Եւրաքիկլոն, հով ասորի : Եր
մրբիկ հողմոյ որ եկաւ Պողոսի նաւին
վրայ կրտսէի հարաւային եզրը, և
նետեց նաւը Մալդայի ցամաքը,
Գործ. ԻԵ : Փոքր կղզին կոչուա որդ
հարաւէն կ’անցնէր նաւը, և Ափրի-
կէի ծովագետին յորձանուար ուր նա-
ւապետը կը փախար թէ գոցէ Խ-
նար նաւը, հմբ. 17, կան յարեմը
տից հարաւոյ կրտսէի : Հեռեանք
կը ցուցնէ թէ այն հովը կու գար
յարեմից արևելեան հիւսիսոյ, Հի-
մա այն հովը կրնայ արևելեան կու-
ուել :

Եւփեսագիս, Թուզթ առ : Պողոս
գրած էր այս Թուզթն ի Հառովմ,

հաւանականապէս յամի Տն. 62. Արդի քննչաց երեւելիները միարան չեն թէ այս թուղթը Եփեսոսի թէ Լաւոգիկէի եկեղեցւոյն ղրկուեցաւ, կամ թէ երկուքին միանգամայն ուրոյց հետ կապակցութիւն ունէին այն կողմերուն ուրիշ եկեղեցիները: Բայց այս խնդրոյն որոշուելէն կարելի էր վարդապետութիւն կամ գիտելիք մը չի հետեւիր: Թուղթը ղերկուած է եկեղեցւոյ մը եւ ամէն ընթերցողի գիրքմաց է: Թուղթին առաջին մասը շնորհակալութիւն է Աստուծոյ շնորհաց ազդեցութեանը եւ անկէ ղրկեալ օրհնութեանց: Երկրորդ մասը յորդոր է Գրիստոնէական պնդութեան եւ հաստատութեան, եւ պարտականութեանց հաւատարիմ կատարման: Թուղթերուն մէջ պերճազոյն եւ պատուականազոյն է, առատ նիւթով եւ լի վարդապետութեամբ, բոտ սնոյն վեմ, եւ ցերմ եռանդով: Այս յաւելութիւնները պատուական կ'ընեն այս թուղթին ամէն երկրի եւ ազգի Գրիստոնէից:

Եփեսոս, մայրաքաղաք Յոնիոյ, հաւանաւորազոյն ի փրքուն Ասիա, մօտ Կայիստերի բերանին, իր քառասուն մօտ յարեւելից հարաւոյ Զմիւնիոյ: Հոյերեալ էր մանաւանդ Անահատական պաշտաման եւ մեհենին որ կը համարուէր իւրեւ մին ի մէջ եօթն հրաշակերտաց աշխարհի: Տեո Արտեմիս: Պօզոս առաջին անգամ յամի Տն. իր 54 այցելութիւն բրաւ յեփեսոս, Գործ. ԺԲ. 19, 20: Այս առաջին կարծ ալցելութենէ ետքը նոյն տառքեալ ուրիշ երկայն այցելութիւն մը բրաւ ի վերջ խոյն նոյն ատուրոյ, որ տեւեց երկու տարի, Գործ. ԺԺ. 10. Ի. 31: Այս կանոնի եկեղեցին լայնեց Ակիւզատայ եւ Պրիսկիլայի, Տիւքիկոսի եւ Տիմոթեոյ աշխատութիւնները: Առ Եփեսոցիս գրուած է Պօզոսի լաւազոյն թուղթերէն մին: Եփեսոսի երիցունք տեսնուեցան Պօզոսի հետ ի Մելիտոս, երբ առաքեալը Երուսաղէմ կ'երթար, եւ կը կարծուի թէ Պօզոս նորէն այցելութիւն բրաւ Եփեսոցեաց յետ առաջին բանադրութեան իւրոյ ի Հռոմ: Երեսի թէ Յովհան.

նէս առաքեալ Եփեսոս անցուց իւր կենաց վերջին մասը, եւ հան գրեց իւր Աւետարանը եւ թուղթերը, եւ թէ յետ գրելոյ ի Պադմոս Քրիստոսի պատգամն առ Եփեսոցիս, գարնաւ առ նոսա եւ մեռաւ անոնց մէջ: Քրիստոս Եփեսոսի եկեղեցւոյն կուտայ բարձր գովեստ, հանգերն նշանաւոր ազդարարութեամբ, Յայտ. Բ. 1-5, որ կ'երեւի թէ չկրցաւ ազատել այն եկեղեցին ի կարծանմանէ յետ իր վեց հարիւր ամ տեւելոյ: Արդարեւ հիմա անոր աշտանակը շարժած է իր տեղէն: Այն մեծ եւ ընշաւտ զապաքին տեղն հիմա աւեր եւ անապատ է: Անոր նաւահանգիստը եղած է ժանտահոտ ճախիճ: Կայիստեր գետին հարաւային կողման հարթ, սիրուն եւ բարեբեր երկիրն հիմա ամայի է, եւ բարձրաւանդաւ կաց վրայ որ անոր սահմանալուին են՝ ուրիշ բան չի տեսնուիր բայց ազեղ աւերակներ: Ահագին թաւրոնին, Գործ. ԺԺ. 29, ուրուսագործ միւլին կը նշմարուի ապուսած երկրին վրայ, իսկ Անահատական մեհենին հիմունքը գեռ մօտերս գտնուեցան:

Եփեսոս, զգեստ զարգու զոր կը հազնէին քահանայք Հրէից շապկին եւ բաճկոնին վրայ: Եփեսոսի եւ առանց թեղանեաց երկուտոեք ճեղքեալ ի վեր քան զբաղուն: Եւ բաղկանար երկու հոտեր, յորոց մին կը ծածկէր մարմնոյն առաջակողմը, եւ միւսն՝ յետակողմը, եւ երկուքին կրտորք կը կցէին իրարու հետ ուսերուն վրայ սակեղէն եւ ակնանկապ ճարմանդիւք, եւ կ'իջնէին մինչեւ ի կէս զտոն: Եփեսոսի վրայ կարուած էր նաեւ գօտի մը որով կը պնդէին եփեսոսը շուրջ զմիջոցով, Եւ. ԻԲ. 6-12: Երկու տեսակ եփեսոս կար: մին պարզ, ի կտաւէ, վառ քահանայից, Ա թագ. ԻԲ. 18, եւ միւսն՝ տաշնեղործ, վառ քահանայապետին: Մանուկն Մամուէլ կը հազնէր եփեսոս, Թէպէտ Ղեւոնդի եւ գեռ պատանեակ էր, Ա թագ. Բ. 18: Դաւիթ, մինչ կը տանէր տապանակն Երուսաղէմ, հագած էր եփեսոս կտաւապ, Բ թագ. Զ. 14: Հրէայք անպաշտանկան պատգով կուտային այս հանգերէին, եւ կը գոր-

ծածեին զայն ի պաշտել զկուռս: Գեղեցնի եփուաբ եղաւ որոգայթ իւրայելի. և Միքա շինեց եփուա՝ արծանաւոր պաշտօն մատուցանելու համար իւր ձուլածոյին, Դաւա. Ը. 27. Ժ. 5. ԺԸ. 17:

Եփրա, 1. Քաղաք Բենիամինեանց զոր իւսերկան կը գնէ հինգ մզնի յարեկից Բեթելի: Եփրայի մօտ է այժմու փոքր գիւղն Դայիպէ, կոնաձե բլրոյ մը վրայ, Յես. ԺԸ. 23. Ա թագ. ԺԳ. 17:

2. Քաղաք Մանասէի ցեղին ուր կը բնակէր Գեղեան, և ուր յետ մահուան նորա պաշտօնեցաւ անոր եփուաբ, Դաւա. 9. 11-24. Ը. 27:

Եփրաթ, 1. Երկրորդ կին Քաղե-բայ և մայր Ողբայ, Ա Միաց. Բ. 19: Ոմանք կը կարծեն թէ յանուն որոս կոչուած էր եփրաթա կամ Բեթլէհէմ, Ա Միաց. Բ. 50. Դ. 4. Տես և Ենիգ. ԼԵ. 16, 19: Եղիմէէք էր եփրաթացի ի Բեթլէհէմէ Յուդայ, Հաւթ Ա. 2. Դ 11. Նոյնպէս և Դաւիթ, Ա թագ. Ժ. 12:

2. Անուն եփրեմայ և եփրեմեանց, Ա թագ. Ա. 4. Գ թագ. ԺԱ. 26. Սաղմ. ՃԼԲ. 6:

Եփրայիմ, քաղաք ուր խոյս տուաւ Յիսուս իւր Թշնամիներուն երեսն, Յովհ. ԺԱ. 54, հաւանակա-նապէս էր նոյն որ կը կոչուի Եփրա, Յես. ԺԸ. 23. Ա թագ. ԺԳ. 17: Տես և Բ թագ. ԺԳ. 23: Կը կարծուի լինել այժմուէ Դայիպէ, Յորգանանու ձորին վրայ նայող բլրոյն վրայ, հինգ մզնի յարեկից հիւսիսայ Բեթելայ:

Եփրատ, անուանի գետ Ասիոյ, որ կը բղէ ի լեւինս Հայոց, կը հոսէ առ սահմանօք Կապադովկիոյ, Ասոր-աց երկրին, անապատին Արարիոյ, Քաղզէացոց երկրին և Միջագետաց և կը յանգի Պարսկային ծոցը: Ըստ նորագոյնի խուզարկութեանց Զեռնէի, Եփրատ կ'ընդունի զՏիգրիս իւր մէջ Քուրնահ կոչուած տեղը, և այս միացեալ գետը կը կոչուի Շադ էլ Արապ: Երկու ջուր գետերուն միացման տեղէն հինգ մզնի վար, Շադ էլ Արապ յարեկից հարաւայ կ'ընդունի զԲերիտահ, որոյ երկայնութիւնըն է իւր հինգ հարիւր մզնի: Քեր-

իասի բերնէն վաթուռն և երկու մզնի վար, ուրիշ մեծ գետ մը, Քուրան, արեւելէն գալով կը Թափի ի Շադ էլ Արապ: Զարգիս այս գետը կը մտնէ ի Շադ էլ Արապ՝ այս վերջնոյն բերնէն քառասուն մզնի վար. բայց առաջ կ'երթար ուղղակի Պարսից ծոցը, յարեկից Շադ էլ Արապ գետոյն: Ըստ կարծեաց որ զԵփրեմական պարտեզը կը գնէ մօտ ի տեղին ուր կը միանան Եփրատ և Տիգրիս, այս գետերը կրնան համարուիլ իւր չորերին գետք դրաստին: Կրնանք ենթադրել թէ Քուրան, ինչպէս հիմա նոյնպէս շատ հին ժամանակներ, կը Թափէր ի Շադ էլ Արապ, և Թեբեւա աւելի վեր իւր այժմու բերնէն: Սուրբ Գրքը ստեղծ կը կոչեն զԵփրատ լով "գետ", ԵՄ. ԻԳ. 31. Ես. Ե. 20. Ը. 7. Երեմ. Բ. 18. կամ "գետ մեծ," և կը ցուցնեն զայն իբրեւ արեւելեան սահման երկրին զոր Երրայցոց խոտուած էր Աստուած, Բ Օր. Ա. 7. Յես. Ա. 4: Եփրատ ամառները կը յորդէ Նեղոսի պէս, երբ ձիւնք կը սկսին հալիլ Հայաստանի լեռնա-րուն վրայ: Եփրատը, ինչպէս նաեւ Տիգրիսը, ակունք են ի լեւինս Հայոց, բայց իրարու մօտագոյն ակունք նոցա քիչ մզնի միայն բացագոյն են իրարմէ:

Եփրատ Սուրբ Գրոց աշխարհագրութեան մէջ կարեւոր է, իբրեւ արեւելեան սահմանագրութի երկրին իւրայելի: Արդարեւ իւրայելացոց իշխանութիւնը երբեմն միայն տա-րածուեցաւ մինչև այն գետը. բայց կ'երեի թէ նոյն իսկ Եգիպտոս առ Նեքեաովաւ ձգեց իւր իշխանու-թիւնը մինչև յարեմուտեան ավանճա Եփրատայ: Եփրատ իւր հաղար ութ հարիւր մզնի երկայն է: Անոր ուղ-ղութիւնն ընդհանրապէս է գեղ յարեւելեան հարաւ. բայց քիչ մը տեղ կը հոսէ գեղ արեւմուտք, և կը մե-տենայ Միջերկրական ծովուն մերձ ի Կիլիկիա: Իւր բոլոր ընթացքին մէջ իրեն ընկեր ունի զՏիգրիս: Կտն շատ քաղաքներ անոր եզրերը որ հարթ են մոնտանոք քան լեռնային: Եփրատ ընդհանրապէս շատ լայն չէ, անոր լայնութիւնը կը փոխուի իւր եփմանասնէ մինչև եփմի հարիւր

կանգնուել։ Անոր հասանքը, յետ հա-
մանիւր ի դաշտս Միջնագետաց, կը
սկսի յամրանալ, և այն կողմերը ոչ
սակաւ ջրանցքներ շինուած կան
պահելու համար երկիրն յողողմանէ,
և օգուտ քաղելու համար անոր տա-
րեւոր յորգութիւնն։ Առ Սեյեկեայ
և Հիլլէի որ է հինն Բարեւուն, կը
մօտենայ Տիգրիսի, և անոր ջուրն-
բուն մէկ մասը ջրմուղներով կը տար-
ուի ի Տիգրիս։ Իսկ յետոյ այս եր-
կու գետը դարձեալ կը խոտորին ի-
րարմէ, և Պարսից ծոցն իբր հարիւր
քառն մզն վեր միանալով կ'ըլլան
մի գետ։ Եփրատ շատ յարմար չէ
հաւարկութեան, թէպէտ թեթեւ
նաւք կրնան երթալ անոր մէջ իբր
հազար մղն ի վեր կոյս, և այժմու
շողեմնաք որ ովկիանոսէն կ'երթան
գետն ի վեր՝ կը հանդիպին տակաւին
այն տեսակ մըթապատ յատերու
որ հազարաւոր տարիներ առաջ կը
բերէին վաճառք գետն ի վար։

Եփրեմ, երկրորդ որդի Յովսէփայ,
ծնեալ յԵղիպտոս, Եփ. 52.
Թէպէտ կրտսերագոյն, առաւ իւր
հասուն Յակոբայ գլխաւոր օրհնու-
թիւնը, և Եփրեմայ ցեղը միշտ նշա-
նաւոր եղաւ քան զցեղ երիցուն
Մանասէի, Եփ. 8-20. Թու.
Բ. 18-21։ Եփրեմայ բաժինն էր մեծ
և ի միջոցի աւետեաց երկրին, և ու-
նէր Քանանացոց պողոտերագոյն
երկրինքէն ոմանք Եփրեմանց բա-
ժինը կ'երթար Միջերկրական ծովէն
մինչև Յորդանան, ի հիւսիսոյ Գա-
նայ և Բենիամինի, և ունէր զՍեյով,
զՍիւբեմ, այլովքն հանդերձ։ Լեռանց
գօտին որ կ'անցնէր Եփրեմի երկրէն՝
կը կոչուէր «Լերինք Եփրեմայ», կամ
«Եփրեմայ լեռուն»։ Այս գօտին կ'եր-
թար նաև դէպ ի հարաւ Յուդայի
երկիրը, և հոն կոչուէր «Լերինք
Յուդայ»։ Որովհետեւ Սամարիա, Իս-
րայէլի տասն ցեղից մայրաքաղաքը,
Եփրեմայ երկրին մէջ էր, Եփրեմ
անուր շատ անգամ իր գործածուի
փոխանակ թաղաւորութեան իւրա-
յելի, Ես. ԺԱ. 43. Երեմ. ԼԱ. 6.
Ծ. 49.

Եփրեմայ անառան, ուր Արսու-
ղամ կորոյս իւր կեանքը, էր յարե-
ւելեան կողման Յորդանանու, մերձ

ի Մանայիմ, Բ. Թագ. ԺԲ. 6-8.

Եփրեմ, ու, Քետացի մը որ կը
բնակէր ի Քերրոն առ Արրահամաւ,
Եփ. ԻԳ. Իաշնադրութեան գե-
ղեցիկ պատմութիւնը զոր բոաւ Եփ-
րոն Արրահամաւ հետ, և այնուհետեւ
անոր անուան յիշատակութիւնը, կը
ցուցնեն թէ Եփրոն իշխան էր այն
երկրին մէջ։

Եքեղա, բուր, Ա. Թագ. ԻԳ. 49.
Անմատոյց տեղի Յուդայի անապա-
տին հարաւային ծայրը, ուր Թագ-
եաւ Դաւիթ իւր թշնամիներուն ե-
րեսէն։

Եօթը, Որովհետեւ ի սկզբանէ այս
էր թիւ առաջը եօթնեկնի, Սուրբ
Գրոց մէջ մասնաւոր կարեւորութիւն
կ'ընծայուի այս թուոյն, այնպէս որ
եօթն ընդհանրապէս կը ցուցնէ ամ-
բողջութիւն կամ կատարելութիւն։
Սուրբ անասուններէն եօթն եօթն
առնուեցուն տապանը, Եփ. Ի.
Առատութեան և սովոյ տարիներն
յԵղիպտոս եօթն էին, Եփ. ԵրԱ.
Առ Հրեայս ոչ միայն ամէն եօթնե-
րորդ օր էր շաբաթ, այսինքն հան-
գրտեան օր, այլ և ամէն եօթնե-
րորդ տարի էր շաբաթ կամ հան-
գրտեան տարի, և յետ եօթնից
եօթն տարւոյ կաւ յետ Յուրեան
տարին։ Բազարջակեաց և տաղա-
ւարահարաց տօները եօթն օր կը
տեւէին, և զոհելի անասնոց շատե-
րուն թիւը որոշեալ էր լինել եօթն։
Ոսկեղէն աշտանակն ունէր եօթն
ճրագարան։ Եօթն քահանայք, իւ-
րաբանիւր եօթն փողովք չուլը ե-
կան զպարսպք Սերիքի եօթն օր,
և եօթներորդ օրը՝ եօթնից եօթն
անգամ։ Յայտնութեան մէջ կը յիշ-
ուին եօթն եկեղեցիք, եօթն աշտա-
նակք, եօթն սղիք, եօթն աստեղք,
եօթն կնիքք, եօթն փողք, եօթն
որոտմունք, եօթն շիշք, եօթն հար-
ուածք, և եօթն հրեշտակք որ կը
թափէին այն հարուածները։

Եօթն թիւն, ի Սուրբ Գիրք կ'առ-
նուի շատ անգամ մարտից թիւ
կամ իրրեքովանդակութիւն մը, ինչ-
պէս են առ մեզ «աստիճակ», կամ
«երկոտաստիճակ» (ասպնա). այսպէս
էն՝ Մատթ. ԺԲ. 45. Ա. Թագ. Բ.
5. Յու. Ե. 49. Առաք. ԻԶ. 46, 25.

Ես. Դ. 1. Երեմ. ԺԵ. 9. Նշոյալէս, եօթն անգամ, կամ եօթնպատիկ, կը նշանակէ շատ անգամ, առատապէս, լիւնլի, Երնդ. Դ. 15, 24. Դևա. Իք. 24. Սաղմ. ԺԲ. 6. Հթ. 12. Մատթ. ԺԸ. 21. Իսկ եօթանասուն անգամ եօթն կը ցուցնէ ևս աւելի յաճախութիւն, Մատթ. ԺԸ. 22:

Ձ

Ձաքուղ, օխտ, մին յորդանոց Նաթանայ մարգարէի, մտերիմ բարեկամ և խրատաւ Սողոմոնի, թերևս Սողոմոնի հետ կրթուած էր իւր մարգարէ հօրմէն, Գ. Թագ. Դ. 5:

Ձաքուղան, Բաւոյ, վեցերորդ որդի Յակոբայ և Լիայի, ծնեալ է Միջագետս, Երնդ. Լ. 20: Մովսէս շատ քիչ տեղեկութիւն կու տայ մեզ այս անձին վրայ: Ձարուղոնի ցեղը մեծաբոյ էր իւր թուոյն համար, Թու. Ա. 30. Իք. 20: Այս ցեղին բաժինը Պաղեստինու մէջ տրուեցաւ ըստ կանխապայտութեան Յակոբայ, Երնդ. Իթ. 43, և կը մզուէր Միջերկրական ծովէն առ Կարմիր ծովը մինչև ի ծովն Գնննեսարեթի, ընդ մէջ Իսաքարայ՝ ի հարաւայ, և Նափթաղիմի և Ասերայ՝ ի հիւսիսայ և յարևմտից հիւսիսայ, Ես. ԺԺ. 10: Ձարուղոնի որդիք կը յիշուին յաճախ ընդ որդւոց Իսաքարայ, Ձարուղոնի մօտադրոյն կըրօր, Բ. 0թ. ԼԳ. 18: Ձարուղոնեան խառն էին ընդ փռնիկեցւոց յարևմտից, Դատ. Ա. 30. Ես. Թ. 1, և գործակից գտնուեցան ընդ Բարակայ և Գեդէոնի՝ պաշտպանել երկրին ընդդէմ հարստահարչաց, Դատ. Դ. 10. Ե. 18. Ձ 35 Ելուն մին ի գատաւորաց Իսրայելի, էր Ձարուղոնեան, Դատ. ԺԲ. 11, 12: Ստեղծ վայելցին Գերիսոնի փրկին հրահանգը բնակիչք երկրին Ձարուղոնի, ինչպէս Նազարէթ և Կանա, Կափառնայում, Մազապաա և Տիբերիա, որոց ամէնքն ալ էին յերկրին Ձարուղոնի:

2. Քաղաք Ասերայ սահմանադրուելը, բայց հաւանականապէս կը վե-

բարերէր Ձարուղոնեանց, Ես. ԺԺ. 27:

Ձամբրի, հմբտեալ. 1. Իշխան ի ցեղէն Մամառի, ապանաւ փնէհէտէ յայտ յանգիման գործուած յանցանքի մը համար Մովսէս զաշտին մէջ, Թու. ԻԵ. 14:

2. Ձորապետ կիսոյ գնդին ձիաւորաց Իսրայելի թագաւորին Նայի: Ապառաժեցաւ իր տիրոջ գէմ, ըսպանեց զնա և յափշտակեց թագաւորութիւնը: Ձորդեց անոր բոլոր ազգատոհմը, առանց խնայելու անոր ազգականներէն և բարեկամներէն և ոչ միայն. այսպէս լցաւ Աստուծոյ պատգամն առ Բաաա, հայր Նայի, Ես. մարգարէին բերով: Ձամբրի եօթն օր միայն թագաւորեց, քանզի Իսրայելի զօրքը որ անասնին պաշտաւ իր փշտապետ Գարամիսն քաղաքը՝ զրին թագաւոր իրենց զօրապետն Ամի, որ գալով պաշարեց Ձամբրի ի Թերուա: Ձամբրի տեսնելով որ յաւանալ էր քաղաքը, այլեց զինք իւր պալատին մէջ բոլոր ստացուածովը, Գ. Թագ. ԺԸ. 1-20. Դ. Թագ. Թ. 34:

3. Ուրիշներ ալ կը յիշուին այսու անուամբ, Ա Մնաց. Բ. 6 և Ը. 33-36:

Ձամգումիմ, ազգ հակայից յարեւելեց Երզնանիւ: Ձամգումիմը յաղթուեցան ի Գաղաղաղամբը, Երնդ. ԺԻ. 15, և ջնջուեցան յԱմմանացւոց, որ ժառանգեցին անոնց երկիրը մինչև որ ինքեանք ևս նուաճեցան ի Մովսէսի, Բ. 0թ. Բ. 20, 21: Տես և Ամմոնացիք:

Ձամգով, անուն երկուց քաղաքաց ի Յուդա, Ես. ԺԵ. 34, 56: Ասոց միոյն բնակիչներն օգնեցին Երուսաղեմի կրկին շինութեան, Նէեմ. Գ. 13. ԺԱ. 20:

Ձատիկ, Երբայեցերէն՝ Բեռտ, անուն տուեալ տօնին որ հաստատուեցաւ ի յիշատակ իւրեցի Իսրայելացւոց Նեդիպտոսէ. կը նշանակէ նաեւ այն տօնին մատուցուած զոհը, Ել. ԺԲ. Այս տօնը կոչուեցաւ զատիկ կամ անցք, զանգ իւր շախմատից գիշերը, աստակիչ ճիշտակը որ զարկաւ Եդիպտացւոց անգրանիկները՝ անցաւ առանց մտնելու

Հրէից տաւնէրը, որոց վրայ իբրեւ նշան սրկուած էր յարեմէ գառնին, որ և այս պատճառաւ կոչուեցաւ զատիկ կամ պատեք, Մարկ. ԺԴ. 12, 14. Ա կորնթ. Ե. 7, կամ զատկա-կան գառն:

Եզրկատուէ երկց ամիսը, որ ապիպ կը կոչուի թ Մովսիսէ և յետոյ կոչուեցաւ նիսան, եղաւ այնուհետեւ ըստ հրամանին Աստուծոյ առաջին ամիս նաւորական կամ եկեղեցական տարւոյ: Հրեայք այն ամսուն չորեք-տասաներորդ օրը, ի մէջ երկուց երեկոյց, (տես իրիկուց,) պարտէին զհնուլ զատկական գառն, և հրա-ժարիլ թ չացէ խմորելոյ: Հետեւեալ օրը, որ հնգաօրեաներորդ էր և կը համարուէր նախնութաց երեկոյցին զե-ցերորդ ժամէն, էր զատիկն կամ պատեքատուն որ կը տւէր եօթն օր, զորս սովորութիւն էր կոչել “բա-ղարջտկերաց օրեր”, կամ “զատիկ”, Ղուկ. ԻԲ. 1. Բայց առաջին և եօթ-ներորդ օրերը միայն էին մանաւանդ հանդիսաւոր, Ղուկ. ԻԳ. 5-8. Թու. ԻԲ. 16, 17, Մատթ. ԻԶ. 17: Այն օրերն էին հանգստեան օրեր, և շաբաթ կը կոչուէին ի Հրէից: Զնուելու գառնն պարտէր ըլլալ անա-րատ, արու և տարուեր, այսինքն մէկ տարուան: Եթէ գառն չգտնուէր, ուլ կրնար առնուիլ: Ամէն ասն մէջ գառն և կամ ուլ մը մորթուելու էր. Բայց եթէ ընտանիքը չուէր այն չափ մարդ որ ուտէին գառնը, կրնար ուրիշ փոքր ընտանիք մը առնուլ ըն-կեր: Զատիկը զնուելու և ուտուե-լու էր Երուսաղէմ միայն, թէպէտ տունին ուրիշ արարողութիւնները կրնային կատարուիլ նաև ուրիշ որ երկէ տեղ: Գառնը խորոզուելու էր ամբողջ, և ուտուելու էր նոյն գիշե-րը, բազաւթ հացիւ և եղերգով: Գառնէն բնաւ ոսկր մը կտորուելու չէր, և եթէ մաս մը աւելնար, այ-րուելու էր կրակով, Ել. ԺԲ. 8045. ԺԺ. 36: Եթէ սր անկարող էր բըռ-նել զատիկը որոշուլ ժամանակին, պարտէր կատարել զայն յաջորդ ամսուն. ով որ կամաւ զանց կ’ընէր կը զրկուէր Աստուծոյ ուխտին շնորհ-քէն: մինչ, ընդհակառակն, առա-ջիկայ գանուաղ օտարականք ևս

կրնային անոր մանակից ըլլալ, Թու. Թ. 6-14. Բ Միաց. Լ: Զատիկը ճա-նապարհորդի ձեռով և զգետտով ու-տելու հրամանը կ’երեւի թէ պահուե-ցաւ առաջին զատիկին միայն: Բաց յրեւանեկան տնախմբութենէ, նաև հասարակաց և ազգային զոհեր կը կատարուէին բազարջակերաց տունին բոլոր օրերը, Թու. ԻԲ. 19: Նաև երկրորդ օրը գարւոյ հնձոց երախայ-րիք կը մատուցուէին թ տաճարին, Ղուկ. ԻԳ. 10:

Հրեայ մատենագիրք մանր կը նկա-րագրեն զատիկի տօնը. անոնց նկա-րագրէն կը յիշեցը հոռ ինչ ինչ կա-րուոր: Անոնք որ պիտի կատարէին զատիկը, պահանջուած մարտութիւն-ներն ընելէն ետքը կը բազմէին սեղան. ընթերցաց տէրը կ’առնէր բաժակ մի խաղաղոյ, և կ’օրհնէր զԱստուած խաղողոյ համար, և ապա ամէնքը կը խմէին: Եկտ այնորիկ ձեռք կը լուա-յին: Անատեն զատկական գառն կը բերուէր սեղան անխմոր շօթերով, եղերգով և քաբարաւ: Ապա տա-նուտէր կը գոհնար Աստուծոյ երկին արգեանց համար, և Ել. ԺԲ. 26, 27 պատուիրուած հրահանգները կը յիշենցնէր ամէն պարագաներով: Եկտ երկրորդ բաժակին և երկրորդ անգամ լուացանքն ձեռաց, անխմոր շօթ մը կը կտրուէր և կը բաժնուէր, և գոհութիւն կը մատուցուէր տա-Տուիչն հացի: Երբ ամէնքն բոտ բա-ւականին կ’ուտէին առաջի եղեւի կերակրէն, վասն ազատութեան յե-գիպտոսէ և վասն տուչութեան օրի-նաց կը մատուցուէր գոհութեան եր-րորդ բաժակը և կը ճաշակուէր, Մատթ. ԻԶ. 27. Ա կորնթ. Ժ. 16. այս կը կոչուէր “բաժակ գոհաւ-րեան”, ի վախճանի ընթերցաց սո-վորութիւն էր մատուցանել չորրորդ բաժակ մը և երգել օրհնութեան սաղմոսներ, Սաղմ. ՃԽԵ. 40. ՃԼԶ. Էն. Մատթ. ԻԶ. 30:

Քրիստոս իւր կենաց վերջին տարին կատարեց զատիկն իւր աշակերտնե-րուն հետ երեկոյցին յորում պիտի սկսէր իւր խաչելութեան օրը, Մատթ. ԻԶ. 47. Մարկ. ԺԴ. 12. Ղուկ. ԻԲ. 7: Ետջորդ օրը որ կը սկսէր թ մտա-նել արեգական իւր մահուանէն երեք

ժամ՝ ետքը՝ էր Հրէից շարաթ, և կը պահուէր նաև “գառնիկ,” 8045. ԺԳ. 29. ԺԸ. 28. ԺԹ. 14, 31. Տես և Մատթ. ԻԵ. 62:

Այս սուրբ առն էր յիշատակ միանգամայն տիպ ի բնէ և ըստ գիտմանն յոյր սակա հաստատուած էր. այսինքն յեղիպտոսէ աղատութիւնն որոյ յիշատակ էր զպահիկը՝ տիպ կամ օրինակ էր մեծ փրկութեան որ գուշակուած էր կանխաւ: Քրիստոս զատկական գառը նմանցուց իւր անձին որ այն գառին նախատիպն էր՝ փրկանակ զատկին հաստատելով աւերանական ընթրիքը: “Քրիստոս մեր զատկիկը զըհուցեալ մեզի համար,” Ա. Կորնթ. Ե. 7. և երբ կը բազդատենք Եղիպտոս զենեալ անմեղ գառն ընդ անասման Գառին Աստուծոյ, անհուն սարբերութենէն կրնանք հասկնալ թէ յանհուն մեծ է մեր կորուստը զոր Աստուծոյ Գառնը միայն կրնայ “անցունել” մենէ, և թէ հարկ է մեզ պատուարիլ աւոր թափուած արեան ներքև յառաջ քան մեր վրայ զալը գատատառնի գիշերոյն և յաւիտենական աւերին: Նաև այժմու Հրեայք կը պահեն զատկիկը: Պաղեստինու Հրեայք զատկի սօնը կը կատարեն եօթնական մը, բայց արտաքայ Պաղեստինու զառնուող Հրեայք ութ օր կ'ընեն զատկի, ըստ հին սովորութեան իրիք, ըստ որում Սննդարիւնը կը զրկէ երկու մարդ գիտել զառաջին երեւումն նոր լուսնին, և այն անձինք իսկոյն կ'իմացունեն այն երեւումը ժողովոյն գլխաւորին: Առ երկինգի չափաւոյ, երկու օր աւելի կը բռնուի զատկիկը՝ իսկ Քրիստոսնէնք զատկին, այն է տերսնական ընթրիքը, հաստատուեցաւ ի Քրիստոսէ, երբ, վերջին զատկի ծաշուն զոր ըրաւ Յիսուս աշակերտներուն հետ, ընդ օրինակաւ հացին և զինւոյ, տուաւ աշակերտներուն զմին, այն է հացն, ուտել իբր նշանակ իւր մարմնոյն, և զմիւսը, այն է զինին, ըմպել իբր նշանակ իւր արեան: Սովին ցուցուց Քրիստոս թէ պիտի սար իւր մարմնը Հրէից ի մահ մասնաւորաւ: Զատկական գառնն զոր Հրեայք զենին, կտոր կտոր բրին և կերան, և

որոյ արեւնը պահեց զանոնք սատակիչ հրեշտակէն, էր տիպ և օրինակ մահուն և շարարանաց փրկին մերոյ, և արեան նորա որ հեղաւ ի փրկութիւն աշխարհի:

Չարա, պոյնտաթիւ, 1. որդի Ռագուելոյ, և թառն Եռուայ, Կնիդ. 12. 13, 17:

2. Որդի Յուգայի և Թամարոյ, Կնիդ. 12. 30. տես և Մատթ. Ա. 3:

3. Որդի Հմաւանի, նախահայր Զարայեանց տոհմին, Թու. ԻԶ. 13. Կնիդ. ԻԶ. 10, կը կոչուի Սահառ:

4. Բուշեան թագաւոր որ արշաւեց Յուգայի վրայ ահագին բանակաւ առ Ասայի, Բ Մնաց. ԺԻ. 9-13: Մեկնիչք միարան չեն թէ Զարա հարաւային Արարիայէ եկաւ թէ յեղիպտոսէ և յիթովդոյ: Սակայն շատերը կը հետեին Համբոյնին, որ նոյն կը համարի զԶարա Եղիպտոսական արձանագրութեան և պատմութեան Ոսորդոնի կամ Ոսորթոյ, որդւոյն և յաջորդի Ահաակայ:

Չարեղ, գետ որ կը հոսէ Մեռեալ ծովուն հարաւային մասը, հաւանականապէս առ Լիբ քաղաքաւ Մովարու, այժմ Կերակ, Թու. ԻԱ. 12. Բ Օր. Բ. 13, 14:

Չաքարիա, յիւսիս Տեռն, 1. Թագաւոր Իորայիկի որ յաջորդեց իւր հօրը Յերոբոամոյ Բ ի, 773 ին նախ քան զԳր. և Թագաւորեց վեց ամիս: Աստուծոյ առջև չար գործեց և Յարիսի որդին Սեղաւմ խռով հանելով Զաքարիայի գէմ ոպանեց զնա հրապարակաւ, և փրկանակ նորա Թագաւորեց: Այսպէս լցաւ Աստուծոյ պատգամն առ Յեռն, թէ անոր զաւակը պիտի նստէր Իորայիկի գահը մինչև չորրորդ ազգ, Գ Թագ. ԺԻ. 29. ԺԵ. 8-11:

2. Որդի Բարաբոյ, և Թառն Ագգովոյ քահանայի, Եղբ. Ե. 4. 2. 14, կը կոչուի որդի Ագգովոյ, և յաջորդ նորա ի քահանայութեան, Նեեմ. ԺԲ. 4, 16, Երեւո վասն զի անտուն մեռած էր Բարաբոյ: Զաքարիա մատասանբարդն է փոքր մարգարէից: Զորարարելի հետ գարձաւ Բարեկունէ և սխտա մարգարէանալ մինչդեռ պատանին էր, Զաք. Բ. 4, Դարեհի վշտապաշտ երկրորդ

տարին, 520 նախ քան զԳր., նուիրակն տարւոյն ութերորդ ամիսը, և երկու ամիս յետոյ քան զԱնգէ: Այս երկու մարգարէք միարան կը քաջալերեն ժողովուրդն ի գլուխ հանել տաճարին շինութիւնը որ ընդհատուալ էր քանի մը տարի, եղբ. Ե. 4:

Զաքարիայի մարգարէութիւնը ըզՄեհոյէ, քան զմարգարէութիւնն այլոց մարգարէից աւելի մասնաւոր և բացառաւոր են, և տնոր մարգարէութեանց շատերը, Դանիէլիններուն պէս, տեսիլ կամ նշան են: Գիրքը կը սկսի կարճ մտիւ, յետ որոյ վեց գլուխը կը պարունակեն տեսիլներու շղթայ մը որ կը ցուցնեն ժամանակին պատեհութիւնն իսրայելի համար իւր նախնի վիճակը բարձրանալու ըստ խոստման, Աստուծոյ ժողովրդեան թշնամիներուն քննումը, հեթանոսաց գարձը, Ոստին այն է Մեհոյի գալուստը, Հոգւոյն Արդջ հեղումը և երանաւետ ազգեցութիւնը, և Աստուծոյ ուխտին ծառայութեանը հաւատարմութեամբ յարելու կարեւորութիւնը և ապոստոլութիւնը: Է. գլուխը կը յիշեցնէ հին դէպքեր, թ. էն մինչև ԺԱ. գլուխներուն մէջ կը գուշակէ Յուդայի բարեկեան օրեր Մակաբեանց ժամանակը, միանգամայն Պարսից և ուրիշ սահմանակից ազգաց ճակատագիրը: Միացեալ երեք գլուխները կը նկարագրեն Հրէից ապագայ պատահարները, Երուսաղէմի պաշարումը, Մեհոյի յաղթանակը, և վերջին աւուր փառքը, երբ ամեն բանի վրայ պիտի գրուէր “Աբրութիւն Տեսան”:

3. Ողիւյի իմաստաւն և հաւատարմութիւնը մարգարէ խրատուուն, որոյ մահը սկիզբն աղետից եղաւ Յուդայ, Բ. Միաց. ԻԶ. 5, 16. Թերևս նոյն է որ էր յօրոյ Աբագու, Բ. Միաց. ԻԲ. 27. ԻԹ. 4:

4. Բարաքիայի որդւոց մին, որ, Ուրիւ քահանայապետին հետ միարան, եղաւ “հաւատարմութիւն վայ”, Ես. Ը. 2. Բ. Միաց. ԻԹ. 13:

5. Մատթ. ԻԳ. 35. Ղուկ. ԺԱ. 51, հաւանականապէս Յովիդայեայ քահանայապետի կամ Բարաքիայ որդին, որ սպանաւ քարկծմամբ

հրամանաւ Յովառու՝ հրապարակաւ յանդիմանելուն համար թաղուորը, պալատականներ և ժողովուրդը որ խոտորած էին Աստուծմէ, Բ. Միաց. ԻԳ. 20-22: Ոմանք կը կարծեն թէ Մատթէի և Ղուկասու վերոյիշեալ համարները կ'անհարկեն Զաքարիայ մարգարէ: Բայց պատմութիւնը չի յիշեր տնոր մահը: Այլ կը կարծեն թէ այս Զաքարիան էր որդի Բարու: Եւ որ սպանաւ օսկաւ ինչ յառաջ քան զաւերն Երուսաղէմի: Բայց տեղեւ և աւելորդ կը թուի ենթադրել թէ Քրիստոս կը խօսի հոն մարգարէութեալ:

6. Քահանայ ութերորդ դասակարգէն որ կը կոչուէր Արիւյ, Ա. Միաց. ԻԳ. այլ եղիւսարեթի, մօր Յովհաննու Մկրտչի: Այս Զաքարիայ կը բնակէր, երբ տաճարին մէջ կենալու կարգն իրեն չէր, լեռնային երկիրն ի հարաւոյ Երուսաղէմի: Երանօթ են մեզ Զաքարիայ բարեպաշտ և անաբաւ զարթը, տեսնեն ի տաճարին զԳարրիկը որ կը խոստանար անոր որդի, թէպէտ աղէն ծերացեալ էր Զաքարիայ, Զաքարիայի թերահաւատութիւնը որոյ աղագաւ ժամանակ մը համբարցաւ, անոր հրաշալի բժշկութիւնն ի թիփառութեան որդւոյն, և անոր աղիւ և մարգարէական օրհնութիւնը, Ղուկ. Ա. 5-25, 57-79:

Զաքեոս, ԳԵԴԵ, Նէեմ. Է. 14, տեսուարի մարտապետ կամ հարկահան յերթում, որ զՅեսուս տեսնելու համար ելաւ ժամտաթղէնին որոյ առջեւն պիտի անցնէր Յեսուս: Փրէկիւք, որ գիտէր տնոր սիրտը, երբ մօտեցաւ թղէնոյն, հրամայեց անոր իջնել ծառէն, և կամեցաւ հելը ըլլալ անոր տանը: Որովհետեւ Հրեովմայեցւոց պաշտօնին մէջ էր Զաքեոս, Հրեայք կը կոչէին զնա “մեղաւոր”, Ղուկ. ԺԹ. 4-10: Այն օրէն ցուցուց Զաքեոս ապաշտ և հաւատք առ Փրկիչն, որ խոստացաւ անոր փրկութիւն իրբն որդւոյ Աբրահամն ի ձեռն հաւատոյ, Գաղ. Գ. 7, ինչպէս նաև ծննդեամբ, որպէս թուի, էր որդի Աբրահամի, Տուրք օր հիմա իրբն Զաքեոսի տունը կը ցուցուի Երթեմի գալտին մէջ

Հաւանականապէս մնացորդ է առսս. ներքոյ գտնուած մէջ կամ աւելի մօտ ժամանակ շինուած բերդի մը:

Զերեզեզ, Գորգ Եփուլէ, այս Սո- զմէսայ և Հայր առաքելոցն Յովհան- նու և Յակոբայ, և ինչոքս բաւա- կան հարուստ, Գալիլէայի ծովուն արեւմտեան եզրը, և իսկոյն առաւ- իր երկու որդիքը երբ Յիսուս կոչեց զանոնք, Մարկ. Ա. 19, 20, Զերե- փայ կինն ևս Յիսուսի հետեողներէն էր, և կը ծառայէր անոր տալով իւր ստացուածքէն: Տես Սաղմէ: Զերեթեայ որդին Յովհաննէս քա- շախապետին ծանօթներէն էր, և Յիսուս իւր մտնուած ժաման անոր յանձնեց իւր մայրը, Յովհ. ԺԲ. 15, 16. ԺԲ. 26:

Զերուզ, Բաւոյրան, քաղաքապետ Արեւմտայ, որ հնարեաք յանձնեց քաղաքն Արիմեքայ իւր տիրոջը, որդւոյ Գեղէոնի, Դատ. Թ:

Զեղփա, Իսրայէլ, աղաթին Լի- այի, և եղև հարձ Յակոբայ, և ծը- նաւ անոր զԳառ. և զԱսեր, Մենդ. ԻԹ. 24. Լ. 9-13:

Զեմա, բարեպաշտ գալիւ օրինաց և բարեկամ Պոզոսի, սր իւր կենաց զերջին տարին գրելով ի նիկապոլէ, կը յանձնէ զԶեմաս և զԱպոլոն ինա- մաց Տիտոսի օր անառնէն կրեալէ կը գտնուէր, Տիտ. Գ. 13: Զեմաս ա- նունը յունական է. Թերեւ նաև էր Յունական օրինաց գալիւ մանաւանդ քան Հրեական օրինաց:

Զերես, Կիս, կին Համանայ, իրեւ զնա հպարտ և սխալալ: Իւր այրը, ինչպէս նաև տան որդիքը անտաւ կախազանք որ Համան անոր խա- առով պատրաստած էր Աստուծոյ ծառային Մուրթթէի համար, Եսթ. Ե. 10-14. Զ. 43. Է. 10. Թ. 13:

Զեքի, Գալիլայէ, քաջ իշխան Եփրեմեան, զօրավար փակէէի ար- քայի Իորայիլի ի պատերազմին Ա- քազու, Բ Մնաց. ԻԲ. 7: Սա է Թե- րուս "որդի Տարեիլի" կոչուած անձը, Ես. Է. 6, զոր Ռատին և փակէէ կը խորհէին Թապաւարեցնել Յուդայի դոպ:

Զեր և Օրեր, Գալիլայէ, եր- կու Մաքիմեացի իշխանք, որ բռն- նուեցան յետ յաղթութեանն Գեղէ-

անի, և ողանուեցան այն տեղերն ուր ապաստանած էին, և որ յետոյ կոչուեցան, ի յիշատակ նոցա "Վէմ Օրերայ," և "Հնձան Զերայ, Դատ. Է. 25: Ասոնց պատուհանն օրինակ էր Աստուծոյ բարբ Թշնամիներուն պատուհանին, Սաղմ. ԶԳ. 12. Ես. Ժ. 26:

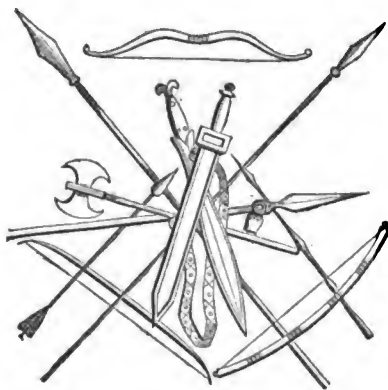

Զեմք, Երայեցաց պատերազմա- կան զէնքերն էին նման զինուց զորս զայնու ժամանակաւ կը գործածէին ուրիշ արեւելեան ազգեր, զորօրինակ, սուր, նիզակ, աէգ, ուլք, գեղարքն, ազնոն, նետ և պարսպառիկ: Պաշտ- պանսութեան զէնք էին ոռզաւարտ, զրահ, վահան, լանջապանք, ուռնա- պանք, այլովքն հանդերձ: Տես Պա- տերազմ:

Հոս գրուած պատկերները կը ցու- ցնեն վաղուց գործածուած այլեայլ զինուց օրինակներ, նաև պահպանու- կաց այլեայլ մասերը, և զանազ կրելու եղանակը: Սուրբ Գրոց մէջ յիշուած զէնք և պահպանակք են 1. զրահք, վարապանակք և լանջա- պանակք. Կրեւի Թէ առնող կը շին- սուէին ի մորթոյ կամ ուրիշ կակուղ նիւթոյ, երբեմն ծածկեալ էին մե- տաղեայ վահանակք որ կրնային

մարմնդին անդամոց որեկիցէ ձեն առնուլ. 2. ոտդաւարաց որ ընդհանրապէս մետաղէ էին և ունէին ցցունն կամ գարգմանակ. 3. վահան կամ ասպար որ էր փայտեայ մորթապատ և կամ մետաղեայ. 4. սունապանք թանձր մորթէ կամ պղնձէ. նաև

աղեղունք և նետք, սակր կամ վաղտաւոր, գեղարդ, նիզակ և այլք կամ կարճ նիզակ, և սուր հանգերձ պատանիւ, շին ատենուան սուտերք էին կարճ, շիտակ և երկայրի. իւրաքանչիւր Հրեայ ցեղ ունէր իւր գրօշք: Աւերմուծքից պղծութեան բառին տակ դրուած է պատկեր մը որ կը ցուցնէ Հռովմէական լէգէոնաց գրօշները, զորո Հրեայք

հեթանոսական կը համարէին ոչ միայն վասն զի այն գրօշք ձօնեալ էին զից քուրմերու ձեռամբ, այլև վասն զի պատկեր կար անոնց վրայ, և գրօշք իսկ պաշտելի էին, ել. Ի. 4: Զիւռ, Երրայական տարւոյն երկրորդ տմիւր, որ կը կոչուէր նաև իար, և կը պատասխանէր գրեթէ մեր մայրսին, Գ թագ. 2. 1:

Զիփ, քաղաք Յուդայ, չորս մղոն ի հարաւոյ արևելից Գերրոնի. առոր մօտ էին ամուր տեղերը յորս Դաւիթ թագեաւ երկար ատեն, Ա թագ. Իգ. 14, 15:

Զմիւռնիա, անուանի քաղաք Յունիոյ, շինեալ ի գլուխ խոր ծովածոցի փոքուն Ասիոյ արևմտեան եզերքը, քառասուն մղոն ի հիւսիսոյ արևմտից Եփեսոսի: Զմիւռնիա էր մին հարստագոյն և հզօրագոյն քաղաքացոյն երկրին, և շատ Հրեայք կը յաճախէին հոն, Շատ կանուխ հաստատուեցաւ հոն Գրիստոնէական եկեղեցի, և էր մին յեօթն եկեղեցեաց առ որս եղաւ Յիսուսի պատգամին ի Յայտնութեան Յովհաննու, Ա. 11. Բ. 8-11: Է տակաւին քաղաք ծաղկեալ վաճառականութեամբ, ուր կ'երթան շատ օտարական նաւեր, Բնակիչներն են իրր 150,000, որոնց կէտր Մահմետական է, մէկ չորրորդը Յայն, և մնացեալները գլխաւորապէս Հայ, Հրեայ և Եւրոպացի: Ունի նաւահանգիստ խոր և ընդարձակ, և է պաշտպանեալ բոց յարեմոց կողմէն, բլրովք որ շատ թանձր են քաղքին ետեի կողմը, և երեք գիւղեր պատեն քաղաքը: Այս բլուրներուն վրայ են հին քաղքէն գլղն մնացորդք, որոց մէջ է ստագին պարիսն առպարիզին տեղը, ուր կըսուի թէ կատարուեցաւ մարտիրոսութեամբ Պողիկարպոս, որ էր աշակերտ Յովհաննու առաքելոյն, և հասանալանապէս "հրեշտակ եկեղեցւոյն Եփեսոսի", Յայտ. Բ. 8: Զմիւռնիա շատ անգամ գրեթէ աւերակ եղած է երկրաշարժէ և հրկիշութենէ. 1831 ին շատ մարդ մեռաւ հոն հնախառէ, և 60,000 անձիք մեռան 1824 ին ժանտախտէ, բայց և այնպէս գեղեցիկ գրիցը պատճառաւ շուտով նորէն կը ծաղկի:

Զմուռն, պատուական խեժ ծորեալ ի ծառայ սր հասարակ է յԱփրիկէ ե յԱրարկ, ե է իբր ութ կամ ինն ոտք բարձր, փայտը կարծր է, ե բուշը՝ փշոտ։ Ունի շատ տեսակներ այլևայլ աստիճանի աղնուութեամբ։ Լաւագոյն տեսակը նուիրական իւզղոյն բաղադրել մէկ մասն էր, իւլ. 1. 23։ Կը գործածուէր նաեւ ի ծխանելիս, իսթ. Բ. 42. Սաղմ. ԽԵ. 8. Երգ. Դ. 6. Ե. 5, 43, ե ի գիտադատութեան, ապականութենէ պահելու համար գին, Յովհ. ԺԺ. 39։ Մոգերը որ եկան արեւելքէն պաշտել զԳրիստոս, մատուցին անոր զմուռն, Մատթ. Բ. 41։

Մարկ. ԺԵ. 23 համարին մէջ կը յիշուի «գինին զմառով խառնեալ», որ մատուցուեցաւ Յիսուսի յառաջ քան զԽաչելութիւնն, անոր չարչարանաց ցաւերը նուազեցնելու նպատակաւ։ Հրէից մէջ սովորութիւն էր այսպիսի թմբերեցոյցիւ ըմպելի տալ մահապարտից ի ժամու ողանման, Առակ. 1Ա. 6։ Ոմանք կը կարծեն թէ Մարկոսի զմառեալ գինին ոչ է նոյն ընդ «քացախով խառնեալ լեզւոյն» Մատթեոսի գլ. ԻԻ. 34։ Այս բնոյթները կը կարծեն թէ զմառով խառնեալ գինին արուեցաւ Յիսուսի առ կարեկցութեան, որպէս զի սաստիկ չզգար չարչարանաց ցաւերը, մինչ քացախով խառնեալ լեզին, որմէ խմել չուզէց, առ անգթութեան արուեցաւ։ Բայց միւս մեկ-

նութիւնն աւելի հաւանական է։ Տես Լեղի։

Զմուռն, Եգիպտացիք մեռելները կը պատէին կամ կը զմառնէին այսպէս։ Դիապատիկք, որ իրը նուիրական պաշտօնեաները կը համարուէին, մեռելոյն ընդզը կոր երկաթով մը կը հանէին ընդ աւագունս, ե գանկը կը լեցունէին պնդիչ գեղորէիւք. կը հանէին նաեւ փորտաթիւր, բաց ի սրտէն ե յերկամանց, ծակ մը բանալով մեռելոյն ձախ կողէն։ Կը լուային յիշեալ մասերը գինով արմաւոյ, ե նորէն կը գնէին իրենց տեղը, խռուել լեցունելով պնդիչ ե ներսութենէ պահող իւզերով։ Մարմինը կ'օծէին ստեպ զեղով նոճւոյ, զմրսով, կինամանով ե այլ գեղորէիւք իբր երեսուն օր, ե ապա բորակի մէջ կը գնէին իբր քառասուն օր։ Այսպէս գին ազատ կը քնար փառութենէ, ամանազմայն կ'երևէր իբր կենդանի։ Երբ Մովսէս կ'ըսէ թէ Յակոբայ մարմինը քառասուն օր պատեցին գիւնադարիկքն, հաւանականապէս կ'ակնարկէ այն քառասուն օրը որ հարկաւոր էին նախըթաց գործողութեանց համար, այնպէս որ, ընդ ամենայն, թօժանասուն օր տակեց Յակոբայ համար խորայելի սուգը Եգիպտոս, Իննգ. Ի. 2, 3։

Յեազայ մարմինը կը հանէին բորակէն, կը լուային, կը պատէին երկայն կտաւներով, կը թաթախէին ի զմուռն ե կ'օծէին խեժով։ Յեա այնորիկ մեռելը կը յանձնէին ազգականներուն, որ տապանի մէջ գնելով կը պահէին զնա տունը ե կամ գերեզման կը գնէին։ Այսպէս պահուեցաւ Յովսէփայ մարմինը, որ տարուեցաւ իբր երկու հարիւր տարի ետքը յերկրն աւետեաց, Իննգ. Ի. 26։ Շատ մուսիսները կը գտնուին գեռ Եգիպտոս, ստորերկրեայ մասաններու մէջ յորս գրուած էին երկու կամ երեք հազար տարի առաջ։

Հասարակ մարգզք մեռելը պատելու համար կը գործածուէր կուլոր կամ ձիւթ, որ գիւրագին ե գիւրագիւտ էր։ Այս նիւթով կ'օծէին գիւկը ե պատանքն բոտ պիտայից շատ կամ քիչ։ Գերեզմաններ գրանուած են ուր հազարաւոր մարմինք

դրուած էին կարգաւ մի զմիով առանց տապալնի, և պահուած էին այնպէս:

Հրէից սովորական կերպը դի պատելու այսպսօք խնամով և կատարեալ չէր: Հրեայք կը պատէին դին կրկին և կրկին կտաւներու մէջ, պլլեալլ համեմային նիւթեր քսելով, ինչպէս զմուսոս, հայուէ, այլովքն հանդերձ: Այսպէս պատեցին Փրկչին մարմինը Յովսէփ և Նիկողեմոս, բայց

Մարիամանք որ չէին գիտեր զայս՝ ուզեցին նոյն պատիւը մատուցանել Յիսուսի զկնի շարաթսն Հրէից, Յովհ. ԺԹ. 38-40: Բայց նաև այս կերպով պատել ընդհանուր սովորութիւն չէր Հրէից մէջ: Տես թագաւմ:

Ձմբախտ, քար պատուական, իբր մեծ յակինթ կամ սուտակն, մութ կարմրագոյն, որ կ'ըսուի թէ կը փայլէր նաև ի մթան, և էր շոգշողուն քան զյակինթ, Եւ. ԻԲ. 17:

Չռն, նուէր մատուցեալ Աստուծոյ տնոր սեղանին վրայ ձեռամբ օրինաւոր պաշտօնէի: Չոհը տարբեր էր ընծայէ: Չոհը սպանդ էր, ուր ընծայն էր պարզ նուէր կամ տուրք: Շատ պատճառ կայ կտրօնելու թէ Չոհք ի սկզբանէ պատուիրուեցան աստուածուստ, ապա թէ ոչ կրնային համարուիլ իբրև սնտոի պաշտօն և Աստուած չէր ընդունէր զանոնք, մինչ գիտենք թէ ընդունեցաւ: Տես Աբել: Ագամ և որդիք նորա, Նոյ և սերունդ նորա, Աբրահամ և աւոր զաւակը, Յօր և Մելքիսեդեկ, յառաջ քան զօրէնս Մովսիսի, մատուցին Աստուծոյ իրութեան զօհներ: Մովսիսական օրէնքը զոհերուն տեսակը, թիւը և ուրիշ պարագաները միայն սահմանադրեց, իւրաքանչիւր դք ի սկզբան էր քահանայ

և պաշտօնեայ իւր զօհին. քէթ ազատ էր ընարել որեւիցէ քահանայ և տնոր ձեռքով մատուցանել իւր զօհը: Ընդհանրապէս այս պատիւն անկ էր ընտանեաց գլխաւորին, ուստի և քահանայութիւնն էր իրաւունք անդրանկին: Սակայն յետ Մովսիսի քահանայութիւնն տա Հրեայեայն եղաւ սեպտական Ահարոնի տան:

Առ Հրեայո զօհ մատուցանելու մի միայն սեղ սահմանեալ էր յօրինաց: Նախ վկայութեան խորանը, և ապա տաճարը կու գար ժողովուրդը պատօն մատուցանել շուրջ զսեղանով ճմարտին Աստուծոյ, Դեա. ԺԷ. 4, 9. Բ 0բ. ԺԲ. 5-18: Բայց երբեք թողաւորք, մարգարէք և գատաւորք ուրիշ տեղեր ևս մատուցին զօհ, Դատ. Բ. 5. 2. 26. ԺԳ. 19.

Ա. Թագ. Է. 17. Գ. Թագ. Գ. 2, 3. ԺԸ. 33. Հրեից պատուիրուած էր ատել ամէն տեսակ մարդազոհ, իւրեւ հեթանոսական և գարշելի յայտ Աստուծոյ, Ղ. Է. Ի. 2. Բ. Թ. ԺԲ. 31. Սաղմ. 29. 37. Ես. ԿԶ. 3. Ե. զեկ. Ի. 31:

Հրեայք ունէին երեք տեսակ զոհ.

1. Ուղեւեղ, ուր ողջոյն անասունք կ'այրուէր, առանց թողլոյ միացորդ զոհել տուողին, և կամ քահանային որ կը զենսւր և կը զոհէր անասունը, բայց ի մերթէն զոր կ'առնէր քահանային, քանզի յառա՛ք քան զմատուցումն զոհին առ Աստուած, մերթը կը հանէին, և սասունքն ու փորուախը կը լուային, Ղ. Է. Ա. 4-17. Է. 8. Ողջակէզը դաւանութիւն էր յանցաւորութեան մարդկային ազգին, և նշան քաւութեան: Բոլոր անասնոյն այրումը յողանին վրայ կը նշանակէր, մատուցողին կողմէն, ամբողջ նուիրումն անձին իւրոյ և ամենայնի որ էր իւր՝ առ Աստուած. իսկ ի կողմանէ անասնոյն զոհելոյ՝ կատարումն քաւութեան:

2. Վառ Կրեւոյ, այսինքն մեղաց համար պատարագը, որոյ մէկ տեսակն էր Լաւ յանցանոց, այսինքն յանցա-

նաց համար մատուցուած զոհը: Զոհի այս տեսակները կը տարբերէին ողջակեղէն այնու, զի այս զոհերը բարոյական կամ ծիսական օրինաց դէմ յանգէտս կամ գէթ առանց յանձնապատասխանութեան գործուած մասնաւոր յանցանաց համար էին: Այս զոհէն ևս մաս չէր հանուէր զոհատուին, այլ զոհող քահանայն միայն ունէր բաժին անկէ, Ղ. Է. Գ. 2. Է. 4-10:

3. Խաղաղ-Թեան զոհ. ասոնք կը մատուցուէին ուխտ մը կատարելու, գոհութիւն մատուցանելու Աստուծոյ վրան երախտեաց (շորհակալութեան նսւէրը), կամ առանձին ջերմեւանդութեան համար (ինքնակտմիւնէրը): Խորայնացիք կը մատուցանէին այս զոհերը երբ և կը կամէին, պարտաւորել օրէնք չկար ասոնց համար, և իւրողընչիւր ազատ էր ընտրել ինչ անասուն որ կ'ուզէր, զոհել ըստ օրինաց, Ղ. Է. Գ. Է. 11-34: Օրէնքը կը պահանջէր միայն զոհել անասնոց անարաւար: Այս տեսակ զոհ մը բերսզը կու գար խորանին դուռը, իւր ձեռքը կը դնէր զոհելի անասնոյն գլուխը, և կը զենուր զայն: Քահանան կը սրկէր անոր արիւնէն

շուրջ զսեղանով ողջակիցաց, կ'այրեր հոով զճարտ քաղրթին, այսինքն ստորին որովայնին, երկկամանց ճարպը, լեարդը և աղիքը: Եթէ գառն էր կամ խոյ, կ'այրեր նաև զխտոր սրայն երկրին մէջ շատ ճարպատ է: Քառնին այս բաները սեղանին կրակին վրայ գնելէն առաջ, կու տար զանոնք զոճը մատուցանել տուողին ձեռքը, և վեր բարձրացնել և դէպ ի չորս անկիւնս երկրի երեք-ցնել կու տար զանոնք, բռնելով և սեղեկելով անոր ձեռքը: Անանոնք երբուժը և ալջո սւսը զոճը մատուցանող քահանային էր, և կ'երեւթէ այն երկու մասերն ևս կը գրուէին զոճը մատուցանել տուողին ձեռքը, թէպէտ Մովսէս երբուժը միայն կը յիշէ: Յետ այնորիկ զոճին քնացեալ մասերը կը տրուէին անոր որ զոճը մատուցանել տուաւ, և որ կրնար ուտել զանոնք իւր ընտանեաց և բարեկամաց հետ, Ղևտ. Բ. 31: Խաղաղութեան զոճը կը նշանակէր մեղաց քառութիւն, և այնպէս հաշտութիւն ընդ Աստուծոյ, և ուրբ հազորդակցութիւն ընդ նմա և Ժաղպրդեան նորա:

Մեղաց համար ալիւր կամ բմպելք մատուցանել շնորհեալ էր աղքատաց, որ կարող չէին եղ կամ այծ կամ ոչխար բերել, Ղևտ. Ե. 40-43: Այսպիսեաց համար բաւական էր մատուցանել ալիւր որոյ վերայ որսկուած էր ձէթ, և խունկ դրուած էր վրան: Եւ քահանան ալիւրէն ափ մը և բոլոր խունկն առնելով, կը ցանէր զանոնք սեղանոյն երկրին վրայ: Իսկ քնացեալ ալիւրն իրեն էր, և պարտէր ուտել զայն բազարջ խորանին մէջ, և քահանայք միայն կրնային ճաշել անկէ: Իսկ ուրիշ նուէրներէ, զորօրինակ, ի պտղոյ, ի գինւոյ, նաջոյ, քաթարէ և յայլոց, քահանան միշտ մաս մը առնելով կը նետէր կրակը, իսկ քնացորդը կը վերաբերէր նուէրը մատուցանող քահանային և ուրիշ քահանային: Այս նուիրաց հետ կար միշտ աղ և գինի, բայց ալիւրէ շինուած բաները բազարջ ըլլալու էին, Ղևտ. Բ.:

Այն նուէրը որոց մատուցման ա-

տենը թաշուն մը կամ այծ մը կ'արձակուէր, ճշդիւ խօնելով զոճ չէին, քանզի արիւն չէր թափուէր, և առատունը կը մնար ողջ:

Թաշունը կը մատուցուէին զոճ երեք առթիւ, 1. Մեղաց համար, երբ մատուցանող անձը հարուստ չէր և չէր կարող բերել ոչխար կամ արջառ, Ղևտ. Ե. 7, 8: 2. Կանանց մաքրութեան համար յետ որդեծնութեան, Ղևտ. ԺԲ. 6, 7: Եթէ կինը կրնար գառն կամ աղաւնւոյ ձագ մատուցանել, երկուքն ալ պարտէր բերել: գառն՝ ողջակէզի համար, և աղաւնին՝ իրրե վասն մեղաց: Բայց եթէ չէր կարող գառն մատուցանել, կը բերէր զոյգ որ ատարակ, կամ զոյգ մը աղաւնւոյ ձագ. մին՝ ողջակէզ, և միւր՝ վասն մեղաց: 3. Բնորոտութենէ մաքրեալք կը մատուցանէին երկու ճնճուկ. մին՝ կը մատուցուէր ողջակէզ, և միւր՝ կ'արձակուէր, ինչպէս յիշուեցաւ ի վերջ, Ղևտ. ԺԲ. 4, ևն., 49-51:

Ձատկական գառին համար տես Ձատիկ:

Խորանին և տաճարին մշտնջենաւոր զոճն էր, Եւ. ԻԹ. 38-40. Թու. ԻԸ. 3, մատուցանել ամէն օր երկու գառն ողջակիցաց սեղանը, զմին՝ առաւօտուն, և զմիւսն՝ յերեկոյին: Ասոնք կ'այրուէին իրրե ողջակէզ, բայց մեզմ կրակով, որպէս զի երկար տեւէր անոնց այրումը: Առաւօտեան գառնն կը մատուցուէր յիւս արեգական, յետ ինկարկութեան, ոսկեզէն սեղանին վրայ, և յառաջ քան որ և իջէ զոճ: Իսկ երեկոյեանը կը մատուցուէր ի մէջ երկուց երեկոյին, այսինքն, յետ խոնարհելոյ ուտուն և յառաջ քան զգիշերն: Այս երկու գառանց հետ կը մատուցուէր նաև կէս հիմէն գրինի և կէս հիմէն մաքուր ձէթ, և արդու կամ իւր հիմէն նաշիս:

Այսպիսի էին Հրէից զոճերը, զոճք որ Աստուծոմ սահմանուած էին, բայց չէին ինքնին բաւական սրբել զհոգին կամ քաւել անոր մեղքը: Պողոս նկարագրած է օրինաց այս զոճերը և ուրիշ արարողութիւններն իրրե՝ ապար և չաւար սկզբունք, Գաղ. Դ. 9: Այս զոճերը նշանակ

էին շնորհաց և մաքրութեան, բայց չէին կարող առլ շնորհք և մաքրութիւն: Կը ցուցնէին մեղաւորին իւր կարօտութիւնը սրբուելու և արդարանալու յԱստուած, բայց չէին կարող որբել զմեղաւորն կամ արդարացնել: Չո՛հք մարգարէութիւն կամ օրինակ միայն էին ճշմարիտ զոհին, այն է Գառնին Աստուծոյ, որ գերազանց կերպով կը բովանդակէ յիշքեան այն զոհներուն բոլոր յատկութիւնները, քանզի է միանգամայն սղջակէզ, վառն մեղաց, և պատարագ զոհութեան. ունի բովանդակ էութիւնը և զօրութիւնը որոց բաւարար միայն էին Տին զոհները: Զատկական գառնն, հանապազօրոգ ողջակէզք, նաշոյ և գինւոյ նուէրները, և ուրիշ որեւիցէ տեսակ նուէր կամ ընծայ, կը խոտանար և կը ցուցնէր Յիսուսի Քրիստոսի մահը, երբ. թ. 9-15. Ժ. 1: Ուստի և Յիսուս իւրով մահուամբ քննեց զոհները, Ա կորեթ. Ե. 7. երբ. Ժ. 8-10: Աստուծանելով զինք միանգամ աւանդուն համար, երբ. Ժ. 3, խափանեց ուրիշ ամէն զոհ և պատարագ, և կը փրկէ յաւիտեան զորս միանգամ կը հաւատան, Եփես. Ե. 2. երբ. թ. 11-26, և առանց այս քաւիչ զոհին, Աստուծոյ արգարութիւնը պիտի չթողոր բնաւ ազատ որեւիցէ մարդու հոգին:

Փոխանակ մեղաւորին ուրիշ մը զոհանելուն դադարաբար Հին կտակարանին մէջ հասարակ է, Ղևտ. ԺԶ. 21. Բ. 0ր. ԻԱ. 1-8. Ես. ԵԳ. 4. Դան. Թ. 26. Ե. այս էր անասուններ մատուցանելուն խորհուրդը, Ղևտ. Դ. 20, 26. Ե. 10. ԺԳ. 18. ԺԶ. 21: Այս է նաեւ պատճառը թէ ինչու համար արեւելք, որ ունանոյն բուն կեանքը և հոգին է, կը սրբակուէր սեղանին վրայ և կը թափուէր առաջի Աստուծոյ նշանակելու համար զոհին յետին կորուստը կամ մահը փոխանակ մեղաւորին, Ղևտ. ԺԵ. 11: Բայց մեծ խնամով խրատ կը արուէր Հրէից չվատահիլ այն զոհերուն իրրեւ արժանաւոր պատարագին: Ըստւած էր անոնց թէ առանց զղջման, հաւատոյ և նորոգման, որեւիցէ զոհ գարշելի էր Աստուծոյ,

Առաւ. ԻԱ. 22. Երեմ. Զ. 20. Ամոմ. Ե. 27. Միք. Զ. 6-8, Թէ Աստուած սղորմութիւն կ'ուզէ և ոչ զոհ, Ովս. Զ. 6. Մատթ. Թ. 13, և կատարեալ սէր առ ինքն, Մարկ. ԺԲ. 33: "Հնազանդութիւնը զոհէն, ու խօսք մտիկ ընելը խոյրուսն ճարպէն աղէկ է," Ա. Թադ. ԺԵ. 22. Առաւ. ԻԱ. 3. Մատթ. Ե. 23: Տես և յիսներորդ սաղմոսը: Ինչպէս առ Քրիստոսն էութեամբ, նոյնպէս անասուն կրնար բուռիլ: "Աստուծոյ զոհը կոտրած հոգին է. կոտրած սւ խոնարհ սիրտը, ո՛վ Աստուած, դուն չես անարգիր," Սաղմ. ԵԱ. 17: Հրեայք. Լե՛վ չունէին այս ողբն, չէին կրնար հաճոյական զոհ մատուցանել Աստուծոյ, և Աստուած շատ անգամ մարգարէից բերնով կ'իմացնէ զայս, Սաղմ. Խ. 6. Ես. Ա. 11-14. Ովս. Զ. 6. Յովէլ Բ. 12-18. Ամոմ. Ե. 21, 22, այլովքն հանդերձ:

Զոհ կամ պատարագ բառը երբեմն փոխարեութեամբ կը գործածուի փոխանակ Քրիստոսնէլ կրօնական պաշտաման, ցուցնելու համար թէ Քրիստոսնէլին իրմէ բան մը տալու է ի նուէր Աստուծոյ, Հաղմ. ԺԲ. 4. Փրիկ. Դ. 18. երբ. ԺԳ. 15, 16. Ա Պետր. Բ. 5:

Զառքեր, մեծ քար մօտ յաղբիւրն Ռովդելոյ, ի հոգիսն որ է կեց Երուսաղեմի յարեւիլից հարաւոյ, ուր կուսակիցք Աշունայ ժողովալ էին յապտատութիւն, Դ. Թադ. Ա. 9:

Զապա ստէպ կը յիշուի ի Սուրբ Գիրս, և պատուիրուած էր գործածել զայն ի սրկմունս սր Հրէից ծիսական օրինաց մասն էին, ԵԱ. ԺԲ. 22. Ղևտ. ԺԳ. 4-6. Սաղմ. ԵԱ. 9. երբ. Թ. 19: Ե նուառութեմ, և կը յիշուի իրրեւ խնարհազօյն տեսակ տնկոց մէջ, ինչպէս մայր ծառը կը յիշուի իրրեւ բարձրագոյն տեսակ, Դ. Թադ. Դ. 33: Յովհաննու աւետարանին մէջ, գլ. ԺԹ. 29, զինուորաց համար կ'ըսուի թէ "քացարով սպունգ մը լեցնելով, զուպի մշտիկի վրայ փաթեմած," մատուցին Յիսուսի բերին, այսինքն զուպ կուտած տունիկին բունին կամ եղբան վրայ, որ կ'ըլլար իր երկու ոտք կամ աւելի երկայն, և բաւական էր հաս-

նել խաչի վրայ գտնուող անձի մը մինչև բերանը։ Մեկնիչք ուրիշ այլևեայլ տուռնկերու անուռն կը կարծեն Սուրբ Գրոց զուպան։

Զուգեցիք։ Ըստ Քաղզէարէն ե ըստ Եօթանասնից Թարգմանութեան կը նշանակէ այր յաղթանգամ ե արտեայ։ **Զուգեցիք** կը բնականին յարեկեից Զորդանանու առ Արրահամաւ, երբ յաղթուեցան ի Գողգոթադմարայ ե անոր դաշնակիցներէն, յինչ. Ժ. 5, ե կը կարծուի թէ էին յաղգէ հսկայից որ կը կոչուէին Զամգուսիք, Բ. 0ր. Բ. 20։

Զրաքն, Նէեմ. Գ. 16. Երբ. ԽԱ. 26, կը նշանակէ պահպանակ, այսինքն մարմինը զինուց հարուածնեալուն դէմ պաշտպանելու տեսակ մը հին ազգանիւք պատերազմողաց ի ձեռքանիկ կամ պատուածանի, ե կ'իշնէր ի ծոծրակէն մինչև մէջքը։ **Զրահ** կը շինուէր գծուարարեկ մորթէ, կամ խաւ խաւ առաջնեթուսայ կրտաւէ, կամ իրարու վրայ յեց պըզնէ վահանակներէ զօրէն թեփոց ձկանց, ե կամ շղթայակերպ կամ ուղականերպ յօրինեալ մանր մանր օղակներէ, Ել. ԻԸ. 32. ԼԹ. 23։

Զօրաբարել, որդի Սաղաթիւի, յարբուռի տանէ Դաւթի. Եզր. Ա. 8, կը կոչուի "Սասրասար իշխան

Յուդայ", Զօրաբարել, ինչպէս առնուին յայտնի է, ծնած էր Բարեւուն, ե եղաւ առաջնորդ առաջին հատուածին Հրէից դարձեցոց Բարեւունի գերութենէն 536 ին նախ քան զՔր. Կիրոս անոր յանձեց տաճարին նուիրական անօթները, զոր Զօրաբարել դարձուց Երուսաղէմ, Եզր. Ա. 11։ **Զօրաբարել** կը յիշուի միշտ նախ իրեկ զլուի իրենց հայրենիքը դարձող Հրէից, Եզր. Բ. 2. Գ. 8. Ե. 2. Անգ. Ա. 1. Բ. 1-9, 21-23։ Նա գրաւ տաճարին հիմը, Եզր. Գ. 8, 9. **Զաք.** Գ. 9, ե նորէն հատուտեց Աստուծոյ պաշտօնը ե սովորական զոհերը։ Երբ Սամարացիք կամեցան գործակից ըլլալ տաճարին վերստին շինութեանը, **Զօրաբարել** ե ուրիշ գլխաւորք Յուդայ չտունն անոնց այս պատիւը, մինչև որ Կիրոս հրամայեց Հրէից միայն շինել զայն, Եզր. Գ. 2, 3։ Սամարացիք հրաման առնելով Պարսից Թագաւորէն գաղղեցոյցին տաճարին շինութիւնը, ե հազիւ Դարհհի Վըշտապեայ երկրորդ տարին 521 ին նախ քան զՔր., ելաւ հրաման յառաջ տանել շինութեանը։ **Զօրաբարել** վրայ ուրիշ բան չեւք գիտեր, ըստ միայն թէ անկէ կը սերէին Յովսէփ ե Մարիամ միանգամայն, Մատթ. Ա. 13. Դուգ. Գ. 27։

Զօրաց Տէր, ըստ Երուսիցեղէնին՝ Սարաոթթ որ կը նշանակէ զօրք կամ զօրութիւն, սւստի ԵՏՈՎՄարաոթթ կը թարգմանուի **Զօրաց Տէր,** կամ, **Տէր** զօրութեանց։ **Զօրք** բառը հոս շատ ընդարձակ նշանակութիւն ունի. կրնայ նշանակել երկնից զօրքը, այսինքն զհրէշապետ, որ Աստուծոյ պաշտօնեաներն են. կրնայ նշանակել նաեւ զաստիճաւ ե զմուրախ որ իրրեկ զօրք ծագաւորեալ ի պատերազմ կը կատարեն Աստուծոյ կամքը. կրնայ նշանակել դարձեալ երկրաւոր թագաւորաց զօրքը, որոց կռիւները կը դարձունէ Աստուած ի կատարումն իմաստուն խորհրդոց իւրոց. կրնայ վերջապէս նշանակել առնանոց խումբեր, ինչպէս մարտիւր որ զարկաւ Եգիպտոս, լըրամարդին որ կերակրեց զԻսրայէլ յանապատին, կամ, զբուռեց ե խառնեց որ Տէ-

րոջը «մեծ զօրքը» կը կոչուին, Յովէլ Բ. 25. և վերջապէս, Աստուծոյ ժողովուրդը, Տին և նոր ուխտին միանգամայն. արդարեւ մեծ զօրք՝ որոյ զօրութեան և հրամանատար Աստուած է, Բ Թագ. 9. 2. Սաղմ. ԻԲ. 10. Հուովմ. Թ. 29. Յակ. Ե. 4:

Ե

Էգգան, զաւարտ, արքայ Մովսէս որ, օգնութեամբ Ամինացւոց և Ամաղեկացւոց, նուաճեց Հրէից հաւաքին և արեւելեան ցեղերը: Էգգոն արքայանիստ թաղաք բնակ իրեն զԵրեւոյթ, և պահեց իւր իշխանութիւնն ութնասուն ամ, բայց յետոյ սպանաւ յԱւովդայ, և անոր ժողովուրդը ցրուեցաւ, Դաւա. Գ. 12-30:

Էգովմիմ, թաղաք, Բենիամինի և Յուդայի սահմանագլուխը, ոչ հեռի յԵրեւոյթէ Երուսաղէմ երթալու ճամբուն վրայ: Այս ճամբան կ'ըլլէ ամայի և քարոտ երկրէ, «Էգովմիմի զաւարտքէն», Յես. ԺԵ. 7. ԺԲ. 17. և է տեղի ապաստանի աւազակաց: Քրիստոսի առակը բարի Սամարացւոյի վրայ, Ղուկ. Ժ. այս տեղը կ'աւանդէ:

Էլ, Վրո-Բիւն, մին յանուանց Աստուծոյ, մանաւանդ ի քերթ ուսած, Երնդ. ԼԳ. 18-20: Երեմի կը գրանշին մանաւանդ ի յատուկ անուանս, զարօրինակ Բեթէլ, Դանիէլ, Եղիա, այլովքն հանդերձ: Էլոյի, ինչպէս Էլի, կը նշանակէ Աստուած իմ:

Էլա, Խաւի, 1. Տոգի ուր սպան Դաւիթ զԳողիէթ, Ա Թագ. ԺԷ. 2, 3, 19: Էր, հաւանականապէս, իբր մեատասն մզն գէպ յարեմաւեան հարաւ յԵրուսաղէմէ:

2. Որդի և յաջորդ Իրայելի Թագաւորին Բաաթայի, 926 ին նախ քան զՔր. Երկու տարի Թագաւորելէն ետքը, սպանաւ յարեւելութեան ի Զամրայ որ անոր սպասուորներէն էր: Զամրի Թագաւորելով փոխանակ Էլոյի Զնջեց անոր տոհմը, բաւ մարդարեւութեան Յեուայ, Գ Թագ. ԺԶ. 6-10:

Էլիփաթան, տես Փառամ: Էմիմ, ահաւոր, ազգ հսկայ և պաւերազմալ, որ ի ժամանակս Աբրա-

համու ունէր զԵրկիրն յայնկայս Յորդանան: Յետոյ Մովսէսից եկան Տան, Երնդ. ԺԴ. 5. Բ Օր. Բ. 10:

Էմաթուել, բարդ բառ կամ տունն Երբայեցեանն, որ կը նշանակէ ըտ մշ Աստուծոյ: Արամուի Մեծայի վրայ, որ, միացնելով աստուածային բնութիւնն ընդ մարդկայնոյն, և գալով բնակել ընդ մարդկան, է արդարեւ ըտ մշ Աստուծոյ, Ես. Է. 14. Ը. 8. Մատթ. Ա. 23:

Էմաթուու, Պրոսպ, գիւղն ուր կ'երթային երկու աշակերտք, երբ Յիսուս ճամբան երեցաւ անոնց իւր յարութեան օրը, Ղուկ. ԻԲ. 13: Ղուկաս Էմաթուու գիւղին հեռաւորութիւնն յԵրուսաղէմէ կը գնէ վաթսուն ասպարէզ, կամ իբր 7 ½ մղոն. և Յովսէփոս կը յիշէ գիւղ մը Էմաթուու անուն նոյնպէս հեռի Երուսաղէմէ: Այս վկայութիւնները բաւական յայտնի են, ուստի կրնար յուսացուիլ թէ աշխարհագրքը գիւրաւ պիտի որոշէին այս գիւղին տեղը: զարմանալի թէ սակայն որ Քրիստոսնայ մատենագրաց կաթիլքը տարբեր է Էմաթուուի վրայ: Ընդհանրապէս կը կարծուէր թէ Ղուկասու Էմաթուուն էր այն Էմաթուու որ էր Փշառացւոց դաշտին սահմանը, և յետոյ կոչուեցաւ Նիկոպոլիս, իբր քսան մզնի հեռի յԵրուսաղէմէ: Եւսերիոս և Հելոնիմոս ունէին այս կարծիքը, և բոլոր աշխարհագրքը, մինչև ի սկիզբն ԺԴ. դարու, հետեւեցան անոնց: Յետոյ, չենք գիտեր ինչ պատճառաւ, սկսաւ կարծուիլ թէ Էմաթուուն տեղն էր Գուպիթակէ հոլաւած փոքր գիւղն, իբր երեք մղոն յարեմաթից Նեպի Ստամուլի, որ է Տինի Մատփա, և ինն մզն յԵրուսաղէմէ: Բայց այսպէս կարծելու գոյղի պատճառանգամ չկայ: Զիարդ և իցէ Էմաթուուի տեղը տակաւին կը մնայ անորայ:

Էլ, բնոտնի անասուն որ ամենուն ծանօթ է: Յաճախ կը յիշուի ի Սուրբ Գիրք: Անուանակաւք Պաղեստինումէջ էլով կը պատէին: Դերմբա իւր երգին մէջ «Ճերմակ էշերու վրայ հեծնող» կը կոչէ երկրին հարուստները, Դաւա. Ե. 40: Տես և Դաւա. Ժ. 4. ԺԲ. 14: Արեւելեան էշք ան.

նման են հիւսիսային երկիրներու է-
շերուն, քանզի են աւելի մեծ, շղոտ
և փոյթ, և նոյն գոգիւի յատկու-
թիւններն ունին ինչպէս հին աստեղը
նոյնպէս հիմա, ուստի և հեծնելու
և գործածուէին, մանաւանդ մա-
տակներն, իրենց հաստատա գնացից
համար։ Այս պատճառաւ շատ առ-
գամ մատակ էշեր յիշուած կը գըտ-
նենք։

Յիւր կամ վայրի էշը, ծանօթ ու-
նասուն յարեւել, նոյնպէս յաճախ
կը յիշուի ի Սուրբ Գիւրս, և Է քան
զհասարակ էշն աւելի գեղեցիկ և
յարգի։ Յիւր ի հնումն շատ կը գըտ-
նուէր ի Պաղեստին, յԱսորիս, յԱ-
րարիս, ի Միջագետս, ի փաւզիս
և ի Լիկաոնիս, բայց զարդիս քիչ
են ցիւք այն երկիրներուն մէջ, և
կ'երևի թէ հիմա թաթարիստանի
մէջ, Պարսկաստանի և Հնդկաստանի
մէջ աեղ տեղ և Ափրիկէ կը գըտ-
նուին։ Յիւր շատ կողմանէ նման են
վայրի ձիոյ, Երամ երամ կը պտտին
ընդ առաջնորդութեամբ իրենցմէ
միոյն որ ուղեցիցը կամ պահապան
է։ Կը կենան սակայն ճամբան, կը
թողուն մարդոց մօտենալ իրենց,
բայց յետոյ անհնարին արագու-
թեամբ կը փախչին։ Հասակաւոր է
մանաւանդ անոնց թեթեւութիւնն
ու շուտութիւնը։ Յուսն ձայնը կը
նմանի հասարակ իշու ձայնի, բայց
աւելի բարձր և բարակ է։ Մը. Մօ-
րիէր կ'ըսէ. «Ուղեցիցը որսալ երկու
ցիւր, որոց արագութիւնն աւելի էր
քան մեր ձիերուն արագութիւնը, և
փախչելով մենէ բաւական հեռանա-

լէն ետքը, զկայ առին, և մեզի գառ-
նալով սկսան իտրդալու ձայն հանել
առգամբ որպէս թէ ծաղրելու հա-
մար մեր ունայն ջանքը զանոնք բըռ-
նելու։

Եփսոբա, Երեմէ Ի', կամ Ըր Եր
հագեւ Է', մայր Մանասէի, Դ Թագ.
ԻԱ. 4, և եկեղեցւոյ արուած անուն-
ներէն մին, Ես. ԿԲ. 4։

Ը

ԲՅծայ։ Ընծայ տալ սովորու-
թիւն եղած է ի վաղուց հետէ ի
նշան սիրոյ, պատուոյ կամ մեծա-
րանաց։ Մեծարանք առ թագա-
ւորս շատ անգամ ընծայիւ կը
ցուցուէր, Ա Թագ. Ժ. 27, նոյն-
պէս բարձր աստիճանի անձանց
ընծայիւք օրէն էր մատչել, Երնդ.
ԽԳ. 11. Դատ. 2. 18. Ա Թագ.
Թ. 7. Գ Թագ. ԺԴ. 3։ Թագա-
ւորը զգետտ ընծայ կու տային ա-
նոնց զորս կ'ուզէին պատուել,
Երնդ. ԽԵ. 22, 23. Ա Թագ. ԺԸ. 4,
և զանձ' ուրիշ թագաւորաց, առ
յարգանաց կամ առ երկիւղի, Դ
Թագ. ԺԶ. 8. ԺԸ. 14. Բ Մնաց. Թ. 9,
12, Յաղոթիւք իրենց յաղթական
կառքէն կը սփռէին ընծաներ և
մասնաւոր շնորհք ի նշան ուրախու-
թեան և մեծութեան, Սաղմ. ԿԸ.
18. Գործ. Ա. 2, 4։ Մարգարէք
կ'ընդունէին կամ կը մերժէին ընծայ,
ինչպէս որ պարտ կը համարէին իրենց,
Դ Թագ. Ե. 15. Ը. 9. Գան. Բ. 48.
Ե. 17։ Ընծայ բառը շատ անգամ
գործածուած է փոխանակ կաշառոյ,
ել. ԻԳ. 8. Սաղմ. ԺԵ. 5. Ես. Ե.
23։ Ընծայ կը հաշուին նաեւ նուէրք
մատուցեալք առ Աստուած, Բ Օր.
ԺԶ. 17. Մատթ. Ե. 23, 24։

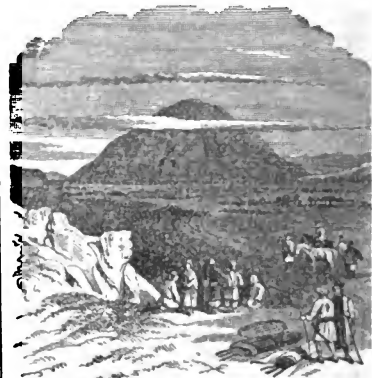
Աստուծոյ մատուցուած ընծան
իրեւ անարիւն նուէր տարրեր էր
զոհէն, բայց մեր թարգմանութեան
մէջ ընծան երբեմն կը նշանակէ նաեւ
զոհ։ Ընծաներէն, այսինքն անարիւն
նուէրներէն ոմանք, ինչպէս ալիւր,
գինի, աղ, կը մատուցուէին զոհերու
հետ. այլք՝ զոհերու հետ կապակ-
ցութիւն չունէին։ Զոհերու պէս,
ընծաներէն ևս զոմանս պարտ էր
մատուցանել, ինչպէս երախայրները

Թ

և տոտանորդները . այլք կամուռ միայն էին : Մովսէսի գրոց մէջ այլևայլ տեսակ ընծաներ կը յիշուին : Ասոնց մէջ են , 1. Նաշիհ կամ գերմակ ալիւր , 2. Շօթք եփեալք ի թոնրի , 3. Շօթք եփեալք ի տապակի , 4. Շօթք իւղով խորովեալք , 5. Նոր հնձոց երախայրիք , լոկ և կամ խորովեալ հասկով կամ առանց հասկի : Շօթքը կը շագուէին ձիթով . և կամ կը խորովէին ի տապակի , կամ եփելէն ետք կը թափելէին ձիթոյ մէջ : Սեզանին մատուցուած հացի ընծան բազարջ էր , քանզի խմոր երբէք չէր մատուցուէր սեղանը ոչ լոկ և ոչ զոհերու հետ , Ղևտ . Բ . 11, 12 : Բայց հասարակ խմորուն հաց կրնար ընծայուիլ քահանայից և պաշտօնէից տաճարին : Մեղր երբէք չէր ընծայուէր զոհի հետ , բայց կրնար մատուցուիլ միւսակ , իրբեւ Երախայրի , Ղևտ . Բ . 11, 12 : Անոնք որ անասուն կը բերէին զոհելու , պարտէին նաեւ բերել ընծայ ալիւր , գինի և աղ զոհին հետ : Անոնք որ նուէր միայն կը մատուցանէին հաց կամ ալիւր , կը մատուցանէին նաեւ ձէթ , խունկ , աղ և գինի , որ իր թէ նուէրին համեմեներն էին : Պաշտօնեայ քահանայն կ'ընդունէր ընծաները բերողին ձեռքէն , անոնցմէ մաս մը կը դնէր սեղանին վրայ , և մնացորդը կը պահէր իրբեւ պաշտօնեայ Աստուծոյ ի պէտս իւր : Մատուցուած ընծաներէն խունկը միայն կ'այրէր ըլլորովին , քահանայն բան մը չէր պահէր անկէ : Տես Ղևտ . Բ . 2, 13, ևն . Թու . ԺԵ . 4, 5 :

Երբեմն օրէնքը ցորեն կամ հաց միայն կը պահանջէր , զորօրինակ երբ հնձոց երախայրին կը մատուցուէր , թէ՛ ընդհանուր ազգին կողմէն , և թէ՛ առանձին մարդոց կողմանէ իրբեւ նուէր : Անարիւն նուէրք կը նշանակէին ընդհանրապէս ոչ այնչափ քաւած թիւն , որչափ ընծայատուին անձին և ստացուածոց նուիրումն առ իշովայն : Միայն երբ ընծայատուն աղքատ բլլալով չէր կրնար անասուն գինի , փոխանակ անասնոյն կը բերէր անարիւն նուէր իրբեւ զոհ քաւած թեան , Ղևտ . Ե . 11, Տես և ԶԱՅ :

Թարմի , հանճարէլ , սսոթ Ամբիթ որ յետ մահուան էլլայի իրբ երեք տարի ի զուր հետամուտ եղաւ առնուլ իսրայիլի թագաւորութիւնը , Գ Թագ . ԺԶ . 18-23 :

ԹԱՐՈՐ , Ի ԴԱԵՏԷՆ ՅԵՂԱՅԷԼԻ

Թարօր , առանձին լեռան ի Գալիլեա , յարեւից հիւսիսոյ Յեզրայիլի դաշտին , որոյ մէկ բազում կը միւնայի ուղղութեամբ կը ձգուի անդր քան զլեռանն : Թարօրի գետինը կաւաքար է , լեռն՝ կոնաձև և անտառային , մանաւանդ հիւսիսային կողմը . ունի ընտիր կաղնիներ և սերիշ ծառեր և հոտաւետ տունկեր : Դաշտէն որ առ ստորոտով նորա է՝ կը բարձրանայ 1,350 սոք , իսկ դաշտը Միջերկրական ծովէն վեր է 400 սոք , և մանուածոյ շաւղէ մը որ լեռան հիւսիսային արևմտեան գլին է՝ մէկ ժամու մէջ կրնայ մարդ ելլել ձիով լեռան գագաթի : Լեռան գագաթը երկայնաձև փոքր տափարակ է որոյ շրջապատին է իրբ մէկ մղոն : Մեծատարած և գեղեցիկ է տեսարանը լեռան գլուխը կեցողին առջև : Բոպինսն և այլ բազումք Պաղեստինումէջ գեղեցիկագոյն տեսարաններէն մին կը համարին զայն , և Լորտ Նուսէնզ չի յիշեր թէ քան զայն գեղեցիկ տեսարան տեսած էր երբէք ուրիշ լեռան մը : Տես Երեմ . ԽԶ . 18 :

Թաւրօր լեռնէն կը տեսնուին ճիշդ այն տեղերը որ կը տեսնուին Նազա-
րեթի բարձունքներէն որ անկէ հինգ
մղոն են դէպ արեւմուտք: Տես Նա-
զաթք: Թաւրօր լեռնէն կը տեսնուի
Միջերկրական ծովը բայց ընդ ազօա,
բարձրաւանդակներէն անդին որ կան
ընդ մէջ լեռան և ծովուն: Ի դաշ-
տին որ է լեռան հարաւային ստորո-
տը՝ կը բզիւնի ակունք հեղեղատին
կիստի: այն գաղաթի վրայ են նաեւ
Ենդոփը և Նային, գիւղք անուանիք
ի պատմութեան Սուրբ Գրոց: Ոչ
միայն Յեղարայելի բարերեր գաղաթ,
և Կարմեղոսի և Գեղարուայ լեռները
և ալ տեղիք, այլև Գալիլեայի ծո-
փուն մէկ մասը կը տեսնուի յարեւել
հիւսիսը, և դէպ ի հիւսիս կը տես-
նուին նաեւ լեռինք Գալիլեայի, հան-
դերձ Սափէա քաղաքաւ որ այն լե-
ռանց բարձրագունին գագաթն է, և
կը յիշեցնէ առակը որ թերեւս այն
քաղաքն ակնարկելով բռտած է.
“Քաղաք մը որ լեռան վրայ կեցած է՝
չկրնար պահուիլ”, Աւելի դէպ ի
հիւսիս և արեւելք, իր յիսուն մղոն
հեռուն կը տեսնուի Հերմոնի ձիւնա-
պատ գլուխը, Սաղմ. 28. 12:

Ի հնումն կար ամուր քաղաք մը
Թաւրօր լեռան զլուխը, թերեւս նոզին
անուամբ, Ու Մնաց. 2. 77: Քրիս-
տոսի ժամանակ կար այս քաղաքը,
և Հռոմէացիք պահանջող ունէին
հոն. այս հակառակ կու գայ ամա-
դութեան որ զԹաւրօր կը գնէ տեսա-
րան այլակերպութեան: Լեռան գա-
գաթան զրազ գեւ կան հին պարսպի
մը աւերակներ, ուրիշ օրեր կան
նաեւ մնացորդք բերդից և տանց,
յորոց ոմանք են խաչակրաց ժամա-
նակէն, այլք աւելի հին: Թաւրօր
լեռն իսպարայ և Զարուղոնի սահ-
մանին վրայ է, Յես. 31. 12, 22:
Բարակայ զօրքն հոն բանակեցաւ յա-
ռաջ քան զկռուին ընդ Ամարայի,
կատ. Գ. 6, 12, 14 Յես ժամանակ
կաց կը թուի լեալ նիստ կռապաշ-
տութեան, Ովա. 5. 4:

Թաղաւար, Թաղաւարք: Ի Սուրբ
Գիրք թագաւոր բառը միշտ չի նշա-
նակիր իշխան մեծազօր, և մեծամեծ
երկիրներու տէր: Առանձին քաղաք-
ներու, կամ իրենց վերաբերեալ քա-

նի մը գիւղեր միայն ունեցող քա-
ղաքներու իշխանաց շատ անգամ
Թաղաւար անունը տրուած է. նաեւ
Թաղաւար կոչուած են ի Սուրբ Գի-
րքս անձիքը զորս պարտ էր մանուսնդ
առաջնորդ կամ գլխաւոր կոչել:
Այս գիտադու թիւնը կը վերցունէ
զարմանքը զոր թերեւս պիտի զգան
ոմանք տեսնելով որ Քանանու պէս
փոքր երկրի մը մէջ կային երեսուն
և մի թագաւորք զորս նուաճեց Յե-
սու, Յես. 31. 9-24, բաց յայլոց
բազմաց որ անտարակոյս գերծան ի
զինուց Յեսուայ: Նշին իսկ Աղոնի-
րեգեկ որ հօր Թաղաւար մը չէր՝ կը
յիշէ եթմաիստուն Թաղաւար որոց
յաղթած և ձեռաց և ոտից բղթ-
մատերը կտրած էր: Տես և Գ. Թաղ.
Գ. 21: Այս թագաւորք շատ տեղ
անտարակոյս նման էին այժմու Ա-
րարացւոց շէնքերուն:

Իսրայելացիք Թաղաւար չունեցան
մինչև Սաւուղ, և կռաւարկեցան
նախ ծերերէ, ինչպէս յԵգիպտոս.
ապա Աստուծմէ կարգեալ առաջ-
նորդներէ, որպիսիք էին Մովսէս և
Յեսու, ապա ի գաւառաւորաց, որպիսի
էին Գոթոնիէլ, Աւգոք, Գեդէոն,
Սամուէլ, և հուսկ ուրեմն ի թա-
ղաւորաց, որպիսի էին Սաւուղ, Դա-
ւիթ, Սաղմոն: Որովհետեւ Աստու-
ծոյ մասնաւոր ժողովուրդն էր իսրա-
յէլ, անոնց կռաւարկութեան կերպն
էր բուն աստուածպետական: Աստ-
ուած տուաւ անոնց օրէնք, Աստ-
ուած կը գնէր անոնց իշխանները.
այն օրինակ և իշխանաց պարտէր
հնազանդել ժողովուրդն, իրրեւ Աս-
տուծոյ, և ի գիպել տարակուսա-
նաց պարտէր հարցունել Աստուծոյ,
իրրեւ բուն իշխանի և տեսան, լնչ-
պէս որ գրուած է. “Տէր է մեր գա-
տաւար, Տէր է մեր օրէնսդիրը, Տէր
է մեր Թաղաւորը”, Հրէից թագա-
ւոր ինդրել Թշնամանք էր ընդդէմ
Աստուծոյ. իրրեւ անհաւատ և ա-
պրտամբ յետս կալ անմիջական
կռաւարկութենէն Եհոպայի, Ա. Թաղ.
Ը. 7: Բայց և այնպէս նաեւ ընդ իշ-
խանութեամբ Թաղաւորաց իսրայե-
լացիք զԱստուած ունէին իրենց թա-
ղաւոր: Կռապաշտութիւնն, իրրեւ
մն անութիւն, էր քրէական յանցանք:

ԹԱԳ

Անոնց օրէնքը դարձեալ Աստուծոյ գիրքն էր, Թագաւորը կ'օծուէր Աստուծոյ մարգարէէ մը և կամ քահանայապետէն, և այս անձինք կը գնէին Թագն անոր գլուխը և գաւազանը ձեռքը կու տային, Բ 0բ. ԺԵ. 15, 18-20. Ա Թագ. Ժ. 1. ԺԲ. 12-15. Բ Թագ. Ա. 14, 21. Գ Թագ. Ա. 39. Դ Թագ. Թ. 1-6. ԺԱ. 12. Սաղմ. ԻԱ. 3. Իւր նուիրական պաշտօնէից ձեռքը կու տար Աստուած հասարակաց զործոց վերաբերեալ այնպիսի հրամաններ որ հարկաւոր էին և կը խնդրուէին, և յոյն պաշտօնէից Աստուծոյ իրենց հրահանգներով և խրատներով կը կատարէին ազգային գործերուն մեծագոյն և կարեւորագոյն մասը, Յորչափ ժողովուրդը և Թագաւորը կը նայէին Աստուծոյ իրեւ իրենց գլխին, բարեհաշման և յաջող էին, և երբ խոտորեցան Աստուծով, կործանեցան իսպառ: Յերկուց Թագաւորութեանց, Յուդայի և Իսրայելի, այս վերջինը շուտով և բարձրովն ետ կեցաւ ի նպատակելոյ Աստուծոյ, Բ Միաց. ԺԳ. 4-12. ուստի և կորսուեցաւ նախ, տեւելով երկերիւր յիսուն և չորս տարի զկնի մահուան Սողոմոնի, 975-721 նախ քան զԳր., իննեւտասն Թագաւորաց ինն այլեւայլ տոհմերէ, Յուդայի Թագաւորութիւնը տեւեց երեք հարիւր ութսուն և եօթը տարի յետ րաժանման, 975-588 նախ քան զԳր., ունենալով իննեւտասն Թագաւոր ի ցեղէն Դաւթի: Հետեւեալ ցուցակին մէջ կը տեսնուին միանգամայն Յուդայի և Իսրայելի Թագաւորը ըստ պատմութեան Սուրբ Գրոց, անոնց Թագաւորութեան սկզբան և տեւողութեան թուականով: Ժամանակագրութիւնն է Ոսուրոսի և Վայնիի որ գրիթէ համաձայն են իրարու:

ԹԱԳԱՒՈՐԳ ՈՂՋՈՑՆ ԱԶԳԻՆ

	Ն. Ք. ՋՐ.	ԹԱԳԱՒՈՐԵՑ
Սաւուղ	1095	40 տարի
Դաւիթ	1055	40 "
Սողոմոն	1015	40 "
ՅՈՒՂԱՅԻ	ԽՈՐԱՅԵԼԻ Ն. Ք. ՋՐ.	ԹԳԻՐԵՑ
Ռաբոսլամ		975 17 րբ
	Երրորդամ.	975 22 »

ԹԱԳ

Արիա	958	3 րբ
Ասա	955	41 »
	Նադաբ.	954 2 »
	Բասա	953 23 »
	Էլա	930 4 »
	Չաբբի	929 7 րբ
	Ամի.	929 12 րբ
	Աբաս.	918 22 »
Յովսափա	914	25 »
	Որոզիա	897 2 »
	Յովրամ.	896 12 »
Յովրամ.	892	8 »
Որոզիա.	885	4 »
Գոթոդիա	884	7 »
Բաշափա		
Յովա	878	40 »
	Յովաբաղ	856 17 »
	Յովա	840 16 »
Ամասիա	838	29 »
	Երրորդամ.	825 41 »
Ոզիա	810	52 »
	(Ամամէլ)	784 12 »
	Չաբաբիա	772 6 րբ
	Սեղոմ.	772 4 »
	Մանայեմ.	771 10 րբ
	Փակէիա.	760 2 »
	Փակէիա.	758 20 »
Յովսափա	758	46 »
Աբաղ	741	46 »
	(Ամամէլ)	738 10 »
	Ոզէէ	729 19 »
Եզէկիա.	726	29 »
	Սամարիա	721
	Կառնուի	
Մանասէ	697	55 »
Ամոն	642	2 »
Յովսիա	640	31 »
Յովաբաղ	609	3 րբ
Յովսիա	609	11 րբ
Յովաբին	598	3 րբ
Սեդէկիա	598	11 րբ
Երուսաղէմ	588	
	Կառնուի	

Թագաւորաց Գիրքը: Թագաւորաց առաջին երկու գիրքը որ Սամուելի կ'ընծայուին՝ չեն կրնար ամբողջ անկէ գրուած ըլլալ, քանզի Ա Թագ. ԻԵ. գլխին մէջ կը յիշուի անոր մահը, 1055 ին նախ քան զԳր.: Հաւանական է սակայն թէ մինչև յիշեալ գլուխը Սամուել գրած է. իսկ մնացեալ գլուխները կ'ընծայուին ընդհանրապէս՝ Նաթանի և Գա-

գայ, 1018 նախ քան գրք. : Թագաւորաց առաջին երկու գիրքը կը պարունակեն Սամուելի, Սաուլայ եւ Դաւիթի պատմութիւնները : Ասոնցմէ վկայութիւն բերուած է Նոր կտակարանին մէջ, Գործ. ԺԳ. 22. Եւր. Ա. 5. Նաև սաղմոսաց եւ ուրիշ գրոց մէջ կան այս գիրքերն ակնարկող խօսքեր : Վերջին երկու գիրք Թագաւորաց կը պարունակեն Յուդայի եւ Իսրայելի թագաւորաց պատմութիւնը միանգամայն խառն, սկըսելով ի Սողոմոնէ եւ վերջացնելով Սեզեկիսաւ, տարրեր ի գրոց Մնացորդաց որ Յուդայի թագաւորաց պատմութիւնը միայն կու տան : Այս վերջին երկու գրոց մէջ պարունակուած պատմութիւնը անտարակոյս գրուած են ի մոռնէ ներշնչեալ հեղինակէ, եւ չեն հաւաքածոյ : Մեր կարծուի թէ գրուեցան յառաջ քան զգիրտ Մնացորդաց : Ըստ աւանդութեան Հրէից իրեմիա է հեղինակ այնց գրոց, 620 ին նախ քան գրք. : Մատենագիրն հաւանականապէս իւր նիւթն առած է երկուց թագաւորութեանց պատմութիւններէն զորոս գրած էին ժամանակակից մարգարէք կամ քահանայապետք, Գ. Թագ. ԺԱ. 41 : Տես Մնացորդք : Սուրբ Գրոց այս չորս գիրքերը մեծապէս օգտակար եւ խրատական են : Լը ցուցնեն մեզ զլիւրի կատարումն խոստմանց եւ արդարաւթեանց Մովսիսի, եւ իւրաքանչիւր էջ կը հաստատէ ոտ աստուածազգեցիկ խօսքը թէ «Տէրոջ երկիւղը սկիզբն է իմաստութեան» :

Թագաւոր-Փաղասար, արքայ Ասորեստանի, հրաւիրուեցաւ Յուդայի Աբազ թագաւորէն օգնել նմա ընդդէմ թագաւորացն Ասորոց եւ Իսրայելի, Գ. Թագ. ԺԶ. 7-10 : Թագաւոր-Փաղասար եկաւ Պաղեստին, եւ ծանր հարկ առաւ յԱբազէ, ուստի եւ նեղեց զնա բայց չօգնեց, Բ. Մնաց. ԻԲ. 20, 21 : Իսկ Իսրայելի թագաւորութենէն գերի տարաւ շատ քաղաքաց բնակիչները, եւ նոսրոյց զանոնք իւր տէրութեան այլեւայլ կողմերը, 740 նախ քան գրք. : Ա. Մնաց. Ե. 26. Գ. Թագ. ԺԵ. 29, եւ այսպէս յանգեալ կատարեց Ե-

սայեայ մարգարէութիւնը, Ես. Է. 17. Ը. 4 : Լը կարծուի թէ Յարէբ, Իշթ, անունն առ Ովեսայ, Ովս. Ե. 13. Ժ. 6, կը նշանակէ այս թագաւորը : Թագաւոր-Փաղասար իննուտասն տարի թագաւորեց ի Նինուէ, եւ թողուց թագաւորութիւնը Սաղմոնասարայ իւր որդւոյն :

Թագուհի երկնից, անուն զոր կռապաշտ Ներայեցիք կու տային լուսնի, Երեմ. Է. 18. ԽԻ. 17, 18 : Տես Աստաբա :

Թագազաղ, Կել-Բէ-Է, կը թուի թէ էր զլիւսուոր դաշնակից ցեղերուն, եւ փողոզազմորայ հետ միարանեցաւ արշաւել Սիդգիւրի ձորը, Սէր լեռը, եւ, բայց յաղթուեցաւ յԱբրահամէ, Մենդ. ԺԳ. 4-16 :

Թագեա, մականուն Յուդայի առաքելոյն : Տես Յուդայ Բ. :

Թագմօր, արա-Ինի, Գ. Թագ. Թ. 18, քաղաք շինեալ ի Սողոմոնէ յանապատին Ասորոց, Անապատ Արարիոյ սահմաններուն վրայ դէպ ի գետն Եփրատ, Բ. Մնաց. Ը. 4 : Հռու եւ մարգոց բնակութենէ, անշէն ամայութեան մէջ բարեբեր հողի մը վրայ : Հաւանական է թէ Սողոմոն շինեց այն քաղաքը գիրացնելու համար Արեւելից հետ իւր առուտունը, զոր յառաջ տանելու համար

Հարկ էր Արաբիայ այն անջրդի աշտպատին մէջ սեննեալ տեղ մը, ուր ճանապարհորդք կարող ըլլային գտնել առատ ջուր։ Թագմօր էր իբր հարիւր քսան մզոն ի հիւսիսայ արեւելից Դամասկոսի։ Տեաւաորութիւն մը որ աւելի քան զկէսն էր հեռաւորութեան մինչև Նիքատ։ Սկզբնական տնտեսը պահուցեալ մինչև ցԱղքատանդը։ Աղքատանդ տիրեց այն կողմերը մինչև այս քաղաքը, որ յետոյ փոխելով Թագմօր տնտեսը կոչուեցաւ Պալմիրա, թէպէտ երկուքն ալ միենային բանը կը նշանակէին, այսինքն “արմուսնեաց քաղաք”։ Պալմիրա 130 ին տունուցեալ Հաովմայեցիներէն, և իբր հարիւր յիսուն տարի եղաւ գաշաւար նոցա։ Երբորդ գարուն մէջ տնտեսի թագուհին ջնջնորիւ կը թագաւորէր հան բայր մերձակայ գաւառաց վրայ, մինչև որ յաղթուելով տարուցեալ յԱրեւիտանսէ ի Հաովմ իբրև գերի։ Երբ Սարակինսոք յաղթող եղան յարեւել, տիրեցին այս քաղաքին, և կոչեցին զայն միւսանգամ Թագմօր ըստ առաջին տնտես զոր և ցարդ կը պահէ։ Թէ երբ եղաւ աւերակ, տառապիւ չի գիտցուիր, բայց հաւանակաւորպէս կը կարծուի թէ այն աւերումը պատահեցաւ մինչդեռ քաղաքը Սարակինսոսաց ձեռքն էր։ Անոր այժմու երեւութիւն վրայ այսպէս կը խոսին Վաւ և Տաւթին, որ այցելութիւն ըրին հան յամի Տն. 1751. “Հաղիւ կրնայ մարդ երեւակայել քան զայն երեւոյթ աւելի միայն գրուող բան մը։ Այնչափ մեծ թաւով կռնթմտկան սիւներ, որոնց մէջ որմ կամ ուրիշ շինուած շատ քիչ կը տեսնուի, կ’ընծայեն տեղի որ արգարեկ հիւսնայի է զանազանութեամբ”։ Վաւի սա գիտութիւնը կ’ընէ. “Աւերակներով ծածկուած այս տեղերը մերթ կը գտնենիք պալատներ յորոց ուրիշ մնացորդ չկար բայց բակը և որմնակ. մերթ մեհեան մը որոյ արտաքին սիւները միայն կը կենային կիսով չափ փլած. մերթ ևս արտաքին գաւիթ մը, ճեւելք մը, յաղթական կամար մը։ Եթէ այս յափշտակիչ տեսարանէն դարձնելով մեր աչուաները նայինք

վար, ուրիշ նշնայեալ զանազան տեսիլ մը կ’ընծայուի մեզի։ Ո՛ր դիւ նայինք գետինը, կը գտնենք կիսով չափ թաղուած քարեր, ախաւեղագէտներու բեկորներ, բարաւորներու կտորուանք, աւրուած քանդակներ, բոլորովին եղծեալ գորշաւիւր, կըրկաեալ գերեզմաններ, ազրեզ պղծեալ բազիլիկներ։ Նիսուածաց մեծ մասը, որոց աւերակներն արդ նկարագրուեցան, Գրիստոնէութեան առաջին երեք դարերէն են, մինչ անձե կոյսը փլատակաց, հոգով և խոտերով խառն, կը պարսուսակեն միայն Սողոմոնեան Թագմօրի մնացորդները։ Քաղաքին արեւելեան կողմ կայ մերկ ըլլանքներու ող մը, առ որոյ ոտորոտով շինուած էր քաղաքը, իսկ քաղաքին միւս կողմերը բաժնուած էին անապատան պարսպով մը։ Քաղաքն էր ի սկզբան շուրջանակի իբր տասն մզոն, բայց այն աստիճան աւերեալ է հիմա, որ տեսնուող քանակութեան բաւն ողջ մանկներ գտնել և որոշել շատ դժուարին է։

Թաքաւա, Ընոյ, կուտակալ Սամարիայ առ Դարեհիւ, որոյ կառավարութիւնը կը գովուի իբրև արգարեկ մեզմ առ Հրեայո, Եղբ. Ե. և Զ. 519 ին նախ քան զԳր.։

Թաղուամ. Հրեայք միշտ մեծ փոյթ ունէին թաղել իրենց մեռելները, Ինչ. 9. ԼԵ. 29. Անթաղ մնալը կը համարուէր յետին անարգութիւն և գժախտութիւն, Ժող. Զ. 3. Երեմ. ԻԲ. 18, 19, ուստի ոչ ոք անթաղ կը թաղուէր, և ոչ իսկ թշնամին։ Բարեպաշտը զթոյ զոտ կը համարէին անտէրուծ մեռելները թաղել։ Արգարեկ անթաղ գիւկուծը տեսնել ինչ անտանելի էր Հրեից, որ իրենց երկիրը պղծեալ կը համարէին, ԼԵԺ երբեք մեռելոյ մարմինը թողուէր ի տես նշաւակի, Բթաղ. ԻԱ. 14, նա մանաւանդ մեռելի մը, կամ ըստ գիպաց մեռելի մը գլա՞ծ բանի գաղչոյն իբրև պիղծ պարտական էր որբուիլ օրինական արարադութեամբ, Բու. ԺԲ. 11-22.

Սուրբ Գրոց մէջ երկու անգամ միայն կը յիշուի մեռել տարել. Սաւուգի և անոր որդւոց յօշոտեալ

մարմինները, Ա Թագ. ԼԱ. 42, և ժամատախանէ մը մեռնողներ, Ամփս. 9. 40. Սոփորութիւն էր մօտաւոր ազգականաց գացել մեռելոյ աշուրները և տալ նմա վերջին համբոյրը, և ոկտանել կոծը, Եննդ. Ի9. 4. Ե. 4. Ուրիշ ազգականներ և բարեկամներ կու գային մասնակից ըլլալ այս կոծին որ մերթ կը դադրէր և մերթ նորէն կը սկսէր մինչև յետ թագման, Եննդ. ԺԱ. 49 մեռելոց ողբը և կազանը կը յիշուի Մարկ. Ե. 38. Առ արևելեայտ տապաւին ոսփորութիւն է լայական կանայք վարձել, Երեմ. Թ. 17. Ամփս. Ե. 46, որ կը գողէին մեռեալը, Գործ. Թ. 39, և կազազային ձայնիւր և ցնորական շարժումով, երբեմն նաեւ երաժշտական տիւրը նուագօք, Մատթ. Թ. 23, խորին ցաւ յայտնի կը ջանային, Եզեկ. ԻԻ. 47, 48.

Իսկ և իսկ յետ մահուան, մեռելոյն գիտիլ կը լուսային և կը գնէին պտաշած սնննակ մը, Գործ. Թ. 39, ապա կը պտանին կտուօք և անուշահոտ նիւթերով, և գլուխը վարձանակ կը կապէին, Մատթ. ԻԻ. 59. Եննդ. ԺԱ. 44. Եթէ մարմինը պիտի չգմաւորուէր, շուտ կը թաղէին, թէ երկրին տաք կիճային պտանաւաւ, և թէ վառն զի բոտ օրինաց որրուելու համար մահուան և թաղման մէջտեղ դաւն ուրիշ կ'անցներ քսանեւորս ժամ, Գործ. Ե. 6, 10. Գիտիլ պտանելն ետքը կը գնէին դազաղը, որ էր տախտակամած և կը գրուէր պտազարակի մը վրայ, զոր չորս ծայրերէն բռնելով կը տանէին գերեզման, Բ Թագ. Գ. 31. Ղուկ. Ի. 44. Երբեմն կը գործածուէր մեծագին և փառաւոր դազաղ կամ դահաւորակ, Բ Մնաց. Ժ9. 14. Իսկ Թագաւորաց և ուրիշ մեծամեծաց մարմինները կը գրուէին նաեւ փայտակերտ արկղերու կամ քարէ տապաններու մէջ. Ազգականք և բարեկամք մեռելոյն կ'երթային դազաղին ետեւէն մինչև գերեզմանը որ ընդ հանրապետ թաղքէն դուրս էր. Երբեմն յետ յազարկաւորութեան հացկերբով կը արուէր, Երեմ. Ժ9. 7, 8, և հետեւեալ օրերը տեսարք մեռելոյն երբեմն երբեմն կ'երթային գերեզմանը

լալ, և զարգարել շերիմը դաւար ծաղկը, Եննդ. ԺԱ. 31, սոփորութիւն մը որ դեռ կը տեւէ. Տես և Զմեռել և Գերեզման.

Թամար, արժանի, 4. Կին ռեֆանանացի, մայր փարէսու և Զաւայի, Եննդ. ԼԲ.

2. Մին ի դատերաց Դաւթի. Տես Թումի.

3. Մին ի դատերաց Արիստոմայ, Բ Թագ. ԺԻ. 27.

Թամմա, 4. հարձ Եղիփազու, որդւոյ Եսաւայ. Այս անունը կը յիշուի Եղովմայեցի ցեղերուն պատմութեան մէջ, Եննդ. Լ9. 42, 22, 40. Ա Մնաց. Ա. 36, 31.

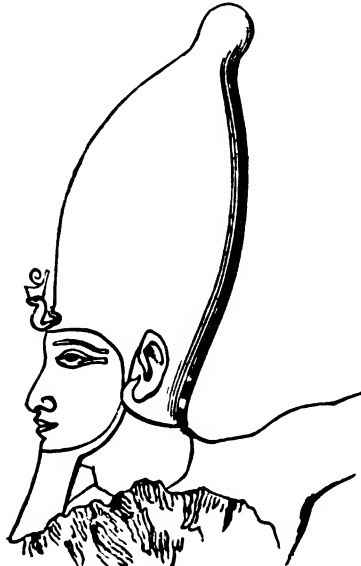
2. Հին քաղաք Գանահացաց, Եննդ. ԼԲ. 42-44, կը կոչուի և Թամմաթա. Տես նուաճման երկրին Գանահացաց յիւրաքելէ, Թամմա կ'իշխար Յուդայի և Դանայ սահմանին վրայ, Տես. ԺԻ. 40. ԺԲ. 43. Երկար ժամանակ մնաց ընդ իշխանութեամբ փշտացաց. Սամփոսի կինը Թամմայի էր, Դատ. ԺԻ. 4-5. Բ Մնաց. ԻԲ. 48. Թամմայի ամայի տեղը որ հիմա Դիպնէ կը կոչուի՝ երբ մզն հեռու է Զօրայէ, յարեմաից հարաւայ.

Թամմաթ-Թարես, կամ, Թամ. Թար-Թարա, Դատ. Բ. 9, քաղաք յերկրին Եփրեմայ, որ եղաւ ընդ կութեան տեղի և ժառանգութիւն Տեսուայ, և տեղի թաղման նորա, Տես. ԺԲ. 50. ԻԻ. 30. Տեղին զոր Տեսու ընտրեց իրեն ընդկութեան համար՝ կը Թուի թէ էր այժման Դիպնէ, երկիր ցուրտ և լեռնային, Կօֆնայէ Սլանիպատարիս երթալու ճամբուն վրայ.

Թամուզ, Ասորաց կուսք, կը յիշուի Եզեկ. Ը. 44, ուր կ'ըսուի թէ կանայք կու լային Թամուզի համար Ընդհանրապէս կը կարծուի թէ Թամուզ էր Փիւնիկիցաց Ազոնիսը, և Թարես Եգիպտացաց Ոսիրիսը. Ազոնիսի առասպելիալ մահն ու յարութիւնը, որ կը կարծուի թէ նշանակ էր արեգական մեկնելուն և դառնալուն, կը տօնուէր ամառնալին արեգադարձին ժամանակը նախ ողբովք, և ապա ուրախութեամբ և անառակ խնջուիք.

Թառաք, Թաղաւորանիստ քաղաք Գաննանցւոց, Յեռ. ԺԲ. 21, յերկրին Իսաքարու, բայց արուած էր Մանասէի, Յեռ. ԺԷ. 11. ԻԱ. 25: Հոն կայ ցարգ փոքր անդ մը որ կը կոչուի Թառանաք, Յեղբայրէի դաշտին հարաւային սահմանին վրայ, չորս մղոն դէպ ի հարաւային արեւելք Մակեդոնի տեղէն որ բնահանրապետ կը յիշուի Թանաքայ հետ, Դատ. Ա. 27. Ե. 19. Գ Թաղ. Դ. 12:

Թառն, այն է՝ հոսուժն արեան, անսուն արտի որ կը պատճառի մանաւանդ Թուփ կոչուած ուռլոյցնէրէ, Բ Որ. ԻԸ. 27. Ա Թաղ. Ե. 12:

Թարաղա, Բարձրօյն, Թաղաւոր Եթովպիոյ կամ Քուշոյ և Եգիպտոսի: Այս Թաղաւորը հզօր բանակաւ եկաւ օգնել Եգիպտոսի յորայ վերայ եկած էր Սենեքերիմ, Դ Թաղ. ԺԹ. 9, բայց Ասորեստանեայց բանակը ջնջուեցաւ յառաջ քան զմատնելն ի ճակատ, Ես. ԼԷ. 49, 712 ին նախ քան զՔր.: Թարաղա է անտարուկոյս հարակայն Մանթիօվոյ, և Տէաքքան Սարարոնի, երրորդ և վերջին

Թաղաւոր քան և հինգերորդ կամ Եթովպիոյ կամ հասունութեան, Լը կարծուի թէ է Նոս. Լ. 2 Տամարին մէջ յիշուած փարաւոն, և թէ նոյն Ես. ԺԹ. գլխոյն մէջ նկարագրուած անիշխանութիւնը պատահեցաւ առ Թաղաւորութենէն ետքը: Թառաղա էր հզօր Թաղաւոր, որ կը տիրէր վերին և ստորին Եգիպտոսի միանգամայն, և տարածեց իւր իշխանութիւնը մինչև յԱսիա և մինչև յարձանս Հերակղի յարեմուտո: Անուն և յաղթութիւնը սորա յիշեալ են հին մեհենի մը արձանագրութեանց մէջ ի Մեաինէզ Ապու, ի վերին Եգիպտոս: Բասեյլիս անկէ օրինակած է անոր գլխոյն պատկերը որ ի վերայ:

Թարա, որդի Նաբոքոյ և հայր Նաբոքոյ, Աւանու և Արաւհամու, Եննդ. ԺԱ. 24, ծնաւ զԱրաւհամ ի հասակի եօթանասուն և երկուցամաց, յԱւր քաղաքի Քաղդէացւոց: Երբ Արաւհամ կոչուեցաւ Աստուծոյ երթալ յերկիրն աւետեաց, Թարա և բոլոր տունը զացին անոր հետ ի խառան, ի Միջագետս, իբր 1918 ին նախ քան զՔր., Եննդ. ԺԱ. 31, 32: Թարա նոյն տարին մեռաւ ի խառան երկու հարիւր եօթանասուն և հինգ տարուան: Սուրբ Գիօք յայտնի կ'ընէ թէ Թարա կառապաշտէր, կամ ժամանակ մը կառապաշտեան սովորութիւններ խառնեց ճշմարիտ աստուածապաշտութեան հետ, Յեռ, ԻԴ. 2, 14. և ամառ կը կարծեն թէ նոյն իսկ Արաւհամ այնպէս ըրաւ ի սկզբան, բայց յետոյ Աստուած շնորհք բնութիւն ծանցուց անոր այնպիսի պաշտաման ունայնութիւնը, և Արաւհամ ազատեց նաեւ իր հայրը կառապաշտութենէ:

Թարքալ, անուն կոտց զոր Աւաջիք մուծին ի Սամարիա, Դ Թաղ. ԺԷ. 31:

Թարքիս, 1. երկրորդ որդի Յուանայ, Եննդ. Ժ. 4:

2. Թարքիս, հին քաղաք, Սպանիոյ հարաւային կողմը, կուտտուէր զուիվի կոչուած գետոյն երկու բերաններուն մէջտեղ: Իր գաղթականութիւն փրկիկեցւոց, և քան զամենայն վաճառաւոր քաղաքս ան-

ուանի Երբայեցւոց և փունիկեցւոց առաւտուորին համար, թէ Թարսիս յարեմուտս էր, յայտնի է Եննդոց ժ. 4 համարէն, ուր Թարսիսի հետ կը յիշուին Եգիպտոս, Կիտացիք և Դագացիք, Տես և Սաղմ. Հր. 10: Ըստ Եգիպտիկի 1. Ը. 13, էր Գարեար տեղի զաճառականութեան ըստ Երեմայ ժ. 9, Թարսիսէն կու գար արծաթ, երկաթ, անագ և կապար ի զաճառանոցս Տիւրքոսի փունիկեցիք ի Յապպէ և Կրնաւորկէին ի Թարսիս, Յովն. Ա. 3, 4, Եսայի, 41. ԻԳ. 1, 6, 10, յայտնապէս կըսէ թէ Թարսիս էր երեւելի գաղթականութիւն փունիկեցւոց: Կը յիշուի ուրիշ հետաւոր տեղութեանց հետ, Ես. 42. 19, Բաբելոն այս պարագայք կը յարմարին Սպանիոյ Թարսիսի:

Բայց Սուրբ Գրոց վերոյիշեալ համարներէն ոմանց մէջ Թարսիս կը թուի առնուած ընդհանուր նշանակութեամբ, իբրեւ արեւիցէ հեռաւոր քաղաք ի ծովեզերս Եւրոպայ, և աստի սովորութիւնն եղած կը թուի «Թարսիսի նաւ», կոչել արեւիցէ մեծ նաւ զաճառականական, հեռաւոր տեղեր նաւարկութեան համար շինուած: Յայտնի չէ ասկանին թէ նաւք, զորս Սողոմոն շինել տուաւ ի Գաաթոն-Գաբար առ Կարմիր ծովուն, Ափրիկէի հարաւային կողմէն գառնալով կ'երթային ի Թարսիս Սպանիոյ, թէ Թարսիս անուըր տըրուած է ուրիշ նշգրական կամ Եթովպական քաղաքի մը, ինչպէս Ամերիկա գտնողներն արեւելեան լանտներն, Հնդկաստան և Հնդկ, տաւին Ամերիկայի և Ամերիկացւոց, Գ թագ. Ժ. 22. ԻԲ. 48, 49. Բ Մընաց. Թ. 21. Ի. 36. Ես. ԻԳ. 1, 14. Կ. 9:

Թափելու ճուէր, թիւ չափով գինի որոյ մէկ մասը կը թափուէր զոհին վրայ, և ճնացորդը կը արուէր քահանայից, Եւ. ԻԹ. 40. Ղևա. ԻԳ. 18. Թաւ. ԺԵ. 5, 7: Այս նրուէր հաստատուած կ'երեւի ցուցնելու համար թէ բոլոր երկրաւոր բարիք Աստուծմէ են, Եննդ. ԼԵ. 14:

Թափել, սպիտակացուցիչ կամ լուացարար հանդերձի: Թէ ինչպէս կը սպիտակացնէին թափելք հան-

դերձներ՝ ծանօթ չէ: Քրիստոսի հանդերձներն յայլակերպութեան և զան սպիտակ փայլուն, այնպէս որ «երկրիս վրայ թափել մը չկրնար ճերմկցնել», Մարկ. Թ. 2: Յիշուած է նաև թափիչներուն օճառը, Մաղ. Գ. 2, և թափիչներու աղբիւրը, Տես Ռովգէլ:

Թափուա, 1. զարդիւն թէժֆուհ, քաղաք Քերրոնի հիւսիսային արեւմտեան կողմը, բլուրներու մէջ, Յես. ԺԲ. 17. ԺԵ. 53:

2. Ուրիշ քաղաք Յուդայի, յարեմոյց հարաւոյ Քերրոնի, Յես. ԺԵ. 34:

3. Քաղաք Եփրեմայ և Մանասէի սահմանին վրայ, Յես. ԺԶ. 8:

4. Ոմն ի տոհմէն Քաղէայ, Ա Մնաց. Բ. 43:

Թափաւ, հին Թափասկոս, երեւելի քաղաք յարեմոնեան արեւմտ Եփրատայ, և հիւսիսային արեւմտեան ծայր տեղութեան Սողոմոնի, Գ թագ. Դ. 24: Իբրեւ վերջին հուն Եփրատայ դէպ ի հարաւ, կարող էր այն քաղաքը Սողոմոնի որոյ նպատակն էր արեւելից զաճառականութիւնը ձգել ի Պաղեստին: Այս նպատակաւ շինեց Սողոմոն զԹափմոր անապատին ճամբուն վրայ: Թերեւս այս քաղաքը կը հասկցուի Գ թագ. ԺԵ. 46 համարին մէջ, թէպէտ ոմանք հոս ուրիշ քաղաք մը կարծեն մօտ ի Սամարիա:

Թերեւս, քաղաք Եփրեմայ մօտ ի Սիքիմ, որոյ ի պաշարման սպանուեցու Արիմեյէք, Դատ. Թ. 50-55. Բ թագ. ԺԱ. 21:

Թեղաքի, Թեղէր քաղաք էր յերկրին Նեփթալիմայ, Հոս ծնած էր Եղիա, Գ թագ. ԺԷ. 1: Թեղրէ կը յիշուի անկանոն գրոց միայն մէջ, Թեղալիպ, անգիտ առ Քովարդ գետով ի Միջագետս, ուր Ասորեստանցիք բնակեցուցին Հրէից գերութեան մաս մը, Եգեկ. Գ. 15: Թալլապա անուն քաղաք մը գետ կայ այն կողմերը:

Թեղօղ, ծառ մշտադալար, ձեռով և մեծութեամբ նման Լույսարտիկ կաղամախոյն: Փայտը շատ տակուն է, և կը թուի թէ գրօշիւց համար կը գործածուէր, Ես. ԻԳ. 14: Կը

կարծուի թէ Սուրբ Գրոց մէջ “մայր” բառն ուրիշ ուրիշ գործածուած է փոխանակ թէղջի, Բ թագ. Զ. 5, և այլուր :

Թեմա, իսմայելեան ցեղ և փոքր գաւառ, ի Տիւսիոյ Անապատ Աւարայի գէղ ի Գամառնոս, Եփես. ԻԲ. 15. Կը յիշուի Գեղանայ Տեա, Ես. ԻԱ. 14. Երեմ. ԻԵ. 23, և անուանի էր իւր կարաւաններուն համար, Յու. Զ. 19: Այն երկրորդ տաւառն թեմա կը կոչուի Արարացիներէն :

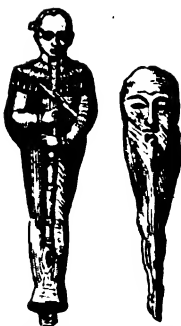
Թեմա, հոր—, քաղաք և գաւառ յարեւելեան Եղովմա, հոն բնակեցաւ Թեման, Թուման Եսայ, Եփես. ԼԶ. 11, 15, 42. Ամսի. Ա. 12. Ամբ. Գ. 3: Բնակիչք Թեմանայ, Եփես. ԼԶ. 34, ուրիշ Եղովմայեաց պէս, համբաւեալ էին իրեն երեւի իմաստութեամբ, Երեմ. ԻԹ. 7, 20. Արդ. 8, 9: Տես և զբանն Եղիփազայ Թեմացեայ ի գիրն Յորայ: Թեսաղոնիկեցիս, Թուղք առ, Ա. և Բ.: Այս Թուղթին առաջինք են ի Թուղթն Պողոսի, և գրուեցան ի Կորնթոսէ, յամի Տն. 52 և 53. Առաջին Թուղթին մէջ առաքեալը կը յայտնէ իւր ուրախութիւնը Տեմոնթեսոս բարազ վկայութեան վրայ Թեսաղոնիկէի Քրիստոնէից հաւատքին համար, և կը զօրացնէ զանոնք ընդդէմ հալածանաց և փորձութեանց որ կրնային գալ անոնց վրայ, ցուցնելով անոնց Աւետարանին ճշմարտութեամբ համար Առաւելոյ հրաշալի վկայութիւնը, Ա. 5-10. Կը խօսի նաեւ Աւետարանին քարոզչիներուն յատկութեան վրայ, Բ. ԳԼ. 1 համարէն մինչև Գ. ԳԼ. 13, աւետարանական պատուէրներուն սրբութեան վրայ, Գ. 1-12, և Քրիստոսի և անոր ժողովրդեան յարմարեանք վրայ, Գ. 13-Ե. 11: Թուղթին մնացեալ մասը գործնական խրատներ են :

Երկրորդ Թուղթին մէջ Պողոս կ'ուզէ սխալանա ինչ յորս ինկած էին Թեսաղոնիկեցիք, մանաւանդ զերկրորդ գալուստէն Քրիստոսի կը ցուցնէ թէ յառաջագոյն քան զգալուստն Քրիստոսի պիտի յայտնուէր “մեղաց մարդը,” “կարստեան որդին,” “սրուն գալը Ստատիսիս ազգեցու-

թիւնդն է բոլոր զօրութիւնով և նշաններով աւ սուս հրաշքներով .” որ աստուածային իշխանութիւն վառել պիտի մտարեւէ եկեղեցւոյ վրայ: “Հակառակորդը հպարտացած ամենուն վրայ որ Առաւել կ'ըսուի .” Այս կանխատեսողութեան Հաղովմայ եկեղեցւոյն վրայ ճիշդ կատարումը Կը ցուցնէ թէ առաքեալն արգարեալ Հոգւոյն Արդոյ ազգամայն գրած է, քանզի Հաղովմի անդիքրիստոսական պահանջումներն յառաջագոյն գիտնալ մարդկօրէն անհնար էր :

Թեսաղոնիկէ, քաղաք և նաւահանգիստ յերկրորդ բաժնին Մակեդոնիոյ, Թերմակեան կոչուած ծոցին գլուխը: Երբ Եմիլիոս Պալատ, յետ Կիլիկիոյ Մակեդոնիոյ, բաժնեց այն երկրորդ շրջոս նահանգ, Թեսաղոնիկէ կոչու գլխաւոր քաղաք երկրորդ բաժնին, և ինչոս Հաղովմայեցի կուսակալն և համարակալն մը: Առաջ կը կոչուէր Թերմա: Բնակիչներն էին Յոյն, Հաղովմայեցի և Հրեայ, յորոց ամենեցուն կազմեց Պողոս առաքեալ Քրիստոնէական եկեղեցի մը: Հրեայ բնակիչք քաղաքին շատուր էին, և ունէին ժողովրդանոց ուր Պողոս, յամի Տն. 52, քարոզեց անոնց մի գինի միոյ երկոյ ի շարաթաւ: Ոմանք ի Հրեաց, իսկ ի Հիթանոսաց բազումք, բնիկայն զաւետարանն, լայց մնացեալ Հրեայք խորհելով նեղել առաքեալը, պաշարեցին ոռնը ուր կը կարծէին թէ կը բնակէր Պողոս: Սակայն եղբարք գաղտ յուղարկեցին զՊողոս հանդերձ Երկայեւ գէղ ի Բերեա, և այնպէս առաքեալն հանդերձ ընկերաւ իւրով զերծաւ, Գործ. ԺԷ: Թեսաղոնիկէ, զարգիս՝ Սկիւնիկ, հիմա գծուծ քաղաք է, լայց ունի իբր 70,000 բնակիչ, որոց մէկ երրորդն Հրեայ է :

Երբ Պողոս մեկեցաւ ի Մակեդոնիոյ Աթէնք և Կորնթոս երթալու, Թաղաց փոխանակ իւր զՏեմոնթես և զԵրից ի Թեսաղոնիկէ, պատուիրելով նոցա հաստատել զԹեսաղոնիկեցի Քրիստոնէայոս ի հաւատաւ ըր ընդունած էին նոքա ի ձեռն Պողոսի: Պողոս յետ այնորիկ գրեց երկու Թուղթ առ Թեսաղոնիկեցիս: Տես և Պողոս :

Թերափիս, փոքր կուռք կամ սնա-
պաշտական պատկերը, Թերափներ
ունենալէ և պաշտելէ, և անոնց
պատգամ հարցունելէ մեծամեծ օ-
գուաներ կանխելէին սնապաշտ
մարդիկ, Տես Դ թագ. ԻԳ. 24. Ե-
զեկ. ԻԱ. 21. Արեւելեան ազգերը
տակաւին հաւատք կ'ընծային յառ-
թից և բժժանաց, Հնոց Թերափները
կը Թուի Թէ էին առանին կուռքեր,
և անոնց պաշտօնը երբեմն խառնուե-
ցաւ ընդ պաշտամունս Եհովայի,
Դաւա. ԺԷ. Կը Թուի նաև Թէ Թե-
րափներէն ոմանք էին մարդակերպ և
մարդահաստակ, Ա թագ. ԺԹ. 13,
16, Ռաբելի կուռքերը, Մննդ. ԼԱ.
19, 30, Թերափներ էին. Նշմայէս
Դաւա. ԺԷ. 5. ԺԸ. 14, 20. Ովս.
Գ. 4.

Թերսա, հմայ, Երգ. Զ. 4, քա-
ղաք Բանանացոց, Տես. ԺԲ. 24,
և ապա ցեղին Մանասէի կամ Եփ-
րեմայ, և աքայասիոս քաղաք Թա-
զուարացն իսրայելի յաւուրց Յերո-
բոզմայ մինչև ի Թագաւորութիւնն
Ամրիի, որ շինեց Սամարիա քաղա-
քը, Սամարիա եղաւ այնուհետեւ
մայրաքաղաք իսրայելի Թագաւորու-
թեան, Դ թագ. ԺԵ. 14, 16, Թեր-
սայի բուն տեղը գեա գիտցուած չէ,
Թուգաս, ապստամբ Հրեայ, յիշ-
եալ ի Գամաղիել յամի Տն. 33,
Այս Թեգաս իբր սերունդ մը առաջ
էր քան զԴամաղիել, Գործ. Ե. 36,
37, ուստի և չփութուելու չէ ընդ
միւս Թեգասայ, յամի Տն. 44, զոր
կը յիշէ Յովսէփոս, Տես մահուան
Մեծին Հերովդէի ոչ սակաւ աղբւ-

տամբութիւններ պատահեցան Հրե-
ից մէջ Թեգաս էր նաև հասարակ
անուն, որ Երբայեցեղէն Մատթէոս
անուն կը պատասխանէր, և Յովսե-
պոս այսու անուամբ կը յիշէ բարե-
կարգիչ մը որ յաջողութիւն չգտաւ
և այրեցաւ ի վերջ կոյս Թագաւո-
րութեան Հերովդի:

Թերեք, Եսթ. Բ. 16, տասներորդ
ամիս Հրէից նուիրական տարւոյն,
և կը սկսէր ի յունուարի, ի սկզբան
լուսնական ամսոյն:

Թեկուե, Երեմ. Զ. 1, քաղաք
Յուդայ, զարդիւս աւերակ: Էր ըն-
դարձակ բարձրաւանդակի վրայ, եր-
կոտառան մզն չեալ յԵրուսաղէմ:
Թեկուացի էր իմաստուն կինը զոր
միջնորդ գրաւ Յովթա, Բ թագ. ԺԴ.
2: Թեկուացի էր նաև Ամոս մար-
գարէ, Ամոս. Ա. 4: Թեկուե ֆրիս-
տոնեաներ կը բնակէին առ Խալա-
կոք: Անապատն Թեկուեի յիշեալ
Բ Միացորդաց Ի. 20 համարին մէջ,
կ'երթայ ի խանութ գէղ ի Մեռեալ
ծով:

Թեկալ, փոքր անասուն անձնառ,
արջայ ցեղէն, մոռաները Թմրած կը
ճեայ, և բուն տեղն է ցուրտ երկիր-
ներ, ուստի Պաղեստին չի գտնուիր:
Այս պատճառաւ ոմանք կը կարծեն
Թէ, Ելեց ԻԵ. 5. ԻԶ. 14. Եզեկ.
ԺԶ. 10 և այլուր յիշուած "Թէհալ
մարթը," իբրև ծածկոյթ խորանին և
ի պէտս կոչեաց, էր մարթ ոչ Թէ
այս անասնոյն, այլ տեսակ մը ձկն-
նարջայ որ կը գտնուի Կարմիր ծովուն
մէջ: Պուրջհարաւ կ'ըսէ Թէ տեսած
էր ծովեզերքը սպանուած մեծ ձկան
մը մարթոյն մասերը որ մէկ մտա
Թանձր էր, և զոր Արաբացիք կը
գործածէին հաղթափ շինելու:
Այլք կը կարծեն Թէ Թէհալ էր երէ
վայրի, այժմեան անասկէն, և Թէ
առք մարթը կ'առնուին Հրեայք յԵ-
գիպտոսէ:

Թեոփիլոս, ապոստոսի, պատ-
ուաւոր սմ առ որ կ'ուզէր Ղուկաս
աւետարանիչ իւր աւետարանը և
զգիրս Գործոց Առաքելոց, Ղուկ.
Ա. 3. Գործ. Ա. 4: Այս տէնին վե-
րայ ընդհանրապէս ոտ միայն կրնա՞ր
ըսել Թէ, հաւանականաբար էր սմ
ի պատուակոտնաց որ կը բնակէին ար-

տաղոյ Պաղեստինու, և Թողած էր Տեթառնոսութիւնը՝ Գրիստոսի կրօնքն ընդունելու համար:

Թրեմի: Թթենի Թարգմանուած բառը բուն կը նշանակէ լաշու, և գործածուած է պնդարի ծառերու համար որ կը ծորեցնեն բաղաման կամ խէժ: Մասնաւոր տեսակները ժանտթ չեն. Թէպէտ ամանք կը կարծեն թէ Թթենուով պարտ է հասկնալ կաղամարի և կամ սուղ տեսակ մը, Բ Թադ. Ե. 23, 24. Ա ՄԵ. նաց. ԺԴ. 14, 15:

Թիզ, ԵՄ. ԻԼ. 16, հեռաւորութիւնն ի ծայրէ բոլոր մաստի մինչև ի ծայր ձկութիւնն երբ մատուցները տարածուած են: Թիզն իրր ինը մատնալ է:

Թիքաւ, մին յորդոց Զարեթի, որ կը կարծուի թէ էր նախահայր Թրաղացւոց, Կննդ. Ժ. 2:

Թիւատիր, քաղաք Լիւզիոյ, ի փքրն Ասիա: Բնակիչք Թիւատիր քաղաքէ էին Մակեդոնացի գաղթականք: Ասո քաղաքի իսկզբան կը կոչուէր Պեղոպիա և Եւհիպպիա, զարդին՝ Ագ Հիսար: Էր Լիւզիոյ և Միւսիոյ սահմանին վրայ, մօտ ի Լիւզոս կամ ի Գայլ գետ, ի մէջ Սարդիկեայ և Պերսամայ: Աստի էր Յայտնութեան «եթն եկեղեցիներուն» մին, Յայտ. Ա. 11. Բ. 18, 24: Միքանի ներկելու արուեստին համար նշանաւոր էր Թիւատիր, ինչպէս կը տեսնուի արձանագրութենէ մը որ մօտերս գտնուեցաւ հոն. և տակաւին շատ կարմիր կտաւ կը զրկէ ի Զմիւռնիա, իր Թիւտուն մզոն հեռի յարեմոյից հարաւոյ, Գործ. ԺԶ. Ագ Հիսար աղքատ քաղաք է վեց հազար բնակչոք, որ մեծաւ մասամբ Մահմետական են:

Թիւտունութիւն, պոլիքն յաղաւել լաւութիւն, քանզի այս արարողութեան մէջ արտաքին ժորթը կը յապաւէին: Առտուած պատուիրեց Աբրահամ Թիւտունի իրր ի նշան ուխտին իւրոյ, և նահապետար հնազանդելով այս պատուէրին Թիւտունեցաւ իննսունեկնիսմանի, ինչպէս նաև անոր որդին իսմայէլ, և Աբրահամու ասան մէջ ամէն արու, Կննդ. ԺԻ. 10-12: Առտուած նոյն

պատուէրը տուաւ նաև Մովսիսի, և անոնց որ կ'ուզէին մասնակից ըլլալ զատկական զոհին՝ հրամայուեցաւ Թիւտունութիւն և կատարել այս պատուէրն այնուհետև բոլոր արու տղայոց վրայ անոնց ծննդեան ութերորդօրը, ԵՄ. ԺԲ. 44. Ղևա. ԺԲ. 3. Յովհ. Ե. 22: Հրեայք միշտ մեծ զգուշութեամբ պահած են այս օրէնքը, և կ'երեւի թէ նաև Եգիպտոսի մէջ կը կատարէին զայն, Յեռ. Ե. 4-9:

Ոչ միայն Իսրայէլացիք, այլ և Արարհամէ սերեալ ուրիշ ազգեր, ինչպէս Իսմայէլացիք, Արարացիք, պոլովքն հանգերէ, ունէին Թիւտունութիւն: Զարգիս Մահմետական կրօնքին էական պայմաններէն մին է Թիւտունութիւնը, և Թէպէտ Ղուրանին մէջ պատուիրուած չէ, կը գործադրուի՝ ուր որ կը դաւանուի այս կրօնքը: Տեսակ մը Թիւտունութիւն ունին նաև Հապէշք, և պոլեայլ ցեղք հարաւային Ափրիկէի, ինչպէս նաև սովորութիւն էր առ հին Եգիպտացիս: Բայց ապացոյց չկայ թէ Թիւտունութիւնը կը կատարուէր տղայոց վրայ, կամ թէ էր բնդհանուր, ազգային կամ կրօնական սովորութիւն յառաջ քան պատուիրելն Առտուծոյ առ Արարհամ:

Հրեայք մեծ անարութիւն կը համարէին անթիւտունութիւնը, և մեծագոյն թշնամանքն առ նոսա էր կոչուիլ «անթիւտա», Պոզոս յաճախ կը յիշէ այսու անուամբ զՏեթանոս, Էսթ. Բ. 26, մինչ զՀրեայս կ'անուանէ «թիւտունութիւն», ևն:

Հեթանոսութեան ի Գրիստոսնէութիւն գարնդնեցուն վրայ եռ այս օրէնքը կատարելու վէճը մեծ խռովութեան պատճառ եղաւ նախի եկեղեցւոյն մէջ, Գործ. ԻԻ. և երկար տեւեց մինչև որ հաղիցուեցաւ թէ «Քրիստոս Յիսուսով ոչ Թիւտունութիւնը բան մըն է, ոչ ալ անթիւտունութիւնը, հապա նոր ստեղծուած ըլլալն է բանը», Գաղ. Ե. 2, 3. Զ. 15:

Ճշմարիտ Թիւտունութիւնը որովհէտ է, և «որտեւ և ականջով անթիւ

փաստ" են անոնք որ չեն ուզեր հնա-
գանդիկ Աստուծոյ օրէնքին, և ոչ
ընդունել զԱւետարանն Քրիստոսի:
Թմբուկ, գործի երաժշտական, ի
վազուց և ստեպ յիշատակեալ ի
Սուրբ Գիրքս, Եննդ. ԼԱ. 27. Յոր.
ԻԱ. 12: Հրեայք Գոփ կոչէին զայն,
և այս անուամբ կը հարկաւային թմբկի
ամէն տեսակը: Ջերեկի թէ Հրեայք
կը գործածէին թմբուկ պատերազմ-
ներու ատեն, այլ միայն հասարա-
կաց ուրախութեան ատեն, Ել. ԺԵ
20. Ես. ԻԴ. 8, և հասարակօրէն
կանայք կը հարկանէին թմբուկ,
Սաղմ. ԿԲ 25: Թմբուկ կը բաղկա-
ւոր, ինչպէս նաև հիմն, բոլորակ
չըջանակէ կամ խողովակաձև տուփէ,
որոյ երկու կողմը կ'անցունէին մորթ,
թմբկէն կը կախէին նաև բոժոժներ
կամ մանր մանր զանգակներ: Թմբ-
ուկը կը գործածուէր ուրիշ երա-
ժշտական գործեաց հետ, և ատեն
ատեն կը զարնուէր թակով կամ
ուռամբ: Կարմիր ծովէն անցնելէն
ետքը, Մարտի, քոյր Մովսիսի,
առաւ թմբուկ մը, և սկսաւ հար-
կանել և պարել ընդ այլ կանայս,
Ել. ԺԵ. 20: Յեփթայէի դուստարը
գիմնաւորեց Տայր թմբկօք և այլ
նուագարանօք, Դատ. ԺԱ. 34: Տես
Երաժշտութիւն:

Թարեւ, մին յորդոց Յարեթի,
Եննդ. Ժ. 2: Թորեւ կը կարծուի
նախահայր Տիւրարացուն, որ կը
րնակէին յարեւելեան հիւսիսային
մասին փոքուն Աօիոյ: Էին գոռ
պատերազմող, և կը բերէին գերի և
պղծէին անթիշներ ի վաճառանոցս Տիւ-
րուի, Ես. ԿԶ. 19. Եղեկ. ԻԷ. 13.
ԼԲ. 26. ԼԸ. 2. ԼԹ. 1:

Թարեւիպէն, որդի Ղամբեայ և
Սկայի, գտնի գարննութեան, Եննդ.
Գ. 22:

Թուրի, Թագաւոր Գեսուրայ, ի
սահման Պաղեստինաւ և Ասորոց
երկրին: Դաւիթ առաւ կին ասոր
գուստոր Մամթա, որ եղաւ մայր
Թամարայ և Արիսողմայ: Արիսո-
ղմ խնդրեց իւր քրոջ Թամարայ
անարգանաց վրէժը սպաննելով
զԱմնն, և ապա խոյս առաւ յար-
ջունիս հաւառն իւրոյ Թուրիի, ուր
մնաց երեք տարի, Բ. Թագ. Գ. 3:

Թովիւ, Սաղմ. ԵԸ. 4, 5: Ժող.
Ժ. 11. Երեմ. Ը. 17, անձինք որ
Հնդկաստան և Եգիպտոս շատ են,
և կը պնդեն թէ կարող են բռնել,
ընտանեցնել և վարել զօձս, կարի
թունաւորներն անգամ:

Թովլա, Իբն, 1. Երեց որդի Ի-
սաբարայ և զԻսա ազգատոճմին,
Եննդ. ԻԶ. 13. Թու. ԻԶ. 23:

2. Դատաւոր Իսրայելի ի ցեղէն Ի-
սաբարայ, քսան և երեք տարի յետ
մահուան Արիմեկեայ: Կը բնակէր
Սամիր, Եփրեմի լեռանց մէջ, Դատ.
Ժ. 1, 2:

Թովմա, առաքեալ, Մատթ. Ժ.
3, անուանեալ Յունարէն Դիդիմոս,
այսինքն Երեմ-Երեմ, Յովհ. Ի. 24,
էր հաւանականապէս Գալիլեացի,
ինչպէս միւս առաքեալները, բայց
անոր ծննդեան տեղը և կոչման պա-
րագումները ծանօթ չեն, Ղուկ. Զ.
13-15: Կ'երևի թէ էր բարուք գի-
մագրաւ, քեմ աշակերտ Յիսուսի,
անձնուրաց, բայց ոչ գիւրահաւան,
որ և առաջին եղև հաւառաւ առ-
անց ապացուցի Քրիստոսի յարու-
թեանը, Յովհ. ԺԱ. 16. ԺԻ. 5, 6.
Ի. 19-20: Ըստ բանից ոմանց ի հարց
եկի լիցւոյ, Թովմա գնաց քարոզել
ի Հնդկա. ուրիշներ կ'ըսեն թէ քա-
րոզեց Քուշանաց կամ Եթովպացոց
որ առ Կասաից ծովուն:

Հնդկաստանի մէջ կայ Քրիստոնե-
այ անուանեալ ժողովուրդ մը որ
Թովմասեան կը կոչուի, քանզի ասոնք
կը պնդեն թէ Թովմա քարոզեց Տոն
Աւետարանը: Այս ժողովուրդը կը
բնակի Ենդոսի կղզիներէն մին, ծա-
վածոցին այս կողմը:

Թովաւ, Խաւերու, Թագաւոր Եմա-
թայ յԱսորիս, զրկեց իւր որդին
խնդակից լինել Դաւթի Սուրայի
Թագաւորին Ագրազարի դէմ յաղ-
թութեանը համար, Բ. Թագ. Ը. 9-
11. Ա. Մնաց. ԺԸ. 9:

Թորգամ, զաւակ Յարեթի, Եննդ.
Ժ. 3: Կը կարծուի թէ յանուն Թոր-
գոմայ կը կոչուէր ի սկզբին Աօիոյ
այն մասը որ յետոյ կոչուեցաւ Ար-
մենիա կամ Հայք, Եղեկ. ԼԸ. 15,
16: Այս երկիրը երեւել էր իր ձիւ-
րուն և ջրիկներուն համար: Թորգո-
մացիք այժմու Հայոց պէս էին աշ-

խատաւեր, հանդարտ և վաճառա-
կան ժողովուրդ, Եղեկ. ԻՅ. 14.

Թուզ. Թղենին հասարակ է ի Պա-
ղեստին և յարևելք, և լինի պարարտ
և ջով ցամաք և ապառաժ տեղեր
ուր ուրիշ տունի գծուարաւ յա-
ռաջ կու գայ. իւր մեծութեանը և
հինգբլթակեայ տերևներուն առա-
տութեանը պատճառաւ Թղենին է
մին ի հովանաւոր ծառոց, և պտու-
ղը որ շատ առողջարար է ի կերակուր՝
բնդունելի և պատուական էր Պա-
ղեստինու մէջ. Թղենին էր նաև նը-
շանակ խաղաղութեան և իրութեան,
Գ. Թագ. Դ. 25. Միւր. Դ. 4. Զաք.
Գ. 10. Յովհ. Ա. 49-51. Թուզը եր-
կու տեսակ է, “կանուխ” և “անա-
գան”, կանուխը որ սև և սպիտակ
է՝ կը հասնի յամենանի յունիսի,
ուր անագանը զոր չորցնելով կը պա-
հեն՝ դուռ ուրեք կը հասնի յառաջ
քան զՕգոստոս ամիս: Կայ նաև եր-
կայն մթադոյն տեսակ մը անագա-
նահայտ, որ երբեմն կախուած կը
թողաւի ծառին վրայ ձմեռն ի բուն:

Թղենւոյն պտուղն է մին յախոր-
ժահամ պտղոց արևելից, և յաճախ
կը յիշուի ի Սուրբ Գիրս: Կանուխ
Թուզը մանաւանդ շատ կը գոլուի,
Ես. ԻԲ. 4. Երեմ. ԻԴ. 2. Նաւ.
Գ. 12, Թէպետ ամառնային Թուզն
աւելի առատ է, Դ. Թագ. Ի. 7. Ես.
11. 21. Թղենւոյն մասնաւոր յատ-
կութիւնն է որ յառաջ քան զտե-
րէն պտուղը կը սկսի երեկ առանց
տալու ծաղիկ: Այս ծառին տերև-

ներն այնպէս անագան կը ցցուին,
որ յիշուի է Քրիստոսի խօսքը, “Երբ
անոր ոստերը կը կակուղնան և տե-
րէները կը ցցուին, գիտէք թէ ա-
մառը մօտ է, Մատթ. ԻԴ. 32. Երգ.
Բ. 13. Պատուզն, ի դալարութեան,
է տանձաձև: Կը կարգանք պաղա-
տիտ թղոյ, Ա. Թագ. ԻԵ. 18. Դ.
Թագ. Ի. 7. Ա. Մնաց. ԺԲ. 40.
Թղոյ պաղատիտը հաւանականապէս
կողովոյ կամ կայթի մէջ կոխուած
թուզեր էին, որ չորնալով կ'ըլային
բլթ կամ հոծ մաս մը: Արմաւք
այսպէս կը կոխուին դեռ յԱրարիա:
Անպտուղ Թղենին որ չորացաւ
բանիւ փրկին մերոյ, իբրև ահեղ
ազդարարութիւն անպտուղ հաւա-
տացիոց, կ'երևի թէ միայն տերև
տուած էր: Այս ծառը ճամբուն
վրայ էր, որոյ պտուղներն ամէն
մարդ կրնար ուտել, և թէպէտ գեռ
կիծոյ ժամանակ չէր, Մարկ. ԺԱ.
14, արժան էր սակայն որ ծառն
ունենար գոնէ տհաւ և կրտահաւ
պտուղներ: Բայց և այնպէս այն թը-
ղենւոյն վրայ ուրիշ բան չկար բայց
միայն տերև, Մատթ. ԻԱ. 49.

Թուզը, կը նշանակէ նամակ, բայց
Նոր կտակարանին մէջ Թուզի կը
կոչուին յատկապէս ի ձև նամակի
գրուածներ զորս առաքելաւ և ուրիշ
ներշնչեալ անձինք գրած են առ
նախնի հաւատացեալս այլևս առ-
թիւ, գովելու, յանդիմանելու և
խրատելու համար Քրիստոսնայ եկե-
ղեցիները, Հոգին Սուրբ այսպէս
պատշաճ տեսաւ որպէս զի ունեցողիք
ճշմարիտ աւետարանին մեծամեծ
պատուէրները ոչ միայն իրրև պատ-
մութիւն գրեալ յաւետարանից,
այլ և բնաւորեալ յարմարեալ հա-
նապաղարդ կենաց մէջ ծագելի գրծ-
ուարին խնդրոց: Պէտք չէ կարծել
թէ առաքելոց ձեռքը շարադրուած
կամ անոնց թելադրութեամբ իրմ-
բազրուած որեւիցէ գիր կամ տգէ-
էր յաստուածուստ տուեալ և կամ
յարմար պահուելու առ յոպայոյ:
Տես Ա. կոր. Ե. 9. կող. Դ. 16: Առ-
տուծոյ ամենախնամ աջով պահ-
ուած են առաքելոց այն գրուածները
միայն որ ներշնչեալ էին, և յորոց
օգտակար խրատներ հանուած են և

կրնան հանուել, իրեւ ի մշտնջենաւոր սահմանադրութենէ կամ օրինադրէ հաւատոյ և բարուց: Պէտք է գիտնալ սակայն որ միեւնոյն օրէնք կամ իրաւաք միեւնոյն ինքորոց լուծմանը կրնան ծառայել: Երբ Նոր կառավարանին թուղթերէն մին կը կարգադրէ, պարտինք նկատուել թուղթին առիթով առուող գէպքը, զգարապահ առանձնաց առ որս ուղղեալ է թուղթը, ժամանակը յորում գրուած է, գրուածին ընդհանուր նշանակաւոր, ինչպէս նաեւ այլեւայլ համարներուն կամ փաստներուն բուն գիտումը: Պարտինք նկատուել նաեւ գրողին ոճը և եղանակը, բնութիւն կերպը, մասնաւոր արդիւնքը զոր գրողը յառաջ բերել կ'ուզէր անոնց վրայ առ որս կ'ըզէր, և որոց խառնուածոյն, սովորութիւններուն, ընդհանուր սկզբանց և յայնժամու վիճակին յարմարցուցած է իւր փաստին, այլովքն հանդերձ:

Նոր կառավարանին գիրքերէն քսան և մին թուղթեր են. չորեքտասանն ի Պօղոսէ, մին ի Յակոբայ, երկուքն ի Պետրոսէ, երեքն ի Յովհաննէ, և մին ի Յուլիայէ: Որովհետեւ այս թուղթերը գրած են Նոր կառավարանին մէջ առանց նկատուել անոնց ժամանակագրական կարգը, անոնց թվերցումը մեծ շփոթութիւն կրէնայ տալ, ուստի և լուսադոյն է կարգաւ գտնոնք, իթէ հնար է, այն եկեղեցիներուն, առ որս ուղղեալ են թուղթերը, Գործոց առաքելոց մէջ յիշուած պատմութեան հետ ի միասին: Այսպէս կրնայ ընթերցողը գտնել նաեւ թուղթերուն ժամանակագրական կարգը որուն միտ գրենէ արժան է, ինչպէս նաեւ թուղթը գրողին պարագաններուն որ կրնան գուշակուել, քանզի, ինչպէս բնական է, գրողին յայնժամու զգացումներն անտարակապ ապաւորուել թիւն կամ ազդեցութիւն բրած են գրուածին: Թուղթքն ուղղեալք ի Յովհաննէ և ի Յակոբայ, ի Պետրոսէ և ի Յուլիայէ առ Հրեայոց ցրուելալ շատ տարբեր են անո՞վ Պօղոսի թուղթերէն առ հեթանոս, ուստի և միեւնոյն բանի չեն կրնար ծառայել: Պօղոսիներն անշուշտ կը պարունա-

կեն խօսքեր և կ'ակնարկեն գէպքեր որ աւելի ծանօթ և ընտանի էին բուն նախնի ընթերցողներուն քան յետոյն:

Թումիմ: Տես Ումիմ:
Թուոց, Գիրքք, այսպէս կոչուած է, փասն զի առաջին երեք գլխոց մէջ կան Հրէից և Ղատացուց աշխարհասամարը որ եղաւ մասնաւորապէս յետ շինութեան և կանգնման խորանին: Գիրքին մնացեալ մասը կը պատմէ իսրայելացուց չուն ի Անայէ, և անոնց թափառին առնապահին մէջ մինչև հասան Մովարու սահման: Թուոց գիրքը գրուած է ի Մովսիսէ, 1451 ին նախ քան զՔր., և է չորրորդ դերք ընդգամաներն: Տես ՆԼԲ:

Թուլուց: Մովսէս ուրիշ անանոց պէս նաեւ թաւուները կը բաժնէ ի սուրբ և յանսուրբ: Առաջիններն ուտելի էին, վերջինները ոչ: Այս խորութեան ընդհանուր պատճառն այս է. այն թաւուք որ ընդդէմէ կամ սերմ կ'ուտեն՝ սուրբ են, իսկ անոնք որ մսակեր, շագանակեր և ձկնակեր են՝ անսուրբ: Տատրակ, աղաւնոյ ձագ ի թերեւս ուրիշ տեսակ թուլուներ, բոս օրինաց Մովսիսի, զոհել էին, Ղեւ. Ե. 7-10. ԺԴ. 4-7. Ղուկ. Բ. 24:

Մեծ գծաւարութիւն կայ ճշգիւ որոշելու, Ղեւ. ԺԱ. 13-19, և ԲՕր. ԺԴ. 11-20, արգելեալ թաւոց այլեւայլ տեսակները, և անոնց իսրայելներէն անուները թարգմանել: Տեղեկութիւնք զորս ունինք անոնց վրայ՝ կը գտնուին մեր Առտուածաշուշի թարգմանութեան մէջ անոնց տրուած անուանց յօդուածներուն մէջ:

Մովսէս գութ և կարեկցութիւն սորգեցնելու համար Հրէից, կը պատուիրէ անոնց որ, երբ թաւոյն ըլլին կը գտնեն, ձագը և մայրը միասեւմայն չառնուն, այլ ազատ թողլով մայրը, ձագը միայն առնուն, ԲՕր. ԻԲ. 6, 7:

Երգեցելի թաւոց համար փանդակ յիշուած է Երեմ. Ե. 27, նշոյպէս վարմ, Առաջ. Ի. 23. Ժողով. Թ. 12: Գիշակեր թաւուք նշանակ էին ապականիչ զօրաց, Ես. ԽԶ. 13. Ե-

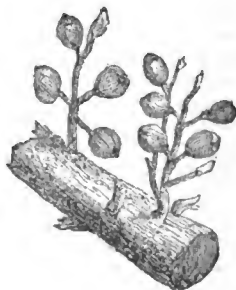
րեմ. ԺԲ. 9. Եղեկ. 1. Բ. 4. Յայտ. ԺԹ. 17-19: Կրտուի նաև այլաբանորեն թե Ստուգած կու գայ ի պաշտպանութիւն ժողովրդեան իւրոյ արագութեամբ արծուոյ, Ես. 1. 5:

Ժ

Ժամ: Ժամ բառն ի Սուրբ Գիրս կը նշանակէ զմին երկոտասան հաւանար մասանց յորս բաժանեալ էր տիւր կամ ցերեկն, ի ծագելոյ արեգական մինչև ի մտանել յորա, և էր հարկաւ տարրեր երկայնութեամբ յայլեսոյ եղանակս տարւոյ, Մատթ. Ի. 3-6. Յւժ. 9: Տիւր բաժնելու այս կերպը կար Հրէից մէջ գտնէ յետ գերութեան, և թերեւ աւելի կանուխ, Դան. Գ. 6. Դ. 19: Երրորդ, վեցերորդ և իններորդ ժամը որոշեալ ժամանակ էին աղօթից, Գործ. Բ. 15. Գ. 1. Ժ. 9: Սակայն ի սկզբան տիւր կը բաժնուէր չորս մաս, այսինքն, առաջ, որիս ժամ որ կը սկսէին ի կիսոյ ժամանակին որ էր ի մէջ առաւօտուն և միջօրէի, Բլբլեւ, այսինքն կէս օր, և երեկոյ, Կերեկ թէ նաև Յոյնք ի սկզբան այս կերպով կը բաժնէին տիւր, բայց նախ երեք մաս. յետոյ յաւելին չորրորդը: Նախկին Երայեցիք, ինչպէս նաև Յոյնք, կը թուի թէ բաժնած էին նաև գիշերը երեք մաս կամ պահ, այսինքն, առաջին պահ, Ողբ. Բ. 19, միջին կամ երկրորդ պահ, Դատ. Ի. 19, և այդ կամ երրորդ պահ, Ել. ԺԳ. 24: Բայց երբ Հրեայք հպատակ եղան Հռովմայեցոյ, առին գիշերը չորս պահ բաժնելու Հռովմական սովորութիւնը, այսինքն երեկոյ, կամ առաջին քառորդ յետ մտանելոյ առեւուն, մէջ գիշեր կամ երկրորդ քառորդ որ կէս գիշերուն կը վերջանար, հաւաքած կամ երրորդ քառորդ որ կը սկսէր կէս գիշերէն, և վաղորդայն կամ չորրորդ քառորդ որոյ մասն էր նաև արշալոյսը, Մատթ. ԺԳ. 25. Մարկ. Զ. 48. ԺԳ. 35. Դուգ. ԺԲ. 38: Բայց գիշերն ի քուն անցունող մարդուն իւր մի վայրկեան կը թուի գիշերուն մէկ պահը, Սաղմ. Դ. 4. նոյնպիսի կարճ է մար.

գուս կեանքն առ յաւիտեանականութեամբ:

Ժամանակ: Բաց ի սովորական գործածութենէ, Սուրբ Գիրք ժամանակ բառը կը գործածեն երբեմն իւր տարի, զորօրինակ առ Դանիելի, Դ. 16, կամ իւր մարգարեական տարի, որ կը բաղկանար երեք հարիւր և յիսուն րեական տարիներէ, իւրաքանչիւր օր իւրեւ մէն մի տարի առնելով: Այսպէս Դանիելի Ի. 25, և ԺԲ. 7 համարներուն խօսքը, “Ժամանակ մը, ժամանակներ ու կէս ժամանակ,” կը թուի նշանակել երեք ու կէս մարգարեական տարի, կամ 1,260 րեական տարի: Այս միջոցն ուրիշ տեղ կը կոչուի “քառասուն և երկու ամիս,” իւրաքանչիւր ամիս երեսուն տարի հաշուելով, Յայտ. ԺԱ. 2, 3. ԺԲ. 6, 14. ԺԳ. 5:

Ժանտաքզեմի, զարմանայի ծառ, որ կը թուի ունենալ թփենայ և թգենայ բնութիւն միանգամայն: Թփենայ նման է տերեւներով, իսկ պտղով թգենայ: Նորաէն այսպէս կը նկարագրէ ժանտաքզեմին. “Եզրիպտոս այլեւայլ տեսակ թուզ կայ, որ իրարմէ կը տարբերին, մանաւանդ մին շատ տարբեր է միւսներէն: Իմա ժանտաքզենայն թուզը, զոր Արարարցիք Եսէյ կանուանեն: Այսպիսի թգենայ մը վրայ ելաւ Զաքէոս տեսնել Փրկիչը որ Երեմովէ պտի տնցներ, Դուգ. ԺԺ. 4: Ժանաթ թգենին նման է կաղամախայ, և իւր պտուղը կը բերէ տարբեր կերպով քան զայլ ծառս: Պտուղներն ունի իւր բուռին վոսյ, բուռնէն կը բուռնին շիղեր խաղողի կոթերու պէս, և այն

շեղերուն ծայրերը կը բուսնին պը-
տուղք խիտ առ խիտ իրրեւ զողկոյ-
զըս խաղողայ: Մտաւ միշտ կանաչ
է, և տարին քանի մը անգամ կու-
տայ պտուղ, քանիդ տեսած եմ
ժանտաթզենի որ երկու ամիսն ան-
գամ մը պտուղ տուած է: Ժան-
տաթուզն ունի բուն թղզայ ձեն ու
հոտը, բայց համով շատ տարբեր
է ի թղզ, քանիդ ունի անտարբե-
անուութիւն: (Տես Ամփս. Ի. 14):
Գոյնն է կարմրագոյն գեղին և ունի
սոսուեր ի գոյն մարմնոյ: Պտղոյն մէջը
նման է բուն թղզ, բայց թխագոյն,
գեղին պիտակներով: Այս ծառը հա-
տարակ է Եգիպտոս: Ազքատ բնա-
կիւք մեծաւ մասամբ ասոր պաղովը
կ'ապրին: և

Ժանտաթզենին ունի լայն բուն,
որ գետնէն քանի մը մատ միայն
վեր կը բաժնուի հինգ կամ վեց
հաստ ծիւղերու. կը տնկուի ճամ-
բու վրայ, մանաւանդ երկծիւղ ճամ-
բաներու վրայ, և սոսուար արմատ-
ներ կ'արձակէ գետնին մէջ ամէն
կողմ, այնպէս որ հաստարմատ զո-
րութեան կողմանէ շատ քիչ ծառ
կրնայ մրցիլ ասոր հետ: Գ թաղ. Ժ.
27. Ա Մնաց. Ի. Ե. 28, և Բ Մը-
նաց. Ա. 15 համարներէն յայտնի է
թէ այս ծառը շատ հասարակ էր
Պաղեստին: Որքայ հետ յիշուելը,
Սաղմ. 2Ը. 47, ինչպէս նաև Դաւ-
թի վերակացու կարգելը ժանտա-
թզենւոյ տունկերուն վրայ, կը ցու-
ցնեն թէ ինչպէս զարգիս նոյնպէս
անասուն յարգի էր այս ծառը: Իբ.
Թ. 10 համարէն կը տեսնուի որ ժան-
տաթզենւոյ փայտը կը գործածուէր
շինուածներու, և թէպէտ այս փայ-
տը ծակասկէն էր բոս նմանութեան
առջեւ, էր սակայն գիմացիուն և
տեսական: Մը. Շաւ. Եգիպտոսի գե-
րեմանները և մուսիանները նկարա-
գրելով կ'ըսէ թէ գտաւ մուսիայի
տրկզենի և փոքր քառակուսի առ-
փեր որոց մէջ տեսակ տեսակ պատ-
կերներ կային և գրուած էին յա-
նափոք իւրաքանչիւր մուսիայի: Այս
տրկզէն և սոսփք ժանտաթզենւոյ
փայտէն ըլլալով, իբր երեք հազար
տարիէ հետէ պահուած են ամբողջ
և անեղծ ի փառութենէ:

Ժամտաթաւ, թէ Երբայեցերէնի
և թէ ուրիշ լեզուաց մէջ կը նշա-
նակէ ամէն տեսակ արտ և աղէտը:
Բուն ժանտաթաւ այսինքն որածու-
թիւն նշանակող Երբայեցերէն բառը
տարափոխիկ հիւանդութեանց ամէն
տեսակը կրնայ նշանակել: Մարգա-
րէք ընդհանրապէս սուրբ, ժանտաթ-
աւ և սովը միանգամայն կը յիշեն
իրեւ երեք աղէտը որ հասարակօրէն
մէկտեղ կու գան:

Խոյլ կամ պալար պատճառող
ժանտաթաւ, որ վերջին դարուց մէջ
շատ աղէտայի եղաւ յարեւել, հի-
ւանդութեանց սաստկագոյնը և ա-
ւելի տարափոխիկն է: ԺԳ. դարուն
ճարակեցաւ Եւրոպա, Ասիա և Աֆրի-
կէ, և կը կարծուի թէ երեք տար-
ուան մէջ իբր 25,000,000 մարդ մե-
ռաւ այս ախտէն: Ասիական մաղ-
ձացաւի պէս նաև ժանտաթաւ մե-
ղաց պատճառաւ աշխարհ մտնող
աղէտից չարագոյնն է, և կրնայ
Սուրբ Գրոյց մէջ յիշուած հարուած-
ներուն նման համարուիլ, Եւ. Թ. 14:

Ժառանգութիւն: Ժառանգու-
թեան օրէնքն առ Երբայեցիս շատ
պարզ էր: Մարդ մը կրնար հողային
ստացուած մը յերաշխի դնել, բայց
ժառանգել ոչ, Թու. 1Զ. 6-9: Տես
Յարեւեան: Զէր հնար ուսմբ մշտն-
ջենաւոր իրաւունք ստանալ ստաց-
ուածքի մը վրայ, բայց իթէ ժա-
ռանգութեամբ կամ յաջորդու-
թեան ուղիղ գծիւ: Երեցագոյն որ-
գին ունէր կրկին մաս ի ժառանգու-
թեան: Աջկուսեց հողային ստաց-
ուած չունէին, բայց երբ մարդ մը
ուստը չէր թողուր, դուստրը կը
ժառանգէր, սա պայմանաւ որ պիտի
ամուսնանար Տօրը ցեղէն մէկուն հետ:
Անորդի մեռնողի կայուածները կ'իյ-
նային անոր ազգականներուն, բոս
օրինացն որ է Թու. Ի. 8-11: Ըստ
Մովսիսական օրինաց կտակէր ասե-
լորդ էին, բայց ասա ուրեմն մեծան,
Գաղ. Գ. 15. Եբր. Թ. 17: Երբեմն
առ կենդանութեամբ Տօր կը բաժ-
նուէր ժառանգութիւնն առ որդիս:
այսպէս անասակ որդւոյն առական
մէջ հայրն իր ժառանգութիւնը
բաժնեց երկու որդիներուն, Դուգ.
Ժ. 42:

Ժողովարան, անդի ուր կը կատարուէին Հրեից կրօնական պաշտամունքը: Որովհետեւ Հին կտակարանին մէջ ժողովարան յիշուած չէ, մեկնիչներէն շատերը կը կարծեն թէ Հրեայք սկսեան ժողովարաններ ունենալ այլեւայլ տեղեր յետ գերութեան, իսկ յառաջ քան գերութիւնն աստուածային պաշտամունք կը կատարուէին բացօթեայ տեղեր կամ մարգարէից ունեւերը: Տես Դ. Թագ. Դ. 23: 2Դ. Սաղմոսին 8 համարին մէջ յայտնի չէ թէ Իսլամական թարգմանուած բառը կը նշանակէ աղօթատեղի, որպիսի էին ժողովարանք յետ գերութեան: Ժողովարանք, այս նշանակութեամբ, այսինքն իբրեւ ժողովատեղիք կրօնական պաշտաման համար, Քրիստոսի ժամանակը շատ կային: Ժողովարանք կը շինուէին այնպիսի տեղեր ուր կը գտնուէին գոնէ տաճն չափահաս, ուսեալ, բարեպաշտ և բաւական հարուստ անձինք որ կրնային գալ յունկնդրութիւն հոն կատարուած աստուածային պաշտաման: Փաղտքներու մէջ այլեւայլ ժողովարաններ կային, և գերութիւնէն քիչ ժամանակ ետքը տանք օգտակարութիւնն այնպէս յայտնի եղաւ, որ բոլոր երկրին մէջ բազմաթիւ անոնց թիւը, և էին որպէս թէ թաղային եկեղեցիներ Հրեից ժողովարան համար: Ժողովարանաց թիւը կ'երեւի թէ շատ էր, և որովհետեւ ժողովարան մը կանգնել մեծ բարեպաշտական գործ համարուած էր, Ղուկ. Ի. 5, կամ իբր անցագիր երկինք երթալու, պէտք չէ զարմանալ լսելով թէ ժողովարանք անդր քան զպէտաւ բազմացան, այնպէս որ Երուսաղեմի մէջ միայն անոնց թիւը չէր պակաս քան 460 կամ 480: Ընդհանրապէս կը շինուէին բարձր տեղեր և երկու մաս ունէին: Նիւսաւածին արեւմտեան մասին մէջ էր արկղը ուր կը գրուէին օրէնքին գիրքը և մարգարէներէն հաստատանք, և կը կոչուէր տաճար՝ պատուոյ աղափաւ: Միւս մասն ուր ժողովուրդը կը հաւաքուէր՝ կը կոչուէր մարմին ժողովարանին: Ժողովուրդը կը նստէր երեսը գէպ ի տաճարը զարմացած,

իսկ երիցունք գէպ ի ժողովուրդը զարմած կը նստէին: Երիցանց և ժողովուրդեան մէջանդն էր բեմը կամ գրակալը, երիցանց նստարանները բարձր էին քան զայլոցն: Զայս կ'աւանորդէ «Ժողովարաններուն մէջ առաջին անգամ», խօսքը, Մատթ. ԻԳ. 6: Կանանց տեղն էր զատ վերահասուն վանդակապառ:

Ժողովարանաց պաշտօնեայք տաճն էին, և զից աստիճան կը բաժնուէին: Առաջին աստիճանի պաշտօնեայք էին ժողովուրդապետք որ ժողովարանին պիտոյք կը կարգադրէին, և արտօնութիւն ունէին խօսել առ ժողովուրդն: Ամէն ժողովարան ունէր երեք ժողովուրդապետ: Մ. Լայդֆուտ կը կարծէ թէ ժողովուրդապետք ունէին տեսակ մը քաղաքական իշխանութիւն, և էին խնայողադէպ աստիճանի գառաւորք, որոց առեանք կը կոչուէր ընդհանրապէս «խորհուրդ երից», և ասոնց պաշտօնն էր գառաւ կրօնից գէմ մանր մանր յանցանք, նաեւ որոշել ժողովարանին անգամներուն մէջտեղ ծագած վեճեր պարտուց և փոխոց, զոգտութեան, սպանութեան և այլ սոցիալ նման խնդրոց վրայ: Թերեւս այս պաշտօնեաները կ'անհարկուին Ա կորնթացաց Զ. գլխին 5 համարին մէջ: Տես Դատաստանք: Երկրորդ աստիճանի պաշտօնեայք էր «Ժողովարանին հրեշտակ», կամ ժողովուրդեան պաշտօնեայն, որ կ'աղօթէր և կը քարոզէր: Ասիայ եկեղեցեաց հովիւներուն տրուած «հեշտակ», անունը, Յայտ. Բ. 3, այս պաշտօնեաները կ'անհարկէ:

Ժողովարանին մէջ կրնական պաշտօնը կը կատարուէր սա կերպով: «Ժողովարանին հրեշտակ», կ'երէր բեմը, և կը կատարէր հասարակաց աղօթքը, մինչ ժողովուրդը, որ առաջ նստած էր, լսելով, ոտքի վերայ մտնի կ'ընէր վալսիւլ գրիք և փերմեանգութեամբ, Մատթ. Զ. 5. Մարկ. ԺԱ. 25. Ղուկ. ԺԸ. 14, 13: Աղօթից թիւն ինձեատան էր, և ի վախճանի աղօթից կը կարգացուէր նոզմը: Յեղալ կը կարգային իրենց գրագրանակները, և ապա կու գար օրինաց և մարգարէից ըն-

Թերցուածը: Օրէնքին ընթերցուածը բաժնուած էր յիսուս և չորս յօդուած, ընդ որս կից էին իւրաքան. չիւր յօդուածի պատասխանող մասունքը մարգարէութիւններէն. (տես Գործ. Ժ. 45, 27. Ժ. 24. և այս յօդուածները կը կարգացուէին մի ըստ միով ամէն շաբաթ, այնպէս որ ամբողջ ընդերցուածը մէկ տարի կը տւէր: Յետ դարձին ի գերութենէ, օրէնքը և մարգարէները կարգացողը թարգմանելէ եր, Նէեմ. Բ. 2-8, որ ընթերցուածը կը թարգմանէր ժողովրդեան այն ատենուան լեզուաւոր էր Ասորերէն մը խառն Քաղզէերէրէ: Պաշտօնը կը վերջանար Սարգ Գրոց մէկ մասին մեկնութեամբ և անոր վրայ քարոզով: Մերթ մէկ պաշտօնեայ միայն կը կատարէր այս բաները, և մերթ այլևայլ պաշտօնեայք որ առաջիկայ էին պաշտաման: Ընթերցողք անտարակցիս կը յիշէն աւետարանին մէջ պատմուած նշանաւոր գէպքը, թէ ինչպէս Յիսուս այս սովորութիւնէն առիթ առնելով քարոզէր իր հայրենակիցներուն, Ղաւկ. Դ. 24, թէպէտ աւետարաններուն մէջ կը յիշուին ուրիշ օրինակներ Յիսուսի և առաքելոց վարդապետելուն ժողովարանաց մէջ: Տես Մատթ. Ժ. 54. Մարկ. 2. 2. Յովհ. Ժ. 20. Գործ. Ժ. 5, 45, 44. Ժ. 4. Ժ. 24, 40, 47. Ժ. 4, 26. Ժ. 8: Պաշտօնին վախճան կը տրուէր համառօտ ազօթքով կամ օրհնութեամբ մը:

Հրէից ժողովարանները կրօնական պաշտօնատեղի կամ ազօթանոց միայն չէին, այլ և դատաստանարան այն դատերուն համար որ կ'իշխային ընդ իրաւասութեամբ Երէից խորհուրդին, որ վեր յիշուեցաւ: Այսպիսի դատարան մէջ ժողովին կողմէն յանցաւորաց դէմ արուած վճիռը երբեմն կը գործադրուէր նոյն իսկ խորհուրդին տեղը, ըստ սովորութեան արեւելից ուր պատիժք այժմ իսկ արագ արագ կը տրուին: Ուստի յիշուած կը գտնենք ժողովարաններու մէջ ծեծ և ձաղկում, Մատթ. Ժ. 17. Մարկ. Ժ. 9. Գործ. Ի. 19. Ի. 41. Բ Կորնթ. Ժ. 24, "ժողովարանէն գուրս ձգուիլ," կամ

բանադրուիլ Հրէից եկեղեցիէն և զրկուիլ ազգային առանձնաշնորհութիւններէ, մեծազայն պատիժ էր, Յովհ. Թ. 22. Ժ. 42. Ժ. 2. Նաեւ առ միջ Հրեայք ժողովարան կը շինեն ուր որ բաւական շատուոր են, և շաբաթ օրերը կը ժողովուին հոն կրօնական պաշտաման համար, որ կը կատարուի այսպէս: Հին. Վատկարունէն մասեր կը կարգացուին կամ կ'երգուին հին Եբրայական լեզուաւ, թէպէտ այս լեզուն մեռեալ է, և այն լեզուաւ խօսող Հրեայ շատ քիչ կը գտնուի: Եբրայացիք ժողովարանաց մէջ, որ հիմա ինն կամ տասն են թուով, ոմանք այն Հրէից համար են որ կանխաւ Սլաւոնացի էին, ոմանք ևս Գերմանացի Հրէից համար են, ևն, ինչպէս որ առ կենդանութեամբ Պօղոսի կային առանձին ժողովարաններ Սլաւոնաց, Եբրեւաց, Աղեքսանդրաց, և այլոց համար, Գործ. Զ. 9:

Ժողովարի, Գիրք, և մին ի գրոց Հնոյ կտակարանին, և ընդհանրապէս կ'ընծայուի Սողոմոնի: Բաղդատէ Գ. Թագ. Գ. 12 ընդ ժողով. Ա. 16, և Գ. Թագ. Ժ. 21, 27 ընդ ժողով. Բ. 4-9, ինչպէս նաեւ Գ. Թագ. Ժ. 3, 4 ընդ ժողով. Է. 26, 28: Ժողովողը կը թուի գրուած ի Սողոմոնէ անոր ծերութեան ատենը, երբ Սողոմոն ազատած էր կռապաշտութեան, զեղխութեան և հէշտութեան հրապարկներէն, այսինքն իբր 977 ին նախ քան զԳր. : Ժողովողի գիրքը ճառ է ճմարիտ իմաստութեան վրայ, կը պարունակէ առանձին կանոններ զորս կը լուստուորէ Սողոմոն իւր անօրինակ փորձառութեամբ, և մարդկային կենաց վրայ իմաստուն գիտողութիւններով: Բոլոր յայն կը յանդի թէ ամէն երկրաւոր հաճողք ունայնութիւն է, և թէ կայ հանգերձեալ կեանք մը լաւագոյն քան զարգիս, և թէ միմիայն ճմարիտ իմաստութիւն է "վախելի Աստուծ. մէ և անոր պատուիրանները պահել": Այս է, կ'ընէ Սողոմոն, իր բոլոր խօսքին վախճանը, Ժողով. Ժ. 13: Այս գիրքը կարգացողը զԳՈՂ ԸՆԴԱՐԱՆ Ե ԿՆՏԱՆՈՒԹԻՒՆ ՀՅԱՆԻՍ ԱՌԱՆՁԻՆ ԱՌԱՆՁԻՆ իմաստներէն, և

պարտի գիտել ամբողջ գերբին ընդ-
հանուր նպատակը և զօրութիւնը :

Ի

Իգիբուճ, Կաթնի, Ղևառի մը,
տանարին երաժշտաց գլխաւորներէն
մին, Ա Մնաց. ԺԶ. 38-42, Իդի-
թունի տոհմը կը վարէր նոյն պաշ-
տօնը, Բ Մնաց. ԼԵ. 45. Նէեմ.
ԺԱ. 17: Ասոնց մէկուն անունը կը
յիշուի ԼԹ. ԼԲ. և ՀԷ. Սաղմոսաց
վերնագրին մէջ: Տեո Առաքի:

Իրամար, չորրորդ որդի Ահարոնի,
նուիրեալ ի քահանայութիւն, ԵԼ.
Զ. 23. Թու. Գ. 2, 3, Իթամարայ
տոհմը հոգ կը տանէր խորանին ա-
նապատին մէջ, ԵԼ. ԼԲ. 24. Թու.
Դ. 28: Այս տոհմէն ոմանք, ինչպէս
Հեղի, Աքիտովք, Աքիա, Աքիմե-
լէք և Արիաթար, եղան քահանայա-
պետ, բայց առ Սողոմոնիւ քահա-
նայապետութիւնը տրուեցաւ Եղիա-
զարու տոհմին, Գ Թագ. Բ. 27, 35:
Տեա Արիտքար:

Իծ, ազգ օձի, նշանաւոր Թոյին
սասակութեամբ համար: Կրտսի Թէ
Խօր գաղանթներուն մէջ Քառակարա-
գոյններէն մին է: Ուտսի և է նշա-
նակ կամ օրինակ չարագոյն և Քառ-
ակարագոյն իրաց, Յու. Ի. 46. Ես.
Լ. 6: Բրիտանոս և Յովհաննէս Մկր-
տիչ իծ կոչեցին Հրէից մէջ գատ մը
մարդիկ, Մատթ. Գ. 7. Ժմ. 34.
ԻԳ. 33. Ղուկ. Գ. 7: Պօղոս ի Մե-
լիսինէ (Մալթա) անձնաւ Մնաց իծի
մը խայթուածէն, մինչև կարծել
բարբառացեաց Թէ տառուած սնն էր
ի կերպարան մարդոյ, Գործ. ԻԲ.
3: Իծի մէկ անասնն ի հիւսիսային

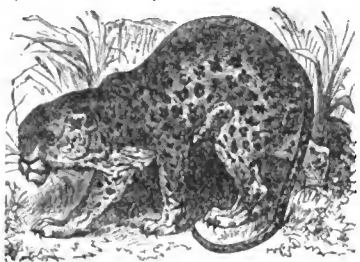

Ափրիկէ, Թէ և ոչ շատ աւելի քան
մի ոտք, կը համարուի հոն չարագոյն
քան զայլ օձն, և Հասելդուսի քա-
նան ճամբորդ մը կը յիշէ Կերոսի
մէջ իծ մը որոյ խայթուածն իսկոյն
քաղցկեղով կը վարակէ խայթուողին
մարմինը, և կը մեռցնէ քանի մը Ժա-
մա մէջ: Տեա Օձ:

Իլուլ, երբայական ամիս, երկո-
տասներորդն քաղաքային տարւոյ,
և եկեղեցականին՝ վեցերորդը, Նէ-
եմ. Զ. 45: Կը տեւ սեպտեմբերի
նոր լուսնէն մինչև հոկտեմբերի:

Իկոնիոն, քաղաք մեծ և ընդա-
ւէտ փղբուն Ասիոյ, զարդիս Գո-
նիա: Փղբուն Ասիոյ գաւառներն
ոյնպէս փոխուած են այլևայլ Ժա-
մանակ, որ այլևայլ մատենագիրք
զիկոնիոն կը համարին մասն մերթ
Փոխգոյն, մերթ Լիկայոնիոյ և
մերթ Պիսիդիոյ: Բրիտանիէութիւ-
նը մտաւ հոս ի ձեռն Պօղոսի յա-
մի Տն. 45: Բայց առաքեալն ըս-
տիպուեցաւ խոյս տալ անկէ ա-
զատելու համար իւր կենըը հալա-
ծումէ մը զոր չհաւատացող Հըր-
եայք յարուցին անոր դէմ, Գործ.
ԺԳ. 54. ԺԴ. 1-6: Հրեայք գացին
առաքելոյն ետեւէն մինչև Լիւսարէ,
ուր թիչ Մնաց պիտի ողանուէր Պօ-
ղոս, բայց յետոյ, 54 ին, նորէն եկաւ
Իկոնիոն, Գործ. ԺԴ. 19, 21. Բ
Տեմ. Գ. 11: Իկոնիոյ եկեղեցին առ-
ւեց մինչև ութերորդ դար, բայց
ընդ իշխանութեամբ Մահմետակա-
նաց բոլորովին մարեցաւ: Ջարդիս
Գոնիա է մայրաքաղաք Գարամանիոյ
Իկոնիոյ երկրը գեղեցիկ և պազա-

բեր է, 260 մզոն ի հարաւոյ արեւելից կոտտանգնուպոյսի, և 120 մզոն հեռու Միջերկրականէն, Շատ մեծ է, և պարիսպն ունի 108 քառակուսի աշտարակներ, քառասուն քայլ հեռու իրարմէ: Բնակչաց թիւն է 40,000, որ են Մաշակտական, Հայ, Յոյն և Հրեայ:

Ինձ, գազան անազորոյն, կզոյ կամ կատուի տեսակէն, խայտ և պիտակ, լայնածնոտ, սուր ժանեզք, բոլորակ անկանջօք և յազմ մարմնով. առջևի թաթերն ունին հինգ հինգ ծիրաններ, ետեինները՝ չորս չորս: Ինձը թեթեալարժ է, ուժեղ և գիշատիչ. Պատահար բնուանի անասնոց, նաև մարդոյ, երեմ. Ե. 6. ԺԳ. 23. Դան. Է. 6. Ով. ԺԳ. 7. Ամբ. Ա. 8: Ի Սուրբ Գրոց յայտնի է թէ Պաղեստինու մէջ ինձ կը գտնուէր տեղ տեղ: Ընձու Սորայեցիներէն անուան յաճախ կը հանդիպի յատուկ անուանց մէջ, որպիսի է Բեթնամրա, որ կը նշանակէ Ուր յաճախ են ինձը: Նշոյպիսի են Նամրա, Նեմերիմ, Թերեւս նաև Ներսիմ, որորդ Տըզուր: Ետայի նկարագրելով Միսիայի երջանիկ թագաւորութիւնը, կ'ըսէ, ԳԼ. ԺԱ. 6. "Ինձը ուլին հետ պիտի պառկի, և որքի ու առոյգ առիւծը և պարարտ զուարթ կը մէկտեղ պիտի արածին": Երգոց երգոյն մէջ հարօք կը յիշէ "Ինձերու լեռներ", Երգ. Դ. 8, որ բնի և լեռինք հանգոյն Լիբանանու և Հիբմոնի յորս որջացեալ էին վայրի գազանք:

Իշամեզու, ծանօթ միջառ որ ունի սաստիկ խայթոց: Աստուած Քառանցքիներէն շատերն զալածեց իսրայելի տաճկէն այս միջատներով, ԵԼ. ԻԳ. 28. Բ Օր. Է. 20. Յես. ԻԴ.

12: Իսրայելացիք որ աւազուտ անապատին մէջ էին ազատեցան անկէ: Տես և Ճաճն:

Իսաիայի, Ինչու, Ինչու. ԺԷ. 17. ԺԼ. 12. ԻԱ. 6, մին ի նախնի նախահայ իսրայելի ազգին և Քրիստոսի, որքի Աբրահամու և Սարայի, 1896-1705 նախ քան զՔր.: Իսահակայ պատմութիւնը կը գտնուի Ինչուոց ԻԱ., ԻԴ.-ԻԼ. և ԼԵ. 27-29 գլուխներուն մէջ: Իսահակ նըշանաւոր է իր ծննդեան հետ կից պարագաներուն կողմանէ, իբրև որդի մարգարէութեան և խոտման ի ծերութեան ծնողաց իւրոց: Ի սղաւթութեան անգամ սիրելի չէր իւր եղբորն Իսայիլի, որդւոյն Հագարայ հարձի, և այսու օրինակ է աննոց որ խոտման որդիք են, Գաղ. Դ. 29: Սնեալ յերկիւղին Աստուծոյ մինչև ի պատանեկութիւն, Իսահակ ցուցուց իւր ազնուակամութիւնը հնազանդելով այն նշանաւոր փորձին մէջ որով փորձուեցաւ իր Տօրն Աբրահամու հաւատքը, և որ բոլաւ այն նահապետը "Հայր հաւատացիլոց": Իսահակ խոնարհ հլութեամբն Աստուծոյ բոլոր կամեցը կանխաւ նկարեց յանձին զՄիածին Որդին Հօր: Քառանամենի ամուսնացաւ քնդ Ռեբեկայ, բարեպաշտին և գեղեցկի, ի Միջագետաց: Իսահակ իւր կնեաց մեծագոյն մասն անցուց ի հարաւային մասին Քանանու և անոր մօտերը: Ի Թաղման հօր իւրոյ միացաւ իւր արտաքսեալ եղբորն Իսայիլի հետ: Իսահակայ երկու որդիք կը յիշուին ի Սուրբ Գիրոն: Մօր մասնաւոր սէրն առ Յակոբ, և հօրն առ Եսաւ, պատճառ եղան այն ձախող նախնանք, գտնութեան, մեղաց եղբար, թէպէտ այս բոլոր բաները կարգագրեալ էին ի վերուստ ի կատարումն խորհրդոցն Աստուծոյ: Ի հասակի հարիւր երեսուն և եօթն ամաց երբ օրհնեց Իսահակ զԵսայի և յուզարկեց զնա ի Միջագետս: Հարիւր և ութսնամեայ էր երբ մեռաւ, և երկու որդիք թաղեցին զնա Աբրահամու շիրմի: Ի բուռոյ բարուց խոնարհ էր Իսահակ, հանգարաւ և մտախոհ. յառաւուծալը:

առնութեան՝ ջերմեռանդ, լի հաւատով, և հպատակ յոյժ կամացն Աստուծոյ :

Իսաքար, հարսնացու, պոռպտեալ հոգեւեղաւ իւր մօրմէն լիայէ, Եւնդ. 1. 48, եօթնորորդ սրդին Յակոբայ, ծնեալ 1749 ին նախ քան զՔր. : Իսաքարայ ցեղին ապագան գուշակած էին Յակոբ և Մովսէս, Եւնդ. իթ. 44, 45. Բ. Օր. 1. Գ. 48, 49 :

Իսաքարայ ցեղն ունէր յիսուն և չորս հազար մարդ անապատին մէջ և երբ Իսրայելացիք Քանան մտան, Իսաքարայ ցեղը բազմութեան կողմանէ երրորդ էր, Թու. Ա. 28. իջ. 25 : Անոնց բաժինը, որոյ սահմաններն էին յարեւելից Յորդանան, յարեւմտից՝ Մանասէ, ի հիւսիսոյ՝ Զաբուլոն, և ի հարաւոյ՝ Եփրատ, կը պարսնակէր երեւել յէջ մասը Յեզրայելի գեղեցիկ դաշտին, որ էր մին Պաղեստինու պաղարեքազոյն երկիրներէն : Իսաքարեանք անխոնջ հողագործ էին, և գոգութեամբ կը յիշուէին իրեն քաղ և իմաստուն հայրենասէրք, Դաս. Ե. 45. Ա Մնաց. 15. 4-5. ԺԲ. 32 :

Իսմայել, որո՛ւմ ըէ Աբրահամ, 1. Եւնդ. ժ. 2. 21, որդի Աբրահամու և Հագարայ, 1910 ին նախ քան ըզ. Բ. : Ի սկզբան կը համարուէր «որդի խոտաման», բայց երբ իսահակ ծնաւ և կաթնէ կարեցաւ, Իսմայէլ արտաքեցաւ հօրը տունէն իբր եօթնեւտասն ամաց, և իւր մօրը հետ ուղևորեցաւ իւր բնիկ երկիրը, Եփրատ : Պարտասեալ ի օթից և ի ծառայոյ, և ապա հրաշիւք կազդուրեալ, Տնաց փարսնու անապատը, առաւ կին Իզիպատտէ, և եղաւ հայր երկոտասան որդւոց որք յետոյ եղան գլուխը Արարացի ցեղից : Կերեի թէ Իսմայէլ սիրով և բարեկամութեամբ էր իսահակայ հետ, և անոր հետ գտնուեցաւ հօրը անկողինէ քով ի ժամու մահուան նորա : Իսմայէլ մեռաւ հարիւր երեսուն և եօթն ամաց, Եւնդ. իե. 9, 17 :

Մովսիսի ժամանակ կ'ըսուէր թէ Իսմայելացիք, սերունդք Իսմայելի, կը բնակէին «Եւրպոյն մինչև Եփրատ և Եզիպատսի գիմացը», այսինքն ի հիւսիսային արեւմտեան մասին Ա-

րարիոյ : Տես Իււր 2 : Ուստի Իսմայելացիք, Սեմայ չորրորդ որդւոցն Յեղտանայ սերնդեան հետ, Եւնդ. ժ. 26-29, և Յեղտանայ հետ որ էր որդի Աբրահամու ի Քեաաւոյ, Եւնդ. իե. 3, և Թերեա նաև Յեղտանայ և Յեղտանայ եղբայրներէն սմանց հետ, Բանցիկ Արարիոյ բոլոր ցամաքակղզիք : Տես Արարիա : Իսմայելացիք բազմացան և զօրացան յոյժ, ըստ խոտման Աստուծոյ, Եւնդ. ժ. 2. 20, հաւ խոտամբ, Եւնդ. ժ. 2. 12, լիով կատարուեցաւ ի սերնդեան նոցա : Բնակեցող իրենց «եղբայրներուն», Իսրայելացւոց մօտ, կը վարէին յափառակիւ, վայրագ և յիւրզակային կեանք, Գրեթէ առանց փոխուելու կան մինչև յայսօր, իբրև անբնդէլ բայց հարկատու տեսք անապատին : Տես Մագիս-Մացիք :

2. Յուդայի ցեղէն իշխան մը որ խոյս տուաւ Ամմոնացւոց երկիրը, երբ իրուսաղէմ աւերեցաւ զազգեացիներէն : Փէշ ետքը քարձաւ և սպաննեց զԳոթոդէա կուսակալ և զայլո բազմամ. բայց ստիպուեցաւ փախելով ազատել իւր կեանքը, Երեմ. Ժ. 41 :

Իսրայել, յաղմու Աբրահամ, անուն տուեալ Յակոբայ, յետ կուսկոյ նորա ընդ Հերշաակ-Եհզայի ի փառուէլ, Եւնդ. 1. Բ. 1, 2, 28, 30. Ով. ԺԲ. 3 : Տես Յագար : Իսրայէլ անուամբ կը հասկցուի երբեմն Իսրայելի բոլոր սերունդը, Յակոբայ զաւակը, Ա կարթ. ժ. 48. երբեմն կը հասկցուին բոլոր շնմարիտ հաւատացեալք, իբր հազար զաւակ Իսրայելի, Հաովմ. Բ. 6. և երբեմն Իսրայելի Թագաւորութիւնը, կամ տասն ցեղք, իբրև ուրդն և զառ ի Թագաւորութիւնէն Յուդայ :

Իսրայելացիք, «որդիք Իսրայելի», անուն երկուտասան ցեղից միանգամայն մինչև ի բաժանումն Թագաւորութեան Հրէից առ Ռաբաբաբ : Յետ պիտրիկ Իսրայելացիք կուսեցան տասն ցեղք միայն յորաց կը բազկանար Իսրայելի Թագաւորութիւնը, Եփրատ, Եփրատ, որ գլխաւոր էր տասն ցեղից մէջ, կը թուէր թէ շատ կանուկ ցուցուց սգի նախանշու Յու-

գայի գեմ՝ Յեսու Եփրեմեան էր։ Տապալանով երկար առանձնաց յերկրին Եփրեմայ ի Աւլով. նաև Յերոբոամ էր ի ցեղէն Եփրեմայ։ Յես բաժանման Թաւաւորութեան, խափանելու համար տասն ցեղերուն երթն յերուսաղէմ յերկրագլուծիւն, երկուսկեղէն որք իւրեւն ի Բեթէլ և ի Դան, և այսպէս կուսպաշտութիւնն հաստատուեցաւ տաւորն ցեղերուն մէջ, և ապականութիւն և ամբարշտութիւն աւելի աւագ յառաջ գացին յիսրայելի քան թ Բուզա։ Իսրայել կրցաւ պատուհաս սրով և սովով և այլ աղետիք, և հուսկ յետոյ, շատ անգամ յանդիմանուելէն և իւր պարանոցը խառացեալէն ետք, արագ արագ ընջուեցաւ, և այն առանց գարմանոյ, Հաբլիս յիսուան և չորս տարուան մէջ զորոս տեւեց իսրայելի Թաւաւորութիւնը, այսինքն 975 էն մինչև 721 նախ քան զԳր. և կային իննեասան Թաւաւորք զիւրայլ տուններէ։ Տես թագաւոր։ Անգեմ, Թերուս և Սամարիս եղան մի զմիւս հին քաղաքք արքայութեան իսրայելի։ Յես գեթութեան իսրայելի թ Սաղմոնաւորայ, իսրայելացիք չարաձան ազգովն իրենց հայրենիքը։ Դարձողները խառնուեցան Բուզայի և Բենիամինի ցեղերուն, և նորք հանգեւրձ կազմեցին Հնդայ ազգք որ առ Գրիտաւոր։ Տես և Քամեմ, Երբայեցիք և Բուզա բառերը։

Խաւալա չի յիշուի Հին կտակարանին մէջ բայց իմէ աս ընդհանուր անուանեալով, կտակցիք, կզգիք ծովու։ Եւր կտակարանին մէջ, Գործ. ԺԼ. 2. ԻԷ. 4, 6. Եբ. ԺԳ. 24, կը յիշուի գլխաւորապէս ի պատճառ Հազովայ, զոր տես։ Խաւալացի գունգը որ կը յիշուի Գործ. Ժ. 4, էր հաւանականապէս Հազովայցի գունգ յիտալից, և կը կենար ի կէտարիս Քաղաւորին։ Այսպէս կոչուած էր որոշուելու համար ուրիշ գունգերէն որ կ'առնուէին Ասորաց երկրէն և ուրիշ մտաւոյ գաւառներէն։

Խաւալացիք, գաւառ Քաղաւորնու հիւսիսային արեւելեան ծայրը։ Այսպէս կոչուած էր ի յիշատակ

անուանն Յետուրայ, որդւոյ իսմաելի, և կը վերաբերէր կիսոյ ցեղին Մանաւէի, Ա Մնաց. Ա. 31. Ե. 49. Յետուր անունը մնացած է յարգ. այն գաւառին վրայ։ Քրիստոսի ժամանակ իսորաբացը երկիրն էր ի չորրորդապետութեան ֆիլիպպեայ, Ղուկ. Գ. 1։ Գալիլէայի ծովուն և Դամասկոսի գրեթէ մէջտեղը կ'իյնար, բայց տահմանը ճիշդ գիտցուած չէ։ Խաւալացուց համար կրնուի թէ էին կարող ի նեառնութեան և յաջողակց յաւաղակութիւն։

Իրիկում։ Երբայեցիք երկու երկրի կը հայուէին օրուան մէջ. ինչպէս աս խօսքին մէջ “երկու իրիկում. ներուն մէջտեղը, և ԵԼ. ԺԲ. 6. Թու. Թ. 3. ԻԼ. 4, ի լուսանցո։ Այս միջոցին զինուելու էր զտոնիք, և համապատգիւրք երեկոյեան զոջ մասաւցուելու էր, ԵԼ. ԻԹ. 39-41. Ըստ Գարայեղեանց, այս միջոց ժամանակին ի մէջ երկուց երեկոյեց կը սկսէր, արեւին մար մտնելէն մինչև ցայտ. կամ արշալոյս երեկոյեան։ Տես Բ Օր. ԺԶ. 6։ Ըստ Փարիսեացուց և ըստ Բաբելոնեաց, առաջին երեկոյն էր սկսէր, երբ արեգակը կ'առնապարէր ի մուտս, այսինքն յիննուորդ ժամէն, իսկ երկրորդ երեկոյն կը սկսէր արեւին մտնելովը։ Տես Օր. Իւլ. Տես Ել։

Խաւալ, — էյնէ քառ, մին յորդուց ֆենհհեի, և Թուան Հեզեայ, որոց երկուքն ալ, ինչպէս նաև մայրը, մեռան ազուն ծննդեան օրը, Ա թագ. Գ. 49-22. ԺԳ. 3։

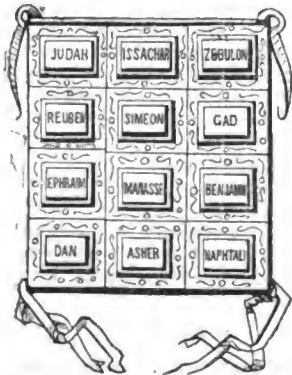
Լ

Լարամ, — քառ, հարուստ տէր խալանց ի Միկադեաս, որք Բաթուելի և Թուան Նաբոլայ, եզրօր Արրահամու, Եննգ. ԻԳ. 28-31. Թէ ինչ բարուց տէր էր՝ կը տեսնուի ուրախութենէն որով տուաւ իւր քայրը Ռերեկա ի կնութիւն իւր հարուստ հօրեղորին Արրահամու միամօր որդւոյն, Եննգ. ԻԳ. 30, 50, և իւր քեռորդոյն և փեսային Յակուրայ հետ խաբէութենէն և բռնութենէն, որոց գեմ պաշտպանեց զինք Յակուր խորագրուութեամբ և հաւա-

տարմութեամբ: Իբր Բակոր տեսաւ թէ իւր յաղաղութեանը և Լարանայ նախնական պատճառաւ իւր աներդն հետ մեալ անհնար էր, հրամանաւ Աստուծոյ խոյս ետ գալաւ երթալ ի Փանան: Լարան զհետ մտաւ Բակորայ, բայց Աստուած զգուշացոյց զետ չՊատեալ Բակորայ, և Լարան դարձաւ իւր տունը՝ խաղաղութեան դաշինք մը ընելով Բակորայ հետ: Կերեի թէ Լարան աստուածածանօթ և աստուածապաշտ էր, Եւնդ. ԻԴ. 50. Լ. 27. ԼԱ. 53. բայց «աստուածք», կամ թերափիմք զորս գողցած էր Ռաբէլ Տորմէն, Եւնդ. ԼԱ. 30, 34, կը ցուցնեն թէ Լարան բաւորովն ազատ չէր յարատայ կռապաշտութեան:

Լայիս: Տես Դամ 2:

Լամայրոյի գրնար, Էգր- Երայ Խ- Դանի Ե Երանի Դ, Քանանու հաբաւային արեմտեան սահմանին վրայ, ուր Հագար տեսաւ հրեշտակը, Եւնդ. ԺԶ. 14:

Լամզապտմակ, մին ի զարդուց քահանայապետին Հրէից, Եւ. ԻԲ. 15-30: Իր քառակուսի իւր տառն մաստ, մեծագին յոյժ, զոր քահանայապետը կը կրէր իւր կուրծքը: Լանջապանակը կը շինուէր միեւնոյն նիւթէն որմէ երուար, և էր կրկնակ, այսինքն՝ երեսով մը և պատառով մը, ըստ օրինակի քսակի կամ պարկի, ուր, ըստ բանի Բաբուենաց, կը գրուէին Ուրիմ և Թուրմիմը: Լանջապանակին երեսին վրայ

կար երկուստան քար պատուակաւն, որոց իւրաքանչիւրին վրայ քանդակուած էր իւրաքանչիւր յեղերէն մէկուն անունը: Վերէն վարէն երեք կարգ շարուած էին քարերը, և իւրաքանչիւր բաժնուէին սակեղէն քառակուսի շրջանակօք որոց մէջ ընդելուզեալ էին քարերը: Լանջապանակին չորս անկիւնները կար մէն մի օղակ, եփուտին վրայ գտնուած չորս օղակներուն դէմ առ դէմ, և այս օղակներէն կը հաստատուէր լանջապանակը եփուտին վրայ կապոյտ ժապուէններով, որ չորս անկեանց օղակներուն կցուած էին:

Լաւոգեա, Լաւոգեա, բարեպաշտ կին Հրէայ, զորս «անկեղծ հաւատք», կը գտնէ Պօղոս անոր գտերը՝ Եւնիկիայ, և Թուրմ. Տիմոթէոսի վրայ, Բ Տիմ. Ա. 5:

Լաւոգիկիա, մեծ և հարուստ քաղաք Փոքրուն Ասիայ, Պակասեան Փուլգիոյ մայրաքաղաքը: Լուկոս գետոյն քով շինուած էր, ոչ շատ վեր այն տեղէն ուր այս գետը կը խառնուէր Մէանգր գետոյն հետ, մօտ ի Կոզրոս և Հերապոլիս: Քաղաքին հին անունն էր Դիոսպոլիս, բայց յետոյ Անտիոքոս Բ. ընդարձակելով քաղաքը կոչեց Լաւոգիկիա յանուն կնոջ իւրոյ Լաւոգիկեայ: Իբր յամի Տն. 65 կամ 66 ին Լաւոգիկիա, ինչպէս նաև Հերապոլիս և Կոզրոս, կործանեցաւ գետնաշարժէ, և Մարկոս Աւրելիոս իսկոյն շինեց զայն: Ջարդիս աւերակ է, և տեղը կը կոչուի Էպի Հիսար: Հոս ի հնումս Քրիստոնէական եկեղեցի կար, զոր կը յիշէ Պօղոս առաքեալ ի Թզթին առ Կոզրոսացիս, և ուրիշ, հիմա կորուսեալ, Եւգ. Բ. 4. Դ. 13-16, Թուգթի մը մէջ, զոր սմանք Պփեսապոց Թուգթի կը կործեն: Պօղոս հաւանականապէս այցելութիւն բրաւ Լաւոգիկիի եկեղեցւոյ, յամի Տն. 63: Լաւոգիկիի եկեղեցին էր եթէն եկեղեցիներէն մին առ որս մասնաւոր պատգամներ գրուեցան ի Քրիստոս յետ համարածման, Յայտ. Ա. 11. Գ. 14-22: Լաւոգիկիոյ վրայ այնուհետեւ զատ քիչ տեղեկութիւն ունինք, զիտեղք սակայն թէ կարեւոր ժողով մը գումարուեցաւ հոն մօտ

ի կէտ չորրորդ դարուն, և թէ Քրիստոնէական գոնէ նշմարանքը մնաց հոն մինչև ի ժամանակն Թորոսաց:

Լաքիս, քաղաք ի հարաւային աբխազեան մասին Յուդայի, Յեռ. Ժ. 3, 5, 34: Թորոսացի մարտացի զլաքիս, Բ Մնաց. ԺԱ. 9, և էր քաղաքը բաւական մասեր ժամանակ մը գէմ գնելու Սենեքերիմայ բոլոր զօրուն, Դ Թագ. ԺԲ. 17. ԺԺ. 8. Բ Մնաց. ԼԲ. 1, 9, 21. Միք. Ա. 13: Հոս սպանուեցաւ Ամասիա Թագաւորը, Դ Թագ. ԺԴ. 19: Սուրբ Գրոց ճշմարտութեան իբր զարմանալի հաստատութիւն, տես Սենեքերիմ:

Լեարզ, Դեռ. Գ. 4: Նախնիք մարդուն այս գործարանը կը համարէին իբրև նիստ կրից: Կուսպաշարը հի համար զենեակ անտանոց լեռներէ համար քաղաքութիւններ կը նշեն, Եղեկ. ԻԱ. 21:

Լերնա, քաղաք յարևմտեան մասին Յուդայի, ոչ հեռի ի Լաքիսէ, զոր առաւ Յեռու Գաննացիներէն, և առաւ քահանայից, Յեռ. Ժ. 29, 30. ԺԵ. 42. ԻԱ. 13. Ա Մնաց. Զ. 57: Հոս ամուր քաղաք էր, որոյ պարիսպներուն տակ Ասորեստանի բանակը ջարակեցաւ հրաշիւք, Դ Թագ. ԺԺ. 8, 9, 35:

Լեզու, Աստուծոյ նշանաւոր պարգևներէն մին, որուն մեծապէս կարօտ է մարդ իւր նմաններուն հետ ապրելու և զարգանալու համար, և զոր պարտի յարգել և գործածել անոր անգին արժանաւորութեանը վայելելու կերպով, ի Բառք Աստուծոյ և յօգուտ ազգի փառքի: Լեզուն ի սկզբան ոչ թէ յառաջ եկաւ խօսելու քնական կարողութենէն ի մարդէն, այլ էր ստեղծուած կամ աւելի Աստուծով: Ագամ և Ելա երբ ստեղծան՝ գիտէին խօսել իրարու հետ և ընդ Աստուծոյ: Իբր երկու հազար տարի՝ «բոլոր երկրին լեզուն մէկ» ու խօսուածքը մէկ էր, ինչպէս. ԺԱ. 1: Բայց, ըստ սովորական ժամանակագրութեան, իբր հարիւր տարի, ըստ այլոց, ևս աւելի յետոյ քան զըջհեղեղն, Աստուծո ջրաշարով «խառնածից, Բարեկոնի ապրտամբը փռչեանց լեզուն, և ցր-

ուելով այս պլանեզու մարդիկ բոլոր երկրիս վրայ, ունայնացուց անոնց նպատակը, և իւր յառաջ տարաւ: Հիմա հարիւրներով լեզուք կը խօսուէին երկրի վրայ, և անհասարակ առիթ առին անկէ սուս հանել Սուրբ Գրոց վարդապետութիւնն զփութեանէ մարդկային ազգին: Գիտցուած է սակայն որ այս պլանայլ լեզուները կը բաժնուին քանի մը գլխաւոր դաս որ զարմանալի ազգականութիւն կամ նմանութիւն ունին իրարու հետ, և լեզուագիտական քննութիւնները որչափ յառաջ կը թափան, այնչափ աւելի բացայայտ կը տեսնուի մարդկային ազգին միութիւնը և Սուրբ Գրոց ճշմարտութիւնը:

Պննտեկոստէի օրը Երուսաղէմ տեսնուած հրաշքը՝ հակադարձն է այն որ տեսնուեցաւ ի Բարեկոն, Գարծ. Բ. 1-18, և գեղեցիկ կը ցուցնէ աւետարանին գիտաւորութիւնը խաղաղութիւն և միաբանութիւն բերել ուր որ մեղքը բերած է բաժանում և երկպառակութիւն, և միացնել բոլոր մարդկային ցեղերն ի մի մեծ եղբայրութիւն:

Սուրբ Գիրքը սորվողներուն համար կարեւորագոյն ինչորոց մին է գիտնալ զննութիւն և զպատմութիւն լեզուաց որովք զառաջինն զրեցաւ այն սրբազան մատեանը: Յունարէնի վրայ, որով գրուած էր Հին Կտակարանը, ոչ այլ ինչ է եթէ ոչ ճիշդ մի այն համայնք լեզուաց որ ի սկզբան կը խօսուէին յարևմտեան Ասիա, և ընդհանրապէս կը կոչուին Սեմական լեզուք, քանիք այս լեզուները Սեմայ սերունդէն ծագող ազգաց լեզուները կը կարծուին: Ուստի Եբրայեցիները քաջ գիտնալու համար կը պահանջուի նաեւ տեղեկութիւն ունենալ միւս համայնք, այն է Սեմական լեզուաց:

Սեմական լեզուք կրնան բաժնուիլ երեք գլխաւոր ճիւղ, այնքան Արամեան, Եբրայեցիներէ և Արարեան: 1. Արամեանները, որ կը խօսուէր Ասորաց երկիրը, Միջագետք և ի Բարեկոն, կը բաժնուի Ասորերէն և ի

Քաղաքներն. ասանք կը կուռնին երբեք նաև Արևմտեան և Արևելեան Արամերէն: 2. Երբայերէն կամ Քանաներէն, Իս. ԺԺ. 48, կը խօսուէր ի Պաղեստին, և հասանալիանապէս, քիչ տարբերութեամբ, նաև ի փռնիկէ և ի գաղթականութիւնս փռնիկեցւոց, զորօրինակ՝ Կարբեզան և ուրիշ տեղեր: Փռնիկերէն կամ Պաղեստինեան լեզուներէն այնպէս քիչ տեսչորդ կայ, և այն այնպէս այլալիւլ, որ ստուգիւ չենք կրնար դատել թէ այս փռնիկական լեզուք ինչ աստիճան նմանութիւն ունենին Պաղեստինու միւս լեզուներուն հետ: 3. Արաբերէնը, ընդ որում մասնաւոր նմանութիւն մը ունի Եթովպացիերէնը, ունի զարդիս այլեւայլ ճիւղեր որ կը խօսուին, և շատ երկիրներ տարածուած է Սեմական լեզուաց այս ճիւղը. բայց, որչափ որ գիտենք անոր նախկին վիճակը, կ'երեւի թէ ի սկզբան գլխաւորապէս Արաբիոյ և Եթովպիոյ միայն սեպհական էր այս լեզուն:

Բայոր այս Սեմական լեզուք կը գտնադասուին Եւրոպական լեզուներէն այլեւայլ մասնաւոր նշաններով: Նախ Սեմական լեզուք, բայուն ալ, կը գրուին յաջմէ ի ձախ, և անոնց գիրքերը կը սկսին ուր մերինները կը վերջանան. անոնց այբուբենը, բաց Եթովպացիերէնէն որ վանկովան է, ունի միայն բաղաձայններ, որոց վերը կամ վարը կը գրուին ձայնաւորի նշանները. ունին քանի մը կոկորդային գիրքը զորս հնչել Եւրոպացւոց զփուստրին է. լեզուին արմատներն են ընդհանրապէս երեքգրեան բայեր, և կը հնչուին, ըստ այլեւայլ գաւառապետաց, մի կամ երկու ձայնաւորաւ. բայերն ունին երկու ժամանակ միայն, անցեալ և ապառնի, և գերանուանք, ի խոսորեակ հայտն, ընդհանրապէս կը միանան միեւնոյն խօսքին մէջ այն անուան կամ բային հետ առ որ կը վերաբերին: Այս պիւնպիւ լեզուք կամ բարբառք ըստ էութեան միեւնոյն են, և առանձին Տայրեմիք նոցա և Արևմտեան Աֆրի. Թէ ասանց բաւոր ալ կ'ըլլեն միեւնոյն ծնող բունէ՛ յայտնի է, բայց որոշել թէ անոնց

որն է որ քան զմիւսները քիչ պարզալութիւն կրնո՞յ զփուստրին խնդիր է: Նոյն և անոր որդւոյն Սեմայ լեզուն էապէս Ագամայ և բարբ նախաջըհեղեղեանց լեզուն էր: Սեմ և Եփրատ ժամանակակից ենին Արաւհամու, և ինչպէս քաջ պատճառ ունինք հաւատալու, աւանդեցին իրենց լեզուն իւրայիլի զարմին, քանզի հաւանապէս չի թուիր թէ, ի խառնակութեան լեզուաց ի Բաբելոն, չեաց ընտ ասո՞մ մը որ պահեց նախկին լեզուն: Չերևիր թէ Սեմայ սերունդք էին ընդ չինիս աշտարակին, Ծննդ. Ժ. 8-10: Հնազայն պատմութիւնը որ կայ յաշխարհի՛ Երբայեցւոց լեզուաւ գրուած է: Այս լեզուն ծագկեցաւ մանաւանդ ի Պաղեստին և հասաւ յիւր յետին մաքրութիւն ի մէջ փռնիկեցւոց և Երբայեցւոց մինչև ի գերութիւնն Բաբելոնի. անկէ քիչ ետքը լեզուն սկսաւ իյնալ, մինչև եղաւ Երբայեցիերէն և Արամերէնէ խառն լեզու մը, այսինչն այն լեզուն որ առ կենդանութեամբ փրկին մերոյ կը խօսուէր ի մէջ Հեբրէից: Արևմտեան Արամերէնը ծագկած էր երկուր ժամանակաւ յառաջ քան զոտ յարեւել և ի հիւսիսակողման Պաղեստինու. բայց յետոյ ձգուեցաւ աւելի յարեւմտաւ կողմ, և շատ տարածուած էր ի ժամանակին յորում Քրիստոնէական եկեղեցին Ասորւոց կը ծագկէր: Բայց այս լեզուն (Արամերէնը) մեռեալ լեզու է ոչ այժմ միայն, այլև շատ դարերէ հետէ: Երբայեցիերէնին համար ևս կրնանք տեսլ թէ, բաց ի սակաւ գիտնոց որ հմուտ են այս լեզուին, Հրէից միացեալ մեծագոյն մասին համար մեռեալ է իւր երկու հազար տարեի հետէ: Իսկ Արաբական ճիւղին վրայ մեր գիտութիւնը կ'երթայ քիչ ժամանակ յառաջ քան զԱՎհմեա: Բայց յաջորդք այս մարգարէ անուանելիքն՝ Ղուրանի լեզուն տարածեցին աշխարհիս մեծ մասին վրայ: Արաբերէնն այժմ խօսեալ լեզու է յԱրաբիա, յԱսորիս, յԵգիպտոս, Աֆրիկէի բարբ հիւսիսային ափանց վրայ: Իսկ կարգաւ այս լեզուն և հասկնալ կրնան շատեր սուր որ ընդունուած է Ղուրանը, զորօրինակ

և Թուրքիա, Պարսկաստան, և Հընդիկոն և ի Թաթարս :

Հին Երրայեցերէնին Յնացորդները կան ի Հին Կտակարանի և ի սակաւ Փիւնիկական և Պունիկական բառս և յարմանազարթիւնս որ ուրիշ ուրիշ գտնուած են : Արամերէնի Յնացորդք կան յայլեայլ գիրս : Քաղզէարէն, ունիք Դանիելի և Եղբայրս զբոց մէկ մասին մէջ, Դան. Բ. 4 էն մինչև Է. 28. Եղբ. Դ. 8 էն մինչև Զ. 18, և Է. 12-26, որ այս լեզուէն (Արամերէնէն) Յնացած հասակոտորաց մէջ հնագոյնն է : Միեղգոյս թարգմանը, այսինքն՝ հնգամասնին թարգմանութիւնն ի Քաղզէարէն, այս լեզուին մտապոյն և յոտակագոյն օրինակը կամ ճաշակն է : Ասորերէնի գալով, կան նաև այսու լեզուաւ մասեանք բազումք և ձեռագիրք : Այս լեզուին հնագոյն ճաշակը կու տայ մեզի Բէշիգոյն, այսինքն Ասորերէն թարգմանութիւնն Հին և Նոր Կտակարանաց, և է, հաւանականաց, զորք երկրորդ դարուն յետ Քրիստոսի : Այս լեզուաւ գրող շատ մասնագիրներ ծագկած են, որոց գրուածներէն թերեւ շատերը կան առկաին, թէպէտ Եւրոպոս ապագայինքը քիչ են : Ասորերէն կան ամբաւ մասեանք ապեալ և ձեռագիր, պատմութեան, գիտութեանց և սումանց և գարութեան վրայ : Արամերէնին և անոր մասաւոր քիչ գիտութիւնը ոչ սակաւ լըս կը սփռէ Հին Կտակարանին գրոց վրայ :

Լեզի, ընդհանուր անուն որեւիցէ դասն բանի մէ : Ի գիրս Յօրայ, գլ. ԺԶ. 13. Ի. 14, կը նշանակէ անասնոց լեզին կամ մարդք : Ի գիրս Ամփոյ, գլ. 2. 12, Երրայեցերէն լեզի բառը թարգմանուած է «օրինգր» : Մատթ. Ի. 34, կ'ըսուի թէ զինուորք առին Յիսուսի քացախ լեզով խառն, զոր Մարկոս, գլ. ԺԵ. 23, կը կոչէ զմահով խառն : Հաւանականագէտ էր այն կծու գինին զոր Հովովիսիցի զինուորք կը խմին, խառնեալ ընդ զմահոյ և ուրիշ քառահասած նիւթոց :

Լեմուէլ, Ասակոյ Ա. Դիկոյն հեղինակը : Ոմանք կը կարծեն թէ

Լեմուէլ Ասակոյ անուն է քսանակալ Սողոմոն անուն :

Լեռներ, երկրի վրայ Արարիին հոյակապ և հիանալի գործերուն կարգն են, և են անմահաց յիշատակ մեծամեծ գիպաց որք մեծաւ մասամբ գործուած են ի լեռին : Սուրբ Գրոց մէջ յիշուած լեռներէն շատք Առաստուղ հրաշալի գործերուն վկաններն են : Անոնց բարձր գագաթները անեմոք, կամ անուշները յիշողն իր մարդն մէջ, չի կրնար չյիշել նաև այն հրաշալի գէպքերը և ճշմարտութիւնները որ այս ինչ կամ այն ինչ լեռան հետ կապուած են : Այսպէս Արարտա լեռն է Պալուս յիշատակ ջրհեղեղին, այսինքն՝ մեղաց մարդոյ, և արգարութեան և ողորմութեան Առաստուղ : Սինա լեռը կը յիշեցնէ Առաստուղ օրինաց ահաւորութիւնք : Կարմեղոս լեռը կը խրատէ զմեզ, որպէս երբեմն Եղիս զիարայել, չկազալ յերկուս օտոս, այլ, եթէ Առաստուած է Եսփա, զիս միայն սիրել և պաշտել : Այլապէս պութեան լեռը առկաւին կը քայլէ հան քարոզուած ճշմարտութեանց փառք, և Գերազ և Գարիգին առկաւին կը հնչեցունեն անէ՛քք և օրհնութիւնները որ ժամանակաւ այնպէս ահաւոր կերպով լուսեցան անոնց վրայ : Այսպէս նաև Հոփը և Նարաւ, Լիւրան և լեռինք Գեգրուայ նշանաւոր եղած են երեկի գիպք : Լեռանն Սին և Մարիա և Զիփնիւնաց են ծածկեալ պատուական յիշատակներով, և լեռինք շուրջ զերուսաղեմաւ, և այլ ամենայն՝ բըլուրք յաւիտեանակալք, նստեցան վկանք են յաւիտեանական զօրութեան և հաւատարմութեանն Առաստուղ :

Յուդայաստան կամ Հրէաստան էր երկիր լեռնային, և Հրէից քերթողք և մարգարէք այն երկրորդ պատու լեռներէն կը հանեն շատ գեղեցիկ և բարձր նմանութիւններ աստուածային ճշմարտութիւններ լուսարելու : Այսպէս թագաւորութիւն մը կը կոչուի լեռ, Սաղմ. Լ. 7, մահաւանդ Քրիստոսի թագաւորութիւնք, Ես. Բ. 2. ԺԱ. 9. Դան. Բ. 35 : Այսպէս նաև գծաւորութիւնը «մեծ

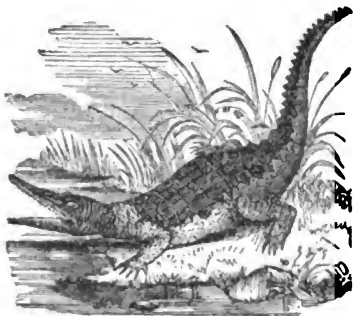
լեռն է, Չաք. Դ. 7: Գեղափոխու-
թիւնն է անկումն լեռան ի ծով,
Սաղմ. ԽԶ. 3: Աստուած գիւրաւ և
արագ կը վերցնէ ամէն խոշորացու.
“լեռները մեծի պէս կը հայկն Եհո-
վային երեսնէ”, Սաղմ. ԴԼ. 5: Ան-
շարժ է անշողորդը է միշտ Աստ-
ուած ի բնէ. “Քու արգալութիւնդ
հզօր լեռներու պէս է”, Սաղմ. ԼԶ.
6: Աստուծոյ սիրոյն յաւիտեանկա-
նութիւնը կը նկարագրուի սա նմա-
նութեամբ. “Քանիք լեռները պիտի
վերան, և բլուրները պիտի սասա-
նին, բայց իմ սղորմութիւնս քեզմէ
պիտի չվերնայ, ու իմ խաղաղու-
թեանս ուխտը պիտի չստատանի, կը-
սէ Տէրը որ քեզի կ'ողորմի”, Ես.
ԽԴ. 10: Երբ Դաւիթ կ'ուզէ ցու-
ցնել իւր Թագաւորութեան ան-
շարժութիւնը, կ'ըսէ. “Ով Տէր, քու
հաճութեամբդ իմ լեռն հաստա-
տուն բրիւ”, Սաղմ. Լ. 7: Աստուծմէ
իր ժողովրդեան խոտաջուած ապա-
հովութիւնը և պաշտպանութիւնը
սա կերպով գեղեցիկ կ'ընկարագրուի.
“Ինչպէս որ Երուսաղէմ լեռներով
պատած է, անանկ ալ Տէրը իր ժո-
ղովուրդին չորս կողմն է ասկէ ետեւ
մինչև յաւիտեան”, Սաղմ. ՃԻԵ. 2:
Երեմիա ուզելով ցուցնել թէ սը-
շափ մաքուր էր իւր հաւատքն առ
Աստուած, և թէ վստահութիւնը
զոր կու տար անոր այն հաւատքը՝ ի
վեր էր քան զվստահութիւնն զոր
կրնար առլ որեկից երկրաւոր բարիք
կամ պաշտպանութիւն, կ'ըսէ. “Յի-
րուի բլուրներուն և լեռանց բազմու-
թեանը յաւառը ուստայ բուն է.
հապա իորայնի փրկութիւնը մեր
Տէր Աստուծմէն է”, Երեմ. Գ. 23:
Հրէաստանի բլուրը մշակեալ էին
ի հնուսն յոտից մինչև ի գագաթու-
նը: Անոց փողերն հարթեալ էին
վարէն վեր ածու ածու, որոց վրայ
կը տեսնուէին խիտ առ խիտ որթք
և ձիթենիք և թզենիք և ուրիշ պտու-
ղատու ծառեր, շայտ կը թուի ակ-
նարկել այն խողք որ բուսած է
աստուածատունի պղզւոյն համար,
թէ, “Լեռները ծածկուեցան անոր
հովանիով”, Սաղմ. Զ. 10: Ասոր
նման խողքեր շատ կան ի Սուրբ Գի-
րքո: Ճանապարհորդք կ'ըսեն թէ

դուն ուրիշ կը պատահի որ մարդ-
լեռնէ մը անցնելով, Հրէաստանի ա-
մայի տեղերն անգամ, շտեմնէ որթոյ
և ձիթենի համար լեռան կողմն
վրայ իրարմէ վեր յօրինուած ածու-
ներու նշմարանքը, թէպէտ հիմա
այն ածուներուն վրայ վարուցան
չկայ, Բաքույն կ'ըսէ. “Կան շատ
տեղեր ի Հրէաստան որ ապառաժուա-
ն են, բայց և այնպէս այն ապառաժ-
ներուն մէջտեղ հողը կարի հիւթեղ
և բարբերէ. և եթէ կողմները
մանրելով, մանրաբր խառնես հողով,
շատ պտղաբեր հող կ'ուսնանա: Ա-
սոր շատ յայտնի օրինակներ կան
տեղ տեղ: Զօրօրնակ, Փերրոնի չոր-
ջակայ տեղուանք շատ քարուտ են,
բայց և այնպէս ծածկեալ են այգեա-
տանքը, կարծեմ այն երկիրներն որ
հիմա առապար և քարուտ են՝ նա-
հապետաց ժամանակ էին երկիր մշա-
կելի, և այն գետիններն որ հիմա
մերկ և լերկ են՝ այն ատեն էին քա-
ղահայ”,

“Այն կողմերն անգամ”, կ'ըսէ Բա-
պիսոն, “որ հիմա կորդ և ամայի
կ'երևան, կը ցուցնեն նշաններ թէ
ժամանակաւ էին շէն և դործեալ:
Արգարե և շատ բլուրներու վրայ կը
տեսնուին շաւրջանակի հին ածու-
նուն մնացորդները, որ անտարակոյս
նշանակ են թէ վարուած և ցառ-
ուած էին յառաջ ժամանակաւ:”,
Նշեն անձը երթալով զէպ ի Փեր-
րոն, տեսաւ “որ ի վաղուց մնացած
ածուները բլրոց հողերուն վրայ՝ առ-
կուին կը մշակուէին իբրեւ արտ, և
ուրիշ ուրիշ երկիրը կը ցուցնէ փոքր
ի շատէ նմանութիւն այնոր որ էր ի
հնուսն”,

Ուրիշ քարոյից ճանապարհորդ մը
կը գրէ. “Շատ անգամ լեռանց ստո-
րաւէն մինչև կառարը կը համրէինք
քառասուն, յիսուն, վաթսուն, նաեւ
հօթանասուն հարիւր հարիւր ածու-
ներ. . . Ինչ զուարճալի պարտեզ-
ներ էին արգելք այն լեռները, զորս
փոխանակ լոկ խաղց գինեկտ աչ-
գիններ կը զարգարէին կանաչագեղ:
Արգարե պիտի ճամբարտին բարե մար-
գարէին Յովնիւայ, թէ՛ յեռները
քաղցու պիտի կտթեցնէն,՝ երբ ա-
մէն որթ այս բլուրներուն վրայ կա-

իւ է իւր հասուն ռիզիզներն ի վայր։ Տեսնելով նաև թէ ինչ զարմանալի կերպով ապառաժ լերինք եղած են ժամանակաւ յարմար վարձատրելու հողագործին ծանր աշխատութիւնը, յայտնի կը տեսնենք իշտկիւնի ու խոտաման նշանակութիւնը։ “Բայց գուք, ով իւրայլի լեւներ, ձեր ստերը պիտի երկնցնէք, ու իմ ժողովուրդին իւրայլի ձամար ձեր պըտուղները պիտի բերէք։”

Լեւիտարան, Սաղմ. 27. 14. 27. 26. Ըրային հրէշ նկարագրեալ ի գիրս Յորայ, գլ. 10. ԽԱ՝ Հաւանակաւ նապէս այս գազանն է կոկորդիլոսն, արհաւիրք Նեղոսի, ինչպէս նոյն գիրքին Խ. գլխոյն Բեհեմոթի ձէնն էր։ Գլխոյն գետին մէջ կը գտնուի։ Կոկորդիլոս, կամ Հայերէն գետայ նհանգ կոչուած գազանին բնիկ գետն է Նեղոս, բայց կը գտնուի նաև Ասիոյ և Ափրիկէի ուրիշ գետերուն մէջ։ Գետայ նհանգն է երբեք մինչև երեսուն սորք երկայն։ Նշանաւոր է շատակերութեան և ուժեղութեան, ինչպէս նաև լողալու արագութեան կողմանէ։ Կը յարձակի մարդու և վիթխարի անասնոց վրայ անվէհեր և բուռն կերպով։ Եթէ երէք բանուի զորաւոր ուսկանի մէջ, շատ անգամ կընկնան մօտ գտնուած նաւակները։ Բերանը մեծ է քան ուրիշ որեւից գազանի բերանը, երկու ծամելքը միանշամայն կը շարժէ։ Վերին ծամելքը ունի իբր երեսուն և վեց, և օտորինք երեսուն սորք, ուժեղ և մեծամեծ ատամնալք։ Փոխանակ մարմնայ ունի պատեան ի խեցեաց,

այնպէս կարծր, որ հրացանի գնտակներու անգամ գէմ գնելու բաւական է, և փորէն միայն կրնայ վիրաւորուիլ։ Յատկութիւնը կոկորդիլոսի, որ ի վազուց հետէ եղած է միշտ սարսափ Նեղոսի եզրեր և մօտերը բնակողներուն, այնպէս նման են Յորայ մէջ նկարագրուած լեւիտանու յատկութեանց, որ ամենեւին անդիշի ձեար տարակուսելու թէ այս երկուքը միեւնոյն գազանն են։ Սուրբ Գրոց մէջ անդ անդ Եգիպտոսի Թագաւորը կը նմանցուի լեւիտանու, Ես. 17. 4. Եզեկ. 17. 3.

Հետեւեալ հատուածն առնուած է Ամերիկացւոյ մը նամակէն։ Այս անձը որ Մանիլա բնակած էր՝ գեղեցիկ կը նկարագրէ կոկորդիլոս գազանին զօրութիւնն ու մեծութիւնը։ “Վերջին անգամ որ որոտգութեան ելայ, գլխաւոր ջանքս եղաւ կոկորդիլոս մը սպաննել, որ իբր երկու տարիէ հետէ ծովակին մօտ գիւղ մը կ'ապակաւէր, ձիեր, կովեր, երբեք նաև մարգիկ ասնելով։ Լսելով թէ գազանը մի կամ երկու օր առաջ ձի մը սպաննելով տարած էր զայն նեղ գետ մը, գացի հոն սպառաւորեւրովս, գետին բերանը գոցեցի հաստ ուսկաններով, և յարձակեցանք ահագին գազանին վրայ հրացանօք և նիզակօք։ Քիչ մը ժամանակ յաւաստաւարար կռուելէն ետքը, յաջողեցանք գազանը գէպ ուսկանը ձգել, որ խոնջեալ և պարտասեալ հրացանի և նիզակի հարուածներէն, բռնուեցաւ որդայթին մէջ, և քուշեցինք ջամբը, և վերջին մահացու հարուածը տուինք անոր։ Գազանին երկայնութիւնն էր քսան սորք, իսկ թանձրութիւնը մետատանէ մինչև երեքտասան սորք, այսինքն՝ նեղագոյն մասն էր մետատան, իսկ լայնագոյնը՝ երեքտասան։ Գլխոյն միայն ծանրութիւնն էր հարիւր քաշ։ Գրեթէ ամբողջ ձին գետ ստամբօրին մէջ էր։ Ձիուն օրուզները սմբակներովս հանդերձ դուրս հանեցինք։”

Լեգեան. Հառվմեական լեգեանին թիւը տարբեր էր այլևայլ ժամանակ, այսինքն՝ հազարէ մինչև աւելի քան վեց հազար։ Քրիստոսի ժամանակ լեգեանի թիւն էր վեց հարիւր,

բաց ի հեծելոց: Իւրաքանչիւր լէզէ-
անի մէջ կային տասը գունդք, որ
գարձեալ կը բաժնուէին երեք երեք
խումբ, և իւրաքանչիւր խումբ գարձե-
ալ կը բաժնուէր յերկուս հարիւ-
րաւոր մէն մի հարիւր զինուորի
բաղկացեալ: Սուրբ Գրոց մէջ լէզէ-
ան բառը կ'առնուի փոխանակ յան-
հուն մեծ Թուլոյ: Քրիստոս բժշկեց
գրեւհար մը որ ըսաւ թէ լէզէան էր
անուէր, այսինքն թէ բիւրաւոր գե-
ւերէ կը տանջուէր, Մարկ. Ե. 9:
«Տասուերկու գունդէն (ըստ յուն.
բնագրին լէզէան) աւելի հրեշտակներ»
իտորք, Մատթ. ԻԶ. 53, կը ցուցնէ
երկնային զօրաց ամբաւ բազմութիւ-
նը, և անոնց պատրաստութիւնը ծա-
ռայելու Գրիստոսի:

Լէքի, ձեռք, տեղի յերկրին Յու-
գայ, ուր Սամփոսն սպաննեց հազար
Փղշտացի էլու ծնօտով, ուր և ըստ
աղօթից նորա բղիւնց ազրիւր հար-
կանել անոր ծարաւը, Իսա. ԺԵ.
9-19: Թէպէտ Լէի ծնօտ կը նշա-
նակէ, 19 համարին մէջ իբրեւ յա-
տուկ անուն թողուած է անթարգ-
ման. «Եւ Աստուած Լէքին մէջ ե-
ղած փոքր բացաւ, ու անկէ ջուր
ելաւ», Սամփոսն այն ազրիւր կոչեց
Ենգօրէ, այսինքն ազրիւր աղօթողի:
Ազրիւր չգաղթեցաւ. այնուհետեւ ի
բղիւնց, և թերեւ կը բղէ մինչև
ցայտը, զկայտն համար թէ Աստ-
ուած կը լուի իւր ժողովրդեան աղա-
ղակը, և կարող է ցամաք երկիրն
ընել ջրաբրի ի պէտս ժողովրդեանն
Աստուծոյ, Եննգ. ԻԱ. 19. Թու.
Ի. 41:

Լիա, Լուսնու, երեց գուտար
Լարանու, և առաջին կին Յակոբայ,
Թէպէտ ոչ յոյնափ սիրելի սրափ
բոյր նորա իւրբէլ: Բայր կենացը մէջ
կը յեշէր խաբէութիւնը որով անոր
հայրը Լարան տուած էր զնա ի կնու-
թիւն Յակոբայ: Լիա եղաւ մայր
եօթն որդւոց, որոց մին էր Ռուբէն,
Յակոբայ անգլանիկը, և Յուդա,
նահապետ գլխաւոր ցեղին Ղընից,
նախորդ Յուդայի թագաւորական
տոհմին, և նախահայր Փրէշին մերայ,
Եննգ. ԻԹ. 16-35. Լ. 1-24: Կը
կարծուի թէ Լիա մեռած էր յա-
ռաջ քան զերթանն Յակոբայ ըն-

տանեղք յեղիպտոս, Եննգ. ԻԹ. 31 :

Լիբանան, սիդոն, երկայն շրջ-
թայ լիբանց ի հիւսիսայ Պաղեստին-
նու, այսպէս կոչուած է ի պատճառս
գորշագոյն կուտային որմէ բազ-
կացեալ է լեռը, թերեւ նաեւ սպի-
տակ երեւութին համար զոր կ'առնու-
ծմանները ձիւնէն: Լիբանան երկու
ձիւղ է, որոնք կ'երթան հիւսիսային
արեւելքէն գէպ ի հարաւային արեւ-
մուտք, երկուքն ալ գրեթէ հաւա-
նոր ուղղութեամբ իրարմէ և Մի-
ջերկրական ծովուն եղջերէն: Տես
Սիզոն բառին պատկերը: Արեւմտեան
ձիւղը կը կոչուէր ի Յունաց Լիբա-
նան, արեւելեանն՝ Անգիլիբանան,
ըստ Հայոց՝ Լիբանանը կամ Անթը
Լիբանանու: Այս երկու գօտիե-
րուն մէջտեղն են երկայն հոգիւս մը
իւր Առօրիք կոչեցեալ, և «Լիբա-
նանու հոգիւսը», Յես. ԺԱ. 17, զար-
գիս Պուզգաս: Այս հոգիին ընդերք
լայն է ի հիւսիսայ, իսկ ի հարաւայ՝
անձուկ կոյտ, ուր Լիգանին, ըստ
հնոց Լեռնգէտ գետը կ'ելլէ հոգիէն
և կը հոսէ գէպ յարեւմուտս մինչև
ի Միջերկրական ծով, ի հիւսիսայ Տիւ-
րսի: Արեւմտեան գօտին բարձրա-
գոյն է քան արեւելեանը, և գագաթ-
ներէն ոմանք կը կարծուի թէ են մին-
չև 10,000 ոտք բարձր: Իսկ մէկ գա-
գաթն, արեւելեան ձիւղին մէջ, այ-
սինքն Հերանն լեռը, զարգիս ձէպել
էշ Շէյի, աւելի բարձր է, և գրեթէ
կը մօտենայ մշտնջենաւոր սառուցի
տահմանին: Տես Հերմոն: Լիբանա-
նու բարձրագոյն գագաթնան համար
Արաքսի բանաստեղծ մը կ'ըսէ. «Իւր
գլխին վրայ կը կրէ ձմեռ, ուսերուն
վրայ գարուն, ծոցին մէջ՝ աշուն,
մինչ ամառը կը ննջէ առ օտոս նորա»:

Արաքսի մատնիւզիքը սակց կը
յիշէն այլաբանօրէն այս բարձր լեռ-
ները, Ես. Ժ. 34. ԼԵ. 2, որ կանդ-
նած են իբրեւ հզօր պատուար ի հիւ-
սիսայ, Ես. ԼԵ. 24: Կը յիշեն անոր
ծոզանման տերեւներուն ծիփան ի հոգ-
մոց, Սաղմ. ՀՔ. 16, անոր պերճ
մայրերն և սուրի ծառերը, Ես. Կ.
13. Երեմ. ԻԹ. 23, անոր անթիւ հօ-
տերը, որոց բոլորը մի մեղք անգամ
չէին բուսակփն քաւելու, Ես. Ի. 16,
և անոր ընտիր գինին, Ոճ. ԺԳ. 5:

Մոսկու կը ցանկար մտնել սուրբ եր-
կիրը, որպէս զի «ան բարի լեւր ու-
լիքանանը» տեսներ, Բ Օր. Գ. 25.
և Սողոմոն իւր սիրելիքն համար որ
Քրիստոսի օրինակ էր՝ կ'ըսէ. «Կեր-
պարանքը Լիբանանին պէս» էր, Երգ.
Ե. 45. «Դէպ ի Դամասկոս նայող
Լիբանանին աշտարակը», Երգ. Է.
4, չէր կրնար չլինել, երբ կը կար-
գանք ինչ որ արգի ճանապարհորդք
կ'ըսէ մեծամեծ քարերով շինուած
հին տաճարաց աւերակներուն վրայ:
Այոպիսի տաճարաց շատերուն աւե-
րակները գտնուած են Լիբանանու
այլևայլ կողմերը, որոց շատերը ե-
րեւելի տեղեր են լեռներու բարձունց
վրայ, ուր անոնք անտարակոյս մեծ
աշխատութեամբ և ջանիւք կանգ-
նուած են:

Չարդիս յանդուգն և խռովաւոր
լեռնաբնակ ցեղ մը բռնած է զԼիբա-
նան, որոյ լեռնային անապատները
միայն ինքնին գրեթէ աշխարհք մը կը
կազմեն: Լիբանանու արեւմտեան զա-
ռիվները որ ծովագերեզմ պաշտէն սկսե-
լով դէպ ի վեր կ'երթայ ածու ածու՝
ծածկուած է որթովք և ձիթենեղ, թթենեղ,
և թզենեղ, և ունի, ինչ-
պէս նաեւ լեռնային չովիտներ, շատ
գիւղեր: Անեն Լիբանանու այնչափ
բազմամարդ և մշակեալ չէ: Լիբա-
նանու գլխաւոր բնակիչներն են Տիւր-
ղիք և Մարոնիք. երկուքն ևս մե-
լեւանդ կրօնաւորք են, Տիւրղիք՝
Մասմաական, և Մարոնիք՝ Հռո-
մական: Ասոնց մէջ ցրուած կան
նաեւ Յոյք և Հայք:

Լիբեանքի, կամ Լիբիա երկիր ի
հիւսիսայ Աֆրիկէի, կը ձգուէր գե-
ղերը Միջերկրականին ի մէջ Եգիպ-
տոսի և Կարթէճոսի, քիչ մը գէպ ի
ներս մտնելով: Եգիպտոսի կից մասը
կը կոչուէր երբեմն Մարմարեան Լի-
բիա, և այն մասը որ էր շուրջ ըզ-
կիւրենէի կը կոչուէր Կիւրենական
Լիբիա, յստիցս Կիւրենէի որ այն
մասին գլխաւոր քաղաքն էր, կամ,
կը կոչուէր նաեւ Պենտապօլիտան Լի-
բիա, հինգ քաղաքներէն որ էին Կիւ-
րենէ, Ապոլոնիա, Բերքենիէ, Ար-
սիոնէ և Պաղոմպոլիս: Այս քաղաք-
ներուն մէջ կը բնակէր բազմութիւն
Հրէից յաւուրս Քրիստոսի: Ասոնք

ի Հրէութիւն գարծող Լիբեանց
հետ կ'երթային Ելուստղմ յերկր-
պագութիւն, Գործ. Բ. 40: Լիբիա
Առաւ այս անունը Դարացիներէն,
Եննդ. Ժ. 43, պատերազմող ցեղ մը
որ օգնեցին Եգիպտացուն թագաւո-
րին Արամայ, և Եթովպացուն թա-
գաւորին Չարայի, անոնց պատե-
րազմներուն մէջ Յուդայի գէմ, Բ
Մնաց. ԺԲ. 3. ԺԳ. 9. ԺԶ. 8. Դան.
ԺԱ. 43: Լիբեանքի գաշնակից էին
նաեւ հին Թերացուն, Հաւ. Գ. 9:
Լիբեանքի հուսկ ուրեմն ինկան ընդ
Ելիստիութեամբ Կարթէճոսի, և յետ
ժամանակաց՝ Յունաց, Հռովմայեց-
ւոց, Սարաքենաց և Բըբաց:

Լիբիա, կին Թիւստիոցի, որ կը
բնակէր Մակեդոնիոյ Փիլիպպէ քա-
ղաքի և էր ծիրանեղմաւոր: Լիբիա
ի ծնէ Հրէայ չէր, բայց դարձած էր
ի Հրէութիւն, և էր երկիւղած յԱռ-
աւածոյ: Լուսաւորեալ ի հոգւոյն
սրբոյ ընդունեց Աւետարանն ուրա-
խութեամբ, և մկրտուելով բնտան-
եալ, բաւազատեց զՊողոս և անոր
գործակիցներն իւր տունը բնակել,
ցորչափ մնային Փիլիպպէ, Գործ. ԺԶ.
14, 40. Տես Փիլիպպէ:

Լիկայոնացի կամ Լիկայոնիս, որ
փոքր գաւառ փոքուն Ասիոյ, որոյ
սահմանք էին, ի հիւսիսայ Գաղա-
տիա, յարեւելից՝ Կապադովիա, ի
հարաւայ՝ Խուսիտ և Կիլիկիա, իսկ
յարեւմտից՝ Փառագիա: Կերեի թէ
Լիկայոնիա Մեծին Փառագիոյ սահ-
մանին մէջ էր, բայց Օգոստոս ըրաւ
պայն նահանգ Հռովմայեցւոց: Լի-
կայոնիոյ երկիրը տափարակ էր բայց
ոչ պտղաբեր, ասկայն յարմար յոյժ
արօտոյ: Այս երկրին քաղաքներն,
Իկոնիոն, Կերքէ և Լիւստար կը
սիշուէին ի նոր Կտակարանի, Գործ.
ԺԳ. 6: «Լիկայոնաբնէր», հմբ. 10,
ընդհանրապէս կը կարծուի թէ էր
Յունաբնէի ճիւղերէն մին, Ասորերէն
բառերու խառնուրդով աւրուած:
Լիկայոնիա հիմա Թուրքիոյ Գարա-
մանիա գաւառին մասն է:

Լիկիա, գաւառ յարեւմտից հա-
րաւայ փոքուն Ասիոյ: Ունէր սահման
յարեւմտից զԿարիա, յարեւելից՝ ըզ-
Պամփիլիա, ի հիւսիսայ՝ զՓառ-
ագիա, և ի հարաւայ՝ զԴոնի Միջերկ-

բական: Երկերը քիչ մը լեռնային է, բայց ոչ մերկ: Լիկիոյ քաղաքներէն կը յիշուին միայն Պատարա և Միւրա ի նոր կտակարանի, Գործ. ԻԱ. 1, 2. ԻԵ. 5:

Լիճ: Տեա Մերոմ և Մով: Այն ոսկկայի նկարագիրը թէ գծոյք իւրեկ կրակով և ծծմով բարդորակ լիճ է, Յայտ. ԺԹ. 20. ԻԱ. 8, կ'ակնարկէ հրեղէն ծովը ուր Սագամ սպառեցաւ և ընկուղաւ:

Լիճոս, Խաւի, Գրիոսոնեայ ոմէ ի Հուովմ, որոյ կողմէն ողջոյն կը գրէ Պողոս առ Տիմոթէոս, Բ Տիմ. Գ. 21:

Լիւղդեա, Եբրայեցիներէ՝ Դովգ, Ա Մնաց. Ը. 12. Եղբ. Բ. 33, և ի Յունաց Դիոսպոլիս կոչուած, էր քաղաք ինն միսնաւ հնոս յարեւելից Յոպպէի, ի վերայ ճանապարհին որ յերուսաղէմ: Հոս բժշկեց Պետրոս զԵնեան, Գործ. Թ. 33, 34: Լիւգզեա կործանեցաւ ոչ բազմօր յետոյ քան զերուսաղէմ, բայց շուտով շինուեցաւ նորէն, և եղաւ նիստ անուանի Հրեական գործոցի մը, և կար գեալ յամի Տն. 518: Լիւգզեա կը յիշուի յաճախ խաչակրաց պատմութեան մէջ: Նիսուած էր գեղեցիկ և ընդարձակ գաւառի վրայ, որոյ գետինը կը բազմապիսի պարտիզի ընտիր սէ հողէ, որ կրնայ շատ արարեր գործուիլ: Հիմա է ողորմելի գիւղ որ Լուգ կը կոչուի: Միջին դարուց մէջ շինուած փառաւոր եկեղեցւոյ մը աւերակները գեա. կը պահեն զանուն Արքայն Գէորգոյ, որ հոն թաղուած կ'աւտնգուի երրորդ դարուն: Անգղիացի Խաչակիրք Անգղիոյ "պաշտպան", ընտրեցին այս սուրբը, և շատ առաւելելական վէպեր կը պատմուին այս սուրբին քաջագործութիւններուն վրայ:

Լիւսամիա, Գորգիւլ Գրգիւլ-Բիւն, տես Արիւիմացիք:

Լիւսիա, Գորգիւլ, կամ կղաւ գիտ ի Լիւսիա, էր հալարապետ Հռովմայեցի պահապան զօրաց յերուսաղէմ, երբ Պողոս վերջին անգամ պլուելութիւն ըրաւ այս քաղաքին: Լիւսիա պատուով կատարեց իւր պարսքը, երկից տպաւելով ըլլա Պողոս Հրէից գաւառանութենէն, Գործ. ԻԱ. 27-40. ԻԲ. ԻԳ:

Լիւսարա, քաղաք Լիկայոնիոյ, մօտ ի Դերբէ և յիկոնիոն: Հոս ծընած էր Տիմոթէոս: Պողոս և Բառնաբաս հոս քարոզեցին Աւետարանը, և կազմէր բժշկելով, փոքր միւս և ապիտի պաշտուէին: Սակայն քիչ ժամանակ ետքը Պողոս քարեծուեցաւ հոն, Գործ. ԺԳ. 6, 20. ԺՁ. 1. Բ Տիմ. Գ. 41: Զարգիւ Լիւսարա փոքր գիւղ է, և կը կոչուի Լադիք:

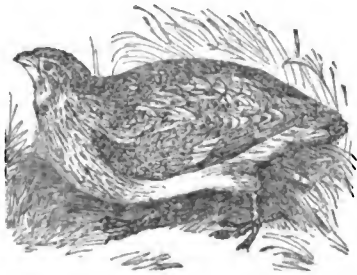
Լիւրիկացիք, Եւրոպական երկեր, Ագրիական ծովուն եղերքը, ի հարաւոյ Եպիւրոսի, և յարեւմտից Մակեդոնիոյ: Ի հնումն կը բաժնուէր ի Լիւսուսիա, այժմ իւրուամթք, ի հիւսիսոյ, և ի Դազմաարի: Ի հարաւոյ: Այս վերջին մասը կը պահէ տակաւին իւր անունը: Տեա Դադմատիա: Լիւրիկացւոց սահմանները փոխուած են այլեւայլ ժամանակ: Մինչև հոս հասաւ Պողոս քարոզելով Քրիստոսի աւետարանը, և հաւանականապէս անցաւ նաև Լիւրիկէի մէկ մասէն, յամի Տն. 57, Հըւովմ. ԺԵ. 19:

Լոյս, Աստուծոյ մեծազանն, զըւարթնալոյն և օգտակարալոյն աւարածներէն մին: Ածաւ ի զոյ վեցօրեայ արարչութեան առաջին օրը: Ըսաւ Աստուած "Լոյս ըլլայ," և եղաւ լոյս: Քան զլոյս պատշաճ բան մը չկայ ցուցնելու ինչ որ ուրբ, փառաւոր, հոգեւոր, ուրախալի և բարեբուր է: Առաի է հեռեկան խոսքերուն գեղեցկութիւնը և զօրութիւնը: "Աստուած լոյս է," Ա Յովհ. Ա. 5, և "Լուոյ չալը," Յովհ. Ա. 17. Քրիստոսն է "Արեգակն արարչութեան," և "Լոյս աշխարհի," Յովհ. Ա. 9. Ը. 12: Այսպէս նաև Աստուծոյ խօսքը "լոյս" է, Սաղմ. 30. 105. Լոյս են նաև ճշմարտութիւնը և Քրիստոնէայք, Յովհ. Գ. 19. ԺԲ. 36. յաղագսութիւնը "լոյս" է, Եսթ. Ը. 16, և երկինք լուսով լի, Յայտ. ԻԱ. 23-25: Բայց այս բաններուն ներհակն է "խուսքը,"

Լորամբաք, Տեա էջ 241:

Լուացում: Մովսէսական օրէնքը կը պատուիրէ այլեւայլ ծիսական լուացումներ թէ քահանայից, Եւ. Լ. 19-21, և թէ այլք, Դեա. ԺԲ-

ԺԵ. Երբ. Թ. 40. Այս լուսացմանը նշանակ էին հոգեւոր մաքրութեան արեամբ փրկչին, Տիտ. Գ. 5. Բայտ. Ա. 5, ինչպէս նաեւ այն սրբութեան առանց որոյ ոչ ոք կարէ տեսնել զԱստուած: Այս օրինական լուսացմանց վրայ աւելցուցած էին Հրեայք ուրիշ լուսացումներ յաւանդութենէ, Մարկ. Է. 2-4, և ամբարշտութիւն կը համարէին զանց ընել այն լուսացումներն, ինչպէս շատ անգամ կ'ընէր Քրիստոս, Ղուկ. ԺԱ. 38: Թաւաջ քան զճաշն և յետոյ ձեռք լուսլու սովորութիւնը, Մատթ. ԺԵ. 2, որ կը ցուցնէ թէ մատուցներով ուտել սովոր էին Հրեայք, տակաւին կայ յԱսորիս: Տես Անկողնից րատին պատկերը, ուր ասպասուոր մը կուծէ մը ջուր կը լեցունէ տերթը ձեռքը լոյն անօթ մը բռնելով տակը, 'ի Թաւ. Գ. 41. Սաղմ. Կ. 8: Տես Ուտք և Կօշիկ: "Լուսնայ րդ-ձեռս", էր վկայիլ անմեղութեան ուրուք, Բ. Օր. ԻԱ. 6. Մատթ. ԻԷ. 24:

Լորամարգի. Արեւելեան լորամարգին գաղթող թռչուն է, տառակի մեծութեամբ, և գրեթէ նման վանկիկայի կաքաւին: Հասակը սուրճի գոյնէ թէ լորամարգին մեծ բազմութեամբ կը գտնուի յեղերս Մեռեալ ծովուն և Յորդանանու, և յանապատս Արարից, և Գիւղարոս կը հառաատէ թէ ամբաւ բազմութեամբ կ'որացուի Ռինոկլուրս կողմէ տեղւոյն մտերը, Պաղեստինու հարաւային արեւմտեան ծայրը: Նաեւ Հրուհհարտ անոնցմէ մեծ բազմութիւն մը գտաւ Մեռեալ ծովուն հարաւային կողմերը: Ուստի իւրայեւ բանակին վրայ եկող լորամարգ-

ւոյն բազմութիւնն անհաւատալի չէ. ինչպէս կ'երեւի, հրաշքը յայտն էր միայն որ "Տերոյմէն հով մը", բերաւ լորամարգին հոն ի յետին կարօտութեան ժողովրդեան, Եւ. ԺԶ. 43. Թու. ԺԱ. 31. Սաղմ. ՀԸ. 27:

Լուգ, էր հին անուն գոնէ միոյ մասին Ռեթէի, Ծննդ. ԻԸ. 49. Յես. ԺԶ. 2. ԺԸ. 13. յետոյ տրուեցաւ փոքր տեղւոյ մը գոր շինեց փախուտական մի ի Ռեթէլայ, Գաւա. Ա. 26: Տես Բեթել:

Լուծ, նշանակ հպատակութեան և ծառայութեան, Գ. Թաւ. ԺԲ. 4. Երկաթի լուծ կը նշանակէր ստրկութիւն, Բ. Օր. ԻԸ. 48: Ծիտական օրէնքը լուծ էր, ծանր կապանք, Գործ. ԺԵ. 40. Գաղ. Ե. 4: Ընկենու կամ խզել զլուծ կը նշանակէր առամանակեայ կամ մշտնջեմաւոր ազատութիւն ի կապանաց, Ես. ԵԸ. 6. Երեմ. Բ. 20, և Երեմ. Բ. Բ. 29: Երեմ. Բ. 29, 30:

Լուսա, գահական փոքր, որոյ երկուք կ'ընէր մի նաքարակիտ, այսինքն Հովմայեցոց աւ կոչուած գահականին մէկ չորրորդը: Մէկ ու հաւասար էր Օսմանեան 42 1/2 փողոյ (բարայի), ուստի լուսայն ևս հաւասար էր 4 1/2 փողոյ, Ղուկ. ԺԲ. 59. ԻԱ. 2:

Լուսիք, Գեղեցիկ և պերճ իշխան գիշորոյ, Ծննդ. Ա. 46, մին ի գրեթեաւ փկայից առ աղգ մարդկան զբարութենէ, զիմաստութենէ և բզբորութենէ Արարչին, Սաղմ. Ը. 3, և որովհետեւ լուսին իւր ըլլոր լոյսը կ'առնու յարեգանէ, և կը ցոլացնէ զայն շուրջանակի, գեղեցիկ պատանքի եկեղեցւոյ Քրիստոսին: Արեւելից ջնջ երկինքը լուսին մասնաւոր պայծառութեամբ կը փայլէ: Հին աղգաց շատերը կը պաշտէին զլուսին, ուղղակի, և կամ իբրեւ կուռք Աստուան, Արտեմիս, Անահիտ, Հեկատէ, Մեռնի, Միլեդգա, Մայա, և այլովք անուամբ: Երբայեցոց պատուիր-

ուած էր զգուշանալ մանաւանդ այս կռապաշտութիւնէ, Բ Օր. Գ. 19. ԺԷ. 3. բայց և այնպէս իսրայելացիք ինկան այս կռապաշտութեան մէջ, Գ Թագ. ԻԱ. 3. Ես. ԿԵ. 11. Երեմ. Է. 18. Ը. 2. ԺԹ. 43. ԽԳ. 17-25. Տես և Լուսնոս և Նոր Լուսիս:

Լուսնոս, տեսակ մը ախտաժէտ մտքը, շատ անգամ նաև մտքմտով, Այս տեսակ ախտաժէտաց լուսնոս անուան արուած է, վասն զի կը կարծուէր թէ ի լրման լուսնի կը տեսնուէին ախտին նշաններն անոնց վրայ: Յնորել, Թալանալ, տխրի իրրև սեւամաղձոս, գիւսահարութեան նշաններ էին, բայց լուսնոսաց վրայ, որ գիւսահար չեն, կը տեսնուին նոյն նշանները: Լուսնոսք ի Սուրբ Գիրս կը յիշուին գառ ի գիւսահարաց, Մատթ. Գ. 24. ԺԵ. 14. Տես Գեւք:

Խ

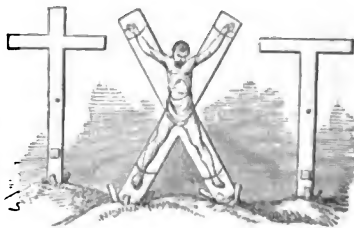
Խաղաւարտ, ԵԼ. Թ. 8-10, կիզի վերքեր զորս Մովսէս հրաշքով յառաջ բերաւ Եգիպտոսացւոց մարմիններուն վրայ օդին մէջ մոխիր ցանելով: Եթէ այն մոխիրն աղիւս թրթեւլու հնոցներէն էր, այն մոխրէն պատճառաւ խաղաւարտներուն ցաւը հարկաւ Եգիպտոսացւոց յիշել տուաւ աղիւսաբոկութեան ծանր տառապանքը զոր անոնք կրել տուած էին իսրայելի որդւոց:

Խաղաղ, պտուղ որթոյ: Պաղեստինու խաղաղը շատ աղիւս էր, մեծ և քաղցրահամ, Թու. ԺԳ. 24. Ջարգիս, և հաւանականապէս միշտ այնպէս եղած է, տարեկան խաղաղոյ շատ քիչ մասը կը գործածուի գինի շինելու: Բոպիմոս կ'ըսէ. "Քերքոնի ընդարձակ ոյգիներէն գինի չեւեր բաց այն սակաւէն զոր կը շինեն Հըրեայք", Աղոն, յառաջ քան խայծիլ, և գործածուի ոյլաոյլ բաներու: Եր շորցունեն յարեու, կամ հիւթը քամելով կ'առնուն շիշերու մէջ, և բոլոր տարին կը գործածեն իրրև թթու, Թու. Զ. 4: Խաղաղը իորս կամ հինգ ամիս կը տէէ Ասորւոց երկրին մէջ, Դ Էս. ԽԶ. 5. նաև խաղաղոյ ժամանակն անցնելէն ետքը

ողկոյգները կրնան առանց չորնալու ձմեռն ի բուռ մնալ ոյգիներուն մէջ, եթէ աղէկ պաշտպանութիւն ցուրաւեն: Խաղաղը շատ աման է Պաղեստին, և սովորական ուտելուց զլիւսաւորն է: Հասած խաղաղն ալ չորցնելով կ'ընեն չամիչ, այնպէս որ գալաթ խաղաղն անցնելէն ետքը, չամիչ կը գործածուի մինչև նոր ոյգեկութիւն:

Բաց այն օրէնքէն որ ոյգի տնկողին կը պատուիրէր երեք տարի չկթել ոյգին, կար ուրիշ օրէնք մը որ չէր տար թոյլ Հրէից ճաւաղք ընել ոյգին, այլ կը պատուիրէր թողուլ զայն աղքատաց, Դ Էս. ԺԹ. 23: Օրէնքը թոյլ կու տար նաև անոնց որ ոյգիէ մը կ'անցնէին քաղել և ուտել խաղաղ հան, բայց ոչ առնուլ և տանել, Բ Օր. ԻԳ. 24: Ամենայն ուրեք կը տեսնէր զարմանալի ապացոյցներ մարդասիրութեան որ Մովսէսական օրէնադրութեան ոգին է: Իւր ողկոյգներէն ի սպաս կողոպտեալ ոյգին էր պատկեր ամառութեան, Ես. ԺԷ. 6. ԻԳ. 43. Արգ. 5: Տես Այգի:

"Վայրի խաղաղ", Եր պտուղ վայրենի որթոյ: Այսպիսի որթոյ խաղաղը կը կոչուէր ծաղիկ գինւոյ. երբէք չէր խայծեր, ջուրը միայն կ'առնուէր իրրև թթու: Ես. Ե. 2, 4 համարներուն մէջ Աստուած կը գահաւոր թէ, Իր ժողովուրդէն, զոր տնկած էր իրրև որթ ընտիր, իրրև ոյգի գեղեցիկ, ուներ իրաւունք պտուղ պահանջելու, բայց անոնք տուին ազրիս, այսինքն խաղաղ վայրի, պտուղ անհոտ և անհամ:

Խաչ, տեսակ ինչ կախաղանի իստորնակի գամուած երկու կտոր փայտէ երեք կերպ, ինչպէս կը տեսնուի պատկերին մէջ, Խաչի մահն էր պա-

տիժ անարգազգիք գերեաց, և նշան զատաստման թեան, Բ 0ր. ԻԱ. 23. Գաղ. Գ. 13. Այս պատիժն աշխատեալ հասարակ էր առ Հռոմէայեցիս, որ ինչեկեցէ նեղութիւն, վիշտ, տառապանք, այլովքն հանդերձ, կը կոչուէր «Խաչ», Քրիստոս կ'ըսէ թէ իւր աշակերտները պարտին առնուլ իրենց խաչը և երթալ անոր ետեւէն, Խաչն արդարեւ նշան էր անարգութեան և չարարանաց, սակայն և այնպէս է նշան պատուոյ և փառք Քրիստոսնէից,

Խաչելու սովորական եղանակն էր գամել բեւեռներով մահապարտին երկու ձեռքերը և ոտուրները կամ զատ զատ և կամ միանգամայն, Երբեմն փոխանակ գամելու կը կապէին առաստաղ, Այս կերպը թեպէտ մեղմ կը թուի, քանզի քիչ ցաւ կու տայ, սակայն աւելի անապօրոյն էր, զասի զի խաչելու շատ երկար տանջուելով կը մեռնէր, Երբեմն ևս թէ բեւեռ և թէ առաստան կը գործածուէին խաչելու, այսինքն մահապարտը թէ՛ կը գամուէր և թէ կը կապուէր խաչին, Այս կերպով կըրնային խաչով հանդերձ վերցնել խաչուածները և այնպէս տակալ խաչը, քանզի առաստանն ըստ իսլականին կը բռնէր խաչելու, խաչին մէջտեղին մօտ կար գուրս ցցուած կտոր մը փայտ որ նշնպէս խաչելոյն մարմինը բռնելու համար էր, Նախ քան զբեւեռելն զմահապարտն ի խաչ, կը ձաղկէին չուանկոյ խորազանաւ և կամ կաշեայ փոկով. այս վերջին կերպ ձաղկումը կը համարուէր խորատաղոյն և աւելի անարգական քան զձաղկումն խորազանաւ: Ստրուկք որ մեծամեծ յանցանաց պարտաւ որ էին՝ կը պնդուէին կախազանի կամ խաչի վրայ, և այսպէս ձաղկուելով կը տարուէին քաղքին մէջ, Քրիստոս արքեպիսկոպոսն էր խաչը, և որովհետեւ կը կէտէր սա՛յ ընդ ծանրութեամբ խաչին, Սիմոն առնուծ նիւրենացի էր բռնելով բռնի տանել տունին խաչը Քրիստոսի ետեւէն կամ Քրիստոսի հետ, Մարկ. ԺԵ. 21.

Յետ բեւեռելոյ զմահապարտն ի խաչ, կու տային անոր թմբուցող ըմպիւի մը, որպէս զի քիչ զգար ցաւ.

ւին սատակութիւնը, բայց մեր Փրկչիչը մերժեց այս սովորութիւնը, Մատթ. ԻԵ. 34. Մարկ. ԺԵ. 23. Թեպէտ կը թուի թէ յետոյ քիչ մը ճաշակեց զինուորներուն հասարակ ըմպելին, Դրկուած ըլլալով ի Նորէ կրկ մահու պատուհասին ծանր բեռը զասն կտրուեալ ազգի մարդկան, զգաց թէ չէր արժան նմա յանձն առնուլ այն սովորանքը որ ուրիշ խաչելոյց էր տրուէր, և զոր ընդունել անոնց արժան էր, բայց ոչ իրեն, «Գաւաթը որ Հայրը ինծի տուաւ պիտի չխմեմ անիկա», Բովհ. ԺԲ. 41. Խմեց զայն մինչև յատուկը, Որովհետեւ խաչը կ'անդառնէր արեգական տօթագին ժամերուն, խորազանէն և բեւեռներէն պատճառեալ վերբեր շուտով կը րորբէին, և խաչեալը կը պառկէր ի ծարաւոյ, Արիւնն արգելուելով իւր սովորական շրջանէն, կը ժողովուէր մարմնոյն այլեւայլ կողմեր, և սաստիկ ցաւ կու տար: Խաչելոյն ամէն թեթիւ շտրուածը կը յաւելոյր անոր ցոււը որ չէր կրնար այլազգ թէթեւալ բայց եթէ մահուան անզգայութեամբ և կամ բուն իսկ մահուամբ, խաչելու մարդիկ կ'ապրէին խաչին վրայ քանի մը օր, երբեմն եօթնեակ մը կամ աւելի: Ուստի Պիղատոս մեր Տէրօջը շուտով մեռնելուն վրայ զարմացաւ քանզի բնականապէս աւելի երկայն պարելու էր, Մարկ. ԺԵ. 44. Երկու աւազակաց բարձրը խորտակած էին փութացնելու համար անոնց մահը, որպէս զի անոնց մարմինները խաչին վրայ չմնային շտաթ զօր, Բ 0ր. ԻԱ. 23. Յես. Բ. 29. Բայց խաչելալք ընդհանրապէս կը թողուէին կախուած ընդ հսկողութեամբ պտհապանաց, մինչև որ անոնց մարմինները կ'իջնային գետինը, կամ թրուուէր և գազանք գալով կ'ուտէին: Խառաճ, հին քաղաք, Միջագետաց հիւսիսային արեւմտեան մասին մէջ: Արրահամ Ուր քաղքէն ելելէն ետքը, բնակեցաւ այս քաղաքը մինչև մեռաւ անոր հայրը Թարա. Խոսհակ հոն մարդ զրկեց իրեն կին բերելու, և Յակոբ հոն փախաւ իր եղբորը Եսաւայ երեսուն, Ծննդ. ԺԱ. 31, 32. ԺԲ. 5. ԻԴ. ԻԸ. 43. ԻԸ.

40. ԻԹ. 4. Ասորեստանցիք առ Եզեկիաւ աւերեցին զխառան, Գթագ. ԺԺ. 12. Եւ. 1. 12. Կաւ կառսոս Հռովմայեցի զօրապետը հաս յաղթուեցաւ և սպանաւ Պարթեմոնըն, Ալթմոս խառան է Եփրատայ մէկ ճիւղին վրայ, 36° 52' հիւս. լայն., և 39° 5' արևել. երկ., տափարակ և աւաղուտ դաշտի մը վրայ: Արաբացիք ոմանք Թափառականք կը բռնակին հոս, և ընտրած են այս տեղը ջուրերուն առատութեան և օգտակարութեանը համար:

Խառնիք. Մարաթի մէկ տեսակն է, Գով. Ա. 4. Բ. 25. Ամփ. Գ. 9: Մարաթի տեսակներ են նաև ջրեակը և գրուիճը: Աոնք յառաջ քան թե աւերին անգամ փաստակար և ապականիչ են: Տես Մարաթի:

Խաւար: Խաւար է ուր վառելիք լոյսը չկայ, Ենիդ. Ա. 2: Այլաբանորէն կը նշանակէ Թշուառութիւն և ձախողութիւն, Եր. ԺԲ. 6. Սաղմ. ճի. 10. Եւ. Բ. 22. Թ. 4: Խաւարը կը ցուցնէ նաև արեգական և աստղաց պակասիլը, ուստի և այլաբանորէն կը ցուցնէ գիտաւոր կամ աւագ մարդոց անկումը, և ազգի մը տագնապը, Եւ. ԺԳ. 10. Գործ. Բ. 20: “Գործք խաւարի” են տնմարուր գաղտնի տօնք որ կը կատարուէին ի պաշտամունս հիւսնոսաց, Եփես. Ե. 14: “Արտաքին խաւար” կը ցուցնէ այն մարդոց տագնապը որոց առջև գոցուած են երկնից գուռները, Մատթ. Բ. 12: Ե. 21-23, հրաշքով էր. նոյնպէս այն խաւարը որ ծածկեց Հրէաստան ի նշան ոգոյ ի խաչելութեան փրկին, Ղուկ. ԻԳ. 44: Այս խաւարումը չի կրնար արեգական խաւարումէն յառաջ եկած ըլլալ, քանզի զատկական լուսինը նոր լրացած ըլլալով կը գտնուէր երկրէն անդին, ոչ թէ երկրիս և արեգական մէջանելով:

Խեցի, խեցեղէն, այսինքն հողէ շինուած անօթոց բեկեալ կտորներ, Եր. Բ. 8, յարմար օրինակ մարդկային անյարգութեան և գիւրբաբեկեան, Եւ. ԽԵ. 9: Հին քաղաքներէն շատերուն աւերակաց մէջ այսպիսի անօթոց բեկորներէն զատ

քիչ բան կը գտնուի. առնք ընդհանրապէս բրտի հասարակ, բայց աղէկ ապկիւում անօթներու կտորներ են: Ազքոտ մարդիկ կը գործածեն այսպիսի բեկեալ անօթներ, Եւ. Թէ այն անօթները կտոր կտոր եղած չեն, Եւ. 1. 14: Զարդիս շատ անգամ կը տեսնուի յարեւոյս աղբիւրներու քով կտորած աման մը որով ջուր կը խմուի. ոմանք այսպիսի կտորած ամաններ կը գործածեն կրակ գնելու:

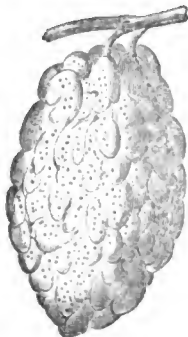
Խեւացիք: Տես Փամագացիք:

Խթան, եգրը վարելու սրածայր գաւազան, որուն գէմ իժէ տրացէ եղը, կը կծի: Ուստի ոչ միայն Եւ. նաց և Հռովմայեցոց, այլև Հրէից մէջ առակ մը կար որ մարդկային և աստուածային իշխանութեան հակառակորդ ստահակ մարդոց համար կ'ըսուէր, Գործ. Թ. 5. ԻԶ. 14: Տես և Եր. ԺԵ. 25, 26: Տես նաև Եզ. Խիւնեզ, Սաղմ. Եր. 8 Տմարին մէջ կը նշանակէ հասարակ խիւնեջ առանց պատենի. “բայած տառեր կը հայի” Թողլով իւր լրբէնը ուր որ կ'երթայ:

Խղմնուածք այն կարողութիւնն է, զոր ամէն բարոյական էակ ունի, Հռովմ. Բ. 13-15, և որոյ զօրութեամբ կ'ընտրենք զբարին ի չարէն, և կրնանք հետեւել առաջնայն և խորշի ի վերջնայն: Խղծի մտաց պաշտօնն է մեր բոլոր գործերը կանոնադրող Աստուծոյ կամաց զոր կը յայտնեն մեզ ընտելութիւնը և Սուրբ Գիրքը: Այսպէս վարուելու կարողութիւնն, այն է խիղճը, կը ցուցնէ թէ պատահանառաւ ենք յատենին Աստուծոյ, ուստի և խղճին ձայնը յիշուի արժանի է կոչուելու ձայն Աստուծոյ: Գիտենք թէ ողջամիտ և ճշմարտապէս լուսաւորուող մարդէն խիղճն անվերջ կը ցուցնէ անոր իւր պարտքը, և թէ որեւիցէ բարուր կամ հրապարակ չի կրնար արգարացնել խղճի մտաց գէմ կատարուած գործ մը: Արդարեւ ամէն մարդ գիտէ թէ միշտ ընելու է ինչ որ ուղիղ է կամ համաձայն խղճի մտաց, բայց և այնպէս խիղճը մեծապէս կը խանգարի, երբ սիրան ապականեալ է, վասն զի ապականեալ սրբին միտումները գառողա-

Թիւեր կը Թիւերն և կ'աղաւաղեն միշտ և յամենայն, Ուստի ճշմարիտ կ'ընէ Պօղոս Թէ պարտք կը համարէր իրեն հայածել Քրիստոսի ուղակերտ. ները, Գործ. ԻԶ. 9. Պօղոսի մեղքն յայտն էր որ մեղադրելի անհոգութեանց չլսեալաց ըստ կարի լուսաւորել իւր խիղճը, և մաքրել զայն շէնորհօքն Աստուծոյ: Ամէն դարու մէջ եկեղեցւոյն մոյար խղճու սխալ վարդապատութիւններ պաշտպանել և ճշմարտութիւնը հալածելը կը սորվեցնէ մեզի Թէ որչափ կարօտ ենք աստուածային լուսոյ և սրբարար շէնորհաց: Քրիստոսի արեամբ սրսկեալ «բարի» և «սուր» խիղճը, Ա Տիմ. Ա. 5. Գ. 9, յատակ կը տեսնէ Աստուծոյ կամքը, և կը ստիպէ զմեզ հնազանդել այն կամաց շարժելով զմեզ աւետարանին փաստերով: Որչափ աւելի կը հնազանդինք այն կամաց, այնչափ աւելի մաքուր կ'ըլլայ մեր խիղճը, Գործ. ԻԳ. 16, և խղճին բարի վկայութիւնը երջանկութեան գլխաւոր պատճառաց մէկն է: «Տկար», կամ տարտամ և կոյր խիղճը, Ա Կորնթ. Ը. 7, «պզօնաւծ» խիղճը որ գերի է ապականեալ որբան, Տիմ. Ա. 15, և «խանձաւծ» խիղճը, Ա Տիմ. Գ. 2, որ օրինաց և աւետարանին դէմ միանգամայն խրատացեալ է, եթէ չփոխուի շնորհք, կ'ըլլայ ի վախճանի վրէժխիղի խիղճ, գործիք սոսկալի և յախտեանական խայթերու: Յուզայի վախճանը բաւական է ցուցնել այսպիսի խղճի մը քստմեկի զօրութիւնը: Տանձանքը զոր վրէժխիղի խիղճը կու տայ, ոչ ինչ ընդհատ սաստիկ և քան զմարմնաւոր տանջանք, և թէպէտ յոտախ կրնայ Թմբած ըլլալ, տնդին պիտի ըլլայ որդ մը որ չի մեռնիր, և կրակի որ չի մարի երբէք: Խմբը, Թթու հայտի կտոր որ խմբերեալ զանգուածէ մը կը պահուի նոր զանգուած մը խմբելու համար: Զատնէն ետքն օրերը սուղներուն մէջ խմբը պահել արգելեալ էր Հրէից, ի յիշատակ այնր զոր ըրին անոնց նախնիքը, երբ կ'ելլէին Եգիպտոսէն: Որովհետեւ Եգիպտացիք կը փութացնէին զՊրոփետր շուտով գաւորել Երկրէն, Ժողովուրդը, աճա-

պարեցին շինել իրենց հացերը չապանելով զանգուածին խմբելուն, Ել. ԺԲ. 15, 19: Հրեայք խնամով կը մաքրէին իրենց տունները խմբէր զատկի տունէն առաջ, Ա Կորնթ. Ե. 6: Աստուած արգելած էր խմբը և մեղք նուէր մատուցանել տաճարը, Ղեւտ. Բ. 11: Խմբոյ մեծ զանգուած մը փոխելու յատկութիւնն առնուած է իրրեւ օրինակ աւետարանին տմբողջ ընկերութիւններ որբացնելու զօրութեան, երբեմն նաև մոյար վարդապետութեանց և ապականեալ մարդոց չար աղբիցոյ լվանքը, Մատթ. ԺԳ. 33. ԺՁ. 6-12. Ա Կորնթ. Ե. 6-8:

Խճճճճճճ, կը յիշուի իրգ. Բ. 3. Ը. 5. Յովել. Ա. 12: Դատերը կը կարծեն Թէ հոս յիշուած խնձորենին կիտրոնենի է: Այս ծառին թէ ծաղկին և թէ պտղոյն պայծառ գոյնը, անոյշ հոտը և գեղեցիկ երևոյթը շատ յարմար կու գան վերջիշեալ համարներուն: Խմաստուն մարդուն խորհուրդները, եթէ ազէկ բացատրուին, նման են «արծաթէ զարդերու մէջ գրուած սոկիէ խնձորներու», այսինքն գեղեցիկ գործուած արծաթի կողովներու մէջ հաստուն սոկեղոյն պտղոյ: Խճճճճ, կոչուք, հացկերոյթ, Սիրոյ խոյնք, Յուդ. 12, հատարակաց հացկերոյթ էին պարզ կերակուրներով առ նախկին Քրիստոսեայս: Տէրունական ընթերիք միանգամայն կը կատարուէր այս հացկերութից հետ: Հարուսանքը կու տային

կերակուրը, և բոլոր Քրիստոնեայք, հարուստ և աղքատ, իժէ կամէին, կրնային սնիտար հաղորդ ըլլալ ճաշուն: Նաե հիւանդներու և հեռաւոր եղբարց կը զրկուէին բաժինք: Այսպիսի խնջոյից նպատակն էր ցուցնել Քրիստոնէից սերն առ միմեանք, բայց շատ անգամ այս խնջոյք առիթ կու տային զեղծման, և յետ ժամանակաց վերցան, Ա կորնթ. ԺԱ. 17-34:

Երբայցիք հեւրասեր ըլլալով, սովոր էին խնջոյք մը ընել երբ հիւր մը կու գար անոնց տունը, ուրիշ խնջոյք մը կ'ընէին, երբ հիւրը կը մեկնէր, Երնդ. ԺԺ. 3. 1Ա. 27. Դատ. 2. 19. Բ Թագ. Գ. 20. Դ Թագ. 2. 23: Այսպէս խնջոյք մը եղաւ ի գարձին անառակ որդւոյն, Ղուկ. ԺԵ. 23, Եստ անգամ խնջոյք կ'ըլլար, երբ ընտանեաց մէջ ուրախալի գէպք մը կը պատահէր, ինչպէս ծնունդ, Երնդ. ԺԱ. 8. Խ. 20. 8որ Ա. 4. Մատթ. ԺԳ. 6, հարսանիք, Երնդ. ԻԳ. 22. Դատ. ԺԳ. 10. 8ովհ. Բ. 4-10, կտուրք խաշանց և հունձք, Դատ. Թ. 27. Ա Թագ. ԻԵ. 2, 3Գ. Բ Թագ. ԺԳ. 23, Հաց-խերշմ մը կ'ըլլար նաե ի յուշարկաւորութեան ննջեցեաց, Բ Թագ. Գ. 35. Երեմ. ԺԶ. 7. Տաճարը զոհ և նուէր մատուցանելու եկողները ուրախութեան ճաշ կ'ընէին հոն այն զոհէն ուտելով և փառաբանելով զԱստուած, Բ Թ. ԺԲ. 6, 7. Ա Թագ. ԺԶ. 5. Բ Թագ. 2. 19: Պատուէր կար պայտանց հրաւիրել կարասեանները մասնակից ըլլալ ճաշին, Բ Թ. ԺԶ. 11, նա մանաւանդ մասնաւոր կոչուիք ընել աղքատաց համար, Բ Թ. ԺԲ. 17-19. ԺԳ. 28, 29. ԻԶ. 12, 15. Բովբուրութիւն մը զոր Քրիստոս մասնաւորապէս կը պատուիրէ, Ղուկ. ԺԳ. 12-14:

Խնջոյք կը կատարուէին ի հնուցն պարհ և անպատշոյճ կերպով: Բայց Քրիստոսի ատենը Հռովմայեցոց սովորութիւններէն շատերը մնած էին: Խնջոյքը կամ "ընթրիք" կը կատարուէր ընդհանրապէս յետ միջաւոր հինգերորդ կամ վեցերորդ ժամուն, և շատ անգամ կը տէր մինչև ի տարածամէլ աւուրի: Կոչնականք կը

հրաւիրուէին բաւական ժամանակով առաջ, և հրաւերն ընդունողներաւն դարձեալ սպասուարդք լուր կը տըրուէր՝ երբ ընթրեաց ժամը կը մօտենար, Մատթ. ԽԲ. 4, 8. Ղուկ. ԺԳ. 16-24: Դուռը պահապան կը կենար ներս չառնուլ անկող մարդիկ, և ապա տանուաւորն ինչելով կը գոցէր դուռը, Մատթ. ԻԵ. 10. Ղուկ. ԺԳ. 24: Երբեմն մեծ բազմութիւն կը գտնուէր ընթրիս, Եսթ. Ա. 3, 5. Ղուկ. ԺԳ. 16-24. և անասունն կը գրուէր սեղանապետ մը որ պարպտունին յարմար ծանրարարք, զգաստ և անյողդողդ անձ մը ըլլալուէր, 8ովհ. Բ. 8: Կոչնականք կը բազմէին իւրաքանչիւր իւր պատուոյն և աստիճանին համեմատ, Երնդ. ԽԳ. 33. Ա Թագ. Թ. 22. Առաջ. ԻԵ. 6, 7. Մատթ. ԻԳ. 6. Ղուկ. ԺԳ. 7: Ի բազմակտն արժանաւոր տեղ բռնելու շատ նախանձախնդիր էին արեւելայք: Երբեմն կոչնաւորք թէթէ, պատուական և լայն հանգերէնէր կու տար բազմակտնաց, և անասուն հանգերէն հագնիլ չուզել մեծ թշնամանք կը համարուէր տանուաւորոյ, Ժող. Թ. 8. Մատթ. ԽԲ. 11. 8պա. Գ. 4, 5: Բազմականք կ'ընկողմանէին ռեզանին բոլորտիքը, և ջուր ի լուացումն և անուշահոտ ծխանիլի կը մատուցուէր աննց, Մարկ. Ի. 2. Ղուկ. Ի. 44-46. և յետ ճաշոյ դարձեալ ձեռք կը լուային, մինչ սպասուար մը կը լեցունէր ջուրը: Տես Մատթ. Բառնի պատկերը: Ի ժամ ճաշոյն և յետ այնորիկ այլեպէլ զբոսայի և զուարճութիւններ կը կատարուէին. նաե աւելցնուածներ կ'ընուէին, Դատ. ԺԳ. 12, արեւելան վէպեր կ'ըսուէին, երաժշտութեամբ և կարճով, շատ անգամ նաե շուայտութեամբ և արբեցութեամբ կ'անցնէր ժամանակը, Ես. Ե. 12. ԻԳ. 7-9. Ամսն. 2. 5: Տես և Ուտել, Կերակուր:

Խոզ, ծանօթ անասուն, զոր ուտել արգելեալ էր Հրէից: Արգարե Հրեայք այնպէս կը գարշէին ուտել խոզին, որ խոզին անունն անգամ առաջ չէին ուզեր, Ղուկ. ԺԱ. 7. Բ Թ. ԺԳ. 8: Կապալապական գարշելի օովբութեանց կարգը կը յերկ

նաև Հրեաներէն ոմանց խոզի միտ
ուտելը, Ես. ԿԵ. 4. ԿՋ. 3, 17: Կը
կարծուի թէ հեթանոսաց վաճառե-
լու համար հակառակ օրինաց կը
անուցանէին Հրեայք խոզերուն երա-
մակը որ գիւահարելով հեղձան Գեն-
նետարեթի ծովը, Մատթ. Բ. 32:
Անառակ սրգւոյն գեղեցիկ և ազգու-
առակը կը ցուցնէ թէ խոջարածու-
թիւնն ի՞նչ անարգ և զարշիլ գործ
համարուած էր առ Հրեայս. իրենց
հայրենի ժառանգութիւնն անառա-
կութեամբ վատնող թշուառականաց
վերջին ապաստանն էր այս արուես-
տը, Ղուկ. ԺԵ. 14-16: Այս անաս-
նոյն անուղղայ պիղծ բարքը կը ցու-
ցնէ թէ ծշմարիտ հաւատքն ընդու-
նել բաւական չէ եթէ նորոգուած
չէ սերտը, Բ Պետր. Բ. 22: Խոզին
առ ոտն կրելը պատուական բանե-
րը ցեխի մէջ՝ գեղեցիկ օրինակ է ա-
նոնց որ արհամարհանօք և չարաչար
կը զսրծածեն աւետարանին շնորհքը,
Մատթ. Է. 6:

Վայրի խոզը, որ և կինճ կամ վա-
րազ, կը համարուի իրրև նախկին
ցեղ հատարակ խոզի: Է զաղան կա-
տաղի և աշեղ: Վարազին ժանիքն
ուելի մեծ և ոտատիկ են քան զժա-
նիս ընտանի խոզի, և սաեն է երկա-
թաղայն, որ մանաւանդ ունի կը զար-
նէ: Յաւուր երկայն է, ականջները
կարճ են: Զարգիս վայրի խոզեր կամ
վարազք յանախ են վերին Յորգա-
նանու մօտ Ծախճախուա տեղեր: Կը
գանաւին նաև ի Լարմեղս, և մօտ
Տիբերիոյ ծովուն՝ երամովին: Խաշա-
կրայ ժամանակը շատ էր այս անա-
սունն ի Պաղեստին: Բիշարտ, առ-
ուանեալն Արիւծախոր, պատահե-
լով ասոնց մէկուն, զարկաւ նիզա-
կաւ, և մինչ զաղանը կը ջանար
տակաւին կնգէրել Բիշարտի ձին,

Բիշարտ յարձակեցաւ գազանին վրայ
և սաստակեց ցնա օրով: Վնասները
զորս կու տայ այս գազանը՝ նկարա-
գրուած են ի Սաղմոսին, Զ. 13:

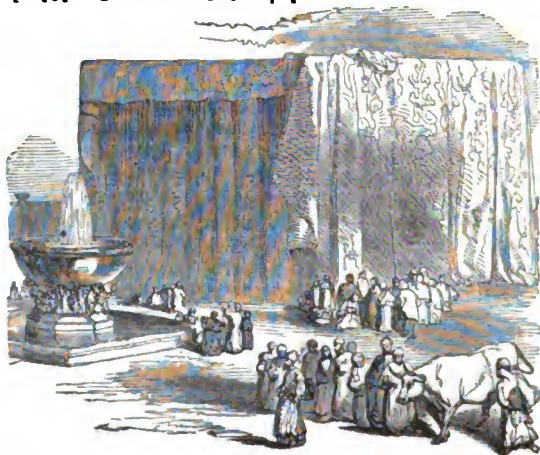
Խոյր, ապարօշ կամ վարաակայ
Հրէից քահանայապետին, քանի մը
կանգուն երկայն բեհեղէ, զոր յետ
պտտելոյ զգլխովն, կը պնդէր վերէն
գլխուն վրայ կապուտակ ժապաւի-
նօք, ընդ որ անցած էր թիթեղ ոռ-
կի որ կու գար ճակատը, և վրան
գրուած էր Սրբաւրիւն Տեառն, ԵԼ.
ԻՐ. 4, 36-38. ԼԹ. 28-31:

Խոնարհաւրիւն, առաքինութիւն
թէ՛ յատկութեամբ և թէ՛ ազդե-
ցութեամբ բոլորովին հակառակ հը-
պարտութեան: Յոճաի կը գովուի ի
Սուրբ Գիրս, Առաւ. ԺԵ. 33. ԺՁ.
19: Տէրն մեր մանաւանդ կը գովէ
խոնարհութիւնը, Մատթ. ԺԲ. 4,
և կ'ազնւացնէ, կը պատուականա-
ցնէ իւրով օրինակաւ, Յովհ. ԺԳ.
4-17. Փիլ. Բ. 3-8, Ամէն ստեղծե-
ալ էակ, թէև սուրբ, պարտի
ունենալ այս առաքինութիւնը: Բոլոր
միշտ և հանապաղ գլխաւոր և ար-
բաղ յատկութիւն ըլլալու է խոնար-
հութիւնն ի բարս մեղուցեալ և ա-
պականեալ սրգւոց մարդկան:

Խոստմունք: Պօղոս այս բառով
կը հասկնայ Աստուծոյ մարդց շը-
նորհուած հոգեւոր բարիք, մանա-
ւանդ դիքիոտոս, և զՀոգին Սուրբ
և Աւետարանին բոլոր պարգեւները,
որոց առհաւատչեալն արուեցաւ Ար-
քահանայ և միւս նահապետաց, և
խոստացուեցաւ թէ պիտի արուէր

նաև բոլոր հաւատացելոց յետ նոցա, Հռովմ. Ի. 13, 14. Գաղ. Գ. 14-29. "Որդիք խոստման", բառով կ'իմացուին, կամ իսաակապ սերունդը, իբր զատեալ ի սերնդէն իսմայելի, կամ ի Գրիստսնէութիւն գարձող Հրեայք, և կամ վերջապէս բոլոր հաւատացեալք որ հաւատով մասնակից կ'ըլլան Գրիստոսով փրկուելու խոստման: Եբրայեցւոց թղթայն ԺԱ. 39 համարին "խոստումն", բառը կը նշանակէ խոստացուած իբ մը, Գործ. Ա. 4. "Ամենամեծ և պատուական խոստմանը", բանիւ կ'իմացուին բոլոր բարիք այս և հանդերձ.

եալ կենաց, բարիք՝ զորս անժրէպ պիտի տայ Աստուած իւր ժողովրդեան Քրիստոսով, Բ Նորնթ. Ա. 20. Ա ՏԻմ. Ի. 8. Բ Պետր. Ա. 4: Ի շնորհս անհուն արժանաւարութեան փրկչին, անհուն սէր, անսահման իմաստութիւն և ամենակարող զօրութիւն իրրև գրաւ կը կենայ յօգուտ և ի պէտս ժողովրդեանն Աստուծոյ. քանզի եթէ Աստուած իւր միածին Որդին տուաւ անոնց համար, որչափ ևս աւելի պիտի տայ, երբ հարկաւոր տեսնէ, ուրիշ օրեիցէ բարիք որ քան զայն ստորին են, Հռովմ. Բ. 32.

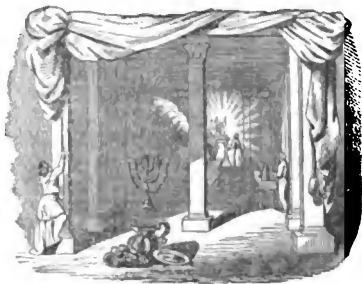
Խորան, վրան, տաղաւոր, կամ առժամանակեայ տուն: Իբր հատարակ խորան տես Վրաց բառը: Ի Սուրբ Գիրս խորան կը կոչուի մանաւանդ վրանը զոր շինեց Մովսէս յանապատին հրամանաւ Աստուծոյ, իբրև տեղի կրօնական պաշտամանի տեղից, յառաջ քան զշինումն տաճարին: Աստուծոյ պատուէրը թէ ինչպէս պիտի շինուէր խորանը, և շինութեան պատմութիւնը, գրուած են ի գիրս Ելեց, գլ. ԻԵ. և որ զկնի: Այս խորանը կը կոչուէր շատ անգամ ժողովքի խորան կամ խորան վկայութեան:

Խորանն էր երկայնաձև քառակուսի, երեսուն կանգուն երկայն, տասն կանգուն լայն և տասն կանգուն

բարձր, Ել. ԻԶ. 15-30. ԼԶ. 20-30. այսինքն իբր յիսուն և հինգ ոտք երկայն, օւթեւտան ոտք լայն և ութեւտան ոտք բարձր: Երկու կողմերը և արեւմտեան ճակատը շինուած էր ոսկի թիթեղներով պատած և արծաթի խորխոխներու վրայ հաստատուած ոստիոթի փայտէ տախտակներէ: Լային նոյն փայտէն և նոյնպէս ոսկիապատ լծակներ որ կ'անցնէին տախտակներուն վրայ հաստատուած ոսկի օղակներէ: Արեւելեան ճակատն, ընդ որ էր մուտն ի սորանն, չկային տախտակներ, այլ սաարմի փայտէ հինգ օրն օրոց զլուինները և շրջանակները նոյնպէս ոսկիապատ էին, հինգ պզնձէ խորիօխներու վրայ հաստատուած: Խո-

բանն այսպէս շինուելն ետքը կը ծածկուէր չորս այլեայլ տեսակ վարագոյրներով։ Առաջին և ներքին վարագոյրն էր բեհեզէ, որոյ վրայ կային քերթբէներու պատկերներ, զործ ասղնեգործ, ի կապուտակէ, ի ծիրանւոյ և ի կրկնակի կարմրէ։ այս գեղեցիկ վարագուրէն էր նաեւ ձեղուոր, նրկորդ վարագոյրն էր այժմ մազէ, երրորդն ի շիկակարմիր մորթոյ խոյոյ, իսկ չորրորդ և արտաքին վարագոյրն էր ուրիշ տեսակ մը մորթէ։ Տես թե՛հաշ։

Արդէն ըսինք թէ խորանին արեւելեան ճակատը տախտակ չունէր, այլ հինգ սիւն միայն սատիմի փայտէ, և այս ճակատը ծածկելու համար կար վարագոյր մը նկարէն ասղնեգործ, որ կը կախուէր այն հինգ սիւներէն, ԵԼ. ԻԷ. 16։

Այս էր արտաքին երեւոյթ խորանին որ, վերջոյնեւոյ տեսնց պէս, սատիմի փայտէ, իրարմէ երկու և կէս կանգուն հեռու, արծաթէ խորթիններու վրայ հաստատուած չորս սեկիտապատ սիւններով կը բաժնուէր երկու մաս, ԵԼ. ԻԶ. 32. ԼԶ. 36. և այս սիւներէն կը կախուէր ուրիշ վարագոյր մը նոյն նիւթերէն յորոց էր արեւելեան ճակատին վարագոյրը, ԵԼ. ԻԶ. 31-33. ԼԶ. 33. Երբ. Թ. 3։ Ընդհանրապէս կը կարծուի թէ խորանին մէջը բաժնուած էր այնպէս ինչպէս ասածաբը, որ խորանին օրինակին համեմատ շինուեղաւ։ Խորանին բոլոր երկայնութեան երկու երրորդը արուած էր առաջին սրահին, կամ Արբուժեան, և մէկ երրորդը երկրորդ սրահին, կամ Արբուժեանց

Արբուժեան։ Այսպէս առաջին սրահը քսան կանգուն երկայն, տասն կանգուն լայն, և տասն կանգուն բարձր էր, իսկ վերջին սրահը՝ տասն կանգուն միայն երկայն, և նոյնչափ լայն և բարձր։ Դիտողութեան արժանի է որ ոչ Արբուժինը և ոչ Արբուժեանց Արբուժինն ունէր պատուհան, Ուստի առաջին մեծ սրահին մէջ հարկաւոր էր աշտանակը՝ սրպէս զի քահանայք կարող ըլլային կատարել պաշտօնը։

Այսպէս շինուած խորանը կը կենար երկայնաձև բաց տեղ մը կամ գաւթի մը, հարկը կանգուն երկայն և յիսուս կանգուն լայն, ծիշղ արեւելքէն արեւմուտք, ԵԼ. ԻԷ. 18։ Շուրջ զգաւթիւն կային սիւնք ի պղնձոյ, արծաթի ի շրջանակոյ, իւրարմէ հինգ հինգ կանգուն հեռու, քրտան մէկ կողմէն, քսան միւս կողմէն, և տասն տասն յետոյ և առաջոյ։ Այս սիւններուն խորիւններն էին պղնձի, և հաստատուած էին գետինը ցիցերով նոյնպէս ի պղնձոյ, ԵԼ. ԼԲ. 10, 17, 20։ Սիւններուն լայնութիւնն էր հաւանականապէս հինգ կանգուն, քանզի այս սիւններն կախուած վարագոյրք այս բարձրութիւնն ունէին, ԵԼ. ԼԲ. 18։ Գաւթիք շուրջանակի գոցող վարագոյրք էին բեհեզէ, այսինքն մանուած բարակ քիւանէ, ԵԼ. ԻԷ. 9. ԼԲ. 9, 16, բաց ի վարագուրէն որ էր գաւթին արեւելեան ճակատն ընդ որ էր մուտ ի դուռի թիւն։ այս վարագոյրն էր նոյնպէս բեհեզէայ ի կապուտակէ, ի ծիրանւոյ և ի կարմիր կրկնելոյ, և ունէր կապեր առ ամփոփելոյ ի վեր կամ ի կողմն մի, երբ քահանայք պիտի մտնէին գաւթիք պաշտօն կատարելու, ԵԼ. ԻԷ. 16. ԼԲ. 18։ Այս գաւթին մէջ էր ողջակիզաց սեղանը և աւազանն հանդերձ պատուանդանաւ կամ խարխաւ։ Ողջակիզաց սեղանը կը կենար գաւթին դրան և խորանին դրան ուղղութեամբ իրեւ ի միջոցի, բայց աւելի մօտ գաւթին դրան, ԵԼ. Խ. 6, 29. աւազանը կը կենար ի մէջ ողջակիզաց սեղանոյն և դրան խորանին, ԵԼ. ԼԲ. 8։ Այս գաւթին մէջ կու գտր ամէն իորայնելացի մատուցանել իւր նուէրները։

Արդ, խորանը թէև գաւթին մէջ էր, բայց ոչ ծիշդ անոր կեցրոնը: Հաւանական է մանուսանդ թէ գաւթին արեւելեան կողմը, խորանէն ապին, աւելի ընդարձակ էր, այսինքն քառակուսի մը յիսուն կանգուն երկայն և յիսուն կանգուն լայն. և արդարև քան զայս փոքր միջոց մը չէր կրնար բաւել հոն կատարուելու գործին, և բազմութեան որ պարտէին առաջինը գտնուիլ պաշտաման: Գտնը հիմա կահուց և կարասեաց խորանին:

Արրութիւն կոչուած տեղն ուր քահանայից միայն թոյլ տուեալ էր մտնել, իբր. 6, յիշուելու արժանի երեք բան կար. այն է՝ խնկոց սեղանը, առաջաւորութեան հացին սեղանը և աշտանակը լուսոյ համար: Ասոնց իւրաքանչիւրին վրայ իօսուած է իրենց տեղերը. տես այն բառերը, խնկոց սեղանը կը կենար ի միջոցի Արրութեան, վարագուրին առջև, Եւ. Լ. 6-10. Իբ. 26, 27. այս սեղանին վրայ կը ծառէր խուկի ամէն առաւօտ և երեկոյ, Եւ. Լ. 7, 8: Խոնկոց սեղանին հիւսիսային գին, այսինքն յայմէ քահանային ի մտանելն, կը կենար առաջաւորութեան հացին սեղանը, Եւ. ԻԶ. 35. Իբ. 22, 23, և ի հարաւոյ Արրութեան՝ աշտանակն ոսկի, Եւ. ԻԵ. 31-39: Արրութեանց Արրութեան մէջ, ուր քահանայապետ միայն իշխէր մտանել տարին մի անգամ, Եբր. Թ. 7, կը կենար տապանակը զոր կը ծածկէին քաւութիւնը և քերովբէ:

Կը կարծուի թէ իբր մէկ միլիոն թալէրի ոսկի և արծաթ գործածուեցաւ ի զարդ խորանին: Նշանաւոր է մեծածախ շինուածը որ նկարագրուեցաւ՝ կանգնեցաւ Սինայի անապատը, յետ ելլելի իսրայելի յԵգիպտոսէ, երկրորդ տարւոյն առաջին տամոյն առաջին օրը, Եւ. Ի. 17. և կանգնուելէն ետքը, հանդերձ կահուց և կարասեք օծուեցաւ ոտրը իւզով, Տմբ. 9-11, և սրբուեցաւ արեամբ, Եւ. ԻԴ. 6-8. Եբր. Թ. 21: Ողջակիզաց սեղանը մանուսանդ որբուեցաւ եօթնօրեայ պատարագքը, Եւ. ԻԲ. 37, մինչ ցեղերուն իշխանները հարուստ ընծաներ կը նստէին:

Ին ի պաշտօն սրբարանին, Թու. Է. 3

Չմոռցանք նաև յիշել թէ խորանն այնպէս շինուած էր որ կրնար ի պահանջին հարկին մաս մաս բաժնուիլ, և նորէն կանգնուիլ: Խորանին այսպէս անջատելի մասերէ կազմուիլը հարկաւոր էր, զիսն զի իսրայէլացիք ի չուել իւրեանց յանապատին պարտէին տանել զայն ընդ իւրեանս: Ի վերանալ խորանին կը վերանային նաև հրեղէն սիւնն և ամպն, և ի հանգչելն կը հանգչէին: Ամէն անգամ որ իսրայէլացիք կը վերցունէին իրենց բանակը, քահանայք կը քահէին խորանը, ծածկեցի մէջ կ'առնուին, և Ղևտացիք կարգաւ և կանոնով բարձեալ կը տանէին, Թու. Գ. Բ. որ կը բանակէր ժողովուրդը, խորանը կը կանգնուէր ժողովրդեան վրաններուն մէջտեղ: Ժողովուրդը կը կազմէր բանակ քառակուսի, իւրաքանչիւր ցեղ իւրով գրօշիւ, իբր երկու հազար կանգուն հեռի ի խորանէն: Մովսէս և Ահարոն հանդերձ քահանայիք և Ղևտացովք կը բանակէին անոնց մէջ:

Թէ որչափ աւեց խորանը՝ չնք գիտեր: Մինչ Պաղեստին կը գրաւուէր, խորանը մնաց ի Գազապա, Ես. Գ. 19. Ժ. 43: Ետ նուաճման Պաղեստինու շատ տարիներ մնաց ի Սելովադ, Ես. ԺԲ. 4. Ա թագ. Ա. 3: Բ թագ. 2. 17, և Ա Մնաց. ԺԵ. 1: Համարներուն մէջ կ'ըսուի թէ Գաւթի պատրաստեց և կանգնեց խորան յԵրուսաղէմ՝ զատն Տապանակին որ ժամանակ մը կեցած էր Կարիթարիմ, և ապա Մարգեօթ տունը, Ա Մնաց. ԺԳ. 6, 14. Բ թագ. 2. 11, 12: Ա Մնաց. ԻԱ. 29: Համարին մէջ կ'ըսուի թէ Մովսէս շինուած խորանն այն ատեն կը կենար տապանին ի Գարուուն. ուստի կ'երեւի թէ տապանակը կանխաւ զատուած էր խորանէն: Խորանը մնաց տապանին ի Գարուուն առ Սաղմոնիւ, որ զԵ մատուց անոր առջև, Բ Մնաց. Ա. 3, 13: Այս վերջին անգամն էր որ կը յիշուի խորանը, քանից կ'երեւի թէ տապանակին հետ տաճարը բերուած խորանը Բ Մնաց. Ե. 5, այն վրանն էր յորում կը պահուէր տապանակն ի Աֆոն:

Խորհուրդ, կը նշանակէ Կաթողիկոս, եւ այսպէս կը գործածուի ի նշանակելէ հետեւնական «Խորհուրդներ» կամ ծածուկ արարողութիւններ որ լի էին ամենայն գարշաւթեամբ: Ի Սուրբ Գրքս «Խորհուրդ», բառը կը նշանակէ այն կրօնական ճշմարտութիւններ որ, առանց աստուածային յայտնութեան, անձանթ պիտի մնային մարդոց: Մեր Տէրը երանի առաւ աշակերտներուն, որ Աստուած յայտնած էր անոնց «Երկիրք արքայութեան խորհուրդներ», Մատթ. ԺԶ. 17. ԺԱ. 25. Ղուկ. Ժ. 21-24: Պօղոս կը մեկնէ այս խօսքը, Եփես. Գ. 1-9. և յամախ կը գործածէ խորհուրդ բառը: Աւետարանին խորհուրդը, Քրիստոսի խաչին խորհուրդը, Քրիստոսի խորհուրդը որ ծածկուած էր ի յաւիտեանց, մարգեղութեան խորհուրդը, այլովքն հանդիւրձ. Հռովմ. ԺԱ. 25. Ա կորնթ. Բ. 7-10. Գ. 1. ԺԳ. 2. ԺԵ. 51. Ա Տիմ. Գ. 9, 16: Ասոնք կոչուած են խորհուրդք որ միայն վասն զի ունին ինչ ինչ որ ի վեր են քան զմարդկային միտք, և ինչ ինչ՝ զորո զիտեւ մեզ անհնար էր, եթէ Որդին Աստուծոյ և Հոգին Սուրբ յայտնած չլլային մեզի, այլ և վասն զի նախիք Քրիստոսնայք ասոնք չէին բանար սրեկցէ մարդոյ, ըստ խրատուն Քրիստոսի առ աշակերտ իւր, «Սուրբ բանը շուններուն միտք, և ձեր մարգարիտները խոգերուն առջեւ մի ձգէք», Ա կորնթ. Բ. 14: Տեղ մը «Խորհուրդ», բառը կը թուի նշանակել Աւետարանին անտեսութեան մէջ Աստուծոյ գաղտնի նպատակին բովանդակութիւնը, որ տակաւ պիտի յայտնուի մինչև ի վերջն, Յայտ. Ժ. 7. ԺԱ. 15:

Խորհուրդ կը նշանակէ նաեւ այլաբանութիւն մը, այսինքն բան մը յայտնելու այն կերպը որով բանի մը մէկ մասը կը ցուցնէք, ընդ քաղով ծածկելով ուրիշ մէկ մասը, զոր գիտեալ կամեցողը պարտի ջանալ վերցնելն ջոգը: Այսպէս եօթն աստղերուն խորհուրդը, Յայտ. Ա. 20, այլաբանութիւն է որ կը ցուցնէ Ասիոյ եօթն եկեղեցիները եօթն վառեալ աշտանակներու օրինակաւ: Այսպէս «Խորհուրդ, Մեծ Բարեկուն»

այլաբանական պատկեր է հոգեւոր Բարեկունի, կուսակալութեան, հոգեւոր պոռնիկութեան, այլովքն հանդիւրձ. «Եւ քեզի բոժմ» ան կնկան խորհուրդը. «այսինքն» Մեկնեմ քեզի այս այլաբանական պատկերին միտքը, Յայտ. ԺԵ. 5, 7:

Խորհ, պատուական քար մը զետեղելու կամ հաստատելու համար խոռոչ, ԵԼ. ԻԲ. 41, 25. Լթ. 6:

Խուճի, խուճի մատուցանել առ Երրայցիցի քահանայից միայն պաշտօնն էր: Խուճի մատուցանելու համար քահանայք կը մտնէին ամեն առաւօտ և երեկոյ Սրբութիւնը, Քառութեան մեծ տօնին քահանայապետը կը խնկարկէր իւր բուրնառաւ երբ կը մտնէր ի Սրբութիւն Սրբութեանց, և ծուխը որ ծառացեալ կ'ելլէր՝ արգելք էր անոր համարձակ և մանր նայել տապաւնակին և քառութեան, Ղեւ. ԺԶ. 13: Ղեւտացոց թղլ տրուած չէր մերձեալ ի բուրնառ, և կորի, Գաթան և Արիւն չարաչար պատժուեցան այս պատուէրին զէմ գործելով: Խուճի նշանակ էր մանաւանդ ազօթից: Մինչ խուճի կը ծխուէր, ժողովուրդը կ'աղօթէր ի գաւթին առանձինն, և անոնց աղօթքը խուճին անոյշ հոտով հանդիւրձ կ'ելլէր երկիրը, մինչև որ քահանան զուրս գալով կու տար օրհնութիւնը: Այսպէս Քրիստոս կը մատուցանէ իւր ժողովուրդը և զաղօթն նոցա առ Աստուած, որ կ'ընդունի զնոսա վասն արժանաւորութեան Քրիստոսի և միջնորդութեամբ նորա, և կու տայ օրհնութիւն բուժով, «Զեր միջքերը թողուած են, գացէք խաղաղութեամբ», Սաղմ. չԽԱ. 2. Ղուկ. Բ. 9. Յայտ. Ե. 8. Ը. 4: Խուճի երբեմն կը նշանակէ զորհ և զօհիքն անանոց ծարպը, քանդի բուն խուճի չէր մատուցուէր սղլակիցոց սեղանը, Սաղմ. ԼԶ. 15: Խնկոց սեղանին նկարագրութիւնը տես Աղեամբ բառին մէջ:

Խուճիկեղեցի, Երգ. Գ. 14, համեմ ինչ կարմիր, յիշեալ ընդ նիւթըն յորոց կը կազմուէին նուիրելի անուշահամութիւնը, ԵԼ. Լ. 23: Բուն անուշահամ եղեգը կամ սեղեկա գար Հնգկատաւանէ և մարգա-

բէք կը խօսէին ասոր վրայ իբրեւ զօտար և մեծագին ինքնօր, Ես. ԽԳ. 24. Երեմ. 2. 20. Եղեկ. ԻԵ. 19:

Ծ

Մտաւայ: Այս բառը կը նշանակէ երբեմն զայն որ կամաւ յանձն կ'առնու ապաստարեւ պլլոց: Այսպէս Յեսու էր ծառայ Մովսէսի, Եղիսէ: Եղիայի, և Պետրոս, Անդրեաս, Փիլիպպոս և Պողոս էին ծառայք Յիսուսի Քրիստոսի: Փարաւոնի, Սաւուդի և Իսաթի ծառայք էին Տրպատակք նոցա ընդհանրապէս, և մասնաւորապէս՝ պաշտօնեայք և խորհրդականք արքունեաց նոցա փղըշտացիք, Ասորիք և այլ ազգք էին ծառայք Իսաթի, պոլիսի, Տրպատակ և Տարկատու էին նոցա: Մտաւայք Աստուծոյ են նոքա որ նուիրեալ են ի ծառայութիւն նորա, և կը հնազանդին անոր օտար խօսքին:

Ըստ նշանակութեան իւրոյ, այս բառը կ'առնուի ի Սուրբ Գիրս իբրեւ ապաստար վարձկան, և կամ իբրեւ պիպիսի որ որոյ ապաստարութիւնն էր ասացուած տեւուն իւրոյ մինչև այս ինչ ժամանակ և այս ինչ կամ այն ինչ պայմանաւ: Յովսէփ է առաջին զորմէ կը կարգանք ի Սուրբ Գիրս թէ վաճառեցաւ ի ծառայութիւն, Եղիս. 1. 27, 28: Հին նահապետք ունէին իրենց գերդաստանին մէջ շատ ծառաներ որ կ'երևի թէ քաղցրութեամբ և արդարութեամբ կը նայուէին: Մեծ գաղափարութիւն կը մատուցուէր անոնց, և այս ծառայք կրնային նաև լինել ժառանգ իրենց տերանց ասացուածոր, Եղիս. ԺԳ. 41-46. ԺԵ. 2-4. ԻԻ. 1-10: Աստուծոյ մասնակից էին նաև կրօնական առաջնորդներս ծառայեալու գերդաստանին, Մինդ. ԺԵ. 9-13, 27. ԺԼ. 19, և ուրիշ տիրոջ մէջ չէին կրնար թողուի իբրեւ ծառայ:

Աս երբայեւոք բառի ծառայութիւն կամ սարկութիւն ընդհանուր էր ազգաց մէջ. և որովհետև Հրէից մէջ ևս մեծ գտած էր այդ, Մովսէս օրէնք գրաւ նաև սարկութեամբ ինչպէս կը պահանջէր կրօնքը և մար-

դասիրութիւնը: Մեղմագոյն ստորկութիւնն էր երբայեւոյ մը ստորկութիւնն ուրիշ երբայեւոյ մը տուն: Մարդ մը իբրեւ ստորկ ծառայելու կը բանադատուէր այլևայլ պատճառաց համար, զորօրինակ, զԻսաւորապէս աղքատութիւնէ, Եղ. ԻԱ. 7. Ղեւ. ԻԵ. 39-47. Գործնի փոխարէն, Եղ. ԻԲ. 3. Կամ շահելու համար իւր փրկանաց գինը հեթանոսաց մէջ գերութիւնէ: Մտաւայութեան կամ սարկութեան այս տեսակը չէր կրնար տեսել աւելի քան զից կամ եօթը տարի: Բայց յետ աւարտման այս շարժական, այսօրին եօթը տարիներուն, ծառային կրնար կամաւ մշտնջենաւորել իւր ծառայութիւնը, կամ մինչև յարկեան տարին մնալ իւր տիրոջ տունն իբրեւ ծառայ ստորկ, բայց, ի վերջոյ իւր այլ, պարտէր տկանջը ծակել տալ առաջի վկայից, Եղ. ԻԱ. 2, 6. ԻԵ. 40: Երբայեցի ծառան բանադատուելու չէր ծառայել խառն, և ոչ աւելի խիստ ծառայութեան դրուի: Մտաւայ իրաւունք ունէր բողոքել դատաւարաց, կրօնական առաջնորդներս ծառայեալու հակացել, ունէր նաև արտօնութիւն ազատութիւն պահանջելու փոխարէն տուգանք ի'ջ հատուցանելով, և պարգև պահանջել տիրոջմէ կըրկելէր ծառայութեանէն, Ղեւ. ԻԵ. 47-55. Բ Թր. ԺԵ. 12-18: Տես և Բ Մնաց. ԻԼ. 10, 11. Նեեմ. Ի 1-13. Երեմ. ԼԳ. 8-22: Մովսէսական օրէնքը հոգ տարած էր նաև ազատութեան ծառայի մը որ ի ստորկութեան էր Հրէից մէջ բնակող օտարականի քով, Ղեւ. ԻԵ. 47-54:

Հրէից բացի և անոնց մէջ բնակող հեթանոսներէն, մանաւանդ աւանց պատերազմի գերիներէն և փախանացուց մնացորդներէն Հրէայք շատ ստորկներ ունէին: Օրէնքը կը պաշտպանէր նաև ասոնք, Բ Թր. Ա. 16, 17. ԻԵ. 49: Այս ստորկները կրնային Հրէութիւնն ընդունել, ասաներուն մասնակից բլլալ, կրօնական հրահանգ և առաջնորդութիւն ծառայելու քով, Եղ. ԻԲ. 44. Բ Թր. ԺԲ.

18. Իթ. 10-13. ԼԱ. 10-13: Ստորուկ մը գոր խեղած էր տերը՝ ազատ թող-
ուելու էր, ԵՄ. ԻԱ. 26, 27. օտարի
հարստահարութենէ փախողն ըն-
դունուելու էր, Բ 0ր. ԻԳ. 13, 16:
Մանկավարութիւն կամ մարդագո-
տութիւնն արգելաւ էր ընդ պատ-
ժով մահու, ԵՄ. ԻԱ. 16. Բ 0ր.
ԻԳ. 7. Ա ՏԻՄ. Ա. 40:

Հրէից մէջ չկար այն տեսակ ստոր-
կութիւն որ կար Հռովմայեցւոց մէջ
Քրիստոսի ժամանակ, Հռովմայեցիք
իրբեւ ստորուկ կը գործածէին պատե-
րազմի գերիները, և ստորուկ կը գնե-
ին: Անոնց ստորուկները ցկեանն ծա-
ռայ էին, և տեսարբ բացարձակ իշ-
խանութիւն ունէին իրենց ստորուկ-
ներուն անձին և կենաց վրայ: Բայց
և այնպէս շատ ծառաներ կը թող-
ուէին ազատ, և շատ անգամ Հռով-
մայեցի ազատեալ մը բարձր պատիւ-
ներու կը հասնէր:

Ստրկութեան կամ բռնի ծառա-
յութեան վերաբերեալ խօսքերէն,
որ կան Ի Սուրբ Գիրք, կը մակարե-
ութի թէ ստորուկ վարել չար և ատելի
գործ է, Ա Կորնթ. Ի. 20-21: Իր-
եմի Սուրբ Գիրք կանոն կու տայ
տերանց և ծառայից պարտուց վրայ
որ առ միմեանս, Եփես. 2. 5-9.
Կող. Գ. 22. Գ. 1. Տիմ. Բ. 9. Փի-
լեմ. Ա Պետր. Բ. 18, և կը քարոզէ
առ Շմարտութիւնները, թէ բոլոր
մարդիկ միեւնոյն սկիզբէ են, թէ ա-
մէն մարդու հոգին անմահ է, և թէ
բոլոր մարդիկ իրաւունք ունին կար-
գալ Սուրբ Գիրքը, և վայելիլ ամէն
միջոց ճանչնալու Փրկիչը և ծառա-
յելու անոր. Շմարտութիւններ՝ զո-
րքս եթէ ի գործ գնէին տեսարբ և ծա-
ռայք, իշխանք և իշխանաւորք, ա-
ւագք և կրտսերք, ապաքէն կը վեր-
նար ամէն հարստահարութիւն, յոր-
մէ կը գարշի Աստուած, Բ 0ր. ԻԳ. 14.
Սաղմ. ՃԳ. 6. Իս. Ժ. 1-3. Ա-
մոմ. Գ. 1. Մալք. Գ. 5. Յակ. Ե. 4:

Մառք յաճախ կը գործածուին
իրբեւ օրինակ թագաւորաց, մեծա-
տանց և ճորից, Սաղմ. ԼԻ. 35. Ես.
Բ. 13. Դան. Գ. 10-26. Զաք.
ԺԱ. 1, 2: "Երան գիտութեան բար-
ւոյ և չարք" կը երբէր արգելեալ
պտուղը, զոր ուտելով Ագամ, ա-

ւաղ, զիտցաւ բարին՝ բայց կոր-
սնցնելով, զիտցաւ նաև փորձի թէ
ինչ մեծ աղետք էր մեղքը, Դննդ.
Բ. 9, 17. "Կենաց ծառ", պիտի բը-
լար թերեւ երաշխաւորութիւն մի-
անգամայն միջոց կենաց, Կնիք
տնիական սրբութեան և օրհնու-
թեան, Եթէ չէր մեղուցեալ մարդը:
Տեւ և Յայտ. ԻԲ. 2:

Եթեմէ, Եթեմ կամ ձաղկուսն հա-
սարակ էր առ Հրեայք: Մեր Փրկիչը
կրեց այս բարբարոսական և անարդ-
տանջանքը, որ երբեմն այնպէս խն-
սու և չարաշար կը կատարուէր մի-
շէ մահ գործել, Յովհ. ԺԺ. 1: Ըստ
օրինաց Մովսէսի ծեծի հարուածն
աւելի պիտի չըլտար քան զքառա-
սուն, Բ 0ր. ԻԿ. 1-3: Հրեայք առ-
զուշտութեան թէ գուցէ զիպուա-
ծով քառասունն անցնէր և այնպէս
օրէնքն աւուրէր, սահմանեցին յետոյ
երեսուն և ինն հարուած միայն, կամ
երեքտասան՝ երեքիցուեան խարա-
զանաւ: Եթեմէ երկու կերպ կար.
մին՝ չուանեայ խարազանաւ կամ
մտրակաւ, և կամ կաշեայ փակով
որոյ ծայրը երբեմն սրածայր երկաթ
կար. միւսը՝ բրով կամ քրով, կը
մերկացնէին յանցաւորն ուտիւն
մինչև մէջք, և կը պրկէին բազուկ-
ներէն ցած ցցի, որպէս զի հակէր
զէպ ի վար, և հարկանողը դիւբաւ
ծեծէր թիկունքը. կամ, ըստ արդի
եղանակին զան հարկանելոյ, զանե-
լին կը տարածէին երեսի վրայ գե-
տինք, Բ 0ր. ԻԵ. 2: Պօղոս կը պատ-
մէ թէ, Բ Կորնթ. ԺԱ. 24, հնդիցս
ծեծուեցաւ ի Հրէից միով պակաս
քան զքառասուն. և յաջորդ հա-
մարին մէջ կը ցուցնէ թէ բրով ձաղ-
կուիլը տարբեր էր խարազանաւ ծեծ-
ուելէն, քանի ի կուէ, "Երեք անգամ
ձաղկով ծեծուեցայ", Ի ձաղկելն ե-
րեմի թիկանց կը արուէր հարուածը,
և երբեմն ստից ներքանին:

Երբեք, իտայելի ցեղապետք,
որ յառաջ քան զհաստատութիւն
երթոյական իշխանութեան, կը վա-
րէին իրենց ընտանիքը և ժողովուր-
դը: Մովսէս և Ահարոն կը վարուէին
իտայելի ծերերուն հետ իրբեւ ընդ
երեսփոխանաց ազգին, ԵՄ. Գ. 16.
Գ. 29. ԺԲ. 21: Երբ օրէնքը տրուե-

ցաւ, Առաւելած հրամայեց Մովսիսի առնուլ երեսուն ծերերը, ինչպէս նաեւ զԱհարոն, զՆապար և զԱբի- ուդ, զորդիս նորա, իրեւ վկայս, եւ. ԻԴ. 1, 9: Այնուհետեւ կը գրա- նենք միշտ այս եօթանասուն կամ մանաւանդ եօթանասուն և երկու ծերոց թիւը. վեց վեց իւրաքանչիւր ցեղէ:

Երբավայտ, էր խորհուրդ եօթա- նասուն ծերոց առ Հրեայո, որոնց նախագահ էր քահանայապետը: Այս խորհուրդը կ'որոշէր ազգին կա- երութեան գործերը: Յովսեփոս ա- ռաջին անգամ կը յիշէ Հրէից ծե- րակցոյն ի խօսելը զԹադաւորութե- նէն Յովհաննու Հիւրկանոսի Բ. ի, 69 ին նախ քան զՔր., կը կարծուի թէ ծերակցոյս հաստատուեցաւ յետ շինութեան երկրորդ տաճարին, մինչ մարգարէութիւնը դադրած էր, ի նմանութիւն խորհրդոյն եօթանա- սուն ծերոց առ Մովսիսիւ, Թու- ժ. Ա. 16-24: Երեսուցուր խորհրդա- տեղին էր շինուած բոլորակ, որոյ կէսն էր տաճարէն դուրս, և միւս կէսը՝ տաճարէն ներս, և այս վերջին մասին մէջ կը նստէին դասուորքը: Նախագահը որ ընդհանրապէս քա- հանայապետն էր՝ կը նստէր աթոռի վրայ արահին գլուխը, նախագահի գոխանորդը կամ գլխաւոր խորհրդ- պետնոր կը նստէր անոր աջ գին. միւս ծերք երկու կողմը կը նստէին կարգաւ: Այս խորհուրդին տնդամոց մեծագոյն մասը քահանայք կամ ղեկաւորքը էին, թէպէտ աշխարհա- կան մարդիկ ևս կային անդամոց մէջ:

Երեսուցուր իշխանութիւնը շատ ընդարձակ էր: Ստորին տառաններու դէմ բողոքողաց դատերը կը վճռուէին հոս. նոյն իսկ Թադաւորը, քահա- նայապետը և մարգարէք էին ընդ իրաւասութեամբ նորա: Ազգին ընդ- հանուր գործերն ևս կը բերուէին այդ ժողովոյ առջև, մանաւանդ այն- պիսի գործեր որ կրօնից կամ պաշ- տաման հետ վերաբերութիւն ունէին, Մարկ. ԺԴ. 55. ԺԵ. 1. Գործ. Դ. 7. Ե. 41. Զ. 12: Կերեթ թէ նաեւ օտար քաղաքներն ընկալող Հրեայք ի կրօնական և կրնային բերուիլ այս տառանը, Գործ. Թ. 2: Մահապար-

տութեան վերաբերեալ դատեր ևս տեսնելու իրաւունք ունէր այս Ժո- ղովը, բայց այս իրաւունքը հանին անոնցմէ Հովսեփիցիք քիչ ժամա- նակ յառաջ քան զՔրիստոս, Յովհ. ԺԸ. 31: Մեր Տէրը հաւանականա- պէս այս ծերակցոյս կ'անկարկէ, Մատթ. Ե. 22: Կը թուի թէ կար իւրաքանչիւր քաղաք ուրիշ ստորին տառան մը յօթն անդամոց, այն- պիսի ինդրոց լուծման համար որ այնչափ կարեւոր չէին: Հաւանակա- նապէս այս տառանն է որ կը կոչուի «դատաստան», Մատթ. Ե. 22:

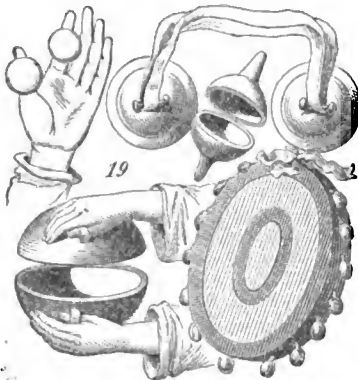
Երբաժամ, Այս գեղեցիկ երեսու- թին պատմաւն է արեգական ճա- ռագայթից բեկումը, երբ այն ճա- ռագայթը կանցնին տեղացող անձ- րեին կաթիլինեռն: Ճառագայթք կը բաժնուին գոյներուն ինչպէս հաս- ուածակողմ կոչուած ապակեղն մէջ, և ապա կը ցրանան ամպէն որ է յանդիման արեգական և հայեցողին: Հարկ չէ կարծել թէ ծրածան չկար յառաջ քան զՅրէնդեզն. բայց Աստ- ուած յետ ջրհեղեղին դրաւ զայն ինեյ ուրախարար կնիք ուխտին իւշ- բոյ ընդ մարդկան, կնիք մը՝ որ այն- պէս հաստատունն է ինչպէս այն բը- նական օրէնքը որմէ յառաջ կու գայ ծրածանը:

Երծեռնիկ, ծանօթ Թաւուր գաղ- թական, որ հասարակ է Եւրոպա և յարեւել, Սաղմ. 2Դ. 3. Ես. ԼԸ. 13. Երեմ. Ը. 7. Տես և Կռուցի և Ճնգղուկ:

Եծումը, հաւքային նիւթ, գիւ-

բարորդք յոյժ, որ և կը վառի հեղ-
ձուցիչ հոտով: Սողոմ և դաշտին ու-
րիշ քաղաքները կործանեցան “Եծբմ-
բով և կրակով”, Երնդ. ԺԹ. 24.,
և այս ահաւոր դէպքը յամառի կը
յիշուի ի Սուրբ Գիրք, իր և նշան
ժամանակաւոր և յաւիտեանական
դատաստանին Աստուծոյ ի վերայ
շարագործաց, 8րբ. ԺԲ. 15. Սողմ.
ԺԱ. 6. Ես. Լ. 33. ԼԻ. 9. Յայտ.
ԻԱ. 8:

ԶԵՌԱՑ ԵՒ ՄԱՏԱՆՑ ԵՆԾՂԱՑ,
ԵՒ ԹՄԻՐՈՒԿ

Երեմիայ, երաժշտական գործի,
կազմեալ երկու պղնձի կորնթարդ
տախտակներէ, որ զարնուելով ընդ
իրեարս, կը հանեն թրթրակ և սուր
ձայն: Սաղմոսէն, ՃԵ. 5, կը տեսնուի
թէ կար ձեռաց և մատանց ծնծղայ:
Երեմիայ կը գործածուէին ի տաճա-
րին և հասարակաց զուարճութեանց
մէջ, Ա կորնթ. ԺԳ. 8. ԺՁ. 5,
ինչպէս սովորութիւն և զարդիս առ
Հայս: Տես իրաժշտութիւն:

Երեմիայ, Գիրք: Հին կտակարա-
նին նուիրական գրոց առաջինը:
Երնդոց կոչուած է Եօթանասնից
թարգմանութեան յունարէն անու-
նէն որ կը նշանակէ ամեն բանի կամ
տիեզերաց “ծննդեան”, այսինքն գո-
յազման կամ ստեղծման գիրքը: Առ-
հասարակ ընդունուած է թէ Մով-
սէս գրեց այս գիրքը, և կը կարծուի
թէ գրեց յետ հրատարակելոյ զօրէնու
Երնդոց գրոց վաւերականութիւնը

հաստատուած է անհակառակելի
փաստիք, և բոլոր Սուրբ Գրոց մէջ
երեսուն և երեք անգամ կոչուած է
ի վկայութիւն իր և ներշնչալ մատ-
եան: Հոն գրուած պատմութիւնը
կը պարունակէ իւր 2,369 տարւոյ
ժամանակ ըստ կարճագոյն ժամանա-
կագրութեան, բայց ըստ Հէյլսի ա-
ւելի երկար ժամանակ: Լը պատմէ
արարչագործութիւնը, գնախաւոր վի-
ճակ և զանկուն մարդոյն, Աղամայ
և անոր յաջորդաց պատմութիւնը,
յիշելով միանգամայն կրօնից յա-
ռաջողութիւնը և զակիզըն ար-
ուեստից. զազգահամար, զտիս և
զմահ նահապետաց մինչև ցՆոյ,
զընդհանուր ապստամբութիւն և զա-
պականութիւն ազգի մարդկան, ըզ-
համաշխարհական ջրհեղեղն, և զա-
զատումն Նոյի և տան նորա ի տա-
պալին, Նոյի և անոր տան պատ-
մութիւնը յետ ջրհեղեղին, զրազ-
մանալն որդւոց Նոյի երկրիս վրայ և
բաժնել գերկիր ի մէջ իւրեանց. աշ-
տարակալինութիւնը, լեզուաց խառ-
նակութիւնը, և մարդկային ազգին
ցրուումը, Արրահամու, խաշակոյ
Յակոբայ և Յովսէփայ կենաց պատ-
մութիւնը: Երնդոց գիրքը, Սուրբ
Գրոց միւս մասերուն պէս, գրուած
է “աստուածային ներշնչութեամբ”,
բայց և այնպէս անոր մէջ պատմուած
բաներէն շատերուն անտարակոյտ
քաջ ծանօթ էին Հրեայք: Աղամայ
պատմութիւնը բերանացի աւանդու-
թեամբ եօթն նահապետաց միջոցաւ
ևկած էր առ Մովսէս ինչպէս հա-
ւանական է, և Մովսէս ունեցած
ըլլալու է հին պատմական գրուած-
նէր որոնցմէ ևս առած ըլլալու է
շատ բան: Երնդոց գիրքը հիմ կը
դնէ Աստուածաշունչին բոլոր մնաց-
եալ գիրքերուն, և երկրիս, մար-
դուն և կրօնից պատմութեան մէջ
անոր յարգն անկողն է:

Երմայաճոյնութիւն: Երմ ամեն
դարու և ամեն ազգի մէջ պահուած
է տրամութեան և նեղութեան ժա-
մանակներ, Յովն. Գ. 5: Երմը կրնայ
թելագրեալ համարուիլ ի բնութե-
նէ, որ այնպիսի ժամանակներ չըն-
դունի կերակուր, և քաղցի ախոր-
ժակը կը բառնայ: Սուրբ Գրոց մէջ

բռնի ծոմապահութեան օրինակ մը յիշուած չէ նախ քան զՄովսէս: Մովսէսի քառասնօրեայ ծոմը, ինչպէս նաեւ Եղիային և Քրիստոսինը, պահելիք էր, Բ Թ. Գ. 9. Գ թագ. ԺԹ 8. Մատթ. Գ. 2: Հրեայք բռնակ կը պահէին ծոմ, երբ առիթ կ'ունենային խոնարհեցուցանել զանձինս առաջի Աստուծոյ, խոտորմանել զմեզս իւրեանց և ջանալ հաշտ առնել զիս, Դատ. Ի. 26. Ա թագ. Ի. 6. Բ թագ. ԺԲ. 16. Նէեմ. Թ. 1. Երեմ. 19. 9: Մանաւանդ հասարակաց ազգտից ժամանակներ Հրեայք յատուկ ծոմեր կը սահմանէին. կաթիկներ տղայոց անգամ կ'աւտային ծոմապահել, Բովք. Բ. 16. Բովք տես Դան. Ժ. 2, 3: Արեւին մտնելէն կը սկսէին ծոմ պահել և կը մնային այնպէս մինչև յաջորդ օրուան նոյն ժամը: Քառասնօրեայ ծոմ օրը հասարակապէս էր առ Հրեայս միմային տարեկան և ազգային ծոմապահութեան օր:

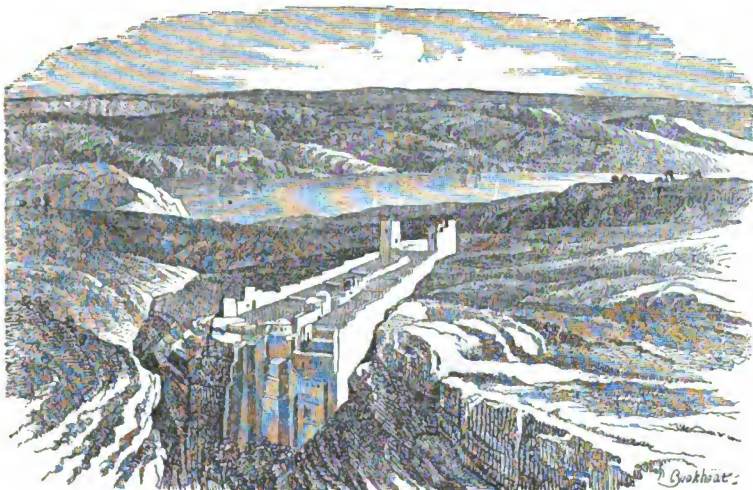
Չերեխի Թէ Տէրն մեր օրինակաւ կամ պատուիրանաւ հաստատեց ծոմապահութեան յատուկ օր: Անգամ մը միայն բաւ Թէ իւր անակերտները պիտի պահէին յետ սահմանի իւրոյ, Ղուկ. Ե. 34, 35: Արդարեւ առարկոյց և առաջին հաւատացեալոց կեանքը լի էր անձնուրացութեամբ, չարութեամբ և պահովք, Բ Լուկ. Զ. 5. ԺԱ. 27: Քրիստոս ծանցաւ այս սովորութիւնը, և առաքելաբի դործ գրին զայն ի դէպ ժամանակի, Մատթ. Զ. 16-18. Գործ. ԺԳ. 3:

Ծով: Հրեայք ծով կ'անուանէին ջրոյ մեծամեծ կղտեր, Յոր. ԺԳ. 41, որպիսի են Տիբերիոյ և Մեքեալ ծով կոչուած ջրակղտը, նաեւ գետերնեղոս և Եփրատ, Ես. ԺԱ. 45. ԺԲ. 2. ԻԱ. 1. Երեմ. ԵԱ. 36, 42: Գլխաւոր ծովք յիշուալք ի Սուրբ Գիրս են 1. Եփրատ, որ և Միջերկրականն, որ և կոչի յետին կամ արեւմտեան ծով: Արդարեւ Եփրոյցեքերէն անունը որ Միջերկրական ծովին կը արուկ՝ շատ անգամ կը գործածուի Ժողովարանի արեւմտից, Եփ. Ժ. 2, 200 մղոն երկայն, և ծովին լայնագոյն անգղայն ընդարձակութիւնն

է 1,200 մղոն: Այս ծովն ուրեք աւերք այնպէս խոր է որ չի չափուիր: Խաղաղքը (մակընթացութիւն և անդադարութիւն) շատ տկար է, բայց շատ անգամ կը յուզուի սաստիկ հոգերէ: Գարնան փոշը հոգեբան ուղղութիւնն է ընդհանրապէս ի հասարակ արեւելից և ի հարաւոյ արեւմտից, իսկ տարւոյ մնացեալ մասսանց մէջ հոգերն են մեծաւ մասամբ հիւսիսային արեւելեան և հիւսիսային արեւմտեան:

2. Կարմիր Ծով, ԵԱ. Ժ. 49. ԺԳ. 18. Սաղմ. 29. 7, 9, 22, Կառնաւայս անունն յիշողմայ որ է ի մէջ Կարմիր ծովուն և Պաղեստինու, կամ ի գունոյ լիբանոց որ են անոր արեւմտեան եզրը, և կամ մանր մանր ճճիներէն որ խուռն բազմութեամբ կը յողան անոր երեսը: Կարմիր ծովն ունի յարեւելից և ի հիւսիսոյ արեւելից զԱրաբիա, իսկ յարեւմտից և ի հարաւայ արեւմտից՝ զՀայկէշ և զԵգիպտոս, և ձգի ի նեղակն Պաղեստինոյ մինչև ի Սուէշ, հեռաւորութիւն մը որ իբր 1,400 մղոն է: Միջին հաշուով ծովին լայնութիւնն է 150 մղոն, իսկ խորութիւնը՝ 1,800 ոտք: Հիւսիսային ծայրը կը բաժնուի երկու ծոց, որ են ծոցք Սուէզի և Ալապայի, որ կը կոչուի կամ Եգիպտոսի ծոց: Առաջինն է 190 մղոն երկայն, և երկրորդը՝ 100 մղոն: Այս ծոցերուն մէջտեղն է հաշակաւոր Թերակղզին Սինայի: Ալապայի ծոցը հաղորդութիւն ունի ընդ Մեքեալ ծովուն Եւ Արապից կոչուած մեծ աւաղուտ ձորով, որոյ նկարագիրը տես Յորդանան բաւին տակ: Այս երկու ծոցք միայն կը յիշուին ի Սուրբ Գիրս: Խորայնքը յիշ իւրեանց յիշիպատսէ, սրանցելոք անցան արեւմտեան ծոցէն ի հարաւոյ Սուէզի, և ապա, յետ զամբ բազումս բնակելոյ և թափառելոյ յառնապատի թերակղզւոյն և ի հիւսիսոյ նորա, և եկան ի Գոսսիոնաքեր, ի ծայր արեւելեան ծոցին: Տես Եփ. Գիրք բառերը: Զարբերոյի Ժ. 41 համարին մէջ Կարմիր ծով և Նեղոս միանգամայն յիշուած կ'երևին:

3. Մեքեալ ծով, կը կոչուի նաեւ

ՄՆԻՍԿԱՆ ԾՈՎ, ԵՒ ՎԱՆՔ ՄՐԱՌՑՆ ԾԱՌԱՅԻ ԱՌ ԼԵՆԻՆԴԱՏՆԻ ՆԵՂՐՈՒՆԻ

Աղի ծով, Ծննդ. Ժ. 3, Ծով գաշ-
տի, Բ. 0, Դ. 49, Արևելյան ծով,
Քաղ. Ժ. 8. Իսկ ի Յունաց և ի
Հռովմայեցւոց՝ Ասփաղտեան ծով,
և այժմու Արաբացիներէն՝ Ծով
Ղովտայ։ Կայ յարևելեան հորաւա-
րին անկեան Սուրբ երկրին, և կ'ըն-
դունի Յորդանանու ջուրերն ի հիւսի-
սոյ, և զԱռնոնին և ուրիշ մանր
մանր գետոց՝ յարևելից։ Երկայնու-
թիւնն է աւելի քան քառասուն
մղոն, լայնութիւնն՝ ութ կամ ինն
մղոն, և է, իրեւ աւազանի մէջ, ի
մէջ լերկ գահաւանդից որ են ի կա-
ւաքարէ, և կը բարձրանան յարև-
մոսից՝ 1,200 կամ 1,500 սոք ի վեր
քան զերես ծովուն, իսկ յարևելից՝
2,000 և ևս աւելի սոք։ Հարաւային
ծայրը կայ լայն խորածոր մը որ կ'ո-
ղողի յետ ատրեկան անձրևաց։ Երկ-
րին բնդհանուր տեղքն է անախորժ,
ամուլ և ամալի, բայց ուրեք ուրեք
կան վտակք և աղբիւրք զով ջրոց,
որ իրենց ճամբուն մէջ գէպ ի ծովն՝
կ'անցնին պտղաբեր խոտաւետ տե-
ղերէ, յորս կը բնակին բազմութիւնք
թռչնոց։

Ջուրք Մեռեալ ծովուն են յստակ
և վճիտ, բայց աղի և դառն յոյժ։
Այս ծովին ջուրերուն տեսակարար

ծանրութիւնն աւելի մեծ է քան
զայլ ծանօթ ջուրց, քանզի մէկ
հինգերորդ կամ մէկ չորրորդ
աւելի ծանր է քան հասարակ մաքուր ջու-
րը։ Գիտունք լուծելով այս ջուրը
գտած են որ անոր ծանրութեան մէկ
չորրորդն այլևայլ աղեր են, մանա-
ւանդ մագնիսիոնի և սոսիոնի քլո-
րիտ կոչուած աղերը։ Նաեւ հասա-
րակ աղ արտաշնչութեամբ կը նստի
ծովին եզերքը, կամ ծովին մէջ թա-
թախեալ հանդերձից վրայ։ Աղը
սառնացեալ գտնուած է նաեւ ծովին
յատակը, և մօտ յափունն նշնայէս
յատակին վրայ ի ձե կեղեղ։ Այս
կծու ջուրին մէջ ձուկ չի կրնար ապ-
րիլ, և անոնք զորս կը բերէ Յորդա-
նան՝ առժամայն կը մեռնին։ Տես և
Եզեկ. Խ. 8-10, ուր Աւետարանին
շնորհաց բուժիչ և նորոգիչ զօրու-
թիւնն աղղու կերպով ցուցուած է
օրինակաւ Աստուծոյ սեզանին քովն
բղիող Կեդրոնի, որոյ բժշկարար
զօրութեամբ այս մահացուն ծովը կը
բժշկուի, կը լնու բազմութեամբ ձը-
կանց, ինչպէս նաեւ անպտուղ և
աղեղ անապատը որ է ի մէջ նոյն
ծովին և Երուսաղեմի, կ'ըլլայ պտղա-
բեր և գեղեցիկ։ Խաղալու արուես-
տին անտեղեակ մարդ մը կրնայ

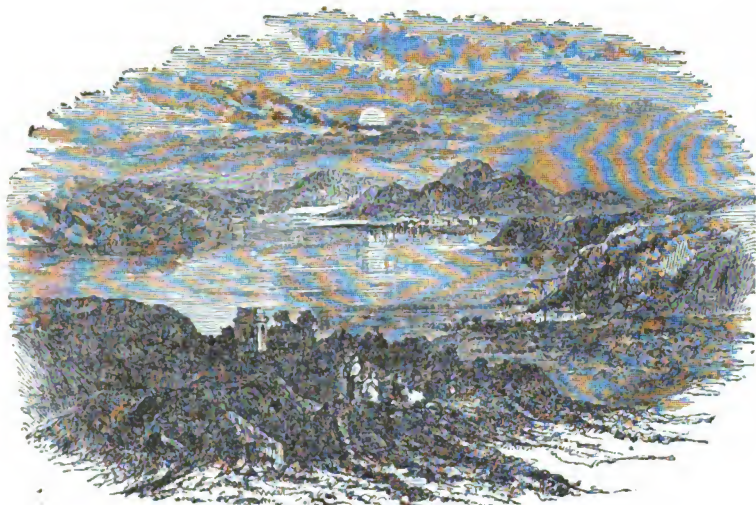
գիւրաւ կենալ այս ծովին երեսը, և մարմինը ջուրին մէջ մերժելու համար ուժ տալու է անձին: Լինչ հազարապետին նաւակները հովի հանդիպեցան, երբ Յորդանանէն դաւրով մտան այս ծովը: Այնպէս թանձր էր ջուրը, որ «այեաց հարուածները, փոխանակ նմանելու բարկացեալ ծովի մը կոհակներուն, կը նմանէին Տիտանիանց մուրճերուն բախմանը»:

Ժամանակ ժամանակ, մանուշագրէս գետնաշարժի, շատ կարածութեամբ ծովին յատանին ցնդելով կ'ըլլէ և կը լողայ ջուրին երեսը, և դէպ ի ծովնգլոր կը մղուի, ուր Արարացիք կը ժողկն կարածութիւնն այլեւայլ պիտոյից համար: Եղբրաց զոյս կը գտնուին նաեւ ծծումը և տեսակ մը քար կամ ածուխ, զոր Արարացիք մատա Կ'անուանեն, և որ շփուելով կ'արձակէ անտանելի հոտ: Այս քարը որ նաեւ մօտակայ լեւներէն կը բերուի է սեւ, և յղկուելով գեղեցիկ փայլ կ'առնու: Մոտորել անապատին մէջ Ս. Յովհաննու վանքը այս քարերէն տեսու երկու ոտք երկայն և լայն քառակուսի կտորներ որոնց զոյս քանդակներ կային, և քարերն էին այնպէս փայլուն յղկուած, ինչպէս կ'ըլլայ սեւ մարմարիտը: Բնակիչք սովին ռալլալտակ կը յօրինեն եկեղեցիներ, մզկիթներ, գաւիթներ և ուրիշ հրապարակական տեղեր: Այս քարն յղկուելով կը կորսնցնէ իւր անախարժ հոտը: Քինկ այս քարէն կտոր մը կրակի զոյս գրաւ, որ ծծմից ստատիկ հոտ տալով սկսաւ բորբաքիլ: Բոցը ելաւ չորս կամ հինգ մասնաշափ բարձր, և աւելց իրբե երկու րոպէ:

Մեռեալ ծովուն բնութեան և յատկութիւններուն զոյս շատ բան բռնած է աւելարանութեամբ ի հին մատենագիրն, նաեւ յամանս յարգաց: Շագուպրան կ'ըսէ թէ կողկողափին ձայներ կը լսուին այս ծովին մէջէն, անոր ջուրերուն մէջ ժամանակաւ ընկղմեալ մարդոց հեղձա՝ մղձակ աղաղակին նման: Ել'ըսէ նաեւ թէ մօտ յեղերն ծովուն կը բուսնայտուց մը գեղեցիկ ի տեսանել, բայց մէջն համակ մախր է: Կ'ըսէ դարձեալ թէ ծանր մետաղք կը լողան

այս ծովին երեսը: Այլք կը պատմեն թէ սեւ և ծծմիային սղոխք կ'ըլլեն միշտ ջուրէն, և թռչունք որ ծովուն վրայէն թռչել կը մտարեն կ'էջանան մեռեալ անոր ժանտահոտ ծածկէն: Հաւատարմութեան արժանի անձիք հերթած են այս պատմութիւնները, և կը հաստատեն թէ թռչունք անձնաւ կը թռչին և կը թռչան այս ծովին վրայ, թէ ամենեւին շոգի չելլեր անոր երեսէն, բաց այն շոգիէն որ կը ցնդի, երբ արեգական սաստիկ ջերմութիւնը կը ծծէ անոր եղբրաց թռուռութիւնը, և թէ այն կողմերը տիրող հիւանդութեանց պատճառ: Յորդանանու հովտին և Մեռեալ ծովուն ցած նիստն է և անհնարին տապը, ոչ թէ ուրիշ հրաշակն և անհզ զօրութիւն մը: Ի Շաղապրիտէ յիշեալ «Սողոմոյ իւնձոր», և ինչ որ Յովնապոս և այլք կ'ըսեն Մեռեալ ծովին մօտ տեղերը բուսնող պտուղներու համար՝ նոյնպէս շատ քափաղանց են:

Ամերիկացի հազարապետն Լինչ 1848 ին մետաղեայ նաւակը մեկնելով Տիբերիոյ ծովէն, գնաց Յորդանանէն վար մինչև Սողոմի ծովը, և իրբե երեք եօթնեակ անցուց քննելով այն ծովը: Իբր 1,300 ոտք խոր գտաւ զայն, և մակերևոյթին աւելի քան 1,300 ոտք քած քան զմակերևոյթ Միջերկրականին: Երկրի արեւելեան կողմը, հարաւային ծայրէն իբր ութ մղոն հեռու, ցած հրուանդան մը կ'երթայ դէպ արեւմտեան գահաւանդները՝ ծովուն լայնութեան մինչև երեք չորրորդը, և հրուանդանին սուր ծայրը կը դառնայ մինչև հինգ մղոն դէպ ի հիւսիս: Աստուրոտով այս արածայրին ծովը յանկարծ կը դեղին, և հարաւային ծոցին միջին խորութիւնը չէ աւելի քան երկուստաս կամ երեքուստիս ոտք, 6 եւ 2: Եւ կարծաւ թէ ծովին այս ցածադղին մասը կը ծածկէ երկնառաք կրակով կործանեալ քաղաքաց Սողոմոյ, Գոմորայ, Ագմայի և Սեբոյիայ տեղերը, թէ և ոմանք կը կարծեն թէ այս քաղաքները ծովին հիւսիսային կողմն էին: Արդիտի մօտն էր ժամանակաւ գաղաղաւարճաւ, ջրարբի, նման գրաւ-

ԾՈՎ ԳԱԼԻԼԵԱՅԻ, ԵՒ ՔԱՂԱՔԻ՝ ՄԱԳԻԱՂԷ ԵՒ ՏՐԻԵՐԻԱ

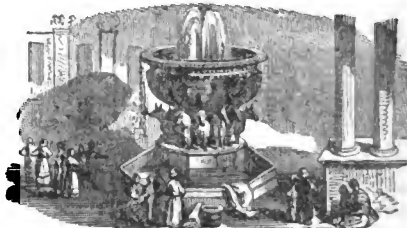
տին Աստուծոյ, Ծննդ. ԺԳ. 10., բայց հիմա է եւ բոլոր գաղութարեւելուն մէջ պիտի ըլլայ յիշատակ արգար բարկութեանն Աստուծոյ, Բ. 0ր. ԻԹ. 23, եւ ահաւոր ազգանհոգ մեղաւորաց թէ Տէրոջ օրը պիտի գայ նաեւ անոնց վրայ յեղակարծում եւ առանց փրկութեան, Մաթ. Ժ. 15. ԺԱ. 22-24. Բ. Պետր. Բ. 4-9. Յուդ. 7. Գեղիկն ծոցին յատակն է խոր կաւոտ ճախին, Ծննդ. ԺԳ. 10. Հարաւային արեւմտեան եզերքը կայ լեռ կամ բարձրաւանդակ մը մեծաւ մասամբ յաղուճակէ, եւ կը կոչուի Ուստուճ կամ Սողոմ, ի մէջ որոյ եւ ծոփուն կը կենայ կանգուն բալրակ սիւն աղէ՝ քառասուն ոտք բարձր, եւ կը յիշեցնէ Ղովտայ կինը. Առ այժմ՝ Մեռեալ ծոփը յայտնի էլք չունի եւ Յորդանանու ջուրերը որ անոր մէջ կը թափին՝ հաւանականապէս կը ցնդին գոլանայով անհամդ արեգական աստիկ ջերմութենէն, թերեւս երկիրը կը ծծէ մէկ մասը. Ոմանք կը կարծեն թէ ծոփն հիւսիսային եւ գլխաւոր մասն յառաջ եկած է բնական ինչ աստանութենէ երկրի, երկար ժամանակ յառաջ քան զհործանել Սողոմայ,

եւ քան զկազմել հարաւային ծոցին. Թէ Յորդանան ի սկզբան կը թափէր Կարմիր ծոփն այն նշանաւոր պատառուածն որ յականց Յորդանանու կ'երթայ Ազապայի ծոցը, եւ թէ, նախապատմական ժամանակ, Յորդանանու կապիճը եւ հոփան իրենց այժմու նիստն իջան եւ կազմեցին Մեռեալ ծոփը. Լինչ ի քննելի զյատակ ծոփուն, գտաւ ծոփուն մէջ ձորակ մը որ կը պատասխանէ Յորդանանու ջրանցքին որ է նոյն գետին հոփուն մէջ ի հիւսիսոյ ծոփուն. Տես Յորդանան.

4. Տիրերիոյ կամ Գալիլեայի ծոփը, կը կոչուի նաեւ Գեննեսարեթի կամ Փեններեթի ծոփ, Թու. ԼԳ. 11, յառուն մտակայ երկրին, կամ գլխաւոր քաղաքաց որ առ եզերքը ծոփուն. Ըստ արտաքին ձեռնի կը նմանի Հելուէտիոյ ձինէվա կոչուած ծոփակին, թէպէտ այնչափ մեծ չէ. Յորդանան այս ծոփն կանցնի ի հիւսիսոյ ի հարաւ. Տիրերիոյ ծոփուն երկայնութիւնն է երկուստասուն կամ չորքստասուն մղոն, լայնութիւնը՝ վեց կամ եօթն, իսկ խորութիւնն է 165 ոտք. Ծոփուն աւազանը կամ ընդունարանը խոր է, շուրջ պատեալ յա-

մենայն կողմանց բոլորածեղ գեղեցիկ բլուրներէ, որոց բարձրութիւնը կը հասնի 500 է մինչեւ 1,000 ոտք, բայց ունի երկուստեք նեղ անցք ընդ որս կը մտնէ և կ'ելլէ Յորդանան: Ծովուն այս պատասպարեալ գիրքը կը պահէ զիս բոստ բաւականին հովերէ, բայց և այնպէս յանկարծ յոյզք և պոսոյսք պակաս չեն անոր մէջ, և անոր եզերքը նաւարկողք կը հանդիպին ստեղ պատիկ մըրկայաց, որ կը յիշեցնեն ալեկոծութիւնները որոց հանդիպեցան Յիսուս և աշակերտք նորա: Յորդանանու անցնիլն այս ծովէն գէպ ի Մեռեալ ծով յայտնի է այն բուռն հոսանքէն որ զգալի է ծովուն մէջտեղը: Թէ այս ծովն ճարտարային սասան նուսնէրէ հրաւալ եկած է՝ յայտնի կը տեսնուի շատ նշաններէ, զորորինակ սև կարածիւթոյ քարերէ որ շատ են այս ծովին մէջ, ստեղ և սաստիկ սասանութիւններէ և ոչ սակաւ լեռնակային աղբիւրներէ որ կը բխեն ի նմա: Բոստ հազարապետին Ամբնասի, այս ծովն 328 ոտք ցած է քան զմակերեւոյթ Միջերկրականին, թէպէտ լինի 653 ոտք կը հաշուէ: Զուրն է յստակ և քաղցր, և ունի մեծ բազմութիւն ազգի ազգի ընտիր ձկանց: Տեսիլ ծովուն արեւմտեան ափանց բլուրներէն պոչափ ժամ չէ որչափ տեսիլ Մեռեալ ծովուն, բայց քան զայն գեղեցիկ է: Գեղեցիկ է մանաւանդ անոր տեղքն ի գարնան, մինչ բլուրք որ զնովաւ ծածկեալ են ցորենով և պէտպէս ծաղկոք: Ժամանակաւ անոր եզերքը խիստ առ խիտ շարուած բազմամարդ քաղաքները, անասաք և ծոռաստանք որ կը ծածկին անոր բլուրները, նաւակք և կուրք որ կ'երթեկեկին անոր վրայ՝ անհետ եղած են: Բայց ծովը կը մնայ Աւետարաններուն մէջ նկարագրուած տեսարաններով արգելի նուիրական: Փրկիլն մարդկան յաճախ կը նայէր անոր հանդարտ և գեղեցիկ ջուրէրուն, և ստեղ կը նաւարկէր անոր վրայ: լռեցուց անոր ալիքը մէկ խօսքով, և նուիրական գործեց անոր ափունքն սրանչեւեզ իւրովք և վար-

դապեալութեամբ: Աւտքելոց շատերն հոս կոչուեցան լինել “որսորդ մարդկան”, և անոր ջուրերուն վրայ իջաւ Պետրոս գողալով և գոչելով, “Տէր, փրկէ զիս” Մատթ. Գ. 18. ԺԴ. 22. Ղևակ. Ը. 22. Յովհ. ԻԱ. 4. 5. Երով կամ Զուրք Մառոնի: Տես Մատթ. 6:

Պզնէն ծով, շինեալ ի Սողոմոնէ վասն տաճարին, էր անօթ բոլորապի իբր հնդեռասան ոտք տրամագծիւ, և կը կենար տաճարին գաւիթը, և կ'առնէր երեք հազար մար ըստ Բ Միացորդաց, ԳԼ. Գ. 5, կամ երկու հազար մար՝ ըստ Գ Թագ. Ի. 26: Կալմէտ կը խորհի միտարանել այս տարբերութիւնն ըսելով թէ բուն անօթը կամ տաշտը կը տանէր երկու հազար մար, հազար մար ևս տակի աւազանը: Անօթը կը կենար պղնձէ երկոտասան եղանց վրայ, և էր հաւանականապէս աշխարհիս վրայ շինուած պղնձի անօթոց մեծագոյնը, գործուած մը որ կը ցուցնէ այն ժամանակի պղնձագործաց մեծ ծարտութիւնը: Այս աւազանին ջուրը կը կրէին կամ Գարաւանացիք, և կամ, ըստ մատենագրաց Հրէից, այն ջուրը կու գար խողովակաւ Եւսամի ջրհորէն, և կը հոներ անդադար: Այս ջուրը կը գործածուէր քահանայից պլեպլ լուացմանց, Բ Միաց. Գ. 6, որ էին մշտնջենաւոր և ազգու վկայութիւն աստուածուած թէ որչափ հարկաւոր է բարոյապէս մաքրուիլ յանապաւ աղբերէն շնորհացն ֆրիտոսի: Վերի պատկերը կարծեօք միայն շինուած է:

Կաղեմօք, քաղաք ի սոսմանին Սեհանի թագաւորին Եսեռտի, ուստի Մովսէս զրկեց անոր զեապան խաղաղութեան: Այս քաղքին մօտ կար անապատ մը, Բ 0բ. Բ. 26, Կաղեմօթ եղաւ յետոյ Ղևտական քաղաք Ռուբենի, Յես. ԺԳ. 18. ԻԱ. 37:

Կաղես, 1. Կաղես-Քառնեայ, որ կը կոչուի նաեւ Եմմասեփաթ, Ծննդ. ԺԳ. 7, է անուն աղբեր, քաղաքի, և անապատին որ շուրջ զնովաւ, Սաղմ. Իթ. 8, աւետեաց երկրին հարաւային սոսմանին վրայ: Կրտուի, Թու. Ի. 16, Թէ էր Եդգովմայ «սոսմանին ծայրը», և էր հաւանականապէս շատ մօտ Էլ-Արապահ կոչուած մեծ հովտին, ի հարաւայ Մեռեալ ծովուն: Բողոքնսն գտաւ ջրարբի տեղ մը, համաձայն Սուրբ Գրոց մէջ տրուուած նշաններուն, Էլ-Արապահի արեւմտեան սոսմանաղլուիք, իբր քառն և եօթն մղոն հեռու ի Մեռեալ ծովէ: Իսրայելացիք իրենց ճանապարհորդութեան մէջ երկիցս եկան Կաղես. նախ իսկոյն յետ չուելոյ ի Սինայէ, և երկրորդ յետ երեսուն և ութ ամաց: Առաջին անգամուն երկուստան լրտեղը զրկուեցան և դարձան, ժողովուրդն ապրտամրեցաւ, և յանձնապատասխանութեամբ ուղեց մտնել Քանան Սեփաթի կրճէն, որ էր մօտ ի հիւսիսոյ Կաղեսի, Թու. ԺԳ. և ԺԻ. Երկրորդ անգամուն մեռաւ Մարիամ, ժողովուրդը տրտնջեց ջրոյ համար, հրաշիւք ջուր տրուեցաւ, Ահարոն և Մովսէս մեղանշեցին ի հտնելն ջուր յաղառածէն, և ի զուր խնդրեցին անցք Եդգովի թագաւորէն, Թու. Ի. 4-22: Յուդայի հարաւային սոսմանը կ'երթար մինչև ի Կաղես-Քառնեայ, Յես. ԺԲ. 22. ԺԵ. 3:

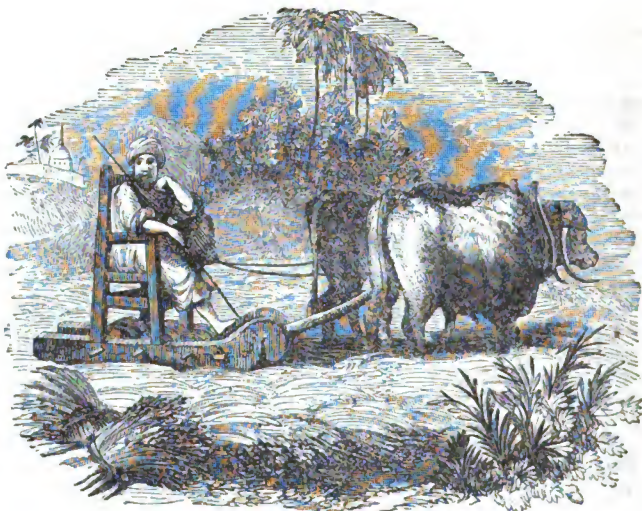
2. Քաղաք ապաստանի յերկրին Նեփթաղիմայ. այժմ Քետիս, երեք մղոն յարեմուից հիւսիսոյ Մառօնի լեռին, Յես. ԺԹ. 37. Ի. 7: Իսրայելի դատաւորը Բարակ հոռ ծնած էր, Դատ. Գ. 6:

3. Քաղաք ի հարաւայ Յուդայի, Յես. ԺԵ. 23:

4. Քաղաք յերկրին Խաբարայ, Ա Մնաց. Զ. 72:

Կալ, անդի ուր կը կասուն, այսինքն կը ծեծեն հասկերը, Հռութ. Բ. 17. Իս. ԻԲ. 27, մերթ րոգ, մերթ կոխել տալով ցռուկը չկապուած եղանց, Բ 0բ. ԻԵ. 4, բայց մանաւանդ կամամբ, այսինքն որաներուն վրայ յաղթ գործիք մը քաշել տալով եղանց, Տես Յարեմ: Զարդիս գործածուած կամի ի Պաղեստին կը շինուի իրարու կից երկու կարծ տախտակներէ որոց տակի երեսը միւսած են սրածայր քարեր կամ երկաթներ, Իս. ԻԲ. 27. ԻԱ. 15. Ամփ. Ա. 3: Եդգուտացոց կամուք այսպէս կը նկարագրուին ի Ներուրայ, «Եդգուտացիք առ ի կասուլ զջորեան կը գործածեն, ինչպէս նախնիք կ'ընէին, եղբր որ Թէ կը կոխկուտն ցորենոյ հասկերը, և Թէ կը քաշեն իրենց ետեւէն ծանր գործիք մը հասկերուն վրայ: Այս գործիքը տափան, այսինքն գլանաձև քար չէ, ինչպէս յԱրաբիա, և ոչ տախտակ առ քարերով, ինչպէս յԱսորես, այլ տեսակ մը դահուկ է որոյ մէջտեղը կան երեք տափանաձև անիւք երկաթապատք որ առանցից վրայ կը գառնան: Երկրագործը հարթ տեղ մը կ'ընտրէ իւր արտին մէջ կայի համար, և հան կը կրէ ցորենոյ որանները գրաստիւք կամ ուղտուք: Յետոյ երկու եզ կը լծէ դահակն, ինք կը նստի վրան, կը քշէ եղբրեւեւ և առաջ որաններուն վրայ, և ժամանակ ժամանակ կը փոխէ եղբր: Այս գործողութեամբ յարգը հետ զհետ կը կարտի և ցորենը կ'ելլէ հասկէն: Այս միջոցին հողագործը քանի մը անգամ երեքմանով կը դարձնէ մանրուած հասկերը, և ապա կալին մէջտեղը քաշելով կ'ընէ դէզ: Արբը նկարագրուած գործիքն է որ հայերէն կամի կամ կամառայլ կը կոչուի, Բ Թագ. ԻԻ. 22. Ա Մնաց. ԻԱ. 23:

Երբ ցորենահատը կը գտնուին յարդէն եղանց կոխելով միայն, կամ կամառայլիւ հանդերձ, կալին մէջտեղ գիզուած շեղջը քանի մը կան-

գուն երկայն հեծանոցը կը հոսուի, այդինքն կը արուի հոգին որ կ'առնու կը տանի մղեղը, և ցորենն ինքնին գիզուած կը մնայ կալին մէջ, և եթէ հարկ է, հոսելը կը կրկնուի։ Այս պատճառաւ կայք բաց տեղ ըլլալու են, Դատ. Զ. 37, և շատ անգամ բարձր տեղեր, ինչպէս էր Ունայի կայը Մորիա լեւան վրայ, Ա Մնաց. ԻԱ. 15, որպէս զի հոգը լաւ ևս օգնէ հոսման ցորենին, Երեմ. Դ. 11, 12, զոր երբեմն խարալէ կ'անցունեն իսպառ մարբելու համար յարդէն։ Գետին մը կալի համար կը պատրաստուի, նախ՝ կակղելով հողը և ապա ծեծելով մինչև տնդանայ, Մինչ ցորենը զգուշութեամբ կը ժողվուի համբարանոցը, յարդը և մղեղը կը ժողվուին այրուելու համար. գեղեցիկ օրինակ այնք որ պիտի ըլլայ դատաստանին օրը, Մատթ. Գ. 12։

Կախարդութիւն, խաբէական արուեստ դաս մը մարդոց, և ի Սուրբ Գիրս կը յիշուի վճկութեան, գիւթութեան, բղձութեան, հմայութեան և մեռելահմայութեան, այսինքն մեռելոց ոգիներուն հետ իբր թէ խօսելու արուեստին կարգը։ Կախարդութեան բոլոր տեսակները

մասնաւորապէս արգելեալ և դատապարտեալ են ի Սուրբ Գիրս, Ել. ԻԲ. 18. Ղևտ. ԺԹ. 26, 31. Ի. 27. Բ Օր. ԺԸ. 10, 11. Կախարդաց կարծեցեալ զօրութիւնը կամ ճարտարութիւնը կ'ընծայուէր դիւանց ազգեցութեան, և այս արուեստը միշտ հակառակ համարուած է ճշմարիտ կրօնից։ Կախարդաց կարծեցեալ հրաշքները գործուած են միշտ խաբէութեամբ և ձեռաց արագութեամբ և կամ գիտութեանց գաղտնեք որ սակաւուց ծանօթ են։ Եգիպտոսի կախարդներուն համար բուած է թէ շատ բան կ'ընէին «Իրենց կախարդութիւններով», Ել. Ի. Թ. Գործ. ԺԹ. 19։

Կառնար, Իււււ, որդի Ղեւայ, Ծննդ. ԽԶ. 11, և հայր Կահաթեանց որ կարգեալ էին կրել տապանակը և խորանին նուիրական կահերն իւրայեւացւոց պանդխտութեան ատենը յանապատին, Ել. Զ. 16-24. Թաւ. Դ. 4-15։

Կաղամախ, Ծննդ. Լ. 37. Ովս. Դ. 13, հաւանականապէս ոպիտակ կաղամախին, որ տերեւներուն ներքին կողման սպիտակութեան համար այրուէն կոչուած է։ Ի ծառ գեղեցիկ և հովանաւոր, և հասարակ է

Պաղեստինն է ի շրջակայս նորա։ Սահարն, բառ ամանց, վերոյիշեալ անգիրը կազմամասնաւ կը հասկցուի շերկոյնաւ ծառք որմէ կ'իլէ ստաշին։

Կաղեթի։ Իբր վեց տեսակք կաղեղ կը գտնուին ի Պաղեստին։ Բուպինսոն կը յիշէ մօտ ի Քերթն կաղեղի մը որոյ բնոյն շրջակայան էր քստն և երկու և կէս սաք։ Բուպինսոն Յորդանանէ անդին բարձրաւանդակաց և բլրոց վրայ տեսաւ շքեղ կաղեղներ ինչպէս ի հնումն, Էս. 13. Չաք. ԺԱ. 2։ Այս ծառք կը գտնուի բոլոր երկիրներու մէջ որ զՄիջերկրականաւ, իսկ Պաղեստինու մէջ կ'ըլլայ շատ մեծ։ Կաղեղին երկայնակեաց էր։ Յետ բազում դարուց զկնի Քերթնսոն, կաղեղի մը մօտ ի Քերթն կը պաշտուէր իբրեւ զմին ի կաղեղեաց ընդ արոգք բնակած էր Աբրահամ ի Մամբրէ։ Հասարակաց գործոց շատերը կը տեսնուէին ընդ հոգանաւ կաղեղեաց և ուրիշ մեծամեծ ծառոց։ զոհեր կը մատուցուէին և Թապաւորը կը պատկուէին անոնց տակ, Յես. ԻԲ. 26. Դաս. 2. 11, 19. Թ. 6։ Տես Անտառ։

Կայեան, սոսիւն, անգրանիկն աղգի մարդկան, Եննդ. Գ. 1, և առաջին մարդաստան։ Տես Արեւ, կայէն մեղանչեց հակառակ ազգաբարութեանց Աստուծոյ, և արհամարհեց Աստուծոյ կոչն ի խոստովանութիւն և յազաշխարհութիւն, Եննդ. Գ. 6-9։ Կայենի պատիժն էր մարմնաւոր պիտայից նուազութիւն և տառապանք, խոզի խայթ, արտաքրումն յնկերութենէ և կորուստ յայտնի ներկայութեան և շնորհաց Աստուծոյ, Եննդ. Գ. 16։ Բայց Աստուած պատուհանին հետ խառնեց նաև ողորմութիւն, և զբաւ նշան ի կայէն որպէս զի չկրէր մարդու ձեռքէ մահաւ պատիժ որում արժանի էր, և այսու ցուցուց Աստուած թէ ինք էր միայն կայենի դատասարը։ Կայէն խոյս տուաւ Նայիդ կոչուած երկիրը, յարեւից Եդեմայ, և շինեց քաղաք զոր անուանեց Ենոփք յանուն միայ յորդուց իւրոց։

Կայիափա, քահանայապետ Հրէից յայտն Տն. 27 էն մինչև 36։ Իր Սագուկեցի և Իսերիմ թշնամի Քրիս-

տոսի։ Ասոր տունը ժողովեցան յետ յարութեան Ղազարու քահանայք նիւթել Յիսուսի մահը, և մինչ բոլոր ժողովուրդը դեռ հաւատացած չէր անոր։ Այս ժողովներէն մէկուն մէջ, Յովհ. ԺԱ. 47-54, ադն կայիափա խորհուրդ տուաւ ապանել զՅիսուս ազգին աշխարհային փրկութեանը համար։ Կայիափա այս խորով յանգէտս մարդարեացաւ թէ Յիսուսի մահը հարկաւոր էր ի փրկութիւն աշխարհի։ Յիշեալ ժողովներուն արդիւնքը սա եղաւ որ, Մատթ. ԻԶ. 1-5. Մարկ. ԺԳ. 4. Ղուկ. ԻԲ. 2, Յիսուս բռնուեցաւ, բերուեցաւ նախ առաջի Աննայի որ քահանայապետ էր կանխաւ, և յիւց զՅիսուս առ փեսայն իւր Կայիափա։ Տես Աննա, Կայիափա քննեց զՅիսուս ծերակուտի ժողովին առջև, և սկսաւ դատաստանը։ Յիսուս ծագրուելէն ետքը, տարուեցաւ առ Պիղատոս դատաւարատուելու և մատնուելու ի մահ, Մատթ. ԻԶ. 57-68. Մարկ. ԺԳ. 53-72. Ղուկ. ԻԲ. 54-71. Յովհ. ԺԲ. 13-27։ Յիսուսի ի մահ մատնուելովը զոհ չեղան Կայիափա և բարեկամք նորա, այլև սկըռան սոստոյի հալածել անոր աշակերտներն յետ մահուան նորա, Գործ. Գ. 4-6. Ե. 17, 33։ Բայց յետ սակաւ ամաց հաւարածման Քրիստոսի, և անկանելոյ Պիղատոսի ի պաշտօնէ, Կայիափա ևս արկաւ պաշտօնէն հրամանաւ Վիտելիոսի հիւպատոսին Հռովմայեցոց։ Կայիափա, Հին կտակոսանին Բաղասմուն նման, արուստ օրինակ է այն մարդաց որ հակառակ կը կենան լուսոյ, չարաչար կը գործածեն առանձին շնորհք, պատիւ և պատահութիւն։ Կայիափա թէպէտ մարդարեացաւ Քրիստոսի համար, բայց և այնպէս անոր կեանքն էր անհաւատի և ոճրագործի կեանք, և մահը՝ սոսկայի։

Կայեան, սոսիւն, 1. Որդի Էնոփայ և հայր Մաղաղիկի, Եննդ. Ե. 9. Ա Մնաց. Ա. 2։

2. Որդի Արփաքսարդայ և հայր Սաղայի, Ղուկ. Գ. 36։ Բայց այս կայնան յիշուած չէ Հին կտակականաւ ներք ազգահամարներուն մէջ, Եննդ. Ժ. 24. ԺԱ. 42. Ա

Միաց. Ա. 24, և ոչ հին թարգմանութեանց մէջ: Այս անունը երկիցս կը պատահի Եփեսացիներից հին Յոյն թարգմանութեան մէջ միայն: Ոմանք կը կարծեն թէ Ղուկասու Աւետարանն օրինակողներէն մին եմյած այս անունը եփեսացիներից հետ համաձայն բերելու համար ազգահամարը:

Կայսր, էր անուն յորջորջանաց Յուլիան գերդաստանին ի Հռոմէ: Յետոյ եղաւ պաշտօնի անուն յանձին Յուլիոս կայսր, և յետ նորա անոր ազգականներուն որ Յուլիոսի պաշտօնն առին և ելան կայսերական գահէ: Յուլիան ազգատոհմին կայսերէն վերջացան Ներոնիւ, բայց և այնպէս այն ազգատոհմին կայսր անունն, իրեւ պաշտօնի անուն, պահեցին յետ Ներոնի յաջորդք կայսերական գահուն: Կայսր անուամբ կը յիշուին Նոր կտակարանին մէջ Օգոստոս, Ղուկ. Բ. 4, Տիբեր, Ղուկ. Գ. 4. Ի. 22, Կլաւդիոս, Գործ. ԺԱ. 28, և Ներոն, Գործ. ԻԵ. 8. Փիլ. Գ. 23: Կալիգուլա, յաջորդն Տիբերի, յիշուած չէ:

Կանա, Է. Գետ որ կը բաժնէր զԵփեսոս ի Մանսէէ, և կը թափէր Միգրիկրական ծոցն ի հիւսիսոյ Յոդպէի, Յես. ԺԶ. 8. ԺԷ. 9:

2. Փաղաք յերկրին Ասիայ, Յես. ԺԹ. 24, 28:

Կանայ, անգի ծննդեան Նաթանայի, քաղաք ուր Տէրն մեր գործեց իւր առաջին սքանչելիքը, և ուր յետ սակաւուց բանիւ միայն բժշկեց աղիւսականի որդին որ հիւանդ էր ի կափառանայում, ութկեսուն մօտ հեռու ի կանայէ, Յովհ. Բ. 4-11. Գ. 46-51. ԻԱ. 2: Այս քաղաքը կը կոչուէր Կանայ Գալիլեացոց, զորդին Գաւա ել ձէլի, և է յովն մօտ ի հիւսիսոյ Նազարէթի: Այս է կարծիք Բոպիւստի: Ընդհանրապէս կը կարծուի թէ էր մօտ ի Նազարէթ: Կանայ այժմ աւերակ է:

Կանգուց, սովորական չափ առնալին: Կանգունն էր զառաջինն յարմարեալ մինչև ի ծայր միջնոյ մասին, և է հաւատարմաբար զայնչափ մարդու մը երկայնութեան չորրորդ մասին: Երբայեցոց կանգունն է, ըստ ոմանց, քսան և մի մաս. ըստ

այլոց՝ ութկեսուն: Դարմանեանք կրնն թէ Երբայական կանգունը չորրորդ մասամբ աւելի երկայն էր քան Հռոմայեցոց կանգունը:

Կանգալա, անուն Եթովպացի թագուհւոյ որոյ գահաձապողը դարձաւ ի Քրիստոսնէութիւն քարոզութեամբ Փիլիպպոսի աւետարանչին, Գործ. Բ. 27: Եթովպիա ուր կը թագաւորէր Կանգալա չէր Հապէշ, այլ վերին Նուբիոյ այն մասը որ ի Յունաց կը կոչուի Մերովէ, և կը կարծուի թէ էր այժմու Ագադարոյթ գաւառը, ի մէջ երեքտասան և ութ կեսուն ասորիճանաց հիւսիսոյին լայնութեան: Այս կողմերը, և Նեղոսի վերին հովտին մէջ տեսնուած աւերակները կը ցուցնեն թէ բարձր քաղաքարարութիւն կար ի մէջ նախնի Եթովպացոց: Պլինիոս և Սարաբոն կը պատմեն թէ սակաւ մի յառաջ և յետոյ քան գրիստոնէական թուականն, բուն Եթովպիա էր ընդ իշխանութեամբ կին թագաւորաց որ ընդհանուր անուամբ Կանգալա կը կոչուէին: Երանոս և Եւսեբիոս կ'ըսեն թէ յիշեալ ներքինայն միջոցաւ նոյն ինքն թագուհին Կանգալա դարձաւ ի Քրիստոսնէութիւն, և այնպէս Աւետարանը քարոզուեցաւ բոլոր այն տէրութեան մէջ:

Կանքեղ, Նախնեաց կանթեղներն էին այլեայլ պատշաճաւոր և գեղեցիկ ձեռով տաշուր և անօթներ, և զորոն ձեռք կրել կամ պատուանդանի մը վրայ դնել գիւրին էր: Տես և Ալլաւանի, Կանթեղի մէջ վառելի նիւթն էր բուսական իւղ, ճրագու, մօմ, այլովքն հանգերձ, և կը վառէր գիշերն ի բուն: Տեղ տեղ յարեկոյ աղքատ բնտանիք գեառառողջութիւն և միթիւարութիւն կը հասարկի կանթեղ վառելը: Ուստի տան մը համար ըսել թէ ճրագը մարած էր՝ կը նշանակէր թէ այն տունը կամ բնտանիքը կորուսած կամ ջնջուած էր, Յոր. ԺԲ. 5, 6. Առաք. ԺԳ. 9. Ի. 20. Երեմ. ԻԵ. 10, 11, մինչ հանապազորդ վառեալ լոյսը կը նշանակէր յաջողութիւն և տեղողութիւն տան և ազգատոհմի, Բ. Թագ. ԻԱ. 47. Գ. Թագ. ԺԱ. 36. Սաղմ. ձԼԲ. 47: Փոքրեցները տար-

ուելու կանթեղաց կամ լապտերաց պատրույգը մեծ բլլալու էր, և շատ իւշ կը ոպաւորէր, ուստի և հարկ էր լապտերին հետ ունենալ նաեւ ամանով ձէթ ստեղծ քարակ տալու համար քրազին, Սրաթ. ԻԻ. 3, 4, Զաֆ. և լապտերը, Յովհ. ԺԸ. 3, շատ հարկաւոր էին հին աստեղծուած քաղաքաց մէջ, որոց փողոցներն լուստուրուած չէին:

Կանոն: Այս բառն յունարէն է և կը նշանակէր ի սկզբանս ուղղորդող, ուստի կ'առնուի փոխանակ զոգտելէ կամ իրարու, որուն հետեւելով կրնայ ուղղել և որոշել մարդ իւր քրոջից կամ գործը: Այս վերջին նշանակութեամբ գործածուած է կանոն բառը, Գաղ. 2. 16. Բիւ. Գ. 16: Այս մտքը գործածած են նաեւ Յոյն հայրը, որ ամէն ինչորոյ մէջ իրեն անսխալ խրատ և առաջնորդ կը համարէին Աստուծոյ կամքը յայտնեալ ի գիրք Հին և Նոր կտակարանաց, ուստի և բնականապէս կանոն անունը տրուեցաւ Սուրբ Գրոց մարդոց հաւաքածոյին: Կանոն կը կոչուի նաեւ ցանկ կամ ցուցակ մը ուր յիշուած են կարգաւ աստուածուած յայտնեալ հաւատարմութիւնը պարունակող գրեւորքն անունները:

Որպէս զի ցանկ կամ ցուցակ մը Սուրբ Գրոց կանոն համարուի, հարկ է որ ցուցուած բլլայ թէ անոր մէջ յիշուած բոլոր գիրքերը գրուած են աստուածային յայտնութեամբ, թէ մարդը և անեղծ պահուած են, թէ առանց արտաքին յաւելուածոյ են, և թէ աստուածային յայտնութեամբ արուած գիրք մը անկէ դուրս թողուած չէ: Տես Աստուածաշունչ:

Կապագովկիա, փոքուն Ասիոյ հին գաւառներուն մեծագոյնը, որ ունէր սահմանակից ի հիւսիսայ զօրնաւոր, ի հարաւայ՝ զԵրբին Տաւրոսի որ կը բաժնէին զայն ի Կիլիկիոյ և յԱսորոսոց, յարեմոսի՝ զԿապատիա, և յարեւելից զԵփրատ գետ և զՀայոս: Աղիւս գետ կ'ոռոգէր այս նահանգը որ նշանաւոր էր արօտին աղւնութեանը և ձիոյ, իշոյ և ոչխարի ազնիւ տեսակներուն համար: Շատ Հրեայք կը բնակէին այս նահանգը, Գործ. Բ. 9: Քրիստոնէութիւնը կանոնի մեծուս հոն, Ս. Պետրոս. Ա. 4, այնպիսի ժողովրդեան մը մէջ որոյ ծուլութիւնը, նենգաւորութիւնը և մարտնչութիւնը առակ եղած էր: Տես և Կրետոյ: Ոչ սակաւ անուններ փրիտոնեայ հայրը կամ հայրապետը եւան այս գաւառէն, զորօրինակ Բարսեղ և երեքին Գրիգորը: Ասոնց եկեղեցիներուն հետքը կը տեսնուի պատմութեան մէջ մինչև տասներորդ դար:

Կապար: Այս ծանօթ մետաղն, ինչպէս կը տեսնուի ի Սուրբ Գիրքս, շատ հին ժամանակ կար: Եգիպտոսցիք "կապարի պէս բնկողեցան", Կարմիր ծովը, Եւ. ԺԵ. 10. Թու. ԼԱ. 22. Եգեկ. ԻԼ. 12: Յոր կը ցուցնէ կապարին կարեւորութիւնը մշտնջենաւոր կերպով յիշատակ աւանդելու համար առ յապա եկելոց, Յոր. ԺԹ. 24: Այս մետաղը կը գործածուէր ի մարբէլ զարծաթ, մինչ անգիրք դեռ ծանօթ չէր. և եգիպտացի որով այս մետաղը կը գտի ի կղզիականաց գեղեցիկ կը ցուցնէ Աստուծոյ խրատներն իւր ժողովուրդը պատուահասիւ, Երեմ. 2. 29, 30. Եգեկ. ԻԲ. 17-22:

Կապել տակեմ, պարան մը քանի մը անգամ անցունել նուրի մը տա-

կէն և քովերէն, և կապել տախտակամածի նաւին, որպէս զի հովը գերանները և տախտակները քայքայելով շտանի, Գործ. ԻՆ. 17: Այս կերպով նաւ կապել զարդիս ևս սովորութիւն է, երբ հարկ կը տեսնուի:

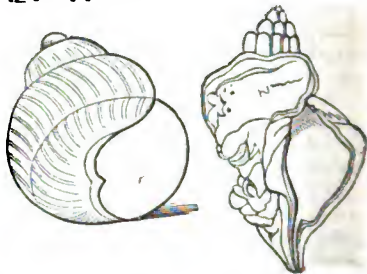
Կապիկ, անասուն որ կոչու նմանութիւն մը ունի մարդոյ: Կապիկ շատ տեսակներ կան: Սողոմոն այս անասունը բերել տուաւ Ոփերէն, Գ թագ. Ժ. 22. Բ Մնաց. Թ. 21: Ժամանակաւ կապիկներ կը պաշտուէին յեգիպտոս, և դեռ կը պաշտուին ուրեք ուրեք Հնդկաստանի մէջ: Ճանապարհորդ մը կապիկներու նուիրեալ հոյակապ մեհենի մը նկարագիրը կ'ընէ:

Կապիճ, չափ ինչ Հրէից, բառ Յովնէպոսի մեր չափով 1 քաշ (օֆ) 288 տրամ, իսկ բառ Բաբելոնաց 351 տրամ միայն:

Կապուտակ: Տիւրոսի հռչակաւոր և մեծագոյն ծիրանւոյն, նախնեաց արքունի գոյնին, գտիչ կը համարուի Հերակլէս անուն տիրացի մը, որոյ շունն բառ դիպաց ծիրանի կոչուած սատրէ մը ուտելով, և շերթուրք ծիրանեգոյններկուած գալով առ տէր իւր, առիթ եղաւ այս մեծագին ներկին գանուելուն: Բայց

ծիրանին հին է քան այս կարծեցեալ դէպքը, քանզի կը գտնենք զծիրանին բազմիցս յիշեալ ի Մովսէս: Երկու տեսակ ծիրանի յիշուած է ի Հին Կտակարանի:

1. Արգամոն, որ ի մեզ «ծիրանի» կը թարգմանուի, և էր կարմրագոյն

ՀԷԼԻՐՍ ԼԱՆԹԻՆԱ ՆԻ ՄՈՐԷՐՍ
ԴՐՈՒՆՏՈՒԼՈՒՍ

ծիրանի, Միջերկրական ծովուն եղբրը գտնուած տեսակ մը սատրէ: 2. Եփէլէթ, որ կը թարգմանուի «կապուտակ»: Կապուտակագոյն կամ երկնագոյն ծիրանի էր այս, նոյնպէս տեսակ մը սատրէ: «Կարմիր» կամ «որդան կարմիր», ինչպէս անունէն յայտնի է, կ'ելլէ որդէ մը: Բոլոր այս գոյները նուիրական էին առ Հրեայս: Վերջինը կը գործածուէր քահանայապետին եփուտին, և վարագոյրներու, ծապաւններու և հանդերձից համար, ԻՄ. ԻԶ. 4, 31, 36. ԻԲ. 31. Թու. Գ. 6-12. ԺԵ. 38:

Նախնեաց «ծիրանին» կը թուի թէ կը բաղկանար այլեայլ ներկերէ որ կ'ելլէին սատրէ և պէտպէս արուեստիւք կը պատրաստուէին, և աղնուագոյնն էր Տիւրոսիք: Որովհետեւ իւրաքանչիւր սատրէ քանի մը կաթիլ միայն կու տար յիշեալ ներկէն, ընտիր ծիրանին շատ ծանրագին էր: Թագաւորք և առաջին պաշտօնեայք Հռովմայ կը հագնէին հանձ դերձ ծիրանի: Ներսի մահա պատժով արգելեց իւր հպատակաց զգնուել ծիրանի: Մեր Փրիչին հագուցին քղամիդ կարմիր, ծաղրելու համար անոր տիտղոսը, «Թագաւոր Հրէից», 8ովՏ. ԺԺ. 2, 5: Տեո և

Դատ. Ը. 26. Եթ. Ը. 15. Առակ. 1Ա. 22. Դան. Ե. 7. Ղուկ. ԺԶ. 19: Մովսէս գործածեց ի կարմրոյ և ի ծիրանւոյ ներկեալ ասուեղէն նիւթեր ի պէտս խորանին և ի զարդ զգեատուց քահանայապետին, Եւ. ԻԵ. 4. ԻԶ. 1, 31, 36. ԼԺ. 1. Բ Մահաց. Գ. 14: Նաեւ Բարեկացիք կը Մահացունէին իրենց կուռքերուն հանդերձ ծիրանի և կապուտակ, Երեմ. Ժ. 9. Եղեկ. ԻԳ. 15. ԻԵ. 7, 16:

Կապալապար, Գեղ. Բ-ՇԵ, անուն տեղւոյ Պիղաասոսի պալատին անջեւ, ուստի հրատարակեց Պիղաասոս մեր Տէրոջ մահուան դատակնիքը, Յովհ. ԺԺ. 13: Յունարէն կը կոչուէր քարապալատիկ: Կապալապար այն սովորական տեղ չէր դասակնիքոյ, այլ ևր դատաստանի սրահէն դուրս դուրս խռնեալ բազմութեան մօտ, և Պիղասոս հոն ելաւ, քանզի Հրեայք չէին կրնար այն օրը պալատը մտնել, Յովհ. ԺԸ. 28. ԺԺ. 4, 9, 13: Լր թուի թէ Կապալապար կոչուած տեղին էր երփն երփն մարմարեմէն յօրինեալ սալապատակ պատշաճ, ուր գրուեցաւ Պիղաասոսի ամսագր: Այսպիսի զարդարուն սալապատակ պատշաճ այն ատեն օրդոր էին ունենալ Հռոմէականցի մեծատուներ:

Կառք էին այլեւայլ ձեւով, երկու կամ չորս տնուօք, ձգեալ ի ձիոց կամ ի ջրուոց, երբեմն նաեւ յեղանց, մարդիկ և բնա կրկու համար: Ի Սուրբ Գիրք կառք կը կոչուին ընդհանրապէս Թագաւորաց, իշխանաց և զօրավարաց կառքեր, Ենդ. ԻԱ. 43:

Կառք կամ նաեւ “երկաթի” կառք

կը կոչուին այն կառքերը որ պատեւազմի առան կը գործածուէին, և վառեալ ըլլալով գերանդեօք և սուր երկաթներով, կը թնամշղին ճակատին վրայ կը յարձակէին, մեծ ջարդ և վնաս կու տային: Քանանացիք, որոց յաղթեց Յեսու Մառօնի ջուրերուն մօտ, ունէին բազմութիւն հեծելոց և գերանդեօքն կառաց, Յես. ԺԱ. 4. Դատ. Ա. 19: Սիսարա Հասոզի Բարին Թագաւորին զօրավարն ունէր ինն հարիւր կառք գերանդեօքն, Դատ. Գ. 3:

Բեանրաբէ կառք ընդհանրապէս ցած և երկայն, միանգամայն տնպանդձ և խոշոր կերպով շինուած էին, և կը ձգուէին յեղանց: Այսպիսի կառք կը կոչուին մանաւանդ այլ: Այս տեսակ կառք զրկուեցան ի Յովեքիայ բերել Տօրը ընտանիքն յԵգիպտոս, Ենդ. ԻԵ. 27: Կառք կը գործածուէին ի հնումն ի Պաղեստին, թէպէտ հիմա գրեթէ անծանօթ են, ճամբաներուն դժուարութեան և անհարթութեանը պատճառաւ: Այլը մանաւանդ կը գործածուէին շատ մօտ տեղեր բնա, գլխաւորապէս տարէն կամ կայէն ցարեւը և ուրիշ բերքեր դաշտէն վերցնելու: Ճանապարհարգք և վաճառք, փոխանակ կառաց, հեռաւոր տեղեր կը տարուէին ընդհանրապէս ուղտուք, գրաստուք և ջուրօք:

Կառիւ, կեղեւ անուշահոտ ծառոյ, որմէ կը հանուէր սուրբ իւղը կազմող նիւթոց մին, Եւ. Ե. 24: Սաղմ. ԻԵ. 8. Եղեկ. ԻԵ. 19:

Կատարուեցաւ: Այս բառին սովորական նշանակութիւնն ըստ բառականնի յայտնի է: Կատարուեցաւ բառը պիտի բուռն վերջապէս Եհովայի բոլոր կանխառայութեանց և խոստմանց համար, որոց իւրաքանչիւրն պիտի կատարուի ըստ ժամանակին և տեղւոյն, Յես. ԻԳ. 14:

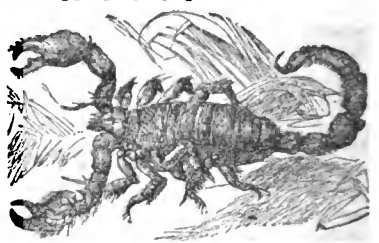
Մատթ. Բ. 17. Ը. 17. ԺԲ. 17. Կանխատեսանքն և խոստմանց կատարման շատ օրինակներ կան ի Սուրբ Գիրք: Մարդիկ շատ անգամ տարբեր նպատակաւ և գիտաւարութեամբ, նա մանաւանդ իրենց չար խորհուրդները կատարել կարծելով գործակից եղած են կատարման խորհրդոցն Աստուծոյ: Այսպէս, Յովհ. ԺԺ. 24, 28, 36, Քրիստոսի խաչելութեան գործակատարը յանդէսս ի գործ դրին Աստուծոյ խորհուրդներէն մին: «Որպէս զի կատարուի», խօսքը կը նշանակէ երբեմն, թէ այն ինչ բանը որ արդէն կատարուած է մարդարեւութիւն կամ օրինակ էր այս ինչ բանին որ գեաւոր կը կատարուի: Այսպէս Ովսէէի խօսքը, ԳԼ. ԺԱ. 1, «Իմ որդիս Եգիպտոսէն կանչեցի», կը վերաբերի ուղղակի իսրայելի երեցն գերութեան երկրէն յեգիպտոսէ, բայց Մատթէոսէ, ԳԼ. Բ. 15. կը սորվինք թէ Հոգին Սուրբ այն խօսքն բռն թելադրեց մարգարէին ոչ առանց նկատելու միանգամայն Քրիստոսի փառուստն յեգիպտոս և դարձն այն երկրէն: Բազմատե նաեւ Մատթ. ԺԳ. 14 Համարն ընդ Ես. 9. 9 Համարին, և Ղուկ. Դ. 18-21 Համարներն ընդ Ես. ԿԱ. 1-3 Համարներուն, ինչպէս նաեւ Գործ. Ա. 16, 20 Համարներն ընդ Սաղմ. ՃԺ. 8 Համարին:

Կարապ, Այս թաշունը կը յիշուի միայն Ղուկ. ԺԱ. 18, և Բ. Օր. ԺԳ. 16. առաքելուսելի է սակայն թէ Եբրայեցիներէն բառն այս Համարներուն մէջ կը նշանակէ բուն կարապ կամ փոր թաշունը: Եթէ անասունք ունին ցեծ կամ քաջաճաւ, և կարմրաճաւ, թռչուն ջրային:

Կարիաբարբա կամ Կարիաբ-Բա. աղ. 8Ես. ԺԵ. 9, 60, քաղաք Գաբառնացոց, որ յետոյ արուեցաւ Յուդայի: Էր Բենիամինի սահմանին վրայ, 8Ես. ԺԸ. 14, 15, իբր ինն մղոն յերուսաղեմէ Ղովդայ կամ Լիւզգիւսի ծամբունի վրայ: Տապանակը հոս մնաց տարիներով, Արի-նադարայ առնը, մինչև Դաւիթ տարաւ զայն անկէ Երուսաղեմ, Աթադ. Ե. 2. Բ. Թադ. 2. 2. Ա Մը-նաց. ԺԳ.:

Կարիաբեմ, 1. Կարիաթ, քաղաք Երկաթին: Էր հին քաղաք Էմիմներու, յարեւելից Յորդանանու. յետոյ եղաւ մի գմիոյ կնի բնակութիւն Մովսարացոց, Ամմոհացոց և իսրայելացոց, Ինչ. ԺԳ. 5. Բ. Օր. Բ. 9-11. Եղեկ. ԻԵ. 9: Կէյ-նար Թուրքիի ցեղին սահմանը, Թու. ԼԲ. 37. 8Ես. ԺԳ. 19:

2. Ղևտական քաղաք յերկրին հեփթաղիմայ, Ա Մնաց. 2. 76. 4Ը կոչուի նաեւ Կարթան, 8Ես. ԻԱ. 32: Կարիաբ-Սեփեր, Տես Դաբիր:

Կարիճ, Ղուկ. Ժ. 19, բոլոր միջատաց մեծագոյնը և չարագոյնը: Արաւարին երեւութիւ շատ նման է խեցգետնի, բայց քան զնա զարհուրելի: Հարաւային Եւրոպայի կարիճք դուն ուրեք կ'ըլլան քան երկու մասս երկայն, բայց այրեցեալ գոտոյն տակ քան զսոսա հինգ կամ վեց անգամ երկայնագոյնը յաճախ կը պատահին: Կարիճք ուրիշ միջատներ կ'ուտեն, բայց իրենց տեսակէն ևս երբեմն կը սպաննեն և կ'ուտեն: Մորեղատոնցմէ իբր երկու հարիւր գրաւ մեկնոյն ամանի մէջ, և քիչ օրուան մէջ մնացին միայն չորեքտասանը որ միւսները կերած էին: Նոյն անձը կարիճ մը գրաւ ապակեղէն ամանի մէջ, և տեսաւ որ այս կենդանին իւր ձագերը կ'ուտէ երբ կը ծնանէ ին. անոնցմէ մին միայն ապատեցաւ այս ընդհանուր կոտորածէն, մօրը թիկանց վրայ ապաստանելով, և քիչ ետքը իւր եղբայրներուն վրէժը խնդրեց ուտելով որդեկեր մայրը: Այս է սոսկայի անասնոյն դնութիւնը. տեսնուած է նաեւ որ, երբ կարիճք վտանգ կը տեսնէ որմէ փախչելու ուրիշ ծառայ չունի, զինք խոյթելով կը սպաննէ: Կարիճն աղէկ նկարա-

գրուած է Յայտնութեան մէջ, գլ. Թ. 3-10: Բայց Հոն նկարագրուած կարիճներուն խայթուածը մահ չէր գործեր, այլ այնպէս սաստիկ ցաւ մինչև խայթելոց ընտրել մահաւանդ մեռնիլ, համար 6, քան կրել ընդ երկաթ: Ըստ Շաւի, կարծիք խայթմանամբ միշտ սահագու չէ, քանզի անոնց թունդն Պասակարութիւնը համեմատ է անոնց մեծութեան և կազմութեանը: Կարիճը կը թափէ թոյնը սուր և թիւր ծայրիւ խայթոցին որ իրարու ագուցեալ վեց յօդուածներէ կը բաղկանայ: Խայթուածը կը պատճառէ ուժին ցաւ, բորբոքում, կարծրութիւն, մերթ մեռել և մերթ այրիլ: Կարիճը կը սիրեն չոր և բարձր տեղեր, և կը թագչին քարերու տակ և հին փլատակաց ծակերուն մէջ: Հրեայք կարիճներու պատահեցան անապատին մէջ, Բ. 0ր. Բ. 15, և Մեռեալ ծովուն հարաւային ջերմ հովտին մէջ գիմացէ գիմաց շարուած ծայրերուն Ագրապիւն, այսինքն կարիճք, անունը կը ցուցնէ թէ կարիճք շատ էին հոն: Հրէաստանի կարիճը երբ կ'ամփոփուի, նման կ'ըլլայ ձուղ՝ մեծութեամբ, և ձեռով. սատի նմանութիւնն է օրինակ Ղուկասու, գլ. ԺԱ. 11, 12: Կարիճքն զոր գողտն Ռորովամ կը սպառնար գործածել փոխանակ չուանեայ խարազանի, Գ. Թագ. ԺԲ. 11, էին հասնականապէս ձաղկեր հանգղց հանգղց նման յօդուածոց կարծի, և սատի և այն անանդի խայթուածին պէտ կը գործէր սաստիկ ցաւ:

Կարկուտ, է կաթիլ անձրեղ պաղած ի ցրտոյ ի վերին կողմանս օդոյն: Եգիպտոսի հարուածոց մին էր կարկուտ, ԵՄ. Թ. 24, և էր սոսկալի յոյժ, վառն զի գուն սւրբք կը տեղայ կարկուտ այն երկրին մէջ: Աստուծո կարկուտ գործածեց նաև ի վանել Քանանացոց բանակ մը, Յեռ. Ժ. 11: Կարկուտ բառը կը գործածուի այլաբանութեամբ փոխանակ ահագին աստուածառաք պատուհասի, Ես. ԻԸ. 2. Յայտ. ԺԶ. 21:

Կտրմեղաց, դաւո պղծութիւն, 1. քաղաք Յուդայի, համանուն լեռան վրայ

ուխ մղոն ի հարաւոյ յարեւից Գերոնի, Յեռ. ԺԵ. 55: Սաւուղ, ի դառնալն ի պատերազմէն ի վերայ Ամաղեկայ, այս լեռան վրայ կանգնեց յաղթութեան նշան մը: Հոն կը բնակէր հարազ կարմեղացին, Արեգեայի այրը, Ա. Թագ. ԺԵ. 12: Ինչ: Աւերակներէն կը տեսնուի թէ կարմեղոս բաւական մեծ քաղաք էր:

ԼԵԱՌԱՆ ԿԱՐՄԵՂԱՍ ԵՒ ՀԱՅՏԱ

2. Հոչակաւոր գօտի բլրոց որ Յեղարայելի հովտին կ'երթան ընդ արեւմտեան հիւսիս, մինչև ի հրուան գանն որ Աքեայի ծոցը կը կազմէ: Մեծագոյն բարձրութիւնն է իբր 1,500 ոտք. առ հիւսիսային արեւելեան ստորոտով նորա կը հոռէ Լիսոնի հեղեղատը, և քիչ մը աւելի դէպ ի հիւսիս՝ Բեզոս գետը: Լեռան հիւսիսային ծայրը կայ մենաստանն կարմեղեան արեղայից որ է կարգ ինչ վանականաց, հաստատեալ երկու տասններորդ դարուն, և ունի հիմա այլեւայլ ճիւղեր յԵւրոպա: Կարմեղոս լեռը մեծագոյն հրօտնգանն է Պաղեստինու ծովափանց վրայ: Հիւսիսային կողմին ստորոտը կը մերձենայ ջրոյն, այնպէս որ, Աքեայի հիւսիսային արեւելեան բլուրներէն նայուելով, կարմեղոսի ստորոտը ջուրին մէջ ընկղմած կը թուի. սակաւ ինչ դէպ ի հարաւ գալով կը քաշուի ներս, այնպէս որ հոն ի մէջ ծովուն և լեռին կայ ընդարձակ դաշտ ծաղկեալ արտորէիւք և ձիթատանոց: Մարդիկ կը նկարագրէ այն կողմն իբրև շատ գուարճալի տեղ:

և կ'ըսէ թէ հողին լուսութիւնը յայտ-
նի է անտի, որ անթիւն անուշահոտ
տունկեր և ծաղիկներ, զորօրինակ
յակինթ, հօրուտ, շահգորամ, և
այլ բիրե վայրի ծաղկունք կը բուս-
նին լեռներուն վրայ: Ի՞նչդէր կ'ըսէ,
"կարմեղոս լեռն է համակ կանաչա-
զգեստ": անոր գագաթը կան մայրք
և եղեկիք, և աւելի ի խոնարհ՝ ձի-
թեկիք և ծաղիկեկիք: Ոչ սակաւ ա-
ռուք յոտակաջուրը կը բղխեն անկէ,
որոց մեծագոյնը կ'ելլէ Եթիպի կոչ-
ուած աղբերէն, և դայարագեղ մա-
ցառախիտ ափանց մէջէն կը փութան
երթալ կիսոնի հեղեղատը: Աճէն
տեսակ մշակութիւն գորմանալի կեր-
պով կը յաշտդի այս մեղմ և զուարթ
երկնից տակ: Աբեայի ծոցէն և անոր
պողարեր եղբրէն անդին մինչև Լի-
բանտու կապուտակ բարձունքը և
Սպիտակ կոչուած հրուանդանն, ա-
մենայն ինչ ապշեցուցիչ կ'երեւի կար-
մեղոսի գլխէն նայողին: "Նաև Գար-
նէ, որ ելաւ այս լեռը և գագաթնա-
նի վրայ պտտեցաւ ժամերով, կ'ըսէ,
"կարմեղոս Պաղեստինու յերանց հա-
ճոյագոյնը և գեղեցկագոյնն է, երկա-
յնանիստ, ընդհանրապէս ծառախիտ և
ծաղկազարդ: Հասնելով վերջապէս
հանդիպակաց գագաթը երբ անտառէ
մը գուրո ելանք, տեսանք ի ստորե
Յեղբայրի ճամբաւաւոր դաշտը և
կիսոնի հեղեղատը որ կ'անցնի անոր
մէջէն: Թարոր լեռը և փոքրն Հերմոն
էին հանդէպ մեր (յարեւել), բայց
յաջմէ (ի հարաւ) իրեւ պատուար
կային մեր տեսութեան տուչ րլուքը
Սամարիոյ": Այս րլուքներուն հա-
րաւային կողմէն անտառախիտ բը-
լուքներու շարք մը կը տարածի դէպ
ի հարաւ և կը կազմէ Սամարիոյ
բարձր երկիրը: Անոնք որ կ'ելլեն
կարմեղոս լեռն ամառուան վերջը,
ամէն բան չորցած և մրկած կը
գտնեն: Բայց և այնպէս կը մնայ բա-
ւական բան որ կը ցուցնէ թէ որչափ
ճիշդ է հին մատենագրաց խօսքը որ
կը ցուցնէ զկարմեղոս գեղեցիկ յոյժ,
Ես. ԼԵ. 2, կանաչազգեստ և վա-
յելուչ ձեռք, Երգ. Է. 5, և խո-
տայից, ճարակաշատ, Ես. ԼԳ. 9.
Երեմ. Ծ. 49. Ամեփ. Ա. 2. կար-
մեղոսի ժայռերը կարծր կանաքար

են, և ունին ի բնէ սյրեր և խռուչ-
ներ, Ամեփ. Թ. 3. Մարդիկ այս
սյրերէն կամ խռուչներէն շատերը
լայնցուցած և յարմարցուցած են
բնակութեան, և լեռը գրեթէ միշտ
սպաստանաւորան եղած է բարեպաշ-
տից: Նշանաւոր է կարմեղոս իրեւ
պլցելութեան տեղի մարգարէիցն Ե-
զիայի և Եղիսէի, Գ. Թագ. Բ. 25.
Դ. 25, և մանաւանդ վրան զի հոն
սպանուեցան քուրմը Բահաւու, Գ.
Թագ. ԺԼ:

Կարմիր կամ կրկնակի կարմիր,
Գոյն հաճելի հնոց, ԵԼ. ԻԵ. 4. ԻԶ.
Լ. 31, 36. Իրեւ գովեստ կը յիշուի
թէ Սաւուզ կարմիր հագցուց գը-
տերաց Խաւայի, Բ. Թագ. Ա. 24.
Այս գոյնին սաստկութիւնը և ուժ-
գնութիւնը կ'ակնարկէ Եսայի, ԳԼ.
Ա. 48, և Յայտնութեան մէջ, ԳԼ.
ԺԷ. 3, 4, գործածուած է փոխա-
նակ շարութեան և անդգամութեան:
Որգան կարմիր կոչուած փոքրիկ մի-
ջատը որ կը գտնուի տեսակ մը կաղ-
նեղ տերւներուն մէջ ի Սպանիա և
Միջերկրականին արեւելեան մասին
երկիրները՝ կու տայ այս գոյնը: Որգան
կարմիրը կը գործածուի առ հինն
շինակարմիր կամ շառագոյն ներկե-
լու, և կը կարծուէր լինել անփոյ
կամ թփոյ մը պտուղը: Կարմիր ներ-
կելու համար հիմա կը գործածուի
ուրիշ միջատ մը որմէ հնուում կար-
միրն աւելի պայծառ է, բայց ոչ
այնչափ տեսական: Տես Կապուտակ:
Կարմիր լոպ: Տես լոպ:

Կարպառ, Պոզոսի աշակերտ և
բարեկամ որ կը բնակէր ի Տըշու, Բ.
Տեմ. Դ. 43:

Կաւ: Խեցեղէն առօթ շինելու
սահմանեալ կարը կը կոխուէր ոտիւք
լմելու, այսինքն աղէկ խառնելու
համար, Ես. ԽԱ. 25, յետոյ գրգան
վրայ կաւին կը արուէր ձև անօթոյ
որ ապա փռան մէջ կը թրծուէր, Եր.
ԺԼ. 3. ԻԵ. 9: Բարի արուեստն
օրինակ կը բերուի ի Սուրբ Գիրք
ցուցնելու համար մարգուս կախուած
Աստուծմէ, Ես. ԿԴ. 8. Հռովմ. Թ.
21: Տես Բրուտ: Իր թուի թէ կաւ
կը գործածուէր նաև կրեկու, ինչ-
պէս մենք հիմա կը գործածենք մամ,
Յոր. ԼԲ. 44: Բարեկանի աղիւսնե-

բուն վրայ տեսնուած են մեծամեծ կնիքներ կամ գորշմներ, և արդի ճանապարհորդք տեսած են յարեւել խաներու և համարաւնոցներու գրանց փակաւոր գուրտէ կնքուած կաւով:

Կափառնայում, գլխաւոր քաղաք Գալիլեայի Քրիստոսի ժամանակ Կափառնայում յիշուած չէ յառաջ քան զգերութիւնն: Էր ի հիւսիսային արեւմտեան եզեր Գալիլեայի ծովուն, իբր հինգ մղն ի Յորդանանէ, և արբունի ճանապարհէն վրայ Դամասկոսէ մինչև ի Միջերկրական ծով: Կը թուի թէ Յիսուս իւր քարոզութեան երեք տարին Կափառնայում կը նստէր մանաւանդ քան ուրիշ տեղ: Երկու եղբարք Անդրէաս և Պետրոս կը բնակէին հոն: Քրիստոս շատ անգամ կ'ուսուցանէր հոն ի ժողովրդանոցին, և մեծամեծ պաշտօնէն գործէր հոն, Մատթ. Ժ. 23. Մարկ. Ա. 21-33. Յովհ. Զ. 17, 60. և կը կոչուի "իր քաղաքը", Մատթ. Դ. 12-16. Թ. 4. Մարկ. Բ. 4. Այսպէս բնակիչք Կափառնայումի բարձրացան մինչև երկինք, բայց իրենց ունհաւատութեան և անզեղջուրեան պատճառաւ նետուեցան ի կորուստ, Մատթ. Ժ. 20-24: Կափառնայումի բուն անունը և տեղը կորուսած էին: Սակայն Բոպինսոն գտաւ զանոնք ի խան ՄինեէՏ, Գննետութիւն գեղեցիկ դաշտին հիւսիսային սահմանին վրայ, ուր բաւական մեծ աւերակներ կան, և առատ աղբիւր մի ոչ հեռի ի ծովէն:

Կափորթացիք, սերունդք Մեսրեմայ, և ազգականք քաղաքացւոց որոց հուանականապէս մօտ կը բռնակէին Ափրիկէի հիւսիսային արեւելեան եզերքը: Այս երկու ժողովուրդք միանգամայն կը յիշուին իրարեւ շախմիք փղշտացւոց, Մինդ. Ժ. 14. Բ. 0բ. Բ. 23. Ամով. Թ. 7. և հուանական է թէ այս երկու ժողովուրդէն միանգամայն կազմուած գաղթականութիւն մը վառեց Աւացիներն ի հարաւային արեւելեան եզերաց Միջերկրականին, և բանեց այն երկիրը փղշտացի անուամբ որ ընդհանրապէս կը կարծուի թէ կը նշանակէ և՛ կամ օտարական: Բայց թէ այս գաղթականութիւնը կիպրոսէ եկաւ

թէ կրեաւէ կամ ի կապադովիոյ, յայտնի չէ:

ԿԱՐՄԱՅԻ ԿԵԱՄԱ

Կաքաւ, ծանօթ թռչուն, որոյ երեք տեսակը կը գտնուի ի Պաղեստին: Սաւուդի հայածերուն գլխաւոր իրրեւ զկաքաւ լըրանց վրայ, Ա. Թագ. ԻԶ. 20, կրնայ օրինակ բերուի Արարացւոց սովորութիւնը, որ այս թռչունն ստեպ հայածուելէ յոգնած տեսնելով, յանկարծ կը յարձակին անոր վրայ և կը զարնեն բոքը: Երբ մեայի Ժ. 11 համարը լաւ ևս կրնանաք թարգմանել այսպէս: Իրրեւ կաքաւ որ կը ժողվէ ձուեր զոր ինք տածած չէ: Նշանակութիւնն այս է, օտար ձուոց վրայ թխտող կաքաւն ի զուր կը յոգնի, քանզի երբ ձագերը կ'եկնեն ձուէն, չեն ծանշար զնա իրրեւ մայր:

Կեանք, ի Սուրբ Գիրս է կամ բնական, Մինդ. Գ. 17, կամ հոգեւոր, որպիսի է նորոգեալ հոգւոյ կեանքը, Հոովմ. Բ. 6, և կամ յաւիտենական, սուրբ և երանելի ունմահութիւն, Յովհ. Գ. 36. Հոովմ. Զ. 23: Քրիստոս բնական կենաց մեծ հեղինակն է, Կաղ. Ա. 16, նաև հոգեւոր և յաւիտենական կենաց, Յովհ. Ժ. 6. Զ. 47: Քրիստոս գնեց այս հոգեւոր յաւիտենական կեանքը փոխարէն ապով իւր բուն կեանքը, և կու տայ այն հոգեւոր յաւիտենական կեանքը ձրի իւր ժողովրդեան, Յովհ. Ժ. 11, 28: Քրիստոս է երկրիս վրայ աղբիւր իւր ժողովրդեան հոգեւոր

կենաց, Գաղ. Բ. 20. վերջին օրը պիտի յարուցանէ զանոնք, և ընէ զանոնք յաւիտեան մասնակից իւր բուն կենացը, Յովհ. ԺԱ. 25. ԺԴ. 19:

Կեդաք, Եւսեբի, որդի Իսմայելի, Մենդ. ԻԵ. 43, հայր Կեդարացւոց կամ Կեդրացւոց զորո կը յիշէ Պլինիոս, և որ կը բնակէին մօտ առ Նարաթացիս յԱնապատն Արարիտ: Էր ցեղ հզօր և թուով բազում, բայց ոչ բարեհամբաւ, Սաղմ. ՃԻ. 5: Երբեմն յանուն սոցա կը կոչուին աղօղիս իսկ Անապատն Արարիտ և թափառական բնակիչք նորա, Ես. ԻԱ. 46, 47. ԽԲ. 41: Անոնք վրան:

ներն ի սեաւ ստեղծ ուղտու շատ գեղեցիկ տեսիլ կ'ընծայէին գաշտի վրայ, Երդ. Ա. 5:

Կեդմոնացիք, Մենդ. ԺԵ. 49, Քանանացի ցեղ որ կը բնակէր աւետեաց երկիրը յարեւելից Յորդանանու, շուրջ զՀերմոն լեռամբ: Ոմանք խորհեցան թէ Կադմոս, կարծեցեալ գտիչն ալփարետաց Յունաց, որ և կ'ըսուի թէ եկաւ յարեւելից, էր Կեդմոնացի: Եթէ այսպէս է, ապա ի Կադմոսէ հնարեալ ալփարեան ոչ այլ ինչ էր եթէ ոչ Կեդմոնացւոց այրուբենը, քանզի յայտնի է թէ Յունաց ալփարեան ֓րիւնիկեցւոց կամ հին Երրպիցւոց այրուբենն է:

ԵՐՈՒՍԱՂԷՄ ՆԻ ՀՈՎԻՏԻՍ՝ Ի ՀԱՐԱՒՈՑ. ՅԱՅԻՄ՝ ԿԵԴՐՈՆ,

ՆԻ Ի ԶԱՄՄԷ՝ ԵՆՈՎՄ

Կեդրոն, ձմեռնային հեղեղ, և ձորն ուր հոսէ այս հեղեղն, յարեւելից Երուսաղէմի: Այս ձորը կը սկսի սակաւ ինչ յարեւմտից հիւսիսոյ քաղաքին, կ'անցնի իրր կէտ մղան ի հիւսիսոյ այժմու պարսպին, և կը դառնայ ի հարաւ: Հաս ձորն լայն և բաց է. բայց երբ կը վազէ ի հարաւոյ ի մէջ քաղաքին և Զիթենեաց լեռին, կ'ըլլայ անձուկ և խոր: Մորիւս լեռան գիմացք լոկ հեղեղ է, հարեւր յիսուսն ոտք ի խոնարհ քան զպարիսպ

քաղաքին: Կ'ըլլայ աւելի խոր, երբ կ'անցնի զՍելովամ, Ննովմի ձորը, և զաղբիւրն Նէեմայ. ապա կը դառնայ յարեւել հարաւոյ, և նեղ և զահաճէժ կիրճէ մը և Սրոյն Սարայի կոչուած սոսկալի անապատէն անցնելով կ'ըթայ Մեռեալ Ժովը: Կեդրոնի հեղեղատան զարդիս չոր է ստորոյն մեծ մասը. անձրեւոս եղանակներու մէջ անգամ միշտ չի հոսեր հեղեղատը. ծանր և շարունակ անձրեւներ միայն կը յարուցանեն հե-

զեղ յորդ բայց սակաւակեաց: Հե-
զեզատն անցնելու համար կայ անցք
մը քարերէ եւ միակամարեայ կա-
մուրջ մը ի մէջ Արշակ Ստեփանոսի
գրանէ եւ Գեթսեմանի պարտիզին,
Թերեւս այս ճամբով փախուս Դաւիթ
Արիստղոմայ, Բ Թագ. ԺԵ. 23, եւ
Փրկիչն մեր յաճախ կ'անցներ այս
ճամբէն յերթման ի Բեթանիա, ի
յեառն Զիթնեան, եւ ի Գեթսեմանի,
Յովհ. ԺԼ. 1, 2: Այս ճամբն եւ ի-
նովմի ճորին մէջ, հոն ուր աստիք ի-
րար կը խառնուին, Թագաւորքն Ա-
սոն, Յովսիա եւ Եղեկիա կորուսին
կուռքերը եւ գարշութիւններն որովք
պղծեալ էր Երուսաղէմ, Գ Թագ.
ԺԵ. 13. Դ Թագ. ԻԳ. 4, 6, 12. Բ
Մնաց. ԻԹ. 16: Տես Ենովմ եւ ի-
րաւագիւմ: Հին կեդրոնի ջուրերուն
մէկ մասը կ'ելլէր բուն իսկ ստամարէն,
եւ այլեայլ ճիւղ բաժնուելով կ'եր-
թար ճորին մինչեւ խորագոյն տեղը,
Եղեկիէլ մարգարէ սյա բանը զեղե-
ցիկ եւ զուարթ պլլաբանութեան կը
փոխէ, գուշակելով աստուածային
շնորհաց գետը որ պիտի նորոգէր
դաշխարհ: Եղեկիէլէ նկարագրեալ
գետը կ'ելլէ ասամարէն, Աստուծոյ
սեղանին քովէն, կը հասէ միշտ ամե-
լով, եւ վայրէ անապատներուն կու-
տայ կանաչութիւն, պտղաբերու-
թիւն եւ գեղգեղանք, նա մանաւանդ
կը բժշկէ նոյն իսկ Մեռեալ ծովուն
գառնահամ ջուրերը, Եղեկ. ԽԵ.
1-12:

Կեղծաւոր, այն սր գերասանի պէս
կը ձևացնէ թէ է ինչ օր չէ, կեղ-
ծաս որ անունը կը տրին ընդհանրա-
պէս անոնց որ կ'առնուն առաքինու-
թեան կամ բարեկալատութեան կեր-
պարանք, առանց ունենալու զայն
որդեամբ: Մեր Փրկիչն իբրեւ կեղ-
ծաւոր կը յանդիմանէր զՓարիսեցիս,
Ղուկ. ԺԲ. 4:

Կեմզամազերպմբ, Դ Թագ. ԻԳ.
5, Երայեցերէն բառը կը շշանակէ
օխտ, լանտ, եւ կը գործածուի ցու-
ցնելու համար զողիակոստին երկրաս-
տան աստեղատունները, ընդ որս օր-
պէս թէ կը մանէ եւ կ'ելլէ արեգակն
իւր տարեկան տաւրեղով շրջանին
մէջ ընդ կամարն երկնից: Հրեայք
այս համաստեղութիւնները կը պաշ-

տէին իբրեւ աստուած: Տես եւ Ծննդ.
ԼԵ. 9:

Կեմեզացիք, հին ժողովուրդ Բա-
նանու, զորոց երկիրն խոստացաւ
Աստուած զաւակին Արթաշատն,
Ծննդ. ԺԵ. 19: Կերեկ թէ Կենե-
զացիք ընդ այլ Բանանացիս խառ-
նուած, եւ կորուսած էին իրենց
սեպհական անունն յառաջ քան
զՅեսու: Կենեզացիք տարբեր են ի
Կենեզեանց, այսինքն յորդուց Կե-
նեզայ: Կենեզ անուամբ երկու ան-
ձինք կը յիշուին ի պատմութեան
Սուր Գրոց, երկրորին եւ յետոյ են
քան զԿենեզացիս, Ծննդ. ԼԶ. 45,
42, Յես. ԺԴ. 6. ԺԵ. 17:

Կեմեցիք, ժողովուրդ որ կը բնա-
կէր յարեմոսից Մեռեալ ծովուն, եւ
տարածուեցան մինչեւ յԱպտաամն
Արարին: Յոթոր, աներն Մովսիսի,
էր Կենեցի, եւ անոր բնասնիքն իս-
րայիլացւոց հետ երթալով, ուրիշ
Կենեցւոց չկան բնակեցան աւետեաց
երկիրն այլեայլ կողմերը, Դաւա. Ա.
16. Դ. 11. Ա Թագ. Լ. 29. Ա Մը-
նաց. Բ 55: Քերեր եւ Ռեքարեանք
ասոնց սերունդէն էին: Կերեկ թէ
Կենեցիք կը ճանչային եւ կը պաշ-
տէին զԵհովա, եւ բոլոր ցեղը բարե-
կամ էր Երրայեցւոց: Սառուղ խնա-
յից Կենեցւոց երբ գնաց կորուսա-
նել զԱմազեկացիս յորոց միջի կը
բնակէին Կենեցիք, Թու. ԻԴ. 21,
22. Ա Թագ. ԺԵ. 6:

Կեմքրա, նաւահանգիստ Կորն-
թոսի, այժմ կոչի Քերքիս, ուստի
նաւարկեց Պօղոս Սփեռնոս երթալու,
Գործ. ԺԼ. 18: Իր ժամանաւանդի
ի սկզբան հոս եկեղեցի կար, Հռովմ.
ԺԶ. 4: Կորնթոսի պարանոցին արեւ-
ւելեան կողմն էր քաղաքը, ութ
կամ ինն մղն, յարեկից Կարնթոսի:
Միւս նաւահանգիստն էր Ղեքեոն,
յարեմոսեան ծովեզեր պարանոցին:

Կետաքիա, ստեպ կոչեցեալ Կե-
սարիս Պաղեստինացւոց, էր առ ե-
զերը Միջերկրական ծովուն, ի մէջ
Յովպէի եւ Տերաոսի: Ի սկզբան էր
փոքր տեղի, կոչեցեալ Սաբաալի աշ-
տարակ, բայց վերտան շինուեցաւ
մեծ պայծառութեամբ: Հերովդէս
Մեծ ամրացուց այս քաղաքը եւ շինեց
նաւահանգիստ կանգնելով Թումբ

ընդարձակ, նաև զարգարեց քաղաքը հոյակապ շինուածովք, և կոչեց կե-
նարիա, ի պատիւ Օրոտոսեայ: Գըւ-
խաւոր բնակիչք քաղաքին էին Յղիք, և
Հերովդէս հաստատեց հնգամեայ
խաղեր ի պատիւ կայսեր: Այս կե-
նարիա էր մայրաքաղաք Հրէաստանի
առ Մեծաւ Հերովդէի և առ Հերով-
դէի Ագրիպպաւ Ա: Էր նաև նիստ
Հռովմայեցի կուսակալին, մինչ Հրէ-
աստան կը կառավարուէր իբրև Հը-
ռովմէական նահանգ: Ստեպ խռ-
վութիւններ կըլլային հոս ի մէջ
Յունաց, Հռովմայեցւոց և Հրէից,
այնպէս որ կ'ըսուի Թէ անգամ մը
20,000 մարդ ինկաւ մէկ օրուան մէջ:

Աւետարանին պատմութեան մէջ
կը յիշուի կենարիա իբրև տեղի բնա-
կութեան փոխկալոսի աւետարանչին,
Գործ. Բ. 40. ԻԱ. 8, և Կոռնելիոսի
հարիւրապետին, որ եղաւ առաջին
պատգմ ի հեթանոսաց, Գործ. Ժ.
ԺԱ. 1-18: Հոն զարնուեցաւ Հերով-
դէս Ագրիպպաւ Ա ռոտւծոյ հրէշտա-
կէն, Գործ. ԺԲ. 20-23, Պօղոս շատ
անգամ այցելութիւն ըրաւ հոն,
Գործ. Թ. 30. ԺԲ. 22. ԻԱ. 8, 16.
Հոն եղաւ առաջի փոխքի որ գողաց
առաքելոյն խառտէն, Գործ. ԻԳ. 23.
ԻԳ. հոն բանտարկեցաւ երկու տարի
և յետ գառուելոյ առաջի փետոսի
և Ագրիպպայ, նաւարկեց անկէ ի
Հռովմ, Գործ. ԻԵ. 26. ԻԵ. 1: Այս
կենարիա զարդիս է կոյտ աւերակաց:

Կենարիա փոխկալեայ, քաղաք
երեք կամ չորս մզն յարեկից Դա-
նայ, մօս յարեկեան ակունք Յոր-
դանանու: Ի հնումն կը կոչուէր Պա-
նէաո, Պան ասաուծոյն նուիրեալ
այլէ մը, ուստի կը բղէր մին յա-
կանց Յորդանանու: Այս կենարիա
էր՝ ուր լերինք յարեաւոց հարաւոյ
Հերմոնի կը կցին գաշտին որ է ի
վերոյ լինի Նուէյի, բարձր լեռնա-
գաշտի մը վրայ, շուրջ պաշարեալ
ի ծործորոց և յառուցոց, հզօր և
ամուր պատերով: Փոխկալոս, Տրա-
քանացւոց չորրորդապետն, ընդար-
ձակեց և գեղեցկացոյց այս քաղաքը,
և կոչեց կենարիա ի պատիւ Տիրերի
կայսեր. և փոխկալոսի անունը յա-
րեցաւ յայն՝ որոշելու համար այս
կենարիայն միւս կենարիայէն որ առ

Միջերկրականաւ: Քրիստոս այցելու-
թիւն ըրաւ այս քաղաքին սակաւ
ինչ յառաջ քան զայսակերպութիւն
իւր, Մատթ. ԺՁ. 13-28. Մարկ.
Բ. 27-38. Ղուկ. Թ. 18, 27: Տիրու-
նաղեմի աւերումն ետքը, Քրիստոս
հոս կռուել առաւ զՀրէայ գերիտ
իրարու հետ և զիւրար սպաննել ի
սուսերամարտի: Առ խաչակրգ շատ
փոփոխութիւն կրեց կենարիա, և
զարդիս է գծուծ գիւղ աւերակնե-
րու մէջ:

Կերպիւր, Զերեի Թէ հին Եր-
այեցեց ժամանար եղանակներ ու-
նէին կերակուրներ համեմելու և հան-
գերմելու: Լը գտնենք անոնց մէջ
խորոված և խաշած միս, և համա-
դամ: Մովսէս կ'արգելու անոնց ե-
փել զուլ ի կաթն մօր իւրոյ, Ել-
իԳ. 19. ԼԳ. 26, պատուէր մը որ
մարգարտութիւն սորվեցնելու հա-
մար էր, և Թերեա յժողլու համար
զտնոք հետեւի իրենց գրացի աղ-
գաց այս կառավարչա սովորութեանը:
Հրէից արգելեալ էր նաև զինուղ
կովը և անոր որթն, ոչխարք և գառ-
նը, այլծ և ուլը միանգամայն ի մի-
ում աւուր: Հրեայք չէին կրնար
նաև ըստ օրինաց կարել կեղեւանի
անասնոյ մէկ մասն ուտելու համար
զայն հում կամ եփած: Արգելեալ
էր նաև ուտել ի մօղ սուր կամ
ուտելի անասնոյ մը որ ինքնին կը
մեռէր կամ կը հեղձնուր առանց
արիւն թափելու: Նոյնպէս օրէն չէր
օրեկից Հրէի ուտել կերակուր զոր
օտարազգի մը պատրաստած էր, և ոչ
իսկ օտարազգւոյ մը խոհանոցի կա-
րասին իւր խոհարանին մէջ գործա-
ծել թոյլ առնել էր Հրէի մը:

Արիւն և կամ հեղձուցեալ ու-
տելու արգելքը միշտ ճիշդն պահե-
ցին Հրեայք: Քրիստոսեայ եկեղեց-
ւոյն մէջ ի հեղձուցելոյ և յարեմն
զգուշանալու պատուէրը տեկց երկար
ատեն, ժամ զի տրուեցաւ առաքե-
լոց ժողովն յիշուսագէմ, և ծա-
նուցուեցաւ հեթանոսութենէ դար-
ձող հաւատացեցոց, Գործ. ԺԵ:

Նախկին եկեղեցւոյ մէջ շատ վե-
ճեր եղան կոչող զոհեալ կերակուր-
ներ ուտելու վրայ: Նորոգ դարձեալ
Քրիստոսեաներէն ոմանք գիտնալով

Թէ կուսք ոչինչ են, և թէ Գրիստոս քննից խարութիւնը որ ի մէջ ուուրբ ե պիգծ անասնոց, կ'ուտէին անխորտիր ինչ որ անոնց անօջև կը տրուէր, նոյն իսկ հեթանոսաց մէջ, առանց հարցնելու թէ կերակուրը նուիրեալ էր թէ ոչ կուոց: Նոյն ազատուելիքումը կը գնէին նաև ուսուիրք մաճառանոցներէ, առանց նկատելու թէ ոուրբ կամ թէ պիգծ էին ըստ օրինաց Մովսէսի, կամ թէ նուիր. եալ էին թէ ոչ կուոց: Բայց ակարեալ ազգէն Գրիստոսնայք կը գալթակդէին ազատամիտ Գրիստոսնէից պիգծ կամ զոհեալ ուսելու անխորտուելիք, կարծելով թէ կուոց զոհեալ կերակուրներէ ուտելով մասնակից կ'ըլլային կուոց զոհ մատուցանելու ամբարիշտ և պիգծ պաշտաման: Կարծեաց այս տարբերութիւնն ի մէջ առաջին աշխարհաց ստիպից զառաքելոյ Նոգդոյն Սրբոյ ազգամար լուծել այս խնդիրը, և ևս Թիոդոր թուղթերուն մէջ կը գտնենք կանոններ թէ՛ անոնց համար որ կը խղճէին ուսել զոհեալ, և թէ՛ անոնց համար որ կ'ուտէին ամենեկին առանց խղճի: Առաջինք, այսինքն անոնք որ անասնով իրենց խղճի մտաց խնամով կը գգուլանային այնպիսի կերակուրներէ, կը խրատուէին սրբով մարուիլ անոնց հետ որ չուէին այնպիսի խղճ. և այս վերջիններն, թէպէտ ազատ էին գնել և ուտել այնպիսի կերակուրներ առանց խղճելու, քանզի կերակուր մը կուոց նուիրուելով ամենեկին չի պղծուիր, կը խրատուին ասկայն Գրիստոսնէական սիրջ և խոհեմութեան ազագուստ գգուլանալ վասն այլոց որ կը գալթակդէին, կը դժկամակին կամ թերեւ կը հրապարին ի մեղս, Հռոմ. ԺԳ. 20-23. Ա կարծիք. Բ. Ժ. 19-33. Տիւ. Ա. 5. Այս ընդհանուր սկզբունքը գործագրելէ է ի նմանօրինակ դէպք: Առաջի պարտինք նաև մենք հետեւիլ անձնուրաց առաքելոյն օրինակին զոհելով մեր ազատութիւնը, ուր որ կը տեսնենք թէ մեր ազատութիւնը կրնայ գալթակզութեան և մեղաց պատճառ ըլլալ այլոց:

Կեփաս, Ռ. Աստուծոյն կամ յետին Նորայերէն անուն տուեալ Պետ-

րոսի ի Գրիստոսէ, Յովհ. Ա. 42. Յունարէն և Լատիններէն Պետրոս բառը միեւնոյն նշանակութիւնն ունի: Տես Պետրոս:

Կէյլա, քաղաք Յուդայի դաշակուն մէջ, Դաւիթ ազատեց այս քաղաքը փղշտացիներէն որ պաշարած էին զայն, բայց յետոյ քաղաքացիք կ'ուզէին Սաուդի ձեռքը մատնել իրենց ազատիչը, Ա Թագ. ԻԳ. 4-13. Երեմ. Գ. 43:

Կէտ, մեզի ծանօթ ծովային անասնոց մէջ քան զայլս վիթխարին, Յոր. Ի. 42. Կէտ թարգմանուած է, Ծննդ. Ա. 21, Երբայեցերէն բառ մը որ կը նշանակէ որեիցէ ահագին և անտարի գաղաթ ծովային, "Մեծ ձուկը" որ զՅովսէան կրեց յայտնի չէ թէ ինչ ձուկ էր, քանզի Յունարէն բառն առ Մատթէի, զԼ. ԺԲ. 40, անյայտ է: Բայց բուն կէտ ձկունք, ինչպէս նաև յաղթ շանաձկունք կը գտնուէին ի հնուքն Միջերկրական ծովուն մէջ:

Կիբրոք-ճաբրավա, քերականական, Կիբրոք, մին յօթեանաց Իորայիլացւոց յանապտաին: Հին ինդոցին ուտելու համար միս Առաւօծմէ, ըսելով թէ ձանձրացած էին մանանայէն, Թու. ԺԱ. 34, 35. ԼԳ. 16: Լորամարգի տրուեցաւ անոնց մեծ բազմութեամբ. բայց մինչ կերակուրն յատամանն նսցաւ էր, Առաւօծաբազան անոնցմէ այնչափ բազմութիւն, որ տեղին կոչուեցաւ "Գերեզմանք ցանկացելոց", Սաղմ. ՀԲ. 30, 31, յիշատակ յուշարար բոլոր մարդկային ազգին տրուելման մեղաց դէմ, Ա Կորնթ. Ժ. 6:

Կիբրիթ, Այս բառը կը նշանակէ որ ինչ Գիթոյ է: Հաւանականապէս էր անուն երաժշտական գործիչ կամ ազգ ինչ երաժշտութեան որ եկած էր ի Գիթիլ, ուր Դաւիթ երգեցաւ ժամանակ մը, մինչ կը հալածուէր ի Սաուդայ, Ա Թագ. ԻԲ. 4-7, իսկ Գիթ բառը կը նշանակէ Երբայեցերէն հնչու: Առաջ ոչ սակաւք կարծեցին թէ կիթիթիթ կը նշանակէր տետակ մը երաժշտական գործի կամ գեղօն որ կը գործածուէր այգեկիթոյ ժամանակ: Այս բառը կը գտնուի ի վերնագրին Ը. 2Ա. և 2Գ.

Սաղմոսաց, որոց բոլորն ալ կը պահանջեն երաժշտական ազգու ճուշակում եղանակ:

ԿԻՐԻԿԻԿԱ, Հարուսային արեւելեան գաւառ փոքուն Ասիոյ, սւնէր ոսհման ի հիւսիսոյ Տիւրսի շրջան, որ կը բաժնէր զնա ի Կապադովկիոյ, ի Լիկայոսիոյ և յիսաւրիոյ, ի Հարուսոյ՝ Միջերկրական ծովը, յարեւելից՝ Պատրիս և յարեւմտից՝ Պատմիկիոս և Կիւրիկիոյ արեւմտեան մասը խիստ և լեռնային էր, արեւելեանը՝ մեղմ և դաշտային: Կիւրիոն եղաւ փոխանակ Բոքելիի ի Կիւրիկիոս: Այս գաւառին հարկադարձեալն էր Տարսոն, տեղի ծննդեան առաքելոյն Պողոսի, Գործ. 2. 9: Հրեայք շատ էին Կիւրիկիոս, և անգաղար Հաղորդակցութեան մէջ ընդ Երուսաղեմի և Երուսաղեմի Հէթից պէս հակառակ Քրիստոնէութեան յառաջադիմութեանը: Նոյն իսկ Պօղոս մասնակից եղած կ'երեւի հրապարակական վիճաբանութեանց ընդ Ստեփանոսի, Գործ. 2. 9. Ի. 58: Առեքա՛նն ի Քրիստոնէութիւն, Պօղոս գնաց իւր հայրենիքը, Գործ. Թ. 30: Գաղ. Ա. 21, և հաստատեց եկեղեցիներ, որ կը յիշուին Երուսաղեմի ժողովին կողմէն գրուած նամակին մէջ, Գործ. ԺԵ. 23: Պօղոս յետոյ գարձեալ առաքելական այցելութիւն մը բրաւ Կիւրիկիոյ եկեղեցիներուն, զանոնք հաստատելու և ծաղկեցնելու նպատակաւ, Գործ. ԺԵ. 36, 41:

ԿԻՅ. կը յիշուի ի Սուրբ Գրիգորի և սիրելի և պատուական ընկեր և օգնական, ոչ թէ աղաքին մարդուն, Երնդ. Բ. 23, 24, ստեղծեալ իրեն հարկաւոր ի լրացնել զմարդն, Երնդ. Բ. 48: Եթէ պէտ պաշտօնը երկրորդ, Երնդ. Գ. 16: Ա իւրեմի. ԺԱ. 3, 8, 9. ԺԳ. 34, 35: Ա Տիմ. Բ. 41-44, մանաւորապէս յարմար է սակայն այն պաշտօնին համար, և այնպէս պիտոյն է այն պաշտօնին մէջ ինչպէս այլն յիւրուքն: Այլը և կ'ենն արդարեւ ետպէս մի են, և միոյն բնական յատկութիւններն այնպէս կը պատասխանեն յատկութեանց միւսոյն, որ երկուքն յատկութիւնները միմեկմայն են հիմն քան ուրիշ որեւիցէ միութիւն խոնգակալութ և ան-

ւական միութեան: Այսպէս Սուրբ Գրիգոր Հրեայ կ'ենր բարձրացոյց ի վեր քան զհիթանոս կանայս. և Հին Կտակարանը կ'ընծայեցնէ կանացի բարուց աշխիւ պատկերներ: Բայց ևս աւելի մեծ է խորին որ կոյ ի մէջ հիթանոս և Քրիստոնէայ կնոջ. հիթանոս կ'ենր մտքը և որտիւ միւսնգամայն յետնեալ, զատուցեալ և վատթարացեալ է, և ոչ այլ ինչ է եթէ ոչ խաղալիկ և ստորակառն. ուր քրիստոնէայ կ'ենն է կրթեալ, ազնուացեալ, զուարճութիւն և օրհնութիւն աշխարհի. Քրիստոնէութիւնը կ'արդելէ բացմանութիւնը և կ'են արձակել բոց ի միջէ պատճառէ, Մատթ. Ե. 32. ԺԹ. 3-9: կը որովցնէ թէ այր և կ'են, թէ՛ կապեալ և թէ՛ ազատ, մի են ի Քրիստոս, Գաղ. Գ. 28, և թէ երկնիքը պիտի չառնուն զիրար իրեն ամուսին, այլ պիտի բլան իրեն զհրեշտակս Աստուծոյ, Մատթ. ԻԲ. 30: Արդարեւ առաջին եղաւ կ'ենը յանկման, բայց պատուեցաւ ընդունուելով ի մերձաւոր ազգականութիւն Փրկչին աշխարհի, և կոնայք եղան մտերմագոյն բարեկամք Քրիստոսի մինչդեռ յաշխարհի էր: Առաջին անիւնք զլիաւոր բեւեռ ծանրացաւ կնոջ վրայ. բայց կանանց, իրեն անդամաց եկեղեցւոյ, թուով առաւելութիւնը քան արանց, կը ջուցնէ թէ Աստուծոյ խորհուրդն էր շնորհքը զոր պիտի տար մարդուն աւելի առատութեամբ տալ կնոջ մարդոյ որ առաջին եղաւ ի մեղանչել և ի կ'երել:

Առ արեւելեան ազգս կանայք միշտ զատուցեալ կ'ապրին յարանց. չեն տեսնուիր հրապարակաւ բայց եթէ զբողեալ, և յունին մնա հասարակաց ընկերութեան մէջ, և չեն երեւիր հիւրոց որ կու գան յայցելութիւն արանց և եղբարց նոցա, ի ճաշ անգամ չեն նստիր արանց հետ որոց ազգականն են: Գիւղերու մէջ կանայք այնչափ զատուլ չեն որչափ քաղաքներու մէջ, և ոչ այնչափ Հերեից որչափ ուրիշ ազգաց մէջ կը պահուի այս սովորութիւնը: Կանանց գործն էր ընդհանրապէս առ անիւն զբաղմունք, Առակ. ԼԱ., ինչպէս

ցորեն աղալ, հաց թրել, կար, սաղ-
նէգործութիւն, այլովքն հանդերձ,
Աղքատ կանայք կը շրջէին ճաւաղ
հնէոց ժամանակ, նահապետաց գրա-
տերք կ'արածէին նաեւ իրենց հայրենի
հօտերը, Եւնդ. Իթ. 9. Էլ. Բ. 16.
և գրեթէ ամէն աստիճանի կանանց
գործն էր ի պէտս ընտանեաց կրել
ջուր, զոր կը բերէին սափորով իրենց
ուտերուն վրայ, շատ անգամ բա-
ւական հեռաւոր տեղերէ, Եւնդ.
ԻԴ. 15-20. Յովհ. Դ. 28.

Կիճամոն, մին ի նիւթոց յորոց
կը կազմուէր անուշահոտ ձէթը որով
օծուեցան խորանք և նուիրական ա-
նօթք, Ել. 1. 23. Առակ. Է. 17.
Երգ. Դ. 14. Իբր քսան սոք բարձ-
րացող ծառի մը ներքին կեղեւն է,
զոր քերծով կը կտրեն շերտ շերտ
նեղ և գալարեալ, ինչպէս կը գտնու-
նուի ի վաճառանոցս: Կինամոնի
գոյնն է մուգ կարմիր, սաստկա-
համ. համեմայինն է քաղցրախորտ:
Ընտիր տեսակը կու գայ ի Ալշլանայ,
Յայտ. ԺԲ. 43.

Կիպրոս, կղզի մեծ Միջերկրական
ծովուն մէջ, յարեւելեան հիւսիսային
կողման ծովուն որ է մէջ Կիլիկիոյ
և Ասորոց: Է իբր հարիւր և քա-
ռասուն մղոն երկայն, իսկ լայնու-
թիւնը կը փոխուի հինկէ մինչև յի-
սուն մղոն Կիպրոսի ընկերէք ի հը-
նուսն ընկզմեալ էին ամէն տեսակ
զեղիտութեան և անառակութեան
մէջ: Անոնց զլխաւոր աստուածն էր
Աստղիկ որ հոյակապ մեհեան ունէր

ի Պափոս: Կղզին էր շատ պտղաբեր
և գինաւէտ, սւնէր առատ ձէթ և
մեղր, ասոր և պղնձ և ակառտ և աղ-
նիւ տեսակ ինչ բիւրեղի կամ պաղ-
պաղակի: Ունէր նաեւ մեծամեծ ան-
տառներ նոճւոյ, Կղզւոյն քաղաք-
ներէն կը յիշուին հոր Կտակարանին
մէջ Պափոս արեւմտեան եզերքը, և
Սաղամոն՝ արեւելեան եզերքը: Աւե-
տարանը քարոզուեցաւ ի Կիպրոս
շատ կանուխ, Գործ. ԺԱ. 19. Բառ-
նարոս և Մնասոն և ուրիշ երեւի
Քրիստոնէայք բնիկ Կիպրացի էին,
Գործ. ԺԱ. 20. ԻԱ. 16. Առա-
քեալքն Պողոս և Բառնարոս առ-
աքելակոն շրջան մը բրին Կիպրոս
յամի Տն. 44, Գործ. ԺԵ. 39. ԻԵ. 4.
Կիսոն, զարդիս՝ Մուկուղոս,
հեղեղատ որ կը բղթի Յեղրայելի դաշ-
տին մէջ, մօտ ի ստորոտ Թաքօր լե-
րին: Մեծ դաշտէն անցնելէն, և
մանր մանր գետակներ ընդունելէն
ետքը, կը հոսէ առ ոտամը Կարմե-
ղոս լեռան, և կը թափի Միջերկրա-
կան ծովը, սակաւ ինչ հեռի յԱք-
եայէ: Կիսոն Կարմեղոսի բոլոր ջու-
րերն ընդունելով կ'ըլլայ մշտահոս
գետ իւր բերելէն մինչև եօթն մղոն
տեղ. բայց բոլոր արեւելեան մասը
կը ցամաքի բոլոր մասաւր, վասն զի մեծ
դաշտն ընդ որ կ'անցնի՝ հիմա առանց
անտառի է: Բայց և այնպէս ձմաւը
և յորդ անձրևներէն ետք, յաղեղով
կ'ըլլայ յաղթ և արագընթաց հե-
ղեղ: Սիսարայի զօրաց Կիսոնի մէջ,
Դատ. Դ. 13. Ե. 21, հեղձնւոյն
ճիշդ օրինակը տուին Արարացքը,
երբ 1799, ապրիլի 18 ին, Թաքօր
լեռան կռուէն ետքը կը փախչէին
յերեսաց Գաղիացի զօրաց:

Կիսացքք, սերունդք Յաւանայ,
որդւոյ Յարեթի, և անոնց երկիրը,
Եւնդ. Ժ. 10: Կիսացի բառը թուի
թէ կը նշանակէր ի սկզբան Կիպրոս
կղզին, և ընդարձակ մտքը առնուած
է նաեւ ցուցնելու Միջերկրականին
ուրիշ կղզիները և շրջակայ երկիրնե-
րը, զօրօրինակ Մակեդոնիտա, Դան.
ԺԱ. 30, և Հոսով, Թառ. ԻԴ. 24.

Կիթ, 1. Ամուր քաղաք Մովաբու,
կը կոչուի նաեւ Կիթհարէսէթ և Կիթ-
հարէս, Ես. ԺԵ. 1. ԺԶ. 7, 11.
Երեմ. ԽԲ. 31: Խարայելի թագաւորն

Յովրամ անգամ մը գրեթէ հիմնա-
յատակ բռնա զկիր, Դ թագ. Գ.
25. Զարդիս կը կոչուի Գերաբ, և
ուշի իրը երեք հարիւր երգ, սեպա-
ցեալ բոլոր փայլ ձորակի մը գլուխը
որ կ'երթայ հնգետասուն մղոն վեր
Մովաբու լեռները: Այժմուս րնակ-
չաց երեք չորրորդն է անուամբ Գրիս-
տոնեայ, և յարապար կը հարստա-
հարուին շրջակայ Արարացիներէն:

2. Գաւառ՝ ուր Թաւկղաթ փառա-
սար գերի տարաւ Դամասկոսի ժո-
ղովուրդը, Դ թագ. ԺՁ. 9. Կը
կարծուի թէ էր մօտ ի կուր գետ,
յարեւելից հիւսիսոյ Հայաստանի,
կուր կը հոսէ յարեւս հարաւոյ,
և միանալով Երափայ հետ կը թա-
փի Կասպից ծովը:

Կիւրեմէ, քաղաք և գաւառ Լի-
բիոյ, յարեւմտից Եգիպտոսի, ի մէջ
ծովածոցին որ կը կոչուի Մեծ Արդ
և Մարեփտիս ծովակի որ զարդիս կը
կոչուի Գոյրրան, Պարգա գաւառին
մէջ: Կիւրեմէ ժամանակաւ կը կոչ-
ուէր Պեմսապոյիս, հինգ գլխաւոր
քաղաքաց պատճառաւ որ էին այն
գաւառին մէջ, այսինքն՝ Կիւրենէ,
Ապոզանիս, Արսիոյէ, Բերենիկէ
և Պաշումայիս: Աստի էր Սիմոն Կիւ-
րենացի, հայր Ագեքսանդրի և Ռու-
փոյ, և Հաովմայեցի զինուորը բռնե-
ցին զնա օգնել Գրիստոսի խաչը
կրելու, Մատթ. ԻԷ. 32. Ղուկ.
ԻԳ. 26: Կիւրենէ գաւառին մէջ
կային շատ Հրեաներ, որոց մեծ մասն
ընկալաւ Քրիստոնէութիւնը, թէպէտ
այլը մեծ յամառութեամբ հակա-
ռակեցան, Գործ. ԺԱ. 20. ԺԳ. 4:
Նաեւ Գործ. Զ. 9:

Կիւրեմիս, կամ, բոս իւր լատի-
նական յորջորջման, Պարզիս Սաղ-
պիկոս Կուրբիսոս, էր կուսակալ
երկրին Ասորոց, Ղուկ. Բ. 2: Բոս
պատմութեան Կուրբիսոս կուսակալ
էր Ասորոց Ղուկասու մէջ յիշուած
թուականէն քանի մը տարի ետքը,
և աշխարհահամարը զոր կը յիշէ
Ղուկաս՝ եղաւ, բոս արաբքին
պատմից, երբ Քրիստոս ութ կամ
տասը տարուան էր: Ուստի Ղուկա-
սու վերջիշեալ համարը կրնայ թարգ-
մանուիլ այսպէս. «Այս աշխարհա-
րէն եղաւ նախ առ Կիւրենեոս որ

էր կուսակալ Ասորոց», Տեա և
Գործ. Ե. 37:

Բոս նորագոյն քննութեանց Կիւ-
րենիոս հաւանականապէս եղաւ եր-
կիցոյ կուսակալ: Ասորոց երկրէն,
առաջին անգամ Ղուկասու Բ. գլու-
խոյն 2 համարին մէջ յիշուած թու-
ականին:

Կիւրոս, որդի Կամբիւսեայ թա-
գաւորին Պարսից, և Մանդանեայ
գասեր Ագաշակալ թագաւորին
Մարաց: Կիւրոս օգնեց մօրեղբոր
իւրում Կիւքսարայ (կոչեցելոյ «Դա-
րեհ մար», ի Սուրբ Գիրս) նուանել
փոքր Արիս, և ապա Մարաց և
Պարսից միացեալ զօրութեամբ ա-
ռաւ զհարեւոն և ջնջեց Քաղգեաց-
ոց տէրութիւնը: Կիւրոս առաւ
կին իւր մօրեղբոր Կիւքսարայ գու-
տը, և այսպէս յետ մահուան մօ-
րեղբորն ժառանգեց և միացուց Մա-
րաց և Պարսից տէրութիւնը: Կիւրոս
կանխաւ յիշուած է յետայեայ, ԻԳ.
28. ԻԵ. 4-7, իրեն ազատարար Հը-
րեից, քանզի Կիւրոս հանեց առաջին
անգամ հրաման գառնալ Հրեից
գերութեան իրենց երկիրը, Բ Մագ.
ԼՁ. 22, 23. Եղբ. Ա. 4-4: Դանիէլ
մարգարէ էր սիրելի պաշտօնեայ Կիւ-
րոսի, Դան. Զ. 28:

Կլեմէս, կը յիշուի, Փիլ. Դ. 3:
Թէպէտ առանց ապացուցի, կը կար-
ծուի ռակայն թէ այս այն Կլեմէսն
էր որ յետոյ եղաւ եպիսկոպոս ի Հը-
նովմ, և ընդհանրապէս կը կոչուի
Կլեմէս Հաովմայեցի: Երբ Կորնէոսի
եկեղեցին յուզեալ էր երկպառա-
կութենէ, Կլեմէս գրեց առ Կորն-
թացիս թուղթ մը. Այս թուղթն
այնպէս յարգի էր առ նախին Քրիս-
տոնեայոց, որ շատ եկեղեցիներու մէջ
կը կարգացուէր հրապարակաւ:

Կղզիք, Երբայեցերէն բառը որ
ընդհանրապէս կղզի կը թարգմանուի՝
կը նշանակէ բուն ցամաք երկիր,
բնակելի երկիր, որոյ հակառակն է
ջուր, ծով և գետ, Ես. ԻԲ. 45:
Տեա և Ես. Ե. 2: Ուստի ընդհանրա-
պէս ջրոյ հակառակն, այսինքն ցա-
մաք ցուցնելու համար կը գործած-
ուի, և կը նշանակէ ջրոյ մօտ երկիր,
մասամբ իւրից ողողեալ կամ բոլոր-
քին շուրջ պատեալ ի ջրոյ, այսինքն՝

ծովեզերեայ երկիր, ծովափն, կղզի, ևր նշանակէ ծովափն, երբ Աղովտոսի վրայ է խօսքը, Ես. Ի. 6, կամ Տէրաւի վրայ, Ես. ԻԳ. 2, 6, կամ Պեղդապետի, այսինքն Յուշաց վրայ, Եղեկ. ԻԷ. 7. «Կղզիք Եղիմայի», ևր նշանակէ բուն կղզի, երբ խօսքը կաթիթորի, այսինքն կրեակի վրայ է, Երեմ. ԻԷ. 4. նաև Երեմ. Բ. 10. նշանակէ Սաղմ. ՂԷ. 4, նաև Եսթ. Ժ. 4, ուր կղզիք ծովու խօսքը կը նշանակէ բուն կղզի, Այս բառին յօգնակին, կղզիք, կը գործածուէր առ Հրեայս ցուցնելու համար հեռաւոր երկիրներ անդր քան զԺով, այսինքն Թէ՛ ծովագիւղնք և Թէ՛ կղզիք. և մանաւանդ արեւմտեց կղզիներ և ծովեզերեայ երկիրները, որոց անդակ էին Հրեայք Փիւնիկեցւոց նաւարկութենէն, Ես. ԻԳ. 15. Ի. 15. ԻԲ. 4, 10, 12. Սաղմ. ՀԲ. 10. Եղեկ. ԻԷ. 15 կը Թուի ակնարկել Արեւելեան Հնդկաց Ալբիոնեացաւոր. կղեովպառ, այր Մարմայ, Յովհ. ԺԺ. 25, կը կոչուի նաև Ալփէոս, Ղուկ. ԻԳ. 18 համարին մէջ յիշուած կղեովպառ հաւանականապէս տարրեր անձ էր :

Կղզագ, փոքր կղզի մօտ յարեւմտեան հարաւային ափն կրեակի, Առոր մօտ անցաւ Պոզոս երբ կ'երթար նաւով Երուսաղէմ, Գործ. ԻԷ. 16. Զարդիս կը կոչուի կոցցոյ, ուր իւր երեսուն ընտանիք կը բնակին :

Կղզօրիս, ԽԷ, կին Քրիստանեայ, որ հաւանականապէս գարձած էր ի հաւատոս քորդուութեամբ Պոզոսի ի Հռովմ, Բ ՏԻմ. Դ. 21 :

Կղզօրիս, ԽԷ, հինգերորդ կայսր Հռովմայ, յաջորդ կայսրի կալիփոլայի, յամի ՏԻ. 41, և նախորդ Ներոնի. Թագաւորեց երեքստասան տմ, Տուաւ Թագաւորական իշխանութիւն Ալբիոնայի Հրէաստանի վրայ, որ յետ մահուան Ալբիոնայի եղև միւսանգամ նահանգ Հռովմէական, յամի ՏԻ. 45: Չայնու ժամանակաւ պատահեցաւ հաւանականապէս սոքն գուշակեալ յԱգարոսէ, Գործ. ԺԱ. 28, իր կայսրութեան իննեւորդ տարին կղզիստ արաւորեց Հրեաներն ի Հռովմայ, Գործ. ԺԲ. 2: Յամի ՏԻ. 43-44, զօրք արշաւեց

ի Բրիտանիա : Թուաւորուելով մեռաւ ձեռամբ Ալբիոնայի որ անոր կինը միանգամայն քորջ գուտարն էր : Կղզօրիս Լիւսիա : Տեա Լիւսիա :

Կնգրուկ, Խէժ չոր և համեմային, կը ծորէ ծառէ մը որ կը բուսնի Սաւարիա և ի Հնդկիս : Ուրիշ համեմունք խառնուելով այս խիժին հեա կը կազմէին նուիրական խունկը, զոր ուրիշ բաններու գործածել խառնարգերեալ էր. ԵԼ. Լ. 34-38 :

Կնիգոս, քաղաք և Թերակղզի Դորիսի ի կարիա, փղոսն Ասիայ հարաւային արեւմտեան ծայրը, ի մէջ Հառոս և կով կղզեաց : Ունէր գեղեցիկ նաւահանգիստ, և էր նշանաւոր իրիւն պաշտօնատեղի Աստղկան : Պոզոս հանդիպեցաւ հոս մինչ կ'երթար նաւով ի Հռովմ, Գործ. ԻԷ. 7 :

Կնիւն, տունկ բուսեալ յեղաւրս կամ ջուրերու քով : Եր գործածուի հիւսելու աթոռ, փսիւթ, կողով, չուան, այլովքն հանդերձ, կնիւնն նման առնկի մը ծածը կը գործածուի Եւրոպա իրիւն պատրդդ ճրագի : Ես. Թ. 14. ԺԺ. 15 համարներուն մէջ կնիւն բառը կը նշանակէ սինկլոր մարդիկ և հասարակ ամբոխ :

Կնիք, կնքել : Այս բառերը շատ անգամ կը գործածուին ի Սուրբ Գիրքս : Կնիք կը գործածուէր շատ հին ժամանակ, և այլեայլ տեսակ էր : Մէկ տեսակը կը գործածուէր փռ.

խանակ ձեռնագրի կամ ստորագրութեան անուան. կնքոյն տէրն իւր անունը կամ յատուկ նշան մը կը տպաւորէր կնքով գրուածի մը վրայ յատուկ մեքանաւ գրուածը վաւերացնելու համար: Կնքեի թէ ընկերութիւնը ունիւրէն կնքը որ ընկերութեան անդամոց մէկուն քով կը պահուէր, և այս տնէն կը կոխէր կնքը հանդերձ ձեռնագրով կամ առանց զնելու ձեռնագրի: Առանձին մարդոց կնքն էր փոքր և մատանւայ կամ ապարանջանի վրայ զոր կնքոյն տէրը կը կոխէ իւր մատը կամ զատասկը, Երեմ. Լ. 10. Դուգ. ԺԵ. 22. Յակ. Բ. 2. Տես Մատանի: Կուսակալք իրենց կնքը կը զնէին իրենց մատը թէ մատանւայ վրայ էր, և կամ իրենց ծոցը կը պահէին զգուշութեամբ: Արքունի կնքը կը վերաբերէր կամ թագաւորին անձին և կամ տէրութեան, Բ. Թագ. Ա. 40: Թագաւորին կնքը միշտ թագաւորին քովն էր, իսկ տէրութեան կնքը կը պահէր տէրութեան քարտուղարը: Արեւելեան ազգաց արդի սովորութենէն այսչափ կը տեղեկանանք այս կարևոր գործւոյն վրայ: Արքունի կնքով կնքուած բան մը պաշտօնապէս վաւերացնայ կը համարուէր, Գ. Թագ. ԻԱ. 8. Գործի մը համար կնքն ուրիշի ձեռք յանձնել կը նշանակէր լիակատար իշխանութիւն տալ այն անձին յիշեալ գործին մէջ, Եսթ. Գ. 10, 12. Ը. 2. Նիւթը յորոյ վերայ կը կոխուէր կնքը էր ընդհանրապէս մոմ, երբեմն նաև կաւ, և ասոր պատճառն էր հասանակաւապէս կլիմային չերմութիւնը, Յոր. ԼԲ. 14: Կնքը կը նշանակէր թէ կնքուած իրն ստացուած էր կնքողին. շատ անգամ բան մը կը կնքուէր որպէս զի զգուշութեամբ պահուէր կամ որպէս զի օտար ձեռք չմօտենար, Բ. Թագ. Լ. 34. Յոր. Թ. 7. ԺԴ. 17. Կնքուելու դրան կամ տեղւոյն փակաղակին կամ աղիւթի վրայ կը փակցուէր մոմը կամ կաւը և այնպէս կը կնքուէր, որպէս զի չյաւկեղնէր ոք գաղտ բանալ, Երդ. Գ. 12. Դան. 2. 17. Մատթ. ԻԻ. 66: Արեւելք ճանապարհորդողք զարգիւս ևս կը տեսնեն այս սովորութիւնը:

Իր: Գրոց, ափոց կամ մագաղաթեայ ամսերու կապին վրայ կը կոխուէր կնքը, Ես. Ը. 16. Յայս. Ե. 1. Հոգին Սաւր կը կնքէ զՔրիստոսեայս, իւր պատկերը գրողմելով անոնց վրայ ի նշան թէ անոնք են, Եփես. Ա. 13, 14. Գ. 30. Տես Սովմա: Կնքութիւն էր ընկալան կամ արուեստական: Արեւելեան ազգաց մէջ սովորութիւն էր փոքրէկ զՏերս կամ վերալ զգլուխն ի նշան որոյ ի մահուան ազգականաց, Յոր. Ա. 20. Նիւմ. ԺԶ. 6: Այս սովորութիւնն իրեւ ճշմանասական, արգելեալ էր առ Հրեայս, Բ. Թագ. ԺԴ. 1: Բնական կնքութիւնն արժամարհելի էր. քանզի կտակած կու տար բարոյութեան: Բնթելի տղայք կ'ազազակէին Եդիսէի ետեւն, "Եւ, կնտակ, էլ, կնտակ, Դ. Թագ. Բ. 2: Որովհետեւ այս խօսքով կ'անարդէին Աստուծոյ մարգարէն, նովին գործով հաւանականապէս համարուեցան նաև անարգուք Եդիսի վերացման դրանկեաց:

Կլիթաք: Հրեայք առևտրոյ մէջ գործածուած սկիւն և արծաթը սովոր էին կշռել: Սկիզ, կէս սկիզ, մասս և տաղանդ, ոչ միայն անուանք էին որոշ արծէք ունեցող սկիւն և արծաթ դրամոց, այլև կշռոց ինչ: "Արքութեան" կամ տաճարին կշիռք, Եւ. Լ. 13, 24. Դևտ. Ե. 15. Թու. Գ. 50. Ե. 19. ԺԲ. 16, Թերեւս էր կշռոց կանոն կամ օրինակ որ կը պահուէր տաճարը, ոչ թէ տեսակ մը կշռոյ տարրեր հառարակ սկիզէն. քանզի, թէպէտ Մովսէս սահմանեց որ ամէն բանի գնոյն համար որոշուած արծաթը արրութեան կշռոյն համեմատ ըլլայ, Դևտ. ԻԵ. 25, տարրերութիւն չի գնիր սակայն ի մէջ քանի կերտանոց սկիզ և հասարակ սկիզ: Եզեկիէլ, զԼ. ԽԵ. 12. Խօսելով չափոց և կշռոց վրայ զորս կը գործածէին Հրեայք առևտրոյ մէջ, կ'ըսէ թէ սկիզք քանի կերտուէր, ապա ուրեմն հաւասար էր սրբութեան կշռոյն: Տես Կլիթաք եւ չափուց ցուցանի ի վախճանի գրոցս:

Կոգի: Ընդհանրապէս Ի-Է թարգմանուած Երբայեցերէն բառը կը նշանակէ բուն թթուակ կաթն կամ մածուկ, Եննդ. ԺԸ. 8. Դատ. Ե.

25. Յոր. Ի. 17: Այս բանքին, այսինքն լոյծ մածուէր, մինչև ցարդ ախորժելով կը խմուի յարևելս: Պրուքհարտ, մինչ Մեռեալ ծովուն հարաւային կողման անապատէն կ'անցնէր լեզիպտոս երթալու, «Ալեր հետ տարեւ կ'ետէ», կ'ըսէ, «Էնչ մը կոգի և մածեալ կաթն, որ ջուրի մէջ լուծուելով կ'ըլլայ ոչ միայն բմակի զովարար, այլև կը կարծուի գեղ պահպանիչ ի խորշակէ ամառնային ծամրորդութեան մէջ», Բայց նաև բուռն կողին կամ կարակը ծանօթ էր Հրէից: Ջարդիս շատ կը գործածուի Արարացիներէն և Ասորիներէն, և կը շինուի կաթը լեցունելով հասարակ հաղաղակի (այծի մորթէ շինուած քսակի) մէջ, վրանին ձողէն կախելով և շարժելով մինչև որ կաթը մածնու կամ խտանայ: Բայց և այնպէս սաղոգ չէ թէ կողի թարգմանուած Եբրայեցիներէն բառը կը նշանակէր բուռն կարակ: Նշոյն իսկ Առաւելաց Լ. 33 ժամարը կրնանք թարգմանել, «Եթէ կաթը պնդան կը բերէ պանիր», և ուրիշ տեղեր ևս լաւ է «մածուռ, կամ» «մածեալ կաթն», թարգմանել այն բառը:

Կլուծ, անօթ փոքր ջուր և ուրիշ հեղանիւթ պահելու, Ա թագ. Իջ. 41: Ալ երի պատկերը կը ցուցնէ այլևայլ հին բաժակներ, ծամրորդութեան շիշեր և ստոմաններ որոց նմանները գեռ կը գործածուին յԱրևելս:

Կողոպտուտ: Պատերազմի տանէն

առնուած աւարը բաժնուելու էր հաւասար կռուողներուն և բանապատեղին պահպանողներուն մէջ, Թու. ԼԱ. 27-32: Նախ Աստուծոյ տրուելու բաժինը կը զատուին բոլորէն, և, առ թագաւարութեամբ, մեծ մաս մը աւարէն կ'առնուէր նաև թագաւարը:

Կողոսա, քաղաք փոխգիտ, ի վերայ ըլլող մօտ ի խառնուին Լիւ. կոս և Մէնդր գետոց, և ոչ հեռու Հերապոլիս և Լուռդիկէա քաղաքներէն, Կող. Բ. 1. Դ. 13, 15: Այս քաղաքաց հետ նաև Կողոսա կործանեցաւ երկրաշարժէ Տերոնի տաննէրոյ տարին, յամի Տն. Իր 65 ին, մինչքեռ Պոզոս կենդանի էր: Կողոսա նորէն շինուեցաւ ընդ հուպ: Այս քաղաքին Գրիստոնեայ եկեղեցին առ որ Պոզոս գրեթէ թուղթ՝ կը թուի կազմուած ձեռամբ Էպափրաստոյ, Կող. Ա. 2: Տես և Ա. 7, 8, 9. և Դ. 12, 13: Ջարդիս Գոնոս կը կոչուի Կողոսայի տեղը:

Կողոսացիս, բուրդ առ - գրուեցաւ ի Պոզոսէ ի Հուզմ յամի Տն. 62: Թուղթը գրելու առիթ տուաւ լուրը զոր բերաւ Եպափրաստ առ Պոզոս, Կող. Ա. 6-8, Կողոսացւոց և կեղեցւոյն վրայ, որոց կ'երևի թէ գեռ այցելութիւն ըրած չէր առաքեալը, Կող. Բ. 1, թէպէտ ծանօթ էր անոնց պատմութեանը և գործերուն, Գործ. ԺՁ. 6. ԺԲ. 23: Հըրեայ փիլիսոփաներէն ոմանք որ Գրիստոնէութիւնն ընդունած էին, բայց օրինական խորութիւններ և ուրիշ մտորութիւններ կր խառնէին մաքուր վարդապետութեան հետ, զնասակար ազդեցութիւն մը գործած կը թուին այն եկեղեցւոյն վրայ: Պոզոս կը ցուցնէ թէ մեր փրկութեան բոլոր յոյսն է ի Գրիստոս, իբրև միայն միջնորդ, յարում կը բնակի ամէն բանի լուամբ, կը զգուշացնէ զԿողոսացիս անոնց մէջ մուծուած մտորութեանց դէմ որ հակառակ էին աւետարանին, և շատ համոզել պատճառներով կը խրատէ զանոնք ցուցնել Գրիստոնէութեան արժանի բարը և վարը: Կողոսացւոց թուղթը գրուեցաւ Եփեսացւոց թղթոյն հետ միանգամայն, և երկուքն ալ զրկուե-

ցան միենդն անձին ձեռքը : Այս
երկու թուղթերը շատ նման են ի-

րարու, և երկուքն ի միասին սորովը
շատ յարմար է :

Կոնդ : Կոնդէք յորս պնդեալ էին
Պօղոս և Շիղա, Գործ. ԺԶ. 24, կը
գործածուէին Եւրպա և Ամերիկա
միշէ և մօտ ատեններս : Կոնդը կը
բազկանար երկու գերաններէ որոց
վերինը շարժուէ էր : Երկու գերան-
ներուն միացման աեղը կային կար-
գաւ ծակեր ըստ ուղքի ոտից պնդե-
լոյն ի կոնդ : Երբեմն նաեւ բազուկ-
ները կը պնդուէին : Կոնդէք ընդհան-
բապէս կը դրուէին հրապարակներ,
որպէս զի յանցաւորը, բաց ի ցաւէն
զոր կը կրէր, ըլլար նաեւ նշաւակ
նախառանաց ամբօթին, Յօբ. ԺԳ.
27. Երեմ. Ի. 2 :

Կոռնթելիոս, հարիւրապետ Հռով-
մայցի, որ կը կենար Պաղեստինու
կետարիս քաղաքը, և կը կարծուի
թէ էր երեւելի Հռովմայցի տանէ,
և եղաւ հեթանոսութենէ ի քրիստո-
նէութիւն գարձօններուն առաջինը :
Ասոր գործին պատմութիւնը կը ցու-
ցընէ թէ ինչպէս քահկե Աստուած
միջնորդ որ էր ի մէջ չըէից և հե-
թանոսայէ : Յայտնի է թէ, երբ ա-
ռաջին անգամ կը յիշուի, Գործ. Ժ.
1, արդէն առաջնորդուած էր ի
Հոգւոյն Սրբոյ Թողուլ կապալառու-

թիւնը, և երկիր պազանել ճշմար-
տին Աստուծոյ, և անդգամաց մէջ
ապրիլ աստուածապաշտութեամբ և
բարի գործովք : Կոռնթելիոս պատ-
րասա էր ընդունել փրկիչը, և Աս-
տուած հանեց զնա ի լոյս : Աստուա-
ծային իմեաղմամբ Կոռնթելիոս զրկեց
կանչել զՊետրոս, որ նշնապէս յերկ-
նուստ պատրաստուած էր երթալ
հրաւերին : Պետրոս գնաց Յօպպէէ
ի կետարիս, իրր երեսուն և հինգ մօշն
տեղ, քարոզեց աւետարանը Կոռն-
թիոսի և անոր տանը, և զարմանք
տեսաւ Հոգւոյն Սրբոյ պարզենքն
հեղեալ անոնց ամենուն վրայ : Այս-
պէս մեկնեց Աստուած տեսիլքը որ
եղած էր Պետրոսի, և Պետրոս թա-
ղուց իւր հրեական խորութիւնները,
և սկսաւ իւր մեծ գործը, քրիստոսե
յայտնապէս ընդունուածներն ըն-
դունելով յեկեղեցին իրրեւ առա-
քեալ հեթանոսաց, Գործ. Ժ. 11 :

Կով, փոքր կղզի Յունաց արքի-
պեղագոսին, քիչ հեռու փրօսել Ա-
սիոյ հարաւային արեւմտեան ծայրէն :
Պօղոս այս կղզւոյն քովէն անցաւ երբ
կը նաւարկէր երթալ յԵրուսաղէմ,
Գործ. ԻԱ. 1 : Չարգիս կը կոչուի

ԱՅտանքեօյ, Երեւելի էր պտղաբերութեանը, գինւոյն և շերամին, նաև ազնիւ տեսակ գրկակի և բժշկող գործուածներուն համար:

Կոստարած, տեսակ մը մահացու ախտ որ սրանչեղեք մտաւ Եգիպտացւոց անասուններուն մէջ և մեծ ջարդ բրաւ, մինչ Երրայեցւոց անասունները միեւնոյն երկրին մէջ մնացին անփնաս, ԵԼ. Թ. 3:

Կարբաճ, նուէր կամ ձօն առ Աստուած և անոր տաճարին, Մատթ. ԻԳ. 18: Քրիստոս կը յանդիմանէ Հրէից անգթութիւնն առ ծնողք իւրեանց, վասն զի իբրեւ, նուէր, կը մատուցանէին Աստուծոյ ինչ որ իրենց ծնողաց տալ պարտէին: Որդին կ'ըսէր իւր կարօտեալ ծնողին, "Ան քանի որ ինծմէ պիտի շահիս, Աստուծոյ տալու կորբան է," այսինքն թէ՛ Աստուծոյ տուած եմ ինչ որ դուն ինէ կը պահանջես, Մարկ. Ի. 11: Հրէից վարդապետներուն աւանդութիւնը կը խախտուէր այսպիսի նուէրներ, և թողլ չէր տար ժողովրդեան ընէլ ինչ որ պարտէին իրենց ծնողաց, թէպէտ այնպիսի նուէրներու պատրուակաւ զրկել կարօտ ծնողքը հակառակ էր բնութեան և մտաց, և կը խափանէր Աստուծոյ օրէնքը որ կը պահաւորէ պատուել զծնողս, Մատթ. ԺԵ. 3-9: Փարիսեցիք, և յաջորդ շոյա Գալմուտեանք, կը ներէին նաև պարտապանաց զրկել իրենց պարտատէրները տալով Աստուծոյ ինչ որ պարտէին անոնց, որպէս թէ փոխ զոր պարտէին իրենց ստացուածն էր մանաւանդ քան պարտատերանց իրաւունքը:

Կարեակ, աղբ ինչ հնայ որոյ այլևայլ տեսակները կը մշակուին յիսապին, յԱսորին, յԵգիպտոս և ի Հնդկիս: Կարեակը կը գործածուէ թէ՛ դալար իրեւ խար, և թէ՛ իրեւ հատուն ունդ հաց և ասոր նման բաներ շինելու: Եգեկիէլ, ԳԼ. Գ. 9, հրացանն առաւ Աստուծմէ շինել Տալ իսուն ի ցորենոյ, ի գարւոյ, յորտանէ, ասպէ և կորեկէ: "Տուրբայն," կ'ըսէ Նիպուր, "է տեսակ ինչ կորեկան, որմէ կը շինուի հաց ուղտու կաթմաք, ձիթով, կոզով, այլովքն հանդերձ, և է գրեթէ մի

միայն կերակուր զոր կ'ուտէ Երջանիկն Արարիչը հասարակ ժողովուրդը: Այս հացն այնպէս անհաճոյ թուեցաւ ինձ, որ լոկ գարեղէն հացը լաւագոյն համարեցայ," Այս վկայութիւնը կը լուսաւորէ Եգեկիէլ մարգարէին արուած հրամանը հացի համար, որ անոր խիստ կերակրոյն մէկ մասն էր:

Կարի, Ղևտացի որ ապստամբեցաւ ընդդէմ Մովսիսի և Ահարոնի, և այնպէս ընդդէմ Եհովայի: Էր հօրեղորօրդի Մովսիսի, քանզի այս վերջնոյն և Կորեայ հարը իսահապ և Ամրամ էին եղբարք, ԵԼ. 2. 16-21: Կարի նախանձեցաւ քաղաքային իշխանութեան և քահանայական պատուոյն որ արուեցան Աստուծմէ Մովսիսի և Ահարոնի, իր հօրեղորօրդաց, մինչ ինք պարզ Ղևտացի էր. ուստի անոնց իշխանութենէն գէթ մաս մը ձեռք բերելու համար Կարի յապստամբութիւն գորդուեց ժողովուրդը: Բայց աւաղ որ այս ստահակ Ղևտացոյն բուն ոգին ամբարտաւանութիւն և քահանայութիւն էր մանաւանդ քան նախանձ փառացի Աստուծոյ: Երկու հարիւր և յիսուն Ղևտացիք զորո ձգած էր Կարի իւր ետեւէն՝ կորեան աստուածապք կրակով, մինչ երկիր հրա-

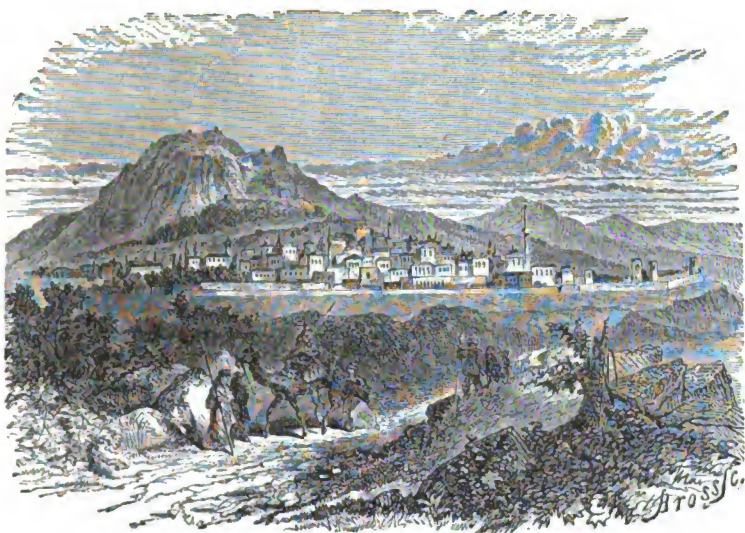
շիւք բացուելով եկուլ զկորե երկու
գլխաւոր բնկերօք նորա, Դադանաւ
և Աբրեռնիւ, թու. ժՁ. Բայց կոր-
եայ որդիքն ազատեցան, թու. ԻԶ
41. Կորեանք կամ “որդիք կորեայ”,
անուանի ազգատոհմ էին երաժըշ-
տաց կամ պետից առ Դաւթիւ, Ա
Խնաց. թ. 49. ԻՁ. 4. Աստուգ կըն-
ծայուին շատ սաղմաներ, Սաղմ.
ԽԲ, ԽԴ, ԽԹ, ԶԴ, ԶԵ, ԶԶ, ԶԸ.

Կորեբացիս, թուղք առ—Ա. Գո-
ղոս զրեց այս թուղթը յԵփեսոս
իր ցամի ՏՆ. 47, երբ Քղուէի առե-
նէն եկողներուն միջոցաւ լուր առաւ
Կորնթոսի եկեղեցւոյն վրայ, գլ. Ա.
41, և նոյն իսկ եկեղեցւոյն նամա-
կէն որով խորհուրդ կը հարցուէր,
գլ. Ի. 4, և զոր հաւանականապէս
բերած էր Ստեփանոս, գլ. ԺՁ. 47.
Հերձուածներ ելած էին եկեղեցւոյն
մէջ յանուն Պողոսի, Փետրոսի, Ա-
սողոսի և նոյն իսկ Քրիստոսի, և
շարաւար կը մտաբանէին իրարու դէմ.
Այս նամակին առաջին մասին մէջ
կը ջնանայ առաքեալը միաբանութիւն
հաստատել անոնց մէջ, միացնելով
զնոսա ընդ մեծ և մի միայն Գլխոյն
եկեղեցւոյ. Ապա առիթ առնելով
աստի կը զգուշացնէ զանոնք սուտա-
նուն փիլիսոփայութեան վարդապե-
տու թիւններէն, և կը խրատէ չդնել
յոյս մարդկային իմաստութեան վրայ
փոխանակ պարզ և հզօր բանին Առ-
տուծոյ. Ե. գլխոյն մէջ կը սկսի
յանգիմանել զկորնթացի Քրիստոնե-
այս քանի մը անհամեստ սովորու-
թեանց համար որ մուտ գտած էին
անոնց մէջ, և զորս ունէին յառաջ
եան զՔրիստոսէնութիւնն, ինչպէս
ուրիշ արտաբերեց, և կը պատուիրէ
անհետ ընել այնպիսի սովորութիւն-
ներ իրենց մէջէն. Պատասխան կու
տայ անոնց հարցմանց ամուրութեան
և ամուսնութեան, և կուոց զԵփեսոս
կերակուրներ ուտելու չ'րա, կը խօսի
նաեւ այլեւայլ մտորութեանց և մե-
ղաց դէմ, և յարմար խրատներ կու
տայ եղբարց մէջ ծագած վեճերու
և աղօթքի ժողովներուն մէջ վայելուչ
կերպով վարուելու վրայ. կը խօսի
նաեւ Տէրունական ընթերցաց, ճշմա-
րտ եղբայրսիրութեան և աղէկ գոր-
ծածելու վրայ հոգեւոր պարգեւներ

որովք կը գերազանցէին Կորնթացի
Քրիստոնէայք, բայց ոչ առանց
պարծնկոտութեան և զեղծման. Եւ
սորվեցին նաեւ Քրիստոնէական բա-
րեգործութեան լաւագոյն եղանակը,
և կը վերջացնէ սիրոյ ողջոյններով.

Թուղթ Բ. Այս թուղթը գրելու
առիթ տուին ստեղծելութիւնք զորս
առաւ Տիտոս, երբ եկաւ առ Պողոս
ի Փիլիպպէ. Տիտոս պատմեց Պողոսի
թէ բարեւոյ ընդունելութիւն գտած
էր առաջին թուղթ նորա առ Կո-
րնթացիս և աղէկ ազդեցութիւն
բրած էր, բայց թէ կային առկառն
մանք որ կը հակառակէին թղթոյն,
բամբասելով զառաքեալն իրեւ թե-
թեկամիտ և յողորդ, վասն զի չբրաւ
այցելութիւն ըստ իրում խոստման,
կը պախարակէին նաեւ անոր խոսու-
թիւնը պղծաբարծ անձին դէմ, և կը
պարսաւէին զՊողոս իրեւ ինքնակոչ
և յանձնապատասխան, վասն զի որպէս
թէ կը պնդէր ունենալ իշխանու-
թիւն մը որ ոչ անոր պաշտօնին և
ոչ անձնական երեւութին կը վայելէ.
Պողոս իւր երկրորդ թուղթին մէջ
կը պատասխանէ ըսլոր այս ընդդի-
մութեանց. Լայնարար կը խօսի նոր
ուխտին առաւելութեան և անոր
պաշտօնէից և պարտուց և վարձուց,
նաեւ Կորնթացի Քրիստոնէից պար-
տականութեան վրայ ոգորմածու-
թեան տուրք հաւաքելու. Յետոյ կը
պաշտպանէ իւր ընթացքը, իւր առ-
աքելական պատիւն և իշխանու-
թիւնն իւր հակառակորդաց դէմ.
Ի վախճանի կը յորդարէ զանոնք յա-
պաշխարութիւն, ի խաղաղութիւն
և յեղբայրական սէր. Այս երկրորդ
թուղթը կը թուի գրեալ սակաւ
ժամանակ յետոյ քան զառաջինն.

Կորնթոս, առաջ կը կոչուէր Ե-
փեսոս, և էր մայրաքաղաք Աքայեց-
ւոց, ի վերայ պարսնոցին որ կը
բաժնէ Յոնիական ծոցն յԵգէական.
Նէն, ուստի և կը կոչուէր “Երկածով”,
բուն քաղաքն էր սակաւ ինչ ինքերք
իցամաք կոչս, բայց ունէր նաեւ
հանդիստ կրկին, զՎերէն՝ յարեմը-
տից, և զԿենքրոս՝ յարեւելից. Դիւք
քաղաքին կու տար նմա առեւտրա-
կան և զինուորական մեծ յարգ,
քանզի Կորնթոս ոչ միայն գուան էր

ԱՊՐԻ ԿՈՐԱՌՈՍ

արեւելից և արեւմտից առեւտրոյն, ինչպէս է Տարբիւնի պարանոցն երկուց Ովկիանոսաց տուրեւաւին, այլ և էր գուռն Պեղոպոնեսի, և անցք ի մէջ Տիւսիսային և Հարաւային Յունաստանի: Կորնթոսի ամրութիւնք էին ոչ միայն քաղաքին պարիսպներն, այլ և Կորնթոսի գլխակը որ էր ապաւաճած լեռ 2,000 ստիւք ի վերոյ քան զԹոֆն, գահաւանդիւք յամենայն կողմանց, և ունէր գազաթան վրայ քաղաքի մը համար բաւական տեղ: Այսպէս Կորնթոս եղած մէն ի բազմամարդազոյն և յընդազոյն քաղաքաց Յունաց: Բայց ընչաւաւութիւնք ծնաւ ամբարտաւանութիւն, յանձնապատասխանութիւն, մեղկութիւն և ամեն մարտիւն որ կը ծնանի ի յգիութենէ: Անառակ ցոփութիւնը մանաւանդ ոչ միայն ներեալ, այլև նուիրական եղած էր հոն, ի պատճառս պաշտաման Աստղիկան, և այն պաշտաման նուիրեալ բազմութեան անհամեստ կանանց: Կորնթոս աւերեցաւ Հռոմայեցիներէն յամի Տն. 446, Յետոյ շինեցաւ միւսանգամ 1. 146, Յետիոտ կայսերաւ, որ հոն հասփմեական գաղթականու-

թիւն մը տնկեց, բայց թէև արագ ստացաւ Կորնթոս իւր ռաւաջին պայծառութիւնը, սակայն ինկաւ նորէն շոտայութեան և շամբլութեան մէջ: Պոզոս եկաւ Կորնթոս յամի Տն. 52, Գործ. ԺԸ. 4, և կը բնակէր հանդերձ Ակիւղասաւ և կանամբ նորա Պրիւկիզաւ, քանզի երկոյ ին, Պոզոս և Ակիւղասաւ վրանակարք էին արուեստիւ: Պոզոս այս արուեստիւ հոգայով իւր պիւտոյքը, քնաց ի Կորնթոս տարի մի և վեց ամիս, քարոզելով աւետարանը նախ Հրէից և տպաւ, աւելի յաջողութեամբ, հետանոսաց: Այս միջոցին գրեց առաքեալն առ Թեսաղոնիկեցիս թուղթերը: Յետոյ երկեցրս ևս այցելութիւն բրաւ Կորնթոցւոց, Գործ. Ի. 2. Ա Կորնթ. ԺԶ. 3. Բ Կորնթ. ԺԲ. 14. ԺԳ. 1: Նրկերորդ այցելութիւնը կարի համալուս եղաւ, չոր, ինչպէս կը թուի, բրաւ Եփեսոսէ Նորորդ այցելութեան ժամանակ գրեց թուղթեր առ Հռոմէայեցիս և առ այլ եկեղեցիս: Ապոզոս աշխատեցաւ ի Կորնթոս յետ Պոզոսի, և Ակիւղաս և Սոսթենէս էին նոյնպէս Կորնթոսի առաջին հովիւներէն, Գործ. ԺԸ. 4. Ա Կորնթ.

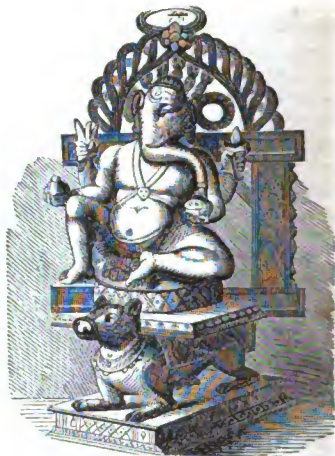
Ա. 1. ԺԶ. 49. Կորնթոսի տեղն
հիմա վատառողջ և գրեթե ամայի
է, և անոր նախկին մեծութեան հա-
զիւ աղօսա նշմարաւոր կը տեսնուի:
Կուարտոս, Գրիստանեայ ոմն որ
կը բնակէր Կորնթոս, բայց բոտ ան-
ուանն, թուի ինեւ ազգաւ Հռով-
մայեցի: Պօղոս Կուարտոսի կողմէն
ողջոյն կը գրէ եղբարց որ ի Հռովմ
էին, Հռովմ. ԺԶ. 23:
Կուարք: Տես Զիւր:

ձԵՆԿԵՐՆԱԽԻՆ, ԿՈՒՌԻ ՀՆԻԿԱՅ

Կուռք, կապաղալուսիւն: Կուռք
բառը կը նշանակէ պատկեր կամ
նմանութիւն կառծոյ, ի Սուրբ Գրիս
կը գործածուի միշտ նշանակելու որեւ-
իցէ գից, այսինքն յատուծոյ մը պատ-
կեր: Աստուած կ'արգելու նաև որեւի-
ցէ արարածոյ մը պատկերը կամ նը-
մանութիւնը կուռ և կանգնել պաշ-
տօն կամ երկրպագութիւն մատու-
ցանելու նպատակաւ, Եւ. ի. 3, 4.
ԼԳ. 13. Բ Օր. Գ. 16-19. Ե. 25,
26. Կ'արգելու նաև որեւիցէ տեսա-
նելի բանի նմանցնել նոյն իսկ ճրշ-
մարիտ Աստուած, Եւ. ԼԲ. 4, 5.
Բ Օր. Գ. 15. Նէեմ. Թ. 18:

Նեթանուք ամէն տեսակ կուռք
ունէին, նկարեալ, քանդակեալ,
գորշեալ և ձուլածոյ, և ամէն տեսակ
նիւթէ, յոսկւոյ, յարծաթոյ, ի
պղնձէ, քարէ, փայտէ և ի խեցւոյ,
այլովքն հանգերն: Աստուգը, ոգիք,
մարդիկ, անասունք, գետք, տունիք

ԲՈՒԼԼԻՄԲ, ԿՈՒՌԻ ՀՆԻԿԱՅ

և տարերք էին պաշտելի: Գրեթէ
չկար բնական զօրութիւն, կարողու-
թիւն հոգւոյ, առաքելութիւն, մե-
լութիւն կամ վիճակ կենաց, որ
չհամարուէր արժանի պաշտաման:
Տես Աստղ:

Անհնար է ստուգիւ բնել թէ երբ
սկսաւ գիցապաշտութիւնը և երբ
մոռւածն կուռք: Յառաջ քան զՋը-
հեղեղն չկայ այսպիսի պաշտաման
յիշատակութիւն, թէպէտ Սուրբ
Գրոց լուսթեանն չի հետեւր թէ
կապաղալուսթիւն չկար անառն:
Յովսէփոս և բազումք ի հարց եկե-
ղեցւոյ կը կարծեն թէ հուպ ընդ
հուպ զկնի ջրհեղեղին տիրեց կառ-
պաշտութիւնը: և արդարեւ ուր որ
գարձուններ մեր աշուններն յետ Ար-
բահամու, ոչ այլ ինչ կը տեսնեմք
եթէ ոչ կապաղալուսթիւն. թէ նոյն
իսկ Արբահամու նախնիք, և Արբա-
համ գլխովին, չմտցին աղառն կառ-
պաշտութեան: յայտնի է ի Յեռուայ,
ԻԴ. 2, 4:

Երբայցեք չունէին ազգային կուռք
և պաշտօն կուռք, իւր հեռանէին ու-
րիշ ազգաց կապաղալուսթեանը,
բայց չերեւիր թէ հնարեցին իրենց
համար յատուկ պաշտօն հեթանոսա-
կան: Մինչ Եգիպտոս էին, շտաբը
պաշտեցին Եգիպտացոց աստուած-

ները, Եզեկ. Ի. 8. անապատին մէջ պաշտեցին Քառանացւոց, Եգիպտացւոց, Ամմոնացւոց և Մովաբացւոց. Հրէաստանի մէջ՝ Փիւնիկեցւոց, Ասորւոց և ուրիշ դրացի ազգաց աստուածները, Թու. ԻԵ. Դաս. Ժ. 6. Ամոս. Ե. 25. Գործ. Ի. 12. Թե. րես Ռաբել կուռք կը պաշտէր իր հօրը Լարանայ տունը, քանզի գողցաւ հօրը թէրափները, Ենեգ. ԼԱ. 30. Յակոբ, յետ գարձին իւրոյ ի Միջագետաց, պահանջեց յիւրոյց հանել օտար աստուածներն իրենց մէջէն, նաև անապատական օգերը կամ գինդերն իրենց ականջներէն, և անոնք այնպէս բրին ընդ կաղնուփն մօտ ի Աւքեմ: Յակոբ պահեց իւր տունն ի պաշտաման ճշմարտին Աստուծոյ ցորչափ կենդանի էր:

Ընդ իշխանութեամբ Կատուորաց "Խորայիւի սրգիւր Տէրսջւ առջեւ չաբութիւն բրին ու Բահադիմը պաշտեցին. և Թողուցին իրենց հայրերուն Տէր Աստուածը, ու օտար աստուածներու ետեւ գացին, իրենց բուրտիւր եղող ազգաց աստուածներուն, ու անոնց երկրպագութիւն բրին. ուստի Տէրը Թողուցին և Բահադը ու Աստաղովթը պաշտեցին," Դաս. Բ. 41, 42. Գեդէն որ մասնաւոր օգնութեամբն Աստուծոյ ազատեալ էր դանդիւթ, չինեց եփուտ որ եղաւ գայթակղութիւն իորայիւի ի կռապաշտութիւն, Դաս. Բ. 27. Նշնպէս Միւրայի թերափը կուռք էր, և Յնաց մինչև ի գերութիւնն իորայիւի ի Բաբելոն, Դաս. ԺԵ. 5. ԺԼ. 30, 31. Տես թերափիւ:

Ի ժամանակս Սամսելի, Սաւուղայ և Դաւթի, աստուածապաշտութիւնը կը թաւ մաքուր պահուած իորայիւի: Կալ կար ապակահութիւն և վարուց անկարգութիւն, բայց կռապաշտութիւն ոչ կամ սակաւ: Սղոմոն առ ի հաճոյանալոյ պլլազգի կանանց իւրոց, կանգնեց մէհաններ ի պատիւ Աստաղայ աստուծոյն Փիւնիկեցւոց, Մողղբայ աստուծոյն Ամմոնացւոց, և Քամսիւայ աստուծոյն Մովաբացւոց: Յերոբոամ որ յաջորդեց Սղոմոնի կանգնեց սփեզէն սրթեր ի Դան և ի Բեթէլ, և մեղաց զիորայէլ: Ժողո-

վուրդը համարակալութիւն առնելով թագաւորին ճոխութենէն, պաշտեց ոչ միայն այն սփեզէն սրթերը, այլև ուրիշ շատ կուռք, մանաւանդ զԲահադ և զԱստաղայ: Առ Աքայարաւ կռապաշտութիւնն հասաւ յիւր կատար: Ամրարիշտն Յեղաբէլ խորհեցաւ ընթել Եհոզայի պաշտօնը հալածելով զմարգարէս, (որ, իրրեւ թուամբ կամ պատուար, ունէին ի ժողովրդէն ինչ զաման ի ճշմարիտ աստուածապաշտութեան,) մինչև բարկանալ Աստուծոյ և մասնել զիորայէլ թագաւորաց Ասորեստանի և Քաղդացւոց, որ խաղացուցին զանոնք անդրքան զԵփրատ: Գրեթէ նշնպփ ապակահեալ էր և Յուգա: Մարգարէից բանք որ կը նկարագրեն Յուգայի անկարգութիւնները և կռապաշտութիւնը, գարշութիւններն և պղծութիւնները բարձր տեղեր և կոսց նոխրեալ անասուններու մէջ, և մարգարէները զորս կը նկարագրեն մարգարէք, կը սարսափեցնեն ընթերցող, և յայտնի կը ցուցնեն մարգկային որտիև ապակահութիւնը: Տես Մողղբ: Յետ գարձին ի Բաբելոն, Հրեայք այլ ևս չինկան ի կռապաշտութիւն. մեծ եռանդ ունէին աստուածապաշտութեան, և բաց ի յանցմանց ինչ առ Երեւելեան Անտիոքաւ, Ա Մակար. Ա., ժողովուրդը խորհեցաւ բարոյփն կռապաշտութեան մեղքէն:

Արդհետև Մովսիսական օրինաց զիսաւոր նպատակներէն մին էր ունել հաստատուել զպաշտօն ճշմարտին Աստուծոյ, և որովհետև Աստուած կը համարուէր իրրեւ թագաւոր իւրայիւեան ազգին, այս պատճառաւ կը տեսնեց որ կռապաշտութիւնն օճիրներու ցանկին մէջ առաջին տեղին ունէր յօրէնսն Մովսիսի: Արգարեւ օճիր էր կռապաշտութիւնը ոչ միայն ընդգէմ Աստուծոյ, այլև ընդգէմ զիսաւոր օրինաց տէրութեան, ուստի և տեսակ մը քրէական յանցանք: Մի միայն կենդանին և ճշմարտն Աստուած էր նաև աշխարհային օրինադիր և իշխան իորայիւի, և իր թագաւոր ճանցուած էր ազգէն. և այս է պատճառ որ կռապաշտութիւնն էր նաև եղեւն,

այսինքն ծանր յանցանք, տերու-
թեան գէմ, վառն որոյ յերաւի և
յարժանի կը պատժուէր մահուամբ,
որպէս են քրեական յանցանք կամ
մատնութիւն զարդիս: Ըստ հրեա-
կան օրինաց կապալաշտը քարկծուե-
լու էր ցմահ, և կապալաշտ քաղաք
մը քանդուելու էր ի պատ ամենայ-
նիւ որ էր ի նմա, Բ Ու. ԺԳ. 12-18.
ԺԷ. 2, 5:

Ճարդիս կապալաշտութիւնը կը
տիրէ երկրիս մեծ մասին վրայ, և
կապալաշտից թիւն է իւր 600,000,000:
Գրեթէ բոլոր հեթանոս ազգեր, ինչ-
պէս Չինացիք, Հնդիկք, բնակիչք
կղզեաց չարասայրն ովկիանոսի, այ-
լովքն հանդերձ, ունին կուսք որոց
պաշտօն և երկրպագութիւն կը մա-
տուցանեն: Իսկ եթէ կապալաշտու-
թիւնը բարոյապէս նկատենք, իրրեւ
աչ միայն արտաքին պաշտօն սուտ
աստուածոց, այլև իրրեւ յանձափս
սիրել և պաշտել սր ինչ չէ Աստ-
ուած, որպէս Քրիստոնեայք յերա-
ւի պիտի մեղադրուին իրրեւ այս
ծանր մեղաց պատժապարտ: Ով որ
կը սիրէ զաշխարհ, և զհարգ և իցէ
հետամուտ է ընչից, պատուոյ, փա-
ռաց, իշխանութեան և անձին սիրոյ,
մինչև մահաւ կամ թողուլ զԱստ-
ուած և զՔրիստոս, այնպիսին այն-
պէս չարաշտը կոչուի է ինչպէս էին
նախին իսրայելացիք, և չկարէ յու-
սալ թէ պիտի պրծի յահնգ դա-
տաստանացն Աստուծոյ, Կող. Գ. 5:

Կուրուքիւն: Այս ողբալի հիւան-
գութիւնն ընդհանուր է յԱրեւելոյ,
Այն երկիրներուն մէջ տեսութեան
գործարանին Քրիստոսը բնական շատ
պատճառներ կան, ինչպէս արեգա-
կան աստտիկ ասպը, և օդին մէջ
լողացող մանրամասղ փաշին որ կը
մտնէ և կը մաշեցնէ աչքը: Գաղիոյ
և Անգղիոյ զօրք որ երկար ատեն
ժնացին Եգիպտոս գաղիական պա-
տերազմին ատեն, աստտիկ կը տաղ-
նապէին աշտուաւ: Ի քաղաքս Ե-
գիպտոսի կուրուքիւնը մշտնջենաւ
է իրրեւ տարափոխիկ արտ բնակիչ-
ներուն աղտեղի սովորութեանց պատ-
ճառաւ: Կուրուքիւնը յաճախ է
նաև Ասորաց երկրին ծովեզրքը,
Հին ատենը սովոր էին մարդիկ շատ

անգամ կուրացիել այն անձինք զորս
կատէին, կամ յորոց երկիւղ ու-
նէին, Դատ. ԺՁ. 21. Ա. Թագ. ԺԱ.
2. Դ. Թագ. ԻԵ. 7: Կուրուքիւնը
երբեմն պատուհաս էր Աստուծոյ,
Եննդ. ԺԹ. 11. Գործ. ԺԳ. 6, և
շատ անգամ կը պատճառուէր իրրեւ
պատիժ, Բ Ու. ԻԲ. 28: Մովսէսա-
կան օրէնքը կը պատուիրէ Հրէեց
մարդասիրութիւն ցուցնել և խնամ
տանել կուրաց, Ղևտ. ԺԹ. 11. Բ
Ու. ԻԵ. 18: Չպաշտու մը չէր կրնար
կատարել քահանայական պաշտօն,
Ղևտ. ԻԱ. 18:

Քրիստոս շատ անգամ սքանչելեզ
բժշկեց թէ հիւանդութենէ և թէ ի
ծնէ կոյր անձինք: Ի ծնէ կոյր բժշկե-
լը կրկին հրաշք էր, քանզի ոչ միայն
տեսութեան գործարանը նորոգուե-
լու էր, այլև տրուելու էր աչքը
գործածելու կարողութեան վարժա-
թիւն որ ընդհանրապէս երկար փոր-
ձիւ կը ստացուի, Մատթ. Բ. 22-23:
Կուրին աշուրներուն մերձեանք (զըզ-
չիւ) և ծեփել կաւով, Մատթ. Թ.
29. Յովհ. Թ. 6, չի կրնար բժշկա-
կան կամ բուժիչ զօրութիւն մը
ունեցած ըլլալ:

“Կուրութիւն” բառը կը գործած-
ուի շատ անգամ փոխանակ ազգ-
տութեան կամ մորթութեան, Կա-
նաւանդ մը մեղանշական ազիտա-
թեան ի հոգեւորս, Մատթ. ԺԵ.
11. Բ Կորնթ. Գ. 4: Աստուծոյ
շնորհքը չարաշտ գործածելը կը
սաստկացնէ այս կուրութիւնը, Յովհ.
ԺԲ. 40: Երանիկ ապա որ կը սեռան
իրենց Նորութեամբն ի վեր քան զա-
մանայն իրենց փրկչին վրայ:

Կրակ, Ի Սուրբ Գիրս յաճախ կեց
է ընդ ներկայութեան Աստուծոյ,
զորօրինակ ի մերենին վառել և ի
յերինն Ահա, Ել. Գ. 2. ԺԹ. 18.
Ի ԺԲ. Սաղմոսին և յերգուն Ամբա-
կումայ: Երկրորդ գալստան Քրի-
ստոսի պիտի ըլլայ “բարեբաժ կրա-
կով”, Բ. Թեա. Ա. 8: Ի նոր կառ-
կարանի կրակն օրինակ կը բերուի
ցուցնելու Հոգւոյն Արդյ լուսաւորիչ
ուրախարար և սրբարար զօրութիւնը,
Մատթ. Գ. 11. Գործ. Բ. 3: Ղը-
կելով կրակ Կրիստոս ի պաշտեմբ ըզ-
գոհս, Աստուած կը յայտնէր շատ

անգամ թէ հաճեալ էր ընդ այնս, ինչպէս բրաւ Արեւի, Ծննդ. Դ. 4. Արարհամա, Ծննդ. ԺԵ. 17. Մանովէի, Դաւա. ԺԳ. 19, 20. Եղիայի, Գ. Թագ. ԺԲ. 38. և ի նաւակատիս խորանին և տաճարին, Ղևտ. Թ. 24. Բ Մնաց. Ի. 4. Այս նուիրական հուրը պահած էին քահանայք մեծ խնամով, Ես. 1. Ա. 9. Հին կրօնից շատերուն մէջ կրակը կը պաշտուէր, և զաղարկ կանցունէին ընդ հուր ի պատիւ Մողորայ, Գ. Թագ. ԺԵ. 17. Երեմ. Ե. 31. Եղեկ. ԺԶ. 21. ԻԿ. 37. Հրեայք, բաց յեփեղջ կերակուր, տարւոյն մէկ փոքր մասին մէջ միայն պէտք ունէին կրակի, Ոչ միայն վառարաններ, թանիր և հոնց, այլև իրենց սենեակները կը ցնուցանէին «կրակով», կրակարաններու մէջ, Երեմ. 1. 9. 22, 23. Ղուկ. ԻԲ. 56. Հրէից արգելեալ էր շաբաթ օրերը կրակ վառել, Ել. 1. Ե. 3, արգելք թերևս կերակուր եփելու միայն այն օրը, բայց Հրեաներէն շատերը ցարդ բացարձակ կ'առնուն այս պատուէրը, և ոչ իսկ այլազգի սպասաւորաց կու տան կատարել այս գործը: Մովսէս այս պատուէրով կ'ուզէր պահել ի ճրգեհէ կային ցորենը և ուրիշ բաներ ամառուան չոր եղանակին մէջ, Ել. ԻԲ. 6. Երկիրս պիտի աւերի կրակով, Բ Պետ. Գ. 7, և իբր ազգարարութիւն կըրնան համարուիլ այս աւերման Սոգոմայ Տրիդուութիւնը, բորբոքմունք հրարուի լերանց և սասանութիւնք որ յամառ պատահելով կը ցուցնեն թէ երկրիս կեդրոնը հանապաղ ի բորբոքման կայ:

Կրեակ, կղզի մեծ, զարդիո Գանտիս կոչեցեալ, Միջերկրական ծովուն մէջ, Բնակիչք նորա էին ի սկզբան, ինչպէս հաւանութեան է, ցեղ ինչ կաթիթորիմայ: Կրեակ հաշակեալ է ի Հոմերէ իբր հարկաբեկաբան: Որովհետև կղզին պատակ է ի ծովէ, բնակիչքն էին հմուտ նաւավարք, և անոնց նաւերը կ'երթային ամեն ծովեղբերայ երկիր: Էին նաև անուանի յաղեղնաւորութեան յարում կը կրթութունին ի մանկութենէ: Կրեայցիք էին մին և գրով սկսող երեք երկրներէն որ են կապագովկիա, Կիլիկիա

և Կրեակ, և որոց խորագրութիւնն առակ եղած էր առ Յոյնս: Ի հասարակաց խօսո «Կրեանալ» բառը կը նշանակէր օտել: և այս կ'արգարացնէ առաքելոյն ձախող նկարագիրն զԿրեայցացւոց մէջ էին հանապազմուտը, չարանքը, գառարկապորտը, բոտ վկայութեան Յոյն բանաստեղծին Եպիմենիդայ, Տիտ. Ա. 42, 43:

Կրեակ անուանի էր իբրև հայրենիք Միհոմայ օրէնագրի, և Սուրբ Գրոց պատմութեան մէջ նշանաւոր է, վասն զի կը յիշուի ի ճանապարհորդութեան Պոզոսի ի Հուովմ, Գործ. ԻԵ. Պոզոսի նաև հասաւ նախ Սաղմանա որ էր արեւելեան զլուի կղզւոյն, ապաւինեցաւ գեղեցիկ նաւահանգիստը, խորշ ինչ ի հարաւային կողման, յարեւելից Մագաւա գլխով: Յետ սակաւ միջո և հակառակ խրատուն Պոզոսի, նաւը գնաց ի Փիւնիկէ որ էր նաւահանգիստ ապահովագոյն Կրեակի արեւմտեան կողմը: Բայց հանգիստեցաւ սաստիկ հոգմոյ որ կը փչէր յարեւելից արեւելեան հիւսիսայն նաւատորմը ստիպուեցան տալ առաքատներն հովին որ նետեց նաւը Մալդա: Կը կարծուի թէ Պոզոս յետոյ ևս եկաւ Կրեակ, ի նաւակներն ի փոքրն Ասիա, Ա Տիմ. Ա. 3. Փիւնիմ. 22. Հոն հաստատեց եկեղեցիներ բոտ կարգաց Աւետարանին, և թողուց զՏիտոս հովուի պաշտօնով, Տիտ. Ա. 5:

Կրեակեա, -մէյե-ւ, օգնական Պոզոսի առաքելոյն, և հաւանականապէս մին յօթմանառուն աշակերտաց կը կարծուի թէ իւր պաշտօնը վարեց ի Գաղատիա, Բ Տիմ. Գ. 10:

Կրիսպոս, Բնդր-հէր, նախագահ էր Ժողովրդականոցին որ ի Կորնթոս, և դարձաւ քարոզութեամբ Պոզոսի, Գործ. ԺԲ. 8, և մկրտեցաւ ի նմանէ, Ա Կորնթ. Ա. 14:

Կրնատուրիւն, հոգաւ, բաւ յանդիմանական, արուած է հրեա միտ վարդապետաց ոմանց ի Փիլիպպէ, իբր լոկ մարմինը յապաւնոք, հակառակ ճշմարիտ թիփաւորութեան որ կ'ընէ նոր ասեղծուած ի Քրիստոս Յիսուս յարգարութիւն և ի արուրթիւն, Փիլիպ. 2:

Կօյիկ. Տեա Հոգաբաժնի:

Հարէլ, անփութիւն, երկրորդ որդի Ագամայ և Եւայի: Եղաւ հովիւ և մատոյց Աստուծոյ պատարագ իւր հօտերէն, մինչ եղբայր նորա Կայէն կրճատուցանէր ի պաղղայ երկրին: Աստուած նայեցաւ ի պատարագն Հարէլի, և ոչ ի Կայէնին. ուստի Կայէն պապանեց զՀարէլ առ նախանձուն, Ծննդ. Կ: “Հաւատով մատոյց Հարէլ լուսաղջն պատարագ քան զԿայէն, ” այրինքն, սիրտ նորա էր ուղիղ առաջի Աստուծոյ, և պաշտեց զԱստուած միամիտ հաւատով թեամբ հրամանացն Աստուծոյ: Անոր զոհ որ եղաւ հեղմամբ արեան՝ էր զՏհ ճեղատորի ապաշխարելոյ որ ապաւինեալ էր ի քառութիւնն սահմանեալ յԱստուծոյ: Ընդունելի եղաւ անոր զոհը, և Աստուած վկայեց հաւանականպէս, կրակով յերկնից: Այսպէս առաւ Հարէլ վկայութիւն թէ “արդար, էր, այն է արգարացեալ, Երբ. ԺԱ. 4: “Արեւի տարւնը” կը բողբոբէր վրժտինդութիւն, Ծննդ. Կ. 10, բայց Բրիտանոսի արեւը կ’աղաղակէ թողութիւն և փրկութիւն իւր ժողովրդեան համար, Երբ. ԺԲ. 24. Ա. Յովհ. Ա. 7:

Հարէլ կամ Արէլ է նաեւ յաւելուած այլեւայլ քաղաքաց անուններուն սկիզբը, և անատեն կը նշաւ նակէ խոսաւէտ, ճարտարչաւ:

Հագար, պատուար, աղախին Եգիպտացի ի տան Սարայի, Ծննդ. ԺԶ. 1, որ վառն զի ամուլ էր, տուաւ զՀագար հարձ Աբրահամին, որպէս զի անոր միջոցաւ ունենար որդիս, ըստ սովորութեան Արեւելեայց այնր ժամանակի: Հագարայ պատմութիւնը կայ Ծննդոց ԺԶ. ԺԷ. ԻԱ. գլխոց մէջ: Պօղոս առաքեալ այլաբանութեամբ զՀագար կը համարի առակ օրինակի Հրէից եկեղեցւոյն որ էր յաղաթութեան ծիսական օրինաց, ինչպէս որ զՍարա կ’առակէ ի ճշմարիտ եկեղեցին Բրիտանոսի, յաղաթան աղախնութենէ, Գաղ. Կ. 24: Հագարայ անունն ի մեծ

պատուի է առ Աբրահայի որ կը համարին թէ են սերունդք Հագարայ:

Հագարացիք, Ա Մնաց. Ե. 10, 20, սերունդք Հագարայ և Եւայի: Ի Սաղմոսին 29. 6, այլ անունը տրուած կ’երեւի Իսմայելացւոց մէկ մասին:

Հալուէ, ծառ արեւելոյն Հնդկաստանի, լինի բարձր իւր ութ կամ տասն ոտք, և կու տայ հոտ տնայր, Սաղմ. ԻԵ. 8. Առակ. Է. 17. Երգ. Կ. 14: Յոյնք Ագաղգոն կ’անուանեն ին այս ծառը կամ փայլը, որ յարգեաց կոչուեցաւ հալուէի փայտ, գրախտի փայտ, արծուոյ փայտ, այլովքն հանդերձ: Ըստ արդի բուսաբանից հալուէն երկու տեսակ է. մին կը բուսնի Գալից Զինա, Սիամ և ի Զին, և գուրս չի հանուիր: Ծառը կը պատմուի թէ է մեծ, ուղղորդ բունով և բարձր ստերով: Միւս տեսակը որ աւելի հասարակ է կը կոչուի Խոյ: Ի Հնդկաց. ծառը կը բուսնի Միլոքեան կղզիները: Տերեւները նման են տանձնեւոյ տերեւներուն: Ունի կաթնային հիւթ որ, երբ ծառը կը մեծնայ, կարծրանալով լինի խեղ անուշահոտ: Ծառին բունն է սոսեղ կամ հանգոյց հանգոյց, ծամածուռ և ընդհանրապէս սեղմէջ: Ըստ Հոմերի Եգիպտացիք չէր գարծածէին զհալուէն ի գիւղատաւութեան, և հիկոպեմոս բերաւ հալուէ խառնեալ ընդ զմնայ ի պատել զմարմին Տեառն մերոյ, Յովհ. ԺԺ. 39: Այս անուշահոտ նիւթն, ինչպէս կը տեսնուի, քիչ մը տարբեր է գեղազործաց հալուէէն, որ է խեղ դառնահամ, և կը հանուի սոսերին խոտէ մը:

Համաթ, Խոփ, մին յաւազաց Պարսից թագաւորին Ասուրբոսի: Մուրթբէ անուն Հրէէն վրժտիդրելու համար նիւթից բոլոր Հրէից ընջումը Պարսից տէրութեան մէջ, բայց նախախնութեամբն Աստուծոյ Եսթերայ միջամտութեամբ կորոյ թագաւորին շնորհքը, պատճառեղաւ իւր կործանմանը, և Հրէայք աղաքանքան վառնդէն: Համաթ կը կոչուի Ագաղացի, և որովհետեւ Ագաղ ընդհանուր անուն էր Ամաղ-

կացի Թադաւորաց, Հրեայք կը կարծեն թէ Համան անոնց ցեղէն էր: Թերեւս այս էր պատճառ անոր ատելութեանն Հրեից դէմ: Տե՛ս Ամաղեկացիք: Ամրոցջ ցեղեր կոտորել առ վրէժխնդրութեանն սովորութիւն է ցարդ յԱսիա, և արեւելեան երկիրներուն այցելութիւն ընող արդի ճանապարհորդաց վկայութիւնները կը հաստատեն և կը լուսաւորեն Համանայ սխալալութեան պատմութիւնը: Համանայ մահը եղաւ 485 ին նախ քան զՔր: Անոր պատահարը կը ցուցնէ թէ ամբարտաւանութեան ինչ հետեի կորուստ, թէ Աստուծոյ նախախնամութիւնը կ'ուզէ ամէն բան, և թէ պէտք է որ կորսուի Աստուծոյ թշնամին:

Համաքանում, Քրիստոսի երկինքելիլը տեսանիկ կերպով: Քրիստոս յետ յարութեան իւրոյ քառասուն օր ստէլ երեւնալով իր աշակերտներուն, ցուցուց անոնց յայտնապէս թէ արդարեւ կենդանի էր, և ապա Զիթենաց լեռք ասնելով զանոնք, անոնց առջեւ համբարձաւ երկինքը, ուր պիտի մնայ մինչև գայ միւսանգամ վերջին օրը գատել զկենդանիս եւ զմեռեալս, Գործ. Ա. 9, 11: Քրիստոսի համարձմանն ապացոյց է Հոգւոյն Սրբոյ գալուստը, Յովհ. Ժ. 2. 7-14. Գործ. Բ. Քրիստոս բուն մարդկային ընութեամբ համբաւնալով երկինք, յաղթեց փառք մահուան և դժոխաց, իրեն գլուխ իւր մարմնոյն որ է եկեղեցին: Մեկնեցաւ իւր աշակերտներէն օրհնելով զանոնք, և բազմութիւնք երկնային զօրաց գացին ի միասին և ողջունեցին զնա, Սաղմ. Ի. 9. Լիթ. 17: Քրիստոսի համարձմանէն յառաջ եկող արդիւնք են. համարձման վրայ օրինակաց և մարդարեւութեանց կատարումը, Քրիստոսի երանին առաջի Աստուծոյ վասն մեր իրեւ քահանայ, աւելի յայտնի և կատարեալ կերպով առնալն իւր բարձր պաշտօնը, մարդոց համար պարգեւներ ընդունելը, իւր ժողովրդեան համար ճամբայ բանալն յերկինս, Եբր. Ժ. 19, 20, և հաստատելն իւր սուրբութուն յոյր թէ յետ յարութեան մեռելոց պիտի համբաւանն երկինք, Յովհ. Ժ. 1, 2:

Հայելի, ի սկզբան կը շինուէր մետաղէ, մանաւանդ պղնձէ, Եւ. Լ. 8. Յոր. Լ. 15. 18, զոր հայեցնելով կը ձուլին բոլորած և, և յետ յղկելոյ և փայլեցնելոյ, կը կցէին ի նա զարդարուն մեղեխ (կրթ) մը: Այսպիսի հայելիք գտնուած են ի հին աւերակս Եդիպոսոսի:

Հայի, Յոր. Թ. 9, Հայերէն թարգմանութեան մէջ գործածուած է փոխանակ միոյ ի պայծառազոյն համաստեղութեանց հարաւային կիսազբնայի երկինք: Երբայեցերէն բառը որ է յեփլ, բայտ հմուտ մեկնաց և բայտ հին թարգմանութեանց, կը նշանակէ Օրիոն կոչուած համաստեղութիւնը, որ կը կարծուէր ժամանակաւ պատմաւ հոգմոց և մերկաց, ուստի և Վիրգիլիոս կը կոչէ «ամպրոպային Օրիոն»: Յորոյ Լ. 1. գլխոյն 31 համարը կապանք կ'ընծայէ այս համաստեղութեան, և այդ յարմար կու գայ յունական առասպելին զՕրիոն հակայէ, որ կ'ըսուի կապեալ յերկինս անմիտ կուռին համար աստուածոց դէմ:

Հայնայալիւն: Հայնայիւն է այն մարդը որ նախատինք կ'արձակէ Աստուծոյ և անոր ստորագրեաց դէմ, այսինքն այնպիսի յատկութիւններ կ'ընծայէ Աստուծոյ որ անարժան են աստուածութեան, և կամ կ'ուրանայ այն յատկութիւնները զորս ունի Աստուած: Մովսիսական օրէնքը մահ կը սահմանէ հայնայաց, Դեւ. Ի. 12-16: Հասարակ նշանակութեամբ հայնայիւն կը կոչուին այնպիսի մար-

գիկ որ յեւրոց, այսինքն պիղծ և տնարգական տիտղոսներ կու տան այլոց, Գ Թագ. ԻԱ. 10. Գործ. 2. 11.

Հոգւոյն Արքայ գէմ հայհոյութիւն, Մատթ. ԺԲ. 31, 32. Մարկ. Գ. 28. Ղուկ. ԺԲ. 40. Այս մեղքը կը գործէին Փարիսեցիք, որ իրենց համոզման հակառակ, չարութեամբ և յամառութեամբ Քրիստոսի հրաշքները և Հոգւոյն Արքայ գործը կ'ընծայէին դիւաց: Շատ անգամ կը հարցուի թէ միթէ ա՛յո էր Ա Յովհ. Ե. 16 "մահացու" կոչուած մեղքը, և միթէ մեր օրերն ալ կը գործուի՞. սա ստոյգ է թէ ով որ կը ծաղրէ օրէնքը և կրօնական պատուէրներ, կ'արհամարհէ Հոգւոյն Արքայ գործն ի սիրտ մարդկան, յամառութեամբ կ'անտարտէ Աւետարանին, կրնախառտ Քրիստոսնութիւնը և "Հոգւոյն պաշտօնը", այնպիսին սոսկալի մեղաց պարտական է, և արժանի է խապաւորուելու: Աստուծոյ շնորհքէն Մինչ ընդ հակառակն, մեծազոյն հայհոյիչ մը որ կը զգայ զեզլ և ապաշաւիւր մեղաց համար, և կուզէ խառնվանիլ զանից յոտս Փրկչին, թող չարաբովութիւն թէ պիտի կատարուի Քրիստոսի սա խոյր թէ, "Ան որ ինծի կու գայ՝ բնաւ դուքս պիտի չհանեմ":

Հայր, շատ անգամ կը նշանակէ նախնի, հիմնադիր կամ գառակ, ինչպէս Երմի. Գ. 20, 21. Յովհ. Բ. 56. Հաովմ. Գ. 16. Յովնէփ եղաւ հայր Փարաւանի, Երմի. ԻԵ. 8, իբրև անոր խորհրդականը և ինչամածուն: Առաւուած է Հայր մարդկան, իբրև Արարիչ նոցա, Բ Օր. ԼԲ. 6. Ես. ԿԳ. 16. ԿԻ. 8. Ղուկ. Գ. 38. Բայց որովհետև մեղքը կորուսինք որդիութեան իրաւունքը, Քրիստոսով միայն կրնանք կսել զԱռաւուած այն խանդաղատական անուամբ, "Հայր մեր", Յովհ. Ի. 17. Հաովմ. Բ. 15-17.

Առ նահապետազօր, հայրն էր տէր և գաւառաւոր իւր գերգաւառանին, և ունէր գրեթէ բացարձակ իշխանութիւն իւր ընտանեաց վրայ: Որդւոյ մը անհնազանդութիւնը կամ անարգանքը ծանր յանցանք էր: Ընդ օրինոք, որդւոց յանցանաց սմանք էին սփեր, ԵԼ. ԻԱ. 15, 17. Ղևա.

Ի. 9, և հայրը պարտական էր այնպիսի որդին մատնել հասարակաց ասեկի, Բ Օր. ԻԱ. 13-21. Տես և Մայր:

Հաճեցա՞մ. Գլխաւոր հանդերձք Երրայեցեաց էին շաղիկ և վերարկու: Կ'երևի թէ ասանցմէ կը բաղկանար ձեռք մը "փոխելու հանդերձք", Դատ. ԺԿ. 43, 49. Գործ. Թ. 39: Շաղիկը կառւէ էր և կը հագնուէր մարմին վրայ, էր մարմնոյն ձեռն յարմար, և ունէր բազում կներ տնցունելու տեղեր, երբեմն նաև լայն և բաց թեղանիք, և կը հասներ մինչև ծնկուրները, իսկ կանանց շաղիկը կը հասներ մինչև ի պնդւած: Շաղիկն էր երբեմն առանց կարանի փար անկեալ, ինչպէս էր Յիսուսինը, Յովհ. ԺԹ. 23: Իսկ վերարկուն էր կտոր ասուց իւր քառակուսի, երեք կամ չորս կանգուն երկայն և նոյն չափ լայն, որ մարմնոյն վրայ կ'առնուէր, և կը կապուէր կամ կը կռկուէր ուսերէն: Ով որ շաղիկով միայն էր առանց վերարկուի՝ երբեմն "մերկ" կը կոչուէր, Ես. Ի. 2-4. Յովհ. ԻԱ. 7: Վերարկուն կը ծառայէր երբեմն իբրև գոգ բան կրելու, իսկ աղքատաց համար անկողին էր գիշերը, ԵԼ. ԻԲ. 26, 27. Յու. ԻԲ. 6:

Այս երկու հանդերձից մէջոնք Հրեայք կը հագնէին երրորդ մը, որ էր հանդերձ երկայն և լայն, այն է պատմութեամբ կամ զարդգոմն ի կառւէ կամ յառուէ առանց թեւանեաց:

Գլուխը կը ծածկուէր ընդհանրապէս վերաբերուին մէկ մասովը, արեւին սաստկութենէն և անձրեւէ պաշտպանուելու համար, Բ. Թաղ. Ժ. 30. Գ. Թաղ. Ժ. 13. Եւթ. 9. 12. Բայց քահանայք կը գնէին տեսակ մը խոյր, զխանոց կամ սպարոշ նուիրական, Զկնի գերութեան Հրեայք, գէթ բազումք ի նոցանէ, սկսան կրել սպարոշ կամ փաթթոց սր ցարդ կը գործածուի յարեւել, կանայք կը կրէին պլեյպլ պարզ և զարդարեալ ծածկոց զխոյր, Դան. քողը մասն էր կանացի ազանելեաց կամ զարդուց, Ես. Գ. 49. Քողք պէսպէս էին, և քող կը կրէին ոչ միայն տմուսնոցեալ կանայք, այլև ամուրիք. քողն էր ընդհանրապէս նշան պարկեշտութեան, կամ հպատակութեան իշխանութեան սրանց, Ծննդ. Ի. 65. Ա. Կորնթ. ԺԱ. 3-40. Բայց երբեմն ծածկուելու համար, Ծննդ. Լ. 14.

Որովհետեւ Հրեայք չէին փոխեր իրենց զգեստուց ձևն, հակառակ արդի նորոգութեան, սովոր էին, ըստ չափոյ հարստութեան իւրեանց, շատ զգեստներ ունենալ ի պահեստի, Ես. Գ. 6. Զայս կ'ակնարկէ Քրիստոս, երբ կը խօսի զգանձուց զորս կ'ուտեն ցեցք, Մատթ. 9. 49. Յակ. Ի. 4. 2. Թէպէտ զգեստուց միօրինակ ձևը կը տէր դասեր, Երբայցեւոց պատմութեան այն բազմադարեան ժամանակին մէջ հարկաւ եղած է զգեստուց ձևի փո-

փոխութիւն, և միշտ պէսպիսութիւն և տարբերութիւն եղած է հանդերձից ի մէջ այլեւայլ աստիճանի մարդկան, մանաւանդ ազանելեաց նիւթոյն, հանգերձանաց և զարդուց կողմանէ, Հին դարերուն մէջ, մինչդեռ ընկերութիւնը վայրենի է բերաւ էր, անասնոց մորթերէն կը շինուէին հանդերձք, Ծննդ. Գ. 21. Եբր. ԺԱ. 37. Մանկ, անկանել և անզնաւորութիւն շուտով սկստն ծաղկիլ, Եւ. Լ. 25. Դատ. Ե. 30. Քուրճ կամ խարազն կը գործուէր այծի մազէ կամ սուռէ, ազնուագոյն հանդերձք էին տառէ, կառաւ, և Թերեւ նաեւ բամբակէ: Այս նիւթոց տարազագործութիւնն ընտանեաց մէջ և կանանց գործ էր, Առաք. ԼԱ. 13-24.

Մեծամեծ և հարուստք կը սիրէին սպիտակ հանդերձք, ուստի և սպիտակ հագնել նշան էր ընչեղութեան և բարեկեցութեան, Ժողով. Թ. 8. Հրեշտակաց համար կ'ըսուի թէ հաւած են համակ սպիտակ. այսպէս սպիտակ փայլուն հանդերձքք երեւցաւ նաեւ Տէրն մեր յայլակերպութեան, Մատթ. Ժ. 2. Նմանապէս ուրիշք կը նկարագրուին սպիտակահանդերձք, Յայտ. Ի. 9, 13, 14. Քրիստոսի առգարուութիւնը զոր հագած են՝ պայծառագոյն է քան հրեշտակացը:

Ազգ հանդերձք առ Եբրայեցիս էին քուրճ և խարազն, և գոյնն էր Թուր կամ սեւաւ, Ես. Ծ. 3. Յայտ. 9. 12. Որովհետեւ մարգարէք ապաշխարողք էին պաշտօնիւ, անոնց հանդերձք միշտ ոգաւորի հանդերձք էր: Այրիւ ևս էին գրեթէ միշտ Թուր գգեստ: Եբրայեցիք, ուրիշ գրացի ժողովրդոց պէս, կը հագնէին երբեմն նկարագրաւ հանդերձք մեծագոյն պէսպէս գոյնեղով, Դատ. Ե. 30. Տես նաեւ Ծննդ. Լ. 3, 23. Բ. Թաղ. Ժ. 4. 18, Թէպէտ այս համարներուն մէջ յիշուածն, ըստ սմանց, էր պարեզօտ երկայն թեղանդէկ, կապուտակ, կարմիր և ծիրանի յաճախ կը յիշուին. կապուտակը նուիրական գոյն էր: Նկարագրեալ, ազնեագործ յորինուած հանդերձք շատ յարգի էին առ Հրեայս, Դատ. Ե. 30. Սաղմ. ԻԵ. 14.

Կանանց հանդերձն այնչափ տարբեր չէր արանց հանդերձն որչափ է առ մեզ. բայց և այնպէս կար տարբերութիւն, և Մովսէս կ'արգելէ երկու սեռից փոխել իրենց հանդերձնէրն ի ձե կանացի կամ առնացի, Բ 0ր. 10. 11. 5. քանզի հանդերձն այս փոփոխման հետ ընդհանրապէս կից էր անհամեմատութիւն և քանի մը կուց պաշտօն: Եղայտն չէ թէ ինչ մասը կ'արգելու Մովսէս այլապէս խառն զգենուլ, այսինքն կտաւ և տար ի միասին անկուած, Բ 0ր. 10. 11. 5. հաւանականապէս վասն զի անպաշտ ազգաց հեթանոսական սովորութիւն էր այս: Ես. 46-23 համարներուն մէջ կը յիշուին յայնժամ մու չընէից կանանց զարդերը: Այս զարդերն էին պատմական, ոսկեհաւ բանկան, լոզիկ լայն փոզփոզեալ, գօտի, քող, ծամակալ հիւսկէն, գինգ և օղ, մանեակ, ապարանձան, մատանի և մեհակաղ, նաև շառաւիղ կօշիկներ և հայելի մետաղեայ: Գործ. 36. 12 համարին մէջ կը յիշուի նաև թաշկինակ և վարշամակ: Անդրազարտիք ևս կը գործածուէին, Եւ. 10. 42, բայց թերևս ոչ ընդհանուր: Տես Գօտի, Մատաթի և Հաղաթափ:

Առտաւածաշունչին պատմական գիրքերուն մէջ կը տեսնուի նաև թէ զան չին ժամանակներ անդամ հանդերձն ընծայ ընել սովորութիւն էր: Յովսէփ իւր եղբայրներէն իւրաքանչիւրին տուաւ մէն մի ձեւաք հանդերձն, և Բենիամինի՝ հինգ, Ես. 10. 16. 22. Նեեման տուաւ Գէեգիի երկու ձեւաք հանդերձն, Սաղմոն անգամ կ'ընդունէր հանդերձններ իրեն ընծայ, Բ Մնաց. 8. 24. Այս սովորութիւնը գեա կայ յարեւել, ինչպէս կը վկայեն ճանապարհորդք: Հարսանեաց հանդերձն առական մէջ թագաւորը կը սպասէր բոլոր հրաւիրաւորները հարսանեաց ուրախութեան վայելուչ հանդերձնը զարդարեալ անունը, Մատթ. 10. 11. 12. 13.

Հաղաթափ, քաղաք Եգիպտոսի, Ես. 1. 4, որ կը կարծուի լինել այժմու իհնէս, ի միջին Եգիպտոս առ Նեղոսի:

Հաղաթափ, ի Սուրբ Գիրս կը

նշանակէ գժտութեան պատճառները բառնալով միւսանգամ հաստատել ըարեկամութիւնը կամ համեմայնութիւնն ի մէջ երկուց անձանց, Ա թագ. 10. 4: Քրիստոս իւր եղբորը հետ գժտեալ անձին կը պատահէր երթալ հաշտուիլ անոր հետ, և խոստովանութեամբ և հատուցմամբ հանձնել զնա յառաջ քան զժտուցանելն իւր ընծայն կամ պատարագը, այսինքն զոհն առաջի սեղանոյն Առտուծոյ, Մատթ. Ե. 23, 24: Առտուծոյ հետ խաղաղութիւն ունենալու ևս աւելի կարեւոր գործին մէջ մեղաւոր մարդն իւր փրկութիւնն ապահովելու համար պարտի հաշտուիլ ընդ արդար Առտուծոյ: Այս հաշտութիւնը չի կրնար կատարուիլ բայց եթէ արեամբ Գառնն Առտուծոյ զօրութեամբ Հոգւոյն Արքայ, Հռովմ. Ե. 40. Բ կարեւ. Ե. 19. Եփես. Բ. 16:

Հաստատութիւն, Ես. 47, երկինց միջոցը որ անմիջապէս կը պատէ երկիրը: Հրեայք կը թուի թէ կը կարծէին հաստատութիւն իբր անհուն բիւրեղեայ կամար աստեղազարդ, որ կը կենայ երկրիս հեռաւոր սյուրաին կամ հորիզոնին վրայ շուրջանակի, իբրև անջրպէս ի մէջ գերին և ստորին շուրջ, և թէ անձերը կ'իջնէ անոր պատահաններէն կամ սահանքներէն, և հարկաւ պինգ և հոծ կը կարծէին հաստատութիւնը, Սաղմ. 36. 1. Ես. 10. 22: Սուրբ Գրոց նպատակը գիտնարար մեկնել չէ բնական երևոյթիները: Որովհետեւ Սուրբ Գիրքը կրօնը կը սորվէցնէ, ոչ թէ աստեղագիտութիւն կամ ընդհիսութիւն, պարտական չէր կամ խելով յայտնել արդի գիտնոց քըշգագոյն գիտերը. ուստի Սուրբ Գիրքը բնական իրաց և երևութից վրայ կը խօսի մարդոց սովորական լեզուաւ: Այս է մին ի պատճառաց յարց աղագոս Սուրբ Գիրքը առնէ գարու մէջ իմանալի եղած է ժողովրդեան:

Հաւար, 1. Գլխաւոր քաղաք ի հիւսիսային Փանան, որոյ թագաւորն Յարին, գաղապէն զօրք յաղթուեցաւ ի Յեռույ, Յես. 3. 1-13: Բայց Հաւար նորէն զօրացաւ և

ժամանակ մը նեղեց գիտարայեցան : բայց նուստնեցաւ ի խարայից : Սո-
ղոմոն ամբացուց այս քաղաքը որ
մնաց իսրայելի ձեռքը մինչև յար-
շաւանս թագադրութեալաւորաց, Յես-
թ. 36. Դատ. Դ. 2. Գ թագ. Թ.
15. Գ թագ. Ժ. 29. Շատ հեռի
չէր ի լճէն Մառնոն :

2. Գաւառ յԱրարիա, զոր յա-
ւեր գործուց Նաբոգոդոնոսոր, Ե-
րեմ. Խ. 28-33. Տեղն անծանօթ է :

3. Քաղաքը յերկրին Յուդայի և
Բենիամինի, Յես. Ժ. 23. Նէեմ.
ԺԱ. 33 :

Հաքա, Ա Միաց. Ե. 26, հաւա-
նականապէս երկիր լեւնային ի հե-
սիսային մասին Մարաց :

Հաքիւրապետ, Հառվմայեցի սպայ,
հրամանատար հարիւր զինուորաց :
Շատ հարիւրապետներ պատուով կը
յիշուին Նոր կտակարանին մէջ,
Մարկ. Ժ. 39. Ղուկ. Ի. 4-10,
մանաւանդ կռանելիս ազնուականն
և բարեպաշտն, առաջին պտուղ ի
հեթանոսաց առ Քրիստոս, Գործ.
Ժ :

Հաքի : Ամեն Հրեայ աշխարհիս
որ և էջէ կողմը պարտական էր հա-
տուցանել տարեկան հարկ կամ
տուրք կէս սիկլ, այսինչէ իբր հինգ
կամ վեց դահեկան, ի նշան գաւա-
նելոյ զԱստուած թագաւոր, և ի
ծախս սպասուց տանարին, Ել. Լ.
12-15. Զայս ակնարկելով բռած է
Քրիստոս, Մատթ. Ժ. 25, 26 հա-
մարեալուն խօսքը որոյ իմաստն այս
է. "Եթէ այս առաքը կ'առնուի յա-
նուն Հօր, ես որ Որդին եմ, ազատ
եմ անկէ : " Նոր կտակարանին մէջ
ուրիշ անգ մը հարկ կը նշանակէ այն
տուրքը զոր Հառվմայեցիք կ'առնուին.
Օտարաց և կապալաւորեց հարկ տա-
լու հարցման, Մատթ. Ի. 16-22,
Քրիստոս այնպիսի պատասխան մը
տուաւ, որ ոչ ոք կրնար ոչ իբր
ապոստոմբական և ոչ իբր հակառակ
հայրենադրութեան և աստուած-
պաշտութեան բամբասել : Հրեայք
կայսեր պատկերը գործելով գրամնց
վրայ, արգելամբ կը ճանչնային անոր
իշխանութիւնը : Քրիստոս կը իրա-
տէ ամեն մարդու առ իւրը, և ի
վեր քան զամենայն Աստուծոյ սրոյ :

գերազայն իշխանութիւնն ամեն բա-
նի վրայ յայտնի է, Ա կորնթ. Ժ.
31. Ա Պետր. Բ. 9, 13 :

Հաքն, բառ որ, յարգի մատե-
նագիրո, կը նշանակէ ընդհանրապէս
կին մարդ, որ առանց ամուսնութեան
կ'ապրի ընդ առն իրեւ կին նորա.
բայց ի Սուրբ Գիրս հոգի բառը կ'առ-
նուի ուրիշ մտօք, այսինքն կը նշա-
նակէ օրինաւոր կին, բայց երկրորդ
կարգի, Հարծը տարրեր էր ի բուն
կնոջէ այնու զի չէր հրապարակաւ
ամուսնացեալ, այլ լոկ խօսեալ էր.
չէր բերեր պաշտօտական կամ օժիտ,
և չունէր մասն ի տնտեսութեան
գերգաւառանին, Հարծը կրնար ար-
ձակուիլ, կամ ընծայիւք ետ զըր-
կուիլ, Ծննդ. ԻԱ. 14. Հայր մը
կրնար արտաքսել նաև հարծէ մը
ծնած աղայք, և շտալ նոցա մասն
ի ժառանգութենէ, Ծննդ. ԻԵ. 6.
Հարծ ունենալու մէկ պատճառը
ցուցուած է ի պատմութեան Ար-
րահամու և Յակոբայ, Ծննդ. ԺԶ.
Լ. Բայց հարծ ունենալ եղաւ ընդ-
հանուր սովորութիւն, և Մովսէսա-
կան օրէնքը չափ գրաւ այս սովորու-
թեան, Ել. ԻԱ. 7-9. Բ. Որ. ԻԱ.
10-14, բայց երբէք չվաւերացուց
զայն : Աւետարանը միւսանդամ հա-
տատեց ամուսնութեան նախկին օ-
րէնքը, Ծննդ. Բ. 24. Մատթ. ԺԹ.
5. Ա կորնթ. Ի. 2, և հարծ ունե-
նալը եղաւ իբրեւ պոռնկութիւն և
շնութիւն :

Հաքս : Տես Ամուսնութիւն :
Հաքսանիք : Տես Ամուսնութիւն :
Հաքսնիքի հաճախութիւն : Տես Համ-
գործ :

Հաքոզ, ազգիւր մօտ յեզրայէլ
և ի լեւան Գեղարուայ, Դատ. Է.
Բ թագ. Ի. 23 :

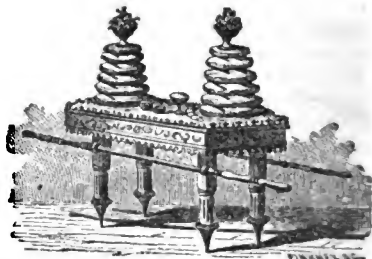
Հաց, բառ որ Սուրբ Գիրս կ'առ-
նուի յաճախ փոխանակ Կրօնայ առ
հասարակ, Ծննդ. Գ. 19. ԺԲ. 5.
ԻԲ. 20. Ել. Բ. 20 : Մանանայի կոչ-
ւածն է հոյ յերկնից, Ել. ԺԶ. 4 :
Հաց բուն և նախնական մտօք կը
ցուցնէ ընդհանրապէս պան ցորենի
այիւրէ. գարեհացն ընդհանրապէս
աղքատաց համար էր, երբեմն նաև
կեր ձիոց : Ցորենը կ'աղացուէր օր
ըստ օրէ փոքր քարեղէն երկաններով,

ալիւրը կը թրուէր փայտեղէն տաշտի մէջ, և կը թողուէր խմորիւ, Եւ. ԺԲ. 34. ՈՎ. Է. 4. Յետոյ կը շինէին նկան և կ'եփէին:

Նախին չընտայք հաց եփելու պէս. պէս եղանակներ ունէին. շատ անգամ կ'եփէին յանթեղի, գետնի վրայ. ի վերայ բոլորակ պղնձի կամ երկաթի ռաններու և կամ ի տապակի կամ ի թոնրի: Արարացիք և ուրիշ արևելեան ազգեր, ուր որ փայտ թիչ է, շատ անգամ կ'եփեն իրենց հացն ի մէջ երկու մեղմով վառած քաւորոյ, Բարւոյք է այսպէս եփած հացը, եթէ նոյն օրը կ'ուտուի, բայց հացին կեղևը սեւ է և այրած, և ունի ստկաւ ինչ ազրոյ հոտ: Այս յայտնի կ'ընէ Եղեկիելի Դ. 9, 45 համարը:

Երրայցիք, ուրիշ արևելեան ազգաց պէս, ունէին տեսակ մը թոնիր, որ էր նման մեծ թակուկի, ծակը կամ բերանն ի վերուստ. այս թոնրին մէջ կը վառէին կրակ: Երբ ազէկ կը տաքնար թոնիրը, կը խառնէին ալիւր ընդ ջրոյ, և ընելով խիւս կը ծեփէին թոնրին երեսը: Այսպէս հացը կ'եփի իսկոյն, և կը թափի բարակ իրէն նշխար, Ղևտ. Բ: Հաց կ'եփէին նաև ծեփեալ կամ բռեալ գետնափոր խռառաց մէջ: Այս փառն մէջ կրակ կը վառէին, և երբ ըստ բաւականին կը տաքնար փռուր, փառն ներքին երեսը կը փակցնէին բարակ շօթեր որ իսկոյն կ'եփէին: Մեծ քաղաքաց մէջ կոյին հասարակաց փռուք, և հացարարք արուեստիւ, Երեմ. ԼԷ. 21. ՈՎ. Է. 4:

Որովհետև չընտայք ընդհանրապէս բարակ հաց կը շինէին, ի ձև տափակ շօթի, գանակով չէին կտրեր, այլ կը բրգէին կամ կը բեկանէին, Ոգր. Դ. 4, ուտող ուղորական եղած է ի Սուրբ Գրիգոր բռել «բեկանել հաց», այսինքն սեղան նստել կերակուր ուտելու: Նոր կառակարանին մէջ «բեկանել հաց», կ'ըսուի Տերունական ընթրիքը կատարելու: Տես Ուտել: Առաջաւորութեան հաց, Երբ. հաց ետեաց, էր հացն նուիրելու Աստուծոյ յաւաւոր շարաթուց սպիկզէն սեղանին վրայ որ կը կենար Արքու-

ՄԵՂԱՆ ԱՌԱՋԱՌՈՐԻԹԵԱՆ ԱՅԹԻ

թիւն կոչուած տեղը, Եւ. ԻԵ. 30. և էին երկոտասան շօթ քաղարջ ազիւ և կնդրկով, Ղևտ. Բ. 13. ԻԴ. 5-9: Ոչ ոք բաց ի քահանայից կրնար բոտ օրինի ուտել առաջաւորութեան հացէն. բայց և այնպէս Դաւիթ Արիմելէք քահանայապետն ինդրեց և առաւ այն շօթերէն և կերաւ ի հարկին առանց խղճելու, Ա. Թագ. ԻԱ. 4-6. և Տէրն մեր Դաւթի այս գործը կը յիշէ արգարացնելու համար իւր աշակերտները որ ցորենոյ հատկեր կորզելով կերած էին յաւուր շարաթու, Մատթ. ԺԲ. 4-4:

Հաւ. Հաւան խնամքն ի պաշտպանել իւր ձագերը բաղէներէ և ուրիշ յափշտակիչ թաշտաններէ գեղեցիկ օրինակ է փրկչին գործով խնամաց առ ժողովուրդ իւր, երբ անոնք նշաւակ են հրապուրանք յափշտակող գիւնի և այլոց փռանգաց, Մատթ. ԻԳ. 27. ԻԴ. 22: Հասարակ ընտանի հաւը յաճախ չի յիշուիր ի Սուրբ Գրիգոր, Մարկ, ԺԳ. 35. ԺԴ. 30. Ղևկ. ԻԲ. 24. Բայց զարգիս հաւ և հակիթ աւելի կը գործածուին յԱսորիս քան ուրիշ որեւիցէ ուտելիք որ չէ անկային:

Հաւալուս, թռչուն շատակեր ջրային, երբեքն երեսմովին կը յոյժ և կը գաղթէ: Կը գտնուի ջերմ երկիրներ ինչպէս հասարակածի կողմերը նաև Եգիպտոս և Պաղեստին: Մեծութեամբ գրեթէ հաւասար է կարապոյ, նաև ձևով և գունով կը նմանի անոր: Կարճ փետուրներն են գորշագոյն սպիտակ, երկայնները՝ սև: Նշանաւոր մասն է լայն և տափակ կտուցը հնգետասան մաս երկայն, և իզին կացին տակ

բառից ուր կը պահէ կերակուր, որ
ե կը ըսուի թէ կ'առնու մինչեւ հնգե-
աասան քաշ: Երբ այս քառիկը պա-
րապ է, չի տեսնուիր, բայց երբ կը
լնցուի, շատ զարմանալի կ'երևայ,
Հաւայուսը ծղլլ, անհոգ և ախուր
թաշուն է, և ձայնը խիտ և անա-
խարժ է, Սազմ. ՁԲ. 6: Ձագերն իրենց
մօրը կոցէն կ'առնան կեր. և այն
առավոտեան աւանդութիւնը թէ հա-
ւայուսը կը ցաւ իր կուրծքը որպէս զի
ձագերը կերակրէ արեամբ՝ աստի ե-
լած կը թուի: Նաեւ հաւայուսն կը-
տուցը որոյ ծայրը սառածիկ, ծաած
և կարմիր է և կը հանգչի սպիտակ
լանջացը վրայ, թերեւս արիւնած կար-
ծել ասուած է կուրծքը:

Հաւախօս: Այսպէս կը կոչուէր
երբորդ պահ գէշերայն, Քրիստոսի
ժամանակ: Տես ժամ:

Հաւատարմիւ: Այսպէս կը կոչուին
ի Սուրբ Գրքի ճշմարիտ Քրիստոնե-
այք, ցուցնելու համար անոնց վըս-
տահութեան արժանի և անյողգող-
քրիստոնէական բարքը, Գործ. ԺԶ.
15: Ա կորնթ. Դ. 17: Եփես. Զ.
21: Կոր. Դ. 9: Ա Պետր. Ե. 12:
"Հաւատարմիւ խօք" կը նշանակէ
այն որ չի կրնար ոտւտ յանգիման-
ուիլ, Ա Տիմ. Ա. 15: Բ Տիմ. Բ. 11:
Հաւատարմութիւն Եհովայի ան-
ոտճան ստորագիւցած մէն է, որ և
կատարեալ կ'ընէ թէ՛ անոնց վստա-
հութիւնը որ կը հաւատան Եհովայի
խօսքին և կը վստահին անոր խոտ-
մանց, և թէ՛ անոնց անյուստութիւնը
որ կ'երկման անոր խօսքէն և չեն

հաւատար անոր սպառնալիցայք, Բ
Որ. Է. 9, 10: Թաւ. ԻԳ. 19: Սազմ.
ՁԲ. 33, 34: Եբր. Ժ. 23:

Հաւատք է բնգունել բան մը զոր
կը հասկնանք թէ ճշմարիտ է: Կրօ-
նական հաւատք է բնգունել աստ-
ուածային յայտնութեան և այն
յայտնութեամբ ցուցուած զիպաց և
վարդապետութեանց ճշմարտութիւ-
նը: Այս հաւատքը կրնայ լոկ պատ-
մական ըլլալ, առանց ամենեւին ազ-
գեցութիւն ընելու մեր բարոյից և
վարուց վրայ: և անտանն մեռեալ
հաւատք է, զոր գե.ք ևս ունին:
Բայց կենդանի կամ փրկարար հա-
ւատք ոչ միայն իրրեւ ճշմարիտ կը
ճանչնայ կրօնից մեծամեծ վարդա-
պետութիւնները, այլև կ'ընդունի
զանոնք սրտիւ և յօժարութեամբ.
և այսպէս է աղբիւր միամիտ հնա-
զանգութեան կամայն Աստուծոյ, և
կը տեսնուի ի բարս և ի վարս մար-
դոյն: Հաւատք ի Քրիստոսն է շնորհք
զոր Հոգին Սուրբ կը գործէ մարդուն
որայն մէջ. շնորհք՝ որով կ'ընդունինք
գրիստոսն իրրեւ մեր Փրկիչը, մեր
Մարգարէն, Քահանան և Թագաւո-
րը, և կը սիրենք զնա, և կը հնա-
զանգինք անոր: Այս կենդանի հա-
ւատքն ի Քրիստոսն է միջոց փրկու-
թեան, ո՛չ վարձատրելի, այլ իրրեւ
գործիք: Առանց այս հաւատոյ չիք
մեղաց թողութիւն, և ոչ սրբու-
թիւն վարուց. և անոնք որ արդա-
րացեալ են հաւատով, կ'ապրին և
կը քալին հաւատով, Մարկ. ԺԶ.
16: 8ովհ. Գ. 15, 16: Գործ. ԺԶ.
31: Ա 8ովհ. Ե. 10:

Հշմարիտ հաւատքն է շնորհք էա-
կան և աղբիւր քրիստոնէական կե-
նաց: Անով կը յաղթէ Քրիստոնե-
այն աշխարհի, մարմնայ և գիւնի,
և կ'ընդունի արարարութեան պոսկը,
Բ Տիմ. Դ. 7, 8: Այս հաւատայ
զօրութեամբ արժանաւոր մարդիկ ի
հնումն գործեցին զբանջելոյ, Եբր.
ԺԱ. Գործ. ԺԴ. 9: Ա կորնթ. ԺԳ.
2: Աստուած կ'օգնէր անոնց երբ
բան մը կ'ընէին բոտ հրամանի Ամե-
նակալին, Մատթ. ԺԵ. 20: Մարկ.
Թ. 23: ԺԱ. 23, 24: Հաւով. Ա. 8
համարին մէջ, հաւատք կը նշանակէ
գործ հաւատով ցուցուած, կատա-

րելով ամէն պարտականութիւն ի գաւանդութեան հաւատով:

Հաւօր-յայիք, Յայիբի գիւղեր, գաւառ. Գաղաղապու մէջ, ուր կային երեսուն գիւղք կամ ավանք որ կը վերաբերէին երեսուն որդւոց Յայիբի, գաղաղապու իւրաքիչէ, Թու. ԼԲ. 41. Դատ. Ժ. 3, 4:

Հէքաճառ: Հրեայք այս անունը կու տային այն ամենուն որ բնգունած էին Մովսիսի օրէնքը: Հրեութիւնն ընդունող այլազգիք կը կոչուէին օտարական (եկամուս, նորահաւատ): Յորմէ հետեւ աւետարանն սկսաւ քարոզելու, ճշմարիտ հրօքին սկսաւ տարածուիլ առ ամենայն ազգս: Աստուած որ խոստացած էր բերանին ի հաւատաւ առաւելութեամբ շնորհաց՝ կառարեց իւր խոստումը, այնպէս որ Քրիստոսնեական եկեղեցին կը բազկանար գլխաւորապէս հաւատացեալ Հեթանոսներէ, քանզի իւրեց առանձինշնորհութեանց վրայ հղարտացեալ Հրեայք չճանչցան զՔրիստոս իւրեւ Մեհիա եւ Փրկիչ: Պօղոսի թուղթերուն մէջ Հեթանոք կը կոչուին ընդհանրապէս Յոյն, Հռոմէ. Ա. 44, 46. Ա կորնթ. ԻԱ. 22, 24. Գաղ. Գ. 28: Նշոյնպէս Ղաւ կասու գրուածներուն մէջ, Գործ. ԺԱ. 20. ԺԲ. 4: Պօղոս շատ անգամ կը կոչուի Առաքեալ Հեթանոսաց, Գաղ. Բ. 8. Ա Տիմ. Բ. 7, վասն զի առաւելապէս Հեթանոսաց քարոզեց Պօղոս, ուր Պետրոս եւ միւս առաքեալք քարոզեցին մանաւանդ Հրեան, եւ կոչուեցան Առաքեալք Թուլփոտութեան, Գաղ. Բ. 8:

Հիթանոս բառի: Յոգեպոս կ'ըսէ թէ տաճարին գաւթին մէջ կար միջնորդ կամ վանդակապտան, կրթութիւն չափ բարձր, Յունարէն եւ Լատիններէն վերնագրով թէ օտարականաց արգելեալ էր մօտ երթալ սեղանին, Եփես. Բ. 14: Տես Տաճար:

Հիթանոս (աշխարհ) Իզմիլէր, Եմնդ. Ժ. 5, կը նշանակէ զՓոքրն Ասիա եւ բոլոր Եւրոպա, որոյ բնակիչք էին Յայիբի սերունդէն:

Հեթանոց, գործի հոռելոյ զգրեան: Առ արեւելեայն Հեթանոցք երկու տեսակ է. մին ի ձե երեք կամ

չորեքժանոյ, եւ ունի չորս ոտք երկայն մեղէի (կոթ). ասով ցորենը կը հոսուի, այսինքն կը արուի հազմոյ, որպէս զի յարգը կամ լ'ընդը մեկդ երթալ. միւս տեսակն այնպէս շինուած է որ հոգ կ'հանէ երբ օդը հանգարտ է, Եւ. Լ. 24: Հեթանոցով ցորեն մարբելը գեղեցիկ օրինակ է ի սպառ անշատման արգարաց ի մեղաւորաց յաւուր գաղաղապանին ի ձեռն գերազգից գաղաղաւորին Քրիստոսի, Երեմ. ԺԵ. 7. Մատթ. Գ. 12: Տես եւ կալ:

Հեղի, քահանայապետ Հրէից, առաջինն՝ Իմամմարայ ցեղէն, Աթաղ. Բ. 27: Հեղի նաեւ քառասուն տարի գաղաղաւորութիւն բրաւ իւրաքիչի, եւ անուանի էր բարեպաշտութեամբ եւ վաստակով, բայց մեղադրելի յոյժ վասն անհոգութեան իւր որգիւրը կըթելու: Այս պատճառաւ Աստուծոյ պատուհաւը եկաւ անոր տանը վրայ, Աթաղ. Գ. 41-48: Փղշտացւոց դէմ պատերազմի մը մէջ ինկան երկու որդիքը եւ իւրաքիչ յաղթուեցաւ: Հեղի լսելով նաեւ տապանակին գերի ինչալը՝ մեռաւ կաթնուած, Աթաղ. Գ. 1: Աստուծոյ պատանալիքն իրապէս կատարուեցաւ Արիամարայ օրով: Տես Արիամար:

Հերմուտոնուրիւն: Առաջելոց թուղթերուն մէջ այս բառը կը նշանակէ ազանդ կամ կուսակցութիւն եւ կը ցուցնէ յամառ կամ ապստամբ ոգի, ինչպէս նաեւ մոլորութիւն ի հաւատոյն եւ ի բար, Ա կորնթ. ԺԱ. 19. Բ Պետր. Բ. 4: Առաջին դարէն ետքը հերմուտ բառը սկսաւ նշանակել մոլորութիւն միայն ի վարդապետութեան:

Հերմա, Բարթոլ, առաջելեալ աստուած հին Հեթանոսաց, պատգամաւոր աստուածոց, եւ պաշտպան գալութեան, ճարտարախօսութեան եւ վաճառականութեան: Յոյք Հերմէս, այսինքն Թարգման անունը տուին անոր, վասն զի կը համարէին զնա թարգման կամոց գից: Հաւանականապէս այս էր պատճառ որ Լիւստրացիք Հերմէս կործնեցին զՊօղոս եւ կամեցան զոհել անոր, երբ տեսան որ ի ծնէ կազը բժշկեց, եւ զի

Պօղոս կը քարոզէր ճարտարիտութեամբ . իսկ զհառանարատ համարեցան Դիոս, վասն զի Բառնարատ պատկառելի էր գիմօք, Գործ . ԺԴ . 11, 42 :

Հերմագրիես և Փիզեղաս, գործակիցք Պօղոսի ի Փորթի Առիա, բայց թողուցին զնա անոր երկրորդ բանտարկութեան տառնն ի Հռովմ, Բ Տիմ . Ա . 15 :

Հերմոն, բարձր լեռ Պաղեստինու հիւսիսային արևելեան սահմանը . կը կոչուի նաև Աթոն, Բ Օր . Գ . 8 . Դ 48 : Հերմոն էր մասն Անդի Լիբանանու գոտւոյն, հան ուր կը սկսի արևելեան ցածադէպի ճիւղը, Դամասկոսի լայնութենէն ստեղծու ինչ ի հարաւ, և երթալով դէպ ի հարաւ կը վերջանայ Գալիլեայի ծովուն լիւրջն արևելեան կողմը : Այս շրջութան կը կոչուի զարդիս ձեպէլ Հէյշ : Հերմոն լեռ կը կարծուի լինել այժման ձեպէլ . էշ Շէյխ, որոյ բարձրագոյն գագաթը քան սրելից լեռ բարձր է Ալտարի, կը հասնի մինչև մշտնջենաւոր ձեան կամ սառուցի սահմանը, տասն հազար սոր ծովէն վեր :

Հերմոնի պատկերը տես Մատոն բառին տակ : Հաքքէթ որ զՀերմոն տեսած էր բլբէ մը ի հիւսիսայ հազարեթի կը նկարագրէ այսպէս . “Լեռը չէր տեսնուէր, բայց երբ քիչ մը բարձր ելանք, յանկարծ երեցաւ այնպիսի պերճութեամբ որ նկարագրել անկարելի է : Փան զամենայն շրջակայ տեղին բարձր էր : Մաքուր և վճիռ օդը մօտ կ’երեցնէր լեռը, թէ և բուն լեռ մզմունքով հեռուն էր : Լեռան գագաթը և կողերը ծածկող միւշը, որպէս թէ արծաթէ հանդերձ հագած էր, կը փայլէր արեգական ճառագայթներէն : Այն վայրկենին երեցաւ ինձ Հերմոն ոչ իբրև մերկ զանգուած հոգոյ և քարի, այլ կենդանի և ոգւոր : Կը կենոր ծամբաւ վոյտ խոտանակի, իբր հկայ ճոր երկնարեմ, առուցեալ ամբարտաւանութեամբ իր զօրութեան և պերճութեան վրայ : Զգացի Մազմունքուին այն այլարանակալն խօքքն ծամարաութիւնը թէ, “Հիւսիսը ու հարաւը գուն

տեղծեցիր . Թարօր ու Հերմոն քու անուանդդ կը ցնծան, Սաղմ . 2Թ . 42 :

Հերովդեստան, կուռակից Հերովդի Անդիպայ, Մատթ . ԻԲ . 16 : Մարկ . Գ . 6 : Այս Հերովդէս հարկատու և հպատակ էր Հռովմայեցւոց, ուստի կուռակիցը նորա կը պնդէին թէ արծառն էր հարկ տալ կայսեր, իսկ փարիսեցիք հակառակը կը պնդէին : Հերովդեստանց կարծիքը կը լուսաւորէ Մատթէի ԻԲ . 16 համարը :

Հերովդէս, և անուն Իշովմայեցի չորս թագաւորաց որ տիրեցին բոլոր Հրէաստանի կամ անոր մէկ մասին, ընդ իշխանութեամբ Հռովմայեցւոց, և կը յիշուին նոր կատարանին մէջ :

1. Հերովդէս մեծ, Մատթ . Բ . Դ աւ . Ա . 5 : Էր որդի Անտիպատրոսի Եշովմայեցւոյ, որ էր մտերիմ Յուն լիսի կեսարու : Հնգետասանամայ էր Հերովդէս, երբ կարգեցաւ իր հօրմէն կուսակալ Գալիլեայի, Հիւրկանոսի Բ : ի ժամանակ որ անտանն իշխան էր Հրէից ազգին, մինչդեռ եղբայր նորա Փասայէլ մինչդէռ իշխանութիւնն ունէր Հրէաստանի վերայ : Անտանինոս յետոյ հաստատեց զանոնք այն պաշտօններուն մէջ, չորրորդապետի տիտղոսով, իբր 41 ին նախ քան զԳր : Հիւրկանոսի եղբայրն Արիստորուզոս հակառակած էր միշտ Հիւրկանոսի, յետոյ Արիստորուզոսի որդին Անտիգոնոս սկսաւ հակառակիլ Հերովդի, և օգնական ունէր զՀրէայն : Ի սկզբան յաղթութիւն չգտաւ, և Հերովդէս հանց զնա երկրէն գուր, բայց օժանդակութեամբ Պարթևաց հուսկ ուրեմն յաղթեց Հերովդի, և տիրեց բոլոր Հրէաստանի, իբր 40 ին նախ քան զԳր : Սակայն Հերովդէս փախաւ ի Հռովմ, և հոն առնլով Հրէաստանի թագաւորութիւնը ձեռամբ Անտոնինոսի, զօրք ժողովեց և յաղթելով Անտիգոնոսի առաւ զԵրուսաղէմ և ջնջեց Մաղբայեցւոց ցեղը, 37 ին նախ քան զԳր : Ակախնի կուռէն ետքը, ուր պաշտպան նորա Անտոնինոս յաղթուեցաւ, Հերովդէս միւսեցաւ ի կողմն Հոկաւիտոսի և հաստատուեցաւ իր իշխանութեան

մէջ, Հերոփէտ ջանաց շահել Հրէից սէրը, նորոգելով և զարգարելով տաճարը, (անս Տաճար) և շատ քաղաքներ հիմնելով կամ ընդարձակելով: Բայց Հրէից կանխակալ ատելութիւնն օտար լծոյ գէժ ևս աւելի ոտատկացաւ, երբ Հերոփէտ եմոյծ հնգամեայ խաղերն ի պատիւ Կայսերի, և Թատրոններ և կրկէսներ շինեց յԵրուսաղէմ: Բայց մանաւանդ Հերոփէտ անագորոյն բարքն ատելի բռաւ զնա Հրէից: Հերոփէտ ոպանեց իւր կինը Մարիամն, և անոր երկու որդիքն, Աղէքսանդր և Արիստարկոս: և երբ մեռնելու վրայ էր, հրամայեց իւր հպատակներուն երեւելիներէն շատերը գնել Նրիբովի բանտը, և խոտուժ առաւ քրոջմէն զանոնք ամէնքն ոպանել տալ, երբ ինք հոգին փէր, որպէս զի, ինչպէս կ'ըսէր, արտասուք Թափուէին ի մահուան Հերոփէտ: Բայց այն խոտուէն ի գործ չգրուեցաւ: Հերոփէտ որդին Անտիպատրոս ոպանուած էր, վասն զի գաւ գործած էր Թուճաւս: Բէլ իւր հայրը, և հինգ օր ետքը մեռաւ: Հերոփէտ յամի ՏՅ. 2, վաթսուոնեւթամայ, թագաւորելով երեսուն և եօթը տարի: Հերոփէտ թագաւորութեան ատենը ծնաւ Յիսուս Բեթլէհէմ, և Հերոփէտ, իւր կառկածոս բնութեան համեմատ, և զՅիսուս կործնելու համար, հրամայեց կոտորել Բեթլէհէմի մէջ ծնած բոլոր տղայք երկու տարուքն վար, Մատթ. Բ. 16: Եւսե Մակարիոս կը յիշէ այդ գեղքը: Ետն մահուան Հերոփէտ, անոր թագաւորութեան կէսը, այսինքն՝ Հրէաստան, Իշգովմէա և Սամարիա, արուեցաւ անոր որդւոյն Արքեղայոսի, ազգապետի անիպոսով: Իսկ մնացեալ կէսը արուեցաւ միւս երկու որդւոցը, Հերոփէտ Անդիպպոյ և Փիլիպպոսի, չորրորդապետի անիպոսով: Հերոփէտ Անդիպպոյ առաւ Գալիլէայի և Պերէայի գաւառները, և Փիլիպպոս՝ Բատանէա, Տրաքոնիտիս և Աւրանիտիս:

2. Հերոփէտ փիլիպպոս: Տես փիլիպպոս:

3. Հերոփէտ Անգիպպոս, Ղուկ. Գ. 1, էր որդի Սեծին Հերոփէտ, ա-

նոր Սամարացի կնիքն Մաղթակեայ, և հարազատ եղբայր Արքեղայոսի, որոյ հետ կրթուած էր Հռոմ: Հորը մահուանէն ետքը, Օգոստոս կայսր կարգեց զնա չորրորդապետ Գալիլէայի և Պերէայի, այսինքն հարաւալին մասին երկրին, յարեւելց Յարգանանու, Ղուկ. Գ. 1, ուստի և երբեք կը կոչուի ընդհանուր անուամբ թագաւոր, Մարկ. 2. 14: Քրիստոս, իրրե Գալիլէացի, էր ընդ իշխանութեամբ այս Հերոփէտ, Ղուկ. ԻԳ. 6-12: Հերոփէտ Անգիպպոս առաւ նախ կին Արարացի թագաւորին Արեսայ գուտարը: Բայց յետոյ սիրահարելով Հերոփէտ, որ անոր եղբորը Փիլիպպոսի կինը, և միւս եղբորն Արիստարկոսի գուտարն էր, արձակեց իւր առաջին կինը, օտրպէց զՀերոփէտ թողուլ իւր այլը, և կապուեցաւ անոր հետ: Հերոփէտ թելադրութեամբ Հերոփէտ գընաց յետոյ Հռոմ՝ ինչպէս պատիւ և տիտղոս թագաւորի: Բայց հին ամբաստանուելով առաջի կալիքուլայի, բոս թախանձանաց իւր եղբորորդւոյն Հերոփէտ Ագրիպպայ, եղբոր Հերոփէտի, արտարուեցաւ Ղուգդուսն (այժմ Լիւն) ի Գալիլիա, յամի ՏՅ. Իր 11 ին, և անոր իշխանութեան գաւառները արուեցան Հերոփէտ Ագրիպպայ: Հերոփէտ Անգիպպոս էր որ զՅովհաննէս Մկրտիչ զիտաւել տուաւ, Մատթ. ԺԳ. 1-12: Մարկ. 2. 14-29: Այս Հերոփէտ էր նաև, ինչպէս կ'երեկ, հետեւող, կամ գէթ բարեկամ Սաղուս կեցող աղանդոյն, Մարկ. Բ. 15: Բազմատե Մատթ. ԺԶ. 6: Տես Հերոփէտն:

4. Հերոփէտ Ագրիպպոս Մեծ կամ Ա., Գործ. ԺԳ. ԻԳ. 35, էր Թոմն Հերոփէտ Մեծի և Մարիամնայ, և որդի Արիստարկոսի որ սպանուեցաւ իւր մօր հետ բոս հրամանի չօրն: (Տես վերադոյն, Հերոփէտ Ա.) Երբ կալիքուլա կայսր եղաւ, Ագրիպպոս հանուեցաւ բանտէն ուր գրած էր զնա Տիբեր, և ընկաւաւ կայսրէն, յամի ՏՅ. 38, թագաւոր յորջորջում, միանգամայն այն գաւառները որ կը վերաբերէին անոր եղբոր, Փիլիպպոսի չոր-

բորդապետի, (տես Հերովդէս Ա.), նաեւ Լիւսանէպայ չորրորդապետի: (Տես Արիւնեացիք), Հերովդէս հաստատուեցաւ յետոյ այս վերջոյն երկիրներուն մէջ ի կողակայ, որ և յաւել տնոր իշխանութեան վրայ Յուդայի և Սամարիոյ այն մասերը որ առաջ կը վերաբերէին ասոր հաւան Հերովդի Մեծի, յամի ՏՆ. 43. Հրէից հաճոյ ըլլալու համար Հերովդէս Ագրիպպոս սկսաւ հալածել զՔրիստոսնայս: Բայց կը թուի թէ աւելի բան չկրցաւ ընել բայց միայն սպաննել տալ զՅակիրոս, և բանտարկել զՊիլատոս, քանզի յետ սահաւոց մեռաւ յանկարծ և յարաչար ի կետարիւս յամի ՏՆ. 44. Գործ. ԺԲ: Յովսէփոսէ կը կոչուի լոկ Ագրիպպոս անուամբ:

5 Հերովդէս Ագրիպպոս կըրտ տըր կամ Բ., Գործ. ԻԵ. 26, էր որդի Հերովդի Ագրիպպայ Ա. յ, և կըթուեցաւ ի Հռոմ, ընդ խնամով կողակայ կայսեր, չորը մահուան առնէր, երբ եօթնեւտասնամայ էր, կայսրը փոխանակ չորը յաջորդ ընելու զՀերովդէս Ագրիպպոս, ըրաւ թագաւոր Գազիիսի որ անոր չորեքրորը Հերովդի կը վերաբերէր: Յետոյ Հերովդէս հանուելով Գազիիսէն, թագաւոր տնտնտնով առաւ այն գաւառացի կառավարութիւնը զոր ունէր առաջ անոր հայրը, այսինքն՝ Բատանէա, Տրաքոնիտիս և Արիւնիսէ կոչուած գաւառաց, առ որոյ յաւելան յետոյ սարիշ քաղաքներ: Այս Հերովդէս Նոր կոչուեցանին մէջ և ի Յովսէփոսէ կը կոչուի լոկ Ագրիպպոս: Փոխտոս ասոր առջև հանեց զՊոզոս, Գործ. ԻԵ. 43. ԻՁ: Ագրիպպոս մեռաւ Տրաքոնիտիս կայսրութեան երկրորդ տարին, ի հասա. կի եօթնասնու եւ մօտոյ:

Հերովդէս, Թաւն Հերովդի Մեծի և Մարիամայ, զուտոր Արիստոբուլոսէ և քսյր Հերովդի Ագրիպպայ Ա. յ, Զառաջինն սմուսնացաւ իւր չորեքրորը Փիլիպպոսի հետ, բայց յետոյ թողով զնա կապուեցաւ անոր եղբորը Հերովդի Անդիպպոս հետ: Այս Հերովդէսի թելադրութեամբ դիւանսկ սուսա Հերովդէս Անդիպպոս զՅովսէփոսէ Մկրտիչ, քանզի Հերով-

դիս սի ունէր Յովսէփոսէս որ համար ձակութեամբ կը յանդիմանէր զՀերովդէս կին ընելուն համար զնոյն Հերովդիս որ անոր եղբորը կինն էր: Երբ Հերովդէս Անդիպպոս աղաքաւեցաւ ի Լիւս, Հերովդիս զնաց անոր հետ, Մատթ. ԺԴ. 3, 6. Մարգ. 2. 17. Ղուկ. Գ. 19: Տես Հերովդէս 3:

Հիկկայոս, Սաղմ. Թ. 16, կը կարծուի ցուցնել հանգիստ կամ դուռն ուղղմանը Թեան ատեն խոկման համար, մինչ, հաւանակաւնապէս, նուագարան կը զարնուէր:

Հիմնոս, հաւանակաւնապէս անգամ եկեղեցւոյն իփոստոսի, որ մուրեցաւ յարութեան ճշմարիտ վարդապետութիւնը ուրանալով, և բռնով թէ յարութիւն արդէն եղած է: Երբ առաջին անգամ կը յիշուի, Ա Տիմ. Ա. 20, արդէն մեթուած էր եկեղեցիէն, և երբ գարծեալ կը յիշուի, Ա Տիմ. Բ. 17, 18, գեալ գաղթած չէր զայլ մուրեցնել:

Հիմն, չափ հեղանիւթոց առ Հրէայս, զորքինակ ձիթոյ, Եւ. Լ. 24. Եղեկ. ԻԵ. 24, կամ գինոյ, Եւ. ԻԹ. 40. Վեա. ԻԳ. 13, Հիմն էր վերջորդ մասն մարի, և կը ասենէր տանի կամ մտտասուն ճաշակ:

Հիմայ, Երգ. Ա. 14. Գ. 43, երբն կը կոչուի նաեւ Երգարտի ծագիկ, ըստ Արարացոց Ալլէնէն, Եսպիտակապոյն ծագիկ անուշահոտ, ողկուզածէ: Արեւելեան կանայք այս տունկին չորսած տերեւներուն փաշին կը գործածեն իրենց եղունգներուն, ոտից և ձեռաց նարնգայի կարմիր գոյն տալու: Երգիպտացոյ մուսիաներուն եղունգներն այսպէս ներկեալ գտնուեցան: Հինայի ծագիկներն անուշահոտ են, և որովհետեւ ողկուզած են, Երգիպտացի կանայք կը կրէին զանոնք իրենց ծոցը:

Սուր Գիրք, և հին և նոր մատենագիրներէն շատերը կ'անհարկն զարտեանունն նկարելու սովորութիւնը, որով աչք կ'երեւին ծաւի, փարփար և իրր նուագեալ: Յեղարեւոյ համար, Գ. Թագ. Թ. 30, կ'ըսուի, "Իր աչքերուն ծարրոյ դբաւ: Ռման կը գեղեցանին շարաբելու սովորութեամբ, Երեմ. Գ. 30. մանա-

ւանդ. անպարկեշտ կանայք, Աւակ-
Զ. 25. փայտի, փղոսկրի կամ ար-
ծաթի նուրբ շիջ մը կը թրջեն վար-
դեջից մէջ և ապա շատ մանր փոշ-
ւոյ մը մէջ կը թաթխեն, յետոյ
աշուրները գոցելով, արտեանանց
մէջէն կը քաշեն այն նուրբ շիջը, որ
նեղ սե ծիր մը կը թողու արտեա-
նանց եզերքը, և այս կը համարուի
զարդ: Բարակ փոշին որ կը կոչուի
Բահլ, կը պատրաստուի տեսակ մը
անուշահամ խիժի, երբեմն կա-
պարի կամ ուրիշ նիւթոյ պարծէ,
ինչպէս որ օգտակար կը թուի աչաց:
Պարսից մէջ այս սովորութիւնն հա-
տարակ է ոչ կանանց միայն, այլև
նարանգ. այսպէս էր նաև առ Եգիպ-
տացիս, ինչպէս կը ցուցնեն Եգիպ-
տոսի թերէ քաղաքին նկարները, “Ա-
րաքացի կանայք,“ կ’ըսէ Նիբուր, “
“կը ներկեն իրենց եզունդները շա-
ռագոյն կամ ի գոյն արեան, և ի-
րենց ձեռուներն ու ստուերները՝
գեղին, հինա կոշուած խառով, հաւ
իրենց արտեանանց եզերքը կը ներկեն
սեւագոյն՝ իտիւլ կոչուած ներկով զոր
կը պատրաստեն չգտուած կապարէ:
Այսպէս ոչ միայն կը լայնեն իրենց
արտեանուէրը, այլև իրենց երեսին
և ձեռաց զույլ իբրև զարդ կը նկա-
րեն սեւագոյն պատակները, Երբեմն
իրենց մարմնոյն զույլ կը կանն պատ-

կերներ, և ապա կը քսեն կտուածին
զույլ ներկ մը, որ կը թափանցէ մար-
թին մէջ այնպէս խոր, որ այս կեր-
պով տալուարուած զարդը կը մնայ
անջինջ ցիւտան: Արաքացի կանայք
գեղեցկութիւն կը համարին այս
կտուածները:

Հիւանդութիւններ կամ ախտք
մուծան յաշխարհ մեղքը, և բազմա-
ցան յոյժ, որչափ տալանեալ,
մեղկ և զեղծ բարդ տիրեցին: Թող
հիւանդութեանց բնական պատճառ-
ները, չար սղուոց թոյլ տրուեցաւ
յառաջ բերել հիւանդութիւններ
Հրէից մէջ, Յոր. Բ. 7. Մարկ. Թ.
17. Վալ. ԺԴ. 16. Բ Կորնթ. ԺԲ.
7: Բարեպաշտ Հրեայք Աստուծոյ
մատր կը տեսնէին ի գալ հիւանդու-
թեանց, Սաղմ. ԼԹ. 9-11. Ղ. 3-
12. և երբեմն մասնաւոր հիւանդու-
թիւնը կը զրկուէին ի պատիժ այս
ինչ կամ այն ինչ մեղաց, օրինակ
են Արիմեւիւք, Գէեզի, Յովրամ, Ո-
զիւ, Մարիամ, Հերոդէտ, փղշառ-
ցիք, և անոնք որ անարժանութեամբ
կը մերձենային տէրունական ընթ-
րեաց, Ա Կորնթ. ԺԱ. 30: Քրիստոս
յայտնի բրաւ իւր տառուածային զը-
թութիւնը և զօրութիւնը՝ բժշկելով
ամէն տեսակ հիւանդութիւն, և այս
բժշկութեանց մէջ, ինչպէս նաև ի
հիւանդութեան Ասայի, Բ Մնաց.
ԺԶ. 12, տեսնուած է թէ առանց
Աստուծոյ օրհնութեան ընդունայն
է բժշկաց ճարտարութիւնը: Սուրբ
Գրոց երկիրներուն մէջ տիրող հի-
ւանդութիւնք էին չարատենիք, մը-
թոյ հիւանդութիւնք, անգամայն
ծութիւն, թանջ և աչացաւ: Գրե-
թէ մարմնոյ ամէն հիւանդութիւն
ունի նման ախտ մը ի հոգւոյ:

Հիւսիս. Տես Արեւելք: Բարե-
լուցը և Ասորեստանցոց համար
բոլոր է թէ պիտի գային ի հիւ-
սիսոյ, վասն զի ասոնք յարձակեցան
Խորայի զույլ հիւսիսային ճամբով,
անապատէն շանցնելու համար, Երեմ.
Ա. 14. ԽԶ. 6, 24. Սոփան. Բ. 13:
“Ահա հիւսիսէն սոկիի պէս լոյս կու
գայ,“ կ’ըսէ Յոր, Յոր. ԼԷ. 22:
Այս պնդան ծմարիւտ է հիմն Ա-
սորիս և Արարիւ, ինչպէս էր իբր
երեք հազար տարի առաջ: Ճամբորդ

մը կը պատմէ այդպէս. "Մեր բարեկամները որ երկար ժամանակէ հետէ հան կը բնակէին՝ ըսին թէ վաղիւ օգը յստակ պիտի ըլլար մեր ճամբորդութեան համար, քանզի հովը հիւսիսէն էր: Եւ արդարեւ տեսնէք որ հիւսիսային հովէն ետքը կու գար միշտ ամպ սկիւզոյն, նշան պայծառութեան: Եւ ինչպէս ի ժամանակի փրկին, կենսայինք միշտ մինք ևս ըսել երբ երեկոյ էր, Պարզ պիտի ըլլայ, ինչու որ երկինքը կարմրած է": Մտաթ. ԺԶ. 2:

Հիւրասիրութիւն: Բոլոր արեւելեան ազգեր մեծ առաքինութիւն կը համարին հիւրասիրութիւնը: Արգի ճանապարհորդներէն հետեւեալ վաղութիւնները բաւական լոյս կու տան Սուրբ Գրոց շատ տեղերուն: Տէ լա Բոք կ'ըսէ. "Արեւ մանկէն ետքը հասանք յերան ստորաբ, և գրեթէ գիշեր էր երբ մասնք դաշտը: Բայց որովհետեւ լի էր դաշտը գիւզօրէիք յորս կը բնակէին մեծաւ մասամբ Մարտիկը, մասնք առաջին տունը գիշերն հան անցնելու: Տեւոյն քահանայ կը բազմար ընդունել զմեզ եր տունը, և մեզի ընթերից հանեց իւր փոքրիկ տանն առջև ծառերուն տակը: Մինչ կը ճաշէինք, ողիտակ փաթթոցով օտարական մը եկաւ, որ յետ ողջոյն տալով ամենեցուն, նստաւ ուտել առանց ոպասելու տանուտիրոջ կողմէն հրաւիրի, և քիչ բան ուտելէն ետքը մեկնեցաւ, որովք կրկնելով Աստուծոյ անունը: Մարդիկը մեզի ըսին թէ օտարականն անցորդ էր, և անտարակոյս առիթով ըլլալով օգուտ քաղեց այս պատեհութենէն ըստ սովորութեան արեւելայց, որ հիւրասիր էր միշտ և առ ամենայն մարդիկ": Այս պատմութիւնը կը յիշեցնէ Աբրահամի հիւրերը, Մինչ. ԺԼ, 8: Գրոց սովորութիւնը, Գր. ԼԱ. 17, և այն համարձակութիւնը որով առաքեալք Քրիստոսէ պատուէր առին մանեղ որեւիցէ մարդոյ տուն յետ ողջոյն տալոյ, և հան թնալով ուտել և ըմպել ինչ որ գրուէր անոնց առջև, Ղուկ. Ժ. 7: Օտարասիրութեան և հիւրընկալութեան ընդհանուր սգին կամ սովորութիւնն էր պատճառ որ

Յափոռոս և Յովհաննէս բարկացան քանի մը ամառգի Սամարացւոց գէմ, Ղուկ. Թ. 52-56, և Գարաոյի մարդիկը չարապար պատճառեցան իրենց անզգամութեան համար օտար կենջ մը գէմ, Դաւ. ԺԹ. 20:

Նիւրուր կ'ըսէ, "Արարացւոց հիւրասիրութիւնը միշտ գոգիւած է. և կարծեմ թէ այժմու Արարացիք ևս նոյն առաքինութիւնն ունին ոչինչ ընդհատ քան զիւրեանց նախնի: Երբ Արարացիք սեղան են, որեւիցէ հիւր կամ եկ կը հրաւիրեն ճաշել իրենց հետ, հիւր թէ՛ Քրիստոսնեայ ըլլայ և թէ՛ Մահապապան, թէ՛ հարուստ և թէ՛ աղքատ: Կարաւաններու մէջ շատ անգամ հաճութեամբ անտառ եմ որ ջրեղան մը անցորդները ստիպած է գալ մտանակեց ըլլալ իւր պարզ ճաշուն: Հաստերը քաղաքապարութեամբ կը հրաժարին, բայց հրաւերն ընդունողն ջրեղանը զուարթութեամբ հանած է բաժին իւր հացէն և արմաւէն:"

Հոս պարտ կը համարինք նաև յիշել թէ ինչ պարտականութեան ներքև կ'իյնան անոնք որ սեղանակից կ'ըլլան ուրիշ մը: Նիւրուր կ'ըսէ, "Երբ Արարացի շէյխ մը հաց կ'ուտէ օտարականաց հետ, ասոնք կրնան վռտահել անոր հաւատարմութեանը և անոր պաշտպանութեանն ապաւինել: Ուտաի ճանապարհորդ մը միշտ ազէկ կ'ընէ, թէ՛ նախ սեղանակցութեամբ կը շահի իւր սեղեցոյցին բարեկամութիւնը," Եւ այս կը յիշեցնէ մեզ Սաղմոսեղօսին զանգաար, Սաղմ. ԽԱ. 9, այն մարդուն ապեւրախութեան գէմ որ բարեկամ է ընտանի էր նմա, և առ որ վըստահացաւ որ Սաղմոսեղօսն, "Մինչև անգամ իմ բարեկամս՝ որուն ապաւինեմ էի, իմ հացո ստաղք ինծի գէմ կրունկ վերցուց:"

Նախնի հիւրասիրութեան գեղեցիկ օրինակներ կը գտնուին Մինչ. ԺԼ. ԺԹ. ԵԼ. Բ. 20. Դաւ. ԺԳ. 15. ԺԹ. 4-9: Առաջին երկու օրինակներուն պատմութիւնը իրենու առիթ տուած են Յունացի և Հռոմէացւոց վէպերուն որ կը պատմեն թէ իրենց աստուածներն երբեք իրեն ճանա-

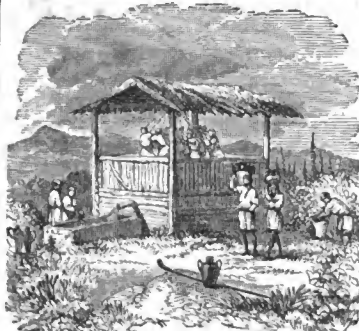
պարհորդք ծառեալ կերպարանոք
այցելութիւն կ'ընէին մարդոց, փոր-
ձելու համար անոնց հիւրասիրու-
թիւնը, ևն, Երբ. ԺԳ. 2:

Նախկին Գրիստոնեայք իրենց գրե-
խաւոր պարաուց մին կը համարէին
հիւրասիրութիւնն առ օտարականս,
Հառմ. ԺԲ. 13. Ա ՏԻմ. Ե. 10,
յիշելով Փրկչին խօսքը թէ ով որ
կ'ընդունի Գրիստոսիններէն մին,
գնդն ինքն Գրիստոս կ'ընդունի, և
թէ ինչ որ կը տրուի անոնցմէ միոյն,
թէ և բաժակ մը պաղ ջուր բլլայ,
պիտի չմնայ անվարձ, Մատթ. Ժ.
40-42. ԻԵ. 34-43: Նախկին Գրիս-
տոնեայք արգարե այնպէս սիրով
կը կատարէին այս պարաւք որ հե-
թանոցը անգամ կը զարմանային:
Գրիստոնեայք կ'ընդունէին ամէն օ-
տարական, բայց մանաւանդ զքե-
տանիս հաւատոյ, Հաւատացեալք
գրեթէ չէին ճանապարհորդեր ա-
ռանց յանձնարարական թղթոյ, որ
կը վկայէին անոնց ուղղափառու-
թեան, և կը գիւրացիներն հիւրըն-
կալութիւնը Գրիստոսի անունը դա-
ւանողաց քով: Ոմանք կը կարծեն
թէ Յովհաննու երկու կարծ թուղ-
թերը հաղորդութեան և յանձնա-
րարութեան նամակներ են:

Հնգկատան, Եսթ. Ա. 4. Բ. 9,
երկիր յարեւից նախնոյն Պարսկաս-
տանի և Ռակտրիոյ, և կոչուած է
Հնգիկս կամ Հնգկաստան յանուա-
նէ ինչոս գետոյ որ այն երկրէն
կ'անցնի: Նախնեաց Հնգկաստանն
աւելի ընդարձակ էր գէպ ի հիւսիս
և յարեւմուտ քան զոյոժմուն Հընդ-
կաստան. իսկ հարաւային մասը որ
այժմ քաջ ծանօթ է մեզ՝ չէր այն-
չափ ծանօթ մինչև արդի նաւարկու-
թեան թուականը:

Հնգան, կը նշանակէր ոչ միայն
այն մեծ գաւառ յորում կը կոխուէր
խաղողը, այլև երբեմն բոլոր տեղին
այգոյն կուծը և գինին պահելու:
Հնգանը շատ անգամ էր գետնափոր
սենեակ. այսպէս առնուտէր «հըն-
ձան փորեց» իւր այգոյն մէջ, Մատթ.
ԻԱ. 33: Տես և Առակ. Գ. 10. Յու-
վել. Գ. 43. Անգե. Բ. 16: Տես և
Գիճի:

Հնոց, էր ընդհանրապէս կրել,

այսինքն շարժուն, Խննդ. ԺԻ. 17:
Հնոցն ուր նեւուեցան Դանիելի երեք
բարեկամներն՝ էր մեծ, և մնաց բաց
անոնց ներս գրուելէն ետքը, Դան.
Գ. Երեմ. ԻԺ. 22 համարին մէջ
յիշուած սոսկայի պատիժը գեռ կը
գործածուի յարեւել: Հնոց բոռը
կը գործածուի նաև սատակի հարու-
տահարութիւն ցուցնելու համար, Բ
Որ. Գ. 20:

Հոգի: Նախնիք կը կարծէին թէ
մարդուս հոգին, կամ լաւ ևս ըսելը,
կենդանարար զօրութիւնը, կը բնա-
կէր մարդուս շունչին մէջ, և շունչին
հետ կը մեկնէր մտքմեն: Ուստի Եր-
բայեցիքէն և Յուշարէն բառերը որ,
երբ խօսքը մարդու վրայ է, կը
թարգմանուին մեր Ատուածաշուն-
չին մէջ «հոգի» կը թարգմանուին
«կենդանութիւն» կամ «շունչ», երբ
անասնոց վրայ է խօսքը, Խննդ. Բ.
7. Ի. 43. Թու. ԺԳ. 22. Յոր. ԺԲ.
10. Լ. Գ. 14, 15. Սաղմ. ճԳ. 29.
Ժողով. ԺԲ. 7. Գործ. ԺԻ. 25:

Բայց այս կենդանարար զօրու-
թեան հետ, որ հատարակաց է մար-
դոց և անասնոց և յանասուն կը
կորսուի մարմնոյն հետ, մարդուս
մէջ կոյ հոգեւոր, բանաւոր և ան-
մահ հոգի մը, որ է նիստ մեր մտա-
ծութեան, զգայմանց և իմաստու-
սիրութեան, որ և կը զատէ ցմիզ
անբան արարածներէ, և յորում կը
կայանայ զյիստորապէս մեր նմա-
նութիւնն ընդ Ատուծոյ, Խննդ. Ա.
26: Այս հոգին հարկաւ հոգեւոր
կամ անխիւժ է, վստի զի կը խը-

հի, և անհիւթ բլլալուն համար հարկաւ անմահ է: Սուրբ Գիրք մարգարէական կ'ընծայէ իմացողութիւն, իրիշ՝, աստուածածանութիւն, իմաստութիւն, անմահութիւն, և յոյս հանգերձեալ յաւիտեական երանութեան: Նշիկէն մարդուն միայն կը սպառնայ պատիժ ի հանգերձելուն, և ասանկանք ի գոհիս: Սուրբ Գիրք ուրիշ ուրիշ կը թուի խորի գնել ի մէջ հոգւոյ և ոգւոյ, Ա թեո. Ե. 23. Երբ. Դ. 12, համարելով վերջինը, ոգին, իրրե գործարան մեր զգացողութեանց, ախորժակաց և կրնց, հաղորդ ընդ մարմնոյ, իսկ առաջինը, հոգին, իր ազնուագոյն մասն բնութեան մերոյ, հաղորդ ընդ Աստուծոյ: Բայց և այնպէս հոգին և ոգին են միեւնոյն անբաժին և հոգեւոր էութիւն, որ կը կաշուի նաեւ միայն և սիրա, կարող ապրելու, զգալու, իմանալու, իմաստասիրելու, կամելու, այլովքն հանգերձ: Այս հոգեւոր էութեան սովորական անունն է հոգի:

Հոգւոյ անմահութիւնը հիմնական վարդապետութիւնն է յայտնեալ կրօնից: Հին նահապետք ապրեցան և մեռան այս ճշմարտութեան համազուտ, և առին խոստումներ, վասն զի ունէին յոյս հանգերձեալ կենաց: Տես Ենիգ. Խթ. 49. Թու. ԻԳ. 10. Ա Թագ. ԻԸ. 13-15. Բ Թագ. ԺԲ. 23. 8րդ. ԺԲ. 25, 26. Ժողով. ԺԲ. 7. Երբ. ԺԱ. 13-16: Աւետարանին մէջ "կեանք և անմահութիւն," և անմահ հոգւոյ յարգը, լիովին ի յոյս բերուած են, Մատթ. ԺԶ. 26. Ա Կորնթ. ԺԵ. 45-57. Բ Տճմ. Ա. 10: Մարգարտ գինեքը փրկելու համար Գրիգորիոս կամեաւ մատուց զանձն ի մահ. և ինչպէս պարտ է մեղ աշխատել և գործել և ջանալ, իւրաքանչիւր իւր շրջանին մէջ, յառաջ տանելու այն մեծ գործը որոյ վասն Գրիգորիոս աւրին թափեց և մեռաւ:

Հոգի բառը կը գործածուի նաեւ ուրիշ մտք ի Սուրբ Գիրք:

1. Վասն Հոգւոյն Սրբոյ, որ է երբոր անձն Սրբոյ Երբորութեան, և որ ազգեց ի մարգարէո, կը շարժէ բարի մարդիկ, կը հեղու իւր օծումը

մեր սիրտերուն մէջ, կու տայ մեղ կենդանութիւն և միթաքութիւն: Մկրտուած և օրհնուած ենք յանուն նորա, ինչպէս յանուն Հօր և Որդւոյ: Ուր սր Սուրբ վերադիրը կը գանձէր Հոգի բառին հետ ի Սուրբ Գիրք, միշտ հասկնալու ենք այս աստուածային անձը. բայց կան անգեր ուր այս մտքը առնուելու է հոգի բառը, թէ և Սուրբ բառը թողուած է: Տես և Սուրբ Հոգի:

2. Հոգի բառը կը գործածուի իւրե շուշ, կամ իրրե պատճառ չենշաւոր կենաց: Աստուած տուած է այս հոգին կամ շուշը, և կ'առնուեալ երբ կը բառնայ կեանքը, Ժողով. Գ. 21:

3. Կը նշանակէ իմացական հոգին, որ կը կենդանացնէ մարմինը, և կը պահէ իւր գոյութիւնը յետ մեռանելոյ մարմնոյն: Այս հոգին է այն անհիւթ, բանական և բնարող գոյութիւնը որ բնութեան կ'առնուէր նախկին երանութեան:

"Բանախն մէջ եղած հոգիները," Ա Պետ. Գ. 19, ինչպէս կը կարծուի առ հասարակ, են նախորդհեղեկան մեղաւորաց հոգիները որ հիմա պահուած են գաղափարների օրուան, բայց առ որոք բարոյեց Հոգին Նշիկ միջոցաւ, են, Բ Պետ. Բ. 5, մինչդեռ ի մարմնի էին: Այսպէս Գրիգորիոս "քարոզէր, Եփեսոցաց, որոց անձամբ այցելութիւն բրած չէր երբէք, Եփես. Բ. 17:

4. Կը նշանակէ ճշմարիտ հաւատացելոց նորոգեալ բնութիւնը որ է գործ Հոգւոյն Սրբոյ, և անոր նման կ'ընէ հաւատացելոյն հոգին: Այս նշանակութեամբ հոգւոյն հակադրեալն է մարմինը, 8րդ. Գ. 6: Այս հոգին կենդ միացեալ է ընդ "Հոգւոյն Գրիգորիոս," որ կենդանի կ'ընէ զճշմարիտ Գրիգորիոսեայն զորդիս Աստուծոյ, և կը տարբերէր զանոնք բառարի որդիներէն որոց կեանքն է ըստ հոգւոյ աշխարհի, Հաովմ. Բ. 1-16: Նոր կապարանին մէջ անեղ անեղ գոուարին է որոշել թէ հոգի բառը նորոգեալ հաւատացելոյն հոգին թէ Գրիգորիոս հոգին կը նշանակէ: Այս ներքին քրիստոնէական հոգին է շնորհաց հոգի, որդե-

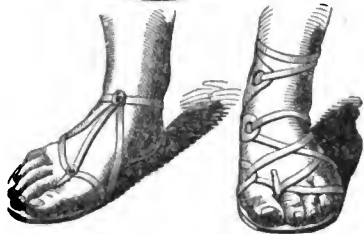
գրութեան հոգի, այսինքն՝ Հոգին Սուրբ հեղեալ ի հոգի հաւատացելոյն, որ և համարձակութիւն կուտայ մեզ կոչել զԱստուած՝ Աբրա, այսինքն՝ Դր հայր։ Անոք որ են բնդ ազգեցութեամբ այս Հոգւոյ, «Իրենց մարմինը խաչ հանած են կիրքերով և ցանկութիւններով մէկտեղ,» Գաղ. Ե. 16-25:

«Հոգւոց ընտրութիւն,» կը նշանակէ ընտրել կամ որոշել թէ մարդ մը արգարեւ Աստուծոյ Հոգիէն ներշնչեալ է թէ ուստ մարգարէ, խաւերայ է, որ միայն իր հոգւոյն կամ սատանայի ազգեցութեանը կը հետեւի։ Պօղոս, Ա կորնթ. ԺԲ. 10, հոգւոց ընտրութիւնը կը յիշէ ի կարգի հրաշալի պարզեաց զորս Աստուած կու տար հաւատացելոց ի սկզբան Գրիստոնէութեան։

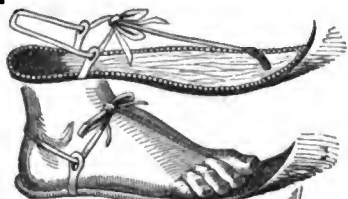
«Հոգին մարել,» Ա Թեո. Ե. 19, փոխարեութեամբ ըսուած է, և գիւրթն է հասկնալ, Հոգին կը մարի, երբ կը հեռացնենք զնա մենէ անկարգ վարուք, աշխարհասիրութեամբ, ազահոսութեամբ, անհոգութեամբ և ուրիշ մեղքը որ հակառակ են սիրոյ, ճշմարտութեան, խաղաղութեան և ուրիշ պարզեաց և յոստկութեանց Սուրբ Հոգւոյն։

«Նը տրամեցնենք» Աստուծոյ Հոգին, երբ կը հակառակինք անսոր ուրբ յորգորանաց, անսոր շնորհաց ազգեցութեանը, կամ գաղջութեան և անհագութեան մէջ կ'ապրինք, կ'արհամարհենք անսոր պարզեաները կամ զանց կ'ընենք, կը զեղծանինք անսոր քաղցրութեամբը կամ առուշայնութեան և աշխարհասիրութեան, և կամ առ անհոգութեան։

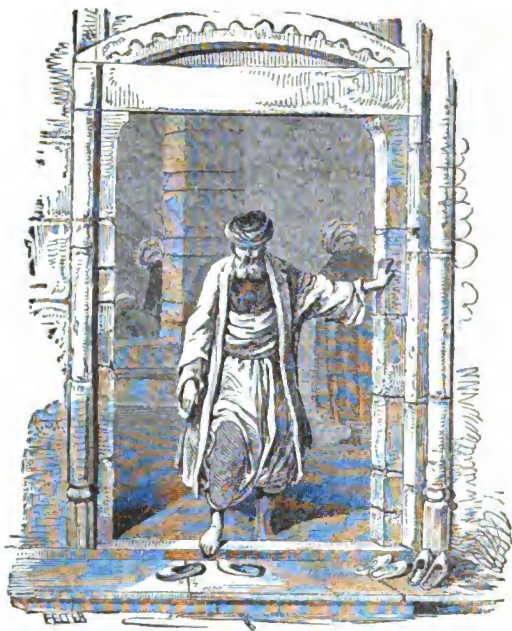
Հաղարափ, Մարկ. 9. 9. Արեւելեայց սովորական հողաթափն էր օգոսից, այսինքն արեւի (շաբթ), որ էր ստից ներքառին ձեռով կտոր մը փայտ կամ կոշիկ։ Այս կերպ հողաթափ հազնոգը կ'անցունէր ոտքը հողաթափին վրայ հաստատուած երկու փոկերէ, որոց մին կու գար ոտքին երեսը բոլոր մատին առջեւէն, և միւսը կը պտտուէր պնդը, Հողաթափին տակի մասն էր երբեմն տունկի մը ճիւղերէ հիւստուած կամ գլաթէ (ֆետտիֆ) մը կարուած։ Խրացը կամ

փոկը, նա մանաւանդ ամբողջ հողաթափը, շատ անգամ չնչին ինչ էր, Երենգ. ԺԴ. 23. Ամսիւ Բ. 6. Ը. 6:

Ընդհանրապէս այսպիսի հողաթափ հասկնալու է ուր թարգմանութեան մէջ «կոշիկ» ըսուած է։ Բայց հիմա արեւելեայք կոշիկ կը հօգնին, և հաւանական է թէ նաեւ Հին լատիկարանին ժամանակը կը գործածուէր կոշիկ։ Թուրքերը, Ասորիք և Եգիպտացիք կը հագնին տեսակ մը թեթեւ կոշիկ որ կը նմանի մեր այսօրու մուշակներու, երբեմն ևս կը հագնին փայտէ կոշիկ բարձր կրկամք։ Պետական հողաթափ կամ արեւ միայն կը հագնին։

Կանանց կօշիկներն ընդհանրապէս աւելի զարգարուն էին, Երգ. Է. 1, և հաւանազանապէս կը մնանէր այժմու արեւելեան կանանց շղուականին, մնւնակ թեթեւ՝ որ ոտքին մատուռները միայն կը ծածկէ և է ընդհանրապէս այժի մօրթէ կամ մետաքսէ, սոկեթել յօրհնեալ, Եղեկ. ԺԶ. 10: Տես թեկաղ:

Սովորութիւն չէ յարեւելյան կօշիկ կամ հողաթափ հագնիլ տան մէջ: Արեւելցի կօշիկը կը հանեն միշտ, երբ տուն կամ մանաւանդ ազօթանոց և ուրիշ նուիրական տեղ կը մտնեն: Ուստի կ'ըսուի, "ոտքէն կօշիկը հանել", Եւ. Գ. 3. Բ 0բ. ԻԵ. 9. Յես. Ե. 15: Երեւելի անձանց այցելութիւն ընողներ իրենց կօշիկներն գրան առջև կը թողուն: Մզկիթ մը ազօթելու գացողներն իրենց կօշիկները կը յանձնեն գանապանին, եթէ ոպասուսը չունին: Բոպինդընի հետ Գարիգին լեւոր գացող Սամարացիք, երբ մօտեցան իրենց հին տաճարին

աւերակներուն, հանեցին իրենց կօշիկները: Կօշիկները հագնիլ կը նշանակէ երթալու պատրաստուիլ, Եւ. ԺԲ. 11. Գործ. ԺԲ. 8: Կօշիկները հագցունել, ծաւլով քակել, կամ վերցնելով պահել, խոնարհագոյն սպասաւորաց գործ էր. նոր գնուած սորկի մը առաջին գործն էր իր աթիւնը կօշիկները հանել, և կրել զանոնք: Երբեմն աշակերպը այս ծառայութիւնը կ'ընէին իրենց վարդապետներուն, և պատիւ կը համարէին զայն. ուստի կ'ըսէր Յովհաննէս Մկրտիչ թէ ինք արժանի Յիսուսի կօշիկներուն իրացները (կապերը) քակել կամ կրել զանոնք, Մատթ. Գ. 11. Մարկ. Ա. 7: Տես և Ոսթբ բառին տակ ոտք լուալ: Ազքատք ընդհանրապէս ըսկ կ'ընթային, բայց ոչ այնպէս հարուստք, բայց եթէ ի նշան սգոյ, Բ Թագ. ԺԵ. 30. Ես. Ի. 2-4. Եղեկ. ԻԲ. 17, 23: Իտալականացող ընկերհաշտուեալ սկիզբը ով որ ստացուած մը կ'ուզէր վա-

ճառել ուրիշին, փոշիք կը հանէր և կու տար գնդին վհաններու առջև ի հաստատութիւն վաճառման, Հրապարակ. Գ. 7-11: Հրէից օրէնքը կը պատուիրէր նաեւ որ, եթէ տագը մը չէր ուզէր առնուլ իւր հանգուցեալ եղբոր կնիքը, կնիք կը հանէր իւր տագեր փոշիքը և կը թքնէր անոր ետեւ, Բ. 0ր. 1ԻԵ. 7-10:

Հողամասը, թաւուս ջրային, Ղ. ևա. ԺԱ. 17, ապա մեծութեամբ, Կ'ապարի ձկամբը զորս կը բռնէ մեծ յաւը ղողութեամբ, և է այնպէս որդորեայ և շատակեր, որ առակ եղած է անունը:

Հովեր, Մատթ. ԻԴ. 31: Պաշտօնին առիտը հոգերն ընդհանրապէս արեւմտեան են, կամ մահաւանդ հարաւային արեւմտեան, Ղուկ. ԺԲ. 53: Բայց կը փչէ երբեմն նաեւ հիւսիսային հով, Գոր. 1Ի. 9, որ, ինչպէս հին ատենն էր, այժմ ևս է կարապետ պարզութեան օդը, և կը հաստատէ Առակաց ԻԵ. 23 համարին խօսքը թէ “Հիւսիսային հոգը անձրեւ կը ցորուէ:” Եւրասիական կամ ուսուցիկ հոգմ կոչուած մրկալից հովին համար տես այս բառը:

Բայց ի Սուրբ Գիւրգ, յամառապոյն յիշուած հովն է “արեւելեան հովը,” որ կը նկարագրուի իրրեւ կեղիչ և ցամաքեցուցիչ պողոտ, Եսայ. ԻԱ. 6. Եղեկ. ԺԵ. 10. ԺԺ. 12, նաեւ իրրեւ սաստկանուչ, Սաղմ. ԽԸ. 7. Եղեկ. ԻԻ. 26. Յովն. Գ. 8: Այս հովը կը կոչուի նաեւ խորշակ, Սաղմ. ԺԱ. 6: Խորշակն է աշն տաք և նեղացուցիչ հովը որ կու գայ ի հարաւայ արեւելից, և կը փչէ ամառաւանդ ամառաւան ջերմ և չոր ամիսները: Այսպէս դառով Արարիչը անապատէն, կը սաստկացնէ ամառաւան տաքը և երաշար, և ընդհանուր թուլութիւն և տկարութիւն կը բերէ: Էլի Սմիթ որ խորշակին փորձն առաւ ի Պէրսիայ՝ կը նկարագրէ այս հովը իրր նման և գրեթէ նոյն Շիրաքը կոչուած խորշակին զորս ըզփորձն առած էր ի Մալթա, և որ կը փչէ նաեւ Աֆիկիա և Իտալիա, սա տարբերութեամբ միայն որ, Շիրաքը քիչ քիչ փայլէ անցնելով կը ստանայ բաւական խոնաւութիւն:

Արարացիք խորշակը կ'անուանեն Սիման, Թուրքերը՝ Սամիլի, և Եգիպտացիք Գամին, և դարերով համարուած էր իրրեւ հոգմ ժախտ որ յանկարծ առնելով կը տանէր անապատ մարդիկ և կարաւաններ, գրեթէ առ ժամայն կը սպաննէր զանոնք իւր թուխաւոր և հեղձուցիչ շնով: Բայց վերին ուշիմ ճանապարհորդք միտ գնելով տեսան որ այս հովը չունի ամենեւին թուխաւոր ազդեցութիւն: Ի արդարեւ կարի տաք և չոր, որ արագ արագ ի շոգի կը լուծէ հասարակ մաշկեղէն հանգազակներու ջուրը, կ'արգելէ մարմնոյ արատաշնութիւնը, քիմիք և կոկորդը կը չորցնէ, և կու տայ տաքնապ և պարտաւանջ: Որովհետեւ շատ անգամ կը փչէ սաստիկ գոռաւով, փոշին և մանր աւաղը երկինք հանելով կը մթացնէ օդը որ իրր թէրորդրած կը թուի, և արեգակն իրր կողպատեալ իւր ճառագայթներէն՝ կ'երեւի իրրեւ հրեղէն գունաւ մը: Մարդիկ և անասունք միտալամայն մեծապէս նեղուելով կը խնդրեն ապաստանարան: Ուշադրէր կը դարձունեն իրենց գաւառը և իրենց գլուխը կը պահեն գետինք մէջ, խորշակին հետ շատ անգամ թաթառ կոչուած պոտաւանկ հովը աւաղն ու փոշին կը վերցնէ իրրեւ սիւն որ կը բարձրանայ և արագ արագ կը շարժի դաշտին վրայ: Այս մրկին իր մանցնէ Գովէ մարգարէ Աստուծոյ ահաւոր օրը. “Երկինք մէջ ու երկրի վրայ նշաններ պիտի գնեմ” արեւն և կրակ և ծուխի սիւններ, արեւ խաղաղ պիտի դառնայ՝ ու լուսինը արեւնի, Բովէ. Բ. 28, 41. Գործ. Բ. 19, 20: Թամարն կը նկարագրէ խորշակի ուրիշ մէկ տեսակը, որ տալիչ հեղձուցիչ է քան մինչև ցարդ յիշուածները, “Երկինք կը ծածկուի ամպերով, և ազատ փայլատեղուք կը խաղան օդին մէջ, բայց ոչ անձրեւ կայ, ոչ որոտում և ոչ մրկի: Բայց տապն անտանելի է. ամէն ճանապարհորդ կը խնդրէ ապաւեն, թուլուք կը զօրին մութ տեղեր, հաւք կը հեան բերանացի պատտերուն տակ, և բնաւ կենդանի մը ի շարժման չէ:”

Հովիւ: Արէլ էր հովիւ խաշանց,

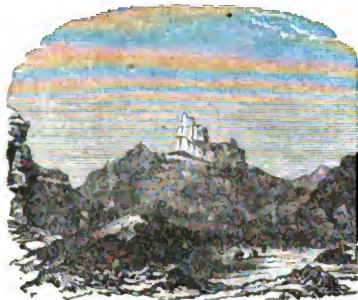
Ծննդ. Դ. 2, ինչպես նաև Հին նա-
հապետներին շատերը, Երբ մարդիկ
սկսան բազմանալ և այլևայլ գոր-
ծերով գրադիլ, Յորազ որդի Ղա-
մկայ եղաւ հայր, այսինքն Հիմնիչ
խաշարածաց և զբանարհակաց
Ծննդ. Դ. 20, Հին նահապետաց
հարստութեան մեծ մասն հօտք և
անկեայք էին, որոց խնամ կը տա-
նէին որդիք, գտներք և ընդոծինք
նոցա: Ռաբէլ, կին Յակոբայ, էր
խաշարած, Ծննդ. ԻԲ. 6. որդիք
Յակոբայ, նախահարք ասան ցեղից
Խորայիլի, էին շոյնպէս հովիւ: Հովիւ
էր նաև Դաւիթ, Խորայիլի թագա-
ւար, Սաղմ. ՀՂ. 70-72: Հովուա-
թիւնը մեծապէս կը գոգուի ի Սուրբ
Գիրս, Ղուկ. Բ 8-20: Թագաւարաց
ժամանակը հովիւներու զլխաւորնե-
րէն ամենը մեծ պաշտօններ կը վա-
րէին, Ա. Թագ. ԻԱ. 7. Դ. Թագ. Գ.
4. Ա Միաց. ԻԷ. 29-31: Ի Պաղես-
տին և ի շրջակայս, բաց յայնչանէ
որ խաշարած էին, կային և կան
տակաւին բազմաթիւնք զբանարհա-
կաց կամ թափառական հովուաց
որ հաստատուին բնակութիւն շունին:
Այս զբանարհակք ունէին շատ ան-
գամ ընդարձակ արօտներ այլևայլ
տեղեր, և ի ստիպել հարկին արօտէ
յարօտ կը տանէին իրենց հօտերը,
Ծննդ. ԼԷ. 12-17: Ընդարձակ ա-
նապատներուն մէջ յարեւելից և ի
հարաւայ Պաղեստինու կը գտնուէին
շատ տեղեր որ ձմեռը և գարնան
ծածկուած էին արօտով, ԵԼ. Գ. 1.
Սաղմ. ԿԵ. 12: Բայց ամառուան
տաքը կը չորցնէր նաև այն անա-
պատներուն արօտը, և կը ստիպէր
հովիւները և անոնց հօտերը երթալ
ի խնդիր հովուաց և ցորրիկ տեղերու:
Հօր և հարուստ հովիւ նահապետ-
ներ, ծառաներու և աղախիններու
տէր, յարգի և պատուական յաշտ
ամենեցուն՝ շատ տեղ յիշուած են
ի Սուրբ Գիրս, Ծննդ. ԺԴ. 14-24.
ԻԱ. 22-32. ԻԶ. 13-16. Լ. 43. Յոր.
Ա. 3:

Ասանուած երեւեմ կ'առնու իսրա-
յելի հովիւ անուր, Սաղմ. 2. 1.
Երեմ. ԼԱ. 10. Նաև թագաւարք,
թէ ի Սուրբ Գիրս և թէ ի Հին մա-
տենագիրս կը կոչուին "հովիւք ժողո-

ղրդեան": Մարգարէք շատ անգամ
կը յանդիմանեն "Խորայիլի հովիւնե-
րը", այսինքն՝ թագաւորները, որ
կ'արածէին զանձինս և ոչ իրենց հօ-
տը, զոր մանուսակք կը նեղէին, կը
տանջէին, կը խարէին և կը մուրա-
ցնէին, Եղեկ. ԼԴ. 10: Նոյնպէս
Քրիստոս, իբրև Մեհիա, կը կոչուի
շատ անգամ հովիւ, Չաք. ԺԳ. 7,
որ և կ'անուանէ զինք "Բարի հովիւ",
որ իւր կեանքը կու տայ ոչխարնե-
րուն համար, Յովհ. Ժ. 11, 14, 15:
Պօղոս կը կոչէ զՔրիստոս "ոչխարնե-
րուն մեծ հովիւր", Երբ. ԺԳ. 20,
և Պետրոս կը կոչէ զնա "Հովուա-
պետ", Ա. Պետ. Ե. 4: Քրիստոսի
պաշտօնեաները շոյնպէս հովիւ են,
Երեմ. Գ. 13. ԻԳ. 3. Եփես. Դ. 11:
Յովհաննու Ժ. 1-16 համարներուն

մէջ Քրիստոս կ'ըսէ Բարի հովիւն
իր կեանքը ոչխարներուն համար կը
դնէ, թէ կը ծանշայ զանոնք և անոնք
կը ճանչնան զնա, թէ կը լսեն անոր
ձայնը և անոր ետեւէն կ'երթան,
և ինք անոնց առջեւէն կ'երթայ, թէ
ոչ ոք կրնայ տանուլ զանոնք անոր
մեռաքէն, և թէ հովիւր կը կոչէ զա-
նոնք յանուանէ: Որովհետեւ ասանք
երկրին սովորութիւնն անուանած օ-
րինակներ են, մեզի այնչափ ազգայ
չեն թուիր ինչպէս կը թուէին Յի-
սուսի աշակերտներուն որ ամէն օր
կը տեսնէին հովիւներուն վարձուիչ
իրենց ոչխարներուն հետ: Արեւելք
պատաղ արգի ճանապարհորդք հա-
նութեամբ կը հաստատեն Սուրբ
Գրոց ճշմարտութիւնը նաև այս մասը
պարագաներու մէջ. կը տեսնեն թէ
հովիւր ոչխարներուն առջեւէն կ'եր-
թայ, և թէ ամէն ոչխար իսկոյն կը
վազէ հովիւին ետեւէն երբ կը կոչուի
իւր մանուսը անուամբ: Վարձկան
կամ շար հովիւր կը մոռնայ ոչխարը,
և գողը կը մոռնէ ոչ թէ գաւթին
կամ փարսիին գուռնէն, այլ օւրիշ
ճամբով կը ուղղի ներս: Տես Ու-
խար: Սուրբ Գիրքը հաւատարմով
հովուաց գեղեցիկ յատկութիւննե-
րուն օրինակաւ կը ցուցնէ Քրիստոսի
խնամքն առ հօտ իւր: Հովիւր պա-
տասխանատու էր իրեն յանձնուած
ամէն ոչխարի համար, Ծննդ. ԼԱ.
39. ԵԼ. ԻԲ. 12. Յովհ. Ժ. 28. Կա-

բոս էր մեծ քաղաքաբնական և համբերութեան, Մինչ. ԼԱ. 40: Ա. Թագ. ԺԵ. 34, 35. Յովհ. Ժ. 15. մեծ դուրս կը ջուշներ ակար ոչխարին, և գաւիթը կը կրէր իւր բազկաց վրայ, Մինչ. ԼԳ. 43. Ես. Ի. 42. Մարկ. Ժ. 14, 16. կը փնտէր կորուսեալ ոչխարը և կը բերէր գնաթիկամբ «մահուան շուքին ձորէն», գալար խոտերու վրայ և յատակ ջուրերու քով, Սաղմ. ԻԳ. Ղուկ. ԺԵ. 4-7:

Հովր, կոնաձե լեռան Սէիր լեռանց շղթային մէջ, յարեւելից Արաբաշի, այսինքն այն մեծ հովանի որ կը ձգուի Մեռեալ ծովէն մինչև Եղանեան ծոցը: Եւ նմանի անկանան ձեւով կարուած կանի, երեք ապաւանտուա կառարներով, և կը նայի ամայութեան մը վրայ ուր կան բարձունք և վախք, ձորք և անապատք: Այս լեռան վրայ մեռաւ Ահարոն ի ներկայութեան եղբորը և որդւոյն միայն, Թու. Ի. 22-29. ԼԳ. 38. Տափաւին կը կոչուի Ճէպէլ Նէպի Հարուն, այսինքն լեռան Ահարոնի մարգարէին: Եւ լեռան գլուխը կոչ մահմտական գերեզման մը իբր գերեզման Ահարոնի, աւելի հին շինուածոյ մը քով որ թերեւ Ահարոնի թաղման աեղն է:

Հաւ, երկրի ուր կը բնակէր Յոր. Յոր. Ա. 4. Երեմ. ԻԵ. 20. Ոգր. Դ. 21: Եթանաասունք կ'անուանեն Աւսիաիս: Եւ Թուի Թէ էր յԱնապատն Արաբիա, ի մէջ Պաղեստին, Եգիպտոսի և Եփրատայ, և հաւանականապէս ոչ կարի հեռի Ե-

գովմայ սահմաններէն: Ստղյգ չէ Թէ Հուսի բնակիչք էին սերունդ Հուսայ որդւոյն Արամայ, Թէ Նաբոքալ որդւոյն Հուսայ, և կամ Հուսայ Բաւելոյն, Մինչ. Ժ. 23. ԻԲ. 21. ԼԳ. 28: Կերեի Թէ Հուսի բնակիչք շատ բան գիտէին ճշմարիտ Աստուծոյ և առաքինութեան եւ կրօնից սկզբանց վրայ:

Հաւփիա, Լեւոնտիա Տեռն, Թու. Երմ. Մովսէի, և միամօր սրգի Եգիպտոսայ: Հաւփիայի որդւոց բազմութիւնը կը յիշուի իբրեւ նշան աստուածային օրհնութեան, Ա Մնաց. ԻԳ. 47:

Հաւմիա, կուսք, նոյն բնդ Քիւն: Տեա Ամգո. Ե. 26, և Գործ. Ե. 43: Տեա Քիւն:

Հաւգիոն, այժմ Բէճճիոյ, մայրաքաղաք գաւառին վերին կալարիոյ, իտալիոյ հարաւային արեւմտեան ծայրին մօտ ծովեզերքը, Անկիլի Մեսսինա քաղքէն ութ մղոն դէպ արեւելեան հարաւ: Պոզոս ի նաւարկելի ի Հաովմ ելաւ հոս ի ցամաք, Գործ. ԻԲ. 43, 44: Հաւգիոն երեւի քաղաք էր առ նախնա: Այս քաղաքն հիմա կիսուեր է ի պատճառս երկրաշարժին որ եղաւ 1783 ին, և չունի աւելի քան ութ հազար հազար բնակիչ:

Հաւուս, պոչառնիոյ թագաւորին Պարսից ի Սամարիա, երբ կը շինուէր երկրորդ տաճարը. նենգաւոր նամակով մը հանել առաւ հրովարտող գաղբեցիկաւ տաճարին շինութիւնն առ ժամանակ մի, այսինքն իբր երկու կամ աւելի ամբը յառաջ քան 520 նախ քան գիր. երբ նորէն սկսաւ գործը, Եգր. Դ. 8:

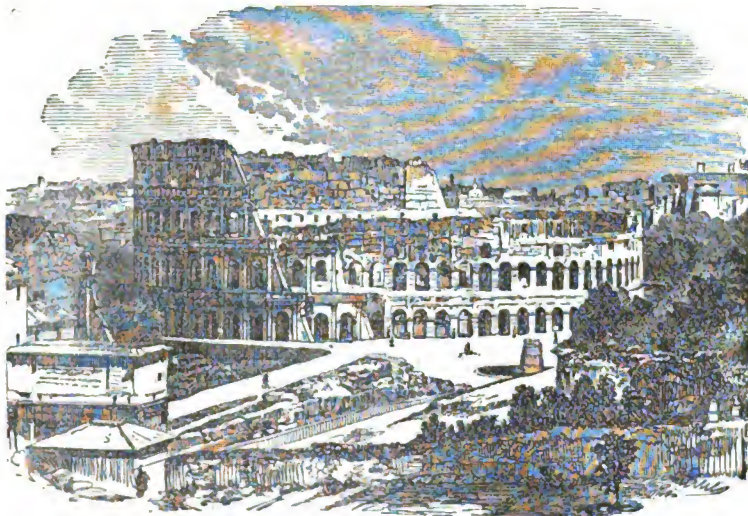
Հաւառն, կզգի և քաղաք անուանի յարեւելս. հին անունն էր Ոփիւստ: Նորադոյն անուան կ'ակնարկէ հոն անոց վարդից առաւտութիւնը և գեղեցիկութիւնը, կզգին է իբր քառասուն մղոն երկայն և հնգետասուն մղոն լայն. ունի անտառախա լեռներ և շատ պաղարեւ հովիտներ: Հաւառն քաղաքը, կզգոյն հիւսիսային արեւելեան ծայրը, եւ մին ի ն անաւոր քաղաքաց Եւնոնց: Անուանի էր կազոտոս կոչուած պղնձէ պատկերին պատճառաւ որ էր հա-

բերւր հինգ սաք բարձր, զոր շինեց Գարէտ Լիւնդացի, կը կենար քաղաքին նաւահանգստին բերանը, մարմարինէ վաթսուս սեւեռն զլայ, և յիտուն և վեց տարի միայն տեւեց, յետոյ կործանեցաւ երկրաշարժէ, բարերար կոչուած Պողոսմայ, Եգիպտոսի թագաւորին ժամանակ, որ սկսաւ թագաւորել 244 ին նախ քան զԳր. իբր Պօղոս եկաւ Երուսաղէմ յամի ՏՆ. 58, այցելութիւն բրաւ Հռոգոսի, Գործ. ԻԱ. 4: Այսօրմու Ռոտտան է քաղաք պարսպաւոր բռնող Թուրքաց, ունի իբր 45,000 ընտիրէ և երեւելի վաճառականութիւն: Ռոգասի օգին մարտութիւնն առակ եղած է, և կլիման շատ պարզ է:

Հռովգէ, Լորդ, էր մանուկ աղաւթն Յովհաննու Մարկոսի մօր Մարմայ տունը, երբ Պետրոս հրաշխեք աղատեցաւ բանտէն, Գործ. ԺԲ. 43:

Հռովմ, Կրնայ բռնել թէ Հռովմ քաղաքն է քան զայլ ամենայն քաղաքս երկրի նշանաւոր, քանից եղաւ երկայն ժամանակ աւեր հեթանոս աշխարհի, և յետոյ դարերով եղաւ գլխաւոր եկեղեցական մայրաքաղաք անուանեալ Քրիստոնիկայ աշխարհին: Ենեաւ էր առ Տիւր գետով իբր հնգետասան մղոն հեռու Միջերկրական ծովէն, ի գաղտին որ հիմա կը կոչուի գաղա Հռովմայ: Հռովմի մեծաւայն փառաւորութեան ժամանակը քաղաքին պարիսպներն էին գրեթէ քսան մղոն շուրջանակի, և կը փակէին իրենց մէջ անուանի եօթն բուրները, որոց զմայ կը խօսին քերթօղ Հռովմայեցոց, Յայտ. ԺԻ. 9: Նկարներով և անդրի պատկերներով զարդարեալ շինուածներուն փառաւորութեան կողմէն գեր ի վերջ եղաւ Հռովմ քան զայլ քաղաքս, և կ'ըսուի թէ ունէր իբր երկու միլիոն բնակիչ: Անուանի էր արուեստից և զեղարութեան մէջ յառաջագիմութեամբ, բայց ևս առաւել աշխարհակալութեամբ: Գրեթէ ամէն ծանօթ ազգի կողմաւոր և գերեալ իշխանները նպատակեցին այս կայսերական քաղաքին մեծութեան և պայծառութեանը: Բայր նուաճեալ ազգաց աստուածներուն տեղի շնորհ-

ուած էր Հռովմ պաշտուած հազարաւոր գից մէջ, և ժողովուրդն էր անհնարին անապաշտ և բարոյեւք զեղծ յայտ: Հեթանոսական պաշտօնական քառմեկ նկարադրը զոր կու տայ Պօղոս առ Հռովմայեցիս թղթին Ա. 21-32 համարներուն մէջ՝ բոս ամենայնի կը հաստատեն նոյն իսկ Հռովմայեցի մատենագիրը: Հռովմ հիմնեցաւ 752 ին նախ քան զԳր. ի Հռամուլոս, և ժամանակ մը վարուեցաւ թագաւորք: Յետ մերժելոյ Հռովմայեցոց զՏարկուինոս, կառավարութիւնը արուեցաւ երկու հիւպատոսաց որ ամի ամի կ'ընաւ հուլէին, և կառավարութեան այս անը տեւեց հարիւրաւոր տարիներ, և յետոյ ուրեմն վարչական իշխանութիւնն անցաւ ի ձեռս միահեծան իշխանաց: Եռլիս կայսր նախ առաւ միահեծան իշխանութիւնը, առանց առնելոյ զանուն ինքնակալի կամ թագաւորի: Ազգական նորա Հոկուսիոս, որ յետոյ Օգոստոս Զոքուեցաւ, առաւ ինքնակալ անունը յամին իբր 30 նախ քան զԳր. Աստվաւս եկն յաշխարհ Փրկիչն մեր: Յաջորդ ինքնակալք Հռովմայ որ այն ատենուան ծանօթ աշխարհի մեծագոյն մասին տիրեցին՝ մեծաւ մասամբ նշանաւոր եղան իրենց անագործութեամբ, անուանուի թեամբ և ցոփութեամբ մինչև Կոստանդնուս, որ ընդունեցաւ Քրիստոնէութիւնը և բրաւ զայն իր աւերութեան կրօնը: Փոխելով կայսերականութեան ի կոստանդնուպոլին, յամին ՏՆ. 328, մահացաւ հարուածը տուաւ իշխանութեան և ազգեցութեան Հռովմայ, որ այնուհետեւ եղաւ միայն մայրաքաղաք արեւմտեան եկեղեցւոյ: Բայց իբրեւ եկեղեցական մայր քաղաք, ստացաւ Հռովմ առաջադգն հազարն զօրութիւն մը որ առկաւին կը տէէ կաթողիկ երկիրներու մէջ, բայց առաւ է իւր մահացաւ հարուածն ի ձեռն ըզդրականութեան, և մոռաց լուսաւորութեան որ անախ հետեւեցաւ: Չարդիս երեւելի է Հռովմ մանաւանդ իւր առաջին մեծութեան չքաղաւաւերակնութեամբ, որպիսի են միհեանը, կոթողք, հասարակաց քաղանիք, ջրմուղք,

ՄԱՆՐԱԿ ԿՈՂՈՍԷՈՆԻ Ի ՀՈՒՎԾ

յազթական կամարը և թէտարանը, Գերի վերոյ է նաեւ ցարդ իրրե գանձարան գեղարուեստից: Ունի եկեղեցիս երեք հարիւր վաթսուսն, յարոց մին է Սրբոյն Պետրոսի եկեղեցին որ մեծագոյն եկեղեցին է յաշխարհի, և սւրբ արդարեւ պանծալի եկեղեցիներ: Ի Հոովմ կան նաեւ մեծամեծ մատենադարանք, ինչպէս է մանաւանդ Վ. Խորիկանու մատենադարանք, անթիւ թանգարանք և մուսարանք լի բնաիր պատկերք և անդրեզք, թող պալատները, ամբարանոցները, դպրոցները և հիւանդանոցները:

Հին կառակարանին մէջ Հոովմ յանուանէ յիշուած չէ, Դանիելի մարգարէական տեսլան մէջ միայն, Դան. Բ. 33, 40. Ի. 7, 19, այլաբանօրէն ակնարկուած է: Մինչև այն ժամանակը որ Հին կառակարանին կանոնը զոցուեցաւ, այսինքն մինչև 400 նախ քան զԳր., Հոովմայեցիք այնչափ հեռու ատարածած չէին իրենց իշխանութիւնը մինչև յայտնի ծանօթանալ Հրէից. բայց ի Գիրս Մակարայեցւոց և Նոր կառակարանին մէջ Հոովմ սուէպ կը յիշուի: Տես Ա Մակար. Ը: Աստի՛ն գաշ-

նակցութիւնն ի մէջ Հրէից և Հոովմայեցւոց եղաւ ի ձեռն Յուդայի Մակարէի, 162 ին նախ քան զԳր.: Նորոյց այն դաշինքը 144 ին նախ քան զԳր.: Յետ այնորիկ Հոովմայեցիք ի մօտոյ յարաբերութիւն ունեցան ընդ Հրէայս, ոչ միայն առ Հերովդէսը, այլ և յետ որոյ Հրէաստան եղաւ նահանգ Հոովմայեցւոց, մինչև ի սպառ խախտումն Հրէից իրենց երկրէն: Հոովմայեցիք երկոցս առին զԵրուսաղէմ. նախ առ Պամպէլս՝ 63 ին նախ քան զԳր., դարձեալ առ Սաբուրս՝ 33 ին նախ քան զԳր., և հուսկ ուրեմն առ Տիտոսի: Եւ մի. 70, երբ քաղաքն ու տաճարը միանգամայն յաւեր գարձան: Տես Հրեաստեմ:

Հազարաւոր Հրէայք կը բնակէին հին ատենն ի Հոովմ, ուր, ինչպէս հիմա, քաղքին մէկ մասը յատկացեալ էր անոնց, և ունէին արտօնութիւն պաշտել իրենց ազգային կրօնքը: Ասոնց, ինչպէս նաեւ Հոովմայեցւոց մէջ, Աւետարանը մուտ գտաւ կանուխ, թիւրքս անոնց ձեռքով որ էին յերուսաղէմ Պնտեկոստէի օրը,

Գործ. Բ. 10: Առ կողմեաւ, յամի
ՏՆ. 50, Հրեայք և Քրիստոսնայք
միանգամայն արապսեցան ի Հռով-
մայ. և ասանցմէ թուին լինել Ահիւ-
ղաս և Քրիստիղա, Գործ. ԺԸ. 2.
Հռովմ. ԺԶ. 3: Երբ Պօղոս եր գրէր
իւր թուղթն առ Հռովմայեցիս,
յամի ՏՆ. 58, Հռովմի Քրիստոսնեա-
կան եկեղեցւոյն հաւատքը հռչակե-
աւ ի ամենայն ուրեք, Հռովմ. Ա.
8. ԺԶ. 19: Յամի ՏՆ. 64, ուրիշ
աստտիկ հայածում ևլաւ Քրիստո-
սնէից գէմ ի Հռովմ առ Ներոնիւ:
Այս հայածանաց ետեւէն եկան այլք
աւելի կամ նուազ աստտիկ, ժա-
մանակ մը միջոց ասալով, այնպէս որ
մինչև կոստանդիանոս Մեծ ասան
հայածանք կը հաշուուին:

Կոդսենի տեղը, որոյ պերճ աւե-
րակներն այս հին աշխարհակալ
քաղքին Յնացորդներուն մէջ քան
զայլ աւելի հիացուցիչ են, եղած է
տեսարան ոչ սակաւ քրիստոսնայ
մարտիրոսաց կռիւներուն ընդ գա-
ղանս, և այն գետինը քանի՜ քանի
անգամ արդեաք ծածած է զարին
հաղորաւոր քաջ նահապետաց, ա-
րանք և կանանց և աղայք, որ
յանձն առած են, ամանք զոգայով
այլք ի իդախելով, բայց ամենեքին
քաջարաւ, կրել զմահ մանաւանդ
քան ուրանալ գրիստոս: Կոդսենի
կոչուած անքը շինուած էր լինել
տեսարան սուսերամարտից, և կ'ը-
ուի թէ այս շինուածին համար հըն-
գետառասն հաղոր գործաւոր աշխա-
տեցաւ տասը տարի: Եր շինուած
ձուածե, 620 սոք երկայն, և 513
սոք լայն. տարածութիւն ասպարեզին
էր 290 սոք երկայն և 180 սոք լայն,
մին քան զմիւսն բարձր շատ կարգ
նոստրանք, որոց բարձրագոյնը, որ
միանգամայն յետինն էր, 160 սոք ի
վեր էր գետնէն: Այս մեծ ամփի-
թէտարանը կ'ընուի թէ ունէր նիստ
ութոսն հաւար հանգիստատեաց
համար: Այս շէնքին աւերակները,
ցորչափ Յան, պիտի բլլան արգարե
տիւր յուշարար հիթանոսական
բարորարութեան:

Հռովմայեցիս, Թուղթ առ, գըր-
ուեցաւ ի Պօղոսէ այն երեք ամսուան
մէջ զոր Յնաց Պօղոս ի կորնթոս,

պոյնքն՝ յամի ՏՆ. 58, յաւաջ քան
զերթալ իւր յերուսաղէմ, Հռովմ.
ԻԵ. 23: Տես և Գործ. Ի. 2, 3, 16.
Հռովմ. ԺԶ. 23. Ա կորնթ. Ա. 14.
Բ Տիմ. Դ. 20: Այս թուղթը քան
զայլ թուղթս Պօղոսի կարեւոր է,
գիտնական կերպով և փաստերով
գրուած: Գլխաւոր առիթ առաքելոյն
այս թուղթը գրելու, ինչպէս կը
տեսնուի, եղած է կարծեաց հակա-
ռակութիւնն ի մէջ Հրեայ և հե-
թանոս հաւատացելոց, ոչ միայն ի
Հռովմ, այլև այլուր: Հրեայն կը
համարէր զհիւք առանձին շնորհե-
ակեր ի վերջ քան զհիթանոսն, և
հիթանոսն, ընդ հակառակն, չէր
ընդունէր Հրէին առաւելութիւնը.
և կը գովամակեր լսել Հրէին այս
պարծանքը: Ուստի առաքելալը,
Թուղթին առաջին հինգ գլուխնե-
րուն մէջ, կը ցուցնէ թէ ամբողջ
մարդկային ազգը զեղծեալ և ընդ
դատապարտութեամբ է, և թէ ոչ
Հրեայն և ոչ հիթանոսն ունին ի ընդ
առանձին շնորհ կամ անձնական
արժանաւորութիւն, այլ թէ երկու-
քանիւն ի ընդունին ամեն պարզեւ
լիկ Աստուծոյ ինքնիշխան շնորհէն
Քրիստոսով, քանզի Քրիստոս է մի-
այն մեր ոչ-ոչ-ոչ-ոչ-ոչ: Յետոյ կը
սկսի առաքելալը ցուցնել թէ Քրի-
ստոս մեր ոչ-ոչ-ոչ-ոչ-ոչ է, և կը պո-
տառեսէր թէ արգարացման վա-
րդապետութեան հակառակորդներուն
որ կը պնդէին թէ այն վարդապե-
տութիւնը կը քաջալերէ մեղքը, և
թէ Աստուած իրաւունք չունի այն-
պէս վարուիլ ընդ մարդկան: Ժ. և
ԺԱ. գլուխներուն մէջ Պօղոս կ'ազգէ
իւր խօսքն առ Հրեայս: Թուղթին
Յնացալ մասին մէջ որ յորդորակած
է՝ առաքելալը կը ցուցնէ զարծնական
կանոններ որ շատ կարեւոր են բոլոր
Քրիստոսնէից համար:

Հաւաք, յաթիւ, կին Մովսէսի,
որ իւր սկիւրածը Նշխմաւ գառնա-
լով ի Հրէաստան, հաւանականա-
պէս Գեդէնի դատաւարութեան ժա-
մանակ, թիշ ետք ամուսնացաւ ընդ
Բառն, ազգականին Նշխմայ: Այս
ամուսնութենէն սերելոյ Դաւթի,
և ի Դաւթէ՝ մեր Փրկիչն Յիսուս
Քրիստոս, Մատթ. Ա. 5:

Հաւարայ, գիրք, կը պարունակէ այս պատմութիւնը, և գրուած է շատ պարզ և գոգոտ ստով: Հեղինակին նպատակն էր, տնտարակոյս, Դաւիթ թագաւորին ազգաբանութիւնը ցուցնել: Գիրքին սկիզբը կ'ընէ թէ այս պատմակցաւ մինչ դատաւարը կ'իշխէին Իսրայէլի: Աստի կը հասկցուի թէ հեղինակին ժամանակը կը գտնուէր Երեսնամեայ Գիրքին վերջը կը յիշուի Դաւիթի անունը, և այս կը ցուցնէ թէ գիրքը քան զԴաւիթ, այսինքն քան 1060 նախ քան գիրք: առաջ չէր: Հաւարայ գիրքը մեր Աստուածաշունչին մէջ կու գայ յետ գրոց Դատաւարաց, իրեւ յաւելուած նորա: Հին հայրերէն շատերը Դատաւարաց և Հաւարայ գիրքերը մէկ կը հաշուեն: Հաւարայ պատմութիւնը կը ցուցնէ այն ժամանակին ազատ և պարզ բարքը, և Հրեական օրինաց մեզմէ և ոգորմած ոգին, կ'առարկէ Աւետարանին ազգայնաժողովուն հեթանոսաց մէջ և գեղեցիկ օրինակ է Աստուծոյ խնամոտ անսլոթեանն առ բնութիւն, և օրհնութեանց որ կը բղխեն յորդանան գետէն և յառ Աստուած հաւատով:

Հովնանք: Ոմանք կը կարծեն թէ առաջին մարգիկ էին յաղթանդամ և հաստարազուկ քան զայսման մարգիկ, քանզի երկուսնակցութիւնն ընդհանրապէս արգիւնք է մարմնոյ յաղթանդամութեան և ուժոյ: Բայց գիտե՛ք թէ կային հակառակ և ցեղք հակառակ նաեւ յորմէ հետեւ մարգկաւորին կենաց միջին երկուսնակցութիւնը համառօտեցաւ մեծապէս: Սակայն կ'երեւի թէ այն հակառակ կարգէ գուրս էին, և եթէ դատենք Եգիպտոսի մեծօրինակն և հին ժամանակին զրահներէն և գործիներէն որ գերեզմաններու, ճախիներու և թաղեալ քաղաքներու մէջ կը գտնուին, հարկ է բռնել թէ մարգիկ ընդհանրապէս քան այսման մարգկային հասակն աւելի բարձր հասակ չունեցան: Բայց կային յառաջ քան զԻհնդեղն, Մենդ. Զ. 4, հակառակ, որ ծնան մարդեր արաւանաց ամուսնութենէ, և էին ընտանեաց քան զսփարականն անարիւր մարմնով, ուժեղք և անըլ-

գամբ: Զկնի ընհնդեղն կը յիշուի Ռափայիմներուն ցեղը, Մենդ. ԺԴ. 5. 8եւ. ԺԵ. 15. ասոնց ազգական էին Էմփը, նախկին բնակիչք Մաղաբու, և Զանգուսիք: Ամենահայտնակներն մէջ, Բ 0ր. Բ. 10. 20. Ովք էր այս ցեղին վերջններէն մին, Բ 0ր. Գ. 11, 13. Բարեմարց Մեռեալ ծովուն շուրջ գրգրանիւ և զգոգըռտացաովք կը բնակէին Ենակիմը, որոց տեսիլն այնպէս գողացուց իսրայէլացաց լրահները, Բու. ԺԳ. 33. 8եւ. ԺԱ. 21, 22. Այս ցեղէն էր Գողթաթ և ազգականք նորա, Ա Թագ. ԺԵ. 4. Ա Մնաց. Ի. 4-8. Տեւ Եմակիմ, Գողթաթ և Ռափայիմ:

Հրալք, որ կը կոչուի նաեւ Նշան, պահելիք, այլովքն հանգեալ, Գործ. Բ. 32, և կը նշանակէ այնպէս գերի վերջ քան զհասարակ օրէնս բնութեան մինչև ստիպել խոտովանելու Աստուծոյ առնանին միջամտութիւնը: Հրալք տարրեր են այն զարմանալի գործերէն զորս մասնաւոր մարգիկ կրնան ցուցնել պատիր արուեստիք, գաղտնի գիտութեամբ, կամ բնական օրինք որ այն զարմանալիք գործողներուն միայն ծանօթ են և ոչ այլոց: Հրալքները զորս Քրիստոս գործեց՝ այնպիսի էին որ Աստուած միայն կրնար գործել. այն հրալքները գործուեցան հրազարակաւ, շատ վկաներու առջև, բարեկամաց և թշնամաց. կրնային խտուր ընտելի, և ունէին աստուածային նախախնամութեան արժանի նպատակ. վկայուած են յայնպիսի անձանց որոց բարքն ու վարքը կը պահանջեն որ հաւատանք անոնց խօսքին: Նաեւ ի վկայութիւն այն հրաշք հաստատուեցան օրեր և սովորութիւններ, որ այն հրաշք ժամանակէն մինչև ցարգ կը տեսնեն, և որոց նպատակն է նաեւ անմուսաց պահել այն հրաշք յիշատակը: Քրիստոս իսկ յիշեց իւր հրաշքներն իւր անժխտելի ապացոյց իւր աստուածութեան և մեղիական պայտանին, Մատթ. Բ. 6. ԺԱ. 4, 5, 23, 24. Բով. Ժ. 24-27. Ի. 29, 31: Եգիպտոսի կաթարգաց և սուս մարգարէից ի հնունք և ի նորում խորեւութիւնները, Բ 0ր. ԺԴ. 1. Մատթ. ԻԴ. 24. Բ Թեւ. Բ. 9.

Յայտ . Ժ.Գ. 13, 14, չուսին զերգյիշեալ վկայութիւնները : Աստուած մարդոց հրաշք գործելու իշխանութիւն կու տայ վկայելու համար թէ վարդապետութիւնը զոր այն մարդիկ իր սորվեցնեն, կամ պատգամը զոր կու տան՝ ճշմարիտ է, Գ. Թագ. ԺԸ. 38, 39 : Հրաշքն Աստուծոյ կնիքն է զոր չի գործմար ստութեան վրայ, և թէպէտ սուս նշանք սատանային և արարանկաց նորա բաւական են խաբել “եթէ կարելի էր” նաև բնորեալները, ” բայց և այնպէս անոնք որ ճշմարտութեամբ կը ջանաս զիսնալ և ընել Աստուծոյ կամօք” չեն խաբուիր այն սուտ հրաշքներէն : Որովհետև հրաշից գլխաւոր նպատակն էր վաւերացնել յայտնութիւնը սրով Աստուած կամեցաւ իմացնել իւր կամօք, այն հզոր գործերը դադրեցան, երբ Սուրբ Գրոց կանոնը գոցուեցաւ և ընդունուեցաւ, և Քրիստոնէութիւնը հաստատուեցաւ ընդհանուր : Քրիստոնէութեան առաջին գարէն ետքը քիչ հրաշք գործուեցան : և թէ պէտք պիտի ըլլայ՝ նորէն հրաշք, Աստուծոյ միայն գիտելի է : Հետեւեալ ցանկը կը պարունակէ Սուրբ Գրոց մէջ յիշուած երեւելի հրաշքները, բաց այն գերբնական տեսիլներէն կամ յայտնութիւններէն որովք ծանոյց Աստուած զինք իւր հին ժառանգրուն, նաև բաց ի նախախնամութեան այն անթիւ նշաններէն որովք յայտնեց Աստուած իւր հզոր ձեռքը, և որ գրեթէ այնպէս աներկբայելի են ինչպէս բուն հրաշքները : Տես նաև Մարգարեաւքիւն բառը :

Հին ԿՏԱԿԱՐԱՆԻՆ ՀՐԱՇՔՆԵՐԸ

Արարչագործութիւն, Իննգ. Ա. : Զրհեղեզ, ընդ որում կից են բազում հրաշք, Իննգ. Զ.-Ը. :

Կործանումն Սոգամայ, այլովքն հանդերձ, Իննգ. ԺԹ. :

Բժշկութիւն Աբիմիլեայ, Իննգ. Ի. 47, 48 :

Մարեին վառեալ, ԵԼ. Գ. 2-4 :

Մովսիսի գաւազանին յօձ և նորէն ի գաւազան գառնալը, ԵԼ. Գ. 3, 4. Է. 40 :

Մովսիսի ձեռքը կը բորբոսի, և կը բժշկուի, ԵԼ. Գ. 6, 7 :

Ջուրին յարիւն փոխուիլը, ԵԼ. Գ. 9, 30 :

Նեղոսի յարիւն դառնալը, ԵԼ. Է. 20 :

Գորոք, և բարձուցն նոցա, ԵԼ. Ը. 6, 13 :

Մուն, ԵԼ. Ը. 47 :

Շանաճանձ և բարձուցն նորա, ԵԼ. Ը. 21-31 :

Անասնոց կտորածը, ԵԼ. Թ. 3-6 : Ուռեցք և խաղաւարտք, ԵԼ. Թ. 40, 41 :

Կարկուտ և բարձուցն նորա, ԵԼ. Թ. 23, 33 :

Մարտի և բարձուցն նորա, ԵԼ. Ժ. 43, 49 :

Խաւար, ԵԼ. Ժ. 22 :

Անդրանկաց մահը, ԵԼ. ԺԲ. 29 : Կարմիր ծովուն ճեղքումը, ԵԼ. ԺԳ. 21, 22 :

Եգիպտացիք ծովափով կը կորուսին, ԵԼ. ԺԳ. 26-28 :

Մեռայի ջուրերը կը քաղցրանան, ԵԼ. ԺԵ. 25 :

Լորամարգիք և մանանան, ԵԼ. ԺԶ. Ապառաժէն ջուր, ի Գորեթ, ԵԼ. ԺԷ. 6 :

Ամաղէկ կը յաղթուի, ԵԼ. ԺԷ. 44-43 :

Ամպեղէն սիւնը և կրակը, Թու. Թ. 15-23 :

Մարիամու բորբոսութիւնը, Թու. ԺԲ. 40 :

Կորիսի և բնկերներուն կորուստը, Թու. ԺԶ. 28-35, 46-50 :

Ահարոնի գաւազանը կը ծաղկի, Թու. ԺԷ. 8 :

Ապառաժէն ջուր, ի Կադէս, Թու. Ի. 41 :

Պղնձէ օձիւ բժշկութիւն, Թու. ԻԱ. 8, 9 :

Բաղաամու ելը կը խօսի, Թու. ԻԲ. 28 :

Հարուած յանապատին, Թու. ԻԵ. 4, 9 :

Յորդանանու ջուրերը կը բաժնուին, Յես. Գ. 40-47 :

Յորդանան կ'առնու նորէն իւր ընթացքը, Յես. Գ. 48 :

Երեմով կ'առնուի, Յես. Զ. 6-20 :

Աբար կը յայտնուի, Յես. Է. 44-21 :

Արեգակն է լուսին կը կենան, Թեա. Ժ. 12-14.
Գեղէնոնի գլխաթը կը թըրէ, Դասա. Զ. 36-40.
Մագրանայւոյ պարտութիւնը, Դասա. Է. 16-22.
Սամփոսի քաղութիւնները, Դասա. ԺԳ. 1-ԺԶ.
Դագոնի տունը կը կործանի, Դասա. ԺԶ. 30.
Դագոն կ'իյնայ տապանակին առջեւ, այլովքն հանդերձ, Ա. Թագ. Ե. 5.
Տապանակին գարձը, Ա. Թագ. Զ. 12.
Որոտում է անձրեւ հնոց ժամանակ, Ա. Թագ. ԺԲ. 18.
Յերբորովմայ ձեռքը կը գոտանայ, այլովքն հանդերձ, Գ. Թագ. ԺԳ. 4, 6.
Անդանը կը պատահի, Գ. Թագ. ԺԳ. 5.
Երաշտութիւնը, Գ. Թագ. ԺԵ. 6.
Եղիա կը կերակրի ագաւաններէն, Գ. Թագ. ԺԵ. 6.
Աւերը կ'էթը կը շատան, Գ. Թագ. ԺԵ. 14-16.
Մեռեալ մահուկը կը յառնէ, Գ. Թագ. ԺԵ. 22, 23.
Ձոհը կը սպառի կրակով, Գ. Թագ. ԺԸ. 36, 38.
Անձրեւ կը բերուի, Գ. Թագ. ԺԸ. 41-43.
Մարդիկ կը կորուսին երկնաւայր հրով, Դ. Թագ. Ա. 10-12.
Յորդանան կը ճեղքուի, Դ. Թագ. Բ. 14.
Մահացու ջուրը կը բժշկուի, Դ. Թագ. Բ. 21, 22.
Տղայը կը պատահի արջերէ, Դ. Թագ. Բ. 24.
Ջուր կը տրուի, Դ. Թագ. Գ. 16-20.
Ձէթը կը շատանայ, Դ. Թագ. Դ. 1-7.
Տղան կը յառնէ, Դ. Թագ. Դ. 32-35.
Նեեման կը բժշկուի, Դ. Թագ. Ե. 10, 11.
Գեեղի բորսութիւնը, Դ. Թագ. Ե. 27.
Երկաթը կ'իլէ ջուրին երեսը, Դ. Թագ. Զ. 6.
Ասորիք կը կուրանան, այլովքն հանդերձ, Դ. Թագ. Զ. 18, 20.
Մարդ մը յարութիւն կ'առնէ, Դ. Թագ. ԺԳ. 21.
Ասորիք կը յաղթուին, Դ. Թագ. ԺԹ. 35.

Եղեկիա կը բժշկուի, Գ. Թագ. Ի. 7.
Սաուերը ետ կը գառնայ, Դ. Թագ. Ի. 11.
Արածութեան ախա յիսրայելի, Ա. Մնաց. ԻԱ. 14.
Յովան կը պահուի ձկան փորը, Յովն. Ա. 17. Բ. 10.
ՆՈՐ ԿՏԱԿԱՐԱՆԻՆ ՀՐԱՇԳՆԵՐԸ
Ասող յարեւը, Մատթ. Բ. 3.
Հագին իրեւ զաղաւնի, Մատթ. Գ. 16.
Քրիստոսի պահելը է փորձուիլը, Մատթ. Դ. 1-11.
Քրիստոսի այլեայլ հրաշքները, Մատթ. Դ. 23, 24. Ը. 16. ԺԳ. 14, 36. ԺԵ. 30. Մարկ. Ա. 34. Ղուկ. Զ. 17-19.
Բորոսը կը բժշկուին, Մատթ. Ը. 3, 4. Ղուկ. ԺԵ. 14.
Հարիւրապետին ծառան կը բժշկուի, Մատթ. Ը. 5-13.
Պետրոսի զքանիւր կը բժշկուի, Մատթ. Ը. 14.
Մըրիկը կը գաղթի, Մատթ. Ը. 23-26. ԺԳ. 32.
Դեւեր կը հանուին, Մատթ. Ը. 28-32. Թ. 32, 33. ԺԵ. 22-28. ԺԵ. 14-18.
Անդամալոյծը կը բժշկուին, Մատթ. Թ. 2-6. Մարկ. Բ. 3-12.
Տեռատեոսին բժշկութիւնը, Մատթ. Թ. 20-22.
Յայրոսի դուստրը կը յառնէ, Մատթ. Թ. 18, 25.
Կուրաց տեսութիւն կը տրուի, Մատթ. Թ. 27-30. Ի. 34. Մարկ. Ը. 22-25. Յովհ. Թ. 4-7.
Համբը կը բժշկուին, Մատթ. Թ. 32, 33. ԺԲ. 22. Մարկ. Ե. 33-35.
Աշակերտաց հրաշագործութիւնները, Մատթ. Ժ. 1, 8.
Բազմութիւնը կը կերակրի, Մատթ. ԺԳ. 15-21. ԺԵ. 35-38.
Քրիստոս ծովին վրայ կը քալէ, Մատթ. ԺԳ. 25-27.
Պետրոս կը քալէ ծովին վրայ, Մատթ. ԺԳ. 29.
Քրիստոսի այլակերպութիւնը, այլովքն հանդերձ, Մատթ. ԺԵ. 1-8.
Հարկին ստակը ձկան բերնէն, Մատթ. ԺԵ. 26.

Բզեհին կը շորհայ, Մատթ. ԻԱ. 19:
Հրաշք ի խաչելութեան, Մատթ.
ԻԵ. 51-53:

Հրաշք ի յարութեան, Մատթ.
ԻԲ. 4-7. Ղուկ. ԻԴ. 6:

Զգանց որս, Ղուկ. Ե. 4-6. Յովհ.
ԻԱ. 6:

Այլադին որդին կը յառնէ, Ղուկ.
Ե. 14, 15:

Հրաշք Յովհաննիս պատգամաւորաց առջեւ, Ղուկ. Ե. 21, 22:

Հրաշք եօթանասուն աշակերտաց,
Ղուկ. Ժ. 9, 17:

Հիւանդութեան սգիւն բժշկուած
կինը, Ղուկ. ԺԳ. 11-13:

Զրգողելոյն բժշկութիւնը, Ղուկ.
ԺԴ. 2-4:

Մազքոսի աղանջը կը բժշկուի,
Ղուկ. ԻԲ. 50, 51:

Ջուրը կը փոխուի ի գինի, Յովհ.
Բ. 6-10:

Աղիւսակոնին որդին կը բժշկուի,
Յովհ. Դ. 46, 53:

Բեթ-Տեղդա աւագանին տնդամու-
լոյծը կը բժշկուի, Յովհ. Ե. 5-9:

Նաւը յանկարծ իւր տեղը կը հաս-
նի, Յովհ. Զ. 21:

Ղազարու յարութիւնը, Յովհ.
ԺԱ. 43, 44:

Քրիստոսի գալիս առ աշակերտս
իւր, Յովհ. Ի. 19, 26:

Պենտեկոստէի օրուան սքանչելիքը,
Գործ. Բ. 1-11:

Հրաշք ի ձեռն առաքելոց, Գործ.
Բ. 43. Ե. 12:

Ի ծնէ կազին բժշկութիւնը, Գործ.
Գ. 7:

Անանիայի եւ Սափիրայի մահը,
Գործ. Ե. 5, 10:

Շատ հիւանդներ կը բժշկուին,
Գործ. Ե. 15, 16:

Առաքելոց կ'որհապուին բանտէն,
Գործ. Ե. 19:

Հրաշք ի ձեռն Ստեփանոսի, Գործ.
Զ. 8:

Հրաշք ի ձեռն Փիլիպպոսի, Գործ.
Ը. 6, 7, 13:

Ենեայ բժշկութիւնը, Գործ. Թ. 34:
Դորկատ կը յառնէ, Գործ. Թ. 40:

Պետրոս կ'ազատի բանտէն, Գործ.
ԹԲ. 6-10:

Եղիմաս կը զարնուի կուրութեամբ,
Գործ. ԺԳ. 11:

Հրաշք ի ձեռն Պողոսի եւ Բառնա-
բայ, Գործ. ԺԴ. 3:

Կազը կը բժշկուի. Գործ. ԺԴ. 10:
Պիղծ սգին կը հանուի, Գործ. ԺԶ.

18:
Պողոս եւ Շիղա կ'աղաարին, Գործ.
ԺԶ. 25, 26:

Մատնաւոր հրաշք, Գործ. ԺԹ.
11, 12:

Եւաղիսոս կը յառնէ, Գործ. Ի.
10-12:

Իժին հարուածը չի քնուեր, Գործ.
ԻԸ. 5:

Պորդիոսի հայրը, այլովքն համ-
դերձ, կը բժշկուի, Գործ. ԻԸ. 8, 9:

Հրեշտակ. Թէ Երբայցերէն եւ
Թէ Յունարէն բուն բառը կը նշա-

նակէ դեպքան կամ պատգամաւոր,
եւ այսպէս կը թարգմանուի երբեք,
Մատթ. ԺԱ. 10:

Հրեշտակ կամ
պատգամաւոր կամ դեպքան անուանը
կը տրուի երբեքնուեալ հատարակ պատ-

գամաւորաց, Յոր. Ա. 14: Ա թագ-
ԺԱ. 3: Ղուկ. Թ. 52: մարգարէ-

ներու, Ես. ԻԲ. 19: Անգ. Ա. 13:
քահանայից, Ժողով. Ե. 6: Մաղ.

Բ. 7: Նաեւ անշունչ իրաց, Սաղմ.
ՀԸ. 49: ՃԴ. 4: Բ Կորնթ. ԺԲ. 7:

Ընդհանուր պատգամաւորի մասը,
հրեշտակ բառը կը պատշաճի նաեւ

Քրիստոսի, իբր մեծի Հրեշտակի կամ
Դեպքանին նորոյ ուխտի, Մաղ. Գ.

1, եւ Աւետարանին պաշտօնեանե-
րուն, իբրեւ եկեղեցեաց տեսուչնե-

րու, Յայտ. Բ. 1, 8, 12, այլովքն
հանգերձ: Ա Կորնթացւոց ԺԱ. 10

համարին մէջ լաւագոյն մեկնիչք
“հրեշտակ” բառով կը հասկնան

սուրբ հրեշտակները, որ կերպով մը
ներկայ են Քրիստոսնէն ժողովեալուն

մէջ, եւ ի պատիւ նոցա կը վայելէր
կանանց շուք դնել իրենց գլխուն,

այսինքն քոզ' ի նշան հպատակա-
թեան աւելի բարձր իշխանութեան:

Տես եւ Քաղ:

Բայց հրեշտակ բառն ի Սուրբ Գիրս
ընդհանրապէս գործածուած է ի

նշանակել տեսակ մը բանաւոր էակ-
ներ, աղիւսագոյն եւ գերազանց քան

զմարդիկ: Այս ետկները կը կենան
Աստուծոյ բոլորակը, եւ Աստուծո-

կը գործածէ զանոնք իբրեւ իւր պո-
տանքները կամ գործակալները վա-

բել նորագ աշխարհին գործերը, և նպատակն անհատից ինչպես նաև բոլոր մարդկային ազգին ի լուսաւթիւն և յօգուտ, Մատթ. Ա. 20. Իբ. 30. Գործ. Ի. 30, այլովքն հանդերձ, Հրեշտակք են մարտուր, այսինքն զուտ հօգի, կամ հօգեհորհաւ մարմնով, բայց չունին իրեն զմերն նիւթական և գործարանաւոր մարմին, չունին նաև սեւ, այն է արուի և իգի գանգանութիւն, Մատթ. Իբ. 30. Հրեշտակք սակեղուած էին անասաւորայրս յառաջ քան մեր աշխարհին արեղծումը, Յոր. ԳԲ. 7. Ըսա Սուրբ Գրոց րազում են յոյժ Բաւլ, Դան. Ի. 10. Մատթ. Իք. 53. Ղուկ. Բ. 43. Երբ. ԺԲ. 22, 23. Նշանաւոր են զբոլորս, Սաղմ. ճԳ. 20. Բ Պետր. Բ. 11. Յայա. Ի. 2. ԺԲ. 21. ԺԲ. 17. և Բորսնիսիս, Իսա. ԺԳ. 20. Ես. Զ. 2-6. Դործ. ԻԻ. 23. Յայա. Բ. 18. Կր թուի թէ այլապէս չէին, Ես. Զ. 2-6. Եղեկ. Ժ. 1. Կող. Ա. 46. Յայա. ԺԲ. 7. Հրեշտակ անունն արդէն կը ցուցնէ թէ այս ոգիները կատարէին են Նախախնամութեան հրամաններուն առ մարդիկ, և Սուրբ Գրոց մէջ կը յիշուին շատ դէպքեր յոր կարեւոր մասն ունեցած են հրեշտակք, Բայց և այնպէս այս պաշտօններուն մէջ կը գործեն լոկ իրեն գործիք ի ձեռն Աստուծոյ, ի կատարումն հրամանաց նորա, Սաղմ. ՂԱ. 41. ճԳ. 20. Երբ. Ա. 14. Ուտի ապաւինելու չենք անոնց, և ոչ երկրպագութիւն մատուցանել կամ ազդեցել յանուն նոցա, Յայա. ԺԲ. 40. Իբ. 8, 9. Թեպէտ Սուրբ Գրքը չըսեր յայտնապէս թէ իւրաքանչիւր մարդ ունի իւր առանձին պահապան հրեշտակք, կը արդեցնէ սակայն բացայայտ թէ հրեշտակք կը սպասուարին իւրաքանչիւր Բրիտանիէի, Մատթ. ԺԲ. 10. Ղուկ. ԺԶ. 22. Երբ. Ա. 14. Կր փափաքին նաև յոյժ մարդոց փրկութեան, Ղուկ. Բ. 10-42. ԺԵ. 7, 10. Ա Պետր. Ա. 12, և Կեղեկն որ մարդիկ հաղորդ բլլան յաւիտեանս երկինք երանութիւննեբուն, Երբ. ԺԲ. 22:

Այն հրեշտակները որ իրենց իշխանութիւնը չպահանջին, այլ ապրասամբ գտնութեան Առասուծոյ դէմ,

կը կոչուին հրեշտակք ստատանայի կամ գեք, Մատթ. ԻԲ. 41. Յայա. ԺԲ. 9. Ասոնց համար կըսուի թէ Աստուած զանոնք "խաւարի կապերով տարտարոր ձգած" գաստասանի պահել տուաւ, Բ Պետր. Բ. 4: Տես Ժողովարան, Հրեշտակապետ: Հրեշտակ Տեառն, Յրեշտակ Աստուծոյ, սովորական արտգոս Բրիտանի ի Հին կտակարանի: Տես Ծննդ. ԺԶ. 7-13. Իբ. 41-42. ԱԱ. 41-43. ԼԲ. 24-30. ԵԼ. Գ. 2-6, 14. ԻԳ. 20. Իսա. Բ. ԺԳ. 16-22. Գործ. Ի. 30-38: Այսպէս Բրիտանոն նահապետական, մագիստական և քրիստոնէական անտեսութեան մէջ կ'երեւի իրեն միւնչին ԵՏՈՎ, և յառաջ կը ասին միւնչին մեծ նպատակը որ է իւր ժողովրդեան փրկութիւնը, Ես. ԿԳ. 9: Հրեշտակ, կամ երկրի Հրէք, անուն որ երբեք կը արուի Սուրբ երկրին հարաւային մասին, և երբեք, մանաւանդ յաւարականաց, բոլոր երկրին: Երբ Քանանու երկրքը Հրէքը բաժնուցաւ, հարաւային արեւելեան մասն ինկաւ բաժին Յուդայի ցեղին: Որովհետեւ Յուդայի ազդեցութիւնը երթալով աւելցաւ, Յուդա անունը սկսաւ տրուիլ այն երկրին աւելի մեծագոյն մասին, Բ Թագ. Ես. 5. և յետ բաժանման տաւն ցեղից, Յուդայի թագաւորութիւնը կը պարուանկէր Յուդայի և Բենիամինի երկիրները, Շմաւոնեանց և Դանեանց երկրներուն մէջ մտնողը, Այսպէս Յուդա ունէր Պաղեստինու բոլոր հարաւային մասը, մինչ միւս հիւսիսային մասը կը կոչուէր Գալիլեա, և միջինը Սամարիա: Տես գերութեան, որովհետեւ Հրեշտակն գարձաղներուն մեծ մասը Յուդայի ցեղէն էր, Հրեշտակն կամ Յուդայաստան անունը տրուեցաւ բոլոր Պաղեստինու, Անգ. Ա. 1, 14. Բ. 2, և բաւին այս նշանակութիւնն այլեւ չկորուցեցաւ: Երբ բոլոր երկրին ինկաւ ընդ իշխանութեանը Հուսիսային, ց, հին բաժնուին Գալիլեա, Սամարիա և Հրեշտակն կը թուի թէ սկսաւ նորէն զօրել, Ղուկ. Բ. 4. Յովհ. Գ. 3, 4. Յովհաննոս կը նկարագրէր զՀրեշտակն իւրոյ ժամանակին իւր սահմանակից Սամարիայ ի հիւսիսոյ, Յոր-

գանանու՝ յարեւելից, Միջերկրական ծովուն՝ յարեւմտից, և ի հարաւոյ՝ Արարացոց երկրին։ Թուի թէ այս առհասաններէն ներս էր մասն մի Երզնայ։ Հրէաստանն այսու ընդարձակութեամբ եղաւ մասն թագաւորութեան Հերովդէ Մեծի, և յետոյ անցաւ անոր որդւոյն Արքեղայտի։ Երբ այս վերջինն մերժուեցաւ իւր նախորդութեան համար, Հրէաստանն եղաւ նահանգ Հռովմայեցոց, և մասն անդիհիւպատոսութեան Ասորոց, և կը կառավարուէր գաւառաւորք մինչև հռոմ ուրեմն արուեցաւ իբրև մասն թագաւորութեան առ Հերովդէս Ագրիպպաս Բ.։ Բայց այս միջոցին մէջ նահանգին առհասաններ յաճախ փոխուեցան, և այլևայլ քաղաքք և աւանք յաւելան կամ յապաւուեցան։

Յուդայի ցեղին սկզբնական երկիրն էր լեռնադաշտ բարձր, շատ բլուրներով, ձորերով և հովիտներով, նաև խորանիստ դաշտերով և գուարճալի մարգզք յարեւմտից և ի հարաւոյ, Զաք. Ի. 7. Էր երկիր առողջ, գուարճալի և պտղաւոր։ Հովիտները կու տային առատ ցորեն, և բլուրք էին ջրարբի, ծածկեալ այգեոտանքք, Մինգ. ԽԹ. 41, 42, և հարուստ ձիթենեքք, թզենեքք և ուրիշ պտղատու ծառերով։ Տես Փաճաճ։ Յուդայի երկրին լեռնային մասն էր ի հարաւոյ և յարեւելից հարաւոյ Երուսաղեմի, Ղուկ. Ա. 39, 69. այս մասին մէջ էին Բեթլէհէմ, Քերոն և ուրիշ քաղաքներ։ Դաշտային մասը երկրին ցած կողմն էր, մօտ ի Յորդանան, ԲԹագ. Բ. 29. ԴԹագ. ԻԵ. 4, 5։

“Հրէաստանի անապատը” ուր Յովհաննէս սկսաւ քարոզել, և ուր Քրիստոս փորձուեցաւ, կը թուի թէ էր Յուդայի երկրին արեւելեան մասին մէջ, առ Մեռեալ ծովուն, և կ’երթար մինչև Երեղով, ԲԹագ. ԺԵ. 28։ Է տակաւին բոլոր այն երկրին անշէն և ամայի մասք, Մատթ. Գ. 4. Դ. 1։

Հօտ։ Տես Ուխտար։

Հօրմա, աւերա՛ն, Թու. ԻԱ. 4-3. կը կոչուի նաև Սգփաթ. քաղաք Գանանու հարաւային ծայրը, որոյ

մօտ ապրտամբ Խորայեւոցիք յաղթուեցան երկրորդ ասորին յետ էլից յԵգիպտոսէ, Թու. ԺԻ. 43. Ետպքանդուեցաւ, Դաւա. Ա. 16, 47. Շմաւանեոցք ծաղիկեցուցին այս քաղաքը, Յես. ԺԹ. 4, և Դաւիթ զբրկեց անոնց մաս մը իւր աւարէն զօր առած էր Ամաղեկացիներէն, ԱԹագ. Լ. 30։

2

Ձեռք շատ անգամ կ’առնուի փոխանակ առայ, զբռնութեամբ. այսպէս լինել “ի ձեռին” ուրուք, կը նշանակէ լինել ընդ իշխանութեամբ նորա։ Ձեռուրները կցել կամ զարնել տալու անոր անհատական էր. այսման կամ երաշխաւորութիւն մը յանձն առնելու, ինչպէս որ առ մեզք մարդիկ շատ անգամ ձեռք կու տան իրարու ի նշան հաճութեան. “Ձեռք վերցընել” կը նշանակէ երգնուլ, “վրան ձեռք դնել” կը նշանակէ ձեռնադրել, այսինքն նուիրել պաշտօնի մը, և հաղորդել աստուածային պարգև կամ զօրութիւն, Ծննդ. ԽԸ. 43. Թու. Բ. 40. ԻԵ. 48. Մարկ. Ժ. 16. Գործ. 2. 6. ԺԹ. 6. Ա Տեմ. Դ. 14. Փահանայապետին ձեռք դնելն արձակման նիւստից վրայ, որպէս թէ անոր վրայ անցունելու համար ժողովրդեան յանցանքք, կը նշանակէր Քրիստոսի քաւութեան գործը, որպէս զի մեղաւորք չկորսուէր իր շարութեան մէջ։ Տես Աւագում։

Ձի հին աստեանն այնպիսի չէր գործածուէր աշխատութեան, որչափ եղև և էշ, ինչպէս յայտնի է Աւագ Գրեքէն։ Ձի կը գործածուէր իշխանեք և պատերազմողք թէ ի կառու և թէ առանց կառաց, Ել. ԺԴ. 9, 23. Եսթ. 2. 8. Ժողով. Ժ. 7։ Պատեւրազմի ձիոյ գեղեցկագոյն նկարագիր է բոլոր հին հեղինակաց մէջ Յօրայ նկարագիրն, Յօր. ԼԹ. 49-25։ Ձեռն հասարակ էր Եգիպտոս, Ծննդ. ԻԵ. 17. Կ. 9. Երգ. Ա. 9, բայց Հրէեց արգելեալ էր Եգիպտոս երթալ ձիաւ համար, Բ 0ր. ԺԵ. 16, կամ շատ ձի պահել, Յես. ԺԱ. 6. ԲԹագ. Բ. 4։ Այս արգելման պատճառն էր պահել զԽորայեւոցիս գեղեցկութենէ,

կապաշառութենէ և երկիրներ նուա-
նելու ցանկութենէ, Ես. 1Ա. 4-3,
Սահայն Սողոմոն ունէր մեծ բազմա-
թիւն հեծելոց և կառաց, Բ Մնաց.
Ա. 14-17. Թ. 25. Զի երբեմն կը
նուիրուէր կապ, Դ Թագ. ԻԳ. 11.
Զի կը նշանակէր շատ անգամ պլա-
բանօրէն հրեշտակական և երկրաւոր
զօրութիւն ընդ իշխանութեամբ կամ
հրամանաւ Աստուծոյ, Դ Թագ. Բ.
11. Զ. 15-17. Զաք. Ա. 8. Զ. 2-6.
Յայտ. Բ.-Ը.

ԶԻՐԵՆԱՅ ԼԵԱՐ, Բ Թագ. ԺԵ.
30, էր ցած շղթայ մը ի հաւատոյ ի
հիւսիս՝ յարեկելից Երուսաղէմի. գա-
գաթին էր իբր կէս մղն հեռու քաղ-
քին պարսպէն, և կը բաժնուէր
քաղքէն կեդրոնի հեղեղատով. Գեո-
նին բաղադրաւորութիւնն է կրային կա-
ւարար, և կան շատ տեղ լեռան
վրայ նոյն նիւթէն ապառաժներ,
Զիթենիք որ ժամանակաւ շատ էին
հոն, և յորոց առած է լեռն այս
անուանը, հիմա շատ քիչ են, բոլոր
կան հին ձիթենիներէ մնացեալ կոնդ-
ներ զորս ժամանակը չէ կրցած ար-
մատախել ընել: Այս գօտւոյն վրայ
կան երեք կատարք. ասոնցմէ հարա-
ւայինը որ քան զմիւս երկուս ցած
է՝ կը կարծուի թէ էր «Յանցանայ
լեռ», զանո զի Սողոմոն պղծեց զայն
կապաշառութեամբ, Գ Թագ. ԺԱ.
5-7. Դ Թագ. ԻԳ. 13: Այս լեռանց
վրայէն կ'անցնի ճանապարհն ի Բե-
թանիա, ճանապարհ արահեա յԵրի-
քով և ի Յորդանան: Զիթենեաց
լեռան զոգեբուն վրայ յարեմոսից կան
շատ վիճափայ գերեզմանք: Բան զԵ-
րուսաղէմ երկու հարիւր սաք վեր է
լեռան միջին կատարը, ուստի կը
տեսնուին ոչ միայն քաղաքը, այլև
բոլոր այն երկիրը, ինչպէս նաեւ լե-
րինք Եփրատի՝ ի հիւսիսոյ, հովիտն
Յորդանանու՝ յարեկելից, մասն մի
Մեռեալ ծովուն՝ յարեկելից հարա-
ւոյ, և անոր քան զՄեռեալ ծով
Փերաք՝ ի լեռինա Մովաբուս: Թերեւս
չկայ լեռ մը երկրի միայն ուստի ան-
նուին այսպիսի գեղեցիկ տեղեր, յի-
շեցողցիք երեւելի և կարեւոր դիպաց:
Յաճախ այս լեռը կ'ըլլէր մեր փրկիչ
Զերեմիայ յերուսաղէմ կամ ի մեկ
նեւն անոր: Զիթենանին այս լեռան

առջն էր յարեմոսից, և Բեթանիա՝
յարեկելեան զաւիպայրի նորա, Մատ.
ԻԳ. 3. Մարկ. ԺԳ. 3: Հաւանա-
կանապէս Բեթանիոյ մօտ, ոչ թէ,
ինչպէս աւանդութիւնը կ'ընէ, լեռան
միջին կատարին վրայ, համարաւա-
ճիրստոս երկիրք, Ղուկ. ԻԳ. 50.
Գործ. Ա. 12, Թէպէտ համարաւան
եկեղեցին ըստ աւանդութեան շին-
ուած է այն կատարին վրայ, ուր և կը
ցուցուի քար մը որոյ վերայ որպէս
թէ ֆրիստոսի առջին նշանը տալա-
ւորուեցաւ, երբ կը համբառնար:
Արդարեւ այն կատարէն Յիսուս երեք
օր յառաջ քան զմահ իւր նայելով
քաղքին վրայ լացաւ, յիշելով յայ-
տական ինամբը զոր տարաւ Հրէից
երկայն դարերէ հետէ, և ցանկով
Երուսաղէմի մօտալուս կործանման
վրայ: Աւետարանին պատմութեան
մէջ շատ քիչ գէպք քան զայս
բնական և սրտառուչ տեսարանն
աւելի կը շարժէ զգիրտ: Զիք տարա-
կոյս թէ Աստուած էր որ հոն կը խօ-
սէր, Յիսուսի կանխատեսութիւն,
կանխատեսութիւն և կարեկցութիւ-
նը ապացոյց են առ այս: Տես Ղուկ.
ԺԹ. 37-44, և Մատթէի ԻԳ. 35-
38 համարները որ հետեւեալ օրը
խօսուեցան: Նոյն լեռը կ'անկարելին
նաեւ մարգարէութիւնք հանդերձեալ
դատաւորանին որ պիտի կատարուի
յերկրորդ գալուստեան ֆրիստոսի յաշ-
խարհ, Զաք ԺԳ. 4: Տես Փերսե-
մանի բառին մէջ Զիթենեաց լեռան
միջին կատարին տեսարանը, Տես
նաեւ Գերեզման:

ԶԻՐԵՆԻ, Ե մին հնադրոյն ծառե-
րէն որ Սուրբ Բորց մէջ կը յիշուին,
և ընդհանրապէս, Թերեւս իրհեղեղէն
սկսեալ, նշանակ է խաղաղութեան,
յրմեղ. Ը. 11: Միշտ համարուած է
երեւ մին ի պատուականազոյն ծա-
ռոց Պաղեստինու որ կը կոչուի եր-
կիր իւզոյ և մեզու, Բ Թ. 2. 11.
Ը. 8. Ամբ. Գ. 17: Զկոյ ծառ քան
զառ տակին յառաջ յիշուած ի Յոյն
և ի Լատին մատենագիրս: Առ Յոյն
ձիթենին նուիրական էր Աթենասոյ,
և անով կը պսակէին զԱրամազդ,
զԱպօղոն և զՀերակլէս: Զիթենին
շատ գեղեցիկ չէ անտիւամբ, և գուն
ուրեք կը բարձրանայ աւելի քան է

բեռնուն ուղղ. տերեւներն են լըթագոյն կանաչ՝ վերի երեսը, և արծաթագոյն՝ տակի երեսը, և են ընդհանրապէս զոյգ: Զիթենւոյն փայտը կարծր է, տօնաւի փայտի պէս: Առատ ծաղիկ կը բախայ, և պտուղ կուտայ ամէն երկրորդ տարին: Ծաղիկն ի սկզբան գեղին է, բայց երբ կը բացուի, լինի սպիտակ, կեդրոնը միայն կը մնայ գեղին: Պտուղը ձևով և գունով կը նմանի սալորոյ, և է նաեւ կանաչ, ապա մթագոյն, և երբ կը հասնի, լինի սեւաւ: Պտուղը կը քաղցրի ծառին ոստերը թօթուելով և ձողով զարնելով, ԲՈՐ. ԻԴ. 20. Եւ. ԺԷ. 6: Երբեմն կը քաղուի նաեւ խակ, և կ'ծու հեղանիւթոյ մէջ դրուելով կը տարուի հեռու տեղեր: Զիթապտուղն յարգի է մանաւանդ ձիթոյն համար, սր կարեւոր նիւթ է աւետարայ յարեւել: Զիթենին կը սիրէ քարուտ երկիր, և կը բուսնի ապառաժուտ բլուրներու կողերուն և դադաթեանց վրայ անգամ ուր քիչ հող կայ, ուստի ելած է սա խօսքը. «Ապառաժ վէմէն ել», ԲՈՐ. ԼԲ. 13. Բոր. ԻԲ. 6: Զիթենին մշտադաւլար է և երկայնակեաց յոյժ, և նշանակ աւելոյ և երկայնամիտ բարեպաշտութեան, Սաղմ. ԵԲ. 8: Հին ձիթենւոյ մը բուրակին ի միենոյն բնոյ կը ծին մասաղ ձիթենիք ի դարդ մայր ծառին՝ մինչգետ կենդանի է, և երբ կը մեռնի, կը յաջորդեն անոր: Զայս կը թուի ակնարկել արգար մարդուն բնասանեաց նկարագիրը, Սաղմ. ՃԻՐ. 3: Այս ծառը ծանր կը մեծնայ, նաև ծանր կը մեռնի: Այժմու հին ձիթենիք որ ի Գեթսեմանի՝ կը կարծուին բուսեալ այն ձիթենեաց արմատներէն որ ակնանաւս եղին մեր Տէրոջը ամհաւան տապանակին: «Վայրենի ձիթենին», փղբաբաբն է քան զընտանին, և ամէն կողմանէ, նաև պաղոյն կողմանէ, ստորին քան զնա: Ընտանի ձիթենւոյ պատուաւոր վայրի ձիթենւոյ վրայ կը բերէ աղնիկ պտուղ, մինչ վայրենւոյն պատուաւորն ընտանւոյ վրայ՝ կը մնայ ինչպէս էր յառաջ: Բայց և այնպէս, ընդհակառակն, Քրիստոսի վրայ պատուատեալ մեղաւորը մասնակից կ'ըլլայ Փրկչին

բնութեան, և կը բերէ պտուղ աղնիկ, Հաովմ. ԺԱ. 13-26: Զիւք, Եմեդ. Զ. 11. Եւ. Բ. 3, և նաւթն որ ի հնաւին կը գանուէր առ Մեռեալ ծովուն կամ մօտ ի նա, ուստի և ծովը կոչուած է ծով նաւթի: Նաև Բարեկէնի կողմերը կար առատ ձիւթ, և կը գործածուէր իբրեւ վառելի: Նշոյի տապանն, ինչպէս նաև Մովսէսինը, ձիւթով ծեփուելով եղան անթափանցիկ ջրոյ. և Բարեկէնի աշտարակին աղիւսներուն համար փոխանակ շաղախի գործածուեցաւ ձիւթ: Զիւթն ընդհանրապէս պինդ է, բայց ջերմութեամբ հալելով և գործածուելով իբրեւ շաղախ, լինի այնպէս կարծր ինչպէս են քարերը որոց հիւսման համար յորժ կը ծառայէ ձիւթն իբրեւ շաղախ: Երկրորդ շարժով տակաւին կը հանուի յառաջ Մեռեալ ծովուն յատակէն, և երբեմն առատութեամբ կը հոսէ գէղի ի ծովէն: Տես Եսայ 3: Զիւն շատ անգամ կը բերուի յորինակ ի Սուրբ Գիրս սպիտակութեանը համար, Եւ. Դ. 6. Թու. ԺԲ. 10. Դ. Թագ. Ե. 27. Սաղմ. ԵԼ. 7. Եւ. Ա. 18, նաև մտքիւ յատկութեանը համար, Բոր. Թ. 30: Առական, ԻԵ. 13, խօսքը, «Հաւձքի տառնինն ձիւնին զովութեանը պէս», կ'ակնարկէ ձեան գործածութիւնը ցուրտ իմպիլիք պատրաստելու ի իւրջոյս. Իսկ, «Ամառուան մէջ ձիւն», բնելով, ԳԼ. ԻԶ. 1, կ'ուզէ բնել թէ ինչպէս որ ամառը ձեան տեղալ տարածամ և անհրական է, նշոյնպէս անդէպ և անվայել է յիմարին պատիւ յաճախել: Լիբանանու լեռներէն Դամասկոս և Պէլլուս ձիւն բերել և վաճառել ամառը տակաւին սովորութիւն է, նա յեղիպոսոս ևս կը զրկուի ձիւն: Պաղբօտինու լայնութեան մէջ առատ ձիւն գտնուիք կը տեղայ կամ կը նստի երկար ատեն, բայց միայն բարձր տեղեր, Բ. Թագ. ԻԳ. 20: Ուրիշ բնութեան հրաշալիաց պէս նաև ձիւնը կ'ընծայուի աշոյն Առաւօծոյ, Սաղմ. ՃԻԵ. 16, 17: Զմեռ: Տես Քանան: Զոր: Սուրբ երկրին համար, իբր ձորաձև երկիր, տես Քանան բառը,

իսկ մասնաւոր ձորերու կամ հովիտ-ներու համար տես Երաւագիւմ, Յեզրայէլ, Յարդաճաճ, Ռափայիմք, Սիւքեմ և Սաղամ բառերը: «Մահուան շուքին ձորը», կը նշանակէ հոգւոյն շատ վտանգաւոր և տխուր ժամանակը, Սաղմ. ԽԳ. 4, և կը թուի թէ Սաղմոսերգուն կը խօսի Թելադրեալ յիշատակաւ Պաղեստինու խոր, ծանկային և մթին ձորերուն յորս գտնուած էր շատ անգամ հովուութեան տանիւր ոչխարներով հանդերձ: Այսպէս Պետրայի հովտին մուտքը երկայն և մանուածապատ կերճ է, ի մէջ երկուց լեռնազանց աստի և անտի, ուրիշ ուրիշ ոչ անելի լայն քան երկստասան կամ չորքստասան սաք, իսկ լեռնադանց բարձրութիւնն է երկերիւր կամ երեքհարիւր սաք, և գրեթէ իսպառ կ'որոգելու օրուան լոյսը: Տես տեսարան ի վիմ: Նշնպիսի կերճ մը ծանօթ է զարդիս ի հարաւոյ կարմեղոսի, և կը կոչուի արգառն «Ձոր մահուան շքոյ»:

Չուկ, Չկնար: Երբայէրքէ ձկանց տեսակներ նշանակող շատ քիչ բառ ունին: Մովսէս ընդհանրապէս կ'ըսէ թէ ամէն անասն ձուկ զեանց, ծովակաց և ծովուց որունի թեւ և թեկ ունելի է. այլ ամենայն տեսակք գարշիլի բլանն Հրէից, Ղաւ. ԺԱ. 9-12. Բ. Որ. ԺԳ. 9, 10: Նեղոս ի վաղուց անուանի էր և է տակաւին իր ձուկերուն առատութեան և ազնուութեան համար, Եւ. Ի. 18-21. Թու. ԺԱ. 5: Նաև Տիբերեայ ծովը ցարկ առատ է ձկանք, Ղաւկ. Ե. 5. Յովհ. ԻԱ. 6-11: Ձկուէն ընդհանուր կերակուր էին ի մէջ Հրէից, Մատթ. Ի. 10, և կը բերուէին Միջերկրական ծովէն, Նէեմ. ԺԳ. 16, և Յորդանանէ: Կը բռնուէին կարթիւ, Ամոս. Գ. 2, սլաքք, Յուր. ԻԱ. 7, և ուռականաւ, Ես. ԺԹ. 8-10: «Մեծ ձուկը», Յովն. Ա. 17, որ կլլեց զՅովնան, Թերեւ շանաձկան տեսակէն էր, քանզի այդ ձուկն հասարակ է Միջերկրական ծովուն մէջ: Երբայցեբերէն և Յունարէն բառք, Մատթ. ԺԲ. 40, կը նշանակէ ձուկ, և ոչ կէտ ձուկ: Տես Կիտ: Ձկնորք յաճախ կը յիշուին ի Սուրբ Գրքո, և Քրիստոսի առաքելոց շատերը ձկն-

նորս էին, բայց Քրիստոս զանոնք մարդու ձկնորս ըրաւ, Մատթ. Գ. 18-22:

Նախին Քրիստոսնայք հալածանաց ժամանակ սովոր էին իրենց միտայինքուն, կնիքներուն և չիրթներուն վրայ փորագրել տալ ձկան պատկեր, իբրև լեւելայն դաւանութիւն իրենց հաւատոյն, քանզի Յունարէն ΙΧΘΥΣ, ձուկ, բառին հինգ գիրերն են սկզբահատաւք սա հինգ բառից, «Յիսուս Քրիստոս, Որդի Աստուծոյ, Փրկիչ»: Այս պաշարանական նշանը եղաւ յետ ժամանակաց անապաշտութեան աւերի:

Ղ

Ղաբաքիմեր: Տես Լիքեաքիք:

Ղազարոս, Ժնն-Բէն Աւոս-Ժոյ, 1. բարեկամ և աշակերտ Քրիստոսի, եղբայր Մարիապի և Մարիամու ուրոց հետ կը բնակէր Ղազարոս ի Բեթանիա մերձ յերուսաղէմ: Քրիստոս շատ կը սիրէր այդ գերդաստանը և յաճախ այցելութիւն կ'ընէր անոնց. և երբ Ղազարոս ծանր հիւանդ էր, անոր քայրերը լաւ դրկեցին Յիսուսի, «Տէր, ահա անիկա զոր դուն կը սիրես, հիւանդ է», Յիսուս եկաւ Բեթանիա, մինչ Ղազարոս չորս օր առաջ մեռած և թաղուած էր, և յարոյց զեա սա խօսքով, «Ղազարոս, դուրս եկուր», Այս յայտնի և հիանալի հրաշքն այնպիսի մարդիկ ձգեց Յիսուսի, որ Փրկչին թշնամիները խորհեցան զՅիսուս և զՂազարոս միասնամայն ըսպաննել, Յովհ. ԺԱ. ԺԲ. 1-11: Ղազարու մահն շարժեց զՅիսուս, որ իբրև խանդավախ մտերիմ բարեկամ լացաւ անոնց հետ զորս կը սիրէր, բայց միանշանայն, իբրև իշխան կենաց, սկսաւ իւր յաղթանակը մահուան և գերեզմանի վրայ: Երանի անոնց որ գիտեն թէ, թէն մեռնին իրքեանց և իրենց սիրելիները, կենդանի պիտի բլանն նովաւ որ ըսու. «Ես եմ յարութիւն և կենսիք», և ոչ ոք կուրաւ պիտի բլլայր:

2. Թշնամու մարգարէն որ, ըստ միոյ ի գեղեցկագոյնի և խրատական

առաւելաց Գրիստոսի, կը կենար մեծատան դուռը: Ղազարոս, թէպէտ աղքատ և խցոսանալ մարմնով, էր յորդանոց Աստուծոյ, ուր մեծատունը որ անձնդիւր մանաւանդ քան մօլի կամ անբազորէ կը նկարագրուի, կ'ապրէր առանց Աստուծոյ, ամէն տեսակ երկրաւոր բարեգը յղփացեալ: Այս երկուքին վիճակն յաստիս բարբոթին հակառակ էր անոնց իսկական վիճակին որ Աստուծոյ միայն յայտնի էր, և տեսնուեցաւ այն զարմանալի փոփոխութեամբ որ եղաւ յետ մահաւան նոցա, Ղուկ. ԺԶ. 49-31: Տես Գագն Արքանճամու: Գրիստոս յայտնապէս կը սորվեցնէ մեզ այս առաւելով, թէ բարեկամք և թշնամիք Աստուծոյ, անմիջապէս յետ մահաւան, կը սփռն գլաւ իրենց արժանաւոր հարուստեւմբ, և թէ աւանց հանդերձեալ վիճակն անփոփոխ և յաւիտենական է:

Ղամեք, Ժ. Մինդ. Գ. 18-24, զաւակ կային, Տինգերորդ ի նմանէ, և նախահայր մեծ սերնդեան մը որ նշանաւոր եղաւ ծարսարութեամբ մշակութեան, երաժշտութեան և այլևայլ մեքենական արուեստից մէջ: Ղամէք առաջինն է որ կը յիշուի իրբն բազմակին: Ղամեքայ խօզքն առ երկուս կանայս իւր է տեսակ մը հին օրինաստեղծութիւն, և է գեղեցիկ բնիկայ գաշնակաւոր կրկնման Նուրայակոն բանաստեղծութեան:

“Աղգա և Սելլա,
Լուարուք ձայնիս .
Ունին գիւր բանին,
Կանայք Ղամեքայ:
Ապանի ես զայր
Ի վերս ինձ,
Եւ երիտասարդ՝
Ի հարուստս .
Թէ կայենին զլեժ
Խնդրեսցի եօթնիցս,
Եօթնասուն եօթն
Ի իցի Ղամեքայն:”

Այս ափ յափոյ կտորին շատ մեկնութիւններ տրուած են: Հաւանականագոյնը թերեւս սա է թէ, Ղամէք բոտ գիպաց կամ ի պաշտպանութիւն իւր սպանութիւնը բրած էր, և մասնուած էր ի վեժժինդրութիւն Կրեանառւին, բոլց կը փարատէ

իւր կանանց երկիւղն բռնով թէ, եթէ Աստուած քնդ ծանր պատժով արգելած էր սպաննել զկայէն, Մինդ. Գ. 15, որչափ ևս առաւել խնայուելու էր կենաց Ղամեքայ որ կտոյնի նայելով անպարտ էր:

2. Որդի Մաթուաղայի, և հայր Նոյի. ապրեցաւ եօթն հարիւր և եօթնասուն եօթն տմ, և մեռաւ 5 տարի յառաջ քան զԸրեգելն, Մինդ. Ե. 25-31:

Ղաւես, քաղաք մօտ ի Գեղեցիկ նաւահանգիստ, ի հարաւային կողման կրեւէի: Պոզոս հանդիպեցաւ հոս ի նաւարկելն ի Հոռով, Գործ. ԻԷ. 8:

Ղերես: Տես Յաւա 3:
Ղերօն, Դաւ. ԻԱ. 49, քաղաք Եփրեմայ, մօտ ի Սելով, ի մէջ Բեթելայ և Սեւքեմի: Այս քաղաքն անուըն և անգը պահուած են յայտմու Լուպղան կոչուած գեղջ:

Ղնէի, յօդու, Ժ. երրորդ որդի Յակոբայ և Լիայի, ծնեալ ի Միշագեան: Ղնի եղաւ հայր երեք որդւոց և Յղբարեդի, մօր Մովսէի, Մինդ. ԻԺ. 34. Եւ. Զ. 16-20: Ուրովհետեւ Ղնի մասնակից եղած էր Սեւքեմացւոց նենգաւոր կտորածին, Մինդ. ԼԳ., հայրը մահաւան անկողինն մէջ մարդարեւացաւ Ղնեայ սերնդեան վրայ գալու չարիքը, Մինդ. ԻԺ. 5-7. բոլց սրովհետեւ Ղնեանք յետոյ Աստուծոյ թեր կեցան, Մովսէի հրաման տրուեցաւ օրհնել զանոնք, Եւ. ԼԲ. 26-29. ԲՕր. ԼԳ. 8-11: Ղնեայ ցեղն, բոտ մարգարէութեան Յակոբայ, ցրուեցաւ բոլոր իսրայելի մէջ, առանց յատուկ մաս ունենալու ի բաժանման Փանառու, այլ միայն քաղաքներ ի բաժինս այլոց ցեղից: Սակայն այս կորոզարութիւնը վնասակար չէր Ղնեայ ցեղին, զման զի Աստուած բնորած էր այս ցեղն ի պաշտօն տաճարին և ի սպաս քահանայութեան, և առանձին չեւորհչներ տուաւ անոնց զորս տուած չէր միւս ցեղերուն: Բայր առատնորդ. երախայրիք և նուէրը մատուցեալք ի տաճարն, ինչպէս նաեւ օրհնել անանոց այլևայլ մասերը կը վերաբերէին Ղնեայ ցեղին: Տես Ղնեսացիք:

2. Մատթէոս առաքեալ կը կոչուէր նաեւ Ղէի: Տես Մատթէոս:
 ՂԵՆԱՄԱՅԻՔ: Այս անուամբ կ'իմացուին սերունդք Ղէեայ, ԵՆ. 2. 16. Թու. Գ. 3, (տես ՂԵԼԻ.) Բայց զլիաւորապէս անսնդ որ գործածուէցրան տաճարին խնամարհացոյն պաշտօններուն, որովք կը զատուէին քահանայներէն, որ նշոյպէս ի Ղէեայ էին Ահարոնիւ, և գործածուէցան տաճարին բարձրագոյն պաշտօններուն, Թու. Գ. 6-10. ԺԲ. 2-7, Աստուած ընարեց զՂէաւայիս ի սպասաւորութիւն խորանին և տաճարին, փոխանակ անդրանկաց բոլոր իսրայելի, քանիք ի բնէ անդրանկաց կը վերարեւէր այն պաշտօնը, և անդրանիկք արդէն նուիրեալ էին Աստուծոյ ի յիշատակ մեծի ազատութեան յեղիպտոս, ԵՆ. ԺԳ. Թու. Գ. 12, 13, 39-51: Անապատային մէջ Ղէաւայցոց յանձնուեցաւ խորանին և անոր կահուց և կարասեաց հոգը: Ղէաւայիք կը կրէին խորանը հօնգերէ իւր սարդին տեղէ տեղ, և իւրաքանչիւրն յերկջ Ղէաւայի ընտանեաց ունէր իւր աւանձին պաշտօնը, Թու. Ա. 51. Դ. Ա Մնաց. ԺԵ. 2, 27: Յետ շինութեան տաճարին Ղէաւայցոց յանձնուեցաւ հոգ տանել գրանց, նուիրական անօթոց, պատրաստութեան առաջաւորութեան հացին և այլոց նուիրաց, ինչպէս նաեւ երգեցողութիւնը և նուագածութիւնը, Ա Մնաց. Թ. 23. Բ Մնաց. Իթ: Ղէաւայիք կը բերէին փայտ, ջուր, պղովքն հանդերձ, քահանայից: Կ'օգնէին անոնց զոհերը պատրաստել, և ժողովրդեան հանգանակութիւնները ժողովել և բաշխել, Բ Մնաց. Լ. 16, 17. ԼԵ. 1: Նշեալ էին նաեւ պահպանող տաճարին, Նէեմ. ԺԳ. 13, 22: Ըստ սմանց ՃԼԴ. Սաղմոսին ողջոյնը և պատասխանն էին գիշերային երգ Ղէաւայցոց: Բաց ի սպասաւորութեանց տաճարին, Ղէաւայիք ուրիշ կարեւոր պաշտօն մը եւս կը կատարէին, այն էր՝ կրթել և ուսուցանել ժողովուրդը, Բ Մնաց. Լ. 22. Նէեմ. Ը. 7, որուն մէջ ցրուած էին, ջանալով կապել ցեղերն իրարու հետ, և ծագկեցնել ի նստա առաքինութիւն և

աստուածաշարժութիւն: Ղէաւայիք մասնաւորապէս կ'ուսանէին օրէնքը, և էին սովորական դատաւարք երկրին, Թէպէտ բնդ հսկողութեամբ քահանայից, Բ Մնաց. ԺԵ. 9. ԺԹ. 8-11: Աստուած հոգ տարած էր Ղէաւայցոց ապրուստին, տալով նոցա ցորենոյ, պտղոց և անասնոց տառանորդը: Բայց Ղէաւայիք եւ իրենց աստանորդին տառանորդը կու տային քահանայից, և որովհետեւ Ղէաւայիք յատուկ հոգ չունէին երկրին մէջ, տառանորդը զոր կու տային քահանայից կը համարուէր իրրեւ երախայրի զոր պարտէին մատուցանել Աստուծոյ, Թու. ԺԸ. 21-32: Կը թուէ թէ տառանորդ տալ Ղէաւայցոց պատուէր չէր, այլ իրրեւ իրատ կախեալ էր ի կամոց և ի յօժարութենէ ժողովրդեան, ուստի օրէնքը կը զգուշացնէ ժողովուրդն անտես չընել Ղէաւային, Բ Օր. ԺԲ. 12, 18, 19: Աստուած Ղէաւայցոց բնականութեան համար սեպհականած էր քառասուն և ութ քաղաք, դաշտերով, մարգագետիններով և պարտէզներով, Թու. ԼԵ: Երեքտասան քաղաք միայն այս քաղաքներէն քահանայից սեպհական էր, այն ցեղերուն մէջ որոց երկիրը մօտ էր յերուսաղէմ: Վէջ Ղէաւական քաղաք ցուցուած էր իրր քաղաք ապաստանի, Բես. Ի. 21: Մինչ Ղէաւայիք տաճարին մէջ կը զբաղէին սպասաւորութեամբ, ունէին արածութիւն ուտել հօն համարուած պաշարն և օրրոտօրական զոհերէն: Նշին արածութիւնը շնորհուած էր նաեւ որեկեղէ Ղէաւայցոյ որ կամու կ'երթար Երուսաղէմ նուիրել զանձն առ սէր Աստուծոյ ի սպաս տաճարին, Բ Օր. ԺԲ. 18, 19, ԺԸ. 6-8: Ղէաւայցոց օծումը կամ ձեռնադրութիւնը շատ պարզ էր: Տես Թու. Ը. 5-22. Բ Մնաց. Իթ. 34:
 Ղէաւայիք միւս Հրեաներէն տարբեր հանգերձ չունէին մինչեւ ի ժամանակս Ագրիպպայ: Ագրիպպայ այս նորաձեւութիւնը կը յիշուի ի Յովսէպսէ, որ և կ'ըսէ թէ հին ազգային ձեւ փոխել թողլ չէր տրուեր անպատիւ:
 Ղէաւայիք կը բաժնուէին այլեայլ

դաս. Գերսոնեանք, Կահաթեանք և Մերարեանք, Թու. Գ. 17-20: Առ Ղեւոնցիս կայլին նաեւ այլեայլ աստիճանք, ինչպէս առ քահանայս, Ա Մնաց. Ի Գ. 1-10: Ի սկզբան Ղեւոնցիք չէին կրնար իրենց պաշտօնին ծառայութեան մտնել յառաջ քան զերեսներորդ տարին կենաց իւրեանց, Թու. Գ. 3. Ը. 25. Բայց Դաւիթ քահաներորդ տարին սահմանեց իրբե նորենծայութեան տարի. Իսկ յերեսներորդ տարին կը դադրէին ի պաշտօնէ, Ա Մնաց. Ի Գ. 24-27: Այլեւայլ պաշտօնք, ինչպէս գանապառնութիւն, երգեցողութիւն, պահպանութիւն, այլովքն հանդերձ, կը կատարուէին կարգաւ մէն մի եօթնեակ, Ա Մնաց. Ի Գ. 1-10. Ի Մնաց. Ի Գ. 4, 8. ԼԱ. 17. Եղ. Գ. 8-12: Յետ ապաստամբութեան տաան ցեղից Ղեւոնցիներէն շատերը թողալով իրենց քաղաքները որ խորայելի մէջ էին եկան բնակել յերկրին Յուդայ, Բ Մնաց. ԺԱ. 12-14. ԺԳ. 9-11: Չկնի գերութեան նշանաւ շատ Ղեւոնցիներ քարձան յայնձ կուտ Եփրատայ ի Հրէաստան, Նէեմ. ԺԱ. 15-19. ԺԲ. 24-31: Նոր կտակաւունքին մէջ Ղեւոնցիք շատ չեն յիշուեր, Դաւ. Ժ. 32. Յովհ. Ա. 19. Գործ. Գ. 36: Կը կարծուի ասկայն թէ “գովրք”, և “վարդապետք”, գրլխաւորապէս Ղեւոնցուց գառնէ էին: ՂԵւոնցուց գիրք, երրորդ գիրք հնգամասններին, այսպէս կոչուած է, վասն զի կը պարունակէ մանուանդ Ղեւոնցուց, քահանայից և զոհերու վերաբերեալ օրէնք և կանոններ: Երրորդից կ'անուանեն այս գիրքը “Օրէնք քահանայից”: Գիրքին առաջին մասնը մէջ կը նկարագրուին մանր այլեայլ արիւնքստ և անարիւն զոհք, ողջակէզք, նուէրք հացի, մեղաց, խաղաղութեան, անգիտութեան և յանցանաց. կը ցուցուի նաեւ թէ ի՞նչ մեղաց համար և ի՞նչ կերպով մատուցուելու էին այն զոհք: Այս մանր տեղեկութիւնք ոչ միայն կը ցուցնէին աստուածային պաշտաման կարեւորութիւնը, այլև կ'արգելուին որեւիցէ մարդկային յաւելուած կամ փոփոխութիւն որ կրնար ի կապապաշտութիւն տաանել: Բոլոր արարողու-

թիւնն էր “ասուեր գալու բարեաց”, օրինակ Գառնին “որ յաւիտեանական Հոգւոյն ձեռք մատուց զանձն առնարատ առ Աստուած”: Այս ալտարողութեանց գեղեցիկ մեկնութիւնք կը գտնուի ի թղթին որ առ Երբանցիս: Ահարոնի և անոր որդւոց քահանայ օծուիլ յիշելէն ետքը, Ղեւոնցուց գիրքը կը պատմէ Նարատայ և Արիուդայ խրատական դէպքը: Յետոյ կը յիշէ անձնական և օրինական մարքութիւնները, մշտնջենաւոր յաւարար պղծութեան մեղաց, և որբութեան Աստուծոյ: Յետ այնորիկ կու գայ. Գաւութեան մեծ օրումն նկարագիրը: Յետ այնորիկ գիրքը կը զգուշացնէ զՀրէայս Քանանացուց անպաշտութիւններէն, կապապաշտութեան, պղծութեան, այլովքն հանդերձ, և օրէնք կու տայ ի պահպանութիւն բարուց, առողջութեան և հասարակաց անդորրութեան: Յետոյ կու գան պատուէրք տանից և տարեկանաց, և օրէնք պահպանութեան շարքումն և յարելինին, ուխտից և տառանորդաց: Գիրքին վերջին մասին մէջ արուած ազգք և խոտովներ կ'անկարկեն զապագայն, և նպատակ ունին միացնել բոլոր ազգք ծառայել իրենց ուխտին Աստուծոյն: Ղեւոնցուց գիրքն առհասարակ կը համարուի գործ Մովսէսի, որուն օգնականն էր Թերեւս եղբայր նորա Ահարոն: Գրուած կ'երեւի 1490 ին նախ քան զԳր.: Կը պարունակէ զպատմութիւն երկրորդ տարւոյն առաջին ամսեան յետ ելիցն իսրայելի յԵգիպտոսէ: ՂԱժժ, Զ-ՆԵՄ, օրգի Առանայ և եղբորորդի Արբահամու, գնաց իւր Տորեգորը ետեւէն ի մեկնել նորա յՈւրայ, և յետոյ ի Խառանէ, բնակել ի Քանան, Մենդ. ԺԱ. 31. ԺԲ. 4-6. ԺԳ. 1: Արբահամ միշտ մեծ տէր ցուցուց ՂԱժժայ, և երբ չկրցան ի միասին բնակել ի Քանան, քանզի երկրորդն ևս ունէին բազմութիւն Տօմից և անդէոց, և հովիւք շոցա երբեմն կը կուտէին իրարու հետ, Մենդ. ԺԳ. 5-7, Արբահամ թողուց ՂԱժժայ բնորել ինքեան ուրիշ տեղ: ՂԱժժ բնորեց Սոգամայ գաշաղ, որ

կը թուի թէ անտառն երկրին պըս-
ղորեքագոյն մասն էր. Հոն բնակե-
ցաւ Ղովոս մինչեւ ի սպառ կործա-
նումն Սողոմոնյ և մօտակոյ քաղա-
քաց: Ղովոս Սողոմոնցոց մէջ քնաց
արգար. Բ Պետար. Բ. 7. Բայց ար-
կածք որ անոր վրայ եկան այն երկրին
բնորինէն ետքը իրեն տեղի բնակու-
թեան, զորօրինակ՝ վարելի ի գերու-
թիւն տրեւելան յեղուկակներէ, նե-
ղութիւնը զոր կու տային անոր մոլի
և ամբարիշտ գրացիք, ոտացուածոց
կորուստը զոր կրեց յայրման քաղա-
քին, իւր փեսաներուն և կնոջ մահը,
եթէ չեն ապացոյց թէ Ղովոս աւելի
կընարէր հանգիստ և շահ քան զիւր
պարտուց կատարումը, ապացոյց են
տակոյն թէ գեղեցիկ և պաղարեք
երկիրը միշտ բնորելի չէ, քանզի ա-
նոր քաղաքացիներուն անասակ շամ-
բշութիւնը կընար կործանել զնա
յանդուռք կորստեան, և Պետել
անոնց որ անոր հետ յարարերութիւն
ունին, Ղովոսայ կիրք, որ յետո նայե-
լուն համար անհնազանդութեամբ
քարացեալ քնաց ճամբուն վրայ սոռ-
կայի գոտատառանաւն Առտուծոյ,
ահեղ ազգարարութիւն է անոնց որ
իրենց երեսը կը գործունեն գէպ ի
Սիօն, բայց կամք չունին թողուլ
զամենայն վասն փրօտասոխ, Մենգ.
ԺԺ. Ղուկ. ԺԷ. 32:

Ղաւ, մին յորգուց Սեմոյ, Մենգ.
Ժ. 22, և նախահայր, ինչպէս կը
կարծուի, լիւգացոց ի փորքն Ասիա:
Ղաւաքցիք, ուրուիք Մեքսեմոյ,
Մենգ. Ժ. 13, որ կը բնակէին Սլփ-
բիկէ, հաւանականապէս մօտ յե-
թովոս. էին կորովի աղեղնաւորք,
Եւ. ԿԶ. 49, և կը յիշուին իբրեւ
զինուորք ընդ Եթովպացիս, լիբեա-
ցիս և ընդ Տիւրացիս, Երմմ. ԽԶ.
9. Եղեկ. ԻԷ. 40. Լ. 5:

Ղաւկաս, լւսասոր, աւետարանիչ
հաւանականապէս նոյն որ կը կոչուի
ի սրբոյն Պողոսէ, "սիրելի Ղաւկաս
բժիշկը," Կոդ. Դ. 14: Ղաւկաս ա-
նունը, փրկմ. 24, յառինքնէն նոյն
է ընդ Ղաւկասոսի: Ղաւկաս էր հե-
ղինակ աւետարանին որ կոչի յանուն
նորա, և Գործոց առաքելոց: Էր
բարեկամ և ընկեր Պողոսի ի բա-
զումն ի ճանապարհորդութեանց նո-

րա որ կը պատմուին վերջին մատենին
մէջ, այն է՝ ի գործն առաքելոց:
Այսպէս, Գործ. ԺԶ. 41, առաջին
անգամ կը գործածէ "մենք, բառը,
ցուցնելով թէ էր ընդ Պողոսի
Տրովա, և յառաջնում ճանապար-
հորդութեան նորա ի Մակեդոնիա:
Փրկիպպէ հասնելէն ետքը հարկ ե-
ղաւ ժամանակ մը բաժնուիլ. բայց
նորէն մէկունը էին ի փրկիպպէ, երբ
Պողոս կը նաւարկէր անտի յերու-
սաղէմ, և յայնմ ժամանակէ հետե
եղև Ղաւկաս միշտ գործակից և ըն-
կեր առաքելոյն յաշխատութիւնն,
ի ճանապարհորդութիւնն և ի նեղու-
թիւնն նորա, մինչև ի վախճան ա-
ռաջին բանաւարկութեան նորա ի
Հաւով, Գործ. ԺԷ. 4. Ի. 5, 6, 13-
16. ԻԱ. ԻԷ. փրկմ. 24. Բ Տիմ. Դ.
11: Յառաջ քան զլինելն բնկեր Պո-
ղոսի, և յետոյ ևս, պատմութիւն
անձին Ղաւկասու անձնութե մեզ,
կամ անստոյգ աւանդութիւններէ
միայն ծանօթ, Ղաւկաս երկու գրոց
մէջ, յԱւետարանին և ի Գործն ա-
ռաքելոց, ընդ աղօտ միայն կը յիշէ
զինք. բայց և այնպէս չիւ տարակոյտ
թէ շատ օգտակար եղաւ նախկին ե-
կեղեցւոյն գիտութեամբ իւրով, դա-
տողութեամբ, հաւատարմութեամբ,
նաև բժշկական ճարտարութեամբ
իւրով, թող իւր գրուածոց անգին
ժառանգութիւնը զոր թողուց եկե-
ղեցեաց:

Ղաւկիսս, լւսասոր, Կիւրենացի,
յիշեալ ի Գործն առաք. ԺԳ. 4, էր
մին ի պաշտօնէից և ի վարդապետաց
եկեղեցւոյն Անտիոքայ, և հաւանա-
կանապէս ազգական Պողոսի, Հաւով.
ԺԶ. 21: Յոմանց կը կարծուի լինել
նոյն ընդ Ղաւկասու աւետարանչի,
բայց զայս հաստատուելու ապացոյց
չկայ:

Ճ

Ճափար, Ղաւ. ԺԱ. 5. Բ Ուր. ԺԴ.
7. Սաղմ. ՃԴ. 18. Առաւ. Լ. 26: Այս
անասունը մեծութեամբ և ձեով նը-
ման է սևորկի (սփա Բեկեռ) և է
թխագոյն: Բայց է յղլը և գանգաղ
մարմնով, առանց սպառ, և ունի
ի իստ մազեր մօրթին վրայ անօր:

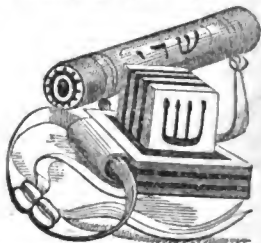

Ուտից թաթերը լերկ են և ճիրանները տափակ և բորբոշի, ետևի ոտուրներուն ներքին մատանց ճիրանները միայն երկայն և սրածայր են : Հազարը չի կրնար գետինը փրկելով իրեն որջ շինել, այլ կը բնակի ի ծերպս քաղանձաւաց : Կը կոչուի ի Սողոմոնէ «իմաստուն», և «տկար ժողովուրդ», ճագարը երկչոտ են, կը չըջին երամովին, և են այնպէս ազնիւ և զգօն որ անցնող թռչնոյ մը շուքէն անգամ կը խրաչին : Կրտսի թէ Սպանիա անուիր տուած են փիւնիկեցի նաւորդք, որ այն երկրին եգեբբը տեսնելով տեսակ մը անասուններ նման ճագարի որ Սեմական լեզուաց մէջ կը կոչուի լաֆան, կոչեցին երկիրը Սպանիա, այսինքն շարաններու կամ ճագարներու երկիր :

Հակատ, Էզեկ. Թ. Յայտ. Ի. 3 : Հնդկաստանի մէջ այլեւայլ կողմ ծառայող անձինք ծանչցուելու համար թէ ո՛ր կուռքին կը ծառայեն, մասնաւոր նշաններ կը դրոշմեն իրենց ճակատները : Այսպէս գերիները կ'առնէին իրենց ճակատին վրայ յառաւոր նշան մը, որով կը ծանչցուէր թէ այն ինչ մարդուն գերին էին :

Հակատնոց : Մատենացին 1 և ան այսպէս կը նկարագրէ ճակատնոցը : Հրեայք չորս կտոր մագաղաթի վրայ յատուկ շինուած մկրտնով և տեսակ մը նշանադրով իւրաքանչիւր կտորի վրայ կը գրեն սա խօսքերը. «Սրէ թո՛քի տմէն անդրանիկը» են, Եւ. Թ. 9. 2-10. 2. «Եւ ըլլայ որ՝ երբ Տէրը քեզ Քանանացոց երկիրը տանի», են. համար 11-16. 3. «Ով իւրայէլ,

մտիկ բռէ. Մեր Տէր Աստուածը մի միայն Տէր է», են, Բ. Օր. 2. 4-9. 4. «Թէ որ ուշագրութեամբ մտիկ բռնէք իմ պատուիրանքներս», են, Բ. Օր. ԺԱ. 13-21 : Այս կ'ընէին Հրեայք ըստ բանից Մովսիսի որ կ'ըսէ. «Ասիկա քու ձեռքիդ վրայ նշանի համար՝ ու աչքերուդ մէջնոցը ճակատնոցի համար ըլլայ», Եւ. Ժ. Գ. 16 : Հրեայք այն չորս կտոր մագաղաթներն իրարու կապելով և քառակուսի մը կաղմելով, վրան Երբայեցերէն Ս շին տաւը կը գրեն. յետոյ ծալը և

կը դնեն որթու կարծր մորթե փոքր քառակուսի կտոր մը, որմէ դաւը կ'ըլլեն փոկեր : Այս քառակուսին կը

դնեն իրենց ճակտին մէջնոցը, փոկերով կը կապեն այնպէս, որ փոկերուն երկու ծայրերը կ'իյնան կարծին վրայ : Այս է ճակատնոցը : Բաւականացողոյն ի Հրէից այս ճակատնոցը կը կապեն առաւօտեան և կէս օրուան աղօթից ատեն, բայց ընդհանրապէս առաւօտեան աղօթից ատեն միայն Տէս Գրապաճակք :

Համբայ : Կը թուի թէ Հրեայք «Շարաթ օրուան ճամբան» կը հաշ-

ուէին իբր մէկ մշտն, Մատթ. Ի. Բ. 20. Գործ. Ա. 12: Մէկ օրուան սովորական ճամբան է իբր քրտան մշտն: Արեւելեան ազգաց սովորութիւնն է ընդհանրապէս առաջին օրուան ճամբան կարճ ընել, որպէս զի ճանապարհորդաց գիւրին ըլլայ ետ գտնալ առնուլ, եթէ բան մը մտացած են: Այսպէս կարճ էր թերեւս այն "մէկ օրուան ճամբան", զոր գացին Յիսուսի ծնողք, Ղուկ. Բ. 44:

Իսրայելացւոց ճամբորդութիւննէրբուն համար առն Նից, գիրք:

Ճանն, ազգ ինչ միջատի որ շատ տեսակներ ունի: Մովսէս ուրիշ միջատներու մեծազոյն մասին պէս նաեւ ճաննէր կը համարի անմարդուր, Ղեւ. ԺԱ. 12: Ճաններ շատ են յեգիպտոս, և են տաղակալի և նեղացուցիչ յոյժ, բազմութեամբ և յամուսութեամբ կու գան մարդոց երեսին, արտեանանց և ուրիշ մասերուն վրայ: Թէ սրչափ անառնելի է ճաններու հարուածը, անկէ յայտնի է որ ամբողջ գաւառներ յարեւել անմարդի կ'ըլլան ճաններու պատճառաւ, որոց յարմարման չկրնալով տոկալ բնակիչք՝ կը ստիպուին գէթ առ ժամանակ մի հնաւիտ իրենց բնակութենէն, Եւ. Ը. 24: Փղշտացիք և Քանանացիք կը պաշտէին զԲեզզեբոզ, Ճաննիկ աստուածը, հաւանականապէս իբրեւ պաշտպան այս անառնելի միջատաց գէմ:

Եսայի մարգարէ, Ե. 18, Եգիպտոսի և Ասորեստանի զօրքն այն երկիրներուն մէջ յաճախ տեսնուած միջատները նմանցնելով կ'ըսէ. "Եւ

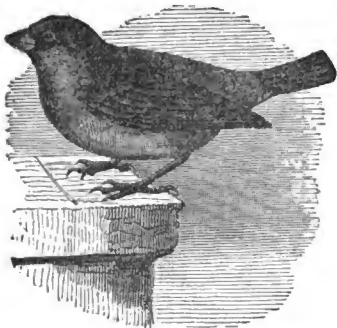
պիտի ըլլայ ան օրը՝ որ Տէրը պիտի սուլէ Եգիպտոսի գետերուն ծայրը եղած ճաններուն, ու Ասորեստանի մէջ եղած մեղաներուն:" Ոմանք կը կարծեն թէ հոս յիշուած ճաննը Եւթովպոյ ճանն է զոր Պրուս անուն հեղինակը կը նկարագրէ այսպէս. "Այս ճաննը քան զհասարակ ճաննը քիչ մը աւելի մեծ է մարմնով և մեծազուլի, և ունի քան զթեւ մեղուի լայնազոյն թեւեր, որ ճաննի թեւերուն պէս իրարմէ զատուած, նաեւ շատ բարակ և անզոյն են, և չունին ամենեւին բիծ կամ պիտակ: Երբ այս հարուածը կ'երեւնայ, և կը լուսի ճաններուն բզբումը, բոլոր անասունք թողլով իրենց բօսոք, կը սկսին իբրեւ կատաղեալ վազել այս անգր դաշտերուն մէջ մինչև կը մեռնին հիւծեալ աշխատութենէ, երկուցէ և քաղցէ: Ուրիշ հնար չկայ անոց ազատելու, բայց եթէ թողուլ հոգոտ երկիրը և փութալ յաւազուտ անապատ, և քնալ հոս մինչև վերջին անձրեւները. ճաննէրը չեն համարձակիր հաւածել զանոց մինչև հոս," նաեւ ուզողք կը ստիպուին խոյս տալ այս միջատներուն երեսէն. իսկ փիղք և ռնգեղջիւրք թանձր ցեխով կը ծեփեն իրենց մարմինն ի պաշտպանութիւն ընդգէմ հարուածոց ճաննից:

Ճաշակ, առ Հրեայո չափ ինչ հեղանիւթոց որ կը պարսնակէր իբր չքաշ:

Ճարմանգք, կոծակք յոսկոյ կամ ի պղնձէ որ կը միացնէին խորանին վարագոյրներուն փեղկերը, Եւ. ԻԶ. 6, 11:

Ճարպ, Զոհեալ անասնոց պարար մասունք միշտ պարուելու էին, իբրեւ բնոր մասն և իսկապէս նուիրեալ Աստուծոյ: Նուիրական էր նաեւ արիւնը, իբրեւ կենսական մասն անասնոյն: Հրէից արգելեալ էր ուտել զան և զմիւսն, Ղեւ. Գ. 16, 17. Ե. 23-27:

Ճնճուկ, թռչուն փոքր որը թեւերուն և աւելոյն փետուրները թռի են, իսկ մարմնոյն՝ գորշ և սև: Ճնճուկը հասարակ է Եւրոպոս, Ասիոս և Աֆրիկէ: Ընտանի և մարգամօս, և կը յաճախէ մարդարնակ

տեղեր: Տանց և ուրիշ շինուածոց քուերուն տակ կը շինէ իւր բոյնը. կ'ուտէ սերմ, պտուղ և միջատներ, և կ'ածէ հինգ կամ վեց ձու: Բաց մոխրագոյն, ու պիտակներով: Հրեաբէն ինքեւ բաւը կը նշանակէ ուրիշ ճառուղ թռչնոց մասն տեսակները, որոց կերակուրը նոյնպէս սերմ և միջատներ են, և կը համարուին ի կարգս մարուր, այսինքն ուտելի թռչնոց, Ղեւ. ԺԴ. 4: Տորդիկ կոչուած թռչունն այս տեսակներէն է, և կը թռնի ակնարկեալ ի Սաղմոսին ՃԲ. 7: Այս թռչնիկը նշանաւոր է յարեւելոյ իրեն միտակեաց մարդաբնակ տեղեր, և ողբագին ձայնիւ նուագող:

Ճնճղուկն, համեմատութեամբ ուրիշ թռչնոց, թեթեւագին է, ուտար և շատ յարմարութեամբ բուսած է թէ Աստուծոյ ամենախնամ տեսչութիւնը ճնճղուկներն անդամ կը հոգայ, Մատթ. Ժ. 29: Այս թռչունը գեւ շատ են թռուով, ճառուղ և անհանգարտ, և գիւրագնի են յերուսաղէմ, Ղուկ. ԺԲ. 6: Կը թրջտին մեծ բազմութեամբ Եփեսոսի մզկիթին բոլորտիքը սը հին ասանարին տեղն է, և որոյ սահմանին մէջ ի վաղուց սովոր են շինել իրենց սիրելի բոյները, Սաղմ. ԶԴ. 3:

Մ

Մաալուճ, մին յորդուց եղիմելեքայ և Նոյեմեայ, աւաջին այր Հուսթայ Մովարացայ, Հուսթ. Ա:

Մաաքա, 4. քաղաք և գաւառ երկրին Ասորուց կամ Արամայ, Ա Մնաց. ԺԹ. 6, մէկ կողմէն մօտ ի սասորտ երկրմէն և Գետուրայ: Մանասէի երկրին մասն յայնկոյս Յարգանանու կը հասնէր մինչև այս երկրը, ինչպէս նաև երկրին Ովդայ թագաւորին Ռասանու, Բ Որ. Գ. 13, 14, բայց ինչպէս կ'ընեք, չեղաւ ընդ իշխանութեամբ Խորայեացւոց, Յեռ. ԺԲ. 4-6. ԺԳ. 13, բայց միայն առ Դաւթիւ, Սողմոնիւ և Յերոբոզմաւ Բ. իւ: Մաաքայի թագաւորն, Ասորուց երկրին ուրիշ թագաւորներուն հետ, միարտնեցաւ ընդ Ամմոնահայցի ի պատերազմին ընդէմ Դաւթի, և յաղթուելով և զաւ հարկատու, Բ թագ. Ժ. 6-8, 19:

2. Մին ի կանանց Դաւթի, մայր Արիսողմայ: Էք գուտար թաղիկ, թագաւորին Գետուրայ յԱսորիւ, Բ թագ. Գ. 3:

3. Կին Ռորովամայ և մայր Արիւշարայի Յուգայ: Կըտուի թէ գաւառ էր Արիսողմայ, Բ թագ. ԺԵ. 2. Բ Մնաց. ԺԱ. 20-22, ի գիրս Մնացորդաց, Բ Մնաց. ԻԳ. 2, կը կոչուի Միքայիա, և կըտուի թէ էր գուտար Ուրիէլի: Կ'ընէ թէ այս թագաւորն մեծ ազգեցութիւն ունէր յարեւելոյ, բայց թռու նորա Ուտ ընկէց զնա տիրութենէն, վասն զի Մաաքա էր նախնաւոր կուտաշտութեան, Բ Մնաց. ԺԵ. 16:

Ուրիշ վեց կանայք կը յիշուին այսու անուամբ, Մնաց. ԻԲ. 24. Գ թագ. Բ. 39. Ա Մնաց. Բ. 48. Է. 16. ԺԱ. 43. ԻԷ. 16:

Մագաղաք: Տես Գիրքը:

Մագաղաղ, Մակդաղիէլ ի հնուք ի սահման Նեփթաղիմայ, Յեռ. ԺԹ. 38. զարդիս փառ գիւղ թրքաց Մէաճէլ կոչուած: Է մօտ յափն ծովուն Գալիլէայի, վերջին արեւմտեան ծայրը, երեք մղոն յարեւմտեաց հիւսիսոյ Տերերայ, ի հարաւային մասին փառ գաղաի մը որոյ միւս ծայրն էր Կափառանայում, և անոր մօտ Դաղմանուլում, Մատթ. ԺԵ. 39. Մարկ. Ը. 10: Մարիամ Մագաղենացի ծնած էր կամ կը բնակէր ի Մագաղաղ: Մագաղաղ, յետ

կործանման Երուսաղեմի, եղաւ նիստ հրեական դպրոցի մը:

Մազգազ, աշտուի, սահմանադրուի քաղաք Տիւրքիայի եգիպտոսի, գէպի ի կարմիր ծով, Երեմ. ԽԳ. 1. ԽԶ. 14. Եզեկ. ԻԹ. 10. Լ. 6: Խորայեւացիք, յեւ իւրեանց յԵգիպտոսէ, բանակեցան ի մէջ Մազգոցի եւ ծովուն, ԵԼ. ԺԴ. 2. Թու. ԼԳ. 7:

Մազգոգ, Տես Գոգ:

Մազքռն, քաղաք մօտ ի Գալլի եւ ի Գարատա ի Տիւրքիայ Մաքեմասայ, այժմ կարուսեալ, Ա. Թագ. ԺԴ. 2. Ես. Ժ. 28:

Մազայ, երբորդ որդի Յարեթի, նախահայր Մարաց, էն, Եննգ. Ժ. 2:

Մազայն, մին յորդանց Արբաշամու եւ Քեռուրայ, Եննգ. ԻԵ. 2: Եւ կարծուի թէ բնակեցաւ յԱրաբիա, մօտ իւր եղբորը Մադիամու:

Մադիամ, չորրորդ որդի Արբաշամու եւ Քեռուրայ, Եննգ. ԻԵ. 2:

Մադիամացիք, սերունդք Մադիանու, զբանարնակ ցեղ յԱրաբիա, Թուով բազում, եւ հարուստ հօտիւք եւ անդէովք եւ ուզտիւք, Ես. Կ. 6: Առաջին եւ բուն երկիր Մադիանացաց թուի լինել յարեւելից Եղանանան ծոցոյ կարմիր ծովուն:

Խարաքի աշխարհագիրք հոն կը գընեն Մադիան քաղաքը, Գործ. Է. 20: Բայց կը թուի թէ Մադիանացիք տարածուած էին գէպի ի Տիւրքիո, հաւանականապէս ընդ բովանդակ անապատն յարեւելից Սէիր լեւին մինչեւ ի սահմանո Մովբարացաց. միւս կողմէն եւս բռնած էին բոլոր այն երկիրը որ կը ձգուի մինչեւ մօտ ի լեռան Արնայի, Տես ԵԼ. Գ. 1. ԺԸ. 1. Թու. ԻԲ. ԻԵ. Գոտ. Զ.-Ը: Ըոտ Եննգոց ԻԵ. 2, 4, (բազգաստ 12-18 համարներուն հետ,) Մադիանացիք այլ էին յորդանց իոմայելի, թէպէտ այլուր կը գտնենք այս երկու ժողովուրդը սերտիւ կապեալ իրարու հետ, այնպէս որ մերթ միով անուամբ կը կոչուին եւ մերթ միւսով: Տես Եննգ. ԼԵ. 25, բազգաստելով ընդ 36 համարին: Մայրաքաղաքը նոցա կը կոչուէր Մադիան, որոյ մնացորդք գեւ կային առ Յերոնիմուս եւ առ Եւսեբիոս: Մադիան էր առ

Առնոն գետով, ի հարաւոյ քաղաքին Ա. Բ. կամ Արեսպոլիս:

Մադիանացիք էին կառապաշտ, եւ յաճախ կը հրապուրէին զիսթայելացիս պաշտել Մադիանացաց աստուածները: Հաստ անգամ նաեւ կ'ընէին զնոսա հարկատու եւ կը հարբատահարէին: Տես Թու. ԻԲ. ԻԵ. ԼԱ: Երբ Խարայեւացիք եւ զարեւին իրենց արտեր եւ մերձ էին ի հնձել, Մադիանացիք հանգերձ Ամադեկացովք եւ սրգւովք արեւելեան անապատին, կ'իջնէին վար իրել մարտի տնջիւրազմութեամբ, իրենց անասուններովք եւ զբաններովք եւ ուզտերովք, յափշտակել եւ տանել երկրին արգիւնքը, եւ ոչ միայն արգիւնքը կը կողոպտէին, այլեւ արգեանց տէրերը կը սպաննէին: Եւ Հրայք չունենալով բաւական զօրութիւն կամ հաւատք կամ առաջնորդ գեմ դնելու այն յեւլուզակներուն, շատ անգամ կ'ապականէին լեռները եւ այբերը, մինչեւ որ հեռանար թշնամին: Անգամ մը Գեգէոն ազատեց ժողովուրդն այս յափշտակիչներէն, Դատ. Զ. 7: Այժմու իոմայեւացիք կապ չունին տակաւին այն նախնի յեւլուզակութեամբ, եւ անոնց ասպատակութիւնները, յափշտակութիւնները եւ սպանութիւնները իրան նկարագրուի այնպէս կենպտէս նկարագրուած են անոնց հայրերունը Հրէից չին պատմիչներէն:

Մադամնա, քաղաք մօտ ի Գազա. ի սկզբան կը վերաբերէր Յուդայի, յետոյ անցաւ Շամառնի ցեղին, Տես. ԺԵ. 31. Ա Մոաց. Բ. 49:

Մադամնա, քաղաք ոչ հեռի յԵրուսաղեմէ, տեղին անծանօթ, Ես. Ժ. 31:

Մադմեմ, տեղի անծանօթ յերկրին Մովբարացաց, Երեմ. ԽԸ. 2:

Մազ, Հրայ արք, բաց յաւաւորաց, Թու. Զ. 5, 9, եւ ի գրպաց ինչ, ինչպէս Արիսողմոնը, Բ. Թագ. ԺԴ. 26, բաւական կարճ կը կտրէին իրենց մազերը, Ա կորնթ. ԺԱ. 14, եւ անուշահոտ իւզերով կ'օծէին իրենց գլուխը, ԵԼ. Լ. 30-33: Սաղմ. ԻԳ. 5. Ժողով. Թ. 8: Սգաւորք անխնամ կը թողուին իրենց մազերը, կամ կ'անխիղճէին եւ կամ կը

փետեին բաւմբ, իրեմ. Է. 29: Կա-
նայք կը սիրէին զէս արմակել, Տիւ-
սել զՏերո, օծանել անուշահոտ իւ-
ղերով, և այլևայլ եղանակաւ կը
զարդարէին իրենց գլուխը, Ես. Գ. 18,
24: Ա Կորնթ. ԺԱ. 15: Առաքեալք
կ'արգելուին կանանց այս կերպով
յարդարել զՏերո, Ա Տիմ. Բ. 9, Ա
Պետր. Գ. 3: "Կանանց մազերուն
պէս մազեր, կը նշանակէ նեւին մա-
րախները, Յայտ. Ժ. 8: Բորստք՝ երբ
կը մաքրուէին, և Ղևառացիք՝ երբ
կ'օծուէին քահանայ, կ'ածիլէին ի-
րենց ճրլոր մարմինը, Ղևա. ԺԳ.
ԺԴ. 8, 9:

Մազաբօք, Յաբ. ԼԲ. 32: Թարգ-
մանիչք Սուրբ Գրոց կը կարծեն թէ
այս բառը կը նշանակէր զերկոտասան
կենդանակերպ զոգրիկոսի, այսինքն
երկինց կամարին զոգրայ լլայն զօտի մը,
որոյ մէջ են արեգական և լուսնի
ծամբուն զոյս գտնուած աստեղք,
Որովհետեւ արեգակն և լուսնի կը
Թաւին ամէն տարի շրջան ընել այս
գօտւոյն մէջ, այնպէս որ գօտւոյն
իւրաքանչիւր մասն հետզհետէ կ'ըն-
դունի այն լուսանոտները, կը կար-
ծուի թէ, "Մազարօթը ժամանակին
կրնա՞ն հանել," կը նշանակէ Կրնա՞ն
քու զօրութեամբդ զոգրիկոսի մէջ
տարեկան շրջան ընել տալ արեգա-
կան և լուսնի, որպէս զի տարւոյն
երկանակներն, ամառ, ձմեռ և այլք
յաջորդեն կարգաւ:

Մաքուսադա, որդի Ենովքայ և
հայր Ղամբայ, Մաթնոսադա ապ-
րելով 969 տարի, քան զայլ
մարդիկ երկայնակեաց եղաւ, և մե-
ռաւ տարի մը միայն յառաջ քան
զՂրհեղեզն, Ենեդ. Ե. 21, 22:

Մալեղա, գլխաւոր քաղաք Քա-
նանացւոց, որոյ մօտ հինգ զաշնա-
կից Թագաւորք յաղթուելով բա-
նուեցան յայրին ուր ապաւինած էին
և սպանուեցան: Այս քաղաքն էր
Լերնայի, Աղեկայի և Լաքիի մօտ,
ի հարաւոյ արեւմտեց Երուսաղեմի,
յերկրին Յուդայ, Յեռ. Ժ. 40-28.
ԺԲ. 16. ԺԵ. 41:

Մալեղաով, քաղաք Մանուէի,
Թէպէս իսպառայ երկրին մէջ էր,
ի սկզբան էր արքայանիստ քաղաք
Քանանացւոց, և երկար ժամանակ

պահեցին զայն Քանանացիք, Յեռ.
ԺԲ. 21. ԺԷ. 41. Դառ. Ա. 27: Մա-
կեդոզով էր Յեղաթյսի զաշնին հա-
րաւային արեւմտեան սահմանին վրայ,
Կիսանի հեղեղատին մօտ, և զայս
կ'անուակէ թերեւս "Մակեդոզով Զու-
րը", որ յիշուած է Դեռօվրայի և
Բարակայ երգին մէջ, իրեն աեղի
յաղթութեան նոցա, Դառ. Ե. 49,
21: Առ Սաղմոսն Մակեդոզով էր
ամուր քաղաք, Գ թագ. Ժ. 15:
Հոս մեռաւ Ոքոզիա արքայ Յուդայ,
Հոս յաղթուեցաւ և սպանուեցաւ
Յովսիա, և հոն ողբաց զնա Իորա-
նէլ, Գ թագ. Ժ. 27. ԻԳ. 29. Զար-
ԺԲ. 41: Բոպինսն նոյն կը համարի
ընդ Մակեդոզովայ զարդիս Լէյճան
կոչուած գիւղը որը Հաովմայեցիք կը
կոչէին Ղեգիսն:

Մալեղանիա, ընդարձակ երկիր ի
հիւսիսոյ Յունաստանի: Սահմանք
նորա են Թեսալիա և Եպիւրոսո՝ ի
հարաւոյ, յարեւելից՝ Թրակիա և
ծովն Եգէական, յարեւմտից՝ Ադրի-
ական ծով և Լիւրիկէ, ի հիւսիսոյ
Դարդանիա և Մէսիա: Մակեդո-
նիոյ գլխաւոր գետերն էին Ստրիմոն
և Աքսոս: Հաշուաւոր էին լերինքն
Ողմպոս և Աթոս. առաջինն առ-
ուանի է ի դիցարանութեան Յունաց
իրեւ նիստ աստուածոց, Թեսալիոյ
սահմանին վրայ, և մեծաւ մասամբ
այն երկրին մէջ: Իսկ երկրորդն, այն
է Աթոս, և հրուանգանի մը ծայրը
յափն Եգէական ծովուն, և զարդիս
նշանաւոր է մենաստաններուն պատա-
ճառաւ, յորո կը կարծուի թէ է կան
պատուական ձեռագիր մատենանք:
Նախկին բնակիչք Մակեդոնիոյ կը
համարուին Կիտացիք, Ենեդ. Ժ. 4,
բայց հին պատմութիւն երկրին ծա-
նօթ չէ: Մակեդոնիոյ Թագաւորու-
թիւնն հաստատուած կը պատմուի
իր չորս հարիւր տարի յառաջ քան
զՓրիլիպոս, առ սրով, և մանաւանդ
առ որդւով նորա առ Մեծանի Աղգե-
րանգրիւ հասաւ Մակեդոնիոս ի կա-
տար իշխանութեան: Աղգրեանգր,
336-323 նախ քան զԳր, անցնելով
ի գլուխ Մակեդոնացւոց և Յունաց
միացելոց, տիրեց արեւմտեան և հա-
րաւային Ասիոյ մեծ մասին: Դանի-
էլ գուշակած էր Աղգրեանգրի աշ-

խարհակալութիւնը, Դան. Բ. 3-8, միեզերեսոյ քօշէ նմանութեամբ, Դիտողութեան արժանի է որ հին գահէկանք Մակեդոնացւոց ունին այս ազգային նշանը: Յետ մահաւան Աղեքսանդրի, Մակեդոնացիք սկսան հլիւալ, և հուսկ սերնն նուաճեցան ի Հռովմայեցւոց առ Պաւղոսիւ Եմիւնը, 168 նախ քահ. գրք., որ չորս դաւաւա բաժնեց այն երկիրը: Յետոյ Հռովմայեցիք բաժնեցին ըստը Յու. նառառն և Մակեդոնիա երկու մեծ նահանգ, և կոչեցին Մակեդոնիա և Աքայիա, 142 նախ քահ. գրք., Հռովմ. ԺԵ. 26. Բ կորնթ. Թ. 2, Տեա Յաւաքատան: Նոր կառակարանին Մէջ այս անունն հաւանականացեալ առնուելու է այս վերջին նշանակութեամբ: Բուն Մակեդոնիոյ քաղաքներէն կը յիշուին ի Նոր կտա. կարանի, Ամփիպոլիս, Ապոլոնիա, Բերիա, Նէապոլիս, Փիլիպպէ և Թե. սաղոնիկէ: Այս երկիրը կանուի բնկալաւ զԱւետարանն, յամի Տե. 55, ի ձեռն Պօղոսի սրում երկիւստոր տեսլեամբ ազգ եղաւ երթալ աշխատիլ հոն, Գործ. ԺԶ. 9. Ի. 1:

Մամ կ'առնուի ի Սուրբ Գիրս, նախ, փոխանակ բաժանման մարմնոյ և հոգւոյ, առաջն իւն, Երնդ. ԻԵ. 11. Ի կորորդ, փոխանակ օտարանալոյ յԱստուծոյ, և անկանկոյ ընդ բարկութեամբ նորա, Ա Յովհ. 14 և այլուր. երրորդ, փոխանակ երբորդ իւնաւաւ, այն է՝ մահ յաւիտեանական գաւառադարաւութեան: Մահն էր պատիժ պատուիրանազանցութեան Ագամայ, Երնդ. Բ. 17. Գ. 19. Ե ըստը սերունդ նորա լինելով պատուիրանազանց, եղաւ հազարգանիծիցն եղելոյ ի վերայ Ագամայ, Քրիստոս «մեր կեանքն» է: Ամեն հաւատացեալ հազարգ է կենաց նորա, հոգեւորացեալ և յաւիտեան. և թէպէտ մեղք և մարմնաւոր մահ կը մնան ի վերայ ազգի մարդկան, սակաւ անոնց խղթոցն առնուած է. և ի յարութեան վերջին թշնամին պիտի կոխուի ընդ առիւթ, Հռովմ. Ե. 42-21. Ա կորնթ. ԺԵ. 1:

Բնական մահը կը նկարագրուի ի բրեւելումն շնչոյ կամ ոգւոյ, Ժմււ. Բ. 29. Իրեւ դարձ

միւսանգամ ի հոգ, Երնդ. Գ. 19. Ժողով. ԺԲ. 7. Իրը մերկանալ հոգւոյ զմարմին, զոր իբր թէ հազած է հոգին, Բ կորնթ. Ե. 3, 4. կամ իրեւ վրան յորում բնակեալ է, Բ կորնթ. Ե. 4. Բ Պետր. Ա. 13, 14: Հաւատացելոց մահն է իրեւ մեկնել երթալ ի առն, և ննջել ի Քրիստոս, Փիլ. Ա. 23. Մատթ. ԺԹ. 24. Յովհ. ԺԱ. 41:

Մահ բառը կը գործածուի նաև երբեմն փոխանակ մեծ ինչ ազեւոյց, կամ մահ սպառնացող մօտալուս վտանգի, զորքինակի հալածումն, Բ կորնթ. Ա. 10: «Մահուան գուռները», Յոր. 1Ը. 17, կը նշանակէ անանանկի աշխարհի ուր կը բնակին ոգիք աշխարհոյ: Մահ կը գործածուի նաև սպարանորէն առ ի ցուցանել Քրիստոսնէնց անզգայութիւնը մեղաւոր աշխարհի փորձութիւններուն, կազ. Գ. 3:

Մամալաք, ի վերնագիրս ԵԳ. և 2Ը. Սաղմոսաց կը կարծուի լինել բաւ վերաբերեալ ձայնի եղանակին կամ նուազարանին որ կը գործածուէր այն Սաղմոսներէ երգելու. կամ ինչպէս Հէնկազէնպերկ և Աղեքսանդր կը կարծեն, հոգեւոր հիւանդութեանց որ են իրթ այն Սաղմոսաց ողբերու:

Մամեր-լալալ-նալ-պազ, «հագործած, իւլպտ, Գյոյ յառ, առնուն զոր առաւ Եսայի իւր որդինէրէն միոյն, մարդարեւարար ցուցնելու համար զարագ արագ յազթիւն Ասորեստանեայց Ասորաց և Իսրայիլի, Ես. Բ. 1-3:

Մամիկ, այսինքն՝ լուսնիկ, կը կարծուի թէ էր զարգ պարանոցի ոչ կանանց միայն, Ես. Գ. 18, այլ և արանց և ուղտուց անգամ, Դաւա. Բ. 21, 26:

Մամիք, էր և է, առ արեւելոյս բազմական կամ լայն և ցած առանձան շուրջանակի ի սենեակո, թէ՛ իրեւ գահաւորակ նստելու համար ի տուէ, և թէ՛ իրեւ անկողին ննջելու համար ի գիշերի, Եւ. Բ. 3. Բ Թադ. Գ. 5-7: Մահիճը երբեմն աստիճան աստիճան վեր էր գետնէն, Բ Թադ. Ա. 4. Սաղմ. ՃԼԲ. 3: Մահճին ծածկոցը պէտքէն էր, շատ կամ քիչ զարգարուն ըստ կարգութեան առա-

նուստեան: Աղքատաց մահիճն էր լոկ ակումբ (Գորբ) կամ խշտակ մը, և կամ օթոց կամ ծածկոյթ մը զոր և իբրև վերարկու կը հագնէին ցերեկը, Եւ. ԻԲ. 27. Բ 0ր. ԻԳ. 13: Այսինքն գերին էր Յիսուսի բռնի բժշկելոց, “Եւ, առ մահիճ և գնա,” Մարկ. Գ. 21: Բայց մահճի կամ անկողնի համար գահոյք, այսինքն ուրոյն կազմած, սոփորական էր, թէպէտ ոչ մեր այժմու գահաւորական (Գորբ) պէտ: Տես Բ 0ր. Գ. 11. Ամսի. 2. 4: Հերայք գիշերները կը հանէին իրենց փոշկները միայն և արտաքին հանգիստէր:

Մաղաքիա, Բաբելոնի: Մաղաքիա է վերջինն ի փոքր մարգարէից և բոլոր մատենագրաց Հին կտակարանին: Այնպէս քիչ տեղեկութիւն կայ այս անձին վրայ, որ սմանք, թէպէտ առանց բաւական պատճառի, կը տարակուսուի թէ Մաղաքիա արգարես յառուկ անուն է, թէ ընդհանուր անուն, այսինքն՝ հրեշտակ Տեառն, իբրև պատգամաւոր կամ մարգարէ Աստուծոյ, Անգ. Ա. 13. Մաղ. Գ. 1: Մաղաքիա հաւանականապէս մարգարէացաւ իբր 416 ին նախ քան ԳԲԻ, Նէեմայի իշխանութեան վերջին տարիներն, զկին Անգեայ և Զաքարիայ, քահանայից և Յուդայի ժողովրդեան մէջ մեծ անկարգութեան մը ժամանակ: Վասն այսր կը մեղադրէ զքահանայս, և կը յանդիմանէ ժողովուրդը վասն զի օտար կիներ կ'առնէին, իրենց եղբարց դէմ անգթութեամբ կը վարուէին, իրենց կիները կ'արձակէին, և ոչ տասանորդ, ոչ երախայրի կուտային: Եւ թուի ակնարկել ուխտը զոր Նէեմիա նորոգեց Աստուծոյ հետ հանդերձ քահանայիւք և զխաւորք ժողովրդեան: Իր մարգարէութեան վերջին մասին մէջ Մաղաքիա կը մարգարէանայ զգալուստ Յովսէփնու Մկրտչին հոգւով և զօրութեամբ եղիայի, Մաղ. Գ. 1. Գ. 5, 6. Մատթ. ԺԱ. 10, 14. ԺԵ. 10-13. Ղուկ. Ա. 17: Եւ մարգարէանայ նաև Քրիստոսի կրկին գալուստը, և երկիւղած աստուածայաջողիք երանութիւնը: Այսպէս Հին կտակարանը կը գոցուի Մեհայի մարգարէութեամբ, և Նոր

կտակարանը կը բացուի այն մարգարէութեան կատարմամբ:

Մաղքոս, Բաբելոն, ծառայի զօրոյ աջ ակնաջը կտրեց Պետրոս և Յիսուս հրաշքով ողջացուց ի Գեթսեմանի, Մատթ. ԻԶ. 51: Յիսուսի վրայ երկողներուն, անոր աստուածութիւնը ցուցնող երկու նշան տեսնելէն ետքը, Ղուկ. ԻԲ. 51. Բող. ԺԲ. 6, գործեալ բռնեին զնա՝ յայտնի կը ցուցնէ մարդկային սոգգիի կուրսութիւնը և յամառութիւնն ի մեղս:

Մամբրէ, Գորբ, Ամսիհացի իշխան, եղբայր Եսդայի և Անհրայ: Երեքին սքա միտքան բոլոր զօրութեամբ օգնեցին Արրահամու թափել զՂովոս գերիշխերուն ձեռքէն, Մենգ. ԺԳ: Բառուն այս Մամբրէի կաշուցաւ:

2. Քաղաքն ուր կը բնակէր Մամբրէ, որ յետոյ կոչուեցաւ Քերբան, որոյ արուարձաններուն մէջ կար մեծ կաղնի մը կամ կաղնիոյ տնտաւ: Արրահամ և որդիք նորա շատ անգամ հոս կը կանգնէին իրենց վրանները, Մենգ. ԺԳ. 18. ԺԸ. 1: Մակփեյի այրը մօտ էր Մամբրէի յարեւելից, Մենգ. ԻԳ. 17, 19. ԽԺ. 30, և մօտաւոր բարձրաւանդակէն Արրահամ կրնար տեսնել Սոգոմայ և Գոմորայ ծովը, Մենգ. ԺԺ. 27, 28:

Մամնայ, բառ Քաղգէարէն որ կը նշանակէ Խնայ, սորոյն: Քրիստոս ըսաւ, “Զէք կրնար ծառայել Աստուծոյ և մամնայի,” Մատթ. 23. 24: Հարաւորութիւնն արգարեի կուտէ տպակներոց ի նա, ինչպէս Արամազդ կամ Անահիտ, և կուտալտ մը չի կրնար երկինք մտնել: Քրիստոս և իրաւտ նաև զմեզ, օրինակաւ անիրաւ տնտեսին, աշխարհային ինչ, “անիրաւ մամնայն,” որ ընդհանրապէս կը փնտաւի և կը գործածուի մեղքը, այնպէս գործածել, որ զԱստուած, մեր գառաւորն, բռնեց մեզի բարեկամ, և ընդունինք ծնարիտ հարաւորութիւնն յերկինս, Ղուկ. ԺԶ. 9, 11:

Մայր, ծառ մարգարայ, գեղեցկատեսիլ, որոյ ճշտակաւ բարձրութիւնը և տերեւախիտ ստերը կուտան հաճոյական շուք և հովանի:

երբայցեղերէն բառը շատ տեղ թուի նշանակել նոճի, զոր տես. Մայր փայտը կը գործածուէր ի շինուած նաւուց, Եղեկ. ԻԷ. 5, նաւագարանաց, Բ Թագ. 2. 5, տանգ գերաններու և հնծաննեքու, Գ Թագ. Ե. 8, 10. Թ. 41. Երգ. Ա. 17:

Մամայեմ, Բիբլիէ, վեշտառաներորդ թագաւոր իորայեի, յառաջագոյն զորովոր զորաց Զաքարիայի: Մանայեմ թեքուա էր երբ լուց իւր տիրոջը սպանուած, և իսկոյն խաղաց ի վերայ Սեղզուով, որ փակուած էր ի Սամարիա: Մանայեմ բռնեց և սպաննեց զնա, և ապա նստաւ գահը: Թագաւորեց Սամարիա տասը տարի, 771-760 նախ քան զԳր., և էր բռնաւոր և անազորոյն կռտղաշատ Ասորեստանի թագաւորը, Փուզ, առ Մանայեմաւ արշաւելով իորայեի երկիրը, ստիպեց զնա աւալ հազար տաղանդ արծաթ, զոր հասոյց Մանայեմ հարկ գնել իւր հարուստ հպատակաց վրայ մարդ գլուխ յիսուսն սիկդ: Եւ թուի թէ Մանայեմ մեռաւ բնական մահուամբ. բայց որդին և յաորդ նորա փակէիա երկու տարի միայն թագաւորեց, և այն հարստութեան վերջնէն էր, Ի Թագ. ԺԵ. 13-22: Ասորեստանի արձանագրութեան մը մէջ որ մատերս գրանւեցաւ՝ յիշուած կը գտնուի Մանայեմի անունը:

Մամայեմ, Բիբլիէ, գայեկորդի Հերովդի Անդիպայ, բայց աննման նմա բարոյիւք և ժախճանաւ: Մանայեի եր պաշտօնաւոր Քրիստոսի յԱնտիք, Հերովդէս՝ պարտաւոր արեան Քրիստոսի և կարապետին նորա միանգամայն, Գործ. ԺԳ. 4: «Մէկը պիտի առնուի, և միւրը թողուի»:

Մամայիմ, Եբլո-բաւֆեր, անուն տեղւոյ ուր հրեշտակաց բանակ մը և Յակորայ բանակն հանդիպեցան իրարու, մինչ Յակոր կը դառնար ի Միջագետաց, Տինգ. ԼԲ. 1, 2: Մանայիմ էր ի Տիւսիոյ Յարսկայ և մօտ ի Փանուել, և յետոյ եղաւ Ղևտական քաղաք յերկրին Գագայ, Յես. ԻԱ. 38: Ելերև թէ էր քաղաք մասեր, քանիք Յերուսթէ նրատաւ հոն իւր կարճ թագաւորութեան տանն, և Դաւիթ հոն ապա-

տանեցաւ յերեսաց Արիսողոմայ, Բ Թագ. Բ. 8. ԺԷ. 24, 27:

Մամամայ, հրաշալի կերակուրն՝ զոր տուաւ Աստուած անապատին մէջ իորայեյացւոց: Էր մանր սերմ, սղիտակ իբրեւ զեղեամն, բոլորակ և ի չափ գնձոյ, ԵԼ. ԺԶ. Թու. ԺԱ. Լը տեղար ամէն առաւօտ, ցօղոյն հետ, իորայեի բոլոր բանակին մէջ տնոնց քառասունամայ ճամբորդութեան տանն յանապատին այնպէս առատ, մինչև բաւել այնչափ բաղմութեան փոխանակ հացի, ԵԼ. ԺԶ. 35. Բ Ուր. ԻԹ. 5, 6. Յես. Ե. 42: Ոչ ուրեք բուսած է թէ իորայեյացիք ուրիշ կերակուր չունէին: Թէ շատ ոչխար և արջառ կար իորայեի բանակին հետ՝ Սուրբ Գրոց շատ տեղերէն յայտնի է: Ամէն օր կը մատուցուէին անտարակցայ, բաց ուրիշ նուէրներ, նաեւ զոհք յանապատ, որոց միւր կ'ուտէին քահանայք և Ղևտացիք բոտ օրինաց:

Սրբ մանանայն առաջին անգամ տեղաց, իորայեյացիք չէին գիտեր թէ ի՞նչ էր այն, և կ'ըսէին իւրարու, Դա հո, որ կը նշանակէ, ի՞նչ է այս: Դապք ի մեկնաց կը կարծեն թէ այս հարցման ստեպ կրկնուէին ծնաց Դա կամ մանանայ տնունը: Պարզհարտ կ'ըսէ թէ, ի հովեա շուրջ զԱմիսիւ, գեռ կը գտնուի տեսակ մը մանանայ որ կը ծորէ այլեայլ ծառերէ, բայց մանաւանդ ի մշայէ, յուսին ամսուն մէջ: Արաբացիք կը քաղեն այս նիւթը, և կը շինեն անիւն տեսակ մը քաքար, և կը կոչեն պերսո-գի մեղ: Տես ԵԼ. ԺԶ. 31: Յետոյ Էրէնպուրկ քըննելով տեսաւ որ այս հիւթը ծորեցնողն էր տեսակ մը միջատ զոր մանր կը նկարագրէ Էրէնպուրկ: Բայց այս նիւթէն և հասարակ մանանայն որ կը գործածուի իրրեւ լուծիչ դեղ և կ'իլլէ հացի կոշտած ծառերէն հաբաւային Եւրոպայի, և յԱրաբիա, ի Պարսկաստան և այլուր մանանայ կոշտած ուրիշ տեկային նիւթեր որ նոյնօրինակ ծագում և յատկութիւններ ունին: Բայց այս նիւթերուն և ոչ մին կրիպոյ նոյն Սամարուիլ իորայեյացւոց մանանային հետ, որ յայտնի է թէ յատկապէս անոնց

Համար տրուեցաւ աստուածուած, վասն զի սկսաւ տեղալ երբ այն ժողովուրդն պէտք ունէր կերակրոյ առնապապին մէջ, և երբ այս պէտքը դադարեցաւ՝ գաղղեցաւ նաև մանահայնքն։ Այս մանահայնքն ոչ թէ ծառերէ կամ թուփերէ կը ծորէր, այլ կ'իջնէր անապատին երեսը ուր որ կ'երթար ժողովուրդը, և յատկութեամբ տարրեր էր մանահայ կոչուած մեզի ծանօթ նիւթերէն, քանզի էր այնչափ կարծր որ կ'աղացուէր և կը խորովուէր իբրեւ ցորեան, և կ'որոտուէր ի վաղիւն։ Հրաշայի էր նաև առաստուծեան կողմանէ, վասն զի անապական կը մնար շարաւթ օրը։ Այս վերջին երեք յատկութեամբք Աստուծոյ որանելապէս կը յայտնէր շարաւթ օրուան սրբութիւնն, իբրեւ օր Հանգստեան Հաստատեալ ի սկզբանէ աշխարհի, և ոչ Անհալ լռանէ։ Բաց աստի, մանահայէն մնա մը գրուելով յոսկիզէն ամենի, իբրեւ վկայութիւն պահուեցաւ ուխտի տապանակին մէջ ուր մնաց անապական այն նիւթը որ ինքնին ապականացու էր, Եբր. Թ. 4։

Ի Սաղմոսին, ՀՐ. 24, 25, մանահայնք կը կոչուի «Հրեշտակներու Հաց», «երկնից ցորեն», ցուցնելու համար թէ էր գերազանց, և կու գար շիտակ Աստուծոյ ձեռքէն։ Խորայեւջիք կը ժողովէին մանահայնք մարդ գլուխ մէջ մէկ օմեր։ Անոնք որ աւելի կը քաղէին քան զայս չափ՝ աւելին կու տային այլոց։ արգելեալ էր ծածկել կամ թաղել զայն, և այս, ինչպէս կ'ուսուցանէ Պօղոս, Բ իորնթ. Բ. 13-15, խրատ էր ամէն մարդու չթաղել երկրաւոր և կորստական բարիք, այլ տալ առաստօրէն մեր եղբայրներուն ի կարօտութեաննոցա։

Աստուծոյ այս մեծ պարգէն առ Խորայեւջիք շատ բաներու զգալի օրինակ է, և կը նշանակէ «Ճմարիտ Հացը», որ կու գայ յերկնից ապրտեամբ և կորուսեալ մարդոյ, Յովհ. Զ. 31-38. Յայտ. Բ. 17։ Մանահայնքն պէս, կ'իջնէ Քրիստոս ի վերստ եկեղեցւոյ գալան, իբրեւ հանապազորդ և առատ պաշտօր, լծուլ զպէտս իւրաքանչիւր մարդոյ։

Մամանէլն տեսակ ինչ տարեւոր

Թփոյ որ կը բուսնի ի Պաղեստին. կը հասնի մինչև եօթն կամ ինն ոտք բարձրութեան, մի մաս թանձր ցօղնով։ Հարքէթ, ի քնիւնէ ոյս առանձին մէկ տարտեղ, տեսաւ թռչուն մը որ իջնելով նստաւ յոստ մանանխոյ անկոյ մը որ անոր մօտ էր, Մատթ. Ժ. 31, 32. Մարկ. Գ. 31-32, Ոմանք կը կարծեն թէ մանանխոյ կը հրակցուի Սուրբութեան կոչուած ծառը, որ նոյնպէս կը գտնուի ի Պաղեստին, և կը բերէ պտուղ ողկուգանձ, որոյ մէջ կան մանանխոյ նման սրմանք։ «Մանանխոյ հատ» կ'ըսուէր իբրեւ առաջ փոքր և շնչին բան մը ցուցնելու համար, Մատթ. Ժ. 19։

Մամանէլ, Իսրայէլ 1. երեք օրգի Յովսէփայ, ծնեալ յեղիպատոս։ Մանասէի սերունդը եղաւ մեծ ցեղ, և երկու բաժնուեցաւ յերկրին աւետեաց. մէկ մասը բնակեցաւ յարեւելից Յորդանանու, Բառան կոչուած երկիրը, Յարափայ գետէն զեպ ի Հիւսիս. և միւսը մասը՝ յարեւմտից Յորդանանու, ի մէջ Եփրատի և Խաւարայի, և կ'երթար Յորդանանէն մինչև Միջերկրական ծովը։ Մանասէի ցեղն ստորին էր յոյժ քան զցեղն Եփրատայ հարստութեամբ և զօրութեամբ, ըստ կանխասացութեան Յակորայ, Երնիք. ԽԱ. 50, 51. ԽԶ. 86. ԺԶ. 17։

2. Ամրարիշտ որդի և յաջորդ բաւականին Եգեկիայ, արքայի Յուդայ։ Սկսաւ թագաւորել զեռ մանուկ երկուստանամայ, 698 ին նախ քան գգր, և թագաւորեց յիսուան և հինգ տարի։ Սոսկայի կառավարութեան, բռնաւարութեան և անազորութեանը համար, Թաղեա Աստուած Ասորեստանեայց ատնել զնա գերի ի Բաբելոն ի քսան և երկրորդ ամի թագաւորութեան նորա, հաւանականապէս առ Ասորդանաւ արքայիւ Ասորեստանի։ Բայց հան, ի Բաբելոն, այնպէս խռտահեցաւ զանձն, որ Աստուած շարժեց զԱսորեստանէայս միւսանգամ հաստատել զնա յաթոռ իւր իբրեւ հարկատու. և այնուհետեւ Մանասէ ջանաց ուղղել չարիքը զոր գործած էր առաջ։ Իւր նախկին կուսքերը և

վհուկները վերցուց, և ի հոգեւոր և մարմնաւոր օգուտ թագաւորութեան իւրոյ շատ նոր կարգեր հաստատեց. նորոգեց Նրուսաղեմի ամրութիւնները, նոր մաս մը պատելով պարսպաւարեմտից, և զլիւլէլ յարեւելից հարաւոյ, և զօրացուց Յուդայի պարսպաւոր քաղաքները: Յետ երկար թագաւորութեան որ երկայնագոյն էր քան այլ թագաւորաց Յուդայ, մեռաւ խաղաղութեամբ և թաղուեցաւ յերուսաղէմ, Դ թագ. ԻԱ. Բ Մնաց. ԼԳ:

Մանէ, Բաբելոն. Թեկեղ, Խեթ-Լ. Փաքսին, Բաբելոն. Գաղգէա-րէն բաւեր որ հրաշիւք գրուեցան յորմ, մինչ Բաղտատար ամբարիշտ ինջլորը կու տար, և կը նշանակէին տնոր տան մտաւրաւ պատուհասը, Դան. Ե. Գաղգէայքն աստեղագէտը չկցան կարգաւ այի գիրը, Թերեւ վասն զի գրուած էին հին Նրալա-կան նշանագրքը, և եթէ կարող ըլլային ևս կարգաւ, պիտի չկրնային մեկնել իմաստը որ չարագուշակ էր: Սակայն Դանիէլ աստուածատուր հանձնարով հասկցաւ և իշխեց ըսել համարակ այն գրչին ահաւոր իմաստը, և ի նմին գիշերի կատարուեցաւ Դանիէլի խօսքը: Ո՛րչափ ամբարտաւան գլուխներու վրայ, շատ անգամ իրենց ամբարշտութեան և շուայտութեան մէջ, ձեռքը որ տնոնց անցեալ պատմութիւնը գրած է՝ կը գրէ տնոնց վերահաս կորուստը:

Մանուէ, հնդկա, բնիկ Սարասնի, ի ցեղէն Դանայ, և հայր Սամփոնի, Դաստ. ԺԳ. 43. ԺԶ. 34: Մանուէի որդւոյն ծնեցեան և քաջագործութիւններուն կանխապայտութեան մէջ կը տեսնենք ուխտին Հրեշտակը որ երեցաւ Աբրահամա, Գեղէոնի և այլոց, և որ ոչ կը նիրհէ երբէք և ոչ կը քնանայ, այլ կը հսկէ իւր զրկեալ ժողովրդեան վրայ: Այսպէս երեցաւ նաև Յարահամա, և չուզեց ըսել իւր խորհրդաւոր անունը, Մննդ. ԼԲ. 29. Դաստ. ԺԳ. 48. Ես. Թ. 6. Դուկ. ԺԳ. 34:

Մամբազար, Երրայեցերէն՝ Տա-րայի, Մննդ. Լ. 14-16. Երգ. Է. 43, տունի ինչ որուն կ'ընծայուէր, հաւանականապէս՝ առանց հիման,

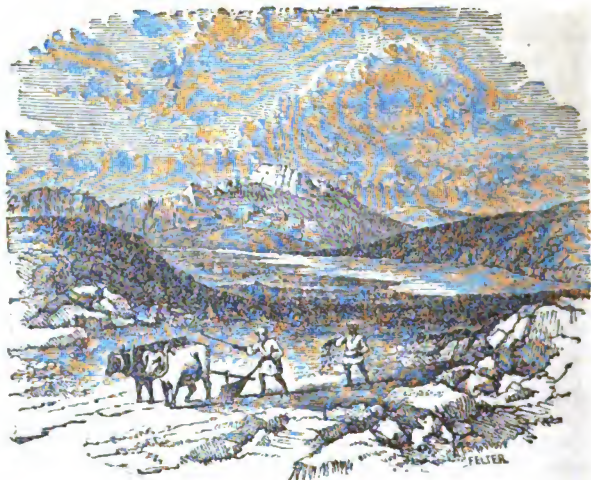

զամուլ կանայս որդեծին ընելու գորութիւնը: Հին թարգմանութեանց շատերուն նայելով, կը թուի լինել Լինէէն Արբա-Մաբաբա կոչուած տունը որ մարմի (պէլաստոնայի) տեսակէն է, ճակնդեղի նման արմատով, սպիտակ և կարմրագոյն ծաղկոյք, և անուշահոտ, գեղին խնորհե-րով, և կը հասնի մայրո ամէնէն մինչև յուլիս: Բայց այս կարծիքը հաստատուած չէ:

Մամբ, քաղաք ի ծայր լեռնային մասին Յուդայ, Յես. ԺԵ. 55, որոյ մօտ կը բնակէր Նաբաղ և ուր ապրատամբեցաւ Դաւիթ յերեսաց Սաուդայ, Ա թագ. ԻԳ. 24, 25. ԻԵ. 2: Ըստ Բաղմիստի Մանի է այժմու Մայն կոչուած աւերակոտ տեղին, եթէ մզն ի հարաւ կոյս յարեւելից փերրոնի:

Մամաղքի, Արարացի ցեղ, Բ Մնաց. ԻԶ. 7, որ կը յիշուի Ամաղեկացուց և Խորայի ուրիշ թշնամիներուն հետ: Ատոնց բնակութիւնը կը թուի թէ էր մօտ ի տեղին անուանեալ Մասն, գրեթէ յարեւելից Պետրայի (Վիմի), ի վերայ Զանապարհին ուխտաւորաց Դամասկոսէ ի Մէքքա: Ողիւս յաղթեց Մամաղքուց:

Մառոն, "Մառոնի ըուրը", Յես. ԺԱ. 5, կամ Ժովակ Սեմեդոնի, Յորդանանէ կազմուած երեք ժողովաց հիւսիսայինը: Է ի հարաւային մասին հովանի զոր կազմեն երկգրին ծիւղք Հեբրոնի: Մոզակը կը կոչուի հիմա, բոտ անուան հովանի, ժովակի Հսկէհի: Բուն ժողովը երկայն է չորս կամ հինգ մզն, և Թերեւ չորս

ԾՈՎԱԿ ՄԱՌՈՒՆ, ԱՆՆԻՆԵՐԶ ԼԵՐՄՈՆ ԼԵՐԱՄԱ Ի ԼԵՌՈՒՆ

մղոն լայն, և կ'անձկանայ գեպ ի հարաւ: Ի ծանծաղ և սակաւաղուր, և մեծ մասը ծածկուած է ջրային տնկօք: Հազարաւոր ջրային թռչունք կը խաղան ծովակին երեսը, և ծովակն ունի առատ ձուկ: Հիւսիսային կողմն է Հուլէճի գաշտը որ է տափարակ, իբր վեց կամ աւելի մղոն երկայնութեամբ: Այս տափարակին վերին ծայրը կը միանան երեք գետակներն յարց կը կազմուի Յորգանան: Յարեմտից Յորգանանու ի վեր քան զծովակն, կայ ճախին որ կ'երթայ գեպ ի հիւսիս մինչև ի խառնունս երեց գետակաց, և անդր ևս, մինչ յարեւելան կողման երկիրը մշակուած է գրեթէ մինչև ծովակը: Տափարակն արգարեւ սքանչելի է, բարեբեր յոյժ: Ամէն տեսակ արմախը կու գան յառաջ գոյզն երկամբ, և արժանի է Դանայ ցեղին լրտեսներուն գողեստին: "Երկիրը տեսնաք, և ահա շատ աղէկ է... անանկ տեղ մնն է՝ որ հոն երկրի վրայ եղող բաներուն մէկը պակաս չէ," Դատ. ԺԲ. 9, 10, Հողը կը բազկանայ հեղեղային նիւթներէ, և երկրին մէկ մասը կը թուի ողողեալ ջուրերէ ի գարնան: Այսպէս էլ Հուլէճի ծովակը և հովիտը են ամբաւ

մթերանոց, և հանդերձ ձեամբք Հերմոնի կը մատակարարեն յամառային ջուր Յորգանան: Այս ծովակին մօտ Յեսու յաղթեց Քանանու հիւսիսային մասին թագաւորաց, Յես. ԺԱ. 4-8:

Մասփա, Երեմոն, 4. քաղաք ի Գաղաադ, Ովո. Ե. 4, այսպէս կոչուած ի կարկառէն զոր կանգնեցին Յակոր և Լարան, Ենեդ. ԼԱ. 49: Ըստ ոմանց այն տեղն էր որ կը յիշուի ի պատմութեան Յեփթայեայ, Դատ. Ժ. 17. ԺԱ. 41, 29, 34:

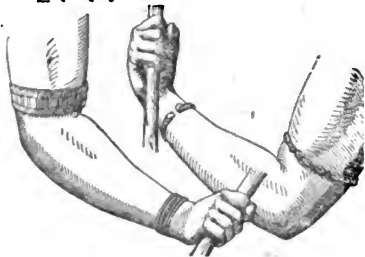
2. Քաղաք Բենիամինի, ժողովատեղի ցեղից իսրայելի առ դատաւորաց, Յես. ԺԲ. 26. Դատ. Ի. 4, 3. ԻԱ. 4: Հոս կը զոհէր և կը դատէր Սամուէլ, և հոս ծանուցաւ Սաւուլ յովթէ պիտի թագաւորէր, Ա. Թագ. Է. 5-16. Ժ. 47: Աստ ամբաստուց այս քաղաքն իբրեւ պատուար բնդէմ իսրայելի, Գ. Թագ. ԺԵ. 22, և էր նիստ կուսակալի առ Նաբուզոգոնոսորաւ, Երեմ. Խ. 6, իսկ յետ գերութեան նորէն առնուեցաւ, Դեմ. Գ. 49: Անունէն յայտնի է թէ քաղաքին տեղը բարձր էր, և էր մօտ ի Ռամովթ, ուստի Բողբնանն ինչ կը համարէ զՄասփա բնդ տեղւոյն որ այժմ կոչի Նեպի Սամվէլ,

չորս կամ հինգ մղոն դէպ ի հիւսիս արեւմտեան հիւսիսոյ երուսաղէմի։

3. Քաղաք ի դաշտին Յուդայի, Յես. ԺԷ. 38։

4. Հովիտ մօտ ի Հերմոն լեռան, դէպ ի Ադաան, Յես. ԺԱ. 3, 8։

Մատաքիա, զարբէն Տեւոն, մին յաշակերտաց սր շրջեցան ընդ փրկչին ի մկրտութեան հորա մինչև ի համարաձեռն նորին, Գործ. Ա. 21-26, և յետ համարաձեռն ֆրիստոսի ընտրուեցաւ յինչև մին սերկոտառանից։ Մատաթիայի վրայ չունինք ուրիշ անդէկութիւն։

Մատաքի, ոչ ի զարգ ականջաց, արնդաց, արունից, բազկաց կամ մատանց։ Մատանուդ կամ օղի հնութիւնն յայտնի է ի Սուրբ Գրաց և յարտաքին մատենագրաց։ Երբ փարաւն կառավարութիւնը յանձնեց Յովսէփայ, հանելով մատանին իւր մատեն տուաւ անոր, Ծննդ. ԽԱ. 42, Յես յաղթութեանն ի վերայ Մադիամու, Խաղայեղացիք մատուցին

Առտուծոյ մատանիներն, ապարանջանները և ոսկեղէն մանեակներն զորս առին աւար ի Թշնամուդն, Թու. ԼԱ. 50։

Խաղայեղացի կանայք կը կրէին ոչ ոչ միայն ի մատունս, այլև ի ուրն-

գունս և յականջս, և ի պնդունս ոտից։ Տես Ապարտեգան։ Յակորոս

Հարտութեան և պատուոյ նշան կը համարի ոսկեղէն մատանին ի մատունս, Յակ. Բ. 2։ Ի դառնալ անառակ որդւոյն, հայրը հրամայեց հազցունել անոր պատմեւծան գեղեցիկ, և մատանի գնել մատար, Ղուկ. ԺԷ. 22։

Մատանին կը գործածուէր մանաւանդ իբրև կնիք առ ի կնիքել նովաւ, և Սուրբ Գրքը ընդհանրապէս զմատանին կը համարի մանաւանդ սեպհական Թագաւորաց և մեծամեծաց, ինչպէս Եգիպտոսի Թագաւորին, Յովսէփայ, Աքաղաւ, Յեզաբելայ, Ասուերոսի Թագաւորին, անոր սիրելւոյն Համանայ, Մուրթբէի, Դարեհի արքայի և այլոց, Գթագ. ԽԱ. 8. Եթ. Գ. 10. Երեմ. ԻԲ. 24. Դան. 2. 17. Այս իշխանաց հրովարտակները և ուրիշ հրամանները կը կնքուէին անոնց մատանուովն իբրև կնիքով, և այս գրոշմը որպէս թէ կը վաւերացնէր այն գրուածները։

Մատրեոս, զարբէն, առաքեալ և աւետարանիչ, էր որդի Ալփիայ, ի ծնէ Գալիլեացի, կրօնիւք Հրեայ, արուեստի մաքրաւար, Մատթ. Թ. 9. Ժ. 3. Ղուկ. 9. 15։ Միւս աւե-

տարանիչք կը կոչեն զնա լոկ Ղեւի, որ անոր Երբայեցերէն անունն էր, Մարկ. Բ. 14. Ղուկ. Ե. 27, բայց ինք կը կոչէ զինք միշտ Մատթէոս, որ թերեւս անոր մարտաւարութեան կամ հարկահանութեան ժամանակի անունն էր: Մատթէոս չի ծածկեր իւր նախկին արուեստը. այսպէս կը բարձրացնէ Աստուծոյ շնորհքը որ հանեց զնա ի պաշտօն առաքելութեան: Մատթէի սովորական բնակութիւնն էր Կափառնայում, և մարտաւարութեան տեղն էր հաւանականապէս արքունի ճամբուն վրայ, մօտ ի ծովն Տիրերիոյ. հոն, մինչ իւր պաշտօնին վրայ էր, կանչուեցաւ ի Յիսուսէ երթալ անոր ետեւէն, Մատթ. Թ. 9. Մարկ. Բ. 14:

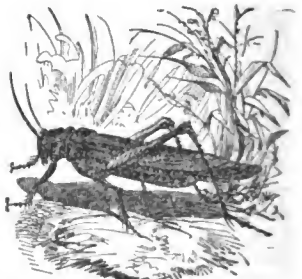
Հաւանական է թէ Մատթէոս արդէն ծանօթ էր հրաշից և վարդապետութեանց Յիսուսի:

Մատթէոսի, աւետարանն ըստ Տեա Աւետարան:

Մատուցակ, Եւնդ. Խ. 1, 43. Նեեմ. Ա. 11: Աւագ պաշտօնեայ տան թագաւորաց: Մատուցակին գործն էր լինել և մատուցանել բաժարի թագաւորին: Մատուցակապետ կը կոչուէր մատուցակաց գլուխը կամ վերակցացուն, Եւնդ. Խ. 2:

Մար, չափ հեղանիւթոց որ կը տանէր իւր 30 քաշ և 384 տրամ, Գինին զոր բրու Յիսուս հրաշիւք ի Կանա Գալիլեացոց արդարեւ շատ էր, բայց հարսներին ալ շատ էին, և թերեւ հարսները տեղեց ամբողջ եօթնեակ մը, Դատ. ԺԻ. 42, և թերեւ ի լուր հրաշիցն մեծ բազմութիւն եկաւ հոն ծաշակել հրաշալի գինին:

Մարախ, միշտա թեւաւոր շատակեր որ շատ տեսակներ ունի, և մեծ հարուած էր յարեւելո հին առեւը, ինչպէս նաեւ հիմա: Տառն այլեւայլ Երբայեցերէն անուններ կան ի Սուրբ Գիրս միշտաներու այս սեւին համար, բայց ոմանք հաւանականապէս տարբեր տեսակներու անուն են, կամ միեւնոյն տեսակին այլեւայլ ձևերուն: Ըստ Սուրբ Գրոց մարախի անհամար գունդերն ըստ հրամանին Աստուծոյ կը թռչնէ և կ'երթան, և են ի պատիժ ազգաց մեղուցեաց,

Բ 0ր. ԻԸ. 38-42. Գ Թագ. Ը. 37. Բ Մնաց. Զ. 28: Եգիպտացոց հարուածներուն մին էր մարախ: Մարախը ծածկեց բոլոր երկիրն այնպէս որ սեցաւ գետինը, և ամէն կանաչ խոտ և գալարի սպառեցան, ինչպէս ծառաց պտուղները որ կարկտէն մնացած էին, Ել. Ժ. 4-19: Բայց այս միշտախ մատաւար նկարագիրը և անոր ապականիչ ընթացքը կը տեսնուի մանաւանդ առ Յովելից, Բ. 3-10, քան այլուր ի Սուրբ Գիրս: Յովելից այս նկարագիրն է արգարեք բոլոր մարգարեական նկարագիրներուն մէջ երևելին, և ոչ միայն մարախներուն, այլև թշնամաց, սրոց կարապետ էին մարախը, աւերածը և ապականութիւնը կը ցուցնէ ազգու կերպով և ճշդիւ: Այս նկարագիրը կարգացողը կը տեսնէ որպէս թէ յայտ յանդիման այն ապականիչ բանակին ահեղ չուն, և անոր ազետալի արդիւնքը որ է համատարած ամայութիւն: Պէտք չէ մտնալ նաեւ որ, Յովելից Ա. գլխին 4 համարին մէջ յիշուած չորս տեսակ միշտաք, խառնին, մարախ, ջարեակ և գրուխն, ըստ Երբայեցոց ոչ այլ ինչ են եթէ ոչ մարախայ այլեւայլ կերպարանք, ոմանք թերեւս անթեւ: Շաւի և Մորիերի հետեւեալ կտորները, զորս նաեւ Նիպուր, Պուր-հար և ուրիշ ճանապարհորդք կը հաստատեն, կրնան թերեւ իւրեւ մեկնութիւն ծագայել Սուրբ Գրոց վերջիշիւղ համարին և նմանեաց:

Շաւի կրտէ, “Մարախը զորս ես տեսայ” մեծ էին քան մեր հասարակ մարախը, և ունէին թեւեր սեւ բիծերով, իսկ սրունք նոցա և մարմին էին

բաց գեղնազդէն : Աստիք նախ կ'երեւին ի վերջ կոյս մարտի, և կու գան երբեմն հարաւային հողմով : Ի մէջ ապրիլ ամսոյ այնպէս կը բազմանան որ օրուան տաքութիւն կ'ըլլին յօգս երամսովին, կը թռչին իրեկ զամպս, մինչև, ըստ բանին Յովելիայ, մթա-ցուշանել արեւը : Երբ հոգին այնպէս սաստիկ է որ գուշգ գուշգ մարտի-ներ իրարու ետեւէ կը խուճապեն կամ իրար կը խառնուին, կը տեսնուի սաղմոսերգուին նմանութիւնը, «Մարտիի պէս թօթվուեցայ», Սաղմ. ՃԹ. 23 : Մայիսի մէջ այդ գուշգներ տա-կաւ կը քաշուէին ի Մէդիծահ և յայլ մերձակոյ դաշտս ուր կ'ամէին զմաս իւրեանց : Այն ինչ կը թոխէին, այսինքն կ'ոգեորէին ձուք, ամբաւ բազմութիւն ձագուց պարս գործե-լով, մզնի ութերորդ մասին մե-ծութեամբ իր երկայնաձև կամ քառակուսի հոծ մարմին մը կ'ուղ-ղուէին գէղ ի ծովը : Բան չէին թո-ղուր իրենց առջև : Ինչ որ գալար և հիւթեղ էր կ'ուտէին, ոչ միայն ման-րախոտ բանջար, այլ և այգիս, թղե-նին, նանինիս, արմուսնին, խնձո-րնին, և զամենայն ծառ գաշտի, Յովել. Ա. 12, և կ'ընէին զայս, պա-հելով իրենց կարգն իրեկ բանակ ճակատամուղ, ելլելով ծառեր կամ պատերն ի վեր որոց կը պատահէին իրենց ճամբուն վրայ, նաև մտնելով տուններ և սենեակներ ըստ օրինակի գողոց : Բնակիչք տնոնց առաջին առ-նելու համար կը բանային իրենց գաշ-տներ և պարտեղներուն մէջ փտեր և խրտմներ, զոր կը լնուին ջրով, և կամ կը գիղէին շեղջ շեղջ մնացաւ, խզան կամ սոցին նման դիւրայրեաց խութիւն, որոց կրակ տալով կը փռնկցնէին, երբ կը մօտենային մա-րտիք : Բայց ի գուր էր այդ ամենայն, քանզի խրտմներն կը լեցուէին արագ արագ, և խարդիկներ կը մարէին զի-րար հրոց խուան բազմութենէն, մինչ ճակատը կը յառաջանար անվե-հեր ի վառագէն, և հասարք կու գար այնպէս տաքանա որ ընդհան զայն գրեթէ անհնար էր : Յետ միոյ կամ երկուց աւաւը ի չու անկանկոյ ա-ռաջին խմբին, նոր խումբեր հասնե-լով ի ձուայ, կ'ըլլէին ճապաղ առա-

ջններուն ետեւէն, կրծել ծառերուն կեղեկները և մատաղ ծիւղերը որ պրծած էին առաջին որկորուսանե-րէն՝ կորուսանելով միայն իրենց պը-տուղները և տերեւները : Յերաւել կը նմանցնէ զնոսա մարգարէն մեծ բա-նակներու, և կը յաւելու թէ երկիրն էր իրեկ զգրախտ առաջի նոցա, և իրեկ անապատ ամայի յետոյ նոցա :

Մորիսի կ'ըսէ, «Յունիսի 11 ին, մինչ գետ կը նստէինք մեր վրաննե-րուն տակ զմիջօրէի, լոցինք տն-սովոր ձայն մը, հետեւէն եկող սաս-տիկ հողմոյ նման : Վեր նայելով տեսանք ահագին ամպ մը, տեղ տեղ փռեկեալ կիսով չափ, ուրիշ մա-սերը բոլորովին սև, որ կը տարած-ուէին օդին մէջ, և երբէք երբէք կը խաւարեցնէր նաև արեւը : Եւտով հասկցանք թէ մարտի էր, որ խմբ-զին կ'իյնար մեր վրայ : Մարտիներն էին խոհր, մինչև թուել ինձ տե-սանել այն շառագոյն սատակիչ մա-րտիք որ էր մին հարուածոց Եգիպ-տոսի : Իսկոյն պարտեղպանք և հա-ղագործք սկսան բարձրանայն գոյնէ թոյլ չտալու համար անոնց իջնել վար : Կարծես թէ կը չուէին միով բնական ազգամբ, և կը շարժէին իրեկ մի մարմին, որ կը թուէր ուղ-ղեալ և վարեալ հասարակաց ա-ռաջնորդէ մը, Յովել. Բ. 7 :»

Մարտի «մաքուն», անասուն էր Հրէից համար, Ղևա. ԺԱ. 22, ուս-տի և էր ուտելի : Մատթ. Գ. 4, կ'ըսուի Յովհաննու Մկրտչի համար թէ «անոր կերակուրն էր մարտի և վայրենի մեղր» : Մարտիք գետ կ'ու-տուին յարեւոյ, և ըստ սմանց շատ համեղ են, թէպէտ ընդհանրապէս ազգատոց կերակուր է : Նիզուր կ'ըսէ, «Մարտիք կը բերուին ի վա-ճառ առգանաւ Արարիոյ բոլոր քա-ղաքները, Պապէճմանաէէ մինչև ի Պարսա : Սուամար լեռը տեսայ Ա-րարտից մը որ ժողոված էր այդ մի-ջատներէն պարկով լեցուն : Մարտիք կը պատարասուին ի կերակուր այլե-այլ եղանակաւ : Եգիպտոս Արարա-ցիէ մը խղիղեցինք մեր առջև ուտել մարտի : մարգի խղիղ կրակի վրայ գրաւ քանի մը հատ, և կերտու կի-սախորով : Խոտը բերէն և գլխէն բըռ-

հեղով կ'ուտեր ի մի կուլ: Երբ Արարացիք շատ մարախ կ'ուռնեան, կը խորովեն կամ կը չորցունեն զանոնք ի թոնրի, կամ կը խաշեն և կ'ուտեն թաթիկով յաղ: Մարագոյի Արարացիք կը խաշին մարախները, և ապա կը չորցունեն ի տանիս: Կողով կողով կը դրուին մարախը շուկաներու մէջ ի վաճառ:»

Պարբերաբար նոյնպէս կը պատմէ. «Պետուհիք կ'ուտեն մարախ, զորս կը քաղեն մեծ թաղման թեմք ի սկզբունք ապրիլ ամսոյ, երբ դիւրին է բռնել զնոսա: Բետ խորովելոյ սակաւ ինչ երկաթեղէն տապաններու վրայ ուր կ'իփի չաց, կը չորցունեն յարեւու, և ապա կը լեցունեն մեծամեծ պարկերու մէջ քիչ մը աղ խառնելով:»

Ի Յայտնութեան, Թ. 7-10, ահաւոր նկարագիր մը կայ խորհրդաւոր, ուր մարախք են նման պատերազմական ձիերու, գիտաւոր իրիւ զկանայ, այլովքն հանդերձ: Անպատի Արարացիք մը, և սուրի Պաղատացի Արարացիք մը նոյն նմանութիւնը լսէք Նիպուր: Ասոնք մարախի գլուխը կը նմանցնէին ձիոյ գլխոյ, լանջքը՝ լանջաց առիւծու, ստուրները՝ ստիւղ ուղտու, մարմինն՝ օձի մարմնոյ, պոչը՝ կարծի պոչին, բողբոջները, եթէ չեմ սխալի, կուտի մը խոպալներու, այսպէս նաեւ սուրի մասերը: Նաեւ իտալացիք մարախք կը կոչեն ձիուկ, և Գերմանացիք՝ ձի խոտոյ:

Մարգարէ կը նշանակէր, մանաւանդ ի տնտեսութեան Հին կտակարանին, այր Աստուծոյ, միանգամայն աստուածադէպի ի պատմել կանխաւ զապագայն և զաղանի դէպքեր գուշակել: Մարգարէք կը յայտնէին նաեւ Աստուծոյ կամքը հասարակ դիպաց և պարտաւոր վերաբերեալ, և էին պատգամաւոր նորա տա մարգիկ: Բայց այս բառը կը գործածուի երբեմն աւելի ընդարձակ մտք, զորօրինակ, Ահարոնի մարգարէ Մովսիսի, Ել. Է. 1, այոհիքն միջնորդ ծանուցանելոյ առ ժողովուրդն պատգամները զորս Մովսիս կ'ընդունէր Աստուծմէ: Նոյնպէս սբաւական երաժշտաց համար կըսուէր

Թէ կը մարգարէանային, Ա Մնաց. Ի. 1. և Պօղոս, ըստ սովորութեան Յունաց, զԱրատոս պէտ չեթանոս, կ'անուանէ «Իրենց բուն մարգարէն», Տեա. Ա. 12: Գիրքը չի խզէր մարգարէ անունը տալ նաեւ խարերայից, թէպէտ ասոնք ստույթեամբ կը պարծէին ունենալ աստուածային ազգեցութիւն: Որովհետեւ ճշմարիտ մարգարէք, երբ լցուած էին Աստուծոյ Հոգւոյն ազդեցութեամբ, երբեմն կ'ունենային աստաբի յուզումն, այսինքն յուզման նման շարժումներ ի գիւշարս կը կուտէր նոյնպէս մարգարէութիւն: Սաւուղի համար որ կը տալանպէր դիւէ մը՝ կ'ըսուի թէ «ասոր մէջ մարգարէութիւն բրտա:» Ա Թագ. ԺԼ. 10: Նոր կտակարանին «մարգարէք» էին կարգ մը մարգիկ որ հրաշալի պարգևներ ունէին, և էին երկրորդ գլխի առաքելոց: Կէրեկի թէ ասոնք կը յայտնէին աստուածային ազդեցութեամբ ապագայ դէպքեր և Հոգւոյն Արքայ կառն իրիւ պատգամ՝ Աստուծոյ: Տեա Ա Կորնթ. ԺԱ. 4, 5. ԺԳ. 1, 31, և այլուր: ԺԱ. 10, յայտն կ'ընտէ ի Գործ առաքելոց, ԺԳ. 1, թէ Յուդաս և Հեղա մարգարէք էին, թէ կոյին յեկեղեցւոյ Աստիգայ մարգարէք ամանք և վարդապետք, այոհիքն որ ուսուցիչ պաշտօն ունէին: Աստուած դրած էր յեկեղեցւոյ, նախ առաքեալներ, ապա մարգարէներ, Ա Կոր. ԺԲ. 28: Տեա և Եփես. Բ. 20. Յայա. ԺԸ. 20. Գործ. ԻԱ. 9:

Հին կտակարանին մարգարէք էին մանաւոր պաշտօնեայք Եմփոյի, զորս կը յարուցանէր Աստուած և կը զրկէր ի հարկի, մարգաց պարագը ծանցնել, համազել թէ մեղաւոր են, կոչել յապաշխարութիւն և յուզողութիւն, թաղաւորներն հրաւանգել, և հրատապակել Աստուծոյ գաղտնասանիքը մարգաց գէմ, Դ Թագ. ԺԷ. 13. Երեմ. ԻԵ. 4: Մարգարէք կ'օգնէին քահանայից և Ղեւտացւոց թաղել Աստուծոյ ժողովուրդն ի հաւատարմ, մանաւանդ իտարայի թագաւորութեան մէջ, ուր պահառ էին ճշմարիտ քահանայք Աստուծոյ, Դ Թագ. Գ. 23: Մարգարէք նաեւ գործակից էին թագա-

ւորաց հասարակաց գործոց մէջ բարեպաշտութիւն և առաքինութիւն ծաղկեցնելու: Մարգարէք էին խոնարհ, հաւատարիմ, անձնուրաց և անվէհեր մարդիկ, Դ թագ. Ա. 8. Ձաք. ԺԳ. 4. Մատթ. Գ. 4, կենաց հեղափոխութիւններէն և զեղիութենէն հեռու, Դ թագ. Ե. 15, յաճախ հալածեալ և սպանեալ, Մատթ. ԻԳ. 34-37. Եբր. ԺԱ. 32-38. Յակ. Ե. 10. բայց ունէին հզօր ազդեցութիւն իրեն վկայք Առտուծոյ: Ամանք ի նոցանէ փոխառած էին յարօրոյ և ի հօտից, Գ թագ. ԺԺ. 20. Ամմո. Է. 14. Ձաք. ԳԳ. 5. Կային նաև մարգարէից զօրոյցներ, որ կը յիշուին նախ առ Ստանկելի, ի Գաբառա, ի Նաւաթ. ի Բեթէլ, ի Գազգաղա և յԵրիբով, ուր պատահիք կը իբրձուէին ի կրօնս և կը պատարասուէին առաջնորդ բլլալ ի կրօնական պաշտամունս, Ա թագ. Ժ. 5. ԺԺ. 20. Դ թագ. Բ. 3. Դ. 38. "Մարգարէից որդիներէն, շատերը կը թուելով այն զպրօցներուն մէջ եղան ոչ միայն կրօնից վարդապետ, այլև ներշնչեալ մարգարէներ, Ամմո իր մարգարէութեան համար իբրեւ թէ արտաբայ կարգի էր, Ամմո. Է. 14, 15: Սուրբ Գրոց մէջ կը յիշուին նաև մարգարէ կանայք, ինչպէս Մարիամ, Դերսփա և Ողգա, և ի Նոր Կտակարանի՝ Աննա, Եղիսարեթ և Մարիամ, Չորեքին զբաւերք փոխկրօնի իր թուի թէ ժամանակ մը ունեցան մարգարէական ոգի:

Մարգարէք պատգամ կ'ընդունէին Առտուծէ երբեմն ի տաշտան, յանուրջս և յերազի: Բազգառէ թու. ԻԳ. 2-16. Յովէլ. Բ. 28. Գործ. Ժ. 11, 12. Յայտ. Ա. 10-20: Այս յայտնութեանց ատեն երբեմն կը տեսնուէր Առտուծոյ ներկայութիւնը. երբեմն ևս Հոգին Սուրբ կ'աղգէր միայն մարգարէից մօրէն: Պատգամք նոցա կ'ուզուէին թագաւորաց, իշխանաց, քահանայից որոց մանաւանդ կը վերաբերէին այն պատգամք. կ'ուզուէին նաև ժողովրդեան, գրով կամ բանիւ բերանոյ և հրապարակաւ, յաճախ հրաշխւք, կամ խորհրդաւոր նշաններով որոց նպատակն էր պատգամները մեկնել և ազգու

գործել, Ես. Ի. Երեմ. Է. 2. ԺԺ. Եղեկ. Գ. 10:

Հին Կտակարանին մէջ կան ներշնչեալ գրուածք վերտառան Հրեայ մարգարէից, որոց չորս են Եսայի, Երեմիա, Եղեկիէլ և Դանիէլ, որ կը կոչուին մեծ մարգարէք, Քնացեալ երկոտասանը՝ փոքր մարգարէներ են: Մարգարէից ճշմարիտ ժամանակագրական կարգին գալով, տարրեր կարծիք կան: Վարը ցուցուած կարգը նախամեծար է ըստ ումանց, մինչ այլք, գէթ փոքր մարգարէից համար, ճշդագոյն կը համարին Եբրայեցիներէն Առտուածայունչին կարգը, որ մեր հասարակ թարգմանութեան կարգն է: Մանր տեղեկութեան համար տես իւրաքանչիւր մարգարէի անունն այսուրեւնական կարգին մէջ:

1. Յոգնան, իսրայելի թագաւորին Յերոբոամայ Բ ի ժամանակ որ կը սկսի 825 ին նախ քան զԳր., կամ թերևս առ Յովնասա, նախորդաւ Յերոբոամայ:

2. Յովէլ, առ Ողեայիւ, արքայիւ Յուդայ, իր 800 ին նախ քան զԳր., սկսաւ մարգարէանալ յառաջ քան զԱմմո և զՈղեէ:

3. Ամմո, առ Ողեայիւ, արքայիւ Յուդայ, և իսրայելի թագաւորին Յերոբոամայ Բ ի վերջին տարիներն, իր 787 ին նախ քան զԳր.:

4. Ողեէ, յաւառ Ողեայի, Յովթամայ, Աքազու և Եղեկիայի թագաւորաց Յուդայ, և Յերոբոամայ Բ ի յաջորդաց նորա, թագաւորաց իսրայելի, իր 785 էն մինչև 725 նախ քան զԳր.:

5. Եսայի, մերձ ի մահն Ողեայ, արքայի Յուդայ, և ի սկզբան թագաւորութեան Յովթամայ, 758 էն նախ քան զԳր., մինչև ի թագաւորութիւն Մանասէի, 697 նախ քան զԳր.:

6. Միքիա, յաւառ Յովթամայ, Աքազու և Եղեկիայի, թագաւորաց Յուդայ: Յովթամ սկսաւ թագաւորել 758 ին նախ քան զԳր., և Եղեկիա մեռաւ 697 ին: Այսպէս Միքիա ժամանակակից էր Եսայիայ:

7. Նաուում, ի վերջին աւուր թագաւորութեան Եղեկիայի, և յետ

արշաւանաց Սեկեքերիմայ, ի մէջ 710 ին և 700 ին նախ քան զԳր.:

8. Սոփոնիա, իսկ և իսկ յետ թաւաւորելոյն Յովսիոյ, և յառաջ քան զաւերին Նինուէի, իր 630 ին նախ քան զԳր.:

9. Երեմիա, Յուդայի թագաւորին Յովսիայ երեսասաներորդ տարին, 628 ին նախ քան զԳր.։ Երեմիա մարգարէացաւ յաւուրս Սեղումայ, Յովակիմայ, Յեքոնիայ և Սեդեկիայ, մինչև յառուճն Երուսաղեմի փաղդէացիներէն, 588 ին նախ քան զԳր.։ Եւ կարծուի թէ մեռաւ երկու տարի ետք Յզիպոսս։

10. Ամփուլմ, Յուդայի երկիրը, մօտ ի սկիզբն թագաւորութեան Յովակիմայ, իր 610 ին նախ քան զԳր., և յառաջ քան զգալուստն Նաբուգոդոնոսորայ։

11. Արգիւռ, մօտ յանկուճն և ի գերութիւն Երուսաղեմի, 588 ին նախ քան զԳր., և յառաջ քան զամալաթիւն Եդոմիայ։

12. Եղեկիել, որ տարուեցաւ գերի ի Բաբելոն, Յուդայի թագաւորին Յեքոնիայի հետ, 598 ին նախ քան զԳր.։ Սկսաւ մարգարէանալ իր 590 ին նախ քան զԳր., և շարունակեց առ Նաբուգոդոնոսորաւ, մինչև չորեքասաներորդ տարին յետ վերջին գերութեան Երուսաղեմի որ եղաւ 588 ին նախ քան զԳր.։

13. Դանիէլ, գեռ մանուկ՝ տարուեցաւ փաղդէացւոց իրկիրը, 606 ին նախ քան զԳր., այն է՝ Յուդայի թագաւորին Յովակիմայ չորրորդ տարին։ Մարգարէացաւ ի Բաբելոն մինչև գերութեան վերջը, և հաւանականապէս գաղթեցաւ 534 ին նախ քան զԳր.։

14. Անգէ, դարձաւ գերութենէն 536 ին նախ քան զԳր., և մարգարէացաւ Դարեհի վշտառայի երկրորդ տարին, 520 ին նախ քան զԳր.։

15. Չաբաբիա, մարգարէացաւ Յուդայի երկիրը, մինչդէռ ժամանակ ընդ Անգէի, 520 ին նախ քան զԳր., և թուի թէ շարունակեց յետ նորա։

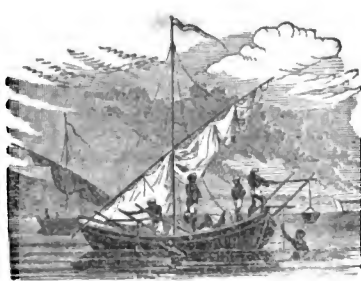
16. Մաղաքիա, կր կարծուի թէ մարգարէացաւ իր 416 ին նախ քան զԳր., ի վերջ կոյս գերութեան Նեմիայի յԵրուսաղեմ։

Քրիստոս, որուն կը վկայեն բոլոր մարգարէք, Ղուկ. ԻԻ. 27, 44. Գործ. Ժ. 43. Ա Պետր. Ա. 10, 11, իր եկեղեցւոյն գերագոյն ՄԱԳԱՐԷՆ և ամէն դարու մէջ, Բ Օր. ԺԸ. 15-18. Գործ. Գ. 22-24, և կը յայտնէ անոնց իւր ծառաներուն միջոցաւ, անձամբ և իւր Հոգւոն, ինչ որ գիտեմք Աստուծոյ և անմահութեան վրայ։

Մարգարեութիւն, կանխատեսութիւն ապագայ գիտաց, աստուածային ազդեցութեան։ Մարգարեութիւնը շատ տարբեր է հանճարեղ և յաջողակ գուշակութենէ ապագային, և անորոշ և երկդիմի պատգամէ՝ առանց ասոյց նշանակութեան ճշմարիտ մարգարեութիւնը կու գայ միայն Աստուծմէ, և է անվերջ ապացոյց թէ յայտնուածն Աստուծմէ է։ Ճշմարիտ մարգարեութիւնը կը ճանչցուի սա նշաններէն. որուամբ ըլլալու է բաւական ժամանակ յառաջ քան զկանխատեսիկ զեպքը. մարդկային իմաստութեան կամ նախատեսութեան գիտնալ կորելի ըլլալու չէ. մասնաւոր և ճիշդ համալայնութիւն ունենալու է գուշակեալ գիտաց հետ, և մարգարէացոյցն Ամենակալէն ներշնչուել ըլլալուն բացայտ վկայութիւն տալու է։ Սուրբ Գրոց մարգարեութիւններուն շատերը դարեր ետքը պատահած զեպքեր ըսած են կանխաւ, զեպքեր՝ որոց պատահումն ամենեւին հաւանական չէր, և կտիւեալ էր անթիւ պարագաներէ, և կ'ենթադրէր գեռ չկատարուած իրաց և չճանձ մարգարէ կամքէն. և ի վերայ այս ամենայնի այն կանխատեսութիւնը կատարուած են ի տեղում և ի ժամանակին որ մարգարեութեան մէջ ցուցուած էին կանխաւ։ Այսպիսի էին Մեփիայի գալտաւան և խաչելութեան և Հրէից ցրուման և պահպանութեան մարգարեութիւնները, և այլք։ Սուրբ Գրոց մարգարեութիւններն են լոյսնատարած հիւսուած մը որոց հաւագոյն կանխատեսութիւնը կը հասնին մինչև աշխարհիս պատմութեան վերջը. հիւսուած մը որ աստիճանաւ և համաձայնութեամբ առած է ամբողջ և զարգացումը դարէ ի դար, և տարբեր անձանց միջոցաւ, յորոց ամանք

չկրնայով իրովին հասու ըլլալ, “կը քննէին թէ երբ կամ ինտոր տտեն կ’իմացնէր իրենց մէջը եղած Գրիստոսի Հոգին”, Ա Պետար. Ա. 11. և յայտնի է թէ բոլորը գործ է Եհն. վայրի, և զարմանալի յայտ մեր: Մարգարէական գրուածք ունին փոքր ի շատէ մթութիւն, զոր երկայնմթութեամբ և աղօթիւք կարդալը միայն կրնայ փարատել, իսկ այն մարգարէութիւնը որ դեռ կատարուած չէ՝ պիտի լուսաւորուին երբ գէպքերը կատարուին: Ոչ սակաւ մարգարէութիւնը որ ի սկզբան կը վերաբերէին ի մօտայ կատարուելու դիպաց և արդէն կատարուած են, կը վերաբերին նաև, տնօրէնութեամբն Աստուծոյ, ուրիշ փառաւոր դիպաց որ դեռ պիտի կատարուին: Զորօրինակ, Մատթէի ԻԿ. գլխոյն մարգարէութեան ընդհանուր նիւթն է Քրիստոսի Գաւառի ի գատել զԹշնամի իւր և ազատել իւր սիրելիները, ի նկարելն այս նիւթին ուղղաւորիծը, Մատթէոս կը նմանի նկարչի որ բարձր տեղէ մը կը նկարէ երկիրն որ առաջի իւր է. քաղքին եկեղեցւոյն աշտարակն՝ ի հեռու, և լեռանց կատարներն ի մէջոյլ հեռագոյն հարկունին, մօտ առ մօտ կ’ելլին պատկերին վրայ: Այսպէս ի նկարելն զԳաւառ Քրիստոսի, կը ստուերագրէ նախ անոր պալուն քանի մը պարագաներն յաւերման Երուսաղէմի որ կատարելոց էր յետ իւր քառասուն տմաց, ապա յաջորդ համարին մէջ՝ քանի մը որոշ պարագայս երկրորդ գաղտեան փրկչին ի կատարածի աշխարհին. բայց և այնպէս բոլոր նկարն ընդհանուր անտութիւն միայն է:

Մարգարէութեամբ Մարգարէութեամբ պատուականագոյն նիւթոց կարգն էր առ նախին, Յայտ. ԺԷ. 4, և մեծապէս յարգի էր իւրեզ զարգ կանանց: Մարգարտին վայելչութիւնը դեռ կը զարմացնէ զարեւելոյս, և մարգարտէ մանեակն արեւելեան թաղաւորաց սիրելի զարգն է: Երկնից արքայութիւնը նմանցուած է պատառական մարգարտի, քան զայլ տմենայն ինչ այնպէս գերազանց, մինչև վաճառականին վաճառել զամենայն զօր ունէր՝ առ ի ստանալ այն մարգարտ-

տը, գիտնալով որ անոր համար մեծ գումար պիտի ընդունէր, Մատթ. ԺԳ. 45, 46: Երկնից գումարը կը նկարագրուին իւրեւ յօրինալ ի մարգարտից. “ամեն մէկ գումար մէյմէկ ամբողջ մարգարտէ էր”, Յայտ. ԻԱ. 21: Քրիստոս պատուիրեց իւր աշակերտներուն իրենց մարգարտաները շնտել առաջի խոցաց, Մատթ. Է. 6, այսինքն, չյայտնել աւետարանին պատուական ճշմարտութիւններն յուսմանս այնպիսի մարգարտ որ կը մերժեն զանոնք թշնամանք և բռնութեամբ:

Մարգարտին է նիւթ ինչ իրրեզվէմ կարծրացեալ տեսակ մը ստարէի մէջ, որ կը գտնուի Պարսից ծոցը, Սէլլանի, Ճաւայի, Սումատրայի և այլ տեղեաց ծովեզերքը, թիչ չափով կը գտնուի նաև երկրագունտիս ուրիշ կողմերը: Գիտցուած չէ թէ մարգարտը բնական կերպով կը գոյանայ թէ արգիւնք է մասնաւոր հեռանգութեան մը, կամ օտար մարմնի մը, զորօրինակ աւազղ կամ կոպնայ հատի մը օտարէին մէջ մրանելուն: Մարգարտարեւ օտարէք կը գոյանան խումբ խումբ ծովուն խորը ժայռերու վրայ, և վարժ սուզակներ կը հանեն զանոնք ծովէն գարնան մէջ քանի մը շարաթ երբ օդը հանգարտ է:

Այս օտարէին պատեանէն կամ ամանէն է գաղտակուր կոչուած խցին (օփօֆ):

Մարքես, քաղաք յերկրին Յուդայ, Յեռ. ԺԵ. 44, ամբարցեալ ի Խորովմամբ, Բ Միտց. ԺԱ. 8, և տեղի ծննդեան Միքայի: Այս քաղաքին մօտ հովիտ մը մէջ Ասա յաղ-

Թեց ահագին զօրութեան Զարդի
Եթովպացւոյ, Բ Մնաց. ԺԳ. 9-13.
Մարեոս եր հաւանականապէս յա-
րեմութեան սահմանին Յուդայ, Ի հա-
րաւոյ Ելեթերոպոլիս:

Մարքա, քոյր Ղազարու և Մա-
րեմայ, Ի Բեթանիա, Թեպէտ բա-
րաւք տարբեր Ի Մարեմայ, Էր ու-
կայն ճշմարիտ և ճիշդ բարեկամ Յի-
սուսի և Թերիլի նմա, Յովհ. ԺԱ. 5:
Քրիստոսի կշտամբին զՄարթա,
Ղուկ. Ժ 38-42, չիցուցնէր Թէ Մար-
թա անմասն էր նորոգիչ շնորհքէ:
Անոր սիրալիր հոգն Ի հիւրընկալել
զՔրիստոս պիտի չմոռցուի երբէք, և
ոչ անոր անապարհն Ի գիմաւորել
զՔրիստոս և հաւատքն Ի յարուցիչ
զօրութիւն նորա, Յովհ. ԺԱ. 20-28:
ԺԲ. 1, 2, Տես Մարթամ 4:

Մարիամ, 1. "մայրն Յիսուսի",
Գործ. Ա. 14: Անոր քաղցր և սիրուն
բարքը, և նշանաւոր պատմութիւնն
Ի հրաշքի ծննդեան փրկչի, պատ-
մուած են յառաջին երկու գլուխս
Մատթէի և Ղուկասու: Յիսուսի
ազգահամարը Մարեմու Ի Գաւթէ
և յԱրրահամէ՝ արուած և Ղուկա-
սու Դ. գլխոյն մէջ, և կը ցուցնէ
Թէ Ի Մարեմայ ծնաւ Քրիստոս "բոս
մարմնոյ", Նին մարգարեութեանց
համեմատ: Յետ դարձին յԵգիպտո-
ս Ի Նազարէթ, չինգ անգամ կը
յիշուի Մարիամ Ի պատմութեան
աւետարանին. երեսն՝ իբր յանգի-
մանեալ Ի Քրիստոս, Մատթ. ԺԲ. 16-
16-50. Ղուկ. Բ. 49, 50. Յովհ. Բ. 4:
Մի անգամ՝ երբ կը յանձնէր զնա
Յիսուս խնամոց Յովհաննու, Յովհ.
ԺԲ. 26. և վերջին անգամ՝ իբրև Ի
խմբի աշակերտաց յԵրուսաղէմ՝
յետ համբարձման Տեսնն, Գործ.
Ա. 14: Այնուհետեւ բոլոր գործոց
առաքելոց, Թաղութերուն և Յայտ-
նութեան մէջ ամենեկին յիշուած
չենք գտնիր զնա: Յայտնի և Թէ
Մարիամու պաշտօն մատուցանել
զեռ ոկսած չէր անտառն: Յետին
գարուց մէջ Հռովմայ եկեղեցւոյն
հնարքն և այս պաշտօնը, որոյ հետքն
անգամ չի գտնուիր Ի Սուրբ Գրքս,
և որ տապալել է աւետարանին,
Հռովմայ եկեղեցւոյն նորամուտ հը-
նարքն և նաև անուանեալ անարատ

յղութիւն և անրիծ սրբութիւն Մա-
րիամու, Տես Հռովմ. Գ. 10, 23.
Գաղ. Գ. 22. Ա Յովհ. Ա. 8. և բազ-
ապատ նաև վերալիշեալ յանդիմա-
նութիւնները, և նորին իսկ Մարիա-
մա խոստովանելը զնոր կարօս փրկչի,
Ղուկ. Ա. 47: Ուրիշ նորամուտ հը-
նարք է կարծեցեալ կուսութիւն
Մարիամու յետ ծնանիւցն գրբի-
տոս, Մատթ. Ա. 25. Ղուկ. Բ. 7:
Սուրբ Գրոց մէջ ոչ ուրեք "անգա-
նիկ որդի", կոչուած է միամօր որդի
մը: Աւետարանին մէջ տեղ անդ
յիշուած են եղբարք և քօրք Յիսու-
սի հանդերձ մար նորա իբրև բնա-
նիք, Մատթ. ԺԳ. 55, 56, և ինքն
Մարիամ ճանչցուած էր իբրև կին
Յովսեփայ, հաւանականապէս իբր
երեսուն տարի, Յովհ. Զ. 42: Պաշ-
տել զՄարիամ իբր "Թագուհի երկ-
նից", և իբրև "մայր Աստուծոյ",
Սուրբ Գրոց լուսով նկատուելով ոչ
այլ ինչ է եթէ ոչ հայտնութիւն և
կառապաշտութիւն, և աղօթք մա-
տուցանել նմա իբրև Աստուծոյ,
կամ նաև իբրև բարեխօսի առ Աստ-
ուած, ոչ այլ ինչ է եթէ ոչ բն-
ծայել նմա ամենակարող զօրութիւն,
և այս արդարեւ նուառտացնել է մի-
միայն և բաւական Միջնորդը որ է
Քրիստոս, Ա Տիմ. Բ. 5. Եբր. Դ. 16:
Մարիամ էր "օրհնեալ" և մասնա-
ւորապէս "կանանց մէջ", օրհնեալ,
ինչպէս Յայէլ էր "կնիկներուն մէջ
աւելի օրհնեալ", Դաւ. Ե. 24 Ղուկ.
Ա. 28. բայց Քրիստոս ինք կ'ըսէ Թէ
աւելի օրհնեալ և երանելի են անոնք
"որ Աստուծոյ խօսքը կը լսեն և կը
պահեն", Ղուկ. ԺԱ. 27, 28:

2. Մայր Մարկոսի աւետարանչի:
Այս Մարիամ ունէր տուն յիշու-
նաղէմ, ուր հետեողք Յիսուսի կը
ժողովէին: Պետրոս, երբ արձակուե-
ցաւ բանտէն ձեռամբ հրեշտակի, հոն
եկաւ և բախից գուռը, Գործ. ԺԲ.
12: Հայածանաց ժամանակ Քրի-
ստոսն էր չիւրընկալութեան և միարտն
աղօթից համար այսպիսի առեւեր
շատ անգամ յիշուած կը գտնենք Ի
պատմութեան նախկին գարուց Քրի-
ստոսնութեան:

3. Կին կղէպպայ և մայր Յակո-
բու կրտսերոյ և Յովնայ, Մատթ.

ԻԲ. 56, 61. Ղուկ. ԻԴ. 10. Յովհ. ԺԺ. 25. Այս վերջին համարը յայտնի չընկեր թէ այս Մարիամ թղթ էր թէ ոչ Մարիամնու մօր Տեառն: Ոմանք փրկարծեն թէ չորս անկիւն յիշուած են հոն, այսինքն՝ Գրիստոսի մայրը, անոր մօր թղթը, Մարիամ Կղեսոպոյ և Սողոմէ: Տես Մարիամ 1, և Յակոբ 3: Մարիամ Կղեսոպոյ զազ հաւատաց Գրիստոսի և լինէր երբեմն ուղեկից նմա, անոր ծառայութիւն ընելու: Յիսուսի ետէն գնաց նաեւ ի Գողգոթա, և էր Յիսուսի մօրը հետ առ սոս խաչին: Գտնուեցաւ նա ի թաղման, պատարասեց առնուազան իւզեր օծել Տէրը, և գրեց կանուսի գերեզմանը յարութեան առաւօտուն: Տես Կղեսոպոյս:

4. Գոյր Ղազարու զօր Տէրը յարցոյ ի մեռելոց: Մարիամն և քեանորա Մարթայի բարբը զոյգ մը գեղեցիկ պատկեր են, Մարթայինը՝ գործաւոր և բազմազրառ կնիայ, Մարիամնը՝ հոգեւոր խոնկման և հանգարտութեան: Մարիամն համար երկնային բերկրութիւն էր նստել առ սոս իւր երկրպագելի վարդապետին և Տեառն, Ղուկ. Ժ. 39-42: Այս երկու քրոջ բարուց արարելութիւնը տեսնուեցաւ մահուանից: Երկրիս ի բեթանիա, յետ յարութեան Ղազարու: Չկար ծառայութիւն այնպէս խոնարհ զօր չուզէր Մարթա մատուցանել Յիսուսի, ինչպէս որ չկար մեծագին նուէր զոր չկամէր Մարիամ թափել ի պատիւ փրկչին իւրոյ, Յովհ. ԺԱ. ԺԲ. 1-8: Այս գեղբը պէտք չէ շփոթել այն գեղացի հետ զոր կը պատմէ Ղուկաս, Է. 37-50:

5. Մագդաղենացի, կամ ծնընդեամբ ի Մագդաղէայ առ ծովակունի Գալիլէայի: Այս Մարիամ էր մին ի պատուաւոր և գոյաւոր կանանց, որ կը սպասուուրէին Քրիստոսի և աշակերտաց նորա, Մատթ. ԻԲ. 1-10. Մարկ. ԺԵ. 47. ԺԶ. 1-10. Ղուկ. ԻԴ. 1-12. Յովհ. Ի. 1, 2, 10-18: Մարիամ կը սիրէր մանաւանդ զՅիսուս իւր իւր մեծ բարերարը, զանգե Յիսուս եօթն դէ հասած էր անկէ, Ղուկ. Ը. 2, 3: Մարիամ կանուսի գնաց Յիսուսի գերեզմանը, և մեալով հոն յետ մեկնելոյ աշակերտաց, եղաւ առաջին

որ ինկաւ յառ յարուցեալ փրկչին: Ապացոյց չկայ թէ Մարիամ երբէք անառակ կնիայ զարեց:

6. Բարերար և օգտակար Քրիստոնէայ տիկին ի Հռովմ: Պօղոս բարեկը զբէ ասոր ի թղթին առ Հռովմայեցիս, Հռովմ. ԺԶ. 6:

7. Գոյր Մովսիսի և Ահարոնի, հաւանականապէս այս Մարիամ էր որ հոգ կը տանէր պտուղեղէն տապանակին յորում էր մանուկն Մովսէս, Ել. Բ. 4, 5. Թու. ԻԶ. 59. Միք. Զ. 4: Իբրեւ մարգարէուհի առաջնորդ եղաւ իսրայելի կանանց երգել երկրպագութեան և գոհութեան երգին առ Աստուած յիս նոցա յԵգիպտոս, Ել. ԺԵ. 20, 21: Մարիամն նախանձառ գանգատը Մովսիսի և անոր եգիպտացի կնոջ դէմ պատժուեցաւ արեւմտահայոց բորսութեան մօր, Թու. ԺԲ. Բ 09. ԻԴ. 9: Բայց Մարիամ ներում գտաւ և բժշկուեցաւ, և մօտ ի վախճան ճամբորդութեան իսրայելի յանապատին, մեաւ ի Կադեփառնէայ, Թու. Ի. 1:

Մարկոս, հեղինակ չորս աւետարաններէն միոյն: Տես Աւետարան: Գրտուէր ընդհանրապէս կը բարծեն, և հաւանական կ'երեւի, թէ Մարկոս միեւնոյն անձն էր որ կը յիշուի Յովհաննէս Մարկոս անուամբ ի Գործս առաքելոց, ԺԲ. 12, 25. ԺԳ. 5, 13, և իւր եղբորորդի և աշակերտ Բառնարայ, Կաղ. Դ. 10: Մարկոս էր նաեւ ընկեր Պօղոսի և Բառնարայ առնոց ճանապարհորդութեան ատենն Յունաստանէ յԱնտիոք, ի Պերգա և ի Պամփիլիա, ուր, այս վերջին տեղը, Մարկոս թողուց գանոնք և գարձաւ յերուսաղէմ ի մեծ ահաճութիւն Պօղոսի, Գործ. ԺԳ. 5, և ալլուր, ԺԵ. 37-39: Բայց և այնպէս Մարկոս հաւատարմութեամբ աշխատեցաւ Բառնարայ հետ ի Կիւրոս, և Պօղոս կը յիշէ զնա, մինչ ի բանտ էր ի Հռովմ, իբրեւ անոնցմէ մին որ ընկեր և օգնական էին նմա, Կաղ. Դ. 10, 11, և Տեմ. Դ. 11. փիլեմ. 24: Մարկոս յետոյ գնաց Պետրոսի հետ ի Բարելոն: Որովհետեւ Մարկոս որդի էր Մարիամի որոյ տունը յերուսաղէմ սովոր էին ժողովել առաքելքը,

Հաւանական է թէ մասնաւորապէս սւսեալ էր Քրիստոնէական վարդապետութիւններն ի Պետրոսէ, որ և յայն սակս կը կոչէ զնա «բէ», Ա Պետր. Ե. 13: Բաղդատէ Ա Տիմ. Ա. 2, և Բ Տիմ. Ա. 2:

Մարկոսի, աւետարան ըստ: Տես Աւետարան:

Մարմին, նիւթն յորմէ կը բաղկանան մարմին մարդկան և անասնոց: Ի Սուրբ Գիրս, բաց ի սովորական նշանակութեանց, Յոր. Լ Գ. 25, կը ցուցնէ մարդկային ազգն իբր ցեղ, Եննդ. 2. 12. Սաղմ. Ճիւ. 21. Ես. 5, 6, և ամէն կենդանի արարած երկրի վրայ, Եննդ. 2. 17, 19: Յաճախ կը գործածուի իբրև հակադրեալ «հոգւոյ», ինչպէս մենք կ'ընենք մարմին և հոգի, Յոր. Ժ Գ. 22. երբեմն ևս կը նշանակէ զմարմինն իբրև կենսաւոր և զգայուն, Մատթ. Ի 2. 41, և իբրև նիւտ մարմնաւոր ախորժակներ, Աւակ. Ե. 11, Բ Կոր. Ե. 1: Ի նոր Կտակարանի «մարմին», բառը կը նշանակէ շատ անգամ մարմնոյ ախորժակները, միասնակցութիւնը, որ կը դարձունեն զմարդ ի տալոյ զանկէ Աստուծոյ և Հոգւոյն Սրբոյ գործերուն: Մարմին կամ մարմնեղէն սկիզբը հակառակ կամ հակադրեալ կ'ըսուի հոգւոյ և հոգւոր սկզբանց, Հովմ. Բ. Գաղ. Ե. 17:

Մարովաք, կուսք Բարեկացւոց հաւանականապէս կը ցուցնէր Հրատ ժայռակը, Իրեմ. Ե. 2: Բարեկոնի թաղաւորաց անուանք, ինչպէս Եւրի-Մարովաք և Մարովաք Բաղդասն, Ես. Լ Թ. 4, որ կը կոչուի Բաղդասի Բաղդասն, Դ թաղ. Ի. 12:

Մարովա, անդի անծանօթ ի Գալիլեա, անիծեալ յերգոն Դերովոյ, զման զի շմարաննացն ընդ Գերովոյ հակառակ թշնամեաց իւրայլի, Դաս. Ե. 23: Հաւանականապէս Մարովի մտաւորութիւնն պատեալ թաղի տեղւոյն, կամ պատեալութիւնը զոր ունէին բնակիչք նորա օգնութիւն մասնացանելու Դերովոյ, մեղադրելի բրին մանուսնդ աննց հրաժեղան օգնելու:

Մարք, որ Մատաի կը կոչուէին յերկայեցւոց, և կը կարծուին սեր-

եալ ի Մարգարէ, յորդւոյ Յարեթի, Եննդ. Ժ. 2, կը բնակէին Կապոկց ծովուն արեւմտեան և հարաւային գին մինչև Պարսից երկիրը որ տանց հարաւային կողմն էր, ունենայով ի հիւսիսոյ և յարեւմտից զէպս և զԱսորեստան: Մարաստանի կը վերաբերէին այժմու Շիրուան, Ասորդեճան, Կիլիկի, Մաղանտերան և Իրաք Ալեմի կոչուած երկիրները: Մարաց երկրին տարածութիւնն աւելի մեծ էր քան Սպանիոյ տարածութիւնը, ի մէջ 32 և 40 աստիճանաց հիւսիսային լայնութեան, և էր մին Ասիոյ պտղաբեր և կանուխ ժամանակաւ մշակուած երկրներէն: Կը բաժնուէր երկու մեծ մաս. հիւսիսային արեւմտեան՝ որ կը կոչուէր Ասորդատական կամ փոքր Մարք, և հարաւային՝ որ կը կոչուէր մեծ Մարք: Առաջինն է այժմու Ասորդեճան, ինչպէս առաջ, նոյնպէս հիմա, զաւառա տերութեան Պարսից, յարեւմտից Կապոկց ծովուն, պաշարեալ Տաւրոսի գօտւոյն բարձր լեռներէն, բաց արեւելեան կողմն ուր գետն Կուր կը թափի ի ծովն Կասպից: Մեծ Մարք նն գլխաւորապէս այժմուն Իրաք Ալեմի կամ Պարսկական Իրաք: Մարաց հին մայրաքաղաքն էր Եկրատան:

Մարք են մին ի հնագոյն միասնեան թագաւորութեանց զորս կը յիշէ պատմութիւնն: Յետ Կալոյ հպատակ դարերով ընդ իշխանութեամբ Ասորեստանեայց, Մարք ապստամբեցան առ Վարդակաւ ի Սարգանարազոյ, և ապա ի Անեքերեմոյ միւսանկամ իբր 700 ին նախ քան զՔր.: Եզան Տգոր, Կիրթ և հարուստ, Ես. Ժ Գ. 17, 18. Ի Ա. 2, 3, և ճնացին ապա թագաւորութիւն, մինչև առ Կիւրոսի միացան ընդ Պարսից: Այսպէս ելաւ Մարապարկական տէրութիւնն, և «օրէից Մարաց և Պարսից» կը յիշուին ի միասին ի սրբազան մատենագրաց, Եսթ. Ա. 49, և որ ի կարգին. Դան. 2. 8, 12, և այլուր: Կը յիշուի նաև «Մարաց և Պարսից թագաւորներուն ժամանակագրութիւնը», Եսթ. Ժ. 2: Արդարեւ, այն ժամանակէն հետէ բազմ, սովորութիւնք, կրօնք և քաղաքա-

կրթութիւնն Մարաց և Պարսից կրթութիւնն ևս քան զեւ խառնեալ, ընդհանրապէս կրթութիւնն թէ, ինչպէս կրնայ տեսնուիլ չին Ձեռնոր գրուածներէն, Մարք, Պարսք և Բակտրիանցիք էին ի սկզբանս միեւնոյն ցեղ, ունէին միեւնոյն լեզուն, զնոսերէնը, միեւնոյն կրօնք, և կը պաշտէին զՈրմիզդ, իբր գերագոյն էակ, որոյ սլլարանական նշան էր զուրը: Կը պաշտէին նաև զաստեղը, մանաւանդ մոլորակները, և ի վեր քան զամենայն՝ զարեգակն և զլուսին: Քուրմք նոցա, Մագք, էին ուրոյն Մար տոհմ, որոց գործ էր պարսպակ գիտութեանց և կատարել զպաշտամունն քելին: Այս մագերէն, և, որպէս կարծի, յառաջ քան զԿիւրոս, կը աշխատէր ոմն բարեկարգել, կամ մանաւանդ նորոգել չին բոլոյ խանդարեալ պաշտաման լուսոյ: Աշակերտք Ձրագաշտի մնացին և կան մինչև ցարդ ի Պարսկաստան և ի Հնդկիս, Կուեպէր անուամբ:

Մարք առաջին անգամ կը յիշուին ի Սուրբ Գիրս իբրև մասն Ասորեստանի ուր տարուեցան զերի տասն ցեղք իորոյնի: Նախ այն ցեղերը որ էին յայնկոյն Յորդանանու, ի թագաւթափաղասարայ, Ա Մնաց. Ե. 26, ապա յետոյ, իբր 721 ին նախ քան զԳր., մնացեալ մասն ի Սաղմանասարայ, Դ թագ. ԺԷ. 6: Մարաց յաջորդ պատմութիւնը խառն է ընդ պատմութեան Պարսից: Այս երկու ազգերն ալ նուաճեց Աղեքսանդր Մակեդոնացի, 330 ին նախ քան ըզգր., և դուր մը յետոյ եղան չարկատու Պարթեաց որ էին գրացիք նոցա յարեւելից, և Պարթեաց հետ ի միասին կը յիշուին ի Դործո առաքելոց Բ 9: Տես Պարսկաստան:

Մաքքես, Սոփոն, Ա. 11, թուի լինել յերուսաղէմ կամ մօտ յերուսաղէմ, և էր նիստ վաճառակահաց, բոլոյ յայտնի չէ թէ ուր էր:

Մաքիթ, Գնեւ, Դ. մին յորդուց Մանասէի, Ծննդ. Ե. 23: Ասոր սերունդը շատ աշխատեցաւ նուաճել զԳաղղայադ, Թու. ԼԲ. 39. Յն. ԺԷ. 4, ինչպէս նաև ի պատերազմին ընդդէմ Յաբինայ և Սիսարայ, Դատ. Ե. 14:

2. Բարեկամ Մեմփիրոսթեայ, որդւոյ Յովնաթանու, Բ թագ. Թ. 4, 5:

Մաքմաս, քաղաք Բենիամինի, ինն մզոն ի հիւսիս յարեւելից Նրուսաղէմի, Նէեմ. Ե. 31. ԺԱ. 31: Երամուր տեղի, խոր հովտի մը հիւսիսային դին: Թերեւս այս պատճառաւ Սենեքերիմ, յերթաշ յերուսաղէմ, հան թողուց իւր բանակին ծանր կարասին, Ես. Ժ. 28, 29: Այս խոր հովտին մէջ, սակաւ ինչ յարեւմտից քաղաքին, կան երկու սեպաձեալ բլուրք կամ ապառաժք, որոց մին կը կարծուի լինել Մաքմասոյ կրօնք որ կը յիշուի Յովնաթանայ յաղթութեան պատմութեան մէջ, Ա թագ. ԺԳ. 23. ԺԳ. 4: Բողոքնսն գտաւ հոս Մուխմաս կոչուած գիւղ մը, և կը թուի լինել բաւական մեծ և որպէս լինել յարեւմտի մը մնացորդ:

Մաքուր և Ամմաքուր, բառք ստեպ ի կիր արկեալք ի Սուրբ Գիրս ծիսական նշանակութեամբ, կրուին անտաններէն ոմանց, երբեմն նաև մարդոց վրայ, ըստ օրինաց Մովսիսի, Դևտ. ԺԱ.-ԺԵ. Թու. ԺԺ. Բ Ուր. ԺԻ: Մաքուր և անմաքուր անանոց խորութիւնը կար նախ քան զՅրհեղեղն, Ծննդ. Ե. 2: Մովսիսի այս օրէնքը ոչ թէ ըլլ կամայական էր, այլ ունէր բանաւոր պատճառներ, զորօրինակ անասնոց յարմարութիւնը զոջուելու, մարդոց առողջութիւնը, Հրէից անջատու մնուիչ ազգերն, և անոնց բարոյական մաքրութիւնը, Դևտ. ԺԱ. 43-45. Ի. 24-26. Բ Ուր. ԺԳ. 2, 3, 21: Երեսական օրէնքը որ պահուէր տաւկաւին առ Գրիստոսիւ, բոլոյ ջնջուեցաւ ընդ օրինոց աւետարանին, Դործ. Ժ. 9-16:

Ըստ օրինաց անմաքուր կը համարուէին Հրեայք ոյլեայլ եղանակաւ, կամաւ և ակամայ: Անմաքրութիւնը կը դադրէր, ընդհանրապէս նոյն օրուսն երեկոյն, լուսամբ: Երբեմն կը տեւէր եօթնեակ մը, նա մինչև քառասուն կամ յիսուն օր, և ի մաքրութիւն կը պահանջուէին զոջ կամ նուէրք:

Մաքատար, մաքրող ունող պաշտօնատար կամ հարկահան: Առ Հռոմայեցիս կոյնի երկու տեսակ

հարկահանք. ոմանք էին ընդհանուր հարկահան, որ իւրաքանչիւր գաւառի մէջ ունէին փոխանորդներ: Այս հարկահանք կը հաւաքէին տէրութեան եկամուտը, և հաշիւ կուտային կայսեր, և էին մեծարդ կառավարութեան առջև: Ըստ կիկերոնի տառնց մէջ էր Հոռովմայեցի ազնուականաց ծաղիկը, քաղքին զարդը և հանրապետութեան դժբ: Բայց այս հարկահանաց փոխանորդք, այսինքն երկրորդական հարկահանք կամ մարաւորը, կը համարուէին գող և քսակահատ: Թէոկրիտոս հարցունելով թէ ո՞րն է անագործին ի գաղան, պատասխանեց. «Ի գաղանս վայրի՝ և առիւծ, ի գաղանս քաղաքի՝ մարտաւոր և հացկատակ»: Առ Հրեայս մանաւանդ տառիկ էր տնուն և պաշտոն մարտաւորի: Հրեայք մեծ դժկամակութիւն կը գգային, երբ կը տեսնէին մարտաւորաց ժողովին օտարականներէն, այսինքն Հոռովմայեցիներէն Հրէից վրայ դրուած հարկերը և տուրքերը: Գալիլեացիք, կամ շեռովի հիւնասը, մանաւանդ դժկամակութեամբ յանձն կ'առնուին հարկ տալ, և ապօրինաւոր կը համարէին հարկատուութիւնը, թ 0ր. ԺԷ. 15: Մարտաւորի կամ հարկահանի պաշտոն վարող Հրեան իրբէ հեթանոս կը համարուէր իւր համազգիներէն, Մատթ. ԺԲ. 17: Կ'ըսուի նաեւ թէ այսպիսիներուն թոյլ չէր տրուէր տաճարը կամ ժողովրդանոցը մտնել, մասնակից ըլլալ հասարակաց աղօթից կամ դատաւորութիւն ընել, և կամ վկայութիւն տալ դատաւորանական ատենի առջև:

Մեր փրկչին օրով շատ մարտաւորներ կային Հրէից մէջ. Զաքէոս հաւանականապէս էր գլխաւոր հարկահան, քունդի կը կոչուի «մարտապետ», Ղուկ. ԺԹ. 2, բայց Մատթէոս հասարակ մարտաւոր էր, Ղուկ. Ե. 27: Հրեայք կը բաժնատէին զՅիսուս իրբէ բարեկամ մարտաւորաց և մեղաւորաց, և սեղանակից նոցա, Ղուկ. Ի. 34: Բայց Յիսուս, գիտնալով անոնց ինքնահաւանութիւնը, անհաւատութիւնը և կեղծաւորութիւնը, պատասխանեց, «Մարտաւորներն ու պոռնիկները ձեզմէ ա-

ռաջ կը մանեն Աստուծոյ Թագաւորութիւնը», Մատթ. ԻԱ. 31: Տես և տաճարին մէջ աղօթող մարտաւորին զեղեցիկ ապաշխարութիւնը, և փարիսեցւոյի յանձնապատասխան ոգին, Ղուկ. ԺԲ. 40-44:

Մաքսիւլա, արտ և ոյր զոր գնեց Արքայամ ի գերեզմանատեղի ընտանեաց իւրոց: Նախ Սարա Թագունեցաւ հոն, Մենդ. ԻԳ., և ապա Արքայամ, Խաւհակ և Յակոբ, նաեւ Ռերեկա, Լիւս, և այլք, Մենդ. ԻԹ. 30. Ի. 13: Տես Քերքոմ:

Մեղաբա, քաղաք յարեւելից Յորդանանու յերկրին Ռուբինեանց, Յեռ. ԺԳ. 9, 16: Դաւթի զօրքը հոն օտացաւ մեծ յաղթութիւն, Ա Միշա. ԺԹ. 7: Յետ ժամանակաց Մեղաբա ինկաւ իւր նախկին տեսարց Մովաբացոց ձեռքը, Թու. ԻԱ. 30. Եւ. ԺԵ. 2: Մեղաբայի աւերակները կան դեռ Նսերոնէ քանի մը մզոն զէպ ի հարաւ բարձրաւանդակի վրայ և կը պահէ հին անունը:

Մեղեկամա, Բ Թագ. Ը. 4. Ա Միշա. ԺԲ. 1: Տես Գաբ:

Մելամ, Երեմ. ԼԶ. 18: Նախնեաց մելանը կամ թանաքն էր թանձր և տեւական, նման մեր ապագրութեան մելանին: Հասարակ նիւթերն էին փոշի ածխոյ, փղտակի ուլիցած, ջուր և խէտ: Լոր ձկան (կազամաբաձկան) փորի սեւ հիւթն ևս կը գործածուէր երբեմն իրբէ մելան: Դեպիք կամ գորնք կը կրէին իրենց կողաւորն ի գօտիս կամ կտրեալ զգօտւոյ, Եղեկ. Թ. 2: Տես Գօտի:

Մելիտ: Մելիտ կը կոչուէին ի հնուքն երկու կղզիք. մին՝ յԱդրիական ծովուն, Լիւրիկէի եզերքը, այժմ կոչի Մելիտա, և միւսն՝ ի Միջերկրականին, ի մէջ Սիկիլիոյ և Ափրիկէի, և զարդիս կոչի Մարգար: Թէ այս Մալգա էր մին ի կղզեաց որոց մօտ նաւարկելութիւն կրեց Պողոս, յայտնի է ոչ միայն կողմէն ուստի կը փչէր հովը, (տես Եւրապիկիլոն), այլև անոր, զի Պողոս ելաւ կղզիէն Աղեքսանդրացի նաւով որ մեքոսծ էր հոն յերթալն յիսապէա, և յետ հանդիպելոյ ի Սիրակուսա և ի Հեզոնի, ելաւ ի Պատրիզա, այս-

պէս նաւարկելով դէպ ուղիղ: Միւս Մէլիսէէ շատ հեռու կ'իյնար սովորական ճամբէն յԱղեքսանդրիոյ յիտալիա: Տառանել նաւին բոլոր գիշերը յառաջ քան զնաւաւեկութիւնն յԱգրիկան կ'ժողուն, հակառակ չի գար այս կարծեաց, վասն զի Ագրիկան անուը կը արուէր բոլոր Յունական ծովուն որ է ի մէջ Սիկիլիոյ և Յունաստանի: Տես Ագրիկա, Գործ. ԻԷ. 27. ԻԸ. 1:

Մայրաքաղաք է կղզի ապառաժուտ, վաթսուէ և երկու մղոն ի հարաւոյ Սիկիլիոյ, եօթնէասան մղոն երկայն և ինը մղոն լայն և տարածութիւնն է իր հարիւր քառակուսի մղոն, 400,000 բնակչոք: Շատ հին ժամանակ էր փրնիկեցւոց ձեռքը: Սիկիլեացի Յոյնք առին զՄայրաքաղաք փրնիկեցիներէն, և կարեգոնացիք Յոյներէն, իսկ 242 ին նախ քան զՔր. Հռովմայեցիք՝ կարեգոնացիներէն: Պոզոս առաքելոյն ժամանակ Մայրաքաղաք զերթննէրուն ձեռքն էր: Յետ քաղաք փոփոխութեանց, վերապէս ինկաւ Մայրաքաղաք ի ձեռն Անգղիացւոց, որ 1814 էն հետէ առանց հակառակութեան կը տիրեն կղզւոյն: «Սրբոյն Պոզոսի ծոց» անուը դեռ կը կրէ, ի հիւսիսային կողման կղզւոյն, փոքր ծովածոց մը որոյ մուտքը յարեւելոյ կոյտ է, համանայն Գործոց առաքելոյց ԻԷ. զիւղոյն նկարագրին: Աստուծոյ ձեռքը պաշտպանեց հոս զՊոզոս ի վառնգաց թէ ի ցամաքի, և թէ ի ծովու: Պոզոս քանց հոն երեք ամիս և շատ հրաշք գործեց:

Մէլիստոս, հին քաղաք, ի սկզբան մայրաքաղաք Յունիոյ, փոքուն Ասիոյ արեւմտեան եզերքը, կարիոյ սահմանագլուխը, Մէանդր գետոյն բերնէն գէպ ուղիղ ի հարաւ: Մէլիստոս եղաւ ծնող ոչ սակաւ գաղթականութեանց, և անուանի էր ի պատճառս մէհնիին և պատգամատեղւոյն Ապոլոնի իդիլիանայ, և իր անդի ծննդեան Բաղնի, Անաքսիմանտի, Դիմակրիստայ և այլ երեւելի արանց: Պոզոս առաքելալ ի ճանապարհորդեան ի Մակեդոնիոյ յԵրուսաղէմ, հոն կեցաւ օր մի կամ երկու, և սիրով տեսնուեցաւ Եփեսոսի Քրիստոսեանայ երեքանց հետ, որք

հրաւիրանաւ առաքելոյն եկան տեսնել զնա իր երեսուն մղոն հեռուէն, ի հիւսիսոյ, Գործ. Ի. 15-38: Պոզոս երկրորդ անգամ այցելութիւն քաւ Մէլիստոսի յետ երկրորդ բանտարկութեան իւրոյ ի Հռովմ, Բ Տիմ. Գ. 20: Այս քաղաքը եղան Քրիստոսեաներ և եպիսկոպոսոնք հինգերորդ դարէն մինչև ութերորդ դար: Բայց Մէլիստոս շատոնց կարծանած է, և անոր ճիշդ տեղը որոշել գտնարին է, վասն զի Մէանդր գետոյն բերնին մօտ ծովեզրը շատ փոխուած է:

Մելաք, անուն կամ յորդորուցն մատուանկի կամ տակաւնապետի պաշտօնի յարքունիս հարուգողնոսորայ, Դան. Ա. 11-16:

Մելքսեդեկ, Խաւար արքայութեան, Թագաւոր Սաղմոն, նաև քահանայ արարելոյն Աստուծոյ: Իրրև քահանայ Աստուծոյ օրհնեց Մելքսեդեկ զԱբրահամ, և առաւ անկէ տասանորդ, Եննդ. Ժ. 18-20: Սուրբ Գիրք բան մը չունի մեղի անոր Տօրը կամ մօրը վայ, անոր ազգատոհմին ծննդեան կամ մահուան վայ: Մելքսեդեկ էր միայնակ, առանց նախորդի և յաջորդի, Թագաւոր քահանայ հաստատուալ յԱստուծոյ. և այսպէս Մելքսեդեկ էր առակ օրինակի Քրիստոսի, որ է «քահանայ յաւիտեան ըստ կարգին Մելքսեդեկի», և ոչ ըստ կարգին Ահարոնի, որոյ ազգատոհմը, օծումը, կենալը և մահն ծանօթ են, Սաղմ. ԶԺ. 4. Երբ. Է: Տես և Ազգաճամար:

Մեծ հետազոտութեան պատճառեղան մեկնաց թէ արդարեւ ով էր Մելքսեդեկ: Այլևայլ կարծիք եղան զմանէ, այսինքն թէ էր Հագին Սուրբ, Որդին Աստուծոյ, հրեշտակ մը, Ենոք և Սեմ: Բայց հաւանականագոյն կարծիք անոնցն է որ կը համարին զՄելքսեդեկ իրրև արգար և խաղաղատէր Թագաւոր, աստուածապաշտ և քահանայ Աստուծոյ արարելոյ յերկրին Քանանացւոց, բարեկամ Արրահամու, և աստիճանաւ վերադոյն քան զնա: Այս կարծեաց հիմն է արդարեւ Եննդոց Ժ. 1. և Երբայեցւոց Է. զլուսնիբունի Խօքը, և է մի միայն կարծիք որ կրնայ համարուիլ հաւաստի և ըն-

գունելի բառ սկզբանց մեկնելոյ զՍուրբ Գիրքս : Տես Սաղեմ :

Մեթօձ, 4. Հաւանականապէս Ամենի միջնաբերդին պատասխան, յԵրուսաղէմ : Կը յիշուի Դաւթի և Սողոմոնի պատմութեան մէջ, Բ Թագ. Ե. 9. Դ Թագ. ԺԲ. 20. Ա Մնաց. ԺԱ. 8. Բ Մնաց. ԼԲ. 5 :

2. Անուն գերգառնողին կամ բերդի ի Սիւլբոն : Այս վերջին մտքը, "տուն Մեթօն", Թուի նշանակել բերդին պահպանները, Դատ. Թ. 6 :

Մեկնութիւն, յայտնել զճանախիտ իմաստ գերբնական երազոց, այլովքն հանդերձ, Եննդ. ԽԱ. Դան. Բ. 4 :

Աստուծոյ խօսքն ուղիղ մեկնելու համար կը պահանջուին գլխաւորապէս նորոգեալ սիրտ, փափաքող յոյժ ուսանել և առնել զկամս Աստուծոյ, Հոգւոյն Արդոյ օգնութիւնը խնդրել և ստանալ, հաստատ համազուն թէ Աստուծոյ խօսքը միայն է կանոն մարդկային մտաց և սրտին սր մխրտութեանը և թիւրութեան նշխարակոյ են, հմտութիւն պատմութեան և աշխարհագրութեան, Սուրբ Գրոց ժամանակին սովորութեանց, օրինաց և լեզուաց, հասարակաց, բնականեկան և ներքին կենաց : Սուրբ Գիրքս այսպէս սորվիլ իւրաքանչիւր մարդոյ արատնութիւնը և պարզել :

Մեղաց մարգը : Տես Նեմ :

Մեղեօսիկ, ակն պատմական ծիրանեղոյն կապոյտ, որ կապուտակազոյն կամ կարմրագոյն սոյրտակի կը զարնէ : Յոսակ գունով մեղեօսիկ գծուարագիւտ է, ընդհանրապէս պղտոր է, և ծուռ ու մուռ գիծերով : Այս քարին աղնուազոյն տեսակը կու գայ Սէլլանէն, արեւելեան Հնդկաստանէ, Միգերիոյէ և Սաբանիոյէ : Այս տեսակը շատ յարգի է, ԵԼ. ԻԸ. 49 :

Մեղու, Բ Օր. Ա. 44 : Սուրբ Գրոց մէջ յիշուած մեղուն հաւանապահապէս կարմրագործ մեղուն է : Կ'երեւի թէ մեղուք շատ էին Քանանու երկրը, քանզի մեղրը հասարակ կերակուր էր այն երկրին մէջ, Բ Թագ. ԺԴ. 3. Սաղմ. 2Ա. 16. Երգ. Ե. 4. Ես. Ի. 45, և ընդհանուր վաճառականութեան նիւթ, Եգեկ. ԻԻ. 47 :

Յօժարութիւն մեղուն զլէժ խըն-

դրելու իւր մեղունացը խանգարողներէն՝ կ'ահնարկուի ձԺԸ. սողմաթն 12 համարին մէջ :

Եսայիայ Ի. 18 համարին այլաբանութիւնը, Եթէ Զաքարիայ Ժ. 8 համարին հետ բաղդատուի, կը Թուի ակնարկել սուլելով մեղուններն իրենց մեղունացէն դուրս կանչելու սովորութիւն մը, և կամ այն զարմանայի բնական աղումը որով տեսակ մը մեղուք աշխատելու կը օգտին, երբ անոնց թագաւորին իւր փեթակին վրան կայնելով թեւերը կը բանայ և կը բզջայ :

Վայրի մեղուք շատ անգամ իրենց փեթակները կը շինեն ծառերու խռուաց և քարերու ծերպերու մէջ, Սաղմ. 2Ա. 16 : Կայ տեսակ մը վայրենի մեղր զոր ուրիշ միջատները կը շինեն ծառերու տերեւներուն վրայ այնպէս առատ, մինչև ծարել կաթիլ կաթիլ գետինը : Այս այն նիւթն է որ կը յիշուի Ա Թագ. ԺԴ. 25, 27, և թերեւ նոյնը կ'իմացուի նաև Մատթ. Գ. 4 :

Մեղք, որեւիցէ խորհուրդ, խօսք, բազմաբ, գործ կամ զանցառութիւն, հակառակ աստուածային օրինաց, կամ, այն օրինաց նայելով թերի : Անգուռ աշխատութիւն է Զանալ քննել թէ ինչպէս կամ ուստի ծագում առաւ մեղքը : Լաւագոյն է մեղի համար Զանալ աղատել Գրիստոսով մեղաց պատժէն և զօրութենէն թէ՛ զմեզ և թէ՛ աշխարհը : Մեղաց մուռ յաշխարհ, ապականիլ նորա զազգ մարդկան, մեղաց բնութիւնը, տեսակներն, արդիւնքը և չարապար տիբին ամէն շնորհուած սրտի, լիպտոս նկարագրուած են ի Սուրբ Գիրքս, Եննդ. 2. 5. Սաղմ. ԵԱ. 5. Մատթ. ԺԵ. 19. 2. 5. Սաղմ. Ե. 12. 8. ԲԱ. 14, 15 : Մեղքն իրեն բնութեան, աստուածապաշտութեան, սիրոյ և ծառայութեան Աստուծոյ հակառակ, կը կոչուի ամբարշտութիւն : Իրեն բնարարութիւն օրինաց Աստուծոյ և իրաւաց մարդոյ, կը կոչուի պատուիրանազանցութիւն կամ յանցանք : Իրեն խոտորումս յաւիտեական օւղղութիւնէ, կը կոչուի անօրէնութիւն կամ անարդարութիւն : Իրը չար և

գառն արմատ այժմեւ բոլոր պատ-
ուիրանադնացութեանց, իբրեւ ապա-
կանութիւն հաղորդեալ ի նախա-
ծնողաց մերոց առ սերունդս նոցա,
կը կոչուի "սկզբնախան մեղք", կամ,
բոտ Սուրբ Գրոց, "մարմին", "օրէնք
մեղաց և մահու", այլովքն հանդերձ,
Հաովմ. Բ. 1, 2. Ա Յովհ. Գ. 4. Ե. 17.
Արդար պատիժն կամ "Թոշակ մե-
ղաց մահ է", և մահ սպառնացած
էր Աստուած առաջին մեղաց, Ծննդ.
Բ 17, նշնագէտ բոլոր ապագայ մե-
ղաց. "Այն անձը որ կը մեղանչէ՝
պիտի մեռնի", Մի միայն մեղք, որչ
վասն ապաշխարութիւն եղած չէ և
որ ներուած չէ, կը կորուստանէ զՏ-
գին, ինչպէս որ մի միայն բեկումն
անպիտան կը գործէ ավիրանսին ամ
բողջ հառաքարկան պարտնը: Մե-
ղաց պատժապարտութիւնը և չա-
րութիւնը կը չափուի ի սրբութենէ,
յորդարութենէ և ի բարութենէ օ-
րինաց զոր կը բռնարարէ մեղքը, ի
յաւիտենականութենէ թշուառու-
թեան զոր կը պատժուուի, և ի մե-
ծութենէ զՏին որ հարկաւոր եղաւ
մեղքը քաւելլու համար:

"Մեղք" կը գրուի երբեմն փոխա-
նակ քաւելլուան զՏին, այսինքն մե-
ղաց պատարագին, որ կը նկարագրուի
Ղ. Էս. Գ. 3, 25, 29. Այսպէս, Հաովմ.
Բ. 3, և Բ Կորնթ. Ե. 21, Պօղոս կ'ըսէ
թէ հանդ թուեցաւ Աստուծոյ որ-
պէս զի Յիսուս, որ մեղք չէր գիտեր,
բլլար մեղի համար քաւելլուան զՏ,
"ժառն զի Աստուած զանիկա որ մեղք
չէր գիտեր, մեղի համար մեղաւոր
սեպեց որ մեղք անոր միջոցովը Աս-
տուծոյ արգարներն բլլանք":

Հոգւոյն Սրբոյ գէմ մեղաց համար
սեւ Հայնայութիւն:

Մեղքող, Սաւուղի երկու գտե-
րաց կոտորեալոյն, որ սիրեց զԴա-
ւիթ, և զոր Սաւուղ ակամայ տուաւ
Դաւիթի ի կնւթիւն, Ա թագ. Ժ. Գ.
49. Ժ. Բ. 20-29, Մեղքող հնարիւք
փախչունելով զԴաւիթ, աղատեց
անոր կեանքը սպանողներէն որ զը-
կուած էին ի Սաւուղայ, Ա թագ.
Ժ. Բ. 14, 15: Սաւուղ զՄեղքող տու-
աւ կին փաղարկելի, Ա թագ. Ի. Բ.
44, բայց Դաւիթ քանի մը տարի
ետըը նորէն առաւ զՄեղքող, Բ

Թագ. Գ. 12-21: Երբ Դաւիթ կը
բերէր տապանակը Երուսաղէմ, Մեղ-
քող զժողովակելով ծաղրեց Դաւ-
թի կարաւելը, և Դաւթի սէրը պա-
ղեցաւ անկէ մինչև ի մահ նորա, Բ
Թագ. 2. 16-23: Մեղքողի ատելու-
թիւնն իրօնական ջերմ եռանդեան
գէմ աւելի էր քան անոր սէրն առ-
այր իւր և առ Աստուած: Մեղքող
չթողուց որդի:

Մեղքում: Տես Մաղաք:

Մեմփրոսոս, որդի Յովնաթանու,
կը կոչուի նաև Մերբրատաղ, Ա Միաց.
Բ. 34: Տես Եսարաղ: Մեմփրոսոթէ
էր մանուկ տղայ, երբ հայրը սպա-
նուեցաւ ի կռուին Գեղբուայ, Բ
Թագ. Գ. 4, և ստնտուն նորա այնպէս
խռովեցաւ այդ լուրն առնելով, որ
ձգեց տղան, և այս պատճառաւ
Մեմփրոսոթէ մնաց կաղ ցկեանս:
Երբ Դաւիթ առնլով խաղաւորու-
թիւնը խաղաղեցաւ, ի խնդիր ելաւ
Սաւուղի տունէն կենդանի մնացող-
ներուն, և մարգարտութիւն ցու-
ցուց անոնց փոխանակ բարեկամու-
թեանն ի մէջ իւր և Յովնաթանու:

Մեմփիս, հին քաղաք Նեգիպոտոս,
Ովո. Թ. 6: Մեմփիսի աւերակները,
թէպէս ոչ ընդարձակ, կան տակա-
ւին քանի մը մղոն վեր քան զՏինն
Գահիրէ, Ես. Ժ. Բ. 13. Երեմ. Բ.
46. Խ. Գ. 4. Եղեկ. Լ. 13, 16:

Մեմփիս էր մայրաքաղաք նախին
Թագաւորաց Եգիպտոսի մինչև ի
ժամանակա Պաղոմանց, որ ընդհան-
րապէս կը նստէին յԱղեքսանդրիա:
Հոս, ինչպէս կը կարծուի, բոստաթ-
կեցաւ Յովնէփ և ապա եղև իշխան:
Հոս կեցաւ և Մովսէս առաջի փա-
րաւանի: Մարգարէք, վերոյիշեալ
համարներուն մէջ, կը մարգարէա-
նան զաղէտս զորս պիտի կրէր Մեմ-
փիս ի Թագաւորաց Գաղղէացւոց և
Պարսից, և իորայելացւոց որ պիտի
երթային Նեգիպոտոս կամ պիտի ա-
պաւինէին Նեգիպոտացւոց՝ կը սպառ-
նան կորուստ այն երկրին մէջ, ի
Մեմփիսի կ'ուսուէր և կը պաշտուէր
նուիրական եղն Ապիս, յորում կը
բնակէր, բոտ Նեգիպոտացւոց, չառու-
ուած նոցա Ոսիրիս: Ե եղեկիւն Էրեւ
թէ Տէրը պիտի կորուստանէ զկուսւ
Մեմփիսի, Եղեկ. Լ. 13, 16: Մեմ.

փոխ գրեթէ պահէց իր պայծառութիւնը մինչև նուաճեցաւ Արարացիներէն յաթեւատներորդում և յիննետասներորդում Մահմետական թուականին, այն է ամ ՏՆ. 641, յետ որոյ մայրաքաղաք եղաւ Ֆուգադ, այժմուս հին Գաջերէ, զոր շինելու գործածուեցան Մեմփոսի նիւթերը: Բեգուներ յորո թաղուած են երևելի անձինք Եգիպտոսի կան մինչև ցայսօր. բայց հոյակապ քաղաքը որ կը տարածուէր մզմուններով մէջ բրգոսից և Նեղոսի գրեթէ իսպառ անհետ եղած է:

Մեմփոս, քաղաք Ամմոնացւոց ի ժամանակս Եգիպտոսի, Գառ. ԺԱ. 33, չորս մղան դէպ արևելեան հիւսիս յԵսերոնէ: Մեննիթ կու տար ըստից ցարեն Տիւրոսի վաճառանոցներուն, Եգէ. ԻԵ. 17:

Մեռայ, գառնութիւն, ջրհոր մօտ ի կարծիք ծով, երեք օրուան ճամբով հեռու այն տեղէն ուր իւրայեւացիք անցան կտրմիւր ծովը: Այս հորին ջուրն էր զոր Մովսէս հրաշիւք քաղցրացուց ծառի մը ճիւղերը մեռլով ջուրին մէջ իւրայեւացւոց ծառան անցնելու համար անտառատին մէջ, ԵԼ. ԺԵ. 23-25: Զուր անուշ ցնելու զօրութիւն ունեցող սուսնի մը մինչև ցարդ ծանցուած չէ: Ամարա կը կոչուի զարգիւս ձմեռային հեղեղատի մը չոր գետինը, որմէ քիչ հեռուն դէպ ի հարաւ կայ Հաւարա կոչուած ջրհոր մը որ մեծ նմանութիւն ունի ինչ մէջ նկարագրուած Մեռայի: Այս հորին ջուրը վայրկեան մը մնալով բերի լի մէջ նողկալի համ մը կ'աւտու: Արարացիք չեն խմեր այս ջրհորէն, այլ իրենց ուղտերը միայն կ'արուցանեն անկէ:

Մեռելամմայ, այն որ 'կ'ընէ թէ կարող է յայտնել անծանօթ և ապաւնի գէպք մեռելները կանչելով և հարցունելով անոնց, ԲՈՐ. ԺԲ. 10, 11: Մեռելահայտութիւնն ըստ օրինաց Մովսէսի յանդիպէր արածանի քարկոծման, ՂԱ. Ի. 27: Տես կախարդութիւն: Տարակոյս չկայ թէ մեռելոց հոգիներուն հետ հաղորդակցութիւն ունենալ կարծեցնելու խաբէութիւնը մեղք է առաջի

Աստուծոյ նաեւ զարգիւս, ինչպէս էր առ Մովսէսը:

Մեռնիլ, կը նշանակէ ի Սուրբ Գիրք, նախ բաժանուին մարմնայ ի հոգւոյ, իբր Գառն. ԺԵ. ԻԵ. 11. երկրորդ՝ օտարանալ յԱստուծոյ և կնիալ տնոր բարկութեան ներքեւ, Ա Յովհ. Գ. 14, այլովքն հանգերձ. երրորդ՝ իբր երեւոյթ ԺԵ. ԺԵ. 11. բարեկեանական դասակարգութիւն: Մահ տրուեցաւ ի պատիւ մեղաց Ագամայ, Եննդ. Բ. 17. Գ. 19, և բարբ սերունդ նորա, իբրեւ նոյն մեղաց պատժապարտ, հաղորդ եղած է Ագամայ տրուած անիծից: Քրիստոս «մեր կեանքն է», Բարբ հաւատացեալք մասնակից են անոր կենացը հոգեւորապէս և յաւիտեան. և թեպէտ մեղքը և մարմնաւոր մահը կը մնայ մարդկային ազգին վրայ, սակայն հանուած է մեղաց և մահու խղիթացը, և ի յարութեան վերջին թշնամին պիտի կոխուի ընդ օտուք, Հռովմ. Ե. 12-21. Ա կորնթ. ԺԵ:

Բնական մահը կը նկարագրուի իբր մեկնուին շնչոյ կամ ոգւոյ, Էփէ. ԼԳԲ. Սաղմ. ԶԲ. 29, իբրեւ գարձ մարդոց ի սկզբնական նիւթն որ է հոգ, Եննդ. Գ. 19. Ժողով. ԺԲ. 7, իբրեւ ի բաց մեկնանալ հոգւոյ գմարմին, որ է հանգերձ նորա, Բ կորնթ. Ե 3, 4, կամ վրան նորա յորում բնակեալ է, Բ կորնթ. Ե. 4. Բ Պետր. Ա. 13, 14, Հաւատացելոյն մահն է իբրեւ յուս, երթ ի սուսն իւր, և ննիւն ի Քրիստոս, Փիլ. Ա. 23. Մատթ. Թ. 24. Յովհ. ԺԱ. 11:

Մահ բառը կը գործածուի նաեւ փոխանակ մեծի իրիւր աղետից, կամ մօտալուս վտանգի որ կը ողորանայ կենաց, ինչպէս հայրանուսն, Բ Կոր. Ա. 10. «Իրունք մահու», Բոր. ԼԲ. 17, կը նշանակէ աներկելի աշխարհն ուր կը բնակին սգիւր մեռելոց: Մահ կը գործածուի նաեւ այլաբանօրէն յուսնելու համար Քրիստոսնէից անզգայութիւնը մեղաւոր աշխարհի փորձութիւններուն, Կաղ. Գ. 3:

Մեռա, 4. տեղի, Եգիպտոսի երկրին արևելեան սահմանապարիս, Եննդ. Ժ. 30, և կը կարծուի թէ էր ի գաւառին Բաղրայի, Պարսից ծոցին հիւսիսային արևմտեան ծայրը:

2. Թագաւոր Մովսէս, որ հաւաքեց ծանր հարկ իւրայելի Թագաւորին Աբայարու, բայց ապստամբեցաւ ի մահուան նորա, Դ թագ. Ա. 1. Գ. 4-27, Աբայարու սրդին Յովնամ, օգնութեամբ Յուդայի եւ Եդովմայ, պատերազմեցաւ ընդ Մեսայի եւ պաշարեց զնա ի մայրաքաղաքի նորա: Մեսա չկրնայով ճեղքել անցնիլ պաշարող զօրքը, խընդրեց իւր առտուածներուն օգնութիւնը, զահելով զիւրուրդին որդին քաղքին պարիսպներուն վրայ: Պաշարողք սոսկայով այդ անագորդին տեսարանէն, մեկնեցան տօնա թէ գուցէ անէծք գար անոնց վրայ:

Մեսա, օթւաւ, անսուս տուեալ գլխաւորապէս կամ յատկապէս այն գերագոյն Ազատիկն որ խոստացուած էր Հրէից: Երբ Թագաւորը, քահանայապետը, երբեմն նաեւ մարգարէք, կրնաւ երևիլ իրենց պաշտօնին, Հրէայք սովոր էին օծել զնոսա, ուստի եւ պաշտօնի մը համար «օծել», խօսքը կրնանակէր երբեմն լոկ կարգել կամ ընտրել զոք այդ ինչ կամ այն ինչ պաշտօնի: Կիրոս, Պարսից պետութեան հիմնադիրը, որ ազատութիւն շնորհեց Հրէից ի գերութենէ, կրնաւ, Ես. 10. 4, «Օծեալ Տեսաւ», եւ յեղեկ. 10. 4, «օծեալ» վերագրելը կը տրուէ Տիրոսի Թագաւորին:

Բայց ինչպէս արգէն ըսիք, Մեսա անսուս տուին Հրէայք, իբրեւ բուն եւ յատուկ տիազոս, այն փրկչին եւ Ազատչին որուն կը սպասէին, եւ որ խոստացուած էր անոնց մարգարէիւր: Որովհետեւ սուրբ օծումը կը տրուէր Թագաւորաց, քահանայից եւ մարգարէից, անոնք որ խոստացաւ փրկչին ուշիաբար իւր տաւրին Բրիտան, Օծեալ կամ Մեսա անսուս, բառ բաւականին կու տային հասկնալ թէ Թագաւորի, քահանայապետի եւ մարգարէի յատկութիւնները գերազանց կերպով պիտի ունենար այն փրկիչը, եւ թէ պիտի բլլար Թագաւոր, քահանայապետ եւ մարգարէ ոչ միայն Հրէից, այլեւ բոլոր մարգդային ազգին, մանաւանդ անոնց որ պիտի ընդունէին զնա իբրեւ փրկիչ: Տես Քրիստոս:

Թէ Քրիստոս էր Հին կտակարաւ

նին ճշմարիտ Մեսայն, Յակոբոյ «Աելով», Յորոյ «Փրկիչը», «Հրէչտակ ուխտին», բոլորովին յայտնի է: Անոր գալուտեան ժամանակը կանխաւ յուշուած էր, Եննդ. 10. Դան. Թ. 20, 25. Անդ. Բ. 7. Մաղ. Գ. 1: Ի ժամանակի գալուտեան փրկչին, եւ այն ատեն միայն, կատարուեցան այս մարգարէութիւնք. այն ատեն լցան եօթանասուն եօթներորդ ամաց, եւ սակաւ ինչ յետոյ խորտակեցաւ իսպառ գաւազանն ի ձեռաց Յուդայ, մի միայն ցեղին որ ունէր յայնժամ Հրէից ազգին առաջնորդութիւնը, եւ տաճարի ուր պիտի գար Մեսայն ջնջուեցաւ: Այն ատեն կային նաեւ գեռ ազգարանական ջուշակք որ կը ցուցնէին Քրիստոսի սերին կանխատեսեալ ճիւղէն: Քրիստոսի ծննդեան, յատկութեան, կենաց, չարարանաց եւ մահուան, նաեւ յարութեան, համարման եւ Թագաւորութեան վրայ շատ եւ յայտնի մարգարէութիւնք բովանդակ կատարուեցան յանձին Յիսուսի, Յովհ. Ա. 41. Գ. 25:

Մեսաբեմ, մին յորդանոց Քամայ, եւ հայր այլեայլ Ագրիկեցի ցեղերու, Եննդ. Ժ. 6, բայց մանաւանդ Եգիպտացոց, որ եւ կոսուեցան յանուն նորա: Մեսաբեմ է նաեւ Եբրայեցիներն անսուս Եգիպտոսի ի Սուրբ Գիրս, եւ Արարացիք ցարդ Մըրը անուր կու տան այս երբիին:

Մետաքս, Պաղոմեան ժամանակը եկաւ Յունաստան եւ Հռոմ մ. Զինուարեւիտան երկրէն Ալեքսանդրիոյ ճամբով, եւ ծանրութեամբը սոկի կ'արժէր: Երբեմն կը բերուէր կարծկարծ, եւ կը գործուէր զիպակ թեթեւ եւ անգայտ: Կր յիշուէ Յայտ. ԺԼ. 12: Զի գիտուի թէ երբ Հըրեայք սկսան գործածել մետաքս:

Մերաքի, Դերմ, կրտսերագոյնն յերից որդուց Ղեկայ, ծնեալ ի Քանան, եւ Ղեռացի գերգաւթանի մէջ գլուխ, Եննդ. 10. 4. Եւ. 2. 16. Թու. Գ. 17. Ա Մնաց. 2. 1: Ի ճանապարհորդութեան իւրայելացոց յանապատին, Մերաքանց գործն էր բառնալ զառիտակամածս խորտիկն, կրել զնոսա յօթեանէ օթեան, եւ հոն կանգնել, Թու. Գ. 29-33. Ե. 8:

երկոտառան քաղաք տրուած էր Մե-
րարեանց յայնկէջո Յորդանանու,
Յեռ. ԻԱ. 7, 34-40:

Մերիպա, ԻԲ, 1. օթեան իո-
րայեայնաց ի մէջ կարմիր ծովուն
է Արնա լեւին: Հոս տրանդեցին իո-
րայեայնիք Աստուծոյ գէմ, և Աստ-
ուած ապառաժէն աղբիւր հանեց ի
պէտս նոցա, ԵԼ. ԺԷ. 1-7: Կոչուե-
ցաւ նաև Մատա, Գրչ-Բիւն, վառն
զի հոն փորձեցին իորայեայնիք զԱստ-
ուած, ԲՕր. ԼԳ. 8. Երբ. Գ. 8:

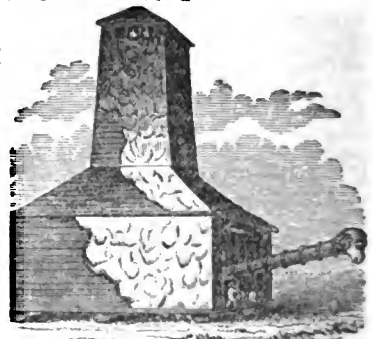
2. Նշեպէն հրաշալի աղբիւր յա-
նապատին Աին, մօտ ի Կադէն. տես
Թու. Ի. 13, 14: Հոս մեղանդեցին
Մովսէս և Ահարոն, ուստի և Աստ-
ուած չառաւ անոնց անցնիլ Եր-
զանանէն: Կր կոչուի "ջուր Մերի-
պոյի", ԲՕր. ԼԳ. 8. Սաղմ. 2Ա. 7.
29. 32, Կր կոչուի նաև "Կադեսի Մե-
րիպա", Թու. ԻԷ. 14. ԲՕր. ԼԲ. 51.
Եղեկ. ԻԷ. 49:

Մերկ, ի Սուրբ Գիրո յաճախ կը
նշանակէ ոչ բարոյովն մերկ, այլ
թերի հագուած: Այսպէս Յովհ. ԻԱ.
7, Պետրոսի համար կրուի թէ "մերկ"
էր, այսինքն թէ հանած էր վերար-
կուն, և մինակ շապկով կամ պա-
րեգօտիւ կը կենար: Տես Համդերմ:
Այսպէս հաւանականապէս Եռ. Ի.
2. Միք. Ա. 8. Գործ. ԺԹ. 16: Եր-
բմն կը նշանակէ աղքատութիւն և
անբաւականութիւն յօրինելոյ հան-
դերմո, ինչպէս Յով. Բ. 15: Այսպէս
նաև Եռ. Եր. 7. Բ Կորնթ. ԺԱ. 27:
Ազգ մը կը կոչուի "մերկ", երբ կո-
րուած է իւր ամբուսութիւնները, հա-
րաւորութիւնը, այլովքն հանդերձ,
Երնդ. ԻԲ. 9. ԵԼ. ԼԲ. 25. Բ Մնաց.
ԻԸ. 49:

"Մերկութիւն", բառը կ'անուի
նաև փոխանակ ամօժոյ, "Մերկու-
թիւնը բանալ", կը նշանակէ անար-
ժան խառնը կամ զուգաւորութիւն,
Ղեւո. Ի. 49:

Մերովր, ԳՄ-Ժ, երկցադոյն գուս-
տըր Սաւուղոյ, էր խոստացեալ
Դաւթի ի Կնութիւն, ի վարձ յաղ-
թութեան նորա ի վերայ Գաղիթաւ,
բայց տրուեցաւ Եղբիւր, որդւոյ
Բերդեյի Մաւուրացոյ, Ա Թագ.
ԺԻ. 49. ԺԸ. 17, 19: Մերովր ունե-
ցաւ հինգ որդի յեղբիւրէն, որք մատ-

նուեցան Գարաւանացոց, և Կա-
ուեցան աւաղի Աստուծոյ, Բ Թագ.
ԻԱ. 8, 9: Թագաւորաց այս համա-
րին նպելով, Գարաւանացոց մատ-
նուած հինգ որդիք էին Մեղքոզոյ.
բայց տես ինքիւն:

ՄԵՐԵՆԱՅՆ ԵՒ ԱՇՏԱՐԱԿ

Մերքեմայ, պատերազմական գոր-
ծի բաղխելոյ զպարիսպս: Էր երկույն
և հաստ գերան որ ունէր մէկ ծայ-
րը մետաղեայ զլուխ նոխաղի: Այս
գերանը կախելով մէջտեղէն կը մշե-
ին ուժգնութեամբ և ստեղ ջաղքին
կամ բերդին պատերուն, մինչև որ
խրամատ կամ ճեղքուած կը բաց-
ուէր: Մերքեման կը դրուէր երբեմն
փայտեղէն աշտարակի մը ներքեա-
տունը, և աւելի քան հարիւր մարդ
կը վարէր այս մեքենան, մինչ աշ-
տարակին վերնատունը կը կենար բազ-
մութիւն աղեղնաւորաց, Եղեկ. Գ.
2. ԻԱ. 22:

Մծղուկ, փոքրիկ միջատ թեւաւոր
և խոյլծոցաւոր, իբրև առակ կամ
օրինակ յիշուած է, Մատթ. ԻԳ.
21, "Մծղուկը կը բամէք, և ուղաց
կը կլկէք": Այս խոյրը կ'անուարկէ
Հրէից սովորութիւնը որ գինին կը
քամէին, այսինքն կ'անցունէին ընդ
պարզը, թէ գուցէ օրինաց մէջ
իբրև անսուրբ արգելեալ միջատ մը
կ'ըլլէին, Ղեւո. ԺԱ. 23. և Տէրը
կ'առաւել անոնց որ կը խղճէին անասի
զգուշութեամբ ետ կենալ փոքր փոքր
յայնցումներէ, և չէին խղճեր գործել
մեծամեծ մեղքեր:

Միեղգերու, Երրայեցերէն բառը

կը նշանակէ քիչ-քիչ կամ ուղղորդ, և եղջերաց թիւ չի ցուցներ: Արդի մեկնիշներէն շատերը կը հասկնան այս բառով արեւելեան երկիրներուն վայրի ցուլը կամ գոմէշը, որ կը նմանի Ամերիկայի դոմիշուն, իսկոյ ունի մեծ եղջիւրներ, և լուռն, Ամերիկայի գոմիշուն լանջաց թղլ մորթի, բայց անհնարին ուժեղ է: Յազթ մարմինը, և կորթը նորա նետրգապատը և անառապատը այստեի նշանակ են անոր ահագին զօրութեան, թու. ԻԳ. 22: Տեսիլ նորա է գազանային և սերերմ, միանգամայն ազուշ: Գլուխը վիթխարի է, աչուքները մանր, և որ ևս աւելի վայրենագոյն կ'ընէ այս անասնոյն գէմբը՝ անոր գանգուր հերաց խոզոպիքն են որ կը կոխուին անոր այտերէն և ստորին կրպիէն, ՅԲ. ԼԹ. 9-12. Սազմ. ԻԲ. 21:

Վայրի գոմէշը կը գտնուին Արբի-կէի և Հնդկաստանի շատ տեղերը, ուր կ'ապրին նոքա երամովքն յանտառ, և կը համարուին իբր յետին տառիման գազանային և վտանակար: Որոտրդք, թէն բազմութեամբ, չեն համարձակիր երես առ երես կռուիլ այս գազանին գէմ, այլ թաքստեամբ թուփերու կամ ծառերու ծիւղերուն մէջ, ուստի կը յարձակին մինչ գոմէշը կ'անցնի անանց տաջէն:

Եգիպտոս, Ինչպէս նաև Հարաւային Եւրոպայ, գոմէշը փոքր ի շատէ բնականեցած է մօտազգոյն ժամանակներ: Ճանապարհորդք կը գտնեն գոմէշներ նաև յԱսորիս, Պարսկաստան և ի Հնդկիս: Նաև բնուանի գոմէշ այնչափ հլու չէ որչափ անոր, կը պահէ միշտ գազանութեան և ամենհոգեան մտացորդ մը, և վայրենի և գաթան հայեցուած: Ընդհանրապէս կը քշեն և կը վարեն գոմէշն անուր մը անցունելով ցաւսկը: Լազայն նախնի Երբայեցւոց կը թուի լեալ ծանօթ դոմիշուն վայրենին միայն, իբրև գազանաբարոյ և յազթանգամ յոյժ:

ՄԻՅՅԻ, Թաղաւորութիւն հրաւիրեալ ի պատերազմ ընդդէմ Բաբելոնի, ընդ Արարատայ և Ալբանայ, Երև. ԵՄ. 27. Կը կարծուի նշանակել զՀայաստան կամ զմասն ինչ նորա:

Միզագետ, Բուհարէն անուն երկրին որ ի մէջ Եփրատայ և Տէգրիսի, բառ Արարացոց՝ ԱԼ Ճէգրա, այսինքն՝ կղզի: Տես Արամ 2: Բուհ Միջագետաց տարածութիւնն է Պարսից ծոցէն մինչև Տաւրոսի գոտին: Բայց Միջագետաց անուամբ կը հասկցուի ընդհանրապէս վերին մասն ի վեր քան զԵրեւան, և զարդիս կոչի Տեարպէր, անուանի առաւ արաբներութեամբ, մինչ ստորին մասն, այժման իրագ Արազի, անբեր և անջրգի է: Միջագետը եղան հետզհետէ մասն աւելութեան Ասորեկոսանեայց, Բաբելոնաց, Պարսից, Մակեդոնաց, և Հռովմայեցաց, և այժմ կը վերաբերին Ոսմանեան պետութեան:

Այս երկիրը կից է ընդ հնագոյն պատմութեան ազգի մարդկան յառաջ և յետոյ քան զընդհանր: Եգէմ չէր հեռի անուր, Արարատ մօտ էր նմա ի հիւսիսայ, և երկիրն Սեհաւար ի հարաւայ: Ճանապարհորդք կը տեսնեն հան արգարև “հին ուշխարհը”, և կան այն երկրին մէջ շատ բաներ այնպէս հին, որ Բուհաստանի և Հռովմայ հնութիւնք նոր են առ նոքը: Միջագետը էին հայրենիք նահապետաց որ նախ քան զԱրրաճամ, այսինքն՝ Թարայի, Երբայ, Փաղեկայ, այլովքն հանգերձ: Հոն ծնան Արրաճամ և Սարա, և կանայք իսահակայ և Յակոբայ, նահապետաց երկրատաան ցեղից իորայի: Միջագետը կը յիշուին նաև ի Սուրբ Գիրս իբրև բնակութիւն առաջին հարաւատահայն իորայի ի ժամանակ ի Դատաւորաց, Դաւ. Գ. 8-10. Ի պատմութեան պատերազմաց Դաւթի, ՌԹագ. Ժ. 16: Ի Միջագետաց եկան նաև պատգամաւորը Հրէից, և թերեւ ի Հրեութիւն գարձող հիթանոքը, կատարել զզատիկն յԵրուսաղէմ, Գործ. Բ. 9:

Միզաբոյ, այն որ կը կենայ ի մէջ երկուց կողմանց կամ անձանց իբրև բաներ կամ հաշտաբար և համազակեր: Յորչափ մարդ կը զգայ իւր յանցաւորութիւնը և Աստուծոյ սրբութիւնն ու արգաւորութիւնը, չի համարձակիր դէմ առ դէմ խօսիլ այն անձին հետ որմէ յերաւի կը

վանիսց, Ռատի ամէն ժամանակ և ամենայն ուրեք սուրբած էին և են մարգրիկ դնել ի մէջ Տոգււղյի և դաւաւարի նորա տնձ մը կամ իր մը հաշտարար, զորօրինակ քահանայ մը կամ արքայ և բարեպաշտ մարդ մը, և կամ զՏնրու ճնճներ կամ խնկոց անոյշ հոսը, Երբ. Թ. 33: Ըստ այսմ խօսեցան իսրայելացիք առ Մովսէս Անահ լեւ. Բ. 0ր. Ե. 23-31, և Աստուած հանձնեալ կացուցանել միջնորդ ի մէջ իւր և ժողովրդեան զՄովսէս, որ առնայր և տայր մէկ ձեռքով օրէնքը, և միւսով՝ ժողովրդեան հնազանդութեան ուխտը: Միջնորդութեան պաշտօնը կատարեց Մովսէս շատ անգամ, Ել. ԼԲ. 30-32. Թու. ԺԳ. Սաղմ. ԶՁ. 23, և այսպէս էր իրեւ գործակալ և օրինակ Քրիստոսի, Գաղ. Գ. 19: Մեռեան ամէն դարու մէջ եղած է միմայն Միջնորդ ի մէջ Աստուծոյ և մարդոյ, և առանց նորա Աստուած է անմաստոյց և հուր ծախիշ, Եզդ. ԺԳ. 6. Գործ. Գ. 12: Քրիստոս, իբր հաշտարար ուխտին, եղաւ միջոց Տոգււղյակցութեան ընդ երկինս և ընդ երկիր ի տնտեսութեան Հին կտակարանին. և իբրե Միջնորդ նորոյ ուխտին կ'ընէ ինչ որ հարկաւոր է կատարեալ հաշտութեան համար ի մէջ Աստուծոյ և մարդոյ: Որպէս զի չանարգութի Աստուծոյ պատիւը, կ'երևնայ անոր առջև իւր քաւիշ տրեամբն իբրե բարեխօս մեր կողմանէ, և իւր սիրովն իբրե կարեկից մեզ, և Հոգւոյն Արդոյ գործակցութեամբ կ'ընէ զմեզ յօժար և կարող դառնալու առ Աստուած: Ապաշխարող հաւատացեալն, անոր անը, փառարանութիւններն, աղօթքը, կ'ընդունուին վասն Արեւելոյն, և այս միջնորդաւ միայն կ'ընդունին հաւատացեալը ներուսն, շնորհք և յաւիտեանական կեանք: Քրիստոս միայն ունի Միջնորդի և Բարեխօսի այս բարձր պաշտօնը, զի նա միայն է Աստուած և մարդ միանգամայն, Ա Տիմ. Բ. 5: Միջնորդակից ընել Քրիստոսի զՄարիամ և զսուրբս, կը ցուցնէ թէ Քրիստոս անկարող է կատարել իւր յատուկ պաշտօնը, Եբր. Ը. 6. Թ. 15. ԺԲ. 24:

Միջնորդութիւն, Քրիստոսի երեւելն առաջի աթոռոյն յերկինս իբր Բարեխօս իւր ժողովրդեան, և մասնացանելն իւր կատարեալ գործը, որպէս զի լուիլ բլլայ անոնց աղօթքը, և անոնց անձերն ընդունելի շոգաւ, Իմ. ՄԳ. 12. Հաովմ. Ը. 34. Եբր. Ի. 25. Թ. 24. Ա Յովհ. Բ. 4: Այսպէս բարեխօսելով վասն մեղաւորաց իբրե միմայն Միջնորդ, կատարեալ կ'ըլլայ անոր գործը, և անկարօտ օգնութեան Մարիամու, որոց կամ հրեշտակաց, և է ստուգիւ գեր ի վերոյ: Հոգւոյն Արդոյ համար կ'ընուի թէ կը բարեխօսէ հաւատացեալը համար ի սիրտն նոցա, Հաովմ. Ը. 26, երբ կը գնէ անոնց բերանը խօքը, և անոնց սիրտը սուրբ փափաքներ, առանց որոց պիտի չկրնային գտնել շնորհք, և որ են բոտ կամացն Աստուծոյ, և ընդունելի նմա Քրիստոսով:

Միտաք, Տես Արեգագազով:

Միտիւնեք, հին մայրաքաղաք Լեւոս կղզւոյ, նաւահանգիստ յարեւելից կողման կղզւոյն, գէղ ի փոքրէ Առեալ Պոզոս հոն ելաւ ի ցամաք ի գարձնի ի Յունաց յերուսաղէմ, Գործ. Ի. 19: Այս կղզին կը կոչուի զարդիս Միգիլիսոյ, և աւերակք կ'են քաղաքն կան տակաւին մօտ ի կոտորոյ:

Միւսիս, գաւառ փոքուն Ասիոյ հիւսիսային արեւմտեան ծայրը. ունի ռահման ի հիւսիսոյ զՊրոպինտիս, յարեւմտեան՝ զԷգեատիան ծով, և հարաւոյ՝ զԼիգիս, և յարեւելից՝ ըզրիւթանիս: Պոզոս քաղաքն այս գաւառը յառաջին ճանապարհորդութեան իւրում յԵւրոպա, Գործ. ԺՁ. 7, 8:

Միքա, ոմն յերկրէն Եփրեմոյ ի ժամանակի գատաւարաց, ռակաւ ինչ յետոյ քան զՅեռու: Միքա զազցաւ իւր մօրէն հազար հարիւր սիկղ արծաթոյ, և հանձնութեամբ նորա պատրաստեց այն ստակով յատուկ պաշտօնատեղի և պատկեր գործածելի ի պաշտաման Եհովայի, և վարձեց Ղեւաւացի մը իբրե քահանայ: Նախախնամութիւնը խափանեց անոր կապաշտութիւնը, և Դանի ցեղէն խումբ մը մարդիկ առին անոր քահանան և ինչ որ պատրաստած էր պաշտաման համար, Դան. ԺԷ. 18:

ՄԻՔայել: Տես Հրեշտակապետ: ՄԻՔիս, 1. Եթե ներդրիք ի փոքր մարգարետ, Մորտացի, կամ ի Մ. րեստայ, գիւղ մօտ յԵլեթերսպոլիս, յարեմուտո Հրեաստանի: Միքիս մարգարեացաւ առ Յովթամաւ, առ Աբաղաւ և առ Եզեկիաւ, թագաւորաց Յուդայ, իբր յիսուն տարի, եթէ բոտ ամանց հաշուենք, գրեթէ ի սկզբանէ թագաւորութեանն Յովթամայ մինչև Եզեկիայի վերջին տարին, 750-698 նախ քան զԲ. Միքիս եր գրեթէ ժամանակակից Եսայայ, և ուրիշ ուրիշ գրեթէ բոա առ բոա նոյն է ընդ Եսայայ: Տես Ես. 2, և Միք. Գ. 1. գարձեալ էն. ԽՍ. 15, և Միք. Գ. 13: Անոր աշխարհոյց հաւատարմութիւնը եղաւ իբրև վաճան իրեմիայի իբրև գար մի յետոյ, Երեմ. ԽՁ. 18, 19. Միք. Գ. 12: Միքիսի սօն է բարձր և սոստիկ, յաճախ զարտուղութեամբ կամ զեղջմամբ: Կիւթ մարգարեութեան նորա են մեղք և պատահալս իտրայիլի և Յուդայ, աւերումն Սամարիայ և իրուսաղեմի, գարձ Հրեից ի գերութենէ և պատիժ պատահալս թշնամեաց նոցա: Միքիս կը մարգարեանայ զգալաւորաւ Միսիայի, որչ. «Էլքը ի հնուց՝ յաւիտենական օրէն է», իբրև հիմն ամէն յաւոյ փառաւոր և օրհնեալ ապագայի համար: Եր յիշէ Յուդայի Բեթլէհեմ իբրև անգի ուր պիտի ծնանէր Փրկիչն ի կնոջէ, Միք. Ե. 2, 3: Հրեայք այսպէս կը հասկնային այս մարգարեութիւնը, Մատթ. Բ. 6. Յով. Ե. 41, 42:

2. Իշխան Յուդայ որ եղ քործակից և օգնական Յովսափատու ի կրթութիւն և ի բարեկարգել Յուդայի ժողովուրդը, Բ Միսայ. ԺԷ. 7-9:

3. Մանուկ իշխան յարունիոն Յովսափայ. իմացոյց թագաւորին խորհրդականներուն Երեմիայի մարգարեական սպառնալիքը, Երեմ. ԼՁ. 41-43:

4. Հաւատարիմ և աներկիւղ մարգարէ, զոր հարցոց Աբայար արքայ Իտրայիլի ի խնդրոյ Յովսափատու զելից պատերազմին ընդդէմ Ասորաց: Միքիս գրուեցաւ բանոր սպասել ելնց պատերազմին, որ կատարուե-

ցաւ բոտ կանխատեսութեան Միքիսի, և Միքիս արձակուեցաւ հաւանականապէս, Գ. Թագ. ԽԲ. 8-38: Աբայարու գնացքն այս գեղքին մէջ կը ցուցնէ մեղաւորաց զարմանալի յիմարութիւնն ընդդէմ լուսոյ:

ՄԻՔիս, մարգարեութիւն: Տես ՄԻՔիս 1:

ՄԻՔիսաբիլ, բարեխօս, ուսուցիչ կամ քաջալերիչ: Այս վերագրւող կը տրուի մեր Փրկչին. «Հօրը քով բարեխօս ունիւր Յիսուս Քրիստոս աղապարը», Ա Յով. Բ. 1: Բայց յաճախեցին ևս կը նշանակէ զՀոգին Սուրբ, «ուրիշ Միքիսաբիլ», որ պիտի յաջորդէր Քրիստոսի, իբրև մեծ օրհնութիւն խոտացեալ Քրիստոսնէական եկեղեցւոյ, Յով. Ժ. 16, 17, 26. ԺԵ. 16. Ղաւ. ԽԳ. 49. Գործ. Ա. 4: Միքիսաբիլ բառը ճշգիւ չի յայտարար զգալաւոր Հոգւոյն Արդ, որ ոչ միայն պիտի միթարէր, այլև պիտի օգնէր և առաջնորդէր առաքելոց, ինչպէս ըրած էր Քրիստոս: Առաքելաւք կատարուած տեսանխոտմբ որ եղած էր անոնց: Միքիսաբիլն օգնեց անոնց երբ կոչուեցան ժողովներու առջև, առաջնորդեց անոնց փրկութեան գործին վերաբերեալ ամէն ճշմարտութեան մէջ, յիշեցուց անոնց ինչ որ խօսած և գործած էր Քրիստոս, և յայանց առնոց գալու բաները: Անոր գալուստեան ժամին գիտեցան յաղթական նշանք շնորհաց, և Քրիստոսի տեղը բռնեց Սուրբ Հոգին: Եկեղեցին է առկաւին ընդ տեսեութեամբ Միքիսաբիլին, և ինքն Միքիսաբիլը, առկաւին կը յանդիմանէ զաշխարհ վաճան մեղաց, վասն արգարութեան և վասն հանգրձնեալ գատաւաստանին:

ՄԻՔիսութիւն է խորհուրդ սուրբ որով մարդիկ կ'ընդունուին իբրև անդամք Քրիստոսնէական եկեղեցւոյ: Միկրութիւնը կը մատակարարուի յանուն Հօր և Որդւոյ և Հոգւոյն Արդ, և է երեւիլ և հրապարակու գաւառութիւն հաւատոյ ի Քրիստոս և ի փրկութիւն նորա, կենդանի մութեան ընդ նմա, յանձն առնալ կեալ նոր կենդ բոտ պատուիրանաց և ի ծառայութեան նորա, և տկընկալութեան մասնակցելոյ փառաց

նորա և յաւիտեանական անմահութեան։ Մկրտութիւնը նկատուելով չէ ամենեւին իրբն վերստին ծնունդ թէպէտ նշանակ է վերստին ծննդեան։ Մկրտութիւնը հաստատուեցաւ ֆրիստոսի եկեղեցւոյն մէջ ի նմին իսկ ի ֆրիստոսէ և յառաքելոց նորա, և բոլոր հետեւողք նոցա պարտին կատարել զայն և մինչև ի վախճան ժամանակաց։ Զայս կրթաութեան պատճառք այս խորհրդեան մէջ են ջրոյն մաքրիչ բնութիւնը և տարարգութիւնը հին անտեսութեան ուր “ջուր և արիւն” ինչ յատուածուստ կարգեալ նշանք բարոյական նորոգման և քաւութեան։

Մկրտութիւն “Հոգւով Արքով և հրով” Մատթ. Գ. 11. Ղուկ. Գ. 16. ֆրիստոս կը խօսի այս համարներուն մէջ ցորենոյ և յարկի վրայ, այսինքն անոնց վրայ որ պիտի ընդունեն զնա, և անոնց վրայ որ պիտի մերժեն զնա։ Առաջին կարգիները պիտի վայելին առատութեամբ զուտութեան և զմիեմարութիւն Հոգւոյն Արքոյ։ Բայց նոյն Հոգին “յարգը պիտի այրէ անշէջ հրով” Շատեր “հուր” բառը կառնուն հոս ընդարձակապէս մտք, այսինքն մտքելու նշանակութեամբ, ֆրիստոսի մտքելուն իւր ժողովուրդի ջնջելով ամբարշտութիւնն անոնց մէջէն, և որբելով զնոսա ի մեզաց արկանելով զնոսա ընդ պատահաւ իւր իրատու։ “Անիկա հալեցնողին կրակին պէս պիտի ըլլայ”։

Մաթ. Մաթ. Գ. 11. առնուած է փոխանակ մզնի Հոգովայնցւոց, որ էր ութ ասպարէզ, 1,000 քալլ, այսինքն իւր 1,614 եւրտա, մինչ Անդգիական մզնին և 1,760 եւրտա։

Մաթա, կշիւ և զուտար արծաթոյ, և կը գործածուի ի Հին կտակարանի, Գ. Թաւ. Ժ. 17. Եզր. Բ. 69. Նէեմ. Ի. 71, փոխանակ իւրաշէյքերէն Մանէ բառին զոր տես, և ի Նոր կտակարանի փոխանակ Առտիկական Միմա բառին, որ էր հաւատար հարիւր արաքմի, կամ իւր չորհրդատեան թալերից։

Մնասոն, Ժաւառ, կիպրացի, “հին աշակերտ” առ որում բնակեցաւ Պողոս յերուսաղէմ, Գործ. ԻԱ. 16.

Մնացորդաց Գիրք, անուն երկու պատմական գրոց Հնոյ կտակարանին, Հեղինակ նոցա ծանօթ չէ, Թէպէտ ընդհանուր կարծիքը կ'ընծայէ զնոսա իլլըրոսայ, 157 նախ քան զԳր.։ Ի գրքին զայս մատեան, հեղինակը գործածած կը թուի ոչ միայն Սուրբ Գրոց հնագոյն մատերը, այլև ուրիշ շատ հասարակաց գրուածներ, որ այժմ կորուսած են, Բ. Մնաց. Թ. 29. Ժ. 2. 11. Ի. 34. Առաջին գիրքն է բովանդակութիւն արարական պատմութեան, հանդերձ ազգահամարութե, ի սկզբանէ աշխարհի մինչև ցմահն Դաւթի։ Երկրորդ գիրքն է պատմութիւն Թագաւորաց Յուդայ, առանց պատմութեան Թագաւորաց Խառայելի, ի սկզբանէ Թագաւորութեանն Սողոմոնի միայն, մինչև ի դարձ գերութեանն ի Բաբելոն։ Սովին կը տարբերի ի գրոց Թագաւորաց, որ ունին Յուդայի և Խառայելի Թագաւորներուն պատմութիւնը միանգամայն։ Շատ տեղ ուր միեւնոյն Թագաւորի պատմութիւնը կը յիշուի, Մնացորդաց պատմութիւնը գրեթէ օրինակուած է Թագաւորաց գրքէն։ Ուրիշ տեղեր՝ մին կը ծառայէ իրեւ յաւելուած միւսոյն։ Մնացորդք անունը, զոր Եթանաանը տուած են այս գիրքին, կը ցուցնէ թէ Տնացած կամ Թողուած գիպաց յիշատակութիւն է այս գիրքը։ Այս երկու գիրքը կը խօսին մահաւանդ եկեղեցական իրաց վրայ։ Բան զգիրս Թագաւորաց ընդարձակապէս կը խօսին հասարակաց պաշտաման և արարականութեանց վրայ, և մտք կը պատմեն Դաւթի պատարաստութիւններն ի շինուած տաճարին, և զգնութիւնն նորա և զնաւակաւորած ի ձեռն Սողոմոնի։ Միւս Թագաւորաց պատմութիւնը ևս լի են անոնց կրօնական գործերուն և զգալմանց յիշատակութեամբ, Ա. Մնաց. Ժ. Գ. 8-11. Բ. Մնաց. Ժ. 13. Ժ. 8-11. Ի. 2. 16-19, և այլուր։ Մնացորդաց գիրքերը կարգացուելու են ի միասին ընդ գրոց Թագաւորաց, Որովհետեւ միեւնոյն ժամանակի վրայ կը խօսին թէ Թագաւորը և թէ Մնացորդք, հարկաւ կը լուստուարեն զերար, և կը կազմեն անընդհատ և իրատական

պատմութիւն, որ կը ցուցնէ թէ կրօնքն է գլխաւոր ազդեւորող պահանջը, իսկ ամբարշտութիւնն՝ ազեւորող, Առաւ. ժ. 34: Մնացորդաց զորք մանր պարագաներն արժանի են ուշադրութեան, այնու զի կը վերաբերին ապագայ թագաւորութեանն ֆրիստոսի: Մրնացորդաց մատենաք կը բաժանագինն իբր 3,500 տարւումն պատմութիւն:

Մագեր, անունն որ Մարաց ե Պարսից մէջ կը արուէր քուրմերու, իմաստանոց, փիլիսոփայից ե ոսցին նրմանեաց մէկ դասուն, որ տուած էին զերկէք բարդակեան ե քուրմեան գիտութիւն, մանաւանդ աստեղագաւաշութիւն ե բժշկականութիւն սորովելու: Մագերը միայն կը կատարէին կրօնական արարողութիւններ, ե կը պնդէին թէ կրօնային հաղորդել մարգրց զաղանի բաներ, ապաւնի գէպք ե տատուածոց կամքը: Տես Մարք: Եւ սորոզհեան այս պատմաւում մեծ պատիւ ե ազգեւորութիւն ունէին, թող տուեալ էր նոցա մտանել յարքունիս թագաւորաց խրատ ե խորհուրդ առաջ նոցա: Կերթային նաեւ զօրաց հետ ի պատեւրազմ, ե այնպէս կարեւոր կը համարուէին ազգք ե կարծիք նոցա, որ արեւիցէ գործի չէր ձեռնարկուեր առանց հաճութեան ե հաւանութեան նոցա: Սմին նման գառ մը մարգրիկ կոչին ե ի Բարելուն, Եւգրիպտոս, յԱրարիս ե յայլ տեղիս: Դանիելի Գիրքը կը ցուցնէ թէ ո՛րչափ մեծաւոր էին մաքք ի Բարելուն: Դանիել կարգեցաւ վերակացու այս իմաստանոց, բայց նախանձ նոցա զիմաստութենէն Դանիելի ե ատելութիւն նոցա Դանիելի կրօնքին դէմ, ինչպէս նաեւ բոնիք զորս տան նոցա խօսել Եսայի, Գլ. ԽԷ. 13, 14, ե Դանիել, Բ. 9, 27, կը ցուցնեն թէ, իբրեւ գառ կամ քոյ, անմասն էին նոցա ճշմարիտ իմաստութեան:

Այսպէս չէին անոնք որ եկան «արեւելքէն», ողբունել ե պաշտել զմանուկն Բիսուս, Մատթ. Բ. 1-12: Գերութիւնն Հրէից յայնկոյս Եփրատայ տարածած էր ընդ բոլոր արեւելս ճշմարտին Աստուծոյ ծանօթութիւնը: Ե այս փիլիսոփայք ե աստեղագետք,

ի խնդրին զիմաստութիւն, տեղեկացած ե հաւատացած էին մարգարէութեանց որ զՄեսիայէն, ե աստուածուստ առաջնորդուելով եկան անոր ի Բեթլէհէմ: Տես Աստղ. Այս մագերով հեթանոս աշխարհին գիտութիւնը ե փիլիսոփայութիւնը յայտնեց իւր հպատակութիւնն յասրս ֆրիչին: Տես ե Սաղմ. ՀԲ. 10, 11. Ես. Կ. 1-3:

Մագերիւն, ըստ Սաւր Գրոց աւելն տեսակ անապաշտ արարողութիւնք մագաց, կախարդաց, վհկաց, մեռելահմայից, գիւթաց, հմայողաց, աստեղագիտաց, գուշակաց, երազահմից, հարցկաց, քուրմեց, այլովքն հանդերձ, զորս ի կիր արկանել արգելեալ էր յօրինաց Աստուծոյ թէ յօգուտ ե թէ ի վնաս մարգկան: Մահու պատժով արգելեալ էր նաեւ հարցանել զգիւթս ե զհմայս, Ղեւ. ԺԹ. 31. Ի. 6:

Մոխիր, խորագլ ե մնիքով ապաշխարել, կամ նստել ի մնիքի, էր արտաքին նշան զգլման ե ապաշաւի վնաս մեղաց, ե կամ արտմութեան ի ձախորդութիւն: Այսպէս բրաւ Բըր, Բ. 8, ե բազումք ի Հրէից մեծ երկեւզի մը ժամանակ, Եսթ. Գ. 3. նոյնպէս Նինուէր թագաւորը, Բաթ. Գ. 6: Կարմիր երնջոյ մնիքը կը գործածուէր օրինակտն մաքրութեան համար, Թու. ԺԹ:

Մագես, Ղեւ. ԺԱ. 30, ազգ ինչ զեւնոյ: Մարմինն է իբր վեց մաս

երկայն . սասուլնեքն սւնիյն իւրաքան-
չիւր հինգ մասան , որոյ երկուքն ,
երբն բոյլծ մասսունք , կը կենան հան-
գէտ միւս երկոյ . աչուրնեքը կը գաւ-
նան ետ և առաջ մին զատ ի միւ-
սոյն : Կ'ստէ ճանճեր , զորս կը բռնէ

երկնցնելով իւր երկայն մածնող ը-
զուն : Լընայ ըստ կամոց սուսւցա-
նիլ զինքն օգով , կընայ իւր սովորա-
կան գոյնը որ է գորշ , փոխել ի կա-
նուշ , կապուտակ , նաև սև , եթէ
զայրացած է :

Մոզք , Բ-Գ-Գ-Գ , Գ Թագ . ԺԱ .
5, 7. Գործ . Է . 43. Երեմ . ԽԹ . 4. Ս-
փան . Ա . 5, անուս կուց զոր կը պաշ-
տէին Ամմոնացիք , Նաև Խորայելա-
ցիք մուծին այս կուց պաշտօնը , թէ
ի ճանապարհորդութեան իւրեանց
անապատին մէջ , և թէ Պաղեստին
մանկէն ետքը , Գ Թագ . ԻԳ . 40. Ե-
զեկ . Ի . 26, 31. Գլխաւոր զոհք Մո-
զքայ էին մարգարոհք , այսինքն
զոքայ որ կենդանւոյն կը նետուէին
կուսքին հրաշէկ ձեռաց մէջ , Տես
Եմովմ , Բաղդաստէ Ղ Կա . ԺԲ . 21. Բ
Օր . ԺԲ . 31. Սազմ . ԶԶ . 37, 38. Երեմ .
Ժ . 31. ԺԹ . 2-6. ԼԲ . 35. Այս հա-
մարներն ամանց նայելով , Մոզք կը
թուի լինել սուրբ անուս Բաճաղու ,
և կը գտնենք որ փրկիկեցիք , որոց
գլխաւոր աստուածն էր Բաճաղ , և
անոնց գաղթականները Կարեկոնա-
ցիք , կը պաշտէին անոր անդրի պատ-
կերը նոյնպիսի սոսկայի զոհերով ,
ինչպէս Հառվայեցիք իրենց աստուա-
ծը Կաանն :

Մոզք , Սազմ . ԶԻ . 5, փեցերոգ
որդի Յարեթի , Եննգ . Ժ . 2, բնակե-
ցաւ մօտ Դորազայ յարեկեան հիւ-
սիսային ծալք փոքուն Արոյ , Ի
Վ Իրո , և կը կարծուի ի բազմաց թէ
էր հայր Մոզքովց , այսինքն Բա-
նաց : Մոզք առուուոր կընէր Տեւ-
րոսի հետ "մարգոց հագինեաւ , և
պղծէ ամաններու , " Եզեկ . ԻԻ . 43 :

Մովարացիք , սերունդ Մովարա-
որդւոյ Ղ սովայ , Եննգ . ԺԹ . 30-38 :
Մովարացւոց երկիրն էր յարեկեց
հարաւոյ Մեռեալ ծովուն , և մա-
նուանդ ի հարաւոյ գետոյն Աւանի :
Սահայն ժամանակ մը կ'երթար միւ-
շէ Յարովկ , և բաւական ժամանակ
երկիրն յայնկոյս Յորդանանու ընդ-
դէմ Երեմովկ պահէ "Մովարա-
գաշտ , " անունը , Թու . ԻԲ . 4 Բ Օր . Ա .
5. ԻԹ . 4. Յես . ԺԳ . 32 : Մովարացիք
առած էին այն երկիրը Էմմ կոչ-
ուած հսկայից ցեղէն , Բ Օր . Բ . 44 ,
և Աւանի հիւսիսային կողմէ երկրէն
եկող Ամմուհացիք առին զայն ա-

նոնցմէ, Թու. ԻԱ. 13, 26. Դատ. ԺԱ. 13-18, և յետոյ Մովսէս առաւ այն երկիրը և տուաւ ժառանգութիւն ցեղէն Ռաբենի: Երբ Իսրայելացիք ծառայեցան Եգիպտոսէ, Մովս. բացիք վարսւեցան մեծ անգլթութեամբ, Թու. ԻԲ. - ԻԴ. Բ 0ր. Բ. 8, 9, և թէպէտ Աստուած չթողուց առնուլ անոնց երկիրը, զրկեց ուկայն զնոսաւ և զսերունդ նոցա մինչև առաներորդ ազգ իւր ժողովրդեան առանձին շնորհքէն, Բ 0ր. ԻԴ. 3-6: Մովսարացիք էին ստառիկ կուսազաւ, կը պաշտէին գլխամօզ և զնեղրեգովը պիղծ արարազութիւններով, Թու. ԻԵ. և մարգարէիւք, Դ Թագ. Գ. 21: Տես Մովս: Ժամանակ մը, ինչպէս յաւուրն Հաւութայ, եր Խաղազութիւն ի մէջ նոցա և Իսրայելի, բայց ընդհանրապէս թշնամութիւն կար այս երկու ազգաց մէջ, ինչպէս աւ. Եղգնաւ, Դատ. Գ. 12-30, առ Սաւուղիւ, Ա Թագ. ԺԴ. 47, առ Դաւթիւ, Բ Թագ. Ը. 2, 12, առ Բովքամու և Բերբրովամու, Դ Թագ. Գ. ԺԳ. 20. ԺԴ. 25: Մովսարացիք օգնեցին Նաբուքոդոնոսորայ ընդդէմ Հրէից, Դ Թագ. ԻԴ. 2. Եղեգ. ԻԵ. 6-11. և Հրէայք գերի երթալէն ետքը, Թուի թէ առին նորէն իրենց հին երկիրն ի հիւսիսոյ Աւանի, Ես. ԺԵ. 16: Հրէից մարգարէք շատ ըստաւանալիք կ'ընէն Աստուծոյ և անոր ժողովրդեան այս վաղեմի թշնամեաց գէմ, Թու. ԻԴ. 17. Սաղմ. Կ 8. 2Գ. 6. Երեմ. ԻԵ. 9-21. ԽԸ. Ամովս. Բ. 1-3. և բոլոր ճանապարհորդք միաբան կը հաստատեն թէ կատարուած են այն մարգարէութիւնք: Ամայութիւն և խաւար կը ծածկեն Մովս. բու լեռները, և անոր պողպատի հովիտները մեծաւ մասամբ անմշակ են: Մովսարացիք երկիրն է ընդ իշխանութեամբ Թորաց, բայց ընդհինքն են զլիաւարապէս թափառական Արարացիք, Սոփոն. Բ. 8, 9: Քիչ ծանաղարհորդք համարեակեցան անցնել այն երկրէն զարգիւ: Կրտսէն թէ կան նոն շատ աւերակներ, ինչպէս նաեւ կործանեալ շիրմեր, գուրեր, քրհորներ, մեհնաններ, այլովքն հանգերմ, որ կը ցուցնեն թէ երկիրն եր ժամանակաւ բազմամարդ:

Մովսար: Տես Եղգագ:

Մովսէս, անուն Հրէից հաշակաւոր մարգարէին և օրէնսդրին որ տաւ զանոնք Եգիպտոսէ յերկիրն աւետեաց: Որովհետեւ Եգիպտոսցի իշխանուհի մը գրաւ այս անունը, անտարակոյտ Եգիպտական բառ է, և Բովսեպոս կու տայ այս անունան ճշմարիտ ստուգաբանութիւնը, երկու Եգիպտական բառերէն, Մով, Էս, և Ուսե, գրեւ: Հրէայք թեթեւ փոփոխութեամբ յարմարեցուցած են զայն իրենց լեզուին, ինչպէս ըրած են նաեւ ուրիշ օտար բառերու, կոչելով Մովե, Մաւա բայէն որ կը նշանակէ հանել: Տես Եղ. Բ. 10: Մովսէս ծնաւ իբր 1574 ին նոյն քան զԳր.: Իր սրբի Ամրամայ և Բերբրեգայ, Դ Եկայ ցեղէն, կրտսեր եգրայր Մարիամու և Ահարոնի: Պատմութիւն Մովսիսի այնչափ ընդարձակ է որ չենք կրնար հոս գնիլ, և հարկաւոր չէ, քանզի արդէն ծանօթ է: Բաւական է գիտիլ միայն թէ Մովսիսի պատմութիւնը կը բաժնուի երեք ժամանակ, իւրաքանչիւրն ժառանգանմայ միջոյ, Ասաղին ժամանակն է ի մանկութենէն նորա, այսինքն գետը նետուելէն և հանուելով Փարաւոնի գոտեր որդեգիր ըլլալէն մինչև ի փախուստ նորա ի Մտդիամ: Այս միջոցին Մովսէս ապրեցաւ յարքունի Փարաւոնի, "Եգիպտացաց բոլոր իմաստութիւնովը վարժուցաւ և զօրաւոր եր իր իօքերովը և գործերովը," Գործ. Ի. 22: Այս գովեստը չէ առանց նշանակութեան. "Եգիպտացաց, և մասնաւոր անոնց քուրմերուն" իմաստութիւնը, անաւան երեւիլ եր յաշխարհի: Երկրորդ ժամանակ պատմութեան Մովսիսի էր ի փախուստէն մինչև այսրէն գարձ նորա Եգիպտոս, Գործ. Ի. 30. և բոլոր այս միջոցին կը թուի թէ Մովսէս ապրեցաւ ի Մտգիամ, Թերեւս այժմու Պէտուսին շէրերուն սովորութեանց համեմատ: Հոն ամուսնացաւ ընդ Սեպփորայ գոտեր իմաստուոյն և բարեպաշտին Յոթորայ, և ընդհաւանապատական կենաց: Ինչ մեծ խաբի ի մէջ այս և առաջին կենաց Մովսիսի, այսինքն ի մէջ արքունական շքս և իմաստութեան, և ի

մէջ պարզ զբանարնակ կենաց: Բայց և այնպէս այս ճամբով պատրաստեց զնա Աստուած բլլալ միջոց ազատութեան ժողովրդեան իւրոյ իր կենաց երբորդ ժամանակին մէջ, որ կը ոկոխ յիշից Եգիպտոսէ և կ'երթայ մինչև ի մահ նորա Նաբաւ լեւոր: Այս միջոցին մէջ մ'ըլափ գործ կատարեց Մովսէս իրբն անմիջական պաշտօնեայ Քառերկրի:

Մովսէսի վարքը և անոր օրէնքը և կարգերը կը մատուցանեն զեզեցեիկ նիւթ Քրիստոսնեայ պատմութի մը գրին, եթէ քաջ հմուտ է հնաթոսութեան Սուրբ Գրոց: Օրէնք և կարգք Մովսէսի կը շնչեն ազատութեան, մարքութեան, իմաստութեան, արդարութեան և մարդասիրութեան ոգի, և մտնականգ կատարեալ սիրոյ, պատուոյ և հնազանդութեան առ Աստուած: Այն օրէնք և կարգք որպէս թէ ձուլեցին իտայելացւոց բարքը, և փոխեցին զոտոս ի լինելոյ հովիւ ազգ՝ ժողովուրդ քաղաքաբանակ և հոգադարձ: Այս ժողովրդեան և Աստուածաշունչին միջոցաւ, այն օրինաց և կարգաց հաստատութիւնը տարածուեցաւ բոլոր աշխարհի վրայ, և շատ անգամ ուր գիրք չէր պահուեր, անոր ոգին կ'ընդունուէր: Այս ոգին ընդունեցաւ Նոր Անգղիա գաղթող ժողովուրդը երբ կը գնէր իւր օրէնքը, և այն ժողովրդեան ձեռք հաստատուած կարգաց մէջ ինչ որ կայ արժանաւոր և յարգի՝ Երբայեցի օրէնքագրին ազգեցութեան ընծայուելու է:

Աստուծոյ այս ծառային անունը կը յիշուի յաճախ ի մասնազգիս Բունաց և Լատինացւոց, յաճախագոյն ևս ի գիրս Արարացւոց և Հրեայ բարսունեաց: Բայց ինչ որ կ'ըսեն սգրա զՄովսէսէ՝ են մեծաւ մասամբ անհիմն զրոյցք, կամ ծեւռումն պատմելոցն ի Սուրբ Գիրս: ՁՄովսէս կը պատանեն մանաւանդ իրենց գրութեաներուն մէջ Հրեայք իրբն հաշակաւորագոյն անձն, և իրբն հիմնագիր իրենց բոլոր օրինաց և կարգաց, Հին և Նոր Կտակարանաց մէջ անթիւ անգղեր կը ցուցնեն թէ որպիսի բարձր կը համարին զնա սրբազան մատեն

նագիրք, Սագմ. ճԳ. 7. ձԵ. 26. ձԶ. 16. Ես. ԿԳ. 12. Երեմ. ԺԵ. 1. Դան. Թ. 11. Մատթ. Ը. 4. Յովհ. Ե. 45. Թ. 28. Գործ. Է. 20, 37. Հաովմ. Ժ. 5, 19. Եբր. Գ. ԺԱ. 23:

Ինչ որ գործեց և ուսոյց Մովսէս, գործեց և ուսոյց իրբն պաշտօնեայ Բարձրեկոյն, բայց և այնպէս յայանի կը տեսնուի թէ յարմար էր Մովսէս այն պաշտօնին իւր բարոյութեան և առաքինութիւններով: Թէպէտ ի բնէ ցառկոտ և անհամբեր, այնպէս յաղթեց իւր անձին, մինչև յիշատի կոչուել քան զայլ ամենայն մարդիկ հեղ, Թու. ԺԲ. 31: Բարեպաշտութիւն, խոնարհութիւն և երկայնմարտութիւն նորա, իմաստութիւն և ազգաւութիւնն ի վարել զժողովուրդը, անպատառ նախանձը և հաւատքն առ Աստուած, և անձնաւրաց հայրենասիրութիւնը նմանեցաւ արժանի օրինակ են: Շատ բան զարմանալի օրինակ է Քրիստոսի ի բարս և ի վարս Մովսէսի, որ իրբն ազատիչ, վարիչ և առաջնորդ ժողովրդեան զոր կը կրէր իւր սրտին վրայ, եղաւ անոնց բարեխօս, օգնական, ուսուցիչ և անուցիչ: Մինչև յերկիրն խոնարհեալ: Բոլոր կրօնական կարգք և ծէսք Մովսէսի ունին նպատակ զՔրիստոս, և ինչք Մովսէս իրբ երկու հազար տարի ետքը, լեւրան վրայ մատուց ռնձամբ իւր հոգատակութիւնը Մարգարէին զոր կանխաւ գուշակած էր, Բ Օր. ԺԸ. 15, 19. անուան «ան բարի լեւա ու Լեւրանեալ», Բ Օր. Գ. 25, և եղաւ խոսակից Փրկչին այն փառաւոր գործին վրայ, այսինքն մահաւան զոր պիտի կտտարէր Տէրը յԵրուսաղէմ, Ղուկ. Թ. 31:

Մովսէս է հեղինակ հեղամատենին, այսինքն առաջին հինգ գրոց Հին Կտակարանին: Այս գիրքերը գրելու ատեն հաւանականաւոր օգնական ունէր իրեն զԱհարոն, որ անոր էր արձանագրել ժողովրդեան հանապազօրեայ գործերը, ԵԼ. ԺԷ. 14. ԻԿ. 4, 7. ԼԿ. 27. Թու. ԼԳ. 4, 2. Բ Օր. ԼԱ. 24, և այլուր: Ինչ ինչ աւելցուած է ուրիշ ներշնչեալ անձն մը ի վերին գլուխ Բ Օրինաց, Մովսէսի կ'ընծայուի նաև իններորդ

Սաղմոսը, որոյ աղին և եւանգուսն խօսքերը կ'առնուն նոր ազգեցու-
թիւն, եթէ արդարեւ Մովսէս է որ
գրեց զայն մաս ի վախճան պանդըխ-
աութեան իւրոյ :

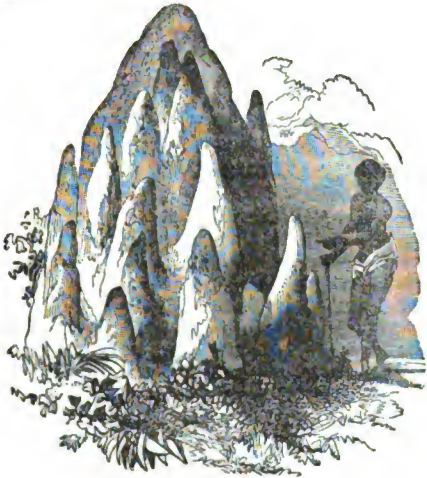

Մուկ, ի Սուրբ Գիրս կընշա-
նակէ մանաւանդ վայրի մուկ,
բայց հաւանականապէս նաև
մկան այլեւայլ տեսակները, յո-
րոց ոմանք կ'ուսուէին: Մով-
սէս, Ղևո. ԺԱ. 29, կ'ըսէ թէ
անտուր է մուկը, բայց և այն-
պէս երբեմն կ'ուսուէր. և Ե-
սայի, ԿԶ. 47, կ'ըսէ իմանէ
զՀրիստոս որ մուկ կ'ուսուէին:
Արդի Արարացիք կ'ուսեն
երբեմն խուրդ և քարաթաշ
և յարրուկ: Մ'կու՛նք մեծ զատ
սկսան տալ փղշտացւոց ար-
աներուն, յետ որոյ փղշտացիք
առին տապանակը, ուստի և
ստիպուեցան զրկել տապանա-
կը ոսկի մուկերով և թանկքի
ուռեցնելով, Ա. Թագ. Կ. 6,
9, 11. Զ. 4, 5: Նաև հիմա
գաշտի մկու՛նք շատ են այն
երկիրներուն մէջ: Տես Հա-
մաք :

Մուճ, երբորդ հարուած Եգիպ-
տոսի, ԵԼ. Բ. 16. Սաղմ. ձԵ. 31,
վնասակար եղաւ մանաւանդ քրմաց,
որ ստիպուեցան փրալ և լուսնալ ի-
րենց մարմինը երեք օրն անգամ մը,
իրենց հետ անմարտ բան մը չառ-
նելու համար մեհանները Մեկնիչնե-
րէն շատերը կը կարծեն թէ մուկն էր
փորձիկ մեկը որ շատ էր յԵգիպ-
տոս :

Մուրքք, Եթերայ հօրեղբոր-
գին, որ ի մեծ պաշտօնն ի ի պատիւ
թարձարացաւ յարքուխոս Առուերոսի
թագաւորին: Տես Գիրք Եսթերայ :

Մրուր, է գիրա, կամ ինչ որ զըտ-
ուելով կը նստի գինւոյն տակ: Եր-
կար ժամանակ մըրոյ վրայ թողուած
գինին կը ստանայ գեղեցիկ գոյն և
համ. Ուստի այսպիսի գինիք կ'առ-
նուէին իբրեւ օրինակ կամ նմանու-
թիւն ազգի, որ յետ երկար հան-
գըստեան և յաջողութեան, եղած
է հարուստ և գեղի, և ընկզմած է
ի յղիութիւն մարմնոյ, Երեմ. ԽԸ.
11. Սոփան. Ա. 12: Տէրոջը բարկու-
թեան բաժակին մրուր քամել,
Սաղմ. ՀԵ. 8. Ես. ԽԱ. 17, կը նշա-
նակէ մինչև իսպառ խմել, այսինքն
կրել Առաւելոյ բարկութիւնն ա-
ռանց մեղմութեան և վախճանի :

Մրգիւն, միջատ փոքր, անուանի
վասն ժրութեան և ինայողութեան
իւրոյ, ընկերութեամբ ապրելուն և
ճարտարութեան ի շինել զլոյն իւր:
Մրջնոյ տեսակներէն ոմանք արդարեւ
կը շինեն լոյններ որ անոնց մարմնոյն
մեծութեանը քով յամբաւում մեծ են,
այսինքն այնչափ մեծ որ տասուերկու
մարդ կրնայ բնակել անոնց մէջ:
Այս բոյններուն յարկէն անձր չանց-
նիր, և ունին շատ մթերանոցներ,
սրահներ, ճեմելիս, այլովքն հան-
դերձ, վերջապէս են գործ ճարտա-
րութեան և անդուլ աշխատանոց:
Մրջնիք մեծ փոյթ և խնամ կը առ-

նին իրենց ձագերուն, թէ մինչ գեռ ձու են և թէ յետ ոգևորելոյ: Սպիտակ մրջինը են մեծ և շատ քնասակար: Մրջնոյ տեսակներէն շատը կը խնդրեն մեղէն և շաքարեղէն ուտելէ: Դեռ գտնուած չէ մրջնոյ տեսակ որ համարէ ցորեան ձմեռուան համար, քանզի մրջինը ձմեռուան եղանակին կը թմրին: Սողման, Առակ. 2. 6, կը գովէ մրջինը, վասն զի երբ եղանակը կը թողու, կ'աշխատի անդադար և կ'ընդունի իւր աշխատութեան վարձը: ուստի կը խրատէ զմեզ իմաստունը նոյն փութով աշխատել և չփախցունել առիթը, Առակ. 1. 24, 25, խոնարհազոյն կարգի անասունը շատ կողմանէ իմաստնազոյն են քան մեղաւոր մարդը, Յոր. ԺԲ. 7, 8:

Մրտեմի, ծառ գեղեցիկ մշտադալար և անուշահոտ, կը բուսնի ի վայրի Եւրոպոյի բոլոր հարաւային, Ափրիկէի հիւսիսային և Ասիոյ բարեխառն մասերը, մասնաւանդ ի Ժովեզեր: Տերեւ մրտեմային են առատ և պայծառազոյն կանաչ: Ժողովներն սպիտակ, երբեմն թեթեւ կարմրազոյն, և ողկոյցներն են ի չափ մանր ոլոսան, մանրչակազոյն կամ ճերմակ, անուշակ և համեմատաւոր, որպիսի է բոլոր տունկը: Արեւելքի մէջ կը գործածուի իբրեւ գեղ, և է արդարեւ կազգուրիչ և օգտակար, Նեւեմ. Բ. 15. Ես. ԽԱ. 49. ՄԻ. 43. Զաք. Ա. 8. 10. 44:

Մօրթա, բլուր յորոյ վերայ Երուսաղեմի տաճարը շինուած էր, Բ

Մնաց. Գ. 1. Տեռ Երուսաղեմ: Մօրթա կը թուի լինել տեղին ուր Արահամ պիտի զոհէր զԻսահակ, Իմ. 1, 2, և ուր Դաւիթ բարեխօսեց իւր ժողովրդեան համար Ունայի կայնի քով, Բ Թագ. ԻԿ. 46-25:

Մօրուք: Հրեայք սակաւամաղ և անօր մօրուքը կը համարէին ագեղութիւն, մինչ երկայն, լի և թու մօրուքը կը համարուէր ագեղազոյն զարգ, պատիւ և գեղեցկութիւն: Մարգու պատուոյն և մեծարգութեան որպէս կայեանն էր մօրուքը:

ՄՐՈՐԻՌ՝ ՅԵԳԻՊՏԱԿԱՆ ՆՅԱՐՈՒՑ
Բանիւ թշնամանել կամ արգամաճ աննարգել մօրուքն էր գործ անարժան: ունել զմօրուաց յարգանքը անջ ձեռամբ և համարուել զաշնէր ցուցնել մեծ պատիւ և սէր, և թոյլ տուեալ միայն մտերիմ բարեկամաց: Խոնամ մեծ կը տարուէր մօրուաց, Սաղմ. ՃԼԳ. 2. Դան. Ժ. 3: Թողուլ անխնամ, փետուլ կամ փոքրիկ զմօրուս, էր նշան մեծի արտմութեան, Եզր. Թ. 3. Իո. Ժ. 2. Իրեմ. ԽԱ. 5. ԽԲ. 37. Իսկ վերալ զմօրուս էր նշան նուաստութեան և

տրհամարհանաց: Դատերը յանձն կ'առնուին մեռելի մահաւանդ քան այս թշնամանքը կրել: Այս կը մեկնէ Սուրբ Գրոց շատ տեղերը, զորոքի- նակ Դաւթի ծառաներուն գրուած ծանր թշնամանքը, Բ Թագ. Ժ. 4-14, Նէեմիայի նախանձայտը զայրացու- մը, Նէեմ. Ժ. 25, եղանակը զոր Դաւթի ընտրեց ջուցնելու համար իւր կեղծեալ իշխապարտութիւնը, Ա Թագ. ԻԱ. 13, և Մեմփիրոսութէի սուգը, Բ Թագ. Ժ. 24, Յովարայ մեղմխանքը, Բ Թագ. Ի. 9, և Խե- րեա Յուդայի, նաև շատ տեղեր ի մարգարէս, Ես. Ի. 20. Մ. 6. Եղեկ. Ե. 1-5: Տես Ածիւն:

Յ

Յաբեք, ընդ-ընդ-ընդ, երեցա- գոյնի յերեց որդւոց Նոյի, Մինդ. Թ. 23. Ժ. 21, ծնեալ հարիւր ամբը յառաջ քան զլոհմեղն: Թերեա Յապեհոսն է զոր Յունաց վէպերը կը յիշեն իբրև նախահայր Յոյն ցեղին: Եթէն որդիք սորա, Մինդ. Ժ. 2-5. Ա Մնաց. Ա. 5, իրենց սերնդով հան- գեմը բանցին Ասիոյ հիւսիսային մասը, և մեծագոյն մասն Եւրոպայի: Այս եթմանց իւրաքանչիւրին հաւա- նական տեղը ջուցուած է անոնց տ- նուններուն տակ: Յետոյ ուրեմն Յոյնը և Հռովմայեցիք նուաճեցին հարա-ւային և արեւմտեան Ասիոյ շատ տե- ղերն ըստ կանխատեսութեան Նոյի, Մինդ. Թ. 27: Յարեթի «ընդարձա- կութիւնը» կը տարածուի հիմա նաև Ամերիկայի վրայ:

Յաբթ, 1. հօգը Թագաւոր առ Յեսուա ի Հասոր, Քանանու հիւսի- սային գին: Դաշնակցութիւնը զոր կազմեց Յաբթի զգեմ ունել Յեսուայ՝ ոչ այլ իմիջ նպատակէ եթէ ոչ իս- պառ կործանման նորա, Յես. ԺԱ., 1450 ին նախ քան զՔր.:

2. Ուրիշ Թագաւոր Հասորայ, զար մի և կէս յետոյ: Այս Յարին բանացաւ իւրայեւջուց վրայ իւր քան տարի, մինչև Դերովրա և Բա- րակ ելան իբրև ազատիչք, Դատ. Գ. Սաղմ. 29. 9:

Յարիս, քաղաք կիսոյ ցեղին Մա- նաէի յարեւելից Երզնանոսու. Ընդ-

հանրապետ կը կոչուի Յարիս Գագա- յաղաւ, քանզի էր ընդհանրապետ Գագայաք կոչուած երկրին մէջ: Եւ- տերիտ կը գնէ գոյն իւր վեց մղոն հեռու ի Պեղգայէ, գէպ ի Գերատա: Իւրայեւջուց կողապետցին այս քա- ղաքը, վասն զի բնակիչները չկամե- ցան օգնել նոցա ի պատմել զՔե- նիամինեանս, Դատ. ԻԱ. 8-10: Յես ժամանակաց պաշարուեցաւ Ամիդ- հացիներէն, և Սաւուղ վերցուց պա- շարումը. ի շնորհակալութիւն այս ծառայութեան արք Յարիտու Թա- փեցին Սաւուղի և անոր որդւոց մար- մինները փշտացուց թշնամաբէն, Ա Թագ. ԺԱ. ԼԱ. 11-13. Բ Թագ. Բ. 5:

Յարմե, յետոյ՝ Յամեի, զարգի՛ Յերնա, քաղաք փշտացուց առ Միջերկրական ծովուն, իւր երկոսա- սան մղոն ի հարաւայ Յագգէի: Հըր- եայք առին այս քաղաքը, Բ Մնաց. ԻԶ. 6:

Յարակ, զարգի՛ Ջերգա, գետ մշտահոս որ Թափի ի Յորդանան ի միջոցի ճանապարհին որ ի մէջ ծո- վակին Գալիլայի և Մեռեալ ծո- վուն, իւր երեսուն մղոն հեռու եր- կաքանչիւրէն, յետ հոսելոյ իւր վաթ- սուն մղոն ընդ արեւմուտ: Ի վաթ- ճանի կ'անցնի բարձր և անապատ երկրէ մը, ընդունելով իւր մէջ գե- տակ մը ի հիւսիսոյ, և ուրիշ գե- տակ մը՝ ի հարաւայ: Այս վերջին գետակը կը բաժնէր զԱմմոնացիս , իւրայեւ: Յարակայ արեւելեան մասը կը ջամաքի յամարան: Յարակ, գէպ յարեւմուտ, կը հոսէ խոր ձորակէ մը: Փանուել, ուր Յակոր կուռեցաւ հրէշտակին հետ, էր հուն Յարակայ, Մինդ. ԼԲ. 22: Այս գետը կը բաժ- նէր զերկիրն Ովգայ յերկրէն Սէնոնի, Յես. ԺԲ. 2, 5, և կ'անցնէր երկրէն որ յետոյ արուեցաւ Գագայ ցեղին:

Յաղբ, Թու. ԻԱ. 32, քաղաք Ամիդհացուց ի Գագայաք, յետ ժա- մանակաց եղաւ Ղեստական քաղաք ի Գագ: Իւր հնգետասան մղոն հե- առ էր յետերսէն գէպ ի հիւսիս, մօտ ի գետ մի փոքր, Թու. ԼԲ. 1. Յես. ԻԱ. 39. Ա Մնաց. ԻԶ. 31. Երեմ. ԽԸ. 32:

Յալիք, ահի պատուական գեղ-

նազգայն կարմիր կամ ի գոյն յակինթոսազկան, տեղեւամբ իրրե զոսկեակն եւ զվեղետիկ: Եթէ կրակ անտէն, կը կորսնցնէ գոյնը, եւ կը նմանի ազամանդի, Յայտ. Թ. 47. ԻԱ. 20:

Յակոբ, Խ-Բ-դ, որդի Իսահակայ եւ երկուորեակ ընդ Էսաուայ: Որովհետեւ ի ծննդեան բանած էր եղբորը գարշապարէն, կուռեցաւ Յակոբ, այսինքն հետամուտ, այն որ կու գայ զկնի եւ կը բռնէ հակառակորդին գարշապարէն, յափշտակող ուրիշի տողը, Եննդ. ԻԵ. 26: Յակոբայ այսպէս իր եղբորը գարշապարէն բռնելով աշխարհք գալը կանխառայ նշան էր անոր ապագայ վարուց: Յակոբ էր հեզ եւ հանգաւոր, հոգեւորութեամբ կ'ապրէր: Եսաւ աւելի խրոխտ էր եւ վայրագ, եւ որսասէր: Իսահակ կը սիրէր մանաւանդ զԵսաւ, իսկ Ռեբեկա՝ զՅակոբ: Յակոբ իւր եղբորը բացառալուծութենէն եւ հօրը կտարուծութենէն օգուտ քաղելով, յետ առնոյ անդրանկութիւնը, ստիպուեցաւ փախչիլ ի Միջագետս զգուշանալու համար եղբորը վրէժխնդրութենէն, Եննդ. ԻԵ. 28: Ճամբան երեցաւ Յակոբայ Աստուծոյ հրեշտակն յերազի (տես Սամզուղ) եւ խոտառացաւ նմա Աստուծոյ պաշտպանութիւնը, եւ յայտնեց Աստուծոյ նպատակն որ էր Ժառանգել զաւակի նորա ֆառանանու երկիրը, եւ զգալուստ Մեփայի ի նմանէ, Եննդ. ԻԲ. 40, ևն: Յակոբայ յաջորդ ասորիները, զորս կ'անուանէ Յակոբ «Սակաւ եւ լի հեծութեամբ», անցան բազում ցաւք, բայց անոնց ամենուն մէջ Աստուծոյ խնամքը եւ օգնութիւնը պահեցին զՅակոբ: Իւր զնչցարիւր մղոն ճամբորդութեան մէջ ի Միջագետս, եւ Լարանու քով քսան տարուան բազմաշխատ ծառայութեան եւ զբեկանաց աստեւ, Աստուած միշտ յաջողութիւն տուաւ Յակոբայ, եւ ի դարձին նորա յերկիրն խոտառացեալ գարնուց Լարանու եւ Եսաւայ Թըշնամութեան ոգին ի քաղցրութիւն: Քանանու սահմանին վրայ Աստուծոյ հրեշտակներն հանգիպեցան Յակոբայ, եւ հրեշտակներուն Աստուածը կուռեցաւ անոր հետ, օրհնեց զնա, եւ տուաւ նմա պատուական

անունն Իսրայէլ: Բայց տեւոր դեպքաց պիտի հանդիպէր Յակոբ: Մայրը մեռած էր. անոր կանանց նախանշք դառնացուց անոր կեանքը. աղաքը, Դինա, Դմաւան, Դեբ եւ Ռաբէն, լցին զնա ցաւով եւ ամօթով. անոր սիրելին Ռաբէլ եւ հայրն Իսահակ բարձան մահուանը: Յովսեփայ կուրուստը, զոր գաղանկերէ կեղեքած կը կարծէր, մեծ ցաւ եղաւ Յակոբայ, եւ Բենիամինի տարուին յԵգիպտոս գրեթէ պիտի իջեցունէր ալեւոր ծերունին տրամաւթեամբ ի գերեզման: Բայց Յակոբայ կենաց երեկոյն անցաւ հանգարտ եւ պայծառ: Իրեւ տառնութեամբ տարի վայելեց Յակոբ անխուով եւ երջանիկ օրեր յերկրին Գեներ: Իւր մահուն մօտ ժողկելով իւր որդիքն օրհնութիւն տուաւ անոնց յանուն Եհովայի. ապագայ յաջողութեան օրերը անտաւ հոգւոյ աչքը, մանաւանդ Յուդայի թագաւորական ցեղին երկոյն գիծը, իրեւ ի գագաթ բարձրութեան հասած ի փառաւոր թագաւորութեան Սելովայ. «Տեսաւ զայն, եւ ուրախ եղաւ», Յետ օրակուց յաւելաւ առ հար իւր, եւ մարմին նորա զմասուելով թաղուեցաւ ամենայն պատուով Արբահամու շիրմը մօտ ի Քերրոն, նախ քան զՔր. 1836-1689: Ի պատմութեան Յակոբայ կը առնենք անոր մեղաց պատիժն աստուածուստ, եւ անոր անդաւար աճառքն ի շնորհս մինչեւ ի վախճան, Եննդ. ԻԵ.-ԻՄ: Յակոբայ անունը յիշուած է ի Նոր կտակարանի, ցուցնելու համար Աստուծոյ վերին իշխանութիւնը եւ հաւատոյ զօրութիւնը, Հաովմ. Թ. 43. Իբր. ԺԱ. 9, 21:

Յակոբի աղբիւրք Տես Սիւքեմ: Յակոբոս, Կ. կուչեցաւ մեծ կամ երեց, որոշուելու համար ի կրտսերոյն Յակոբայ, էր մին յերկառաւան առաքելաց, եղբայր Յովհաննու աւետարանի, եւ որդի Զերեդայ եւ Սողմէի, Մատթ. Գ. 21-ԻԵ. 56: Տես եւ Մարկ. ԺԵ. 40: Յակոբոս էր թ Բենիամինայ Գաիլեացուց, եւ թաղւով իւր աշխարհային արուեստոր, գնաց Քրիստոսի ետեւէն, Մարկ. Ա. 19, 20: Մայր նորա Սողոմէ էր մին այն կանանց որ շատ տնգամ ընկեր

էին Գրիստոսի անոր ուղեւորութեանց մէջ, և որ մը խնդրեց որ իւր երկու օրգիւրը նստէին յամէ և ի ձախմէ Գրիստոսի յարապարակեան նորա, Մատթ. Ի. 20-23:

Յակորոս և Յովհաննէս ի սկզբան ձկնորսը էին, Հանդերձ Հարբ իւրեանց Ձկնորսեալ, Մարկ. Ա. 19: Ասոնք ահա՛նապէս եղան Գրիստոսի պաշտօնակարութեան, Մատթ. Ժ. 1, 2, և երբ Սամարացիներէն ոմանք չաւզեցին ընդունիլ զնա, Յակորոս և Յովհաննէս խնդրեցին Գրիստոսէ Հուր իջեցնել յերկինք և այսինքն ըզնա, Ղուկ. Թ. 54: Այս պատճառաւ, կամ թերեւս անոնց նախանձաւ և փութոյն համար իբրեւ պաշտօնակար Գրիստոսի, արուեստաւ անոնք յետոյ, Մարկ. Գ. 17, Պետրոսի պէս կը թուի թէ կը վաշիէր և Յակորոս մասնաւոր առանձին շնորհք ի մէջ առաքելոց, Մարկ. Ա. 29. Ե. 37. Թ. 2. Ժ. 3. Ժ. 33. Ղուկ. Ը. 51: Յետ համարձակման Տեառն, որում ահա՛նապէս եղաւ Յակորոս, կը թուի Քնացած յերուսաղէմ, ուր ողանաւ Տրամանաւ Հերոդէի, իբր յամի Տն. 44, իբրեւ առաջին մարտիրոս ի մէջ առաքելոց, Գործ. Ժ. 1, 2:

2. Ուրիշ առաքելալ, որդի Ալփէսի, կամ իղեմկալ, Մատթ. Ժ. 3. Մարկ. Գ. 18. Ղուկ. Զ. 15: Ասոր մեր անունն էր Մարիամ, (3), Մատթ. Ի. 56. Մարկ. Ժ. 40: Այս վերջին համարին մէջ կը կոչուի այս Յակորոս "պառնիկ", որչափեւ համար ի Յակորոս Ձկնորսի:

3. "Եղբայր Տեառն", Գաղ. Ա. 19, եր կամ հարազատ եղբայր Գրիստոսի իբրեւ որդի Յովհաննէսի և Մարիամի, կամ, ինչպէս շատերը կը կարծեն, քուսորդի Գրիստոսի, և նոյն ընդ Յակորոս Ալփէայ (2): Այս Յակորոս նստաւ Երուսաղէմ, Գործ. Ժ. 13, և կը կոչուի "Արդար", ի Յովհաննէսէ, և կ'ըսուի թէ քարկոծուեցաւ իբր յամի Տն. 62: Յակորոսի թուղթը կ'ընծայեն ոմա անոնք որ զատ կը համարեն զոս ի Յակորոս կրտսերայ: Յակորոսի ազգականութեան խնդիրը տարափառուելի է: Ա-

ւետարանը կրկին և կրկին կը յիշեն զՅակորոս, զՅովհաննէս, զՅուզա և զԱմն իբրեւ "եղբար", Տեառն, և ասոնց հետ կը յիշեն նաեւ Տերոբը "մայրը", "բայրերը", Մատթ. Ժ. 46. Ժ. 56. Մարկ. Գ. 31. Զ. 3. Ղուկ. Ը. 19: Դարձեալ, աւետարանիչը յայտնապէս կ'որոշին Գրիստոսի եղբայրներն առաքելներէն, առաքելոց մէջ յիշելով զՅակորոս կրտսեր և զՅուզա, Յովհ. Բ. 12. Ի. 3-10. Գործ. Ա. 13, 14, և այսպէս զօրաւոր ապացոյց կ'ընծայեն, ինչպէս ոմանք կը կարծեն, այն կարծեաց թէ Յակորոս Արդարն էր հարազատ եղբայր Տեառն:

Յակորոսի թուղթը կը կարծուի ընդհանրապէս գրուած յերուսաղէմ իբր յամի Տն. 61, Արդար կոչուած Յակորոսէն, առկա ինչ յառաջ քան զմահ նորա: Ուղղուած է գլխաւորապէս Հրեայ հաւատացից, բայց անտարակոյս բոլոր Գրիստոսէից օգուտ գործելու նպատակաւ: Ուստի և կը կոչուի թուղթ ընդհանրական: Շատ անգամ կարծուած է թէ այս թուղթը կը սորվեցնէ հաւատոյ և գործոց վարդապետութիւն մը տարբեր յայնմանէ զոր կը սորվեցնէ Պողոս ի թղթին իւրում առ Հաւովայեցի: Բայց այս երկու առաքելոց ևս վարդապետութիւնն ըստ հիման միեւնոյն է, միայն թէ Պողոսի վարդապետութիւնն է գլխաւորապէս հաւատոյ վրայ իբրեւ միմիայն հիման բարի գործոց, իսկ Յակորոսին՝ գլխաւորապէս բարի գործոց վրայ, որ կը ծնանին ի ծննդարիտ հաւատոյ: Ըստ Պողոսի, ծննդարիտ հաւատքը չի կրնար թեալ առանց բարի գործոց, և ըստ Յակորոսի՝ չիբ ԸՐԱՎ ծննդարիտապէս բարի գործք որ չբղի ի ծննդարիտ հաւատոյ:

Յամբեա: Տեա Յամեա:

Յայել, Իսնու, կին Քաբեայ Կենեցւոյ: Սպանեց զԱնարա, Բանանացւոյ բանակին ողարտապետը որ փախած էր ի վրանն Յայելի, որ անառն ժամանակի մը համար կը գլուխուր Եղբայրի գաշախն արեւմտեան ոսհմանաբլուրը: Յայել օգուտ քաղելով այս պատեհութիւնէն, մինչ Անարայ կը քնանար, միեւ յետ քնէ

և եւ մը կամ վրանին ցիցն ընդ քունս զօրավարին, Դատ. Ի. 17-23, Անորաւ անաարակցոյ յանցաւոր էր իտրայիւլացւոց գէմ՝ անիրաւ պատե-
րազմներով, Թերեւ նաեւ մարգկային ընկերութեան գէմ՝ իւր սֆիրներով, Բաց աստի, Թերեւ վասնզ կար կե-
նաց և պատուոյն Յայելի, եթէ Թո-
զուր զԱնորաւ ողջ, կամ Թերեւս
երախարէ Տիրքնկալութեանն զոր
տեսած էր իտրայիւլացիներէն՝ շարժե-
ցին զնա խնդրել զվրէժ հարստահա-
րութեանն Տիրքնկալութեանն ժողովրդեան,
ընդ որում նաեւ էր համազգի և
համարիւն, Դերպրայի երգը կը գովէ
Յայելի գործն իրեւ արգարեւ գիւ-
ցազնակաւ, և իրեւ յաստուածուստ
պատուհաս որ, ինչպէս նաեւ Անա-
րայի զօրաց զարտութիւնը, շատ
ծանր եղաւ անոր, մանաւանդ զի
սպանուեցաւ ձեւամբ կնոջ մարդոյ,
Դատ. Ե. 1, 24-27, 31:

Յայել, լսողութիւն, 1. առաջ-
նորդ յառաջն Բասաւու, հաւանա-
կանապէս յառաջ քան անցանին
Հրէից ըստ Յարգանան, նախ քան
գրք. 1451 ին, Բասն և երեք քա-
ղաքք մօտ Աւրգար կոչեցան յառաջ
Յայելայ Հաւութ-Յայել, զոր տես:

2. Աւթերորդն ի գատուորս իտա-
լիլ, ի Գաղատիք Մանասէի, նախ
քան գրք. 1210 ին, Լը Թուի Թէ
այս Յայել կը գտակ և ժառանգ
առաջնոյն, Դատ. Ժ. 3-5:

Յայտնութիւն, 1. Ժանուցանելն
Աստուծոյ երազով, տեսլամբ, յա-
փրչապարութեամբ մտաց կամ այլ
ազգ, ճմարաութիւններ զորս գտնել
անհնար է մարդոյ առանց աստուա-
ծային օգնութեան, Պօղոս, տկնար-
կելով իւր տեսիլները և յայտնու-
թիւնն ին, Բ Լորնթ. ԺԲ. 1, 7, կը
խօսի անոնց վրայ յերրորդ գէմն առ
համեստութեան, և կ'ըսէ Թէ չի
գիտեր մարմնով էր Թէ առանց
մարմնոյ, երբ այն յայտնութիւններն
ընդունեցաւ: Աւրիշ տեղ կ'ըսէ Թէ
մասնաւոր յայտնութեամբ ընդու-
նած էր իւր Աւետարանը, Գաղ. Ա.
12:

2. Լը նշանակէ այն մասնաւոր տե-
սիլները զորս ունեցաւ Յովհաննէս
առաքեալ և աւետարանիչ ի Պաղ-

մա կղզւոյ, ուր աքսորուած էր հրա-
մանաւ Դամեոտիանոսի: Յայտնու-
թեան գիրքն ըստ տեսլիկն կը վե-
րաբերի ի կարգս Ժողովուրդի գրոց,
և ունի սերտ յարաբերութիւն ընդ
մարգարէութեանց Հին Արարարա-
նին, և մանաւանդ ընդ գրոց վերջին
մարգարէից Եղեկիէի, Չաքարեայ,
և մասնաւորապէս Դանիէլի գրոց
որ գրեթէ ամբողջ տեսիլ կամ օ-
րինակ է: Այս պարագան է որ կը
գծուարացնէ Յայտնութեան Գրոց
մեկնութիւնը, այնպէս որ մինչեւ ցարգ
մեկնիչ մը կարող եղած չէ լինովն
բանալ այս գրոց գաղափար: Յայտ-
նութեան հեղինակին գալով, Գրգ-
տնէութեան գրեթէ բոլոր գործ-
քուն մէջ եկեղեցւոյ վկայութիւնն
եղած է միշտ ի նպաստ Յովհաննէս,
սիրելի աշակերտին Յիսուսի: Իսկ
Թէ երբ գրուեցաւ այս գիրքը, շատ
ի մեկնաց կը կարծեն գրուած յետ
կործանման Երուսաղէմի, իրր յամբ
Տն 96, մինչ այլ կը համարին գր-
ուած տեղի կանուի:

Յայտնութեան գիրքն է հաստա-
տութիւն այն մեծ խոտմտն Թէ
կնոջ զաւակը պիտի ջախջախէ օձին
գլուխը: Այս մարգարէութեան ձե-
ւերը և օրինակները փառաւոր և ազ-
գու են, Գիրքը լի է մարգարէական
վստմութեամբ, և ահեղ այլարարա-
կան և խորհրդաւոր նշաններով:
Եթէ կնիք կը բացուին, եթէ փաղք
կը հնչեն, եթէ անօթք կը թափին,
Հզօր հակառակորդք և Թշնամի գո-
րծութիւնք, լի սիրելի գառնու-
թեամբ ընդգէմ Քրիստոսնութեան,
ժամանակ մը կը շարշարեն եկեղեցին,
բայց վերջապէս կը յաղթուն և կը
ընդունի. երկինք մթնալոյզ, ծով
խռովելով և երկիր սարսելով կը
կուռին այն Թշնամեաց գէմ, և
վախճան այն երկայն կռուաց ոչ այլ
ինչ է եթէ ոչ ընդհանուր ծաւա-
լմն իսաղաղութեան, ճմարաու-
թեան և արդարութեան: Մինչ այս
տեսարանը կը տեսէ, ժամանակ ժա-
մանակ դաւք փառաբանաց կ'երգեն
գովեստ արարչին Աստուծոյ, և Քրի-
ստոսի փրկչին և վարչին տիեզերաց:
Այսպէս ամէն ընթերցող կը հաս-
կնայ Յայտնութեան գրոց ընդհանուր

նպատակը, որ կու տայ անվերջ յոյս
և միեկնաբանութիւն։ Նաեւ լի է քրիս-
տոսով։ Կը ցուցնէ անոր փառքն իւր-
ընդ փրկչի և վարչի, և կը նկարա-
գրէ այն խորին և տիեզերական հպա-
տակութիւնը և գոգնորը զոր զենեալ
Գառնուկը կ'ընդունի յաւիտեան ա-
ռաջի աթոռոյն։ Կամ՝ Քրիստոս
Աստուած է, և կամ՝ սուրբը և Տրեշ-
տակք՝ կուսապաշտ։

“Այս գիրքն ըստ արժանւոյն մեկ-
նել,” կ'ընէ Նեանոս Եպիսկոպոս,
“մէկ մարգարէ մամ մէկ դարու գործ
չէ, և հաւանական չէ թէ յստակ
պիտի հասկցուի Յայտնութեան գիր-
քը մինչև ամէն բան չկատարուի։”

Յայրոս, Ըստաւրոս, իշխան ժո-
ղովրդանոցին որ ի կափառանայում,
նշանաւոր վանն հաւատոյն ի Քրիս-
տոս։ Հիւանդ գուռար նորա երկո-
տասանամեայ յարեաւ և բժշկուե-
ցաւ ձեռամբ փրկչին, Մարկ. Ե. 42.
Ղուկ. Ը. 41։

Յամեոս և Յամբեոս էին երկուք
յերեւելի մոգուց Եդիպոսոսի, որ մը-
ցեցան ընդ Մովսիսի և ընդ Ահարոն-
նի, փորձելով գործել այն հրաշք
նմանք զոր կը գործէր Մովսէս։ Տես
Եւ. Ե. 11, այլովքն հանգերձ։ Այս
անունները չեն գտնուիր Հին կտակա-
րանին մէջ, այլ յաճախ կը յիշուին
Իբրանեայ գիրքերուն մէջ, ի Տիմ.՝
Գ. 8։

Յատոմ, Բէլիւ, ազգական և աւ-
պրնջական Պոզոսի ի Թեսաղոնիկէ
Անձամբ և ընչիւք միջանուխ եղաւ
պաշտպանել առաքեալն ամբոխէն,
յամի Տես. 52, Գործ. Ժ. 5-10։ Կը
թուի թէ Յատոմ Պոզոսի հետ գրա-
նուեցաւ նաեւ ի կորնթոս հինգ տարի
յետոյ, Հռովմ. ԺԶ. 21։

Յատաբոս, ակն պատուական պէս-
պէս գունով, զորօրինակ կանաչ,
ծիրանի, այլովքն հանգերձ, շատ
անգամ լրթաղոյն և գեղեցիկ կար-
միր և գեղին գաւազաններով, Եւ.
ԻԸ 20. Յայտ. Գ. 3. ԻԱ. 11։

Յատաս, քաղաք ի հիւսիսային
մասին Մովսէսի։ Մովսէս այս քաղ-
քին մօտ զարկաւ զԱեհոն, Թու. ԻԱ.
23։ Յատաս էր յերկրին Ռուբենի, և
էր քաղաք Ղեւտացոց, Յես. ԻԱ.
36։ Եռոյսեայ Ժ. 4, և Երեմիայի ԻԸ.

21 համարներուն մէջ կ'երեւի լինել
գարձեալ ի ձեռս Մովսէսացոց։

Յարկ։ Տես Տում։

Յարութիւն, Քրիստոսի։ Շատ
մեծ և կարեւոր է այս ի Քրիստոնէ-
ութեան, թէ իրրեւ պատմութիւն,
և թէ իրրեւ վարդապետութիւն։ Թէ
Քրիստոս յարութիւն առաւ, ապա-
ցուցեալ է, և Քրիստոսի իօքսերուն
ճշմարտութեան համար բոլոր ապա-
ցոյցներուն պատկն է, Ա կորնթ. ԺԵ.
14-18, և Քրիստոս առաջուց ըսաւ
շատ անգամ։ Թշնամիք Քրիստոսի
ստուգեցին ինամով թէ արդարեւ
մեռած էր Քրիստոս, և սրպէս զի
անկասկած ըլլային, պահապաններ ևս
գրին գերեզմանին։ Բայց և այնպէս
Քրիստոս յարեալ ի մեռելոց երէք
օրէն, և մեռածան անգամ, այլեւայլ
գիպուածով երեցաւ բազմութեան
վկայից, փարատեց Թերահաւատնե-
րուն երկրպոյութիւնը, և յետ քա-
ռասուն աւուրց համարձաւ երկինք։
Քրիստոսի յարութիւնը շատ կարեւոր
կը համարէին առաքեալք իրենց քա-
րոզութիւններուն մէջ, Գործ. Ա. 22.
Բ. 24-32. Գ. 33. Ժ. 40, 41. Քրիստո-
սի յարութիւնը Քրիստոնէական
վարդապետութեան մէջ կը կենայ
իբրեւ վէմ՝ զօրութեան, և իրրեւ
երաշխաւորութիւն թէ Աստուած
ընդունած է Քրիստոսի քառութեան
պատարագը, թէ Քրիստոս յաղ-
թանակաւ կատարած է փրկութեան
գործը, և թէ կը փոխէ յանմահու-
թիւն իւր ժողովրդեան հոգին և մար-
մինը միանգամայն։ Քրիստոս թաղ-
ուեցաւ մեր մեղաց բեռան տակ,
բայց յարեալ իրեւ ամենակարող
արդարացնել և փրկել զմեզ։ Քրիս-
տոսի մահը կը ցուցնէ անոր սիրոյն
մեծութիւնը, իսկ յարութիւնը կը
ցուցնէ թէ անոր սէրը հասաւ իւր
նպատակին։

Մեռելոց յարութիւնը։ Նոր կտա-
կարանին առանձին պարծանքն է որ
լի և լի կը յայտնէ այս մեծ վարդա-
պետութիւնը, զոր իմաստանազոյնք ի
հեթմոսոց կուրանային և կը ծաղ-
րէին, Գործ. Ժ. 32։ Նաեւ ի Հին
կտակարանին կը գտնենք, թէ պէտ
ոչ այնպէս յաճախ, մեռելոց յարու-
թեան վարդապետութիւնը. զորօրի-

նակ, Ես. ԻԶ. 19. Դան. ԺԲ. 2, Գրիստոսի ժամանակ Հրէից ազգը, բայց ի Սաղուկեցւոց, կ'ընդունէր մեւելոց յարութեան վարդապետութիւնն իրեն զմին ի գլխաւոր մասանց հաւատայ: Սաղուկեցւոց մեւելոց յարութիւնն ուրանալուն պատճառն այս եր որ ամբողջ մարդը, մարմինը և հոգին միանգամայն, կը համարէին կարուստեալ ի մահուան: "Սաղուկեցիք կ'ըսեն թէ յարութիւն չկայ, և ոչ հրէշտակ և ոչ ալ հոգի," Գործ. ԻԳ. 8: Այս վարդապետութեան երկրորդ մասին, այսինքն թէ չիք հոգի, իրեն Սուրբ Գրոց հակառակ վարդապետութիւն, հերքուելով, բռնորովն կը խախտէր անոնց միւս վարդապետութիւնը թէ չիք յարութիւն մեւելոց, քանզի, եթէ հոգին կրնայ ապրիլ յետ մահուան, յայտնի է թէ Աստուած կրնայ տալ անոր սուրիշ մարմին մը: Այս եր Գրիստոսի փառաբան Սաղուկեցւոց գէմ, և այսու հերքից անոնց վարդապետութիւնը, Մատթ. ԻԲ. 31, 32. Մարկ. ԺԲ. 26, 27:

Գրիստոսի յարութիւնը յաճախ կը յիշուի ի Նոր Կտակարանի իրեն գրաւական և առհաւատչեայ յարութեան արդարաց որ անոր հետ միացեալ են հաւատաով, Ա Կորնթ. ԺԵ. 49. Ա Թես. Գ. 14, իրեն իրենց գլխոյն հետ: Գրիստոս է "յարութիւն և կեանք," Յովհ. ԺԱ. 25: Արդարք "կը ննջին ի Գրիստոս," և պիտի բերուին ի փառս "անոր հետ," Ա Թես. Գ. 13-17. Ե. 10. անոնց կեանքը "պահուած է Աստուծոյ քովը Գրիստոսի հետ," Կող. Գ. 3, և որովհետեւ Գրիստոս կենդանի է, իրենք ալ կենդանի պիտի ըլլան, Յովհ. ԺԲ. 19: Սուրբ Գիրք կը սորվեցնէ թէ պիտի ըլլայ յարութիւն նաեւ չարերուն: Բայց չարերը պիտի յառնեն ոչ փառաւորութիւն Գրիստոսով, այլ զատուելիւ անկէ, և զբիւռելիւ ի տանջանա յաւիտենից, Դան. ԺԲ. 2. Յովհ. Ե. 28, 29 բաղդատէ ընդ ԻԵ. 31-46 Մատթէի, և ԻԲ. 15 Գործոց:

Գրիստոս իւր ժամանակն այս վարդապետութիւնը խործարելուն ըսաւ. "Դուք մնորած էք, որ ոչ գիրքերը գիտէք և ոչ Աստուծոյ զո-

րութիւնը," Յարութիւնն դրանչեղք է, և նա որ ամենագէտ և ամենապարզ է՝ պիտի չթողար որ ի գերեւելէ իւր նպատակը: Աստուած յայտնած չէ մեզի հոգեւորաւ մարմնոյ ճիշդ ընութիւնը և ոչ թէ յարում կը կայանայ անոր նշխարութիւնը երկրաւոր մարմնոյն հետ. բայց այն մարմինը պիտի ըլլայ անապական, Գրիստոսի փառաւորեալ մարմնոյն նման, Փիլ. Գ. 21, և պիտի ըլլայ հլու ընկեր հոգւոյն որ կատարեալ եղած է ըստ նմանութեան Գրիստոսի:

Յաւան, չորրորդ որդի Յարեթի, Եննդ. Ժ. 2, 4: Այս անունը նոյն է Յունաց Յոն անուան հետ, ուստի կ'ըլլէ Յոնիս: Կը հեռեկ թէ Յաւան եր նախաջոր Յունաց: Տես Յաւանաստան:

Յափշտակութիւն մտաց: Յերազս և յանրջոց տարբեր վիճակ, յարում զգայունք մարմնոյ փակուած են, կամ անգիտեալ մտքն որ ըլլալեալ է կամ ցնորիւք, Բնչդէս ի զառանցանո հիւանդութեան, և կամ, ինչպէս ի հնումն, աստուածատուր յայտնութեամբ: Սուրբ Գրոց մէջ կը յիշուին այլեւլլ օրինակք յափշտակութեան մտաց, Բնչդէս Բաղասամուն, Թու. ԻԲ. 4, 16. Պետրոսին և Պօղոսին, Գործ. Ժ. 10. ԻԲ. 17. Ի Կորնթ. ԺԲ. 1-4: Տես և Եննդ. Բ. 21-24. ԺԵ. 12-21. Յոր. Գ. 13-21:

Յաքիմ, ապաստահանոր, անուն աշակղոմեան պղնձի սեան ի մուտս տաճարին Սողոմոնի, Գ Թագ. Է. 21:

Յերուսաղիմ: Տես Քանանացիք: Յերուսեմ, որդի և յայտնող Սաւուղի: Արեննիք, ազգական և աղաբապետ Սաւուղի, այնպէս ըրաւ որ Յերուսեմ ճանչցուեցաւ թագաւոր ի Մանայիմ իսրայելի մեծազոյն մասէն, մինչ Դաւիթ թագաւորեց ի Քերթոն Յուզափի զայս: Յերուսեմ քառասուն և չորս տարուան էր երբ թագաւորեց, և երկու ասորի Թագաւորեց իսաղաղութեամբ, յետոյ բռնուեցաւ Դաւիթի գէմ երկար և անշոյող պատերազմի: Երբ Արեններ զայրանալով Յերուսեմայ Թագուց զնա, Յերուսեմ ևս քան զնա տկարացաւ, և ի վախճանի սպանուե-

ցաւ, Բ Թագ. Բ. 8-11. Գ. Դ. Տե
 և Իսթապոլ:

Յեղիդիս, օրիք Ա-Գ-Ի-Դ, անուն
 զոր տուաւ Նաթան մարգարէ Ս-
 զոմանի ք ծննդեան նորա, Բ Թագ.
 ԺԲ. 25:

Յեզարէլ, գուտոր Եթրազու-
 թագաւորին Տիւրսի և Սիգոնի, և
 կին Աքաաբու աբղայի Իսրայելի,
 Գ Թագ. ԺԶ. 31: Յեզարէլ բոլոր զ-
 բաւեալ ջանաց հաստատել կու-
 պաշտութիւնն ի Սամարիա, և ջնջել
 զպաշտոնն Աստուծոյ և անոր ծառ-
 անքան կենսքը: Արդիս իւր կենաց
 վառնդաւ աղատեց հարիւր մարդա-
 րէ: Յեզարէլ կը պահէր չորս հա-
 բիւր քուրմ Աստատայ: Երբ մար-
 գարէք Ռահազու սպանուեցան ի
 կարմեղոս բանիւ Եղիայի, Յեզարէլ
 ջանաց զրեժ խնդրել Եղիայէ: Յետոյ
 յափշտակեց Նաբոլթայ սլաքին Ա-
 քաաբու համար ստերգմութեամբ
 և սպանութեամբ: Յեզարէլայ եղե-
 րէն մահը, արժանաւոր պատիժ ա-
 նոր արեւնահեղ կենացը, պատահե-
 ցաւ, ըստ կանխասացութեան Ե-
 զիայի, անոր յանցանաց տեղւոյն
 մեռ, Գ Թագ. ԺԸ. 19: ԻԱ. Գ Թագ.
 Թ. Յեզարէլայ տունը եղաւ առակ,
 և Յովհաննէս կու տայ այս անունը,
 հաւանականապէս իբր վերագիր, կը-
 նաջ մը որ եր Թիւաապի քաղքէն ա-
 ռաքելոյն ժամանակը, և ունէր Յե-
 զարէլայ ազգեցութիւնը, շաղկա-
 թիւնը, չարակամութիւնը և Քրտա-
 կարութիւնը, Բայտ. Բ. 20:

Յեզրայէլ, անունի քաղաք Ի-
 սթաբադայ, Յեռ. ԺԹ. 18, յարեմոսից
 Բեթսանայ, Բ Թագ. Գ. 4: Աքաաբ
 ունէր հոս պալատ, և քաղաքը եղաւ
 անուանի ի պտտեաւս Նաբոլթայ
 այգւոյն զոր առաւ Աքաաբ, Գ
 Թագ. ԻԱ. և վերջուս որ խնդրուե-
 ցաւ Աքաաբէ, Գ Թագ. Թ. 10,
 14-37. Ժ. 1-11: Յեզրայէլ կոչուեցաւ
 Եսթրաքա առ Մակաբայեցւոյք, և
 է գարդիս Արտաքի գիւղ փոքր և
 աւերակ, և կը կոչուի Զէրին, Գեղ-
 բուայ լեռան հիւսիսային արեմոսեան
 ծայրը: Կը նայի բարձրէն Յեզրայելի
 մեծ դաշտին վրայ յարեմուսոս, և
 բլրոց վրայ որ կը պատին դաշտը,
 իսկ յարեմու կոչո կը կարկառի Յեզ-

րայելի ընդարձակ և պողաբեր հով-
 տին վրայ, Յեռ. ԺԵ. 16. Դառ. Զ.
 63. Ովս. Ա. 5, որ յարեւելից արեւել-
 եան հարաւոյ կ'երթայ գէղ ք վար
 մեծ դաշտէն մինչև Յորդանան, ի
 մէջ Գեղբուայ և Փղբուն Հերմոնի:
 Այս հովտին մէջ Զէրինի վար և
 յարեւելից նորա է յորդ. "ազրիւրն
 Յեզրայելի," որուն մօտ կորեւս Սա-
 աւազ, Ա Թագ. ԻԹ. 1. ԼԱ. 1:

2. Մեծ դաշտն որ ի մէջ Յեզրա-
 յելի և Աբրի: Կը կոչուի մերթ Մա-
 կեդգոմի հովտ, Բ Միաց. ԼԵ. 22,
 և մերթ "դաշտ կամ հովտ Յեզրա-
 յելի," յանուանէ երկուց քաղաքաց,
 մին Մակեդգոմ, հովտին մէկ ծայրը,
 և միւսն արեմոսեան մօտին մէջ,
 Յուդիթ. Ա. 8, Յեզրայէլ, որ յետոյ
 կոչեցաւ Եսթրաքն: Այս գեղջիկ
 դաշտն, ի ան երեքանիկեան, Միջեր-
 կրականէն սկսեալ կը բարձրանայ
 տակաւ մինչև չորս հարիւր ոտք, և
 է իբր երեքտասան կամ չորեքտասան
 մղոն երկայն և հիւսիսակողման,
 եօթնէնտասն մղոն՝ յարեւելից, և
 քսան մղոն՝ ի հարաւոյ արեմոսից:
 Այս արեմոսեան մասն է հարթ. իսկ
 արեւելեանն աւելի անհարթ է, և
 հոռոկ ուրեմն կը բաժնուի, Գեղբու-
 այ լեռամբ և Փղբուն Հերմոնիւ, յե-
 րիս հովտոս երկու կամ երեք մղոն
 լայն, որ երթալով ի խոնարհ կը մի-
 անան ընդ հովտին Յորդանանու:
 Այս երեք հովտներէն միջինը, որ
 վերը նկարագրուեցաւ, է բուն "հո-
 վտն Յեզրայելի," Կիսնի հեղեղա-
 ար կ'անցնի Յեզրայելի դաշտէն: Ա-
 ռաջ էր ջրարբի և պողաբեր յոյժ,
 բայց այժմ բանութեան և զրկանաց
 խորշակէն զարնուած, կը մնայ ան-
 մշակ և անապատ: Մեծ ձամբաներն
 անկոխ են, գիւղերը պակաս՝ Իս-
 րայելի մէջ, Դառ. Ե. 6: Կան քա-
 նի մը մանր գիւղեր, գլխաւորապէս
 բարձրանալովակաց վրայ որ կը պա-
 տեն հովտը: Առաջ հունձը զոր կու-
 տայ այժմ իսկ սակաւ մշակու-
 թեամբ, կը ցուցնէ թէ կրնայ այն
 դաշտը դարձեալ լինել համարա-
 նոց Սիրիոյ: Այս դաշտին մէջէն,
 կարմեղոսէ մինչև Յեզրայէլ, Եղիա
 վաղեց Աքաաբու կառաց առջեւն,
 Գ Թագ. ԺԸ. 46: Այս դաշտը եղած

է նաեւ շատ անգամ ճակատաստեղի պատերազմաց, Հոս Զնջւեցաւ Արարայի զօրքը, Դատ. Դ. Տոս ինկաւ Յովսէփ ի կռուին ընդդէմ Փարաւոնի Նեբաւոզայ, Դ թագ. ԻԿ. 29, Նոյնպէս Հռոմայեցաց վերջին ժամանակները և առ իսպաղաք Տոս տրուեցան ոչ սակաւ ճակատք. նաեւ մեր դարուն մէջ, Թաբարի մօտ, հազար հինգհարիւր Դաղիացի, ընդ զօրավարութեամբ Գլէպէրի, կրեցին յարձակումն քանի և հինգ հազար Թուրքերէ իւր կէս օր, մինչև օգնութեան հասաւ Նարոյէն:

Յեկրավի. 4. քաղաք Յուդայի, Յես. ԺԵ. 38:

2. Անուն զոր տուաւ Ամոհիւս Ապառաժ Արարից մայրաքաղաքին, Դ թագ. ԺԿ. 7. Տես վեմ:

Յեկտամ, երկրորդ որդի Արաւհամու ի Քեաուրայ, նախահայր Սաբայեցաց և Դեղանեանց Հարաւային Արարից, Ծննդ. ԻԵ. 4-3:

Յեկտամ, որդի Եսերայ, և նովաւ ազգակից Երայեցաց և ուրիշ Անանկան տոհմերու, Ծննդ. Ժ. 25-30. Ա Մնաց. Ա. 19-23: Կը կարծուի թէ այս Յեկտան է Գահճան կամ Եքթանն յորմէ Արարացի պատմիչք սերեալ կը համարին արարացի ազգէ:

Յեսքիթեմը, հսկայ որ պիտի ըսպաննէր զԴաւիթ ի կռուի, այլ ըսպանաւ յԱբեհոսայէ, Բ թագ. ԻԱ. 46, 47:

Յեսու, Էրէւ. 4. որդի Նաւեայ, անուանի զօրավար Իսրայելացաց և յաջորդ Մովսէսի: Ի սկզբան կը կոչուէր Օսես, Թու. ԺԿ. 9, 17: Յեսու անցուց զԻսրայէլ Յորդանանէն, տիրեց երկրին աւետեաց, և յաղթելով Քանանացաց, բաժնեց անոնց երկրին Իսրայելի ցեղերուն: Առաջին անգամ կը յիշուի իբրեւ զօրավար Իսրայելացաց ընդդէմ Ամազեկայ ի Ռափիգիմ, Եւ. ԺԵ. 8-16: Տես և Թու. ԺԿ. 6: Երբ անցաւ Յորդանանէն, էր ութսուն և չորեքամեայ, և յետ իբր քսան և վեց ամաց կարգեցաւ իւր պաշտօնին մէջ, և, յետ դատելոյ զԻսրայէլ, իւր կալուածին տեղը, Թաժմաթ-Հարէս, մեռաւ 426 ին նախ քան զԳր. Յեսու իւր

կեանքը, որ անարատ էր ըստ Սուրբ Գրոց, վերջացուց արժանաւոր կերպով, գումարելով ի Աւբէժ վերջին մեծ ժողովն ուր կոչեց բոլոր Իսրայէլ, և զղղեց առ նոսա այն հաշակաւոր ճառը, և նորագեց զիւր ութսուն և Աստուած: Ինչպէս կը տեսնուի, Յեսու մեծ հաւատարմութեամբ ծառայեց Աստուծոյ: Այլ զքան զնա տեսաւ աւելի և աւելի մեծ սքանչելիք, և անոր կենաց մէջ կը տեսնուին շատ կէտեր, որ մեծ նմանութիւն ունին կենաց Աստուծոյ զօրաց մեծագոյն Զօրավարին որ կը տանի իւր ժողովուրդն ի ճշմարտ երկիրն աւետեաց:

Յեսուայ գիրքը կը պարսնակէ բոլոր Յեսուայ գործերուն պատմութիւնը, և գրուած էր ի նմին իսկ Յեսուայ կամ ընդ առաջնորդութեամբ նորա, 1427 ին նախ քան զԳր. ԻԿ. 4: Իսրայէլ 27 համարէն սկըսելով, թնայեալ մասն յաւելուած է այլոյ գրչի: Բայց բոլորը գրուած է ազգեցումներէ հոգւոյն Արց, Բ Տիմ. Գ. 16:

2. Որդի Յովսեփեկեայ, էր քահանայապետ Հրէից ի դարձին նոցա ի գերութենէ, և ըստ արժանեցն աշխատեցաւ ի վերտօն շինութեան Երուսաղէմի և տաճարին, և ի նորագութեան աստուածային պաշտաման, Եզր. Դ. 3. Ե. 2: Այս Յեսուայ անունը կը յիշուի ի գիրս մարգարէից որ ժամանակակից էին նմա, Անգէ. Ա. 4. Բ. 2, Զաք. Գ. 2. 11-15:

Յեսուրաւմ, բանաստեղծական անուն Իսրայելի, և հաւանականագէտ կ'ըլլէ Երայիցներէ բառէ մը որ կը նշանակէ Ժիւ-սիւ: Այսպէս կոչուած է Աստուծոյ ժողովուրդն իբրեւ առարկայ որ «Գովորին վրայ անօրէնութիւն մը չգննեց», Բ Օբ. ԼԲ. 15. ԼԳ. 5, 26. Ես. ԽԿ. 2. Թու. ԻԳ. 21:

Յեսուէ, որդի Ովբեղայ և հայր Դաւիթի: Եր Թանձ Հուսթայ Մովարացոյ, և ապաւնեցաւ Հաւթայ հայրենի երկիրն, ի Մովաբ, մինչ նախանձառն Սաւուղ չարաշարք կը հայածէր զորդի նորա, զԴաւիթ, Հաւթ. Գ. 47. Ա թագ. ԺԶ. ԺԵ. 42. ԻԲ. 3. Մատթ. Ա. 5:

Յերազմութիւն, քաղաք փոխգործ, այս երկրին արեւմտեան սահմանին վրայ, մօտ ի խառնուկո լիւկոս և Մեանդր գետաց, և ոչ հեռի ի Կազոս և ի Լաւոգրիկայ: Անուանի էր ջերմութենէն պատճառաւ: Քրիստոնէական եկեղեցի մը կազմուեցաւ հոս կահուի բնի հովուութեամբ հաւատարիմն իշպփրոսայ, Կազ. Դ. 12, 13: Այս քաղաքն հիմա աւերեալ է, բայց աւերակները կը ցուցնեն տակաւին անոր հին պայծառութեան նշանները: Այս նշաններն են երեք եկեղեցեաց մնացորդները, թատրոն մը, կրէս մը և ոչ տակաւ շիրիմներ: Ազաւատիկն ուղիտակ նաւատը, յորոյ վերայ շինուած էր քաղաքը, տուած է անոր այժմուս աշուշ բամբակ գալէ, այսինքն բամբակեայ բերք:

Յերաբաղ, Բուրսա Լուի Բահու, Դատ. Զ. 31, 32. Տես Գեղեղմ:

Յերաբովամ, 1. առաջին թագաւոր Իսրայելի, Եփրեմեան, որդի Նաթաուայ: Ի վերջ կոչո թագաւորութեան Սաղմոնի, և մինչ էր պաշտօնեայ նորա, Յերաբովամ ապրտամբելով Սաղմոնի, առիպուեցաւ փախչիլ լիւդիկայոս: Ի մահուան Սաղմոնի հրաւիրուեցաւ տան ջեղերէն գալ և մատուցանել անոնց խնդրել Ռաբովամայ. և երբ Ռաբովամ մերժեց անոնց խնդրել, Յերաբովամ ապառաւ ջեղերէն ընտրեցաւ թագաւոր, նախ քան զԲ. 975 ին, թագաւորեց քսան և երեւո տարի: Իւր մէկ գործին պատճառաւ պորտաւորը կը յիշուի Յերաբովամ ի Սուրբ Գրիս, իրեն մեղանչել առաջ Իսրայելի: Յերաբովամայ այս գործն էր հաստատել նորա օսկեղէն որթեր ի Բեթել և ի Դան, որպէս զի Ժողովրդը երկրպագէր այն օրթերուն և չերթար Երուսաղէմ: Թողով նաև Ահարոնի քահանայական սերունդը, Ժողովրդեան օտարին մատեն ընտրեց քահանաներ: Այս անգգամ բայց ազգու միջոցը, որ տեւց առ յաջորդը նորա, կը ցուցնէր տկարութիւն միանգամայն չարութիւն: Ոչ հրաշք, ոչ ազգարարութիւնք և ոչ տարածում մահ օրդւայ նորա Արիայ կրցան զգառատցնել զՅերաբովամ:

Յերաբովամ իւր բոլոր օրերն անցուց Յուդայի հետ պատերազմաւ, և յետ կարճ թագաւորութեան օրդւայ նորա Նապաւայ մարեցաւ այն ազգատոհմը. Գ. Թագ. ԺԲ.-ԺԴ. Ի. Բ Միաց. Ժ. 13:

2. Յերաբովամ երկրորդ, երեքտասներորդ թագաւոր Իսրայելի, որդի և յաջորդ Յովաուայ, 825 ին նախ քան զԲ. Թագաւորեց քառասուն և մէկ տարի: Յաջորդութեամբ յառաջ տարաւ Ասորաց դէմ պատերազմը զոր սկսած էր հայր նորա, առաւ Համաթ և Դամասկոս և բոլոր երկրին յարեւելից Յորդանանու մինչև ի Մեռեալ ծով, և տէրութիւնը հասուց ի ծայր յաջորդութեան և բարգաւաճման: Բայց և այնպէս անոր երկար թագաւորութեան ժամանակ ծանրացաւ Իսրայելի մեղքը, վասն զի յաջորդութեան յետ աւելցան նաև զեղիւթիւն, հարստահարութիւն և մարութիւն: Յետ Յերաբովամայ սկսաւ արագ խնայ թագաւորութիւնը, և ազգատոհմը կորեաւ մէկ տարւան մէջ, Դ. Թագ. ԺԴ. 23-29. ԺԵ. 8-12: Տես նաև ժամանակակից մարդարէները, մանաւանդ զԱմոս և զԳեղէն:

Յեփրայի, Բուրսա, որդի Գաղաաւու, էր գառաւոր Իսրայելի և յաջորդ Յայիւայ: Յեփրայեայ պատմութիւնը գրուած է ի գրիս Գառաաւուաց ԺԱ. ԺԲ.: Յեփրայեայ կենաց սրտառու զեպքն է նուիրել նորա իւր գաւառին իրեն զոհ Ասաուայ ի կատարութեան անխորհուրդ օւխտին: Թէ Յեփրայեի գաւառը ասուգիւղ զհուեցաւ թէ ոչ, այս խնդրել վրայ գրուածները չենք կրնար յիշել հոս: Այսպիսի օւխտի մը դէմ զգուանք ընակն է, ևստի և շատ մեկնիչներ կը կարծեն թէ Յեփրայեայ սուրը չկատարուեցաւ նկարագրապէս, այլ միայն օտարուեցաւ ազգիկը մնալ ամուրի ցիւանո: Զիարդ. և իցէ, Սուրբ Գրոց մէջ ըսուած չէ թէ հաճայ եղաւ Ասաուայ Յեփրայեայ օւխտը: Պօղոս զՅեփրայե կը յիշէ Հին կտակարանին սրբոց հետ որ նշանաւոր եղան հաւատով, Եբ. ԺԱ. 32:

Յեփրայի: Տես Յովաքիմ:

ՅԵԱԸ, 1. որդի Անանեայ, մարգարէ, որ տարաւ պատգամ Սատուծոյ առ Բաաշա, աղբոյ խաւիկի, և յետ բազում ամաց, առ Յովսափատ, աղբոյ Յուգոյ, Գ. Թագ. Ժ2. 1-7. Բ Մնաց. ԺԹ. 1-3. Ի. 34:

2. Որդի Յովսափատու և Թառն Նամեսեայ, (սեռ Գ. Թագ. ԺԹ. 16 և Գ. Թագ. Թ. 2.) զօրավար զօրացն Յովթամայ, ՅԵԱԸ սպաննելով իւր տէրր յափշտակեց խորայելի ակթառը, 884 ին նախ քան զԲր., և Թագաւորեց երեսուն և ութ տարի: Տես ասոր պատմութիւնը ի գիրս Գ. Թագաւորաց ԺԹ. 16, 17, և Գ. Թագաւորաց Թ. 10: ՅԵԱԸ կատարեց Ատուծոյ խորհուրդը ջնջելով ամբարշտին Աքաաբու ազգատոհմը, և նախնիս յազգութեամբ կոտորելով Բաճաղու քուրմերը և Աքաաբու ուրիշ բարեկամները: Բայց սիրտ ՅԵԱԸ չէր ուզիլ ընդ Ատուծոյ: Ասորի տիրեցին անոր երկիրներուն արևելեան ռաճմանին, և անոր ցեղը ջնջուեցաւ չորս ազգ ետքը:

ՅԻԷԼ, Բնդաձէ Ե Ապոստ, Բեթելացի, որ նորէն շինեց զԵրիքով հակառակ անիծիցն որ արուած էր իբր Տինգ հարիւր տարի առաջ, ՅԵԱ. 2. 26: Անիծիցն կատարուիլ մահուամբ արդւուց նորա կը ցուցնէ Թէ անոր անուան նշանակութիւնը ճշմարիտ է, Գ. Թագ. Ժ2. 34:

Յիմաք, այն որ իմաստութեամբ չի գործեր, այսինքն չի հնազանդիր աստուածային ազդարարութեանց և պահանջմանց որոց հիմն է անհուն իմաստութիւն: Ուստի «յիմաքը» կը համարուի չար, աստուածատեանց և աստուածամուտաց, Սաղմ. ԺԳ. 1. Առաջ. ԺԹ. 1: Այսպէս յիմարութիւն կը գործածուի փոխանակ անգղամութեան, Բ. Թագ. ԺԳ. 12, 13. Սաղմ. ԼԸ. 5. յիմար կամ անմիտ ցանկութիւնը կը կոչուին չար ցանկութիւնք, այլովքն հանդերձ: Յիմար բանք, յիմար խնդիրք են ունայն, սնտի, անօգուտ խօսք, Բ. Տիմ. Բ. 23:

Յիսուս Քրիստոս, որդի Աստուծոյ, Օծեալ և Փրկիչ աշխարհի, առաջին և զիսաւոր նիւթ մարգարէութեանց, յառաջագոյն նկարեալ

օրինակը և խոտաւցեալ ի Հին կտակարանի, ակնկալութիւն նահապետաց և ցանկալին նոցա, յայն և քրքկութիւն Տեթանոսաց և փառայ, երբանկութիւն և միթարութիւն Գրիստոնէից: Յիսուս անունը կը նշանակէ Երաջեցեալ փրկիչ: Այլ որ երբեք կրցն այն անունն այնպէս յիշատակ և արժանի, և ոչ կատարեց լի և լի այն բառին նշանակութիւնն ինչպէս Յիսուս Գրիստոս, որ կը փրկէ ի մեզաց և ի դժօրոց, և ստացաւ վասն մեր զերկինս իւրով արեամբ: Այս անունը արուեցաւ Յիսուսի աստուածային հրամանաւ, Մատթ. Ա. 21, իբրև յատուի անուն ի վազուց ցանկալի Փրկիչ, և զոր բնոր բնութեան փրկիչը յերկինս յաւնետան պիտի պաշտեն իբրև իրենց մի միայն և ամենափառաւոր Ազատիչ:

Յիսուս էր հասարակ անուն քրքիչին, մինչ Գրիստոս որ կը նշանակէ Օծեալ, Մեհիս, էր անոր պաշտածին անունը: Երկու անուանք ևս կը գործածուին ուրոյն ուրոյն յաւնետարան և ի Թուղթս առաքելոց. բայց Յիսուս ընդհանրապէս կը գործածուի միայն յաւնետարանս, որ անոր վարուց պատմութիւնն են, մինչ ի Թուղթս որ կը խօսին անոր աստուածային բնութեան և կենդանոր գործին վրայ, Յիսուս կը կոչուի Գրիստոս, կամ Գրիստոս Յիսուս, կամ Տէր Յիսուս Գրիստոս: Տես Քրիստոս, Հոս, Յիսուս անունն տակ, որ Փրկիչին մարգկային անունն է, կը վայելէ զնեւ անոր մարգկային բնութեան և երկրաւոր կենաց վերաբերեալ պատմութիւնը, Յիսուսի ճշմարիտ և անթերի մարգկութիւնը, որ ունէր հոգի և մարմին մարգոյ միանգամայն, կը անսնուի ամենայն ուրեք ի պատմութեան ակետաւորին: Այն որ «Ատուածն է ի վերայ ամենայնի», էր խորայելացի կամ Հրեայ «բոս մարմնոյ», Հաղմ. Թ. 5, և առաւ յիւր վերայ մեր բոլոր բնութիւնն առ ի լինիլ կատարեալ Փրկիչ: Իբրև մարգ Յիսուս էր մարգոց Թագաւորը: Չէ հնար նկարագրել բանիւ այն բնութիւնը յորում այնպիսի հաստատութիւն և հեղուցիւթիւն, այնպիսի մեծութիւն և խո-

նորահալածութիւն, այնպիսի եւանդ և հանդարտութիւն, այնպիսի իմաստութիւն և պարզութիւն, այնպիսի որբութիւն և գութ, այնպիսի արգարութիւն և օգորմութիւն, այնպիսի մտերմութիւն երկնից և երկրի հետ, այնպիսի ուր առ Առաստած և առ մարդիկ էին այնպէս համաձայն և հաւասարակշիռ: Այն բնութեան մէջ չկար բան մը ոչ աւելի և ոչ պակաս: Աշխարհ երբէք յառաջ չբերաւ, և ոչ իսկ ըմբռնեց այնպիսի բնութիւն մը, և անոր գեղեցիկ նկարն աւետարանաց մէջ օգտագոյն է այս վերջիններուն աստուածային ծագման՝ իր մը՝ զոր անհաւասար անգամ չեն կրնար ուրանալ: Եթէ ամէն գործ մարդկային ազգին բոլոր ցեղերն և բոլոր լեզուները գային ի մի վայր տեսնել խաչեալ Փրկին այնպէս ինչպէս է, և անոր հետ ի կշիռ բերել աշխարհիս ազնուագոյն բարեբարները, միեւնոյն ձայնը պիտի լուսէր ամենէն: Փառաց ամէն պատկ և գովեստի ամէն մրցանակ պիտի տրուէր Յիսուսի, որ միայն արժանի է իր բնութեան կատարելութեան համար, որքոյն համար առ ազգ մարդկան, զոհներուն համար որոց ասարաւ, և երախտեաց համար զորս ցուցաց: Միշտ պիտի հռչակուի Յիսուս փառք իբրեւ Բարեկամ մարդկան, իբրեւ Գառն զոհեալ մեզի համար:

Յիսուս Բրիտանիոյ գալուտեամբ և զաւ երկիրս միշտ փառաւոր ի վեր քան զայլ աշխարհ, և երկրիս պատմութեան մէջ դրանչեւազոյն գեղք այն գալուտեան է: Յիսուսի ծննդեան ժամանակը յիշատակաց արժանի և զաւ Բրիտանիական թուականաւ, որոյ առաջին տարին կը պատահաւ: Նէ իբր 753րդ տարւոյն շինութեան Հռոմմայ: Ընդհանրապէս ընդունուած է սակայն, որ Փրկին ծննած էր գէթ յորեւք ամբ յառաջ քան զամ ՏՅ. 1, և իբր չորս հազար տարի յետոյ քան զաստիճանն Ադամայ: Յիսուս իբր երեսնամեայ սկսաւ իւր հրապարակաւ պաշտօնը և վարեց զայն, ըստ ընդհանուր կարծեաց, երեք ու կէս տարի: Յիսուսի նախնեաց համար անս Ազգաբաժնիքիւն:

Յիսուսի վարքը պատմուած է չորս աւետարաններուն մէջ որ գրուած են մատնաւոր ազգեցութեամբ Հոգւոյն Սրբոյ: Ոչ սակաւ քանք եղան յաջողութեամբ կարգել աւետարանիչներուն պատմութիւններն ըստ ժամանակագրութեան: Բայց որովհետեւ և ոչ մին յաւետարանչաց կը պատմէ գեղքերը ժամանակին կարգաւ, շատ գեղքեր կը մնան անորոշ ըստ կարգի ժամանակին, և այլևայլ տեղ կը դրուին վերոյիշեալ գլխաւորութիւնն ընող հեղինակներէ: Ոչ դը ի ոտքանէ սակայն եղաւ այնպէս յաջող այս աշխատութեան մէջ ինչպէս Բաղնիսոս, ուստի կ'առնուիք անոր պատուական գիրքէն որ կը կոչուի "Համաձայնութիւն Աւետարանաց", հետեւեալ ցուցակն, ուր կը անտեսին այլևայլ գեղք կենաց Փրկին կարգաւ և ըստ ժամանակին որ հաւանական կարծուած է:

ՄԱՍՆ Ա.

ԴԵՔՐ ՎԵՐԱԲԵՐՆԱԼԻՔ ՕՆՆԴԵԱՆ ՆԻ
ՅԼԱՅՈՒԹԵԱՆ ՅԵՈՒՈՒՄ

ՃԱՄԱՆԱԿ. ԱԳ ԻԲԵ ԵՐԻԿՈՒՄԱՆ Ե ՄԵ

Հրեշտակ կ'երեւայ Զաքարիայի - Երուսաղէմ:
Հրեշտակ կ'երեւայ Մարիամու - Նազարէի:

Մարիամ յայց ելանէ Եղիսաբեթի - Բաղաթ Հրեշտակ:

Երեւոյ Յովնանու Մկրտչի - Բաղաթ Հրեշտակ:

Հրեշտակ կ'երեւայ Յովնեփոյ - Նազարէի:

Երեւոյ Յիսուսի - Բեթլեհէմ:

Հրեշտակ կ'երեւայ հովնաց - Մոր ի Բեթլեհէմ:

Թշխատութիւն Յիսուսի և ընծայումն նորա ի տաճարն - Բեթլեհէմ. Երուսաղէմ:

Մազք - Երուսաղէմ. Բեթլեհէմ:
Փառնուտ յԵրկրպոստ: Անագործութիւն Հերոդիէ: Դարձ - Բեթլեհէմ. Երկրպոստ. Նազարէի:

Յիսուս երկուսնամեայ կ'երթայ ի ասոն Զատիկն - Երուսաղէմ:

ՄԱՍՆ Բ.

ԵԱՆՈՒՅՈՒՄՆ ԵՒ ՄՈՒՑ ՓՐԿՁԻ
Ի ՊԱՇՏՈՆ ԻՐ ԼՐԱՊԱՐԱՅԱԼ

ՅԱՄԱՆԱԿ. ԻՐ Գ ԵՄ

Պաշտօն Յովհաննու Մկրտչի - Ան-
պար. Յոգանան :
Մկրտուծիւն Յիսուսի - Յոգանան :
Փորձուծիւն - Անպար. Հրեապար. :
Եսաւալարան աւետարանին Յովհան-
նու :
Վկայութիւն Յովհաննու Մկրտչին
առ Յիսուս - Բիւրանի յանկայ Յո-
գանան :
Յիսուս կը ստանայ աշակերտներ - Յո-
գանան : Գոյն :
Հարստիկը ի կանա Գալիլեացաց :

ՄԱՍՆ Գ.

ԲՐԻՍՏՈ ՆԱԶԻՐ ՋԱՏԻԿ Կ'ԸՆԷ, ԵՒ
ԳՈՐԾ ԿՈՐԱ ՈՐ ԶԿԵՒ ՄՈՆԵՒ
ՅԵՐԿՈՐԴ ՋԱՏԻԿ

ՅԱՄԱՆԱԿ. ԱՐ Գ

Ի տօնի Զատիկին Յիսուս տանարէն
գուրս կը հանէ վաճառողները - Ե-
րուսղէմ :
Քրիստոս կը խօսի ընդ Նիկոգիմոսի -
Երուսղէմ :
Յիսուս կը մնայ ի Հրեաստան եւ կը
մկրտէ :
Այլ վկայութիւն Յովհաննու Մե-
կրտչի :
Յիսուս կը մեկնի երթալ ի Գալիլեա
յես բանաստեղծութեան Յովհան-
նու :
Յիսուս կը խօսի ընդ Սամարացի կնոջ :
Բազումք ի Սամարացաց կը հաւա-
տան Յիսուսի - Ան-իս կամ Նե-
պոյն :
Յիսուս կը վարդապետէ հրապար-
կաւ ի Գալիլեա :
Յիսուս միւսանգամ ի կանա, ուր
կը բռնէ զորդի թագաւորագին որ
հիւանդ էր ի կափառանայում - Կ-
նա Գոյն :
Յիսուս ի Նազարէթ. կը մերժուի
անտի, եւ կը հաստատէ իւր բնա-
կութիւնն ի կափառանայում :

Կոչումն Ամենի Պետրոսի եւ Ան-
րայ, ե Յակոբայ ե Յովհաննու,
հանգերէ հրաշքի որոտ ձկանց -
Մօր ի կոփածայում :
Բռնութիւն գիւսահարկն ի ժողովը-
գանոցի - Կոփածայում :
Բռնութիւն զղբանիկն Պետրոսի եւ
այլոց բազմաց - Կոփածայում :
Յիսուս իւր աշակերտներով կ'ելլէ ի
կափառանայումայ եւ կը շրջի ընդ
Գալիլեա :
Քորսոս մը բռնութիւնը - Գոյն :
Անգամայնութիւն բռնութիւնը - Կ-
փածայում :
Կոչումն Մատթէոսի - Կոփածայում :

ՄԱՍՆ Դ.

ԲՐԻՍՏՈ Կ'ԸՆԷ ԵՐԿՈՐԴ ՋԱՏԻԿ,
ԵՒ ԳՈՐԾ ԿՈՐԱ ՈՐ ԶԿԵՒ
ՄՈՆԵՒ ՅԵՐԿՈՐԴ ՋԱՏԻԿ

ՅԱՄԱՆԱԿ. ԱՐ Գ

Աւազանն Բեթ-Տեղայ. բռնութիւն
անգամայնութիւն, ե բանք Յիսուսի
որ զկնի - Երուսղէմ :
Աշակերտը կը քաղի հաղկեր ի շա-
բաթու - Ի ճանապարհի ի Գոյն :
Բռնութիւն գոտաքեղ ձեւին ի Շա-
բաթու - Գոյն :
Յիսուս կաւայ յեղ ծովուն Տե-
բերտ, ե բազմութիւնը կ'երթան
անոր ետեւէն - Մօր Գոյն :
Յիսուս կ'առանձնանայ լեւ մը, ե
կ'ընտրէ երկուստեանները. բազումք
կ'երթան անոր ետեւէն - Մօր ի Կ-
փածայում :
Ի երան քարոզը - Մօր ի Կոփածայում :
Բռնութիւն ծառայի հարիւրապե-
տին - Կոփածայում :
Յարութիւն որդւոյ այրւոյն - Նա-
ն :
Յովհաննու Մկրտչի բանեւն աշա-
կերտներ կը զրկէ առ Յիսուս -
Գոյն : Կոփածայում :
Բանք Յիսուսի իւր մեծ գործին վրայ
- Կոփածայում :
Մինչեւ ի ճաշու եր Յիսուս փա-
րսեցւոյ մը տունը, կ'օծուի կնոջ
մը որ մեղաւոր էր - Կոփածայում :
Յիսուս միւսանգամ կը շրջի ի Կա-
լիլեա հանգերէ երկուստեանիւք :
Դիւսահար մը կը բռնութիւն : Գալիլեա

և փարիսեցիք կը հալհալեն - Գ-
լիւն -
Դպիրք և փարիսեցիք կը խնդրեն
նշան: Քրիստոսի խօսքը - Գ-լիւն -
Մատաթայի ազգականքը Յիսուսի ա-
նոր ճշմարիտ աշակերտներն են -
Գ-լիւն -
Ի ճանշն փարիսեցւոյ մը տունը, Յի-
սուս վոյ կը կարգայ ընդդէմ փա-
րիսեցւոց և այլոց - Գ-լիւն -
Յիսուս կը խօսի առ աշակերտոս իւր
և առ բազմութիւնն - Գ-լիւն -
Սղանսւնն ամենց ի Գալիլեացւոց:
Առաջ անպատու թղքեւոյն - Գ-լիւն -
Առաջ սերմանացանին - Եւ վերջ
Գ-լիւն - Իսկ ի կոտորածայոս -
Առաջ որոմանց: Այլ առաջ - Մո-
րի կ'իւրաքանչեւ -
Յիսուս կը հրամայէ անշնել յայն-
կոյ ծովուն: Դէպք ինչ: Մորիկը
կը դադարի - Եւ վերջ -
Երկու գիւղացիք Գաղարացւոց -
Հրապարակ արեւելեան եղբայրս Գ-
լիւն -
Ղենայ կոչուիք - Կոտորածայոս -
Յայրոսի գտներ յարութիւնը: Տե-
ստաոս կ'ինք - Կոտորածայոս -
Երկու կոչուիք կը բժշկուին, և խու-
ն և համբ գեւը կը հանուի - Կոտոր-
ածայոս -
Յիսուս գարձեալ կու գայ ի Նա-
զարէթ, և գարձեալ կը մերժուի:
Յիսուս երբորդ անգամ կը շրջի ի
Գալիլեա: Երկուստանք հրահանգ
կ'ընդունին և կը զրկուին - Գ-լիւն -
Հերովդէս կը համարի զՅիսուս լի-
նել Յովհաննէս Մկրտիչ, զոր աս-
կաւ մի յառաջ գլխատած եր-
գ-լիւն - Բերե -
Երկուստանք կը գառնան, և Յի-
սուս կ'երթայ անոնց հետ յայն-
կոյ ծովուն: Հինգ հազարք կը
կերակրին - Կոտորածայոս - Հիսուս
յիս արեւելեան եղբայրս Գ-լիւն -
Յիսուս կը քալէ ծովին վրայ - Եւ
Գ-լիւն - Գիւնիստի:
Յիսուսի խօսքն առ բազմութիւնն ի
ժողովրդականցին - Ի կոտորածայոս -

ՄԱՍՆ Ե.

ԴՐՈՍՈՍՈՒ ԵՐՐՈՐԻ ՁԱՅԿԻՆ ՄՆԱԶԻ
ՎԵՐՋԻՆ ՄԵԿՆՈՒՄԸ ՆՈՐԱ Ի ԳԱԼԻԼԵ
Ի ՅՈՒՆ ՏԱՂԱՆԱՐԱՐԱՆՈՍ

ՃԱՄԱՆԱԿ. ԱՔԻՒ ԺՅ

Յիսուս կը ջատագովէ իւր աշակերտ-
ները վասն անլուայ ձեռք ուտե-
լոյ նոցա: Փարիսեցական աւան-
դութիւնը - Կոտորածայոս -
Փիւնիկ Ատրի կ'իւր գաւառը կը
բժշկուի - Եւ վերջ Տե-ստ - և Մե-
րի -
Խուսն և համբ կը բժշկուի, նոյն-
պէս ուրիշ շատեր: Չորեքհազարք
կը կերակրին - Իսկուս -
Փարիսեցիք և Սադուկեցիք գարձ-
եալ նշան կը խնդրեն - Մորի Մ-
րի - արեւելեան եղբայրս Գ-
լիւն -
Յիսուս կը պատուիրէ աշակերտնե-
րուն զգուշանալ ի խմորոյ փարի-
սեցւոց, այլովքն հանգրձ - Հի-
սուս արեւելեան եղբայրս Գ-
լիւն -
Կոչուիք կը բժշկուի - Բերե -
(Գ-լիւն) -
Պետրոս և միւս աշակերտք գարձ-
եալ կը գաւառին իրենց հաւատքն
ի Քրիստոս - Եւ վերջ Կոտորածայոս -
Քրիստոս կը գուշակէ իւր մահը և
յարութիւնը, և իրեն հետեւողնե-
րուն ապագայ նեղութիւնը - Եւ վերջ
Կոտորածայոս -
Այլապէս Եւ Տեստ: Բանք
նորա որ զինք ընդ երկոց աշակեր-
տաց - Եւ վերջ Կոտորածայոս -
Բժշկութիւնն գիւղացիքն զոր աշա-
կերտք չկրցան բժշկել - Եւ վերջ Կո-
տորածայոս -
Յիսուս գարձեալ կը գուշակէ իր
մահը և յարութիւնը - Գ-լիւն -
Հրապարակ հայրապետ զահեկան
հարկին - Կոտորածայոս -
Աշակերտք կը վիճին թէ ո՞վ պիտի
ըլլայ մեծ: Յիսուս կը խրատէ ի
խոնարհութիւն, յերկայնմուն-
ութիւն և յեղբայրութիւն - Կո-
տորածայոս -
Եթեանտանք կը հրահանգուին և
կը զրկուին - Կոտորածայոս -
Յիսուս կ'երթայ ի տունն տաղաւա-
րահարաց: Վերջին անգամ մեկ-
նել նորա ի Գալիլէ: Դէպք ի
Սամարիա:
Բարսաները կը որբուին - Ս-ստ:

ՄԱՍՆ Զ.

ՅՕԷ ՅԱՂԱՌԱՀԱՐԱՅ, ԵՒ ԳՈՐԾ ՈՐ
ԶԿԵՒ ՄԻԼՅԵՒ Ի ԳԱՂՈՒՍՑ ՅԵԱՌՆ Ի
ԲԵԹԱՆԻԱ, ՎԵՑ ԱՌՈՒՐԱ ՅԱՌԱՋ
ԲԱՆ ԶՅՈՐՐՈՐԻ ԶԱՏԻՆ

ժԱՄԱՆԱԿ. ՎԵՅ ԴԻՄ, ԿԻՍՍ
ԲԻԼԻՍԻՆԻՄ

ՅԵՈՒԼ Ի ՄՈՇԻՆ ԽԱՊԱԼԱՐԱՏԱՐԱՅ :
ՀՐԱՊԱՐԱԿԱԼ ՓԱՐԴԱՊԵՏՈՒԹԻՆ
ՆՈՐԱ - ԵՐԱՊԵՐԻՄ :

Ի ՆՈՒԹԵԱՆ ԲԱՆՈՒՄԸ ԿԻՆԸ - ԵՐԱՊԵՐԻՄ :

ԱՂՂ ՓԱՐԴԱՊԵՏՈՒԹԻՆ ՏԵԱՆՆ ՀՐԱՊԱՐԱԿԱԼ : ՅԵՈՒԼ ԿՐ յԱՆԳԻՄԱՆԵ
ՀՐԵՆԵՅ ԱՆՀԱՄԱՊԱՐԻՆԸ, Ե ԽՈՅ
ԿԱԼ ՍԱՅ ԱՆՈՅՆ ԴԵԱՔԵՆ - ԵՐԱՊԵՐԻՄ :

ՅԵՈՒԼ ՀՐԱՏԱՆԳ ԿԱԼ ՍԱՅ ՕՐԻՆԿԱՆ
ՆԻ ՄԵ : ԿՐ ՍԱՏՄԱՆԵ ԸՆԿԵՐՈՒՐՈՒ
ԹԻՆԸ : ԲԱՐԻ ՍԱՄԱՐԱՅԼՅՈՒՄ ԱՆԱԿԸ - ՄԵՐ յԵՐԱՊԵՐԻՄ :

ՅԵՈՒԼ Ի ՍԱՆ ՄԱՐԹԱՅԻ Ե ՄԱՐԵՆՍԱՅ - ԲԻՆԻՄ :

ՅԵՈՒԼ ԿՐ ՍՈՐԴԵՅՆԵ ԱՆԱԿԵՐՄԱՅ ԹԵ
ԻՆԿԵՆ ԱՊԱՐԱ Ե ԱՊՈԹԵՆ - ՄԵՐ յԵՐԱՊԵՐԻՄ :

ԵՐԹԱՄԱՊԱՐԱՅ ԿՐ ԳԱՆԱՆ - ԵՐԱՊԵՐԻՄ :

ՈՅ Ի ԵՆԵ ԿՅՐԻՒՐ ԿՐ ԲԺՂԻՒԼ Ի ԽԱՐԱԹԱՆ : ԲԱՆԸ ՏԵԱՆՆ ՕՐ յԵԱ ԱՅՍՐԻԿ - ԵՐԱՊԵՐԻՄ :

ՅԵՈՒԼ յԵՐԱՍԱՊԵՐԻՄ Ի ՄՈՇԻՆ ՆԱԼԱԿԱՆԱՅ : ԿԻՆԵՐԹԱՅ յԱՅՆԿՅՈՒՍ ՅՈՐԳԱՆԱՆԱԼ - ԵՐԱՊԵՐԻՄ : ԲԻՆԻՄ ԵՐԱՊԵՐԻՄ ՅՈՐԳԱՆԱՆԱԼ :

ՅԱՐԱՍԹԻՆ ՂԱՊԱՐԱԼ - ԲԻՆԻՄ :

ԽՐԱՄ ԿԱՅԻՄԱՊԱՅ ԸՆԳԳԵԼՄ ՅԵՈՒԼԻ : ՅԵՈՒԼ ԽՈՅՈՒ ԿԱԼ ՍԱՅ յԵՐԱՍԱՊԵՐԻՄ - ԵՐԱՊԵՐԻՄ : ԻԲՐԱՅԻՄ :

ԲԱՊԵՐԹԻՆԸ ԿԻՆԵՐԹԱՅ ՂԵՆԻ ՅԵՈՒԼՈՒ յԱՅՆԿՅՈՒՍ ՅՈՐԳԱՆԱՆԱԼ : ԲԺՂԻՒԼ ԿԱՍԹԻՆ ԱՆԳԱՄԱՅՈՒԺ ԿԻՆԵՆ Ի ԽԱՐԱԹԱՆ - ՀԻՓԻՍ ՅՈՐԳԱՆԱՆԱԼ : ՊԵՐԵՄ :

ՅԵՈՒԼ ԿԻՆԵՐԹԱՅ ԳԵՊ յԵՐԱՍԱՊԵՐԻՄ : ՍԱՊԱՊԱՆԵՐԻՄ Ի ԴԱՆԱՊԱՐՏԻՆ : ԽՐԱՄ ԿՐ ՄԱՐԱԼ ԻՆԴԱ ԳԳԱՆԱՆԱԼ Ի ԶԵՐԴԵՆ - ՊԵՐԵՄ :

ՅԵՈՒԼ ԿՐ ԴԱՆԵ ԳԼԽԱՆՈՐ ՓԱՐԻՍԵՅԼՅՈՒՄ ՄԵՆՆ Ի ԽԱՐԱԹԱՆ : ԻԵՊԸ - ՊԵՐԵՄ :

ԻՆԵ ԿՐ ԱՊԱՆԱՊԱՐԱՆ ԴՆԱՐԻՄ ԱՆԱԿԵՐՆԵՐ - ՊԵՐԵՄ :

ԱՆԱԿ ԿՐՈՒՄԱՆԱԼ ՍԵՂԱՐԻՆ, ԱՅՈՐԴԵՆ ՀԱՆԳԵՐԻՄ : ԱՆԱԿ ԱՆԱՆԱԿ ՕՐԳԼՅՈՒՆ - ՊԵՐԵՄ :

ԱՆԱԿ ԱՆԻՐԱԼ ԱՆԱՆԵՐԻՆ - ՊԵՐԵՄ : ՓԱՐԻՍԵՅԼՅՈՒՄ ԿՐ յԱՆԳԻՄԱՆԱԼԻՆ : ԱՆԱԿ ԱՆՈՒՄԱՆ Ե ՂԱՊԱՐԱԼ - ՊԵՐԵՄ :

ՅԵՈՒԼ ԿՐ ԱՊԱՐԱՆԻՐԵ ՀԱՄԵՐԱՆԱԼԻՆ, ՀԱՆԱՊԸ, ԽԱՆԱՐԱՆԱԼԻՆ - ՊԵՐԵՄ :

ԹԵ յԱՆԿԱՐԺ ԱԻՄԻ ԸՆԱՅ ՔԵՐԱՄԱՐԻ ԳԱՅՈՒՄԱՐ - ՊԵՐԵՄ :

ԱՆԱԿԻՆԵՐ. ԹԱՐԱՆԱՆՈՐ ԱՅՐԻՆ : ՓԱՐԻՍԵՅԼՅՈՒՄ Ե ՄԱՊԱՐԱՐԸ - ՊԵՐԵՄ : ՊԱՊԱՐԱՆ ԵՊԱՊԱՐԱՐԱՆ ԱՐԴԱԿԵՆՅՈՒՄ ՂԵՆ - ՊԵՐԵՄ :

ՅԵՈՒԼ ԿԻՆԵՐԱՆԻ Ե ԿՕՐՏԻՆԵ ՓԱՊԱՐԱՐ - ՊԵՐԵՄ :

ՀԱՐԱՆԱԼ ԵՐԻՄԱՄԱՐԳԸ : ԱՆԱԿ ԱՆԱՊԱՐԱՐ յԱՅԼՈՐ - ՊԵՐԵՄ :

ՅԵՈՒԼ ԵՐԱՐԳ ԱՆԱՊԱՐ ԿՐ ԳՈՐԱԿԵՐ ԻՐ ՄԱՏՐ Ե յԱՐԱՆԱԼԻՆ - ՊԵՐԵՄ :

ՅԱԿԱՐ Ե ՅՈՐԴԱՆԵՆ ԿՐ ՄԱՊԱՐԱՆԱՆԻՆ ԻՐԵՆԵՅ ՓԱՆԱՆԵՐ ԽԱՊԻՐԸ - ՊԵՐԵՄ :

ԲԺՂԻՒԼԻՆ ԵՐԿԱՆԵՅ ԿՈՐԱՅ ՄԵՐԻՄ յԵՐԿԵՐԻՄ :

ԱՂԵՐԹԻՆ ԱՆ ԶԱՊԵՐԱՆ : ԱՆԱԿ ԱՆԱՆ ՄԻՄԱՆԱՅ - ԵՐԵՐԻՄ :

ՅԵՈՒԼ ԿԱԼ ԳԱՅ Ի ԲԵՐԹԱՆԻՄ ՂԵՅ ԱՆԱՐԸ յԱՆԱՐ ԶԱՆ ՂԱՊԱՐԻՆ - ԲԻՆԻՄ :

ՄԱՍՆ Է.

ՀՐԱՊԱՐԱՆԱՐ ՄՈՒՑՆ ԵՐԱՊԱՐԱՐ ՅԵՐԱՐԱՐ
ՍԱՂԵՄ, ԵՒ ԳՈՐԾ ՆՈՐԱ ՈՐ ԶԿԵՒ
ՆԱՍ ԲԱՆ ԶՅՈՐՐՈՐԻ ԶԱՏԻՆ

ժԱՄԱՆԱԿ. ԼԻՔ ԵՐ

ՅԵՈՒԼ ՀԱՆԳԻՄԻՆ ԿՐ ՄՈՆԵ յԵՐԱՍԱՊԵՐԻՄ - ԲԻՆԻՄ, ԵՐԱՊԵՐԻՄ :

ԱՆԱՊԱՐԱՐ ԹԵՆԻՆԻՆ, ՅԵՈՒԼ ԱՆԱՆԱՐԵՆ ԿԱՐԱՊԱՐԱՆ ԴԱՆԱՊԱՐԱՆԻՐ Ե ԳՆԱՊԵՐԸ - ԲԻՆԻՄ : ԵՐԱՊԵՐԻՄ :

ԱՆԱՊԱՐԱՐ ԹԵՆԻՆԻՆ ԿՐ ԽՐԱՐԻՄ - Ի ԴԵՐ ԲԻՆԻՄ : ԵՐԱՊԵՐԻՄ :

ՀՐԱՊԱՐ ԿՐ ՀԱՐԱՆԱՆԻՆ ՅԵՈՒԼԻ ԹԵ ՕՐԴ ԽՂԱՆԱՆԱԼԻՆԱՐ ԿԻՆԵՐԻՄ, ԵՐԱՐԱՐԱՐԱՐ ԱՆԱԿԸ - ԵՐԱՊԵՐԻՄ :

ԶԱՐ ՄՂԱՆԵՐԱՆ ԱՆԱԿԸ - ԵՐԱՊԵՐԻՄ :

Թագաւորի սրգւոյն հարսանեաց աւաւիւր - Երսասցիք:

Փարիսեցւոյ նենգաւոր հարցումը. Հարկ տալ կայսեր - Երսասցիք:

Սաղաւկեցւոյ խորամանկ հարցումը. Յարութիւն մեռելոց - Երսասցիք:

Օրինական մը կը հարցնէ Յիսուսի. Երկու մեծ պատուիրանք - Երսասցիք:

Քրիստոս ինչպէս որդի է Դաւթի - Երսասցիք:

Խրատ զգուշութեան ընդդէմ չար օրինակի դպրաց և Փարիսեցւոց - Երսասցիք:

Վայք ընդդէմ դպրաց և Փարիսեցւոց: Ողբ ի վերայ Երուսաղեմի - Երսասցիք:

Այլապէս գրամը - Երսասցիք:

Ոմանք ի Յունաց կը խնդրեն տեսնել զՅիսուս - Երսասցիք:

Բանք ի վերայ անհաւատութեան Հրէից - Երսասցիք:

Յիսուս առճարէն դուրս ելլելէն ետքը կը գուշակէ անոր աւերը և իւր աշակերտաց հալածումը - Երսասցիք:

Լիւթ ԶԻՅԻՆԵՅ:

Նշանք գալուտեան Քրիստոսի ի կործանել զառճարն, և տալ վախճան ընկերհաշտութեան Հրէից և հրէական տնտեսութեան - Լիւթ ԶԻՅԻՆԵՅ:

Անկարկութիւն վերջին գալուտեան Քրիստոսի յաւուր դատաւարանին: Խրատ արթուն կայոյ: Աւաւիւր. Տառն կուտանք: Հինգ տաղանդք - Լիւթ ԶԻՅԻՆԵՅ:

Դատաւարանի օրուան տեսարանը - Լիւթ ԶԻՅԻՆԵՅ:

Իշխանք կը միաբանին սպանանել զՅիսուս: Ընթրիք ի բեթանիա: Մատնութիւն Յուդայի - Երսասցիք:

Բեթանիա:

Պատրաստութիւն վառն զատկին - Բեթանիա. Երսասցիք:

Պատրաստութիւն վառն զատկին - Բեթանիա. Երսասցիք:

Պատրաստութիւն վառն զատկին - Բեթանիա. Երսասցիք:

Պատրաստութիւն վառն զատկին - Բեթանիա. Երսասցիք:

Պատրաստութիւն վառն զատկին - Բեթանիա. Երսասցիք:

Պատրաստութիւն վառն զատկին - Բեթանիա. Երսասցիք:

Պատրաստութիւն վառն զատկին - Բեթանիա. Երսասցիք:

Պատրաստութիւն վառն զատկին - Բեթանիա. Երսասցիք:

Պատրաստութիւն վառն զատկին - Բեթանիա. Երսասցիք:

Պատրաստութիւն վառն զատկին - Բեթանիա. Երսասցիք:

ՄԱՍՆ Ը.

ՁՈՐՐՈՐԴ ՁԱՏԻՎՆ. ՁԱՐՁԱՐԱՆԻ ՏԵՄԻՆ, ԵՒ ԴԵՊՐ ՈՐ ԿՈՑ ԵՆ ԸՆԴ ՆՄԱ ՄԻՆՅԵՒ Ի ՎԵՐՋ ԼՐԻՑ ԵԱՐԱՐՈՒՆ

ԺԱՄԱՆԱԿ. ԵՐԻՍՈՐ

Ձատկական ընթրիք: Վէճ ի մէջ երկուստեանից - Երսասցիք:

Յիսուս կը լուսւոյ աշակերտաց ստուընէրը - Երսասցիք:

Յիսուս կը հարցնէ մատնելը: Յուդա կը մեկնէ - Երսասցիք:

Յիսուս կը գուշակէ Պետրոսի անկումը, և երկուստեանից յրուսումը - Երսասցիք:

Տէրունական ընթրիքը - Երսասցիք:

Յիսուս կը մեկնարէ իւր աշակերտանէրը: Հոգին Սուրբ կը խոստացուի - Երսասցիք:

Քրիստոս նշմարիտ սրթ: Աշակերտանէն տակն պիտի ըլլան աշխարհի - Երսասցիք:

Հալածում կը գուշակուի: Միւսանգամ կը խոստացուի Հոգին Սուրբ: Ազօթք յանուն Քրիստոսի - Երսասցիք:

Քրիստոսի վերջին ազօթքն աշակերտներուն հետ - Երսասցիք:

Մահու տաղանդք ի Գեթսեմանի - Լիւթ ԶԻՅԻՆԵՅ:

Յիսուս կը մատնուի և կը բռնուի - Լիւթ ԶԻՅԻՆԵՅ:

Յիսուս յանդիման կայրափայ: Պետրոս երիցս կ'ուրանայ Տէրը - Երսասցիք:

Յիսուս յանդիման կայրափայ և Հրէից ժողովոյն: Կըսէ զանձնէթէ Քրիստոսն է, կը դատաւարարուի և կը ծաղրուի - Երսասցիք:

Հրէից ժողովը կը զրկէ զՅիսուս առ Պիղատոս - Երսասցիք:

Յիսուս յանդիման Հերովդի - Երսասցիք:

Պիղատոս կը ջանայ արձակել զՅիսուս: Հրեայք կը խնդրեն զԲարաբա - Երսասցիք:

Պիղատոս կը մատնէ զՅիսուս ի մահ: Յիսուս կը ծաղկի և կը ծաղրուի - Երսասցիք:

Պիղատոս դարձեալ կը ջանայ արձակել զՅիսուս - Երսասցիք:

Յուդա կը զղջայ և կը կախէ զինք - Երսասցիք:

Յիսուս կը տարուի ի խաչ հանուելու - Երսասցիք:

Խաչելութիւնը - Երսասցիք:

Հրեայք կը ծաղրեն զՅիսուս մինչ էր ի խաչին: Յիսուս կը ներէ զղջացեալ աւաղակին: Կը յանձնէ իւր մայրը Յովհաննու - Երսասցիք:

Յիսուս կը տարուի ի խաչ հանուելու - Երսասցիք:

Խաչելութիւնը - Երսասցիք:

Հրեայք կը ծաղրեն զՅիսուս մինչ էր ի խաչին: Յիսուս կը ներէ զղջացեալ աւաղակին: Կը յանձնէ իւր մայրը Յովհաննու - Երսասցիք:

Յիսուս կը տարուի ի խաչ հանուելու - Երսասցիք:

Խաչելութիւնը - Երսասցիք:

Հրեայք կը ծաղրեն զՅիսուս մինչ էր ի խաչին: Յիսուս կը ներէ զղջացեալ աւաղակին: Կը յանձնէ իւր մայրը Յովհաննու - Երսասցիք:

ՄԱՍԵ Զ.

ՅՕՆ ՅԱՂԱՌԱՐԱՆԱՐԱՅ, ԵՒ ԳՈՐԾՐ ՈՐ
ԶԿՆԻ ՄԻՆՁԻ Ի ԳԱՆՈՒՍՑ ՅԵԱՌՆ Ի
ԲԵԹԱՆԻԱ, ՎԵՑ ԱՌՈՐԲ ՅԱՌԱՅ
ԲԱՆ ԶԶՈՐՐՈՐԻ ԶԱՏԻՆ

ԺԱՄԱՆԱԿ. ՎԵՅ ԵԲԻ, ԳԻՄԻ
ԳԵԼ ԵՐԵՆԻՄ

ՅԻՍՈՒՆ Ի ԽՈՆԻՆ ՄԱՂԱԼԱՐԱՎԱՐԱՅԱՅ :
ՀՐԱՊԱՐԱՐԿԱԼ ՎԱՐՊԱՊԵՏՈՒԹԻՒՆ
ՆՈՐԱՎԱՆ - ԵՐԻՄԻԱՅ :

Ի ՀԵՌՈՒԹԻՒՆ ԲԱՆՈՒՄԻ ԿԻՆԸ - ԵՐԻՄԻԱՅ :

ԱՂՎ ՎԱՐՊԱՊԵՏՈՒԹԻՒՆ ՏԵՊԱՆ ՀՐԱՊԱՐԱՐԿԱԼ : ՅԻՍՈՒՆ ԿՐ ԵՐԻՄԻԱՅԻՆ
ՀՐԵԼՅԱՆ ԿԱՆՈՒՄՈՒԹԻՒՆԸ, ԵՐԻՄԻԱՅ
ԿԱՆ ՄԱՅ ԿԱՆՅԱՅ ԴԵՆԵՆ - ԵՐԻՄԻԱՅ :

ՅԻՍՈՒՆ ՀՐԱՎԱՐԿԱԼ ԿԱՆ ՄԱՅ ՕՐԻՆՈՒՄԻԱՅ :
ԿՐ ԵՐԻՄԻԱՅԻՆ ԵՐԻՄԻԱՅԻՆ ԵՐԻՄԻԱՅ :
ԲԱՐԵԼ ՍԱՄԱՐԱՅԱՅԱՅ ԿԱՆ - ԵՐԻՄԻԱՅ :

ՅԻՍՈՒՆ Ի ՄԱՆ ՄԱՐԹԱՅԻ ԵՒ ՄԱՐԵՆԱՅ :
ԲԵԼԻԱՅ :

ՅԻՍՈՒՆ ԿՐ ԵՐԻՄԻԱՅԻՆ ՄԱՂԱԼԱՐԱՅ ԵՒ
ԵՐԻՄԻԱՅԻՆ ԿԱՆ ԵՒ ՄԱՂԱԼԱՅ - ԵՐԻՄԻԱՅ :

ԵՐԻՄԻԱՅԻՆ ԿՐ ԵՐԻՄԻԱՅԻՆ - ԵՐԻՄԻԱՅ :

ՈՅՆ Ի ԵՐԻՄԻԱՅԻՆ ԿՐ ԵՐԻՄԻԱՅԻՆ Ի ՀԱՐԱՎԱՐԱՅ :
ԲԱՆԸ ՏԵՊԱՆ ԵՐ ԵՐԻՄԻԱՅԻՆ - ԵՐԻՄԻԱՅ :

ՅԻՍՈՒՆ ԵՐԻՄԻԱՅԻՆ Ի ԽՈՆԻՆ ՄԱՂԱԼԱՐԱՅ :
ԿՐ ԵՐԻՄԻԱՅԻՆ ԵՐԻՄԻԱՅԻՆ - ԵՐԻՄԻԱՅ :
ԵՐԻՄԻԱՅԻՆ ԵՐԻՄԻԱՅԻՆ - ԵՐԻՄԻԱՅ :

ԵՐԻՄԻԱՅԻՆ ԵՐԻՄԻԱՅԻՆ - ԵՐԻՄԻԱՅ :
ԵՐԻՄԻԱՅԻՆ ԵՐԻՄԻԱՅԻՆ - ԵՐԻՄԻԱՅ :
ԵՐԻՄԻԱՅԻՆ ԵՐԻՄԻԱՅԻՆ - ԵՐԻՄԻԱՅ :

ԵՐԻՄԻԱՅԻՆ ԵՐԻՄԻԱՅԻՆ - ԵՐԻՄԻԱՅ :
ԵՐԻՄԻԱՅԻՆ ԵՐԻՄԻԱՅԻՆ - ԵՐԻՄԻԱՅ :
ԵՐԻՄԻԱՅԻՆ ԵՐԻՄԻԱՅԻՆ - ԵՐԻՄԻԱՅ :

ԵՐԻՄԻԱՅԻՆ ԵՐԻՄԻԱՅԻՆ - ԵՐԻՄԻԱՅ :
ԵՐԻՄԻԱՅԻՆ ԵՐԻՄԻԱՅԻՆ - ԵՐԻՄԻԱՅ :
ԵՐԻՄԻԱՅԻՆ ԵՐԻՄԻԱՅԻՆ - ԵՐԻՄԻԱՅ :

ԵՐԻՄԻԱՅԻՆ ԵՐԻՄԻԱՅԻՆ - ԵՐԻՄԻԱՅ :
ԵՐԻՄԻԱՅԻՆ ԵՐԻՄԻԱՅԻՆ - ԵՐԻՄԻԱՅ :
ԵՐԻՄԻԱՅԻՆ ԵՐԻՄԻԱՅԻՆ - ԵՐԻՄԻԱՅ :

ԻՆԸ ԿՐ ԵՐԻՄԻԱՅԻՆ ԵՐԻՄԻԱՅԻՆ - ԵՐԻՄԻԱՅ :
ԵՐԻՄԻԱՅԻՆ ԵՐԻՄԻԱՅԻՆ - ԵՐԻՄԻԱՅ :

ԱՂԱՎ ԿՐ ԵՐԻՄԻԱՅԻՆ ԵՐԻՄԻԱՅԻՆ - ԵՐԻՄԻԱՅ :
ԵՐԻՄԻԱՅԻՆ ԵՐԻՄԻԱՅԻՆ - ԵՐԻՄԻԱՅ :
ԵՐԻՄԻԱՅԻՆ ԵՐԻՄԻԱՅԻՆ - ԵՐԻՄԻԱՅ :

ԱՂԱՎ ԵՐԻՄԻԱՅԻՆ ԵՐԻՄԻԱՅԻՆ - ԵՐԻՄԻԱՅ :
ԵՐԻՄԻԱՅԻՆ ԵՐԻՄԻԱՅԻՆ - ԵՐԻՄԻԱՅ :
ԵՐԻՄԻԱՅԻՆ ԵՐԻՄԻԱՅԻՆ - ԵՐԻՄԻԱՅ :

ՅԻՍՈՒՆ ԿՐ ԵՐԻՄԻԱՅԻՆ ԵՐԻՄԻԱՅԻՆ - ԵՐԻՄԻԱՅ :
ԵՐԻՄԻԱՅԻՆ ԵՐԻՄԻԱՅԻՆ - ԵՐԻՄԻԱՅ :
ԵՐԻՄԻԱՅԻՆ ԵՐԻՄԻԱՅԻՆ - ԵՐԻՄԻԱՅ :

ԵՐԻՄԻԱՅԻՆ ԵՐԻՄԻԱՅԻՆ - ԵՐԻՄԻԱՅ :
ԵՐԻՄԻԱՅԻՆ ԵՐԻՄԻԱՅԻՆ - ԵՐԻՄԻԱՅ :
ԵՐԻՄԻԱՅԻՆ ԵՐԻՄԻԱՅԻՆ - ԵՐԻՄԻԱՅ :

ԱՂԱՎ ԵՐԻՄԻԱՅԻՆ ԵՐԻՄԻԱՅԻՆ - ԵՐԻՄԻԱՅ :
ԵՐԻՄԻԱՅԻՆ ԵՐԻՄԻԱՅԻՆ - ԵՐԻՄԻԱՅ :
ԵՐԻՄԻԱՅԻՆ ԵՐԻՄԻԱՅԻՆ - ԵՐԻՄԻԱՅ :

ՅԻՍՈՒՆ ԿՐ ԵՐԻՄԻԱՅԻՆ ԵՐԻՄԻԱՅԻՆ - ԵՐԻՄԻԱՅ :
ԵՐԻՄԻԱՅԻՆ ԵՐԻՄԻԱՅԻՆ - ԵՐԻՄԻԱՅ :
ԵՐԻՄԻԱՅԻՆ ԵՐԻՄԻԱՅԻՆ - ԵՐԻՄԻԱՅ :

ԵՐԻՄԻԱՅԻՆ ԵՐԻՄԻԱՅԻՆ - ԵՐԻՄԻԱՅ :
ԵՐԻՄԻԱՅԻՆ ԵՐԻՄԻԱՅԻՆ - ԵՐԻՄԻԱՅ :
ԵՐԻՄԻԱՅԻՆ ԵՐԻՄԻԱՅԻՆ - ԵՐԻՄԻԱՅ :

ԱՂԱՎ ԵՐԻՄԻԱՅԻՆ ԵՐԻՄԻԱՅԻՆ - ԵՐԻՄԻԱՅ :
ԵՐԻՄԻԱՅԻՆ ԵՐԻՄԻԱՅԻՆ - ԵՐԻՄԻԱՅ :
ԵՐԻՄԻԱՅԻՆ ԵՐԻՄԻԱՅԻՆ - ԵՐԻՄԻԱՅ :

ՅԻՍՈՒՆ ԿՐ ԵՐԻՄԻԱՅԻՆ ԵՐԻՄԻԱՅԻՆ - ԵՐԻՄԻԱՅ :
ԵՐԻՄԻԱՅԻՆ ԵՐԻՄԻԱՅԻՆ - ԵՐԻՄԻԱՅ :
ԵՐԻՄԻԱՅԻՆ ԵՐԻՄԻԱՅԻՆ - ԵՐԻՄԻԱՅ :

ԵՐԻՄԻԱՅԻՆ ԵՐԻՄԻԱՅԻՆ - ԵՐԻՄԻԱՅ :
ԵՐԻՄԻԱՅԻՆ ԵՐԻՄԻԱՅԻՆ - ԵՐԻՄԻԱՅ :
ԵՐԻՄԻԱՅԻՆ ԵՐԻՄԻԱՅԻՆ - ԵՐԻՄԻԱՅ :

ՅԻՍՈՒՆ ԿՐ ԵՐԻՄԻԱՅԻՆ ԵՐԻՄԻԱՅԻՆ - ԵՐԻՄԻԱՅ :
ԵՐԻՄԻԱՅԻՆ ԵՐԻՄԻԱՅԻՆ - ԵՐԻՄԻԱՅ :
ԵՐԻՄԻԱՅԻՆ ԵՐԻՄԻԱՅԻՆ - ԵՐԻՄԻԱՅ :

ՄԱՍԵ Է.

ՀՐԱՊԱՐԱՐԱՆԱՐԱՅ, ԵՒ ԳՈՐԾՐ ԵՐԻՄԻԱՅ
ՅԱՂԱՎ, ԵՒ ԳՈՐԾՐ ԵՐԻՄԻԱՅ ՈՐ ԶԿՆԻ
ԵՐԻՄԻԱՅ ԶԶՈՐՐՈՐԻ ԶԱՏԻՆ

ԺԱՄԱՆԱԿ. ԶԵԼ ԵՐ

ՅԻՍՈՒՆ ՀԱՂԱԼԱՐԱՅ ԿՐ ԵՐԻՄԻԱՅԻՆ ԵՐԻՄԻԱՅԻՆ - ԵՐԻՄԻԱՅ :
ԵՐԻՄԻԱՅԻՆ ԵՐԻՄԻԱՅԻՆ - ԵՐԻՄԻԱՅ :

ԱՂԱՎ ԵՐԻՄԻԱՅԻՆ ԵՐԻՄԻԱՅԻՆ - ԵՐԻՄԻԱՅ :
ԵՐԻՄԻԱՅԻՆ ԵՐԻՄԻԱՅԻՆ - ԵՐԻՄԻԱՅ :
ԵՐԻՄԻԱՅԻՆ ԵՐԻՄԻԱՅԻՆ - ԵՐԻՄԻԱՅ :

ԱՂԱՎ ԵՐԻՄԻԱՅԻՆ ԵՐԻՄԻԱՅԻՆ - ԵՐԻՄԻԱՅ :
ԵՐԻՄԻԱՅԻՆ ԵՐԻՄԻԱՅԻՆ - ԵՐԻՄԻԱՅ :
ԵՐԻՄԻԱՅԻՆ ԵՐԻՄԻԱՅԻՆ - ԵՐԻՄԻԱՅ :

ՅԻՍՈՒՆ ԿՐ ԵՐԻՄԻԱՅԻՆ ԵՐԻՄԻԱՅԻՆ - ԵՐԻՄԻԱՅ :
ԵՐԻՄԻԱՅԻՆ ԵՐԻՄԻԱՅԻՆ - ԵՐԻՄԻԱՅ :
ԵՐԻՄԻԱՅԻՆ ԵՐԻՄԻԱՅԻՆ - ԵՐԻՄԻԱՅ :

Թագաւորի որդւոյն հարսանեաց աւազը - Երսուպէս:
 Փարիսեցւոց նենգաւոր հարցումը - Հարկ տալ կայսեր - Երսուպէս:
 Սաղաւեցւոց խորամանկ հարցումը - Երսուպէս:
 Օրինակն մը կը հարցնէ Յիսուսի - Երկու մեծ պատուիրանք - Երսուպէս:
 Քրիստոս ի՞նչպէս օրդի է Դաւթի - Երսուպէս:
 Խրատ զգուշութեան ընդգէմ չար օրինակի գողաց և Փարիսեցւոց - Երսուպէս:
 Վայք ընդգէմ գողաց և Փարիսեցւոց: Ողբ ի վերայ Երուսաղէմի - Երսուպէս:
 Այլուոյն գրամը - Երսուպէս:
 Ոմանք ի Յուսիաց կը խնդրեն տեսնել զՅիսուս - Երսուպէս:
 Բանք ի վերայ անհաւատութեան Հրէից - Երսուպէս:
 Յիսուս տաճարէն դուրս ելլելէն ետքը կը գուշակէ անոր աւելորդ և իւր աշակերտաց չայաժողովը - Երսուպէս:
 Լիւթն Զիւնիւն - Երսուպէս:
 Նշանք գալուտեան Գրիստոսի ի կործանել զտաճարն, և տալ վախճան ընկերհաշտութեան Հրէից և հրէական տոնաւորութեան - Լիւթն Զիւնիւն - Երսուպէս:
 Ահնարակութիւն վերջին գալուտեան Գրիստոսի յաւուր գաղտնասանին: Խրատ արթուն կալոյ: Աւազք - Տանն կուտանք: Հինգ տաղանգք - Լիւթն Զիւնիւն - Երսուպէս:
 Դատաստանի օրուան տեսարանը - Լիւթն Զիւնիւն - Երսուպէս:
 Իշխանք կը մխրատեն ոպանանել զՅիսուս: Ընթրիք ի Բեթանիա: Մատնութիւն Յուգայի - Երսուպէս:
 Բեթանիա: Պատրաստութիւն վառն զատկին - Բեթանիա - Երսուպէս:

ՄԱՍՆ Ը.

ՅՈՐԴՈՐ ԶԱՅԻՆ. ՅԱՐՅԱՐԱՆԻ ՏԵՄԵՆ,
 ԵՒ ԴԵՊՈՐ ՈՐ ԿԵՑ ԵՆ ԸՆԴ ՆՄԱ ՄԻՆՅԵԻ
 Ի ՎԵՐՋ ԱՐԷՆՑ ՇԱՐԱՓՈՒՆ

ԺԱՄԱՆԱԿ. ԵՐԷՍ ԻՐ

Զատկական ընթրիք: Վէճ ի մէջ երկաստանից - Երսուպէս:

Յիսուս կը լուսոյ աշակերտաց օտուընէրը - Երսուպէս:
 Յիսուս կը ցուցնէ մատնիչը: Յուգայ կը մեկնի - Երսուպէս:
 Յիսուս կը գուշակէ Պետրոսի անկումը, և երկաստանից ցրուումը - Երսուպէս:
 Տէրունական ընթրիքը - Երսուպէս:
 Յիսուս կը միկթարէ իւր աշակերտները: Հոգին Սուրբ կը խոստացուի - Երսուպէս:
 Քրիստոս ծնարիւր օրթ: Աշակերտներն ատնիլի պիտի ըլլան աշխարհի - Երսուպէս:
 Հալածում կը գուշակուի: Միւսանգամ կը խոստացուի Հոգին Սուրբ: Ազօթք յանուն Քրիստոսի - Երսուպէս:
 Քրիստոսի վերջին ազօթքն աշակերտներուն հետ - Երսուպէս:
 Մահու տագնապ ի Գեթեմանի - Լիւթն Զիւնիւն - Երսուպէս:
 Յիսուս կը մատնուի և կը բռնուի - Լիւթն Զիւնիւն - Երսուպէս:
 Յիսուս յանգիման կայրափայ: Պետրոս երէցս կ'ուրանայ Տէրը - Երսուպէս:
 Յիսուս յանգիման կայրափայ և Հրէից Ժողովոյն: Կրօն զանձնէ թէ Քրիստոսն է, կը դատապարտուի և կը ծաղրուի - Երսուպէս:
 Հրէից Ժողովը կը զրկէ զՅիսուս առ Պիղատոս - Երսուպէս:
 Յիսուս յանգիման Հերովդի - Երսուպէս:
 Պիղատոս կը ջանայ արձակել զՅիսուս: Հրէայք կը խնդրեն զԲարաբա - Երսուպէս:
 Պիղատոս կը մատնէ զՅիսուս ի մահ: Յիսուս կը ձաղկի և կը ծաղրի - Երսուպէս:
 Պիղատոս գարձեալ կը ջանայ արձակել զՅիսուս - Երսուպէս:
 Յուգայ կը զղջայ և կը կախէ զինք - Երսուպէս:
 Յիսուս և տարուի ի խաչ հանուն լու - Երսուպէս:
 Խաչելութիւնը - Երսուպէս:
 Հրէայք կը ծաղրեն զՅիսուս մինչ էր ի խաչին: Յիսուս կը ներէ զղջեալ աւաղակին: Կը յանձնէ իւր մայրը Յովհաննու - Երսուպէս:

Խաւար կը պատէ : Քրիստոս հոգին
կ'աւանդէ ի խաչին - Երբեքդէս :
Տաճարին վարագոյրը կը պատուի վե-
րուստ ի վայր , և գերեզմանը կը
բացուին : Հարիւրապետին խօսքը :
Կանայք առ խաչին - Երբեքդէս :
Յիսուս խաչին վար կ'աւանդէ : Թա-
ղուքն - Երբեքդէս :
Պահապանք առ գերեզմանին - Երբ-
եքդէս :

ՄԱՍՆ Թ.

ՅԱՐՈՒԹԻՒՆ ԴՐՈՅՈՑՈՒ , ԵՐԵՆԵՆԸ ՆՈՐԱ
ԱԶՄԻԾՈՍ , ԵՒ ՀԱՐԻԱՐՁՈՒՄ

Յարութեան առաւօտը - Երբեքդէս :
Այցելութիւն կանանց ի գերեզմանն :
Մարիամ Մագդաղենացի նորէն
կու գայ գերեզմանը - Երբեքդէս :
Տեսիլ հրեշապետաց ի գերեզմանին -
Երբեքդէս :
Կանայք կը դառնան քաղաքը : Յի-
սուս կը հանդիպի անոնց - Երբ-
եքդէս :
Պետրոս և Յովհաննէս կը վազեն գե-
րեզմանը - Երբեքդէս :
Քրիստոս կ'երևնայ Մարիամու Մագ-
դաղենացւոյ գերեզմանին մօտ - Ե-
րբեքդէս :
Պահապանք լուր կու տան - Երբեք-
դէս :
Քրիստոս կ'երևնայ Պետրոսի : Յետոյ
երկու աշակերտաց ի ճանապարհին
որ յիմնաւու - Երբեքդէս :
Յիսուս կ'երևի աշակերտաց մէջ ,
մինչ թաղման ի բացեալ էր - Ե-
րբեքդէս :
Յիսուս կ'երևի աշակերտաց մէջ ,
մինչ թաղման ներկայ էր - Երբ-
եքդէս :
Առաւել կ'երթան ի Գալիլեա : Յի-
սուս կ'երևայ անոնցմէ եօթանց
առ ծովուն Տիբերեայ - Գալիլեա :
Քրիստոս կ'երևի Յովհանայ , ապա բա-
լոր աշակերտաց - Երբեքդէս :
Համարաձուլն - Մօր ի Քիւնէն :
Աստուած իմաստութեամբ յայտ-
նած է մեզի Յիսուսի վարուց վերա-
բերեալ շատ բան , շատ բան ալ
ծածկած է : Հետաքրքրութիւն և
ջերմեանդ սէր առ Քրիստոս ար-
գարեւ փառաբանել կու տան գիտնալ

Յիսուսի վարուց վերաբերեալ շատ
բան զորոց կը լռեն աւետարանք :
Որչափ աւելի հաւատք կ'ընծայուի
երկրայեղի աւանդութեանց , այնչափ
աւելի կը կորուսի մարմուր և հոգեւոր
աւետարանին զօրութիւնը : Տես նաեւ
Քրիստոսի վրայ Մեսիա , Փրկիչ , և
սոցին նման բառերը :

Յիսուս կամ Յեսու անոռոր ա-
նուն չէր Հրէից մէջ : Յեսու կը կոչ-
ուէր հայր Եղմանայ մօզի , Գարծ .
ժ. Դ. 6 , և Յուստոս , գործակից և
բարեկամ Պոզոսի , կող . Դ. 11 :
Յեսու կամ Յիսուս յունարէն ձեռն
է Երրայեցերէն Եշուս անուանն :
Այսպէս Յեսու , յաջորդէ Մովսէսի ,
և Յեսու Յովսէփէկեայ , քահանա-
յապետ Հրէից առ Եղատու , Ե-
շուս կը կոչուին Երրայեցերէն բնա-
գրին մէջ : Տես և Ա Թագ . 9 : 14 . Դ
Թագ . ԻԳ . 8 :

Յոր , ցառ , նահապետ անուանի
իւր սեղանութեան և բարեպաշտու-
թեան , հարստութեան , պտտույն
և բնասանկան յաշողութեան կող-
մանէ , որոյ հաւատարմ փորձելու հա-
մար տուաւ նմա Աստուած կորու-
սանել իւր սիրելիներ , բոլոր ստա-
ւածն և առողջութիւնը , և յառ-
կարծ իշխող յետին թշուառութեան
մէջ : Յոր կ'ապրէր յերկրին որ կոչէր
Հուս , որ , ինչպէս կը կարծուի բնա-
հանրապէս , էր յարեւելս Եղովմոյ ,
հաւանականապէս ոչ հեռի ի Պա-
րայէ :

Հատեր քննադատեցին Յորոյ գիր-
քը , և շատ կէտերու վրայ կան տա-
կաւին երեւելի տարբերութիւնք կար-
ծեաց : Անհաւատք չեն ընդունիր թէ
այս գիրքը գրուած է աստուածային
ազդեցութեամբ , և կը համարին զայն
փիլիսոփայական վեպ . բայց անոնք
որ կը հաւատան աստուածային
յայտնութեան չեն ընդունիր այս
կարծիքը , և զՅոր կը համարին պատ-
մական անձ : Սուր Գրոց ուրիշ մա-
սերը կը հաստատեն ոչ միայն թէ
Յորոյ գիրքն աստուածաշունչ է ,
այլև թէ Յոր էր պատմական անձ :
Տես Եղեկ . Ժ. Դ. 11 . Եղեկ . Ե. 11 .
բաղդատն նաեւ Ա կողմ . Գ. 19 ընդ
13 համարի Գ . գլխին Յորոյ Ա-
գարեւ Յորոյ Գիրքը կը յիշէ անձինք ,

տեղեր և պարագաներ, ինչպէս կ'ընեն ճշմարտութեամբ պատմական գիրքեր: Նա մանաւանդ Յորայ անունը և պատմութիւնը ծանօթ է բոլոր արեւելեան ազգաց մէջ: Արարայքի մատենագիրը կը յիշեն զՅոր, և շատ Մահապան քանականաց անգամք կը կրեն Յոր անունը: Հինգ այլեւայլ տեղեր կը ցուցուի Յորայ գերեզմանը:

Թէ երբ ապրեցաւ Յոր ոտուգիւ յայտնի չէ, բայց չիբ տարակոյտ Թէ ժամանակին հնութիւնը նահապետական է: Գիրքը կը թուի ամենակէտ ջրհեղեղէ, Յոր. ԽԲ. 15-17, բայց ոչ Սողոմոն աւերը, Եդիպտոսէ ելքը, կամ օրինաց տուաւութիւնը: Նշանակէ չի յիշուի քահանայական կարգ, քանիք Յոր ինքնին էր իւր ազգատոհմին քահանան, ինչպէս Նոյ և Աբրահամ: Ի գիրս Յորայ կ'անդադրուին կռակաշատութեան հնագոյն ձևը, աստուգապաշտութեան և գրեթէ հնագոյն եղանակը, Յոր. ԺԺ. 21: Նաև Յորայ երկայնակեցութիւնը կը ցուցնէ անոր նահապետական հնութիւնը: Յոր յետ փորձութեան իւրոյ ապրեցաւ հարկուր և քառասուն տարի, և յառաջ քան զփորձանքն իոկ էր ծեր, քանզի որդիք նորա էին ուրոյն ուրոյն ընտանեաց տեաքը, Յոր. Ա. 4: ԽԲ. 16: Երկայնակեցութեան գարն անասուն զեռ անցած չէր, ԺԵ. 10: Հէյլ կը գնէ Յորայ փորձանքն յառաջ քան զծնունդն Աբրահամու, և Ովերիտո (Ըջըր) իբրև երեսուն ամօք յառաջ քան զեւ յԵդիպտոսէ, 1521 ին նախ քան զՅոր:

Գիրքին բուն հեղինակին վրայ այլեւայլ կարծիք կան: Գիրքն ունի արդար քննադրի մը ամեն յատկութիւն, Թարգմանութեան նշան ամենին չի տեսնուիր: Եթէ այսպէս է, հարկ է բռնել Թէ հեղինակն ի բնէ Եդիպտոսէ էր, քանզի ինքուն յատակ Եդիպտոսէն է: Հեղինակը կը ցուցնէ Թէ ի մօտայ ծանօթ էր Եդիպտոսի և Աբրահայ, և կը գրէ արեւելեան բանաստեղծութեան վեմ ռոմ: Բայց այս պարագաներ կը նշանակուին կարծեաց այնոցիկ որ զՄովսէս կը համարին հաւանականապէս հեղինակ այն մատենին: Բայց կան որ այն գիրքը կ'ընծայեն ուրիշ ան-

ձանց: Գիրքը կ'ընծայէ նահապետական կրօնից գեղեցիկ պատկերը: Եւ վարդապետէ Աստուծոյ գոյութիւնը և յատկութիւնները, զարարութիւն և զամենախնամ տեսութիւն նորա, չոր սգուց և մարդկային ազգին ապրտամբութիւնը և յանցաւորութիւնը, Աստուծոյ սղորմութիւնը զոհի մը ազգաւ, և պայմանաւ զջման և հաւատոյ, ԼԳ. 27-30: ԽԲ. 6, 8, հոգւոյ անմահութիւնը և զյարութիւն մարմնոյ, ԺԻ. 7-15: ԺԺ. 25-27:

Գլխաւոր խնդիրն յորոյ վերայ կը խօսուի Յորայ Գիրքին մէջ այն է, Թէ ինչպէս կը համարէ Աստուծոյ արգարութիւնը որ արգարք վիշտ կրեն, մինչ անգամք կը վայելին յաւիտեան: Այս խնդիրը կը լուծուի այսպէս. ինչպէս յայտնի է Թէ Աստուած նախախնամութեամբ կը վարէ մարդոց գործերը, նշանակ յայտնի է Թէ ունի իրաւունքը ընտրելու չաւրաց և բարեաց հաստուցումը տալու ժամանակը և եղանակը, և փորձելու իւր ժողովրդեան հաւատարմութիւնն ինչպէս որ իրեն հանդ է:

Յորայ խօսքն իւր բարեկամաց հետ կրնայ բաժնուիլ երեք մաս: Եռաւոր նունն Եդիպտոս կը խօսի առ Յոր և Յոր պատասխան կու տայ: Ետայ Բաղդատ և Յոր, և Սովփար և Յոր կը խօսին փոխանակաւ: Երկրորդ մասն մէջ նշին կարգը կը տեսնուի, նշանակ երրորդին, միայն Թէ յետ պատասխանաւոր Յորայ առ Բաղդատ երեք բարեկամք կը գաղթին ի խօսելոյ ընդ Յորայ, և փոխանակ Սովփարայ չորրորդ բարեկամ մը Եդիպտոսն ունէ: Կ'աւանտ խօսքը, և բոլորը կը վերջանայ նշին իոկ Եհովայի զմառ: Բարեկամաց Յորայ փաստն այն է Թէ, անոր այն երեւելի արեւածները, զգուշած էին հարկաւ անոր վրայ ի պատիժ ծանր ինչ յանցանաց, և կը բանագաստեն զնա ի խոստովանութիւն և յապաշխարութիւն: Բարեպաշտ նահապետն, իրազեւ իւր ուղղութեան և առ Աստուած սիրոյն, վարանեալ և զարմացեալ է այն ծանր պատուհանին վրայ, և տրտմելով իր բարեկամներուն մեղադրանաց համար, շքմութեամբ կը

պաշտպանէ իւր անմեղութիւնը, և կը ցուցնէ թէ լուսւթ ի մարդկանէ ետ երեւեմ վշտահալք քան զայլլաւ. բայց կը մոռնայ Յօր թէ իւր գաղտնի մեղանքն արժանի էին ևս աւելի ծանր պատժոց: Յօր հանդերձ հաւատով զոր ունի առ Աստուած՝ յիմարարար կը գտնագտնի զնմանէ: Յետոյ ուրեմն Յօր խոնարհարար կը խոստովանի իւր յանցանքը, և կը վայելէ Աստուծոյ քաղցր ժպիտը: Բայց զիբըբ գրուած է Ներբայական բանաստեղծութեան վեհմ' սնով, բաց երկու առաջին գլուխներէն և վերջնոյն մէկ մասէն որ արձակ են: Իբրեւ քերթուած գիբըբ լի է վեհմ' զգացմամբ և ազգու պառակներով:

Յօրայ հիւանդութեան համար կը կարծուի ընդհանրապէս թէ էր ելեփանդական կամ սեռու կոշուած բորոտութիւնը: Երբայցեցերէն բառը որ "կեղ" թարգմանուած է՝ չի նշանակեր Տարեալ վէրք կամ պաշար, այլ այրուցն կամ բորոտութիւնը. ուստի ծանօթ հիւանդութեանց և ոչ մին այնպէս քաղ կը պատասխանէ Յօրայ, ԳԼ Բ. 7, 8. Ի. 5, 13, 14. ԺԹ. 47. Լ. 47 համարներուն մէջ տրուած նկարագրին, ինչպէս վերոյիշեալ ազգ բորոտութեան: Տես Բարստութիւն:

Յօրաբ, Իբեթ, որդի Ռաբուելի, Թու. Ժ. 49: Ըստ ամանց Յօրաբ էր նոյն ընդ Յօթորայ, աներոյն Մովսիսի, քանզի Սեպտուրա կը կոչուի գուտար Ռաբուելի, իրեւ անոր սեռուանէն: Ըստ այլոց, Յօրաբ էր եղբայր Յօթորայ: Անոնք որ այս կարծիքն ունին՝ կը պնդեն թէ աներ թարգմանուած Երբայցեցերէն բառն, Դատ. Ժ. 44, կրնայ նշանակել նաեւ խնամի ամուսնութեամբ: Երբ իտալացիք պիտի մեկնէին Անիա լեռնէն, Մովսէս ինչորեց ի Յօրաբայ լինել ուղեկից ընդ Երբայցեցեանն Աստուծոյ, ոչ միայն ի որ անին համար, այլև վասն զի Յօրաբայ ծանօթութիւնն անապատին և բնակչաց նորա՝ կրնար շատ անգամ օգտակար ըլլալ իտալացիացւոց: Կ'երեւի թէ Յօրաբ համեմատ Մովսիսի առաջարկութեան, Դատ. Ա. 46. Գ. 44:

Յօրալ, Իբեթա-Բիւն, որդի Ղա-մեքայ և Ադգայի, ի զուակէ կայե-

նի: Յօրալ եղաւ գտակ քնարի և որդոյ, Եննդ. Գ. 21:

Յօրելեան, ասօն Հրէից որ կը կատարուէր յիսուս տարին անգամ մը, ուստի և հարկաւ կու գար յետ եօթն եօթնեկաց ամաց, այսինքն՝ եօթն անգամ եօթն ամաց, Ղեւ. ԻԵ. 40: Յօրելեան կը նշանակէ հնաւ, ուրախութեան փոքին ձայնէն որ այս տօնը կ'աւետէր: Յօրելեան կոչուած տարին ոչ որ կը ցանկեր կամ կը հնէներ, այլ ամէն մարդ կը շատանար այնու զոր գետինը և ծառք ինչին յառաջ կը բերէին: Իւրաքանչիւր որ նորէն կ'աւնոյր իւր ժառանգութիւնը որ ծախուած կամ ի գրաւի էր, և կամ որեւիցէ կերպով անցած էր այլու: Նաեւ Երբայցի ծառայք կամ տարուէք կ'արձակուէին հանդերձ կանամբ և որդւովք, Ղեւ. ԻԵ. Երբելեան տարւոյն առաջին ինն օրերը կ'անցնէին ուրախութեան տօնիւք, և ոչ որ այն օրերը կը գործէր, և ամէն մարդ կը կրէր պսակ ի գլուխ իւր: Տասներորդ օրը, որ էր օր մեծի քաւութեան, Հրէից ժողովը կը հրամայէր հնչեցուցանել փողերը, և իսկ և իսկ գերիք կը թողուէին ազաւ, և հողք կամ կալուածք կը դառնային առ բուն տեսար իւրեանց: Այս գլխութեան օրէնքը գրուած էր առ ի չթողուլ մեծատանց զրկել զաղքատս, և տիրանալ բոլոր երկրին ի ձեռն գնոյ, կամ գրաւով և կամ յափշտակութեամբ, և որպէս զի պարտք չգիշուէին կարի, և որպէս զի ստրուկը չմտային կանամբ և որդւովք իւրեանց ի մշտնջենաւոր ծառայութեան: Յօրելեան տօնին միջոցաւ կը պահուէր նաեւ աստիճանով մը հաւատարմութիւն ի մէջ Հրեայ ընտանեաց, կը պահուէր նաեւ երկիրներու սկզբնական բաժանումն իւրաքանչիւր ցեղի, և գերգաստաններ կը ստիպուէին և կ'ուզէին իսկ հող տանել ճշդիւ գրել և պահել իրենց ազգաբանութիւնը:

Այս տօնիւ կը յիշէին նաեւ Հրեայք թէ Եննալ տէր և ինամակալ ամենայնի, իսկ իրենց անոր հպատակները միայն էին: "Երկրը իմն է, և գուք իմ քովս պանդուխտներ ու հիւրեր էք," Ղեւ. ԻԵ. 23:

Հրեայք խնամով միտք կը պահէին յորելեանին տարինները, քանզի գնեւի եւ վաճառելի ստացուածոց գնոյն առաւելութիւնը կամ նուազութիւնը կախեալ էր յորելեան տարւոյն հեռաւորութենէն կամ մօտաւորութենէն: Եսայի յայտնի կը յիշէ այս բնանաւոր եւ կարեւոր ասոն իրիւ օրինակ եւ շուք փառաւոր տնտեսութեան շնորհաց աւետարանին, Ես. ԿԱ. 1, 2. Ղուկ. Գ. 17-21:

Տես եւ Շաքար բաւոր սւր ասոր նման ուրիշ ասոն մը յիշուած է:

Յորել, որդի Ղամկույ եւ Ագգայի, ի զաւակէ կայսնի: Կը կարծուի առաջին կամ նախահայր վրանաւորակաց, այսինքն թէ նախ Յորել ընտրեց ասորել Թափառական հովուաց կենդ, որ ցարդ կը տեսնուի յԱրարիւս եւ ի Թափարու, եւ թէ նա հնարեց նաեւ կրելի վրաններ, թերեւ ի մերձոյ, Եննդ. Գ. 20:

Յարթ, «անիւր Մովսիսի», հովիւ իշխան կամ քուրճ Մագդանացաց, Եւ. Գ. 1. Գ. 18. ԺԼ. Երբ Իսրայելացիք Աննա լուսն էին, Յարթը այլեւթութեան եկաւ Մովսիսի, վարչութեան վերաբերեալ քանի մը առաջ իրաւս առաւ անոր, եւ ապա դարձաւ իւր Ժողովրդեան քով: Տես Յարթ եւ Ռազուէ: Յարթը եւ ասոն աւածապաշտ, Եւ. ԺԼ. 10, 11, ոմանք կը համարին եւ թէ էր յԱրարահամէ սերեալ Մագդանու միջոցաւ, Եննդ. ԻԵ. 2:

Յոյնք, Հին կտակարանին մէջ կ'առնուի փոխանակ Երբայեցերէն Յուան բառին, որ համանուն է Յոնիոյ, եւ կը թուի նշանակել ոչ միայն զՅոնիս կամ Յունաստան, այլեւ զարեւմտեան փոքրիկ Ասիա, եւ զկղզին Յունաց որոց բնակիչք էին Յանիական ցեղէ, Եննդ. Ժ. 2: Բայց Յոյն կը նշանակէ մանաւոր գելլագաւ, Այս երկիրն ստեղծ չի յիշուիր ի Հին կտակարանի, Դան. Ը. 21. Ժ. 20. ԺԱ. 2. Յովէլ. Գ. 6. Ջաք. Թ. 43: Տես Յուան:

Նոր կտակարանն Յոյնք կ'անուանէ միայն գելլագաւ, որ կը կարծուի թէ կը նշանակէր ի սկզբան սւրբն քաղաք մը, այլ յետոյ արուեստաւ բայր երկրին ի հարաւոյ Մակեդոնիոյ, իբր

146 ին նախ քան զԳր. Հաղովայեցիք նուաճեցին զՅոնիս, եւ ապա բաժնեցին այն երկիրն երկուս մեծ նահանգ, Կոչելով զմին Մակեդոնիա յորում էին բուն Մակեդոնիա, Թեսալիա, Եպիրոս եւ Լիւրիկէ, եւ զմիւսն Աքայիա յորում էր բայր երկիրն ի հարաւոյ առաջնոյն: (Տես Աքայիա:) Ի Գործն աւագեցոյ Ի. 2, Յոյնք բառն առնուելու է իւր ընդարձակ նշանակութեամբ, այսինքն պարտ է իմանալ զբուն Յունաստան կամ գելլագաւ հանդերձ Պեղոպոնեսիս: Բուն Յունաստանի սահմանք էին ի հիւսիսոյ Մակեդոնիա եւ Լիւրիկէ յորմէ կը բաժնուէր Յունաստան լերամբք, ի հարաւոյ Միջերկրական ծով, յարեւելից Եգէական ծով, եւ յարեւմտից Յոնիական ծով: Ընդհանրապէս կը բաժնուէր երեք մեծ մաս, Պեղոպոնէս, Ելլագաւ եւ հիւսիսային Յունաստան:

Պեղոպոնէս, որ ի վաղուց կը կոչուէր Պեղաոգիտ եւ Արգոս եւ այժմ կը կոչուի Մորէա, էր հարաւային ցամաքակղզին. սւներ երեւելի քաղաքներ, որոցն Սպարտա, Մեսինէ, Եգին, Կորնթոս, Արգոս, այլովքն հանդերձ: Ելլագաւ կոչուած մասը որ է այժմուս Եփեսոսի մեծ մասը, սւներ առ նշմանոր քաղաքներ, Աթէնք, Միգարա, Պլատոն, Դեղփոս եւ Ակարն: Հիւսիսայինն Յունաստան կը բաղկանար ի Թեսալիոյ եւ Եպիրոսէ, հանդերձ Լարիսոս, Նիկապոլիս եւ այլ քաղաքք: Մեծատարած կղզիքն Կրետէ եւ Եւբոէա կը վերաբերէին Յունաց, ինչպէս նաեւ շատք ի կղզեաց որ յԱրեւիզեղաոսի եւ յարեւմտեան:

Կը թուի թէ Հրեայք եւ Յոյնք քիչ ծանօթութիւն սւներին իրարու, մինչեւ ի Ժամանակս արշաւանաց Մեծին Աղէքսանդրի յեդիպտոս, յԱսորիս եւ յարեւել: Այնուհետեւ այս երկու ազգերն ընդլուսն իրարու, քանզի երկուքն եւս, Յոյնք եւ Հրեայք, յԵրուսալէմ ընդհանուր, Հրեայք Յոյն կը կոչէին բայր ազգերը զորո նուաճեցին եւ կը վարէին Յոյնք, այնպէս որ այս անունը Նոր կտակարանին մէջ գրեթէ համանուն էր հեթանոս բառին, Մարկ. Ի. 26. Գործ. Ի. 21.

Հռոմ. Ա. 16. "Յոյն" կամ Հելլենացեալ անունն ընդհակառակն կը նշանակէ ծննդեամբն և կրօնիւք Հըրեայ որ Յունաստէն կը խօսէր։ Այսպէս կը կոչուէին մանաւանդ օտարակեան Հըրայք և եկամուտք, մինչ անոնք որ հասարակ Հըրաստէն կամ Արամորէն կը խօսէին՝ կը կոչուէին Երբրայեցիք, Գործ. 2. 1. Թ. 29. Յոյնք էին փոյթ, սուր և կերթ, բայց հարեանցի առ Հըրէւք։ Գեր ի վերոյ էին պատերազմի և խաղաղութեան վերաբերեալ արուեստներու մէջ, բայց գեղեցկասէր էին մանաւանդ քան կատարիչք պարտուց և պատշաճից։ Անոնց մեծամասնութիւնը և թուլամարմութիւնը մեծամեծ արգելք էին անոնց ֆրիստոնէութիւնն ընդունելու, բայց և այնպէս Պողոս աշխատեցաւ գլխաւորապէս և մեծ յաջողութեամբ Յունաց քաղաքներուն և Յունաց մէջ։ Ոչ սակաւ ծաղկեալ եկեղեցիներ կային Յունաց մէջ ի հնումն, և տարակից չկայ թէ Յոյք երկար ժամանակ պահեցին մեծ փութով առաքելական սովորութիւնները։ Բայց վերջապէս շատ կարծիք ելան հաւատոյ վարդապետութեանց վրայ, հերձուածք և հերետիկոսութիւնք պառակտեցին եկեղեցին, և քէն, բռնութիւն, նաև հալածմանք եկան զինի։ Այս չարիքը վերցնելու համար գումարուեցան ժողովք, և պեսպէս հանգանակք հաւատոյ կազմուեցան։ Կայսրութեան նստին փոխուին ի Հռոմէ ի կոստանդնուպոլիս տուաւ տերութեան յունաբնակ երկիրներուն առանձնութիւն, և Յունական եկեղեցւոյն որոշումներն սկսան շատ տեղեր ընդունելութիւն գտնել։ Ութերորդ դարուն մէջ ծագեցան վէճեր, որոց վախճանը եղաւ իսպառ հերձումն ի մէջ Յոյն և Լատին եկեղեցեաց։ Յունական եկեղեցին շատ նման է Հռոմէականին, և սնի իբր յիսուն միլիոն ժողովուրդ, ի Բուսիա, Յունաստան, ի Թուրքիա, յԱսորիս և այլուր։

Յունաբնէր նախնական լեզուն է Նոր կաթարանին բոլոր դրոց, բայց ի թերեւ Մատթէի աւետարանէն։ Բայց սրբազան մատենագիրք հետեւած են յունաբնէ մատենագրու-

թեան այն ոճին զոր կը գործածէին Հելլենացեալք, այսինչն յունացեալ Հըրայք, մեծածնելով շատ ասոցուածներ կամ խոցրի գարձուածներ Ասորերէնէն և Հըրից այն ժամանակուան Երբայեցերէնէն, ուստի և Նոր կաթարանին Յունաբնէր շատ տարբեր է հին Յոյն ընտիր մատենագրաց լեզուէն։ Մատենագիրք Նոր կաթարանին ստիպուեցան գործածել նաև նոր բառեր՝ կամ հին Յունաբնէ բառերու նոր նշանակութիւններ տալ բացատրելու համար կրօնական գաղափարներ որ բոլորովն նոր էին Յունաց, և որոց վասն յատուկ բառեր չունէին Յոյնք։ Յետ Մեծին Աղգեստեղրի Յունաբնէր գրեթէ ընդհանուր ծածօթ լեզու կրաւ բոլոր Ասիոյ մէջ, և առհասարակ կը գործածուէր ի տուրեառս։ Որովհետև սրբազան մատենագրաց նպատակն էր գարձ ոչ միայն Հըրից որ յրուած էին բոլոր արեւելք, այլև Հիթանսաց, բնական էր գրել անոնց Յունաբնէն, որ արգէն ընտանի էր ամենուն։

Յապապ, չուող թռչուն գեղեցիկ, բայց աղտոնեղասէր և կերկիրաձայն, բոս Մոսիսի անմալուր, Ղ. Է. ԺԱ. 19. Յոպապը նման է ասորիկ կաշուած թռչնոյ, սնի կտուց երկայն, սև, նուրբ և քիչ մը կոր, սրունքը գոր-

շագոյն և կարճ: Գլխուն վրայ ունի
ցցուլք գոյնզգոյն փետուրներէ, զորս
լստ կամի կը տնկէ կամ կը խոնար-

հեցնէ: Վիզն ու կուրծքը կարմրա-
գոյն են, իսկ թեւերը և ագին՝ ու
սպիտակահնիշ:

ԱՅԺՄՈՒ ՅՈՊԳԷ՝ Ի ՀԻՒՍԻՍՈՅ

Յոպպէ, աշխարհիս հնագոյն նա-
ւահանգիստներէն մին: Եր սահմա-
նագլուխ քաղաք Դանայ ցեղին, Յես.
ԺԺ. 46, Միջերկրական ծովին եզրը,
Կեսարիայէն իբր երեւոյն միտն հե-
ռու, և իբր երեւոյն և հինգ միտն
յարեմոսից հիւսիսայ իրուսուղեմի:
Նաւահանգիստը ծանծաղ է և ան-
պատասպար ի հոգմոց, բայց և այնպէս
էր գլխաւոր նաւահանգիստ Հրէաս-
տանի վասն զի գիւրամասոյց էր Ե-
րուսուղեմի, և է տակաւին գլխաւոր
տեղի ուր կը մօտին նաւք ուխտա-
ւորաց: Թէ՛ առաջին և թէ՛ երկրորդ
առաւար շինելու հարկաւոր աստաղծը
հոս զրկուեցաւ Լիւրանանէ և Տիւ-
րոսէ, Բ Մնաց. Բ. 16. Եզր. Գ. 7:
Հոս մտաւ Յովսէփ նաւ. Թարսիս եր-
թայու, և Պետրոս հոս յարցց զԱւ-
ծեմնիկ, և Արմոնի խաղախորդի տու-
նը, որ ծովակողմն էր, երկնաւոր
տեախամբ ուսաւ թէ փրկութիւնը
ոչ միայն Հրէից, այլև հեթանոսաց
համար էր, Գործ. Թ. ԺԱ: Յոպպէ
երկիցս աւերեցաւ Հռովմայեցիներէն:
Եր նիստ Քրիստոսնէական եկեղեցւոյ

մը քանի մը դար յետ կոտորանդիա-
նոսի: Խաչակրաց ժամանակ շատե-
րու ձեռք անցաւ: Զարդիս, 1799,
յարձակում կրեց և առնուեցաւ
Գաղիացիներէն, և կըսուի թէ հա-
զար երկու հարիւր Թուրք գերիներ
իրենց խոստման զրժելուն համար
սպանուեցան:

Այժմու քաղաքն Եսաֆ կը կենայ
հրուանդանի մը վրայ որ կարկառեալ
է ի ծով, բարձր իբր հարիւր յիսուն
ոտք, և ունի ի գագաթան բերդ մը
իրեն պսակ, և ամէն գի հայեաց մը
պէսպէս և զուարճայի: Յարեմոսից
Յոպպէի էր ծովն Միջերկրական, ի
հարաւայ կային պողարեր դաշտադե-
տինք Փղշտացւոց մինչև ի Գազա. ի
հարաւայ ջրարրի արօտը Սարոնի,
իսկ յարեմոսից՝ Լերինք բարձրարեք
Եփրեմայ և Յուդայի: Այժմուն Յոպ-
պէ է պարտաւալ բուրբանէ ի հա-
րաւայ և յարեմոսից՝ ընդդէմ ցամա-
քակողման, ըստ մասին նաւ ի հիւ-
սիսայ և յարեմոսից՝ ընդդէմ ծովա-
կողման: Նըջակայք քաղաքին, բաց
յաւազարլոց որ ի ծովեզրին, լի են

գրախոսիւք և պղծեալսնդ: Երովն քաղաքը կ'երևի իբրև կոյտ իմն շին- սւածոց՝ հոծ և կից առ միմեանս, իսկ սեպտեմբր կողերէն նայողին՝ այս շինուածք կ'երևի ուրեք սուրբ սր- պէս թէ յոց իրարու վրայ: Փողոցք են կարի նեղ, անհարթ և աղտեղի, նրբափողոց են մանուսանդ քան փո- ղոց: Բնակիչք կը կարծուին լինել իբրև հնդեաստան հազար, որոց ա-ւելի քան կէսն են թուրք և Արա- բացի: Կան շատ մզկիթներ, և Լա- տինը, Յոյնք և Հայք սենին ուրոյն եկեղեցիներ, և փոքր վանքեր յըն- դունեցութիւն՝ սխտաւոր օտարա- կանաց:

Յովաթ, որդի Դարուհեայ, քեռ- Դաւթի, և եղբայր Աբեսալի և Ա- սայիկի, էր սպարապետ բանակին Դաւթի, անոր թագաւորութեան գրեթէ բոլոր ժամանակը: Յովաթ էր գոռ պատահածոց և հմուտ զորա- պետ: Իւր մեծ ազդեցութիւնը կը գործածէր շատ անգամ յօգուտ, ինչպէս յապոտամութեան Արիստ- զոմայ, և ի համարել Դաւթի գիտ- բայէլ, Բթագ. ԺԼ. ԺԺ. ԻԻ: Բայց Յովաթ էր ի բնէ ճոխածան, քնա- խնդիր և անինայ, ինչպէս յայտնի է նեղառ սպաննելէն զԱրեններ և զմօ- րաբեռորդին իւր զԱմնայի, Բթագ. Գ. 27. Ի. 9, 10, Դաւթի հետ խոտիւ վարուելէն, Բթագ. Գ. 39. ԺԺ. 5, և խորամանկ թղլտուութենէն ի բա- նին Ուրիայ, սպաննելէն զԱրիստողոմ և միտրանելէն ընդ Արտինայ ընդգէմ աստուածուած ցուցուած ժառանգի գահուն: Բոլոր այս բաներուն հա- մար հուսկ յետոյ սպանուա Յովաթը հրամանաւ Սողոմոնի, Գթագ. Բ:

Յովաթամ, 1. կրտսեր որդի Գե- դէնի որ զերծաւ ի կտորսածէ եղ- բարցն որ եղաւ ի ձեռն Արիսիելայ, և յետոյ համարձակապէս և մար- գարեալոր յանդիմանեց զԱւ-բեմա- ցին զեղեցիկ առական դժնկան և այլ ծառայ: Յովաթամ փախչելով ազատեցաւ ի Բէեր, և հասանակա- շապէս անտաւ իւր սպանանից գու- նակութեան կատարումը, Դատ. Թ: Տեա Արիսիելք 3:

2. Որդի և յաջորդ Ողեայ կամ Աղարիայ, արքայի Յուդայ, 758 ին

նախ քան զԳր.: Կը Թուի Թէ քանի մը տարի վարեց թագաւորութիւնն իբր խնամակալ առ կենդանութեամբ իսկ իւր բորոտեալ հօրն Ողեայ, բայց զաջը ելաւ ի տիտ քսան և հինգ ա- մաց, և թագաւորեց վեշտասան ամ երկուշաժնութեամբ: Յովաթամայ ի- մաստուն և յաջող թագաւորութեան, և անոր աշխարհաշէն գոր- ծոց պատմութիւնը գրուած է ի Դ. գիրք թագաւորաց, գլ. ԺԵ. 5, 32-38, և Բ Մնաց. ԻԶ. 21 և ԻԵ. 9:

Յովակիմ, կամ Եղիակիմ, երկ- րորդ որդի Յովեայ, եղբայր և յա- ջորդ Յովաթայայ կամ Սեղզումայ, արքայի Յուդայ, որոյ փոխանակ գրուեցաւ թագաւոր ձեռամբ Եղիպ- տոսի թագաւորին: Յովակիմ թա- գաւորեց մասնաւոր ամ որ եղան զեղիութեան, կաշառառութեան և կռապաշտութեան տարիներ: Յովա- կիմայ թագաւորութեան երրորդ տա- րին Նորաւզոդանոսը գերի տարաւ Բաբելոն Յովակիմայ իշխանաց և գանձուն մէկ մասը: Տարի մը ետքը զաշնակիցք նորա Եղիպտացիք յաղ- թուեցան առ Եփրատաւ, բայց և այնպէս Յովակիմ արհամարհեց Ե- րեմիայի ազգաբարութիւնները, և կրակը նետել տուաւ անոր գիրքը: Հուսկ ուրեմն Յովակիմ ապստամբե- ցաւ ի Նորաւզոդանոսայ, այլ յաղ- թուելով սպանուեցաւ անաբաբար 599 ին նախ քան զԳր., Դթագ. ԻԳ. 34. ԻԻ. 6. Բ Մնաց. ԼԶ. 4-8. Երեմ. ԻԲ. ԻԶ. ԼԶ:

Յովաթագ, 1. որդի և յաջորդ Յեուայ, արքայի Իսրայելի, 836 ին նախ քան զԳր., թագաւորեց եօթն- և տասն ամ: Ի պատիւ մեզաց նորա և մեզաց ժողովրդեան, Ասորիք առ Ազայելիւ և առ Բենագազաւ յար- ձակեցան Իսրայելի վրայ, և ի մեծ նեղ ինկաւ Իսրայէլ: Յովաթագ խո- նարհեցաւ առաջի Ասասիծոյ, և փրկութիւնը եկաւ ձեռամբ որդւոյ նորա Յովեայ, Դթագ. ԺԳ. 19, 25:

2. Յովաթագ, որ կը կոչուի նաև Սեղզում, Ա Մնաց. Գ. 15, էր եր- րորդ որդի և յաջորդ Յովեայ, ար- քայի Յուդայ, 609 ին նախ քան զԳր.: Թագաւորեց իբր երեք ամիտ յերու- սագէմ: Եղիպտոսի թագաւորն ըն-

կէց զնա աթոռէն, Դ թագ. ԻԳ. 30-34. Բ Մնաց. 12. 1-4. Տես և Երեմ. ԻԲ. 10-13. Եղեկ. ԺԹ. 3:

Յովսափ, 1. Հայր Գեղէնի, յազգատոհմէն Աբիեղերայ, յերկրին Մանսէի: Այս Յովսափ երկար ժամանակ եղաւ պաշտօնարկու Ռահադու, բայց երբ որդին Գեղէնի համարձակեցաւ ելլել կռապաշտութեան դէմ, նաև Յովսափ դարձաւ Եհովայի կողմը, Դատ. 2. 11, 25-32:

2. Պաշտօնեայ որուն յանձնուեցաւ պահել զՄիքիա մարգարէ, Աքայարու ձախող պատերազմին տակնն Ասորոց հետ, Գ թագ. ԻԲ. 26. Բ Մնաց. ԺԲ:

3. Ութերորդ թագաւոր Յուդայի, 878-838 նախ քան զԳր. Յովսափ ազատեցաւ Ոթոգայի բոլոր որդիներէն զորս սպան Տանիի նոցա Գոթաղիա, յափշտակել զահուն: Յովսափ ազատուելով ձեռամբ Յովսարիայ Տորաբեռ իւրոյ, և պահուելով վեց տարի տաճարին մէջ, ամբարձաւ աթոռը եօթնամին ինամով հաւաքարմին Յովսափայ քահանայապետի, և ցորչափ կենդանի էր այս մեծարդ անձը, Յովսափ ծառայեց Աստուծոյ և էր ի յաջողութեան: Կռուքերը վերցած էին և տաճարը սրբուած էր: Բայց երբ Յովսափ սկսաւ անսալ վատ խրատուց, կռապաշտութիւնը կենդանացաւ միւսանդամ, և երբ Զաքարիա քահանայապետ կշտամբեց յանցաւոր ժողովուրդը, ապերախտ թագաւորը հրամայեց քարկոծել Աստուծոյ նախանձաւոր ծառան, զորդի բարեբարին իւրոյ Յովսափայի: Աղէտք բազմացան անոր զլիւռն զիւր արագ արագ, քանի մը անգամ յաղթուեցաւ Ասորիներէն, և տուաւ անոնց տուգանք տաճարին գանձը: զղուելի հիւանդութիւն մը զառնացուց անոր կեանքը, որուն վերջ տուաւ շուտով անոր ծառաներուն դաւածանութիւնը, և ինք չթաղուեցաւ իւր հարց գերեզմանը, Դ թագ. ԺԱ. ԺԲ. Բ Մնաց. ԻԳ. ԻԴ: Յովէլ մարգարէ ժամանակակից էր Յովսափայ:

4. Որդի և յաջորդ Յովսափայ, արքայի իսրայելի, 840-825 նախ քան զԳր. Ասոր ընթացքը շատ կողմանէ

զովելի էր: Յովսափ կ'ակնածէր Եղիսէ մարգարէէն, և այցելութիւն ըրաւ անոր մինչ մարգարէն մեռէ էր ի մեռանել, և հոն լսեց Աստուծոյ պատգամը թէ երբցս պիտի յաղթէր Ասորոց: Յովսափ յաղթող եղաւ նաև, երբ տաղուեցաւ կռուել ընդ Ամոսիայի, արքայի Յուդայ, և էր արագարեւ մին յաշնուադոյն թագաւորաց իսրայելի: Սակայն ոսկեղէն որթուէ պաշտօնը տեւեց նաև անոր թագաւորութեան տանը, Դ թագ. ԺԳ. 9-25. ԺԴ. 1-8. Բ Մնաց. ԻԵ:

Յովսափի, արդի և յաջորդ Յովսափայի արքայի Յուդայ, 509 ին նախ քան զԳր. թագաւորեց երեք ամիս և ապա տարուեցաւ ի Բաբելոն, ուր լանտարկեցաւ երեսուն և վեց տարի, և ապա արձակուեցաւ հրամանաւ Եւել-Մարդոքայի, և եղաւ անոր սիրելի, Դ թագ. ԻԴ. 6-16. ԻԵ. 27. Բ Մնաց. 12. 9, 10: Այս վերջին համարին մէջ կ'ըսուի թէ Յովսափին էր ութամիսայ երբ սկսաւ թագաւորել: Եթէ ութ սիւրմամբ ըսուած չէ փոխանակ ութեռտարին, ինչպէս ունի Դ թագաւորաց ԻԴ. 8 համարը, կրնայ կաթուել թէ իսկզբան տառը տարի թագաւորեց Տորա Կնա: Կը կոչուի նաև Յեզեկիա, Ա Մնաց. Գ. 16. Երեմ. ԻԵ. 20. 12. 4: Երեմիայի ԻԲ. 30 համարին մարգարէութիւնը կը նշանակէր թէ անոր որդիներէն ոչ ոք պիտի նստէր աթոռը, Ա Մնաց. Գ. 17, 18. Մատթ. Ա. 42:

Յովսեփայ, մարգարէութիւն, կը սկսի ճիշդ և ազգու նկարագրութեամբ այլեայլ տեսող մարտիներու խումբերէն պատճառաւ ապականութեան, հանդերձ սոսկայի երաշտութեամբ: Մարախներու հարուածը, մին յաջաւորադոյն աղետից տրեկից, (տես Մատթ. 1) ազգու նրմանութիւն է արշաւանաց թշնամւոյ, որ շատ անգամ եկած է Հրէաստանի վրայ. և շատերը Յովելի մարտով կը հասկնան զպարտութիւն, զՊարոս, զՅիւնի և զԱռգմանիցիս: Բայց մարգարէն չի հեռանար իւր ոյլարանութենէն, իթէ այլաբանութիւն է. կը նկարագրէ երկերը կողպատեայ ի գալարույ, ցամաքաւ երաշտութեամբ, տառապեալ ծա-

զովուրդը կը յորդորէ ի պահսն և յապաշխարութիւն, և կը քաջաւերէ զնոսա խոստանալով թէ պիտի վերհար հարսուածք և պաղարեութիւնը պիտի դառնար: Մինչ կը սկսի նկարագրել լիութեան և յաջողութեան դարձը, մարդարէն կ'արձակէ իւր հայեցցաւոր գէղ յոսանք աւելի հեռաւոր ապագայ մը, և կը մարդարեանայ Հոգւոյն Սրբոյ հեղումը, և Մեծիայի թագաւորութեան նշանները և զբանիւնիւր և հոգեւոր բարգաւաճումը, Յովէլ. Բ. 28: Պետրոս առաքելով կը փոշէ առ համարը, Գործ. Բ. 26: Յովիւայ սճը բորոքովին բանաստեղծականն և և վայելուչ, և նրկարագրիներն՝ եռանդուն և վեհմ: Անոր մարգարեութիւնն և Նորոյական բանաստեղծութեան պատառական քարերէն մին, և շատ յարմար խրախուսելու զինուորեալ եկեղեցին աճէն դարու մէջ:

Յովիւ, մին ի փոքր մարգարէից, որոյ վրայ ուրիշ բան չեմք գիտեր բաց ի սակաւ անխարկութեանց զոր կուտայ մեզ անոր կարճ բայց պատառական մարգարեութիւնը: Յովէլ կ'աղբերէ ի թագաւորութեան Յուդայ, և ի ժամանակին մինչ տաճարը և տաճարին պայածը գեւ կային, Յովէլ. Ա. 14. Բ. 1, 15, 32. Գ. 1: Այլեւայլ մեկնիչք այլեւայլ թուական կ'ընծային Յովիւայ մարգարեութեան, բայց տիրող կարծիքն այս է թէ Յովէլ մարգարէացաւ առ թագաւորութեամբ Ողբոյի, իր 800 ին նախ քան զԲր:

Յովիազա, քահանայապետ, որ պաշտպանեց մանկանն Յովառայ կեանքը և աթոռն ընդդէմ յափշտակութեան Գոթողիայ: Յովիազայի իմաստութիւնը և բարեպաշտութիւնը օրհնութիւն եղան այն թագաւորութեան մինչև ի մահ նորա: Յովիազա մեռաւ 130 ամաց, իր 834 ին նախ քան զԲր., և թաղուեցաւ թագաւորական պատուով, Դ թագ. ԺԱ. Բ թագ. ԻԳ. ԻԻ:

Յովկնացի, մին ի հաւատարիմ կանանց որ կը սպասաւորէին փրկին ի կենդանութեան նորա, և բերաւ անուշահոտ իւղեր անոր գերեզմանը: Այր նորա Քուզա էր հազարապետ

Հերոդէի Ագրիպպայ, Ղուկ. Ը. 3. ԻԴ. 1-10:

Յովկնացի, 1. Մկրտիչ, կարապետ Տեառն մերոյ Յիսուսի, որդի Զաքարիայ և Եղիսարեթի, և ծնաւ իրր վեց ամա յառաջ քան զփրկին, ինչպէս թէլանա և Բողոքնոն կը կարծեն, ի Յեզգա, Յես. ԻԱ. 16. Ղուկ. Ա. 39, քաղաք իրր հինգ մըն ի հաւառայ Բերսնի, այլ բոս աւանդութեան աեղ մը որ իրր շորս մըն հեռու էր Երուսաղեմէ յարեմուտ կայ: Շաղք ի կանխառացութեանց Հին Արարիականին կատարուեցան ի Յովհաննէս: Տես Ես. Ի. 3, և Մատթ. Գ. 3. Նաեւ Մատթ. Գ. 1. Գ. 5, և Մատթ. ԺԱ. 14: Նաեւ Յովհաննէս ծնունդը, անուրը և պաշտօնը ծանոյց կանխաւ Գարրիէլ հրեշտակ անոր հօրը Զաքարիայի մինչ կը սպասաւորէր նա տաճարին սեղանին առջև: Ուրիշ ոչ սովոր հրաշք պատահեցան յայլեւութեան Մարիամու առ Եղիսարեթ, և ի ծննդեան Յովհաննէս, Ղուկ. Ա. Յովհաննէս իւր երկտասարդութեան ժամանակն անցուց յարեւելիողման Հրեատանի յանապատին, և մինչ երեսուն տարուքէ շատ պակաս չէր, երեցաւ իրրե մարգարէ Աստուծոյ, Լինելով նաեւ ի ծնէ քահանայ, և խոտածիրը Նազդրիցի բոս երեսութի և բոս եղանակի վարունցն, եղաւ իրրե երկրորդ Եղիա: Բազմութիւնք աճէն կողմանէ կ'երթային առ Յովհաննէս լեւի անոր բերէն Աստուծոյ խօսքը զոր Յովհաննէս կը քարոզէր համարձակ յանդիմանելով առնեց մեղքը, և ընդունել մկրտութիւն ապաշխարութեան իրրե պատարասութիւն լի և լի յայտնութեան շնորհաց Քրիստոսի: Շատերուն պէս որ կու գային ի մկրտութիւն Յովհաննէս, եկաւ նաեւ Քրիստոս, և մկրտուեցաւ յօրինակ հնազանդութեան պատուիրանաց Աստուծոյ: Յովհաննէս նոյնժամայն ուրախացաւ որ Յիսուս էր Մեծիայն, բայց "զանկեղ չէր ճանչնար" մասնաւոր աստուածային նշանաւ, մինչև տեսաւ սրտեղ նշանը, այն է զէջ Հոգւոյն Սրբոյ: Անտան ի մէջ անցաւ Յովհաննէս իրրե երեւցուցիչ "ամենայն օրինաց և մարգարէից," և ցուցուց

աշխարհի գրեթե ամբողջ իրերն քանդակ
 փրկել, և այնպես դրա զինուորի
 հրապարակական պաշտօնին մեջ, "Ա-
 չա Աստուծոյ գաւառը որ աշխարհի
 մեջքը կը վերցնէ", Յովհ. Ա. 29.
 Գաղ. Գ. 24:

Յովհաննէս այն տոնին մեծապատիւ
 կը մեծաբուէր ժողովրդէն, Ղուկ. Գ. 45.
 Հրեից ժողովը պատգամաւորներ
 զրկեց անոր, Յովհ. Ա. 19-28. Հե-
 րովդէն "շատ քան կ'ընէր, և կը լսէր
 անոր քաղցրութեամբ", Քաղց Յով-
 հաննէս գրաւ ինչ որ ունէր՝ փրկին
 սարքը, Յովհ. Ա. 27. Գ. 33, Շատ
 անգամ յիշուած են Յովհաննէս "ա-
 շակերանները", Մատթ. Թ. 14. Ղուկ.
 Ե. 33. Յովհ. Գ. 23-25. Դ. 1, և ա-
 նոր մեծ ազդեցութիւնը, Գործ. ԺՁ.
 25. ԺԹ. 3. Չենք գիտեր թէ ինչու
 համար ժամանակ մը յառաջ տարաւ
 ուրոյն իւր պաշտօնը, փոխանակ
 Գրիստոսի հետ միանալու: Տեսց տա-
 կայն իւր հաւատարիմ աշխատու-
 թեանց մէջ բարեկամութեան հա-
 մար, և այս աշխատութիւններն
 պատճառ եղան որ Յովհաննէս իւր
 պաշտօնին երկրորդ տարին բան-
 տարիեցաւ ի Հերովդէէ: Տես Հե-
 րովդէս 3. Դեռ բանտի մէջ էր
 երբ զրկեց իւր աշակերաններէն եր-
 կուքը հարցունել Գրիստոսի, "Դուն
 ան ես որ գալու էր, թէ ուրիշի մը
 սպասուէր", Մատթ. ԺԱ. 3. Յով-
 հաննէս այս պատգամը զրկելու շար-
 Ժեցաւ թերեւ գիտնալու համար թէ
 արգելք Յիսուս այն ժամանակաւոր
 Մեռեան էր որոյ գալաւորան անհամ-
 բերութեամբ կը սպասէին Հրեայք,
 իրեն գալաւորան փրկիչ մը որ պիտի
 ազատէր զանոնք յաշխարհային տա-
 ւապապեաց, կամ թէրեւս կանգածե-
 լով թէ արգելք տուաւ Մեռեան
 էր Յիսուս, ուզեց ստուգել զայս
 նորին իսկ Յիսուսի բերնէն: Այս
 պատգամաւորութեան առթիւ կո-
 չեց Գրիստոս Յովհաննէս մեծ քան
 զայլ ամենայն մարգարէս, զան զի
 Մեռեայի բոլոր մարգարէներէն Յով-
 հաննէս միայն տեսաւ Մեռեայի ժա-
 մանակը զոր անունը ամէնք կը ցան-
 կային, բայց և այնպէս Յովհաննէս
 յետին էր քան զյետինն յարքայու-
 թեան Աստուծոյ, այնու զի մեռաւ

առանց տեսնելու այն թագաւորու-
 թիւնը որ հաստատուեցաւ մահ-
 ուամբ և յարութեամբ Տեսաւ իւ-
 րոյ: Յովհաննէս գործն երկրի վրայ
 արագ կատարուեցաւ, Հերովդէս,
 շատ Յովսէպոսի, կ'անհաճէր մեծ
 ազդեցութեան զոր ունէր Յովհան-
 նէս ժողովրդեան վրայ, և Հերովդէ-
 սն կը վախար ի Յովհաննէ, զան
 զի Յովհաննէս հաւատարիմ էր Հե-
 րովդէայի երկանը: Հերովդէայի գրե-
 տեր Սաղոմէի կտրաւը, և արքայ
 թագաւորին երդումը եղան պատճա-
 ւանք, և Յովհաննէս գլխատեցաւ ի
 բանտին: Աշակերտք Յովհաննէս թա-
 զեցին անոր մարմինը պատուով, և
 դաքին պատմել Յիսուսի, Մատթ.
 ԺԴ. 3-12:

2. Յովհաննէս առաքեալ եւ Ա-
 լեստարմիւր, որդի Չերեգէայ և Սո-
 զոմէի, էր ծնեալ ի Ռեթայիդա
 Գալիլեացոյ: Չերեգէոս և որդիք
 նորա էին ձկնորդք, և կ'երեւ թէ
 բաւական ընչեղ էին, Մարկ. Ա. 20.
 ԺԵ. 40. Յովհ. ԺԸ. 15. ԺԹ. 27: Յով-
 հաննէս էր ի ընէ աղին միանգամայն
 անյողորդք: Սուրբ Գիլք շատ գեղե-
 ցիկ կը նկարագրէ զնա. հանդար-
 տութիւն, խոնարհութիւն, գթու-
 թիւն և եղբայրորութիւն կը փայ-
 լէին անոր վարուց մէջ: Բայց անոր
 խանդակաթ, մասնոք և հոգեւոր
 բնութեան մէջ կը տեսնուէին նաեւ
 դժ և հաստատութիւն մտաց, Ղուկ.
 Թ. 54. Հեղ էր, միանգամայն պինդ
 և անվեհեր: Յովհաննէս առաջիկայ
 էր փրկչին խաչելութեան զոր իրեն
 ականատես կը նկարագրէ, Յովհ. ԺԹ.
 35: Յովհաննէս կանուխ հասաւ
 փրկչին գերեզմանը, և յետ համ-
 բարձման նորա, համարակալութեամբ
 կը քարոզէր աւետարանը Երուսաղե-
 մի մէջ, Գործ. Դ. 13, առ ոյնչ
 գրելով բանտարկութիւն, ծեծ և
 մահաւ սպառնալիս: Նշանաւոր էր
 Յովհաննէս սէրն առ Յիսուս, և թե-
 րեւս այս սէրն էր մանաւանդ քան
 փառափրութիւն կամ որաւ կար-
 ծիք Գրիստոսի թագաւորութեան
 վրայ, որ շարժեց Յովհաննէս ինչպիսի
 նախկ յաջմէ Գրիստոսի յարքայու-
 թեան նորա, Մատթ. Ի. 20-24, կը
 կարծուի թէ Յովհաննէս մահկապոյն

էր յառաքեալս: Ի սկզբան աշակերտ
էր Յովհաննու Մկրտչի, բայց երբ
ձանչցաւ զՅիսուս, իսկոյն յարեցաւ
ի նա: Ժամանակ մը նորէն գարձաւ
յիւր առաջին գործն Գալիլեայի ծո-
վուն քով, բայց շուտով կոչուեցաւ
Թողուլ ամէն բան և հետեւել Փրկի-
չին, Ղուկ. Ե. 5-10: Քրիստոս մաս-
նաւոր սէր ունէր այս կաթողիկն և
եռանդուն աշակերտին, Յովհ. Ժ. Գ.
23. Ժ. Թ. 26. Ի. 2. ԻԱ. 7: Ի վերջին
ընթերցում, Յովհաննէս ծանցաւ Քրիս-
տոսի լուսնաց վրայ, և ի մեռանիքն նմա
յանձնեց Յիսուս իւր մայրը: Պետրոսի
և Յովորայի հետ տեսաւ այլապէս պո-
թիւն, և Փրկիչին տաքնապն ի Գեթ-
սեմանի: Տես Յաղար, Յովհաննէս ծա-
ման Տեսաւ մերայ Յովհաննէս մնաց
յԵրուսաղէմ, ուր էր նա մին ի գրե-
թաւոր սեանց եկեղեցւոյ, Գաղ. Բ. 9:
Իւր կարծուի թէ յամի Տհ. Իրբ
65 ին Յովհաննէս զնաց յԵփեսոս,
և աշխատեցաւ տարածել աւետա-
րանը Փոքր Ասիոյ մէջ, ուր, յետ
բազում ամաց մահուան Պողոսի,
եղաւ պատուով և ազգեցութեամբ
ծանոթել և երևել: Յամի Տհ. Իրբ 95
ին աքսորուեալս, հաւանականապէս
առ Դոմեթիանոսիւ, Պադմոն կղզին,
ուր ունեցաւ այն անտիլները որ նկա-
րագրուած են Յայանութեան մէջ:
Յետոյ գարձաւ Յովհաննէս յԵփե-
սոս, ուր ապրեցաւ մինչև ի խոր
ծերութիւն, այնպէս որ գծուարաւ
կրնար երթալ եկեղեցւոյ պաշտօննե-
րուն առանց օգնութեան իւր աշա-
կերտներուն: Յովհաննէս չկրնալով
այլ ևս երկայն քարոզներ տալ, սո-
վոր էր բռն ժողովրդեան: «Ման-
կունք, տիրեցէզ զմիմանս», և երբ
անտիք այս կարճ խրատուն սակզ
կրկնութեան վրայ կը զարմանային,
Յովհաննէս կ'ըսէր. «Այս է Տէրոջը
պատուէրը, և է բաւական թէ կա-
տարէք», Ոսկերեան, Կղզմէս և Եւ-
սերիոն կը պատմեն թէ, Յովհաննէս
ի գարձին ի Պադմոնէ իմացաւ թէ իւր
նախկին աշակերտներէն պատանի մը
իոյս առաջով լեռները, մտած էր ա-
ւազակոյց խումբ մը: Մերուինի ա-
ռաքեալն երթալով աւազակներուն
լեռնային որջը, գաաւ այն պատա-
նին: Առաւառ օրհնեց իւր ծառա-

յին աներկիւզ և հաւատարիմ սէրը,
և պատանին համոզուելով ազատե-
ցաւ յաւիտեանական մահուան կո-
րուստուն: Յովհաննէս մեռաւ յԵփե-
սոս յերարդ ամին Տաղիտանսի, յա-
մի Տհ. 100, և էր յայնժամ, ըստ
բանից Եպիփանիս, իննսուն և չորեք
ամսայ: Յովհաննէս մարմինը թաղ-
ուեցաւ քաղքին մօտ, և եկեղեցւոյ
հարց շատերը կը յիշեն թէ հոն էր
առաքելոյն գերեզմանը:

Բաց անգին Աւետարանէն և Յայա-
նութեան գիրքէն որ Յովհաննէս ա-
նունը կը կրեն, ունինք երեք թուղթ
Յովհաննէս: Առաջինն է Կաթողիկէ,
այսինքն ընդհանուր, որ հաւանական-
ապէս Աւետարանին հետ ի միասին
հրատարակուած է, և կը հերքէ Քրիս-
տոսի անձին վրայ քանի մը գնեստի-
կեան մնորութիւններ. բայց այս
թուղթը գրուած է մանաւանդ ի
շինել ընդհանուր եկեղեցին ի ճշմար-
տութեան և ի շնորհ, և առանձինն
ի սուրբ սէր: Երկրորդ թուղթը
գրուած է «առ բնարեալ տիկինն»,
կամ, առ քրանելին Եփեսոս, որ էր
հաւանականապէս քրիստոնէայ սմե
կին, երևելի բարեպաշտութեամբ և
օգտակարութեամբ: Երրորդը գրե-
ուած է առ Գայիոս, զոր Յովհան-
նէս կը գտէ իւրեւ հաւատարիմ և
հիւրանկալ, և կը յորդաւ անկէ ա-
մէն բարի գործի մէջ: Յայանութիւնը
և թուղթը Յովհաննէս, ինչպէս կը
կարծուի առ հասարակ, գրուած են
յամի Տհ. Իրբ 96-98: Ասոնք վերջին
գիրքերն են Նոր կտակարանին, որոյ
հաստատութեան միծնապէս օգնած
է Յովհաննէս իւրեւ երկայնակեաց
քան զայլ առաքեալս:

3. Յովհաննէս որ կոչեցաւ Մա-
րիոս: Տես Մարիոս:

Յովթագար, 1. որդի Սամայ,
եղբոր Դաւթի, այր խորամանկ և
չարսիրոջնորդ, բարեկամ Ամենայ,
Բ. Թագ. Ժ. Գ. 3-5: Բայց և այնպէս
կը թուի թէ վաղ իմացաւ Արիս-
տոմայ միտքը քրոջն անարգանաց
վրէժը ինկրելու յԱմենայ, և ջրե-
տութեամբ և առանց մեղադրանաց
յիշեց իւր բարեկամին սպանումը,
համար 32-33:

2. Մին յորգւոյ Ռեքարայ, Կենե-

ցի, սերեալ ի Յորտայ, յանհրորգւոյն Մովսիսի: Եր գլուխ Ռեքարեանց առ Յեռաւ, և կը թուի թէ պատուէր առած էր անոնց հրաժարել ի գինւոյ, Դ թագ. ժ. 15. Ա Մնաց. Բ 35. Երեմ. ԼԵ. 6-10, Տես Ռեքարեանք:

Յովթարաթ, Դրբն Տեառն, 1. Ղ. 1. տացի, որդի Գերսանի և Թառն Մովսիսի: Այս Յովթարաթն, յետ մահուն Յեսուայ անգամնութեամբ և զաւ. քահանայ, նախ՝ Միքայի, և ապա Դանեանց ի Լայտի կամ ի Դան, ուր սերունդք նորա յաջորդեցին նմա մինչև ի գերութիւնն, Դաւա. ժ. Ե. Ժ. 1.

2. Երեց որդի Սաւուղի, մին ի լաւաբարոյ անձանց որ կը յիշուին ի պատմութեան Հին Կտակարանի: Պատմութիւն քաջութեան Յովթարաթան ի Մաքսիս, Ա թագ. ժ. Գ. և ժ. Դ., յայտնի կ'ընէ անոր հաւատքը, անոր քաջութիւնը (տես Ա թագ. ժ. Գ. 3) և գութը և սերն զոր ուներ առ նա ժողովորդը, որ չուզէց Յովթարաթանու մահն Սաւուղի անմիտ ուխտին պատճառաւ: Այս քաջ և վեհանձն իշխանը կը սիրէր զԻսրայիլ իւր անձին պէս, Ա թագ. ժ. Բ. 1-4. ժ. Ժ. 2. Ի. և թէպէտ գիտէր թէ իւր բարեկամն ընտրուած էր Աստուծոյ ժառանգել զահր, ազնուաբար թողուց անոր իւր իրաւունքն ի յաջորդութիւն թագաւորական անթոռին, և հանդերձ հաւատարմութեամբ առ հայր իւր՝ պտհեց նաև մաքուր և անշարժախիղի բարեկամութիւն ընդ Դաւիթի: Յովթարաթն ինկաւ իւր հօրը հետ ի կռուին Փրզըշտացւոց Գեղարուայ լեռը: Չկայ երգ մը գեղեցկութեան և գարովոյ կողմանէ այնպէս չընտղ ինչպէս Դաւիթի ողբն իւր բարեկամին վրայ, Բ թագ. Ա: Դաւիթ ինդրեց յետոյ Յովթարաթանու որդին Մովսիսի քոթէ և ինամեց, Բ թագ. ժ. 1.

Յովթաթ, աւառի, մին ի փոքր մարգարէից, ծննդեամբ ի Գեթթորերոյ յերկրին Ջարուգանի, Դ թագ. ժ. Դ. 25: Հրաման ընկալաւ Աստուծոյ մարգարէանալ Նինուէացւոց, հաւանականապէս առ Յերբողամու Բ. Իւ, կամ յառաջ քան զԹագաւո-

րութիւն նորա, որ կը սկսի 825 ին նախ քան զԳր.: Յովթան կարծելով խուսափել Աստուծոյ պատուէրէն, նաւարկեց ի Յոպպէ թաւրսիս երթալու, որպէս զի որչափ հնար էր հեռաւ գտնուէր Նինուէէ ուր հրամայուած էր երթալ: Բայց հանդիպելով ալեկոծութեան, նետուեցաւ ծովը իւր իսկ հաճութեամբ, և հրաշխեք պահուեցաւ ի փոր ահադին ձկան որ կլլէց Յովթան: Տես Կես. Ա. լեւայլ Յոյն և Հռովմէական վկայք փոխ առած կը թուին այս աղբիւրէն: Յետ երկց աւուրց, որ օրինակ են Տեառն մերոյ Յնայուս ի գերեզմանի, ձուկը փոխեց զՅովթան գուռ ի ցամաք: Աստուծոյ խօսքը երկրորդ անգամ հրամայեց անոր երթալ ի Նինուէ, և Յովթան հնազանդեցաւ: Նինուէի մեծութեան և բազմամարդութեան վերաբերեալ ակնարկութիւնը որ կան այս պատմութեան մէջ՝ կը հաստատուին ուրիշ հին պատմութիւններէ և արդի գննուիչներէ: Տես Նիմ. 2. Բազմաբարութիւնէ մարգարէին Նինուէացիք ապաշխարեցին, և բաւականացեալ կործանոււմ յապագեցաւ: Բայց Յովթան տեսնելով թէ իւր գուշակութիւնը չկատարուեցաւ և Աստուծոյ ժողովրդեան թշնամաց խնայուեցաւ, արամեցաւ, ուստի և հարկ եղաւ Աստուծոյ երկայնիտութեամբ, գգմնեալն միջցաւ, ուրիշ իրաւ մը տալ Յովթանու: Տես Դրգ. մեքի:

Այս պատմութեան նշմարաւթիւնը կը հաստատուի Քրիստոսի կրկին վկայութեամբ, Մատթ. ժ. Բ. 39-41. ժ. Զ. 1. Ղուկ. ժ. Ա. 29-32: Յովթանու գէպքը շատ խրատական է, քանզի կը ցուցնէ թէ Աստուծոյ նախախնայական կառավարութիւնը կը ձգուի առ հեթանոս ազգս, և թէ անոր շնորհքը ուսմանեալ չէ միայն իւր հաւատացեալ ժողովրդեան:

Յովթափաւ, Տեք Գաթաւ, բաւականաւ թագաւոր Յուդայ, որդի և յաջորդ Ասայի: Սկսաւ թագաւորել ի հասակի երեսուն և հինգ ամաց, իւր 914 ին նախ քան զԳր., և թագաւորեց քսան և հինգ տարի: Յովթափաւու պատմութիւնը գրուած

է թագաւորաց Գ. գրոց մէջ, ԺԵ. 24. ԻՅ. Բ Մնաց. ԺԵ.-Ի. Յովնափառ երեւելի էր նախահմու ճշմարիտ կրօնիչ, և հաստատ ապաւինու թեամբն յԱստուած: Իսպառ մարդեց երկիրը կուսպաշտութենէ, վերստին հաստատեց Աստուծոյ հրամանները, և հոգ տարու ժողովրդէան կրօնական կրթութեան: Թագաւորութիւնն Յովնափառու եղաւ յաջող և բարեկեան ներքոյ և արտաքին: Անոր կենաց մեծագոյն սխալմն եղաւ խնամութիւնն ընդ ամբարշտին Աբաարու, որոյ անզգամ գուտարը Գովթոյի նախ վրդովեց Յովթոյի թագաւորութիւնը, ուր յետոյ թագաւորեց իրենապալուի: Յովնափառ Աբաարու հետ բռնուեցաւ ձախող պատերազմի մը Ասորաց դէմ, բայց շուտով դարձուց իւր ջանքն ի նպատակ կրօնից և արգարութեան: Ոքողիայի հետ առեւարտեան գործի մը ձեռնարկելով չյաջողեցաւ, և չուղեց երկրորդ փորձ մը ընել, Գ թագ. ԻՅ. 49, 50, բայց Ոքողիայի յաջորդին Յովրամոյ հետ միաբանեցաւ ի պատերազմի նորա ընդդէմ Մովսրացուց: Կը թուի թէ այս եղաւ պատճառ որ Մովսրացիք, Ամենիացիք, Եղովմայեցիք և Ասորիք մեծ գաղմկութեամբ եկան Յովնափառու վրայ, բայց Յովնափառ դարձեալ եղաւ յաջովն հաւատալի յԱստուած: Յովնափառ մեռաւ վաթսնամեակի:

Յովնափառու Յովթոյը, կամ յոր Գադափաթի Ագաթայ, այլաբանական անուն տեղւոյ ուր Աստուած իրար դատէ զժշնամին ժողովրդէան իւրոյ, Յովթ. Գ. 2, 12, Պատճառ չէոյ որոշ անգղոյ մը սեպհականել այս անունը, կամ կարծել թէ կապակցութիւն ունի այս անունը Յովնափառու այն մեծ կուսպի հետ որ նկարագրուած է Բ Մնացրդաց Ի. գլխին մէջ, Այս պատերազմը լոկ օրինակ մը կրնայ համարուիլ ընդհանուր դատաւարանին, և ոչ աւելի ինչ: Բայց և այնպէս երբորդ գարնէ հետէ Յովնափառու հովիտ կամ ձոր անունը տրուած է այն խոր և նեղ լեռնաձորոյն յարեւելից Երուսաղեմի, որ կ'երթայ ի հիւսիս և ի հարաւ ի

մէջ քաղաքին և լերինն Ձիթենեաց, և կը կոչուի ի Սուր Գիրո հեղեղատ կեդրոնի: Տես Երուսաղեմ:

Յովսէփ, 1. մին յերարաց Տեառն մերոյ, Մատթ. ԺԳ. 53. Մարկ. 2. 3: Յիսուսի եղբայրներն ի սկզբան չէին հաւատար անոր, բայց յետ յարութեան նորա կը գտնուին Յիսուսի աշակերտաց հետ, Յովհ. Բ. 12. Է. 5. Գործ. Ա. 14:

2. Որդի կղէտպոյ և Մարիամու, ամառ նոյն կը համարին զսա ընդ առաջնոյն, Մատթ. ԻԷ. 56: Տես Յուկարոս 3:

3. Տես Բառնարատ:

Յովսէփ, 1. որդի Յակոբոյ և սիրելւոյն նորա Խոթելի, ծնեալ ի Միշագետո, Եննդ. Լ. 22-24, 1747 նախքան զԳր.: Նշանաւոր է մահաւանդ այնու զի Աստուծոյ զարմանալի նախանշանութիւնը բարբարացոյց զնա բանաւէն մինչև յառաջին պաշտօնութիւն փարաւոնի, և միջոց բրաւ զնա փրկելու անթիւ մարդոց կեանքը: Յովսէփոյ պատմութիւնը Սուրբ Գրոց քան զամենայն զուարմանի և խրատական պատմութեանց մին է, և գրուած է աննման կերպով բնական, պարզ և սրտառուչ ոճով: Բառ մը չէն կրնար զիջել առանց եղծանելու տնոր գեղեցկութիւնը, և ոչ հարկ կայ պարզել ջանալ զայն, այն ատախան բնականի և գիւրբմաց է: Այս պատմութեան մէջ կը տեսնուի յայտնի և յոտակ թէ ինչպէս Աստուած իւր խնամող տեսչութիւնը կը տարածէ ամէն բանի վրայ, մեծի և փոքու, որպէս զի օր քան զօր աւելի ի լոյս ածէ իւր ընդհանուր նպատակը: Չկայ պատմութիւն ի Սուրբ Գիրո որ քան զպատմութիւնն Յովսէփոյ աւելի յոտակ ցուցնէ Աստուծոյ երկիւղին պահպանիչ և ազնուացնիչ զօրութիւնը, և պատանեաց և մանկամարդաց համար անոր առանձին յարգը: Որդեական դիպի և անյողգոռոց հաւատոյ, զգաւորութեան ի մանկութեան և համբերութեան ի թշուառութեան, կենաց ամէն վիճակի մէջ զգոնութեան և սկզբութեան, միշտ զուարթութեամբ չըրկելու ընդ Աստուծոյ, և ի մահուան հոգին և մարմինը միանգամայն

Առաուծոյ ձեռքը յանձնելու սիրուն պատկերը տեսնելով ի Յովսէփ, Երբ. ԺԱ. 22, անտարակոյս պիտի գոչեն մանկին ընթերցողք մեր, Ո՛վ, ինչեւ Աստուածն Յովսէփոյ ըլլար նաեւ իմ Աստուածս, Ծննդ. ԼԷ. և ԼԹ.-Ծ. Յովսէփ մեռաւ հարիւր և տասն տասն, 1637 ին նոսր քան զԳր., և երբ իտպելացիք, մէկ ու կէս դար ետքը, էլան Եգիպտոսէ, առին Յովսէփոյ սոկերները, և հուսկ ուրեմն թաղեցին զանոնք ի Աիւքեմ, ԵԼ. ԺԳ. 19. Յես. ԻԻ. 32: Մահմադական շէրիմ մը կը ծածկէ զարդիս տեղին որ ընդհանրապէս, և թերեւս ուղղութեամբ, կը կարծուի լինել տեղի թաղման Յովսէփոյ: Քարէ ցած որմնով պատած և բարձր ծառերով պաշարուած և զատուած լըսիկ տեղ է այս, յարեմաիան մուսա Աիւքեմի հովտին, այն հովիտը գաղտնիքուն ալ գին և աւելի մաս Գերազ լեռան քան Գարիզնի:

2. Այլ Մարեմայ մօր Գրիտոսի: Ազգահամար սորա տրուած է Մառթ. Ա. 4-16, մինչև Դաւիթ, Յուդա և Արբահամ: Տես Ազգաբանաբիւմ: Յովսէփ կը բնակէր Գալիլեայի Նազարէթ քաղաքը, ուր կը գործէր զարուհոս հիւանդութեան, զոր սուսա նաեւ Գրիտոս, Մարկ. Զ. 3: Յովսէփ էր այլ բարեպաշտ և մեծաբոյ, ինչպէս կը տեսնուի անոր վարուելուն եղանակէն Մարեմայ և անոր որդւոյն հետ: Յովսէփ և Մարիամ ի միասին կ'երթային Երուսաղէմ ի զատկին, մինչ Գրիտոս էր երկու տասնամեայ, Ղուկ. Բ. 41-51: Որովհետև Սուրբ Գրոց մէջ աւելի քան մը յիշուած չէ, և որովհետև Գրիտոս իւր մայրը յանձնեց սիրելի աշակերտին, ընդհանրապէս կը կարծուի թէ մեռած էր Յովսէփ յառաջ քան սկսանել Յիսուսի իւր հրապարակական պաշտօնը: Կ'երևի թէ Յովսէփ քաջ ծանօթ էր Հրէից, Մարկ. Զ. 3. Եզ. Զ. 42:

3. Ծննդեանը յԱրիմաթիայ, բայց Գրիտոսի իտպելութեան ժամանակ կը բնակէր Երուսաղէմ: Յովսէփ Արիմաթացի անտարակոյս հաւատացած էր Մեսիային, և "ափն ուներ Առաուծոյ թագաւորութեան", Եր

անդամ Հրէից ազգային ժողովին և գէմ կեցաւ Փղշին ի մահ հաւատադարձութեան գործին, բայց ի զուր, Ղուկ. ԻԳ. 51: Երբ ամէն բան կատարուեցաւ, Յովսէփ գնաց համարձակութեամբ առ Պիլատոս, և ինքեցի Յիսուս մարմինը: Արգէն գիշեր էր, և սկսած էր Հրէից շաբաթը: Ուստի Յովսէփ, օգնութեամբ Նիկոդեմոսի, պատեց Յիսուսի մարմինը խուկերով առժամուն, և գրաւ զնա իւր գերեզմանը, Մարկ. ԺԵ. 43-46. Եզ. Զ. ԺԹ. 38-42:

4. Աշտիկեալ Գրիտոսի, կը կոչուի նաեւ Յուստոս և Բարտառոս: Տես Բարտառոս:

Յովսէփ, որդի Ամնի և Թոռնորդի Եղեկոյ, բարեպաշտ թագաւոր Յուդայ, որ նորոգեց տաճարին պաշտօնը, և բերաւ ի կարգ և յուղղութիւն ազգին կրօնական զեղծումները: Ոչ ոք ի թագաւորաց Յուդայ առաւել քան զՅովսէփ ընդէ մտադիւր կապաշտութեան հետքը երբեք: Ի մէջ այլ գործոց, պզտիկ կուց բազմութիւններ ի Բեթէլ, պրելով անոնց վրայ անոնց մեռած յուրերուն ոսկրները զորո հանեց գերեզմաններէն, ինչպէս որ աւելի քան երեք հարիւր տարի առաջ մարգարէացուած էր, Գ. Թագ. ԺԳ. 2: Մինչ ատենաւր կը մայրուէր և կը նորոգուէր հրամանաւ Յովսէփոյ, քահանայք գտան տաճարին մէջ Մովսէսի շեղանակներն, թերեւս ընդգրկող գրեալ ձեռամբ Մովսէսի: Հրէից Թաւուրութեան և կապաշտութեան նախնի օրերը Սուրբ գիրքն անտես եղած էր, և նոյն իսկ բարեպաշտն Յովսէփ խռովեցաւ կարգաւոր իւր գտնուած գիրքին վերջին գլուխները զորո երբեք տեսած չէր առաջ: Այն գիրքերն մէջ սպառնացուած պատահաւորներն ազատ ըլլաւ համար Յովսէփ խոնարհեցաւ Առաուծոյ առջև, և ջանաց յապաշխարութիւն ամեւ ժողովուրդը: Երգարեց զնոսա նորոգել իրենց ուխտն ընդ Եհովայի, և անոնց զատիկը մեծ հանդիսիւ որդ նմանք անսնուած չէր այս ամին հաւատաւորութեան սկիզբէն հետէ: Ժողովրդեան դարձն ի սրտէ չէր, ուստի և չկրցաւ գարձունել աստուածային

պատուհանը, Ռայց Յովսիա մեռաւ յառաջ քան զհասանել չարեաց, Յովսիա ինկաւ ի պատերազմին ընդ փարաւոնի Նեբաւոպայ, զորոյ անցքն իր երկրէն ստիպուեցաւ արգելել Յովսիայ, վասն զի Նեբաւոպ կ'երթար Ասորեստանի թագաւորին վրայ, Երեմիա եւ բոլոր ժողովուրդը խորին ցաւով կ'ազրային այս իմաստուն թագաւորին մահը, 29. ԺԲ. 11. Յովսիա սկսաւ թագաւորել 641 ին նախ քան զԲբ., ի հասակի ութ ամաց, եւ թագաւորեց երեսուն եւ մէկ տարի, Գ թագ. ԻԲ. ԻԳ. Բ Մնաց. 17. ԼԵ.:

Յովս, բառ որ կ'ըլլէ Յուսարէն երկ- (1) եւ Երրայեցերէն եր- (2) գըրոյն անունէն: Երրայեցերէն այբու- լենի մէջ յովար փորձողն գիրն է, ուստի եւ կը գործածուի դղլին կամ շնին բան մը ցուցնելու, Մատթ. Ե. 48. Տես Նշանագիր:

Յովրամ, 1. որդի Աբաարու արքայի Իսրայելի, յաջորդեց իւր եղբորը Ոթողիայի, 896 ին նախ քան զԲբ., եւ թագաւորեց երկուստան ամ: Յովրամ արգելեց Բեշաղու պաշտօնը, Ռայց հեռակեցաւ Կեսրովամու մեղաց: Ասոր թագաւորութեան ատենը Մովարացիք ապստամբեցան, Յովրամ թիկունք ընելով իրեն ըզ Յովսափաւ, Յուզայի թագաւորը, եւ հրաշիւք ազատուելով երաշու- թենէ ի շնորհս դաշնակցին իւրոյ, յաղթեց Մովարացւոց մեծ կոտորածով: Ոչ յետ բազմաց Յովրամ պատերազմ ունեցաւ նաեւ ընդ Բե- նագապայ արքայի Ասորոց, եւ ընդ Ազայելի յաջորդին Բենագապայ: Այս թագաւորին ժամանակն էր որ Մամարիա աղտոնեցաւ հրաշիւք պաշարմանէ եւ ոռլէ, եւ գործուեցան Եղիւեի այլեայլ սրանչիւքն, յորոց մին էր Նէեմանայ բժշկութիւնը, Յովրամ վերաւորուած էր ի կռուին ընդգէմ Ազայելի, եւ ապանուեցաւ Թամմիթ Գաղայադաւ արուարձան- ներուն մէջ ձեռամբ զօրավարին իւրոյ Յեուայ: Մարմինը տարուեցաւ Նարովթայ յեղբայրեացւոյ արար, եւ արամու- վերջացաւ Աբաարու տոհմը, Գ թագ. ԻԱ. 18-29. Գ թագ. Ա. 17. Գ. 1. Զ. 9:

2. Որդի եւ յաջորդ Յովսափաւոս, արքայի Յուզայ, Թագաւորեց իւր հօրը հետ, 889 էն նախ քան զԲբ., չորս տարի, չորս տարի եւ աւան- ձին, ընդ ամենայն՝ ութ տարի, Դրժ- բարստութեամբ ամուսնացեալ էր Աբաարու եւ Յեզարելայ գտեր Գ- թողիայ հետ, որոյ չար ազդեցու- թիւնը պատճառ եղաւ որ Յովրամոյ թագաւորութիւնը եղաւ անէծք այն երկրին, Յովրամ սպանեց իւր հինգ եղբայրները եւ յափշտակեց անոնց սասցսւածքը, Եմոյծ փնտիկեցուց կուռքերը եւ անոնց պաշտօնը Յու- զայի երկիրը: Աստուծոյ բարկու- թիւնը հասաւ վերջագէտ. Յովրամ մնաց անօգնական յապառամրու- թեան Եզովմոյեցւոց որ յաջողեցան, ինչպէս ի կրկին տաշտահա փղշտաց- ւոց եւ Արարացւոց: Յովրամոյ եր- կիրը, քաղաքը եւ տունը կաղապարու- ցան, մարմինը զարնուեցաւ սոսկալի թանչայլին հիւսնդութենէ, եւ յետ մահուան իւրոյ Յովրամ թագաւորաց գերեզմանը թաղուելու պատուէն ան- գամ զրկուեցաւ, Գ թագ. Ը. 16-24. Բ Մնաց. ԻԱ.:

Յարգանք, գլխաւոր գետ Պա- դեստինու, որ կը հոսէ ի հիւսիսայ ի հարաւ, եւ կը բաժնէ Սուրը երկրին յերկուս մասսան, որոց մեծագոյնն եւ կարեւորագոյնն է արեւմտեանը: Կան երկու փոքր գետեր, որոց երկուքն ալ կրնան համարուիլ ակն Յորդա- նանու: Ասոնց մին, մօտ ի Պանիս, հինն կեսարիա փրիթպեայ, կ'ըլլէ մեծ խռուէ մը որ ապառաժօտ լե- բան մը կողմն վրայ է, եւ կը հոսէ մղաններով դէպ յարեւմտեան հարաւ, ուր կը խառնուի միւս մեծագոյն գե- տակին հետ, որոյ ակն է աղբիւրն ի Դէլլէ-էլ-Գատի, երեք մղոն յարեւմ- տից Պանիսապ: Ռայց թող զայսու- սիկ, կայ ուրիշ երրորդ եւ մեծագոյն գետ մը որ կը բղիթ Պադեստինու ա- րեւմտեան սահմանէն անդին, մօտ ի Հասրիա, Հերմոն լեռան արեւմտեան կողմը, կը հոսէ քսան եւ չորս մղոն գէպ ի հարաւ, եւ կը միանայ միւս գետակներուն հետ՝ յառաջ քան զմասնել նոցա Մաւսի ջուրերը, որ հիմա կը կոչուի ծովակ Հուլէյի: Այս մօրուս ծովակը, կըր կը լեց-

ուի, է իբր եօթն մշտն երկայն, և կ'ընդունի ուրիշ ոչ օսական բայց փոքր գետակներ, մանաւանդ յաբեմտից։ Տես Մառօմ։ Բորգանան, Մառօնի ծովակէն ելլելով կը հասէ իբր ինն մշտն գէղ ի հարաւ մինչև ի ծովն Տէրերեայ, որուն մէջ կը նշմարուի անոր յոտակ և ուղիղ հասանքն իբր երկաստասան մշտն մինչև յիշեալ ծովուն վարի ծայրը։ Անտի յառաջ կը տանի իւր մանուածապատ ծամբան ի հարաւ, մինչև անոր վճիտ ջուրերը կը կորսուին Սագոմայ գառնահամ ծովակին մէջ։

Այս երկու ծովակներուն, այսինքն Տէրերեայ և Մեռեալ ծովուն, մէջտեղ է Բորգանանու հովիտը կամ դաշտը, Դ Թագ. ԻԵ. 4. Բ Մնաց. Դ. 17։ Արարացիք կը կոչեն այս դաշտն Էլ-Ղոր։ Անոր միջին լայնութիւնն է իբր հինգ մշտն, բայց Երկրորդի մօտ է երկաստասան կամ հընգետաստան մշտն։ Այս հովիտին կամ դաշտին երկու գին մէկ ծայրէն մինչև միւսը կան բլուրներ, որ յարեմտից կը բարձրանան սեպ ուղղորդ. 4,000 կամ 4,200 ոտը, իսկ յարեմտից կը վերանան աստիճան աստիճան բայց աւելի բարձր։ Հովիտը շատ տաք է, և, բաց այն մասերէն որ կ'առագուին աղբիւրներէ կամ ա-

ռուններէ, աւազուտ և առանց ծառաց։ Տեղ անդ ծածկուած է խիտ առ խիտ կոնածէ բլրակներով, և ուրեք ուրեք ունի նոցին նման բայց աւելի ցած և նեղ, հազիւ մշտնի մը մէկ ութերորդին լայնութեամբ, դաշտաձև բարձրութիւններ։ Այս հովիտին մէջէն կ'անցնի Բորգանան օձաձև, քան հովիտին ընդհանուր մակերեսովը հնգետաստանէ մինչև յիսուն սաք խորութեամբ։ Ափունքը, ջրոյն կից, ծածկուած են խիտ առ խիտ ուռի, մօշայ և վարդաւառիկ կոչուած ծառերով և թուփերով, և շատ անգամ ետ քաշուելով մեծ վայր կը թողուն խոտաց և ծառաց։ Բորգանանու ոտորին մասին մէջ գետը պաշարեալ է շատ անդ շամբերէ։ Գետին կից մացառուտը էին առաջ ապաւէն գազանաց, որ հարկաւ դուրս կ'իլլէին երբ դետը կը կոխէր մացառուտը, ուստի ելած է սա խօղը, "Ահա անիկա առիւծի պէս ամուր բնակարանին վրայ պիտի ելլէ" Բորգանանու ջուրերուն յորդակէն," Երեմ. ԽԹ. 49. Ծ. 44։ Բորգանան հիմա աւելի խորեն կը հասէ քան յառաջ, բայց հիմա ետ ոչ միայն գետին բուն կապիճը կը լեցուի գարնան, այլև ջուրն այնչափ կը յորդէ մինչև ողողել տեղ տեղ

նաև գետեզրը, Ա Մնաց. ԺԲ. 15: Միացեալ նահանգաց նաւատորմին պաշտօնականներէն Լինչ, որ 1848 ին նաւարկէց Յորդանանու մէջ, կը վեկայէ թէ, թէպէտ Գալիլէայի ծովէն մինչև Մեւեալ ծով հեռաւորութիւնը վաթսուէ մըն միայն է ուղիք գծիւ, գետին բուն երկայնութիւնն է երկու հարիւր մըն, վասն զի կարի մանուածոյ և պատի պատ է գետը: Գետին լայնութիւնը տարբեր է այլեայլ տեղեր եւ թանաթուն է հինգ ոտքէ մինչև հարիւր ոտք, իսկ խորութիւնն է երեքէն մինչև երկոտասան ոտք: Նաև ջրոյն չափը կը տարբերի յոյժ եղանակ եղանակ և տարուն տարի: Հոսանքն է արագ և ուժգին, և ունի շատ տեղ յորձանք և ջրվժժներ, յորոց իրը քան և եօթը կը յիշէ Լինչ իբրեւ վառագաւորնաւ այն երկաթեղէն նաւակներուն համար որովք կը նաւարկէր այս պաշտօնականը: Տիբերիոյ ծովը 312 (ըստ Լինչի, 653) ոտք ցած է քան վանկերեղիթ Միջերկրականին, իսկ Մեւեալ ծովն իր 4,316 ոտք, ուստի և Յորդանանու շղջութիւնն այս երկու ծովուց մէջտեղ է 1,000 ոտք: Զուրք Յորդանանու են զով և քաղցրը, և Գալիլէայի ծովուն պէս նաև Յորդանան է ձկնաւետ: Գետն ունի քարաշէն կամուրջ, ասորե քան զծովակն Հուլէի (տես Գեւորը), և ուրիշ կամրջի մը աւերակները կան տակաւին ի հարաւոյ Տիբերիոյ ծովուն: Այլեայլ հունք, գիւրանցանիկը հասարակ եղանակներու մէջ, կը յիշուին ի Սուր Գիրո, Դաւա. Գ. 28. ԺԲ. 5. Բ Թագ. ԺԵ. 22-24: Գետն անցնելու համար կը դորժած ուէին նաև նաւակներ, Բ Թագ. ԺԲ. 47, 48, 39: Տես Մով 4:

Յորդանանու տարեկար յորգութեան տառն անցան Եգիպտոս և իսրայել գետէն, Եգ. Գ. 15: Բայց և այնպէս ուժգին և յորգեալ գետը զկայ առաւ յանկարծ յանդիման Նիլոսին, և մինչ ասորին ջուրերը կը հոսէին դէպ ի ծով, վերինք հրաշիւք կեցան, և թողին գետին մէջ ընդարձակ անցք իսրայելի ժողովրդեան: Յետ այնորիկ երկու անձինք ևս ան-

ցան հրաշիւք ընդ Յորդանան, Եղիա և Եղիշ, Դ Թագ. Բ. 8, 14: Յորդանանու ջուրերուն մէջ բռնկուցաւ բորան Նեման, և կորուսեալ կացինը լողաց բանիւ Եղիսէի, Դ Թագ. Ե. 14. Զ. 6: Հոն մկրտուեցաւ նաև մեր Փրկիչը, Մատթ. Գ. 13, և այս գիտաց յիշատակը կը կատարին տարուն տարի ի մէջ ապրիլ ամսոյ հազարաւոր ուխտաւորք անուանեալ Քրիստոնէից այլեայլ գաւառութիւններէ: Այս ուխտաւորք ժամագործ որ մը և ընդ պաշտպանութեամբ Օսմանեան զինուորաց, կ'երթան յայցելութիւն գետոյն, կը խմեն ջուրէն և կը լուացունին գետը, և յետ միայ կամ երկուց ժամուց կը գառնան յըռուսեղմ:

Յորդանանու գլխաւոր ճիւղք են, Երմուք, ի հնուքն Հերմուքս, բաւական մեծ գետ, և Յարբոկ, երկրին ևս յարեւելից: Կան նաև ոչ սակաւ մանր մանր վտակք և շատ լեռնային առուք, որ ամառը կը ցամաքին հեղացնեն: Յայնկոյն Յորդանանու կը նշանակէ գետին արեւելան կողմը, բայց յառաջ քան զուածել Եգիպտոսը, կը նշանակէ արեւմտեան կողմը:

Զարգիտ Յորդանան կը կորուսի Մեւեալ ծովուն մէջ. բայց շատերը կը կարծեն թէ, շատ հին ժամանակ յառաջ քան զկործանումն քաղաքացն որ էին ի հովտին Սոգամայ, Յորդանան կ'անցնէր Մեւեալ ծովէն և Սեզգիոյ ձորէն, և կը հոսէր դէպ յառաջ մինչև կարմիր ծովուն Եղանեան ծոցը: Արդարեւ Մեւեալ ծովուն հարաւային ծայրը կապուած է Եղանեան կամ Ագապայի ծոցին հետ այն մեծ հովտիւ որ Արաբերէն կը կոչուի Էլ-Արապահ, և է Էլ-Ղորթ, այսինքն Յորդանանու հովտին մտքը: Հովտն է ի մէջ հարաւային և հարաւային արեւմտեան հարաւային Երկայնութիւնը, Մեւեալ ծովէն մինչև Սագապա, ուղիղ գծով է իբր հարիւր մըն: Մեւեալ ծովուն ծայրէն աւազուտ դաշտ մը կը տարածուի դէպ ի հարաւ բլուրներու մէջ և հաւասար ծովուն երեսին, մինչև ուժ կամ տասն մըն հեռու, ուր կըսյին գահաւանդ մը, վաթսուէն

մինչև ութսուն ուսուցիչ և ուսուցիչներ, ինչ-
մէջ կը կարէ գաշաբ, և կ'երթայ
ընդ լայնութիւն հովանի կողմէ ի
կողմ, բայց իւր արեւմտեան ծայրը
կը թողու իւր կէտ մըն լայն հովանի
մը անցքը: Այս հովանը կ'երթայ
մշտնջենով գէղ ի հարաւ ի մէջ լայն
և ամայի հովանի իւր-Արապահ սրմէ
յետայ գուրն կ'իլէ, և որչափ կը
տանի ի Մեռեալ ծով: Արապահալ
գահաւանդը, որ հաւանականապէս
Սուրբ Գրոց Արարիքի կամ Կարիքի
կողմէ արեւմտեան է, այն տեղն է
ուր իւր-Նորը կը վերջանայ, և կը
սկսի իւր-Արապահ, որ անտի կ'եր-
թայ անդհաւան մինչև յԱրապահ:
Երկուստեք իւր-Արապահի կը քերին
շղթայք իւրանք: Բայց գետք որ
կ'իջնեն այս լեռնէն կ'ըլլան ան-
հատ իրենց կողմէն ճամբուն մէջ
յառաջ քան զհասանելն ստորին հո-
վանը, այնպէս որ այս ստորին հովանի
է ամուր գրեթէ առանց լրջոյ, որ
Անապատ Արարիքի մէջ միայն կը
բուսցունէ բոյս և ծառ, և կը գործէ
զայն բնակելի, Բայր հովանի մէջ
չկայ ամենին գոյն նշարանք ճա-
նապարհի կամ ուրիշ արեւոյ ձե-
ռագործի արուեստիւ մարդոյ: Կար-
ծիքը թէ Բարդանան ի սկզբան կ'անց-
նէր այս ան ճովանէ՝ ստուգութիւն
չունի, վասն զի Մեռեալ ծովն իւր
4,300 ոտք ցած է քան զԱրապայի
ծոցը, և վասն զի մօտակայ տեղեաց
մեծ մասին ջուրերը կը հոսեն գէղ ի
հիւսիս Մեռեալ ծովը, Հարկու
նաե Բարդանան կը թափէր ի սկզբան
ևս ինչպէս հիմա յիշեալ ծովը և կը
մնար հոն, ապա թէ ոչ հարկէ և
սեւ ըստ լինչի և այլոց, թէպէտ
տարակուսելի է այսպէս կարծել, թէ
Մեռեալ ծովն, և ընդ նմա բոլոր
հովանը գէղ ի հիւսիս և ի հարաւ,
յիւրեանք նախնի բարձր գրեց իջան
յայտմա խորագոյն գիրքը, թերեւ
բազմոք յառաջ քան այն անհոգ
պատահարը որ տուաւ Ղովոյ ա-
պատտանէլ «Եւր», Մինչ. ԺԹ. 17-
28, 30: Տես Մով 3:

Յորձանուտ, Գործ. ԻԷ. 17, հա-
ւանականապէս վտանգաւոր աւա-
զուտը և պայտը երկու ծոցերուն
մէջ Ափրիկէի եղբայրն ի հարաւոյ

Մարդոյ: Այս ծոցերը կը կոչուէին
Մեծ և Փոքր Սիրտիս, և յորոց կը
ստակային նախնի նաւաւաղը: Հոգմը
յորմէ վարեցան Պոլոս և ընկերը
նորա՝ կը ողորդար նաւը զանոնք
ի Փոքր Սիրտիս:

Յորձանք, են քաջ ծառիք երե-
ւոյթք յարեւելս, և կը կարծուի թէ
կը պատճառեն ուռուցիկ կամ պը-
տուտակ հովէ: Թաննի, սեւա, ձա-
գառաձե ամպ մը կը տեսնուի կախ-
եալ յերկնից, և այս ամպը երբեմն կը
շարժի արագ ծովէ վրայ, սրմէ եր-
բեմն երբեմն կը բարձրանայ ջուրը
կանաձե և կը կցի վերնոյն: Ուր որ
տեսնէ կը միանան, սիւնը կ'ընայ ե-
րեք ոտք թանձր ըլլալ, և երբ այն
սիւնը կը կտրի, հեղեղք ջուրք կ'իջ-
նեն վտը: Այս բառը կը գտնուի ԽԹ.
սաղմունի 7 համարին մէջ, ուր սա-
կայն սաղմոսեղան կը թուի անհար-
կել ջրվէժներ:

Յուգա, 1. յորորդ արդի Յակո-
բայ և Լիայի, ծնեալ ի Միջագետս,
1755 ին նախ քան զՔր., Մինչ. ԻԹ.
35: Պատուաւոր անձ է ի պատմու-
թեան Յովնիկայ, Մինչ. ԼԷ. 26,
27. ԽԹ. 16-34, բայց ոչ այնպէս ի
պատմութեան Թամարայ նուոյն իւ-
րայ, Մինչ. ԼԸ. Յակոբայ վերջին
օրհնութիւնը կը մարգարտանայ Յու-
գայի ազգատոհմին զօրութիւնը
և յաջողութիւնը, և այն ցեղին տեւելն
իրեւ զլուի հրեական ազգին մինչև
Քրիստոսի ժամանակը, Մինչ. ԽԹ.
8-12, Թեպէտ Յուգա չէր անգրա-
նիկ, շուտով համարուեցաւ իրեւ
զլուի օրդւոց Յակոբայ, և ցեղ նա-
րա եղև քան զայլ ցեղք Խորայի
հօր, և թուով բազում: Պաղեստին-
նու հարաւային արեւելեան մասն ին-
կաւ բաժին այս ցեղին: Տես Հրե-
ատաճ: Յուգայի երկրին սահմա-
նազուլին էր Երուսաղէմ, նիստ հրե-
ական պաշտաման, և Յուգայի ելաւ
Դաւիթ և անոր թագաւորական
զարմը, սրմէ սերեցաւ Փրկիչն աշ-
խարհի:

Յետ զարձին ի գերութենէ, Յու-
գայի ցեղք գրեթէ միացուց իրեն հետ
բոլոր Եբրայական ազգը, որ յայնմ
հետեւ ճանչցուեցաւ իւր Հրեայ,
կամ Յուգայեան, իրեւ սերունդ Յու-

գայի: Յուզա, երբ կը յիշուի իբրեւ տարբեր յիշողութիւն կամ յիշողութիւն, այսինքն Սամարիոյ թագաւորութեանն, կը նշանակէ Յուզայի թագաւորութիւնը և Դաւթի սերունդը: Տես Եբրայեցիք և Թագաւոր բառերը: Այս ցեղին նշանաւոր յառկութիւններէն մին այն է, որ պահեց ճշմարիտ կրօնը և քահանայական պաշտօնը հանգերձ օրինական ծեսերով ի տաճարին որ յերուսաղէմ, մինչ տաճն ցեղք եղան անձնատուր կառապաշտութեան, մանաւանդ ոսկեղէն որթեր պաշտելու:

2. Իսկարիոփտացի, այսինքն ի կարիովք քաղաքէ Յուզայ, Տես Ժե. 25: Իր մին, յերկատասան առաքելոց փրկչին, և կը թուի թէ կը վայելէր իւր բոլոր առաքելականաց վատահոլութիւնը: Միւս առաքելաբ անոր կը յանձնէին ինչ նուէր որ կ'ընդունէին, և իրենց բոլոր ապրուստին միջոցները, և երբ երկատասանը զրկուեցան քարոզել և գործել սքանչելիս, կը թուի թէ Յուզա անոնց մէջ էր, և ընդունած էր միւլնոյն զօրութիւնը և իշխանութիւնը: Սակայն օոփոր էր, նոյն իսկ այն ժամանակ, սեպհականեւ իրեն մաս որ հատարական օտապէն, Յովհ. ԺԲ. 6, և վերջապէս կնքեց իւր վատութիւնը՝ մատնելով զՅիսուս օտակի համար: Իրր 3 Անդգիական ոսկւոյ շնչին գումարի մը համար Յուզա խոտաւաքաւ Հրէից ժողովին ցուցնել զանգին ուր մարթէր բռնել զՅիսուս գիշերային առանց վտանգի խռովութեան: Բայց երբ տեսաւ Յուզայ իր մատնութեան հետեւները, զգաց օտաւիրի խայթ խղճի, և որովհետեւ անհնար էր ազատել զինք այն արեւտայի գիպաց պատասխանատուութենէն, նետեց քահանայից առջև արեան գինը, անցաւ Ենովքի մօտին հովան, և կախեց զինք, Մատթ. ԻԲ. 3-10: Ղուկաս, ի Գործս առաքելոց, Ա. 18, կը յաւելու թէ Յուզայ ինկաւ զլիւրկայր և հերձաւ ընդ մէջ, հաւանականապէս վասն զի խղջաւ չուանը կամ կոտորեցաւ ծիւղը որմէ կախուած էր: Այս կրկին մահուան տեսարանն էր թերեւս սեպագեալ բլրոյն կողմ ի հարաւոյ Ենովքի ձա-

րոյն: Տես Ակեղագումա՝ Յուզայի այն խոտովանութիւնը որ խղճին տողանայէն յառաջ եկաւ: Երեւի վատութիւն է անարատ անմեղութեան Յիսուսի, Մատթ. ԻԲ. 4, և անոր ահաւոր վախճանը՝ խրատ մեծ ընդդէմ ազահանութեան, կեղծաւորութեան և ամէն անհաւատարմութեան, Մատթ. ԻԶ. 34. Յովհ. ԺԷ. 12. Գործ. Ա. 25:

3. Մին յառաքելոց որ կը կոչուի նաեւ Ղերէոս և Թադէոս, Մատթ. Ժ. 3. Մարկ. Գ. 18. Յուզ. 4, որդի Ալփեայ և Մարեմայ, և եղբայր Յակոբու կրտսերոյ, Տես Յակոբ 2 և 3: Այս Յուզա էր Յուզայի անուամբ ծանօթ թղթոյն հեղինակը, Մարկ. 2. 3. Ղուկ. 2. 16. Գործ. Ա. 13:

4. Եղբայր Տեառն մերոյ, Մատթ. ԻԷ. 56: Դասերը կը կարծեն թէ այս Յուզա էր մօրաքեռորդի և օչ եղբայր Յիսուսի, և էր նոյն ընդ Յուզայի առաքելոյ 3: Բայց Յիսուսը "եղբայրները" հաւատացած չէին անոր մինչև մօտ ի վախճան կենաց նորա: Տես Յակոբոս 3:

5. Քրիստոնէայ վարդապետ, որ կը կոչուի նաեւ Բարսաբառ, և զրկուեցաւ Երուսաղէմէ յԱնիոք՝ Պողոսի և Բառնարայ հետ, Գործ. ԺԵ. 22, 27, 32:

6. Մականունաւեալ "Գալիլեացի", կը կոչուի նաեւ, Յովսէփոսէ, Գաւղանացի: Միտա էր Գամաղա, քաղաք ի Կաւղանիտիս, մօտ յարեւելեան հարաւային ափին Տիրերեայ ծովուն: Ունեւով ընկեր զՄագովկ օմի, ժողովաւ յապոտամարութիւն գրգռել զՀրէայոս, բայց սպանաւ ի կուրիքնիոսէ կամ ի կուրիքնայ որ զայնու ժամանակաւ էր կուսակալ Աոորոց և Հրէաստանի, Գործ. Ե. 37:

7. Հրէայ օմի ի Գամաղանոս, ընդ որում կը բնակէր Պողոս, Գործ. Թ. 11: Յուզայեանցնէր, անուն տուեալ Հրէից որ կը բնակէին օտար ազգաց մէջ, մանաւանդ յետ դարձի գերութեան ի Բաբելոնէ, յանուանէ Յուզայի, նախաձոր նոցա: Տես Եբրայեցիք:

Յուզայի, բաւոր, հաւանականապէս գրուած յամի ՏԷ. 66: Է և

Ն

առնդուն և ստատիկ ազգ. առ պին-
տիկ որ սուտ վարդապետաց ոմանց
մարտութիւններուն և զեղծ վարուց
կը հետեւէին, սուտի և մասնակից
պիտի ըլլային անոնց սարսափելի
պատժոյն: Այս թուղթը կը նմանի
երկրորդ թղթոյն Պետրոսի: 4 և 15
համարին մէջ կոչուած վկայութեան
համար, տես Ինձիք 2:

Յուլիոս, իմարտապետ Ալգոս-
եան գնդին, որուն յանձնեց փե-
տտ, կուտակալ Հրէաստանի զՊո-
ղոս, ասնիկ զնա ի Հռոմ: Յուլիոս
շատ կը յարգէր զՊողոս: Թոյլ տու-
աւ անոր իլլից ցամաք ի Ալգոս և
այցելութիւն ընել իւր բարեկամե-
րուն: Նոյն նաւաբեութեան ատեն
ուրիշ անգամ մը Յուլիոս գէժ կե-
ցաւ զաւանանութեան զոր նիւթած
էին զինուորք բոլոր կապելոյց կենաց
գէժ, և այնպէս ազատեց առաքեա-
լը, Գործ. ԻԷ:

Յոգարեզ, կին Ամրամայ և մայր
Մովսէսի, Ահարոնի և Մարեմայ,
Թու. ԻԶ. 59: Երբ Գործարեզ էր գուտոր
Ղեկայ, և հօրաբայր իւր Երկանը,
ԵԼ. Զ. 20, թէպէտ յետոյ այսպիսի
ամուսնութիւնը արգելուցան, Ղեւ.
ԺԲ. 12:

Յոգանան, սրգի կարէի, մին ի
գլխաւոր զօրավարաց Հրէից յետ
կործանման Երուսաղէմի, 588 ին նախ
քան զԲբ., որ ճանչցաւ Գողգոթայի
իշխանութիւնը, և յայանեց անոր
իոմիայելի գաւառանութիւնը, բայց
ի զուր, և ինդրեց Գողգոթայի մահ-
ուան վրէժը. բայց յետոյ տարաւ
Հրէից Յնացորդն յԵգիպտոս հակա-
ռակ իրաւունք Երեմիայի, որ չկրնա
լով արգելուլ Բոջանանու ազատամ-
բակին և կռակալաւ ընթացքը,
մարգարէացաւ աստուածային պա-
տուհաւոր, որ կատարուեցաւ ժամա-
նակին, Դ. Թագ. ԻԵ. 23-26. Երեմ.
Խ. ԻԴ:

Յոսաբէ, հօրաբայր Յովսէպ,
արքայի Յուդայ: Յոսաբէ և ազատեց
կոտորածէն և պահեց զՅովսէպ մինչ-
գեռ մանուկ էր: Գողգոթայի գա-
ւառանութենէն, Դ. Թագ. ԺԱ. 1-3:

Նաաթ, 1. արքայ Ամմոնացոց,
յաղթուեցաւ ի Սաւուլայ, մինչ
պաշարած էր Նաաթ զԻսթմովթ-Գա-
ղատ, Ա. Թագ. ԺԱ. Նաաթ, կամ
ինչպէս ոմանք կը կարծեն, անոր որ-
դին և անուանակիցը, բարեկամու-
թեամբ էր ընդ Դաւթի, Բ. Թագ.
Ժ. 2:

2. Հայր Շարուհայ և Արիգեայ,
քերց Դաւթի ի հօրէ կամ ի մօրէ
միայն: Նաաթ թերեւ էր այլ անուն
Յեսսէի, կամ թերեւ անուն կնոջ
նորա:

Նաաթան, մին ի նախահայր Տեա-
ւոն, Մատթ. Ա. 4. Ղուկ. Գ. 32,
նահապետ ցեղին Յուդայ յառապա-
տին, Թու. Ա. 7. Բ. 3. Ե. 12, և ա-
նորորդի Ահարոնի, ԵԼ. Զ. 23. Հռոմ.
Դ. 20. Ա Մնաց. Բ. 40:

Նարազ, Դմար, ի երևակէ Քաղե-
բայ, անը մեծամեծ իրկիրներու և
անասնոց, ի Մատն և ի կարմեղոս ի
հարաւայ Յուդայի: Դաւթի մեծ ե-
րախաւոր էր Նարազայ, զասն զի
պաշտպանած էր զնա անապատին
աւազակներէն, բայց և այնպէս
Դաւթի մեծ կարասութեան ժամա-
նակ, մինչ Նարազ պարտէր առա-
տանեալութեամբ օգնել Դաւթի,
մերժեց ամարգութեամբ անոր խն-
դիրը, որ էր քիչ մը պաշար Դաւթի
կարօտեալ զօրաց: Դաւթ զպլլա-
նալով Նարազայ այս ապաշխորհու-
թեան և հիւրառեցութեան համար,
ճամբայ ելաւ մաշել ի ոտը զՆա-
րազ և անոր մարդիկը: Բարեբախ-
տութեամբ Նարազայ իմաստուն
կինն Արիգեայ տղեակից առաջն ա-
ռաւ: Տասն օրէն Տէրը զարկաւ զՆա-
րազ որ մեռաւ, Ա. Թագ. ԻԵ: Տես
Արիգեայ:

Նարալ, Դարբար-Բիւ, 1. քա-
ղաք մօտ ի Բեթէլ և ի Գայի, Եղբ.
Բ. 29. Նեեմ. Ե. 33:

2. Քաղաք Ռուբէնի ցեղին, Թու.
ԼԲ. 38: Մովսէպ քաղաքի այս քա-
ղաքը, և ունէին զայն առ Երեմիա-
յիւ, Ես. ԺԵ. 2. Երեմ. ԽԲ. 1:

3. Լեռ Մովսէս, սուտի Մովսէս
տեղաւ աւետեաց երկիրը, և ուր

մեռաւ: Նորաւ Աբարիմ լերանց մէկ կտաարն է յանդիման Երկրովի ի վերայ: Անդգէն, Պուրջհարա, և այլք, նոյն կը համարին զսա ընդ Ագգարսոի, իբր տասն մըն ի հիւսիսայ Առնոնի: Հանապարհարդք չեն յիշեր շատ բարձր կատար մը այն շղթային մէջ որ ճիշդ Երկրովի գիւմացն է, և որ դեռ ըստ արժանւոյն գիտուած չէ, Բ Ուր. ԼԲ. 49. ԼԴ:

4. Կուսք Բաբելացւոց, Եւ. ԽԶ. 1: Բաբելացւոց աստեղարաշխական աստապելաց մէջ կը տեսնուի թէ այս կուսքը հաւանականապէս Հերմէս էր: Նոսն հին Արարացիք կը պաշտէին զՆորաւ: Թէ ընդհանուր և շատ յարկէր էր այս աստուծոյն պաշտօնն առ Փաղգէացիս և առ Ասորեստանեայս, յայտնի է ոչ տալաւ յասուի անուններն որ կը գտնուին ի Սուրբ Գիրս, և որոց բարգուծեան մէջ կը տեսնուի այս բառն, որպիսի են Նաբուգոգոնոսոր, Նաբուգոգոն, Նաբուսադարան, Երեմ. ԼԹ. 9, 13, ինչպէս նաև Յոյն և Հռովմայեցի մատենագրաց մէջ Նաբոնիգ, Նաբոնասոր, Նաբոպոզասոր, այլովքն հանդերձ:

Նաբոք, մին յորդանոց իսմայելի, Ենեք. ԻԵ. 13, որպիսիս սերունդը գրուած էր Անապատ Արարից արօտներն, Եւ. Կ. 7, և հոսով յետոյ եղաւ հայտարար Եղովմայեցւոց: Կը կարծուի թէ արաքեին պատմութեան մէջ յիշուած Նաբաթացիք ասոնք էին: Տես Եղովմ:

Նաբով, Բեր, իորայեցի օմն Յեզրայելէ, որ չուզէր վաճառել Աբաբուս իւր հայրենական այգին, Գեա. ԻԵ. 23, 24, և այդն ոսկն սպաննուեցաւ թելադրութեամբ Յեզրայելայ թագուհւոյն զրպարտուելով իբրե հայհայել: Աբասար տէր եղաւ իսկոյն ցանկացեալ այգւոյն, Թերեւս պատճառելով թէ կառավարութեան կ'իյնար այն կալուածն իբրեւ ստացուած մատնի, մատնիչ հրատարաւ: Կելով զՆարովք զրպարտեալն իբրե հայհայել: Կամ Թերեւս Նաբովթայ ժառանգները չորոգեցին այգւոյն յափշտակութեան գեմ՝ վախճալով Յեզրայելայ գաղտնի սպառնալիքէն: Սակայն Եղիս չվախցաւ ծանուցա-

նել թագաւորին և թագուհւոյն քան զնոսն բարձրագունին, Եհու. վայի, մօտաւուս պատուհասոր, Գ. Թագ. ԻԱ. Դ. Թագ. Բ. 24-26, 36. Ժողով. Ե. 8:

Նաբուգոգոնոսոր, որդի և յաջորդ Նաբոպոզասորայ, թագաւորեց Փաղգէացւոց իբր 600 ին նախ քան զԲեր: Փիշ ժամանակ յառաջ գահակեց էր հօրը, և զրկուեցաւ նորէն առնուլ զՔաղքեմիս, զոր գրուած էր Ներաւով, արքայ Եղիպտացւոց, Նաբուգոգոնոսոր յաղթելով Եգիպտացւոց, խաղաց ի վերայ կուսակալին փրանկեցւոց և ի վերայ Յուդայի թագաւորին Յովակիմայ որ հարկատու եղած էր Ներաւով: Նաբուգոգոնոսոր կալաւ զՅովակիմ և շղթայակապ տարաւ գերի ի Բաբելոն, բայց յետոյ արձակեց զնա ի Հրէաստան տարելուն մեծ հարկ մը տալու պայմանաւ: Խաղացցայ շատ մարդ Երուսաղեմէ, յորոց միջի էին Դանիէլ, Անանիա, Միսայէլ և Ազարիա, ամենեկին թագաւորական գերգոտտանէն, զորս Նաբուգոգոնոսոր պատուիրեց ինամով կրթել յաւուսն փաղգէարէն լեզուին և յիմաստութեան փաղգէեց, որպէս զնայտպէս կրթուելով այն չորեքն պատանիք զործածուէին յաղքունիս թագաւորին, Դ. Թագ. ԻԴ. 1. Բ. Մնաց. ԼԶ. 6. Դան. Ա. 1:

Նաբոպոզասոր մեռաւ, և Նաբուգոգոնոսոր որ այն տանն կամ Եգիպտոս էր և կամ Հրէաստան, տնայարեց երթալ ի Բաբելոն, իր զօրապետաց յանձնելով Ասորոց, Հրեից, փրանկեցւոց և Եգիպտացւոց գերիները Բաբելոն տանելու զործը. քանզի, ըստ Բերսոսոի, Նաբուգոգոնոսոր նուաճած էր բոլոր այն երկիրներն, Նաբուգոգոնոսոր բաժնեց այս գերիներն այլեւայլ հասուած, և Երուսաղեմի տաճարին նուիրական ածօթները և ուրիշ մեծագին կողոպտանքն գրաւ ի պահեստի Բելլի ամհեստի: Յովակիմ երեք տարի հաւատարմի մնաց Նաբուգոգոնոսորայ, և ապա ապտոտմեցաւ. բայց յետ երեք կամ չորեք ամաց, պաշարուելով յԵրուսաղեմ, բռնուեցաւ և սպանուեցաւ, և մար-

մինչ նետուեցաւ զէշ Թաշիոց երկնից, ըստ մարգարէութեան Երեմիայի, ԳԼ ԻԲ։

Յովակիմայ յաջորդն, Յեքոնիա, Թագաւոր Յուդայ, ապստամբելով ի Նաբուգոգոննոսորայ, պաշարուեցաւ յերուսաղէմ, ստիպուեցաւ լինել անձնատուր, և ասարուեցաւ, իւր գլխաւոր պաշտօնէից հետ, գերի ի Բաբելոն, նոյնպէս մայր նորա և կանայք, և ընտիր ընտիր ձեռագէտք Երուսաղէմի, Թուով իրբէ տասն հազար։ Այս գերիներէն էին Մուրթբէ, հօրեղբորդի Եսթրայ, և Եզեկիէլ մարգարէ, Եսթ. Բ. 6։ Նաբուգոգոննոսոր առաւ նաեւ բոլոր սակեղէն անօթները զորս Սողոմոն շինել տուած էր տաճարին համար, և Թագաւորական գանձը, և Թագաւորեցաւց Եքոնիայի հօրեղբայր Մաթանիա, զոր Սեդեկիա անուանեց։ Սեզեկիա մնաց հաւատարիմ Նաբուգոգոննոսորայ ինչ տարի, յետոյ ապստամբեցաւ և եղաւ զաշնակից ընդ գրացի Թագաւորս։ Բաբելոնի Թագաւորը եկաւ Հրէաստան, նուաճեց երկրին գլխաւոր տեղերը, և պաշարեց զյիւրեանդէմ։ Փարաւոն Վափառ եկաւ Եգիպտոսէ օգնել Սեդեկիայի, բայց Նաբուգոգոննոսոր պատահեցաւ անոր, և ոտիպեց զնա գառնալ իւր երկիրը։ Յետ այսորիկ Նաբուգոգոննոսոր պաշարեց զիւրեւսաղէմ երեք հարիւր իննսուն օր։ Սեդեկիայի մեռատաներոգ տարին, 388 նախ քան զգր. առնուեցաւ քաղաքը, և Սեդեկիա բռնուելով բերուեցաւ Նաբուգոգոննոսորայ առջև, որ այն ատեն էր ի Ռերզա յերկրին Ասորւոց։ Բարեկացւոց Թագաւորն ի մահ գատապարտեց զիս, անոր աչաց առջև հրամայեց սպանանել որդիքը, յետոյ հանեց Սեդեկիայի աշուբներն, և շղթայակապ զրկեց զնա ի Բաբելոն, Դ Թագ. ԻԴ. ԻԵ. Բ Մնաց. ԼԶ։

Նաբուգոգոննոսորայ Թագաւորութեան ժամանակ Բաբելոն և Բարեկացւոց տէրութիւնն հասաւ ի ծագ պայծառութեան, Նաբուգոգոննոսոր շատ աշխատեցաւ զարգարել զԲաբելոն, և այս եղաւ նորա մեծամեծ պարծանաց մին։ "Առ չէ", կ'ըսէր,

"ան մեծ Բաբելոնը" որ ես իմ զօրութեամբս իմ մեծութեանս փառքին համար Թագաւորութեան տուն շինեցի, Բայց Աստուած կործանեց անոր պարծանքը, և Նաբուգոգոննոսոր ժամանակ մը իջաւ ի կարգ վայրենի գաղանաց, ըստ մարգարէութեան Դանիէլի։ Տես Դան. Ա. Գ։ Տիգրիսի մօտ աւերակաց մէջ գրտնուած արձանագրութիւն մը, որ կը պահուի Լոնտոն, Արեւելեան Հրէգկաստանի Տուն կոչուած տեղը, կը պատմէ Նաբուգոգոննոսորայ այլեայլ գործերն ի Բաբելոն և Պորսիթրա կոչուած տեղը։ Արձանագրութիւնը յանկարծ՝ կտրելով պատմութիւնը կ'ըսէ թէ Թագաւորին սիրտը խտացաւ քաղեղէն գէմ։ "Կրօնից համար նուերենք չէր տար, Մերովաքայ պաշածը գաղբեցուց, և արգելեց զոհել աստուածոց։ Կէ Կրօնի ըստ Բելգոն-Բելոն Կրօնից", Նաբուգոգոննոսոր կը կործուի մեռելա 562 ին նախ քան զգր., յետ Թագաւորելոյ ամս իրբէ քառասուն։

Մին ի հաշակաւոր գործոց որ կ'ընծայուին Նաբուգոգոննոսորայ, և ընդ որ անտարակոյց կը պարծէր Նաբուգոգոննոսոր, էին անուանի "Կախաղանաւ բուրտատանք", զորս ասի թէ շինեց Նաբուգոգոննոսոր ըստ ցանկութեան կնիշ իւրոյ, Ամիւտեայ գշխոնի որ հովատուէ անկալ էր յաշխարհին իւրում. յերկրին Մարաց։ Բաբելոնի պէտ գաշտածն երկրի մէջ առդոյնի պարտեղ մը շինել բարձրարեւծ ծառերով ոչ այլ ապգ հրէնոր էր, եթէ ոչ արուեստի մեծամեծ հողարւարներ կանգնելով. և արգարե Նաբուգոգոննոսոր հրամայեց ահագին հողակոյտ մը կանգնել իրր չորս հարիւր քառակուսի ոտք տարածութեամբ, և աւելի քան երեք հարիւր ոտք բարձր։ Այս հողակուտին վրայ շինուեցան ամուլք մին քան զմիւսն բարձր, մեծամեծ քարերով ծածկուած սրմնց կամ Թմնց վրայ։ Իւրաքանչիւր որմոյ կամ Թմնց վրայ վրայ գրուեցաւ կարգ մը պրտուեղէն, անոր վրայ կարգ մը ձիւթ և ձիւթին վրայ երկու կարգ քար, և աստեց տմենուն վրայ գարձեալ կարգ մը կապար։ Այս հողակուտին

կից շինուեցաւ ուրիշ մը նմին նման բայց աւելի փոքր, և դարձեալ ուրիշներ: Հողակուտից վերջին կարգին վրայ որ երկուսը գրուեցաւ հող, և տնկուեցան ծառեր, թուփեր և ծաղիկներ: Այս կերպով շինուած պարտեզներ կ'առուէին Եփրատաւ որ կ'անցնէր առ ստորաւորով այն պարտիզաց, և քուր կ'ելլէր մերեւոյտիւք վեր հողակուտից մէջէն: Այս պարտեզները պալատին մեծատարած գետնէն փոքր մաս մը միայն բռնած էին, բայց այն գետինը որ ունէր վեց մղոն շրջապատ՝ էր պատեալ պարսպով: Այս պարսպէն ներս կ'ալին ուրիշ երկու պարտիզ և բարձր աշտարակ մը, և բաց ի պալատին շէնքէն, գաւթիքներ, պարտեզներ, այլովքն հանգերձ: Բայց դռաները պղնձի էին: Պղնձի դռաներ կը յիշէ Եսայի, խօսելով Բաբելոնի առաման վրայ ի Կերոսէ, Ես. ԽԲ. 2: Կառուցանաւ բուրասառններուն աւերակները կը կարծուի թէ են այն խառն ի խուռն հողարբոյի տակ որ կը կոչուի Գատը, յարեկից Եփրատայ, և որպէս տարածութիւնն ունի հազար կանգուն երկայնութիւն, և եօթն հարիւր կանգուն լայնութիւն: Այս հողարբոյն հանուած աղիւսը աղիւն են, և ամենուան վրայ գորշմալ կայ անուն հարուգողնոսորայ:

Այս թագաւորին օրիշ մէկ շէնքն էր այն որպէս աւերակք կը կոչուին այժմ Պերս Նիմրուտ, իբր ութ մէզոն ի հարաւոյ արեւմտից Վերայիշեալ պարտիզաց: Տես Բաբելոն, Հէնրի Բոյնսոնի խաղաղութիւնը ցուցին թէ հարուգողնոսոր շէնքն յիշեալ Պերս Նիմրուտ, աւելի հին շէնքն մը աւերակաց վրայ: Այս շէնքն էր վեց կարգ կամ յարկ, որոց իւրաքանչիւրը քանի սոք բարձր էր, և քառասուն երկու սոք ուսաղ հորիզոնական քան իրմէ քարեր: Ի գագաթան շէնքին էր մեհնարը և գիտանոցը: Այս շէնքն հիմա եղած է հողակոյտ մը յապակի փոխաւ: Շէնքին իւրաքանչիւր կարգը կամ յարկը նստիւնալ էր մարդկի մը, և այն մարդկին յառկացեալ գոնեով ներկուած: Առաջինը, որ կ'անոսի նստիւնալ էր, էր սեւ, Լուսնիթագին

կամ Արամոզգինը՝ շառագոյն, Հրատին կամ Արէսինը՝ կարմիր, արեգականը՝ գեղին, Արուսեկին կամ Առազկանը՝ կանաչ, և փայլածուն կամ Հերմեսինը՝ կապոյտ: Մեհնարն էր սպիտակ, և հաւանականապէս էր նշանակ լուսնի: Այս վաղուց աւերեալ շէնքին անկիւնները մօտերս խաղաւով, գտնուեցան զլաններ բեւեռագիրներով որ կարգացուեցան և հասկցուեցաւ թէ հարուգողնոսոր շինած էր այն շէնքը որ կը կոչուէր «Պորոբրայի Եօթն գնդաց կայան», թէ փլկած էր, և թէ հարուգողնոսոր շարժեալ իւր աստուծոմէն, ի Մերովդաբայ, նորէն շինած էր զայն ողբաւ և գոնեով կոչուած պատաստական քարերէ, «առանց փոխելու շէնքին տեղը և առանց խախտելու տնոր հիմը»: Արամոզգինը կ'ըսէ նաև թէ այս նորագութիւնը եղաւ հինգ հարիւր չորս տարի յետոյ քան զառաջին շինութիւնն որ եղած էր Թագաւոր Թագաւորայ ձեռք նշին ձեռով: Այս շէնքը թէ չէր հին ուր Սուրբ Գիթը կ'ըսէ թէ էր Բաբելոնի աշտարակը, և ոչ հոն ուր էր Բելայ մեհնարը զոր կը նկարագրէ Հերոդոտոս, գէթ Բաբելոնի աշտարակին և մեհնարին նման էր: Այս շէնքին աւերակէն հանուած ամէն աղիւս ունի իւր վրայ հարուգողնոսորայ նշանը: Իսկ Պորոբրայ կոչուած տեղը կը թուի թէ էր մին յարուարման հնչյն Բաբելոնի:

Հարուգողնոսոր, էր զօրավոր հարուգողնոսորայ, և հրամանաւ նորա կողողակց և ուրիշ գիշերուաղէմ, Գիթագ, ԽԲ. 8-20. Երեմ. ԼԹ. 9. ՄԲ. 12-30:

Նագաբ, ասորոյտ, 1. էր երեց որդի Ահարոնի, և սպանաւ ասորուածաւսը պատուհասիւ, վասն զի յանդգնեցաւ մատուցանել օտար հուր սղլակիկաց սեզանը, Ղեւ. Ժ: Տես Աբիսաղ:

2. Որդի Յերոբոամայ Ա. ղ, արքայի իսրայելի, Յովորդեց հօրը, 954 ին նախ քան զԳր., և յետ թագաւորելոյ երկու տարի միայն, սպանուեցաւ, մինչդեռ պաշարած էր Գաբառն, դաւաճանութեամբ Բաառայի որ էր իսրայելայ ցեղէն, և յա-

փշտակեց թագաւորութիւնը: Նա-
գար չար գործից Աստուծոյ առջեւ
է անոր հետ կորեան նաեւ որդիքը և
Յերոբոամայ բոլոր ազգաստեմբ ըստ
կանխասացութեանն Աստուծոյ, Գ-
թագ. ԺԻ. 25-30:

Նազաբէք, քաղաք ստորին Գա-
լիլայի, իբր եօթանասուն մղոն ի
հիւսիսոյ Երուսաղէմի, յերկրին Զա-
բուղոնի: Երեսուցէք էր բլրոյ մը կողմը,
և կը նայէր շքեղ և գեղեցիկ հովտի
մի վրայ զոր կը պատէին բարձունք՝
նեղ անցք մը միայն բաց թողլով ի
հարաւոյ: Նազաբէթի միանձուկը
այս կրճին բերանը կը ցուցնեն գա-
հաւանդ, և կ'ընեն թէ այն գահա-
ւանդէն վար պիտի նետէին զՅիսուս
մարդիկ քաղաքին, Ղուկ. Գ. 29:
Նազաբէթ իբր վեց մղոն հեռու է
յարեմոտեան հիւսիսոյ արեւմտից թա-
բոր լեռն, իբր ի կէտ ծանապարհին
որ ի Յորդանանէ ի Միջերկրականն:
Նոր կտակարանին մէջ կ'ըսուի թէ
Նազաբէթ էր "քաղաք Յիսուսի,"
վանդ զի եր սովորական տեղի բնա-
կութեան ուր կը կենար Յիսուս իւր
կենաց առաջին երեսուն տարին,
Մատթ. Բ. 23. Ղուկ. Ա. 26. Բ. 51.
Գ. 46: Յիսուս այցելութիւն ըրաւ
հոն իւր պաշտօնին ժամանակը, բայց
չստ հրաշք չգործեց ժողովրդեան
անհաւատութեան համար, Մատթ.
ԺԳ. 54-58: Նազաբէթ Հին կտա-
կարանին մէջ չի յիշուիր, և ոչ Յով-
սեպոսէ: Կ'երեւի թէ էր փոքր գիւղ
և աննշան, Յովհ. Ա. 46: Այսօրեան
ին-Նաորիա՛հ է գիւղ զատուցեալ,
իբր երեք հազար բնակչոք, որոց մեծ
մասը լատին և Եթի-Քրիստոնեաներ
են: Իբր քաղաք հարիւր սոք վեր է ծո-
ղուն երեսէն, և Սիւրիոյ մէջ գե-
ղեցեալոյն տեղն է: Տուններ քարա-
շէն են, երկու յարկ, տափարակ
տաներ: Ունի մզկիթ մը, մեծ վանք
մը լատինացւոց, և երկու կամ երեք
մասուս: "Գահապետութեան լեռ,"
կոչուած տեղին ըստ անադոլոսեան
գրեթէ երկու մղոն է քաղքէն, ուս-
տի և հաւանական չերեւիր թէ կա-
տաղեալ Նազաբէթցիք տարին զՅի-
սուս այնչափ հեռու գահաձէժը Ե-
նիշու, մանաւանդ որ աւելի մօտ կան
ուրիշ գահաւանդք երեսնէ մին:

չև .յիսուն սոք բարձր գետնէն:
Ի գահապետէ բլրոյն, որոյ զառե-
վայրին վրայ յիշուած է Նազաբէթ,
տեսարանն արդարեւ դրանկէն է: Ի
հիւսիսոյ կը տեսնուին անիթիւ բլուրք
Գալիլայի, ձիւնապատն Հերմոն մա-
նաւանդ յիշեն կը ձգէ զայն հայե-
ցողաց: Երեսնից կը տեսնուի Յոր-
դանաւու հովիտը, և անդր քան զնա
ազատ բարձունք նախնայն Բառանու:
Ի հարաւոյ կայ մեծատարած և գե-
ղեցիկ գաշտն Յեզրայելի, հանդերձ
հոյակապն Թաբորիւ և մասամբ
Փղըուն Հերմոնի և Գեզրուայ որոյ
արեւելեան ծայրը միայն կը նշմարուի,
և հանդերձ բլրովք Սամարիոյ գեղ
ի հարաւ, մինչ կարմեղոս կը կենայ
կանգուն յարեմոտից գաշտին, ունե-
լով առ ստորորտով իւրով Միջերկ-
րականին կապուտակ շուրհեր: Բո-
պինոնն ի գիւրն որ կոչի "Խուլքար-
կութիւնը զԱռբ Գրոց ի Պաղես-
տին," կ'ըսէ. "Բանի մը ժամ կեցայ
այն գահապետն վրայ, յափշտակեալ
մտօք այն ընդարձակ տեսարանին և
գիպաց վրայ զորս կը յիշեցնեն մօ-
տակալ տեղիքն: Գիւղին մէջ (Նա-
զաբէթ) որ բլրոյն ստորոտին մօտ է՝
անցուց Փրկիչն աշխարհի իւր ման-
կութեան տարիները, և թէպէտ ա-
նար կենաց այն կանուի ժամանակին
վրայ շատ քիչ բան գիտենք, կան
ոսկայն ոչ ոսկան բնական զիրք որ
տակաւին կը ձգեն մեր Տայեցուածն,
ինչպէս ձգեցին ժամանակաւ զնորայն:
Անտարակոյտ կ'երթար Յիսուս յա-
ճախ այն աղբիւրն որոյ մօտ կանդ-
նած էինք մեր վրանք. անոր ստուը-
նէրն անտարակոյտ կ'ոյնեցին ստղ
մօտակոյ բլուրները, և սուլունքը
գիտեցին այն բարձրութիւնն շքեղ
տեսարանը: Հոն խաղաղութեան իշ-
խանը կը նայէր ի խոնարհ մեծ աշ-
տին վրայ, ուր գոռացած էր յոճախ
պատերազմաց աղմուկը, և հանդերձ
պատերազմաց ներկեալ էին արե-
ւամբ: Փրկիչը կը գիտէր նաեւ ան-
տարակոյտ ծոցն, ընդ որ նաւք ա-
րագ արագ պիտի տանէին փրկու-
թեան աւետիսն անտանն գեռ ան-
ծանօթ ազգերու և երկիրներու: Ենչ
փոփոխութիւն այն ժամանակէն մին-
չև հիմա: Կուրք և արիւնհեղու-

Թիւն արգարեւ դադարած չեն յաւելելոյ այն թշուառական երկիրը, և թանձր խաւար կը պատէ դեռ բնակիչները: Բայց այն երկրէն ծագեց լոյսը որ լուսաւորեց զաշխարհ և յայտնեց նոր երկիրներ: Հիմա այն լուսոյն ծառագայլթը կը սկսի ցլուհալ եւ հեռաւոր կզգնենք և երկիրներէ, լուսաւորել վերադառնի այն խաւարեալ երկիրն ուր ծագեց ի սկզբան:

Նազաւորեցի, յորջորջումն առեալ ֆրիստոսի, Գործ. Բ. 22. Գ. 10. Կանխաւ բուռած էր ի մարդարես, Սաղմ. ԻԲ. 7, 8. Եւ. ԵԳ. 2, Թէ Միտիան պիտի անարգուէր և մերժուէր ի մարդկանէ. և այս յորջորջումը, որ իբրև նախաստանաց անուն գործածուեցաւ, ցուցուց մարգարէութեանց ճշմարտութիւնը, Մատթ. Բ. 23. Գործ. ԻԳ. 5: Նազարէթ էր քաղաք փոքր, Պաղեստինու անարգ մասին մէջ: Տես Նազաւորեք:

Նաքառ, Գործեալ, 1. Հրեայ մարգարէ, Ջաք. ԺԲ. 42, բարեկամ և խորհրդակից Դաւթի: Հաճոյ թուեցաւ Նաթթանայ Դաւթի գիտողութիւնը տաճար մը շինելու Աստուծոյ, բայց հրամանաւ Աստուծոյ տուաւ թողուլ այն գիտաւարութեան կատարումը Սողոմոնի, ԲԹագ. Ի. 1-17. Գեղեցիկ և յարմար առակով մը ցուցուց Դաւթի նորին մեղքն ընդդէմ Ուրիայի և Բերսաբեայ, ԲԹագ. ԺԲ. Սաղմ. ԵՄԱ. և կը թուի թէ Նաթթանայ անվեհեր համարակալութիւնը հաճելի եղաւ Դաւթի, և այս համարակալութիւնն արգարեւ արժանի է յաւելի յիշատակի. տես Նաքառ 2: Հաւանական է թէ Սողոմոն կրթուեցաւ ընդ խնամով Նաթթանայ, ԲԹագ. ԺԲ. 25: Արգարեւ Սողոմոնի խաղաղութեամբ յաջորդելն յաթոռ թագաւորութեան եղաւ օգնութեամբ Նաթթանայ, ԳԹագ. Ա. Նաթթան ունէր գրուածներ Դաւթի և Սողոմոնի վրայ, բայց այս գրուածները կորուսած են, Ա Մհաց. ԻԲ. 29. Բ Մհաց. Թ. 29, Թէ որչափ ապրեցաւ Նաթթան առ Սողոմոնիւ, չէ յայտ, բայց անոր արգիւններն երկուքը բարձր պաշտօնեաներ էին յարեւելի Սողոմոնի, ԳԹագ. Գ. 5:

2. Մին յորդուց Դաւթի ի Բերսաբէ, Ա Մհաց. Գ. 5. ԺԳ. 4, և էր ֆրիստոսի նախահայրներէն, Ղուգ. Գ. 31: Տես Ազգամանաբ:

Նաքառայել, Գործեալ Աստուծոյ, աշակերտ ֆրիստոսի, հաւանականապէս նշի ընդ Բարքադիմեայ, զոր տես: Նաթթանայէլ էր ի կանոյ Դաւիթեացու, Յովհ. ԻԱ. 2, և գրիտոս առաջին անգամ ճանչցողներէն մին, որոյ որտին գաղաղիքը և վարքը յայտնեց անոր Յիսուս երբ առաջին անգամ խոնցաւ անոր հետ, Յովհ. ԻԱ. 45-51: Փիլիպպոս եմոյծ զՆաթթանայէլ առ Բիսուս, որ ի անտանելն գնալ խոնցաւ այն նշանաւոր գովեալ, որով Նաթթանայէլ անունը եղաւ համանուն ընդ բառին անիշխանի: “Ահա իրաւցնէ իսրայելացի մը, որուն ներքը նենգութիւն չկայ,” Նաթթանայէլ էր մին յաշակերտաց որոց երեցաւ ֆրիստոս առ ծովուն Տիբրեայ յետ յարութեան իւրոյ, Յովհ. ԻԱ. 2: Նաթթանայէլ յետ ականատեո լինելոյ համարձման ֆրիստոսի, միւս առաքելոց հետ դարձաւ Երուսաղէմ, Գործ. Ա. 4, 42, 43:

Նաքառայիմ, Լուսնայ, անուն որ ի սկզբան արուեցաւ Ղեատացուց, Թու. Ը. 49. Բայց յետ հաստատելոյ իսրայելացուց ի Բանան, արուեցաւ անոնց որոց գործն էր սպասաւորութիւն խորանին և տաճարին, և որ կը կատարէին դժաւարագոյն ծառայութիւններ, ինչպէս փայտ և ջուր կրել: Նախ Գարաւանացիք կարգեցան յայս պաշտօն, Ես. Թ. 27, ապա ուրիշ Գանանացիք որ անձնատուր եղած էին, և որոց կետքը շնորհուած էր: Ասոնցմէ շատերը կը թուի թէ եղն նախ սպասաւորք Դաւթի, Սողոմոնի և ուրիշ իշխանաց, որը յետոյ կարգեցին զանոնք տաճարին սպասաւորութեան, ԳԹագ. Թ. 20, 21. Եզր. Բ. 58, 70. Ը. 20. Նէեմ. ԺԱ. 3: Հաւանական է թէ ասոնք դարձած էին ի հրէութիւն, Նէեմ. Ժ. 28, և թէ անոնցմէ շատերը կրտսերն ի որտէ ինչ որ կ'ըսէր Դաւթի, “Աւելի ընտրեցի իմ Աստուծոյ տանը շէմն վրայ կենալ, քան թէ ամբարշտաց վրաններուն

մէջը բնակիլ, Սաղմ. ԶԴ. 10: Նաթանայիմը տարուած էին ի գերութիւն Գուգայի ցեղին հետ, և բազմութեամբ զրկուած էին մօտ ի կառպից ծով, ուստի եղբայր բերան աննշմէ երկու հարիւր քսան հոգի Հրեաստան, Եզր. Ը. 17:

Նախաճամաւաբիւծ, յառաջագոյն տեսչութիւն և խնամածութիւն Աստուծոյ նախախնամութիւնը կը պահէ և կը վարէ ամէն արարած: Անոր խնամքը կը տարածուի բոլոր տիեզերաց վրայ, և է անդուլ և անգորգոր: Աստուծոյ բոլոր յատկութիւնները կ'իմացունին նախախնամութեամբ: Աստուած է որ կու տայ կերակուր ազաւաւուց, և կը լնու բոլոր կենդանի արարածաց փափաքը: Սուրբ Գիրքը կը սորգեցնէ թէ ամէն արարած կը նայի Աստուծոյ և ի նրմանէ կախեալ է, Գոր. 1Ը. 41: Սաղմ. ԶԴ. ԶԻԵ. 15, 16. ԶԻԵ. 8, 9, և կը հաստատուէ թէ Աստուած կ'իշխէ բոլորովն ամէն զիպաց և բոլոր էից վրայ: Ամենէին չկայ գիպուած յաշխարհի. "Այժմակը ծոցը կը ձգուի, բայց անոր ամէն կարգադրութիւնը Տէրոջնէ է, Աւակ. Ժ. 33: ԶԵԵ. զուկ մը, կամ մաղ մը ի գլխոյ չէ նար գետին առանց գիտութեան Աստուծոյ, Ես. ԺԴ. 26, 27: Սաղմ. Ժ. 29, 30 Գործ. Ժ. 24-29 ինչ որ չնչին չհամարեցաւ Աստուած ստեղծել, չնչին չի համարիր նաեւ պահել և խնամել: Իւրաքանչիւր մարդոյ պատմութիւնը, կանգնուած և անկումն իւրաքանչիւր ազգի, և Քրիստոսի եկեղեցւոյն յառաջագիմութիւնը կը յայտնեն ամենայն ուրեք և յամենայն ժամ զձեռն Այնորեկ "որ ամէն բան իր կամքին խորհրդովը ի գործ կը բնէ":

Նախաճամաւաբիւծ, Տես Շնուքիւծ բառին տակ: Նախանձու կուսքը, Եզր. Ը. 3, 5, նոյն է ընդ թումուզ, Համար 14, Տես թաճուզ:

Նամակ. կ'երեւի թէ նամակ գրել իրարու զուռ ուրեք սովոր էին Հրեայք: Նամակ քէչ տեղ կը յիշուի Հին կտակարանին մէջ, Բթմ. ԺԱ. 14. Եզր. Դ. 8: Նամակ կը զրկուէր բարեկամի կամ ճանապարհորդի ձեռքը, Երեմ. Իթ. 3, կամ արքանի

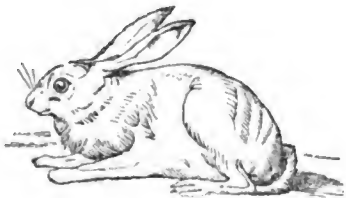

ՀԱՆ ՆԱԽԱԿ ՄԸ

սուրհանդակաւ, Բ Մնաց. Լ. 6. Եսթ. Ը. 10: Նամակը ընդհանրապէս կը գայարուէին գլխաւակ՝ վերջին ծայր վրան փակցնելով: Նամակները կը կնքուէին, Գ Թագ. ԻԱ. 8, և երբեմն կը գրուէին պահարանի կամ մեծագին և զարդարուն քոսկի մէջ, Բաց նամակ զրկել արհամարհանաց նշան էր, Նեեմ. Զ. 5: Նոր կտակարանին մէջ յաճախ կը յիշուին նամակը առաքեալներէն զբուռած:

Նայիզ, Դուրեւ, Բագուել, երկիր յարեւելից Եգիպտոյ, այսպէս կոչուած է, զաւան զի հոն թափառեցաւ կաշէն յետ վտարանգութեանն, Երմե. Դ. 16:

Նայիւ, ուր Քրիստոս Գործեց իւր գլխաւոր հրաշից մին, յարուցանելով ի կեանս այլոց մը միամօր սրգին, Ղուկ. Ի. 11-17, էր գիւղ քոքը ի յայտեան, երեք միոն ի հարաւոյ աբեմարց լերնին Թաբոր: Զարգիս գծուծ գիւղ է, և կը կոչուի Նէին:

ՀԱՍԱՐԱԿ ՆԱԽԱՍՏԱԿ

Նապաաստակ, նոյն ցեղէն որմէ է ճագարը: Հրեից արդեւեալ էր ուտել այս անասնոյն միւս, Ղեւ. ԺԱ. 6, զաւան զի թէպէտ "սրոնացող" և նապաստակ, բայց "կնդակարաշխ" չէ: Գիտցուած չէ ցարդ նապաստակի տեսակ մը որ կ'որոնայ: Ասորոց երկրին մէջ կային այլեայլ տեսակք նապաստակաց:

Նաքոս, իրգ. Ա. 42. Դ. 43, 44, իւղ աննշանոտ յոյժ, կը պատարասուէր տունիկէ մը որ կը բուռնի Հընգ-

պատուհանով, Բայց Յովսիա մեռաւ յառաջ քան զհասանել չարեաց, Յովսիա ինկաւ ի պատերազմին ընդ Փարաւոնի Նեբաւովայ, զորոյ անցքն իր երկրէն ստիպուեցաւ արգելել Յովսիա, վասն զի Նեբաւով կ'իրթար Ասորեստանի թագաւորին վրայ: Երեսիա և բոլոր ժողովուրդը խորին ցաւով կ'ողբային այս իմաստուն թագաւորին մահը, Զար. 11: Յովսիա սկսաւ թագաւորել 641 ին նախ քան զԲր., ի հասակի ութ տմաց, և թագաւորեց երեսուն և մէկ տարի, Դ թագ. ԻԲ. ԻԳ. Բ Մնաց. 17. 16:

Յովս, բառ որ կ'ելլէ Յուհարէն Եթ- (1) և Երայեցերէն Եթ- (2) գերոյն անունէն: Երայեցերէն այրու- բնի մէջ յովոր փորագոյն գիրն է, ուստի և կը գործածուի զգլխն կամ յնիւն բան մը ցուցնելու, Մատթ. Ե. 18: Տես Նշանագիր:

Յովրամ, 1. որդի Աքաաբու արքայի Իորայելի, յաջորդեց իւր եղբորը Ոքոզիայի, 896 ին նախ քան զԲր., և թագաւորեց երկուստասն ամ: Յովրամ արգելեց Յահազու պաշտօնը, բայց հեռուեցաւ Յերոբոամու մեղաց: Ասոր թագաւորութեան ատենը Մովաբացիք ապստամբեցան, Յովրամ թիկունք ընելով իրեն ըզ Յովսափաա, Յուզայի թագաւորը, և Տրաշիւք ապստամբելով երաշտութենէ ի շորհոս դաշնակցին իւրոյ, յաղթեց Մովաբացւոց մեծ կոտորածով: Այս յետ բազմաց Յովրամ պատերազմ ունեցաւ նաև ընդ Բենադադայ արքայի Ասորւոց, և ընդ Ազայելի յաջորդին Բենադադայ: Այս թագաւորին ժամանակն էր որ Մամարիա ազատեցաւ Տրաշիւք պաշարմանէ և ողկէ, և գործուեցան Եղիսէի այլեայլ սրանչելքն, յորոց մին էր Նեեմանայ բժշկութիւնը, Յովրամ վերաւորուած էր ի կռուին ընդդէմ Ազայելի, և ապստուեցաւ իրանով Քաղայադու արուարձաններուն մէջ ձեռամբ զօրավարին իւրոյ Յեւայ: Մարմինը տարուեցաւ Նարովթայ յիզրայիլացւոյ արար, Յարամու վերջացաւ Աքաաբու տոհմը, Գ թագ. ԻԱ. 18-29. Դ թագ. Ա. 17. Գ. 1. 2. 9:

2. Որդի և յաջորդ Յովսափաաու, արքայի Յուզայ: Թագաւորեց իւր հօրը հետ, 889 էն նախ քան զԲր., չորս տարի, չորս տարի և աւան- ձին, ընդ ամենայն ութ տարի, Դ թագաւորութեամբ ամուսնացեալ էր Աքաաբու և Յեզաբելայ զտներ Գութողիայ հետ, որոյ չար ազդեցութիւնը պատճառ եղաւ որ Յովրամայ թագաւորութիւնը եղաւ անէծք այն երկրին, Յովրամ ապանեց իւր հինգ եղբայրները և յափշտակեց անոնց ստացուածքը: Եմիծ փիւնիկեցւոց կուսքեր և անոնց պաշտօնը Յուզայի երկիրը: Աստուծոյ օրարկութիւնը հասաւ վերջապէս. Յովրամ մնաց անօգնական յապտամբու- թեան Եղովմայեցւոց որ յաջողեցան, ինչպէս ի կրկին արշաւան փշտացւոց և Արարացւոց: Յովրամայ երկիրը, քաղաքը և տունը կողոպտուեցան, մարմինը զարնուեցաւ սողակլի թանկային հիւսնագութենէ, և յետ մահուան իւրոյ Յովրամ թագաւորաց գերեզմանը թաղուելու պատուէն անգամ զրկուեցաւ, Դ թագ. Ը. 16-24. Բ Մնաց. 16:

Յարգեմա, գլխաւոր գետ Պաղեստինու, որ կը հոսէ ի հիւսիսայ ի հարաւ, և կը բաժնէ Սուրը երկիրն յերկու մասուն, որոց մեծագոյն և կարեւորագոյն է արեւմտեանը: Կան երկու փոքր գետեր, որոց երկուքն ալ կրնան համարուիլ ակն Յորդանանու: Ասոնց մին, մօտ ի Պանիաս, հինն նետարիա փիլիպպոյ, կ'ելլէ մեծ խռուէ մը որ ապառաժուտ լեռան մը կողմն վրայ է, և կը հոսէ մղոններով գէպ յարեւմտեան հարաւ, ուր կը խաւճուի միւս մեծագոյն գետակին հետ, որոյ ակն է ազրիւնը ի Դելլէ-էյ-Քաարի, երեք մղոն յարեւմտից Պանիասոյ: Բայց թող զայսուսիկ, կայ սուրիշ երրորդ և մեծագոյն գետ մը որ կը բղիթ Պաղեստինու արեւմտեան սահմանէն անդին, մօտ ի Հաարիա, Հերմոն լեռան արեւմտեան կողմը, կը հոսէ քսան և չորս մղոն գէպ ի հարաւ, և կը միանայ միւս գետակներուն հետ՝ յառաջ քան զմասնէն նոցա Մառտի ջուրերը, որ հիմա կը կոչուի ծովակ Հուլէյի: Այս մօրուս ծովակը, երբ կը ընց-

ուի, է իբր եօթն մզոն երկայն, և կ'ընդունի ուրիշ ոչ սակաւ բայց քորք գետակներ, մանաւանդ յաւաւանից, Տեա Մառօն: Գորգանան, Մառօնի ծովակէն ելլելով կը հասէ իբր ինն մզոն գէղ ի հարաւ մինչև ի ծոփն Տիբեկայ, որուն մէջ կը նշմարուի անոր յտակ և ուղիղ հոսանքն իբր երկրաստան մզոն մինչև յիշեալ ծովուն վարի ծայրը: Անտի յառաջ կը տանի իւր մանուածապատ ծածրան ի հարաւ, մինչև անոր վճիտ ջուրերը կը կորոտին Սոգոմայ դառնահամ ծովակին մէջ:

Այս երկու ծովակներուն, այսինքն Տիբեկայ և Մեռեալ ծովուն, մէջտեղ է Գորգանանու հովիտը կամ դաշտը, Դ թագ. ԻԵ. 4. Բ Մնաց. Դ. 17: Արարացիք կը կոչեն այս դաշտին Ել-Ղոր: Անոր միջին լայնութիւնն է իբր հինգ մզոն, բայց Երեւոյի մօտ է երկրաստան կամ հընգետաստան մզոն: Այս հովտին կամ դաշտին երկու զին մէկ ծայրէն մինչև միւսը կան բլուրներ, որ յարեմտից կը բարձրանան սեպ ուղղորդ. 4,000 կամ 4,200 ոտք, իսկ յարեմեւէջ կը վերանան աստիճան աստիճան բայց աւելի բարձր: Հովիտը շատ ոտք է, և, բաց այն մասերէն որ կ'ոռագուին աղբիւրներէ կամ ա-

ռուներէ, աւազուտ և առանց ծառաց: Տեղ տեղ ծածկուած է խիտ առ խիտ կոնաձէ բլրակներով, և ուրեք ուրեք ունի նոցին նման բայց աւելի ցած և նեղ, հազիւ մզոնի մը մէկ ութերորդին լայնութեամբ, դաշտաձէ բարձրութիւններ: Այս հովտին մէջէն կ'անցնի Գորգանան օձաձէ, քան հովտին ընդհանուր մակերեսը զնոցտասանէ մինչև յիսուն ոտք խորութեամբ: Ափուէքը, ջրոյն կից, ծածկուած են խիտ առ խիտ սւռի, մնայ և վարդառարգ կոչուած ծառերով և թուփերով, և շատ անգամ ետ քաշուելով մեծ վայր կը թողուն խոտոց և ծառաց: Գորգանանու ոտորին մասին մէջ գետը պաշարեալ է շատ տեղ շամբերէ: Գետին կից մացառուտը էին առաջ տղաւէն գաղանաց, որ հարկաւ դուրս կ'ելլէին երբ գետը կը կոխէր մացառուտը, սւտի ելած է սա խօքը, "Ահա անիկա առեւծի պէս ամուր բնակարանին վրայ պիտի ելլէ" Գորգանանու ջուրերուն յորդեւէն," Երեմ. ԽԹ. 49. Կ. 44: Գորգանան հիմա աւելի խորէն կը հոտէ քան յառաջ, բայց հիմա ևս ոչ միայն գետին բուն կապիճը կը լեցուի գարնան, այլև ջուրն այնչափ կը յորդէ մինչև ողողել տեղ տեղ

նաև գետեզրը, Ա Մնաց. ժ. 15, Միտցեալ նահանգաց նաւասարմիկն պաշտօնակալներէն լինէ, որ 1848 ին նաւարկեց Յորդանանու մէջ, կը վճարէր թէ, թէպէս Գալիլեայի ծովէն մինչև Մեռեալ ծով հեռաւորութիւնը վաթսու մղն միայն է ուղիղ գծիւ, գետին բուն երկայնութիւնն է երկու հարիւր մղն, վասն զի կարի մահաւածոյ և պատ ի պատ է գետը։ Գետին լայնութիւնը տարբեր է սլիւսայլ տեղեր եթանասուն և հինգ ասլէ մինչև հարիւր ասլ, իսկ խորութիւնն է երեքէն մինչև երկուսուսան ասլ։ Նաև ջրոյն չափը կը տարբեր յոյժ եղանակ եղանակ և տարուէ տարի։ Հասարակ է արագ և ուժգին, և ունի շատ տեղ յորանք և ջրվեժներ, յորոց իւր քսան է եթը կը յիշէ լինէ իրբն վտանգաւոր նաև այն երկաթեղէն նաւակներուն համար սրովք կը նաւարկէր այս պաշտօնակալը։ Տերերեայ ծովը 312 (բոս լինչի, 653) ասլ ցած է քան զմակերեայթ Միջերկրականին, իսկ Մեռեալ ծովն իւր 1,316 ասլ, ուստի է Յորդանանու շղթութիւնն այս երկու ծովուց մէջանդ է 4,000 ասլ։ Զուրք Յորդանանու են զով և քաղցր, և Գալիլեայի ծովուն պէս նաև Յորդանան է անխաւէտ։ Գետն ունի քարալէն կամուրջ, ստորն քան զծովակն Հուլէի (տես Գետուր), և ուրիշ կամրջի մը աւերակները կան տակաւին ի հարաւոյ Տերերեայ ծովուն։ Ասլիւս Տուրք, դիւրանցանելք հասարակ եղանակներու մէջ, կը յիշուին ի Սուրբ Գորս, Կատ. Գ. 28. Ժ. 5. Բ թագ. Ժ. 22-24, Գետն անցնելու համար կը գործածուէին նաև նաւակներ, Բ թագ. Ժ. 47, 48, 39, Տես Եթ 4։

Յորդանանու տարեւոր յորդութեան տառնն անցան Յետու և իորայէլ գետէն, Տես. Գ. 15։ Բայց և այնպէս ուժգին և յորգեալ գետը զկայ առաւ յանկարծ յանդիման Երիւզի, և մինչ ասորին ջուրերը կը հոսէին դէպ ի ծով, վերինը հրաշիւք կնցան, և թողին գետին մէջ ընդարձակ անցք իորայէլի ժողովրդեան։ Յետ այնորիկ երկու անկիւք ևս ան-

ցան հրաշիւք ընդ Յորդանան, Եղիւ և Եղիսէ, Կ թագ. Բ. 8, 14։ Յորդանանու ջուրերուն մէջ բժշկուեցաւ բարոսն Նէեման, և կըստեալ կացինը յոգաց բանիւ Եղիսէ, Կ թագ. Ե. 14. Զ. 6։ Հոն մկրտուեցաւ նաև մեր փրկիչը, Մատթ. Գ. 13, և այս գիպաց յիշատակը կը կատարեն տարուէ տարի ի մէջ ապրիլ ամիս չարաւարտ ուխտաւորք անուանեալ Քրիստոսնէից այլեայլ դաւանութիւններէ։ Այս ուխտաւորք ժամագրեալ օր մը և ընդ պաշտպանութեամբ Օսմանեան զինուորաց, կ'երթան յայցելութիւն գետոյն, կը խմեն ջուրէն և կը լուացուին գետը, և յետ միոյ կամ երկուց ժամուց կը դառնան Երուսաղէմ։

Յորդանանու գլխաւոր ճիւղք են, Երմուք, ի հոռմն Հերոմուքս, բաւական մեծ գետ, և Յարբուկ, երկրին ևս յարեւելից, Կան նաև ոչ սակաւ մանր մանր վտակք և շատ լեռնային առուք, որ ամառը կը ցամաքին հետզհետէ։ Յայնկայս Յորդանանու կը նշանակէ գետին արեւելեան կողմը, բայց յառաջ քան զնուանել Յետաւոյ զՊաղեստին, կը նշանակէ արեւմտեան կողմը։

Զարդիս Յորդանան կը կորուսի Մեռեալ ծովուն մէջ. բայց շատերը կը կարծին թէ, շատ հին ժամանակ յառաջ քան զկործանմն քաղաքացն որ էին ի հովին Սոդոմայ, Յորդանան կ'անցնէր Մեռեալ ծովէն և Արդիսի մօրէն, և կը հոսէր դէպ յառաջ մինչև Կարմիր ծովուն Եզանեան ծոցը։ Արդարեւ Մեռեալ ծովուն հարաւային ծայրը կապուած է Եզանեան կամ Ազապայի ծոցին հետ այն մեծ հովիւս որ Արարերէն կը կոչուի Եւրատայս, և է Եւրոքի, այսինքն Յորդանանու հովին մասը։ Հովինն է ի մէջ հարաւոյ և հարաւային արեւմտեան հարաւոյ։ Երկայնութիւնը, Մեռեալ ծովէն մինչև ՍԱգապա, ուղիղ գծով է իբր հարիւր մղն։ Մեռեալ ծովուն ծայրէն աւազուտ դաշտ մը կը տարածուի դէպ ի հարաւ բլուրներու մէջ և հաւատար ծովուն երեսին, մինչև ութ կամ տասն մղն հեռու, ուր կրային գահաւանդ մը, վաթսուներեք

մինչև ութսուն սոք բարձր, ընդ մէջ կը կտրէ գաշաք, և կ'երթայ ընդ լայնութիւն հովանին կողմէ ի կողմ, բայց իւր արեւմտեան ծայրը կը թողու իւր կէտ մօտ լայն հովանի մը անցքը: Այս հովանը կ'երթայ մղաններով գէղ ի հարաւ ի մէջ լայն և ամայի հովանին էլ-Արապահ սրմէ յետոյ գտնու կ'ելլէ, և որոյ ջուրը կը տանի ի Մեռեալ ծով: Վերջինչալ գահաւանդը, որ հաւանականապէս Սուրբ Գրոց Ակրաբերիմ կամ Կարիճ կոչուած ապառաժն է, այն տեղն է ուր էլ-Ղորը կը վերջանայ, և կը սկսի էլ-Արապահն, որ անտի կ'երթայ անընդհատ մինչև յԱգապա: Երկուստեք էլ-Արապահն կը քերին շղթանք լիւրաց: Բայց գեղք որ կ'իջնի այս լեռներէն կ'ըլլան անհետ իրենց կողմուտ ճամբուն մէջ յառաջ քան զհասանելն օտորին հովան, այնպէս որ այս օտորին հովանն է ամառը գրեթէ առանց ջրոյ, որ Անագառ Արարիոյ մէջ միայն կը բուսցունէ բոյս և ծառ, և կը գործէ զայն բնակելի, իսկոր հովանին մէջ չկայ ամենեւին զոյն նշմարանք ճանապարհի կամ ուրիշ որեւիցէ ձեռագործի արուեստիւ մարդոյ: Կարծիք թէ Յորդանան ի սկզբան կ'անցնէր այս մեծ հովանին՝ ստուգութիւն չունի, զոյն զի Մեռեալ ծովն իւր 4,300 սոք ցած է քան զԱգապայի ծոցը, և վասն զի մօտակայ տեղեաց մեծ մասին ջուրերը կը հոսեն գէղ ի հիւսիս Մեռեալ ծովը: Հարկաւ նաև Յորդանան կը թափէր ի սկզբան ևս ինչպէս հիմա յիշեալ ծովը և կը մնար հոն, ապա թէ ոչ հարկ է աւել բոտ Լիւնի և այլոց, թէպէտ ասորականսկի է այսպէս կարծել, թէ Մեռեալ ծովն, և ընդ նմա բոլոր հովանը գէղ ի հիւսիս և ի հարաւ, յիւրեանէ նախնի բարձր գրեց իջան յայժմեա խորագլխի գիրքը, թերեւս բազմօք յառաջ քան այն ահեղ պատահարը որ տուաւ Ղովտայ ապաստանել «լեռ», Մինդ. ԺԺ. 47-28, 30: Տես Մով 3:

Յարձանաւտ, Գործ. ԻԷ. 47, հաւանականապէս վտանգաւոր աւազուար և պոյաւոր երկու ծոցերուն մէջ Ափրիկէի եզերքն ի հարաւոյ

Մալդայի: Այս ծոցերը կը կոչուէին Մեծ և Փոքր Արարիս, և յորոց կը սոսկային նախնի նաւավարք: Հոգմը յարմէ վարեցան Պօղոս և ընկերք նորա՝ կը սպառնար նեաւել զանոնք ի Փոքրն Արարիս:

Յարձանք, են քաջ ծանօթ երեւոյթք յարեւել, և կը կարծուի թէ կը պատճառին ուսուցիկ կամ պատուական հովէ: Թանձր, սեաւ, ձաւագառաձեւ ամպ մը կը տեսնուի կտիւեալ յերկնից, և այս ամպը երբեմն կը շարժի արագ ծովին վրայ, որմէ երբեմն երբեմն կը բարձրանայ ջուրը կանաձեւ և կը կցի վերնոյն: Ուր որ առնոք կը միանան, սիւնը կրնայ երեք սոք թանձր ըլլալ, և երբ այն սիւնը կը կտրի, Տեղեղք ջուրը կ'իջնի վար: Այս բառը կը գտնուի ԽԺ. սաղմոսին 7 համարին մէջ, ուր սակայն սաղմոսեղուսն կը թուի ակնարկել ջրվէժներ:

Յուզա, 4. չորրորդ որդի Յակոբայ և Լիւայի, ծնեալ ի Միջագետս, 1755 ին նախ քան զԳր. Մինդ. ԻԺ. 35: Պատուաւոր անձ է ի պատմութեան Յովնիմայ, Մինդ. ԼԷ. 26, 27. ԽԴ. 16-34, բայց ոչ այնպէս ի պատմութեան Թամարայ նուոյն իւրոյ, Մինդ. ԼԸ: Յակոբայ վերջին օրհնութիւնը կը մարգարէանայ Յուդայի արագատանջմին զօրութիւնը և յաջողութիւնը, և այն ցեղին անելն իբրեւ գլուխ հրեական ազգին մինչև Քրիստոսի ժամանակը, Մինդ. ԽԺ. 8-12, թէպէտ Յուզա չէր անդրանիկ, շուտով համարուեցաւ իբրեւ գլուխ որդւոց Յակոբայ, և ցեղ նորա եղև քան զյալ ցեղս Խորայի չօք, և թուով բարեկամ: Պաղեստինու հարաւային արեւելեան մասն ինչաւ բաժին այս ցեղին: Տես Հրեատաւմ: Յուդայի երկրին սահմանագլուխն էր Երուսաղէմ, նիստ հրեական պաշտաման, և Յուդայէ ելաւ Դաւիթ և անոր թագաւորական զարմը, որմէ սերեցաւ Փրկիչն աշխարհի:

Յեա գարձին ի գերութենէ, Յուդայի ցեղը գրեթէ միացուց իրեն հետ բոլոր Եբրայական ազգը, որ յայնմ հետէ ճանչցուեցաւ իբր Հրեայ, կամ Յուդայեան, իբրեւ սերունդ Յու-

դայի: Յուզա, երբ կը յիշուի իբրեւ տարբեր յիշարայելէ կամ յեփրեմայ, այսինքն Սամարիոյ թագաւորութեանն, կը նշանակէ Յուզայի թագաւորութիւնը և Դաւթի սերունդը: Տես Երբայեցեք և Թագաւոր բառերը: Այս ցեղին նշանաւոր յատկութիւններէն մէկն այն է, որ պահեց ճշմարտ կրօնը և քահանայական պաշտօնը հանգերձ օրինական ծեսերով ի տաճարին որ յիշուեալէմ, մէջ տասն ցեղք եղան անձնատուր կիւսպաշտութեան, մահաւանդ ոսկեղէն ործեր պաշտելու:

2. Իսկարիփաացի, այսինքն ի Կարիփով քաղաքէ Յուզայ, Յես. ԺԵ. 25: Իբ մին յերկրատառն առաքելոց փրկչին, և կը թուի թէ կը վայելէր իւր բոլոր առաքելակցաց վատահոլութիւնը: Միւս առաքելաւք անոր կը յանձնէին ինչ նուէր որ կ'ընդունէին, և իրենց բոլոր ապրուստին միջոցները, և երբ երկրտառնաբ զրկուեցան քարոզել և գործել պանչելիս, կը թուի թէ Յուզա անոնց մէջ էր, և ընդունած էր միեւնոյն զօրութիւնը և իշխանութիւնը: Սակնոյն սոճոր էր, նոյն իսկ այն ժամանակ, ռեպահակեղ իրէն մօտ մը հասարակաց ստանկէն, Յով. ԺԲ. 6, և վերջապէս կ'ընք իւր վատախիւնը՝ մատնելով զՅիսուս ստակի համար: Իբր 3 Անդղիական սակաւ շնչին գումարի մը համար Յուզա խոստացաւ Հրէից ժողովին ցուցնել զանգին ուր մարթէր բռնել զՅիսուս գիշերայն առանց վտանգի խռովութեան: Բայց երբ տեսաւ Յուզայ իբ մատնութեան նետեանքը, զգաց ստապի իսլայթ իզգի, և որովհետեւ անհնար էր ազատել զինք այն աղետալի դիպաց քառասոխանատուութենէն, նետեց քահանայից առջև արեան գինը, անցաւ Ենոփի մօտին հոգեւէն, և կախեց զինք, Մատթ. ԻԷ. 3-10, Ղուկաս, ի Գործն առաքելոց, Ա. 18, կը յաւելլու թէ Յուզայ ինկաւ գլխիվայր և հերձաւ ընդ մէջ, հաւանականապէս վատն ի խղեցաւ չուանը կամ կտորեցաւ ճիւղը որմէ կախուած էր: Այս կրկին մահուան տեսարանն էր թերեւս սեպացեալ բլլսն կողն ի հարաւայ Ենոփի ձո-

րոյն: Տես Ակեղադամ: Յուզայի այն խոստովանութիւնը որ իզգին տաղանապէն յառաջ եկաւ երեւելի վկայութիւն է անարատ անմեղութեան Յիսուսի, Մատթ. ԻԷ. 4, և անոր ահաւոր վախճանը՝ իրատ մեծ ընդդէմ ազահոլութեան, կ'ընծաւորութեան և ամէն անհաւատարմութեան, Մատթ. Իք. 34. Յով. ԺԵ. 12. Գործ. Ա. 25:

3. Մին յառաքելոց որ կը իշուի նաև Ղերէնո և Թագէնո, Մատթ. Ժ. 3. Մարկ. Գ. 18. Յուզ. 1, որդի Ալփեայ և Մարեմայ, և եղբայր Յակորու կրտսերայ: Տես Յակոր 2 և 3: Այս Յուզա էր Յուզայի անուամբ ծանօթ թղթոյն հեղինակը, Մարկ. Զ. 3. Ղուկ. Զ. 16. Գործ. Ա. 13:

4. Եղբայր Տեառն մերայ, Մատթ. ԻԷ. 56: Շատրոն կը կարծեն թէ այս Յուզա էր մօրաքեռարդի և ոչ եղբայր Յիսուսի, և էր նոյն ընդ Յուզայի առաքելոյ 3: Բայց Յիսուսի "եղբայրները" հաւատացած չէին անոր մինչև մօտ ի վախճան կենաց նորա: Տես Յակորոս 3:

5. Քրիստոնէայ վարդապետ, որ կը կոչուի նաև Բարսաբաս, և զրկուեցաւ Երուսաղէմէ յԱնտիոք՝ Պոզոսի և Բառնարայ հետ, Գործ. ԺԵ. 22, 27, 32:

6. Մականուանեալ "Գալիլեացի," կը կոչուի նաև, Յովսեփոսէ, Գաւղոնացի: Ենած էր Գամալա, քաղաք ի Կաւղոնիտիս, մօտ յարեւելեան հարաւային փոխ Տիրեբեայ ծովուն: Ունելով ընկեր զՍաղովկ ոմն, ժտեցաւ յապագամութիւն գրգռել զՀրէայս, Բայց սպանաւ ի Կալիլեոնիոսէ կամ ի Կիւրենեայ որ զայնու ժամանակաւ էր կուսակալ Ասորաց և Հրէաստանի, Գործ. Ե. 37:

7. Հրէայ ոմն ի Դամասկոս, ընդ որում կը բնակէր Պոզոս, Գործ. Թ. 11: Յուզայեանմէք, անուն տաւեալ Հրէից որ կը բնակէին օտար ազգաց մէջ, մանաւանդ յետ քարձի գերութեան ի Բաբելոնէ, յառնուան Յուզայի, նախահօր նոցա: Տես Երբայեցիք:

Յուզայի, բաւոր, հաւանականապէս գրուած յամի ՏԻ. 66: Է. Է.

Ն

աւանդուն և սաստիկ տղգ տա պիտ-
տիկ որ աստ վարդապետաց ոմանց
մայրութիւններուն և զեղծ վարուց
կը հետեւէին, ուստի և մասնակից
պիտի բլլային անոնց ասրոսափելի
պատժոյն: Այս թուղթը կը նմանի
եղբորդ թղթոյն Պետրոսի: 14 և 15
համարին մէջ կոչուած վկայութեան
համար, տես իմարտ 2:

Յուլիոս, խորհրդապետ Աւգոստ-
եան գնդին, որուն յանձնեց փե-
տոս, կուտակալ Հրէաստանի զՊե-
զոս, տանել զհա ի Հառիմ: Յուլիոս
շատ կը յարգէր զՊոզոս: Թոյլ տու-
աւ անոր ելլել ցամաք ի Արշան և
պոյնթիւթիւն ընել իւր բարեկամե-
րուն: Նոյն նաւարկութեան աստե՛ն
ուրիշ անգամ մը Յուլիոս գէմ կե-
ցաւ զաւանանութեան զոր նիւթած
էին զինուորը բոլոր կապելոց կենաց
գէմ, և այնպէս աղատեց առաքեա-
լէ, Գործ. ԻԷ:

Յռքարեղ, կին Ամրամոյ և մայր
Մովսէսի, Ահարոնի և Մարեմայ,
Թու. ԻԶ. 59: Եզրարեղ էր գուտոր
Ղեկայ, և հօրաքայր իւր Էրկանը,
Եւ. Զ. 20, Թէպէտ յետոյ այսպիսի
ամուսնութիւնը արգելուեցան, Ղեւ.
ԺԸ. 12:

Յօճաճան, որդի կարէի, մին ի
գլխաւոր զօրավարաց Հրէից յետ
կործանման Երուսաղէմի, 588 ին նախ
քան զԲ. , որ ճանչցաւ Գողգոթայի
իշխանութիւնը, և յայտնեց անոր
իսմայելի զաւանանութիւնը, բայց
ի զուր, և ինդրեց Գողգոթայի մահ-
ուան վրէժը. բայց յետոյ աւարաւ
Հրէից քնացորդն յեղեպտոս հակա-
ռակ խրատուն երկմիայի, որ չկրնա
լով արգելուլ Բօհանանու ապստամ-
բական և կուսպաշտ ընթացքը,
մարդարեացաւ աստուածային պա-
տուհասը, որ կատարուեցաւ ժամա-
նակին, Դ. Թագ. ԻԵ. 23-26. Երեմ.
Ի. ԻԴ:

Յօսաբեէ, հօրաքայր Բօսեսայ,
արքայի Բուգայ: Բօսաբեէ աղատեց
կոտորածէն և պահեց զՅովսէփ մինչ-
գեռ մանուկ էր: Գովթոթայի գա-
ւանանութենէն, Դ. Թագ. ԺԱ. 1-3:

Նաաս, 1. արքայ Ամմոնացւոց,
յաղթուեցաւ ի Սաւուգայ, մինչ
պաշարած էր Նաաս զԽառնովթ-Գա-
ղաագ, Ա. Թագ. ԺԱ: Նաաս, կամ
ինչպէս ոմանք կը կարծեն, անոր որ-
դին և անուանակիցը, բարեկամու-
թեամբ էր ընդ Դաւթի, Բ. Թագ.
Ժ. 2:

2. Հայր Շարուհէայ և Արիդէայ,
քերց Դաւթի ի հօրէ կամ ի մօրէ
միայն: Նաաս Թերեւս էր այլ անուն
Յեսեի, կամ Թերեւս անուն կնոջ
նորա:

Նաառոն, մին ի նախահարց Տեա-
ւոն, Մատթ. Ա. 4. Ղուկ. Գ. 32,
նահապետ ցեղին Բուգայ յանապա-
տին, Թու. Ա. 7. Բ. 3. Ի. 42, և ա-
նորորդի Ահարոնի, Եւ. Զ. 23. Հառիթ.
Դ. 20. Ա. Միաց. Բ. 10:

Նարազ, Դիւր, ի գաւակէ Քաղե-
բայ, տէր մեծամեծ երկիրներու և
անասնոց, ի Մասն և ի կարմեղոս ի
հարաւայ Բուգայի: Դաւթի մեծ ի-
րախառուոր էր Նարազայ: Վասն զի
պաշտպանած էր զհա անասնատին
աւազակներէն, բայց և պիպէտ
Դաւթի մեծ կարօտութեան ժամա-
նակ, մինչ Նարազ պարտէր առա-
տանեալութեամբ օգնել Դաւթի,
մերժեց ամարգութեամբ անոր խն-
դիրը, որ էր քիչ մը պաշար Դաւթի
կարօտեալ զօրաց: Դաւթի զայրա-
նալով Նարազայ այս ապաշորհու-
թեան և հիւրատեցութեան համար,
ճամբայ ելաւ մաշիւ ի սուր զՆա-
րազ և անոր մարդիկը: Բարեախ-
տութեամբ Նարազայ իմաստուն
կրնն Արիդէա աղետից առաջն ա-
ռաւ: Տասն օրէն Տէրը զարկաւ զՆա-
րազ որ մեռաւ, Ա. Թագ. ԻԵ: Տես
Արիդէա:

Նարաւ, Դարբար-Իսիւ, 1. քա-
ղաք մօտ ի Բեթէլ և ի Գայի, Եզր.
Բ. 29. Նէեմ. Ի. 33:

2. Քաղաք Ռաբբին ցեղին, Թու.
ԼԲ. 38: Մովսէսեցիք առին այս քա-
ղաքը, և ունէին զայն առ Երեմիա-
յիւ, Ես. ԺԵ. 2. Երեմ. ԻԸ. 1:

3. Լեւ Մովսէս, ուստի Մովսէս
տեսաւ աւետեաց երկիրը, և ուր

մեռաւ: Նաբաւ Աբարիմ լերանց մէկ կառարն է յանդիման Երկրորդի ի վերայ: Արեցէն, Պուրքհարա, և այլք, նոյն կը համարեն զոս ընդ Ազգարոսի, իբր տասն մզնն ի հիւսիսայ Աւանի: Հանապարհորդք չեն յիշեր շատ բարձր կառար մը այն շղթային մէջ որ ճիշդ Երեւովի դիմացն է, և որ գիւղ ըստ արժանւոյն զիտուած չէ, Բ Ու. ԼԲ. 49. ԼԴ:

4. Կուսք Բարեկացւոց, Ես: ԽԶ. 1: Բարեկացւոց աստեղաբաշխական առասպելաց մէջ կը տեսնուի թէ այս կուսքը հաւանականապէս Հերմէո էր: Նաեւ հին Արարացիք կը պաշտէին զՆաբաւ: Թէ ընդհանուր և շատ յարգի էր այս աստուծոյն պաշտօնն առ Քաղզէացին և առ Ասորեստանեայն, յայտնի է ոչ առ կաւ յասուկ անուններէն որ կը գտնուին ի Սուրբ Գիրս, և որոց բարդութեան մէջ կը տեսնուի այս բառն, որպիսի են Նաբուգոգոնոսոր, Նաբուգորգան, Նաբուոռազարան, Երեմ. ԼԹ. 9, 13, ինչպէս նաեւ Յոյն և Հռովմայեցի մատենագրաց մէջ Նաբոնիք, Նաբոնոսոր, Նաբոպոգոսոր, այլովքն հանդերձ:

Նաբօք, մին յորդւոց իսմայելի, Ենիգ. ԻԵ. 13, որոյ սերունդը գրաւած էր Անապատ Արարից արօտներն, Ես. 47, և հռուկ յետոյ եղաւ հպատակ Եգովմայեցւոց: Կը կործուի թէ արաբքին պատմութեան մէջ յիշուած Նաբաթացիք ասոնք էին: Տես Եգովմ:

Նաբովք, Բէր, իսրայելացի ոմն Յեզրայէլ, որ չուզեց վաճառել Աբարաւ իւր հայրենական այգին, Գեա. ԻԵ. 23, 24, և յայն օտկոս պանուկեցաւ Եսելագրութեամբ Յեզրայի թագուհւոյն զրպարտուելով իբրեւ հայհոյիչ: Աբարաւ աեր եղաւ իսկոյն ցանկացեալ այգւոյն, թերեւս պատմաւորով թէ կաւապարտութեան կ'իյնար այն կալուածն իբրեւ ստացուած մատնիչ, մատնիչ հրատարաւ կելով զՆաբովթ զրպարտեալն իբրեւ հայհոյիչ: Կամ թերեւս Նաբովթ այ ժամանակները չորողքեցին այգւոյն յափշտակութեան դէմ՝ վախճալով Յեզրայի գաղտնի սպառնալիքէն: Սակայն Եգիպտ չվախցաւ ծանուցա-

նել թագաւորին և թագուհւոյն քան զնոսա բարձրագունին, Եհովայի, մօտալուս պատուհասոր, Գ թագ. Դ թագ. Թ. 24-26, 36. Ժողով. Ե. 8:

Նաբուգոգոնոսոր, որդի և յաջորդ Նաբոպոգոսորայ, թագաւորեց Քաղզէացւոց եր 600 ին նախ քան զՔր: Քիչ ժամանակ յառաջ քահակեց էր հօրը, և զրկուեցաւ նորէն առնուլ զԲարբեմիս, զոր գրաւած էր Նեբուսով, որբայ Եգիպտացւոց: Նաբուգոգոնոսոր յողթելով Եգիպտացւոց, իազաց ի վերայ կուռակալին փռնիկեցւոց և ի վերայ Յուդայի թագաւորին Յովակիմայ որ հարկատու եղած էր Նեբուսովայ: Նաբուգոգոնոսոր կալաւ զՅովակիմ և շղթայակապ տարաւ գերի ի Բաբելոն, բայց յետոյ արձակեց զնա ի Հրէաստան առաքեալն մեծ հարկ մը տալու պայմանաւ: Խաղաղցոյց շատ մարդ Երուսաղեմէ, յորոց միջի էին Դանիէլ, Անանիա, Միսայէլ և Ալաբիա, ամենեքին թագաւորական գերդաստանէն, զորս Նաբուգոգոնոսոր պատուիրեց ինամով կրթել յուսումն Քաղզէարէն լեզուին և յիմաստութեան Քաղզէից, որպէս զի այսպէս կրթուելով այն չարքին պատանիք գործածուէին յաղքունիս թագաւորին, Դ թագ. ԻԿ. 1. Բ Մնաց. ԼԶ. 6. Դան. Ա. 1:

Նաբոպոգոսոր մեռաւ, և Նաբուգոգոնոսոր որ այն տանն կամ Եգիպտոս էր և կամ Հրէաստան, ածապարեց երթալ ի Բաբելոն, իր զօրապետաց յանձնելով Ասորոց, Հրէից, Փռնիկեցւոց և Եգիպտացւոց գերիները Բաբելոն տանելու գործը. քանզի, ըստ Բերոսոսի, Նաբուգոգոնոսոր նուաճած էր բոլոր այն երկիրներն: Նաբուգոգոնոսոր բաժնեց այս գերիներն այլեպէս հաստատած, և Երուսաղեմն աաճարին նուիրական անօթները և ուրիշ մեծաքին կողոպուտներ գրաւ ի պատահաբ Բելայ մահանի: Յովակիմ երեք տարի հաւատարիմ մնաց Նաբուգոգոնոսորայ, և ապա ապստամբեցաւ. բայց յետ երեց կամ չորեց ամաց, պաշարուելով յԵրուսաղեմ, բռնուեցաւ և սպանուեցաւ, և մար-

մինք նետուեցաւ գէշ թռչնոց երկնից, ըստ մարգարէութեան Երեմիայի, ԳԼ. ԽԲ:

Յովակիմայ յաջորդն, Յեքոնիա, Թագաւոր Յուդայ, ապստամբելով ի Նաբուգոդոնոսորայ, պաշարուեցաւ յերուսաղէմ, ստիպուեցաւ լինել անձնատուր, և տարուեցաւ, իւր գլխաւոր պաշտօնէից հետ, գերի ի Բաբելոն, նշնադէտ մնայր նորա և կաշայք, և ընտիր ընտիր ձեռագէտք Երուսաղէմի, թուով իբրեւ տասն հազար: Այս գերիներէն էին Մուրթէ, Տորեգօրօրգի Եսթերայ, և Եզրէկէլ մարգարէ, Եսթ. Բ. 6: Նաբուգոդոնոսոր առաւ նաև ըրոր ոսկեղէն անօթները զորս Սոզմոն շինել տուած էր տաճարին համար, և Թագաւորական գանձը, և Թագաւորացաւ Յեքոնիայի Տորեգօրայր Մաթանիա, զոր Սեգեկիա անուանեց: Սեգեկիա քնաց հաւատարիմ Նաբուգոդոնոսորայ ինը տարի, յետոյ ապստամբեցաւ և եղաւ գաշնակից ընդ գրացի Թագաւորս: Բաբելոնի Թագաւորը եկաւ Հրեատառն, նուաճեց երկրին գլխաւոր տեղերը, և պաշարեց զիրուսաղէմ: Փարաւոն Ապիա եկաւ Եգիպտոսէ օգնել Սեգեկիայի, բայց Նաբուգոդոնոսոր պատահեցաւ անոր, և ստիպեց զնա դառնալ իւր երկիրը: Յետ այսորիկ Նաբուգոդոնոսոր պաշարեց զերուսաղէմ երեք հարիւր իննուան օր: Սեգեկիայի մետասաներորդ տարին, 588 նախ քան զԳր. առնուեցաւ քաղաքը, և Սեգեկիա բռնուելով բերուեցաւ Նաբուգոդոնոսորայ առջև, որ այն ատեն էր ի Ռեզա յերկրին Ասորաց: Բաբելոնացոց Թագաւորն ի մահ դատապարտեց զնա, անոր աչաց առջև հրամայեց սպանանել որդիքը, յետոյ հանեց Սեգեկիայի աչուքներն, և շղթայակապ զրկեց զնա ի Բաբելոն, Դ թագ. ԻԴ. ԻԵ. Բ Մնաց. ԼԶ:

Նաբուգոդոնոսորայ Թագաւորութեան ժամանակ Բաբելոն և Բաբելոնացոց տէրութիւնն հասաւ ի ծագ պայծառութեան: Նաբուգոդոնոսոր շատ աշխատեցաւ զարգարել զՆաբելոն, և այս եղաւ նորա մեծամեծ պարծանաց մին: «Աս չէ», կ'ըսէր,

«ան մեծ Բաբելոնը» որ ես իմ զօրութեամբս իմ մեծութեանս փառքին համար Թագաւորութեան տուն շինեցի», Բայց Աստուած կործանեց անոր պարծանքը, և Նաբուգոդոնոսոր ժամանակ մը իշաւ ի կարգ վայրենի գաղանաց, ըստ մարգարէութեան Դանիէլի: Տես Դան. Ա.-Դ: Տիրիոսի մօտ աւերակաց մէջ գրեւորուած արձանագրութիւն մը, որ կը պահուի Լոնտոն, Արեւելեան Հրեկահաստանի Տուն կոչուած տեղը, կը պատմէ Նաբուգոդոնոսորայ այլեայլ գործերն ի Բաբելոն և Պորսիքս կոչուած տեղը: Արձանագրութիւնը յանկարծ կտրելով պատմութիւնը կ'ըսէ թէ Թագաւորին սիրտը խտացաւ քաւգէղց գէմ: «Կոնից համար նուէրներ չէր տար, Մերովդաքայ պաշտօնը գաղտնեց, և արգելեց զոհել աստուածոց: Կէ Կրօնէր ըստ Բիւրաւ-Բիւն Խորթոյ», Նաբուգոդոնոսոր կը կարծուի մեռեալ 562 ին նախ քան զԳր., յետ Թագաւորելոյ ամս իբրեւ քառասուն:

Մին ի հաշակաւոր գործոց որ կ'ընծայուին Նաբուգոդոնոսորայ, և ընդ որ անտարկոյն կը պարծէր Նաբուգոդոնոսոր, էին անուանի «Կարազանաւ բուրառառանք», զորո ասի թէ շինեց Նաբուգոդոնոսոր ըստ ցանկութեան կնիք իւրոյ, Ամիւտեայ գշխոյն որ Տոգլասուն անեալ էր յաշխարհին իւրում: Երկրին Մարաց: Բաբելոնի պէտ դաշտաձև երկրի մէջ աշպիւսի պարտեղ մը շինել բարձրաբերձ ծառերով ոչ այլ ազգ հրեանար էր, եթէ ոչ արուեստանի ծառանք հազարաւորներ կանգնելով. և արգարեկ Նաբուգոդոնոսոր հրամայեց ահագին հազակոյն մը կանգնել իբր շար Զարիւր քառակուսի ոտք տալործութեամբ, և աւելի քան երեք հարիւր ոտք բարձր: Այս հազակուտին վրայ շինուեցան ածուք մին քան զմիւսն բարձր, մեծամեծ քերտով ծածկուած որմոց կամ թմբոց վրայ: Իւրաքանչիւր որմոյ կամ թմբոյ վրայ գրուեցաւ կարգ մը պրոտուեղէն, անոր վրայ կարգ մը ձիւթ և ձիւթին վրայ երկու կարգ քար, և ասոնց ամենուն վրայ գարձեալ կարգ մը կապար: Այս հազակուտին

կեց շինուեցաւ ուրիշ մը նմին նման բայց աւելի փոքր, և դարձեալ ուրիշներ: Հողակուտոյց զբոլին կարգին վրայ որ էր կապար՝ գրուեցաւ հող, և տնկուեցան ծառեր, թուփեր և ծաղիկներ: Այս կերպով շինուած պարտեզներ կ'առաջուէին Եփրատաւ որ կ'անցնէր մաս ոտտորտով այն պարտիզաց, և Զուրը կ'ելլէր մեքե: Նայելք վեր հողակուտոյց մէջէն: Այս պարտեզները պալատին մեծատարած գետնէն փոքր մաս մը միայն բռնած էին, բոլոր այն գետինը որ ունէր վեց մզոն շրջապատ՝ էր պատեալ պարտպով: Այս պարտպէն ներս կային ուրիշ երկու պարտիզ և բարձր աշտարակ մը, և բաց ի պալատին շէնքէն, գաւթիթներ, պարտեզներ, այլովքն հանգերէ: Բայց գուռները պղծն էին: Պղծնի գուռներ կը իշէ նոպլի, խոտելով Բաբելոնի առման վրայ ի կիւրստէ, Եւ. թի. 2: Կախազանաւ բարառասաններուն աւերակները կը կարծուի թէ են այն իրաւն ի խուռն հողարբոյցի տակ որ կը կոչուի Գասր, յարեւելից Եփրատայ, և որոյ տարածութիւնն ունի հազար կանգուն երկայնութիւն, և եօթն հարիւր կանգուն լայնութիւն: Այս հողարբոյցն հանուած աղիւսք աղէիւ և, և ամենուն վրայ դրոշմաւ կայ անուն Նաբուգոդոնոսորայ:

Այս Թագաւորին ուրիշ մէկ շէնքն էր այն որոյ աւերակք կը կոչուին այժմ Պիրս Նիմրուա, իբր ութ մզոն ի հարաւոյ արեւմտից Կերոյիշեալ պարտիզաց: Տես Բաբելոն: Հէնքին ընդհանին խուզարկութիւնք ցուցին թէ Նաբուգոդոնոսոր շինեց իշեալ Պիրս Նիմրուա, աւելի հին շէնքի մը աւերակաց վրայ: Այս շէնքն էր վեց կարգ կամ յարկ, որոց իւրաքանչիւրը քանի որք բարձր էր, և քառասունն երկու ութ նուազ հարիւրնական քան իրմէ վարինը: Ի գագաթնաւ շէնքին էր մեհնանը և գիտանոցը: Այս շէնքն հիմա եղած է հողակոյտ մը յապարկի փոխուած: Շէնքին իւրաքանչիւր կարգը կամ յարկը նուիրեալ էր մարտակի մը, և այն մարտակին յառկացեալ գունով ներկուած: Առաջինը, որ կ'առնար նուիրեալ էր, էր սէ, Լուսնիթագին

կամ Արամադգինը՝ շառագոյն, Հրատին կամ Արեւմտինը՝ կարմիր, արեգականը՝ գեղին, Արուսեկին կամ Ասագկանը՝ կանաչ, և Փայլածուն կամ Հերմէոնը՝ կապոյտ: Մեհնանն էր սպիտակ, և հաւանականապէս էր նշանակ լուսնի: Այս վաղուց աւերեալ շէնքին անկիւնները մօտեցա խուզուելով, գտնուեցան զանազան բեւեռագիրներով որ կարդացուեցան և հառկցուեցաւ թէ Նաբուգոդոնոսոր շինած էր այն շէնքը որ կը կոչուէր "Պարսիբայի եօթն գնդաց կայան", թէ փրկած էր, և թէ Նաբուգոդոնոսոր շարժեալ իւր աստուծմէն, ի Մերովքաբայ, նորէն շինած էր զայն աղիւսէ և գոնազմ կոչուած պատուական քարերէ, "առանց փոխելու շէնքին տեղը և առանց խախտելու անոր հիմը": Արամադգոնութիւնը կ'ըսէ նաեւ թէ այս նորագոյնութիւնը եղաւ հինգ հարիւր շորս ասորի յետոյ քան զառաջին շինութիւնն որ եղած էր Թագաթ-Փագաթոնոսոր ձեռք նոյն ձեռք: Այս շէնքը եթէ չէր հոն ուր Սուրբ Գեղք կ'ըսէ թէ էր Բաբելոնի աշտարակը, և ոչ հոն ուր էր Բելույ մեհնանը զոր կը նկարագրէ Հերոդոտոս, գէթ Բաբելոնի աշտարակին և մեհնանն նման էր: Այս շէնքին աւերակէն հանուած ամեն աղիւս ունի իւր վրայ Նաբուգոդոնոսորայ նշանը, իսկ Պարսիբայ կոչուած տեղը կը թուի թէ էր մին յարտարմանաց հնոյն Բաբելոնի:

Նաբուգոդոնոսոր, էր զօրավար Նաբուգոդոնոսորայ, և հրամանաւ նորա կողպտեց և ուրեց զԵրուսաղէմ, Դթագ. թի. 8-20. Երեմ. Լթ. 9. Կթ. 12-30:

Նագաթ, ասոր-սեռ, 1. էր երեց որդի Ահարոնի, և ողանաւ աստուածաւոր պատուհասիւ, վասն զի յանգնեցաւ մատուցանել օտար հսկար ողջակիզաց սեղանը, Ղեւ. Ժ: Տես Արքիւզ:

2. Որդի Յերոբոամայ Ա. ղ, արքայի Իսրայէլի: Յաջորդեց հորը: 954 ին նախ քան գրք., և յետ Թագաւորելոյ երկու տարի միայն, սպանուեցաւ, մինչդեռ պաշարած էր Գաւազան, գաւառանութեամբ Բաւոյի որ էր Իսաքարայ ցեղէն, և յա-

փշտակեց թագաւորութիւնը: Նա-
գար չար գործեց Աստուծոյ առջև
և անոր հետ կորեան նաեւ որդիքը և
Յերորդամայ բոլոր ազգատանձմը ըստ
կանխառաջութեանն Աստուծոյ, Գ-
թագ. ԺԻ. 25-30:

Նագաբէք, քաղաք ստորին Գա-
լիլայի, իրր եօթանասուն մղն ի
հիւսիսոյ Նրուսաղեմի, յերկրին Զա-
բուղնի: Շինուած էր բլրոյ մը կողք,
և կը նայէր շքեղ և գեղեցիկ հովտի
մը վրայ զոր կը պատէին բարձունք,
նեղ անցք մը միայն բաց թողլով ի
հարաւոյ: Նագաբէթի միանձնեք
այս կոթնի բերանը կը ցուցնէր գա-
հաւանդ, և կ'ըսէն թէ այն գահա-
ւանդէն վար պիտի նետէին զՅիսուս
մարդիկ քաղաքին, Ղուկ. Գ. 29:
Նագաբէթ իր վեց մղն հեռու է
յարեմօտեան հիւսիսոյ արեւմտեց թա-
րոր լիւրին, իրր ի կէտ ծանաղաբարհին
որ ի Յորդանանէ ի Միթերկրականն:
Նոր կտակարանին մէջ կ'ըսուի թէ
Նագաբէթ էր „քաղաք Յիսուսի“,
վասն զի էր սովորական անգի բնա-
կութեան ուր կը կենար Յիսուս իւր
կենաց առաջին երեսուն տարին,
Մատթ. Բ. 23. Ղուկ. Ա. 26. Բ. 51.
Գ. 46: Յիսուս այցելութիւն ըրաւ
հոն իւր պաշտօնին ժամանակ, բայց
չառ հրաշք չգործեց ժողովրդեան
անհաւատութեան համար, Մատթ.
ԺԳ. 54-58: Նագաբէթ Հին կտա-
կարանին մէջ չի յիշուիր, և ոչ Յով-
սեպոսէ: Կ'երեւի թէ էր փոքր գիւղ
և աննշան, Յովհ. Ա. 46: Այսման
ինչ-Նաորիւրէն է գիւղ զատուցեալ,
իւր երեք հազար բնակիչ, որոց մեծ
մասը լատին և Յոյի Գրիստոնեաներ
են: Խոր ութ հարիւր ոտք վեր է ծո-
վան երեսէն, և Սիւրիոյ մէջ գե-
ղեցկազոյն անդէ է: Տուները քարա-
շէն են, երկու յարկ, ասփարակ
տանեօք: Ունի մզկիթ մը, մեծ վանք
մը լատինացւոց, և երկու կամ երեք
մասուռու: „Գահապիծութեան լեռ“,
կոչուած տեղին րոտ աւանդութեան
գրեթէ երկու մղն է քաղքէն, ուս-
տի և հաւանական չիւրիւր թէ կտ-
տաղեայ Նագաբէթիք տարին զՅի-
սուս այնպիսի հեռու գահապիծ ք-
նելու, մանաւանդ որ աւելի մօտ կան
ուրիշ գահաւանդք երեսնէ մին.

չև .յիսուն ոտք բարձր գետնէն:
Ի գաղաթանէ բլրոյն, որոյ զառ-
վայրին վրայ շինուած է Նագաբէթ,
տեսարանն արգառն զբանկիլ է: Ի
հիւսիսոյ կը տեսնուին անթիւ բլուրը
Գալիլեայի, ձիւնապատնէ Հիւրմնի մա-
նաւանդ յիշքն կը ձգէ զայն հայե-
ցողաց: Յարեւելից կը տեսնուի Յոր-
դանանու հովիտը, և անդր քան զնա
աղօտ բարձունք նախնայն Ռառնանու:
Ի հարաւոյ կայ մեծատարած և գե-
ղեցիկ գաշտն Յեզրայելի, հանդերձ
հոյակապն թաքարիւ և մասամբ
Փորսուն Հիւրմնի և Գեզրուայ որոյ
արեւելեան ծայրը միայն կը նշմարուի,
և հանդերձ բլրովք Սամարիոյ գէղ
ի հարաւ, մինչ կարմեղոս կը կենայ
կանգուն յարեմօտեց գաշտին, ունե-
լով առ ստորոտով իւրով Միջերկ-
րականին կապուտակ ջուրերը: Բո-
պինտն ի գիւրն որ կաշի „Խուզար-
կութիւնը զՍուրբ Գորց ի Պաղես-
տին“, կ'ըսէ. „Քանի մը ժամ կեցայ
այն գաղաթան վրայ, յափշտակեալ
մտօք այն ընդարձակ տեսարանին և
գիւպաց վրայ զորո կը յիշեցնէն մօ-
տակալ անգիւրն: Գիւղին մէջ (Նա-
գաբէթ) որ բլրոյն ստորոտին մօտ է՝
անցուց փրկիչն աշխարհի իւր ման-
կութեան տարիները, և թէպէտ ա-
նոր կենաց այն կանախ ժամանակին
վրայ շատ քիչ բան գիտենք, կան
սակայն ոչ անկուս բնական դիւր որ
տակաւին կը ձգէն մեր հայեցումն,
ինչպէս ձգեցին ժամանակաւ զնորայն:
Անտարակոյս կ'երթար Յիսուս յա-
նախ այն աղբիւրն որոյ մօտ կանգ-
նած էինք մեր վրանք. անոր ոտուր-
ներն անտարակոյս կոթեցին սաւա-
մօտակալ բլուրները, և աշուշները
գիտեցին այն բարձրութենէն շքեղ
տեսարանը: Հոն խաղաղութեան իշ-
խանք կը նայէր ի խնամհ լեռ գա-
տին վրայ, ուր գոռացած էր յաճախ
պատերազմաց աղմուկը, և հանդերձ
պատերազմազոյ ներկեալ էին արե-
ւանք: Փրկիչը կը դիտէր նաեւ ան-
տարակոյս ծոփն, ընդ որ նաւք ա-
րագ արագ պիտի տանէին փրկու-
թեան աւետիսն անտանն գեւա տն-
ծանօթ ազգերու և երկիրներու: Ի՞նչ
փոփոխութիւն այն ժամանակէն մին-
չև հիմա: Կռիւք և արիւնհեղու-

Թիւն արգարեւ զադրած չեն յաւել-
րելոյ այն թշուառական երկիրը, և
Թանձր խաւար կը պատեն դեռ բնա-
կիւնները. բայց այն երկրէն ծագեց
լոյսը որ լուսաւորեց զաշխարհ և
յայտնեց նոր երկիրներ: Հիմա այն
լուսոյն ճառագայթը կը սկսի ցլու-
նալ եւս հեռաւոր կղզիներէ և եր-
կիրներէ, լուսաւորել վերտարն այն
խաւարեալ երկիրն ուր ծագեց ի
սկզբան:

Նազովորեցի, յորջորջումն առեալ
Քրիստոսի, Գործ. Բ. 22. Դ. 10: Կան-
խաւ բոսած էր ի մարգարէս, Սաղմ.
ԻԲ. 7, 8. Ես. Երգ. 2, Թէ Մեծիւն
պիտի անարգուէր և մերժուէր ի
մարգարէն. և այս յորջորջումը, որ
իբրեւ նախախնաց անուն գործած-
ուեցաւ, ցուցուց մարգարէութեանց
ճշմարտութիւնը, Մատթ. Բ. 23.
Գործ. ԻԴ. 5: Նազարէթ էր քաղաք
միջր, Պաղեստինու անարգ մասին
սկիջ: Տես Նազարէթ:

Նաթան, Գործ. ԻԴ. 1. Հրեայ մար-
գարէ, Զաք. ԺԲ. 12, բարեկամ և
խորհրդական Դաւթի, Հաճոյ Թուե-
ցաւ Նաթանայ Դաւթի գիտողու-
թիւնը տաճար մը շինելու Առաու-
ծոյ, բայց հրամանաւ Առաուծոյ
առաւ թողուլ այն գիտաւարու-
թեան կատարումը Սողոմոնի, Բ Թագ.
Ի. 1-17. Գեղեցիկ և յարմար առա-
կով մը ցուցուց Դաւթի նորին մեղքն
ընդդէմ Ուրիայի և Բերտաբայ, Բ
Թագ. ԺԲ. Սաղմ. ԵԱ. և կը Թուի
Թէ Նաթանայ անվեհեր համարձա-
կութիւնը հաճելի եղաւ Դաւթի, և
այս համարձակութիւնն արգարեւ ար-
ժանի է յաւերժ յիշատակի. անս
Նաթան 2, Հաւանական է Թէ Սողո-
մոն կրթուեցաւ ընդ խնամովք Նա-
թանայ, Բ Թագ. ԺԲ. 25: Արդարեւ
Սողոմոնի խաղաղութեամբ յաջորդելն
յաթառ Թագաւ որութեան եղաւ օգ-
նութեամբ Նաթանայ, Գ Թագ. Ա:
Նաթան ունէր գրուածներ Դաւթի
և Սողոմոնի վրայ, բայց այս գըր-
ուածները կորսուած են, Ա Մնաց.
ԻԹ. 29. Բ Մնաց. Թ. 29: Թէ որչափ
պարեցաւ Նաթան առ Սողոմոնիւ,
չէ յայտ, բայց անոր օրգիններէն եր-
կուքը բարձր պաշտօնեաներ էին
յորջորջումն Սողոմոնի, Գ Թագ. Դ. 5:

2. Մին յորդուոց Դաւթի ի Բեր-
տաբէ, Ա Մնաց. Գ. 5. ԺԴ. 4, և
էր Քրիստոսի նախահայրներէն, Ղուկ.
Գ. 31: Տես Ազգահամար:

Նաթանայի, Գործ. Ա-Գործ. Ե,
աշակերա Քրիստոսի. Հաւանակա-
նապէս նոյն ընդ Բաթրաղիմեայ, զոր
տես: Նաթանայէլ էր ի Կանայ Գա-
լիլեացուն, Յովհ. ԻԱ. 2, և գրիս-
տոս առաջին անգամ ճանչցողներէն
մին, որոյ որտին գաղտնիքը և վարքը
յայտնեց անոր Յիսուս երբ առաջին
անգամ խօսեցաւ անոր հետ, Յովհ.
Ա. 45-51: Փիլիպպոս ճանչ զՆա-
թանայէլ առ Յիսուս, որ ի տես-
նէն զնա՝ խօսեցաւ այն նշանաւոր
գովեստը, որով Նաթանայէլ անու-
նը եղաւ համանուն ընդ բառին ա-
նգիւմբէն: “Ահա Բաւուցրէն իս-
րայելացի մը, որուն ներքը ննդու-
թիւն չկայ”, Նաթանայէլ էր մին
յաշակերտաց որոց երեցաւ Քրիստոս
առ ծովուն Տիրեղայ յետ յարու-
թեան իւրոյ, Յովհ. ԻԱ. 2: Նաթա-
նայէլ յետ ակնանտես լինելոյ համ-
բարձման Քրիստոսի, միւս առաքե-
լոց հետ գաղմաւ Ներուտաղէմ, Գործ.
Ա. 4, 12, 13:

Նաթանայիմ, Նաթիւմ, անուն
որ ի սկզբան արուեցաւ Ղեառացւոց,
Թու. Բ. 19. Բայց յետ հաստատելոյ
Խորայեցացոց ի Գանան, արուեցաւ
անոնց որոց գործն էր սպասաւորու-
թիւն խորանին և տաճարին, և որ
կը կատարէին գծաւարագոյն ծառա-
յութիւններ, ինչպէս փայտ և ջուր
կրել: Նախ Գաւառանացիք կարգե-
ցան յայտ պաշտօն, Յես. Թ. 27, ա-
պա ուրիշ Գանանացիք որ անձնա-
աւար եղած էին, և որոց կեանքը
չնորհուած էր: Առնցած շատերը կը
Թուի Թէ եղեն նախ սպասաւորը
Դաւթի, Սողոմոնի և ուրիշ իշխա-
նաց, որք յետոյ կարգեցին զանոց
տաճարին սպասաւորութեան, Գ
Թագ. Թ. 20, 21. Եղ. Բ. 58, 70. Բ.
20. Նէեմ. ԺԱ. 3: Հաւանական է
Թէ ասոնք գարձած էին ի հրեա-
թիւն, Նէեմ. Ժ. 28, և Թէ անոնցմէ
շատերը կրօնին ի սրտէ ինչ որ կը-
ուէր Դաւթի, “Աւելի ընտելցի իմ
Առաուծոյն ասոնք շեմին վրայ կենալ,
քան Թէ ամբարշտաց վրաններուն

մէջէ բնակել, Սաղմ. 27. 10. Նաթանայիմը տարուած էին ի գերութիւն Բուգայի ցեղին հետ, և բազմութեամբ զրկուած էին մօտ ի կտակցից ծով, ուստի Եղբաւ բերաւ առնոցմէ երկու հարիւր քսան հոգի Հրէաստան, Եղբ. Բ. 47.

Նախաճամաւութիւն, յառաջագոյն առնութիւն և խնամածութիւն: Աստուծոյ նախախնամութիւնը կը պահէ և կը վարէ ամէն արարած: Անոր խնամքը կը տարածուի բոլոր արեգեացի վայր, և է անգուլ և անգաղար: Աստուծոյ բոլոր յառկութիւնները կ'իմացուին նախախնամութեամբ: Աստուած է որ կու տայ կերակուր ազատուց, և կը ընտրուի կենդանի արարածոց փափաքը: Սուրբ Գիրք կը սորվեցնէ թէ ամէն արարած կը նայի Աստուծոյ և ի նրմանէ կախեալ է, Եղբ. ԼԲ. 41. Սաղմ. 27. ձիւ. 15, 16. ձիւ. 8, 9, և կը հարաատէ թէ Աստուած կ'իշխէ բոլորովն ամէն զիպաց և բոլոր էնց վայր: Ամենեւին չկայ դիպում աստուծոյ յաշխարհի. «Արեւակը ծոցը կը ձգուի, բայց անոր ամէն կարգադրութիւնը Տէրօջէ է, Սաղմ. ԺԶ. 33: Ճշմ. զուէ մը, կամ մազ մը մը գիրդ չկանոր գետին առանց գիտութեան Աստուծոյ, Ե. Ժ. 26, 27. Մատթ. Ժ. 29, 30 Գործ. Ժ. 24-29 ինչ որ չնչին չհամարեցաւ Աստուած օտեղծել, չնչին չի համարիր նաեւ պահել և խնամել: Իւրաքանչիւր մարդոյ պատմութիւնը, կանգնուած և անկուած իւրաքանչիւր ազգի, և Քրիստոսի եկեղեցւոյն յառաջագիծութիւնը կը յայտնեն ամենայն ուրեք և յամենայն ժամ՝ զձեռն Աշորիկ «որ ամէն բան իր կամքին խորհրդով կ'ործ կը ցնէ»:

Նախաճամաւութիւն, Տես Շնուրիւն թուին տակ: Նախանձու կուսքը, Եղեկ. Բ. 3, 5, նոյն է ընդ թումուզ, համար 14, Տես թամուզ:

Նամակ, կ'երևի թէ նամակ գրել իրարու գուռ ուրեք օգուր էին Հրեայք: Նամակ քիչ տեղ կը յիշուի Հին կտակարանին մէջ, Բթագ. ԺԱ. 14. Եղբ. Գ. 8: Նամակ կը զրկուէր բարեկամի կամ ճանապարհորդի ձեռագր, Երեմ. Իթ. 3, կամ արքունի

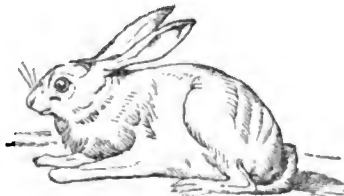

ԶԻՆ ՆԱՄԱԿ ՄԵ

սուրհանդակաւ, Բ Մնաց. Լ. 6. Եսթ. Բ. 10: Նամակք ընդհանրապէս կը գալարուէին զլանաձև՝ վերջին ծայրը վրան փակցնելով: Նամակները կը կնքուէին, Գ Թագ. ԻԱ. 8, և երբեմն կը գրուէին պահապանի կամ մեծագին և զարգարուն քսակի մէջ: Բաց նամակ զրկել արհամարհանող նշան էր, Նէեմ. Զ. 5: Նոր կտակարանին մէջ յաճախ կը յիշուին նամակք առաքեալներէն զբուսած:

Նայիզ, Բաւրել, Բաթաւել, երկիր յարեւելից Եգիպտոյ, այսպէս կոչուած է, զման զի հոն թափառեցաւ Կալէն յետ վտարանդութեանն, Մնաց. Գ. 16:

Նայիւն, ուր Քրիստոս Գործեց իւր գլխաւոր հրաշից մին, յարուցանելով ի կենսոյ այրույ մը միամօր որդին, Ղուկ. Է. 11-17, էր գիւղ փոքր ի Գալիլեա, երեք միոյն ի հարաւոյ առեմտից լեռնին թաւոք: Զարգից գծուծ գիւղ է, և կը կոչուի Նէնի:

ՀԱՍԱՐԱԿ ՆԱԳԱՍՏԱԿ

Նապատտակ, նոյն ցեղէն որմէ է ճագարը, Հրէից արգելեալ էր ուտել այս անասնոյն միտ, Ղ Կա. ԺԱ. 6, զման զի թէպէտ «սրմանաղ», է նապատտակ, բայց «կծողկարաշի», չէ, Գիտացուած է ցարդ նապատտակի տեսակ մը որ կ'որոճայ: Ասորուց երկրին մէջ կային այլեւայլ տեսակք նապատտակաց:

Նաբգաս, իրգ. Ա. 12. Գ. 13, 14, իւզ անուշահամ յղթ, կը պատրաստուէր ասունկէ մը որ կը բուսնէ Հրեդ-

կոտտան կարծ փուշերով : Դաս յարգի էր առ նախնին, որ ախորժելով կը գործածէին զայն ի բազանին և ի կոշուհոյ : Ովրաստիս փորքիկ տուփ մը նորոգութեամբ մեծ աման մը գինւոյ հաւատար կը գնէ, և կը համարի իբրեւ արժանաւոր նիւթ մատուցանելի հիւրոց զուարճութեան համար : Նորոգութեամբ կը պահուէր գոցուած և կնքուած, երբեմն ոսկրտակ կնքեայ տուփերու մէջ, որոց կնիքը քակել և տուփը բանալը կը կոչուէր կտորել տուփը, Մարկ. ԺԴ. 3 : Աւետարանիչ կը յիշէ այս իւրի իբրեւ կարի անուշահոտ, «պատուական», և «մեծագին», այնպէս որ անոր մէկ լիտրը կ'արժէր աւելի քան երեք հարիւր գնեար, այսինքն՝ աւելի քան քառասուն թալէր, Յովհ. ԺԲ. 3-5 : Տես Դաճեկեան :

Նարկիս, -դը-թիւն, Հռովմայեցի մը որոյ տունէն շատերուն իբրեւ փրկատանէից սղջնի ծը գրէ Պօղոս, Հռովմ. ԺԶ. 11 : Այսու անուամբ երկու անձինք կը յիշուին այն ժամանակին Հռովմական պատմու-

թեան մէջ. մին՝ սպանուեցաւ երեք տարի յառաջ քան Պօղոսի գրելը, և էր սիրելի կղզեկայ կայսեր : Միւսը կղզեկայ յաջորդին, Ներոնի :

Նաւ : Տես երես 409 :

Նաւաթ, Սամուելի և անոր աշակերտներուն բնակութիւնը մարգարէից դպրոցի մը մէջ, Ա թագ. ԺԲ. 18-24 : Ի. 1 : Կերէի թէ էր Ռամմաթի արուարձաններէն մին : Սաւուզ հալածեց զԴաւիթ մինչև Ռամմաթ ուր սպառնաւ էր Դաւիթ Սամուելի քով :

Նաւուամ, Բիթ-ար-թիւն, Եօթներորդն երկրորդական փոքր մարգարէից : Նաւուամայ վարուց պարագաներն ծանօթ չեն, բայց միայն թէ Նաւուամ էր բնիկ իլիկեսացի, այսինքն, ինչպէս հասնական է, Գալիլեայի մէկ փոքր գիւղէն : Նաւուամայ մարգարութիւնը երեք զլուխ է, և երեքն իբր մէկ ճառ, ու մարգարէն կը նախաձայնէ Նինուէի կործանումն այնպէս լողաւ և կենդանի, մինչև թուել թէ անանաստեւ էր գէպքին : Նաւուամայ ոճոյն բուն վայելչութիւնը, եռանդը և զննութիւնը զարմանալի են յայտ ամենեցուն :

Նաւուամայ մարգարէութեան ժամանակներն գալով, ասորեր են կարծիք, Հմտագոյնք ի մեկնաց կ'ընդունին Յերոնիմոսի կարծիքը, թէ Նաւուամ մարգարէացաւ Նինուէի աւերն առ իլիկիւս, յետ պատերազմին Աննիքերիմայ յիգիպոսոս ըստ պատմութեան Բերոսոսի : Բազմառեւ Եթ. Ի 6, և Նաւ. Գ. 8 : Նաւուամ Նով Ամմենի առման, Ռափայեայ ամբարտաւանութեան, և Աննիքերիմայ պարտութեան վրայ կը խօսի իբրեւ անցեալ գիպաց վրայ : Կ'ակնարկէ թէ Յուդայի ցեղը գեռ իւր երկիրն էր, և կը կտաարէր հոն իւր աստիքը : Ինչ յիշէ նաև ասան ցեղերուն գերութիւնը և ցրուումը :

Նաքարակիտ, պղծէ գրամ Հռովմայեցաց, կ'արժէր իբր չորս փոց (4-րդ) :

Նաքովք, 1. որդի Սերուգայ և հայր թարայի, Իննգ. ԺԱ. 22-23 : Ղաւկ. Գ. 34 :

2. Որդի թարայի և եղբայր Աբրահամու և Ասանայ : Ամենանացաւ

իր եղբոր գտար, Մեղքայի հետ
յՈւր Գաղղէայուց, Մինչ. ԺԱ. 26,
29, բայց Թուի Թէ իւր ընակու-
թիւնը փոխեց ի խառան, Մինչ. ԻԳ.

10. ԻԻ. 43. Նաբոլը ունէր երկու-
աստան որդի, յորոց մին էր Ռա-
թուէլ, հայր Ռեբեկայ, Մինչ. ԻԲ.
20-24:

ՄԱՍԻ ԻՆՁ ՊԱՏԵՐԱԶՄԱԿԱՆ ՆԱՍԻՈՒ

Նաւ: Նախնեաց նաւերը շատ ան-
կատար էին համեմատութեամբ ար-
դի նաւաց: Նաւարկութիւն կ'ըլլար
զգուշութեամբ և առ ծովեզերք,
մէկ հրուանդանէ մինչև միւսը, եթէ
հնարէի՝ ամէն գրչիւր կենալով տեղ
մը, և երբ բացը կը գանձուին հեռի
ի ցամաքէ, չունենալով գետ կողմ-
նացոյց, կը բռնէին իրենց առաջնորդ
արեգակը կամ այս ինչ և այն ինչ
աստղը: Նոյն իսկ Պօղոսի ժամանակ,
Պաղեստինէ յիսուսի անցնող նաւք
երբեմն կը ձմերկէին ծածման, Գործ.
ԻԻ. 12. ԻԲ. 11: Նախնեաց նաւերն
ընդհանրապէս մանր էին, Թէպէտ
մեծամեծներ ևս կը յիշուին: Շատ
անգամ զարգարուն էին այն նաւե-
րուն խելքը և յառաջակողմը, և
"նշանը" որով կը ճանչցուէր նաւն՝
էր երբեմն նաւին պաշտպան աստու-
ծոյն պատկերը: Նաւերը կը մղուէին
ընդհանրապէս Թիազը որ շատ ան-
գամ կարգ կարգ էին, և կամ ի-
բարսւ զլոյս, բայց կը գործածուէր
նաև առաջատառ: Պատերազմի ատեն
կը օգնային ծակել և ընկզմել Թըշ-

նամեաց նաւերը: Փիւնիկեցիք ան-
ուանի էին իրենց նաւերուն և ըն-
դարձակ փաճառականութեան հա-
մար, ինչպէս կը տեսնուի Եզեկիւի
նկարագրէն, ԳԼ. ԻԵ. և ուրիշ հին
հեղինակներէ: Թէպէտ Յոպպէ, և
առ Քրիստոսիւր Կեսարիա Հրէից նա-
ւահանգիստ էին, Բ Մնաց. Բ. 16,
Յովն. Ա. 3, բայց և այնպէս Հրեայք
չեղան երբեք ծովային ազգ, և անոնց
նաւարկութիւններն, ինչպէս կ'երևի
կ'ըլլային փիւնիկեցւոց օգնութեամբ,
Գ. Թագ. Թ. 26. Ժ. 22. ԻԲ. 49, 50:
Պօղոսի գեղեցիկ և ճիշդ նկարագիրն
իւր ծամրորդութեան և նաւարե-
կութեան վրայ, Գործ. ԻԵ., նախ-
նեաց նաւարկութեան շատ գաղա-
նիքը կը յայտնէ: "Թարսոսի նաւերու"
համար տես Թարսիս:

Ներսա, աստուած Աւացւոց, Դ
Թագ. ԺԻ. 31, Հրեայ մեկնիչք կ'ըսեն
Թէ Ներսա կը նշանակէ հաւա, և
Թէ կուսքն էր շանագլուխ: Նաև
հին կուս պատմութեան մէջ կը
յիշուին շանակերպ կուսք ի մէջ Ա-
սորաց: Սարայեցւոց գրոց մէջ կայ

անուն Ներսայ, իրիւ «տեառն խաւարի», որ, բոս սոց Ասորա-քաղաքական գեղարարութեան կը թուի նշանակել չար գե մարտակա-յին:

Ներքովք, ազգասիր-թիւ, մի-բըս-թիւ, մին յորդոց փուշայ և թռն փամպ, ի վաղեց ճեռէ կը ցուցնէ առաջաւ ճոր որսորդ, Ծննդ. ժ. 8-10. Ա Մնաց. Ա. 10. Կը թուի թէ Ներքովք ոչ Ասորուծմէ կը վախ-նար և ոչ ի մարդկանէ, թէ ժողոված էր իւր գլուխը բազմութիւն յիշու-զակեց, և կը տարէր Սեննաարայ երկ-րին, ուր և ճիմնեց կամ ամրացուց զՌաբլուն, զԱրեք, զԱքաք և զՔա-զանէ: Ծննդ. ժ. 10 Տամարին մէկ մեկնութեան նայելով, Ներքովք ե-ղաւ ճիմնագիր Նինուէի և թագա-ւորութեան Ասորեստանեայց, թէ-պէս ընդ-Տամարապէս կը կարծուի թէ Ասորեստանի տէրութիւնը ճիմնեց Ասուր, զոր Ներքովք արտաքսած էր Սեննաարայ երկրէն, Միք. Ե. 6. Կը կարծուի թէ Ներքովք ոկաւ-չինել Բաբելոնի աշարարիք, և ա-ւելցուցած մեծ կոյտ մը, Տնոյն Բա-բելոնի մօտ, կը կոչուի գեա նորա ան-ուամբ: Տես Բաբելոն:

Նեմուրա, կին Բովակիմայ և մայր մանուկ թագաւորին Յեքոնիայ որոյ ճեռ Տաւադիանապէս ընկեր էր ի վարչութեան, ուստի և Յեքո-նիայի ճեռ կը յաղդիմանուի Երեմի-այէ, Դ. Թագ. Խ. 8. Երեմ. Ժ. 18. Իթ. 2:

Նեղոս, անուանի գետ Եգիպտո-սի: Նեղոս կ'առնու այս անունը՝ յետ որոյ երկու մեծամեծ գետք, յորոց կը բաղկանայ Նեղոս, կը մի-անան: Այս գետերն են Փաճր էլ Ա-պիտա, կամ Սպիտակ գետ որ կը բղիթ քանի մը ծովակներէ Ափրիկէի ներքը, և կը ճոռ գեպ ի Տիւսիոսային արեւելք մինչև կը միանայ Երևո ճիւղին ճեռ, այն է Փաճր էլ Ապիտ կամ կապուտ գետ, որ կը բղիթ Սպիտակիա կամ Հապէշ, և յետ երկուքէ ման գա-լոյ յարեւելոյ Տարաւոյ և յարեմուտոյ Տարաւոյ, և անցանկելոյ Տէմպէտ ծո-վակէն, կ'երթայ ի Տիւսիոս կոյտ կցիւ-րնք Սպիտակ գետոյ: Այս Ապիտի-եան ճիւղը Տամարուցաւ զարդիւ

իր բուն Նեղոս, Թեպէտ Սպիտակ գետն աւելի մեծ և երկայն է, և ճին ասոնք կը Տամարուէր իրիւ բուն Նեղոս: Այս գետերը կը միանան Տիւսիոսային լայնութիւնէն վերաառա-նորդք ասորեանին տակ: Այն տե-ղէն սկսելով Նեղոս կը ճոռ միշտ գեպ ի Տիւսիոս, քիչ մը տեղ միայն խոտորելով այս ուղղութիւնէն գեպ յարեմուտոս: Իր Տագար երեք Տա-րիւր մզին ճեռի ի ծովէ, կ'ընդունի իւր վերջին ճիւղը, Դագաղղէ, մեծ գետ որ կու գայ Սպիտակիոյ, և անցնելով ընդ Նուպիա կը մանէ յԵգիպտոս առ ջրվիժիւք մօտ ի Ա-նէն կամ Եսուտան: Այս ջրվիժք կազմուած են ապառաձներու ջը-թայէն որ կ'երթայ յարեւելից յա-րեմուտոս: Ջրվիժք երեք են. յետ այնորիկ գետն յառաջ կը վարէ իւր Տամարն ծանրութեամբ միշտ Տան-գարա և լուռ Եգիպտոսի երկրին մէջ մինչև ի վախճան: Նեղոսի միջին լայնութիւնն է իր ութը Տարիւր կանգուն: Ի ստորին Եգիպտոս կը բաժնուի Նեղոս այլևայլ ճիւղեր, և կը ձեւաւորէ անուանի Տելդային, զորմէ տես Եգիպտոս ռաւանի մէջ: Տես նաև Նեղոսի տեսարան մը Նավ-Ա-ման բաւին տակ:

Որովհետեւ գուն ուրեք կը տեղոյ Տարաւային Եգիպտոս, ևս և մմե-րանի, իսկ ի ստորին Եգիպտոս ընդ-Տամարապէս թեթև տարափք միայն երբեմն երբեմն, կրնայ բուսիլ թէ բոլոր բնական և քաղաքական կե-ցութիւն Եգիպտոսի կախեալ կոյ Նեղոսէ, քանզի առանց այս գետոյ նաև առանց տարեկան կանոնաւոր ողողման նորա, բոլոր երկիրը կը գառնաւոր աներբ անապատ: Նեղոսի ողողմանց պատճառք, որ յաշո աը-գէտ և սնապաշա նախնեաց Տրաշա-լի կը թուէին, են անձրեք տարեկորք ի Տեաւաւոր Տարաւային կողման երկրին, այսինքն Նեղոսի անանց մօտ, յամենան մարտի և յետոյ ևս Դեկտը կը սկսի բարձրանալ յԵգիպ-տոս մօտ ի միջոց յունիս մեծոյ, և երթալով կ'անի յալիսի մէջ: Օ-գոստոսին կը սկսի յորդել և զեղու-լեղերէն գուրտ, և տեպտեմբերին Տա-ղիւ կը ճաննի իւր վերջին բարձրու-

Թեան, և անառն էրկիրը մեծաւ մասամբ ծածկուած է Նեղոսի ջուրերով, Ամոս. Բ. 8. Թ. 5. Նաւ. Գ. 8. Ի սկզբուն հոգեմբերի գեռ. կը աւել ազդեամբ. այս ամսուն վերջը միայն կը սկսի գետն ամփոփուիլ իւր եղերաց մէջ: Օգոստոսի կէսէն մինչեւ ի վերջ կայս հոգեմբերի խորպտոսի բոլոր երկիրը կը նմանի մեծ ծովակի կամ ծովու, ու, ուր քաղաք և գիւղք կ'երեւին իրեն կղզիք:

Պատճառ. պաղարեութեան զոր կու տայ Նեղոս ոչ միայն այս ոռոգումն է, այլ և այն թանձր սկախառն աղբը զոր ջուրը Նեղոսի կը բերեն, և որ կը նստի Եգիպտոսի Տոլին վրայ: Այս աղբը կը նմանի պաղարեի աղրի ծածկոցի, և օրովհետեւ իսկինիկ այս աղմին վրայ կը սերմանուի, առանց բերլու կամ հերկելու, արագ կը բուսնի սերմը, կը լուսնայ և կ'ուռանայ: Տես Եգիպտոս:

Պէտք չէ կարծել սակայն թէ Նեղոս կը ծաւալի Եգիպտոսի վրայ բազմազան, և կ'ուռգէ զայն ըստ բաւականին առանց օգնութեան արտւեստի: "Եգիպտոսի նկարագիրն. բնն ոմանք, և կ'ըսէ Նեղոս յիսուսի, "կրնան կարծեցունել թէ երբ Նեղոս կը յորդէ, բոլոր երկիրը կը ծածկէ ջրով: Գետոյն եղերաց մօտ գտնուած երկիրն արգարե կ'ողոզի, բայց գետնին բնական անհարթութիւններն արգելք են ջուրերուն գէպի հետուն ատարածուելուն: Առտի երկիրն մեծ մասը կը մնար չոր ցամաք, իթէ շինուած չըլլային ջրանցք և աւազանք որ կը լեցունին ջրով, երբ գետն իւր վերջին բարձրութեան կը հասնի: Այս պահեալ ջուրն յետայ կը տարուի, երբ հարկ է, գաշտեր և արտեր որ չոր մնացած են, Այս ջրանցներուն և աւազաններուն ջուրերը բարձր տեղեր հանելու համար ի վաղ ժամանակաց հետէ մեքենաներ կը գործածուին Եգիպտոս: Աստի մեծաւ մասամբ անիւներ են, որոց կապուած են գլխի: Եղբի կը գարձուեն այս անիւներէն զամառն զայլ որ աւելի փոքր են՝ կը գարձուեն մարդիկ որ նստելով կը մզեն սաքով անուոյն ստորին մասուլները, մինչ

վերի մասուլները կը քայն գէպի վար ձեռք, Բ. Թ. ԺԱ. 10:

Որովհետեւ ողողմանը Նեղոսի այս չափ կարեւոր են Եգիպտոսի ոլոր երկրին համար, հնարուած են միջոցներ որ կը ցուցնեն գետոյն յորդումիս սկիզբը և ահաւոր: Այս միջոցները կը կուսին Զափը Նեղոսի, Հաղարամայլ քաղաքով շէք մը կայ ցարգ Գահրեբի զրմացը կղզեկի մը վրայ. այս շէքն է ընդ խնամով կառավարութեան, Եգիպտոսի կառավարութիւնը ժամանակաւ զիտել կու տար այս շէքէն Նեղոսի ողողման սկիզբ և հետզհետէ բարձրանայ, և կ'իմացներ ժողովրդեան: Եթէ ողողումը կը բարձրանար Բարիգեան ողողք քանի երկու սոք, կը սպասուէր առատ հունձք, քանզի անառն բոլոր գաղաք կ'ուռուէին ըստ բաւականին: Եթէ ջուրը չէր հասնէր յայն բարձրութիւն, ըստ չափոյ նուազութեան ջրոյն կը սպասուէր նուազութիւն բերոց և սով, որոյ ստոկայն օրինակները կան Եգիպտոսի պատմութեան մէջ: Եթէ ջուրը բարձրանար աւելի քան քանի և ութ ոսն Բարիգու, կը վախճուէր գարձեալ ի սով: Ողողման բարձրութիւնն ամէն տարի շատ ալակերով է նաեւ գետոյն այլեւս մասերուն մէջ. ուր որ գետը նեղագոյն է, ջուրը կը բարձրանայ քանի սոք աւելի քան ի Ստորին Եգիպտոս: Երբ կարծուի նաեւ թէ գետոյն ճամբան երթալով կը լեցուի: Տեղայի հին ճիւղերէն շատերն հիմա ցամաք են ամառը, և գրեթէ անհետ: Եգիպտոսի ջուրերուն ցամաքելէն ի հարկէ կը հետեւի երկրին անմարգարեակ ամայութիւնն ըստ չափոյ ցամաքութեան: Այս ամայութիւնը կ'տկնարկեն այս նշանաւոր երկրին վրայ արուած մարգարեութիւնը, Ես. ԺԱ. 15. ԺԹ. 4-10. Եզեկ. ԻԹ. 10. 1. 12:

Ջուրը Նեղոսի, թէպէտ առաւոյն մեծ մասին մէջ պղտոր են, երկրին վերի կողմերն ինկած անառներուն պատճառաւ, բայց և այնպէս, երբ կենալով կը մարդաւն, կ'ըլլան մեղմ և քաղցր, յարմար յարբուսն: Նեղոսի ջրոյն առաւելութիւնը կը գտնեն ճանապարհորդք: Եգիպտոսի

բերանալիք կը գողտէին, նա մանաւանդ կը պաշտէին զՆեղոս իրեն աստուած:

Երբայեցիք երբեքն կու տային “ծով” անուէր Եփրատայ ե Նեղոսի, Ես. ԺԺ. 5. Նաւ. Գ. 8: Երբայեցիք ներէն առնելով այսպէս կոչած են այս գետը նաեւ Արարացի մատենագիրք ե Եգիպտոսի աամիկը, որ ցարդ, Նեղոսի վրայ խօսելով, Ծով բառը կը գործածէ: Նեղոս հուսկաւոր է նաեւ իւր ձկանց համար: Տես Թու. ԺԱ 5 Ես. ԺԺ. 8: Նեղոսի մէջ կը գտնուին նաեւ կոկորդիլոս կամ Լեւիթաթան կոչուած գաղանր ե գետածին կամ բեհեմոթ: Տես Եգիպտոս ե Սիւսի:

Նեմեքիմ Տես Բեքճամբա:

Նեա, անձ մը հակառակ ֆրիտտոսի: Այս մտքը կըսէ Եղիշանէն թէ իւր Ժամանակն արդէն շատ նեաինք կային, այսինքն թէ շատերը ունէին ֆրիտտոսի հակառակ սղի, արդիսի էին անհաւատք, հերետիկոսուէք ե հալածիչք, Ա Եղի. Բ. 48. Գ. 3: Այսպիսի անձանց յատուկ էր ուրանալ զՀայր ե զՈրդին, ե ֆրիտտոսի գալուստը մարմնով, Ա Եղի. Բ. 22. Գ. 3: Բայց առաքեալք ե նախկին ֆրիտտոսեալք կը թուէ թէ կը սպասէին գալուստն մեծի ուրուք նեաին, որոյ երեւումը պիտի ըլլայ յառաջ քան զերկրորդ գալուստ ֓րկչին, ե զոր Պօղոս կը կոչէ “մեղաց մարդ ե անօրհնութեան սրգի,” Բ Թեա. Բ. 3: Այս համարը կ’ակնարկէ Ա Եղի. Բ. 18. Քաջ մեկնիչներ միարան են թէ նեո իւ կը հասկըցուին մանաւոր վարդապետութեան կամ գրութեան մը գլուխներ, որ պիտի յաջորդէին իրարու գարեթով, ֆրիտտոսի հակառակ ոգւով, բայց ֆրիտտոս պիտի կործանէ զնոսա, Յայա. ԺԱ. ԺԳ. ԺԷ:

Նեարաք, աստուած Ասորեստանեայ, որոյ տաճարին մէջ ե ի պաշտաման ոպանուեցաւ Սենեքերիմ իւր երկու սրգիներէն, Գ Թագ. ԺԺ. 37: Ըստ ասուգարանութեան, այս անուէր կը թուէ նշանակել “մեծ արծուի,” ե Ասորեստանեայց հին քանդակներն որ առ մեզ հանուեցան

Նիւուէի աւերակներէն՝ ունին մարգահատակ կուռքի մը նմանութիւնը որոյ գլուխն արծուոյ է, ինչպէս կը տեսնուի վերի պատկերին մէջ. Նաեւ ի մէջ հին Արարացուց կար աստուած մը ի կերպարան արծուոյ Միւս

պատկերը որ կը տեսնուի հոս ի կերպարան թեւաւոր մարդոյ շրջանակի մէջ աղեղ ի ձեռին, ստեպ կը տեսնուի յորմանն նախնոյն Նիւուէի իրեն պաշտելի ինչ, ե կը կարծուի լինել նշանակ Ասորեստանեայց երեւելի աստուածներէն միոյն:

Նեա, կը գործածուէր առ Հըրեայս ի պատերազմունն ե յորս երբեքն էր լոկ սպը, այսինքն սպարաւոր անիթե, երբեքն էր քթին, այսինքն թեւաւոր, նաեւ միեալ թուով, Յոր. Զ. 4: Աղեղուէք էին յայլեայլ նիւթոյ ե բազմապիսի, յորոց զամուս զօրաւոր մարդիկ միայն կրնային գործածել, Սագմ. ԺԸ. 34: Նեաք կը

զործածուէին կրակ տալու թշնամեաց տուններուն և ի հմայութիւն, Եղեկ. ԻԱ. 21. Այլափոք մտք կ'առնուի նաև փոխանակ մանկանց, Սաղմ. ՃԻԷ. 4, 5. փոխանակ փայլատականց, Սաղմ. ԺԼ. 14. Ամբ. Գ. 11. փոխանակ յանկարծական աղետից, Յոր. Զ. 4. Սաղմ. ԼԸ. 2. ՂԱ. 5. Եղեկ. Ե. 16, և փոխանակ խարուսիկ և կծու բանից չար լեզուի, Սաղմ. ԿԴ. 3. ՃԻ. 4:

Նետափա կամ Նետափաք, քաղաք մաս ի Բեթլէմի համ, անուանի միայն ծանօթ այժմ, Բ. Թագ. ԻԳ. 28, 29. Դ. Թագ. ԻԵ. 23. Եղբ. Բ. 22. Նեեմ. Ի. 26:

Ներգաղ, մին ի չափառածոց Գուգացւոց զորս բնակեցուց Ասորեստանի թագաւորը Սաղմանասար ի Պաղեստին, Դ. Թագ. ԺԷ. 30. Այս կռուքը հասանակաւորապէս կը ցուցնէր Հրապ կամ Արես կոչուած մուրակը, որ էր ի վաղուց նշանակաւորուհեղութեան, Արես կը կոչուի Սաղմացիներէն կամ Արաբացիներէն չորսուի կամ արտ. կուռքը կը բաժնէ մէկ ձեռքով ուսուր մերկ, և միւսովը նոր կարուած գլուխ մարդոյ մտղերէն. զգեստներն էին կարմիր ի գլխի տրեան, ինչպէս որ մուրակին լոյսն է կարմրագոյն: Արաբացիք կը ներկէին սասոր մեհեանը կարմիր, և կը մասաուցանէին արեամբ թաթաւեալ հանգրձներ, նաև պատերազմող մը (հաւանապատնայէս գերի), որ կը նետուէր ջրհոր մը: Ներգաղ անունը կը տեսնուի քանի մը յատուկ անուանց մէջ, ինչպէս Ներգեղաբարտար, Ներգեղաասար, Երեմ. ԼԹ. 3, 13:

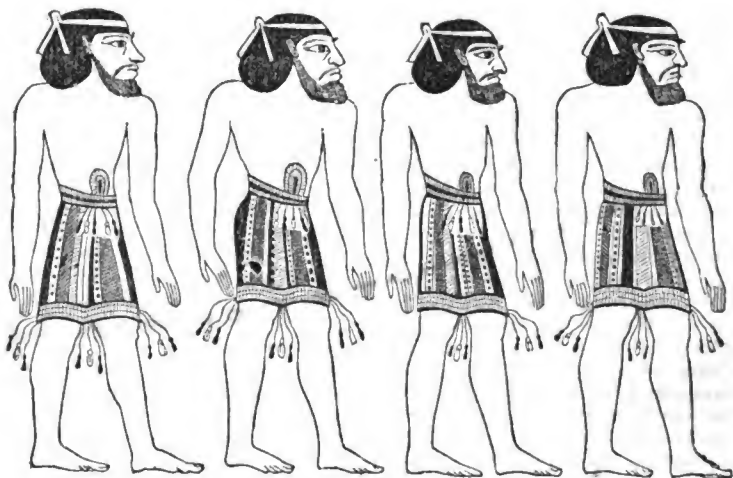
Ներքիմի, Երաբուհիտ արեւելեան թագաւորաց հոգ կանանկոյն և տան թագաւորին կը յանձնուէր ներքինացի Ասորիներէն թաւն ոչոտու նշանակել ներքին պաշտօնեայ պալատան: Այսպիսի էին Պետափրէն, տէր Եղիսփայ, Եղեկ. ԼԹ. 17, և գանձապետն Կանգակայ տիկնոջ Եթովպացւոց, Գործ. Ը. 27: Փրկիչն մեր կը խօսի զայնտիկեաց "որ ինքզինքնին ներքին բրին երկնից թագաւորութեանը համար, այսինքն, որ կամու հրաժարեցան յամուսնու-

թենէ, աւելի արգիւնաւորապէս աշխատելու համար վասն արքայու թեանն Աստուծոյ, Մատթ. ԺԹ. 12. և Պաղեստապետայ կը յորդորէ նոյնպէս ընել երբեմն ի հարկի, հալածանաց ժամանակ, Ա Կորնթ. Է. 26, 27. Տես Գաղա:

Նեքրաղիմ, վեցերորդ որդի Բակորայ ի Բաղդադէ, յաղախնոյն Ռաքիէ, Եղեկ. Լ. 8: Նեքրաղիմայ կենաց վրայ շատ քիչ բան գիտենք: Նեքրաղիմ սենէր չորս որդի, Եղեկ. ԽԶ. 24: Բակոր նահապետ, երբ տուաւ իւր օրհնութիւնն, բուս. "Նեքրաղիմ գեղեցիկ խոգրեր տուող ազատ թողաւ ինքն եղբերու մէն է", Եղեկ. ԽԶ. 21: Այս համարին մեկնութեան համար տես Եղեկ. ԽԶ. 21:

Նեքրաղիմայ ցեղին բաժին տրուեցաւ գեղեցիկ և պաղաւթեր մասն հիւսիսային Պաղեստինու: Նեքրաղիմայ ցեղին սահմաններն էին, յարեմոյն Ասոր, յարեւելից վերին Երաբանան և մասն ինչ ծովուն Տիրեբայ, ի հիւսիսայ կ'երթար այն երկիրը մինչև Լիբանանու շրջան, որոյ ճիւղերէն ոմանք երկայնելով գեղ ի հարաւ կը կազմէին "Նեքրաղիմայ լեռները", Տես. ԺԹ. 32-39. Ի. 7. Նեքրաղիմայն զօրաւոր էին, երբ Դաւիթ պապկեցաւ թագաւոր, Ա Մնաց. ԺԲ. 34, և պատուով կը յիշուին ի պատերազմունս Դաւաւորաց, Դաւ. Ա. 33. Ե. 18. Զ. 35. Ե. 23. կը յիշուին իբրեւ նուաճեալ Ասորիներէն, Գ. Թագ. ԺԵ. 20, և իբրեւ առաջինք ի մէջ գերելոց յԱսորեստանեայց, Դ. Թագ. ԺԵ. 29. Ես. Թ. 1: Մեր փրկիչը ստեղծ կ'երթար Նեքրաղիմայ երկրին հարաւային մասը, Մատթ. Դ. 13-15:

Նեքրաղիմ, կամ Գաղաւոր Նեքրաղիմ, հարաւոր, թագաւոր Եղիսփայի, յիշեալ ոչ միայն ի Սուրբ Գիրս, այլև առ Հերոդոտոսայ, որ կըսէ թէ Նեքրաղիմ էր որդի Փոսմետիկոսի, արքայի Եղիսփայացւոց, թէ յաջորդելով նմա ի թագաւորութեան, գումարեց զօր բազում, հանեց մեծ ասորիք նաւաց ոչ միայն ի Միջերկրականին, այլև ի Կարմիր ծովուն, թէ մեծամեծ ծախիւք և շատ մարդոց կորստեամբ ի զուր

ջանաց զՆեզոս միացնել ջրանցիւք
ընդ կարմիր ծովուն, և թէ առաջին
եղաւ որ զրկեց նաւ զննել Ափրիկէի
բոլոր եզերքը: Յուգայի թագաւորն
Յովադիս որ հարկատու և բարեխնի
թագաւորին՝ ընդգիծացաւ Նեքաւո-
վայ յառաջին արշաւանն նորա ընդ-
գէմ՝ Նարուզգոնոսորայ, և կռուե-
ցաւ անոր հետ ի Մակեդոնով, ուր
վերաւորուելով մեռաւ, և Նեքա-
ւով խաղաց յառաջ՝ առանց երկայնի
կենայաւ ի Հրէաստանի: Ի դարձին
յԵփրատայ կողմերէն ուր առած էր
Քարքեմիս, 610 ին նախ քան զՔր.,
և թողած էր պահապան ի քաղա-
քին, զկայ առաւ ի Ռերգա յերկրին
Ասորաց, և զրկելով զօրք Յովաբա-
զու Յուգայի թագաւորին վրայ, ըն-
կեց զնա, կապեց չղթայիւք և զըր-
կեց յԵգիպտոս: Ապա գալով Երու-
սաղէմ, թագաւորեցուց Հրէից զՆ-
զիակիմ՝ կամ զՅովակիմ, և առաւ
հարկ հարկեր տաղանդ արծաթայի և
տաղանդ մի սուկայ, Վերի պատկե-
րը որ Եգիպտոսի թագաւորաց մեծ
շնորհն է, զոր գտաւ Պելլզոնի, կը
կարծուի թէ կը ցուցնէ Նեքաւովայ
արուած չորս պատանդ. կամ գերի
Հրէից երեւելիներէն, որոց մին թերևս
Յովաբազ էր: Աստեք սպիտակ էին
գունով. առանց հետ կային չորս կար-

միք, չորս սե և ուրիշ չորս սպի-
տակ, ի նշան, ինչպէս կը կարծուի,
Բաբելոնացւոց, Եթովպացւոց և այլոց:
Բազէզլուս մարդ մը, որ յաճախ կը
տեսնուի ի հին միացորդոց Եգիպտո-
սի, կը հանէր այս գերիները թագա-
ւորին առջև: Երեմիա, ԽՁ. 2, կը
պատմէ թէ Նարուզգոնոսոր, ար-
քայ Բաբելոնի, առաւ վերստին
զՔարքեմիս, Յուգայի թագաւորին
Յովակիմայ չորրորդ տարին, այնպէս
որ Նեքաւով չեղաւ ձեռնհաս պա-
հել աւելի քան չորս տարի տեղերը
զորս նուաճեց յԱսորիս, Դ թագ. ԻԳ.
29 մինչև ԻԿ. 7, Բ Մնաց. ԼԵ. 20
մինչև ԼՁ. 6:

Նեապոլիս, այժմ կը կոչուի Նա-
բաթ, Գործ. ԺԶ. 11, ծովեզերեայ
քաղաք Մակեդոնիոյ, մօտ ի սահ-
մանագլուխ Թրակիոյ, ուր եկաւ Պո-
ղոս Սամարիթիա կոչուած կղզիէն:
Նեապոլիսն գնաց Պողոս ի Փիլիպպէ:
ՆեեստաՅ, Բեդեյի, մեծարք զօրա-
պետ Բենապոլայ արքայի Դամաս-
կոսի առ Յովրամաւ արքայիւ իորա-
յեթի Նեեսման էր վարակեալ բարո-
տութեան ախտիւ, բայց հրաշիւք
բժշկուեցաւ, եօթն անգամ լուաց-
ուելով ի Յորդանան, Ղեւ. ԺԴ. 7,
բոս խրատուն Եղիսէի, Դ թագ. Ե.
Ղուկ. Դ. 27: Նեեսման ոչինչ կը հա-

մարեր իւր բոլոր պատիւը և իշխանութիւնը, և բժշկիչներէ դարման գտած չէր: Խրատուեցաւ Թողուլ իւր մեծամասնութիւնը, և անսպասարգաբար իրաւունք, և բժշկուելով ոչ միայն շնորհակալ եղաւ մարգարէին, այլև մարգարէին Աստուծոյն: Յայտնի վկայութիւն տեսնելով հաստատուեցաւ Թէ Եհովա է կենդանի և ճշմարիտ Աստուած, և տարաւ իւր երկիրը երկու գրառասու բնա հող իւրայիւր երկրէն շինել սեզան Աստուծոյ, Եւ. Ի. 24: Բնադրաբար հետ Բեմնի մահեանք երթալուն վրայ մարգարէն Նէեմիայ որոշ կանան մը շատաւ, տեսնելով թէ Նէեմիան Աստուծոյ երկիրէն և սիրոյն ծնունդը որ բաւական պիտի ըլլար զգուշացնել զնա արատաւորաւ անգամ պատիւ մատուցանելէ կուոյ:

Նէեմիայ, գիրքը, կը պարունակէ Նէեմիայ բոլոր գործերուն պատմութիւնը զոր գրեց ինք ի վերջ կոյս երկար կենաց իւրոյ, այն է իբր 434 ին նախ քան զգիր: Է իբր շարունակութիւն գրոցի Եղբայր, և կը կազմէ յոմանց ի հարց եկեղեցւոյ Երկրորդ գիրք Եղբայր: Նէեմիայ գրոց մէկ մասն ինչպէս Բ. և Թ. գլուխները և ԺԲ. գլխոյն 1-26 համարները, կը Թուին առնուած հասարակաց արձանագրութիւններէ, այլովքն հանդերձ Նէեմիա կը գոցուին պատմական գիրք Հին կտակարանին:

Նէեմիա, Բիբլիո-Բիւն Տե-տե, որդի Աբագեայ, ծնեալ ի Բաբելոն առ գերութեամբ: Էր, ըստ ոմանց, քահանայական ցեղէ. ըստ այլոց՝ ի զարմէ Թագապարագ Եղբայր: Երբ որ պաշտօն մատուցակի Պարսից Թագաւորին, Երկայնարագուին Արտաշէսի քով: Գլխով կանխաւ Երուսաղէմ գործող Հրէից Թշուառութեան վրայ, ինչորեց հրաման Թագաւորէն երթալ Երուսաղէմ և օգնել շինութեան քաղաքին: Ուստի զրկուեցաւ իբրեւ կուսակալ ի քառանորդ ամին Արտաշէսի, իբր 441 ին նախ քան զգիր: Փոխ տարաւ մահաւանդ շինել Երուսաղէմի պարիսպները: Սամարացւոց Թշնամութիւնը, յորոց արգէն նեղուած էին յոյժ

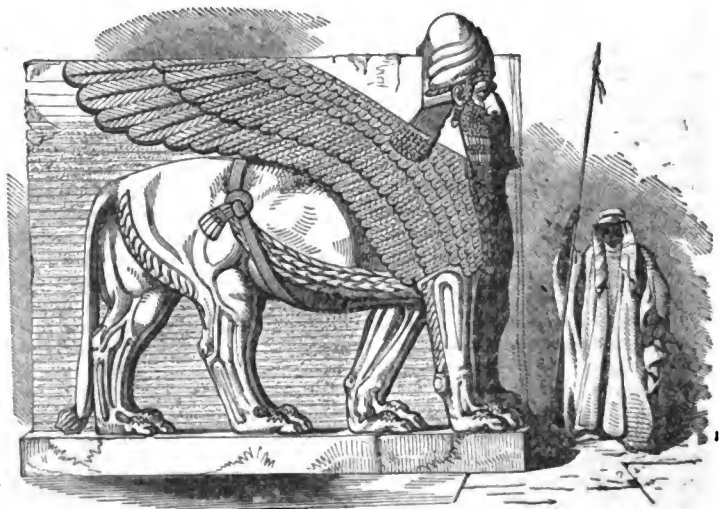
Հրեայք, առատկացաւ ևս աւելի. և առ Սամարացւոց, կուսակալաւ գաւառին, Սամարացիք ինչ արգէլք որ կրնային յարուցին Հրէից դէմ: Նա այնչափ յանդգնեցան մինչև յարձակել գործաւորաց վրայ, այնպէս որ Նէեմիա հարկ համարեցաւ հրամայել գործաւորաց զէն ի ձեռին յաշխոտել, և տարուան մը մէջ աւարտեցաւ պարիսպը: Այս մեծ գործին և անոր վարչութեան մէջ, Նէեմիայ բարեպաշտ նախանձը և անշահախիղրութիւնը, սերն առ ժողովուրդն և առ քաղաքն Աստուծոյ, և ազգութիւն ապաւինել յօգնութիւն նորա, պահպանեցան յաջողութեամբ: Ունէր գործակից ինքեան հաւատարիմ բարեկամներ, մտնաւանդ զԵղբայր, Նէեմ. Բ. 1, 9, 13. ԺԲ. 36, և ռահմանց քանի մը գեղեցիկ քաղաքային կարգեր: Իբր 432 ին նախ քան զգիր, Թէպէս Թերեա ոչ առաջին անգամ, դարձաւ իւր առաջին պաշտօնն ի Բաբելոն, Նէեմ. Բ. 6. Է. 14. ԺԳ. 6. Բայց յետ սակաւ ամաց կոշտեցաւ նորէն Երուսաղէմ ուղղել քանի մը անկարգութիւններ որ մնաւ գաւած ինն, որպիսի էին աաճարին պաշտօնը զանց առնել, շարաթը լուծել, ամուսնանալ ընդ կուսապաշտ, այլովքն հանդերձ: Կուսապաշտ կահայս առնող Հրեաներէն պահանջեց կամ Թողուլ զկանայս և կամ մեկնել երթալ երկրէն: Տժգոհ քահանայից այս կամաւոր պարսի Թերեա առիթ տուաւ շինել Գարիզնի տաճարը, և հաստատուել Սամարացւոց պաշտամունքը: Տես Սամարացւոց Նէեմիա, ԴԵՄ, ամուսն տուել յԵղեկիկին արքայէ Բուգայ պղնձի օձին զոր կանգնած էր Մովսէս առաքատին մէջ, Թու. ԻԱ. 8, և զոր պահած էին Խորայեացիք մինչև Եղեկիկի ժամանակը: Միապաշտ ժողովուրդը կը պաշտէր այն օձն իբրեւ աստուած, ուստի Եղեկիա այրել ասուաւ զայն, և ծաղուս համար կոչեց անոր անունը Նէեմիա, այսինքն՝ ԴժՅէ ԻԿԻ, Դ Թագ. ԺԲ. 4: Պատկերը, նշխարը (մասունք) և ուրիշ արարքն կամ նիւթական նըպաստը, փոխանակ զարթուցանելու հոգեւոր եռանդ, հակառակը կը գոր-

ծեն, Տեսանելի նշանք կը ծածկեն Փրկիչը, զոր պարտ է մահաւանդ յայտնել, Եզ. Գ. 14-16:

Նիկիազեմս, փոքր հրեական-նաց Հրէից ազգային ժողովոյն, ի սկզբան փարիսեցի, և ապա աշակերտ թիսուսի: Կանոնի համադրեցաւ թէ Գրիստոս Աստուծոյ եկած էր, բայց չէր պատրաստ իսկ և իսկ յայտնել զանձն իբրեւ հետեւող Գրիստոսի: Առ Եզ. Գ. 1-20, կը տեսնուի նախ իբրեւ երկուս իսկաւորիւ ճշմարտութեան, և կը որովի վերստին ծննդեան և քաւութեան մեծ վարդապետութիւնը: Առ նախ Եզ. Գ. 45-52, կը դատենք զիս զգուշաւոր պաշտպան փրկչին առաջի ժողովոյն: Հաւել սերմն ի որտառուչ տեսարանին խաչելութեան, Նիկիազեմս կը դատանի զանձն հաւատացեալ, և փու պայ ընդ Եզ. Գ. 53-59, կը դատուի Արիմաթացւոյ հատուցաւ: Նիկ վերջին պարտքը Թիսուսի մեռեալ մարմնոյն: Այս երկուքն իջեցուցին Փրկչին մարմինը խաչէն, օծին անուշահոտ իւղերով և գրին ի գերեզմանի, Եզ. Գ. 39:

Նիկիազայստեմք, հերետիկոսք կամ վարդապետք հերետիկոսութեան, յիշեալ ի Յայտ. Բ. 6, 15: Թէ արդեք նոյն էին ընդ Նիկիա-յոսեան երկրորդ դարեւ և առյայտ, երկրայելի է: Ոմանք կը համարին զնոսա աշակերտս Նիկիազայսի որակաւորին, բայց ապացուցուած չէ թէ այս Նիկիազայս եղաւ երբեք հերետիկոսապետ:

Նիկիազոյն, քաղաք ուր Պոզոս անցուց հաւանականապէս իւր կենաց վերջին ձմեռը, գրելով առաջուց առ Տիտոս ի Երեսե՛ գալ զանձն զնա հան, Տիտ. Գ. 12: Կը կարծուի թէ կ'սկիւարկուի Նիկիազոյն, քաղաք թրակիոյ, առ Նիսսոս գետով, մօտ ի սահմանագլուխ Մակեդոնիոյ, ուստի և կը կոչուի ի սուրբագրութեան թղթոյն, Նիկիազոյն Մակեդոնիոյ: Սակայն այլք կը կարծեն թէ կը նշանակէ զՆիկիազոյն յեղիւսոս, որ էր մօտ ի բերան Ամբրակեան ծոցոյն, հանգեալ Ակաիոնի, և զոր շինեց Օգոստոս, որ յետոյ կոչոր Հռովմայ, ի պատիւ իսպառ յաղթութեան իւրոյ ընդդէմ Անտոնեայ:

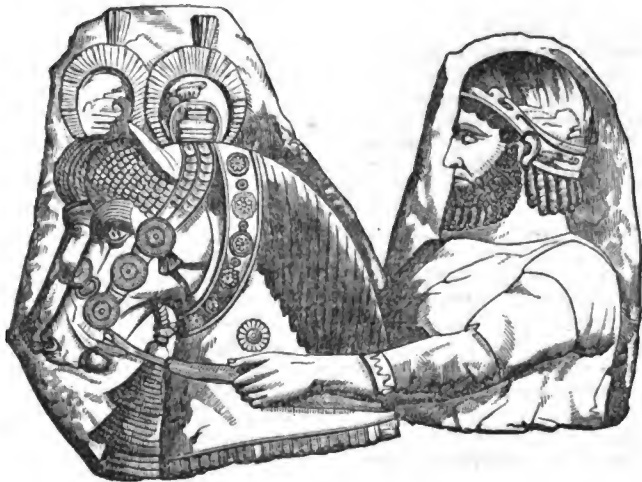
ՅԱՆԼ ԹԱԻՆԲԱԿՈ ՆՐԱՌԻՒՆԻ

Նիքուէ, քաղաք նախնայն Ասորեստանի, կը կոչուի ի Եզ. Գ. 15 և ի Հռովմայեցւոց «Նիքոս մեծ», էր առ արեւելեան ե.

զերբ Տեղերի, գեմ յանդիման և
ստորե այժման Մուսուլ քաղաքի:
Նինուէ կը յիշուի նախ ի Սուրբ Գիրո
մեա ի ժամանակս ջրհեղեղին: Տես
Ներքովը: Յետ այնորիկ իբրեւ հըն-
գետասան գար ամենեկն չի յիշուի:
Ի գիրո Յովնանու և Նաուսմայ կը
նկարագրուի իբրեւ քաղաք մեծ, զո-
րով շուրջ գալ կը տներ երկք օր,
և ուներ աւելի քան հարիւր և քսան
հազար մանուկ ազայ, կամ հաւա-
նականապէս վեց հարիւր հազար բնա-
կիչ: Կար հն «շատ անասուն», բազ-
մութիւն մայրեաց, պարսիկաց, ան-
ասուաց, այլովքն հանգերձ: Բնա-
կիչքն էին բնիկ, պատերազմող, և
յառաջագէմ յոյժ ի քաղաքակրթու-
թեան: Նինուէ ուներ ամուր ամուր
պարիսպներ գրամբ և դաշտափակք,
և վանառականք նորա աւելի էին
քան զաստեղը: Թագաւորացուն իշ-
խանք էին իբրեւ զմարտիս, և զօրա-
պետք նորա իբրեւ զյորեակիս: Այս
նկարագրին շատ համաձայն են բանք
Գիրգորսի Սեկեզացւոյ, որ կ'ընէ
թէ Նինուէ էր քսան և մի մզն եր-
կայի, ինք մզն լայն, և չըջապատն
էր յիսուն և չորս մզն. պարիսպ-

ներն էին հարիւր ութ բարձր, և այն-
պէս լայն որ երեք կամք կրնային
երթալ անոնց վրայ քովէ քով, և
ունէր հազար հինգ հարիւր աշտա-
րակ, իւրաքանչիւր երկու հարիւր
ութ բարձր:

Նինուէ երկար ժամանակ եղաւ
տէր արեւելոյ. բայց իւր մեծ զեզ-
խութեան և շարութեան համար,
Յովնան մարգարէ զրկուեցաւ, աւելի
քան ութ հարիւր ամբ նախ քան
զԲր., զեկուցանել Նինուէացւոյ
իրենց մօտալուս կորուստը: Տես
և Ես. Ժ. 24, 25: Անոնց առժա-
մանակեայ ապաշաւն յամենցւոց ժա-
մանակ մի Նինուէի անկումը. բայց
իր 753 ին նախ քան զԲր., որ է
ժամանակ հիմնարկութեան Հոռով-
մայ, առնուեցաւ Նինուէ ի Մարաց
առ Վարբակաւ. և իբր մէկ ու կէս
գար յետոյ, բոս կանխասացութեան
Նաուսմայ, զԼ. Ա.-Գ. և Սոփոնիայ,
զԼ. Բ. 43, երկրորդ անգամ առնուե-
ցաւ ի Կիսրոսայ և ի Նաբոպոլասո-
սարայ. յետ այնորիկ այլ ևս չտա-
ցաւ Նինուէ իւր նախնի պայծառու-
թիւնը: Յաջորդ մատենագիրք գուն
ուրեք կը յիշեն զՆինուէ, և իբր

ՋԱՆՈՒՈՐ ԵՒ ՋՈՒ ՅԱՆԵՐԱԿՍ ՆԻՆՈՒԵՒ

գուզնաբեայ տեղ մը: Նինուէ կոր-
ծանեցաւ այնպէս ողաւաղուաւ, որ

անոր տեղը գարեբով Յնաց անծա-
նօթ, մինչև համարանկել անհաւա-

տից բսել թէ այնպիսի քաղաք մը չեղաւ երբէք: Աւերակաց կոչուք որ, բոտ Նաւուսայ, Ա. 14, “գերեզման”, եղան Նինուէի, այնպէս ծածկուած են Տողով, մինչև թուել նման բնական բլուրներու: Բայց 1811 էն հետէ Լէյարտ, Պոգգա և այլք բրեքին և որոնեցին այն ի վաղուց աշխարհ թողուած աւերակաց կոչուերը: Հազակոյտք որ մանաւանդ պեղուեցան և խուզուեցան՝ են ծալքը տարապիղի մը որ իբր ութեւտան մղոն երկայն և երկուսուսան մղոն՝ լայն, և որոյ շրջապատն է իբր վրթսուն մղոն. այսպէս կը հաստատուին Նինուէի բնգարձակութեան վրայ հին պատմութեան հաշիւները: Հնագէտք յիշեալ աւերակաց պեղումը յառաջ տանելով գտան մահեաններ և պալատներ, և անոնց գուռներուն առջև իբրև պահպան թեւորք որոյց և մարդագլուխ առիւծուց հակառակ արձաններ: Այս շինուածոց սենեակները գրուագեալ են քարեղէն տախտակներով որոց վրայ կան բարձր քտնգակներ և բռեւտանէ գրուածք որ մեծաւ մասամբ կարդացուած են: Ասորեստանի պատմութեան և սովորութեանց այս քանդակեալ մնացորդները, ինչպէս նաև այլևայլ ապակեղէն, փայտեղէն, փղոսկրեայ և մետաղեայ կահք և կարասիք, որ, յետ թաղեալ մնալոյ քսան և չորս դար, հիմա հանուեցան ի լոյս, անգին օգնութիւն կը մատուցանեն Սուրբ Գրոց մեկնութեան, նա մանաւանդ կը հաստատեն անոր ճշմարտութիւնը: Ոչ միայն ուրախ ենք այս գիւտերուն համար, այլև կը զարմանանք, երբ այս հնութեանց միջոցաւ առնուած անդեկնութիւնները կը գտնենք համաձայն թագաւորաց և Մնացորդաց մէջ պատմութեանը: Ասորեստանի արձանագրութեանց մէջ ոչ միայն կը գտնենք Յէու, Մանայէմ, Եզեկիա, Ամիթ, Ազայել և այլ սոցին նման անուան, ինչպէս նաև զտնուանս այլևայլ քաղաքաց Հրէաստանի և Ասորաց, այլև կը գտնենք նոյն իսկ Սենեքերիթայ պատմութիւնն իւր արշաւանաց վրայ ի Պաղեստին, և հարկին վրայ զոր ոտիպուեցաւ տալ նմա Եզեկիա.

կը տեսնենք այն աւերակաց մէջ նաև պատկերներ որ կը ցուցնեն Ղաթիսայ առնուին ի Սենեքերիթայ, Դ. Թագ. ԺԸ. 14, և զպատկերո պաշտօնէից նորա, Թերեւս նոյն իսկ Ռափուակայ ծաղրողին: Այս պաշտօնէայք Հրեայ գերիները կը հանեն թագաւորին առջև: Այն աւերակաց մէջ կը գտնենք և այլ բազում ինչ: (Տես ուրիշ պատկեր և անդեկնութիւններ ի բառին Սենեքերիթայ) Որմերուն յիշու քարեղէն տախտակները կը մեկնեն և կը հաստատեն նաև Եզեկիելի նկարագիրը: Որովհետև Եզեկիել գերի էր Նինուէի գաւառին մէջ, անտարաւորս լսած էր “պատկերատանց”, և այն պատկերներով ցուցուած իրաց վրայ, Թերեւս տեսած է որ զանոնք: Հիմա մենք կը տեսնենք մարգիկ և տեղիներ զորո կը նկարագրէ Եզեկիել գլ. ԻԳ. 6, 14, 15, ևն. ԻՅ. 7-12, զորօրինակ, “կապուածի հագնող կուսակալներ ու նախարարներ”, “պատի վրայ նկարուած մարգիկ” նոթով նկարուած պատկերներ, “մէջքերին գօտի կապած”, “բլուրներուն վրայ ներկուած խոյրեր”, “Նոթն այսինքն կարմիր գոյնը յաճախ է այլևայլ պայծառ երանգաց մէջ որովք այն պատկերները ներկուած են, Եզեկ. ԻԳ. 14, 15: Այն նկարներուն մէջ կան նաև, ինչպէս կ'ըսէ Եզեկիել, “ձի հեծնող ձիաւորներ”, “ամենքը խիստաներու կերպարանքով”, ի նշան պատարագմութեան գործութեան և քաղութեան. ձիերն են ասիպարանոց, ուգ և ամհհի, մեծապատ կազմածովք: (Տես նախընթաց պատկերը) Այն նկարներուն մէջ կան նաև պատկերք գից որոց այլևայլ կերպով պաշտնն կը մատուցուի, Թագաւորաց և զօրապետաց որ զբաղեալ կ'երևին որսի և պատերազմի. նաև պատկերք մարցններու որ յարձակումը կ'առնուին. կայանաւորաց պատերազմի որ կարգաւ կը տարուին, ի ցից կը հանուին, կը մորթուին և կամ այլազգ կը տանջուին. երբեմն նաև կը ձգուին չուանով որ կայանաւորին իբէն կամ շրթներէն անցուած կարթի մը կապուած է, Դ. Թագ. ԺԹ. 28. Ես. ԼԷ. 29, և կամ կալանաւորի մը աչքը կը փորուի աշտէի

մը ծայրիւ, Դ Թագ. ԻԵ. 7. Տեա ե Նետրովք, Սեմեքերիմ, Սաղմա-
նատար և Պատերազմ բառերը:

Քրիստոնէայ աշխարհ պարտի շնոր-
հակալ ըլլալ Լէյարտի և Պոգոպի
այո խուզարկութեանց համար. և
Բալիստի և Հինքոի որ այն մետցոր-
դաց վրայ գիտնական քննութիւններ
բրին: Սուրբ Գրոց ուսանողներուն
համար մանաւանդ մեծագին են Ա-
սորեստանի հնութեան այս գանձե-
րը, և մենք ուրախ ենք ոչ միայն
վասն զի նոր ապացոյցներ աւելցան
ի հանգէս ճշմարտութեան պատմու-
թեան և մարդարեութեանց Սուրբ
Գրոց, այլև վասն զի այսու նոր լոյս
ծագեց նաև Սուրբ Գրոց իմաստին
վրայ: Ի՞նչ ազգու է նաև խրատը
զոր կու տան մեզ ժամանակաւ այն-
պէս մեծ և հզօր քաղաքի մը նորա-
գիւտ յիշատակները, զգուշացնելով
այսօրու ազգերը զեղխութենէ, ամ-
բարանաւորութենէ և ամբարշտու-
թենէ որ եղան պատճառ այն հզօր
տէրութեան կործանման:

Նկիւնօք, Ամբ. Գ. 19, ընդհանուր
անուն աղեղը նուագարտնաց առ եր-
այեցին: Դ., 2., ԾԴ., ԾԵ. և ՀՁ.
ոաղմնաց վերնագիրներուն մէջ կը
գտնուի իբրև ազգարարութիւն առ
գլխաւոր երածիլտո յիշեալ նուա-
գարանօք երգել այն սաղմոսները:

Ննիւթ, կը կարծուի թէ կը նշա-
նակէ արինգ կամ փշելու նուագարտն-
ներ: Այս բառը կայ միայն Ե. սագ-

մոսին գլուխը, ազգարարութեան մէջ
առ գլխաւոր երածիլտն, իմացնելու
համար թերեւս որ այս նուագարա-
նօք միայն երգելու էր այն սաղմոսը:

Նշամ, նշանակ, գրաւական կամ
հանգէս (ապացոյց), Ծննդ. Թ. 12,
13. ԺԵ. 11. ԵԼ. Գ. 12. Ես. Բ. 18.
Նաև արկած արտաքոյ բնութեան
կամ պատուհան, Դուգ. ԻԱ. 14, և
կամ հրաշք, իբրև նշան կամ մատն
Աստուծոյ, ԵԼ. Դ. 7-9. Մարկ. Բ.
11. “Նշանք յերկնից” կը նշանակէ
շարժմունք և տեղի երկնային մարմ-
նաց, յորոց հեթանոս աստեղարարչիք
կը կարծէին գուշակութիւններ ընել,
Ես. ԽԳ. 25. Երեմ. Ժ. 2. Տեա Նաւ:

Նշամագիթ, շատ փոքր մասն:
Բառը բուն կը նշանակէ փոքր եղ-
ջիւր. Եբրայեցիներէն տառերուն սուր
և բարակ ծայրը, Մատթ. Ե. 18.
Երբ Սուրբ Գիորջ կ'օրինակէին, մեծ
զգուշութիւն կ'ընէին Հրեայք. իւ-
րաքանչիւր էջ և տող պարունակե-
լու էր նոյնչափ գիր: Դոյզն թերու-
թեան կամ սխալի համար ամբողջ
գիրք մը կը համարուէր անպիտան,
և դպիրն սկսելու էր նորէն գրել
բոլորը: Բայց և այնպէս Աստուծոյ
խօսքին կատարելութեան և ամբող-
ջութեան համար Հրեից այս մեծ
փոյթը շատ ակար օրինակ էր Քրիս-
տոսի փութօյն և ինամոյն այն խօս-
քին օրեկոյն ճշմարտութեան, օպառ-
նայեաց և խոստման անթերի և ան-
պլայլելի պահովման: “Դիւրին է

որ երկիրքը ու երկիրը անցնի, քան թէ օրէկընէ մէկ նշանագիր մը խնայ, Ղուկ. ԺԶ. 17:

Նշանն, իսպա կամ խոստումն ի մէջ առն է կնոջ իրարու հետ ամուսնանալու ժամանակ մը ետքը: Յառաջ ժամանակաւ ծնողք կը խօսէին (կը նշանէին) իրենց գուտարներն առանց հաւանութեան նոցա, նաեւ մինչդեռ կարի մանուկ էին գտները, ինչպէս կը պատահի ցարգ արեւելեան երկիրներ: Երբեմն պայմանագիր կը յօրինուէր, ուր փեսայն կը խոստանար գումար մը տալ հարսին իբր վարձանք: Ամուսնութիւնը չէր կատարուէր բայց եթէ երբ հարօք կըլլար գէթ երկուստոսանամայ: Խօսման պայմանը կը լուծուէր միայն արձակմամբ կամ մահուամբ, Մատթ. Ա. 18-25. Ղուկ. Բ. 6: Առտուած իրեն խօսած, պոնիքն նշանած կ'անուանէ իւր ժողովուրդը խանդակաթոքիդ կապով, և կ'ըսէ թէ պիտի կատարէ ինչ որ խօստանալու շնորհք բաւ, Երեմ. Բ. 2. Ովո. Բ. 19, 20: Այս խօսումը կամ նշանութիւնը կը կատարուէ Աւետարանի պաշտօնէից ձեռք և Աւետարանի քարոզութեան միջոցաւ, Բ Կորնթ. ԺԱ. 2:

Նշան: Այս ծառը կը նմանի

գեղձենւոյ, բայց քան զնա մեծ է: Ի Պաղեստին, նշնին կը ծագէր յունուար ամսուն, և մարտին կը հասնի պտուղը: Նշենւոյ ծագիկներն ուղիտակ են: Երբայցերէն բառը կը նշանակէ զհագար, և զայս կ'ակնարկէ բան Երեմիայի, Երեմ. Ա. 11: Ի Ժողովողի, ԺԲ. 5, նշնին վայելչապէս նմանութիւն կը բերուի ալուրեալ գլխոյ, թէ ծագիկներուն ձիւնային սպիտակութեանը և թէ ծառին ձմեռը ծագիկուն համար:

Նոք, քաղաք քահանայից յերկրին Բնիկամինի, մօտ յԵրուսաղէմ: Սաւուղ հրամայեց անգամ մը սուրէ անցունել այս քաղաքին բնակիչները, զանոն զի հիւրընկալութիւն բրած էին Դաւթի, Ա Թագ. ԻԱ. 4. ԻԲ. 9-23. Նէեմ. ԺԱ. 32. Եւ. Ժ. 32: Տեղը հիմա անյայտ է:

Նանի, ասորո-Բեւ ի, կին Եղիմիելայ, և սկեսուր Հուսթայ: Տես ՀԱՅԻՐ:

Նոյ, հանգիստ, Բիթուր-Բիթ, անուն հայեկաւոր նահապետին զոր Եհովա պահէց ջրհեղեղէն հանգրձ ընտանեօք տապանին միջոցաւ, և այսպէս Նոյ եղաւ երկրորդ նախահայր մարդկային ազգին: Նոյի և ջրհեղեղին պատմութիւնը գրուած է ի գիրս Ծննդոց, գլ. Ե-Թ: Նոյ էր օրդի Ղամբայ և թուռն Մաթուսաղայի. ծնած էր յամի տեղծ. աշխ. 1056, և տարեցաւ վեց հաւրիւր տարի յառաջ քան զջրհեղեղն, և երկը հարիւր յիսուն տարի յետ այնորիկ, և մեռաւ երկու ամից յառաջ քան զծնունդն Արքահամա: Ծնողք Նոյի այսպէս կոչեցին զնա թերեւս յուսալով թէ Նոյ պիտի բլլար խոստացեալ "զաւակ կնոջն" և "պիտի լսիմխիւր օձին գլուխը": Նոյ այն նահապետներէն էր որ կը վախնային Աստուծմէ, և էր արդար, Եգեկ. ԺԴ. 14, 20, և "արգարութեան քարոզիչ", Ա Պետր. Գ. 19, 20. Բ Պետր. Բ. 5: Նոյի լանքն ի նորոգել ապակեանեալ աշխարհը տեկցբոտ ոմանց հարիւր քան տարի, և ամենեւին արգիւնը լուսնեցաւ, Մատթ. ԻԴ. 37. ջրհեղեղը "չգտաւ հաւատք երկրի վրայ", Բայց Նոյ էր օրինակ ճշմարիտ հաւատոյ. հաւա-

տաց Աստուծոյ սպասանելացը, շար-
ժեցաւ երկիւզէ, և բրաւ ինչ որ
պարտական էր ընել, եբբ. ԺԱ. 7:
Անոր առաջին փշթը եղաւ, երբ
կ'ելլէր տապանեն, երկրպագութիւն
մատուցանել Աստուծոյ՝ զահելով
բոլոր սուրբ անասուններէն: Ուրիշ
քիչ բան յիշատած է Նոյի վրայ, զոր-
օրինակ՝ արբենալը, տխուր օրինակ
ամբօյ և թշուառութեան յորս
գինին սովոր է ընկզմել զմարդիկ:
Նոյայ երեք որդիք, ինչպէս կը կար-
ծուի, լցին միւսանգամ զաշխարհ,
Յարեթի սերունդը կալաւ մանաւանդ

գեւորոպա, Սեմինը՝ զԱսիա, և ֆա-
մինը՝ զԱֆրիկէ:

Անթիւ հետք տւանգութեանց Նո-
յայ վրայ կը նշմարուին բոլոր ազգաց
մէջ: Այս տւանգութեանց ճշգա-
գոյնն է Յունաց զրդցը Դեկադիոնի
և Պերրոյ վրայ: Հոս կրնանք յիշել
նաեւ Փաւլոսացոյ Ապամէա քաղա-
քը գրոյմնալ զահեկանը, Սեպտիմոս
Սկերոսի ծամանակ: Դահեկանին
վրայ կար Նով անունը, տապան,
այր մը և կին մը, ազաւաւ և ազաւ-
նի շիջ ձիթենիւյ ի բերանի: Տես
Տապան:

ԼՈՒՐՍՈՐ Ի ՆՆՆՈՒՆ

Նով կամ Նով-ամն, քաղաք
Եգիպտոսի: Քաղքին բուն անունն է
Նով-ամն, այսինքն՝ նիսա կամ բը-
նակութիւն Ամնայ աստուծոյն,
Նաւ. Գ. 8: Նշնպիտի է յունարէն
անունն Դիոսպոլիս, այսինքն՝ Կալ-
Աբու-գրայ Ամնի: Աւ Եգիպ. Լ. 14,
15, կը կոչուի լով Նով: Այս անունը
կը նշանակէ, ամենեկին առանց երկ-
բայութեան, թերացուց քաղաքը,
հին է անուանի մայրաքաղաք վերին
Եգիպտոսի: Հոմերոս կը նկարագրէ
գնա.

“Մեծ գշիւյ աշխարհի ի տափարակս
Եգիպտացուց,

Որ սփռէ զայդթութիւնս իւր ի վե-
րայ հազար աշխարհաց,

Եւ հեղու զգիւցազունս իւր ընդ հա-
րիւր գրունսն,”

Լաքսորի և Կառնակայ մահա-
ներուն մեծամեծ աւերակները գեռ
կը հաշակեն մեծութիւնը և փառա-
ւորութիւնը որովք կը կատարուէր
պաշտօնն Արամազդայ Ամնի: Հին
Թերէ քաղքին աւերակներն, իրենց
ընդարձակութեամբ, տարածու-
թեամբ, և տխուր է մենաւոր մե-
ծութեամբ, զբանկիւք և բերկրանք
են արգի նանապարհորդաց: Այս ա-
ւերակները ծածկուած են նախին մե-

հետեւան նշանադրօք և պատմական քանդակներով, որոց մէջ հետաքրքրութեան արժանի էր համարուին յիշատակէք քաջութեանց Արսակայի վերայ Երուսաղեմի, Ռաբովամայ հինգերորդ տարին, Գ թագ. ԺԴ. 25, Տես Միսակ 2:

Նորաճաւատ, ըստ մտաց Հրէից, օտարականն որ կ'ընդունէր Հրէական կրօնը, հեթանոսութենէ ի հրէութիւն գարձաւ: Հրէից օրէնքն ուսեպ էր յիշէ «ձեր մէջ», կամ «քովք պանդխտացած օտարականը», Ղևտ. ԺԵ. 8-16. ԻԴ. 16. Թու. ԺԵ. 14-16. և մասնակից կ'ընէ զնա Աստուծոյ ժողովրդեան ամէն առանձին շնորհաց: Մեր Տէրը կը պարտաւէ փարիսեցւոց կոյր նախանձը եկամուտ, պսիքն նորահաւատ, շինելու հրէական արարողութեանց, առանց հոգ տանելու որո՞ր թրիստութեան, Մատթ. ԻԳ. 15. Հաովմ. Բ. 28, 29: Ըստ յետին Հրեայ վարդապետաց (րաբունետց), Հրէից մէջ կային երկու տեսակ նորահաւատներ: Առաջինք կը կոչուէին «նորահաւատք գրան», և էին օտարականներ, կապեալ կամ ազատ, որ կ'ապրէին Հրէից մէջ և կը պահէին անոնց որո՞վոր թրիստներ կամ առանձնութիւնները զորս Հրեայ վարդապետք կը կոչէին «եօթն պատուիրանք Նշի», պսիքն, կը հրաժարէին նախատանաց խօսքերէ առ Աստուած, կռապաշտութենէ, սպանութենէ, պրդծաղործութենէ, յափշտակութենէ, իշխանութեան հակառակելէ, և յուտեկոյ արիւն, կամ միս անասնոց սպանելոց առանց հեղման արեան: Նորահաւատից միւս դասը կը կոչուէին «արգարութեան նորահաւատք», պսիքն անթերի, կատարեալ նորահաւատ, և անոնք էին որ թողած էին իրենց նախին հաւատքը, և կապած էին զիրենք Մովսիսական օրինաց լի և լի պահպանութեան: Սղաք, ըստ Հրեայ վարդապետաց, թրիստութեան և մկրտութեան միջոցաւ, և նուէրով մը կը ստանային Հրեայ քաղաքացութեան կատարեալ իրաւունք, ԵԼ. ԺԲ. 48, 49: Բայց այս բաժանումը չի տեսնուիր ի Սուրբ Գիրք: Նորահաւատք

շատ էին մեր փրկչին ժամանակ, և կը դասուէին նաև Երուսաղեմէն հեռու շատ տեղեր, Գործ. Բ. 10. Ը. 27: Քրիստոսնութեան դարձողներէն ամանք ասոնցմէ էին, Յովհ. ԺԲ. 20. Գործ. 2. 5. ԺԳ. 43. ԺԵ. 4:

ՆԱԼԱ: Ի Պարոկաոտան և յԱսորիս տասր ծառը կը բուսնի ի վայրի, ինչպէս նաև ընդհանրապէս հարաւային Եւրոպա և հիւսիսային Աֆրիկէ: Նախնին կարծէ է, սւնի սեղգորդ բուն, կարմրազոյն կեղեւ, իւրաքանչեւ սոսեր, և մեծամեծ և գեղեցիկ ծաղիկներ շիկազոյն: Պտուղըն է նարնջի մը մեծութեամբ, թանձր և պիղիշ կեղեւով, ունի առատ հատեր որոց իւրաքանչիւրն ուրոյն սւրոյն պատած է ջրի և գուգւար թաղանթով, և համն է, վայրենւոյն թթու յըտ, իսկ ընտանւոյն՝ քաղցր և շատ արուստիլ: Հասուն հատեր կ'ստուսին լոկ կամ շաքարով, իսկ հիւսիսէն կը շինուի օշարակ: Պտոյն պատուականութեան և ծաղիկներուն գեղեցկութեան համար նախնին սովորական ծառ է պարտեզներու մէջ, Երգ. Դ. 13. 2. 7, 11. Ը. 2. 8ովԷԼ. Ա. 12: Նախնին առաւ էր ի Պաղեստին, Թու. ԺԳ. 24. Բ 0Բ. Ը. 8: Նախնիք զարգեր կային Հրէից քահանայապետին հանգերձներուն վրայ, ԵԼ. ԻԸ. 33, նաև շինուածոց վրայ, Գ թագ. Ե. 48:

Շ

Շաքա: Տես Սաքա:

Շաքաք, հնդկերէն: Աստուած վեց

օրուան մէջ ստեղծելով զաշխարհ, եօթներորդին “հանգստացաւ,” Ծննդ. Բ. 2, 3, այսինքն դադարեցաւ նոր էակներ ստեղծելէ այս արարչագործութեան մէջ, ուստի և հանգստեալ եօթներորդ օրը, և “օրհնեց,” կամ սրբացուց և սահմանեց այն օրը մասնաւորապէս իբրեւ օր աստուածային պաշտամանի :

Հանգստեան օրուան առաջին անգամ հաստատուելուն պատմութիւնն ունիից հոս : Ամուսնութեան պէս նաեւ հանգստեան օրը հաստատուեցաւ բոլոր մարդկային ազգին համար : Կը թուի թէ աստուածապաշտը ի սկզբանէ կը պահէին շաբաթը, և այս կը նշմարուի Սուրբ Գրոց համառօտ պատմութիւնէն այն ժամանակին վրայ որ յառաջ է քան զօրէնագրութիւնն Անայի : Նոյ արձակեց ասպառնէն նախ ազաւար, և ապա երեցո՝ աղաււնին, յետ եօթն օր միջոց տալոյ առէն անգամ, Ծննդ. Բ. : Նաեւ մանանայի առաքման պատմութիւնն յանապատին կը ցուցնէ թէ շաբաթն արդէն ժանօթ էր և կը պահուէր, Եւ. Ժ. 22-30 : Եօթնեակն ի վաղուց հաստատեալ բաժանում էր ժամանակի ի Միջագետք և յԱրարիա, Ծննդ. Ի. Ժ. 27 : Այս բաժանման հետքը կը տեսնուի նաեւ ուրիշ հին ազգաց շաբաթուն մէջ, որը այնպէս հեռու էին և ցեղիւ այնպէս տարբեր իրարմէ, որ չի կրնար բուռիլ թէ եօթնեակի և եօթներորդ օրուան գաղափարն առին Անայէ կամ Իբրայեցիներէն :

Մովսէսական օրինաց պատուէրներուն հետ նաեւ շաբաթին պահպանութեան պատուիրանին նորէն սուրբութիւն ի Անաւ, Հրեից համար միայն չէր, այլ ամենուրեք համար որ կ'ընդունին Աստուծոյ խօսքը, և վերջապէս՝ բոլոր մարդկային ազգին համար : Քրիստոս և առաքեալք կը յիշեն միշտ տառը պատանիրաններն իբրեւ հանապազորդ և համաշխարհական հրաման : “Շաբաթը մարդուն համար եղաւ.” Չորրորդ պատուիրանն այնպիսի զօրութիւն ունի որչափ երրորդը և հինգերորդը : Մովսէսական օրինաց քաղաքային մասը շաբաթին համար բոլոր քանի մը

յուսելուած, բացառութիւն տուաւ և պատիժ սահմանեց այն օրը լուծողներուն, բայց այն օրէնքն հիմա զօրութիւն չունի, Եւ. Լ. 14. Թու. Ժ. 32-36 : Տաճարին պաշտօնեաները, քահանայք և Ղեապցիք, շաբաթ օրերը կը սկսէին իրենց եօթնօրեայ ծառայութեան կարգը, և անոնք որ աւարտած էին իրենց կարգը՝ կ'ըլլէին դուրս : Այն օրը քահանայք կը դռնէին նոր հացեր առաջարկութեան սեղանին վրայ, և հիները կ'առնուին, Ղեա. Ի. 8 : Նաեւ այն օրը կը մատուցուէին մանաւար զոհեր, այսինքն՝ երկու գառնիք յողջակէզ, հանդերձ գինւով և ալիւր : Շաբաթը, ուրիշ ածիւրուս պէս, կը տօնուէր երկից երեկոյ, Թու. Ի. 9, 10 :

Մովսէսական օրինաց ղլխաւոր պատուէրը շաբաթի համար էր՝ սրբել, այսինքն սուրբ և նուիրական գործել վայն, Եւ. Ի. 8. Բ. 0թ. Ե. 12 : “Հանգստութեան օր միտք բեր՝ անկիւս սուրբ պահելու համար,” Շաբաթը սուրբ կը պահուի միւրջ հարկաւոր գործերով, աղօթիւք, փառաբանութեան և գոհութեամբ, հրապարակաւ և անանձին պաշտելով զԱստուած, անոր խօսքը կարդալով, մտաց հանգարտութեամբ, մտածելով բարոյական և կրօնական ճշմարտութեանց վրայ որ կը վերբերին կենաց պարտականութիւններուն և անմահութեան յուսոյն : Օրինաց միւս հրամանն է հանգիստ : “Ան օրը գործ մը չգործեալ,” Կենաց ոսկորական գործերը մէկգի թողուելու են իոպառ այն օրը, ոչ միայն մարմնոյ, այլեւ մտաց առողջութեան համար, և մանաւանդ հանգարտութիւն պահուելու է, և այն օրուան նուիրական ժամերն անցունելու է մարդ հոգեւոր զարգամբ միայն : Սուրբ օրուան պատուէրին ոգին յայտնապէս կ'արգելու զբաղիլ այն օրն աշխարհային գործերով, որպիսի են զրօտալք, ճանապարհորդութիւն, այլովքն հանդերձ, որովք մարդ չի կրնար սուրբ պահել, այլոց ևս արգելք կ'ըլլայ սուրբ պահելու այն օրը :

Քրիստոսեանական շաբաթն է հանգստեան օրը որ ի սկզբան հաստատուեցաւ յիշխանական գրախօսին և

միւսանդամ հրամայուեցաւ ի Աննա: Քրիստոնեայք արդարեւ պարտական չեն պահէ շարաթին վերաբերեալ այն պատուէրները որ Հրէից համար միւսին էին, բայց պարտին ջանալ քաղել անոր նախկին բարոյական զօրութիւնը զոր Քրիստոնէութիւնը վաւերացուց: Հանգստեան օրն յուշարար է ոչ միայն արարչութեան աշխարհին, այլեւ քան զայն մեծ գէպքն մը, այսինքն քաւութեան գործոյն լրման յարութեամբն Քրիստոսի: և որովհետեւ Քրիստոս յարութիւն առաւ Հրէից շարաթին յաջորդ օրը, այն ժամանակէն հետէ Քրիստոնեայք կը պահեն ուրբ այն յարութեան օրը: Շարաթ օրուան ի կերպին փոխուիլը յանկարծ եղած կը թուի, և ինչպէս առհասարակ կը կարծուի, «Շարաթին ախրջը» առաջնորդութեամբ: Նոյն օրը, այսինքն եօթնեկին առաջին օրը, երեւցաւ Յիսուս աշակերտաց խմբին, և յաջորդ եօթնեկին նոյն օրը դարձեալ անոնց հետ էր, և յայտնեց զինք թափմայի: Ա կորնթ. ԺԱ. 20. ԺԴ. 23, 40, համարներէն կ'երևի թէ աշակերտք ամէն առջնորդ էին ժողովի ի մի վայր պաշտօն մատուցանել և աւերական ընթրիքը կատարել: և Ա կորնթ. ԺԶ. 1, 2, համարներէն կը տեսնենք որ այս ժողովներ կ'ըլլային ի միաշարաթւօր, այսինքն կերակի: Այսպէս Գործ. Ի. 6-11 համարներուն մէջ կը գտնենք Տրոփացի Քրիստոնէաներ ժողովեալ ի միաշարաթւօր, հազարգիւ աւերական ընթրեաց և ընդունել կրօնական հրահանգ: Յովհաննէս կը պահէր այն օրը մասնաւոր կերպով, Յայտ. Ա. 10. և կերակին այն առեւ առած էր «Տերունական օր» անունը, և յայնմհետէ մինչև ցարգ կը պահէ զայն: Ժամանակ մը առաքեալք, և Հնոպ էին աղբաւ, պահեցին նաեւ Հրէից շարաթը, բայց ոչ այն օրը և ոչ այն օրուան վերաբերեալ ուրիշ Մովսիսական պատուէրներ պահել կը պահանջէին հեթանոսութենէ դարձող Քրիստոնէաներէն, և ոչ իսկ Հնոպ Քրիստոնէաներէն, Կող. Բ. 16: Նախ Քրիստոնէայ հարք կը յիշեն միաշարաթին իրբեւ յատուկ օր երկրբ:

պագութեան, և շարաթին փոխուած ըլլալն ի միաշարաթին ի յիշատակ յարութեան Քրիստոսի: Կրտսերն Պլինիոս, փոխանակ բզեշի ի Պոնտոս, մօտ ի վախճան առաջին դարուն, ի թղթին զոր գրեց առ Տրոյիանոս, կ'ըսէ թէ Քրիստոնեայք «սովոր են որոշեալ օր մը ժողովել յառաջ քան զլոյզն, և ըսել երգ ի պատիւ Քրիստոսի, իրբեւ Աստուծոյ, և կապել զանձինս ուխտիւ չգործել որեւիցէ յանցանք և ոմիր, այլովքն հանդերձ: Այնպէս ծանօթ է որ աշխարհին կերպին պահելու ոսկորութիւնն Քրիստոնէից, որ հալածիչք իրբեւ Քրիստոնեայ ամբաստանեալ անձանց ընդհանրապէս առ հարցումը կ'ընէին: «Բանեցի՛ր օրոշունական օրը!» Պատասխանի Քրիստոնէից առայս էր. «Քրիստոնեայ եմ, չեմ կրնար չպահել այն օրը», Յուստինոս վկայ գիտողութիւն կ'ընէ թէ, «Տերունական օրը բոլոր Քրիստոնեայք ի քաղաքս և ի գիւղս կու գան ի մի վայր, վասն զի այն օրն է օր յարութեան Տեսան մերոյ, և ապա կը կարդան առաքելոց և մարգարէից գրուածները. յետ այնորիկ ժողովին նախագահն առնեալստութեամբ մը կը յորդորէ ժողովուրդը միաք պահել և ի դարձ զինչ ինչ որ լոյցին: Ապա միաբան կ'աղօթեն, և յետ այնորիկ կը կատարեն խորհուրդը: Յետոյ ով որ կարող է և յօժար կու տայ ինչ որ պաշտած կը գտնուի, և ինչ որ կը ժողովուր՝ կը գրուի զըլխաւոր պաշտօնէին ձեռքը, որ կը բաժնէ զայն որոց և այլեաց, և ուրիշ կարօտ Քրիստոնէից բոտ իւրաքանչիւր պիտոյից»: Տես Ա կորնթ. ԺԶ. 2:

Շարաթը պահելու պատուէրն յիւրաւի տնցած է առան պատուիրանաց կարգը, և այն օրուան պահպանութիւնն իսկապէս հարկաւոր է ընկերութեան, որ առաւոյց այնք օտուգի պիտի իյնար տգիտութեան, մալութեան և անգղամութեան մէջ: Երկրորդ վրայ Աստուծոյ հրամանաւ շարաթին պահելու կը յօւցնէ թէ կը ֆնայ յաւիտենական շարաթ մը յերկինս, որպէս առհասարակայն է աւերական օրուան օրհնեալ հանգիստն

աննոց որ հաւատարմութեամբ կը պահեն զայն, Եբր. Դ. 9:

“Երկրորդ առաջին շարաթօրը ., Ղուկ. 9. 1, կը նշանակէ, “Առաջին շարաթօն յետ երկրորդ աւուր զատկին, “Չատակին եօթն օրուան առաջինը շարաթօն էր, և երկրորդ օրը ասն էր, յորում հնչեց երախայրին կը մտաուցուէր Աստուծոյ, Ղեւ. ԻԳ. 5, 9, ևն,“ Հրեայք այս երկրորդ օրէն սկսեալ կը հաշուէին եօթն եօթնեակ կամ շարաթօն մինչև ի ասն Պենտեկոստէից, Ղեւ. ԻԳ. 15, ևն. Ուստի առաջին եօթնեակն կամ առաջին շարաթօն որ կու գար յետ երկրորդ աւուր զատկին՝ կը կոչուէր առաջին եօթնեակ կամ առաջին շարաթօն յետ երկրորդ աւուր:

Շարաթին նախընթաց ուրբաթ օրը կը կոչուէր “պատրաստութիւն շարաթու ., քանզի, որովհետեւ արգելալ էր շարաթօն օրը կրակ վառել, հաց եփել, կամ կերակուր պատրաստել, պատուիրուած էր շարաթօն օրուան համար ամէն պիտոյք հոգալ կամ պատրաստել շարաթին նախընթաց ուրբաթ օրը, Մարկ. ԺԵ. 42. Մատթ. ԻԵ. 62. Յովհ. ԺԺ. 14, 31, 42:

“Շարաթօն օրուան ճամբայ, իօսեֆին համար ասե ճամբարդուսիւն:

Այ միայն ամէն եօթներորդ օրը, կամ ամէն եօթնեակի շարաթօն օրը, այդէ ամէն եօթներորդ տարին իբրեւ հանգստեան տարի պահել պատուիրուած էր Հրէից: Այս հանգըստեան տարին երկերը պիտի հանգչէր, այսինքն՝ պիտի թողուէր անմշակ, Եւ. ԻԳ. 40, 41. Ղեւ. ԻԵ. 1-7, որպէս զի պահուէր աշխարհի ստեղծման յիշատակը, ճանչցուէր Աստուծոյ վերին իշխանութիւնն ամէն բանի վրայ, մանաւանդ Քանանու երկրին վրայ զոր Աստուած պարգեւած էր Իսրայելի որդւոց, և Աստուծոյ ժողովուրդը սորվէր մարգարտութիւն և գուրթ, քանզի պատուէր կար ծառայից, ազգաբազ, եկաց և վայրի անասնոց թողալ արաներուն, այգիներուն և պարանշներուն արգելնքը: Յովսէփոս և Տակիտոս կը յիշեն թէ իրենց ժամանակը գետ կը պահուէր առ Հրեայոց հանգստեան տարին:

Շառ. Հրէից ԹՅՄ ասուեալ էր առնուլ յաս պոյնդըն տոկոսին կամ վաշի, յատարաց, Բ 0ր. ԻԳ. 19, 20, բայց Հրէի մը Հրեայէ շահ ասանջնել արգելեալ էր, Եւ. ԻԲ. 25. Սաղմ. ԺԵ. 5, քանզի պատուէր տրուած է փոխ առաջ ստակ կամ այլ ինչ ի սիրոյ եղբայրութեան՝ առանց “յոյս սննեալու առնել,“ Բ 0ր. ԺԵ. 7-11. Ղուկ. 9. 33-35: Վաշխառութիւնը շատ անգամ կը պարտաւորէ, Նէեմ. Ե. 7, 40. Աւակ. ԻԸ. 8. Եղեկ. ԻԲ. 12-14: Մովսէսի օրէնքը վաճառաշահ ժողովրդեան համար չէր, բայց անոր արգարտութեան և սղորմածութեան ողորունքը մշնջնեալ էր և ընդհանուր պարտք էր:

Շատախօս քաղաքի յաղօթն կը նշանակէ աղօթքի համառօտ խօսք կամ ձե մը պոյնդ կամ պոյնդի անգամ կրկնել, ինչպէս կ'ընէին Հրեայք յաղօթելն: Տէրն մի կը դատապարտէ այս օղորտութիւնը, Մատթ. 9. 7: Այսպէս ամանք ի Քրիստոսէից սոգոր են ստեղծ կրկնել ակերտական աղօթքը, և կը կարծեն թէ արգել աւելի կրկնել այն աղօթքը, նոյնպիսի աւելի հանել և ընդունելի կ'ըլլայ Աստուծոյ: Արդարեւ ներգութեան մէջ դըռնուող անձի մը ստեղծ աղաղակն հանդի և Աստուծոյ, Եւնդ. ԺԸ. Մատթ. ԻԶ. 44. Ղուկ. ԺԸ. 1. Բայց Աստուած կը նայի օրտին և ոչ շըրթանց. բայց օրտի աւելի կը կրկնէ մարդ աղօթք մը յուսալով պիտու արժանանալ թողութեան, այնչափ աւելի կը մեղանչէ:

Շարուսեալ, քոյր Դաւթի, և մայր անուանի զօրապետաց նորա Յովսէփոս, Արեստայ և Ասայիէ, Ա Միաց. Բ. 16: Շարուսեալ այլն անծանօթ է:

Շաւե, հովիտ մօտ յերուսաղէմ, կը կոչուէր նաեւ թագաւորի ձոր կամ հովիտ, Թերեւ էր ձոր հեղեղատին կեդրոնի, Եւնդ. 17. Բ թագ. ԺԸ. 18:

Շափիւղա, ակն պատուական, կարծրութեամբ և պատուականութեամբ նշանաւոր յետ ազամանդի: Այս քարին տեսակներն են այլեայլ ակահնք պատուականք որ կը կոչուին արեւելեան ակահնք, զորօրինակ՝ արեւելեան յակինթ, արեւելեան ապա-

գիտն և արեւելեան կմբուխտ, Երբ. իՐ. 6: Շափիւզա անունն ընդհան-
րապէս կը արուի կապոյտ տեսակին
որ է կամ մուշկ կապուտակ, և գոյն
լեզակի, և կամ լրթազոյն և երկնա-
գոյն, Եւ. իԴ. 10. Երբեմն այնպէս
բաց է, մինչև թուել սպիտակ կամ
անգոյն, և յայնժամ գործուելով
գրեթէ կը հաւասարան ագամանդի,
Եւ. իՐ. 18. Լթ. 11. Եպյա. իԱ. 19:
Շեփոր, նուագարան փէլոյ, կոր,
Ա Մնաց. ԺԵ. 28: Տես Երաժշտու-
թիւն:

Շեմիմթ, ի վերնագիրս Զ., ԺԲ.
սաղմոսաց, և յԱ. Մնացորդս, ԺԵ.
21: Կը նշանակէ բուն ութերորդ, և
կը թուի թէ չէր նուագարան, այլ
եղանակին մէկ մասը, թերեւս քան
զայլ մասունն ցածագոյնը:

Շիկկայօմ, Սաղմ. Ի. ի վերնա-
գրին, և Շիկիօմօր, Ամբ. Գ. 4.
կը նշանակէր, հաւանականապէս երգ
կամ փառաբանութիւն, թերեւս աղգ
ինչ գեղօնի կամ տաղի:

Շիղա, -ուր, Գործ. ԺԵ. 22,
և Սիղաւանա, Բ կորնթ. Ա. 19.
առաջին բառը երկրորդին կրճատ-
եալն է. Շիղա եր առաջին աշակեր-
տաց մէջ գլխաւորներէն մին յերու-
սաղէմ, Գործ. ԺԵ. 22, ըստ սմանց
եր մին պիտանանից, Երիտական
օրէնքը ստեղծած վրայ վիճարանու-
թեան մը առթիւ յԱնտիոք, Պօղոս
և Բառնարատ ընտրուեցան երթալ
յերուսաղէմ խորհուրդ Տարցունել
առաքելոց, և գարձան Յուդայի և
Շիղայի հետ: Շիղա յարեցաւ Պօղո-
սի, և յետ որոյ Պօղոս և Բառնա-
րատ մեկնեցան իրարմէ, Գործ. ԺԵ.
37-41, յամի Տն. 51, Շիղա բնկեր
եղաւ Պօղոսի յայլելութեան նորա
յԱսորիս և ի Կիլիկիա, և ի գաւա-
ւըս Լիկոյսիոյ, Փաւլոսի, Գա.
զատիոյ և Մակեդոնիոյ: Շիղա բան-
տարկեցաւ ընդ Պօղոսի ի Փիլիպպէ,
գնաց անոր հետ Կորնթոս կարճ ժա-
մանակ անկէ բաժնուելէն ետքը, և,
ինչպէս կը կարծուի, բերաւ հաւա-
սացելոց հանգանակութիւնը որ կը
յիշուի Բ կորնթ. ԺԱ. 9. Փիլիպ. Գ.
10, 15, և հաւանականապէս գնաց
ընդ Պօղոսի Երուսաղէմ, Գործ. ԺԶ.
19, 25. ԺԵ. 4, 10, 14. ԺԸ. 5. Ա և

Բ Թեո. Ա. 1: Միշտ կը տեսնուի
իրբե “հաւատարիմ եղբայր,” քաջ
ծանօթ բոլոր եկեղեցիներուն և գով-
եալ ամենէն, Բ կորնթ. Ա. 19. Ա
Պետր. Ե. 12:

Շիպպօլէք, ծարւր կամ հիւսկա-
ր պատերազմին ի մէջ Եփրեմեանց
և Գաղատացաց առ Յեփթայեան
Եփրեմեանք յաղթուեցան, և փա-
խան գէպ յանց Յարդանանաւ: Գա-
ղատացիք բռնեցին այն անցքերը,
և երբ Եփրեմեան մը պրծելով կու-
գար գետոյն կողմը և կ'ուզէր անդին
անցնել, Գաղատացու մարդիկը կը
հարցունէին անոր թէ Եփրեմեան էր:
Երբ փախչողը կ'ըսէր, Ոչ, Գաղա-
տացիք կը պահանջէին անկէ բռնել
քաղաքի, բայց Եփրեմեանը կ'ըսէր
փախչի, ըստ բարեաւոյ Եփրեմեանց
որ չէին կրնար չ գիրն արատարել,
և Գաղատացիք կը սպաննէին զնա:
Այս պատերազմին մէջ ինկան Եփ-
րեմեաններէն 42,000 հոգի, Գառ.
ԺԲ: Դիտողութեան արժանի է որ
այս գէպը կը ցուցնէ թէ, այն հին
ժամանակն անգամ, միեւնոյն լեզուն
խօսող Հրէի ցեղերուն մէջ կային
գաւառական լեզուի տարբերութիւն-
ներ: Ուստի զարմանք չէ, եթէ յե-
տին դարերու մէջ կը գտնենք մե-
նայն բառն այլեւայլ կերպով գրուած,
բայց հնչման այն կամ այն ցեղին
թէ գաւառական լեզուի տարբերու-
թիւնը կար միշտ, յայտնի է Գա-
լիլեացաց լեզուին մասնաւոր հնչ-
մանէն, յորմէ Պետրոս ճանչցուեցաւ
թէ Գալիլեացի էր, Մարկ. ԺԴ. 70:
Շմաւոմ, 1. Մին յերկոտասան
նահապետաց, որդի Յակոբայ և Լի-
այի, Եննդ. իԹ. 33. Եւ. Զ. 15: Ո-
մանք զՇմաւոն կը համարին աւելի
յանցեալ քան միւս եղբայրները Յով-
սեփայ գէպքին մէջ, Եննդ. ԼԵ. 20:
ԽԲ. 24. ԽԳ. 23. Բայց Շմաւոն պահ-
ուեցաւ Յովսեփայ քով Թերեւս իրբե
պատանդ, ժառնգի էր մին յերիցագոյն
որդւոց Յակոբայ: Շմաւոնի և Ղեւոյ
ցեղերը բաժնուած և ջրուած էին իւ-
րայիլի մէջ ըստ կանխադասութեան
Յակոբայ, այն ուխտագրուած և յե-
լուզակային վրէժխնդրութեան պատ-
ճառաւ իրենց քրոջ Դինայի գէմ
գործուած թշնամանաց առթիւ,

Ծննդ. Լ. Դ. ԽԹ. 5. Ղեկ չունէր ու-
րոյն մասն է բաժին յերկրին աւետե-
կաց, իսկ Շմաւոն առաւ իրեն բա-
ժին Զուգայի երկրէն մաս մը միայն :
Ուրիշ քանիք էր երկրիներն ևս սաս-
ցաւ այս ցեղը Սէր լեռնէն եւ Գե-
ղարքի անապատը, Ա Մնաց. Դ. 24.
39, 42. Շմաւոնի երկրին էր յարե-
մուից և ի հարաւայի Զուգայի, ու-
նէնայով փղշապոյիներն ի հիւսիսայ
արեւմուից, և անապատն ի հարաւայ,
Յեռ. ԺԹ. 4-9. Այս ցեղին թիւը
անապատին մէջ նուազելով իջաւ
59,300 է մինչև 22,200, Թու. Ա. 23.
ԻԶ. 14, հաւանականապէս, վասն զի
Շմաւոնեանք մասնակից եղան Մովա-
բացւոց յայրատ կռապաշտութեան,
իրենց իշխանին Զամբրիի հետ, Թու.
ԻԵ. և կամ ուրիշ մեղաց համար :
Յաջորդ պատմութեան մէջ գուն
ուրիշ կը յիշուին Շմաւոնեանք :
Կը գտնենք զանոնք հաւատարիմ Դաւ-
թի, Ա Մնաց. ԺԲ 25, և յետոյ
Առայի, Բ Մնաց. ԺԵ. 9, և մեծաւ
մասամբ բնկցման կը թուին Յու-
գայի ցեղին մէջ. Մովսէս յիւր վեր-
ջին օրհնութեան կը թողու այս ցե-
ղը, Բ Օր. ԼԳ. բայց իւր ուխտին
հաւատարիմն Աստուած Շմաւոնի
տուաւ տեղ իսրայելի մէջ, Եղեկ. ԽԸ.
24. Եղայ. Է. 7.

2. Շմաւոն որ կը կոչուէր Նիւգեր,
այսինքն Սև, Գործ. ԺԳ. 4, էր մին
ի մարգարէից և ի վարդապետաց
Քրիստոնէական եկեղեցւոյն յԱնի-
զը : Ոմանք կը կարծեն թէ էր սա
Ամուն կրօնականին, բայց չիք ապա-
ցոյց առ այս :

3. Պետրոս առաքելայ կը կոչուի
նաե Շմաւոն ի Գործ. ԺԵ. 14, բայց
այլուր Ամուն :

Շմարթ, գործի, Յիւ. Աստուծոյ
շնորհքն է ձրի ուր և ողորմութիւն
առ մեղաւոր մարդ որ չէ արժանի :
Այս շնորհք կը տեսնուի մանաւանդ
Քրիստոսով փրկութեան խորհուրդին
մէջ, Յովհ. Ա. 17. Գ. 16. Հասմ.
Գ. 24-26 : Աստուծոյ ձրի շնորհքով
միայն կ'ընդունինք ողորմութիւն, և
կ'ըլլանք հաղորդ Քրիստոսի արեամբ
գնուած ամեն բարեաց և օրհնու-
թեան :

Փրկութեան բոլոր գործոյն ազ-

բերին է «Աստուծոյ շնորհքը» որ
տրուած է ինքնակամ, և է գործուն-
եայ, ամենազօր, և առ որ մարդոս
չունի արժանաւորութիւն, Հասմ.
ԺԱ. 6. Բ ՏԻմ. Ա. 9. Այս շնորհաց
հետ միացեալ է «մեր Տէրոջը Յիսու-
սի Քրիստոսի շնորհքը» որով միայն
կ'ըլլայ արգիւնաւոր շնորհք զոր
Հայր կու տայ, և Որդին գնած է :
Այսպէս զՊրոք. Գ. 18, կը բղիթի ի
շնորհաց Ա-
ստուծոյ որ անոր մի միայն աղբիւրն է,
և Քրիստոսի Աւետարանը և Հոգւոյն
Արդոյ գործը, որոց երկուքն ալ զուա
շնորհք են, են իբր խաղովակէ բնդ
որս կու գայ Աստուծոյ շնորհքը :
Ուստի և Աւետարանին բոլոր պտուղ-
ները և օրհնութիւնները կը կոչուին
շնորհք, Բ Կորնթ. Ը. 7. Փիլ. Ա. 7,
այսինքն ոչ միայն վերստին ծնունդ,
Թողութիւն, լուսաւորութիւն, սրբ-
ութիւն, այլովքն հանգերմ, այլև
պարգևք զբանկելաց, վարդապե-
տութեան և մարգարէութեան, Քրիս-
տոնէական բարուց մասնաւոր գործք
և յաւիտենական փրկութիւն, Ա
Պետր. Ա. 13. Գաղ. Ե. 4, «շնորհք»
բառը կը նշանակէ փրկագործութեան
խորհուրդն Աստուծոյ բոս իւրում
ողորմութեան, ոչ թէ մեր գործե-
րէն :

Շնութիւն, մերձաւորութիւն եր-
կուց անձանց որոց երկուքը կամ
մին միայն կապուած են ամուսնու-
թեամբ ուրիշ մը հետ, ուստի և կը
մեղանչեն. այս է պատճառ որ շու-
թեան մեղքը չարագոյն է քան զմեղք
պտռնկութեան որ միեւնոյն մերձաւո-
րութիւնն է, բայց ի մէջ ոչ ամուս-
նացելոց : Շնութիւնն իբրև այս տե-
ռակ մեղաց ծանրագոյնը, և իբրև
բովանդակող յինքեան ուրիշ ամէն
տեսակ մարմնոյ մեղք, աղբիւրեալ է
եօթներորդ պատուիրանաւ : Ուր որ
բազմակնութիւնը թոյլ տուեալ էր,
ինչպէս Հրէից մէջ, ապօրինաւոր
մերձաւորութիւնն ի մէջ ամուսնաց-
եալ առն և ոչ ամուսնացեալ նաե
ոչ խոսեալ կնոջ, չէր համարուէր
շնութիւն, այլ պտռնկութիւն :

Պտռնկութիւնը կրնայ բոս իմիջ
պատրուակել երկու կողման ամուս-

նութեամբ. բայց շնութիւնը չի կըր-
նար պոսպետ բժշկութիւլ: Ուստի Աստ-
ուած շտա անգամ կը նմանցնէ զինք
իւր պատասաւոյն նախանձաւոր ամուս-
նոյ, Երեմ. ԼԱ. 32. և զնշմարիտն
Աստուած մնաւալը կը նմանցուի
պոռնկութեան և շնութեան անար-
գագոյն տեսակին, Երեմ. Գ. 9. Ե-
զեկ. ԻԳ. 36-49:

Ըստ օրինաց Մովսիսի, շնացողը,
թէ այր և թէ կին, կը պատժուէր
մահաւամբ, Ղև. Ի. 10. ԻԱ. 9.
Յազ. Բ. 5: Անի մը, որպէս շնու-
թեան կասկած կար, իւր անմեղու-
թիւնը ցուցնելու համար կը խմէր
“անէծքին լեզի ջուրէն”, ինչպէս
գրուած է Թու. Ե:

Շուկայ, հին քաղաքներու մէջ,
մանաւանդ Յունաստան և Հռոմէ,
ընդարձակ և բաց հրապարակ, ընդ-
հանրապէս քառակուսի ձևով և շը-
քեզ յոյժ որպէս մէկ կողմէն էր բուն
շուկան կամ վաճառանոցը, իսկ միւս
կողմերն էին մեհնիք, թատրոնք,
սրահազարդ սրահներ, գաղտնա-
նարանք, բաղանիք և որիշ հա-
տարակաց շինուածներ: Այս հրա-
պարակն էր բոլոր քաղաքացւոց ա-
մէն տեսակ աւարեւանին և միւս-
թեան կեդրոն: Արձականք հսն
կերթային իրենց ճանապարհորդ գործ
գտնելու, Մատթ. Ի. 3-7, և ազալք
հսն կը ժողովէին խաղալ, Ղուկ. Է.
32: Հսն կը գումարուէին նաեւ հա-
տարակաց ժողովներ. հսն փիլիսո-
փայք և քաղաքագէտք հաւաքուե-
լով կը վիճէին. հսն կը հրատարակ-
ուէին օրէնք և լուրեր կը արուէին.
Մովսիսի ամէն քաղաքացի հսն
կը գիմէր թէ՛ զբոսանաց և թէ՛ գոր-
ծոյ համար: Նշանաւոր անձինք ան-
գամ և ամէն կարգի և աստիճանի
մարդիկ կու գային հսն, և ինչ որ կը
կատարուէր հսն, կը համարուէր
հրապարակական և հանգիստաւոր:
Այս էր պատճառ որ հպարտ փա-
րիսեցիք “շուկաներու մէջ բարեններ
կը փնտռէին”, Մարկ. ԺԲ. 38:

Շուռ, անարք էր առ Հրեայոյ,
բայց Եգիպտացիներէն կը պաշտուէր,
ինչպէս նաեւ կատու: Առ Հրեայոյ
մարդ մը շան նմանցնել անհնարին
թշնամանք էր, Ա Թագ. ԺԷ. 43:

ԻԴ. 15. Բ Թագ. Թ. 8: Շուներն Հը-
րէից մէջ պնդուեալ էին ինչպէս են
ցարդ յարեւել, ուր այս անասունք
շունենալով մանաւոր տէր, կը Թա-
փառին խումբ խումբ փողոցները, և
կ'ուսեն ինչ որ մարդիկ ի գիծոյ
շարժեալ, կամ բոտ հաճոյից կու
տան, և կամ իրեր աւելորդ և ան-
պիտան կը նետեն դուրս: Որովհետեւ
շունք յաճախ կը մնան անօթի, կ'ու-
տեն նաեւ գիակներ, երբեմն կենդանի
մարդոց վրայ անգամ կը յարձակին
գիշերները, Սաղմ. Եթ. 6, 14, 15. Գ
Թագ. ԺԴ. 11: Սուրբ Գրոց մէջ շտա
տեղեր “շուն” անունը կը արուի պլ-
եայլ դասու մարդոց, ցուցնելու հա-
մար անոնց լիբր ժլատութիւնը և
որկորոտութիւնը, Մատթ. Է. 6.
Սաղմ. ԻԲ. 16. Փիլ. Գ. 2, և անաս-
նային մարութիւնները, Բ Օր. ԻԳ.
18. Բ Պետր. Բ. 22. Յայտ. ԻԲ.
15:

Շուշան, 1. այս արքայական տուն-
կէն պլեպլ տեսակներ կը գտնուին
Պաղեստինու վայրի ծաղկանց մէջ:
Շուշանին առաստու թիւնը, գեղեց-
կութիւնը և անուշահամութիւնը
ճանապարհորդաց բերկրութիւն են:
Շուշանը զարնաւայրին ծաղիկ է, և
սուրբ երկրին մէջ ամէն տեղ կը
գտնուի: Շուշանաձե զարգեր գոր-
ծածուեցան ի շինուածո տաճարին,
Գ Թագ. Է. 19-26. Բ Մնաց. Դ. 5:
Երգոց երգչոյ մէջ յաճախ կը գոր-

ծածուկ իբր նշան սիրելւոյ, աւելի յաճախ կը ցուցնէ հարաւ և անոր կատարելութիւնները, զորօրինակ, ԳԼ. Բ. հարաւ կը խօսի համար 1. փեան կը պատասխանէ համար 2, և հարաւ նորէն կը պատասխանէ համար 3: ԳԼ. Ե. 13, փեային շըթութիւնք կը նմանցունի շուշաններու, և ԳԼ. Բ. 16. Ձ. 3, կը կոչուի արածոյ ի մէջ շուշանաց ինքնին փեային, և է նշանակ ֆրիստտի որ կը բերկրի իւր ժողովրդեան շնորհքներով: Նաև Տէրն մեր շուշանէն կ'առնու իւր գեղեցիկ նմանութիւններէն մին. «Նա. յեցէք դաշտի շուշաններուն՝ ինչպէս կ'աճին» . . . Սողոմոն ալ իր բոլոր փառաւորութեանք մէջ անոնցմէ մէկուն պէս չհազուցեալ: Ուստի թէ որ դաշտի խոտ . . . Աստուած աւանակ կը հազուեցնէ, հապա որչափ աւելի ձեզ, Մատթ. Ձ. 28:

2. Մայրաքաղաք Եղամիւ կամ Պարոն, Ծննդ. ԺԴ. 1. Դան. Ը. 2, Ուշա գետին քով: Շուշան կամ Շոշ եր նիստ թագաւորաց Պարոնի յետ Կիւրոսի, Եսթ. Ա. 3, և է արժանի ուշադրութեան իբր պետարան զարմանալի դիպաց որ կը պատմուին ի գիրս Եսթերայ, Հոռ Դանիէլ աւուսու խոյին և քօշին առիւլը, Բազաասարու երրորդ տարին, Դան. Ը. Նաև Նեեմիա եր ի Շոշ, եր առաւ հրաման Արագուն թագաւորէն երթալ Հրէաստան, և նորոգել Երուսաղէմի պարիսպները, Նեեմ. Ա. 1:

Այսման Շուսէր, Բաւլիտասնու մայրաքաղաքը, արեւելեան երկայնութեան 19, և հիւսիսային լայնութեան 32 աստիճանաց մէջ, Գարուն գետին քով, որ Շաղ էլ Արապի մէկ ձիւղն է, կարծեալ է ընդհանրապէս թէ է հինն Շուշան, կամ, բոտ Յունաց, Շոշ. բայց Քրիստոս կը կարծէ մանաւանդ թէ իբր երեսուն և հինգ մղն յարեմուստ Շուսէրի են Շոշ քաղաքին աւերակներն, որոց ընդարձակութիւնն է ծայրէ ի ծայր թերեւ աւելի քան երկուսուսն մղն: Արգարեւ այս աւերակները բռնած են ամբար միջոց մը Քերաս և Ազգալ գետերուն մէջտեղ, և նման աւերակաց Տիգրանի, Բաբելոնի և Բաւֆայի, են կոչուք հազոյ և աղբե-

ւաց՝ աղիւսոյ և գունաւոր խեցեաց բեկարներով ծածկուած: Մեծագոյն հազակուստին շրջապատն է իբր մի մղն, իբր հարիւր սոք բարձրութեամբ. ուրիշ մը, թէպէտ ոչ այնչափ բարձր, ունի շրջապատ կրկին քան զառաջինն: Այս հազակոյսը կը բազկանան կաւէ և խեցւոյ կտորներէ, կարգ կարգ, բայց անկանն, նաև աղիւսէ և շաղարէ, իւրաքանչիւր կարգ հինգ կամ վեց սոք բարձրութեամբ, և ինչպէս կ'երեւի, են իբրեւ նեցուկք զանգուածոյն: Արարացիք, երբ գտնէ գտնելու յուսով կ'որոնեն այն հազակոյսերը, շտա անգամ կը հանեն մարմարիոնի մեծամեծ կտորներ, լի մեհենական նշանադրք: Բուրգերուն բարձրագունին ստորոտն է Դանիելի գերեզմանը, փոքր և, ինչպէս կ'երեւի, յետին շէնք, որ կանգնուած է հոն ուր կը կարծուի թէ կը հանգչին նշխարք մարգարէին: Ինչնէլ ևս յայն կարծիս է թէ այս աւերակները հին Շոշ քաղաքին աւերակներն են: Ամայութիւն աեղւոյն որ յափշտակիչ գաղաւններու բնակութիւն է՝ կը հաստատէ Եղեկիելի մարգարէութիւնը, ԳԼ. Լ. 24:

Լաֆաւա, որ Վիլամս հազարագետին հետ պցելութիւն բրաւ այն աւերակաց, նաև խուզարկութիւններ բրաւ 1851-2, կը հաստատէ վերագոյն բուսածները: Ի Շոշ, կ'ըսէ, կան շատ առեւծներ, գայլեր, յովազներ, շնագայլք, վարաղք, այլովքն հանդերձ: Տարւոյն մէջ ինն ամիս սաստիկ աօթ կ'այլըն կը մրկէ երկիրը, որ անձրեւս կ'աւանակին շատ պողաբեր և գեղեցիկ է: Լաֆաւա փորելով մեծ հողակոյսը գտաւ ընդարձակ պալատի մը աւերակները թուի թէ Դարեհ սկսաւ շինել այս պալատը, Քսերքսէս յառաջ տաբաւ, և Արտաշէս ուշեղ աւարտեց: Շատ հաւանական է թէ Եսթերի Ա. գլխոյն մէջ պատմուած ինչոյքը եղաւ հոն: Աւերակներուն մէջ տեսնուած սիւնաղարդ որոհը թերեւ կ'աւանակէ յիշեալ գլխոյն մէջ յիշուած կնեայ սիւնները: Մեծամեծ սիւններ որ գտնուած են աւերակներուն մէջ՝ են փոք փոք քանդակեալ և պատմեալ պէտպէս զարգուք:

Սեանց գլուխներէն մին չափուեցաւ, եւ էր քսան եւ ութ սար բարձր:

Շուք, երեմի կը նշանակէ խաւար աղջնակը, Սաղմ. ԻԳ. 4, և երեմի հովասուն վայր, Դան. Դ. 12, 80-բայ մէջ, գլ. Ե. 2, շուք բառը կը թուի նշանակել երկայն ոտուերները որ կը ձգուին ի ժամ մտից արեւուն: Ստուերին արդեւ և անդադար շարժումը նշանակ է մարդկային կենաց, Ա Մնաց. ԻԹ. 15:

Շօլմնիմ և Շօլմնիմ-էտուր, Սաղմ. ԻԹ. կԹ. և Զ. Ի վերնագիրս, ինչպէս նաեւ Շուշան-էտուր, Սաղմ. Կ., են երաժշտական բառեր, բայց յայտնի չէ թէ նուագարանի անուն են թէ եղանակի:

Ո

Ոգոգում, հին քաղաք Յուդայի գալաթի վրայ, յարեմոսից հարաւոյ Երուսաղէմի, Եննդ. ԼԸ. 4. Յես. ԺԵ. 35: Յեսու սպաննեց այս քաղաքին թագաւորը, Յես. ԺԲ. 15: Ոգոգում էր մին ի քաղաքացի զորս նորոգեց և ամրացուց Ռորովամ, Բ Մնաց. ԺԱ. 7. Միք. Ա. 15: Հրեայք առին այս քաղաքն իսկոյն յետ դարձին ի գերութենէ, Նէեմ. ԺԱ. 30:

Երբ Դաւիթ մեկնեցաւ Գեթիթագաւորէն, Անքուս, ամրացաւ "Ոգոգումի պըրը", Ա Թագ. ԻԲ. 4. Բ Թագ. ԻԳ. 13: Բայց այս պըրին տեղը յայտնի չէ: Ըստ աւանդութեան էր բլրոյն կողմը, իբր վեց մղոն յարեւելից քաղաքին Դաւիթի, Բեթլէ-հէմի, ուր շատ ճանապարհորդք կ'երթան յայցելութիւն: Այս պըրը հազարաւոր մարդիկ կրնայ ընդունիլ:

Ողա, զորս-Բիւն, որդի Արիւնագարու, որ ինկաւ մեռեալ մինչ կը տանէր տապանակը կարիաթարիմէ դէպ ի Յորգանան, Բ Թագ. Զ. Ա Մնաց. ԺԳ.: Ողա պատեցով, ցուցուց Աստուած իր ահաւանութիւնը, վասն զի անարդ կերպով կը տարուէր տապանակը երկնջներով որ կը սարսռէին զայն, և էր տապանակը բաց, այնպէս որ ամէն մարդ կը տեսնէր և կրնար մերձեալ անոր, մինչ օրէնքը կը պահանջէր քահանաներէն խնամով ծածկել զայն, և լծակներու

անցունելով տալ զնա բառնալ ի վերայ ուսոց Ղևտացուն, որոց ընդ պատժով մահու արգելեալ էր նաւելի կամ մերձեալ տապանակին, Ել. ԻԵ. 14. Թու. Դ. 5, 15, 19, 20: Թերեւս Ողա չէր Ղևտացի: Տես և Ա Մնաց. ԺԵ. 2, 13:

Որամ, իորայեցացոց երկրորդ բանակաւորին յետ կելցն յեգիպտոսէ, Ել. ԺԳ. 20. Թու. ԼԳ. 6: Որթամ էր մօտ ի Ժայր արեւմտեան ծոցոյ կարմիր ծովուն: Այս անուամբ կը կոչուի շատ անգամ նաև անապատը նոյն ծոցին արեւելեան գին:

Ողբք իրեմիայ, եղբարկան քերթուած զոր գրեց նոյն մտղաբէն Երուսաղէմի կործանման առթիւ ի Նաբուզոդոնոսորդ: Առաջին երկու գլուխները մահաւանդ կը նկարագրեն Երուսաղէմի պայարման աղէտը. երրորդ գլուխը կ'ողբայ հալածանքը զոր կրեց նոյն իսկ երեմիա. չորրորդը կ'ակնարկէ քաղաքին և տաճարին աւերին և ամայութիւնը, և Սեգեկիայի Թշուառութիւնը. իսկ հինգերորդ գլուխն է տեսակ մը աղօթք Հրէից համար անոնց գերութեան տանը, ի վախճանի մարգարէն կը խօսի Եդոմիայեցոց անապատաւութեան վրայ որ նախատած էին գերուսաղէմ աւեր թշուառութեան տեսել, և կը սպաննայ անոնց Աստուծոյ բարկութիւնը: Ողբք գրուած են 386 ին նախ քան զԳր.:

Ողբոց առաջին չորս գլուխներուն սկզբնական տառք կը կազմեն բառ մը, և գլուխներուն համարները կարգաւ Եբրայեցերէն այբուերենին գիրերովք կը սկսին: Առաջին, երկրորդ և յանգրդ գլուխներն ունին իւրաքանչիւր քսան և երկու համար, բոտ թուոյ նշանագրաց այբուերենին, երրորդ գլխոյն իւրաքանչիւր երեք համարները միեւնոյն նշանագրով կը սկսին, այնպէս որ բոլոր գլուխն ունի վաթսուս և վեց համար: Դարձեալ իւրաքանչիւր գլխոյ գրեթէ ամէն առն միեւնոյն երկայնութիւնն ունի: Հինգերորդ գլուխն այբուերենական չէ: Երեմիայի ողբերուն սնը կենդանի է, փափուկ, որսառուչ և շարժիչ: Այս մարգարէին մասնաւոր ձիւքն էր տիրական և շարժիչ

ողբեր գրել, Բ Մնաց. ԼԵ. 25, և քան Նրեմիայի ողբոց նիւթը չեղաւ երբէք ոչ աւելի ողբալի նիւթ, և ոչ քան զայն աւելի խանգակաթ և յարժիչ սնով գրուած եղբերգութիւն, կնայ ըսուիլ, և շատ անգամ ըսուած է, թէ գրեթէ ամէն գիր արտասուող գրուած է, և ամէն բառ բեկեալ սրտի մը հառաչանք է: Այսու ամենայնիւ Նրեմիա չմոռացաւ որ իր սխառնի հաւատարմին Աստուած կը թագաւորէր:

Ողբալ, -ի-, կին մորգարէ ի թագաւորութեան Յովսիպ, Ասոր հարցունցաւ Որինաց գիրքին նոր գրուած օրինակին ողաւանայեաց համար. Դ թագ. ԻԲ. 14-20. Բ Մնաց. ԼԴ. 22-28, 623 ին նախ քան գիր:

Ողբումուքիւն, Աստուծոյ բարութիւնն առ ամբարշտոս և առ մեղաւորս ճշմարտութեան և արգարութեան համանայն, Սաղմ. 2Ե. 10: Աստուծոյ անհուն իմաստութեան և սիրոյն զլիաւոր գործն է Բրիտանոսով մարգոց Բրկութիւն շնորհելու գթած խորհուրդը: Աստուծոյ ողբումութեան փորձը ճշմարտապէս տեսնող անձը պարտի լինել ողբումած և կարեկից առ մեղաւորս, ինչպէս է Աստուած, Սաղմ. ԻԱ. 4, 2, և անշնչաւոր առ ամենեւին, Մատթ. Ե. 7. ԺԼ. 33:

Ողբակեզ. Տես Զոն:

Ոնեախմա, օդաւոր, լինելով ըսարուկ փիլեմնի կողոսացւոյ, փախած էր անոր տունէն, և ապաւինած ի Հռովմ. բոլոր գառնալով ի Բրիտանոնութիւն քարոզութեամբ Պողոսի, առիթ տուաւ առաքելոյն գրել առ փիլեմն, կող. Դ. 9. Փիլեմ. 10:

Ոնեախմորոս, լահիբի, Բրիտանոնայ բարեկամ Պողոսի յեփեսոս: Եկաւ ի Հռովմ մինչ առաքեալը բանտարկեալ էր ինչ վրան հաւատոյ, և այնպիսի ժամանակ մը երբ գրեթէ ամէն մարդ մոռցած էր զՊողոս: Այս կը կարծուի պատահած ի վերջին բանտարկութեան Պողոսի, ոչ բաղձած յառա՛ք քան զմահ նորա: Ոնեախմորոս գտնելով զՊողոս ի կապ պանս, յետ երկար խնդրելոյ զնա, օգնեց անոր ըստ կարի, առ ոչինչ

գրելով վառնգը: Ոնեախմորոս այս ծառայութեան համար առաքեալն ամէն օրհնութիւն կը մաղթէ անոր և անոր տանը, Բ Տեմ. Ա. 16-18. Դ. 19:

Ոռալայ և Ոռալիբայ, երկու այլաբանական անուանք, զորոս կը գործածէ Եղեկիել, ԻԳ. 4, յուցնելու համար Յուգայի և Սամարիոյ երկու թագաւորութիւնները: Մարգարէն կը նմանցնէ զանոնք երկու քերց, որ իրր թէ Եդգտացի բոցեր էին: Ոռալայ կը նշանակէր զՍամարիա, և Ոռալիբայ՝ զԵրուսաղէմ: Այլաբանութիւնը Հրէից եկեղեցւոյն պատմութիւնն է:

ՈՅԻՄ ԵՐԻՐԻՆ ԱՍՈՐԻՈՑ

Ոլխաբ: Ոլխաբ կամ գառն զոհե սովորական անասուններ էին ըստ Մովսիսական օրինաց, և գիտողութեան արժանի է որ, երբ աստուածային օրէնսգիրքը կը խօսի այս զոհերուն վրայ, միշտ կը պատուիրէր զմական ամբողջ զնիւ սեղանոյն կրակին վրայ, ԵԼ. ԻԹ. 22. Ղեւ. Գ. 9:

Անմեղութիւն, հեղութիւն, հլուութիւն և համբերութիւն ոլխաբի կամ գառնի կ'ընէր այս անասունը յարմար ի զոհ, և ճիշդ պատկեր Գառնի Աստուծոյ, Յովհ. Ա. 29: Արդի ճանապարհորդ մը ի Պաղեստին տեսաւ ոլխաբի մը խղումը մօտ ի Գեթսեմանի: Խղզիները կը տանէին հէգ առ անասունը գետնաբարձը կապելու ոտիւք, և չարաւար կը կոխէին ծնկը անասնոյն կողերուն վրայ, իբրեւ թէ պիտի յօշոտէին մարմինը և ոլխաբը

կը տանէր լուսթեամբ, առանց ընդ-
գիմուլութեան. եր արդարեւ որտա-
ռուս տեսիլ, որ կը յիշեցնէր մար-
գարէին նկարագիրը Գրիստոսի վրայ,
Եւ. Երգ. 7. Գարծ. Ը. 32-35:

Ոչխարին այս ընտելութեան ինչպէս
նաեւ անոր հօտէն օձաեղլու կամ մն-
լորելու միաման վրայ յաճախ ակ-
նարկուլթիւններ կան ի Սուրբ Գրիս,
Սաղմ. ՃԺԹ. 176. Եւ. Երգ. 6. Ոչ-
խարն է նաեւ ի բնէ երամօվին չըջող,
և իբրեւ սիրող հօտը և իր տիրոջը
պահպանութեան և առաջնորդու-
թեանը հնազանդ, կը բերուի ստեղծ-
օրինակ Աստուծոյ ժողովրդեան, Գ.
Թագ. ԻԲ. 17. Սաղմ. ՀԺ. 13. 2. 1.
Մատթ. ԻԵ. 32: Ոչխար և այծ տա-
կանին միեւնոյն արօտի վրայ կ'արած-
ուին ի Պաղեստին, ինչպէս կ'արած-
ուէին ժամանակաւ, Երնդ. Լ. 35.
Մատթ. ԻԵ. 32, 33: Կտուրք խա-
շանց էին ի հնաւին մեծ սւրախու-
թեան և առին օրեր, Ա. Թագ. ԻԵ.
2, 8, 36. Բ. Թագ. ԺԳ. 23:

Գոմբ խաշանց առ իւրաքանչեւ կը
թուի թէ էին ընդհանրապէս բաց-
թուց մտկադառանդիք կամ հանգր-
ուանք սրմապատ, յաճախ այրերու
առջև յապառաժտ: Այսպէս կը
պաշտպանուէր հօտն զցոյգ վայրի
գաղաններէ, և զցերեկ՝ ի ջերմակիծ
առապայ միջօրէին, Թու. ԼԲ. 16. Բ.
Թագ. Ի. 8. Երեմ. ԻԳ. 3, 6. Յովհ.
Ժ. 1-5: Տես Հովթի:

Ուղմիազ, փայտ ծառայ որ չէ շատ
մեծ, և կը բուսնի Հնդկաստան և
Աֆրիկէ. է սեւ, կարծր, ծանր և
հաս, և յգլխելով լինի փայլուն:
Հին աստիւր շատ յարգի էր, Եղեկ.
ԻԵ. 15, և կը գործածուի տակաւին
նուագարանաց և ուրիշ ազնիւ կա-
հուց համար:

Ուռն, Յերուսաղեմ, որ կը բնա-
կէր Մարիա լեւը, Յերուսաղեմ մեր-
ժաւելին ետքը Գաւթի ձեռք այն
լեռնէն, Բ. Թագ. Ե. 6. ԻԳ. 18: Ա-
նոր արախն ընտրուիլն աստուածուհոյ
իբրեւ տեղի տաճարին համար, Բ.
Մնաց. Գ. 1, և անոր յօժարութիւ-
նը ձրի տալու զայն այն նպատակին
համար, կը ցոցցնեն թէ Ուռն հա-
ւանականապէս գարնած էր ի ճշմա-
րիտ հաւատոս:

Ուկեքար, ակն պատուական թա-
փանցիկ, ի գոյն սփւլայ սակաւ ինչ
կանայագոյն և ուղղիկ յոյժ, Յայտ.
ԻԱ. 20: Ըստ բազմաց, սոկեքարն էր
այժմու ապագիւնը:

Ուկի, մեծագին մեառլ ընդհա-
նուր ծանօթ, որ երկրիս շատ կող-
մերը կը գտնուի, և յառաջ ժամա-
նակաւ կ'իլէր յՈփէր, Յար. ԻԸ. 16.
Ի փարուիմ, Բ. Մնաց. Գ. 6, Ի Սարա
և ի Ռեզմա, Եղեկ. ԻԵ. 22: Յար
յաճախ կը յիշէ սփւլայ այլեւայլ տե-
սակներ, Յար. ԻԲ. 24. ԻԸ. 15-19:
Արրահամ սնէր շատ սոկի, և կա-
նացի զարգը կանխաւ կը շինուէին
յոսկւայ, Երնդ. ԺԳ. 2. ԻԳ. 22, 35:
Այս մեառլը կը յիշուի բոլոր Սուրբ
Գրոց մէջ, և առ նախնի Երբայեցեա
կը գործածուէր յաճախ զուս և
խառն, և այս պատճառաւ էր հա-
սարակ, ինչպէս է զարգիւ: Ուխտին
տապանակին էր պատեալ մաքուր
սոկով. քաւութիւնը, խորանին ա-
նօթները և կարասին, նաեւ կազմածք
տաճարին, ինչպէս նաեւ բաժակը և
անօթը Սաղմունի էին համակ յոսկ-
ւայ:

Ովբեղ, ծառայ, որդի Բոսորայ և
Հաւթայ և հաւ Գաւթի, Հաւթ.
Գ. 17: Տես և Քրիստոսի ազգահա-
մարը, Մատթ. Ա. 5. Ղուկ. Գ. 32:

Ովգ, Ամօղհայի թագաւոր Բա-
սանու յարեւելից Յարգանանու. յաղ-
թուելով սպանուեցաւ իւրաքանչեւ-
ներէն առ Մովսիսի: Ովգ էր հոգի
մարմնով, մին ի վերջին Ռափայնայ
որ բռնած էին այն երկիրը: Ովգայ
երկաթի մահիճը, չորհրատառան սոք
երկայն, պահուեցաւ յետ մահուան
նորա իբրեւ նշխար: Առաքողթ-
կառայայեմ և Եղբայր էին անոր
գլխաւոր քաղաքները. բայց կային
ուրիշ պարոպաւոր քաղաքներ, և
երկիրն էր առատ խաշամը և անդե-
ով: Ովգայ երկիրը արուեցաւ ի Մով-
սիսէ կիսող ցեղին Մանասէի, Թու.
ԻԱ. 33. ԼԲ. 33. Բ. Օր. Ա. 4. Գ. 1-
13. Գ. 47. ԼԱ. 4. Յես. Բ. 10. ԺԲ.
4. ԺԳ. 30:

Ովղեղ, ինքնիւ, մարգարէ Աս-
տուծոյ ի Սամարիա: Երբ իւրաքան-
չիք առ փակէէն գարնան Յուդայի
գէմ պատերազմէն, և բերին 200,000

գերի, Ովդեգ գնաց անոնց դիմացը և յանդիմանեց զանոնք, այնպէս որ Սամարիայ մէջ զլիաւոր մարդիկ հոգ տարին գերինիսուն, անոնց տունին հանգրծեմ, կերակուր և այլ պիտանք, և ակարները տարին իշով: Այսպէս տարին զանոնք մինչև Երեւով, Բ Միւսաց. ի՛ր. 9, այլովքն հանգրծեմ:

Ովնով, քաղաք Բնիմադինի, մաս ի Ղազգ, Ա Միւսաց. Ը. 12. Եզր. Բ. 33. "Ովնովի գաշաբ, կը թուի նշանակել Սարաֆիի գաշտին մասը մաս յովնով, Նէեմ. 9. 2. ԺԱ. 35:

Ովնաթնա, կը ցուցնէ ազգակց ցնծութեան, և կը նշանակէ Երրայեցիներն, Փրիւս իսրայէլի: Ժաղճուրդն ազգակցեց Ովնանիս, երբ Յիսուս մտաւ յազմութեանկաւ Երուսաղէմ: այսինքն, այսպէս կը խնդրէ յերկնից օրհնութիւն Յիսուսիս, իբրև Մեսիայիս, Մատթ. ԻԱ. 9: Այս էր նաև ուրախութեան ազգակց աստուարացարաց տօնին, երբ Հրեայք սովոր էին երգել Սաղմ. ՃԺԸ. 25, 26:

Ովսեէ, Էրուսիւս, առաջինն յերկառաւոր փոքր մարգարէից, Սուրբ Գրոց այժմու կարգին համեմատ, Ովսէէ երկար ատեն մարգարէացաւ Ովսայէ մինչև Եզեկիտ, իբր 785-725 նախ քան զԳր.:

Ովսէէի գիրքն սուրբ բուն երկու մաս: Առաջին երեք գլուխները կը պարունակեն այլաբանութեան շար մը իտայելի կառապաշտութեան գէմ, վէճ կայ թէ մարգարէին ամուսնութիւնը ստուգել ամուսնութիւն էր թէ այլաբանական տեսիլ: այս վերջին կարծիքը կը թուի հաւանական. բայց զիարգ և իցէ, այն ամուսնութիւնն օրինակ էր իտայելացաց գրծող կառապաշտութեան ընդգէմ ուխտին նոցա ընդ Աստուծոյ: Մընացեալ գլուխներն են մեծաւ մասամբ կշտամբադէ և մեղադրութիւն իտայելի, մահաւանդ Սամարիայ գէմ հոն արդող կառապաշտութեան համար: Ովսէէի յանդիմանութիւնները խառն են մեղմ և մարգարէական զանգաւանիով Ովսէէի ոճը մեւթ է, և գծուարին է օրոշել անոր այլևայլ կանխասացութիւններուն բաժանումը և ժամանակը Ովսէէ կը ցուցնէ զուարթ հաւատք ի գալուստ փրկի-

չին, և Նոր կտակարանին մէջ կան ոչ սակաւ կոչումներ Ովսէէի մարգարէութենէն, Մատթ. Թ. 13. Հընովմ. Թ. 25, 26. Ա Պետր. Բ. 10:

Ովր, զլիաւոր անձ մը Հրէից մէջ յանապատին, Ահարոնի հետ վերառեց Մովսիսի բազումներն ի Ռափիգիմ, և դարձեալ Ահարոնի հետ եղաւ տեղակալ Մովսիսի, երբ Մովսէս էր ի Սինայ, Ել. ԺԵ. 10. ԻԳ. 14:

Ուր, Բ Օրինաց ԼԲ. 35 համարին խօսքը, "Անոնց սոքը սասմանուած ժամանակին պիտի գլորի," և ճանապարհորդքին երգին մէջ, Սաղմ. ՃԻԱ. 3, "Անիկա քու սոքը չգողացնէ," Սաղմ. ԿԶ. 9. Երեմ. ԺԳ. 16, կ'ախարհին չարաշար գլորման վտանգը ապաւանտուաւ և գահազէժ տեղերու նիգ ճամբաններու և շաւիղներու վրայ որ յաճախ են յարակել: Տես և Ես. Ը. 14. Ղուկ. Բ. 34. Բոգ երթալ նշան էր սգոյ: Աստուած կ'ըսէ Եզեկիելի, "Մահելի ուղի մի բռնէր, կոչկնեբք սոքերդ հագիր," Եզեկ. ԻԿ. 17. Բողոթիւնն էր նաև նշան մեծարանցոյ: Մովսէս կոչկնեբն հանելով մօտեցաւ բորբոքեալ մահուոյն. և բազումք ի մեկնաց կը կարծեն թէ քահանայք խորանին մէջ կը սպասուարէին բոկոսն, ինչպէս կ'ընէին յետոյ սամարիան մէջ: Մահմաւանք երբէք չեն մօտեց մկկիթ առանց յառաջողոյն լուալու զոտս և զձեռս, և հանելու արտաքին սուռապաններ և կոչկնեբք: Եթովպիոյ Գրիստանեայք նոյնպէս իրենց կոչկնեբն հանելով կը մօտեն եկեղեցի, նաև Պրահմիք Հնդկաց և այլք նոյն պատիւը կ'ընեն իրենց մահաւանդեալ և տաճարներուն: Արեւելեան աշխարհակալք սովոր էին իրենց ստուրները գնել յազմուած թագաւորներուն պարանոցին վրայ, Յես. Ժ. 24. այս գործը շատ անգամ իբրև օրինակ գործածուած է Սուրբ Գրոց մէջ, Սաղմ. Ը. 6. Ես. ԽԹ. 23. Ա կորնթ. ԺԵ. 25. Եբր. Բ. 8. Տես Նիթուէ:

Արեւելայք սովոր էին օտարական ճանապարհորդաց սասուրները լուանալ, վասն զի ճանապարհորդք ընդհանրապէս բոգ, իրենց սասուրներ հետեւով միայն պտտած կ'երթային,

Ծննդ. ԻԴ. 32. ԽԳ. 24: Այսպէս Արարհամ լուաց երեք հրեշտակներուն ոտուքները, Ծննդ. ԺԲ. 4: Ընդհանրապէս ծառայից կամ սարկաց գործ էր օտարականաց ոտուքները լուանալ. ուստի Արեգիս, զոր Դաւիթ կ'ուզէր աւանդել կեն, բռաւ Դաւիթը: "Ահա քու աղաթինդ իմ խորոյս ծառաներուն ոտուքները լուալու համար ոտքուտքին թող ընէ," Ա Թագ. ԻԵ. 41: Պօղոս կ'ուզէր որ եկեղեցւոյ կողմէն օգնութիւն ընդունող այրին, հիւրասիրութեամբ ոտքերուն ոտուքները լուացած ըլլար, Ա Տեմ. Ե. 10: Այս սոժորութիւնը գեռ կը տեսնուի ի Պաղեստին: Բռայինոսն կ'ըսէ թէ, ի Ռամօլէ "մեր մանկուկ աստիճականը հին արեւելեան հիւրասիրութեան միասնոյս ոճով կը խնդրէր որ ոպասուար մը լուար մեր ոտուքները: Այս առաջարկութիւնը զարմացուց զիս, քանզի չէի գիտեր թէ այս սոժորութիւնը գեռ կար հան: Եւ արգարեւ հիմա սոժորութիւն չէ օտարականաց ոտուքները լուանալ, բայց ընկնելուն մէջ ընդհանուր է այն սոժորութիւնը: Մենք հաճեցանք առաջարկութեան, թէ՛ քիչ մը զովանալու, և թէ՛ Սուրբ Գրոց մէջ յիշուած հին սոժորութեան մը օրինակը տեսնելու համար: Դուրիսացի ազգային մը ոտքով բերաւ ջուր, և թափեց մեր ոտուքներուն վրայ մեծ պղնձէ կոնքի մէջ, և ծնկան վրայ դալով լուաց մեր ոտուքները և ապա զննջակով մը որդեց: Մեր բոլոր ճանապարհորդութեան փոքր գիպոց մէջ հեշտագոյնն էր այս," Մեր Փրկիչը, յետ վերջին ընթերցան, գեղեցիկ օրինակ տուաւ խոնարհութեան" լուանալով աշակերտաց ոտուքները, Յովհ. ԺԳ. 5, 6, թէպէտ ութերորդ համարը կը ցուցնէ թէ աւելի խորին նպատակ ունէր Յիսուս: Տես Հոգարարութիւնը:

Որդեգրութիւն: Նախապէս քան ժամանակ, Ծննդ. ԼԸ., ընդհանուր սոժորութիւն էր, զոր յետոյ հաստատեց Մովսէսիսական օրէնքը, Բ Թ. ԻԵ. 5-10, որ անգլաւակ այրի մը, գերդաստանին անունը և ժառանգութիւնը պահելու համար, պարտէր ամուսնանալ իւր տագեր, այսինքն, հան-

գուցեալ աւան եղբոր, և կամ ուրիշ մերձուար ազգականի մը հետ, Հաւթ. Գ. 12, 13 Դ. 1-11. Մատթ. ԻԲ. 23-30: Փահանջարկներն արգելալ էր առանձն այրի կեն, Դ Լա. ԻԱ. 14: Ճշմարիտ կրօնից մարդասիրութիւնը և արգարութիւնն, ինչպէս պատշաճ իսկ էր, կը տեսնուէին ի Սուրբ Գրքոյ, ուր շատ անգամ կը տեսնենք զԱստուած և անոր սիրելիները կարեկից վշտացելոց, օգնական կարօտելոց, և պաշտպան իրաւանց այրեաց, ԵԼ. ԻԲ. 22-24. Բ Թ. ԺԶ. 11. ԻԴ. 17, 19. Սաղմ. ԿԼ. 5. Ես. Ա. 17. Ժ. 2. Երեմ. ԻԲ. 3. Մատթ. ԻԳ. 14: Առաքելական եկեղեցին ան փոյթ չէր հոգ տանելու այրեաց, Գործ. 2. 1-3. Ա Տեմ. Ե. 16, և Յակոբոս առաքեալ այս պարտքն էական մասն կը համարի ճշմարիտ բարեպաշտութեան, Յակ. Ա. 27: Հեթանոսութիւնն, ընդհակառակն, զգնալոյս որ իրենց քրտնց կենդանութեան տանէր գերի եղած են անոնց հաճոյցն՝ կ'ընէ կամ զո՛հ անոնց գիւկն այրող խորովին վրայ, և կամ կը թողու տառապել յանդուրժութեան և յանարգութեան իր անյոյս և անտէրունջ: Քրիստոսնայ այրեաց պարտականութիւնները ցուցուած են Տեմ. ԺԺԵ Ես Ե Թուգիթին մէջ, ԳԼ. Ե. 3-16:

Որդեգրութիւն է առանձն ուրաք օտար մը իւր գերդաստանը, ճանչնալ զայն իբրեւ սրգի, և առնել զնա ժառանգ իւր ստացուածոց: Յակոբայ որդեգրելն իւր երկու թոռները զԵփրեմ և զՄանասէ, Ծննդ. ԽԸ. 5, էր տեսակ մը փոխարինութիւն, որով կամեցաւ նահապետ մասնակից ընել իւր թոռներ իւրաքայլի ժառանգութեանը, որպէս թէ բուն իւր որդիքն էին: "Եփրեմը ու Մանասէն Բուքենի և Շմաւանի պէս իմ պիտի ըլլան," Յակոբ ժառանգութիւն յառուս անոնց հօրը Յովսէփայ, այս որդեգրութեան արգեամբ անոր որդիքը կրկին ժառանգութիւն տանին:

Բայց Սուրբ Գրոց մէջ ունինք ուրիշ որդեգրութեան մը օրինակ, այսինքն գուսար մը միայն ունեցող, և անոր սրգիքն իրեն որդեգրել ընող

հօր մը օրինակը: Այսպէս, Ա Մնաց. Բ. 22, Բովսեփայ Թառը Մաքեր, հայր Գաղատազու, Թու. ԻԶ. 29, առաւել իւր գուտարը Եսրանի, "որ զաւինկա առաւ, և ինքը վաթնունն առաւինկան էր. ու անիկա Սեգուրը ծնաւ անոր. և Սեգուր ծնաւ Յայիրը, ու անիկա Գաղատազու երկրին մէջ քսանուիրեք թաղաք ունէր," Յեռ. ԺԳ. 30. Գ Թազ. Դ. 13: Սակայն, Թէ՛ Յայիր և Թէ՛ սերունդը, փոխանակ համարուելու Բուզայի ընտանիքէն, ինչպէս պարտէին համարուել հայրենական գծի Եսրանի; համարուեցան որդիք Մաքիրայ, հօր Գաղատազու: Նա մանաւանդ կ'երեւի Թէ, Թու. ԼԲ. 41, այս Յայիր, որ էր որդի Սեգուրայ, որդւոյ Եսրանի, որդւոյ Բուզայ, կը կոչուէր յայտնապէս "Յայիր, որդի Մանասէի", զան զի Մաքիր, հայր հաւաւ նորա մօր կողմանէ էր որդի Մանասէի: Այսպէս կը կարգահը որ Մուրթքէ որդեգիր ըսաւ զԵսրայ, իւր հօրեղբոր գուտարը. առաւ զնա առ իւր իբրեւ գուտար, Եսթ. Բ. 7: Այսպէս նաև գուտարն փարսանի որդեգիր ըսաւ զՄովսէս, և Մովսէս եղաւ նմա որդի, Ել. Բ. 10: Իւր կարգահը նոյնպէս, Հաւեթ. Գ. 17, որ Նոյեմի ունէր որդի, որդի մը ծնաւ Նոյեմի, բայց բուն Հաւեթայ էր որդին:

Չորդին ևս որդեգրութիւնը չէ անողոր յարեւել, սւր որդեգրութիւնը կը կատարուի ըստ օրինի հասարակաց պաշտօնէի մը առկա:

Նոր կտակարանին մէջ որդեգրութիւն կը նշանակէ Աստուծոյ ձրի շնորհաց այն գործը, որով, արդարացած ըլլալով հաւաքով, կ'ընդունինք Աստուծոյ բնականաց մէջ, և կ'ըլլանք հաղորդ երկնից ժառանգութեան: "Քրիստոսով," և քաւել արժանաւորութեամբ նորա, հաւատացեալք "կ'ընդունին որդեգրութիւն," Գաղ. Դ. 4, 5: Այս որդեգրութեան առանձին շնորհքներէն ոմանք են, ազատութիւն երկշտ և ծառայական հոգի, մեր երկնաւոր Հօր մասնաւոր սէրը և խնամքը, որդիական վտանգութիւն առ նա, ազատ մնալ առ նա միշտ և հանապազ, Հոգւոյն Սրբոյ վկայութիւնը

որով կ'ազազակենք, "Աբբա, Հայր," և իրաւունք մեր երկնաւոր բնականութեան համար, Հաւեթ. Ը. 14-17. Եփես. Ա. 4, 5:

Որդի կը նշանակէ երբեմն Թառն, կամ որդիք հեռաւոր ազգական, Ծննդ. Իթ. 5. Բ Թազ. Ժթ. 24: Երբեմն ևս կը նշանակէ որդեգիր, Ծննդ. Իթ. 5, կամ ըստ օրինաց որդի, Հաւեթ. Դ. 17. կամ օտն, այսինքն գառախարակութեան որդի, Ա Թազ. Գ. 6, կամ գարձիւ, որդիսի էր Տիտոս, այսինքն "հարազատ որդի հասարակաց հաւաքով," Տիտ. Ա. 4: Եւ գարձիւ կը նշանակէ մասաւոր կամ բարոյական նըմանութիւն, այլովքն հանդերձ, Սաղմ. 2թ. 6. Ես. ԾԷ. 3. Գործ. ԺԳ. 10: Այսու մտք մարդիկ կը կոչուին երբեմն որդի Աստուծոյ, Ղուկ. Գ. 38. Հաւեթ. Ը. 14:

Որդի Աստուծոյ, մասնաւոր յորջորջումն է Քրիստոսի, և կը ցուցնէ անոր յարաբերութիւնն ընդ Հօր, Սաղմ. Բ. 7. Ղուկ. Ա. 35. Յովհ. Ա. 18, 34: Քրիստոս կ'ըսէր միշտ Թէ է միածին Որդի Հօր, Մատթ. Դ. 3. Ը. 29. Իե՛. 54. Յովհ. Գ. 16-18, և Հըրեայք ուղիղ հասկցան անոր միտքը, քանզի բոն Թէ հաւատար կ'ընէ զինք Աստուծոյ, Յովհ. Ե. 18. Ժ. 30-33:

Որդի մարդոյ, այսպէս կոչեց զինք Քրիստոս առ խոնարհութեան, Յովհ. Ա. 51: Այս անուամբ կը հասկցուէր Մեռիան, ըստ կանխատեսութեանց Հին կտակարանին, Սաղմ. 2. 17. Դան. Է. 13, 14. Բայց կը Թուէր նշանակել մանաւանդ Մեռայի ճշմարիտ մարդկութիւնը կամ միութիւնն ընդ ազգի մարդկան: Որդի մարդոյ՝ կոչումը տրուած է Քրիստոսի աւելի քան ութնուն անգամ Նոր կտակարանին մէջ:

Որք, կամ Չուարակ 4. ձագ կոչու, անասուն մաքուր ըստ օրինաց: Ստեղծ կը գործածուէր ի զոհ, սևաթիւ եւ սա խօսքը, "Մեր շրթունքներուն զուարթակները պիտի մատուցանենք," Ովս. ԺԴ. 2, և կը նշանակէ, մեր շրթանց ազօրքը և փառարանութիւնները պիտի մատուցանենք իբրեւ զոհ, Եբր. ԺԳ. 15: Պարտաւաւ, այսինքն պարտեալ զուարթաւ, կը հաս-

կցուէր կերակուր ի գէր կամ պարարտ անանդ, Ծննդ. ԺԸ. 7:

Երեմիայի ԼԳ. 18 Համարին սա խօսքը, “Չուարակը երկուքի կարելով ու անոր կտորներուն մէջտեղէն անցնելով, կ’ակնարկէ սւխտ մը վաւերացնելու հին եղանակ մը. սւխտօղջ ըսել կուզէին թէ այսպէս յօշ յօշ կարուին, եթէ գրծեն իրենց սւխտին, Ծննդ. ԺԵ. 9-18:

Ոսկեղէն որթը զոր Հրեայք պաշտեցին ի Սինա, մինչ Մովսէս ելած էր լեռը, ձուլուեցաւ Ահարոնի հրամանաւ ժողովրդեան գինգերէն: Այս որթուն պաշտօնը կը կատարուէր աւանակային պղծագործութեամբ, և իբր երեք հազար անձինք որ պաշտօնատարին այն որթուն՝ պատժուեցան մահաւամբ:

Յերարդամ կանգնեց երկու սպիւղէն որթ իւր թագաւորութեան երկու ծայրերը, որպէս զի տասն ցեղք պատճառ չունենային երթալ երկրպագութեան համար Երուսաղէմ, և այնպէս ընդհանալ Յուդայի մարգոց հետ, Գ. Թագ. ԺԲ. 26-29: Այսպէս ժողովուրդը “մտցաւ իւր Փրկիչը, և ընկզմեցաւ թանձր կապաշտութեան մէջ: ՉՅերարդամ զունսւրէք կը յիշին Սուրբ Գիրքը, առանց գնելոյ անոր վրայ սա արատը, “որ մեղանչել առաւ իսրայելի, ի Թագ. ԺԷ. 21: Ի Թագարէն Ովսէէ ստեպ կ’ակնարկէ Բեթելի որթը, զայն պաշտողներուն յիմարութիւնը և յանցանքը, և որը յորում կուռքն և ժողովուրդը միանգամայն պիտի խորտակուին Ասորեստանցիներէն:

2. Որթ, տունի գիների: Այս պատուական և բնական տունիկէն շատ տեսակներ կան, և է բնական բերք ջերմ երկիրներու, սւր և մշակուած է ի վաղուց հետէ: Ուստի և շատ կանուս և յաճախ կը յիշուի ի Սուրբ Գիրք, Ծննդ. Թ. 20. ԺԳ. 18. ԺԹ. 32. Յար. Ա. 18: Որթն առատ կը բուսնի ի Պաղեստին, Բ. Ուր. Ը. 8, և այն երկրին մէջ տեղ տեղ մանաւանդ շատ բնաւոր էր: Սուրբ Գիրքը գովութեամբ կը յիշէ Լիբանանու և Եգիպտոսի որթը, և արաբքին մատենակերը կը յիշեն զքնաթիւր գինիս Գազայի, Սարեփթայի, Լիբանանու, Սարսի, Ասկազոնի և Տիւրսի: Տես Սովրեկ:

Եգիպտոսի խաղաղը, Ծննդ. Թ. 11, մանր էր, սւտտի և իսրայելացիք յիւրաք զարմացան, երբ տեսան ողկոյ-

ղը զոր բերած էին լրանք բանակը յԵղփօղէ, Թու. ԺԳ. 23: Սակայն Մովսէսի պատմութիւնը կը հաստատեն ճանապարհօղք. Կաւ Սկնդգիս Ասորաց երկրին որթէն յառաջ եկաւ ողկող մը որ կշռեց իննհասան անդրիական լիտր (7 Կաւ), և որոյ երկայնութիւնն էր քսան և երեք մատ, և մեծագոյն արամական իննհատան և կէս մատ: Զարդիս, Թեպէս մահմադական օրէնքը նպաստաւոր չէ մշակութեան որթոյ, այդպէսով պակաս չէ Պաղեստին: Բայց ի մեծ բազմութենէ խաղաղայ որ կը բերուի օր ըստ օրէ ի վաճառ յԵրուսաղէմ և սուրիշ մօտաւոր տեղեր, Քերթն միայն, սթեպտաներօրգ գարուն առաջին կիրուն, աւարուէ տարի կը զրկէր երեք հարիւր ուղտու բնամբ, կամ իբր երեք հարիւր հա-

զար անգղիական լիար (100,000 քաշ), քաղցու, կամ մեղր խաղողի, յնգիպտոս :

Խաղողը տան պարենին կարգ է, և այլևայլ կերպով պատրաստուելով լինի կերակուր ժողովրդեան : Տես խաղող : Ցուցնելու համար այդինքու առատութիւնը որ պիտի իյնար բաժին Յուդայի յերկրին աւետեաց, Յակոբ իւր մարգարեական օրհնութեան մէջ կ'ըտէ այդ ցեղին համար, թէ

“Իր յաւանակը որթին պիտի կապէ, Ու իր էգ իշուէն ձագը ամենէն աղէկ որթին :

Իր պատմական զինիով պիտի յուայ, Ու իր հանգերձը խաղողի արիւնով : ”

Ծննդ. Իթ. 11 :

Հաստ անդեր որթք կը տարածուին գետնին կամ ապառաժներու վրայ առանց խէչի : Բայց շատ անգամ են ձողարարձ, կամ որմոց, ծառոց և հովանոցաց վրայ ձգուած, կամ տուններու արտաքին գաւթին և պատերուն վրայ, նաեւ ներքին գաւթին պատերուն երեսը տարածուած : Որթըն, այսպէս բուսեալ և լողացեալ, կը բերուի շատ անգամ օրինակ ինտենկան սիրոյ, խաղաղութեան և լիութեան, Սաղմ. Ճիւ. 3. Միք. Ի. 4 :

Օրէնքը կը հիւսմայէ որ այգի ունի. կող մը չուտէ անոր պտղէն յառաջ քան հինգերորդ տարին, Ղեա. ԺԺ. 23-25 Այդպիսի տէրանց արգելեալ էր նաեւ շարաթ կոչուած տարիներ, այսինքն ամէն եօթներորդ տարին, կէտի խաղող. այն տարին այդոյն պատուը թողուելու էր աղքատաց, որոց և պանդխտաց, Եւ. ԻԳ. 11. Ղեա. ԻԻ. 4, 5, 11 : Տես և Ղեա. ԺԺ. 10. Բ. Օր. ԻԳ. 21 : Ճանապարհորդք թողի տուեալ էր միշտ ճամբան այգի մը մանելով քաղի և ուտել խաղող, բայց առնուլ տանել արգելեալ էր, Բ. Օր. ԻԳ. 21 : Մովսիսական օրինաց սուրի աղնուական պատուէրն էր ազատ թողուլ զինուորական ծառայութենէն այն մարդիկ որ չորս տարի ուխտաւորով և համարեցով կը սպասէին հինգերորդ տարին ժայիլի իրենց այգւոյն պտղէն, Բ. Օր. Ի. 6 :

Յովնպոս կը նկարագրէ գեղեցիկ և մեծազին որթ մը ի մաքուր սկզբի, և օրոյ սկզբիցներն էին պատուական քարերէ, իրեւ զարդ տրտաքին բարաւորաց գրտն Սուրբ տեղւոյն : Թերեւս այս որթը կ'աւանդէր Տէրն մեր յասելն, “Ես եմ ճամբիւս որթը, ” ցուցնելու համար իւր անգին միսութիւնն ընդ ժողովրդեան իւրում, Յովհ. ԺԵ. 4-8 :

Ի Որինաց ԼԲ. 32 համարին մէջ “Սողոմոն որթ ” չի թաւիւր նշանակել որթոյ վատութար տեսակ մը որ իրզը կար Մատենագիրը կ'ուզէ մանաւանդ ըսել թէ անոնց որթը, այսինքն այլարանօրէն, անոնց ապականեալ բարքը, փոխանակ տալու բարւոյ խաղող, կու տար միայն թունաւոր պտուղ, ինչպէս կը կարծուէր միշտ թէ կու տային եղբջ Մեռեալ ծովուն, որպիսի էին, օրինակի տղապաւ, “Խնձորը Սողոմոն, ” որ կ'ըսուի թէ արաքսուս գեղեցիկ կ'երեւէին, բայց ոչ այլ ինչ էին ելծէ ոչ փոշի կամ մոխիր :

“Ազոխ ” բառին համար, Ես. Ե. 2, 4, տես խաղող :

Հրեայք ողորդ էին իրենց այգիները անկել ըլլոց կամ լեռանց կողքերը, Իրեմ. ԼԱ. 5, (տես Լեռ.) քարերը մաքրելով և նետելով, և այգին պատելով որմով և աշտարակներով, Իս. Ի. 4-6. Սաղմ. 2. Մատթ. ԻԱ. 33 : Այդքը երբեմն վարձու կը տրուէին պողոյն մէկ մասին համար միայն, Մատթ. ԻԱ. 33, 34 : Սուրբ Գրոց քանի որ անդերէն կը հետի թերեւ թէ աղէկ կը կարծուէր այգի մը որ ունէր հազար որթ, և կը բերէր հազար արծաթոյ, կամ սկիզ արծաթոյ պտուղ, Իս. Ի. 23, և թէ այգին մշակողին կը հատուցուէր աւելի քան երկու հարիւր արծաթ, Իրգ. Բ. 11, 12 : Այս այգիներուն մէջ պահապանք և մշակք կ'աշխատէին բրիլ, անկել, նիցուկներ գնել, յատանել կամ յապուել որթերը, Յովհ. ԺԵ. 2, խաղողը քաղել և հանել գինի : Այգորդ ք էին սուրի գաս երկրագործաց մէջ, և անոնց գործն էր երբեմն գծուարին, և կը համարուէր ծառայական, Գ. Թաւ. ԻԲ. 12. Բ. 11 նաց. 10. Երգ. Ա. 6. Ես. ԿԱ. 5 : Սուրբ

Գերբ կը յիշէ որթոյ անուշահամութիւնը, Երգ. Բ. 13, և կը բերէ այս տունկը շատ բաներու օրինակ և առակ, Դատ. Թ. 12. Մատթ. Ի. 4. ԻԱ. 28. Նարոզթայ այգին, Գթագ. ԻԱ, եղանակ է իբրև առակ հարուստին կամ հզօրին ձեռքով աղքատէն բանի առնուած սրկիցէ բանի թողեալ և լքեալ հիւղը կամ աշտարակն, ուր պահապան մը կը զգուշանայ այգւոյն մինչ խաղողն հասած է, Սաղմ. 2. 12, 13. Երգ. Բ. 15, առնուած է իբրև վայելուչ օրինակ ամայութեան, Ես. Ա. 8. Գեղեցիկ պլլարանութիւն մը ի Սաղմոսին 2. կը ցուցնէ եկեղեցին իբրև պղծ տնկուած, պաշտպանուած, մշակուած և սուգուած Աստուծմէ։

Այգեկութը կու գար յետ հնձելոյ և կառույ զցորեան, Ղեւ. Ի2. 5. Ամօվ. Թ. 13. Խաղաղ կը կըթուէր առաջին անգամ յունիս տունն մէջ, կամ աւելի անաղանձ լեռնային տեղեր, Թոմ. ԺԳ. 21. և այգեկութը կը տեւէր տակաւին չորս ամիս։ Բայց ընդհանուր այգեկութն էր սեպտեմբեր ամսուն, երբ աղկոյզները կը քաղէին յառոցով, կը դնէին կողովներու մէջ, Երեմ. 2. 9, և տանելով կը թափէին գուբր կամ հընձաններ, ուր հաւանակամապէս նախ մարդիկ կը կտրէին խաղողը, և յետոյ կը ճմլէին մամուլներով, Եսայ. ԺԴ. 18-20։ Էր արդարեւ գործ գծուարին և կը կատարուէր երգօք և պարուք և սւրբաութեան ձայներով, Երեմ. ԻԵ. 30. ԽԼ. 33. Հնձան հարկանել կամ խաղող կտրելու կը յիշուի իբրև նշան Մեսայի մեծ գործին և զօրութեան, որպէս թէ Մեսայն առանձին պիտի կտրէր հնձան ալլարանօրէն, և ժողովուրդէն ոչ ոք պիտի օգնէր անոր, Ես. ԼԳ. 1-3 Եսայ. ԺԹ. 15։ Այգեկութն էր ժամանակ մեծի սւրբաութեան, Ես. Ժ2. 9, 10, և շատ անգամ օրինակ զեղխութեան և կռապաշտութեան, Դատ. Թ. 27, մինչ գինւոյն սգալ և որթոյ նուազին էր նշանակ ընդհանուր աղետից, Ես. ԻԴ. 7. Ամբ. Գ. 17. Գինի և քացախ կը շնորհէին ի քաղցուէ կամ ի խաղձոյ, այսինքն ի խաղձոյ մէկոյ, Տեո Հնձան։

Առ Հրեայս սովորութիւն էր նաև խաղաղ չորցնել, այսինքն ընել չամիչ։ Արեգեա հարիւր աղկոյզ չամիչ ընծայ տուաւ Դաւթի, Ա Թագ. ԻԵ. 18, նաև Աիրա նոյնպէս չամիչ բերաւ Դաւթի իբրև ընծայ, Բ Թագ. Ժ2. 1. Ա Թագ. Լ. 12. Ա Մնաց. ԺԲ. 40։ Խաղողոյ ուրիշ գործածութեանց վրայ տես Ողկոյզ, Մեղր, Քաղաք և Գինի։

Որոմ, Քնտակար տունկ սիգոյ տեսակէն։ Պաղեստին ամեն տեղ կը բուսնի ցորենոյ մէջ, և յետ անելոյ շատ կը նմանի ցորենոյ, այնպէս որ յառաջ քան գլուխ կապելը գծուարին է ցորենը որոշել որոմէն։ Որոման հատերը կը գտնուին, երկու կամ երեք ի միասին, երկուստեք մանր խորշերու մէջ երկայն հասիկ մը վրայ։ Արարացիք կը զատեն որոմը ցորենէն հովահարով կամ մաղով յետ կառոյ, Մատթ. ԺԳ. 25-30։ Եթէ հացի մէջ խառնուի, կը պատճառէ թալուկ, շատ անգամ կուտայ նաև փսխել։

Որփա, Մովարացի նուն Նոյնմայի։ Որփա մնաց իւր աղգին և աստուածներուն հետ, մինչ Հաւթ յարեցաւ ի կեռուր իւր և ի ճամարիան Աստուած, Հաւթ. Ա. 4-14։ Մին առնուեցաւ, և միւսը թողուեցաւ։

Ուզալ, մին յորդուց Գոհասնայ, քահանայ յԵրջանիկն Արարիա, Ծննդ. Ժ. 27:

Ուլայ կամ Ելլեաւ, գետ որ կը հոսէ առ Ծոշ քաղաքաւ ի Պարսկաստան: Ուլայի եզերքն սննեցաւ Դանիէլ հաշակաւոր տեղի մը, Դան. Ը. 2, 16: Ուլա քաղաք Գոգոսպէտն էր, և զարգիւի կը կոչուի Քերիսահ: Բայց կը թուի թէ Ժամանակաւ ունէր երկրորդ քաղաք մը որ գետ կը նշմարուի, ինն հարիւր սուր լայն և քսան տար խոր, յարեւելից կողմանէ Ծոշայ: Այս երկու քաղաքց կը թափէին իրենց ջուրն այսօրու Գարուն կոչուած գետով ի Ծագէլ Արապ, որ է գետ միացեալ Եփրատ և Տիգրիս գետերին, այս երկուց իրարու խառնման տեղէն որ է Գորնա՝ քսան մղոն վար:

Ուխտ, այսինքն գաշն ի մէջ երկուց կողմանց: Ուր երկու կողման մին յանհաւան ի վեր է քան զմիւսն, ինչպէս յուխտին ի մէջ Աստուծոյ և մարդկան, Աստուծոյ ուխտը կը կոչուի մանաւանդ խոստում, Ես. ԿԻ. 21. Երեմ. ԼԱ. 33: Ուխտ կը կոչուի նաեւ խոստումն առ Աստուած բարի գործ մը կատարելու կամ անմեղ վայելմանէ հրաժարելու ի ընտրահալութիւն Աստուծոյ բարութեան կամ ազատման ի մտաւարտ վտանգէ կամ առ ահի ապագայ չարեաց, և կամ ապաւնի բարիք մը ստանալու համար: Ուխտ կատարել մեղք մը գործելով, եր յաւելլու մեղս ի վերայ մեղաց. Բայց մարդ ազատ չէր անխորհուրդ ուխտէ մը թէն կատարելով զայն Պատ Կամ Կորուստ կրէր, Մատ. Ա. 14: Ուխտ զնելու և կատարելու վրայ այլեւայլ օրէնք տուաւ Մովսէս. «Թէ որ ուխտ ընել չուզես, առ քեզի մեղք չըլար. քու ըրթունքներդ ելածը զգուշութեամբ կատարես», ԲՈ. ԻԳ. 21, 23. Ժողով. Ի. 4, 5: Անպափահասից են, ուխտերն, եթէ էին առանց հաճութեան ընտանեաց զխաւորին, պարտաւորիչ չէին, ԲՈ. Լ: Մարդ կրնայ իւր անձը կամ զաւկները նուիրել Աստուծոյ, ԲՈ. 2. 2. Բեփթայէ նուիրեց իւր գուսարը, Դատ. ԺԱ. 30-40, և Սամուէլ էր

ուխտել նուիրեալ ի պաշտօն Աստուծոյ, Ա. Թագ. Ա. 11, 17, 28: Եթէ այր կամ կին կը նուիրէր զինք Աստուծոյ, պարտական էր մտնել ի ծառայութիւն նորա ըստ պայմանաց ուխտին. Բայց երբեմն կրնար ազատ մնալ ուխտէն, Դեա. ԻԷ. Այս ինքեակամ ծառայութիւնը պատշաճ էին մանաւանդ ի հին տնտեսութեան, յորում արտաքին զոհք և արարողութիւնք յաճախ էին քան նոր լուսաւորեալ Քրիստոնէութեան մէջ: Տես Կարթաւ և Ուխտաւոր:

Ուխտաւոր, ըստ հին Եբրայական օրինաց, այր կամ կին որ յանձն առած էր ուխտել հրաժարել ի գինւոյ կամ յայլ արբեցուցիչ բնօրէնաց, և յորեկեց նուիրէր որ էր ի բերդի օրթոյ: Ուխտաւորը չէին փոքրէր իրենց մաղերը, և չէին մտնէր օրեկեցի տէն պղծեալ ի գիւղ մեռելոյ, և ոչ կ'երթային յաւաքակաւորութեան: Եթէ զիգուածով մարդ մը մեռէր աննոց առջև, նորէն կը սկսէին իրենց նուիրումը և ուխտը: Այս ուխտը կը տէր ընդհանրապէս ութ օր, երբեմն աւիտ մը, երբեմն նաեւ ցկեանս: Երբ ուխտաւորութեան ժամանակը կը սպառէր, ուխտաւորը կը բերէր զոհք և նուէրներ առնաւոր, յետոյ քահանան կը փոքրէր ուխտաւորին մաղերը և կ'այրէր. յետ որոյ ուխտաւորն արձակեալ էր ուխտէն, ԲՈ. 2. Ամօղ. Բ. 41. 42: Մշտնջնաւոր ուխտաւորը կը նուիրուէին իրենց ծնողներէն անդառին ի ծննդենէ, այսպէս ընել ուխտեց Սամուէլի մայրը, Ա. Թագ. Ա. 11: Այսպիսի ուխտաւորութիւնք ցկեանս էին, և ուխտաւորն ոչ գինի կը խմէր, և ոչ իւր հերը կը փոքրէր: Այսպիսիք էին Սամփսոն և Յովհաննէս Մըկրտիչ, Դատ. ԺԳ. 4, 5. Դուկ. Ա. 45. Ի. 33:

Որովհետեւ ի ողաւել ժամանակի ուխտաւորութեան պահանջուած նը ուիրաց ծախքը ծանր էր աղքատաց համար, շատ անգամ կ'օգնէին ուխտաւորին ոչ ուխտաւոր անձիք, որ իր գործ բարեպաշտութեան և օրոյ կը կատարէին այն պարտքն յանուն ուխտաւորին: Պոզոս օգուտ քաղեց այս սովորութենէն ըմբերանելու

Համար իւր հակառակորդները որ կը բամբուսէին զնա իրբն թշնամի հայրենի օրինաց, Ուխտաւար Հրեայ Գրիտառնէից համար, որոց ուխտին ժամանակն աւարտած էր, Պօղոս ըրաւ նուիրաց ծախքը, և ուխտաւորաց հետ մտաւ ասածարը սովորական պաշտօնը և մարտութիւնը կատարել, Գործ. ԻԱ. 20-26: Նաև Գործոց ԺԲ. գլխոյն 18 համարին մէջ կոյ պղծութիւն մը որ օրինակ ուխտի մը զոր ինչև Պօղոս կատարեց անձամբ կամ ձեռամբ Ակիւղասոյ, հաւանականապէս ի շնորհակալութիւն ազատութեան ի վտանգէ կամ երախտեաց իրիք զոր ընդունած էր: Ուղիղքն գիրքը, այսինքն գիրք երեւելոյն, ողջամարն: Այս գիրքը կը յիշուի 8եռ. Ժ. 13, և Բթագ. Ա. 48, և թուի թէ էր ազգային, պատմական, պատերազմական և եղբրական երգոց հաւաքածոյ, որ կար առ Իսաիթիւ: Յովնպոս կը յիշէ այսպիսի մատենան մը որ կար ի տաճարին, բայց ասոր վրայ որոշ տեղեկութիւն մը չունինք: Այսու անուամբ զարդիս հրատարակեալ գրքեանք առասպելական են:

ԱՐԱԳԵԼԹԱՅ ԿԱՐ ՏԱՅԻՎ ՈՒՂՏ

Ուզտ, գրաստ բեռնարարձ, շատ հասարակ յարեւել, ուր կը կոչուի «նաւ ցամաքի», և «բեռնակիր տնայատի», Է վեց կամ եօթն ոտք բարձր, և զօրաւոր յղիժ, տոկուն և ասնող աշխատութեան իմա-

թուներուն տակն է ձիգ և պինդ մաշկեայ, այնպէս որ կը քալէ ԹՅՄԼ աւազը վրայ առանց խրելու, նաև ամէն տեսակ գետնի վրայ կ'երթայ անարգել: Արարացի ուզտը, որ մանաւանդ կը յիշուի ի Սուրբ Գրիտ, մի միայն սապատ ունի ողնի վրայ, մինչ Բակարիացի ուզտը որ կը ըրանուի կեդրոնական Ասիա ունի երկու իթէ լաւ կերակրուի ուզտը, օտպատները կը ստերանակ գրեթէ թեւալ, բայց յետոյ կը սկսին տակաւ հիւծիլ յանառազութեան և յաշխատութեան, և այնպէս կը լինուի կերակրող պակասութիւնը: Տաճիկ ուզտն է ուզտուն մէկ տեսակը թիթիւ և արագ, այլուտ չի տարիքիբ հասարակ ուզտն, Երեմ. Բ. 23: Ստամոքսին մէջ ունի ուզտը տեսակ մը քսակ խորշ խորշ ուր առատ ջուր կրնայ պահել. այս քսակին մէջ մթերութեւ ջրոքը կը բաւ անոր շատ օր անապատին մէջ ճամբորդութեան ատենը: Ուզտու ճարակն են խոշորագոյն տերեք, օտպ, և փուշ զոր քան զփափուկ խոտն աւելի ախարժելով կ'ուտէ ուզտը, և օրերով կը շատանայ այնու: Բայց ընդհանրապէս ճամբորդութեան ատեն իբր հարիւր յիսուն արամ արամ, բակր կամ գարի բաւական է անոր քսան և չորս ժամ: Ուզտը ծնկան վրայ գալով կ'առնու իւր բեռը որ 150 էն մինչև 350 կամ 400 քաշ կրնայ ըլլալ: Ուզտը կը գոչէ բարձրածայն, երբ կը ցատնու կամ կրնեղաւորտի: Շատ անգամ յամառ և ապուշ է, երբեմն նաև կատաղի: Կողմերը (ուզտու ձագեր) այնպէս գանդաղ և աղեղ են ինչպէս ծերագոյնները, Միջին հաշուով ուզտ մը կրնայ ժամը երկու և մէկ ելլորդ մղոն երթալ, և կ'երթայ ծանրաքալ քրիտացեալ հետաթիթեան մեծերով անխոց, և այնպէս լուրջ է երկկոյն ինչպէս առաւօտուն Ուրիշ որեկցէ անատուն չի կրնար տանել ուզտին իխտ և անգուշ աշխատութիւնը, և ոչ անոր պէս կրնայ մեծ ժել խտութեան, չորաբեկ կերակրող և անտուազութեան: Արարացիք յիշաւի կ'ըսեն ուզտուն համար թէ, «Յօրայ անասունը յիշատակ է Աստուծոյ ոգորմութեանը»:

Այս օգտակար անասունը ստեղծագործածուած է յարեւելս ի վաղուց հետէ: Վաճառականք այն ասթա-գին երկիրներուն մէջ ուղտերով միայն կարող եղած են ասանել տեղէ տեղ այլեւայլ երկիրներու բերքը, և յանձանօթ ժամանակաց հետէ կա-րուանք ուղտիւք կ'անցնին տարուէ տարի գրեթէ անկող անապատներէ, Եննք. Լէ 25: Մարդու մը ուղտե-րուն թիւը կը ցուցնէր անոր հարըն-տութիւնը: Եւր սենէր 3,000 ուղտ, և Մոգիանացւոց ուղտերն էին իբրեւ զուեազ ծովու, Դաւա. Է. 12 Ա Մը-նաց. Ե. 21 Եւր. Ա 3: Ռերեկա ե-կաւ առ իսասհակ հեծեալ յուղտ, Դենք. ԻԿ 64: Թագուհին Սաբայ բե-րաւ ուղտեր Սողոմոնի, և Ալայէլ Եգիպտէի, բեռնաւորեալ ընտիր ըն-ծաներով, Գ Թագ. Ը. 9: այս ուղ-տերն էին նաեւ վարժ ի պատերազմ, Ա Թագ. Լ. 17: Ուզան առ Հրեայո-էր անմարուր անասուն, Ղեա. ԺԱ. 4: Բայց և այնպէս անոր կաթը եղած է միշտ առ Արարացիս կարեւոր մասն պարէնի, և շատ կը գոգուէ իբրեւ զօրացոցիչ և առ ողջարար բժշկելի: Արդարեւ չկայ անասուն այնպէս օգ-տակար Արարացւոց, թէ ի կենդա-նութեան և թէ՛ յետ մահուան: Ուղտու սահէ կը շինուին օժոցք (գորգ), վրանի ծածկոց, և մեծամեծ քուրձեր ցորենոյ: Մայթէն կը շին-ուին մեծամեծ տիկք ջրոյ և մախազ, նաեւ օգտոյց. չաւան և փակ: Ուղտու աղբը չորնալով յարեւու, կ'ըլլայ վառեկ:

Ուղտու մտղէ կամ ստեւէ արեւել-եայք կը գործեն կերպաս, երբեմն շատ ազնիւ և փափուկ, Բայց բնդ-հանդարտէս խոշոր և խիտ, ի պէտս հասկաց և ուղտապանաց և իբրեւ ծածկոց վրանի Եւրհանէս Միքտիչ սենէր հանդերձ ուղտու սահէ, և սչ «փափուկ հանդերձ», Մատթ. ԺԱ 8 Այստեղ տեղեկը կը հագ-նին հանդերձ այս նիւթէն, և Գ Թագաւորաց Ա 8 համարը զայս կը թուէ նշանակել:

Մատթեոսի ԺԹ. 24 խօսքը, «Գիւ-րին է որ ուղտը ստեղծին ծակէն անց-նի», էր առակ որ կը ցուցնէր ան-հնարութիւն, նոյն խօսքը կայ նաեւ

Ղուրանին մէջ: Ասոր նման է նաեւ Թալմուտին խօսքը «Փղի ընդ ծակ անցան անցանիւ», Տես և Մատթ. ԻԳ. 24 համարին առակը, որ կը ցուցնէ փարսեցւոց կեղծաւորու-թիւնը որք սոքը էին գինին պարզու-ցէ անցունել:

Ուռն, շատ հասարակ ծառ որ կ'աճի ջրոտ տեղեր, Եւր. Խ. 22. Ես. ԽԿ 4, ձիթենոյ տերեւներուն նման տերեւներով: Աստուած հրամայեց Հրէից առնուլ գեղեցկազոյն ծառե-րու ստեր, մանաւանդ ջրասուն ուռ-ւոյ, և կրէլ զանոնք ի ձեռս Տէրաջ-առջ և ի նշան ռաբաութեան ապա-ւարահարաց տօնին, Ղեա. ԻԳ. 40: «Լացող ուռին», որ կը յիշուի Հրէ-ից գերութեան օղոյն պատճառաւ, Սագմ. ձԼԵ. 2, կը բուսնէր բուն Բաբելոն, ուստի և առած է Բաբե-լոնեան ուռի անունը: «Ուռիներուն ձորը», այսինքն հեղեղաւոր, Ես. ԺԵ. 7, Մովսէսը հարաւային սահմանին վրայ, կը թափի Մեռեալ ծովուն հարաւային արեւելեան ծայրը:

Ուտել, Հրեայք պղծեալ կը հա-մարենի զինքեանս սեղանակից լինե-լով այլալիքոնից և կամ բոտ օրինաց անսուրբ կամ անարգ համարուած մարդոց, որպիսի էին Սամարացիք, Եւր. Ի. 9, մարտաւոր, Մատթ. Թ. 11, կամ հեթանոսք, Գործ. Ժ. 28. Գագ. Բ. 42: Ի միասին ուտել կը համարուէր նշան փոտահութեան առ միմեանս և բարեկամութեան, գրաւական ընտելութեան և սիրոյ ի մէջ ընտանեաց, և կը յուսացուէր թէ մանկուքը զերդաստանին պիտի պահէին միշտ նոյն սերը և բնասնու-թիւնը, Հիւրասիրութեան օրէնքը նուիրական կը համարուէր, և այսոր Արարացւոց մէջ փախտական մը յապահագործէ, և թէ կրնայ ապաս-տանել թշնամոյն անգուժ վրանին տակ: Դրեմէլ հիւրասիրութեան էր ունի մեծ, Սագմ. ԽԱ 9:

Գիրք մը «ուտել» է պահել անոր պատուէրները, խոստումները և ոգին, Երեմ. ԺԵ. 16. Եղեգ. Գ. 1. Յայտ. Ժ. 9: Այսպէս ուտել Քրիստոսի մարմինը և բժշկել զարիւնը, է բն-գունել զիս իբրեւ փրկիչ, և կենդա-նի հաւատով իբր թէ լցուած ըլլալ

համար իւր հակառակորդները որ կը բամբաստենին զնա իրեն թշնամի հայրենի օրինաց: Ուխտաւոր Հրեայ Քրիստոնէից համար, որոց ուխտին ժամանակն աւարտած էր, Պօղոս բրաւնուիրաց ծախքը, և ուխտաւորաց հետ մասն տաճարը սովորական պաշտօնը և մարտութիւնը կատարել, Դործ. ԻԱ. 20-26: Նաև Գործոց ԺԸ. գլխոյն 18 համարին մէջ կայ ազատակնարկութիւն մը սղոթօրինակ ուխտի մը զօր ինչն Պօղոս կատարեց անձամբ կամ ձեռամբ Ակիլադասայ, հաւանականապէս ի Հնորհակալութիւն ազատութեան ի վտանգէ կամ երախտաց իրիք զօր ընդունած էր:

Ուղիղիմ գիրքը, այսինքն գիրք երեւելոյն, ողջամտին, Այս գիրքը կը յիշուի Յես. Ժ. 13, և Բթագ Ա. 18, և թուի թէ էր ազգային, պատմական, պատերազմական և եղբրական երգաց հաւարածոյ, որ կար առ իսաութիւն: Յովսէպոս կը յիշէ այս պիտի մատենան մը որ կար ի տաճարին, բայց ասոր վրայ որոշ տեղեկութիւն մը չունինք: Այսու անուամբ զարդին հրատարակեալ գրեալք առասպելական են:

ԱՐԱԳԸՆԹԱՅ ԿԱՐ ՏԱՃԻԿ ՈՒՂՏ

Ուզտ, գրաստ բեռնաւարած, շատ հասարակ յարեւել, ուր կը կոչուի «նաւ ցամաքի», և «բեռնակիր առնապատի» և վեց կամ եօթն ոտք բարձր, և զօրաւոր յղժ, տակուն և տանող աշխատութեան: Թաւ

թուրներուն տակն է ձիգ և պինդ մաշկեայ, այնպէս որ կը քալէ թղլ աւազոյ վրայ առանց խրելու, նաև տակն տեսակ գետնի վրայ կ'երթայ անարգել: Արարացի ուղտը, որ մանաւանդ կը յիշուի ի Սուրբ Գէրս, մի միայն սապատ ունի սղին վրայ, մինչ Բակորիացի ուղտը որ կը գտնուի կեդրոնական Ասիա ունի երկու: Իթէ լաւ կերտկրուի ուղտը, ասպատները կը տնրարան գիրութեամբ, բայց յետոյ կը սկսին տակաւ հիւծիլ յանտաւաղութեան և յաշխատութեան, և այսպէս կը յուռն կերակրոյ պակասութիւնը: Տաճիկ ուղտն է ուղտու մէկ տեսակը թեթև և արագ, այլուտա չի տարբերի հասարակ ուղտէն, Երեմ. Բ. 23: Ստամբոսին մէջ ունի ուղտը տեսակ մը քսակ խորշ խորշ ուր առատ ջուր կրնայ պահել. այս քոսակն մէջ մթնաւած ջուրը կը բուռն անոր շատ օր անապատին մէջ ճամրորգութեան տեսներ: Ուղտու ճարակն են խոշորագոյն տերեւք, օտաք, և փուշ զոր քան զփափուկ խոտն աւելի խորովելով կ'ուռնէ ուղտը, և օրերով կը շատանայ այնու: Բայց ընդհանրապէս ճամրորգութեան ատեն իբր հարիւր յիսուն արամ արմաւ, բակաւ կամ գարի բաւական է անոր քսան և չորս ժամ: Ուղտը ծնկան վրայ գալով կ'աւանու իւր բեռը որ 150 էն մինչև 350 կամ 400 քաշ կրնայ բլաւ: Ուղտը կը գոչէ բարձրաձայն, երբ կը ցատնու կամ կը նեղտարտի: Շատ անգամ յամաւ և ապուշ է, երբեմն նաև կատաղի. կողոպտիչ (ուղտու ձագեր) այնպէս գանդաղ և ազդեղ են ինչպէս ծերագոյնները: Միջին հաշուով ուղտ մը կրնայ ժամը երկու և մէկ երրորդ մղոն երթալ, և կ'երթայ ծանրաքալլ քինացեալ հետտութեամբ ժամերով անխնջ, և այնպէս լուրջ է երկկոյն ինչպէս առաստաւն Ուրիշ որեիցէ անասուն չի կրնար տանել ուղտին խիստ և անդուլ աշխատութիւնը, և ոչ անոր պէս կրնայ մուծել խտութեան, չորտրեկ կերակրոյ և անտաւաղութեան: Արարացի լիւրաւի կրնեն ուղտուն համար թէ, «Յորայ անասունը յիշատակ է Աստուծոյ ողորմութեանը»:

Այս օգտակար անասունը ստեղծարժանութեամբ է յարեւելս ի վաղուց հետէ։ Վաճառակոնք այն սոթաւ գին երկիրներուն մէջ ուղտերով միայն կարող եղած են տանել տեղէ տեղ այլևայլ երկիրներու բերքը, և յանձնաօթ ժամանակաց հետէ կա. բուսալք ուղտուք կ'անցնին տարուէ տարի գրեթէ անկոն անասուններէ, Ենդ. 115 25։ Մարդու մը ուղտերուն թիւը կը ցուցնէր անոր հարբասութիւնը։ Յոր ունէր 3,000 ուղտ, և Մադիանացւոց ուղտերն էին իրեկ զաւազ ծովուց, Դատ. 11. 12 Ա Մընայ. 6. 21 Յոր Ա. 3. Ուրեկա եկաւ առ իսահակ հեծեալ յուղտ, Ենդ. 11. 64. Թագուհին Սարայ բերաւ ուղտեր Սողոմոնի, և Ալայէլ Նզիսէի, բեռնաւորեալ ընաթ բնածանրով, Գ. Թագ. 1. 9. այս ուղտերն էին նաեւ վարժ ի պատերազմ, Ա. Թագ. 1. 17. Ուղտն առ Հրեայս էր անմարդուր անասուն, Ղեւ. 11. 4. Իսլայ և այնպէս անոր կաթը եղած է միշտ առ Արարացիս կարեւոր մասն պարէնի, և շատ կը գոգուի իրեկ զովացուցիչ և առողջարար բնակի։ Արդարեւ չկայ անասուն այնպէս օգտակար Արարացւոց, թէ՛ ի կենդանութեան և թէ՛ յետ մահուան։ Ուղտու սակէ կը շինուին օթոցք (գորգ), վրանի ծածկը, և մեծամեծ քուրձեր ցորենոյ։ Մայթէն կը շինուին մեծամեծ տիկք ջրոյ և մախաղ, նաեւ օդ ոտից. չուան և փակ։ Ուղտու աղը չընրալով յարեւու, կ'ըլլայ վառ երի։

Ուղտու մտգէ կամ ոտակէ արեւելայք կը գործեն կերպաս, երբեմն շատ ազիւ և փափուկ, Բայց ընդհանրապէս խոշոր և խոտ, ի պէտս հովուաց և ուղտապահաց և իրեկ ծածկոց վրանի Յովհաննէս Մկրտիչ ունէր հանդերձ ուղտու սակէ, և ոչ «փափուկ հանդերձ»։ Մատթ. 23. 8. Այլժամ տեղիքը կը հագնին հանդերձ այս նիւթէն, և Դ. Թագաւորաց Ա. 8 համարը զայս կը թուի նշանակել։

Մատթեոսի ԺԹ. 24 խօսքը, «Դիւրին է որ ուղտը տեսնին ծակէն անցնի», էր առակ որ կը ցուցնէր անհնարութիւն, նոյն խօսքը կայ նաեւ

Ղաւանդին մէջ, Ասոր նման է նաեւ Թաւուտին խօսքը «Փղի ընդ ծակ անցան անցանիւ», Տեա և Մատթ. 11. 24. համարին առակը, որ կը ցուցնէ փորիսեցւոց կեղծաւորութիւնը որք սովոր էին գինին պարզուցէ անցունել։

Ուռի, շատ հասարակ ծառ որ կ'աճի բոլոր տեղեր, Յոր. 10. 22. Ես. 10. 4, ձիթենւոյ տերեւներուն նման տերեւներով։ Աստուած հրամայեց Հրէից առնուլ գեղեցիկազոյն ծառերու ոտեր, մանաւանդ ջրասուն ուռւոյ, և կրէլ զանոնք ի ձեռն Տէրոջը առջև ի նշան ուրախութեան տաղաւարահարաց տօնին, Ղեւ. 11. 40։ «Լացող ուռին», որ կը յիշուի Հրէից գերութեան ազոյն պատճառաւ, Սաղմ. 81. 2, կը բուսնէր բուն Բաբելոն, ուստի և առած է Բաբելոնեան ուռի անունը։ «Ուռիներուն ձորը», այսինքն հեղեղաւոր, Ես. 1. 7, Մովսէսը հարաւային սահմանին վրայ, կը թափուի Եփեալի ծովուն հարաւային տրեւելեան ծայրը։

Ուտել, Հրեայք պղծեալ կը համարէին զինքեանս սեղստեալից լինելով այլապիտից և կամ բոլոր օրինաց անտուր կամ անարգ համարուած մարդոց, որպիսի էին Սամարացիք, Յովհ. 8. 9, մաքսաւորք, Մատթ. 23. 11, կամ հեծեալներ, Գործ. 1. 28. Գաղ. 3. 12։ ի միասին ուտել կը համարուէր նշան փտաստութեան առ միմեանս և բարեկամութեան, գրաւական ընտելութեան և սիրոյ ի մէջ ընտանեաց, և կը յուսացուէր թէ մանկուից գերդաստանին պիտի պահէին միշտ նոյն սերը և ընտանեութիւնը։ Հիւրասիրութեան օրէնքը նուիրական կը համարուէր, և այսօր Արարացւոց մէջ փախստական մը յապահագիլ է, եթէ կրնայ ապաստանել թշնամոյն անգուժ վրանին տակ։ Դրժիւ հիւրասիրութեան էր ուճիւր մեծ, Սաղմ. 101. 9։

Գիրք մը «ուտել» է պահել անոր պատուէրները, խոստումները և ոգին, Երեմ. 16. Եզեկ. 9. 1. Յայտ. 1. 9։ Այսպէս ուտել փրկաստան մարմինը և բնակը զարեւը, և բնգունել զնա իրեկ փրկել, և կենդանի հաւատով իր թէ լցուած բլլալ

անոր ճշմարտութեամբը, անոր Հոգւովը և անոր երկնաւոր կենօք, Յովհ. Զ. 32-58:

Ուրիշ եւեթ: Հրեայք ի հնունձ ծաշու ժամանակ կը նստէին, Մենդ. ԽԳ. 33. Ա Թագ. Թ. 22. Ի. 25.

Սաղմ. ՃԻԸ. 3. բայց յետոյ ընկալան սեղանին կամ բազմականին վրայ ընկողնելու սովորութիւնը, ըստ օրինակի Պարսից, Քաղզէացւոց, Հրաւովմայեցւոց և այլոց, Ամով. Զ. 4: Հոս դրուած պատկերը, որ կը

ցուցնէ Հաւովմայեցւոց երեք բազմացով սեղանը, կրնայ լուսուսարել շատ կէտեր որ մուծ են այժմու ընթերցողաց Սուրբ Գրոց: Ինչպէս կը տեսնուի, երեք ցած սեղաններ այնպէս դրուած են որ կը կազմեն քառակուսոյ մը երեք կողմերը, միջոցը պարագ սըր սպասուսըք կրնան մշտնել: Այս սեղաններուն բոլորակը ոչ թէ ամօսանք շարուած են, այլ կան բազմոցք կամ գահոյք ծայրէ ի ծայր, պատասուսըք յօրինեալ, շատ անգամ նաեւ գեղեցիկ զարդարեալ, Եւթ. Ա. 6. Ի. 4, 8: Կշնականք կը հակին գլխով սեղանին վրայ ձախ արմկամբ բազմոցին վրայ յեց, սուտի և իրենց աջ մանաւանդ կը գործածեն կերակուրն առնելու: Կր տեսնուի նաեւ որ բազմոցին վրայ հակեալ անձին ստուռները կը մնան. երկնցած բազմոցէն գուր, այնպէս որ բազմելոյն ոտուրները մանաւանդ քան սւրիշ մասերը մօտ են սեղանին

եռեկի կողմէն անցնողին, Ղուկ. Է. 36-50. Յովհ. ԺԲ. 3:

Սեղանի վրայ այս հակեալ նստելը դուրացոց մեր փրկչին լուսնալ աշակերտաց ոտուրներն ի վերջին ընթերիս, Յովհ. ԺԳ. 5-12, և "իր փաթթութեամբ զննողովք որբել", Այսպէս ի սեղան բազմելէն կը մեկնուի նաեւ Յովհաննու գիրքը, որ նոյն ընթերցաց ատեն բազմած ըլլալով Յիսուսի քով, երբ երկնցուց գլուխը գէպ ի փրկչին, Թուեցաւ ինկած անոր լանջաց վրայ, Յովհ. ԺԳ. 23, 25:

Զեւք գիտեր սակայն թէ սեղան բազմելու այս սովորութիւնը երբ մուծաւ փոխանակ ցարդ տիրող հին արեւելեան սովորութեան ի Պաղեստին և այլ մօտակայ տեղեր, և որչափ երկար առեց, Հրէից նախկին սեղանին էր մեծ կտոր մը բոլորակ կաշի կամ օթոց զոր գետինը կը տարածէին, և ընտանիքը կը նստէր անոր բոլորակը գետինը, կամ ավերի

և կամ օթային վրայ, Երբեմն բուն սեղանին տակը կը գրուէր պատուանդան, գետնէն սակաւ ինչ բարձր:

Հեղայք ընդհանրապէս օրը երկիցս կը բազմէին ի սեղան, ի միջօրէի ի ճաշ, և երեկոյին յընթերիս, Ղուկ. ԺԴ. 12. Յովհ. ԻԱ. 12: Ճաշն էր ընդհանրապէս թեթեւ, այսինքն կաթ, պանիր, հաց կամ միտք, և կ'ուտուէր յառաջ քան զմիջօրէն կանուխ առաւօտուն կամ ռակաւ ինչ յետոյ: Հրէից նախկին պատմութեան մէջ բուն կերակուրը կ'ուտուէր կէս օրուան մօտ, Եւնդ. ԽԳ. 25. Գթագ. Ի. 16: Յետ ժամանակաց, մանաւանդ ի խնջոյս, սովորութիւն էր ճաշել յետ առթաժաման, և այս էր ընթերթը: Հրէայք սովոր էին լուսնալ ձեռս յառաջ քան զճաշին և ընթերլ, սովորութիւն մը որ հարկաւոր էր անոնց ուտելու եղանակին նայելով, բայց փարիսեցիք կը համարէին ձեռաց լուսացումն իբրեւ նշան բարեպաշտութեան, Մարկ. Ի. 2, 3. Ղուկ. ԺԱ. 38: Բարեպաշտ Հրէայք, ոչ միայն նուիրակն տօներու խնջոյս, այլև իրենց հանապազօրոյ ընթանեկան ճաշը վայելելու տունն կը ճանչնային զՏուրին աստնայն բարեաց, և կը մտաթէին անոր օրհնութիւնն իրենց կերակուրդի վրայ, Աթագ. Թ. 13. Մատթ. ԺԳ. 19. ԺԵ. 36. ԻՁ. 26. Ղուկ. Թ. 16. Յովհ. Զ. 14. ԱՏԻՄ. Գ. 3: Կային բնասիւք որ կ'ըսէին քոսներորդ երրորդ Սագման, երբ կը բազմէին ի սեղան: Կերակուրքն էին միտ, ձուկ կամ հաւ, կոզի, մեղր, հաց և միտք: Տես Կերակուր: Միտն ընդհանրապէս մանր մանր յօշիւով կ'սփռէին կամ կը խաշէին, և մեծ սկաւառակի մէջ հալած կ'ազլով, բանջարով, այլովքն հանդերձ, կը բերէին ի սեղան: Դանակ, պատառաքաղ և գրգալ, իբրեւ կազմանք սեղանոյ, չէին ծանօթ առ Հրէայս, այլ կերակուրն օղոյ ձեռամբ կը տարուէր բերանը, Առակ. ԺԹ. 24: Խաբաբանիւր դը կ'առնուր կերակուրն սկաւառակէն մատուրնելով և կամ հացի պատառով, Շատեր գրեթէ ի միտսն կը մտէին ձեռքս ի սկաւառակն, Յովհ. ԺԳ. 26: Գերդաստանին գլխաւորը սովոր էր

ԱՅՏՄԻՒ ԱՍՈՐԻՒԻ Ի ՃԱՇ

կրկին բաժին զրկել կամ տալ կերակրէն հիւրերուն իբրեւ ի պատիւ, և այլեւայլ տեսակ կերակուր հանել, Եւնդ. ԽԳ. 34. Աթագ. Ա. 5. Թ. 22-24. և շատ անգամ կ'ընտրէր աղջնուագոյն պատառները և կը մատուցանէր հիւրին իւր իսկ ձեռամբ: Տես Հռութ. Բ. 14, և Յովհ. ԺԳ. 26: Տակաւին սովորութիւն է այս յարեւել: Յետ ճաշոյն դարձեալ կը լուսային ձեռք, Գթագ. Գ. 14: Տես Խնգոյք, Լուսացում:

Ուր, երկիր Թարայի, և տեղի ծննդեան Արրահամու, Եւնդ. ԺԱ. 28, 31. ԺԵ. 7: Ընդհանրապէս կը կոչուի, «Փաղղեացոց Ուր», նեեմ. Թ. 7. և էր, ինչպէս սմանք կը կարծեն, Միջադեպաց յարեւմտեան հիւսիսային մասին: Ուրհա քաղաքը, ուր Հրէայք կ'երթան յօւրս, իբր Արրահամու ծննդեան տեղը, է քաղաք ծագեկալ 30,000 բնակչօք, եօթմասուն և ութ մղոն յարեւմտից հարաւոյ Տիգրանակերտի: Սակայն շատեր կը գնեն զՈւր ի Սաւրին Քաղաք, այն ընդարձակ աւերակոց մօտ որ կը կոչուին Վարդա, 34° 49' հիւսիսային լայնութեան, և 43° 40' յարեւելեան երկայնութեան:

Ուրիա, հաւր Տեւա, 4. Քեռացի ոմն ի բանակին Դաւթի, նշանաւոր քաջութեամբ: Ուրիայի կինը Բերտարէ ազատելու համար քարկոծման նէ ի պատճառս շնութեան, և առնելու համար զնա կին, Դաւթի հրա-

մայրց դնել ի վտանգի մահուան զՈւրիս, Բ. Թագ. ԺԱ ԺԻ. 9. ԻԳ. 39. Գ. Թագ. ԺԻ. 5:

2. Բաճանայապետ առ Աբազու: Եռային կը կոչէ զնա հաւատարմի՞մ զկայ, Եռ. Բ. 2. Իայց սխալեցաւ, շինելով և գործածելով ի խնդրոյ թաղաւորին սեղան մը անձնամէ պատուիրուածին յորէն, ԵԼ. ԻԻ. 1-8. ԼԲ. 1-7. Դ. Թագ. ԺԶ. 9-12:

3. Հաւատարմի՞մ մարգարէ ի Կարիսթարիմէ Բուդայի Ուրիս հաստատեց իրեմիայի մարգարէութիւնը Բուդայի վրայ, և փախելով Եգիպտոս թաղաւորին կատաղութենէն պրծելու համար, և ետ զրկուելով փարաւոն Նեբուոզէ սպանուեցաւ անդամարար և թաղուեցաւ անարգապէս, Երեմ. ԻԶ. 20-23: Տես և Դ. Թագ. ԻԻ. 4:

Ուրիմ աւ թումիմ, Լյ- և Կաբել-Բէն, կամ լոյս և ճշմարտութիւն աստուածուաւ սահմանեալ եղանակ պատգամ հարցնելու Աստուծոյ, և այսպէս կոչուած է թերեւ Ուրիմ և թումիմով արուած յայտնութեանց ճշմարտութիւնը ցնէլու: Կ'երեւ թէ, թէպէտ ոչ ասուգիւ, ծանօթ էր այս Հրէից յառաջ իսկ քան առաջին անգամն որ կը յիշուի ի Սուրբ Գիրո, Իյ. ԻԲ. 30: Ուրիմ և թումիմն սուէր յարարերութիւն քահանայապետին վաւորին կամ լանջապանակին հետ, Ղևա. Բ. 8, և թերեւ պարտ է հասկնայ թէ ուր եփուտ կար, հոն կար նաև Ուրիմ և թումիմ, իր եփուտին վրայ կախուած. Թու. ԺԷ. 21. Ա. Թագ. ԻԳ. 9, 11. Բ. Թագ. Ի. 1, Ուրիմ և թումիմի վրայ խօսուած է նաև ստեղծեր, Բ. Բ. ԼԳ. 8. Ա. Թագ. ԻԲ. 6. և վերջին անգամ առ Եղրոսայ, Բ. 63, և առ Նէեմայ, Է. 65: Ոմանք կը կարծեն թէ Ուրիմ և թումիմն էին քահանայապետին վակտսին պատուական քարերը, որ կը ծանուցանէին Աստուծոյ կամքն արտաքոյ կարգի փայլմամբ: Տես Իյ. ԼԺ. 8-11. Ղևա. Բ. 8 Այլք կ'ըսեն թէ էին Բայրանութիւն և ճշմարտութիւն յառերը, երկու պատուական քարերու, կամ սակեղէն տախտակի մը վրայ գրուած: Արգարեւ պէտքէս

են կարծիք այս նիւթին վրայ, և Մովսէս Ուրիմ և թումիմի վրայ երէք չի խօսիր յստակ կերպով: Երբ Ուրիմ և թումիմ գտնի գործածուէր Աստուծոյ պատգամ հարցունելու, եթէ իրուսաղէմ էր տեղը, քահանայապետը կը հագնէր իւր բղգեստները, և կ'երթար Սուրբ տեղը, կը կենար վարագուրին առջև որ Սուրբ տեղը կը լաւանէր Արուսեանց Արուսեանէն: Եւորոյ դարձունելով երեսը դէպ ի տապանակն և քաւութիւնը, յորոյ վերայ կը հանգչէր Աստուծոյ իրկայութիւնը, կը հարցունէր ինչ բանի վրայ որ կը բաղձար առնուլ "լոյս և ճշմարտութիւն", Տես Լանգապանակ:

Ոփազ, երկիր որ կը բերէ սոկի, Իրեմ. Ժ. 9. Կան Ժ 5: Երկայեցերէնը մէկ գրով միայն կը տարբերի Ոփիրէ, և կը կարծուի թէ միեկոյն երկիրը կը նշանակէ

Ոփազ, թաղ յիրուսաղէմ կից ի տաճարն, ուստի և էր բնակութիւն Նաթանայիմներու, Նէեմ. Գ. 26, 27. ԺԱ. 21: Եր թաւի լինի որմով պատած, և ամրացեալ աշտարակաւ, Բ. Մնաց. ԻԷ. 3. ԼԳ. 14, և կը կարծուի թէ Միկայ Դ. 8 համարին Երայեցերէն լուսարին Ոփազ լաւը որ բլուր թարգմանուած է՝ կը նշանակէ այս թաղը: Գրեթէ առանց երկրաբանութեան է թէ Ոփազ անունը կը տրուէր Մորիս լեռան բնակներին ոգին կամ դաւիթյորին, ի հարաւայ մզկիթին տեղոյն: Է հարեւր քանի կոնգուս լայն, և կը ձգուի ետ թը հարեւր կանգուն դէպ ի հարաւ, և կ'աւարտի ի գահաւանդ, քառասուն կամ յիսուն սաք լարձը, ի վերոյ աւազանին կամ ագրերն Սելովմայ: Արեւ լեռնէն կը բաժնուի յարեմաթից Տիւրպէտն կոչուած հովիտ, և գարդիս է պարսեզ ձիթենեաց, թզենեաց և այլ պողպատու ծառոց:

Ոփիր, 1 մին յորդւոց Յովտանայ որ բնակեցաւ ի հարաւային Արաբիա, Երմե. Ժ. 26-29:

2. Երկիր ուր կ'երթային առեւարոյ համար Սղոմանի նաւերը, և որ երկար ժամանակ համարաւաւոր եղաւ ի պատճառս անխառն և առատ սոկոյն, Յոր. ԻԲ. 21. ԻԲ. 46. "Ուկին

ՈՒՐԻՐԱՅ, կը նշանակէր առական ազնուագոյն սօկին, Սաղմ. ԻԵ. 9. Ես. ԺԳ. 12: Ուրիւրի զայս տեղեկութիւն տուող տեղիք են ի Սուրբ Գիրք, Գ. Թագ. Թ. 26-28. Ժ. 41, 22. ԻԲ. 49, նոյնի պատասխանող համարներով ի Մնացորդս, Բ Մնաց. Ը. 18. Թ. 40, 21. Ի. 36, 37. ուստի կը տեսնուի թէ «Թարսիսի նաւք», կոչուած նաւերը կ'երթային Ուրիւր, թէ՛ այս նաւք կը չուէին ի Դասիսն-Գարսերէ, որ էր նաւահանգիստ կարմիր ծովուն, թէ՛ իւրաքանչիւր նաւարկութիւն կը տէր երկէ տարի, թէ՛ նաւերը կը գառնային ակաղձեալ սոկւով, սիրամարգոք, կապկոք, համեմէք, փղոսկեր, ալկուժ կամ անտաշ կոչուած փայտիւն եւ սպիտակէն: Այս տեղեկութիւններէն մեկնիչ կը ջանան որոշել Ուրիւրի տեղը, բայց կարծիք նոցա չեն միարան: Յովսէփոս զՈւրիւր կը համարի Մալթա կղզին: Այլք կը համարին Սոֆուս, ի հարաւային Ափրիկէ, ուր կը գտնուի հաւիք սոկւոյ եւ արծաթոյ, եւ կը թուի թէ յառաջ ժամանակաւ կը գործուէին յաճախ: Այլք կը համարին զՈւրիւր ի հարաւակողման Արարիչ:

ՈՒՐԻՐԱՅ Ե ՓԵՏԵՏԵՆ, չար եւ մեղապարս սրգիք քահանայապետին Հեղեւ: Զարաշար եւ սուէլ զեղծան իրենց կացութեան եւ նուիրական պաշտօնին ազգեցութեամբ: Ագա. չաթիւն, բռնութիւն, ամբարիշտ չափութիւն, ինչպէս նաեւ անասնութիւն նոցա իրենց հօրը տկար խրատներուն, պատճառ եղան որ Հեղեւյ գերդաստանն ինկաւ երեսն եւ կործանեցաւ: Տապանակը զոր տարած էին բանակը հակառակ աստուածային հրամանին որ կ'արգելէր՝ առնուեցաւ փղշտացիներէն, եւ իրենք սպանուեցան ի կռուին, Ա. Թագ. Բ. Դ: Տես Նեղի: Աստուծոյ ասպանակը կը պաշտպանէ զայնուսի միայն որ կը սիրեն զնա եւ կը հնազանդին նմա: Մարգիկ սովոր են միշտ օգնութիւն տակնկալել, կրօնք, մինչ անոնց սիրաւ, եւ վարքն ուղիղ չէ Աստուծոյ հետ, եւ անոնք որ Հեղեւյ սրգուոց պէս կը մեղանչեն, անոնց պէս պիտի կորսուին:

ՈՔՐԱԳԻՄ, 1. սրգի եւ յաջորդ Ա՛քաարու, արքայի իսրայելի, Գ. Թագ. ԻԲ. 40, 51. Դ. Թագ. Ա: Ոքրգիմ թագաւորեց երկու տարի, առանձին եւ հօրը հետ որ ընկեր բրած էր զնա տարի մը յառաջ քան զմահ իւր, 896 ին նախ քան զԳր: Ոքրգիմ նշմանող եղաւ ամբարշտութեան Աքայարու, եւ պաշտեց զԲաշաղ եւ զԱստարա, որոց պաշտօնը մուծուած էր իսրայելի մէջ ձեռամբ՝ Յեզարեւոյ մօր նորա: Ասոր թագաւորութեան ատեն Մովսէսացիք ապստամբեցան: Յովսէփոսու հետ միտանեցաւ առեւտրական գործի մը համար կարմիր ծովուն վրայ, բայց գործը չյաջողեցաւ ի պատիւ մարտը: Յովսէփոսու հետ Աքաղու, իւր տանը պատշգամբէն խնայով, առողջութեան համար զրկեց պատգամ հարցունել փղշտացոց աստուածներէն միայն: Եղիմ անոր մտաւարտ մահը գուշակեց նախ Աքաղու պատգամաւորներուն, եւ ապա նմին իսկ Աքաղու, յետ սրջ երկու վաշտք յիսնից սպանեցան երկնաւաք հրով:

2. Ոքրգիմ, սւրբ անուամբ Ես. վաղաջ կամ Աղարիմ, արքայ Ես. Գայ, որդի Յովթամու եւ Գոթագիայ: Սա յաջորդեց հօրը 885 ին նախ քան զԳր., Դ. Թագ. Ը. 25. Բ Մնաց. ԻԲ. 2: Քսան եւ երկու տարուան էր երբ ելաւ գահը, եւ տարի մը միայն թագաւորեց Երուսաղէմ: Հետեւեցաւ Աքայարու տանը, ընդ սրում ինամեցեալ էր իւր մարը, եւ գործեց չար: Սպանուեցաւ ձեռամբ Ես. Գայ, մինչդեռ Աքայարու սրգուոյն Յովթամոյ հետ էր:

Չ

ՉԱՄԱՆ, տունէն ման կոտման կամ սամթի, սրջ ծաղիկք եւ սուք վրանաձե են, եւ սերմերը կու տան ջերմ եւ կծու իւղ համեմային, Ես. ԻԸ. 25-27: Քրիստոս կը յանդիմանէ գրգիռներն ու փարիսեցիները, որ այնպէս ճշդիւ կը ասանաորդէին զանանուի, զսամթի եւ զչաման, բայց կը թողնէին բարիս գործել եւ հնազանդել օրինաց Աստուծոյ, Մատթ. ԻԳ. 23:

Չափ: Տես Հրեական կշռոց, չափուց և գրամոց բնդհանուր աղելուսին ի վերջ բառարանին: Նաև չափուց վերաբերեալ մասնաւոր անուններ, ինչպէս Սիկզ, Տաղամզ, Արգու, Քուռ, այլովքն հանդերձ:

Զորքորդապետ է, յանձնուկ միտք, իշխան չորիք մասին տերութեան կամ գաւառի: Բայց Նոր կառկարանին մէջ է բնդհանուր տիտղոս իշխանաց որ կը վարէին թագաւորութեան կամ գաւառի մը որեւիցէ մասը, և էին բնդ իշխանութեամբ Հաովմայեցի կայսերաց միայն: Այսպէս Հերովդէս Մեծ և եղբայր նորա գրուած էին ի սկզբան Անտանիոս չորքորդապետ Հրեատանին: Ի մահուան իւրում Հերովդէս Մեծ թագուց իւր թագաւորութեան կէսն Արքեպպոսի, ազգապետի տիտղոսով, մինչ միւս կէսը բաժնուեցաւ ի մէջ երկու որդւոց Հերովդի, այն է Հերովդի Ագրիպպայ և Փրիլպպոսի, չորքորդապետի տիտղոսով: Տես Հերովդէս 1 և 2: Կոչուած նաև Լիւսանիոս կը կոչուի չորքորդապետ Արիլինեցւոց երկրին, Ղուկ. Գ. 4: Հերովդէս Անթիպաս ևս կը կոչուի չորքորդապետ, Մատթ. Ժ. 1. Ղուկ. Գ. 19. Թ. 7. Գարծ. Ժ. Գ. 1: Որովհետև չորքորդապետի իշխանութիւնը նման էր թագաւորի իշխանութեան, նաև թագաւոր անունը կը տրուի Հերովդի, Մատթ. Ժ. 9: Մարկ. 2. 14:

Պ

Պարուքեա, Ես. ԺԱ. 11. Երեմ. Խ. 1, 15. Եղեկ. ԻԹ. 44. Լ. 44, մին յերից բաժանմանց Եգիպտոսի, այն է Վերին կամ Հարաւային Եգիպտոս, զոր Եղեկիել կը համարի ուրոյն Եգիպտոսէ, և իբրև նորաւոր բնակութիւն Եգիպտոսացւոց, որպիսի էին արգարե Եթովպիոս և Վերին Եգիպտոս: Նախին բնակիչք Պարսուրէտի և էին սերունդք Մեարեմոյ, Ծննդ. Ժ. 14: Տես Եգիպտոս:

Պալատ: Այսպէս կը կոչուի Աւետարաններուն մէջ առանց որ կը բնակէր Երուսաղէմի Հաովմայեցի

կառավարիչը, Մարկ. Ժ. 16. Կառավարիչը հոն կը նստէր իբրև գաւառաւոր, և հոն բերուեցաւ Յիսուս Պիղատոսի առջև: Տես Կապպարնա: Հերովդէս շինած էր այս պալատն յԵրուսաղէմ, մտ յայտարարին Անտանիոս, որոյ հետ ունէր հաղորդութիւն: Էր շինուած հողակապ, և ունէր գաւառի բնդարանք, Մատթ. Ի. 27. Մարկ. Ժ. 16. 8ովհ. ԺԸ. 28, 33: Հոս կ'իջնէին Հաովմայեցի գործակալք, երբ այցելութիւն կ'ընէին Երուսաղէմը, զանոց անոնց սովորական տեղն էր կեսարիոս, Գործ. Ի. 23. Ի. 4: Նաև կեսարիոյ պալատն յիշուած է ի Գործքո Առաքելոց, ԳԼ. Ի. 35: Պողոս կը յիշէ նաև պալատ մը ի Հաովմ, ուր վկայութիւն առաւ Քրիստոսի համար, Փիլ. Ա. 13: Ոմանք կը կարծեն թէ առաքեալն այսու կ'իմանայ Ներոն կայսեր պալատը. այլք կ'ըսեն թէ կը հասնայ պալատը ուր Հաովմայեցի պրետորը կամ գաւառաւորը կը տեսնէր գաւառ, սուսի և այն պալատն էր գաւառապետարան: Դարձեալ այլք կը պնդեն, և է իսկ հաւանական, թէ պալատ անուամբ ի Հաովմ կ'ուզէ իմացնել Պողոս գաւառաւորին զինուորներուն բանակատեղին, ուր թերեւս տարաւ զնա զինուորն որ մըտ անոր հետ էր, և Պողոս շղթայու կապուած էր անոր, ինչպէս էր սովորութիւն առ Հաովմայեցիս:

Պան: Տես Ժամ:

Պանապան, 1. այլարանական առան երկնաւոր էակաց, թերեւ հըրեշտակաց, զորս տեսու Նարուզոգոնոսոր յերազի, Դան. Գ. 13, 17, 23:

2. Բուն պահապան: Պահապանք պնչափ հին են որչափ քաղաքներ, գաղեր և պատարագմուք, ԵԼ. Ժ. 24. Դան. Ի. 19: Երուսաղէմ և ուրիշ քաղաքներ ունէին կանոնաւոր պահապաններ զցայլ և զցերեկ, Երգ. Գ. 4-3. Ե. 7, որոց ժամէ ի ժամ աղապակներ կ'անկարկէ Եսայ. Ժ. Երիմայի արթնութեան զոր կը պահանջէ Աստուած իւր պաշտաման մէջ, Ես. ԻԱ. 8, 14, 12. ԿԲ. 6: Այն օրը Երուսաղէմի պահապանք «պիտի

չլռեն, և ոչ “պիտի հանգչին ցորեկ կամ գիշեր”, մանաւանդ գիշերը, և երբ երկուց կայ վտանգի, կը պահանջուի որ քաղցին բարտախքը դըրանած պահանջաւոր ձայն տան կարգաւ իրարու:

Պատմիւլիւտ, գաւառ փոքուն Ասիոյ, սենեկալով սահման յարեւելից զԵրկիրիս, յարեւմտից զԻւլկիս, ի հիւսիսոյ զՊիտիդիս, և ի հարաւոյ զՄիջերկրական ծով: Պատմիւլիւտ էր դէմ յանդիման Ալիարոսի, և կղզին կը կոչուի “ծով Պատմիւլիւտայ”, Գրեխաւոր քաղաք Պատմիւլիւտայ էր Պերդա, ուր Պոզոս և Բառնարառ քաղաքեցին, Գործ. ԺԳ. 13. ԺԿ. 24:

Պատմիւլիւտ, երկը անտակ պանդոկք կան յարեւել: Ոմանք են լոկ հանգիստ կամ ոգի առնելու տեղիք, բնահանրապէս մօտ աղբեր, և են ճամբու վրայ հեւի ի քաղաքաց, և կը կոչուին պանդոկ կամ օթեան, Թէպէտ լոկ սրմանպատ տեղիք են, Երկրորդ անտակ պանդոկք են բուն իջեանք որ սենին գարմանիչ, և որոց կ'անուանեն հաստատուած է կամ բարձրորդ անձէ մը, և կամ իջեանող անձինք կու տան վարձ: Երրորդ անտակ պանդոկք են մեծամեծ շինուածներ ուր բնաւանք կը նստին, հազ կը տանին տեղւոյն, և կու տան ամէն հարկաւոր պաշտօն:

Պատմիւլիւտ և Օտարեպետ կը գործածուին այլեպէլ մոտք, և նշանակութիւնը դիւրաւ կը հասկցուի խօսքին կարգէն: Ընդհանրապէս կը նշանակեն օտար կամ եկ, այսինքն նա որ չէ բնիկ յերկրին ուր կը բնակի, Երեւ. ԻԳ. 4: Մովսիսական օրէնք կը պատուիրեն մարդասիրութիւն և հիւրընկալութիւն ցուցնել օտարականաց և պանդոխաց, բռնով. “Քու անձիդ պէս սիրես անիկա”, Ղեւտ. ԺԺ. 33, 34. ԲՕր. Ժ. 18, 19. ԻԵ. 19: Օտարականք պարտէին հպատակել օրինաց, Եւ. Ի. 10: Եթոյլ սուռեալ էր անոնց մասնակից լինել Աստուծոյ բնարեալ ժողովրդեան առանձին շնորհաց, Թու. Թ. 14. ԺԵ. 14: Նաեւ հիւրասիրութիւն, այսինքն հիւրեր և ճանապարհորդներ մեծարել էր պարաք ամէն բարի քաղաքացւոյ, Թու. ԼԱ. 32. Երբ. ԺԳ. 2:

Պատմիւլիւտ, յաճախ կը յիշուի ի Սուրբ Գիոր, և է տակաւին կարեւոր պաւլէն յարեւել, Ա Թադ. ԺԵ. 18. Բ Թադ. ԺԵ. 29: Ընդհանրապէս է բնապիտակ և ազի յոյժ. կակուղ է, երբ նոր է, բայց շուտ կը պնդանայ և կը չորնայ:

Պատառ, Բովհ. ԺԳ. 26, փոքր կտոր հացի, Թաթախեալ ի խիւս, ի գինի կամ յայլ հիւթ ի սեղանի, Հուսթ. Բ. 14: Այսմառ կազմածք սեղանոյ անծանօթ էին կամ դուն ուրիշ կը գործածուէին առ հինս: Կերակուր կը տարուէր բերան թաւմատով և միւս մատուցներով, և համեղ կտորք շատ անգամ այսպէս կը մատուցուէին մեծարոյ հիւրաց: Այս ոտբորութիւնը կը տեսնուէին յարեւել, ճովէզ կ'ըսէ. “Երկու կամ երեք պնակք խաշած մոյս, բանջարոյ և մածնոյ կը գործին երեկոյին ի սեղան: Ինծի համար կը դըրուէր զանակ, զրդալ և պնակ առանձին: Բայց այլք կ'ուտէին սկաւառակէն, ուր հինգ Արարացւոյ ձեռք միանգամայն կը մտուէին, Հաջը որ շատ բարակ է՝ զոր իրել Թերթթիթիթ պատառելով կը բարբն և կ'ուտեն լոկ կամ կերակրոյն մէջ Թաթիւլով և կամ բանջարեղէնի: Երբ տանուէր սկաւառակին մէջ կը գտնէր համեղ կտոր մը, կ'առնուէր զայն մատուցներով, և կը գնէր բերանս”:

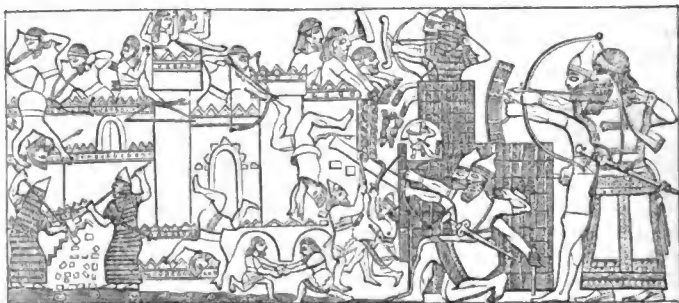
Պատարա, ծովեկներոյ քաղաք Լիւգիոյ ի փոքրն Ասիա, Քառութիւն գետին բերանը, անուանի պատգամաւոր Սպարտի, որ կը կարծուէր թէ կը բնակէր հոն ձմեռուան վեց ամիսը, և տարւել ծնացեալ ամիսներն ի Դեղուն: Պոզոս երբ կ'երթար փրիդպէս Երուսաղէմ, գաւառ հոռ փիւնիկեցի նաւ մը ուր մտաւ, Գործ. ԻԱ. 4:

Պատգամ, տեղեկութիւն որանչելիք հաղորդուած: Կ'ըսուի ամէն աստուածային յայտնութեան և Աստուծոյ խօսքին համար բովանդակ, Գործ. Ե. 38. Հաղմ. Գ. 2. Երբ. Ե. 42, ևն:

Աստուծոյ ճշմարիտ և կենդանի պատգամներուն բոլարովն աննման էին անուանի կեղծ պատգամք ոչ

սակաւ հեթանոս մեհենից: Քաւքմք
որ որդէս թէ պատասխան կու տա-
լին պատգամ հարցնողներուն յաստ-
ուածոց, շատ անգամ երկդիմի պա-
տասխաններ կու տային, երբ ոչ ար-
ատքուօտ տեղեկութիւն ունէին
խնդրոյն, և ոչ առանձին փորձա-
ւածութիւնը կամ հանձնարը բաւական

էր ճշմարիտ պատասխան մը թելա
դրել: Այսպէս Պիւռնոս թագաւոր
Եփրատի քաղաքունեցաւ տալ պա-
տերազմ ընդ Հռովմայեցիս երկդիմի
պատգամով, և յետ պարտութեան
Պիւռնոսի հասկցունեցաւ թէ պատ-
գամը պարտութիւն կը գուշակէր
մահաւանդ քան յաղթութիւն:

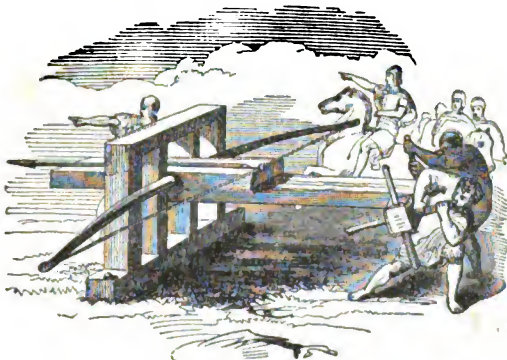
ՊԱՏԱՐՈՒՄ, ՆԵՐՈՎԹԱՅ ՊԱՏԱՆԷ, Ի ՆԵՐՈՒԷ

Պատերազմ, մարդուս անկման
դաւանագոյն պտուղներէն մին, և
յայտոյի նշան վտարմարմուն ազգի
մարդկան, Ինչո՞ք. Զ. 11-13. Ես. Թ.
5. Յակ. Գ. 1, 2: Պատերազմ ընել
շատ անգամ հարկ եղած է ի պատ-
ճառս յարձակման թշնամեաց, կամ
հրամանաւ Աստուծոյ ի պատիժ նո-
ցա: Տես Ամաղեկացիք և Քաթան:
Այսու աղետիւ, յետ տիրելոյ Իս-
րայելացւոց Քանանու, պատժեց
Աստուած թէ՛ իւր ապստամբ ժո-
ղովուրդը, և թէ՛ զանոնք հարստա-
հարող արուարձանեայ ազգեր: Պա-
տերազմին ելքը շատ անգամ կը ցու-
ցնէր ճշմարտիկ Աստուծոյ ասարե-
րութիւնն հեթանոսաց աստուածնե-
րէն, զորքինակ ի պատերազմին ֆը-
ղշտացւոց, Ա թագ. ԺԷ. 43-47, Ասորոց,
Գ թագ. Ի. 23-30, Աս-
րեստանեայց, Գ թագ. ԺԹ. 10-19,
35, և Ամմոնացւոց, Բ Մնաց. Ի.
4-30: Ուստի Աստուած յաճախ կը
յարուցանէր անոյեաններ իւր ժողո-
վորդէն, պատգամ կու տար անոնց
պատերազմի ատեն Ուրիմով և մար-
գարէիւք, և քանչիւրեք կ'օգնէր ա-
նոնց ի կուսին Յաւաթ քան զԺա-
մանակ թագաւորաց, կը թաւի թէ

գրեթէ չկար կանոնաւոր զօրը Հրէից
մէջ, այլ սով որ կարող էր գէնք
առնուլ կը կոչուէր բանակը, Ա
թագ. ԺԱ. 7, Յուդայի և Իսրայելի
թագաւորաց մեծամեծ բանակներ կը
կուսէին ընդհանրապէս հետի. կային
աղեղնաւորաց և պարսուսարաց գուն-
դեր, իսկ կառք և հեծեալագոր շատ
քիչ: Տես Բաթմակ: Զօրքը կը բաժ-
նուէր գունդ գունդ՝ աստնապետօք,
հարկւրապետօք և հազարապետօք,
այլովքն հանգերձ, Գատ. Ի. 10. Բ
Մնաց. ԻԵ. 5: Ի քաջութեան և ի
պատերազմական արուեստի Հրէայք
հաւասար էին ըստ ամենայնի ուրիշ
գրացի ազգաց, բայց աշխարհակա-
րութեան համար պատերազմ ընել
թոյլ արուած չէր, և երբ յարձա-
կող թշնամին կը մղուէր յետս, ժո-
ղովուրդը կը ցրուէր իրենց տունները:
Կուսը կը սկսէր ընդհանրապէս դար-
նան, և կը վերջանար յառաջ քան
զձմեռն, Բ թագ. ԺԱ. 4. Գ թագ.
Ի. 22: Երբ Հրէից զօրքը կը մօտե-
նար թշնամւոյն, քահանայք և իւրա-
խուսէին զնոսա ճառիւք, Բ Որ. Ի.
2 Ա թագ. Է. 9, 13, և շարժիչ եր-
գերով, Բ Մնաց. Ի. 21: Նախնական
փողերը կու տային նշան կուսոյ,

Թու. թ. 9, 10. Բ Մնաց. Ժ. Գ. 12-15. նախ աղեղնաւորք և պարսուսորք կը նահասակէին, բայց յետոյ տեղի կու տային սպառազէն տիգուսորաց և ուրիշ գունդերու, որոց գործ էր խրտուցանել թշնամին ի հեռուստ իրենց տեսչեան և ազդակներով, Դաս. Է. 18-20. Ա Թագ. Ժ. Է. 52. 8որ. 1Թ. 25. Եւ. Ժ. 12, 13. Կուսողք շատ անգամ մօտ կու գային սգորել

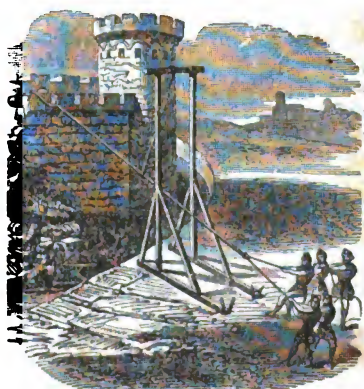
բազուկ առ բազուկ, ուստի կուրք կը փոխուէր յորշամարտ, և ով որ յամառութեամբ կը կուսէր, և էր քաջ, ուժեղ և շոյտ՝ կը տանէր յաղթութիւնը, Ա Մնաց. Ժ. Բ. 8. Սաղմ. Ժ. Ը. 32-37. Տես Պօղոսի յորգորանքն ի քրիստոնէական պնդու. թիւն հոգեւոր թշնամւոյն յարմակմանց դէմ, Ա Կորնթ. Ժ. Զ. 13. Եփես. Զ. 11-14. Ա Թես. Գ. 8. Հիններուն

ՄԵՐԵՆԱՅ ՄԵՆԱՄԵՆ ՆՅՏԵՐ, ԵՒԱՅԼՆ, ԱՐՁԱԿԵԼՈՒ

կուիւնէրն յետին աստիճան տրիւնահեղ էին, Բ Մնաց. Ի. Ը. 6. կը խնայէին սակաւուց միայն յաղթանակի և կամ վաճառման համար իրրե գերի: Յաղթող զօրքն առ Հրեայո ի դարձին պատերազմէ ուրախութեամբ կ'ողջունուէր բոլոր ժողովուրդէն, Ա Թագ. Ժ. Ը. 6, 7. Աւարք կը բաժնուէր յետ հանելոյ բաժին Աստուծոյ, Թու. 1Ա. 50. Դաս. Ե. 30. յաղթութեան նշանք կը կոխուէին հրապարակական տեղեր, գովեստներ կը խօսուէին ի պատիւ քաջագոյն զինուորաց, և ողբ՝ անկեկոյց վրայ:

Ի պաշարման պարսպաւոր քաղաքաց, ընդհանրապէս կը կանգնուէին աշտարակներ շուրջանակի քաղաքին վրայ նետ և՛ տեղալու համար, և մեքենաներ կը պատրաստուէին մեծամեծ սլաքներ և քարեր արձակելու, փաղքին պարիսպներուն մօտ կը շինուէին նաեւ աշտարակներ և հողաբլուրներ կը կանգնուէին, զորս կը բարձրացունէին, եթէ հնար էր, հաւատար պարսպաց քաղաքին, նաեւ աւելի բարձր, օրպէս զի շարժուն կամբջով

կորելի բլար անցնիլ քաղաքը: Նաեւ խոյ կոշուած մեքենան կը գործածուէր խրամատելու պարիսպը, և կարելի տուած գործին որ էր երկայն գերան մէկ ծայրը երկաթի ճանկով և միւս ծայրը շուտնով, պարսպին վրայէն քարեր կամ մարգիկ քաշելու համար: Պաշարողաց այսպիսի և այս-

պիտի հնարից գէժ պաշարելոց մի-
ջոցներն էին թշնամւոյն վրայ տեղա-
նետ, գիւլ, մեծամեծ քարեր, երբեմն
նաեւ եւապակե իւղ թափել, կա-
խել մերենային և պարսպին մէջտեղ
յարդո՞ղ լեցուն քուրձեր, յանկարծ
և ուժգնութեամբ դուրս յարձակե-
լով այրել կամ առնուլ պաշարու-
ցաց աշտարակները և մերենաները,
և նորէն անապարտաբար գառնալ քա-
ղաքը, Բ Մնաց. ԻԶ. 14, 15: Վա-
ռօղոյ, պէսպէս հրացանաց, ուր-
բայ և թնդանութոց այժմու գիւտե-
րը փոխեցին պաշարման հին կերպը,
Տես Մեքեմայ:

Որչափ Գրիստոնէութիւնը կը զօ-
րանայ և կը տարածուի ընդ ամենայն
աշխարհ, նոյնչափ պատերազմունք
կըլլան մեղադրելի, և երթալով կը
դժուարանան, և արդէն մեծ յա-
ւաքագործութիւն կը տեսնուի նախնի
բարբարոսական սոճորութիւններէն և
ոգիէն գէպ յայն խոստացեալ ընդ-
հանուր տէրութիւն իշխանին խա-
ղաղութեան, Սաղմ. ԻԶ. 9. Ես. Բ.
4. Մէք. Գ. 3:

Պատիժ. Այլեայլ փաստուց և
յանցանաց համար տրուած պատիժը
և պատուհաղը պէտպէս էին այլեայլ
ազգաց մէջ և այլեայլ ժամանակ:
Ապանութեան համար մահու պա-
տիժ ի վաղուց սահմանեալ էր, նա
մանաւանդ ի սկզբան իսկ ազգի
մարդկան, և կայէն ազատեցաւ այն
պատժէն Աստուծոյ հրամանաւ մի-
այն, Եննդ. Գ. 14, 15: Դարձեալ
հաստատուեցաւ այս պատիժն հան-
դերձ պատճառք յետ ջրհեղեղին,
Եննդ. Թ. 5, 6, և յառապատին,
Թաւ. Լ Ե. 9-34, և էր միշտ և ընդ-
հանուր ծանօթ ի մէջ ազգաց:

Մահուամբ պատժելու եղանակն
առ երայեցեոն էր քարկոծումն, Բ
Որ. ԺԳ. 9, 40. ԺԷ. 5. Ես. ԺԷ. 25.
Յովհ. Ը. 7. Բոյց նաեւ ուրիշ այլե-
այլ եղանակներ անաղջան Հրեայք ի
հաղորդութենէ օտար ազգաց հետ,
ինչպէս գլխատել, Գ Թադ. Ժ. 6-8.
Մատթ. ԺԳ. 8-12, գահաձեծ ըն-
կենեակ, Բ Մնաց. ԻԵ. 12. Ղաւ. Գ.
29, կախել, Ես. Ը. 29. Եսթ. Է.
10, այրել, Դան. Գ. Ընդ մէջ կտրել,
Դան. Բ. 5. Գ. 29. Եբր. ԺԱ. 27,

ծեծել անուաճե կազմածոյ մը վրայ,
Եբր. ԺԱ. 35, բնկենուլ գազանաց,
Դան. Զ. Ա կորնթ. ԺԵ. 32, բնել
ծովակուր, Մատթ. ԺԲ. 6, յախ-
ջարիւլ յանկանի (հալան), Առակ.
ԻԵ. 22, և խաչել, Յովհ. ԺԹ. 18:
Թեթեալոցն պատիժք էին ձաղկել,
Բ կորնթ. ԺԱ. 24, յանցաւորին զե-
նասուն նմանը հատուցանել անոր,
Ել. ԻԱ. 23-25. Բ. Որ. ԺԹ. 49, բառ-
տարկել, Բ Մնաց. ԺԶ. 10, պնդել
ի կոճեղս, Գործ. ԺԶ. 24, տքսորել,
Յայտ. Ա. 9, և ասնջիւղ տալ, Բ
Մնաց. ԺԸ. 26. Ես. Ի. 6. Մատթ.
ԺԸ. 30. Եբր. ԺԱ. 37:

Պատիճոցս, Իհրմ, զարդիս Բոց-
ցունիլ, է ծովեղերեայ քաղաք Նէա-
պոլոյ գաշտորանի վրայ, ի հիւ-
սիսականման ծովածոցին, բուն քաղ-
քէն սեթ մղոն յարեմուտոն հիւսի-
սոյ: Էբ Հռովմէական գաղթակա-
նութիւն: Հոն կեցաւ Պօղոս եօթն
օր, իւր անուանի ճանապարհորդու-
թեան ատենը կեսարիայէ ի Հռովմ,
Գործ. ԻԸ. 13:

Պատկեր. Իրի մը ճիշդ և կատար-
եալ օրինակը և նմանութիւնը: Քրիս-
տոս կը կոչուի «պատկեր Աստուծոյ»,
Բ կորնթ. Գ. 4. Կող. Ա. 15. Եբր.
Ա. 3, իբրեւ նոյն բնութեամբ և յառ-
կութիւններով: Աստուծոյ պատկերը
յորում մարդ ստեղծուեցաւ, Եննդ.
Ա. 27, կը կոչուան ի հոգեւր, իմա-
ցական և բարոյական բնութեան,
յարդարութեան և ի ճշմարիտ սրբու-
թեան մալգոյ: Ագամայ զաւակ ծը-
նաւ անոր անկեալ և մեղաւոր նմա-
նութեամբ, Եննդ. Ե. 3. և ինչպէս որ
ծնած ենք ըստ պատկերին Ագամայ
մեղաւորի, նոյնպէս պարտինք ձուլ-
ուիլ ըստ բարոյական պատկերի երկ-
նաւոր մարդոյն Քրիստոսի, Ա կորնթ.
ԺԵ. 47-49. Բ կորնթ. Գ. 18:

«Պատկերասուն» կոչուած տեղն
ըստ Եղեկիելի, Ը. 7-12, անէր պատ-
կերներ որմարուլ վրայ, ինչպէս որ կը
գտնուին Եգիպտոսի աւելի հին մեհե-
նից պատերուն վրայ, և ինչպէս որ
զարդիս տեսնուեցաւ Ասորեստանի
աւերակաց պատերուն վրայ, Տես
Նիմուէ:

Պատմոս, կղզի Եգեական ծովուն,
ուր առաքեալն և աւետարանիչ Յով-

նախկին անունը և իշխանութիւնը :
 Զ Պարթեւ գոված են մանուաւնդ-
 բանաստեղծք իրրեք քաջ հեծեալ և
 ազդեանաւոր որ ի փախստեան անգամ
 կը կուռէին թշնամեաց հետ նեաեր
 տեղալով անոնց վրայ : Կը թուի թէ
 բազմեք կը նմանէին Պարթեւք այժ-
 մու խաղաղութան : Կ'ըսուի թէ Պար-
 թեւք էին փախստական կամ գաղ-
 թական Սկիւթացի ազգերէ : Այս
 երկրէն Հրեայք և հրէացեալ Պար-
 թեւք գանուեցան Երուսաղէմ Պե-
 տեկստէի օրը :

Պարս, գործի որ շատ կը գործած-
 ուէր պատերազմներու մէջ յառաջ
 քան զգիւստ հրապիւնուց : Դաւթի և
 Բենիամինեանց պէս պատերազմող
 մարդոց ձեռքը սոսկայի զէնք էր
 պարստակը, Դատ . Ի. 16. Ա թագ-
 ժէ. 48-50. Ա Մնաց. ԺԲ. 2. Բ ՄԵ-
 նաց . ԻԶ. 14 :

Պարսք, Երբայեցերէն Բարաս,
 Եղէի ԻԻ. 10, ընդարձակ երկիր յԱ-
 սիա, որոյ հարաւային արեւմտեան
 գաւառն, որ էր ի մէջ հին Մարաց
 ի հիւսիսոյ, և Պարսից Ժողովն ի հա-
 րուոյ, կը թուի լինել բուն երկիր
 Պարսից, և առկաւին կը կոչուի
 Պարսկաստան կամ Զար : Պարսիկք
 որ անուանի եղան յետ Կիւրոսի,
 հիմնադրին Պարսկական մեծ պետու-
 թեան, առաջ կը կոչուէին Եղամա-
 ցիք, և յետոյ, Հուովմայեցի կայսե-
 րաց ժամանակ կոչուեցան Պարթեւք,
 Տես Պարթեւք :

Պարսից նախկին պատմութիւնն,
 ինչպէս արեւելեան ազգաց մեծագոյն
 մասինը, անստղծ և երկարայլ է :
 Պարսիկք կը կործուրին սերեալ ի
 Սմնոյ, անոր Եղամ որդւովք, յորոյ
 անուն կը կոչուէին ի սկզբան : Հա-
 ւասական է թէ զարեւրով Զնացին
 ազատ և ինքնօրէն, ընդ իշխանու-
 թեամբ ընդի թագաւորաց, մինչև
 հռոյկ սւրեմն նուաճեցան Ասորե-
 տանցիներէն, և անոնց երկիրը եղաւ
 նահանգ այն աշխարհակալ տերու-
 թեան : Առնուհետեւ, ոչ միայն որը-
 բազան, այլև արաւորն մասեւնա-
 գիւրջ ուրցին կը յիշեն Մարաց թա-
 գաւորութիւնը Պարսկականէն : Զե-
 անհատական, թէ այս միջոցին
 մանր մանր յեղափոխութիւնք ժա-

մանակ ժամանակ առիթ առին բա-
 ժանման Պարսից յԱսորեստանէ,
 բայց Պարսից թագաւորք ստիպ-
 ուեցան միւսանգամ ճանաչել իրենց
 հպատակութիւնն առ Ասորեստան-
 եայս : Երբ Մարք եղան միահեծան
 առ Դիոփկաւ և առ Բրուսարուս,
 Պարսկաստան եղաւ հպատակ Մա-
 րաց, իրրեք հարկատու իշխանութիւն
 Երբ Մարք յաղթեցին իրենց հօգ-
 հակառակորդին, Ասորեստանը, Պար-
 սիկք վայելցին երկար խաղաղու-
 թիւն առ Աժգահակաւ, որդւով
 Կիւքսարայ : Բայց յաջորդ Աժգա-
 հակայ, Կիւքսար երկրորդ, միարա-
 նեցաւ Պարսից հետ ընդգէմ Բարե-
 լացւոց, և գաշտակից զորաց հռա-
 մանաստարութիւնը տուաւ Կիւրոսի,
 որ առաւ Բաբելոն քաղաքը, սպան
 զԲաղաստար, և ջիւղեց Բաբելոնաց
 տերութիւնն 538 ին նախ քան զԳր :

Կիւրոս տիրեց Մարաց և Պարսից
 միանգամայն, և միացուց այն երկու
 ազգերն որ կը թուի թէ էին ի խնդ
 ոչ միայն համարուն և համացեղ,
 այլև համակրօն (սեւ Մարք և Մա-
 գեք) և կը խօսէին գրեթէ միե-
 նոյն լեզուն որ ազգակից էր հին
 հնդկաց Սանդերիդ կոչուած լեզուն :
 Յիշեալ մութիւնիւր եղաւ 536 ին
 նախ քան զԳր : Հրէից վերաբերեալ
 զլիաւոր զէպքն որ պատահեցաւ
 առ Կիւրոսիւն էր արձակուեցն Հրէից
 ի գերութենէ, վերադին շինութիւն
 քաղաքին Երուսաղէմի և առամբին,
 և Բաբելոնի առնուիլն 538 ին նախ
 քան զԳր, Եղբ . Ա. 2 : Կիւրոսի աե-
 րութիւնը կը ձգուէր Միջերկրակա-
 նէն մինչև ինչոս գետը : Յաջորդ
 նորա Կամբիւս, 529 ին նախ քան
 զԳր, տիրեց նաեւ Եգիպտոսի : Յա-
 ջորդ թագաւորներէն շատերը մըր-
 ցեցան տիրել Եգիպտոսի և Ասոր-
 ւոց, Եղբ . Դ. 6 : Կամբիւսի յա-
 ջորդեց Դմարք մոգ, 522 ին նախ քան
 զԳր, Եղբ . Դ. 7 : Դարեհ Վշտա-
 պետ, 521 ին նախ քան զԳր, Եղբ .
 Ե. 6 : Քսերքես, Առնուրոս բառ քորց
 Եթէրայ, 485 ին նախ քան զԳր,
 Արաւաւան, 465 ին նախ քան զԳր,
 Արտաշէս Երկոյնաբարաւակ, 461 ին
 նախ քան զԳր, Նէեմ . Բ. 4 : Քսեր-
 քես Բ. 424 ին նախ քան զԳր :

Սոգդիանոս և Դարեհ Նոթոս, 424 ին նախ քան զԳր. Արտաշէս ունեղ, 404 ին նախ քան զԳր. Արտաշէս Ովքոս, 364 ին նախ քան զԳր. Ար. ըմ, 338 ին նախ քան զԳր., և 335 ին նախ քան զԳր. Դարեհ Նոթոս, զոր նուաճեց և սպաննեց Ազեքսանդր Մակեդոնացի 330 ին նախ քան զԳր.: Եթններորդ դարուն մէջ Պարսկաստան ինկաւ ընդ իշխոսնութեամբ Սարակինոսաց, երեքասուն ներորդ դարուն շէնկիղ խան տիրեց այն երկրին, և յարեքսասաներորդին լէնիգեմուր: Այժման Պարսկաստան ունի սահման ի հիւսիսայ զՎիւրըս, զկասպից ծով և զթաթարիտան: Երկրից՝ զԱֆղանիստան և զՊելուսիստան, ի հարաւայ զՈւրմոս, և յարեմանից Օսմանեան տէրութիւնը: Ինկիւք Պարսկաստանի բաւական կը պահեն հին Պարսից բարբը և սոփութիւնները, որ շատ յատուկ նկարագրուած են իւրթերայ, Եզրասայ, Նէեմիայ և Դանիելի գրոց մէջ:

Պարտուար և Պարտակամ, այն որ դամոնկան կամ բարոյական պարտուց ներքեւ է, Մատթ. ԻԳ. 16. Հռովմ. Ա. 14. Գաղ. Ե. 3: Եթէ Հրէի մը տունը, անասուններն և ուրիշ ինչքը բաւական չէին հատուցանել պարտքը, պարտատէրը կրնար գրուել անոր երկիրը մինչև Յորդանան տարին, կամ զինչ ինչն պարտապանը կ'ընէր ծառայ մինչև որ պարտապանը հատուցանէր իւր պարտքը ծառայութեամբ, կամ մինչև Յորդանան տարին, որ վաճան կու տար Հրէի մը ամէն տեսակ պարտականութիւններուն, ի կտ. ԻԵ. 29-41. Գ. Թադ. Գ. 1. Նէեմ. Ե. 3-5:

Պարտեզ, յաճախ կը յիշուի ի Սուրբ Գիրս, Թէպէտ երբեմն մասնաւոր մօտք. քանից Երայեցեաց լեզուաւ ամէն տեղ ուր ծառ կամ տունկ կը մշակուէր մեծագոյն խնամով քան ուրիշ բոց տեղեր՝ կը կոչուէր պարտեզ: Պտղատու և հովա. նաւոր ծառեր, ինչպէս նաեւ համեմային թուփք, էին երբեմն գլխաւոր տունկը պարտիւրաց, Թէպէտ վարդ, շուշան և ուրիշ ծաղկունք ևս շատ անգամ կը տնկուէին, և կային պար-

տեղք որք բանջարանց միայն էին, Երնդ. Բ. 8-10, 15. Գ. Թադ. ԻԱ. 2. Եսթ. Ա. 5. Է. 8. Ժաղով. Բ. 5, 6: Պարտեզի համար կ'ընտրուէին ընդհանրապէս, իթէ էր հնար, գետնակերայ կամ ջրարբի տեղիք, Երնդ. ԺԳ. 10. Թու. ԻԿ. 6: Երբեմն աւազաններ կը շինուէին, որոց ջուրը կը բաշխուէր այլեայլ ճամբով, ինչպէս որ դէպքը կը պահանջէր, Աւակ. ԻԱ. 4. Երգ. Գ. 12-16. Ես. Եր. 41: Պարտեզք էին որմապատ կամ ցանկապատ վարդենք, վայրի նռնենիք կամ ուրիշ թուփերով, որոց շաղք փշոտ են ի Պաղեստին, Բ. Թադ. ԻԳ. 6, 7. Յոր. Ա. 10. Աւակ. ԺԵ. 19. Ովք. Բ. 6: Սակայն յաճախ կը թողուէին առանց ցանկի, և պահապան կը դրուէր, երբ պառուշները կը հասնէին, Ես. Ա. 8. Երեմ. Գ. 16, 17: Տակաւին սոփութիւն է Եզրպտոս, Արարիւ և ի Հնդկիս, ընդարձակ տեղեր տնկել օխի, գրգուռ, և սոցին նման տունկեր, և ի միջոցին, բարձրաւանդակի մը վրայ շինել խուզ կամ տաղաւար մրգապահաց: Այս տաղաւարին մէջ կը դրուի պահապան մը որ կը մնայ հոն գիշեր և ցարեկ, մինչև պտուղը քաղուլ ժամանակ, Յոր. ԻԷ. 18. Ես. Ա. 8: Պարտեզներու կամ անտուններու մէջ կը շինէին շատ անգամ հովանոց, նստարան, այլովքն հանգիւրձ, խրաթութեան և զբոսանաց համար, Ես. Եր. 3, կամ հոն առանձնանալ և խոկայուլ համար, Յովհ. ԺԸ. 4, պաշտաման և աղօթից համար, Մատթ. ԻԶ. 30. Յովհ. Ա. 48. ԺԸ. 1, 2, և կամ. հեթանոսական դարշափեանց համար, Գ. Թադ. ԺԳ. 23. Ես. Ա. 29. ԿԵ. 3. ԿԶ. 17. Երեմ. Բ. 20. Գ. 6: Պարտեզներուն մէջ կը պատրաստուէին շատ անգամ բնութեանց համար շիրիմք, Յովհ. ԺԹ. 41:

Պափոս, ծովեզերեայ քաղաք կիպրոս կղզւոյն արեւմտեան ծայրը: Ունէր բաւական աղէկ նաւահանգիստ, և Հռովմայեցեաց ժամանակ էր նիստ փոխանակի բգեշիի: Երբ վաթսուս ասպարիզը հեռու էր քաղաքէն հոյակաւոր մեհեան Աստղիան, որ յանուն տեղւոյն կը կոչուէր «Պա-

գիտան աստուածուհի, Անպարկեշտ արարողութիւնը ի պատիւ գիցուհւոյն տեւեցին դեռ հարիւրաւոր տարի, յետ որոյ Պողոս և Բառնարաս մոճեան հոն Աւետարանը, Թէպէտ աշխատութիւնը նոցա չեղան բոլորովին անպտուղ, Գործ. ԺԳ. 6-13, Տես Իդիմաս:

Պետափրեա, արեւմտեան, 1. Եգիպտոսի Օն, այսինքն Արեգ քաղաքին քուրմը, որոյ դուստրն Առանէթ եղաւ կին Յովսէփոյ, Կենդ. ԽԱ. 45: Պետափրեան անունը տարբեր ձեւերով կը գտնուի ի հնագոյն յիշատակարանս Եգիպտոսի:

2. Երեւելի պաշտօնեայ Փարաւանի, որ գնեց զՅովսէփ Մաղքանացիներէն, և կացոյց զնա իշխան իւր տան վրայ, բայց յետոյ բանտարկեց զնա զրաբարաւութեան մը հաւատալով: Ոմանք կը կարծեն թէ այս Պետափրէս էր նոյն իսկ գահաւարկեալ որ բռն զՅովսէփ վերակացու բանտին, Կենդ. ԼԵ. 36. Խ. 4:

Պետրոս: Այս անունը կը նշանակէ յաւնարէն Վէ, ինչպէս կեփոս նոյն նշանակութիւնն ունի ասորերէն: Պետրոս էր մին յերկոստանն առաքելոց, և կը կոչուէր նաեւ Սիմոն, Մատթ. ԺԶ. 47, և Շմուոն, Գործ. ԺԵ. 14: Էր ի խնայեցողայ, որդի Յովսանու ձկնորսի, և ինքն ևս ձկնորս: Ամուսնանալէն ետքը բնակեցաւ Կափառնայում, Մատթ. Ը. 14: Ղուկ. Գ. 38, Թէպէտ յետոյ ընտրուելով առաքելայ կ'աշխատէր այլուր, և կը թուի թէ յետոյ երբ իրրեւ առաքելայ տեղէ տեղ կ'երթար Պետրոս, իրեն հետ ունէր նաեւ կինը, Ակորնի. Թ. 5: Առաջին անգամ իւր եղբորն Անդրէի միջոցաւ գալով առ Յիսուս, առաւ անկէ Պետրոս անունը, Յովհ. Ա. 42, հաւանականապէս ի պատճառս իւր համարձակութեան, ինչպէս նաեւ եռանդեան յառաջ տանելու Տէրոջը գործը: Պետրոս երկրորդ անգամ կոչուելով, սկսաւ ընկերանալ Յիսուսի, Գալիլէայի ծովուն կեցեր, մօտ իւր տանը, և այնուհետեւ սորվեցաւ յինկ Վարդոց որսորդ, Մատթ. Գ. 18-20: Ղուկ. Ե. 4-11: Աւե.

տարանաց մէջ յիշուած են ոչ սակաւ նշանաւոր գեղք որ յայտնի կը ցուցնեն Պետրոսի բարքը: Այս գեղքաց կարգէն են Պետրոսի գնալը լուսեւորուն վրայ գրիտոսոս դիմաւորելու համար, Մատթ. ԺԳ. 29: Գաւառութիւնը զոր ասուաւ թէ Յիսուս էր Մեհիա և աստուածային Փրկիչ, Մատթ. ԺԶ. 16: անոր որպէս գաղափարը Գրիտոսոսի մարգեղութեան նպատակին վրայ, Մատթ. ԺԶ. 22, 23: անոր ջերմ սէրն առ աստուածային Վարդապետն, Յովհ. Զ. 67-69: կարելի Մաղքոսի ականջը, Յովհ. ԺԸ. 10: յանդուգն պարծանք նորա թէ պիտի չաւանար երբէք իւր Տէրը, և ապա ուրանայն գնա հանգիստ չընողիւք, Մատթ. ԻԶ. 74: Մարկ. ԺԳ. 29: Յովհ. ԺԳ. 37, 38: Գաւառապէս լալը, Մատթ. ԻԶ. 75, և Քրիտոսոսի ներքին յետ ընդունելոյ անոր սիրոյն վկայութիւնը որ երկոց կրկնուեցաւ ըստ թուոյ երեակ ուրացութեան նորա, Յովհ. ԻԱ. 15-18: Քրիտոսոսի մահը և յարութիւնը և ասոնց կցորդ պարագաներն զարմանալի փոփոխութիւն գործեցին առաքելոյն մտաց մէջ, և այնուհետեւ անոր պինդ և անյողգող ընթացքն յիւրաւի արժանի է անոր տնուանը: Պենտեկոստէի օրը Պետրոս էր որ զխառնարկէս վկայութիւն տուաւ Փրկչին համար: քիչ ետքը Յովհաննա հետ բժշկեց կաղը տաճարին գրանքով, Խոսեցաւ հոն խռնեալ բաղմութեան, բանասիրեցաւ, և աներկիւղ պաշտպանեց զանձն Հրէից ժողովին առջեւ, Գործ. Գ. 8-21: Յետոյ պատուհասեց յանուն Աստուծոյ յանցաւոր այրն ու կինը որ յանդգնեցան ստեղծ չղաւթն Մարդ, Գործ. Ը. 15-24: բժշկեց զԵնէաս ի Լիւդգա և յարոյց զԱլթիմիէի ի Յոպպէ, Գործ. Թ. 32-43: հոս ունեցաւ նաեւ տեսիլ որ պատրաստեց գնա քարոզել աւետարանն հեթանոս հարիւրապետին Կոռնելիոսի, Գործ. Ժ. բանտարկեցաւ ի Հերոփէ Ագրիպպայ, և արձակուեցաւ ձեռամբ հրեշտակի, Գործ. ԺԲ. 3-19, և եղաւ մասնակից ժողովոյն յերուսաղէմ, Գործ. ԺԳ. 7-11: Սուրբ Գիորք քիչ տեղեկութիւն կու տայ մեզ Պետրոսի յա-

լորդ աշխատութեանց վրայ . հաւա-
նական է սակայն թէ երեքին առաք-
եալք որ նշանաւոր էին մինչ աշ-
խարհի վրայ էր փրկիչն մեզ կացին
մնային նշնայախօի, իբրեւ գլխաւոր
գործիք յառաջ վարել ֆրիստոնէա-
կան գործը : Պօղոս կը յիշէ զՅակո-
բոս, զկեփառս և զՅովհաննէս որ կը
թուէին լինել սրեւթ եկեղեցւոյ ,
Գաղ . Բ . 9 : Բայց նոյն գլխոյն մէջ
կը տեսնենք որ Պօղոս կը յանգիմանէ
զՊետրոս վասն զի թուութեամբ կը
վարուէր Հրէամիտ ֆրիստոնէից պա-
հանմանց դէմ , սրաց նոյն Պետրոս
ընդդիմացած էր իրուսաղեմի մէջ ,
Գործ . ԺԷ . 9 : Պետրոս աշխատած
կը թուի կորսիմա , Ա . կորնթ . Ա . 12 .
Գ . 22 , և ի Բարսելոն , Ա Պետր . Ե
13 : Պապական մատենագիրք և այլք
ոմանք կը պնդեն թէ Պետրոս եղաւ
եպիսկոպոս Հռովմայ : Բայց ապա-
ցոյցք ասոր Տակառակը կը ցուցնեն
մանաւանդ : Պօղոս գրելով առ Հը-
ռովմայիցի ֆրիստոնէայո , կու տայ
անոնց հրահանգ , և գլխաւոր ան-
ձինք կ'ոգոյնեն յանուանէ . գրեց
նաեւ վեց թուղթ ի Հռովմէ , բայց
ասոնց և ոչ միոյն մէջ , և ոչ ի
պատմութեան Գործոց Առաքելոց ,
կայ զոչոյն ինչ նշմարանք թէ Պետրոս
էր կամ եղաւ երբէք ի Հռովմ : Եւ
սրովհետեւ Պետրոս չնստաւ երբէք
Հռովմ , ապա չեղաւ երբէք զլուի
համբերէն եկեղեցւոյ : Ինչ պատիւ և
իշխանութիւն որ առաւ ֆրիստոնէ
եկեղեցի հիմնելու և ցուցնելու թէ
ինչ կը պատուիրէ ֆրիստոնէութիւ-
նը և ինչ կ'արգելէ , Մատթ . ԺԶ .
18 , 19 , նոյն իշխանութիւնն առին
նաեւ միւս առաքելաք , Մատթ . ԺԲ .
48 . Յովհ . Ի . 23 . Ա . կորնթ . Ի . 3 , 5 .
Եփես . Բ . 20 . Յայա . ԻԱ . 14 : Ապա-
ցոյց չկայ թէ Պետրոս ունէր գլխա-
ւորութիւն միւս առաքելոց վրայ ,
և ոչ թէ ունեցաւ յաջորդ այն աղ-
դեցութեան մէջ զոր ի հարկէ բն-
գունած էր Պետրոս գֆրիստոս տես-
նողներուն մէջ երիցապոյններէն , Ժ-
րազոյններէն և հաւատարմապոյննե-
րէն իբրեւ մին :

Պետրոսի , Թուղթերը : Երկու
Թուղթք կան զորս հաւատացելոց
միաձայն հաւանութիւնը կ'ընծայէր

Պետրոսի : Առաջնոյն հարազատու-
թեան վրայ վէճ եղած չէ , առաքե-
լական հայրերէն շատերը վկայու-
թիւն կը բերեն այն թուղթէն որպէս
թէ բուն Պետրոսի էր : Այս թուղ-
թը կը թուի սեղգեալ առ ֆրիս-
տոնէայ եկեղեցին Փաբուն Ասիոյ ,
որ գլխաւորապէս Հրեայ ֆրիստոն-
եաներէ կը բաղկանային , բայց կոյն
անոնց մէջ նաեւ հեթանոսութենէ
գարձողներ , Ա Պետր . Գ . 3 : Պետ-
րոսի այս առաջին թուղթը գրուած
է հաւանականապէս ի Բարսելոն առ
Եփրատաւ , Ա Պետր . Ե . 13 : Տես
Բարսելոն : Բայց ոմանք Բարսելոնիւ
կը հասկնան զՀռովմ , այլք՝ Բարսելոն
անուն ուրիշ փոքր քաղաք մը յԵ-
գիպտոս : Կրակով փորձուիւն , կը
թուի նշանակել սաստիկ հայածուք
զոր կրեց ֆրիստոնէական եկեղեցին
ի վերջին ամն կայսրութեան Ներոնի,
և որ վերջացաւ յամի ՏՆ . 68 : Պետ-
րոս կը յորդորէ զհաւատացեալս ի
հաւատաւ , ի հնազանդութիւն և ի
համբերութիւն , առ սէր ծննդաւու-
թեան Աւետարանին և սաստիկու-
թեան ֆրիստոնով փրկութեան :

Իրկորդ թուղթն ուղղեալ է առ
նոյն եկեղեցին առ որո ուղղեալ էր
առաջինն : Բ . թուղթին գլխաւոր
նպատակն է հաստատել առաջնոյն
մէջ ցուցուած վարդապետութիւն-
ները , և յորդորել ֆրիստոնէայ հա-
ւատացեալներ այնպիսի կեանք մը
վարելու որ ամենայնիւ պատշաճ էր
և վայել անոնց բարձր դասանու-
թեան և սիրոյն առ ֆրիստոս :

Նախնի ֆրիստոնէայք այնչափ վըս-
տահութեամբ չէին ընծայեր այս
երկորդ թուղթը « Թլփխատութեան
մեծ առաքելոյն , » Պետրոսի , որչափ
առաջին թուղթը , Բաւական պատ-
ճառ չկայ սակայն տարակուսելու
անոր կանոնական ճարտութեան վրայ ,
կամ կոտորածելու թէ էր արդեօք
արդարեւ Պետրոս չեղինակ այն թղթ-
ոյն , Բ Պետր . Ա . 1 , 18 . Գ . 1 :
Բաղդատէ Ա Պետր . Գ . 20 համարը
Բ Պետր . Բ 5 համարին հետ , շատ
սեղեր նման է այս թուղթը Յուդա-
յի թղթոյն :

Պերգամոն , զարդիս՝ Պերկամոն ,
քաղաք Միւսիոյ ի Փոքրին Ասիա , և

հետ թագաւորաց որ կը կոչուէին Աստաղեան, Այս ցեղին թագաւորները հաստատած էին հոն անուանի մատենադարան երկու հարիւր հազար հատոր գրոց, որ յետ նուաճելոյ երկրին ի Հռովմայեցւոց, տարուեցան Եգիպտոս կղէպատարայի համար, և գրուեցան Աղէքսանդրիոյ մատենադարանը: Ի Պերգամոն հրահարուեցաւ մագաղաթը որ յանուն քաղքին կը կոչուի յասիներէն Բերլուստ, յունարէն՝ Բերլուստ: Այս նիւթէն յոճաւ կը գործածուէր և կը շինուէր այս քաղաքը: Պերգամոն էր տեղի ծննդեան Գաղնիոսի, և կար հոն հաշկուաւոր մահան և կղզեպետ, բժշկութեան աստուծոյն որ կը պաշտուէր ի կերպարանս կենդանի օձի: Աւաքելական դարուն մէջ հոս հաստատուած էր եկեղեցի, առ որ կը խօսի Յովհաննէս ի Յայտնութեան, գլ. Ա. 11. Բ. 12: Այժմու Պերկամոյ քաղաքն է քսան մղոն ի ծովէ, կայկոս գետոյն հիւսիսային կողմը, և ունի երկոտասան հազար բնակիչ: Մեծ բերդի մը աւերակները կը տեսնուին քաղաքը պատող երեք լեռանց բարձրագունին վրայ, և հին քաղքէն ոչ սակաւ մնացորդք կան տակաւին:

Պերգէ, քաղաք Պամփուլիոյ, Գործ. ԺԳ. 13. ԺԴ. 24: Այս քաղաքը ծովեզերեայ չէ, բայց շինուած է կիսաբոս գետոյն քով, սակաւ ինչ հեռու գետոյն բերնէն, որ վաղուց գոցուած է աւազով: Պերգէ էր մին ի նշանաւորագոյն քաղաքաց Պամփուլիոյ, և երբ ունի գաւառը բաժնուեցաւ երկու մաս, Պերգէ եղաւ մայրաքաղաք միոյ մասին, և Սիդէ՝ միւսոյն: Մօտակայ լեռան մը վրայ էր Արտեմիայ հղակապ մահանն ուրով մեծ անուն ստացած էր քաղաքը:

Պերսիդէ, Հռովմայեցի տիկին, առ որ ողջոյն կը գրէ Պոզոս, Հռովմ. ԺԶ. 12, և կը կոչէ զիս սիրելի:

Պեմսեկոստէ, յռերբոյ, տօն որ յիսուն որ ետքը կը կատարուէր Նիսան ամսոյն վեշտասաներորդ օրէն, որ էր երկրորդ օր զատկի տօնին, Ղեւ. ԻԳ. 15, 16: Երրորդեք կը կոչէին այս տօնը “շարաթնեռու տօն,” Եւ.

1Դ. 22, վասն զի կը կատարուէր զատկէն եօթը շարաթն ետքը, Հրեայք այս տօնին կը մատուցանէին զերախայրիս ցորենի հնձոց որ այն ժամանակ կը կատարուէր, Բ. Որ. ԺԶ. 9, 10: Մատուցուած երախայրիք էին երկու նշանակ խմորեալ հացի, իւրեքանչիւրն երկու տասանորդէ նաշուց, այսինքն բարակ ալիք, Ղեւ. ԻԳ. 17: Հանդերձ այս նոսիրաւ, հրամայեալ էին նաև սւրիշ մասնաւոր զօհեր այս տօնին համար, Թու. ԻԸ. 26-31:

Պենտեկոստէի տօնն հաստատուած էր նախ, ստիպելու համար զիտարելացիս երթալ Աստուծոյ տաճարը, և հոն ճանչնալ անոր տէրութիւնն իրենց երկրին և աշխատութեան վերայ, մատուցանելով Աստուծոյ իրենց բոլոր հնձոց երախայրին: Երկրորդ, յիշատակել Սինա լեռն արուած օրէնքը Եգիպտոսէն ելլց յիսնորորդ օրը, և շնորհակալ ըլլալ Աստուծոյ: Պենտեկոստէի օրն էր որ Հոգին Սուրբ եկաւ նախ աւաքելոց և Քրիստոսնէական եկեղեցւոյ վրայ, Գործ. Բ. 1-3: Այս տօնին, ինչպէս նաև եօթը շարաթն առաջ զատկի տօնին, Հրեան թիւնն պատիւ գտաւ և միանգամայն յաղթուեցաւ ի Քրիստոսնէութեան: Չատակական գառն տեղի տուաւ “մեր զատկին, Քրիստոսի,” և այն Հրեական տօնը որ կը յիշեցնէր օրինաց տրուելը, եղաւ յուշարար Հոգւոյն Արդոյ հեղման “երկինց տակը գտնուող բոլոր ազգերուն” վրայ, համար 5: Այս պարգեն, Հագին սուրբ, Աւետարանին տնտեսութեան բոլոր ժամանակին համար էր, և հզօր պարգիւնք որ յառաջ եկաւ այն ատեն՝ է գուշակ ևս աւելի մեծ գործերու զոր Հոգին պիտի կատարէ ի պատասխանս աղօթից:

Պիսիթիա, գաւառ փոքուն Ասիոյ, բաժանեալ Միջերկրական ծովէն Պամփուլեաւ, առ լեռամբ Տաւրոսի, և ի լեռնադաշտին որ է ի հիւսիսայ նորայ, և կը ձգուէր փութելոյ և լիկոյսնիոյ մէջտեղ մինչև իւր մայրաքաղաքն Անտիոք: Պիսիթացիք, Տաւրոսի գօտւոյն բնակչաց մեծագոյն մասին պէս, չէին ընդ իշխանութեամբ և ընդ օրինօք, և

Պօզուս քարոզելով Աւետարանն Անտիոք և բոլոր Պիսիդիան, Գործ. ԺԳ. 14. ԺԳ. 23, էր ի վտանգի աւազակաց երեսէն, ինչպէս նաև յանկարծադէպ մըրիկներէ և հեղեղներէ լեռանց կիտմերուն մէջ։ Այս նահանգին մէջ կային եկեղեցիներ եօթն կամ ութ դար։

Պղինձ, մին ի նախկին մետաղաց, որ, սակեմ և արծաթէն ետքը, քան զայլ մետաղ աւելի կը կռի և լինի թել։ Այս մետաղէն և զինկէ կը շինուի խրինձ (Բուդէ) որ է նոր գիւտ։ Պղինձ ծանր էր նախ քան զընդհանրէն։ Թարեւկայէն էր պղնձագործ, Ենիգ. Գ. 22։ Տիրացոյն Բիրամ էր Ծարաքապէտ պղնձոյ, Գ. Թագ. Է. 14։ Պաղեստին ունէր առաւոր պղինձ, Բ. Օր. Բ. 9, և Դաւիթ ունէր բազում մթերս պղնձոյ աւանդին շինութեան համար, Ա Միաց. ԻԲ. 3-14։ Եզրատ, Բ. 27, կը յիշէ երկու անգամ «մարտի ու փայլուն և սոկիի պէս պատուական պղնձէ։» Այս պղինձն էր հաւանականապէս սոկեխառն կամ արծաթախառն, կամ թերեւ երկուքէն միանգամայն խառնուած, և յարգի էր իւր գեղեցկութեան, պնդութեան և շքնաղութեան համար, և երբեմն նախամեծար կը համարուէր քան զսոկի։ Այսպիսի խառնուրդք կը գործածուէին թերեւ քոքը հայկեաց համար որ կը յիշուին ի գիրս Ենիգ, ԼԲ. 8. Յոր. ԼԷ. 18։

Պնատացի Պիղատոս, էր հինգերորդ կամ վեցերորդ Հռոմայեցի կառավարիչ Հրէաստանի գաւառին, յետ աքսորականաց Արքեպիսկոպոսի։ Պիղատոս կարգեցաւ կառավարիչ Հրէաստանի յամի Տն. 26. և վարեց իւր պաշտօնն այն նահանգին մէջ տասը տարի, ընդ հանրապետնաւորով կետարիւ։ Պիղատոսն առելի եղաւ Հրէից և Սամարացոց միանգամայն իւր խիստ և անազորայն վարչութեան համար, Ղուկ. ԺԳ. 1, և ամբաստանուելով Սամարացիներէն առաջի վիտեղիոսի, կուտակալին Առուրը, ինչպէս պաշտօնէն և զրկուեցաւ Հռոմէ պատասխան տալ Սամարացոց ամբաստանութեանն յատենի կայսեր։ Անոր Հռոմէ հասնելէն առաջ մեռած էր Տիրերիոս կայսր, և կ'ըսուի թէ

Պիղատոսն աքսորուեցաւ ի վիենա Գաղատացոց հրամանաւ կալիգուլայ, և եղաւ անձնաւորացի։

Պիղատոսի բարբ օրոշ նկարագրուած է Աւետարաններուն մէջ։ Երբ Յիսուս դատապարտուեցաւ Հրէից Քահանայապետէն և Ժողովէն, բերուեցաւ Պիղատոսի առջև, առանց որոյ հրամանին չէր կրնար մահ մատնուիլ։ Պիղատոս տեսաւ Յիսուսի անմեղութիւնը և Հրէից չար նախանձը, և ուզեց ազատել զնա։ Թեպէտ թող, և ազէա կրօնական ծմարտութեան, գիտէր քոքը ի շատէ Քրիստոսի բարուց առաւելութիւնը, և վախճաւ անիրաւութիւն ընկ ճանոր, և ինչ որ անտաւ Քրիստոսի վրայ՝ ևս աւելի զօրացուցին անոր այս զգացումը, և ամէն հնարք փորձեց կակղացնելու Հրէից խտաւարտութիւնը։ Բայց Պիղատոսն չունէր հաստատութիւն մտաց, ոչ արդարութեան այն խորին սկզբունքը, և ոչ օրոտի ուղղութիւն որ հարկաւոր էր այն դժուարութեան յաղթելու, ուստի յետ կրկին և կրկին ջնախել, Ղուկ. ԻԳ. 7, 14-20. Յովհ. ԺԲ. 31, 38. ԺԹ. 4-6, 9-12, 15, ընտրեց մահաւանդ ի մահ մատնել արդար մը քան յարուցանել իրեն դէմ գանդաւորներ, և լինել նշաւակ քրտութեան կայսեր առջև։ Ձեռաց լուացումը և գիրք զոր դրաւ խաչին վրայ՝ բաւական են դատապարտել զնա։ Հաւանական է թէ այն դատավճռոյն վրայ մանր տեղեկութիւն գրեց Պիղատոսն Տիրեր կայսեր։ Նախին հարք կը յիշին պնդիոսի գրուած մը որ տարածուած էր այն ժամանակի Բայց «Պիղատոսի գործք» կոչուած գիրքը որ հիմա կայ, յետին ժամանակի գործ է, Հռոմէայեցի պատմիչն Տակիտոս, Քրիստոսեկից վերայ խօսելով կ'ըսէ. «Այս տաւանգին գլխաւորն էր Քրիստոսն, որ սպանուեցաւ իրեն մահապարտ ի Թագաւորութեան Տիրերի, առ Պնատացով Պիղատոսիւ։»

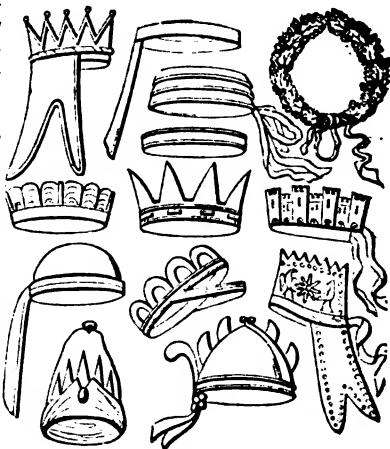
Պնատոս, ծնւ, հիւսիսային արեւելեան նահանգ փոքուն Ասիոյ, ունէր սահման ի հիւսիսայ զիւլքսինոս (Աւ ծով), յարեմոսից զԳաղատիա և զՊափագոգնիա, ի հարաւայ զԿապադովկիոս և Հայաստանի մէկ մաս։

որ, և յարեւելց՝ զկողքքս: Պոնտոսի սկզբան կը կառավարուէր Թագաւորը, և ի ծայր բարգաւաճման հաստատա Մեծաւ Միհրդատաւ, որ երկար առեւն և մեծ քաջութեամբ կռուեցաւ Հռովմայեցւոց հետ, բայց հուսկ յետոյ յաղթուեցաւ Պոմպէոսէ: Յետ այնորիկ Պոնտոս եղաւ նահանգ Հռովմէական պետութեան: Սարաբան աշխարհագիր ծնած էր Ամասիա, որ էր մայրաքաղաք Պոնտոսի. և նահանգին գլխաւոր քաղաքներէն մին, Տրապիզոն, գեւ ծաղկեալ քաղաք է: Շատ Հրեաներ կը բնակէին այս երկիրը, և ժամանակ ժամանակ կ'երթային Երուսաղէմ տօնի համար, Գործ. Բ. 9: Բարեպաշտ Ակիւղատ էր ի ծնէ Պոնտացի, Գործ. ԺԲ. 2: Աւետարանը անկուեցաւ հոն շատ կանուխ, Ա Պետ. Ա. 1:

Պոռնիկ, կին խառնագինաց, Առակ. Իթ. 3, օրինակ կռապաշտ աղագոց և քաղաքաց, Ես. Ա. 21. Եզեկ. ԺԶ. Նաւ. Գ. 4: Աւ Հրեայս պոռնիկ կանայք ընդհանրապէս օտարական էին, աստի թ «օտար կին» անուան: Պոռնիկներն շատ անգամ կուոց նուիրեալ էին, և անոնց պղծութիւնն էր գործ կրօնական պաշտաման, Թու. ԻԵ. 1-5. Ովա. Գ. 14, գործ. զոր Աստուծոյ տան մէջ կատարել խտրութեանը, Բ Թ. ԻԳ. 18:

Պոռնիկութիւն: Այս բառը կը գործածուի Սուրբ Գրքց մէջ ոչ միայն այն պիղծ խառնակութեան համար զոր կը կատարէին ամուրի արք ընդ ամուրի կանայս, այլև կռապաշտութեան և ամէն տեսակ անհաւատարմութեան համար. Եզեկիէլ, ԺԶ. կը նմանցնէ Հրեական եկեղեցին աղջիկ աղու մը որ ի չափ հասնելով կը կապուի ուխտու ընդ Եհովայի, ինչպէս կին ընդ առն: Երբ այս եկեղեցին գրծելով ուխտին կ'երթայ կուոց ետունէն, յիշուի կը յարգիմանուի իրբու շնացող և պոռնիկ, Երեմ. Բ. 20. Գ. 8, 9. Ովա. Գ. 1: Շնութիւն և պոռնիկութիւն կը գործածուին մին փոխանակ միւրոյն, Թէ՛ Հին և Թէ՛ Նոր Կտակարանի կը դատապարտէ ամէն անարդարութիւն և պոռնիկութիւն, Թէ մարմնաւորն և Թէ հոգեւորը, զորօրինակ կռապաշտութիւն, ուրա-

ցութիւն, հերձուած և անհաւատութիւն: Տես Շնութիւն:

ՊՍԱԿԻ ԵՒ ԹԱԳԻ ՆԱԽԱՅՈՑ

Պտակ եւ Թագ: Երբայցեցին ունի երկու բառ որ կը Թարգմանուին պրտակ կամ Թագ: Մին կը նշանակէ գլխադիր, որպիսի են շիզը, ապարօշ, խոյր, արտախոյր, ծաղկեայ պրտակ, այլովքն հանդերձ: Միւսն է բուն Թագաւորաց Թագը: Առաջինն էր լոկ երիզ կամ ժապաղեւ շուրջ գլխով, պէտ պէտ զարդարեալ: Նորոգ ամուսնացեալք, Թէ փեսայն և Թէ հարսն, կը պտակուէին իրենց ամուսնութեան օրը, Երգ. Գ. 11. Եզեկ. ԺԶ. 12: Թագաւորաց պտակն էր երբեմն սպիտակ ժապաղէն որ կը կապուէր ճակատը, և ծայրերը կ'ընային ետին ծոծրակին վրայ. կամ էր հիւստան ասկիթել ընդկնդրեալ ակամբք: Հրեից քահանայապետին Թագն էր Թիթեղի կամ ժապաղէն կապուտակեայ վերջուտօք ի գոյն յակնիթի, Եւ. ԻԸ. 36. Լթ. 30: Երբեմն զուտ սակիթ կը շինուէր Թագը, զոր կը գնէին Թագաւորը, Բ Մառ. ԻԳ. 11, մահաւանդ երբ պտեռազով կ'երթային, Բ Թագ. Գ. 10. ԺԲ. 30: Թագը կը գնէին նաև կանայք Թագաւորաց, Եթ. Բ. 17: Թագը նշան է պատուոյ, իշխանութեան, և յաւիտենական կենաց,

Առաւ. ժ. 4. Ողբ. Ե. 16. Ա. Պետր. Ե. 4 : Պսակ կը տրուէր յաղթողաց Յունաց խաղերուն մէջ, որ ստէպ կը յիշուին ի թուղթս, Բ Տիմ. Գ. 7, 8 :

Պտաղեմայիս : Տես Ակթավ :

Պրատ : Տես Երես 463 :

Պրիսկիզա, Էւեֆ, կին Ակիւզա-սայ : Տես Ակիւզա :

Պրտաւ, կամ պապիրոս, եղէգն որ կը բուսնի ի խաղս Նեղոսի, Ճախ-ճախուտ տեղեր, Յոր. Ը. 11, և կը բարձրանայ մինչև երկրորդասան կամ հնգեսասան ոտը : Բունը գիւրաթէք է ուստի և յարմար խիտ առ խիտ հիւսուելու, ինչպէս յայտնի է պրտուեղէն տապաններէն Ել. Բ. 3, 5, նաև մեծամեծ ամաններէն, Ես. ԺԲ. 2, որ կը շինուէին այս տունկէն : Պրտուեղէն նաւակներ յաճախ էին յիգրպոս : Այսպիսի նաւակներ իրենց թեթեւութեան և փաքկութեան համար կը լողային լըզ փայ մեծ արագութեամբ, և գիւրին էր նաւափաքաց շալակաւ տանող զանոնք երբ քարուտ տեղերէ կամ յովեմներէ պիտի անցնէին : Այս տունկին ներքին կեղևն հարթելով և իրարու կցելով

կը գործածէին իբրև թուղթ, իսկ ծուծը կ'ուսուէր երբեմն : Տես Գիրք :

Պօզս, Հեթանոսաց անուանի առաքեալ, նաև Սօդոս կոչուած որ Երբայեցիներէն անուն է : Առաջին անգամ Պօզս կը կոչուի ի Գործս առաքելաց, ԺԳ. 9, և, ինչպէս կը կարծեն ոմանք, Սօդոս առաւ այս Հռովմէական անունն ըստ յաճախ ոտով բուծեան Հրէից օտար երկիրներու մէջ, կամ ի պատիւ Սերգիոսի Պօղոսի, համար 7, իւր բարեկամին որ կանուխ դարձաւ ի հաւատս : Բայց այս երկու անունն ևս թերևս ունէր Պօզս ի մանկութենէ : Պօզս ծնած էր ի Տարսոն կիլիկիացոց, և ժառանգած էր Տորմէն Հռովմէական քաղաքացութեան իրաւունք : Ենողք նորա էին Բենիամինի ցեղէն, և կրթած էին իրենց որդեակն իբրև «Երբայեցի կրթայեցիներէ» : Փիլ. Գ. 5 : Տարսոն անուանի էր ուսմամբ և կրթութեամբ, և տարակոյս չկայ թէ Պօզս օգուտ քաղած էր այնպիսի քաղաքի մէջ իրեն ընծայուած գեղեցիկ պատահութենէն : Երբ զարգացաւ հասակաւ, զբրկուեցաւ Երուսաղէմ յառաջ տանել իւր գաղտնարարկութիւնն առնոս Գամաղիելի, որ այն դարուն մէջ քան զայլ վարդապետս Հրէից անուանի և ողջամիտ էր : Չերևիր թէ Պօզս Երուսաղէմ գտնուեցաւ, մինչ Քրիստոս կը կատարէ իւր պաշտօնը : և թերևս Տարսոն դառնալէն ետքը սորվեցաւ խորանակարութեան արուեստն ըստ ընդհանուր ոտփորութեան Հրէից և սա սկզբան համեմատ, թէ «Ով որ օգտակար արուեստ մը չի սորվեցնէր իր որդւոյն, կը սորվեցնէ անոր գողանալ» : Գործ. ԺԸ. 3. Ի. 34. Բ. Թեմ. Գ. 8 :

Յետ այսորիկ կը գտնենք Պօզոս յԵրուսաղէմ, իւր երեւոյմանի, սիրելի յաշս գլխաւորաց ազգին : Պօզոս մեծ օգուտ քաղած էր Գամաղիելի կրթութենէն : Եղաւ օրէնսդէտ, անձնատուր իրատու և հրահանգաց փարիսեցոց ազանդոյն, ջերմ պաշտպան Հրէութեան, և սիրելի թրշնամի Քրիստոնէութեան, Գործ. Ը. 3. ԻԶ. 9-11 : Յետ հրաշայի գարձին, զոր երեցս կը պատմէ, Գործ. Թ. ԻԲ. ԻԶ., Քրիստոս էր նմա ամենայն

յամենայնի: Քրիստոս յայտնուեցաւ անոր հոգւոյն ի Դամասկոս, Գարծ. ԻԶ. 15. Ա կորնթ. ԺԵ. 8., և Պողոս իւր բոլոր սիրտը, և հոգին, միտքը, զօրութիւնը և կարողութիւնը տուաւ Քրիստոսի, և այնուհետեւ կենդը և մահուամբ եղաւ “Եւաղայ Եփեսոսի Քրիստոսի”, իւր եւանդուսն և գործունեայ մտաց բոլոր զօրութիւնը նսւիրեց պաշտպանութեան և տարածման Քրիստոսի աւետարանին, մանաւանդ հեթանոսաց մէջ: Պողոս, ինչպէս կը տեսնուի, յատուկ և քաջ գիտելով Քրիստոսնութեան մաքուր և բարձր ոգին, ջանաց անխառն պահել անոր պաշտօնը և ազդեցութիւնը մարդոց բարուց և վարուց վրայ, ուստի և հրեական պաշտաման ծեսերը և արարողութիւնները մութանելու դէմ կեցաւ, թէպէտ այնու նշաւակ կայցոյց զինք իւր հայրենակցաց աստելութեան և նենգութեանը: Ամբաստանուելով ի Հրէից, երկար բանտարկութիւններ կրեց Հռովմայեցի գատաւարներէն, և յետ միաւրջ երկու տարի և աւելի ևս ի բանտի կէտարիւր քաղաքը, զրկուեցաւ ի Հռովմ գատաւելու, վասնզի ինք բողոքած էր կայսեր: Ինչ որ հին եկեղեցական մատենագիրք կը պատմեն Պողոսի վրայ անոր Հռովմ իթեպլէն ետքը, բոլորովին ստաց չէ: Բայց և այնպէս Քրիստոսնութեան նախկին դարերուն մէջ առ հասարակ ընդունուած կարծիք էր թէ առաքեալին, յետ երկամեայ բանտարկութեան ի Հռովմ, արձակուեցաւ, բայց յետոյ միւսանգամ գալով ի Հռովմ նորէն բանտարկուեցաւ և սպանուեցաւ հրամանաւ Ներոնի:

Կ'երեւի թէ Պողոս հմուտ էր իւր գարուն Հրեական ուսմանց, հմուտ էր նաեւ Յունարէն գաղութեան, ինչպէս կը տեսնուի անոր անգիւթեւէն Յոյն լեզուին, փոխաբերայից հետ ստեպ վէճերէն, և վկայութիւններէն զորս կը բերէ Յոյն բանաստեղծներէն, Արատտոսէ, Գործ. ԺԻ. 28, Միկանդրէ, Ա կորնթ. ԺԵ. 33, և յեպիմենիդեայ, Տիտ. Ա. 12: Բայց և այնպէս հաւանական չէ թէ Պողոս առած էր մասնաւոր Եփեսոսական դաստիարակութիւն: Բայց ի վեր քան

զամենայն ինչ քաջ ըմբռնած էր Պողոս Քրիստոսնական կրօնից տիեզերական նպատակը և հոգեւոր բնութիւնը, ինչպէս նաեւ անոր սրբաբար և ազնուացուցիչ ազդեցութիւնը միւսմիտ հաւատացելոց սրտին և բարուց վրայ: Նոյն իսկ փրկէն առած էր ընդհանուր սիրդ բոցը, և առ զազափարը թէ Քրիստոսով փրկութիւնը բոլոր մարդկային ազգին համար է, Գաղ. Ա. 12: Միւս առաքելոց և վարդապետաց մեծագոյն մասն յարեալ էր Հրէութեան, և Հրեական կրօնից ծեռերուն, արարողութիւններուն և վարդապետութեանց, և կը համարէր թէ Քրիստոսնութիւնը պարտաւոր պատուատիւ հին ընդին վրայ, որ նոր ստեղծ իւր վրայ կրելու համար էր և պիտի մնար: Պողոս կը թուի լինել մին անոնցմէ որ նախ և առաջ բարձրացան այս անձուկ գաղափարէն վեր, և նկատեցին Քրիստոսնութիւնն իւր ճշմարիտ լուսով իրեւ տիեզերական կրօնը: Մինչ այլք կ'ուզէին մանաւանդ Հրեացնէլ նոր կրօնքը ընդգիւղեցնելը՝ դնելով անոնց վրայ Մովսէսական սօրինաց լուծը, Պողոսի խորհուրդն էր քակել միջնորմը որ ի մէջ Հրէից և հեթանոսաց, և ցուցնել թէ ամէնքը “մի ինն ի Քրիստոս”: Առ այս կը նշէր “օղոսի բոլոր ջանքը, և եւանդեամբ յառաջ վարելով այս նպատակը, չվարանեցաւ յանդիմանել զՊետրոս անգամ՝ որ լուսագոյն կը համարէր առ ժամանակ մի զիջանել հրեամիտներուն: Պողոս այսպէս հակառակելով նախապարմանց սոպգին, իւր կենսքը գրաւ ի վտանգի: Արդարեւ անոր հնգամեայ բանտարկութիւնն յերուսաղէմ, ի կեստարիւր և ի Հռովմ, յառաջ եկաւ գլխաւորապէս այս պատճառէն:

Հետեւեալ ժամանակագրական տարեալին ուր կը ցուցուին գլխաւոր դէպք կենաց Պողոսի, կրնայ գիւրութիւն տալ անոնց որ կ'ուզեն գիտնալ և քննել սրբազան պատմութեան այս կարեւոր մասը: Հուկի, Լարաների, Գոնիպէրի և Հաւսնի պլակաւլ ժամանակագրութիւնք հասկը տեսնուին միանգամայն. և այսպէս առաւելեւ կը տեսնուին ոչ

միայն այն կէտերն յորս միարան են
ժամանակագիրք, այլ և կը հասկըց-
ուի թէ յայտմ մասին կատարեալ
ստուգութեան հասնել անհնար է:

Ներքին
Գործեր
Իրաւ

Պօղոսի դարձը, Գործ.
Թ. Տիրերի 21-րորդ տա-
րին. Ա. Տ. 36 36 36

Պօղոս կ'երթայ Արա-
րիա, և կը դառնայ Կա-
մասկոս, Գաղ. Ա. 17. և
երրորդ տարին փախելով
Դամասկոսէ, այցելութիւն
կ'ընէ Երուսաղէմի, Գործ.
Թ. 23-26. Ա. Տ. 39 39 38

Երուսաղէմէ կ'երթայ ի
Տարսոն, Գործ. Թ. 30, և
յետ բազմամեայ աշխա-
տանաց ի կիլիկիա և յԱ-
սորիս, Գաղ. Ա. 21, և,
ինչպէս կը կարծուի, յետ
կրկնայ այն նեղութեանց
մեծ մասը որ կը յիշուին
Բ կարնթ. ԺԱ. 24-26,
կ'երթայ ընդ Բառնարայ
յԱնտիոք Ասորաց, Գործ.
ԺԱ. 25, 26, ուր կ'աշխա-
տի նոյն տարին. Ա. Տ. 44 43 44

Անտիոք քաղաքէն զըր-
կուեցաւ Հանգերձ Բառ-
նարաւ յԵրուսաղէմ: Այս
էր երկրորդ այցելութիւն
Պօղոսի յԵրուսաղէմ, ուր
տարաւ հաւատացելոց նը-
պաստը սովելոց համար, և
դարձաւ նորէն յԱնտիոք,
Գործ. ԺԱ. 30: Ա. Տ. 45 44 45

Պօղոս բրաւ իւր առա-
ջին առաքելական մեծ շըր-
ջանն յԱնտիոքայ ի կիւղ-
րոս, յԱնտիոք Պիտիոքայ,
յԻկոնիոն, ի Լիւսարէ և
ի Դերբէ. և դարձաւ նոյն
տեղերէն և Առաքելայէ
յԱնտիոք, Գործ. ԺԳ. 14:
Պօղոսի այս ուղեգնացու-
թիւնը տեւեց երկու տա-
րի, սկսելով յԱմ. ՏՆ. — 45 48

Երրորդ այցելութիւն Պօ-
ղոսի յԵրուսաղէմ հան-
դերձ Բառնարաւ, Թլփա-

տուութեան և ուրիշ իւնդ-
րոց վըպ խորհուրդ հարցը-
նելու, և դարձաւ Պօղոս
վերտաին յԱնտիոք, Գործ.
ԺԵ. 2-30: Ա. ՏՆ. 53 50 50

Երկրորդ առաքելական
շրջան Պօղոսի յԱնտիոքայ,
ընդ կիլիկիա, Դերբէ,
Լիւսարէ, Փուլսգիա, Գա-
ղատիա, Տրոյա, Նեապո-
լիս, Փիլիպիէ, Թեսաղո-
նիկէ, Բերէա, ընդ Աթէնս
և ընդ կորնթոս, Գործ.
ԺԵ. 35 մինչև ԺԸ. 1, ուր
գտաւ զԱկիլազոս: Ա. ՏՆ. 54 51 52

Յետ ութ ևստան տմիս
ձեալայ ի կորնթոս, կ'ընէ
Պօղոս իւր չորրորդ այցե-
լութիւնն յԵրուսաղէմ,
քերելով առ կնէքրաւ, Ե-
փեսոսիւ և առ կեսարեաւ,
և կը գառնայ յԱնտիոք,
Գործ. ԺԸ. 11-22: Ա. ՏՆ. 56 — 54

Երրորդ առաքելական
շրջան Պօղոսի ընդ Գաղա-
տիա և ընդ Փաիւզիա, և
կու գայ յԵփեսոս, Գործ.
ԺԹ. 1: Ա. ՏՆ. 57 53 54

Յետ ձեալայ յԵփեսոս եր-
կու տարի, կ'երթայ ի կո-
րնթոս ընդ Տրոյա և Մա-
կեդոնիա, Գործ. Ի. 1:
Ա. ՏՆ. 59 56 57

Հինգերորդ այցելութիւն
Պօղոսի յԵրուսաղէմ ի կո-
րնթոսէ, հանդիպելով Փի-
լիպպէ, Տրոյա, Միլետոս,
Տիւրոս, Պաղամակիս և կե-
սարիա, Գործ. Ի. 3 մինչև
ԻԱ. 15: Ա. ՏՆ. 60 58 58

Յետ երկամեայ Բռննար-
կութեան յԵրուսաղէմ և
ի կեսարիա, կը նաւարկէ
ի Աիդոնէ, առ Մեռաւ և
առ Գեղէցիկ կոչուած նա-
ւահանգստիւ, ևն, մինչև
ի Մալթա, ուր նաւաբեկե-
ցաւ: Ի դարձան մեկնեցաւ
երթայ ի Հռոմ, Գործ.
ԻԱ. 17 մինչև ԻԸ. 16: Ա.
ՏՆ. 63 61 61

Երկամեայ բռննարկու-
թիւն ի Հռոմ և արձա-

կուրդ, Գործ. ԻԸ. 30: Ա. ՏՆ. 65 63 63

Թեո աշխատելոյ, ինչպէս ոմանք կը կարծեն, ի Սպանիա, Հա. ցով. ԺԵ. 24, 28, նաեւ յԵփեսոս, ի Մակեդոնիա, Ա ՏԻմ. Ա. 3, ի Կրետէ, Տիա. Ա. 5, ի Փոքրի Ասիա, Բ ՏԻմ. Ա. 15, և ի Նիկիոյոլոս, Տիա. Գ. 13, կը գտնուի գործակալ կապեալ ի Հռովմ, սուրբութեամբ սպասելով մարտիրոսութեան, գրեթէ միայնակ, Բ ՏԻմ. Բ. 9. Գ. 6-18: Ա. ՏՆ. — 65 68

Արքայի Պօղոսի այլեայլ ճանապարհորդութիւններն, որոց շատք հետի եղած են, պէտք է տեսնել աշխարհացոյցի վրայ, նայելով միանգամայն Գործոց առաքելոց աստուածապգեցիկ պատմութեան, և նոյն իոկ Պօղոսի սրտառուչ նկարագրութեան իւր աշխատութեանց վրայ, Բ Կորնթ. ԺԱ. 23-29, թէպէտ այն աշխատութեանց կէտն անգամ յիշուած չէ, իբր կը նկատենք այնչափ գաւառներն ընդ որոսն անցաւ Պօղոս և յորս քարոզեց, այնչափ մարդիկ զորս դարձուց ի հաւատոս, եկեղեցիները զորոս հիմնեց, վիշտ, վտանգ և նեղութիւնք որոց տարաւ, հրաշքները զորոս գործեց, յայտնութիւնները զորոս դառնեցաւ, ճառեր, քարոզներ և նամակներ որովք մեծ յաջողութեամբ մեկնեց և պաշտպանեց Քրիստոսնէութիւնը, անչափ բարեքը զոր պարգեւեց Աստուած ձեռամբ Պօղոսի, տնոր գիւցազնական կեանքը և մարտիրոսական մահը, երբ, կըսենք, կը նկատենք այս ամէնը, ո՞չ ապաքէն հոյակապ և զարմանալի կը թուի մեզ Պօղոս:

Պօղոսի բարուց և հանգամանաց գեղեցիկ նկարագիրն են անոր թուղթերն, որովք, ինչպէս կ'ըսէ Ոսկերեան, Պօղոս "կ'ապրի տակաւին ի բերան մարդկան ընդ ամենայն աշխարհ, Այն թուղթերով օրհնուած են ոչ միայն Պօղոսի ձեռք գործողներն ի Քրիստոսնէութիւն, այլ և բոլոր հաւատացեալք մինչև ցայսօր, և պիտի օրհնուին նաեւ բո-

լոր սուրբք որ գեւա պիտի գան յաշխարհ մինչև ի միւսոսնգամ գալուստն Քրիստոսի," Այն նամակներուն մէջ կը տեսնենք ի բնէ իւրաքարայր և ցասկոտոր փոխելով առաքելի Քրիստոսնեայ, անվեհեր, անյսղոքող, խուսձ, մարդասեր, հեզ, մեծանձն, հայրենասեր, անձնուրաց, ազնուամիտ և դժած ընող աստուածային զօրութիւն մը:

Պօղոսի թուղթերը, Նոր կտակարանին մէջ կան չորեքտասան թուղթք որ ընդհանրապէս կ'ընծայուին Պօղոսի, սկսեալ առ Հռովմայեցիս թուղթէն մինչև առ Եբրայեցիս գրուած թուղթը: Առաջին երեքտասան թուղթոց համար վէճ կամ կտակած եղած չէ երբէք. իսկ վերջնոյն համար շատ մարդիկ, ևս և բարեպաշտք, երկրպայած են թէ է արդարեւ Պօղոսի, թէպէտ քննաց մեծ մասին գատաստանն այն է թէ արդարեւ Պօղոս էր հեղինակ թղթոյն առ Եբրայեցիս: Պօղոսի թուղթերն, յորոս Քրիստոսնէութեան սկզբունք ցուցուած են ամէն սամանակի, ամէն տեսակ բարուց տէր և ամէն վեճակի մարդոց, Քրիստոսնէական կրօնից նախնի գրուածոց կարեւորագոյններէն են, թող որ միանգամայն աստուածային ազգեցութեամբ գրուած են. և թէպէտ իր թուի թէ գրուած են առանց մասնաւոր խորհրդոյ, և են մանաւանդ թելադրեալ մեծաւ մասամբ յանկարծադէպ պարագաներէ և առժամանակեայ ծանօթութիւններէ, ունին սակայն յինքնան առաքելոյի մտաց մեծ և չքնաղ կնիքը, այն մտաց որ մաքրուած, բարձրացած և զօրացած էր ազգեցութեամբ Հոգւոյն Արքայ:

Պօղոսի թուղթերուն հետեւեալ կարգն է բոս Լաթաների, իւրաքանչիւր թղթոյ գրութեան տեղովք և թուականով:

Թուղթք	Տեղիք	Ա. ՏՆ.
Առ Թեո. Ա.	Կորնթոս	52
Առ Թեո. Բ.		52
Առ Գաղ.	Կորնթոս կամ	
	Եփեսոս գէղի վերջ	52 ին
	կամ ի սկզբան	53 ին
Առ Կորնթ. Ա.	Եփեսոս	
	ի սկզբան	56 ին

Ա. Տիմոթ. Ա. Մակեդոնիա	56
Ա. Տիմոթ	" կամ մաս
անդր, մերձ ի վերջ	56 ին
Ա. Կորնթ. Բ. Մակեդոնիա	
իր բ հոգ.	57
Ա. Հռոմ.	Կորնթոս
	իր բ փետր.
Ա. Եփես.	Հռոմ
	իր բ յապրիլի
Ա. Տիմոթ. Բ.	" Իր բ մայիսի
Ա. Փիլիպպեցիս	" յառաջ քան

	զվերջ	62 ին
Ա. Կոդոսացիս	" " " "	62 ին
Ա. Փիլիմոն	" " " "	62 ին
Ա. Երրայցիս	" ի գարնան	63 ին

Հուլիս կարգը քիչ մը տարբեր է, և ամառը ի քննչաց որ կը կարծեն թէ Պոզոս արձակուելով առաջին բան տարկութենէն ապրեցաւ մինչև ի գարուն ամի Տն. 68, առ Երրայցիս, առ Տիմոթեոս Ա., առ Տիմոթեոս Բ. Թուղթերը կը դնեն գրուած Պոզոսի կենաց վերջին տարին: Տես Տիմոթեոս :

Պրատ, առնի կոծեղզով, նման սոխոյ: Իտրայելացիք արտնջեցին առաջատին մէջ թէ համ չունէր մանան, և կըղձային Եգիպտոսի սոխի ու պրասը, Թաւ. ԺԱ. 5: Հասելէ քսիոգ կըսէ թէ Իտրայելացիք կը տնջային աւնենալ Գորդ կամ պրատ, վասն զի այդ առնին ի վաղուց հետէ կը մշակուէր Եգիպտոս:

Չ

Ջայլամ, մեծագոյնն ի Թաշուս, և իրր օղակ որ կը կապէ հաւուց ցեղն

ընդ չորքտանին, ըստ Պարսից, Արարացաց և Յունաց "աւղտահաւ": Է ընիկ չոր և տօթակէզ անապատին Ափրիկէի և Արեմտեան Ասիոյ: Գորշագոյն ջայլեամն է եօթն սաք բարձր, և վիզը երեք սաք երկայն. կշռուելով կու գայ իր 30 քաշ, և ունի բաւական զօրութիւն երկու մարդ տանելու իրրէ գրաստ: Միւս տեսակը որոյ թւերն են ու և փայլուն և տառնը՝ սպիտակ, լինի երբեմն տառն սաք բարձր: Գեղեցիկ փետուրներն որ մեծագին են՝ կ'առնուին թւերէն, իրր քսան իւրաքանչիւր թւէ. տառն փետուրներն են ընդհանրապէս բնկեալ և մաշեալ: Արուներ և թւերուն տակը լերկ են, իսկ վիզը ծածկուած է անօր և անգայտ աղուամաղիւ:

Ջայլեման մարմնոյն ծանրութիւնը, և թւերուն մեծութիւնը և կազմութիւնը կը ցուցնեն թէ այս անասունն ստեղծուած է վաղելու մանաւանդ քան Թաշիւս:

Ջայլեմը նկարագրուած է ի գիրք Յորայ, ԳԼ. ԼԹ. 13-18. Լ. 29. Երեմ. Ծ. 39, Ես. ԺԳ. 21. ԼԻ. 13, ԽԳ. 20. Միք. Ա. 8: Այս և ուրիշ տեղեր ի Սուրբ Գիրք կը նկարագրուի իրրէ Թաշուս անապատական: Իրեն, անընդէ և երկչոտ է, բայց երբեմն, մանաւանդ երբ անօթի է, կու գայ մօտ ի շէն և կ'ապականէ արտուր. բայց ընդհանրապէս կը բնակի տնապատներու խորք երամովին կամ սակաւ բնկերօք, և կամ ընտանեբար խառնուելով իշաղայրաց, և ուրիշ վայրի երեց հետ: Ջայլեման կերա-

կուրն է ընդհանրապէս նուազ և աղքատ, անապատի տուններ որ "ընդ բուսնին կը թաւամին." Կ'ուտէ նաև խղուճի, միջատներն և այլ և այլ սողուններ, քանզի որկրեայ և շատակեր է, և շատ հասարակ և կարծրագոյն նիւթերն անգամ կը լափէ: Եւր կը յիշէ մտնականից ջուլիման արագութիւնը, "Չինու անոր վրայ հեծողը ծաղը կ'ընէ," Այսպէս Քսենոփոն, պատմիչ վարուց Եւրոսի կ'ըսէ Արաբիոյ ջուլիմանց համար թէ ոչ ոք կրնայ հասնիլ անոնց, և հեծեալ որորդը խաբեալ և յուսահատ արագ արագ ետ կը դառնայ որտէն: Սենեկալ գացող ծանապարհորդ մը կը գրէ այսպէս. "Չայլեամբ կը վազէ, բայց ի՞նչ քիչ մը գրգռուի, կը բանայ թեւերը որպէս թէ հոգը պիտի ծեծէ, և իբրև սուրբալով կ'երթայ այնպէս արագութեամբ որ կարծես թէ երկրակոխ չէ: Կարծեմ թէ շատ հեռու իր ետին պիտի թողու Անգղիական թիթեակագոյն նոյնպէս անգամ":

Աւազին մէջ բոլորակ բոյն մը կը փռէ իրեն համար, և կ'ածէ շատ ձու, յորոց զամեն կը զնէ բոյնէն գուրս կերակրելու համար նորածին ձագերը: Էդ ջուլիման, արեգական օգնութեամբ ընդ հասարակածիւ, և զով գիշերներ իւր արու ընկերին հետ, կը թխտէ ձուերը, և երկչատու թիւնն այն ատիճանն է, որ ի մերձեկալ վտանգին, խոյս կուտայ բունէն, և ինչպէս կ'ըսէ Դաւ, "Կը մտնայ ձուերը կամ փղորիկ ձագունքը, առ որո թերևս չի գառնար երբէք, կամ թէ գառնայ ևս, շատ ուշ, այնպէս որ չի կրնար կիսամեար կազդուրել, նա թերևս կենդանի անգամ չի գտներ զանոնք: Արարացիք երբեմն ամբողջ բոյներ կը գտնեն յի ձուք: Չուերէն օմանք քաղցր են և ուտելի, այլ ք փուտ և ապականեալ: Երբեմն կը գտնեն նաև ձագեր ոչ աւելի մեծ քան հաւու պարարեալ ձագեր, անօթի, ցիր և ցան և ի հեծեածան, իրենց մօրմէն զրկուած որբերու պէս: Ուտաի ջուլիման համար յիբաւի կ'ըսուի թէ 'Անկիւ անգութ է իր ձագերուն իրենք չեղածներու պէս.' զանոնք այնպէս եր-

կար թխտելն և անոնց վրայ հսկելն ետքը, 'Իր աշխատութիւնը դատարկ ելլելուն վախ չունի,' և ոչ իսկ կը չտայ թէ ինչ պիտի բլլան անոնք հետոյ: Չայլեման գոյգոյն արդե յիշուած է նաև յողբ. Գ. 3. 'Իմ ժողովուրդին ազդիկը անապատի ջուլիմանց պէս անգութ եղաւ,' այսինքն, թողլով իւր բուն գուկըները, և ընդունելով փոխանակ նոցա օտարները:"

Եւր ջուլիմամբ կը գրգռուի, երբեմն կատաղի և զայրագին ձայնով կը սուլէ, կոկողալով և բերանաբաց. երբեմն հեծութեամբ և ողբաձայն կը գոչէ. իսկ արուս գիշերները կը հալածէ զարանակալ թշնամին մանչանքն որ երբեմն կը կարծուի առիւծու մանչիւն, Միք. Ա. 8:

Չուրպի, Տես Երաժշտութիւն:

Չուր, Տես Գուր և Ջրնար: Աւերայեայ, ԼԵ. 7. "Խորշակահար երկիր, թարգմանուած Երայեցեան բառը որ "լճի պիտի գառնայ," միեւնոյն բառն է որ Արարերէն կը նշանակէ առ աչգը տեօիլ, այսինքն պատրաստակաւ երկայթ որով առթագին և անվար անապատներու մէջ ծանապարհորդողք կը կարծեն տեսնել մեծանիստ ծովակներ և լուսերու հեղեղներ: Կը թուի թէ կը նշմարեն այլեպ զգոտիք, և թէ բարձր ծառեր կը շարժին ջուրին եզերքը զովապին զեփրուներէ: Բլուրք դալարագեղք և առնք և քաղաքորք կը կանգնին անոնց աչաց առջև, և յետո կ'ընկրկին՝ որչափ յառաջ կ'երթան ծանապարհորդք, և հաւսկ ուրեմն կ'անհետանան ջրեմ գուրջըն մէջ: Բայց ոչ այսպէս են բարիք Աւետարանին. տոնք չեն պատիւ ի խորուսիկ, այլ ջնմարիտ ջուրք բղիւկալ ի կրտս յաւիտենից, Ես. ԿԵ. 4. Յովհ. Գ. 14. Յայտ. ԻԲ. 1. Տես և Ես. ԻԲ. 8. Երեմ. ԺԵ. 18:

Ջրնեղեղ, համաշխարհական հեղեղ որ զրկուեցաւ երկրի վրայ առ Նոյն, և յորմէ ութ անձինք միայն ապրեցան: Մովսիսի պատմութիւնն զընհեղեղէն յիշուած է ի գիրս Իննգոց, ԳԼ. 2. —Ը. Տես և Տապան Նայայ: Մարդոց մեղքը եղաւ

պատճառ ջրհեղեղին, և մեկնչաց մեծագոյն մասը միաբան կը դնեն այս գեղաբը յամի ոսեղծման աշխարհի 1656, կամ 2348 ամբ յառաջ քան զԳր.։ Յեա փակելոյ դրան ապականին անանց վրայ որ պիտի փրկուէին այս պատուհասէն, ջրհեղեղն սկսաւ։ Անձրեք տեղացին քառասունն օր, “մեծ անդուռգին բոլոր աղբւրները ճեղքուեցան, ու երկնից պատուհանները բացուեցան։” Բոլոր մարդիկ և ամէն կենդանի կոտուեցան, բայց միայն Նոյ և որ անոր հետ էին՝ ազատեցան։ Հինգ ամիս ջուրերը բարձրացան տակաւ, և հասան մինչև հնգետասան կանգուն ի վերջ քան զբարձրագոյն լեռանց գագաթունն ուր կրնար մարդ գտնել ապաստան։ “անեղբ ոսկեան կը պատէր շուրջ գերիկը”, Հուսկ յետոյ ջուրերն սկսան նստալիլ, գլուխը լեռանց երեւցան, և տապաւն հոտաւ Արարաւոր լերան վրայ։ Յեա որոյ Նոյ ապանելով քառասունն օր եւս, կամեցաւ գիտնալ թէ ինչպէս էր երկրիս երեսն՝ արձակելով աղաւա մը, և ապա երկիցս, եթմենակ մը մինչոց տալով, արձակեց աղաւածի մը։ Ի վերջոյ բացաւ տապանին ծածկոցը, և տեսաւ որ գագաթն էր ջրհեղեղը։ Նոյ ելաւ տապանէն, կանգնեց սեղան, և մատոյց զսէ Առտուծոյ, որ հաստատեց աղեղն, այն է ծիածանըն։ Իբրեւ նշան ուխտի, թէ այլ ոչ եւս պիտի ջնջէր զաղգ մարդկան ջրհեղեղաւ։

Որովհետեւ բոլոր աղգերն իրած են այն բնատնիքէն որ պահուեցաւ տապանաւ, բնական էր թէ, այսպիսի դէպքեր մը յիշատակը մնար յաւանդութիւնն այլ և այլ աղգան, իւրաքանչեւ եղաւ այսպէս։ Ջրհեղեղին աւանդութիւնը պահեցին Եգիպտացիք, Քաղգէացիք, Փիւնիկցիք, Յսիք, Հնդկէք, շինացիք, Ճարսիք, Սիւթացիք և կեղաք, և յարեւմտեան կիսագնդին որ է Ամերիկա՝ Մեքսիկացիք, Բերուցիք և հարաւային ոսկեանոսի կղզեաց բնակիչները։ Շատերն աշխարհած են գտնել բնական պատճառներ որ կրնային յառաջ բերել բնահանուր ջրհեղեղ մը։ Բայց զգուշանալը ջանալ մեկնել

բնական պատճառներով ինչ որ Սուրբ Գիրք կը պատմեն մեզ իբրեւ հրաշք։ Ի նոր կառկարանի, ջրհեղեղն այնպէս կ'ընծայուէ Առտուծոյ դրանչեղադործ զօրութեան, ինչպէս աշխարհին ստեղծումը և անոր վերջին պարսմը որ պիտի բլլայ հրով։ Ջրհեղեղը կը յիշուի նաեւ ցուցնելու համար Առտուծոյ երկայնմասութիւնը, միանգամայն պատուհասող զօր կը զրկէ մեղաց համար, Բ Պեար. Գ. 5-7, նաեւ Քրիստոսի երկրորդ ահաւոր գալուստը, Մատթ. Ի. 38։

Ջրհոր. Անանք որ կ'ապրին բարեխառն երկիրներ ուր ջրհորք կամ ջրմուղք կը մատակարարեն իւրաքանչիւր տան ջրոյ տնայաւա մթերք չեն գիտար թէ ինչ է նշողի ծաւաւէ, և թէ ինչ մեծ հանդէպ է յաղեցնել ծաւաւոյ փափաքը յատակ և անոյշ ջրով, հանդէպ մը որ քան զամենայն հնչաւութիւն զգայութեան հնչաւալի է։ Մարդ բնակելու կամ ճանապարհորդելու է Առտուց երկրէր, որպէս զի հասկնայ լի և լի Սուրբ Գրոց սա խօսքին գեղեցկութիւնը և զօրութիւնը, “Ձուր վորկութեան աղբւրներէն”, “Պաղ ջուր ծարաւած մարդուն”, “կենաց ջուրն աղբւրը”, այլովքն հանդերձ, փորել մշտաբուղի ջրհոր, կամ ջրոյ աղբիւր գտնել, էր հառաբարկեց համար բարեբարութիւն, և այնպիսի ջրոյ տէր բլլալ մեծապէս կարեւոր էր։ Ջրաբարի տեղեր սովոր էին իշտնել կարաւանք գիշերները, այնպիսի տեղեր կը դնէին բանակ գործը, և քաղաքներու հիմը միշտ ջուրերու մօտ կը գրուէր, Ա Թագ. Իթ. 4. Բ Թագ. Բ. 13։ Առտի եւ Բեբաւք որ Երբայեցիքն կը նշանակեն աղբիւր և ջրհոր, շատ տեղերու յատուկ անուանց կը կցին, ինչպէս Բերէլմ, Բերաբէէ, Ենգովը։ Ջրոյ համբարը այնպէս յարգի էին, որ արտ կամ դաշտ մը ուր կար ջրոյ ակն, կը համարուէր իբր աղբուհական օժիտ կամ իշխանական վարձանք, Դատ. Ա. 13-15, և ջրհոր մը միշտ կուռայ և գաշնագրութեան պատճառ էր երկու տարբեր ցեղերու մէջ, Այսպէս կը կարգանք որ Աբրահամ, երբ գաղթէր հաստատեց

Արեմիւնայ չեւ, “յանգիմանեց (շԱրիմիւն) ջրհորի մը համար՝ որն որ Արեմիւնէի ծառաները բաձու-
թեամբ առած էին,” և ջրհորին ստացման մուհրակը կնքուեցաւ մոռ-
նաւոր երգմամբ և ուխտիւ, Եփնդ. ԻԱ. 25-31: Աստղիտի դաշն մը եղաւ առ կնիդանութեամբ Իսահակայ, Եփնդ. ԻԶ. 44-33: Երբ պայմանը կ'առաջարկուէին Եգոմի Թագաւորէն շնորհել Իսրայելացւոց անցնիլ իւր երկրէն, Իսրայելացիք բռն, “Եփնդ մեծ ճամբայէն կ'անցնինք, և Թէ որ ես ու անասուններս ջուր ջուրէդ խմենք, անոր գինը կը հատուցանեն,” Թու. Ի. 47-19: Աւելի ազգու են բանք յՈգրո, Ե. 4: “Մեր ջուրը ստահով խմեցինք,” պոսիքն, գնեցինք օտար Թագաւորներէ, Թէպէտ տէր էինք ջրհորներուն, յորոց կը հանէինք այն ջուրը: Ճանապարհորդներէն ջրոյ համար ոտակ պահանջել գեռ սովորութիւն է ուրիշ ուրիշ, յորեւելս, մինչ ուրիշ շատ քաղաքներ տեղ որոշուած է ուր զով ջուր, երբեմն նաեւ հաց կը մատուցանեն օտարականաց ձրի, քաղաքին ծախիւքը, կամ բարերարաց կողմանէ իբր գործ ողորմութեան, Մարկ. Թ. 40: Երբ Թշնամին կ'արշաւէր երկիր մը, յառաւ վազող կամ քաղաքը պաշարող զօրք ստիպելու համար ետ քաշուիլ, բնիկներն իսկ և իսկ քարով կը խնւիր ջրհորները յորոց պիտի խմէր Թշնամին, Դ. Թագ. Գ. 25: Բ Մնաց. ԼԲ. 3:

Պաղեստինու մէջ ի հնումն, ինչպէս զարգիւ, ջրհորներուն վրայ կը գտնուէին գերանի վրայ շարժուն ձող որ կ'իջէր կ'իջներ, և կամ անուամբ ճախարակ գլղիւ ջուր հանելու Տօրէն. երբեմն նաեւ ստախճանք կ'իջնուէր ջրոյ մօտ, Եփնդ. ԻԴ. 45-16: Բայց քնդհանրապէս ջուրը կը հանուի սափորով և չուանով: Տին ջրհորներուն բերիի քարը մաշած է երկաթ գործածութենէ: Ջրհորներուն բերանը կը քոցուէր մեծ քարէ տախտակով ջուրը մաքուր պահելու համար, և որպէս զի ջրհորին տեղը ունենային բուսական ջուր, նաեւ օտարականները պահելու

համար յանգողչս ջրհորն իյնալու վտանգէ: վտանգ մը որ յաճախ կը պատահէ յԱսորին, և յորմէ Մովսէս յառիպապէս կը զգուշացնէ, Ել. ԻԱ. 33, 34: Ջրհորներուն քարը կը վերցունէին առաւօտուն կանուխ, երբ մերձակայ գիւղին կանայք և աղջիկներ կու գային հանել ջուր ի պէտս իւրեանց, և կամ հօգը և անդեպք և երամակք անասնոց կու գային խմել ջուր քարէ աւաղանէն որ գրեթէ անէն ջրհորոյ քով կը գտնուի: Այն առաւօտեան ժաման ջրհորին գլուխն զբոսանաց տեղ էր, զուարթ տեսարան բազմութեան որ կ'ողջունէին զիրար և կը խօսակցէին, մինչ ուրիշ ժամանակ տիւր էր տեղին և միայնակ, Եփնդ. ԻԴ. 41-28: ԻԹ. 4-10: Ել. Բ. 16-19: Ա Թագ. Թ. 41: Բայց ջրհորք էին երբեմն տեղիք գողցը, Դաւ. Ե. 41, և Շաւ կը յիշէ ի Պարպարիա գեղեցիկ աղբիւր մը որոյ Արարեւն անունը կը նշանակէ “Արբ, և գնա,” Խորհրդաւոր խօք զոր պարտ է արձանագրել ամէն երկրաւոր հեշտանաց աղբիւրներուն վրայ: Տեա Գաւր:

Հետեւեալ պատկերը կը ցուցնէ Նազարէթի ջրհորն որ կը կաշուի “Աղբիւր կուտին,” վտանգի կը կարծուի Թէ Յիսուսի մայրը Մարիամ, Նազարէթի ուրիշ կանանց հետ կ'երթար հոն ջուր հանելու: Է աղբիւր յորդառատ, քաղցքէն գուր շատ մօտ, և ուղին որ կը տանի աղբիւրը՝ կը Թուի սանակոխ ի վաղուց հետէ հոն գացող բազմութենէ: Պաղեստին գացող ճանապարհորդք կը յիշեն խումբ խումբ կանայք որ կը գիմեն հոն սափորներով կամ հազաղակօք յուս կամ ի դուռն, և երկու կամ երեք ի միտին կը գառնան խօսելով և խնջալով: Ամէն օր կը տեսնուի հոն ճիշդ այն տեսարանին նման որ կը նկարագրուի ի գիրս Եփնդ. Գ. ԻԴ. 41: “Եւ քաղաքին դուրսի գին ուղակիք նոսեցուց ջրհորի մը քով իրիկուան գէմ, կնիկներուն ջուր քաշելու ելած տանէր: Եւ այժմ իրեկան եկաւ իր ուսիկ վրայ սափորը սնենայով. և իջաւ աղբիւրը, ու իր սափորը լեցուց, և կը դառնար,” Դուսն ուրիշ կը գտնենք յիշ-

ՋՐՀՈՐԸ ՈՐ Ի ՆԱԶԱՐԷՔ

ուած այր մը “ուսին վրայ ջուրի սա-
փոր”, Մարկ. ԺԴ. 43:

Յակոբայ ջրհորն, ի մուտս գեղե-
ցիկ հովտին Անթեմայ յարևելից,
կայ տակաւին, թէպէս զարդիս
թողուած է, և շատ անգամ գրեթէ
ցամաք է: Այս ջրհորը ծածկուած
է կամարաձև յարկիւ, նեղ և ան-
ձուկ մահւ որ ծանր քարով գոցուած
է: Ջրհորին բալթոմբը կայ բարձր
տափարակ մը աւերակզք հին եկե-
ղեցւոյ, զոր շինել տուած էր Հեղինէ
թագուհին այն առփարակին վրայ:
Հին մօտ է Գարիգին լեռը, զոր ան-
տարակոյտ կը զուցիէր Սամարացի կի-
նը, երբ ըսաւ Քրիստոսի, “Մեր
Հայրերը աս լեռանս վրայ երկրպա-
զութիւն ըրին”, Արեւմտեան կողմն
է Մուխնայի ընդարձակ և պաղարեւ
դաշտն, ուր արտերն “արդէն ճեր-
մեղած ու հնձուելու պատարտոս”,
էին: Եկնն ըսաւ թէ ջրհորը խոր էր
և լուներ ջրհան: Զարդիս չափուե-
ցաւ ջրհորը, և տեսնուեցաւ որ անոր
խորութիւնը կը հասներ մինչև եօ-
թանասուն և հինգ ոտը, և ջրհորին
տրամագիծն էր իւր ինն ոտը: Ուրի-
սըն, 1842 ին, չուանով իջեցուց հո-
րը Հրեայ մը Յակոբ անուն գիտել
ջրհորը, և գտնուեցաւ Աստուածա-

շունչ մը զոր Պոնաթ հորը նկատած էր
երեք տարի առաջ: Գիրքը գրեթէ
բայթովին եղած էր ջուրէն և խա-
նաւութենէ: Մինչ ճանապարհորդը
կը կենայ այս մեծարդ ջրհորին քով
և միտք կը բերէ հարեւուր ազգէ
և սերունդէ բազմադարեան մարգոց
մեծ բազմութիւնը որ խմած են այն
ջրհորէն, բայց գարձեալ ծարաւած
և մեռած են, հարկաւ կը զգածի
Քրիստոսի այն ճշմարիտ խօսքէն առ
Սամարացի կինն, և կը զգայ իւր
ողբալի կարօտութիւնն այն ջրոյն “որ
յաւիտենական կենաց համար կը բըղ-
խէ”, Եւ. Բ. 4:

Ռ

Ռաբ, Ռաբբի: Ռաբ բառն Եւ-
րայեցերէն կը նշանակէ գլուխ. այո-
պէս: Նաբուզարդան դահճապետ
կամ գլուխ պահանջող աղբային
Նաբուզարդանոսորայ, Դ. Թագ. ԻԵ.
8, ըստ Երբայական բնագրին է
Ռապ-Թապպալիմ: Նոյնպէս Ասփա-
նեղ էր ըսող կամ գլուխ ներքին-
եաց, այսինքն ներքինապետ, և Դաւ-
նիել էր ըսող, գլուխ մոգուց, Դաւն.
Ա. 3. Ե. 11: Յետ ժամանակաց աւար
բառն սկսաւ գործածուիլ Հրեայ

աղանդներէն իբր պատուոյ անուն, և կը նշանակէր աէր կամ վարդապետ: Ռարունեաց մէջ կային այլ և այլ կարգք կամ աստիճանք. առ տիտղոսը չէր այնչափ պատուաւոր, բայց աւարի տիտղոսը որ կը նշանակէ աէր իմ կամ վարդապետ իմ՝ կը արուէր աւելի պատուաւորաց: Այս բառին ուրիշ ձեւն է աւարան կամ աւարոն, յորմէ կու գայ աւարունին, Յովհ. Ի. 46: Այս յորջորջումը կը համարուէր պատուոյ բարձրագոյն տիտղոս, և արուած չէր երբէք աւելի քան եօթն անձանց, որոց տմէնքը կը վերաբերէին Հիւրի հաշակաւոր դպրոցին, և յոյժ նշանաւոր էին կարգաւ և գիտութեամբ: Տես Գամաղիէլ: Հուսկ ուրեմն աւարի յորջորջումը եղաւ ընդհանուր և ստորական, և մինչև ցարգ կը գործածուի առ Հրեայս, Մատթ. ԻԳ. 7, 8: Աւարեայք և ժողովուրդը միշտ այս տիտղոսը կու տային Յիսուսի: Մարկ. Թ. 4. Ժ. 51. ԺԱ. 21. Յովհ. Ա. 38, 49. Գ. 31:

Ռարբա, յետ ժամանակաց կոչուեցաւ փրկաւոր, և էր մայրաքաղաք Ամմոնացոց, մաս ի հաբաւային ակունն Յաբոկոյ, իբր քանն և երկու մղան յայնկոյս Յորդանան: Անուանի էր նաեւ ի ժամանակս Մովսէսի, Բ. Որ. Գ. 11. Յես. ԺԳ. 25: Երբ Դաւիթ պատերազմ հրատարակեց Ամմոնացոց դէմ, զօրապետ նորա Յովաբ՝ պաշարեց զՌարբա, ուր Ուրիա կորչոյ կեանքը գաղանի հրամանաւ Դաւթի: և երբ քաղաքն ինկաւ ի նեղ, Յովաբ պտագում զրիցն առ Դաւիթ փութով երթալ հոն, և վայելել քաղաքն առնելուն պատիւը, Բ. Թագ. ԺԱ. 12: Այնուհետեւ եղաւ Ռարբա ընդ իշխանութեամբ Թագաւորաց Յուդայ. բայց Թագաւոր իւրաքյելի յետոյ եղան աէր քաղաքին ինչպէս նաեւ ցեղերուն որ յայնկոյս Յորդանանու: Ի վերջ կոչոյ Թագաւորութեանն իւրաքյելի, Թագաւորութեանն, աղայ Ասորեանանայց, գերի վարեց իւրաքյելի մէկ մասը, և Ամմոնացիք սկսան անգթութիւններ ընել հոն մնացող իւրաքյելացոց, վառնորոյ մարգարէք Երեմիա և Եղե-

կիէլ տուին իրոտ պատգամներ ընդդէմ Ռարբայի, մայրաքաղաքի Ամմոնացոց, և ընդդէմ մնացեալ մասին երկրին: Այն մարգարէն թիւնք կատարուեցան հաւանակահապէս յետ հինգ ամաց կործանման Երուսաղէմի, Երեմ. Խթ. 1-3. Եղեկ. ԻԱ. 20: Յետ ժամանակաց, Անտիոքս մեծ առաւ այն քաղաքը, որ կը կոչուէր ի Յունաց և ի Հռովմայեցոց փրկաւոր, բայց այս անունը ծանօթ չէ հիմա այն կողմերը, մինչ հին անունը կը կոչուի առկաւին: Ռարբայի այժմու անունն է Ամման, և է իբր հեղետասան մղան ի հաբաւայ արեւելոց Զալգի, որ է հինն Ռամմիթ Գաղայոց: Պարբասա գտաւ հոն մեծամեծ աւերակներ զորո նկարագրած է: Նաեւ այլ բազում ճանապարհորդք գտան զայն ամայի բոս բանի մարգարէութեանց. էր արգարիս "ուղտերու փարախ" և "հօտերու մակազատեղ," Եղեկ. ԻԵ. 5:

Ռարբի և Ռարբունի: Տես Ռար: Ռազաւէլ, Բարեւալ Ասորոյ, Թու. Ժ 29. Ել. Բ 18 Այս համարներէն կը թուի թէ Ռազաւէլ էր հայր Յաբարայ և Սեպտորայ, և ընդհանրապէս կը կարծուի թէ էր նոյն ընդ Յովթորայ, աներոյն Մովսէսի: Սակայն ոմանք կը համարին թէ Ռազաւէլ էր հայր Յովթորայ, և կը կոչուի հայր միւսներուն, իբրեւ գլուխ գերդաստանին: Տես Իննգ. 1 Ա. 43. Գ. Թագ. ԺԻ. 3. ԺԶ. 2:

Ռազան, Իսրայէլ, էր նահապետ հառաստութեան, այսինքն տիրող ազգատոհմի Ասորի Դամասկացոց Դաւթի ժամանակ, և մեծ նեղաւ թիւն առաւ Սողոմոնի, Գ. Թագ. ԺԱ. 23-25: Ի սկզբան էր պաշտօնայ Ագրադարայ Արաքյի Սուրայ:

Ռախաբ, Ըգորհու, կին Քանանցի Երիքոմի, որ առաւ իւր տունը Յեսուայ երկու լրտեսներն, և փութաւն այս հիւրընկալութեան խնայեցին իւրաքյելացիք անոր և բոլոր ազգատոհմին, երբ առին քաղաքը և կործանեցին, Յես. Բ. 1-21. Զ. 17-25: Հաւատքը զոր ցուցաւ Ռախաբ այս գործով կը գովուի ի Թղթին առ Եբրայեցիս, ԺԱ. 31, և ի Թղթին Յակոբայ, Բ. 25:

Հրեայք, և շատք ի Գերեստանէից կը ջանան ցուցնել թէ Ռախար էր պարկեայ ասպնջակնն կամ հիւրընկալ-բայց հաւանականագոյն է թէ էր արգարեւ «պոռնիկ», ինչպէս կը գուշակ ի Սուրբ Գրքոյ: Եթէ Ռախար ժամանակ մը վարեց խառնակ կեանք, յետոյ օտուտիւ ապաշխարեց, եղաւ ճշմարիտ աստուածապաշտ, և կին Սաղմնայ, իշխանի ցեղին Յուզայ, Հաւաթ. Գ. 21. Մաաթ. Ա. 4: Ապաշխարող մարտաւարք և մեղաւարք իշխան ընդունելի են փրկչին, և այսպիսիներէն շատերը, նորագոյն շնորհօք Հոգւոյն Արքայ, պիտի փայլին յերկինս, մինչ անհաւատ զգաստք պիտի կ'որոտուի իւր անհաւատութեան մէջ:

Ռաւար, հոգրոսթիւն, աթուր-տաւաթիւն, խորհրդաւոր անուն Եգիպտոսի, Սաղմ. 2Է. 4. 2Թ. 40. Ես. ԵԱ. 9: Այս համարներէն վերջնային մէջ Եգիպտոս կը նմանցուի նաեւ այլաբանօրէն Ժողովին ճիւղի մը: Բայց տարակուսելի է թէ Ռաւար թարգմանուած բառն երբեք կը նշանակէր ճիւղ Ժողովին: Ռաւա, յընական Ռաւովք, Բարձր-թիւն, ուստի շատ տեղեր ի Պաղեստին կոչուած են Ռաւա, Ռաւովք, Ռաւմովք, Ռաւմովայիմ, այլ-մովքն հանդերձ: Երբեմն միեւնոյն տեղը կը կոչուի անխորի մերթ միով և մերթ միւսով այս անուանց, որոց ամենքը կը նշանակին միեւնոյն բանը, Գ. Թագ. Ը. 28, 29: Երբեմն Ռաւա կամ Ռաւմովք կը յարին ուրիշ անուան մը, այնպիսի քաղաք կամ բարձրաւանդակն մը տեղը ցուցունելու, և երբեմն կը գրուի փոխանակ որեկեց բարձր տեղւոյ, և չի նշանակեր ոչ քաղաք և ոչ գիւղ:

1. Գլխաւոր Ռաւա էր քաղաք Բեթիւամինի, մօտ ի Գարաա, Եփրոնի լեռանց կողմը, վեց մօնն հեռի ի հիւսիսայ Երուսաղեմի, ի ճանապարհին ի Սամարիոյ յԵրուսաղեմ, Յես. ԺԸ. 25. Դաւ. ԺԹ. 43. Նէեմ. ԹԱ. 33: Էր ի օսմանագործի ի մէջ Խուզայի և Խորայի: Բաւատ արքայ Խորայի ժամանակ այս քաղաքը, փակելու համար անցքը Յուդայի երկրէն իւր երկիրը, Գ. Թագ.

ԺԵ. 47, 21, 22: Կը յիշն նաեւ Եսայի, Ժ. 29, Եբեմիա, ԼԱ. 45. Խ. 1, և Ովսէ, Ե. 8: Բաղնիսն կը համարի թէ Ռաւա էր այժմուս Էրաւմ, կոնտակ ըլլող մը վրայ, ասկաւ ինչ յարեւելից վերայիշեալ ճամբուն: Աւերակներն են խորտակեալ տիւներ, ասկաւ քարինք առ ի շեղ, և հին աւազան մը յարեւմտից հարաւոյ: Գիւղը գրեթէ անմարդ է:

2. Քաղաք ի լերինն Եփրեմոյ, տեղի ծննդեան, բնակութեան և թաղման Սամուելի, Ա. Թագ. Ա. 4, 19. Է. 47. Լ. 4. ԻԵ. 4. ԻԸ. 3: Բաղնիսն կը կարծէ թէ այս քաղաքն տեղն էր այժմուս Սարա, հինգ մօնն յարեւմտից Երուսաղեմի: Ռաւմովայիմ անուան նմանութիւնը Նոր Կտակարանին Արիմաթիա անուան հետ, նաեւ հին պատմաց ակնարկութիւնը, առին ընդհանրապէս կարծել թէ այն երկու տեղիք միեւնոյն էին: Բայց տարակուս չկայ թէ Արիմաթիա էր այն բլուրներէն միոյն վրայ որ են յարեւելից Լիւզայի, իբր քան մըջն յարեւմտից հիւսիսայ Երուսաղեմի, և այս տեղը կը յարմարի մանաւանդ Սուրբ Գրքոյ ակնարկութեանն ի Ռաւմոյն Սամուելի: Գլխաւոր գրծուարութիւնը կը տեսնուի ի պատմութեան առաջին այցելութեան Սաւուղի առ Սամուել: Ա. Թագ. Թ. 4-12. Ժ. 2: Մանուկ իշխանը «Բե. նիտմինեանց երկիրը անցնելով», զընաց ընդ հարաւ կամ ընդ արեւմտեան հարաւ, «ու Սուփի երկիրը եկաւ», ի քաղաքն ուր էր յայնժամ Սամուել: Յետ տեսնելոյ զմարգարէն, մինչ կը դառնար տուն, Բե. նիտմինի Գարաան, անցաւ «Սերաւ. հի մէջ Ռաւելի գերեզմանին մօտ», Արգ. գիտենք որ «Ռաւելի գերեզմանն», էր մօտ ի Բեթլէհէմ, մղանն. բով դէպ ի հարաւ Արիմաթիայէ ի Գարաա ասանդ ուղիք ճամբէն: Ուստի, եթէ գնենք թէ Սաւուղ տեսաւ զՍամուել ՍԱրիմաթիա, պիտի ուղիւնք գնիլ ուրիշ Ռաւելի գերեզման մը ի մէջ առաջնոյն և Գարաայի. կամ, եթէ Ռաւելի գերեզմանն էր ի Բեթլէհէմ, պարտինք ընդունել թէ քաղաքն ուր Սաւուղ գտաւ զՍամուել և ուր

մարդարէն եկած էր այն օր, Ա թագ. թ. 10, չէր սովորական նիստ Սա- մուէրէն, այլ էր տեղի ինչ ի հարա-ւայ կամ յարեմոնեան հարաւայ Բեթթէհէմի, և Սամուէլ կու գար հոն երբեք երբէք յայցելութիւն իւր տարեկան ուղեւորութեան ատենն իրիկ գառաւոր:

3. Բազաք Գաղապա, Յեռ. ժ. 29:

4. Բազաք Նեփթաղիմի, Յեռ. ժ. 36: Այս երկու քաղաքաց տեղերը, զորս անաւ Բոդիսոն, կը կոչուին քաղք Ռամէ:

5. Բազաք Գաղապա, Գ թագ. Ը. 28, 29: Տես Ռամմի:

6. Բազաք Շամուսի ցեղին, կը կոչուի Ռամա հարաւայ, Յեռ. ժ. 8: Ա թագ. Լ. 27:

Ռամմի, անուանի քաղաք ի լե-րին Գաղապա. յաճախ կը կոչուի Ռամմիթ-Գաղապա, և երբեմն Ռա-մմիթ Մափայի կամ գիտանոց, Յեռ. ժ. 26: Այս քաղաքը կը վե-րարեւեր Գաղապ ցեղին, արուած էր Ղևառացոց, և եղաւ մին յաղաս-տանի քաղաքաց յայնկոյն Յորդա-նանու, Բ Որ. Գ. 43. Յեռ. Ի. 8. ԻԱ. 38: Անուանի էր առ վերին թա-գաւորքը Իորայի, և էր առիթ-տուղ պատերազմաց ի մէջ այս թա-գաւորաց և թագաւորաց Դամաս-կոսի, որ տիրած էին այն քաղքին, և որոց ձեռքէն Իորայի թագա-ւորը կը ջանային առնուլ նորէն: Հոն մեռաւ Աբաար, Յովրամ վե-րաւորեցաւ, և Յեռ. օծուեցաւ թա-գաւոր Իորայի, Գ թագ. Ի. Բ. Գ թագ. Ը. 28, 29. թ. 1-14 Բ Մնաց. Ի. 5, 6:

Ռամմա, քաղաք զոր շինեցին Ի-րայիւցիք իրենց գերութեան ատենը յԵփրատոս, Ել. Ա. 11: Ռամմա էր յերկրին Գեհեմ, և կը թուի թէ եղաւ մայրաքաղաք այն երկրին, Ծննդ. Ի. 11: Անկէ սկսած Ի-րայիւցիք իրենց չաւն յերո յԵփրա-տոսէ, Ել. ժ. 37. Թու. Լ. 9, 5: Կը կարծուի թէ էր հին ջրանցքին վրայ Նեղոսէ դէպ ի կարմիր ծով, և իբր երեսուն և հինգ մղան ի հե-ռուայ արեւմտից Սուգի:

Ռաթիմ, արքայ Ասորուց Դամաս-կոսի, որ Իորայի թափէէ թագա-

ւորին հետ արշաւեց Յուդայի երկի-րը, 742 ին նախ քան զԲ. Գ թագ. ժ. 37. ժ. 2. 5-10. Եռ. Ժ. 4: Դառա-նալով Երուսաղեմի առջևէն, Ռա-սին բնդարձակեց իւր աշխարհակա-լութիւնը դէպ ի հարաւ մինչև Ելաթ, բայց յետ սակաւուց յաղթուելով սպանուեցաւ Ասորեստանի թագա-ւորէն, ի թագաւոր թագաւորայ, որոյ օգնութիւնը ինդրած էր Աբադ: Նաև Ռաթիմի ժողովուրդը տարուե-ցաւ գերի անդր քան զՏիգրիս, Եռ. Ը. 6. թ. 11:

Ռափայիմեթ. այս Երայեցիքէն բառը երկու մասը գործածուած է:

1. Ռափայիմ կը գործածուի Բա-նանացոց երկրին բոլոր հոկոյ ցեղե-րուն համար որ այլևայլ բնաւորք կամ տոհմ էին: Կոյին Ռափայիմը յայնկոյն Յորդանանու, յԱսա-րովթ կառնայիմ, Աբրահամու ժա-մանակ, Ծննդ. ժ. 5: Կոյին նաև ոմանք առ Մովսիսի, Բասանու Ովգ-թագաւորն էր Ռափայիմներէն: Առ-Յեսուա Ռափայիմներէն ոմանք կը բնակէին Բանանու երկիրը, Յեռ. ժ. 4. ժ. 15, կը գտնուէր նաև առ Դաւթիւ, Գէթ քաղաքը, Ա Մնաց Ի. 4-6: Հոկոյն Գողիաթ և այլք էին մնացորդը Ռափայիմ, և կամ Անաթիմներէն, որ էին ազգա-կից նոցա: Աոնք կը յիշուին ի Սուրբ Գիրո իրիկ յաղթանդամք և հուժ-կուք: Կ'երեի թէ ասոնք համբաւեալ էին մանաւանդ իրիկ բռնաւորք և ոճրադործք, ուստի և են յիշեցու-ցիւք Աստուածային արգարութեան:

2. Ռափայիմ կը կոչուէին ուրաւ-կանք մեռելոց, որ կը բնակէին ի Շեւի կամ ի Հատեա, բառը որ կը թարգմանուին ի մեզ "մեռեալք", Սաղմ. 2Ը. 10. Առաւ. Բ. 48. ԻԱ. 16, և այլուր:

Ռափայիմ, այսինքն հոկոյից, ձոր, երկիր կամ հովիտն անուանի էր առ Յեսուա, Յեռ. ժ. 8. ժ. 15. ժ. 16, և առ Դաւթիւ որ յաղ-թեց Փղնաացոց, Բ թագ. Ի. 48, 22: Ա Մնաց. ԺԱ. 15 ժ. 9: Եր-լայն և պաղաւթը հովիտ, Եռ. ժ. 5, որ կը սկսէր Ենովթի ձորին մօտ, և կը ձգուէր մզմններով Երուսաղե-մէն անդին դէպ արեւմտեան հարաւ,

և տպատանիները կ'ըլլար նեղ կիրճ որ կը տանէր գէտ ի միջերկրական ծով: Այս ձորը կամ հոգիտն էր Յուդայի երկրին մէջ, բայց մաս ի մաս հասնի Բեհրամին:

Ռափիգիմ, իտալիացուց բանականեղներէն մին, ի մէջ անապատին Անիայի և Անիա լեռան, ուր ժողովուրդը արանից և Առաւած տուաւ անոնց ջուր ապուստէն, Հոն յարձակեցան նաև Ամազկեացիք իտալիացուց զոյց, և յաղթուեցան, Եւ. Ժ. Ե. Եր կարծուի թէ Ռափիգիմ էր ի հովիտն որ հիմա կը կոչուի Եւ-Հէյի, միտքով ճանապարհ յարեմաից հիւսիսայ Անիայի, և Քորեբայ լեռանց խմբին արեւմտեան սահմանին մօտ: Տես Անիա:

Ռափսակ, գոթա-գոթ կամ Բա-սակ, պաշտօնեայ կարեստանի թագաւորին Անեքեբիմայ. զրկուեցաւ Լաբիւս յորդորել զիզկէիտ անձնատուր ըլլալով: Ռափսակ այս պաշտօնը կատարեց ամբարտաւանութեամբ և ժպրհութեամբ: Այս պատմութիւնը կայ Գ. Թագ. ԺԺ. 47, այլովքն հանդերձ, Ես. 19, Տես Նիմուի և Սեմեքիմի:

Ռաքէլ, Բաբելոնացի, Հուսթ. Գ. 41, կրտսեր քոյր Լիայի, գուռոր Լաբանայ, և սիրելի կին Յակոբայ, իւշկէտ քոյրն աւելի զաւակ ունեցաւ: Ռաքէլ էր մայր Յովսէփայ և Բեհրամին, մեռաւ իսկ և իսկ յետ ծննդեան Բեհրամին: Տես անոր պատմութիւնը Ինքնոյց իԹ.-Լ. Ե. Ռաքէլի գերեզմանն, իր կէս ժամաւ ամբար ի հիւսիսայ Բեթլէհէմի, կը ցուցուի մինչև ցայսօր, և անգը նշանաւոր է Մահմադական շիրմով, որ է քարէ օրմով պատած և գրան ունի գրէթ: Մարգարէութիւնը, Երեմ. ԼԱ. 45, կը ցուցնէ զՌաքէլ որ կ'ողբայ իւր օրդուց, այն է Եփրեմայ, Մանասէի և Բեհրամինի ցեղերուն վրայ: Այս մարգարէութիւնը կոչուած է ի վկայութիւն Մատթէոսէ, Գ. Բ. 48, Բեթլէհէմի մանկանց կատարածին աւելի, ուր անապական Ռաքէլի սերունդէն շատերը կոչուան իրենց գաւիններ: Ար կարծուի թէ Ռամա կոչուած այլ և այլ տեղերէն մին էր մօտ ի Բեթլէհէմ:

Ռերեկա, գուռոր Բաթուելի և քոյր Լաբանու ի Միջագետս, եղաւ կին Իսահակայ, և յետ քոսի ամասնայր Յակոբու և Եսաւայ: Եղանակէն որով ինքրուեցաւ և արուեցաւ ի կնութիւն Իսահակայ՝ կը տեսնուի արեւելեան բարուց և սովորութեանց շքնաղ պատկերը: Մասնաւոր սեր ունենալով առ Յակոբ, Ռերեկա փորձուեցաւ ձեռնարկել անիբաւ միջոցներու, որպէս զի Յակոբ ընդունէր անդրանկութեան իրաւունքը: Ռերեկա չունէր այնչափ հաւատք մինչև թաղու Աստուծոյ կատարել իւր խոստումը, Ինչ. Ի. 22, 23: Ռերեկայի նենգութենէն յառաջ եկան աղետալի հետեանք. Յակոբ ստիպուեցաւ փախչել Տայրենի տունէն, և երբ դարձաւ ի Միջագետս քոսի տարի յետոյ, իւր մայրը գտաւ Թաղուած Մաքիելայի այրը, Ինչ. Ի. 31:

Ռերզա, քաղաք Ասորուց, յերկրին Եմաթայ, Քանանու հիւսիսային արեւելեան ծայրը, Թու. Լ. Գ. 41: Ռերզայի անգն է հաւանականապէս այժմու գիւղի Ռերլէ, Որոնդու գետին ջով: Լիւրանու Եւ-Պաբատ կոչուած մեծ հովիտն հիւսիսային ծայրը: Այս հովտէն, Եմաթայ և Ռերզայի ճամբով, գիւրին էր մուտ Պաղեստին ի հիւսիսայ: Ի Ռերզա բանակեցաւ Յովսէփայ և բնկեցաւ աթոռէն ձեռամբ փարաւանի Նեքաւովայ. հոս գրաւ նաև Նարուգոնոսոր իւր գիւրտը բանակը, երբ կը պատարագէր Յուդայի գէմ, Գ. Թագ. Ի. Գ. 33. Ի. Գ. 6, 20, 21. Երեմ. Լ. Գ. 5. Ե. Գ. 10:

Ռեգմա, Ա Մնաց. Ա. 9, գաւառ ուր կը բնակէին փուշեանք, սերունդք Քամայ Թոռին Ռեգմային, Ինչ. Գ. 7: Ար կարծուի թէ Ռեգմա Պարսից ծոցին արեւմտեան հիւսիսային ափուն կից էր, Եղեկ. Ի. Գ. 22:

Ռեմոն, Ես. Գ. 1, Բաղաք Պաղեստինու, մօտ ի սահմանադրուի Եղովմայ, Տես. Ժ. Գ. 32. Զաք. Ժ. Գ. 40, Շմաւանի ցեղին տրուած երկրին մէջ, Տես. Ժ. Գ. 7. Ա Մնաց. Գ. 32. Նեեմ. Ժ. Գ. 29:

2. Վէմ կաւճեայ բլրոյ մը վրայ, քանի մը մշին հեռու ի Բեթլէլայ

յարեւել, Դատ. ի 45-47. ԻԱ. 43. Տակաւին կայ հոն գիւղ մը որ կը կոչուի Ռուսման:

3. Եւ քաղաք Ջարուզոնի, և արքաւած էր Ղևառացոյ, Յես. ԺԺ. 43. Թերեւս այն Ռեմոն է որ կը յիշուի Ա Մնաց. 2. 77, կրնայ կարծուիլ թէ եր այժմու գիւղն Ռեմմանէ, յարեմոնց հիւսիսոյ թափոր լըին:

4. Կուււք Ասորաց, Դ Թադ. Ե. 48: Տես Նէնման:

Ռեմօն-Փարեա, տնայաբանակաւորէի իորայեացոց յանապատին, Թու. 1. 9. 19:

Ռեսեփ, քաղաք զոր առին Ասորեստանցիք, Դ Թադ. ԺԺ. 42. Ես. 1. 12: Կը կարծուի թէ կոչուեցաւ յետոյ Ռառփա և էր իբր քսան և հինգ մղոն յարեմոնց Եփրատայ գէղ ի Պալմիրա:

Ռեսփա, իսը, հարճ Սաւուզի: Յես մահաւան Սաւուզի փառասերն Աբեններ առաւ կին զՌեսփա: Ասոր երկու որդիքն յետոյ կախուեցան Սաւուզի ուրիշ հինգ որդւոց հետ, ի վրէժ զրկանացի զոր Սաւուզ բրած էր Գարաւանացոց: Անհամմատաբանդակաթ մայրենի սիրով Ռեսփա գիշեր ցորեկ զգուշացաւ անոնց մեռեալ մարմիններուն, ինչպէս կ'երեւի, մայիս ամսէն մինչև հոկտեմբեր ամիսը, և Դաւիթ լսելով անոր ցաւագին աքնութիւնը, Ժողովեց Սաւուզի բոլոր բնաանեաց ոսկրասին, և Թաղեց զանոնք պատուով, Բ Թադ. Գ. 7-14. ԻԱ. 4-14:

Ռեքար և Ռեքարեանք: Սուրբ Գիրքը կը պատմէ, Երեմ. 1. 2-41, թէ Յովաքար որդի Ռեքարայ, իորայելի Թաղաւորին Յեուայ ժամանակ, պատուիրեց իւր սերունդին չիմել գինի, ոչ տուներ շինել, ոչ այգիներ անկել, երկիր չունենալ, և բոլոր իրենց կենաց մէջ բնակել ի վրան: Ռեքարեանք պահեցին այս պատուէրն իբր երեք հարիւր տարի, բայց Յուդայի Թաղաւորին Յովակիմայ վերջին տարին, Նաբուգոգոնոսոր գալով պաշարեց զԵրուսաղէմ, և Ռեքարեանք օտիպուեցան ապաւինել ի քաղաքս, Թէպէս ապկաւին կը բնակէին ի վրան: Այս պաշարման ատեն, Երեմիա հրաման ընդու-

նեցաւ Աստուծոյ կողմէ զանոնք առաւարը, և մատուցանել անոնց գինին խմելու: Ռեքարեանք յանձն չառին խմել, և անոնց հաւատարմութիւնն իրենց նախահօրը պատուէրին եղաւ ստասիկ: Երբ Ռեքարեանք չհրէին, որ գրծած էին իրենց ուխտին առ Աստուած: Ռեքարեանք, ի ընէ Մագիանացի, կը կարծուի թէ խոյս տուին յանապատ առ գերութեամբ չհրէին, և Աստուծոյ խոստումն ի պահպանութիւն այն գերպատանքին, Երեմ. 1. 19, հաւատարմեցաւ անաւարակոյն, Թէպէս հիմա անհնար է կեդրոնական Արարիկ ցեղերուն մէջ որոշել զանոնք, ինչպէս կը կարծեն անոնք թէ կ'որոշեն:

Ռեսեփ, հին քաղաք Ասորեստանի, ի մէջ Նինուէրի և Քաղայ, Մնաց. Ժ. 12: Այս քաղաքին տեղն հիմա չի կրնար ճշգրտել:

Ռարովամ, Ըդուր-Սէ Եղեղեթ, որդի և յաջորդ Սողոմոնի, Ամմոնացի Նաամայէն, Գ Թադ. ԺԲ. ԺԳ. 24-31. Բ Մնաց. Ժ. ԺԲ: Ռարովամ ջառուսեալ և միամտայ էր երբ ոգրու թաղաւորել, ուստի և ծնած էր հօրը Թաղաւորութեան սկիզբը: Ելաւ դահն իւր 975 ին նախ քան զՔր., և Թաղաւորեց եօթնեասն տարի յԵրուսաղէմ: Ասոր Թաղաւորութեան ատեն ապստամբեցան առանցիք, և կազմեցին իորայելի Թաղաւորութիւնն ձեռամբ Յերոբոամայ: Այս բաժանման բռն պատճառն էր Ռարովամայ յամու անմասնութիւնը, որով մերժեց իմաստուն խորհրդականաց խորաբը, և նախամեծար համարեցաւ բանաւորական խոտուիւնը: Ի սկզբան խորհեցաւ բաւաւութեամբ նուանել ապստամբ ցեղերը, և Թէպէս առաջ ետ կեցաւ պատերազմել ըստ հրամանին Աստուծոյ, յետ ապկաւորց սկսաւ պատերազմը, որ առեց անոր բոլոր կենդանութեան ատենը: Նաեւ Ժողովուրդն ինկաւ կապալաւութեան մէջ, և պատժուեցաւ Ռարովամն հինգերորդ տարին Եգիպտացոց զորքէն: Տես Միսակ: Սուրբ Գիրքը կը թուի ընծայել Ռարովամայ ձախողանքն ըստ մասին անոր կապալաւ մօրն ազգեցութեան, Բ Մնաց. ԺԲ. 43: Ռարովամայ Թա-

գաւարութեան վերջին մասը կը թուի թէ անցաւ աւելի խաղաղ:

Ռարափ, 1. քաղաք նախնային Ասորեստանի, տեղին անյայտ, Մինգ. ժ. 11:

2. Տեղի յանապատին ի հարաւոյ Գերարայ եւ Բերոարէէի: Իսահակ տուաւ Ռարափ անունն այն տեղւոյն ջրհորի մը պատճառաւ զոր փորեց Տան, Մինգ. յ. 22:

Ռազգել, (ադէս) Բադի, այսպէս կոչուած էր, վասն զի Տան կ'երթային թափէջք լուանալ իրենց հանդերձները կոխոտակելով սառւք: Եւ կարծուի թէ այլ էր որ զարդիս կը կոչուի Նէ-եմայ ազգիւր կամ Պիր Էյուզ, այսինքն Յաւայ ջրհոր: Է ի հեղեղատին կեդրոնի, ճիշդ Տան ուր այս հեղեղատը կը միանայ Ենովմայ ձորոյն հետ, Երուսաղեմի հարաւային արեւելեան անկիւնը, Յես. ժ. 7. ժ. 16: Սուրբ քաղաք մէջ կը յիշուի նաեւ Արիողղոմայ ապստամբութեան, Բթագ. ժ. 17, եւ ապա Ադանիայի ապստամբութեան առթիւ, Գթագ. Ա. 9: Տեղին ուր այս ջրհորը կամ ազգիւրն է՝ հիմա Երուսաղեմի մօտ գտնուած տեղերուն մէջ գեղեցկագոյնն է: Ջրհորն է հարիւր քան եւ հինգ ոտք խոր, պատած է լայն քառակուսի քարերէ հիւսեալ որմով, որոյ մէկ կողմն է բարձր, կամարաձեւ, եւ կը թուի լինել շատ հին:

Ռաբեմ, ահա արդի Ժ, երեցադոյն որդի Յակոբայ եւ Լիայի, այսպէս կոչուեցաւ մորմէն որ խնդութեամբ բաւ, "Տէրը իմ տառապանքիս նախըտաւ," Մինգ. ի. 32: Ռաբէն պղծելուն համար իւր հօրը հարձք բազալ, կորցոյ անգրասիկութեան իրաւունքը եւ առանձնաշնորհութիւններն, եւ Յակոբայ որդւոց մէջ առաջնութիւնը տրուեցաւ Յուդայի, եւ կրկին բաժին երկուց որդւոց Յովսեփայ, Մինգ. Լ. 22. ի. 5. ի. 3. 4, 8, 10. Ա Մնաց. Ե. 4, 2. Ռաբէն ունէր ընդգէմ Յովսեփայ նոյն մասիանքը զոր միւս եղբայրներն ունէին, բայց եւ այնպէս չանցաւ ազատել եղբորը կենքն ի Դովթայիմ, որպէս զի յետոյ յանձնէր զնա հօրը, Մինգ. Լ. 18-30: Տես նաեւ Ռա-

բէնի բարեմիտ առաջարկութիւնը, Մինգ. ի. 37: Ռաբէնի ցեղը չէր թուով շատ եւ ոչ հօր Խարայի մէջ, Դաթան, Աբիրան եւ Օն այս ցեղէն էին: Ռաբէնի ցեղը բազմութեան կողմանէ Խարայի ցեղերուն մէջ իննբարդ էր, երբ Խարայի լացիք մասն ի ֆառան, Թու. Ա. 21. ի. 7: Ռաբինեանք երկիրն էր խոտաւետ ճարակաշատ յարեւելից Յորդանանու, ի մէջ Առնոնի ի հարաւոյ, եւ Գազապու ի հիւսիսոյ. զարդիս կը կոչուի Պէլլա, Թու. Լ. 8. ի. 1. Դերովայ կը խոտէ զՌաբինեան վասն զի անհազ եւ գանդազ գանուեցան ի պատերազմին Բարակայ, Դաւ. Ե. 15, 16: Անոնց գերբն, իրիւ սահմանագլուխ, նշաւակ բրած էր զանոնք ստեղ յարձակմանց արեւելոյց, Դթագ. ժ. 33, եւ Ռաբինեանք եղան որ առաջին անգամ վարեցան ի գերութիւն Ասորեստանցիներէն, Ա Մնաց. Ե. 26, 740 ին նախ քան գրք:

Ռաւփա, Իւրդի, որդի Արմանի կելեբեանցւոյ, որ բռնադատուեցաւ տանել իաշն յորոյ վերայ պիտի հանուէր Յիսուս, Մարկ. ժ. 21: Եթէ նոյն անուն է որուն ողջոյն կը գրէ Պոզոս ի Թզթիի առ Հաովմայեցիս, ժ. 13, ինչպէս հաւանական է, անշուշտ կրնանք տպացոյց համարել թէ աստուածային օրհնութիւնը կը բնակի այն մարգուն բնաւանեաց մէջ, որ բարեկամ է Յիսուսի եւ կը կրէ անոր խաչը:

Ս

Սաաճաճ, Միւր. Ա. 11, կը կարծուի լինել նոյն ընդ Սեհնանայ, Յես. ժ. 37, քաղաք Յուդայի տափառակ երկրին մէջ:

Սարա, 1. որդի Ռեզմայի, Մինգ. ժ. 7: Եւ կարծուի թէ ասոր սերունդը բնակեցաւ ժողի գլուխ Պարսեցոյ ծոցոյն: Տես Քուլ Ե Ռեզմա: 2. Որդի Յովսանայ, յազգէն Սեմայ, Մինգ. ժ. 28: Տես Սարայեցիք 2:

3. Որդի Յեկոանայ, եւ Թառն Արաւահմա ի ֆեսուսայ, Մինգ. ի. 3: Եւ կարծուի թէ բնակեցաւ յԱնապատն Արարիտ:

Սարայեցիք էին 1. բնակիչք Սարա կոչուած մեծ կղզոյն, կամ մահաւանդ, Թերակղզոյն Մերովէի, Ի հիւսիսային Նիթովիտ կամ Ի Նուրիա, Ի մէջ Նեղոսի և Աստորոսոյ, այսինքն այժմեան Ագարայի: Այս կղզոյն վրայ էր քաղաք համանուն, որոյ աւերակները կան տակաւին, քանի մը մշտն Ի հիւսիսայ այժմուկ Շենոթի: Մերովէ էր քրմական քաղաք, որոյ սկիզբը կորսուած է վաղեմի հնութեան մէջ: Մերովէի Թագաւորը կ'ընտրէին քուրմք իրենց մէջէն, և կառավարութիւնն էր տառապանակաւ, և քուրմք կը վարէին իշխանութիւնն ըստ պատգամի Արամազդայ Ամմոնի: Այս էր Եբրայեցւոց Սարայի, ըստ Յովնակոսի, որ կը յիշէ միանգամայն Թէ կամբիւս առաւ այն քաղաքը, և կոչեց Մերովէ յանուն թեւ իւրոյ: Այս պատմութեան համաձայն կու գան տեղեկութիւնք Սուրբ Գրոց Սարայի և անոր բնակչոց վրայ: Ի Գիրս Ծննդոց, Ժ. 7, այս Սարայեցւոց նախնին էր սրբի Քուշայ, հայր Նիթովայեցւոց, Ի մարգարէութեան Եսայիայ, ԽԳ. 3, և Սաղմ. 28. 10, Սարա կը յիշուի իւրեւ երկիր հեռաւոր և բնիկ. առաջին համարին մէջ Ի միասին կը յիշուի Եգիպտոսի և Նիթովիտի հետ, և Մերովէ էր կեդրոնական Ափրիկէի մեծագոյն վաճառաշահ քաղաքներէն մին: Հերոդոտոս կը նկարագրէ այս Սարայեցիներն իւր յաղթանդամ մարդիկ: Տես և Ես. ԽԵ. 14: Այս ցեղէն ճիւղ մը, ինչպէս կը կարծուի, գալով բնակեցեալ մօտ Ի գլուխ Պարսից ծոցոյն, Տես և Քուշ և Ռեգմա:

2. Սարայեցիք բռնած են նաև բնակիչք Սարա կամ Շարա կոչուած երկրին: Սուրբ Գրոց Շարայի կը թուի լինել Սարաբոնի Սարայի, զէպ Ի հարաւային մասն Արաբիայ, մօտ յափն կարմիր ծովուն, և մայրաքաղաք երկրին էր Մարիարա կամ Մարբէ: Հաւանականապէս Սարա որդի Յովնանայ, յաղգէն Սեմոյ, բնակեցաւ այս երկիրը, Ծննդ. Ժ. 28: Թագուհին Սարայ որ եկաւ տեսնել զՍաղմոն, Գ. Թաղ. Ժ. Բ Մնաց. Թ. Մատթ. ԺԲ. 42, և մատուցաւ

նոր սօկի, փղսօկի և մեծագին խաւկեր՝ էր հաւանականապէս այս երկրին իշխանը: Արդարեւ Սարայեցիք անուանի էին նաև առ Յոյնս, իբրև երեւելի վաճառականք յիշեալ Նիթովայ: Յոր. 2. 19. Ես. 46. Երեմ. 2. 20. Եղեկ. ԻԷ. 22. ԼԲ. 13. Սաղմ. 28. 10, 15. Յովէլ. Գ. 8: Աւանդութիւն այցելու Թեան Թագուհւոյն Սարայ առ Սողմոն՝ պահուած է Արարացւոց մէջ, որ կը կոչեն զնա Պալթիս, և կը պատմեն Թէ Թագուհին եղաւ կին Սղմոնի:

Քաց Յովնանեան Սարայէ, սուրիշ երկուք նոյն անուամբ կը յիշուին Ի Սուրբ Գիրս. 1. Արգի Յեկառայեց, և Թոռն Արրաճմուտ և Գեառարայե Ծննդ. ԽԵ. 3: 2. Թոռն Քուշայ, Ա Մնաց. Ա. 9: Թերեւս սերունդք այս Քուշեան Սարայի իրենց բնակութիւնը հաստատած էին յԱփրիկէ. բայց այս երկու Սարայիք ինքիբը մութ և զժուարին է յորոշել: Ի Սաղմոնի 28. 10, իբրև սուրբ անուանը կը յիշուին Շարա և Սարա, որ կաւ գան զինք իրենց նուէրներն առ ոտս Քրիստոսի:

Սարայեցիք յիշեալք Ի Յորայ. Ա. 15, էին հաւանականապէս Քուշեանք:

Սարաքրամի, զե Բաղդադ, Արարա-Փաղղէական բառ, մասն աղաւաղակին Քրիստոսի Ի վերայ խալիք, Մատթ. ԽԷ. 46: ԻՅ սաղմոնի 1. համարէն առնուած է ամբողջ խօղքը, որ մարգարէարարութեամբ է:

Սարէ, խառնարար Բենիամինեան, որ յետ մահուան Արիստղոմոյ լանաց, բայց Ի զուր, նոր ապագամբութիւն յարուցանել Դաւիթի գէմ: Հայածուելով պաշարուեցաւ յԱրէւրեթմաքա, մօտ Ի հարաւային մասն Լիւանանու, և քաղաքին ժողովուրդէն գլխատուեցաւ, Բ. Թաղ. Ի:

Սաղմով, արդ, Տես Արիստար: Սաղմուկեցի: Այս անունը կը արբուէր Քրիստոսի ժամանակ Հրէից մէկ մասին կամ աղանդայն: Սաղմուկեցիք ընդհանրապէս տարբեր կարծիք ունէին միւս գլխաւոր աղանդէն, այն է՝ փարիսեցիներէն, բայց անոնց հետ միարան էին հակառակ Քրիստոսի, և Ի միասին նիւթեցին անոր

մասը, Մատթ. Ժ. 2. 1-12. Ղուկ. Ի. 27. Սաղուկեցի անուշը կը թուի ծագած Երայեցեցիքն բառէ մը որ կը նշանակէ որդար. բայց թալմուսեանք կ'ըսեն թէ Սաղուկեցի բառը ելած էր Սաղովկ կամ Սաղովկոս անուն անձէ մը, որ էր հիմնիչ աղանդայն, և ապրեցաւ իբրեւ երբորդ գարուն նախ քան զՔրիստոս: Սաղուկեցիքը կը մերժէին ամեն աւանդութիւն և անգիր օրէնք, և կը համարէին Սուրբ Գիրքը միայն իբրեւ միմիայն աղբիւր և կանոն Հրեական կրօնից: Իւր մերժէին նաեւ փարիսեցւոց վարդապետութիւնն զգիւաց, չէին ընդունէր թէ կային հրեշտակք և ոգիք, կը կարծէին թէ հոգին կը մեռնէր ընդ մարմնայն, և ընդհանրապէս չէին ընդունէր նաեւ հանդերձակ կենք վարձուց և պատժոյ, Մատթ. ԻԲ. 23. Մինչ փարիսեցիք կը հաւատային մահաւանդ թէ ամեն դէպ և գործ կը պատահի անդառնալի հրամանաւ կամ ծակառարով, սաղուկեցիք կը համարէին ամեն դէպ և գործ կախեալ մարդոց կամքէն և գործողութենէն: Այս աղատախոս փիլիսոփայից վարդապետութիւնները չէին, ընդհանրապէս, ընդունելի ժողովրդեան, մինչ փարիսեցւոցն էին առ հաւարակ ընդունելի: Բայց և այնպէս բարձրագոյն կարգի մարդոց շատերն ընդունած էին զայն, և կը ցուցնէին մեծ խրատամբերութիւն և լուսարարչութիւն: Հրեից ազգային ժողովոյ անգամներն ամենք սաղուկեցիք էին, Գործ. ԻԲ. 6-9, նաեւ Առաքելոց ժամանակի քահանայապետը սաղուկեցի էր: Քրիստոսի յարութիւնը կը թուի թէ առաւել ևս զայրացուց անոնց տալիսութիւնն ընդդէմ Քրիստոնէութեան, Գործ. Դ. 1. Ե. 17. Սաքարաւզամ, Տես թաքնապաշտի Սալպատաղ, անգրաբի, էր Բովսեփոյ սերունդէն, մեռնելով անապատին մէջ թաղուց հինգ գուսար, բայց ոչ ուսար: Սալպատաղոյ մահն առիթ տուաւ հաստատելի ուս օրէնքը, որ կը հրամայէր առանց ուստեր մեռնող մարդու մը գտեալք ժառանգել իրենց հայրենի ստացուածը, բայց չամուսնանալ օտար ցեղէ

մարդու հետ, Թու. Ի. 2. 33. Ի. 4. 1-11. Յեռ. Ժ. 3. 4.

Սամմամի Յլամ: Որմ կամ ուրիշ որեիցէ պատուար կանգնել կ'երեւի թէ սովորական չէր առ Հրեայոյ, Մարկ. Բ. 23, թէպէտ պարտեղները ցանկով պատել երբեմն սովորութիւն էր: Ուստի հին և տեսական սահմանը կայունաց թաց գաւառի մէջ, Հաւել. Բ. 3, կ'որոշուէին անկիւնները տնկաւած ծառերով կամ կարկառով քարանոց. և որովհետեւ գիւրին էր այս նշանները վերցնել, գրացւոյն հոգէն տեղ տանուլ այս կերպով կը համարուէր տեսակ մը նենդութիւն և գործ արժանի խառն պատժուելու, Բ. Գ. Ժ. 14. Առաք. ԻԲ. 28. Ոգւ. Ե. 40.

Սաղաքիւ, -ույն զԱռաքել, Ա Մնաց. Գ. 17, հոյք Զօրարարելի, Եղբ. Գ. 2. Նեեմ. ԺԲ. 1. Ամբ. Ա. 1, մին ի նախահարց Քրիստոսի. աւետարաններուն երկու ազգարանութեան մէջ ևս կը յիշուի, Մատթ. Ա. 12. Ղուկ. Գ. 27. Տես Ազգաբանութիւն:

Սաղամիմա, գլխաւոր քաղաք Արարու կղզւոյ, հաւ այցելութիւն ըրին Պօղոս և Բառնարատ յամի Տն. 48. Բառնարատ էր բնիկ ի Արարու, և կը բնակէին հոն ոչ սակաւ Հըրեայք առ որս տարուած էր արգէն Աւետարանը, Գործ. Դ. 36. ԺԱ. 19, 20. ԻԱ. 46. Պօղոսի այցելութիւնը նշանաւոր եղաւ Եղիմիսոյ վրայ գործուած հրաշքով, և կղզւոյն կառավարելի Սերգիոսի Պօղոսի գարհնէ ի Քրիստոնէութիւն, Գործ. ԺԳ. 5-12: Սաղամիմա էր ընդարձակ քաղաք, Արարուի արեւելեան կողմը, և յետ ժամանակաց կոչուեցաւ Կոստանդիա:

Սաղեմ, Իսլաւ-Քիւն, 1. հին անուն Երուսաղեմի, Եննդ. ԺԳ. 18. Եբր. Ի. 1, 2, նոյն անունը կը տրբուէր յետոյ Երուսաղեմի այլարաններէն, Սաղ. 2.

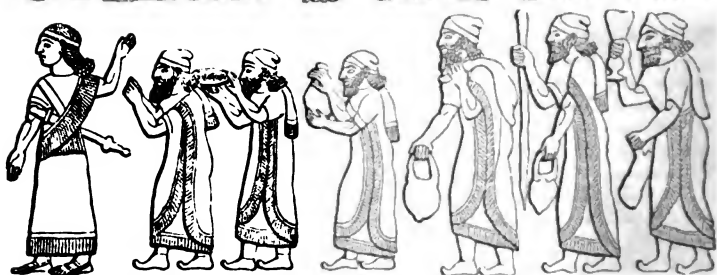
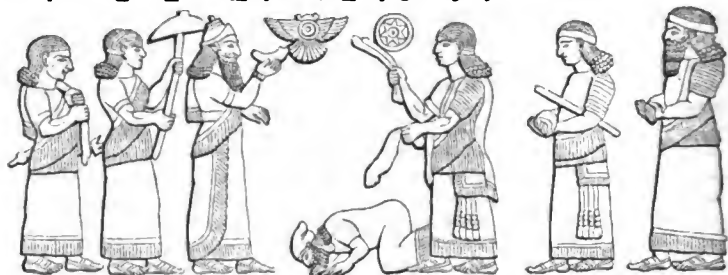
2. Քաղաք Անթիմացւոց, տեղն անծանօթ, Եննդ. ԼԳ. 18.

Սաղիմ, քաղաք մօտ յԱյնիս և ի Յորդանան, ի հարաւոյ Բեթաւայ, Բով. Գ. 23:

Սաղիստ, գաւառ կից ի Լեւան

Եփրեմայ, յարեմիայ, Ա. Թագ. Թ.
4. Զբահադ-Սալիսա կը գնէ Յով-

սեպտո Տնգետատան մընն ի Լիւզ-
գայէ, գէպ ի հիւսիս:

Սաղմանասար, աղբայ, Ասորիս-
աանի, ի մէջ Թագղաթփաղասարայ

և Սկնկերիմայ, Եղաւ գահն իբր
728 ին նախ քան զԲր., և Թա-

գաւարեց քորեքտառան տմ: Սուրբ Գիրքը կը պատմէ թէ Սաղմոնաւոր եկեալ Պաղմոնաւոր, առաւ Սամարիա, և ոտիկեց զՈվսէէ հասաւցանել հարկ: Բայց երբորդ տարին Ովսէէ չկրնալով տանել Սաղմոնաւորայ կղերքմանց, միացաւ գաղա իշխոյ առաի Սովա թագաւորին հետ: Առորեհոտանի լուծը նեւելու: Սաղմոնաւոր եկաւ Ովսէէի վրայ զօրօք, աւերեց Սամարիա, պաշարեց զՈվսէէ իւր քաղքին մէջ, և թէպէտ Ովսէէ գիմացաւ երէք տարի, Դ. Թագ. ԺԷ. ԺԸ. 9-12, Սաղմոնաւոր առնելով քաղքը, կործանեց ամրութիւնները, կապեց զՈվսէէ և ժողովաւրդէն շատերը վարեց ի գերութիւն անգր քան զԻփրաւ: Այսպէս կործանեց Սաղմոնաւոր Սամարիայ թագաւորութիւնը եր տեւած էր երկերիւր յիսուս և չորս տարի, 975 էն մինչեւ 721 նախ քան զԳր: Հոս գրուած պատկերը գտնուած է Ասորեհոտանց ժամանակէն թնացած վեց ու կէս սար բարձր սեւ մարմարինէ կոթողի մը վրայ, որոյ բարձր կողմը լի են արանադրութեամբ: Այս կոթողը գտնուեցաւ Տիւսիտային տրամետեան պալատին աւերակներուն մէջ ի Նեմրուտ, և շատ ապացոյցներ կան կարծելու թէ պատկերը կը ցուցնէ զՍաղմոնաւոր որ իւր զինուք նուանեալ Հրէից հրապառակութիւնը կ'ընդունի, Յուդայի թագաւորն իշխելէ յաջողութեամբ գէտ գրաւ Սաղմոնաւորայ, Դ. Թագ. ԺԸ. 7. Բայց կ'երեի թէ Սաղմոնաւոր աւերեց Մովսէր, Ես. Ժ. 9. ԺԵ. ԺԶ. ԺԳ. րաւ Պաղմոնաւոր Սաղմոնաւոր նուանեց զՓիւնիկէ բաց ի կղզայինն Տիւրոսէ, զոր ի զուր պաշարեց իւր հինգ տարի:

Սաղմոն, Ա Մնաց. Բ. 11, ցեղապետ Յուդայի առհմէն, այր Ռախաւ և հայր Բոոսայ, Հուսթ. Դ. 20. Մտաթ. Ա. 4, 5. Դուս. Գ. 32. Սաղմոն, հրուանգան կրեաւ կղզային Տիւսիտային արեւելեան ծայրը, զարդիս՝ գլուխ Աեւերայ, Գործ. ԻԷ. 7.

Սաղմոնաց, Գիրք: Այս բոց երբայցերէն անունն է Դեմիլիս, այսինքն գովեստը կամ փառարաւ:

նութիւնը, թէպէտ սաղմոններէն շատերը մանաւանդ ողբ կամ եղերերգութիւն են: Սաղմոնաց մեծագոյն մասն ունի ի վերնագրին գլուխ, որ կը նշանակէ բանաստեղծութիւն, երգ: Այս բառը եօթանասունը թարգմանած են յունարէն Իսալմոս, յորմէ հայերէն՝ սաղմոն, այսինքն նուագերգութիւն, կամ քերթուած քնարական:

Դատաւարագութիւն: Ոմանք ի մատենագրաց գառ գառ բաժնած են սաղմոններն անոնց բանաստեղծական յատկութեան համեմատ, զորօրինակ ի տաղս, յեղերերգութիւնս, այլովքն հանգերձ: Լաւագոյն ևս է բաժնել զնոսա ըստ նիւթոյն: Ըստ այսմ՝ սաղմոնը կը բաժնուին վեց գառ:

1. Երգք ի գովեստ Եհովայի, ԴԵ. 41: Բուն նշանակութեամբ: Այս երգերն ուղեալ են առ Եհովա, իբրեւ առ Աստուած համայն բնութեան և Արարիչ արեւելեաց, Սաղմ. Ը, 3ԴԻ, իբրեւ առ պաշտպան Իսրայելի, Սաղմ. Ի. ԻԲ. 1Գ, կամ առանձին մարդոց, հանգերձ շնորհակալութեամբ վասն ազատութեան ի չարեաց, Սաղմ. ԺԸ. 1. ԽԶ. ԻԵ. և կամ կը վերաբերին բուն և սեպհական յատկութեան Եհովայի, Սաղմ. Դ. 31Բ: Այս սաղմոնները գրուած են խորին իմաստիւք և վստիկ գգացմամբք առ Աստուած, առ նախախնամութիւն նորա, առ փրկագործութիւնն, այլովքն հանգերձ:

2. Երգք տաճարի, որ երգուած են ի ծառակցատիտ տաճարին, ի մնւտ տապանակին, այլովքն հանգերձ, կամ տաճարին պաշտամանց համար յօրինուած են, Սաղմ. ԻԴ 31Բ: Այս գառուն կը վերաբերին նաեւ «սխտաւորաց երգերը», զորս կ'երգէին անոնք որ կու գային պաշտօն մատուցանել տաճար, այլովքն հանգերձ, ինչպէս են, օրինակի համար «Երգք ասորինանաց», Սաղմ. 3Ի, այլովքն հանգերձ: Տես Աստիճան. 36: 36:

3. Ընդհանուր կրօնական և բարոյական երգեր, որ գրուած են որտի յուղմամբ և զգացմամբ, բանաստեղծական տճով, սուտի և մարդուս այլեայլ զգացումները կը յայտնեն,

գործրինակ, վաստահաւթիւն առ Աստուած, Սաղմ. ԻԳ. ԿԲ. ՃԻԵ. : Կուխրուճ առ Աստուած, Սաղմ. ԺԶ, Գափաբ պաշտօն մատուցանելոյ Աստուծոյ անոր տաճարին մէջ, Սաղմ. ԽԲ. ԽԳ., աղօթք մեղաց թողուլիւն համար, այլովքն հանդերձ, Այս գասուս կը վերաբերին եօթն սաղմոնք ապաշխարութեան, ինչպէս կը կոչուին ընդհանրապէս, Սաղմ. Զ. ԻԵ. ԼԲ. ԼԵ. ԼԸ. ԾԱ. ՃԼ. : Կահ վարդապետական երգեր, քանի մը ծշմարտութիւն, և բարդյական սկզբունք, այլովքն հանգերձ, պարունակող երգեր, Սաղմ. Ա. ԼԴ. ՃԻԸ. դարձեալ, ԺԵ. ԼԲ. Ծ. և այլք. Այս գասուս վերաբերեալ սաղմոնք շատ են :

4. Եղբրական սաղմոնք, այսինքն սղբոց և գանգասանաց միմուռք, հանգերձ աղօթիւք օգնութեան :

5. Մեհիական սաղմոնք, որպէս Բ. ԽԲ. ԽԵ. ԿԹ. ՀԲ. ՃԺ. այլովքն հանգերձ :

6. Պատմական սաղմոնք, յորս իւրայեւացւոց ճին պատմութիւնը կրկնուած է ի յորտ կամ ի յորտ, Սաղմ. ՀԸ. ՃԵ. ՃԶ. ՃԺԴ. :

Բայց սաղմոնաց մէջ կատարեալ բաժանում մը ընկն ահհնար է, վասն զի կան սաղմոնք որոց մասունք կը վերաբերին սւրյոյն սւրյոյն երկու կամ աւելի տարրեր գասերու : Բաց իրոնք Մեհիական սաղմոններէ, Մեհիայի վրայ կանխապատմութիւնք բոլոր սաղմոնաց մէջ կան յիւր և ջան : Ջերմեւանդ ընթերցողք յաճախ կը պատահին այսպիսի համարներու որ, իբրեւ Քրիստոսի յատկութեան և գործին վերաբերեալ մարգարեութիւնք, կը գրուին ընթերցողին միտքի : Այս սաղմոններէն ոչ սակաւք յիշուած են ի Նոր կտակարանի. և անտարակոյս չյիշուածներէն եռ շատերուն լեզուին և իմաստին նայելով կրնայ ըսուիլ թէ նաեւ ասոնք Աստուածորդւոյն վերաբերեալ մարգարեութիւններ են : Նոյն իսկ Դաւիթ գեղեցիկ օրինակ էր Փրկչին, և անոր կենաց այլեւայլ պատահարներն էին ստուերագրած պատկեր Դաւիթի Որդւոյն և Տեսուն : Այսպիսի սաղմոնաց յիշատակութիւնն ի Սուրբ Գրքոյ չէ

առանց նպատակի. Դաւիթի փորձանք և յաղթութիւնք արժանի համարուած են պատմուելու ի Սուրբ Գրքոյ, վասն զի մասնաւոր վերաբերութիւնն սենին : Լորտ Պաղան ուս գիտողութիւնը կ'ընէ թէ Հին կտակարանին մարգարեութիւններէն շատերը "նման են այն մարգարեութիւններէ Տեսողին" յորդ այն հաղար տարին իբրեւ մի օր, սուտի և այն մարգարեութիւնք կատարուած չեն միանգամայն, այլ ժամանակ ժամանակ ընդարգում գարա, թէպէտ անոնց բազմ նշանակութիւնը կամ լրումը կը վերաբերի այս ինչ մասնաւոր ժամանակի :

Վերնագիրք սաղմոնաց, Բացի քան և ճինք սաղմոնաց, որ և կը կոչուին որր սաղմոնք, բոլոր քնացեալք սենին այլեւայլ վերնագիր : Վերնագիրք կը ցուցնին հեղինակը, սաղմոնին առթիւ, այլեւայլ երգի տեսակներ, երգին եղանակը կամ չափը, նուագարանը որով պիտի երգուէր սաղմոնք, երաժշտաց գասը, այլովքն հանգերձ : Այս վերնագիրք շատ անգամ մուծեն, քանզի Երրայեւոց երաժշտութիւնը և երաժշտական գործիք գրեթէ անծանօթ են մեզ : Կահ շատ ճին են վերնագիրք, իթէ չեն այնչափ ճին որպէս են նոյն իսկ սաղմոնք, և յերրայեցերէն բնագրին զատուած չեն սաղմոններէն, ինչպէս են արդի թարգմանութեանց մէջ : Վերնագիրք նաեւ տարրեր են Յուսարէն և Ասորերէն թարգմանութեանց մէջ : Կան բառեր որ առանց թարգմանութեան առնուած են ի վերնագիրս, և կարծեք միայն կրնան սկիտուիլ : Տես Հիկիլայօմ, այլովքն հանգերձ :

Հեղինակք և ժամանակք սաղմոնաց : Երրայեցերէնի մէջ Գաւթի կ'ընծայուին եօթնասուն և երեք սաղմոնք, իսկ ի թարգմանութեան եօթնասունից՝ մեաստան ևս աւելի : Սաղմոնք կ'ընծայուի Մովսէսի : Միւս սաղմոնաց հեղինակներուն գաւլով, Սուրբ Գրոց քննիչներուն մէջ կարծեալք մեծ տարբերութիւն կայ :

Սաղմոնաց ամբողջ հաւաքածոյն կը թուի թէ ի սկզբանէ հետէ բաժնուած էր ճինք գիրք, թերեւ ըստ

Թաւոյ հնգամասնէին: Իւրաքանչիւր գիրք կը վերջանայ փառաբանութեամբ մը:

Ա.	գիրքն ունի սաղմոս	Ա.—ԽԱ.
Բ.	" " "	ԽԲ.—ՀԲ.
Գ.	" " "	ՀԳ.—ՁԹ.
Դ.	" " "	Ղ.—ՃԶ.
Ե.	" " "	ՃԵ.—ՃԾ.

Սաղմոս մը կայ երկիցս, Սաղմ. ԺԻ. բազդատէ ընդ ԾԳ. սաղմոսին: Ոմանք ևս մասն են այլոյ սաղմոսի, զորորինակ, Սաղմ. Հ. է մասն Խ. սաղմոսին: Կան նաև սաղմոսք որ կը գտնուին նաև Սուրբ Գրոց սերիշ մասերուն մէջ. այսպէս ԺԲ. սաղմոս. որ նոյն է ընդ Բ Թագ. ԽԻ. Ընդ-հանրապէս կը կարծուի թէ Եղբաս կարգի գրաւ սաղմոսները վերջին անգամ, 450 ին նախ քան գգր:

Այս շնաշխարհիկ նուիրական երգերուն մէջ կան վեամ գաղափարներ Աստուծոյ վրայ, իբրև արարչի, պահպանչի և վարչի արեղերաց, Թագուի սաղմոսաց շատերուն մարգարէական յատկութիւնք, և վերաբերութիւնն առ Մեհայն և առ մեծ խորհուրդն փրկութեան մարդկան: Եւ գնեն մեր առջև կատարուող օրինակներ մանկական անմեղ նուիրման և ապաւինութեան, աշխարհոյց հաւատոյ և վստահութեան Աստուած: Սաղմոսք են աստուածաժողովրդի հաւատաւորութիւնք Սուրբ Գրոցի պէտա ազօթողաց, և սիրելի են մանաւանդ ժողովրդեան Աստուծոյ, վասն զի եր յայտնեն կրօնական փորձառութեան օրէնքէ վիճակ: Լուծեր, ի յառաջարանին իւրում ի վերայ սաղմոսաց, կը խօսի սա գեղեցիկ կերպով. “Ուր կրնան գտնել ուրախութեան աղետագոյն բառեր քան ի սաղմոս գոհութեան և շնորհակալութեան: Հոն կրնան նայիլ բոլոր բարի մարդոց սիրտերուն վրայ, իբրև գեղեցիկ և զուարճալի պարտիզ վրայ, նա մանաւանդ իբր թէ յերկին: Ի՞նչ սիրուն և չքնաղ ծաղկանք երախաագիտութեան կը բուսնին հոն ամէն տեսակ հանձնական և ուրախարար խորհուրդներէ առ Աստուած և առ բարութիւն նորա: Դարձեալ, ուր կրնան գտնել ի խոտոց սրտէ զլիւեալ Թախծաղին խոտ-

քեր առաւել քան ողբերգական սաղմոսաց մէջ: Նաև ասոնց մէջ կրնան նայիլ բարի մարդոց սիրտերուն, իբրև մահուան վրայ, նա մանաւանդ իբրև թէ ի գոթոս: Ի՞նչպէս մութ և աղմուկից թէ հոն Աստուծոյ բարկութեան տաղնապետցոյցի և խռովեցոյցի խորհուրդներէ: Ինչ թուի ստեղծել թէ չկայ յաշխարհի գիրք խրատական կամ պատմութիւն վարուց սրբոց և մարտիրոսաց աղնուագոյն և գեղեցկագոյն քան սաղմոսարանք: Քանզի կը գրանենք հոն ոչ միայն ինչ որ այս կամ այն սուրբ գործած է, այլ ինչ որ գործած է Սուրբն սրբոց, և ինչ որ բոլոր սուրբ մարդիկ կը գործեն առկալին: Հոն կը գտնենք թէ ինչ է սուրբերուն վարմունքն առ Աստուած, և առ բարեկամն կամ առ Թշնամին իւրեանց, և թէ ինչպէս կը վարուին վտանգներու և վշտաց մէջ: Բաց յայտնէ, հոն կայ ամէն տեսակ վարդապետութիւն և պատուէր աստուածային: Այս է պատճառ որ Սաղմոսաց գիրքը բոլոր բարի մարդոց գիրքն է, և ամէն մարդ, ինչ պարագայի մէջ որ բլլայ, կը գտնէ հոն իւր պարագային յարմար սաղմոսներ և խօսքեր, և ճիշդ այնպէս կը թուի անոր սրպէս թէ բուն իրեն համար գրուած են անոնք, և այնպիսի կերպով գրուած կը գտնէ, քան զոր լուագոյն ոչ կրնար գրել կամ գտնել կամ բաղձալ: ”

Ղուկասու ԻԴ. 44 համարին “Սաղմոսք” բառը կը նշանակէ երրայցեբէն Աստուածաշնչին երեք բաժանմանց մին, այսինքն Սուրբ Գրոց խրատական կամ բարեպաշտական մասերը: Տես Աստուածաղկունց: Աստուածաներու Սաղմոսաց վրայ Տես Աստիգաններուն երգը:

Սամարացիք, բնակիչք Սամարիոյ: Բայց Սուրբ Գրոց մէջ այս անուամբ կ'իմացուի ցեղ մը որ յառաջ եկաւ Խորայի թառն ցեղերուն հետ թառնուրդէն: Երբ բնակիչք Սամարիոյ և մօտակայ երկրին գերի տարուեցան Ասորեստանի Սաղմոսաւոր Թագաւորէն, Սաղմոսաւոր անոնց տեղը զրկեց գաղթականներ Բաբելոնէ, Քու-

Թայէ, Աւայէ, Եմաթէ և Սեփար-
նիմէ, որոց հետ Սամարիտ թաղող
Հրեայք խառնուեցան, և ի վարձա-
նք ձուլուեցան ի մի, Դ. Թադ. ԺԷ.
24-41: Այս օրինակ սերգր մը հար-
կաւ ասելի պիտի ընէր Հրէից զԱ-
մարացիս: Կոր և խառն ցեղն ար-
գարեալ խնդրել Ասորեստանէ իւրայե-
լացի քահանայ մը սուսուցանել ա-
նոնց Եհովայի օրէնքը, և ընկալաւ
ըստ մասին նոր կրօնքին ձեւերը, բայց
Սամարացաց ժեծազոյն մասն կիսով
չափ միայն գարձած էր իւր նախկին
հիթանանութենէն, Մատթ. Ժ. 5.
Ղուկ. ԺԷ. 16-18: Ուստի, երբ
Հրեայք գարձան գերութենէն և սկը-
սան նորէն շինել զԵրուսաղէմ և առ-
նարը, Սամարացիք ի զուր ջանացին
ճանչցուիլ Հրեայ, և լինել գործա-
կից Հրէից, Եղ. Դ.: Հրեայք չա-
սին յանձն և թշնամութիւն ծագե-
ցաւ ի մէջ եկեղեց ազգաց, սուտի
և Սամարացիք ոչ միայն առիթ ա-
ռին զըզարակ զՀրեայս առաջի
Պարիսթ թագաւորին, Եղ. Դ. 4.
Նէեմ. Դ.: այլև, օգուտ քաղելով
Մովսէսի հրամանէն, Բ Թ. ԻԷ. 41-
43, որուն համեմատ երբ խառնուե-
աւ երկիրը մասն իւրայեւացիք,
ժողովողեան կէտը Գարիգիկ լեււ. կե-
նալով Ամէն պատասխանեցին ուխ-
տին օրհնութիւններուն զորս կը կար-
գային Ղեապիք, առնար մը կանգ-
նեցին այն լեւուս վրայ, և հաստա-
տեցին հոն զոհեր ըստ հրամանին
Մովսէսական օրինաց, Թեպէտ նախ.
կին սեղանն, ըստ Սուրբ Գրոց Եր-
բայեցուց, Գերազ լեւուս վրայ էր,
Բ Թ. ԻԷ. 4. 88ա. Ը. 30-35: Թող
զայս, Սամարացիք մերժեցին նաև
Հրէից բոլոր նուիրական գիրքերը
բաց ի հնգամաստենէն: Տես Սաղմ.
բաղատ: Այս ամենէն և ուրիշ պա-
րագաներէ, ազգային ատելութիւնն
ի մէջ Սամարացաց և Հրէից, փո-
խանակ նուազելու ժամանակաւ, ա-
նեցաւ և զորացաւ ընդհակառակին,
Բ Մովսէ. 9. 2. Ղուկ. Թ. 52, 53:
Աստի Սամարացի անունն Հրէից մէջ
եղաւ անուն թշնամանաց և անար-
գութեան, Թովհ. Ը. 48, և խնամով
կը զգուշանային Հրեայք խառնակելէ
ընդ Սամարացիս, Թովհ. Դ. 9. Հեւր.

կանոս, իբր 129 ին նախ քան զԳր. .
կործանեց Գարիգիկ լեւուս առնարը,
բայց Սամարացիք Գրիստոսի ժամա-
նակ գեւ կը յարգէին այն լեւն իւր-
եւ նուիրական տեղ, և ազգային
յատուկ պաշտօնաւանդի, Թովհ. Դ.
20, 21, ինչպէս ցարգ կը յարգէ
զայն Սամարացաց զայն թաղողը:
Սամարացիք ևս Հրէից պէս կը սպա-
սէին Մեսիայի, Թովհ. Դ. 25, և ա-
նոնցմէ ամենք եղան հետեւող Քրիս-
տոսի, և ընկալան Քրիստոնէական
կրօնից վարդապետութիւնները: Տես
Փարծ. Ը. 1, այլովքն հանգրծ. Թ.
31. ԺԵ. 3:

Շատերուն ծանօթ է թէ Սամա-
րացիներէն զայն թաղողը մը կոչ
տակաւին ի Նապուլուս, հինն Ան-
թէմ: Եւրոպացի գիտունք խնամով
քննեցին այս ժողովողը, և գիտուն-
ներէն ամենք յաճախ թղթակցեցան
անոնց հետ, բայց այս քննութիւն-
ներէն կարեւոր արգիւնք յառաջ չե-
կաւ: Այս Սամարացիք ունին հնա-
մասենէն օրինակ մը, զոր կ'ըսուի Թե-
գրած է Փննհհհհհհհհ արգիւն Արիստաւ,
1400 ամբ յառաջ քան զԳր.: Գա-
նի մը օրինակք գրուեցան այս հնա-
գամատենէն, առաջինն 1616 ին, և
բազմաթիւսն իրարայկան բնա-
գրին հետ, ընդ որում գրեթէ նոյն
է: Կան այս երկու բնագրաց մէջ ըն-
թերցուածոյ ատարեութիւնք, բայց
այս ատարեութեանց շատերուն,
նա մասնաւոր ժամանակ մէջ Սամա-
րացաց ընթերցուածք կ'երեւի խառ-
նարեալ: Մօտեոս ճանապարհորդք
ստեղծ այցելութիւն ըրին Նապուլու-
սի Սամարացաց: Անոնց թիւն է
իբր հարիւր և յիսուն, և են ընդ
օրինապէս, Հրէից շարաթը մեծ
ճշգրութեամբ կը պահեն, և օրը երկուս
կ'երթան ժողովողանոցն աղօթելու:
Տարին չորիցս, այսինքն զտափի,
պննակեցաւ, տաղաւարահարաց
և քաւութեան տօներուն, ամենք
կ'երթան իրենց հին առնարին անդն
ի Գարիգիկ յերկրապետութիւն: Տես
Փարիգիմ:

Սամարիտ. 1. Փրօքին ժամանակ
Սուրբ երկրին երկը բաժանմանց մին,
որս առհասարակ էին ի հեւրոսոյ Գա-
լիլէա և Նարաւոյ Հրեաւան կամ

Յուզայտառան, յարեւելից՝ Յարգա-
նան, և յարեւմտից՝ Միջերկրական
ծովը, և կը պարտահանէր ի սկզբան
Եփրեմայ, Մանասէի և Խաբարայ
տրուած երկիրներուն մասերը, Ղուկ.
ժ. 11. Յովհ. 7. 4: Սամարիայ բլուր-
ներն աւելի բերրի կը նկարագրուին
քան Յուզայտները, և անոր հովիտ-
ներն ու գաղտնիքը աւելի մշակեալ
է պտղաբեր: Տես Փառնամ: Ոչ սակաւ
Քրիստոնէական եկեղեցիներ անկուե-
ցան հոս կանուխ, Գործ. Ը. 1, 25.
Թ. 31. Ժ. 3:

2. Փաղաք, Պաղեստինու միջավայ-
րին մօտ, իբր ժեց մղան յարեւմտեց
հիւսիսայ Արեւմտայ: Իսրայելի Թա-
գաւորն Ամրի շինեց այս քաղաքն
իբր 920 ին նախ քան զԳր., և կո-
չեց Սամարիա յաւնին Սեմերայ
նախկին տիրոջ լեռան կամ բլրոյն
յորոյ վերայ շինուեցաւ քաղաքը, Գ.
Թագ. Ժ. 2. 23, 24: Սամարիա եղաւ
մայրաքաղաք Թագաւորաց Իսրայելի
փոխանակ Արեւմտայ և Թերսայի որ
առաջ մայրաքաղաք էին: Փաղաքը
գեղեցիկ զարդարուած էր շինուա-
ծովք: Աբաբար շինեց հօն պալատ
փրցակերպ, Գ. Թագ. Խ. 39, նաեւ
Բաշաղու մեհեան, Գ. Թագ. Ժ. 2.
32, 33, զոր կործանեց Յեւս, Գ. Թագ.
Ժ. 18-28: Մարգարէք ստեպ կը յան-
դիմանէին զՍամարիա կառաքաշու-
թեան համար, Ես. Թ. 9. Եղեկ. Ժ. 2.
46-65: Երկիցս պաշարուեցաւ Սա-
մարիա Ասորիներէն, Գ. Թագ. Խ. Գ.
Թագ. Զ. 24. Ե. 1-20: Հուսկ ուրեմ
Սաղմոնաւոր, արքայ Ասորեստանի,
առաւ և կործանեց զՍամարիա, և
երկիրն ժողովուրդը վարեց ի գերու-
թիւն, 721 ին նախ քան զԳր., Գ.
Թագ. Ժ. Ե. 3-6. Ուլ. Ժ. 5-7. Միք.
Ա. 1-6: Տես Ամրի: Փաղաքին մէկ
մասը նորէն շինուեցաւ Տիգրիսի ան-
գրի կողմէն հօն բերուած փութայե-
ցիներէն, բայց յետոյ գրեթէ կոր-
ծանեցաւ Յովհաննէն Հիւրկանոսէ:
Հաովմայեցի փոխանակ բգեշիւն (ան-
թիհիւպատոս) Գարինիոս միւս ևս
անգամ նորոգեց զՍամարիա և կո-
չեց Գարինիա: Օգոստոս առաւ յե-
տայ այս քաղաքն Հերովդէի մեծի, որ
ընդարձակեց և զարդարեց զայն, և
ի պատիւն կայսեր կոչեց Սերաստա,

որ Լատիններէն Աւգոստա բառին
Յուսարէնն է: Հերովդէս բնակեցոյց
հոն ժեց հազար գաղթական, և պա-
տեց քաղաքն հզօր պարսպով, շինեց
նաեւ Տըյաֆաղ մեհեան մը ի պա-
տիւ Օգոստոսի: Վաղ իսկ յառա-
քելական դարուն ֆիլիպպոս և պլոթ
յաղողութեամբ գործեցին հոն. Գործ.
Ը. 5-25: և հոն կազմուած եկեղեցիին
տակեց բաւեց դարբնով, մինչև քան-
գեցաւ Հերովդէ քաղաքը: Յետ ժո-
մանակաց նորէն կենդանացաւ Սե-
րաստա, և խաչակրաց պատմու-
թեան մէջ կը յիշուի: Չարգիս ան-
շան գիւղ է և կը կոչուի Սէպուս-
թիէ, հին աւերակաց քարերէն շին-
ուած քանի մը տնակներով:

Ահա Ռիշարտսընի տեղեկութիւնն
այժմու քաղաքին վրայ. «Ինքը շատ
գեղեցիկ է և ի բնէ ամուր, ինչպէս
կարծեմ, առաւել քան զԵրուսա-
ղէմ: Եւ կենայ գաղտնիքով բլրոյ մը
վրայ որ գեղեցիկ է մեծ է, շուրջ
պատեալ լայն և խոր հովիտի, և
եթէ եր ամրացեալ, ինչպէս կ'ըսուի
Թէ եր ի Հերովդէ, յայտնի է Թէ
ի սովոյ տնիկեալ անձնատուր եղած
էր, ոչ թէ առնուած պատերազմա-
կան արուեստին հին հնարիւք: Հո-
ղիւր պաշարեալ է շորս կողմէն մէկ
մի բլրէ, իւրաքանչիւրը գահաւանդ
գահաւանդ, քաջ մշակուած մինչև
գաղաթը, ցարենի արտերով, Թղե-
նեղ և ձիթենեղ. քաջ մշակուած
է նաեւ հովիտը: Սամարիայ բլուրն է
նոյնպէս գահաւանդ գահաւանդ մին-
չև վեր, և է բարձրութեամբ հա-
ւատար մօտակայ լեռանց:

Այժմու գիւղն է փոքր և աղքատ,
և հովիտն անգին գետի վեր ելքն է
ուզդորդ յոյժ. բայց մեր վրանին
տեղէն նայողին եր հաճապատեալ ոչ
միայն բնական գրից կողմանէ, այլև
գոթական ճարտարապետութեան ո-
ճով շինուած հին միջնաբերդ մը ա-
ւերակներուն գեղեցիկ երևութիւն:

Գիւղն անցնելով, իբր ի միջոցի
առաջին գահաւանդային տեսանք
կարգ կարգ սիւներ գեւ կանգուն:
Մէկ կարգին վրայ համրեց երկու
տասան սիւն, բայց յայլոց բազմաց
որ էին միայնակ, և կը Թուէին լի-
նել եղբայրակարոյ մնացորդք պլ

կարգաց: Գիրքը շատ զուարճալի է, և առաջինորդը որ կը տանէր զիս ըստ թէ այն սիւններն էին Տին պալատի մը սիւններ: Երկորդ. գահաւանդին վրայ տեսանք Ճաշորգներ տնդակազմ շինուածոց, բայց էին իբրեւ կղտը քարի և կրոյ և հողախառն աղբիւնաց: Երրորդ կամ բարձրագոյն գահաւանդին վրայ շտեմանք այնչափ Ճաշորգ. Տին շինուածոց, բայց վայելցնէր շրջակայ երկրին Տիւանայի տեսիլը: Մեր աշուքները բլուրը պատահ Տոմարի խորութենէն անգին ձկտելով, կեցան հանգիստակաց լերանց վրայ, որ մեղմով գար վեր բարձրանալով, ամէն գիւն կ'երեւէին մեզ իբրեւ գետկալի մը վրայ կարգաւ Տամար բաց գրուած մատենան:

Սամեգար, սրգի Անթայ, երրորդ գառաւոր իսրայելի, յետ Աւագայ և քի յառաջ քան զԲաբակ, մեծ նեղութեան և երկիւղի ժամանակ, Գառ. Գ. 34. Ե. 6: Սուրբ Գիրք կ'ըսէ միայն թէ Սամեգար պաշտպանեց զիսրայել, և թէ եղան խթանով սպաննեց վեց հարիւր փղըշաացի:

Սամեր, նախկին տէր բլրոյն որոյ վերայ Ամրի շինեց Սամարիա քաղաքը, Գ. Թագ. Ժ. 9. 24:

Սամիր, ծածկոթ առնակ, նման արջնդեղի, կնճխան, այլովքն հանգերձ, բայց աւելի հոտաւետ, որ կը բուսնի Պաղեստին, և որմէ աստաւորգ կու առնին Հրեայք:

Սամնա, Դաւթի երեսուն քաղերան երեք գլխաւորաց մին, որ Դաւթի և Եղիազարայ հետ գործակեց էր Բ. Թագ. Ի. Գ. 41, 42. Ա ՄԵ-

նաց. Ժ. Ա. 12-14 համարներուն մէջ յիշուած քաղաքութեան: Ուրիշ քաղաքործութիւն սորա կը պատմուի Բ. Թագ. Ի. Գ. 43-47 համարներուն մէջ:

Սամնա, կղզի Արեւելագոսի, առ եղբէր Փաղուս Արիոյ, հանդէպ Լիւգիոյ, որմէ բաժնուած է կղզին անձուկ նեղցիւ: Եղզին նուիրեալ էր պաշտաման Հրեայ աստուծոյն որ ունէր հան հոյակապ մեհեան, որոյ մը նաշորգ ք կան ցարգ: Անուանի էր կղզին նաեւ խնցղէն անօթոց համար որ կը շինուէին հան, և իբրեւ տեղի ծննդեան Պիւթագորայ: Հռովմայեցիք գրեցին կուսակալին Սամնոի ի նպատակ Հրեից առ Շմուսնիւ Մաւկարեանց, Ա Մակ. Ժ. Ե. 23: Պողոս ելաւ այս կղզին, մինչ կ'երթար Երուսաղէմ, յամի ՏՃ. 59, Գործ. Ի. 43: Զարգիւս օւնի իբր յիսուն հազար բնակիչ, և թէպէտ քաղ մշակուած չէ, կը բերէ սակալն առատ նարինջ, խաղող և ձկնաբուսուղ, կը զրկէ նաեւ ցորեան և գինի:

Սամուել, Առաւել Եւթ, Ա. Թագ. Ա. 20, սրգի աղթից, հաշակաւոր մարգարէ Հրեից և գառաւոր, Գործ. Գ. 24. Ժ. Գ. 20: Ի ծնէ Ղեառցի էր Սամուել, Ա Մնաց. Զ. 22-28, և սրգի Եղիանայ և Աննայի, Եփրեմի լեռն ի Ռամա, ի հիւսիսայ արեւմտեց Երուսաղէմի: Դեռ մանուկ էր, բերուեցաւ Սելով, օծաւ և զարգացաւ վկայութեան խորանն ընդ ինձնով քահանայապետին Հեղեայ: Ի ծննդինէ ձօնեալ Աստուծոյ և նուիրեալ յուխաւորութիւն, սկսաւ ընդունիլ աստուածուած պատգամ ի տրգայութեան իսկ, Ա. Թագ. Գ., և յետ մահուան Հեղեայ կարգեցաւ գառաւոր իսրայելի: Իսրայելի գառաւորաց վերջին և լուսազոյնն էր: Անոր բարքը և վարչութիւնն արժանի են նկատուելու մամուսոր հանութեամբ և մեծաբանք: Երբ Սամուել առաւ գառաւորութիւնը, երկստասուն յեղք բարոյական և քաղաքական մեծ նուառութեան մէջ էին: Սամուել աղատեց զոմնոց ամէն օտար լուծէ, գառաւորութիւն բրաւ ճշգիւ և անաչառ, յառաջ տարաւ գառաւորակութիւնը և ճշմարտ

կրօնքը, միացուց ցեղերը, և հաննջ զանոնք բարձր աստիճանի քաղաքակրթութեան։ Հրէից խնդրել թաւաւոր, տեսնելով Սամուելի ծերութիւնը, և տնոր որդւոց անդրաւանդութիւնը, կը ցուցնէր մեծ թերեհաւատութիւն յՍամուել և պահասութիւն հնազանդութեան ի կամն նորա Բայց ե. այնպէս Սամուել անուանեց թագաւոր «Իր բարկութեամբը»։ Ովք. ԺԳ. 11. Սամուել օծեց զՍաւուլ առաջին թագաւոր Իսրայելի, և յետ նորա՝ գլխաւոր, Դաւիթ ի դէպ ժամանակի պիտի յաջորդէր Սաւուլի, որ արդէն մերժուած էր Ասամուելէ։ Սամուել իւր բոլոր կենաց մէջ վարեց վերին և բարեբար ակզեցութիւն մը Իսրայելի մէջ, նոյն իսկ Սաւուլի վրայ։ Հաստատեց «մարգարէից զգրոցը», որ եղաւ տեւական և շատ օգտակար ինչաւ իննսունեութամայ, 1053 ին նախ քան զԳր., մեծարեալ ամենէն, և ուղղ ըրաւ տնոր վրայ բոլոր ազգը։ Անոր մահուանէն ետքն անգամ թշուառականն Սաւուլ, մահացեալ Սամուելէ զոր թողած էր, խնդրել մարգարէին խորհուրդը խաբարայի մը ձեռք որ կը պնդէր ունենալ ոգիներու հետ հաղորդութիւն։ Աստուած թող առաւ Սամուելի երեւնալ թագաւորին, իրեն մարգարեական պատգամաւոր։ Ի սագմոսին ՂԺ. 6. կը գատուի Սամուելի Մովսիսի և Ահարոնի կարգը։ Տես Երեմ. ԺԵ. 1. Երբ. ԺԱ. 32.

Սամփոսն, արեւիկ, որքի Մանուէր, ի ցեղէն Դանայ, ազատարար և դատաւոր հարաւային ցեղից Իսրայելի իւր քան տարի, Դաւ. ԺԳ. 1-ԺԶ.։ Սամփոսնի ծնունդը գուշակուեցաւ զքանիչիկը։ Սամփոսն էր սեխաւոր ի մանկութենէ, և մարդոց հզորագոյնը։ Եղաւ հաւատարմէս անուիր, անվէհեր և զարմանալի արութեամբ, բարոյական տկարութիւններով և ոգրայի մահաւոր։ Սամփոսն իւր քաջութիւնները գործեց ոչ առանց մասնաւոր օգնութեան Աստուծոյ «Տէրջը Հոգին տնոր վրայ եկաւ»։ Դաւ. ԺԳ. 25. ԺԳ. 6, 19. ԺԵ. 11. ԺԶ. 20, 24. Սամփոսնի սիրահարութեան,

տնոր բարեկամեան զատութեան և թշնամիներուն չարութեան յօգուտ գործածուելէն յայտնի կը տեսնուի թէ Աստուծոյ նախախնամութիւնն էր որ կը գործէր։ Սամփոսնի մեղքը պատճառ եղաւ որ Սամփոսն ինկաւ Աստուծոյ երեսէն և կործանեցաւ ի մեծ թշուառութիւն, բայց ի վախճանի յաղթանակից շորհքն ու հաւատարմ, Երբ. ԺԱ. 32. Այս անձին պատմութիւնը գեղեցիկ կը ցուցնէ թէ ինչպէս չար և անոգրմ են մեղքը և մեղաւորը, և ինչպէս կը հսկէ Քրիստոսն ինքամբն իւր ժողովրդեան վրայ։ Տես Դաւ. ԺԳ. 22, և Մատթ. ԻԳ. 37.

Սամօրբակի, կղզի հեռոտային Եգեական ծովուն մէջ, առ եղբոր Թրակիոյ, Տոմայէ ի ֆիլիպպէ առնող ճամբուն գրեթէ մէջտեղ, իւր առաջին այցելութեան տանն յԵւրոպա, Պոպոս խորխոս նեւեց գեղերը Սամփոսնից հեռոտային կողմը, Գործ. ԺԶ. 11. Առաջ կը կոչուէր Սամոս, և միւս Սամոսէն օրոշելու համար Թրակեան վերագիրը կը յաւելուին։ Սամփոսնի սէնէր բարձր լեւմը և համանուն քաղաք, և էր հրաշակաւոր իրեն նուիրեալ հեթանոսական խորհրդոց, մանաւանդ Գեմետրեան և Պրոսերպինեան խորհրդոց։ Աստի կղզին առաւ «նախական» վերագիրն, և կը համարուէր իրեն անբաժնարարի ազատատնարան փախտեից և ոճրաւորման, Չարդիս կը կոչուի ի թըրաց Սեմնարէր։

Սամարաղաւա, հաւանականապէս բնիկ Որանայի Մովսիս երկիրը, և մեծ թշնամի Հրէից։ Թերեւս բնականօրէն էր Պարսից կառավարութենէն իշխանութիւն Սամարացոց և Սամարիա իւրուած Պոսթայեցուց վրայ, իրեն Եփրատայ արեւմտեան կողման կուտակայինէն մին. Երբ Նէեմիա եկաւ Հուշանէն Երուսաղէմ, Նէեմ. Բ. 10, 19, 445 ին նախ քան զԳր., և սկսաւ շինել Երուսաղէմի պարիսպները, Սամարաղաւա, Տուրիա և Գեւոսմ նախառնեցին զՆէեմիա, և զըրկեցին հարցունել թէ ի՞նչ իշխանութեամբ ձեռնարկած էր այն գործին, և միմէ այն ազատամբութիւն չէր թագաւորին գէմ։ Բայց և այնպէս

Նէեմիա յառաջ տարաւ փութով
իւր գործը, և կատարեց քաղքին
պարիսպներուն շինութիւնը, Նէեմ.
Բ. 10. Դ. 6.

Նէեմիա ստիպուելով դառնալ Շու-
շան Արաաշէս Թագաւորին, Նէեմ.
ԺԳ. 6, 441 ին նախ քան գիրք., ա-
նոր բացակայութեան տանին Եղիա-
սիւր քահանայապետին իւր թուռը Յս-
կիազայի որդին Մանասէ լամուսնա-
ցուց Սանարազատու գետեր հետ,
և Տուրիայի, Սանարազատու աղ-
բականին, առաւ բնակարանն առ-
ճարդին մէջ, Երբ Նէեմիա գարձաւ
Երուսաղէմ, (տարին ճշգիւ յայտնի
չէ,) արտաքսեց զՏուրիա առճարեն,
և չթողցոյց Մանասէի, քահանայա-
պետին Թռուսն, բնակել քաղաքը,
և աչ քահանայական պաշտօն վարել:
Մանասէ այսպէս մերժուելով, դնաց
իւր աներոջ, Սանարազատու քով,
որ օգնեց անոր իւր քահանայական
պաշտօնը վարել Գարիգին լեռը:
Տէս Գարիգին և Սամարացիք:

Սաթմաիմ, Յեռ. ԺԺ. 33, քաղաք
Նեփթալիմայ հիւսիսակողմը, կա-
դէտի և Անդիլիբանանու սասորտին
մօտ, Դասա. Դ. 11:

Սաթգուլի, Երնդ. ԻԸ. 12-17:
Փոխառական Յակոբայ երեցոյց երկ-
նային անդգոյցն միեթարական տե-
սիլը ժողահեցուց զՅակոբ թէ ամե-
նագէտն Աստուած պիտի խնամէր
զնա, և պիտի շնորհէր անոր ժող-
դրդեան ամէն հարկաւոր բարիք աշ-
խարհիս անապատին մէջ, Եբր. Ա.
44: Այն տեսիլը կը ցուցնէր նաեւ
թէ ճամբայ բացուած էր երկրէ յեր-
կին, ինչպէս նաեւ յերկինց յերկիր:
Այս տեսիլը կրնայի համարել նաեւ
օրինակ Գրիստոսի բնութեան յորում
երկինք և երկիր կու գան ի մի, և
Քրիստոսի գործին՝ որ կ'ընտանեցնէ
մարդիկ Աստուծոյ:

Սաթի, չիքմն լերան արուած
անուն մը Ամսիւհայկներէն, ԲՕր.
Գ. 9. Ա Մնաց. Ե. 23. Եղեկ. ԻԵ.
5: Տէս չիքմն:

Սասրաւար, Տէս Զօրաբարել:
Սասումայ, ինչպէս հրեշտակներէն
մին, մանաւանդ անոնց գլուխը: Աշ-
խարհի վրայ գլխաւոր պատճառ է
շարեաց սասումայ, և անոր մեծ նը-

պատակն է հակառակել բարոյն
զոր կ'ուզէ ընել Աստուած: Կը ջա-
նայ մանաւանդ իւր արքանեակնե-
րուն, միւս գիւաց ձեռքով, եւ կե-
ցունել մարդիկ ընդունելէ Քրիստո-
սով փրկութիւնը:

Սասումայ, անունը կը նշանակէ
ըստ Երբոյցներէն լեզուին, հակա-
ռակորդ: Բայց Սուրբ Գիրք
այլեայլ անուններ կու տան սասա-
նայի՝ անոր յատկութիւնները ցու-
ցնելու համար: Կը կոչուի "իշխան
աշխարհի", Յովհ. ԺԲ. 31. "օղոյս
իշխանութեան իշխան", Եփ. Բ. 2.
"այս աշխարհիս աստուածը", Բ Եփ.
Դ. 4. "վիշապ, հին օձ, սասումայ",
Յայտ. Ի. 2. "չար", Ա Յովհ. Ե.
18, "մանչաղ առիւծ", Ա Պետր.
Ե. 8. "մարդասպան", "սասաիս",
Յովհ. Ը. 44. "Բեղզերաւ", Մատթ.
ԺԲ. 24. "Բեխար", Բ Կորնթ. Զ. 15.
"եղբայրներուն դէմ" չար խառն,
Յայտ. ԺԲ. 10: Բայց Գրոց մէջ կը
նկարագրուի իբրեւ լի չարակամու-
թեամբ, անգիթութեամբ և խարեու-
թեամբ, թշնամի Աստուծոյ և մարդ-
կան: Անդադար կը լսանայ կորուս-
նէն հոգիներ, և ամէն հոգաւր և
նենգութիւն կը գործածէ յարմար-
ցնել իւր փորձութիւններն մարդոց
այլեայլ բարութ և վիճակներուն,
հրապուրելով տկար մարդիկ, երեմե
բարիներն անգամ, ինչպէս նաեւ իւր
արքանեակներն, գեները, յօգնութիւն
և ի գործակցութիւն: Գրեթէ բոլոր
աշխարհք անոր որդի տակն է: Բայց
ինքն է ընկնելով թշնամի: Քրիստոս
պիտի ջախջախէ այս օձին գլուխը,
պիտի հանէ զնա աշխարհէս դուր,
ինչպէս հանած է մարգարէն, և հուսկ
աւրեմ պիտի փայլէ զնա յաւիտեան
անոր և անոր հրեշտակներուն համար
պատարաստուած անգը, Մատթ. ԻԵ.
41:

"Դե, բառն շատ անգամ կը հա-
գեպի Աւետարաններուն մէջ, բայց
սասումայ բառով կ'իմացուի միշտ
գիւաց գլուխը, "Սասուման և էր
հրեշտակները", Մատթ. ԻԵ. 41, որ
բնութեամբ և գործովք նման են ի-
րենց իշխանին: Նոր կտակարանին
մէջ շատ օրինակներ կան գեներէն բը-
նուած մարդոց, որ ընդհանրապէս

կոչուած են գիւտար։ Ոմանք կը պըն-
գեն թէ գիւտարը բնական ախտա-
ժէտներն են, զորորինակ լուսնոտ,
խելագար, այլովքն հանգերէ, ոչ թէ
չար ոգիներէ բռնուած։ Բայց մեր
Փրկիչը կը խօսէր և կը հրամայէր գի-
ւաց որ էին զարծողք ի գիւտարոս,
և գեւք կը պատասխանէին և կը հնա-
զանդէին Ֆրիստասի խօսքին, և իրենց
ներկայութեան ապացոյցը կու տային
տանջելով զանոնք զորո թողուլ կը
բռնադատուէին։ Քրիստոս, իբր ա-
պացոյց իւր պաշտօնին, կ'ըսէ թէ գեւք
կը հանուին. իւր առաքեալներուն կը
խոստանայ նոյն իշխանութիւնը զոր
ենք կը վարէր այն չար ոգւոց դէմ։
Գամբղէլ կ'ըսէ, "Երբ կը գտնեմ
յիշուած գիւտարներէն ամանց մէջ
գեւերուն թիւը, անոնց զարծիրը զա-
նազանուած գիւտարաց զարծերէն,
գիւտաց խօսքն իրենց որդիութեան
վրայ գիւտարներէն հանուելէն ետ-
ք և հանուելէն առաջ, երբ կը գըտ-
նեմ յիշուած գիւտաց յատուկ բաղ-
ձանք և կիրք, և գիւտաց ընդհանրա-
պէս վարուելէն և զարծերէն առնուած
օրինակներ, երբ այս ամէնը կը գըտ-
նեմ, անհնար է ինչ ուրանալ անոնց
գոյութիւնը",

Ստաիմ, ազնիւ տեսակ փայտի,
որով շինեց Մովսէս խորանին վերա-
բերեալ տախտակներուն, սեղաննե-
րուն և գերաններուն մեծագոյն մա-
ռը։ Յերանմոտ կ'ըսէ. "Այս փայտը
կարծէր է, թիւրաթիք, սպորկ, անոտ և
չառ գեղեցիկ, այնպէս որ հա-
րուտոր և ընտիր գործ սիրող անձինք
իրենց մամուլներու պատուանկներն այս

փայտէն կը շինեն։ Այս փայտը չի
բուսնիր մշակեալ անգեր, և ոչ ու-
րեք Հռոմէական կոյտորութեան եր-
կիրներուն մէջ, այլ միայն Արարիչ
անապատներէ, "Կը կարծուի թէ կը
նշանակէ ալօք" կոչուած ծառին սե-
տեսակը, որ կը գտնուի Արարիչ
անապատներուն մէջ, և որոյ փայտը
չառ հաստանէ և Ամնա լիբան և
կարմիր ծովը պատող լեռանց կողմե-
րը, և է այնպէս կարծր և պինդ որ
գրեթէ անփուտ է։ Տես Արեւա-
տիմ։

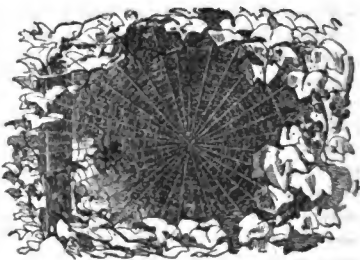
Սարա, արաբիկ, գուտար Ա-
սորայ։ Երեցս կը յիշուի Եգիպտոս
գաղթելոց մէջ, Մինգ. ԻՁ. 17. Թու-
ԻՁ. 46. Ա Մնաց. Է. 30. Թէ ինչու
համար այսպէս նշանուար էր, չէ
յայտ, բայց Հրէից բարբիներն այլ,
այլ առաւօտներ կը յօգեն առաք
վրայ։

Սարա, քաղաք Դանեանց Յու-
գոյի սահմանին մէջ, Բ Մնաց. ԺԱ.
10. Յես. ԺԵ. 33. ԺԹ. 41. Սամֆ-
սոն էր Սարաացի, Դատ. ԺԳ. 2,
25. Ա Մնաց. Բ. 54. Դ. 2. Կը
կարծուի թէ Սարան է այժմու
Սուրահ, որ լեւոնային մեծաւոր գիւղ
է, Բեթսամիւտէն գեղի հիւսիս բլուր-
ներուն ծայրը։ Ճամբան զոր բռնեց
Սամֆսոն երբ կ'երթար Թամնաթա-
է զառիվորը քարուն, շատ յարմար
որը բլրաւ փայրի գաղանաց։ Հոս
ոպանինց Սամֆսոն առիւծն, առանց
զինու օգնութեան, Դատ. ԺԴ. 5-7.

Սարայ, կամ Սարբա, կին Աբ-
րահամու, գուտար Տօր նոյն ուրիշ
մօրէ, Մինգ. Ի. 12. Բայց Հրէից
մատենագիրներուն մեծագոյն մասը
է մեկնիչներէն ամանց նոյն կը համա-
րին զՍարայ ընդ Յեզայի, որ էր
քոյր Ղոփայ, և եղբոր գուտար Աբ-
րահամու, Մինգ. ԺԱ. 29, վտանգի
"գուտար" բառն ըստ Եբրայական
սովորութեան կը նշանակէր սրեւիցէ
կին գաւաիկ, և "քոյր" կը նշանակէր
սրեւիցէ մերձաւոր արեւմտու։ Երբ
Աստուած ուխտ գրաւ Աբրահամու
հետ, փոխեց Սարայ, ի՛նչ փէնս, ա-
նունը ի Սարբա, փէնս, և անկէ որ-
դի խոստացաւ Աբրահամու, խոս-
տում մը՝ որ կատարեցաւ ժամանա-
կին։ Սարայի պատմութեան գլխա-

ւորագոյն կէտերը որ կը յիշուին ի Սուրբ Գրիգորէն համաձայնել Սարայի Արքայատան թերահաւատ կեղծաւորութեան մինչ էր փարաւանի եւ Արեւիկեայ քով, ահոր երկար ամէլութիւնը, տայն իւր ազատիկը Հագար Արքայատան հարձակեան, այս երկուքին, Սարայի եւ Հագարայ, նախանձ բերելն իրարու, և Սարայի ծնանելն ի ծերութեան զիտահակ, «խոտաման որդին», Եննգ. ԺԲ — ԻԳ: Եւ թուի թէ էր Սարայ անհամեմատ գեղեցիկ, և պանչելի օրինակ հաւատարիմ հնութեան: Սարայի հլութիւնը կը գովուի Ա Պետր. Գ. 6, և հաւատքը Եբբ. ԺԱ. 11: Տես և Եռ. ԵԱ. 2. Գաղ. Դ. 22-31: Սարայ աղբիւր հարկուր քսան և եօթը տարի: Մեռաւ Քերրոնի ձորը, և Արքայատնի Արքայազնէ եկաւ ահոր ուղղը կատարելու, յետ որոյ գնեց Եփրոնի Քետացւոյ արան, ուր էր այր զիմափոր, Մաքսիկայ անուն, ուր թաղուեցաւ Սարայ, Եննգ. ԻԳ. 9:

Սարգսն, ինչո՞ւ արեգուտ, Եռ. Ի. 1-4, հայր և նախորդ Անկերբիմայ, և Ասորեստանի մեծանուն թագաւորներէն մին: Սարգսն էր գու պատերազմող, որոյ անունն անգամ մը միայն կը յիշուի ի Սուրբ Գրիգոր, և պատմութիւնը քիչ ծանօթ էր, մինչև որ մօտերո գտնուեցան խորտապատու աւերակաց մէջ արձանագրութիւններ, ուր Սարգսնի քաջագործութիւնները կը պատմուին: Սարգսն պատերազմեցաւ Բաբելոնաց և Ասականաց գէմ ի հարաւ, Մարաց գէմ՝ յարեկոյ, Հայոց և Կապադովկացւոց գէմ՝ ի հիւսիս, և Ասորաց, Պաղեստինու, Արաբացւոց և Եգիպտացւոց գէմ՝ յարեմուտ: Այս վերջին երկրներուն մէջ երկոց պատերազմ մղած կը թուի, մին՝ իւր թագաւորութեան երկրորդ տարին (720 նախ քան զՔր.) Գաղալի գէմ, երկրորդը՝ Թագաւորութեան վեցերորդ տարին (715 նախ քան զՔր.) Եգիպտոսի գէմ, և երրորդը՝ Թագաւորութեան իններորդ տարին (712 նախ քան զՔր.) գլխաւորապէս ընդգէմ Ալգովանսի, զոր առաւ Սարգսն իւր զօրապետաց մէկուն ձեռքով:

Սարգ, ծանօթ միջոտ, նշանաւոր սողանալոյ համար զոր կը մանէ, և որով կը շինէ տեսակ մը ոստայն զարմանալի, բայց պնդակ սկար որ թեթեւագոյն զօրութեանէ մը կընայ զիւրաւ բեկանիլ և կորսուիլ: Յօր չարերուն յոյսը կը նմանցունէ սարգի բարակաման ոստայնին անզօրութեան, Յօր. Բ. 14: Կուե Եսայիայ Խթ. 5 համարին մէջ կը ցուցուի թէ մեղաւորաց զործերը սարգի ոստայն պէս անբաւական են յոյժ ծածկել կամ պաշտպանել զանոնք:

Սարգիկէ, զարդիս Սարգ, և քաջաբ փորուն Ասիդ, յառաջ մասնակաւ մոյրաքաղաք Կրեանոսի արքային Լիդացւոց, որ առակ եղած է իւր տմբաւ հարստութեան համար: Սարգիկէ էր առ ոտս Տմոզոս լեւանի ի հիւսիսոյ, ունենալով իւր առջև լայնատարած և զուարճալի դաշտ, ուսգեալ մօտակոյ լեւաներէն բղիտղ այլեայլ գետերէ և Պակտոզոս գետէն: Իր Գաւրքսէսի ի Յու-

նաստան արշաւանաց ճամբուն վրայ, և բնակիչներն անուանի էին իրենց շաւյլ անաւաւկութեան կազմանէ, Յայտ. Գ. 4: Զարգիւն է սղորմիլի գիւղ. բոլոր ունի մեծ իշկան (խոն) ի գիւրաւթիւն ճանապարհորդաց, վասն զի մեաւորով Պարսկաստանէն Զմիւռեան գացող կարաւանաց ճամբուն վրայ է: Բնակչաց անձագոյն մասն հովիւ են, որ դաշտերուն մէջ արածուող բազմաթիւ հօտեր և երամակներ կը պահեն:

Փաղաքէն գեղ է չորաւ կան մեծամեծ աւերակներու, միանաւանդ թաւարների, կրկնի և երկու եկեղեցեաց ձեւորոգք: Բարձրանալակն ուր շինուած էր քաղաքը՝ ճեղքուած է երկրաշարժէ մը: Կան երկու երեւելի սրւիք, ձեւորոգք, ինչպէս կը կարծուի, Դեմեար շատուածոյն հին մեհնին, որ շինուած էր երեք հարիւր տարի յետոյ քան զառաջին Սողոմոնի: Այս աւերակներն, և անթիւ հողաբլուրը շիրմաց ի մասագոյն, կը ցուցնեն թէ ինչ էր Սարգիկէ, մինչդեռ ոչ երկրաշարժը և ոչ ուրեք հիմնայտաւ ըրած էին քաղաքը:

Մահմադականք ունին հոս մզկիթ, որ աւաղն եկեղեցի էր, յորոյ ի մուտքս կան ոչ սակաւ չքնաղ սրւեր յղկեալ մարմարինէ: Քիչ թուով անուանեալ քրիստոնեաներ կան հոս, որ պարսիկապանութիւն կ'ընեն, կամ սրբիչ աշխատութեանց կը գործածուին ստրկաբար: Սարգիկէի եկեղեցին յանգիմանուեցաւ քրիստոսէ իրբեւ նուազեալ հողեւոր կենդանութենէ: Ունէր անուն կենդանւոյ, բայց արդեամբ մեռած էր, Յայտ. Գ. 1-6:

Սարգիթն, աղիւ քարի տեսակ մը շինագոյն արիւնատեղի, կամ երեմն ի գոյն մարմնոյ, Եւ. ԻԸ. 17. Յայտ. Գ. 3:

Սարեզա, քաղաք Մանասէի, մեծ ի Բեթան, Գ. Թագ. ԺԱ. 26. Բ Մնաց. Գ. 17. Կը կարծուի նոյն ընդ Սարեւոյ, Դաս. Է. 22, և թերեւ Սարթան:

Սարեփա, Ագ. 20, փռնիկեան նաւահանգիստ առ Միջերկրական ծովուն ի մէջ Տէւրսի և Ագոսի,

ընդհանրապէս հպատակ Տէւրսի: Իսրայելի մէջ սովի մը առնն Եղիա մարգարէ կը նստէր հոս պլըր մը հետ, որոյ կուտին մէջ ձէթը, և կարտսին մէջ աղիւրն անցցուց, և մանկիկը դարձուց ի կեանս հրաշք: Կնոջ աղիւ հաւատքն առ Աստուած արժանի է յաւիտեան յիշուելու, և մեծանձն անձնութեան յիշուելու աշխարհի օրինակ ըլլալու, Գ. Թագ. ԺԷ. 9-24: Սարեփա անունը կը յիշուի նաև առ Ղուկասոս, Գ. 26: Տեղին ծանօթ է հիմա Սարաֆէնա անուամբ, և է մեծ գիւղ ծովեզրին կից բլուրներուն վրայ:

Սարթան, Գ. Թագ. Գ. 12. Ի. 46. Էր քաղաք Յորդանանու արեմտեան գին մօտ ի Բեթան և ի չորաւոյ Սոկթովոյ: Յորդանանու յետո ընկերկուսն, երբ Իսրայելացիք անցան գետը ցամաքաւ, կը պտտմուի թէ եղաւ այնչափ վեր գեղ ի հիւսիս, որչափ էր Սարթան, Յես. Գ. 16: Տես Սարեթա:

Սարթոն, Տես Հերմոն:

Սարկաւաղ, Այս բառին սկզբնական նշանակութիւնն է դարձակից, սղանկան: Երբեմն կը թարգմանուի սպասաւոր, Մատթ. Ի. 26. Բ կորնթ. 2. 4. Եփես. Գ. 7: Սարկաւաղունք կը յիշուի նախ ի Գործս առաքելոց, 2., իբրև սպասաւորք քրիստոնէական եկեղեցւոյ մէջ, և կ'երևի թէ անոնց պարտքն էր հաւաքել ժողովրդեան սղորմութիւններն և բաշխել կարօտելոց, այցելութիւն ընել աղքատաց, հիւանդաց, այրեաց, որոցն է անոնց որ հալածանաց նշաւակ էին, և մատակարարել ամեն հարկուար և պատշաճ դարման: Վերոյիշեալ գլխին մէջ յիշուած եօթն սարկաւաղներէն կը գտնենք յետոյ որ փխլիպոս և Սաեփանոս իբրև աւետարանիչ, այսինքն աւետարան քարոզող, կաշխատէին: Սարկաւաղաց յատկութիւններն ցուցուած են Ա ՏԺԺ. Գ. 8-12:

Սարթն, 1. գաւաղ կից ծովեզրին Պաղեստինու, ի մէջ կարմեղոսի և Յոպպէի, իբր զաթնուն մզոն երկայնութեամբ, և պէս պէս լայնութեամբ, կը տարածուի գեղ ի ներս, կարմեղոսի հրաւանդանէն ձգուե-

լով գեղ ի հարաւ: Ունի աւազուտ
անդեր, բայց գեղին ընդհանրապէս
շատ պտղաբեր է, և դաշտն ի վա-
ղուց հեռէ անուսնէ ի գեղեցիկու-
թեամբ և արդաստարութեամբ, Ա
Մնաց. ի. Ե. 29. Երգ. Բ. 1. Ես. 1. Գ.
9. 1. Ե. 2. ԿԵ. 10. Ունէր քաղաք
համանուն, Գործ. Թ. 35: Բայց
դաշտն եր ժամանակաւ խիտ բազ-
մամարդ, զարգիս գրեթէ անմարդի
է: Ամառուան աթիւր սաստիկ է,
և օդը ոչ շատ առաջի: Բայց ճա-
նապարհորդք կը նկարագրեն դաշտին
երեւոյթն Ռամէի աշտարակէն իբրեւ
վերջին աստիճան հարուստ և գեղե-
ցիկ: Յուդայի տիրապին բլուրներն
յարեւից, և Միջերկրական ծովուն
շղջողուն ջուրերն յարեւմտից՝ կ'ըն-
ծային իրարու հակառակ տեսիլ:
Դեպ ի հիւսիս և ի հարաւ, մինչև
ուր կը հասնին աչք, տարածուած
է այս գեղեցիկ դաշտը, որոյ շատ
մասերը ծածկուած են կանաչ կամ
ռոկեզոյն ցորենոյ արտերով: Շատ
մօտ են նաեւ Ռամէի և Լիւզայի
ամբուս ձիթատանք, որոց մէջէն
գեղեցկատեսիլ կ'երևին դաշտարանի
գիւղերէից մահարձանք, մկիթներու
աշտարակներն և գմբէթները, մինչ
բլուրներուն կողմը գեղ յարեւելեան
հիւսիս են խիտ առ խիտ ծածկուած
գիւղակներով: Դաշտն անմշակ մա-
սերը կը ծածկուին գարնան և ի օկըզ-
բան ամառան բերադդի ծաղկոք:

2. Քաղաք ի ցեղին Գադայ, Բա-
սանու գաւառին մէջ յայնկոյս Յոր-
գանանու, Ա Մնաց. Ե. 16:

Սաւաղ, Իսրայէլի, որդի Կիսայ,
Բեթիամինի ցեղէն, առաջին թագա-
ւոր Իսրայելի, օծեալ ի Սամուելէ,
1091 ին նախ քան զԲ. Յեա քա-
ռատնամայ թագաւորութեան լի
պէս պէս պատահարօք, ինչպէս իւր
որդիներով պատերազմի մէջ Գեղ-
բուս լեւոր: Սաւաղի յաջորդք Դա-
ւիթ, որ էր փեսայ Սաւաղի, և զոր
Սաւաղ ուզած էր սպաննել: Սա-
ւաղի պատմութիւնը կը գտնուի ի
գիրք Ա թագաւորաց, Գլ. Ժ.—ԼԱ.,
և է տիւր բայց իրատական պատ-
մութիւն: Սաւաղի թագաւորու-
թեան առաւօտը փայլուն էր մաս-
նաւոր աստուածային թէ՛ նախախնա-

մական և թէ՛ հոգեւոր շնորհք, Ա
Թագ. Թ. 20. Ժ. 1—11, 24, 25: Բայց
Սաւաղ շուտով սկսաւ անհեղանդ-
գանութիւն Սաուուէ, և մերժուեցան
իւր անարժան կազմելու թագաւո-
րական ցեղ. անոր մեղքը և ազեա-
նէրը բազմացան, և անոր արեւ մտա-
մարը: Անոր առաջին պատերազմին
մէջ ընդ Ամմոնացիս, Սաուուած անոր
հետ էր. բայց յետոյ կու գայ անոր
յանձնապատան զահն ի բացախա-
յութեան Սամուելի, անոր անխոր-
հուգ երգումք, անոր յաղթութիւն-
ներն փշառացւոց և Ամաղեկացւոց
վրայ, ինչպիսիք Ագադայ և աւարին,
անոր զնորսական և կապածոս արեւ-
բութիւնը, նախանձել և հալածելն
գիտութիւն, խաբար կոտորելն ի նո-
քահանաներն և ժողովուրդը և գիտ-
բաւտնացիս, Ենգովքի կախարդին
հարցունելը, փշառացւոց դէմ կռիւն
ուր յաղթուեցաւ Սաւաղի զորք և
որդիքն սպանուեցան, և հուսկ յե-
տոյ անոր յուսահատ անձնապա-
նութիւնը, անոր թագաւորական
նշաններուն Ամաղեկացւոյ մը ձեռ-
քով Դաւիթ աւարելը, Ա թագ.
ԼԱ. Բ թագ. Ա. Ա Մնաց. Ժ. 43:
Հրէից այս առաջին թագաւորին
մեղապատ ընթացքը և սոսկալի
փախմուսը նշանաւոր յանդիմանու-
թիւն էր մեղաց զոր գործերին իս-
րայելի օրդիքը ինչպիսիք ուրիշ
թագաւոր բաց Նիմօվի. կը ծա-
ցնէ նաեւ թէ ինչ աստիճան չա-
րութեան և կործանման կրնայ եր-
թալ մարդ որ կ'ապստամբի Ասաուծ-
մէ, և կ'իշխայ իւր փառասէր և նա-
խանձոտ կրից իշխանութեան ներքեւ:
Սափամ, Գադ. 1. գաղի կամ
քարտուղար առ Յովսիաւ: Սափա-
նու յանձնուեցաւ կարգալ ասճա-
րին մէջ գտնուած օրինաց գիրքին
պատգամները, Դ թագ. ի. Բ. 12.
Երեմ. ի. Բ. 3. Լգ. 40. Եղեկ. Բ. 41:
2. Հայր Աբիկամայ, Դ թագ. ի. Բ.
12. ի. Ե. 22. Երեմ. ի. Բ. 24:
Սափաւ, Գադ. 1. Հայր Ե-
զիսէի, Գ թագ. Ժ. Բ. 16:
2. Ոմ ի զաւակէ Դաւիթ, Ա
Մնաց. Գ. 22:
3. Գրուի անդէսրդաց Դաւիթ ի
Բասան, Ա Մնաց. ի. Ե. 29:

Կափիրա : ՏԷ՝ ԱՆՄԱՅԻՆ 4 :

Սաքարով-բանով, ինչ-հո-
հա, 'Ի Թադ. Ժ. 30, կուսե պաշ-
տելի Ռաբիալուց մէջ, կամ, ինչպէս
սովորե էր զարծեն, զման կամ առ-
զուտաւ ուր Բաբելոնացի կանոնի կու-
սային զիրենք պիտի պաշտոնայն Մի-
լիշէ-պի, Ասորիստանցւոյ Ասադկան:

Սերաբ, Հրէից քաղաքական առաջնի հինգերորդ ամիսը, և եկեղեցական առաջնի մեծասաներորդը, փետրուարի նոր լուսնէն մինչև մարտի նոր լուսինը, Զաք. Ա. 7. Տես Ուրա :

Սերամա, քաղաք Ռուբենի, Թու. 1. Բ. 38. Եկա. Ժ. 4. 19. Եսայի, Ժ. 2. 8, 9, 42. իշէ Սերամայի որքը զոր կըա-
րանէ էին Մովսէսացւոց խշմանկերը,
բանիկ այս ժողովուրդն առան էր
Սերամա քաղաքը, Երեմ. Ի. 32,
է Ռուբենի ուրիշ քաղաքներն, այս
ցեղիկ գերի տարուռնէին ետքը Թադ-
զաթփաղաասարը մեռաք, Դ. Թադ. 4.
Ժ. 29. Ա Մնաց. Ե. 26. Երանիմա
կըտէ Եէ Ի մէջ Եսեբանի և Սերա-
մայ Տազիւ կար Տինգ Տարիւր քաղ-
Տաուտարութիւն :

Սերժան, երեսօր, Եղեկապի
արքունեաց տնտեսը, Ե. ԻՌ. 46,
յետպ եղաւ աստեղագիտի Եղեկապի,
Դ Թագ. ժԲ. 48, 37:

Սերայիմ, 4. Սիդդիկի ձորին մեջ
երկնառազ Տրոփ կոթմանած չորս
մարգարտական քաղաքներեն մին։
Տնո Սաղամ։ Եւսերիսո և Յերսնիսո
կը յիշեն այսու անաւանք քաղաք մը
իրենց տամնանակ, Մեհաւայ Շափուհ
արեւմտեան ափանդ գրայ։

2. Հովիտ և քաղաք Բենիամին-
եանց, յարևելից Մաքմաուս, և
Թադ. ժ.Գ. 18. Նէեմ. Ժ. 34:

Սեզավը, քաղաք մեռել էլ ծովուն
հարաւային արեւելեան եզրը: Այս
քաղաք եւ միւս չորս քաղաքաց հեռ
երկնաւայր հրով այրելու սահման-
եալ էր ստառուածուտը, բայց Ղով-
տայ միջնորդութեամբ պահուեցաւ,
Երեմ. Ժ. 2. Ժ. 20-23, 30. Ի սկզբ-
բան կը կոչուէր Ռեզա, բայց յետ
որոյ Ղովտ առաւ հրաման հրկշա-
կէն ապառաինել հան՝ քաղաքին փոքր-
իւրեքը իւրեք պատմանուելով, կոչուեցաւ
Սեզավը որ կը նշանակէ փոքր:

Սեդեկիա, արքայա-Քիւն Տեառ, 4. քառերորդ, և վերջին թագաւոր Յուդայ, որդի Յովակայ և Ամիաւոյ, հօրեգալայր իւր նախորդին Յէ-քանիայի, Դ թագ. ի.Դ. 17, 19. Երեմ. Եր. 1: Երբ Նաբուգոգոնոսոր առաւ Երուսաղէմ, Բաբելոնի ասորաւ զՅէքոնիա, հանդերձ կանամբք և որդւոք, և պաշտօնէիւք, նաեւ Յուդայի ճարտար ձեռագէտները, և փոխանակ Յէքոնիայ թագաւորեցուց հօրեգալայր Մաթանիա, փոխելով անունն ի Սեդեկիա, և խոստում առաւ անկէ երբմամբ հաւատարմի մնալ Ասորեստանի: Քսան և մի տարուան էր Սեդեկիա երբ սկսու թագաւորել յերուսաղէմ, և թագաւորեց հին մետասոյն ամ: Չարու թիւն ըրաւ Ասսուծոյ առջև, գործելով նոյն յանցանքը զոր գործած էր Յովակիմ, Դ թագ. ի.Դ. 18-20. Բ Միաց. Լ. Զ. 41-13: Բազդատե Երեմ. Իթ. 16-19. Լ. Դ. ԼԲ. 5. Եղեհ. ԺԷ 12, 14, 18: Իւր թագաւորութեան իններորդ տարին ապստամբեցաւ Նաբուգոգոնոսորայ դէմ, ապա-հինելով իշխողասոսի թագաւորին փա-րաւանի վ. ափսոսայ օգնութեան հա-կանակ խրատասն իւրեմիայի, և ոչինչ օգտեցաւ, Երեմ. ԼԷ. 2, 5, 7-10: Ասոր վայ Նաբուգոգոնոսոր թագա-ցուց իւր զորքը Երուսաղէմի վրայ, և առաւ բոլոր ամուր տեղերը: Սե-դեկիայի մետասանները տարին, չորրորդ ամսոյն (յուլիս) իններորդ օրը, Երուսաղէմ առնուեցաւ, 588 ին նախ քան զԳր.: Թագաւորը և անոր մարդիկը մտարիւղեցին փախչել գիշե-րայի, բայց Բազդեացուց զօրքն հե-տամուտ եղաւ և հասաւ անոնց ի գաշտին Երիքոմի: Սեդեկիա բռնուե-լով բերուեցաւ առ Նաբուգոգոնո-սոր, ապա ք ի իերդա, յԱսորիս: Նա-բուգոգոնոսոր յանդիմանեց զնա իւր-բել ուխտադրուծ և երգմաղանց, ապանկել տուաւ որդիներն անոր առջև, և զՍեդեկիա կուրացուց և ապա պղնձի չղժայիւք հատեալ հրա-մայեց ասնեւ Բաբելոն, Գ թագ. ի.Ե. Երեմ. ԼԹ. Եր. Եղեհ. ԺԹ: Բա-լոր այս պատահաբար յայտնադեց կառարուեցան մարգարէութիւնք Երեմիայի և իղեկիկելի վերայիցալ զԵ-

լուսններուն մէջ, Տես նաեւ, Սեգե-
կիայի կուրուքեան համար, Երեմ.
ԼԳ. 3, Եղեկ. ԺԲ. 13:

2. Սուս մարգարէ, զոր խալասա-
ւակեց Միքիա, երբ Սեգեկիա կ'ըս-
տիպէր զԱբասար երթալ պատերազ-
մի Ասորաց գէմ, Գ. Թագ. ԻԲ. 11-
37, Թե ինչ պիտի ըլլար Սեգեկիա՝
կանխաւ ցուցուած է ԻԲ. գլխոյն 25
համարին մէջ:

3. Ուրիշ սուս մարգարէ, զոր
խալասուակեց Երեմիա, Երեմ. ԻԺ.
21, 22:

Սեգաք, Քաղզէարէն անուն որ
որուեցաւ Անանիայի յարքունիս Նա-
բուզադոնոսորայ, Դան. Ա. 7: Տես
Արեղծագոյլ:

Սելեկիա, ամուր քաղաք Ասոր-
աց, ծովեզերեայ, Որոնգէս գետոյն
բերէնն սակաւ ինչ գէպ ի հիւսիս:
Էր մօտ Պերիսո լեռան, ուստի և
կոչէր բերեմն Սելեկիա Պերեռան, և
բերեմն Սելեկիա ծովեզերեայ, որու
շէլու համար ուրիշ համանուն քա-
ղաքներէ, որոց Թիւր չէր պակաս
քան եօթն կամ ութ Ասորիս և ի
մօտակայոյ: Ամէնքն այլ անուամբ
կոչուած էին Սելեկիա Նիկասորէ:
Պոզոս և Բառնարատ ասկէ նաւար-
կեցին Արարոս, իրենց առաջին առա-
քելական ուղեորութեան մէջ, Գործ.
ԺԳ. 4:

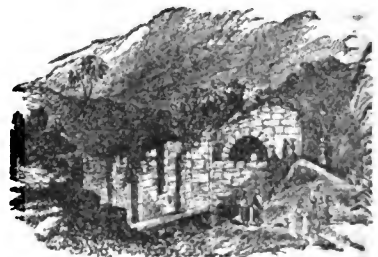
Սելլա, օդուր, Եմնդ. Գ. 19:
Տես Ղամէք:

Սելլոմ, բարձրաւանդակ ի Սա-
մարիա, մօտ ի Աււքէմ, Դաս. Թ.
48, Թերեւ մասն Գերազ լերին.
Թուի լինել նոյն որ կը յիշուի Սաղմ.
ԿԼ. 14, իբրեւ սպիտակացեալ ձեռմբ:

Սելլով. 1. Այլ բառը գործած-
ուած է, Եմնդ. ԻԺ. 10, ցուցնելու
համար Միսիան, որոյ գալուստը կը
նախաձայնէ Յակոբ առ բաւերով.
"Իշխողութիւնը Յուդայէն պիտի չը
պակիւն, ոչ ալ անոր սուրբերուն մէջ
տեղէն օրէնագիրք, մինչև որ Սելլով
գայ, ու ժողովուրդները անոր պիտի
հնազանդին." այսինքն մինչև Քրիս-
տոսի ժամանակը Յուդայի առանձին
կառավարութիւնն, իբրեւ ցեղ, պի-
տի չգաղթի: Պէտք է բնագունել սա-
կայն. Թէ Սելլով բառին բուն նշա-
նակութիւնն ասուգուած չէ: Ոմանք

կը Թարգմանեն, "Գաւազանը պիտի
չպակիւն Յուդայէ, մինչև գայ այն
որուն անկ է", Աււք. աւելի հաւա-
նականութեամբ, կը Թարգմանեն,
"մինչև որ խաղաղարարը", կամ "ցան-
կային գայ",

2. Անուանի քաղաք Եփրեմայ, իբր
տասն մղն ի հարաւայ Աււքեմի, և
քանակնորո մղն ի հիւսիսայ Երուսա-
ղէմի: Հոն ժողովեց Յեսու ժողովուրդն
Աւետեաց երկրին երկրորդ բաժա-
նումն ընելու, և հոն Ասաուծոյ խո-
րանը գործուած էր, յետ որոյ իորայե-
լացիք հաստատուեցան այն երկրին
մէջ, Յես. ԺԼ. 1. ԺԺ. 51: Տաղա-
նակը և խորանը մնացին ի Սելլով
1444 էն մինչև 1116 նախ քան զՔր.,
երբ Փղշտացիք առին տապանակը
Հեզկայ քահանայապետութեան ա-
ստին: Ի պատիւ երեսաց տապանա-
կին կար տարեկան ասն Ասաուծոյ
ի Սելլով, և այս աստիներէ մէկուն
ժամանակ Սելլովի ազջկունք բռնուե-
ցան Բեհիադինեանց մնացորդէն, Դաս.
ԻԱ. 19-23: Ի Սելլով սկսաւ մարգա-
րէանայ Սամուէլ, Ա. Թագ. Գ. 2,
և հոն կը բնակէր Աբիս մարգարէն,
Գ. Թագ. ԺԴ. 2:

ԱՆՈՒՐ ՍԵՂՈՐ ՍԵԼՈՎԱՄՈՍ

Սելլովամ, Յովհ. Թ. 7, 11. Նէեմ.
Գ. 15. Ես. Բ. 6. ազգերը և ջրհոր
Ոփաղ բլրոյն ստորոտը, մօտ հոն ուր
Տիւրոպիւնէն կը մանուկ Աբգարնի հե-
ղեղատն ի հարաւայ Երուսաղէմի:
Ջրհորն հիմա քարայէն սաւաղան է,
յիսուն երեք ոտք երկայն, ու լեւե-
տասն ոտք լայն, և իննեւասուն ոտք
խոր: Աստիճաններով կ'իջնուի ջրհո-
րին յառակը, որմէ երեք կամ չորս
ոտք վեր կը վազէ ջուրը գէպ յարե-
ւելեան հարաւ, վարի հովտին մէջ

մշակեալ գետինները առագելու։ Ագրիւն է կամարակապ փորուածոյ մէջ ջրհորէն վեր ապառաժին սաքը, և փոքր աւազանը որ կայ հոս՝ Ուփազ լերան տակ առապարին մէջ փորուած մանուածապտաւ անցիւ հազորդութիւն ունի «Կուսին աղբեր», հետո՝ որ Մորիս լերան արեւելեան կողմէն իբր

ՎԵՐԻՆ ՋՐԱՌՐ ԿԱՄ ԱՂՐՈՒՐ ԿՈՒՍԻՆ
հապար հարիւր սաք գէպի հիւսիս է։ Տես Բեքնեզաւ։ Բողինոն այս անցքէն անցաւ։ Անկէ բղիւղ ջուրը բաւական քաղցր և յառակ է, բայց ունի որոշ համ, իսկ երաշտութեան ժամանակ՝ սակաւ ինչ գառնահամ, եր կարծուի թէ կը բղիւղէր հին տաճարին հողին սրահի աւազաններէն, և մասամբ ինչ նաեւ Արն յեռնէն։ Եր հոսէ «հանգարա», Ես. Բ. 6, բայց քաշուելով կը վազէ ՍԱՂՐԻՐ ԿՈՒՍԻՆ, և մէթ ընդ մէթ անզգայի կերպով նաեւ ի Սիւղվամ։ Այսպէս ջուրն աւելի քան մի սաք ելաւ վերի աղբիւրը, և նորէն ինչպա տասը բողբէ մէջ, մինչ Բողինոն կնցած էր գլուխը։ Բողինոն ուրիշ անգամ մը անհաւ որ զինուորներն հոն իրենց լաթերը կը լուսյին, Յովհ. Թ. 4-11. Բայց լուսցման համար միշտ կը գործածուի աղբիւրը։ Նաեւ ի Սիւղվամ ջուրը կը գործածուի լուսցման, առանց որոշուած լուսցման, այլովքն հանգերը։

Բան մը չենք գիտեր Սիւղվամոյ մօտ գանձուող աշատարակին վրայ, որոյ անկուճն սպաննեց ութեւասան ան-

ձինք։ Եր կարծուի թէ հին քաղաքին պարտէն ներս էր այս ջրհորը։ Աշատարակին արկածիւ Քրիստոս կը որդեցնէ թէ աղէտը միշտ ապաղլոյ չեն սնրազարծութեան, Ղուկ. ԺԳ. 4, 5, թէպէտ մեծամեծ նեղութիւնք և առապանք զորս կը կրեն մարգիկ յաշխարհի՝ շատ նուազ են քան որչափ արժանի են լուսազոյն մարգիկ անգամ իրենց մեղաց համար, Ողբ. Գ. 39.

ՍԵԼՔԱ, քաղաք Բառանու, որւն ախրեցին իսրայելացիք և տուին Մանուէի ցեղին, Բ. Գ. 10. Յեռ. ԺԲ. 5. ԺԳ. 11. Եր Գաղալս սահմանին մօտ, Ա Միայ. Ե. 11, ուր երկու ցեղից սահմանադրուիւր կը մօտենար անապատին։ Սալխազ կոչուած քաղաք մը դեռ կայ հոն, այժմու Հաւարանոյ հարաւային արեւելեան սահմանին վրայ։

ՍԵԼԵ Է հատարակ յարեւոյ, և մեր սեխերէն չի տարբերի։ Մեղրապոպ (ձմերուկ) որ սեխի տեսակ են՝ կ'անին առաւուրութեամբ Պաղեստին, չոր և աւազուա հողի վրայ անգամ։ Տաք երկրի մէջ զովացուցիչ և բերկրայի պտուղ է, և է մին կերակրոյ անսակններէն որոց ցանկացան իսրայելացիք անապատին մէջ, Բու. ԺԱ. 5.

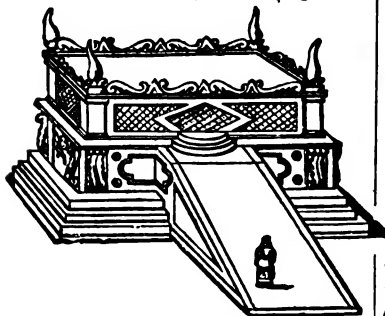
ՍԵԼԵԱՅԱՅ, Երիւրդ, աշակերա ի Թեապոնիէն, ընկեր Պողոսի ճանապարհորդութիւններէն ամենց մէջ, Գաբ. Ի. 4.

ՍԵՄՈՆ, Ելամ յաճար, Թաղաւոր Ամսիհացուց յԵսեբոն։ Չուգելով առաւ անց իսրայելացուց, յարձակեցաւ անանց վրայ, և սպանուեցաւ ինք, իսկ զօրքը ջնջուեցաւ, և

երկիրը բաժնուեցաւ իւրայեւացւոց, թու. ԻԱ. 21-34. Բ Օր. Բ. 26-36.

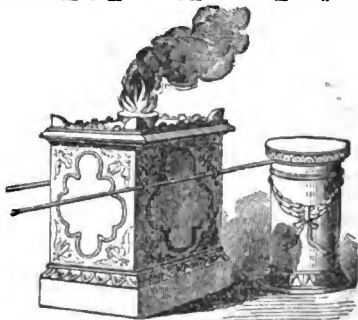
Սեղան, կազմած սեղանաձև օղջ վրայ զոսք և խուռկք կը մատուցուէին: Սեղանը կը շինուէր այլևայլ նիւթերէ, բոս սոփրութեան՝ քարէ, երբեմն նաեւ պղնձէ, և այլ նիւթէ: Յայտնի է թէ զոսք կը մատուցուէին բազմաբ յառաջ քան զընչեղեղն. բայց Սուրբ Գրոց մէջ սեղան կը յիշուի նախ, երբ Նոյ կ'իւլէր տապանէն: Նաեւ Աբրահամու իտահակայ, Յակոբայ և Մովսիսի համար կ'ըրուի թէ կանգնեցին սեղան: Մովսիսի հրամայուեցաւ ասուածուստ յինել սեղան հողէ, Նյ. Ի. 24: Նթէ քար գործածուէր, կը գործածուէր անասոյ և անկոխ, հաւանականապէս՝ սրպէս զի կոփել և կռելն առիթ չափար գործելու հաւառակ երկրորդ պատուիրանին: Սեղանն ունենալու չէր նաեւ աստիճաններ, Բ Օր. ԻԲ. 2-6.

Հրէից խորանին և Երուսաղեմայ տաճարին մէջ սեղանը էին սղաւ. 1. Սեղան օղջակիդաց, 2. Սեղան խնկոց, 3. Սեղան առաջաւորութեան հացին, օղջ համար տես Հաց:

1. Սեղանն օղջակիդաց էր տեսակ մը արկղ ոտախմբի փայտէ պղնձապատ, իրի ետքէն սղաւ և վեց մաս քառակուսի, և չորս սղաւ և վեց մաս բարձր: Սեղանին չորս անկիւններէ կային չորս եղջիւրը կամ ելունդք: Էր կրկիւ, և օւնէր օղակներ և ձողեր բառնալու համար, Նյ. ԻԲ. 38: Երբ բռուէր գաւթիքը սր էր խորանին առջև, գէղ պրեւելք: Սղատը սեղանոյն էին պղնձէ, և էին թա-

ղաք՝ որոց մէջ կը գրուէր աւելորդ մոխիրը, Թիք, կոնք ուր կ'առնուէր զոհերուն արիւնը սրսկելու համար սեղանին վրայ, և մնահանք՝ դարձնելու համար մօի կտորներէ կառկարային վրայ: Երակը մշտաժառ էր, հրաշիւք ժուռուած և խնամով պահուած: Այս սեղանին վրայ կը մատուցուէին առաւօտեան և երեկոյեան հանապազորդ զոհին գառն և ուրիշ սահմանաւ և կամաւօր բոլորեղք և նուէրք կերակրոց և բմպղեաց: Առ այս սեղան թոյլ տուեալ էր փախուսէից ոմանց ապաւինել և գտնել պաշտպանութիւն: Սղոմնի տաճարին սեղանն աւելի մեծ էր, իրի երեսուն սղա երկայն, երեսուն սղա լայն և հնգեաստան սղա բարձր, Բ Մնաց. Դ 1: Կ'ըրուի թէ էր պղնձապատ և քարերով լցուած, յաբեւելից՝ աստիճանով, յաճախ կը կոչուի «պղնձէ սեղան»:

2. Սեղանն խնկոց էր ոտախմբի փայտէ՝ փղը, սոկոսպատ. էր ութնուստան մաս քառակուսի, և երեք սղա բարձր, Նյ. Ի. ԼԲ. 25, և այս լուր: Չորս անկիւններն ունէր չորս եղջիւր, և շուրջնակի՝ նեղ ծիսոկամ պոսակ: Իւրաքանչիւր կողմը կային երկու օղամանակք կամ լամբ ընդ որո կնային անցնիլ լծակք կամ ձողք բառնալու համար սեղանը: Այս սեղանը կը կենար Սբոսթիւն կոչուած տեղը, ոչ Աբրահամեան սրբութիւնը, այլ անկէ դուրս, Ի մէջ սոկեղէն աշտանակին և սեղանոյ հանդէս առաջաւորութեան, և քահանայք կը ծխէին խուռկ ասոր վրայ ա-

մէն առաւումս և երեկոյ. զորօրինակ
Զարարիւս, Ղուկ. Ա. 9, 41: Տես
Տաճար:

Սեղանը կամ բազինն յԱթէնս
սուէր գիր, "Անծանօթին Աստու-
ծոյ," Կորնթ. ԺԵ. 23: Սաղգ է, Թէ'
Պօղոսի խօսքէն և Թէ' Յղին մատե-
նագրաց վկայութիւնէն, Թէ սեղանը
անծանօթ աստուծոյ կամ աստուա-
ծոց կային յԱթէնս: Բայց ապացու-
ցանկուս ձեռնարկել Թէ այսու ան-
ուամբ զո՞վ կը պաշտէին Աթենա-
ցիք, պիտի մնայ միշտ անօգուտ առ
կ չգոյէ անգեղեցութեան ըստ բաւա-
կանին: Յիշեալ գիրն պատե՛հ առիթ
ընծայեց Պօղոսի քարոզել աւետա-
րանը. և անոնք որ ընդունեցան զայն՝
գլխան արգարեւ որ իսկը զոր անոնք
յանգէտուս կը պաշտէին՝ միայն մի եր
կենիւսանի և ճշմարիտն Աստուած:

Սեղան, Կորնթ. 1. որդի Յա-
րիսայ կամ բնիկ Յարիսայի, որ
եննգութեամբ ոպաննեց իսրայելի
Թագաւորը Զարարիւս, և յափշտա-
կեց Թագաւորութիւնը, 770 ին նախ
քան զԲր.: Սեղանը Թագաւորեց
ամիս մը միայն, երբ Մանայեմ որ-
դի Գազգեայ ոպանեց զնա Սամարիա:
Սաբր Գիրք կ'ըսէ Թէ Սեղանը եղաւ
կատարիչ Աստուծոյ պատուհանին
Յէսուի տան դէմ, Գ թագ. ԺԵ. 10-
15:

2. Տես Յովաքսազ 2:

3. Այլ Ողգայի, մարգարէ կնիշ
առ Յովնուս, Գ թագ. իբ. 14:

Այս անուամբ ուրբիշներ կը յիշ-
ուին, Թու. իԶ. 49. Ա Միաց. Բ. 40.
Թ. 47, 49, 31. Եղբ. Բ. 42. Է. 2. Ժ. 24,
42. Նէեմ. Գ. 42. Է. 45:

Սեմայիս, Եհով. Է. 4. մարգա-
րէ իսրայելի որոյ բերնով արգելեց
Աստուած Ռարովմայ ընտել բռնի
հնազանդեցնել տառն ցեղերը, և
յորդորեց Թագաւորը և արքունիքն
ի զղջում, երբ Աիտակ արշաւեց Յու-
գայի վրայ: Կըսուի Թէ Սեմայիս
գրեց Ռարովմայ Թագաւորութեան
պատմութիւնը, Գ թագ. ԺԲ. 22-24.
Բ Միաց. ԺԲ. 5-8, 45:

2. Ղևաոցի, որ քսան և չորս քա-
հանայական գաւառք արձանագրու-
թիւնը շինեց, Ա Միաց. ԺԵ. 8, 41.
ԻԴ. 6:

3. Սուս մարգարէ պօրտեալ
Հրէից մէջ Ի Բաբելոն, որ հակառակ
կեցաւ Երեմիայի, և ձգեց իւր և իւր
ընտանեաց վրայ Աստուծոյ պատա-
հար: Նեհերամացի անունը կը նշա-
նակէ Երազմոս, Երեմ. իԲ. 24-32:

4. Սուս մարգարէ, վարձկան Սա-
նարազատայ և Տուրիայ: Զանազ
վախցունել զՆէեմիա վաստութեամբ
ապաւինել ասաւորին ներսի կողմն,
որ մանել արգելեալ էր, Թու. Գ. 38.
Նէեմ. Զ. 10-14:

Սեմեի, հուլաւոր, 1. Բենիամին
եան, ազգական Սուսուգի. Թըշ-
նամանեց զԴաւիթի օր կը փախչէր
Արիսոսոսայ երևոն, և նուաստա-
թեամբ ինքրեց ներսում Դաւիթ ի
գարձին նորա: Երկու անգամուն ևս
Դաւիթ ինչայեց և ներեց Սեմեիայ,
բայց երբ կը մեռնէր, զգուշացոյց ըզ
Սողոմոն այն մարգէն որ ուրիշ կեր-
պով չէր կրնար տանձուիլ բայց
միայն երկրւոյն: Սեմեի խոստացած
էր Դաւիթի չելլել Երուսաղէմէ գուր,
բայց յետ մահուան Դաւիթի գրծեց
իւր խոստմուն՝ իւր փախտական ծա-
ռաներուն ետեւէն պնդելով, ուստի
և ի գարձին բռնուելով ոպանուե-
ցաւ, Բ թագ. ԺԶ. 5-14. ԺԹ. 16-
23. Գ թագ. 8, 9, 36-46:

2. Պաշտօնեայ առ Դաւիթիւ, Թե-
րեւ նոկ առ Սողոմոնիւ, Գ թագ.
Ա. 8. Գ. 18:

3. Անուանի գերդաստան յերու-
սաղէմ, Զաք ԺԲ. 43:

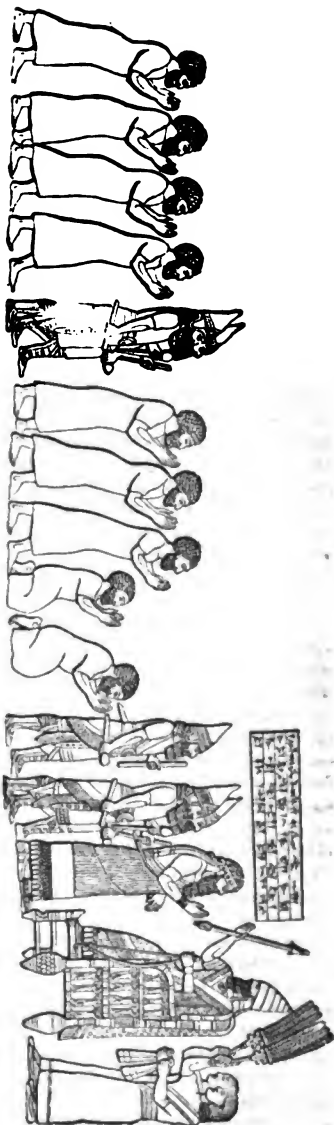
Սեմաթ, հարթ երկրի մեծասա-
րած Բաբելոնի բաղրաբերը, և հոն ուր
եմբրատ և Տեղբիւ կը միանան, Եննգ.
Ժ. 10. ԺԱ. 2. ԺԴ. 1. Տես. Է. 24.
Սենարայ հանգրեմ, ըստ Երբայա-
կան բնագրին, Ես. ԺԱ. 41. Դան.
Ա. 2. Զաք. Ե. 41. Տես Միզաքես:

Սեմեքերիմ, Թագաւոր Ասորես-
տանի, սրդի և յաջորդ Սաղմոնա-
սարայ, սկսաւ Թագաւորել 710 ին
նախ քան զԲր., և Թագաւորեց քիչ
աւարի միայն: Եղեկիւս, աղբայ Յու-
գայ, Թօթափեց Ասորեստանի լուծը,
որմէ շատ նեղուած էր հայր նորա
Աքազ առ Թագաւոր ֆաղասարաւ,
ուստի Սենեքերիմ հանեց զօրք եղե-
կիայի դէմ, և առաւ Յուգայի բո-
լոր ամուր քաղաքները: Եղեկիւս,

տեսնելով որ Երուսաղէմ միայն մը-
նաց, զոր պահել թերեւս գոնաւորին
գաւառ, զրկեց գետապան առ Սենեքե-
րիմ որ այն միջոցին պաշարած էր և
կը քանդէր Լաբի՝ մատուցանել իւր
հպատակութիւնը, Սենեքերիմ ըն-
գունեց անոր ասուրքը, բայց չուզեց
մեկնել, և զրկեց զՌաֆուայի ամբար-
տաւան պատգամաւ Երուսաղէմ,
Եղեկիսա ազգութիւք գիմեց առ Ասա-
ուած, որ զրկեց ռատակիչ հրեշտակ
Ասորեստանցւոց բանակին վրայ, և
մէկ գիշերուան մէջ ինկան զօրքէն
485,000 մարդ։ Սենեքերիմ գարձաւ
ստիպով Նինուէ, և գարձուց իւր
զէնքն ուրիշ ազգաց գէմ որ կը բնա-
կէին ի հարաւայ Ասորեստանեայց, և
ապա ի հիւսիս։ Բայց կեանքը չեր-
կարեցաւ. յետ գարձին Երուսաղէմէ
իբր երկու կամ երեք տարիէն, մինչ
երկրպագութիւն կը մատուցանէր իւր
աստուծոյն Նետաքայ մահնին մէջ,
անոր երկու որդիքը Ագրամելէք և
Սանասոր սպաննեցին գնա և փախան
ի Հայս։ Փոխանակ Սենեքերիմայ թա-
գաւորեց որդին Ասորգան, Գթագ-
ծի Ժմ. Բ Մնաց. ԼԲ.։

Սուր Գրոց այս պատմութեան
ստուգութեան երեւելի ապացոյց գըտ-
նուեցաւ հին Նինուէի ի վաղուց
թաղակալ աւերակաց մէջ։ Գոյսուն-
ճուգ կոչուած հողաբլուր, Մու-
սուլի գիմացը, ըստ բաւականին խուզ-
ուելով, տեսնուեցաւ որ այն հողա-
բլրոյն տակ ծածկուած էին աւերակք
պալատի մը զոր շինել տուած էր
Սենեքերիմ։ Պալատին պատերը կաղ-
մաղ մեծամեծ քարէ աստաղանդներն
ծածկուած են քանդակներով և գիրե-
րով, և թէպէտ այս քարերուն մեծ
մասը կորսուած է ժամանակին բռ-
նութենէն, Զնացեալ կարներն մեծ
ուշադրութեան արժանի են։ Քարէ
աստաղանդներէն մմանք կը պատմեն
Սենեքերիմայ պատերազմական քա-
ջութիւններն, և կը կոչեն զՍենեքե-
րիմ “յազթող թագաւորաց վերին
ծովէն ուր կը մանէ արեւը, մինչև
սասորին ծագի ուր կ'ելլէ,” այսինքն
Միջերկրական ծովէն մինչև Պարսից
ծոցը։

Սուր Գիրք կարգացողներուն հա-
մար այս քարեղէն մատենաներուն

կարեւորագոյններն են անոնք որ կը
պատմեն Սենեքերիմայ պատերազմե-
րէն Ասորուց և Հրէից գէմ, իւր թա-

գաւարութեան երրորդ տարին: Անցնելով Լիբանան լեռան վերին մասէն, կը թուի նուաճեալ զՏիւրոս և բոլոր քաղաքներն ի հալածող Տիւրոսի առ ծովեզերքն մինչև յԱփկազան: Այս երկրին մէջ կուսեցաւ Սենեքերիմ՝ Եգիպտացի զորաց հետ, որ կուգային յօգնութիւն Եղեկիայի: Սենեքերիմ զարկաւ և վանեց այս թըշնամին: Տես Դ թագ. ժԹ 9. Եղ. ԼԻ: Արձանագրութիւնը յառաջ կ'երթայ ըսելով. «Յուգայի թագաւորն Եղեկիա, որ հնազանդած չէր իմ իշխանութեանս, անոր զլիաւար քաղաքներէն քառասունն և վեցը, և ասոնց վերաբերեալ բերքեր և գիւղեր, որոնց թիւը չնշանակեցի, առի և տարի անոնց կողպուեալ: Ամուր քաղաքներ և ուրիշ քաղաքներ զորս կողպուեցի՝ դատեցի այն երկրէն և առի Ափկազանի, Ափկարսի և Գազայի թագաւորներուն, փոքրկացունելու համար այն երկիրը: Բաց յառաջագոյն գրուած հարկերէն, երկրին վրայ գրի ուրիշ հարկ մը որոյ տեսակը ես որոշեցի:» Տես Դ թագ. ժԸ 13. Ես. ԼԶ. 1: Սենեքերիմ յետեւ թէ առաւ Երուսաղէմ, այլ թէ տարաւ Եղեկիայի ընտանեւրը, ծառաները և գանձը, հարկ առնելով երեսուն տաղանդ ոսկւոյ և ութ հարիւր տաղանդ արծաթոյ: Ոսկւոյն չափը նոյն է որ կը յիշուի Սուրբ Գրքոյ պատմութեան մէջ՝ Սուրբ Գրքոյ մէջ յիշուած երեք հարիւր տաղանդ արծաթը թերեւս գրամ էր, իսկ Յաւցեալ հինգ հարիւր տաղանդն ըստ արձանագրութեան Նիմուէի՝ թերեւ տասնորին և պալատին գանձէն էր, զոր Եղեկիա առաւ իբրեւ գին խաղաղութեան:

Նոյն պաշտառն ուրիշ սենեկի մը մէջ գահուած են անեղծ Մնացած քանդակներ, որ կը ցուցնեն մեծ և հզօր քաղաքի մը պաշարունակ Սորոհոն անցիկներէն, և առումը: Այս քաղաքն ունէր կրկին ամրութիւն, և թէ յարձակումը, թէ՛ պաշարանութիւնը եղած էր կատաղութեամբ: Գողթին մեծ մասը կը ցուցուի արգան առնած, մինչ կ'ուր գեռ կը աւել մեծ սաստիկութեամբ: Այն միջոցին կը աւանդուին փախուսեալ գե-

րիներ, որ իցից կամ ընդ ուր հանուած են, և քաղաքին գուռներուն մէկէն գերիներ կարգաւ շարուած կը բերուին թագաւորին առջև որ մեծաշուք հանգերձներով նստած է իւր ամրոսին վրայ հոգակուրի կամ ըլլայ մը զուրիւր: Երեւելի զօրապետ մը, թերեւ Ռաֆուսի ուրիշ պաշտօնէից հետ, կը հանէ գերիներն թագաւորին առջև: Երկու ներքինիք կը կենան թագաւորին ետին՝ հովանոց և գտատառակ ի ձեռին: Արձանագրութիւն մը կայ ի տնտրոց թագաւորին սա իմաստով. «Սենեքերիմ, արքայ մեծազօր, թագաւոր երկրին Ասորեոսանի, նստեալ յաթսգ քառազական առ գրան քաղաքին Լաքիայ. կը հրամայեմ որ սպանուի, Գերիներն են անգէն և անզարգ, և մերկացեալ իրենց հանգերձներուն մեծ մասէն, և յայտնի է թէ Հըրեայ են:

Սենեքերիմայ մաքէն չէր անցնէր թէ իւր ամբարտաւան քաղաքը պիտի կործանէր ի սպառ, և ոչ թէ իւր պալատին աւերակներն պիտի պահէին իւր պատմութիւնը պարունակող քարէ տախտակներն մինչև մեր ժամանակ, ինչպէս նաև իւր տառուծոյն Նեսրաքայ պատկերն որ անկարող եղաւ պաշտպանել զնա, ի վկայութիւն նշմարեալ Առաւօծոյ զոր չոյհոյեց և ամբարտաւանութեամբ կարգաց յառաքեղ: Տես Նիմուէ, Նեսրաք, Սաղմոնասար և Սովա:

Սեպփօրա, Փնզաւ, գուսար Յաթօրայ, Կին Մովսէսի, և մայր Եղիազարայ և Գերոսամայ: Երբ Մովսէս փախաւ Եգիպտոսէ Մադիանացոց երկիրը, և կեցաւ պաշտպան զառեւրաց Յոթօրայ, զքի կամ իշխանի Մադիանացոց, հովիւներուն գէմ որ թլլլ չէին տար անոնց արբուցանել իրենց հօտերուն, Յոթօր առաւ զնա իւր առեւը, և առաւ անոր իւր գուսարը Սեպփօրա կնութեան, ՆԼ. Բ. 15-22. Դ. 5. ժԸ. 2-4:

Սեբգիս Պօղոս, փախանակ բըգշիւի կամ կուսիկալ Կիպրոս կղզւոյ, զարձաւ ի Գրիտոնէութիւն քարոզութեամբ Պօղոսի, յամի Տն. 49, Գործ. ԺԳ. 7:

Մերժ, Եննդ. Ա. 11: Յաճախ կը գործածուի այլաբանորէն ի Սուրբ Գիրք, ինչպէս Ա Պետր. Ա. 23. Ա Յովհ. Գ. 9: Մովսիսական օրէնքը կը պատուիրէր չցանկել արաք մէջ այլևայլ տեսակ սերմ, Ղեւ. ԺԹ. 19: Պատուական սերմը շատ անգամ մեծ երկիւղել կը ցանուի, բայց հուն. ձը, գէթ ի հոգեւոր, կ'ըլլայ ժամա. նակ ուրախութեան, Սաղմ. ՃԻԶ. 5, 6:

Սերովքեմեր, որ այն, երկնաւոր էակներ շուրջ զաթուստի Աստուծոյ, Տես ԲՕԲ. Գ. 24: Երբ. ԺԲ. 20: Կ'երեւի թէ զատ են քերթմաններ, Ե. զեկ. Ա. 5-12: Երայի մարգարէ, Զ. 2, 3, կը ցուցնէ զսերովքեմ իբր մեծարա. նօք երկիր պազանդո ճշմարիտ Աստուծոյ, և բարբաբեալ նախանձու թաշկել և կատարել անոր կամբ: Իւրաքանչիւր սերովքեմ ունէր վեց թև, որոց երկուքով կը ծածկէր իւր երեսը, և երկուքով՝ օտարները, իսկ միւս երկուքով կը թռչէր: Սերովքեմ կ'աղաղակէին իրարու և կ'ըսէին, «Սուրբ, սուրբ, սուրբ է զօրաց Տէրը, բոլոր երկիրը անոր փառքովը լեցուն է»:

Սերուզ, զաւակ Սեմոյ, և մի ի նախահարց Աբրահամէ, Եննդ. ԺԱ. 20-23. Ղուկ. Գ. 35: Ըստ աւանգուստիեան Հրէից Սերուզ էր այն սերնդեան մէջ առաջին որ ինկաւ ի կառապաշտութիւն, Տես. ԻԿ. 2:

Սեփար, քաղաք Քանանացւոց, յետոյ Հօրմա կոչուած, Յուդայի հարաւակողման վերջին քաղաքներէն մին, և յետոյ արուեսցաւ Շմաւոնեանց, Տես. ԺԲ. 44. ԺԵ. 30. ԺԹ. 4: Այս անունը կը կարծուի նշմարելի ի Սուֆատ, երկայն և գգուարին կիրճ որ կը տանի հարաւէն վեր գէղ ի Յուդայի լեռները: Ի Սեփար ետ մզուեցան իսրայէլացիք, երբ փորձեցին ելլել Լագեանէ, Թու. ԺԴ. 40-45. ԻԱ. 3. ԲՕԲ. Ա. 44. Դատ. Ա. 17:

Սեփարա, հովիտ մօտ ի Մարեա, յարեմօնից հարաւայ Երուսաղէմի, ուր Աստ յաղթեց Եթովպացի Զարայի, Բ Մնաց. ԺԿ. 10:

Սեփարազ, տեղի ի փղերն Ասիա Բագարի մօտ, ուր զրկուեցան Հրէայ գերեւներ, Արգիւս 20:

Սեփարուիմ: Երբ Ասորեստանի թագաւորը Սաղմանասար գերի տաբաւ զԻսրայէլ անգր քան զԵփրատ, փոխանակ նոցա զրկեց ի Պաղեստին զաղթականներ, որոց մէջ էին Սեփարուիմացիք, Դ թագ. ԺԵ. 24, 31: Թէ Սեփարուիմ էր փոքր նահանգ բնիկ թագաւորաւ, յայտնի է Դ թագաւորաց ԺԲ. 13, և ԵՍ. 1Է. 13 համարներէն: Սեփարուիմ հուսանականացէն էր ի Միջագետս, քանզի կը յիշուի այն երկրին ուրիշ անգերուն հետ, և վասն զի Պաղեստին կը յիշէ քաղաք մը օմին նման անուամբ, Սեփարա, իբր Միջագետաց հարաւային վերջին ծայրը:

Սեփար և Փուա, Եգիպտացի մանկարարք, որ Աստուծմէ վախնալով կը խնայէին նարածին մահկանց Երբայեցւոց, հակառակ հրամանին Փարաւօնի: Աստուծմ վարձարեց ասոնց զութն առ ծագովորք իւր, թէպէտ Համեցաւ անտարակոյս անոնց օտաւ բարբառաց թագաւորին քով: Աստուծմ՝ «անոնց տունէր չինեց», այսինքն, ինչպէս հաւանական է, տուաւ անոնց իւրաքանչիւրին շատ զաւկներ, ԵԼ. Ա. 15-21:

Սէք, Եդեւ, առաջին որդի Ադամոյ յետ մահուան Հաբեի, Եննդ. Դ. 25, 26. Ե. 3, 6, 8, և նախահայր աստուածապաշտ նահապետաց սերնդեան:

Սէէր, 1. լեւ Յուդայի, մօտ ի կարբաթարիմ, Տես. ԺԵ. 40:

2. Քոռեցի, մին ի նախկին իշխանաց երկրին ի հարաւայ և յարեւելեան հարաւայ Մեռեալ ծովուն, Եննդ. 1Զ 20. ԲՕԲ. Բ 12:

3. Լեւնային երկրի ի մէջ հարաւային ծայրի Մեռեալ ծովուն և արեւելեան ծոցոյ կարմիր ծովուն: Հովք լեւոր մասն էր Սէէր լեռան, և է միմայն մասն որ կը պահէ իւր սկզբը նական անունը: Տես Եղովմ 2:

Սէլայ, երաժշտական բառ որ կը պատահի ուղղմանց մէջ եօթանասուն և երեք անգամ, և կը գանուի նաև Ամբակ. Գ. 3, 9, 13: Ընդհանրապէս կը պատահի պարբերութեան կամ ասան մը վերջը, բայց երբեմն իմաստի մը վերջը միայն: Հիմա ընդ-

Հանրապետ կը կործուի թէ այս
գոծուարիմաց բառը կը ցուցնէր մաս-
ծութեան համար հանգիստ, երբ
սաղմոս մը կ'երգուէր, և այս հան-
գոտեան աստէն նուազ մը կը կատար-
ուէր երգեմն երգեմն երաժշտական
գործեալ միայն:

Սէմ, անուն, որդի Նոյայ, Եննդ.
Ե. 32. 2. 10, միշտ կ'անուանուի
նախ քան զՔամ և զՅարութ, իբրեւ
երկնազոյն որդի. կամ, ըստ ոմանց,
վասն զի եր նախահայր Երայկեցուց:
Սէմ առաւ օրհնութիւն իւր Տօ-
մէն, Եննդ. Թ. 26, և անոր սերուն-
դէն ծնաւ Մեսիս: Սէմ ունէր հինգ
որդի, և անոնց սերունդը բռնեց
կեդրոնական երկիրն ի մէջ Քամայ և
Յարութի, նաեւ արեւելից ազնուազոյն
գաւառները ընտկեցաւ Սեմայ սե-
րունդը: Այս ազգերէն ոմանց լե-
զունները կը կոչուին զարգիս սեմա-
կան լեզուներ, որոց թիւէն են Եր-
այկեցիները, Քաղգէաբները, Ասորերե-
նը, Արարերները, Իթովագերները,
այլովքն հանգերն. բայց այս ընդհա-
նուր դասուն մէջ կը գտնենք լեզու-
ներ զորո կը խօսէին Քամէն սերեալ
ազգեր:

Սէր: Աստուած սեր է. եւ ամ
որ, սիրայ մեզ կը բնակի՝ Աստու-
ծոյ մեզ կը բնակի, ու Աստուած՝
ամոր մեզ, Ա Յովհ. Գ. 16: Եհս-
վայի գլխաւոր յատկութիւնն է սե-
րը, որոյ երկայնութիւնը և լայնու-
թիւնը և բարձրութիւնը և խորու-
թիւնը, անհասանելի են, վասն զի
անհուն են, Եփես. Գ. 18, 19: Աս-
տուածութեան երկը անձանց մէջ սի-
րոյ լիութիւնը, կատարելութիւնը և
երանութիւնն անձաւս են: Աս հրեշ-
տակն և առ Քրիստոսնայս Աստու-
ծոյ սերն է անհուն հայրական հա-
ճութիւն և գութ. առ մեղաւորս՝
է անսահման ողորմութիւն: Սէրը կը
տեսնուի Աստուծոյ բոլոր գործերուն
և ճամբաներուն մէջ, և ի սիրոյ կը
բզկին անոր սուրբ օրէնքը, բայց Ա-
ստուծոյ սէրն յայտնուած է մանա-
ւանդ Աւետարանով, Յովհ. Գ. 16:
“Յայնմ է սէրն”:

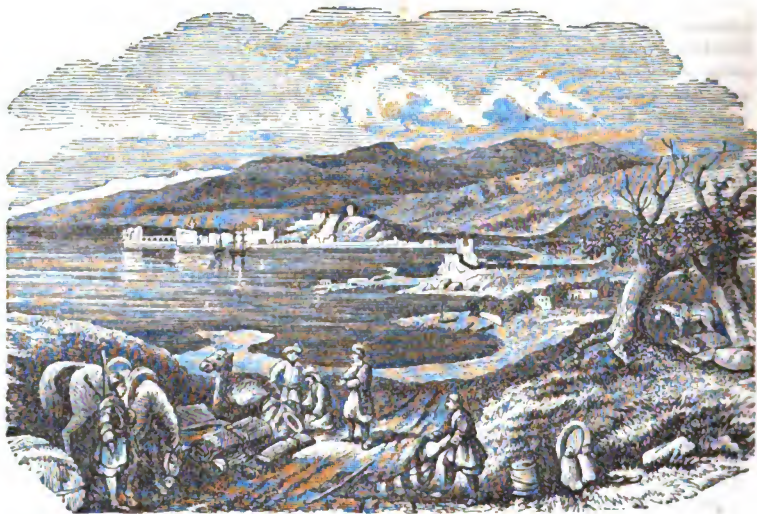
Սուրբ սէրը կու տայ մարդուս
բերիբեւ յԱստուած և հնազանդել
անոր բոլոր օրախն և անձամբ, սեր-

տիւ և արդեամբ սիրել ուրիշ մար-
դիկ ըստ իւրաքանչիւր արժանեաց,
բարիներն՝ իբրեւ հոգեւոր ընկերներ,
և չարերն՝ Քրիստոնէական զիմով:
Այսպիսի սէր է կատարուին և լրուին
օրինաց, Մատթ. ԻԲ. 37-40. Հովհմ.
ԺԳ. 8-10: Աւանց այն ոչ դը կըր-
նայ մտնել երկիրը. և որովհետեւ ա-
մէն շնորհաբան արտի ցանկութիւն-
ներն խառն են մեզը, վասն զի ար-
գելեալ իրաց վրայ են, կամ, եթէ
չարգելեալ իրաց վրայ են, ի սիրոյ
անձին և անարժան են, ուստի պար-
տինք “նորէն ծնանել” որպէսզի տես-
նենք զԱստուած, Յովհ. Գ. 3. Ա
Յովհ. Գ. 7, 19. Ե. 4:

Սիրա, հարուստ անտես Սաւուդի,
որուն յանձնից Դաւիթ միեկոյն հա-
ւատարմութեամբ և խնամով հոգ-
տանել Յովնաթանու որդւոյն Մեմ-
փիրոսութեայ, Բ թագ. Թ. 2-10:
Քսութենէ մը խարուելով Դաւիթ
Արայի տուաւ երկիրները զորո արգէն
տուած էր Միմփիրոսութեայ, բայց
յետոյ բաժնեց այն երկիրներն եր-
կոցունց, տեսնելով որ անպարտ-
նոք գործած էր, և անկարող էր օ-
րոշել թէ երկուքէն ո՞րն էր յանցա-
ւոր, Բ թագ. ԺԶ. 1-4. ԺԹ. 24-30:

Սիրգիմ. Տես Մով 3:

Սիրոն, զարգիս Սոյսա, էր ան-
ուանի բաղադր փրկելիցուց, առ
Միկերկրական ծովուն, քան մղոն
ի հիւսիսոյ Տիրոսի և Նոյնափ՝ ի
հարաւոյ Պէյրութի: Աշխարհիս
հնազոյն քաղաքներէն մին է, Եննդ.
ԽԹ. 13, և կը կարծուի շինուած
Քանանու երկնազոյն որդիէն, Աղո-
նէ, Եննդ. Ժ. 15. ԽԹ. 13: Համե-
րոսի ժամանակ Արգանացիք անուանի
էին վաճառականութեամբ և հարը-
տութեամբ, և էին բարգաւաճեալ.
Նշանաւոր էին նաեւ հմտութեամբ
նաւարկութեան, աստեղագիտու-
թեան, ճարտարագիտութեան, ա-
ղագիտութեան և ուրիշ արուես-
տից: Ունէին յայնժամ աղահազ
նաւահանգիստ, որ հիմա լցուած է
աւազով, և փոքր նաւանց միայն
մատչելի: Երբ Յեսու բաժնեց Քա-
նանու երկիրն Հրէից, մեծն Աղոն
ինկաւ վճնակ Ասորոյ, Տես. ԺԱ. 8.
ԺԹ. 28, բայց այն ցեղը չկրցաւ եր-

բէք տիրել Արդանի, Դատ. Ա. 31. Գ. 3. Ժ. 12. Արդանացիք ճապին երկար բնիկ կառավարութեամբ և թագաւորք, թէպէտ երբեմն հարկաւոր թագաւորաց Տիւրոսի, Կուստէնյան հետգհեաէ Բարեւադիներէն, Եգիպտացիներէն, Սելեւկեաններէն և Հռովմայեցիներէն. այս վերջիք բարբոքին առին անոնց ինքնորէնութիւնը: Արդանի երկրէն ոչ ռաւաւք հետեւեցան Փրկչին, Մարկ. Գ. 8, և ինքն Յիսուս այցելութիւն բրաւ այն երկրին սահմաններուն, Մատթ. ԺԵ. 21-28. Մարկ. Ի. 21-31. Ոմանք եկան անոր հետ մինչև Գալիլեա, Դուկ. Զ. 17. Աւետարան քարազեցաւ Հրէից ի Փիւնիկէ յետ մարտիրոսութեան Ստեփանոսի, Գործ. ԺԱ. 19, և կային հոն փրիստոնեաներ, երբ Պաղոս այցելութիւն բրաւ հոն ի Հռովմա՝ ճանապարհորդութեան տունն, Գործ. ԻԷ. 3. Զարգիւ, Թուրքիոյ ուրիշ քաղաքաց պէս յԱսորիո, նաև Արդան է աղտեղի և լի աւերակոյ, թէպէտ գեա կ'ընէ քիչ առուաւոր մօտակոյ տեղերու հետ նոյն ծովերին վրայ և ունի հինգ հազար բնակիչ: Կրեց Առաւմաէ պատուհաս իւր մեղաց համար, Եզեկ. ԻԲ. 21-24, թէև ոչ այն.

պէս չարաչար ինչպէս Տիւրոս: Մեր Փրկչիւք կը յիշէ Տիւրոս և Արդան միանգամայն, երբ կը յանդիմանէ զՀրէայոս որ աւելի չորհրդ բնգուծած էին քան զնոսա, Մատթ. ԺԱ. 22. Սպասաւ է բարձր հրուանդանի վրայ որ կ'երկընայ գէպ ի ծով, և է պարագաւոր: Քաղաքին մօտ տեղերն կ'առաւորին Լիբանանէ բզիսոյ գետակէ, և անուանի են գեղեցիկ պարտէզներով և պէս պէս պաղատաւ ծառերով:

Սիկելակ, քաղաք նախ Յուդայի և ապա Շմաւանի, Փղշտացոց սահմանին վրայ, Յես. ԺԵ. 31. ԺԹ. 5. Փղշտացիք պահեցին այս քաղաքը մինչև Սաւուրի ժամանակ, երբ Աղբուս, Թագաւոր Գեթայ, առաւ զայն Դաւթի: Հոն եկան ուրիշ փախստականներ Յուդայէ, և այնպէս կարող եղաւ Դաւիթ օգնել Աղբուսայ, և զարնել Ամոնեկացիներն որ կողոպտած էին Սիկելակ, մինչ ինք չէր հոն, Ա. Թագ. ԻԵ. 4-6. Լ. Նէեմ. ԺԱ. 28:

Սիկո: Անկէ ի սկզբան էր միայն կշիւ: Կը գործածուէր կշուելու սոկի և արծաթ որ չէին գրամ. "Գետինը չորս հարիւր սիկո արծաթ կ'արժէ. . . Արբաշամ կշաւց արծաթը ու

առաւել Եփրատին, ինչպէս որ անիկա քետին որդւոցը առջեւը խօսեր էր, Նշնդ. ԻԳ. 15, 16: Կ'երեւի թէ ի մէջ նուիրակն սկիզ, ԵԼ. Լ. 13, և սկիզ ըստ «Թաղաւորական կշռւոյ», Բ Թագ. ԺԴ. 26, կար տարբերութիւն. բայց այս տարբերութիւնն չհիմն չի կրնայ ցուցաւիլ, և, ըստ ոմանց, «Սրբարանի սիկզ», խօսքը կը նշանակէ միայն ճիշդ և անթերի սիկզ, ըստ կանոնի տաճարին: Արկղ կշռուած առաջին դրամը կոխուեցաւ յետ գերութեան, առ Մակարայեցւոյժ, Ա Մակար. ԺԵ. 6, և ունէր գիր, «Արկղ խորայելի», Պէգը, որոյ վկայութիւնը կշռոց և չափոց համար մեծ կարեւորութիւն ունի, կ'ըսէ թէ սիկզն էր իբր 220 ցորենահատ Բարիգոն: Նոր կտակարանին մէջ սիկզ կը յիշուի իբրև դրամ, Մատթ. ԻԶ. 15:

Սիզուամն: Տես Շիզա:

Սիմեօն, պատկառելի սուրբ յերևադէմ, լի Հոգւով Արքով. որ կը ապաստէր խորայելի փրկութեան, Ղաւկ. Բ. 25-35: Արմեօնի յայտնաւած էր Աստուծով թէ պիտի չմեռնէր, մինչև տեսնէր ի վազուց խոտացեալ Մեհայի. ուստի եկաւ տաճարն աստուածային ազգեցութեամբ ճիշդ այն ժամանակ որ Յովսէփ և Մարիամ բերին ընծայելի փրկիչն ըստ հրամանի Մովսիսական օրինաց: Արմեօն առաւ մանուկը գրիկը, գոհութիւն մտաոյց Աստուծոյ, և օրհնեց զՅովսէփ և զՄարիամ: Այս անձին վրայ աւելի տեղեկութիւն չունինք:

Սիմեօն, 1. մին յերկատառան առաքելոց: Տես Պետրոս:

2. Սիմոն Կանանացի, կամ Նախանձայոյզ, մին յերկատառան առաքելոց:

3. Սիմոն, Յիսուսի եղբայրներէն մին, Մատթ. ԺԳ. 55. Մարկ. Զ. 3: Ըստ ոմանց կը կարծուի լինել նոյն ընդ վերջիշեալ Նախանձայոյզ Արմանի: Տես Յակոբոս 3:

4. Սիմոն Կիւրենացի, որ բռնուեցաւ օգնել Յիսուսի խաչը կրելու, Մատթ. ԻԵ. 32, հաւանականապէս, վասն զի ծանցուած էր իբր եւանգոսն հետեւող Յիսուսի: Արմոն էր

«Հայր Ազգեանցքի և Ռաֆոսի», Մարկ. ԺԵ. 21: Պաղոսի սիրով ողջոյն ապաւն Ռաֆոսի և մօրը, Հովով. ԺԶ. 13, կը տեսնուի թէ Արմոնի ընտանիքն յետոյ բնակեցան Հովով, և թէ անոնց սիրոյ վաստակը մնացուած չէր Աստուծով:

5. Արմոն Փարիսեցի, հաւանականապէս կափառաւորուծ: Արմոն հրաւիրած էր զՅիսուս իւր տունը, Ղաւկ. Ե. 36-50:

6. Արմոն բարոս, այսինքն որ առաջ եղած էր բարոս: Այս Արմոն կը բնակէր Բեթանիա, որոյ հետ նաև ընթերց Յիսուս, Մատթ. ԻԶ. 6. Մարկ. ԺԴ. 3: Տես և Յովհ. ԺԲ. 1-11:

7. Արմոն խաղախորդ. աշակերտ որ կը բնակէր Յուզպէ, և որոյ տունն հիւր եղաւ Պետրոս, Գործ. Բ. 43. Ժ. 6. ԺԵ. 32:

8. Արմոն կախարդ, յաճախ կը կոչուի Արմոն մոգ, այսինքն՝ հմայող կամ գիւլթ, Տես Կախարդութիւն: Այս խորամանկ խաբարայն, սակաւ ինչ տեղեկութիւն ունենալով փրկստփայլութեան, բոշչակահաւութեան, բնագիտութեան և աստեղագիտութեան, ասացած էր մեծ ազգեցութիւն Սամարիոյ բնակչաց վրայ: Բայց փրկիչագոս բարոզութիւնը և հրաշք բերին մեծ բազմութիւն ի հաւատոս, և համոզեցին զնոյն ինքն Արմոն թէ ճշմարտիւ մեծ էր զօրութիւն Աւետարանին: Արմոն յօգուտ իւր կամեցաւ ձեռք բերել յառաքելոց հօգևոր պարգևներ, և կը յուզար ստանալ այն պարգևներն յարկով յեկեղեցին, և յետոյ յանդիմանեցաւ արծաթով գնել զայն: Պետրոս զիպող համարեցաւ այս առիթը իւր տառակելու անոր կեղծաւորութիւնն ահաւոր զճով մը, Գործ. Ը. 9-24: Այլևայլ երկրայելի առաւելութիւններ կայ Սիմոնի միացեալ կենաց վրայ: Հոգևոր պարգևներն առևտրոյ նիւթ ընելու մեղքը, որ կոչուեցաւ սիմոնիականութիւն յաճախ Արմոնի, աւելի ասելի էր Պետրոսի քան անոնց շատերուն որ կը պնդէին թէ են մասնաւորապէս Պետրոսի յաջորդք:

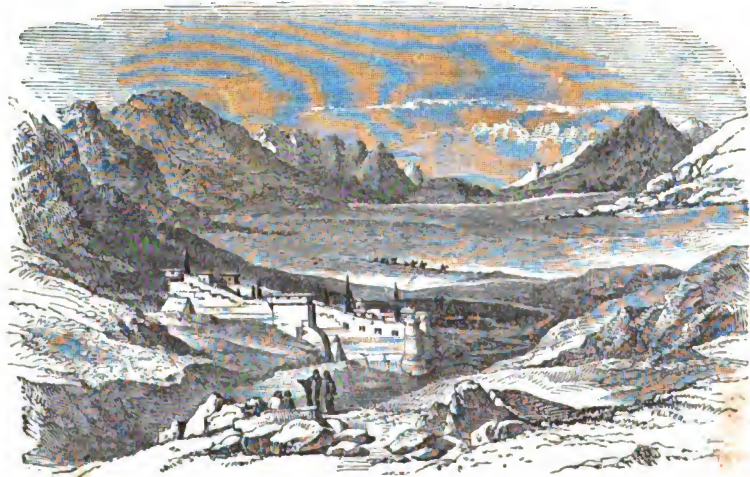
9. Արմոն էր Հայր Յուզպի իոկաբիւղտացւոյ, Յովհ. Զ. 71. ԺԳ. 2, 26:

Միւս, 1. անապատ Ապաւատ Արարիւյ, մօտ յԵգիպտոս, և կարմիր ծովուն արեւմտեան բազկին վրայ, Եւ. ժԶ. 1. ժԷ. 1. Թու. 1. Գ. 12.

2. Հին ամուր քաղաք, որ կոչուած է "գորութիւն Եգիպտոսի," Եգեկ. 1. 15, 16: Աին անունը կը նշանակէ ցիւ, և այս համաձայն է Պեղումսին և ԹինէՏ, Յոյն և արգի անուանց, որ նշին անգղայն անուններն են: Աին էր Եգիպտոսի հիւսիսային արեւելեան սահմանին պատուար, մօտ ի Միջերկրական, Նեղոսի արեւելեան բազկին վրայ: Տեղը, ԹինէՏ գիւղին մօտ, է շուրջ պատեալ ճահճներէ, և զարդիս նաւակով միայն հնար է

երթալ հոն, նաւակով՝ Նեղոսի յորգութեան ատենը, և կամ ցամաքաւ՝ ամառուան չոր եղանակին: Քանի մը հողակոյտ և սիւնք միայն մնացած են:

3. Անապատ Քանանու հարաւային սահմանագլուխը, և յարեմսից Եգիպտոս, Թու. 1. Գ. 1-4: Աին էր մասն փառանու անապատին, Թու. ժԳ. 26: Ասոր հիւսիսային արեւելեան ծայրն էր կաղէսքառնէա, նշանաւոր մահուամբ Մարիամու, առաքմամբ երկոտասան լրտեսաց ի Քանան, Իսրայէլացւոց արտելմամբ, ջուր բղտող ապաւատիւ և Մովսիսի Թերահաւատութեամբ, Թու. ժԳ. 21. Ի. 1-13. ԻԷ. 14:

ՎԱՆՔ ՍՐՈՑԻ ԿԱՏԱՐԻՆԱՅՍ ՄՈՏ Ի ՄԻՆԱ

Միճայ, լեւ կամ շղթայ լեռանց, յԱպաւատին Արարիւս, Թերակըզույն վրայ զոր կը կաղմնեն երկու բազուկք կարմիր ծովուն, անուանի իբրեւ տեղի ուր օրէնքը տրուեցաւ Իսրայելի, Մովսիսի ձեռամբ, Եւ. ժԺ. 1 էն մինչև Թու. ժ. 33: Որովհետեւ այս լեռն գրեթէ անծանօթ էր զարդիս, մինչև մօտ ժամանակ, և Սուրբ Գրոց պատմութեան մէջ շատ կարեւոր, քանի մը մանր տեղեկութիւն տանք այդ լեռան վրայ:

Աինայի վերին մասն է ի ձև անկանոն շրջանակի՝ երեսուն կամ քառասուն

մղոն տրամագծով: Ունի ջրոյ շատ ակունք, բարեխառն կլիմա, և գետինն առատ անասնոք և բուսովք, և յայն սակս է ապաւէն վրանաւ ընակ Արարացւոց, երբ Արարիւյ խոնարհագոյն մասը բոլորովին կը չորնայ և կը ցամբի: Այս պատճառաւ Թերակըզույն այս մասն յարմարագոյն գատուեցաւ Իսրայէլացւոց բանակելու իբր տարի մի, և այս միջոցին Իսրայէլացիք համուեցան և առին օրէնքն ի Բարձրելոյն: Այս երկրին բարձրագոյն և կեդրոնական մասին մէջ, ծովուն երեսնէ եօթն հա-

զար ստք վեր կը բարձրանայ նուիրական գագաթին Քորեբայ կամ Սինայի։ Այս երկու անուանք կը գործածուին գրեթէ անխտիր ի Սուրբ Գիրո, առաջին անունը՝ մանաւանդ յԲ. Օրէնս։ Ոմանք կարծեցին թէ կային իրարու կից երկու կատարք որ, Մովսիսի ժամանակ կոչուեցան,

Քորեբ և Սինա . և արդարեւ միանշունք այս անունները կու տան մեկնոյն երեք մշտն երկայն շղթային հաւաւային և հիւսիսային ծայրից բարձրութիւններուն։ Բայց Սուրբ Գիրքը քննելով կը տեսնենք որ Քորեբ էր ընդհանուր անուն շղթային, իսկ Սինա՝ անուն նուիրական գագաթան։

Սինայի արեւմտեան հովիտներէն շատերուն մէջ, և մանաւանդ յԵւ. Միւքթթեպ, ուր կը մտնէ Ֆէլլան հովիտն յարեմոսից հիւսիսայ, ապառաւաններուն մերձեայի տեղումները ծածկուած են արձանագրութիւններով, որ ընդհանրապէս կարծեն, և կրճատեալ կամ յաղաւեալ այն տեղերն ուր ճանապարհորդք կէս օրը կը նստին հանգիստ առնուլ։ Արձանագրութեանց մէջ կան խաչի նշաններ և անասնոց պատկերներ։ Արձանագրութեանց նշանագիրներն անծանօթ են։ Ի ոկգրան կարծուեցաւ թէ Իսրայէլացիք թողած էին այն արձանագրութիւններն իրենց ճանապարհորդութեան ատեն յանապատին, յետոյ այլք ընծայեցին այն գրուածները Քրիստոսեայ ուխտաւորաց չորրորդ դարուն։ Բայց մօտերս Պիր անուն Գերմանացի գիտունը կարգաց այն արձանագրու-

թեանց շատերը, և կը համարի զանոնք մի միայն ծանօթ մնացորդ Ապառաւ Արարիյ Նաբաթացի կոչուած ցեղին լեզուին և անոնց յատուկ գիրերուն։ Մինչև ցարք կարգացուածներն են լոկ յատուկ անուանք, ոչ Հրեական և ոչ Քրիստոնեական, և անուններէն ամանց ընկիզբը կան սա բառերը, «խաղաղութիւն», «օրհնեալ», «ի յիշատակ»։

Մովսիսական օրինաց տուչութիւնն ի Սինա հաշկաւոր գործած է այն տեղն աշխարհիս վրայ։ Նաեւ հան երեցաւ Աստուած Մովսիսի ի մերենին վառեալ, Եւ. Գ. և Դ. և վեց դար յետոյ, դանդաղապէս յայտնեց զինք Եդիպի, երբ մարգարէն կը փախէր Բեզաբելի բարկութենէն, Գ. Թագ. ԺԺ։ Օրինաց փառաւոր և ահեղ տուչութիւնն ստեպ կ'անկարկուի ի Սուրբ Գիրո, Դաստ. Ե. 5. Սաղմ. ԼԲ. 8, 17. Ամբ. Գ. 3. Նոր

կտակարանին մէջ, ի Սինա հրատա-
րակուած օրինաց հետ կը համեմա-
ուի, իբրեւ քան զայն գեր ի վերայ,
Աստուծոյ շնորհաց Աւետարանին
տաւալութիւնը, Գաղ. Դ. 24, 25. Եբր.-
ժԲ 28-29.

Սիմեոնիք, Եւ. իթ. 12, ազգ. մը
շատ հետեւ Սուրբ երկրէն, գէպ յա-
րեւելս կամ ի հարաւ. ընդհանրապէս
կը կարծուի թէ կը նշանակէ զՉինա-
ցիոս որ ի վաղուց հետեւ ծանօթ էին
արեւմտեան Ասիոյ, և կը կոչուին Ա-
րարացիներէն Սին, և Ասորիներէն
Յինի:

Սիսիւք, Իս- կամ պլուր, Նե-
զոս: Եոպիայ ԻԳ. 3, և Երեմիայ Բ.
18 համարներուն մէջ այս տնուամբ
կը հասկցուի հարկուա Նեզոս Յե-
սուայ ԺԳ. 3, և Ա Մնացորդաց ԺԳ.
5 համարներուն մէջ սմանք կը հառ-
կնան այս տնուամբ այն փոքր գետը
որ է ի մէջ Եգիպտոսի և Հրէառ-
աանի:

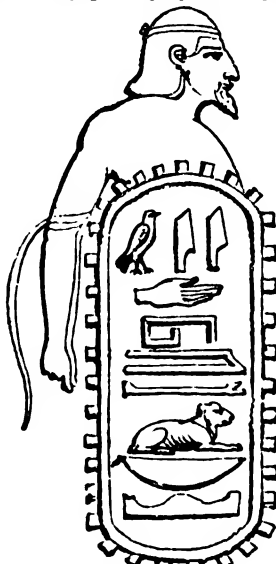
Սիսակ, 1. բանաստեղծական ա-
նուն Բարեւոյնի, և կը նշանակէ, ըստ
սմանց, տուն կամ արբունիք իշխա-
նի, Երեմ. ԻԵ. 26. ՄԱ. 41:

ՍԻՍԱԿ, ԲԵՐԵՎ ՄԵՆԵՆԷ ՄԸ

2. Թագաւոր Եգիպտոսի որ պա-
տերազմ հրատարակեց ընդգէմ Ռո-
բովոմու, արքայի Յուգայ, անոր
թագաւորութեան հինգերորդ տա-
րին, Աիտակ մտաւ Յուգայի երկիրը,
971 ին նոյն քան զԳր, մեծ բազ-

մուծեամբ զօրաց Եգիպտոսէ, Լու-
րիմի, Սուքիմի և Քուչոյ երկիրնե-
րէն, առաւ Հրէաստանի ամուր աե-
ղերն, և տարաւ տաճարին և Թա-
գաւորին սան զանձներն Երուսաղե-
մէ, ինչպէս նաև Սոգոմանի ոսկեղէն
վահանները: Յերորդում բարեկամ
ըրած էր իրեն զԱիտակ, աւտարի և
Աիտակ շատապատակեց անոր երկիրը,
Գ. Թագ. ԺԱ. 40. ԺԴ. 25, 26. Բ
Մնաց. ԺԲ. 2-9. Աիտակ կը կարծուի
թէ էր տրտալքին պատմութեան Սե-
սոնքիսն, առաջին թագաւոր քոս-
ներորդ երկրորդ հարոտութեան,
կամ Բուրաստեան ծիւղին: Աիտակ
կործանեց Եգիպտոսի թագաւորաց
այն ցեղն որոյ հետ ինամացած էր
Սոգոման, Գ. Թագ. Գ. 1, և շատ աե-
ղերու տիրեց Եգիպտոսէ գուրս:

Եգիպտոսի Բանաք կոչուած պառա-
տան կամ մէհենին մէջ, որոյ պա-
տերը գեւ կան, Սիսոնքիոս յուցուած
է մեծ քանդակով, տանելով գերի
Թագաւորներ յազթամակաւ երեք
Թերացի գլխաւոր տառուածներու
առջեւէն: Ամեն երկիր կամ քաղաք
անձնաւարեալ է, և անունը գրուած
է վերը ձուածնի մը մէջ: Այս պատ-

կերներէն մին, Հրէի կերպարանք, ունի վերնագիր զոր Շամբուրոն կը մեկնէ, «Թագաւորութիւն Յուգայ», Ուրիշ շատ այլաբանեալ նշաններ կը կարծուի թէ կը ցուցնեն Հրէաստանի քաղաքներ զոր Արտակ առաւ, Տես փաթաւն :

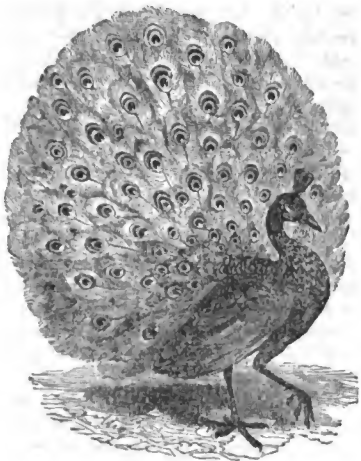
Սիւսաբա, զօրավար զօրաց Հասորի Թագաւորին Յարինոյ, զրկուած էր ընդդէմ Բարապետի Դերօրայ, որ բռնած էին Թարօր լեւզ զօրքը : Արտարա յաղթուելով փախաւ հետի, և անարգաբար սպանուեցաւ Յայեւէ, Դաս. Գ. Ե. Տես Յայել :

Սիվան, երրորդ եկեղեցական աւին Հրէից, և իններորդ՝ քաղաքական տարւոյ, որ կը սկսի մեր յունիսի նոր լուսնէն, Եթ. Ը. 9 :

Սիրազուտ, զարգիս Սիրազուտ, մեծ և անուանի քաղաք Արկիւիոյ արեւելեան եզրը, ընդարձակ և գեղեցիկ նուազանգոսիւ : Քաղաքը հիմնեցաւ 731 ին նախ քան զՔր., էր հարուստ և հզօր, և բաժանեալ չորս կամ հինգ թաղ կամ մաս, որ իբրեւ ուրշյն ուրշյն քաղաքներ էին : Քաղաքին շրջապատին էր, ըստ Ստրաբոնի հարիւր և ութսուն տապարեզ, այսինքն իբր քսան և երկու անգղիական մղոն : Արազուտ անուանի է իբր տեղի ծննդեան և բնակութեան Արքիմիդէսի, որոյ հանձարեզ մեքենական հնարեւք քաղաքին պաշտօնին տուենն ի Հառմմայեցոյ, 200 ին նախ քան զՔր., քաղաքին առաւել երկարեցաւ : Պօղոս հոռ մնաց երեք օր, երբ Միլիտէէն կ'երթար Հառմմ, գարնան եղանակին յամի Տն. 63, Գործ. ԻԸ. 42 : Բնակչոյց թիւն էր ժամանակաւ 200,000, զարգիւթ 41,000 :

Սիւն երբեմն կը նշանակէ ամոց կամ ծուխ ծառացեալ, Ել. Ժ. Գ. 21. Դաս. Ի. 40 : Հղարկապ սիւն մը զարդ և նեցուկ տաճարաց և մեծածն շինուածոց, Դաս. Ժ. 25-30. Յօր. Թ. 6. Ի. 2. 11, օրինակ էր մարգարէից, Երեմ. Ա. 48, առաքելոց, Գաղ. Բ. 9, հաւատացելոց, Յայտ. Գ. 12, և նոյն իսկ եկեղեցւոյ, իբրեւ հաստատութիւն ճշմարտութեան, Ա. Տեմ. Գ. 15 :

Սիրամարգ, կ'երեւի թէ ծանօթ

չէր Պաղեստինու մէջ, մինչև բերուեցաւ Սողոմոնի նաւերով, Գ. Թագ. Ժ. 22. Բ. Մնաց. Թ. 21 : Տես Թարսիս :

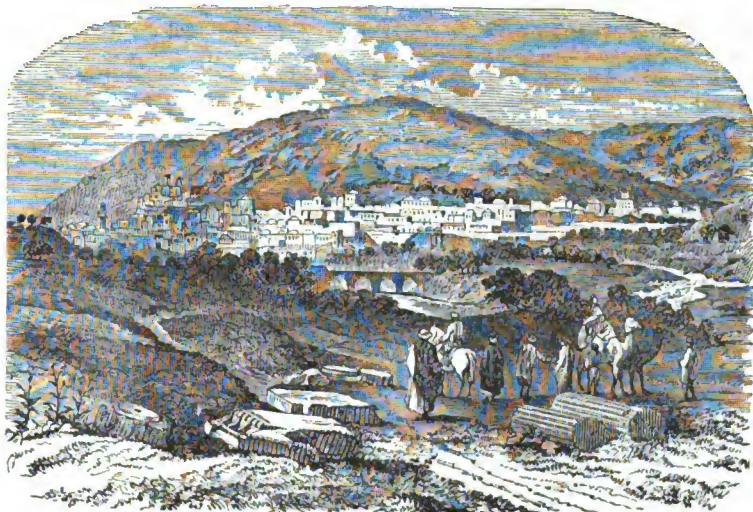
Սիւրբա, կամ Ասորիք, Երրայեցերէն Արամ, մեծ երկիր ասորական որ, բառին ընդարձակ նշանակութեամբ, էր ի մէջ Միջերկրական ծովուն, Տաւրոսի գօտւոյն և Տեղբիոսի, և այսպէս կը պարունակէր զՄիջագետս, այսինքն, ըստ Երրայեցոյց, զԱսորիս երկու գետաց : Տես Արամ 2 : Բաց ի Լիւրանանու գօտիէն, Սիւրբա մեծաւ մասամբ էր երկիր տափարակ : Նոր Խոսկարտինն մէջ յիշուած Աւերիոյ սահմանն կրնայ համարուիլ յարեմոնից և յարեմոնից հիւսիսոյ : Միջերկրական ծովը և Տաւրոսի գօտին որ կը բաժնէ զՍիւրբա ի Լիւրիկոյ և ի Լյաւայանիոյ որ ի փոքրն Ասորի, յարեմոնից՝ Եփրատ, և ի հարաւոյ՝ Անապատն Արարիկ և Պաղեստին, կամ մանաւանդ՝ Հրէաստան, քանզի Սիւրբա անուանի կը պարունակէր նաև Պաղեստինու հիւսիսային մասը, Հովհանն որ ի մէջ Լիւրանանու և Անիւր Լիւրանանու՝ կը կոչուէր Խոր Ասորիք, անուն որ առաջ կ'իմացուէր երբեմն նաև մեր ժամկայ երկիրն յարեմոնից : Հրէից գերութեան ժամանակ, Ասորիք և Փիւնիկէն էին հպատակ Թագաւորաց

Քարելանի, և ապա եղան հարկատու Պարսից թագաւորներուն: Եւս որպէր երկիրն ինկաւ Հռոմայեցւոց ձեռքը Ասորիք եղաւ նահանգ փոխանակի բգշխի, և Հրեաստան, թէպէտ ունէր առանձին կուսակալ կամ կառավարիչ, եղաւ մասն Ասորւոց, այնպէս որ կրնար բողոքուիլ առ փոխանակ բգշխին Ասորւոց որ ունէր իշխանութիւն մինչև հանել Հրեաստանի կառավարիչն ի պաշտօնէ: Աւերիւս է հիմա Թորաց ձեռքը: Այս երկիրն լաւագոյն մասերն են ի վաղուց հետէ րազմամարդ, և ճանապարհորդք կը գտնեն հոս պատմութեան բոլորովին անծանօթ քաղաքաց հետը:

Սիւքեմ, 1. իշխան Քանանացի համանուն քաղաքին: Այս Սիւքեմ է որ հրապուրեց Եփայրայ գուսարը Գինա, և զոր Շմաւան և Ղեի, ստեղծ ինչ յետոյ, ապանեցին նենգութեամբ Սիւքեմացւոց շատերուն հետ, Իննգ. 17.:

2. Քաղաք կեդրոնական Քանանու, ի մէջ Գարբիլին և Գերազ լեռանց, երեսուն և չորս մղոն գէղ ի հիւսիս Երուսաղէմէ: Նախ յիշուած է ի պատմութեան Աբրահամու, որ հոն կանգնեց առաջին սեզանն ի Քանան, և բռնեց երկիրն յանուն Եփայրայի, Իննգ. 6. 17. 18, 19. 17. 4. Եփայր գինց արա մօտ ի Սիւքեմ, զոր իբրեւ աւելի բաժին տուաւ Բոզ սեփայ որ թաղուեցաւ հոն, Իննգ. 17. 22. Եւս. 17. 32. Քանան նուաճուելէն ետքը Սիւքեմ եղաւ Ղեառական քաղաք ապաստանի Եփրեմի երկրին մէջ, և ժողովման սեզից ցեղերուն, Եւս. 17. 7. 17. 21. 17. 4, 25. Իսա. 17. 3. Հոս իտրոված առիթ տուաւ տան ցեղեց ապագամբնու, Գ. Թագ. 17. 3. Սիւքեմայ մօտ էր Եփայրայ ջրհորը կամ աղբիւրն, որուն քով Քրիստոս խոսեցաւ Սամարացի կնիչ հետ, Եւս. 7. 5. Եւս և Գործ. 17. 25. 17. 31. 17. 3. Եւս կործանման Սամարիայ ի Սաղմանաւարայ, Սիւքեմ եղաւ մայրաքաղաք Սամարացւոց, և ըստ Եւս. 17. 3. Եւս այնպէս էր մեծին Աղբիւրնոր ժամանակ: Նաեւ զարդիս է Եփայր ստեղծուաւր մնացորդաց Սամարացւոց:

Տես Սամարացիք: Հռոմայեցիք զՍիւքեմ կոչեցին Նեապոլիս, զոր Արարացիք կը հիշեն Նաբոթոս կամ Նապոլիտա: Սիւքեմի հովիտը կը ձգուի քանի մը մղոն գէղ յարեմաւեան հիւսիս ի մէջ Գերազ և Գարբիլին լեռանց, և է իբր փեց հարեւր կանգուն լայն, այնպէս որ Պաղեստինա մարտու և չոր օդին մէջ երկու լեռներն ձայն հասցնելու չափ հեռու են իրարմէ: պարագայ մը որ, Թող զայլս, բաւական է ցուցնել Սուրբ Գրոց պատմութեան ճշմարտութիւնը. Բ. 09. 17. 41-44. Իսա. 17. 7. 2 մեռնային անձիւք որ կ'իշխան հովտին արեւելեան մասը՝ կը գտնեն ճամբայ գէղ ի Երուսալէմ, մինչ յարեմաւեան մասին շատ են սկուռք որ գեղեցիկ գետակ մը կը կազմեն: Այս գետակը կը հոսէ գէղ ի Միջերկրական ծով: "Հոս,՝ կ'ընէ Բողոքնորն,՝ "առաւ և գրեթէ անհամեմատ կառուարութեան տեսարան բացուեցաւ մեր աչաց առջև: Պարսիկք բանջարեղինաց և գրախաւք ամեն տեսակ պտղատու ծառաց լի է բոլոր հովտին, որպէս յայլայլ կողմերը բոլոր աղբիւրք կ'առաքեն այս պարտէզներն, և ապա գետանալով կը հոսեն գէղ արեւմուտք: Այս տեսարանը յանկաթ թաղուելով մեր առջև, դրանչացուց զմեզ: Ասոր նման տեսած չենք բայր Պաղեստինա մէջ, Այժմու Սիւքեմ ունի երկայն և նեղ փողոցներ, յորոց ոմանք են Գարբիլին լեռան սարսաղը: Կ'երեւի թէ քաղաքն հիմա այնչափ յառաջ չերթար գէղ արեւելք որչափ կ'երթար հին Սիւքեմ: Տունները բարձր են և քարաշէն, քորք գմբեթներով: Բնակչաց թիւը կը կարծուի ութ հազար, բայց Մահաբաբի և Գերազի լեռնային շրջաններէ և իբր հարեւր յիսուն Սամարացիներէ և նոյնչափ Հրեաներէ: Գերազ լեռան ապուստաւաւստորտան ի հիւսիսոյ հովտին լի է հին վիմափոր գերեզմաններով: Սամարացւոց ուրբ տեղն, և Եւս. 17. 3. Եւս ամեն տեսած հզոր բերդին տեղերակներն են ի Գարբիլին: Այս լեռանց ողոր յարեւելք է Մուհնայի գեղեցիկ գաւառը, առան մղոն երկայն և մէկ ու կէս մղոն լայն: Ինչպէս

ՆԱԳՈՒԼՈՒՍ ԵՒ ԼԵԱՆԻ ԳԱՐԻՋԻՆ

Հրեայք, Գրիստոնեայք և Մահմե-տականք միարան կը վկայեն, Յովսե-փու գերեզմանն և Յակոբայ ջրհորն են հոն ուր դաշտը կը միանայ հովան հետ: Յովսեփու գերեզմանին տեղը ծածկուած է հիմա Մահմետականաց նուիրական շիրմով, իսկ ջրհորը՝ կա-մարակապ քարաշէն խցիւ, ուր կը մզնուի յարկին վրայ բացուած նեղ ծակէ մը, և ջրհորին ընդմէջ ծած-կուած է մեծ քարով մը: Զրհորը հարկուր հինգ ստը խոր է, և հիմա երբեմն կը ցամաքի: Հեռաւոր հնու-թեան ամէն նշան ունի:

Յաջորդ հասուածը Քլարքի այս տեղւոյն նկարագրէն է. «Սուր երկ-րին մէջ չկայ գեղեցիկագոյն տեսարան քան Նարյուսինը մօտակայ բարձրա-ւանդակներէն: Երբ ծանապարհորդը կ'իջնէ բլուրներէն դէպ ի Նարյուս, իր թէ թաղուած կ'երևի քաղաքը բերկրայի և անուշահոտ բուրասաւ-նաց մէջ, կիսով չափ ծածկուած պարտէզներ և բարձրաբերձ անտա-ռախիտ ծառերէ, բոլորն այն պերճ և գեղեցիկ հովանի մէջ ուր է քա-ղաքը: Ինտելիցաց մէջ վաճառական-նութիւնը ծաղկած կը թուի: Անոնց գիտաւոր զբաղումն է անառագոր-

Ի ԼԵՒՍՏՈՍ ԱՐԵՄՏԻՍ ՆԿԱՏԱԼ

ծութիւն, և արդարեւ քաղաքին ա-ծառի գործարաններն կու տան բա-ւական անառ հեռաւոր տեղեր տա-նելու ուղտերով: Մեր գալստեան յաջորդ առաւօտուն տեսանք կարա-ւաններ որ կու գային Գահրէէ, և ուրիշ կարաւաններ որ քաղաքին գը-րան մօտ ձիթատաններուն մէջ ի-ջևանած էին:

«Բերկրութեամբ յիշեցինք Սիւքե-մի գաշաբերուն մէջ կատարուած դի-պաց պատմութիւնը, զոր կը պատ-մեն Սուր Գիբի և զոր գիտէինք ի մանկութենէ. բայց երբ տեսանք մեր առջև երկիրն ուր այն դէպք կատարուած են, գտանք շատ բան այնպէս ինչպէս նկարագրուած են աւելի քան երեք հազար տարի ա-ռաջ: այն բերկրայի յիշատակը փոխ-ուեցաւ ի հիացումն և ի յափշտա-կութիւն մտաց: Հովանի մէջ տե-սանք 'Իսմայելացւոց մէջ կարաւանը որ կու գար Գաղաադէն,' Ենիք. 1. 25, ինչպէս Ռուբինի և Յուզայի ժամանակ, ' և իրենց ուղտերը հա-մեմներով և բաղասանով և զմնտով բեռնաւորած՝ վաճառականներ՝ որ թերեւ ուրախութեամբ պիտի զնէին ուրիշ Յովէէփ մը իւր եղբայրներէն,

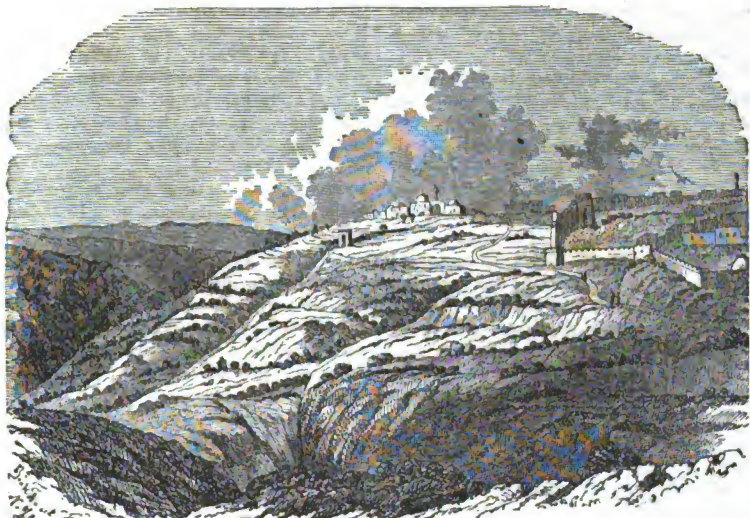
և վաճառել զնա իրրեւ գերի Եգիպտոսցի Պետափրէսի մը։ Շրջակայ բլրոց վրայ կ'արտօնէին հասք և անդայք ինչպէս ժամանակաւ, և Սամարիայ հովտաց պարզ հանդերձը զոր կը տեսնէինք չէր ամենեին հակառակ գաղափարին զոր ունէինք, ըստ պատմութեան Սուրբ Գրաց, Յոկորայ որդւոց զգետուց և կերպարանաց վրայ, ինչ որ կը տեսնէինք յարմար էր զբաղեցնել մեր խորհուրդը և բարձրացնել մեր միտքը, և հին որբազան պատմութեան նման շատ բաներ այնպէս կը շարժէին մեր սիրտը, որ իւրաքանչիւր վայրկեան կը թուէր մեր առջև բերել ամբողջ գարու մը գէպք։

“Մեծարանաց գլխաւոր նիւթ է Յակորայ ջրհորը, յորտ վերայ ժամանակաւ շինուած էր եկեղեցի մը Զրհուր քաղաքէն քիչ հեռու է, Երուսաղէմ տանող ճամբուն վրայ, և եղած է ի վաղուց հետէ միշտ ուխտաւանդի, մանաւանդ Քրիստոնէական Թուականէն հետէ, իրրեւ տեղի ուր փրկիչն մեր յայտնեց զինք Սամարացի կնոջ։ Աւետարանին այնպէս որոշ նշանակած է տեղը, և այնպէս յայտն է թէ՛ նոյն իսկ ջրհորին և թէ՛ երկրին որպիսութիւնէն, որ, թէև աւանդութիւնը չըսեր ևս թէ նոյն ջրհորն է, գիբբը միայն բաւական էր ամեն գծուածութիւն փարատելու, թեեւս ոչ ոք ի Քրիստոնէոս ուսանողաց ուշադրութեամբ կարգադած է Յովհաննու չորրորդ գլուխին, առանց դիտելու ճամբարաութեան տնթիւ ներքին պատճառներ որ խառն կու գան մտաց առջև յրկերցման։ Այսպիսի փորք պատմութիւն մը ուրիշ գրուածոց մէջ չէր կրնար խորհելու և ուշ գնելու արժանի այդպի կէտեր ընծայել մտաց։ Աւետարանին այս պատմութիւնը, բաց ի կարեւորութիւնէն զոր աչի իրրեւ աստուածարանութեան պարիւր, կը պարունակէ այնպի տեղեկութիւն, որ հաստոր մը կը լիցուէր, եթէ լուսարանուէին Հրէից պատմութեան և աշխարհագրութեան վերաբերեալ կէտեր միայն զորոն կ'ափնարկէ այս պատմութիւնը, ինչ որ այս նիւթերուն վերաբերեալ կրնայ հաւաքուել Յովնէպոսէ իրրեւ

ծանօթութիւն միայն կրնայ լուսաւորել Յովհաննու այն գլուխը։ Քրիստոսի ճամբորդութիւնն Հրէաստանէ ի Գալիլեա, այն ճամբորդութեան պատճառը, անցնիլը Սամարիայ մէջէն, մօտենալն այն երկրին մայրաքաղաքին, մայրաքաղաքին տնուէր, հասնիլն Ամիդհացոց գաշտը որ է Սիւքեմի նեղ ճովրին ծայրը, ջրհորի մը գլուխ զկայ առնիլ հին սովորութիւնը, ջուր քաշելու համար ընդհանրապէս կանանց գալը, կերակուր գնելու համար քաղաքէն աշակերտաց առաւումը, որմէ կը հասկըցուի թէ քաղաքէն դուրս էր ջրհորը, կնոջ հարցումը որ զՀրէայս Սամարացիներէն բաժնող նախապաշարումը կ'աւանդէր, ջրհորոյն խորութիւնը, արեւելեայց սովորական ոճը՝ կենդանի ջուր, պատմական ծանօթութիւնը ջրհորին և տնոր գործածութեան վրայ, Գալիլեայի լիբան պղշտօնը, այս ամենայն կը գտնուի հակիրճ իւր քառն համարէ բաղկացեալ հաստուածի մը մէջ։

Միօն, 1. անուն տուեալ, Բ 0ր. Դ. 48, Հերման կոչուած շղթային բարձրաւանդակներէն միւսն։ Տես Հերման։

2. Երուսաղէմի բարձրագոյն և հարաւային լրակը, իւր երկու հազար հինգ հարիւր ոտք է վեր քան զՄիջերկրականն, և երկու միւս և երեք հարիւր ոտք վեր քան զՏփուսն որ առ սարառով բլրոյն։ Տիրապէտն կուրած ճովրին Սիօն կը բաժնուէր Ակրայէ ի հիւսիսոյ, և Մօրիայէ՝ յարեւելից հիւսիսոյ, և ունէր յարեւմտից Գեհնիի ձորը, ի հարաւոյ՝ Ենոփմիւր, և յարեւելից հարաւոյ՝ Կեդրոնիւր։ Սիօն էր միջնաբերդ Յերուսաղեց ափնէ և առնուիլն ի Դաւթէ, և այնուհետեւ կը կուրէր յաճախ՝ քաղաք Դաւթի, Բ Թադ. Ե. 7. Գ Թադ. Բ. 1։ Կրեւի թէ Դաւթի կը սրէր յշտ զՍիօն անոր գեղեցկութեան և ամբութեան համար, և կը գովէ զայն իրրեւ օրինակ Քրիստոսի եկեղեցւոյն։ “գեղեցիկ բարձրութիւնով, բարձր երկրի ուրախութիւնը՝ հիւսիսային կողմերը եղող Սիօն լեռն է, մեծ թաղաւորին քաղաքը։” “Սիօնին շրա կողմերը պար-

ԼԵԱՌՆ ՄԻՕՆ, ՄՁԿՈՒ ԴԱՌԻ, ՄԱՍՆ ԼԱՐԱՒԱՅԻՆ ՊԱՐՏՈՒ ԳԱՂԱԲՐԻ
ՆԻ ՁՈՐՆ ԵՆՈՎՄԱՅ

տեցէք, ու անոր բոլորտիքը շարունեցէք, ու աշտարակները համբեցէք. ուշագրութեամբ գիտեցէք անոր պարիսպները. անոր պալատները զննեցէք, որ գալու ազգին պատմէք.՝ «Ահա թագաւորները ժողովուցան, ու մէկտեղ անցան. Անոնք տեսածնուն պէս զարմացան. զարհուրեցան ու շուտով փախան,՝ Սաղմ. ԽԲ. 2, 12, 13. Ահօնի հարաւային գարեանդին մօտ, «Իսաւթի գերեզման», կոչուած տեղւոյն վրայ շինուած է մզկիթ մը, զոր մեծ նախահնայրուզութեամբ կը պահեն Մահմետականք, Գ. Թագ. Բ. 10. Ժ. Բ. 43. Ի. Բ. 51. Այս լեռն, հանգերձ Մօրիայի եւ Ոփաղ լեռամբ, պատած էր առաջին պարսպով, եւ ամրացեալ միջնաբերդիւք, Ա Մնաց. ԺԱ. 5. Ահօն լեռան վրայ շինուած էին հոյակապ պալատն Սողոմոնի եւ, յետ ժամանակաց, Հերովդէսինը. Ահօն շատ յարմար էր գինուորական ամրութեան, ուստի եւ այնպէս ուժգին ամրացեալ էր երբ Հռովմայեցիներէն առնուեցաւ, որ կայսր գոչեց, «Ստուգիւ զԱռուած ունէինք մեզի օգնական այս պատերազմին մէջ, ա-

պա թէ ոչ մտրդկային ձեռք եւ մեքենայք ինչ կրնային ընել այն աշտարակներուն գէմ», Մեծամեծ փոփոխութիւններ եղած են Ահօնի վրայ եւ անոր մեծ մասը դուրս է հիմա պարսպէն՝ ի հարաւայ, եւ է գերեզմաննոց, կամ՝ «Ագարակի պէս հերկուած, ըստ Երեմիայի, ԻԶ. 18, եւ Միքիայ, Գ. 12. Կ'ըսուի թէ ժամանակաւ երկու Բարուէիք մօտենալով Երուսաղեմի, տեսան որ աղուէն մը կը վազէր Ահօն լեռան վրայ, եւ բարունեաց մին, Բարբի Յեսու, լացաւ, միւրը, Բարբի Եղիազար, ծիծաղեցաւ, «Ինչո՞ւ համար կը ծիծաղես», ըսաւ լացողն. «Եւ դուն ինչո՞ւ համար կու լաս», հարցուց Եղիազար. «Կու լամ», պատասխանեց Բարբի Յեսու, վասն զի կը տեսնեմ որ Ողբոց մէջ բռուածք կը կատարուի, վասն զի Ահօն լեռան վրայ որ ամայացեալ է՝ կը պատին աղուէնք», «Եւ ես», ըսաւ Բարբի Եղիազարն, «կը ծիծաղեմ, վասն զի կը տեսնեմ աչոք որ Առուած բան առ բան կը կատարէ իւր պարտութիւն, եւ այս եւրաշխաւորութիւն է ինձ, թէ Առուածը Իսապոօնիւր եւս պիտի չվեր-

պին, քանզի Աստուած պատրաստ է մանաւանդ ցուցնել սղարմութիւն քան պատուհաս »

“Աթոն”, և “Դուստր Աթոնի”, գործածուած են երբեմն ցուցնելու համար բոլոր քաղաքը, մանաւանդ Մօրիա լեւաք և տաճարը, Սաղմ. Բ. 6. Թ. 11. ՀԻ. 2. Ե. Ա. 8. Յովէլ. Բ. 23, և երբեմն, այլաբանութեամբ, ճշմարիտ եկեղեցին երկրի վրայ և յերկինս, Երեմ. Ը. 19. Երբ. ԺԲ. 22. Յայտ. ԺԻ. 1. Տես Երուսաղեմ:

Սկեւա, Հրեայ յեփեսոս, գլխաւոր քահանայից մէջ, իւրեւն քանի և չորս քահանայն միոյն գլուխ: Ասոր եօթն որդիքն իւր թէ գեներ կը հաշէին, և յանդգնեցան չար ոգիներն այստեղաներէն լլըլու ստիպել յանուն Յիսուսի: Անոց չարապար յաղթահարուին այստեղանէն պատճառեղաւ որ Աւետարանին գործն յաղթութիւն գաւաւ յեփեսոս, Գործ. ԺԲ. 14-16:

Սկիւթացիք, թափառական յեղք Սև և Կասպից ծովերուն հիւսիսային և հիւսիսային արևելեան կողման բն. դարձակ գաւառները: Սկիւթացիք ըստ Հերոդոտոսի, արշաւեցին հարաւային արևմտեան Ասիա և Եգիպտոս, իւր եօթն հարիւր ամօք յառաջ քան զԲրիտանոս, և թերեւ այս հրոսակաց մնացորդն էր որ բնակեցաւ ի Բեթսան, և յանուն ողջա կոչեցին այն քաղաքն Սկիւթոպոլիս Յոյնք և Հռոմէականք: Կող Գ. 11. “Սկիւթացի” անունը կը թուի նշանակել անհնարին բարբարոս:

Սկստեալ, տաշտ մեծ, ոչ խոր, Թու. Է. 13. Մատթ. ԺԳ. 8:

Սաղմ, դաշտի քաղաքներէն մին, ուր Դովոս բնակեցաւ ժամանակ մը, Իննդ. ԺԳ. 10-13. ԺԻ. 12: Սոգոմացուց մեղքը և մնութիւններն օրհպէտ ծանր էին, որ Աստուած ջնջէ անոնց քաղաքն երկնաւոր հրով, երկը մօտակա քաղաքաց, Գոմորայ, Սերոյիմի և Ագմոյի հետ, որ նոյնպիսի չար էին, Իննդ. ԺԺ: Սիդգիմի դաշտն, ուր էին այս քաղաքներն, էր գեղեցիկ և պողպարեր, երկաւոր գոթիանի պէս, բայց նախ այրեցաւ, և ապա ողորդեցաւ Մեռեալ ծովուն կամ Սոգոմայ ծովակին:

Սոգ. Տես Յարգամա և Իսով 3: Մարգարէք, երբ վայ կը կարգան ուրիշ երկիրներու, կը յիշեն Սոգոմայ և Գոմորայ կործանումը, և կ'ըսեն թէ այն տեղերը պիտի մնային անապատ, ցամաք և անմարդի, Երեմ. ԽԺ. 18. Ի. 40, մացառք և թփօք ծածկուած, աղտաղտին և ծծմբոտ, և առանց վար ու ցանի, Բ. 0. ԽԺ. 23. Ամօք. Դ. 11: Բոլոր Սուրբ Գրոց մէջ Սոգոմայ և Գոմորայ աները կը յիշուի իւրեւ սոսկալի նշան աստուածային պատուհասի, և իւրեւ Տայիլի ուր մեղքի և զեղխութեան մէջ ապրող անձնաւորք կրնան տեսնել իրենց մտաւալաւ կորուստը: Սոգոմ անունն Յայտնութեան ԺԱ. 8 համարին մէջ արուած է նեախի մեծ և ապականեալ քաղաքին: “Սոգոմացիք” անձնատուր էին Իննդոց ԺԺ. գլխոյն և Գ. Թաւաւորաց ԺԻ. 24, և առ Հռոմէայն յիշիւ թղթոյն Ա. 26, 27, համարներուն մէջ անհնարեւած գարշ ցանկութեան:

Սախ, Եգիպտոսի տուններէն մին որոց համար արանդեցին իսրայելացիք անապատին մէջ, Թու. ԺԱ. 5: Հառելուիս կ'ըսէ թէ Եգիպտոսի ստին է շատ քաղցր, մեղմ և սննդաւոր: Յորնալ, Պլինիոս և Ղուկիանոս կը ծագրեն Եգիպտոսուց անապատական յարգանքն առ այս տունի:

Սախքովք, Գալատի, 1. տեղի Յադանանու հովտին մէջ, մօտ Յարոն, ուր Յակար կանգնեց իւր վրանն ի դարձին ի Միջագետաց, Իննդ. ԼԳ. 17: Յեսու Գաղայ յեղին տուաւ քաղաք որ յետոյ շինուեցաւ հոն, Բեռ. ԺԳ. 27: Գեդեոն Սոխքովթի գլխաւորաց մարմինները ծեծեց առապատին փուշերով և տատաղեցրով, վստի գի այն մարդիկ խստիւ պատասխանեցին անոր երբ կ'երթար հայածել Մադիանացիները, Դատ. Ը. 5: Կ'երեւի թէ Սոխքովթ էր Յորդանանու արևելեան կողմը, զարդիս Սոքուսի կոչուած տեղը: Տես և Գ. Թաւ. Է. 46. Սաղմ. Կ. 6:

Սաղմացի, Իսրայէլի, Երբայեցիներէն մէջ է իգականն Սոգոմոն անունն, ինչպէս Յուլիայն՝ Յուլիոս:

սի: Եւ այլարանական անուն հարսին
Երգոց երգոյն Սողոմոնի, Զ. 13, ուր
փեսային արուած է Սողոմոն անունը
որ կը նշանակէ նոյնպէս խաղաղութեւր
Սողոմոն, իսլաւա-տեր, որդի եւ
յաջորդ Գաւթի, Բերտաբէնն ծնած
1033 ին նախ քան զՔր.: Նաթան
մարգարէ կոչեց զնա Յեզեկիա, «սի-
բեի Տեառն», Բ Թագ. ԺԲ. 25, եւ
էր Սողոմոն որդի խոտոման, Ա Մնաց.
ԻԲ. 9, 10: Ուժեւանանմանայ էր
երբ առաւ հօրսէն թագաւորութիւ-
նը, մինչ եղբայրն, Աշոնիա, կը խոր-
հէր յափշտակել զաճը: Սուրբ Գիրք
կը պատմէ թէ Սողոմոն ի սրտէ եւ
եւանդագին խնդրեց իմաստութիւն
ի վեր քան զայլ ամենայն ինչ, որպէս
զի կարող ըլլար բարւոյ կառավարել
այն մեծ ազգը, եւ թէ իմաստու-
թեան հետ առաւ ուրիշ շատ բարիք,
Մատթ. Զ. 33: Սողոմոնի աննման
իմաստութիւնը եւ գիտութիւնը շու-
տով հաշակուեցաւ ըսոր արեւելք,
եւ կը հաշակուի մինչեւ ցայտոյ: Սո-
ղոմոն ամէն տեսակ ժամանակաւոր
յաջորդութիւն վայելեց: Անոր հօր
իշխանութիւնը կը տարածուէր Եփ-
րատէն մինչեւ «Եգիպտոսի հեզեղա-
սը», Պալմիրա՝ անապատին մէջ, եւ
Գառիօն-Գաբէր կարմիր ծովուն եզեր-
քն՝ անոր իշխանութեան ներքեւ էին:
Սողոմոն կատարեց Գաւթի բաղան-
քը շքեղ եւ հոյակապ տաճար շինե-
լով Եհովայի: Ուրիշ շատ կարեւոր
հասարակաց եւ առանձին շէնքեր
կանգնեցան Սողոմոնի թագաւորու-
թեան ատեն: Սողոմոն հաստատեց
Տիւրոսի, Եգիպտոսի, Արաբիոյ,
Հնդկաստանի եւ Բաբելոնի հետ շա-
հաւոր առեւտու, որոյ արդեամբ
նախ եւ գլխաւորապէս ինք, եւ ապա
բոլոր երկիրն հարստացաւ յոյժ:
Սողոմոն եղաւ իմաստուն, բնչեղ,
մեծարոյ եւ բախտաւոր քան զայլ
ամենայն մարդիկ, բայց այս յաջո-
ղութեանց պատճառաւ Սողոմոն
հպարտացաւ եւ զեղծաւ, եւ մեղացաւ
զԱստուած: Բայց եւ այնպէս Աստու-
ծոյ ողորմութիւնը շինեցաւ զնա:
Սողոմոն ապաշխարեց, եւ սուած է
մեջ իւր ապաշխարութեան ապա-
ցոյցը եւ փորձաւորութեան արդիւնքն
իւր ներշնչեալ գրուածոց մէջ: Անոր

Թագաւորութիւնը տեւեց քառասուն
տարի, 1015-975 նախ քան զՔր.,
միշտ խաղաղութեամբ, եւ, եթէ թո-
ղունք չար օրինակին զնաւոր եւ ծանր
հարկահանութիւնը, եղաւ օգտակար
Հրէից ազգին: Սուր Գիրք այնպէս
ընդարձակ չի յիշեր Սողոմոնի պատ-
մութիւնն, ինչպէս յիշած է Գաւ-
թիւնը, Գ Թագ. Ա. 41. Բ Մնաց.
Ա.-Թ., բայց շատ բան կը ողորկէր
Սողոմոնի վրայ անոր գրուածներէն,
մանաւանդ ժողովողի գիրքէն: Զկայ
գիրք մը որ ժողովողի պէս ազգու-
կերպով ցուցնէ մեզի մարդկային
ընտելեան տկարութիւնը, թէ եւ
վերջին աստիճան գիտուն եւ իմաս-
տուն ըլլայ մարդ, նոյնպէս յաջո-
ղութեան վտանգները, եւ բոլոր երկ-
րաւոր բարեաց անբաւականութիւնն
յագեցնելու մարդու ցանկութիւն-
ները:

Սողոմոն շատ բան գրած էր բնա-
կան գիտութեանց, նաեւ փիլիսոփա-
յութեան եւ բարոյականի վրայ: «Եւ
անիկա երեք հազար առաւ խօսեցաւ,
ու անոր շարագրած երգերը հազար
ու հինգ էին: Եւ անիկա ծառերուն
միջոյ խօսեցաւ, Լիբանանի եղևինէն
մինչեւ պատու վրայ բուռնող զոռան.
ու նաեւ անառնոց վրայ, թռչուննե-
րու վրայ, սողուններու վրայ ու ձու-
կերու վրայ խօսեցաւ,» Գ Թագ. Դ.
32, 33:

Սողոմոնի աւագամները, ժողով.
Բ. 6: Այս աւագաններուն կարգէն
են թերեւ զարդիս այս անունը կրող
շինուածք, երկու կամ երեք մզոն
հեռու ինթիւզէմէ զէպ արեւմտեան
հարաւ: Այս աւագանք են երեք մե-
ծամեծ ընդունարանք ջրոյ, որ նեղ
հսկոյ մը մէջ են ջրոյն ուղղութեամբ
շարուած: Ենթաւած են մեծամեծ քա-
րերով եւ ներքուստ ծեփուած: Այս
աւագաններուն եւ ուրիշ մօտակայ
ողորմութիւններու մէջ մթերեալ ջուրը
ջրմով մը կ'երթար Բեթլէէմէ եւ
Երուսաղէմ: Վ երին արեւգանն է 380
ոտք լայն, միջինը՝ 423 ոտք, եւ ստո-
րինը՝ 582: Ասոնց լայնութիւնն է,
միջին հաշուով, 200 ոտք, իսկ խո-
րութիւնը՝ 38 ոտք: Հիմով կը պա-
րունակեն համեմատութեամբ նուազ
ջուր, բայց եւ պինդն ամբաւ օգ-

տակարութիւն ունին Բեթլէհէմի, և կրնան նոյնչափ օգտակար գործուիլ նաեւ Նրուսաղեմի: Զրմաւոր կ'անցնին Ենիզմի ձորէն՝ քաղքին պարապին հարաւային արեւմտեան անկեան մօտ, ապա կը դառնայ դէպ ի հարաւ Սիոն լեռան բարձրաւոր, անտի դարձեալ կը դառնայ ի հիւսիս քաղքին մէջ դէպ ի Հարամ կոչուած տեղը:

Սաղմոսի երգը, կամ երգ երգոց Սաղմոսի, 1012ին նախ քան զԳր: Այս բարձր այլաբանական և գեղեցիկ բանաստեղծութիւնը գրուած է միշտ կանոնական գրոց կարգը, և հարկաւ էր մնաւ Հին կտակարանին փրկաստի ժամանակ: Նախին փրկաստեղծը այնպէս կը նկատուէին զատ, և կը տեսնուի միշտ Սուրբ Գրոց հին ցանկերուն, ձեռագիրներուն և թարգմանութեանց մէջ: Շատ և տարբեր եղած են կարծիք այս բանաստեղծութեան նիւթոյն և նպատակին վրայ: այլ թէ սրբազան մատենագրին դիտաւորութիւնն էր ցուցնել հոգեւոր սերը և փոխադարձ հաղորդութիւնն ի մէջ փրկաստի և ժողովրդեան նորա, յայտնի է այն երգերուն միաբանութենէն, եթէ ըստ արժանւոյն հասկըցուի, Սուրբ Գրոց խօսքերուն մեծ մասին հետ, որ կը ցուցնեն զԱստուած, և մանաւանդ զՓրկաստի, փեսայ եկեղեցւոյ, և ամուսնութեան այլեայլ յարաբերութիւնները կը գործածեն ցուցնելու համար յարաբերութիւնն որ ի մէջ փրկչին և ժողովրդեան նորա: ԽԵ. սաղմոսն է մեսիական հարաւանեաց երգ: Տեոնաւ Ես. Երմ. 5. Կմ 5. Երեմ. Գ. Եղեկ. ԺԶ. Ով. Ա. Գ. Բ Կորնթ. ԺԱ. 2. Եփես. Ե. 23-32. Յայտ. ԺԹ. 7-9. ԻԱ. 2-9:

Այս գեղեցիկ բանաստեղծութիւնն հասկնալու համար, պարտինք իրել տարբերութիւնը որ կայ ի մէջ արեւելեան և արեւմտեան ազգաց: Արգի օրէնսդրութիւնը և օկոլոնքը համաձայն չեն այս բանաստեղծութեան նպատակին, այլաբանութիւններուն և ոճոյն: Արեւելեան ազգեր սովոր են հոգեւոր եռանդը և ուրախութիւնը ծածկել սիրոյ այլաբանական քողով:

Ծեկնիչը կը բերին արեւելեան այլաբանցիկ երգերէ հաստուածներ որ մեծ նմանութիւն ունին այս աստուածազգեցիկ այլաբանութեան: Շատ փրկաստեղծներ, Աւետարանին ողբոյն խորին ազդեցութեամբ, գտած են մեծ բերկրութիւն և օգուտ իրգոց երգը կարդալով: Յովնաթան Լուսարե կ'ըսէ. "Կը գտնեմ ներքին քաղցրութիւն որ կը յափշտակէ զեւրմ խոկմանցս մէջ: Գիտեմ որ այլազգ չեմ կրնար յայտնել զգացումս բայց եթէ հանդարտութեամբ, բերկրայի վերացմամբ հոգւոյ բոլոր աշխարհային կապերէ: Նա կը թուի ինձ երբեմն թէ տեսակ մը մտաւոր յափշտակութեան մէջ եմ, իբր թէ եմ լեռան մը վրայ մինակ կամ առանձին անաստուած մը փրկաստի հետ, վերացեալ և ընկզմալ յԱստուած: Թուի ինձ թէ կ'իմանամ աստուածային խորհուրդներ որ կը վառեն յիս շատ անգամ յանկաւեւ եռանդ մը արդարեւ անձառելի: Այս վիճակի մէջ բնական կ'երեւի ինձ երգել նուազօր խոկման, կամ գեղեցիկալ ձայնի մըմընել խորհուրդներու առանձին":

Ճոն Պրատուն Հատինկոնցի, երգոց երգոյն վրայ իւր գեղեցիկ մեկնութեան մէջ կ'ըսէ. "Եթէ առնուիք այս երգն իբրև ամուսնութեան օրինակու ցուցուած յարաբերութիւն ի մէջ փրկաստի և եկեղեցւոյ, պիտի թուի մեզ քանիչի, հրահանգիչ և արտաւանդ: Երգերուն լեռմ ոճը, մարդոց սիրտերուն վրայ ազդեցութիւնն յառաջ բերելու որբութիւն և մաքրութիւն, լեզուին նմանութիւնը փրկաստի առաւելներուն և յայտնութեան զորո լեզուին, հարսին պարզութիւնն ի խոստովանելու յանդէս, և գիրքին բնորոշութիւնն Հրեական և փրկաստեղծական եկեղեցիէն միանալամայն, կը ցուցնէ բաւական թէ Սաղմոսի երգոց երգն ներշնչեալ է Աստուծմ: Այն մարդոց համար որ կը կարդան զայն մարմնաւոր և հեշտաւոր ոգւով է իրգոց երգն հոս մահուանէն ի մահ, վառն զի այսպիսեաց միտքը և խիղճը պղծեալ է: Բայց անոնց համար որ փրկաստի հետ հաղորդութեան փորձն

առած են, և կը կարգան այդ գիրքը երկնային և հոգևոր մտաց ճաշակով, պիտի բլայ երգոց երգն արդարեւ հոտ կենաց ի կեանս: Խօսողներն հոտ են Քրիստոս, հաւատացեալք և Երուսաղեմի դասերը: Կամ ընկերք և բարեկամք հաւատացելոց:

Սողոմոնի արամբ: Տես հաճար: Սողովմէ, Իւղւ, կին Յերեգեայ, մայր Յակոբայ Երեցու և Յովհաննու Աւետարանչի, մին այն Գալիլեացի սուրբ կանանց որ կ'երթային Քրիստոսի հետ և կը պաշտաւորէին անոր, Մատթ. Ի. 56: Սողովմէ ինչրեց Յիսուսէ նստուցանել իւր երկու որդիքն, զՅակոբոս և զՅովհաննէս, յաջմէ և յահելէ իւր թագաւորութեան մէջ, Մատթ. Ի. 20-23: Սողովմէի կարծիքը Քրիստոսի թագաւորութեան բուն յատկութեան վրայ փոխուեցան անտարակապ ի խաչելութեան որուն ակնաստեւ էր Սողովմէ «հեռուէն», ինչպէս նաեւ ի յարութեան նորա զոր կանխաւ աւետած էր անոր հրեշտակը գերեզմանին քով, Մարկ. Ժ. 40. Ժ. 4: Ոմանք, բաղդասելով Մատթ. Ի. 56 համար Յովհ. Ժ. 25 համարին հետ, կը հեանցունեն թէ Սողովմէ էր քոյր Մարիամու, մօր Յիսուսի: Սողովմէ էր նաեւ անուն դստեր Հերոդիադայ:

Սողոմոն, Քրիստոսնայ Քրեւացի, Պօղոսի ուղեկցներէն մին Յաւատաւնէ ի փղբն Ասիա, Գործ. Ի. 4: Կը կարծուի լինել ազգական Պօղոսի, Սոսիլատարոս կոչուած Հռովմ. Ժ. 21 համարին մէջ:

Սով: Սուրբ Գրոց մէջ շատ անգամ կը յիշուին սովեր Պաղեստին և մօտակայ երկրները, Ծննդ. Ժ. 10. Ի. 9. 1. Հռովմ. Ա. 1. Գ. Թագ. 9. 23. Գործ. Ժ. 28: Մեծագոյն էր եօթնամեայ սովն Եգիպտոսի ի փոխարքայութեան Յովսափայ, Ծննդ. Ի. 47: Այս սովը նշանաւոր էր տեղութեան, տարածութեան և սաստկութեան կողմանէ, մահաւանդ որ Եգիպտոս և այն երկիրներէն մին որ չեն այնչափ նշանակ այս աղետից իւր պողոտքերութեան պատճառաւ: Սովը երբեմն բնական պատճառէ կու գայ, զորօրինակ երբ Նեղոս չողողէր

այն երկիրը, կամ երբ անէր չիտեղար Հրէաստան որոշեալ ժամանակներ, կամ երբ թրթուրը, ջրեակը և ուրիշ միջոտներ կ'աղաղանեն երկրին արդիւնքը: Բայց բոլոր բնական պատճառք են ընդ իշխանութեամբ Աստուծոյ, և Աստուած երբեմն կը գործածէ այն պատճառներն պատժելու համար ստահակ մարդիկ կա: Բոստութեամբ և նեղութեամբ, Գ. Թագ. Բ. 1, 2. Եզեկ. 9. 11. Մատթ. Ի. 7: Զարագոյն սով հոգևոր սովն է: Ամսու. Բ. 11:

Սովա, Թագաւոր Եգիպտոսի, որ դաշնակից եղաւ Ովսէէի, արքայի իւրայնի, և խոտացաւ օգնել անոր, բայց չկրցաւ արգելել զՍողոմոնաւոր, Ասորեստանի թագաւորն, առնուլ Սամարիա և 92961 խորայնի թագաւորութիւնը, 721 ին նախ քան զՔր. Գ. Թագ. Ժ. 4: Տես փարաւոն: Սովա կը կարծուի թէ էր Սերուեստոս կամ Սարգիս Բ. արտաքին պատմութեան, երկրորդ թագաւոր Եթովպական կամ քսան և հինգերորդ հարստութեան, և նախորդ թարակայ: Նոր ապացոյց մը ի լոյս բերուեցաւ վերջին իտալացիութիւններով Ինիսուէ, և է հօր հաստատութիւն Սուրբ Գրոց պատմութեան այնու մահաւանդ որ գտնուեցաւ յանկարծ և ուղղակի: Սուրբ Գիրքը կը ցուցնէ թէ Եգիպտոս և Ասորեստան, թէպէտ հեռու իրարմէ, էին յաճախ կռուով իրարու հետ, ջորչափ տեղեւ Ասորեստանցաւ զօրութիւնը, և թէ Սովա պատերազմեցաւ Սողոմոնաւորայ հետ: Յետ պատերազմին կու գայ իտալալութեան դաշինքը, և թէպէտ Սուրբ Գիրքը կու ապա մակարերել թէ այսպիսի դաշնադրութիւն մը եղաւ, Ասորեստանի աւերակները կը հաստատեն հիմա թէ արդարեւ եղաւ այս դաշնադրութիւնը: Սենեքերիմայ պայտաւն մնացորդներուն մէջ մօտեցաւ գտնուեցաւ փղբ սենեակ մը, որ կը թուի լինել գիւան: Կնիքներուն մէջ գտնուեցաւ հոն նաեւ Սովայի կնիքը, որ քաջ ծանօթ է Եգիպտական հնութեանց հմուտներուն: Կնիքը տպուած էր, ինչպէս սովորութիւն էր անատեն, կտոր մը կաւի վրայ,

որ ունէր նաև Ասորեստանաց արքունական կնիքը, և այսպէս կը ցուցուներ հաւանականապէս թէ այնպիսի գաշնադրութիւն մը եղած էր երկու ազգաց մէջ և պահուած էր այն սենեկին մէջ: Եթէ այսպէս է, երբ երկու թագաւորը գրին իրենց կնիքը գրուածոյ մը վրայ որ այն թագաւորաց պէս ի փոշի դարձաւ, կը նիքը մնաց, և Բարձրեայն բրաւ զայն կնիք հաստատութեան իւր սուրբ խօսքին, որ է ճշմարիտ և մնայուն յաւիտեան:

Սովկիւտցիք, գաշնակիցք Անտիոյ յարաւանն նորա Յուդայի վրայ, Բ Մնաց. ԺԲ. 3. հաւանականապէս Եգիպտոսի հարաւային արեւելեան երկիրներէն:

Սովրեկ, հովեա ուր կը բնակէր Գալիլա, ոչ հեռի ի Սարաայ և յԵթաւուղայ, Դատ. ԺԶ. 4, 2 մեք և գարնան հեղեղ մը այս հովանէն անցնելով կը հոսէր Յուդայաւանի հիւսիսային արեւմտեան կողմը, և Դանայ և Փղշտացոց երկրին քովէն կ'երթար Միջերկրական ծով: Յերոնիմոս կը յիշէ Սովրեկ անուն

գիւղ մը հան մօտերը: Նշյն Երրպեցերէն ռառը կը թարգմանուի, Եննգ. ԽԹ. 11. Ես. Ե. 2. Երեմ. Բ. 21, "ընտրեալ" և "ազնիւ", և էր անուն որթոյ որոյ խաղողները մանր էին, բայց շատ քաղցր և գրեթէ առանց թնոյ: Թեքեա այս որթին անուամբ կոչուած է հովիտը:

Սաքեմեա, Կաթ-էֆ, Կորնթացի ժողովրդապետ զոր ծնեցին հեթանոսք երբ Հրեայք կը տանէին զՊոզոս առ Գաղիսն, փոխանակ բգեշի, Գործ. ԺԼ. 17: Կը թուի թէ էր առաջնորդ Պոզոսի գաւաճաններուն: Թէ Սոթեմէն յետոյ դարձաւ և է նշյն ընդ "Սոթեմէն եզրօր", որ կը յիշուի Ա Կորնթ. Ա. 1, չէ յայտ:

Սաթպատրաւ, Տեա Սապատրաւ:

Սաւթա, գաւառ Ասորոց որոյ թագաւորը պատերազմ բրաւ Սաւուդի և Դաւթի հետ, Ա թագ. ԺԴ. 47. Բ թագ. Ը. 3. Ժ. 6:

Կը թուի թէ Սաւթա էր մօտ ի Դամասկոս, և թէ Եմաթ քաղաքը զոր Սողոմոն նուաճեց, Բ Մնաց. Ը. 3, այս գաւառին մէջ էր, բայց թէ կը ձգուէր մինչև Եփրատ, Բ թագ. Ը. 3:

Սաւգ քմել, Հրեայք, ի մահուան ազգականաց և բարեկամաց, մեծ սուգ և կոծ կ'ընէին: Կու լային, կը պառուէին իրենց հանդերձները, կը բաղխէին զհուրծս, և հող կը ցածէին իրենց գլուխը, Յես. Է. 6, գետինը կը նստէին, կ'երթային բա-

կան, կը փետէին գհերս և զմօրուս կամ կը կտրէին, Եզր. Թ. 3. Ես. ԺԵ. 2, կը ցտէին իրենց լանջքը եզնգամբ կամ ոյլ ազգ, Ղևա. ԺԹ. 28. ԻԱ. 5. Երեմ. ԺԶ. 6. ԻԸ. 37: Սգոյ ժամանակն էր ընդհանրապէս եօթն օր, Ա թագ. ԼԱ. 41-43:

բայց կրնար աւելի կամ պակաս աւելլ ըստ պարագայից, Զաք. ժԲ. 10: Մովսէսի և Ահարոնի սուգը յերկարեցաւ մինչև երեսուն օր, Թաւ. Ի. 29: ԲՕԲ. 1Դ. 8, իսկ Յակոբը՝ եօթանասուն օր, Եսնի. Ե. 3:

Այս ժամանակ մտաւոր ազգականը մեւելոյն կ'ընտելին իրենց տունները և կ'ը պահէին, Բ Թաւ. ժԲ. 16, կամ գետնի վրայ կ'ընտելին, Անոնց կերակուրը կ'ը համարուէր անսուրբ, և նոյն իսկ սպաւորը համարուած էին անմաքուր ըստ օրինաց, "Անոնց զոհերը սպաւորաց հացին պէտ պիտի ըլլան իրենց. զանիկա ամէն ուսողները պիտի պղծուին, Ով. Թ. 4: Այսուպէս կ'ընտելին իրենց երեսը, և ցորչափ կ'ը աւելի սուգը՝ ուրիշ գործով չէին զբաղեր, ոչ օրինաց գործը կ'ը կարգային և ոչ իրենց սովորական առօրէն կ'ը մտաւորանէին: Չէին հագուէր, ոչ իրենց անկողինը կ'ը շտկէին, ոչ զլուսի կ'ը բանային, ոչ կ'ածիւտէին, ոչ իրենց եղունգները կ'ը կտրէին, ոչ արգիւղ կ'ը թափէին, ոչ ողջոյն կու առային մարդու: Բն ոք կ'ը խօսէր անոնց, էթէ ոչ նախ առնալ խօսէին, Ես. Բ. 11-13: Բարեկեցութիւն կ'ը թափէին անոնց զանոնք և միթաւոր, Յով. ժԱ. 19, և կ'ը բախէր կ'ը առնէին, Բ Թաւ. Գ. 35: Երեմ. ժԶ. 7: Այսուպէս կ'ընտելին իրենց տուններուն ամենքը կամ ի տաճարի սրբալ իրենց թշուառութիւնը: "Անոր փողոցներուն մէջ քուրծ պիտի հագնին, անոր տանիքներուն վրայ և հրապարակներուն մէջ առնէր պիտի ողբան ու լան," Ես. ժԵ. 3: Երեմ. ԽԸ. 38: Այս հանգիստը Հրէից մէջ սրբիւն չէր ոչ օրինակ և ոչ սովորութիւն: Սորբը բոց մէջ կ'ը գտնէր որ Հրէայք կ'ը պատուէին իրենց հանգիստը. սովորութիւն մը որ ցորդ կ'ը առէ, հիմա մաս մը միայն կ'ը պատահէ, սովորութիւնը պահելու համար, Բ Թաւ. ժԳ. 49: Բ Մտա. 1Դ. 27: Եւր. Թ. 3: Ես. Բ. 12: Յով. Բ. 13: Եսաալ ժամանակաւ ազգայ առնէ կ'ը հագնէին քուրծ կամ խոր, այսինքն հանգիստը խոր թափաղան կամ առ, Բ Թաւ. Գ. 31: Գ Թաւ. ԻԱ. 27: Ես. Թ.

Դ. 4: Սաղմ. 1Ե. 43: Ես. 41:

Այսինքն կ'ընտելին լայնօրէն, նաև նուագածուներ, կ'ը մեծնող հարուստ և պատուաւոր էր, Երեմ. 1Թ. 17: Մատթէի Թ. 23 համարին մէջ կ'ը անտնեղ գուսանաց կամ սրգահարաց բազմութիւն մը երկատառանմանայ աղջկան մը յուղարկաւորութեան: Անոնք մէկտեղ կ'ը թափէին յուղարկաւորաց բազմութեան հետ որ սովոր էին մեւելոյն հետ ընկերանայ, երբեմն դադարը տանելու կ'օգնէին, և էին արատաւակից սպաւորաց, Հաղմ. ժԲ. 15:

Լայական կանայք քարծելու սովորութիւնը եկած է մինչև մեր ժամանակ: Ճովէ կ'ը պատմէ սա առաջին օրուն ակնհասեալ եղաւ ի Նաբլուս որ է հին Սիւքէմ, Քաղքին կառավարիչը միտած էր այն առաւուս որ Ճովէ հասած հան, "Այն ինչ սկանալ քաղաքին դուռը տեսնել, նշմարեցինք բազմութիւն մարդկան որ կ'ընտելին կողմամբ, Եթէ, բոլ մտքեա, սուգ է, ամենեկին չի նմանայ որ, Երեմի կ'ը թափէ թէ մարդիկը զայրացած ի կռիւ կ'ը կռիւ, զիտոր, Երբ մտնեցանք դրան, տեսինք փոխուեցաւ յանգիստը սովոր սրբելու և միջեւ, որ շատ ախար սպաւորութիւն ըրաւ յիս, մանաւանդ որ արգեն չէի կարծեր թէ օտարաւոր և հիւրամեծար քաղաք մը կ'ը մտնէին: Այս բազմութիւնը քանի մը քաղք եկաւ մեզի հետ, բայց իսկոյն անտնեղաւ որ անոնց կայանք քաղաքին դուռն էր, ուր գործած չէին աղբը քան մը ընդունէին, Երեկոյն իմացանք որ այն բազմութիւնը մէկ մասն էր աւելի մեծ խմբի մը 'հանաւորել կ'ընտելին', որ լեցուցած էին ողբը քաղաքին իրենց աղաղակներով, 'ողբի ձայն վերցնելով' սա նպատակաւ որ, ըստ հին սովորութեան, բոլոր բնակչաց 'այգերը արցունքներ իջեցնեն', և արտեանունքը լուրի վաղցնեն,' Երեմ. Թ. 17, 18: Այս ծառայութեան համար այն կանայք յաջորդօրէ պիտի երթային կառավարութեան քով վարձ կամ պարգև ընդունելու:"

Հրէից սպայ նշաններէն կամ ձեւ.

բէն ամանք տրամութեան յարմար և ընդհանուր նշաններ են, ամանք ևս մեր ճաշակին բարոյական հակառակ և այլանդակի: Այդ և ոչ մէկ սովորութիւնը պատասէր էր Հրեական օրինաց, որ կը նայէր խափանել մահաւանջ քան թէ քաջակերել այն սովորութիւնները, Ղեւ. ժ. 6. ժԺ. 27. ԻԱ. 1-11. Թաւ. 2. 7. ԲՕր. ժ. 1. Այդ արարողութիւնք ժամանակին սովորութիւններն էին: Տրամութիւնը կը խնդրէ միթեաբաւ արատաք կարգի ցոյցերով: Բայց Գրիտանէութիւնը կը մեղմէ և կը սփոփէ մեր արամութիւնը. կը ցուցնէ մեղի Հօր մը ձեռքը որ բռնած է գաւազան, և մահաւան միջին ձորը լուսաւորուած երկնային լուսով, Ա կորնթ. ժ. 53-55. Ա թեա. Գ. 14-18. Յայտ. Է. 13-17. ժ. 13:

ՍԱԼԵԼ. Պաշտօնախնու մէջ ընդհանուր սովորութիւն է որ տեսքը իրենց սպասաւորները սուլելով կը կանչեն իրենց քով: Օսպան կ'ըսէ, "Երբ տեսք մը իւր սպասաւորներէն միայն պէտք ունի, կը սուլէ, և իսկոյն երկու կամ երեք սպասաւոր միանգամայն կը ժողդեն," Եսայի այս սովորութիւնը կ'անկարկէ, ինչպէս յայտնի է, "Տէրը պիտի սուլէ Եգիպտոսի զեռերուն ծայրը եղած ճանճերուն," Ես. Է. 18 Տես և Ե. 26:

ՍԱԼԱՔ, քաղաք Եգիպտոսի հարաւային սահմանագլուխը, գէպ յԵթովպիա, ի մէջ Թեբէի և Նեղոսի ջրվժճերուն, և զարգիւս կը կոչուի Ասուան: Ըստ Պլինիոսի, այս քաղաքն էր խեղաղկույ մը վայ Նեղոսի ափերէն և փառն սման, չբնակատն էր մինչ մի, և աւելոր Հռոմայեցի պահանջող: "Մագգուզէն," աշտարակէն, "մինչև Սալէն," կը նշանակէ ընդ բոլոր երկայնութիւն Եգիպտոսի, ի հրահրող մինչև հարաւ, Եղեփ. ԻԹ. 10. Լ. 6: Հին քաղաքէն սահաւ Թաղարգ միայն կայ հիման: Սալէնի մաս էին քարահատը եգիպտական կրօնիդի որ կը կոչուէր Սալէնեան վէճ, և որմէ շինուած են անթիւ կոթողք և հսկայանէ անդրիդ:

ՍԱԼԱՄ, քաղաք Խաղարայ, Յես. ժԺ. 18: Փշտաքի բաժանեցան ի

Սալամ, Յեզրայելի մեծ գաշտին կամ տափարակին մէջ, Ա Թաղ. ԻԲ. 4, և Սաւազ բանակեցաւ Գեղարաւ: Դաւիթ սպասեակն, Աթեռակ, Սալամանցի էր, Գ Թաղ. Ա. 3: Սալամանցի էր, նաեւ կրնն որդի զորդին կնիգանացուց Եդեմէ, Գ Թաղ. Գ. 8-37 Եւոերիտ և Յերանիմոն կը գնեն զՍալամոմ հինգ մղան ի հարաւայ Թափօրի, և զարգիւս կը կարծուի թէ է Սալամ կոչուած աղքատ գիւղն, զաւիճայրի մը վրայ, Յեզրայելի անձակ հոգեին հրահրային արեւմտեան ծայրը:

ՍԱԼԱԿ ԲՆԴՀԱՆՐԱՊԷՆ կը կարծուի նշանակել Պարսից ծոցին մաս և այլուր բունտող ծառի մը անտառահատ խեղդ: Ի Թափանցիկ և դաւնահատ, և վառուելով կը բուրբանայը հոտ: Բայց սուտակն, ինչ նիւթ և է, կը յիշուի սովալ և ականց պատուականաց հետ, ուր իւրն այնպիսի նշանաւոր պարգև մը չէ բնութեան մինչև յիշուի գահարհերու կարգը, և ոչ այնպիսի բարք մը որ մանաւոր առաւելութիւն տար Եւրոտայ, Երնդ. Բ 12: Ուտի խոտիլ չէ Հրեայ մատենագրաց կարծիքն, այսինքն թէ սուտակաւ պարաւ է իմանալ մարգարէ, որմէ մեծ բազմութիւն կը գանաւ յափաւն Պարսից ծոցին և Հնդկաց, և որուն յիշուի կը նմանցուի մանանայն, Թաւ. ժ. Ա. 7:

ՍԱԼ, 1. քաղաք Եգիպտոսի հրահրային արեւելեան սահմանագլուխը, ոչ կարի հեռի յայտմուն Սալէքէ, Երնդ. ժ. 2. 7. Ի. 1 ԻԵ. 18: Ա Թաղ. ժ. 7. ԻԷ. 8: Յանաւ այս քաղաքի կոչուեցաւ անպատան այս քաղաքին և Քանանու մէջտեղ, գէպ ի Մեղիկրական ծով, ԵԼ. ժ. 22:

2. Իշխան Մագիանացի, զորս գաւառը սպաննեց փեռնէն, Թաւ. ԻԵ. 15-18, և որ նոյնպէս քիչ ետքը սպանուեցաւ Խորայեղացուց հետ պատերազմին մէջ, Յես. ժ. Գ. 21:

ՍԱԼԲ, ՍԲԱՐԱԻԻԼԱ: Այս բառը երբեմն կը նշանակեն արտաքին մարութիւն, երբեմն ներքին բուն սրբութիւն: Բուն սրբութիւնը կ'աղնուացնէ արտաքին գործերը, բայց մանաւանդ մտաց նպատակը և սրբ.

տին փափաքներն: Արբաւթիւնը ներ-
քին է, լոկ ուղղութիւն չէ կամ
բարեւը կամք, կամ ուրիշ որեւիցէ
առաքինութիւն, այլ բոլոր առա-
քինութեանց միարանն է կատարեալ
խառնուեալ, ինչպէս որ հասուածա-
կազման բոլոր գոյներն ըստ օրինի
խառնուելով կը կազմեն զիւրուր լոյ-
ս: Առաւելած սուրբ է գեր ի վերոյ
և անհուն կատարելութեամբ, Եւ
Ա. 4. 2. 3: Մեծիւն կը կոչուի
“Սուրբն”, Սաղմ. Ժ2. 10. Ղուկ
Դ. 34. Գործ. Գ. 14. և Սուրբ բառն
է յատուկ վերագիր որ կը արուի
Երրորդութեան երրորդ անձին, Հոգ-
ւոյն Արդ: Առաւելած ազդիւր է
սրբութեան, անմեղութեան, և մի-
այն օրրարար: Մարդկային ազգը
կորոյս անկմամբ ամեն սրբութիւն,
բայց Առաւելած կընէ հոս տակաւ
“Հաղորդ սրբութեան”, իւր ժողո-
վուրդը, որ յերկինս պիտի գտնուի
կատարելապէս և յաւիտեան սրբա-
ցեալ, և իբրեւ առհասարակեայ այսո-
րիկ Առաւելած արդէն իսկ կը նայի իւր
ժողովրդեան իբրեւ Քրիստոսով սրբոյ
և սիրելւոյ: Սուրբ Գիրք սուրբ վերա-
գիրք կու տայ, երկրորդ նշանակու-
թեամբ, ամենայնի որ կը վերաբերի
Առաւելոյ, զօրօրինակ կ'ըկնից, Առ-
աւելոյ տաճարին և անոր կահուց
և կարասեայ, քահանայից, մարդարեից
և առաքելոց: Հրեայք կը կոչուէին
սուրբ ժողովուրդ, զման զի զառաւած
կամ սեպհականուած էին Առաւելոյ,
ինչեւ կրօնական և նուիրական ժո-
ղովուրդ. նաեւ Քրիստոսնայք, իբրեւ
մարմին կամ ժողով, կոչուած են
սուրբ, զման զի նշնպէս զառաւած
կամ սեպհականուած են Քրիստոսի
Բայց սովորական ջրօրոտնեական
մտք, “սուրբ մարդ” նա է՝ որ իւր
ժարուց մէջ կը փայլեցնէ ներքին
մաքրութիւն, բարեխորտութիւն,
և առ փրկիչն եւանդ սուրբ, օրով
զեղեալ է սիրա նսրա:

Սուրբեր, բարեպաշտ անձինք,
սիրելիք Առաւելոյ թէ երկրի զրոյ
և թէ յերկինս, ԲՕբ. ԼԳ. 2. Եր-
բեմ կը կոչուին այսպէս բարեպաշտ
խորայեւացիք, ինչպէս ի Սաղմոսին
Ժ2. 3. ԼԴ. 9. Զիւր բառ այնպէս
յաճախ գործածուած ի Թուգլթօ Գօ.

զսօ ինչպէս սուրբ անունը զոր կու
տայ Քրիստոսնից, Հաղմ. Ա. 7. Բ.
27. ԺԲ. 13. ԺԵ. 25, 31. ԺԶ. 2:
Այս կոչումը արուեցաւ Քրիստոսնից
Քրիստոնէութեան առաջին դարե-
րուն մէջ. բայց եկեղեցին ուրիշ ա-
ռաւելութիւն չէր առ սուրբ ծանչ-
ցուած անձանց, բայց միայն կընդու-
նէր զանոնք ի հաղորդութիւն եկե-
ղեցւոյ, մինչև որ այլեայլ մոլորու-
թիւնք եղին նախնական եկեղեցիէն:
Անտանն սկսաւ Հռոմայ եկեղեցին
ժարդապետել թէ ունի կարգու-
թիւն կամ իշխանութիւն սուրբ եր
շինելու, այսինքն հրապարակել թէ
այս ինչ կամ այն ինչ մեռեալ անձն
տաճանի է պաշտուելու, և թէ հա-
ւատադեպը կրնան անոր պաշտպա-
նութեան և բարեխորտութեան գի-
մել. ժարդապետութիւն արգարեւ ար-
ժանի միջին գարսոց խաւարին ժա-
մանակին, և է իսկ իրք ծնունդ
այն ժամանակին:

Սուրբ Հոգի, երրորդ անձն Սուրբ
Երրորդութեան: Երրորդ բախեալ
Հօրէ, և զրկուած Հօր և Որդւոյ
կողմէն առաքելոց զրոյ, Յովհ. ԺԳ.
26. ԺԵ. 26. Իր կոչում Հոգի Հօր,
Մատթ. Ժ. 20. Ա կորինթ. Դ. 14,
և Հոգի Քրիստոսի, Գաղ. Բ. 6.
Փիլ. Ա. 19:

Թէ Հոգին Սուրբ է արգարեւ ան
և ոչ լոկ յատկութիւն կամ զօրու-
թիւն Առաւելոյ՝ յայտնի է Սուրբ
Գրոց շատ համարներէն ուր կը նկա-
րագրուի Սուրբ Հոգին իբրեւ գործող,
խորհող և կամեցող, օւտի որոշ ի-
մացական անձ: Անձր միայն կրնայ
հաճիլ, բաժարարուիլ, արամիլ,
խօսիլ, միթիարել, բարեխօսել,
բաշխել իւր այլեայլ պարգևներն
որու որ կ'ուզէ: Ուտի և Յունարե-
նի մէջ անձնական գերանուանց ա-
րականները գործածուած են ի գէմն
Հոգւոյն Արդ, որ եթէ անձ չէր,
չէզոք գերանուններն հարկ էր գոր-
ծածել: Թէ Հոգին է օտոտոտայն
ան, հաւատար Հօր և Որդւոյ, անկէ
յայտնի է, որ այլեայլ լոկ առա-
ւածային գործոց մէջ Հոգին Սուրբ
ընկեր է միւս երկուց անձանց, ինչ-
պէս յարարչութեան, Կնիգ. Ա. 2.
Սաղմ. ԼԳ. 6. ԶԴ. 30. Մկրտու-

Թեան ձեռն մէջ հաւատար կը յիշուի ընդ Հօր և ընդ Որդւոյ, Մատթ. ԻԸ. 19, նոյնպէս յառաքելական օրհնութեան, Բ կորնթ. ԺԳ. 13, Կառնու Առաւօտոյ անուն, Բ կորնթ. Գ. 17, և կը գործէ իբրեւ Առաւօտ, Հաովմ. Ը. 14. Ա կորնթ. Բ. 10. Զ. 19. Եբր. Ժ. 14, իբրեւ Առաւօտոյ աղօթք կը մատուցուի Հոգւոյն Արարչ, Յայտ. Ա. 4, 5, Հոգւոյն գէմ մեղանչելի Առաւօտոյ գէմ մեղանչելի է, Գործ. Ե. 3, 4. Եփես. Դ. 30, և Հոգւոյն Արարչ գէմ հոյհոյութեանն է աններելի, Մատթ. ԺԲ. 31:

Հոգւոյն Արարչ գործն աստուածաշին է: Ի հնունդ, ազգեց սրբազան մանկեագրան և վարդապետաց, և առաւ անոնց դրանչելագործութեան պարգևը: Ընդ Քրիստոսնեական տընտեսութեանմէ Քրիստոսով փրկութիւնը կը մատուցանէ Հոգին մարգոց սրբաբնուն, համազելով զանմար Թէ մեղաւոր են, Յովհ. ԺԶ. 8, 9, ցուցնելով անոնց ինչ որ Քրիստոսին է, լուսաւորելով և վերստին ծնուցանելով և կենդանացնելով զանոնք, Յովհ. Գ. 5. Եփես. Բ. 1, Եր միութարէ եկեղեցին, կ'օգնէ հաւատացիոց յաղօթն, կը վկայէ և կը բարեխօսէ անոնց համար, կ'ուզէ զանոնք իրենց պարտոց մէջ, և կը սրբացնէ երկնից համար:

Սուրբազան, մասնաւոր պատգամատար յարեւել, որ կը զրկուի երբ կարեւոր հարկ է, և կ'երթայ ճեղով և օտիպաւ, շատ անգամ նաեւ կարաւանէ կարաւան ւերիչ ձերով կամ ուղտերով որ կը կենան միշտ պատրաստ, Եսթ. Ը 10, 14, Յօր կ'ըսէ. «Իմ օրերս սուրհանգիւնն արագ են», նաեւ հեռեկան սուր հանգստեանը կը գործածուէին, Բ թագ. ԺԸ 22-27: Վարժ ընթացողք երկոյն ծաղրադուութեանց մէջ կը յաղնչեն ձին և կ'անցնին զայն:

Սուփի, Իօրիօ, յազնակին Սօփիմ, Եփրատացի մը, նախին Սամելի: Եր նաեւ անուն գաւառին ուր կը բնակէր Սուփի Եփրեմի լեռանց մէջ, Ա թագ. Ա. 1. Բ. 5. Ա Մնաց. Զ. 35. Տես Ռամա 2:

Սափար, Փնու-ի, Յօբայ բարեկամներէն մին, ի ծնէ նաամացի,

այսինքն ի նաամոյ, տեղի անծանօթ: Սոփար երկիցս միայն կը խօսի, այսինքն մի անգամ միայն պահատ քան միւս երկու ընկերներն, որոց համամիտ է ընդհանրապէս Սոփար, բայց կը Թուի աւելի խիստ մեղադիր Յօբայ, Յօբ. Բ. 11. ԺԱ. 20:

Սոփեր, «արեւելեան լեռ», սահմանադուր Եփրատնեանցեղից, Մնաց. Ժ. 30: Թերեւս նոյն է Սապպեր լեռան հետ, ի հարաւայ արեւմտից Արարիկ:

Սոփաճիւ, 1. Կահաթեան, Ղեւէն եօթներորդ. ազգ, Ա Մնաց. Զ. 36:

2. Քահանայ, նստրական կարգին մէջ բարձր, Սեդեկիա թագաւորին խռովայոյզ ժամանակ: Սոփոնիտ ասեղ կը խօսէր Երեմիայի հետ պատգամաւորներու միջոցաւ: Եր մին ի գերելոց զորոս սպաննել առաւ Բաբելոնի թագաւորն ի Ռեբզա, Դ թագ. ԻԵ. 18-21. Երեմ. ԻԱ. 1. Իթ. 25, 29. ԼԵ. 3. Եթ. 24-27:

3. Իններորդ փոքր մարգարէից կարգէն, Հմուտնից ցղէն: Սոփոնիտ մարգարեացաւ Յովնիայի թագաւորութեան սկիզբը, մինչդեռ այս բարեպաշտ թագաւորն նորագութեան ներս սկսած չէր, Բ Մնաց. ԼԴ. 3. Սոփ. Ա. 4, 5: Այսպէս կ'որոշուի Սոփոնիայի ժամանակն որ է 630 նախ քան զՔր. իսկ Նինուէի կործանումը զոր կը մարգարեանայ Սոփոնիտ, Բ. 13, եղաւ 625 ին նախ քան զՔր.: Սոփոնիայի մարգարեութիւնը երկու պատգամ է, երեք զլուսի, և ուղղուած է ընդդէմ Յուդայի կռապաշտներուն և շրջակայ կռապաշտ ազգաց գէմ, նաեւ ընդդէմ չար իշխանաց և քահանայից և սուս մարգարէից: Սոփոնիտ կը գոցէ իւր մարգարեութիւնն ուսեալաւորն պարզեաց փրայ զուարթ խառումն ներով: Սոփոնիայի ոճը և եղանակը նման են Երեմիայիններուն, ընդ ուրում ժամանակակից էր Սոփոնիտ թ սկիզբին: Այս մարգարէին յաշորգ պատմութիւնն անծանօթ է:

Սաքով 1. Գ թագ. Դ. 10, քաղաք ի գաղտին Յուդայ, մօտ յԱղեկաւ. անուանի է Դաւթի և Սաւաղայ

կուսով ընդգծմ փղշտացւոց, Ա
Թագ. ԺԵ. 1, որոց դէմ Ռուսովամ
ամբաստնաց քաղաքը, բայց յետոյ
տախն զայն փղշտացիք, Բ Մնաց.
ԺԱ. 7. ԻԲ. 48:

2. Քաղաք Յուգայի լեւները, Ի
Հարաւայ արեւմտից Քերրոնի, Յես.
ԺԵ. 48: Բաղնիսն այս երկու քա-
ղաքաց եւ տեղերուն հետքը գտաւ,
Սաւէլյքէ՛հ կամ Շաւքէ՛հ տնուամբ:

Սպառնա կը պարտանկէր Հին ա-
տենն այժմու Սպանիոյ և փարսկա-
յի Թագաւորութիւններն, այսինքն
Սպանիոյ ամբողջ Թերակղզին: Պո-
ղոսի ժամանակ Սպանիա եր Հոգա-
տակ Հռովմայեցւոյ, և Հրեայք
ստեպ կ'երթային հան: Սպանիոյ
կարծեցեալ տնուան համար տես
Հազար բաւը: Պոլոս, Հռովմ. ԺԵ.
24, 28, կը յայտնէ իւր իրաւաւորու-
թիւնն Սպանիա տեաներու, սևաթի
շատերը կը կարծեն թէ գնաց հան
իւր առաքին և երկրորդ բանտար-
կութիւն մէջտեղ Ի Հռովմ յամի
Տն. 64-66:

Սպառնաքիւն, գիտմամբ և չա-
բաղամութեամբ բառնալ մարդու
կեանք: Էր մահուամբ պատժուելու
տնիւ նշն իսկ Աստուծոյ որոշմամբ:
Առաջին մարդասպանը կայէն Ճանի-
ցաւ զինք մահապարա, Իննգ. Գ. 14
Սպանութեան յանցանաց մահու
պատժն համարուելուն պատճառն
այս է, որ մարդս, իրրե զաւակ
Աստուծոյ, բարձր արժանաւորու-
թիւն ունի և նսիրական է անոր
կեանքը, Իննգ. Թ. 5, 6: Շարա-
ժասպանին մահապարտութիւնը նախ-
կին և ընդհանուր օրէնք է մարդկային
ազգին, և ամէն ազգ այսպէս ճանի-
ցած է, Գործ. ԻԲ. 4: Մովսէսական
օրէնքը կրկին հաստատեց զայս,
Ղեա. ԻԴ. 17, և մինչ ակամայ
ապանութեան համար ապաստանի
տեղ կը հոգայ, կը ծանուցանէ թէ
կամուտոր ապանմամբ պատժելի է
մահուամբ, որմէ ոչ ապաստանի
քաղաքը և ոչ Աստուծոյ սեղանը
կրնար ապանել ապանող, Ել. ԻԱ.
12-14 Թու. ԼԵ. 9-34. Բ Ար. ԺԹ.
1-13. Գ Թագ. Բ 5, 6, 28-34:
Մարդասպանը կը սպաննուէր ընդ-

հանրապէս քարկոծմամբ, վկայու-
թեամբ գտնէ երկու վկայից, Թու.
ԼԵ. 30: Եթէ մարդու գիտի մը
գանուէր բաց տեղ և սպաննողը
չյայտնուէր, գիտական տեղւոյն մ-
տակոյ քաղաքը պարտական էր իր-
րե պղծեալ մարդու ըստ արարու-
ղութեան Մովսէսական օրինաց, ա-
պա թէ ոչ պարտաւոր էր Աստուծոյ
գաւառաստանին, ԲՈր. ԻԱ. 1-9: Սուրբ
Գրոց շատ տեղերէն յայտնի է թէ
Աստուած մասնաւորապէս կը գործի
այս ոճերէն, և կը պատժէ իսկ արեւ-
նահեղ, Բ Որ. ԼԲ. 43. Բ Թագ.
ԻԱ. 1. Սաղմ. Թ. 12. ԻԲ. 23. Աժո.
Ա. 4. Յայտ. ԻԲ. 15: Փրկիչը կը
սորվցնէ մեզ թէ մարդ կրնայ յաշո
Աստուծոյ որտեւ յանցաւոր համար-
ուիլ իրրե սպանող, Թէեւ արգելամբ
արիւն թափած չէ, Մատթ. Ե. 21,
22. Ա Յովհ. Գ. 15: Անձնասպա-
նութեան համար օրինաց մէջ բան
մը ըսուած չէ, և իրրե անձնասպա-
նութիւն յիշուած են միայն Ի Սուրբ
Գիրս Սաւուզի, Աբրահամիւոյ և
Յուգայի գեղք, Ա Թագ. ԼԱ. 4.
Բ Թագ. ԺԵ. 23. Գործ. Ա 48:
Քան զամենայն սպանութիւն անհ-
մեծաւ ահաւոր է հոգւոյ սպանու-
թիւնը, Յովհ. Ը. 44, և շատեր կ'ըն-
կրդանն ոչ միայն զիրենք այլեւ զայլ
երկրորդ մահուան մէջ:

Ստակ կշռով էր հին ատենը,
կոխուած տակ, իրրե գրամ, չկար
ի սկզբան: Հնազոյն վանաւապանու-
թիւնն էր առերեսակ փոփոխուած,
այսինքն տալ վանաւ փոխանակ վա-
նաւի: Մարդ ինչ որ ունէր տու-
լորդ՝ կու տար ուրիշի մը, որ, իրրե
փոխարէն, կու տար անոր իւր տու-
լորդէն: Յետ ժամանակաց սկսան
գործածուիլ առեւտրոյ մէջ աղնուա-
գոյն մետաղք որոց արժէքը ծանո-
թագոյն և տուիլ անփոփոխ է, բայց
սակարկութիւնը կ'ըլլար կշռոյ վրայ,
և մետաղն ըստ այնմ կշռուելով կը
հաստատուէր, Իննգ. ԻԳ. 16. ԻԳ.
21. Ել. Լ. 24: Յետոյ կառավարու-
թիւնն սկսաւ այլեայլ չափ, գրոյմ
և խառնուրդ տալ առեւտրոյ մէջ
գործածուած մետաղին, անոր ար-
ժէքը որոշելու, և գնող ու վաճա-
ւաղներն ազատելու համար մետաղք

կշահելու և գինը որոշելու աշխատութիւնէն, Առաջին անգամ գրամ կոխել կը կարծուի թէ սկսուաւ Հրէից մէջ Շմաւանի Մակարայեցւոյ ժառանգի, ոչ աւելի քան մէկ ու կէս դար յառաջ քան Գրիգորիոս, Դրամն էր սկիզբ, և կէս սկիզբ, և երրորդ և քառորդ սկիզբ. Հրէից գրամներուն գրոյթն էր սոսա նշենւոյ և մանանայ ամանով. մարգար պատկեր թղլլ տաւեալ չէր: Տես Մատթ. ԻԲ. 16-22: Նոր կտակարանին ժամանակ շատ Յշն և Հռովմէական գրամներ կային ի շրջաբերութեան Հրէաստանի մէջ: Տես աղիւսակներն այս գիրքին վերջը, նաեւ Լուսնա, Դանեկամ և Սիւկլ բառերը:

Վ. Երեւ. կ'ըսէ. "Դրամ" կշահել բնդ. հանուր սովորութիւն է Ասորաց երկրէ. Եղիպտոս և բարձր Թուրքիա: Մաշաբ գրամ հոն չի մերժուիր. վաճառականը կը հանէ իւր կշաւորդը և կը կշռէ գրամը, ինչպէս Աբրահամ օրերը, երբ այս նախապետը զնեց իրեն գերեզմանատեղի: Երբ մեծ գումար պիտի հատուցուի, կը զրկուի սեղանաւորի պաշտօնէն, մը որ կը համրէ փողերը (փաշա), կեղծեալներ կը գտան, և կը կշռէ քրտակներն առանձին առանձին կամ միանգամայն: Այս կը լուսաւորէ ոս խօսքը, "վաճառականներուն մէջ անցած գնով," Երեւ. ԻԳ. 16, ինչպէս նաեւ օս խօսքերը, "սեռակ տեսակ կշիւներ," այսինքն, մեծ կշիւ բնդուեալ ստակը, և փոքր՝ արուածը կշահելու, և "խարդախ," կամ "անիրաւութեան կշիւ," Բ. Որ. ԻԴ. 13. Ամսգ. Ը. 5. Միք. 2. 11. Մեր փրկիչը կ'սկսնարկէ թէ կային "սեղանաւորներ," որ կ'երեւի թէ սասկ կ'ընդունէին յաւանդ, և կը դարձածէին այնպէս, որ սասկին տէրը կրնար յետոյ պահանջել հանգերձ տակտեղը, Մատթ. ԻԴ. 27: Կային նաեւ հատաղնաւորներ կամ լուսնալսիփոխներ որ տաճարին զուրկ գալիթը կը կենայտնի, հաւանականապէս օտար գրամներ Հրէից գրամներուն փոխելու, և կամ ի գիւրութիւն առնոց որ կ'ուզէին տարեկան կէս սկիզ հարկ տալ. Եւ. Լ. 15, կամ բնծայ և զոհ մատուցանել: Բրիտանոս

արտաքերց զանաք տաճարէն, ոչ միայն վասն զի աշխարհային գարծ կը կտատարէին աստուածային պաշտաման նուիրեալ տեղ մը, այլեւ վասն զի խարդախութեամբ կը կտատարէին, Մարկ. ԺԱ. 15-17:

Առ Տիմոթէոս Ա. Թղթոյն 2. 10 համարին մէջ Պօղոս կը կոչէ "արծաթափորութիւն," արմատ ամենայն չարեաց, ոչ թէ ստակը դատապարտելով, այլ ստակի անյաղ ցանկութիւնն, իւրեւ արգիւնք անձնասիրութեան և ազատութեան: Արծաթափորութեան ակտը, արմէ արծաթ սկիզք յառաջ կու գան, կրնայ տրեւ ինչպէս մեծատան, նոյնպէս ազքատարի որտիւ, քանզի արծաթ մեծատունը, նոյնպիսի ազքատը կրնայ տալ իւր սիրան "արծաթափորութեան":

Ստալիսմ, նուիրական խուկը կազմող չորս նիւթոց մին, Եւ. Լ. 34, 35: Ստալիս է ստիւրակէ, հայերէն չիւ կոչուած ծառին խեժը, բայց բնդհանրապէս կը կարծուի թէ ստալիս թարգմանուած նիւթն էր մաքուր անտակ զմառայ, և թէ Եբրայեցիներ բառը կը նշանակէ բուն խեժ, և կ'սկսնարկէ իրիծին կոյսակէ ծորեղծ ծառէն ինքնին առանց ճեղքուածոյ: Պիտիոս խօսելով այն ծառոց վրայ յորոց կ'ելլէ զմուստ, կ'ըսէ. "Յառաջ քան ճեղքուի ինքնին կը ծորեցնեն ստալիս կոչուած հիւթը, որ քան արեւից տեսակ զմուստ գերազանց է:"

Ստաքիս, հույ, աշակերտ Պօղոսի, որ պատուով կը յիշէ զնա, Հռովմ. ԺԶ. 9: Անունն կ'երեւի թէ Յշն էր Ստաքէս, թէպէտ կը բնակէր Հռովմ:

Ստեղծումն է դարձ Աստուծոյ միայնոյ, Հայր. Որդի և Հոգին մանգամայն կը կոչուին արարիչ կամ ստեղծող, Ես. Ի. 28. Կոզ. Ա. 16. Երեւ. Բ. 2: Ստեղծումն այնպիսի գործ է որոյ գաղանձքն անհաս է սահմանաւոր մտայ. բայց և այնպէս, որովհետեւ կը յայտնէ մեզ Աստուծոյ անտեսանելի իրերը, Հռովմ. Ա. 20, կրնանք և պարտիք սորովի ինչ որ կը յայտնէ մեզ Աստուած իւր արարողգործ զօրութեան վրայ թէ՛ յայտնութեամբ և թէ իւր գործէ:

բով։ Այս երկուքը, յայտնութիւն և արարածք, միեւնոյն Աստուծոյ ձեռքէն են, և հարկաւ համաձայն են իրարու։ Սուրբ Գրքը կը սկսի արարչութեան պատմութեամբ որ յանձնուս մեծաբանէ և զեմ է։ Այն պատմութեան մէջ յիշուած վեց օրերը կ'առնուին ընդհանրապէս բնական օրեր ինչպէս մեր այժմուս աւուրք։ Բայց ապի յարարանական խուզարկութիւնը առիթ տուին սոս մեկնութեան, թէ "օր" բառն հոն կը նշանակէ աւելի երկայն ժամանակ Մեր երկրագունտին կեղեք կազմող այլեայլ տեսակ ջարեր խաւ խաւ են իրարմէ որոշ, որոց իւրաքանչիւրին հաւանաբանապէս երկայն տեսչութիւն կ'ընծայուի։ Վերջին խաւին մէջ միայն գտնուած են մարդու սակրաս։ Հնագոյն խաւք կը պարուհական միայն քարացեալ նշխարներ անսանց և անկող որոց շատ տեսակներն արգէն մարած և ջնջուած կը կարծուին։ Այս խաւերն երկրիս պսմու երեսին տակ շատ խորը կը գրառուին, բայց և այնպէս այնպիսի նիւթերէ կազմուած են, որ կ'երեւի թէ իւրաքանչիւր խաւ ժամանակու ծովի յատակ էր՝ թաց և կակուղ, և կարծրանալով քարացաւ։ Երկրիս պսմու երեսին վրայ ևս կան իրարու վրայ գիղղուած խաւեր։ Բայց ասոնք կ'երեւի թէ նոյն կերպով երկայն ժամանակի մէջ կազմուած են, հաւ երկրիս կեղեքին բոլոր խաւերը ճեղքուած են, և այն ճեղքուածներուն մըջէն եկած են մինչև երկրիս երեսն ուրիշ տեսակ քարեր որոց կազմութիւնն աւելի հին է, և կ'երեւի թէ այս քարերը ժամանակաւ հալած էին։

Երկրարանութեան այս տեղեկութիւնները Սուրբ Գրքոց պատմութեան հետ միարանելու շատ եզանակներ կան։ Հաւ, թէ Եննիքոց Ագիւսի վեց օրերը կը նշանակեն վեց երկրոր միջոց ժամանակի, այսինքն տարիներու շրջաններ որոց մէջ երկրիս երեսը հետզհետէ կազմուեցաւ և փոխուեցաւ։ Աստուծոյ քով մէկ օրը հազար տարւան պէս է, Սաղմ. Դ. 2, 4. Բ Ահար. Գ 5-10. Յայտ. Ի. Երկրորդ, թէ երկրիս երկրարանա-

կան կազմութեան մէջ տեսնուած ժամանակի երկար միջոցներն անցան, մինչդեռ Սուրբ Գրքոց մէջ պատմութեանը ժամանակը դեռ սկսած չէր, կամ, լաւ ևս, Եննիքոց Ագիւսի առաջին և երկրորդ համարներուն մէջ յիշուած ժամանակին մէջուղ։ Ըստ այս մեկնութեան, յիշուած ագիւսի երկրորդ համարը կը նկարագրէ այն վիճակը զոր ուներ երկրիս ի վախճանի վերջին երկրարանական յեղափոխութեան, այսինչ՝ երբ Աստուած սկսաւ երկրիս երեսը մարդուս բնակութեան համար յարգարել և պատարասել, և այս յարգարումը կը նկարագրեն նոյն ագիւսի միւս համարները։ Երրորդ, թէ Աստուած երկայն դարերու զորք փութով կատարելով վեց օրուան մէջ, տեսչեց աշխարհոս առատեալ և հասուն վիճակի մէջ, ինչպէս ստեղծեց զԱդամ, և երկրիս քարերուն և քարացեալներուն մէջ փակեց շնաւորաց և բուռց նախնական ձեւերը յորոց բնական ընթացքով յառաջ պիտի գային պսմու շնաւորք և աւանդք։

"Ստեղծուած, և, "ամէն ստեղծուածներ, իօղերը, Հաղմ. Բ. 19-22, կը թուին նշանակել անբան և ստորին արարածները, որ պիտի առնակուին անէծքէն, և պիտի մասնակցին Աստուծոյ որդւոց փառաւոր ազատութեան, Ես. ԺԱ. 6. ԼԵ. 4. Բ Ահար. Գ. 7-13. Հաւատացելոց մարմիններ, որ հիմա ունայնութեան նշանակ են, ստուգիւ պիտի հասնին ի յարութեան լի և լի ազատութեան, "մարմինն ազատութեանը, Հաղմ. Բ. 23

Ստեփաննոս, Գ-ի, Քրիստոնէայ կորնթացի, զորոյ ընտանիքը, որ առաջին էր Աւետարանն ընդունողներուն մէջ յԱլեքսիոս, միտեց Պօղոս հաւանապանապէս յամի Տն. 52, Ա կորնթ. Ա. 16։ Ստեփաննոս գահուեցաւ յետ կեկեցելոյ սպառնաւորութեան մէջ, և եկաւ Եփեսոս առ Ա կորնթ. Ժ. 2. 15, 17։

Ստեփաննոս, Գ-ի, մին եօթն տարեկաններէն զորս ընտրեց նախ եկեղեցին Երուսաղէմի։ Ստեփաննոս երեսնէ եղաւ իւր ընկերներուն մէջ

Իբրեւ *հաւատարմով և Հոգւով Սրբով լցեալ մարդ մը, Անունէն կը տեսնուի թէ Ստեփաննոս էր Հրեայ Հելլենացեալ, (տես Յոյնը), և աւոր բնութեան մէկ պատմաւան ալ անոր հմտութիւնն էր Յունաց լեզուին, կարծեաց և սովորութիւն ներսն, Գործ. Զ. 1-6: Ստեփաննոսի հզօր ազդեցութիւնը և առանց պատասխանելոյ փաստերն անհայտ թշնամութիւն յարուցին անոր դէմ, և Ստեփաննոս բերուեցաւ Հրէից ժողովին առջև գատաատանի, ամբաստանուելով թէ էր հայհոյիչ և հերձուածող: Ստեփաննոսի առեւաբանութիւնն ի պաշտպանութիւն իւր, առեւաբանութիւն՝ որոյ հաւանականապէս մէկ մասը միայն բերուած է, կը ջուլցնէ պատմական օճով թէ Քրիստոսնութիւնը Մովսէսական կրօնքին ճշմարիտ կատարումը, անոր օրինակներուն կամ ծեռերուն և մարգարէութեանց լրումն էր, և թէ Քրիստոսնութեան հակառակորդ ոչ այլ ինչ էին եթէ ոչ ճշմարիտ կրօնից միշտ հակառակ կեցող մարդոց որդիք: Կատարել ունկընդիրը ինդիքցիին Ստեփաննոսի մասը, և Հրէից ամբարեւելա գատաւոր վճռատուն: Տես Յովհ. ԺԸ. 30: Քրիստոսաւարդներ անշիշտաբարութեամբ ներքեւ օգնածներուն, և մինչ անոնք կը քարկոծէին, Ստեփաննոս «նշեց», յաւելով աշուքներն ի փրկչին՝ «որ Առաւօծոյ աջ կողմը կային եր», որպէս թէ իրան էր արժանէ պաշտպանել և ընդունել իւր եկեղեցւոյն առաջին մարտիրոսը, Գործ. Է. Ստեփաննոսի մահուան արգիւնքը կը հաստատուէ Տերաւոգրանոսի խօսքը թէ՛ «Մարտիրոսաց արեւնը եկեղեցւոյ սերմն է», Գործ. Ը. 1, 4 ԺԱ. 19-21: Օգոստինոս կ'ըսէ թէ Պողոսի գարձին համար եկեղեցին պարտական էր Ստեփաննոսի աղօթքին: Նշյի իսկ Պողոս որ Կիլիկիցի էր, Գործ. Զ. 9. ԻՖ. 3, անտարակոյս զգացած էր Ստեփաննոսի փառերուն զօրութիւնն այն վիճարանութեանց մէջ որ կ'ըլլային անոր քարկոծմանէն քիչ առաջ, և շատ ժամանակ ետքը կը յիշէ թէ առաջիկայ էր անոր մարտիրոսական մահ:

ուան, Գործ. ԻՖ. 19, 20, պոյնիքս. Քրիստոսնական հաւատոյ և սիրոյ յազմանակին որ սարկեցուց պնշափ մարտիրոսաց և Քրիստոսնէից թէ ինչպէս մեռնեալ է: Բայց և այնպէս ինչ որ լոյց Պողոս և տեսաւ՝ չորպատակն անոր գարձին, մինչև տեսաւ զնշյի ինքն փրկիչը, Գործ. Ժ: Ըստ արգի աւանդութեան, Ստեփաննոսի աղանձման անգին էր Երեսնակամբ արեւելեան կողմը, մօտ ի Գուսն որ յետոյ կոչուեցաւ յանուն Ստեփաննոսի: Հնագոյն աւանդութիւնը կը գնէ այն տեղն աւելի գեղ ի հիւսիս:

Ստայիկեան, աղանդ հեթանոս փրիստովայից որ կ'ընդունէին ճակատագիր, և այսպէս կոչուեցան Յուսարէն բաւե մը որ կը նշանակէ սրահ, փան զի այս աղանդոյն հիմնադրը Զենոն, աւելի քան երկու դար յառաջ քան զՔրիստոս, կը փարպաղեալէր Աթէնք քաղաքը որոհի մը մէջ: Ըստ փարպաղեալութեան Ստայիկեանց մարդու գերազանց երջանկութիւնն է ապրել բնութեան և բանին համեմայն, լինել այնպէս անշոգորդ, համբերող, անկարեկիտ, խոտամբիւր և անզգայ ինչպէս էին փարիսեցիք, որոց շատ նման էին Ստայիկեանք: Այս աղանդը մեծ պատիւ ունէր Աթէնք երբ Պողոս եկաւ այն քաղաքը, Գործ. ԺԷ. 18:

Սրբապօղոսիւն, մասնաւոր կերպով Առաւօծոյ նուիրեալ բան մը պղծել կամ չարաչար դործածել, զորօրինակ, կողպատել Առաւօծոյ տունը, կամ ընել զայն առն առաւազկաց, Մատթ. ԻԱ. 12, 13 Հռովմ. Բ 2:

Սրբաբան, տեղի սուրբ, նուիրեալ Առաւօծոյ: Կը թուի թէ այսպէս կը կոչուէր մերթ ամբողջ տաճարը, Սաղմ. ՀԳ. 17, մերթ «սրբութիւնն» ուր էին սեղանն ինկոց, աշտանովն սոկի և առաջաւորութեան հացը, Բ Մնաց. ԻԶ. 18, և մերթ՝ «Սրբութեանց սրբութիւնն», պոյնիքս ծածկազոյն և ներքազոյն մասն տաճարին, ուր էր ուխտին առաջնակը, և ուր ոչ ոք կրնար մտնել ըզլց միայն քահանայապետն, և այն տաճարին մի անգամ քառութեան մեծ

օրը՝ Նոյն անուր կը տրուէր նաեւ անապատին մէջ կանգնուած խորանին որդազդին մասին, Ղևո. Դ. 6. Տեա Տապաւնայի և Տաւար: Տաւարը կամ երկրաւոր արարարն էր նշանակէ երկնից, Աստ. ՃԲ 19. Երբ Թ 24. նոյն իսկ Աստուած կը կոչուի արարաւն, Ես. Ը. 14. Եղեկ. ԺԱ. 16, և կ'անդրիկէ փախտապահանաց ուղորդութիւնը տաւարն ապաւինելու իրրե ի տեղի ապաստանի, վասն զի Աստուած է միայն ապահով և սուրբ ապաւեն մեղաւորաց որ աստուածային արգարութեան սուրբին կը հաւատան:

Սրբել, սուրբ ընել, նաեւ նուիրել Աստուծոյ, Եննդ. Բ 3. Ել. ԺԺ 23. Հին կապարանին մէջ սրբել յաճախ կը նշանակէ ծիսել կամ արարողութեամբ նուիրել անձ մը կամ իր մը Աստուծոյ: Այսպէս Աստուած սուրբ ըրած էր զՀրեայո իրրե ժողովուրդ ուխտել, հանգերէ արարողութիւններով և քաւչական զոհեր, Ել. ԼԱ. 13. և Հրեից ուխտապահներ, սեղանը, քահանայք, այլովքն հանգերէ, էին հանգիստ նուիրեալ ի ծառայութիւն Աստուծոյ, Ղևո. Ը. 10-12: Այսպէս կ'ըսուի սրբել զանձնեա, երբ մարդիկ մասնաւոր պատրաստութիւն կ'ընեն Աստուծոյ ներկայութեան և պաշտաման, Ել. ԺԺ. 10, 11. Թու. ԺԱ. 18: Դարածը սուրբ էր, երբ կը պահուէր, այսինքն՝ այնպէս կը վար. ուէին մարդիկ այն օրը, որպէս թէ էր Աստուծոյ նուիրեալ յատուկ օր, Բ 09. Բ. 12: Բայց այսպիսի արարչ. մունք զիայնութիւն էին արքունեան Աստուծոյ, և կը ցուցնէին մարդուս կարօտութիւնն բարդապահան օրութեան, կամ Աստուծոյ մաքուր սիրոյն և եւանդուն ծառայութեան հըւ և հնազանդ հոգւոյ:

Ըստ Գրիստանեական վարդապետութեան, սրբել է ճշմարտապէս և կատարեալ սուրբ ընել ինչ որ առաջ էր պիղծ և վարակեալ մեղքը: Աստուծոյ շնորհքը կը կատարէ այս գործը տակաւ Գրիստոսի սիրովն արգարացեալ հոգւոյն մէջ, Հոգին Սուրբ կարող է տակաւ մտրել հաւատացեալն անոր քննութեան ապականաւ:

Թեկն, և "իր փառքին առջեւ անարատ կայնեցնել ցնծութիւնով", Հոգին Սուրբ այս գործը կը կատարէ Աստուծոյ տեսչութեան և խօսքին միջոցաւ, Բովհ. ԺԴ. 26. ԺԵ. 17. Բ թեւ. Բ. 12. Ա Պետր. Ա. 2: Եւ ծաղէկ կարեւոր է ամեն Գրիստանէի չհակառակել Աստուծոյ Հոգւոյն, այլ գործակցել անոր, նա մասնաւոր ջանք ջանալ լինել սուրբ ինչպէս սուրբ է Աստուած գլխովին: Եւ քանիւր հաւատացելոյ վերջին օրը ընթերցել Գրիստոսով է ուխտ շնորհաց որ գնուած է խաչին վրայ Այն որ կը փրկէ զմեզ մեղաց պատճէն, կը փրկէ նաեւ մեղաց զօրութեան, և այն որ կը խոստանայ երկինք տանել հաւատացեալը, կը խոստանայ նաեւ պատրաստել զնա երկնից համար:

Սրբագ: Տեա Սրաժմանութիւն 15: Սոսի, Եննդ. Լ. 37 Սոսոյն բուռն է բարձր և վայելուչ, կեզեւը՝ կաւաւ, սոսերը՝ լայնատարած տերեւախիտ, իսկ տերեւները կանաչ փայլուն Ատրեստանի գաղափարն մէջ աւելի տաւատ և ազնիւ է սօսին քան այլուր, Եղեկ. ԼԱ. 8:

Վ

Վանան, տապար որով զօրականք կը պաշտպանէին զերեւք թշնամոյն նեւերուն գէմ: Աստուած կը կոչուի շատ անգամ իւր ժողովրդեան վահանը, Եննդ. ԺԵ. 1. Սաղմ. Կ 12. ԶԴ. 11, ինչպէս նաեւ իշխանք և մեծ մարդիկ, Բ Թագ. Ա. 21 Տեա Զեմք:

Վանաւան, Եննդ. Ի. 9. 16: Այսպիսի երկրներու բերքը կը փախանակէին ընդհանրապէս այլեւայլ տեսակ վաճառականք որ կարաւաններով, Ես. ԻԱ. 13, կ'երթային սրբշու ժամանակներ և սրբշու ճամբաներով տեղէ տեղ, Եննդ. ԼԻ. 25, 28: Այս վաճառականք յաջողութիւն կը գտնէին ճանապարհորդելով, մինչ մեր վաճառականները կը քնան իրենց ուղորդական տեղերը: Զաւորստ տաւաքեալ կը խրատէ վաճառականներն, որ, երբ տեղ մը երթալ կ'առաջարկեն, յիշեն կենաց անտուգութիւնը, և գրանան թէ կարօտ են Աստուծոյ օգնու:

Թեան, Յակ. Դ. 13: Ես վեզերեայ ազգերէն ոմանք, ինչպէս Եգիպտոսցիք, և մանաւանդ Փիւնիկեցիք, բնագարձակ վաճառականութիւն կը նէին ծածով, Ես. ԻԳ. 2, Եզեկ. ԻԷ. 28:

Վայ, Արազական մատենագիրքը շատ անգամ կը գործածեն այս բառը կանխաւ և ընդ ազօտ ցուցնելու համար Աստուծոյ բարկութիւնը մեղաւորաց վրայ: Ուստի կը կարդանք, "Վայ անոր՝ որ իր տունը զրկանքով, և վերնառանները անիրաւութեամբ կը շինէ " "Վայ անոնց՝ որ ապրտամբ են Աստուծոյ:" և այսպէս շատ անգիր, մանաւանդ Հին Եսայիքի մէջ, Ամբ. Բ. 6, 9, 12, 15, 19. Ասփ. Բ. 1:

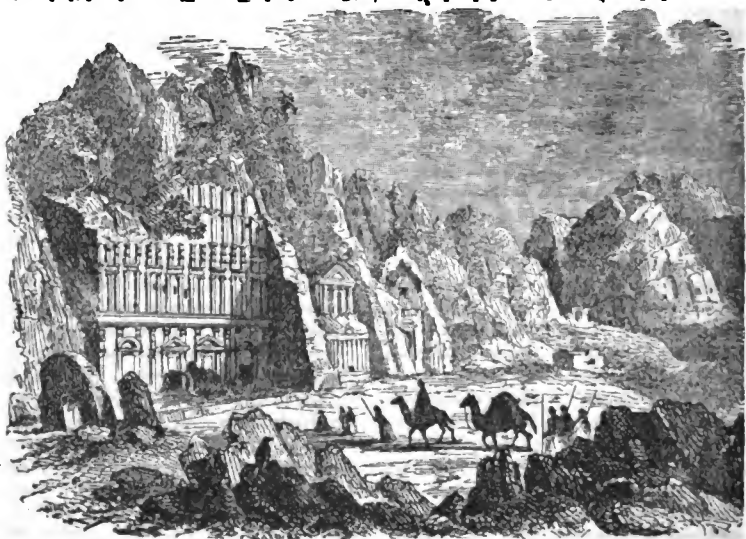
Վայրի. Թագուհի Պարսից, կին Ասուերսոսի կամ Պսերքոսի, որ հունեց զնա տիկնութիւնէ, վասն զի Վաշթի շուղեց հայտնի կամ անբաղբռնալ Թագաւորին կոչնականներուն, Եսթ. Ա.:

Վարդապետ, աւանցիկ. Վարդապետը օրինաց թերեւ տարբեր էին գպիրներէն, վասն զի բերանացի

կը վարդապետէին մանաւանդ քան թէ գրով կարծիք կը յայտնէին, Ղուկ. Բ. 46: Վարդապետը օրինաց բառէն կը հասկցուի թէ այս վարդապետը ուսուցէ էին Աստուծոյ օրէնքը: Այսպիսի վարդապետը կամ օրէնսգէտը էին ընդհանրապէս փարիսեցւոց ազանդէն, բայց Ղուկասոս Ե 47 համարին մէջ յիշուած վարդապետը օրինաց չէին այն ազանդէն. Քրիստոսի վարդապետութեան համբաւը բերած էր ի մի վայր բազմութիւն մը ոչ միայն փարիսեցւոց, այլև օրինաց վարդապետներու:

Վարուճ, տունի յաճար յարեւել, մանաւանդ Եգիպտոս, Թու. ԺԱ. 5, տխրածիկ ժողովրդեան, գլխաւորապէս ստորին աստիճանի մարդոց, մանաւանդ ամուսնուած տօթագին տմոտները: Եգիպտական վարուճը ձեռք նման է մերոյն, բայց է աւելի մեծ, ընդհանրապէս իբր մի սաք երկայն, Ըստ Հատէլգուիտի է աւելի կանաչ, ուղղորդ, կակուղ, քաղցր և աւելի գիրամարտ քան մեր վարուճը:

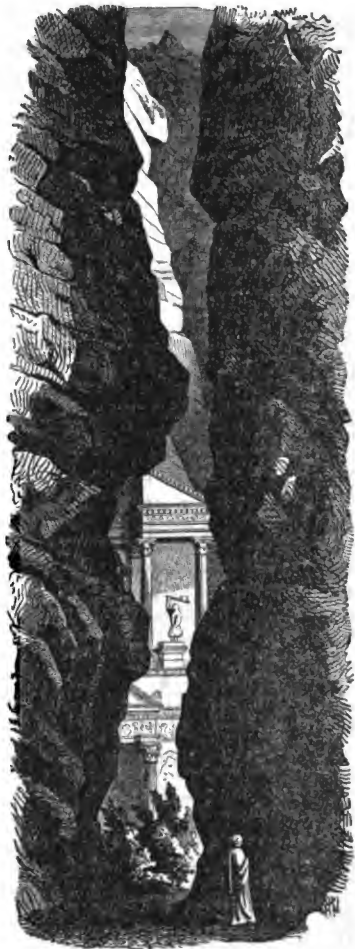
Վերաբիւ: Տես Հանգերձ:

ՄԱՆՆ ԲՈՒՆ ՀՈՎՅԱՆ ՎՄԻ

Թագաւորն Ամասիա սպաննեց տառն հազար մարդ եղովմայեցիներէն Աղի ձորը, և առաւ Վէմը պատերազմաւ, և տեղւոյն անուըր կոչեց Յեկթովել, այսինքն նաւաճեալ յԱստուծոյ: Վէմ Երբայեցիներէն Սէլա, և Յու- նարէն Բեդգա ըսաւին թարգմանու- թիւնն է. աստի ասուգիւ կը հեանի թէ Պետրա կոչուած քաղաքը, որ էր անուանի մայրաքաղաք պաղատած Արաբիոյ. Սուրբ Գրոց մէջ Սէլա, այսինքն Վէմ կոչուած տեղն է: Սէ- լա կամ Վէմ կը յիշուի նաեւ յԵ- սայեայ, Ես. ԺԶ 1, Իսա. Ա. 36. Ես. ԽԲ. 11: Զարգիս Պուրհարա եղաւ առաջին որ 1812 ին այցելու- թիւն ըրաւ Պետրայի աւերակներուն, և կը վկայէ այս քաղաքին նախկին պայծառութեան, "Երկու օրուան ծամրով," կ'ըսէ, "հեռու Աթապայէն դէպ ի հիւսիսային արեւելք, կայ գե- տակ և հովիտ ի ձեւէլ Շէրա, Վա- տի Խուսա կոչուած Արապոսի տ- րեւելեան կողմը: Այս տեղն ուշադ- րութեան արժանի է իւր հնութիւն- ներուն և հին քաղաքի մը մնացորդ- ներուն համար, որ կը կարծեմ թէ է Պետրա, մայրաքաղաք Ապառատ Արաբիոյ, տեղ մը ուր, ինչպէս կար- ծեմ, Եւրոպացի ծանապարհորդ գեա- այցելութիւն ըրած չէ: Կարմիր ա- ւազաքարին մէջ որմէ բաղկացեալ է հովիտը՝ կան զառիվերին վրայ եր- կու հարիւր և յիսուն գերեզմանք վիմափորք, մեծագոյն մասն՝ Յունա- կան զարդերով կայ մեծ շիրիմ մը ի ձեւ մեհենի հսկայազօրծ, նշխարէս վիմափոր, սննեակներով, գաւթիւ, սիւնազարդ սրահներով, այլովքն հանգերմ: Այս շէնքը գեղեցիկ օրի- նակ է Յունական ճարտարապետու- թեան, և պահուած է անեղծ: Կան ուրիշ շիրիմներ հանգերմ մահարձա- նաք, ինչպէս կը տեսնուի, իշխապա- ցի ոճով, և են ի ձեւ ամփիթէտա- րանի վիմափոր, պալատի մը և ոչ սակաւ մեհենից աւերակներով: Նեղ հովիտն արեւմտեան կողմէն փակող (Հովը) լեռան գլուխն է Հարունի, այսինքն Ահարունի, գերեզմանը, զոր մեծապէս կը պատուեն Արաբացիք: Թէ այս էր արդարեւ հին Սէլա կամ Պետրա՝ հաստատուած է այլեւսլ

միաձայն վկայութիւններով. Եովե- պոս, Եւսեբիոս և Յերոնիմոս կը հաս- տատեն թէ Ահարունի գերեզմանն էր մաս ի Պետրա, և տեղին, ինչպէս նաեւ աւերակներն, համաձայն են Սուրբ Գրոց մէջ, և Պիլինոսէ և Սարարոնէ տրուած տեղիկոյ թեանց:

ԿՐԻՃ Ի ՎԷՄ, ԵՒ ԵԼ-ԽՈՒՍԵՆ

Արդի ծանապարհորդք, մանա- ւանդ Լապորա, մանր և սրբ կը

նկարագրին այս քաղաքը, գլխաւոր աւերակներուն պատկերներով։ Պետաւրայի հովիտը, Էլ-Արապասի մեծ հովտէն 2.200 ոտք վեր իբրեւ մի մզոն երկայն է հիւսիսէն ի հարաւ, և կէս մզոն լայն, երկու կողմէն կարճ ձորակներով, այնպէս որ ամբողջ շրջապատը թերեւ կայ հինգ մզոն։ Հովիտը կը մանուկ հիւսիսէն և հարաւէն ձորակներով, բայց հովտին արեւմտեան և արեւելեան ծայրը կան անմատոյց ասպառած քարեր, երկու հարիւրէն մինչև հազար ոտք բարձր։ Գլխաւոր ձաւման գէղը ի քաղաքէն և արեւելքէն, և կը սկսի քառասուն ոտք բարձր և վաթսուն կանգուն իւրարմէ հեռու ասպառածներու մէջէն, որ երթալով աւելի բարձր և նեղ են և յի վիմափոր գերեզմաններով։ Այս մանուածապատ հովտէն որ մի մզոն երկայն է՝ կ'անցնի առուակ լայնութիւնը տեղ տեղ երկուսուսան ոտք միայն է, իսկ բարձրութիւնը՝ երկու հարիւր յիսուն ոտք։ Այս նեղ կըրճին վերջն է Պետարայ շինուածոց շքեղագոյնը, Էլ-Խուշէ, զոր Պուրջ-հատտ մեհեան կ'անուանեն, հանդիպակց ասպառածին մէջ փորուած։ Հոն կը սկսի ընդարձակագոյն ձոր մը որ կը աննի գէղ յարեւմուտս հիւսիսը, կ'անցնի ամբիթէատոնի որ կայ ի խաւին ներքոագոյն, և կ'երթայ մինչև ի մեծ հովտին ուր է բուն քաղաքն գէղ արեւմուտք թէ՛ այս և թէ՛ բոլոր ընթերակոյ ձորերուն մէջ վիմափոր գերեզմանք անթիւ են և իրարմէ վեր կարգ կարգ։ շատերուն առջև կան քարափոր աստիճաններ, առանց որոց անմատչելի պիտի բլլային գերեզմանք, ինչպէս կան գերեզմաններ որ բոլորովին անմատոյց են, վրան զի փորուած են իբր հոր հարիւր ոտք բարձրութեան մէջ, Թատարոնն այնպէս ընդարձակ է որ կրնայ աւելի քան երեք հազար մարդ ընդունել։ Պալատը, զոր Արաբացիք կ'անուանեն տուն փարաւնի, այն լեռան ոչ վիմափոր շինուածներուն գլխաւորն է որ ցարդ ճեղքած է բաւական անեղծ ժամանակին հարուածներէն, անտարափոյտ էր հոյակապ շէնք։ Հովտին մէջ շատ տեղեր կան ցիւր և ցան աւերակք հասարա-

կաց շինուածոց, և խեցեղէն անօթոց կարուստք։ Գետակը կամ հեղեղաւոր կը հոսէ հովտին մէջէն գէղ աւերմուտք, և դուռն կ'ելլէ նեղ կըրճէ մը նման այնմ՝ ընդ որ կը մանէ։ Գեղեցիկ մեհեաններէն մին, Տէր, կը կենայ կանգուն արեւմտեան կողմը։ Փարուած է կարծր ասպառածի մէջ։ Զաւառային երկայնութիւնը և բարձրութիւնն են հարիւր յիսուն և երկու ոտք, և խնարհագոյն սիւներն, որ կիսով չափ դուռն են ասպառածին երեսէն, ունին ութ ոտք արտամոյկով։ Ամբողջ շէնքին վայելչութիւն տուած է մանուածոց գեղեցիկութիւն քարին որմէ շինուած են այս ամենայն շինուածք։ Քարն է աղնիւ և կտիւղ ասպաղաք, երփն երփն, գրեթէ ամէն գոյն, կարմիր, ծիրանեղոյն, սև, սպիտակ, երկնագոյն և գեղին, կարմրախաւս վարդագոյն՝ մինչ վերագոյն քան զքաւ դափն կը կենայ բուն ասպառածն իւր բնական խտրութեամբ և պերճութեամբ։ Նորանշան և գեղեցիկ տեսարանն ամբողջ կը թողու տեսնողին մտաք վրայ ասպաղաքութիւն մը զոր սինչ կրնայ ջնջել։ Պետար էր հին քաղաք, ամուր բերդ և դարբնով կեդրոն վաճառականութեան։ Էր գլխաւորն հարիւրաւոր քաղաքացի մէջ որ կը ծածկէին այն գաւառը։ Բայց և այդպէս մարգարէք կանխաւ խոսեցան անոր անկումը, միայնութիւնը և ամոլութիւնը այնպէս յայտնի որ անոր այժմու վիճակը հաստատութիւն է այն կանոնի մարգարէութեանց։ “Բու ահաւորութիւնդ, քու սրտիդ հոգարութիւնը քեզ խարեցին, ով վէմին խռոշներուն մէջ բնակող ու բարձր բլուրներուն փոկող թէև քու բոլոր արծիւի պէս բարձրբեր շինես, քեզ անկէ պիտի իջնցնեմ, կրտ Տէր, իրեմ”։ Խթ 7-22 Տես և Ես Լի 5-15. Եղեգ. ԼԵ. 804. Գ. 19. Ամեզ. Ա. 11, 12. Աբգ. 3-16. Թէ երբ աւերեցաւ այս քաղաքն յայտնի չէ ի Պետրա կային Քրիստոսնայ եկեղեցիներ հինգերորդ և վեցերորդ դարուն, բայց 536 էն ետքը չեն յիշուիր պատմութեան մէջ։

Վիճակ ստեղ կը նկատեն Հրեայք,

ինչպէս նաեւ ուրիշ հին ազգեր, երբ գիտնալով Կ'ուզէին Առասուծոյ կամքը, երբ կը գտնուէին տարապուստ մէջ և չէին գիտեր թէ ինչ որոշում ընել պէտք էր, Սաղմ. ԻԳ. 18. Առասու. ԺԶ. 33. ԺԼ. 18. Վիճակը շատ անգամ գործածուած է հրամանաւ Առասուծոյ: Երկուստեան ցեղեց բաժնեւորն վիճակաւ որոշուեցան, ուստի եւ իւրաքանչիւր ցեղի բաժնիւր կը կոչուէր անոր ժառանգութեան "վիճակը", Թու. ԻԶ. 55, 56. Սաղմ. ՃԻԵ. 3. Արձակելի նիստոյը կ'ընտրուէր վիճակաւ, և քահանայից գաւազնաւորութիւնն ի պաշտօն կ'որոշուէր նոյնպէս վիճակաւ, Ղեւ. ԺԶ. 8. Ա Մնաց. ԻԳ. 5. ԻԵ. 8. Նոյն միջոցաւ գտնուեցան Աբար, Յովնաթան և Յովնան իբրեւ յանցաւոր, Յես. Է. 14. Ա Թագ. ԺԳ. 41, 42. Յովն. Ա. 7, և Մատթայի վիճակաւ ցուցուեցաւ ի Գրիստատէ լինել առաքելս փոխանակ Յուզպի, Գործ. Ա. 26: Վիճակաւորութեան համար ընդհանրապէս կը գործածուէին կոպիւնք, որոց միայն կամ սմանց վրայ կային նշանք. այս կոպիւնքներ նետելով հանդիմանի մը գաղաւթ կամ խորշը, կամ սափորի և կամ գլխանցի մը մէջ, կը Թօթուէին, և ապա կը սկսէին հանել վիճակի, Առասու. ԺԶ. 33. Յով. ԺԹ. 24, 25. Առասու. ԺԵ. 18. Եւ ամեն բանի կարգաւորել ճանչցող հաւատացեալք, ոչ հասարակ աշխարհային, այլ կրօնական կարեւոր որոշմանց համար վիճակաւ կը գիտէին առ Առասու. և Առասու. այն միջոցով կը յայտնէր անոնց իւր կամքը:

Վիշապ, այսպէս Թարգմանուած է իբրայեցերէն բառը որ կը նշանակէ ծովային ձկնառ, օձ վիթխարի, այլովքն հանդերձ: Այսպէս ԲՈՐ. ԼԲ. 33. Երեմ. ՄԱ. 34, և Յայտ. ԺԲ. վերադրուած Թուի նշանակել օձ անարի. Ես. ԻԷ. 4. ՄԱ. 9. Եղեկ. ԻԹ. 3, համարներուն մէջ նոյն բառը կը Թուի նշանակել Նհանգ գետայ, այսինքն կոկորդիլոս, կամ մեծ ծովային ձկնառ, իսկ Ողբ. Գ. 3 համարին մէջ կը նշանակէ տեսակ մը վայրէ գաղան տնապատի, հաւանա-կանապէս՝ շնագայլ (շփալ):

Վիշապի տարիւր, Նեեմ. Բ. 13. հաւանականապէս էր ազգիւրն Գեհնի, Երուսաղէմի արեւմտեան կողմը, Վիշապ, որ կը հաստատուէ թէ գետաւէ կամ ակնանաւէն է այս ինչ բանին: Ըստ օրինաց Մովսէսի իբրեւ մահու արժանի յանցաւոր ամբաստանեալ անձ մը գտատապարեւելու համար երկու երգուեալ վիշապ հարկաւոր էր, Թու. ԼԵ. 30, և Եթէ յանցաւորը քարկոծուէր, վիշապները պարտէին նետել առաջին քարերը, ԲՈՐ. ԺԳ. 9. Գործ. Է. 58: Առաջնայք էին վիշապից զորո կ'առատարանէին աշխարհ, Գործ. Ա. 8, 22. Բ. 32. Բ Պետ. Ա. 12, 16-18. և Գրիստատէ "հաւատարիմ վիշապ", երբ կը պատմէ մարգոց երկնային բաներ, Յով. Գ. 12. Յայտ. Ա. 5: Նախնի եկեղեցւոյ գիւցազունք, այսինքն՝ մարտիրոսք, են "վիշապ", հաւատոյ զօրութեան, իբր. ԺԲ. 4:

Վիշապիւն, Առասուծոյ ամբողջ յայտնութիւնը որ կը ցուցնէ մարգոց թէ ինչպէս հաւատաւոր, գործելու և յուսալու են, Սաղմ. ԺԹ. 7. ՃԺԹ. 88, 99. Ա Կարիթ. Ա. 6. Յայտ. Ա. 2: Օրինաց երկու քարեղէն տախտակները տեղադրել "վիշապիւն", էին Առասուծոյ ուխտին իւր ժողովրդեան հետ, ուստի և ուխտին ապաւնապէս կը կոչուէր երբեմն վիշապիւն կամ տաղանակ վիշապիւն, ԵՄ. ԻԵ. 22. ԼԳ. 29. Տես Տապալանակ: Վճուկ. Թէ ինչ կը նշանակէր ի հնունն այս բառը, կամ թէ ինչ էր Հրէից գաղափարն վճուկներու վրայ, յայտնի է Ենդադի հարցուկ կնոջ պատմութենէն Այս կինն տնտեսն էր ճանչցուէր կամ կը կարծուէր կարող գէներ և մեղքոյ սգիններ կանչելու և անոնց բան հարցուելու և ապագան սորվելու: Այսպէս կը տեսնուի թէ վճուկներն այն ատեն կը համարուէին՝ ինչ որ կը համարուին առ մեղք կոխարգը, այսինքն բնական գիւցա և սգոց մեղքոյ: Երբ Սուրբ Գրիք կ'արգելու վճուկներու կամ կոխարգներու երթալ, այս անուններով կ'իմանայ միշտ գիւցա և սգոց հետ հաղորդ կարծուած անձինք:

Հին կախարդաց համար կը կար-

ծուեր հոռի թէ գիտէին մարդոց ապագան գուշակել, և գիտակ էին պարզանի զօրութեան տարերաց, երկնային մարմնաց, այլովքն հանդերձ, Ոգիներու հետ իրենց կարծեցեալ հազարդակցութեան ստույթ իւրն ծածկելու համար կարծարգք սոփոր էին զեղեր գործածել, նիւթեր ծխել չքմիական հնարիւք, կարգալով և այլևայլ խորհրդաւոր նշաններով աշխատեալ ազգել սնապաշտ և գիւրհաւան ժողովրդեան: Վհուութիւն տեսակներն էին քաղեութիւն, հայուութիւն, գիւթութիւն և ասոնց նման խորեական արուեստք զօրն նշանաւ կ'արգելուէ Սուրբ Գիրք, Բ. Թ. ԺԲ. 11. "Ձեր մէջ չշանուի անանկ մարդ մը որ իր ազան կամ աղջիկը կրակէ անցնէ, կամ բաղդ նայի, կամ գուշակութիւն, կամ հայուութիւն և կամ գիւթութիւն ընէ, նաև կախարգ, կամ վհուկ, կամ նշանագետ, կամ մեռել լաւմայ չգանուի": Այս անուններէն կը տեսնուի թէ սնապաշտութեան որսոր ձեք կային, յարեկա առ Մովսէսի, ինչպէս կան այսօր: Անոնք որ գիտեն զայսման Ասորի և զԱրարցիս՝ կ'ըսեն թէ ծեր և մանուկ, ամէն ազգէն, առ հասարակ կը հաւատան ակնհայտի (նապ), գիւթութեան (պէ-թ), յոււթից, բժշանաց (Բըլլ-սէ, Նա-սէ), թովշութեան և երգեցեացութեան, և թէ այս սնապաշտութիւնը զարմանայի ազգացութիւն ունին արեւելեանց կենաց վրայ: Արգի մեծմարականութեան կամ մագնիսացնելու նման բան մը կ'ըսուի թէ կայ Արեւելեայց մագական կոչուած հնարեց մէջ անծանօթ ժամանակներէ հետ:

Այսպիսի յիմարական խորեութիւնք խառն արգելեալ են ի Սուրբ Գիրք, և այս խորեութիւնք գործողներն ընդհանրապէս մահու պատիժ կ'ընդունեն: Այսպիսի անիրիք կը համարուէին կապաշտ, ագետք միջոյն ճշմարտին Առաւելոյ, և անոր թշնամի զօրութիւններէն օգնութիւն փնտռող: Կախարգք և գիւթք գիտէին մէ այնչափ աւելի յաջողութիւն կրնային գտնել, որչափ աւելի կը ակարածար մարդոց յայն և ա-

պաւինութիւնն առ Ամենակրն, և կը վերնոր ուրն և հնազանդութիւն անոր առաւելածային կամայ: Ով որ Առաւելոյ կը վերնայ երկել չունի ուրիշ բանէ, իսկ ով որ, Սաւաղի պէս, Առաւելոյ կը հետանայ, ոչ ուրիշ կը գտնէ օգնութիւն և միւթարութիւն: Տես Ենգովք, և Կախարգ:

Վրաց: Վրասներու տակ բնակել ընդհանուր էր հին ատենն արեւելեան ազգաց մէջ, Ենգ. Գ. 20. որովհետեւ անոնց կենացը հովուական էր, հարկ էր տեղէ տեղ երթալ արօտի համար, ուստի պէտք էր որ բնակարանք յարմար ըլլային այս թափառական կենաց, Ես. ԼԸ. 12. "Հաւաքեալք: Արրահամ, իտահակ և Յակար վրանարանի էին, Ենգ. ԺԸ. 1. Երբ. ԺԱ. 9. և Խորայեցիք Եգիպտոսէ Ելլելէն ետք, իրենց բոլոր պանդխտութեան ատեն անապատին մէջ մինչև որ խոտացեալ երկրք ժառանգեցին և մասամբ իւր նաև յետոյ, կը բնակէին ընդ վրանք: Տես Տաղաւար: Աստի է այն խոտքը, "Ով Խորայէլ, ամէն մարդ իր վրանք գաւառայ": և որ ի կարգին, Դատ. Ե 8 Բ Թագ. Ի. 1. Գ Թագ. Ը. 21. Արգարն արեւելք, արք, կանայք և աղայք, ընդհանրապէս բացօթեայ կ'ապրէին, ինչպէս յայտնի է Նոր Կտակարանին պատմութիւններէն: Նոյն կը տեսնուի նաև այսօր: Մագնիսացիք, Փղշապցիք, Ասորիք, Քառնաք, Հապարացիք և Քուշեանք կը յիշուին ի Սուրբ Գիրք և վրանարանից Բաց թափառական և վրանարանի կենաց կողմէն նշանաւորագրի ազգ են Արարացիք, որ իսմայէլ ժամանակէն մինչև յայսմ սոփոր են բնակել վրաններու տակ: Այնչափ յեղափոխութեանց մէջ որ իշխանէ իշխան փոխեցին թագաւորութիւններ, այս թափառական ցեղք գետ կը շնորհէ վրաններու մէջ, ստաւակ և վարդեր, ինչպէս էին նախնիք ողջ: Սակայն վրանարանի կենաց սեպհական չէ միայն Արարացեաց, այս սոփորութիւնը բոլոր Ասորի մէջ կայ:

Վրանք կը շինուին ընդհանրապէս Թանձր կտաւէ, որ կը տարածուին

ձողերու վրայ, և ամէն կողմանէ կը քաշուին շուաններով որ կը կապուին գետինը գամուած յիջերու: “Վրասնիս ցիցը” որով Յայէլ վարակց Արարարի գլուխն էր սեպաձեւ փայտ վրանի, Դատ. Գ. 21: Տես Ես. 17: 20. Ի. 22. Իր. 2: Աստուծոյ ասունը և երկիւղ Սաբոր Գրոց մէջ կը կոչուի վրանի կամ խրանի ԵՏՈՎԵՐ, Սաղմ. ԺԵ. 1. ԶԴ. 1. Եբր. Ը. 2. Թ. 11: Նշանակու մարդու մարմնը կը կոչուի վրանի Տոգլոյն, որ կը քակուի մահուամբ, Բ Կորնթ. Ե. 4. Բ Պետր. Ա. 13:

Վրանք գցնապոյն են. սե, ինչպէս վրանք կեդարու, Սաղմ. ՃԻ. 5 Եբր. Ա. 5. Կարմիր, այսինքն շինակալարմոր տասնէ, գեղին, այսինքն փայլուն սոկիւն, սպիտակ, այսինքն կառուէ: Են նաեւ այլեւայլ ձեւով բոլորակ, այլեւ՝ երկայնաձեւ, գրեթէ նման վերի վայր գարձած նաւի: Ասորուց երկրին մէջ վրանք կը շինուին ընդհանրապէս խորզէ, այսինքն այծի մազէ զոր կանայք կը գործեն, Եւ 1Ի. 26: Արարեացուց վրաններն են այծի մազէ սե, կան նաեւ ուրիշ ազգեր որ նոյն նիւթէն կը շինեն վրան, բայց ոչ ընդհանրապէս: Կըսուի թէ Ասիացիներ Եգիպտացի և Մատթեոսացի ընդհանրապէս վրաններն սպիտակ էին: Տարբեր կըսէ թէ Արարացի էմիրի մը, որուն այցելութիւն քաւ, վրանք տարբեր էր սարիներէն, այսինքն էր սպիտակ ասուն: Արարացի շէյխը ունենալու են շատ վրաններ իրենց համար, իրենց ընտանեաց համար, և այցելուաց համար, ինչպէս նահապետաց ժամանակ Յովսէփ ունէր սուրյն վրան իրեն համար, 1Իսայի, Հապեկայ և անոնց նաժիշկներուն համար, Մննդ. 1Ա. 33. Դատ. Գ. 17: Սակայն, ընդհանրապէս, իւրաքանչիւր ընտանեաց համար մէկ վրան բաւական էր: Իթէ վրանը մեծ էր, վարագոյրներով կը բաժնուէր այլեւայլ մաս:

Վրեծիւնդիր: Տես Արեւմ վրեծիւնդիր:

Վրեծիւնդրութիւն, Բ Ու. 1Բ. 35 Հազմ. ԺԲ 19. Եբր. Ժ 30, կը նշանակէ պատուհասիչ արդարութիւն որ յատուկ է Աստուծոյ,

և տարբեր մարդոց անձնական վրեծիւնդրութիւնէն կամ քննադատութիւնէն: Աստուծոյ արդար վրեծիւնդրութիւնը կը նշանակէ նաեւ Գործոց ԻԲ. 4 համարին “Իրաւունք” բառը, Թէպէտ շատերը կը կարծեն թէ բնակիչք կղզոյն այն բառով կ’իմաստային արգարութեան աստուծուն հին Դիւն, զոր Յայէլ և Հազմայեցիք կը համարէին գուտար Արամագայ, և կը ստեղծային անկէ իբրեւ ազատ, արգար և անողոքելի աստուածութիւն:

Տ

Տաղանդ: Իր սովորական կշեռ թ մէջ Հրէից, Յուսաց և Հազմայեցուց, բայց շատ տարբեր էր այլեւայլ երկրներ և միեւնոյն երկրին այլեւայլ տեղեր: Նոր կառակարանին մէջ Գուշը է անունը գրաւի: որ յառաջ ժամանակաւ կը հաշուուէր կշեռով: Ուստի տաղանդ կոչուած գրամին արժողութիւնը տարբեր էր այլեւայլ երկրներ, բայց չափոյ առաջնագ կոչուած կշեռն որ ամէն տեղ միօրինակ չէր: Նոր կառակարանին մէջ յիշուած տաղանդն հաւանականապէս էր Հրէական գրամ, և կը գործածուի միայն յուշնիւմ մեծ անորոշ գումար մը, Մատթ. ԺԸ. 24. ԻԵ. 14-30:

Տաղաւար, հեւղ կամ խրճիթ որ ընդհանրապէս կը շինուի գետինը ձողեր տնկելով և վրան ծածկելով կանաչ ստամոք: Տաղաւարահարաց մեծ ասնն այսպէս կոչուած էր, վրան զի Հրէից օրէնքը կը պատուիրէր տաղաւարներու տակ բնակել այն ասնն իօթն օրերը, Դ Կա. ԻԳ. 40-42. Նէեմ. Ը. 14. Տես խորան:

Տաճար, շինուած, Աստուծոյ մոտենալուն երկայնութեամբը սրբուած և անոր պաշտօնին նուիրուած: Տաճարին ուրիշ շինածաններէ տարբերութիւնն յայնմ է, որ տաճարն է բնակութիւն Աստուծոյ, ուստի հեթանոսաց տաճարներն որ են մեհակաճէ ունէին կուսքեր, բայց ճշմարտան և կենդանին Աստուած կը բնակէր “Ի մէջ Գերագեղից,” Արարութեանց Արարութեան մէջ Երուսաղէմ: Աստի, այլաբանօրէն ասանկելով,

առնար են՝ Գրիգորի եկեղեցին, Բ
Թեւ. Բ. 4. Յայտ. Գ. 12. երկինք,
Սաղմ. ԺԱ. 4. Յայտ. Է. 15, և հա-
ւատացելոյն հոգին յորում կրնա-
կի Հոգին Սուրբ, Ա կարնթ. Գ. 16,
17. Զ. 19. Բ կարնթ. Զ. 16:

Բարեգաշտն Դաւիթ, սորվելով
աստուածային յայտնութեամբ թէ
զիրուսողէմ ընտրած էր Աստուած
իրեն տեղի բնակութեան, սկսաւ
պատարաստութիւններ բնել Եհովայի
համար այնպիսի տաճարի մը շինու-
թեան սր փոքր ի շատէ վայելէր ա-
նոր աստուածային փառաց: Բայց
այս պատիւը պահուած էր Դաւիթի
որդւոյն և յորդորդին Սողոմոնի, որ
պիտի բլլար խաղաղաւոր թագաւոր,
և ոչ Դաւիթի պէս որ շատերու արիւն
թափած էր պատերազմներու մէջ:
Սակայն Դաւիթ ժողովեց մեծ բազ-
մութիւն սովաւջ և արծաթայ, պղն-
ձայ և երկաթայ և ուրիշ նիւթոց
այն տաճարին շինութեան համար,
Բ Թագ. Է. Բ. Մնաց. ԻԲ:

Այս հոյակապ շինութեւն կանգնե-
լու համար ընտրուած տեղն էր Մո-
րիա լեւը, Ծննդ. ԻԲ. 2, 14. Բ Մնաց.
Գ. 1, որոյ գագաթն ի սեղբան տն-
հարթ էր, և կողերն առնէ, բայց
Հրեայք սիրելով այն տեղը, կ'ու-
զէին հարթել: և ընդարձակել զայն:
Աստուածային տաճարապետն որ
վկայութեան խորանին գաղափարը
տուած էր անապատին մէջ Մովսիսի,
այսինքն՝ Աստուած, նոյն տուաւ
այս շէնքին ուրուագիծը և գաղա-
փարն, և տաճարը շինուեցաւ ճիշդ
խորանին ձևով, միայն քան զայն
շատ աւելի մեծ: Նաեւ տաճարին
պաշտամուն համար փորձածուած
նաւորական ուսուցը նոյն և նման էին
պաշտուց որ կը գործածուէին խորա-
նին մէջ, միայն սմանք աւելի մեծ
էին ըստ ընդարձակութեան տաճա-
րին որուն կը վերաբերէին: Տաճարին
հոյակապ շինութեամբ հիմնարկուեցաւ
Սողոմոնէ 1011 ին նախ քան զԳր.,
իբր շորո հարկը յիսուն տարի յեա-
կէց լըգեպատուէ և շինութեան խո-
րանին, և աւարուեցաւ 1004 ին, տեւ-
լով իբր եօթը տարի և վեց ամիս:
Մեծ հանգիսիւ նաւորուեցաւ տա-
ճարն ի պաշտօն Եհովայի, որ հաճե-

ցաւ յայտնի կերպով յայտնել հոն
իւր փառքը, Բ Մնաց. Ե-Է: Տա-
ճարին ճակատը կամ մուտքն էր ա-
րեւելեան կողմը, ուստի և զէմ յառ-
գիման ձիթենեաց լերին, ուր կեցո-
ղին շքեղ և սքանչելի կ'երևէր տա-
ճարը: Բուն տաճարն, այսինքն անոր
շինութեամբ, որ կը պարուսակէր Արա-
հը, Սրբարանը և Սրբութեանց Սրբ-
բութիւնը, նաւորական տեղւոյն փոքր
մասը միայն կը բռնէր, և ունէր
շուրջանակի գաւիթներ, սենեակներ
և ուրիշ օժտեաններ, որ քան զբուն
տաճարն շատ աւելի ընդարձակ էին:
Պէտք է գիտնալ որ տաճար բառը
չի նշանակիր միշտ բուն շէնքը, այլ
շատ անգամ նաեւ արտաքին գա-
ւիթները միանգամայն:

Սողոմոնեան տաճարին վրայ մեղի
հասած նկարագրութիւններէն ան-
հնար է սենեակ ճիշդ գաղափար
անոր մտարուն և այս մասանց մե-
ծութեան վրայ, այնպէս որ կարենա-
լիք տալ բաւական և յստակ տե-
ղեկութիւն մեր ընթերցողաց: Չնիք
գտնէր երկու համանակ որոց նկարա-
գրութիւնը համանայն գան իրարու:
Հետեւեալ տեղեկութիւնը կրնայ
գէթ ընդհանուր գաղափար մը տալ
այս շէնքին վրայ:

Բուն տաճարն էր եօթանասուն
կանգուն երկայն, այսինքն, սրահը՝
տասն կանգուն, Գ Թագ. Զ. 3,
Սրբարանը՝ քառասուն կանգուն,
համար 17, և Սրբութեանց Սրբու-
թիւնը՝ քսան կանգուն, Բ Մնաց.
Գ. 8: Իսկ լայնութիւնը, թէ՛ սրա-
հին, թէ՛ Սրբարանին, և թէ՛ Սրբ-
բութեան, Սրբութեանց, էր քսան
կանգուն, Բ Մնաց. Գ. 3, և բարձ-
րութիւնը, Սրբարանին և Սրբու-
թեան Սրբութեանց, երեսուն կան-
գուն, Գ Թագ. Զ. 2. Բայց սրահին
բարձրութիւնն աւելի էր, ուստի և
ոչինչ նուազ քան հարկեր և քսան
կանգուն, Բ Մնաց. Գ. 4, այսինքն,
քան զբարձրութիւն միւս մասանց
չորս անգամ աւելի: Սրբութեանց
Սրբութիւնը զատուած էր Սրբա-
րանէն թանձր փարպուրով, Ղուկ.
ԻԳ. 45, և էր թերեւ բարձրօրէն
մուծ, Գ Թագ. Ը. 12, բայց Աս-
տուծոյ փառացը համար որ կը լե-

ցանկեր զայն: Հիւսիսային և հարաւային կողմը, և Արբարանին և Արբուսեանց Արբուսեան արեւմտեան ծայրը, կամ բոլոր շէնքին բոլորտիւք, մէկ կողման սրահին ետեւէ մինչև միւս կողման սրահին ետին, կային կից ուրիշ շէնք, որ կը կաշուէին քով սենեակներ, և էին եռաշարի, իւրաքանչիւրէն հինգ կանգուն բարձր, Գ թաւ. 9. 10, և գուռէն կից էին տաճարին պատին: Այսպէս քով սենեակներուն երեք, յարկը միանգամայն էր հնգեկողման կանգուն բարձր, ուստի և կը հասներ տաճարին կողմերուն և ծայրին բարձրութեան մինչև կէսը, այնպէս որ այս շինուածներէն վեր պատին վրայ մնացած էր բաւական տեղ պատուհանից համար որ լոյս կու տային տաճարին, համար 4:

Սողոմոնի տաճարը կը թուի թէ շուրջ պատեալ էր երկու մեծամեն գաւիթներէ, այն է՝ ներքին գաւիթէն որ էր «քահանայից», Գ թաւ. 9. 36. Բ Մնաց. Գ. 9, և արտաքին գաւթէն, որ էր «իւրայելի». Այս գաւթներն զտուած էին «միջոքմով», և սենեակ սենեակներ քահանայից և Ղևուացաց համար, փայտի և ձիթոյ և այլ սոյնպիսեաց համար, Ա Մնաց. ԻԲ. 12: Յաջորդ նկարագիրը Փրիստոնի ժամանակ տաճարին գաւթներուն համար է:

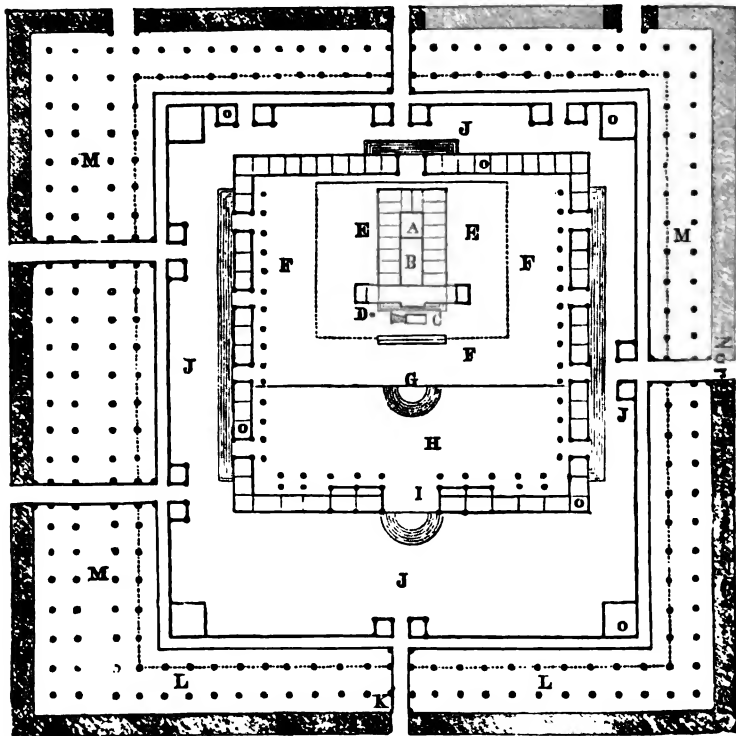
«Հեթանոսաց գաւթին», այսպէս կոչուած էր, վասն զի մաճն ազգէ մարգիկ կրնային մանել հոն: Այս գաւթին գլխաւոր մասն էր արեւելեան կամ Շուշան կոչուած գանէն, որ տաճարին գլխաւոր գուռն էր: Այս էր արտաքին գաւթիթը, և տաճարին գաւթիթներուն մեծագոյնն էր, և կ'ըսուի թէ տարածութիւնն էր հարիւր քառ և ութ հազար քառակուսի կանգուն: Այս գաւթիթը կը պատէր միւս գաւթիթներն և նոյն իսկ տաճարը: Արեւելեան կամ արտաքին գանէն տաճարը գացողները նախ այս գաւթէն կ'անցնէին, ապա կանանց գաւթէն, ապա իւրայելի գաւթէն, և հուսկ յետոյ քահանայից գաւթէն: Այս արտաքին գաւթիթը բաժնուած էր կանանց գաւթէն երեք կանգուն բարձր

վանդակազորք որմով, և սենեկներուն վրայ կար գիր որ մահաւ պատժով կ'արգելէր հեթանոսաց և անսուրբ մարդոց անգիլ անցնել, Գործ. ԻԱ. 28. Եփես. Բ. 13, 14: Փրիստոն այս գաւթէն արտաքին զոհի համար հեռու տեղերէ եկողներուն արջառ և սերիշ անտոռն վաճառողները, Մատթ. ԻԱ. 12, 13: Պետք չէ մոռնալ զդիւստի կնէ յորինեալ գեղեցիկ քարայրատակը, և «որահները», կամ վրան զոց ճեմելիներն որ սինեկու վրայ շինուած փառաւոր վերնատուններն էին: Արեւելեան, արեւմտեան և հիւսիսային կողմի գաւթիթը ունէին միւնայն մեծութիւնը, բայց հարաւայինն աւելի լայն էր: Սողոմոնի սրահ կոչուածն, Յովհ. Ժ. 23. Գործ. Գ. 11, էր գաւթին արեւելեան կողմը կամ ճակատը, և այսպէս կոչուած էր, վասն զի Սողոմոն շինած էր զայն բարձր որմնի մը վրայ կեդրոնի հեղեղատարին կողմէն:

«Կանանց գաւթիթը», որ և կոչուած է ի Սուրբ Գիրք «նոր գաւթիթ», Բ Մնաց. Ի. 5, և «արտաքին գաւթիթ», Եղեկ. Խ2. 21, կը զատէր հեթանոսաց գաւթիթ իւրայելի գաւթէն, և այս վերջոյն արեւելեան կողմն էր միայն: Եւ կոչուէր կանանց գաւթիթ, վասն զի հոն կու գային կանայք պաշտօն մատուցանել, և անկէ անգին երթալ չէին համարձակեր, բայց եթէ երբ զոհ պիտի մատուցանէին, և անտանն կը մտնէին իւրայելի գաւթիթը: Հեթանոսաց գաւթէն կանանց գաւթիթը տանող գուռը տաճարին «Գեղեցիկ, կոչուած գուռն էր, որ կը յերուի ի Գործս առաքելոց, Գ. 2, 10, և այսպէս կոչուած էր, վասն զի դրան փեղկերը, բարաւորք և կողակք էին գրուագեալ կորնթացի պղնձով: Պաշտօնարկաբ կ'ըլլէին այս գաւթիթը քանի մը առաինան լայն սանդղով: Այս կանանց գաւթիթն մէջ «գանձառան», կոչուած տեղը եղաւ Հրէից հետ Յիսուսի այն նշանաւոր խոսակցութիւնը որ յիշուած է Յովհաննու Բ. 4-20 համարներուն մէջ: Նոյնպէս այս գաւթիթն մէջ եկան աղօթել փարիսեցիքն և մարտաւորը, Դավ. ԺԲ. 10-13,

կաղը բժշկուելէն ետքը հոռ վագեց եկաւ Պետրոսի և Յովհաննու ետեւէն, քանզի կանանց գաւիթն էր տեղի աղօթից անսոց համար որ զո՛հ պիտի շմատուցանէին, Գործ. Գ. 8: Աղօթքէն ետքը առաքելոց հետ, տաճարին “գեղեցիկ” դուռնէն, ուր կը նստէր, և նուիրական վանդակապատէն, երկու առաքելոց հետ գուրո

եկաւ կաղն հեթանոսաց գաւիթը, ուր, արտաքին հրապարակին կամ Սողոմոնի սրահին մէջ, քարոզեց Պետրոս զիսկեան Գրիտոսոս: Նոյն կանանց գաւիթին մէջ բռնեցին Հրեայք զՊօղոս, կարծելով թէ պզծած էր նա տաճարը՝ մուծանելով հոն հեթանոսներ վանդակապատէն ներս, Գործ. ԽԱ. 26-29:

ՅԱՏԱԿԱԳԻՆ ՏԱՃԱՐԻՆ, ԲՐԻՍՏՈՍԻ ՉԱՄԱՆԱԿ

- A. Արքութիւն Արքութեանց:
- B. Արքարան:
- C. Սեղան սղջակիդաց:
- V. Աւաղանն պղնձի:
- E. Քահանայից գաւիթ:
- F. Խորայելի գաւիթ:
- G. Դուռն Նիկանոր:
- H. Կանանց գաւիթ:

- I. Գեղեցիկ դուռն:
- J. Հեթանոսաց գաւիթ:
- K. Արևելեան կամ Շուշան դուռն:
- L. Արահն Սողոմոնի:
- M. Արահն արքունի:
- N. Արտաքին սրահ:
- O. Սենկակք յայլեպլ պետո:

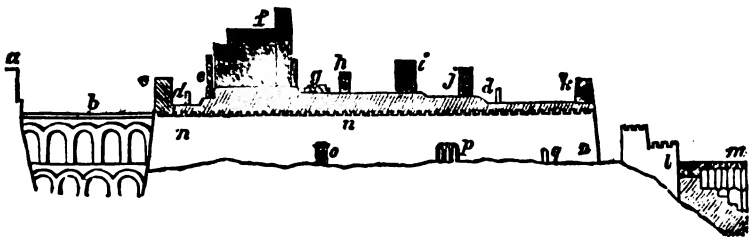
“Խորայելի գաւիթը” զատուած էր կանանց գաւիթէն սրմով որ երեսուն

և երկուք ու կէս կանգուն բարձր էր արտաքուստ, իսկ ներքուստ քրտն

և հինգ կանգուն միայն բարձր։ Այս տարբերութեան պատճառն այս էր որ, որովհետև լեռն յորոյ վերայ կը կենար տաճարը՝ տակաւ կը բարձրանար գէտ արեմուտք, գաւիթք ևս էին մին քան զմիւսն բարձր գէտ յայն կոչա։ Արեւելէն իսրայելի գաւիթը ելլելու համար կար սանդուղ մասկումն հնգետասան աստիճանք, և հարկ էր անցնիլ Նիկանար կոչուած Նյաւկապ գաւէն։ Այս աստիճաններուն վրայ կենալով Ղևտացիք կ'երգէին «աստիճանաց երգերը»։ Գաւթին բոլր երկայնութիւնն էր արեւելքէն արեմուտք հարիւր ութսուն և եօթն կանգուն, և լայնութիւնն հիւսիսէն հարաւ՝ հարիւր երեսուն և հինգ կանգուն։ Այս գաւթին, և լայն պատուղ սիւնազարդ արահին մէջ, Հրեայք կը կենային ծառի և պատկառելի լուսեթեամբ, մինչ անոնց սղջակէզները կ'այրէին ներքին գաւթիւր, և մինչ պաշտամունք սրբարանին կը կատարուէին, Ղուկ. Ա. 8-11, 21, 22։

Այս գաւթին մէջ և անկէ շրջա-

պատեալ էր «քահանայից գաւիթը», հարիւր վաթսուն և հինգ կանգուն երկայն և հարիւր իննետասն կանգուն լայն, և կը բարձրանար երկու և կէս կանգնաւ ի վերայ քան զգաւթին որ զիս կը պատէր, և յորմէ զատուած էր սեամբք և վանդակապատով։ Այս գաւթին մէջ էր սեղանն պղնձի յորոյ վերայ կ'այրէին ողջակէզք, ծոփն ձուլածոյ ուր կը լուացուէին քահանայք, և պղնձի կոնքերն զոհերու լուացման համար։ Դասե պէս պէս կահք և կաղմածք և անօթք զոհից, որ մի ըստ միովէ կը յիշուին Բ Մնաց. Դ. գլխոյն մէջ։ Պէտք է գիտել հոս որ, Թէպէտ Հրէից Թոյլ տուեալ չէր մտնել քահանայից գաւթիւր, մինչ իսրայելի գաւթիւր կրնային մտնել բոլոր քահանայք, բայց և այնպէս Հրեայ մը կրնար քահանայից գաւթիւր մըտնել երեք պատճառաւ, այսինքն զոհելի անանդն վրայ ձեռք գնել լու համար, զենկոյ համար զայն, և կամ երեքնելու համար անկէ մաս մը։

(Այս գծագրութեան մէջ, ուր տաճարը և անոր սահմանք ցուցուած է հարաւային կողմէն, n n է տաճարին գետինը պատուղ արտաքին սրմբ. a է Սիւն լեռան վրայ արքունի շինուածոյ մը մասը. b է Տիւրբուտն կոչուած կամուրջը, որ զՍիւն կը կցեր տաճարին հարաւային սիւնազարդ ճեմելոյն հետ. o և p են դրուիք որ գետինին տակէն կը տանէին տաճարին գետինը որ էր վերը. q է գուռն որ կը տանէր գետնափոր շինուածները. l է Ոփաղ կոչուած աշտարակը, և m կարմիր երինջ կոչուած կամուրջը կեդրոնի հեղեղատին վրայ։

Ներքը, գէտ ի հիւսիս, կը ցուցուի տաճարին գետնոյն հաստուտը. c կը ցուցնէ արեմուտան վանաստուղը. d՝ վանդակապատը. e՝ բարձր որմն յետոյ կաղմանէ տաճարին. f՝ Սուրբ Տուը. g՝ ողջակիզաց մեծ սեղանը. h՝ վրան ծածկուած սիւները քահանայից գաւթին մէջ. i՝ Նիկանար կոչուած գուռն ի մուտս իսրայելի գաւթին. j՝ Դեղեցիկ կոչուած գուռն ի մուտս կանանց գաւթին, և k՝ հարաւային վանաստուղը, որք Սողոմոնի։)

Քահանայից գաւթէն բուն տաճարը ելլելու համար կար նշնպէս ան-

գուղ երկուստեան աստիճանաւ, իւրաքանչիւր աստիճան կէս կանգուն

բարձր, և կը տանէր նուիրական տեղը, որ թէ որչափ մեծ էր Սողոմոնեան տաճարին մէջ, նաեւ թէ որչափ մեծ էին Սրբաբանն և Սրբութեանց Արքութիւնն արդէն խօսուեցաւ: Նուիրական առեւտրի գրան մէջ, և անմիջապէս անկէ դուրս գտնուած գաւթին մէջ կայնողին դիմադէպ էին երկու սիւնքն, Յաբին և Բաղը, Բ Մնաց. Գ. 17. Եղեկ. Խ. 49:

Սողոմոնի տաճարը պահեց իւր նախնին պայծառութիւնն երեսուն և երեք տարի միայն, երբ կողոպտուեցաւ Եդիպտոսի թագաւորէն Բ Սիսակայ, Գ թագ. ԺԿ. 25, 26. Բ Մնաց. ԺԲ. 9: Այնուհետեւ պղծուեցաւ և կողոպտուեցաւ ստեպ, այսինքն՝ Ազայել, Թագաւորէն թագաւորէն, Սենեքերիմ, և յայլոց, Գ թագ. ԺԲ. ԺԶ. ԻԸ, և հուսկ յետոյ ընդունեցաւ Բաբելոնի թագաւորէն Նաբուզադնետորէ 588 ին նախ քան զԲր., յետ կալոյ մնալոյ, ըստ Ոգեւորութիւն, չորս հարիւր քսան և չորս տարի երեք ամիս և ութ օր:

Յիսուս և երկու տարի աւելոր մնալն ետքը, երկրորդ անգամ Տիմարկեցաւ Ի Զօրաբարելէ և Ի Հրէից որ Արարեալ շնորհուած արտօնութենէն օգուտ քաղելով զարձան իրուսաղէմ, Եղ. Ա. 4-4. Բ. 1. Գ. 8-10: Շատ անգամ արգելուելէ ետքը աւարտեցաւ շինուած տաճարին, և նաւահաւաքը կատարուեցաւ սկսուելն իբր քսան և մեկ տարի ետքը, 515 ին նախ քան զԲր., Եղ. Զ. 15, 46: Այս երկրորդ տաճարին լայնութիւնը և բարձրութիւնը Սողոմոնի տաճարին կրկինն էր: Ուստի և ժողովրդեան լայն երկրորդ տաճարին Տիմարկուութեան տանէր, Եղ. Բ. 12, 13, և գծուծ համարելն զնա քան առաջին տաճարը, Անգ. Բ. 3, ոչ թէ երկրորդ տաճարին փոքրութեան համար էր, այլ վասն զի այս երկրորդը չունէր առաջնոյն փառքը: Այս փառքը հագնելու համար երկրորդ տաճարն ևս ունենալու էր ոտ չինգ բաներն, այսինքն՝ առաքանակը և քաւութիւնը, Աստուծոյ ներկայութիւնը կամ տեսանելի փառքը, նուիրական հուրը սեղանին վրայ,

ուրիշն ու թումիմը, և մարգարէութեան ոգին: 163 ամբ յառաջ քան զԳրիստոս այս երկրորդ տաճարն ևս կողոպտուեցաւ և պղծուեցաւ Անտիոքոս Եդիփանոսէ, որ արգելց մատուցանել հանապաղորդ զՏՏ, մատուց խոզնի սեղանոյն վրայ, և իսպառ խափանեց ՏՏովոյն պաշտօնը, Ա Մովսէս. Ա. 46, 47, և որ Ի կարգին: Այսպէս ևս եւց երեք տարի, և ապա նորոգուեցաւ և սրբուեցաւ Ի Յուդայէ Մակաբեայ, որ միւսանգամ հաստատեց Աստուածային պաշտօնը, և նարէն նաւակաւորէր ըրաւ:

Հերովդէս, որ Հրէից ազգային ժողովոյ անգամները, բաց յերկուց, սպաննել տուած էր իւր թագաւորութեան առաջին տարին, այն է 37 ին նախ քան զԲր., քաւութեան համար որչեց նարէն շինել և գեղեցկացունել տաճարը: Զայս ընել ուղեց մանաւանդ երկու պատմաւոր համար, նախ՝ վասն զի խողաղութիւն կը վայելէր, և երկրորդ՝ վասն զի խախտեալ և քայքայեալ էր շինուածը: Հարկաւոր նիւթերուն երկամեայ պատրաստութենէն ետքը, Զօրաբարելէն տաճարը վար առնուեցաւ, 47 ին նախ քան զԲր., և քաւասուն և վեց ամբ յառաջ քան զառաջին զատիկն յետ սկսանելոյ Քրիստոսի իւր պաշտօնը: Թէպէտ այս տաճարն ինք տարուան մէջ շինուեցաւ այնչափ որ աստուածային պաշտօն սկսու մոտուցուիլ հոն, բայց և այնպէս արտաքին շինքերն աւարտելու համար մեծ բազմութիւն գործաւորաց և արուեստաւորաց կը զբաղէր ցորչափ Տէրն մեր աղբնեցաւ աշխարհի վրայ: Քրիստոսի գալուստը կատարեց Անգ. Բ. 9, Մովսէս. Գ. 1: Հերովդէսի տաճարն աւելի մեծ էր քան Զօրաբարելի տաճարը, ինչպէս որ Զօրաբարելին մեծ էր քան Սողոմոնին: Փանդի միշտ երկրորդ տաճարն էր եօթանասուն կանգուն երկայն, վաթսուն կանգուն լայն և վաթսուն կանգուն բարձր, Հերովդէսին էր հարիւր կանգուն երկայն, եօթանասուն կանգուն լայն և հարիւր կանգուն բարձր: Արաճին բարձրութիւնն էր նոյնպէս հարիւր

կանգուն, և երկուստեք հնգետասան կանգնող չափ երկնցած բուն շինուածէն գուրս: Բոլոր Հրեայ մաստնադիրք շատ կը գտնեն այս տաճարը շինուածոյն գեղեցիկութեան, մեծագործութեան և պատուականութեան համար: Երեսուած էր սպիտակ Մարմարոնէ, ճարտարագործ և յորինեալ մեծամեծ քարերով, յորոց մանր էին քան և հինգ կանգուն երկայն, ութ կանգուն բարձր և երկուստասան կանգուն թանձր: Այս կանկարկէ անտարակոյս Մարկոսի ԺԳ. 4, և Ղուկասու ԻԱ. 5 համարներն. «Ու երբոր տաճարէն գուրս կ'ելլէր, իր աշակերտներէն մէկը բուսա իրեն, Վարդապետ, նայէ ինտոր քարեր են» և ինչ կերպ շէնքեր», Ղուկաս կ'ըսէ «գեղեցիկ քարերով զարդարուած», Այս տաճարին զարդերէն միոյն նկարագիրը աես Այգի բառին առիկ:

Այս Նյուակոպ շէնքը, որ կը բարձրանար իբրեւ սկզբէն և ձիւնեղէն լեւ, և էր ի գարմացումն և ի նախանձ աշխարհէ, անցու և գնաց յաւիտեան: Ըստ մարգարէութեան Փրկչին թէ «քար մը քարի վրայ պիտի շինայ որ չքակուի», Մարկ. ԺԳ. 2, Հռոմայեցի զօրականք առ Տիտուսի յառաակեցին բոլոր շէնքը, յամի Տն. 70, Տաճարին հողին վրայ կայ հիմա երկու մզկիթ, ուր, մինչև մօտ ժամանակ, ոչ Հրէի և ոչ Գրիստոնէի թոյլ առեալ էր մօտէն: Իլ-Հարամի գետնոյն տակ կան տակաւին ընդարձակ կամարաշէն ուղիք և գրմբէթք յանձանիթ ժամանակաց, նաեւ մեծ և խոր ջրհոր և այլևս ծնացորդ որ կը ցուցնեն թէ առանձին սւնէր միշտ առատաւ և անպառա մթնէք ջրոյ որոյ մէկ մասը թերեւ կու գար Գեհնէ Եղեկիայի ջրմղով, և միւս մասը Սողոմոնի աւազաններէն, և կը հոսէին Կուսի աղբերէն և Սելովմոյ աւազանէն: Այլմօւ գետնոյն արտաքին պատերուն մէջ կը տեսնուին շատ տեղեր մեծամեծ քարիք, որ յայտնի է թէ հին պատերէն են: Հիւսիսային արեւմտեան անկեան մօտ քանի մը յաղթ քարեր կը թուի թէ էին կամարի մը խորիսեր, կամ մասն բարձր կամրջին որ ի սկզբան

էր ճամբայ տաճարին գետնէն Սիոն լեւն անցնելու, և անտի սակաւ ինչ գէպ ի հիւսիս էր հաշակաւոր հրապարակն որ էր ողորդ տեղի Հրէից: Թագաւորաց ժամանակ Ղուսացիք իբրեւ գնաւորան կարգաւ պահպանութիւն կ'ընէին տաճարին, Ա Մնաց. ԻԶ. Բ Մնաց. ԻԳ. 19: Իսկ Հռոմայեցիք իշխանութեան ժամանակ Հռովմայեցի պահապանագաց յանձնուած էր Անտոնեան կոչուած ամուր աշտարակն իւր այլեայլ գաւիթնէրով և ամբուլթիւններով որ կից էին տաճարին գետնին ի հիւսիսայ, և աշտարակէն տաճարին գետինը երթալու համար կային անցք թէ՛ վերէն և թէ՛ գետնին տակէն, Յովհ. ԺԲ. 12. Գործ. Գ. 4. Ե. 26. ԻԱ. 31-40:

Բարեպաշտ Հրեայք միշտ մեծապէս կը սիրէին և կը պատուէին տաճարը, Սաղմ. ԶԳ. 1. Նաեւ բոլոր ժողովուրդն, այլեայլ պատճառք, իրենց պարծանք կը համարէին տաճարը. շտտերն սւնէին նաեւ անպաշտակն և կուտաշտական հաւատք առ այն: Ուստի սովորական ամբաստանութիւն էր ըսել, «Տաճարին գէմ հայհոյեց» Այս ամբաստանութիւնն երեւի միջոց էր ուսմիկ ժողովուրդը գրգռելու Գրիստոսի և առաքելոց գէմ, Մատթ. ԻԶ. 61. ԻԻ. 40. Յովհ. Բ. 19, 20. Գործ. Զ. 13. ԻԱ. 27-30:

Տայաճիս, շատ հին քաղաք ասորիւն Եգիպտոսի, Թաւ. Ժ. Գ. 23, Նեղոսի Տանիտեան բազկին վրայ, և կը կոչուէր Ի Յունաց Տանիս, այժմ՝ Սան. Էր քաղաք արքունի, Իս. Ժ. 41. 43. Լ. 4: Այս քաղաքին անուամբ կոչուած է նաեւ շրջակայ տափարակ երկիրն, ուր գործուեցան Աստուծոյ առաջին զօրաւոր նշանքն ձեւամարմոյթութիւն, Սաղմ. ՀՐ. 12, 43: Մեծամեծ կոյտք աւերեալ մեհնից, կոթողք, սփիւրջներ, այլովքն հանդերձ, վկայութիւն են այս քաղաքին նախնի մեծութեան, ինչպէս նաեւ աւերմանն ըստ մարգարեից, Եղեկ. Լ. 14:

Տապան, նաւ որով Նոյի գերդաստանն ազատեցաւ ջրհեղեղէն, մինչ մարգկային ազգին մնացեալ մասը կորսուեցաւ իւր մեղաց համար: Երբայեցերէն բնագիրն, Եօթանասունը եւ Յովսէփոս տապան կ'անուանեն այս նաւը: Տապան բառին գործածութիւնը սա միայն կը ցուցնէ, թէ Նոյի նաւը չէր հասարակ առաքատաւոր նաւ, այլ ջուրերուն վրայ լողալու յարմար մեծ նաւ: Ուստի կրնանք բռնել թէ էր ընդարձակ, երկայնաձեւ և բազմաթիւ տուն մը որ կը ծածանէր ջուրերուն վրայ, և ունէր հարթ կամ սակից ինչ աւելի շէշ, յարկ կամ ծածկոց: Եւ էր արդարեւ եռաթիւրկ, և գուռը կողմէն էր: Յիշուած չէ թէ ունէր պատուհան կողմերէն, այլ ի վերուստ, հաստնականապէս երգ կամ լուսամուտ զորս Նոյ շինեց հրամանաւ Աստուծոյ, իբր կանգնով չափ բարձր, յարկին վրայ, Եննդ. 2. 16. Բ. 13:

Տապանին մեծութիւնը, եթէ կանգունն ութհասան մաս հաշուենք, էր 450 սոք երկայն, 75 սոք լայն, և 45 սոք բարձր: Տապանը շինուեցաւ խիժարեր փայտէ, թերեւ ի նոճից, և ծեփուեցաւ ձիւթով, այնպէս որ ջուր չէր անցներ ներս, և էր անտարակոյս բաւական ընդարձակ մինչև ընդունել ութ անձինք: Նոյայ գերեզմատանն է և անասուններ որ պիտի ազատեն ջրհեղեղէն Նոյայ հետ, այսինքն ղոյր թռչուններէն և սուրբ անասուններէն եօթն եօթն զոյգ, իսկ անասուններէն՝ երկու եր-

կու զոյգ: Անհաւատք և ուրիշներ շատ խնդիրներ յուզեցին ժամանակ ժամանակ, և երկար վեճեր եղան տապանին ձեղն և մեծութեան վրայ, ազատուած անասնոց թուոյն վրայ, թէ արգեաց այս անասունը անասուն երկրիս վրայ ապրող անասնոց բաշտ տեսակներէն էին, բաց ի ջրայնոց և յայնց որ կը չնջեն, թէ միայն երկրիս մարդայնակ մասին մէջ ապրող անասուններէն. վեճ եղած է նաեւ այնչափ բազմութիւն անասնոց տապանի մը մէջ բնակեցնելու և այնչափ օր կերակրելու գծուարութեան վրայ, այլովքն հանդերձ: Սուրբ Գիրք կը լուծէ այս գծուարութիւններէն ոմանք. մնացեալներուն վրայ վեճել աւելորդ է, քանզի բաւական տեղեկութիւն չունինք խնդիրները լուծելու: Իրնանք բռնել սակայն թէ, սրովհետեւ Սուրբ Գիրք կը գովէ Նոյի հաւատքը և հնազանդութիւնը, յայտնի է թէ անոր ազատումը եղած հրաշքով: Հրաշքով իմացաւ թէ ջրհեղեղ պիտի բլլար, և Աստուծոյ առաջնորդութեամբ կարող եղաւ իւր և իրեններուն ազատութեան համար հարկաւոր պատաստութիւնները տեսնել: Արդարեւ ինչ որ Նոյ խնջին տնկարող էր ընել տապանին բազմաթիւ կազմելու, զայն շինելու և լեցունելու, Աստուծոյ հրաշալի զօրութեամբ կարողացաւ ընել, ինչպէս որ նոյն զօրութեամբ պահուեցաւ և զերծաւ ջրհեղեղէն: Ընդհանրապէս կը կարծուի թէ Նոյ ջրհեղեղէն 120 տարի առաջ առաւ հրաման տապանը շինելու: Բազմատէ Եննդ. Ե. 32. Ընդ Ե. 6 համարին, և Եննդ. 2. 3. Ընդ Ա Պետր. Գ. 20 համարին: Տապանին յիշատակութիւնը կը գանձուի հնագոյն ազգաց աւանդութիւններուն մէջ: Տե՛ս Արեւելիք:

Տապանակ ուխտիճ, նուիրական արկղ ուր գրուած էին օրինաց աստուածագիր տախտակներն, ի վկայութիւն սուխտին Աստուծոյ իւր ժողովրդեան հետ, Եւ. Ի. Բ. 22. Լի. 20: Տապանակն էր աստիճափ փայտէ, ներքոյ և արտաքոյ պատեալ ոսկեով, իբր չորս սոք երկայն, երկու սոք և երեք մաս լայն և բարձր:

Արկղին զբայ շուրջնակի եր ծնօտ
գտկեղէն պտակածէ: Ուշեր երկու
մէկ կողմը և երկու միւս կողմը, չորս
օղակ սակի ընդ որս կ'անցունէին ձո-
ղեր կամ լծակներ տապանակն ուսի
զբայ կրելու համար: Նաև լծակներն
էին սփռապատ, և օղակներէն չէին
հանուեր, Եւ. ԻԵ. 10-22: Տապա-
նակին կափարիչը որ էր համակ յոսկ-
ւոյ՝ կը կոչուէր Իսաաֆֆան, որոյ եր-
կու ծայրերը կային քերովբէք որ
գէմ առ գէմ կը կենային և կը
նայէին ի խոհորհ, քառութեան
զբայ, զոր և կը ծածկէին իրենց թե-
ւերով, Եւ. ԼԵ. 7-9: Հոս մանաւանդ
կը բնութիւն Աստուած, Ի Թագ. ԺԹ.
15: Ա Մնաց. ԺԳ. 6, և կը յայտնէր,
թերևս զգայի նշաններով, իւր առա-
ջիկայութիւնը, Վ. Լու. ԺԶ. 2: Սաղմ.
2 1: Հոս կ'ընդունէր պարտօն իւր
Ժողովուրդէն, և կու տար իւր կեն-
դանի պատգամներն, Թու. Է. 89:
Հոս կը մատուցանէր քահանայապե-
տէն քառութեան տարեկան մեծ զո-
հը, Եւր. Թ. 7, Արեւթեանց Աբը-
րուֆին կոչուած տեղը, Վասնորոյ
Հրեայք քան զամենայն ինչ սուրբ և
նուիրական կը համարէին «Աստուծոյ
տապանակը», երբ կը չուէին տնա-
պտարին մէջ, քահանայք կը տանէին
տապանակը ծիրանեաւ ծածկուած
Խորայիւրի բանակին առջեւն մեծ
յորդուֆեամբ, Թու. Դ. 5, 6: Տա-

պանակին երեսէն բաժ-
նուեցաւ Յորդանան,
և երբ ելաւ տապա-
նակը գետէն գուրս,
սկսաւ նորէն վազել
գետը, Յես. Գ. 4: Նա-
և երբեղի պարիսպը
կործանեցաւ տապա-
նակին երեսէն, Յես.
Չ. 4-12:

Խորայիւրացոյ Քա-
նան մանկէն ետքը
տապանակը մնաց ժա-
մանակ մը ի Գաղգա-
զա, և ապա անտի
տարուեցաւ ի Սելով,
Յես. Գ. 19. Ժ. 43. ԺԸ.
1: Անկէ տարին Խորա-
յիւրացիք տապանակն ի-
րենց հետ պատերազմի,

բայց երբ փշշաացաւ հետ կռուե-
ցան, փշշաացիք գերի առին տա-
պանակը, Ա Թագ. Դ. 1, բայց պատ-
ժուելով աստուածաաւք հարուա-
ծով, ետ դարձուցին զայն, որ մնաց
ի Կարիաթարիմ, Ա Թագ. Է. 1:
Սաւուղը թագաւորութեան ժամա-
նակ տապանակն էր ի Նոր, Դաւիթ
հանց զայն Կարիաթարիմէ և տա-
րաւ Արգեֆօմի տունը, և անկէ
Անոն, իւր պալատը, Բ Թագ. Զ.
և հուսկ յետոյ Սղոմոն բերաւ զայն
Երուսաղէմի տաճարը, Բ Մնաց. Է.
2: Տապանակը մնաց տաճարը մեծ
պատուով, մինչև Յուդայի վերջին
կռապաշտ թագաւորաց ժամանակ,
որ պղծեցին սուրբ տեղն իւրեանց
կռաքերով, այնպէս որ քահանայք
սպիւղուեցան վերցունել տապանակը
տաճարէն, Բայց յետոյ Յովսէփ հրա-
մայեց բերել և գնել զայն սրբաբա-
նը, և պատուիրեց այլևս չվերցունել
զայն անկէ, ինչպէս ըրած էին առաջ,
Բ Մնաց. ԼԵ. 3: Կերպի թէ տա-
պանակը ջնջուեցաւ գերութեան ա-
տեն, կամ թերևս բարեպաշտ Հըր-
եայք ծածուկ տեղ մը թաքուցին
զայն որ մնաց անյայտ, և անյիշա-
տակ: Տապանակին պահպանութեան
համար էր որ երկրորդ տաճարը չու-
նեցաւ առաջնոյն փոաքը:

Թող ուխտին տապանակները զորո
Մովսէս գրաւ տապանակին մէջ,

նկարագրեն այս քաղաքը, գլխաւոր աւերակներուն պատկերներով: Պետաւրյի հովիտը, Էլ-Արապահի մեծ հովտէն 2,200 սաք վեր իրբե մի միջոն երկայն է Տիւրիսէն ի հարաւ, և կէս միջոն լայն, երկու կողմէն կարծ ձորակներով, այնպէս որ ամբողջ շրջապատը թերեւ կայ հինգ միջոն: Հովիտը կը մանուկ հիւսիսէն և հարաւէն ձորակներով, բայց հովտին արեւմտեան և արեւելեան ծայրը կան անմատոյց ապաւաճ քարեր, երկու հարիւրէն մինչև հազար սաք բարձր: Գլխաւոր ծամբան գէղ ի քաղաքն է արեւելքէն, և կը սկսի քառասուն սաք բարձր և վաթսուն կանգուն իւրարմէ հեռու ապաւաճներու մէջէն, որ իթալով աւելի բարձր և նեղ են և յի վիմափոր գերեզմաններով: Այս մանուածապատ հովտէն որ մի միջոն երկայն է՝ կ'անցնի առուակ: Լայնութիւնը տեղ տեղ երկուսասան սաք միայն է, իսկ բարձրութիւնը՝ երկու հարիւր յիսուն սաք: Այս նեղ կրք՝ քին վերջն է Պետաւրյի շինուածոց շքեղագոյնը, Էլ-Խուշէ, զոր Պուրջ-հարտ մեհեան կ'անուանեն, հանգիւպակաց ապաւաճին մէջ փորուած: Հան կը սկսի ընդարձակագոյն ձոր մը որ կը տանի գէղ յարեւմուտս հիւսիսայ, կ'անցնի ամփիթէտաքանի որ կայ ի ձախմէ ներքոտոյն, և կ'երթայ մինչև ի մեծ հովտն ուր է րուն քաղաքն գէղ արեւմուտք թէ՛ այս և թէ՛ բոլոր ընթերակայ ձորերուն մէջ վիմափոր գերեզմանք անթիւ են և իրարմէ վեր կարգ կարգ: Հատերուն առջև կան քարաքար սառիճաններ, առանց որոց անմատչելի պիտի ըլլային գերեզմանք, ինչպէս կան գերեզմաններ որ բարձրվին անմատոյց են, վասն զի փորուած են իւր յորս հարիւր սաք բարձրութեան մէջ: Թատրոնն այնպէս ընդարձակ է որ կրնայ աւելի քան երեք հազար մարդ ընդունել: Պալատը, զոր Արարացիք կ'անուանեն աւել փարաւոնի, այն լեռան ոչ վիմափոր շինուածներուն գլխաւորն է որ ցարդ մնացած է բաւական անեղծ ժամանակին հարուածներէն, անտարակոյն էր հոյակապ շէնք: Հովտին մէջ շատ տեղեր կան ցիր և ցան աւերակք հասարա-

կաց շինուածոց, և խեցեղէն անօթ աջ կտորուանք, Գետակը կամ հեղեղաւոր կը հոսէ հովտին մէջէն գէղ աւերմուտք, և դուրս կ'ելլէ նեղ կործէ մը նման այլմ՝ ընդ որ կը մանէ: Գեղեցիկ մեհեաններն մին, Տէր, կը կենայ կանգուն արեւմտեան կողմի: Փարուած է կարծր ապաւաճի մէջ: Ճակատին երկայնութիւնը և բարձրութիւնն են հարիւր յիսուն և երկու սաք, և խնամահագոյն սիւններն, որ կիսով չափ դուրս են ապաւաճին երեսէն, սիւնն ութ սաք տրամագիծ: Ամբողջ շէնքին վայելչութիւն տուած է մանուածոց գեղեցիկութիւն քարին որմէ շինուած են այս ամենայն շինուածք: Քարն է աղնիւ և կակուղ տաւաղաք, երբն երբն, գրեթէ ամեն գոյն, կարմիր, ծիրանեղոյն, սև, սպիտակ, երկնագոյն և գեղին, կարմրախառն վարդագոյն՝ մինչ վերագոյն քան զքանդակ կը կենայ բուն ապաւաճին իւր ընական խտութեամբ և պերճութեամբ: Նորանշան և գեղեցիկ անտարանն ամբողջ կը թաղու տեանդին մտաց զայս ապաւաճութիւն մը զոր ոչինչ կրնայ ջնջել: Պետաւր էր հին քաղաք, ամբար բերդ և գարերով կեդրոն վաճառականութեան: Էր գլխաւորն հարիւրաւոր քաղաքաց մէջ որ կը ծածկէին այն գաւառը: Բայց և այնպէս մարդորէք կանխաւ խոսեցան անոր անկումը, միայնութիւնը և ամոլութիւնը այնպէս յայտնի որ ունոր այժմու վիճակն հաստատութիւն է այն կանուխ մարգարէութեանց: “Քու ահաւորութիւնդ, քու սրտիդ հոգարարութիւնը քեզ խաբեցին, ով վէմին խռոշներուն մէջ ընկաղ ու բարձր բլուրներուն փակչող թէ քեզ քու բոյրքարծիւ պէս բարձրեր շինես, քեզ անկէ պիտի իջեցնեմ”, կրէ Տէր, իրեմ. Խթ 7-22 Ցու և Ես. ԼԴ 5-15. Եղեղ. ԼԵ 8ովէ. Գ. 19. Ամով. Ա. 11, 12. Աբգ. 3-16: Թէ երբ աւերեցաւ այս քաղաքն յայտնի չէ ի Պետաւր կային Քրիստոսնայ եկեղեցիներ հինգերորդ և վեցերորդ դարուն, բայց 536 էն ետք շին սիւներ պատմութեան մէջ:

Վիճակ ստեղ կը նետէին Հրեայք,

ինչպէս նաեւ սերիշ Հին ազգեր, երբ գրանալ կ'ուզէին Աստուծոյ կամօքը, երբ կը գտնուէին տարակուսի մէջ և չէին գիտեր թէ ի՛նչ որոշում ընել պէտք էր, Սաղմ. ԻԲ. 18. Առաջ. ԺԶ. 33. ԺԲ. 18, Վիճակը շատ անգամ գործածուած է հրամանաւ Աստուծոյ. Երկոտասան յեղից բաժնիներէ վիճակաւ որոշուեցան, օւստի եւ իւրաքանչիւր յեղի բաժինը կը կաշուէր անոր ժառանգութեան "վիճակը", Թու. ԻԶ. 35, 56. Սաղմ. չԻԵ. 3. Արձակելի նոխարը կ'ընտրուէր վիճակաւ, և քահանայից գառակարգութիւնն ի պաշտօն՝ կ'որոշուէր նշնպէս վիճակաւ, Ղեւ. ԺԶ. 8. Ա Մնաց. ԻԿ. 5. ԻԵ. 8. Նշնմիջուակ գտնուեցան Աբար, Յովնաթան և Յովնան իբրեւ յաղակար; Եկւ. Ի. 14. Ա Թագ. ԺԿ. 41, 42. Յովն. Ա. 7, և Մատաթիա վիճակաւ ցուցուեցաւ ի Գրիստուսէ լինել առաքելք վոխոսանկ Յուզպոյի, Գործ. Ա. 26: Վիճակարկութեան համար ընդհանրապէս կը գործածուէին կռպիճք, որոց միոյն կամ ամենց վըոյ կային նշանք. այս կռպիճները նշանելով հանդերձի մը գրպանը կամ խորմը, կամ ստափիւն և կամ գլխանոցի մը մէջ, կը թօթուէին, և ապա կը սկսէին հանել վիճակը, Առաւ. ԺԶ. 33. Յովհ. ԺԺ. 24, ԶԱստուած իբրեւ ամենախնամ և ամէն բանի կարգաւորիչ ճանչցող հաւատարեցողք, ոչ հատարակ աշխարհային, այլ իրօնական կարեւոր որոշմանց համար վիճակաւ կը գիմէին ան Աստուած, և Աստուած այն միջոցով կը յայտնէր անոնց իւր կամքը:

Վիլազ, այսպես թարգմանաւած է Երբայիցերէն բառը որ կը նշանակէ ծովային ճիւղազ, օձ զիթիաբն, այսօրքէ Տահգերմ: Այսպէս ՔՕԲ. ԼՔ. 33. Երեմ. ՄԱ. 31, և Յայտ. ԺԲ. զիւլազ բառը թուի նշանակել օձ առարի, Ես. ԻԷ. 4. ՄԱ 9. Եղէզ. ԻԹ. 3, Համարներուէ մէջ նշյն բառը կը թուի նշանակել նճամբ գետից, այսինքն կոկորդիլոս, կամ մեծ ծովային ճիւղազ, իսկ Ողբ. Դ 3 համարի մէջ կը նշանակէ ասեսակ մը զայլքի գաղաղ անասնատարի, Հաւանա. կանապառն շաղպոյլ (լեւհաւ):

Վիլապի աղբիւր, Նէեմ. Բ. 13 :
Հաւանականապէս էր պարբերէն Գե-
հանի, Երուսաղէմի արեւմտեան կողմէն
Վիլապ, որ կը հաստատուէ թէ գե-
տէ կամ տակնատեւէ և այս ինչ բա-
նին : Ըստ օրինաց Մովսէսի իբրեւ-
մահաւ արժանի յանցաւոր ամբաս-
տանեալ անձ մը գատապարտելու
Համար երկու երգչուքով վկայ հար-
կաւոր էր, Թու. 1Է. 30, և եթէ
յանցաւորը քարկոծուէր, վկայները
պարտէին նետել առաջին քարերը,
Բ Գ. Ժ. 9. Գործ. Ի. 58 : Աւարեալք
էին վկայ իրաց զորս կ'անտարանէ-
ին աշխարհի, Գործ. Ա. 8, 22. Բ.
32. Բ Պետ. Ա. 12, 16-18. և Քրիս-
տոս է "Հաւատարիմ վկայ", երբ կը
պատմէ մարգոց երկնայիի բաներ,
Յովհ. Գ. 12. 8 պաւ. Ա. 5 : Նախնի
եկեղեցւոյ գիւցասզուեց, այսինքն
մարտիրոսը, եւ "վկայք", Հաւատոյ
գործութեան, Եբ. ԺԲ. 1 :

Վկայութիւն, Աստուծոյ ամբողջ
յայտնութիւնը որ կը ցուցնէ մարդոց
թէ ինչպէս Տառապանք, գործելու
է յուսալու եւ, Սաղմ. ԺԹ. 7. ՃԺԹ.
88, 99. Ա. Կորնթ. Ա. 6. Յայտ. Ա.
2: Որինաց երկու քարեղէն տախ-
տակները տեսանելի «վկայութիւն»
էին Աստուծոյ ուխտին իւր ժողովրդ-
եան հետ, ուստի Ե ուխտին առաջա-
նակը կը կոչուէր երբեմն վկայութիւն
կամ առաջանակ վկայութեան, ԵԼ.
ԻԻ. 22. ԼԳ. 29: Տես Տապաւնակ,
Վնուկ, Թէ ինչ կը նշանակէր Ի
հնունքն այս բառը, կամ թէ ինչ
էր Հրէեից գաղափարն զՎսկնելու
վրայ, յայտնի է ինքզովի հարցնակ
կնոջ պատմութիւնէն Այս կինն ա-
նառան Եր ճանչցուէր կամ կը կար-
ծուէր կարող գեներ Ե մահուց սգի-
ներ կանչելու Ե անոնց բան հարցու-
նելու Ե ապագան օտովելու: Այսպէս
կը տեսնուի թէ վճուկներն այն ատեն
Եր համարուէին՝ ինչ որ կը համար-
ուին առ մեզ կարծադրք, այդինքն
ընտանի գիւաց Ե սղաց մահուց,
Երբ Սուրբ Գիրք կ'արգելու վճուկե-
րու կամ կարծադրներու երթալ, այս
անտաններով կ'իմանայ միշտ գիւաց
Ե սղաց հետ հաղորդ կարծուած ան-
ձինք:

Հին Կախարդաց համար կը կար-

ծուերն հաս թէ գիտէին մարդոց ապագան գուշակել, և գիտակ էին գաղանի զօրութեան աարեաց, երկնային մարմնաց, այլովքն հանգերձ, Ոգիներու հետ իրենց կարծեցեալ հազարդակցութեան ստուծ իւր ծածկելու համար կարարդք սոգոր էին գեղեր գործածել, նիւթեր ծխել ընդհանրական հնարիւք, կարգայով և այլևայլ խորհրդաւոր նշաններով ա՛յ և պատկառանք ազգել սնապաշտ և գիւրահաւան ժողովրդեան: Վճկութեան տեսակներն էին քաղեւութիւն, հմայութիւն, գիւթութիւն և ասանց նման խարեական արուեստք զորս նշնպէս կ'արգելու: Սուրբ Գիրք, Բ Որ. ԺԲ. 10-11. "Չեր մէջը չգտնուի անանկ մարդ մը որ իր աղան կամ տղիկը կրակէ անցընէ, կամ բազդ նայի, կամ գուշակութիւն, կամ հմայութիւն և կամ գիւթութիւն ընէ, նաեւ կախարդ, կամ վճռակ, կամ նշանագէտ, կամ մեռելոսհմայ չգտնուի": Այս անուններէն կը տեսնուի թէ սնապաշտութեան բոլոր ձեւք կային յարեւելս առ Մովսիսիւ, ինչպէս կան այսօր: Անոնք որ գիտեն զայժմու Ասորիս և զԱրարացիս կ'ըսեն թէ ծեր և մանուկ, ամէն ազգանգ, առ հասարակ իջ հաստատն անշարի (նազար), գիւթութեան (դիւք), յուսթից, բժժանաց (Բլլուս, Նուսի), թաղութեան և երգմնացուցուցութեան, և թէ այս սնապաշտութիւնը զարմանայի ազգեցութիւն ունին արեւելեանց կենաց վրայ: Արգի մեռնարակատութեան կամ մագնիսացեալ նման բան մը կ'ըսուի թէ կայ Արեւելոյց քաղաքի մէջ անուած հնարից մէջ անծանօթ ժամանակներէ հետէ:

Այսպիսի յիմարական խարեւութիւնը խառն արգելեալ են ի Սուրբ Գիրք, և այս խարեւութիւնը զարմանքն ընդհանրապէս մահաւ պատիժ կ'ընդունէին: Այսպիսի անձինք կը համարուէին կառապաշտ, ազէտք միայն ճշմարտին Աստուծոյ, և անոր թշնամի զօրութիւններէն օգնութիւն փնտաւ: Կախարդք և գիւթք գիտէին լծէ պնշափ աւելի յաջողութիւն իրնային գտնել, որչափ աւելի կը ակարարէր մարդոց յոյսն և ա-

պաւիտեւութիւնն առ Ամենակալն, և կը վերնար սերն և հնազանդութիւն անոր աստուածային կամայց: Ով որ Աստուծմէ կը վախայ՝ երկիւղ չունի ուրիշ բանէ, իսկ ով որ, Ստուսելի պէս, Աստուծմէ կը հեռանայ, ոչ ուրիշ կը գտնէ օգնութիւն և միտխարութիւն: Տես Եմգուր, և Կախարդ:

Վրա՛ն: Վրաններու տակ բնակել ընդհանուր էր հին աստե՛ն արեւելեան ազգաց մէջ, Մինչդ. Դ. 20. արմհեան անանց կեանքն հոգեւական էր, հարկ էր տեղէ տեղ երթալ արօտի համար, սուտի պէտք էր որ բնակարանը յարմար ըլլային այս թափառական կենաց, Ես. 1Լ 12. Նահագեալք, Արբահամ, Իսահակ և Յակար վրանարնակ էին, Մինչդ. ԺԲ. 1. Երբ. ԺԱ. 9. և Խորայեացիք Եգիպտոսէ ելլելէն ետք, իրենց բոլոր պանդխտութեան ատեն անապատին մէջ մինչև որ խոտապցեալ երկիրը ժառանգեցին և մասամբ իւրք նաեւ յետոյ, կը բնակային ընդ վրանոց: Տես Տապաւար: Աստի է այն իսոսքը, "Ով Խորայել, ամէն մարդ իր վրանը գառնայ", և որ ի կարգին, Իսա. Է 8 Բ Թագ. Ի. 1. Դ Թագ. Դ. 21. Արգարեւ արեւեցիք, արք, կանայք և տղայք, ընդհանրապէս բացթողնայ կ'ապրէին, ինչպէս յայտնի է Նոր Կտակարանին պատմութիւններէն: Նոյնը կը տեսնուի նաեւ այսօր: Մագիանացիք, փղշտացիք, Ասորիք, Քաճեանք, Հագարացիք և Քուշեանք կը յիշուին ի Սուրբ Գիրք իրրեւ վրանարնակք: Բայց թափառական և վրանարնակ կենաց կողմանէ նշանաւորապէս ազգ են Արարացիք, որ իսմայելի ժամանակէն մինչև յայժմ սոգոր են բնակել վրաններու տակ: Այնչափ յեղափոխութեանց մէջ որ իշխանէ յիշխան փոխեցին թագաւորութիւններ, այս թափառական ցեղք գեւ կը նակն վրաններու մէջ, ստա՛րակ և վայրենի, ինչպէս էին նախնիք նոցա: Սակայն վրանարնակ կեանք սեպհական չէ միայն Արարացաց, այս սոգորութիւնը բոլոր Ասորի մէջ կայ:

Վրանք կը շինուին ընդհանրապէս թանձր կտուէ, որ կը տարածուին

ձողերու վրայ, և ամէն կողմանէ կը քաշուին չուաններով որ կը կապուին գետինը գամուած ցիցերու: “Վրա-նին ցիցը” սրով Յայէր վարսեց Ար-տարարի գլուխին՝ էր սեպական փայտ վրանի, Դատ. Դ. 21: Տես Ես. 1Գ. 20. Ի. 22. Եր. 2: Աստուծոյ տա-նը և երկինքը Սարբ Դրոց մէջ կը կոչուին վրան կամ խրանք Եհովայի, Սաղմ. ԺԵ. 1. 2Գ. 1. Եբ. Ը. 2. Թ. 11: Նշանակու մարգուտ մարմինը կը կոչուի վրան հոգւոյն, որ կը քակ-ուի մահուամբ, Բ Կորնթ. Ե. 1. Բ Պետր. Ա. 13:

Վրանք գոյնազոյն են. սև, ինչ-պէս վրանք կեցարու, Սաղմ. ՃԻ. 5 Եբ. Ա. 5: Կորնթի, այսինչն չի-կապարմիր ասուէ, գեղեղ, այսինչն փայլուն սպիկէ, սպիտակ, այսինչն կտաւէ: Են նաև պլեպլլ ձևով բարբաղ, պլլք՝ երկայնաձև, գրեթէ նման վեր ի վայր գարձած նաւի: Ա-սորաց երկրին մէջ վրանք կը շինուին ընդհանրապէս խորդէ, այսինչն այ-ծի մազէ զոր կանայք կը գործեն, Ել. 1Ե. 26: Արարացիք վրաններն են լայծի մազէ սև, կան նաև սւրիշ ազգեր որ նոյն նիւթէն կը շինեն վրան, բայց ոչ ընդհանրապէս: Կըս-ուի թէ Ասկազոնի Եգիպտացի և Մաւրիտանացի բնակչոց վրաններն սպիտակ էին: Տարուին կըսէ թէ Արարացի էմբրի մը, որուն այցելու-թիւն բրաւ, վրանը տարբեր էր ու-րիշներէն, այսինչն էր սպիտակ աս-ուէ: Արարացի շէյիք ունենայու են շատ վրաններ իրենց համար, իրենց ընտանեաց համար, և այցելուաց համար, ինչպէս նահապետաց ժա-մանակ Յովոր սուէր սւրբն վրան իրեն համար, Լիպլի, Հուսթիպլ և անոնց նաթիշտներուն համար, Երնդ. 1Ա. 33: Դատ. Դ. 17: Սակայն, ընդ-հանրապէս, խրաքանիչիւր ընտանեաց համար մէկ վրան բաւական է: Եթէ վրանը մեծ էր, վարազդրներով կը բաժնուէր պլեպլլ մաս:

Վրեծիմզիք: Տես Արեւմ վրեծ-իմզիք:

Վրեծիմզրութիւն, Բ Օր. 1Բ. 35 Հոգմ. ԺԲ 19. Եբ. Ժ. 30, կը նշանակէ պատուհասիչ արդա-բութիւն որ յատուկ է Աստուծոյ,

և տարբեր մարգոց անձնական վրեծ-ինգրութենէն կամ քրիստիցրու-թենէն: Աստուծոյ արդար վրեծ-ինգրութիւնը կը նշանակէ նաև Գործոց ԻԲ. 4 համարին “իրաւունց” բառը, թէպէտ շատերը կը կարծեն թէ բնակիչք կղզւոյն այն բառով կ’իմաստային արգարութեան աստու-ծուհին Դիկէ, զոր Յցիւք և Հոով-մայեցիք կը համարէին գուտար Արա-մազդայ, և կը ստկային անկէ իբրև ազատ, արգար և անազգելի աստ-ուածութենէ:

S

Տաղառն: Էր սովորական կշիւ ի մէջ Հրէից, Յունաց և Հոովմայեց-աց, բայց շատ տարբեր էր պլեպլլ երկիրներ և միեւնոյն երկրին պլեպլլ տեղերը: Նոր կտակարանին մէջ Գա-ղնդէ և անուն գրաւ’ց, որ յառաջ ժամանակաւ կը հաշուուէր կշիւով: Ուստի տաղառնգ կոչուած գրամին ար-ժողութիւնը տարբեր էր պլեպլլ երկիրներ, ըստ չափոյ տաղառնգ կոչ-ուած կշիւոյ որ ամէն տեղ միօրինակ չէր: Նոր կտակարանին մէջ յիշուած տաղառնգն հաւանականապէս էր Հրե-ական գրամ, և կը գործածուի միայն ցուցնելու մեծ անորոշ գումար մը, Մատթ. ԺԸ. 24. ԻԲ. 14-30:

Տաղաւար, հիւզ կամ խրճիթ որ ընդհանրապէս կը շինուի գետինը ձա-ղեր անկիւնով և վրան ծածկելով կանաչ ստամոք: Տաղաւարահարաց մեծ սունն պայպէս կոչուած էր, վրան զի Հրէից օրէնքը կը պատուիրէր տա-ղաւարներու տակ ընտելել այն առ-նին Խոթի օրերը, Դ Էս. ԻԳ. 40-42. Նէեմ. Ը. 14: Տես Խորան:

Տաճար, շինուած, Աստուծոյ մասնաւորեղբայրութեամբը օրբուած և անոր պաշտօնին նուիրուած: Տա-ճարին սուրջ շինուածները տարբե-րութիւնն յայնմ է, որ տաճարն է բնակութիւն Աստուծոյ, ուստի հե-թանոսաց տաճարներն որ են մեհ-եանք՝ ունենի կուսքեր, բայց ճշմա-րան և կենդանին Աստուած կըրնա-կէր “Ի մէջ քերթգեղի,” Արբու-թեանց Արբութեան մէջ Երուսաղէմ, Աստի, պլլարտորէն անունելով,

տաճար են՝ Գրիգորի եկեղեցին, Բթեռ. Բ. 4. Յայտ. Գ. 42. երկինք, Սաղմ. ԺԱ. 4. Յայտ. Է. 15, և հաստացելոյն հոգին յորում կրբնաւի Հոգին Սուրբ, Ա կորնթ. Գ. 16, 17. Զ. 19. Բ կորնթ. Զ. 16.

Բարեգաւտն Դաւիթ, սորվելով աստուածային յայտնութեամբ թէ զՅրուսաղէմ բնորած էր Աստուած իրեն անդի բնապնթեան, սկսաւ պատրաստութիւններ ընել Եհովայի համար այնպիսի տաճարի մը շինութեան որ փոքր ի շատէ մայրէր աւոր աստուածային փառաց: Բայց այս պատիւը պահուած էր Դաւիթի սրբւոյն և յաղթին Սողոմոնի, որ պիտի բլլար իսաղապարհ Թագաւոր, և ոչ Դաւիթի պէս որ շատրու արիւն թափած էր պատերազմներու մէջ: Սակայն Դաւիթ ժողովեց մեծ բազմութիւն սովոյ և արծաթոյ, պղնձոյ և երկաթոյ և ուրիշ նիւթոց այն տաճարին շինութեան համար, Բ Թագ. Է. Ա. Մնաց. ԻԲ:

Այս Տոյապիտոյ շինուածը կանգնելու համար ինքուստ անդի էր Մորիա լեռը, Ծննդ. ԻԲ. 2, 14. Բ Մնաց. Գ. 1, որոյ գագաթնի ի սկզբան անհարթ էր, և կողերն անձեւ, բայց Հրեայք սիրելով այն տեղը, կ'ուզէին հարթել և ընդարձակել զայն: Աստուածային ճարտարագետն որ վկայութեան խորանին գաղափարը տուած էր անապատին մէջ Մովսէսի, այսինքն՝ Աստուած, նոյն տուաւ այս շէնքին ուրուագիծը և գաղափարն, և տաճարը շինուեցաւ ճիշդ խորանին ձեւով, միայն քան զայն շատ աւելի մեծ: Կսեւ տաճարին պաշտամուն համար քարծուած նուիրական սպառք նոյն և նման էին սպասուց որ կը գործածուէին խորանին մէջ, միայն սմանք աւելի մեծ էին բոս ընդարձակութեան ասանարին որուն կը վերաբերէին: Ցանարին Տոյապիտոյ շինուածը հիմնարկուեցաւ Սողոմոնէ 1011 ին նախ քան զԳր., իբր չորս հարիւր յիսուս տարի յետ իջը յԵրիզուսէ և շինութեան խորանին, և աւարտեցաւ 1004 ին, տեւելով իբր եօթը տարի և վեց ամիս: Մեծ հանգիսիւ նուիրուեցաւ ասանարն ի պաշտօն Եհովայի, որ հաճե-

ցաւ յայտնի կերպով յայտնել հոն իւր փառքը, Բ Մնաց. Ե-Է: Տաճարին ճակատը կամ մուտքն էր արեւելեան կողմը, ուստի և դէմ յանդիման ձիթենեաց լերին, ուր կեցողն շքեղ և զբանջելի կ'երեւէր տաճարը: Բուն տաճարն, այսինքն անոր շինուածը, որ կը պարուստէր Արաշը, Արարարին և Արարութեանց Արարութիւնը, նուիրական անգւոյն փոքր մասը միայն կը բռնէր, և ունէր շուրջանակի գաւթիներ, սենեակներ և ուրիշ օժեաններ, որ քան զբուն տաճարն շատ աւելի ընդարձակ էին: Պէտք է գիտնալ որ տաճար բառը չի նշանակեր միշտ բուն շէնքը, այլ շատ անգամ նաեւ արտաքին գաւթիները միանգամայն:

Սողոմոնեան տաճարին վրայ մեղի հասած նկարագրութիւններէն անհնար է աննկալ ճիշդ գաղափար անոր մասերուն և այս մասանց մեծութեան վրայ, այնպէս որ կարենալիք տալ բաւական և յստակ տեղեկութիւն մեր ընթերցողքը: Չննք գտնէր երկու հեղինակ որոց նկարագրութիւնը համաձայն գտն իրարու: Հետեւեալ տեղեկութիւնը կրնայ գէթ ընդհանուր գաղափար մը տալ այս շէնքին վրայ:

Բուն տաճարն էր եօթանասուն կանգուն երկայն, այսինքն, որահը՝ տասն կանգուն, Գ Թագ. Զ. 3, Արարարին՝ քսանասուն կանգուն, համար 17, և Արարութեանց Արարութիւն՝ քսան կանգուն, Բ Մնաց. Գ. 8: Իսկ լայնութիւնը, Թէ՛ որահին, Թէ՛ Արարարին, և Թէ՛ Արարութեան Արարութեանց, էր քսան կանգուն, Բ Մնաց. Գ. 3, և բարձրութիւնը, Արարարին և Արարութեան Արարութեանց, երեսուն կանգուն, Գ Թագ. Զ. 2. Բայց որահին բարձրութիւնն աւելի էր, ուստի և ոյինչ ճուաղ քան հարիւր և քսան կանգուն, Բ Մնաց. Գ. 4, այսինքն, քան զբարձրութիւն միւս մասանց չորս անգամ աւելի: Արարութեանց Արարութիւնը գտնուած էր Արարարինէն թամար վարագուրով, Ղուկ. ԻԳ. 45, և էր թերեւ բոլորովին մութ, Գ Թագ. Բ. 12, բայց Աստուծոյ փառացը համար որ կը լե-

ցուներ զայն, Հիւսիսային և հարաւային կողմը, և Արարաւանին և Արարութեանց Արարութեան արեւմտեան ծայրը, կամ ըստ շէնքին բոլորաւքը, մէկ կողման արահին ետեւէն մինչև միւս կողման արահին ետեւ, կային կից ուրիշ շէնք, որ կը կաշուէին քովի սենեակներ, և էին եռայարկ, իւրաքանչիւրէն հինգ կանգուն բարձր, Գծագր. Ձ. 10, և բարձրէն կից էին տաճարին պատին: Այսպէս քովի սենեակներուն երեք յարկը միանգամայն էր հնգեանասան կանգուն բարձր, ուստի և կը չտանէր տաճարին կողմերուն և ծայրին բարձրութեան մինչև կէտը, այնպէս որ այս շինուածներէն վեր պատին վրայ մնացած էր բաւական տեղ պատուհանից համար որ լոյս կու տային տաճարին, համար 4:

Սոդոմնի տաճարը կը թուի թէ շուրջ պատեալ էր երկու մեծամեծ գաւիթներէ, այն է՝ ներքին գաւթէն որ էր “քահանայից,” Գծագր. Ձ. 36. Բ Մնաց. Գ. 9, և արտաքին գաւթէն, որ էր “Խորայելի,” Այս գաւիթներն զուտուած էին “միջնորմով,” և ունէին սենեակներ քահանայից և Ղեւոնդաց համար, փայտի և ձիթոյ և այլ սղնալիւնաց համար, Ա Մնաց. ԻԲ. 12: Յաջորդ նկարագիրը Գրիստոսի ժամանակ տաճարին գաւիթներուն համար է:

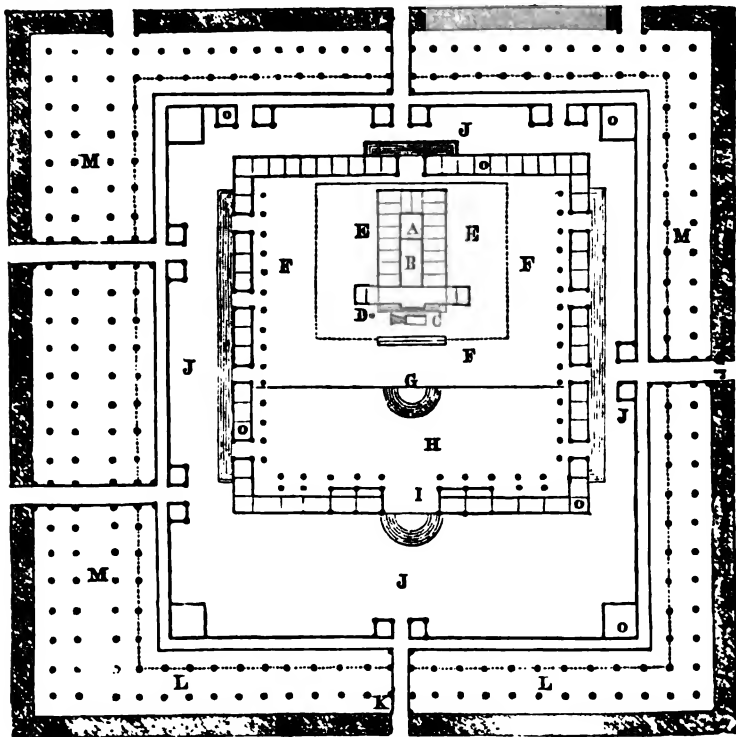
“Հեթանոսաց գաւիթն,” այսպէս կոչուած էր, վասն զի ամէն ազգէ մարգիկ կրնային մտնել հոն: Այս գաւթին գլխաւոր մուտն էր արեւելեան կամ Շուշան կոչուած դռնէն, որ տաճարին գլխաւոր դուռն էր: Այս էր արտաքին գաւիթը, և տաճարին գաւիթներուն մեծագոյնն էր, և կը ունէր թէ տարածութիւնն էր հարիւր քսան և ութ հազար քառակուսի կանգուն: Այս գաւիթը կը պատէր միւս գաւիթներն և նոյն իսկ տաճարը: Արեւելեան կամ արտաքին դռնէն տաճարը գացողները նախ այս գաւթէն կ’անցնէին, ապա կանանց գաւթէն, ապա իւրայելի գաւթէն, և հուսկ յետոյ քահանայից գաւթէն: Այս արտաքին գաւիթը բաժնուած էր կանանց գաւթէն երեք կանգուն բարձր

վանդակագործ որմով, և սիւներուն վրայ կար գիր որ մահու պատժով կ’արգելէր հեթանոսաց և անսուրբ մարգոց անցին անցնել, Գործ. ԻԱ. 28. Եփես. Բ. 13, 14: Քրիստոս այս գաւթէն արտաքին զահի համար հեռու տեղերէ եկողներուն արջաւ և ուրիշ անասուն վաճառողները, Մատթ. ԻԱ. 12, 13: Պէտք չէ մտնել գոյնազոյն կէտ յօրինեալ գեղեցիկ քարայրատակը, և “արահները,” կամ վրան գոց ճեմքներն որ սիւներու վրայ շինուած փառաւոր վերնատուններ էին: Արեւելեան, արեւմտեան և հիւսիսային կողմի գաւիթք ունէին միեւնոյն մեծութիւնը, բայց հարաւայինն աւելի լայն էր: Սոդոմնի արահ կոչուածն, Յովհ. Ժ. 23. Գործ. Գ. 11, էր գաւթին արեւելեան կողմը կամ ճակատը, և այսպէս կոչուած էր, վասն զի Սոդոմն շինած էր զայն բարձր որմայ մը վրայ կեդրոնի հեղեղատին կողմէն:

“Կանանց գաւիթը,” որ և կոչուած է ի Սուրբ Գիրս “նոր գաւիթ,” Բ Մնաց. Ի. 5, և “արտաքին գաւիթ,” Եղեկ. ԽՁ. 21, կը զատէր հեթանոսաց գաւիթն Խորայելի գաւթէն, և այս վերջնոյն արեւելեան կողմէ էր միայն: Այս կոչուէր կանանց գաւթ, վասն զի հոն կու գային կանայք պաշտօն մատուցանել, և անկէ անդին երթալ չէին համարձակեր, բայց եթէ երբ զոհ պիտի մատուցանէին, և անտանին կը մտնէին Խորայելի գաւիթը: Հեթանոսաց գաւթէն կանանց գաւիթը տանող գուռը տաճարին “Գեղեցիկ” կոչուած դուռն էր, որ կը յիշուի ի Գործս առաքելաց, Գ. 2, 10, և այսպէս կոչուած էր, վասն զի դրան փեղկերը, բարաւորը և կողակք էին գրուագեալ կորնթացի պղնձով: Պաշտօնարկուք կ’իյլէին այս գաւիթը քանի մը աստիճան լայն սանդղով: Այս կանանց գաւթին մէջ “գանձատուն” կոչուած տեղը եղաւ Հրէից հետ Յիսուսի այն նշանաւոր իստակցութիւնը որ յիշուած է Յովհաննու Ը. 1-20 համարներուն մէջ, Նոյնպէս այս գաւթին մէջ եկան ազգութիւլ փարիսեցիք և մարտաւորը, Դուկ. ԺԸ. 10-13,

կողը բժշկուելէն ետքը հաս վազեց եկաւ Պետրոսի եւ Յովհաննու ետեւէն, քանզի կանանց գաւիթն էր տեղի ազօթից անոնց համար որ զոհ պիտի չմատուցանէին, Գործ. Գ. 8: Աղօթքէն ետքը առաքելոց հետ, տաճարին “գեղեցիկ, դուռնէն, ուր կը նստէր, եւ նուիրական վանդակապառնէն, երկու առաքելոց հետ գուրս

կըաւ կաղն հեթանոսաց գաւիթը, ուր, արտաքին հրապարակին կամ Սոգոմնի որսահին մէջ, քարազէց Պետրոս զխաչեալն Գրիգորոս: Նշին կանանց գաւիթին մէջ բռնեցին Հրեայք զՊօղոս, կարծելով թէ պղծած էր նա տաճարը՝ մեծանելով հոն հեթանոսներ վանդակապառնէն ներս, Գործ. ԻԱ. 26-29:

ՅԱՏԱԿԱԳԻՆ ՏԱՃԱՐԻՆ, ԳՐԻԳՈՐՈՍԻ ԺԱՄԱՆԱԿ

- A. Արբուսիւն Արբուսեանց:
- B. Արբարան:
- C. Սեղանի ողջակիցաց:
- N. Աւազանն պղծի:
- E. Քահանայից գաւիթ:
- F. Իորայելի գաւիթ:
- G. Դուռն Նիկանոր:
- H. Կանանց գաւիթ:

- I. Գեղեցիկի դուռն:
- J. Հեթանոսաց գաւիթ:
- K. Արեւելեան կամ Հուշան գաւառ:
- L. Արահն Սոգոմնի:
- M. Արահն արքունի:
- N. Արտաքին որմ:
- O. Սենեակք յայլեայլ պէտա:

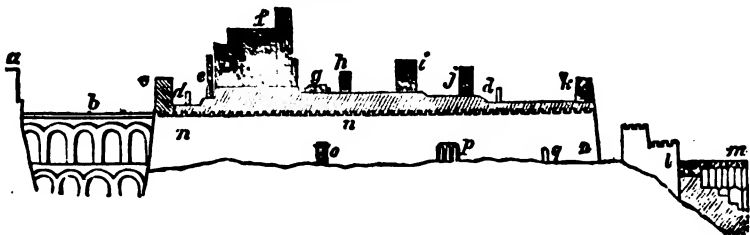
“Իորայելի գաւիթը, զտառուած էր եանանց գաւիթէն սրմով որ երեսուն

եւ երկուք ու կէս կանգուն բարձր էր արտաքուստ, իսկ ներքուստ քսան

և Տինգ կանգուն միայն բարձր։ Այս տարբերութեան պատճառն այս էր որ, որովհետև լեռն յորոյ վերայ կը կենար տաճարը՝ տակաւ կը բարձրանար գէպ արեւմուտք, գաւիթք ևս էին մին քան զմիւսն բարձր գէպ յայն կոյս։ Արեւելքէն իրարայելի գաւիթք ելլելու համար կար անդուզ մահկանան հնգետառան աստիճանք, և հարկ էր անցնել Նիկանոր կառուած Տյոպկապ գաւնէն։ Այս աստիճաններուն վրայ կենալով Ղևտացիք կ'երգէին «աստիճանաց երգերը»։ Գաւթին բոլոր երկայնութիւնն էր արեւելքէն արեւմուտք հարիւր ութսուն և եօթն կանգուն, և լայնութիւնն հիւսիսէն հարաւ՝ հարիւր երեսուն և Տինգ կանգուն։ Այս գաւթին, և զայն պատող սիւնազարդ սրահին մէջ, Հրեայք կը կենային ծանր և պաակառուելի լուսութեամբ, մինչ անոնց ողջակէզները կ'այրէին ներքին գաւիթք, և մինչ պաշտամունք սրբարանին կը կոտորուէին, Ղուկ. Ա. 8-11, 21, 22։

Այս գաւթին մէջ և անկէ շրջա-

պատեալ էր «քահանայից գաւիթք», հարիւր վաթսուն և Տինգ կանգուն երկայն և հարիւր իննետասն կանգուն լայն, և կը բարձրանար երկու և կէս կանգնաւ ի վերոյ քան զգաւթին որ զնա կը պատէր, և յորմէ զտառուած էր սեւամբ և վանդակապատով։ Այս գաւթին մէջ էր սեղանն պղնձի յորոյ վերայ կ'այրէին ողջակէզք, ծոփն ձուլածոյ սուր կը լուացուէին քահանայք, և պղնձի կոնքերն զտէրու լուացման համար։ Նաև պէս պէս կահէք և կազմածք և անօթք զտէրց, որ մի ըստ միովէ կը յիշուին Բ Մնաց. Դ. գլխին մէջ։ Պէտք է գիտնէ հոռ որ, թէպէտ Հրեից թոյլ տուեալ չէր մտնել քահանայից գաւիթք, մինչ իսրայելի գաւթիք կրնային մտնել բոլոր քահանայք, բայց և այնպէս Հրեայ մը կրնար քահանայից գաւթիք մըտնել երեք պատճառաւ, այսինքն զտէրց անտանդին վրայ ձեռք գնելու համար, զենոյ համար զայն, և կամ երեքցնելու համար անկէ մաս մը։

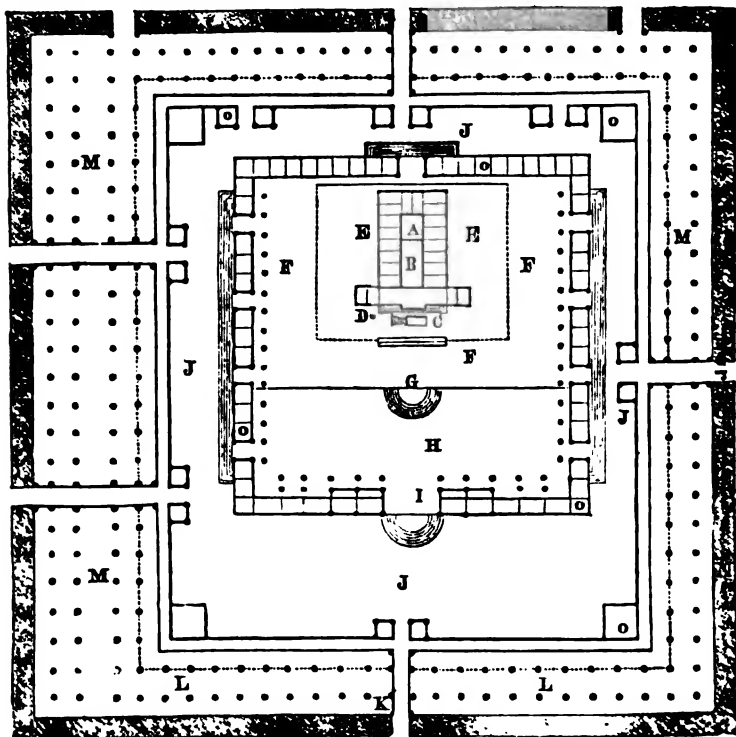
(Այս գծագրութեան մէջ, ուր տաճարը և անոր սահմանը ցուցուած է հարաւային կողմէն, n ու է տաճարին գետինը պատող արտաքին որմը. a է Սիոն լեռան վրայ արքունի շինուածոյ մը մասը. b է Տիւրքաւան կոչուած կամուրջը, որ զՍիոն կը կցէր տաճարին հարաւային սիւնազարդ ճեմելոյն հետ. o և p են դրուքք որ գետինն տակէն կը տանէին տաճարին գետինը որ էր վերը. q է գուռն որ կը տանէր գետնափող շինուածները. l է Ռփապ կոչուած աշտարակը, և m կարմիր երկնջ կոչուած կամուրջը կեդրոնի հեղեղատին վրայ։

Ներքը, գէպ ի հիւսիս, կը ցուցուի տաճարին գետնոյն հատուածքը. c կը ցուցնէ արեւմտեան վանատունը. d՝ վանդակապատը. e՝ բարձր որմն յետոյ կողմանէ տաճարին. f՝ Սուր Տուռը. g՝ ողջակիզաց մեծ սեղանը. h՝ վրան ծածկուած սիւնները քահանայից գաւթին մէջ. i՝ Նիկանոր կոչուած գուռն ի մուտս իսրայելի գաւթին. j՝ Գեղեցիկ կոչուած գուռն ի մուտս կանանց գաւթին, և k՝ հարաւային վանատունը, որտէ՛ Սոգոմանի։)

Քահանայից գաւթէն բուն տաճա- | գուղ երկոտասան աստիճանաւ, իւր
րը ելլելու համար կար նոյնպէս սան- | բաքանչիւր աստիճան կէս կանգուն

կաղը բժշկուելէն ետքը հաս զազեց եկաւ Պետրոսի և Յովհաննաս ետեւէն, քանզի կանանց գաւիթն էր տեղի աղօթից անանց համար որ զոչ պիտի չմատուցանէին, Գործ. Գ. 8: Աղօթքէն ետքը առաքելոց հետ, առնաւ ին «գեղեցիկ», գուռնէն, ուր կը նստէր, և նուիրական վանդակապատէն, երկու առաքելոց հետ գուռն

եկաւ կաղն հեթանոսաց գաւիթը, ուր, արտաքին հրապարակին կամ Սողոմոնի սրահին մէջ, քարոզեց Պետրոս զիսպետարն Գրիստոս: Նշի կանանց գաւթին մէջ բռնեցին չրեայք զՊօղոս, կարծելով թէ պզծած էր նա տաճարը՝ մուծանելով հոն հեթանոսներ զտեղակապատէն ներս, Գործ. ԻԱ. 26-29:

ՅԱՏԱԿԱԳԻՆ ՏԱՃԱՐԻՆ, ԳՐԻՍՏՈՍԻ ԺԱՄԱՆԱԿ

- A. Արբուժիւն Արբուժեանց:
- B. Արարան:
- C. Սեղան ողջակիցաց:
- N. Աւաղանն պղնձի:
- E. Քահանայից գաւիթ:
- F. Խորպելի գաւիթ:
- G. Դուռն Նիկանոր:
- H. Կանանց գաւթ:

- I. Գեղեցիկ գուռն:
- J. Հեթանոսաց գաւիթ:
- K. Արեւելեան կամ Շուշան գուռն:
- L. Արահն Սողոմոնի:
- M. Արահն արբուժի:
- N. Արտաքին սրահ:
- O. Սենեակք յայլեայլ պէտս:

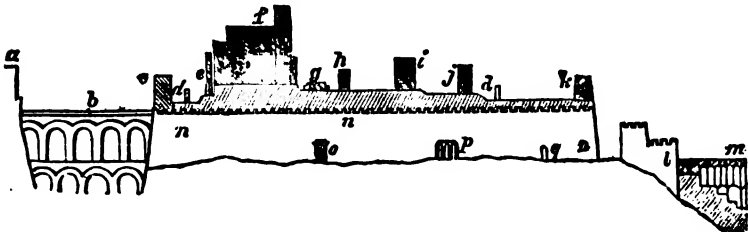
«Խորպելի գաւիթը, զատուած էր կանանց գաւթէն որմով որ երեսուն

և երկուք ու կէս կանգուն բարձր էր արտաքուստ, իսկ ներքուստ քսած

և Հինգ կանգուն միայն բարձր։ Այս տարբերութեան պատճառն այս էր որ, որովհետեւ լեռն յորոյ վերայ կը կենար տաճարը՝ տակաւ կը բարձրանար գէպ արեւմուտք, գաւիթք ևս էին մին քան զմեւն բարձր գէպ յայն կոչո։ Արեւելքէն իորայելի գաւիթք ելլելու համար կար անդաւզ մահկաձն հնգետասան աստիճանք, և հարկ էր անցնիլ նիկանոր կոչուած հոյակապ գուռէն։ Այս աստիճաններուն վրայ կենայով Ղեւտացիք կ'երգէին «աստիճանաց երգերը», Գաւթին ըստը երկայնութիւնն էր արեւելքէն արեւմուտք հարիւր ութսուն և եօթն կանգուն, և լայնութիւնն հիւսիսէն հարաւ՝ հարիւր երեսուն և հինգ կանգուն։ Այս գաւթին, և զայն պատող սիւնազարդ արասին մէջ, Հրեայք կը կենային ծանր և պատկառելի լուսթեամբ, մինչ անոնց ողջակէզները կայրէին ներքին գաւիթք, և մինչ պաշտամունք որդարանին կը կատարուէին, Ղուկ. Ա. 8-14, 21, 22։

Այս գաւթին մէջ և անկէ շրջա-

պատեալ էր «քահանայից գաւիթք», հարիւր վաթսուն և հինգ կանգուն երկայն և հարիւր իննեւտասն կանգուն լայն, և կը բարձրանար երկու և կէս կանգնաւ ի վերայ քան զգաւթին որ գնա կը պատէր, և յորմէ զատուած էր սեամբք և վանդակապատով։ Այս գաւթին մէջ էր սեղանն պղնձի յորոյ վերայ կ'այրէին ողջակէզք, ծովն ձուլածոյ ուր կը լուացուէին քահանայք, և պղնձի կոնքերն զոհերու լուացման համար. նաև պէս պէս կահճք և կաղմածք և անօթք զոհից, որ մի ըստ միօրէ կը յիշուին Բ Մնաց. Պ. գլխոյն մէջ։ Պէտք է դիտել հոս որ, Թէպէտ Հրեից Թոյլ տուեալ չէր մտնել քահանայից գաւիթք, մինչ իորայելէ գաւիթք կրնային մտնել ըստ քահանայք, բայց և այնպէս Հրեայ մը կրնար քահանայից գաւիթք մտնել երեք պատճառաւ, այսինքն զօհելի անասնոյն վրայ ձեռք գնելու համար, զենդոյ համար զայն, և կամ՝ երեքնելու համար անկէ մաս մը։

(Այս գծագրութեան մէջ, ուր տաճարը և անոր սահմանը ցուցուած է հարաւային կողմէն, n n է տաճարին գետինը պատող արտաքին որմը. a է Արն լերան վրայ արքունի շինուածոյ մը մասը. b է Տիրորդեան կոչուած կամուրջը, որ զԱրն կը կցէր տաճարին հարաւային սիւնազարդ ճեմելոյն հետ. o և p են գրուած որ գետինն ասկէն կը տանէին տաճարին գետինը որ էր վերը. q է գուռն որ կը տանէր գետնափոր շինուածները. l է Ոփաղ կոչուած աշտարակը, և m կարմիր երինջ կոչուած կամուրջը կեդրոնի հեղեղատին վրայ։

Ներք, գէպ ի հիւսիս, կը ցուցուի տաճարին գետինոյն հատուածը. c կը ցուցնէ արեւմտեան վանդակապատը. d՝ վանդակապատը. e՝ բարձր որմն յետոյ կաղմածն տաճարին. f՝ Սուրբ Տուռը. g՝ ողջակիզաց մեծ սեղանը. h՝ վրան ծածկուած սիւները քահանայից գաւթին մէջ. i՝ նիկանոր կոչուած գուռն ի մուտս իորայելի գաւթին. j՝ Գեղեցիկ կոչուած գուռն ի մուտս կանանց գաւթին, և k՝ հարաւային վանդակապատը, որա՛հ Սողոմոնն։)

Քահանայից գաւթէն ըսն տաճարը ելլելու համար կար նոյնպէս սան-

դուլ երկուստեան աստիճանաւ, իւրաքանչիւր աստիճան կէս կանգուն

բարձր, և կը տանէր նուիրական տեղը, որ թէ որչափ մեծ էր Սողոմոնեան տաճարին մէջ, նաեւ թէ որչափ մեծ էին Արարարին և Արուսթէանցի Արուսթէանի արգէն խոսուեցաւ: Նուիրական տեղւոյն գրան մէջ, և անմիջապէս անկէ զսուրբ գտնուած գաւթին մէջ կայողին երկուքն էին երկու սիւնքն, Յաբին և Ռոսը, Բ Մնաց. Գ. 17. Եղեկ. Խ. 49:

Սողոմոնի տաճարը պահէց իւր նախկին պայծառութիւնն երեսուն և երեք տարի միայն, երբ կողոպտուեցաւ Եգիպտոսի թագաւորն ի Ասակայ, Գ թագ. ԺԴ. 25, 26. Բ Մնաց. ԺԲ. 9: Ասիւնհեան պղծուեցաւ և կողոպտուեցաւ ասէպ, այսինքն՝ Ալայիւի, Թագաւորփաղտաւրէ, Սենեբերիմէ, և յայլոյ, Գ թագ. ԺԲ. ԺՁ. ԻԲ., և հուսկ յետոյ ջնջուեցաւ Բաբելոնի թագաւորէն Նարադոզոգոնորէ 588 ին նախ քան զԲ. յետ կալոյ Տնալոյ, ըստ Ովեւրիսի, չորս հարիւր քսան և չորս տարի երեք ամիս և ութ օր:

Յիսուս և երկու տարի աւել Տնալէն ետքը, երկրորդ անգամ հիմնարկեցաւ ի Զորարարէլէ և ի Հրէից որ կիրստէ շնորհակալութեանն օգուտ քաղելով գարձան իրուսդէմ, Եղ. Ա. 1-4. Բ. 1. Գ. 8-10: Շատ անգամ արգելուելէ ետքը աւարտեցաւ շինուած տաճարին, և նաւակատարը կատարուեցաւ սկսուելէ իւր քսան և մէկ տարի ետքը, 515 ին նախ քան զԲ. Եղ. Զ. 45, 46: Այս երկրորդ տաճարին լայնութիւնը և բարձրութիւնը Սողոմոնի տաճարին կրկինն էր: Ուստի և ժողովրդեան լայն երկրորդ տաճարին հիմնարկութեան ատենը, Եղ. Բ. 12, 13, և գծուծ համարելն զնա քան առաջին տաճարը, Անգ. Բ. 3, աչ թէ երկրորդ տաճարին փոքրութեան համար էր, այլ վասն զի այս երկրորդը չունէր առաջնոյն փառքը: Այս փառքը հագնելու համար երկրորդ տաճարն և ունենալու էր սա հինգ բաներն, այսինքն՝ տապանակը և քաւութիւնը, Աստուծոյ ներկայութիւնը կամ տեսանելի փառքը, նուիրական հսրը սեղանին վրայ,

ուրիմն ու Թումմիմը, և մարգարեութեան ոգին: 163 ամբ յառաջ քան զԲրիտանոս այս երկրորդ տաճարն և կողոպտուեցաւ և պղծուեցաւ Անտիոքոս Եղիփանոսէ, որ արգելց մատուցանել հանապազօրգ զհը, մատոյց խզելնի սեղանոյն վրայ, և իսպառ խափանեց Ենովոյի պաշտօնը, Ա Մակար. Ա. 46, 47, և որ ի կարգին: Այսպէս տեւեց երեք տարի, և ապա նորոգուեցաւ և սրբուեցաւ ի Յուդայէ Մակարայ, որ միւսանգամ հաստատեց Աստուծային պաշտօնը, և նորէն նաւակատար ըրաւ:

Հերովդէս, որ Հրէից ազգային ժողովոյ անդամները, բայց յերկուց, ապանել առաւ էր իւր թագաւորութեան առաջին տարին, այն է 37 ին նախ քան զԲ., քաւութեան համար որոշեց նորէն շինել և գեղեցկացունել տաճարը: Զայս ընել ուզեց մանաւանդ երկու պատճառի համար, նախ՝ վասն զի խաղաղութիւն կը վայելէր, և երկրորդ՝ վասն զի խախտեալ և քայքայեալ էր շինուածը, Հարկաւոր նիւթերուն երկամեայ պատարասութենէն ետքը, Զօրարարէլեան տաճարը վար առնուեցաւ, 17 ին նախ քան զԲ., և քառասուն և վեց ամբ յառաջ քան գարնաշին վատիկն յետ սկսանելոյ Բրիտանոսի իւր պաշտօնը: Թեպէտ այս տաճարն ինը տարուան մէջ շինուեցաւ այնչափ որ տառուածային պաշտօնն սկսաւ մատուցուիլ հոն, բայց և այնպէս արտաքին շէնքերն աւարտելու համար մեծ բազմութիւն գործաւորաց և արուեստաւորաց կը զբաղէր ցարձափ Տէրն մեր աղբեցաւ աշխարհի վրայ, Բրիտանոս գալուստը կատարեց Անգլայ մարգարէութիւնը, Անգ. Բ. 9, Մաղաք. Գ. 1: Հերովդէսի տաճարն աւելի մեծ էր քան Զօրարարէլի տաճարը, ինչպէս որ Զօրարարէլը մեծ էր քան Սողոմոնինը: Քանզի մինչ երկրորդ տաճարն էր եթանաւորուած կանգուն երկայն, ժաթասն կանգուն լայն և վաթսուն կանգուն բարձր, Հերովդէսինն էր հարիւր կանգուն երկայն, եթանաւորուած կանգուն լայն և հարիւր կանգուն բարձր: Արահին բարձրութիւնն էր նոյնպէս հարիւր

կանգուն, և երկուստեք հնգետառան
կանգնով չափ երկնցած բուն շին-
ուածէն գուրս: Բոլոր Հրեայ մասե-
նադիրք շատ կը գովեն այս տաճարը
շինուածոյն գեղեցիկութեան, մեծա-
գործութեան և պատաւականութեան
համար: Դինուած էր սպիտակ Մար-
մարինէ, ճարտարագործ և յորին-
եալ մեծամեծ քարերով, յորոց ո-
մանք էին քան և հինգ կանգուն
երկայն, ութ կանգուն բարձր և եր-
կոտառան կանգուն թանձր: Այս
կահկարկէ անտարակոյս Մարկոսի
Ժ. 4, և Ղուկասու 11. 5 համար-
ներն. «Ու երբոր տաճարէն գուրս
կ'ելլէր, իր աշակերտներէն մէկը բ-
սաւ իրեն, Վարդապետ, նայէ ին-
տոր քարեր են՝ և ինչ կերպ շէնքեր»,
Ղուկաս կ'ըսէ «գեղեցիկ քարերով
զարդարուած», Այս տաճարին զար-
դերէն միոյն նկարագիրը տես Այգի
բառին տակ:

Այս հոյակապ շէնքը, որ կը բարձ-
րանար իբրեւ սկեղէն և ձիւնեղէն
լեռ, և էր ի զարմացումն և ի նա-
խանձ աշխարհի, անցաւ և գնաց
յաւիտեան: Ըստ մարգարեութեան
Փրկոյն թէ «քար մը քարի վրայ պի-
տի շինայ որ քաղկեդէն», Մարկ. Ժ. 4.
2, Հռոմայեցի զորակառք առ Տիտու-
սիւս յատակեցին բոլոր շէնքը, յամի
Տի. 70: Տաճարին հողին վրայ կայ
հիմա երկու մզկիթ, ուր, մինչև մօտ
ժամանակ, ոչ Հրէի և ոչ Քրիստոնէի
թոյլ տուեալ էր մտնել: Ել-Հարա-
մի գետնոյն տակ կան սակաւին ըն-
դազանի կամբարայն ուղիք և զբմ-
բէթք յանձանօթ ժամանակաց, նաև
մեծ և խոր ջրհոր և այլևս ճնացորդ
որ կը ցուցնեն թէ տաճարն ունէր
միշտ առաւ և անսպառ մթնէք ջրոյ
որչոյ մէկ մասը թրեւս կու գար Գե-
հանէ Եղեկիայի ջրմղով, և միւս մաս-
որ Սողոմոնի աւազաններէն, և կը
հոսէին կուսին աղբերէն և Սելովմայ
աւազանէն: Այսմաւ գետնոյն ար-
տաքին պատերուն մէջ կը անտնին
շատ տեղեր մեծամեծ քարիք, որ
յայտնի է թէ հին պատերէն են,
Հիւսիսային արևմտեան անկեան
մօտ քանի մը յաղթ քարեր կը թուի
թէ էին կամարի մը խորիսիւր, կամ
մասն բարձր կամրջին որ ի սկզբուն

էր ճամբայ տաճարին գետնէն Սիոն
լեռն անցնելու, և անտի սակաւ ինչ
դէպ ի հիւսիս էր հասկաւոր հրա-
պարակն որ էր սղբոյ տեղի Հրէից:
Թագաւորաց ժամանակ Ղևտացիք
իբրեւ գանապան կարգաւ պահապ-
նութիւն կ'ընէին տաճարին, Ա Մնաց.
Իջ. Բ Մնաց. Ի. 4. 19, իսկ Հռով-
մայեցւոյ իշխանութեան ժամանակ
Հռովմոյեցի պահանջողաց յանձ-
նուած էր Անտոնեան կոչուած ամուր
աշտարակն իւր այլևայլ գաւիթնե-
րով և ամրութիւններով որ կից էին
տաճարին գետնին ի հիւսիսոյ, և
աշտարակէն տաճարին գետինը եր-
թալու համար կային անցք թէ՛ վե-
րէն և թէ գետնին տակէն, Յովհ.
ԺԲ. 12. Գործ. Գ. 1. Ե. 26. ԻԱ.
31-40:

Բարեպաշտ Հրեայք միշտ մեծա-
պէս կը սիրէին և կը պատուէին տա-
ճարը, Սաղմ. 2. Գ. 1. Նաեւ բոլոր ժո-
ղովուրդն, այլևայլ պատճառք,
իրենց պարծանք կը համարէին տա-
ճարը. շատերն ունէին նաև սնա-
պարտական և կառապարտական հա-
ւատք ևս այն: Ուստի սովորական
ամբաստանութիւն էր ըսել, «Տաճա-
րին դէմ հայհոյեց» (Այս ամբաս-
տանութիւնն երեւի միջոց էր առ-
միկ ժողովուրդը զբգաւելու Քրիստոսի
և առաքելոց դէմ, Մատթ. 1. 2.
61. ԻԻ. 40. Յովհ. Բ. 19, 20. Գործ.
2. 13. ԻԱ. 27-30:

Տայաճիս, շատ հին քաղաք սաս-
րին Եգիպտոսի, Թաւ. Ժ. Գ. 23, Նե-
ղոսի Տանիտեան բազկին վրայ, և
կը կտաւէր ի Յունաց Տանիս, այժմ
Սահ: Եր քաղաք արքունի, Ես. Ժ. Թ.
11. 13. Լ. 4: Այս քաղաքին անուամբ
կոչուած է նաեւ շրջակայ տափարակ
երկիրն, ուր գործուեցան Աստու-
ծոյ առաջին զօրութիւնը նշանք ձեռամբ
Մովսէսի, Սաղմ. 2. 42, 43: Մե-
ծամեծ կոյտք տւերեալ մեհակնից,
կոթողք, սփինքսներ, այլովքն հան-
գերձ, վկայութիւն են այս քաղաքին
նախնի մեծութեան, ինչպէս նաեւ
աւերմանն ըստ մարգարէից, Եղեկ.
Լ. 14:

Տապան, նաւ որով Նոյի գեր-
գաստանն ազատեցաւ ջրհեղեղէն,
մինչ մարդկային ազգին մնացեալ
մասը կարուսեցաւ իւր մեղաց համար:
Երբայց երկնն բնագիրն, Եօթանա-
սունք և Յովնեպոս տապան կ'անուա-
նեն այս նաւը: Տապան բառին գոր-
ծածութիւնը սա միայն կը յուսնէ,
թէ Նոյն նաւը չէր հասարակ առա-
գաստաւորնաւ, այլ ջուրերուն վրայ
լողալու յարմար մեծ նաւ: Ուստի
կրնանք ընել թէ եր ընդարձակ, եր-
կայնած և բազմոյթի տուն մը որ
կը ծածանէր ջուրերուն վրայ, և ու-
նէր հարթ կամ սակաւ ինչ աւելի
չեղ, յարկ կամ ծածկոց: Եւ եր ար-
դարեւ եռայարկ, և դուռը կողմէն էր:
Յիշուած չէ թէ ունէր պատուհան
կողմերէն, այլ ի վերուստ, հաւա-
նակտնապէս երգ կամ լուսամուտ
զօրս Նոյ շինեց հրամանաւ Աստու-
ծոյ, իբր կանգնող չափ բարձր,
յարկին վրայ, Եղեկ. 2. 46. Բ. 13:

Տապանին մեծութիւնը, եթէ կան-
գունու ռեփեալանս մնաց չաշուենք,
էր 450 սար բերկոյն, 75 սար լայն,
և 45 սար բարձր: Տապանը շինուե-
ցաւ խիտաբեր փայտէ, թերեւ ի
նծուղ, և ծեփուեցաւ ձիւթով,
այնպէս որ ջուր չէր անցնէր ներս, և
էր անսարակոյս բաւական ընդար-
ձակ մինչև ընդունել ութ անձինք
Նոյոյ գերգաստանն և անասուններ
որ պիտի ազատէին ջրհեղեղէն Նոյոյ
հետ, այսինքն բոլոր թռչուններէն և
սուրբ անասուններէն եօթն եօթն
զյոյգ, իսկ անասուններէն՝ երկու եր-

կու զյոյգ: Անհաւատք և ուրիշներ
շատ խնդիրներ յուզեցին ժամանակ
ժամանակ, և երկար վէճեր եղան
տապանին ձեռքն և մեծութեան վրայ,
ազատուած անասնոց թուոյն վրայ,
թէ արգելք այս անասունք անասուն
երկրիս վրայ ապրող անասնոց բոլոր
տեսակներէն էին, բաց ի ջրայնոց և
յայնց որ կը ննջին, թէ միայն երկրիս
մարգարեակ մասին մեջ ապրող ա-
նասուններէն. վէճ եղած է նաեւ
այնչափ բազմութիւն անասնոց տա-
պանի մը մէջ բնակեցնելու և այն-
չափ օր կերակրելու գծուարութեան
վրայ, այլովքն հանգերձ: Սուրբ
Գիորգ կը լուծէ այս գծուարութիւն-
ներէն ոմանք. մնացեալներուն վրայ
վիճել աւելորդ է, քանզի բաւական
տեղեկութիւն չունինք խնդիրները
լուծելու: Երնանք ընել սակայն թէ,
սրովհետեւ Սուրբ Գիորգ կը գովէ Նոյի
հաւատքը և հնազանդութիւնը,
յայտնի է թէ անոր ազատումը ե-
ղաւ հրաշքով, Հրաշքով իմացա-
լի ջրհեղեղ պիտի բլբար, և Աս-
տուծոյ առաջնորդութեամբ կարող
եղաւ իւր և իրեններուն ազատու-
թեան համար հարկաւոր պատարու-
աութիւնները տեսնել: Արդարեւ ինչ
որ Նոյ ինքնին անկարող էր ընել
տապանին դադափարը կազմելու,
զայն շինելու և լեցունելու, Աստու-
ծոյ հրաշալի զօրութեամբ կարողա-
ցաւ ընել, ինչպէս որ նոյն զօրու-
թեամբ պահուեցաւ և զերծաւ ջրհե-
ղեղէն: Ընդհանրապէս կը կարծուի
թէ Նոյ ջրհեղեղէն 120 տարի առաջ
առաւ հրաման տապանը շինելու:
Բազումտէ Եղեկ. Ե. 32 ընդ Ե. 6
համարին, և Եղեկ. 2. 3 ընդ Ա
Պետր. Գ. 20 համարին: Տապանին
յիշատակութիւնը կը գտնուի հնա-
գոյն ազգաց աւանդութիւններուն
մէջ, Տես Զօնեղեղ:

Տապանակ ուխտիք, նուիրական
արկղ ուր գրուած էին օրինաց տա-
ուածագիր տախտակներն, ի վկայու-
թիւն ուխտին Աստուծոյ իւր ժողո-
վրդեան հետ, Եղ. Ի. Ե. 22. Լ. Ե.
29: Տապանակն էր օստիօնի փոյ-
տէ, ներքոյ և արտաքոյ պատեալ
սկզով, իբր չորս սոր բերկոյն, եր-
կու սոր և երեք մաս լայն և բարձր:

պանակին երեւէն բաժ-
նուեցաւ Յորգանան,
և երբ ելաւ տապա-
նակը գետէն գաւրս,
սկսաւ նորէն վազել
գետը, Յես. Գ. 4: Նա-
և երկրովի պարսպը
կործանեցաւ տապա-
նակին երեսէն, Յես.
Չ. 4-12:

Իսրայելացւոց Քա-
նան մանկէն ետքը
տապանակը մնաց ժա-
մանակ մը ի Գազգա-
ղա, և ապա անտի
սաուրեցաւ ի Սելով,
Յես. Գ. 19. Ժ. 43. ԺԲ.
4: Անկէ տարին իսրա-
յելացիք տապանակն ի-
րենց հետ պատերազմի,

Արկղին լըայ շուրջանակի էր ծնօտ
դսկեղէն պսակաձև, Ունէր երկու
մէկ կողմը և երկու միւս կողմը, չորս
օղակ ունի ընդ որս կ'անցանէին ձո-
ղեր կամ լծակներ տապանակն ուսի
վրայ կրելու համար: Նաև լծակներն
էին սոկիապատ, և օղակներէն չէին
հանուեր, ԵՄ. ԻԵ. 10-22: Տապա-
նակին կափարիչը որ էր համակ յոսկ-
ւոյ՝ կը կոչուէր Ժափարիչ, որոյ եր-
կու ծայրերը կային քերովէք որ
գէժ առ գէժ կը կենային և կը
նայէին ի խնարհ, քաւութեան
վրայ, զոր և կը ծածկէին իրենց թե-
ւերով, ԵՄ. ԼԵ. 7-9: Հոս մանաւանդ
կր բնակէր Աստուած, Գ. Թագ. ԺԹ.
15: Ա Մնաց. ԺԳ. 6, և կը յայտնէր,
Թերեւս զգայի նշաններով, իւր առա-
ջիկայութիւնը, Ղևա. ԺԶ. 2: Սաղմ.
2 1: Հոս կ'ընդունէր պաշտօն իւր
ժողովուրդէն, և կու տար իւր կեն-
դանի պատգամներն, Թու. Ի. 8:),
Հոս կը մատուցանէր քահանայապե-
տէն քաւութեան տարեկան մեծ գո-
հը, Եբր. Թ. 7, Աբաւթեանց Աբր-
րութիւն կոչուած տեղը, Վասնորոյ
Հրեայք քան զամենայն ինչ սուրբ և
նուիրական կը համարէին «Աստուծոյ
տապանակը», Եբր. կը չուէին անա-
պատին մէջ, քահանայք կը տանէին
տապանակը ծիրանեաւ ծածկուած
Իսրայելի բանակին առջեւն մեծ
յարգութեամբ, Թու. Գ. 5, 6: Տա-

րայց երբ Փղշաացւոց հետ կռուե-
ցան, Փղշաացիք գերի առին տա-
պանակը, Ա. Թագ. Գ. 1, բայց պատ-
ժուելով աստուածառաք հարուա-
ծով, ետ դարձուցին զայն, որ մնաց
ի Կարիաթարիմ, Ա. Թագ. Ի. 4:
Սաւուդի Թագաւորութեան ժամա-
նակ տապանակն էր ի Նոր, Գաւթի
հանեց զայն Կարիաթարիմէ և տա-
րու Արգեֆօմի առնը, և անկէ
Արեւ, իւր պալատը, Բ. Թագ. 2,
և հուսկ յետոյ Սողոմոն բերաւ զայն
Երուսաղէմի առնալը, Բ. Մնաց. Ե.
2: Տապանակը մնաց տաճարը մեծ
պատուով, մինչև Յուդայի վերջին
կռակոյտը թագաւորաց ժամանակ,
որ պղծեցին սուրբ տեղն իւրեանց
կուռքերով, այնպէս որ քահանայք
սպիպուեցան վերցունել տապանակը
տաճարէն, Բայց յետոյ Յովսիա հրա-
մայեց բերել և զնել զայն որբարա-
նը, և պատուիրեց այլևս չվերցունել
զայն անկէ, ինչպէս ըրած էին առաջ,
Բ. Մնաց. ԼԵ. 3: Կ'երեւի թէ տա-
պանակը ընջուեցաւ գերութեան ա-
տեն, կամ թերեւս բարեպաշտ Հրե-
այք ծածուկ տեղ մը թաքնուցին
զայն որ մնաց անյայտ, և անյիշա-
տակ: Տապանակին պակասութեան
համար էր որ երկրորդ տաճարը չու-
նեցաւ առաջնոյն փառքը:

Թող ուխտին տախտակները զորս
Մովսէս գրաւ տապանակին մէջ,

հրամանաւ Աստուծոյ նաեւ Ահարոնի գաւազանը որ ծաղկեցաւ, և ոսկեղէն սափորով անապատին մէջ տեղացող մանանայէն մաս մը, նաեւ օրինաց գիրքէն օրինակ մը Մովսիսի հրամանաւ, պահուեցան տապանակին մէջ, Թու. ԺԵ. 10. Երբ. Թ. 4. Եւ. ԺԶ. 33-34. Բ Թբ. ԼԱ. 26:

Տառաճորդ, մարդու մը եկամտին կամ շահուն տասներորդ մասն յանձանօթ ժամանակաց հետէ էր նուիրեալ կրօնական նպատակներու, Ենիգ. ԺԻ. 20. ԻԲ. 22. Կրկին տասներորդ տալ պարտական էր ամէն Հրեայ: Առաջինը՝ իւր արտերունքներէն, ծառերէն, ոչխարներէն և արջառներէն կու տար Աստուծոյ իրր մաննայի իրաց գրագրոյն Տեառն և Թագաւորի Հրէից ազգէն, Ղևտ. ԻԵ. 30-32. Ա Թագ. Ը. 15, 17: Այս տասներորդը սահմանեալ էր Ղևտացւոց ապրուստին, Թու. ԺԸ. 21-24: Փոխանակ կերաց ստակ կրնար տրուիլ տասներորդ, բայց տրուելու բերրին գնայի վրայ հինգերորդն աւելցնելով: Ղևտացիք իրենց աստանորդին տասներորդ մասը կու տային քահանայից, Թու. ԺԲ. 26-28: Երկրորդը զոր կալուածատեալը պարտէին տալ էր առաջին տասներորդէն ետքը մնացեալ ինք մաս բերաց մէկ տասներորդը, զոր տուլոց կը գործածէր ի խորանին կամ ի տաճարին, Ղևտացւոց, իւր բնտանեաց այլ իրաց համար: Կրնար այս տասներորդը նաեւ փոխել ի գրամ, մանաւանդ թէ տեղւոյն հեռաւորութեան համար հարկ էր, Բ Թբ. ԺԲ. 17-19, 22-29. ԺԻ. 22-27: Երեք տարին անգամ մը աղքատաց համար մասնաւոր պաշար կը պատրաստուէր, կամ այս տասներորդէն և կամ աւելի տրովք, Բ Թբ. ԺԻ. 28, 29: Այս տասներորդները բնա չէին, այլ բարեպաշտ Հրեայի հարստացոյն կըլլար մանաւանդ տասներորդ հատուցանելով, թէպէտ բռնութիւն չկար հատուցանելու, և ոչ պատիժ բոտ օրինաց: Տասներորդի օրէնքը նորագոյնեցաւ թէ՛ յառաջ քան զգերութիւնն և թէ՛ յետ գերութեան, Բ Մնաց. ԼԱ. 5, 6, 12. Կէեմ. Ժ. 37. ԺԲ. 44. ԺԳ. 45. բայց ստատ.

նորքը միշտ անփոփոխ չէին հասուցուէր, ուստի և կը պահէր Աստուծոյ օրհնութիւնը, Մաղ. Գ. 8-12: Փարիսեցիք ծիշդ էին հատուցանելու իրենց տասներորդը, բայց կը թողուն ինչ որ կարեւորագոյն էր, այսինքն զգործն սիրոյ առ Աստուած և առ ընկերն, Մատթ. ԻԳ. 23:

Հին տասներորդաց սկզբունքն, այսինքն թէ Աստուծոյ ժողովրդեան պարտքն է ստակ տալ աւետարանի պաշտօնէից և բարեպաշտական գործոց համար բոտ իւրաքանչիւր կարողութեան, բոտ ամենայնի բնութեւում է ի Սուրբ Գիրս, իրեւ գործագրելի ի մէջ հաւատացելոց Քրիստոսի: Քրիստոս զրկեց իւր ծառաներն երկու երկու առանց պաշարի և առանց արծաթից, պատուիրելով ընդունել իրենց պիտոյքը ժողովուրդէն, վասն զի «մայր իր կերակուրին արծառն է», Մատթ. Ժ. 9-14. Ղև. Ժ. 4-8, 16: Դեռ Պողոս նշանակու էր խօսի, Ա Կորնթ. Թ. 13, 14. Գաղ. Զ. 6: Բարեպաշտական և բարերարական գործերու համար կը յորդորէ Կկորնթացիք, և յանուն նոցա նաեւ զբոլոր Քրիստոսնեայ, զատել իրենց եկամուտէն բաժին տալն միաշարաթի կամ կերակուր բոտ յաջողելոյ Տեառն, Ա Կորնթ. ԺԶ. 2: Պատճառ չկայ տարակուսելու թէ նախկին Քրիստոսնեայք քան զնախնի Հրեայս աւելի առատ և յօժար էին ի տալ իրենց ստացուածէն, Գործ. Դ. 34-36. Բ Կորնթ. Ը. 1-4:

Տառաճորդաց, տան դիւանոր պատուիրանը, Եւ. Ի. 3-17, այսպէս կը կոչին նաեւ Հրեայք այս պատուէրները: Բողոքարկած տասնարանեան կը բաժնին այնպէս ինչպէս կը բաժնէին Հրեայք Յովնէպոսի ժամանակ բոտ վկայութեան այս վերջնայն:

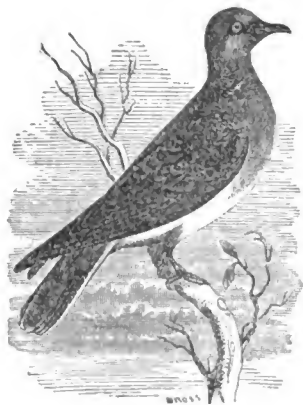
Տառակ և փուլ: Այս բառերով կը հասկցունին ամէն տեսակ մնացած և Թու. Ժնգաւուցիչ, շատ անգամ նաեւ փշոտ, յարմար փորձելու երկրագործին համբերութիւնը, Ենիգ. Գ. 18: Այս տեսակ տունկեր էին նշանակ ամայութեան, Առաք. ԻԴ. 31, և շատ անգամ կը գործածուէին իրեւ խախ կամ այրելի նիւթ, Սաղմ. Եր. 9. Ժաղ. Ե. 6. Ես. ԼԳ.

12. Նաև արտերու և պարտէզներու ցանկեր այս տեսակ տունկերէ կը շինուէին, Ովա. Բ. 6: Փոքր գիւղ մը Երիբոփի գաշտին մէջ փշոտ մացառներէ շինուած ցանկով մը պաշտպանուած է Արարացի ձիաւորաց գէմ: Էլի Սմիթ այցելութիւն ընելով գաշտին ուր Գէգէսն ժամանակաւ սպառնացաւ փուշերով և տատակներով ծեծել Սոկքովթի իշխանաց մարմինները, Դաւա. Բ. 7, գտաւ հոն այնպիսի տունկեր րաւական մեծութեամբ, այնպէս որ, թէպէտ ձիու վրայ էր, այն տունկերէն ոմանք անոր գլխէն վեր էին: Փուշ նշանակող Երրայցներէն րաւերէն շատ քիչերուն համար կրնայ որոշ բուսիլ թէ Պաղեստինու մէջ գրեթե անկողնային տեսակ փուշերէն կամ մացառներէն որք կը նշանակեն:

Տունկը որմէ շինուեցաւ Քրիստոսի փշոյ պոսակը, ծաղրելու մանաւանդ բան չարչարելու համար զնա, կը կարծուի թէ էր Զեփթաոս ֆիւս Գրիգորի կոչուած ըղբոր, որ հասարակ թուփ է մութ փայլուն տերեւներով, և ունի մանր և սուր փուշեր իւր ըղբորակ և գիւրաթեք ստերուն վրայ, Մատթ. Ի. 29. Յովհ. Ժ. 2, 3:

Տատրակ, տեսակ աղաւնի, փոքր քան հասարակ աղաւնին, և տարբեր գունով. կը մնջէ մեղմ և ողորակին ձայնիւ: Տատրակը գաղթող թռչուն է, Երեմ. Բ. 7. կը թողու Պաղեստին կարծ ժամանակ և կ'երթոյ գէպի հարաւ, րայց կանոն կը դառնայ դարնան, Երգ. Բ. 12: Է երկշոտ,

առանձնութիւնը կը սիրէ, և կը սերբերէ եթէ րանտարկուի: Օրէնքը Թոյլ տուած էր աղքատաց տատրակ մատուցանել սղջակէզ և մեղաց համար պատարագ, Դևա. Ա. 14. Ե. 7: Տատրակ կը մատուցուէր շատ անգամ նաև մաքրութեան, և ուրիշ զոհերու համար, Դևա. Ժ. 6-8. Ժ. 22. Թաւ. Զ. 10. Դուգ. Բ. 24: Եւրոպ. քան զորէն Արրահամ մատոյց թռչուն, այսինքն տատրակ և աղաւնի, և երբ բաժնեց միւս զոհերը, թռչունները թողուց ամրողջ, Ծննդ. Ժ. 9:

Տարաքան, զօրապետ Ասորեստանցի, զոր Սենէքերիմ զրկեց Երուսաղէմ Ռափսակայ հետ, Դ. Թագ. Ժ. 17, և թերեւ նոյն որ առաւ զԱզովտոս առ թագաւորութեամբ Սարգոնի, Եւ. Ի. 4:

Տարի: Հրէից տարին ընդ հանրապետ երկոստասան ամիս էր: Բայց ի սկիզբ րան տարիներն էին, ինչպէս ոմանք կը կարծեն, արեգակնային, երկոստասանմանայ, և իւրաքանչիւր ամիս ունէր երեսուն օր, երկոստասաներու զը միայն ունէր երեսուն և հինգ օր: Զրհեղեղին օրերուն հաշուէն, Ծննդ. Է. և Բ., կը տեսնենք որ տարին ի սկիզբ րան երեք հարիւր փութուն և հինգ օր էր: Եւ կարծուի թէ Հրէայք ունէին նահանջ կամ աւելի ամիս մը ի վաղ ճանի հարիւր և քոսն ամաց, այնպէս որ այն տարին ունէր երեսուն

օր աւելի: Բայց յետոյ, և Հրէից բոլոր պատմութեան մէջ, տարին բայրօղին լուսնական էր, և ամիսներն աւելին փոփոխակի երեսուն և քսան և ինն օր. այսպէս Հրէից տարւոյն օրերն էին երեք հարիւր յիսուն և չորս: Այս լուսնական տարին հաւատարմ բերելու համար արեգականային տարւոյն (365 օր, 48 րոպէ և 47.7 մանրերկրորդ.) այսինքն երկրիս շրջանի ժամանակին արեգական բոլորաթիւր և եղանակաց դարձին, ամբողջ ամիս մը կը յաւելուին Ադար ամսին ետքը, ընդհանրապէս երեք տարին անգամ մը: Այս աւելորդ ամիսը կը կոչէին Վէ-Ադար, Տես Ամիս:

Կ'երեւի թէ Իբրայեցիք չունէին որոշ և մասնաւոր թուական, այլ կը հաշուէին ժամանակն իրենց պատմութեան նշանաւոր գէպերէն, զորօրինակ յեղից Եգիպտոսէ, Եւ. ԺԺ. 4. Թու. 1Գ. 38. Գ. Թագ. 2. 4. Կամ Սօղոմոնի տաճարին շինութենէն, Գ. Թագ. Բ. 4. Թ. 10, և Կամ Բաշեղիեան գերութենէն, Եզեկ. 1Գ. 21. Ի. 1. Տես Շարաք և Յարեւան:

"Երկու տարուանէ վեր," Մատթ. Բ. 16, այսինքն, երկու տարուան տղայք սկսելով մինչև նորածին մանուկը, կը նշանակէ, ըստ ոմանց, բոլոր արու տղայք որ գեռ երկրորդ տարին մտած չէին. ըստ այլոց՝ բոլոր տղայք որ երկրորդ տարւոյն սկզբան մօտ էին, քանի մը ամիս առաջ կամ յետոյ քան երկրորդ տարին, Բացարձակ և դատական թուական անուանը անխափք կը գործածուին: Այսպէս Երնդոց Ե. 6 համարին մէջ կ'ըսուի, "Նոյ վեց հարիւր տարեկան էր," և համար 11, "Նոյին կենացը վեց հարիւրերորդ տարին," Քրիստոսի համար կ'ըսուի թէ "երեք օրն ետքը," յարութիւն առաւ, Մատթ. ԻԷ. 63, և այլուր թէ "երրորդ օրը," յարութիւն պիտի առնէ, Մատթ. Ժ2. 21, Թլփատութիւնը կ'ըլլար երբ տղան "ուժօրուան" էր, Երնդ. ԺԷ. 12. Իսկ Ղևտ. ԺԲ. 3 համար կ'ըսուի թէ տղան պիտի թլփատուէր "ութերորդ օրը," Տես և Ղուկաս Ա. 59. Բ. 21: Այսպիսի թեթեւ տար-

բերութիւններ յաճախ կը տեսնուին ի Սուրբ Գիրքս:

Տարսնոյ, անուն հաշակաւոր քաղաքի որ էր մայրաքաղաք Արիկիոյ, հարաւային արեւելեան մասին Փղբուն Ասիոյ, վեց մղոն հեռու Միջերկրականէն, առ Արգինս գետով, որ հոսելով քաղքին մէջէն, կը բաժնէր զայն յերկուս: Տարսնոյ անուանի էր իրրեկ յառաջագէմ Յունական դրդութեամբ և փիլիսոփայութեամբ, այնպէս որ ժամանակ մը Տարսնի գաղտնիներուն և գիտնոց մէջ կոչին մարդիկ որ կրնային մրցել Աթենայ և Աղեքսանդրիոյ գիտնոց հետ: Օգոստոս կայսր ազատ քաղաք ըրաւ զՏարսնի ի վարձ աշխատութեան և անձնատուր բարեկամութեան Տարսնացոց Հռովմայեցոց քաղաքային պատերազմներուն ժամանակ: Ամեն ազատ քաղաք ունէր առանձին շնորհք կառավարուիլ ինքնօրէն և ինքնիշխան, շատ հարկ, չլինել ընդ իշխանութեամբ Հռովմայեցի կռուակաւի, չունենալ Հռովմայեցի պահանարդ, այլ միայն կը ճանչնար Հռովմէական տաղմուկան վերին իշխանութիւնը, և պարտէր օգնել անոր ընդգէմ թըշնամեաց: Բայց թէ Տարսնի ազատութիւնն իրաւունք չէր տար Հռովմէական քաղաքացութեան, անկէ յայտնի է, որ հաղարարեալ, թէպէտ գիտցաւ որ Պողոս Տարսնացի էր, Գործ. ԻԱ. 39, բայց և այնպէս հրամայեց ծեծող հարցուփորձ ընել, ԻԵ. 24, և արգելեց ծեծը, երբ իմացաւ թէ Պողոս առած էր ուրիշ ճամբով Հռովմէական քաղաքացութեան իրաւունք, Գործ. Թ. 30. ԺԱ. 25. ԻԲ. 3: Ամառուան աստաթիկ ամիսն ի Տարսնոյ, մեծ բազմութիւն մը կ'ապաստանէին, իրրեկ յամարանոց, բարձրագոյն տեղեր:

Տաւիդ, Ես. Ե. 12. Ամեզ. 2. 5, նուազարան աղեօք: Տես Երաժշտաւրիւն:

Տափնա, Երեմ. Բ. 16. ԽԳ. 7-9. Եղեկ. Լ. 18, անուն Եգիպտական քաղաքի, ըստ 8Յն մասնաւորաց՝ Դափնէ: Այս քաղաքը մօտ էր Պելուսիոնի, գէպ հարաւային արեւմուտք, Նեղոսի Պեղուսեան բազկին եզերքը, սևաթիւ և կը կոչուէր Հերոգո-

տոտէ Պեղուսեան Դանինէ : Հոս գաղթեցին Յովհաննան եւ այլ բազումք ի Հրէից, յետ աւերման երուսաղէմի Քաղդէացիներէն, իրենց հետ առնելով զԵրեմիա, Երեմ. ԻԳ. 7-9. ԽԴ. 1 : Թէ Տափնաս էր մեծ եւ կարեւոր քաղաք, կը տեսնուի Եղեկիելի ոպտաւանիքէն անոր գէմ, Եղեկ. Լ. 18 : Ըստ սմանց, Հանէս, Ես. Լ. 4, համառօտութիւն է նոյն քաղաքին անուան :

Տեսաճաղ, առտուածուստ լուսուսորեալ մարդ որ կը տեսնէ ինչ որ Աստուած միայն կրնայ յայտնել : Տեսանալ կոչուած են Հրէից մարդարէներէն ամանք, Ա Թագ. Թ. 3. Բ Ընաց. ԻԹ. 30. ԼԳ. 18, 19. Ես. Լ. 10 : Տես եւ Թու. ԻԴ. 3-4 :

Տեսիլք, այլկայլ տեսարանաց կամ պարագաներու հրաշալի կերպով երևնալը մարդու մտաց յարթութեան կամ ի քուն, Իս. 2. Եղեկ. Ա. Դան. Ը. Գործ. ԻԶ. 13 : Տես Երազ. Տեսիլքս, երբեք, Քրիստոսնայ մը զոր Պօղոս գործածեց իբրեւ դպիր առ Հաովմայեցիս ուղղեալ Թուղթը գրելու, Հաովմ. ԺԶ. 22 :

Տերիւզոս, Հաովմայեցի Ճարտարաւոր կամ փաստաբան սրղյ ձեռամբ Հրէայք գառ վարեցին Պօղոսի դէմ Հաովմայեցի կուսակալին առջև ի կեսարիա, հաւանականապէս փառն զի իրենք անդէտ էին Հրեւովմեական աստեաններու մէջ գառ վարելու սովորութեան, Գործ. ԻԴ. 1, 2 :

Տըրուկ, ծանօթ զեռուն ջրային, արևն ծծող, յարմար օրինակ ազահութեան եւ յափշտակութեան, Առաւ. Լ. 15 : Կնկերոս աղբուկ կ'անուանէ Հռոմի հասարակաց գտնէք կողոպտողները :

Տէր, բացարձակ ստացող եւ իշխան : Այս անունը կը վայելէ մահաւանդ Աստուծոյ, եւ այս իմաստով չի կրնար արուիլ ուրիշ արարածի մը : Յիսուս Քրիստոս, իբրեւ Մեսիա, Որդի Աստուծոյ եւ հաւասար Հօր, շատ անգամ կը կոչուի ի Սուրբ Գիրքս : Տէր, մահաւանդ Պօղոսի զբուսածներուն մէջ :

Տէրուկական ըմբիթք, կը կոչուի նաեւ "հաց կարել", Գործ. Բ. 42.

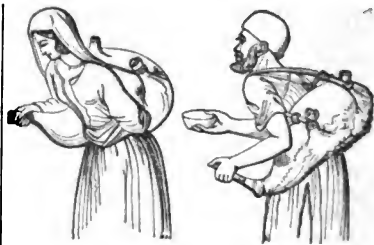
Ի. 7, եւ հաղորդութիւն մարմնոյն եւ արեան Քրիստոսի, Ա Կորնթ. Ժ. 16 : Է Գրիստոնէական եկեղեցւոյն երկու պարզ արարողութիւններէն մին, զոր հաստատեց Փրկիչը իւր սաստիկ գործովն ժամանակ, այսինքն զատկի սոնին գիշերը որ պիտի մատնուէր, եւ պատուիրեց աշակերտներուն կատարել մինչև իւր երկրորդ գալուստը : Ամէն հաղորդուող պարտի ծաշկեղ հաց եւ զինի որ նշանակ են մեր փրկութեան համար Քրիստոսի բեկեալ մարմնոյն եւ հեղեալ արեան, եւ յիշել անոր մեծ զոհք, որ մեր բոլոր յուսոյն հիմն է, եւ զօրեղ պատճառ սուրբ եւ բարեպաշտ կենաց : Տէրուկական ընթերցօր կը նորոգուի ուխտն որ ի մէջ Քրիստոսի եւ հաւատացելոյն : Է նաեւ տեսնելի նշան Քրիստոնէական ընկերակցութեան, ուստի եւ ծշմարիտ հաւատացեալք միայն եւ ոչ այլ դը ունի իրաւունք լինելոյ մասնակից այնմ, Ա Կորնթ. Ե. 6-8 : Քրիստոսնայք առով կրնան ակնուանել, եւ պարանին ջանալ ընդունել, Քրիստոսի լիութենէն շնորհս փոխանակ շնորհաց, Բ Կորնթ. Ա. 21, 22. Եփես. Գ. 15, 16, մինչ անոնք որ անխախտ կը մերձենան այս սեղանը պարտաւոր կ'ըլլան մեծապէս, եւ կրնան պատժուիլ չարաչար, Ա Կորնթ. ԺԱ. 20-34 : Հաւմայ եկեղեցւոյ վարդապետութիւնը թէ հացը կը փոխուի բուն իոկ Քրիստոսի մարմնոյն եւ հոգւոյն զոր քահանայն նորէն կը մատուցանէ ի պատարագ, հակառակ է Սուրբ Բրոք, ինչպէս նաեւ զգայարանաց եւ բանին դէմ :

Տէրուկական օրը : Տես Շարաք : Տիբերիա, Գալիլէայի քաղաք զոր հիմնեց Հերոդէս Ագրիպպոս եւ անուանեց Տիբերիա ի պատիւ Տիբերի կայսեր : Հնագոյն եւ մեծագոյն քաղաք մը, Թերեւս Քեննեթթ, կը թուի թէ յառաջագոյն ծագեալ եւ յետոյ աւերեալ էր մօտ ի Տիբերիա, ի հարաւոյ նորա : Տիբերիա էր Գեննետարեթի ծովակին արեւմտեան եզրը, ձիով իբր երկու ժաման ճանապարհ հեռու այն տեղէն ուր Յարդանան կ'իլլէ դուռն ծովակէն : Քաղաքին մօտ կային հաշակաւոր աղբերակուղք : Ծովակը կը կոչուի երբեմն նաեւ,

յանունը քաղաքին, ծով Տերերիչ, Յովհ. Զ. 4, 23. ԻԱ. 1: Տես Մով 4: Յես աւերման Երեսապղծի Տերերիա անուանի եղաւ իբրեւ նիստ ծաղկեալ գարոցի մը Հրեական ուսման: Խաչակիրք գրաւելով ժամանակ մը Տերերիա, շինեցին հոն եկեղեցի, ուր Արարացիք յետոյ սկսան պահել իրենց անասունները: Այժման Տերերիա անհարթ դաշտի մը վրայ է ի մէջ բարձր տափարակ երկրին և ծովուն: Նորն Տերերիա կիսով չափ կործանեցաւ երկրաշարժէ մը 1837 ին, և բնակիչն է հիմա քսան և հինգ հազար, որոց իբր մի երրորդն է Հրեայ: Պարիսպներն աւերակաց կոյտ են մանաւանդ քան պարիսպ, և բոլոր քաղաքը թշուառութեան և աղտեղութեան տեսարան է: Այժմու քաղաքին հարաւային կողմն են հին Տերերիչ կամ ուրիշ քաղաքներու աւերակներ, որ իբր մի և կէս մզոն տեղ կը բռնեն, մինչև ջերմակներուն մօտ: Այս ջերմակներուն ջուրը նոզկայի է և աղտաղտին, և կտրի ջերմ, այսինքն 136° մինչև 144°, բայց ջերմակները շատ օգտակար են յօգացաւի նման ախտերու:

Տերերիա, կղզիոս Ներսն, երկրորդ կայսր Հռոմայ, էր որդի Լիւեայ և ուրջու Օգոստոս կայսր, որ որդեգրած էր զնա, ուստի և Տերերիոս կաւ յայրորդ Օգոստոսի, յամի Տն. 14: Զգօն և արգարատէր էր ի ոկզբան Տերերիոս, այլ յետ ասկաւուց եղաւ անուանի միջութեամբ և սփրեներով, և մեռաւ յամի Տն. 37, յետ թագաւորելոյ անագորուշութեամբ քսան և երկու տարի և վեց ամիս: Տերերի թագաւորութեան հնգեատոաններդ տարին սկսաւ Յովհաննէս Մկրտիչ իւր պաշտօնը, և Յիսուս խաչուեցաւ իբր երէք կամ չորս տարի յետոյ, Ղուկ. Գ. 1: Տերեր կայսր քսանի մը անգամ կը յիշուի Նոր կտակարանին մէջ առանց անուան, կայսր տիտղոսով միայն, Ղուկ. Ի. 22-25. ԻԳ. 2. Յովհ. Ժ. 12: Տերեր պատուիրած էր իւր հպատակներուն աստուածային պաշտօն մատուցանել իւր պատկերնէ բուն:

ՏԻԿ. Այս պատկերը կը ցուցնէ

այծի մորթէ շինուած տեսակ մը հագաղակ, զոր ջրով լեցուն կը տանէին ջրկիրք, երբեմն նաեւ կը բաշխէին անով ջուր ծարաւելոյ: Անասնոյն մորթէ հանելէ և մաքրելէ ետքը, ասուրներուն տեղերը կը գոցէին, իսկ պարանոցին ծակը բաց կը թողուին ջուր կամ ուրիշ հեղուկ լեցունելու կամ պարպելու համար: Այսպիսի տիկ մը գիւրին էր կրել ուսով, Ծննդ. ԻԱ. 14: Տես նաեւ Յես. Թ. 4, 13. Սաղմ. 88. Երեմ. Ժ. 42:

Երբ հեղուկ մը կը լեցունի տիկի մը մէջ, տիկը կ'ուռի և կը ձկտի. մանաւանդ եթէ հեղուկը գինի է և գինին նոր, ևս աւելի կը ձկտի տիկը խմորմամբ գինւոյն, այնպէս որ, եթէ օգ առնելու տեղ չթողուի, հեղուկը կընայ պայթեցնել տիկը. կամ եթէ ծակ անի տիկը, կը ծորեցնէ հեղուկը: Ուստի հարկ է նոր գինին գնել նոր տիկերու մէջ որ գեւա տակուն են, ուստի և կրնան գիմանալ անոնց մէջ լցուած նիւթին ծաւալման կամ ձգտման, և թողուլ գինւոյն հասնել. իսկ հին տիկերը կորնան, առանց վտանգի, պահել հին գինի որը խմորման տարւն անցած է, Մատթ. Թ. 17. Ղուկ. Ե. 38. Յար. Լ. 19:

Այսպիսի տիկեր կամ մորթեր գեւ կը գործածուին յարեւելս ոչ ի ճանապարհորդութեան միայն, այլ և ջուր կրելու և րնտանեկան պիտուից: Տիկք կը շինուին եղան կամ ուղտու մորթէ գինի պահելու համար ի գինեւուշտ: Բայց հագաղակք, այսինքն փոքր տիկեր, այծի մորթէ, աւելի ընդհանուր են յոյն և գինւոյ համար: Սակայն նախկին հմուտ էին խեցեղէն կամ կաւեղէն ամաններ շինելու արուեստին, ու

նէին նաեւ ի պէտս զարդու տեսակ տեսակ փոքր և գեղեցիկ կարաններ և ամաններ ազնիւ մետաղներէ, քարէ, յապակայ, յաթնապակայ և սպիտակ կճէ, յէրմ. ժՁ. 1, 10, 11, Տէս և Կուժ, Այգի և Արցունք:

Տիկ կը կոչուի նաեւ տեսակ մը նուազարան, Դան. Գ. 5, 10, որ, ըստ նկարագրութեան բարունեաց, կը շինուէր մտքէ պարի մը կցուած երկու փողերէ, և ունէր խիստ և մեծագոյ ձայն:

Տիմոթեոս, առնաւորապէս, աշակերտ Պողոսի, Էր Լիկոյանից Դներէ կամ Լիւսարա քաղաքէն, Գործ. ժՁ. 4. ժ. Գ. 6: Հայրը Յոնէր, բայց մայրը՝ Հրեայ, Բ Տիմ. Ա. 5. Գ. 15: Հրահանգութեամբ բարեպաշտ մօրն և հաւույն, ինչպէս նաեւ քարոզութեամբ Պողոսի յառաջին այցելութեան նորա ի Լիւսարա, յամի Տիմ. 48, գարնի եկաւ Տիմոթէոս և յանձն առաւ Աւետարանին պաշտօնութիւնը որչա զարդ եղաւ: Ականատես էր տառապանաց Պողոսի, զոր կը սիրէր իբրեւ հայր ի Քրիստոս, Ա Տիմ. Ա. 2. Բ Տիմ. Գ. 40, 41: Երբ առաքելաւ զարձաւ Լիւսարէ, իբր յամի Տիմ. 51, եղբայրները գովեցին զՏիմոթէոս իբրեւ արժանաւոր և յառաջադէմ, և Պողոս որոշեց առնուլ զնա իրեն հետ, ուստի և թլիստաց զՏիմոթէոս ի Լիւսարէ, Գործ. ժՁ. 3: Տիմոթէոս անձնատուր եղաւ աւետարանին գործին, և մեծամեծ ծառայութիւններ բռնաւ Պողոսի անոր քարոզութեան բոլոր ժամանակը: Պողոս ոչ միայն կը կոչէ զՏիմոթէոս սիրելի որդի, այլև եղբայր և ընկեր իւր աշխատութիւններուն, և այլ Աստուծոյ, վասն զի քան զՏիմոթէոս աւելի մշտերիմ և հաւատարիմ զոր գտած չէր, Հռովմ. ժՁ. 21. Ա Կորնթ. Գ. 17. Բ Կորնթ. Ա. 1. Ա Տիմ. Ա. 2, 18: Արդարեւ, ընտրուած էր յառաքելոյն իբր ուղեկից և աշխատակից, ժամանակ մը նաեւ բանտակից նմա ի Հռովմ, Երբ. ժ. Գ. 23: Պողոս թողուց զնա յետոյ Եփեսոս, յառաջ քաննել և կատարեալ ընել այն քաղաքին մէջ աւետարանին գործը զոր Պողոս սկսած էր, Ա Տիմ. Ա.

3. Գ. 14: Կ'երեւի թէ շատ մեծ վրտապանութիւն և սէր ունէր առաքելաւ Տիմոթէոսի վրայ, ուստի և կը յիշէ զնա յառաքել խոնկալութեանիւք, Գործ. ժՁ. 14. ժ. Գ. 14, 15. ժ. Գ. 5. ժ. Գ. 22. Ի. 4. Բ Տիմ. Գ. 10. Գ. 5:

Տիմոթեոս, բաղքառ: Այս թուղթերուն առաջինը կը թուի գրուած յետ առաջին բանտարկութեան առաքելոյն Պողոսի ի Հռովմ, և մինչդեռ էր Մակեդոնիա, և զՏիմոթէոս թողած էր Եփեսոս, Ա Տիմ. Ա. 2, յամի Տիմ. 64: Երկրորդ թուղթը կը թուի գրուած առ Տիմոթէոս Փղոսի Ասիոյ Տիւստոյի արեւմտեան կողմը, յամի Տիմ. 67, Պողոսի երկրորդ բանտարկութեան ատեն, իմացնելու համար իւր մօտաւրտ մարտիրոսական մահը: Խորին զգացմամբ կը կարգադէր հայրազաւթ առաքելոյն այս մահաւ կտակն առ սիրելի որդին իւր ի Քրիստոս, իբրեւ վերջին պատու սիրոյ նորա առ նա և առ եկեղեցին: Երկրորդ թուղթը ևս շատ պատուական են և ի իրատ աւմէն Քրիստոսնէի, մանաւանդ եկեղեցւոյ ամէն պաշտօնէի համար: Այս երկու թուղթը Պողոսի, ինչպէս նաեւ Տիմոթէոս, շատ անգամ կը կոչուին "հոգեւական թուղթք Պողոսի":

Տիմոս, անուանի Քրիստոսնեայ պաշտօնեայ եկեղեցւոյ, աղաւ Յոնի, Գաղ. Բ. 3, որ գարձաւ ի Քրիստոսնութիւն քարոզութեամբ Պողոսի, Տիմ. Ա. 4, և եղաւ ընկեր և գործակից առաքելոյն, Բ Կորնթ. Ը. 23: Տիմոս ուղեկից էր Պողոսի և Բաւնարայ, երբ ասոնք զրկուեցան յԱնտիոքայ յերուսաղէմ, Գործ. ժ. Բ. 2. Գաղ. Բ. 1: Յետ այնորիկ զբրկուեցաւ Կորնթոս և աշխատեցաւ յաջողութեամբ, Բ Կորնթ. Ը. 6. ժ. Գ. 18: Չկրցաւ ժամանել առաքելոյն ի Տրովա, ուր կը սպասուէր, այլ ի Փիլիպպէ, Բ Կորնթ. Բ. 12, 13. Է. 6. և յետ սակաւուց յանձն առաւ երթալ աշխատել Կորնթոս, միանգամայն ջանալ նպատակ ժողովել Հրեառասանի աղքատ հաւատացեալց համար, իրեն հետ տանելով երկրորդ թուղթն առ Կորնթացիս, Բ Կորնթ. Ը. 6, 16, 17: Երբ ուժ կամ տաք

տարի ետքը կը գտնենք որ Պողոս կը թողու զՏիտոս ի կրեաւէ, հաստատել և ուղղել այն կղզւոյն եկեղեցիները, Տիտ. Ա. 5: Հաս ընկալաւ Տիտոս առաքելոյն թուղթը, յետոյ հրաւիրեալ յառաքելոյն գնաց Նիկոպոլիս, Տիտ. Գ. 12, ահաի ապա գնաց սահմանակէց երկիրը Դադմա-տիս, Պողոսի ի Հռովմ քանտարկուելէն յառաջ, ի Տիմ. Դ. 10: Ըստ աւանդութեան Տիտոս շատ տարիներ աշխատեցաւ ի կրեաւէ, և մեռաւ հոն ծերացեալ աւուրբք: Տիտոս կը թուի նշանաւոր հաւատարմութեամբ, խնայողութեամբ, նախանձու և եռանդեամբ: Պողոս վստահ էր անոր և կը սիրէր: Պողոսի թուղթն առ Տիտոս մեծ նմանութիւն ունի առաջին թղթոյն առ Տիմոթէոս, և, հաւանակտնապէս, գրուեցաւ ոչ շատ ուշ քան զայն, յամի Տն. 63:

Տիւրք, Բռնաւոր, ահուկ Եփեսացւոյ, որոյ դիւանին կամ գլխուն մէջ կը քարոզէր Պողոս և կը պաշտպանէր աւետարանին վարդապետութիւնները, Գործ. ԺԹ. 9: Ըստ ոմանց կը կարծուի թէ Տիւրքն էր սոփեստէս Յոյն, սուսուցել հռետորական արուեստի կամ փիլիսոփայութեան և դարձեալ ի քրիստոնէութիւն, մինչ այլք կը կարծեն թէ էր Հրեայ վարդապետ կամ բուռնի, որ ուներ հատարական գպրոց:

Տիւրք, Է՛, ահուանի վաճառաւոր շաղաք փրկիկեցաց, նիստ մեծ հարստութեան և զօրութեան, Միջերկրական ծովուն վրայ, Ասորի ցեղին սահմանին մէջ, բոտ որոշման Յետուայ, Յես. ԺԹ. 29, Թէպէտ այն ցեղը չկրցաւ երբեք նուաճել զՏիւրք: Տիւրքն էր "գուսար Աիդոնի", բայց քան զԱիդոն և քան զայլ քաղաքս փրկիկեցաց գեր ի վերոյ եղաւ արագ, և մինչև ի վախճան երկնաց այս առաւելութիւնը: զՏիւրքս չեն յիշեր ոչ Մովսէս և ոչ Հոմերոս, բայց Դաւթի ժամանակէն կը սկսի յիշուի Հին կտակարանին գրոց մէջ, ի մէջ Դաւթի և Քիրոսմայ, Թագաւորին Տիւրքոսի, կար սերտ բարեկամութիւն որ տեւց յետոյ Սողոմոնի ժամանակ: Տիւրքացաց

էն առաւելութեամբ, այսինքն ահնոցմէ գործաւորներ և նիւթ առնլով շինեց Դաւթի իւր տունը. ահնոց օգնութեամբ շինուեցաւ յետոյ տաճարն առ Սողոմոնիւ, Բ Թագ. Ե. 11. Գ Թագ. Ե. Ա Մնաց. ԺԻ. Բ Մնաց. Բ. 3. Թ. 10: Իսրայելի թագաւորին Աբալարու ամուսնութիւնն փրկիկեցի իշխանուհւոյն Յեզարեայ չես մեծ պատմահաս և ամբաւթշուաւութիւն բերաւ տառն ցեղեց վրայ, քանզի փրկիկեցիք էին թանձր կռապաշտ, երկրպագուք Բազաղու և Աստորայոյ, և ահնաւորութեան ամեն տեսակ հեթանոսական մոլութեանց, Արտաքին պատմութիւնը կը վկայէ թէ Տիւրքս մեծ զօրութիւն ուներ ծովու վրայ, և Միջերկրական ծովուն և Ալլանիքեան ովկիանոսի տփանց անթիւ գաղթականներէն կը քաղէր հարստութիւն և զօրութիւն: Ըստ բանից Սուրբ Գրոց, Տիւրքացիք էին ամբարտաւան և զեղի, և լի ամենայն մեղքս որ անմեկին ընկերն յաջողութեան և յղթութեան: Պատահաւ կը սպաւնային մարդաբէք ի պատիւն ահնոց կռապաշտութեան և անցածութեան, նաև Տիւրքոսի կործանումը Նաբուգոզոնսորի ձեռքով բոսնեցաւ կոնիսու, և կատարումը ևս պատմութեմ է, Իս. ԻԳ. 13. Եղե՛, ԻԶ. 7. ԻԼ. 1-19. ԻԹ. 18: Յետ կործանման քաղաքին, ինչպէս կ'երևի, բնակչաց մեծ մասը շինեց ուրիշ քաղաք կղզւոյ մը վրայ, հին քաղաքին զիմացը, իբր երեսուն տաղարէջ հեռու ցամաքէն: Այս քաղաքն ի սկզբան հին քաղաքին արուարձանն էր, բայց շուտով ընդարձակուելով եղաւ նոր Տիւրքս, ընչեղ և հզօր իբրեւ զՏիւրքս: Այսպիսի էր ամբաւթիւն և զօրութիւն նորոյն Տիւրքոսի, մինչև Մեծին Ալլեքսանդրի իբր եօթն ամիս լռեալ ամենայն հնարիւք առնուլ զայն, և հուսկ ուրեմն առաւ 332 ին նախ քան զՔր., լի արկանելով նախ ցամաքին և կղզւոյն մէջտեղի միջոցին հին քաղաքին աւերակներով, այնպէս որ բացուեցաւ և երկեցաւ հին քաղաքին տեղի ի լրուսն մարգարէութեան թէ "Փու քարերդ, փայտերդ ու հողդ լուրերուն մէջը

պիտի ձգեն, „ու պիտի սնչանան. ու երբոր փնտռուիս՝ ալ յաւիտեան պիտի չգտնուիս,“ Եղեկ. ԻԶ. 12, 21, Հեռու անգեր գացող նաւք Տիւրքոսի ի դարձին պիտի գրտնէին զիս ոչ միայն առնուած, այլ և “կրակով սպառած,” Ես. ԻԳ. 1-14. Չար. Թ. 4. Յետ մեծամեծ ձախողութիւններէ անցնելու, և շատերու իշխանութեան ներքէ Իշխարու, հաւակ յետոյ Տիւրքոս ինկաւ բնդ իշխանութեամբ Հաովմայեցոց, և սկսաւ բոս բաւականին ծաղկել վաճառականութեամբ, թէպէտ նաւահանդիսոր վատթարացած էր, և Աղէքսանդրիա և ուրիշ ծովահայեաց քաղաքներ ելած և առ սակաւ աւակաւ խափանած էին Տիւրքոսի առուտուր, Քրիստոս անգամ մը զնաց Տիւրքոսի և Արքանի երկրին սահմանը, Մատթ. ԺԵ. 21, և Քրիստոս նեական եկեղեցի մը կազմակերպու հոն յառաջ քան զամեն Տն. 58, Գործ. ԻԱ. 3-7, Տես և Մատթ. ԺԱ. 11, 22: Այս եկեղեցիին ծաղկեցաւ քանի մը դար, և Ժողովներ դաւմարուեցան հոն, և այս Ժամանակին մէջ Տիւրքոս էր տակաւին հզօր բերդաքաղաք, ինչպէս էր նաեւ առ խաչակրօք, որ և առին քաղաքը, Երուսաղէմ առնելէն իւր քան և հինգ տարի ետքը, Տիւրքոս, նուաճուելէն հետէ ի Թրքաց, կը մնայ ոււերակ, և շատ անգամ նաեւ գրեթէ թափուր ի բնակչաց: Չարդիս է քաղաք գուղնաքայ, որ կը կոչուի Սուր, տկար պարիսպներով, հազիւ երեք հազար բնակչօք: Այժմուս Տիւրքոս կամ Սուր է յարեւելեան կողման երկրին որ Ժամանակաւ էր կղզի մը. զոն մը երկայն, և կէտ մըն չհասն ծովազրէն, և ունի երկու նաւահանդիստ որ կազմակերպան լին արկանելով Աղէքսանդրի ցամաքին և հին կղզւոյն միջոցին, որ հիմա լայն պարանոց է: Բուն և գլխաւոր նաւահանդիսոր հիւսիսային կողմն է. բայց այս նաւահանդիստան ևս չէ այնչափ խոր մինչև ընդունել մեծամեծ նաւեր, այլ շատ փոքր նաւեր միայն կրնան մտնել հոն, նաւահանդիսոր լեցուած է, և կղզւոյն հիւսիսային տփան վրայ կան կարգաւ քարեղէն

սիւններ, որոց մեծութիւնը և բազմութիւնը բաւական են ցուցնելու մեծանուն քաղաքին նախնի փառաւորութիւնը: Բայց անոր հին փառքն անցած է ի սպառ, առկա ձկնորք միայն կը սփռեն իրենց ուղեւաններն անոր աւերակաց մէջ, փոխանակ վաճառաշահ իշխանաց հին քաղաքին: Տիւրքիզոս, աշակերտ որոյ ձեռամբ կը զրկէր Պոզոս իւր Թուզթիւնն առ եկեղեցիս: Տիւրքիզոս էր Ասիացի, և եղաւ ուղեկից Պոզոսի Կորնթոս յերուսաղէմ, Գործ. Ի. 4: Տիւրքիզոս տարաւ կողոստացոց և Եփեսացոց թուղթերը, և Տիմոթէոսի առաջին թուղթը: Առաքելաւ կը կոչէ զնա սիրելի եղբայր, հաւատարիմ պաշտօնեայ ի Տէր, և ընկեր ի ծառայութեան Աստուծոյ, Եփես. 9, 21, 22. Կոլ. Գ. 7, 8. Բ Տիմ. Գ. 12, և ունէր գիտաւորութիւն զրկել զնա Կրեոտէ, մինչ Տիտոս հոն չէր, Տիտ. Գ. 12:

Տգայք: Բազմութիւն որդւոց կը համարուէր նշանակ օրհնութեան, Մատթ. ձիւ. 3-5, և անգլաւակ այրիք կը խորհէին այլեւայլ հնարք պրծելու ի նախառանաջ ամուսնեան, որմէ կը պաղատէին առ Աստուած ազատել, երբ օրհնութիւն կը մաղթէին նորոգ ամուսնացելոց, Հաւթ. Գ. 11: Եննգական կնոջ յանկարծ և սաստիկ երկունքը շատ անգամ նմանութեամբ կը յիշուի ի Սուրբ Գիրս: Պոզոս կը համարէ երկունքն իրեւ արդիւնք և ապացոյց անկման մարդոյ, բայց այն կանանց որ կը տեսն ի հաւատոս կու տայ ապահովութիւն թէ, եթէ այն ցաւոց մէջ, որ առաջին կնոջ յանցաւորութեան պատիւ է, Եննգ. Գ. 16, վառահաւթեամբ գիմնն առ Աստուած, կրնան սփոփուիլ և ազատութիւն գտնել Աստուծով, Ա Տիմ. Բ. 15:

Նորածին մանուկ սոփորութիւն էր լուսլ, աղով շփել և պատել խանձարօք, Եղեկ. ԺԶ. 4. Ղուկ. Բ. 7-11: Ութ օրէն կը Թլփատէին աղան և կը զնէին անուներ, Երկ կաթ թէն կը կորուէր, տօն կը կատարուէր շատ անգամ, Եննգ. ԻԱ. 8: Աղջնիկ աղու մը ստնասուն կամ գայեակը աղուն քով կը մնար յկեանս,

Ծննդ. Ի. Կ. 59. ԼԵ. 8: Տղայք մեծ փաթեղով և խնամով կրթել պարտք էր, Բ Օր. Զ. 20-23, և աննոցմէ կը պահանջուէր պատուով զծննդս և հնազանդել աննոց և որդի մը պարտէր հպատակել իւր հօրն ամէն բանի մէջ, Թու. Լ. 5, Թղլլ տուեալ էր նաև հօր իւր որդին տալ ժամանակ մը ի ստորակրթիւն փոխանակ պարտուց, Ղևտ. ԻԵ. 31-41. Դ Թագ. Դ. 1. Մատթ. ԺԲ. 25:

Անդրանիկ որդին, Թող ուրիշ առանձին շնորհք, (Տեա Անդրանիկաթիւն,) իւր հօր ժառանգութենէն կ'առնուր երկու բաժին, մինչ միւս որդիք կ'առնասին մէն մի բաժին, Հարծորդիք կ'ընդունէին պարգև, և երբեմն միւսներուն հետ հաւասար բաժին, Ծննդ. ԻԱ. 8-21. ԻԵ. 1-6. ԽԺ. 1-27. Դատ. ԺԱ. 1-7. Դատարք չէին առնուր բաժին, ըսյց միայն Թուսց ԻԵ. 1-11 յիշուած դիպաց մէջ:

Տղայ կամ որդի բառն Եբրայեցերէն սեռով այլևայլ նշանակութիւն ունի: Բարի մարդիկ կը կոչուին որդիք Աստուծոյ, որդիք լուսոյ, որդիք արքայութեան, այլովքն հանգերէն. չար մարդիկ կը կոչուին որդիք դիւին, կամ որդիք բարկութեան, անհնազանդութեան, այլովքն հաւորերէն, Զօրաւոր մարդ մը կը կոչուի որդի զօրութեան, ամբարիշտը որդի Բեւիթայ, ազնունւոր մը որդի ազնւան, և ծառին ոտը կը կոչուի ծառին որդին: Մարգու մը սերունդն անոր "որդիքն" են ազգէ յազգ:

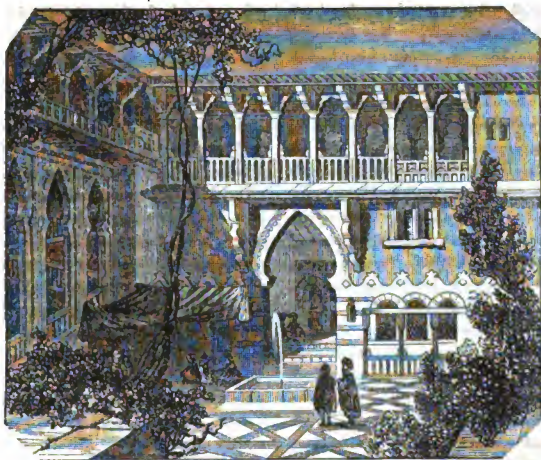
Տնտեսութիւն, ֆրիստուսի Աւ. տարաներ հրատարակելու պտուած, Ա կորնթ. Թ. 17. Եփ. Գ. 2: Նաև Աստուծոյ մարդոց հետ վարսելու խորհուրդը կամ նպատակը: Նահապետական, Մովսիսական և Քրիստոնէական տնտեսութեանց մէջ, Աստուած սկսած, յառաջ տարած և կատարեալ ըրած է իւր յայտնութիւնն իւր անձին և շնորհաց վրայ գէպ այս աշխարհս, Եփես. Ա. 10. Կղ. Ա. 25: Աստուծոյ մեծ խորհրդոյն կատարեալ յայտնութիւնը եղած է տակաւ, և մարդկային ազգին որպիսութեան և պարագաներուն համեմատ և յարմար:

Տալք, գաւառ յայնկոյն Յորգանանու, ուր ապաստանեցաւ Յեփթայէ, երբ մերժուեցաւ Գաղղայադաշտներէն, Դատ. ԺԱ. 3, 5: Տեղը ծանօթ չէ:

Տարթա, Բարթոլոմէոս, Ամոնացի իշխան, գաղնակից Սանաթրուապոյ և Սամարացւոց ընդդէմ բարեպաշտ Հրէից որ կը շինէին տաւրեալ տաճարը, Նէեմ. Բ. 10. Դ. 3: Տուրիայի սպառնալիքն և նենգութիւններն ի գերեւ ելան: Մինչդեռ Նէեմիա հեռու էր, Տուրիա Յուդայի գլխաւորներէն սմանց ձեռքով հակառակ օրինաց ընակեցաւ նոր տաճարին գեղեցիկ սենեակներէն մին, ըսյց անարգանօք մերժուեցաւ, երբ կուսակալը ետ դարձաւ, Նէեմ. Զ. 17-19. ԺԳ. 1-9:

Տաւն, կը նշանակէ շատ անգամ բնակութիւն, նիստ, ուտարի և տաճարը և նոյնի իսկ խորանը կոչուած են տուն Աստուծոյ:

Տունք կը շինուին յարեւել ընդհանրապէս քառակուսի ձևով, ի միջոցին բաց գաւթիւն կամ բակով որ պայտէս կը մնայ փակուած շուրջանակի տան պատերէն: Բայց պատուհանք կը նային այն բակին վրայ, ընդհանրապէս պատուհան չկայ փոքրցին վրայ: Կան մեծամեծ տուններ որ սենին քանի մը գաւթի, որ ընդհանրապէս հաղորդակցութիւն ունին իրարու հետ: Այս գաւթիքն են շատ անգամ քարայրատակ, և մեծամեծ տուններէն շատերուն մէջ գաւթին մէկ մասը կը անկուին թուփեր և ծառեր, Սաղմ. ԶԻ. 3. ՃԻԸ. 3: Գաւթին մէջ կը շինուի նաև, եթէ հնար է, աղբիւր կամ աւազան, շատ անգամ ջրորուղի, Բ Թագ. ԺԵ. 18: Սովորութիւն է շատ տուններու մէջ սոթազին ժամանակներ հովանոց տարածել բայց գաւթին վրայ, և անտանն բնակիչք տան օրուան մեծագոյն մասը կ'անցունեն ի բացի, ոչնչելուք անգամ կ'ընդունան հան: Գէթ ի Բերիա, շատ անգամ գաւթիւն հարաւային կողմը խորշ մը կայ պատին մէջ բազմացով զարդարեալ, հան ընկողմանելու և զով օդ ծծելու սոթոյ ժամանակներ:

ՏՈՒՆ ՆԱՐԵԱՅ

Իւրաքանչիւր տան ճակատին մէջ տեղ կայ կամարակապ անցք որ կը տանի տան գաւիթը, ոչ ուղղորդ, այլ դարձուածով, սրպէս զի փոքրէն անցնողները չտեսնեն զանոնք. Լևյո անցից արաաքին գուռը, մեծամեծ տուններու մէջ, կը կենայ գանապան, Գործ. ԺԲ. 13:

Արեւելեան տանց հարթ տանիքը շատ յարմար է սակայ առանձնանալու ե խոկալու. հոն Սամուէլ Խոսեցաւ Սաւուգի հետ, Աթագ. Թ. 25, ե, ըստ 26 համարին, կ'երեւի թէ նաեւ հոն պառկեցան, ինչպէս ցարգ սովորութիւն է յարեւել, Բթագ. ԺԱ. 2. Դան. Դ. 30: Վստ կ'ըսէ. "Ի սկզբանէ հետէ Արարացւոց սովորութիւնն է, եւ է միանգամայն առաջարար ե զուարճայի, գիշերներն անցունել առանձնուան անեաց վրայ, որ այս նպատակաւ շինուած են յարթ, եւ մատակայ առանձնէն զատուած արմովք: Տանեաց վրայ ննջել արգարեւ հանդ թունցաւ մեզ, քանզի հոն կը վայելէինք զով օգ, ազատ մտզուկներէ եւ ապականեալ շղթիներէ, չունենալով մեր վրայ ուրիշ ծածկոց բոլոր միայն երկինք, որ այլեւայլ գեղեցիկ երեւոյթ կ'ընծայէ, աճէն անգամ որ կարթննայ մարգ գիշերք, եւ մինչ լուս-

թիւն եւ միայնութիւն յարմար կ'ընեն միաքն ի խոկաւն, Գործ. Ժ. 9: Հին արեւելեան տուններուն տանիքը յարմարագոյն, շատ անգամ նաեւ միմիայն անգն էր մատակայ երկիրը բաւական հետու գիտելու, ուստի եւ հոն կը գիմէին վտանգի ժամանակ, Ես. ԺԵ. 3. ԻԲ. 1: Տանեաց յատակն էր ընդհանրապէս պինդ հող, որ երբ անձրեւէ կը թրջէր կամ կը ճեղքուէր, ջուր կը վազէր վար, Առակ. ԻԵ. 15, եւ ուր, եթէ չմտքուէր, գարնան կը բուսէր խառ վայրի, որ շուտով կը չորնար, երբ անձրեւները կը դադրէին, Սաղմ. ՃԻԹ. 6, 7. Ես. ԼԵ. 27:

Տունք յարեւել, մանաւանդ հոյսիաք, ընդհանրապէս քարաշէն են. Նաեւ թրծուան աղիւս կը գործածուի: Բոլոր հասարակ ժողովրդեան տուններն ընդհանրապէս գծուած են, որոց շինութեան համար կը գործածուին հող, եղէզ, յարգ, եւ անոնց նման նիւթեր, վանս որոյ յարմար օրինակ են մարգկային անցաւոր ե գիւրախորժան կենաց, Յար. Դ. 19. ե որովհետեւ պատերն են կաւէ, աւազէ եւ աղմէ, կամ, եթէ անելի, անեփ աղիւսէ, "առանքը ծակել", Յար. ԻԴ. 16. Մատթ. 2. 19. ԻԴ. 43, գծուաքն չէր, ինչպէս ըստ-

Եղեկիւն, թի. 5, որ ժողովրդեան առջև ծափեց պատը, և այսու, ինչպէս յայտնի է, շինասուեցաւ տակը, բայց գործը զօրեղ սպառնալիք էր տե՛նդներուն, ինչպէս նաև միւս օրինակը զոր կը գտնենք Եղեկիւնի յաջորդ գլխոյն մէջ, 10 էն մինչև 16 համար: Ասորոց երկրին և Բարսիւնի հին քաղաքներէն ուրիշ բան մնացած չէ եթէ ոչ հասարակաց շինուածոց աւերակներ. տուներն ի սպառ անհետ եղած են: Գանգեսի և Դեղսոյ կղզիներ ճանապարհորդք կը պատմին թէ յանկարծ հեղեղներ գալով, այս գետերուն աւազուտ եզերքը շինուած արհաւիրեալ բազմութիւնը գիշերուան մէջ կ'առնուէ կը տանին, անոնց հաջը անգամ չին թողուր: Այս կը հաստատուի մեր փրկչին առակը, Մատթ. Ի. 24-27. Տես Տաղաւար: Տուրք: Տես Հարկ:

Տպագրիմ, քար պատուական գեղին, ի գլխի գինւոյ, երբեմն նաև բաց կանաչ կամ կարմիր: Տպագրիմն էր մին յերկաստան տկանց Հրէից քահանայապետին լանջապանակին վրայ, Եւ. ԻԸ. 47. ԼԹ. 40, և էր պատուականագլխին ի բերաց երկրին Փուշայ կամ հարաւային Արարիւյ, Յոր. ԻԸ. 49:

Տրագնացիք, Գրիստոսի ժամանակ էր, ինչպէս անուանէ յայտնի է, երկիր անհարթ և քարուտ, Պագետինու հիւսիսային արևելեան սահմանին վրայ, ի հարաւայ Դամասկոսի, ի մէջ լեռանց Անապատ Արարիւյ յարեկից, և Իսաբէա, Աւրանիտիս և Բատանէա կոչուած գաւառաց՝ յարեմոյց և ի հարաւայ, Ղուկ. Գ. 4: Հերովդէս Մեծ նուաճեց այս երկրին աւազակաբարդ մարդիկը, և Հերովդէսի մահուանէն ետքը անոր արդին Փիլիպպոս առաւ այն գաւառը, և ապա Հերովդէս Ագրիպաս:

Տրիփոն և Տրիփոն, հին աշակերտք ի Հռովմ, հաւանականապէս քորը, և շատ օգտակարք աւետարանի գործին մէջ, Հռովմ. ԺԶ. 12:

Տրագիլիմ, անուն քաղաք և հրաւանդանի իվանիւյ, ի փոքրն Ագա, ի մէջ Եփեսոսի և Մէանդր

գետոյ, հանդէպ Մամսի: Հրուանդանն է Միւկագէ կոչուած լեռան գարեանդը, Գործ. Ի. 15:

Տրովազ, ծովեղերեւոյ քաղաք Միւսիոյ, փոքուն Ասիոյ հիւսիսային արեմտեան մասին մէջ, Եգէական ծովուն եզերքը, հին Տրովա քաղաքին կտրծեցեալ տեղէն քիչ հեռու գէպ ի հարաւ: Նաև մտաւկայ երկիրն ուր է Հիլլեոպոնտոսի բուր հարաւային եզրը կը կոչուի Տրոյա կամ Տրովադա: Տրովադա էր երևելի գաղթականութիւն Մակեդոնական և Հռովմէական, և կը կոչուէր Տրովազ Ալեքսանդրեան: Թուրքերն Էդրի Սթամպուլ կը կոչեն հին Տրովայի աւերակները: Տրովայի աւերակներն արգարև մեծ և երևելի են կողմոյ անապոսի մը մէջ: Պոզոս առաքեալ մնաց կարճ ժամանակ ի Տրովադա յամի Տհ. 52, և անոր նաւարկեց Մակեդոնիա, Գործ. ԺԶ. 8-11: Իւր երկրորդ այցելութեան տանն ի Տրովադա, յամի Տհ. 57, աշխատեցաւ հոն յաղագութեամբ, Բկորնթ. Բ. 42, 43: Իւր երրորդ այցելութեան տանը եթիւնեակ մը միայն մնաց հոն, այս այցելութեան վերջին օրն յարաջ Պոզոս Եւսիքոս անուն պատանին, Գործ. Ի. 5-14, յամի Տհ. 58: Տես և Բ Տիմ. Գ. 43:

Տրոպիմոս, աշակերտ Պոզոսի, հեթանոս, ծննդեամբ Եփեսոսցի, և կու կորնթոս առաքելոյն հետ, և ուղեկից եղաւ անոր ի ճանապարհորդութեան նորա յԵրուսաղէմ, յամի Տհ. 58, Գործ. Ի. 4: Երբ Պոզոս առնարին մէջ էր հոն, ի նրոյց բրանցին զնա և կ'ազազակէին, "Տաճարին մէջ Յոյներ մնացուց, և տուր տեղը պղծեց, քանզի անոնք էին զնա քաղաքը Տրոպիմոսի հետ, և կարծեցին թէ նաև զՏրոպիմոս եմոյծ տաճարը: Փանծ մը տարի ետքը Պոզոս կը գրէ թէ Թողուց զնա հիւանդ ի Միլետոս, Բ Տիմ. Գ. 20: Այս հիւանդութիւնը չէր Պոզոս առաքին այցելութեան տանն ի Միլետոս, քանզի անապոս զՏրոպիմոս մեկտեղ բերաւ Երուսաղէմ, և ոչ ի Հռովմ ճանապարհորդութեան տանը, քանզի անապոսն Պոզոս չհանգիպեցաւ Միլետոս, այլ հաւանաբար

նապէս եղաւ այն ատեն որ Պօղոս բան-
տարիութենէն աղաատելով այցելու-
թիւն բրաւ փոքր Ասիայ, Կրետէի,
Մակեդոնիոյ, և Թրեքս նաեւ Սպա-
նիոյ, յառաջ քան զիւր երկրորդ
բանտարկութիւնն և զմահ՛: Տրոփե-
մոսի վրայ ուրիշ բան չենք գտեր:

ՏօՑ: Աստուած այլեայլ ասուեր
կամ հանդատեան և պաշտաման օ-
րեր սահմանեց շէնք մէջ, յաւիտե-
ան պահելու համար ի նպաստ նո-
ցա գործուած մեծամեծ գիպաց յի-
շատակը: զորօրինակ, շարաթը կը
յիշեցնէր աշխարհի արարութիւնը,
զատիկը կամ պտուէրը զիւր յեղի-
ստուն, պենտէկոստէն՝ օրինաց տալու-
թիւնն ի Արեւ, այլովքն հանգերձ:
Ցարեկան երեք աստիճան ասան,
այսինքն՝ զառակին, պենտէկոստէին և
տաղաւարահարաց, ազգին բոլոր ա-
րուներէն կը պահանջուէր երթալ
աստաբը, Եւ. ԻԳ. 14-17. ԲՕր. ԺԶ.
16, 17, և Աստուած իւր մասնաւոր
նախաճառման թեան վահանաւ կը
պաշտպանէր անոնց սահմաններն,
մինչ անոնք ի բացեայ էին, օտար
յարձակմանէ, Եւ. 1Դ. 23, 24: Ու-
րիշ ասեղ էին փող հնչեցնելու, նոր
լուսնոյ աստիճան, փութիմը, նա-
ւակատիքը, հանգստեան տարին, և
յորեկան տարին: Ասոնց վրայ խոս-
ուած է այլուր: Այս նուիրական
աստիճան պահպանութիւնն յարմար
էր ոչ միայն միայր բերելու ազգին
կանխագոյն պատմութիւնը, այլև ար-
ծարծելու կրօնից ազդեցութիւնը և
Մեհոպիոյ ակնկալութիւնը, յո՛ւ տա-
լու անոնց ուրախութեանն Աստ-
ուած, փարատել հակառակութիւ-
նը և նախանձը, և նոր ընկերակցու-
թիւններ հաստատելու ի մէջ այլե-
այլ ցեղից և գերգոտտանաց: Տես
Քաւուքեմ օր:

Քրիստոնէական եկեղեցին չուծի
սան յայտնապէս սահմանաւ ի
Քրիստոսէ կամ յառաքելոց: բայց
որովհետեւ պատուէր ունինք յիշել
անոր մահը քանիցս անգամ կը կա-
տարենք տերութեան ընթերիքը,
կրնանք բռն թէ Քրիստոս այս խոր-
հուրդը հաստատեց իբրեւ մշտնջե-
նալ օր: Քրիստոնէայք կը կա-
տարեն միշտ Քրիստոսի յարու-

թեան յիշատակը՝ սուրբ պահելով
կիրակին, որ, ինչպէս կը տեսնուի
Յայտնութեան Ա. 10 համարէն,
Յովհաննու ժամանակ կը կոչուէր
ընդհանրապէս "տերութեան օր":

ՏօՑ տաղաւարանարաց: Այսպէս
կը կոչուի այս ասեղ, զանց զի այս աս-
նին օրերը Հրեայք կը բնակէին տաղա-
ւարներու կամ հիւղերու ասի օր կը
չիմուէին ծառի ստուերէ և տերեւներէ,
ի տանին և ի գաւաթս ասանց, նաեւ ի
փողոցս: Նէեմիա կը պատմէ թէ այս
տաղաւարներուն համար ժողովուր-
դը լեռներէն կը ժողվէր արմաւեն-
ւոյ, ձիթենւոյ և մրտենւոյ ստուեր:
Տաղաւարահարաց ասն էր յերկց
տարեկան մեծամեծ ասեղի մին, սւր
ամէն այր իւրայեւացի պարտէր գբա-
նուիւ, ԲՕր. ԺԶ. 16: Եր կատար-
ուէր ութ օր, թշրի ամսոյն ութիւ-
րորդ օրէն սկսեալ, այսինքն՝ հնգե-
աստան աւուրքը յետոյ քան զլուսն
լուսնին ի հսկանմբերէ, բայց տառ-
ջին և վերջին օրերը մանաւանդ նշա-
նաւոր էին, ՂԼա. ԻԳ. 42-43: Նէեմ. Ը.
14-18: Այս ասեղ սահմանուած
էր ի յիշատակ քառասունամայ պան-
գրիստութեան իւրայեւացւոց յանա-
պատին, ՂԼա. ԻԳ. 42, 43, նաեւ իբրեւ
ածն երախտագիտութեան և շնորհա-
կալութեան վասն հնչոց ցորենոյ,
ուստի կը կոչուի նաեւ ժողովելու աս-
նը, Եւ. ԻԳ. 16. 1Դ. 22: Այս ժամա-
նակն էր առիթ ուրախութեան և
ասնի: Հասարակաց զոհին համար
կը մատուցուէր երկու խոյ և չորեք-
ստան զառն առաջին եօթն աւուրք
իւրաքանչիւրին: Բաց ի սոցունց, կը
մատուցուէր նաեւ երեքաստան եղ
առաջին օրը, երկաստան՝ երկրորդ
օրը, մեաստան՝ երրորդին, տասն
չորրորդին, ինն՝ հինգերորդին, ութ՝
վեցերորդին, և եօթն՝ եօթներորդին:
Իսկ ութերորդ օրը կը մատուցուէին
մի եղ, մի խոյ և եօթն զառնիք,
Թաւ. ԻԳ. 12-39: Ամէն եօթներորդ
տարին Մովսէս օրէնքը կը կարդա-
ուէր նաեւ հրապարակաւ, լու ի լու-
ամանայն ժողովրդեան, ԲՕր. ԼԱ. 10-
13. Նէեմ. Ը. 48: Այս արարու-
թեանց վրայ յետին Հրեայք յաւե-
լին նաեւ իրախան գինւոյ նուէր,
որ կը թափուէր իւրաքանչիւր աւուրք

առաւելեալ զճննելու համար քաջա-
նայք աման մը Անթիպոլիս շուրջն լե-
ցունելով Ջրայ գետին կաշուած
գուռներն կը տանէին տաճարը, և
հետ ձայն փողայ և եղջերափողոց,
կը թափէին այն ջուրը սեղանը
դրուած զճննելու վրայ: Այս, ինչպէս
հաւանական է, կը կատարուէր ի
յեշուսակ առաւել ջրայ զոր Աստուած
տուած էր իւրայկայացոց մէջ կը
պահպանէին յանապատին, և թե-
րեւ կը նշանակէր նաեւ մարտութիւն
ի մեղաց, Ա թագ. Է. 6: Այս արա-
րողութեան հետ կ'երգէին Ես. ԺԲ.
“Արախութեամբ ջուր պիտի քաշէր
փրկութեան աղբիւրներէն, և թե-
րեւ լծեալդուած էր նաեւ մեր փրկչին
հրաւերն այս տանին տանէր. “Թէ որ
մէկը ծառաւ է՝ Թող ինծի դայ ու
խմէ, և Յովհ. Է. 37, 38: Առաջին
և ութերորդ օր տանին էին շարաթ
Տեառն, յորտ կ'ըլլար սուրբ ժողով,
և ամէն գործ արգելեալ էր, Ղեւո.
ԻԳ. 39: Թու. ԻԹ. 12, 35. և որով
հետեւ ութերորդ օրը տարւոյն մէջ
կատարուած երեք մեծ տօներուն վերջն
էր, կ'երեւի թէ մասնաւորապէս կա-
րեւոր և նուիրեալներն կը հարաւուրէր:

Տօգրանի, պարկ կամ պոյսուսակ
որով կը տանէին ճանապարհորդք
պաշար կամ մանր կարասի ի հանա-
պաշարդ պէտո: Մատթ. Ժ. 10:

Տօգրան, ծանօթ թուփ գեղեցիկ,
մշտադուարճ, որ կը բուսնի Եւրո-
պայի և Ասիայ շատ տեղերը: Տօա-
լի փայլող շատ յարգելի է քանդակի
համար: Եւրայեայ Կ. 13 Համարին
մէջ յիշուած տօնաւ բառը կը թուի
նշանակել բոս բազմաց տեսակ մը
նոսր: Գործածուած է իբրեւ նշանակ
մշտնջենաւոր շնորհաց և յաջողա-
թեան եկեղեցւոյն Աստուծոյ:

Տօփեր: Տես Ենազմ:

Բ

Բառ, 1. քաղաք Ղեւոնկան յերկ-
րին Ասորայ, Յես. ԺԺ. 28: ԻԱ. 31,
Սուրբ երկրին սահմանադրութիւն, ոչ
հետ ի հիւսիսայ Դանայ, Թու. ԺԳ.
22 Դան. ԺԲ. 28: Բուր երկար ժամա-
նակ ունեցաւ իւր սեպհական թագա-
ւորներն: Ըստ ամանց երկու էին այսու.

անուամբ քաղաքք յերկրին Ասորայ:

2. Քաղաք Մասորի, որ Դաւթի
ժամանակ եղաւ հարկատու Հրէից,
Բ թագ. Ժ. 6, 8, 19:

Ծ

Յեղ. Երկստասան արդիք Յովորայ
եղան մէն մի ազգատոհմի գլուխ:
Այս երկստասան ազգատոհմի յորաց
կազմեցաւ Հրէից ազգը՝ կոչուեցան
յեղ: Բայց Յովոր իւր մահուան ան-
կողմէն մէջ արգելքեց զԵփրեմ և
զՄանասէ, Յովորփայ երկու արդիք,
և կամեցաւ հաստատել նաեւ զանոնք
երկու ուրոյն ցեղ իւրայեղի մէջ,
Եղնդ. ԻԲ. 5: Աստի փոխանակ եր-
կստասան ցեղից, եղան երեքստասան
ցեղք, քանզի Յովորփայ ցեղն եղաւ
երկու: Սակայն երբ Յեսու բաժնեց
Քանանու երկրին հրամանաւ Աս-
տուծոյ, երկստասան ցեղ միայն
հաշուեց, և երկստասան բաժնի բ-
րաւ երկրորդ, քանզի Ղեւնայ ցեղն
որ, իբրեւ նուիրական, օրոշեալ էր ի
պաշտօն Աստուծոյ, չարուեցաւ ու-
րոյն բաժնի, այլ բնակութեան հա-
մար աղուեցան անոնց քաղաքներ
բոլոր երկրին մէջ, հանգերձ երա-
խայեղք, տասանարդք և նուիրք ժո-
ղովրդեան: Իւրաքանչիւր ցեղ ունէր
իւր սեպհական իշխաններ և գա-
տաւորները, և երկստասան ցեղք
միանգամայն կը կազմէին ի սկզբան
մի հանրապետութիւն, ըստ իմիջ
նման Ամերիկայի միացեալ նահան-
գաց հանրապետութեան: Երբ Յեսու
բաժնեց Քանանու երկրին, Ռուբէն,
Գադ. և Մանասէի կէս ցեղն առին
բաժնի յայնկայ Յորդանանու, յա-
րեւել: Յնացեալ ցեղք և Մանա-
սէի ցեղին միւս կէսն առին բաժնի
յայնկայ գետոյն, յարեմուտո: Եր-
կստասան ցեղք Յնացին իբրեւ միաց-
եալ տերութիւն, մի ազգ և մի թա-
գաւորութիւն մինչև ի մահ Սողո-
մոնի, երբ տան ցեղք ապտամե-
լով Դաւթի ասն գեմ, կազմեցին
իւրայեղի թագաւորութիւնը: Տես
Երապետք:

Յեց: Հասարակ ցեղն է ճճի ա-
պականիչ տոնակցինաց: Փառքի ապ-
տակ ճանն մը կ'ածէ ձուռ, որմէ

կ'ելլէ փորձիկ որդ փոյլուն, որ փոփ-
ուելով լինի գարնեայ ճանճ: Յեցի
իրեւ ապականիչ ասուեաց, և իրեւ
չնչին և տկար ճճի, ստեպ կը յիշուի
ի Մուր Գոր, Յոր. Դ. 19. ԺԳ.
28. ԻԷ. 17. Ես. Խ. 9. Ով. Ե. 12.
Մատթ. 2. 19, 20, Դեռ Համագերծ:
Ճճիք որ ընդհանրապէս ցեց կը
փոյլուն և որոց մէկ տեսակն է վե-
րսիշեալ հասարակ ցեցը՝ շատ են
Թուով. ըստ բնագիտաց՝ իր հազար
հինգ հարիւր, Յեցը կը Թուչի առա-
ւատուն և գիշերները, և այսու կը
տարրերի Թիթեռնկէն որ կը Թուչի
ցերեկ միայն: Որդը որմէ կ'ելլէ ցեց՝
կը շարժի տարագ, շատ կտակաւ է,
և տնյագառար կ'ուտէ իրեն յարմար
նիւթը, հասարակ ցեցն՝ ասուի,
այլը՝ մուշտակ, բուսոց տերեւներն,
այլովքն հանդերձ:

Յիմ, Թուչուն մեծ, յափշտակիչ,
բազէի ցեղէն, և բազմազգի: Յին
տեսուրը է ըստ օրինաց Մովսիսի,
Ղեւ. ԺԱ. 14. Բ Որ. ԺԳ. 13: Տես
Թուչուն: Յինն է մերկապուլու կամ
սակաւամազ, լերկապարանոց, եր-
կայնաթեւ, անտարած, և զարշահաւ:
Գիշակեր է: Բայց ոչ միշտ, և է
սրատես յոյժ: Երբ ուզու մը ան-
սուազութենէ կ'իջնայ ճամբան և կը
մեռնի, իսկ և իսկ այս շաղգակեր
Թուչունը կը տեսնէ հեռուէն, և
խփովին կու գոյ գիտական վրոյ:

Յարեմ, Սուր Գորոց մէջ կ'առ-
նուի փոխանակ ամէն տեսակ ար-
մատաց, նաեւ ընդոց, ինչպէս ուղ-
ւան, սոսի: Պաղեստին ժամանաւ.

կու կու մար առանտ արմաղք, որ
բնակչաց զիտուր պարենն էր: "Յու-
րեն, զինի և ձէթ" էին սեպհական
րերը այն երկրին: Բուն ցորեն և գա-
րի կը բուսնին տակաւին առատու-
թեամբ, եթէ ցամառին և մշակունին,
Բուն ցորենը շատ անգամ կ'ուտէին
դաշար, հասուն հասկերը շփելով
ափով և զատելով յարդէն, Բ Որ.
ԻԳ. 25. Մատթ. ԺԲ. 1: Մուրի
փերեալ կամ փոխինգ, այսինքն
բոհրած ցորեն, էր սովորական կե-
րակուր Խորայեւացաց, ինչպէս է
ցարդ Արաքացաց, Հաւթ. Բ. 14.
Բ Թագ. ԺԷ. 28: Հրեայք ցորեն
համար ցորենը կը պատարաստէին սոս
կերպով: ցորենը կը կատուն ըրով
կամ ձաղկու, Ես. ԻԸ. 27, 28, կամ
առաթուր եղանց, Բ Որ. ԻԵ. 4, և
կամ "սուր և առաքնաւոր կամեա-
նայիւ", Ես. ԽԱ. 13, որ էր գործի
սղոցաձե նման կառուց, զոր կ'անցու-
նէին ցորենի հասկերուն վրայէն և
զամրք կամ ձիովք: Տես Կալ:
Երբ ցորենը կը կատուն, իր զատէին
զայն մեղքէն կամ ունդէն՝ հոսելով,
այսինքն հովին տալով, հեծանցաւ
որ Թիդ նման գործիք էր, Մատթ.
Գ. 13: յետ այսորիկ մաղկով ցորե-
նը կը մաքրէին օտար նիւթերէ, Ա-
մով. Թ. 9. Ղուկ. ԻԲ. 31: Այս
պատճառաւ կալը բաց օդի մէջ էր,
և, եթէ հնար էր, բարձր տեղ,
ինչպէս է տակաւին յարեւելս ըստ
վկայութեան ճանապարհորդաց,
Դատ. 2. 11. Բ Թագ. ԻԴ. 18: Այս-
պէս զատուած և մաքրուած ցորենին
երեւին կը ծեծէին սառնի մէջ, Թու.
ԺԱ. 8. Յայտ. ԺԸ. 22, բայց ընդ-
հանրապէս կ'աղային յաղօրիս:

Ազօրիք կը շինուէին սառնին բայրակ
քարէ որդ վերին երեսը քիչ մը գա-
ղաւոր էր, և վերին բայրակ քարէ՝
որդ ներքին երեսը կորնթարդ էր:
Այս քարինք էին խրաբանչիւր իր
երկու սոր տրամագծիւ, և կէս սոր
բարձրութեամբ, և կը կոչուէին, խ-
րաբանչիւր, երկան կամ երկանա-
քար, Յոր. ԽԱ. 24. Դատ. Թ. 53.
Բ Թագ. ԺԱ. 21: Յորենն ընդունող
ծակն էր վերին երկանաքարին կեդ-
րոնը, և աղօրին գարձնելու համար
սառնին երկանաքարը կը հաստատ.

ուէր գետինը, և վերինն այնպէս գրուած էր որ մարգ մը կրնար զայն տրագ գարձունել լունելով զաստապանէն: Ախրը կը թափէր երկու երկաններուն քովերէն գուրս ազորւոյն տակ գետինը տարածուած լաթին փայլ, Ամէն տուն ուներ ազորի, և օրէնքը կ'արգելէր զրաւ առնուլ ուրիշին ազորին կամ երկանը, Բ ՈՐ. ԻՅ. 6: Մովսիսական օրինաց անթիւ մարգտաբրական պատուէրներէն մին էր այս: Այս տեսակ ազորիք տակաին կը գործածուին յարեւել, նաեւ Սկովտիան ուրեք ուրեք, Գյարք կ'ըսէ: «Կիպրոս կղզին տեսայ գետինը տեսակ մը քար ցորեն ազալու, որոյ նմանը կայ նաեւ ի Սկովտիա, առ Լարսոնցիս, և Պաղեստին» ամէն տեղ: Ասոնք աշխարհի նոխկին ազորիքն են, և կը գտնուին զեռ ցորենաբեր երկիրներ ուր հին և խիստ սովորութիւնք դիւրաւ չեն փոխուիր նոր և հնազանդին միջոցներու: Այս երկաններով ազալու գործը յատուկ է կանանց, որ ազորւոյն առջեւ գետինը նստելով կ'աղան: այս էր «ազաջին ետեւ բլալ» Եւ. Ժ. Ժ. 5, և այս սովորութիւնը կը լուսաւորէ մեր փրկչին մարգարէական խօսքը Լըուսաղէմի աւերածին օրումն համար: «Թէ որ երկու կնիկ մէկ ազորիքի մէջ աղալու փայլ գտնուին, մէկը պիտի առնուի ու միւրը մոռուի» Մատթ. Ի. Գ. 41: Սամսոնն այս կանացի աշխատութեան դատապարտուած էր, Գաա. Ժ. 21: Կանայք

ազորւոյն տնտեսութեան հետ կը խառնեն քաղցր հուսալներ, և երբ տասը կամ երկուսուսն կին կը գարձունեն ազորիք, քարերուն ձայնը կը թնդացնէ տեանջներ: Որովհետեւ ազաջուսն կ'ըլլար կանուխ այգուն, ազորին գարձնող կանանց ազմուկը կը լուէր բոլոր քաղաքը, և շատ անգամ կ'արթնցներ անոնց անկարեւիր տէրերը: Սուրբ Գիորգ ազորւոյն ձայնին պակսելը կը յիշէ իրեն նշան ամուլութեան, Երեմ. Ի. 10. Յայա. Ժ. 22:

Յուլք Բառանու, կ'որածէին պարար երկիր, և չունենալով բաւական արածող, կ'ըլլային ուժգին և վայրագ, ուստի և անզգուշութեամբ մօտեցողները կրնային «պաշարել», և կոխել առաջնոր: Այս ցուլք նշանակէին հզօր և անգուժ թշնամեաց բազմութեան, Սաղմ. Ի. 12. ԿԸ. 30. Եւ. Լ. 7. 8-ն և Եղ:

Յօղ. Պաղեստին և ուրիշ քանի մը արեւելեան երկիրներ ցօղ շատ առատ է, և մեծապէս կը նպաստէ պահել և աճեցնել բոյներն այն և զանակներուն մէջ երբ շատ քիչ կը տեղայ անձին կամ ընտել չի տեղարար: Մաւնարել կ'ըսէ թէ զօրաց փրանները որ կանգնեցան թափուր և Հերմոն «այնպէս թրջած էին ցօղ տրպէս թէ անձը եկած էր», Իսաա. 2. 38. Իրգ. Ե. 2. Յօղ. յառաջ և մանաւանդ լերանց մօտ, և Եիշգ. յառաջ կամ յետոյ քան անձրեւսին եղանակը, կը գոգուի միշտ իրեն անգին պարգէն Աստուծոյ, Եննդ. Ի. 28. Բ. Գ. Լ. 28. Բ. Թագ. Ժ. 1. 8-ր. Ի. 19. Անգ. Ա. 10. 2-ր. Բ. 12: Յօղ. Թելադարած է գեղեցիկ նմանութիւններ իսրայէլեան մատենադրաց, Բ. Գ. Լ. 2. Բ. Թագ. Ժ. 12. Սաղմ. 3. Առաջ. Ժ. 12. Ուս. Ժ. 5. Միգ. Ե. 7:

Փ

Փակեհ, Բ-ցու, որդի Ռամկայ, և զօրապետի զօրաց Փակէիայի որդայի իսրայելի: Իսաա. Եննդ. Ի. 28. Բ. Գ. Լ. 28. Բ. Թագ. Ժ. 1. 8-ր. Ի. 19. Անգ. Ա. 10. 2-ր. Բ. 12: Յօղ. Թելադարած է գեղեցիկ նմանութիւններ իսրայէլեան մատենադրաց, Բ. Գ. Լ. 2. Բ. Թագ. Ժ. 12. Սաղմ. 3. Առաջ. Ժ. 12. Ուս. Ժ. 5. Միգ. Ե. 7:

մարիա, և սպաննելով զնա 758 ին նախ քան զԲր., ինք թագաւորեց քսան տարի իւր յառի թագաւորութեան վերին տանններէ զաշնակէց եղաւ Դամասկոսի Ասորաց չեա, որ յարձակեցան Յուդայի թագաւորին Աբազու վրայ, և Աբազ ինգրեց Ասորեստանի օգնութիւնը, Հետեանք սա եղաւ, որ Ասորեստանի թագաւորը թագաւորութիւնստար տաւ զԴամասկոս, և բոլոր իորայելի երկիրն յարեկէց Յորդանանու և ի հիւսիսայ Գալիլեայի ծովուն, գերի տանելով բնակիչները, Յես սակաւ միայ իւրայի սրգին Ովէէ գաւ գործեց փակէէի, սպաննեց զնա և թագաւորեց անոր տեղ, Ի թագ. ժ. 25-38. ժ. 1-9. Ե. 1-9. ժ. 1-9.

Փաղէիա, որդի և յաջորդ Մանայեմի, աբալի իորայելի, էր անըզգամ թագաւոր, և երկու տարի միայն թագաւորեց, փակէէ, որդի իրմիւլայ, գաւ գործեց նմա և սպաննեց զնա բուն անոր պալատին մէջ, Ի թագ. ժ. 22-25:

Փաղէի, որդի Երեմայ, և սերնդեամբ չորրորդ ի յիմայ, կոչուեցաւ փաղէի, այրինքն Բաշանու, վասն զի յաւաւր նորա բաժանեցաւ երկիր, Ենդ. ժ. 25. ժ. 16:

Փանուէլ, քաղաք յայնկայ Յորդանանու, և մօա ի Յորդկ գետ, ամբողջեալ Տոր աշտարակաւ զոր Գեգէն քանդեց, վասն զի փանուէլի մարդիկը զլացան օգնել նա Մարիանալաց գէմ, Իսա. Բ. 8-17. Յորդովամ Ա. նորոգեց զփանուէլ, Գ. թագ. ժ. 25: Կոչուեցաւ փանուէլ, այրինքն Ասորեստանի երեւ, վասն զի չան կռուեցաւ Յակոր Եսդայի հրեշտակին հետ գէմ առ գէմ, Ենդ. Բ. 30:

Փառամ, Ենդ. ժ. 6, մեծ և բնդարձակ անապատ ի հարաւայ Պաղեստինու, և յարմարեց իւ Արապաս հովտին որ կ'ընթանայ մեռեալ ծովէն մինչև ի ծոցն Ագապայ: Այս անապատին մէջ և անոր մօա իւրայելացիք պանդխտեցան երեսուն և ութ տարի: Տես ի գիրս իշից: Կը ձգուէր ի հարաւայ մինչև երեքօրեայ ճանապարհ հեռի ի Սինայէ, Թու. ժ. 12, 33. ժ. 41, եթէ ոչ

մինչև ի նոր ինքն Սինայ, Բ. Բ. Լ. Գ. 2. Ամ. Գ. 3: Ի հիւսիսայ կը փակէր իւր մէջ կապեռի և Սինայ անապատները, Թու. ժ. 4, 24, 27: Հոն բնակեցան Հապար և իսմայէլ, Ենդ. Բ. 14, 21, և հոն առանձնացան, նախ Գալիլի, և ապա Ագապ, Ա թագ. ժ. 1. Գ թագ. ժ. 18: Այս անապատն, բոա Պուրհարատի, է անհուն ամայի երկիր կրային, լի սպիտակ գալլախաղիք: Կային սակայն այս անապատին մէջ ժամանակաւ քաղաքներ, մշակեալ տեղեր և բաւական բնդարձակ արտադրութիւն: Խոնարհագայն լերանց շղթայ մը հիւսիսային արեւելեան մասին մէջ կ'անցնէր յարեկէց յաւաւր:

Փառք, Փառաւորել, ի Սուրբ Գիրս մեծ և պէս պէս նշանակութիւն ունեցող անտառ, որ կը գործածուին, երբ կը խօսուի Աստուծոյ և անոր գործոց, Փրկչին և անոր Աւետարանին, երկնային իրաց և սոցին նմանեաց վրայ, "Աստուծոյ փառքը, շատ անգամ տեսանելի կերպով կը յայտնուէր ի հին անտառութեան որ նշանակէր Աստուծոյ մասնաւոր ներկայութեան, Ել. ժ. 7-10. Ի. 9, 10, 16, 17. Լ. Գ. 18-23. Գ. թագ. Բ. 11. Սաղմ. 2 1. Զաք. Բ. 5: Աստուծոյ փառքը կը տեսնուի անոր գործերէն, Սաղմ. ժ. 1. Հաղմ. Ա. 19, 20: Բայց փրկութեան գործին մէջ մանաւանդ կը տեսնուի ի և նշանաւոր կերպով, "Յիսուս Քրիստոսի անձովը, Յովհ. Ա. 14. Բ. Կորնթ. Գ. 6. Եր. Ա. 3: Քրիստոնէին գլխաւոր վախճանն է ապրիլ "Աստուծոյ փառացը համար" այնպէս որ Աստուծոյ աւելի փառաւորեալ տեսնուի, Ա. Կորնթ. Զ. 20. Ա. Պետ. Բ. 9: Երգ. ան սա ձեր, "Աստուծոյ փառք աւար, ի նշանակէր, խոստովանէ ճշմարտութիւնն առաջի ամենագիտին Աստուծոյ, Յես. Է. 19. Յովհ. Բ. 14: Այս խօսքը, "փառքը, Սաղմ. ժ. 9. Լ. 12. Ե. 8. ձի. 1. կը նշանակէ հոգիս կամ անձն, ինչպէս յայտնի է իմաստէն:

Փառքա, լերանց ողն, վերին հիւսիսային մասն Արարիքի շղթային, յարեկէց մեռեալ ծովուն. գագաթ-

ներքն մին էր. Նարաւ, Բ Թր. 1 Բ. 49. 1 Գ. 1. Սեհնի թագաւորութեան հարաւային մասին մէջ էր, թու. 10. 1 Գ. 14, և յետոյ անցաւ Ռուբենեանց, Յեռ. ԺԲ. 3. ԺԳ. 20:

Փառաւր, ազաթ-թէն, 1. որդի Եմմուրայ, քահանայ և գլխաւոր պաշտօնեայ աւանարին. սասակութեամբ գէմ կեցաւ Երեմիայի, և հալածեց մարգարէն մինչև ծնծել զնա և պնդել ի կանգն, բայց բոլորը դարձաւ անոր գլուխը, Երեմ. 1-6:

2. Որդի Մեղգեայ, Թշնամի Երեմիայի, և անոր բանաստեղծեան համար աշխատակներէն մին, Երեմ. 10. 1. 1 Բ. 1-6. Այս փառաւոր պաշտօնականն շատեր դարձան Բաբելոնի գերութենէն, Ա Մնաց Թ. 12. Եզր. Բ. 38:

Փարախ: Տես Ուխար:

Փարաւոն, բուն Եգիպտական բառ է մուծեալ յերբայեցներէն, և կը նշանակէ Բ-գ-ա-ր, ուստի ուր որ այս անունը կը գտնուի, պէտք է հասկնալ թագաւոր, զորօրինակ, Փարաւոն վափառ. է արքայ վափառ: Այս պատկերը փարաւոնի մը, Թերեռ Սիտակայ, գտներ պատկերն է, Եգիպտական կոթողէ մը աւանդած:

Իբր Երկնաստան կամ Երեքաստան թագաւորը Եգիպտոսի կը յիշուին ի Սուրբ Գիրս, որոց բոլորը կը կրեն փարաւոն յորջորջմբ, բաց ի շու-

րից: Փարաւոն կոչուածներէն երկուքն ունին նաեւ ուրիշ յատուկ անուն, ինչպէս Նեբաւով և վափառ: Սուրբ Գրոց մէջ յիշուած փարաւոններուն ժամանակագրական կարգը գրուած է ստորեւ Շամբուին և պլլ օմմաք այս փարաւոններէն զամանա միեւնոյն անձ կը համարեն արտաքին պատմութեան մէջ յիշուած եգիպտացի թագաւորաց յետ. կան նաեւ փարաւոններ որ կը թան անծանօթ: Արգարե Եգիպտոսի պատմութիւնը և ժամանակագրութիւնն այնպէս համաձայն, մութ և խորաւ հակառակ կերպով յիշուած են, որ փարաւոններէն և ոչ միայն անունը և թուականը կրնան ստուգել ցուցուիլ յառաջ քան զԱռաւել:

1. Փարաւոն, Եմմու. ԺԲ. 15, Արահամա ժամանակ, 1920 ին նախ քան զԳր. Այս փարաւոն էր հաւանականապէս Թերական հարստութենէ:

2. Փարաւոն տէր Յովսեփայ, Եմմու. 1 Բ. 36. 1 Բ. 10. Գործ. Է. 40, 43, 1728 ին նախ քան զԳր.: Ոմանք կը կարծեն թէ փարաւոն որոյ առաջին պաշտօնեայն եղաւ Յովսեփ. էր որդի յիշլլի ի Գիրս Եմմու, Գլ. 1 Բ. 36:

3. Փարաւոն, որ չէր ծանօնար զՅովսեփ, և առ որով ծնաւ Մովսէս, 1571 ին նախ քան զԳր., Ել. 11. 8. Գործ. Է. 48. Եփր. ԺԱ. 23: Շատ հաւանական է թէ ուրիշ փարաւոն էր առ որով Մովսէս օտարուեցաւ փախել Մագիանացուց երկիրը, և որ մեռած էր երբ Մովսէս, արդէն օւթածամենի, գարձաւ Մագիանացուց երկրէն յեգիպտոս, Ել. Բ. 41-23. Գ. 19. Գործ. Է. 23:

4 Փարաւոն, առ որով իտրպելացիք ելան Եգիպտոսէ, և որ կորսուեցաւ կարծիք ծովուն մէջ, Ել. Ե. ԺԳ. Գ. Թագ. ԺԷ. 7. Նէմ. Թ. 10. Յազմ. 2 ԼԵ. 9 Ի Լ. 15. Հազմ. Թ. 17. Երբ. ԺԱ. 27, 1491 ին նախ քան զԳր.:

5. Փարաւոն, Դաւթի ժամանակ, Գ. Թագ. ԺԱ. 18-22, 1030 ին նախ քան զԳր.:

6. Փարաւոն, աներ Սոդոմոնի, Գ. Թագ. Գ. 1. Է. 8. Թ. 46, 24, 1010 ին նախ քան զԳր.:

7. Սիսակ, մեռ ի գործանի թա-
գաւորութեան Սողոմոնի, և առ
Ռաբովամաւ, 975 ին նախ քան զԳր.,
Գ թագ. ժԱ. 40. ԺԳ. 25. Բ Մնաց.
ԺԲ. 2. Այս ժամանակէն Տեաե Ե-
գիպտոսի թագաւորաց բռն ան-
հաւնէր կր իշխւին ի Սուրբ Գերս:
Տես Սիսակ:

8. Զարա, թագաւոր Եգիպտոսի
և Եթովպիոյ, առ Ասայիւ, 930 ին
նախ քան զԳր.: Արարին պատմիչք
կը կոչեն զառ Ռոսթըն: Տես Զարա:

9. Սովա, կամ Սեկեթոս, ժամա-
նակակից Աբազու, 730 ին նախ քան
զԳր.: Ի թագ. ժԵ. 4. Տես Սովա:

10. Թարակա, թագաւոր Եթով-
պիոյ և Եգիպտոսի, առ Եզէկիայիւ,
720 ին նախ քան զԳր., Ի թագ.
ժԵ. 9. Եւ. 1. Ի. 9: Թարակա թուի
լինել Սարարոնի Տէրաբանն, և Ցա-
րակղէանն Մաննթովայ: Տես Թա-
րակա:

11. Փարաւոն Նեբաւով, առ Յով-
սեան, 612 ին նախ քան զԳր., Ի
թագ. իԳ. 29 30, այլովքն հան-
դերձ, Բ Մնաց. 1. Ե. 20-24, այ-
լովքն հանդերձ, Նեբաւով էր որդի
Փառմեոնիկայ: Տես Նեբաւով:

12 Փարաւոն Վափաւ, ժամա-
նակակից Նարուզդահնոսարայ: Եր
թոռն Նեբաւովայ, և Ապրիւնն Հե-
րոդոտայ Սեղեկիա գաշնակից եղաւ
Վափաւոյ Նարուզդոյ սնոսարոյ դէմ,
և Վափաւ վանեց զՍարեստանեայտ
Պաղեստինու երկրէն, առաւ զՈւ-
գոն և զՏիւրոս, և գարնաւ Եգիպ-
տոս մեծ աւարաւ: Կ'երեւի թէ Վա-
փաւ չջնանայ օգնել Հրէից և արգե-
լաւ Երուսաղէմի իտպոս աւերումը,
երեւմ 1. Ե. 1-5. Ե. 1. Եզէկ. Իթ-
- 1. Ե. 1. Վափաւ թագաւորեց քսան և
Հինգ տարի, և ընկեցաւ աթոռէն
իւրոց զորաց ձեռքը Իփրէնէի գէմ
անյաւըղ պատերազմէ մը ետքը, ինչ-
պէս մարգարէացուած էր: Երեւմ.
Իթ. 30:

Փաթեզ-Ողա, Բ թագ. 2. 8. Տես
Ողա

Փաթիսեցի, թուով բազում և
տիրոջ ազանդ Հրէից, վարդապե-
տութեան և սովորութեան շատ կե-
տերու մէջ միաբան, բայց բաժան.
եալ այլեալ կուսակցութեանց կամ

չգործներու քանի մը թեթեւ կէտե-
րու մէջ, որպիսի էին զարոյք կամ
աշակերտք Հիլէլի և Եամմայի, որ
անուանի Հրեայ վարդապետներ էին:
Փաթիսեցի անունն ընդհանրապէս
կ'առնուի Երայեցիներէ Բորաւ բա-
ւեն, որ է բաժանել, որպէս թէ
Փաթիսեցիք զատեալ և որոշեալ էին
ազգին ֆեստեալ մասէն իրենց բարձր
իմաստութեամբ և որութեամբը.
Փաթիսեցուց ազանգը երեւցաւ յետ
գարձին Հրէից Ուրբելոնի գերութե-
նէն: Գայով անոնց վարդապետու-
թեան, թէպէտ կը յարգէին Հին
կառկարանին գիրքերն իրրէ Լրե-
ից հաւատայն աղբիւր, կ'ընծայէին
մեծ և հաւատար ճոխութիւն աւան-
դութեանց պատուէրներուն մահա-
ւանդ յարաւորն արարողութիւնը,
որպիսի էին, լուսամուկը, պահք,
երկոյն ազօթներ, ողորմութիւն ապլ,
հեթանոսաց և մաքրաւորաց հետ
հաղորդութենէ զգուշանալ, այլովքն
հանդերձ: Տես Մատթ. 2. 5. Թ. 11.
ԻԳ. 5. Մարկ. Ե. 4. Ղուկ. ԺԲ. 42:
Փաթիսեցիք Մովսէսական օրէնքը բառ-
առ բառ կը մեկնէին, բայց և այնպէս
շատ անգամ կը բռնաբարէին օրինաց
ոգին ըստ աւանդութեան և ըստ
քմաց անկնկնով զայն: Տես Մատթ.
Ե. 31, 43. ԺԲ. 2. ԺԹ. 3. ԻԳ. 23:
Արարութեան կամ խոտամբերութեան
երեւութեմը, և բարեպաշտական տը-
տաքին ձեւերով զորո կը կատարէին
հրապարակաւ և առ իցցցոյ, սաս-
ցած էին Փաթիսեցիք մեծ անուն և
ազգեցութիւն հասարակ ժողովրդե-
կան, մահաւանդ կանանց մէջ:
Ստոյիկեանց պէս կը կարծէին թէ
ամենայն իրը և գէպք արգասիք են
բախտի կամ ճակատագրի, բայց ոչ
այն տոտիսին հարկաւոր մինչև իո-
պաւ եղծանել մարդկային կամոց
ապատուութիւնը: Հոգին կը համարէին
անմահ, և կ'ընդունէին մարմնոց
հանդերձեալ յարութիւնը, Գործ.
ԻԳ. 8. Եր կարծուի նաև յոմանց
թէ Փաթիսեցիք կը հաւատային նաև
հոգեփոխութեան, բայց առ այս
վերաբերեալ անկնարկութիւն մը չենք
գտներ ի Նոր կտակարանի, և ոչ
հոգեպաւ կը յիշէ այնպիսի ինչ:
Յաճախ անգամ կը յանդիմանն

Քրիստոս փառիեցւոց սնապարծութիւնը և ժլատութիւնը, անոնց ազօթը, ազդմութիւնը, աստանորդը և պահքն իցյցո մարդկան, Մատթ. 2. 2, 5. Ղուկ. ԺԸ. 9, նաև անոնց կեղծաւորութիւնը որով կը ջանային գտնել պատրուակաւ կրօնից իրենց գեղծ յանկուծիւններն և վարքը, Մատթ. ԻԳ. Ղուկ. ԺԶ. 14. Յովհ. Է. 18, 49. Ը. 9, փառիեցւոց այս ամենայն թերութիւններն անխնայ և անաչառ յանդիմանելով շուտ ատելի եղաւ Փրկչին այն մեղքնիւց, Մատթ. ԺԻ. 15, ուստի և փառիեցիք էին որ կ'ուզէին բառնալ անոր կեանքը, ինչպէս բարձին իսկ, և առին անոր արիւնն իրենց և իրենց զակներուէ վրայ՝ Բայց կ'երեւի թէ կային անոնց մէջ առաքելին և ճշմարտապէս բարեպաշտ անձինք, ինչպէս Յովսէփ Արեւմտացի, Նիկողոսմոս, ծերունին Սիմէոն, և այլք. Մատթ. ԻԷ. 57. Ղուկ. Բ. 25. Յովհ. Գ. 1: Տառնային Սոզոս էր խոստ փառիեցի, Գործ. ԻԶ. 5. Գաղ. ԼԼ. 14: Փառիեցւոց բարուց և վարուց ետակն յապկութիւններն կը տեսնուին տակաւին Քրիստոսնայ երկրներու մէջ, և են այնպէս ատելի Քրիստոսի, ինչպէս էին փառիեցւոց ՅԷ:

Փարուիմ, Բ Մնաց. Գ 6, երկիր ազնիւ սսկւոյ. հաւանականապէս Ոսկեր, կամ, ըստ Գեոքնիոսի, արեւելք

Փարփար. Տես Արամա:

Փեգեմայ. Թանօթ բանջար, սասա. կահոս և դառնահամո՛ր Քրիստոս կը յանդիմանէ զՓարիեցիս որ իցյց խոստ օրինաւոր հաւթեան կը ասաս. նորդէին փեքնան, որմէ բոս օրինաց տասանորդ տայ չէր արժէր առնելին շնչնւթեան համար, մինչ օրինաց առնէ էտկան մասերը կը թողուն, Ղուկ. ԺԼ. 12:

Փշեթիմեր կը յիշուին միշտ Քրիստոսի հետ իրեն թիկնապահք թաղաւորին, Բ Թագ. Ը 18. Ի 7 Աս. բաւար, թէ՛ չէր անուէ չրեայ կամ Փշառացի առհմի, որ կարծուի նշանակել ընթաց, ուստի կը նշանակէր թերեւ աղքատի սուրհանդակ, ինչպէս Քրիստոսի բաւար կ'ըլլէ նրա

բայեցերէն խորհրդաւն, ուստի և կը նշանակէր թերեւ արքունի գահանի Տես Քրեթիմեր:

Փնխք, Երեւի, Հաղմայեցի կուսակալ Հրէաստանի. Ժնդեմա էր սարուկ կղզեայ կայսեր, որ ազատ ըրաւ զնա և առաւ պաշտօն, կոչելով կղզեթոս: Ըստ Տակիտոսի պատմագրի էր անգուծ, զեղի և վաթաթ, Հրէաստանի մէջ ամուսնացաւ ընդ Կրուսիզայ, քեռ կրասեթոյն Ագաթիզայ: Փնխք հրապարակով զատուէ էր զԻրասիզա իւր ամուսնէն Ագիզոն: Երբ Լիւսիոս զրկեց զՊոզոս կեանքիս ուր կը նստէր կուսակալը, Փնխք կոչելով առաքեալը լսեց անոր գառը, և համազուեցաւ թէ անմեղ էր Պոզոս, բայց է այնպէս պահեց զնա կապուած, թէ պէտ միզմով և ինայելով, քանզի կը յուսար առաքելոյն բարեկամներէն բաւական մեծ գումար մը ընդունել անոր ազատութեան համար: Բայց կին Նուրա Իրուսիզա, որ Հրեայ էր, կր բաղձար լսել Պոզոսի քարոզութիւնը, և առաքեալը կանչուելով Փնխքի առջև, խոսեցաւ իւր սովորական համարձակութեամբ արգարութեան, զգաստութեան և վերջին գատաստանին վրայ: Փնխք գողաց, բայց նորէն զրկեց զՊոզոս բանտը, և հեղձուց իւր խղճին ձայնը. Խորհրդեայ ըսան զօրութեան թուլութեան և յապաղման վտանգին: Երկու տարի ետք, յամի Տն. 10, Փնխք կոչուեցաւ Հաղմ, և թագուց զՊոզոս ի բանտի՝ ի շնորհակալ Հրէեց Բայց Փնխք կոչուեցաւ ի գատաստան, յանաւոր գատուեցաւ իւր յոսի վարչութեան համար, և հաջով պրծաւ մահուան մի նորդութեամբ: եղբոր իւրոյ Պալլաւոս որ սիրելի էր կայսեր, Գործ. ԻԿ. 26. Ի Ի:

Փնմամ, Բոսոր, երկրորդ կին ի կանայի, Տոր Սամուէի. Տես ԱԹ. Թ: Ասոնց պատմութիւնը գեղեցիկ օրինակ է բաղմանութեան շարեաց, Ա Թագ. Ա:

Փնմեթեա, 1. որդի իշխողաբայ, և թառն Ահարոնի քահանայապետի Փնմէհէս իւր նախնանք և համարձակութիւնը ցուցուց անապարկով

ապանել Յուդայի պղծագործ իշխանը, և անոր ընկերը Մագիանացի կինը, Մովսեսը գաշտերուն մէջ, Թու. ԻԵ. Ի վարձ այս համարձակ և պատեհ ծառայութեան նորա քահանայապետութիւնն հաստատուեցաւ անոր ասհմին մէջ հաւատարիմ ծառայող պայմանաւ, իսկ ի կարծ ժամանակէ մը, այն է ի Հեղեայ մինչև ի Սագմի, փնէհէնի սերունդը վարեց քահանայապետութիւնը մինչև տանարին աւերը, փնէհէն առաջնորդեց իորայիլի բանակին յաջորդ պատերազմներուն մէջ ընդ Մագիանացիս, Թու. ԼԱ. 6. Սագմ. 29. 30, 31. Եւ այն փնէհէն էր գլուխ պատգամաւորաց որ զրկուեցան ի յանդիմանութիւն Յորգանանէն անգին ժառանգող ցեղերուն, որ սեզան կանգնած էին, Յես. ԻԲ. 5-34. Հորը կենդանութեան ատենը փնէհէն էր վերակացու Ղևտացոց, Թու. Գ. 32, և յետոյ եղաւ քահանայապետ, Յես. ԻԴ. 33, և իբրեւ քահանայապետ ծանոյց թէ Սաու. Ժոյ կամէն էր պատժել Գաբաւի մարդիկը, Դաւ. Ի. 28:

2. Մին յորդուց Հեղեայ քահանայապետի, Տես ՈՓՁԻ:

Փեսայ. Տես Երգ Երգաց:

Փեսաս, Պարիթա, յաջորդ փելքի ի կուսակալութեան Հրեատաւնի, յամի Տես 60. Երբ կը մեկնէր փելքիս Հրեատաւնէն, հաճելու համար զՀրեայ թողուց զՊողոս կապեալ ի կեսարիա Պաղեստինու, Գործ. ԻԴ. 27, և երբ փեսաս եկաւ, Հրեից զիսաւորներ ինդրեցին դատապարտել առաքելաւ, կամ զրկել զնա իրուսաղէմ, քանզի Հրեայք զարան գործած էին ապանել զնա քամբան Սայ փեսաս պատախառնեց թէ Հաղմայեցոց սովորութիւն չէր դատապարտել ամբաստանեալ մը առանց լսելու, և խոտաացաւ լսել անոնց ամբաստանութիւնն ի կեսարիա. Հինգ որ ետքը լսելով զՊողոս և անդեկանալով անոր դէմ բերուած ամբաստանութեանց, առաջարկեց Պողոսի իւր դատին որոշումն յանձնել Հրեից Սինեթարիին. բայց Պողոս բողոքեց առ կայսր, և այսպէս հանեց ի գերեւ Հրեից նեն:

գաւոր իորհուրդը և փեսասի գիտաւորութիւնը, փեսաս, որոշելու համար թէ ինչպէս զրկելու էր զՊողոս ի Հաղմ, անգամ մը ևս լսեց Պողոսի յառաջակցութեան Ազգիպայարքայի որ եկած էր յաղմ փեսասի, փեսաս աւազակները բազմացած տեսնելով Հրեատաւնի մէջ, ջանաց նուաճել զանոնք. վերջուց նաև կատարող կամ մեզ մը որ բազմութիւնն իրեն ետեւէն ձգած էր յանապատ, Յովեպոս գովութեամբ կը խօսի փեսասի կարճ իշխանութեան վրայ, փեսաս մեռաւ Հրեատաւն, յամի Տես. 62, և յաջորդեց անոր Ալիսոս:

Փերեզագիք, Մննգ. ԺԵ 20, հին բնակիչք Պաղեստինու, որ խառնուած էին Պանանացոց հետ, կամ թերևս ինքեանք ևս էին սերունդ Բանանու. Եւ թուի թէ կը բնակէին Պանանացոց երկրին կեդրոնը, Մնգ. ԼԻ. 30. Յես. ԺԱ. 3. ԺԵ. 15. Դաւ. Ա. 4. 5, բայց կային նաև փերեզացիներ Յորգանանու երկու կողմք, լերանց վրայ և գաշտերուն մէջ, Սուրբ Գրոց մէջ շատ տեղ, Բանանացիք և փերեզացիք կը յիշուին իբրև զիսաւոր ժողովուրդք երկրին, զորքինակ Արբաշամու և Ղովտայ ժամանակ, Մննգ. ԺԳ. 7. Այս ցեղէն առկա ծնացորդ կար առ Սողոմնիւ որ նուաճեց զանոնք և բրաւ հարկատու ծառայ, Գ. Թագ. Թ. 20: Տես Քանանացի:

Փիաթոր, տեղի մօտ Սուէզի ծոցին, և անոր հիւսիսային արևմտեան կողմը, երրորդ և վերջին բանականեղի իորայելացոց, կարմիր ծով անցնելէն առաջ, ԵԼ. ԺԴ. 2. 9. Թու. ԼԳ. 7. Տեղը չի կրնար ճշդիւ որոշուիլ հիմա: Տես ՍԼԵց ԴԻՔԶ:

Փիթե, գլխաւ, Գրիստանեայ կիւ ի կնիքայ, որ էր արեւելեան նաւահանգիստ կորնթոսի: Փիւէ տարաւ Պողոսի թուղթն առ Հաղմայեցիս Այս թղթի մէջ Պողոս ի յանձնէ զՓիւէ անոնց գտաւորութեան և Գրիստանեական սիրոյն: Եւ թուի թէ Փիւէ էր ստիկաւարուհի, և ունէր ստակ և կամք լարիք ընել այլ ուստատապէս Պողոս կրէ: “Նա տերուն ինամբ տարաւ ու ինծի ալ, Հաղմ. ԺԶ. 1, 2. ՈՎ որ կ'օգնէ

Քրիստոսի հաւատարմի՞մ ծառայի մը, այնու կ'օգնէ անշափ բարւոյ կաւարման: Հոգին Սուրբ Փիւրէի բարքն աւ գործը կը ցուցնէ արժանի նմանազանութեան: Այսպիսի մայրեւ յաւիտեան պիտի յիշուին իտպայելի մէջ:

Փիւրէզոս, Կոնստանտին: Տես Հերմոգենէս:

Փիւրմ, մին ի քաղաքաց զոր սշինցին իտպայելի որդիք փարաւանի համար յիշակատոս, իրենց գերութեան աստեղ, իլ. Ա. 11: Փիւրմ ե հաւանականապէս Պաթմոմոս զոր Հերոդոտոս կը յիշէ, և կը գնէ մօտ ի Պիւրեսէթ և Պեղուսեան բազուկն Նեղոսի, ոչ հեռի լրանցքէն զոր շինեցին Նեքառով արքայ և Գարեհ, կցելու համար զՆեղոս կարմիր ծովուն հետ: Տես Եգիպտոս:

Փիւրմոն, Կոնստանտին, հարուստ քաղաքացի ի Եգիպտոս, ի փառագիտ: Պոզոս գրեց Թուղթ առ Փիւրմոն, երբ անոր ծառան զմեծաբնոս ետ կը գրէր: Փիւրմոն որ գարձան էր Պոզոսի միջոցաւ՝ կը յորդորուի բնութենէ զմեծաբնոս իրեն՝ «եղբայր սիրելի», Պոզոս այն ատեն բանաստեղծու էր ի Հաովմ: Թուղթն Պոզոսի առ Փիւրմոն սրանչելի օրինակ է փառութեան, քաղաքավարութեան և մարգարիտութեան: Տես Ոմեքմոն և Թուղթ:

Փիւրմոն, Թուղթ առ: Տես Փիւրմոն և Ոմեքմոն:

Փիւրպպեցիս, Թուղթ առ: Պոզոս գրեց այս Թուղթն Նիւր առաջին բանաստեղծութեան ասան ի Հաովմ, յամի Տն. 62: Զերմ շնորհատուութիւն կը մատուցանէ օգնութեան համար զոր գրեած էին Փիւրպպեցիք Եպափորոսիտայ և Նապ, և զօհութեամբ կը յիշէ անոնց անգուռ սէրն առ նա, ինչպէս նաեւ անոնց քրիստոնէական անտաքիւս վարքը, և պնդութիւնն ի հայածանա, Փիւ. Ա. 7, 28, 29. Բ. 12. Ի. 10-15: Տես և Բ Կորնթ. Բ. 1, 2:

Փիւրպպե, քաղաք Մակեդոնիոյ որ կը նստէր փոխանակ բգեշիս: Փիւրպպե կոչուած է յանուն Փիւրպպոսի Թագաւորին Մակեդոնացւոց, որ նորագեց և գեղեցկացուց զայն,

ուստի և քաղաքը կործնեց առաջին անգամ որ էր Գաթոս: Օգոստոս զրկեց հին Հաովմայեցի գաղթականներ, և այս պատճառաւ ունէր քաղաքը քանի մը անանձին շնորհք, ուստի և էր «Մակեդոնիոյ մէկ մասին գլխաւոր քաղաքը», Գործոց առաքելոց այս խորքը, Գործ. ԺԶ. 12, կը Թուի նշանակել թէ Փիւրպպե էր առաջին քաղաք ուր կը հանգրկէր ծանադարհորդը, երբ կը հասնէր Մակեդոնիոյ նաւահանգիստը Նեպոլիս, որտէ տասը մօտ միայն հեռու էր Փիւրպպե յարեւմուտ հիւսիսոյ ընդարձակ գաղտի վայ: Հոս եղաւ անուանի կախն ուր Բրուտոս և Կատոն յաղթուեցան յՕգոստոսայ և յԱնտոնիոսէ, 42 ին նախ քան գգր: Հոս նաեւ Պոզոս առաջին անգամ քարոզեց Աւետարանը Եւրոպայի ցամաքին վրայ, յամի Տն. 52, երկնաւոր տեսիլամբ յորդորուելով երթալ Տրոպիլ ի Փիւրպպե: Առաջին դարձան եղաւ Լիւգիա, և եկեղեցին որ իսկոյն հաստատուեցաւ հան՝ նշանաւոր եղաւ այս առատաւեան և ճշմարիտ Բրիտանիոյ կնոջ բարի գործերով: Պոզոս և Նիլա մանուկ աղջկանէ մը հարցուկ գնէ հանեցին հոս, և այս պատճառաւ բանուեցան, ծնծուեցան նախայ, և բանաստեղծուեցան: Բաղց անոնց կապանքը քափուեցան հրաշիւք, բանաստեղծար գարձաւ, և Թոլլ տուաւ անոնց երթալ յԱմփիպոլիս: Եր Թուի թէ Ղուկաս ճաչ հան, և նորէն ընկերացաւ Պոզոսի, երբ Պոզոս միւսանգամ այցն յուխիւն բրաւ Փիւրպպեցւոց իւր հինգերորդ ծանադարհորդութեան ատեն յիշուածովմ, յամի Տն. 58, Գործ. ԺԶ 8-10. Ի. 3-11: Եւս քաղքին անշէր հիմա գոցուած է աւել բակինբով:

Փիւրպպոս, 1. չորրորդական, որ գի Մեծին Հերոփի, ի կնոջն նորա կղենպատարայէ: Երբ Հերոփի Թագաւորութիւնը բաժնուեցաւ, Փիւրպպոս եղաւ չորրորդական Բառանէայի, Տրաքոնիտայ և Ալբանիտայ, Ղուկ. Գ. 1: Տես Հերոփէս 1: Փիւրպպոսի կնոսբրեան այս Փիւրպպոս աւան էր իւր անունը:

2. Հերոգդէն փրկեալոր, ուրիշ որդի Մեծին Հերոգդի ի Մարիամնայ գտաւրէն Սիմէնի, ոչ թէ ի Մարիամնայ զոր կը սիրէր Հերոգդէն, Յովսէփոն Հերոգդէն կ'անուանէ զայս փրկեալսն: Այս փրկեալսն կ'ապրէր առանձնացեալ, քանզի հոգոր մերժած էր զիս ժառանգութենէ, և եր առաջին ամուսին Հերոգդի ազալ, Մատթ. Ժ. 13. Տես Հերոգդիս:

3 փրկեալսն առաքեալ, ի Բեթսայիդայ, ի սկզբան աշակերտ Յովհաննա Մկրտչի, և մին յերկոստոսից որ կ'անուի կանչուեցաւ երթալ Քրիստոսի ետեւն, Մատթ. Ժ. 3. Յովհ. Ա. 43-48. Գործ Ա. 13 փրկեալսն շատ անգամ կը յիշուի Աւետարաններուն մէջ, Յովհ. Զ. 5-7. ԺԲ. 21. ԺԳ. 8-10: Ըստ աւանդութեան փրկեալսն քարոզէր աւետարանն ի փոխադիս, և մեռաւ Հերոսոլիս, յերկրին Ասորաց:

4. փրկեալսն, ասրիւսաց և աւետարանիչ, Գործ. Զ. 5. ԻԱ. 8 Եփես. Գ. 11, ի կենտրոն անցուց իւր կենաց զէթ մէկ մասը, և ունէր չորս գոտերս որ ունէին մարգարէութեան ձերք, Գործ. Բ. 17. ԻԱ. 8-9: Յետ մահուն Ստեփանոսի, երբ Քրիստոսն ետք արտաքրուեցան Երուսաղէմէն, բաց յառաքելաց, փրկեալսն քարոզէր Աւետարանը Սամարիա մեծ յաղագութեամբ, և կը գործէր շատ հրաշք: Այս երանելի զրազման մէջն կանչուեցաւ զործել հետաւոր տեղ մը առանձին մարգուս մը, այն է Եփսոպոսի ներքինեղին Տամար: Բայց ներքինին տարաւ Աւետարանին լայն Ափրիկէի իսուարին կողմը, և կը կարծուի թէ հոն լուսաւորեց շատերը: Գովհասու պատմութեան մէջ փրկեալսն ըստ պատահման կ'որոշուի առաքելութեան, Գործ. Ը. 1, 14,

16. փրկեալսն քարոզէր աւետարանը Պաղեստինա ծովեզերեայ քաղաքաց մէջ, Ալզովոսէ մինչև կենտրոն, ուր յետոյ Պաղեստին և բնիկք նորա եղան հիւր փրկեալսն շատ օրեր, Գործ. ԻԱ. 8-16: փրկեալսն վերջին պատմութիւնն անձանօք է մեջ:

Փրկեալսն յայրիւն, ի խոստովանութեն, նոր կրօնականին մէջ կը նը-

շանակէ ունայն և Քրիստոսի հայեցողութիւն մարգարային մասց, այս աշխարհիս իմաստաւթիւն, և "առանձն գիտութիւն, Ա կորնթ. Ա. 18-27. Ա Յիմ. Զ. 20, որ հակառակն է աւետարանին ճմարութեան: Պաղեստին կը զգուշացնէ զկողոսացիս թէ զուցէ կողոսացուէին կամ գերի տարուէին "փրկեալսն թիւնէ, կող. Բ. 8: Մարգարային արան թիւնութեան տերազոյն ապացոյցներէն մին է, որ սիրտը կըցաւ այն տառիճան թիւնը մարգուս ազնուապոյն կարողութիւնը, որ է միտքը կամ բոնը: Մարգարային բարձրագոյն միտքերն անգամ շատ անգամ կուրացած են բոլորովն մինչև չտեսնել կրօնական ճմարութիւններ, և մարդիկ իմաստաբիրելու կարողութեան զմը և կուրովը եղած է ոչ թէ միջոց աստուածգիտութեան և աստուածսիրութեան, այլ անձնահատկ, ապտամբ և յիմար ամբարտաւանութեան, Մատթ. ԺԱ. 23. Ա կորնթ. Բ. 14. Գ. 18-20: ՅԱթէնա Եպրկուրեան և Սաղկիեան փրկեալսն քարոզեցին Պաղեստին քարոզութիւնը. և Պաղեստին թուով իրան մէջ շատ անգ իւր գալուսն իմաստութիւնը կըցոյցնէ հակառակ Յիսուսի Քրիստոսի իմաստութեան և ճմարիս կրօնից, որ փրկեալսն իմաստութեան զմը կը թուէր ասոյ իմարութիւն, վասն զի Աւետարանին իմաստութեան յաղթանակը ոչ թէ զայն քարոզողներուն ճարտարիտութենէն կամ ներքութենէն էր, այլ Աստուծոյ ցորութենէն և Հոգւոյն Արդոյ ազգեցութենէն ի սիրտս և ի միտոս հուսատարիմ հաւատացեաց, և վասն զի այն իմաստութեան նպատակը ոչ թէ զաւարճացնել կամ շողորմել էր զմարդիկ, այլ ցուցնել անոնց թէ յանցաւոր և ապտամբ էին մարդիկ Աստուծոյ դէմ, և չկարուելու համար կարաւ էին փրկի:

Ինչպէս որ փրկեալսն իմաստութեան պատմաւոր եղան Յունաց մէջ շատ ազանդներ, ինչպէս Ակադէմիստը, Պերիպատետիկէստը և Սոկրիտէսը, ինչպէս Հրէից մէջ ելան այլևայլ ազանդներ, ինչպէս Եսէնեանք, փարիսեցիք և Սադուկեցիք: Փարիսեցիք

կը նմանէին փոքր ի շատէ Սաղոյիկեանց, Յագուկեցիք՝ Եղիկուրեանց, և Եսանեանց Ակադեմիականաց, փարսիոցիք էին հպարտ, ունայն և անուպարծ իրրի զՍաղոյիկեանս։ Սագուկեցիք կուրանային զանմահութիւն հոգւոյ և ոգիներու գոյութիւնը և Եղիկուրեանց պէտ ըստարովին անփոյթ և անհոգ էին հանգիստէս կենաց համար։ Եսանեանցիք աւելի համեստ էին, աւելի պարզ և կրօնասէր, և յայն սակոյ շատ մօտ էին Ակադեմիականաց։

Աստուգը յորմէ կ'զգուշացնէր Պօզոս իւր ժամանակին Քրիստոնէականներէ՝ կոյ տակաւին, ինքեան հաւանութիւնը բնական ընկեր է անաստուածութեան և արտի անկեղծութեան, չուզեր անաստ յայտնութեան ճշմարտութիւններուն, և կը հերքէ ինչ որ հանդիս է իւր ճշշակին կամ քան իւր հաստատութիւնը վեր է։ Ճշմարիտ իմաստութիւնն, ընդհանուրական, խոնարհ է և հնազանդ։ «Ով որ Աստուծոյ Թագաւորութիւնը պղտի տղու մը պէտ չենգունի, բնու պիտի չմանէ անոր մէջը»։

Փիղաղեղփիա, քաղաք Լիւգիոյ, ի փոքրն Ասիա։ Այս քաղաքին մէջ էր Ասիոյ եօթն եկեղեցիներէն մին, զոր իրիւ հաւատարիմ մեծապէս կը գովէ Քրիստոսը։ Յայտ. Գ. 7-13։ Փիղաղեղփիա կուռեցաւ այս քաղաքը Աստազոսէ Փիղաղեղփոսէ Թագաւորէն Պերգամոյս որ Տիմեոյ այն քաղաքը։ Փիղաղեղփիա էր ի մէջ Հերմոս գետոյ և Տմալոս լեռան, իւր քան և ութ մղոն ի հարաւոյ արեւելից Յարգիկեայ։ Փաղաքը մեծ Քասաներ կը կրէր ստեղծ երբաշարժներէ, և հին աստիճան զարմանք էր թէ ինչպէս մարդիկ կը համարձակէին բնակել հան։ Զարգիս է աւան փոքր և գծուծ, բայց մեծատարած, իւր 12,000 բնակչը որոյ 1,000 ը Յոյն Քրիստոնէայ են և ունին և պիսկոպոս և իւր քան անձինք ստորին կղերէն։ Կան հինգ եկեղեցի և վեց մզկիթ, որոց միայն համար ատեղացի Քրիստոնէայք կը կարծեն թէ էր այն եկեղեցին ուր պաշտօն կը կատարէին նախնի Քրիստոնէայք առ որս կը գրէ Յովհաննէս։

Փիղաղեղ, Կիւսի, էր հերակիւս և մեծաւեցաւ եկեղեցիէն, վասն զի կուրանար յարութիւնը և անհաւատութիւն կը արբածէր, Բ Տճմ. Բ. 17, 18։ Տես Հրեմեան։

Փիլոսոֆ, քաղաք ուռզուզ յորս գետերէն մին, Մինգ. Բ. 11, 12, և որ կը վազէր բոլոր Եւրոպի երկրէն, ուր կը գտնուէր աղիւն սոփի, ինչպէս քաղաքը, նշնպէս այս գետն այլեւայլ տեղեր կը կարծուէ։ Տես Եղեմ և Եփրատ։

Փիլիսոֆ, հաւանակեանապէս էր աւան յորմէ շատ զօրապէս Թագաւորին Գերարայ, Արաշամու և իրաւակոյ ժամանակ, Մինգ. ԻԱ. 22. ԻԶ. 26։

Փիլիսիկ, 1. քաղաք մօտ ի հարաւային երկրէն։ Փիլիսիկ ուներ նաւահանգիստ, որ զարգիս կը կուռի Լուգիոյ, և որոյ բերանն է գեղ հարաւային արեւելք Պօզոս, երբ կը նաւարկէր ի Հոսով՝ ի Կիսարիոյ, չորաց մանեկ այս նաւահանգիստը, Գործ. ԻԶ. 12։

2. Փիլիսիկ, Գործ. ԺԷ. 3, բնակարան ասամբ կը նշանակէր նեղ երկիրն ընդբոլոր երկարութիւն արեւելան եզերաց Միջերկրական ծովուն, ՍԱԹիոսայ մինչև ի սասմանն Երեւոսոսի։ Բայց բուն Փիլիսիկ էր ի մէջ Լուսադիկէ քաղաքին Ասորես և Տիւրոսի, և կը պարսկեալէր մանաւանդ Տիւրոսի և Արեւոյ երկրները։ Յաւաջ քան զնաւանկ Յեսուայ զՊօղոստին, այս երկրին կը տիրէին քանանացիք, որդի Բամայ, որ կը բաժնուէին երկրաստան ասոյմ, յորս զօրաւորագոյն էր այն ցեղը որ շինեց զԱրեւն և էր գրաւ բուն Քանանացւոյ, և զոր Յոյն կ'անուանեն Փիլիսիկցի։ Փիլիսիկցիք միայն յաւանեցան ի Յեսուայ, և ի Գաւթայ և ի Սաղմոնէ, և ոչ յաղաք Թագաւորներէն, բայց նաւանեցան Ասորեստանի և քաղեացւոյ Թագաւորներէն։ Յետոյ հեա զհետ եղան հպատակ Պարսից, Յունաց և Հոսովմայեցւոյ։

Փիլիսիկցիք երկար ժամանակ համաւար եղան իրրի հարստ, կիրթ և հզօր ազգ։ Փիլիսիկ էր գաշակից տերութիւն Քանանացւոյ

քաղաքացի, որոց իւրաքանչիւրն իւր սեպհական երկիրներով էր հպատակ յատուկ թագաւորի մը: Անոնց ծովեղբայրը ծագեալ էր իրա առ իրա քաղաքներով, իրենց նաւատորմիցը կը զբիւրէին անտարգել աճին կողմ Միջերկրական ծովուն եղեբքը, ունէին առեւտրական հազարգում իւն և գաղթականներ իւրապայի և Ափրիկէի հեռաւորագոյն ծովափանց վրայ անգամ: Աճին երկրի բերք կը գնուէին և կը վաճառուէին անոնց վաճառաւորները, եղեկ. Ի. Կարբեգոն, հին աստի շաւղուց, էր փրնիկեցի գաղթականութիւն, ինչպէս նաև կապիւրն և թարթիս ի Սպանիա, Եղեկ. Լ. Բ. 13: Անոնց լեզուն գրեթէ նոյն էր ընդ Երրայեցիներին, և Սպանիոյ քաղաքացի շատերուն անուանց մէջ կը շնչարարէ: Սագման Մուսուղեմի տաճարին և իւր նաւերուն շինութեան և նաւարկութեան համար պարտական էր փրնիկեցուց օգնութեան: Տես Տիւրքա: Անոնց երկիրն էր ի մէջ ծովեղբայրն և բարձունց Լիբանանու, և որովհետեւ քաջ ուսպուած էր և պաշարեր, իւր այլևայլ բարձրութեանց վրայ կը բերէր ազգի ազգի բոյսեր և տունիկեր, փրնիկեցիք կը պաշտէին զՔաջազ և զԱստարովթ:

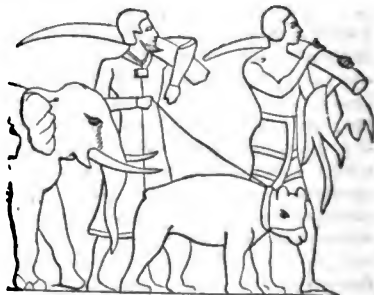
Չարդիս փրնիկէ է հպատակ Օսմանեան, և կը վերաբերի Աբրի կուսակալութեան, և աւելի քան երկու հազար տարիէ հետէ չունի ազգային կամ բնիկ թագաւորներ, կամ որեւիցէ ազատ կամ ինքնօրէն կառավարութիւն: Փրնիկէ անունը չի գտնուիր Երրայեցիական գրոց մէջ, այլ ի Գիրս Մակարայեցուց և Նոր կառակարանին միայն: Երրայեցիք զփրնիկէ կը կոչեն միշտ Քանան, Ես. Ի. Գ. 11: Մատթէոս, Ժ. 22, Քանանացի կ'անուանէ կինը զոր Մարկոս, Ե. 26, կ'անուանէ փրնիկ Ասորի, այսինքն փրնիկեցի Ասորացի երկրէն, քանզի փրնիկէ անուան մասն էր Ասորացի երկրին, փրնիկի Ասորի: Տես փրնիկէ: Փղլտացիք, անուանի ժողովուրդ, էր բնակէին Քանանու հարաւային ծովեղբը, որ յանձն նոցա կ'ուսեցցաւ: Փղլտացիք, Սագմ. Ե. 8. շմ.

9, կամ Պաղեստին: Փղլտացիք կը թուին ի սկզբան գաղթեալ եգիպտոսէ ի կաթիթօր, որով կը հասկնան անոնք զԵրեմէ, այլք, բոս նախ ժամանակագրաց, զԿապադովիա, Մինգ. Ժ. 14, և ապա անտի եկան Պաղեստին կաթիթօրացի անուանը, և վանելով Աւացիներն որ կը բնակէին Ասորիմէ մինչև Գազա, բնակեցան փոխանակ նոցա, Բ. Օր. Բ. 23: Փղլտացուց երկիրն էր ի մէջ Յուդայի բարձրաւանդակաց և Միջերկրականին, և է բոս ի մեծ մասին դաշտային և պտղաբեր: Կը բերէ տարուէ տարի առաւ հունձ, թէպէտ քաջ մշակուած չէ և ոչ պարապեալ ազրով:

Փղլտացիք էին հզօր ժողովուրդ ի Պաղեստին, նոյն իսկ Աբրահամու ժամանակ, 1,900 իսկ նախ քան զԳր. քանզի ունէին անտանն թագաւորներ և մեծամեծ քաղաքներ, Մինգ. Ի. 2. ԻԱ. 32. ԵԱ. Ժ. Գ. 17: Փղլտացիք յիշուած չեն այն ազգաց մէջ որ պիտի շնչարարէ իրրև սերունդք Քանանու: Բայց և այնպէս Յեսու յարձակեցաւ անոնց վրայ հրամանաւ: Աստուծոյ, քանզի Փղլտացիք կը տարէին իրրայեցուց խոտաղուած երկրին այլևայլ մասերուն: Բայց կ'երեւի թէ իրրայեցիք չկրցան պահել Փղլտացուց ձեռքէն առնուած տեղերը, քանզի գառաւորաց ժամանակէն մինչև Սաւուղի ժամանակ և մինչև ի սկիզբն թագաւորութեան Գաւթի, Փղլտացիք ունէին բնիկ թագաւորներ և իշխաններ: Փղլտացիական տերութիւնը կը բաժնուէր հինգ փոքր իշխանութիւն, ինչպէս Գազա, Ասկազոն, Ազովոս, Գեթ և Ակկարոն, որոց իւրաքանչիւրն ունէր առանձին իշխան: Փղլտացիք կը հարտահալեան զիւրայել շեղեալ քահանայապետին և Սամուէլի գառաւորութեան և Սաւուղի թագաւորութեան ժամանակ, իւր հարիւր և քսան տարի: Սամուգար, Սամփոսն, Սամուէլ և Սաւուղ կուսեցան անոնց դէմ, յաղթեցին և տունն անոնց անհաւարն ջարդ այլևայլ ժամանակ, բայց չկրցան կտորել անոնց դժբ, Գառ. Գ. 14. Ա. Թագ. Գ. Ի. Ժ. Գ. 1Ա: Փղլտացիք մնացին ազատ

մինչև Դաւիթ նուաճեց զանոնք, Բ
թագ. Ե. 17, Ը., և այնուհետև
Փղշտացիք մնացին հպատակ թա-
գաւորաց Եւդայի մինչև ի թագաւո-
րութիւնն Յերոբոամայ, որպէս
Յովսափատու, առ որով ապստամ-
բեցան, Բ Մնաց ի Ա. 16, Յերո-
բամ պատերազմեցաւ անոնց դէմ,
և հաւատակցանալովս նուաճեց զնոսա,
քանզի Փղշտացիք միւսանշումով աղքա-
տամբած կը թաւին առ Ողիւաւ, որ
բռնեց զանոնք զինու զօրութեամբ
իւր բարբ թագաւորութեան ժամա-
նակ, Բ Մնաց. ի Զ. 6, 7, Աքաղու
դժբախտ թագաւորութեան ատենը
Փղշտացիք մեծամեծ ֆուսներ տուին
Եւդայի երկրին, բայց Աքաղու որ-
դին և յաջորդն Եղեկիտ գարձեալ
նուաճեց զնոսա, Բ Մնաց. ի Ը. 18.
Դ թագ. ԺԸ. 8: Փղշտացիք չկրցան
խաղաւ աղաւթիլ բայց միայն առ
վերջին թագաւորք Եւդայ, և մար-
գարէիցն Եսայիայ, Ամփայ, Սո-
փոնիայ, Երեմայ և Եղեկիելի սպառ-
նալիքէն կը տեսնենք որ Փղշտացիք
գործեցին իսրայելի մէջ շատ աղէտք
որոց վասն Աստուծո՛ւ կը սպառնայ
պատժել զնոսա իստիւ և շարաշար,
լընժ. ի Ե. Եղեկ. ի Ե. 15. Ամփ. Ը.
6-8. Արդիւ 19. Զաք. Թ. 5.
Տես և Նէեմ. ԺԳ. 23: Արդայն Ա-
ստուծոսանի Ասորդան, և յետոյ
Փոսամտիկոս արքայ Եգիպտոսի մա-
տմբ ինչ նուաճեցին զՓղշտացիս,
որ շատ հաւանական է թէ ջնջուե-
ցան ի Նաբուգոդոնոսորայ, ինչպէս
եղան Ասորայ, Փիւնիկիւնաց և Պա-
ղեստինու ժողովուրդք ի պաշարման
Տիրոսի Եւդայ Փղշտացիք ինկան
ընդ տէրութեամբ Պարսից, ապա՝
ընդ իշխանութեամբ Ալեքսանդրի
մեծի որ կործանեց զԳաղա, Փղշ-
տացւոց միմիայն քաղաքը որ իշխեց
ընդգիմանալ հզօր աշխարհակալին,
լը թուի թէ ասոս ուրեմն առ Մա-
կաբայեցւոյժք Փղշտացիք խառնուե-
ցան Պաղեստինու ուրիշ բնակիչնե-
րուն մէջ, և ոչ ևս կը յիշուին իբրեւ
ուրայն ժողովուրդ: Հին Փղշտացիք
ըն իկարագործին ի Սուր Գիրս իբրեւ
պատերազմնոց ժողովուրդ, հմուտ
հասարակ և պիտանի արուեստներու,
Իսա. ԺԵ. 5. Ա թագ. ԺԳ. 20:

էին երկրպագուք Բահաղու և Աս-
տարայ որ Բեզզերուզ և Դաբան
կը կոչուէին, և ունէին քուրմեր և
իշներ, Ա թագ. Զ. 2. Ի թագ. Ա.
2. Ես. Բ. 6: Լը թուի թէ էին սե-
րունգ Սեմայ, քանզի լեզու նոցա էր
համայնեղ ընդ Երբայեցիներէն, Թե-
պէա սարիշ ի նմանէ, Նէեմ. ԺԳ.
24: Անոնց երկիրը որ էր ժամանակաւ
հարուստ և քաղաքներով և ուսա-
ներով ծաղկեալ զարգիս կայ ամայի
և անմշակ, Սոփոն. Բ. 4-7:

Փղսկի կը յիշուի Սողոմոնի թա-
գաւորութեան ատեն, Ըսա ի Ե.
սողմոնին կը գործածուէր ի զարգ-
պալատանց, Սողոմոն որ ունէր առա-
ւուր Հնդկաստանի հետ՝ բերել
տուաւ անկէ փղեր և փղսկի:
“Ասան զի թագաւորը ծովու ծով
Քիրտին նաւերուն հետ թարստացի
նաւեր ունէր. Թարստացի նաւերը
երեք տարին անգամ մը սկիսով,
արծաթով, փղսկիով և կապիկնե-
րով ու սիրամարգներով բեռնաւոր-
ւած կու գային”, Գ թագ. Ժ. 22.
Բ Մնաց. Ժ. 21: Սողոմոն ունէր ա-
թոս փղսկիեայ և սկիսապատ, այս
երկու գեղեցիկ նիւթք կը պայծա-
ռացնէին և կը գեղեցկացունէին զի-
րար, Գ թագ. Ժ. 18: Փղսկիք,
ինչպէս յայտնի է, ժանիք է փղի,
ուստի և Երբայեցիներէն կը կոչուի լոկ
սփոն կամ Դանի:

“Փղսկիեայ տուներ”, Գ թագ.
Իս. 39. Ամփ. Գ. 15, պայտէս կոչ-
ուած են փղսկիք զարգերուն պատ-
ճառաւ, ինչպէս երբեմն տուրք որոց
զարգարանոց մեծ մասն սկիկէ կամ

արծաթէ կամ ուրիշ մեծագին նիւթերէ էին՝ կը կոչուէին այն նիւթերուն անուամբ, սոկեղէն, արծաթեղէն և որ ի կարգին. այսպէս Ներսէի պաղատար կոչուեցաւ սոկեղէն, վասն զի գրաւագեալ էր համակ ոսկեով: Տուններ կամ սենեակներ այսպէս զարդարելու եղանակը շատ հին էր Յունաց մէջ, և կը յիշուի Հոմերոսէ: Տես Եղեկ. ԻԵ. 6, 15. Ամոմ. 2. 4. Յայտ. ԺԸ. 12:

Փագովք, լեռան Մովարու, արմէ Բաղասմ տեսաւ Խորայնի բանակը, Թու. ԻԳ. 28: Հաւանականապէս էր քանի մը մզոն հեռու յարեկնից հիւսիսայ Մեռեալ ծովուն, բայց զարգիս ծախօթ չէ: Այս լեռան մօտ և այսու անուամբ ունէին Մովարացիք կուսք, ԲՕր. Գ. 3: Տես Բաճաղ:

Փռել, Եհովա, իբր միմիայն տէր երկրին ուր կը բնակէին Հրեայք, կը պահանջէր անոնցմէ, իբրեւ միակ պայման վայելելից այն երկիրը, տալ առատ փոխ իրենց պաշտօն եղբայրներուն: Եօթը տարին անգամ մը փոխ տրուած ստակը կ'ըլլար պարգև, և չէր կնիար պահանջուիլ ետ: Եթէ փոխանակ փոխը առնուած էր գրաւ, գրաւը ետ կը տրուէր քաղցրութեամբ և մարգարութեամբ, ԵԼ. ԻԲ. 25, 27. ԲՕր. ԺԵ. 1-11. ԻԳ. 19, 20. ԻԳ. 6, 40-13, 17: Մեծ ճշմարտութիւնը որ այսպէս յայտնի կը անանուի Մովսիսական օրինաց պատուէրներուն մէջ, բոտ հիմնական սկզբունք խորհուելու է մեր օրինաց մէջ որ ստացուածոց կը վերաբերին: Առաւելածապաշտ մը իբրեւ ստացուածոց տէր վարուելու չէ, այլ միայն իբրեւ աւանդապատ, և ինչ որ ունի գործածելու է ըստ կամաց Տեսուն ամենայնի: Սղն սգևով Տէրն մեր կը պատուիրէ փոխ տալ ձրի, նոյն իսկ թշնամեաց, և առանց յուսոյ ետ առնելի փոխը, Ղուկ. 2. 34, 35:

Փռլ: Առտուած պատուիրեց Մովսիս շինել երկու կռածոյ փռլ արծաթէ, ազգ. առնելից համար Ժողովարան, երբ ինչուր Խորայնի բանակը, Թու. Ժ. 2: Այս փռլը կը հնչուէր ի սկզբան քաղաքային տարւոյն, ամէն եօթներորդ. ամսապաշու,

Ղ Էա. ԻԳ. 21. Թու. ԻԲ. 1, և Յուդեան տարին, Ղ Էա. ԻԵ. 9, 10: Տես Երաժշտութիւն:

Փռլ հնչեցնելու ստն էր առաջին օրն եօթներորդ. ամսոյ նուիրական տարւոյն, Թռլի կոչուած ամսոյն որ էր առաջին ամիս քաղաքային տարւոյ: Տարեգլուխը կը հրատարակուէր ի ձայն փռլոյ, Ղ Էա. ԻԳ. 24. Թու. ԻԲ. 1, և այն օրը կը հնչակուէր ստն, և արեկից ծառայական գործարգելու էր: Հանապազորգ և ամսապիտոց զահրուսն վրոյ, Թու. ԻԲ. 11-15, կը մատուցուէր յանուն բոլոր ազգին հրապարակաւ յողակէզ եզ մը, խոյ մը, ուլ մը և եօթն գառն տարուոր, հանդերձ նուիրաւ նաշնչոյ և գինւոյ, ինչպէս սովորութիւն էր մատուցանել այնպիսի զոհերու հետ: Սուրբ Գիրք չի յիշեր թէ ինչ առթիւ հաստատուեցաւ այս ստիւր:

Փռլացք: Կը կարծուի թէ Պաղեստինու քաղաքաց և աւանաց մէջ փողոցք նեղ էին և դժուարին ի պատճառս անհարթութեան գետնոյն, և առ ի չգոյէ անուաւոր կուռաց, բայց և այնպէս աւելի լայն էին քան այժմու քաղաքաց ոմանց փողոցներն, Ղուկ. ԺԳ. 21, և կը հանէին քաղաքին գրան մօտ հրապարակ մը, Նէեմ. Ը. 4: Ըստ Յովսեփոսի, փողոցք Երուսաղէմի Յիսայասատակ յօրինեալ, և ունէին առնուն, ինչպէս զարգիս մեր փողոցք, Գործ. Թ. 11, և շատ տեղ նման էին այժմու արեւելեան քաղաքաց շուկաներուն, և կը կոչուէին նմանապէս յանուն երեւելի խանթի մը որ այն փողոցին մէջ էր, զորօրինակ, "հացարարի փողոց", Նէեմ. Գ. 31, 32. Երեմ. ԼԻ. 21, և, "հովիտ պանրավորածաւաց", Աստ. մանաւանդ բարձր տեղ մը, սմ կը գնէր իւր թոռը և կը նստէր, Ա Թագ. Գ. 13. Յոր. ԻԲ. 7, և անգ. ուրիշներ այս ինչ ժամեր կը մատուցանէին հրապարակաւ ազօթք, Մատթ. 2. 5:

Փռլի և Հռլ, Յես. Ի. 6: Հռլ կամ մօրիւր ցանկ ի գլուխն էր նշան սգոյ, հողի գրոյ նոսրէր էր նշան տրամբութեան, Ողբ. Գ. 29. Ես. ԻԵ. 4: "Հռլ" կը գործածուի նաեւ փռ-

խանակ գերեզմանի, Ծննդ. Գ. 19. Բոր. Ի. 21. Բորի կը նշանակէ բազմութիւն, Ծննդ. ԺԳ. 16, և խնարհ և զծուծ կեանք, Ա. Թագ. Բ. 8. Երկու նշանակուոր օրինակ ունինք ի Սուրբ Գիրք փոշի կամ հող ցանելու, որ համաձայն է սովորութեան մը որ հասարակ է յԱսիայ: Անոնք որ սնարագործի մը մօտէ կը պահանջէին՝ սովոր էին հող կամ փոշի նետել անոր վրայ, ցուցնելու համար թէ արժանի է գերեզմանի: Սեմէի հող կը ցանէր Դաւթի վրայ, երբ Դաւթի կը փութէր Երուսաղէմէ, Բ. Թագ. ԺԶ. 13: Նշոյնօրինակ վարուեցան Հրեայք Պողոսի գէմ յԵրուսաղէմ, "Ձայնէրնին վերցուցին" ուրին, վերցուր աշխարհէն տառնկ մարդը, քանզի չվայլեր տառ ողջ մնալ, Ու երբ որ կանչուբաւէին ու հանդերձնէն կը նետէին և փոշին դէպ ի օգր կը ցանէին, հաղաբաւեան հրաման ըրաւ որ զանկաւ բերդը մտցնեն, Գործ. ԽԲ. 22-24: Ոտից փոշին թօթափել ուրիշին գէմ՝ կը նշանակէր խաղաւ հրաժարել, Մատթ. Ժ. 14. Մարկ. Զ. 11. Գործ. ԺԳ. 51: Բ Օրինաց ԻԼ. 24 համարին մէջ յիշուած սպասնալիքն Աստուծոյ, "Տէրը անձրեւ տեղ հող ու փոշի պիտի տայ քու երկրիդ, ու երկինքէն քու վրագ պիտի իջնեն մինչև որ գուն բնաջինջ ըլլան", կը նշանակէ թէ, փոխանակ շայնկան անձրեւներու, նուրբ փոշոյ ամպ ելլելով ցամաքեալ գետնէն, և մզուելով աստուծի և կիզիչ հողմեր, պիտի ընար օգը: Այսպիսի փոշեղէն անձրեւ ետքը հարկաւ պիտի գային ոսկ և հիւանդութիւն: Տես Հով. Փարձել, Ղուկ. Ժ. 25, ընդհանրապէս կը նշանակէ հրապարակ ի մեզո: Սատանան է մեծ փորձիչ, որ փորձութեամբ կը ջանայ և շատ անգամ կը յաջողի կորուսանել մարդոց հոգիները, Ա. Մնաց. ԻԱ. 4. Բոր. Ա. և Բ. Մատթ. Դ. 4. Ա. Թես. Գ. 5. Մարդիկ կը հրապարակին ի մեզո նաև իրենց չար միտումներէն և ուրիշ մարդոց թելադրութեամբ, Բագ. Ի. 14, 15: Աստուծոյ որ սուրբ է և կ'ուզէ մարդոց արբութիւնը, ոչ թէ այս կերպով կը փորձէ զմարդիկ,

Բագ. Ա. 13, այլ կը փորձէ զնոսա ի հանդէս, ի կրթութիւն և ի հասաւանդութիւն շնորհաց որ տրուած է անոնց, Ծննդ. ԽԲ. 4. Բագ. Ա. 2, 3: Քրիստոս կը կենայ պատրաստ օգնել իւր ժողովրդեան որեւիցէ փորձեաց մէջ, Ա. Կորնթ. Ժ. 13. Եբր. Բ. 18. Դ. 15. Բ Պետր. Բ. 19: Բայց և այնպէս Քրիստոսնայք երթալու են գիմագրաս ի փորձութիւն, Ղուկ. ԺԱ. 4: Մարդիկ կը փորձեն զԱստուծոյ յանձնապատասխանութեամբ յուսալով անոր նախախնամութեան կամ շնորհաց, և կամ երկմտելով Աստուծոյ, Ել. ԺԷ. 2, 7. Ել. Ժ. 42. Մատթ. Դ. 7. Գործ. Ե. 9. ԺԵ. 10: Սատուիկ վիշաբ շատ անգամ կը կաշուին փորձութիւն կամ փորձեց, վասն զի յաճախ առիթ են մեղաց, Մատթ. Զ. 13. Ղուկ. Բ. 13. ԽԲ. 28. Բագ. Ա. 12. Ա Պետր. Ա. 6, 7: Քրիստոս իւր պաշտօնին սկիզբը բուռն յարձակում կրեց փորձէն, որ այսպէս յայտնի ըրաւ իւր լրբութիւնն և կուրութիւնը, յուսալով թերեւ թէ աստուածութիւն փրկչին պիտի թողար անօգնական անոր մարդկային հոգին, Մատթ. Դ. 1. Պէտք չէ կարծել թէ փրկչին փորձուիլը լոկ տեսիլ էր, այլ արգիւնք և ջմարտութիւն: Հուկ ուրեմ փորձին անյաջող ելլելով հետացաւ ժամանակի մը, բայց միշտ վանեցաւ յետոյ, Ղուկ. Դ. 13. ԽԲ. 53. Բագ. ԺԴ. 30: Փրկչին յաղթեց, և մեղք ժառանգեցինք դրախտը: Փարսուստան, Բ-Ի-Կ-Կ-Կ, Ա. Կորնթ. ԺԶ. 47, եկաւ Կորնթոսէ յիփեսոս տեսնել զՊոզոս: Պոզոս կը յիշէ զՍտեփանոս, զՓարսուստան և զԱքայիէոս իբրեւ առաջին պտուղ Աքայիէոսի, և իբրեւ առճանաչալ ի սպասուարութիւն եկեղեցւոյ և սրբոց: Ասոնք տարին Պոզոսի առաջին թուղթն առ Կորնթացիոս: Փուլ, որք Գամայ, Ծննդ. Ժ. 6: Սերունդ սորա կը յիշուի Քուշայ և Ղուգացոց հետ իբր ծառայութեան զօրաց Նիդիպոսի, և իբրեւ մասն բանակին Գագայ, Իրեմ. ԽԶ. 9. Եղեկ. ԻԷ. 10. Լ. 5. ԼԲ. 5. Նաւ. Գ. 9: Բովնեպոս նոյն կը համարի զՓուգացիոս ընդ Մաւրիտանացոց,

որ կը բնակէին հիւսիսային Ափրիկէ գէղ յարեմաւան: Տես Լիբիա:

Փուլ: Տես Տատասի:

Փուլ, 1. Թագաւոր Ասորեստանի, իբր 765 ին նախ քան զԲ., երբ Ասորեստան առաջին անգամ կը յիշուի ի Սուրբ Գիրք յետ ժամանակին ներքովայ: Փուլ արշաւեց իորայիկ վրայ Մանայեմի թագաւորութեան աստե, բայց հաճեցաւ ետ քաշուիլ առնելով հազար տաղանդարծաթայ, որ հաւասար էր իբր մի և կէս միլիոն թաւերի, Գ. Թագ. Ժ. 49, 20. Ա Մնաց. Ե. 26:

2. Ես. 42. 19, երկիր հեռու ի Հրէաստանէ, զաշխակեց Ղուգայ: Ըստ Պրքարի թուի լինել փոյէ կըզգին նեղոսի մէջ, մօտ ի սահմանս Եգիպտոսի և Եթովպիայ:

Փուր, Ժճ., Հրէական տօն զոր հաստատեցին Եսթեր և Մուրթէ, առ թագաւորութեամբ Առուերտի արքային Պարսից, ի յիշատակ սրան: չեի ազատութեան Հրէից Համանայ շարափոտ դաւաճեցութենէն: Փուր, այսինքն վիճակ անուան տրուելուն պատճառն այս է որ Համան, առաջին ամենն մինչև երկոտտաններդ ամօր, ամեն օր վիճակ նետել կուտար, Հրէից կորստեան համար յաջողագոյն օրը գտնելու: Այս սնապաշտութեամբ Համան յապաղեց օրը, մինչև հնարքը զոր կը պատրաստէր՝ դարձաւ իւր գլուխը, Առակ. Ժ. 33. Եսթ. Գ. 7. Թ. 20-32: Փուրի ասինն նախնիաց օրը Եսթ կը պահուէր և նուիրական էր այն օրը: Երբ արգազուէր Եսթիկայ գիրքը ժողովրդանոցաց մէջ: Ամեն տուն խրախուսիլն կը կատարէր, իրարու քնծաներ և ողորմութիւն կու տային, խաղեր կը կատարէին, և այլեայլ անասկ զբոսանաց և զուարճութեանց թոյլտուութիւն կար: Ըստ ոմանց այս տօնը կ'անկարկէ Յովհաննու Ե. 1 համարը: Հրեայք գեա կը պահեն այս տօնն յամենանն Մարտի:

Փաւլագիտ, ներքին նահանգ փախսն Ասիայ, ունէր սահման ի հիւսիսայ գլխութանիւ և զԳաղատիա, յարեւելից՝ զԿապադովկիա, ի հարաւայ՝ զԼիւկիա, զՊոնդիա և զիտաւրիա, և յարեմաից՝ զՄիւսիա, զԼիւ-

գիա և զԿարիա: Եր կոչուէր Փաւլագիտ Պապաստան, նաև Փաւլագիտ մեծ, որոշելու համար ի փոքր Փաւլագիտ, որ էր գաւառ փոքր Միւսիայ, մօտ ի Հելլեսպոնտոս: Տրոպական պատերազմին ետքը Փաւլագիտներէն ամանք եկան այս գաւառը, ուստի և կոչեցաւ Փաւլագիտ փոքր: Մեծին Փաւլագիտ արեւելեան մասը կը կոչուէր նաև Լիկայոնիա: Երկիրն էր բարձր ասփարակ, ջրեղնաշատ և զինեւտ, և արջառի և ոչխարի աղնիւ անասկին համար անուանին: Փաւլագիտ քաղաքներէն կը յիշուին Նոր Կապարանին մէջ Լաւոդիկէա, Հերապոլիս, Կոզոնոս և Անտիոք Պետիդայ: Սուրբ Պօղոս երկիցս ճանապարհորդեց այն երկիրը քարոզել աւետարանը, Գործ. Բ. 40. Ժ. 2. 6. ԺԲ. 23:

Փռամիքրոմիանէ, Էրեւ յաւաքն, Եգիպտական անուն տուեալ Յովնու փայ, ի յիշատակ ազատութեան որ զործեցաւ անոր ձեռքով, Երեմ. Ե. 45:

Փրկիլ, անուն տուեալ Յիսուսի Քրիստոսի, Փրկչին աշխարհի, զասն զի Յիսուս փրկեց մարդկային ազգը մեղաց գերութենէն և պարտաւորութենէն, մեռնելով փոխանակ մարկան, և այնպէս հատուց անոնց համար փրկանք, Մատթ. Ի. 28. Գաղ. Գ. 13. Եփես. Ա. 7. Ա Տիմ. Բ. 6. Տիմ. Բ. 14. Ա Պետ. Ա. 48, 49. Յայտ. Ե. 9: Յօրէն Մովսէսի, Ղևա. Ի. 25, 48, փրկող անունը կը արբուէր անոնց որ ունէին ժառանգութիւն մը ապաւնելա իրաւունք, մահաւանդ ծնունդը ազգականաց որ կրնային փրկել ժառանգութիւն մը օտարէ մը, կամ Հրէէ մը որ գնած էր այն ժառանգութիւնը: Այսպիսի էր Բոոս, որ իբրև մին ի ծնունդը ազգականաց Եղիմեղէայ, առաւ զՀաւութ Եղիմեղէայ ժառանգը, և այսու եղաւ տէր Հաւութայ ստացուածոց: Երեմիա փրկեց իւր եղբորորդայն Անամայելի արտը որ պիտի վաճառուէր ուրիշին, Երեմ. Լ. 7-8: Այսպէս Քրիստոս եղաւ հաղորդ մարմնայ և արեան, որպէս զի իբրև մեր մօտագոյն ազգականը փրկէր մեզի համար երկնից ժառանգութիւնը, Յոր. Ժ. 23, 26:

Փրկութիւն կը նշանակէ բուն ազատութիւն, ուստի և կ'առնուի փոխանակ ժամանակաւոր ազատութեան, յաղթութեան, Դնդ. Ժ. 13. Ա թագ. Ժ. 45: Բայց սրբհոգ և հոգևոր ազատութիւնն իմեղաց և ի մահուանէ, ձեռամբ փրկչին, Մատթ. Ա. 21, մեծագոյն փրկութիւն է, փրկութիւն բառը կը գործածուի ընդհանրապէս այս բարոյական և հոգևոր նշանակութեամբ միայն, և փրկութեամբ կ'իմացուի ոչ միայն այս ազատութիւն, այլ և անոր հետեւանքն, այսինքն, յաւիտեական կեանք և երանութիւն Աստուծոյ թագաւորութեան մէջ, Բ Կորնթ. Ե. 10. Եփես. Ա. 13: Աւելի ճշգրիտ կը կոչուի "մեծ փրկութիւն", Եբր. Բ. 3:

Հրեայք դուռն ուրեք կը գործածեն թանձրացեալ բառեր, այլ յաճախ վերացեալ բառեր: Ուստի, փոխանակ ըսելու, Աստուած կը փրկէ և կը պաշտպանէ զնոսա, կ'ըսեն, Աստուած է պաշտպանութիւն նոցա: Այսպէս կ'ըսուի նաեւ ձայն փրկութեան, աւետիք փրկութեան, վե՛մ փրկութեան, վահան փրկութեան, եղբիւր փրկութեան, բան փրկութեան, այլովքն հանգերձ, և կը նշանակեն ձայն որ ազատութիւն կը պատմէ, աւետիք որ կը յայտնէ մեծ վտանգէ մը զերծում, վե՛մ ուր կ'ապաւնի որ և է յապահագործ, վահան որ կը պահէ թշնամոյն յարձակմանէն, եղբիւր կամ լոյս փառաց, երանութեան և փրկութեան, այլովքն հանգերձ: Այսպէս, մեծ փրկութիւն գործել իտայելի մէջ, կը նշանակէ փրկել զիսրայէլ մօտայալստ ժառանգէ մը, ստանալ մեծ յաղթութիւն թշնամոյն վրայ:

"Հանգերձ փրկութեան," Ես. ԿԱ. 40, այսինքն՝ իբր տօնական օրեր հազնուած շքեղ պատմունան: Այս խօսքն այլաբանօրէն գործածուած է, և կը նշանակէ տօնաւոր շնորհաց ընդունելութիւն Աստուծմէ, զորօրինակ ազատումն մեծ ինչ ժառանգէ:

Ք

Քաթեր, Ըմեր, Կինեցի, Երուսէլ
564

Յօբարայ, աներոյն Մովսիսի: Կը բնակէր Քանանու հիւսիսային մասը, և կը թուի թէ էր նշանաւոր իւր ժամանակը: Կին նորա Յոյել մեռացուց Սարարա իւր ձեռքը, Դատ. Դ. 11. Ե. 24:

Քաթովր, գետ Մարաց, որոյ մօտ թագադրութիւնը տեսնուի: Ապագայ ժամանակներէն զամենս, Կը կարծուի նոյն ընդ Աբորրոտայ, Եփրատայ ճիւղին, որ զարդիւ կը կոչուի Խապուր, Դ թագ. Ժ. 6. ԺԲ. 41:

Քարօղ, հաւանականապէս կը նշանակէ անհաճ. 1. Էր անուն զոր տուաւ Քիրամ արքայ Տիւրոսի Գալիլէայի հիւսիսային մասին որ ունէր քան ջաղաք, զորս Սողոմոն տուաւ անոր ի վարձ օգնութեան ի շինութեան տաճարին, Դ թագ. Ժ. 13: Բառը կը ցուցնէ թէ Քիրամայ հաճոյ չեղաւ այն պարգէքը:

2. Քաղաք Աներայ, Յես. ԺԹ. 27: Քանճանայ, այն և կը կատարէ աստուածային պաշտօն հրապարակաւ, և կ'ընէ մանաւանդ քառութիւն մեղաց, "մարդաց մեղքն տանուած" մարդոց համար կը կենայ Աստուծոյ կողմը, որ պատարագներ ու զոհեր մատուցանէ մեղքերու համար," Հին Կտակարանին մէջ քահանայութիւնը սեպհական չէր այս ինչ կամ այն ինչ զերգաստանի մինչև յետ հրատարակութեան Մովսիսական օրինաց, Յառաջ քան զայն, իւրաքանչիւր զերգաստանի անդրանիկն, հարբ, իշխանք, թագաւորը, քահանայք էին իրենց քաղաքներուն և իրենց առններուն մէջ: Կայէն և Աբել, Նոյ, Աբրահամ և Յօբ, Արիմէլէք և Լաբան, իտահակ և Յակոբ, կը մատուցանէին անձամբ իրենց զոհերը: Այն մասնաւոր ուխտին մէջ զոր բրաւ Աստուած իւր ժողովրդեան հետ, առ ստորոտով լերինն Աինայ, Մովսէս կատարեց միջնորդի պաշտօնը, և երիտասարդներ ընտրուեցան ի պաշտօն քահանայութեան, Ել. ԻԲ. 5: Բայց յորմէ հետէ ընտրեց Աստուած Ղեկայ ցեղը ծառայել նմա իտայելի մէջ, և քահանայութիւնը եղաւ սեպհական Ահարոնի տան, Աստուծոյ զո-

հեր և նուէրներ մատուցանելու իրաւանքը պահուեցաւ այն ազգատոհմին քահանաներուն, թու. ժԶ. 40: Եւանթի Ե պատիժն Յուգայի թագաւորին Ոգիայի, որ յանդգնելուն համար մատուցանել խուճկ Աստուծոյ, բորոտեցաւ իսկոյն, Բ Մնաց. իԶ. 19: Տես նաեւ Սաւուդի գէպքը, Ա թագ. ժԳ. 7-14: Կրթուի սակայն թէ երբեմն Հրեայ մարգարէք կը մատուցանէին զոհ Աստուծոյ, մանաւանդ մինչդեռ սրբուած չէր Երուսաղէմ իբրեւ միմիայն տեղի պաշտաման: Տես Ա թագ. Է. 9, ուր Սաւուէլ սր քահանայ չէր մատուց գառն սղջակէջ Աստուծոյ: Տես և Ա թագ. Թ. 13. ժԶ. 5. Գ թագ. ժԸ. 31, 33:

Որովհետեւ Աստուած իրեն պահած էր իօրայելի անդրանիկներն, վառն զի ազատած էր զանոնք աստակիչ հրեշտակէն յԵգիպտոս, իբր փոխարէն առաւ իրեն Ղեւայ ցեղն ի սպառաւորութիւն խորանին, թու. Գ. 41: Այսպէս Ղեւայ ամբողջ ցեղն կարգեցաւ ի պաշտօն նաւթրական, բայց ոչ ամենեքէն միւնդոյն եղանակաւ: քանզի Ղեւայ երեք սրդինքն, որ էին Գերոսն, կահաթ և Միրարի, և գլուխք երեք մեծամեծ ազգատոհմից, Աստուած ընտրեց կահաթու ազգատոհմը, և այս ազգատոհմէն Ահարոնի տունը, կատարել քահանայութեան պաշտօն: կահաթու մնացեալ տոհմը, նոյն իսկ Մովսիսի որդիք և սերունդ նոցա, մնացին Ղեւաացւոց մէջ:

Ամէն կրօնական իրաց գլուխ էր քահանայապետը, և էր սովորական գաղափար կրօնից վերաբերեալ ամէն տեսակ վէճի, նաեւ ընդհանուր արարութեան և դատաստանաց Հրէից ազգին, իբրեւ գլուխ համարէն քահանայից որոց յանձն էր դատաւորութեան պաշտօնը, Բ Մնաց. ժԷ. 8-12. ժԹ. 17. իԱ. 5. ԼԳ. 8, 10. Եղեվ. ԽԳ. 24: Քահանայապետը միայն ունէր արածուութիւն մանկ որբարանը մի անգամ ի տարւոյ, քաւութեան մեծ օրը, քաւութիւն ընել բոլոր ժողովրդեան մեղաց համար, Ղեւ. ժԶ. 2, այլովքն հանգերծ: Քահանայապետը

ծնած ըլլալու էր բուն Հրեայ ազգէն կնօջէ մը որ կոչոյ էր երբ ամուսնացաւ քահանայապետին հօր հետ: Քահանայապետը զերծ ըլլալու էր նաեւ ամէն մարմնաւոր արատէ, Ղեւ. իԱ. 13: Ընդհանրապէս սրեկից քահանայ սր ունէր բնական թերութիւն չէր կրնար մատուցանել զոհ, և ոչ մանկ սուրբ տեղը մատուցանել առաջաւորութեան հացը, բայց կրնար ուսել խորանին մէջ մատուցուած զոհերէն, Ղեւ. իԱ. 17-22: Նաեւ քահանայապետը կ'ընդունէր տաժաւորք Ղեւաացիներէն, թու. ժԲ. 28: Աստուած քահանայապետին սեպհականեց նաեւ իւր պատգամը, այնպէս որ, քահանայապետը հազնելով իւր պաշտօնին հանգերծներն, և զընելով սերմն ու թուսմիմ, կը հարցունէր պատգամ Աստուծոյ, և Աստուած կը յայտնէր անոր ծածուկ և սպագայ իբրեւ: Արգելեալ էր քահանայապետին սուգ ընել իւր ազգականներուն վրայ, և ոչ իսկ հօրը և մորը, կամ մանկ տեղ մը ուր կար մեռելոյ մարմին, մի գուցէ ըստ պատահման գպչէր պիղծ բանի մը, Ղեւ. իԱ. 10-12:

Քահանայք կը ծառայէին սեղանին առջև ի մօտոյ, Կր զենուին և կը պատրաստէին հասարակաց զոհերը, կամ գէթ ընել կու տային այս ծառայութիւնները Ղեւաացւոց իրենց յրամանին ներքեւ: Երբ առանձին զքոհ պիտի մատուցանէր, ինք կը զենուր իւր զոհին անասունը, եթէ անասունը աստորակ կամ աղանաւոյ ձագ չէր, Բայց սրեկից զոհ սեղանին վրայ մատուցանել, ինչպէս նաեւ արիւնը սրովել քահանայից անկ էր: Քահանայք կը պահէին հանապազօրոգ կրօնի սղջակիցայ սեղանից վրայ, ինչպէս նաեւ արարաւորին մէջ սակեղէն աշտանակաց ճրագը միշտ վառ պիտի մնար: Քահանայք կը թրէին նաեւ առաջաւորութեան հացերուն խմորը, կ'էփէին զանոնք, կը մատուցանէին սակեղէն սեղանը որ է որբարանին մէջ, և ամէն շարաթ օր կը փոխէին զանոնք: Տես Եւ. ԻԲ. 29. Ղեւ. Բ. Ամէն օր, սու և գիշեր, եթէնեկին սկիզբը զիսկաւ կորագուած քահանայ մը կը բերէր սրբա-

րանք բարձրաւ մը ուր խուճկ կը ծրխուէր, և կը դնէր զայն սեղան խնկոյ կոչուած ոսկեղէն սեղանին վրայ, Ղուկ. Ա. 9:

Քահանայից նուիրական զգեստներն էին. անդրափարախը կտաւէ, պատմութեան պնդեալով կտաւէ կամ բաժնակէ անկուածոյ անդնեգործութեանը, և գօտի բեհեղայ: Քահանայք կը զգեստուին նաև եփուտ համակ կտաւէ, Ա թագ. ԻԲ. 18, և ապառօշ կամ վարսակալ պատաստեալ նոյնպէս բեհեղէ, և բոկ ստիւք կը կենայրին պաշտօնի ատեն:

Քահանայապետը գրեթէ կը հագնէր նոյն օրինակ, բայց սւներ չորս կտոր աւելի, այսինքն, պարեգօտ, որ կը կոչուէր պատմութեան եփուտի, փոր անկեալ, կապուտակ, պարանոցին վրայ զարդերով, նախաձեռք և սակի զանգակներով զարդարեալ վերջաւորքը զրանցին վրայ. կապուտակէ, ի ծիրանւոյ, ի կարմրոյ և ի բեհեղոյ ոսկեթեւ եփուտ, որ կը ծածկէր մարմինը վզէն մինչև գարշապար. ուսանոց որ ոսկեղէն ճարմանդիւք կը կցուէր ուսերուն, և էր ընդհուլեալ եղբանաբար կոչուած պատուական քարերով որոց վրայ քանդակուած էին անուանք երկոտտան ցեղից իսրայէլի. գօտի բեհեղայ ի կապուտակէ, ի ծիրանւոյ, ի կարմրոյ և յոսկւոյ որ քանի մը անգամ կը պատէր մէջքը. վազաւ կամ լանջապա-

նակ, չորս ծայրերէն կցեալ եփուտին, ընդհուլեալ երկոտտան աւտակ պատուական քարերէ որոց վրայ նոյնպէս քանդակուած էին իսրայէլի ցեղերուն անունները: Քահանայապետին գլխանոցն էր խոյր բարձր և զարգարուն, որոյ ճակատը կար թիթեղ ոսկի սա գրով, “Աբու-թեան Տեառն”: Այլ քահանայապետը և ոչ քահանայք կը հագնէին այս նուիրական զգեստը տաճարէն դուրս, ինչպէս կը թուի անհարկել Եղեկիել, ԻԲ. 14. ԻԳ. 17-19. Գործ. ԻԳ. 5:

Աստուծոյ ժառանգութեան չամար երկիր չտուաւ Ղեւոյ ցեղին Պաղեստինու մէջ, այլ ուղեց որ անոնք ապրէին տառնորդով, երախոյրք և նուիրք որ կը մատուցուէին տաճար, և հաղորդ ըլլալով մեղաց և գահութեան համար տաճարը մատուցուած զոհերուն յորոց բաժիններ սեպհական էին քահանայից, իսաղաղութեան զոհերէն կ'առնուէին քահանայք ուր և երբուր, Ղեւ. Ի. 33, 34. մեղաց զոհերուն լեարդը և երկամուկը միայն կ'այրէին ամբողջ սեղանին վրայ ի կանկարպի, մատուցալ մատուց քահանայից էին, Ղեւ. Ի. 6, 10: Նաև զոհեալ անասնոց մորթը և բուրդը կը վերաբերէր քահանայից: Երբ Հրեայ մը կը զոհէր անասուն մը ի պէտս իւր, երբուր, քաղիթը և թոքը պարտէր տալ քահանային, Բ Որ. ԺԲ. 3: Քահանայի կ'առնուէր նաև բաժին տառնէն, երբ ոչ խար մը կը խղուէր, Բ Որ. ԺԲ. 4: Այսպէս քահանայք և Ղեւոյից, թեպէտ չունէին կալուած կամ ժառանգութիւն, անոնց ժամանակաւոր պիտոյքն հոգացուած էին: Աստուծոյ տուած որ անոնց պատուարան և դիրութիւններ, սահմանելով անոնց համար քառասուն և ութ քաղաք ի բնակութիւն, Թու. 1. 7. 1-7: Այս քաղաքաց պարիտպներէն դուրս մինչև հազար կանգուն շուրջանակի երկիրը կը վերաբերէր Ղեւոյաց: Այն քառասուն և ութ քաղաքներէն վեցը որոշեալ էր իրեն քաղաք պատանի անոնց որ գիպուածով կամ ակամայ ողորդութիւն գործած էին: Յիշեալ քաղաքներէն երեքասունը

քահանայից էր, մնացեալքն՝ Ղև-
տացւոց, Յեռ. ԻԱ. 10:

Քահանայից գործն էր, զոհերու
մատակարարութեան և սաճարին
ւպատուութեան հետ, միանգա-
մայն ժողովուրդեան դատարարակա-
ւութեան հոգ տանել և անոնց գա-
տերը տեսնել, ինչպէս նաեւ քննել
բարոտութեան տեսակները, կին ար-
ձակելու գատերը, նախանշաւորու-
թեան ջուրերն, ուխտեր, օրինաց և
անմարտութեան պատճառներն, այ-
լովքն հանդերձ: Քահանայք կ'օհ-
նէին ժողովուրդն հրապարակաւ յա-
նուէ Աստուծոյ: Պատերազմի ժամա-
նակ քահանայից պարտքն էր կրել
սուխտին տապանակը, հարցանել
զՏէր, հնչեցունել նուիրական փո-
ղերը և խորհուսել զօրքը, Թու. Ժ.
8, 9. Բ 0ր. Ի. 2:

Քրիստոսի քահանայութիւնն է
թաւն և ճշմարիտ քահանայութիւն,
որոյ ստուերն և կերպարանքն էր միայն
հօգնակներ: Քրիստոս, յաւիտեանա-
կան քահանայն ըստ կարգին Մելքի-
սեդեկի, կը մնայ յաւիտեան, ինչ-
պէս կ'ընէ Պօղոս, ուր քահանայք
բոտ կարգին Ահարոնի էին մահա-
նացու, ուստի և չէին կրնար տեւել
երկար, Եբր. Է: Աստուած, ցու-
ղընելու համար Հրէից Թէ ինչ մեծ
պարգև կը շնորհէր անոնց, կ'ընէ Թէ
պիտի ըներ զանոնք Թագաւոր և քա-
հանայ, Եւ. ԺԹ. 6, և Պետրոս
կ'երկրորդէ այս խոստումն առ Քրիս-
տոսնայս, կամ, մահաւանդ, կ'ընէ
Թէ Քրիստոսնայք են թաւն ինչ որ
Մովսէս խոստացաւ Հրէից, Ա Պետր.
Բ. 5, 9: Տես և Յայտ. Ա. 6: Ամէն
Քրիստոսնայ, զերազանց նշանակու-
թեանով, կը մատուցանէ զանձն հո-
գեւոր պատարագ, «ընդունելի Աս-
տուծոյ Քրիստոս Յիսուսով», բայց
Քրիստոսնական եկեղեցւոյ մէջ, թաց
ի Քրիստոսն չկայ քահանայ քաւու-
թիւն ընելու մեղաց համար զոհիւ,
Եբր. Թ. 11-26:

Քառնաճայապետ, Տես Քառնաճայ:
Քահանայապետին պաշտօններն մին
էր լինել նախագահ ողբալսին ժողո-
վին, այն է Սննդարինի մէջ, Տես
Մերսկայտ:

Քաղա, 1. քաղաք Ասորեստանի,

շինեալ յԱսորայ կամ Ի Ներքով-
Թայ, Մննդ. Ժ. 11, 12: Էր ոչ կա-
րի հեռի Ի Նինուէէ, և Ռեւէն էր
երկուքին մէջեւ: Կը կարծուի Թէ
Քաղա էր մօտ Ի Լիւկոս գետ, այն
է մեծն Ջար, որ կը Թափի Ի Տիգ-
րիս:

2. Դ. Թագ. Ժ. 6: Տես Քաղաք:
Քաղաքն, ըստ Եզեկիէի, ԻԷ.
23, Քաճճէ, ՆերքովԹայ քաղաք-
ներէն մին, Մննդ. Ժ. 10. Ես. Ժ. 9,
որ յետոյ կոչուեցաւ Տիգրան, և էր
Տիգրիսի արեւելեան կողմ, հանդէպ
Սելեւկեայ, քառն մզոն Ի խոնարհ քան
զՊաղտատ: Տիգրան էր ձմեռայ պար-
թե Թագաւորաց: Ջարգիս ոչ այլ
ինչ մնացած են հոն եթէ ոչ պայտաթի
մը աւերակներ և կոյտք աղիւնաց:

Քաղաք, Պաղեստինու քաղաք-
ներն ընդհանրապէս շինուած էին
բարձունց վրայ, ապահովութեան
համար աւազակներէ և ապստամ-
ներէ: Երբեմն քաղաքը կը բռնէր
ամբողջ բարձունքը որ պարսպով
պատած էր: Երբեմն ևս բերդ միայն
կը շինուէր բարձրաւանդակին վրայ,
քաղաքը բարձրաւանդակին բոլորտի-
քը կամ ստորեան էր, և վտանգի
ժամանակ ժողովուրդը կ'ապաստինէր
բերդը կամ ամրոցը: Մեծամեծ քա-
ղաքներ ոչ միայն ամրացեալ էին
արտաքին պարսպով, աշտարակք և
դրամբք, այլև ունէին ներքը բերդ
կամ ամրոց, որ էր վերջին ապաս-
տանարան բնակչաց, երբ քաղաքին
մնացեալ մասը կ'աւանդէր, Իսա. Թ.
46, 51: Հրէից պարսպաւոր քա-
ղաքներուն ամրութիւնն այլևայլ
աստիճան էր, ոմանք պատեալ էին
բարձր և լայն քարաշէն պարսպով,
այլք տկար պատուարաւ, շատ ան-
գամ կաւեղէն կամ տրեւ մէջ չո-
րացեայ աղիւններով միայն, երբեմն
ևս տրիքի նիւթերով, Ես. Թ. 10.
Ամսօ. Ա. 7-14: Կային նաեւ պա-
րիսպներուն վրայ պահպաններ կամ
գետեր, Սաղմ. Ճի. 1. Երգ. Ե. 7:
Հին քաղաքաց փողոցներն էին ընդ-
հանրապէս նեղ, և շատ անգամ
չէին քարայտակ: Կային քաղաք-
ներ որ զարդարեալ էին ընդարձակ
մայրեօք և պարտէզներով, զորօրի-
նակ Բաբելոն, որոյ պարտէզները

մեծ տեղ բռնած էին պարսպէն ներս։ Հրէաստանին քաղաքաց քաղմամար-
դութեան ճիշդ հաշիւը զարդիւս
անհնար է գտնել։ Ըստ Յովսէփոսի
Երուսաղէմ ունէր 450,000 բնակիչ,
և, երբ պաշարուեցաւ Հռովմայեցի-
ներէն, կային աւելի քան միլիոն մը
մարդիկ քաղքին շուրջն ընդպատ
ունեցող պարիսպներուն մէջ։ Տես
Դուռ, Ապաստանի քաղաքներ և
Պառնապան։

Քաղաք Դաւթի, ընդհանրապէս
կը նշանակէր Սիոն լեւ.ը, Երուսա-
ղէմի հարաւային արեւմտեան մասը,
զոր Դաւթի առաւ Յերուսաղէմէն,
և ուր շինուած էր պալատ մը և
քաղաք մը որ կը կոչուէին յանուն
Դաւթի։ Վաւկասաւ Բ. 41 համարին
մէջ կը նշանակէ Բեթլէհէմ, Դաւ-
թի ծննդեան քաղաքը։

Քաղաք Աստուծոյ, Բ Եր. ԺԲ. 5.
Սաղ. ԻԶ. 4, և Սուրբ քաղաք,
Նէեմ. ԺԱ. 1, են անուանք Երու-
սաղէմի, որոյ պայծառ անունն է
Էլ Վուսա, այսինքն Սուրբ։

Քաղաքան, արարատինն մէջ սկիւ-
ղէն սեղանին վրայ ծխուած խուկը
կազմող նիւթոց մին, Էլ. Լ. 34։ Է
խեժ անկող որ կը բուսնի Հապէշ,
Արարիւս և Սուրբիս։ Քաղաքանն է
պարբաւ և մածնող, խիստ հոտով
և պնդիչ։

Քաղաքեաներ, քաղեայք, այսինքն
մարդիկ որ կը պնդէին գուշակել զա-
պագայս աստեղաբաշխական գիտո-
ղութեամբք։ Եր կարծուէր թէ աս-
տեղք և մարտիկք ունէին ազգեցու-
թիւն ի բարին և ի չարն, մարդոց
գործերուն մէջ, և խէ երկնային
մարմնոց այս ինչ կամ այն ինչ յա-
րաբերութիւնն ունէր նշանակութիւն
զոր կը հասկնային այն մարմինները
գիտելու վարժ անձինք, Դան. Բ. 2։
Այս սնապաշտ կարծիքն ունէին մա-
նաւանդ Քաղաքեայք, Ասորեստան-
ցիք, Եգիպտացիք, Փիւնիկեցիք և
Արարեայք, և էր մասն պաշտաման
արեգակն, լուսնի և աստղաց, Բ
Եր. Դ. 19. ԺԷ. 3. Դ Թադ. ԻԳ. 5,
12. Երեմ. ԺԻ. 13. Եզեկ. Ը. 16.
Սոփան. Ա. 5։ Այս ազգերը կու-
պաշտ էին բոլոր հազար, մերկա-
ցուցած էին զԱստուած իւր փառ-

քէն, և էին յանցաւոր յոյժ յաշտ
նորա։

Քաղաքեայք։ Այս անուամբ կ'ի-
մացուին, 1. Քաղաքացւոց երկրին
ժողովուրդը և այն տէրութեան հը-
պատակներն ընդհանրապէս. 2. Փի-
լիսոփայք, բնագէտք կամ իղծք,
այսինքն սուս մարդարէք։ Այս ան-
ուամբ մարդոց գլխաւոր գործն էր ու-
սուցն չափադիտութեան և աստե-
ղաբաշխութեան, որով կը պնդէին
գուշակել այս ինչ կամ այն ինչ
աստեղապան կամ համաստեղա-
թեան ներքե ծնած մարդոց ապա-
գայն։

Քաղաքեայք էին ի բնէ պատե-
րազմի ժողովուրդ, որ կը բնակէին
ի սկզբան Երրդուաց լեռներն ի հիւ-
սիսոյ Ասորեստանի և Միջագետաց,
Երեմ. Ե. 47, Երբ Ասորեստանի
Թագաւորք իրենց իշխանութիւնը
ստարածեցին գէղ ի հիւսիս և յա-
րեւմուտ, Քաղաքեայք ևս ինկան ընդ
իշխանութեամբ նոցա։ Երթուի թէ
այս վայրագ և յանգուգն ցեղն,
ընդ իշխանութեամբ իւր նոր տե-
րանց, ստացաւ նոր բարք, և բերաւ
հրոսակութենէ գարձաւ և եղաւ
քաղաքակիրթ ժողովուրդ։ Քաղ-
աքեացւոց պատերազմասէր բարքը
շատ ճիշդ և կենդանի կը նկարագրէ
մարդարէն Ամբակում, որ հաւանա-
կանապէս կ'ապրէր, մինչ այս ժո-
ղովուրդն առաջին անգամ արշաւեց
Պաղեստին և ի մօտակայս, Ամբ. Ա.
6-11, Յայտնի չէ թէ Քաղաքեայք
երբ եկան Բաբելոնի երկիրը։ Եզե-
կիայի ժամանակ, 713 ին նախ քան
զԳր. և, յիշուի Բաբելոնի Թագա-
ւոր մը։ Յետ Ներսիմիայ և Ամբա-
փելայ այս առաջին Թագաւորն է որ
կը յիշուի։ Բաբելոնի պատմութեան
այս նոր Թագաւորական ճիւղն մէջ
յիշուած առաջին աշխարհակալն է
Նարարպոտար։ Սորա որդին Նա-
րուգոգոնոտոր արշաւեց ի Պաղեստին,
ինպէս մարդարեացած էին Երեմիս
և Ամբակում, Եզր. Ե. 12. Երեմ.
ԼԹ. 5։ Նարուգոգոնոտորայ յաջոր-
դեց որդին Եւիզմարոգոսը, Դ Թադ.
ԻԵ. 27. Երեմ. Եր. 31. Յետ սորա
կուգան իսկ և իսկ Ներիզպատարս,
Լարբոտոտարքոս և Նարոնիգէս կամ

Բաղադրանք, առ որով Բաղդադեական պետութիւնն անցաւ Մարաց և Պարսից: Քաղդէաբարբիլեան հաւրատութիւնը անեց հաւանականապէս ոչ աւելի քան Տարիւր տարի:

Քաղէր, լւս, 4. որդի Յեփոնեայ, ի ցեղէն Յուզայ, Ղրկուեցաւ մէն մի մարգով իւրաքանչիւր ցեղէ իսրայելի, լրտեսել աւետեաց երկիւր, թու. ժ. 6: Բոլոր ցեղերուն լրտեսներէն Քաղէն և Յեսու միայն վարուեցան ճշմարտութեամբ և հաւատարմութեամբ, և իսրայելի բոլոր շափահատ մարդաց մէջ այս երկուքին միայն արուեստ թղլլ մտնել փանանու երկիրը, թու. ժ. 6-24, 38:

ԻՋ. 65: Քաղէր էր մին յիշխանաց որ կարգեցան բաժնել նուաճեալ երկիրներն իսրայելի ցեղերուն, թու. լ. 19: Քերթոն արուեստաւ Քաղէայ իբրեւ վարձ հաւատարմութեան նորա, ըստ խոստման Աստուծոյ, Բ Որ. Ա. 36. 8տ. ժ. 7: Թէպէտ Ռթուուն և Տինգամոյ էր Քաղէր, էր տակաւին առդպ, և շուտով վանեց Ենակիմներն իւր ժառանգութեան երկրէն, իւր երկրէն սուսաւ նաեւ մաս մը իւր գառնեաւ հանդերձ իւր եղբորորդւոյն, որ այս վարձուն արժանացած էր քաղութեամբ առնով գլխարկը, 8տ. ժ. 13-19. ԻԱ. 12: Այն մասը ժամանակ մը կոչուեցաւ նորին անուամբ:

2. Որդի Ովրայ: Այս Քաղէրայ որդիք բաղմամարդ ըրին երկիրը որ շուրջ գիւթլէհմաւ, ևն. Ա Մնաց. Բ. 50-55:

Քաղկեղոն, անի պատուական, նման սկատի. լինի այլևայլ գոյն, մանաւանդ լուրթ կամ կապուտակ, Յոյա. ԻԱ. 49: Երկրիս շատ կողմերը կը գտնուի, թէպէտ յանաւն Քաղկեղանի կոչուած է, որ է քաղաք Բելթանիոյ, գեմ յանդիման կոտորանդնուպոլսոյ, և կը գործածուի մանաւանդ շինել բաժակ, առթիւնք և ուրիշ այսպիսի կարասիք: Ասոր մէջ տեսակը կը կարծուի Սարգիսն:

Քամ, այրեալ, Բ-ի, Ի-ի, 4. որդի Նոյայ, Իննդ. Ե. 32. Ի. 43. Թ. 18. Ժ. 4: Անդգամութիւնը որ տեսնուեցաւ անոր վարուց մէջ գեղ

ի հայր իւր բերաւ անոր վրայ, կամ մանաւանդ, ըստ բանից Սուրբ Գրոց, անոր որդւոյն Քանանու վրայ, մարգարեական անեծք, Իննդ. Թ. 20-27: Քամ էր հայր Քուշոյ, Մեհարեմայ, Փուգայ և Քանանու, այսինքն նախահայր Քանանացւոց, Հարաւային Արարացւոց, Եթովպացւոց, Եգիպտացւոց և Ափրիկեցւոց առ հասարակ, Իննդ. Ժ. 6-20:

2. Բանաստեղծական անուն Եգիպտոսի, Սաղմ. ՀԸ. 51. ՃՁ. 22: Քամաամ, հաւանականապէս որդի Բերգելեայ, Բ Թագ. Ժ. 37. Գ Թագ. Բ. 7: Թերեւս ընդունած էր Դաւթէ Բեթլէհէմի մօտ Քամամ կոչուած տեղը, Երեմ. ԻԱ. 47:

Քամովս, ազգային աստուած Մովաբացւոց և Ամմոնացւոց, կը պաշտուէր նաեւ Երուսաղէմ առ Սաղմոնիւ, Թու. ԻԱ. 29. Դատ. ԺԱ. 24. Գ Թագ. ԺԱ. 7. Դ. Թագ. ԻԳ. 43. Երեմ. ԻԸ. 7: Ոմանք սխալմամբ նշին կը համարին զՔամովս ընդ Ամմոնի:

Քաման, որդի Քամայ, և Թոռն Նոյայ, Իննդ. Թ. 18: Կը Թուի թէ ասոր սերունդը որ շատուոր էր գերաւեց նախ զԱրգոն, և անոր որդիք աւելցաւ Ասորւոց և Քանանու երկիրը, Իննդ. Ժ. 45-49. Ա Մնաց. Ա. 13-16: Հրեայք կը կարծեն թէ Քանան համարիտ էր Տօրը զՆոյ ծաղրելու, Իննդ. Թ. 20, 27. և այս գործը եղաւ պատճառ անիծից զոր կրեց ինք և սերունդը, 8տ. Թ. 23, 27. Բ Մնաց. Ը. 7, 8:

Քամանացիք, սերունդք Քանանու: Սրբա բնակեցան նախ Քանանու երկիրը, ուր բաղմացան յոյժ և և առեւտրով ու պատուազմեքով ստացան հարստութիւն մեծ և զբրկեցին գաղթականներ Միջերկրական ծովուն կողմերը և եղբորը: Երբ լցաւ անոնց կռապաշտութեան և զարշնթեան չափը, Աստուած մատնեց անոնց երկիրն իսրայելացւոց ձեռքը, որ նուաճեցին զայն Յեսուայ առաջնորդութեամբ: Տես Քաման և Քամանացւոց երկիրը: Ա-նա զլիաւոր ցեղք Քանանացւոց յիշեալք ի Սուրբ Գիրս:

4. Խեանգ, որ կը բնակէին Քա-

նանու երկրին հիւսիսային մասը, Հերման կամ Անդի Լիբանան լեռանց ստորոտն, ըստ Յետուայ ԺԱ. 3, ուր կը պատմուի թէ իւլացիք, հիւսիսային քանանական ուրիշ ցեղերուն հետ, յաղթուեցան ի Յետուայ, Բայց իւլացիք իսպառ չարաաբասուեցան իրենց երկիրներէն, Դատ. Գ. 3. Ի թագ. ԻԳ. 7. Գ. Թագ. Թ. 20, Նաեւ Պաղեստինու կեդրոնը կային իւլացիներ, Եննգ. ԼԳ. 2. Յես. ԺԹ. 1, 7, ԺԱ. 19:

2. Քանանայէ, յանձուկ միտս, որոց մի մասն կը բնակէր ի դաշտս յարեմոնց Յորդանանու, և միւս մասն ի դաշտս առ եղերը Միջերկրական ծովուն, Թու. ԺԳ. 29. Յես. ԺԱ. 3:

3. Գերիթայէ, որ կը բնակէին ի մէջ Քանանացւոց և Յերուսացւոց, Բնչպէս կը ցուցնէ կորդը որով կը յիշուին առ Յետուայ, ԻԳ. 11:

4. Յերթայէ, որոց ձեռքն էր լեւոնային երկիրը շուրջ զԵրուսաղէմու, և նոյն իոկ Երուսաղէմ որոյ հին անունն էր Յերուս, Յես. ԺԵ. 8, 63. ԺԼ. 28: Բնիթիմիսեանք, որոց բաժին ինկաւ այս երկիրը, չվանեցին զՅերուսացիս, Դատ. Ա. 21: Առաջին անգամ Դաւիթ առաւ զՅերուս, Բ. Թագ. Ե. 6:

5. Արհայէ, որ կը բնակէին, Արրահամու ժամանակ, Երուսաղէմի հարաւային երկիրը, յարեմոնց Մեռեալ ծովուն, Եննգ. ԺԳ. 7: Յետ ժամանակաց, Ամոքհացիք տաւրածուեցան բոլոր լեւոնային երկիրը որ էր հարաւային արեւելեան մասն Քանանու, և յանուն նոցա կոչուեցաւ «Ամոքհացւոց լեւ», և ապա «Յուգայի լեւ», Բ. Թ. Ա. 19, 20. Թու. ԺԳ. 29. Յես. ԺԱ. 3: Նաեւ յարեմոնց Յորդանանու Ամոքհացիք, յառաջ քան զՄովսէս, Յասատառած էին երկու թագաւորութիւն, զԹագաւորութիւնն Բաաանու՝ ի հիւսիսայ, և միւս ևս թագաւորութիւն ի հարաւայ, մինչև ի սահմանն Յաբսովկայ, Բայց առ Սհնիւս այս Ամոքհացիք անցան զՅաբսովկ, և առին Ամոնացիներէն և Մովսէսացիներէն բոլոր երկիրն ի մէջ Յաբսովկայ և Անանի, այնպէս որ այս վերջին

զետը եղաւ այն ատեն հարաւային պատուար Ամոքհացւոց, Թու. ԻԱ. 13, 14, 26. ԼԲ. 33, 39. Բ. Թ. Գ. 46, 47. ԼԱ. 4: Այս վերջին մասն տիրեցին Իսրայէլացիք յետ յաղթելոյ Սհնիւս, Տես Ամոքհացիք:

6. Քերթայէ, կամ Ուրթի Քերթայ, որ, ըստ համաւայ զոր բերին լըւտեք, Թու. ԺԳ. 30, կը բնակէին Ամոքհացւոց մէջ, հարաւային լեւոնային մասը որ յետոյ կոչուեցաւ «Յուգայի լեւ», Արրահամու ժամանակ Քերտացւոց ձեռքն էր քերթոն, և նահապեան անոնցմէ զենց Մաքսիկայի այլն ի գերեզման, Եննգ. ԻԳ. ԻԵ. 9, 10: Իսրայէլացւոց Քանան մանկէն ետքը, զԹուի թէ Քերտացիք իսրայէլի, յառաջ դեպ ի հիւսիս, Երկիրն շուրջ զԲնիթիւս կը կոչուի «Երկիր Քերտացւոց», Դատ. Ա. 26: Տես Քերտացիք:

7. Փերթայէ, որ կը բնակէին Քանանու այլեւայլ մասերը: Ասոնց անունը կը նշանակէ դաշտաբնակ, անոնց նախկին բնակութիւնն: Ըստ Եննգոց ԺԳ. 7 համարին, Փերթացիք կը բնակէին ի մէջ Բնիթիւս և Գայի, և, ըստ Եննգոց ԼԳ. 30 համարին, մօտ ի Սիւքէմ: Տես Փերթացիք: Թող այս եօթն ցեղերը, կային նաեւ ուրիշ շատ ցեղեր միւսնոյն զարմէ, որ կը բնակէին ի հիւսիսայ Քանանու: Սքաւ էին Արկիտացիք, Արուստացիք, Համաթացիք և Զեմարացիք: Կային նաեւ ուրիշ շատ ցեղեր այլեւայլ զարմէ կամ սերունդէ Քանանացւոց երկրին մէջ, զորս ստորակեցին Իսրայէլացիք, Բնչպէս Նիակիմը, Ամոքհակացիք և Ռափայիմը կամ հոկայք:

Քանանու երկիր, զոր բազմամարդացոյց Քանան և անոր սերունդը, և որ յետոյ տրուեցաւ Իսրայէլացւոց: Այս երկրին այլեւայլ ժամանակ կոչուեցաւ տարբեր անուններով ըստ բնակչոց կամ անոնց պատմութեան հետ կապակցեալ գիպոց: Կոչուած է 1. Քանան, յանուն Քամայ որդւոյն Քանանու, որ բաժնեց երկիրն իւր որդւոց, որոց իւրաքանչիւրն եղաւ գլուխ մեծ ցեղի, և վերջապէս ուրոյն ազգի, Եննգ. Ժ. 15-20. ԺԱ. 31: Քանան ի սկզբան

չէր պարունակէր երկիր յարեւելից Յորդանանու 2. "Խոտաացեալ" կամ "Աւետեաց երկիր", երբ. ժԱ. 9, Աբրահամու արուած խոտամանէն, թէ անոր սերունդը պիտի ժառանգէր զայն, Իննդ. ժԲ. 7. ժԳ. 15, Որովհետեւ եբրայեցիք էին Աբրահամու սերունդ, ուստի երկիրն ուր կը բնակէին նոքա՝ կոչուեցաւ 3. "Երկիր եբրայեցւոյ", Իննդ. թ. 15, և 4. "Երկիր Իսրայելի", յանուն Իսրայելացւոյ, կամ Յակոբայ սերնդեան՝ յետ ժառանգելոյ նոցա այն երկիրը։ Այս անունն յաճախ կը գործածուի ի Հին կապկարանի։ Իսրայելի երկիրը կը պարունակէր ընդարձակ մասեր աստի և անտի Յորդանանու, զոր Սոտուած տուաւ ի բնակութիւն Հրէից։ Յետոյ այս անունը սեպհական եղաւ տասն ցեղերուն երկրին, Եգեկ. ԻԻ. 17. 5. "Երկիր Յուդայ", Այսպէս կոչուեցաւ ի սկզբան Յուդայի ցեղին երկիրը միայն։ Յետ ժառանգման տասն ցեղից, Յուդայի և Բենիմադինի երկիրները, որ եղան ուրդին թագաւորութիւն, կոչուեցան "Երկիր Յուդայ", կամ "Յուդա", որոշուելու համար Իսրայելի երկրէն։ Յուդայի երկիրը Հրէաստանի կոչուեցաւ յետ գերութեան, երկրորդ ասանարին ժամանակ, և Հովովմայեցւոյ իշխանութեան ժամանակ։ 6. "Սուրբ երկիր", Կերեւի թէ Հրեայք սկսան գործածել այս անունը յետ գարձին ի գերութենէ Բաբելոնի, Չար. Բ. 12։

Քանանացւոց երկրին սահմաններին էին, յարեւմտից Միջերկրական ծով, ի հիւսիսոյ՝ Լիբանանու լեռն և Ասորւոց երկիր, յարեւելից՝ Արաբիոյ անապատը, և ի հարաւոյ՝ Եգիպտոս և Սին և Փառան անապատը։ Քանանու երկրին մեծագոյն երկայնութիւնն էր իբր հարիւր ութսուն մղոն, և միջին լայնութիւնն՝ իբր վաթսուն և հինգ մղոն։ Դաւթի ժամանակ ընդարձակ հարկատու գաւառներ եղան մասն Սուրբ երկրին։ Այս հարկատու գաւառները կը վերաբերէին մանաւանդ այն ազգաց որ յարեւելից սահմանակից էին Հրէից մինչև շատ ներս Սինապատան Արաբիա, անտի ազգա մինչև Բաբելոն և

Եփրատայ, հանդերձ այն մասամբ Ասորւոց երկրին որ էր ի մէջ Լիբանանու և Եփրատայ։ Ի հարաւոյ, յիշեալ հարկատու գաւառներէն էր Եգիպտոս, և անոր յառաջ գէպ ի կարմիր ծով մինչև ի Գառնիզարի։

Քանանու երկիրը բաժանեալ էր այլեւայլ կերպով։ Առ Յոտուաւ բաժնուած էր երկոտասուն ցեղերուն։ Առ Ռաբովմաւ կը բաժնուէր երկու թագաւորութիւն, Իսրայելի և Յուդայ։ Յետոյ Քանան ինկաւ Բաբելացւոյ, Յունաց, Ասորաց և Հովովմայեցւոյ ձեռքը։ Մեր Փրկչին ժամանակ, Քանան էր ընդ իշխանութեամբ Հովովմայեցւոյ, և կը բաժնուէր հինգ գաւառ, Գալիլեա, Սամարիա, Հրէաստան, Բերեա և Իդումեա։ Բերեա կը բաժնուէր զարձեւել եօթն մարդ։ Արիւնէ, Տրաքոնիա, Իսուրեա, Գաւղոնիա, Բաւանեա, Պերեա և Ինկապոլիս։ Չարդիա, Պաղեստին հպատակ է թրքաց Սուլթանին։

Քանանու երկրին երեքը պէս պէս է. հոն կան լեռներ, գաւառներ, գետեր և հովիտներ։ Գլխաւոր լեռներն են Լիբանան, Կարմեզ, Թափո, Գաղույադ, Հերմոն, լեռն Զիթենեաց, այլովքն հանդերձ։ Միջերկրականին, Յզրայելի և Երեքովք գաւառ անուանի են իբրեւ տեղիք մեծամեծ գիւղաց։ Գլխաւոր գետք են Յորդանան, Առնան, Սեբոր, Յաբոկ և Կիսան։ Կովակէ են Մեռեալ ծով, Տերեբիդ կամ Գալիլեայի ծով և Մառոնի ծովակը։ Աստի նկարագրուած են այլուր, իւրաքանչիւր իւր տեղը։

Երկրին ընդհանուր ձևն համառօտիւ կը նկարագրենք հոս։ Հիւսիսային սահմանին վրայ են Լիբանանու և Հերմոնի բարձր լեռներ, որոց գագաթներէն ոմանք բարձր են տասն հազար սոք։ Յորդանանու այլեւայլ տեղիք կը ըլլին առ ստորաոտով Հերմոնի։ Յորդանան անցնելով Մառոնի ծովակէն և Գալիլեայի ծովէն կը հոսէ գէպ ի հարաւ ստեպ մանաւորով մինչև ի Մեռեալ ծով։ Յորդանանու հովիտն է խորանիտ, իւր աղբերէն մինչև ի Մեռեալ ծով կիջնէ իբրեւ երկու հազար սոք ի խա-

նորհ, Երկիրն ի մէջ հողափն Բոր-
գանանու է ընդհանրապէս բարձր
առաքարակ, ընդհատեալ ոչ առկաւ
բլրոժք և խորանորոժք, ընդ որ ուղիք
ձմեռայինը հասելով իր թափին ի
Բորգանան և ի ծովն Մեռեալ: Գա-
լիլեայի բարձր առաքարակն է իբր ինն
հարիւր կամ հազար սոք ի վեր քան
զծովն Միջերկրականն ի Ստորին Գա-
լիլեա կը գտնենք Բեզրայի մեծ և
գեղեցիկ գաւառը, Կարմեղստէն և
Աքրէն յարեմուտս մինչև ի թափոր
և ի Գեղրուտ, և յարեմու՝ մինչև ի
նոյն ինքն Բորգանան: Այս գաւառին
ծայրէն կը սկսի երկիրն նորէն բարձ-
րանալ գեղ ի հարաւ, այնպէս որ
Կարիզին ունի 2,300, Երուսաղէմ՝
2,400, և Քերոն՝ 2,600 սոք, ի վերջ
քան զծովն:

Առ ծովեզերին, Կարմեղստ լեռնէն
վար, կայ գաւառ պողպարեր. գեղ ի
հարաւ առկաւ կը լայնի այս գաւա-
ռը և կը հաւատարի վերջապէս Փա-
ռանու մեծ անապատին հետ: Այս
ծովեզերեայ գաւառն էն գեղ ի ներ-
քին բարձր երկիրն է այլեայլ, մին
քան զմիւսն բարձր լեռնադաշտիւք,
մինչ էջն գեղ ի Բորգանան, ի Մեռ-
եալ ծով և յԵգովմ, է զառ ի թափ,
գահաժէժ: Երկիրն յայնկղս Բոր-
գանանու է լեռնային, երկիր պա-
ռարտ, ի պողպարեր հովիտներով:
Աւելի գեղ արեւելք է բարձր և ա-
մայի լեռնադաշտն Անապատ Արա-
բիոյ:

Փանանու երկիրն և կլիման էին
ընտիր յոյժ: Ջերմութիւնը չէր քան
զլափն աւելի եթէ ոչ խոր գետե-
րուն եղերք և ի ծովափունս, և օդն
իր ընդհանրապէս քաղցր և առող-
ջարար: Արեգական ծածկուիլը, ամ-
պեր և անձրև ի Պաղեստին գլխա-
ւորապէս ձմեռուան կամ անձրևային
եղանակին սեղհական էին: Աշնա-
նային անձրևք կը սկսի ընդհան-
րապէս հոկտեմբերի վերջին մասին
մէջ, և առաջին անձրևներէն անմի-
ջապէս ետքը կը ցամառին ցորենը
և գարին: Անձրևք աւելի ծանր
են գեղեմբերի մէջ, և կը տեւեն,
թէպէտ ոչ շարունակ, մինչև ապ-
րիլ: Մայիսէն մինչև հոկտեմբեր
անձրև չի տեղար: Չմեռուան ցուր-

առ սաստիկ չէ, և գետինը չի սա-
ռիր: Ջրէնը կը նստի երբեմն մի կամ
աւելի սոք թանձրութեամբ, և
մերիկ հանգերձ կորկորով յաճախ
է ձմեռները: Գարին իբր հնչեալաւան
աւուրը յառաջ կը հնձուի քան
զցորենը, և այս երկու արմառք ևս
աւելի կանուխ կը հասնին ի գաւառ
քան բարձր տեղերը. ցորենի հունձը
կ'երկարի ապրիլէն մինչև յունիս:
Առաջին խաղողը կը հասնի յաւիտին,
բայց այդեկուսթը չի վերջանար մինչև
սեպտեմբեր: Սեպտեմբերին և հոկ-
տեմբերին սաստիկ է օսթը, գետե-
նը կը ցամաքի և կը խորխորի. կանա-
չութիւնը վաղուց վերջած է, ջրհորք
և գուրք կը սկսին նոյնպէս ցամա-
քիլ, և բոլոր ընութիւնը, թէ՛ շնչ-
չաւուն և թէ՛ անշունչ, կը սպասէ
անձկանօք դարձի անձրևային եղա-
նակին:

Փանանու երկիրն հոգը շատ բերրի
է: Տիրող քարն է կրային կաւաքար,
որ ունի շատ այրեր և անձաւներ:
Այս քարը շուտով կը փոխուէր ի
հող, և խանութեով առատապէս
պարարտացուցիչ հիւթերով, կը
բուռցնէր, ինչ ցած և թէ՛ բարձր
տեղեր, և ամէն կլիմայի տակ, քան-
զի ամէն տեսակ կլիմա կայ այն փոքր
երկրին մէջ, պողոց և արգեանց երկ-
րի բազմապիսի անտակներ, զօրօրե-
նակ, ձիթենի, թղենի, խաղող և
նռնենի, առատութեամբ: Բլուրնե-
րը ծածկուած էին խաշամք և ան-
դէտք, իսկ հովիտք ընդարձակ ար-
տերով ցորենոյ և արմատաց: Աւեա-
նաց երկիրը կը կուտէր յերաւի իր-
քե երկիր “որ կաթ և մեղր կը բռչ-
իւր:” Բայց և այնպէս այն փառա-
ւոր նկարագիրը կըր կ'ուն Մովսէ-
ս, Բ Ու. Բ. 7-9, և պատմութեան վը-
կայութիւնը Պաղեստինու նախին
բազմամարդութեան վրայ, սրչափ
ստորեր ևն այժմու մեղկութիւնէն և
ամայութիւնէն: Անէծքը զոր բերաւ
Հրէից անհաւատութիւնը՝ առկալին
կ'այրէ կը խոռնէ այն թշուառ երկի-
րը: Պատերազմաց և յոռի վարչա-
թեան երկայն դարեւ աւեր և ամայի
բրած են զայն: Անոր բլուրներն որ
մինչև իրենց կառարները մշակուած
և ցանուած էին ժամանակաւ, և

ծածկուած արարելիւք, այգեստա-
նօր, ձիթաստանօր և թղենւոյ պար-
տեղներով, արգ կորդ և ցամաք եր-
կիր են: Լանուէի և անապան անձ-
րեք որ ժամանակաւ կը համարա-
սէին աւազաններու մէջ, և ման-
ուածապատ ջրանցիւք կը տարուէին
սուգել գետինը երաշտութեան ժա-
մանակ, հիմա անարգել կը թափին
ծովը: Երկիրը, մերկացեալ իւր ան-
տառներէն, բաց կը կենայ արեգա-
կան կիզիչ բոցերուն, որ հիմա կը
խամրին զայն զոր ժամանակաւ պրտ-
ղաբեր կը գործէին: Բայց և այնպէս
կան տակաւին ի Պաղեսաթին վայրք
որ կը ցուցնեն զարմանալի պազարե-
րութիւն, և ուր որ երկիրը մշակ-
ուած է, կու ապա հարկւրապատիկ:
Հնդկի ցորենը կ'աճի հոն մետասան
սոք բարձր, և որ հասնի գետ սղ-
կոյզք որ Եզրոզի օղկուզին հետ գրե-
թէ կը մըցնի: Հանճարեղ ճանա-
պարհորդք միայն կը հաստատեն
Սուրբ Գրոց վիպութիւնը Քանանու
երկրին պողաբերութեան վրայ: Տես
Երբայեցիք, Հրեաստեմ:

Քանանու երկրի մուտքումը:
Այլապէս պատճառներ ցուցուած են
որդաորացնելու Քանանու երկրին
նուաճումը, և իորայելացւոց ջնջելն
այն երկրին բնակիչները: Զորօրնակ,
թէ այն երկիրը ելած էր բաժին Սե-
մայ և զաւակի նորո զինի ջրհեղե-
ղին, և Քամոյ որդիքն յափտակած
էին զայն. թէ նախ Քանանացիք յար-
ձակեցան իորայելացւոց վրայ. թէ
Արրահամ սասցաւ այն երկիրը դա-
րերով առաւջ. թէ Քանանացիք էին
համացեղք ընդ Եգիպտացին, ուստի
և հաղորդ անոնց յանցանաց և պատ-
ժոյն իբրեւ հարստահարիչք Երբայեց-
ւոց: Թէև իրաւացի համարենք այս
պատճառներուն բոլոր կամ զամեն
ի նոցանէ միայն, Սուրբ Գրոց ասոնց
և ոչ մին կը ցուցնէ: Հրեից միմիայն
պատճառն այն երկիրը նուաճելու՝ էր
ամենատեսառն Աստուծոյ յայտնի
հրամանը: Հրեայք սա միայն գի-
տէին թէ այն ազգերուն չարութիւնն
էր պատճառ անոնց պատուհասին,
զոր երկպիմունութիւնն Աստուծոյ
յամեցուածքն էր, և որ որոշուած էր
իբրեւ ազգ և զգուշութիւն անոնց և

համօրէն ազգի մարդկան կռապաշ-
տութեան և նմին նման մեղաց
գէմ: Այս մեղքերն ատել և բնա-
ջինջ ընել պարտական էին Հրեայք.
պիտի գործէին իբրեւ պաշտօնեայ:
Աստուծոյ արդարութեան, և ոչ ի
յազեցոյցանել իրենց ազահոյութիւ-
նը, բարկութիւնը կամ ցանկութիւ-
նը, քանիդ բոլոր աւարը և գերիք
պիտի ջնջուէին: Նուաճման պատ-
մութիւնը գրուած է Թուաց Ա.-Դ.
գլուխներուն մէջ, առ Յեսուայ և
Դատաւորաց Ա. գլխին մէջ. Քանա-
նացիք իսպառ չջնջուեցան: Այնոց
մէ շատերը խոյս տուին ուրիշ եր-
կիրներ, և գրեթէ անոնց ամէն ցե-
ղէն նշխարը մնացին ի Հրեաստան,
հպատակ իորայելացւոց, բայց որ-
գայթ անոնց սասններուն, և փուշ
անոնց կողերուն: Դիտողութեան ար-
ժանի է նաեւ, որ յայտնի ծանուցուե-
ցաւ Քանանացւոց կանխաւ թողուլ
իրենց երկիրները: Այն երկիրնե-
րուն բուն և մեծ Տէրն իմացուե-
ցած էր անոնց թողուլ լքանել այն
երկիրներն և երթալ, և երբ անոնք
գէմ կեցան, յիշաւ ի կրեցին պատիժ:

Քառալու, իններորդ ամիս Հրեից,
որ կը սկսէր գեկտեմբերի նոր լուս-
նիւ, Նէեմ. Ա. 1. Զաք. Է. 1.

Քառալովք-թափօր կամ Քասե-
լովք, քաղաք ի սահման Չաբուղո-
նի և իսաբարայ, իբր չորս մզոն յա-
րեմոնից թափօր իբրն. զարդա իշ-
աւ կոչուած գիւղը կը թաւի լինել
այս քաղքին տեղը, շատ քարափոր
գերեզմաններով, Յես. ԺԹ. 12, 18,
22. Ա Միաց. 2. 62:

Քառալաքացիք: Տես Կափօրաք-
ցիք:

Քաթ: Հին ատենը գոյլախաղ
քորէ դանակներ ընդհանուր կը գոր-
ծածուէին, փոխանակ պողովատիկ
դանակներու, Ել. Դ. 25. Յես. Ե.
2. Սոքրութիւն էր նաեւ քարակոյտ
կամ կարկառ յարուցանել ի յիշա-
տակ երեւելի ինչ դիպանք, Ենիզ.
ԼԱ. 46. Յես. Դ. 5-7. Ե. 26. Բ. 29:
Բ Թադ. ԺԲ. 17: Նշյն սոփութիւն

նը կը տիրէ դեռ յԱսորիս, և ան-
ցորդք և ճանապարհորդք կը սիրեն
իւրաքանչիւր քար մը յաւելուլ կար-
կաններու վրայ, Տես Անկեան քար:
Փարապէ: Այսպէս յարգման
ուած է, Ղեւ. ԺԱ. 49. Բ 0ր. ԺԴ.
48, Երբայց երէն բառ մը օրոյ նշա-
նակութիւնն աշխարհ է: Տես Թըւ-
լունք:

Քարք, Երբայց երէն բիւն, տե-
սակ օձի, օրոյ թոյնն պնդէս ուս-
տիկ է, որ մանկուն պէս մարմինը
կը սպաննէ իսկոյն: Գարման տանել
գրեթէ անհնար է: Կըտուի թէ
քարբը շատ փոքր է, ոչ աւելի քան
մի սոք երկայնութեամբ: Բազմ նախ-
նեաց բուն քարբը թուի լինել տն-
ձանօթ: Նախնիք յաճախ կը յիշեն
այս օձը, բայց այնպէս անորոշ կը-
պով, որ անհնար է ճանչնալ ճշդիւ
տեսակը: Կը յիշուի Յօր. Ի. 44, 46.
Երեմ. Բ. 47:

Քարկածեւ կը սովորական պատիժ
ի մէջ Հրէից, և բաբելոնի կը համար-
էին արժանի քարկածման ամէն սճ-
րագործ զոր օրէնք կը գաւառապարտէին
ի մահ, առանց օրոշելու մահուան
եղանակը: Բաբելոնի կ'ըսեն նաեւ Թէ,
երբ մարդ մը կը դատապարտուէր ի
մահ, կը հանէին զնա քաղաքէն
գուրս սպանման տեղը, և կը յորդո-
ւէին ճանչնալ և խառնովանել յան-
ցանք: Յետոյ կը քարկոծէին սա եր-
կու կերպերէն միոյն համեմատ. կամ
քարեր կը նետէին անոր վրայ մինչև
կը մեռնէր, և կամ կ'ընկնուէին զնա
վառէ մը գլխովայր, և մեծ քար մը
կը գլորէին անոր մարմնոյ վրայ: Ա-
ռաքին կերպն էր սովորական, և վը-
կաներէն կը պահանջուէր նախ նետել
քար անոր վրայ, Բ 0ր. ԺԵ. 5-7.
այս բնիւր: Համար վկայք երբեմն
կը հանէին իրենց հանգրծը կամ
վերարկուն, Գործ. Է. 58: Մատթէ-
սոսի ԻԱ. 44 համարը կը թուի ահ-
նարիւն քարկածման վերջին կերպը:
Նշոյնպէս և Ղուկասու Դ. 29 համա-
րը: Տես և Նազաթիք:

Քարազուրիւն, հրապարակաւ և
բանիւն պատմել կամ ուսուցանել
կրօնական ճշմարտութիւններ, մա-
նուաւագ Քրիստոսի Աւետարանի
ճշմարտութիւնները, Գործ. Բ. 4. Բ

Կորնթ. Ի. 20. Ի փես. Գ. 8: Կրօնա-
կան հրահանգ կար անտարակոյս ի
հնումն: Ենովք կը մարգարտանար,
Յուդ. ԺԴ. 15, և Նոյ էր քարոզ-
արգարութեան, Բ Պետր. Բ. 5: Կրօ-
նական տաննարանութիւններ կը
յիշուին յաճախ ի պատմութեան
Մովսիսի, գաւառաւորաց և մարգա-
րէից. և այս տաննարանութիւնք
կ'ըլլային ընդ հանրապէս Հրէական ա-
րարողութեանց և տանից առթիւ,
Նէեմ. Բ.: Տաճարին մէջ երգուած
սաղմոսք Ժողովուրդը հրահանգելու
համար էին: Յետ գերութեան, շատ
Ժողովրդանոցներ շինուեցան, յորս
բանն Աստուծոյ կը կարգացուէր և
կը մեկնուէր շարաթ օրեր: Աւետա-
րանին անտեսութեան ժամանակ
քարոզել իրաշխարհի Քրիստոս էր
կարեւոր պարտք այն մարդոց որ Քրիս-
տոսի պատգամաւորները կը կոչուէին,
այսինքն աշխարհի քարէին համար
Աստուծոյ գլխաւոր գործիչներն,
Մարկ. ԺԶ. 45. Ա Կորնթ. Ա. 21. Բ
Տիմ. Բ. 2. Դ. 2:

Քարքամիս: Սուրբ Գրոց Քար-
քամիւր Յոյն և Հռովմայեցի հեղի-
նակաց Կերկեսիոնը չէ, ինչպէս կար-
ծուած է ընդհանրապէս: Սուրբ Գրոց
Քարքամիսն էր աւելի վերադոյն առ-
Իփրատայ, հին Մառոն կամ Հերա-
պոլիս քաղաքին տեղը: Ասորեստանի
արշաւապարտութիւնք կը ցուցնեն զՔար-
քամիս լինել, իբր յամէ անախ 4,100
մինչև ցամա 850 նախ քան զՔր.,
գլխաւոր քաղաք Քեսապաց, որ
տիրած էին բոլոր Ասորաց երկրին
Դամասկոսի սահմանէն մինչև Իփ-
րատ առ Պիր կամ Պերեճիք քաղա-
քաւ: Կ'երեւի թէ այն կողմերն առ-
Քարքամիսաւ էր գլխաւոր անցք
Իփրատայ, ուստի Եդիպատաց
կռիւներուն տանին ընդ Ասորեստա-
ցիս Քարքամիս էր տեղի մեծապէս
կարեւոր: Բ Մնաց. ԼԻ. 20 համարը
բաղդատէ Երեմիայի ԽԶ. 2 համա-
րին հետ: Կը թուի թէ փարաւած
Ներաւով առաւ Քարքամիս Մա-
կեդոնի ճակատէն քիչ ետքը (Երբ
608 ին նախ քան զՔր.,) բայց նա-
բուգոգնեսոր տաւաւ նարէն այն քա-
ղաքը պատերազմաւ իբր երէք ասորի
ետքը, 605 ին նախ քան զՔր. (Երեմ.)

իջ. 2) : Քարքամիտ կը թուի նշա-
նակել “Ամրոց Բամազույ, ” անուա-
նի աստուծոյն Մովսէսացոյ :

Քացախ, գինեղէն հեղանիւթոց
երկրորդ կամ քաղաքային խմորման
արդիւնքը : Այս բառը կը նշանակէ
երբեմն նուրբ, կծու գինի, զոր յա-
ճախ կը գործածէին գործաւորը և
Հաովմոյեցի գինւորը, Թաւ. Զ. 3.
Հաով. Բ. 14. Յովհ. Ժ. 29. Տես
Լեդի : Ուրիշ տեղեր կը նշանակէ
բուն քացախ, զոր խմաստունն օրի-
նակ կը բերէ երկնցս, Առաւ. Ժ. 26.
ԻԵ. 20 :

Քաւուրիւն, գործ օրով հասու-
ցում կ'ըլլայ մեղաց, և պատժա-
պարտութիւնը կը ջնջուի : Քաւու-
թիւնը կ'ենթադրէ տալաշխարութիւն
և հաստատ է կողմանէ մեղաւորին :
Առ Հրեայոց քաւութիւն կը գործուէր
աստուածուստ սահմանեալ խորհրդ-
դաւոր զոհերու կատարմամբ, ինչա-
նակ զոհին քրիստոսի : Նոր կապա-
րանք կը յուցնէ զՔրիստոս իբրեւ ճշ-
մարկոյ պատարագ մեղաց համար,
“Գառն Աստուծոյ, ” “մեր զատիկը, ”
“իւր արիւնը մատուցանող, ” և “իւր
պատարագով մեղքը վերցընող, ”
Յովհ. Ա. 29 : Ա կորնթ. Ի. 7. Եփես.
Ա. 7. Եբր. Թ. 26 :

Քաւութեան օրն էր տարեկան
տօն, որ կը կատարուէր հանգստեամբ
և ծովով լըլին ամօնոյն ստանկերորդ
օրը, հինգ աւուրը յառաջ քան
զտօն տաղաւարահարաց, Ղեւ.
ԻԳ. 7. ԻԵ. 9 : Այս կարեւորագոյն
օրուան արարողութիւնը մօտը նկա-
րագրուած են Ղեւտացւոց Ժ. 2. գրե-
թոյն մէջ : Քաւութեան օրը միայն
քահանայապետը կը մօտէր Սրբու-
թեանց Սրբութիւնը, Եբր. Թ. 7.
Բայց այլեւայլ արարողութեանց հա-
մար կը ստեղծուէր մօտեւ հոն նոյն
օրը շատ անգամ : Նախ սկսեղէն
բուրուառաւ և խնկով լեցուն խն-
կանոցաւ : Ապա արեամբ նոխազին
զոր մատուցած էր իւր և բոլոր քա-
հանայեց մեղաց համար, և թաթա-
խելով մատն այն արեան մէջ, կը
սրսկէր եօթն անգամ քաւութեանէն
վեր : Եւս անգամ մը քաւութեանէն
վեր : Յետ կատարելոյ զայս, արեան
սկաւառակն առնելով կ'ըլլէր գուրս :

Ապա երրորդ անգամ կը մօտէր ար-
եամբ խոյնն զոր մատուցած էր ժո-
ղովրդեան մեղաց համար, և այն ա-
րեանէն ութ անգամ կը սրսկէր խորա-
նին սեմերուն վրայ, և խառնելով
այն արիւնը նոխազին արեան հետ,
կը սրսկէր դարձեալ եօթն անգամ
խնկոց սեղանին եղջիւրներուն վրայ,
և անգամ մը դէպ արեւելք. յետոյ
դարձեալ գուրս իլլելով սրբարա-
նէն, և հետ առնելով արեան սկա-
ւառակը կը թափէր բոլորը ողջակի-
զաց սեղանին յատակը : Զորօրդ
անգամ կը մօտէր դուրս տանելու
համար բուրուառը և խնկանոցը, և
նորէն դառնալով կը լուար ձեռուը-
ներն և օրուան ուրիշ պաշտօնները
կը կատարէր : Նաև արձակման նա-
խագին արարողութիւնը կը կատա-
րէր նոյն օրը : Երկու նոխազ ընտ-
րելով, մին կը զոհէր Աստուծոյ, և
միւսը, որ կը կոչուէր արձակման
նոխազ, վստօն զի զիճակաւ կ'ընտ-
րուէր ազաւթ թողուելու, կ'արձակէր
անապատը, բեռնաւարեալ ժողո-
վրդեան մեղքը : Այս ամենայն ա-
րարողութիւնը կ'անհարկէին զՔրիս-
տոս, և ամէն գարու մէջ կոչին
հաւատացեալք, որ գիտէին այն ա-
րարողութեանց հոգեւոր և նուիրական
նշանակութիւնը, Եբր. Թ. ԺԱ. : Կը
նոյնէն առ Այն զոր խոցած էին, և
կողբային : Ինչպէս որ քաւութեան
օրը մեծ տօն էր, Հրեական եկեղեց-
ւոյն, նոյնպէս ուրբ արամեութիւն
զգալ պարան քրիստոսնայն նոյնելով
ի Գառն Աստուծոյ, և “Թողու-
թեան սերտութիւնը, ” կը խառնուի
անոր “տալաշխարութեան արտաս-
ուաց հետ, ”

Քերթան, մին ի հնադոյն քաղա-
քաց Գանանու, շինեալ եօթն տմբ
յառաջ քան զՏանայիս, մայրաքա-
ղաք օտորին Եգիպտոսի, Թաւ. ԺԳ.
23 : Ի սկզբան կը կոչուէր Կարիաթ
Արբա, (Տես Արբա) և Մամրէ, և
էր սիրելի քաղաք նահապետացն
Արբահամու, Իսահակայ և Յսկո-
բայ, որ և թաղուեցան հոն, Ինչդ.
ԺԳ. 43-24. ԻԳ. 2-9. ԻԵ. 27 : Առ
Յեսուսը և Քաղերաւ Իրոյեղայիք
առին զայն Քանանայիներէն և ինչ-
կիցներէն, և յետոյ եղաւ Քերթոն

ւորք Բեառացւոց, ի հարաւակողման, Գ. Թագ. Ժ. 29. Գ. Թագ. Է. 6. Բեառացւոց ազգը կը յիշուի մինչև Հրէից գերութենէն գարձը, Եղբ. Թ. 1. Տես Քառասնացիք:

Քեառուքա, Իսաւի, կին Աբրահամու, յետ մահուան Սարայի, Ծննդ. ԻԵ. 1-6. Քեառուքա կը կոչուի «հարճ», որոշելու համար անոր որդիքը, ինչպէս նաեւ զիսմայէլ, իսահակէն որ էր որդի խոստման, Ծննդ. ԻԵ. 6. Ա Մնաց. Ա. 32. Գաղ. Գ. 22, 30. Քեառուքայ որդիքն էին նախնիք այլեայլ Արարացի ցեղերու:

Քերթքիմեր, 1. Փղշտացւոց մէկ մասն էր, զոր սմանք կը կարծեն ծագմամբ կրեառացի, Ա. Թագ. Լ. 44. Եղեկ. ԻԵ. 16. Սոփ. Բ. 5:

2. Իսաւի թիկնապահներուն մէկ մասը, որ միշտ Փերիթիներուն հետ կը յիշուի, Բ. Թագ. Բ. 18. ԺԵ. 18. Ի. 7. Ա Մնաց. ԺԼ. 47:

Քերթիք, առաւ կամ հեղեղատ փոքր որ կը թափեր Յորդանան. Այս հեղեղատին մօտ գնաց նստաւ Ժամանակաւ Եղիս, և հոն ագուաք կը բերէին անոր ի պաշար հաց և միս, Գ. Թագ. ԺԵ. 3-5. Բոպինոն կը համարի թէ Քերթիք էր պոմօմեն վատի Գելդ, որ կը բոխէ բլուրներէ յարեմաինց Երեքովի, և այն քաղաքին մօտ հոսելով կը թափի Յորդանան. Այս հեղեղաւոր կը ցամաքի ամառը:

Քերթովի, կարգ երկնային ոգւոց, կամ այլաբանական նշան որ յամախ կը յիշուի ի Հին կտակարանի և ի գիրս Յայանութեան Քերթովիք այլեայլ մտօք կը ներկայացունի մերթ իբրեւ կենդանի արարածք, Եղեկ. Ա. 8այտ. Գ. 1, կամ իբրեւ պատկերք վարագորշներու փայլ, և կամ սոկիէ և փայտէ յորինուած, ԵԼ. ԼԶ. 35. ԼԵ. 7. Եղեկ. ԽԱ. 25. մերթ իբրեւ սիսկերպարան, կամ երկկերպեան, կամ չորեքկերպեան, ԵԼ. ԻԵ. 20. Եղեկ. Ժ. 14. ԽԱ. 18, նաեւ երկէսեան, չորեքթեան և վեցթեան, Գ. Թագ. Զ. 27. Եղեկ. Ա. 6. 8այտ. Գ. 8. մերթ պարզ ձևով, ինչպէս սոկեղէն քերթովիք ուխտին տապանակին վրայ. մերթ խաւն և վաւճ ձևով, ինչպէս Աստուծոյ փառաց զարմանալի տես.

լեան մէջ առ Եղեկիէլ, և մերթ իբրեւ ամէն բան որոշող և վարող, և Աստուծոյ իմաստուն և արդար վճիռ. ներն անարգել և մտաց արագութեամբ անգրէպ կատարող պաշտօնեաներ, Եղեկ. Ա. և Ժ. 1. Բոյր որ այս նկարագրութեանց մէջ կատարեալ և թեաւոր քերթովիէն է մարդակերպարան, յիշող և չորեքգլխեան, այսինքն մարդու, առեւծու, եղան և արծուոյ գլխով, ամէն կողմ դարձող տնիւներով, և արագ իր փայլակն, երկրիս պերճադայն և հզօրագոյն արարածոց կերպարանք, Եղեկ. Ա. Ժ. ԽԱ. 8այտ. Գ. 1. Քերթովիք ընդհանրապէս կը կենան նաեւ մօտ առ Աստուած, զրաղեալք անդադար ի փառաւորել և ի պաշտել զնա, և կը շարժին արագ բոտ անհարկելի կամաց նորա, Սաղմ. ԺԲ. 10. Եղեկ. Ա. 26. Ժ. 20. 8այտ. Գ. 1. Քերթովիք աւանարին մէջ կից էին աստուծոյ, յորինույ յոսկիս որոյ ձուլածոյ, ԵԼ. ԻԵ. 19, մեծարանք խոնարհեալք Աստուծոյ ներկայութեան տեղէնի փայլ, Սաղմ. ԳԺ. 1, ուր կը խօսէր Աստուած իւր ժողովրդեան հետ, Թաւ. Է. 89, կ'ընդունէր քառութեան արիւնք, ԳԼ. ԺԶ. 14-16, և կ'երեւէ իբրեւ անոնց Փրկիչ, Սաղմ. Զ. 4:

Քշաճ կամ կտու, ծանօթ տունիկ,

որ մեծ յաջողութեամբ և օգտիւ գործածուած է ի տարազագործութեան, 8ես. Բ. 6. Առակ. ԼԱ. 43. Մոզսէս կը յիշէ Եգիպտոսի քթանք, ԵԼ. Թ. 31, երկիր ի վաղուց հնաէ անուանի բերովք և տարազագործութեամբ, «Եգիպտոսի բեհեզ», որ քթանէ կը շինուէր կը յիշուի իբրեւ անհուազոյն կրտու ի Սուրբ Գրքոս, Առակ. Է. 46. Եղեկ. ԻԵ. 7, Հաւա-

նական է սոկայն թէ բեհեզով կը հասկցուի երբեմն նուրբ կտու բամ:

Ղևտական քաղաք ապաստանի, Յեռ. ԺԴ. 13-15. ԺԵ. 13. ԻԱ. 41, 43. Դաս. Ա. 10, 20. Քերբուն էր մոյրաբաղաբ Դասթի եօթը տարին մինչ կը թափաւարէր Յուգայի ցեղին միայն, Բ թագ. Բ. 3. Ե. 5. Հնէ կանգնեց Աբիսսոսը՝ ապաստանութեան գրօշը, Բ թագ. ԺԵ. 9, 10. Ռաբովամ ամրացոյց զՔերբուն, որ կը յիշուէր նաև յետ գերութեան, բայց սչի Նոր կտակարանի, Նէեմ. ԺԱ. 25. Զարգիս Քերբուն է քաղաք անպարտոյ էր 8,000 բնակչօք, որոց 600 բնակիչ չէին, իսկ քաղաքներն թաւար է Արաբացի. Քերբուն է խոր հովիտ մը մէջ, մերձակայ բլուրներուն մօտ, հին լեռնային մասին Հրէաստանի, իր քառն մին ի հարաւայ իրաւասցեմի, և 2,600 ոտք ի վերայ քան զԺովն. Աստմու անունն է Էլ-Խուլլի, այսինքն բարեկամ, նոյն բնի անունն զոր Մահմետականք կու տան Արաբհամու, «բարեկամ Աստուծոյ», և կը տնդեն թէ իրենց ձեռքն է նահապետին գերեզմանը որ է «Մաքսկայի այլը», Փաք մկկիթ մը կայ գերեզմանին վրայ, 60 ոտք բարձր որմով պատած 150 ոտք լայն է 200 ոտք երկայն չըմանակի մէջ, ուր Գերիստներ թալլ ասուեալ չէ մանկ, բայց որմածը կը թուի հին ժամանակ շինուած, և հաւանական է թէ անոր մէջ է գերեզմանատեղին. Ուրիշ երկու հին քաղաքիք ևս կան, այսինքն երկու քաղաքն աւազանք, մեծագոյնն է 133 քառակուսի ոտք, և 21 ոտք խոր. Աստք գեւ կը գործածուին, և մին է հաւանականագէտ «Քերբունի աւազանք», որոյ վերայ կանգն ասու Դասթի զՅերուսթէ սպանդները, Բ թագ. Դ. 12. Քաղաքին մէջ կան ինը մկկիթ և երկու ժողովարանոց. Փողոցները նեղ են, առները քարաշէն, հարթ ասանքք որ սնին փաք գմբէթներ. Հոս կը շինուին ապակեղէն կանթեղք մեծ քանակութեամբ, և գունաւոր մանեակներ. նաև մորթէ տիկեր, չամիշ և մաթ (ոյտիւղ). Շրջակայ տեղիք քաղաքին շատ պըւղաքներ են. ի Քերբուն են Պաղեստին. նաւ աղուազոյն այգեստանք. Գաղաքն սնի առատ միթաստաններ և

ուրիշ պաղատու ծառաստան և քաղաքի արտ. Տեա Եսքաղ, Մամբէ. Քերբուն, կը կարծուէր թէ է Ասորաց Հալէպ քաղաքին հին անունը. Հալէպ իր հարիւր և ութ մղոն է ի հիւսիսայ Դամասկոսի, և իր ութուսն մղոն՝ Միջերկրական ծովէն 1822 ին այս քաղաքը կրց սոսկալ երկրաշարժ մը, որմ գրեթէ հիմնադասակեցաւ. Հալէպի այժմու բնակիչք հազիւ կէսն են այն ասունուն 200,000 բնակչաց, Բայց մտերս հովիտ մը գտնուեցաւ Անդիլիստանու արեւելեան զաւիթայրին վրայ, ի հիւսիսայ Պարասայի, և կը կոչուի Քերբուն յանուն մերձակայ գիւղերէն միայն. Այս տեղայն խաղաղք և անկէ շինուած գրեթէ աղուաւթեան կողմանէ նշանուոր է. Այս հովիտն է հաւանականագէտ Քերբունի Եղեկիկի, Գ. Ի. 48. Քերբուն-Ասորիս, Գալ Գալ-Գալ, տեղի մօտ ի Գարաուսն, այսպէս կոչուեցաւ մենամարտութեան նման աղետալի կռուի մը պատճառաւ, նախ քան զպատերազմ զորաց Դասթի և Յերուսթէի, Բ թագ. Բ. 16. Քերբուն, բարեպաշտ քահանայագէտ Հրէից Յովսիպի թագաւորութեան ժամանակ, Դ թագ. Ի. 4. Այս էր նաև անուն չորց Երմիայի և Եղեկիկի, Դ թագ. ԺԸ. 48. Երմ. Ա. 4. Քերբուն, քաղաք Գալիլայի ծովուն արեւմտեան երր, Թու. Լ. Դ. 11. Բ Ու. Գ. 17. Ես. ԺԱ. 2. ԺԺ. 35. Գ թագ. ԺԵ. 20. Իր քաղաք պարսպաւոր Նեփթաղիմայ. Յանուն այս քաղաքին կոչուեցաւ նաև ծով. Յերմիսմ կը կարծէ թէ այս քաղաքին տեղը յետոյ շինուեցաւ Տերերիս. Քեսապիք, սերունդք Քեսայ, Ինի. Ժ. 45. քանանացի ցեղ որ կը բնակէր մօտ ի Քերբուն Արաւսմու ժամանակ, Ինի. ԺԵ. 20. Ի. Գ. Քեսապիք նաւանցան իսրայելացիներէն, Ե. Գ. 8. Ես. Գ. 40, բայց բնակիչ չէին. Ուրիս Քեսապիք էր, Բ թագ. ԺԱ. 3. Սորման հարկատու ծառայ բրաւ գրեւապիս, Գ թագ. Բ. 20. կը յիշուին նաև «Թագաւոր

ւորք Քեռացւոց», ի հարաւակողման, Գ թադ. ժ. 29. Գ թադ. է. 6. Քեռացւոց ազգը կը յիշուի մինչև Հրէից գերութենէն դարձը, եղբ. թ. 4. Տես Բաճախացիք:

Քեռուքա, ինչպէս, կին Արաւհաճու, յետ մահուան Սարայի, Երնդ. ի. 1-6. Քեռուքա կը կոչուի «հարճ», որոշելու համար անոր որդիքը, ինչպէս նաև զիսմայէլ, իսահակէն որ էր որդի խոստման, Երնդ. ի. 6. Ա Մնաց. Ա. 32. Գաղ. Գ. 22, 30. Քեռուքայ որդիքն էին Նախիք այլևայլ Արաւացի ցեղերու:

Քերթքիներ, 1. Փղշապուց մէկ մասն էր, զոր սմանք կը կարծեն ծագմամբ կրեապի, Ա թադ. Լ. 14. եղեկ. ի. 16. Սոփ. Բ. 5.

2. Իսաւթի թիկնապահներուն մէկ մասը, որ միշտ փելթիկներուն հետ կը յիշուի, Բ. թադ. Ը. 18. Ժ. 18. ի. 7. Ա Մնաց. Ժ. 17.

Քերթք, առաւ կամ հեղեղատ փոքր որ կը թափէր Յորդանան. Այս հեղեղատին մօտ գնաց նստաւ Ժամանակաւ Եղիա, և հոն ագաւաք կը բերէին անոր ի պաշար հաց և միս, Գ թադ. Ժ. 3-5. Բոպիտոն կը համարի թէ Քերթք էր այժման Վատի Քելք, որ կը բոցէր բլուրներէ յարեմաից երկրով, և այն քաղաքին մօտ հոսելով կը թափի Յորդանան. Այս հեղեղատը կը ցամաքի աճառք:

Քերովրե, կարգ երկնային ոգւոց, կամ այլաբանական շնան որ յաճախ կը յիշուի ի Հին կտակարարին և ի զիրոյ Յայտնութեան. Քերովրէք այլևայլ մասք կը ներկայացուին. մերթ իրրե կենդանի արարածք, եղեկ. Ա. Յայտ. Գ. 1. կամ իրրե պատկերք վարազոյր ներու զրոյ, և կամ սակիէ և փայտէ յորինուած, Եւ. Լ. 2. 35. Լ. 7. եղեկ. ԽԱ. 25. մերթ իրրե միակերպարան, կամ երկկերպեան, կամ չորեքկերպեան, Եւ. ի. 20. եղեկ. ժ. 14. ԽԱ. 18. նաև երկթեւեան, չորեքթեւեան և վեցթեւեան, Գ թադ. 2. 27. եղեկ. Ա. 6. Յայտ. Գ. 8. մերթ պարզ ձեւով, ինչպէս ոտկեղէն քերովրէք ուխտին տապանակին զբայ. մերթ խառն և զմեծ ձեւով, ինչպէս Աստուծոյ փառաց զարմանալի տես-

լեան մէջ առ եղեկիւ, և մերթ իրրե տմէն բան որոշող և վարող, և Աստուծոյ իմաստուն և արդար վճիռներն անարգել և մտաց արագութեանը, եղեկ. Ա. 6. Ժ. 1. Բոյոր այս նկարագրութեանց մէջ կատարեալն և թեւաւոր քերովրէն է մարդակերպարան, լիազօք և չորեքգլխեան, այսինքն մարդու, առիւծու, եղան և արծաւոյ գլխով, ամէն կողմ դարձող աշիւներով, և արագ իր փայլակն, երկրիս պերճադէյն և հզօրագոյն արտաւածոց կերպարանք, եղեկ. Ա. 6. Ժ. 10. ԽԱ. 26. Ժ. 20. Յայտ. Գ. 1. Քերովրէք ընդհանրապէս կը կենան նաև մօտ առ Աստուած, զբաղեալք անդադար ի փառաւորել և ի պաշտել զնա, և կը շարժին արագ բոս անհարկելոյ կամաց նորա, Սաղմ. Ժ. 10. եղեկ. Ա. 26. Ժ. 20. Յայտ. Գ. 1. Քերովրէք տաճարին մէջ կից էին բաւոյնաւ, յորինեալ յոսկեւոյ սրբոյ ձուլածոյ, Եւ. ի. 19, մեծարանք խնարհեալք Աստուծոյ ներկայութեան տեղւոյն զրոյ, Սաղմ. Դ. 1. ուր կը խօսէր Աստուած իւր Ժողովրդեան հետ, Թաւ. Ի. 89, կընդունէր քաւութեան արիւնք, Դ. 1. Ժ. 14-16, և կ'երեւէր իրրե անոնց Փրկիչ, Սաղմ. 2. 4.

Քրճան կամ կտու, ծանօթ տունկ, որ մեծ յաջողութեամբ և օգտու գործածուած է ի տարազա գործութեան, Յեռ. Բ. 6. Առաւ. ԼԱ. 43. Մովսէս կը յիշէ Եգիպտոսի քրճանը, Եւ. թ. 31, երկիր ի վաղուց հետէ անուանի բերովք և տարազա գործութեամբ, «Եգիպտոսի բնահող» որ քրճանէ կը շինուէր կը յիշուի իրրե աշխուագոյն կը տաւ ի Սուրբ Գիրք, Առաւ. Ի. 16. եղեկ. ի. 7. Հաւա-

նական է սակայն թէ բնահող կը հասկցուի երրեքն նուր կտու բաժ.

բակէ : Կտաւք որով պատան են
Եգիպտական գիականք (մումիայք)
չեն կրնար հաւատարիլ մեր այժմու
հասարակ կտաններուն, բայց ազնիւ
և բարակաման կտաւք ևս տեսնուած
են երեմօ. կտաւք մը իւրաքանչիւր
քառակուսի մասն ունէր 152 թել
յառիթի, և 71 թել ի թելանի. ու-
րիշ մը առ իւրաքանչիւր մաս 270
թելին թել յառիթի, և 110 թել ի
թելանի :

Երայի մարգարէ խոսելով Մեսայի
հեղուխեան վրայ, կը գործածէ ա-
ռակաւոր խօսք մը, զոր նաև Մատ-
թէոս կ'առնու. Քրիստոսի վրայ,
"Ջախճախուած եղէզը պիտի չփշէ,
և պղզւած պատրդդը պիտի չմարէ,"
Իս. ԽԲ. 3. Մատթ. ԺԲ. 20. Երայ-
իս բնագրին մէջ Երայիցերէն բառն
է քիթան, այսինքն փուշ որմէ կը շին-
ուէր կանթեղներուն պատրդդք.
Մեսայն պիտի չբեկանէր կամ զա-
տէր արդէն ջախճախուած եղէզը որ
մտա էր բրդիլ Խյալ, և ոչ մարել
պատրդդք որ արդէն նուազած էր և
մերձ էր անցնել, այսինքն թէ պիտի
չնկէր իւր խոտարն և զգացեալ ա-
նաշխտեան, այլ պիտի գգուէր
զնստ շնորհօք անանց դարձին սկիզբը :

ՔԻՔ. Սուրբ Գրոց մէջ քիթ բա-
ռէն առնուած փոխաբերեալ տաաց-
ուածներ կան բարկութիւն կամ
զայրոյթ նշանակելու, քանզի մարդ
իւր բարկութիւնը կը յայտնէ ընդ-
հանրապէս ռեզուներ, այսինքն քր-
թին ծակերը լայնելով, ուժգին
շունչ առնելով, իսկ անառուճը շէն-
ելով և վրնջելով, ԲԹագ. ԻԲ. 9.
ՅԵՐ. ԼԹ. 20. Սաղմ. ԺԲ. 8. Քթին
գեղձէն կամ ձախակողմանն ունգէն
սակի մանեակ կտրել սիրելի զարդ
էր արեւելեան կանանց, Առակ. ԺԱ.
22. Եղեկ. ԺԶ. 12. Մանեակ կամ
ող կ'անցունէին նաև անասնոց ցեղէն
զանոնք վարելու և նուաճելու հա-
մար, և մօտաւոր Նինուէի աւերակ-
ներէն հանուած պատկերներէն կը
տեսնուի որ նաև Ասորեստանցիք
պատարազմի գերբններուն հետ նոյն-
պէս կը վարուէին, ԴԹագ. ԺԹ. 28.
Եղեկ. ԼԲ. 4. Տես Նիմուէ :

ՔԻՔ. Կղզի Արքիպելագոսի, ի
մէջ Լեպոսի, և Սամոսի, փղջուն

Ասիոյ եղերոց մտա. Զարգիս կը կոչ-
ուի Շիոյ, և է երեսուն մղան երկայն
և տասն մղան լայն : Պօզոս այս ճամ-
բէն անցաւ, մինչ կը նուաքկէր
գէղ ի հարաւ, Միաթիլիէէ ի Սա-
մոս, Գործ. Ի. 15 :

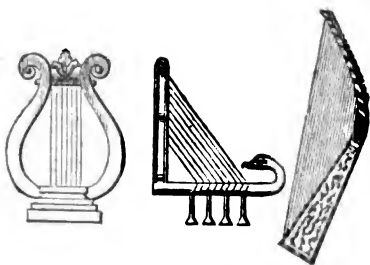
ՔԻՔԱ, անուն կռոց զոր պաշտե-
ցին Իսրայելացիք յանապատին, Ա-
մազ. Ե. 26. Գործ. Ի. 43 : Այս
կուսքն էր հաւանականացուցեալ
նոս, զոր կը պաշտէին արեւելեան
ազգեր իւր չար ոգի զոր պարա էր
հաշտ ընել զոհիւք. Տես Հռեմփա :

ՔԻՔԱՄ, -ռեա-տա. 1. Թագաւոր
Տիւրոսի որ զրկեց իսպան յաղջոյն
Դաւթի, երբ Դաւիթ ելաւ Թագա-
ւորութեան գահը, և օգնեց անոր
իւր պալատը շինելու, ԲԹագ. Ի.
11. Ա Մնաց. ԺԴ. 1. Կը Թուի թէ
Քիրամ էր արտաքին պատմութեան
Արիւրազը :

2. Այլ Թագաւոր Տիւրոսի, հա-
ւանականացեալ որդի առաջնոյն, Բ
Մնաց. Բ. 13, և իբրեւ գնա բարե-
կամ Դաւթի : Այս Քիրամ ուրա-
խակից եղաւ Սողոմոնի, երբ յա-
ջարեց սա հօրը, և մեծ օգնութիւն
մատուց տաճարը շինելու : Տուա-
փայտ և քար, նաև սակի բազում,
և առաւ փոխանակ ամրաւ ցորեան,
զինի և ձէթ, հանդերձ քսան քա-
ղաքք ի Գալիլեա, ԳԹագ. Ե. Բ
Մնաց. Բ. : Տես Փարզոյ. Այս Քի-
րամ միաբանեցաւ Սողոմոնի հետ
առեւտրական գործեր ընելու յա-
րեւել, ԳԹագ. Թ. 26-28. Ժ. 41-
22. Բ Մնաց. Բ. 18 : Յովնպոս կը
պատմէ թէ Քիրամ և Սողոմոն իրա-
րու առեւտրականներ կը մեկնէին, և
թէ Քիրամ նորագէտ և ազնուացղոյ
իւր քաղաքը և տէրութիւնը, և յետ
Թագաւորելոյ երեսուն և չորս տարի
յաջօզ և բարենշան, մեռաւ ի հա-
նակի յիսուն և երկու տմայ :

3. Ճորտարապետ Տիւրացի, որոյ
մայրն Նրեայ էր : Այս Քիրամոյ
խնամով շինուեցան զարդք և կարա-
սիք Սողոմոնեան տաճարին, ԳԹագ.
Ե. 13, 14. Բ Մնաց. Բ. 13, 14 :

ՔԱՅ, երայիցերէն գինու, հնա-
գոյն և հասարակ նուազարան աղեղք
առ Հրեայս : Քնարն էր թելք և
բառնալի, և կը գործածուէր թէ

ԲՈՐ ԿԱՆՈՆՈՐ

նուիրական և Թէ՛ աշխարհային ու-
րախութեան օրեր: Յորաչ հնարեց
քնարը, Մինգ. Գ. 21. ԼԱ. 27. Ա
Մնաց. ԺԶ. 5. ԻԵ. 4-5 Սաղմ. 2Ա.
2: Քաջ քնարաճար էր Դաւիթ,
Ա Թագ. ԺԶ. 16, 23. ԺԼ. 10:

Հրեայք ունէին սւրիշ նուագարան-
ներ ազեք, Քիւ և բամբուկի նման,
բայց անոնց ձեռք ճշգիւ որոշել շատ
գոնաւորին է: Տես Երաժշտութիւն:

Քարա, տեղի ի հիւսիսայ Դամաս-
կոսի, ուր այցելութիւն բրաւ Աբ-
րահամ, Մինգ. ԺԴ. 15. զարգիս
անձանօթ:

Քարաք, որ կը բղիւ Միջագետաց
հիւսիսային մասին մէջ, և կը հոսէ
նախ յարեւելեան հարաւ, ապա ի
հարաւ և յարեւմտեան հարաւ, և
կը Թափի յեփրատ: Յոյ՞ք կը կոչէին
զատ իւրաքար: զարգիս կը կոչուի
Խապուր: Այս գետին պողաքեր ե-
զերքը նարուզագոնոսոր բնակեցուց
Հրեից գերութեան մէկ մասը, և
հոս եղաւ Եզեկիելի փառաւոր տե-
սիւն, Եզեկ. Ա. 3. Գ. 15. Ժ. 15.
ԽԳ. 3:

Քաղաքազմար, Թագաւոր Եղա-
մայ ի Պարսո առ Արտահամաւ: Այս
Թագաւորն հարկատու բրած էր
Մեւեալ ծովուն մօտ քաղաքները,
և երբ ասոնք ապոտամեցան, Քո-
ղաքազմար եկաւ չորս գաշնակից
Թագաւորներով, և ասպատակեց
բոլոր երկիրն ի հարաւայ և յարեւելից
Յորդանանու: Ղովտ անոր գերինե-
րուն մէջ էր, բայց Աբրահամ ա-
զատեց Ղովտ. իսկայն կազմեց զօրք
իւր ընդոճիններէն և գրացի ցեղերէն,
պնդեցաւ Թշնամայն ետեւէ, յան-
կարծ հասաւ և յազմեց անոնց,

Մինգ. ԺԴ. 1-24: Բազգաւտէ ընդ
ձժ. ապամոհն:

Քայր, Ըստ սոց Հրեից, «քայր»
բառին նշանակութիւնն այնպէս ըն-
դարձակ էր ինչպէս «եզբոր», կը
նշանակէր ոչ միայն բուն քայր հա-
մահայր և համամայր, այլև քայր
համահայր միայն, կամ համամայր
միայն, և կամ որեւիցէ կին ազգա-
կան մօտաւոր, Մինգ. ԺԲ. 43: Տես
Եզբայր:

Քոռ, Հրեից մեծագոյն չափն ար-
մատեաց համար, հաւատար 10 մա-
րի, և կը պարունակէր, ըստ Յովսե-
պոսի, իւր 310 քաշ, Եզեկ. ԽԵ.
14:

Քոռեցիք, նախնի ցեղ որ կը բը-
նակէր Սէիր լեւը, ուստի զանեցին
զնոստ Եզովմայեցիք, Մինգ. ԺԴ. 6.
Բ Ե. 12, 22: Կը կարծուի Թէ
Քոռեցիք կը բնակէին պրիւր կամ
խառններ, Յորայ մէջ յիշուած մար-
դոց պէս, Յոր. Լ. 6, և կը բաժ-
նուէին այլևայլ տոհմեր, Մինգ. ԽԶ.
20-30:

Քարագիւ, քաղաք ի Գալիլեա,
մօտ ի կափառնայուս և ի Ռեթմայի-
զա, Գալիլեայի ծովուն հիւսիսային
արեւմտեան եզրը: Ըստ Յերոնիմոսի
Քորազին էր երկու մղոն հեռու կա-
փառնայումէ: Քրիստոս կը յանդի-
մանէ այս քաղաքն իւր անդեղը ու-
թեան համար: Մատթ. ԺԱ. 21.
Ղուկ. Ժ. 43:

Քարեր: Տես Սիմա:
Քուզա, Տես Յովնան:
Քուծ, կը կոչուի նաեւ Բերաքա,
զոր տես:

Քուշ, 1. Երեց որդի Քամայ և
հայր Ներոզմայ, Սորայ, Եւիլայ,
Սարաթայ, Բեզմայ և Սեբեթալայ,
որոց շատերը բնակեցան Ելիշաբէկի
Արարիս, Մինգ. Ժ. 6-8:

2. Երկիրն ուր բնակեցան որդիք
Քուշայ, ոչ կոչուի նաեւ Եթովպիա,
Թէպէտ ոչ միշտ: Բայց Քուշ ան-
ուամբ կ'իմացուին իւր երեք տարբեր
երկիրներ:

Ա. Արեւելեան Քուշ, որ կը պա-
րունակէր Պարսից Քուշտատան, և
Արեւմտեան կոչուած գաւառներն:
Այս Քուշ էր մանաւանդ յարեւելյ
Տեգրիս գետայ: Այս մասին մէջ կը

կարծուի թէ էր Գեհնն, Մինդ. Բ. 43. Սոփ. Գ. 10. Տես Եղեմ:

Բ. Նաե Եբրայեցիք, ըստ կարծեաց ըստման, կը գործածէին փուշ և փուշան բառերն, Ամբ. Գ. 7, ցուցնելու համար Աբարիդ հարաւային մասերն և կարծիր ծովուն եզերքը: Այս երկրէն էր Ներբովթ, որ երթալով բնակեցաւ ի Միջագետս, Մինդ. Ժ. 8: Նաե «Եթովպացի կիւնը», զոր Մովսէս առաւ կնութեան իտրայեւացւոց պաշտօնութեան առեմն անապատին մէջ, եկած էր հաւանականապէս այս փուշն, Եւ. Բ. 16-21. Թաւ. ԺԲ. 4. Բ Մնաց. ԻԱ. 16:

Գ. Բայց փուշ կը նշանակէ մահաւանդ Եթովպիա, որ է ի հարաւայ և յարեկից հարաւայ Նգիպտոսի, Ես. ԺԸ. 4. Ի 3-5. Երեմ. ԺԳ. 23. Եղեկ. ԻԹ. 10. Դան. ԺԱ. 43:

Քուսաբաքսեմ, Թագաւոր Միջագետաց, որ հարստահարեց զիսրայեւացիս ութ տարի, յամէ ստեղծման աշխարհի 2591 մինչև 2599, բայց յաղթուեցաւ Գոթանիելէ, յեղորորդւոյն փաղեբայ, Դատ. Գ. 8-10:

Քուսի, Աբաբացի, բարեկամ Դաւթի: Քուսի լսելով Աբիսողոմայ պատամարտութիւնը և Դաւթի փախուսան յերուսաղեմէ, գնաց կայանեցաւ բարձր տեղ մը երուսաղեմէ գուրս, պատահեալ հանգերծիւք և հոգ ի գլուխ: Դաւիթ ըստ անոր թէ, եթէ հեռը երթար, բեռ պիտի ըլլար անոր, բայց կրնար մեծ ծառայութիւն մը ընել Դաւթի, եթէ փար Աբիսողոմայ քով իրեւ խորհրդատու: Ուստի Քուսի գարձաւ Երուսաղեմ, և ջրկով Աբիսողոմի խորհուրդը, և ժամանակ շահելով Դաւթի համար և իմացնելով անոր գործը պատգամաւորի ձեռքով, պատճառ եղաւ Աբիսողոմի անձնասպանութեան և Աբիսողոմայ պարտութեան, Բ Թագ. ԺԵ. 32-37. ԺԶ 16-19. ԺԷ.:

Քուրձ, պարկ խոշոր կտաւէ, կը նշանակէ նաե մագեղէն կամ խորգ, Եայտ. Զ. 12: Մեծամեծ աղետից, ապաշխարութեան, յուզման և տագնապի ժամանակներ, Հրեայք և

ուրիշ ազգեր սովոր էին հագնել քուրձ, Մինդ. ԼԷ. 34. Բ Թագ. Գ. 31. Գ Թագ. Ի. 32. Մատթ. ԺԱ. 21: Մարգարէք յաճախ կը հագնէին քուրձ, ընդհանրապէս խոշոր առաւի, Մատթ. Գ. 4: Աստուած հրամայեց Եսայեայ հանել քուրձն իւր մարմնէն, և երթալ մեղի, Ես. Ի. 2: Զաքարիա կըսէ, ԺԳ. 4, թէ սուս մարգարէք այլեւս պիտի չմարգարէանան «մագոս զերարկուով», ժողովուրդը խաբելու:

Ուրախութեան կամ աւետաց ժամանակ, քրձագեացք կը հանէին քուրձը, և կը զգենուին իրենց սովորական հանգերձը, Սաղմ. Լ. 11:

Քուրմեր, կոչը քահանաներ, Սոփ. Ա. 4. Գ Թագ. ԻԳ. 5. Ով. Ժ. 5: Կը կարծուի թէ քուրմ թարգմանուած Եբրայեցերէն բառը որ է յեմարի, կ'ըլլէ այլև նշանակող բառէ մը, և կը ցուցնէ թերեւ մագ, այսինքն կրակի կամ արեգական պաշտօնեայ:

Քրիստոպրաստս, տառնորդն ի պատուական քարանց որ էին զարգէ հիման երկնային Երուսաղեմի, ինչպէս տեսաւ Յովհննէն աւետարանիչ, Քրիստոպրաստի գոյնն էր կանաչ ոսկեգոյն, ինչպէս կը ցուցնէ անուրը, Եայտ. ԻԱ. 20:

Քրիստոմեայ, անուն առեալ յամի Տն. 42 անոնց որ կը հաւատային Յիսուսի իբր Քրիստոսի, Գործ. ԺԱ. 26: Կ'երեւի թէ այս անունը տուին անոնց Անտիոքացի լոկ իբրեւ յորհրդման, ոչ թէ առ ծագում, զման զի այս անունն աւելի պատշաճ կու գար Քրիստոսի հաւատացելոց: Հաւատացեալք կը կոչէին զիրար «եղբայր», «հաւատարիմ», «սուրբ», «հաւատացեալ», իսկ հեթանոսք կ'անուանէին զնոսա Նազովքեցի և Գալիլեացի: Նա միայն է ստուգիւ Քրիստոսնայ, որ ի արտէ կ'ընդունի զՔրիստոս իբրեւ իւր վարդապետ, առաջնորդ և տէր, իւր բարձրագոյն կենաց, զօրութեան և ուրախութեան աղբիւր, իւր միմիայն Փրկիչ ի միջոց և ի գոհոյց, իւր Արարիչը և Աստուածը: Անոնք որ ուզողութեամբ կը կրեն Քրիստոսի անունը, և մասնակից են անոր բնու-

Թեան, ի վախճանի պիտի ըլլան միանգամայն անոր փառացն հաղորդ։

Քրիստոս, օչեւ, բառ յունարէն, որ կը պատասխանէ Երայեցեբրէն Մեռաւն անուան, և տրուած է մասնաւորապէս մեր օրհնեալ Տեառն և Փրկչին, Տէր Մեսիա և Յիսուս։

Նախնի Երայեցիք, սորվելով մարգարէներէն, ունէին յոտակ գաղափար Քրիստոսի զայ, բայց այս գաղափարը տակաւ խանգարեցաւ, այնպէս որ երբ Յիսուս երևեցաւ ի Հրէաստանի, Հրեայք ունէին սխալ գաղափար զՄեսիայէն, կը պատէին աշխարհային թագաւորի և աշխարհակալի, որ պիտի վերցունէր Հռոմայեցաց լուծը և նստածէր բոլոր աշխարհ։ Ուստի և գայթակղեցան Փրկչին արտաքին երևոյթէն, խոնարհութենէն և առեւերկոյթ տկաւութենէն։ Այժմու Հրեայք ևս աւելի խարուելով, ունին Մեսիայի վրայ այնպիսի գաղափարներ որ բոլորովին անծանօթ էին առ նախնի Հրեայս։

Հին մարգարէք բառն էին թէ Մեսիան պիտի ըլլար Աստուած և մարդ, բարձրացեալ և խոնարհ, տէր և ծառայ, քահանայ և զոհ, իշխան և հպատակ, մասնեալ ի մահ, բայց յաղթող ի վերայ մահու, մեծատուն և ազքատ, թագաւոր աշխարհակալ և փառաւորեալ, միանգամայն այր ցաւք, նշաւակ տկաւութեանց, անծանօթ, յանկածութեան և ի խոնարհութեան։ Բոլոր այս հակառակ իրք պիտի տեսնուէին յանձին Մեսիայի, ինչպէս եղան իսկ յանձին Յիսուսի։

Յիշուած չէ թէ Քրիստոս օծուեցաւ երբէք հրապարակաւ պաշտօնական անձէ մը։ Օծումը զորմէ կը խօսին մարգարէք և ուղարկալք՝ և հոգեւոր և ներքին օծումն շնորհաց և Հոգւոյն Սրբոյ, որոյ նշան և օրինակ միայն էր նիւթական օծումը զոր կ'ընդունէին ի Տնւթն թագաւորք, քահանայք և մարգարէք։

Քրիստոս անունը Փրկչին պաշտօնին տիրուցան է, և չէ պարա նկատուիլ իբրև յոկ անուն, որոշելու համար մեր Տէրն Յիսուս կոչուած ուրիշ անձերէ։ Եթէ այս կէտն անտես

ընենք, Սուրբ Գրոց շատ համարներուն զօրութիւնը մեծապէս կը ակաւորենայ։ Այսպիսի համարներուն ճշմարիտ իմաստը կը ստանանք, քննելով փոխանակ «Քրիստոսի», «Օծեալ» անունը, իսկ ի խօսելն առ Հրեայս, «Մեսիա», անունը։ Ապապէս առ Մատթէի, Բ. 4, Հերոդէս կը հարցունէր քահանայից և դպրաց, «Սուր պիտի ծնանէր Քրիստոս», այսինքն Հին կտակարանին Մեսիայն։ Պետրոս կը դաւանի, «դու ես Մեսիայս», Մատթ. ԺԶ. 16։ Նոյնպէս ըրին դեք, Ղուկ. Գ. 41։ Վերջին ժամանակներ Յիսուս անունը սկսաւ չգործածուիլ, և Քրիստոս անունն իբրև յատուկ անուն սկսաւ գործածուիլ փոխանակ Յիսուսի։

Երբ կը նկատենք զՔրիստոս բոս պաշտօնին իբրև Աստուած և մարդ, իբր մեր Մարգարէն, Քահանայի և Թագաւորի, կը նկատենք անոր խոնարհութիւնը և փառքը, կը նկատենք նաև թէ ինչպէս Աստուած է ի նմա և ընդ նմա, թէ ինչպէս բոլոր աստուածային յատկութիւնք տեսնուեցան և բոլոր ճշմարտութիւնք Աստուծոյ ճշմարտեցան ի նմա, վերջապէս երբ կը նկատենք թէ Քրիստոսն է կաւեալ էին Աստուծոյ խորհուրդները, ուխտերը, խոստումներն և հրամանները, ինչպէս նաև առանձին շնորհք, պարտք և ծառայութիւնք որոց յատուկ է ի հանգերձեկումն, ընդհրութեամբ կը գտնենք և կ'ըսենք թէ նա է ամեն յամենայն, կող. Գ. 11։

Քրիստոսներ, սուտ։ Մեր Փրկչիչ գուշակեց թէ շատ կարծեցեալ Քրիստոսներ կամ Մեսիաներ պիտի գային, Մատթ. ԽԻ. 24, և անոր մարգարէութիւնը կատարեցաւ ճշգրիտ։ Այս սուտ Քրիստոսներն մին եղաւ կողերա Քրիստոսն իբր հարիւր տարի ետքը, և եղաւ պատճառ կորստեան աւելի քան կէս միլիոն Հրէից։ Յետոյ ուրիշներ ևս եղան մինչև մեր ժամանակը։

Քրքում, փղերիկ ծաղիկ կապուտակ, որոյ գեղին և գերանին նման թելերը որ ծաղկին Աշգ են՝ կը հատին շատ անգոյշ։ Այդպէս է նաև Հնդկի քրքումը, Երգ. Գ. 14։ Ա-

բեկէք կը գործածուի քրքուցն իբրեւ յարգի նիւթ անուշահամ, նաեւ իբրեւ համեմ և գեղ:

Քօղ, ծածկելով երեսաց, կարեւորագոյն մասն հանգերձի արեւելեան կանանց որ չեն երևար արանց բայց միայն իրենց ամուսնոյն և շատ մաս ազգականաց: Երբ Եգիպտացի կին մը յանկարծ կը հանդիպի այլ մարդու մը Տոյանի, այսինքն անքօղ, իոկ և իոկ կը ծածկէ երեսը քօղով, և այնպիսի գոյամբ որպէս թէ մեծ դժբախտութեան մը պատահած է: Ենով մը քօղը բանալ կամ վերցնել՝ անարգել և անպատիւ ընել է զնա, Երնդ. Ի. Գ. 65. Երգ. Ե. 7. Ա կորնթ. ԺԱ. 5, 10: Բայց քօղ կրելու սովորութիւնն ընդհանուր չէր ամէն ժամանակ: Սարա, կին Արրահամու, և Ռերեկի և ընկերները չերեխր թէ քօղ ունէին, երբ ջրհորը եկան, Երնդ. ԺԲ 14, 15. Առաջ. Է. 13. Տես Աբիմեւք:

Քօղը այլևայլ տեսակ էին: Այն քօղերը զորո կը կրէն Տիմա Առարուց և Եգիպտոսի կանայք՝ կրնան երեք կտրգ բաժնուիլ, ամանք են մեծ և երբեմն թանկ, այլ՝ փոքր և թեթեւ կամ բարակ նիւթէ: Առանին քօղն է նուրբ շղարչ, կցեալ գլխոյ ծածկոցին, և կ'իյնայ ետեւ ի փար, երբեմն մինչև ոտուրները՝ Նայնպիսի քօղ մը կը կցուի ճակատը, նայնպէս կցեալ գլխոյ ծածկութիւն, երբ կ'երտեսնէն դուրս պիտի ելլէ Այս քօղը կը գտցէ երեսին մեծ մասը և կը

կտիւսի վար: Այս նաեւ տեսակ մը քօղ զոր կը կրէն կանայք փողոցը: Այս քօղն է լայն վերարկու, և և մեծ առջեւ, կտուէ կամ ուրիշ խոշոր նիւթէ, այնպէս լայն որ կը պատէ բոլոր մարմինը և հանդերձը, մեկ աչքը միայն թողլով բաց, Երգ. Գ. 9: Շատ կանայք այս քօղը միայն կը գործածեն: Առաջին կարնթացաց ԺԱ. գլխոյն 10 համարին յաւանդէն էփանսնէն բաւը կը թուի նշանակել քօղ կամ շուք, այսինքն ծածկելով գլխոյ, իբրեւ նշան կ'նով մը ամուսնոյն օրինաւոր իշխանութեան և կ'նով հնազանդութեան: Այս քօղը կամ շուքը կը կրէին Քրիստոսեայ կանայք ի ժողովու ազօթից և պաշտաման “հրեշտակներուն” համար, որ այսինքն՝ բուն իոկ հրեշտակաց որ ներկայ կը համարուէին այն ժողովներուն մէջ, և կամ եկեղեցւոյ պաշտօնէից համար, որ չունենալով սովորութիւն տեսնել կին հոլանքի կամ զգօղտի, կրնային շփոթել իրենց պաշտօնին կատարման մէջ:

Օ

Օգոստոս, հիւսիս, խաղաղութեամբ ընդունուած առաջին կայսր Հռոմայ. սկսաւ թագաւորել նախ քան զԲ. 19 ին: Օգոստոս հաստատեց աշխարհագիրը, Ղուկ. Բ. 1, յորմէ ասիականացի Բոգոլէֆ և Մարիամ երթալ ի Բեթլէհէմ, տեղին ուր պիտի ծնանէր Մեհայն: Օգոստոս անուա յամի Տն. 14:

Օծիւս: Արեւելեան երկիրներու մէջ փետայէն կը պահանջուէր հասուցանել խօսեալ ազնկան հօր այս ինչ պայմանեալ բաժին արծաթոյ կամ ուրիշ մեծագին իրաց, ըստ աստիճանի և պատուոյ գերդաստանին որմէ էր ազնիկը. այս էր օծիւս, կամ հայերէն բուն բառով՝ վարձանք: Յսկոր գնեց զիւր կանայս առաջախթանքը զոր մատուցց առ հայր ն. ցա, Երնդ. Ի. Բ. 18-27. Լ. Գ. 12. Եր. ԻԲ 16, 17. Ա թագ. ԺԼ. 25. Ոգո. Գ. 2:

Օծեւայ էր ընդհանուր սովորութիւն առ Հրեայ և առ արեւելեան ազգս, և թաղու զայն էր նշան արամու:

Թեան և սգոյ, Ես. ԿԱ. 3: Հրեայք
կ'օծանէին մազերը, գլուխը և զմ.
բուս, Սաղմ. ԶԻ. 45. ՃԼԳ. 2: Տօ.

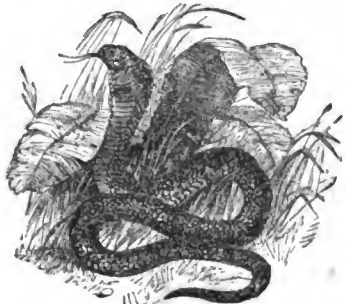

ներս և սարխուլթեան օրեր կ'օծէին
իրենց բոլոր մարմինը, բայց երբեմն
միայն գլուխը կամ սառնունքը,
Սաղմ. ԻԻ. 5. Մատթ. 9: 17. Յովհ.
ԺԲ. 3: Օծանել էր սոգորական նշան
մեծարանաց առ հիւրս, Ղուկ. Է.
38, 46: Իւզով օծանել մարմինը կը
կարծուէր նաև առաջջարար, ուստի
օծումը կը գործածուի ցարգ իբրեւ
գեղ, Մարկ. 9: 13. Յակ. Ե. 14,
բայց հրաշալի բժշկութիւնք զորս կը
կատարէին առաքեալք օծմամբ, բա-
ւական չեն հաստատելու իբրեւ ա-
ռաքելուանդ խորհուրդ «վերջին օ-
ծումն» կոչուած արարողութիւնը
զոր կը կատարէ Հռոմէական եկեղե-
ցին մահացու հիւանդաց վրայ: Նաև
մեռելոց մարմինք կ'օծուէին իւզով,
պահելու համար զանոնք արագ փր-
տութենէ, Մարկ. ԺԻ. 8. ԺԶ. 1.
Ղուկ. ԻԳ. 56: Հրեայք կ'օծանէին
զթագաւորս և զքահանայապետս
անոնց պաշտօնին սկիզբը, Եւ. ԻԹ.
7, 29. Ղևտ. ԻԲ. 3. Իսա. Թ. 8.
Ա թագ. Թ. 16. Գ թագ. ԺԹ. 15,
46, ինչպէս նաև խորանին և տաճա-
րին նուիրական անօթները, Եւ. Լ. 26:
Նուիրական անձանց և կարասեաց
օծումը կը նշանակէր թէ անոնք զա-
տուցեալ և նախրեալ էին ի սպաս
Առաւելոյ, և այս նպատակին հա-
մար պատրաստուած պատուական և

անուշահոտ օծանելին արգելեալ էր
գործածել ուրիշ բաներու, Եւ. Լ.
23-33. Եղեկ. ԻԳ. 41:

Զիթով կամ ուրիշ անուշահոտ
իւզերով օծելու սովորութիւնը կար
նաև առ Յոյս և առ Հռովմայեցիս.
կ'օծուէին մանաւանդ հիւրք հրա-
ւիրեալք ի խնջոյս և յայլ սուրախու-
թիւնս:

Օծութիւն, Ա Յովհ. Բ. 20, 27,
մասնաւոր կերպով հազարգել Հոգ-
ւոյն Սրբոյ ազգեցութիւնն ի Քրիս-
տոս հաւատացելոց, առաջնորդելու
համար զնոսա առ ամենայն ճշմար-
տութիւն և սրբութիւն:

Օձ: Այս զեւուռն, անմաքուր
առ Հրեայս, Ղևտ. ԺԱ. 10. 41,
ընդհանուր տարածուած է աշխար-
հիս վրայ, բայց թուով բազում և
թունաւոր է այրեցեալ գօտւոյն առկ:
Օձի լուրջ ծանօթ տեսակներուն վե-
ցերորդը միայն կը կարծուի թունա-
ւոր: Առոնք ունին երկու փոքր ծանիք
ի վերին ծամիւն, և քան գեղեցիկ
մասն օձից ծանր և գանդաղ են:
Թունաւոր օձք յաճախ են լիցիպ-
տոս և յԱրարիւս, և եօթն տարրեր
տեսակք կը յիշուին ի Սուրբ Գիրս,
յորոց ոմանք նոյն կը համարուին այն
տեսակներուն հետ որ կան զարգիս:
Տես Քաթը, ԻԺ:

Թուոց ԻԱ Ես. ԺԻ. 29. Լ 6,
յիշուած օձք, յորոց ստատկեցան
Խաթալայցիք յանապատին, ի հիւս-
տիս և քաղաքի ծոցին, հաւանա-
կանապէս կը կոչուէին «կիզող» և
«թեւաւոր», վասն զի մահացու տապ
յառաջ կը բերէին իրենց թունով,
և իրենց իբրեւ զնետ արտէն շարժ.

մամբ: Հերոգոսոս արգարե կը յիշէ թեւաւոր օձ որ որդեա թէ ամէն գարսւն կ'երեւէին Եգիպտոսի սահմանակից Արարիկ մէջ, բայց ինք չտեսաւ զանոնք, և ոչ զարդիս տեսած է ո՞ր այնպիսի ինչ: Պզնձէ օձը զոր շինեց և կանգնեց Մովսէս ձողի վրայ, ինքնին չուներ բուժիչ զօրութիւն, այլ էր իբրեւ վկայ ապաշխարութեան և հաւատարմ ժողովրդեան: Իմաստութեան Գրքը հեղինակը կ'ըսէ իսրայելացւոց համար. "Ի իբրաւ առ սակաւ մի խափեցան, զի նշանի փրկութեան ունեցին, առ ի յիշելոյ զպատուիրանս օրինաց քոց: Զի որ դառնայրն, ոչ վասն այնր զոր տեսանէրն՝ ապրէր, այլ վասն քո որ ամենեցուն զբ'իշէ ես," Նոյն իսկ Փրկիչն մեր կ'ըսէ թէ. "պղնձի օձն օրինակ էր Քրիստոսի, Յովհ. Գ. 14, 15: Քրիստոսի նայիլ հաւատալով՝ փրկութիւն է օրհասական թաւնով մեղաց զարտեակէ հոգւոյն: Պզնձի օձին վրայ տես Նեեքամ, Եգեկիա քնքեց այս օձը որ իբրեւ նուիրական նշխար կը պաշտուէր: Հասով, ընդհակառակն, կը շինէ սոսաւ նշխարներ, այսինքն զմատուռն կամ զոսկերս սրբոց, և կը պաշտէ զանոնք: Տես Թովթի:

Մեկնիչը շատ յաշնեցան հասկնալ թէ որպիսի արարած էր օձը որ խաբեց զԵւս: Ոմանք կը կարծեն թէ օձը ի սկզբան ունէին ոտք և լեզու. բայց ամենեւին հաւանական չէ թէ օձը երբեք եղաւ այլոգը քան զոր էն հիմա: Օձին խորամանկ և նենգաւոր չարութիւնը շատ անգամ կ'անարկուի ի Սուրբ Գիրո, Եննդ. Գ. 4. Մատթ. Ժ. 16 ԻԳ. 33. Զիւրարակոյս սակայն, թէ օձիս հասկընալու ենք զձը, որ օձը գործածեց իբրեւ միջոց խաբել առաջին կինը, Եննդ. Գ. 13. Բ կորնթ. ԺԱ. 3. Յայտ. ԺԲ. 9:

Ոգնալ թարգմանուած Երբայեցեւելն բառը լորնի կը նշանակէ մօտել: Մատ. Գ. 2: Երեմիայ Բ. 21 համարին մէջ տարբեր է բարակէ զոր տես: Յայտնի է թէ նախնիք այլըպիլ տուն: Կեր և անսոց մտերիւր կը գործածէին կտաւ, և ուրիշ նիւթեր մաքրելու: Մովզեբեայ տնկոց մեխիւր կը պա-

րունակէ ստապի կրած, իսկ կաղամախոյ և ուրիշ ցամաքային տնկոց մեխիւր՝ բողառի կրած: Այս նիւթերը միտնալով ձիթոյ և ուրիշ պարարտ արմենոց հետ կը շինէին օծաւոր, բայց չէ յայտ թէ Հրեայք ինչ կերպով կը գործածէին զանոնք:

Ոմեկա, վերջին գիր յունական ալփաբետին: Տես Ա գիրը:

Օմեք, չափ առ Հրեայոս, ասաներորդ մասն արդուին:

Օրինգը, Ողբ. Գ. 15, շատ գառն և անախորժ առնիկ, նշանակ ամէն զգուշիկ և ապականիչ իրաց, Բ Օր. ԻԺ. 18. Երեմ. Թ. 15: Մարութեան պտուղները գառն են "օշինդրի պէս," Առակ. Ե. 3, և անիրաւութիւն և հարստահարութիւն են իբր զօշինդրը և զեղիւ, Ամմդ. Ե. 7. Զ 12: Քաղցէ տարն թարգմանութիւնը կ'անուանէ "օշինդր մահու," Յայտնութեան Ը. 10, 11 համարներուն մէջ Օշինգը կ'ուշուած ստաղը կը թուի նշանակել հզօր իշխան, կամ օգոյն զօրութիւնը, գործիք, որ խնայով չարերուն մեծ բազմութեան վրայ գառն պատուհաս պիտի բերէ: Բաղդաւան Դան. Ժ. 20, 21. Ես. ԺԴ. 12:

Օտարեակամ: Տես Պանդուխտ: Օր: Օրը երբ տեսակ է, բնական, քաղաքական և արուեստական: Բնական օրը երկրիս անգամ մը թաւալումն է իւր անցից վրայ: Քաղաքական օրն այն է, զորպ սկիզբը և վերջը կը հաշուեն մարդիկ ըստ կամոց կամ ըստ հաճոյցի: Երբայեցիք կը հաշուէին իրենց օրն երեկոյէ երեկոյ, Բարեխաղիք՝ յիշից արեգական միշիւն ի միւս ելս նորա. զարդիս Եւրոպացիք կը հաշուեն օրը կէս գիշերէ կէս գիշեր: Արտօպոլս օրն է արեւ, այսինքն արեգական հորիզոնէն վեր զբառնուած ժամանակին միջոցը որոյ երկայնութիւնը կը տարբեր ըստ տարբերութեան եղանակաց տարւոյ, հասարակածին խոտորակութեան պատճառաւ: Արազան մատենադիրը ընդհանրապէս երկատասան ժամ կը բաժնեն արեւը: Ալեքսերոյ ժամը կը վերջնայ կէս օրին տարին ի բուն, իսկ երկատասաներորդ ժամն է վերջին ժամն յառաջ քան զմուսն տ-

րեռւ: Բայց տունջեան ժամերն աւելի երկայն էին ամառը քան ձմեռը, մինչ գիշերուան ժամերն աւելի կարճ էին: Տես ժամ և Երեք:

Օր բուռը կ'առնուի նաեւ յաճախ փոխառնակ անորոշ ինչ ժամանակի, փոխանակ ժամանակի գալատեան Քրիստոսի մարմնով, և երկրորդ գալատեան նորա ի դատաստան, Ես. Բ. 12. Եզեկ Ժ. 5. Յովհ. Ժ. 11. 24. Ա. Թեո. Ե. 2. Մարգարեական "օր, բառով ընդհանրապէս պէտք է հասկընալ տարի, և մարգարեական "տարի", կամ "ժամանակ", բառով 360 օր, Եզեկ. Գ. 6: Բաղդատե Դանիէի Ե. 25 համարին երեք ու կէս տարին, Յայտնութեան ԺԱ. 2, 3 համարներուն քառասուն և երկու ամսոց և հազար երկու հարիւր վաթսու և ուսուրց հետ:

Օրեր և Զեր, —բռն և Գռն, երկու Մարդտանցի իշխանք, որ բանուեցան Գեղէնի յաղթութեանէն ետքը, և ապանուեցան իրենց փախստեան տեղերը, որ յետոյ կոչուեցան, ի յիշատակ նոցա, "Օրերի վէժ", և "Նանա Զերի", Գառ. Ե. 25: Անոնց պատիժը կը ցուցնէ թէ Աստուծոյ բոլոր թշնամքը այն պէս պիտի պատժուին, Սաղմ. 29. 44. Ես. Ժ. 26:

Օրեք, ի Սուրբ Գիրս կը նշանակէ երեքն Աստուծոյ բոլոր խօսքը, Սաղմ. ԺԹ. 7-11. ՃԺԹ. Ես. Ժ. 20. երեքն Հին կտակարանը, Յովհ. Ժ. 34. ԺԵ. 25, երեքն աւ Մովսէսի հնգամասեան որ Հրէից գիրքերուն երեք բաժանմանց առաջինը կը կազմէ, Ղուկ. Ի. 44. Գործ. Ժ. 15: Հնգամասեանն էր հաւանականապէս "օրէնքը", որմէ օրինակ մը իրեն համար գրել տալ և որովիլ պարտէր ամէն թագաւոր, և զոր հարկ էր ծանօթացնել երիտասարդաց և ծերոց, հրապարակաւ և առանձին, Բ. Օր. 2. 7. ԺԷ. 18, 19. ԼԱ. 9-19, 26 Ուրիշ տեղեր օրէնք բառով կը հասկցուի Մովսէսական օրէնքը կամ անտեսութիւնը, որչալու համար Աւետարանին անտեսութեան, Յովհ. Ա. 17. Գործ. ԻԵ. 8

Երբ օրէնք բուռը Մովսէսական օրինաց համար ըսուած է, ինքնով

միտ գնելու է խօսքին կապակցութեան որոշելու համար թէ այն օրինաց քաղաքային թէ ծիսական կամ բարդական մասը կը հասկցուի: Միակական օրինաց, որ կրօնական պաշտաման, զհերու, քահանայից, մաքրութեանց, և այլ սոցին նմանեաց վրայ է, նպատակն էր զՀրեայո պահել ուրդն Տէրութեան արգելէ, և լինել իբրեւ ստուեր կամ օրինակ տւեալտարանին անտեսութեան: Միակական օրէնքը զնշուեցաւ յետ համարածման Քրիստոսի, Գաղ. Գ. 24. Եփես. Բ. 15. Եբր. Թ. Ժ. 1-22. Քաղաքային օրէնքն էր, Գործ. Ի. Գ. 3. Ի. Գ. 6, կառավարելու համար զՀրեայո իրեւ արգել, և կը պարունակէր նաեւ տասն պատուէրները: Բայր քաղաքային օրէնքը մեծ իմաստութեամբ յարմարեալ էր Հրէից վիճակին, և մեծ օգնութիւն ըրաւ յաջորդ օրէնագրութեանց վրայ Այն օրինաց բարեպաշտ, մարգարէր և արդար ոգին արժանի է լինել օրինակ ամէն մարդկային օրէնագրութեան: Բարդային օրէնքն, Բ. Օր. Ե. 22. Մատթ. Ե. 17; 18. Ղուկ. Ժ. 26, 27, աւելի կարեւոր է քան միւսները, իբրեւ վերաբերեալ մարդուս փրկութեան: Այս օրէնքը գրուած է Արարչէն ի արտի մարդոյ, և մեղքը չկրցաւ իսպառ ջնջել զայն, Հաովմ. Ա. 19. Բ. 12-15: Աւելի մանր ցուցուեցաւ բարդական օրէնքն առ Հրեայո մանաւանդ ի Աննա, ի Տասնաբանէին, և Քրիստոս բովանդակեց զայն ի սիրեցեան զԱստուած ի վեր քան զամենայն, և զնկերն իբրեւ զանձն, Մատթ. Ի. Բ. 37-40. Այս օրէնքը բղիւսմն էր սիրդն Աստուծոյ առ մարդ Հաովմ. Ե. 40, 42: Կրպահանջէ կատարեալ հնազանդութիւն, Գաղ. Գ. 10 Յով. Բ. 10, և կատարել զայն ամէն մարդու պարտքն է մշտ և ամենայն ուրեք: Քրիստոս հառատաւոր և պատուիրեց զայն, Մատթ. Ե. 17-20, ցուցուց թէ այն օրէնքը կը պահանջէ աւելոր սիրտ, շատ անգամ սորվեցուց զայն, նոր նոր պատճառներ ցուցուց հնազանդելու առնոր, վասն զի այն օրէնքն է որ յրդտակ և պայծառ կը յայտնէ երկինքն ու գոհիքը, և կը հրաւիրէ Հոգւոյն

Սերոյ շնորհաց պղծելութիւնը: Սուրբ Գրոց քանի մը համարներէն ոմանք պնդած են թէ նաեւ այս օրէնքը կատարել պարտք չէ Քրիստոսնէից, թէ Քրիստոսնայք չեն «օրինաց ներքեւ, այլ շնորհաց», Հառվմ. Զ. 14, 15. Է. 4, 6. Գաղ. Գ. 13, 25. Ե. 18. Այս համարները ձեռնարկ կամ թիւրբիւյթ, այսինքն յանձնապատասխանութեամբ յուսալով շնորհաց առատութեան, կը դորին մարդիկ ի մեղս եւ կը կորսուին: Բայց եթէ ուղիղ հասկցուին այն համարները, բարբառիկն համաձայն են բանից Փրկչին, Մատթ. Ե. 17. Օրէնքը չիշխեր այն մարդուն օր է ի Քրիստոս, բայց եւ այնպէս կու գայ իբրեւ յառաւանակաւ կարգեալ վարդապետ աստուածային կամայ, ընդ որ կը բերէր անկր օր ի Քրիստոս, Սաղմ. ձԺԺ. 97. Մատթ. Ե. 18. ԺԱ. 30. «Օրէնք» բառը կը նշանակէ երբեմն ներքուստ վարդը եւ իշխող զօրութիւն: «Օրէնք ի միտս», եւ «օրէնք յանգամ», կը նշանակեն, առաջինը՝ նորոգեալ հոգւոյն սուրբ թելադրութիւնները, եւ երկրորդը՝ բնական րարին թիւր միտումները, Հառվմ. Է. 21-23. Բարդաստէ նաեւ Հառվմ. Ը. 2. Ժ. 31. Յակ. Ա. 25. Բ. 12.

Օրթնակ, յուշարէն բնագրին բառն է տիպ, եւ կը նշանակէ նմանութիւն, Հառվմ. Ե. 14, նմանելու օրինակ, Փիլ. Գ. 17, եղանակ, Գործ. ԻԳ. 25. Նշյն յուշարէն բառը թարգմանուած է նաեւ «գաղափար», Հառվմ. Զ. 17. Մովսէս պատի շինէր խորանն ըստ օրինակին կամ գաղափարին զոր տեսած էր լեւր, Գործ. Է. 41. Բայց տիպ կամ օրինակ բառը զօրծածուած է մանաւանդ, ըստ սնոյ Սուրբ Գրոց, ցուցնելու մարգարեական այլաբանութիւն կամ նշանակ, «գալու րարիքներուն շուք», Երբ. Ժ. 1, «բայց բուն մարմինը՝ բիւստոսինն է», Կող. Բ. 17. Հին տնտեսութեան եւական հանգամանքն այս է օր այն տնտեսութիւնն օրինակ էր նորոյն, զօրօրինակ. զատկական գառն եւ հին օրինաց բոլոր գիշերն օրինակ էին ճշմարիտ Կառին Աստուծոյ, եւ կը նշանակէին Քրիստոսի մեծ քաւութիւնը, ցուցնելով

թէ յանցաւորն արժանի էր մահու, եւ կը քաւուէր միայն ընդունելի զոհ մը արեամբ: Հին օրինաց օրինակները կը ցուցնէին նաեւ թէ բունը կամ ճշմարիտը պիտի գար:

Հին կաթողիկոսն օրինակներն են անձինք, պաշտօնայք, իրք, գէպք, արարողութիւնք եւ տեղիք: Այսպէս Ագամ եւ Մելքեդեակ, մարգարեական եւ քահանայական պաշտօնները, մանանան եւ պղծէ օճը, ջուր բլղթող վէմը եւ Յօգանանէն անցքը, զատիկը եւ Քաւութեան օրը, Քանան եւ աղաքատանի քաղաքներն, են օրինակք Քրիստոսի ի Սուրբ Գիրս:

Թելապէս նշանաւոր է նմանութիւնը զոր ունին Հին կաթողիկոսն գէպք կամ իրք Նոր կաթողիկոսնիննունն հետ, բայց եւ այնպէս այն օրինակները բուն նմանութիւն չեն, այլ Աստուծոյ ազմանեալ են օրինակ ըլլալու, եւ են մանաւանդ մարգարեական այլաբանութիւնք: Ուստի մեծ խնամով զատել պէտք է օրինակը բուն նմանութենէ:

Օրթնակաց, այն օր առւած էր զինք ուսանելու եւ մեղելու Հրէից օրէնքը, մանաւանդ աւանդական կամ բերանացի օրէնքը: Օրթնակացք ընդհանրապէս Փարիսեցի էին, եւ Տէրն մեր կը յանդիմանէ զնոսն թէ առւած էին Քրիստոսնի փականքը ժողովրդէն: Էին կոյրք՝ կուրաց առաջնորդք, Մատթ. ԻԲ. 35. Ղուկ. Ժ. 25. ԺԱ. 52. Տես Իպիք:

Օրթնակութիւն, Աստուծոյ եւ ի մարդկանէ միանգամայն: Երբ Աստուած կ'օրհնէ, կ'ընէ նաեւ իւր օրհնութիւնն ազգու: Աստուծոյ օրհնութիւնները կամ ժամանակաւոր են եւ կամ՝ հոգեւոր, նիւթական կամ մտաւոր. բայց միշտ եւ յոմեանային օգտակար եւ արերար, Թու. Զ. 23-27. Օրհնութիւնը զոր մարգար կու տայ ուրիշ մարգար, եթէ օրհնող մարգարն չէ, ինչպէս Նիքնագոց ԼԲ եւ ԽԺ. եւ Բ Օրինաց ԼԳ. զիսոց մէջ էին օրհնողք, կը նշանակէ միայն բարի փափաք կամ իղծ անձի մը կամ անձի մը զօրծին եւ պաշտօնին համար: Մարգար օրհնութիւնը տեսակ մը ազօրք է առ

Տուրին ամենայն բարեաց, և կը
մազթէ անոր շնորհքը կամ պարգևն
աւ այն զոր կ'օրհնէ: Իսկ մարգա-
օրհնելը զԱստուած ոչ այլ ինչ է
եթէ ոչ գոհանալ անոր բարեբարու-
թեանը համար, Սաղմ. ձԳ. 1, կամ,

մանաւանդ այս ինչ մասնաւոր շնոր-
հաց համար, զորօրինակ կերակրող
համար որոյ վասն սովորութիւն է
շնորհակալ բլբալ Աստուծոյ, և կամ
ուրիշ արեւիցէ բարւոյ համար, Սաղմ.
ձԺԶ. 13. Ա կորնթ. Ժ. 16.

Վ Ր Ի Պ Ա Կ

361 Էջին Մոզես յօգուտներն սկզբան բառը պիտի ըլլայ Գետնառիւծ :

Ընթերցողք մատենիս պարտին գիտել որ Սուրբ Գրոց մէջ յիշուած դիպաց շատերուն ժամանակը կամ թուականն անստոյգ է, ուստի եւ այլեւայլ մատենագիրք տարբեր թուականներ կ'ընծայեն միեւնոյն դիպաց իրենց ժամանակագրական հաշուոյն համեմատ : Որովհետեւ այս ժամանակագրական տախտակին հեղինակն այլ է, եւ այլ՝ բուն բառարանին հեղինակը, ուրեք ուրեք պիտի տեսնուի որ դէպքի մը թուականը տախտակներուն մէջ տարբեր է բառարանին մէջ նոյն դէպքին ընծայուած թուականէն :

ԺԱՄԱՆԱԿԱԳՐԱԿԱՆ ՑԱՆԿ ՍՈՒՐԲ ԳՐՈՑ

ՇՐՋԱՆ Ա.

ՑԱՐԱՐՁՈՒԹԵՆԷ, 4004 Ն. Բ. ԶԲՐ., ՄԻՆՁԵՒԻ Ի ՄԱՀ ՆՈՑԻ, ԱՄՔ 2006

ԹՈՒԱԿԱՆ ԵՒ ՑԵՂԻ	ԴԵՊՔ ԿԱՄ ՊԱՅՄՈՒԹԻՒՆՆԵՐ	ՏԵՂԻՔ Ս. ԳՐՈՑ
Ն. Բ. ԶԲՐ. 4004.	Ուրարչութիւն . Հարաւթին հաստատութիւնք . Ստեղծումն Աղամայ և Եւայի, համառօ. տիւ նկարագրեալ յԱ. գլուխ, և ապա կրկնուած .	Են. Ա. Բ. 4-7. Եննգ. Բ. 1-3 .
4004. Եդեմ.	Մարդուն անկումը . Առաջին մեղաց կապակցութիւնը մարդուն յաջորդ վիճակին հետ .	Ենն. Բ. 8-25 . Ենն. Գ. 4-13. Հռովմ. Ե. 14. Ա. Կոր. ԺԵ.
Եդեմ.	Առաջին խոստումն Փրկչի, տրապըսումն յԵդեմայ .	Են. Գ. 14-24. Եննգ. Գ. 1, 2.
4003-2, Մօտ յԵդեմ. 3875.	Ենունք. Կայենի և Աբելի . Ձոհ կը յիշուի առաջին անգամ. կ'ընդուն- ուի Աբելին .	Եննգ. Գ. 3-7. Են. Գ. 8-15 .
3875. 3875-3504, Նայիդ. 3874.	Կայենի եղբայրապանութիւնը և անիծումը. Կայէն կը շինէ զինովք. Կայենի սերունդը . Ղամբայ խօսքը, պլովքն հանդերձ .	Են. Գ. 16-24.
Մօտ յԵդեմ. 3769.	Սեղծայ և Ենովայ ծնունդը. աշխարհ և եկեղեցին կ'որոշուին . Ազգաբանութիւն յԱղամայ ցնշյ. Մեծիայի ազգահամարը .	Են. Գ. 25-26. Եննգ. Ե. Եննգ. Ե. 5 .
3074. 2468.	Աղամ կը մեռնի 930 ամաց . Մարդաց չարութիւնը. Աստուած կ'որոշէ ընթեւ զաշխարհ յետ 120 ամաց . Նշյ կը քարոզէ, (Բ Պետր. Բ. 5,)	Եննգ. Զ.
2468.	Ուռնա նորոգեալ ընդ Նշյի, որ կը շինէ տապան բոս հրամանին Աստուծոյ .	Եննգ. Զ. 18 .
2348.	Նշյ կը մահէ տապանը. ջրհեղեղ յամի աշ- խարհի 1656 .	Եննգ. Է. Եննգ. Է. Են. Թ. 1-17 .
2347, Հայաստան Են. Ը. 4 . Թոգարմա, Եզեզ. ԻԷ. 14. 2247, յամի աշխ. 1757. 2233 Ն. Բ. ԶԲՐ.	Ջուրը կը նուազին. Նշյ կ'ելլէ գուրո . Աստուծոյ ուխտը կը նորոգուի ընդ Նշյի . Նշյ և որդիքը. Նշյի մարգարէութիւնն ա. նոնց համար . Բաբելոն. խառնակութիւն լեզուաց. ցրուումն. Ազգաբանութիւն որդւոց Նշյի. Ներբովթ կը հիմնէ Բաբելոնի կամ Ասորեստանի տէրութիւնը .	Են. Թ. 18-27. Են. ԺԱ. 1-9 .
Սենտար, կամ Իրագ Արապի. 1998.	Ազգաբանութիւն ի Սեմայ ցեօրաւ. Մե. սիայի ազգահամարը . Նշյի մահը .	Եննգ. Ժ. Են. ԺԱ. 40- 28 . Են. Թ. 28, 29.

ՇՐՋԱՆ Բ.

Ի ՄԱՀՈՒԱՆԷ ՆՈՅԻ ՄԻՆՉԵԻ Ի ԵՆՈՒՆԴԻ ՄՈՎՍԻՍԻ
ԱՄՔ 417

ԹՈՒԱԿԱՆ ԵՒ ՏԵՂԻ	ԴԷՊՔ ԿԱՄ ՊԱՏՄՈՒԹԻՒՆՔ	ՏԵՂԻՔ Ս. ԳՐՈՑ
Ն. Գ. ԶԳՐ.	Ա. ՅՈՐԲ.	
Հսւս, յարեւելյ եղովմայ.	Յորայ Ժամանակը ճշգրիւ յայտնի չէ: Բայց կայ բաւական պատճառ գնելու անոր պատմութիւնն յառաջ քան զԱրրա- համան: Գլուխք թիւ. 25-27. ԼԲ. 23- 28, յայտնի վկայութիւն են գործոց Մեսիային.	Յոր. 4-42.
	Բ. ԱՐՐԱՀԱՄ.	
1996, Ուր.	Արրահամ կը ծնանի, կ'ամուսնանայ ընդ Սարայի, կը թողու զՈւր և իւր կու- պաշտ ազգականները. (Յես. ԻԴ. 2.)	Են. թԱ. 27-32. Տես Գրծ. Է. 2-4.
1922, Խառան.	Թարա, Ղովա և Սարա. մահ թարայի.	
1921, Քանան.	Արրահամ կը թողու զԽառան Ասաու- ծոյ հրամանաւ Սարայի և Ղովայ հետ.	Եննգ. թԲ. 4-9. Եննգ. թԲ. 4-9. Նես Գրծ. Գ. 25: Համ. Գ. Գաղ. Գ. 46.
1921.	Մեծ բարիք կը խոստացուն անոր.	Են. թԳ. 10-20. Են. թԳ. 4-13.
1920. 1918.	Այցելութիւն յԵգիպտոս. կը կեդեաւորի. Դարձ ի Քանան. Ղովա ի Սագամ.	Են. թԳ. 14-18.
1917, Քերրոն.	Խոստմունք կը նորոգուին. Արրահամ կ'երթայ ի Մամբրէ.	Եննգ. թԴ. Եննգ. թԴ. Եննգ. թԵ. Եննգ. թԶ.
1913, Սեդգիմ. Էւ Ղու.	Քոգողագամբ. Ղովա գերի կը տարուի և կ'ազաւի.	Եննգ. թԷ. Եննգ. թԷ. Եննգ. թԷ. Եննգ. թԸ.
1912, Քերրոն. 1910. 1897.	Մեղքիսեգեկ կ'օրհնէ զԱրրահամ. Աստուծոյ ուխտն ընդ Արրահամու. Հագար. իսմայէլ կը ծնանի. Ուխտը կը նորոգուի. անուանք կը փո- սին. թլփառութիւն.	Եննգ. թԹ. Եննգ. թԹ. 4- 41. 30 36.
1896, Գերարա.	Արրահամ կը թողու Քերրոն. կը կեդ- եաւորի Արիմեղեայ առջև.	Եննգ. ի. Են. թԹ. 37, 38.
Մովաբու երկիրը	Մովաբ և Բեռամի կը ծնանին. Խոստակ կը ծնանի. իսմայէլ կ'արտաբ. սուի. ուխտ ընդ Արիմեղեայ.	Են. ԻԱ. 4-34. Եննգ. ԻԲ. 4-19.
Մարիա, (առնա- րին տեղը.) Մաքսիլա, մօտ ի Քերրոն.	Արրահամու հաւատքը կը փոքնուի. Մահ և Թաղուսն Սարայի. Նաքսիլայ ընտանեաց պատմութիւնը.	Եննգ. ԻԳ. Են. ԻԲ. 20-24.

ՇՐՋԱՆ Բ.

ԹՈՒԱԿԱՆ ԵՒ ՏԵՂԻ	ԴԵՊՐ ԿԱՄ ՊԱՅՄԱՌԹԻՒՆՔ	ՏԵՂԻՔ Ս. ԳՐՈՑ
Ն. Գ. ԶԳՐ. 1856, Բերսաբէէ.	Արրաճամ կը զրկէ իւր ծառան խառան. Լարան կ'ընդունին զնա. ամուսնութիւն խառնակայ.	Եննդ. ԻԳ.
1850.	Արրաճամ կ'առնու կին զՔեռուրա. որ- դիւր ի Քեռուրայ.	Եննդ. ԻԵ. 4-6.
1836, Լահայրայ. 1821, Բերսաբէէ.	Ծնունդ. Եռաւայ և Յակոբայ. անոնց բարբը. Արրաճամ կը մեռնի. խառնակ և իսմա- յէլ կը թողն զնա յայրին Մաքիւ- լայ.	Են. ԻԵ. 49-28. Են. ԻԵ. 7-11.
Գ. ԻՍԱՀԱԿ ԵՒ ՑԱԿՈՐ		
1804, Լահայրայ. 1804.	Եռաւ կը վաճառէ անդրանկութիւնն Յա- կոբայ. խառնակ կը թողու զՔանան. Ուխտը կը նորոգուի առ խառնակ ի Գե- րարա.	Են. ԻԵ. 29-35. Եննդ. ԻԶ. 4-5.
1804, Բերսաբէէ. 1796. 1773. 1760, Բերսաբէէ. 1760, Միջագետք.	Խառնակ կը կեղծաւորի. ուխտ ընդ Ար- մեկբայ. Եռաւ կ'առնու երկու կին Քեռաւորիներէն. Խամայի ժամը. սերունդք նորա. Յակոբ կ'առնու Տօրը օրհնութիւնը, և կը փախի Եռաւայ երեսէն. Յակոբայ տեսիլն ի Լուգ. խոստմունք) կը նորոգուին առ Յակոբ. կը բնակի իւր մօրեղբոր, Լարանու քով. Եռաւ կ'առնու կին Խամայի զուտայր. Յակոբ կ'առնու կին զԼիա և զԻսաբէլ. Յակոբայ որդիքը. Ռուբէն, Շմուէն, Ղեի և Յուդա՝ ի Լիայէ. Գան և Հեթթաղիմ՝ ի Բալայէ, յաղախնոյն Ռաբէլայ. Գադ և Ասեր՝ ի Զեղփայ, յաղախնոյն Լիայի. Խաբար, Զա- բաղան և Դինա՝ ի Լիայէ. Յովնէփ՝ ի Հաաբէլայ.	Եննդ. ԻԶ. 6-33. Են. ԻԶ. 34, 35. Են. ԻԵ. 42-18. Են. ԻԵ. ԻԸ. 4-5. Եննդ. ԻԸ. 40- 22. ԻԹ. 4-14. Եննդ. ԻԸ. 6-9. Են. ԻԹ. 45-30.
1760, Արարիա. 1753 Միջագետք.	Յակոբայ պղծմանն ընդ Լարանու. Յա- կոբ կ'ըլլայ Տարաւառ.	Են. ԻԹ. 34-35. Լ. 4-24.
1745.	Յակոբ կը դառնայ ի Քանան, կը հալած- ուի ի Լարանայ. անոնց ուխտը. Յակոբայ տեսիլն ի Մանայիմ. գօտի- մարտ ընդ հրեշտակին ի Փանուէլ. Հալաութիւն ընդ Եռաւայ. բնակու- թիւնը ի Սոկբովթ.	Եննդ. Լ. 25-43. Եննդ. ԼԱ. Են. ԼԲ. ԼԳ. 4-17.
1739, Գաղարայ. 1739; Սոկբովթ. Տես Յես. ԺԳ. 27.	Յակոբ կ'երթայ ի Սաղէմ, Եննդ. ԼԳ. 18-20. Յուդայի որդւոց ծնունդը. Դինա կը պղծուի ի Անքեմայ. կոտորած Անքեմայոց ձեռամբ Շմուէնի և Ղեիայ.	Եննդ. ԼԸ. 4-5. Եննդ. ԼԳ.
1736, Անքեմ. 1732. Բեթէլ. Լուգ.		

ՇՐՋԱՆ Բ.

ԹԱՄԱՆԱԿԱՆ ԵՒ ՑԵՂԻ	ԴԵՊՐ ԿԱՄ ՊԱՏՄՈՒԹԻՒՆՆԵՐ	ՏԱՂԻԲ Ս. ԳՐՈՑ
<p>Ն. Բ. ԶԲԲ.</p> <p>1729, ԳԵՐԲԱՆ.</p> <p>1729.</p>	<p>Յակոբ կը չուէ. կը մաքրէ իւր առնին ի կռոց. խոստմունք կը նորագուին առնա, առնունը կը փոխուի յիւրապէլ.</p> <p>Ռաբէլ կը մեռնի ի ծնանկէն զնենիամին. Ռուբինի մեղքը. Յակոբ կը բնակի իսա. հակայ հետ.</p> <p>Եսաւայ սերունդք.</p>	<p>Ին. ԼԵ. 4-15.</p> <p>Ին. ԼԵ. 16-20.</p> <p>Ին. ԼԵ. 21-27.</p> <p>Իննդ. ԼԶ.</p>
	<p>Դ ՅՈՎԱԾՖ, ԵՒ ԱՅԼՆ.</p>	
<p>1728,</p> <p>ԴԱՎԹԱՅԻՄ.</p>	<p>Յովսէփայ երկու երազներն. եղբարց նա. խանձը. Յովսէփ կը վաճառուի իսմայել. լազոց և Պետափրեայ յԵգիպտոս.</p>	<p>Իննդ. ԼԵ.</p>
<p>1726,</p> <p>ԴԱՄԵԱ.</p>	<p>Էր և Օնան կը սպաննուին Ասաուծմէ. Յուդայի ազգապղծութիւնը և Թամար. փարէզ, մին ի նախահարց Գրիստոսի, կը ծնանի.</p>	<p>Ին. ԼԲ. 6-30.</p>
<p>1719,</p> <p>ԵԳԻՊՏՈՍ.</p>	<p>Յովսէփ կը յառաջանայ, կը փորձուի, կը զրպարաուի և կը բանտարկուի.</p>	<p>Իննդ. ԼԹ.</p>
<p>1718.</p>	<p>Փարաւունի մատառակն ու հացադործը կը բանտարկուին. Յովսէփ կը մեկնէ առննց երազները.</p>	<p>Իննդ. Խ.</p> <p>Ին ԼԵ 28, 29.</p>
<p>1716.</p>	<p>Իսահակ կը մեռնի ի Մամբրէ.</p>	<p>Ին. ԼԵ. 28, 29.</p>
<p>1715.</p>	<p>Յովսէփ կը մեկնէ Փարաւունի երազները. կը բարձրանայ ի պատիւ.</p>	<p>Ին. ԽԱ. 4-19.</p>
<p>1712. 1711.</p>	<p>Ինունգ երկու որդւոց Յովսէփայ, Մա. նաուէի և Եփրեմայ.</p>	<p>Ին. ԽԱ. 50-52.</p>
<p>1708.</p>	<p>Եփրեմայ սովոր սկիզբը.</p>	<p>Ին. ԽԱ. 53-57.</p>
<p>1707.</p>	<p>Յովսէփայ տասն եղբարք կու գտն գնել ցորեան. Շմուսն կը մնայ պատանդ.</p>	<p>Իննդ. ԽԲ.</p>
<p>1706.</p>	<p>Դարձեալ կու գտն գնել ցորեան. Յովսէփ կու տայ ծանօթ. կը զրկէ բերել հայրը.</p>	<p>Իննդ. ԽԳ. ԽԵ.</p>
<p>1706.</p>	<p>Յակոբ և բոլոր տունը կու գտն Եգիպտոս. կը բնակին ի Գեսեմ. Յակոբ կ'ելլէ Փարաւունի առջև.</p>	<p>Իննդ. ԽԶ. 8-25.</p> <p>ԽԵ. 1-12.</p>
<p>1701-1701.</p>	<p>Էսլէփ ցորին տալով Եգիպտոսաց կը բազմացունէ Փարաւունի հարստութիւնը.</p>	<p>Իննդ. ԽԵ. 13-26.</p> <p>Իննդ. ԽԵ. 27-31. ԽԸ.</p>
<p>1689, ԵԳԻՊՏՈՍ</p>	<p>Յակոբ կ'օրհնէ զԵփրեմ և զՄանասէ.</p>	<p>Իննդ. ԽԵ. 27-31. ԽԸ.</p>
<p>1689.</p>	<p>Յակոբայ մարգարէութիւնն իւր որդւոց և Յուդայի վրայ, և մահը.</p>	<p>Իննդ. ԽԹ.</p>
<p>Մաքեդա.</p>	<p>Յովսէփ և եղբայրները կը Թաղին իրենց հայրը.</p>	<p>Իննդ. Խ. 1-13.</p>
<p>1689.</p>	<p>Յովսէփ կը ցուցնէ անյիշատաւութիւն իւր եղբայրներուն.</p>	<p>Իննդ. Խ. 14-21.</p>

ՇՐՋԱՆ Բ.

ԲՈՒՆԱԿԱՆ ԵՒ ՏԵՂԻ	ԴԷՊՐ ՎԱՄ ՊԱՅՄՈՒԹԻՒՆՔ	ՅԵՂԻՔ Ս. ԳՐԱԾ
Ն. Բ. ԶԲԲ. 1635, Եղեղատու .	Յովսէփ էր մարգարէանայ . Խորայելացւոյ գարնն ի քանան . էր պատուիրէ անանց մէկտեղ ասեմէ իւր սպիւնէրը . Յովսէ- փայ մահը .	Եկնդ. Ե. 22-26. ԵԼ. Ա. 4-21. 15- 21. ԵԼ. Ա. 22.
1577, Եղեղատու .	Խորայելացիք էր բազմանան . Նոր Թա- գասար մը էր նեղէ զանանք .	
1573.	Փարաւանի հրամանն ընկնուէլ արու մա- նուկներն ի գետ .	

ՇՐՋԱՆ Գ.

ՄՈՎՍԻՍԻ ԵՆՈՒՆԴԻՆ, 1571 ՆԱԻ ԲԱՆ ԶԲՐԻՍՏՈՍ, ՄԻՆՁԵԻ
ԱՆՈՐ ՄԱՀԸ, ԱՄԲ 120.

ԲՈՒՆԱԿԱՆ ԵՒ ՏԵՂԻ	ԴԷՊՐ ՎԱՄ ՊԱՅՄՈՒԹԻՒՆՔ	ՅԵՂԻՔ Ս. ԳՐԱԾ
ՆԱԻ ԲԱՆ ԶԲԲ.	Ա. ՄԻՆՁԵԻ ՏԵԼՍ ՏԵԳԻՊՏՈՍԷ	
1571-1532.	Մնուկ, ընկեցիկն լինել, ազատուա՞ն, և նախաւոր կեանք Մովսէփ .	ԵԼ. Բ. 4-10.
1531, Մագիամ .	Մովսէս, յետ ազանանայ զԵղեղատու- ցին, էր փախչ . կ'առնու կին զԱնդ- փափայ, զուսար Յովսրայ . Գերասմ էր ծնանք .	
1531, Եղեղատու .	Խորայելացիք էր հետեն իրենց գերութեան համար .	ԵԼ. Բ. 11-22. ԵԼ. Բ. 23-25. ՄԷԺ. 2Ը.
1491, Գործ . Է. 30.	Աստուած կ'երևայ Մովսէփ բարբաղեալ մորենուզ . էր կարչէ զՄովսէս և զԱ- հարան հանել զԽորայելացիս յԵղեղ- ատու .	
1491, Եղեղատու (Գործ . Է. 31).	Մովսէս էր Թաղա զՄագիամ . էր գանէ զԱհարան . երկուքը էր կատարեն իրենց պատգամն առ փարաւան . Մովսէս և Ահարան էր խնդրեն իւրայե- լացւոյ արձակումը . փարաւան էր մե- ղէ .	ԵԼ. Գ. Դ. 4-17.
1491,	Աստուած էր նորոգէ զիւր խոտուա՞ն իւր Եհովա անուամբ .	ԵԼ. Գ. 18-31.
1491.	Սերունդք Բուսենի, Շմուանի և Ղա- նայ, որմէ էր սերելին Մովսէս և Ահա- րան .	ԵԼ. Ե.
1491.	Մովսէս և Ահարան գարնեալ էր զբաւի- նիւնց պատգամը էր հաստատան հրաշխ- ք .	ԵԼ. 2. 4-13.
1491.	Մովսէս և Ահարան գարնեալ էր զբաւի- նիւնց պատգամը էր հաստատան հրաշխ- ք .	ԵԼ. 2. 14-27.
1491.	Մովսէս և Ահարան գարնեալ էր զբաւի- նիւնց պատգամը էր հաստատան հրաշխ- ք .	ԵԼ. 2. 28-30. Է. 4-13.

ՇՐՋԱՆ Գ.

ԲԱՆԱԿԱՆ ԵՒ ՏԵՂԻ	ԴԵՐ ԿԱՐ ՓԱՏՄԱՌՈՒԹՅՈՒՆ	ՏԵՂԻ Ս. ԳՐԱԾ
Ն. Խ. ՋԻՐ. 1491.	Փարսան չազեր արմախել զիարդել. աւել հարուածք.	ԵՄ. Ե. 14-25. Ը. Թ. Ժ. 4-20.
1491.	Ջաւիխը կը հարաւարուի.	ԵՄ. ԺԲ. 4-20.
1491.	Խննդորդ հարուած, երեքորդայ խաւար.	ԵՄ. Ժ. 21-27.
1491.	Խորայնացիք հրաման կ'ընդունին Աս. առնածէ ապի խնդրել եղեղաւացիներէն. Մովսէս կը ապաւանջ անդրանիկ- ներուն մահը փարսանի.	ԵՄ. ԺԱ. 1-8. Ժ. 28, 29. ԺԱ. 9, 10.
1491.	Հրեայք զատիկը կ'ունեն Նոյն տմայն նոյն օրը որ Քրիստոս, մեր զատիկը, զե- նաւ մեկը համար. անդրանիկները կը ապանաւին.	ԵՄ. ԺԲ. 21-30. ԵՄ. ԺԲ. 31-36. Է 40-42.
1491. Բանէն.	Խորայնացիք կ'ըլեն եղեղաւացի, յամի աշխարհի 2513.	
Բ. ՃԱՆԱԳԱՐՀՈՐԴՈՒԹԻՒՆ ԻՍՐԱ- ՅԵԼԱՑԻՈՑ ՑԱՆԱԳԱՏԻՆ		
1491. Սոկրոզի. Եկեղ. տարի 1.	Առաջին բանականեղի. Չառկի պահ- պանութեան համար խիստ պատուէր. Աստուած կը հրամայէ զատուցանել անդրանիկները. Յովսէփայ սոկրոզի կը ապանաւին.	ԵՄ. ԺԲ. 37-39. 43-51. ԺԳ. 4- 19. ԹԱ. 1 Գ. 4-5.
Առաջին տմա, առաջին օր Ռ- թոմ.	Երկրորդ բանականեղի. հրեղէն սփռն է ամէջ կ'առաջնորդեն խորայնի.	ԵՄ. ԺԳ. 20-22. ԹԱ. 1 Գ. 6.
1491. Փիտի- րոթ. այսինքն Մեռալի անցիկի բերանը.	Երրորդ բանականեղի. Փարսան կը հա- լածէ.	ԵՄ. ԺԳ. 4-9. ԹԱ. 1 Գ. 7.
Եղիմ, Վ. Գ. Ղաւարանի. Կորմիր, Ժով. 2 տմա, 15 օր. Անն անապատ	Չորրորդ բանականեղի. Անցք ընդ կայ- միք ժով. Տես Ա Կորնթ. Ժ. 4, 2. Փարսանի զօրաց կորուսար. Մովսէփ երկը. Դաւան լուրը կը քաղցրանան.	ԵՄ. ԺԴ. 40. ԺԵ. 25. ԹԱ. 1 Գ. 8.
Եղիմ, Վ. Գ. Ղաւարանի. Կորմիր, Ժով. 2 տմա, 15 օր. Անն անապատ	Հինգերորդ բանականեղի. Վեցերորդ բանականեղի.	ԵՄ. ԺԵ. 27. ԹԱ. 1 Գ. 9. ԹԱ. 1 Գ. 40.
2 տմա, 15 օր. Անն անապատ	Եփեսեցիք բանականեղի. Ժողովուրդը կը արմախէ հացի համար. լորամարդի է մահանայ. Տես Յովհ. 2: 31, 49. Յայտ. Բ. 47.	ԵՄ. ԺԶ. 4-36. ԹԱ. 1 Գ. 41. ԹԱ. 1 Գ. 42. ԹԱ. 1 Գ. 43.
Գափա. Եղու. Ռափիդիմ.	Ուրբերորդ բանականեղի. Խննդորդ բանականեղի. Տաւիկերք բանականեղի. Քուր կը ար- ուի զէմէն ի Գորէր. (Ա. Կոր. Ժ. 4) Յետեւ կը յայտնէ Ամաղկայ. Գնչ Մովսէս կ'ապանէր.	ԵՄ. ԺԶ. 4-36. ԹԱ. 1 Գ. 41. ԹԱ. 1 Գ. 42. ԹԱ. 1 Գ. 43.
37 տմա, 15 օր. Անն.	Մեռաւաներորդ բանականեղի. Օրենքը տալով պատարանութիւն.	ԵՄ. ԺԶ. 4-36. ԹԱ. 1 Գ. 41. ԹԱ. 1 Գ. 42.
1491. 37 տմա, 15 օր. Ի Անն.	Բացալականութիւնը կը տրուի. Այլ է այլ օրէնք, մահաւանդ գաղափարականութիւն, կը 594.	ԵՄ. ԺԶ. 4-36. ԹԱ. 1 Գ. 41. ԹԱ. 1 Գ. 42. ԹԱ. 1 Գ. 43.

ՇՐՋԱՆ Գ.

ՔՈՒԱԿԱՆ ԵՒ ՅՈՂԻ	ԴԷՊՔ ԿԱՄ ՊԱՄՄՈՒԹԻՒՆԻՔ	ՅՈՂԻՔ Ս. ԳՐՈՑ
ԿԱՌ ԲԱՆ ԶԲԲ.	արուին: Հրնշտակ էր խոստացուի ա. առջնորդել խորայելացոց.	ԵԼ. Ի. ԻԳ.
1490. 24. եկեղ. առաքին ամիս, առաջին օր.	ժողովուրդը էր խոստանայ հազարհա- թիւն ռախին արինը էր սրկուի ա. նոր վրայ. Մովսէս և պլլք էր տեսնին Աստուծոյ փառքը. Մովսէս էր թոյ լեւը քառասուն տիւ և քառասուն գիշեր.	ԵԼ. ԻԳ.
1491.	Մեռական օրէնք էր արուին: Խորանը և կազմածները, քահանայք և անոնց հանգերաններն, ին. կրկին պատուէր շարաթը պահելու: Հանապազորդ զոհ և խնկարկութիւն, Հաովմ. Ը. 3. Յայտ. Ը. 3, 4. Մովսէսի էր արուին օրինաց աստապկները.	ԵԼ. ԻԵ-ԼԱ.
Առաջին Եկեղ. առաքին և ԲԳ ա. միս, Ամիս.	Որթ ապաշտութիւն. աստապկները էր խորապկուին. խորանը էր հանուի բա- նակէն: Մովսէս էր բարեխոսէ ժողո- վորդեան համար, և էր խնդրէ տեսնել Աստուծոյ փառքը.	ԵԼ. ԼԲ. ԼԳ.
1490. 24. եկեղ. առաքին ամիս, առաջին օր.	Տախապկները նստին էր շինուին. Տերոյժ անուը էր կանչուի: Աստուած ուխտ էրնէ խորայելի հետ: Մովսէս էր կե- նայ լեւը, քառասուն տիւ և քառա- սուն գիշեր. անոր երեսը էր փայլէ: Ժողովուրդեան նուէրներն խորանին համար, Բեւելիէլ և պլլք էր պատրաստէն խ- րանը և կազմածները.	ԵԼ. ԼԴ.
1490. 24. եկեղ. առաքին ամիս, առաջին օր.	Մովսէսի էր հրամայուի խորանը կանչ- նել և օծել, և օծել զԱհարոն և ա- նոր որդիքը:	ԵԼ. ԼԵ-ԼԶ. ԵԼ. Խ. 1-16. Յովհ. Ա. 14. Բ. 19-21. Կող. Բ. 9.
1490. 24. եկեղ. առաքին ամիս, առաջին օր.	Խորանը էր կանգնի: Տերոյժ փառքը էր խու զայն: Խորայելացիք էր շուեն միշտ, երբ ամպը էր վերնայ.	ԵԼ. Խ. 17-38.
Առաջին ամիս, 8 ր օր.	Այլ կայլ զոհնց և նուիրաց համար օ- րէնք. Ահարոն և որդիքը փօծուին քահանայ Ահարոնի նուէրները. հուր էր սպառէ զ- հը.	ԶԼ. Ա. Ե. ԶԼ. Ա. Ը.
Առաջին ամիս, 14 ր օր.	Իշխանաց նուէրները կ'ընդունուին. Նապարայ և Արիուզայ սաստակումը. Գաւութեան մեծ օրը, և արձակման նա- խադր.	ԶԼ. Ա. Թ. Թու. Ե. ԶԼ. Ա. Ժ. ԶԼ. Ա. ԺԶ. Տեա Նոր. Թ. Ե. 1.
Առաջին ամիս, 14 ր օր.	Երկրորդ զատիկը էր աստուի. Ոմանց թշու էր արուի կատարել զայն երկ- րորդ ամիսը.	Թու. Թ. 1-11.

ՇՐՋԱՆ Գ.

ՔՈՒԱԿԱՆ ՆԻ ՏՆՈՒ	ԳԼԳԲ ԿԱՏ ՊԱՏՄԱՌԻՈՒՄ	ՏԵՂԻՔ Ց. ԳՐԱԾ
<p>ՆԱԽ ԴԱՆ ԶԻՐ.</p>	<p>Կերպարներու և մարդութեանց համար օրէնք. Խառն օրէնք, բարոյական, ծիսական և դատաւարական. Սաղմոթի օրգին կը բարկածուի հայհարութեան համար. Տաներու ևն. վերաբերեալ օրէնք. Մարդարեական խառմանք և սպառնալիք. Ուխտերու, ձօնեաց և տառապողաց վերայ օրէնք.</p>	<p>ՂԼա. ժԱ-ժԵ. ՂԼա. ժԵ-ԻԲ. ԻԻ. ՂԼա. ԻԳ. ԻԴ. ՂԼա. ԻՋ. ՂԼա. ԻԵ. Թաւ. Ա. Բ.</p>
<p>2րդ ամիս, առաջին օր.</p>	<p>Յեղերը կը համբուսին. անոց կարգը. ՂԼաացիք կը կարգուին ի սպաս խորանի փոխանակ անդրանկաց. ՂԼաացւոց պարտքը. Այլ ևայլ ծէսք կը հաստատուին. Ուխտաւորաց օրէնքը. Որհնութեան ձեռնարկը կը նախորդէ. անոց տարիքը և սպասաւորութեան ժամանակը. Արծաթի փողերուն զարծածութիւնը. Թէ ամեն ինչպէս կ'աւարտուի ծագողիւնը. Յաժար կու գայ Մովսէսի կնոջ և որդւոց հետ. Խրատ կու տայ Մովսէսի օգնական դատաւորներ հաստատել.</p>	<p>Թաւ. Գ. Դ. Թաւ. Ե. Զ. Թաւ. Ը. Թաւ. Ժ. 1-10. Թաւ. Թ. 13-23.</p>
<p>1491 2րդ ամիս, 20րդ օր. Փառանուանապատը.</p>	<p>Երկրաւորներու բանակաւոր. Հրաման չուելոյ. Մովսէս կ'ազատէ զՅարար երթալ Խորդի. լի հետ. Յաժար կը դառնայ ի Մովսէմ. Տապանակին չուելու և կենդանու ատեն բռնած փառաբանութիւնը. Երան կը բարդի ի Տարերա. ժողովուրդը կը տրանջէ մայր համար. Մովսէս կը զանգատի իւր պաշտօնին համար. Եւթանասուն ծեր կը կարգէ իրեն ծն. բակիցս օգնութեան համար. լըրամարդի կը տրուի ի պատուհաս. Երկրաւորներու բանակաւոր. Մարիամ իրեն խաղաղար կը պատժուի բարոտութեամբ.</p>	<p>Եւ. ժԸ. 1-26. Թաւ. Ժ. 11, 12. (ՂԳ. 16,) 28. Թաւ. Ժ. 29-32. Եւ. ժԸ. 27. Թաւ. Ժ. 33, 36.</p>
<p>Աւերով 3րդ ամիսէն մինչև 7րդ ամիս. Կաթնէ Բաւնայ կամ Ենմանփաթ. 1490. 2րդ եկեղարքի, 7րդ ամիս, 6րդ օր.</p>	<p>Զօրեղատաններու բանակաւոր. Լըրանց կը զրկուին զիսկ երկիրը. անոցմէ տասունք կը բերին գէշ լըր. փաղեր և Յետու կը մնան հաստատութիւն. Խորդիւնցիք լրաններուն խօսքը լսելով կը տրանջին. Աստուած կը սպառնայ. Մովսէս կը բարեբօսէ. ժողովուրդը</p>	<p>Թաւ. ԺԱ. 1-34. Թաւ. ԺԱ. 35. (ՂԳ. 17.) ժԲ. 15. Թաւ. ԺԳ. 1, (ՂԳ. 18.) ժԳ.</p>

ՇՐՋԱՆ Գ.

ԹՈՒԱԿԱՆ ՆԻ ՏԵՂԻ	ԴԼՊԹ ԿԱՄ ՊԱՏՄՈՒԹԻՒՆՔ	ՏԵՂԻՔ Ս. ԳՐՈՑ
ՆԱԽ ԴԱՆ. ԶԴԲ	քառասուն տարի թափառելու էր գաւաղաբանութիւն.	Թու. ԺԳ. 1-39. Մըմ. 7.
	Ժողովուրդը հափառակ Աստուծոյ կամաց կերթայ պատերազմել և էր յաղթուի.	Թու. ԺԳ. 40-45.
	Հաւերկուս օրէնք. շարաթը պէտք էր քարկոծուի.	Թու. ԺԵ.
	Կորեայ և ընկերաց ապստամբութիւնք. երկրաշարժ, կրակ, և հարուածք կու գան: Ահարան էր հաստատուի ի քահանայապետութեան ծաղկմամբ գաւաղաբան.	Թու. ԺԶ. ԺԵ.
	Պաշտօն և բաժին քահանայից և Ղևառացւոց.	Թու. ԺԸ.
	Մաքրութեան ջուր. ինչպէս պիտի պատահուի և դարձանուի.	Թու. ԺԹ.
1490-1452.	Եօթնհատան բանակաւորք (157 էն մինչև 317.) Խորայեղացւոց, երբ անոնց պահգործութեան ժամանակը կ'ըլլայ երեսուն և ութ տարի.	Թու. ԼԳ. 49-35.
27-40 Ե Եկեղեցիական տարի.	Երեսուն և երկրորդ բանակաւորք. Մահ Մարտիան.	Թու. Ի. 1. ԼԳ. 36.
1452.	Ժողովուրդը էր քրթմնիկ ջրոյ համար. Մովսէս և Ահարան յանցաւոր գանուելով չեն մաներ Գանան.	Թու. Ի. 2-13.
40 Ե Եկեղեցական տարի, առաջին ամիս.	Եգիպտոսի տար անց Խորայեղացւոց.	Թու. Ի. 14-21.
1490. Կապէս.	Երեսուն և երրորդ բանակաւորք. Ահարան էր մեռնի. Արագ էր յարձակի Խորայեղի վրայ և էր յաղթուի.	Թու. Ի. 22 մինչև ԻԱ. 3. ԼԳ. 37-40.
Հոգի լեռան.	Երեսուն և չորրորդ բանակաւորք. Ժողովուրդը էր արանջէ. Կեղիչ օձեր էր զրկուին. պղնձի օձը էր կանգնուի.	(Տես Յովհ. Գ. 14.) Թու. ԻԱ. 4-9. (ԼԳ. 41.)
Սեւման.	Երեսուն և հինգերորդ, երեսուն և վեցերորդ և երեսուն և եօթներորդ բանակաւորք.	Թու. ԻԱ. 10, 11. ԼԳ. 42-44.
Փռնան, Ուրվթ, Խէ.	Երեսուն և ութերորդ բանակաւորք.	Թու. ԼԳ. 45.
Գերան-գագ.	Խորայեղացիք էր չուեն Զարեգ, Առնան և Զրհոր.	Թու. ԻԱ. 42-48.
	Ամսօրհացաց թագաւորը Սեհան չի տար անց, և էր յաղթուի.	Թու. ԻԱ. 21-32.
	Բառանու. Ովդ թագաւորը էր յարձակի Խորայեղի վրայ, և էր յաղթուի.	Թու. ԻԱ. 33-35.
	Երեսուն և իններորդ բանակաւորք.	Թու. ԼԳ. 46.
Աւարիմ.	Քառասներորդ բանակաւորք.	Թու. ԻԱ. 48-20. ԼԳ. 47.

ՀԱՐՁԱՆ Գ

ԹՈՒԱԿԱՆ ԵՒ ՑԵՂԻ	ԴԵՐՔ ԿԱՄ ՊԱՏՄԱՆԹԻՒՆԸ	ՑԵՂԻԲ. Ս. ԳՐԱԳ
ՆԱԽ ԲԱՆ ԶՐԲ.		
Մովսրաթ գաշտերն առ Յորգանան.	Քառասներորդ առաջներորդ բանակաւնդ. պատմութիւն Բաղաւադի և Բաղաւադի.	(Ղաւկ. Ա. 78. Յայտ. ԻԲ. 16. Ա. Կոր. ԺԵ. 25.) Թաւ. ԻԲ. 1-11. (ԼԳ. 48.) ԻԳ. ԻԴ.
	Քառասներորդ երկրորդ բանակաւնդ. Կապաղաշաւութիւն Բելլեգոմիայ. Կաթանի փննհնէցի. Երրորդ աշխարհաշատար ժողովրդեան. Սալգաւադու դառնք. օրէնք ժառանգութեան. Նաւերայ, ուխտից ևն օրէնք, ևն.	Թաւ. ԻԵ. 1-18. (ԼԳ. 49). Թաւ. ԻԶ. Թաւ. ԻԵ. 1-11. ԼԶ. Թաւ. ԻԸ-Լ.
1451.	Մագիստրոս Կոստանդ. Բաղաւադ ևն ազանուի.	Թաւ. ԼԱ.
1451, 40+ Եկեղ. առբ.	Ռաբրէնի, Գաղաղ և Կիոյ ցեղին Մանասէի ևն արուի երկրներ Լաբրէնից Յորգանան.	Թաւ. ԼԲ.
	Իրաւ առ Իսրայելացիս Բանան ման. լու մետ. երկրին սահմանները ևն ցուցաւ. Դեապաղա ժառանգութեան ևն քաղաքները արոյ փնն ևն Ապառաանի քաղաք. ազանութեան գէմ օրէնք.	Թաւ. ԼԳ. 50-56. ԼԴ. ԼԵ.
	Գ. ԲՈՎԱՆԴԱԿՈՒԹԻՒՆ ՊԱՏՄԱՆԻ. ԹԵԱՆ ԻՐԱՆԵԼԻ ԵՒ ՎԵՐՁ ՊԱՇՏԱՄԱՆ ՄՈՎՍԻՍԻ.	
40+ Եկեղ. առբ.	Մովսէս ևն Կրկնէ Իսրայելացիս պատմութիւնը, նոր պարագաներ յիշելով.	Բ Օր. Ա. 4.
11+ աթո, 1+ օր.	Եւ Կրկնէ բարդական օրէնքը և ևն պատմութիւնը նորէն.	Բ Օր. Ե. 9. Ժ. 1-5, 10-22. ԺԱ.
	Եւ Կրկնէ ծիսական օրէնքը, ևն գաղաղացիէ Կապաղաշաւութիւնէ, պլովքն հան. գերմ.	Բ Օր. ԺԲ-ԺԶ. ԺԵ. 1.
Մովսրաթ գաշտերն Յորգանան. ևն քով.	Եւ Կրկնէ և ևն մեկնէ գառառառանական օրէնքը, ևն մարգարէանայ գրիտառա իբրեւ մարգարէ ար պիտի գար, և ևն պատմութիւնը հնազանդել անոր.	Բ Օր. ԺԵ. 2-20. ԺԸ-ԻԶ.
	Եւ պատմութիւնը Իսրայելացիս Բանան մրանիւն ետքը քարի վրայ գրել օրէնքը, և անոր օրհնութիւններն և անեծքն ըսել Գարիգիւն և Գերաղ լեւանցի վրայ. Մարգարէական խոստմունք և անեծք. Վերջին ազգ առ Իսրայելացիս.	Բ Օր. ԻԵ. Բ Օր. ԻԸ. Բ Օր. ԻԹ, Լ.

ՅԵՐԱՆԱԿԱԳՐԱԿԱՆ ՏԱՆԿ ԾԱՌԱՅՈՒԹՅՈՒՆ

ՇՐՋԱՆ Գ.

ԲԱՌԱՎԱՆ ԵՒ ՑԵՂԻ	ԴԵՊՐ ԿԱՐ ԳԱՏՄԱՌԹԻՒՆԵՐ	ՑԵՂԱԲ Ս. ԳՐՈՑ
ՆԱԽ ԴԱՆ ԶԴՐ.	Դ. ՅԵՐՈՒՆԻՄ: ԳԱՇՅՈՆԵՐՈՒԹԻՒՆԸ. ՄՈՎԱԽՍԻ ՄԱՀԸ:	
40- ԵԿԵՂ. առ- բի, 41- ԿԱՐՈՑ.	ՅԵՈՒՆ ԿՐ ԿԱՐԳԱՌԻ ԵՄԵՐԳ ՄԱԿԻ- ՆԻ: ՄԱԿԵՐԿ ԶԱՂԱՅԻՐԵ ԺԱՂԱՎԱՐԳՐ Ե ՂԵՒ. ԱՆ. ԿՐ ԿԱՌԱՆԻՐԵ ԶԱՇԱՆԱՅԻԿ ԿԱՐ- ԴԱՂ ԵՐԵՆԵՐ. ՀՐԱԿԱՐԱՐԱԿԱՆ ԽՈՐԶ ԱՆ- ՐԻՆ ԺՐԱՆԳԱՄ:	ԲԱՆ. ԻԵ. 12- 23.
	ԱՌԱՌԱՅՅ ԿԱՌԱՆԵՐՆ ԱՆ. ՅԵՈՒՆ. ՄԱԿ- ՆԵՈՒ ԿՐ ԳՐԵ ԳԿԱՅԱԼԹԵԱՆ ԵՐԳ ԺՐ. ԳՆ- ԱՐԱՆԵ ԳՐԵՂ ԵՐԵՆԵՐ, Ե ԿՐ ԵԱՆՃԻՆ ԿԱՅԻ ՂԱՌԱՅԱՆԳ, ԺԱՐԳԱՐԵԱՆԱՅԱՐԺ ԹԵ ԽՐԱԿՅԵՂ ԿԻՄԻ ՀՆԱԿԱՆԳԵՐ ԱՆ- ՆԱՐ.	Բ ՕՐ. ԼԱ. 4-13.
	ԿՐԵՆ ԽՐ ԵՐԳՐ, Ե ԿՐ ԵՐԳԱՐԵ ԿԻՐԱՆ- ԵՂԱՅԵՐ ԵՐԵՂ ՈՐԱՄԺ ԱՌԱՌԱՅՅ.	Բ ՕՐ. ԼԱ. 44- 29.
	ՄԱԿԵՆ ԳԿԵՂԸ. ՆԱՐԱՆ ԼԵԱՐ ԱՆՆԻԼ ԳՐԱՆԱՆ Ե ՃԵԱՆԻԼ.	Բ ՕՐ. ԼԱ. 30. ԼԲ. 4-47.
4451.	ՄԱԿԵՆ ԺԱՐԳԱՐԵԱՐԱՐ ԿՐՏՆԵ ԶԵԳԵՐ. ՄԱԿԵՆ ԿՐ ԱՆՆԵ ԽԱՌԱՅԵԱՂ ԵՐԿԻՐԸ. ԱՆԱՐ ՄԱՏՐ, ԹԱՂԱՄԸ Ե ՆԿԱՐԱԳԻՐԸ.	Բ ՕՐ. ԼԲ. 48- 52.
		Բ ՕՐ. ԼԳ.
		Բ ՕՐ. ԼԳ.

ՇՐՋԱՆ Դ.

Ի ՄՏԻՑ Ի ՔԱՆԱՆ ՄԻՆՁԵՒ Ի ՄԱՀՆ ՍՈՂԱՄՈՆԻ
ԱՄԳ 475

ԲԱՌԱՎԱՆ ԵՒ ՑԵՂԻ	ԴԵՊՐ ԿԱՐ ԳԱՏՄԱՌԹԻՒՆԵՐ	ՑԵՂԱԲ Ս. ԳՐՈՑ
ՆԱԽ ԴԱՆ ԶԴՐ.	Ա. ՆՈՒԱՃՈՒՄՆ ՔԱՆԱՆՈՒ, 7 ԱՄԳ (ՄԻՆՁԵՒ ՑԻԱՏԱՌՈՐՍ. ԱՄԳ 25)	
4451	ԱՌԱՌԱՅՅ ԿԱՌԱՆԵՐՆ ԱՆ. ՅԵՈՒՆ.	ՅԵՆ. Ա. 4-9.
41- ԵԿԵՂ. առա- բի, 4- ԿԱՐՈՑ, առա- ջԻՆ ԵՐ.	ԼՐԱՆԵՐ ԿՐ ԳՐԻՈՒՆ ՆԵՐԿԵՐԺ. ՌԱԽԱՐ ԿՐԵՂԱՆԻ ԿԱՆՈՆԵՐ.	ՅԵՆ. Բ.
	ՅԵՈՒՆ ԿՐ ՆԻՆԵՂԵ ԲՈՒՐԻՆԵԱՆԵՂ, ԷԱՅԻՆ, ԻՐԵՆԵ ԽԱՌԱՄԸ (ԲԵՂ. ԹԱՆ. ԻԲ.), ԱՆՈՆԵՂ ԿՐ ԽԱՌԱՄԱՆ ՀՆԱԿԱՆԳԵՂ. ՅԵ- ԱՆ ԿՐ ԶՈՆԵՆ ԽՐԱԿԵՂԱՅԱՆԳ ԹԵ ԻՆԵ- ԿԵՆ ԿԻՄԻ ԱՆԶԵՆԻ ՑԱՐԳԱՆԱՆ. ԱՆ- ԱՆԱՆ ԿՐ ԶԱՂԱՅԻՐԵ ՂԵՒԱՆ.	ՅԵՆ. Ա. 10-18. Գ. 4-13.
40- ԵՐ.	ԱՆԵՐԸԵՂ ՑԱՐԳԱՆԱՆ, (ԵՄԻ ԱՂԻ. 2554). ԿԱՐԺԱՂ ԿՐ ԿԱՆԳԱՌԻ. ԳԱՆԱՆԵՂԵՐ ԿՐ ԽԱՄԺԻՆ.	ՅԵՆ. Գ. 14-17. Գ. Ե. 4.

ՇՐՋԱՆ Գ.

ՔՈՒՍԱԿԱՆ ԵՒ ՅԵՂԻ	ԳԵՂԻ ԿԱՐ ՊԵՏԲԱՌԻՐԱՐ	ՅԵՂԻԲ Ց. ԳՐԱԾ
<p>ԿԱՆ ԲԱՆ ԶԻՐ. 1451, Գաղղաղաւ.</p> <p>Գաղղաղաւ.</p>	<p>Թղթաւաթիւնը կը նորագուի. Զաւթիւր. Մանանան կը դադրի. Առաւելոյ զօրաց զօրավարը կ'երեւայ Յեւ. աւայ. Երթով կ'առնուի հրաշխ. զայն նորէն չիմոյն գէմ անէնք. Խաղաղեցեալ կը յաղթուին Արարաւ մե. զայն համար. Արար կը ընջուի. Գաղի կ'առնուի հնարք. Գարաւսնայցի կը խնդրեն գաղաղիցու. թիւն ի Յեւաւայ և կ'ընդունին. Շատ Թաղաւարաթիւններ կը նուանին հեղհեանէ.</p>	<p>84ա. Ե. 2-12. 84ա. Զ. 1. Ե. 13-15. Զ. 2- 27.</p> <p>84ա. Է. 84ա. Ը. 1-29.</p> <p>84ա. Թ.</p> <p>84ա. Ժ. 84ա. ԺԱ.</p>
<p>1450-1445. 1444 Գեղար և Գա. րիզի.</p>	<p>Ուրիշ յաղթութիւնը. Օրէնքը կը գրուի քարէ սեղանի վրայ, (Յզգ. Բ Օր. ԻԷ.) և կը հրատարակ. ուի բարձր ժողովրդեան. Ռուբին, ևն, կը գառնան իրենց երկիրը յարեւելից Յորդանանու. կը կանգնեն սեղան յիշատակի. Խաղաղեցեալ կը վշտանան, կը հարցունեն պատճառք.</p>	<p>84ա. Ը. 30-35.</p> <p>84ա. ԻԲ.</p>
<p>1444.</p>	<p>Բ. ԵՐԿՐԻՆ ԸՆԴՀԱՆՈՒՐ ԲԱԺԱՆՈՒՄԸ.</p> <p>Նուանեալ տեղեաց թիւը. Դեռ չնուանեալ երկիրներ. Յեւաւ կը բաժնէ երկիրը. Ինն աւ կէս ցեղք վիճակու կ'առնուին իրենց բա. ժինները. Ղևաացիք չեն ընդունիր բա. ժին. Բուբինի, ևն, ժառանգութիւնը յարե. ւելից Յորդանանու.</p>	<p>84ա. ԺԲ. 84ա. ԺԳ. 1-6.</p> <p>84ա. ԺԳ. 7-14. ԺԳ. 1-5.</p> <p>84ա. ԺԳ. 15-33.</p>
<p>Քերթն, Կարի. աթ Արբաւ, Յեւ. ԻԱ. 11.</p>	<p>Ժառանգութիւն Գաղղիայ. Յուդայի բաժինը.</p>	<p>84ա. ԺԳ. 6-15. ԺԵ. 13-19.</p> <p>84ա. ԺԵ. 1-12, 20-63.</p>
<p>1444, Սելով.</p>	<p>Բաժին Եփրեմայ և Կեօց ցեղին Մանա. սէի. Խորանը կը կանգնուի. Միւս ցեղերուն բաժինները. Յեւաւայ ժառանգութիւնը. Աղաւառանի քաղաքները կ'որոշուին. Ղևաական քաղաքներ.</p>	<p>84ա. ԺԶ. ԺԷ. 84ա. ԺԸ. 1. 84ա. ԺԸ. 2-28. ԺԹ. 84ա. Ի. 84ա. ԻԱ.</p>

ՇՐՋԱՆ Դ.

ԹԱՌԱՅԱՆ ԵՒ ՏՈՂԻ	ԳԼԳՐ ՎԱՐ ՊԱՏՄԱՆԻՒՄ	ՏՈՂԻԲ Ս. ԿՐՈՑ
ՆԱԽ ԲԱՆ ԶԳՐ.	Գ. ՎԵՐՋԻՆ ԳՈՐԾԻ ՑԵՍՈՒԱՑ, ԵՒՆ.	
1127, Անգեմ.	Ցեռուկ պատուհան առ ձերս իսրա- յէլ.	Ցեռ. ԻԳ.
Քառ նոր կա.	Ցեռու կը խոսի ցեղերուն, և կը հորդե ուխաբ.	Ցեռ. ԻԳ. 1-28.
Սուգար.	Մահ և թաղումն Ցեռուկ.	Ցեռ. ԻԳ. 29-31.
1128, Անգեմ.	Ցափեփայ սկզբները կը թաղուին, այ- լովքն հանգերմ.	Ցեռ. ԻԳ. 32, 33.
	Դ. ԱՆՏԵՐՆՁՈՒԹԻՒՆ ԵՒ ԻՇԻԱՆՈՒ- ԹԻՒՆ ԴԱՏԱԻՈՐԱՑ, ԱՄԲ 330.	
	Ցաղթութիւնք յետ մահուն Ցեռուկ.	Դատ. Ա. 1-26.
	Ազգք որ շնուանցան իսրայել.	Դատ. Ա. 27-36.
1129, Բաքմ.	Առաւելոյ հրեշտակը կը յանգիմանէ զիս- րայել, զան զի չվանեցին զբանանա- ցիս.	Դատ. Բ. 1-5.
	Սկզբն կապալաւթեան իսրայելի.	Դատ. Բ. 6-13.
1113.	Միւսկի և անոր պատկերին պատմու- թիւնք.	Դատ. ԺԵ.
	Դանեան իւմք մը գողնալով Միւսկի պատկերը, կը բնակին Լայիս (յետպ Դան), և կը հաստատեն կապալաւթու- թիւն.	Դատ. ԺԸ.
1106, Գաբառ.	Ղեապուկն և անոր հարձին պատմու- թիւնք. Բեթաթմանց կտորածը, այլովքն հանգերմ.	Դատ. ԺԹ. Ի.
	Իսրայելացիք կ'ըլլան ծառայ օտար ազ- գացի պատիւ կապալաւթեան, և կ'ապաւնին գառաւորաց ձեռք.	Դատ. Բ. 14-23.
1102-1394.	Արեւելեան իսրայելացիք կը հարստահար- ուին ութ տարի Միջագետաց թագա- ւորէն. Գաթանիէլ կ'ըլլայ գառաւոր.	Դատ. Գ. 5-11.
1354-1336.	Արեւելեան իսրայելացիք կը ծառայեն Մո- վաբացաց ութեան ամ. Աւովթ գառաւոր կը արուի.	Դատ. Գ. 12-30.
	Արեւելեան իսրայելացիք կը ծառայեն Փղշտացաց. Սամգար կը արուի գա- ռաւոր.	Դատ. Գ. 31.
1316-1296.	Հիւսիսային իսրայելացիք կը ծառայեն Քանանացաց քան տարի. Դերորա կը արուի գառաւոր. Երգ Դերորա և Բարեկայ.	Դատ. Դ. Ե.
1256.	Արեւելեան և հիւսիսային իսրայելացիք կը ծառայեն Մաքիանացաց Խիթ տարի.	Դատ. Զ. 1-6.

ՇՐՋԱՆ Դ.

ԹԱՌԱՅԱՆ ԿԻ ՑԵՂԻ	ՔԵՐԵ ՎԱՐ ՓԱՏՄԱԹԵՒՆԸ	ՑԵՂԻԻ Ս. ԿՈՏ
ՆԱԽ ԴԱՆ ԶԲԲ. ԲԵԹԵՆՏԵՄ.	Պատմութիւն Հաւաթայ, Մեղայի և Խամարց միջին.	Հաւաթ. Բ-Դ.
1249, ԱԼԵԳԵՄ.	Գեղեհ գաղաւաթ. Կընդունի ուխտին հրեշտակին պայտուարութիւնը, և Կապա- տէ զիարայէլ Մադիանայիներէն, Թա- գաւաթի յանձն շառաւաթ.	Դաւա. Զ. 7-40. Է. Ը.
1235-1232.	Արիմիդիայ բաժնաւորութիւնը. Յովա- թամայ առաւել.	Դաւա. Թ.
1232-1189.	Թովմայ և Յայիբ, գաղաւաթ.	Դաւա. Ժ. 4-5.
1206-1188.	Փղշտացիք և Ամմոնացիք կը նեղեն զիւ- րայէլ ութհաւան ամ. Յեփթայի և ուխաթ.	Դաւա. Ժ. 6-18. ԺԱ.
1187.	Եփեմեանց կոտորածը Գաղաւաթիներէն.	Դաւա. ԺԲ. 1-6.
1182-1157.	Արեւա, Եղն, Արգան՝ գաղաւաթ.	Դաւա. ԺԲ. 7-15.
1156-1116.	Փղշտացիք կը նեղեն զիւրայէլ քառա- սուն տարի.	Դաւա. ԺԴ. 1.
1156.	Սամփոսի ծնունդը.	Դաւա. ԺԴ. 2-25.
1155, ՍԵՂՈՎ.	Սամուէլի ծնունդը. Անայի երգը.	Ա. Թագ. Ա. Բ. 4-11.
	Հեղեայ որդւոց շարութիւնը.	Ա. Թագ. Բ. 12 -21.
1143.	Սամուէլի կոչումը.	Ա. Թագ. Գ.
1136-1117.	Սամփոսի ամուսնութիւնը. քաջագոր- ծութիւնները.	Դաւա. ԺԴ. ԺԵ. 1-19. ԺԶ. 1-3.
	Հեղեայ տան գաղաւաթները.	Ա. Թագ. Բ. 22 -36, 22-25.
1116, Գաղա.	Սամփոսի ըմբռնումը և մահը.	Դաւա. ԺԵ. ԺԶ. 4-31.
1116, Արեւն. զեր.	Իւրայէլ երկիցս կը յաղթուի փղշտա- ցիներէն. տապանակը գերի կ'ընայ և Հեղեայ որդիքը կը սպանուին. Հեղեայ մահը.	Ա. Թագ. Դ.
Ապագան, Ա- զգոս, Գործ. Ը. 40.	Տապանակը կը գործի Դաւանի մէջեանը. կը աւարուի Ակկարան, ապա՝ Բեթաւ- միւս, ապա՝ Կարիւթարիմ, ուր կը մնայ մինչև Դաւիթ կը վերցնէ զայն.	Ա. Թագ. Ե. 2. Է. 1, 2.
1112, Մաթա.	Սամուէլ գաղաւաթ. կը յորդորէ զիւ- րայէլ յաղաղիարութիւն. փղշտացիք կը յաղթուին.	Ա. Թագ. Է. 3 -47.
1095, Ռամա, Ափրայիմ.	Սամուէլ գաղաւաթ կը կարգէ իւր որդի- ները: անոնց զեզծ վարչութիւնը. Խո- րայիւցիք կը խնդրեն Թագաւոր. Աս- տուան կը պատուիրէ Սամուէլի լսել անոնց.	Ա. Թագ. Ը.

ՃՐՋԱՆ Գ

ԲԱՐՈՒՄԱՆ ԵՒ ՏԵՂԻ	ՀԱՅԱՍՏԱՆԻ ՀԱՆՐԱՊԵՏՈՒԹՅԱՆ ՃԱՆԿԱԿԱՆ ԳՐԱԴԱՐԱՆ	ՏԵՂԻԻ Ս. ԳՐԱԴԱՐԱՆ
ԵՄԻ ԴԱՆ ԶԳՐ.	Ե. ԹԱԳԱՆԻՍՏԱՆԻԹԻՆԸ ՍԱԽՈՒՂԻ. ԱՄԲ 40.	
1096. Ռաման.	Սամուել ազաննիկն կ'օծե զՍաւուզ Թագաւոր, և կուտայ անոր երեք նը- շան.	Ա Թագ. Թ. Ժ. 1-16.
Կոստան.	Սաւուզ կ'ընտրուի և կը հրատարակուի Թագաւոր.	Ա Թագ. Ժ. 17-27.
Գաղայացի, ի հար. արեւել. Երեւոյժ. 1094.	Սաւուզ կ'երթայ յօգնութիւն Գաղա- այացւ. Յարթի. Կ'ընդունուի Թագա- ւոր. Սամուելի խօսքն առ իորայել, Սաւուզ զօրք կը ժողովէ փղշտացւոց գէղ. անհնազանդ կը գտնուի Սամուելի, և կ'իմանայ իւր մերժումն ի Թագաւո- րութենէ.	Ա Թագ. յԺԱ. ԺԲ.
	Փղշտացիք կը յաղթուին. Սաւուզի ան- խորհուրդ երգումը վառնգի մէջ կը գնէ զՅոնթաթան. ժողովուրդը կ'ազա- տէ զՅոնթաթան. Սաւուզի յաղթու- թիւններն, անոր գերդաստանը.	Ա Թագ. ԺԳ. 16-23. ԺԴ.
1080.	Սաւուզ կը զարնէ զԱմաղեկացիս. կը խնայէ Ազաղայ և աւարին աշխու- ղայն մասին. կը յանգիմանուի Է Սա- մուելի.	Ա Թագ. ԺԵ. Ա Թագ. ԺԶ. 1-13.
1064. Բեթլէհէմ.	Սամուել գաղտ կ'օծե զԴաւիթ ի Բեթ- լէհէմ իւր ազաւանի Թագաւոր.	Ա Թագ. ԺԶ. 1-13.
	Դաւիթ յաղթութիւնն ի վերայ Գողի- աթու. Յոնթաթան կը սիրէ զԴաւիթ.	Ա Թագ. ԺԶ. 1 -40, 53, 56, 41- 54, 57, 58. ԺԸ. 1-4. Եղաթ. Թ.
1063.	Դաւիթ յաղթութիւնները. Սաւուզի մոլեղանութիւնը. կը փորձէ ազաննել զԴաւիթ.	Ա Թագ. ԺԸ. 5 -9. ԺԹ. 14-23. ԺԸ. 10-16.
1062. Գարաա, Նաւաթ.	Դաւիթ կ'առնու կին Սաւուզի գուտ- րը. Սաւուզ այլ և այլ կերպով կը ջանայ ազաննել զԴաւիթ. Դաւիթ կը փախի առ Սամուել, Սաւուզ մորք կը գրկէ անոր ետեւէն.	Ա Թագ. ԺԸ. 17 -30. ԺԹ. 1-3. Սողմ. ԺԱ. Ա Թագ. ԺԺ. 4- 24. Սողմ. ԽԹ.
1062.	Դաւիթ ուխտն ընդ Յոնթաթանու. Դաւիթ կը փախի առ Աքիմէլէք (ուր անոր ուսուց պատճառ կըլլայ Հեղեւոյ առնէն քահանայից կենաց կորուս- տեան) ապա՝ առ Անթու. կը կեր- պարանի յիմար.	Ա Թագ. ԻԱ. Սողմ. ԽԶ. ԼԴ.

ՇՐՋԱՆ Դ

ԹԱՌԵԱՆ ՆԻ ՏՅՂԻ	ՉԷԳԲ ԿԱՄ ՊԱՅՄԱՆԹԻՒՆԵՐ	ՏՅՂԻԲ Ս. ԳՐՈՑ
ՆԱԻ ԲԱՆ ԶԻՐ.		
1062, Ոդոզմ.	Դաւիթ գարնեալ կը փախչի. ուրիշներ կ'երթան անոր ետեւէն.	Ա թագ. իբ. 1. Սաղմ. ձեթ. Բ թագ. իբ. 1. 2. Ա Մնաց. ԺԲ. 8-18. Բ Թագ. իԳ. 13 -17. Ա Մնաց. ԺԱ. 15-19.
Նաբ.	Դաւիթ կ'երթայ ի Մափա, ապա՝ ի Հաբեթ. սպանուած քահանայից հըրամանաւ Սաւուղայ.	Ա թագ. իբ. 3 -19. Սաղմ. ԾԲ. ձԺ. ԺԵ. ձԻ. ԼԵ. ԿԻ.
Կեիւ.	Արիարար կու գայ առ Դաւիթ. Դաւիթ կը յազմէ ֆղշաացւոց.	Ա թագ. իԳ. 1. ԻԲ. 20-23. ԻԳ. 6, 2-5, 7-12. Սաղմ. ԼԱ.
1060, ԶԻԺ.	Սաւուղ կը հալածէ գԴաւիթ. արշաւանք մը կը օտարէ զնա գառնալ.	Ա թագ. իԳ. 13-23. Սաղմ. ԾԴ. Ա թագ. ԻԳ. 24-28.
1059, Ենգազգի, Աստուծոյ մար.	Սաւուղ կը հալածէ գԴաւիթ. Դաւիթ կը խնայէ Սաւուղի կենաց. Սաւուղ կը խոտովանի իւր յանցանքը.	Ա թագ. իԳ. ԻԴ. Սղմ. ԾԵ. ԾԴ. ԿԳ.
1058, ԶԻԺ.	Սամուէլի մահը. Դաւիթ և Նաբաղ. Դաւիթ գարնեալ կը խնայէ Սաւուղի կենաց.	Ա թագ. իԵ.
1057.	Դաւիթ կը փախչի առ Անրուս. Ա թագ. իԵ. 1-7. Սաղմ. ձԻԱ. շատեր կ'երթան անոր.	Ա թագ. իԶ.
	Դաւիթ կ'արշաւէ Ամազեկացւոց վրայ, և կը գառնայ ի Գէթ աւարաւ.	Ա Մնաց. ԺԲ. 1-7.
1056.	Փղշաացիք կը պատրաստուին պատերազմի, և կու գան մինչև Սաւուղ. Դաւիթ կ'երթայ անոնց հետ. Սաւուղ կը հարցունէ Ենգազգի վհուկը.	Ա թագ. իԵ. Ա թագ. իԹ. Ա Մնաց. ԺԲ. 19-22.
	Դաւիթ ետ կը գրկուի ֆղշաացւոց բանակէն. գէպ ի Անկիւակ ճամբուն վըրայ շատեր կը յարին անոր.	Ա թագ. իԼ.
	Ի գարնին ի Անկիւակ, Դաւիթ կը գտնէ զայն Ամազեկացիներէն կոզողուած, և իւր բնաւանքը գերի ինկած. կը հալածէ զԱմազեկացիս, և կը զարնէ զանոնք.	Ա թագ. իԼ.

ՇՐՋԱՆ Դ

ԹԱԽԱՆԱԿ ԵՒ ՏԵՂԻ	ԳԵՊԻ ԿԱՄ ՊԱՏՄԱՌԻԹԻՒՆՔ	ՏԵՂԻՔ Ս. ԳՐՈՑ
ՆԱԽ ԴԱՆ ԶԻՐ. ԳԵՂԱՐԱՆ .	Սաւուզ կը յազթուի պատերազմին մէջ, անոր որդիքը կը սպաննուին, և Սա- ւուզ կը սպաննէ զինք .	Ա Թագ. 1 Ա. Ա Միաց. Ժ. 1-14.
Անկեղանկ .	Ամազէկացի մը կը սնդէ թէ սպաննեց զՍաւուզ, և Դաւիթ կը սպաննէ ըզ- նա .	Բ Թագ. Ա. 1- 16.
	Դաւիթի սղբը Սաւուզի և Յոնթաթանու վրայ .	Բ Թագ. Ա. 17- 27.
	Զ. ԴԱԻԹԻ ԹԱԳԱՒՈՐՈՒԹԻՒՆ ԱՄԲ 40.	
4036, Քերբոն .	Դաւիթ կը ճանչցուի թագաւոր Յու- դայ .	Բ Թագ. Բ. 1-7.
Գործ. ԺԳ. 21.	Յերուսթէ կը հրատարակուի թագաւոր իւրայիւրի .	Բ Թագ. Բ. 8- 11.
4054 .	Քաղաքային պատերազմը կը ծագի. Դա- ւիթ կը զօրանայ. Արեւնէր և Յերուս- թէ կը սպաննուին գաւազ .	Բ Թագ. Բ. 32. Գ. Դ.
4049, Քերբոն, Երու- սաղէմ .	Դաւիթ կը թագաւորէ բոլոր իւրայիւրի վրայ. անոր զօրքը. Կ'աւանու Յերու- սաղէններէն Ահոն լեւը, և կը բնակի հոն .	Բ Թագ. Ե. 1-3. ԻԳ. 8-12, 18 -39. Ե 4, 5, 6-10. Ա Մից. ԺԱ. 1-3, ԺԲ. 23-40. ԺԱ. 10-14, 20, 26 -47, 4-9.
4048 .	Քերթմ, Տերսոնի թագաւորն ուրա- խակեց Կ'ելու Դաւիթ. Դաւիթ ըն- տանիքը. Երէցս կը յազթէ Դաւիթ Փղշապաղ .	Բ Թագ. Ե. 11- 25, 13-17. Ա. Միաց. ԺԴ. 1 -17.
4046, Կարթա- թարիմէ Արգե- գոմի տունը, ան- կէ՝ Ահոն. Սղմ. ձԼԲ .	Դաւիթ կը վերցունէ տապանաւոր. Ո- ղա որ Ղէտացի չէր՝ կը զօրանի մերձեկալուն համար տապանակին, (տես թու. Դ. 15.) .	Բ Թագ. Զ. 1- 14. Զ. 12-23. Սղմ. ԿԸ, ձԼԲ. ձԵ. ՂԶ. ձԶ. Ա Միաց. ԺԳ. 1-4, 5-14. ԺԵ. 1-16.
4041 .	Դաւիթ չթաղուր Աստուած չինկ տա- նաբը. մեծամեծ օրհնութիւններ կը խոստանայ. Դաւիթ աղօթքը և շոր- հակաբարութիւնը .	Բ Թագ. Է. Ա Միաց. ԺԵ. Սղմ. Բ. ԻԵ. ԻԲ. ԺԶ. ձԺԸ. ձԺ. Բ Թագ. Ը. Ա Մի. ԺԸ. Սղմ. Կ. ձԸ.

ՇՐՋԱՆ Դ-

ԹԻՎԱԿԱՆ ԵՒ ՏՅՂԻ	ՆԷՐԻ ՆԱՄ ՊԱՏՄԱՆՔԻՆԵՐ	ՏՅՂԻԻ Ս. ԳԻՐՈՑ
Ն. Բ. ՋԳԲ.	Դաւթի մարգարիութիւնն առ Մեմֆի- բոսթէ:	Բ Թագ. Թ.
1038-1037, Մեգարա.	Դաւթի կը յազթէ Ամննացւոյ և Ա- սորւոյ.	Բ Թագ. Ժ. Ա. Մնաց. ԺԹ. Սազմ. Ի. ԻԱ.
1036 և 1034, Երուսաղէմ.	Ռարբայի պաշարումը. Դաւթի շնու- թիւնը և սպանութիւնը.	Բ Թագ. ԺԱ. 1. ԺԱ. 2-12, 23. 26-31. Ա ՄԶ. Ի. 1, 3. ՍԴԴ. ԵԱ. 1Բ. 1Գ. ՃԳ.
4033.	Ենունդ Սագմանի. Ամնն, երէց որդի Դաւթի, կը բռնաբարէ իւր քոյրը Թամար, Դաւթի մի միայն դուստրը Դաւթի չի պատժեր այս յանցանքը.	Բ Թագ. ԺԲ. 21, 25. ԺԳ. 1-22.
4031.	Արիստոզմ կը սպաննէ զԱմնն և կը փախչի.	Բ Թագ. ԺԳ. 23. -38.
4028.	Արիստոզմ կը դառնայ, և կը բնակի Տօրը քով.	Բ Թագ. ԺԴ. 1-7, 15-17, 8-14, 18-33.
4025.	Արիստոզմ կ'ապստամբէ Դաւթի դէմ.	Բ Թագ. ԺԵ. 1-12.
4024.	Դաւթի և անոր յարազները կը փախչին. Սագմի և Արիստոզմ եւս կը զրկուին ապականիքով. Քուսի բոս խրատուն Դաւթի կը յարի յԱրիստոզմ որպէս զիցրուէ Արիստոփիլի խորհուրդը. Արիստոզմ կը խաբէ զՄեմֆիթաթէ. Սեմի կ'անիծէ զԴաւթի. Քուսի կը ջրուէ Արիստոփիլի խորհուրդը. Արիստոզմ կը կախէ զինք.	Բ Թագ. ԺԵ. 13- 27. ՍԶԴ. Գ. Բ Թագ. ԺԶ. 1- 14. Սազմ. Ի. Բ Թագ. ԺԶ. 15- 23. ԺԵ. 1-26.
1024, Բաւուրիմ. Երուսաղէմ.	Դաւթի բարեկամը կը բերեն պաշար, մանաւանդ Բերզելի.	Բ Թագ. ԺԶ. 27-29. Սազմ. ԻԲ. ԻԴ. ԵԻ. Դ. Ե. ԵԲ. ՃԻԳ. ՃԻԴ. Հ. ՀԱ.
Մանայիմ, 65 մկան ի հիւս. արհէլ. Եփրեմ.	Արիստոզմ կը յազթուի և կը սպաննուի ի Թափազ. Դաւթի կը դառնայ. կը ներէ Սեմեթայ. Մեմֆիթաթէ կը յայանէ Ձիբայի խա- րէութիւնը. Դաւթի. Երախապագիտու- թիւնն առ Բերզելի.	Բ Թագ. ԺԶ. 3.
Երուսաղէմ.	Մարէէի ապստամբութիւնը (ՍԱԶԷԼ).	Բ Թագ. Ի. 1, 2, 4-26.

ՇՐՋԱՆ Դ

ԲՈՒՅԱՆ ԵՒ ՅԵՂԻ	ՂԵՔԻ ԿՈՏ ՊԱՅՄԱՆՈՒԹԻՒՆԸ	ՅԵՂԻԻ Ս. ԳՐՈՑ
Ն. Բ. ՋՐԲ.		
4021.	Երեքամեայ սովը.	Բ Թագ. ԻԱ. 1-14.
4019.	Վերջին պապերում ընդ փշապղծության համար, ահար թշնամիները կը նուաճեցին.	Բ Թագ. ԻԱ. 15-22. ԻԲ. 2-51. Ա Մնաց. Ի. 4-8. Սղմ. ԺԸ.
4018.	Դաւիթ կը հպարտանայ, կը համբէ զիւրալէ. հարուածը.	Բ Թագ. ԻԴ. 1-9. 10-23. Ա Մնաց. ԻԱ. 1-5. ԻԵ. 23, 24. ԻԱ. 6, 7, 8-30.
4016, Երուսաղէմ.	Դաւիթ կը պատրաստէ նիւթ, և հրահանգ կու տայ Սողոմոնի թէ ինչպէս պիտի շինէր տաճարը. Ագոնիայի ապստամբութիւնը. Սողոմոն կ'օծուի և կը հրատարակուի յաջորդ Դաւիթի. Ագոնիա կը հպատակի. Դաւիթ կը հաստատէ քահանայից կարգերը, պլովքի հանգերն. Տերութեան պաշտօնէից կարգերը. Դաւիթ կը գումարէ ժողով մեծ, և կը յորգորէ ժողովը և զՍողոմոն շինել տաճարը. Իշխանաց և ժողովրդեան նուէրները. Դաւիթ շնորհակալութիւնը. Սողոմոն կը նախշցուի թագաւոր. Դաւիթի վերջին պատուէրն առ Սողոմոն. կը իրաւէ ողաննել առ զԹագաւոր և զՍեմէի. Դաւիթի վերջին խօսքը. մահը. Դաւիթի սաղմոսները, որ թէ երբ և ինչ առթիւ գրուեցան յայտնի չէ.	Ա Մնաց. ԻԲ. Գ Թագ. Ա. 4-53. Ա Մնաց. ԻԳ-12. Ա Մնաց. ԻԵ. 1-22, 25-34. Ա Մնաց. ԻԸ. 11-21. ԻԹ. 1-23. Սաղմ. ՀԲ. ԴԱ. ձեռն. Գ Թագ. Բ. 1-9. Բ Թագ. ԻԳ. 1-7. Ա Մնաց. ԻԹ. 26-30. Գ Թագ. Բ. 40, 41. Սղմ. Զ. Ը. ԺԹ. ԺԲ. ԻԴ. ԻԸ. ԻԹ. ԼԸ. ԻԱ. ԿԱ. ԿԵ. ԿԹ. ԶԸ. ԶԶ. ԴԵ. ԶԱ. ԶԻ. ԶԻ. ԶԻԲ. ԶԻԴ. ԶԼԱ. ԶԼԳ. ԶԼԹ.

ՇՐՋԱՆ Գ.

ԹԱԻԱՆԱՆ ԵՒ ՏԵՂԻ	ՂԵՐԳ ԿԱՄ ԳԱՏՄԱԹԻՒՆԸ	ՏԵՂԻԲ Ս. ԳՐԱՑ
Ե. Բ. ԶԳՐ.	Ե. ԹԱԳԱՒՈՐՈՒԹԻՒՆ ՍՈՂՈՄՈՆԻ. ԱՄԲ 40	
1016, Գաբաւան. 17 մղան . Ի հիւս արեւմտ . Գաղ. գաղապի .	Սաղամնի աղջակէղը . Աստուած կ'առա. ջարկէ Սաղամնի բան մը խնդրել . Յա. ղամնի կը խնդրէ իմաստութիւն, հա. բըստութիւն և պատիւ կը յաւելու Աստուած անոր .	Գ Թագ . Բ. 12. Գ. 4-13. Բ Միաց. Ա. 4- 5, 6-12.
1015, Երուսա- ղէմ .	Սաղամնի իմաստուն գաղափարներ . Ագոնիա և Յովար կը մտանութիւն ի մահ . Արիւթար կը հանուի պաշտօնէն . Սէ. մէրի կը պատուիրուի շէլլէ Երուսա- ղէմէ դուրս .	Գ Թագ . Գ. 15- 28. Բ Մի. Ժ. 13.
Տիւրքոս , Մ-ր . 1012, Երուսաղէմ .	Սաղամնի բերել կու առայ նիւթ և մար. դիկ առանարին շինութեան համար . Սեմէի կը մտանութիւն ի մահ Գէթ Երթա- լուն համար . Սաղամնի կ'առնու կին Փարաւանի աղ- ջիկը .	Գ Թագ . Բ. 13- 38. Գ Թագ . Ե. 4-18. Բ Մի. Բ. 4-18. Գ Թագ . Բ. 39 -46.
1012-1005, Գ Թագ . 2. 1-37.	Տաճարին շինութիւնը .	
1003, Երուսաղէմ .	Տաճարին նաւակառկը .	
1002.	Սաղամնի ուրիշ շինութեանը . Ասա- ւած ուրիշ կ'ընէ Սաղամնի հետ . Սաղամնի հարստութիւնը . Տաճարին պաշտաման համար Դաւթէ գրուած կարգերը և կանոնները կը պահէ .	
		Գ Թագ . Բ. 1- 11, 62-64, 12 -61, 65, 66. Բ Միաց. Ե. 2- 14. Բ. 4-7. 2. Ե. 3, 8, 10. Սղմ. Ի. Ե. ՂԸ-ձ. ձԼԵ, ձԼԶ. Գ Թագ . Ե. 1- 12. Բ. 4-9. Բ Մի. Ե. 11-22. Գ Թագ . Բ. 10 -14, 15-23. Բ Միաց. Բ. 1- 10, 12-16.

ՇՐՋԱՆ Դ.

ԽՈՒԱԿԱՆ ԵՒ ՑԵՂԻ	ԴԷՊՐ ԿԱՄ ՊԱՏՄՈՒԹԻՒՆԻՐ	ՑԵՂԻՐ Ս. ԳՐՈՑ
Ն. Բ. ՋՐՐ. 1001, ԵՐՈՒՍԱԿԵՄ.	Սողոմոն կը բերէ փարաւանի զուտարն անոր նոր պալատը. Սողոմոնի երգը.	Գ Թագ. Թ. 24. Բ ՄՆ. Ը. 41. Երգ. Ա-Ը. Գ. Թագ. Դ. 1- 28, 2-19. Ժ. 26. Թ. 26-28. Ժ. 14-25, 27 -29. Բ Մնաց. Թ. 25, 26. Ա. 14. Ը. 17, 18. Թ. 13-21, 24. Ա. 15-17. Թ. 27, 28.
	Սողոմոնի մեծութիւնը.	
	Սողոմոնի իմաստութիւնը.	Գ Թագ. Դ. 29 -33. Բ ՄՆ. Թ. 22. Առ. Կ. Ա- ԼԱ. Ե. 2. 24 -35. Է.
993, ԵՐՈՒՍԱԿԵՄ.	Սողոմոնի համբաւը. այցելութիւն Սա- րայի Թագուհւոյն.	Գ Թագ. Դ. 34. Ժ. 1-13. Բ ՄՆ. Թ. 23, 1 -12.
980-977.	Սողոմոնի կանայք կը հրապուրեն զնա ի կուպալաւորութիւն. Ագադ և Ռազան կ'ելլեն Սողոմոնի դէմ.	Գ Թագ. ԺԱ. 1-25.
977.	Աքիա կը մարգարէական Յերոբոամու թէ Սողոմոնի Թագաւորութիւնը պի- տի բաժնուէր. Սողոմոն կը ջանայ ըս- պանիկ զՅերոբոամ, և Յերոբոամ կը փախչի Եգիպտոս. Սողոմոն կը գրէ Ժողովոցը, հաւանակա- նապէս ցուցնելու համար իւր ապաշ- խարութիւնը.	Գ Թագ. ԺԱ. 26-40. Ժող. Ա-ԺԲ. Գ -ԺԱ. 8.
976, ԵՐՈՒՍԱԿԵՄ.	Սողոմոնի մահը. Որդին Ռորովամ կը յաջորդէ.	Գ Թագ. ԺԱ. 41-43. Բ ՄՆ. Թ. 29-31.
	Ը. ԹԱԳԱՒՈՐՈՒԹԵԱՆ ԲԱԺԱՆՈՒՄԸ	
976, ՍԻՒՔԵՄ.	Երբ կը Թագաւորէ Ռորովամ, ժողովուրդն Յերոբոամայ առաջնորդութեամբ կը խնդրէ հարկաց թեթեւութիւն. Փոխանակ անաւու ծերոց խրատուն, և բիտառաբաղայ խրատուն անաւով, Ռո- բովամ կը մերժէ ժողովրդեան խնդիրը.	Գ Թագ. ԺԲ. 1 -5. Բ ՄՆ. Ժ. 1-5. Գ Թագ. ԺԲ. 6-15. Բ ՄՆ. Ժ. 6-15.

ՇՐՋԱՆ Դ.

ԹՈՒԱԿԱՆ ՆՈՒ ՅՆՂԻ	ԴԵՊՐ ԿԱՄ ՊԱՏՄՈՒԹԻՒՆԸ	ՅՆՂԻԲ Ս. ԳՐՈՑ
ՆԱԽ ԴԱՆ ԶԲՐ.	Տասն ցեղք կ'ապաստամբին. Յաւաւ և Բենիամին կը յարին Ռորովմաւ, և կը կազմեն Յաւաւի թագաւորութիւնը. Տասն ցեղք կ'ընեն զՅերորովմաւ իրենց թագաւոր, և կը կազմեն իորայելի թագաւորութիւնը.	Գ թագ. թի. 16-19. Բ Մն. Ժ. 16-19. Գ թագ. թի. 20.

ՇՐՋԱՆ Ե.

ՍՈՂՈՄՈՆԻ ՄԱՀԷՆ ՄԻՆՁԻՒ ՀԻՆ ԿՏԱԿԱՐԱՆԻՆ
ՓԱԿՈՒՄԸ*

Ա. ՊԱՏՄՈՒԹԻՒՆ ԵՐԿՈՒ ԹԱԳԱՒՈՐՈՒԹԵԱՆՑ

ՅՈՒՂԱ	Ն. Բ. ԶԲ.	ԻՄԱՐԱՅԷԼ
Ռորովմաւ կը թագաւորէ 17 տա- րի. Գ թագ. թի. 21. Բ Մն. Ժի. 13.	976	Յերորովմաւ կը թագաւորէ 22 տարի մայրաքաղաք կ'ընէ ըզ Աւաքէմ. Գ թագ. թի. 25.
Ռորովմաւ կը պատրաստուի յար- ձակել տասն ցեղից վրայ. Սե- մայիա կ'արգելու զնա. Գ թագ. Ժի. 21-21 Բ Մն. Ժի. 1-1.		
Ռորովմաւ կ'աւրացունէ իւր լծա- գաւ ու լծիւնը. իորայելի քա- հանայք և Ղեատացիք կու- գան անոր. Ռորովմաւ ըն- տանիքը. Բ Մն. ԺԱ. 5-23.	971	Յերորովմաւ կը կանդնէ ոսկեղէն սլժեր ի Դան և ի լժէլ, և կը յանդիմանուի Ասաուծոյ մարգարէէն. Գ թագ. թի. 26 -33. ԺԳ. 4-10.
Ռորովմաւ և Յաւաւի կաւ- պաշտութիւնը. Գ թագ. թի. 22-21. Բ Մն. Ժի. 1.	973	Բենիամին ծեր մարգարէ մը խա- ռակով, Ասաուծոյ մարգարէն անհնազանդ կը գանուի Տերս- ըր խաղին, և կը սպանուի ա- ռիւծէն. Գ թագ. թի. 11-32.
Սիսակ կը կողոպտէ Երուսաղէմ. Գ թագ. թի. 25-28. Բ Մն. Ժի. 2-12.	972	Որթերը փոխ առնուած էին Ե- գիպտոսէ, ուր բնակած էր Յերորովմաւ.
Բաղը և մահ Ռորովմաւ. Գ թագ. թի. 21, 29-31. Բ Մն. Ժի. 43, 44-16.		Երկիցս կը խառնուի Յերորովմաւ, Ասաուծոյ մարգարէն և Աքիա- յէ, և առկաւին կը յամառի իւր կռապաշտութեան մէջ.
Արթաւ կը թագաւորէ 3 տարի.	958	Յերթուաւ տաւառի շաւառի լանիւնից - յի - դիտել: Ասանց գու- րան Նահ եր Բաւ հրեան պու- րան ու իւրաքանչեւ Երուսա-

*Նոր թագաւորաց անունները ապուած են հոս գաթաղի գրով:

Digitized by Google

ՇՐՋԱՆ Ե.

ՅՈՒՂԱ	Ն. Բ. ԶԲ.	ԽՈՐԱԾԷԼ.
Յեառյ միաբանեցաւ Յովքամայ հետ Մովսէսի գէմ, և հա- ղիւ հրաշքով աղատեցաւ. Դ Թագ. Գ.		Ոքոզեա կը հիւանդանայ, կը զրկէ հարցունել ճաննիկ առ- աւծոյն, և կը յանդիմանուի Եղիայէ: Եովքամ, Եղիայը Ո- քոզեայ, կը թագաւորէ 12 աարի. Դ Թագ. Ա. Գ. 1-3:
Բ Մն. Ի. 13. ԴԵ՛ և Յ-ՎԵԼ Բ. 16.		Եղիա կը փոխուի: Եղիան կը ճանչցուի անոր յաջորդ. Ե- զիսէի հրաշքները. Դ Թագ. Բ.:
	896	Յովքամ միանալով ընդ Յովքա- միառու Եգովայեցւոց գէմ, կը վանէ զՄովսէս. Դ Թագ. Գ. 4-27.
		Եղիան կը բազմացունէ պրի կը- նոջ իւղը, և կը խոստանայ որդի Սունամացւոյն. Դ Թագ. Գ. 1-17:
Դ Թ-Գ. Բ. 2, 13: Ուր-Գ Թ-Գ. ԺԲ. 16 հաւորն ԴԵԼ, Լ-Գ-Գ Բ-Գ. և Եղիայ զՅե-՝ օժէն հաւորն Եղիայէ օժէն զՅե- -՝ հրահան- Եղիայ: Յե-՝ օժ- -՝ Եղիայ Բ-Գ-Գ ԸՄԵԼ հաւոր Աւայ-Գ-՝ Գ-՝:	893	Նէնման կը բժշկուի. Դ Թագ. Ե.
Յովքամ կը սկսի թագաւորել Յովքամիառու հետ. Դ Թագ. Բ. 16.	892	Եղիան կը լազացնէ երկաթը. Ա- սորուց թագաւորին խորհուրդ- ները կը ջրէ, և անոր զօրքը կը զարնէ կուրուծեամբ. Դ Թագ. Զ. 1-23.
Բ Մն. ԻԱ. 5: Յ-ՎԵԼ-Գ Բ-Գ-Գ- Գ-Գ-Գ օղջան ից Գ-Գ-Գ Երեմ Բ-Գ-Գ. 897 ԴԵ՛ Գ-Գ Գ-Գ-Գ- Գ-Գ, ԴԵԼ Եր Գ-Գ-Գ հօր ան- Գ-Գ-Գ-Գ-Գ-Գ Գ-Գ-Գ. Դ Թ-Գ. Ա. 17. Գ. 1. 891, Դ Թ-Գ. Բ. 16, և 889.	891	Բենագաա կը պաշարէ զՍամա- րիա. Կ'ԵԼԵԼ Գ-Գ Գ-Գ-Գ-Գ. առաւանձիւն Կ'ԵԼԵԼ Ասոր- ուց յանկարծ փախտանամբ. Դ Թագ. Զ. 24-33. Ե.
	890	Եղիան կը յարուցանէ պրի կնոջ որդին. ուրիշ հրաշք. Դ Թագ. Գ. 18-44. Բ. 1, 2.
Մահ Յովքամիառու. Յովքամ, կը թագաւորէ 8 աարի. անոր չար և խռովի թագաւորու- թիւնը. Եղիայի նամակը, որ գրուած էր անոր վերանալէն յառաջ, կու գայ առ Յով- քամ. Դ Թագ. ԻԲ. 46, 50. Դ Թագ. Բ. 17-22. Բ Մն. Ի. 34. ԻԱ. 1-18.	889 մինչև 887	Դ Թ-Գ. Գ. 41: Ա-Գ Ե Երեմ- անիւրբ հրա-Գ Եղիայ. Եղի- Գ-Գ-Գ Եր Գ-Գ հրա-Գ: Թ-Գ-Գ- Գ-Գ ից Գ-Գ Դ. 18 հաւոր Դ. 17 Ե Եր, Գ-Գ յա-Գ-Գ Ե ԲԵ առնչ ԴԵԼ Գ-Գ ԴԳ-Գ Եր-Գ-Գ Գ-Գ-Գ:
Ոքոզեա կը սկսի թագաւորել Խրեւ Եղիայի իւր հօր. Դ Թագ. Բ. 29.	886	

ՇՐՋԱՆ Ե.

ՅՈՒԴԱ	Ե. Գ. ՁԳ.	ԽՐԱԾԷԼ
Մահ Յովրամայ: Ուրդեա կը Թագաւորէ տարի մը. ահոր յոռի Թագաւորութիւնը. Դ Թագ. Ը. 23-27. Բ Մն. ԻԱ 19, 20. ԻԲ. 1-4.	885	Սուլամայեցի գարձը: Աղայէ կը սպաննէ զԲենագատ, և կը Թագաւորէ Ասորոց, ըստ կանխառայութեան Եղեռնի. Դ Թագ. Ը. 9-15.
Ուրդեա կը միարանի Յովրամայ հետ Աղայիէ գէմ, և յետոյ պլցելութիւն կ'ընէ ահոր Յեզ- րայէ. Դ Թագ. Ը. 28, 29.	884	Յովրամ վերաւորուելով Ասոր- ոց գէմ պատերազմին մէջ, կ'երթայ Յեզրայէ. Բ Մնաց. ԻԲ. 5, 6. Յէու կ'օծուի. Դ Թագ. Թ. 1- 13.
Ուրդեա կը սպանուի Յէուէ. Բ Մն. ԻԲ. 7-9.		Յովրամ կը սպանուի Յէուէ, Դ Թագ. Թ. 14-28.
Գորդեա կը յափշտակէ աթո- ռը 6 տարի: Յովան որդի Ո- ւրդեայ կ'ազատի. Դ Թագ. ԺԱ. 1-3. Բ Մն. ԻԲ. 10-12.	883	Յէու կը Թագաւորէ 28 տարի. կը սպաննէ զՅեզրայէ, Աթո- յարու որդիքը, Ուրդեայի եղ- բայրները, և Բահագի երկըր- պագունները. Դ Թագ. Թ. 30 -37. Ժ. 1-31.
Յովան կը Թագաւորէ 40 տա- րի. Գորդեա կը սպանուի. Դ Թագ. ԺԱ. 4-12. Բ Մնաց. ԻԳ-ԻԴ. 3.	877	
Յովան կը նորոգէ տաճարը. Դ Թագ. ԺԲ. 4-16. Բ Մն. ԻԴ. 1-14.	860	Աղայէ կը նկէ զԻորայէ. Դ Թագ. Ժ. 32, 33.
Յովեագայի մահը. Բ Մն. ԻԴ. 15, 16.	855	Մահ Յէուայ: Յովաքազ կը Թագաւորէ 17 տարի. Դ Թագ. Ժ. 34-36. ԺԳ. 1, 2.
	850	Յովեանու պատմութիւնը. Յովե- Ա-Դ.
	849	Աստուած կը մատնէ զԻորայէ Աղայիէ և Բենագատայ, և կ'ազատէ. Դ Թագ. ԺԳ. 1-7.
	842	
	841	Յովան կը սկսի Թագաւորել Յո- վաքազու հետ միարանու- թեամբ. Դ Թագ. ԺԳ. 10.
Յովան և Ժորովորդը կ'իյնան կռակապատութեան մէջ. Ջա- քարեա կը յանդիմանէ զանոնք և կը սպանուի տաճարին գաւ- թին մէջ (բղգ. Մատթ. ԻԴ. 35.) Ասորիք կ'արշաւեն Յու- գայի երկիրը. Բ Մն. ԻԴ. 17 -24. Դ Թագ. ԺԲ. 17, 18.	840	
Յովան կը սպանուի իւր ծառա- ներէն: Ամասիա կը Թագա- ւորէ 29 տարի. Դ Թագ. ԺԲ. 614	838	Յովաքազու մահը: Յովան կը Թագաւորէ 16 տարի: Աթե- լութիւն կ'ընէ Եղեռնի, որ կը

ՇՐՋԱՆ Ե.

ՅՈՒԴԱ	Ն. Գ. ՁԲ.	ԽՐԱՑԷԼ
19-21. ԺԴ. 1-6. Բ ՄՆ. ԻԴ. 25-27. ԻԵ. 1-4.		Խոստանայ անոր երեք յազ- թութիւն. Աղայէլ կը մեռնի. Դ թագ. ԺԳ. 8, 9, 11, 14- 19, 22-24.
	838	Եղիոէ կը մեռնի. Մեռած մար- մին մը կը նետուի Եղիոէի գե- րեզմանը և կը յառնէ. Դ թագ. ԺԳ. 20, 21.
	836	Յովսա երիցս կը զարնէ Ասորի- ները. Դ թագ. ԺԳ. 25.
Ամասիա կը վարձէ զօրք Իսրա- յիլացիներէն Իդամի գէմ օգ- նութեան համար, բայց մար- գարէի մը հրամանաւ ետ կը զրկէ զանոնք. Բ ՄՆ. ԻԵ. 5-10.	827	Իսրայելի զօրքը զօրս Ամասիա արձակած էր՝ կը կոզոպանէ Յուդայի քաղաքներն ի դար- ձին իւրեանց. Բ ՄՆ. ԻԵ. 13.
Ամասիա կը զարնէ Իդամիցի- ները և կը պաշտէ անոնց առ- ասուածները. Բ ՄՆ. ԻԵ. 11. Դ թագ. ԺԴ. 7. Բ ՄՆ. ԻԵ. 12, 14-16.		
Ամասիա կը զրգուէ ի պատե- րազմ Իսրայելի թագաւորը, և կը բռնուի անկէ գերի. Դ թագ. ԺԴ. 8-14.	826	Յովսա կը յազթէ Յուդայի թա- գաւորին, և կը կոզոպանէ առ- նարը. Բ Մնաց. ԻԵ. 17-24.
	823	Մահ Յովսաու. Յերարզամ Բ. կը թագաւորէ 41 տարի, կը գործէ չար. Դ թագ. ԺԳ. 12, 13. ԺԴ 15, 16, 23, 24.
	822	Յերարզամ ետ կ'առնու Իսրա- յիլի ծովեզրը, բոս բանին Յովիանու. Դ թագ. ԺԴ. 25 -27.
Ամասիա կը սպանուի. Ողիա կամ Ազաբիա կը թագաւորէ 52 տարի. Չաբարիայի կենդա- նութեան տանէր կը թագա- ւորէ ազէկ. Դ թագ. ԺԴ 17 -22. ԺԵ. 1-4. Բ Մնաց. ԻԵ. 23. ԻԶ 45.	808 էն մինչև 800	
	801	Ողեէ իւր առաջին մարգարէու- թիւնը կ'ընէ առան ցեղից. Ող. Ա-Գ.
Լաթի-դ Ե յիդ Դ թագ. ԺԴ. 28 էն Իսրէ և Եսէի Ահե Է. 40-49.	793	Ամսիա կը մարգարէանայ պա- տուհաս շրջանայ ազգաց գէմ, և ընդգէմ Իսրայելի և Յու- դայ. Ամսիա. Ա-Թ.
Ողիայի զօրաց բազմանալուն վը- րայ Յովէլ կը մարգարէանայ Յուդայի անկումը. Յովէլ. Ա-Գ	787	Ա. 3, Գ. Դ թագ. ԺԶ. 9. Հգ. Բ, Գ. Դ թագ. ԺԸ. 8. Ա. 8, Գ. Դ ՄՆ. ԻԶ. 6. հաւու 11,

[illegible]

ՇՐՋԱՆ Ե.

ՑՈՒԴԱ	Ն. Գ. ԶԲ.	ԽՐԱՑՈՒՄ
Ասորիք և Խորայել կը նեղեն ըզ Յուդա. Մահ Յովթաման. Դ Թագ. ԺԵ. 36-38. Բ Միայ. ԻԷ. 7-9.	742	Ե. Է. 16, Դ Թագ. ԺԵ. 29. Ե. Ը. 1, Լուրդ- Երեմ. Երեմ. ԺԳ. 48. ԻԱ. 17. ՄԻ. Ա. 5, Դ Թագ. ԺԶ. 32. ՄԻ. Ա. 13, Դ Երեմ. ԼԴ. 7.
Աքազ կը թագաւորէ 16 տարի, Դ Թագ. ԺԶ. 1-4. Բ Մի. ԻԸ. 1-4.		
Փակէէի և Ռաֆինի արշաւանքը Այս առթիւ Եսայի կը մար- գարէանայ, և կը յանդիմանէ զԱքազ Ասորեստանի հետ դաշնակից ըլլալուն համար. Դ Թագ. ԺԶ. 5. Ե. Է. Թ. Ժ. 1-4.		
Եսայի կը մարգարէանայ Դամաս- կոսի և տասն յեղերուն կոր- ծանումը. Ե. ԺԷ.		
Ասորիք և Խորայել կ'աւերեն զՅուդա. Խորայել ետ կը դար- ձանէ գերիներն ըստ խրա- տուն Ովդեգի. Բ Մի. ԻԸ. 5-15.	740	Ե. ԺԷ. տես Դ Թագ. ԺԶ. 9. ԺԸ. 11.
Թշնամիք կը յարձակին Աքազու վրայ, Աքազ կը վարձէ անոնց դէմ զԹագազաթփազասար, Ա- սորեստանի թագաւորը Ովդի- ու և Եսայի. Դ Թագ. ԺԶ. 6-9 Բ Մի. ԻԸ. 16, 21, 17-20. Աք. Ե. Ա. 2-31. ԻԸ.	740	Թագազաթփազասար կ'աւերէ ըզ Գազաթա, Գազիլեա և Նեփ- թադիմ, և բնակիչները կը տանի գերի յԱսորեստան. Դ Թագ. ԺԵ. 29.
Աքազու արքայը թիւնը և կռակաշարութիւնը. Բ Միայ. ԻԸ. 22-25. Դ Թագ. ԺԶ. 10 -18. Ով. Ե. 6.	738	Ե. Ե. 21, Դ Թագ. Է. 20. Ովդէէ կը սպաննէ զՓակէէ, Դ Թագ. ԺԵ. 30, 31.
	730	Իննամայ անդերն-Բիւն. Ովդէէ կը թագաւորէ 9 տարի, Ասորեստանի թագաւորը Սադ- մանասար կ'արշաւէ Ովդէէի երկիրը, և կ'ընէ զնա հարկա- տու. Դ Թագ. ԺԷ. 1-3.
Մահ Աքազու. Դ Թագ. ԺԶ. 49, 20. Բ Մի. ԻԸ. 26, 27. Ե. ԺԴ. 28-32.	726	Ե. ԺԴ. 2-32, հաւանի փառ- տաշտ, Դ Թագ. ԺԶ. 6. Ա. Կայ- Դ Զուգ- Դ Զուգ- Դ Զուգ- Դ Զուգ- Դ Զուգ- Դ Զուգ- Դ Զուգ- Դ Զուգ- Դ Զուգ- Դ Զուգ- Դ Զուգ- Դ Զուգ- Դ Զուգ- Դ Զուգ- Դ Զուգ-
Եղեկիա կը թագաւորէ 29 տա- րի. Դ Թագ. ԺԸ. 1, 2. Բ Մի. ԻԹ. 1.		

ՇՐՋԱՆ Ե.

Բ. ՊԼՏՄՈՒԹԻՒՆ ՑՈՒԴԱՑԻ ՄԻՆԶԵՒ Ի ԳԵՐՈՒԹԻՒՆՆԸ,
ԱՄԲ 114

618

ՇՐՋԱՆ Ե.

ԹՈՒԱԿԱՆ ԵՒ ՑԵՂԻ	ԴԵՊՔ ԿԱՄ ՊԱՅՄՈՒԹԻՒՆՔ	ՑԵՂԻՔ Ս. ԳՐՈՑ
ՆԱԽ ԲԱՆ ԶԻՐ.		
ԵՐՈՒՍԱՊԷՄ.	Եղեկիայի հիւանդութիւնը. անոր գո- հուութեան երգը. Եսայի կը մարգարէ- անայ Քրիստոսի թագաւորութեան բարեկը. և Արնի թշնամիներուն գա- տառանքը.	Դ թագ. Ի. 1- 6, 8, 9-11, 7. Ես. 1Ը. 4-6, 22, 7, 8, 21, 9-20. Բ ՄԵ. 1Բ. 24. Ես. 1Բ.-1Ե. Նաւ. Ա. -Գ.
712. 712, ԵՐՈՒՍԱՊԷՄ.	Նաւում կը սպառնայ Նինուէի. Եղեկիա պարծանք կը ցուցնէ իւր գան- ձը Բաբելոնի գեոպաններուն, Եսայի կը մարգարէանայ Բաբելոնեան գերու- թիւնը.	Դ թագ. Ի. 12- 19. Ես. 1Թ. Բ ՄԵայ. 1Բ. 25, 26.
711, Հրէաստան	Երկրորդ արշաւանք Սենեքերիմայ. Սե- նեքերիմայ զօրաց սասանկումը.	Դ թագ. ԺԸ. 17-37, 26-28. ԺԹ. 4-37. Սաղմ. ԻԳ. ՀԳ. ՀԵ. ՀԳ. Ես. 1Գ. 11- 22. 1Է. 4- 38.
710-699	Այլ և այլ մարգարէութիւնք Եսայ- եայ.	Ես. Ի.-4Գ. ԵԷ. 3-9.
697, ԵՐՈՒՍԱ- ՊԷՄ.	Եղեկիայի հարստութիւնը. անոր մահը. Մանասէ կը թագաւորէ յիսուն և հինգ տարի. անոր սոսկայի մոխրաբշ- տութիւնը. մարգարէք կը սպառնան Աստուծոյ պատուհառը. Եսայի կը մարգարէանայ Սերնայի գե- րութիւնը.	Դ թագ. Ի. 20. 21. ԻԱ. 4-16. Բ ՄԵ. 1Բ. 27- 33. 1Գ. 4-10. Ես. ԻԲ. 15-25.
678 Սամարիա.	Փոխանակ իսրայելացւոց Սամարիա բեր- ուած հեթանոս ազգերը նեղուելով առիւծներէ, կը շինեն հրէութենէ և կռապաշտութենէ խառն կրօնք.	Դ թագ. ԺԷ. 24-41.
677, Բաբելոն.	Մանասէ կը աւարտէ գերի Ասորեստանի թագաւորէն. անոր գարձը և արձա- կումը. Մանասէ կը ջնջէ կռապաշտու- թիւնը.	Բ ՄԵ. 1Գ. 11- 17.
642 ԵՐՈՒՍԱՊԷՄ.	Մանասէի մահը. Ամոն կը թագաւորէ երկու տարի. անոր մոխրաշտութիւ- նը.	Դ թագ. ԻԱ. 17-22. Բ ՄԵ. 1Գ. 18-23.
640.	Ամոն կը սպանուի իւր ծառաներէն. Յալվթա կը թագաւորէ 31 տարի.	Դ թագ. ԻԱ. 23-26. ԻԲ. 1, 2. Բ ՄԵայ. 1Գ. 21, 25. 1Գ. 1, 2.

ՇՐՋԱՆ Ե.

ԲՈՒԱԿԱՆ ԵՒ ՑԵՂԻ	ԳԷԳԻ ԿԱՄ ՊԱՏՄՈՒԹԻՒՆՔ	ՑԵՂԻՔ Ս. ԳՐՈՑ
ԿԱՄ ԴԱՆ ԶԴՐ.		
634.	Յովսէփս իսկառ. կը ջնջէ կռապաշտու- թիւնը.	Բ ՄԶ ԼԴ. 3-7.
628.	Երեմիա կը կոչուի. կը յանդիմանէ զՀըր- եայո իրենց մեղաց համար.	Երեմ. Ա. 2. Գ. 4-5.
623, Երուսաղէմ.	Յովսէփս կը սկսի նորոգել տաճարը: Օ- րինաց գիրքը կը գտնուի, Յովսէփս կը հարցունէ զՈղբա, կին մարգարէ. հը- րապարակաւ կարգաւ կու տայ նոր գտնուած օրէնքը, և կը նորոգէ ուխտը.	Դ Թագ. ԻԲ. 2 -20. ԻԳ. 4-3, 4-20.
623.	Սոգոմիա կը քարոզէ տպաշխարհութիւն.	Բ ՄԶ. ԼԴ. 8, 28-33.
623, Երուսաղէմ.	Յովսէփս մեծ շքեղութեամբ կը կատա- րէ զաւարիկը.	Սոփ. Ա., Բ., Գ. Դ Թագ. ԻԳ. 21 -27. Բ ՄԶ. ԼԳ. 4-19.
612.	Երեմիա կը յանդիմանէ ժողովուրդն իր- րէ ուխտագրութ, և կ'ողբայ գալու գերութիւնը.	Երեմ. Գ. 6-11, 42-25. Դ.-Ձ.
612.	Ամբակում կը մարգարէանայ պատու- հաս.	Ամբ. Ա. -Դ.
612.	Երեմիա կը յորդորէ ժողովուրդն յա- պաշխարութիւն, և կ'ողբայ տննց ժոտալուտ աղէտքը.	
610.	Երեմիա կը յիշեցնէ ժողովրդեան Յովսէ- փոյն ուխտը.	Երեմ. Ե. -Ժ. Երեմ. ԺԱ., ԺԵ., ԺԲ.
609, Մակեդոնի և Երուսաղէմ.	Յովսէփս կը սպաննուի իգիտասի թա- ղաւորին գէմ պատերազմի մէջ. Ե- րեմիա և ժողովուրդը կ'ողբան զնա: Յովսէփս կը թաղուորէ երեք տմիս.	Դ Թագ. ԻԳ. 29, 30, 28, 30Ի վերջն մասը, 34, 32.
Ռերզա.	Փարաւոն Նեքաւով կ'ընկենու աթոռէն և կը բանտարկէ զՅովսէփս, և յետոյ կը տանի Եգիպտոս: Յովսէփս կը թա- ղաւորէ 41 տարի.	Բ ՄԶ. ԼԵ. 20- 27. ԼԶ. 4, 2.
	Երեմիա այլ և այլ մարգարէութիւններ կ'ընէ, և կ'իմացունէ գերութիւնը և Երուսաղէմի ապագայ տւերումը.	Դ Թագ. ԻԳ. 33-37.
	Երեմիա կը մարգարէանայ Փառուրի պա- տուհասը. Երեմ. Ի., նաև Սեղզումի, այսինքն Յովսէփս, և Յովսէփս.	Բ ՄԶ. ԼԶ. 3-5.
608.	Երեմիա կը բռնուի և կը բանտարկուի.	Երեմ. ԺԳ. -ԺԺ.
606.	Երեմիա կը մարգարէանայ Եգիպտոսի թագաւորին Փարաւոն Նեքաւովոյ զո- րաց պարտութիւնը Նաբուգոդոնոսորէ. Երեմիա կը մեղադրէ Հրէից անհազան. գութիւնը և իրրէ հնազանդութեան օրինակ կը ցուցնէ անոնց Ռեքարեանց հնազանդութիւնն իրենց հօրը.	Երեմ. ԻԲ. 4- 23. Երեմ. ԻԶ. Երեմ. ԻԶ. 4- 42.

ՇՐՋԱՆ Ե.

ԹՈՒԱԿԱՆ ԵՒ ՑԵՂԻ	ԴԵՊՔ ԿԱՄ ՊԱՏՄՈՒԹԻՒՆՔ	ՑԵՂԻՔ Ս. ԳՐՈՑ
ՆԱԽ ԲԱՆ ԶԲՐ.		
ԵՐՈՒՍԱՊԷՄ.	Երեմիա կը մարգարէանայ Հրէից եօթա- նասնամեայ գերութիւնը, և Բաբելոնի գրգռի պալատը պատահաբար . Երեմիա իւր մարգարէութիւնները գրել կը խնդրէ ի Բաբելոնի ասորի մը գրգռի, և ապա կարգաւ հրապարակու առ- ճարին մէջ . Նաբուգոդոնոսոր կ'առնու զԵրուսաղէմ, և կը գնէ զՅովակիմ ի շղթայս Բաբել- ոն տանելու համար, բայց յետոյ կ'արձակէ, կ'ընէ զնա հարկատու, և կը կողոպտէ տաճարը . Նաբուգոդոնոսոր կը հրամայէ իւր շէր- քինապետին ընտրել և զրկել Բաբել- ոն Հրէից թագաւորական ընտանիքէն և ազնուականներէն քանի մը անձինք Թագաւորին պալատը կենայտու : Դանի- էլ, Անանիա, Միսայէլ և Ազարիա, որ ուրիշ անուամբ կը կոչուին Բաղ- տասար, Սեդրաք, Միսաք և Աբեգնե- զով, կը զրկուին .	Երեմ. ԻԵ. Երեմ. ԼԶ. 1-8. ԻԵ. Դ. Թագ. ԻԴ. 1. Բ ՄԵ. ԼԶ. 6, 7. Դան. Ա. 1, 2. Դան. Ա., Գ., Դ., 2., Է.

Գ. ԱՌԱՋԻՆ ԱՌՄԱՆԷՆ ԵՐՈՒՍԱՊԷՄԻ 606 ԻՆ ՆԻ. ԲՆ. ԶԲՐ.,
ՄԻՆՉԵՒ ԿԻՒՐՈՍԻ ՀՐՈՎԱՐՏԱԿԸ ՀՐԷԻՑ ԴԱՐՁԻՆ ՀԱՄԱՐ
ՆԱԽ ԲԱՆ ԶԲՐ. 536, ԱՄԲ 70 :

ԹՈՒԱԿԱՆ ԵՒ ՑԵՂԻ	ԴԵՊՔ ԿԱՄ ՊԱՏՄՈՒԹԻՒՆՔ	ՑԵՂԻՔ Ս. ԳՐՈՑ
ՆԱԽ ԲԱՆ ԶԲՐ.		
Բաբելոն .	Դանիէլ կը գտնէ քաղցր ընդունելու- թիւն .	Դան. Ա. 5, 8- 17.
605 .	Բաբելոն քաղաքը կը կործանուի մարգարէ- ական տոմար . Յովակիմ կ'այրէ զայն .	Երեմ. ԼԶ. 9- 32.
603 .	Յովակիմ կ'ապստամբի Նաբուգոդոնո- սոր դէմ .	Դ. Թագ. ԻԴ. 1, 24.
Բաբելոն .	Դանիէլ Նաբուգոդոնոսորայ առջև . Դանիէլ կը մեկնէ Նաբուգոդոնոսորայ երազը . Դան. Բ. կը նկարագրէ Բաբել- ոնեան, 32, Մարապարտական, 32- 39, Յոյն մականգնական, 32-39, և Հը- ռոմեական պետութիւնները, 33, 4- 43, ինչպէս նաև Մեսոպոտի թագաւո- րութիւնը, 34, 35, 44, 45 .	Դան. Ա. 48-21.

ՇՐՋԱՆ Ե.

ՔՈՒՆԱԿԱՆ ԵՒ ՏԵՂԻ	ԳԷԳՐ ԿԱՄ ՊԱՏՄՈՒԹԻՒՆՔ	ՏԵՂԻՐ Ս. ԳՐՈՑ
ԿԱՍ ԲԱՆ ԶԲԻ.		
599.	Մահ Յովակիմայ, Յովաքիմ կը թաղա- ւորէ երեք ամիս.	Դ Թագ. ԻԳ. 5-9. Բ ՄԶ. ԼԶ. 8, 9. Երեմ. ԻԲ. 24-30. ԻԳ.
599.	Երկրորդ առաւմէն Երուսաղէմի ի նաբու- գոզոնոսորայ, Յովաքիմ կը տարուի Բաբելոն, և անոր հպատակներէն շա- տեր, Սեզեկիա կամ Մաթանիա կը թաղաւորէ 41 ամիս.	Դ Թագ. ԻԳ. 40-94. Բ ՄԶ. ԼԶ. 10-12. Երեմ. ԵԲ. 4, 2. ԻԳ.
597.	Մարգարէութիւն թէ որչափ պիտի տե- ւեր գերութիւնը.	Երեմ. ԻԲ. 4-14, 16-20, 15, 21-32.
595.	Հրէից գարձին վրայ մարգարէութիւն. Մարգարէութիւնը շրջակայ ազգաց գէմ. Սուտ մարգարէն Անանիա կը յանդի- մանուի.	Երեմ. Լ. 31.
Բաբելոն.	Բաբելոնի գէմ մարգարէութիւնը. Եզեկիէի տեսիլը Բաբելոն. անոր պաշ- տանը. Եզեկ. Ա.-Գ. 4-21. Եզեկիէլ կը մարգարէանայ Երուսաղէմի թշուա- ռութիւնը.	Երեմ. ԻԵ. 28, 48, 49. Երեմ. Ե. 51.
594.	Տեսիլ կոսպալաւութեանց վրայ որոց պատճառ եղաւ գերութիւնը.	Եզեկ Բ. Ժ. ԺԱ.
Բաբելոն.	Այլ և այլ մարգարէութիւնը սուտ մար- գարէից գէմ, Երուսաղէմ և Հրէից ազգը.	Եզեկ. ԺԲ. ԺԲ. ԺԶ. ԺԸ. 5-48.
593.	Հրէից ծերերուն ուղղեալ մարգարէու- թիւնը.	Եզեկ. ԻԱ-ԻԳ. Երեմ. ԼԵ. 4, 2.
Երուսաղէմ.	Սեզեկիայի ապստամբութիւնը և չա- րութիւնը.	Դ Թագ. ԻԳ. 20. Բ ՄԶ. ԼԶ. 13. Երեմ. ԵԲ. 3.
	Քահանայից և ժողովրդեան չարութիւ- նը, (գերութեան պատճառը, հմբ. 15, 16,) համառօտ պատմութեամբ պա- տուհասից որ եկան.	Բ ՄԶ. ԼԶ. 44-24.
590.	Նաբուգոզոնոսոր երրորդ անգամ կը պաշարէ Երուսաղէմ.	Դ Թագ. ԻԲ. 4. Երեմ. ԼԲ. 4. ԵԲ. 4. ԼԵ. 3, 4.
Բաբելոն.	Եզեկիէլ կը մարգարէանայ Երուսաղէմի աւերը.	Եզեկ. ԻԳ.
Երուսաղէմ.	Քովաքիմ առաւմէն կը նախատեսուի ժո- ղովուրդն, ըստ բանից Երեմիայի, կարճակէ իւր Հրեայ գերիները.	Երեմ. ԼԳ. 4-10.

ՇՐՋԱՆ Ե.

ԹԱՌԱԿԱՆ ԵՒ ՑԵՂ.

ԴԵՊՏ ԿԱՍ ՊԱՏՄՈՒԹԻՒՆՔ

ՑԵՂԻՔ Ս. ԳՐԱԾ

Ն. Բ. ՋԲԲ.
589.
Բարեկան.
Երուսաղէմ.
588.
Բարեկան.

Երեմիա կը գրուի բանա. անոր մարգա.
րէութիւններն հոն.
Եղեկիէլ ի Բարեկան մարգարէութիւնը
Եղեկիէլ գէմ. Եղեկ. Իթ. 4-16, և
ընդգէմ Տիւրսի.
Քաղգէացիք կը վերցունեն պաշարումը Ե.
գրեկաւոր զօրաց գէմ քաղցրու համար.
Երեմիա կը մարգարէանայ Փղշտացուց
կործանումը.
Քաղգէացի զօրաց մեկնելէն ետքը, Ժ.
զովուրդը նորէն կ'առնու Նրեայ գերի.
ներ, որոց համար յանդիմանած էր
զանոնք Երեմիա, որ և կը մարգարէանայ
Քաղգէացուց արագ զարմը.
Երեմիա զարմեալ կը բանաստեղծուի. կը
յանդիմանէ զարմեալ զՍեգեկեա, և
նետուի Մեղքիւյի գուրը.
Եղեկիէլ զարմեալ կը մարգարէանայ Բա.
րեկան Եղեկաւոր և Նիւսէի գէմ.
Երուսաղէմ կ'առնուի. Սեգեկեա կը
աարուի Բարեկան. Երեմիա կ'աղաւթի.
Նաբուզադաքան կ'այրէ սանարը, և
ժողովուրդը զարմեալ կը սանի գե.
րի, քիչ աղքատ մարդիկ կը թողու
պահել երկրը.
Երեմիա կ'աղբայ երկրին ամայութիւնը.
Գոգաղան կը գրուի կուսակալ. Երեմիա
և ուրիշ շատեր կը յարին անոր.
Խամայէլ կը սպաննէ զԳոգաղան, և կը
ջանայ տանել Ժողովուրդն առ Ամո.
նացիս. Յովհանն կ'արգելու զնա.
Ժողովուրդը վախեալով Քաղգէացիներ.
րէն կը փախի Եղեկաւոր, հակառակ
հրամանին Աստուծոյ.
Երեմիա կը մարգարէանայ Եղեկաւոր և
կուսակալ Նրեից գէմ.
Համառօտ բովանդակութիւն գերու.
թեանց ի ձեռն հարուգագոհանորայ.
ԳԵՐՈՒԹԵԱՆ ԱՏԵՆ ՀՐԷԻՑ ՊԱՏՄՈՒ.
ԹԵԱՆ ՄՆԱՑՈՐԳԸ ԲԱՐԵԿԱՆ
Եղեկիէլ կը մարգարէանայ Յուդայի իս.
պառ կործանումը.

Երեմ. ԼԲ. 1-7.
Եղեկ. ԻԶ.
ՏԵՆ ԵՍ. ԻԳ.
Երեմ. ԼԷ. Ծ.
ԻԷ.
Երեմ. ԼԴ. 41-
22. ԼԷ. 6-10.
Երեմ. ԼԷ. 41-
21. ԻԱ., ԼԸ.
ԼԹ. 45-48.
Եղեկ. Լ. 20-26.
ԼԱ.
Դ. Թագ. ԻԵ. 2,
4-7. Երեմ.
ԵԲ. 5-7. ԼԹ.
2-7, 41-44.
Դ. Թագ. ԻԵ. 8
-24.
Երեմ. ԻԲ. 12-
30. ԼԹ. 8-10.
Ազմ. 2Գ., 2Թ.
2Գ., ԴԴ.
Ողբ. Ա-Ե.
Դ. Թագ. ԻԵ.
22-24. Երեմ.
Ի. 4-16.
Դ. Թագ. ԻԵ.
25, 26.
Երեմ. ԻԱ.-ԻԴ.
4-7.
Երեմ. ԻԳ. 8-13.
ԻԶ. 43-28. ԻԴ.
Երեմ. ԵԲ. 28-
30.
Եղեկ. ԼԳ. 21-
33.

ՇՐՋԱՆ Ե.

ԺՈՒՅԱՆ ԵՒ ՅԵՂԻ	ԴԷՊՐ ԿԱՄ ՊԱՏՄՈՒԹԻՒՆՆԵՐ	ՑԵՂԻԲ Ս. ԳՐՈՑ
<p>ՆԱԽ ԳԱՆ ԶԳՐ. 587.</p>	<p>Մարգարեութիւնք ընդդէմ Ամենի, Մա- վաբու, Եղովմայ, Փղշտացւոց, Տեւ- րոսի և Եգիպտոսի. Եղեկէլ կը խօսի գերեւոյ. Ձար իշխանք կը յանդիմանուին, Հրէից կը խոստացուի դարձ, Մեհայի թա- գաւորութեան վրայ մարգարեութիւնք. Եղեկէցւոյ և անոր թշնամիներուն վրայ և Հրէից դառնալուն վրայ ի հաւատոս մարգարեութիւնք.</p>	<p>Եղեկ. ԻԵ., ԻԵ., ԻԸ., ԼԲ. Եղեկ. ԼԳ. 4-20. Եղեկ. ԼԴ.-ԼԵ. 47. Վերջին հաստաւծը.</p>
<p>573.</p>	<p>Եղեկէլ կը տեսնէ գալու առնալը.</p>	<p>Եղեկ. ԼԸ, ԼԹ.</p>
<p>572.</p>	<p>Վերջին մարգարեութիւն Եգիպտոսի դէմ.</p>	<p>Եղեկ. Խ., ԽԸ.</p>
<p>570.</p>	<p>Նաբուգոդոնոսոր կը կանգնէ պատկեր.</p>	<p>Եղեկ. ԽԹ. 47-</p>
<p>569.</p>	<p>Դանիէլ կը մեկնէ Նաբուգոդոնոսորայ երկրորդ երազը.</p>	<p>21. Լ. 4-19.</p>
<p>568-563.</p>	<p>Նաբուգոդոնոսորայ երազին կատարու- մը, անոր խելագարութիւնը և վերը- սին դարձը.</p>	<p>Դան. Գ.</p>
<p>561.</p>	<p>Եւթմարդաք արքայ Բաբելոնի գիւ- րութիւն կ'ընէ Յովաքնայ.</p>	<p>Դան. Դ. 4-27.</p>
<p>558.</p>	<p>Դանիէլ առաջին անգամ կը տեսնէ կեն- գանի արարածներ.</p>	<p>Դան. Դ. 28-37.</p>
<p>556.</p>	<p>Բաղտատարու խնջոյքը. Բաբելոն կ'առ- նուի.</p>	<p>Դ. Թագ. ԻԵ. 27 -30. Երեմ. ՄԲ. 31-34.</p>
<p>538.</p>	<p>Դանիէլ կը տեսնէ խոյր և քօշը. Դանիէլի աղօթքը Երուսաղեմի վերստին շինութեան համար. Մարգարեութիւն եօթանասուն շարաթուց.</p>	<p>Դան. Ե. Դան. Ե. Դան. Ը.</p>
<p>537.</p>	<p>Դանիէլ կը նեառի առիւծներուն գու- րը.</p>	<p>Դան. Թ.</p>
<p>536.</p>	<p>Տաճարին վերստին շինութեան համար կիւրոսի հրովարտակը, և Հրէից դար- ձըն իրենց երկերը.</p>	<p>Սաղմ. ՃԲ.</p>
<p>Երուսաղէմ և Բաբելոն.</p>	<p>Կը կարծուի թէ սաղմոսք գրուեցան Ե. կեղեցւոյ նկարութեան և տառապա- նաց տաներ, մահաւանգ Բաբելոնի գերութեան տաներ.</p>	<p>Դան. Զ. Բ ՄԵ. ԼԶ. 22, 23. Եղ. Ա. 4-4. Սաղմ. ՃԻԶ. 2Ե. Սաղմ. Ժ., ԺԳ- ԺԵ., ԻԵ-ԻԶ, ԼԶ, ԼԵ, ԽԹ, Մ, ՄԴ, ԿԵ, ՀԵ, Զ, ԶԹ, ՂԲ, ՂԳ, ՃԻԳ, ՃԼ, ՃԼԵ.</p>

ՇՐՋԱՆ Ե.

Դ. ԿԻՒՐՈՍԻ ՀՐՈՎԱՐՏԱԿԵՆ, 536 ՆԱԻ ՔԱՆ ԶՔՐ., ՄԻՆՁԵՒ
Ի ՎԵՐՋԻՆ ՄԱՐԳԱՐԷՈՒԹԻՒՆ ՀԻՆ ԿՏԱԿԱՐԱՆԻՆ,
397 ՆԱԻ ՔԱՆ ԶՔՐ., ԱՄՔ ԻՐՐ 139

ԳԻՒՆԱՆ ԵՒ ՏԵՂԻ	ԴԵՔՔ ԿԱՄ ՊԱՏՄՈՒԹԻՒՆՔ	ՏԵՂԻՔ Ս. ԳՐՈՑ
ՆԱԻ ՔԱՆ ԶՔՐ.	ՀՐԷԻՑ ԳԵՐՈՒԹԵՆԷ ԴԱՐՁԵՆ ՄԻՆ- ՁԵՒ ԵՐԿՐՈՐԻ ՏԱՃԱՐԻՆ ՆԱԻԱԿԱՏԻՔԸ	
536, ԵՐԱՆԱՊԷՄ.	ՀՐԷԻՑ ԴԱՐՁԸ, ԿԻՒՐՈՍ ԿՐ ԴԱՐՁԱՆԷ ՆԱԿ ՄԱՃԱՐԻՆ ՆԱԻՐԱԿԱՆ ԱՆԺԻՆԷ- ՐԸ, ՍԵՂԱՆ ԿՐ ԿԱՆԳՆԱԿ.	ԵՂՐ. Ա. 5-11. Բ. Գ. 4-7. ՍԴՄ. ՁԵ. ձԵ. ձԺԱ-ձԺԻ. ձԺՁ. ձԺԵ. ձԻԵ. ձԻԵ. ձԻԸ. ձԼԴ.
535, ԵՐԱՆԱՊԷՄ.	ԵՐԿՐՈՐԸ ՄԱՃԱՐԻՆ ՀԻՃԱՐԿԱԹԻՒՆ ՐԷՔ ՄԱՃԱՐԿԱԹԻՒՆԸ ԶՕՐԱՐԱՐԷ- ԼԷ.	ԵՂՐ. Գ. 8-13. ՍԱՊՄ. ՁԴ. 66. ԵՂՐ. Դ. 4-5, 24. ՍԱՊՄ. ձԻԹ. ԴԱՆ. Ժ-ԺԲ.
534. ԲԱՐԵԼԵՆ.	ՍԱՃԱՐԱՊԷՔ ԿՐ ԴԱՐԿԵՅՈՆԵՆ ՄԱՃԱՐԻՆ ՀԻՆԱԿԻՒՆԸ. ԴԱՆԻՔԻՔ ՎԵՐՋԻՆ ՄԱՆԻՔ.	ԵՂՐ. Դ. 24. Ե. 1. ԱՆԴ. Ա. 4 -11. ԵՂՐ. Ե. 2. ԱՆԴ. Ա. 12 -15. Բ. 4-9. ՁԱՐ. Ա. 4-6. ԱՆԴ. Բ. 40- 23. ՁԱՐ. Ա. 7 -21. Բ. 2. Բ. 5.
520, ԵՐԱՆԱՊԷՄ.	ՏԱՃԱՐԻՆ ՀԻՆԱԿԻՒՆ յԱՌԱՂ ԿՐ ՄԱՐ- ԱԿ. ԱՆԴԷ Ե ԶԱՐԱՐԻՄ ԿՐ ՔԱՊԷ- ԼԵՐԻՆ ԺԱՊՎՈՐԴՆ Ի ԳՐԺ, Ե ԿՐ յԱՐ- ԴԱՐԻՆ ՂԵՆԱՄ յԱՊԱՀԻՄԱՐԱԿԻՒՆ.	ԵՂՐ. Ե. 3-17. Ձ. 4-13. ՍԱՊՄ. ձԼԸ. ՁԱՐ. Ե. 8. ԵՂՐ. Ձ. 44- 22. ՍԴՄ. ԻԸ. ՁԱ. ձԻՁ.-ձԻ.
519.	ՏԱՃԱՐԻՆ ՀԻՆԱԿԻՒՆ ԴԱՐՁԵՆԱԼ ԿՐ ԴԱՊԴԻ, Ե ԴԱՐՁԵՆԱԼ յԱՌԱՂ ԿՐ ՄԱՐԱԿ.	
516.	ԵՐԿՐՈՐԸ ՄԱՃԱՐԻՆ ՆԱԿԱԿԱՐԷՐ.	
	ՔՍԵՐՔՍԵՍԻ ԹԱԳԱՌՈՐՈՒԹԵԱՆ Ա- ՏԵՆ ՀՐԷԻՑ ԴԵՄ ՀԱԿԱՌԱԿՈՒԹԵ- ՆԵՆ ՄԻՆՁԵՒ ՀԱՄԱՆԱՑ ՄԱՃԸ	
486.	ՔԱՐԵՆԻՔԻ ԹԱՊԱՐԱՐԱԿԱՆ ՄԱՆԻՆ ՐԷՔԴԻՄԱԿԻՒՆ.	ԵՂՐ. Դ. 6.
464.	ՐԷՔԴԻՄԱԿԻՒՆ ԵՐԿԱՅԻՄԱՐԱՐԱԿԻՆ ԱՐ- ՄԱՃԻՔԻ ԹԱՊԱՐԱՐԱԿԱՆ ՄԱՆԻՆ.	ԵՂՐ. Դ. 7-23.

ՇՐՋԱՆ Ե.

ԹՈՒԱԿԱՆ ԵՒ ՑԵՂԻ	ԴԵՊՐ ԿԱՄ ՊԱՏՄՈՒԹԻՒՆՔ	ՑԵՂԻՔ Ս. ԳՐՈՑ
ՆԱԽ ՔԱՆ ԶԲՐ. 462, Շուշան (քաղաք). 458.	Արտաշէս կ'արձակէ զԹագուհին վաշ- թի. Եզրաս կ'ընդունի հրաման երթալ Երու- սաղէմ.	Եսթ. Ա. Եզր. Է. 2-14. Եսթ. Բ. 1-20. Եզր. Ը. 40, 48 -44.
457. Երուսաղէմ.	Արտաշէս կ'ընէ Թագուհի գեթթեր. Եզրաս կու գայ Երուսաղէմ. Թագու- կու տայ Հրէից իրենց հեթանոս կիները Ջաքարիայի վերջին մարգարէութիւնները. Մուրթբէ կը յայտնէ Թագաւորին կե- նացը դէմ դաւաճանութիւն մը.	Ջաք. Թ.-ԺԴ. Եսթ. Բ. 21-23. Եսթ. Գ.-Ժ.
Շուշան. 453, 452.	Համանայ հնարքը կորուսանել զՀրեայոյ, և անոր պարտութիւնը փութի մի տունը.	
	ՆԷԵԻՄԻԱՅԻ ԱՌԱՋԻՆ ԱՌԱՔՄԱՆԷՆ ՄԻՆՉԵԻ Ի ՓԱԿՈՒՄՆ ԿԱՆՈՆԻ ՀԻՆ ԿՏԱԿԱՐԱՆԻՆ	
445, Շուշան.	Նէեմիա կը զբնակի Արտաշէսէ այցելու- թիւն ընել Երուսաղէմի, և նորէն շի- նել անոր պարիսպը.	Նէեմ. Ա. Բ. 1 -8.
Երուսաղէմ.	Նէեմիա կը հասնի Երուսաղէմ. Սան- բաղաս կը ջանայ արգելուլ գործը. Շինողք կը գործեն զէն ի ձեռքին. Նէեմիա կ'ազատէ զՀրեայոյ վաշխառուաց հարտադարութիւնէն. առատաձեռ- նութիւն նորա.	Նէեմ. Բ. 9-20. Գ. Դ.
Շուշան.	Հրեայք կ'աւարտեն պարսպին շինութիւ- նը, և կը կատարեն նաւակատիքը. Նէեմիա կը գառնայ Պարսկաստան.	Նէեմ. Ե. Նէեմ. Զ. ԺԲ. 27-33. Նէեմ. Է. 1-4. Նէեմ. Ը. 6-73. Ը. Թ. Ժ. ԺԱ. ԺԲ. 4-9, 44 -47. ԺԳ. 1- 3.
Երուսաղէմ.	Երկրորդ առաքուքն Նէեմիայի յԵրու- սաղէմ. բարեկարգութիւն.	Սզմ. Ա. ձԺԹ.
433.	Մաղաքիա կը մարգարէանայ զԷդմանց դէմ որ մտած էին Նէեմիայի երկրորդ բացակայութեան ատենը.	Մաղ. Ա. Բ. Գ. 1-15.
428. 397.	Ուրիշ բարեկարգութիւն Նէեմիայի. Հին կտակարանին վերջին մարգարէու- թիւնը. Այլ և այլ ազգաբանութիւնք, այլովքն հանդերձ, որ մեծուած են հաւանա- կանապէս երբ կանոնը կը փոկուէր.	Նէեմ. ԺԳ. 4-31. Մաղ. Գ. 16- 18. Դ. Ա ՄԻ. Ա-Թ. Նէեմ. ԺԲ. 10- 26.

ՇՐՋԱՆ Զ.

Հին եւ նոր ԿՏԱԿԱՐԱՆԱՑ ՄԻԱՆԳԱՄԱՅՆ ՎԵՐԱԲԵՐՆԱԼ

ՊԱՆԵՍՏԻՆ		ՊԱՐՄԲ, ԱՍՈՐԻԲ ԵՒ ԵԳԻՊՏՈ	ԵՒՐՊԱ
Խ.Գ. Ձ.Գ.	Խ.Գ. Ձ.Գ.		Խ.Գ. Ձ.Գ.
413	Յովիտդա քահանայապետ.	405 Արտաշէս Ուշեղ, Պարսկաստան.	404 Եւկրեդէս.
373	Յովհաննէս քահանայապետ.	401 Մահ կերտիս կրտսերայ.	401 Նահանջ բերուեւ.
351	Սկսես արքայ Պարսից կրդիկէ Հրեայ գաղթականները մօտ ի ծովն Կասպից.	381 Արտաշէս Ուլքոս, Պարսկաստան.	397 Զեքարի.
341	Յազգով քահանայապետ.	350 Պարսիկք կ'առնուեւ զգրկապետ.	389 Պղատան.
332	Աղեքամադր յետ կործանելոյ զՏիւրքոս, այցելութիւն կ'ընէ Կրտսերովք. Հըր- եայ գաղթականներ կը դրկէ Աղեք- ամադրիս.	335 Դարեհ Կորովմանիս, Պարսկաստան.	363 Մանուկէն, մահ Նպասիւնեւ.
324	Աղեքամադր կը մուռնի. Թագաւորու- թիւնը կը բաժնուի.	331 Աղեքամադր կը յաղթէ Պարսից առ- կաւառ. 333 ին, ապա առ Արեւելու, և կը վերջանայ Պարսից պետու- թիւնը.	356 Ենուշգ Աղեքամադրի. 345 Արեւտասէլ.
321	Ուրիս քահանայապետ.	324 Պարսկէս Ղազոս, Նգրկապետ.	338 Դիմոսթենէս.
320	Պարսկէս Ղազոս կ'առնու զԿրտսու- ղէմ. կը տանի Հրեայ գաղթականներ Ղաղաքամադրիս և Կիւրենէ.	312 Սելէկոս Ա. Նիկատար, Ղաւրիս.	334 Ապեղէս.
6312	Սելէկոս կ'ընդունի Ղաւրիս. Սելէկեանց թուակար.	312 Սելէկոսի Թագաւորութիւն յԱւ- սիացայ մինչև ի Հնդկիս.	295 Նպիկուրոս. 281 Թէոփիլոս.
306	Աղեքամադրի պետութիւնը կ'ըլլայ չորս թագաւորութիւն ըստ մարգարէն- թեան Դանիէլի.	291 Սելէկոս կը շինուի առ Տեգրիտ.	280 Պիւտոս Թագաւոր Նպիւտոսի կը մտնէ յիտալիս.
300	Շմուռն արքայ, քահանայապետ.	285 Դիմոսթենիս (Աղեքս.) կ'որոշէ արեւ- գաղիացիներ տարին.	268 (Բերոսոս, 261 Մանէթոն Նգրկապետի.) 264 Առաջին Պուշիկէան պատեւ- բազմ.
292	Նյիլադար քահանայապետ.		
285	Եօթնամասնից թարգմանութիւնը կը սկը- սի Ղաղաքամադրիս.		

ԺԱՄԱՆԱԿԱԳՐԱԿԱՆ ՑԱՆԿ ՍՈՒՐԲ ԳՐՈՑ

ԺԱՄԱՆԱԿԱԳՐԱԿԱՆ ՑԱՆԿ ՍՈՒՐԲ ԳՐՈՑ

[illegible]

ԺԱԲԱՆԱԿԱԳՐԱԿԱՆ ՑՄԱՆԿ ՍՈՒՐԻ ԳՐՈՑ

435	Փարիսեցիք.	139 Անտիքոս Է.	136 Աղեկոյն Նաոիկա.
435	Շմանն կը սպանուի, որդին Յովհաննէն Հիւրիանոս կը յաջորդէ նախ.	130 Դեմետրիոս Կեանք.	133 Տերերիոս Գրական.
430	Յովհաննէն Հիւրիանոս կը նշանուի Ասորաց լուծը, և կ'ըլլայ միահեծան. կը կործանէ Գարիկին լեռան տաճարը.	127 Աղեքսանդր.	
410	Եսաննէնք.	123 Անտիքոս Ը.	
407	Արիստարքոս կը յաջորդէ իւր Յօրէ Հիւրիանոսի, և կ'առնու թագաւորի տիտոսը.	141 Անտիքոս Թ.	144 Յուդուրթեան պատերազմ, (Հինգ տարի.)
406	Աղեքսանդր Յաննէն կը յաջորդէ իւր եղբոր Արիստարքոսի, և կը թա. գաւորէ քառն և եօթը տարի.	108 Անտիքոս Ը. Թ.	100 Յուլիոս Կեսար կը ծնանի.
79	Յաննէն կը մուծի. կինն նորոս Աղեքսանդրոս կը յաջորդէ, և կ'ընէ քա. ճանաչապետ դիւր որդին Հիւրիանոս, և կը նպատակ փարիսեցաց.	93 Փիլիպպոս և Ան. տիտոս Թ.	88 Փարսպոյն պատերազմ. Մա. բիւս և Սուլլա.
70	Աղեքսանդրոս կը մահնի. Հիւրիանոս կը յաջորդէ, բայց կը ստիպուի թողուլ թագը իւր կտակը եղբոր Արիստարքոսի.	92 Դեմետր. Եւկ.	81 Աղեքսանդր տաւթիւն տաննախո. տաւթիւնը.
65	Պամպէնոս մեծ կ'ընէ զԱսորիոս Հառմա. կանն իւր հանգ, Հիւրիանոս կը ջանայ նորին տանուլ թագաւորութիւնը.	83 Տերան արքայ Հայոց.	71 Սպարտակոս.
63	Հիւրիանոս և Արիստարքոս կը կռնին զՊամպէնոս, որ կ'ողնէ Հիւրիանոս, և կ'ընէ ճարգատու զՀրեատան.	69 Անտիքոս ԹԱ.	69 Ղուկուղոս կը յաղթէ Մի. հրդարոսի և Տերանայ.
57	Արիստարքոս և որդին Աղեքսանդր կը յառաջանին իւրեւրիւն և կը յաղթուին Ասորաց երկրն Հռոմոս. յոյք կռակաւն Գարիկիոսի.	65 Պամպէնոս կ'ընէ զԱսորիոս նա. հանգ Հառ. մեական.	63 Կատիլինայի դաւաճանութիւ. նը.
51	Կրատոս կը կողմանէ տաճարը.	55 Պամպէնոս Հառմայնէ Կա. տիտ.	60 Առաջին եռամսեակութիւն, Պամպէնոս, Կեսար, Կրատոս.
		55 Գարիկիոս.	60 Կատուղոս.
		51 Կղզեպատերա.	57 Սպարտակոս.
			50 Կատուլինոս Նիքոս, Վարդան.
			49 Փարսպոս ճակատը.

ԺԱՄԱՆԱԿԱԳՐԱԿԱՆ ՑԱՆԿ ՍՈՒՐԲ ԳՐՈՑ

251	Իմիա Բ. քահանայապետ.	285	Պատ. Եղբայրա- սեր.	Կ. Գ.	ԱՊՈՐԻԲ.	258	Հանգուղոս կալանաւոր.
246	Պողոմոս Բարեբար կը մատուցանէ զօճ Երեսուցիք.	247	Պատ. Բարեբար Ա.	261 246	Անտ. Բ. Թեոս. Սելեկ. Բ. Կա. Պրնիկոս.	236	Արքեմիդէս.
216	Պողոմոս Հայրապետ Կարգեալու մանկ. Սրբութեանց Սրբութիւնը, ուստի կը խորհի քննել զ՛քեզայ Աղգեսանդ- բիս, բայց Կարգեալու հրաւիր.	222	Պատ. Հայրապետ.	226	Սելեկ. Գ. Կե. Բաւնա.	224	Հաւասար պատկերը կը կար- ծանք.
203	Անտիգոս մեծ կընդունի զՊաշտախն.	205	Պատ. Երեւելի (Ե- պիֆան.)	223	Անտ. Գ. Մեծ.	220	Անտիգոս.
200	Սարգիսեցոյ աշխարհ կը սկսի.	190	Առաջին Հա- մեական Բա- նակ Աստու.	187	Սելեկ. Դ. Հայ. Բաւնա.	210	Զենոն.
199	Սկստան, գործարար եղբայրացի, Կա- նու. Հրեաստան Եղբայրացի թագաւու- րին համար.	181	Պատ. Մայրա- սեր.	175	Անտիգոս Դ. Ե- րեւելի.	202	Անտիգոս կը յայտարար Ար- քիկէ Սկիպիանէ Արքեպիս- տէ.
198	Անտիգոս միւսանդամ կը տիրէ Հրեաս- տան.			164	Անտիգոս Ե. Հո- րամի.	190	Անտիգոս Աստուգ.
195	Ռեիա Դ. քահանայապետ.			162	Դեմետր Սով- տեր կը յայ- թուի և կը պաշտուի		
176	Հիփոկրատես կը փորձէ կողոպտել տա- նալը, և Կարգեալու հրեւտակն.			150	Աղգեսանդը Բաղասայ.	149	Երրորդ Պաշտեպետ պատե- րապէս, վերջին երեք ամիս.
170	Անտիգոս երեւելի Կառնու. զԵրեսու- ցիք, կը պաշտեն 40,000 մարդ, և կը պղծէ տաճարը.			146	Դեմետրիոս Կե- կասար.	148	Կաթողիկոս Կառնի.
167	Անտիգոս կը հայտնէ զՀրեայո.			144	Անտիգոս Զ. Թե- ոս.	148	Կարնիթոս Կառնի.
165	Յուդա Մակարէ կը սրէ տաճարը, և կը հաստատէ Կառնուսեան տաճարը.			143	Տրիփոն.		
161	Յուդա Մակարէ կը պաշտուի, կը յա- ջարդէ եղբայրը Յովնան.						
149	Ռեիա կը շինէ Սեպիպոս տաճար Զման Երեսուցիք տաճարին.						
144	Յովնան կը պաշտուի Ի Տրիփոնէ, կը յարգողէ եղբայրը Զման որ կը կար- գուի իշխան Ի Կեմետրիոս.	146	Պատ. Փիլոսոփ.				
141	Հիփոկրատէս կը հաստատեն թագաւորութիւն- ը և քահանայութիւնը Զմանին և պաշտուի նորա.	144	Պատ. Փիլոսոփ.				

435	Փարսիակը.	139 Անտիքոս Է.	136 Սկիզբն Նաթիկա.
435	Շմուսն կը պանուր, որդին Բովան.	130 Դեմադրոս Նի.	133 Տերերիտ Գալիլէոս.
430	Յու չիւրիանս կը յաջորդէ նմա.	127 Աղեքանդ.	
430	Յովաննէն չիւրիանս կը յաջորդէ. Ասորաց լուծը, և կ'ըլլայ միասնեան. կը կործանէ Գորդիոն լեռան տաճարը.	123 Անտիքոս Ը.	
410	Եսանեանը.	111 Անտիքոս Թ.	144 Յուդաւորթեան պատերազմ, (Տիգր տարի.)
407	Արիստարքոս կը յաջորդէ իւր Տորր չիւրիանոսի, և կ'առնու թողաւորի անուան.	108 Անտիքոս Ը. և Թ.	
406	Աղեքանդը Յաննէն կը յաջորդէ իւր եղբոր Արիստարքոսի, և կը թաղաւորէ քան և եօթը տարի.	93 Փիլիպպոս և Անտիքոս Ժ.	100 Յուլիոս Եկտար կը ծնանի.
79	Յաննէն կը մեռնի. կինն Նորա Աղեքանդոս կը յաջորդէ, և կ'ընէ քահանայական գիւր որդին չիւրիանոս, և կը յաջորդէ փարսիակը.	92 Դեմադր. Եւկ.	88 Փաղքայիկն պատերազմ. Մարիոս և Սուլլոս.
70	Աղեքանդոս կը մեռնի. չիւրիանոս կը յաջորդէ, բայց կը ստիպուի թողուլ իւր իւր կրտսեր եղբոր Արիստարքոսի.	83 Տիգրան արքայ չիւրիանոս.	81 Արիստարքոս և Սուլլոս.
65	Պամպէն մեծ կ'ընէ զԱսորիս չիւրիանոս. չիւրիանոս կը ծանայ Նաթիկա առնու թողաւորի իւր.	69 Անտիքոս Ժ. Ա.	71 Սպարտակոս.
63	Չիւրիանոս և Արիստարքոս կը կորչեն Գլովանէն, որ կ'օգնէ չիւրիանոս, և կ'ընէ չիւրիանոս զՉիւրիանոս.	65 Պամպէն կ'ընէ զԱսորիս չիւրիանոս.	69 Ղուկուղոս կը յաջորդէ Մարիոսի և Տիգրանի.
57	Արիստարքոս զՉիւրիանոս, որդին Աղեքանդոր կը յաջորդէ իւր թաղաւորի չիւրիանոսի, որդին չիւրիանոսի յաջորդէ իւր թաղաւորի չիւրիանոսի.	60 Պամպէն և Ասորիս չիւրիանոս.	63 Ասորիս չիւրիանոսի քաղաքաւոր թիւ.
54	Արիստարքոս կը կորչուի տաճարը.	55 Դարիանոս.	60 Ասորիս չիւրիանոս.
		51 Աղեքանդոս.	57 Սպարտակոս.
			50 Արիստարքոս չիւրիանոս, Վարդան.
			49 Փարսապոս Չիւրիանոս.

47 Անտիպոստոս կը կարգուի յանձնակէն Հրեաստանի թիւից կտարէ, կ'ը- նէ դիւր որդին Հերովէս կուտակալ Գալիլէայի, և զփոսայել կուտակալ Երուսաղէմի.	50 Կ. Մ. Սկիւրի- սն.	46 Կետար կ'ուղղէ տամարը.
44 Երուսաղէմի պարիսպները կը շինուին.	47 Ս. Կետար.	44 Կետար կը պղծուի. Դիւր- բոս Արիւղայի.
43 Անտիպոստոս կը թաշաւարուի. Հե- րովէս և Փառայել կը խնդրեն անոր մահուան վրէժը.	43 Կասիոս.	42 Փիլիպպէի ճակատը.
40 Պարթեք կ'առնուին զԵրուսաղէմ, կը սպաննեն զփոսայել և կը դնեն գահը Արիստուղոսի որդին Անտիպոստոս Հե- րովէս կը փախչի Հաճմ, և կը կար- գուի թագաւոր Հրեաստանի.	39 Պարթեք կ'ար- շաւեն յԱս- րիւս, 50, և կը վաճառեն սասակաւթ- եամքի վէն.	44 Երկրորդ եռադեաւթիւն. Հոկտաւրիանոս, Անտիպոս, Դեպիգոս.
37 Հերովէս կ'առնուի զԵրուսաղէմ, կը գլխաւորէ զԱնտիպոստոս, և կը թագա- ւորէ Հրեաստանի քառասուն և չորս ամիս.	36 Պարթեք տիգրանէ.	36 Դեպիգոս կը մեղծուի եւս- պիստեւթիւնէ.
35 Հերովէս կ'ընէ քահանայադէս Վարի- ստուղոս, իւր կնոջ Մարիամոնի եղ- բայրը: Բայց յետոյ կը սպաննէ զեւ- ստոս Հաճմ.	34 Պղանկոս. 27 Մեսապա Կ.	33 Պատերազմ ի մէջ Հոկտաւթ- անոս և Անտիպոսի.
25 Հերովէս վերադառնալ կը շինէ զՍամարիա, և կ'առնուին Սեբաստիոն.	22 Ագրիպպա.	31 Ակաիոսի ծակալ.
22 Հերովէս կը սկսի շինել զԿետարիա. Տրաքսիտիոս, Արամիտիոս և Պատա- նէս կը արքային անոր.	27 Մեսապա Կ. 22 Ագրիպպա.	27 Հոկտաւրիանոս ինքնակալ, 0- գոստոս կայսր տիպաղասով.
17 Հերովէս յետ երկամիսոյ պատերազմու- թեան կը սկսի վերադառնալ շինել և ըն- դարձակել տաճարը.	43 Ս. Սատուանի- նոս և Տ. Վա- ղաթիոս.	31 Մեկնանս. 29 Ոմրասիոն. 27 Պրոպերիոն. 25 Լիւիոս. 21 Տերուզլոս. 20 Ուրիգոս.
6 Յովհաննու Մկրտիչ ծնունդը կը ծանուց- ուի Զարարիայի, Եւր կտակարարին կանոնը կը սկսի.		5 Դիւնեւիոս Աշխատանայի.

ՇՐՋԱՆ Է.

ՔՐԻՍՏՈՍԻ ԵՆՈՒՆԴԷՆ ՄԻՆՁԵՒ Ի ՎԵՐՋ ԱՌԱՋԻՆ ԴԱՐՈՒ

ԹՈՒԱԿԱՆ ԵՒ ՏԵՂԻ	ԴԷՊՔ ԿԱՄ ՊԱՅՄՈՒԹԻՒՆՔ	ՏԵՂԻՔ Ս. ԳՐՈՑ
Ա. ՏՆ.		
1	Ծնունդ Յեսուսի Քրիստոսի (չորս տարի յառաջ քան զՔրիստոսնէական թուականն) .	Ղուկ. Բ. 1-16.
42	Յեսուս այցելութիւն կ'ընէ Երուսաղէմի .	Ղուկ. Բ. 41-52.
48	Տէրեր կ'յաջորդէ Օգոստոսի .	
26	Պեղատոս կը զրկուի ի Հռոմայ իբրեւ կաւակալ Հրէաստանի .	Ղուկ. Գ. 1.
29	Յովհաննէս Մկրտիչ կը սկսի քարոզել .	Մատթ. Գ. 1.
30	Յեսուս կը մկրտի ի Յովհաննէ .	Մատթ. Գ. 13.
33	Յեսուս կը խաչուի եւ կը յառնէ ի մեռելաց .	Մատթ. Ի. Է. ԻԸ.
34	Անանիոս եւ Սափիրայ կ'իյնան մեռեալ .	Գործ. Ե.
35	Սաեփանոս կը քարկոծի, եւ եկեղեցին կը հալածուի .	Գործ. Զ. Է.
86	Սաւղոս կը դառնայ .	Գործ. Թ. Ժ. 9.
37	Տէրերիս կը մեռնի, եւ կը յաջորդէ կաղիզաւ .	
38	Հեթանոսաց դարձը .	Գործ. Ժ.
41	Կղաւգիոս կը յաջորդէ Կայիոսի Կաղիզաւ .	
42	Հերոդէս Ագրիպպոս կ'ըլլայ Թագաւոր Հրէաստանի .	
44	Յակոբոս կը գլխատի ի Հերոդէ . Պետրոս կ'ազատի ձեռամբ հրեշտակի .	Գործ. Ժ. Բ. 1-19.
54	Ներոն կը յաջորդէ Կղաւգեայ Կայսեր .	
63	Պօղոս կը զրկուի կապեալ ի Հռոմ .	Գործ. Ի. Զ. ԻԸ.
65	Հրէից պատերազմը կը սկսի .	
67	Հռոմայեցի զօրապետը կը բառնայ Երուսաղէմի պաշարումը, եւ այսպէս պատեհութիւն կ'ունենան Քրիստոսնէայք երթալ ի Պեղզայ յայնկոյն Յորդանանու, ըստ յառաջագոյն ազգարարութեան Փրկչին .	Մատթ. Ի. Դ. 16-20.
68	Պօղոս կը կրէ մարտիրոսական մահ ի Հռոմ հրամանաւ Ներոնի .	Բ Տիմ. Դ. 6, 7.
69	Զօրքը կը հրատարակեն Կայսր զՎեոպասիանոս .	
70	Տիտոս Վեսպասիանոս կը պաշարէ եւ կ'առնու զԵրուսաղէմ ըստ կանխառոշութեան Փրկչին . 1,100,000 Հրեայք կը կորուսին սովով, սրով, հրով եւ մահուամբ խաչի, եւ 97,000ք կը վաճառին իբրեւ գերի, եւ ուրիշ մեծ բազմութիւնք կը կորսուին Հրէաստանի ուրիշ կողմերը .	Ղուկ. Ժ. Ժ. 41-44.

ՇՐՋԱՆ Է.

ԹՈՒԱԿԱՆ ԵՒ ՏԵՂԻ	ԴԷՊՔ ԿԱՄ ՊԱՏՄՈՒԹԻՒՆՔ	ՏԵՂԻՔ Ս. ԳՐՈՑ
Ա. ՏՆ.		
71	Երուսաղէմ եւ տաճարը կը քանդուին ի հիմնոց .	Մատթ. ԻԴ. 2.
79	Վեապատիանոս կը մեռնի , եւ Տիառոս կը յաջորդէ : Հերքուլանում եւ Պամպէի կը կործանին Վիսուվ լեւան բորբոքմանէն .	
81	Տիառոս կը մեռնի , եւ կը յաջորդէ Դոմէտիանոս .	Յայտ. Ա. 9.
95	Յովհաննէս կ'աքսորուի ի Պատմոս ի Դոմէտիանոսէ .	
96	Յովհաննէս կը գրէ Յայտնութեան գիրքը .	
96	Ներուատ կը յաջորդէ Դոմէտիանոս .	
97	Յովհաննէս կ'արձակուի աքսորէն : Նոր կառկարանին կանոնը կը փակուի .	
98	Ներուատ կը մեռնի , եւ կը յաջորդէ Տէրապոնոս .	
100	Յովհաննէս , վերջին կենդանի առաքեալը , կը մեռնի իբր հարիւրամեակի :	

**ՈՒՐ ԿԸ ՑՈՒՑՈՒՆԸ ԱՆՈՆՑ ՄԱՐԳԱՐԵՈՒԹԵԱՆՑ ՀԱՒԱՆԱԿԱՆ
ԹՈՒԱԿԱՆՆԵՐԸ**

633
Digitized by Google

ԴԱՄԱՆԱԿԱԳՐԱԿԱՆ ԱՂԻՄԱԿ ՆԱՀԱՊԵՏԱՅ, ՅԱԴԱՄԱՅ ՄԻՆՁԵՒ Ի ՄՈՂԱՆ, ԱՄ.Ք. 2,500

[illegible][illegible]

ՍՈՒՐԲ ԳՐՈՑ ՄԷՋ ՅԻՇՈՒԱԽ ԶԱՓԵՐՈՒՆ, ԿՇԻՌՆԵՐՈՒՆ ԵՒ ԴՐԱՄՆԵՐՈՒՆ ՅԱՆԿԸ

1. ԵՐԿԱՅՆՈՒԹԱՆ ԶԱՓԵՐ

	Էնտուզէ և 100 որդ.	Մէթր և 100 որդ.
Ուղուկ	0. 12	0. 08
Թիզ, 3 ուղուկ	0. 36	0. 23
Կանգուկ, 2 Թիզ	0. 71	0. 46
Գրկաչափ, 4 կանգուկ	2. 84	1. 85
Եզէկիկի եղէգը, 6 կանգուկ	4. 27	2. 77
Ասպարէզ, 100 գրկաչափ	284. 62	184. 94
Հարաթ օրուան ծամբոյ, 6 ասպարէզ	1,707. 71	1,109. 62
Մշոն, 8 ասպարէզ	2,276. 95	1,479. 50

2. ՀԵՂԱՆԻԹՈՑ ԶԱՓԵՐ

	Օդգաւ . Տրմ.	Լիտր և 100 որդ.
Հաշափ	0 100	0. 32
Հիմէն, 12 ճաշակ	3	3. 83
Մար, 6 հիմէն	18	22. 97
Քառ կամ խմէր, 10 մար	180	229. 68

3. ԱՐԱՅՆՈՒԹԱՆ ԶԱՓԵՐ

	Օդգաւ . Տրմ.	Լիտր և 100 որդ.
Կապիճ	4	4. 27
Օմէր, կամ տասանորդ, արդուին 10 ե- րորդ մասը	4 320	2. 30
Գրիւ, 6 կապիճ	6	7. 65
Արդու, 3 գրիւ	18	22. 97
Քառ կամ խմէր, 10 արդու	180	229. 68

4. ԿՇԻՌՆԵՐ

	Օդգաւ, Տրմ և 100 որդ.	Կամ և 100 որդ.
Կերաս	0. 23	0. 71
Ահկղ, 20 կերաս	4. 68	14. 25
Մնաս, 100 սիկղ	4 46. 83	4,425. 51
Տաղանդ, 3000 սիկղ	33 206 10	42,765. 50

5. ԵՐԿԱՅՆՈՒԹԱՆ ԱՐԱՅՆ ԵՒ ՈՍԿԻ ԴՐԱՄՆԵՐՈՒՆ ԵՒ ԿՇԻՌՆԵՐՈՒՆ ԱՐԺԷՔ

	Ղ.Ր.Շ.	Փր.	Ֆրանկ և 100 որդ.
Ահկղ	12	24	2. 86
Մնաս	1,260	16	286. 46
Տաղանդ	37,812	20	8,593. 75
Ուկ			
Սիկղ	201	27	45. 83
Մնաս	20,166	27	4,583. 33
Տաղանդ	605,000		137,500.

6. ՀՈՌՎԱՅՆՈՒԹԱՆ ԴՐԱՄՆԵՐՈՒՆ ԱՐԺԷՔ

	Ղ.Ր.Շ. Փր. և 100 որդ.	Ֆր. և 100 որդ.
Լուսնոյ	1 57	0. 01
Նաքարակիտ, 2 լուսնոյ	4 15	0. 02
Գանկ, 4 նաքարակիտ	12 60	0. 07
Դաշեկան, 10 դանկ	3 06	0. 72
Երկդրամեան, 2 դաշեկան	6 12	1. 43
Սատեր, 4 դաշեկան	12 24	2. 86
Մնաս, 100 դաշեկան	315 00	71. 59

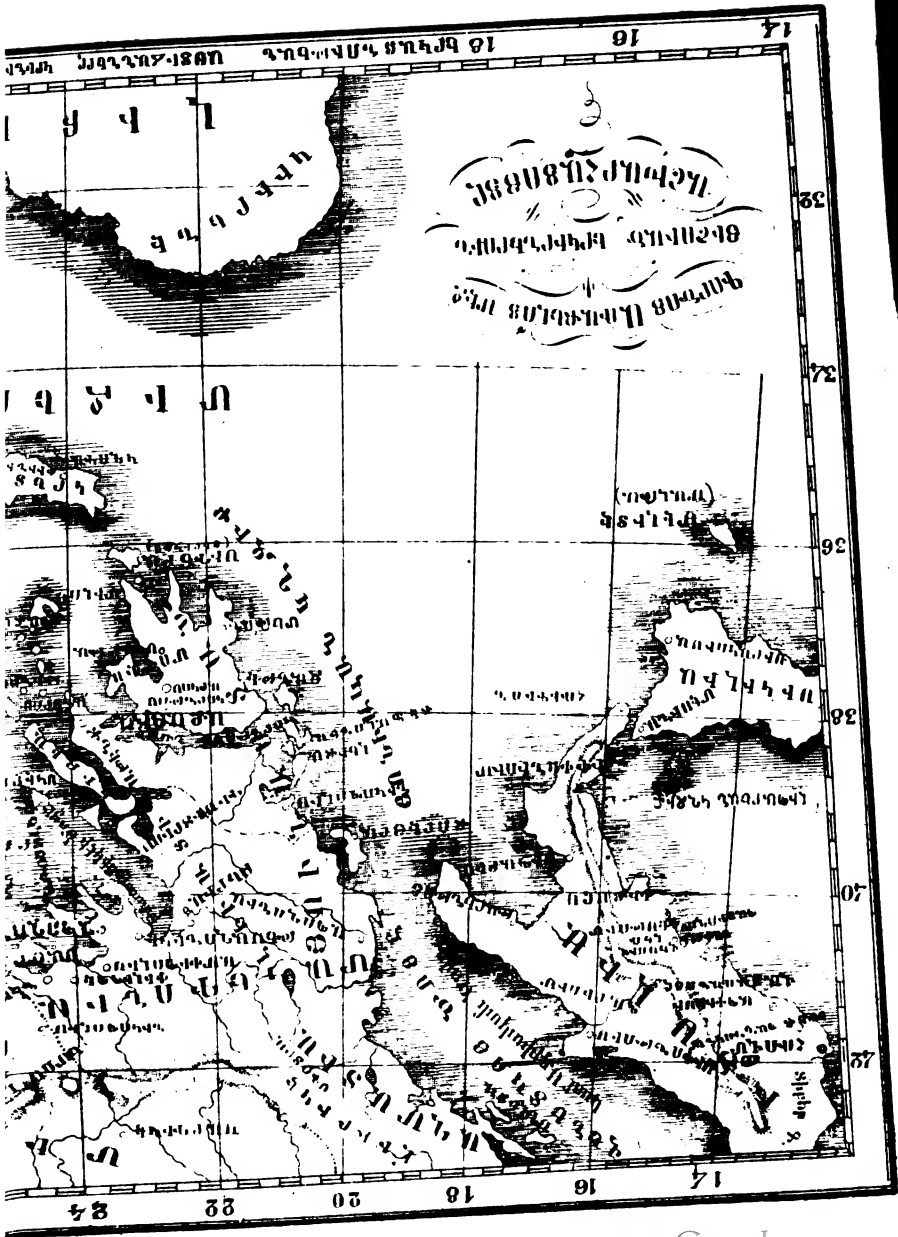
Ոմանք աւելի և ոմանք պակաս իւր հաշուին յիշեալ չափերը, մանաւանդ հեղանիքս-
ջն և արմատաց :

ԳՐԱԴԱՐԱՆ

ԳՐԻԳՈՐ ԱՅՈՒԵԱՆՆԻ

Կարգաթիվ..... 58

וְיִשְׂרָאֵל יִשְׁמַח בְּיְהוָה וְיִשְׂרָאֵל יִשְׁמַח בְּיְהוָה
וְיִשְׂרָאֵל יִשְׁמַח בְּיְהוָה וְיִשְׂרָאֵל יִשְׁמַח בְּיְהוָה

וְיִשְׂרָאֵל יִשְׁמַח בְּיְהוָה
וְיִשְׂרָאֵל יִשְׁמַח בְּיְהוָה

וְיִשְׂרָאֵל יִשְׁמַח בְּיְהוָה
וְיִשְׂרָאֵל יִשְׁמַח בְּיְהוָה

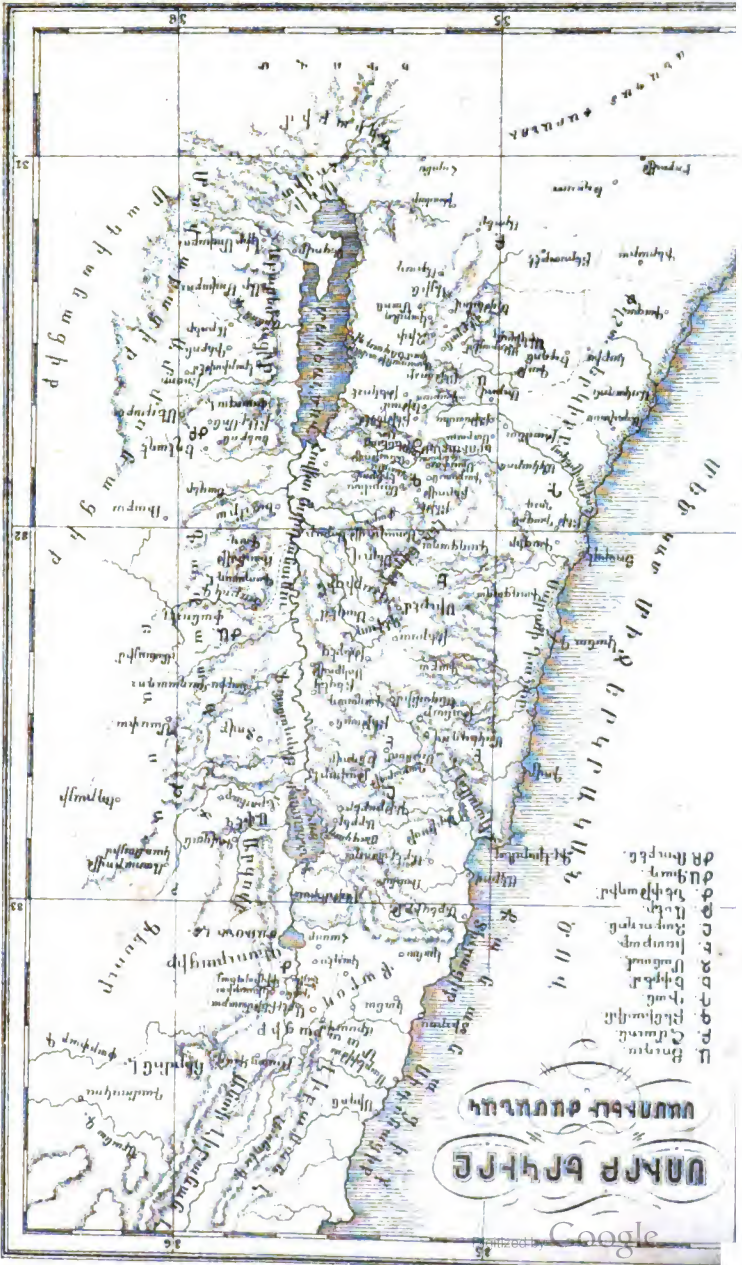
וְיִשְׂרָאֵל יִשְׁמַח בְּיְהוָה

וְיִשְׂרָאֵל יִשְׁמַח בְּיְהוָה
וְיִשְׂרָאֵל יִשְׁמַח בְּיְהוָה

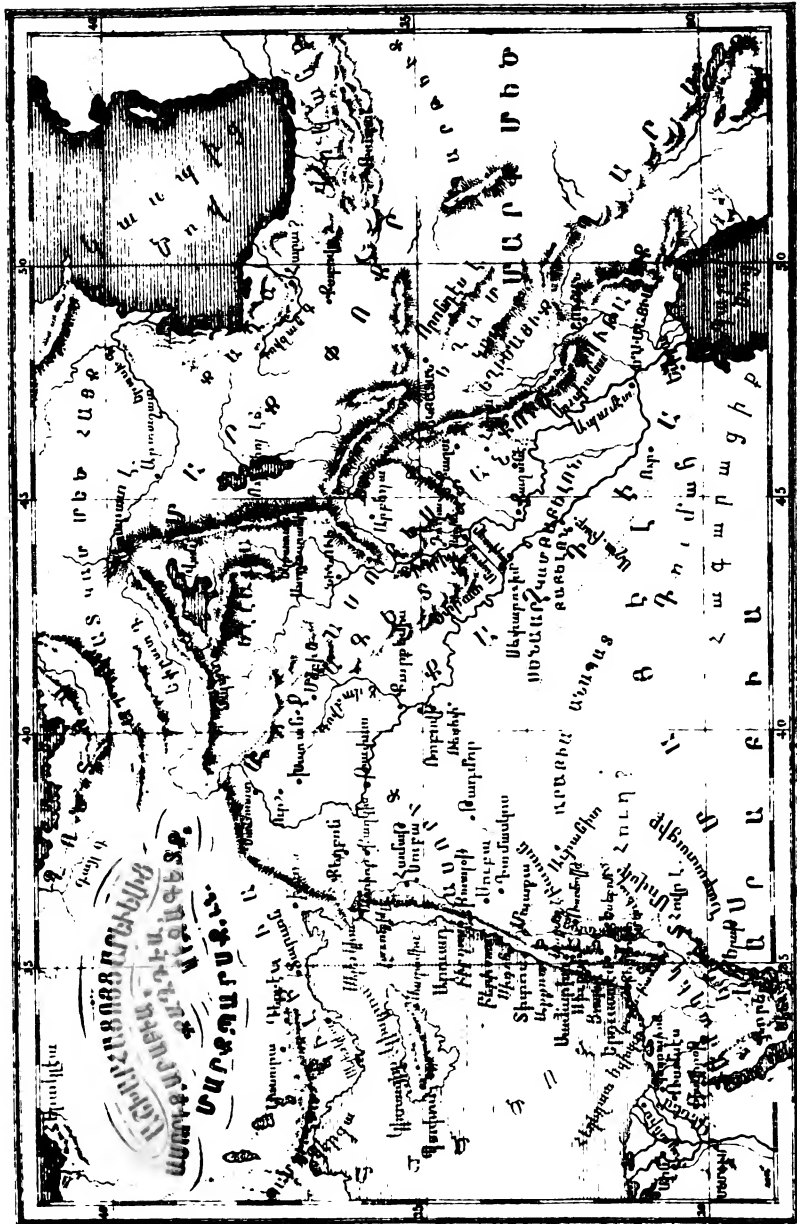
וְיִשְׂרָאֵל יִשְׁמַח בְּיְהוָה וְיִשְׂרָאֵל יִשְׁמַח בְּיְהוָה
וְיִשְׂרָאֵל יִשְׁמַח בְּיְהוָה וְיִשְׂרָאֵל יִשְׁמַח בְּיְהוָה

საქართველოს
რუკა

ՄԱՐԻ ԵՎ ԿԱՍՊԻ
ՄԱՐԻ ԵՎ ԿԱՍՊԻ ծովերի միջև

ՍՈՒՐԲ ԵՐԿԻՐԸ

ԲՐԻՏԱՆՈՒ ՕՍՄԱՆԼԻ

29

35

35

36

ԳՐԱԴԱՐԱՆ

ԳՐԻԴՐԱՐ ԱՓԱՆԵՄՆԻ

Կարգաթիվ..... 58

UNIVERSITY OF MICHIGAN

3 9015 04147 9018

